Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA

OG VIDEREFØRT 1933-44

AF POVL ENGELSTOFT

UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE

REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH

UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

FØRSTE BIND

Abbestée – Bergsøe

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON
er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.
Papiret er matglittet trykpapir 232
fra De forenede Papirfabrikker A/S.
© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1979.
Printed in Denmark, 1979
ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)
ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)
ISBN 87-01-77361-5 (bind 1 indb.)
ISBN 87-01-77362-3 (bind 1 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr.phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr.phil. Kristian Hvidt
Arkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr.phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr.med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Seminarielektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr.phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Arkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

FORORD

Nærværende 3. udgave af Dansk biografisk leksikon er en revideret ajourføring af Povl Engelstoft og Svend Dahl: Dansk biografisk Leksikon I–XXVII, 1933–44, der var en ny udgave af C. F. Brickas 19 bind store leksikon fra 1887–1905.

Op mod halvdelen af navnene i 3. udgave vil således være gengangere fra Bricka, mens ca. 3400 første gang er biograferet i 2. udgave. Nyoptagelserne vil skønsmæssigt udgøre omkring 2600. Når denne udgave er afsluttet vil henved 20000 forskellige personer være biograferet et eller flere steder i de tre store leksika og det af Svend Dahl og Povl Engelstoft redigerede, mere kortfattede Dansk biografisk Haandleksikon I–III, 1920–26 der lagde hovedvægten på 1800- og 1900-tallet og medtog en del samtidige personer som det ikke er skønnet rimeligt at medtage i 3. udgave.

Bearbejdelsen af 2. udgaves stof omfatter foruden et kritisk gennemsyn af de biografier der har kunnet medtages omtrent uændret, en ajourføring evt. nyskrivning af artikler om personer der endnu var i live på affattelsestidspunktet, desuden en delvis omskrivning af flere andre artikler, og endelig en nyskrivning af artikler hvor senere forskning har fremkaldt en omvurdering. Artiklernes specialafsnit: tildeling af ordensdekoration, ikonografi samt litteraturhenvisning er overalt efterprøvet og i de fleste tilfælde suppleret. Med den ændrede typografi og opsætningen i spalter vil de enkelte bind i 3. udgave rumme en stofmængde svarende til to af forrige udgaves bind.

Hvad angår værkets anlæg og opstillingen af biografierne har redaktionen ikke fundet anledning til at foretage væsentlige principielle ændringer i forhold til forrige udgave. Enkelte, efter hensigten forbedrende ændringer har fundet sted, hvorom nærmere i omstående vejledning.

Dansk biografisk leksikons historie går tilbage til 1865 da den unge jurist og personalhistoriske skribent Frederik Algreen-Ussing sluttede kontrakt med Forlagsbureauet i København (O. H. Delbanco, G. E. C. Gad, F. V. Hegel, Gyldendal, og C. C. Lose) om at forestå udgivelsen af et sådant værk omfattende Danmark og Norge. De tidligere forsøg der havde været gjort af den danske historiker P. F. Suhm og nordmanden Gerhard Schøning ved midten af 1700-tallet er at betragte som tilløb. C. Molbechs tanke om at lade Den danske historiske forening, stiftet 1839, forestå udgivelsen resulterede ligeledes kun i affattelsen af nogle få norske biografier ved P. A. Munch. De mange genealogiske arbejder der blev til gennem 1600-1700-årene må i denne sammenhæng anses som forberedende materiale.

I Algreen-Ussings projekt optræder for første gang den officielle titel Dansk biografisk Lexicon. Værket skulle ifølge aftalen være på 20 bind à 400 sider. Prøvesider og vejledning forelå. Som den første skitserede redaktøren her en plan hvori det fremhævedes at levnedstegningerne skulle give andet end de tørre fakta, at der med denne form for biogra-

fering var tale om en kunstnerisk genre. Herom vidner også de artikler der blev skrevet til ham, men senere trykt andetsteds. Blandt de forfattere han havde aftale med var mange af tidens førende forskere og skribenter som Georg Brandes, Clemens Petersen, Julius Lange, S. Birket-Smith og Oluf Nielsen.

Den interesse der fødte og støttede planen havde uden tvivl forbindelse med den politiske udvikling efter folkestyrets indførelse, den nationale og historiske vækkelse der fulgte, og en øget interesse for hvad der nu, efter enevældens ophør, kunne hentes ud af arkiverne. Og det er uden videre klart at et videnskabeligt acceptabelt personleksikon som forudsætning har at arkivernes og håndskriftsamlingernes mængder af data er tilgængelige og under behandling af forskere. Men heller ikke denne gang nåede forarbejderne at sætte frugt i et færdigt værk. Endnu før det første hæfte forelå blev redaktøren, der selv var politisk skribent, indviklet i de stridigheder der omgav grundlovsrevisionen 1866, og forlaget afbrød af angst for den offentlige mening forbindelsen med ham. Han synes at have haft visse planer om at fortsætte alligevel, men døde pludselig 1869.

I den følgende lille snes år blev planen taget frem nogle gange, men det var først da det 1884 lykkedes historikeren Joh. Steenstrup at overbevise arkivsekretær C. F. Bricka om at han burde påtage sig opgaven som redaktør at sagen kom ind i en realistisk fase. Afgørende for tankens endelige gennemførelse var at Carlsbergfondet der var oprettet få år forinden kunne spænde et økonomisk sikkerhedsnet ud under foretagendet ved fra 1885 at yde redaktøren en årlig understøttelse for den planlagte udgivelsesperiode. For Bricka der ikke havde fået noget større historisk værk fra hånden men havde stykket sit videnskabelige talent ud i mindre, kritiske afhandlinger blev Dansk biografisk Lexikon livsværket. Og det blev en pionergerning hvis omfang han ikke kunne overse da han begyndte. Han fik overladt en del af Algreen-Ussings efterladte materiale, bl. a. en del manuskripter, men foretrak at begynde forfra. Hans autoritet som forsker, hans personlige ubestikkelighed kom ham til gode som redaktør, og den store skare af forfattere, i alt 238, indordnede sig under hans betingelser. Over for F. V. Hegel, Gyldendal, der kom til at stå som forlægger skitserede han 1885 et værk i 10 bind og anslog udgivelsen til at være afsluttet år 1900, men indrømmede at det anslåede omfang var udtryk mere for et ønske end resultat af en beregning. Det er indlysende at han ikke på dette tidspunkt kunne have nogen idé om hvor mange personer der ville blive optaget og rammerne måtte derfor være åbne. Til gengæld var selve redaktionen i faste hænder. 1887 kunne han udsende første bind af værket som han selv i forordet karakteriserede som „et næsten uundværligt Hjælpemiddel ved historisk Læsning og for vor Histories Dyrkere". Derefter fulgte et bind hvert år, i alt 19, indeholdende i alt 9793 biografier. 1902 kunne han til medarbejderne udsende den sidste navneliste og bestille de resterende artikler. Da han uventet døde det følgende år manglede endnu tre bind færdiggørelse, men de kunne efter hans plan og forarbejde udgives af vennen Joh. Steenstrup og rigsarkivar L. Laursen. Sidste bind kom 1905. Danmark havde fået sit biografiske leksikon på linje med de store europæiske lande.

Allerede 1920, kun 15 år efter værkets afslutning, rettede den senere rigsbibliotekar Svend Dahl sammen med Povl Engelstoft henvendelse til Gyldendal med forslag om at lade iværksætte en revision af Bricka. Der henvistes bl. a. til at der siden Bricka indledte sin udgave var fremstået mange personligheder som nu burde medtages, og at der både var fremdraget et stort antal nye kilder og fremlagt nye vurderinger. Forslaget blev afvist med henvisning til hvor svært det havde været at få afsat det forholdsvis lille oplag på 2500 af Brickas leksikon. Planen blev dog ikke opgivet, kun lagt til side under de følgende års arbejde med bl. a. udsendelsen af et biografisk håndleksikon. 1929 ansøgte Povl Engelstoft Carlsbergfondet om tilskud til en planlagt revision der skulle strække sig over en planlægningsperiode på to år fra 1931 at regne, og derefter en udgivelse over ti år. I alt skulle der komme 25 bind. Engelstoft ville, skriver han, tilstræbe en større ensartethed og en mere koncis fremstilling i biografierne. Der skulle lægges vægt på at alle data blev så pålidelige og fyldestgørende som muligt, og endelig skulle de personlige data meddeles på et bestemt sted i artiklen for at lette læseren orienteringen. Da støtten blev bevilget sluttede Povl Engelstoft i egenskab af hovedredaktør aftale med J. H. Schultz' forlag.

Bricka havde klogeligt afstået fra at lave et dansk-norsk leksikon, men han havde medtaget et betragteligt antal nordmænd fra unionstiden; det samme gjaldt for Islands vedkommende. Her blev Engelstofts version en radikal ændring af personbestanden idet omkring en tredjedel af samtlige i Bricka optagne blev udeladt. Herunder først og fremmest norske – bl. a. under henvisning til at Norge 1923 havde påbegyndt udsendelsen af et norsk biografisk leksikon – og islandske. Det samme gjaldt et betragteligt antal officerer og præster, to af de stærkest repræsenterede personkategorier. Den tilbageblevne del suppleredes med et omtrent tilsvarende antal nye navne – især forøgedes, ligesom i håndleksikonet, antallet af personer fra erhvervslivet, en kategori der ikke havde nydt megen leksikalsk anseelse i Brickas version – så det samlede antal biografier kom op på 10.996.

Første bind udkom som planlagt 1933, med den iøjnefaldende forbedring der skyldtes hovedredaktørens personlige indsats, at der for hver person var indsamlet genealogiske data, ofte fra utrykte kilder, i et hidtil uset omfang. Og de var ordnet efter et fast skema som artiklens „hoved". Efter fem års arbejde stod det klart at et ekstra bind til supplement ville være stærkt påkrævet, hvilket forlaget gik med til. Men da redaktøren efter udsendelsen af bind 19 to år senere gjorde opmærksom på at dette ekstra bind sikkert ville blive fyldt på ordinær vis, og at endnu et bind derudover var fornødent til det supplement som Engelstoft efterhånden så som en nødvendighed opstod der vanskeligheder, og der indtraf den ejendommelige situation at redaktøren 1943 tilbød at lade redaktionen arbejde gratis ved supplementsbindet. Så vidt kom det dog ikke. Den nødvendige bevilling blev fremskaffet, og redaktionen fik løn. Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave, blev således to bind større end planlagt, og da supplementsbindet 1944 udsendtes som det 27. bind var udgivelsesplanen kun overskredet med et år.

Det er nu 46 år siden Povl Engelstoft udsendte første bind af sit leksikon, og 35 år siden supplementsbindet fremkom. Efter at en tanke om at genudgive værket i fotooptryk med nogle supplerende bind havde

været overvejet besluttedes det at foranstalte en egentlig revision, og 1974 overtog Gyldendal, efter at Carlsbergfondet havde lovet støtte til udgivelsen, forlagsretten til denne reviderede udgave. Dens 1. bind forelægges hermed.

Blandt de vanskeligste opgaver ved tilrettelæggelsen af et værk som dette vil altid være udvælgelsen af personer til optagelse, at fastsætte de kriterier hvorefter udvælgelse kan ske. For redaktionen har et overordnet synspunkt været at Biografisk leksikon i så høj grad som muligt skal afspejle samfundets udvikling, og bestræbelserne har været rettet mod at søge repræsentanter inden for alle erhvervs- og professionsgrupper. Heri har et stort antal konsulenter repræsenterende sådanne grupper bistået redaktionen, hvorefter forslag om såvel udeladelser som nyoptagelser har været drøftet i redaktionskomiteen hvis medlemmer under det forberedende stadium har ydet et betydeligt og for redaktionen uvurderligt arbejde. Ansvaret for den endelige udvælgelse påhviler dog ene og alene redaktionen.

Bortset fra at de materielle erhverv ganske naturligt har fået en stærkere repræsentation end tidligere har man set det som en opgave at øge repræsentationen for persongrupper der tidligere kun har været sparsomt med.

Et værk som dette er et resultat af manges arbejde. Redaktørens opgave har det været med Algreen-Ussings ord „at lægge Eensformigheden til. Ikke paa Bekostning af den enkelte Artikels Individualitet, men for at skaffe Harmoni i det Hele". Først og fremmest ønsker vi at takke Carlsbergfondet uden hvis beredvillige støtte værket ikke ville være blevet til, dernæst redaktionskomiteens medlemmer hvis medvirken har været til opmuntring og inspiration. Uden vejledning og bistand fra arkiver og biblioteker, ledelse som medarbejdere, kunne værket heller ikke gennemføres. Uden at nævne personer vil vi gerne takke Det kgl. bibliotek, dets håndskriftsamling og kort- og billedafdelingen, Frederiksborgmuseet, universitetsbiblioteket samt kommunebiblioteket i Gentofte. Endvidere Rigsarkivet og landsarkiverne for Nørre- og Sønderjylland, Fyn og Sjælland samt de mange kirkekontorer der beredvilligt har besvaret vore henvendelser. Vi ønsker også at takke redaktionen af Schleswig-Holsteinisches Biographisches Lexikon for værdifuldt samarbejde. Og endelig retter vi en tak til den kgl. ordenshistoriograf for værdifuld bistand vedrørende oplysninger fra ordenskapitlets arkiv. Det turde være overflødigt at nævne at leksikonets egentlige skabere er dets forfattere. I betragtning af den arbejds- og ofte forskningsindsats der ligger bag den enkelte artikel er der grund til at føje til det allerede nævnte en tak til disse for uegennyttig indsats.

Februar 1979

Sv. Cedergreen Bech

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefstyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografiernes opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning. aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed** sats), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen **R**osenkrantz, A. Drachmann **B**entzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringen, idet selve handlingen, dåb/vielse, godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte til-

fælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik *. I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedsberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedsbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o.lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexicon for kongeriget Danmark fra 1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fot. optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske literatur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933–1590 – Supplementer i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. Fortsættelse ved E. Kolding Nielsen under udarbejdelse. For årene 1948–66 og 1970- som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist.-t.16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehuus, 1882. Afløses af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset; under udgivelse. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portræter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den bio-

graferede person, ikke nødvendigvis hvad der har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedsberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtssammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

Andr.	– Andreas kirke
Ass.	– Assistens kirkegård
b.v.	– borgerlig viet
begr.	– begravet
bibl.	– bibliotek
Bl.R.	– blå ridder (ridder af elefanten)
Chr.	– Christians kirke
Cit.	– Citadelskirken
Class.	– Classenske boligers kirke
d.	– datter
DM.	– Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
F:	– forældre
F.M.1.	– fortjenstmedaljen i guld
F.M.2.	– fortjenstmedaljen i sølv
Frbg.	– Frederiksberg
Fr.borg	– Frederiksborg
Fred.ty.	– Frederiks tyske kirke
Frels.	– Frelsers kirke
Fr. ref.	– Fransk reformert kirke
Fødsst.	– Fødselsstiftelsen
Garn.	– Garnisons kirke eller kirkegård
Helligg.	– Helliggejst (Helligånds) kirke
Helligk.	– Hellig kors kirke
hrd.	– herred
Hv.R.	– hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
Jac.	– Jacobs kirke
Johs.	– Johannes kirke
k.	– kirke
K.	– kommandør af Dannebrogordenen
kat.	– katolsk
kbg.	– kirkebog
Kbh.	– København
kgd.	– kirkegård
Matth.	– Matthæus kirke
Mos.	– mosaisk trossamfund
n.å.	– næste år
Naz.	– Nazaret kirke
Nic.	– Nicolai kirke
r.	– række
R.	– ridder af Dannebrogordenen
R.E.	– ridder af elefantordenen
s.	– søn
s.d.	– samme dag
s.å.	– samme år
sg.	– sogn
S.K.	– storkors af Dannebrogordenen
S.Kmd.	– storkommandør af Dannebrogordenen
sst.	– samme sted
t.	– tidsskrift

tid.	– tidende
Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup ['dalərʌp], Ballin [ba'li'n].

: efter vokal angiver at den er lang: Haagensen ['hå:qənsən].

' angiver at den foregående lyd har stød: Ledet ['le'ðət], Høm [höm'].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i	Hansen ['hansən], Banke ['baŋkə], Karstensen ['karstənsən]
	[a:]	som i	Schade ['sja:ðə]
	[a']	som i	Maegaard ['ma'gå'r]
	[ai]	som i	Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i	Meinertsen ['mai'nərtsən]
e-lydene	[e]	som i	Linnemann ['lenəman'] (1. stavelse)
	[e:]	som i	Hedebol ['he:ðəbol] (1. st.)
	[e']	som i	Hee ['he']
	[ə]	som i	Jensen ['jænsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i	Lillelund ['liləlån']
	[i:]	som i	Stinus ['sti:nus]
	[i']	som i	Friis ['fri's]
	[ai]	som i	Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i	Meinertsen ['mai'nərtsən]
o-lydene	[o]	som i	Lorentzen [lo'rän'tsən]
	[o:]	som i	Lohse ['lo:sə]
	[o']	som i	Frohn ['fro'n]
u-lydene	[u]	som i	Justesen ['justəsən]
	[u:]	som i	Thune ['tu:nə]
	[u']	som i	Juul ['ju'l]
	[au]	som i	Lauritzen ['lauritsən]
	[au']	som i	Grau ['grau']
y-lydene	[y]	som i	Lüttichau ['lytikau]
	[y:]	som i	Dynesen ['dy:nəsən]
	[y']	som i	Stürup ['sty'rʌp]
æ-lydene	[æ]	som i	Bentzen ['bæntsən], Albertin [albər'tæŋ]
	[æ:]	som i	Dræby ['dræ:by'], Aubert [å'bæ:r]
	[ä]	som i	Hernøe ['härnø']
	[æu]	som i	Levring ['læureŋ]
ø-lydene	[ø]	som i	Tønnesen ['tønəsən], de Bang [dø 'baŋ']
	[ø:]	som i	Gjødesen ['gø:ðəsən]
	[ø']	som i	Løgstrup ['lø'qstrʌp]
	[ö]	som i	Høm ['höm'], Hørlyck ['hörløk]
	[ö:]	som i	van Deurs [fan 'dö:rs]
å-lydene	[å]	som i	Bomholt ['båmhɔl't], Lund ['lån'], Borup ['bo'rʌp], Bording ['bårdeŋ]
	[å:]	som i	Skaaninge ['skå:neŋə], Mogensen ['må:qənsən]
	[å']	som i	Aagaard ['å'gå'r],
	[ɔ]	som i	Tommerup ['tɔmərʌp], Bomholt ['båmhɔl't] (2. st.), Bournonville ['burnɔŋvil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔn 'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i	Hovgaard ['hɔugå'r],
	[ɔu']	som i	Schousen ['skɔu'sən]
	[ɔi]	som i	Højlund ['hɔilån']
	[ɔi']	som i	Ellehøj ['æləhɔi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsən]

Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Herup ['he'rʌp], Winther ['ven'tər] og Bach ['bak].

r lydskrives som [r], også når lyden er vokalagtig, fx i Anders ['anərs].

Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['sjumakər] og Déroches [de'rɔsj]

„Blødt d" lydskrives [ð] som i Wedersøe ['ve:ðərsø']

„Blødt g" lydskrives [q] som i Lagermann ['la'qərman']

Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens **ng** eller **n** i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang ['baŋ']

Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigt svarer til engelsk **th**, lydskrives [þ].

FØRSTE BIND
Abbestée – Bergsøe

A

Abbestée, (Peter) Hermann, 1728–94, guvernør i Tranquebar. Døbt 29.7.1728 i Kbh. (Tysk Ref.), † 29.12.1794 sst., begr. sst. (Holmens k.). F: vinhandler Helvig A. (1697–1742) og Maria Barbara Fabritius (1704–75, ~2° 1744 med etatsråd, meddirektør i Asiatisk kompagni Peter van *Hurk, ca. 1697–1775). ~26.12.1768 i Tranquebar med Françoise Lange, * 15.1.1749 i Bengalen, † 28.3.1779 i Tranquebar.

A. blev ansat 1752, mens stedfaderen var direktør i Asiatisk kompagni, som handelsassistent i Tranquebar hvortil han kom 1753 med kompagniets skib Sydermanland. 1755 sendtes han af guvernementet til fyrsten af Travancore på Malabarkysten for at etablere en loge i Colachel. Logen etableredes, og A. blev dens chef. A. gjorde imidlertid hurtigt karriere; 1756 blev han chef for logen i Calicut; 1760 vendte han tilbage til Tranquebar og ved guvernør H. J. Forchs død blev han 29.4.1761 af rådet valgt til interimsguvernør, et valg der blev billiget af direktionen i Danmark. Efter at have nedlagt sit embede vendte han 1775 tilbage til København hvor han blev valgt til direktør i Asiatisk kompagni. I den kommission der blev nedsat i forbindelse med statens overtagelse af de ostindiske kolonier 1777, var kompagniet repræsenteret af A. og to andre af dets direktører. S.å. udnævntes han til den første kongelige guvernør over de ostindiske kolonier og fik titel af brigader, og i december s. å. sejlede han med familie til Tranquebar. Rejsen blev imidlertid usædvanlig langsommelig og først i januar 1779 nåede skibet med den nye guvernør frem. A. der i sin guvernørtid fik titel af generalmajor er blevet karakteriseret som noget af en verdensmand. Som embedsmand var han en forsigtig mand og dertil en dygtig forhandler der gjorde sig afholdt af sine underordnede. Derimod ser det ikke ud til at han har været nogen stærk mand, ligesom han heller ikke synes at have ført en alt for nøje kontrol med sine underordnedes embedsførelse. Imidlertid var A. i flere år medtaget af tropesygdomme ligesom han følte sig gammel og ønskede at komme hjem. Allerede i 1782 ansøgte han således om sin afsked og fik den bevilget, men på grund af dødsfald fortsatte han med at fungere indtil Peter *Anker i 1788 kom ud for at afløse ham. Samtidig med sit embede som guvernør drev A. en betydelig privat handel, bl.a. for anglo-indisk kapital, og han er af historikeren Aage Rasch blevet karakteriseret som en embedsmand i den gamle stil, „denne type der på én gang var købmand og embedsmand, privat næringsdrivende og statens repræsentant". Først 1789 forlod A. Tranquebar og rejste til København. 1775 arvede han Rustenborg i Lyngby efter stedfaderen. □Mal. (Sielbeck), nu ant. tabt (foto på Kgl. bibl., Fr.borg). Silhouet (Handels- og søfartsmus., Kronborg).

F. C. Sommer i Pers.hist.t. 4.r.II, 1899 51–60. E. Nyström, Lyngby sogn, 1934 81. Kamma Struwe og Aage Rasch i Vore gamle tropekolonier VI og VII, 1967. Ole Feldbæk: India trade under the Danish Flag 1772–1808, 1969. – Kay Larsen: Dansk-ostindiske personalia og data, manus. på Kgl. bibl. og Rigsark. 1912.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Abel, ca. 1218–52, konge. †29.6.1252, begr. i Slesvig domk. F: kong *Valdemar II Sejr (1170–1241) og dronning *Berengaria († 1221). ~1237 med *Mechtilde († 1288), d. af grev Adolf IV af Holsten († 1261) og Helvig af Lippe. – Bror til *Erik Plovpenning og *Christoffer I.

Ved ordningen efter Valdemar den Unges pludselige død (1231) blev A. 1232 hertug af Sønderjylland samtidig med at hans ældre broder Erik (Plovpenning) kronedes til faderens medkonge. Hidtil havde Berengarias børn tilsyneladende stået i skygge af kong Valdemars eneste søn med dronning Dagmar. Ved sit ægteskab 1237 med grev Adolf IV af Holstens datter Mechtilde førtes A. ind i et nært tilhørsforhold til den holstenske grevemagt, ikke mindst fordi svigerfaderen 1239 indtrådte i franciskanerordenen og A. derefter (indtil 1241) måtte varetage formynderskabet over Mechtildes umyndige brødre. I flere henseender kan der iagttages ligheder mellem A.s og grev Adolfs politik. Ligesom denne havde givet flere holstenske byer lybsk ret foranledigede A. 1243 at rådet i Lübeck lod stadsretten afskrive til brug for Tønder, den eneste slesvigske by der fik lybsk ret. Kort efter faderens død udbrød der stridigheder mellem A. og hans broder kong Erik. De varede med få afbrydelser indtil 1250, og parterne hærgede gensidigt hinandens områder – A. med støtte af de holstenske grever. Da der endelig syntes indgået en stilstand og kong Erik opholdt sig i Slesvig som A.s gæst,

blev han dræbt natten mellem 9. og 10.8.1250, efter sigende på A.s foranledning. I hvert fald udførtes drabet af to af hertugens mænd, Lage Gudmundsen og Tyge Bost (der måske, måske ikke, er identisk med den sjællandske stormand Tyge Pust som tilhørte Hvideslægten). Stridens årsag kendes ikke. Muligt har A. stræbt efter den status af medkonge som hans to ældre brødre havde indtaget endnu i faderens levetid. Tre bevarede originaldokumenter fra begyndelsen af året 1250 dokumenterer i det mindste at A. forud for kong Eriks død havde anlagt titel af dansk konge. Under Christoffer I og senere, særlig i forbindelse med kongemagtens strid med ærkebiskop Jakob Erlandsen, omtales A. ved flere lejligheder som den der i sin tid havde „optrådt som om han var konge af Danmark". Legendelitteraturen om den myrdede Erik Plovpenning der udarbejdedes under Christoffer I og Erik Klipping i kongemagtens forsøg på at opnå hans kanonisation som helgen stempler A. som ansvarlig for kongemordet, som brodermorder og usurpator.

A. hyldedes som konge på Viborg landsting ret kort efter broderens død og kronedes 1.11.1250. Hans regeringstid blev kort – han faldt 1252 på et tog mod friserne – men hans regeringsførelse bærer præg af foretagsomhed og effektivitet. En række privilegier til kirkelige institutioner og udenlandske handelsbyer har karakter af nyordning af de pågældende retsforhold. Et omstridt forfatningsretligt aktstykke („Den Abel-Christofferske Forordning") der har været forhandlet med stormændene på rigsmøder dels i A.s, dels i Christoffer Is tid synes at udgøre et forsøg på at regulere forligsmæssigt magtforholdet mellem kongemagten og aristokratiet, men også på at bevare – under nye og vanskelige betingelser – nogle træk af det stærke kongedømme som A.s forfædre havde været eksponenter for. Legendelitteraturen om Erik Plovpenning der var formet efter Christofferlinjens ideologi og tjente som et propagandistisk indlæg imod A.slægtens legitimitet fik stor betydning i historieskrivningen ned gennem tiderne og har dikteret en overvejende fordømmende holdning til A.s kongemagt uden at dette finder afgørende støtte i det samtidige materiale. □Et kalkmal. fremstiller Erik Plovpenning trædende på A., hans morder (Ringsted k.). Mal. fra 1500–1600-tallet (Arreskov).

Kr. Erslev i Hist. t. 6.r. II, 1889–90 359–442 og 7.r. I, 1897–99 489–518. J. Olrik: Valdemar Sejrs sønner og den store ærkebispestrid, 1906–08. Poul Johs. Jørgensen: Dansk retshistorie, 1947 73 (6. opl. 1974). Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 80–81. C. A. Christensen i Kirkehist. saml. 7.r. VI, 1966 21–43. Jørgen Skafte Jensen i Kirkehist. saml., 1969 1–25. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Abel, † 1279, kongesøn. † 2.4.1279 i Svendborg, begr. sst. (Gråbrødrenes k.). F: kong ᵀAbel (ca. 1218–52) og dronning ᵀMechtilde († 1288). ~ Mechtilde, d. af grev Gunzelin III af Schwerin († 1274) og Margrete.

A. var medudsteder af brevet af 12.5.1260 hvorved dronning Mechtilde og hendes sønner pantsatte landet mellem Slien og Ejderen til de holstenske grever, først og fremmest til gengæld for deres løskøbelse af hertug ᵀValdemar Abelsen 1253. A.s besiddelser har omfattet Svendborg der efter hans død synes at være beslaglagt af Erik Klipping men 1287 tilhørte A.s nevø hertug ᵀValdemar Eriksen. Rudkøbing som 1296 lød under ᵀErik Eriksen (Langben), synes også at have været blandt A.s besiddelser, men hvilken rolle han har spillet i kongeslægtens indre stridigheder under Christoffer I og Erik Klipping kendes ikke. A.s datter **Margrete** indtrådte i cisterciensernonneklosteret Zarrentin i Mecklenburg der var grundlagt af hendes mødrene slægt. Som abbedisse her stiftede hun 1317 en sjælemesse for sine forældre. Stridigheder om hendes arvegods efter faderen, hvori hun repræsenteredes af sin mødrene slægt, endte med at det ved køb, forlig og dom tilfaldt Erik Menved.

Ellen Jørgensen: Annales danici, 1920 120f 209. Mechlenburg. Urkundenbuch III, 1865 37 57 (= Diplomatarium dan. 2.r. III nr. 18 og 49); VI, 1870 282 429 (= Diplomatarium dan. 2.r. VII nr. 472 og VIII nr. 88).

*Ellen Jørgensen**

Abel, Albert, 1878–1961, købmand, konsul. * 25.7.1878 i Ålborg (Vor Frue), † 26.3.1961 i Ålborg, urne sst. (Ålb. almenkgd.). F: grosserer Hans Andreas A. (1845–1909) og Fanny Polly Juliette Bentine Zimmermann (1853–1915). ~ 26.5.1903 i Ålborg (Budolfi) med Antoine Gezette Holm, * 6.12.1882 i Ålborg (Budolfi), † 17.12.1960 sst., d. af ejer af „Rørdal", tysk konsul, senere admin. dir. for Aalborg Portland cementfabrik, etatsråd Hans Susannes H. (1838–1903) og Henriette Marie Cathrine Lassen (1842–1934).

Som 15-årig blev A. ansat hos faderen der handlede med kul og salt. 1895 kom han til Newcastle for at lære kulhandel for to år senere at vende tilbage til Ålborg. Efter endnu et uddannelsesår i et skibsmæglerfirma i Hamborg, 1898, og endt militærtjeneste indtrådte han i faderens firma som han i 1907 overtog som eneindehaver. A. kom snart ind i branche- og organisationsarbejde. Fra 1917 var han i bestyrelsen for Danske

kul-importørers Association, en post han imidlertid forlod i utilfredshed 1936 idet han fandt at foreningen i stigende grad var dikteret af københavnerinteresser. Han blev i stedet medstifter af foreningen Unionen af danske Provins-kulimportører. A. fik tillige sæde i Saltimportørernes brancheforening og blev medlem af Sø- og handelsretten i Aalborg. 1918 blev han indvalgt i bestyrelsen for Handelsstandsforeningen hvis formand han var 1930–41. Han indtrådte siden i Provinshandelskammerets bestyrelse, blev medlem af Den Jyske Handelsstands Centralorganisations bestyrelse (1930–41) og kom desuden ind i Det internationale Handelskammer. I en årrække (1929–39) var han tillige vicekonsul for Tjekkoslovakiet for de nordjyske amter.

Størst vægt synes A. at have lagt på sin formandspost i Aalborg Handelsstandsforening. I denne stilling blev han stadig mere opmærksom på provinsens tilsidesættelse i forhold til København, og i 1933 kom han nærmest ubevidst til at indlede en kampagne for provinsens interesser. Bevægelsen fik siden navnet Provinsen og Hovedstaden der af modstandere blev forvansket til Provinsen contra hovedstaden. A.s navn er særlig knyttet til denne bevægelse. Starten fandt sted gennem et avisinterview 1933 i anledning af åbningen af den store nordjyske udstilling i Ålborg. Interviewet medførte siden en uddybning af synspunkterne gennem foredrag og presseinterviews. Udviklingen nåede en foreløbig kulmination 19.4.1934 da der på et møde i Silkeborg blev nedsat et udvalg der skulle organisere det videre arbejde. Der var mødt repræsentanter for det meste af Jylland, i alt 50–60, der repræsenterede flere erhverv og kulturelle interesser samt administration og trafikvæsen. Interessen for sagen viste sig ved at flere jyske borgmestre var mødt op, men snart forlod de socialdemokratiske repræsentanter bevægelsen, og med udgangen af 1936 mistede den sin organisatoriske kraft for i stadig stærkere grad at blive identificeret med personen A. Kritikken havde allerede da samlet sig om en række konkrete sager. Der var utilfredshed med koncentrationen i hovedstaden der blot reducerede provinsens erhvervsliv til filialer, og da skatten fulgte hovedkontoret blev det økonomiske grundlag i provinsen formindsket, mens de sociale byrder fortsat skulle udredes lokalt. Også på det kulturelle, det undervisningsmæssige samt det trafikale område påviste bevægelsen at provinsen blev forfordelt. Det var således klart for A. at København „sugede kraften fra provinsbyerne". 9. april 1940 satte en foreløbig bom for bevægelsen. A. begyndte samtidig at afvikle de fleste af sine offentlige hverv. Efter krigen kom der aldrig igen kraft i bevægelsen, men A. tog fortsat aktivt del i tidens aktuelle spørgsmål, særlig vedrørende Ålborg by og dens udvikling. R. 1931. □Foto.

A. A.: Spredte erindringer fra mit liv, 1943 (med stamtavle). – Hendrik Stein og Otto Krag: Den jyske handelsstands centralorganisation, 1933. Ålborg købmænd gennem 500 år ved Carl Klitgaard, 1931. Arbejdsgiveren, 1938 267. Børsen 18.7.1943; 28.3.1968. Aage Heinberg: Danske erhvervsmænd II, 1933 15–17. – Privatarkiv i erhvervsark. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Abel Cathrine, Hans Hansens, ca. 1626–76, legatstifter. * 13.12.1626 (el. 19.4.1627) i Slesvig el. Holsten, † 1.1.1676 i Kbh., bisat med sin ægtefælle i Holmens k. ~15.7.1655 med Sophie Amalies godsinspektør og proviantskriver ved Kbh.s slot Hans Hansen (Osten), * 25.3.1617, † 3.4.1672 i Kbh.

A.s herkomst er usikker. På kistepladen kaldes hun Wolfsdatter von der Wisch, og andre efterretninger synes at tyde på at hendes mor var en Mule. Forholdet er muligvis det at hun var illegitim datter af en adelig Wolf v. d. Wisch og en borgerlig jomfru Mule. I sin ungdom stod hun i Sophie Amalies tjeneste i en underordnet stilling men havde dronningens tillid og fortrolighed og bevarede den efter sit giftermål. Hun var en af de betroede kvinder dronningen sendte til Blåtårn for at kropsvisitere Leonora Christina og ved hendes død lovede dronningen at have tilsyn med fuldbyrdelsen af hendes sidste vilje. Hendes ægtefælle var en driftig mand der erhvervede sig så rige midler at A. til det betydelige jordegods hun arvede efter ham kunne tilkøbe hovedgården Ulriksholm på Fyn. I hendes optræden under det pinlige optrin i Blåtårn, således som det fortælles i Jammersminde, synes man trods alt at spore et humant sindelag der også fik udtryk i hendes testamentariske bestemmelser. Af A.s formue gik en del til hendes slægt, men væsentlige midler satte hun i legater og milde stiftelser, Kølstrup hospital ved Ulriksholm og især den såkaldte Abel Cathrines stiftelse i Kbh., oprettet 1675 og oprindelig beliggende i Dronningens Tværgade, men 1886 flyttet til den gade der bærer stifterindens navn; 1949 indgået i stiftelsen Gammel kloster. □Epitafium med maleri, formentlig af Abraham Wuchters (Holmens k.). Skildret af Zahrtmann på billederne af Leonora Christinas afklædning.

H. R. Hiort-Lorenzen: Repertorium over legater I, 1903. Leonora Christina: Jammersminde, udg. Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen, 2. udg. 1960 39 95 104f 303. – Erik Pontoppidan: Origines Hafnienses, 1760 (fot.optr. 1973 Den kgl. residensstad Kiøbenhavn). O. Nielsen: Efterretninger om Abel Kathrines stiftelse, 1875.

*Eiler Nystrøm**

Abell, Jørgen, 1899–1970, skovrider. * 15.10.1899 i Ribe, † 30.6.1970 i Svendborg, begr. sst. F: adjunkt Peter Fjelderup A. (1872–1917) og Susanne Jørgensen (1876–1907). ~ 16.4.1924 i Egense med Rachel Daisy Schytte Christiansen, * 30.5.1901, d. af skovrider Vilhelm Schytte C. (1862–1935) og Abeline (Aline) Cathrine Françoise Verdier (1861–1936). – Bror til Kjeld *A.

A. blev student 1917, forstkandidat 1923 og var derefter assistent for professor Fr. Weis på Landbohøjskolens plantefysiologiske laboratorium og ved Dansk skovforenings gødningsforsøg (1923–26). Samtidig lagde han driftsplan for Hvidkilde skovdistrikt på Fyn hvor han havde været forstelev, og hvor hans svigerfader var skovrider. 1.5.1926 blev han ansat som forstassistent på Hvidkilde, fra 1931 tillige som bestyrer af skovdistriktets savværk. 1.2.1935 efterfulgte han sin svigerfader som skovrider (1935–69) og virkede samtidig som skovrider for nogle mindre fynske skove. 1936 blev han statens tilsynsførende med de private skove i Svendborg amt, 1941 for hele Fyn. A.s kvalifikationer gav ham adskillige tillidshverv: censor ved skovbrugseksamen 1943, medlem af statens forstlige forsøgskommission 1946 og medlem af træindustriens forskningsudvalg under Akademiet for de tekniske videnskaber 1949. Han trak sig tilbage fra alle sine hverv da han fyldte 70 år.

A. deltog med ildhu og vid i diskussioner om forstlige spørgsmål, især mundtligt men også skriftligt. Blandt de spørgsmål der navnlig optog ham kan nævnes: de fynske kratskove og nåletræernes fremtrængen i vore løvskove. Hans forbindelse med ejerne af kratskovene som statens tilsynsførende med de private skove har utvivlsomt virket til bevaring af den blandede løvskov i mange småskove. Hans forslag om skattelettelser for bøgeskoven eller andre politiske midler til støtte for bøgen mod den fremtrængende nåleskov der giver større økonomisk udbytte end bøgen blev ikke fulgt, men hans stadige fremhæven af at bøgeskoven er en uundværlig stabiliserende faktor i skove der er udsat for stormfald har medført at der er blevet plantet bøg mange steder hvor man ellers ville have plantet gran. A. havde en digterisk åre. Hans sprog i artikler og afhandlinger bærer præg deraf, og han har lejlighedsvis skrevet kantater til forstlige festligheder. Af hans faglitterære produktion skal blot fremhæves de afhandlinger der har tilknytning til hans indsats for løvskovens bevaring: *Vil Kratskovene paa Fyn og Langeland helt forsvinde?, Træartsforskydning* (begge i Dansk Skovforenings tidsskr., 1943 77–95 og 1945 213–59), *Det stod med brede Bøge* og *Kratskov* (begge i Dansk Naturfredningsforenings Årsskr., 1946–47 33–68 og 1951 30–39) – R. 1955.

P. Moltesen i Dansk Skovforenings t. 1970 215–20. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen

Abell, Kjeld, 1901–61, forfatter. * 25.8.1901 i Ribe, † 5.3.1961 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: adjunkt Peter Fjelderup A. (1872–1917) og Susanne Jørgensen (1876–1907). ~ 11.10.1927 i Kbh. (Frels.) med Grete Kock-Petersen, * 1.5.1902 i Brørup, † 15.1.1975 i Kbh., d. af trafikassistent i Brørup, senere stationsforstander i Holme-Olstrup Carl Frantz Eduard K.-P. (1877–1969) og Gerda Johansen (1877–1941). – Bror til Jørgen *A.

A.s fader forflyttedes 1909 til Odense og 1912 til Metropolitanskolen i Kbh. hvorfra A. blev student 1919. Han tegnede og malede på kunstakademiet 1919–20 og 1921–22, studerede derefter statsvidenskab mens han levede af en ansættelse på fjernidentificeringsbureauet 1920–26 og blev cand. polit. 1927. S.å. rejste han til Paris hvor han slog sig igennem som designer og som dekorativ kunstner (på Mogador) indtil 1932, bortset fra en tid i London 1928 (Alhambra) og Kbh. 1930–31 idet han fulgte den russiske balletmester George Balanchine som dekorationsmaler for tre balletter på Det kgl. teater. Indtrykkene af russisk ballet (Diaghileff) og moderne fransk teater (Louis Jouvet, Jean Giraudoux) havde utvivlsomt væsentlig betydning for ham. Efter hjemkomsten var han 1932–34 tegner på Bergenholz reklamebureau og debuterede 1934 med balletten *Enken i Spejlet* på Det kgl. teater (koreograf: Børge Ralov, komponist: Bernhard Christensen). 1935 fulgte komedien om Larsen, *Melodien der blev væk,* Riddersalen (de indlagte viser af Sven Møller Kristensen, musik af Bernhard Christensen og Herm. D. Koppel), som blev hans største publikumssucces.

Forfatterskabets hovedtemaer var givet med de første værker: en livsbekræftelse, at være „åben" over for livet (symboliseret ved „melodien") og aktiv i nutiden, betinget af menneskeligt fællesskab og ansvar, sat i modsætning til at være „lukket" i sit selv, være sig selv nok, bundet af fortid og vaner (Enken i Spejlet), derfor uden for livet. Men temaerne fremtræder i stadig nye forbindelser under indflydelse af den aktuelle situation. De to første komedier behandler yndlingsemner fra 30erne, Melodien der blev væk den lille mands, flipproletarens småborgerlige pænhed som forhindrer ham at finde sin vej i solidaritet med andre, *Eva aftjener sin barnepligt,* 1936 (Det kgl. teater) opdragelsens livshæmmende virk-

ning. Derefter begyndte den politisk bestemte periode under indtryk af fascismens trussel og senere af besættelsestiden med *Anna Sophie Hedvig*, 1939, (Det kgl. teater) som på baggrund af demokratiernes ikke-indblandingspolitik hævder enhvers pligt til at tage kampen op mod uretten, om fornødent med magt, en undsigelse af den „humane" tradition. At ikke nøjes med ord, men sætte handling bag er problemet i *Judith*, 1940 (Det kgl. teater) som forbinder Holofernes-myten med nutiden og mere fordækt i *Dronning går igen*, 1943 (Det kgl. teater), først trykt i *Fire skuespil*, 1955. I *Silkeborg*, 1946 (Det ny teater) dramatiseredes modsætningen mellem den aktive modstandskamp og borgerskabets passivitet. Det sidste i denne række. *Dage på en sky*, 1947 (Det kgl. teater) har som hovedperson en humanist som selvopgivende over for efterkrigstidens skuffelser forsøger at flygte fra ansvaret. Det indeholder A.s forsvar for hans venstresocialistiske holdning og affødte offentlig debat med angreb på ham. Efter et lettere lystspil *Miss Plinckby's kabale*, 1949 (Det kgl. teater) fulgte den tredje periode som kendetegnes ved en mere universel belysning af temaet ensomhed/fællesskab, ikke uden sammenhæng med eksistentialismen i samtiden. Den indledtes med *Vetsera blomstrer ikke for enhver* (Frederiksberg teater 1950) hvor ensomheden ses som udtryk for et forfald i den borgerlige kultur. *Den blå pekingeser*, 1954 (Det kgl. teater) viser den isolation der fører mod selvmordet, en kamp mellem dødsdrift og livsvilje. Om kærlighedens vilkår handler *Kameliadamen*, 1959 (Det ny teater) som er inspireret af Dumas fils' roman, og om de menneskeskabte reglers og systemers blokering af det levende liv. A.s sidste skuespil *Skriget*, 1961 (Det kgl. teater) som helt igennem spiller på modsætningen mellem åbenhed og lukkethed.

Jævnsides med denne udvidelse af temaer og tanker løb udviklingen af A.s dramatiske form. En legende kapriciøs fantasi og humor præger de første komedier, tildels revyagtigt, og fortsætter i de egentlige revyer, de vigtigste i samarbejde med Poul Henningsen *Mars på weekend* (Riddersalen 1937), *Dyveke* (Riddersalen 1940, udg. 1967) som går tilbage til et tidligt skuespil fra ca. 1926, og *Guderne te'r sig* (Apolloteatret 1940) frit efter Holbergs komedie „Plutus". Med de politiske skuespil fulgte en realistisk stil, især i Anna Sophie Hedvig men allerede i Judith med indslag af den form for fantasi eller vision som fremstiller personers tanker, og som udfoldes helt i Dage på en sky, et spil i hovedpersonens bevidsthed. Dette „monologiske" drama bliver tydeligt i Den blå pekingeser, yderligere udviklet i Kameliadamen som et spil mellem digteren og hans personer, mens man i Skriget ser en sammenfletning af tre planer: en fugleverden, en nutidig menneskeverden og en gammeltestamentlig omkring Jeftas datter. Som teaterdigter var A. den vigtigste fornyer og opponent mod den naturalistiske tradition i Danmark, i artikler fra 30erne og i bogen *Teaterstrejf i Påskevejr*, 1948 talsmand for teatret som „den frie tankes fantastiske frihed" og samtidig for kunsten som våben. Hans ejendommelighed var foreningen af aktuelt politisk engagement med den sceniske fantasi og billedrige ordkunst. Af andre værker for scenen skal nævnes det lille festspil *Ejendommen Matr. Nr. 267 Østre Kvarter*, 1948 til Det kgl. teaters 200 års jubilæum og det større *Andersen eller hans Livs Eventyr*, 1955 til H. C. Andersens 150 års fødselsdag. Af balletter *Thorvaldsen*, 1938 (musik: Johan Hye-Knudsen), *Slaraffenland*, 1942 (musik: Knudåge Riisager), *Våren*, 1942, (musik: Edvard Grieg), samt pantomimen *Columbine og Anderumpen*, 1958 (Tivolis pantomimeteater, musik: Knud Høgenhaven, libretto trykt i „Hilsen til Otto Gelsted", 1958). For film skrev A. manuskript til *Millionærdrengen* efter Walter Christmas' roman, 1936 (instruktør: A. W. Sandberg) og de to originale: *Tak fordi du kom, Nick!* og *Regnen holdt op*, begge 1941 (instruktør: Svend Methling), den sidste let beslægtet med skuespillet Judith. Derudover flere manuskripter til ikke optagede film. Diktionen fra skuespillene, den mundtlige livfulde veltalende stil, genfindes i A.s prosaarbejder. Et fyldigt udvalg af kortere tekster fra 1935–61, *Synskhedens gave*, 1962 (udg. af Elias Bredsdorff) omfatter kritiske artikler om teater, eventyragtige fortællinger, rejseindtryk, erindringsbilleder, taler og prologer m.m. Efter en rejse til Indien fulgte bogen *Fodnoter i støvet*, 1951 som bl.a. beretter om et møde med Nehru og indeholder betragtninger over kontrasten mellem Europa og Østen. Efter to besøg i Kina 1952 og 1956 kom A.s største og betydeligste prosaværk *De tre fra Minikoi*, 1957 (eng., 1960) som forener en romanfiktion med beskrivelser af sørejsen til Kina og refleksioner over den kinesiske revolution. Bogen afspejler A.s holdning til de politiske og kulturelle udviklinger i nutiden, brydningerne mellem den gamle og den ny verden, det stivnede og det levende, og mellem tro og tvivl hos ham selv. □Mal. af Harald Heiring, 1939. Foto.

K. A.: Fire skuespil, 1955. – En bog om K. A., 1961 (med bibliografi) red. Sv. Møller Kristensen. F. J. Marker, K. A., New York 1976.

Sven Møller Kristensen

Abercron, Carl Friedrich Jürgen Peter, se **Abercron, Christian Friedrich.**

Abercron, Christian Friedrich, 1748–1815, officer. * 8.5.1748 i Glückstadt, † 26.2.1815 i Rendsborg, begr. sst. F: sekondløjtnant, senere oberstløjtnant i dronningens livregiment David (el. Daniel) Wilhelm A. (ca. 1718–91) og Maria Elisabeth Metzger (1715–99). ~ 1792 med Margarethe Sophie Amalie Wilcken(s), * 12.2.1766 i Nortorf, † 27.5.1820 i Rendsborg, d. af løjtnant, senere kaptajn Thomas Caspar W. (ca. 1730–91, ~ 2° 1775 med Hedvig Ida Nasser, 1737–1823) og Magdalene Dorothea Asmussen († 1774).

A. hvis slægt angives at nedstamme fra den skotske familie Abercromby blev i sit 14. år sat i underofficers nr. i dronningens livregiment i Glückstadt, sekondløjtnant 1769, premierløjtnant 1782, kar. kaptajn 1789, kaptajn 1790 og kar. oberstløjtnant 1808. S.å. blev hans bataillon (af Oldenborgske infanteriregiment) kommanderet til Fyn i aktionen mod de oprørske spanske regimenter; 1809 fik han lejlighed til at udmærke sig under den ekspedition som af et forenet dansk-hollandsk korps under generalerne Ewald og Gratien foretoges mod den preussiske frihedshelt og friskarehøvding major Schill der med sit korps havde sat sig fast i Stralsund. A. fremhævedes for sit forhold under stormen i begge generalers rapporter. 1812 udnævntes han til oberst. Under de vanskelige og politisk forvirrede forhold ved sydgrænsen 1813 kommanderede han i maj en styrke på fire bataljoner og et batteri der sammen med franske tropper havde besat Hamburg som var rømmet af russerne. Da det danske hjælpekorps under prins Frederik af Hessens kommando i juli blev underlagt marskal Davout indgik Oldenborgske regiments 1., 2. og 4. bataljon i korpsets 1. brigade, og under Davouts fremrykning til Schwerin og tilbagegangen derfra til Ratzeburg i aug.–sept. fik A. lejlighed til at vise sine fremragende evner som fører, hvorfor han da hjælpekorpset i de første dage af dec. fra Lübeck måtte gå tilbage over Kiel mod Rendsborg fik kommandoen over 1. brigade. Som brigadekommandør gjorde han fortrinlig fyldest under kampen ved Sehested. Marts 1814 udnævntes han til kommandør for Oldenborgske infanteriregiment.

En af hans sønner, **Carl Friedrich Jürgen Peter A.** (* 20.12.1796 i Rendsborg, † 26.5.1856 i Hamburg), var udgået fra Holstenske militærinstitut som sekondløjtnant og havde tjent under faderen ved Oldenborgske infanteriregiment 1813 og udmærket sig ved Sehested. Han sluttede sig 1848 som kompagnichef ved 16. bataljon til den slesvigholstenske hær hvor han 1849 blev kommandør for 2. brigade og bl.a. deltog i slaget ved Isted (episoden ved passet i Vedelspang). Han udelukkedes 1852 fra amnesti. R. 1814. – R. 1809. □Min. tilskrevet Aldenrath (Fr.borg).

J. D. T. Manthey: Biogr. efterr. om riddere [1818], ikke udg. 123. Medd. fra krigsarkivet I, 1883 394 409 435f 448. – Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen I, 1900 8. Geneal. Taschenbuch der adeligen Häuser, 1891. Goth. geneal. Taschenbuch . . . , Alter Adel u. Briefadel, 1930.

*Rockstroh**

Abildgaard

Adelig og borgerlig slægt. Adelig slægt med udspring i Sønderjylland, måske med navn efter en nu forsvunden herregård Abildgaard i Ø. Vedsted ved Ribe. Slægtens tidligst kendte mand er Tyge A., rimeligvis far til nævnte Tyge og Laurids A. En yngre linie af slægten begynder med Bendix A. til Vranderup (–1536–) og kan følges i fem generationer; uddør 1705 med Eggert A. Forbindelsen mellem den ældre og yngre linie er usikker.

Tavle I

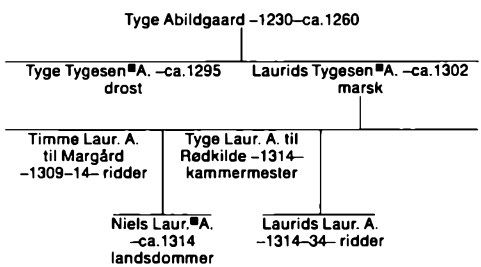

Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 3–13. Diplomatarium danicum (og Danm.s riges breve) 1250–1366, 2.r. I–XII og 3.r. I–VII, 1938–72. Gunnar Knudsen m.fl.: Danm.s gl. personnavne II, 17–19 1949.

Den mest udbredte danske borgerlige slægt A. nedstammer fra rektor i Helsingør Christian Ulrik A., 1698–1771, hvis far var løjtnant i Trondheim Jens Pedersen A., ca. 1650–1718. Der er ikke påvist slægtskab mellem denne og de nedenfor i tavle II nævnte personer, der stammer fra en Peder Pedersen A. „i Jylland", der var far til Hans Pedersen A.

O. T. C. Abildgaard: Den dansk-norske A.-slekts oprindelse, Pers.hist.t. 1934 207–12.

Thelma Jexlev/Hans H. Worsøe

Abildgaard, Jørgine Nielsen, 1893–1962, forstander for gymnastikhøjskole, frimenighedspræst. * 21.11.1893 i Brunde, Skjold sg. ved Horsens, † 9.1.1962 på Ålborg amtssygehus, begr. på Skjold kgd. F: ejer af Abildgård Rasmus Nielsen

Tavle II

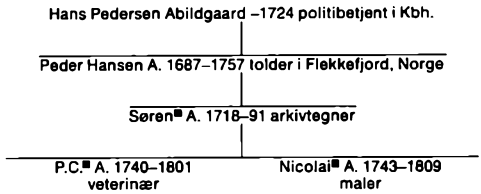

(1852–1926) og Anna Sørensen (1859–1926). Ugift.

A. stammede fra de „stærke jyder"s egn og slægt. Hendes hjem var dybt præget af den grundtvigske højskole. Hun var som ganske ung ivrig gymnast. Som 17-årig blev hun elev på Sorø højskole og drømte allerede da om at blive gymnastiklærerinde. I de følgende år søgte hun ved siden af deltagelse i hjemmets arbejde – på korte kursus – at uddanne sig til delingsfører. Afgørende blev mødet med Elli Björkstén og hendes finske kvindelige gymnaster ved idrætsstævnet i Kbh. 1914. A. var vinteren 1915–16 elev på den udvidede højskole i Askov, hvor Ingeborg *Appel var den inspirerende leder af den kvindelige gymnastik. Næste år tog hun det etårige kursus på statens gymnastikinstitut for derefter at vende tilbage som Askov-elev i to vintre (1917–18 og 1918–19). Blandt kammeraterne den sidste vinter var delingsfører Anna Krogh der var fra samme egn. A. blev derefter lærerinde på Vivild højskole og på Hadsten højskoles kursus. Det sidste sted sammen med Anna Krogh. De besluttede – om muligt – at arbejde sammen. 1924 købte de højskolen i Snoghøj og i maj 1925 blev Snoghøj gymnastikhøjskole indviet. De to ledere supplerede hinanden godt og arbejdede udmærket sammen. De så det som deres opgave at indføre Elli Björksténs gymnastik i Danmark, men samtidig ville de holde højskole på dansk og grundtvigsk vis. Elli Björkstén var grebet af skønheden i den græske kunst. I sin gymnastikundervisning var hun præget af den store svenske gymnastikpædagog P. H. Ling, men han nåede kun at udforme mandsgymnastikken. Elli Björkstén mente at da kvinden både fysisk og psykisk var anderledes end manden burde også hendes legemsøvelser være det. Elli Björkstén arbejdede under devisen: „Det er vor opgave at arbejde med sindet gennem legemsøvelser." Det kunne de to forstanderinder på Snoghøj underskrive. Deres syn var at mennesket er et guddommeligt kunstværk. A. var et særpræget og strålende menneske med kunstnersind, ubøjelig vilje og meget stærke følelser. Hun brændte efter at vidne om det livssyn og den tro der bar hendes gerning. 1933 blev den smukke kirke – bygget efter Lønborg-Jensens tegning – taget i brug til daglig morgensang og søndagsgudstjeneste. Som regel prædikede hun selv. Skulle der være altertjeneste blev der oftest sendt bud efter Aage *Møller hvis fasttømrede gundtvigske, folkelige og kirkelige syn A. heltud delte. Da loven om kvindelige præster endnu ikke forelå, og A. selv ønskede at uddele nadveren blev der dannet en frimenighedskreds omkring skolen med hende som præst. Da skolen blev en selvejende institution trak Anna Krogh sig tilbage. A. holdt ud et års tid mere til 1958. Der var ingen til at løfte arven, men et smukt helstøbt og betydningsfuldt kulturarbejde for dansk ungdom var fuldført. A. udgav sammen med Anna Krogh øvelsessamlinger til brug ved gymnastikundervisning samt *Digte,* 1936 og *Min sjæl lov Herren,* 1940. □Portrætteret på gruppebillede af Anna E. Munch, 1941. Foto.

J. A. Erindr. og vision, 1962. – N. C. Jehrbo: En gammel slægt fra Bjerre herred, 1922. Holger Kjær i Snoghøjbogen, 1958 5–13 og i Højskolebladet, 1962 41 766. Aage Møller m.fl. i Snoghøjbogen, 1962. J. Th. Arnfred i Norden og Europa, 1975 52–58.

J. Th. Arnfred

Abildgaard Elling, **Knud,** * 1901, fabrikant. * 22.2.1901 i Randers. F: købmand Frederik Christian Conrad Martinus Elling (* ca. 1849) og Sørine Mathilde Abildgaard. (* ca. 1861). Navneforandring til A. 14.7.1956. ~ Gertrud Kongsted, d. af apoteker August *K. (1870–1939) og Ellen Margrethe Ballin (1871–1918).

A. blev bankuddannet i Randers Discontobank og Landmandsbanken i København. Han fortsatte sin merkantile og tekniske uddannelse i udlandet hvor han lærte i den rothschildske bankkoncern i Frankfurt, Berlin, Lyon, Paris og London. Da han i 1930erne vendte tilbage til Danmark startede han tekstilvirksomheden Dansk Silkevæveri, Farveri og Appreturanstalt. Det var imidlertid inden for en helt anden branche A.s indsats skulle blive gjort selv om han først afhændede tekstilvirksomheden i 1950erne. Svigerfaderen August Kongsted der ejede Løvens kemiske Fabrik i Brønshøj døde 1939, og året efter købte A. denne virksomhed af boet. Ved arbejdskrævende studier og samarbejde med professorerne ved Københavns Universitet, farmakolog K. O. *Møller og patolog K. A. Jensen, satte han sig ind i grundbegreberne omkring medicinens anvendelse og fremstilling, og han blev derefter i stand til at videreudvikle de resultater inden for medicinalindustrien der var kommet af Kongsteds pionerindsats. Under A.s ledelse og ved medvirken af K. A. Jensen startede Lø-

vens kemiske Fabrik 1942 den danske penicillinproduktion. A. havde fra Sverige erhvervet en fotokopi af den engelske beretning om fremstilling af dette lægemiddel og dets virkning, og efter ekskursioner rundt i landet lykkedes det forskerne på en trappe i Nørrebro-kvarteret i København at finde en penicilliumart som egnede sig for rendyrkning. Penicillinet blev først brugt til at behandle yverbetændelse hos A.s malkekvægsbesætning på den nyindkøbte Lautrupgård i Ballerup. Gennem penicillinproduktionen og en serie antibiotika placerede A. Løvens kemiske Fabrik markant på verdensmarkedet. Den meget forskningsinteresserede A. ledede selv planlægningsmøder mellem virksomhedens forskere og udefra kommende konsulenter, ligesom han rejste over det meste af verden for at styre og opdyrke. Tidligt indså han nødvendigheden af fabrikkens egen forskningsindsats og foretog de nødvendige investeringer i stab og laboratoriefaciliteter. I slutningen af 1940erne begyndte udflytningen af virksomheden fra Brønshøj til de 8 ha land der hørte til Lautrupgård, og ved virksomhedens 50-års jubilæum 1958 var udflytningen stort set tilendebragt. Ved etablering af virksomheder i udlandet, både i Europa, Sydamerika og Afrika er Løven blevet verdensomspændende i sit virke. Ud over antibiotika har medicinalfabrikkens forskning især været koncentreret om midler mod hjertesygdomme, hormoner og vitaminer.

1970 besluttede A. at Løvens kemiske Fabrik efter hans og familiens død skal være selvejende. A. har levet tilbagetrukket fra offentligheden med en skyhed der af nogle er blevet opfattet som arrogance, og han har ikke udfoldet nogen virksomhed for at blive populær. Han er stærkt kunstinteresseret og ejer en udsøgt privatsamling af franske impressionister. – Dr. in laws h.c. ved univ. i Dublin. – R. 1951. R[1] 1972. □Foto.

K. O. Møller i Medicinsk Forum nr. 5., 1958 129–33; K. A. Jensen sst. nr. 1, 1971 16–29. Børsen 25.11.1958, 22.2.1961. Berl. tid. 22.2.1971, 21.2.1976. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Abildgaard, Laurids Tygesen, † 1302 (el. kort derefter), marsk. Formentlig søn af marsk Tyge A. og bror til drost Tyge (Tygesen) "A. († ca. 1295). – Far til Niels L. "A. (ca. 1313).

Adelsårbogen regner A. for slægtens 3. generation og eneste søn af marsken Tyge (A.). Da han selv er ridder 1271 og fire af hans sønner før 1309 må han dog tilhøre 2. generation. Slægtens tilknytning til Ribeegnen synes bestyrket af at han i april 1271 optræder som brevvidne i to kgl. privilegier udstedt i Ribe, placeret mellem drost Uffe og fogeden i Ribe. Året efter er han blandt kongens garanter, nævnes som nr. 8 af 32, umiddelbart efter Stig Andersen (Hvide) og før drost Uffe. Han deltager formentlig i danehoffet 1282. Sidst på året var han med kongen i Flensborg og beseglede umiddelbart efter drost Peder "Nielsen (Hoseøl), men selv uden embedstitel. Han nævnes ikke ved juniforliget i Lund med biskoppen af Reval, eller da kong Erik 8.9.1283 på danehof i Vordingborg tilbagegav Jakob Nielsen grevskabet Halland. Men senest på dette danehof må udnævnelsen til marsk have fundet sted, da han nævnes som sådan 19.9. i Erik Klippings værnebrev for lybske borgere i Danmark. „Stig Andersens regering" (Erik Arup) hvor Stig overtog marskembedet kan ikke være dannet sept. 1283 men tidligst som følge af danehoffet i Nyborg maj 1284 og snarest i forbindelse med forhandlingerne med hansestæderne nov. 1284. I de fire kongebreve udstedt 29.11. nævnes Uffe som drost og Stig som marsk, og i de tre af dem følger A. uden titel umiddelbart efter Stig. Mordet på Erik Klipping 1286 medførte påny regeringsændring. Muligvis er A. straks vendt tilbage som marsk sammen med Peder Nielsen selv om han først forekommer med marsktitlen marts 1289. Det strider ikke mod denne opfattelse at A. i mellemtiden optræder forrest blandt garanterne for hertug Valdemar Eriksens betaling af sin søsters medgift idet drost Peder havde sørget for forlig med hertugen og optaget denne i formynderstyret. A. forekommer flere gange på fremtrædende plads inden for det næste tiår, og endnu 1302 optræder han som brevvidne med titlen marsk men må være død kort tid efter. Hans position har sikkert medvirket til at føre hans sønner frem i forreste linje, men den indrepolitiske udvikling efter 1305 bragte dem fra de kongetro rækker over på oprørernes side.

Kilder. Diplomatarium danicum (og Danm.s riges breve) 2.r. II nr. 162–63, III nr. 54 77 110–11 114 264 349, IV nr. 327, V nr. 88 123 178, 1939–43.

Thelma Jexlev

Abildgaard, Nicolai Abraham, 1743–1809, maler. * 11.9.1743 i Kbh. (Frue), † 4.6.1809 på Spurveskjul ved Frederiksdal, begr. i Kbh. (Ass.). F: senere arkivtegner Søren "A. (1718–91) og Anne M. Bastholm (1717–93). ~1° 23.3.1781 i Kbh. (Garn.) med Anna Maria (Nancy) Okholm, døbt 9.12.1762 i Kbh. (Holmens), † 31.1.1822 i Helsingør (Skt. Olai), d. af mønsterskriver ved Holmen, krigsråd Lorentz O. (1702 el. 14–68) og Maria Susanne Schultz (1730–82). Ægteskabet opløst 1789 (hun ~2° med kammerherre Reinhard v. "Eppingen, 1749–1821). ~2° 15.4.1803 på Frbg. (Frue) med Juliane Marie Ottesen (~1°

1793 med hofjunker, palæintendant Andreas Hauch (1762–1814, ~2° 1804 med Kirstine Kaalund)), døbt 19.5.1777 i Tranquebar, † 27.10.1848 i Kbh. (Helligg.), d. af faktor i Ostindisk komp., senere proprietær Niels O. (ca. 1737–91, ~2° med Karen Friis Rømer, 1750–1803) og Eleonora Wilhelmsdatter Quicklins (ca. 1755–82). – Bror til P. C. ■A.

Som dreng blev A. sat i malerlære da det var nødvendigt at han selv tjente til brødet, og ca. 1762 blev han svend hos malermester H. M. Harder. Senere i 1760erne arbejdede han hos Mandelberg der på den tid udførte mange dekorative arbejder i offentlige og private bygninger. 1764 begyndte han tillige at uddanne sig til kunstner på kunstakademiet hvor han 1765 og 1766 vandt den lille guldmedalje *(Davids indtog i Jerusalem,* tilh. kunstakademiet, og *Mannasamlingen*), 1767 den store ved *David salves af Samuel,* tilh. kunstakademiet. Først 1771 blev rejsestipendiet der fulgte med den store guldmedalje ledigt, men da der var flere som kunne gøre krav på det indsendte A. 23.1.1771 en skrivelse til akademiet, i hvilken han opfordrede dette til at lade en ny konkurs afholde. Dette skete, med det resultat at A. sejrede. Afgørelsen faldt i begyndelsen af maj 1772, og han ankom til Rom 17.9. Han opholdt sig derefter i Italien til sommeren 1777. Gennem Norditalien rejste han da til Paris og kom hjem sent på året. Endnu i dec. måned agreeredes han af kunstakademiet på en skitse af *Phoebus, der fraråder Phaëton at køre Solvognen,* og 31.3.1778 tog han første gang sæde i akademiet som medlem, optaget på billedet af *Svend Tveskæg løskøbes af de danske kvinder.* I maj s.å. udnævntes han til professor. Dermed begyndte hans betydningsfulde og dominerende rolle ved akademiet; 1789 blev han valgt til direktør, og fra 1801 til sin død bevarede han uafbrudt denne stilling.

I den danske kunsts historie indtager A. en overordentlig betydningsfuld plads, både ved den vægt hans kunstneriske produktion i sig selv har, og ved den indflydelse hans usædvanligt stærke peronlighed udøvede i mange forhold. Hans kunstergerning var ikke indskrænket til malerkunsten, tværimod var han virksom på en række forskellige områder, arkitektoniske såvel som dekorative. Fra først af var dog malerkunsten hans egentlige felt. Det grundlag fra hvilket han her gik ud lå lavt. Medens hans ven og samtidige, Jens Juel, inden for portrætkunsten modtog en overlevering af stor værdi, bl.a. fra Pilo, var figurmaleriet, således som vi kender det fra A.s lærer Mandelbergs store billeder til Iliaden (Fredensborg), sunket ned til grov manierisme af meget håndværksmæssig karakter. Og med rette siger Jul. Lange, „at det, som akademiet på hin tid meddelte sine elever og atter krævede af dem, kun var en aldeles overfladisk praksis i at lave et billede i en manér, som for den, der ikke så nøjere til kunne minde om Nic. Poussin, le Brun og de øvrige franske malere. Naturen kastede man kun et flygtigt blik på gennem en tankeløst overleveret kunststils briller". Det er sandsynligt at A. har arbejdet med på enkelte af Mandelbergs billeder til Iliaden. Herfra går da gennem hans malerkunst en stigende linje med en kulmination i arbejderne fra 80erne derefter ændrer dens karakter sig noget, og i den sidste halve snes år af hans liv når hans malerkunst sin fulde modenhed. Denne udvikling viser hans evners styrke; bortset fra Juel der i malerisk begavelse kunne kappes med ham stod ingen samtidige danske kunstnere på et sådant niveau at deres arbejde kunne støtte ham. Ene førte han figurkunsten i Danmark et mægtigt stykke vej frem. Baggrunden herfor er en eksistens der i sjælden grad gik ud på tilegnelse af æstetisk, kunstnerisk kultur. Hans kundskabstørst var enorm. Var han måske under læredrengens og svendens drøje kår sat tilbage, så indhentede han det forsømte ved de flittigste studier der gjorde ham bekendt ikke alene med kunstens historie og alt hvad man dengang regnede for kunstens hjælpevidenskaber, som anatomi, mytologi o.a., men i udstrakt grad med historie og litteratur. Han var en af disse sammenfattende begavelser som for nutiden ikke glemmer fortiden, som med voldsomhed gør sig gældende i nutidens liv og dog med en vis filosofisk ro og alt som årene går med større og større skepsis sammenligner og vejer begivenhederne før og nu. Tidens voldsomme revolutionære rørelser giver genlyd i hans sind, „men hvad som sker er sket før og når jeg læser Constantins og Juliani historie forekommer det mig som når jeg læser vore dages aviser".

Vendepunktet i hans liv blev den store Italiensrejse. Fra den lille afsides residensstad kom han til et af verdens kunstcentrer hvor ikke alene antikken og renæssancen kunne studeres som intet andet sted, men hvor også den moderne kunst omformedes i reaktionen mod rokokoen. Studiet af den gamle kunst drev A. med stor iver, idet han kopierede Rafael, Michelangelo, Annibale Caracci, Tizian og samtidig med grundighed gennemgik samlingerne. Der er heller ingen tvivl om at resterne af den antikke malerkunst der nyligt var fremdragne havde hans fulde interesse, selv om den egentlige påvirkning herfra navnlig viser sig i de seneste år af hans liv og da vel på ny formidlet igennem de store kobberstukne værker. Arbejdet, afbrudt af hårde sygdomsanfald, har næppe levnet A. megen tid til kamme-

ratlig omgang; dog knyttede han en enkelt forbindelse af største betydning for fremtiden med den ypperlige svenske billedhugger Johan Tobias Sergel der opholdt sig i Rom 1767–78. Det livslange venskab der her sluttedes – og som senere vedligeholdtes gennem breve og under Sergels gentagne besøg i Kbh. – udviklede vel i lige høj grad begge. Også ved anden omgang er A. i Rom blevet bestyrket i sin moderne tendens der førte til opposition mod rokokoen og satte ham ind i rækken af nyklassicister; højst sandsynligt har han haft berøring med den begavede fransk-svenske arkitekt og maler Louis Adrien Masreliez der i lærdom og studier i kunstnerisk retning ligner ham meget, og med den schweiziske maler Joh. Heinr. Füssli stod han i venskabsforbindelse. Når Füsslis biograf Federmann betragter denne ganske som den ydende, A. som den modtagende må det dog fremhæves at A.s maleriske begavelse sikkert er af sundere og oprindeligere art, medens Füsslis i højere grad er romantisk og litterært bestemt. For at nå en rigtig opfattelse af A. som maler er det i høj grad nødvendigt at forstå at hans omfattende æstetiske kultur på ingen måde kvalte de maleriske evner. Hvor vidt A. efter de første års ophold i Rom var nået ses af den 1775 malede *sårede Filoktet* (kunstmuseet). Indtrykkene af Michelangelo og Tizian, hvis billeder i Vatikanets pinakotek han netop kopierede, er åbenbare; trods det forcerede figurmotiv har billedet store maleriske skønheder og springet fra guldmedaljearbejderne er uhyre. Senere under romeropholdet udførte han endnu et stort arbejde, *Hamlet hos sin moder* (kunstmuseet), rimeligvis for dermed at habilitere sig som „historiemaler" til den store dekoration af Christiansborg slot der forestod. Det første arbejde efter hans hjemkomst er medlemsstykket fra Svend Tveskægs historie, utvivlsomt også valgt med henblik på det forestående Christiansborg-arbejde. Som komposition er det endnu svagt, men også det har smukke maleriske partier. Umiddelbart derefter gik A. i gang med det store arbejde der var målet for hele hans uddannelse, dekoreringen af den kæmpestore riddersal i Christian VIs Christiansborg med malerier af de oldenborgske kongers historie. Den første del af det planlagte arbejde fuldendtes 13 år senere, 1791, da de 10 billeder, hvert ca. 4.70 × 2.00 m stort, var på plads. Dermed standsedes dekorationen, og ved branden 1794 tilintetgjordes det hele værk med undtagelse af de tre ældste billeder (anbragt i det nuværende Christiansborg); vi har dog skitserne i kunstmuseet. Allerede det ældste af disse billeder, *Allegorien over Christian Is regering*, viser at den hjemvendte maler havde ualmindelige evner til at forme en komposition; figurerne virker med plastisk kraft og tyngde, hele opbygningen er bred og enkel, og også malerisk har billedet udmærkede egenskaber. Gennem skitserne kan vi nu følge hans stils udvikling til større klarhed og rytme og stor koloristisk charme til serien kulminerer med den forkastede skitse af *Christian VII brydende bondens åg*. Over billederne var anbragt grisailler hvis dejlige kompositioner kendes af forarbejder i kunstmuseet og kobberstiksamlingen. Der er næppe tvivl om at A. med disse arbejder ville være blevet stående som den betydeligste figurmaler i stor stil i dansk kunst. Samtidig med dette store arbejde udførte han forskellige mindre til slottet.

Ved siden af disse officielle bestillinger malede A. en anselig række staffelibilleder hvoraf en del kendes. Et af de ældste er formodentlig kunstmuseets mærkelige, inspirerede *Ymer dier koen Ødhumble*, andre behandler Shakespeares Richard III (et i museet i Randers). Bekendt især gennem Clemens' stik er maleriet af Sokrates (Glyptoteket). I billedet af *Ossian* (kunstmuseet, stukket af Clemens) og især i suiten af billeder til *Niels Klim* (kunstmuseet, stukket af Clemens til Baggesens oversættelse) viser A., ligesom i nogle af skitserne til Christiansborg-billederne, i hvor høj grad den opfattelse at han kun var en lærd kunstner er forkert. Ikke alene er kompositionerne fint gennemarbejdede, men penslen er spillende elegant og den koloristiske virkning yndefuld og indsmigrende. En så livfuld og malerisk behandling når han ikke senere men søger den heller ikke, han tilstræber da andre virkninger. Adskillige besværligheder og endog hårde sorger tyngede A. i denne tid. Hans første ægteskab blev ulykkeligt og brød sammen allerede 1784 hvorefter fulgte en pinlig retssag, først afsluttet i 1789. Dertil kom yderligere at hans eneste barn i dette ægteskab, sønnen Marcus Aurelius, døde 1786, 4½ år gammel; et år forinden havde kunstneren forgæves ansøgt kongen om tilladelse til at bosætte sig i Italien for der at fuldende rækken af de historiske billeder. Først i slutningen af 1787 fik han igen lejlighed til at foretage en rejse der strakte sig over vinteren, til Tyskland og Wien. Også ved arbejdet med Christiansborg-billederne opstod der gnidninger men det hårdeste slag var dog kronprinsens bestemmelse, efter at suiten af de oldenborgske konger var tilendebragt at arbejdet med riddersalens dekorering skulle ophøre; billederne i den øverste del af salen der skulle fremstille de ældste danske kongers historie blev således ikke taget i arbejde. Skuffet indgav A. en promemoria der redegjorde for hans virksomhed og endte med en ansøgning om at måtte rejse ud af landet

„for at frelse min velfærd, og med den mit helbred og liv". Han opnåede intet, og tre år efter ødelagde branden hans storværk. Da det nye Christiansborg opførtes af C. F. Hansen skete der 1804 igen en henvendelse til A. om udførelse af nogle billeder til det; sagen trak dog – måske nok mest p.g.a. ulyst hos kunstneren – så meget i langdrag at der ved hans død kun forelå nogle få skitser, *Arvehyldningen*, 1806, samt et par dørstykker. Så hårdt et slag slotsbranden var gav den dog A. anledning til et nyt betydeligt arbejde, idet arveprinsen der købte Levetzaus palæ, et af Amalienborgs fire palæer, overdrog ham udsmykningen af palæets hovedetage. Af kunstneren selv og af hans elever udførtes hertil en række dekorative billeder der nu opbevares dels i kunstmuseet og dels på Fr.borg. Vi kan betragte disse billeder (uanset spørgsmålet om deres egenhændighed) som repræsenterende en overgangstid mellem de ældre billeder hvis maleriske finhed og charme er gået tabt, til billederne fra det sidste tiår, hvis brede, rolige fladebehandling anes.

Omkring århundredskiftet lærte A. sin anden kone der var ca. 34 år yngre end ham at kende, og dette forhold der bragte ham megen lykke er åbenbart baggrunden for en ny og harmonisk udfoldelse af hans malerevner. Det som gennemgående er karakteristisk for billederne fra det sidste tiår er for motivernes vedkommende at de ganske overvejende er hentet inden for den antikke verden (undtagelser er bl.a. forskellige billeder med emner fra Voltaire og Racine), for behandlingen det at lokalfarverne i reglen er mildere og mere slørede end før, penslens spil i den pastose farve oftest opgivet til fordel for en større og roligere fladehelhed, endelig en stor ro og simpelhed i kompositionerne. Erindringer om den antikke malerkunst, sammensmeltede med anden stor fortidskunst som Poussin, er her genoplivede i en form der dog er helt personlig. Til de ældste af disse billeder hører tre allegoriske figurer fra år 1800 (de to i kunstmuseet) og de fire ypperlige arkitekturbilleder med scener fra Terents' lystspil Pigen fra Andros (sst.), malede til professorboligen på Charlottenborg. A.s hele interesse for de gamles liv og arkitektur har i dem skabt sig et mærkeligt fornemt kultiveret udtryk. Men en række af billederne fra disse og de følgende år bør ligeledes fremhæves for deres ejendommelige milde og storladne holdning, således *Den døende Messalina og hendes moder* (kunstmuseet), *Theseus bønfaldes af Ismene og Antigone* (Kunstforeningen), *Anakreon, Tibull*, scenerne fra Apulejus' roman Det gyldne æsel, *Papirius og hans moder, Sappho og mytilenerinden, Apollo og parcerne* (alle i kunstmuseet). I denne lange række af billeder nåede A. sin kulmination. Imidlertid er hans kunstneriske virksomhed langtfra udtømt hermed. I nær tilslutning til hans malerkunst bør hans tegninger nævnes, af hvilke et meget stort antal opbevares i kobberstiksamlingen. Der findes her ypperlige forarbejder til hans arkitektoniske og dekorative arbejder, navnlig dog en mængde figurkompositioner med emner fra alverdens litteratur, ofte beundringsværdigt lette og maleriske pennetegninger i sepia.

Allerede kort efter A.s hjemkomst fra Italien begyndte man at lægge beslag på hans dekorative evner, der forbandtes med en usædvanlig æstetisk helhedsdannelse. Således kom han tidligt i forbindelse med teatret til hvilket han gentagne gange tegnede dragter, og fra samme tid omtrent er hans første illustrationer, til Ewalds *Adam og Eva*, stukket af Clemens. De efterfulgtes senere af de før nævnte, ligeledes af Clemens stukne illustrationer til Baggesens oversættelse af Holbergs Niels Klim, 1789; endvidere har han givet tegning til adskillige vignetter. Fremdeles til udmærkede medaljer – han var en ivrig møntsamler – således den fra 1792 i anledning af negerhandelens ophævelse (af Gianelli), til universitetets prismedalje (af Adzer, ca. 1793), til akademiets store sølvmedalje fra 1797 (af Gianelli), o.a. Ligeledes til indtogsdekorationer (1790) og lignende arbejder. Det ældste af A.s større dekorative arbejder er *Emiliekilden*, som han 1781 rejste for Ernst Schimmelmann og som endnu trods uheldige forandringer viser hans sikre blik for proportioner og hans afgjorte forkærlighed for en fast arkitektonisk form. Senere udførte han forskellige andre mindestøtter, således den arveprinsen lod rejse i Sorgenfri park over sin afdøde hustru, det stærkt forandrede gravmæle over Tyge Rothe og Karen Biørn på Assistens kirkegård, det mærkelige over *Peter Tutein og hans hustru* (rejst sst., senere fjernet) og først og fremmest det udmærkede smukke over hans broder, veterinæren *P. C. A.* sst. med den efesiske Artemis som reliefudsmykning. Endelig bør mindepladen på Nørrejyske tøjhus i Randers nævnes (ca. 1805) med de kraftige fasces og den fine egekrans i bronze over medaljonportrættet af kronprinsen.

I løbet af 1780erne var A.s dekorative evner vel, som vi har set af og til blevet beslaglagt, men først i det sidste årti af århundredet da Christiansborg ikke mere gav ham arbejde tog virksomheden med arkitektur og dekoration fat. Tidligt i 90erne deltog han i udformningen af *Frihedsstøtten* der sikkert i hovedsagen kan betragtes som hans værk, og de følgende år trådte han navnlig i en nærmere forbindelse med arveprins Frede-

rik (1753–1805) hvis arkitekt og kunstneriske rådgiver han blev; til sønnen prins Christian Frederik trådte han senere i lignende forhold. Hans hovedværk for arveprinsen var omformningen af interiøret i Amalienborg-palæet, gennemført i en svær Louis-seize-stil der har mindelser om den svenske gustavianske epoke, og i hvilken helheden koloristisk var gennemført med stor kraft. I interiøret indgik som tidligere nævnt også dekorative billeder, tillige plastiske arbejder, ved hvilke den unge Thorvaldsen var hans hjælper. I arveprinsens tjeneste udførte han også mindre indretninger på Sorgenfri, bl.a. *Schweizerhuset* og *Norske hus* i parken; endvidere sarkofagen i Roskilde domkirke over arveprinsessen. Også den enkle og smukke sarkofag over arveprinsen sst. skyldes A. Han deltog fremdeles i udsmykningen af den nylig omlagte Frbg.have, hvor Schweizerhuset og *Apistemplet* skyldes ham. En tempelbygning var obligat i tidens haveanlæg; denne med det kraftige frontrelief af tyren er kun lille, men har en betydelig virkning, gennemarbejdet som den er både i helhed og detaljer. Også for privatfolk udførte A. større arbejder i tidsrummet før og efter århundredskiftet, således for Constantin *Brun, i hvis palæ, det senere Moltkeske i Dronningens Tværgade, endnu dørstykker af ham er bevaret. Der er heller ikke grund til at betvivle rigtigheden af den tradition der tillægger ham *gården Nytorv nr. 5;* det bør erindres at han på det tidspunkt havde en arkitekt, C. B. Hornbech, i sin tjeneste. Gården har ikke alene rummet smukke interiører, af hvilke detaljer er bevaret, men har også i det ydre en egen fin holdning. Det eleganteste arkitektoniske arbejde – i al dets beskedenhed – der skyldes A., er dog det lille landsted *Spurveskjul* i nærheden af Frederiksdal som han købte 1805 og nyopførte. Det har trods enkelte skæmmende forandringer endnu en sjælden finhed i dimensioner og stor sikkerhed i betoningen af den simple landlige stil. Herude levede han sine sidste somre, og her døde han.

A.s interiørarbejder førte ham også ind på dertil knyttede kunstindustrielle felter, navnlig møbelkunsten. I Kunstindustrimuseet og på Fr.borg opbevares en række stole og skabe m.m. som er gjort efter hans tegning. Nogle af stolene er af ejendommelig svære forhold, de fleste af disse møbler dog meget elegante og graciøse; i type går de alle tilbage til antikken der her som så ofte er grundlaget for hans kunst. A.s kunst er både begyndelsen til og afslutningen af en epoke i dansk malerkunst. En sammenligning med figurmaleriet i den tidlige del af 1700-tallet, Krocks og Coffres dekorative malerier, Mandelbergs kompositioner, viser os at A. hævede figurkunsten til et helt andet niveau. Han nåede dette resultat ikke ved en gennemført naturalistisk behandling, således som Eckersberg en generation senere – om end grundigheden af hans modelstudium ikke må undervurderes – men ved et indgående studium af de gamle mestres værker og en ikke blot klog men følelsesfuld og musikalsk anvendelse af dette materiale. Den rolige rytmik i hans malerkunst, såvel i form som i farvegivning, er ikke alene udtryk for en eklekticisme over for antikken, renæssancemestrene og deres efterfølgere og navnlig Poussin, men den betegner også en personlig indsats i den stiludvikling, der foregik i Louis XVI-tiden. Og det bør fremhæves at A. i adskillige af sine kompositioner hvor han arbejder med enkle, udprægede figurmotiver har nået en helhed og harmoni der er sjælden i dansk kunst. For den umiddelbare eftertid fik hans kunst alligevel ringe betydning. Ingen af hans elever magtede at føre hans arbejde videre, og Eckersbergs hjemkomst fra den store rejse betød et fuldkomment brud med A.-traditionen; dansk malerkunst slog med ham ind på nye veje. Først langt senere har A.s kunst, bl. a. takket være Julius Langes forståelse, igen fået den plads der tilkommer den. Dog må det ikke glemmes at hans indflydelse gjorde sig gældende også gennem hans personlighed, således i forholdet til Thorvaldsen hvem han i ungdomsårene var en trofast hjælper og støtte. Sikkert var han stejl af karakter og lidet omgængelig – derom vidner hans mange stridigheder med kolleger og med de høje herrer han havde samarbejdet med – men der er ingen tvivl om at han var ikke blot en magtkær mand, men i høj grad retsindig, altid parat til ildfuldt at gå i brechen for hvad han anså for ret og sandhed. – Justitsråd 1784. R. 1809. □Mal. af Jens Juel ca. 1768–72 (Fr.borg), skitse (St.mus.), litograferet 1869 og 1870. Buste, formentlig af Trippel 1776–77 (kunstakad.). Medaljon af Sergel 1794 (St.mus.), gengivet i min. af Turretin (Fr.borg) og i radering af Clemens. Mal. af Lorentzen (kunstakad.) og af N. Hagelberg (Århus kunstmus.), min. af samme (Fr.borg). Silhouet (sst.). Radering af A. P. Madsen efter tegn. af Marie Clemens. Karikaturer af Sergel fra 1790erne (bl.a. St.mus. og Nationalmuseet, Stockholm) samt senere af Eckersberg og N. Habbe. Statue af Saabye 1868, statuette af Stein 1902. Mal. af V. Neiiendam 1946: A. besøger Thorvaldsen. – Udkast til gravmæle af C. F. Høyer.

Lit. E. Løffler i Tidsskr. for kunstindustri, 1887 90–96. Georg Göthe: J. T. Sergel, 1898. Nord.t., 1899 377–99. Fr. Schiøtt i Fra arkiv og museum, 1899–1902 428f. Jul Lange: Udv. skr. I, 1900 25f 101–07. E. Hannover i Kunst, 1901 [upag.]. F. R. Friis: Kulturhist. studier,

1904–09 I. F. Meldahl og P. Johansen: Kunstakademiet, 1904 97 101 113 126 138 145. Th. Oppermann: Kunsten i Danmark under Fr. V og Chr. VII, 1906 107–23. P.Johansen: Nord.oldtid og dansk kunst, 1907 21–27. H. Weitemeyer i Pers. hist. t. 5.r. VI, 1909 25–27. P. Johansen: Før Thorvaldsen, 1910 106–25. Victor P. Christensen i Vor tid I, 1914–15 161–70. Kat. over A.-udstilling i Kunstforeningen 1916. Victor P. Christensen i Fra arkiv og museum, 1917–25 145–56. C. D. Moselius: Louis Masreliez, 1923. Th. Oppermann: Thorvaldsen I–III, 1924. Leo Swane: Abildgaard, 1926. A. Federmann: J. H. Füssli, 1927 46. Leo Swane: Clemens, 1929. Aug. Hennings i Danske mag. 7.r. I, 1936. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr., 1937 1–30. Erik Lassen: Danske møbler. Den klassiske periode, 1958 12–17. Oscar Reuterswärd i Ord och bild, 1959 337–44. Elsa Gress i Louisiana årbog, 1959 31–38. Udst.: The romantic movement, London 1959 319f. Udst.: Il settecento a Roma, Rom 1959 41. H. P. Rohde i Fund og forskning VII, 1960 50–84. Gunnar Berefelt i Konsthist. t., 1961 14–29. Bente Skovgaard: Maleren Abildgaard, 1961. Torben Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961. R. Rosenblum: Transformations in late eighteenth century art, 1967 12 13 15 146. Hugh Honour: Neo-classicism, 1968 111 135 201 203. Charlotte Christensen i Fund og forskning, 1970 95–104; 1972 7–32. Udst.: The age of neo-classicism, London 1972 4f. Bente Skovgaard i Amalienborg, udg. Viggo Sten Møller, 1973 183–199. Holger Frykenstedt i Kunstmuseets årsskr., 1971–73 (1974) 1–41. Mario Praz: Gusto neoclassico, 1974 118. P. J. Riis i Hafnia, 3, 1974 9–28. Udst.: Ossian und die Kunst um 1800, Hamburg 1974. Elsa Gress: Den sårede filoktet, 1974 (tv-spil). Laus Strandby Nielsen i Kritik, XXXVI, 1975 20–53. Bente Skovgaard i Kunstmuseets årsskr. 1975 (1976) 57–76. Erik Fischer sst. 77–102. Charlotte Christensen: N. A. Abildgaard. Malerier og tegninger i Århus kunstmuseum, 1977.
Papirer i Statens mus. for kunst. Breve i Kgl. bibl.

*Leo Swane**

Abildgaard, Niels Lauridsen, † 1314 (eller senere), landsdommer. Søn af Laurids Tygesen *A. († ca. 1302).

A. blev af Erik Menved gjort til ridder og landsdommer i Jylland hvor han forlenedes med 3 herreder. 1309 deltog han i adelsmytteriet i Nyköping og 1313 var han en af lederne i den jyske bondeopstand. Vor viden om ham begrænser sig stort set til hvad anklageskrift og dom 1313–14 (i Huitfeldts forkortede oversættelse) fortæller. Han havde opfordret bønderne til ikke at udrede den skat der var bevilget til betaling af Sverigestogtet 1309, hans tidligere forseelser fremdroges, han havde kun gjort „ondt regnskab" for sin forlening, lagt kongen hindringer i vejen ved nævnte togt og åbenbaret hans hemmeligheder. 1309 var han blevet benådet på greven af Mecklenburgs forbøn og med broderen Timme som garant for fremtidig troskab. Nu i 1314 blev anklagen udvidet til at omfatte både Timme L. af Margård og halvbroderen Niels Jensen (mon fejl for brodersøn?). De nævnes imidlertid ikke i dommen, der til gengæld ramte to andre af N. L.s brødre, ridderne Laurids L. og kammermester Tyge L. af Rødkilde. De blev ligesom de øvrige fradømt liv og gods. I hvilket omfang dommen eksekveredes er uvist, Niels og Tyge træffes ikke senere i kilderne, men Laurids overlevede. Han er blandt dem der holdes uden for Vordingborgforliget 1324 men bliver medregnet på grev Gerhards side ved Kielforliget 1332. Niels L. anføres i adelsårbogen med sønnerne Erik og Peder Nielsen til Sørup hvoraf den sidste fører Abildgaard-våben. De er snarere sønner af hans fætter Niels Tygesen el. tilhører en følgende generation.

Kilder. Dipl. danicum (og Danm.s riges breve) 2.r. VII nr. 87, 167, 169–70 og 314, VIII nr. 17 og 20, IX nr. 64, 120, 210 og 273, X nr. 348. Ellen Jørgensen: Annales danici, 120 155 167f 199.

Thelma Jexlev

Abildgaard, Ove Johannes, * 1916, forfatter. * 17.9.1916 i Lemvig. F: købmand Alfred Julius A. (1876–1954) og Asta Katrine Dalgaard (1886–1965). ~ 5.5.1948 i Kbh. (b.v.) med Unnur Skúladóttir Thoroddsen, * 12.7.1917 i Ísafjord, Island, d. af advokat, altingsmand Skúli T. (1890–1917) og Guðrún Skúladóttir (1897–1950). Fra købmandsgården i Lemvig blev A. som 13-årig sendt til Haslev gymnasium hvor han blev student 1935. Han studerede jura og litteratur i København og kom gennem Unge kunstneres klub i kontakt med 40ernes lyrikergeneration. Et huslærerophold i Dybvad skov 1943–44 betød en afgørende modning af hans forfatterplaner; han debuterede 30 år gammel som lyriker og begyndte at leve af sin pen som leksikonmedarbejder, kronikør, oversætter, boganmelder ved den soc.-dem. presse 1953–66 og fra 1967 programmedarbejder ved Danmarks radio. A.s egentlige forfatterskab er ikke omfangsrigt – syv digtsamlinger, nogle privattryk og essaysamlingen *Det langsomme forår,* 1957 – men meget markant. Med sin biologisk indstillede fantasi, sit barokke billedsprog, sine drilagtige rytmebrud og sin underfundigt-blufærdige selvironi vandt han straks med sin første digtsamling *Uglegylp,* 1946 og endnu mere med *Hvirvler,* 1948, *Glødende sten,* 1952 og *Sommerens ekko,* 1954 anerkendelse som generationens dristigste ordjonglør og klichédræber, en hverdagshumorist, „rugbrødnær ved livet/imellem sol og nælde", en skarp satiriker og en alvorligt sandhedssøgende tankedigter der undrende kredser om livsgåderne bag naturens selvfølgelighed, avl, vækst, modning, død. Uden at slippe sit sproglige vid eller spillet mellem sansning, stemning og refleksion har A. bevæget sig fra det undertiden aforistisk pressede henimod et roligere lyrisk åndedrag. Efter den lidt usikkert søgende *Cementmanden,* 1964

mærkes i *Og Lises hånd i min*, 1972 og især i *Mariehønen*, 1976 en ny varme og et voksende mod til det direkte personlige og medmenneskelige mens erfaringens dyrekøbte humor frigøres i små fine allegorier der i raffineret form lader dyre- og planterigets uanseligste tabere og oprørere komme til orde. A.s offentlige profil er lige så stilfærdigt konturfast som hans digtning. En åben læser, en venlig vejleder, en rolig og redelig medieformidler af al god poesi, gammel som ny. A. fik 1951 Morten Nielsens mindelegat, 1954 Henri Nathansens fødselsdagslegat, 1955 Johs. Ewald-legatet og 1963 Aarestrup-medaljen. □Foto.

Interviews i Ringkøbing amts dagbl. 11.1.1949, Inf. 6.11.1954, Pol. 5.6.1955, Vejle amts folkebl. 21.7.1963. O. A.: Det langsomme forår, 1957. M.-L. Paludan: Ti unge lyrikere, 1951 51-56. H. Fonsmark: Lyrikken 1945–52, 1952 48–51. Jørgen Gustava Brandt: Præsentation, 1964 10–13. Peter Brask: Tekst og tolkning, 2, 1974 12–50.

Marie-Louise Paludan

Abildgaard, Peter Christian, 1740–1801, veterinær. *22.12.1740 i Kbh. (Trin.), †21.1.1801 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: senere arkivtegner Søren *A. (1718–91) og Anne Margrethe Bastholm (1717–93). ~12.7.1768 i Kbh. (Nic.) med (Anne) Margrethe Kirstine Jagenreuter, døbt 14.4.1739 i Kbh. (Nic.), †23.8.1825 sst. (Frue), d. af guldsmedemester, borgerkaptajn Johan J. (ca. 1707–84) og Anna Maria Thomsen (ca. 1718–76). – Bror til Nicolai *A.

A. fik sin første undervisning af faderen der lærte ham ikke blot de gamle sprog og tegnekunsten, men også tidlig lod ham læse kemiske og mineralogiske bøger. Fra sit 12. til 16. år gik han i den „Kiøbenhavnske Cathedralskole" (Metropolitanskolen), men de dårlige økonomiske forhold i hjemmet tillod ham ikke at blive student, han blev derfor taget ud af 5. klasse og kom i lære hos apotekeren J. F. Cappel. Efter godt 4 års forløb meddelte han uventet principalen og faderen at han ville være student, og 1760 blev han privat dimitteret. Efter den filosofiske eksamen tog han 1762 baccalaureigraden ved en afhandling *De utilitate chymiæ in oeconomia reipublicæ*, og begyndte derefter at studere medicin. Ligesom sin yngre broder Nicolai A. havde han kunstneriske evner, han tegnede bl.a. for Erik Pontoppidan til *Den danske Atlas* (1763–64). Samtidig var han amanuensis hos lægen, professor B. J. de Buchwald. Under kvægpesten 1762 fik Collegium medicum kgl. befaling til at udvælge tre unge medicinere som med kgl. understøttelse skulle rejse til Frankrig for at studere ved den nyoprettede veterinærskole i Lyon. Valget faldt på A. og to andre unge medicinere. A. og hans rejsefæller syntes i begyndelsen ikke om skolen i Lyon der havde meget indskrænkede forhold. A. fortæller selv at de nærmest tænkte på at dyrke de studier de allerede havde påbegyndt, og kun ved siden af søge at indhente erfaring om behandling af kvægpesten. I Lyon fandt A. en anstalt, hvor fortrinsvis hesten og dens sygdomme doceredes, især hestens anatomi „måske mere end ret var". Lederen, Claude Bourgelat havde 1750–52 udgivet tre bind af sit hovedværk: *Élémens d'Hippiatrique*, omfattende en ydrelære (herunder beslaget), anatomi og fysiologi, og disse bind var tænkt som introduktion til en sygdomslære, men værket blev ikke afsluttet. De vigtige fag patologi og terapi stod derfor på svage fødder ved Lyonskolen, og helbredelseskurene kunne efter A.s mening kun kaldes *experimenta* der sjældent anstilledes således at man kunne høste kundskab om sygdommenes natur og lægemidlernes virkning. Undervisningen led også af store mangler idet Bourgelat selv blot skrev sine forelæsninger og lod dem holde af kyndige kirurger fordi det ikke passede for en mand af hans stand at holde forelæsninger. En af de danske stipendiater måtte rejse hjem fordi han fornærmede Bourgelat; A. derimod underkastede sig skolens disciplin og søgte energisk at lære alt hvad der kunne læres, og han vandt derved i så høj grad Bourgelats yndest at denne endog fandt sig i at A. også søgte undervisning i komparativ anatomi og patologi hos en dr. Louis Vitet der var modstander af Bourgelat. A. fik tilbud om ansættelse ved skolen i Lyon men afslog, og efter 2½ års studieophold vendte han 1766 tilbage til Kbh.

Da A. kom hjem var interessen for veterinærvæsenet stærkt kølnet, han beholdt dog i to år sit stipendium og blev sendt ud for at studere og bekæmpe kvægpesten der endnu hærgede på Sjælland, men måtte så lægge veterinærvidenskaben bort og fortsætte de medicinske studier for at skabe sig et levebrød. Han tog 1768 den medicinske doktorgrad *(Dissert. inaug. de venæ sectione in suppressis menstruis)* og praktiserede derefter med held i en årrække i Kbh. Helt havde han dog ikke opgivet veterinærvidenskaben; han udgav 1770 en fortrinlig lille bog: *En dansk Heste- og Qvæg-Læge. Efter Kgl. allernaadigst Befaling forfærdiget til Bøndernes Brug og Nytte*, et skrift der meget hurtigt vandt påskønnelse og kom i mange oplag; 1883 blev den, stærkt omarbejdet, udgivet i 13. oplag. Bogen blev også oversat til svensk og tysk og kom i henholdsvis seks og fem oplag. 1771 udsendte A. – ligeledes med kongelig understøttelse – 1. bd. af *Unterricht von Pferden, Kühen, Schaafen u. Schweinen*, en vejledning i bedømmelse af husdyrene (især hesten) og

lære om deres avl og pleje; 2. bd. med sygdomslæren udkom aldrig. Denne bog blev den egentlige anledning til at Danmark fik sin veterinærskole, idet professor i botanik, læge G. C. Oeder der havde arbejdet med kvægpest-indpodningen gjorde Struensee opmærksom på sagen. A. fik så opfordring til at fremkomme med forslag til en veterinærskole. Efter eget udsagn havde han ikke megen lyst til at efterkomme opfordringen, men over for indtrængende henstillinger gav han efter og forhandlede efter Struensees opfordring med overstaldmesteren om skolens oprettelse. Ved Struensees fald standsede forhandlingerne, men da der samtidig optrådte en dødelig lungesyge i de kongelige stutterier søgte man, efter arveprinsens ordre, råd hos A. Da det lykkedes ham at standse sygdommen blev forhandlingerne om veterinærskolen genoptaget, og 4.1.1773 blev det ved kgl. resolution tilladt ham på egen bekostning at oprette en veterinærskole på Christianshavn. Mod en årlig løn af 1200 rdl. skulle A. holde offentlige forelæsninger over veterinærvidenskaben samt indrette en stald for mindst seks heste hvor særlig heste fra den kgl. stald kunne tages i kur. Efter køb af en passende ejendom med stor grund kunne han endnu 13.7.1773 åbne skolen. Forholdene var til at begynde med indskrænkede og A. måtte alene bestride lærergerningen. Foruden professorbolig var der anatomisal, læsesal og en sygestald for otte heste. 1776 udvidedes med en smedje og en stald til 14 heste og bolig til en smed og 16 skolarer. Staten overtog nu skolen og gav den en ny fundats af 9.6.1776. Senere afkøbte den A. hans anselige bibliotek og mineralogiske og fysiske samlinger. De første elever der søgte skolen var rytteriets officerer og korporaler og staldetatens beridere; senere var lærlingene særlig underofficerer og fanesmede fra kavalleri og artilleri og civillærlinge, en fra hvert stift i Danmark og Norge. Studietiden var tre år. 1775 fandt en første offentlig prøve sted men en egentlig dyrlægeeksamen afholdtes først 1779; fem elever bestod. For „Smedesvende af Lauget", der om hverdagene var optagne af deres arbejde, afholdtes om søndagene særlige forelæsninger. Fra 1776 blev der ansat et par unge medici eller chirurgici som hjælpelærere, blandt disse må nævnes Erik Viborg der blev andenlærer og siden A.s efterfølger som forstander; han synes at have voldt A. mange bryderier ved sin forfængelige og intrigante karakter. Skolen indtog en anset stilling blandt datidens veterinærskoler og besøgtes af mange udlændinge. For A. var målet med skolen der i dagbladenes bekendtgørelse betegnes som „den allernaadigst oprettede Fæe-Huus-holdnings og Læge Skole", at være til nytte for landbruget, „hellere ulærd end unyttig" siger han i fortalen til sin *Heste og Qvæg-Læge*. Mange havde et fejlsyn på skolen og dens opgaver, særlig historikeren N. D. Riegels' angreb på A. for hans lærervirksomhed 1787 *(De fatis faustis et infaustis chirurgiæ)* synes at have været uberettiget. A. udgav et forsvarsskrift: *Additamentum XII, ad commentationem historicam de fatis faustis et infaustis chirurgiæ*, 1788, hvori han redegjorde for skolens oprindelse, dens opgaver og virkemåde. A. hævder i sit svar at han mere end at sørge for sit ry gennem lærde værker foretrak opgaver der havde et praktisk formål til gavn for det almene vel.

A.s arbejdsevne var beundringsværdig. Som medlem af stutteridirektionen virkede han meget til hesteavlens forbedring, og ikke mindre ivrigt arbejdede han på ophjælpning af fåreavlen, navnlig ved indførelsen af det finuldede spanske får, over hvis levemåde han på en rejse i Spanien 1793 gjorde interessante iagttagelser. I forening med E. Viborg udgav han 1800 et grundigt arbejde: *Vejledning til en forbedret Faareavl og de spanske Faars Behandling i Danmark og Norge*. Viborg tillægger ham stor fortjeneste af kvægpestens endelige udryddelse ved hjælp af spærring og nedslagning (1781). Om denne sygdom skrev han 1779 en udførlig afhandling. Den er oversat til tysk af Viborg og udgivet i hans *Sammlung von Abhandlungen für Thierärzte und Oekonomen* I, 1795.

Praktisk vigtige var også de forbedringer han indførte ved hestebeslaget idet han afpassede det nøje efter fodens bygning og grundede det på fysiologiske principper som i det væsentlige var rigtige. Samtidens stærke anerkendelse er udtrykt i følgende linjer hos Viborg: „Endnu et varigt Minde har Abildgaard sat sig i Veterinairfaget ved det af ham indrettede Hestebeslag, som afgiver den fuldkomneste af alle hidindtil bekiendte Hesteskoe, og hvorom en af Tydsklands første Dyrlæger, den berømte Kersting, misundeligen sagde: Besynderligt, at en Doctor i Lægekonsten skal give os de rigtigste Grundsætninger om en Hesteskoes Indretning." Kendskabet til A.s beslag har vi væsentlig gennem udtalelser af Erik og Carl Viborg; i det hele taget foreligger der fra A.s hånd kun lidt på veterinærfagenes område. Mindes bør også A.s kastetøj der i lidt modificeret form stadig benyttes ved en lang række operationer. Også i udlandet anvendes denne kastemetode sædvanlig under betegnelsen den danske kastemetode. 1774–78 var A. præsident i landhusholdningsselskabet og havde sikkert væsentlig andel i dets betydelige virksomhed til landbrugets fremme. A. havde en vid arbejdsmark; man forbavses over, at han endnu de

første år efter veterinærskolens oprettelse stadig fik tid til at passe sin lægegerning, ja 1775 blev han endog stadsfysikus i Kbh. Viborg antegner også hans ivrige deltagelse i „Jordemodercommisionens, Quarantaine-Commisionens og Collegii medici Forretninger". A. virkede desuden i Selskabet for Druknede og Skindødes Redning og var medlem af kommissionen til forbedring af Kbh.s brandvæsen.

Som videnskabsmand var A. i sjælden grad alsidig, især dyrkede han naturvidenskaberne. Blandt hans skrifter findes resultaterne af hans vidt omfattende viden og forsken i fysik, kemi, mineralogi, zoologi, botanik og fysiologi. Der er grund til at fremhæve at han var den første der foretog en mineralogisk-kemisk undersøgelse af det grønlandske mineral kryolit. Han påviste 1799 at det var et hidtil ukendt mineral der indeholdt fluor og aluminium. Allerede n.å. fik mineralet navn af en portugisisk mineralog d'Andrada, og den tredje bestanddel, natrium, blev påvist af Klaproth. A.s zoologiske virksomhed er vel af mindre omfang men omtales dog af kendere som vidnesbyrd om en fremragende videnskabelig begavelse. Dette træder tydeligst frem i hans afhandling om slimålen, Myxine *(Schriften der Berliner Gesellschaft naturforsch. Freunde X,* 1792) og i hans bemærkninger om en hos hundestejlen snyltende bændelorm, Schistocephalus solidus (Naturhistorie-Selskabets Skrifter I, 1790). For det første af disse dyr påviste A. gennem en anatomisk undersøgelse at det ikke som hidtil sædvanlig antaget hørte til Linnés Vermes, men var et hvirveldyr. For bændelormens vedkommende påviste han ved fodringsforsøg – en dengang ukendt metode – at den i hundestejlens krophule levende snylter, når hundestejlen fortæres af vandfugle udvikler sig videre i disses tarme, som han rigtig formoder, til kønsmodenhed. Også hans afhandlinger om infusionsdyrenes oprindelse (Naturhistorie-Selskabets Skrifter III, 1793) og om megatheriet (Vid.Selsk. Skr., Ny Samling V, 1799) som han måtte snige sig til delvis at aftegne under sit besøg i museet i Madrid, indeholder gode og træffende bemærkninger. Hans omfattende bidrag til O. Fr. Müllers *Zoologia Danica,* nemlig hele teksten til 3. bd. og en række tavler til 3. og 4. bd. (1789–1806), er væsentlig af artsbeskrivende natur. Blandt hans fysiologiske arbejder bør nævnes bemærkninger om årsagen til at næsen altid mangler hos enøjede monstra, forsøg over elektricitetens indvirkning på dyr, oversat og udg. 1975 i USA, over blodkarrenes indsugningsevne, over hovedets reproduktion hos snegle, over åndedrættet og over kulstoffets mængde i blodet.

At han også på fysikkens område hørte til tidens kyndigste herhjemme kan man skønne deraf at det kort før hans død blev ham tilbudt at blive lærer i dette fag ved universitetet, hvilket han dog afslog. Sammen med E. Viborg udgav han 1800 en stor lærebog: *Indledning til almindelig Naturkyndighed for Dyrlæger,* i hvilken kapitlerne om lyset, elektriciteten, magnetismen og jordkloden helt er hans arbejde. Denne bog blev oversat til svensk og tysk. Endvidere bør her nævnes at A. var en af de første herhjemme der ved rygtet om brødrene Montgolfiers opfindelse af varmluftballonen gav sig til at eksperimentere med luftballoner. A. konstruerede dec. 1783 en aërostatisk maskine men opstigningen mislykkedes. Videnskabernes selskab ydede ham dog 100 rdl. til videre forsøg, og 5.1.1784 svævede A.s luftkugle over byens tage, sat op fra kørebanen foran Christiansborg slot. A. leverede tegningerne til tavlerne i Chr. Friis Rottbølls værk over cyperaceer (halvgræsser) *(Descriptionum et iconum liber I,* 1773) og i Naturhistorie-Selskabets Skrifter I, 2, 1791 skrev han en afhandling om rugens meldrøjer hvis svampenatur han efter egne historiske, anatomiske og kemiske undersøgelser mente at måtte benægte (se Carl Christensen: Den danske Botaniks Hist. I 187; II 110). At A. måtte nære en levende interesse for alt hvad der kunne fremme studiet af naturvidenskaberne og udbredelsen af naturkundskab i vide kredse er en selvfølge. Dette gav sig også udtryk på mange måder; han er den egentlige stifter af Naturhistorieselskabet (1789) der oprettedes som en protest mod universitetets vanrøgt af naturvidenskaberne og en lang tid spillede en ikke ringe rolle i det videnskabelige liv herhjemme. Han stod stadig i forbindelse med mange udenlandske naturforskere, var medlem af en mængde lærde selskaber i udlandet, og 1791 tilbød man ham stillingen som direktør for veterinærskolen i Hannover. Af det danske Videnskabernes selskab blev han medlem 1775, og fra 1795 til sin død var han dets sekretær. Som sådan holdt han 1797 en mindetale over A. P. Bernstorff der havde været selskabets præsident. Som yngre var A. medarbejder ved flere af tidens kritiske og æstetiske journaler. I *Alm. Dansk Bibliothek,* 1778 findes således under mærket Andreas Naalemager enkelte vittige, satiriske småafhandlinger. A. var et lyst og skarpsindigt hoved, havde ualmindelige kundskaber og besad en fortrinlig fremstillingsevne. Han havde stor praktisk dygtighed og forstod på en lykkelig måde at samarbejde med andre. Hertil bidrog hans fine dannelse og vindende væsen. I anledning af 200 års-dagen for veterinærskolens oprettelse lod det veterinære fagråd 1973

fremstille en Abildgaard medalje i guld, præget af medaljør Bahnsen.
□En forsvunden medaljon af Sergel, 1800, stukket af Flint. Mal. af Breda, 1800 (Fr.borg), herefter frimærke, tegnet af C. Achton Friis, graveret af C. Slania, 1973. Buste af A. Hassel på monument, 1910 (landbohøjskolen). Et par tidlige portrætter (det ene Fr.borg) af ubekendte kunstnere kaldes P. C. A. Et par litografier 1844 og 1866 angives efter A. C. Jensen (?), G. Michelsen udstillede 1825 en pastel, kopi efter Jens Juel. Medalje af J. Conradsen. – Gravmonument, tegnet af N. Abildgaard, stukket af Lahde.

Gosch: Danmarks zoolog. lit. II 1, 1873 508. Dansk veterinærhist. årbog (bibliografi), 1940 7. – E. Viborg: Efterretning om den kgl. da. veterinærskoles indretning, 1792 10 13 15–32 50–52. Kbh.s univ. journal, udg. J. Baden, 1801 42–44. K. L. Rahbek i Tilskueren 1801 nr. 18 137–43. A. V. Hauch i Mindesmærker ved Kbh. Ass. kgd. 4. hft., udg. G. L. Lahde, 1811. E. Viborg i Nyt bibl. for læger II, 1815 s. I–XXVII (med bibliografi). J. V. Neergaard: Mit livs vigtigere tildragelser I-II, 1844. Hist. archiv, 1870 I 503–15. B. Bang i Månedsskr. for dyrlæger XII, 1901 441–71. Samme i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908 (festskr.), 1908. Samme i Medlemsblad for den da. dyrlægeforen. 13.7.1923 13–40. Hj. Friis i Månedsskr. for dyrlæger XXXVII, 1925 472–75. P. Grunth i Festskr. til Bernhard Bang, 1928 43–94. Hans Chr. Bendixen: Omkring 200-året for oprettelsen af Den kgl. veterinærskole 13. juli 1773, 1973. – Breve i Kgl. bibl., Danm.s veterinær- og jordbrugsbibl. og Rigsark.

*Hj. Friis**

Abildgaard, Søren, 1718–91, arkivtegner. * 18.2.1718 i Flekkefjord, † 2.7.1791 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: tolder Peder Hansen A. (ca. 1686–1757, ~ 2° 1741 med Anne Larsdatter Soland, 1717–80) og Anne Sørensdatter († ca. 1740). ~ 29.4.1739 i Kbh. (Frue) med Anne Margrethe Bastholm, døbt 14.2.1717 i Jerslev, Vendsyssel, † 29.4.1793 i Helsingør, d. af forpagter Christen Jensen B. (ca. 1672–1728) og Anne Rasmusdatter (Sommerfeldt) (ca. 1680–tidligst 1748). – Far til Nicolai *A. og P. C. *A.
A. blev student fra Kristiansand 1737 og studerede naturvidenskab og tegnekunst, men gik over i fabrikationsvirksomhed og kaldtes ved sit bryllup „daglønner" men det vides ikke hvad han arbejdede med. Først da han trådte i forbindelse med Jacob *Langebek, kan vi følge hans virksomhed. 1751 malede han det eneste kendte portræt af denne, et miniatureprotræt (Fr.borg). I årene 1753 og 1754 fulgte han med Langebek på rejser i Sverige, Finland, Rusland og Nordtyskland for bl.a. at tegne segl og monumenter af betydning for fædrelandets historie. Efter hjemkomsten søgte han om at måtte blive arkivtegnemester ved gehejmearkivet hvad der bevilgedes 1755. Embedet var ulønnet, men 1756 antoges han efter ansøgning til at aftegne „Monumenta Patriæ" for en løn af 300 rdl. om året. Han skulle rejse om sommeren (fri befordring) og rentegne skitserne om vinteren under Langebeks opsyn.
A. rejste gennem 21 år indtil han ved kabinetsordre blev fritaget 1778, og i disse rejser ligger hans historiske hovedindsats. Han var den første sagkyndige antikvar der gennemrejste landet og sogn for sogn søgte oplysning om mindesmærkerne. Tidligere havde man normalt brugt præsteindberetninger når man ønskede lokale historiske oplysninger. Om A.s flid vidner de 13 fynske og jyske rejsedagbøger der findes i Nationalmuseets 2. afdeling. Han har her gjort notater om gamle dokumenter og portrætter og om kirkeinventar, især sådant der havde navne eller våbenmærker. Også jordfaste fortidsminder beskrev han. Dele af disse rejsedagbøger er nu udgivet i Sønderjyske årbøger og Vejle Amts årbøger. Originalernes nuværende slidte tilstand vidner om den brug generationer af arkæologer og antikvarer har gjort af dem. Hovedformålet med rejserne var som nævnt at udføre tegningerne, af hvilke der kendes ca. 900, de fleste i tusch, enkelte i farve. De findes ligeledes i Nationalmuseets 2. afdeling, enkelte på Frederiksborg og Det kgl. bibliotek, mens mønttegningerne findes i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. De fleste af tegningerne forestiller gravmonumenter – A.s specialе var senmiddelalderlige gravsten med reliefminuskler – og da originalerne undertiden nu er beskadigede eller forsvundne har tegningerne stor betydning. Selv om det i ganske enkelte tilfælde er blevet vist at A. har været for afhængig af ældre forlæg er det utvivlsomt at han i almindelighed bestræbte sig på korrekt gengivelse, og hans livsværk betegnes af Erik *Moltke som „en helt uvurderlig skat". Dog var hans runetegninger ikke gode. I 1780erne var der planer om at udgive gravstenene i kobberstik ved G. Haas, men det blev for dyrt, og først 1859 blev hans *Mindesmærker fra Antvorskov Klosterkirke* udgivet (af Anton Petersen). I moderne værker har hans tegninger hyppigt tjent som illustrationsforlæg, f.eks. i „Danmarks Kirker".
A. interesserede sig i høj grad for geologi og landøkonomi. Allerede omkring 1750 vides han at have arbejdet med porcelænsfremstilling, grafit og blyantsfabrikation, senere kom afhandlinger om et sundt mineralsk kildevæld ved Antvorskov, om tørvemoser, om forholdene på Skagen samt om mergel. For denne sidste afhandling fik han 1773 Landhusholdningsselskabets mindre guldmedalje. Geologiske studier lå til grund for *Beskrivelse over Stevens Klint*, 1759,

tysk udg. 1764, og *Physisk-mineralogisk Beskrivelse over Møens Klint*, 1781, begge illustreret med kobberstukne tavler. Hans to bøger karakteriseres af Axel Garboe som „vidtløftige teoretiske forklaringsforsøg med hensyn til iagttagne geologiske forhold". A. var flittig og nøjsom, men til tider sær og vanskelig. Hans kunstneriske begavelse og praktiske sans gik i arv til de to sønner, maleren Nicolai A. og veterinæren P. C. A. □Der er bevaret to forskellige miniatureportrætter (begge på Fr.borg) af A. fra hans ældre dage.

Kilder. Pers.hist.t. 2.r. I, 1886 148–52. Breve fra Jacob Langebek, udg. H. F. Rørdam, 1895. Fonden ad usus Publicos I, 1897 248. Rejsedagbøger i Sønderj. årb. 1906 98–175 og Vejle amts årb. 1930 129–60; 1931 24–45 232–52. Katalog over sjællandske tegninger i Antiquariske annaler I, 1812 147–68, over runestenstegninger i Danm.s runeindskrifter, 1942 1052 samt over adelige gravsten i C. A. Jensen: Danske adelige gravsten II, 1953 stenkatalog 153–307 fl. st.
Lit. Erik Pontoppidan: Den danske atlas I, 1763 412 441 637 (fot. optryk 1969) jvf. Sv. Cedergreen Bech: Den danske atlas, 1969 41–45. R. Nyerup: Luxdorphiana, 1791 329 og Langebekiana, 1794 123–248. Genealogisk tidsskr. VII, 1913 95f. Finskt Museum 1934 25–31. Juhani Rinne i Historiallinen arkisto, 1938 177–97. E. Moltke: Jon Skonvig og de andre runetegnere II, 1958 207–11. A. Garboe: Geologiens historie i Danmark I, 1959 116–24. J. Ahlefeldt-Laurvig og K. Uldall: Fajencer fra fabriken i St. Kongensgade, 1970 73 331f. Jø. St. Jensen i Numism. foren. for Nord- og Sydslesvig XVII, 7, 1978.
Papirer i Nationalmuseet og Kgl. bibl.

Jørgen Steen Jensen (M. Mackeprang)

Abildgaard, Terkel (Torkel), ca. 1498–1564, præst. * ca. 1498, † 5.8.1564 i Århus, begr. i domkirken sst. Muligvis en søn af Bertel Terkelsen A., der 1472 nævnes som foged på Skern, 1475 som væbner. ~ Gertrud Sørensdatter.
Efter at have gået i Århus skole under Morten Børup blev A. i marts 1515 immatrikuleret ved universitetet i Rostock hvor han måske også har taget magistergraden. Ca. 1530 fik han en kirkelig virksomhed i Århus (vistnok som vicarius) og blev senere rektor ved domskolen sst., i hvilken stilling han vandt betydelig anseelse som en fremragende skolemand. Siden blev han den første lutherske sognepræst ved Århus domkirke. Som en af de mænd der havde arbejdet ivrigt for reformationens gennemførelse i sin by blev han indkaldt til forhandlingerne om kirkeordinansens affattelse 1537.

A. S. Wellejus: Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith, 1567 bl. O 6. H. F. Rørdam: Monumenta hist. Dan. II, 1875 669 700. P. Poulson: Catalogus pastorum diæceseos Aarhusiensis, 1727 14f. Erik Pontoppidan: Marmora danica II, 1741 108. Kirkehist. saml. II, 1853–56 587.

*Bjørn Kornerup**

Abildgaard, Tyge (Tygesen), † ca. 1295, drost. Formentlig søn af marsk Tyge A. og yngre bror til Laurids Tygesen *A. († ca. 1302).
A. træffes første gang som drost hos hertug Valdemar Eriksen af Sønderjylland da denne stadfæstede Flensborgs stadsret 1284. Hertugens oprør 1285 endte med at han og drosten blev ført som fanger til Søborg hvor de sad til foråret 1286, da kongemordet i Finderup ændrede den politiske magtbalance. Ved ægteskabsaftalen i Lübeck 1287 mellem hertugens søster og greven af Schwerin nævnes forrest af de ti tilstedeværende riddere to tidligere kgl. råder, Laurids Tygesen (A.) og Thomas Mule, derpå drost A. og 7 andre hertugelige råder. A. kan ikke være forblevet længe i drostembedet da han to år senere betegnes fhv. drost. Baggrunden for A.s sidste politiske optræden lader sig ikke gennemskue, men det er næppe nogen tilfældighed at han sammen med fyrst Wizlaw af Rügen, prior Henrik af Antvorskov og drost Peder *Nielsen er til stede i Roskilde 1293 og bevidner Erik Menveds beskyttelsesbrev for gæster der kommer til Ribe, mens to helt samtidige privilegier for Stralsund kun er bevidnet af drost Peder. Måske kan A.s tilstedeværelse i Roskilde tolkes som et led i hertug Valdemars udsoningspolitik over for den danske konge. To af A.s formodede sønner Jens Tygesen og Jakob Abildgaard var 1315 blandt den efterfølgende sønderjyske hertug *Eriks garanter for overholdelse af Nyborg-forliget. Ved det fornyede forlig 1318 nævnes en tredie søn blandt hertugens mænd, idet Tønne Tygesen nok er en afskriverfejl for Timme T. Derimod deltager ridderen Niels Tygesen sammen med et par af fætrene i Kalmar-forbundet 1318.

Kilder. Ellen Jørgensen: Annales danici 196, 1920. Diplomatarium dan. 2.r. III nr. 121 264 380, IV nr. 111, 1939–42.

Thelma Jexlev

Abitz, Erik Andreas, * 1907, landsretspræsident. * 5.5.1907 i Bogense. F: skoleinspektør Andreas A. (1872–1918) og lærer Margrethe Nielsen (1870–1954). ~ 14.5.1932 i Roskilde (b.v.) med Lisbeth Schultz, * 9.9.1908 i Roskilde, d. af exam.jur., politifuldmægtig, senere skifteretsfuldmægtig Christian Rudolf S. (1866–1923) og Marie Petrea Glacius (1867–1948).
A. blev student fra Roskilde 1925, cand. jur. 1931 fra Kbh.s univ. Han begyndte som sagførerfuldmægtig i Nykøbing F., og blev derefter politifuldmægtig, først i Horsens og fra 1933 på Bornholm hvor han og hans kone fik en vigtig del af deres liv. 1936 blev han fuldmægtig ved Bornholms amt, fra 1943 kontorchef, og oplevede her den tyske besættelse af øen fra 10.4.1940.

For alle danske embedsmænd der måtte føre løbende forhandlinger med besættelsesmagten var det en meget vanskelig opgave at få tingene til at gå og samtidig bevare en klar dansk holdning. Men netop dette skabte for A. et modsætningsforhold til hans chef, amtmand P.C.v. Stemann der havde en noget anden indstilling til tyskerne. A. holdt dog stillingen bortset fra en uges tysk arrest i april 1945; han kunne derfor hjælpe modstandsbevægelsen og mod krigens slutning også flygtninge fra tyske koncentrationslejre. Den russiske besættelse af øen fra 9.5.1945 efter hårde bombardementer af Rønne og Neksø gav amtskontoret meget arbejde og nye alvorlige problemer indtil Bornholm blev helt fri 5.4.1946. I de følgende roligere år ydede A. sin videnskabelige hovedindsats med det forvaltningsretlige værk *Vejenes Retsforhold*, 1950 der skaffede ham titlen dr.jur. ved Kbh.s univ. og medførte at han blev medlem af vejlovskommissionen. 1953 gjorde han det usædvanlige spring fra amtskontoret til stillingen som dommer ved Vestre landsret i Viborg. Her gjorde han sig gældende som en energisk og dygtig dommer og blev desuden medlem af forskellige kommissioner og censor ved juridisk eksamen i Århus. Fra 1958 var han i 19 år præsident for landsretten hvor han optrådte som den første blandt ligemænd og øvede en dygtig indsats, bl. a. ved at opmuntre dommerne til videre uddannelse m. m. og arbejde for oplæring af dommerfuldmægtige og unge advokater. Samtidig havde han bl. a. det vigtige hverv som medlem af retsplejerådet (fra 1961) og i øvrigt fortsatte han sit juridiske forfatterskab, især inden for forvaltningsret og retspleje. Han sad en tid i Juristforbundets forretningsudvalg og var 1962–73 en særdeles aktiv medredaktør ved Juristen. Af hans større skrifter kan foruden disputatsen nævnes følgende artikler: *Audiatur et altera pars i forvaltningsretten* i Festskrift til Poul Andersen 1958, om retsledelsen i *Retsplejeloven gennem 50 år*, 1969, om ekspropriationssager i „Proceduren", 1969, om offentlige veje i „Fast Ejendoms Regulering", 1971 og om vejenes retsforhold i „Dansk Miljøret" IV, 1978. A. har været en dygtig og praktisk jurist, både som tjenestemand og som dommer, præget af legemlig og åndelig kraft og lyst til at fremme en lignende positiv holdning hos yngre fagfæller. Hans store energi har tillige præget hans videnskabelige indsats; også i den er han praktisk og jordnær. – R. 1955. R[1]. 1958. K[2]. 1965. K[1].1972. □Mal., 1977 (Vestre landsret).

J. F. Barfod: Et centrum i periferien, 1976.

Frants Thygesen

Abitz, Oluf, * 1909, bibliotekar. * 31.7.1909 i Bogense. F: overlærer Andreas A. (1872–1918) og lærer Margrethe Nielsen (1870–1954). ~ 13.4.1938 med afdelingsbibliotekar Karen Johansen, * 28.8.1912 i Horsens, d. af bogholder Anders J. (1888–1975) og Johanne Rasmussen (1889–1974).

Efter studentereksamen fra Roskilde 1928 og cand. mag. eksamen 1934 tog A. afgangsprøve fra Statens biblioteksskole 1936. Han var 1936–45 ansat som bibliotekar ved Bibl. for Vejle by og amt og foretog studierejser til tyske og engelske biblioteker. Han blev hurtigt engageret i bibliotekarorganisationernes arbejde og var 1949–52 formand for bibliotekarforeningen for provinsens folkebiblioteker og for Bibliotekarsammenslutningen for folkebibliotekerne (Danm.s Biblioteksforen.s gruppe C), 1952–53 for Biblioteksforen. for folkebibliotekerne der nu også omfattede den storkøbenhavnske bibliotekarforening. Han var også den første redaktør af folkebibliotekarernes tidsskrift Bibliotekaren, 1939–45, og i hans formandstid fandt den første „Bibliotekardag" sted med et stort fagligt diskussionsprogram. Hans ledelse af foreningen var præget af saglighed og nøgternhed i arbejdet for at skabe et rimeligt lønniveau. Fra 1945 har A. ledet Roskilde bibliotek der med den nye bygning 1961 har været en god basis for arbejdet i byen og centralbiblioteksområdet. Blandt A.s faglige artikler kan nævnes bidrag til Bogens Verden, 1958 og 1960 om landsbiblioteket som en mere udbygget centralbibliotekstype der bedre kunne fremme samarbejdet med de videnskabelige og faglige biblioteker og styrke det hele bibliotekssystem. Han har været medlem af Biblioteksrådet, 1949–53 som bibliotekarforeningsrepræsentant, 1965–75 som centralbibliotekarernes repræsentant og har været formand for Biblioteksledergruppen 1964–68. Han var lærer ved Statens biblioteksskole 1946–55 og er censor ved Danmarks biblioteksskole fra 1956. I internationalt biblioteksarbejde har A. deltaget som konsulent for San Salvador i forbindelse med bygning af et universitetsbibliotek. Han har haft en særlig interesse for lokalhistorie og udgav sammen med Aage Bredsted *Litteratur om Vejle Amt* 1945, var redaktør af Fra Københavns Amt 1963–70 og er fra 1971 formand for hovedredaktionen af Dansk lokalhistorie. A. tilhører det slægtled af folkebibliotekarer der gjorde en indsats for bibliotekarernes rette placering i det lokale samfund. □Foto.

Mogens Iversen

Abo(e), Thøger, 1747–1806, søofficer. * 16.2.1747 i Stordøens præstegæld, Norge, † 27.11.1806 på

havet mellem Batavia og Kbh. F: kaptajn i søetaten Christian Nicolay A. (1718–89) og Anne Michelsen Erlandsdatter Fieldberg (1721–1812, ~ 1° med kapellan i Hammers præstegæld Lars Pedersen Werløe, 1704–40). ~ 18.2.1781 i Kapstaden med Maria van der Spuy, * 18.10.1758 i Kapstaden, † 13.8.1830 i Holbæk, d. af Johannes Cornelis v.d.S. og Magdalene de Waal.
A. blev kadet 1763 og sekondløjtnant 1766. Han havde forbindelse med kredsen omkring Struensee og blev interimsekvipagemester 1771 og udpeget til at gøre generaladjudanttjeneste uden dog at have rang som sådan. Ved Struensees fald 1772 blev han fængslet men fritoges for videre tiltale og fik tilladelse til at rejse udenlands i tre år for at „erhverve sig den rette og sømmelige ambition". A. tog til Holland og gik i koffardifart til Ostindien hvor han udmærkede sig i hollandsk krigstjeneste ved kolonistridighederne med England. Han vendte 1786 tilbage til Danmark og blev kaptajnløjtnant, forfremmedes 1789 til kaptajn og blev samme år virkelig generaladjudant med anciennitet fra 1771. Derefter blev han i et par år anvendt som skibschef og deltog som sådan i de komb. dansk-svenske eskadrer 1794 og 1795. 1797 gik han uden for nummer dels p.g.a. sygdom, dels for at bringe orden i handelsaktiviteter der allerede var påbegyndt 1792. Dette sidste lykkedes kun delvis. Han søgte forgæves atter at indtræde i tjenesten og blev afskediget endeligt 1804. A. gik derefter atter i koffardifart for at bringe sin økonomi i orden. □Min., 1772 (Fr.borg).

Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772 I, udg. Holger Hansen, 1927.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Abrahams
Jødisk slægt indvandret til Danmark med bogholder Moses Levin A.

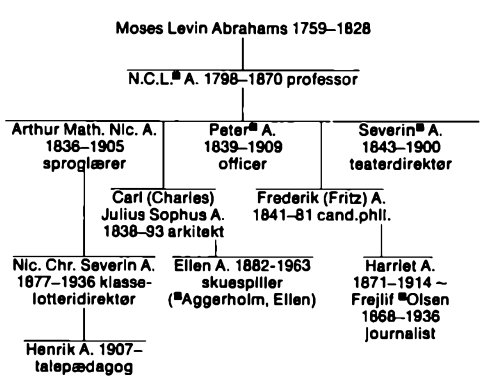

J. Fischer og Th. Hauch-Fausbøll: Familien Philipsen i Pilestræde, 1920.

Hans H. Worsøe

Abrahams, Arthur Mathias Nicolai, se **Abrahams, N. C. L.**

Abrahams, Nicolai Christian Levin, 1798–1870, professor i fransk, notarius publicus. * 6.9.1798 i Kbh. (Mos.), † 25.1.1870 sst., begr. sst. (Holmens). F: handelsbogholder Moses Levin A. (1759–1828) og Juliane Meyer (1765–1847). ~ 22.5.1835 i Kbh. (Helligg.) med Frederikke Juliane Augusta Philipsen, * 7.5.1810 i Kbh. (Mos.), døbt 15.10.1823 i Gentofte (Trin.), † 26.10.1852 i Kbh. (Holmens). – Far til Peter ▪A. og Severin ▪A.
A. blev student 1815 fra Metropolitanskolen og tog 1818 juridisk eksamen. Fra sin barndom dyrkede han ved siden af musik og sang især de levende sprog, og allerede 1816 blev han ansat som lærer i fransk for søkadetterne samtidig med at han gav privatundervisning. Hans talenter gav ham en fremtrædende plads blandt de yngre akademikere, og han var en af „Tylvten" der fejdede mod Jens ▪Baggesen. Senere var han med til at stifte studenterforeningen. 1819 var han i Tyskland og Frankrig og efter hjemkomsten blev han prokuratorfuldmægtig men forsatte at undervise, idet hans interesse for fransk var større end for juraen og han håbede at få det ledige docentur i fransk på universitetet, hvilket dog glippede. 1825 fik han tilbud om at blive prøveprokurator, men foretrak i stedet at ledsage den unge musiker Nic. Gerson på en længere udenlandsrejse. Den varede tre år og gik gennem Tyskland, Italien, Schweiz og Holland hvor han havde rig lejlighed til at studere musik, sprog og kunst. Efter hjemkomsten, 1828, forsvarede han for magistergraden sin afhandling om Wace's „Roman de Brut" *De Roberti Wacii carmine quod inscribitur Brutus dissertatio.* Afhandlingen ledsagedes af den del af digtet der handler om Hengest og Horsa med en dansk oversættelse på vers. 1829 blev han endelig lektor i fransk ved universitetet og 1832 professor extraordinarius, 1839 overtog han ligeledes tysk. 1844 udgav han *Description des manuscrits français de moyen âge de la Bibliothèque Royale de Copenhague,* 1845 en *Fransk Sproglære til Skolebrug* der kom i mange udgaver, og 1848 en ældre fransk oversættelse af Castigliones „Cortigiano" (Balthasari Castilionei Aulici liber tertius secundum verterem versionem gallicam), men for øvrigt synes han ikke at have været videre berørt af det opsving i studiet af fransk og romanske sprog der hidførtes ved Diez' Grammatik der romanischen

Sprachen, 1836–43. 1852 forlod han universitetet for at overtage posten som notarius publicus. Han var i en årrække formand for kunstforeningen hvis *Historie og Virksomhed* han skildrede 1864, og i Samfundet til den danske litteraturs fremme. Efter hans død udkom, først udtogsvis i „Nær og Fjern" 1872–73, senere i bogform hans ufuldendte selvbiografi der giver en højst interessant og fængslende skildring af hans ungdom og de mange fremragende personligheder han havde været i berøring med. Hans store danske brev- og autografsamling købtes efter hans død af staten til Det kgl. bibliotek. – Hans søn, **Arthur** Mathias Nicolai A. (11.3.1836–11.5.1905) var en skattet visedigter (Jeg synger ej om Amalakiter) samt lærer i fransk ved Efterslægten og Det kgl. teaters elevskole. Han udgav 1894–96 3 bind erindringer fra sin barndom og ungdom. – Etatsråd 1853. Virkelig etatsråd 1867. Konferensråd 1869. – R. 1845. DM. 1848. □Portr. af E. Meyer, ca. 1815–16. Mal. af J. C. H. Hanson, udst. i Rom 1827. Buste af H. W. Bissen, 1826. Mal. af C. A. Jensen, 1834 og af C. W. Th. Christensen efter 1852. Tegning af Gertner, 1863 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1870. Foto.

N. C. L. A.: Medd. af mit liv, 1876. Breve i Tilskueren 1911 I 454–71 og Museum II, 1891 313–63. – P. Hansen i Ill. tid. 6.2.1870. A. Abrahams: Minder I–III, 1894–96. Peter Abrahams: Mit ungdomsliv 1923 (fot. optryk 1973). – Memoirer og breve XLI, udg. Jul. Clausen og P. Fr. Rist. – Breve i Kgl. bibl. – Papirer i Rigsark.

*Kr. Sandfeld**

Abrahams, Albert **Peter** Carl, 1839–1909, officer, rådmand. * 5.10.1839 i Kbh. (Garn.), † 21.6.1909 i Fredensborg. F: professor i fransk, notarius publicus N. C. L. *A. (1798–1870) og Frederikke J. A. Philipsen (1810–52). ~ 14.11.1865 i Højby, Odsherred, med Zerina Marie Sophie Christiane Holm, * 20.5.1844 på Ellingegård, † 5.3.1914 i Kbh., d. af godsejer, cand. jur. Jacob H. til Ellingegård (1814–92, ~ 2° 1846 med Emma Hendrine Dorothea Trock, 1817–84) og Zerina Lovise Vilhelmine Philipsen (1816–44). – Bror til Severin *A.

A. gik i Metropolitanskolen, kom 1856 til landvæsenet og blev landbrugskandidat 1860. Han indtrådte 1861 i en reserveofficersaspirantskole på Frbg. slot, blev sekondløjtnant febr. 1862 og deltog i felttoget 1864 som adjudant, var med i fægtningen ved Over Selk 2.2. og udmærkede sig ved fægtningen ved Sankelmark 6.2. hvor han fik hesten skudt under sig. Han hædredes ved at optages som sekondløjtnant i hærens linje 1864, men trådte efter krigen à la suite og blev, efter hærlovens vedtagelse 1867, sekondløjtnant, afgik 1879. Efter krigen vendte han tilbage til landvæsenet; han havde 1862 købt Underupgård ved Helsinge og ejede 1867–74 Højagergård ved Slangerup. 1868–74 var han sognerådsformand, sad desuden i amtsrådet, stillede sig som højres kandidat i Frederikssund ved folketingsvalgene 1876 og 1879. Efter at være flyttet til Kbh. blev han i 1878 rådmand ved magistratens 3., senere (1884) 1. afdeling. 1886(–1903) overtog han (fra 1900 som direktør) ledelsen af begravelsesvæsenet. I denne stilling indlagde han sig stor fortjeneste ved reformer, bl.a. til fattigfolks bedste, og i det hele taget ved sin humane opfattelse og velvillige forhandlingsform. Der blev i øvrigt lagt stærkt beslag på hans anerkendte dygtighed og energi; for vanførebevægelsen herhjemme var han en af foregangsmændene og nedlagde i Hjemmet for Vanføre et stort og uegennyttigt arbejde. Han var bestyrelsesmedlem i fængselsselskabet m.m., sekretær i over 25 år ved Røde Kors og i mange år viceformand i bankrådet for Landmandsbanken blandt hvis stiftere han var. 1884–91 ejede han inddæmningsarealet Sidinge Vig ved Lammefjorden der kostede ham næsten hele hans formue. Hans erindringer indeholder bidrag til krigens historie. – Justitsråd 1887. Etatsråd 1903. R. 1864. DM. 1885. □Mal. af Carl Thomsen. Foto.

P. A.: Mit ungdomsliv = Memoirer og breve XLI, udg. Julius Clausen og P. Fr. Rist, 1923 (fot. optr. 1973). – A. Berg i Festskr. i anledn. af V. kgd.s 50 års beståen, 1920 81–121. V. Stilling: Danske livregiment til fods, 1913 359–61. Nyt tidsskr. for abnormvæsenet, 1902 141. A. Hvass i Ill. tid. 11.10.1903.

*Rockstroh**

Abrahams, Johannes Henrik **Severin,** 1843–1900, teaterdirektør. * 28.7.1843 i Kbh. (Garn.), † 31.3.1900 sst., begr. sst. (Ass.). F: professor i fransk, notarius publicus N. C. L. *A. (1798–1870) og Frederikke J. A. Philipsen (1810–52). ~ 18.7.1868 i Herlev ved Hillerød med Marie Caroline Gammeltoft, * 4.4.1842 på Herlevgård, † 22.1.1915 i Kbh., d. af kammerråd, proprietær Jens Hansen Lund G. (1816–67) og Marie Henriette Stannis (1816–1900). – Bror til Peter *A.

A. var opvokset i et hjem hvor sang- og skuespilkunst sattes højt. 1862 blev han student fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand. phil. 1864, ville tage statsvidenskabelig eksamen, men opgav studiet for 20.5.1868 at debutere som Albert Ebbesen i „Elverhøj" på Det kgl. teater hvis ledelse fejlagtig mente at hans smukke, fremmedartede ydre bestemte ham til romantiske elskerroller. Det var først da han tilskyndet af sin lærer F. L. *Høedt i 1871 lod sig knytte til Folketeatret at han blev en af hovedstadens populære skuespillere, dels ved sin romancesang (grev

Baudelot i *Den sidste Nat*), dels som ræsonnør eller ægtemand i Sardous, Dumas' og Feuillets kolorerede folkedramaer eller lystspil. A. evnede ikke at individualisere sine figurer, men ved sin klare, rolige replik var han behagelig at følge, navnlig når han spillede elegante, selvbevidste verdensmænd som han i reglen gav en godmodig undertone. Til 1879 virkede han ved Folketeatret, derefter var han til 1882 ansat ved Casino og overtog så – efter et studieår i Paris – fra aug. 1884 Folketeatret som han styrede i 16 år til sin død. Der var en modsætning mellem A.s personlige kultur og det repertoire publikum ville se på den folkelige scene, og denne modsætning gav sig udtryk i hans ledelse. I økonomisk forstand knugedes han af en afståelsessum på 80.000 kr. som han havde måttet udrede til forgængeren direktør Robert Watt. Medens forestillinger som „En Børsbaron", 1885, „Nøddebo Præstegaard", 1888 og „Madame Sans-Gêne", 1894 var store succeser, betød opførelsen af Bjørnsons „Over Evne", 1899 (iscenesat af Herman Bang) en betydelig kunstnerisk indsats. A. bevarede Folketeatrets gamle stab med H. Kolling og O. Zinck i spidsen og knyttede unge talenter som P. Fjelstrup, Johs. Nielsen og Anna Larssen til sin scene, men i sine sidste år var han meget usikker i repertoirevalget; til varierende billetpriser svingede han mellem gamle travere og dristige forsøg, og da han døde var han en ruineret mand hvis bo erklæredes fallit. A. blev opfattet som en dannet, patriarkalsk anlagt personlighed uden megen karakterstyrke, med et sangvinsk sind og evne til at omgås sine medarbejdere. Han blev Skuespillerforeningens første formand (1879–82) og udførte gennem sine gode forbindelser et betydningsfuldt arbejde. R. 1893. □Barnebillede af E. Jerichau Baumann. En række træsnit, 1873–84. Tegning af K. Søeborg, 1885 (Teatermus.). Karikaturer, bl.a. af Alfred Schmidt, 1887 og K. Gamborg, 1890 (Fr.borg). Foto.

Robert Neiiendam: Folketeatrets historie 1857–1908, 1908. Herman Bang: Ti år, 1891. Robert Neiiendam: Folketeatret 1845–1945, 1945. – Papirer i Teatermuseet. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Robert Neiiendam**

Abrahamsen, Albert Jacob Carl, 1865–1938, overtelegrafbestyrer, politiker. * 10.3.1865 i Sundbyvester (Tårnby), † 15.1.1938 i Lyngby, begr. sst. (Sorgenfri kgd.). F: hjulmager, senere magistratsassistent Carl Christian A. (1838–1911) og Ingeborg Sophie Agerlin (1839–1914). ~2.6.1888 i Kbh. (Sundby) med Anna Margrethe Eleonora (Nora) Petersen, * 11.12.1866 i Kbh. (Frels.), † 1.8.1952 i Ordrup, d. af pantelåner, senere husejer Christen P. (1833–97) og Christine Oline Laurine Lauritzen (1842–1925). Efter at have gået i Sundby realskole og været et år på seminarium kom A. 1883 ind i telegrafetaten, blev telegrafist 1892, overtelegrafist 1917, telegrafbestyrer 1921 og var overtelegrafbestyrer 1922–35. Han tog livlig del i sin stands faglige arbejde som redaktør af „Dansk Telegraftidende" i en årrække, som formand for Telegrafforeningen 1904–09 og som medlem af statsfunktionærernes lønningsudvalg 1906–08. Han valgtes af højre til folketingsmand for Lyngbykredsen 1909, faldt 1910, men opnåede igen valg 1913 og 1915; 1918 valgtes han af det konservative folkeparti i Gentoftekredsen og sad i folketinget til han nedlagde sit mandat 30.9.1923. Siden deltog han ikke aktivt i politik. – A. var realpolitiker der forhandlede smidigt og sikkert om faglige og politiske spørgsmål. Han var en af hovedmændene bag nyordningen af tjenestemændenes løn- og ansættelsesforhold 1919 og var medlem af finansudvalget 1918–22. Sin væsentligste politiske indsats øvede han under grundlovsforhandlingerne 1915. Han kom til sit politiske arbejde fra en embeds- og middelstand som ikke havde særlig meget tilfælles med det gamle godsejerdominerede højre. Da partiet efter folketingsvalget 1913 kun havde syv mandater i folketinget, og da dets magt var brudt i landstinget ved landstingsvalget 1914 fandt han en nyorientering nødvendig. Vejen hertil blev deltagelse i grundlovsforhandlingerne. Ministeriet Zahles grundlovsforslag var vedtaget i folketinget af radikale, socialdemokrater og venstre og behandledes efteråret 1914 i landstinget hvor højre var afvisende og mente at en ny grundlov ikke skulle gennemføres før krigen i Europa var slut. Grundlovspartierne fandt at krigsforholdene gjorde det ønskeligt at der opnåedes enighed mellem alle partier om grundloven. Hertil kom at regeringen helst så højre med så flertallet i landstinget var sikret, idet det kunne frygtes at nogle venstremænd i landstinget ville falde fra. 13.1.1915 henvendte formanden for højres folketingsgruppe etatsråd H. Hammerich sig til Zahle og foreslog at der optoges fortrolige forhandlinger mellem A., H. O. Ellinger og Poul Rasmusen fra højre og de tre ministre Zahle, Rode og Brandes. Forhandlingerne førtes febr.–marts og herunder bidrog A. væsentligt til det resultat, der 24.3. tiltrådtes af alle fire partier. Højres repræsentanter havde lagt særlig vægt på indførelse af forholdstalsvalgmåden. Efter grundlovens vedtagelse arbejdede A. aktivt for højres nyorientering i det konservative folkeparti. 1919–20 deltog han i bevægelsen for at få Flensborg med til Danmark. Sin sidste væsentlige politiske indsats gjorde han

ved forhandlingerne om forsvarslovene af 1922 da han arbejdede for forståelse med ministeriet Neergaard og venstre. – R. 1924. DM. 1929. □Portrætteret på Oscar Matthiesens maleri af den grundlovgivende rigsdag, 1923 og på Herman Vedels grundlovsbillede, 1918 (begge i folketinget). Foto.

C. J. Friis i Årbog for Det danske post- og telegrafvæsen XLII, 1933 347–51. Berl. tid. 16.1.1938. Politiken s.d. Det kons. folkepartis hist. 1915–65 I, 1966. C. Th. Zahles dagbøger ved Tage Kaarsted, 1974. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (P. Stavnstrup)

Abrahamsen, Erik Schack Olufsen, 1893–1949, musikhistoriker. * 9.4.1893 i Brande, Vejle amt, † 17.2.1949 på Bispebjerg hosp. i Kbh., urne på Mariebjerg kgd., Gentofte. F: læge, sidst på Frbg., Jens Mortensen A. (1856–1920) og Kornelie Schack Olufsen (1858–1939). ~ 1° 21.5.1918 i Kbh. (Christians) med faglærer Oda Jespersen, * 24.2.1895 på Frbg., † 25.12.1976 i Hørsholm, d. af grosserer Thorvald Peter J. (1870–1953) og Anna Margrethe Elisabeth Bech (1871–1947). Navneforandring til Bech-Jespersen 1939. Ægteskabet opløst. ~ 2° 16.7.1938 i Kbh. (b.v.) med aut. massøse og sygegymnast Anna Plett, * 5.1.1902 i Esbjerg, † 23.6.1976 i Gentofte, d. af købmand Carl Asger P. (1873–1917) og Inger Marie Jacobsen (1877–1923).

Efter at have taget studentereksamen 1910 fra Schneekloths skole gennemgik A. Det kgl. musikkonservatorium fra hvilket han tog afgangseksamen 1913. 1914 ansattes han som organist ved Lutherkirken, en stilling han beholdt til 1924. Samtidig forberedte han sig hos Angul Hammerich til den magisterkonferens i musikhistorie som han som den første her hjemme bestod 1917. 1916 overtog han stillingen som leder af Det. kgl. biblioteks musikafdeling og gjorde et betydeligt arbejde for at få den afgrænset, behørigt kompletteret og katalogiseret. Sit videnskabelige speciale, den gregorianske sang, uddybede A. ved studier hos Peter Wagner i Fribourg i Schweiz, og her disputerede han 1923 for doktorgraden med værket *Éléments romans et allemands dans le chant grégorien et la chanson populaire en Danemark*. 1924 deltog han i konkurrencen om det ved Angul Hammerichs afgang ledigblevne docentur i musikhistorie ved Kbh.s universitet og vandt den. 1926 ændredes stillingen til et professorat ved den videre udbyggelse af faget sang. En stor del af sit arbejde lagde A. i udformningen af fagene musikvidenskab og sang ved det filosofiske fakultet så at de kom til at svare ikke alene til tidens, men også til specielt danske krav. For praktisk at erfare hvad sangundervisningen i skolerne krævede beklædte han tillige en årrække sanglærerstillingen ved Skt. Jørgens gymnasium. Sine studerende søgte han bl.a. ved indrettelsen af det musikvidenskabelige laboratorium i det gamle Frederiks hospital 1934 at skaffe så gode arbejdskår som muligt, og med den større offentlighed af studenter trådte han i forbindelse som ledende senior i studenterforeningen 1928–30.

Foruden med sit hovedværk, disputatsen, et grundlæggende arbejde i forsøget på at klarlægge tysk og fransk musikstils brydning i middelalderlig dansk visetradition, trådte A. litterært frem med ungdomsværket *Liturgisk Musik i den danske Kirke efter Reformationen*, 1919, en for senere beskæftigelse med danske liturgiske spørgsmål højst udbytterig oversigt, endvidere de populære skrifter *Tonekunsten*, 1927, og *Musik og Samfund*, 1941, samt et interessant førstehåndsforsøg på at bestemme musikalitet fysiologisk og psykologisk *Hvem er musikalsk?*, 1943. Som udgiver besørgede A. *Niels Jesperssøns Graduale*, 1935, nodestoffet i Marius Kristensens *En Klosterbog fra Middelalderens Slutning*, 1933, *Bibelske Psalmer i Udvalg med oldkirkelige Melodier*, 1929 (2. udg. 1933), og sammen med H. Grüner-Nielsen fremlæggelsen af melodistoffet til *Danmarks gamle Folkeviser* XI hft. 1–2, 1935–38. – Som musikkritiker ved Nationaltidende (1933–39) og Berlingske Tidende (fra 1939) behandlede A. i let og behagelig fremstillingsform ældre og yngre musik med lige stor indsigt og med evne til at slå ned på det musikalsk væsentlige. – R. 1941. □Tegn. af Otto Christensen, 1943 (Fr.borg). Foto.

Bengt Johnsson i Dansk musiktidsskr. 1949 59f. J. P. Larsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1949.

Nils Schiørring

Abrahamsen, Kay, * 1898, teaterdirektør, skuespiller. * 13.6.1898 i Kbh. (Sundby). F: skibsfører, senere forretningsfører Hans Christian A. (1862–1910) og Anna Christine Petersen (1861–1950). Ugift.

A. begyndte sin skolegang i Østre Borgerdyd i Kbh., men efter faderens død 1910 flyttede han til Stubbekøbing hvor han afsluttede sin skolegang ved Borger- og realskolen med realeksamen. Derefter flyttede han tilbage til Kbh., hvor han en tid var i lære som kunstsmed, men han forlod dog dette håndværk til fordel for en uddannelse som toldklarerer. Dette opgav han imidlertid også og blev i stedet elev i Dansk Arbejderbank. Sideløbende med arbejdet i banken tog han sangundervisning hos flere pædagoger, bl.a. Lars Bo (operasanger ved Det kgl. teater), 27.3.1922 debuterede han ved en koncert i kon-

certpalæets lille sal akkompagneret af pianisten Hans Almdal. Koncerten, hvor han sang romancer og lieder, forløb så godt at han kvitterede bankvæsenet og rejste til Milano hvor han blev optaget ved det derværende konservatorium 1922. Han vendte tilbage til Kbh. 1925 og gav en ny koncert. Straks efter blev han engageret til det daværende Casino-teater. Her sang han hovedpartiet som prinsen i sangspillet *Snehvide.* Herefter blev han engageret af Gerda *Christophersen, og de følgende år sang han en række hovedpartier i operetterepertoiret, bl.a. Leopold i *Sommer i Tyrol* (som han har sunget ca. 1.200 gange). Ind imellem gæstespillede han på Nørrebros teater, Apollo-teatret, Casinoteatret, hos Otto Jacobsen og Erik Lassen. Desuden blev han ofte kaldt til Sverige hvor han har medvirket i fx *Cornevilles Klokker* på Hippodromteatern i Malmø og i *Helte* på Stora Teatern i Gøteborg. 1938 begyndte den daværende statsradiofoni at producere en serie med titlen *Helt og Heltinde.* A. blev engageret som helten, og som heltinden medvirkede sangerinden Kiss Gregers. Sammen sang de udtog af alle de kendte og populære operetter. Radioserien opnåede så stor yndest blandt lytterne at den blev holdt på programmet i syv år. Efter 2. verdenskrig fulgte derefter en række tourneer i provinsen hvor A. medvirkede som solist med radioorkestret og Louis Preil og Jens Warny som dirigenter. Efter en række engagementer i Sverige startede A. 1954 sit eget tourné-teater. For sammensparede midler og lånte penge lagde han ud med *Bajaderen.* På dette tidspunkt var der ikke mulighed for statstilskud til driften, men det store provinspublikum sluttede hurtigt op om denne og de følgende forestillinger, og gradvis gjorde tilslutningen det muligt at højne forestillingernes kunstneriske kvalitet. 1959 bevilgede staten endelig kr. 10.000 af de midler der var stillet til rådighed til støtte for dansk teater. Dette tilskud steg år for år og udgjorde i 1973 kr. 700.000. A.s personale omfattede på dette tidspunkt ca. 40 personer. Teatrets repertoire bestod af operetter som Tre Små Piger, Czardasfyrstinden, Dollarprinsessen, Fuglekræmmeren, og Valsedrømme. Trods stærke protester og solid opbakning fra det store provinspublikum standsede kulturministeriet 1974 sine tilskud til teatret som derefter lukkede. – R. 1973. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Hans Vangkilde

Abrahamson, Joseph Nicolai Benjamin, 1789–1847, officer. *6.12.1789 i Kbh. (Garn.), †6.1.1847 i Odense, begr. sst. F: officer, forfatter Werner *A. (1744–1812) og Benedikte R. M. Rothe (1761–1830). ~7.9.1821 i Kbh. (Garn.) med Sophie Frederikke Frisch, *12.7.1796 i Kbh. (Petri), †23.1.1872 sst. (Helligg.), d. af justitsråd, senere etatsråd, direktør for Den grønlandske handel, Hartvig Marcus *F. (1754–1816) og Dorothea Tutein (1764–1814).

A. blev artillerikadet 1801 og officer som 16-årig 1805. Ved generalkvartermesterstabens oprettelse 1808 trådte han ind i denne som adjoint og virkede som lærer ved artillerikadetinstituttet fra 1808–11 hvor han overgik til generaladjudantstaben og blev premierløjtnant. Her vandt han kong Frederik VIs tillid og blev straks betroet føringen af „Den hemmelige Protokol", kongens gehejmekorrespondance. 1812 blev A. kaptajn og divisionsadjudant i staben. 1816–18 befandt han sig ved Wellingtons hovedkvarter i Aachen under de forenede magters okkupation af Frankrig. Han trivedes øjensynlig godt i de fornemme omgivelser og blev trods sin unge alder betroet mange diplomatiske hverv der krævede særlig takt og diplomatisk snilde. 1817 blev han kammerjunker. Som sin far var han meget interesseret i undervisningsspørgsmål og efter hjemkomsten 1819 engagerede han sig dybt i gennemførelsen af den såkaldte indbyrdes undervisning. Initiativet til at indføre denne, af englænderne A. Bell resp. J. Lancaster lancerede, indbyrdes undervisning blev taget af kongen der heri så et middel til at gennemføre en effektiv og billig skoleundervisning, idet en enkelt lærer kunne undervise mange børn samtidig ved hjælp af den, en tanke som må have været fristende i de økonomisk dårlige år efter statsbankerotten 1813 og efter vedtagelsen af de krævende skolelove 1814. Kongen mødte modstand i Kbh.s skoledirektion da han 1816 ønskede at prøve metoden i de offentlige skoler og fandt i den hjemvendte A. den mand som kunne føre sagen igennem. A. havde studeret metoden i Frankrig og var blevet begejstret for dens muligheder for at højne folkeoplysningen. Metoden gik ud på at elever i skolens første klasse – fra 7 til 10 år – blev inddelt i grupper efter kundskaber; under ledelse af de dygtigste elever, såkaldte monitører, marcherede grupperne rundt i skolelokalet efter signal fra lærerens fløjte og læste eller regnede individuelt og i kor ud fra tabeller af forskellig sværhedsgrad der var hængt op langs væggene. Lærerens opgave var at uddele tavler, pegepinde, skilte der markerede monitørerne, at fløjte når kolonnerne skulle bevæge sig fra tavle til tavle og at gå rundt og notere elevernes fremskridt i sin notesbog. Metoden krævede store undervisningslokaler og mange børn hvilket bedre

passede til store byskoler end til landsbyskolens forhold.
Elevudtalelser vidner om at små børn i begyndelsen kunne finde fornøjelse i den afvekslende rytme i skoletimen, men efterhånden som undervisningen skred frem blottedes dens åndløse terperi. De fleste skoleautoriteter stod allerede i 1819 som modstandere af metoden selv om den havde stærke pædagogiske fortalere i f.eks. tidligere pestalozzianere som P. H. *Mønster og C. L. Strøm samt prof. Jens *Møller. Uden A.s utrættelige energi havde dog den indbyrdes undervisning aldrig fået den indflydelse på skolens elementarundervisning som den fik. Måneden efter sin hjemkomst indførte A. den efter kgl. befaling som forsøg i Sølvgades kaserneskole, og s.å. blev skolen udset til „normalskole" for metoden med A. som forstander. Senere på året blev samtlige hærens og flådens børneskoler unddragne skoledirektionens tilsyn og understillede en særlig militær direktion, i hvilken A. var sjælen, med det specielle formål at fremme indbyrdes undervisning. Samtidig indtrådte A. i en kommission for indbyrdes undervisning ved de offentlige skoler og han udarbejdede i den følgende tid tabeller og vejledninger til brug ved undervisningen. Han udgav sammen med P. H. Mønster den indtil nu mest indgående beskrivelse af metoden: *Den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd* I–II, 1821–28. Ved kancelliets mellemkomst søgte A. at få metoden gennemført ved påbud. En lov blev dog aldrig udfærdiget, men indbyrdes undervisning blev optaget som et hovedfag på seminarierne, og seminariernes forstandere og lærere blev indkaldt til normalskolen for at lære metoden. Lærere, præster og provster fik skarpe tilsigelser om at kontrollere gennemførelsen af den i almueskolen. Selv rejste A. rundt og inspicerede skolevæsenet, og i hans rapporter til kongen karaktergav han i stærke vendinger de præster og lærere som ikke føjede sig efter hans direktiver. På denne måde indførtes i 1820erne indbyrdes undervisning i ca. 80 pct. af landets almue- og borgerskoler. Modstanden mod den mekaniske indlæring ved metoden og mod den næsten diktatoriske magt A. besad voksede støt. Det afgørende slag mod den „røde bisp", som A. efter farven på sin uniform blev kaldt, blev rettet af professor H. N. *Clausen i Maanedskrift for Litteratur 1831. Den opsigtsvækkende og kritiske artikel tvang A. til at bede sig fritaget for alle opgaver i forbindelse med indbyrdes undervisning. Metoden mistede med årene sin betydning. 1865 blev normalskolen nedlagt.
Allerede før A. opgav sit arbejde for den indbyrdes undervisning havde han kastet sig over et nyt undervisningsprojekt – en forbedring af den militære uddannelse. Her blev hans indsats af gennemgribende betydning for den danske hær i over 40 år. Den militære uddannelse var efter 1814 inde i en nedgangsperiode. 1830 fremlagde A. et forslag om en nyordning af den militære uddannelse og om oprettelse af en militær højskole som vendte udviklingen. Efter en lynhurtig kommissionsbehandling blev forslaget vedtaget samme år. Ideen havde A. fra den i Paris 1794 oprettede „École polytechnique" som han havde lært at kende i Frankrig. Forskellen var at den franske højskole også tog sig af civile, medens den civile uddannelse i Danmark siden 1829 blev varetaget af den nyoprettede Polytekniske læreanstalt. A.s forslag gik ud på, at landkadetakademiet for fremtiden skulle varetage al grundlæggende officersuddannelse samt officersuddannelse til infanteri og rytteri, medens Den kongelige militaire højskole skulle uddanne officerer til generalstaben, de forskellige korps samt militære lærere. A. blev 1830 skolens første undervisningsdirektør og sikrede gennem en dynamisk indsats skolen igennem de første vanskelige år. Skolens undervisning blev lagt på et højt niveau med fremragende personer i lærerkorpset, bl.a. mænd som J. L. *Heiberg, C. C. G. *Andræ, A. F. *Tscherning, C. E. *Reich og A.s nevø, W. H. F. A. *Læssøe. Samarbejdsvanskeligheder i højskolens ledelse tvang kongen til at udskifte A. 1835. Samme år overtog han generalkrigskommissærposten, dvs. han blev chef for udskrivningsvæsenet både for hær og flåde. 1840 opnåede han obersts karakter. De sidste år af sit liv viede A. det politiske liv på Roskilde ständerforsamling – valgt i Odense – hvor han bl.a. uden held plæderede for indførelse af almindelig værnepligt. A. var udstyret med usædvanlige evner der tidlig gjorde kongen opmærksom på hans person, og kongens tillid beholdt han livet igennem. Hans dynamiske fremtoning og usædvanlige arbejdskapacitet førte ham frem til det forreste led i planlægningen af de undervisningsområder som havde hans interesse, men hans ofte hensynsløse optræden og emsighed for at føre sine ideer igennem skabte modstand både mod hans ideer og mod hans person. A.s pædagogiske tanker var præget af hans militære uddannelse; som militærperson var han i besiddelse af en bred samfundsinteresse. Han var således medstifter af Det kgl. nordiske oldskriftselskab og blev i 1825 dets præsident. Han var en tid direktør for døvstummeinstituttet, direktør for Det kgl. stentrykkeri og forfatter til både artikler og lærebøger. Frederik VI benyttede ham i talrige militære og diplomatiske sendelser til udlandet. Adlet 1827. Dr. phil. h.c. ved universitetet i Kö-

nigsberg 1830. Kammerherre 1842. – R. 1817. DM. 1824. K. 1828. □Mal. af F. C. Gröger, 1813 (Fr.borg). Stik af Bouchardy i Paris, ca. 1818, litografi herefter med uniform tilføjet. Mal 1820. Silhouet på Fr.borg.

J. H. F. Jahn i Mil. repertorium, 1847 (Tillæg Offic. medd. I 12f). Medd. fra krigsark., VIII–IX, 1900–02. – Danm.s adels årbog, XXXVI, 1919 455f. J. A. Hansen: Politiske skildringer I, 1854. Joakim Larsen: Bidrag til den danske folkeskoles hist. 1818–98, 1899. K. C. Rockstroh i Vor ungdom, 1927 153–64. Mogens Rosenløv: Uddannelse af hærens linieofficerer 1713–1963, 1963. K. E. Bugge: Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker, 1965. Thor Nordin: Växelundervisningens allmänna utveckling, Sth. 1973. – Papirer i Rigsark. Breve fra A. i Kgl. bibl., optegnelser om „65 i Ingemanns „Erik Menveds barndom" forekommende personer" sst.

Ingrid Markussen

Abrahamson, Werner Hans Frederik, 1744–1812, officer, forfatter. * 10.4.1744 i Slesvig, † 22.9.1812 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: kaptajn i slesvigholstenske infanteriregiment Johan Benjamin A. (d'Abranson) (1701–57) og Louise Juliane Rhewald (1706–79). ~ 28.4.1779 med Benedikte Rosine Marie Rothe, * 14.4.1761 i Skælskør, † 17.3.1830 i Kbh. (Garn.), i huset hos farbroderen Tyge R., Tybjerggård og d. af ritmester, senere major og amtsforvalter i Travendal Nicolai August R. (1725–96) og Hedevig Margrethe Bille (1731–1812). – Far til Joseph *A. A. hvis slægt stammede fra Polen voksede op i meget beskedne kår i et tysktalende hjem uden omgang med andre børn og uden skolegang kun henvist til en tilfældig privatundervisning og sin egen umættelige lære- og læselyst. Efter faderens død fik dennes venner drengen ansat som landkadet (1757) og opfyldte derved hans højeste ønske. Maj 1758 kom han ind på landkadetakademiet i Kbh., i den senere infanteri- og ingeniørkasernes bygning i Bredgade. A. har i Minerva I, 1786 givet en rystende skildring af forholdene på akademiet da han kom derind. Undervisningen var slet, disciplinen opløst, tonen rå, de ydre kår svinske. Da oberst Henrik Gude 1761 blev chef blev alt dette dog væsentlig forbedret. 1762 blev A. fændrik i det slesvigske gevorbne infanteriregiment i Rendsborg og 1½ år efter sekondløjtnant. 1767 blev han „uventet og uønsket" forsat til artilleriet i Kbh. Helst ville han have været ingeniør. Ved denne tid begynder også hans grundige studium af dansk som han selv kalder „modersmålet", og da han 1769 af hensyn til moderens sygdom et års tid opholdt sig hos hende i Slesvig dyrkede han ivrigt dansk litteratur ved siden af tysk. 1771 blev han lærer i tysk og dansk sprog og stil, geografi og historie ved artilleriskolen som general Huth havde fået oprettet på Struensees foranledning. Her underviste han, som den første offentlig ansatte lærer i modersmålet, ikke blot i dansk men på dansk. Al tidligere militærundervisning var foregået på tysk. 1780 blev han tillige, stadig med bevarelse af sin militære stilling, lærer i filosofi og de skønne videnskaber, dansk og tysk ved landkadetakademiet hvor han bl.a. havde Schack Staffeldt som elev. 1799 blev han inspektør ved akademiet og virkede som lærer til 1810. Fra artilleriskolen hvis historie han skrev 1780 tog han sin afsked 1806. 1773 var han blevet premierløjtnant, 1786 kaptajn, men allerede 1787 måtte han af helbredshensyn trække sig tilbage fra aktiv tjeneste. Kronprinsen der satte stor pris på A. lod ham beholde fuld gage både ved denne lejlighed, og da han gik af som lærer. 1775 blev han medlem af Det danske Litteratur-Selskab, 1782 af Det norske Videnskabernes Selskab. Blandt frimurerne indtog han en meget høj stilling, og den eneste udenlandsrejse han foretog var til et frimurerkonvent i Wolfenbüttel 1778 (skildret af ham selv i *Udtog af Breve fra en Reisende* i „Det alm. danske Bibliothek" II og III, 1780).

A. var autodidakt og uhyre flittig, læste meget men spredt. Han har skrevet om de mest forskelligartede emner, anonymt eller pseudonymt, bl.a. i Bibliothek for nyttige Skrifter (fra 1772) i Det alm. danske Bibliothek, Minerva, Den danske Tilskuer og særlig i Borgervennen som han var medredaktør af til 1811, endelig i Skandinavisk Museum. Han havde tidens humane frisind der ikke kunne bringe ham i konflikt hverken med kronprins Frederik eller biskop Balle, og han havde tidens oplysningstrang der lige rastløst kastede sig over småt og stort i dagens spørgsmål men aldrig formåede at samle evnerne om noget varigt. Hvor hans varme hjerte, hans retsind og nationalfølelse gav ham pennen i hånden talte han både fyndigt og frygtløst. I *Tanker om Krigsstanden og dens Forbedring*, 1771, taler han smukt de menige soldaters sag; i teaterfejden 1772 i anledning af „Tronfølgen i Sidon" står han på studenternes side mod sine kaldsfæller officererne; under tyskerfejden 1789–90 hævder han med kraft danskhedens ret i Danmark, og i *Tronfølgeren i Gondar*, 1787 vender han sig hvast og ikke uvittigt, i Niels Klimsk stil, mod kronprinsens mere eller mindre åbenlyse angribere. – Hans varigste og dybeste interesse var litteraturen som han har dyrket som kritiker, oversætter, udgiver og original forfatter. I vore tidligste kritiske tidsskrifter fra 1770erne (bl.a. Kritisk Journal og Den kritiske Tilskuer som han redigerede sammen med Fasting og Tode) var han en flittig medarbejder. Han havde en naturlig sans for poesi, men hans

recension af Oehlenschlägers Nordiske Digte (1807) viser dog hans begrænsning inden for 1700-tallets smag. Han er upåvirket af fransk og klassisk ånd, men stærkt befrugtet af den germanske renæssance der fra England over Gerstenberg og Klopstock når Danmark med Johs. Ewald hvis mest ubetingede beundrer og trofaste ven A. var. Han fremsætter 1772 (i Bibliothek for nyttige Skrifter) et „forslag" om at efterligne og udgive kæmpeviserne, og han var medudgiver med Rahbek og Nyerup af de fem bind *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen*, 1812–14. Han oversatte Gunlaug Ormstunges saga 1779 og Thorgrim Prude 1800. Om hans interesse for den nordiske oldtid vidner talrige artikler, navnlig i Skandinavisk Museum og dets fortsættelse (bl.a om runeindskrifter, om Thor og Odin, „Gretter den Sterkes Kamp med Glaam eller om Spøgelser i Historien"), og da der 1807 blev nedsat en kommission til oldsagers bevarelse blev A. et selvfølgeligt medlem heraf. Som oversætter var han ikke blot formidler mellem gammelt og nyt, men også mellem tysk og dansk, bl.a. oversatte han Tyge Rothe: Christendommens Virkning, 1775–82, Ove Mallings Store og gode Handlinger I–II, 1779, og P. E. Müllers afhandling om guldhornene, 1806. – I salmebogskommissionen 1790–98 var han uhyre flittig. 118 af Evangelisk Kristelig Salmebogs 560 numre er han medforfatter eller bearbejder af, ikke altid nogen nænsom bearbejder. En enkelt af hans egne salmer (*Min Gud, du kaldte mig*) nåede ind i Roskilde Konvents Salmebog. – A.s originale poesi er ikke betydelig, oftest lejlighedsdigte (Tre oder til indfødsretten, prolog ved Ewalds død) eller klubviser (*Selskabssange*, 1785). Endnu kendt er drikkevisen *En tungsindig, en tungsindig, melankolisk Mand* på Gubben Noahs melodi, og den mere beske *Norma morum* fra 1790 (*Min søn, om du vil i Verden frem*). 1801 gav han folkestemningen et varmtfølt udtryk i sangen *Vi alle dig elske, livsalige Fred* og i mindedigtet til de faldnes begravelse på Søetatens kirkegaard *Være Fred med eder alle*.

Uden at være nogen dyb ånd har A. ved sin flid, sit retsind og sin varme spillet en betydelig rolle i den nationalisering af åndslivet der på så mange områder fandt sted i hans tid. Dansk sprog og dansk litteratur forblev han en trofast tjener af. Hans sidste værk der udkom på hans dødsdag var en 800 sider stor dansk sproglære for tyske. – R. 1809. □Min. fra før 1801. Tegn. af Lahde, 1803, stukket 1805, litograferet 1853, kopieret efter stikket i min. (alle Fr.borg). Stik af Flint og af Seehusen. Silhouet (Kgl. bibl.). Litografi 1872. Mal. (Frimurerlogen, Kbh.).

Bibliografi i Dansk lit. t., 1812 534–44. – W. A. i Minerva I, 1786. Selvbiogr. i Portraiter m. biographier, udg. G. L. Lahde, I, 1805 1–34. – C. Molbech: Hist.-biograph. saml., 1851 385–456. E. Collin: Fremragende danske frimurere I, 1872 45–65. Rich. Petersen: Fire livsbilleder, 1894 1–82.

*Georg Christensen**

Absalon (Assersen), ca. 1128–1201, ærkebiskop. * 1128 (?) i Fjenneslev, † 21.3.1201 (i sit 73. år) i Sorø, begr. i Sorø k. F: *Asser Rig († sidst i 1140erne) og Inge.

A. tilhørte ved sin fødsel en af rigets mægtigste og mest ansete slægter, den såkaldte Hvideslægt efter farfaderen Skjalm *Hvide der benævnes høvedsmand (*præfectus*) over Sjælland, og som af Erik Ejegod modtog sønnen Knud Lavard til opfostring. Faderen Asser Rig boede med sin hustru Inge på slægtens gamle sædegård Fjalenslev (Fjenneslev i Alsted hrd.) hvis grund blev udgravet nær kirkegårdsdiget i 1890erne. Her opdroges A. sammen med sin ældre broder *Esbern (Snare) og søsteren Ingefred samt en tid med den senere kong Valdemar I hvem Skjalmsønnerne følte sig kaldede til at tage sig af efter faderen Knud Lavards drab 1131. A. og Valdemar bandtes sammen af fostbroderskabet i livsvarigt venskab og samarbejde. Deres opvækst faldt sammen med splid og uro inden for kongeslægten og med indfald af vender ved Sjællands kyster og på de sydligere øer. I slutningen af 1140erne – efter Erik Lams nedlæggelse af kronen – opløstes barndomshjemmet, idet faderen indtrådte i det nyoprettede Sorø kloster hvor han selv var medstifter, Valdemar meldte sig til kamp for kongearven, foreløbig ved Sven Grathes side, mens A. vel omtrent ved samme tid indledte sine studier og snart drog til Paris til videre uddannelse i de kirkelige lærdomme.

Som yngre søn har A. vel efter nylig indledt skik allerede som barn været bestemt for kirkelig stand der bød på så rige muligheder for bispeembeder og andre høje stillinger med indflydelse. A. studerede i Paris der var tidens fornemste sæde for studier især i filosofi og teologi, men også i kirkeret og statsteori. Her sluttede han venskab med kanniken i St. Genovevas kloster Vilhelm hvis kundskaber og nidkærhed A. senere påskønnede så han indkaldte ham som abbed på Eskilsø, senere over Æbelholt kloster. Senest 1156 er A. vendt hjem fra Frankrig og er som medlem af Valdemars følge med i de forhandlinger med Sven og Knud der endte med forligsgildet i Roskilde aug. 1157 hvor Svens svig mod medkongerne fører til Knuds drab, mens Valdemar sammen med A. med nød og næppe undslipper. I okt. er Sven fældet på Grathe Hede af Valdemar der dermed har vundet enekongedøm-

met, og kort efter opnår A., der antagelig var uden embede, bispestolen i Roskilde efter Asser der er død 18.4.1157 (eller 1158). Sammenhængen kendes kun fra Saxo: kong Valdemar var vendt tilbage til Roskilde for at genoprette roen efter at byens danske borgere havde foretaget et blodigt overfald på den tyske koloni der havde stået Sven Grathe bi. Samtidig fik kongen også ordnet bispevalget. Ifølge Saxo – vor eneste kilde – havde et uenigt valgudvalg udpeget tre kandidater; til dem føjedes nu A. som den fjerde – „for hans fortjenesters skyld". Ved den påfølgende skriftlige afstemning havde A. samlet alle stemmer hvad der næppe frikender kongen for valgtryk. I alle tilfælde måtte A. i kraft af sin slægt, sin uddannelse og sin politiske holdning være kongen en kærkommen medarbejder. Om A.s første tiår som biskop er Saxo atter hovedkilden, men i al kritikløs forherligelse af A. meddeler han givetvis noget væsentligt og rigtigt. A. fremstilles straks sammen med broderen Esbern og fætteren Sune Ebbesen med flere af Hvideætten som dem der „sad højst i Valdemars råd"; det modsiges ikke af kongens brevvidner, men styrkes af at han som kongen, men modsat ærkebiskop Eskil, støttede kejser Frederik Barbarossas modpave under det pavelige skisma og ledsagede kongen til det kejserlige koncil ved den franske grænse hvor Valdemar aflagde ed til kejseren. Hvor modstræbende A.s og kongens protyske holdning har været lader sig ikke bestemme af Saxos partiske fremstilling. Vi må nøjes med fakta. Om A.s politiske holdning bringer Saxo en overmåde interessant samtale mellem ham og hans foresatte ærkebiskop Eskil under et forsøg på at få denne til at følge kongens kirkepolitiske linie. Hvor Eskil står stejlt på at det tilkom kirkens mænd at belære kongen om landets holdning under skismaet – „jeg er mere vant til at byde over kongerne end til at lyde dem" – indtager A. en udpræget realpolitisk holdning: det tjener kirken bedst at søge forlig med kongen da Valdemar som enekonge er selv en samlet kirke overmægtig. Da Eskil så som hans kirkelige foresatte kræver lydighed svarer A.: vel skylder jeg min ærkebiskop huldskab og troskab, men eden binder ikke så blindt at jeg skulle fejde kongen, „min dyrebare ven som jeg er knyttet til, ikke blot som hans tro tjener, men også som hans hjertens ven". A. ønsker at gå ind for en fredens kirke der sikrer sig magt og indflydelse gennem kongemagten, ikke imod den. – Samtalen er sikkert fingeret, men den dækker udmærket tidens to stridende synspunkter om forholdet mellem *regnum* og *sacerdotium*, hver især repræsenteret af en af de to kirkeledere, og Saxo giver også andetsteds prægnant udtryk for A.s ambivalente forhold til konge og kirke, således i formuleringen: A. „var fuldt så vel en fader for fædrelandet som biskop, lige strålende som hærmand (dvs. som kongens tjener) og som kirkens tjener".

Vort kendskab til A.s kirkelige indsats i 1160erne er yderst begrænset. Som ærkebiskop Eskil var han virksom for klostervæsenet. Det uanselige fædrene benediktineranlæg i Sorø omdannede han med munke fra Esrum til et cistercienserkloster som han ved gaver og personlig overvågen straks gjorde velstående og sidenhen til landets måske rigeste kloster, og han byggede den monumentale murstenskirke der skulle tjene som gravkirke for ham selv og hele Hvideslægten. Et augustinerkloster i forfald på Eskilsø fik han reorganiseret under sin ungdomsven fra Paris, Vilhelm, som abbed; siden flyttedes det til Æbelholt. Et udtryk for A.s ønske om forsoning med Eskil og hans pave fremgår af hans støtte til kong Valdemars udbygning af cistercienserne nye anlæg fra Vitskøl der først efter nogen omflytten fik sin endelige plads i Øm i 1172.

I Saxos værk er A. helten og kampen mod venderne, der afsluttedes med sejr og beherskelse, hans stordåd. Ikke mindre end en halv snes togter opregnes og beskrives fra sejren ved Boslunde år 1158 til indtagelsen af Arkona og Rügens erobring på Valdemarsdagen 1169 (eller snarere 1168). Saxo gør A. til den store inspirator og organisator af dette storværk til rigets tryghed og enhed og til kirkens fremme. Han opildnede kongen når denne mismodig trættedes på grund af den ringe fremgang og folkets slaphed og uvilje. Trods alt lykkedes det A. at samle riget som et *patria* om de vigtige fællesforetagender der dog berørte hans eget bispedømme mere end skånske og jyske „lande". Der er ingen grund til at tvivle på A.s store andel i venderkampen der også fremhæves af den samtidige tyske historiker Helmold i hans slaverkrønike, men Saxo kan have overdrevet hans betydning i forhold til andre; i hvert fald har samarbejdet med hertug Henrik Løve ikke fået de rette dimensioner, om end det ikke er fortiet. A.s forhold til kongen fremstiller Saxo symptomatisk i den monumentale skildring af Arkonas indtagelse: kongen handler, men tøvende og efter A.s råd, og det er A. der fører de snilde forhandlinger der giver resultat; men som en kirkens mand fremtræder A. hverken her eller andetsteds i slagets håndgemæng. A. lægger kampen til rette, han udforsker fjenden, men sin lille stridsøkse bærer han kun som attribut. A. kom til at nyde frugterne af sin indsats mod venderne. Efter ansøgning fra kong Valdemar der påberåbte sig Rygboernes bøn og ærkebiskop Eskils anbefaling henlagde pave

Alexander III 4.11.1169 Rügen under A.s omsorg som en fremtidig del af Roskilde stift, og han fastholdt sin afgørelse over for de modforestillinger som den tyske kejser gjorde for at lægge den under biskop Bern af Schwerin der havde deltaget i øens erobring på vegne af Henrik Løve. Rügentogtet betød ikke afslutning på venderkampen. Tværtimod intensiveredes kampen i de følgende år med tætte togter begge veje, idet Henrik Løve følte sig sveget og opæggede venderne mod Danmark. Ved en fredsslutning 1171 måtte kongen gøre store indrømmelser til Henrik Løve, men Saxo lader ikke A. tage del i disse forhandlinger. Kampen mod venderne drejede sig ikke blot om erobring og mission, men også om rigsforsvar. Et forsvar mod syd søgtes også udbygget på anden måde. A.s andel heri fremtræder tydeligst ved anlæggelsen af Københavns borg på Strandholmen i strømløbet mellem Sjælland og Amager; denne indgik i en stor godsgave fra kong Valdemar. Som værn mod havets pirater lod A. 1167 her opføre „et nyt kastel og omgav det med en mur", hedder det hos Saxo, og hertil svarer ret nøje de ruiner af „Absalons borg" der i begyndelsen af dette århundrede afdækkedes under det genopførte Christiansborg slot. Sammen med Esbern Snares Kalundborg, Knud Prislavsøns Nyborg og kongens eget Vordingborg og Dannevirke indgik A.s borg i en samlet forsvarsplan der skulle sikre Danmark mod anfald fra syd. Der er derfor heller ikke grund til at tvivle på Saxo når han oplyser at A. sammen med Valdemars uægte søn Christoffer overtog ledelsen af den permanente vagtskibsordning der indrettedes ved en ledingsreform umiddelbart efter Rügens erobring.

Under al sin udadvendte politiske virksomhed fik A. dog også tid til kirkelig gerning, om end den er mere fragmentarisk bevidnet. Klosteret i Sorø nød stadig godt af hans gavmilde bevågenhed, alt mens kirkebygningen skød op i den ny fornemme teglstensarkitektur i fransk stil. Vi finder også A.s spor i andre teglstensanlæg, således i cistercienserordenens Vor frue nonnekloster i Roskilde, der skylder hans gaver sin eksistens og sit ry hans frænke Margrete som blev uskyldig dræbt af sin mand, og som A. fik skrinlagt som folkelig helgeninde. A.s franske ven, Vilhelm, der stadig klagede over fattigdom, fik han 1171 ført fra Eskilsø til det venlige Æbelholt der takket være Vilhelms personlighed og A.s indsats og gavmildhed med gods og penge blev et midtpunkt for social og kulturel virksomhed. Mindre held havde A. ved indkaldelse af franske karteusermunke til Asserbo som han havde erhvervet i mageskifte med Esrum; munkene rejste utilfredse tilbage, og A. gjorde godset til en ladegård under Sorø. Også de vendiske klostre Dargun og Colbaz der med munke fra Esrum opførtes i sjællandsk murstensarkitektur, henholdsvis 1171 og 1174, skylder vist i høj grad A. deres eksistens. Af særlig vigtighed var udstedelsen af den sjællandske kirkeret på landstinget i Ringsted 21.6.1171, omtrent samtidig med at ærkebiskop Eskil udstedte en næsten enslydende kirkelov for Skåne. Loven var en kompromisaftale med tingfolket da „retten mellem biskop og bønder før var alt for hård". Den var formet som en kontrakt der tildelte biskoppen andel i tienden på lige fod med kirke og præst; til gengæld lempedes der i andre henseender på de kanoniske krav, det være sig retten til at vælge præst, befri sig for anklage ved meded i stedet for ved nævn og andre verdslige bevisformer samt yderligere begrænsninger af kirkelig reformiver. Man sporer her snarest A.s formidlende hånd og realistiske indstilling, næppe ærkebiskoppens. Eskil der efter hjemkomsten fra sit lange eksil havde måttet slække på sine principper, først ved Ringstedfesten 1170 og nu ved kirkeloven, følte sig mere og mere træt og forbigået som kirkeleder, og i 1177 kunne han med pavelig bevilling nedlægge sit høje embede hvorefter han – mere eller mindre tvunget af situationen – pegede på A. som sin efterfølger. Domkapitlet og kongen tilsluttede sig, og trods A.s indsigelser blev han over for pavestolen, der ved skifte af bispesæde havde afgørelsen, postuleret til ærkesædet. Paven fastholdt indstillingen, men efterkom A.s vægring ved at forlade Roskilde idet han yderst velvilligt tilstod ham retten til foreløbig at forene sit gamle stift med ærkesædet. Det viste sig hurtigt at A. ikke var en ærkebiskop efter skåningernes ønske. Hvad årsagen end var – Saxo anfører såvel utilfredshed med inddrivning af bispetiende som uvilje mod A.s slægtninge og andre sjællændere der indsattes i de skånske embeder og ombud – så udbrød der i 1180 væbnet opstand. A. ilede til Skåne men måtte skyndsomt redde livet ved flugt. Året efter kom kong Valdemar A. til hjælp med sin hær; han nedkæmpede opstanden i et par slag og fik mæglet en fred hvorved A. dog fortsat måtte give afkald på sin bispetiende. Imidlertid døde kong Valdemar i 1182, og A. og hans slægtninge overtog ledelsen af kongemagten for den unge kong Knud. Skåningerne gjorde pány oprør og indkaldte en modkonge; men takket være den kongelige hær kunne A. nu „med sin milde hånd" (Saxo) gennemføre en fuldstændig sejr og gennemtrumfe bispetienden. I denne sag viste A. sig således mere som den hårde disciplins mand end som den formidlende forhandler.

I det følgende tiår var A. fremfor alle andre den faktiske leder af det danske rige, og såvel Sven Aggesen som den tyske Arnold af Lübeck berømmer på linje med Saxo hans lederskab. Som organisator med vægten lagt på disciplin og orden møder vi ham som hovedmanden for Vederloven der tilskrives ham og den unge kong Knud. Vederloven fremstilles som en gammel hirdlov med mildnede regler, men i virkeligheden er den et regulativ med stram mandstugt for alle der var knyttet til kongen med troskabsed, specielt de mange medlemmer af den udvidede hird der var pligtige til kvalificeret krigstjeneste med fulde mandsvåben. I ledelsen af forholdet til udlandet synes A. også at have været selvskreven. Det gælder ikke mindst i forhold til kejseren og de vendiske fyrster hvor det heldige udfald af en række vanskelige og farlige forhandlinger og situationer tilskrives A. og udgør den kulminerende afslutning på Saxos fremstilling af „danernes bedrifter". Saxos vurdering bekræftes af Arnold af Lübeck: „Kong Knud fulgte i sin kamp mod venderne ærkebiskop Absalons råd og blev således deres overmand snarere ved kløgt end ved magt." Realiteterne svarer hertil: et fint gennemført diplomati må have prisen fremfor militær indsats. Da kejser Frederik krævede samme lensed af den unge Knud som faderen havde ydet, blev henholdende svar til sidst afløst af en klar afvisning. Det førte nok til åbent brud, men kejseren greb ikke til våben mod det forsvarsberedte Danmark men nøjedes med at sende en dansk prinsesse der var trolovet til en søn af kejseren tilbage. Det er ligeledes tvivlsomt om kejseren har stået bag hertug Bugislav af Pommerns angreb på den danske lensmand, fyrst Jarimar af Rügen; men i et søslag under Rügen i sommeren 1184 kunne denne sammen med en sjællandsk flåde under A.s ledelse tilføje hertug Bugislav et knusende nederlag. Næste år følte han, og kort tid efter fyrsterne af Mecklenburg, sig tvungne til at aflægge lensed til den danske konge der snart efter føjede „vendernes konge" til sin titel. I forlængelse af Valdemar Is oprustning havde Danmark, især takket være A., placeret sig som den stærkeste Østersømagt; grundlaget for Valdemarernes imperium var lagt. Kort efter synes A. at have trukket sig tilbage fra aktiv verdslig politik idet kong Knuds yngre broder Valdemar fra omkr. 1190 som myndig hertug i Slesvig overtog ledelsen af dansk udenrigspolitik – om med eller mod A.s vilje kan ikke afgøres. Men A. stod stadig som en trofast støtte for kongemagten; bl.a. forsvarede han virkningsfuldt de to brødre over for paven da de havde fængslet og holdt den oprørske biskop Valdemar (Knudsen) af Slesvig fangen.

Om A.s virksomhed som ærkebiskop flyder kilderne mere sparsomt. Han opretholdt Danmarks traditionelle gode forhold til pavestolen der forlenede ham med primatet over Sverige og siden 1180 med legatværdighed, så han ikke blot tildelte de skiftende ærkebiskopper i Uppsala palliet men også med større eller mindre held blandede sig i de svenske bispeudnævnelser og andre kirkelige forhold; hvor man nægtede at adlyde indskærpede paven pligten til at underordne sig hans myndighed. Arnold af Lübeck fremhæver at A. som kirkeleder ikke stod tilbage for forgængeren Eskil, og han fremhæver specielt at det skyldes hans nidkærhed at kirkeskikken der hidtil havde været forskellig fra stift til stift, nu afløstes af ensartet gudstjeneste over hele riget. Her refereres vel til hvad der skete på det kirkemøde i Lund 1187 hvortil A. havde indkaldt bisper og prælater fra hele riget, og hvor der netop vedtoges ensartede liturgiske tekster for hele den danske kirke. Det betød at nationale traditioner måtte vige for almeneuropæiske (romerske og franske) forskrifter, og således at der blev lagt vægt på anskuelige og symbolske ceremonier med pragtfulde dramatiske optog, fx påskespil. På ét punkt slog A.s forhandlingsevne dog ikke til, nemlig da han udstrakte sit krav om disciplin til cølibat for de gejstlige; på dette punkt mødte han modsigelse fremfor lydighed. I A.s sidste tiår måtte han et par gange modtage pavelige legater – næppe med begejstring da deres høje værdighed tilsidesatte hans. Dertil kom et særligt forhold for kardinal Cinthius' legation 1191–92, nemlig at skønt hovedsagen var undersøgelse af biskop Valdemar af Slesvigs fængsling så betød besøget samtidig afslutning på A.s irregulære ledelse af to bispedømmer. Resultatet blev dog et for A. yderst imødekommende kompromis: som ny Roskildebisp udnævntes hans fættersøn Peder Sunesen der tilmed skulle følge A.s råd og forskrifter „som en søn sin fader" og desuden være ham behjælpelig i ærkestiftet. Yderligere reserverede A. sig for livstid besiddelsen af Københavns borg som han tidligere (1186) havde skænket Roskildekirken. Specialopgaven for kardinal Fidentius var den norske kirkestrid mellem kong Sverre og de norske biskopper hvis ærkebiskop Erik Ivarsson siden 1191 havde nydt gæstevenskab hos A. i Lund. Fidentius nåede ikke længere end til Lund hvor han døde. Et skarpt fordømmende brev af abbed Vilhelm af Æbelholt om kardinalens overgreb ved griske krav på underhold tyder på at han næppe heller har været velset af A.

I øvrigt samler kilderne sig siden 1186 om A.s mange godshandeler som han foretog, dels med sit eget rige jordegods og dels som leder af gods-

rige stiftelser: Roskilde bispestol, ærkesædet og især slægtsklostret med Hvidernes gravkirke i Sorø. Denne intense virksomhed med mageskifter og andre former for omsætning af jordegods karakteriseres fint i den anonyme skildring af Sorøs ældste historie: A. foretog mange godshandeler „til gavn for klostret som også til hans egen fordel". Men Sorø gjorde A. dog til sin hovedarving, og samtidig udvirkede han at det blev medarving til broderen Esbern, Sune Ebbesen m.fl. af Hvideslægten. Roskildekirken der fik København med mange omliggende landsbyer blev dog ikke forsømt, men Lundekirken fik mærkværdig lidt. A. var og forblev sjællænder, og han følte sig som Hvide-ættens formynder. Han foretrak København som opholdssted frem for Lund, men Sorø var hans kæreste tilflugtssted. Her valgte han sit sidste hvilested foran klosterkirkens højalter. Det var da også i Sorø døden traf ham i påskeugen 1201, og her gravsattes han i fuldt ærkebiskoppeligt ornat med stav og ring samt en enkel blyplade med en kort indskrift der mindes ham som „en god og from mand", klostrets stifter og donator, Roskildebisp og ærkebiskop. Et ganske anderledes levende og prægtigt eftermæle satte han sig som patron for Saxo, hvis værk i det samtidshistoriske afsnit gør ham til hovedperson.

Eftertidens opfattelse har varieret fra naiv gentagelse af Saxo til Erik Arups forsøg på at skildre A. uden eller på trods af Saxo: „den store godsejer og godshandler" for hvem „den danske jord trods al kirkelig politik og storpolitisk ærgerrighed lå dybest i hans sjæl". Begge portrætter er ensidige men hver især rummer væsentlige sider i hans personlighed der givetvis har haft mange facetter; jfr. den samtidige Arnold af Lübecks positive og konkrete karakteristik der forener den kloge statsmand med den fromme kirkeleder og tilføjer: „overmaade hensynsfuld og en sjælden hædersmand". Hertil må føjes træk fra A.s mærkelige testamente hvor de mange personlige erindringsgaver er så iøjnefaldende og omfatter alle kategorier fra de norske biskopper i eksil, kongen og slægtninge over gejstlige i kapitel og klostre, magistre og klerke (bl.a. Saxo) til de tjenende i det private hushold: stallere, kokke og badesvende, hvortil må føjes at nogle trælkvinder med deres børn fik friheden. Glemmes må heller ikke den fornemme kirkekunst i bygninger og udsmykning der præger Hvideslægtens talrige kirker; A.s navn er kun tilføjet den momumentale Sorø klosterkirke og to skånske landsbykirker (Gumløse og Nr. Åsum), men hele det franske kulturpræg i de fleste må givetvis især tilskrives ham. Sikkert er det at A. har haft en lykkelig hånd som leder i den danske stat og kirke. Han fremtræder som en helstøbt personlighed, en sjællandsk høvding, som kirkens leder loyal over for en ophøjet og effektiv kongemagt som han selv havde taget initiativet til, i besiddelse af en egen magtfuld højhed der samtidig bandt ham til sin egen slægt og hjemstavn. □Fremstillet på kalkmal. (Stehag k., Skåne) og på gravsten af Morten Bussert, 1536 (Sorø k.), kobberstik fra 1700-tallet synes at være inspireret af stenen. Ofte fremstillet på hist. mal., fx af C. L. Jessen, 1863, F. L. Storch, 1867, L. Tuxen, 1894 (Fr.borg), C. Rasmussen, 1879, E. Hofmann-Bang og A. Slott-Møller, 1928. Statuer af V. Bissen: 1871 (Kbh.s domhus), 1889 (folketinget), kopi i kobber v. V. Hansen, 1901 (Kbh.s rådhus), til hest, 1902 (Højbro Plads, Kbh.), skitse (Maribo stiftsmus.). Statuetter af Hasselriis, 1867 og C. Bonnesen, 1917. – Mindestøtte af Wiedewelt, 1779 (Jægerspris). Mindestøtte, 1933 (Højerup, Stevns).

Saxonis gesta danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder, 1931, oversat af Jørgen Olrik 1909. Hans Olrik: Absalon I–II, 1908–09. Curt Weibull: Saxo, 1915 og i Hist. t. f. Skåneland VII, 1918. Poul Nørlund i Sorø. Klostret, skolen, akademiet gennem tiderne I, 1924. Erik Arup: Danmarks hist. I, 1925; jfr. Udvalgte afhandlinger II, 1977. Danmarks kirker. Sorø amt I, 1936. Laur. Weibull: Skånes kyrka ... till 1274, 1946. Hal Koch i Den danske kirkes hist. I, 1950. Laur. Weibull og J. Oskar Andersen i Scandia XXII–XXIII, 1954–56 (om ærkebispevalget 1177). N. Skyum-Nielsen i Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danmarks hist. I, 1977.

Aksel E. Christensen

Achelis [a'ke:lis], **Thomas Otto,** 1887–1967, historiker. * 23.12.1887 i Bremen, † 18.7.1967 i Kiel, begr. sst. F: gymnasialdirektor, professor dr. phil. Thomas Ludwig Bernhard A. (1850–1909) og Minna Elisabeth Achelis (1862–1955). ~ 1.6.1921 i Haderslev (b.v.; kirkelig vielse 1.7. s.å. i Flensborg) med Inger Fuglsang Damgaard, * 26.9.1892 på Fuglsang i Ørsted, Oksenvad sg., Haderslev amt, d. af proprietær Laurids F. D. (1864–1942) og Bodil Marie Helene From (1864–1949).

A. besøgte Altes Gymnasium i Bremen og blev student 1907. Han studerede derefter klassisk filologi, arkæologi, historie og filosofi i Jena, Leipzig og Berlin og aflagde 1911 statseksamen i Jena. 1912–14 var han ansat ved universitetsbiblioteket sst. og blev 1913 dr. phil. på afhandlingen *De Aristophane Byzantio argumentorum fabularum auctore.* I første verdenskrig deltog A. som frivillig i felttoget i Polen fra 1914–16 da han blev permitteret på grund af sygdom og ansat ved gymnasiet i Haderslev. Efter genforeningen fortsatte han til 1924 ved den nu danske katedralskoles tyske afviklingssektion. Efter den tid arbejdede A. udelukkende som privatiseren-

de videnskabsmand, de første 25 år med orlov (boende til 1935 i Haderslev, derpå Rendsborg) og fra 1949 som pensionist (med bopæl i Kiel). A. fik hurtigt interesse for Nordslesvigs historiske fortid. En frugt heraf er den skildring af „Johanneum" der affattedes i anledning af Hertug Hans skoles 350-års jubilæum og hvis hoveddel stammer fra A.s pen, *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins VIII*, 1921. Derpå begyndte han studiet af Haderslevs historie og 1926–29 udkom *Haderslev i gamle Dage* I–II, byggende på indgående granskning af byens righoldige arkiv. A.s senere forskning samlede sig væsentligt om forarbejder til hans livsværk: *Matrikel der schleswigschen Studenten 1517–1864* der udkom 1966–67. Matriklen er et imponerende værk der omfatter 10.000 slesvigske studenter som A. ved en gennemgang af et umådeligt kildemateriale har fundet frem til. Han har i vid udstrækning identificeret studenterne og klarlagt deres herkomst. Naturligvis må der ved et arbejde af den karakter og det omfang gives en margin for fejlmuligheder, navnlig for den ældste tids vedkommende hvor kilderne er få. En kender på dette område, dr. Vello Helk, har da også i en kritisk bedømmelse påvist et ikke ringe antal fejl og unøjagtigheder men samtidig fremhævet værket som en enestående bedrift der benyttet med anvendelse af kildekritik og efter nøje kontrol er en „uvurderlig støtte og inspirationskilde". – Nationalt holdt A. en neutral linje men lagde aldrig skjul på sin tyske indstilling. Han nød udbredt anerkendelse såvel fra dansk som tysk side. □Foto.

Bibliografi i Matrikel der schlesw. Stud., 1966–67. – Olav Christensen i Pers.hist.t. 15.r.II, 1967–68 63–64; Vello Helk sst. 185–208 (anm. af Matrikel ...). G. E. Hoffmann i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. XCIII, 1968 10–16.

Torben Glahn (Knud Fabricius)

Achen, ['a'kən], Georg Nicolaj, 1860–1912, maler. * 23.7.1860 i Frederikssund, † 6.1.1912 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: apoteker, senere i Hillerød, Eggert Christopher A. (1823–1913) og Johanne Georgine Vilhelmine Cecilie Tryde (1828–1918). ~25.4.1886 på Frbg. med Ane Cathrine Elisabeth Thiele, * 13.7.1857 i Kbh. (Helligg.), † 4.10.1919 sst., d. af bogtrykker Just *T. (1823–76) og Hanne J. Scheel (1821–96).
Familien flyttede 1871 til Kbh. og A. kom 1877 i malerlære og blev svend 1880, elev af Vilh. Kyhn og kom ind på akademiet hvorfra han 1883 fik afgang. Han var derefter på rejse til Livland (Letland) og St. Petersborg (Leningrad) besøgte kunstnernes studieskole under P. S. Krøyer og var 1886 i Paris og 1888 i Italien. 1890 fik han udstillingsmedaljen og blev medlem af akademiets plenarforsamling, 1893–96 var han medlem af akademirådet. Han udstillede 1883–95, 1898 og 1904–12 på Charlottenborg og 1896–1901 på Den frie udstilling. A. fulgte den naturalistiske tradition med ligefremme skildringer af mennesker, interiører og landskaber idet han gav forsigtige indrømmelser til nye ideer. Det ses i *De syges søvn ved St. Helenes grav*, 1887–88 som fik fuld anerkendelse af den samtidige, ellers forbeholdne kritik, og i interiører fra Liselund slot. En altertavle (Lem) er en undtagelse i hans værk. Hans udførelse er professionel sikker og farven behagelig. Hans portrætter har dertil en kulturhistorisk og personalhistorisk værdi ved deres livfulde tilforladelighed. De private portrætter er de fineste, de officielle kan være pågående. A. var personlig vellidt og nød som kunstner borgerskabets fulde bevågenhed. Museer i indland og udland købte billeder af ham, men normalt vil kun de være umiddelbart tilgængelige som ejes af Den hirschsprungske samling og af museet på Frederiksborg. Hans kunst kom i en tid rig på kraftfulde talenter til at stå blegere end det vel var rimeligt. □Selvportrætter ca. 1876, ca. 1878 og ca. 1910. Tegning af Tom-Petersen 1885. Afbildet på tegn. af R. Christiansen, 1886, af Krøyers malerskole (Fr.borg). Buste af V. Bissen. Dødsmaske (Fr.borg). Foto.

Stamtvl. over familien Tryde, 1878 10 f. N. V. Dorph i Politiken 14.1.1902. K. Søborg i Ill.tid. 1901–02 263–65. Nekrolog af Dorph i Ill.tid. 14.1.1912. Kat. over A.s dødsboauktion (malerier) 1.11.1915.

Henrik Bramsen (O. Andrup)

Adam af Bremen, ca. 1070, magister scolarum ved domskolen i Bremen, Hamburg ærkestifts historiker med kong Sven Estridsen som meddeler af ældre dansk historie.
Magister Adam af Bremens betydning fremgår af hans identifikation med forfatteren til Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum der i fortalen kun navngiver sig med forbogstavet A og karakteriserer sig med middelalderlig forfatterbeskedenhed som „den hellige Bremerkirkes ringeste kannik". I værket oplyser han at han som en fremmed tilrejsende blev optaget i domkapitlet i ærkebiskop Adalberts 24. år, dvs. 1066–67, og at han meget tidligt besøgte den meget sandfærdige og kyndige danske konge Sven Estridsen der meddelte ham særdeles mange og interessante oplysninger om dansk historie og nordiske forhold. Omkring 100 år senere identificerede den nordalbingiske historieskriver Helmold i sin Slaverkrønike (til 1170) forfatteren A. med den Adam, magister scolarum, der i 1069 nævnes som brevvidne for ærkebiskop Adalbert og

antagelig den magister Adam der i en Bremer-dødebog opføres under 12.10. men uden år. Hvad man ellers ved om A. beror på kombinationer og gisninger; hans navneformer peger mod Øvretyskland, snarest Franken, og domskolen i Bamberg er af udgiveren Bernh. Schmeidler udpeget som det lærdomssæde hvor A. snarest har modtaget sin fine litterære uddannelse så han overlegent med sin augustinske tankegang kunne forbinde klassisk arv med aktuel bremensisk tendens. At fremstille Hamburgkirkens storhed så den blev identisk med missionens udbredelse til Guds ære er værkets hovedmotiv.

A.s værk omfatter tre bøger historie hvortil er føjet en geografisk-etnografisk beskrivelse af de nordiske områder der udgør 4. bog. Historien er disponeret som en ærkebispekrønike hvor nordiske og slaviske forhold indgår regelmæssigt for hver ærkebiskop, men således at 3. bog blot rummer en indgående og kunstfærdig formet biografi af ærkebiskop Adalbert (1043–72) som afslutning. Værket synes gjort færdig få år efter, vel senest 1075. Foruden skriftlige kilder påberåber A. sig ofte personer som hjemmel for sine meddelelser, dog ingen så ofte som Sven Estridsen der anføres en snes gange. Han nævnes hyppigt som meddeler af ældre dansk kongehistorie. Det tidligste citat angår de talrige kongenavne for begyndelsen af 900-tallet: „Men om nogle af disse konger eller rettere tyranner har hersket samtidig, eller om den ene kun har overlevet den anden i kort tid, er usikkert," og han tilføjer at de alle var hedninger. Siden påberåbes han gang på gang om Jellingdynastiets konger, regelmæssigt således at referat går over til et kort direkte citat der oftest rummer en udtryksfuld pointe eller tjener til at bestyrke en sælsom beretning. Man sporer en augustinsk omtænkning af kong Svens næppe tendensfri skildring af sine forgængere; det kan derfor ikke afgøres hvor meget af det lyse i fremstillingen af Harald Blaatand, og hvor meget af det mørke ved Sven Tveskæg der skyldes kongen, og hvor meget Bremerkirkens mand. Ved den udførlige skildring af kong Sven selv i 3. bog og ved beskrivelsen af Danmark i 4. bog påberåber A. sig aldrig kongen; her anføres han kun som hjemmel for missionens stilling blandt slaver, sveer og nordmænd, og for beskrivelsen af landene uden for hans eget: Norge og Sverige som han kendte fra ungdomsopholdet hos den svenske konge Anund Jakob, de legendariske folk ved Jordens grænse, Hålogaland med midnatssol samt opdagelsen af det fjerne og frugtbare Vinland. Særlig interessant er 3. bog med dens augustinsk-psykologiske skildring af den magtfulde personlighed ærkebiskop Adalbert der misbruger sine rige evner til egen højhed fremfor at fremme kirke og mission og derfor trinvis stiler mod fortabelsen. Over for ham har A. modstillet den danske kong Sven der i begyndelsen skildres som en „rex tyrannus", men som stiger svarende til ærkebispens fald og ender som den rettroende konge (orthodoxus rex) der overtager ledelsen af kirke og mission.

Trods åbenlyse fejl og forvanskninger er A.s værk en af de vigtigste kilder til ældre dansk og nordisk historie, og siden de svenske brødre Weibull og Erik Arup nyder det forrang fremfor Saxo og den norrøne tradition. Kirkehistorien er ikke bevaret som original, men A. oplyser selv at han (vel kort efter 1075) har ladet udfærdige en tekst, som han dedicerede Adalberts efterfølger, Liemar (1072–1101), som et eksempel til efterfølgelse. Originalen må imidlertid være blevet liggende i Bremen hvor den forsynedes med rettelser og tilføjelser af A. selv og andre. Traditionelt regner man med at den tabte original har dannet grundlag for 3–4 versioner: A, B (evt. B 1 og B 2) og C; fra hver af dem er talrige håndskrifter bevaret. Udgiveren Bernh. Schmeidler gik ind for at A-redaktionen (kort og uden skolier ɔ: tilføjelser) stammede fra det originale, nu tabte dedikationseksemplar til Liemar, mens B- og C-redaktionerne med de mange skolier stammede fra den udbyggede og siden tabte kladde. Herimod har Anne K. G. Kristensen påvist at Schmeidlers opfattelse ikke er bindende, men at A snarest som de andre hidrører fra et senere stade. Som B-version blev A.s værk tidligt overført til Danmark; det benyttes i 1130erne af Roskildekrøniken og har sikkert allerede tidligere haft sin plads ved Lundekirken. Det drejer sig antagelig om det såkaldte Sorømanuskript der brændte ved universitetsbibliotekets brand i 1728. Forinden var det blevet udgivet af Anders Sørensen Vedel 1578 og benyttet af Arild Huitfeldt hvis afskrift nu ligger i British Museum i London. Også C-versioner har i middelalderen været kendt og benyttet i Danmark, bl.a. af Saxo.

Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, udg. Bernh. Schmeidler, 1917. Carsten L. Henrichsen: De hamburgske ærkebispers hist. og Nordens beskrivelse, 1930 og 1968 (med bibliografi). – John Danstrup: Esgruserhåndskriftet (Videnskr. selsk. Hist.-fil. skr. I, 4, 1943). C. A. Christensen: Adami Bremensis gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum. Codex havniensis, 1948 (fotolitografisk udgave af C 1-redaktionen). Anne K. G. Kristensen: Studien zur Adam Bremen Überlieferung, 1975 (Wienerhåndskriftet og Huitfeldt-afskriften – med udførlig bibliografi). – Erik Arup i Scandia IV, 1931. Sture Bolin i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder V, sp. 283–89 (med bibliografi, bl.a. til egne afhandlinger siden 1930). Aage Trommer i Classica et Mediaevalia XVIII, 1957.

Aksel E. Christensen og Inge Skovgaard Petersen i Danmarks historie I, 1977.

Aksel E. Christensen

Adela, – 1157 –, dronning. F: Konrad af Wettin, markgreve af Meissen († 1157), og Luitgard, d. af en schwabisk greve († 1145). ~1° ca. 1152 med kong ⁼Sven III Grathe. ~2° med Adalbert, greve af Ballenstädt († ca. 1173), s. af markgrev Albrecht af Brandenburg († 1170) og Sophia.
Ægteskabet med Sven blev vistnok aftalt da han 1152 var i Tyskland hvor han på rigsdagen i Merseburg hyldede Frederik Barbarossa; her var A.s fader og brødre til stede. Saxo beretter at folk mente at spore hendes indflydelse i Svens forkærlighed for fremmed skik men tilføjer at denne beskyldning var uden grund. Man ved om hende kun at der i ægteskabet blev født en datter Luitgard og at A. fulgte sin mand da han 1154 måtte forlade Danmark. De søgte tilflugt i Sachsen hos hendes fader og blev der i et par år. Efter at Sven var faldet 1157, løstes forbindelsen mellem A. og Danmark; hendes 2. ægteskab var tysk, og hendes datter ægtede senere en tysk herre.

Genealogia wettinensis (Mon. Germ., Scr. XXIII, 1874 228). Saxonis gesta danorum, ed. J. Olrik og H. Ræder, I, 1931 388. Helmold, rec. B. Schmeidler, 1909 166. Otto Posse: Die Wettiner. Genealogie des Gesammthauses, 1897.

*Ellen Jørgensen**

Adeler
Adel.

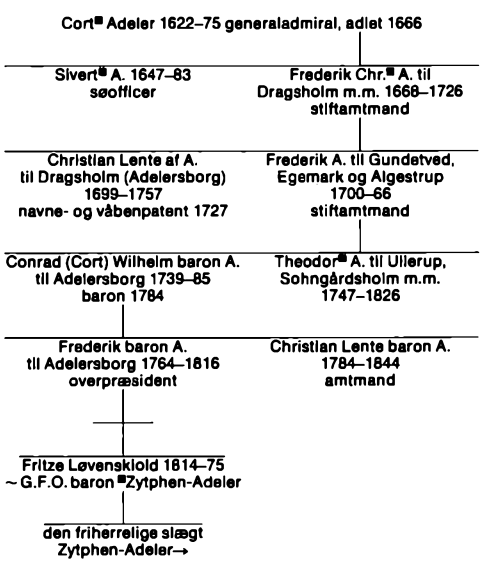

Cort ⁼A.s døtre Susanne Elisabeth, Sophia Amalia og Frederikke Amalie var gift med hhv. søofficeren Frederik ⁼Giedde, officeren Adam Frederik greve ⁼Trampe og oversekretær Bolle ⁼Luxdorph. Frederik Chr. ⁼A. (1668–1726) var gift med Henriette Margrethe v. Lente, d. af diplomaten Johan Hugo v. ⁼Lente.

Danm.s adels årbog XXIII, 1906 3–14.

Nils G. Bartholdy

Adeler, Cort Sivertsen, 1622–75, generaladmiral. * 16.12.1622 i Brevik i Norge, † 5.11.1675 i Kbh., begr. sst. (Frue). F: tidligere foged i Vembe Skibrede, byfoged i Skien og skriver ved Langesund saltværk, trælasthandler Søren (Sivert) Jensen († 1649) og Dorthe Nielsdatter (levede 1656). ~1° 16.6.1646 i Hoorn i Holland med Engeltje (Angelica Sophronia). ~2° 25.7.1662 i Amsterdam med Anna Pelt, * 3.1.1640 i Amsterdam, † 27.1.1692 i Kbh., d. af købmand Aernout P. og Susanna van Gansepoel. – Far til Sivert ⁼A. og Frederik Christian ⁼A.
Cort Sivertsen fik sin første opdragelse i Norge og sendtes i femtenårsalderen til Hoorn for at lære navigation og matematik. Han optoges kort efter som adelsbors (søkadet) i den hollandske marine under Marten Harpertszoon Tromp. 1640–45 var han forhyret som konstabel på et armeret hollandsk handelsskib der sejlede på Middelhavet og en tid lang var fragtet af republikken Venezia; ved skipperens død 1645 overtog han kommandoen over skibet. 1646 besøgte han slægten i Norge og rejste derefter til Hoorn. Han forblev i nogen tid i Holland men omkring 1648 gik han som skipper på skibet Groote St. Joris i venetiansk tjeneste og deltog i en årrække i adskillige blodige sammenstød med den tyrkiske flåde. Han gjorde sig hurtigt bemærket som en dygtig sømand og en tapper kriger og fik ved flere lejligheder tildelt belønninger. 1654 opnåede han berømmelse som søhelt i slaget ved Dardanellerne hvor hans skib, omringet af fjenden, ene udholdt en meget langvarig og hård kamp indtil en gunstig vind gjorde det muligt at undslippe fra de talrige galejer. I den anledning blev han indstillet til et offentligt erkendtlighedstegn, „pubblica munificenza", og modtog foruden en årlig pension på 200 dukater en guldkæde der sandsynligvis har båret det „omstridte kors" og derved adskilt sig fra de sædvanlige kæder med medaljer der som belønning uddeltes af admiralerne. Sommeren 1657 deltog han i det store slag mellem Dardanellerne og Tenedos; her entrede han med sværdet i hånd et større tyrkisk flagskib, erobrede og hjemførte en standart. Næste år udmærkede han sig i en affære ved Tenedos

hvor det lykkedes to venetianske skibe at befri et skib der var angrebet af 38 tyrkiske galejer. A. der allerede i flere år havde indtaget en anset stilling blandt de fremmede skibskaptajner og vistnok også havde haft flere selvstændige hverv, blev for de fortjenester han havde indlagt sig i den lange krigstjeneste 1659 udnævnt til ridder af St. Markus ordenen og fik tillagt en årlig pension af 1400 dukater for sig selv og sine arvinger i tredie led. Ved denne officielle udmærkelse opnåede han en værdighed og myndighed der i nogen måde sidestillede ham med de venetianske officerer, men han vedblev dog endnu dette år at gøre tjeneste som kaptajn på sit skib. Han gjorde sig ved flere lejligheder bemærket under de angreb venetianerne foretog mod de nyopførte befæstningsanlæg ved Dardanellerne, men særlig udmærkede han sig ved sin fortrinlige føring af admiralskibet under et natligt angreb på den tyrkiske flåde 28.7.1659. Det følgende år gjorde han tjeneste som frivillig på eget underhold og deltog i den kombinerede venetiansk-franske ekspedition til Kreta under prins Almerico af Modena. Han havde her chargen som tenente generale og lagde stor dygtighed for dagen ved de vanskelige landsætningsforhold i nærheden af fæstningen Suda. Med dette felttog afsluttede han sin venetianske krigstjeneste. At hans ry som søkriger var almindeligt fremgår af det smigrende tilbud om at træde i hollandsk tjeneste som viceadmiral han 1665 fik fra Holland. Forinden var han imidlertid blevet ansat i den danske flåde. A.s kaldelse til Danmark 1662–63 er ikke fuldt belyst, men den kan sikkert sættes i forbindelse med Frederik IIIs personlige ønske om at betro kommandoen over den udrustede flåde til en mand der nød europæisk anseelse som dygtig og erfaren søkriger. 1662 var A. flyttet til Kbh. og begyndte her at etablere forskellige kommercielle foretagender. Da forsøget på, efter rigsadmiral Ove Gieddes død 1660, at knytte admiral de Ruyter til marinen var glippet, forfremmedes rigsviceadmiral H. Bielke til rigsadmiral maj 1662. Antagelig i okt. s.å. har kongen fået underretning om at den for sin venetianske krigstjeneste så berømte A. opholdt sig i Holland; generalløjtnant over den norske hær Claus Ahlefeldt blev kaldt til Kbh. nov. 1662 og fik overdraget hvervet at forhandle med A. Det synes som Ahlefeldt først har haft personlige sammenkomster med A. enten i Holland eller i Holsten, hvorimod senere forhandlinger i jan. 1663 foregik skriftligt. De endelige betingelser for hans antagelse afsluttedes med hans udnævnelse til admiralitetsråd og admiral 15.9.1663; han opnåede den betydelige lønning af 7200 rdl. årlig, men var ikke, som tidligere antaget, højere gageret end rigsadmiralen efter hvem han havde rang, og endnu s.å. formentlig 22.9. tillagdes der ham titel af generaladmiral.

Uagtet A. blev ansat i det vakante „Lieutenant Admirals" embede må hans indkaldelse dog betragtes som en forbigåelse af admiralerne Niels Juel og Nicolai Helt, og hans embedsgerning kom til at berøre dem begge idet Juel indtil da havde haft tilsyn med de på Holmen værende folk som nu blev underlagt A., og Helt havde tilsyn med skibsbygningen. I slutningen af oktober rejste A. til Holland, dels for at ordne sine private forhold, dels for at lade tilhugge en galej samt udse en habil skibsbygger i stedet for Jacob Rubbins, og 4.12. bifaldt kongen at den af A. foreslåede Thys Hermansen blev antaget; endvidere fik A. 2.1. n.å. ordre til at købe fregatten „St. Michael" i Holland. 22.1.1664 fik han pålæg om at rejse til Norge for at udskrive bådsfolk, ligesom der samme dag udstedtes befordringspas for „Gen:Admiral og Admiralitetsraad" A. Han afrejste 10.3. med skib fra Holland til Norge hvor han i anledning af udskrivningen foretog to rejser, men i øvrigt opholdt han sig i Bergen for at tilse bygningen af den ny galej Friedrich der var tilhugget i Holland, og som n.å. sendtes til Kbh. A. interesserede sig meget for skibsbygning og flere af de efter 1664 søsatte orlogsskibe byggedes efter tegninger som A. vistnok selv har udarbejdet. A.s orlogsskibe forenede efter datidens forhold en stor formstabilitet med gode sejlegenskaber, var meget stærke i tømmer og forbinding, havde en lang levetid og karakteriseredes af eftertiden som udmærkede og velbesejlede skibe. Det var A.s plan at bygge endnu større skibe med meget svær armering; der indsamledes materialer og opsattes kontrakt om bygningen af det første, men grundet pengemangel blev skibet ikke opsat. Hvad personellet angår, arbejdede A. for at der altid skulle forefindes et tilstrækkeligt stort antal veluddannede folk som under udrustning kunne gøre underbefalingstjeneste, men han søgte tillige at skabe et korps af dygtige og erfarne skibsofficerer, dels ved at foranledige danske og norske undersåtter der havde deltaget i hollandske eller venetianske kampagner hjemkaldt og dels ved at lade lovende unge søofficerer erhverve alsidig uddannelse i udenlandsk orlogstjeneste medens personellets færdighed vedligeholdtes ved krigsmæssige udrustninger og taktiske manøvrer.

A. blev optaget i den danske adelsstand 7.2.1666, og få dage senere sendtes han til Holland for at modtage de otte skibe som generalstaterne havde forpligtet sig til at stille til Danmarks rådighed samt foretage betydelige indkøb af materialer m.m. til flådens udrustning, og her kom hans

forbindelse med familien Pelt landet til gode idet dette købmandshus trods de vanskelige tider skaffede de ønskede leveringer til en fordelagtig pris. A.s ophold i Holland blev af forholdsvis lang varighed da hollænderne vægrede sig ved at udlevere kontingentet som de selv mente at have brug for, og først 1.7. vendte han tilbage med skibene og de længe ventede materialer. 1669 var A. atter i Holland hvor han med stor dygtighed ledede de vanskelige forhandlinger angående skibsmålingen der var af afgørende betydning for afgiftsberegningen ved den norske tømmerudførsel på hollandske skibe. Ved siden af sin virksomhed i marinens tjeneste knyttedes A. også til de i disse år oprettede kompagnier. Det var særlig salthandelen Frederik III ønskede bragt over på danske hænder, og med valget af A. som meddirektør i det nyoprettede saltkompagni 1665 udnyttedes hans indsigt i oversøisk handel og søfart samt hans tilknytning til det Pelt'ske købmandshus. Salt-kompagniet der årlig skulle udrede 100.000 rdl. til kronen kom på grund af den engelsk-hollandske krig og kongens dispositioner hurtigt i vanskeligheder og måtte 1667 ophæves efter at det havde påført A. betydelige tab. Sammenbruddet affødte en række processer, og det blev overdraget A. at redde hvad reddes kunne. A. var, da han kom til Danmark, en meget velstående mand; foruden sin gård på Christianshavn erhvervede han 1665 avlsgårdene Bratsberg og Gimsø kloster hvortil hørte savværk og privilegeret tømmerhugst, og som var beliggende i hans fødeegn ved Skien, men marinen lagde så stærkt beslag på hans tjeneste at han ikke for længere tid kunne bo i sit egentlige fædreland, og ganske kort før sin død afhændede han disse ejendomme til broderen, viceamtmand i Bratsberg amt, Niels Sørensen A. Desuden modtog han af kongen som vederlag for udgifter på den beordrede hollandske rejse en godtgørelse i jordegods af 6.000 dlr.s værdi, og det var ganske i sin orden og med kongens billigelse at han, ligesom så mange fremragende embedsmænd, var med til at fremme nationale handelsforetagender. Salthandelens uheldige skæbne gik ham imidlertid meget nær, og dette i forbindelse med kongens forsøg på ved langtrukne forhandlinger at unddrage sig de lovede flådeudrustninger der var forudsætningen for de betydelige indrømmelser A. havde opnået under sendelsen til Holland, bevirkede at han følte så liden tilfredsstillelse ved sin gerning at den hollandske gesandt le Maire i en skrivelse af 7.9.1666 kunne meddele hjem at tiden nu sikkert var moden til at tilbyde A. en admiralspost i Holland.

Tanken om at genoptage handelen på Ostindien havde ofte været fremme, og A. arbejdede ihærdigt på spørgsmålets realisation, og det skyldtes i væsentlig grad ham at en ekspedition blev udrustet 1668. Da forsøget faldt overmåde heldigt ud og gav løfte om betydelige indtægtskilder for landet oprettedes Det ostindiske kompagni 1670 med ham som selvskreven direktør. Kompagniet havde en nøje tilknytning til flåden der både leverede skibe, udrustning og personel, og A.s gage i marinen reduceredes idet hans fortjeneste som direktør betragtedes som en embedsindtægt. Ved krigens udbrud 1675 fik han overkommandoen over den udrustede flåde og tog i aug. station i Østersøen. Det kom ikke til noget sammenstød med den svenske flåde, stærke storme og sygdom blandt mandskabet hæmmede begge flåders bevægelser. Midt i okt. blev A. selv angrebet af epidemien, men blev i søen og gik imod krigsrådet der ville at flåden af hensyn til den almindelige tilstand og det stormfulde vejr skulle søge til Kbh. Allerede da var han en dødsmærket mand, 2.11. måtte han overgive kommandoen til Niels Juel, og få dage efter døde han. A.s danske tjeneste er præget af et energisk og målbevidst arbejde for at skabe en tidssvarende flåde og gennem fremme af den oversøiske handel at ophjælpe landets finanser og dets anseelse i udlandet. Ved sin overlegne dygtighed og myndige, tillige djærve og hjertevindende personlighed vandt han hurtigt alles tillid, og flådens høje standard ved krigsudbruddet vidner om et intimt samarbejde der tjener såvel ham som de andre admiraler til ære. – Hv.R. 1671. □Mal. af Karel van Mander (Fr.borg). Mal., formentlig fra Venezia (Fr.borg), litograferet 1860 og 1871, kop. af bl.a. Bayer og Vantore (Fr.borg). Samtidige stik af Alb. Haelwegh og Coenrad Waumans, kop. mange gange i stik, lit. og træsnit samt i mal. af Hans Hansen, 1824 o.a. Mal. af d'Agar (?) (Dragsholm, Sjøkrigsskolen i Oslo), flere gange litograferet. Mal. (Gavnø). Monument af Quellinus i Frue k., Kbh., tilintetgjort 1807. Mindesmærker af Wiedewelt, 1783 (Jægerspris) og C. E. Paulsen, 1922 (i Brevik). A. i kamp med tyrker stukket af Truslew og tegnet af A. Kittendorff (Fr.borg).

P. B. Mylius: Cort Sivertsøn Adelers liv og levnets beskrivelse, 1740. T. A. Becker i Danske saml. V., 1869–70 196–207. Chr. Bruun: Curt Sivertsen Adelaer, 1871. Samme i Danske saml. 2.r.V, 1876–77 1–23. G. L. Grove i Pers.hist.t.5.r.IV, 1907 197–235, og Finne-Grønn i 7.r.IV, 1919 238–42. Preben Holck: Cort Adeler, 1934. Ivar Aas: Cort Adeler. Den norske sjøhelt, Oslo 1943.

Hans Chr. Bjerg (P. Holck)

Adeler, Frederik Christian, 1668–1726, stiftamtmand. * 13.10.1668 i Kbh., † 19.4.1726 på Chri-

stianshavn, begr. i Frue k. F: generaladmiral Cort *A. (1622–75) og Anna Pelt (1640–92). ~20.9.1694 med Henriette Margrethe v. Lente, * 13.7.1676 i Lübeck, † 22.8.1703, begr. 18.10. i Kbh. (Frue k.), d. af resident Johan Hugo v. *L. (1640–1719) og Margaretha Bornefeld (1657–1716). – Halvbror til Sivert *A.

A. blev holdt over dåben af kronprins Christian (V) og fik en omhyggelig opdragelse der afsluttedes med en længere udenlandsrejse (1687–90) på hvilken han også besøgte Venedig hvor hans berømte fader havde fundet så stor påskønnelse for sine bedrifter. 1688 var han blevet hofjunker, udnævntes efter hjemkomsten 1690 til kammerjunker og ledsagede 1704 Frederik IV til Norge. 1694 blev han assessor i højesteret, 1699 deputeret i land- og søetatens kommissariat, og da dette kollegium deltes 1712 fulgte han søetaten men udtrådte 1714. Under den store nordiske krig var A. medlem af slotsloven og var ofte med til at tage afgørende beslutninger om krigsførelsen; han viste sig her som en mand af mod og handlekraft men havde dog vanskeligheder ved at gøre sig gældende over for de ældre medlemmer. 1711–12 fulgte han flåden som krigskommissær. 1713 overgik han i civilt embede som 1. deputeret for finanserne og blev 1717 stiftsbefalingsmand over Sjællands stift og amtmand over Roskilde og Tryggevælde amter men trak sig tilbage 1721. A. var storgodsejer. Ved arv efter sin fader fik han Bratsberg og Gimsø kloster i Norge, og selv erhvervede han Dragsholm, Sæbygård og Egemarke på Sjælland. Dragsholm erhvervede han billigt fra den portugisiske jøde, købmand i Hamburg, Manuel de Texeira, der havde fået den udlagt 1688 da Henrik *Müller (1609–92) måtte fragå den på grund af gæld. I hovedstaden havde han sit domicil i den A.ske gård i Strandgade på Christianshavn. – Justitsråd 1694, etatsråd 1700, hv.R. 1712, gehejmeråd 1713. □Mal. (Dragsholm). Afbildet på bill. af højesteret fra 1690erne (Rosenborg).

T. de Hofman: Danske adelsmænd III, 1779 189f. H. W. Harbou og A. P. Tuxen: Bidr. til store nordiske krigs hist. I–V, 1899–1915. Chr. Axel Jensen i Danske slotte og herregårde I, 1944 574f. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration II, 1976.

*Eiler Nystrøm**

Adeler, Sivert, 1647–83, søofficer. * 1647 i Hoorn i Holland, † 24.1.1683 på havet ved Kap, begr. i Kapstaden. F: generaladmiral Cort *A. (1622–75) og Engeltje (Angelica Sophronia). Ugift. – Halvbror til Frederik Christian *A.

A. fulgte med faderen til Danmark 1663 og blev her 1667 kaptajn og s.å. under krigen med England chef for fregatten Duisborg, et af de i Holland hyrede skibe. Da dette efter fredsslutningen atter blev afleveret i Holland kom han om bord i „Tre Løver" for at sejle tilbage til Danmark. Der udbrød på hjemrejsen en heftig feber som bortrev mange af besætningen, bl.a. eskadrechefen Hacro. A. blev selv ved ankomsten til Kbh. i nov. s.å. hårdt angrebet bragt i land. I okt. 1668 afgik han som chef for fregatten Færø til Tranquebar i Ostindien med nyt mandskab for at genoplive handelsforbindelsen. Han kom dertil i maj 1669, bragte derefter en ladning varer til Bantam på Java samt gaver fra den danske konge til kongen af Bantam, af hvem han fik tilladelse til at oprette en handelsloge der. A. kom tilbage til Danmark i sept. 1670 og blev som anerkendelse for det heldige udfald af sin sendelse schoutbynacht. N.å. sendtes han til Holland for videre at uddannes i søkrigstjeneste. 1672 udnævntes han til kommandant på Dansborg, fik titel af indisk råd og afrejste atter til Ostindien. På hjemrejsen til Danmark døde han om bord i skibet Den flyvende ulv.

Lützow: Hist. efterretn. om da. sø-officerer I, 1788. H. D. Lind: Kong Fr.IIIs sømagt, 1896. Perst.hist.t.5.r.IV, 1907.

*Th. Topsøe-Jensen**

Adeler, Theodor(us) 1747–1826, godsejer. * 15. 3.1747 på Gundetved (Selchausdal), † 28.9.1826 på Gromelle i Vaucluse, Frankrig, begr. sst. F: stiftamtmand Frederik A. (1700–66) og Anne Beate Rosenkrantz (1707–77). ~26.5.1775 i Nørretranders med Frederikke Ferdinandine Benzon, * 14.5.1754 på Sohngårdsholm, † 30.8.1828 i Marseille, d. af konferensråd Johannes B. til Sohngårdsholm (1712–84) og Frederikke Sophie de Witt (1722–84).

A. var først søofficer idet han 1764 blev sekondløjtnant og 1772 premierløjtnant i søetaten, men på grund af svageligt helbred indgav han 1774 ansøgning om afsked som han fik med kaptajns karakter. Snart efter købte han hovedgårdene Ullerup og Overgård på Mors som han afhændede samtidig med at han 1786 udkøbte sine medarvinger af Sohngårdsholm ved Ålborg hvor han straks påbegyndte store reformarbejder. Hoveriet blev afskaffet, næsten alt godset allerede 1786 udskiftet og mange gårde derefter udflyttede. På hovedgården indgrøftede han engene, opbrød heden, besåede mange tdr. ld. med roer og kartofler osv. Efter at han med bevilling af 1798 havde frasolgt bøndergodset afhændede han 1805 Sohngårdsholm. Han opholdt sig da i Frankrig, hvortil han var flyttet på grund af sit svagelige helbred, og købte godset Gromelle ved Avignon. Han fortsatte her i 20 år sine bestræbelser til landbrugets fremme og var meget yndet

af befolkningen på grund af sin godgørenhed og hjælpsomhed. Også enhver dansk der kom til hans gods, le petit Danemark, som det kaldtes, blev modtaget med velvilje. På sit gods oprettede han et hospital for syge heste og hornkvæg og et asyl for dem når de på grund af alder var blevet uskikkede til at arbejde. A. der var en meget kundskabsrig mand ejede en udmærket bogsamling. – Kammerherre 1774. – Guldmedaljen pro meritis 1789. □Pastel, min. af Cornelius Høyer (St.mus.).

Fr. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, 1835–44 408–10.

*S. Nygård**

Adelheid, dronning, se **Adela.**

Adler

De nedenfor nævnte personer ved navn A. tilhører hovedsagelig to slægter. J. G. C. A. (1756–1834) tilhører en tysk slægt uden forbindelse med de øvrige. Tavle I er den jødiske slægt Adler, hvis først kendte mand Isaac A. var fader til David Jacob Isaac A.

Tavle I

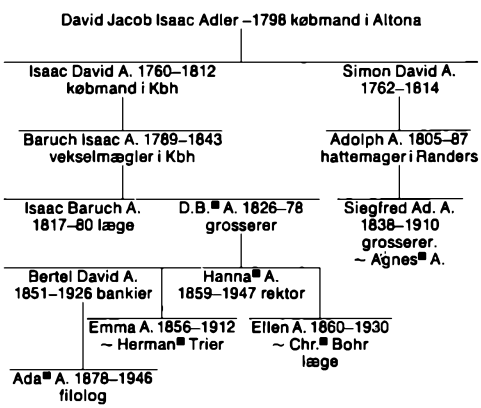

Otto Brenner: Leks. o. danske familier, 1927 37.

Hans H. Worsøe

Tavle II

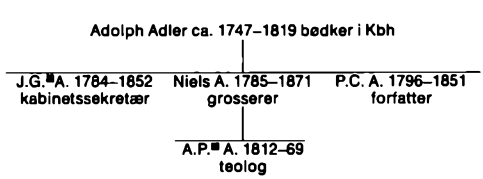

Adler, Adolph Peter, 1812–69, teolog. * 29.8.1812 i Kbh. (Helligg.), † 5.10.1869 sst., begr. sst. (Ass.). F: grosserer Niels A. (1785–1871) og Anna Charlotte Christine Enghel (1789–1871). ~ 16.5.1841 i Kbh. (Slotsk.) med Margrethe Charlotte Amalie Kofod, * 3.3.1819 i Kbh. (Helligg.), † 10.3.1892 sst., d. af sognepræst ved Helligåndskirken, dr. theol. Børge Poscholan K. (1752–1839, ~ 1° 1782 med Anna Dorothea Birch, 1757–1809) og Martha Margrethe Søderberg (1791–1859).

A. blev student 1832 (privat dimitteret), cand. theol. 1836 og drog 1837 på en længere udenlandsrejse for at studere den hegelske filosofi. Et resultat af disse studier var hans disputats *Den isolerede Subjectivitet i dens vigtigste Skikkelser* I, 1840. 1841 blev han sognepræst i Hasle og Rutsker på Bornholm. A.s discipelforhold til Hegel møder vi i *Populaire Foredrag over Hegels objective Logik,* 1842, et forsøg på at gøre det spekulative stof med dets knudrede terminologier tilgængeligt for en større almenhed (oversat Helsingfors 1851). Men 1843 oplevede A. en omvendelse af modsat art af J. L. Heiberg, nemlig bort fra Hegel. For denne oplevelse gjorde han rede i *Nogle Prædikener,* 1843. I en eksalteret tilstand, kendetegnet ved syns- og hørefænomener, fornemmede han en åbenbaring af Kristus, efter hvis diktat han skrev. Det hele skete „som ved et lysglimt", og „samme nat for en hæslig lyd ned i vort værelse". Biskop Mynster foreslog A. at ansøge om orlov hvad han afslog. S.å. udsendte A. et lille skrift, som han kaldte *Studier,* 1843. Med forkærlighed for et dybsindigt sprog der bevægede sig i antiteser optog han emner der særlig egnede sig til spekulativ behandling: ånd og legemlighed, guddommelig og menneskelig natur, det ondes oprindelse. – A.s prædikener fremtræder i en knap, ofte springende lapidarstil. Deres indhold viser en udpræget ortodoks Jesusforkyndelse (Jesu offer er for stedse den fuldkomne forsoning for synden) forbundet med pietismens forkyndelse om vækkelsens skel og helliggørelse, det sidste dog i den moralistiske form: lasterne må aflægges, og ingen må for fremtiden mere synde med forsæt. I filosofisk henseende er de båret af en dualisme der er grundlaget for A.s senere, metodefri spekulationer. Da de første mennesker opgav Guds ånd blev den onde ånd skabt. Den er Guds fjende, hersker over verden, og nu er resultatet at kødet er ondt. I bogen *Studier* er Adam tanken der adskilte ånden fra legemet og ånden fra verden. Her findes ved siden af uklare ideer også bisarre udsagn som „Derfor – naar din Søn ikke tror paa Jesus, kan du lige saa gerne knække Halsen paa ham; thi han skal løskøbes ved et Lam". I begyndelsen af 1844 blev A. suspenderet under henvisning til

hans mentale tilstand. Af sognets beboere indgav 116 en adresse om at måtte beholde ham. Han begærede en provsteret nedsat men fik afslag. Mynster stillede ham i april 1845 en række spørgsmål, bl.a. om han ville tilbagekalde sin ytring om at hekse skulle brændes, og om han ville erkende at han havde været i en forvirret sindstilstand da han udsendte sine skrifter. A. svarede at de udtryk man angreb var blevet misforstået, og dersom et enkelt udtryk var blevet for stærkt måtte det være undskyldeligt. Efter en samtale med Mynster søgte A. at undgå et fuldstændigt brud ved i en skrivelse af 5.7.1845 at meddele at hans skrifter ikke var at anse som åbenbaringer ved siden af kristendommen. Mynster indstillede ham dog til afsked hvad der bevilgedes 26.8.1845.

A.s senere forfatterskab var bredt anlagt. 1846 udkom rimerierne *Nogle Digte* og *Forsøg til en kort systematisk Fremstilling af Christendommen i dens Logik*, det vil sige dens objektive betydning for de allerede dømte. 1856 udgav han *Prøve paa et bornholmsk Dialekt-Lexikon* og s.å. *To Fortællinger fra Bornholm*. Den lokalhistoriske romanskriver fandt at Bornholms beboere repræsenterede den ældste og virkelige lutherdom. – For Søren Kierkegaards polemiske udvikling kom *Tilfældet A.* til at betyde noget ganske væsentligt. At en præst der brænder sine hegelske manuskripter og kommer til sig selv („thi al Religiøsitet ligger i Subjektiviteten, i Inderligheden, i at komme til sig selv") netop kommer i konflikt med statskirken bragte Kierkegaard i voldsom gæring og gav ham afgørende stof til allerede nu at slå ind på den polemiske linie der senere skulle blive åbenbar. □Mal. af J. V. Gertner, 1841.

Selvbiogr. i Univ. progr., 1840 55. A. P. A.: Skrivelser min suspension og entledigelse vedk., 1845. – Blade af J. P. Mynsters liv og tid, 1875 421f. P. A. Heiberg og V. Kuhr: Søren Kierkegaards papirer VII 2, 1916 3–311 (trykt manus. til „Bogen om Adler" af S. K.). Eduard Geismar: Søren Kierkegaard II, 1928 17.

*Michael Neiiendam**

Adler, Ada Sara, 1878–1946, klassisk filolog. * 18.2.1878 på Frbg. (Mos.), † 28.12.1946 i Kbh., urne på Mos. kgd. (Vestre). F: grosserer Bertel David A. (1851–1926) og Elise Johanne Fraenckel (1852–1938). ~9.10.1901 i Kbh. (b.v.) med mag. art., senere dr. phil., professor Anton *Thomsen, * 20.7.1877 i Stubbekøbing, † 18.9. 1915 i Hellerup, s. af maleren Carl *T. (1847–1912) og Petra E. S. C. Diechmann (1848–1926). A. blev student fra Zahles skole 1897, mag. art. i klassisk filologi 1906, dr. phil. 1917. Det var hendes ungdoms lærer A. B. *Drachmann der allerede i Zahles skole og siden ved sin undervisning på universitetet vakte hendes kærlighed til den klassiske oldtid og gennem sine egne interesser førte hende ind på studiet af græsk religion hvorom hun skrev flere afhandlinger i Nordisk tidsskr. for filologi. Da danske og tyske filologer planlagde en samlet udgave af de græske leksikografer hos Teubner blev det på Drachmanns forslag overdraget A. at udgive det omfangsrigeste af de græske middelalderleksika, Suidas (korrektere Suda), et stort kompilationsarbejde skrevet i Byzans omkr. 1000 e.v.t. Af dette leksikon hvori der – omend i forvansket og ufuldkommen form – er bevaret meget som i sidste instans går tilbage til oldtidens største lærde på alle områder leverede A. en mønstergyldig og af alle anerkendt nyudgave i 5 bind (1928–38, genoptrykt 1967–71). Det var naturligt at hun også skrev den store artikel om Suidas til Pauly-Wissowas Realencyklopädie des klassischen Altertums (1932). Under de omfattende forarbejder til udgaven kom hun ind på studiet af græsk palæografi og af den græske litteraturs overleveringshistorie. Herom skrev hun *Den græske Litteraturs Skæbne i Oldtid og Middelalder* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 119, XXX, 1920). Om samme emne holdt hun som privatdocent forelæsninger på Kbh.s univ. Disse studier bragte hende også ind på håndskriftstudier. Frugter af dette arbejde er dels hendes *Catalogue supplémentaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Royale de Copenhague* (Vidensk. selsk.skr.7.r.II, 1916), dels hendes disputats *D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling*, 1917. Det er dog hendes udgave af Suidas der vil bevare hendes navn i filologiens historie. Over for sine mange unge medhjælpere i arbejdet med udgaven, oftest fattige studerende, viste hun nogle af sine fineste menneskelige egenskaber: hjælpsomhed og uselviskhed, en enestående generøsitet der mindedes med taknemlighed af de mange hvis navne er nævnt i forordet til Suidas-udgaven, blandt dem ikke mindst Kaj *Barr. Hendes hjem stod altid åbent for dem, og for mange blev hun som en mor. □Mal. af Carl Thomsen, 1900. Foto.

Selvbiogr. i Festskr.udg. af Kbh.s univ., nov. 1918. Politiken 29.12.1946.

Per Krarup (Hans Ræder)

Adler, Agnes Charlotte Dagmar, 1865–1935, pianist. * 19.2.1865 i Kbh. (Frue). † 11.10.1935 i Kbh., urne på Gentofte kgd. F: fhv. hoboist, musiklærer Carl Emilius Hansen (1834–1910) og Charlotte Rebekka Petersen (1833–1904). ~31.5.1892 i Kbh. (Pauls) med grosserer Siegfried Adolph A., * 1.9.1838 i Randers,

† 25.5.1910 i Kbh. (~ 1° med Mathilde (Maggie) Baker, † ca. 1890), s. af hattemagermester Adolph A. (1805–87) og Caroline Levin el. Hartvig (1811–78). Ægteskabet opløst 1896.

A. spillede oprindelig klaver med sin far og gav allerede i otteårsalderen koncerter (bl.a. sammen med broderen E. Robert-Hansen). Edmund *Neupert interesserede sig for det musikalsk begavede barn og underviste hende et års tid hvorefter hun 1880 optoges på musikkonservatoriet hvis undervisning hun fulgte til 1881. Hun var her elev i klaver af Edvard Helsted. 1900–32 var hun selv lærerinde ved konservatoriet. A. optrådte ved talrige koncerter og hendes speciale var, navnlig efter 1905, kammermusik. Kammermusikkens stil og teknik havde hun kendt siden barnealderens kammermusikalske dyrkelse i hjemmet, og hun stod i kraft af opdragelse og medfødte evner blandt de første tolkere af den intime kunst herhjemme. Især betød hun i sammenspillet med Peder *Møller og Louis *Jensen („Agnes A.-trioen") det overordentlige for vort kammermusikliv. Ved sit 50 års kunstnerjubilæum 1923 blev hun æresmedlem af kammermusikforeningen og privat kammermusikforening i hvilke hun havde koncerteret hyppigt. Foruden optræden i foreninger og ved almindelige koncerter i Danmark spillede Agnes A.-trioen i Stockholm. Blandt A.s elever var Ellen Margrethe Jørgensen, Sara Gilbert, Ester Vagning, Ellen Beck, Rud. Simonsen, Ove Peters o.a. Ingenio et arti 1923. □Buste af Emma Matthiassen, 1932. Karikerende silhouet af F. E. Johannessen, 1933. Foto.

G. Skjerne i Ill.tid. 5.4.1914. Erl. Bloch: Kammermusik i hundrede år, 1968.

*Erik Abrahamsen**

Adler, David Baruch, 1826–78, grosserer, bankier, politiker. * 16.5.1826 i Kbh. (Mos.), † 4.12. 1878 sst., begr. sst. (Mos. Nørrebro). F: vekselmægler Baruch Isak A. (1789–1843) og Hanne Meyer (1792–1842). ~ 19.12.1849 i London med Jenny Raphael, * 11.3.1830 i London, † 13.11.1902 i Kbh., d. af bankier John Raphael (1802–77) og Emma Schiff (1803–44). – Far til H. *Adler.

Efter endt skolegang i den ansete Mariboes realskole kom A. som 16årig på handelskontor i Hamburg hvor han blev uddannet i manufakturbranchen. Efter nogle års ophold der rejste han til London hvor han med baggrund i en arv fra forældrene på ca. 30.000 rdl. 1848 indtrådte som deltager i kommissionshuset Martin Levin & A. Umiddelbart efter sit giftermål flyttede han til Kbh. og grundlagde her – idet han samtidig overtog en onkels bankierforretning – 22.2.1850 sit eget firma under navnet *D. B. A. & Co.* I nogle år vedblev han dog at være passiv deltager i Londonhuset, ligesom Martin Levin var passiv deltager i firmaet i Kbh. Dette sidste omfattede til at begynde med både vare- og bankierforretning, men efterhånden blev bankiervirksomheden hovedsagen, og firmaets bestræbelser gik i samklang med tidsånden ud på at drage de jyske pengeforretninger over til Kbh., bort fra Hamburgs formynderskab. A.s energi og påpasselighed i forbindelse med hans usædvanlig store arbejdsevne og hurtige hoved bragte på få år firmaet stærkt i vejret, men krisen i slutningen af 1857 som i særlig grad ramte hans jyske forbindelser stillede ham på den anden side en kort overgang i en vanskelig situation hvorunder han måtte søge assistance udefra. Den hjælp der blev ydet firmaet og derigennem også dets forbindelser i Jylland skete i form af et lån i Privatbanken med garanti af Børsens bedste navne. Lånet blev ikke brugt i sin helhed og blev snart tilbagebetalt. Inden denne kritiske periode havde A., lige fra de første planer om dannelse af en privatbank i Kbh. fremkom i sommeren 1856, været det mest aktive medlem i den kreds af fremstående købmænd som havde denne nydannelse på sit program, og da Privatbanken betragtedes som etableret 1. maj 1857 indtrådte han i bankrådet. Han beklædte dette hverv indtil han gav det fra sig 21.11.1866 efter allerede i flere år at have stået i et ret spændt forhold til Tietgen. At sidstnævnte efter A.s opfattelse optrådte for selvstændigt og navnlig ikke viste bankrådets medlemmer den fornødne hensyntagen var en af årsagerne til denne udvikling, men hertil kom det mere konkrete at Privatbanken og A.s interesser tørnede sammen på de udenlandske statslåns område ved afviklingen af den danske vekselgæld i Holland i slutningen af 1864. A. ordnede ved denne lejlighed et dansk-engelsk lån hvilket Tietgen, der selv på grund af særlige forhold havde ønsket at gøre denne forretning, tog meget unådigt op, og dermed indledtes det brud mellem Tietgen og A. som, da Tietgen vægrede sig ved at lade Privatbanken belåne de danske statsobligationer af 1864 der for en stor del var vendt tilbage til Danmark efter krigen, resulterede i at A. udtrådte af Privatbankens bankråd. En forsoning mellem A. og Tietgen var ikke mere mulig, og da Tietgen i de følgende år just kom til at udfolde sit sande væsen som den store nyskaber og starter og førte Privatbankens virkeområde ud over hvad man dengang efter engelsk opfattelse mente måtte være en aktiebanks vigtigste funktion, nemlig at optræde som diskontør, voksede den tanke efterhånden frem i A. – hvis eget

firma i disse år gennemgik en stor udvikling – at stifte en ny københavnsk bank som holdt sig det engelske forbillede mere efterrettelig, og han forstod den kunst at sikre sig egnede medarbejdere hertil. Med udholdende energi arbejdede han i flere år i så stor stilhed med denne plan at da den realiseredes under navnet *Kjøbenhavns Handelsbank* kom det fuldkommen bag på Tietgen. Ikke blot var det lykkedes A. at formå nationalbankdirektørerne W. Sponneck og A. E. Reimann samt statsgældsdirektør Martin Levy til at indtræde som direktører i den nye bank, men tillige at skaffe de nødvendige penge til veje, og endskønt aktierne blev emitteret til kurs 110 blev aktiekapitalen straks tegnet, og 18.4.1873 begyndte banken sin virksomhed. A. regnede selv senere dette instituts dannelse for sit livs største bedrift. Samtidig og senere var han medstifter af flere jyske kredit- og pengeinstitutter, deriblandt særlig Nye jyske Købstadskreditforening, 1871 og på basis af firmaet A., Wulff & Meyer i Århus Jysk Handels- og Landbrugsbank, 1876 som siden blev filial af Handelsbanken. Ved siden af sin store forretning hvori han 1869 havde optaget Martin Meyer Goldschmidt (1839–1904) udfoldede A. også på mange andre felter et betydeligt arbejde. 1862–77 var han således et stærkt interesseret medlem af Sø- og Handelsretten og 1875–78 var han medlem af Grosserer-societetets Komité. Han havde sæde i flere lovgivningskommissioner og var medlem af flere udstillingskomiteer. 1870–77 sad han i det mosaiske trossamfunds repræsentantskab. A. interesserede sig også stærkt for det politiske liv, han var således medlem af borgerrepræsentationen 1858–64 og 1869–72, af rigsrådets og senere rigsdagens folketing (Helsingørkredsen) 1864–69 og af landstinget som afløser for M. G. Melchior 1874–78. I politisk henseende hørte han til de nationalliberales venstre fløj. Han stod politisk og personlig folk som C. C. Hall, C. St. A. Bille og C. S. Klein meget nær. I efteråret 1877 angreb han i landstinget Estrup for det første provisorium men nærede i øvrigt en stærk beundring for højres førere personlig, således også for Nellemann som blev hans afløser i landstinget. Det sønderjyske spørgsmål havde hans store interesse.

A. var personlig en meget livlig og varmhjertet mand og besad en enorm arbejdskraft. Han udøvede megen godgørenhed, og som et varigt minde står hans landejendom Nærumgård, af han og hans hustru bestemt til oprettelsen af et børnehjem. – R. 1872. □Tegn. af Monies, 1834, mal. af samme. Mal. af C. Bloch, 1870. Mal. af A. Jerndorff, kopi af P. Ilsted, 1900 (Handelsbanken). Træsnit af G. Pauli, 1878, tegn. af H. Olrik, 1880.

Jul. Schovelin: Privatbanken 1857–1907, 1907. De danske byerhverv i tekst og billeder, Kbh., 8. hft., 1904 53–56. C. St. A. Bille i Ill.tid. 15.12.1878. Morgentelegrafen 5.12.1878. Nær og fjern 8.12.1878. Axel Rubow: Nationalbankens historie 1818–78, 1918 376. V. Topsøe i Dagbladet 1879, nr. 66. A. Friis: Danmark ved krigsudbruddet 1870, 1923. Jørgen Langgaard Pedersen i Erhvervshist. årbog nr. 20, 1969 110–44. Papirer i Rigsark.

*Jens Vestberg**

Adler, Hanna, 1859–1947, rektor. * 28.5.1859 i Kbh. (Mos.), † 4.1.1947 på rigshosp., Kbh., urne sst., Mos. kgd., Møllegade. F: grosserer D. B. *A. (1826–78) og Jenny Raphael (1830–1902). Ugift.

A. blev student 1885 (privat dim.), n.å. tog hun institutbestyrerindeeksamen, 1892 blev hun magister i fysik; hun og Kirstine *Meyer blev de første kvinder der herhjemme tog magisterkonferens i dette fag. Fra aug. 1892 til marts 1893 var hun på studierejse for at indsamle erfaringer om fællesundervisning af drenge og piger. Foregangslandet var USA og her opholdt hun sig det meste af tiden, besøgte talrige skoler og drøftede fællesskolen med fremstående skolefolk. Sine indtryk har hun samlet i det foredrag om fællesskolen i Amerika som hun holdt i Det pædagogiske selskab 24.11.1893. 1.9.1893 åbnede hun sin egen skole på Sortedam Dosseringen i Kbh., *H. Adlers Fællesskole* der efterhånden skulle udbygges til en fuldstændig forberedelses-, latin- og realskole. „I den skole som jeg nu opretter vil drenge og piger altid blive undervist og opdraget sammen," skrev A. i sit første skoleprogram aug. 1893. Det var mærkesagen; hun var overbevist om at fællesundervisning ville blive et gode for børn af begge køn: de ville lære at arbejde sammen og drage fordel af gensidig påvirkning. Hun gennemførte tanken med stor konsekvens i alle fag, også gymnastik (hockey, fægtning) og optog kun undtagelsesvis elever der tidligere havde gået i særskoler. Inden for den højere skole var A. på dette felt banebrydende; kun en enkelt latinskole (H. C. Frederiksens i Ordrup) havde tidligere drevet fællesundervisning og da under den form at det var en drengeskole hvori der optoges piger. Der skulle gå mere end et halvt århundrede før fællesskolen gennemførtes som princip i Kbh.s kommune (1946). Også på andre måder gav A. sin skole et særpræg. Det skulle være en lille skole med højst 2–300 børn, så hun som skoleleder kunne have kontakt med alle børnene og deres hjem. Klassekvotienten måtte ikke overstige et par og tyve elever. For at undgå at undervisningen blev sløvende indførte A. forkortede lektioner, normalt på kun 30 minutter. Det lyk-

kedes hende at skabe en skole der prægedes af et frit, venligt og ligeværdigt forhold mellem lærere og elever og mellem eleverne indbyrdes. Hendes stærke og tolerante personlighed var et naturligt midtpunkt i skolens hverdag, og hun forstod at knytte en række dygtige og fordomsfrie lærere til sig. Skønt hun principielt ønskede at skolen skulle være konfessionsløs sørgede hun for at religionsundervisningen blev varetaget af fagligt højtkvalificerede lærerkræfter.
1918 skænkede A. sin skole til Kbh.s kommune. Hun betingede sig at skolen skulle bevares som fællesskole, og at den fortsat skulle være en sammenhængende skole hvor eleverne kunne gå fra yngste underklasse til ældste gymnasieklasse. Hun fortsatte som leder af skolen der fra da af hed „Sortedam Gymnasium, Frk. H. Adlers Fællesskole". Hun gav afkald på sin rektorgage således at et fond kunne skabes til skolens bedste. 1929 tog hun sin afsked. Da den tyske besættelsesmagt 1943 indledte sin forfølgelse af de danske jøder blev den da 84-årige A. 5.10. arresteret og interneret i Horserødlejren. Omgående blev en aktion for at få hende løsladt sat i værk af gamle elever. En henvendelse, underskrevet af henved 400 gamle elever sendtes gennem udenrigsministeriet og med departementschefens varme anbefaling til den tyske befuldmægtigede i Danmark. 2.11. blev hun løsladt, og under resten af besættelsestiden færdedes hun frit i Kbh. □Marmorbuste af A. som syvårig, af H. V. Bissen 1866–67. Mal. af fru Jenny Adler, f. Raphael (A.s mor) med sine tre døtre, malet af Jul. Exner 1868. Foto.

H. A. i Vor ungdom 1894 98–109. – Raphael Meyer m. fl. i Frk. H. Adlers fællesskole 1893–1918, 1918. Jens Vibæk m.fl. i Hanna Adler og hendes skole, 1959 (m. bibliografi). V. Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati, 1976 91f.

Vagn Skovgaard-Petersen

Adler, Johan Gunder, 1784–1852, kabinetssekretær. * 5.3.1784 i Kbh. (Nic.), † 26.5.1852 på en baderejse i Hof i Bayern, begr. sst. F: bødkermester Adolph Andreas(en) A. (ca. 1747–1819, ~ 1° 1771 med Karen Jensdatter, ca. 1715–82, enke efter Niels Sørensen) og Ingeborg Lund (ca. 1756–1823). ~ 23.12.1829 i Kbh. (Slotsk.) med Anna Marie Saabye, f. Høyer (~ 1° 1807 med grosserer Niels Christian Rudolph S., ca. 1783–1818), * 8.3.1786 i Kbh. (Holmens), † 24.1.1857 sst. (Helligg.), d. af provst Christian Frederik H. (1739–97, ~ 1° 1778 med Johanne Maria Gustavsdatter Michaelsen, 1755–79) og Dorothea Thulstrup (1760–1818).
A. blev 1802 student fra det Schouboeske institut, tog 1803 og 1804 filologisk-filosofisk eksamen men førte ikke studiet til afslutning. Under belejringen 1807 gjorde han tjeneste i Kongens livjægerkorps og forfremmedes til løjtnant. Han levede af undervisning i Kbh. indtil han 1812 blev ansat som bestyrer og førstelærer, fra 10.4. s.å. med titel af lektor, i Fredrikshald ved instituttet Prins Christians Minde (den senere lærde skole).
Allerede i København havde A. haft forbindelse med tronfølgeren prins Christian Frederik som han bl.a. skulle skaffe oplysninger om kunstakademiet i Paris. Bekendtskabet fornyedes da prinsen 1813 kom til Norge som statholder, og begivenhederne 1814 gav A. lejlighed til at spille en politisk rolle. I januar-februar 1814 udarbejdede han sammen med sorenskriver Christian Magnus Falsen, en ven fra skoledagene, et *Udkast til en Konstitution for Kongeriget Norge* hvortil prins Christian Frederik nedskrev bemærkninger og ændringer. Udkastet er karakteriseret som uden sammenligning det bedste som forelå for rigsforsamlingen, og det blev lagt til grund for konstitutionskomiteens forhandlinger. A.s forbindelse med prins Christian Frederik blev bestemmende for hans livsbane. Rimeligvis på grund af sin sprogfærdighed blev han 20.7.1814 stillet til rådighed for de norske forhandlere om våbenstilstand og knyttedes kort efter til kongen som dennes sekretær. I Christian Frederiks følge forlod han Norge men bevarede sin stilling også efter prinsens overtagelse af den danske trone som Christian VIII, og han forblev indtil kongens død dennes meget fortrolige hjælper og omgangsfælle. Et nært åndsslægtskab forklarer dette mangeårige forhold: fælles sans for smukke og urbane livsformer, fælles kunstneriske og æstetiske interesser, og tillige at de begge var mænd uden skarpe kanter og med tilbøjelighed til i alle livets forhold at forhandle og lempe sig til rette. Som prinsens kabinetssekretær og kasserer deltog han i den store udenlandsrejse 1818–22, stiftede i disse år bekendtskab med utallige kunstnere og videnskabsmænd og blev hjemmevant i det internationale selskabsliv. Efter Christian VIIIs tronbestigelse blev A. – uden formel udnævnelse – gehejmekabinetssekretær og jan. 1840 statssekretær (chef) for det nyoprettede statssekretariat for nådessager hvorved han blev den centrale skikkelse i det omfattende gratifikationssystem der prægede den sene enevælde. Febr. 1842 – juni 1849 var A. medlem af regaliefondens bestyrelse som afholdt udgifterne til de kgl. museer, og dec. 1839 – juli 1849 af direktionen for Det kgl. teater. Tronskiftet 1848 og de derefter følgende forandringer ved hoffet og i statsstyrelsens organisation bragte hans forskellige hverv og stillinger til ophør. Som medlem af

teaterdirektionen har A. ikke sat dybere spor. Dog skal han mod Molbechs modstand have gennemført antagelsen af H. C. Andersens „Mulatten". Han var elskværdig og omgængelig over for teatrets skuespillere, men uden fasthed, og hans med årene voksende tilbøjelighed til en vis indolent væremåde tilskyndede ham til at søge vanskelighederne klaret med en vits eller en åndrighed.

Efterhånden som Christian VIIIs regeringsperiode udforskes, afdækkes også A.s virksomhed. Han havde kongens fortrolighed både i private og politiske anliggender, og deres indbyrdes brevveksling viser at han kunne udtale sig med fuldkommen åbenhed i alle spørgsmål. De udenlandske diplomater i København tillagde ham betydelig indflydelse på kongen. A.s råd blev dog ikke altid fulgt af Christian VIII der både som kronprins og som konge selv ville træffe afgørelserne. Samtidig viser A.s arkiv hans omfattende kontakter uden for hoffets kreds. 1815 forhandlede han på sin herres vegne med Carl af Hessen om tilrettelæggelsen af det første vanskelige møde mellem prinsen og Frederik VI. Skønt selv liberal advarede han 1820 prinsen mod at vise for stærk sympati for revolutionen i Napoli, var med til at forhindre at Christian Frederik 1835 afslog den svenske serafimerorden, indskærpede 1840 kongen at han ikke måtte gøre slesvig-holstenerne indrømmelser i sprogsagen og indhentede oplysninger fra Savigny om preussiske forfatningsanliggender. Højtstående personer, fx de augustenburgske brødre, søgte støtte hos ham og gennem ham hos kongen der i A. havde en loyal medarbejder i 1840ernes komplicerede politiske spørgsmål. Han var blandt dem der opfordredes til at udarbejde forslag om ændringer i monarkiets styrelse, og Christian VIII brugte ham til at sondere Metternich i arvefølgespørgsmålet. 1845 blev han medlem af arvefølgekommissionen og spillede formentlig en rolle ved konciperingen af kommissionens betænkning. Bedst kendt er nu hans arbejde som leder og formidler af Christian VIIIs ret omfattende økonomiske støtte til den loyale presse som skulle forsvare regeringens politik. Også tidligere havde A. i øvrigt varetaget opgaver i forhold til pressen. Dette ingenlunde problemfri arbejde udførtes i 1840erne i dyb hemmelighed gennem sekretariatet for nådessager hvor A.s nærmeste medarbejdere i disse anliggender var bogholder L. M. Hofgaard og J. P. Trap.

Pressestøtten var ikke det eneste vanskelige og omfattende arbejdsområde A. måtte tage sig af som daglig leder af gratifikationssystemet, og besværlighederne hermed og for kongens politik i øvrigt sled på hans humør og arbejdskraft der allerede tidligere havde været svingende. Han måtte til støtte for sit helbred foretage flere længere baderejser, og det var derfor næppe A. ukært at kongens død også betød hans afsked med dansk politik og administration. – Virkelig etatsråd 1829. Gehejmeetatsråd 1840 – Gehejmekonferensråd 1848. R. 1836. K. 1840. DM. 1841. S. K. 1843. □Mal. af Eckersberg, 1832, C. A. Jensen, 1842 og tegn. af Vilh. Gertner, ca. 1843 (alle Fr.borg). Afbildet på Gertners og Schacks kroningsbill. (Rosenborg og St.Mus.). Litografi efter tegn. af L. A. Smith, 1842 og 1849. Litografi efter Giraud.

Kilder. Riksforsamlingens forhandlinger, Kria 1916 (Grundlovsudkast). Fædrelandet, 1852 nr. 124. Berl. Tid. s.å. nr. 124. Hist.t.3.r.VI, 1867–69 285–98 (J. G. A. Dagbogsopt., 1814). L. Daae: Breve fra danske og norske, 1876 11–24. Danske mag. 6.r.IV, 1928 4–50 (Breve fra Chr. August af Augustenborg og Frederik af Nør). Kong Christian VIIIs dagbøger og optegn. I, udg. Axel Linvald, 1943 368 466–534. (A.s fremstilling af begivenh. i Norge 1814). Danske pol. breve fra 1830erne og 1840erne, udg. Povl Bagge og Povl Engelstoft I, 1945 243 351 362 367 377 380f; II, 1948 124 359 525. Betænkninger fra Christian VIIIs tid ..., udg. Niels Petersen, 1969 71–76 365f.

Lit. Axel Linvald: En samt. beretn. om begivenhederne i Norge 1814, 1940 203–19. Samme: Christian VIII, Norges statholder, 1952 158 189 222f 232. Samme: Christian Frederik og Norge 1814, 1962 72–81 114 126f 135. Samme: Christian VIII. Før Eidsvoldgrundloven, 1965 76 98–101 290 392 396 404. J. P. Trap: Fra fire kongers liv, udg. Harald Jørgensen, 1966–67 I 69f 75f 78 95 99f 102 104 188 230f; II 5 9f 15 88 532; III 162. Poul Jensen: Presse, penge og politik 1839–48, 1971 ff. st. Georg Nørregård: Danm. mellem øst og vest 1824–39, 1969 44 179. Samme: Før stormen. Christian VIIIs udenrigspolitik, 1974 13 25f 201 203 262 270f 316.

Papirer i Rigsark.

H. P. Clausen (Axel Linvald)

Adler, Jacob Georg Christian, 1756–1834, orientalist, generalsuperintendent. * 8.12.1756 i Arnæs i Slien, † 22.8.1834 på en visitatsrejse i Giekau ved Lütjenburg, begr. i Slesvig. F: sognepræst i Arnæs, senere sognepræst og provst i Altona Georg Christian A. (1724–1804) og Johanne Elise Schultze († 1806). ~1° 8.12.1787 i Kbh. (Fred.ty.) med Dorothea Marie Lorck, * 12.7.1772 i Kbh. (Fred.ty.), † 16.3.1804, d. af sognepræst ved Frederiks tyske k. Josias "L. (1723–85) og Sophie Amalie Müller (1741–87). ~2° 15.7.1805 i Horsens med Louise Dorothea Lederer, * 19.6.1774 i Randers, † 13.10.1844 i Haderslev, d. af justitsråd, russisk livlæge, dr. med. Carl Friedrich L. (ca. 1728–1808) og Erika Hedevig Charlotte Neander (1738–1816).

A. fik først undervisning af sin far, siden af forskellige huslærere indtil han kom på gymnasiet i Altona hvorfra han 1775 afgik til universitetet i Kiel. Hans hovedstudium var teologi og i til-

knytning dertil de østerlandske sprog som han fra sin tidlige ungdom havde haft stor forkærlighed for. Efter at have uddannet sig videre i orientalia under Tychsens vejledning ved universiteterne i Bützow og Rostock kom han 1779 til Kbh. hvor han vandt Ove Høegh-Guldbergs velvilje, vistnok ikke mindst fordi han også havde henvendt sine studier på den kritiske undersøgelse af bibelteksten, et emne der allerede da sysselsatte mange lærde. Ved et par skrifter udgivne i Hamburg 1773 og –79 havde han lagt sit kendskab til den rabbinsk-talmudiske litteratur for dagen ligesom sin dygtighed i at behandle orientalske håndskrifter. I Kbh. undersøgte han Det kgl. biblioteks kufiske håndskrifter og udarbejdede en latinsk beskrivelse over dem hvori han meddelte en række interessante oplysninger om skrivekunsten hos araberne og dens udvikling samt forskellige nye iagttagelser angående den da lidet kendte kufiske skrift *(Descriptio codicum quorundam cufícorum in Bibl. regia Hafniensi,* 1780). Ved Guldbergs anbefaling fik han nu et kgl. rejsestipendium der satte ham i stand til 1780–82 i Tyskland, Østrig, Italien, Frankrig og Holland at granske græske og orientalske håndskrifter, særlig med bibelkritikken for øje. Navnlig blev et 15 måneders ophold i Rom af megen betydning for ham da han her kom i venskabelig forbindelse med flere berømte lærde der kunne og ville fremme hans særlige studier, deriblandt kardinal Stephan Borgia, augustineren Antonius Georgii og bibliotekaren Stephan Evodius Assemani. Også med adskillige indfødte arabere kom han her i berøring hvilket skaffede ham en usædvanlig indsigt i det nulevende arabiske sprog og dets forskellige dialekter (en række meddelelser herom af A. er fx optaget i G. Wahls Neue arab. Anthologie 1791 12–31). Ved sit behagelige væsen og klog benyttelse af forholdene vidste han at skaffe sig adgang til mange hidtil lidet kendte og sjældne håndskrifter og udgav efter sin hjemkomst en *Kurze Uebersicht seiner biblischkritischen Reise nach Rom,* 1783 hvori han skildrede de biblioteker han havde besøgt og beskrev en mængde interessante håndskrifter, særlig sådanne der indeholdt syriske bibeloversættelser. Under sit ophold i Rom 1782 udgav han *Museum Cufícum Borgianum Velitris,* indeholdende afbildninger og forklaring af Borgias gammelarabiske møntkabinet og en fremstilling af drusernes historie, oversat efter et arabisk manuskript. Af dette værk udgav han 10 år senere i Kbh. et andet bind der også fører den særlige titel *Collectio nova numorum cufícorum seu Arabicorum veterum,* 1792. Dette nye bd. står i flere henseender over det første og indeholder bl.a. en fortjenstfuld indledning om oprindelsen til det arabiske møntvæsen. Efter sin hjemkomst blev A. 1783 professor i det syriske sprog ved Kbh.s univ. og var nu stærkt sysselsat med sammenligning mellem de gamle syriske bibeloversættelser og de foreliggende hebraiske og græske tekster af Bibelen. Resultatet heraf og af hans håndskriftsstudier i Rom blev det dengang betydningsfulde værk *Novi Testamenti versiones Syriacae, Simplex, Philoxeniana et Hierosolymitana, denuo examinatae et tabulis aere incisis illustratae,* 1789. Han ydede heri mange fra håndskrifter hentede bidrag til oplysning om de for tekstkritikken af det nye testamente betydningsfulde syriske oversættelser og henledte navnlig, som den første efter Joseph Simon Assemani opmærksomheden på det siden af grev Miniscalchi Erizzo udgivne „jerusalemske" evangelium der indeholder en oversættelse i palæstinensisk-syrisk dialekt. Endvidere må nævnes hans fortjenstfulde udgave af den arabiske historieskriver Abulfedas årbøger som dels forelå i afskrift og dels i latinsk oversættelse af den tyske filolog J. J. Reiske. P. F. Suhm havde købt materialet på auktionen efter Reiske og bekostede udgivelsen *(Abulfedae Annales Muslemici, Arabice et Latine. Opera et studiis Jo. Jac. Reiskii, sumtibus P. F. Suhmii, nunc primum edidit J. G. C. Adler).* Med professoratet forbandt A. fra 1785 embedet som præst ved Frederiks tyske kirke på Chr.havn hvor han efterfulgte Josias Lorck hvis datter han ægtede. Han udgav her s. å. en ny alterbog. 1788 blev han extraord. professor i teologi, 1789 tysk hofpræst og 1790 dr. theol. og medlem af missionskollegiet og Vajsenhuset. 1792 fulgte han Adam Struensee som generalsuperintendent i Slesvig og overkonsistorialråd, 1806 i Holsten. 1796 vakte en ny alterbog stærk modstand p.g.a. dens moderniserende tendens. Som oplysningsteolog ville han forsvare kirken ved at tildanne dens tekster og ritualer efter tidens sprog. Han fik ikke held hermed, hvorimod han indlagde sig fortjeneste ved skoleordningen for hertugdømmerne af 24.8.1814. □Mal. (Slesvig domk., Gottorp). Stik af Lahde, 1793, kopieret i stik af Seehusen, 1800, efter tegn. af P. Ipsen og i stik af H. Lips. Stik af H. A. Grosch. Min., formentlig af H. P. Feddersen. Mal. af C. A. Goos (Kgl.bibl.), litograferet af Mendel, 1828. På Heuers stik, 1818, af Frederik VIs salving 1815. Medalje af König, 1833.

L. N. Fallesen: Magazin for religionslærere, 1794 609–12; 1799 639f. Die Jubelfeier des Herrn Generalsuperintendenten J. G. C. Adler, 1834. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 35. J. C. Jessen: Grundzüge zur Gesch. und Kritik des Schul- und Unterrichtswesens der Herzogtümer, 1860. A. L. J. Michelsen: Schlesw.-holst. Kirchengesch. IV, 1879 307–31. L. Helveg: Den da. kirkes hist. efter reformationen, 2. udg. II, 1883 402.

H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder 1815–48, 1909 140 142f 150. Schriften des Vereins für Schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.V, 1910–13 213–31. P. v. Hedemann-Heespen: Die Herzogtümer Schlesw.-Holst. und die Neuzeit, 1926 549–53.

*Fr. de Fontenay**

v. Adlersflügel, Georg Simon, se **Winter v. Adlersflügel, Georg Simon.**

Adolf (af samtiden kaldet Aleff, Alff), 1401–59, hertug af Slesvig, greve af Holsten. * 1401, † 4.12.1459 på Segeberg slot, begr. i Skt. Laurentius k. i Itzehoe. F: hertug "Gerhard II († 1404) og hertuginde "Elisabeth af Slesvig (–1404–). ~1° med grevinde Mathilde af Anhalt. ~2° 1433 med Margrethe af Hohenstein, † 1496.

A. var kun tre år gammel da faderen faldt på et krigstogt mod ditmarskerne. Mens moderen under vanskelige forhold hævdede slægtens krav på Slesvig mod dronning Margrete og Erik af Pommern opdroges A. langt borte fra sit hjem hos stamfaderen for huset Hohenzollern, borggrev Frederik af Nürnberg der netop i de år blev kurfyrste af Brandenburg. – Da A. var blevet femten år og dermed efter dansk ret myndig kaldte farbroderen grev Henrik ham tilbage og overlod ham Holstens to stærkeste slotte, Segeberg og Rendsborg. Efter onkelens død (1421) overtog A. hele den indre styrelse i Holsten (som A. VIII) mens den ældre broder Henrik førte kampen om Slesvig og den yngste, Gerhard, indtil videre holdtes uden for regeringen. Alle tre brødre kaldte sig i øvrigt hertuger af Slesvig og grever af Holsten idet deres påstand gik ud på at både det danske hertugdømme og det tyske grevskab var arvelige i deres slægt. Først fra 1427 da Henrik fandt sin død under belejringen af Flensborg bliver A. forgrundsfiguren i de to landes historie. Deres eneste landsherre blev han fra 1433 da også den yngre broder døde. I de første fem år efter Henriks fald måtte han sætte al sin kraft ind på at videreføre krigen med Danmark, og ved hansestædernes støtte og A.s egen energi vendtes krigslykken efterhånden helt til holstenernes gunst. Afgørende blev at det 1431 lykkedes at overrumple Flensborg, ved hvilken lejlighed A. og Gerhard begge lod sig slå til riddere. 1432 bragtes fjendtlighederne til en foreløbig afslutning og ved den endelige fred i Vordingborg 1435 beholdt den danske konge kun Haderslev, Ærø og en del af Før og Sild. Hele resten af Slesvig overlodes grev A. på livstid og hans arvinger to år efter hans død. Hvad der endnu manglede i den fulde faktiske og formelle besiddelse af hertugdømmet opnåede A. få år senere da de oprørske råder i Danmark tilkøbte sig A.s støtte ved at love ham hele Slesvig som arvelen – et løfte som hurtigt opfyldtes ved udleveringen af Als og Ærø og gennem den højtidelige forleningsceremoni i Kolding 1440. A. stod således ved målet for mange års arbejde. Et stærkt vidnesbyrd om hans taknemmelighed over sejren er bevaret i det gavebrev, hvorved han endnu s.å. stiftede tre vikarier i Flensborg.

Resten af hertug A.s regeringsperiode var præget af fred. Alligevel meldte der sig nye vanskeligheder for hans politik der nu som før gik ud på at knytte Slesvig til Holsten men skille det fra Danmark. Da nemlig begge hans ægteskaber var barnløse så det ud til at hans slægt skulle uddø på mandssiden og derved båndet mellem de to lande briste. Faren herfor mente A. at kunne besværge ved at hævde at hans arveret til begge lande omfattede også kvindelinien. I henhold hertil udså han til sin arving søstersønnen, grev Christian af Oldenborg. Christoffer af Bayerns død krydsede denne plan. Det danske rigsråd tilbød A. den ledige trone – et tilbud han afviste under påskud af alderdom og svaghed, i virkeligheden vel mest for ikke derved at bringe sine landes dyrekøbte uafhængighed i ny fare. At dette motiv lå bag hans afslag tyder hans krav til søstersønnen på da denne på hans anbefaling kåredes i stedet. Han fik ham nemlig til at stadfæste det gamle løfte fra 1326 at Slesvig og Danmark aldrig skulle forenes under samme herre. Også efter Christian Is tronbestigelse bevaredes mellem ham og A. et usvækket venskab, hertugen støttede endog med penge og lejetropper aktivt kongens krigspolitik over for Sverige. Hvem han efter 1448 har ønsket at gøre til sin efterfølger er uvist, dog er der ting der tyder på at han først i nogle år har tænkt på Christian Is broder Gerhard, men efter et brud med denne har vænnet sig til tanken om et Slesvig-Holsten i personalunion med Danmark, den løsning der kort efter hans død blev til virkelighed. I hvert fald gjorde han intet positivt skridt for at hindre dette. Den samme beherskede styrke som udmærker A.s udenrigspolitik genfindes i hans indre styrelse. Også her fulgte heldet hans bestræbelser for at sammenknytte sine to lande. Tysk sprog og holstensk adel vandt under hans regering stærkt frem i Slesvig. Samtidig lægedes sårene fra den langvarige krig under hans kyndige og kraftige hånd forholdsvis hurtigt, og den brede befolknings taknemmelighed levede århundreder efter hans død videre i ordsproget „Es ist nicht mehr wie zu Herzog Adolfs Zeiten". Få har trængt danskheden i Slesvig så stærkt tilbage som han, men hans kamp mod Danmark var båret af dyb overbevisning om Schauenburgernes ret, og om hans personlige dygtighed og retlinede karakter

er meningerne udelte. – □Mal. af Jürgen Ovens, 1665, og Eckersberg, 1821 (begge Chr.borg).

Kr. Erslev i Danm.s riges hist., II, 1905, navnlig 512–15. Samme i Hist.t.6.r.VI, 1895–97 225–39. V. Pauls: Die Vorgänge von 1460, 1928 3–6. Werner Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch., LX, 1931 231–64.

*Henry Bruun**

Adolf, 1526–86, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. * 25.1.1526 i Flensborg, † 1.10.1586 på Gottorp, begr. i Slesvig domk. F: *Frederik I (1471–1533) og *Sophie af Pommern (1498–1568). ~ 17.12.1564 på Gottorp med Christine af Hessen, * 29.6.1543 i Kassel, † 13.5.1604 i Kiel, d. af landgrev Philip af Hessen (1504–67, ~2° 1540 med Margarethe v. der Saal, † 1566) og Christine af Sachsen (1505–49). – Far til *Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp. Bror til *Hans (den ældre). Halvbror til *Christian III.

A. tilbragte sine barneår i Kbh. og hertugdømmerne og opholdt sig 1538–42 ved hoffet i Kassel hvor han modtog varige indtryk af reformationsrøret i Tyskland. Ved delingen af hertugdømmerne på landdagen i Rendsborg aug. 1544 mellem A. og hans to ældre brødre kong Christian III og hertug Hans d.æ. valgte A. som sin part Gottorp slot og amt samt amterne Åbenrå, Stapelholm, Husum og Ejdersted i Slesvig og Kiel, Neumünster og nogle småamter i Holsten. Foruden vanskeligheder angående fællesregeringen affødte delingen langvarige uoverensstemmelser om vilkårene for forleningen mellem hertugerne og kongen. A.s virksomhed var dog ikke begrænset til slesvig-holstensk territorialpolitik. 1547 trådte han i Karl Vs tjeneste og opholdt sig de følgende år meget i kejserens omgivelser. 1552 deltog han i krigen mod Moritz af Sachsen og senere i belejringen af Metz. Efter Karl Vs abdikation trådte han i Filip IIs tjeneste og forpligtede sig 1556 til at stille tropper til Nederlandenes forsvar når dette ønskedes. Et hovedmotiv til denne kondottiere-agtige virksomhed var sikkert et ønske om at supplere de beskedne fyrstelige indtægter. Senest fra 1556 oppebar han en årlig pension på 6000 gylden fra Spanien og også fra engelsk side understøttedes han. Ved sin død havde han en meget betydelig fordring på den spanske krone. A.s virksomhed som fyrste prægedes af såvel territoriel som økonomisk ekspansion. 1556 lod han sig vælge til biskop af Slesvig efter sin yngste broder Frederiks død og kom herved i besiddelse af det udstrakte slesvigske stiftsgods som han beholdt trods kongens modstand. I ly af sit embede som niedersachsisk kredsoberst og sin spanske hververbestalling samlede han hemmeligt tropper til en aktion mod Ditmarsken. Imidlertid røbedes planen og han måtte dele æren og byttet med hertug Hans og Frederik II af Danmark. Ved delingen fik han landets nordlige tredjedel (Nordstrand). Senere erhvervede han Peine amt i Hildesheim, Tremsbüttel i Holsten (1571) og Steinhorst i Lauenburg (1575). Hans forhold til den danske konge var ofte spændt. Hans bejlen i Lothringen 1551 stødte på dansk modstand, og da han 1560 efter mislykkede ægteskabsforhandlinger i Østrig og Polen personligt i London anholdt om dronning Elisabeths hånd vakte planen om en varig gottorpsk-engelsk forbindelse naturligt nok uvilje hos Frederik II. Under syvårskrigen støttede A. Danmark med troppekontingenter og ved at deltage i undertrykkelsen af de grumbachske uroligheder 1567. Også hans ægteskab med sin fosterfader Philip af Hessens datter 1564 kom i stand på dansk foranledning som modtræk mod Erik XIVs frieri sst. Forhandlingerne om Slesvig genoptoges. 1579 sluttedes forlig i Odense hvorved hertugerne måtte love kongen krigstjeneste af Slesvig. Om arvefølgen blev der derimod ingen afgørelse truffet. Dette benyttede A. sig af til da Hans døde okt. 1580 at kræve alt dennes efterladte slesvigske gods. Da Frederik II imidlertid viste sig besluttet på at hævde sin ret militært måtte A. bøje af og nøjes med halvdelen af arven. Ved delingen i Flensborg sept. 1581 erhvervede han Tønder amt, Løgum kloster samt Fehmern og Nordstrand i Slesvig, Bordesholm kloster i Holsten samt et stykke af Ditmarsken.

A.s vigtigste rådgiver både i ydre og indre politik var nürnbergeren dr. Adam *Tratziger. Også sekretæren Georg *Cörper (vistnok fra Hessen) og amtmændene Paul og Ditlev Rantzau og Ægidius v. d. Lancken øvede på forskellige tidspunkter indflydelse. Under A. blev grunden lagt til en gottorpsk centralforvaltning og han støttede Tratzigers virken for romerrettens indførelse (landretterne for Ditmarsken 1567, Nordstrand 1572, denne fælles landret 1573). Handelspolitisk søgte han, rettet mod Hamburg, tilknytning til England. Sin plan om en nordsø-østersøkanal måtte han opgive, men han gennemførte flere betydningsfulde inddigninger navnlig i Ejdersted. A. støttede superintendenten Paul v. *Eitzen for at bevare kirkelærens renhed. Personligt var han dog lidet religiøs og hans forbindelse med habsburgerne og hans voldsomme fremfærd mod domkapitlet i Slesvig viste hans tilbøjelighed til at underordne de kirkelige hensyn de politiske. For åndslivet manglede han ikke interesse om end den på Eitzens initiativ oprettede højskole, paedagogium publicum, sygnede hen på grund af manglende midler. Foruden

sit sædvanligt benyttede plattyske sprog skal han også have talt dansk og frisisk. Han udfoldede en livlig byggevirksomhed i den nye renæssancestil. Nævnes kan den delvise genopførelse af Gottorp slot og slottene i Husum og Tønning. A. er en af de mere betydelige regentpersonligheder den oldenburgske stamme har frembragt; hans politiske og økonomiske doktriner viser ham som en typisk repræsentant for tidens tyske territorialfyrster. Han efterlod sit landområde omtrent fordoblet og både ved sin indre og ydre politik angav han retningslinier for sine efterfølgere af den af ham grundlagte holsten-gottorpske hertuglinie. Af hans ti ægtefødte børn besteg sønnerne Frederik, Philip og Johan Adolf efter hinanden hertugtronen, mens datteren Christine i sit ægteskab med Karl IX af Sverige blev moder til Gustaf II Adolf. □Mal. (Eutin og Gripsholm), flere gentagelser, kopi af Strack, 1861 (Eutin), min., formentlig af J. v. Doort (Fr.borg). En anden portrættype i kobberstik. Ses på et par af J. Ovens' hist.mal. (Chr.borg).

A. Jürgens i Abhdl. zur Verkehrs- und Seegesch. VIII, 1914. O. Brandt: Heinrich Rantzau und seine Relationen an die dän. Könige, 1927. L. Andresen und W. Stephan: Beiträge z. Gesch. der Gottorfer Hof und Staatsverwaltung von 1544–1659, I–II, Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst. 14–15, 1928. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i slutningen af Christian IIIs og begyndelsen af Frederik IIs tid, 1939. Jørgen Steen Jensen: Hertug Hans den yngre, 1971. G. Hoffmann i Gesch. Schlesw.-Holst. V, 1, 1972 fl.st.

*C. O. Bøggild Andersen**

Adolf, 1600–31, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. * 5.9.1600 på Gottorp, † 9.9.1631 i Eilenburg i Sachsen, begr. i Slesvig domk. F: hertug *Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1575–1616) og *Augusta af Danmark (1580–1639). Ugift.

A. opdroges sammen med sin ældre broder, den senere hertug Frederik III, under moderens tilsyn i streng luthersk ånd. 1615–16 rejste brødrene sammen i Tyskland og Frankrig, og maj 1619 til aug. 1620 rejste de i Italien. 1608 havde hans farbroder ærkebiskop Johan Frederik af Bremen forpligtet sig til at hjælpe A. til at blive hans efterfølger, men gottorperne stødte her på modstand fra Christian IV der ønskede at skaffe sin søn Frederik stiftet og efter langvarige tvistigheder 1621 fik ham valgt til koadjutor. A. fik som erstatning en dansk apanage på 5.000 rdl. og blev s.å. koadjutor i stiftet Lübeck. Hans krigslyst og vistnok tillige skuffelse over udfaldet af den bremiske strid bragte ham i dec. s.å. til at tage tjeneste hos Tilly som oberst over et hvervet rytterregiment. Han deltog i slaget ved Stadtlohn 1623 og trådte, efter at være aftakket, 1625 i Wallensteins tjeneste kort efter dennes udnævnelse til kejserlig generalissimus. Som fører for Regimentet Holsten blev A. berygtet for sine udsugelser der i efteråret 1626 fremkaldte en bonderejsning mod hans soldater i de østrigske arvelande. Ved sin deltagelse i krigen på kejserlig side blev han den danske konges åbenlyse fjende. 1627 stødte han på vej til Polen sammen med danske tropper under generalmajor Baudissin ved Pitschen i Schlesien (23.7) og led nederlag. Hans virksomhed i Polen og senere på Rügen tilfredsstillede ikke Wallenstein, mens samtidig Christian IVs harme mod ham steg så stærkt at han tvang hertug Frederik til at fratage ham hans gottorpske årspension. A. søgte på sin side at få kejseren til at give ham ekspektance på Holsten som et ved kongens krig mod sin overherre forbrudt len, men fandt ingen jordbund for denne plan som også hertug Frederik tog afstand fra. Under fredsforhandlingerne i Lübeck arbejdede han på at opnå ikke blot forlening med den kgl. del af hertugdømmerne, men også en provisorisk forlening med Norge, men formåede stadig ikke at vinde kejserhoffet for sine ærgerrige og eventyrlige projekter. Skuffet i sin drøm om at få et land at regere over måtte A. på ny give sig krigen i vold. Han deltog i belejringen af Magdeburg og blev dødeligt såret i slaget ved Breitenfeld 7.9.1631 hvor Regimentet Holsten der havde stilling på Tillys venstre fløj holdt stand indtil det sprængtes af det svenske artilleri. □Mal. på Husum slot. Tegn. af Heinrich Hansen, 1858 (Fr.borg) efter mal. af J. van Doort (brændt 1859). Mal., 1630, kopi af Strack 1861 (begge Eutin).

L. Laursen: Danmark-Norges traktater III, 1916 432–34 437–77 441f 445–55 459f 464–67. – M. Posset i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. XI, Leipzig 1881 118f. Ludwig Andresen i samme L, Leipzig 1921 96–102. H. Handelmann i Jahrbücher der Landeskunde d. Herzogth. Schlesw., Holst. und Lauenb. VIII, Kiel 1866 35–81. J. Krebs: Aus dem Leben des Grafen Melchior v. Hatzfeldt, Breslau 1910 184f 202f 240–42 253f. L. Tandrup: Svensk agent v. Sundet, 1971. – Rejseberetning i Kgl. bibl.

*C. O. Bøggild Andersen**

Adolph, Frantz Thestrup, 1844–1907, grosserer. * 13.2.1844 i Kbh. (Frels.), † 4.2.1907 sst., begr. sst. (Vestre). F: grosserer Johan *A. (1813–91) og Maria C. Fanøe (1815–1902). ~27.11.1869 i Kbh. med Julie Elisa Schack, * 19.6.1847 i Kbh. (Frue), † 6.9.1922 i Kbh. (Chr.), d. af overretsprokurator Carl August Restorff S. (1813–80) og Anna Catharina Christensen (1820–96). – Bror til Johan V. *A.

Som søn af storkøbmanden Johan A. fik A. i sin ungdom en fortrinlig uddannelse, og efter at ha-

ve løst grossererborgerskab som 25årig arbejdede han sig efterhånden frem i sit fædrene firma Frantz Th. A.s enke hvoraf han blev optaget som medindehaver 1878 samtidig med broderen Johan Valdemar A.; fra 1896 var han eneindehaver. Som købmand ejede A. ikke sin faders frodige initiativ og fremragende evne til at bedømme konjunkturerne, og firmaet der i A.s tid særlig lagde vægt på handel med kolonialvarer gik i forretningsomfang og navnlig i indtjeningsevne efterhånden en del tilbage. Handelsstandens organisationer for hvilke A. nærede en stadig voksende interesse lagde i disse år også en del beslag på ham og betroede ham forskellige hverv, hvortil hans sociale position og repræsentative evner gjorde ham særlig egnet. 1886 blev han således indvalgt i Grosserer-societetets komité, og efter at han 1895 var blevet viceformand valgtes han 1897 ved C. F. Tietgens udtræden af komiteen til formand i denne og dermed også til formand i Den Danske Handelsstands Fællesrepræsentation. Det var ikke nogen let opgave at blive stillet på denne fremskudte post umiddelbart efter Tietgen hvis personlighed og hele stilling havde givet dette formandssæde en egen nimbus, men det som her hjalp A. var foruden hans repræsentative evner hans sikre takt, redelige vilje og varme interesse for standen. A. ofrede sit arbejde i komiteen megen tid og søgte stadig at være i rapport til standens medlemmer for i enhver sag at have disse med sig i videst muligt omfang. Der blev da også i A.s formandstid holdt usædvanligt mange møder, hvor der blev lejlighed til at overveje enhver sag – stor eller lille – med grundighed. Han skabte som organisationsmand De Samvirkende Byerhverv der var vendt mod systemskiftets skattepolitik, og interesserede sig i øvrigt stærkt for en reform af en gros-handelens organisation. Han fik også en indgående drøftelse af spørgsmålet sat i gang, men hans langvarige sygdom i slutningen af hans formandstid bevirkede at denne sag blev stillet i bero. Flere brancheforeningers dannelse kan føres tilbage til hans initiativ, og for Kbh.s smørnotering – den eneste officielle varenotering på Kbh.s børs – lagde han stor interesse for dagen; 1887–1907 var han Smørnoteringsudvalgets formand. Da Købmandsskolen i Fiolstræde skulle opføres fandt denne opgave i A. sin varme talsmand, ligesom han i arv fra sin fader havde taget interesse for børsbygningen og dens fortsatte restaurering. – Etatsråd 1899. – R. 1892. DM. 1897. K.² 1901. – □Mal. af Otto Bache, 1903, (Købmandsskolen i Kbh.) Kopi af samme ved Gabr. Jensen (Børsen). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 9–11. Børsen 5.2.1907. Ill.tid. nr. 19, 1907. Sø- og handelsretten 1862–1926 154.

*Jens Vestberg**

Adolph, Johan David Stadfeldt, 1813–91, købmand. * 4.8.1813 i Kbh. (Frels.), † 30.12.1891 sst., begr. sst. (Ass.). F: grosserer Frantz Thestrup A. (1786–1832, ~2° 1828 med Bentine Marie Kinch, 1789–1844) og Cicilie Margrethe Stadfeldt (1793–1826). ~ 12.3.1842 i Kbh. (Frels.) med Maria Camilla Fanøe, * 20.10.1815 i Kbh. (Frue), † 1.5.1902 sst., d. af grosserer, senere bogholder ved landkassen på St. Croix Peter Carl F. (1784–1822) og Eleonore Christiane Kinch (1792–1822). – Far til Frantz Th. *A. og Johan V. *A.

Allerede i en meget ung alder blev A. leder af det af faderen 27.5.1814 stiftede firma, idet han 1832 hjemkaldtes fra Altona for på sin stedmoders vegne at overtage ledelsen af firmaet Frantz Th. A.s enke. Endnu på dette tidspunkt var firmaet af meget beskedent omfang, men i kraft af medfødte rige købmandsevner, parret med stor energi og personlig nøjsomhed, lykkedes det ham i en forholdsvis kort årrække – dog ikke mindst ved finansiel støtte fra L. N. *Hvidts side – at oparbejde en meget betydelig forretning med hørkram og landbrugsprodukter, først på Jylland og efter krigen 1848–50 yderligere på Norge. Længe forinden havde han repræsenteret en cikoriefabrik i Altona, men denne forbindelse ødelagdes ved treårskrigen hvorefter han selv byggede en cikoriefabrik som dog senere overgik til en broder, konsul Snebjørn Asgersen A. Den norske forretning som først og fremmest omfattede sild i konsignation der atter videresolgtes her eller til østersøbyerne udviklede sig meget hurtigt til så stor en virksomhed at A. blev en fremtrædende skikkelse i sildehandelen på Østersøen, og denne virkegren i forbindelse med importen af andre nordiske produkter samt eksporten herfra til Norge af byg, mel, hørkram og andre grove varer har sikkert i høj grad fremhjulpet firmaets formuedannelse og derved direkte bidraget til at det har kunnet give sig i kast med nye opgaver som handelen på Færøerne og Island og den dertil knyttede fiskerivirksomhed. I kriseåret 1857 stod firmaet særdeles grundmuret; ikke blot kom det selv uanfægtet igennem den vanskelige tid, men A. deltog i udstrakt grad i det arbejde som handelsstanden gennem Grosserer-societetets komité udførte for at formindske ulykken som følge af krisen. Firmaet, der oprindelig havde haft domicil i selve børsbygningen, flyttede da forretningen voksede sig stor til ejendommene bag Børsen ud mod hav-

nen, og A. byggede der det store pakhus som senere solgtes til sukkerfabrikkerne. Ud over sit store ejendomskompleks havde firmaet skibe, først sejlskibe, senere dampskibe og fiskerifartøjer, og alt dette dannede i forening med vareforretningen rammen om en storkøbmand af en type, der nu ikke mere kendes. Firmaet havde en tid regelmæssige ruter fra Kbh. til såvel Vejle som Horsens, og det opretholdt endvidere i en længere årrække en rute Stettin–Kbh.–Vestnorge op til Trondheim. Disse ruter overdroges senere til Det Forenede Dampskibsselskab, de indenlandske 1872, den vestnorske 1888. 1887 trak A. sig tilbage fra forretningen og overdrog den til sønnerne Frantz Th. A. og Johan V. A.

A. var først og fremmest den praktisk anlagte købmand der i kraft af sine rige evner og sin store flid bragte det vidt. Fra det offentlige liv holdt han sig borte, ud over det at han lod sig indvælge i Grosserer-societetets komité 1856, et hverv han beholdt til 1880. Tidligt havde han interesseret sig for børsbygningens forskønnelse, og han var blandt de købmænd der hver skænkede børsbygningen en af de store kviste ud mod Slotsholmsgade. – R. 1862. DM. 1869. K.[2] 1888. □Mal. af H. C. Jensen. Litografi af I. W. Tegner, 1890. Foto.

Jul. Schovelin: Fra den danske handels renaissance II, 1924 288 og fl.st.

*Jens Vestberg**

Adolph, Johan Valdemar, 1853–1911, filantrop. * 28.2.1853 i Kbh. (Frels), † 7.6.1911 i Gentofte, begr. sst. F: købmand Johan *A. (1813–91) og Marie C. Fanøe (1815–1902). ~23.12.1905 i Kbh. (Fredens) med Anna Birgitte Karoline Harfot, * 10.11.1877 i Ruds Vedby, † 23.8.1955 i Gentofte, d. af skræddersvend Hans Ferdinand Hansen (1846–99) og Ane Margrethe Harfot, f. Hansen (1853–1926). Navneforandring 31.8. 1903. – Bror til Frantz Th. *A.

A. fik en grundig købmandsmæssig uddannelse og var fra 1878 sammen med broderen Frantz Th. A. medindehaver af det af farfaderen grundlagte firma Frantz Th. A.s Enke. A. udtrådte imidlertid 1896 for som privatmand at ofre alle sine rige evner i kristeligt arbejde. Han var tidligt blevet kristeligt grebet og han følte det, bl.a. under påvirkning af den svenske vækkelsesprædikant C. O. Rosenius, som sit kald at hjælpe fattige og nødstedte mennesker med sine forholdsvis rige midler. Han ville dog ikke blot hjælpe med penge men også færdes personlig med de fattige, være deres ven og vidne for dem om Kristus. Han havde daglig modtagelsestid på sit kontor for Kbh.s fattige og de strømmede til i stort tal. Han blev i adskillige tilfælde narret men søgte med megen energi at gøre hjælpen virkelig effektiv, bl.a. ved i et vist omfang at forlange arbejde af de mænd, han hjalp. Herunder kom han ind på planer om en organisation af den kirkelige fattigpleje i hele Kbh., og han tog sig personlig af den kirkelige fattigpleje på Christianshavn. Særlig betydning fik A.s arbejde for Det københavnske kirkefond. Han var medstifter af udvalget for kirkesagens fremme i Kbh., der trådte frem for offentligheden 15.10.1890. Udvalget bestod af syv lægmænd (H. Westergaard som formand, H. O. Lange, P. D. Koch, C. Bangert, Carl Borgen, Carl Levinsen og A. som kasserer) og omformedes senere til Det københavnske kirkefond. A. vedblev at være kasserer og forretningsfører til sin død, og hans forretningsdygtighed, store ordenssans og samvittighedsfuldhed blev af stor betydning for arbejdet. Han lønnede medhjælp af sin egen lomme og ydede jævnlig bidrag til virksomheden af egne midler, kaldtes ofte „Kirkefondets finansminister". 1892 blev han medlem af bestyrelsen for Diakonissestiftelsen og ydede også her en betydelig indsats bl.a. som formand for stiftelsens menighedspleje, et arbejde på linje med de enkelte kirkesognes omsorg for fattige og gamle. A. deltog med stor interesse i forhandlingerne om oprettelse af en fællesorganisation for menighedsplejerne i Kbh. og blev ved stiftelsen af De samvirkende menighedsplejer 1902 kasserer for disse. Han foreslog indførelse af de såkaldte menighedskort der af den enkelte giver overlades til trængende som derefter hos den stedlige menighedspleje kan få hjælp til et beløb der mindst svarer til kortets værdi. A. var også medlem af Bibelselskabet i Danmark. Efter at A. og hustru allerede i nogle år havde anvendt slægtens gamle ejendom Salem i Gentofte til et rekonvalescenthjem for fattige skænkede de 1910 ejendommen til en selvejende institution der skulle virke som rekonvalescenthjem og sygehjem for fattige kronisk syge kvinder og mænd og bestyres af Diakonissestiftelsen. Hjemmet må ikke modtage tilskud fra stat, kommune, andre institutioner eller private. □Foto.

H. O. Lange i Kbh.s kirkesag 1890–1915, 1915 104–11. Alfred Th. Jørgensen: Af menighedsplejens hist. i Danm., 1927 44f 108f. Diakonissestift.s årsberetn. for 1910, 1911 14 43. Krist. dagbl. 8., 9., 12. og 16.6., 1911.

*Oluf J. Skjerbæk**

Adsersen, Valdemar Christian, 1886–1965, veterinær. * 3.6.1886 i Kbh. (Frbg.), † 26.5.1965 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: karetmager Ludvig Severin A. (1830–95) og Anna Sophia Carline Müller (1859–1939). ~1° 12.8.1912 i Humlebæk

med Jensine Marie Bruun, * 4.6.1885 i Kbh. (Johs.), † 27.9.1940 på Frbg., d. af tømrer Frederik Ludvig Georg B. (1843–1916) og Jensine Johanne Frederikke Jensen (1850–1905). ~ 2° 17.4.1942 på Frbg. (Lindevang) med Gerda Johanne Jensen, * 30.3.1910 i Kbh., d. af kommunelærer, senere viceskoleinspektør, forfatter Hermann "J. (1877–1936) og Maren K. Hansen (1875–1946).

Efter alm. forberedelseseksamen 1902 blev A. discipel ved Steno apotek i Kbh., exam. pharm. 1905, cand. pharm. 1907. Hans principal, tidligere docent i veterinær-farmakologi A. E. Gottlieb, tilskyndede ham til studium ved veterinær- og landbohøjskolen hvorfra han 1912 dimitteredes som dyrlæge. A. gik straks ind i en videnskabelig forskningsgerning ved højskolens serumlaboratorium (nu Statens veterinære serumlaboratorium), var her assistent 1912–23 derefter forsøgsleder til 1934; 1914–19 tillige assistent ved højskolens klinik for mindre husdyr. På studierejser til Stockholm, Tyskland, Holland og Schweiz og på et længere ophold ved Robert Koch-instituttet i Berlin supplerede han sin uddannelse. 1934(–57) udnævntes han til professor i farmakologi ved højskolen og blev forstander for klinikken for mindre husdyr. Han foranledigede udvidelse af afdelingen for fjerkræsygdomme hvilket førte til oprettelse af laboratoriet for fjerkræundersøgelser; her foretoges de siden 1936 lovmæssigt påbudte undersøgelser af sygt fjerkræ. A.s indsats i den sero-bakteriologiske forskning omfattede især følsygens ætiologi. Han offentliggjorde som den første systematiske undersøgelser over de infektioner der med navlekarrene som indgangsport forårsager tab blandt nyfødte føl. I disse arbejder (Månedsskr. for dyrlæger XXVII, 1915–16; XXIX, 1917–18) redegøres for en af bact.viscos.equi forårsaget infektion, af hvilken et enkelt tilfælde vel forud var beskrevet men hvis hyppige forekomst med bestemt sygdomsbillede ikke var bekendt. Også den dominerende forekomst af to streptokoktyper påvises, og undersøgelserne suppleres med forsøg over serumbehandling. Arbejdsresultater over svineparatyfus, grisediarré og pattegriseanæmi og en meddelelse om de første her i landet konstaterede tilfælde af smitsom hønselammelse bør også fremhæves (Månedsskr. f. dyrlæger XLII–XLIV, 1930–33, Medlemsblad f. d. danske dyrlægeforening XIII, 1930; XVIII, 1935). A. har skrevet *Serumterapi og Serodiagnostik* 1916, (2. udg. 1919) og står som udgiver af Bernhard Bang: „Selected Works" (1936) og 2. delvis omarbejdede udgave af Carl H. Hansen: „Lærebog i farmaci og receptskrivning" (1942). Han var konsulent i farmakologiske anliggender for Det veterinære sundhedsråd og veterinærdirektoratet, medlem af bestyrelsen for World's Poultry Science Association og dens formand 1917–19. 1920–33 var han sekretær i Den danske dyrlægeforening og 1920–28 redaktør af dennes medlemsblad og af Veterinærkalenderen. Desuden var han æresmedlem af denne forening samt af Veterinærmedicinsk forening. Hovedredaktør af Nordisk Veterinærmedicin 1949–1960. – R. 1943. DM. 1952. □Foto.

Sv. Dalgaard-Mikkelsen i Medlemsbl. f. d. danske dyrlægeforening, 1965 533–36. Nekrolog i Dansk veterinærhist. årbog 1970 109–10.

*Hj. Friis**

Adzer, Daniel Jensen, 1732–1808, medaljør. * 17.1.1732 i Kbh. (Petri), † 3.4.1808 sst., begr. sst. (Ass.). F: kleinsmedemester Jens Jensen A. og Maria Cathrine Jürgensen (ca. 1696–1779). ~ 16. el. 17.1.1767 på Jægersborg med sit næstsøskendebarn Christiane Frederikke Schäffer, * 26.10.1745 i Kbh. (Petri), † 20.6.1833 på Frbg., d. af hofsnedkermester Dietrich "S. († tidligst 1778) og Wolber C. Bertram (ca. 1712–75).

A. blev guldsmedesvend og rejste 1754 til Paris hvor han traf en anden københavnsk guldsmedesvend, den senere medaljør J. H. Wolff, efter hvis eksempel han lagde sig efter stempelskæring og gik i lære hos den berømte medaljør Jean Duvivier. 1757 var han hjemme igen hvor han som sit første arbejde udførte bagsiden til Arbiens medalje over kunstakademiets præses, grev A. G. "Moltke. Efter Arbiens død 1760 blev udførelsen af flere medaljer til suverænitetsfesten overdraget A. og Wolff. 1761 rejste de to unge medaljører på et treårigt stipendium over Paris til Rom. Efter hjemkomsten blev de begge agreeret af kunstakademiet, aug. 1764 og apr. 1766 optaget som medlemmer. A.s medlemsstykke var en ny medalje over A. G. Moltke. 17.5.1766 udnævntes han til kgl. medaljør med en årlig løn af 250 rdl. I de følgende år udførte han 42 medaljer, hvoraf kan fremhæves: medaljer over Frederik Vs død, Christian VIIs salving, arveprins Frederik, enkedronning Juliane Marie, indfødsretten, Bernstorfferne, Langebek, Hielmstierne, Suhm m.fl., medaljen Pro Meritis, universitetets prismedalje. A. var en dygtig medaljør men nåede næppe på højde med Arbien. Somrene tilbragte A. med sin familie på Schæffergården ved Jægersborg, som hans svigerfader havde bygget, og hvor hans broder (kendt som Rahbeks lærer) siden boede. 1781 eller kort efter fik han embedsbolig på Charlottenborg, hvor han levede til sin død i ret trange kår, idet der efter regeringsskiftet 1784 kun i mindre grad blev anvendelse for hans arbejde. □Mal. af Lorens

Pasch, 1766 og U. F. Beenfeldt (Kunstakademiet) og af C. A. Lorentzen, 1785 (Den kgl. Mønt- og Medaillesamling).

V. B. Jablonsky i Hist. medd. om Kbh. I, 1907–08 406. Victor P. Christensen i Numismatisk foren.s medlemsblad XII, 1931 199f 213–15. G. Galster i Tilskueren sept. 1931 178. G. Galster: Danske og norske medailler, 1936 293–334. Bo G. Wennberg: Svenska målare i Danmark under 1700-talet, 1940 87. Victor Hermansen i Nord. num. unions medlemsblad 1954 25–27.

Georg Galster

Afzelius, Adam Gustaf, 1905–57, historiker. * 20.4.1905 i Kbh., † 18.2.1957 i Cori ved Rom, begr. sst. (protest.kgd.). F: assistent i generalpostdirektoratet, senere postmester i Hillerød, cand.polit. Kay Gustaf A. (1876–1944) og Agnes Thora Louise Hertz (1881–1963). ~1° 4.2.1926 på Frbg. (b.v.) med Ina Margrete Goldschmidt, * 17.9.1904 i Malmø (~2° 1932 med civilingeniør Carl Olaf Haxen, * 1897; navneforandring fra Hansen 1933, han ~2° 1948 med Inge Vibeke Mogensen; hun ~3° 1953 med lektor, cand. mag. Peter P. Rohde, 1902–78), d. af fabrikdirektør Alfred Israel G. (1878–1967) og senere kontorassistent, forfatter Ingeborg Astrid Warberg (1882–1973). Ægteskabet opløst 1932. ~2° 10.7.1933 i Kbh. (b.v.) med Tonny Deleuran, * 6.6.1907 i Kbh. (Jac.), (~1° 1930 med journalist, cand.jur. Tage Richard Christiansen, * 1901, han ~2° 1935 med Gerda Margrete Møller, ~3° 1947 med Karen Breyn), d. af boghandler Lauritz Arni Emil D. (1879–1962) og Valborg Antonia Svendsen (1877–1964). Ægteskabet opløst 1952. ~3° 27.3.1953 i Århus (b.v.) med Else Marie Pipsen Ewaldsen, * 27.7.1921 i Nørresundby (Budolfi), d. af arkitekt, senere overinspektør i forsikr.selskabet „Hafnia", Christen Henrik E. (1885–1946) og Mathilde (Thit) Gradhant Jensen (1894–1975).

A. gik i Frederiksborg statsskole hvor Karl Hude var rektor, og blev student 1923. Han studerede derefter historie og latin ved Kbh.s univ. under Erik Arup og William Norvin. Skulle man sætte et motto over hans historiske forskning måtte det være Leopold von Rankes „Wie es eigentlich gewesen". Allerede som ganske ung viste han evner for politisk historie *(Pompeius og hans Modstandere fra 66 til 62 f.K.*, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 1930); modstanderne mod Pompeius' eneherredømme var ikke blot de konservative senatorer, optimaterne men også visse personer inden for Pompeius' eget parti. Striden mellem disse personer og optimaterne og de sejrrige optimaters afværgelse af Pompeius' eneherredømme er emnet for denne første afhandling der snart i tilslutning, snart i opposition til tidligere forskere beskæftiger sig med en af de urolige perioder i Roms historie. Disputatsen om *Den romerske Nobilitets Omfang*, 1935, kom til at danne epoke. Det var ikke almindeligt med afhandlinger om antik historie som doktorafhandlinger ved Kbh.s. universitet, navnlig ikke om så centralt et emne. Efter at A. havde fremsat sin tesis aktiveredes studiet af antik historie her i landet (Rudi Thomsen, Knud Hannestad m.fl.). Selv var han den første professor i oldtidens historie ved Århus universitet (1946–56). I disputatsen søgte han at give en bindende definition af hvad man bør forstå ved den romerske nobilitet. Dette spørgsmål var første gang rejst af Sigonius i 1560. Ifølge Sigonius omfattede nobiliteten efterkommere efter de højeste embedsmænd i det romerske samfund: konsuler, prætorer og visse ædiler. Skønt Sigonius ikke førte noget bevis for sin påstand havde hans definition gyldighed til 1912 da Matthias Gelzer begrænsede nobiliteten til konsulernes efterkommere. A. dokumenterer at Gelzers spinkle materiale ingenlunde berettiger hans vidtgående konklusioner. Ud fra sit dybtgående kendskab til de romerske adelsslægter gennemgår han i sin disputats et om ikke fuldstændigt så dog ganske anderledes omfattende materiale. Op imod 500 nobiles granskes nøje, og det lykkes A. at påvise sikker eller overvejende konsularisk afstamning for over 90 pct. af de omtalte nobiles. Resten forklares når man udvider Gelzers definition til foruden mænd af konsularisk afstamning at omfatte dem der som de første af deres slægt opnåede konsulatet. Efter således at have begrundet og modificeret Gelzers definition behandler han spørgsmålet om nobilitetens oprindelse. Mens Gelzer uden forbehold anså sin definition som gyldig også for den ældste republik viser A. hvordan vi ikke ved noget sikkert om nobilitetens omfang før Ciceros tid. Soberhed karakteriserer således denne disputats. I tiåret efter den udkom en afhandling *Zur Definition der römischen Nobilität vor der Zeit Ciceros*, 1945. Studierne over den romerske nobilitets omfang kan nærmest betegnes som sociologiske undersøgelser af en såre vigtig stands rekruttering. Procenter og tal spiller en ikke ringe rolle i disse studier. Det samme gælder de arbejder om romernes ekspansion der fremkom under den anden verdenskrig om Roms erobring af Italien og om den romerske krigsmagt under opgøret med de hellenistiske stormagter *Studien über die römische Expansion* I–II, 1942–44 – det fremgår klart at Rom med sine forbundsfæller til enhver tid var stærkere end sine modstandere, både i Italien og på Balkanhalvøen (Filip af Makedonien, Perseus og Antiochus III). Moderne historieforskere tror ikke på mirakler, på romernes seje energi og kloge poli-

tik – over for sådanne klicheer der ikke øger vor forståelse af et historisk hændelsesforløb stilles nu numeriske størrelser der viser at romerne til enhver tid var deres modstandere talmæssigt overlegne. Sine evner som politisk historiker viser A. endelig i et skrift om den yngre Catos politiske betydning (1941). Over for Mommsens karakteristik af den yngre Cato som doktrinær principprytter godtgøres det, at han forstod at bøje sig for omstændighedernes magt ud fra den erkendelse at politik er det muliges kunst. Det er en af historikernes fornemste opgaver at tage livet af legenden.

En artikel fra 1943 omhandler to episoder i Ciceros liv der belyser arten af det kildemateriale hvorfra vi har vor viden om Ciceros adfærd i to tilsyneladende modsatte situationer, hans modige optræden over for diktatoren Sulla år 80 da vi ikke gennem samtidige breve er orienteret om foregående tvivl og usikkerhed, og samme Ciceros mangel på mod over for Cæsar år 49 da vi kan følge hans vaklende overvejelser fra time til time. I festskriftet til Erik Arup 1946 har A. bidraget med en afhandling om lex annalis: Th. Mommsen havde hævdet og alle gentaget den opfattelse at lex annalis fastsatte en bestemt minimalalder for ansøgere til de enkelte embeder, og at tanken om de lovbestemte intervaller er fri fantasi. A.s kritik af ældre forskere fremsattes i en nænsom form – han havde ikke brug for parvenuens arrogance. I antikforskningens tjeneste stod en lang række tildels kommenterede oversættelser *Ciceros breve i Udvalg*, 1933, *Cæsar i Ægypten*, 1940, en ny og revideret udgave af Kochs oversættelse af Cæsars Gallerkrig. Af stor betydning var endelig en ny udgave af A. B. Drachmanns Romerske statsforfatning. – Også med middelalderen arbejdede han som udgiver af Diplomatarium Danicum, 1932–36, og som forfatter til afsnittet *Højmiddelalderen* i Gyldendals Verdenshistorie. Han var undervisningsassistent ved Kbh.s universitet 1930–36, ved Århus univ. fra 1936. Sine studerende omfattede han med vågen interesse, ikke blot i det faglige, men som medlem af universitetets studiebestyrelse varetog han deres økonomiske tarv. Som videnskabsmand var han præget af beskedenhed og redelighed, i det private af venlighed. Hans dør stod altid åben for kolleger og studenter. Han var uhøjtidelig uden at være familiær; selv i det muntreste lag – og han besad sjældne evner også for det muntre – formåede han at bevare en vis afstand. Naturlig værdighed og indre sikkerhed prægede hans adfærd. – Det var antik historie der havde hans hjerte, og 1956 blev han direktør for Det danske institut i Rom, en stilling han ved sin interesse og sine pædagogiske evner var selvskreven til. I den korte tid der blev ham beskåret som leder af Accademia di Danimarca opnåede han i kraft af sin position at Det danske institut blev optaget i den internationale union af videnskabelige institutter i Rom. Han fik således ryddet grunden for instituttets fremtidige videnskabelige virke. Han fik sit sidste hvilested på den protestantiske kirkegård i Rom, nær ved Cestiuspyramiden og den aurelianske bymur, et sted der altid havde været ham kært. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 159f. – Franz Blatt i Acta Jutlandica XXIX, 2, 1957 11–18. Samme i Classica et medievalia nr. 18, 1957 258–61. Berl. tid., Socialdem. og Dagens nyheder 20.2.1957.

Franz Blatt

Afzelius, Augusta, se **Nielsen, Augusta.**

d'Agar [da'ga:r], **Jacob**, 1642–1715, maler. Døbt 9.3.1642 i Charenton ved Paris, † 16.11.1715 i Kbh., begr. sst. (den reformerte kgd.) F: omvendt dominikaner Paul d'A. (~1° 1626 med Gabrielle Cartier) og Jeanne Pelletier. ~1° 31.3.1665 i Marylebone (London) med Mariane Picard, * ca. 1647, † 5.5.1673 i Paris, d. af maleren Jean Michel P. ~2° april 1675 i Charenton med Madeleine le Jeune (~1° med Jean Berthelin fra Quevilly ved Rouen), * i Borneblanche i Normandiet, levede 1691.

d'A. lærte historiemaleriet i Paris hos Ferd. Vouet, men helligede sig senere hovedsageligt portrætkunsten. 1671 søgte han optagelse i Akademiet i Paris og kalder sig d'A., peintre ordinaire du roi. Det portræt han skulle udføre for at blive akademimedlem, et billede af Louis XIVs broder, Philippe af Orléans, blev dog forkastet. 1675 indstillede han sig atter og blev efter flere vanskeligheder fra den mægtige Lebrun optaget som medlem på portrætter af Girardon og Anguier; men hans stilling var rystet, og han negligerede sine pligter over for akademiet. 1682 blev han strøget af medlemslisten som reformert og bortflygtet. d'A., som var calvinist, havde da forlængst søgt ophold i England hvor han bl.a. virkede i kredsen omkring Karl IIs hof. Da der i foråret 1683 forhandledes om ægteskab mellem Anne af York og Christian Vs broder, prins Jørgen, søgte han forbindelse med den danske gesandt i London, og efter at have fremsendt et kvindeportræt og sit selvportræt (Fredensborg) som prøver på sin kunst blev han i november 1683 ansat om hofjunker og oberhofkontrafejer. Straks efter sin ankomst gik han i gang med udsmykningen af audienssalen på Fr.borg, som netop da var genopført efter branden på Frederik IIIs tid, og hans store billede af kong Christian V og hans sønner er malerkunstens første

prægnante hyldest til den nye enevælde og til eneherskeren. d'A.s anseelse på denne tid var betydelig; 1685 var han en af de hofjunkere som førte hestene ved enkedronning Sophie Amalies jordefærd, og s.å. blev han generaldeputeret for opførelsen af den nye reformerte kirke på Christianshavn og foretog derfor rejser til det brandenburgske hof og til Holland for at indsamle pengemidler; i forbindelse med rejsen til Brandenburg fik han desuden som opgave at hjemføre portrætter af den fyrstelige familie. 1686 fritoges han for sit hverv, men førte dog de følgende år tilsyn med opførelsen af kirken.

d'A. arbejdede i en årrække som portrætmaler for kongehusets medlemmer og udførte endnu 1708 bestillinger for hoffet. 1702 leverede han desuden tre loftsmalerier til Frbg. med emner fra den klassiske mytologi (Venus, Flora og Aurora). Bedst er d'A. repræsenteret på Fr.borg og Rosenborg. Herudover findes hans arbejder bl.a. på Statens Museum for Kunst (J. B. Tavernier. 1688), Gavnø (kvindeportræt, betegnet Mad. Scaron), Vemmetofte, Pederstrup, Gripsholm, i Dresden og Olsztyn i Polen. I den danske kunsthistorie indtager d'A. en betydelig plads som en formidler af indtryk fra det samtidige franske og engelske hofmaleri. Hans arbejder, der ofte er udført med betydelig teknisk dygtighed, er præget af en mørkstemt farveholdning, dog med enkelte stærkere farveaccenter. d'A.s portrætter fremtræder i første række som elegante repræsentationsbilleder, men i værker som Kunstmuseets portræt af Tavernier har han dog klart demonstreret at han også var i stand til at give en indgående og nøgtern personkarakteristik.

Inden for den reformerte menighed vedblev han at spille en fremtrædende rolle, og han døde som en ret velhavende og anset mand. □Stik af Rocco Pozzi efter tegn. af Gio. Dom. Ferretti (expl. Kgl.bibl.). Selvportrætter, ca.1683 (Fredensborg) og 1693 (Palazzo Pitti, Firenze). Relief af Jean Cavalier, 1690erne (Fr.borg).

Gazette des Beaux-Arts, 1927 241–49. Pierre Lespinasse: Les artistes français en Scandinavie, 1928 48–52. Louis Bobé i Pers. hist. t. 9.r. IV, 1931 64f. Eugène et Emile Haag: La France Protestante, 2. udg. I, Paris 1877 46–50. F.R. Friis: Saml. til da. bygn. og kunsthist., 1872–78 94f 100f. Samme: Kulturhist. studier I, 1904 13–16. A. Fontaine: Les collections de l'Académie Royale de Peinture et de Sculpture, 1910 s. XV 8 28 38 111 121 135 138 209. Louis Bobé: Bogen om Frbg. slot, 1919 13f 67 93. L. Réau: Hist. de l'expansion de l'art français [III], 1931 20f. F. Weilbach, Chr. Elling og N. Maare: Frbg. slot og Frbg. have, 1936 18 22 61. V. Thorlacius-Ussing: Reventlow-museet Pederstrup, 1971 41f.

Birgitte Bøggild Johannsen (O.Andrup)

Agerbech, Andreas, 1701–70, læge, præst, * nov. 1701 i Varde, begr. 6.2.1770 i Svaneke. F: hjulmand Niels A. og Ane Andersdatter. ~ca. 1740 med Karen Lütken, * ca. 1712, begr. 5.12.1805 i Svaneke.

Efter at have stået i lære på et apotek kom A. i Kolding skole og blev 1725 student fra Nyborg. Universitetets teologiske forelæsninger førte ham til at fornægte al tro. Hans uro drev ham udenlands. Trosgreben ved at læse Det ny testamente i grundteksten kom han hjem, tog 20.5.1727 teologisk attestats og blev huslærer på dronningens gods Clausholm. Ny tvivl om trosbekendelsens tredje led bragte ham 1730 i vanry for galmands færd og tale, og for at studere medicin drog han med kgl. støtte s.å. til Halle. Her i pietismens højborg havde G. E. Stahl forkyndt lægevidenskabens evige fuldendelse i hans pietistiske lære. Over Holland hvor han hørte H. Boerhaaves lære om lægeplanterne kom A. hjem 1734 og skrev 1737 som glødende stahlianer en doktorafhandling, *Sjælen som den bedste Doctor medicinæ,* men fik den forkastet af fakultetet. Imod sit forsæt at virke som præst blev han s.å. udnævnt til resid. kapellan i Berg og Nordre Fredrikshald. Herfra lod Christian VI ham hente til Kbh. for at bruge ham som læge, og efter eget sigende tjente han over 3000 rdl. i sin lægedont. Af sit udtalte ønske om at kaste præsternes „babylonske horedragt" gjorde han dog aldrig alvor. En af provst J. Colds klager over hans upræstelige vandel og ukirkelige lære stemplede han som „så pur løgn, som om fanden selv havde indberettet det". For at undgå en tiltale til tab af præstekjolen lod Christian VI ham underskrive en forpligtelse til at følge ritualet og de kirkelige love og sendte ham 1739 som præst til det lille Povlsker sogn i det vante forvisningsland Bornholm. Også her blev A. en søgt læge, samlede en pietistisk menighed om sig og fik tilslutning af nogle præster og den dygtige amtmand J. C. Urne; hofpræst J. B. Bluhme nævnte sig hans amicus et promotor på grund af A.s virke for arbejdsløse og for skolevæsenet, og 1741 blev A. forfremmet til det store Klemensker sognekald. Da han nægtede to soldater den ved kongens forordning af 1740 hjemlede fritagelse fra kirketugt for første lejermål og mødte kommandantens, provstens og biskop Herslebs påtaler heraf med på prædikestolen at smæde dem og tilmed i en nødsituation brugte kirkens dåbsfad som sygebækken blev han stillet for en kirkelig kommission, for hvilken han jævnførte sig med Kristus for det jødiske råd. Den ene dommer ikendte ham 1744 svære bøder, den anden kun en lempelig pengestraf. Kongen fritog ham for pengebøder, men lod ham tildele en skarp irettesættelse for hans lovstridige opførsel. Først 1756 da A. forulempede kommandant Schepelern med ind-

stævninger til tinge og uhøvisk tale om landets forsvarsforhold flyttede Frederik V ham over i det lille garnisonskald på Christiansø. Her rejste han grove sigtelser mod sin medarbejder degnen og skoleholderen, og da han ikke kunne gøre dem vidnefaste for den af den pietistisk sindede kommandant Stibolt satte krigsret, forordnede kongen at han skulle betale bøder, modtage en alvorlig advarsel om at se sig i spejl på tre til Christiansø forviste præster og underskrive en forpligtelse til at holde sig rolig og prædike intet andet end Guds ord rent og til opbyggelse, ikke til latter. A. undgik denne ydmygelse ved at søge og 1757 få sin afsked med ⅓ pension. Nu var han helt læge, bosatte sig i Svaneke, øvede kure også i Kbh. hvor han endnu en gang søgte om promovering til dr. med., udgav 1758 og 1764 fire vidtsvævende lægebøger, til sidst en markskrigersk efterretning om sin universalbalsam og foreholdt præsterne at bruge mindre tid på ordkrig og hjernespind som ikke gavnede deres tilhørere for en avne, og mere på botanik og den deraf følgende lægekunst, hvormed de kunne blive tilhørerne nyttige mænd både på deres ind- og udvortes menneske. Hans enke boede i Svaneke som kapitalist og med årpenge fra Christiansø til sin død. A. var, som Christian VI sandede, en selvrådig og stridbar mand „med en uordentlig indbildning om sig selv"; derfor satte hans virke som præst og som læge sig kun kortvarige spor. □Mal., 1749 (Fr.borg).

J. Petersen: Den da. lægevidenskab 1700–1750, 1893 159 200 264. M. K. Zahrtmann: Borringholms historie II, 1935 154–58. Pers. hist. t., I.r. I, 1880 79f. H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier III, 1898 414 417–21. A. E. Kofoed: Christiansøs historie, 1962 141–45. – Selvbiogr. i Rigsark. (Kirkeinsp.kol., protokol. sager). F. Thaarups Bornholmiana IV, 500–04 i Rigsark.

*M. K. Zahrtmann**

Agerby, Aksel, 1889–1942, komponist. * 29.5. 1889 i Viborg, † 20.3.1942 i Kbh., urne på Solbjerg kgd. F: brolægger, senere arkivbud Christen A. (navneforandring fra Andersen 1905) (1848–1913) og Mette Marie Jensen (1858–96). Navneforandring 14.2.1905. ~ 5.10.1923 i Kbh. (Stef.) med Astrid Sofie Louise Nielsen, * 5.8.1884 i Viborg, † 10.1.1946 på Frbg., d. af oversergent, senere toldassistent Peder N. (1848–1924) og Inger Sophie Rasmussen Sørensen (1854–1933).

A. uddannedes som musiker ved Det kgl. blindeinstitut og bestod 1913 organisteksamen. Han var elev af Fr. Fribert, Nicolaj Hansen og på klaver af Dagmar Bendix der allerede 1911 havde bragt den blinde musiker frem til koncertdebut som pianist. Fra 1921 var han organist ved Kbh.s begravelsesvæsen og fra 1930 til sin død ved Brønshøj kirke. Som komponist havde han da for længst gjort sig kendt gennem sine melodier til digte af Aakjær og Skjoldborg og især ved sin melodi til *Jeg er Havren, jeg har Bjælder paa* der i bedste forstand er blevet en folkeyndet sang. Hans øvrige, ikke meget omfattende men indholdsmæssigt set udsøgte produktion består mest af sange for mandskor og mindre instrumentalværker. Sin fornemste indsats skulle A. dog komme til at yde som organisator i ungt dansk musikliv. 1927 kom han ind i bestyrelsen for Unge tonekunstneres selskab, 1929 blev han dets formand og 1931 formand for de sammensluttede foreninger U.T.S. og Ny musik. Med aldrig svigtende energi, med lyst og mod til at kæmpe for sine ideer og for ung dansk musiks trivsel førte han den til Det unge tonekunstnerselskab (D.U.T.) omdøbte forening frem til at blive en betydende faktor i dansk musik. Gennem talrige foreningskoncerter, gennem et potenseret foreningsarbejde og især gennem stiftelsen af Unge tonekunstneres orkester lykkedes det ham til trods for at hans iver og fremfarenhed, der kunne slå over i hensynsløshed, var tilbøjelig til at vække kritik at organisere unge danske musikere på en for hele vort musikliv frugtbar måde. Når 1930ernes levende danske musikliv trods konkurrence fra radio, grammofon o.a. i en alvorlig krisetid hævdede sig og til sidst voksede mærkbart skyldtes det for en meget stor del A.s utrættelige indsats. □Buste af Gleerup, 1924. Akvarel af Johs. Nielsen, 1928. Tegning af Otto Christensen. Foto.

Fl. Weis i Dansk musiktidsskr. XVII nr. 3, 1942. Julefred 1942.

Nils Schiørring

Agerholm, Sophus Frederik Vorsaa, 1867–1948, direktør i arbejdsgiverforeningen. * 8.7.1867 på Langesø gods, Vigerslev sg., Fyn, † 20.6.1948 på kommunehosp. Kbh., begr. sst. (Holmens). F: godsinspektør Jens Worsaae A. (1838–96) og Sophie Rasmine (Mine) Boje (1845–1938). ~ 14.3.1895 i Diernisse, Fyn, med Theodora Johanne Frederikke Jessen, * 27.1.1872 på Gyldensten gods, Nørre Sandager sg., Odense amt, † 24.6.1949 i Kbh., d. af forpagter Carl Johan August J. (1840–1900) og Thora Sophie Johanne Hass (1843–1904).

A. blev student 1884 fra Odense, kastede sig straks over stenografien og blev allerede 1887 rigsdagsstenograf. Som sådan fungerede han til 1912. Som lærer og udgiver af lærebøger, som foredragsholder og som stifter af stenografforeninger landet over var han en af sit fags energiske forkæmpere, ikke mindst med stenografiens

anvendelse i forretningslivet for øje, indtil han 1899 ansattes som sekretær i Dansk arbejdsgiver- og mesterforening, senere Dansk arbejdsgiverforening, og der fik et virkefelt med hastigt voksende krav. A. udnævntes til kontorchef 1910 og til direktør 1918, en stilling han beklædte til han 1947 som 80-årig trak sig tilbage. Han var dybt fortrolig med arbejdsgiverforeningens organisation og arbejdsmarkedets faglige og sociale problemer. I A.s tid var forhandlingerne med fagbevægelsen endnu det centrale, og arbejdsgiverforeningens direktør markerede sig ikke stærkt i den almindelige samfundsdebat. Til det yderste solidarisk med arbejdsgiverforeningens formål havde han over for arbejderne en forhandlingsform hvis kombination af standpunkt og formidling støttedes af hans på en gang iltre og humane personlighed. Han var medlem af arbejdsgiverforeningens og industrirådets socialpolitiske udvalg og af det i henhold til lov om arbejdsforhold af 14.9.1940 nedsatte fællesudvalg. I øvrigt gjorde han sig politisk gældende indenfor hovedstadens venstre, kommunalpolitisk som medlem af Gentofte sogneråd, nationalt i det sønderjyske arbejde, nordisk i Arbejdsgiversamvirket og Finlandshjælpen. Han var stifter af Odenseaner-samfundet, formand 1926–30, æresmedlem 1936. Æresmedlem af Handelsstandens gymnastikforening. – 1921 udgav han (sm. m. Anders Vigen) *Arbejdsgiverforeningen gennem 25 Aar*, 1935 *Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i Kbh. gennem 50 Aar*, 1936 (sm. m. Carl Plum) *Dansk Arbejdsgiverforening gennem Aarene 1921–36*, og 1946 *Arbejdsgiverforeningen gennem 50 år*. – R. 1921. DM. 1936. □Mal. af Herman Vedel, ca. 1946 (Dansk Arbejdsgiverforening). Foto.

Arbejdsgiveren XXV, 1924 215–17; XXVIII, 1927 228f; XXXVIII, 1937 223f; XXXXVIII, 1947 111f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (Anders Vigen)

Agerskov, Christian Vilhelm Hass, 1809–92, lærer. * 30.9.1809 i Kbh. (Garn.), † 23.11.1892 sst., begr. sst. (Ass.). F: løjtnant ved artilleriet, senere krigsassessor, portkontrollør i toldetaten Henrik Hass (1771–1817) og (Jo)hanne Christine Christensen (Christiansen) (1784–1859, ~2° 1820 med toldinspektør, justitsråd, senere etatsråd Christian A., 1753–1832). Adopteredes af stedfaderen og antog dennes navn. ~1° 26.5.1849 i Kbh. (Frue) med Olivia Christiane Olsen, * 6.4.1822 i Kbh. (Fødsst.), † 16.3.1850 sst. (Frue), d. af handelsbetjent Johan Diderich O. (* ca. 1792) og Caroline Kirstine Wahl († 1830). ~2° 29.5.1857 i Kbh. (Petri) med Amalie Juliane Schultz, * 19.3.1831 i Kbh. (Fødsst.), † 17.12. 1911 sst., d. af skræddermester Johann Theodor S. fra Mecklenburg-Strelitz (1787–1892) og Catharine Caroline Lieckheit (Liscat) fra Memel (1801–95).

A. blev student 1829 fra Metropolitanskolen, cand. phil. 1830, studerede en tid jura, men tog ikke embedseksamen, var fra 1837 til sin død lærer i dansk ved Efterslægten, fra 1856 (fast ansat 1859) til 1888 tillige ved Søofficersskolen. A. var i besiddelse af fin smag og betydelig litterær viden, men ud over en udmærket og i sin tid meget benyttet dansk læsebog (i forening med et par medlærere) udgav han intet. Af litteraturen efter 1870 frastødtes han ikke som så mange af sine jævnaldrende; han, der var erklæret fritænker, omfattede J. L. Heiberg og Georg Brandes med samme varme, og som han havde læst kritisk korrektur på sin ven Chr. Winthers „Hjortens Flugt", blev han nu særlig Schandorph en kyndig og utrættelig rådgiver. – Tit. professor 1874. – R. 1879. DM. 1889. □Portrætteret af Erik Henningsen på gruppebilledet Frikvarter 1886 (Efterslægtens skole) og bill. af Suensons modtagelse 15.5.1864. Foto. Relief på gravmælet.

Breve til A. i Tilskueren 1893 og i Breve til og fra Chr. Winther, 1880. – S. Schandorph: Oplevelser I, 1889 203–04. Politiken 24.11.1892. Tidsskr. for søvæsen, 1893 14–16. Fr. Bokkenheuser: Det var i året –!, 1909 143–46. Knud Bokkenheuser: Da man var ung –, 1926 57–64. Samme i Ill. tid. 4.12.1892. J. Hatting: Efterslægtselskabet og dets skole II, 1938 33–34.

*Carl S. Petersen**

Agerskov, Christian Petersen, 1714–89, deputeret i finanskollegiet. * 14.3.1714 i Kbh. (Trin.), † 2.12.1789 sst., begr. sst. (Holmens). F: garvermester Peder Keysen († 1726) og Elisabeth Møller († 1730). Ugift.

Efter i en årrække at have været kgl. regnskabsbetjent og derefter skriverkarl i hof- og militæretatens kontor i rentekammeret blev A. 1742 fuldmægtig i dansk-norsk assignationskontor, 1743 tillige skriver i bygningskommissionen. 1754 blev han bogholder i assignationskontoret, 1759 virkelig kammerråd, 1760 kommitteret i bygningskommissionen og revisor ved den alm. pensionskasse, 1762 revisor ved ekstraskatkassen. 1765–88 besørgede han sekretariats-, bogholderi- og revisionsforretningerne i fonden ad usus publicos. 1768 udnævntes han til justitsråd, 1771 blev han medlem af overbygningsdirektionen, 1775 etatsråd, 1781 konferensråd og s.å. deputeret i finanskollegiet; året efter kom han ved J. O. Schack-Rathlous udtræden ind i overbankdirektionen. 1784 blev han assessor i det nye finanskollegium (med bevarelse af titlen deputeret) og samtidig medlem af finanskassedirektio-

nen. 1787 blev han medlem af den store finanskommission. 1788 dispenseredes han på grund af alderdomssvækkelse fra alle sine forretninger, dog med bibeholdelse af sin gage og med forpligtelse til at bistå kollegiet med sine råd i påkommende tilfælde.

Luxdorphs dagbøger, udg. Eiler Nystrøm, I–II, 1915–30.

Povl Bagge

Agersnap, Harald Søltoft, * 1899, komponist. * 2.3.1899 i Vinding ved Vejle. F: maleren Hans Agersnap (1857–1925) og Marie Søltoft (1860–1920). ~ 27.9.1926 i Kbh. (b.v.) med fysioterapeut Gertrud (Rudie) Mackeprang, * 29.9.1904 på Frbg., d. af direktør for nationalmuseet M. *M. (1869–1959) og Ingeborg J. Winther (1872–1954).

Sin uddannelse som udøvende musiker fik A. ved Det kgl. danske musikkonservatorium 1914–17. Han virkede som orkestercellist men havde tidligt også dirigentansættelser: ved Dansk skolescene 1924–30, ved Det kgl. teater 1926–29 og ved Komediehuset 1929–30. Han var leder af amatørmandskoret Bel Canto 1932–38. Sin første tilknytning til Det kgl. teater fik A. 1931 som pianist (balletrepetitør), og 1934–66 var han operakorets daglige leder (syngemester). A. har gjort sig gældende som komponist i forskellige genrer: musik til skuespillene *Aladdin,* 1925, *Gildet på Solhaug,* 1925, *Prinsessen og det halve kongerige,* 1927, *Og Pippa danser* 1930, *Ansgar,* 1930, og til balletten *Nips,* 1921. Kammermusikken omfatter bl.a. en blæserkvintet *Suite i danserytmer, Sonate for bratsch og klaver,* 1931, *Interludium for fløjte, violin og cello,* 1936, en strygertrio, 1937, *Sonatina inversa for cello og klaver,* 1937 og to strygekvartetter, 1943 og 48. Desuden har han skrevet orkestermusik – bl.a. *Intrada festivo Ved ankomsten til en stor by,* 1938 og *Pigen fra Kaas,* 1941 – samt ca. 90 sange m.m. A.s musikalske stil er moderat moderne med udgangspunkt i fransk impressionisme. Tyngdepunktet i A.s virksomhed er efterhånden flyttet fra det produktive og kunstneriske til det kunstneriske og administrative, mest afgørende under hans 32-årige ansættelse ved operakoret på Det kgl. teater. – R. 1948. R[1]. 1958. □Foto.

Værkfortegnelse i Kgl. bibl. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Hans Riis-Vestergaard

Agger, Knud, 1895–1973, maler. * 26.9.1895 i Holstebro, † 2.2.1973 i Helsingør, begr. sst. F: lærer, senere overlærer i Holstebro Peder Vinkel A. (1864–1940) og Ingeborg Marie Pouline Bruun (1868–1941). ~ 7.5.1921 i Hornbæk med Ingeborg Stuhlmann, * 3.7.1896 i Helsingør (Skt. Olai), d. af skibsfører Albert Ludvig Bernhard S. (1850–1927) og Anna Gregersen (1851–1940).

Efter at have taget realeksamen kom A. i murerlære i Holstebro. Han dimitteredes fra teknisk skole i Kbh. til akademiet hvor han 1915 bestod adgangsprøven til bygningsskolen; efter okt. semester 1917 forlod han akademiet og uddannede sig herefter på egen hånd som maler. Han udstillede på Charlottenborg 1922–24, 1928 og 1931, på Kunstnernes efterårsudstilling 1931, på Grønningen som gæst 1932–33, på Den Nye Udstilling 1933 og på Corner- og Høstudstillingen 1936–37; 1939 medlem af Den frie udstilling. A. havde udstillet flere år uden at gøre sig synderlig bemærket før han 1930 placerede sig stærkt hos publikum og kritik med en beskeden udstilling hos en rammemager i en sidegade. Den blev en succes som hænger sammen med den reaktion mod modernismen som var vokset op i 1920erne og hvortil hans kunst svarede godt. Maleren Mogens Lorentzen skrev om ham i Politiken 20.5.1930 og fremhævede ham som jyde, nordbo og farvelyriker og at hans motiver var „af moderat præg: brokonstruktioner, kolonihaver ...". Han bemærker at A. giver et billede af Jylland som afviger fra det „forlorent dramatiske som er à la mode for øjeblikket", et hib til Jens Søndergaard og hans ekspressionisme. Man så også dengang gerne A. som et sidestykke til Johs. V. Jensen hvem han i øvrigt lignede i det ydre. A. var dengang uberørt af modernismen og interesserede sig især for Munch og van Gogh. Der er dog ikke tale om efterligning men om indtryk der førte til en mærkelig dobbelthed hos ham: på den ene side en melankolsk, forfinet, følelsesladet stil og på den anden side robuste, næsten grove skildringer af jævne motiver. Til disse hører en række billeder fra midten af 1930erne med motiver fra Jyllands vestkyst. Fra samme periode er de første billeder fra „Maryhill", hans hus ved Helsingør hvor han boede fra 1932. I dem skildres landlig sommeridyl og fredfyldt familieliv. Formaterne er gerne store, og en monumentalitet kan være tilstræbt som i *Aftensmåltidet,* 1937–39 (Esbjerg) svarende til særlige traditioner for Den frie udstilling som han blev medlem af 1939. Han udførte da også i disse år sine første større udsmykningsopgaver, nemlig til Struer gymnasium og til Søllerød rådhus, som indbyrdes vidt forskellige vidner om hans stadige eksperimenter med stil. Dette ses også af hans staffelibilleder fra 1940erne og videre frem da han malede dels nogle stemningsladede, næsten ekstatiske landskabsskildringer med motiver fra Venø, dels nogle opstillinger i kubistisk stil. Senere gav han sig til at dyrke en

anden form for halvabstrakt stil med „stenbilleder" hvor også en vis mysticisme er tilstræbt. Hermed føjedes endnu en facet til hans mangesidede og ikke nemt begribelige personlighed.

A.s kunst er vel repræsenteret på landets kunstmuseer især med hensyn til de ældre arbejder. Den kgl. kobberstiksamling har desuden en betydelig samling af hans tegninger. Foruden de ovenfor nævnte udstillede han på mange større udstillinger og havde adskillige separatudstillinger hos kunsthandlere foruden i Kunstforeningen i Kbh. 1939 og 1957. En stor retrospektiv udstilling afholdtes på Gentofte rådhus 1972. A. fik Eckersberg-medaljen 1928 og modtog adskillige legater og hædersgaver. □Selvportr., 1926 og 1927. Tegn. selvportr., 1955 (Kgl. bibl.). Foto.

Mogens Lorentzen i Politiken 20.5.1930. Poul Henningsen: Knud Agger, 1937 (Danske kunstnere, XX). Andr. Friis i Den frie udstillings katalog 1939. Aksel Rode: K. A., 1950 (Vor tids kunst). J. Zibrandtsen i Berl. tid. 25.5.1966. C. Houmark i BT 28.5.1930.

Henrik Bramsen

Aggerholm, Ellen, 1882–1963, skuespiller. * 11.4. 1882 i Kbh. (Holmens), † 11.4.1963 i Roskilde (Skt. Hans hosp.), begr. i Kbh. (Vestre). F: arkitekt Carl (Charles) Julius Sophus Abrahams (1838–93) og Vilhelmine Petersen (1852–1930). ~20.6.1903 i Holstebro med skuespiller Svend •A., * 19.1.1875 i Århus, fundet † 12.2.1940 i Kbh., s. af grosserer Mads A. (1836–91) og Antonia E. P. Reumert (1853–1926).

A., en broderdatter af teaterdirektør Severin •Abrahams, debuterede efter at have læst med Johs. Nielsen, 22.9.1901 i *Attester* på Folketeatret hvor hun straks indtog publikum ved sit for scenen fødte ydre. 1903 fik hun sit gennembrud som Käthi i *Hans Højhed.* Hun blev en naturlig, teknisk dygtig skuespillerinde der vandt megen popularitet som fremstiller af lystspillets unge borgerlige piger med drilsk humør og sunde begreber om tilværelsen (Estrid i *Lynggaard & Co.*). Fra 1908 virkede hun et par år ved Det ny teater, og 6.7.1911 debuterede hun som engelsktalende skuespiller på His Majesty's Theatre i London som Puk i *En Skærsommernatsdrøm*; senere udførte hun Kate i *The Manxman* og Glory i *The Christian,* begge af Hall Caine. Første verdenskrig afbrød hendes internationale engelske karriere, fra 1914 turnerede hun med sin mands selskab i de danske provinser og var fra 1917 i nogle år Odense teaters første kvindelige kraft. 1924–25 deltog A. i Thorvald Larsens turné hvor hun sejrede som Margrethe i Goethes *Faust.* Anmelderne begejstredes såvel over hendes ungdommelige skikkelse og hendes stemmes klang som over hendes formfuldendte og kunstneriske spil. Kort tid efter knyttedes hun til Casino hvor hun udførte et betydeligt repertoire *(Kameliadamen* og *Maria Magdalena* af Maeterlinck). Direktøren, Emanuel Gregers, fejrede hendes 25 års jubilæum med en turné hvor hun med stor succes spillede en af sine gamle roller (*Den grimme Kone*). Ved Axel Illums provinsturné foråret 1932 viste hun sine evner som Anna Boleyn i Kaj Munks *Cant* med viljestyrke og kunstnerisk temperament. På de københavnske scener optrådte hun nu i mindre roller for i 1947 at slutte sin scenekarriere på Frederiksberg teater. □Tegninger af Sophus Jürgensen, 1904–05 og ca. 1930 (bl.a. Teatermus.) samt af Jensenius, 1921 (Fr.borg). Foto.

Lit. se Aggerholm, Svend.

Klaus Neiiendam

Aggerholm, Svend Aage Alexandre Reumert, 1875–1940, skuespiller, teaterdirektør. * 19.1. 1875 i Århus, fundet † 12.2.1940 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: grosserer Mads A. (1836–91) og Antonia Elisabeth Ponsaing Reumert (1853–1926). ~20.6.1903 i Holstebro med skuespiller Ellen •A., f. Abrahams, * 11.4.1882 i Kbh. (Holmens), † 11.4.1963 i Roskilde (Skt. Hans hosp.), d. af arkitekt Carl (Charles) Julius Sophus A. (1838–93) og Vilhelmine Petersen (1852–1930).

A. blev student 1893 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade, tog n.å. filosofikum og debuterede efter at være forberedt af Emmanuel Larsen 19.1.1898 på Dagmarteatret som Bukkefod i *Klokken der sank.* Her og på Folketeatret hvor han virkede 1902–08 og brød igennem som prinsen i *Hans Højhed* viste han en af intelligens præget karakteriseringsevne, både af alvorlig og komisk art der fandt et fantasifuldt og redeligt udtryk. Efter 1908–10 at have medvirket ved Det ny teaters start (Napoleon i åbningsforestillingen *Den skønne Marseillanerinde*) drog A. sammen med sin kone til London og optrådte 1912–13 efter grundige sprogstudier på den litterære kabaret „The Love of the Golden Calf" med et dansk repertoire oversat til engelsk (bl.a. Wessel, H. C. Andersen, J. P. Jacobsen). 1914 dannede han sit eget selskab og rejste med et kunstnerisk, især engelsk repertoire i de danske provinser; 1917–21 var han direktør for Odense teater hvor han bl.a. med held indførte Maeterlincks „Den blaa Fugl" på den danske scene. Fra 1922 virkede han især som Dickens-fortæller og gav på morsom og fantasifuld vis ca. 800 *Aftener med Dickens* rundt om i landet. Senere (1927) stiftede han Dickens klubben der blev et led af „The Dickens Fellowship" i London. 1924–25 deltog

A. i Thorvald Larsens provinsturné hvor Goethes *Faust* blev turneens største kunstneriske indsats. A. havde iscenesat og spillede, sin alder til trods, selv Faust med liv og farve, mens hans kone spillede Margrethe. Da Axel Illum 1932 førte Kaj Munks *Cant* til provinsen viste A. sig som en fortrinlig Wolsey. Året efter (nov. 1933) fik han bevilling til sin egen turné, men da han 1935–36 vendte tilbage til direktørposten ved Odense teater blev det ham en bitter skuffelse både af personalemæssige og økonomiske grunde. Samme år blev han inspektør for „Skuespillerforeningens hus" på Bispebjerg i Kbh. □Mal. af Carl L. Nielsen (Teatermus.). Tegn. af Sophus Jürgensen (Fr.borg). Foto.

Edg. Høyer i Teatret VI, 1906 1–5. Robert Neiiendam: Folketeatrets historie, 1919. „Teatret" 1926. Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen, 1968. Samme: Teaterkunst på små scener, 1969. – Papirer i Teatermuseet.

Klaus Neiiendam (Robert Neiiendam)

Aggerskov, Christian Petersen, se **Agerskov, Christian Petersen.**

Aggesen, Sven, ca. 1185, historieskriver.
Ifølge A.s egne oplysninger må vi antage at han tilhørte den mægtige og formående Thrugotslægt der bl.a. fostrede landets to første ærkebiskopper, Asser og Eskil. Denne baggrund og A.s værkers litterære dannelseslag gør det sandsynligt at han har modtaget en del af sin uddannelse udenlands, rimeligvis i Frankrig. Senere har han haft nær tilknytning til Valdemar Is og Knud VIs hird, uden at det dog er muligt nærmere at bestemme hans livsstilling. Han meddeler selv at han deltog i de store vendertogter 1184–85. Vi kender fra A.s hånd dels en latinsk parafrase over vederloven som ærkebiskop Absalon og Knud VI ca. 1180 lod nedskrive på dansk, dels en kortfattet, ligeledes latinsk Danmarkshistorie der rækker fra kong Skjold til 1185. Kildemæssigt har forudsætningerne for dette arbejde ikke været de gunstigste. Selv om A. har rådet over enkelte skriftlige kilder (dog næppe Adam af Bremen) aner vi hvor vanskeligt det har været for ham at samarbejde det spredte og genstridige stof. For sagnhistoriens vedkommende er rygraden en genealogi med norrøn baggrund, for det meste blot en opregning af kongernes navne og deres slægtskabsforbindelser der fastslår at arvekongedømmet har gammel hævd i landet. Heroverfor står bredt udpenslede, men godt fortalte skildringer af Uffes tvekamp og Thyra Danebods bedrifter som vidnesbyrd om A.s interesse for forholdet til Tyskland der var aktuelt også på hans egen tid. National selvhævdelse er et vigtigt tema i hans fremstilling. Senere er det de indenrigspolitiske magtkampe der dominerer, og A. tager klart standpunkt for den sejrende fraktion. A.s værker ligger forud for Saxos og baner på flere punkter vej for dette. For tiden efter Sven Estridsen har Absalon angiveligt direkte bremset ham med henvisning til at Saxo ville give en udførligere skildring af dette tidsrum. Det er i denne sammenhæng værd at bemærke at han tydeligt betoner Valdemar Is store personlige indsats, modsat Saxo der helt har ladet denne træde tilbage for Absalon. Selv om begge forfattere med rette er karakteriserede som ideologiske penneførere for den ny og stærke kongemagt skimtes der her som enkelte andre steder polemik. A.s værker er ikke godt overleverede. De synes ikke at have spillet nogen rolle i den senere middelalderlige historieskrivning og blev først fremdraget og trykt af "Stephanius 1642 efter et nu tabt pergamenthåndskrift. Ved siden heraf findes teksten kun bevaret i en miserabel afskrift fra ca. 1620. A.s moderne udgiver, M. Cl. "Gertz, lagde sidstnævnte til grund for en skarpsindig, men naturligvis ikke i alle enkeltheder sikker rekonstruktion af originalen da han antog at Stephanius' udgave repræsenterede en vidtgående bearbejdelse fra slutningen af 1200-tallet. Der kan vistnok gives gode grunde for at der alligevel ikke har eksisteret to middelalderlige versioner af A.s værker, men at Stephanius selv, i et forsøg på at skabe en efter hans tids gældende normer læselig tekst har foretaget den omtalte bearbejdelse.

Udg. M. Cl. Gertz: En ny text af Sven Aggesøns værker, 1915. Samme: Scriptores minores I, 1917 (fot. optr. 1970) 55–63 94–114. Sven Aggesøns historiske skr. overs. af M. Cl. Gertz, 1916–17 (fot. optr. 1967). Erik Kroman: Den danske rigslovgivning indtil 1400, 1971 (Vederloven) 1–41.
Lit. C. Weibull: Saxo, Lund 1915. Sture Bolin: Om Nordens äldsta historieforskning, Lund 1931 53–62. Ellen Jørgensen: Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil år 1800, 1931 (fot. optr. 1960) 28–31. Inge Skovgaard-Petersen og Tage E. Christiansen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. Gordon Albøge i Festskrift til Kristian Hald, 1974 293–318. Erik Kroman: Saxo og overleveringen af hans værk, 1971 = Studier fra sprog- og oldtidsforskning 278. C. Weibull i Scandia, XLII, Lund 1976 26–29.

Karsten Christensen

Agnes, † 1304, dronning. Begr. i Ringsted k. F: markgrev Johan I af Brandenburg († 1266, ~ 1° med Sophie af Danmark, † 1247) og Jutta af Sachsen. ~ 1° 1273 med kong "Erik Klipping (ca. 1249–86). ~ 2° 1293 med Gerhard II af Holsten († 1312, ~ 1° med Ingeborg, d. af kong Valdemar af Sverige).
Den forbindelse, der var blevet knyttet mellem det askaniske hus og den danske kongeslægt da

markgrev Johan af Brandenburg ægtede Valdemar Sejrs datter fæstnedes i næste generation idet hans søn Albrecht 1269 ægtede Christoffer Is datter og hans datter A. blev givet til Christoffer Is søn Erik Klipping. 1262 blev den unge konge der sammen med sin moder var blevet taget til fange af den sønderjyske hertug i slaget på Lohede overgivet til markgreverne og måtte i to år opholde sig hos sine frænder der måske har været opmænd i striden og garanter for fredsbetingelsernes opfyldelse. Først i efteråret 1264 kunne Erik vende tilbage til sit land. Intet brev om vilkårene for hans frigivelse er bevaret, og det er kun en yngre tradition der melder at han havde måttet love at tage markgrevens datter uden medgift. 1273 kom A. til Danmark som Eriks brud; hun fødte sønnerne Erik og Christoffer, Valdemar der døde 1304, og to døtre der døde små 1283 og blev begravet i kirken i Odense Gråbrødrekloster som Erik og A. havde grundlagt og smykket. A. træder meget lidt frem i kong Eriks tid. Anderledes måtte forholdene blive efter drabet i Finderup da hun kom til at stå som kongemoder ved sin 12årige søns side. Brevene udgår nu i hendes navn såvel som i kongens. Det synes som hun straks har søgt støtte hos sin slægt og medlemmerne af det nordtyske landefredsforbund, Rostocker Landfrieden 1283, som Erik Klipping havde tiltrådt 1284; men naturligvis kan man ikke afgøre i hvad mål den politik der førtes i disse vanskelige år skyldes hende eller de kgl. råder. Da kong Erik var nitten år ægtede A. Gerhard II af Holsten, med hvem hun fik sønnen Johan den Milde. Hun opholdt sig dog jævnlig i Danmark; Falster og Lolland synes at have været henlagt til hende. Muligvis har hun bekostet udsmykningen af hvælvingerne i Skt. Bents kirke; på anden vis kan man næppe forklare det mærkelige forhold at hendes billede blev malet på fremtrædende plads i korsskæringshvælvet. □Kalkmal. fra ca. 1300 (Ringsted k.). Fremstillet på L. Frølichs tegn. „Erik Menveds ed" (Statens mus.).

Mogens Clemmensen: Ringsted kirke, 1927. Hugo Yrwing: Kungamordet i Finderup (Skrifter utg. av Vetenskapssocieteten i Lund, XXXXV), Lund 1954. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

*Ellen Jørgensen**

Agnes, 1249–ca. 1290, kongedatter. * 1249, måske på Skanderborg slot, levede 25.11.1288, men var † før 25.9.1295. F: kong *Erik Plovpenning (1216–50) og dronning *Jutta af Sachsen (ca. 1250). – Søster til *Jutta (ca. 1246–84).

A. var den yngste af Erik Plovpennings døtre og ca. ét år gammel da faderen blev dræbt. Hun opholdt sig vel den første tid hos sin mor, dronning Jutta, men da denne ægtede borggreven af Magdeburg forblev Agnes i Danmark og voksede op ved sin farbroder kong Christoffers hof. Ved hans bratte død 1259 måtte enkedronning Margrete Sambiria søge at klare en række politiske vanskeligheder, bl.a. Erik Plovpennings døtres arv. For de to yngste, Jutta og Agnes, forelå ingen ægteskabsaftaler. Et ægteskab mellem Agnes og rigets formynder hertug Albrecht af Braunschweig synes at have været overvejet. 1263 blev den fjortenårige prinsesse i sortebrødrenes kirke i Roskilde modtaget som novice. Planen var at grundlægge et kloster, og man valgte en af de ordener der midt i 1200-tallet var i stærk udvikling. Rundt omkring i landene stiftede fornemme kvinder nonneklostre, således også i Danmark, hvor grevinde *Ingerd få år tidligere havde grundlagt Skt. Clara kloster i Roskilde. Da ærkebispen og hans parti nærede franciskanske sympatier måtte hoffet af politiske grunde satse på dominikanerne. Efter indhentet pavelig tilladelse kunne klostret grundlægges, og ved en højtidelighed i Roskilde febr. 1264 aflagde A. kyskhedsløfte og lod sit lange hår klippe. Senere på året meddelte A. generalkapitlet i Paris at hun stillede det nye kloster under dominikanerordenens beskyttelse og anmodede om at få stillet nogle kyndige ordenssøstre til rådighed. Brevet slutter: „I dette kloster lover jeg at tjene Gud alle mine levedage i ordenens dragt og med lydighed mod ordenen." Således kom det nu ikke til at gå. Oprindelig var formentlig kun A. bestemt for klostertilværelsen, men da klosteret var kommet godt i gang, økonomisk sikret af hendes arvegods, traf hoffet den skæbnesvangre beslutning også at anbringe søsteren Jutta der. Hun afløste senere A. som priorinde, men havde for megen uro i blodet til at kunne affinde sig med et liv i kontemplation. Resultatet blev at begge søstre 1271 forlod klostret for ikke mere at vende tilbage. Kort før sin død 1282 erklærede enkedronning Margrete i et brev fra Rostock at hun intet ansvar havde for prinsessernes handlinger, og at de fuldstændig frivilligt havde taget sløret.

A.s skæbne de første 15 år efter sin tilbagevenden til verden er ukendt, men sine sidste år synes hun at have tilbragt på Sjælland i god forståelse med både gejstlige og verdslige myndigheder. 1286 skænkede hun gods i Hesselby til Sorø kloster og 1288 gods i Bukkerup til Clara kloster. Hun sikrede gaverne ved at lade dem skøde på landstinget efter først personligt at have foretaget skødning ved Skt. Magnus' alter i Roskilde domkirke i biskop Ingvars nærværelse. Agnete klosters protester var indtil videre resultatløse. Efter A.s død kom klostret yderligere ud for

overgreb fra hendes slægtninge. Ved Hindsgavlforliget 1295 blev striden om arven efter prinsesserne afgjort, og Erik Menved tilbagegav Agnete kloster en betydelig godsmængde, men først ca. 20 år senere opgav Juttas og A.s arvinger endeligt deres godskrav. A.s mest varige betydning blev at hendes klosterstiftelse var indviet til hendes navnehelgen, den romerske jomfrumartyr som også blev værnehelgen for det senere kloster på Gavnø. Fra kongeslægten bredte navnet Agnes sig til de øvrige stænder og bevaredes som et ikke ualmindeligt pigenavn lige til forrige generation.

Kilder. Diplomatarium dan. (og Danm.s riges br.) 2 r. I nr. 367 385 401 418 421 og 454, II nr. 174, III nr. 51 228–29 315 og 328, 1938–41.
Lit. Thelma Jexlev: Fra dansk senmiddelalder, 1976 24–25. Samme i Hist. årbog for Rosk. amt, 1977 27–40. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977 25f 71–73 88–89.

Thelma Jexlev

Ahlefeldt
Holstensk uradel
Benedict *A. (–1348–1404–) var ~med Catharine, der muligvis var datter af drosten Claus *Limbek. Joachim *A.s (1646–1717) datter Mette Catharine var ~med gehejmeråd Ferdinand Anton greve *Danneskiold-Laurvig. Cai *A. (1591–1670) var ~2° med Sophie Rantzau, der var d. af statholder Gert *R., og som var ~1° med officeren Wolf Heinrich *Baudissin. Hans datter Margarethe Øllegaard A. var ~med landråd Ditlev *Brockdorff. Claus *A. (1614–74) var ~2° med Elisabeth Sophie Gyldenløve, d. af *Christian IV og Vibeke *Kruse. Hans *A. (ca. 1440–1500) var ~1° med Elsebe Rosenkrantz, d. af hofmester Erik Ottesen *R. Frederik greve *A. (1623–86) var ~1° med Margrethe Dorothea rigsgrevinde Rantzau, d. af overstatholder Christian rigsgreve *R. Hans søstre Mette A. og Bertha A. var ~hhv. gehejmeråd Godske *Buchwald og officeren Hans von *Løwenhielm. Hans datter Sophie Amalie A. var ~med hertug *Frederik Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg. Frederik greve *A. (1662–1708) var ~1° med Christiane grevinde Gyldenløve, d. af *Christian V og Sophie Amalie *Moth, og ~2° med Ermegaard Margrethe komtesse Reventlow, d. af storkansler Conrad greve *R. Carl greve *A. (1670–1722) var ~Ulrikke Antoinette grevinde Danneskiold-Laurvig, d. af statholder Ulrik Fr. *Gyldenløve. Frederik greve *A. (1702–73) var ~Bertha von Holstein, d. af overhofmarskal Chr. Fr. v. *H. Carl William greve *A.-L. var ~Elisabeth komtesse Danneskiold-Samsøe, d. af teaterchef Christian greve *D.-S.

Louis Bobé: Slægten Ahlefeldts historie I–VI, 1897–1912. Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 15–208.

Nils G. Bartholdy

Ahlefeldt, Benedict II, ca. 1300–ca. 1360, kgl. råd. S. af Benedict I A. († tidligst 1341). ~Benedicte af Sædinge, † 13.3.1360 på Sædinge. – Far til Benedict III *A.
Allerede A.s far, slægtens stamfar, forekommer i dansk tjeneste. Selv nævnes han tidligst 1333 blandt grev Johans riddere men efter de holstenske grevers forlig med Valdemar Atterdag trådte han i dennes tjeneste og hørte navnlig i årene 1349–53 til kongens mest betroede rådgivere; således deltog han i hans felttog og forhandlinger i Tyskland 1349–50. 1355 forsøgte han med kongelig understøttelse at erobre Langeland fra hertug Valdemar af Sønderjylland. Under belejringen af Tranekær overraskedes han imidlertid af hertugen og kom i stor fare, men undsattes ved kongens personlige indgriben. Han skrev sig til Grimstrup på Lolland hvor han havde adskilligt gods i pant, bl.a. Ålholm som han 1359 oplod til kongen. Han levede endnu aug. 1360 men er sandsynligvis død snart efter.

Louis Bobé: Slægten A., I, 1912 31–36. Danm.s adels årbog, 1929 II 27. – Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, 1962 fl. st.

*Henry Bruun**

Ahlefeldt, Benedict III, –1348–1404–, kgl. råd. S. af kgl. råd Benedict II *A. (ca. 1300–ca. 1360). Synes at have været ~1° med Ide, d. af Hartvig Krummedige og Sophie Pedersdatter Stygge. ~2° med Catharine (levede 1368), muligvis d. af drosten Claus *Limbek († ca. 1370) og Ide.
A. nævnes tidligst 1348. 1360 købte han Hagenskov på Fyn og i de følgende år forekommer han flere gange blandt kongens råder; som sådan deltog han således 1364 i forhandlingerne med Hansestæderne. 1368 sluttede han sig til de oprørske stormænd men optoges 1373 i Flensborgforliget. 1376 sluttede han sig til den mecklenburgske tronprætendent, og efter dennes nederlag synes han at have trukket sig tilbage fra dansk politik; fra nu af til sin død nævnes han oftest i tilknytning til de holstenske grever. Sine danske besiddelser – foruden Hagenskov og Næsbyhoved havde han ligesom faderen adskilligt gods på Lolland og Falster som pant eller ejendom – afhændede han efterhånden, således indløste dronning Margrete 1389 Næsbyhoved som han havde haft i pant for 9000 mk, og 1396 solgte han dronningen Grimstrup og Hagenskov med alt andet gods han havde „i Danmarks kongedømme" dog Bendstrup i Jylland undtaget. 1398 tilbagebetalte dronningen ham og hans

Tavle I

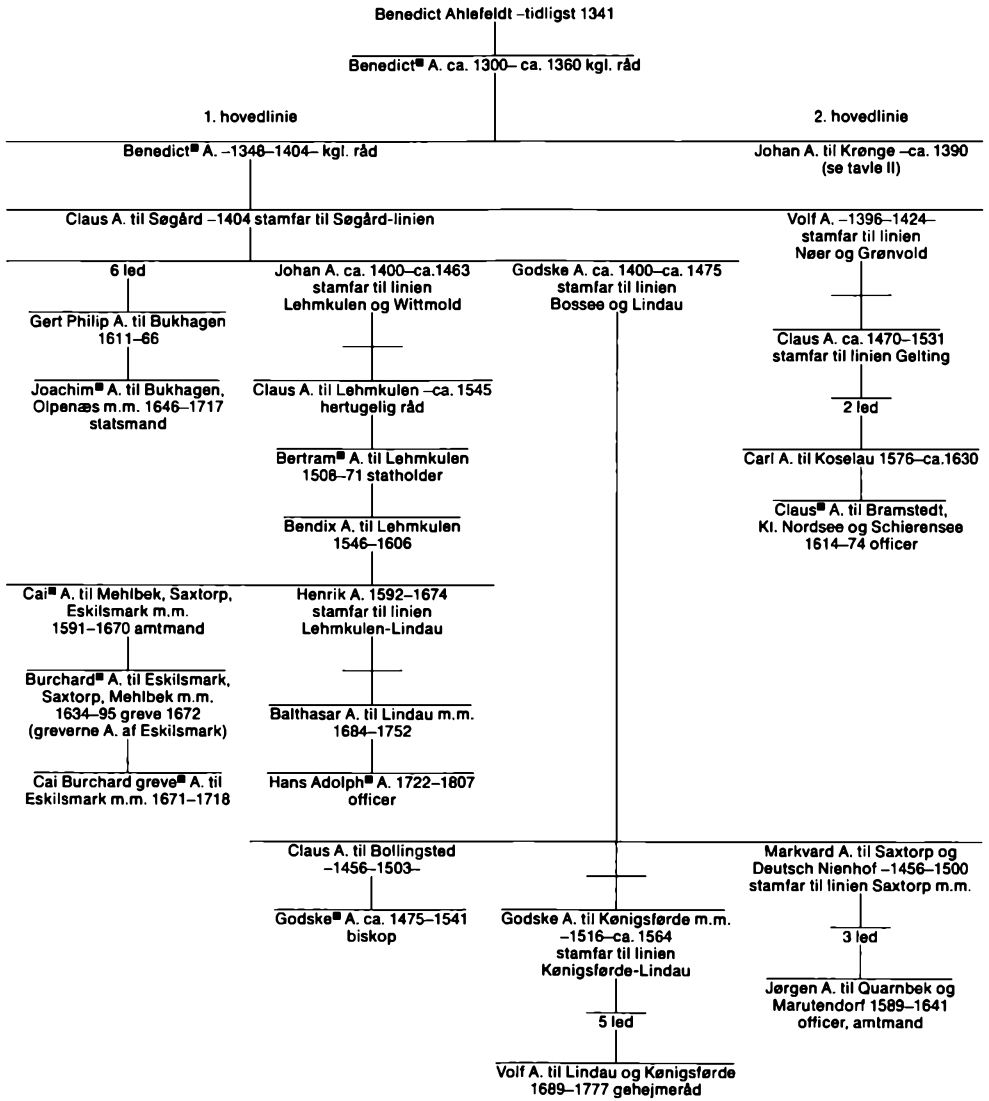

sønner 7.900 mk. Han forekommer sidste gang 1404.

Louis Bobé: Slægten A. I, 1912 37–43. Danm.s adels årbog II, 1929 28.

*Henry Bruun**

Ahlefeldt, Bertram, 1508–71, statholder i hertugdømmerne. * 1508, † 16.4.1571 på Ryd kloster. F: Claus A. til Lehmkulen († ca. 1545) og Dorothea Pogwisch. ~20.7.1541 i Itzehoe med Dorothea Rantzau († tidligst 1585), d. af Povl R. til Hohenfelde (ca. 1481–1521) og Abel Breide († 1533).

Første gang man hører om A. er da han 1534 ved Nyborgs overrumpling tillige med den øvrige besætning toges til fange af grev Christoffers folk. Først ved Kbh.s overgivelse 1536 kom han fri. Tre år efter afløste han, kun 30 år gammel, Breide Rantzau som lensmand på Sønderborg og Christian IIs fangevogter. Det var i en ung alder at få en så betroet stilling, men han viste sig

Tavle II

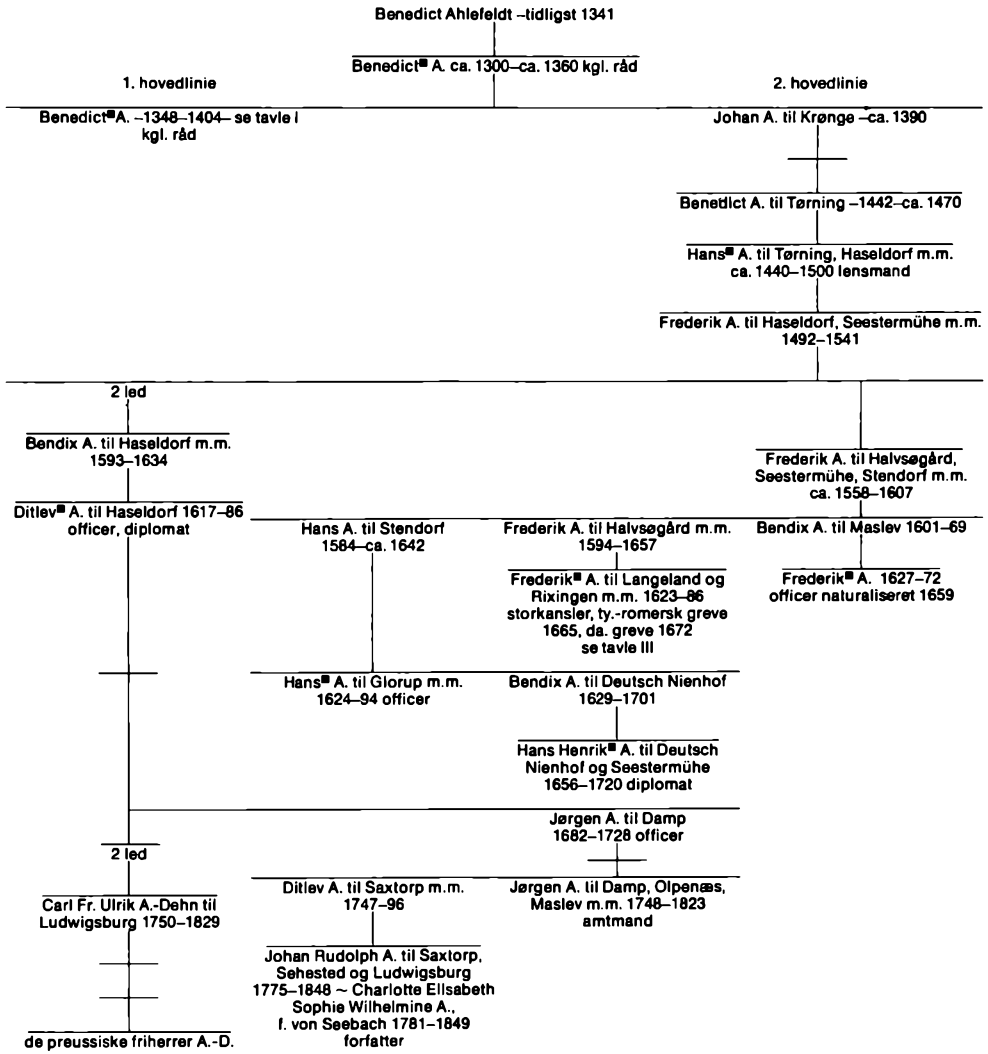

den fuldt voksen. Christian III der overensstemmende med sin sagtmodige karakter ønskede sin fætter behandlet med lempe fandt i A. den ideelle fangevogter for den lunefulde og urolige ekskonge. A. forblev på sin post indtil Christian II endelig 1549 kunne overflyttes til Kalundborg, og s.å. ombyttede han Sønderborg med Nordborg. I de følgende år benyttede kongen ham tit i vigtige forhandlinger, og 1553–56 var han statholder i hertugdømmerne. Under Ditmarskertoget 1559 var han medlem af krigsrådet og i kampen ved Heide reddede han Frederik IIs liv. Han stod følgelig i høj gunst hos denne og forlenedes 1560 både med Flensborghus og Ryd kloster. Lige til sin død hørte han til kongens mest betroede holstenske råder.

Danske mag. 4.r. III, 1871 41. – Louis Bobé: Slægten A., II, 1912 73–80. Danm.s adels årbog, 1929 II 44.

*Astrid Friis**

Ahlefeldt, Burchard, greve, 1634–95, overlanddrost. * 4.10.1634, † 9.9.1695. F: Cai *A. til Mehlbek (1591–1670) og Margrete Rantzau (1604–47). ~ 13.3.1664 på Saxtorp med Dorothea Rumohr,

Tavle III

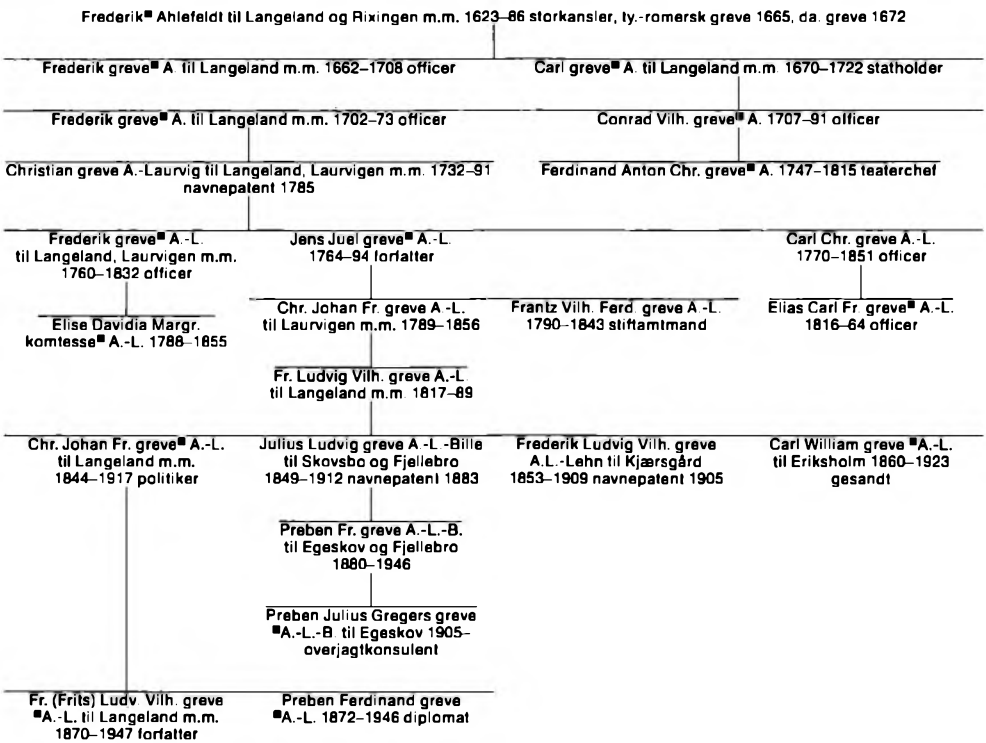

* 20.8.1647, døbt 24.9. i Kiel, † 7.9.1686 på Saxtorp, d. af Hans R. til Runtoft og Borghorst (1606–73, ~1° med Dorothea A., 1622–43) og Elisabeth A. (1625–53). – Far til Cai Burchard *A.

Efter faderen arvede A. Eskilsmark, Saxtorp, Ornum og Stubbe i Svans, Kolmar, Mehlbek og Kampen i Holsten hvorved han blev en af sin tids og sit lands største ejendomsbesiddere. 1653 rejste han udenlands, studerede 1654 i Tübingen, med sin stedbroder Heinrich Günther v. Baudissin. Som dronning Sophie Amalies kammerherre deltog han 1663 i hoffestlighederne i anledning af kurprins Johan Georg af Sachsens trolovelse med prinsesse Anna Sophie. 1664 udnævntes han til kgl. landråd i hertugdømmerne, og 7.5.1672 blev han ophøjet i den arvelige danske grevestand uden at han dog nogen sinde oprettede noget grevskab. 1681 blev A. overlanddrost i Oldenburg og Delmenhorst efter grev Anton af Aldenburgs død, en stilling han beklædte indtil 1692. Trods sine store besiddelser var A. ved sin pragtsyge og ødselhed stærkt hæmmet af pengeforlegenhed. 1677 kunne han ikke rejse et lån og efterhånden måtte han sælge en stor del af sine ejendomme, således slægtens gamle ejendomme Saxtorp og Mehlbek. – Hv.R. 1671. □Mal. (Fr.-borg).

Louis Bobé: Slægten A., III, 1903 36. Danm.s adels årbog, 1929 II 52. – Voss' ekscerpter i Rigsark.

*L. Laursen**

Ahlefeldt, Cai, 1591–1670, amtmand, landråd. * 27.6.1591, † 6.9.1670, begr. i Slesvig domk. F: Bendix A. til Lehmkulen (1546–1606) og Øllegaard Rantzau (1556–1619). ~1° 1619 i Itzehoe med Margrete Rantzau, * 4.8.1604 i Flensborg, † 30.8.1647 i Kiel, d. af Markvard R. til Saxtorp, Eskilsmark og Ornum (1571–1611) og Dorothea Ahlefeldt til Heiligenstedten, Kolmar og Drage (1586–1647, ~2° 1614 med Ditlev Rantzau til Panker og Clamp, 1577–1639). ~2°, bevilling 21.7.1648 med Sophie Rantzau, * 1620, † nov. 1697, begr. i Slesvig domk. (~1° 1633 med general Wolf Heinrich v. *Baudissin, 1579–1646), d. af statholder Gert *R. (1558–1627) og Dorothea Brockdorff († 1629). – Far til Burchard *A.

A. immatrikuleredes ved universitetet i Rostock og studerede tillige ved universiteterne i Jena, Padova og Angers; var 1608 i Tübingen, april 1609 i Sedan og 1611 i Venedig. 1614–18 var han

hofjunker. Ved sit ægteskab 1619 kom A. der fra sin moder havde arvet Mehlbek i besiddelse af godserne Saxtorp, Eskilsmark, Ornum og Kolmar. Senere købte han Knoop, Seekamp og Bülk i Dänischwohld, men disse solgtes 1631 til Christian IV da fæstningen Christianspris skulle anlægges. Det var ikke mindst i kraft af sin godsrigdom og sin evne til at forstrække Christian IV økonomisk at A. kom til at spille en så fremtrædende rolle i politisk og administrativ henseende. 1619 var han udsending på den nedersachsiske kredsdag, 1621 blev han amtmand i Flensborg, 1627 kgl. landråd i hertugdømmerne og 1628–30 var han krigskommissær i Glückstadt. I kejserkrigens første år lånte han Christian IV betydelige beløb og var sammen med Henrik og Ditlev Rantzau kongens største private kreditor. 1628 nægtede han sammen med de nævnte kongen yderligere kredit således at denne for at skaffe yderligere midler til krigens fortsættelse var henvist til det danske rigsråd og dettes betingelser. Da Christian IV og rigsrådet 1631 var kommet overens om anlægget af fæstningen Christianspris på den slesvigske side af Kielerfjord på jord, som ejedes af A., afviste denne det tilbudte mageskifte og ville kun sælge kontant for 170.000 rdl. for de tre godser Knoop, Seekamp og Bülk, hvilket beløb måtte udredes ved en overordentlig stænderkontribution i Danmark. A.s holdning og den høje pris må formentlig ses på baggrund af hans i forvejen meget betydelige tilgodehavender hos Christian IV. 1634 blev han medlem af den kommission der 1636 gennemførte revisionen af landretordningen. 1638 blev han generalkrigskommissær ved de kgl. tropper i hertugdømmerne, en stilling han fortsat beklædte under krigen 1643–45. I begyndelsen af 1644 blev han medlem af det på hans eget initiativ oprettede krigsråd i Glückstadt, der skulle koordinere krigsførelsen i Holsten. Ved hertug Frederiks (senere Frederik III) tog op i Jylland dec. 1644, der blot førte til Ribes generobring, frarådede han at man vovede sig længere op i Jylland og kom derved i modsætning til rigsmarsk Anders Bille. Efter fredsslutningen søgte han afsked som generalkrigskommissær men efter Frederik IIIs tronbestigelse blev han medlem af det nyoprettede regeringskancelli i Glückstadt. 1649 ombyttede han Flensborg amt med Haderslev amt som han havde til sin død. Ved krigsudbruddet 1657 blev han pånyt generalkrigskommissær i hertugdømmerne og varetog med dygtighed sine forretninger, hvis store vanskeligheder både i forholdet til fjenden og til de allierede tropper afspejler sig i hans indberetninger og breve.

Livet igennem havde A. nær tilknytning til det danske kongehus og var navnlig en overgang blandt Frederik IIIs mere betydelige rådgivere. Trods denne tilknytning tog han 1642 stændernes parti i den strid der foranledigedes af Syndikus Krauthoff, og i økonomiske spørgsmål kunne han optræde stejlt over for kongen som det skete i 1628 og 1631. På den anden side må det ikke glemmes at han i flere tilfælde navnlig i forbindelse med sin virksomhed som generalkrigskommissær under krigene 1643–45 og 1657–60 forstrakte kongen med betydelige midler uden noget fornuftigt håb om nogensinde at få pengene igen. – Hv. R. 1634.

Louis Bobé: Slægten A. III, 1903 25–35, Danm.s adels årbog 1929, II 47. S. Heiberg i Hist. tidsskr. 13, III, 1976 29 42.

Steffen Heiberg

Ahlefeldt, Cai Burchard, greve, 1671–1718, gehejmeråd. * 13.8.1671, † 21.12.1718 i Kbh., begr. i Slesvig domk. F: greve Burchard *A. (1634–95) og Dorothea Rumohr (1647–86). ~ca. 1700 (Facultas testandi 9.7.1698) med Charlotte Amalie von Holstein, * 28.7.1681 i Kolding, † 24.11.1752 på Eskilsmark, d. af oberstløjtnant Adam Christopher v. H. (1631–90) til Netzeband og Buchholz og Catharina Christine Reventlow (1647–1704).

A. blev 1692 ritmester reformé i 1. jyske nationale rytterregiment i kejserlig sold i Ungarn, s.å. virkelig ritmester, 1694 major. 1698 overgik regimentet i polsk sold, og A. udnævntes til oberstløjtnant. 1700 blev han oberst og chef for det af ham hvervede A.ske kyradsérregiment der 1701 overførtes til det danske auxiliærkorps i engelsk-hollandsk sold i Brabant. 1704 fik han afsked ifølge ansøgning. Efter faderen ejede han Stubbe, generhvervede allerede 1696 Ekilsmark med Ornum og Bystorp og senere Saxtorp. Stubbe solgte han 1717. Ved inddragelsen af den gottorpske del af hertugdømmerne 1713 udnævntes han til amtmand over Kiel-Bordesholm og Neumünster, blev s.å. medlem af det nyoprettede feltkommissariat, 1716 medlem af landetatens generalkommissariat, i hvilket feltkommissariatet indlemmedes. S.å. fik han rang i sæde og gang for sig og hustru som lensgreve. 1718 blev han meddirektør i generalpostamtet, men synes kort efter at være faldet i unåde og forlod hoffet i marts. A. var en nidkær embedsmand, en varmhjertet patriot og dygtig finansmand. „Hele Fædrelandet mister her en sand og oprigtig Ven", skev Otto Blome ved hans fald. – Kammerherre 1705. Gehejmeråd 1717. – Hv. R. 1713.

Jahrbücher für die Landeskunde Schlesw., Holst. und Lauenb., X, 1869 115. Louis Bobé: Slægten A., III, 1903

40. Danm.s adels årbog, 1929 II 52. – O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration II, 1976.

*H. Hjorth-Nielsen**

Ahlefeldt, Carl, greve, 1670–1722, statholder. * 25.4.1670 på Hartenburg, † 7.9.1722 på Gråsten, begr. i Tranekær k. F: storkansler Frederik *A. (1623–86) og grevinde Marie Elisabeth Leiningen-Dagsburg (1648–1724). ~ 2.3.1702 i Hamburg med grevinde Ulrikke Antoinette Danneskiold-Laurvig, * 6.1.1686, † 30.9.1755 i Altona, d. af statholder Ulrik Frederik *Gyldenløve (1638–1704) og komtesse Antoinette Augusta af Aldenburg (1660–1701). Far til Conrad *A. og Frederik *A. (1702–73). – Halvbror til Frederik *A. (1662–1708).

Storkansleren lod sin søn få en omhyggelig undervisning. 1684–86 rejste han i udlandet med Nikolai Henrik Masius, en broder til den bekendte teolog og senere regeringspræsident i Glückstadt, som hovmester. Efter sin hjemkomst blev han nøje knyttet til den kgl. familie. 1692 var han i kronprins Frederiks følge på dennes rejse til Tyskland, Frankrig og Italien, 1695 blev han kammerherre, og 1696 betroede Christian V ham stillingen som guvernør og hovmester for sin yngre søn, prins Carl, på dennes rejse til udlandet, som afløser af Johan Georg Holstein. I arkivet på Tranekær bevares endnu en række breve som dronning Charlotte Amalie har skrevet til ham under denne rejse der varede i omtrent 4 år og gik gennem Tyskland, Schweiz, Frankrig, Italien og Holland. Efter hjemkomsten 1699 fik han en række høje hofstillinger. Allerede 1699 blev han overkammerherre og overhofmester for ridderakademiet i Kbh., det sidste til 1703. 1700 blev han tillige overstaldmester. Samtidig med at A. indtog disse fornemme stillinger kom han, som det synes, til at stå den unge konge Frederik IV personlig nær, og han nævnes ved siden af Christian Gyldenløve som hørende til dennes fortrolige omgang, således at i sammenligning med dem både storkansleren Conrad Reventlow og gehejmeråd Chr. S. Plessen kom til at træde i skygge. Højer sigter A. såvel som Christian Gyldenløve for rolig at have set på at kongen 1703 gjorde sig skyldig i bigami ved at ægte frøken Viereck til venstre hånd.

Medens A. hidtil nærmest havde levet som den fornemme hofmand trådte han 1704 ind i de høje civilembedsmænds rækker ved at blive præsident for kommercekollegiet, fra 1708 for politi- og kommercekollegiet. 1710 fik han endogså sæde i konseillet hvor han afløste Christian Lente der afskedigedes, formodentlig fordi han havde været mod Danmarks deltagelse i den store nordiske krig. Som medlem af konseillet havde A. i forbindelse med sine kolleger Otte Krabbe og Christian Sehested 1711 det hverv at lede regeringen i Kbh. under pesten, medens kongen personlig tog ophold i Kolding. Efter at pesten havde varet et par måneder tog de tre konseilsherrer dog med kongens tilladelse ophold på Jægersborg slot for at være nogenlunde sikre mod smitte. Allerede 1712 blev A. dog fjernet fra konseillet. Han havde tidligere stået på en noget spændt fod med storkansler Reventlow, og efter dennes død 1708 vedblev der at være rivninger mellem ham og den reventlowske familie. Da dennes indflydelse atter voksede efter at Frederik IV 1711 havde forelsket sig i Anna Sophie Reventlow måtte A. vige pladsen i konseillet. Dette skete dog på en i det mindste tilsyneladende hædrende måde, idet han blev udnævnt til statholder i Slesvig og Holsten. Denne stilling beklædte han lige til sin død, og som statholder kom han til at spille en fremtrædende rolle ved arvehyldingen af Frederik IV i Slesvig 4.9.1721. A. havde som yngste søn efter faderen arvet rigsgrevskabet Rixingen og baroniet Mörsberg i Lothringen som han dog afhændede 1703. Da begge de ældre brødre døde barnløse arvede han efterhånden også disses besiddelser: grevskabet Langeland, godserne Søgård, Gråsten, Ballegård, Grøngrøft og Årup i Slesvig og die Wildniss ved Glückstadt. 1703 købte han en del af det tidligere krongods i Kalundborg len, som Frederik III 1664 havde solgt til Gabriel Marselis, af dennes søn Frans Marselis. Han nedlagde her landsbyen Østrup og dannede heraf herregården Østrup, det senere Lerchenborg. – Trods disse store besiddelser og A.s høje embedsstillinger var hans formuesforhold slette, og ved hans død var hans bo konkurs. I de følgende år måtte boet sælge alle godserne med undtagelse af selve grevskabet Langeland der endda var stærkt forgældet. – Gehejmeråd 1703. – Hv.R. 1698. Bl.R. 1703. □Min., kopi efter denne som mal. (Tranekær).

O. H. Moller: Nachr. von dem Geschl. d. v. Ahlefeldt, 1771 437–99. Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 55–65. Danm.s adels årbog, 1929 II 182. – F. Ahlefeldt-Laurvig: Prins Carls rejse, 1925. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 II, 1975.

*L. Laursen**

Ahlefeldt, Claus, 1614–74, officer. * 2.9.1614 på Gelting, † sidst i jan. 1674, begr. i Skt. Nikolai k. i Kiel. F: Carl A. til Koselau (1576–† før 1634) og Beate Breidesdatter Rantzau (ca. 1590–1657). ~ 1° med Catharina Qualen, * ca. 1610, † 10.1.1639 i Lübeck, d. af amtmand i Flensborg, kgl. råd Otto Q. (1566–1620) og Dorothea Rantzau (1566–1621). ~ 2° 18.6.1648 med Elisabeth

Sophia Gyldenløve, * 1633, † 20.1.1654, d. af *Christian IV (1577–1648) og Vibeke *Kruse († 1648). ~ 3° 1.3.1655 med Anna Hedevig Buchwald, * 4.1.1629, † 14.12.1695 på Klein Nordsee, d. af Daniel B. til Schierensee (1599–1674) og Margrethe Ahlefeldt (1606–54).

Efter udenlandsk krigstjeneste var A. hofjunker hos Christian IV 1636–39 og 1638 fik han pas til Italien. 1642 blev han knyttet til et dansk regiment og 1643 trolovet med prinsesse Elisabeth Sophia. Oberstløjtnant 1643, oberst 1644. Lensmand på Kalø 1645–48, udnævnt til guvernør i Glückstadt 1648. Generalvagtmester (generalmajor) 1651–53, generalløjtnant 1659 og dec. 1660 general af infanteriet, assessor i det nyoprettede krigskollegium og medlem af generalitetet. 23.12.1660 øverstbefalende over hæren i Norge. Jan. 1662 tillige amtmand i Trondheim og jan. 1666 chef for det nyoprettede nordjyske nationale infanteriregiment og fung. generalinspektør for infanteriet i Jylland og hertugdømmerne. Fra 4.6.1667 til 1.5.1671 guvernør i Nyborg og amtmand i Nyborg amt. 28.4.1669 udnævntes han til feltmarskal. Det hedder sig at A. i en ung alder blev „Spitzdreng" hos en kejserlig officer hos hvem han opdroges til kriger. Han skal have deltaget i arvefølgekrigen om Mantova og være indtrådt som volontør i Wallensteins hær 1634, men allerede i maj s.å. findes han indskrevet ved universitetet i Leiden. Juli 1635 ankom han til Paris, og 1636 rejste han til Danmark. Han deltog i Torstenssonkrigen og var med i general F. Bauers natlige overfald på Itzehoe. I slutningen af 1644 fulgte han ærkebispen af Bremen (senere Frederik III) på toget til det sydlige Jylland og var 30.12. med i stormen på Riberhus. Den gamle Christian IV nærende en ubetinget tillid til ham, men han kom i et stadig mere spændt forhold til „svigersønnernes" parti (Corfitz Ulfeldt, Hannibal Sehested, Pentz osv.). Kort før kongens død afgav han sin forlening og blev udnævnt til guvernør i Glückstadt hvor svigermoderen Vibeke Kruse boede; men da han efter Christian IVs bisættelse 3.3.1648 ankom til fæstningen fik han de ændrede forhold at føle idet Christian Pentz der var gift med en af Kirstine Munks døtre rent ud nægtede at respektere den afdøde konges ordre, ligesom han mødte andre fortrædeligheder under Corfitz Ulfeldts styrelse. Efter sit bryllup tænkte han på at gå i kejserlig tjeneste, men Frederik III der ville udnytte hans had til „svigersønnernes" parti holdt ham tilbage, og sammen med Ulrik Christian Gyldenløve blev han snart den nye konges pålideligste mand. I pant for medgift havde han 1647 fået godserne Rohlsdorf og Niendorf. Ved skiftet efter Vibeke Kruse 1649 erhvervede han godset Bramstedt, og n.å. lykkedes det ham af sin moders fallitbo at erhverve endnu en holstensk ejendom, Klein Nordsee. Med sin tredje hustru kom han senere i besiddelse af hendes slægts familiegods Schierensee. Febr. 1657 besluttedes krigen mod Sverige, og juni deltog A. i Anders Billes tog i stift Bremen. Efter rytteriets tilbagetog til Frederiksodde og Fyn fik A. i sept. kommandoen over det holstenske rytteri på Fyn. Et planlagt fremstød på halvøen fra Fyn med rytteriet under A.s overanførsel måtte opgives da Frederiksodde faldt. Ved fredsslutningen aug. 1658 opholdt A. sig i hertugdømmerne og blev taget til fange. Under transporten fra Pinneberg til Stade blev han imidlertid udfriet, og det lykkedes ham at slippe ind i Kbh. hvor han ved Ulrik Christian Gyldenløves død blev udnævnt til generalløjtnant 1659. I stormnatten 10.–11.2. havde han kommandoen på strækningen fra Slotsholmen til hen mod Helmers bastion hvor han ledede forsvaret og ikke sparede sig selv. Det var således ham som med egen hånd stødte den svenske kaptajn ned der som den første besteg brystværnet. Efter den afslåede storm fik han til opgave at organisere og føre de tropper der kunne rejses i Jylland. Efterhånden rensedes Nørrejylland for fjender, og A. opnåede forbindelse med kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg der havde hovedkvarter i Viborg. Efter Frederiksoddes tilbageerobring søgte han at formå kurfyrsten til at gå over til Fyn, men den transportflåde som samledes i Ebeltoft vig blev ødelagt af svenskerne, og da den ventede hjælp fra hollænderne udeblev forlod kurfyrsten landet og efterlod kun et mindre korps under feltmarskal Eberstein. Under disse omstændigheder søgte A. med endnu større iver at rejse tropper på halvøen. Derefter drog han til Kiel for at melde sig hos Hans Schack, med hvis tropper han landede ved Kerteminde. I slaget ved Nyborg 14.11.1659 førte A. infanteriet i Schacks korps og stormede fjendens stillinger foran skovene ved Bavnergård (Juelsberg). Efter Fyns erobring overtog han kommandoen på øen men vendte snart tilbage til Nørrejylland for at overtage den militære overledelse der. Efter udnævnelsen til øverstkommanderende i Norge levede han i Trondheim hvor han fra jan. 1662 var amtmand. Imidlertid var Ulrik Frederik Gyldenløve blevet statholder i Norge, og det kom mellem disse to til idelige rivninger, så A. anmodede om at få en anden post hvilket dog først lykkedes i jan 1666. Inden dette skete kom han til at gribe ind over for den engelske eskadre der på Bergens Våg søgte at bemægtige sig en hollandsk handelsflåde som havde søgt ly her. A. handlede i denne sag helt korrekt, udvidende som han var om den

danske regerings forræderi imod nederlænderne. Ved sin tilbagekomst til Danmark blev A. chef for det nyoprettede nordjyske nationale infanteriregiment, og desuden fungerede han som generalinspektør for infanteriet i Jylland og hertugdømmerne. Han sendtes 1667 sammen med dr. Conrad Hesse til grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst for at tage dem i besiddelse for den danske konge efter grev Anton Günthers død. 21.7. s.å. tog han på ridebanen ved slottet befolkningen i ed på Frederik IIIs vegne.

A. havde ved alle forefaldende lejligheder vist sig som en tapper soldat og en dygtig fører. I sin stilling som generalinspektør virkede han med iver og et godt resultat for at dygtiggøre hæren til den krig som Christian V forberedte til de skånske landsdeles tilbageerobring. Han var en omgængelig og vennesæl natur der forstod at fremkalde det gode hos sine undergivne, og han nærede en virkelig og dyb interesse også for den menige soldat. Skønt på mange måder knyttet til Holsten gik han samvittighedsfuldt op i sin gerning som dansk-norsk embedsmand. Bl.R. 1663. □Mal. i hel figur (hos grev Schmiedegg i Gmunden), formentlig kopi efter A. Wuchters, 1646. Mal. (Altenhof). Min. (Fr.borg, identitet tvivlsom).

Louis Bobé: Slægten A., IV, 1901 20–41 og i Mindeskrift 10.–11. februar 1659, 1909. Danm.s adels årbog, 1929 II 117. P. W. Becker: Saml. til Danm.s hist. under Frederik III, 1847–57. K. C. Rockstroh i Svendborg amt, 1909. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under Svenskekrigene, 1973. – Voss' ekscerpter i Rigsark.

Finn Askgaard (Rockstroh)

Ahlefeldt, Conrad Vilhelm, greve, 1707–91, officer. Døbt 21.9.1707 i Kbh. (Slotsk.), † 26.7.1791 i Rendsborg, begr. sst. F: statholder greve Carl *A. (1670–1722) og grevinde Ulrikke A. Danneskiold-Laurvig (1686–1755). ~ 24.2.1739 i Kbh. (Garn.) med Vilhelmine Hedevig Antoinette v. Gram, * 29.11.1711 i Varel, Oldenburg, † 30.5.1790 i Rendsborg, d. af gehejmeråd, overjægermester Friedrich v. *G. (1664–1741) og Charlotte Sophie v. Hattenbach (1670–1734). – Far til Ferdinand *A.

A. blev kadet i livgarden til fods, sekondløjtnant 1725, kaptajn 1729, major 1740 og fik sin afsked 1741, men blev atter ansat i hæren som oberst 1746 (anciennitet 1744) og blev generalmajor 1753, overkrigssekretær 1755, i hvilken stilling han med flid og udpræget retsindighed ledede hærens administration. 1758 blev han generalløjtnant. I begyndelsen af 1763 lod kongen ham, sammen med generalerne P. E. Gähler og Andreas Hauch, fremsætte forslag og udarbejde planer til hærens omorganisation, men da forslaget lå parat til kongens underskrift blev det lagt til side. St. Germains projekt blev det af kongen accepterede, og da denne hærplan s.å. førtes ud i livet måtte A. afgive sin stilling og nøjes med posten som guvernør i Kbh. Efter St. Germains fald 1766 da generalkrigsdirektoriet ændredes til „Vort høje Krigsraad" trådte A. atter frem af skyggen, men nøjedes med stillingen som vicepræsident skønt selve præsidiet var ham tilbudt. N.å. kom St. Germain igen i spidsen for hærledelsen, og A. afskedigedes som vicepræsident. Han fratrådte som guvernør 1771 og blev overlanddrost i Oldenburg. Efter Struensees fald 1772 blev han kommanderende general i Jylland og kavaleriinspektør der og i hertugdømmerne samt 1775 kommandant i Rendsborg. Han afgik på grund af alder og svagelighed 1788. A. havde mange år kæmpet med økonomiske vanskeligheder, og heri må formentlig grunden søges til at han gentagne gange fandt sig i at blive skubbet bort og trådte til, når der atter var brug for ham. – Hv. R. 1750. L'union parfaite 1756. Bl. R. 1768. □Mal. af G. Fuchs, 1769 (Fr.borg).

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 71–73. Danm.s adels årbog, 1929 II 183. – K. C. Rockstroh: Den nationale hær III, 1926. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration II, 1976.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Ditlev, 1617–86, officer, diplomat, forfatter. * 20.2.1617 på Gelting i Angel, † 29.11.1686 i Hamburg. F: godsejer Bendix A. (1593–1634) og Christina A. (1589–1645). ~ 5.5.1642 på Osterrade ved Rendsborg med Ida Pogwisch, * 15.9.1619, † 31.10.1679, d. af godsejer, kgl. råd, klosterprovst i Uetersen, senere amtmand i Rendsborg Sivert (Siegfried) P. (1587–1626) og Magdalena P. († 1627, ~ 1° med Marqvard A., 1571–1608).

Efter at A. 1635 havde tiltrådt den vanlige „grand tour" for unge aldelsmænd og 1629–32 besøgt Académie royal i Paris og desuden besøgt Italien (Rom o. 1639), Schweiz, England og Nederlandene vendte han 1640 hjem og overtog administrationen af godserne Haseldorf, Haselau og Kaden hvoraf han havde erhvervet de to sidste ved sit ægteskab. 16.3.1644 fik han bestalling som ritmester og deltog i Torstenssonkrigen. 1645–48 var han i hessen-kasselsk tjeneste. 1651 blev han landråd i hertugdømmerne, og 1652–79 var han amtmand i Flensburg. 26.2.1657 fik han bestalling som oberst i rytteriet og 23.3. s.å. blev han generalkrigskommissær. Under krigene 1657–60 blev han tillige anvendt som gesandt bl.a. til Polen og Brandenburg. Også efter krigen benyttedes han til diplomatiske hverv. 1663 underrettede han Frederik III om Corfitz Ulfeldts

formodede planer som han havde erfaret under en ny sendelse til Brandenburg. 1680 afskedigedes han efter ansøgning fra statstjenesten og tilbragte sine sidste år i Hamburg. A. var tillige en litterær mand; hans forfatterskab der for størstedelen består af utrykte politiske, moralske og okkultiske skrifter har dog næppe større almen interesse med undtagelse af hans erindringer der først fremdroges 1893 og blev udgivet 1895. Erindringerne der indtager en betydelig plads i 1600-tallets tyske memoirelitteratur er af stor interesse for dansk historie ved sine karakteristikker af samtidige politiske personligheder i Danmark og hertugdømmerne. I øvrigt er de præget af en tidstypisk vidtløftighed, og en del af teksten har nærmest karakter af ekskurser over forskellige moralfilosofiske og metafysiske emner. Disse afsnit er udeladt i de trykte udgaver. – Gehejmeråd 1680. Bl. R. 1667. □Mal. fra 1681 (Boknis). Flere gentagelser eksisterer.

D. v. A.: Mémoiren aus dem Jahren 1617–1659, udg. Louis Bobé, Kbh. 1896 (i dansk oversættelse ved Palle Rosenkrantz og Louis Bobé 1922). L. Laursen: Danm.-Norges traktater 1523–1750 V, 1920; VI, 1923; VII, 1926. – Louis Bobé: Slægten A. V, 1899 1–26, till. 38. Helene Höhnk i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. XXXVI, 1906 79–169. L. Krabbe i Hist.t.8.r.VI, 1915–17 266–70. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under Svenskekrigene, 1973. Dieter Lohmeier i Nordelbingen XLIV, 1975 127–141. Eckardt Opitz i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. CI, 1976 171–258. – Papirer i Haseldorfs godsarkiv.

Steffen Heiberg (R. Paulli)

Ahlefeldt, Ferdinand Anton Christian, greve, 1747–1815, hofmarskal, teaterchef, diplomat. * 9.5.1747 i Kbh. (Garn.), † 28.9.1815 i Prag, begr. sst. (Olzany kgd.). F: grev Conrad *A. (1707–91) og Vilhelmine H. A. v. Gram (1711–90). ~ 10.8.1780 i Regensburg med prinsesse Maria Theresia af Thurn og Taxis, * 28.2.1755 i Regensburg, † 4.11.1823 i Prag, d. af fyrst Alexander Ferdinand af Thurn og Taxis (1704–73) og prinsesse Marie Henriette Josepha af Fürstenberg-Stülingen (1732–72).

A. skyldte hofgunst sin hastige militære karriere. 1758 blev han løjtnant, 1762 premierløjtnant, 1765 kaptajn i infanteriet, 1766 forsat til livgarden, afgik fra militærtjenesten 1769. I Christian VIIs første regeringsperiode var den 21-årige kammerherre (1768) en af det galante hofs fejrede kavalerer og kongens medspillende ved »Zaïre«s opførelse på hofteatret. 1773 blev han oberstløjtnant à la suite ved Prins Frederiks regiment. 1776–78 var han gesandt ved hoffet i Eutin og efter at have været i østrigsk krigstjeneste knyttedes han 1779 til det markgrevelige hof i Ansbach, dels som marskal, dels som teaterchef. 1790 vendte han tilbage til Danmark og udnævntes n.å. til gesandt i Napoli; 1792 blev han hofmarskal hos kronprins Frederik og chef for Det kgl. teater. I denne egenskab gennemførte A. en række praktiske foranstaltninger som tjente til publikums bekvemmelighed, og skønt han på grund af sit lange fravær måtte stå ret fremmed over for dansk åndsliv fik han opført sådanne nationale arbejder som P. A. Heibergs Indtoget og Olufsens Gulddaasen. Han ville også indføre Shakespeare, men forsøget blev opgivet da skuespillerne ikke kunne magte opgaverne. Men A. manglede, udpræget aristokrat som han var, evne til at omgås mennesker under sin stand, og hans selvfølelse og uordholdenhed førte ham snart i konflikt med skuespillere og skribenter, bl.a. med P. A. Heiberg hvis satire Hofsorgen A. af hensyn til kongehuset måtte afvise. Heiberg rejste, støttet af sine litterære venner, en opposition mod A. der træt af pengevanskeligheder og modstand allerede 1794 gav op og tog sin afsked. S.å. udnævntes han til gesandt i Berlin, 1796 i Madrid, men hans derangerede økonomiske forhold hindrede ham i at tiltræde posterne. 1798 rejste han som gesandt til Sachsen; 1801 tog han sin afsked og bosatte sig i Prag. – Gehejmeråd 1793. Hv. R. 1777. – Hans hustru var musikalsk begavet og komponerede tonerne til P. H. Hastes Væddemaalet og Galeottis operaballet Telemack paa Kalypsos Ø, hvoraf et klaverudtog udkom 1794. Begge arbejder opførtes medens A. var teaterchef.

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 80–86, henv. 75–77. Danm.s adels årbog, 1929 1' 185. – Th. Overskou: Den da. skueplads III, 1860. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, II, 1896 234. Fra hoffet og byen = Memoirer og breve, udg. Julius Clausen og P. Fr. Rist, III, 1906, (fot. optr. 1966). F. Ahlefeldt-Laurvig: Generalen II, 1928 1–5; V, 1931 28–31.

*Robert Neiiendam**

Ahlefeldt, Frederik (Friedrich), greve, 1623–86, storkansler. * 1623 på Søgård, Kliplev sg., † 7.7.1686 i Kbh., begr. i Tranekær k. F: Frederik A. til Halvsøgård, Grøngrøft og Årup (1594–1657, ~ 2° 1632 med Helvig Roepstorff) og Birgitte A. (ca. 1600–32). ~ 1° 26.12.1656 i Lübeck med grevinde Margarethe Dorothea Rantzau, * 8.3.1641 på Rendsborg slot, † 16.8.1665 i Itzehoe, d. af statholder i hertugdømmerne grev Christian R. (1614–63) og Dorothea Rantzau († 1662). ~ 2° 1.12.1668 på Emichsburg med grevinde Marie Elisabeth Leiningen-Dagsburg, * 10.3.1648, † 13.4.1724 på Augustenborg, d. af grev Frederik Emich til L.-D. (1621–98) og Sibylla, grevinde af Waldeck (1619–78). – Far til Carl *A. og Frederik *A. (1662–1708).

A. som var eneste søn gennemgik en omhyggelig uddannelse der afsluttedes med en lang udenlandsrejse ca. 1645–1651 hvor han studerede ved universiteterne i Jena, Bologna, Paris og Amsterdam. I sine studier lagde han sig særligt efter sprog, jura og politik som naturligt var for en ung adelig der aspirerede til poster i statstjenesten. Af sind var han hidsig og både i Paris og Amsterdam indblandedes han i klammerier og dueller. Sidstnævnte sted dræbte han i duel en ung borgerson, og det skyldtes kun hans frænde Ditlev A.s indgriben at han slap levende ud af øvrighedens hænder. Også senere aflagde han prøver på sit hidsige temperament, som da han efter tronskiftet 1670 trak blank mod Christoffer Gabel i rådstuen. 1654 udnævntes han til kgl. overskænk. 1656 opgav han denne stilling, muligvis tvunget bort af den uvilje der rejste sig imod ham i anledning af hans ægteskab med Margarethe Dorothea Rantzau, datter af hertugdømmernes statholder grev Christian Rantzau, indgået uden svigerfaderens samtykke, og som ifig. Ditlev Ahlefeldts erindringer indledtes med en regulær bortførelse. Han forsonedes dog med svigerfaderen, med hvem han senere kom til at arbejde snævert sammen i ledelsen af Danmarks udenrigspolitik. 1657 blev han landråd i hertugdømmerne, og s.å. udnævntes han sammen med Cai og Ditlev Ahlefeldt til generalkrigskommissær i hertugdømmerne og arbejdede med betydelige personlige omkostninger for de holstenske fæstningers proviantering. For et tilgodehavende hos kronen på 62.000 rdl. fik han sommeren 1659 udlagt Tranekær len. 1662 overtog han efter sin forgældede morbroder Hans A. den anden halvdel af Søgård med Stoltelund og Ladegård, og købte for 65.000 rdl. Gråsten, hvis nye hovedbygning han opførte, med Fiskbæk; 1664 arvede han efter sin svigerfader Herningsholm i Hammerum herred.

Efter Roskildefreden 1658 ledede han sammen med Henrik Rantzau forhandlingerne med Gottorp om de gottorpske krav om ophævelsen af Danmarks lenshøjhed over Gottorp, afskaffelsen af fællesregeringen samt om afståelsen af Svavsted amt og det slesvigske domkapitelgods. Under svensk pres måtte Danmark give køb på de fleste punkter, men takket være A. lykkedes det dog at redde halvdelen af kapitelgodset samt at få anerkendt den fortsatte eksistens af unionen af 1533. Efter det nye krigsudbrud 1658 deltog han i flere gesandtskaber til Brandenburg for at påskynde kurfyrst Friedrich Wilhelms hjælp. 1660 ledede han sammen med Christian Rantzau de præliminære forhandlinger om en fredstraktat med Gottorp. Disse endte imidlertid uden resultat, da de danske krav om en genindførelse af Danmarks lenshøjhed viste sig uigennemførlige. Aug. 1660 sendtes han som leder af et gesandtskab til England. Det lykkedes at genoprette det gode forhold mellem rigerne der havde været afbrudt i republikkens tid og tillige 13.2.1661 at få undertegnet en alliance- og handelstraktat i Whitehall, hvorved Danmark opnåede løfte om hjælp i tilfælde af angreb samt status som »mest begunstiget nation« i handels- og toldforhold. 23.12.1661 udnævntes han til statholder i København og 28.12. blev han assessor i statskollegiet. I de følgende år havde han sammen med svigerfaderen Christian Rantzau hovedindflydelsen på Danmarks udenrigspolitik. Efter Christian Rantzaus død 1663 udnævntes han til statholder i hertugdømmerne og til guvernør i Sønder Ditmarsken. Derimod måtte han afgive den københavnske statholderpost til Christoffer Gabel. Dette betød reelt en svækkelse af hans stilling og var et vidnesbyrd om at Gabel på afgørende vis havde styrket sin position på bekostning af A. og Hannibal Sehested. Ganske vist kom han også som statholder i hertugdømmerne til at beskæftige sig med væsentlige udenrigspolitiske spørgsmål men uden afgørende indflydelse på den udenrigspolitiske linie. Han medvirkede til udsoningen mellem kongen og Gottorp ved Glückstadtforliget 1667 og ægteskabet mellem Christian Albrecht og Frederik IIIs datter Frederikke Amalie. En væsentlig årsag til udsoningen var kongens og hertugens fælles interesse i det oldenburgske arvespørgsmål overfor den tredie arvekræver, hertugen af Plön. Hovedmanden bag den forsonlige linie var dog Gabel. Ligeledes ved sekvestrationen af de sønder- og nordborgske hertugers besiddelser efter deres konkurs sidst i 1660erne virkede A. for kongens interesser. I hertugdømmernes indre forhold hævdede han strengt centralstyrets myndighed overfor ridderskabet der i nogen grad søgte støtte hos Gottorp. 1665 mæglede han på Frederik IIIs vegne mellem dronning Sophie Amalies brødre Georg Wilhelm og Johan Friedrich af Braunschweig-Lüneburg som var uenige om delingen af deres arvelande. Som anerkendelse af hans indsats udnævnte kejser Leopold ham til rigsgreve, og som det materielle grundlag for denne titel købte han af Frederik III marsklandet »die Wildniss« ved Glückstadt for 200.000 rdl. 1669 købte han for i alt 96.000 gylden grevskabet Rixingen (Réchicourt) i bispedømmet Metz og friherreskabet Mörsberg (Marimont) i Elsass. Økonomisk indbringende blev hans elsass-lothringske besiddelser aldrig, men deres erhvervelse og hans nye ægteskabelige forbindelse med den lothringske grevefamilie Leiningen-Dagsburg sikrede ham en position

uden for det danske monarkis grænser. En fundamental ændring i de politiske magtforhold indtraf ved Frederik IIIs død 1670. Gabels position var øjeblikkeligt svækket og inden en måned var to af hans betydeligste modstandere ankommet til København, A. fra hertugdømmerne og Ulrik Frederik Gyldenløve fra et ophold i England. De søgte forbindelse med Peder Schumacher (Griffenfeld), der hurtigt fjernede sig fra sin hidtidige beskytter Gabel. Til dels støttet af repræsentanter for den gamle adel lykkedes det allerede i marts triumviratet at styrte Gabel og overtage magten. A. indtog nu sin gamle plads i statskollegiet og blev tillige medlem af det nyoprettede gehejmeråd. De planer der havde været fremme om at indløse Langeland til kronen skrinlagdes, og 1671 blev Langeland ophøjet til grevskab.

A. fik nu pány væsentlig indflydelse på udenrigspolitikken. I forholdet til Gottorp brød han med Gabels forsonlige linie og nærmede sig i det oldenburgske spørgsmål hertugen af Plön, hvilket resulterede i forliget i Kbh. 31.12.1671 som skaffede Danmark Oldenburg og Delmenhorst. Dette måtte medføre en gottorpsk tilnærmelse til Sverige, men for at imødegå denne foreslog A. allerede marts 1670 en traktat med Braunschweig-Lüneburg, indgået 31.3.1672. Samtidig arbejdede A. på en tilnærmelse mellem Danmark og Sverige for at isolere Gottorp. Som Griffenfeld var han modstander af at Danmark tog parti i konflikten mellem Frankrig og Nederlandene. Det blev dog ikke A.s forsigtige linie der sejrede. Den europæiske udvikling og Christian Vs umiddelbare sympati for den mere aktive linie der forfægtedes af sekretæren i Tyske kancelli, Konrad Biermann v. *Ehrenschild, og som støttedes af indflydelsesrige militære, resulterede i traktaten med Nederlandene 30.6.1674. Samtidig var forbundet mellem A., Griffenfeld og Gyldenløve i opløsning, først og fremmest på grund af modsætningen mellem Griffenfeld og Gyldenløve, og 1673 trak Gyldenløve sig tilbage til Norge. Men også forholdet mellem A. og Griffenfeld kølnedes, dels på grund af deres divergerende syn på et evt. mageskifte med Gottorp, hvor Griffenfeld ville ombytte Oldenburg og Delmenhorst med Åbenrå og Tønder amter, og dels på grund af A.s mistillid til Griffenfelds udenrigspolitiske kurs i 1675 der for ham måtte fremstå som et farligt dobbeltspil som kun kunne forringe Danmarks troværdighed i udlandet. Konflikten var åbenbar da Griffenfeld nytår 1676 inddrog A.s årsløn som statholder og amtmand. Selv om det var krigspartiets fører hertug Hans Adolf af Plön der var hovedmanden bag Griffenfeld fald, kan A.s medvirken næppe betvivles omend hans rolle ikke er helt klar. A. overtog nu ledelsen af begge kancellier med titel af storkansler. På grund af hans arbejde med udenrigspolitikken udnævntes der en vicekansler til at bestride de daglige kancelliforretninger. Under krigen fulgte han kongen til Skåne. Da Danmark militært kørte fast i Skåne ønskede han de militære operationer koncentreret om et forsøg på at fordrive svenskerne fra deres sidste nordtyske besiddelser gennem et snævert samarbejde med Brandenburg. Frankrigs intervention betød imidlertid, at Danmark ved freden i Lund 1679 måtte affinde sig med en genoprettelse af forholdene fra før krigen.

Efter fredsslutningen slog A. ind på samme forsigtige linie som før krigen. Vel som en erfaring fra fredsforhandlingerne ønskede han en forsigtig tilnærmelse til Frankrig og sluttede sig samtidig til Johan Gyllenstiernas nordiske forbundspolitik idet han heri så en mulighed for at isolere Gottorp. Gyllenstierna døde imidlertid allerede 1680, og den nye leder af Sveriges udenrigspolitik, Bengt Oxenstierna nærmede sig i stedet Nederlandene mens Danmark marts 1682 tiltrådte det franske alliancesystem. Afgørende for A. har det sikkert været at Frankrig under forhandlingerne erklærede ikke længere at ville hindre den danske konge i at udøve sine rettigheder i Holsten. 1684 kunne Danmark skride til inddragelse af det gottorpske Slesvig. A.s andel i denne dristige politik er vanskelig at vurdere. De drivende kræfter bag aktionen var dog snarest Biermann v. Ehrenschild og Conrad Reventlow mens A. har været mere tilbageholdende. Aktionen betød en yderligere forværring i forholdet til Sverige, og yderligere problematisk blev Danmarks stilling ved aktionen mod Hamburg 1686. Da var A. imidlertid død, og det er sandsynligt at den eventyrpolitik man nu slog ind på var et resultat af at hans modererende indflydelse nu var borte.

En vurdering af A.s virke som statsmand vanskeliggøres af at kilderne ikke altid tillader en afgørelse af hans del i de trufne udenrigspolitiske beslutninger. Selv om han i hele perioden 1670–86 øvede betydelig indflydelse på udenrigspolitikken kunne han aldrig suverænt tilrettelægge den udenrigspolitiske kurs. Han måtte dele indflydelse med andre, navnlig Biermann v. Ehrenschild, hvis udenrigspolitiske ideer afveg stærkt fra A.s og indtil 1676 med Griffenfeld. Det synes dog at have været en grundsætning for A. at Danmark længst muligt skulle holde sig uden for de europæiske konflikter og først tage parti når man derved kunne opnå vitterlige fordele. For A. var Danmarks udenrigspolitiske hovedproblem Gottorp. Når han i tresserne nærmest søgte tilknytning til Habsburg mens han se-

nere hældede mod Frankrig, var det afgørende hvilke muligheder der viste sig over for Gottorp. Ligeledes var intentionen med hans forsøg på tilnærmelse til Sverige i årene før Skånske krig og igen 1679–80 at skille dette fra Gottorp. Når han i sin politik så afgjort prioriterede det gottorpske problem højere end det skånske, skyldtes dette ikke alene at han som slesviger var emotionelt engageret i hertugdømmernes problemer, men også at han klarere end nogen anden samtidig dansk statsmand indså at en løsning af det gottorpske spørgsmål på en for Danmark tilfredsstillende måde var den nødvendige forudsætning for at man med held kunne forfølge det andet hovedmål for dansk udenrigspolitik, generhvervelsen af de skånske provinser. □To mal. af A. Wuchters (Fr.borg), kopi af det ene (Gavnø). Kobberstik af Schaten. Mal. tilskrevet d'Agar (Tranekær).

Aktstykker og opl. til statskol.s hist. 1660–1676, 1903–10. L. Laursen: Danmark–Norges traktater 1523–1750, V–VIII, 1920–30. – Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 7–47. Danm.s adels årbog, 1929 II 180. – F. Ahlefeldt-Laurvig: Storkansleren I–VII, 1934–48. Knud Fabricius: Griffenfeldt, 1910. Samme: Kongeloven, 1920 234–45 356. Ditlev Ahlefeldts erindr. 1617–60, 1922. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Leipzig 1940. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–72. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration I–II, 1975–76. – Privatarkiv i Rigsark.

Steffen Heiberg

Ahlefeldt, Frederik (Friedrich), 1627–72, officer. * 22.3.1627 på Maslev ved Eckernførde, † 4.1.1672 i Kbh., begr. i Eckernførde k., 1895 flyttet til Tranekær. F: Bendix A. (1601–69) og Beate Bertramsdatter Rantzau (ca. 1605–ca. 1670). ~ 1655 med Augusta v. der Wisch, * 24.6.1634, † 8.10.1678, d. af landråd Jørgen v. d. W. (1594–1649, ~ 1° med Magdalene Sehested) til Glasau og Magdalene Rantzau (1610–53).

A.s ungdomshistorie er næsten ganske ukendt og han er undertiden blevet forvekslet med sin navne den senere storkansler. Sin militære uddannelse synes han en årrække at have fået i udlandet idet han findes som ritmester i fransk tjeneste under Josias Rantzau og senere som major til fods i Ulrik Christian Gyldenløves regiment i spansk tjeneste under Philip IV. 1655 vendte han hjem og udnævntes snart efter til hofjunker. 1656 fik han bestalling som oberstløjtnant til fods og blev derefter kommandant på Bohus. April 1657 udnævntes han til oberst og fik som så mange andre officerer bestalling til at hverve et fodregiment, hvilket dog ikke lykkedes ham. Marts 1658 blev han kommandant i Nakskov, men få måneder efter mønstrede han for første gang det livregiment til fods hvis chef han var til sin død. I bestallingsbrevet af 7.6.1658 kaldes regimentet „Regiment de Garde" men det kaldtes populært det røde regiment, og det udmærkede sig i særlig grad under Kbh.s belejring hvor A. ledede det heldige udfald 23.8. Under slaget i Øresund ud for Espergærde mellem den hollandske flåde under Obdam og den svenske under Carl Gustaf Wrangel var A. med halvdelen af sit regiment om bord på den danske flådeafdeling der førtes af den senere rigsadmiral Henrik Bielke. Ved den derpå følgende ændring af besættelsestroppernes områder fik A.s regiment tildelt de fæstningsanlæg der senere udviklede sig til Kastellet. April 1659 udnævntes A. til interimskommandant i Kbh. og samtidig blev han generalmajor. Han deltog derefter i Hans Ahlefeldts mislykkede forsøg på at undsætte Nakskov, og i sept. 1659 ledede han en ekspedition fra Femern til Ystad som han ganske vist bemægtigede sig men hvorfra han i okt. blev fordrevet af general Stenbocks overlegne styrker. 29.10. s.å. blev han naturaliseret som dansk adelsmand og indtog efter fredsslutningen sin tidligere post som kommandant i Nakskov samtidig med at han forlenedes med Halsted kloster (Juellinge) som han dog afstod allerede 1660. Han var blandt de høje officerer som Frederik III knyttede nær til sig til det forestående opgør med adel og rigsråd, og maj 1662 udnævntes han til kommandant i Kbh., en post han beholdt til sin død. Det var i denne egenskab han 8.8.1663 modtog Leonora Christine og førte hende til Blåtårn. Han tog virksom del i den af Henrik Rüse ("Rüsensteen) ledede fuldstændige ombygning og udvidelse af Kbh.s. befæstning. 1663 forlenedes han med Hardanger og Halsnø kloster og året efter købte han Trudsholm (v.f. Roskilde). Hans godsbesiddelser udvidedes stadig. 1667 fik han af Frederik III Tibberup by (Hjortespring v. Kbh.) og tre år senere købte han godserne Bienebek ved Slesvig og Kohøved (Ludwigsburg) ved Eckernførde. Sammen med Rüse udbedrede han Bergens befæstning. Fra 1669 var han svagelig og ofte sengeliggende i længere perioder uden dog at afgive kommandoen. Dec. 1671 udnævntes han til generalløjtnant. A. var næppe nogen betydelig begavelse og interesserede sig hovedsagelig for sin militære tjeneste samt for sine godsers administration. Han var en nidkær tjener af kongehuset men synes alligevel ikke at have nydt særlig personlig yndest hos dette. Som kommandant i Kbh. var han til det yderste pligtopfyldende og påpasselig og stillede store fordringer til sine undergivne af alle grader. Han var vel en streng foresat men samtidig retsindig og skyede ikke at træde i skranken for

den menige soldat. Efter at Kbh.s befæstning var blevet gennemført forestillede han indtrængende kongen at det var urimeligt at Kbh.s borgerskab vedblivende skulle være betroet nøgle til portene. – Hv. R. 1671. □Mal. af Karel v. Mander (Tranekær).

Louis Bobé: Slægten A., V, 1899 122–25 og i Mindeskrift 10.–11. februar 1659, 1909. Danm.s adels årbog, 1929 II 171. Danske saml. 2.r.I, 1871–72. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 I, 1975.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Frederik (Friedrich), greve, 1662–1708, officer, statholder. * 21.4.1662 i Flensborg, † 10.6.1708 i Regensburg, skal være begr. i Radsted k., Lolland. F: storkansler Frederik *A. (1623–86) og Margarethe D. Rantzau (1641–65). ~1° 8.11.1686 i Kbh. med komtesse Christiane Gyldenløve, * 7.7.1672, † 12.9.1689 på Gråsten, begr. i Kbh. (Frue k.), d. af *Christian V (1646–99) og Sophie Amalie Moth (1654–1719). ~2° 3.1.1695 i Kbh. (Slotsk.) med Armgaard Margrethe Reventlow, * 17.8.1678 i Kbh., † 7.1.1709 i Kbh., d. af storkansler Conrad *R. (1644–1707) og Anna Margrethe Gabel (1651–78). – Halvbror til Carl *A.

A. tilbragte sin ungdom på rejser i udlandet og blev 1681 kammerherre og landråd. 1683 udnævntes han til vicestatholder i Slesvig og Holsten samt fik løfte om posten som guvernør og amtmand over Sønder Ditmarsken når faderen engang gik af. S.å. sendtes han i maj til England for at lykønske prins Jørgen i anledning af giftermålet med prinsesse Anna. Ved faderens død 1686 tiltrådte han grevskabet Langeland og udnævntes s.å. til gehejmeråd. Det er tvivlsomt om A. har fået nogen militær uddannelse, men 1689 udnævntes han til oberst og chef for Prins Georgs regiment hvoraf en bataljon under oberstløjtnant S. v. Oertzen gik med hjælpekorpset til England. Selv deltog han ikke i kampene i Irland men fik 1690 tilladelse til at deltage i felttoget ved Rhinen ved den kejserlige hær hvor han opholdt sig 1691–92 men uden at han vides at have haft nogen egentlig kommando. Sept. 1692 udnævntes han til brigader og kommanderede fra nu af bataljonen Prins Georg med hvilken han i juli 1693 indtog redouten ved Stock med ret store tab. Efter generalmajor J. A. v. Elnbergers henrettelse uden for Gent 1695 ansattes A. som generalmajor ved infanteriet efter at han i den forudgående tid ofte havde opholdt sig i længere tid ad gangen i sit hjem medens oberst v. Oertzen havde ført hans afdeling. I de følgende års kampe førte han det danske infanteri der indgik i general Vaudemonts korps. Efter fredsslutningen i Rijswijk i okt. 1697 vendte A. tilbage til Danmark, afgav sin kommando og overtog atter statholderskabet over Slesvig og Holsten i dec. s.å. Som en af landets højeste embedsmænd bar han ved Christian Vs begravelse rigsæblet. Under det kortvarige felttog 1700 sendtes han til Sachsen for at føre et hjælpekorps på 3.000 mand til Holsten; men korpset splittedes af lüneburgerne, og A. måtte med resterne søge tilbage til Sachsen. 1701 udnævntes han til generalløjtnant, men i den følgende fredsperiode gav han sig mest af med administrationen af sine vidtstrakte godser og byggede Gråsten slot færdig. 1706 blev han efter general Andreas Harboes død øverstkommanderende over hjælpekorpset i kejserlig sold i Ungarn og chef for et af infanteriregimenterne i korpset (1. danske). Han indtraf først ved korpset i foråret 1707 da dette kom i kvarter i Bayern. Den kejserlige regering der stadig var i pengetrang forsømte korpset i høj grad, og A. selv der 1707 var blevet general af infanteriet, var stadig syg. Hans hustru plejede ham trofast til det sidste, men efter at han en tid havde besøgt badene i Eger i Böhmen døde han i Regensburg.

Blandt hans mange godser kan nævnes Gråsten, Søgård, Ballegård, Sebbelev og Avnbølgård i Sønderborg amt. Det tyske rigsgrevskab Rixingen (i det tidligere bispedømme Metz) solgtes 1703, men familien vedblev længe at føre titlen. Der var ingen børn i nogle af hans ægteskaber hvoraf navnlig det første bragte ham en stor formue idet han med sin 14-årige brud fik en tønde guld (100.000 rdl.) i medgift. Han var en forkælet og forfængelig natur. Hans fornemme fødsel, store forbindelser og rigdomme sammen med hans ærgerrighed bragte ham frem i høje militære stillinger som han måske i nogen grad manglede kvalifikationer til at bestride. – Hv. R. 1684. Bl. R. 1688. □To mal. (Fr. borg), det ene af Jacob van Does. Mal. (Tranekær), samtidigt kobberstik efter dette. Min. (Fr.borg).

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 49–54. Danm.s. adels årbog, 1929 II 181. – J. H. F. Jahn: De danske auxiliairtropper I, 1840. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist. 1701–09, 1895. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Leipzig 1940.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Frederik (Friedrich), greve, 1702–73, officer, godsejer. Døbt 30.12.1702 i Kbh. (Slotsk.), † 18.4.1773 på Tranekær, begr. i Tranekær k. F: statholder, greve Carl *A. (1670–1722) og grevinde Ulrikke A. Danneskiold-Laurvig (1686–1755). ~1° 28.4.1730 på Kathrinebjerg med Bertha v. Holstein, * 28.4.1705, † 29.11.1735 på Tranekær (~1° 1724 med braunschweig-lüneburgsk gesandt i Kbh. Johan Frederik, ba-

ron, rigsgreve v. Bothmer, 1658–1729, ~1° med Justine Sophie Moltke, †1708, ~2° med Sophie Charlotte Moltke, ~3° 1716 med Sophie Hedvig v. Holstein, 1697–1720), d. af overhofmarskal, stiftamtmand Christian Frederik v. *H. (1678–1747) og Bertha Scheel Schack (1679–1727). ~2° 10.10.1760 i Uetersen med Marie Elisabeth A., stiftsdame og hoffrøken hos prinsesse Louise, *25.12.1719 i Hamburg, †24.1.1769 på Tranekær, d. af gottorpsk kancellipræsident Bendix A. (1684–1739) og Charlotte Amalie Reventlow (1695–1722).

Knap tyve år gammel måtte A. overtage grevskabet Langeland og opgive sine studier, og han levede siden til stadighed på Tranekær. 1724 blev han kaptajn og kompagnichef ved Kronprinsens regiment, fra 1728 ved livgarden til fods, 1730 oberstløjtnant ved Holstenske rytterregiment. Hans første ægteskab kostede ham Frederik IVs bevågenhed, da det var indgået uden kongens samtykke. Heller ikke Christian VI nærede velvilje over for ham, og han kom ikke i aktiv tjeneste før Frederik V tiltrådte regeringen. 1747 blev han generalmajor i kavaleriet, 1754 generalløjtnant og gjorde som sådan tjeneste ved hæren der samledes i hertugdømmerne 1758. 1761 fik han som general af rytteriet kommandoen over de i hertugdømmerne kantonnerende rytterregimenter, og da hæren n.å. under St. Germain rykkede frem mod russerne fik A. kommandoen over reserven der stod nær ved Lübeck.

Da felttoget ved russernes hjemmarch standsedes fratrådte A. kommandoen og trak sig tilbage til sine godser hvis ledelse han viede resten af sit liv. Han havde overtaget grevskabet med gæld og kæmpede hele sit liv med gælden efter sin fader, men han viste sig i sin – ofte hårdhændede – administration som et fremragende økonomisk talent og gjorde sig højt fortjent af sin slægt ved oprettelsen af stamhuset Ahlefeldt og ved i det hele taget at bringe slægtens formueforhold på fode igen. – Hv. R. 1729. L'union parfaite 1770. □Mal. af U. F. Beenfeldt (Tranekær), kopi i pastel. Mal. (forhen Broløkke).

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 66–70. Danm.s. adels årbog, 1929 II 182. – O. Møller: Nachr. v. d. Gesch. d. v. A., 1771 499. F. Ahlefeldt-Laurvig: Generalen I, 1927 3–57 71–74; IV, 1930 151f; V, 1931 75f 185f.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Godske, ca. 1475–1541, biskop. *ca. 1475, †25.1.1541 på Bollingsted, begr. i Slesvig domk. F: Claus A. til Bollingsted og (Anna) Buchwald.

A. er formentlig identisk med den A. der 1489 immatrikuleredes i Rostock. Han opholdt sig i hvert tilfælde fra 1496 i Rom hvor han allerede s.å. provideredes med kanonikater i Slesvig kapitel og stillingen som thesaurarius sst. Da han 1497 skulle drage hjem fik han ret til i sin fraværelse i et år at nyde kurialernes privilegier. 1498 nævnes det at han havde sognekaldet i Gettorf, og s.å. opnåede han kanonikater i Ribe og Roskilde samt arkidiakonatet i Ribe. Fra 1498 studerede han i Bologna, var 1500 den tyske nations prokurator her og tog 1501 graden som dr. decretorum sst. Der er adskilligt der tyder på, at han har besiddet meget grundige juridiske kundskaber. Antagelig 1501 blev A. kansler hos hertug Frederik hvad han var til 1507, og han synes at have været en meget betroet mand hos denne. Bl. a. førte han egenhændig hertugens private regnskabsbøger. 1503 blev han koadjutor hos den aldrende domprovst i Slesvig Envold Søvenbroder og ved hans død 1504 selv domprovst. 1507 valgte kapitlet i Slesvig ham til biskop, og s.å. stadfæstede paven hans valg. Bispevielsen fandt sted i Lübeck domkirke. Under ugunstige forhold overtog han sit bispedømme da den forrige biskop Ditlev Pogwisch havde efterladt en gæld på 20.000 rhinske gylden. A. måtte derfor oftere sælge bort af bispestolens ejendomme og 1516 ved et forlig med kreditorerne pantsætte en del af sine indtægter. Som vidnesbyrd om A.s interesse for stiftets administration foreligger der en del breve, hvoriblandt stadfæstelsesbreve vedrørende Slesvig og Haderslev kapitler. Særlig betydningsfuldt var det, at han var virksom for udbredelsen af bedre liturgiske bøger. Med hans approbation blev der således i Paris for Slesvig stift 1512 trykt en Liber agendarum (genudgivet af J. Freisen, 1898) og et breviarium samt 1513 et diurnale.

Også i politisk henseende blev der i disse år lagt beslag på hans kræfter. På grund af hans verdensklogskab, hans veltalenhed og hans statelige ydre blev det 1513 overdraget ham sammen med to danske adelsmænd for Christian II at bejle til kejser Maximilians sønnedatter, Isabella af Burgund. Denne sendelse fandt sted 1514, og man har endnu bevaret biskoppens rejsedagbog og den elegante latinske tale ham i Linz holdt til kejseren. 1515 var A. hertug Frederiks „orator" ved pavehoffet, og 1526 leverede han over for kammerretten i Speier et interessant historisk bevis for at hertugdømmet Slesvig aldrig havde hørt under det tyske rige og at bispedømmet i århundreder havde ligget under Lunds ærkesæde. – Den frembrydende reformationsbevægelse beredte A. mange vanskeligheder. Han søgte ved klog taktik at holde udviklingen tilbage, men måtte skridt for skridt give efter. 1526 prøvede han mod at udrede en betydelig pengesum til Frederik I at skaffe sig garantier mod udbredel-

sen af „den martinske sekt", 1533 måtte han afslutte en ret ydmygende overenskomst med hertug Christian (III) hvorved den lutherske forkyndelse stilledes lige med den katolske, og på landdagen 1540 gjorde han et sidste forgæves forsøg på at standse reformationen. Kort før sin død lagde han alvorligt den holstenske adel på sinde ikke „letsindig at lade den gamle lære fare". □Træsnit i Breviarium slesvicense, 1512, herefter kobberstik, formentlig fra 1700-tallet. Træsnit i Agendis et breviario . . . ., 1515. Ligsten med relief, ca. 1550 (Slesvig domk.).

G. A.s rejsedagbog i J. H. Schlegel: Samml. zur dän. Gesch. II, 4 1776 80–86 98–120. Acta pontificum Danica, V, 1913; VI, 1915, fl. st. J. A. Cypræus: Annales episcoporum Slesvicensium, 1634 414–26. J. Moller: Cimbria literata, I, 1744 14–16. – Louis Bobé: Slægten A., III, 1903 7–21. Danm.s adels årbog, 1929 II 77. Kirkehist. saml., 2.r. IV, 1867–68 480–90 515; 4.r. I, 1889–91 579–86 596–603. W. Jessen i Zeitschr. d. Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch., XL, 1910 349f 407–12. R. Hansen i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch., 2.r. VI, 1914–17 320f.

*Bjørn Kornerup**

Ahlefeldt, Hans, ca. 1440–1500, kgl. råd. † 17.2.1500 ved Hemmingstedt, begr. i Ahrensbök kloster. F: Benedict A. til Tørning († ca. 1470) og Dorothea Hersten (levende 1497). ~ 1° nov. 1476 med Elsebeth Rosenkrantz, † ca. 1490, d. af rigshofmester Erik Ottesen "R. (ca. 1427–1503) og Sophie Gyldenstierne († 1477). ~ 2° før 1492 med Adelheid v. Bülow, † efter 1500, d. af Steffen v. B. til Wehningen og Sophie v. Quitzow.

A. kendes fra ca. 1470 som ejer af familiegodset Tørning og som en af de mere fremtrædende holstenske råder under kongerne Christian I og Hans. 1480 blev han lensmand på Gottorp som han tre år senere ombyttede med Tønder der få år i forvejen var blevet kgl. len. Samtidig blev A. slået til ridder. 1494 mageskiftede han Tørning med Gelting i Angel og Haseldorf ved Elben hvor hans strenghed mod bønderne bevirkede en væbnet opstand mod ham. 1476 fik han Kaden, ca. 1495 blev han amtmand i Segeberg. Under det katastrofale ditmarskertog 1500 var A. en af hovedanførerne, og som sådan frarådede han på grund af de uheldige vejrforhold fremrykningen mod Hemmingstedt, men blev overstemt af de øvrige der påvirkedes af junker Schlentz' optimisme. I den påfølgende kamp førte A. rigsbanneret der af en senere tradition udpegedes som selve det himmelfaldne Dannebrog. Samme tradition beretter at A. der til sidst omringedes opfyldte den gamle fændrikpligt og svøbte den afrevne fanedug om sit legeme hvorefter han nedhuggedes sammen med de seks væbnere der udgjorde fanevagten.

Louis Bobé: Slægten A., IV, 1901 65–72. Danm.s adels årbog, 1929 II 125. A. D. Jørgensen: Hist. afhdl. II, 1899 104. W. Lammers: Die Schlacht bei Hemmingstedt, Neumünster 1953.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Hans 1624–94, officer. * 1624 på Stendorf, † 22.6.1694 på Glorup, begr. i Skt. Knuds k., Odense. F: Hans A. til Stendorf (1584–før 1642) og Margrethe Hansdatter Buchwald. ~ 1° okt. 1661 med Catharine Sehested, * 17.2.1625, † 18.12.1670 (~ 1° med rigens råd Sivert Urne, 1603–61), d. af Cai S. (1601–44) til Petersdorf og Anna Godskesdatter Ahlefeldt (1592–1645). ~ 2° 1672 (ægtepagt 7.10.) med Anna Rumohr, * 1649, † 12.12.1711, d. af Henrich R. til Roest og Ida v. Brockdorff.

Som ung deltog A. i 30-årskrigen i den kejserlige hær hvor han 1644 var løjtnant i grev Valdemar Christians rytterregiment og kort efter avancerede til ritmester. 1646 kom han til Danmark og ansattes i rytteriet hvor han n.å. blev chef for et kompagni. Under et drikkegilde i Oldesloe dræbte han 1649 sin svoger Cai Buchwald til Fresenburg og gik derefter først i fransk, senere i svensk tjeneste og steg til oberst. Ved den 1657 af Frederik III udstedte generalpardon åbnedes der ham atter adgang til Danmark hvad han benyttede sig af. Han udsonede sig med sin søster, og i aug. forestillede Anders Bille ham som chef for Hans Rantzaus tidligere rytterregiment hvormed han først deltog i Anders Billes felttog i stift Bremen og derefter indgik i Ulrik Christian Gyldenløves korps til forsvar af Fyn. Kort før Karl Gustafs overgang over Lillebælt udnævntes han til generalmajor. Da overgangen fandt sted stod han på Iversnæs (Tybrindvig) med 6 kompagnier og optog kampen med fjendens fortrav ude på isen der brast under to af hans egne og et af fjendens kompagnier. Han blev selv taget til fange men efter Roskildefreden udvekslede han og blev derpå udnævnt til chef for Kongens livregiment til hest (tidl. Cai Lykkes). Ved det svenske overfald på Kbh. aug. 1658 var kun et par af hans kompagnier i byen medens regimentets øvrige kompagnier lå spredt ude i Sjælland, og det blev A. der kom til at lede afbrændingen af forstæderne. Efter at have deltaget i Ulrik Chr. Gyldenløves udfald 23.8. samt i udfaldet på Amager 10.10. udnævntes han til generalløjtnant i begyndelsen af 1659. Stormnatten kommanderede han ved Østerport hvor fjenden angreb henad morgenstunden. Marts samlede han tropper i Holsten men forskellige planlagte ekspeditioner mod Nakskov, Femern og Langeland mislykke-

des fordi samspillet med den hollandske flåde glippede. Under den kejserlige general Montecuculi deltog han i juni i landgangsforsøget ved Middelfart der blev afvist. I slaget ved Nyborg indgik han i Schacks korps og førte dettes højre fløj. Ved sit store personlige mod og sin fortrinlige føring gjorde han her udslaget. I begyndelsen af det følgende år var han med kgl. fuldmagt sendt til Jylland for at registrere Kirstine Munks efterladenskaber og beslaglægge dem. Ved sin tilbagerejse over Femern blev han tillige med feltherren Hans Schack opsnappet af svenskerne der førte dem til Jönköping hvorfra de udveksledes ved freden 1660. 1661–64 var han amtmand over Dragsholm amt men i maj 1663 udnævntes han til guvernør over Fyn og kommandant i Nyborg. Som belønning for hans forhold ved Nyborg var der lovet ham 5.000 rdl. årlig men i stedet fik han 1664 overdraget Saltø amt på 6 år og på gunstige vilkår. Alligevel kvitterede han allerede n.å. amtet. A. var under opholdet i Frankrig gået over til katolicismen hvilket forhindrede ham i at blive optaget i gehejmerådet hvad Christian V meget havde ønsket. Han var assessor i krigskollegiet lige fra dettes oprettelse 1660 og 1684 fik han rang med gehejmeråder. Med sin første hustru fik han godset Rårup (Kathrinebjerg) ved Kbh. 1661 havde han erhvervet Glorup. Under den skånske krig førte han ikke kommando da han efter den forrige krig havde trukket sig helt tilbage fra militærvæsenet og nærmest var blevet hofembedsmand. □Monument med portrætstatue af T. Quellinus, 1701 (Skt. Knuds k., Odense).

Louis Bobé: Slægten A. V, 1899 107–14. Danm.s adels årbog, 1929 II 168. – Aa. Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 I, 1975.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Hans Adolph, 1722–1807, officer. * 12.10.1722 på Lindau, † 23.1.1807 i Odense, begr. i N. Lyndelse. F: generalløjtnant, kommandant i Glückstadt Balthazar A. (1684–1752, ~ 1° 1711 med Catharina Hedevig Rantzau, 1697–1713, ~ 3° med Ida Emerentia A., 1681–1741) og Sophie Hedewig v. Wohnsfleth (1697–1728). ~ 29.9.1770 på Tåsinge med Vibeke Margrethe Juel, * 29.8.1734 på Bygholm, † 5.4.1793 i Odense (~ 1° 1758 med oberst, kammerherre Caspar Christopher Brockenhuus til Bramstrup, 1722–62), d. af gehejmeråd Peder Juul til Hverringe (1707–79) og Birthe Catharine Levetzau (1714–84).

A. blev 1735 immatrikuleret i Kiel, 1738 fændrik i kurkølnsk, 1740 i dansk tjeneste, 1745 sekondløjtnant i livregimentet dragoner, 1750 ritmester, 1756 major og 1761 oberstløjtnant, 1765 blev han som oberst kommandør for livgarden til hest, 1767 chef for holstenske dragonregiment, 1774 generalmajor, 1783 generalløjtnant og n.å. overgeneral – adjudant. A. var værdsat af feltmarskal St. Germain og blev 1765 deputeret i generalkrigsdirektoriet, 1766 i Det høje krigsråd og efter Struensees fald i general- og kommissariats-kollegiet 1773–89, de sidste år som præses i dette. Efter hårde kampe med den store landbokommission søgte han på grund af øjensvaghed sin afsked 19.8.1789 – han skrev selv at han „næsten hverken kunne læse og slet ikke arbejde ved lys". Han var formand i kommissionen for Hærordningen af 1785 der medførte strid med Chr. Ditlev Reventlow. A. var desuden 1772 envoye i Haag og 1776–78 i Petersborg, 1776–79 var han direktør for de kgl. stutterier og 1778 tillige for landstutterierne, 1784 for den kgl. veterinærskole, 1782–89 direktør for den alm. enkekasse. 1802 fik han bestalling som general af kavaleriet. – Gehejmekonferensråd 1789. – Hv.R. 1773. □Portrætteret på v. Haffners billede fra 1781 af appartementet på Christiansborg (Rosenborg).

Louis Bobé: Slægten A. III, 1903 78. Danm.s adels årbog, 1929 II, 65. K. C. Rockstroh i Hist. t.9.r.VI, 1929 96–111.

*Rockstroh**

Ahlefeldt, Hans Henrik, 1656–1720, diplomat, hofmand. * 1.3.1656, † 23.3.1720 i Hamburg, begr. i Seester k. F: Bendix A. (1629–1701) til Deutsch-Nienhof og Elisabeth Hedevig Thienen (1629–91). ~ 1° 1678 med Dorothea Frederikke Ahlefeldt, * 28.5.1658 på Reinbek, † 22.12.1705 på Seestermühe, d. af gottorpsk statholder Frederik A. (1618–64, ~ 1° 1643 med Eibe Wensin, † 1644) og Anna Cathrine Pogwisch (1633–94). ~ 2° ca. 1708 med baronesse Mette Kielman v. Kielmansegg, * 13.7.1670, † 14.4.1748 på Seestermühe (~ 1° med Christian Albrecht Ahlefeldt, 1660–1705), d. af Hans Henrik K. v. K. (1636–86) og 1. hustru.

Som dreng havde A. 1665 sammen med sin fader og mange af sin slægt været til stede ved indvielsen af Kiels universitet hvor han selv blev immatrikuleret 1670, 1676 studerede han ved univ. i Padova, og 1678–79 var han i Frankrig og Holland, udnævntes ved sin hjemkomst til kammerherre og blev 1682 landråd. Hans diplomatiske karriere indledtes med at han 1683–84 sendtes til Dresden og 1689–91 til London i særlige missioner; først da han 1698 udnævntes til gesandt i Berlin blev hans diplomattjeneste af varighed. Han tilbagekaldtes herfra 1707, blev atter 1710 minister i Haag, men rappelleredes 1714. Både i

Preussen og i Nederlandene havde A. virket under vanskelige politiske forhold og opnåede heller ikke større resultater. Som hofmand var han åbenbart heldigere. Hjemvendt fra London blev han i jan. 1692 overkammererer hos kronprins Frederik (IV) og drog i de følgende fem fjerdingår udenlands med sin unge herre, til Venezia, Firenze, Rom og Paris. A. der undervejs havde fået en hemmelig ordre hjemmefra om at „deturnere" prinsen fra den tilbøjelighed han havde fået for en prinsesse af Bayreuth blev nogle år efter også hans ledsager da han 1695 rejste til Mecklenburg for endeligt at fæste sig en brud. A. stod højt i gunst hos Christian V og hans efterfølger og fik tildelt store udmærkelser. Efter rappellen fra Haag trak han sig tilbage til Holsten, fik 1716 sæde i overamtsretten og boede dels i Hamburg, dels på Seestermühe som han havde købt ca. 1684. Sit fædrene gods Deutsch-Nienhof afhændede han 1695. Han var en human og virksom godsejer der 1705 afskaffede hoveritjenesten efter overenskomst med bønderne og drev sin ejendom i vejret ved anlæg og foretagender af forskellig art. – Etatsråd 1685. Gehejmeråd 1695. – Hv.R. 1693. Bl.R. 1717. □Afbildet på bill. af højesteret, 1690erne (Rosenborg).

Fr. v. Jessen: En slesvigsk statsmand I–II, 1930–41. L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750, IX, 1933 og XI, 1949. – Louis Bobé: Slægten A., V, 1899 128–34. Danm.s adels årbog, 1929 II 172.

*Eiler Nystrøm**

Ahlefeldt, Joachim, 1646–1717, vicestatholder. * 1646, † 9.9.1717 på Bukhagen, begr. i Eckernførde k. F: Gert Philip A. til Bukhagen (1611–66) og Anna Rumohr († 1696). ~ 1674 med Anna Margrethe Buchwald, * 1653, † 30.9.1726 på Bukhagen, d. af Hans Adolph B. til Jersbek († 1695) og Margrethe Wolfsdatter Blome (1615–72).

A. studerede ved fremmede universiteter og blev efter sin hjemkomst 1671 kammerjunker hos dronning Charlotte Amalie, men fratrådte 1674 og gik i hertugen af Gottorps tjeneste. Han blev gottorpsk landråd, var klosterprovst i Preetz 1677–82, blev hertugelig amtmand i Trittau og Reinbek amter 1679, gottorpsk regeringspræsident 1686, amtmand i Tønder 1691. Medens hertug Christian Albrecht levede i landflygtighed i Hamburg hørte A. til hans nærmeste rådgivere, og da hertugen efter freden i Fontainebleau 1679 var blevet indsat i sine rettigheder sendtes A. selvanden til Kbh. som gottorpsk afsending for at ordne de finansielle forhold, og forhandlingerne der varede det meste af et år førte til afslutningen af en traktat om kontributionspengene (1680). Da Christian V atter 1684 inddrog den hertugelige del af Slesvig, vægrede A. sig ved at aflægge hyldingsed til kongen – han gik tværtimod som afsending til Wien for at tale hertugens sag hos kejseren. Dette blev udgangspunktet for kongressen i Altona hvor A. optrådte som den ene af hertugens repræsentanter, og han havde en væsentlig andel i forliget af 1689 hvorved Christian Albrecht fik sit land og sine rettigheder tilbage. A. fik ved samme lejlighed sine godser igen som kongen havde inddraget 1684, og han belønnedes fyrsteligt af hertugen der bl. a. skænkede ham landsbyen Ellebjerg ved Slien som han lod lægge ind under Løjtmark hovedgård.

A. der så ivrigt havde støttet gottorpernes sag var efterhånden slået ind på en forsonligere politik og søgte at udjævne stridighederne mellem kongen og hertug. Da hertug Frederik efter Christian Albrechts død 1694 viste sit fjendtlige sindelag mod Danmark tog A. derfor sit parti og søgte afsked. Han opnåede den 1699 og gik umiddelbart derefter i kongens tjeneste, foreløbig som Charlotte Amalies overhofmester. Efter hertug Frederiks død 1702 opstod der tvistigheder i anledning af formynderskabet for den lille arving, og A. sendtes til Kiel, denne gang som kongens udsending, og søgte på alle måder at ordne sagerne til Danmarks fordel. 1703 blev han medlem af konseillet og første deputeret for finanserne, fulgte kongen til Norge 1704 og blev 1706 højesteretsassessor og vicestatholder i hertugdømmerne. 1711 underskrev han på kongens vegne forliget i Hamburg om fællesregeringen, n.å. tog han afsked fra sine embeder. A. der kom af dage ved følgerne af en løbskkørsel var ejer af Bukhagen, Olpenæs, Løjtmark og Prisholt. Ved siden af sin politiske gerning dyrkede han videnskaberne og ansås af sin samtid for at være en lærd og kundskabsrig mand. – Hertugelig gehejmeetats- og kammerråd 1682. Kgl. gehejmeråd 1699. – Hv. R. 1701. □Maleri.

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750, VII, 1926; VIII, 1930 og X, 1948. – Louis Bobé: Slægten A., III, 1903 138–44. Danm.s adels årbog, 1929 II 40. – Åke Stille: Studier över Bengt Oxenstiernas pol. system 1689–92, Uppsala 1942. H. Saring i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. LXVII, 1939 191–242. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Leipzig 1940. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. LXXIII, 1949.

*Eiler Nystrøm**

Ahlefeldt-Laurvig(en), Christian Johan Frederik, lensgreve, 1844–1917, politiker, landmand. *31.7.1844 på Lille Mørkegård i Holbæk amt, † 28.8.1917 på Tranekær, Langeland, begr. i Tranekær k. F: lensgreve Frederik Ludvig Vilhelm

A.-L. (1817–89) og komtesse Marie Albertine Mathilde Schulin (1820-85). ~23.5.1869 i Kbh. (Garn.) med baronesse Johanne Ida Birgitte Augusta Wedell-Wedellsborg, * 11.5.1846 på Hegnetslund, Herfølge sg., Præstø amt, † 16.6.1930 i Kbh., d. af kammerherre baron Ferdinand W.-W. (1792–1862, ~1° 1812 med komtesse Augusta Schack, 1788–1841) og komtesse Eleonore Sophie Bille-Brahe (1817–96). – Far til Frits *A.-L. og Preben *A.-L. Bror til William *A.-L.

A.-L. viste tidligt interesse for og uddannedes ved landbruget. 1866 overtog han driften af Brolykke under stamhuset Ahlefeldt, og ved faderens død 1889 tiltrådte han besiddelsen af grevskabet Langeland og stamhusene Ahlefeldt og Lundsgaard, hvortil 1896 ved køb kom Hjortholm gård og gods på Langeland. Han var nu en af landets største og rigeste jordbesiddere og ledede med levende interesse sin omfattende bedrift. Den virkelystne, landbrugs- og samfundsinteresserede mand fik tidligt betroet en række tillidshverv. Han var formand for Magleby sogneråd 1869–78, medlem af Svendborg amtsråd 1877–95, landstingsmand for 6. landstingskreds 1883–1910 og medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1902–08. Fra 1874 var han formand for Langelands landøkonomiske forening og 1902–11 formand for De samvirkende landboforeninger i Fyns stift. A.-L. var en jorddrot og lensmand af den gamle skole der følte at hans fødsel, velstand og sociale position pålagde ham forpligtelser over for samfundet. Med storstilet offervillighed blev der på grevskabets gårde udført en række forsøg som er kommet almenheden til gode vedrørende fodring, kvægracer, lucernedyrkning, ensilering, osteproduktion, fjerkræavl m.m. På Tranekær oprettedes 1914 en fodermesterskole for uddannelse af unge mænd. Alle disse forsøg og selve driften af Tranekær vakte i begyndelsen af århundredet berettiget opmærksomhed i vide kredse. A.-L. var en selvstændig natur der ikke lod sig lede af teorier eller doktriner men bedømte enhver ting fra sit eget praktisk-prægede synspunkt. Dette i forbindelse med en djærv og åben udtryksform kastede et skær af friskhed over hans offentlige optræden. I politik tilhørte han højre, men havde vanskeligt ved at finde sig til rette i partirammerne og hævdede ofte særstandpunkter. 1900 sluttede han sig til de frikonservative, men trådte 1905 atter ind i højre. I landstinget gjorde han sig ofte bemærket ved sine selvstændige meninger og til tider drastiske udtalelser, fx om kvindernes valgret (1904). Han sagde at i Amerika skulle kvindeemancipationen være særlig fremskreden, men han havde hørt at mandfolk derovre så med misundelse på de lande „hvor de putte Kvinderne ind i et Harem", og fortsatte: „Jeg tror ikke, Kvindeemancipationen passer hos os, jeg er overbevist om, at det vil baade saavel Kvinderne som Mændene bedst, naar Kvinderne vil passe deres Køkken og Hus og lade os Mandfolk, saa vidt det gøres skal, passe de offentlige Sager."

Han havde interesse for sin slægts historie og bekostede udgivelsen af L. Bobés monumentale værk „Slægten Ahlefeldts Historie". Hofjægermester 1869. Kammerherre 1888. R. 1885. DM. 1893. K.^{2} 1906. K.^{1} 1910. S. K. 1911. □Mal. af H. Chr. Jensen (Tranekær). Træsnit, 1887. Karikatur af Axel Nygaard. Foto.

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 121. Danm.s adels årbog, 1929 II 196. – N. Bransager og P. Rosenkrantz: Den da. regering og rigsdag, 1901–03 496 502f 510–14. A[sger] K[arstensen] i Nationaltid. 28.8.1917. Ugeskr. f. landm. s.å. Fyns stifts landbrugstid., 1914 og 1917. Tidsskr. f. landøk., 1917.

Helge Larsen (Anton Christensen)

Ahlefeldt-Laurvig(en), Elias Carl Frederik, greve, 1816–64, officer. * 9.8.1816 på Frbg., † 18.4.1864 ved Dybbøl, begr. i Kbh. (Garn.). F: kammerherre, oberst Carl Christian A.-L. (1770–1851, ~2° 1819 med Ursula Cathrine Böckmann, 1790–1885) og Juliane Caroline Mattstedt (1787–1860, ~2° 1820 med premierløjtnant, krigsassessor Jacob Elias Hoffmann, 1771–1845). ~15.10.1860 i Kbh. (Garn.) med Jacobine Dorothea Petersen, * 2.2.1820 i Kbh. (Frue), † 1.6.1908 i Kbh., d. af væversvend Jacob P. el. Jochumsen (1773–1820) og Anna Lucie Jensen (senere gift Lund).

A.-L. blev landkadet 1836, sekondløjtnant 1839, tog landmålereksamen 1842, blev premierløjtnant 1847 og stod ved krigens udbrud 1848 i Rendsborg ved 16. bataljon der sluttede sig til slesvigholstenerne. Sammen med bataljonens øvrige dansksindede officerer måtte han afgive revers om ikke at kæmpe mod slesvigholstenerne i det indeværende felttog og ansattes derfor ved sin tilbagekomst til Danmark ved Kbh.s garnisonsbataljon. Marts 1849 forsattes han til 1. reservebataljon med hvilken han med hæder deltog i felttogene 1849 og 1850. Gentagne gange fremhævedes han i rapporterne for mod og dygtighed, og efter slaget ved Isted modtog han ridderkorset. 1850 blev han kar. kaptajn, 1852 kaptajn. Under krigen 1864 deltog han i kampen ved Selk og fægtningen ved Sankelmark som kompagnikommandør ved 11. regiment. Ved Dybbøl var han bataljonskommandør ved 9. regiment og fremhævedes med udmærkelse i rapporten for sin optræden under kampen 18.4. da han faldt under 9. og 20. regiments berømte modangreb hvor han førte sin bataljon „i Kugle-

regnen med en Ro og Orden, som var det paa en Exercerplads". – R. 1850. – Mindesmærke ved Dybbøl. □Træsnit 1864 og 1889. Foto.

Louis Bobé: Slægten A. VI, 1897 112. Danm.s adels årbog, 1929 II 191. – Axel F. Hansen: Mindeskr. over de 1864 faldne officerer, 1909 9f. H. Holbøll: En brigadeadjudants erindr., 1911 231–38.

*Rockstroh**

Ahlefeldt-Laurvig(en), Elise (Elisabeth) Davidia Margarethe, 1788–1855, grevinde. * 17.11.1788 på Tranekær, * 21.3.1855 i Berlin, begr. sst. (Garnisons Friedhof). F: lensgreve Frederik *A.-L. (1760–1832) og Louise C. Hedemann (1762–1812). ~20.3.1810 på Tranekær med preussisk generalmajor Adolph Ludwig Wilhelm v. Lützow, * 10.5.1782 i Berlin, † 6.12.1834 sst. (~2° 1829 med Augusta v. Übel), s. af preussisk generalmajor Johann Adolph v. L. (1748–1819) og Wilhelmine v. Zastrau (1754–1815). Ægteskabet opløst 1825.

A.-L. voksede op som enebarn, forkælet og beundret af alle og meget frit opdraget. På slottet med dets mange gæster tilegnede hun sig en sikker selskabelig kultur; hos moderen og hos sin mangeårige opdragerinde Mariane Philipi udviklede hun sin romantiske sans for poesi og natur, fra faderen arvede hun lidenskab for teater og musik. Efter en kærlighedshistorie med en ung officer, hvorefter hun i sit 19. år fødte en datter (som hun lod opdrage i Hamburg og først 1823 tog til sig), ledsagede hun moderen til badestedet Nenndorf i Hannover. Her traf hun 1808 Adolph v. Lützow. Trods faderens modstand ægtede hun ham, i lige grad begejstret for ham og hans sag, den nationale frihedskamp mod Napoleon. Hun hjalp ham 1813 med at hverve et frikorps i Breslau, fulgte og plejede ham under krigen, smittede alle med sin begejstring (Th. Körner og Fr. L. Jahn var mellem hendes beundrere) og var med til at lægge det poetiske skær over Lützowerne hvori de senere har stået. Da Lützow 1815 fik ordenen pour le mérite fik hun jernkorset. – I hverdagene efter krigen kølnedes hendes følelser for manden. I hans nu mere administrative arbejde i forskellige garnisonsbyer var der ikke samme brug for hendes ildsjæl som før. Da lærte hun 1821 i Münster den unge auditør, senere digter, Karl Immermann at kende. Der udviklede sig hurtigt et fortroligt venskab mellem dem og hun kom til at spille en stærkt inspirerende rolle for hans digtning. Da folkesnakken tvang hende til at vælge mellem manden og vennen valgte hun den sidste. Ægteskabet med Lützow blev opløst. Hun fulgte Immermann til Magdeburg, senere til Düsseldorf, og blev hurtigt midtpunktet i hans omgangskreds af kunstnere, digtere og videnskabsmænd i kraft af sin overordentlig levende ånd, sin fine sans for skønhed og sin evne til uselvisk beundring. Hun kunne både lytte, råde og incitere. – Hun ønskede – måske mest fordi hun var otte år ældre – ikke ægteskab med Immermann, men følte det dog, efter 14 års samliv, som en katastrofe da han 1839 giftede sig med en ung pige. Efter en rejse til Italien bosatte hun sig så i Berlin og forstod også her ved sine oplæsningsaftener og sin litterære salon at samle en kreds af betydelige mænd omkring sig. Trods sygdom i de sidste år bevarede hun sin energiske og levende interesserede ånd; hendes breve giver vidnesbyrd herom, men kun svagt om den magt hendes personlighed har udøvet. Hun ønskede ikke selv at optræde som forfatter, men har oversat „Ivanhoe" til tysk. □Stik af C. H. Sagert, 1857 (efter mal. af „I. H. 1816"?). To mal.

Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 101–05. Danm.s adels årbog, 1929 II 188. – F. Ahlefeldt-Laurvig: Elise A.s historie, 1923. Samme: Generalen, I–VI, 1927–31. – Breve til og fra A.-L. i statsbibl., Berlin.

*Georg Christensen**

Ahlefeldt-Laurvig(en), Frederik, lensgreve, 1760–1832, officer, godsejer. * 17.11.1760 på Bjørnemose, † 8.3.1832 på Tranekær slot, begr. i Tovlykke lystskov. F: generalmajor, greve Christian A.-L. (1732–91) og Elisabeth Juel (1742–1803). ~1° 29.7.1785 på Himmelmark med Louise Charlotte Hedemann, * 21.5.1762 på Himmelmark, † 30.3.1812 i Kbh., d. af landråd Johan Christoph Georg H. (1729–82, ~1° 1752 med Anna Sophie Marquardsdatter v. Brömbsen, † 1754) og Davidia Margarethe v. Drieberg (ca. 1735–95). Ægteskabet opløst 1809. ~2° 17.4.1816 på Ålykkegård med Ida Catharine Leth, * 5.1.1798 på Ålykkegård, † 6.6.1871 på Lille Grundet, d. af etatsråd Frantz Joachim L. (ca. 1753–1836) og Anna Marie Lange (1774–1849). Ægteskabet opløst (hun ~2° 1831 med proprietær Dankvard Neergaard, 1802–81, til Lille Grundet). – Far til Elise *A.-L. Bror til Jens *A.-L.

A.-L. opdroges fra 1767 hos bedstefaderen på Tranekær og blev undervist af huslærere. Tolv år gammel fik han patent som løjtnant ved det franske regiment Deux ponts i Strasbourg og blev 1772 immatrikuleret ved universitetet i Kiel, fik 1774 patent som ritmester à la suite i Danske livregiment dragoner, blev major 1788 og stod som sådan ved Smålenske dragonregiment juli 1789 i prins Carl af Hessens stab efter at have taget del i felttoget mod Sverige. Han blev oberstløjtnant 1791 da han ved arv blev en af landets største godsbesiddere, stilledes à la suite

1793 og var 1792–98 intendant ved Carl af Hessens hofteater på Gottorp slot som han drev frem til at være et af Tysklands førende. Som kommandør for Langelandske landeværnsbataljon organiserede han 1801 hele øens væbning og stod direkte under kronprinsen. 1802 blev han generalmajor over landeværnet på Langeland, m.m. Under de spanske troppers ophold på øen lykkedes det ham ved sit mod og sin koldblodighed at undgå kompromitterende sammenstød mellem hans egne og de spanske tropper. Frederik VI der satte stor pris på A.-L. udnævnte ham til generalløjtnant 1813. Fra 1815 var han chef for Fynske regiments lette dragoner til sin afsked 1830. – A.-L. var en mand med mange interesser; en lidenskabelig passion for den sceniske kunst fulgte ham gennem hele livet; han skrev selv skuespil og oversatte A. Olufsens Gulddaasen til tysk. Som godsejer indlagde han sig fortjeneste ved hoveriets afskaffelse og indførelsen af fast akkord for al tiende, ved ivrigt at fremme udskiftningen på sit bøndergods, ved forsøg med sukkerroedyrkning m.m. Nogen god økonom var han ikke – pragtlysten og rundhåndet som han var. 1805 måtte han søge bevilling til at afhænde grevskabet Laurvig til kongen, og hans godser var ved hans død stærkt behæftede med gæld. – Hv.R. 1802. DM. 1812. □Mal. og patel af Jens Juel (Tranekær). Mal. (Broløkke). Stik af A. Flint. Buste og relief af A. E. Quittschreiber (Fr.borg).

Louis Bobé: Slægten A. VI, 1897 87–93. Fr. Ahlefeldt-Laurvig: Generalen I–VI, 1927–31. Danm.s adels årbog, 1929 II 186. E. Pies: Das Theater in Schleswig 1618–1839, Kiel 1970 63–68. G. Sandfeld: Komedianter og skuespillere, 1971. – Breve i Tranekær arkiv.

*Rockstroh**

Ahlefeldt-Laurvig(en), Frederik **(Frits)** Ludvig Vilhelm, lensgreve, 1870–1947, forfatter. * 14.6.1870 på Broløkke, Magleby sg., Langeland, † 25.5.1947 på Frbg., urne på Tranekær kgd. F: lensgreve Christian *A.-L. (1844–1917) og baronesse Johanne I. B. A. Wedell-Wedellsborg (1846–1930). Ugift. – Bror til Preben *A.-L.

A.-L. blev student fra Roskilde 1890, tog 1896 økonomisk-statistisk eksamen, indtrådte 1897 som volontør i udenrigsministeriet og blev s.å. kst. legationssekretær i Paris, 1898 assistent i udenrigsministeriet, s.å. attaché i Rom og 1899 kst. legationssekretær i Stockholm. Efter afgang fra udenrigsministeriet 1902 og derpå følgende udenlandsrejser overtog han 1903 stamhuset Lundsgård, 1917 tiltrådte han grevskabet Langeland med stamhuset Ahlefeldt og erhvervede 1919 Billundgård i Nordslesvig. Ved siden af driften af Lundsgård havde inden for landbruget især fjerkræavlen hans interesse hvilket han viste ved sit kontrolhønseri på Lundsgård, anskaffelsen af avlsdyr og aktiv deltagelse i det organisatoriske arbejde, bl.a. som præsident i Danmarks fjerkræavlerforening 1914–28 og derefter som ærespræsident. Samtidig lå humane og sociale opgaver ham stærkt på sinde både som medlem af bestyrelsen af Langelands plejebørnsforening og ved stor personlig indsats i andre henseender. Hertil kom dybtgående sceniske, musikalske og litterære interesser der gav sig udslag ikke blot i hans bog *Skildringer og Billeder*, 1924 men også ved tilskud til Odense teaters opførelse af klassikerforestillinger og et skuespillerlegat. Desuden udfoldede A.-L. et flittigt historisk forfatterskab som indledtes med *Elise Ahlefeldts Historie*, 1923 der var en forstudie til hovedværket *Generalen I–VI*, 1927–31. Delvis fremgående af familiearkivet er også *Prins Carls Rejse*, 1925 og *Christian IVs Datter*, 1926. Disse smukke bøger er prægede af forfatterens pietet og stræben efter retfærdighed, men også af en omstændelig grundighed. – Hofjægermester 1906. Kammerherre 1928. – R. 1913. DM. 1929. □Mal. af Jul. Paulsen (Tranekær), af Juel Madsen (Lundsgård). Foto.

Louis Bobé: Slægten A. VI, 1897 128. Danm.s adels årbog, 1929 II 202. Studenterne fra 1890, 1915. – Papirer i landsark. for Fyn. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Hans Knudsen**

Ahlefeldt-Laurvig(en), Jens Juel, greve, 1764–94, forfatter. * 10.6.1764 på Bjørnemose, † 19.11. 1794 i Slesvig, begr. i domk. sst. F: generalmajor, greve Christian A.-L. (1732–91) og Elisabeth Juel (1742–1803). ~ 12.9.1788 med Sophie Dorothea Hedemann, * 16.12.1760 på Himmelmark ved Eckernførde, † 7.2.1820 på Lundsgård, d. af landråd Johan Christoph Georg H. (1729–82, ~ 1° 1752 med Anna Sophie Marquardsdatter v. Brömbsen, † 1754) til Himmelmark og Davidia Margarethe v. Drieberg, (ca. 1735–95). – Bror til Frederik *A.-L. (1760–1832).

A.-L. studerede i Göttingen og fra 1784 i Kiel, skal desuden have været husarofficer i fremmed tjeneste men levede i øvrigt som privatmand i Altona og senere i Slesvig. Han var stærkt interesseret i stats- og samfundsforhold og viser sig i flere skrifter han udgav som tilhænger af den oplyste enevældes politiske idealer. I skriftet *Hingeworfene Gedanken über Regierung*, 1791, kræver han en tydelig og simpel lovgivning, reformer til gavn for den fortrykte bondestand og det store hovederhverv landbruget, privilegiers afskaffelse, pressefrihed og offentlig finansstyrelse. England kunne godt, mener han, have en

monark med mindre indskrænket magt når det blot bevarede offentligheden i sine forhold. I tre anonyme småskrifter har han hyldet den danske kronprinsregent og talt for et nordisk forsvarsforbund og for almindelig værnepligt. Han skrev på tysk, men fik sine skrifter oversat til dansk og følte sig trods sprog og uddannelse som dansk: „ich bin stolz darauf ein Däne zu sein".

T. Kjærgaard og E. Kolding Nielsen: Den politiske litteratur i Danmark, Norge og Slesvig-Holsten 1789–1799. En systematisk bibliografi, 1973. – Louis Bobé: Slægten A., VI, 1897 94-97. Danm.s adels årbog, 1929 II 186. F. Ahlefeldt-Laurvig: Generalen I–VI, 1927–31.

*Hans Jensen**

Ahlefeldt-Laurvig, Preben Ferdinand, greve, 1872–1946, diplomat. * 27.10.1872 på Broløkke, Langeland (Magleby k.), † 22.5.1946 i Funchal, Madeira, begr. Magleby k. F: lensgreve Christian *A.-L. (1844–1917) og baronesse Johanne Ida Birgitte Augusta Wedell-Wedellsborg (1846–1930). ~ 12.9.1899 i Kbh. (Petri) med baronesse Marie (Mary) Emilie von Gohr, * 11.10.1874 i Nikolajevsk, Rusland, † 11.12.1954, begr. Magleby k., d. af viceadmiral, russisk statsråd, baron Oscar Fr. v. G. (1834–1910) og Marie Emilie van der Fours (ca. 1845–1926). – Bror til Frits *A.-L. Nevø af William *A.-L.

A.-L. blev cand.jur. 1897 og gennemgik derefter Niels Brocks handelsskole inden han i efteråret 1900 ansattes som sekretær hos den danske konsul i Hull. Senere gjorde han tjeneste ved generalkonsulaterne i New York og London samt i udenrigsministeriet. 1908 udsendtes han som den første danske legationssekretær til Kina, men med den særlige bestemmelse at han skulle gøre tjeneste ved det russiske gesandtskab i Peking. Den russiske gesandt havde hidtil varetaget de danske interesser i Kina. Da disse voksede stærkt efter 1900 havde gesandten bedt om at få en dansk sekretær til hjælp. Også danske erhvervskredse ønskede at få en dansk diplomat i Kina. A.-L. blev da sendt til Peking, men den specielle ordning viste sig hurtigt at være utilfredsstillende, og 1912 blev A.-L. selvstændig gesandt (ministerresident) ikke blot i Kina men tillige i Japan, dog med fortsat bopæl i Peking. Efter en kort tid som gesandt i Polen 1920–21 udnævntes han i oktober 1921 til gesandt i Storbritannien, på dette tidspunkt den vigtigste post i den danske udenrigsrepræsentation. I efteråret 1937 tog han med virkning fra 1.1.1938 sin afsked på grund af svækket helbred og boede i de sidste år på Madeira.

Tiden i London blev den mest betydningsfulde i hans diplomatiske karriere. Han var en dygtig og loyal repræsentant for Danmark, ikke mindst i de svære år efter 1930 da Storbritanniens nye protektionistiske handelspolitik ramte den danske landbrugseksport hårdt. Gennem sine personligt prægede indberetninger holdt han de skiftende danske regeringer godt informeret om udviklingen såvel på de politiske som økonomiske områder. Ved hans afgang udtalte udenrigsminister P. *Munch at A.-L. i sjælden grad havde betingelser for at bane vejen for de danske der i London måtte føre vanskelige økonomiske forhandlinger af meget stor rækkevidde for Danmark. Han var i alle henseender en utrættelig hjælper og vejleder for danske der havde brug for hans bistand under deres virksomhed i det fremmede land. R. 1907, DM. 1917, K.[2] 1922, K.[1] 1927, Sk. 1937. □Mal. af Quistgaard, 1930 (Tranekær). Foto.

Danm.s adels årbog 1929. Berl. tid. 24.5.1946. Ed. Reventlow: I da. tjeneste, 1956 83 104. Viggo Sjøqvist: Danm.s udenrigspol. 1933–40, 1966. Samme i Den da. udenrigstj.s hist. 1770–1970 I, 1970; Nils Svenningsen sst. II. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Viggo Sjøqvist

Ahlefeldt-Laurvig(en), Carl William, greve, 1860–1923, gesandt, udenrigsminister. * 2.5.1860 på Tranekær, Langeland, † 29.11.1923 i Kbh., bisat i kapel i Eriksholm slotspark, senere (1936) begr. på Ågerup kgd. F: lensgreve Frederik Ludvig Vilhelm A.-L. (1817–89) og komtesse Marie Albertine Mathilde Schulin (1820–85). ~ 26.4.1887 i Ordrup kapel (Gentofte) med Elisabeth komtesse Danneskiold-Samsøe, * 28.10. 1866 i Paris, † 9.11.1950 i Vipperød, Ågerup sg. ved Holbæk, d. af greve, hofchef, senere chef for Det kgl. teater Christian *D.-S. (1836–1908) og Wanda S. E. C. Zahrtmann (1842–1916). – Bror til Christian *A.-L. Farbror til Preben *A.-L.

Efter at være blevet student 1878 fra Roskilde studerede A.-L. statsvidenskab og blev cand. polit. 1883. S.å. han blev student forærede faderen ham det smukke gods Eriksholm ved Holbæk fjord og gav ham derved mulighed for som stor hartkornsejer at gå ind i det politiske liv. Men dette lå i et leje han allerede da vanskeligt sympatiserede med, og en levende interesse for udenrigspolitik førte ham i stedet for ind i diplomatiet. I udenrigsministeriets tjeneste gennemløb A.-L. den sædvanlige karriere. Et par år var han assistent i ministeriet, derefter attaché i Paris 1887–89, legationssekretær sst. 1889–91, i London 1891–97, gesandt i Wien 1897–1908. Under sekretærvirksomheden i London var det særlig arbejdet for den danske landbrugseksport der fangede hans interesse. Det var i de for dansk landbrug vanskelige år da England lukke-

de for det danske kvæg, og der blev i denne sag der gjaldt en af landets mest vitale interesser af A.-L. ydet en fortjenstfuld indsats i arbejdet med at holde de hjemlige myndigheder nøje underrettet om alle engelske synspunkter. Fra gesandtvirksomheden i Wien kaldtes A.-L. midlertidig hjem for 1906–07 at virke som medlem af kommissionen til udenrigsministeriets omorganisation. Sammen med sin ven, kontorchef, senere amtmand Axel Vedel, deltog han energisk i udvalgsarbejdet, og udvalgsbetænkningen der kom til at danne grundlaget for kommissionens indstilling blev i høj grad præget af A.-L.s synspunkter. Opgaven var at reformere det danske udenrigsstyre i mere moderne, praktisk retning, dvs. dels sammensmelte den diplomatiske og konsulære uddannelse, dels udvide den konsulære virksomhed for derved at tilvejebringe intimere føling med erhvervslivet.

Et halvt år efter at den nye organisation var lovfæstet af rigsdagen fik A.-L. selv den betydningsfulde opgave som udenrigsminister at føre ordningen ud i livet. Stærkt interesseret i dansk indre politik havde han aldrig lagt skjul på sine demokratiske anskuelser og kunne uden vanskelighed som oprigtig tilhænger af venstres politik overtage udenrigsministerposten i ministerierne Neergaard og Holstein-Ledreborg okt. 1908–okt. 1909 og igen i ministeriet Berntsen juli 1910–juni 1913. Den almindelige udenrigspolitik, først og fremmest forholdet til Tyskland, ledede han i besindig og absolut neutral ånd i fuld overensstemmelse med venstrereformpartiets grundopfattelse: forbedring af forholdet til Tyskland og undgåelse af enhver alvorlig misstemning. Sin hovedindsats i dansk udenrigsstyre ydede A.-L. dog uden tvivl i gennemførelsen af udenrigstjenestens reorganisation efter de i kommissionsbetænkningen nedlagte synspunkter. Navnlig søgte han at fremme vekselvirkningen mellem den diplomatiske og konsulære tjeneste og holdt strengt på, at diplomatisk avancement var absolut betinget af forudgående konsulær virksomhed. Mere end sædvanlig tog han ved embedsbesættelser hensyn til personlig dygtighed og uddannelse i det praktiske liv. Også udenrigsministeriets forhold til pressen lå ham stærkt på sinde, og i hans tid fæstnedes den mod pressen vendte side af udenrigsministeriets virksomhed i form af et pressebureau. Med aldrig svigtende interesse gik han op i ministeriets arbejde i alle detaljer, og med rastløs energi drev han på at alt arbejde udførtes så hurtigt og omgående som muligt. I forbindelse hermed stod også hans interesse for den dengang så stærkt påkrævede omorganisation og modernisering af udenrigsministeriets arkiv.

Det var denne ihærdighed i det daglige arbejde der særlig prægede A.-L. i hele hans færd, og som ingen der da virkede i udenrigsministeriet kunne undgå at føle sig påvirket af. Men hans forhold til medarbejderne var noget mere end det blotte forhold mellem chef og undergivne. Han var ikke blot den ivrige driftsleder men også sine medarbejderes trofaste hjælper og ven, en retlinet personlighed, hvis sind var uden svig. – R. 1893. D.M. 1898. K² 1903. K.¹ 1904. – □Mal. af Viggo Johansen, 1912 (Eriksholm) og af F. L. Storch (Lundsgård). Foto.

Louis Bobé: Slægten A. VI, 1897. Danm.s adels årbog, 1929, II 197. – Berl. tid., Nationaltid. og Politiken 12.10.1908. Aage Heinberg i Verden og Vi 7.9.1917. Johs. Helms i Dansk skovforenings t. VIII, 1923 497–99. Fr. d. Fontenay i Dansk adelsblad, febr. 1924. Viggo Sjøqvist i Den da. udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970 316–26 343–47. – Levnedsberetning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsark. og udenrigsministeriet.

*Fr. de Fontenay**

Ahlefeldt-Laurvig-Bille, Preben Julius **Gregers,** * 1905, overjagtkonsulent. * 14.2.1905 på Skovsbo ved Kerteminde. F: hofjægermester Preben Frederik A.-L.-B. (1880–1946) og Eleonore Sophia Bille-Brahe-Selby (1880–1973). ~11.4.1930 i Kbh. (Trin.) med Ellen Margrethe (Nonni) Lassen, * 29.9.1909 i Kbh., d. af administrator Christian L. (1868–1954) og Gudrun Zahle (1880–1967).

Efter studentereksamen 1925 fulgte forst- og jagtstudier herhjemme og i udlandet hvorefter A. blev skovrider på faderens godser Egeskov og Fjellebro 1930 (–50). Fra 1943 var han medejer af godserne, eneejer 1948–62 da ejendommen deltes mellem A. og hans to børn. Fra ungdommen havde A. interesseret sig for etnologi, historie, natur og jagt. Bueskydning havde dengang fået en renæssance i Amerika og England og A. blev stærkt optaget heraf. Han forfærdigede selv bue og pile og trænede sig op til at blive en så habil bueskytte at han vovede at jage med bue og pil. Ved den store jagtudstilling i Forum 1934 udstillede han buer og pile samt trofæer fra dyr han havde nedlagt med pil. En anden stor interesse var Afrikas natur, folk og vildt, og 1937 foretog han en jagtsafari til Kenya og Congo hvor han nedlagde en del vildt med bue og pil. Samtidig studerede han vildtet og de indfødtes våben. En levende beskrivelse af sine oplevelser gav han i *Impala*, 1937, og 1941 udkom *Moderne bueskydning*. A. har ledet eller deltaget i etnografiske, zoologiske og jagtlige ekspeditioner til Afrika 1947 og 1951, beskrevet i *Tandalla*, 1947, og *Over bjerge og dale*, 1952, og til Indien 1954. I „Jæger, jagt og vildt verden over", 1954, som A. redigerede sammen med Herluf Petersen har han

bidraget med afsnit fra egne hvor han personlig kendte forholdene. A. var også stærkt optaget af jagtvæsenet i Danmark. 1932 blev han valgt ind i bestyrelsen af den lokale afdeling af Dansk jagtforening i hvis hovedbestyrelse han kom ind 1939. 1940 blev han medlem af det præsidium som forberedte oprettelsen af Jagt- og skovbrugsmuseet i Hørsholm. 1947–70 sad han i museets bestyrelse. Blandt de opgaver han tog op var redaktionen af Dansk jagtleksikon (1941–44 sammen med Vitus Gay) der var det første i sin art her i landet, og A. skrev selv mange af artiklerne. Senere har han virket i redaktion af og været skribent ved Jeg er jæger, 1. udg. 1959, og Den store jagtbog, 1963. Han har desuden skrevet artikler til såvel danske som udenlandske tidsskrifter. 1945–63 var A. overjagtkonsulent, dvs. leder af jagtkonsulentvæsenet, 1959–70 formand for jagtrådet som bl.a. giver indstilling til landbrugsministeriet om anvendelse af jagtfondens midler. Som indehaver af de to nævnte poster var han selvskreven til at deltage i udvalgsarbejde vedr. jagt, f.eks. jagtlovkommissionen, vildtvæsenet, Kalø jagtgård, hvor jagtuddannelsen finder sted. A. har haft stor betydning for såvel jægernes som almenhedens forståelse for jagt og fauna og bidraget væsentligt til udviklingen af vort jagtvæsen.

Egeskov er et af vore betydeligste renæssanceslotte, og gennem de sidste 15 år har ægteparret A. ydet en stor indsats for at gøre slottet og slotshaven til et kulturhistorisk minde, bl.a. ved at genskabe slottets barokhave med parterre, labyrint, klippede hække, samt ved nyanlæg, hvorved Egeskov er blevet en stor turistattraktion. A. har fået tildelt adskillige danske og udenlandske æresbevisninger for sin indsats for jagt, vildt og natur; bl.a. er han overordentligt medlem af Conseil International de la Chasse, Frankrig og formand for dets danske sektion; medlem af præsidiet for Verdensnaturfonden. – Kammerherre, hofjægermester. – R. 1960. R.[1] 1969. □Mal. af A. som dreng af Ellen Hofman-Bang (Egeskov). Foto.

P. Chr. Nielsen

Ahlmann

Slægtens først kendte mand i Danmark var Michel Ahlmann, der nævnes i Sønderborg 1590. Hans sønnesøn Jacob Iversen A. var far til Michael og Christian A., fra hvem henholdsvis den ældre og den yngre linie nedstammer. Forfatteren Hans *A. ses ikke at tilhøre ovenstående slægt.

Stammbuch der Familie A. Gravensteiner Linie, 1917. Chr. Maibøll: Nicolai A.s anetavle, 1958. Schlesw.-Holst. biogr. lex. I, 1970 24–29.

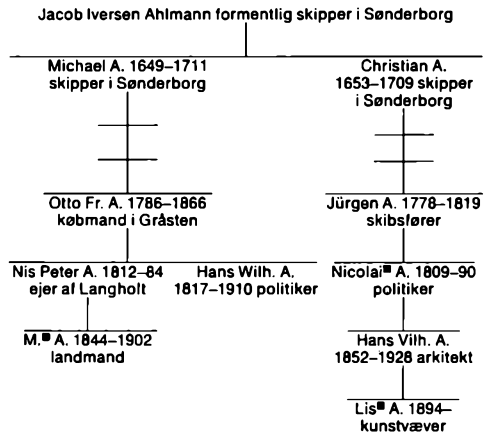

Hans H. Worsøe

Ahlmann, Hans Christian Vilhelm, 1881–1952, forfatter. *29.10.1881 i Kbh. (Matth.), †13.5. 1952 i Birkerød, begr. i Kbh. (Kat.Vestre). F: landmand Christian Jensen A. (1848–1922) og Anna Emmely Betzy Steiner (1849–1930). ~6.10.1923 i Helsingør (Skt. Olai) med billedhugger Michaela (Misse) Frederikke Haslund, *29.9.1886 i Valby (Frbg.) (~1° 1913 med den norske maler Ludvig Peter Karsten, 1876–1926), †9.12.1943 i Kbh., d. af maleren Otto *H. (1842–1917) og Frederikke Aagaard (1857–1923).

A. der fra 1901 til 1936 var ansat i Kbh.s magistrat har udgivet digtsamlingerne *Ungdoms Legende*, 1907, *Poplerne*, 1910, *Aftenlandet*, 1913, *Genlyd af Dagene*, 1918, *Foraar i Danmark*, 1920, *Morgenstjernen*, 1924, *En Fløjtespiller gaar forbi*, 1929 (udvalgte digte), *Skriveren ved Vinduet*, 1935 og romanen *Den Fattige*, 1928. Desuden de to kritiske arbejder *Det danske Parnas 1900–1920*, 1920 og *Moderne dansk Lyrik*, 1922. Det første er stærkt subjektivt skrevet men havde sin betydning som den første historiske oversigt over lyrikken mellem Viggo Stuckenberg og Tom Kristensen. A.s digte er udpræget stemningslyrik, men det er dog nogle gange lykkedes ham at fæstne almenmenneskelige følelser med simpelhed og prægnans i udtrykket. Han ejer musikalsk finsans og forstår at give strofene et festligt sving. Han har lært af Ludvig Holstein, men har på den anden side skrevet en række digte der både hvad stemningen, diktionen og skønhedsfølelsen angår er forløbere for Hans Hartvig Seedorffs lyrik. □Tegn. af Aug. Tørsleff, ca. 1914. Mal. af Knud Windfeld Hansen, 1917.

Kultegn. af Juel Madsen, ca. 1918. Tegn. af Sinding Larsen. Relief af Michaela Ahlmann, ca. 1920.

Selvbiografisk i Bogvennen, 1914 343–44 og Dansk forf. forening 1894–1919, 1919 10. – Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934.

Uffe Andreasen (Chr. Rimestad)

Ahlmann, Mathilde Elisabeth **(Lis),** * 1894, kunstvæver. * 13.4.1894 i Århus. F: arkitekt Hans Vilhelm A. (1858–1928) og Cæcilie Hansen (1861–1931). Ugift.

A. begyndte som elev 1919 hos maleren Harald Giersing og arbejdede mellem 1917 og 1921 på malerstuen i Herman A. "Kählers keramiske værksted i Næstved. Derefter blev A. uddannet væverske hos Gerda "Henning i Kunstindustrimuseet og fik svendebrev 1929. Her traf hun arkitekt Kaare "Klint som bad hende komponere og væve stoffer til hans møbler. A. har siden i eget værksted fra 1934 udelukkende arbejdet med brugstekstiler og helst til bestemte formål eller møbler. Efter Klints død har hun vævet stoffer til møbler tegnet af Klints elever arkitekterne Mogens "Koch og Børge "Mogensen. 1953 blev hun konsulent for aktieselskabet C. Olesen som ønskede at højne standarden for boligtekstiler. Dette førte et par år senere til Cotilproduktionen af kvalitetsprægede boligtekstiler styret af en uafhængig bedømmelseskomité, hvoraf hun var medlem indtil 1974, der hvert år uddeler Cotilprisen. Derved var A. med til at formidle at unge, dygtige vævere kom til at væve for Cotil, ligesom hun selv fik omsat flere af sine egne håndvævede stoffer til industriel massefremstilling. Økonomisk betød forbindelsen med C. Olesen at hendes eget værksted fortsat kunne eksistere. Her fandt hun ofte ideerne til fabriksproduktionen og kunne her oplære elever i håndvævning. A. har mere fundet end opfundet mønstre. Hun har bevidst fortsat traditionerne fra almuens bolstre og olmerdug og fra beslægtede, ofte oversøiske kulturer der har dyrket de oprindelige af vævningens teknik betingede tern og striber hvor samspillet mellem teknik, garn, binding og mønster danner den færdige vævning. For at gennemprøve farver og mønster skitseres virkningen i vikleprøver. Hun har oplært sig selv og elever i fejlfri håndværksmæssig kunnen og i den største nøjagtighed i vævningen. Selv besidder hun en usædvanlig højt udviklet sans for de forskellige garnmaterialers stoflighed og en forfinet farvesans. A. har i farvning af garner nydt fordel af et frugtbart samarbejde med den fremragende farver Einar Hansen i Vejle. A. har deltaget i adskillige udstillinger af dansk kunsthåndværk i ind- og udland. I 1959 deltog hun sammen med Børge Mogensen og billedhuggeren Adam Fischer i udstillingen „Ler, træ og væv" i Kunstindustrimuseet. Her findes også den største samling af A.s vævninger og tæpper. A. fik tilkendt Tagea Brandts legat 1948, Eckersbergs medalje 1964, Cotilprisen 1974 og C. F. Hansens medalje 1978. □Tegn. af Hans Bendix 1963. Foto.

Thomas Mogensen: Lis Ahlmann. Tekstiler, 1974.

Erik Lassen

Ahlmann, Malthe Sehested Hoff, 1844–1902, landmand. * 14.12.1844 på Langholt ved Nørresundby, † 12.7.1902 sst., begr. i Horsens, Vendsyssel. F: godsejer Nis Peter A. (1812–84) og Abel Johanne Christine v. Hoff (1814–85). Ugift. Faderen der var købmandssøn fra Gråsten købte 1840 hovedgården Langholt med tilhørende gods. Efter at have gået i Ålborg latinskole og taget præliminæreksamen fra Sorø akademi kom A. til landvæsenet som han bl.a. lærte hos proprietær C. F. Carøe til Skærvad. 1868 overtog han forpagtningen af Striben som han ved faderens død 1884 arvede tillige med den anselige ejendom Langholt. A. havde et medfødt sundt blik for bedømmelse af husdyr og en klar fornemmelse af avlens ledelse. I løbet af få år havde han navn som en fremragende opdrætter af jyske heste og jysk malkekvæg. Allerede 1883 grundlagde han på Striben et stutteri af svære jyske heste hvorfra der udgik en række fortrinlige avlsdyr og nogle af de højest betalte hingste i Jylland. Ikke mindre anerkendt var A. som opdrætter af sortbroget jysk malkekvæg og Langholt-stammen regnedes blandt halvøens fineste. A. hjemførte derfor en mængde præmier fra dyrskuer og landmandsforsamlinger. Desuden interesserede han sig for mosekultur og plantning. A.s ejendomme besøgtes af en mængde interesserede danske og fremmede landmænd, og sammen med sin søster udfoldede han en storstilet gæstfrihed på Langholt.

A. havde talrige tillidshverv. Fra 1888 til sin død var han formand for Ålborg amts landboforening, landets største landøkonomiske lokalforening, 1889–1902 medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelse. I foreningen af jyske landboforeninger var han medlem af bestyrelsen 1893–1902, 1. næstformand 1900–01, 2. næstformand 1898–1900 og 1901–02, medlem af husmandsudvalget 1892–1902. Fra 1898 til sin død var han medlem af statens planteavlsudvalg som repræsentant for de samvirkende danske landboforeninger, fra 1899 medlem af fællesudvalget for mosedyrkning; han var medstifter af agrarforeningen og i flere år medlem af dens overbe-

styrelse, 1898–1902 medlem af Ålborg amtsråd. 1892–1902 var han formand for Horsens-Hammer sogneråd, 1897–98 medlem af landstinget, hvor han tilhørte højre. Han var desuden medlem af adskillige regeringskommissioner bl. a. vedrørende told- og husdyrlovgivning. A. var først og fremmest den dygtige praktiker og gode samfundsborger, men han besad desuden betydelig almenmenneskelig dannelse og havde sans for åndelige spørgsmål. – R. 1892. D.M. 1896. □Ålborg amts landboforening og andre venner rejste 1907 et af N. Hansen-Jacobsen modelleret mindesmærke med portrætfigur af A. ved Langholt. Blyantstegning af Vilh. Tetens ca. 1905 (Langholt). Foto.

Aftenposten 5.8.1911. Ålborg tid. 12.7.1902. Ugeskr. f. landmænd s.å. 325–26. Nørresundby folkebl. 20.12.1905. Ugebl. f. Ålborg amts landboforen. 2.8.1907. Hippologisk t. 1930, nr. 15 og 16.

*Anton Christensen**

Ahlmann, Nicolai, 1809–90, nordslesvigsk politiker. * 17.11.1809 i Sønderborg, † 12.2.1890 på Frbg., begr. sst. F: skibsfører Jürgen A. (1778–1819) og Dorothea Jensen (1783–1870). ~ 17.7.1840 i Maribo med Anna Marie Magdalene Dons, * 27.4.1816 i Halsted, † 25.10.1897 på Frbg., d. af birkedommer, justitsråd Johannes Klingenberg D. (1770–1829) og Marie Frederikke Cornelia Meyer (1778–1849).

A. uddannedes ved landbruget, var 1839–47 forpagter på Juellinge på Lolland, 1847–56 ejer af gården Fogdarp i Skåne. 1857 vendte han tilbage til sin fødeø idet han købte den tidligere augustenborgske gård Werthemine i Asserballe sogn af den danske stat. 1861 bortforpagtede han gården og bosatte sig i Augustenborg. Begivenhederne efter 1864 drog den stilfærdige og tilbageholdende mand ind i nationalt og politisk arbejde. Han var alsingernes ordfører hos prinsen af Hohenlohe (1865), n.å. valgtes han efter slagtermester Reimers' forslag til ordfører for den deputation („de 47") der efter Pragfreden ville bringe kong Wilhelm befolkningens tak for art. 5. Hans navn blev herved kendt over hele landet, og kort efter samledes befolkningen i enighed om hans kandidatur i 2. slesvigske kreds (Flensborg og Sønderborg amter) ved valget til det nordtyske forbunds grundlovgivende rigsdag og gennemførte hans valg febr. 1867. Sammen med H. A. Krüger hævdede han under grundlovsforhandlingerne Nordslesvigs særlige ret. Ved valget til den ordinære rigsdag i aug. s.å. opnåede han på grund af en omlægning af valgkredsene ikke genvalg, men i nov. valgtes han til medlem af den preussiske landdag for Sønderborg-Åbenrå-kredsen og genvalgtes stadig indtil sin bortrejse fra Nordslesvig. Han kom imidlertid aldrig til at indtage sin plads i landdagen, idet han og Krüger nægtede at aflægge forfatningseden uden forbehold. De skrivelser til kamret hvormed de to nordslesvigere på stadig ny måde begrundede denne edsnægtelsespolitik er A.s værk. – Mens Krügers kræfter i disse år væsentlig blev taget i brug af hans arbejde på rigsdagen var A. førende i det politiske arbejde i hjemlandet. Han ledede samarbejdet mellem de forskellige egne og søgte fra 1870 sammen med H. R. "Hiort-Lorenzen at give det fastere organisatoriske rammer. Han stod i spidsen for arbejdet med at skaffe sin fødeø en dansk avis (Dybbøl-Posten fra 1.1.1868) og var gennem en årrække formand for folkehøjskoleforeningen for Als og Sundeved, der oprettede højskolen på Sandbjerg (1869).

I samarbejdet med Krüger var A. til en begyndelse gennem sin større kundskabsfylde og tankeklarhed den førende, men ret hurtigt ændredes forholdet så det blev den kraftigere Krüger der med hensyn til storpolitikken ene bestemte kursen. A. havde ikke det stærke sind, som kunne bære 70ernes modgangsår – krigsudfaldet 1870, frafaldet og sløvheden i den danske lejr, myndighedernes hårde fremfærd (v. Bitter-perioden) – og da sygdom og private sorger stødte til solgte A. Werthemine til en søn og brød 1875 op fra Als og flyttede til Kbh. hvor han levede resten af sit liv uden at søge at øve nogen indflydelse på begivenhederne i Sønderrjylland. □Litografi, 1867, gengivet i flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1867. Litografi efter foto, 1868. Min. af H. C. Vantore.

H. P. Hanssen i Sønderjyske årbøger, 1891 20–27. Samme i Ill. tid. 23.2.1890. V. A. Secher i Det ny årh. II, 2, 1905 172 204; V, 1907 36. Holger Andersen i Grænsevagten I, 1918–19 30–40. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforening med Danm. I, 1921 266–79. Fr. v. Jessen i Håbets mænd, 1923 19–33. – Breve i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Hans Lund**

Akeleye

Adelig slægt der almindeligvis anses for at have sit udspring på Fyn, selv om den først dér kendes fra slutn. af 1400-tallet. Både våben- og navnefællesskab indicerer imidlertid forbindelse med en østsjællandsk lavadelsslægt med tilknytning til Arnøje og Valby i 4 generationer ca. 1380–1480. Fogedtjeneste for slægten Bjørn kan have ført slægten Akeleye til Fyn, hvor den erhvervede hovedgården Skinnerup. Fra det 18. årh. havde medlemmerne en række hverv inden for den dansk-norske administration. Sidste mand var rimeligvis Sigvard Jørgen A. 1768–1822.

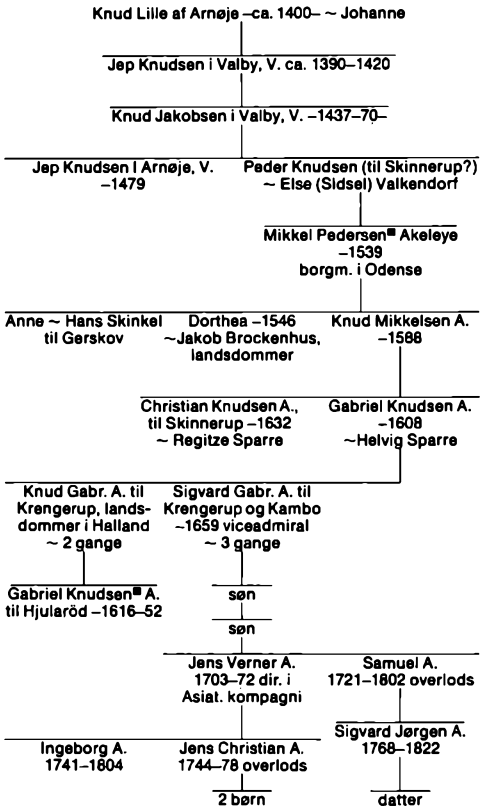

Danm.s adels årbog 1938 83–96. Pers. hist. t. 4.rk.III, 1900 151–56.

Thelma Jexlev

Akeleye, Gabriel Knudsen, 1616–52, adelsmand, forfatter. * 1616 i Skåne, † 1652, begr. i Ørsted k., Fyn. F: landsdommer i Halland Knud Gabrielsen A. til Krenkerup og Hjulerød († 1661) og Sofie Enevoldsdatter Voyen († 1623). Ugift; forlovet med Merete Sofie Prebensdatter v. Ahnen der døde før A., d. af lensmand over Nordlandene Preben Staffensen v. A. til Fossum og Holder jernværk m.m. (1606–75) og Else Knudsdatter Urne († før 1657).

A. gik fra 1627 i Sorø skole, studerede senere i udlandet, bl.a. i Oxford (1636), fik 1641 bestalling som skibsløjtnant og ansattes 1643 i Danske kancelli hvor han i flere år var sekretær. 1643 skrev han en vejledning for unge adelsmænd der ville rejse i udlandet *Peregrinatoriæ prudentiæ præcepta;* han fremhæver her stærkt udenlandsrejsernes åndsdannende indflydelse og tilråder især at studere de fremmede landes statsforhold. Om sit eget studium af statsretten, hvortil han vistnok har modtaget tilskyndelser af Sorølæreren Henrik Ernst (1603–65), aflagde han vidnesbyrd i et skrift om Tacitus' bog om de gamle germanere *XXV exercitationes sive politico-philologici discursus in librum C. Cornelii Taciti de moribus Germanorum veterum* som han 1646 forsvarede som disputats på Sorø akademi. Skriftet der er tilegnet Christian IV er mærkeligt ved sin sympati for en stærk kongemagt. 1649 modtog A. sammen med Henrik Bielke (1615–83) på Frederik IIIs vegne hyldingsed af indbyggerne på Færøerne og Island og havde forfatterandel i den „korte historiske Narration" herom som udkom 1650. S.å. aflagdes han med domprovstiet og et vikarie i Århus og blev tillige oberst i den skånske hærafdeling. Til A.s alsidige litterære produktion hørte også et nu tabt værk om fægtekunst og en efter Frederik IIIs befaling foretagen oversættelse af den engelske læge Thomas Brownes Pseudodoxia epidemica.

Danm.s adels årbog, 1937 88. H. F. Rørdam i Pers. hist. t. V, 1884 229f. – H. D. Lind: Kong Kristian d. fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 308. Knud Fabricius: Kongeloven, 1920 107–16. – G. K. A. Peregrinatoriæ. . . ., hdskr. i Kgl. bibl.

*C. O. Bøggild Andersen**

Akeleye, Mikkel Pedersen, † 1539, borgmester, købmand. † 10.8.1539 i Odense, begr. i Gråbrødre k. sst. F: Peder Knudsen A. til Skinnerup på Fyn og Else (el. Sidsel) Valkendorf. ~ Magdalene Knudsdatter Drage († efter 1564).

I første trediedel af 1500-tallet var A. vel Odenses mest fremtrædende borger. Som så mange andre store Odensekøbmænd var han adelig, og hans søn levede atter en landadelsmands liv ligesom døtrene giftedes ind i andre fynske adelsslægter. Allerede 1506 må han have været højt anset thi da valgtes han til borgmester. Af dronning Christines regnskabsbøger ses, at han navnlig har handlet med klæde, dog efter datidens skik sikkert også med alle mulige andre varer. Han var naturligvis tillige øksenhandler og fik 1511 dispensation fra udførselsforbudet til at udføre 300 øksne – med de små tal, man endnu ved 1500-tallets begyndelse må regne med, et betydeligt antal. Kornhandel har han sikkert også drevet. Hans hus må have hørt til Odenses anseligste thi efter tidens skik husede han ofte fornemme gæster, således skal Christian II have boet hos ham. Da denne konge 1522 gennemførte den nye købstadordning blev A. Odenses skultus. Denne stilling forsvandt 1523, men også med

Frederik I må han straks være kommet på god fod, thi allerede 17.5.1523 forlenede denne ham med en eng uden for Odense. Sin ved Kertinge nor skønt beliggende fædrene gård Skinnerup har han sikkert stærkt afrundet, i hvert fald viser rustningslisterne fra 20erne og 30erne at han da hørte til fynsk adels større ejendomsbesiddere. A. synes at have været blandt de første i Odense, der interesserede sig for den nye lære, thi allerede 1531, året før Sadolin kom til Odense sendte han den unge skolemester Peder Palladius i følge med sin søn til Wittenberg og bekostede hans mangeårige ophold hernede.

Danm.s adels årbog 1937. Saml. t. Fyns hist. og topogr. III, 1865 219–42. Ny kirkehist. saml. III, 1864–66 499. H. St. Holbeck: Odense bys hist., 1924–25 72 103f 126 134.

*Astrid Friis**

Alanus (Alan), Hans Jensen, 1563–1631, professor. * 18.8.1563 i landsbyen Ala i Halland, † 12.2.1631, begr. i Frue k. i Kbh. F: Jens Eskildsen og Bente Lauridsdatter. ~ 1° dec. 1602 med Elline Mortensdatter, * 1566, † 24.5.1615, begr. i Frue k. i Kbh. (~ 1° 1586 med professor Anders *Krag, 1553–1600), d. af handelsmand i Kbh. Morten Olufsen. ~ 2° nov. 1617 med Giørild (Giørvel) Christensdatter, * 19.3.1604, † 23.6. 1654 (~ 2° 1637 med borger i Kbh. Jens Hansen), d. af borgmester i Malmø Christen Jacobsen Nold († 1624, ~ 1° med Anne Willumsdatter, † ca. 1597, ~ 2° med Johanne Jensdatter, † 1601) og Margrethe Remmertsdatter Sehested († senest 1630, ~ 1° med en ukendt, ~ 2° 1626 med byfoged i Malmø Peder Hansen, † 1626). Muligvis var Giørild Christensdatter d. af Margrethes første ægteskab og Christen Jacobsen Nold hendes stedfar.

Under den nordiske syvårskrig blev familien husvild og moderen flygtede derfor med A. over til Sjælland hvor fru Birgitte Gøye tog hende i sin tjeneste og sørgede for drengens opdragelse. Hun holdt ham til læsning dels i sit hjem på Herlufsholm, dels på Ring kloster og Åkær. Da han var ni år gammel sendte hun ham til Herlufsholm skole hvorfra han blev student 1582. Efter seks års ophold ved universitetet fik han af adelsmanden Steen Brahe understøttelse til at studere i udlandet, og da han efter tre års forløb vendte tilbage fra Wittenberg blev det ham overdraget at rejse ud som hovmester for den unge Jens Pedersen Brahe fra Krogholm i Skåne. Rejsen gik over Tyskland, Schweiz og Italien med længere ophold i Helmstedt, Basel, Genève og Padova. Også Siena og Rom besøgte han. Da han 1596 blev løst fra sin hovmesterstilling, vendte han igennem de østrigske lande og Tyskland tilbage til Danmark. 1597 blev han af Arild Huitfeldt kaldet til rektor på Herlufsholm. I denne stilling virkede han i fem år. Blandt hans disciple må nævnes den senere biskop Jesper Rasmussen Brochmand. 1602 blev han professor pædagogicus ved Kbh.s universitet, men måtte, førend han begyndte sine forelæsninger, tage magistergraden (13.7.1602). 1607 blev han professor rhetorices, n.å. overtog han professoratet i græsk som han 1610 ombyttede med professoratet i dialektik, men 1621 måtte han efter kanslerens ønske atter overtage professoratet i græsk. Samtidig hermed betroede man ham forskellige akademiske tillidshverv: i fire år var han akademisk notar, i et år bibliotekar og i ti år værge for Frue kirke; 1613–14 og 1622–23 beklædte han rektoratet. Han roses som en flittig lærer men i sin litterære virksomhed indskrænkede han sig til akademiske disputatser. Af disse må især fremhæves hans fire disputatser *De sermone* (1608–09 og 1622–23). I de to første betoner han stærkt betydningen af modersmålets udvikling; i den sidste fra 1623 kommer han ind på lydbetegnelserne i forskellige sprog. Han er her tydeligt påvirket af Jacob Madsen *Århus, og det er sandsynligvis læsningen af dennes skrifter der har udviklet hans forkærlighed for modersmålet. To disputatser fra 1627–28 viser at han også syslede med fædrelandets historie.

E. Vinding: Regia Acad. Haun., 1665. Vello Helk: Dänische Romreisen, Anal. Rom. VI, 1971 174. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ. hist. 1537–1621 III, 1873–77 609–16. G. L. Wad: Rektorerne på Herlufsholm, 1879 12–15.

*Øjvind Andreasen**

Albeck, Carl **Gustav,** * 1906, litteraturhistoriker. * 5.6.1906 i Kbh. (Garn.). F: underaccoucheur, senere overlæge Victor *A. (1869–1933) og Ella Zachariae (1874–1956). ~ 1° 17.11.1934 med universitetslektor, mag.art. Ulla Brøndum-Nielsen (* 1909); ægteskabet opløst 1940. ~ 2° 2.8.1942 i Ebeltoft med assistent Kirsten Grethe Greve, * 28.5.1920 i Sakskøbing, d. af købmand, direktør for rugbrødsfabrikken i Århus Anders Kristian G. (1883–1963) og Christa Margrethe Hansen (* 1883).

A. blev student fra Århus katedralskole 1924, og efter magisterkonferens i nordisk filologi 1932 bosatte han sig pany i Århus hvor han igennem årene foruden sin skole- og universitetsvirksomhed har udført mange kulturelle hverv og aktiviteter. A. var adjunkt ved Den jyske handelshøjskole 1941–44 og ansattes ved Århus universitet 1943; han blev lektor sst. 1949, docent 1956 og professor 1958. Hans videnskabelige produktion falder omkring to hovedemner, det ene er den

ældre nordiske litteratur, det andet den danske guldalderdigtning, især koncentreret omkring Grundtvig. 1942 udsendte han således *Grundtvig og Norden* og 1955 *Omkring Grundtvigs Digtsamlinger. Studier i Grundtvigs lyriske Forfatterskab 1808–16.* Han har endvidere været medarbejder ved registranten over N. F. S. Grundtvigs papirer (1954–62), og siden 1952 redaktør af *Grundtvig-studier.* 1946 blev han dr. phil. på en afhandling om de nordiske kongesagaer *Knytlinga. Sagaerne om Danmarks Konger. Studier i ældre nordisk Litteratur.* Han har tillige i adskillige arbejder både i form af de såkaldte „ledetråde" ved folkelig undervisning og i bredere fremstillinger vist sig som en kyndig populærisator og en fortrinlig folkelig pædagog. Det fremgår bl.a. af artiklerne om Saxo, Grundtvig og Poul Møller i samlingsværket Danmarks store Digtere, 1943 og af bidragene til Dansk litteratur historie, 1964–66 hvor A. har taget sig både af den ældre danske digtning frem til ca. 1700 og af den danske højromantik. Hans interesse for at bringe forskningens resultater ud til større kredse fremgår endvidere af hans virke for folkeuniversitetssagen. A. har gennem en årrække virket som teateranmelder både ved jyske blade, fortrinsvis Jyllands-Posten og Aarhuus Stiftstidende og ved den københavnske avis Kristeligt Dagblad. Interessen for teatret og dets vilkår har medført at han har taget aktivt del i adskillige teaterorganisationer, bl.a. som medlem af teaterrådet 1970–73. Musik har været en anden af A.s store interesser, og han har gjort et stort arbejde for skabelsen af et jysk musikliv. Han var medstifter af Århus byorkester 1935 og har ved flere lejligheder skrevet om orkesteret, ligesom han har været foregangsmand i arbejdet på at skabe en jysk opera. Siden 1971 medlem af statens musikråd. – R. 1964. R.[1] 1972. □Foto.

Bibliografi i Festskr. til G.A. 5.6.1966 ved Aage Jørgensen. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mette Winge

Albeck, Christian **Victor** Heinrich, 1869–1933, læge. *9.1.1869 i Kbh. (Helligg.), †25.1.1933 i Ry, urne i parken ved fødselsanstalten i Århus. F: vare- og vekselmægler Carl Nicolai A. (1836–1913) og Augusta Hansine Andrea Amalie West (1845–1916). ~30.12.1902 i Kbh. (Garn.) med Ella Zachariae, *2.4.1874 i Kbh. (Trin.), †25.7.1956 i Haderslev, d. af kaptajn, senere generalløjtnant, geodæt Georg "Z. (1835–1907) og Christine Cathrine Mathilde Nielsen (1838–1900). – Far til Gustav "A.

A. blev student 1887 fra v. Westens institut, tog lægeeksamen 1894 og var reservelæge ved amtssygehuset i Viborg 1895–96, fik accessit for universitetets prisopgave for 1896 om behandlingen af prostatahypertrofi. Han var derefter frivillig assistent ved universitetets patologiske institut 1897–1900, kandidat ved Frederiks hospital 1899–1900, ved Fødselsstiftelsen 1900–01, klinisk assistent sst. 1901–02, reserveaccoucheur 1904–07. Han blev dr. med. 1901 (Ileus ved tyndtarmsstrangulation), konkurrerede 1910 med V. Esmann og E. "Hauch om overaccoucheurposten ved fødeafd. B, rigshospitalet og 1919 med S. A. Gammeltoft om professoratet i obstetrik, gynækologi og spæde børns sygdomme. Fra 1910 var han overaccoucheur ved Statens fødselsanstalt i Jylland, Århus. Han var redaktør af Tidsskrift for Jordemødre 1909–18, medlem af bestyrelsen for Nordisk kirurgisk forening 1912–21, formand for Jysk medicinsk selskab 1920–28, hvis medstifter han var i 1913 og for Dansk medicinsk selskab 1926–28. A. tog på virksom og fremtrædende måde del i arbejdet for oprettelsen af et universitet i Jylland. Han blev 1919 medlem af det af undervisningsministeriet nedsatte udvalg der skulle overveje den jyske universitetssag, og som afgav enstemmig indstilling om oprettelse af universitet i Århus 1925. Han var fra 1926 formand for det i Århus nogle år forinden stiftede samvirke der arbejdede for at universitetet skulle lægges i denne by, og han blev 1928 ligeledes formand i bestyrelsen for universitetsundervisningen der 11.9.1928 oprettedes i Århus, først ved kgl. anordning af 8.8.1928 og senere ved lov af 28.4.1931. 31.8.1932 nåede A. at se grundstenen blive lagt til de første bygninger for kemi og fysik ved Århus universitet. A. udgav *Studier af de med Eklampsi beslægtede Svangerskabssygdomme,* 1918, og skrev selv en populær vejledning *Moderkundskab,* 1924. – R. 1920. F.M.I. 1932. □Mal. af Aug. Tørsleff (Fødselsanstalten i Jylland, Århus). Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1901. V. Albeck og C. Møller: Arbejdet for oprettelsen af et univ. i Århus, 1929. K. Faber: Århus univ., 1937 12–25. Samme: Opbygningen af Århus univ., 1946. Ejnar Roelsen i Bibl. f. læger CLV, 1963 93–95. Nils Liedberg: Nord. kirurg. fören. åttio år, Lund 1973 141. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*V. Meisen**

Albert, ca. 1182–1245, greve af Orlamünde og Nordalbingen. †vistnok 18.2.1245. F: grev Sigfred III af Orlamünde (†1206) og Sophie (–1181–), d. af kong "Valdemar I (1131–82) og "Sophie (ca. 1141–98). ~1211 med Hedvig, d. af landgrev Herman af Thüringen (†1217) og Sophie af Somerschenburg (†1195).

A. var den næstældste af 4 brødre og kom allerede som ung til sin morbroder hertug Valdemars

hof. Da Valdemar 1202 blev konge modtog A. ridderslaget og forlenedes med Holsten, Stormarn, Vagrien og den største del af Ratzeburg. Ved faderens død var af sønnerne foruden A. kun broderen Herman levende, og de delte da grevskabet Orlamünde, af hvilket dog en part lagdes under fælleshånd. 1215–16 opstod der strid imellem dem om arven men Herman måtte bøje sig, og i de følgende år synes han at have støttet A. Som den danske konges lensmand i Nordalbingen havde A. som sin vigtigste opgave at værge rigets grænse. I kampe med Schwerinerne erobrede han 1208 Boitzenburg og fik selv som løn overladt Wittenburg. 1211 ledede han forsvaret af det erobrede mecklenburgske land og tvang det af kongen belejrede Hamburg til overgivelse. Derimod mislykkedes et angreb på Stade. A. benyttede den indtrådte ro til 1217 at foretage et korstog til Livland hvor de tyske ordensriddere trængtes hårdt af indbyggerne. Han deltog i riddernes sejrrige kamp ved Sakala 21.9., var også med på det afbrudte togt til Øsel men drog allerede i foråret 1218 tilbage til Danmark, ledsaget af bisperne af Riga og Estland og abbeden af Dünamünde som ved hans forbøn håbede at kunne bevæge kong Valdemar til hurtig hjælp. Mellem fejderne var A. optaget af sit lens administration. Han satte stærke kræfter ind på en kolonisation af Elbmarsken bag Hamburg og Vagrien. Med ikke mindre iver tog han sig af kirkens sag. Allerede 1212 havde han grundlagt benediktinerklosteret i Preetz som han stadig følte sig knyttet til, men endnu større var hans omsorg for det gamle kloster i Neumünster der op gennem årene modtog en lang række privilegier og gave af ham hvilket kølnede hans oprindelig gode forhold til bispedømmet Lübeck. Bevarede breve viser hvorledes hans kirkelige interesse satte sig spor rundt i lenet. Mere sparsomt underrettet er vi om hans stilling til lenets byer. De hamburgske privilegiebreve som tillægges ham er vist alle falske med undtagelse af det yngste (1224) som imidlertid kun bekræfter byens ældre, af Henrik Løve og Adolf III givne rettigheder. Mest betydningsfuld var A.s holdning over for det holstenske ridderskab som allerede Adolf III havde søgt at gøre afhængigt af tidens lensretslige regler. Dette var bristet for ham, men A. fortsatte hans politik med et bedre resultat som efterfølgeren Adolf IV kunne bruge som grundlag. Men herved vakte han en ikke ringe uvilje, og at kravene også er forekommet den almindelige landbefolkning hårde er der antydninger af allerede 1215.

1221 blev A. formynder for kongens sønnesøn Niels og fik som sådan overdraget forvaltningen af det halve grevskab Schwerin. N.å. fulgte han kongen på togtet til Øsel. Ved kong Valdemars tilfangetagelse på Lyø 1223 blev A. den ledende inden for kredsen af danske stormænd. Han deltog i forhandlingerne i Dannenberg juni 1224 hvor man stillede ham i udsigt at kunne beholde Nordalbingen, dog som len af kejseren. Ligeledes var han med ved Bardowikmødet i oktober hvor Dannenbergforliget sprængtes, og endnu inden årets udgang rykkede han i marken for at værge Elbgrænsen mod grev Adolf af Schauenburg, grev Henrik af Schwerin, ærkebispen af Bremen o.fl. A. søgte at holde Hamburg men måtte gå tilbage til Segeberg. Angrebet både af ridderskab og almue tog han kampen op ved Møln januar 1225, men blev her fanget og sendt til borgen i Schwerin hvor han sad medens forhandlingerne om kongens frigivelse førtes til ende. Først efter slaget ved Bornhøved, juli 1227, blev han løsladt mod at afstå fæstningen Lauenburg, den eneste hans mænd endnu hævdede i Nordalbingen. Han begav sig s.å. til sin broder i Thüringen men kom inden længe atter til Danmark hvor kong Valdemar forlenede ham med sine ejendomme på Als. 1229 kalder han sig „herre af Als". Siden hører vi ham kun omtalt to gange, senest ved forliget i Stensby 1238. □Fremstillet på historiemal. af P. Raadsig, 1836.

R. Usinger: Deutsch-dänische Gesch. 1189–1227, Berlin 1863 119–30. C. Paludan-Müller i Vidensk. selsk. skr. 5.r., hist. og philos. afd. IV, 1869 96–99. W. Bierehe i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. LVII, 1928 1–152; LIX, 1930 457–60.

*Vilh. la Cour**

Alberti, Christian Carl, 1814–90, politiker, praktisk jurist. * 12.5.1814 på Gravballegård ved Silkeborg, † 18.5.1890 i Kbh. (Frue), begr. i Slaglille. F: proprietær Christian Carl A. fra Flensborg (1776–1831) og Anna Elise Lindberg (1789–1868). ~ 17.5.1843 i Kbh. (Trin.) med Albertine Sophie Frederikke Westergaard, * 6.8.1814 i Kbh. (Trin.), † 26.1.1901 sst., d. af tømrermester Niels Nielsen W. (1772–1835) og Sophie Magdalene Nyeborg (1785–1850). – Far til P. A. *A. og Sophie *A.

A. blev student 1833 fra Ribe og tog juridisk eksamen 1839. Han var 1843–55 fuldmægtig hos højesteretsadvokat, senere minister C. E. Rotwitt, blev 1851 prøveprokurator og var fra 1853 til sin død overretsprokurator i Kbh. Der var et grundtvigsk islæt i A.s slægt gennem moderen som var præsten Jac. Chr. Lindbergs søster, noget som vel ikke var uden forbindelse med at han 1852 blev medstifter af Hindholm højskole, men i øvrigt var hans udvikling i de unge år i ikke ringe grad universelt påvirket. Han fulgte med interesse udlandets politiske og sociale ud-

vikling, særlig den franske oppositionspolitik under Louis Philippe der i 40erne spillede så stor en rolle for den vågne, politisk interesserede ungdom herhjemme, og så sig lejlighedsvis om i fremmede lande. Denne indstilling gav sig også udslag i hans ivrige deltagelse i den radikale Hippodrombevægelse 1848. Hans hu stod til aktiv deltagelse i det offentlige liv, og allerede febr. 1848 valgtes han med „Fædrelandet"s varme anbefaling til medlem af Kbh.s borgerrepræsentation hvor han bevarede sit sæde til 1854. I Slagelsekredsen søgte han på Hippodromprogrammet valg til den grundlovgivende rigsforsamling men faldt. Derimod valgtes han i dec. 1849 på Bondevenneselskabets anbefaling til folketingsmand for Sorø, hvilken kreds han uden vanskelighed bevarede til han 1890 på grund af svigtende helbred trak sig tilbage. Under Novemberforfatningen var han på en kort afbrydelse nær tillige medlem af rigsrådets folketing for samme kreds. I sine første rigsdagsår kan A. ingenlunde betragtes som Bondevennernes håndgangne mand. Han hørte til den kreds af yngre akademikere (Steen, Schack, Spandet, Rotwitt m.fl.), som i oppositionsårene havde stået på venstre fløj og deltaget i Hippodrombevægelsen, og som nu mente på rigsdagen bedre at kunne samvirke med Bondevennerne end med det nationalliberale centrum, men i øvrigt forbeholdt sig en ret selvstændig stilling. Da Bondevennerne i det slesvigske spørgsmål svingede bort fra Ejderprogrammet og over mod helstatspolitikken og trådte i et vist begrænset samarbejde med de konservative helstatsmænd kunne A. så lidt som de andre være med og reagerede ligesom de stærkt mod den ret skrappe partidisciplin der udøvedes af Balthasar *Christensen og J. A. *Hansen. Modsætningsforholdet førte til at A. i 1852 faktisk havde udskilt sig fra partiet, men bruddet blev ikke varigt, navnlig fordi det nationalliberale centrum ingen tiltrækning øvede på ham, og fordi landbospørgsmålene, om hvilke han var enig med Bondevennerne, stedse mere kom i forgrunden for ham. A. opnåede Bondevenneselskabets anbefaling til genvalg i sin kreds og voksede fra nu af stærkere og stærkere sammen med partiet, således at han 1855 indvalgtes i Bondevenneselskabets bestyrelse og 1858 blev dets formand.

A. skabte sig som sagfører et stort klientel inden for den sjællandske landbostand. Han var en utrættelig og dygtig forsvarer af sine klienters interesser, og om han end her kunne anvende ret skrappe metoder var hans uegennyttighed og hæderlighed altid ubestridelige. Det var dette ry i forbindelse med hans vidtstrakte personalkendskab som bragte ham frem til hans livs hovedgerning: ledelsen af Den sjællandske bondestands sparekasse. Denne stiftedes 26.11.1856 af gårdbestyrer Jørgen *Christensen i Stillinge i forbindelse med en kreds af sjællandske bønder, væsentlig bestående af Bondevennepartiets stedlige ledere, og A. valgtes enstemmig til dens formand og genvalgtes stedse senere. Bondevennerne var krænkede over at de bestående selvsupplerende sparekasser holdt bønderne som dog udgjorde det store flertal blandt indskyderne uden for ledelsen og formentlig ved udlånene begunstigede købstæderne. Den nye sparekasses grundlag var de talrige kautionerende tillidsmænd, der var spredte over hele Sjælland og på de årlige generalforsamlinger supplerede sig selv og valgte bestyrelsen. Under A.s energiske ledelse voksede sparekassen sig hurtigt stærk og tilfredsstillede i stort omfang og på billige vilkår den sjællandske bondestands voksende lånebehov. I de pengeknappe år 1876–77 kom sparekassen ud for vanskeligheder idet indlån blev hævet i unormalt omfang og nye indlån gik ned. Da bestyrelsen så sig nødt til at opsige ydede lån satte et stormløb ind, anført af folketingsmand Lars Dinesen, højre. Det styrkedes ved J. A. Hansens sammenbrud i 1877, men det lykkedes A. at overvinde vanskelighederne ved lån fra Nationalbanken og Westenholz Brothers i London og ved at indføre et årligt administrationsbidrag på 2 promille af ydede lån. 1881 udgav han *Den sjællandske Bondestands Sparekasses første 25 Aar.*

A. var livet igennem en varm forsvarer af junigrundloven og dens politiske grundsætninger og stod i det hele på sit partis venstre fløj i forfatnings- og landbospørgsmål. Han var, navnlig i kraft af sin enestående indflydelse på Sjælland, en mægtig mand inden for sit parti, men havde på grund af sin omfattende private virksomhed ikke megen tid til at deltage i dets daglige ledelse. Under forfatningskampen 1865–66 var han blandt dem der kæmpede for junigrundlovens bevarelse. Af uvilje mod de nationalliberale fulgte han J. A. Hansen i alliancen mellem de store og små bønder, men skilte sig fra ham ved den endelige afgørelse af forfatningssagen og stemte nej til den reviderede grundlov som han med styrke bekæmpede i rigsdagen og på møder. 1870 gik han sammen med J. A. Hansen og andre bondevenner over i Det forenede venstre. Ved dets splittelse i 1877 fulgte han den radikale gruppe, fra hvilken han udskilte sig i 1879, væsentlig på grund af misnøje med Chr. Bergs ledelse, men da den politiske situation tilspidsedes i 1880erne virkede han for venstregruppernes genforening. Han var en af ministeriet Estrups skarpeste modstandere og var mere end én gang

sit partis ordfører når man ønskede protesten givet en særlig skarp karakter. Nogen stor taler var han ikke, men den oprigtige overbevisning hvoraf hans ord var båret, og den hensynsløshed hvormed han sagde sin mening, forfejlede dog ikke sin virkning. I hans senere år da en stigende tunghørhed i nogen grad isolerede ham kunne der være noget utilnærmeligt over den ranke mand med de strenge ansigtstræk og det stive, hvide halsbind, når han sad urokkelig på sin plads i tinget, men anderledes når han kom ud blandt sine sjællændere. Ved disse lejligheder hvor han var omgivet af en kreds, af hvilken han kendte de allerfleste i hvert fald blandt de ældre, og vidste besked med deres livsforhold, kunne der være noget ejendommelig patriarkalsk over hans optræden. Han var også mere end nogen anden politisk fører genstand for de sjællandske bønders tillid og hengivenhed, og det netop fordi „Albertien" som de kaldte ham i forholdet til dem ikke alene var politikeren men også deres rådgiver og hjælper i mangfoldige af det praktiske livs forhold. – Han blev fulgt til jorden af mindst et par tusinde sjællandske bønder og meningsfæller. □Litografi, 1874. Tryk på „Venstretørklæde", ca. 1875. Træsnit 1882. Litografi af I. W. Tegner, 1887. Karikaturer af K. Gamborg, 1885–87 (Fr.borg) til Punch. Portr.relief på monument rejst 1891 (nord for Sorø).

J. Fischer: Slægten Salomonsen fra Nyborg, 1927. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Otto Christensen og J. V. Christensen: Den sjællandske bondestands sparekasse gennem 75 år, 1930. Fridlev Skrubbeltrang: Den sjællandske bondestands sparekasse 1856–1958, 1959. V. Hørup i Skrift og tale II, 1903 276–80.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Alberti, Peter Adler, 1851–1932, justitsminister. * 10.6.1851 i Kbh. (Trin.), † 14.6.1932 sst., begr. sst. (Ass.) F: prøveprokurator, senere overretsprokurator, folketingsmand C. C. *A. (1814–90) og Albertine S. F. Westergaard (1814–1901). ~1° 6.10.1876 i Kbh. (Holmens) med Eugenie Møller, * 24.4.1857 i Kbh. (Garn.), † 7.4.1929 sst., d. af grosserer, dampskibsekspeditør Niels M. (1827–83) og Caroline Nicoline Marie Soelberg (1835–78). Ægteskabet opløst 1898 (hun ~2° med kammersanger Peter *Cornelius, 1865–1934). ~2° 14.6.1906 i Kbh. (Frue) med Anna Victoria (Thora) Bendix, f. Sundberg, * 7.4.1863 i Ängelholm, Sverige, (~1° 1879 med guldsmedemester Michael Christian Jørgensen, 1824–84, ~2° og 4° med kapelmusikus Fritz *Bendix, 1847–1914), † 14.1.1942 i Kbh., d. af skræddermester Hans Nielsen S. (1832–1908) og Elna (Elise) Nielsdatter (1834–1900). Ægteskabet opløst 1909. – Bror til Sophie *A.

A. blev student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1868, cand.jur. og fuldmægtig hos faderen 1873, overretssagfører 1876 og højesteretssagfører 1881. Han ansås fra første færd for en hårdhændet forretningsmand og havde ikke noget godt ry som sagfører. I sit hjem havde han tidligt mødt det sjællandske venstres mænd, men politisk var han i sine yngre år indifferent, dog nok med hældning mod højre. Trods en vis uvilje mod ham i Den sjællandske bondestands sparekasses bestyrelse valgtes han 1875 til næstformand, dog uden at blive medlem af bestyrelsen, da han ikke var optaget som tillidsmand i sparekassen. Han var som næstformand faderens medhjælper indtil han fratrådte 1884 under den tilspidsede kamp mellem venstre og højre. 1887 blev det imidlertid tvivlsomt om faderen p.g.a. et slagtilfælde kunne bestride formandskabet, og sparekassens bestyrelse besluttede da „at rette en Opfordring til Formanden om at faa hans Søn, Højesteretssagfører Alberti, paa dennes Ansvar ham adjungeret". Det bifaldt faderen gerne, og selv om der på en ekstraordinær generalforsamling fremkom kraftig kritik af bestyrelsens forslag blev A. dog godkendt som tillidsmand med 197 stemmer mod 50 og derefter valgt til suppleant for faderen. A. selv sagde at han nu så lidt som tidligere tilfredsstillede kravet om at være venstremand og at han ikke bejlede til at blive faderens efterfølger. Alligevel valgtes han efter faderens død 1890 til formand for sparekassen. A. havde i den mellemliggende periode skabt sig en position blandt de sjællandske bønder ved resolut at virkeliggøre ideer, udkastet af sparekassens kontorbestyrer i Roskilde H. J. *Dønnergaard. Således oprettede A. 1888 Brandkassen for mindre ejendomsbesiddere på Sjælland og Danske landmænds smøreksportforening der lovede mejerierne den avance grossererne tog ved eksport til England. Også i sparekassen tog A. initiativ 1888 idet han fik bestyrelsens tilslutning til at give lån i byejendomme, bl.a. i ejendomme i Jægersborggade i Kbh. der opførtes af et konsortium hvis sagfører han selv var. Af lånet beholdt han for sig selv 300,000 kr. der tilbagebetaltes i løbet af nogle år, men da kun ved underslæb over for smøreksportforeningen. Hans private økonomi havde længe været dårlig. Omkr. 1890 havde han som arveforskud optaget hele sin arv. Fejlslagne forretninger og mest af alt den spillelidenskab der var et hovedtræk i hans karakter var årsag dertil. Fra 1891 spekulerede han i sydafrikanske guldmineaktier, men led næsten konstant tab, og år for år voksede hans underslæb. Dønnergaards kritik af A.s regnskab for smøreksportforeningen 1889 vakte en vis mistanke mod A., men svækkede ikke

hans stigende anseelse blandt sjællandske bønder. Hertil bidrog den styrke og autoritet der udstrålede fra hans høje og kraftige skikkelse, hans klare intelligens og det at han var „gamle Albertis" søn. Han rådede egenmægtigt over smøreksportforeningen og næsten lige så egenrådigt over sparekassen hvor tilliden til faderen overførtes til sønnen. Således kunne han aflægge urigtige regnskaber for smøreksportforeningen, lade sparekassen der var foreningens bankforbindelse udbetale mejerierne afregning for leveret smør og når sparekassens årlige regnskab skulle aflægges dække underskuddet ind ved at trække veksler på sine engelske forretningsforbindelser.

Afmatningen i den storpolitiske kamp omkr. 1890 passede A. godt, og da Frede *Bojsens forhandlende venstre 1891 søgte en modkandidat til Viggo *Hørup i Køge-kredsen tilbød han sig. Der var betydelige betænkeligheder i partiet ved hans tilbud, men ved valget 1892 var A. opstillet og gik til kamp mod Hørup og Politiken der havde været hans hårdeste angribere. Han udgav under valgkampen sit eget blad i Køgekredsen og startede derefter dagbladet Dannebrog i Kbh. Hovedtemaet i hans valgkamp var „at sætte en Bom for Socialismen", og da højre ikke opstillede i Køge ved dette valg fik A. en del højrestemmer og valgtes med 1257 stemmer mod Hørups 1132. Han repræsenterede derefter kredsen til 1908. A. støttede Bojsens forligspolitik men sprang fra ved forligets vedtagelse 1894. Han fandt nok at det gav venstre for lidt, men afgørende for ham var hans fornemmelse af at forliget ville koste det forhandlende venstre dyrt, og han kunne ikke risikere at blive vraget som formand for Bondestandens sparekasse. 1895 tilsluttede A. sig venstreformpartiet, hvor han i kraft af sin arbejdsevne, sin indsigt og sin kløgt fik en så fremtrædende position – en undtagelse danner en periode i 1897 da han egenrådigt søgte at redde ministeriet Reedtz-Thott – at han som den førende venstrepolitiker på Sjælland var selvskreven til at indtræde i systemskiftets ministerium 1901. Han blev justitsminister og påvirkede i sidste forhandlingsrunde J. C. Christensen så Hørup kom med i ministeriet. Som minister var A. ubureaukratisk og handlekraftig og kunne hurtigt se kernen i en sag, men kunne også være hensynsløs over for personer og sager der mishagede ham. I hans lovgivningsarbejde indgik tre automobillove 1903–08, helligdagsloven 1904, tuberkuloselove og børnelove 1905, oktoberloven om prostitutionens ophævelse og kødkontrollov 1906 og love om kvinders og børns retsstilling 1908. De sidste omfattede han med særlig interesse ud fra en ægte varm følelse for børns kår. Voldsom modstand i mange kredse vakte loven der 1905 indførte prygl som straf for grove voldsforbrydelser. Den var utvivlsomt udtryk for A.s personlige opfattelse men også for ønsket om at knytte visse indflydelsesrige kredse til sig. Den øgede endvidere den splid i ministeriet og i venstre som førte til dannelsen af det radikale venstre 1905. Radikale og socialdemokrater angreb kraftigt A. for hans konservatisme og han svarede igen med hvasse udtryk for ministeriet J. C. Christensens politik. Den følelse af utryghed over for A. som havde været baggrunden for mange angreb mod ham i årenes løb og som var blevet berørt over for J. C. Christensen ved regeringsdannelsen i 1901 øgedes stærkt i rigsdagssamlingen 1907–08. Ved folketingets behandling af finansloven okt. 1907 rettede Fr. *Borgbjerg, L. V. *Birck og Herman *Trier heftige angreb mod A. for hans sammenblanding af embedsførelse og private forretninger, og ved landstingets afsluttende behandling af finansloven 24.3.1908 førtes angrebene stærkere frem af Ludvig *Bramsen og Edv. *Brandes, idet nu også forlydender om at A. havde veksler for millionbeløb løbende i Privatbanken blev inddraget i debatten. Afgørende blev et indlæg fra Mogens *Frijs hvis frikonservative gruppe var regeringens støtte i landstinget. Han udtrykte ønsket om at den uhygge der havde bredt sig i det offentlige liv snarest måtte forsvinde. Dermed stod det klart for J. C. Christensen at han måtte udskifte A. som han i god tro havde støttet. A. betingede sig at den længe forhandlede retsreform blev gennemført. Da det var sket og rigsdagen hjemsendt gik han af 24.7.1908. Samtidig blev han gehejmekonferensråd.

Hans bedragerier over for sparekassen var vokset støt. 1905–06 kunne han ikke længere dække sig ind ved vekseltransaktioner og begyndte at sælge ud af sparekassens obligationer. Over for bestyrelse og revisorer fremlagde han falske beviser for at obligationerne lå i depot i Privatbanken. Til juni termin 1908 lånte J. C. Christensen som fungerende finansminister i god tro A. 1,5 mill. kr. af statskassen for at sparekassen kunne undgå et run. Sommeren igennem blev pressens angreb mod A. mere og mere nærgående, navnlig Ove *Rodes artikler i Politiken som i begyndelsen af september trængte helt ind til kernen i A.s bedragerier. Da tilbagebetaling af lånet i statskassen ikke skete som aftalt krævede statsgældsdirektøren lånet indfriet 8.9. Samme dag meldte A. sig til politiet. 1910 idømtes han 8 års tugthus for bedrageri og falsk. Bondestandens sparekasse havde tabt 14,7 mill. kr., mejerierne under smøreksportforeningen 700.000 kr. for leveret, men ikke afregnet smør, og statskassen 1,5

mill. kr. A.s position blandt sjællandske bønder, andelsbevægelsens tillidsforhold som mejerierne overførte på smøreksportforeningen skønt den ikke var noget andelsforetagende, A.s usædvanlige evne til at dupere bestyrelser og revisorer, hans autoritet som justitsminister og lemfældighed hos bankmænd og enkelte embedsmænd havde muliggjort hans bedragerier gennem 20 år. – R. 1902, DM. 1903, K². 1904. K¹. 1906. Gehejmekonferensråd 1908.□Mal. af Paul Fischer, 1906, og af L. Tuxen, formentlig samme år, forarbejder til samme kunstneres Stortingsdeputationen, 1905 (Varde mus., Fr.borg, slottet i Oslo) og Middag hos Moresco, 1906. Flere karikaturer af fx Alfred Schmidt og Axel Nygaard. Foto.

Kilder. Ekstraktudskrift af Kbh.s kriminal- og politirets 7. kriminalkammers protokol i sagen mod P. A. Alberti, 1909–10. Dommen over P. A. Alberti, 1910.
Lit. Th. Graae: Alberti, 1908. A. Hvass i Politiken 25.–27.10.1909. M. Rubin: Nogle erindr., 1914 206–13. Axel Henriques: Ja, tiden går –, 1931 124–30. A. Goll i Berl. tid. 26.11.1931. Fridlev Skrubbeltrang: Den sjællandske bondestands sparekasse 1856–1958, 1959. Preben Dollerup: Brugsforeningerne 1866–1896, 1966. C. C. Clausen i Politiken 15.6.1932. P. Stavnstrup i Dagens nyheder s.d., Berl. tid. s.d.

Helge Larsen

Alberti, Mathilde Elise **Sophie,** 1846–1947, formand for Kvindelig læseforening. * 19.9.1846 i Kbh. (Trin.), † 17.6.1947 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: fuldmægtig, senere overretsprokurator, folketingsmand C. C. *A. (1814–90) og Albertine S. F. Westergaard (1814–1901). Ugift. – Søster til P. A. *A.

A.s barndom faldt i kvindesagens første brydningstid herhjemme, og da hun tilhørte et hjem der var stærkt præget af tidens friheds- og fremskridtsrørelser måtte hun naturligt i kvindens frigørelse se en retfærdighedssag, værd at vie sine kræfter. Påvirket af kvindesagsforkæmperen Marie Rovsing understøttede hun sammen med andre kvinder de første kvindelige studerende, fulgte med interesse debatten i folketinget om Fredrik *Bajers forslag om hustruens ret til at råde over selverhvervede midler og hilste med begejstring dets sejr i loven af 7.5.1880. Sit livs indsats i kvindesagen har hun dog gjort inden for Kvindelig læseforening som hun var med at stifte 1872, og af hvis styrelse hun blev medlem 1878 for 1891 at overtage formandskabet. Foreningen gennemgik under hendes ledelse en overordentlig udvikling og bragte sit bibliotek op på ca. 74.000 bind med litteratur i alle verdenssprog. A. var læseforeningens repræsentant i institutionen Kvindernes bygning siden 1897, men foretrak da denne sag trak i langdrag at skaffe læseforeningen eget hus og gennemførte trods megen modstand denne plan 1910. Da hun 1929 trak sig tilbage fra formandsposten blev hun udnævnt til ærespræsident og modtog fortjenstmedaljen i guld. □Mal. af Emilie Mundt, 1894 (Fr. borg) og af Bertha Wegmann, 1913 (Kvinderegensen, Kbh.). Foto.

Kvinden og samfundet, 1916 53. Kirstine Jespersen sst., 1946 136.

*Gyrithe Lemche**

Albertin [albər'ti'n], **Brostrup,** 1660–1726, advokat. * 2.8.1660, formodentlig i Lade hovedsg. på Strinden, Norge, † 19.2.1726, begr. 7.3. i Kbh. (Trin.). F: sognepræst til Strinden, siden anden-præst i Trondheim Peter Albrigtsen (Petrus Alberti) († 1672) og Maren Willumsdatter Rogert. ~1° 5.10.1701 i Kbh. med Charlotte Amalie West (Weste(r)sen), * 4.6. 1674 i Odense, † 4.8.1713 i Kbh. (Trin.), d. af tolder, borgmester i Odense, senere rådmand i Kbh. Christen W. (Weste(r)sen) († 1691) og Anne Borch († 1705). ~2° 16.5.1714 i Kbh. (Trin.) med Dorothea Matthiesen, † 5.7.1728 i Kbh. (Trin.). – Far til Peter de *A.

A. gik 1674 i Trondheim katedralskole, blev privat dimitteret 1685 og fik 1688 bevilling til at måtte betjene alle og enhver for over- og underretterne i Danmark og havde da allerede i 2 år gået i rette for Viborg landsting. En af de første sager han gjorde sig bemærket i var sagen mod Axel *Juel hvis defensor var Reinhold *Wordemann. A.s aktorat kendetegnedes især ved vitterligt falske beskyldninger mod Juel, og skønt han i det store og hele tilbagevistes af Wordemann kom han i den offentlige mening til at stå som den hensynsløse forsvarer af lov og ret. Begge prokuratorer irettesattes af retten, der for deres „ubevislige Beskyldninger, ærerørige Ord og uforsvarlige Irettelæggelser" idømte dem bøder der dog eftergaves dem ved kgl. nåde. Flere af dommerne ville have A. dømt fra æren og til livsarbejde på Bremerholm. Retssagen strakte sig over 37 retsdage, og grunden hertil var fortrinsvis prokuratorernes vidtløftighed. 1702 udtaler justitiarius Villum Worm at retten ikke har brug for flere prokuratorer idet folk, så længe de kan få A. eller Bertel *Bjørnsen, ikke vil have andre. A. blev 1714 kancelliråd og generalfiskal men 1716 afskedigedes han fra fiskalembedet, hvilket begrundedes med de urigtige fremstillinger han havde givet i flere vigtige retssager. Samtidig fik han ordre til straks at aflevere alle embedets sager samt forbud mod fremtidig at lade sig bruge som prokurator. Da A. af Det ostindiske kompagni og andre af kongens „vasaller og undersåtter" var fast antaget som deres prokurator mod fast årligt vederlag var dette et hårdt

slag, og han søgte derfor om tilladelse til at udføre disse sager men fik afslag. Han udtaler ved denne lejlighed at han var den første som „introducerede den Methodum procedendi til Sagernes Forestillelse og Rettens Oplysning" som senere er blevet fulgt af alle andre prokuratorer. 1696–1710 var A. ejer af Gundetved (Selchausdal), 1700–10 af Egemarke; købte 1709 Søgård og Tølløse, som enken solgte. □Mal. (højesteret).

A. Erlandsen: Biogr. efterretn. om den nordenfjeldske geistlighed I, 1844–60 75. Pers. hist. t. 4.r.V, 1902 158. Hofmans fund. I, 1755 87. – Fr. Krarup i Museum, 1894 258–74. Højesteret 1661–1961, 1961. – Afskr. af optegnelser i Kgl. bibl.

*H. Hjorth-Nielsen**

de Albertin [dø albɔr'tæŋ], **Peter,** 1710–79, amtmand. * 30.7. (døbt i Helligg. 1.8.) 1710, † 19.4. 1779 på Brejninggård. F: prokurator, senere generalfiskal Brostrup *A. (1660–1726) og Charlotte A. West (1674–1713). ~21.5.1751 i Tvede med Cathrine Kirstine Folsach, * 1726, † 25.2.1812 på Brejninggård, d. af krigsråd, senere etatsråd Hans F. til Keldkær, senere Gessinggård (1684–1758, ~2° 1741 med Helene Marie Brumund, 1706–69) og Anna Elisabeth Gyberg (1698–1739).

A. blev student 1729 fra Herlufsholm, blev 1737 assessor i hofretten, 1740 i højesteret, 1749 amtmand over Lundenæs og Bøvling amter og s.å. adlet under navnet de Albertin. Han var ejer af Slumstrup og Brejninggård i Bølling herred, Ringkøbing amt, og forstod ved sin jævne og velmenende færd både som amtmand og godsejer at gøre sig afholdt af almuen. Han hørte til de herremænd der havde et åbent øje for hovbøndernes vanskelige kår, og understøttede kraftigt de mange hoveripligtige bøndergårdes salg fra herregårdene som fandt sted netop i Bøvling amt i hans embedstid. A. der 1746 var blevet justitsråd og 1751 etatsråd afskedigedes 1773 fra sin amtsmandsstilling efter arveprinsens ønske, uden indstilling fra rentekammeret, men med 400 rdl. i pension. Et halvt år efter udkom hoveriforordningen af 1773, hvis bestemmelser arveprins Frederik og hans kreds måske har ment A. ikke var den rette mand til at føre ud i livet.

Danm.s adels årbog I, 1884 21f. A. Leth og G. L. Wad: Medd. om dimitterede fra Herlufsholm I, 1875 91f. – G. L. Baden: Frederik d. femtes regerings årbog, 1832 49f. – Afskr. af opt. i Kgl. bibl.

*Eiler Nystrøm**

Albertsen, Hans, 1525–69, biskop. * 1525 i Kbh., † 25.5.1569 sst., begr. i Frue K. F: muligvis Albret Skrædder og Johanne. ~ 1550 i Malmø med Karine Andersdatter, d. af sognepræst i Malmø, lektor Anders Jensen Ljung (ca. 1490–1555) og Christine († efter manden).

A. kom i en ung alder til universitetet, blev 1544 filosofisk baccalaur, 1546 magister, omtrent samtidig – næppe 21 år gammel og uagtet han ikke havde studeret udenlands – professor i græsk og 1554 i dialektik samt Sjællands biskops vikar som teologisk professor. Under store betænkeligheder fra kong Christian IIIs side rykkede han 1558 op i et teologisk professorat efter først s.å. at have erhvervet den teologiske baccalaurgrad. I slutningen af 1559 blev han Peder Palladius' medhjælper i bispeembedet og efter dennes død 1560 selv biskop (superintendent) over Sjællands stift. 1563 kreeredes han af sin ven Niels Hemmingsen til dr. theol. Ved sin død var han universitetets rektor. – Som teolog tilhørte A. den filippistiske retning og var efter Niels Hemmingsens vidnesbyrd en varm ven af kirkelig fred og fordragelighed. Uden på nogen måde at høre til de skelsættende personligheder synes han at have gjort god fyldest i sine embeder. Som biskop søgte han med kraft at værne præsternes lovmæssige indkomster, og hans talrige synodalmonita viser hans nidkærhed for at udrydde papistiske levn, for at fremme uniformiteten i den lutherske gudstjeneste og for at holde stiftets præster til flid og orden. Over for forsømmelige og uværdige præster greb han skarpt ind. 1564 udgav han en omhyggeligt revideret og forøget udgave af Peder Palladius' alterbog, bl.a. forsynet med en helt ny oversættelse af den gamle kollektrække. Hans øvrige forfattervirksomhed – et par disputatser, nogle latinske litaniprædikener og fortaler til andres skrifter – er ikke betydelig. Salmen *Jeg ved en Urt baade dejlig og bold* skyldes ham, om den end nærmest må opfattes som en gendigtning efter et tysk forbillede. 1567 deltog A. i udarbejdelsen af den ordinans for Herlufsholm, der for lange tider ordnede denne stiftelses indre forhold.□Tegn. i Resens atlas af forsvunden gravsten fra Frue k. i Kbh. stukket 1677; stik af J. Haas 1756 variant heraf. Mal. fra 1700-tallet (Roskilde domk.).

Synodalmonita i Ny kirkehist. saml. II, 1860–62 464–507. – D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1754 83. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621 I, 1868–69 606–13. V. Bang i Jyske saml. 2.r. II, 1889. Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 700f. Lis Jacobsen i Teologisk t. 3.r.IX, 1918 35–47.

*Bjørn Kornerup**

Albertsen, Henrik, se **Hamilton, Henrik Albertsen.**

Albertsen, Johan, † 1537, hofpræst, studerede 1502 i Rostock og nævnes 1517 som magister og lektor i kollegiatkapitlet i Haderslev. 1529 var han hofprædikant hos kong Frederik I da denne skænkede „sin kære, andægtige og tro Kapellan og Prædikant, M. Johan Alberdes" for hans mangfoldige, tro og behagelige tjeneste den ubeboede præstegård på holmen i byen Slesvig med alt dens tilbehør. Senere omtales hans virksomhed ved ordningen af nogle kirkelige stridigheder på Langeland mellem en luthersk fripræst og en af sognepræsterne der på øen. Hos Christian III beholdt han pladsen som hofprædikant; han var med ved affattelsen af kirkeordinansen og øvede i flere henseender betydelig indflydelse. Således var det ham der udvirkede et kgl. beskyttelsesbrev for Hans Tausen efter Kbh.s erobring 1536. Hans hustru, Mette, overlevede ham.

Ny kirkehist. saml. II, 1860–62 290–98; VI, 1872–73 140f.

*Bjørn Kornerup**

Albertsen, Kristian,* 1917, politiker. * 27.2.1917 i Marstal. F: skibsfører Albert A. (1888–1918) og Hermanda Elise Hansen (1889–1972). ~ 2.7.1948 på Frbg. (b.v.) med afdelingssygeplejerske Mette Bertolt, * 4.3.1924 i Høng, d. af forretningsfører Oluf *B. (1891–1958) og Else Brix (* 1892).

A. blev uddannet som manufakturmedhjælper og arbejdede som sådan indtil han 1941 blev reklamekonsulent, senere afdelingschef, ved Social-Demokraten (senere Aktuelt), en stilling han opgav 1963 da det politiske og sociale arbejde beslaglagde hele hans i øvrigt meget lange arbejdsdag. Tidligt sluttede A. sig til socialdemokratiet og havde før 2. verdenskrig tillidsposter i DSU og HK; 1947–64 var han medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse, 1954–62 rådmand. 1978 kom han på ny i kommunalbestyrelsen efter en energisk agitation, der sigtede mod borgmesterposten. Trods et overvældende personligt stemmetal måtte A. dog opgive borgmesterposten da partiets stemmetal ikke alene kunne sikre ham den. A. blev 1960 valgt til folketinget (Fr.berg) og er siden blevet genvalgt. I sin valgagitation har han taget moderne, ret pågående metoder i brug. I folketinget har han særlig beskæftiget sig med sociale problemer og var 1971–73 formand for det sociale udvalg, fra 1976 er han medlem af finansudvalget; 1974–76 var han medlem af Europaparlamentet. A.s livsindsats har hidtil ligget på en systematisk indsats for ældre der har forladt de erhvervsaktives rækker. Med organisationstalent og udnyttelse af sine agitatoriske evner har han fra 1966 i løbet af få år fået etableret ældreklubber – senere organiseret som Pensionisternes samvirke – over hele landet. Gennem denne sammenslutning skabes beskæftigelse og underholdning for ældre hvor kvalitet og systematik kendetegner arbejdet; fra starten har han været landsformand. Han står også bag oprettelsen af Pensionisthøjskolen i Tisvilde. Et grundlæggende princip for hele denne virksomhed, og derved adskiller den sig fra tilsvarende bestræbelser i andre lande, er at de ældre selv gennem aktivt medlemskab skal være med i arbejdet som derved er fritaget karakter af almisse eller velgørenhed. Da A. efter kommunalvalget 1978 blev socialudvalgsformand, trak han sig ud af ledelsen for Pensionisternes samvirke. □Foto.

Demokraten 25.2.1967. Aarhuus stiftstidende 26.2.1977. Politiken 26.2.1967.

Vagn Dybdahl

Albertsen, Ludvig, se **Eberstein, Ludvig Albertsen.**

Albertsen, Peder, † 1517, dr.jur. & lic.med. Formodentlig * i Kbh. henimod midten af 1400-tallet, † efter 12.11., men før 8.12.1517, begr. i Kbh. (Frue k.). I sidste del af sit liv gift med N.N.

Sin videnskabelige uddannelse modtog A. i udlandet, navnlig i Köln hvor han 1474 erhvervede licentiatgraden i medicin efter at han tidligere sst. var promoveret til magister artium. 1478 findes han immatrikuleret i Rostock. S.å. blev han af Christian I udsendt for at antage lærere til det universitet kongen agtede at oprette i Kbh. Det var navnlig i Köln han søgte disse. Ved indvielsen af Kbh.s universitet 1479 blev han dets vicekansler, og omtrent på samme tid kreeredes han til doktor i kirkeretten. Skønt han ikke vides at have holdt forelæsninger ved universitetet gavnede han det dog meget på forskellige måder, blandt andet ved 1482 at skænke det dets første bogsamling og ved at fremme bogtrykkerkunstens indførelse her i landet. Gotfred af Ghemens presse var en tid opstillet i hans gård og han har bekostet udgivelsen af de første skolebøger der vides at være trykt i Danmark. 1488 omtales han som kannik ved Vor Frue k. i Kbh., og n.å. forekommer han som kirkens værge. 1491 forlenedes han med Skt. Peders alter i højkoret i Vor Frue k. Om kanonikater i denne kirke måtte han føre flere processer. 1492–93 deltog han i gesandtskaber til Tyskland, England og Skotland. 1495 nævnes han som borger i Kbh., 1496 som rådmand sst. i hvilken stilling han forblev til sin død, og han forekommer som meddommer i flere betydelige retssager. Ca. 1506 forlenedes han af kong Hans med Skt. Jørgens gård uden for Kbh. A. synes at have været en særdeles velstående mand. Til sin sidste tid omfattede han Vor

Frue k. og universitetet hvoraf han havde gjort sig så højt fortjent med den varmeste interesse. Gentagne gange betænkte han disse to institutioner med anselige gaver.

Acta pontificum Danica IV, 1910, nr. 3080, 3260; V, 1913, nr. 3312. Oluf Nielsen: Kbh.s diplomatarium I–IV, 1872–79. S. Birket Smith: Om Kbh.s universitetsbibl. før 1728, 1882 4–13. Pers. hist. t. V, 1884 234–35. – E. C. Werlauff: Kbh.s universitet indtil reform., 1850 11–15. H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostre, 1859–63 137–40. W. Norvin: Kbh.s univ. i middelalderen, 1929 99 186f. Bjørn Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 139 146f 149 156.

*Bjørn Kornerup**

Albrecht I, 1236–79, hertug af Braunschweig. † 15.8.1279, begr. i St. Blasius k. i Braunschweig. F: Otto af Braunschweig-Lüneburg († 1253) og Mechtilde af Brandenburg. ~ 1° 1254 med Elisabeth, d. af Henrik II af Brabant. ~ 2° 1265 med Adelheid, d. af markgreve Bonifacius af Montferrat.

A. var en af de nordtyske fyrster der under Christoffer I og Erik Klipping benyttedes som redskaber i den betrængte danske udenrigspolitik og til gengæld for deres tjenester fik rådighed over dele af den danske kongefamilies arvegods. 1253 pantsatte Christoffer I Samsø og Endelave til A., indtil det ville blive muligt at overlade ham Als (dette skete vistnok aldrig). I kraft af sit slægtskab med det danske kongehus (hans far var søstersøn af Valdemar Sejr) har A. formodentlig allerede siddet inde med danske godser, og senest 1278 havde han Hagenskov på Fyn. Efter Christoffer Is død og slaget på Lohede, hvor enkedronningen og den unge Erik Klipping faldt i holstensk fangenskab var A. blandt de tyske fyrster der håbede på en lejlighed til gevinst. 11.2.1262 traf A. og nogle forbundsfæller aftale om en deling dels af Holsten, dels af Danmark, hvis de angreb dette land. Men da enkedronning Margrethe Sambiria senere på året 1262 løslodes af det holstenske fængsel knyttedes A. som rigsforstander *(tutor regni Dacie)* til den kongemagt, hun forsøgte at opbygge i Danmark efter hjemkomsten og medens den unge Erik Klipping indtil 1264 sad i fangenskab, nu hos de brandenburgske markgrever. A.s danske rigsforstanderskab indtraf i en kritisk fase af kongernes strid med ærkebiskop Jakob Erlandsen. A.s voldsomme fremfærd imod Lunds og Roskilde domkirker fordømmes da også stærkt i Lundeårbogens tendentiøse skildring af årene 1262–63, hvor han sammen med den pavelige nuntius magister Gerhard og den skånske stormand Jon Litle skal have berøvet kannikerne i de to stifter deres gods og tillige fængslet og plyndret lavere gejstlige, indtil A. „med stor vanære" drog bort fra Danmark og ved Guds retfærdige dom faldt i markgreven af Meissens fangenskab. 1278 forhandledes der mellem Erik Klipping og A. om et ægteskab mellem hertugens datter og den fire år gamle Erik Menved. Denne aftale, der ville have gjort A. til dansk rigsforstander i tilfælde af Erik Klippings død før sønnen blev voksen, realiseredes dog aldrig, måske fordi A. døde 1279.

C. Paludan-Müller: Studier til Danm.s hist. i det 13. årh. III (Vidensk. selsk. skr. 5.r., hist. og phil. afd. IV, 6, 1871). Otto von Heinemann: Gesch. von Braunschweig und Hannover II, 1886. Hans Olrik i Hist. t. 6.r. VI, 1895–97 648–70. Hugo Yrwing: Kungamordet i Finderup (Skr. utg. av Vetenskapssoc. i Lund XLV, 1954). Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241–90, 1963. Samme i Scandia, 1962. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Albrechtsen, Jacob, 1859–1921, veterinær. * 14.10.1859 i Askeby, Møn, † 11.9.1921 på Frbg., begr. i Åkirkeby. F: gårdejer Albrecht Jacobsen (1819–96) og Mette Kirstine Larsen (1819–1901). ~ 14.10.1887 i Bodilsker, Bornholm, med Martha Katrine Hansen, * 25.2.1865 i Bodilsker, † 13.8.1925 i Åkirkeby, d. af selvejer Ole Peter H. (1836–1903) og Margrethe Cathrine Jørgensen (1828–1912).

A. tog dyrlægeeksamen 1886, nedsatte sig derefter som praktiserende dyrlæge i Neksø og flyttede 1888 til Åkirkeby hvor han ved sin store dygtighed oparbejdede en betydelig praksis. Han virkede tillige 1890–1906 som konsulent for Bornholms landøkonomiske forening og 1899–1910 som assistent ved svineavlens ledelse. A.s interesse omfattede særlig kvægavlen og kvægets sygdomme; igennem 20 år gjorde han et stort arbejde for tuberkulosebekæmpelsen efter B. Bangs metode. Fremfor alt er hans navn blevet kendt ikke blot i Danmark men også i udlandet gennem hans betydningsfulde arbejde vedrørende årsagen til og behandlingen af ufrugtbarhed hos kvæget (og hoppen). I Månedsskr. for Dyrlæger XX, 1908–09 offentliggjorde han en afhandling om ufrugtbarhed hos kvæget (på tysk 1910, ital. 1912) og udsendte 1916 bogen: *Ufrugtbarhed hos Kvæget, dens Aarsager og Behandling* (tysk 1920). A.s arbejder over drægtighedsdiagnostik og behandling af sterilitet er grundlæggende. Han opgav sin praksis 1910 og flyttede til Kbh. for udelukkende at kunne beskæftige sig med sit speciale. Hans navn var kendt ud over landets grænser, og udenlandske veterinærer rejste til ham for at studere hans metoder.

Sv. Larsen i Månedsskr. f. dyrlæger XXXIII, 1921–22 337–39.

*Hj. Friis**

Aldenburg, Anton, greve af, 1633–80, statholder. * 1.2.1633, † 27.10.1680 i Varel, begr. sst. F: grev Anton Günther af Oldenburg og Delmenhorst (1583–1667, ~1635 med Sophia Katharina af Slesvig-Holsten-Sønderborg, 1617–96) og frøken Elizabeth Andrea Ungnad, grevinde af Weissenwolff, † mellem 21.3.1683 og 3.1.1684 i Bremen (~ca. 1647 med hofmester Johann v. Marenholz, lüneburgsk adelsmand, † 21.7.1651 i Wittmund). ~1° 22.4.1659 på Wittgenstein med grevinde Augusta af Sayn-Wittgenstein, * 13.4.1638, † 15.5.1666 i Oldenburg, d. af grev Johan af W. (1601–57) og Anna Augusta af Waldeck (1608–58). ~2° 19.5.1680 på Fr.borg med Charlotte Amélie Trémoïlle, prinsesse af Tarent, * 3.1.1652 i Thouars, † 21.1.1732 i Utrecht, d. af Henri Charles T., prins af Tarent (1620–72) og prinsesse Emilie af Hessen-Kassel (1626–93). – Far til Anton *A.

A. var født et par år før faderen giftede sig standsmæssigt. Da faderens ægteskab var barnløst ville grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst efter hans død gå over til lensarvingerne, kongen af Danmark og hertugen af Gottorp eller hertugen af Pløn. Grev Anton Günthers bestræbelser gik nu ud på at sikre sine allodialarvinger, søsteren Magdalene der havde været gift med fyrsten af Anhalt-Zerbst, og sin søn uden for ægteskab, så meget som muligt af grevskaberne ved at få så stor en del af disse som muligt anerkendt som allodialbesiddelse af lensarvingerne. Af disse ansås egentlig hertug Joachim Ernst af Pløn som den nærmest berettigede, men både kongen og hertugen af Gottorp hævdede at de sønderborgske hertuger som afdelte fyrster ikke kunne komme i betragtning ved successionen i Oldenburg og Delmenhorst. Da de var de mægtigste gik grev Anton Günther ud fra at de rimeligvis ville gå af med sejren og også på grund af deres tvivlsomme ret ville være de mest imødekommende over for hans ønsker. Ved en overenskomst 1649 med kong Frederik III og hertug Frederik III af Gottorp fik grev Anton Günther disse, mod at anerkende dem som sine lensefterfølgere, til at gå med til at betragte amtet Varel og en hel række andre godser i de to grevskaber som allodialbesiddelse. Ved en ny overenskomst 1653 foretoges en nøje adskillelse mellem len og allodium i grevskaberne der gav allodialarvingerne endnu større fordele, og kongen og hertugen gik endog siden ind på at anerkende Varel amt og Jahde fogedi som immediatbesiddelser for A., der 15.7.1653 var blevet legitimeret af kejseren og gjort til rigsgreve af Aldenburg. 1657 fik grev Anton Günther yderligere fyrst Johan af Anhalt-Zerbst til af sin part af allodialarven at overlade herskabet Kniephausen til grev A. mod en pengeerstatning. Da Anton Günther 1664 gik ind på ved et hemmeligt dokument at overdrage ejendomsretten til grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst og Stadt- og Butjadingerland til kongen og hertugen, dog med forbehold af regeringsmyndigheden og indtægterne så længe han selv levede, udnævnte kongen og hertugen A. til deres statholder i grevskaberne. Som sådan modtog han, da Anton Günther døde 1667, undersåtternes hylding af kong Frederik III og hertug Christian Albrecht af Gottorp som landets herrer, og han tiltrådte nu også selv sin del af arven der gjorde ham til en meget rig mand, rigere end mangen fyrstelig lensbesidder.

Efter at hertugen af Gottorp efter det kejserlige rigshofråds dom 1673, der tilkendte hertugen af Pløn grevskaberne, 1676 var blevet sat ud af medbesiddelsen af disse, idet kong Christian V ved en hemmelig traktat 1671 havde truffet den aftale med hertugen af Pløn at denne mod erstatning skulle overlade grevskaberne til kongen, vedblev A. at fungere som kongens statholder. Han droges samtidig nærmere til hoffet i Kbh., blev 1671 naturaliseret som dansk greve, blev medlem af gehejmekonseillet og ridder af elefanten. Under den skånske krig stillede han på egen bekostning et regiment til kongens tjeneste. Hans repræsentative evner og hans store rigdom gjorde ham vel skikket til i alt fald formelt at stå i spidsen for store og kostbare gesandtskaber. Således var han formand for det store gesandtskab der 1676–79 deltog i fredskongressen i Nijmegen. Han gjorde selv forskud med de store pengesummer som sendelsen kostede, og fik derved en fordring på 70.000 rdl., for hvilke han fik Rastede amt i Oldenburg i pant. Den egentlige leder af gesandtskabet var dog Just Høeg. Efter hjemkomsten herfra sendtes han til Lund for sammen med Jens Juel og Biermann at føre forhandlingerne med Sverige og kom derved til at knytte sit navn til det forsøg, der her gjordes på at skabe et skandinavisk samarbejde. 1680 var han formand for det gesandtskab der førte prinsesse Ulrikke Eleonore til Skottorp i Halland, hvor hun blev viet til kong Carl XI. Umiddelbart efter sin tilbagekomst herfra ægtede A. den fra Griffenfelds historie kendte prinsesse af Tarent. I sit første ægteskab havde A. kun døtre, og han ønskede ganske naturligt at efterlade sig en mandlig arving til sine store besiddelser. Der havde allerede været tale om partiet inden A. rejste til Lund. Fra den hessiske families side rejstes der dog en vis modstand imod det på grund af brudgommens uægte herkomst, dronning Charlotte Amalie var således en tid stærkt imod det. Det lykkedes dog A. at overvinde vanskelighederne. Ægteskabet blev kun af kort varighed.

På en rejse med sin gemalinde døde han af feber. A. synes ikke at have været nogen fremragende personlighed men skildres som en brav, beleven og høflig mand. – Bl. R. 1671. □Mal. af Jan de Baen (Middachten, Holland]. Stik af H. Lennep. Mal. (Vajsenhuset i Varel). Stik af lign. type af H. H. Quiter efter eget mal. Menes at figurere på to gruppebill. (Rosenborg), det ene af Heimbach, 1667. Medalje 1681.

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750, IV–VII, 1917–26. C. H. Brasch: Griffenfelds kærlighed til Charlotte Amélie la Trémouïlle, 1885. Das Leben der Prinzessin Charlotte Amélie de la Trémoïlle, Gräfin von Aldenburg, udg. R. Mosen, 1892. O. Kähler i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. LXVI, 1938 92–94. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Leipzig 1940.

*L. Laursen**

Aldenburg, Anton, greve af, 1681–1738. * 26.6.1681 i Varel, † 6.6.1738 sst., begr. sst. F: grev Anton af *A. (1633–80) og Charlotte A. Trémoïlle (1652–1732). ~1° 15.7.1705 i Midwold, Nederlandene, med grevinde Anna v. Innund Kniephausen, * 23.8.1690 på Nienoord, † 29.3.1718, d. af grev Carl Ferdinand v. I.u.K. (1669–1717) og Franzisca Soete de Lake de Villiers († 1714). Ægteskabet opløst 1711. ~2° 16.4.1711 på Charlottenborg i Kbh. med Vilhelmine Marie, * 7.1.1678, † 26.11.1770, begr. i Varel, d. af landgrev Frederik II af Hessen-Homburg (1633–1708, ~1° 1661 med grevinde Margaretha Brahe, † 1669, ~3° 1692 med Sophie Sibylle af Leiningen, 1656–1724) og Louise Elisabeth af Kurland (1646–90).

A. blev født efter faderens død. Lige før denne var der begyndt en aktion fra kong Christian Vs og hertugen af Pløns side for at skabe en revision af den foretagne deling af len og allodium i Oldenburg og Delmenhorst da Christian V mente der var regnet langt mere til allodiet end der burde. Kongen kunne dog ikke godt selv træde op da han 1676 for at få faderens trediepart af Wesertolden havde givet ham en stadfæstelse af de tidligere sluttede overenskomster. Han blev derfor enig med hertug Johan Adolf af Pløn om at denne skulle rejse aktionen mod grev Anton Günthers allodialarvinger og forlange en ny deling under henvisning til at hans fader ikke havde godkendt de sluttede overenskomster. Han havde nok siden afstået grevskaberne til kongen, men da han havde forbeholdt sin linie successionsret i dem i tilfælde af at den kgl. mandslinie uddøde var han interesseret i at der ikke blev regnet mere til allodiet end der virkelig var allodium. Den ældre grev Antons død og enkens erklæring om at hun var gravid standsede dog foreløbig hertugen af Pløns og kongens aktion mod de aldenburgske arvinger da man heller ikke mente at kunne være bekendt at gå så skarpt frem mod den sørgende og værgeløse enke, men for at skabe sig så gunstig en stilling som muligt ansøgte hertug Johan Adolf efter kongens anmodning denne om at tage de aldenburgske godser i sekvester, hvilket også skete i april 1681. Grevinden beholdt kun godset Doorwerth i Holland hvor hun tog ophold med sønnen.

Grevinden optog med megen energi kampen for sin søns ret og vandt stor sympati forskellige steder, særlig ved kejserhoffet. 1690 kom der et forlig i stand mellem hende og Christian V hvorefter sønnen skulle have Varel amt med flere godser, men afstå en meget betydelig del af faderens besiddelser. Grevinden nægtede dog senere at ratificere overenskomsten. Endelig blev der 1693 sluttet et forlig mellem kongen og formynderne for den unge greve hvorefter denne beholdt Varel amt og Kniephausen med en del andre godser, men afstod fogedierne Jahde og Schwey og andre godser samt en række pengefordringer på kongen. Grevinden ville heller ikke ratificere denne overenskomst men da den unge greve var blevet myndig rejste han til Kbh. og ratificerede 1706 overenskomsten.

A. var blevet opdraget i Doorwerth hos moderen og studerede siden i Utrecht. Efter sin udsoning med den danske konge opholdt han sig som regel ved det danske hof hvor han holdtes i stor ære. Ved kong Frederik IVs ligprocession i Roskilde gik han lige efter de fyrstelige personer og foran alle gehejmekonseillets medlemmer. 1711 udnævntes han til overlandjægermester i Oldenburg. Han efterlod sig kun to døtre hvoraf den ældste ægtede grev Wilhelm Bentinck til hvem de aldenburgske fideikommisgodser derved gik over. – Bl. R. 1708. □Barnebill. (Middachten, Holland). Mal. (sst., Fr.borg og Vajsenhuset i Varel). Mal. af D. Richter, 1705 (Gavnø). To min. (Fr.borg). Figurerer på gruppebill. af Vilhelmine Marie af Hessen-Homburg (Vemmetofte).

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750, VIII, 1930 563–69. C. H. Brasch: Griffenfelds kærlighed til Charlotte Amélie la Trémouïlle, 1885 142f. E. de Barthélemy: Mémoires de Charlotte Amélie de la Trémoïlle, comtesse d'Altenbourg (1652–1719), 1876. Das Leben der Prinzessin Charlotte Amélie de la Trémoïlle, Gräfin von Aldenburg, udg. R. Mosen, 1892. O. Kähler i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-Holst. Gesch. LXVI, 1938 92–94.

*L. Laursen**

Aldenrath, Heinrich Jacob, 1775–1844, maler, litograf. * 17.2.1775 i Lübeck, † 25.2.1844 i Hamburg. F: guldtrådsfabrikant Mathäus Daniel A.

(1745–1813) og Sophia Margaretha Elisabeth Balck (1751–1826). Ugift.
A. kom tidligt i lære hos landskabsmaleren J. J. Tischbein. Da F. C. Gröger kom til Lübeck sluttede han sig nær til denne maler og synes at have fulgt ham 1789 da han ville fuldende sin uddannelse ved Akademiet i Berlin, hvorefter de slog sig sammen for hele livet. A. var i de første år Grögers elev, men virkede sidenhen som hans faste medarbejder i Lübeck, hvor de 1803 fik fælles atelier, 1806–09 i Slesvig-Holsten og Kiel, hvor Frederik VI holdt hof og fra ca. 1816 til sin død i Hamburg. Sammen med Gröger foretog A. desuden studierejser til Dresden 1798 og Paris 1802. Endelig opholdt de to portrætmalere sig i København 1809, ca. 1812–16 og for A.s vedkommende muligvis også ca. 1820. Udover enkelte olieportrætter har A. malet en række miniaturer der for en dels vedkommende kopierer arbejder af Gröger. A. er i sine miniaturer dog ofte mere afdæmpet og tilbageholdende i farveholdning og personkarakteristik end Gröger. Arbejder af A. findes på Statens museum for kunst, Kunstindustrimuseet, Fr.borg, Gavnø og Jægerspris, på museerne i Hamburg, Lübeck og Kiel, samt privateje. A. har desuden sammen med Gröger udført en stor række anselige portrætlitografier, mest af nordtyskere og holstenere der hører til det bedste, som inden for dette felt er præsteret uden for Frankrig. De to kunstnere som var meget nøje knyttede til hinanden, arbejdede intenst sammen, og det kan i visse tilfælde være vanskeligt at fastslå hvem af dem der var den egentlige ophavsmand til et værk. Gröger synes dog at have været den førende af de to. Blandt A.s og Grögers elever var malerne Johs. Møller og T. C. Lübbers. □F. C. Gröger har udført en række portr. af A.: Tegn. 1795–96, mal. ca. 1800 (Mus. für Kunst und Kulturgeschichte, Lübeck), dobbeltportr. med Gröger, ca. 1802 (Mus. Behnhaus, Lübeck), forarbejde til større mal. ca. 1802 (Kunsthalle, Hamburg), mal. ca. 1812 (Altonaer Mus.), gentagelse 1812 (Kunsthalle, Hamburg), litograferet af C. W. Wohlien samt kopi af T. C. Lübbers, ca. 1818, mal., litograferet af Gröger selv, 1820; mal. 1835.

Lensbaron Hans Berner Schilden-Holstens slægtebog II, 1, 1955 432 503f. J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 68 (fot.optr. 1970). L. Martius: Die schleswigholsteinische Malerei im 19. Jahrh., 1956 77f 80f 135. P. Wilberg-Vignau i Der Wagen, 1969 117–20. Samme: Der Maler Friedrich Carl Gröger, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Alexander, 1573–1627, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg. * 20.1.1573 på Sønderborg, † 13.5.1627 sst., begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug *Hans den Yngre af Sønderborg (1545–1622) og Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen († 12.2.1586). ~ 26.11.1605 i Oldenburg med Dorothea, * 25.8.1579, † 5.7.1639, d. af grev Johan Günther af Schwarzburg (1537–86) og Anna af Delmenhorst (1539–79). – Far til *August Philip.
A. studerede 1596 i Rostock og boede i de første år efter sit ægteskab på godset Beck i bispedømmet Minden i Westfalen som han havde købt af brødrene v. Quernheim. Senere opholdt han sig som oftest hos den gamle fader på Sønderborg. Da denne døde 1622 arvede A. ifølge testamentet hovedlodden i det lille hertugdømme, nemlig Sønderborg by, slot og ladegård tillige med gårdene Rønhave, Gammelgård og Kegnæs på Als samt Sandbjerg i Sundeved, alt med tilliggende bøndergods. Den ældste broder, Christian, der levede ugift, måtte nøjes med Ærø, og den næstældste, Ernst, var faldet i kejserlig tjeneste i Ungarn. Tre yngre efterlevende brødre, Hans Adolf, Philip og Joachim Ernst, fik henholdsvis Nordborg, Glücksborg og Pløn. Brødrene fik i fællesskab samhåndsforlening med Slesvig og Holsten. A. havde da en talrig familie og var bebyrdet med en ikke ubetydelig gæld. Han førte højrøstet klage over fædrenearvens stærke udskiftning der gjorde det særlig vanskeligt at fortsætte hofholdningen på Sønderborg slot. Da derfor den ugifte broder Hans Adolf af Nordborg 1624 døde afkøbte A. ham på dødslejet for en forholdsvis ringe sum de tre store gårde Østerholm, Rumohrs- og Melsgård, og Christian IV stadfæstede for slægtens anseelses skyld købet som lensherre. Imidlertid anerkendtes det hverken af broderen Frederik som efter testamentet arvede Nordborg, eller af de andre brødre. Striden endte med at A. beholdt Rumohrsgård men gav afkald på de to andre. Dagen før sin død havde A. gjort testamente og heri fastsat at hans hustru skulle sidde i uskiftet bo for at få gælden betalt, den ældste søn, Hans Christian, arve det hele len men indtil videre forblive ugift. Enkehertuginde Dorothea forestod da også hertugdømmet i de følgende trange krigsår men var ikke i stand til at afbetale gælden som tværtimod stadig voksede. Hun gik derfor ind på at brødrene 17.12.1633 sluttede en arveoverenskomst, efter hvilken Hans Christian tiltrådte hertugdømmet mod at betale en årpenge til sin moder og hver af brødrene og medgift til søsteren. A. blev stamfader til huset Sønderborg, efter 1863 den ældste gren af Oldenborgernes slægt. Hans søn Ernst Günther byggede Augustenborg på Als, August Philip fik godset Beck og blev stamfader til det nuværende danske kongehus. De andre sønners efterkommere uddøde i det følgende år-

hundrede, og datteren Sophie Cathrine (1617–96) levede i barnløst ægteskab med den sidste greve af Oldenburg, Anton Günther (1583–1667).

Runde: Alexander von Holstein-Sonderburg und Dorothea von Schwarzburg; eine diplomatische Geschichte zweyer Liebenden, 1803. F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, 1877 34–37. Kr. Erslev: Augustenborgernes arvekrav, 1915. Jørgen Steen Jensen: Hertug Hans den yngre, 1971.

*C. O. Bøggild Andersen**

Alexandra Caroline Marie Charlotte Louise Julie, 1844–1925, engelsk dronning. * 1.12.1844 i Det gule palæ i Kbh. (Garn.), † 20.11.1925 på Sandringham slot, begr. i Windsor. F: Christian, prins af Glücksborg, senere *Christian IX af Danmark (1818–1906) og *Louise (1817–98). ~ 10.3.1863 i Windsor med Albert Edward, prins af Wales, senere Edward VII af England, * 9.11.1841 i London, † 6.5.1910 sst., s. af prins Albert af Koburg (1819–61) og Victoria, dronning af England (1819–1901). – Søster til *Frederik VIII, *Georg I, kejserinde *Dagmar, prinsesse *Thyra og prins *Valdemar.

A., der havde fået en omhyggelig opdragelse under rolige, beskedne forhold, var ikke sytten år da ægteskabsforhandlinger indledtes af det engelske hof på tronfølgerens vegne. Skønt dronning Victoria og Albert havde stærke tyske sympatier gik de med til partiet, tilskyndet bl.a. af datteren, kronprinsesse Victoria af Preussen. Forlovelsen fandt sted på slottet Laeken ved Bruxelles 9.9.1862, og ved A.s komme til England fik hun en hjertelig modtagelse. Da imidlertid dronning Victorias tilbagetrukne stilling efter Alberts død bragte tronfølgerparret selskabeligt i forgrunden, og det danske tronskifte 1863 fremskyndede den dansk-tyske konflikt, blev A.s slægtsforhold genstand for politisk opmærksomhed; hun lagde ikke skjul på sine dansknationale sympatier og påvirkede herved en kreds i den engelske offentlighed, men afgørende politisk betydning fik dette ikke. Også i forbindelse med genforeningen 1920 søgte man fra dansk side at drage nytte af hendes indflydelse. Som prinsesse af Wales indtil Edward VIIs tronbestigelse 22.1.1901, som dronning og som enkedronning varetog A. en lang række repræsentative pligter, selskabelige, samfundsnyttige, kulturelle. Hendes besøg hos sin danske familie var talrige, og 1906 købte hun i forening med søsteren enkekejserinde Dagmar Hvidøre ved Klampenborg og lod det indrette til fælles sommerbolig. Danske i England nød godt af hendes støtte, og ligesom hun 1885 lagde grundstenen til en kirke for den engelske menighed i Kbh. fik hun den finsenske lysbehandling indført på londonske hospitaler. Et særlig personligt udslag af hendes danske patriotisme var det at hun 1897 foranledigede at A. D. Jørgensen besvarede Oxfordprofessoren Max Müllers indlæg for Slesvig-Holsten i samme tidsskrift hvori det var fremkommet, og fik svaret udgivet på de tre hovedsprog. □Mal. af E. Jerichau Baumann, 1856 (Rosenborg). Buster, 1863 af J. A. Jerichau og Th. Stein (begge F.borg). Medaljer af H. Conradsen og af F. Schmalfeld, 1863, af Wyon 1863, 1874 og 1882, af Pinches 1864. Litografi af Gertner. Mal. af H. Olrik, 1872 (England) og tegn. af samme (Fr.borg). Afbildet på mange af Tuxens billeder fra 1883 og frem (bl.a. Fr.borg). Statue af Chapu, ca. 1885 (Carlsberg mus.). Mal. af Luke Fildes, 1889 (National Portrait Gallery). Medaljer 1888 og 1902. Mal. af E. Hughes, 1904 (Fr.borg). Portrætteret af Otto Bache samt mange udenlandske kunstnere. Mange reproduktioner udført efter fotografier af Rudolph Striegler og G. E. Hansen.

E. E. P. Tisdale: Unpredictable Queen, London 1953 (dansk 1954 Dronning A.). Georgina Battiscombe: Queen A., London 1969. Bo Bramsen: Huset Glücksborg i 150 år I 151–254 (bibliografi 321f) 2. udg. 1975.

Sv. Cedergreen Bech (Paul Læssøe Müller)

Alexandrine, Auguste, 1879–1952, dronning. * 24.12.1879 i det arvestorhertugelige palæ, (Neustädtliches Palais) i Schwerin, † 28.12.1952 på Skt. Lukasstiftelsen i Hellerup, begr. i Roskilde domk. (Chr. IXs kapel). F: arvestorhertug, senere storhertug af Mecklenburg-Schwerin Paul Nicolaus Ernst Heinrich Friedrich Franz III (1851–1897) og storfyrstinde af Rusland Anastasia Mikhailovna (1860–1922). ~ 26.4.1898 i Cannes (b.v. i „Villa Wenden" og k.v. i ty. kirke) med kronprins af Danmark Christian Carl Frederik Albert Alexander Vilhelm til Danmark, senere kong *Christian X, * 26.9.1870 på Charlottenlund slot, † 20.4.1947 i Kbh., s. af senere kong *Frederik VIII (1843–1912) og *Louise (1851–1926). – Mor til *Frederik IX og arveprins *Knud.

Dronning A. voksede op dels i Schwerin, dels i Cannes hvor faderen ejede Villa Wenden og for sit helbreds skyld opholdt sig i længere perioder. Her traf hun sin senere ægtefælle og deres forlovelse deklareredes i Schwerin 24.3.1897. 1906 blev hun kronprinsesse og 1912 dronning. Sammen med sin ægtefælle levede hun et jævnt og roligt hjemmeliv, dels i Kbh., dels på Sorgenfri, Marselisborg og Skagen og fulgte ham på talrige rejser rundt i landet, til Færøerne, Grønland og Island, til Europas hoffer og til Cannes. Under den tyske besættelse 1940–45 var hun sin mand

en loyal og trofast støtte, og kongeparret blev symbol for den nationale samling, men det lå hende altid fjernt at blande sig i politiske spørgsmål. Hun interesserede sig levende for velgørenhed og musik, og var protektrice for en række institutioner, bl.a. musikforeningen, Det kvindelige velgørende selskab, flere asyler, Præmieselskabet for plejemødre, Welanderhjemmene, Småbørns vel, Louiseforeningen, Dronning A.s Marinefond o.fl. Endvidere var hun protektrice for Vallø kloster. – 1912 fik hun elefantordenens insignier. □Et par stik som barn og stik fra Th. u. A. Weger, Leipzig. Mal. ca. 1898 (Marselisborg). Buster af Carl Martin Hansen 1913 og 1927 (begge Fr.borg). Mal. af Michael Ancher ca. 1915 (Skagen mus.). Tegn. af Helga Ancher (Klitgården, Skagen). Mal. 1922 af Bertha Wegemann. Mal. 1927 af Jul. Paulsen (Amalienborg). Tegn. af Otto Neumann 1930. Mal. 1930 og 1931 af G. Clement (skitser på bl.a. Amalienborg til mal. på Fr.borg). Mal. af Hans Henningsen 1932 (Christiansborg) og 1936–37 (Vallø). Frimærke 1939, graveret efter foto af Johs. Britze. Mal. af Gunlaugdur Blöndal 1940 (tilhører den islandske stat). Relief til medalje af Harald Salomon 1940. Tegn. af Otto Christensen 1941. Min. af Fanny Falkner 1942 og 1950. Mal. af Elisabeth Neckelmann 1943 (Kvinderegensen), af Augusta Thejll Clemmensen 1945 (Færøernes landssygehus), af Ole Søndergaard 1950 (St. Lukasstiftelsen) og af Alfred V. Jensen 1951 (Sønderborg rådhus). Fremstillet på mange gruppebilleder sammen med Christian X. Foto.

P. Staunstrup: Vor konge, Christian X, 1940. Arveprins Knuds erindringer, 1954. Bo Bramsen: Huset Glücksborg i 150 år I–II, 2. udg. 1975.

Sv. Cedergreen Bech (Povl Engelstoft)

Alfelt, Else Kirsten Tove, 1910–1974, maler. * 16.9.1910 i Kbh. (Vor Frels.), † 9.8.1974 på rigshosp., Kbh., urne Tisvilde kgd. F: fuldmægtig i Landmandsbanken Carl Valdemar A. (1882–1954, ~2° med Thyra Ingeborg Møller, * 1897; ~3° med Gerda Kamma Rigtrup) og Edith Alexandra Regine Julie Thomsen (1893–1938). ~7.12.1934 med maler Carl-Henning *Pedersen, * 29.3.1913 i Kbh., s. af jord- og betonarbejder Johannes P. og Ellen Hansen.

Nogen anden livsstilling end inden for kunsten var ikke i den unge Else A.s tanker. Allerede som femtenårig begyndte hun på teknisk skole i Kbh. hvor hun gik et par år, ellers har hendes studier begrænset sig til mange besøg på Statens museum for kunst og Hirschsprungs samling samt til kopiering af gamle mestres værker, f.eks. Rembrandts, Pieter de Rings og J. Th. Lundbyes. 1933 traf hun Carl-Henning Pedersen på Den internationale højskole i Helsingør og malede et portræt af ham *Ungkommunist*. Ægteskabet med ham blev kunstnerisk betydningsfuldt.

A. debuterede på Kunstnernes efterårsudstilling 1936 og fik nogenlunde samtidigt kontakt med den gruppe kunstnere der i 30erne gav den abstrakte kunst fodfæste i Danmark, Ejler *Bille, Henry *Heerup, Egill *Jacobsen, Asger *Jorn og Richard *Mortensen. Hun var således en pioner og kom senere til sammen med flere af de førnævnte at udgøre Cobra-gruppen (1948–51). A. har en meget lang udstillingsliste hvorfra nævnes: Studenterforeningen og „Skandinaverne" i 1939, Teltudstillingen, Bellevue 1941, Høstudstillingen 1942–46, Cobra-udstillingen, Amsterdam 1949, Salon des Surindépendants, Paris 1950, Carnegie Institute, Pittsburgh 1952–55–58–61–64, Danish Abstract Art, vandreudstilling i USA 1964 og Cobra-udstillinger i Rotterdam og på Louisiana, 1966. Retrospektive udstillinger i Kunstforeningen, Kbh. 1968 og Den Frie, Kbh. 1970 samt flere separatudstillinger og deltagelse i fællesudstillinger i ind- og udland. Allerede inden A. kom ud at rejse begyndte hun at fabulere om bjerge der forblev den stærkt dominerende motivbaggrund for hendes overvejende abstrakte kunst. Men den konkrete oplevelse af bjergene som hun fik på den lange række af rejser hun foretog efter krigsårene til bl.a. Lapland, Island, Grækenland, Italien, Spanien, Tyrkiet, Marokko, Japan og USA giver dog ikke hendes kunst en større virkelighedsforbindelse end den havde i årene før og under 2. verdenskrig. Der er i hele A.s værk noget drømmende, sprødt lyrisk og evighedsbetaget som varieres, nuanceres og fordybes, men egentlig aldrig forandres. Det kosmiske fastholdes som tema. De fremtrædende træk i hendes udtryksform er anvendelsen af en vis kubistisk skematik, soles og måners kloder, bjergtinders skarpe trekanter og en gennemgående brug af få kraftigt dominerende hovedfarver, oftest kølige blå, grønne, gule, som nuanceres rigt. Et andet kendetegnende træk ved hendes malerier og akvareller er at hun ofte lod et lille mellemrum stå mellem de udfyldte farveflader så den lyse baggrund i billederne fremtræder som et spind af levende og sitrende linjer.

Omkring midten af 1960erne sker en ændring af hendes motiver, idet de får præg af at være iagttaget ovenfra, selve synsvinklen bliver så at sige himmelsk. Fra billedfeltets midtpunkt bevæger sig en spiral ud over hele fladen og holder fast på en mængde krydsende linjer der giver billedet en facetteret eller krystallinsk karakter. A. er repræsenteret på de fleste danske kunstmuseer og har udført flere betydelige udsmykningsopgaver i ravennamosaik, bl.a. *Regnbuen* 1953–56 på

Rungsted kommuneskole, seks mosaikker i Langeliniepavillonen i Kbh. 1957–59, samt *Kloder i gyldent rum* i Th. Langs seminarium, Silkeborg, 1960–65. A. efterlod ved sin død ca. 300 malerier og ca. 600 akvareller der nu er placeret i Carl-Henning Pedersens og Else Alfelts museum i Herning som indviedes 13.9.1976. A. fik 1961 Tagea Brandts rejselegat.

Edouard Jaguer: Else Alfelt. (Cobra-biblioteket, hft.2), 1950. Gunnar Jespersen: De abstrakte, 1967 69–72. Samme: Cobra, 1974 168–172. Jan Zibrandtsen: Moderne dansk maleri, 1967 (2. udg.) 311–12. Poul Gammelbo: Else Alfelt (Vor tids kunst, nr. 66), 1968. Virtus Schade: Cobra – fra hoved til hale, 1971 44–47.

Bent Irve

Alfr, † 1376 eller 1378, biskop af Garðar, Grønland.

A. var broder i Munkeliv kloster ved Bergen og tilhørte benediktinerordenen. 1365 blev han viet til biskop over Grønland men det lykkedes ham først at komme til sit stift 1368. Dette omfattede på det tidspunkt kun den såkaldte Østerbygd, dvs. det sydvestlige Grønland. A. rejste formentlig ud med „Grønlandsknarren" på dennes sidste tur idet skibet forliste ved udrejsen 1369. A. blev den sidste residerende katolske biskop af Garðar. Fra hans død blev bispesædet styret af en præst der uden bemyndigelse optrådte som biskoppens official.

Bispelisten i Diplomatarium norvegicum XVII B, Kria 1913 280–86. F. Gad: Grønlands hist. I, 1967.

Finn Gad

Algreen, Peder Kjellerup, 1807–77, præst. Døbt 19.1.1807 i Nykøbing M., † 27.5.1877 i Åker, begr. sst. F: skomager Peter Jonsen A. (1768–1836, ~2° 1828 med Johanne Lauridsdatter) og Anne Kirstine Nielsdatter (1770–1826). ~9.11.1855 i Karby på Mors med Bertha Marie Christiane Sørensen, * 27.11.1830 i Sønderhå, † 4.1.1915 i Ålborg, d. af provst Joseph Christian S. (1796–1861) og Maren Birgitta Kreutzkam (1799–1869).

A. blev 1826 lærer fra Snedsted seminarium hvor han s.å. ansattes. Her kom han i berøring med provst J. C. Sørensen i Sønderhå der øvede betydelig indflydelse på ham. Da G. P. *Brammer der blev seminarieforstander 1830 havde begyndt at holde bibellæsninger ved seminariet holdt A. også små opbyggelige forsamlinger på sit værelse for enkelte seminarister, bl.a. Christen *Kold. Han kom efterhånden i forbindelse med lederne for de opvakte lægfolk, R. Sørensen, J. C. *Lindberg, Peter *Larsen Skræppenborg o.fl., og da Thisted avis klagede over de forsamlinger hvori han havde deltaget blev han efter kancelliets ordre opsagt som lærer. Han flyttede da 1838 til provst Sørensen, nu i Solbjerg på Mors, som huslærer. Fra nu af deltog han med endnu større iver i de dengang hyppige forsamlinger og blev 1840 to gange idømt mulkt herfor. 1844 rejste han til Kbh. for at studere teologi og blev student 1845. Mere og mere sluttede han sig til den grundtvigske retning både i kirkelig og folkelig henseende. 1853 stillede han sig forgæves til folketinget i Store Heddinge. N.å. blev han cand. theol., var et år kapellan hos W. F. Engelbreth i Lyderslev, blev 1855 residerende kapellan i Nykøbing M., 1859 præst i Vrejlev og Hæstrup i Vendsyssel og 1867 i Åker på Bornholm. Han var i sjælden grad udrustet til at virke blandt den vendsysselske befolkning og forstod bedre end nogen anden at samle de spredte kredse af opvakte i denne landsdel hvor den grundtvigske bevægelse i de følgende år fik sit gennembrud. A. øvede stor tiltrækning på unge mennesker; han følte sig vel i deres kreds og forstod at omgås dem således at de ikke trykkedes af at han var den ældre og erfarne. □Litografi af L. A. Kornerup, 1860. Foto.

Fr. Nygård: P. K. Algreens og provst J. K. Sørensens levnedsløb, 1883. Samme: Kristen Kold I, 1895 24–45. Thomas Larsen: En gennembrudstid I, 1917 101–04.

*Hans Koch**

Algreen-Ussing, Frederik, 1838–69, forfatter. * 8.5.1838 på Frbg., † 6.1.1869 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: landsoverretsassessor, senere professor Tage *A.-U. (1797–1872) og Ottine Frederikke Suenson (1807–84). Ugift.

Efter først at have gået i Metropolitanskolen blev A.-U. student privat 1856. Han var glimrende begavet, udrustet både med intelligens og evne til at blive lærd, med vid og kritisk sans og med en stor arbejdskraft. Med sprudlende munterhed kastede han sig ind i studenterlivet og sluttede sig i en privat klub af 8.5. til venner som Jacob *Scavenius (1838–1915), Carl *Carstensen, Vilh. *Bergsøe og Fr. Bøgh. 1861 tog han juridisk embedseksamen og blev derefter assistent i indenrigs-, senere finansministeriet og tillige sekretær ved den nørrejyske købstadskreditforenings skiftekommission. Allerede forinden havde han dog dyrket litterære interesser. Bl.a. under pseudonymet Fritz Hammer havde han skrevet nogle smånoveller, men hans hovedinteresse var og blev personalhistorie og topografi. Han gjorde store samlinger og studerede på fodture forskellige danske egne; frugter heraf var bøger som *Touristen i Nordsjælland*, 1865 ff., *Efterretninger om Kallundborg*, 1869. Fra 1860 var han medarbejder ved Illustreret Tidende og skrev her under mærkerne Fr. H., Ch. G., f-g, F. A. U. eller

under navn en mængde biografiske artikler om danske og udenlandske personligheder, kyndige, velskrevne og objektive. I mange år gjorde han samlinger til et dansk biografisk leksikon og sluttede 1865 kontrakt med forlagsbureauet (se F. V. Hegel) om udgivelsen af et sådant på 500 ark. Han havde sikret sig medarbejdere som Georg *Brandes, Sophus *Heegaard, Carl og Julius *Lange, Clemens *Petersen, H. F. *Rørdam o.fl., og han besad utvivlsomt selv evner som redaktør. Imidlertid var han, der ikke før havde beskæftiget sig med politik, 1864 optrådt som medstifter af augustforeningen og kom ind i dens bestyrelse. Herved skaffede han sig de herskende nationalliberale blade til uvenner. Forlaget blev ængsteligt for værkets succes, og da A.-U. og en broder 1866 optrådte unødig junkerligt over for en boghandler og bladudgiver af folkepartiet blev bægeret fuldt. Forlaget nægtede at udgive værket, og skønt både A.-U., hans far og højesteretsadvokat Liebe bestræbte sig for at finde en mulighed for forlig lykkedes det ikke. Om A.-U. havde levet længere var det måske sket. Hans tidlige død bortrev et stort talent. Han havde sin del af den ussingske stridbarhed og ubændighed, men der var ædelt metal i ham. – Kammerjunker 1866. □Træsnit af H. P. Hansen, 1869. Foto.

Elisa Bøgh: Frederik Bøgh, 1887 37 67–181. Vilh. Bergsøe: Studenterleben og studieliv, 1903 138–44 146–55. G. Brandes: Levned I, 1905 175f. Fædrelandet 10.10.1866. Carl Carstensen i Ill.tid. 7.2.1869. Joh. Steenstrup i Dansk biogr. leksikon XIX, 1905 s. XLIIf. T. Vogel-Jørgensen i Fund og forskning XIII, 1966 117–54. Sv. Cedergreen Bech i Pers.hist.t.16.r.V, 1977 243–55. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Povl Engelstoft**

Algreen-Ussing, Tage, 1797–1872, politiker, jurist. * 11.10.1797 i Lille Lyngby ved Arresø, † 25.6.1872 i Ny Tårbæk, begr. i Kbh. (Holmens). F: provst Henrich *Ussing (1743–1820) og Anna Algreen (1766–1815). ~1° 11.10.1827 i Kbh. (Helligg.) med Jensine Johanne Bull, * 14.1.1798 i Kbh. (Nic.), † 12.11.1830 sst., d. af kateket v. Nicolai k., senere res. kapellan ved Helligånds k. i Kbh. Johan Ernst Gunnerus B. (1767–1840) og Juliane Charlotte Schlichting (1773–1854). ~2° 19.9.1834 i Gentofte med Ottine Frederikke Suenson, * 28.2.1807 i Kbh. (Holmens), † 10.10.1884 sst., d. af kaptajn i søetaten Jean Jacques Isaac S. (1774–1821) og Anne Susanne Lütken (1778–1872). – Far til Fred. *A.-U.

A.-U.s fader havde sat en rekord blandt danske præster i stridbarhed og proceslyst. Han selv udviklede tidligt lyst til offentlig polemisk optræden. Efter 1816 at være blevet student fra Frederiksborg udgav han 1817 *Napoleon den eneste. Af Sandheds Elskeren,* en svulstig lovprisning af den styrtede kejser. 1820 kom *Beviis for, at Adam Oehlenschlæger er gaaet fra Sands og Samling,* rettet mod et universitetetsprogram af Oehlenschläger. – A.-U. blev 1822 juridisk kandidat, 1823 volontør, 1830 kancellist i kancelliet, fra 1831 med titel af kancellisekretær, var 1827–37 notarius ved det juridiske fakultet, rejste 1831–32 i udlandet, blev 1837 landsoverretsassessor, 1840 juridisk professor og inspector ved kvæsturen, okt. 1846 (–marts 1848) kancellideputeret og derefter til sin død generalprokurør, den sidste i Danmark. Som ung kandidat begyndte A.-U. et juridisk forfatterskab der vedvarede til hans død, og som navnlig i de første årtier var omstridt. „Som Retsforfatter var A.-U. mere den videnskabeligt interesserede Praktiker end den selvstændige, dybtgaaende Tænker. Den Ilterhed og hensynsløse Gaaen paa, den Selvsikkerhed og temperamentsfulde Polemik, der prægede hans æstetiske Debutsmaaskrifter er heller ikke fremmede for hans tidligste juridiske Arbejder. Ved sine voldsomme Vingeslag er han en fremmed og vild Fugl blandt sine Fagfæller." (Frantz Dahl). A.-U.s *Anmærkninger til Personretten vedføiede Etatsraad Hurtigkarls System og nærmest affattede til Brug for den lovstuderende Ungdom,* 1823 og *Anmærkninger til Tingsretten* I–II, 1825 viste hans iver for fremme af det juridiske studium og hans litterære ærgerrighed, men var for størstedelen kritiske og supplerende bemærkninger til foreliggende litteratur, ikke mindst A. S. Ørsteds undersøgelser. Den overvældende brug af Ørsteds værker fremkaldte hos A.-U.s kritikere dengang og senere utvetydige antydninger om plagiat, og Ørsted gav A.-U. en skarp påtale. Han udtalte dog håb om at den evne som hidtil for det meste kun havde vist sig i dødt, spidsfindigt ordkløveri ville modnes og forædles til levende, frugtbar skarpsindighed. Håbet gik i opfyldelse da A.-U. 1836 udgav *Læren om Servitutter og andre dermed beslægtede Ejendomsbyrder efter de danske Love,* det bedste værk i hans produktion. Dets „indgaaende, klogt afvejede og besindige Udvikling danner en talende Modsætning til Ungdomstidens gærende og ikke tilstrækkelig afklarede Fremstilling". (Frantz Dahl). I sine senere år og lige til sin død nedlagde A.-U. megen flid og omhu i fortsættelsen af L. Fogtmanns *Store Reskriptsamling* og J. H. Schous *Forordninger.*

Det er dog ikke i sine embedsstillinger og gennem sit forfatterskab at A.-U. har fået sin særlige betydning. Det er som den mand der mere end nogen anden fortjener navn af Danmarks første parlamentariske politiker. Han viste sine politiske evner straks da forberedelserne til valg af deputerede til de rådgivende provinsialstænder

skulle i gang. Ved 28. maj-festen, årsdagen for anordningen om stænderforsamlingerne, i Kbh. 1834 udbragte han en skål for den størst mulige offentlighed i alle administrationens grene og navnlig i landets penge- og finansvæsen. Dermed formede han et politisk program der greb ind i det problem der i vide kredse blev anset for det mest brændende offentlige spørgsmål. I efteråret 1834 valgtes han med næsthøjeste stemmetal blandt de stænderdeputerede fra hovedstaden. Da den første stænderforsamling for østifterne trådte sammen i Roskilde 1.10.1835, gjorde han sig snart bemærket som den ivrigste blandt de nye folkerepræsentanter. Trods sin embedsstilling der skulle synes at medføre afhængighed blev han den egentlige fører i en efter forholdene dristig opposition mod regeringen. Under stænderforsamlingens drøftelse om finanssagerne stillede han det mest udførlige og mest vidtgående forslag, derunder om statsgældens adskillelse fra den almindelige finansstyrelse, dvs. bort fra den kongelige enevældes organer, og om at gøre stænderne direkte medvirkende ved den almindelige finansstyrelse. Så vidt blev han ikke fulgt af forsamlingen der nøjedes med at andrage om besparelser og offentliggørelse af statsregnskabet, reformer, som ligeledes havde en kraftig talsmand i A.-U. I mange andre sager gjorde han sig gældende og prægede i høj grad den første stænderforsamling. Af en konservativ som biskop Mynster blev han anset for det mest radikale og farlige medlem. Han krævede en reform af Kbh.s fattigvæsen og oprettelse af realskoler der kunne åbne lærelystne unge en vej uden om den klassiske dannelse i latinskolerne. Han ledede forsamlingens kamp mod indskrænkninger i trykkefriheden, og han var i landbosager bøndernes ihærdige forbundsfælle, særlig ved sit ordførerskab i sagen om retsforholdet mellem godsejere og fæstere. Ved 50 års festen for stavnsbåndsløsningen 20.6.1838 på Bellevue rettede A.-U. på linje med sin virksomhed i stænderforsamlingen en appel til bondestandens selvfølelse der ikke burde lade den hæderlige gårdmand finde sig i at blive duttet og hundset af enhver „stumpskødet skriverdreng". Han skyede som taler ikke den agitatoriske overdrivelse og hans ord var præget af retorisk svulst. I stænderforsamlingen 1838 kæmpede han for størst muligt borgerstyre i den nye kommunalforfatning for Kbh. Hans vælgeres og overhovedet den liberale befolknings påskønnelse af hans indsats for „den folkelige sag" fik udtryk i en guldpokal (nu på Fr.borg) der overraktes ham ved en fest på Den kgl. skydebane 22.4.1839. Den bar inskriptionen: „Til Folkerepræsentanten Tage A.-U. fra erkendtlige og fædrelandssindede Medborgere". Han stod på dette tidspunkt som den førende liberale folketribun, men under 1840ernes accelererende liberale bevægelse gled han mere i baggrunden. Han fortsatte sin kamp for „offentlighed og orden" i finanserne og søgte pragmatisk frem. I 1838 havde han udsendt en pjece, hvori han krævede de to kongerigske stænderforsamlingers forening. I 1842 støttede han tanken om fælles stænderkomiteer for hele monarkiet, idet han så at der her kunne blive et organ for stændernes medvirken i finansstyrelsen. Hans idé var at finansbudgettet skulle forelægges en sådan fælleskomité, men Chr. VIII var endnu ikke rede til sådanne indrømmelser til folkelig deltagelse i finansstyrelsen. Hans forslag 1844 om at kongen skulle imødegå den slesvig-holstenske bevægelse ved at erklære monarkiet for „et eneste uadskilleligt rige", satte frugt i det kgl. åbne brev af 1846. Hermed havde A.-U. bragt sig i modsætningsforhold til de nye strømninger i den liberale bevægelse. Han havde været en af de første liberale, men nationalliberal blev han aldrig. Han ville bygge landets fremtid på den gamle dansk-tyske helstats grund. Karakteristisk for hans politiske stilling var det at han vendte sig mod et andragende om støtte til dansk sprog og nationalitet i Nordslesvig. Han tabte i popularitet og afløstes som folkefører af nye mænd. Orla Lehmann blev nu helten for det politiske Kbh. hvilket var som en sejr for romantik over rationalisme, for store nationalpolitiske ideer over mere nøgterne krav om praktiske reformer. Umiddelbart før 1848 stod han mere som kongens end som folkets mand. Det var gået ham i lighed med hans ven C. N. David, hvis indsats i den politiske pressse i grundlæggende betydning kan sammenstilles med A.-U.s som praktisk parlamentarisk politiker.

Som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling 1848–49, valgt i Kbh., stod A.-U. på den konservative side. Han ønskede indskrænket valgret, klassedeling af vælgerne og rigsdagssamling kun hvert andet år og undlod derfor at stemme for grundloven i dens endelige form med lige og almindelig valgret til folketinget. 1854 blev A.-U. kongevalgt medlem af det væsentligst rådgivende rigsråd for monarkiets fællesanliggender der oprettedes ved kgl. anordning af 26.7.1854. Han beholdt sit sæde i det konstitutionelle rigsråd der indrettedes ifølge forfatningen af 2.10.1855 og hørte her til helstatsmændene og oppositionen mod den nationalliberale regering. Han deltog i det „lille rigsråd" som Christian IX indkaldte 26.12.1863 til fortrolig drøftelse af situationen omkring ministeriet C. C. Hall, den forestående ikrafttræden af november-

forfatningen og den truende krig med Preussen. A.-U. var kongevalgt medlem af novemberforfatningens landsting 1864–66 og stod siden uden for det parlamentariske liv. Megen anerkendelse vandt A.-U.s deltagelse i det københavnske kommunalliv. Han var borgerrepræsentant 1840–44, borgmester 1844–46 og igen borgerrepræsentant 1849–69 og øvede en overvejende indflydelse på hovedstadens styrelse. Hans robuste natur og store arbejdskraft magtede det overordentlige. Han var repræsentant i nationalbanken fra 1841 – fra 1851 gentagne gange repræsentantskabets formand – ligeledes fra 1841 meddirektør i Kbh.s brandforsikringssocietet (fra 1857 Det københavnske brandassurancekompagni for varer og effekter) og 1854–64 repræsentant i Det almindelige brandassurancekompagni. Alt blegner dog, historisk set, i sammenligning med hans grundlæggende virksomhed i stænderforsamlingernes første år. Han var den folkefører der pludselig sprang ud af det danske kancelli som det levende symbol på den dybe forbindelse mellem gammelt og nyt i Danmarks statsliv. Han gjorde i nogle lykkelige år tidens gerning; at tiden hurtigt skulle løbe fra ham, fremhæver for så vidt hans store betydning, som det vidner om styrken i de kræfter han selv havde været en hovedmand for at kalde til live. – Justitsråd 1844. Etatsråd 1846. Konferensråd 1859. R. 1842. DM. 1850. K.[1] 1865. □Mal. af Constantin Hansen, 1861–62, forarbejde til Den grundlovgivende rigsforsamling, 1864 (Fr.borg); kopi af Elise Constantin Hansen (folketinget). Træsnit af W. Obermann, 1872, og af H. P. Hansen, litografi efter dette 1873. Karikaturer af Marstand (Fr.borg) og af Johan Aagaard i træsnit (følgeblad til Corsaren). Foto.

Slægt se Ussing. Hans Jensen: De danske stænderforsamlingers historie 1830–48, I–II, 1931–34. J. G. Sørensen i Ill.tid. 7.7.1872. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Alkjær, Niels **Ejler,** * 1912, professor i erhvervsøkonomi. * 21.10.1912 i Kirke-Værløse. F: sadelmagermester Jens Mogensen (1877–1961) og Inger Andersen (1882–1969; navneforandr. til Alkjær). Navneforandring 1958. ~ 21.10.1937 i Værløse med Henny Wilhelmine Sieling, * 8.6.1916 i Kbh., d. af konditor Wilhelm S. (1880–1954) og Anna Petersen (1886–1965).

A. blev student fra Metropolitanskolen 1931, studerede ved handelshøjskolen i Kbh. hvor han tog HA 1933, blev can. merc. 1938 og lic. merc. 1959. 1934–42 var han lærer ved købmandsskolen og Niels Brocks handelsskole, fra 1937 tillige undervisningsassistent på handelshøjskolen; her blev han lektor 1939, docent 1946, 1957 professor i erhvervsøkonomi og fra 1965 desuden forstander for instituttet for trafik-, turist- og beliggenhedsforskning. Han var medstifter af HA-sammenslutningen af 1936. A. har ledet studiegrupper om turisme i en række lande og var 1968–69 gæsteprofessor ved Denver universitetet i USA. Praktiske opgaver inden for erhvervsøkonomien har A. løst som sekretær i Magasin du Nord A/S 1933–37, reklamechef ved Nationaltidende 1936–37 og leder af Dansk reklameforenings kontor 1937–42. A.s særlige område inden for faget har ført ham ud på omfattende rejser i alle verdensdele. Fra 1957 har han været rådgiver for FN m.h.t. handel, trafik og turisme. Hans indsats har været afgørende for Nepals udvikling som turistland. Hans ekspertise har her i landet ført til at han 1954–75 var formand for Kbh.s turistforening og er blevet kendt for sit arbejde for udvikling af dansk turisme efter 2. verdenskrig. A. har fra 1969 været formand for Dansk nepalesisk selskab. Som lærer på handelshøjskolen har A. med pædagogisk dygtighed indført sine elever i sine omfattende kundskaber og lagt vægt på at indøve metoder for erhvervelse af relevant økonomisk viden til anvendelse for praktiske formål. Han store arbejdsevne har også givet sig udslag i en betydelig skribentvirksomhed. Foruden talrige artikler i Det danske marked og andre tidsskrifter har han fra 1937 skrevet 30 faglige bøger, heraf en del lærebøger, men også om erhvervsøkonomiske undersøgelser. I *The danish travel pattern,* 1964 belyses ved en interviewundersøgelse danske rejsevaner. *Location and economic consequences of international congresses* (sammen med J. Eriksen 1967) er udsendt på 16 sprog. – R. 1960. R.[1] 1972. □Tegn. af Hans Bendix, udst. 1963. Foto.

Interview i Politiken 21.10.1972. – Beretning fra handelshøjskolen i Kbh. 1957–58 7. Politiken 20.10.1962. Berl. tid. 20.10.1972.

Niels Banke

Alkærsig, Sven, * 1904, programredaktør. * 2.9. 1904 i Odense. F: viceskoleinspektør Chr. A. (1873–1936) og Marie Hansen (1876–1969). ~ 30.3.1930 med Sonja Mikkelsen, * 28.3.1910, d. af trafikmester Fritz M. (1873–1943) og Marie Olesen (1873–1939).

A. tog studentereksamen 1923 og lærereksamen 1926 og blev samme år ansat ved det københavnske skolevæsen. De næste år drev han samtidig frie studier ved Kbh.s universitet (cand. phil. 1927). Journalistikken fristede, og A. skrev i 1930erne (i Politiken) en række særdeles velunderbyggede artikler om naturvidenskabelige emner i en frisk, let og inciterende stil. Disse artikler henledte Jens Rosenkjærs opmærksomhed på

ham, og fra 1938 var han medarbejder ved Danmarks radio. 1946 blev han programsekretær i den nyoprettede feature-afdeling, fra 1949 souschef i reportageafd., fra 1959 i aktualitets- og oplysningsafd. og 1964–74 i kultur- og aktualitetsafd. A. har tilrettelagt talrige reportager, også fra udlandet. Således besøgte han efter krigen flere europæiske lande. Med sin ro, sin journalistiske flair og sin velgennemtænkte planlægning af den enkelte udsendelse har han vundet ry som en af radioens fineste reportere. Men hans største indsats er på featureområdet. Han har med sikker artistisk sans i denne for mediet særlige form taget en række sociale og kulturhistoriske emner op til behandling. Ofte har han samarbejdet med andre, det gælder således Hans Hartvig Seedorff, Willy Reunert og Frantz Wendt. Af udsendelser, man i særlig grad vil huske, er der: *Huse... (omkring* en station, en fabrik, langs grænsen m. v.), den internationale *Middelby* serie og fl.a. radiofoniske miljøstudier. En tid var A. knyttet til fjernsynet med serien *Stævnemøde i studiet* hvor hans evne til at tale med børn og skabe kontakt på ny blev dokumenteret. Men A. foretrak at forblive i radiomediet. – Medlem af Det kgl. nordiske oldskriftselskab 1968. R. 1961. □Foto.

De musiske udsendelser i Danmarks radio, 1925–75, II 403–06. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Felix Nørgaard

Alkærsig, Søren, 1868–1943, hjemstavnshistoriker, højskoleforstander. * 5.8.1868 i Faster sg., Ringkøbing amt, † 27.8.1943 i Brørup, begr. i Vejen. F: husmand Jens Sørensen (A.) (1833–92) og Mariane Nielsdatter (1833–1907). Navneforandring 17.11.1904. ~ 1° 14.4.1905 i Kbh. med Anna Elisabeth Brasen, * 15.6.1879 i Århus, † 25.3.1939 i Vejen, d. af intendant, senere stabsintendant, etatsråd Christian Emil B. (1841–1922) og Jenny Hedevig Charlotte Byberg (1849–1934). ~ 2° 30.9.1939 i Brørup (b. v.) med lærer Sørine Nielsen, * 13.2.1885 i Gerning sg., Viborg amt, † 17.1.1967 i Randers, d. af teglbrænder Martin N. (* 1853) og Ane Kathrine Johansen (* 1850).

A. kom i syvårsalderen ud at tjene og kom seksten-sytten år gammel til at tjene i Maltbæk hvor han kom i forbindelse med Askov højskole, 1888–89 var han elev på Vejstrup højskole og var derefter to vintre på Askov, hvorefter han gik på kursus i Kbh. 1892–94 var han friskolelærer i Højby på Sjælland, 1896–1901 lærer ved Mellerup højskole, 1903–09 ved Vinding højskole og derefter 1909–13 forstander for Kerteminde højskole. Senere var han i kortere perioder lærer ved højskolerne på Store Restrup og Krabbesholm og købte så en gård i Sønder Bjært ved Kolding, som han atter solgte 1920 da han købte den lille gård Esmark i Vejen sogn hvor han boede til 1939, da han blev husejer i Brørup. 1927–31 var A. formand for Historisk samfund for Ribe amt og var derefter til 1938 redaktør af dets årbog Fra Ribe Amt, i hvilken han publicerede forskellige artikler om smugleriet ved Kongeåen, om brændevins-brænding m. fl. I Samlinger til jysk historie og topografi har han skrevet om dansk studehandel i det 18. årh. (1903) og om toldgrænsen mellem Nørre- og Sønderjylland (1904–05), og han var en flittig medarbejder ved Højskolebladet. Hans hovedarbejder er dog *Esbjerg Havn og By* I–II, 1909–14, *Askov i Malt Herred,* 1934 (i samarbejde med agrarhistorikeren Henrik Larsen) og *Vejen Sogn i Malt Herred* I–III, 1936–41. A. var en meget særpræget mand med et rigt jysk lune og noget idealistisk indstillet, men dertil urolig og ret stædig og stejl så samarbejdet med ham ikke altid var let. Af udseende, sprog og væsen var han bonde, og bøndernes fortidsforhold optog hans hovedinteresse så han levede sig ind i dem og skildrede dem i kernefuldt bondesprog. Han har vel ikke skabt nogen større produktion, men det er gode arbejder der foreligger fra hans hånd. □Buste af N. Hansen-Jacobsen, 1934 (Vejen mus.). Foto.

Salomon J. Frifelt i Fra Ribe amt, 1944 134. Chr. Axel Jensen i Fortid og nutid XV, 1943–44 144. Marius Kristensen i Højskolebladet 1938 504f.

*C. Klitgaard**

Allen, Carl Ferdinand, 1811–71, historiker. * 23.4.1811 i Kbh. (Tysk ref.), † 27.12.1871 på Frbg. begr. sst. (Solbjerg). F: sølvpletterer Robert A. (1781–1846) og Karen Larsdatter Olsen (1778–1845). ~ 12.11.1851 i Holtug med Ide Marie Dorph, * 25.7.1812 på Klintholm, Møn, † 5.4.1910 på Frbg., d. af godsforvalter på Klintholm, senere Gjorslev, kammerråd Jens Frederik Siegfried D. (1778–1855) og Johanne Charlotte Coster (1781–1853).

A. er opvokset i København under trange kår. Hans moder stammede fra østjyske fæstebønder under Mattrup gods, og hans fader var indvandret fra England i slutningen af 1700-årene, søn af en orgelbygger fra Edinburgh der havde bosat sig i London. Han havde i sin ungdom været sømand men virkede siden som sølvpletterer, og det var moderen og ikke mindst en moster der gjorde en indsats for at A. kom til at studere. 1825 søgte han, og fik 1826 optagelse i Metropolitanskolen. Det mellemliggende år gik han i en forberedelsesklasse oprettet af Metropolitanskolens rektor Niels *Lang Nissen. Ved ansøgningen havde A. som prøve på sin håndskrift

indleveret det stykke af Mallings »Store og gode Handlinger« hvor der tales om Morten Borups ihærdige stræben efter at komme i den latinske skole, og rektor Nissen spurgte ham om han havde valgt det selv. Mange år senere kunne A. endnu bedyre at det havde han, »for jeg havde ingen til at råde mig«. 1830 dimitteredes A. til universitetet, 1831 aflagde han 2. eksamen og 1836 teologisk embedseksamen. 1832 havde han fået kommunitetet og boede på Regensen i nogle år sammen med D. G. Monrad, med hvem A. bevarede forbindelsen senere i livet. A. besvarede en prisopgave der var udsat 1836 af Selskabet for Efterslægten i anledning af halvtredsåret for dets stiftelse, og han vandt prisen (300 rdl.). Opgaven var at skrive en Danmarkshistorie »med særligt hensyn til folkets og statens indre udvikling«, og skriftet blev til A.s berømte *Haandbog i Fædrelandets Historie*. Den udkom første gang 1840, med støtte af Efterslægtselskabet og med en fortale der markerede, at A. i vidt omfang – men ikke overalt – havde rettet sig efter bedømmernes (især E. C. Werlauffs og A. S. Ørsteds) indvendinger. A.s håndbog afhjalp et savn i datidens danske historieskrivning. Den repræsenterer – som også opgaven havde opfordret til – en djærv afstandtagen fra en tidligere rent statspolitisk anskuelse af historien, og den redegør med varme og medfølelse for de lavere stænders stilling under samfundets og erhvervslivets udvikling. Hertil kom at den i tidens ånd anlagde et klart nationalt syn. Lad være, at den også blev berømt for sine overdrivelser (f. eks. af bøndernes undertrykkelse i ældre tid og af skadeligheden til enhver tid af tysk indflydelse på den danske udvikling), den medførte dog en fornyelse af dansk historieskrivning der må vurderes som periodens mest gennemgribende, ikke mindst hvis der skal dømmes efter omslagets folkelige gennemslagskraft. Den udkom i adskillige udgaver (1842, 1845, 1849, 1854, 1855, 1870 og 1881) og var lærebog ved universitetet indtil Johannes Steenstrups afgang 1917. En forkortet version til brug som lærebog i den lærde skole vandt endnu større udbredelse, men det er karakteristisk for A.s eget syn på de to værker at han i nogle testamentariske optegnelser 1855 bestemmer at en eventuel ny udgave af håndbogen skal være identisk med den sidste af ham selv besørgede, men at man med lærebogen – hvis den skal genudsendes – kan gøre »hvilke forandringer man vil«.

Håndbogens succes bidrog til at A. kunne fortsætte sine historiske studier, og i december 1844 blev han magister i faget med forsvaret af den latinske afhandling om Christian II i landflygtigheden (*De rebus Christiani Secundi Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis exsulis commentatio*). Straks i begyndelsen af 1845 kunne A. med betydelig offentlig understøttelse begive sig ud på en treårig rejse til en række europæiske arkiver for at samle materiale til dansk historie i 1500-, 1600- og 1700-tallet. Han var i Nederlandene, England, Frankrig og Italien, rejste hjem over München og Wien og fortsatte efter et kort ophold i København til videre studier i Stockholm, Uppsala og Kristiania. Her arbejdede han især med de betydelige dele af Christian IIs udenlandske arkiv (München-samlingen) der ved udleveringen 1829 var tilgået Norge. Fra Kristiania vendte A. tilbage ved udbruddet af treårskrigen 1848.

A. var nationalliberal og hans historieskrivning kan ikke betragtes adskilt fra hans engagement i samtidens politik. Fra oktober 1841 til maj 1843 havde han været redaktør af Dansk folkeblad udgivet af Selskabet til trykkefrihedens fremme. Da han kom tilbage fra udenlandsrejserne skrev han til serien Antislesvigholstenske Fragmenter indlægget *Om Sprog- og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* (hæfte VIII, 1848), der skulle „bidrage til at gøre den overbevisning bestandig mere levende og almindelig, at vi har en fuldkommen god og retfærdig sag, og sjælden noget folk har været bedre i sin ret end Danmark i sin kamp for Slesvig" (brev til F. S. Bang 11.1.1849). Dette engagement førte til et af A.s videnskabelige hovedværker, der blev til efter opfordring af T. A. J. Regenburg og A. F. Krieger, *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* I–II, 1857–58. Af de nationalliberale politikere stod han især D. G. Monrad nær, og i begyndelsen af ulykkesåret 1864 førte A. daglige samtaler med denne. A.s dagbogsoptegnelser herom har været stillet til rådighed af Monrad for militærhistorikeren C. Th. Sørensen til dennes fremstilling af krigen i 1864 (1883), men de brændtes efter Monrads død 1887 i overensstemmelse med dennes udtrykkelige ønske.

1851 udnævntes A. til ekstraordinær docent i historie ved universitetet med titel af professor. Embedet som Professor Rostgardianus i historie og nordiske antikviteter fik han dog først 1862. 1850 blev han medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog og 1859 optoges han i Det kgl. danske videnskabernes selskab. 1865 blev han korresponderende medlem af videnskabernes selskab i Uppsala og 1866 af Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitets-akademien i Stockholm. A.s store indsamlingsarbejde i de europæiske arkiver fortsatte H. F. J. Estrups og P. W. Beckers indsats men nåede langt videre, og ved sin død kunne A. efter-

lade sig en meget omfattende afskriftsamling der indlemmedes i Det kgl. bibliotek. 1855 havde det foresvævet A. at han i tilfælde af sin død ville overlade til Caspar *Paludan-Müller at udgive deraf hvad han fandt egnet, men i sine sidste testamentariske dispositioner har A. overdraget dette hverv til Chr. *Bruun (der publicerede dele af samlingen i tidsskriftet Danske samlinger). Selv nåede A. kun at udgive *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, 1854. I stedet – og sikkert under indflydelse af at hans helbred tidligt svigtede – har A. samlet sig om det arbejde der skulle blive hans livsværk, en fremstilling af de forenede nordiske rigers historie på overgangen fra middelalderen til den nyere tid, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden. 1497–1536* I–V, 1864–72. Værket blev dog ikke færdigt efter planen. Det femte bind der udsendtes året efter A.s død slutter ved 1527, midt i en sætning. A. udarbejdede sit manuskript på grundlag af ordnede excerpter af de arkivalier og andre historiske kilder som han ønskede at benytte. Det betød at han ved sin død kunne efterlade en næsten fuldt færdig tekst indtil 1527, men at der på den anden side ikke kunne skønnes om hvorledes fortsættelsen ville have formet sig. Der forelå ingen skitser som efterfølgere kunne have arbejdet videre på. A.s hovedværk rangerer højt inden for vor historieskrivning, både ved sit indhold og sin form. Her udnyttedes den fylde af viden som forfatteren gennem hele sin manddomstid havde indsamlet i nordiske og europæiske arkiver, og her formedes de mange konkrete enkeltheder til en fast og sikker fremstilling af nogle skæbneår i de nordiske folks historie. Indholdets styrke er forfatterens dybe fortrolighed med arkivernes vidnesbyrd, formen er en modning af den skrivekunst som tidligt havde kendetegnet A. I forfatterens sidste leveår belønnedes værket med Den A. S. Ørstedske Prismedaille.

For så vidt er det urimeligt at spørge efter værkets forbilleder. I grunden er det tilstrækkeligt karakteriseret som resultatet af et årelangt arbejde med tidens politiske, diplomatiske, administrative og personalhistoriske materiale. Men det er umiskendeligt at værket i sit anlæg minder om Th. Macaulay, og at det i sin holdning til historieskrivningens væsen bærer præg af Leopold v. Ranke. Karakteristisk er et forsvar for skildringen af Christian II under blodbadet i Stockholm som A. måtte levere over for et angreb af C. Paludan-Müller der selv var stærkt påvirket af Ranke og hans elever. Når „beretningerne giver os aldeles intet indblik i tingenes indre sammenhæng, om bestemmelsesgrundene hos de handlende og de stærke sjælelige bevægelser der må have bølget frem og tilbage hos dem, om tilfældigheder, ydre og indre tilskyndelser, målet og øjemedet osv." – da „havde jeg ... intet andet at gøre end at lade de gåder der ikke kunne løses, stå som gåder, følge kilderne og søge at kaste noget lys på begivenheden ved en betragtning af situationen og de handlende personers karakter som de efter et langt studium og fortroligt bekendtskab fremstillede sig for mig" (brev til Pal.-Müller 7.12.1867). Disse ord overbeviste dog ikke A.s kritiker der hævdede at hans fremstilling indebar at Christian II var kommet til Stockholm med blodbadet besluttet. Selv valgte han en anden apologi for Christian IIs optræden, nemlig at tilskrive blodbadet en pludselig tilskyndelse fra en ondsindet rådgiver (Didrik Slagheck), en opfattelse der allerede foreligger i brevet til A. 1867, men som udbyggedes i de forelæsninger om „De første Konger af den Oldenborgske Slægt", som Paludan-Müller straks påbegyndte da han efter A.s død blev hans efterfølger som professor ved universitetet.

Den interesse for samfundslivets udvikling og for de lavere stænders stilling der tidligt markerede sig i A.s forfatterskab kommer i De tre nordiske Rigers Historie særligt til udtryk i den kulturhistoriske skildring der udgør første halvbind af bind IV (1870). „Hvo der vil forstå en tid og se den i dens helhed, vil ikke fortryde på at fæste sin opmærksomhed også ved den *grund*, hvorpå livet bevæger sig. Den almindelige tilstand, hvori tiden glider frem og begivenhederne udvikler sig, øver sin stille, men mægtige indflydelse på alt, hvad der tildrager sig" (IV, 1, s. 4). Det er velskrevne fremstillinger af erhvervslivets vilkår og funktioner, af de forskellige stænders levevis og af folkets sæder og skikke i hverdag og fest, i lykke og ulykke – alt i en kort og nøgtern form, en værdig forgænger for *Troels-Lunds store skildring af dagliglivet i det 16. århundrede, der begyndte at udkomme ni år senere. De tre nordiske Rigers Historie er i bogstavelig forstand skrevet om kap med døden, og A. lægger i sine sidste år ikke skjul på at kræfterne er svindende. Dette var den udtrykkelige begrundelse for at Paludan-Müller afstod fra at anmelde De tre nordiske Rigers Historie offentligt, men nøjedes med at fremføre sin mening i private breve – for ikke at sinke værkets fremkomst og unødigt trætte dets forfatter. A. anså utvivlsomt Paludan-Müller for sin mest kompetente kritiker og han værdsatte vistnok hans tilbageholdenhed, men personligt stod disse to temperamenter næppe hinanden nær. Et ophold i syden 1869 (hvor A. ordnede et udvalg af soldater-

breve fra treårskrigen som Chr. Bruun udgav efter hans død) forlængede vistnok A.s liv men han blev kun godt tres år gammel. – R. 1858. DM. 1869. □Buste af H. V. Bissen, 1860 (Fr. borg). Afbildet på Constantin Hansens mal., 1860–64, Den grundlovgivende rigsforsamling (Fr.borg). Litografi 1869, træsnit af H. P. Hansen, 1869 samt anonyme træsnit. Foto (Fr.borg).

Selvbiogr. i Univ. program ved reformationsfesten 1845. Hist. årbog I, 1878, udg. S. B. Thrige (breve fra A. til D. G. Monrad). – Ill. tid. 25.7.1869. Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danm., 1889. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890. Oversigt over A.s afskriftsamlinger i Gigas' katalog over Det kgl. bibl.s håndskr. vedr. Norden I, 1903 118–31. Ellen Jørgensen: C. F. Allen (Småskrifter tilegnede Aage Friis, 1940) 283–94, genoptrykt i forf.s Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 189–201. Bjørn Kornerup i Danske mag. 7.r. IV, 1943–48 71–83. Lorenz Rerup i Dansk udsyn 1966 207–22. – Papirer i Kgl. bibl. Breve i Rigsark. i Stockholm og Oslo.

Kai Hørby

Allen, George Frederik Ferdinand, se **Allen, Robert.**

Allen, Johannes, 1916–73, forfatter. * 16.5.1916 i Kbh. (Davids), † 14.12.1973 på Skt. Lukas stiftelsen, Hellerup, begr. Hellerup kgd. F: fabrikant Poul A. (1883–1958) og Karen Sofie Schleisner (* 1889). ~ 12.12.1941 i Søllerød k. med Lise Lützen-Nielsen, * 28.10.1912 i Kbh., d. af statsmeteorolog, dr. phil. Jens Nicolaj N. (1877–1932) og Carla Lützen (1881–1958).

Som 19-årig nysproglig student (Østersøgades gymnasium) kom A. 1935 i smedelære på faderens metalvarefabrik som han siden efter planen skulle overtage. Det kom til at gå anderledes som A. har beskrevet det i kronikken *Oprør mod et Milieu*. A. havde hverken lyst til håndværket eller direktørstolen, men det personlige møde med arbejdsforholdene på fabrikken vakte en social harme hos ham som omsattes i et udtrykksbehov. Resultatet, en impressionistisk stemningsreportage offentliggjort i Politikens Magasin, var reelt A.s debut som journalist, men for ham selv incitamentet til at blive forfatter. Denne tidlige orientering mod det journalistiske fik en afgørende betydning for hans litterære løbebane. Hans stoflige erfaringer blev udvidet på flere rejser, og evnerne som journalist blev yderligere skolet ved ansættelsen på B.T. (1937–45) og Politiken (1945–49). Efter debutromanen *Det bor i os alle*, 1941 (filmatiseret: *John og Irene*, 1949) skrev A. flere bøger som bl. a. demonstrerede hans ambivalente forhold til egen klassebaggrund – fx. *Frihed, Lighed – og Louise*, 1943 (filmatiseret 1944) som tildeltes Humoristlegatet for en satire der i første omgang hudfletter en overklassekvinde, men dybest set er konservativ i sit sigte. Nogen samfundsoprører blev der ikke af direktørsønnen. Bøgerne blev hurtigt populære hos det brede publikum men ikke hos anmelderne: de fandt for lidt selvstændighed og for megen påvirkning af den amerikanske „hårdkogte" litteratur. A. tog kritikken temmelig tungt og forsøgte sig i lang tid med andre genrer: hørespil for radioen, et par skuespil for Det kgl. teater – bl. a. komedien *Harlekins Tryllestav*, 1951 og det eksistentialistiske koldkrigs-drama *Mennesker ved en Grænse*, 1953 som dog ikke blev succeser. Det var imidlertid først inden for filmen han kunne forene sin sans for at ramme centrale temaer i tiden med sine evner for en underholdende, folkelig fremstillingsform med et kriminalistisk handlingsforløb. En af disse populære film, *Café Paradis*, 1950 om alkoholistproblemer, blev prisbelønnet af Landsforeningen til mentalhygiejne. A. fik en ikke uvæsentlig betydning med adskillige, ofte temmelig moraliserende film om ungdomsproblemer: fx den dokumentarisk prægede *Farlig Ungdom*, 1953 om kriminaliteten hos arbejderungdom. Med romanen *Ung Leg*, 1956 (filmatiseret med A. som instruktør s.å.), fik forfatterskabet en både national og international succes. Denne fremstilling af overklasseunges hæsblæsende optagethed af sexualitet, spiritus og sproglig og motoriseret hårdkogthed blev betragtet som en sensation og kom måske til at fungere som en mere pirrende „sexation" end tilsigtet. De sidste seks romaner fra 1960erne og 70erne blev en forgæves søgen ud over prædikatet „underholdningsforfatter". En vis påvirkning fra den samtidige nyrealisme kan spores, bl.a. i science-fiction romanerne *Data for din død*, 1970 og *Manden med Krykkerne*, 1973 – ligesom *TV-kuppet*, 1971 røber et nyt miljøkendskab hos A.: siden 1965 havde han fungeret som filmkonsulent ved TV, specielt på udenlandske seriefilm, og var også en overgang TV-kritiker ved ugebladet Se og Hør. I de seneste år beklædte A. med indsigt en række tillidsposter, var fx medlem af Dansk forfatterforenings bestyrelse 1966–70 og af UNESCOs danske nationalkommission 1968–70. □Foto.

Filmens hvem hvad hvor I, 1968. Berl. aftenavis 2.9.1944. Aktuelt 8.10.1961.

Anders Østergaard

Allen, Robert William Otto, 1852–88, komponist, pædagog. * 18.9.1852 i Kbh. (Trin.), † 9.12.1888 i Århus, begr. i Kbh. (Garn.). F: sølvpletterer, kammerråd George Frederik James A. (1821–93) og Oline Hansine Marie Olsen (1829–93). ~ 14.11.1879 i Kbh. (Frue) med Nathalia Jensine

Cecilie Lehrmann, * 25.6.1852 i Ebeltoft, † 4.9.1922 i Kbh. (~ 2° 1901 med apoteker, etatsråd Adolf Vilhelm Joseph Meyer, 1835–1909, ~ 1° 1859 med Antoinette Vilhelmine Hansen, 1836–1904, ægteskabet opløst), d. af skræddermester Jens Peter L. (1816–1904) og Ane Cathrine Halvorsen (ca. 1815–79).

A. gik fra jan. 1874 til dec. 1875 på konservatoriet hvor han under Edmund Neuperts vejledning koncentrerede sig om studiet af klaverspillet, på hvilket område han hurtigt hævdede sig som en dygtig musiker. Fra slutningen af 70erne virkede han som meget søgt musik- og sanglærer i Århus. 1885 udnævntes han til organist ved domkirken dér, hvilket embede han beklædte til sin død. I musiklivet i Århus indtog han en fremtrædende stilling. Han arrangerede og medvirkede ved adskillige koncerter både i kirke og i koncertsal, sidstnævnte sted især som klaverspiller (klaverkoncerter af Schumann og Saint-Saëns, mindre værker af Chopin, Gade, Neupert o.a.), var desuden dirigent i sangforeningen Brage, i Sangkredsen og i Aarhus Musikforening, ved hvis rekonstruktion 1878 han var medvirkende, og hvis musikalske præstationer han hævede i betydelig grad; kort før sin død udnævntes han til overdirigent for de jyske sangforeninger. Han har komponeret Koncertouverture (Tivoli 1881), ouverture til Oehlenschlägers „Dina" (spillet i Det kgl. teater 1886–87 under Joh. Svendsens ledelse); desuden klaverstykker og sange, deriblandt *Løft dit hoved, du raske gut* for fire mandsstemmer, 1883, som i gennemkomponeret form for kor med piano og strygeinstrumenter blev opført 1890. – Broderen **George Frederik Ferdinand A.**, * 30.7.1856 i Kbh., † 21.1.1925 sst., der var sanglærer, var elev af Helsted, studerede senere i Paris og London, virkede dels i Kbh., dels i New York, hvor han (1888–92) var lærer ved et konservatorium og sanger ved Trinity Church. Som sanglærer i Kbh. havde han blandt sine elever bl.a. Vilh. Herold, hvis første lærer han var. Han dirigerede i mange år forskellige sangforeninger (Malersangforeningen, Håndværkerforeningens sangkor, Forsvarsbrødrene, Frimurerne); har komponeret småsange og kantater. □Maleri af H. H. Schou i Malersangforeningen.

Århus stiftstid. 10.12.1888, 5.4.1889 og 13.2.1927. H. Ipsen: Optegnelser og erindr. fra årene 1865 til 1890 i sangforeningen Brage, 1890. Århus musikforening 1879–1904 (særtryk af Århus amtstid.). Århus gennem tiderne III, 1941.

*Erik Abrahamsen**

Aller, Axel, se **Aller, Carl.**

Aller, Carl Julius, 1845–1926, litograf, bladudgiver. * 25.11.1845 i Kbh. (Helligg.), † 23.8.1926 på villa Sophienholm, Frederiksdal, begr. i Kbh. (Vestre). F: brygger Christian Hansen A. (1797–1852) og Juliane Christine Geschel el. Gechel (ca. 1806–72). ~ 20.10.1871 i Kbh. (Johs.) med Laura Christiane Bierring, * 14.1.1849 i Kbh. (Trin.), † 9.10.1917 sst., d. af urtekræmmer Lauritz Jørgen B. (1816–54) og Christine Clausen (ca. 1817–71).

A. lærte litografi hos C. F. Aamodt. Som ganske ung opfandt han en metode til at overføre billeder fra papir til sten ad kemisk vej; den indbragte ham 1869 det Ørsted'ske legat, og s.å. etablerede han sig. 1870erne var tiden for talrige forsøg på forretningsmæssigt at imødekomme det store publikums nyvakte læseevne og -lyst ikke mindst ved ugeblade; men ene A.s Illustreret Familiejournal som han begyndte jan. 1877, fra først af væsentlig ved sit og sin hustrus personlige arbejde, hævdede sig i længden takket være lederens enestående blik for opgavens mangfoldige sider. Gennem hovedbladet og de talrige følgeblade skaffede han de forskellige aldre og køn en form for underholdning og belæring der uden at kræve uvant anspændelse stedse havde noget af nyhedens og det tidssvarendes karakter (den humoristiske side, vejledning i håndgerning, senere i de tekniske fremskridt) samtidig med, at den politiske og sociale neutralitet strengt iagttoges. Med sikker økonomisk sans forbandt A. forståelsen af at betydelige opgaver kræver betydelige udgifter – selv øvede han megen godgørenhed og var sit personale en god mand. – Familiejournalens oplag steg fra 4.000 i 1877 til 34.000 i 1879, 260.000 i 1907 og 790.000 i 1926; en svensk udgave var oprettet 1895, en norsk 1897. 1906 flyttede etablissementet ind i de nyopførte trykkeribygninger på Valbygård hvor de efterhånden påkrævede udvidelser har kunnet foretages. 1912 anlagdes her en egen papirfabrik, og n.å. udvidedes bladet ved indlemmelse af romantillæg og ugerevy fra 21 til 40 sider. Allers illustrerede konversationsleksikon udgaves fra 1892 i 6 bind, 2. udg. 1906–10. 1900 købte A. Bianco Lunos bogtrykkeri. Den samlede forretning overgik 1930 til et aktieselskab med A.s to sønner **Axel A.** (1872–1943) og **Valdemar A.** (1875–1953) som direktører. – R. 1915. □Litografi af Britze, 1927, efter foto. Foto.

Tillæg til Ill. familiejournal, 12.1.1902 og 25.11.1915. Litteratur årg. I 58–59. Victor Foss i Journalisten 21. årg. nr. 22 2f; 22. årg. nr. 17 4f. H. J. Lemcke og Vald. Aller i Lyngbybogen 1974–75, 1975. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Paul Læssøe Müller**

Aller, Valdemar, se **Aller, Carl.**

Allerslev Jensen, Erik, * 1911, biblioteksdirektør. * 22.5.1911 i Holstebro. F: kommunelærer, senere overlærer Sigurd Jensen (1882–1947) og Meta Kirstine Hansen (1887–1949). ~ 1° 9.7.1932 i Frederiksværk (b.v.) med Kamma Ena Erichsen, * 21.1.1912, d. af farmaceut Christian Eje E. (1881–1930) og Cathrine Sørensen (1882–1952). Ægteskabet opløst 1938. ~ 2° 9.7.1938 i Gentofte (b.v.) med børnebibliotekar Gudrun *Franck, * 12.9.1906 på Frbg., † 9.4.1956 sst., d. af skoledirektør Sofus *F. (1873–1945) og Magna J. A. Schou (1873–1964).

Efter studentereksamen 1929 fra Statens og hovedstadskomm.s kursus og afgangsprøve fra Statens biblioteksskole 1933 fik A. ansættelse som underassistent ved Frederiksberg kommunebiblioteker. G. *Krogh-Jensens klare administrative linje havde stor betydning for ham, men afgørende blev det at biblioteksdirektør Th. *Døssing 1937 gjorde ham til leder af Statens bibliotekstilsyns afdeling for trykte kort. S.å. markerede han sine synspunkter på folkebibliotekernes katalogapparat i en artikel i det biblioteksfaglige tidsskrift Bogens Verden hvor han gik ind for en systematisk kortkatalog og trykte kataloger. Sådanne reformer kunne bedst fremmes ved oprettelse af en for bibliotekerne fælles institution, og det virkeliggjordes i Folkebibliotekernes bibliografiske kontor 1939 som han ledede til 1946. Her blev de allerede eksisterende fælleskataloger for større og mindre biblioteker udgivet i regelmæssig rytme og bidrog sammen med de trykte katalogkort til folkebibliotekernes ensartethed og standardisering, en hovedtanke for A.s hele virke. Under besættelsen var A. medstifter af „Ringen" og formand for Frit Danmarks bibliotekargruppe, 1944–45. Efter sin ansættelse som biblioteksinspektør i Statens bibliotekstilsyn 1946 var han stadig virksom i kontorets bestyrelse hvor han i 1949 medvirkede til at Indbindingscentralen med bogbindermester Edvard Pedersen som leder blev en selvstændig afdeling af kontoret, i dag Bibliotekscentralen. Som biblioteksinspektør blev han til 1956 den daglige leder af Statens biblioteksskole hvor han kunne udfolde sine store pædagogiske evner. Efter at Statens biblioteksskole var blevet den selvstændige læreanstalt Danmarks biblioteksskole fortsatte A. sin pædagogiske virksomhed som leder af Den nordiske fortsættelsesskole for bibliotekarer i Kungälv i Sverige 1957–1968 hvor han kom til at betyde meget for unge nordiske bibliotekarer der her drøftede fagets administrative problemer under frie undervisningsformer. 1960 (–75) udnævntes han til biblioteksdirektør efter Robert L. Hansen. Af sine to forgængere havde han lært en respekt for folkebibliotekernes formål der gav ham et klart syn på de faglige problemer.

Men A.s hovedinteresse var stadig rationalisering og klar organisering af bibliotekernes arbejdsgang, udtrykt i de to betænkninger herom 1964 og 1970. I bibliotekstilsynet fik han samlet en stab af eksperter der kunne rådgive kommunerne i udformningen af bibliotekerne som kommunale institutioner, støttet af den økonomisk meget gunstige biblioteksklov af 1964 der klart placerede bibliotekerne som knyttet til uddannelse og kulturel aktivitet. A. har været aktiv i den internationale biblioteksforening IFLA, fra 1965–69 som formand for folkebiblioteksssektionen. Han redigerede *Dansk Bogfortegnelse*, 1935–59 og bibliografien *Dansk Biblioteks-litteratur*, 1950, og udgav væsentlige arbejdsredskaber for bibliotekarerne som *Decimalklassedeling*, 3. udg. 1942, 4. udg. 1954. A. har skrevet om folkebibliotekernes historie i Nordisk Håndbog i Biblioteks-kundskab II, 1958 og redigeret forskellige serier med biblioteksfaglige afhandlinger, således *Biblioteker og Læsning*, 1956–64 og *Biblioteksstudier*, 1963–69. Han var redaktør af det nordiske bibliotekstidsskrift Reol, 1962–67 og dets fortsættelse Scandinavian Public Library Quarterly, 1968–69. Ved sin afgang blev A. æresmedlem af Danmarks biblioteksforening og tildeltes foreningens ærespris. Under A. blev folkebibliotekerne gennemrationaliserede og vel administrerede kommunale institutioner, åbne mod det moderne samfunds behov. □Portr. af Lauritz Hartz, ca. 1930.

Interviews i Bogens verden 1974 142–46; 1976 347–49 og Bibliotek 70, 1975 553–57. Åge Bredsted og Poul Daugaard i Dansk folkebibliotekslitteratur 1950–70, 1975 (Studier fra Danm.s bibl.skole, 18) Festskr. t. A. J.

Mogens Iversen

Allerup, Mathias Peter, 1799–1858, jernstøber, maskinfabrikant. * 23.11.1799 i Kbh. (Holmens), † 17.11.1858 på en rejse i Korsør, begr. i Odense. F: vinhandler Johan Gottlieb Meyer A. (1773–1806) og Karen Marie Krollerup (* 1777). ~ 7.5.1824 i Kbh. (Trin.) med Else Christine Friederichsdatter Seier, kaldet Gjødt, * 28.7.1796 i Slagelse, † 31.5.1881 i Odense, d. af skomager Svend Friederich Kiøbenhavner og Anne Marie Holm (~ 1° med garvermester Johan Christian Seier, ~ 2° med garvermester Johan Henrik Gjødt, ca. 1767–1826).

A. stod i lære hos snedkermester Velschou i Kbh. og blev senere modelsnedker hos jernstøber Henrik Meldahl på Vesterbro. Vokset op i et fattigt hjem og fra barndommen vænnet til nøj-

somhed nåede han tidligt trods beskedne indtægter at få sammensparet en lille kapital, og med denne i ryggen udvandrede han til Fyn og begyndte som selvstændig erhvervsdrivende. Med kgl. privilegium af 11.6.1836 grundlagde han, dels ved egne midler, dels ved støtte fra nogle fynske godsejere og et rentefrit lån fra Det patriotiske selskab, et jernstøberi i Odense. Jernstøberiet der var det første på Fyn og det tredje i Danmark uden for Kbh. begyndte i en lille bindingsværksrønne, men tog hurtigt et betydeligt opsving, idet A. med et for den tids provinsfabrikanter usædvanligt fremsyn ledede og udbyggede det med de nyeste tekniske hjælpemidler. A. lagde hovedvægten på fremstilling af agerdyrkningsredskaber, og en begyndende udvikling mod intensivere landbrug skænkede ham det øgede afsætningsmarked som betingede hans virksomheds vækst og dens omlægning fra småfabrikation til storindustri. Men i øvrigt var jernstøberiets produktion meget alsidig og varierede fra dampmaskiner, dampkedler og teglværksmaskiner til kakkelovne og kirkeklokker. Nævnes bør også at A. 1844 byggede Frederiksbroen i Odense der var den første jernbro i Danmark. Fra 1841 var A. endvidere medinteressent i Nyborg Jernstøberi. 1846–56 var han medlem af borgerrepræsentationen samt i nogle år formand for Fyens Stifts patriotiske Selskab. Hans omfattende og banebrydende virksomhed skaffede ham eftermælet „den fynske industris fader". Jernstøberiet fortsattes af hans tre sønner til 1894 da det overgik på andre hænder for senere at omdannes til et aktieselskab. □Akvarel. Afbildet på Aug. F. Behrends mal. af de svenske troppers modtagelse på torvet i Odense 1848. Litografi 1854, efter tegn. af Ed. Hansen. Træsnit 1874.

Jul. Hellmann i Quartalsberetninger fra industriforeningen i Kbh., 1858 207–08. De danske byerhverv i tekst og billeder, øerne, 1904–10 139–40. N. Beck: Fyens stifts patriotiske selskab gennem hundrede år 1810–1910, 1910. F. Casse: En gammel ingeniørs erindringer, 1913 56–63. H. St. Holbeck: M. P. Allerups efterfølgere A/S 1836–1936, 1936 10–17.

*P. Koch Jensen**

Allin [a'li'n], **Arthur** Ivan, 1847–1926, komponist, organist, dirigent. *3.12.1847 i Kbh. (Garn.), †31.1.1926 sst., urne på Nordre kgd., Århus. F: musiker Johan Frederik Ferdinand A. (1818–1906) og Hansine Jacobine Hansen (1821–1906). ~20.9.1873 i Kbh. (Trin.) med Bertha Josephine Lund, *30.7.1853 i Kbh. (Frue), †1.4.1914 i Århus, d. af typograf, senere bogtrykker Carl L. (ca. 1820–81) og Johanne Florentine Jantzen (ca. 1820–98).

Som barn fik A. musikundervisning hos Ad. Hartmann (klaver), Carl Petersen (violin), senere hos Anton Rée (klaver), Valdemar Tofte (violin) og P. Rasmussen (teori). Han virkede som orkestermusiker, bl.a. under H. C. Lumbye, i Tivoli med afbrydelser indtil 1874, hvorefter han blev organist i Rønne (1875–80), i Næstved (1881–89) og i Århus (1889–1915, efter Rob. Allen); fra 1915 var han bosat i Kbh. hvor han bl.a. var redaktør af Dansk Organist- og Kantorforenings Medlemsblad (1912–19). I Århus var A. en fremtrædende skikkelse i byens musikliv som musiklærer, komponist, koncertspiller og korinstruktør; han ledede 1889–1914 De centraliserede jyske sangforeninger, var en overgang formand for Århus musikerforening (senere æresmedlem) og blev ved sine alsidige evner meget påskønnet for sit arbejde i musikkens tjeneste. A. efterlod sig en ret omfattende produktion, marcher, polonæser og danse; desuden sange, studier og skitser for klaver, ouverturer, orgelkompositioner, to symfonier, kammermusik, operettemusik, folkekomediemusik, pantomime-suite for orkester, religiøse korværker og kantater: Kantate ved Christian IXs jubilæum 1888, ved journalistmødet i Århus, ved statsbibliotekets indvielse 1902, ved landsudstillingen i Århus 1909, ved orglets indvielse i domkirken 1927, ved frimurerlogen St. Clemens' 25-års jubilæum og til Randers håndværkerforening. Af andre korværker kan nævnes *Absalon, Thyre Dannebod* og *Jerichos Indtagelse*, af dramatiske værker musik til *Antigone* og *Hannele* (Hauptmann) m.m. A.s kompositioner er velklingende og formelt set harmoniske og smagfulde, men uden dybere personlighed. – R. 1914. □Pennetegning. Træsnit, 1890. Foto.

A. A.: Erindr. i Medlemsbl. for Dansk org.- og kantorforen., 1916 4; 1917 92f; 1919 46f 52–54 61–63. – G. Lynge: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917. Nationaltid. 2.12.1917. Dansk kirkemusiker tid. 1926 27. – Manus. i Kgl. bibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Erik Abrahamsen**

Alpers, Oscar Thorwald Johan, 1867–1927, højesteretsdommer. *28.1.1867 i Kbh. (Johs.), †21.11.1927 i Wellington, New Zealand, begr. på Waimairi Cemetery, Christchurch. F: handelsbetjent, senere hørkræmmer Søren Thorvald A. (1835–93) og Frederikke Emilie Philipsen (1836–1914). ~12.9.1911 i Christchurch med Natalie May, *30.9.1890 i Dunedin, N.Z., †12.3.1969, d. af købmand Henry Rose (1853–95) og Grace Edith Martin (1864–1923).
Efter at have besøgt en københavnsk realskole rejste A. 1875 med forældrene til Napier, New

Zealand, og sattes i den offentlige skole i Hawkes Bay hvor han på grund af sine gode evner efter tre års forløb blev hjælpelærer. 1887 blev han Bachelor of Arts ved Canterbury College, 1888 Master of Arts i latin og engelsk litteratur, var 1888–1904 hjælpelærer ved Christchurch Boys High School. Samtidig skrev han daglig ledere i dagbladene i Christchurch og afhandlinger i The Nineteenth Century og The Empire Review og udarbejdede flere bøger, således (sammen med R. F. Irvine) *New Zealand in the Nineteenth Century*, 1901. 1903 tog han den juridiske grad LL. B. og blev i jan. 1905 medindehaver af et sagførerfirma i Timaru hvorefter han 1907 nedsatte sig som selvstændig sagfører i Christchurch. 1910 indtrådte han som kompagnon i sagførerfirmaet Garrick, Cowlishaw & Co., Christchurch. Ved sin kundskabsfylde, skarpsindighed og veltalenhed i retterne vandt han stor autoritet og blev 1925 udnævnt til dommer i Supreme Court of New Zealand, Wellington, en usædvanlig udmærkelse for en udlænding. Dagen før sin udnævnelse til denne ansvarsfulde stilling var han blevet udnævnt til dansk konsul, men da dette ikke kunne forenes med hans dommervirksomhed måtte han dagen efter tage sin afsked. Efter hans død udgaves en samling højst interessante, livligt skrevne erindringer *Cheerful Yesterdays*, 1928, med forord af lord Birkenhead. – □Mal. af A. F. Nicoll, tegninger af W. Hounson Byles og Kennaway. Foto.

O. A.: Cheerful Yesterdays, London 1928.

*A. Kamp**

Als, Iver, ca. 1722–70, skuespiller. † 30.8.1770 i Kbh. (Nic.). F: bogbinder, senere lakerer Caspar Johan Petersen A. (1686–1762) og Marie Margrethe Olsdatter Zeuthen (1692–1773). ~sept. 1758 i Kbh. (Nic.) med Anna Nielsdatter Holmann (el. Hulemand), † 3.11.1761 i Kbh. (Nic.). – Bror til Peder *A.

A. blev student 1744 fra Kbh. sammen med sin senere kollega C. P. Rose og medvirkede ved forberedelsen til genrejsningen af Den danske skueplads, idet han deltog i prøvekomedierne i Bergs hus som Mester Herman i Den politiske Kandestøber (april 1747). Skønt han vandt Holbergs tilfredshed trak han sig snart tilbage, men da Komediehuset på Kongens Nytorv var en kendsgerning debuterede han på ny (12.2.1751), denne gang som Peer Andersen (Arnolphe) i Fruentimmerets skole, og Holberg ønskede – det meddeltes i avertissementet – at han atter overtog Mester Hermans rolle. A. fik et omfattende repertoire i de danske komedier, bl. a. spillede han Jeronimus, pedanterne Jesper Oldfux og Don Ranudo, men samtiden efterlod hverken en karakteristik af hans talent eller et portræt af ham selv. Han skal have været en smuk mand med en elegant, noget fyldig skikkelse og et tydeligt organ, og af mangfoldige indberetninger og forslag han i sin egenskab af teatrets inspektør skrev til direktionen fremgår det at han var en intelligent og dannet personlighed og dertil en ærekær natur, men denne stilling der omfattede både garderobevæsenet og scenearrangementet medførte at han tidlig afgav størstedelen af sine roller. Til hans embede hørte sandsynligsvis censur af hvad der i stykkerne var forargeligt „imod Ærbarhed og gode Sæder" (instruks af 28.12.1754). 1763 skrev han med sædvanlig ordenssans *Et Inventarium paa alle Husets theatralske Machiner, Præsentations og Dekorationer, Komedie-, Opera- og Ballet-Garderoben saavel som alt øvrigt Husets Bohave og Tilbehør* (Rigsarkivet). Dette inventar samt hans *Fortegnelse Paa alle de Hoved og Efter Comoedier, som ere opførte paa den Kongelige Danske Skueplads* (fra 18.12.1748 til 12.7.1769, Teatermuseet, samt kopi i Det kgl. bibl.) giver korte, men yderst værdifulde oplysninger om scenepraksis på Kongens Nytorv i teatrets første årtier og derved også om den oprindelige Holberg-tradition. A. optrådte sidste gang 9.10.1769 som Buurmann i Crispin Lakaj og Doktor og døde af apopleksi hvoraf han længe havde været lidende.

Robert Neiiendam: Breve fra da. skuespillere I, 1911. A. Aumont i Museum II, 1893 97–101 103. – Edg. Collin: Holbergske skuespillere i jubeludg. af komedierne III, 1888 41. Louis Bobé i Pers.hist.t.VI, 1945. Anne E. Jensen: Studier over europæisk drama i Danmark 1722–1770, 1968, I 238 239f; II 82.

Klaus Neiiendam (Robert Neiiendam)

Als (eller Alsing), **Jesper** Henriksen, 1652–80, skribent. * 2.3.1652 i Asserballe på Als, begr. 14.12.1680 i Vordingborg. F: sognepræst Henrik Hansen (1614–53) og Karen (Catharina) Jespersdatter (1610–67, ~2° 1654 med sognepræst i Asserballe Steen Poulsen Rhode, 1621–79). ~14.7.1680 i Vordingborg med Anniche Hermansdatter (~2° 1682 med Gregers Hansen Svitzer).

A. blev student 1672 fra Odense gymnasium, alumne på Valkendorfs kollegium 1675, inspektor sst. 1676, rektor i Køge 1677, tog s.å. magistergraden ved universitetet. Han kaldtes 1679 ved prins Jørgens protektion til sognepræst i Vordingborg og Kastrup. A. er en af de digtere der har forsøgt sig som fortsætter af Anders Bordings rimede månedsavis Den danske Mercurius; hvor længe vides ikke, men tre bevarede numre af en Dansk Mercurius 1678 (jan,. sept.,

okt.) tillægges ham ud fra Jørgen Sorterups karakteristik af hans dityrambiske stil som avisskriver. Forfatteren efterligner ikke uden talent stilen i Kingos historiske digte.

B. W. Luxdorph: Samling af smukke danske vers X, 1742 729f. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark II, 1879 76-83. Kirkehist. saml. 5.r.IV, 1907–09 726f.

*R. Paulli**

Als, Peder, 1726–76, maler. Døbt 16.5.1726 i Kbh. (Frue), † 8.7.1776 sst. (Frue), begr. sst. (Frue k.). F: bogbinder, senere lakerer Caspar Johan Petersen A. (1686–1762) og Marie Margrethe Olsdatter Zeuthen (1692–1773). Ugift. – Bror til Iver *A.

A. kom tidligt i lære hos Pilo hvis stil han grundig tilegnede sig og fandt samtidig meget arbejde som portrætmaler både i adelige kredse og ved hoffet. *Frederik V hyldes af videnskab og kunst,* ca. 1746–50 (Rosenborg), portrætter af en række dannebrogsriddere, 1750–53 (Fr.borg, Gisselfeld, Gyldensteen), af to augustenborgske prinser, 1750, 1753 (Fr.borg) samt af dronning Louise, 1752 (Bayreuth). Da akademiet stiftedes kom han ind som elev og blev den første som vandt den store guldmedalje 1755 med emnet *Loths udgang af Sodoma.* Dette motiv havde A. allerede tidligere behandlet i et maleri der 1743 solgtes til hoffet. 1756 malede han Frederik V som *Ordensherre i romansk Dragt* til kongen selv. (Bregentved; tegnet skitse sst.) Hans portrætter har på denne tid megen lighed med Pilos; billederne er malet med kraftige, pastose penselstrøg og undertiden med en forkærlighed for stærke farver der kan fremkalde et uroligt og broget helhedsindtryk. Portrætterne er omhyggeligt gennemarbejdede i detaljerne, men når dog sjældent dybere i personkarakteristikken. A. var nu selvskreven til det store rejsestipendium på seks år. Tiden skulle tilbringes dels i Rom, dels i Paris. A. drog 1756 gennem Tyskland til Rom hvor han efter ordre skulle træde i forbindelse med det franske akademi; det blev dog Winckelmann-eleven, sachseren Anton Raphael Mengs som kom til at påvirke ham mest; han arbejdede i dennes atelier og udførte et meget rost portræt af Winckelmann. For øvrigt hjemsendte han som bevis på sin flid en række kopier efter Raphael (midterpartiet af „Skolen i Athen") og andre af renæssancens malere, og han satte engang de gammeldags akademimedlemmer i en alvorlig forskrækkelse ved at tilstille dem en kopi efter et historiemaleri af Mengs („Semiramis"), hvad der indbragte ham et forsigtigt tilhold om at arbejde efter de ældste og mest berømte mestre. Fra Rom hjemsendte han også en egenhændig komposition: *Augustus besøger Kleopatra efter Antonius' død.* Under Romopholdet blev der foretaget en udflugt til Napoli, og her studerede han de antikke malerier i Herculanum. Han fik gentagne gange tilhold om at afbryde Romopholdet for at gå til Paris og besvarede dem ved ansøgninger om udsættelse og pengetilskud, hvad man meget modvilligt gik med til. Først 1761 afrejste han til Paris. Romopholdet og forbindelsen med Mengs havde ganske ændret A.s kunstneriske syn. Han tilstræbte nu ro, større enkelhed og monumentalitet og en mere naturlig farve; hans personskildringer fik større dybde og alvor. (Mandelberg 1758 og Wiedewelt på Fr.borg, sammes billede på Kunstakademiet 1766). Sept. 1761 kom A. til Paris hvor han tilbragte et år sammen med Harsdorff, billedhuggeren C. F. Stanley og landskabsmaleren J. P. Lund der også nød akademiets stipendium. Han studerede åbenbart flittigt idet hans senere arbejder viser tydelig kendskab til malere som Aved og i nogen grad Chardin og Tocqué. April 1762 udløb stipendietiden, og A. fik ordre til at vende hjem men trak tiden ud, så han først i dec. nåede Kbh. I marts 1763 agreeredes han ved akademiet som portrætskildrer men først i aug. 1764 blev medlemsarbejderne, J. M. Preislers og N.-H. Jardins portrætter, færdige, og A. valgtes da enstemmigt til medlem. Han havde på det tidspunkt allerede fået arbejde for dronningen og blev på kongens fødselsdag 31.3.1763 udnævnt til hofskildrer. 1766 blev han professor ved modelskolen og fik lejlighed på Charlottenborg; der blev han til sin død. A. beskæftigedes meget af hoffet, restaurerede malerier, ledede ophængningen af billeder, fx i riddersalen på Fr.borg, han ville samle en række portrætter af akademiets medlemmer på Charlottenborg og gjorde skridt dertil.

A. har talrige gange portrætteret kongehusets medlemmer. 1765 udførte han en pastel af Christian VII (Jægerspris); året efter betaltes han for en miniature af kongen, og samtidig må han have udført kongens helfigursportræt (brændt 1794) til riddersalen på Chr.borg. Bevarede helfigursportrætter af kongen, iført kroningsdragt findes dog på Fr.borg (bestilt 1767 til det engelske hof, senere ophængt i audiensgemakket på Chr.borg) og på Eremitagen, Leningrad (bestilt 1773 til det russiske hof); begge fuldførtes af A.s elev G. W. Åkerfelt. Af dronning Caroline Mathilde udførte A. 1767 et brystbillede i pastel (Jægerspris). Fra 1771 stammer helfigursportrættet af dronningen der klædt i sit regiments uniform indvier de nye faner (Rastorf), og fra samme tid er en række skitser til et aldrig fuldført dobbeltportræt af Caroline Mathilde og kronprinsen i et interiør (Kobberstiksamlingen). Por-

trætter af dronningen findes desuden på Fr. borg, Rosenborg, i Teatermuseet, samt i privateje. Inden for den danske kunsthistorie spiller A. en rolle som en af de første der brød rokokoens vælde og banede vejen for de nyklassicistiske strømninger. Han skal også, efter samtidens opfattelse, have været en af dem der fik Pilo fjernet. J. H. E. Bernstorff, hvis portræt han malede, roser ham som en af Europas største kunstnere. A.s værker vidner om talent og dygtighed for både tegning og figurkomposition; han havde i høj grad taget ved lære af hvad han havde set i udlandet; i opstillingen minder hans portrætter ofte om arbejder af den samtidige ældre kunstnergeneration i Paris. Her hentede han også inspiration til den ligefremme skildring af personerne uden den tilvante appel i blik og mine til tilskueren og uden den momentane spiritualisering; den store forenkling af formerne og renoncering på detailkarakteristik er derimod udslag af studierne under Mengs. Den flydende, glatte malemåde, som A. tilegnede sig i Rom, kan dog i senere værker undertiden vige for en tilbagegriben til den tidligere periodes mere pastose behandling. Foruden oliemalerier udførte A. en lang række pasteller der i modsætning til oliemalerierne dæmpede farvetoner er lyse, lette og vel sammenstemte i farverne. □Portrættegn. af Cornelius Høyer, ca. 1770–72. (Kobberstiksaml.) Min. af W. A. Müller, 1773 (Kunstakademiet).

B. C. Sandvig i Nye saml. til den da. hist., IV, 1795 3–23. Ude og hjemme, I, 1877–78 234f 247. Th. Oppermann: Kunsten i Danm. under Frederik V og Christian VII, 1906. Tidskr. for konstvetenskap, 1917 153. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935 33–35 84 og fig. 42–45. Bo G. Wennberg: Svenska målare i Danmark under 1700-tallet, 1940. Chr. Elling i Kulturminder, 1944 88–96. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. XXXI–XXXII, 1944–45 161–90 192–94 197–201. Louis Bobé i Pers.hist.t.VI, 1945. Bjørn Kornerup i Hist.medd. om Kbh. 4.r.V, 1957 138–46 144f. I. Buhl: Portrætsamlingen i Roskilde adelige jomfrukloster, 1961 28 70 74. V. Thorlacius-Ussing: Reventlowmuseet Pederstrup, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Alstrup, Carl Marius, 1877–1942, skuespiller. * 11.4.1877 i Sundbyvester (Tårnby), † 2.10.1942 i Snekkersten, begr. Egebæksvang. F: marinepolitibetjent Carl Emil A. (1850–1939) og Ane Marie Nielsen (1846–1910). ~1° 9.12.1904 i Kbh. (Matth.) med Sophie Mariane Christiane Wiegand, * 29.12.1858 i Haderslev, † 26.7.1946 på Frbg., d. af gasværksinspektør, bøssemager Christian Lorentz W. (1822–1906) og Anna Magdalene Justesen (1828–1909). Ægteskabet opløst. ~2° 3.5.1930 i Gentofte med Ruth Louise (Fenja) Rubin, f. Hillers (~1° med fabrikant David Adolph Rubin (1883–1957, ~2° 1926 med Else Magdalus Ziirsen, 1904–76)), * 21.7.1890 i Skive, † 28.12.1976 i Kbh., d. af guldsmed Jens Christian H. (1845–1919) og Anine Hausgaard (1852–1930).

A. er en af sin tids store danske skuespillere hvis brogede karriere afspejler et sammensat kunstnersind, hvor barnlig begejstring blandes med heftigt opblussende sortsyn og stærk kunstnerisk sårbarhed. Da faderen virkede som maskinmand – nogle steder oplyst ved Dagmarteatret, men sandsynligst ved Casino – fik A. allerede som barn indblik i teatrets brogede verden som straks betog ham. Via amatørspil kom han i forbindelse med Albert Helsengreen der engagerede ham til sit turnerende selskab. 12.6.1896 debuterede A. i en lille rolle under selskabets Norgesturné i Kristiania. Hans unge lyriske begejstring gjorde ham snart til truppens „elsker", og han boltrede sig i det unge repertoire, såvel klassikere som Oehlenschlägers *Aladdin* og H. C. Andersens Christian i *Ole Lukøje* som i et bredt folkeligt repertoire. Uligevægtig i spillet, men præstationerne altid båret af indre begejstring. Da det tidligere Morskabsteatret – nu Allescenen i Frederiksberg allé – blev Frederiksberg Teater 1904 gjorde han i åbningsforestillingen, Drachmanns *Det grønne haab* indtryk og charmerede snart sit ny publikum i komiske karakterroller og ikke mindst ved sit brillante viseforedrag. Via Wulffs Centralteatret kom han 1913 til Frede Skaarup på Scala hvor han til dette teaters ophør 1928 blev blandt de populæreste kræfter. Revyernes suveræne visefordrager, københavnerpublikummets yndede charmør, selv om han oftere og oftere vrængede ad de succeser han vandt i det „lette repertoire". Han drømte om et „højere" repertoire, og som en cadeau lod Skaarup ham ved hans 25-års jubilæum 1921 spille en akt af Shakespeares *Othello* samme med Else Skouboe på Det lille Teater, beliggende ved siden af Scala og også del af det skaarupske teater-imperium. Han gjorde ikke lykke. Man ville ikke tage ham alvorligt, og som Kean på Casino hentede han sig senere et nederlag han tog tungt. Ligesom han som direktør trods idealistiske planer ikke evnede at gøre Sønderbros teater til „en borgerlig scene" i en enkelt sæson. I 1930erne kom dog de chancer der viste hans sande format i et tragi-komisk repertoire. Højdepunktet blev *Soldat Svejk*, 1930 og *Kaptajnen fra Köpenick*, 1933, begge på det daværende Fønixteater (nu Avenyteatret), fulgt af en række præstationer på Folketeatret *Den kloge Mand*, 1936, Gamle Ekdal i *Vildanden*, 1937, en række sketch-roller i Kaj Munks *Puslespil*, 1939 og en farlig *Jeppe paa Bjerget*, 1941. Den stærke følelse fandt her overbevisende udtryk, mens han fejrede triumfer hos

klassikerne fra Andersen til Hostrup med *Ole Lukøjes* Blake i Scalatiden og senere som Løjtnant von Buddinge og Birkedommer Krans. I dansk film var han med fra de tidlige år, men vandt sin betydningsfulde plads de senere med varme, dybt menneskelige karakterpræstationer som *Den kloge Mand* og lokomotivføreren i *Natekspressen*. Han døde natten efter denne films premiere. I ungdommen skrev og komponerede han operetten *Lykkesmeden* til Scala. □Afbildet på akvarel af Vald. Møller, 1916. Buste af S. Jespersen, ca. 1920 (Teatermus.). Tegn. af Jensenius, 1920 (Teatermus.), 1922 og 1943, af Alfred Schmidt, 1922, af Otto Christensen, 1936, af V. Thomsen, 1937 (Teatermus.). Mal. af E. Saltoft, ca. 1931. Træsnit af K. J. Almquist, ca. 1937. Dødsmaske af Johs. Hedegaard. Tegn. af Strobl (Teatermus.). Foto.

C. A.: Typer, 1920. Samme: Tre skuespillere og begyndelsen til én, 1940. Fr. Schyberg i Berl. tid 10.4.1937. Samme i Politiken 3.10.1942.

Svend Kragh-Jacobsen

Altenburg, se **Aldenburg.**

Alving, Theodor Martin, 1872–1951, direktør for Zoologisk have. * 16.10.1872 i Ribe, † 6.10.1951 i Kongens Lyngby, urne på Mariebjerg kgd. sst. F: malermester Lorenz Nicolai Jensen (1828–1906) og Jensine Dorothea Andersen (1844–1927). Navneforandring 1.2.1905. ~ 1.12.1905 i Kbh. (Johs.) med Elna Emilie Marie Wegge, * 29.10.1883 i Verninge, Odense amt, † 26.8.1945 i Kongens Lyngby, d. af apoteker Ludvig Christian Frederik Leopold W. (1837–88) og Augusta Henriette Krenchel (1849–1915).

A. blev exam.jur. 1893 og virkede derefter som sagfører i Sæby. Allerede siden barndommen havde han næret en brændende interesse for dyr og zoologiske haver, og 1917 solgte han sin sagførerforretning og gennemførte et toårigt studium, med afsluttende prøve, ved den store zoologiske have i New York. Efter hjemkomsten var han dels dommerfuldmægtig, dels sagfører i Rødding indtil han 1925 da direktørstillingen ved Københavns Zoo blev ledig blev den foretrukne blandt 74 ansøgere. Kort efter at være fyldt 70 tog han sin afsked. Ved A.s tiltræden som direktør var Zoologisk have stærkt forsømt. Efter at økonomien var bragt på fode påbegyndte han en gennemgribende reorganisering, fik skabt lys og luft og gennemførte efterhånden en tiltrængt modernisering af bygninger og bure, bl. a. ved indførelse af gitterløse anlæg. Særligt populære blev de nye abegrotter (1928), det moderniserede elefanthus (1939), men også det nye fuglehus, til dels indrettet efter helt nye principper, oksegårdene, det smukke svømmefugleanlæg og slangegården var vigtige fornyelser. Under A.s dygtige administration forbedredes havens økonomi i takt med det stærkt stigende besøgstal hvorved den finansielle baggrund for de mange nye anlæg blev skabt. Af natur var A. tilbageholdende, hvilket også gjorde sig gældende i hans forhold til offentligheden; dog fremlagde han ved Zoos 75 års jubilæum sine reformplaner i bogen *Zoologisk Have i Støbeskeen*, 1934, og udgav senere en billedbog *Dyr og Mennesker i Zoologisk Have*, 1937. I sit otium skrev han *Fugle ved Menneskers Huse*, 1944, der især handler om gråspurven. En testamentarisk oprettet fond til gavn for nordslesvigske landmænd bærer A.s navn. –. R. 1934. □Linoleumssnit af K. J. Almquist, ca. 1938. Tegn. af Otto Christensen, 1938 (Fr.borg). Foto.

Torben Wolff (R. Spärck)

Ambders, Johan Christian, 1709–74, præst. * 29.12.1709 i Vesterland på Sild, † 1.7.1774 i Gnadenberg, begr. sst. F: sognepræst Johan Bernhard A. (1664–1746, ~ 1° med Marina Christensdatter) og Catharina Breckling (1685–1748). Vistnok ugift.

A. var en urolig natur, stærkt religiøst grebet allerede fra barndommen endskønt han senere dømmer sine forældre som kristelig set døde, om end fromme efter tidens målestok. Otte år gammel havde han tilløb til en omvendelse, men vedblev at være i urolig gæring mens han fra 1726 gik i skole i Tønder, fra 1729 studerede i Greifswald og fra 1731 opholdt sig i hjemmet. Da beboerne på Helgoland (dengang Husum provsti) havde bedt om en alvorlig præst fik de A. til compastor. Dette blev for A. til et pietistisk gennembrud; han prædikede strengt loven og pligten til fuldkommenhed og angreb voldsomt den ortodokse førstepræst Schnobel; denne blev 1735 forsat til Eggebæk og A. blev hans efterfølger. Men samtidig blev han indvortes usikker og længtes efter en stærkere hvilen i nåden; han skrev i et brev til Niels Brorson i Bedsted at han nu var blevet enig med H. A. Brorson i Tønder om at en bodsprædiken som Johannes Døberens ikke forslog; man måtte ved evangeliet i egentlig forstand føre sjælene til Kristus. Den nye bevægelse førte ham med tiden til Brødremenigheden. Beboerne var nu blevet utilfredse med hans strenghed og klagede til kongen; A. rejste da foreløbig 1739 til den herrnhutiske koloni Pilgerruh i Holsten. Regeringen afviste såvel klagen over A. som hans begæring om fuld frihed til eventuelt at nægte folk nadveren. 1741 var A. en kort tid kateket i Rendsborg, men gik så til Brødremenigheden i Marienborn hvor han dog

først blev endelig optaget 1746. Menigheden anvendte ham som lærer, 1743–45 i Bergen, hvorfra regeringen udviste ham, 1745–48 i Marienborn, 1748–49 i Peilau, 1750–54 i Dirsdorf og fra 1754 til hans død i Gnadenberg ved Buntzlau. Han er en af de skikkelser, i hvem man ser en stærk indre brydning mellem en pietistisk lovkristendom, til hvilken han stadig på ny blev draget af sin skrupuløsitet, og en herrnhutisk nådekristendom som var ham den egentlige frelse.

H. N. A. Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogtums Schleswig II, 1841 699. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.I, 1889–91 668–75. – Selvbiogr. i Brüdergemeindearchiv i Gnadenberg.

*Valdemar Ammundsen**

Amberg, Hans Christian, 1837–1919, arkitekt. * 23.9.1837 i Kbh., † 6.11.1919 sst., begr. sst. (Holmens). F: læge Hans Christian A. (1808–82) og Henrikke Frederikke Bentzen (1806–77, ~ 1° 1826 med skomagersvend, senere malersvend og skuespiller Ferdinand Ring, 1804–88). Ugift.

A. kom 1856 ind på akademiet, fik afgang 1865 og tegnede i øvrigt for G. Bindesbøll, Chr. Hansen og F. Meldahl. 1870 vandt han den lille guldmedalje, 1874 den store og rejste de følgende to år i udlandet. Ved hjemkomsten 1876 blev han assistent på, og 1883 medlem af, akademiet. A. har bl.a. på Færøerne bygget rigsombudsmandens bolig i Thorshavn og Eidi kirke på Suderø (1880–81), begge opført af færøsk basalt og begge med et karakteristisk pyramideformet spir. Af andre arbejder skal nævnes det tidligere ting- og arresthus på torvet i Esbjerg (1891) og hovedbygningen Vindeholme v. Nakskov (1913). A. blev dog mest kendt gennem en række restaureringer hvor han i tråd med tidens opfattelse søgte at genskabe bygværkernes oprindelige karakter, men han praktiserede principperne lidt mindre hårdhændet end mange samtidige. Hans betydeligste arbejde på dette felt blev restaureringen af den hårdt medtagne Ribe domkirke (1882–1904), hvor præsten Jacob Helms' indsigt og forståelse bidrog væsentligt til den relative varsomhed der præger resultatet. I Ribe har han tillige restaureret det gamle rådhus med tilbygget sidefløj (1892–94) og den gamle bispegård Tårnborg (1906–08), i Mariager det gamle kloster (1891–92). A.s navn knyttes nok især til rekonstruktionen af spiret på det 1807 beskadigede Nikolaj tårn i Kbh. med brygger Jacobsen som mæcen (1908–10) og den senere tilføjede kirkebygning (1915–17), bekostet af departementschef P. N. Rentzmann og hans søster Ida. Spiret er ikke en nøje kopi af Albertus Mathiesens spir fra 1669 og virker lidt tungere end originalen, selve kirken er end mindre rekonstruktion, bl.a. fordi det kirkelige klædebon i virkeligheden skulle dække over andre funktioner: bibliotek, bymuseum etc. A. fik også af Carl Jacobsen til opgave at tegne et spir på Frue kirke, en opgave han skulle dele med Carl Brummer. Det enedes de dårligt om men forslaget faldt i øvrigt bort ved bryggerens død 1914. Selve tanken om et spir på C. F. Hansens tårn havde dog forinden rejst en yderst hektisk arkitekturdebat, og projektet blev så at sige det element der i de følgende år fik ny-klassicismen til at udkrystallisere sig. – Tit. prof. 1894. – R. 1904. DM. 1906. K.² 1917. □Mal. af N. V. Dorph 1918. Buste af Johs. Mølgaard, 1918. Foto.

J. Helms og H. C. Amberg: Ribe domkirke, 1906. Akademiets årsberetning 1919–20 (mindetale). Otto Norn: Nicolai Tårn, 1945 – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

H. E. Langkilde (Fr. Weilbach)

Ambrosius Bogbinder, se **Bogbinder, Ambrosius.**

Ambt, Georg Christian Charles, 1847–1919, ingeniør, generaldirektør. * 24.2.1847 i Kbh. (Trin.), † 15.7.1919 sst., begr. sst. (Vestre). F: glarmester, senere detailhandler Jens Frederik A. (1819–74) og Anna Margareta Julie Langreuter (1824–98). ~ 4.3.1874 i Fåborg med Thekla Emilie Eleonora Mathilde Johnsen, * 15.3.1855 i Fåborg, † 4.10.1917 i Kbh., d. af bogbinder, bog- og papirhandler Carl Christian Ulrich J. (1817–93) og Charlotte Amalie Hansen (1820–63).

Mellem de ingeniører der udgik fra Polyteknisk Læreanstalt i dens første halve hundredår er der nogle få hvis navne har en særlig glans, ikke alene fordi de havde rige evner, men også fordi forholdene medførte at de allerede i en ung alder fik lejlighed til at udfolde disse evner gennem ledelsen af store og betydningsfulde tekniske arbejder. A. er en af disse. 1863 tog han polyteknisk adgangseksamen og 1868 blev han polyteknisk kandidat. Straks efter eksamen fik han ansættelse ved havnevæsenet hvor han blev beskæftiget ved Knippelsbros ombygning. 1869 overgik han til Kbh.s kommunes brolægnings- og vejvæsen da det gamle voldterræn skulle bebygges. Arbejdet bestod dels i at fjerne selve jordvoldene og dels i at planlægge vandafledning og færdselslinier for dette terræn, og A. viste sig hurtigt at være denne opgave voksen; hans indflydelse blev snart betydelig større end sædvanlig for folk i hans alder og stilling. Fra 1.7.1875 oprettedes der til A. en mere selvstændig stilling som viceinspektør ved Kbh.s. brolægnings- og vejvæsen. En af de vanskeligheder han måtte overvinde var den at afvandingen af fæstningsterrænet ikke kunne baseres på det kloaksystem for den indre by som var under udfø-

relse, og som havde været planlagt siden 1849 ligesom vandværket og gasværket, men ikke som disse var blevet gennemført, og først kom til udførelse efter at man havde haft en katastrofe som koleraepidemien 1853 der havde vist utilstedeligheden af vedblivende at have åbne rendestene og kanaler. A. der 1886 ved professor L. A. *Coldings afgang var blevet stadsingeniør måtte derfor planlægge et helt nyt og selvstændigt system, og han viste her den samme overlegne dygtighed som den hvormed han løste den følgende store opgave der stilledes ham, nemlig at føre spildevandet der hidtil havde været ført til havnen ud på dybt vand i Øresund. Udførelsen af dette arbejde, foranlediget af anlægget af frihavnen (påbegyndt 1891), den såkaldte store kloakplan, var allerede forberedt, da sagen blev rejst i borgerrepræsentationen 15.7.1889. Alle kloakudløbene til havnen hvis vand i 1870erne og -80erne om sommeren var smudsigbrunt fra Kalveboderne til Trekroner samlede A. i forskellige systemer, og hvert system fik sin afskærende ledning som ledede vandet til pumpestationer hvorfra det trykkedes ud i Øresund. Det var et arbejde der krævede mange forberedende undersøgelser, bl.a. et stort og nøjagtigt nivellement, og ikke mindst et skøn over hvorledes bebyggelsesforholdenes krav til afvandingen ville stille sig i fremtiden. 1900 fik A. et nyt stort arbejde ved afvandingen af de ved lov af 3.4. s.å. indlemmede bydele, Brønshøj, Valby og Sundbyerne, og hele Kbh.s afvanding kan derfor i alt væsentligt siges at være A.s værk. Dette ingeniørarbejde, et af landets største, hvis udførelse var et livsspørgsmål for Kbh. som storby, og hvori A. med kraft og originalitet havde løst alle de stillede opgaver, forøgede naturligvis i høj grad den overordentlige anseelse han havde nydt lige fra de unge år. Allerede som 38-årig havde han en så betydelig position at han opstilledes som kandidat til den tekniske borgmesterpost i Kbh. ved valget 1885 ved E. D. *Ehlers' afgang, og i stemmetal kom han nær op til den valgte kandidat, daværende havnebygmester C. K. *Øllgaard. Foruden de nævnte arbejder udførte han talrige andre. Han var fra 1885 i en årrække lærer på Polyteknisk Læreanstalt i fagene kloakering og vandforsyning og undersøgte sammen med bl. a. F. *Johnstrup forskellige forhold vedrørende grundluft, grundvand og jordbund. 1883–84 kloakerede han Nakskov der var den første danske by med wc-installation, senere byggede han kloakanlæg og vandværk i Nykøbing F., vandværk i Korsør og kloakanlæg i Holstebro, endvidere udarbejdede han planer til kloakanlæg i Malmø og Lund. I kraft af sit embede som stadsingeniør udførte A. desuden en række gade- og vejarbejder og hygiejniske installationer i Kbh.s kommunes ejendomme, og overalt viste hans sikre og selvstændige indtrængen i problemerne sig i løsningen. A. har bygget Dronning Louises bro og vejforbindelser som Tagensvejs forlængelse, Borups allé og Vigerslev allé skyldes ham. 1889 fik han den højeste udsatte præmie for et projekt til Kbh.s frihavn og 1900 den højeste uddelte præmie for et projekt til ordningen af Kbh.s banegårdsforhold. Dette sidste førte til at ministeren for offentlige arbejder da I. W. *Tegner 1902 ønskede at træde tilbage som generaldirektør for statsbanerne tilbød A. dette embede; A. tog imod tilbudet, og 1.8.1902 forlod han Kbh.s kommune i hvis tjeneste han havde været i 33 år, og hvis udvikling til storby han mere end nogen anden enkeltmand havde præget. I den tid, A. havde været i kommunens tjeneste var byens indbyggerantal vokset fra 181.000 i 1870 til 358.000 i 1900.

Som generaldirektør for statsbanerne 1902–15 vil A. blive erindret som den sparsommelige administrator der med fast, undertiden hård hånd bragte balance i statsbanernes regnskab. Også her viste han sig som en mand med betydeligt initiativ; han ønskede selv at bestemme hvad der skulle gøres, og han nærede derfor afgjort uvilje imod at regeringen tillagde personalet rettigheder med hensyn til forhandling om tjenstlige og økonomiske anliggender. Af de tekniske anlæg vil særlig den nye personbanegård og boulevardbanen være knyttet til hans navn, endvidere den fuldstændige ombygning af banegårdene i Odense og Korsør samt anlægget af dobbeltsporet gennem Fyn. A. blev meget anvendt til kommissionsarbejder, både her og i Norge og Sverige, f.eks. vedrørende banegårdsforholdene i Stockholm, gasværksanlæg i Kristiania, Kbh.s observatoriums flytning, den københavnske nærtrafiks elektrificering o.m.a.; han betød endvidere meget for Dansk Ingeniørforening, i hvis første betyrelse han havde sæde. 1901–04 var han foreningens formand, og 1915, efter afgangen som generaldirektør, blev han æresmedlem. A. var en fremragende ingeniør, glimrende begavet, lynsnar i opfattelse, udrustet med et overmåde stort og altid vel vedligeholdt fond af kundskaber og med en ganske ualmindelig arbejdsevne. Hele hans optræden var præget af energi, klarhed og praktisk greb på alt. – R. 1888. DM 1893. K² 1901. K¹1911. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. „Industriens mænd", 1903–04 (Fr.-borg). Mal. af Aug, Jerndorff, 1905 (Kbh.s rådhus), af Knud Larsen, 1907 (Ingeniørforeningen), af Berthe Wegmann, 1918 (DSB, generaldirektoratet). Hoved i sten (Kbh.s hovedbanegårds facade). Foto.

C. K. Øllgaard og Ax. G. V. Petersen i Ingeniøren XIII, 1904 65–76. Fr. Johansen sst., XXVIII, 1919 375. Jernbanebladet, 1919 365. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Poul Vinding**

Amby, Kristen, 1894–1961, politiker, præst. * 4.3.1894 i Skive, † 10.10.1961 i Kbh., begr. Vestre kgd. F: portør, senere pakmester ved DSB Martin Larsen A. (1867–1943, ~2° med Marie Kirstine Jensen) og Hansine Nielsen (1865–1922). ~1° 4.8.1921 med Elna Petronella Harriet Fischer, * 11.9.1880, † 1.4.1958 i Kbh., d. af snedkerm., senere tømrerhandler Hans Christian F. (1851–1931) og Anna Jørgensen (1852–1921); ægteskabet opløst. ~2° 26.4.1946 i London (Svenska k. og b.v. i Marylebone) med sekretær Kirsten Mossin Westh, * 31.12.1919 på Frbg., d. af bankfuldmægtig, senere ekspeditionschef Frederik Mossin W. (1889–1964) og Rigmor Johanne Amalie Sørensen (* 1894).

A. gik i Varde kommuneskole, var derefter hjorddreng og landbrugsmedhjælper, 1911 tog han mellemskoleeksamen i Struer og blev 1914 student fra Sorø Akademi, 1920 cand. teol. fra Kbh.s universitet. I de første år efter embedseksamen var han stærkt optaget af politisk arbejde, blev første gang opstillet som folketingskandidat for det konservative folkeparti 1920 og var 1920–23 medredaktør af tidsskr. Den ny Tid. 1923–25 var han fængselspræst i Nyborg, 1925–38 sognepræst i Skuldelev-Selsø hvor han i nogle år selv drev præstegårdens landbrug. 1938–48 var han fængselspræst i København og høstede i denne egenskab megen anerkendelse som kontaktmand i besættelsesårene mellem de fængslede kommunister og disses pårørende. 1932 blev A. medlem af folketinget og var det til sin død, kun afbrudt af nogle måneder i 1953 da han var medlem af landstinget. Han var valgt i Kbh.s amt 1932–43, i Odense amt 1943–50, i østre storkreds 1950–53, i vestre storkreds 1953–61. A.s alsidighed, vidtspændende viden og store arbejdsevne skaffede ham en fremtrædende position i dansk politik. Han var sit partis ordfører i mange sager og var formand for dets folketingsgruppe og rigsdagsgruppe i befrielsessommeren 1945 da det store skisma mellem partiet og Christmas Møller om Sydslesvig-politikken var ved at vokse frem. I denne periode øvede han tillige afgørende indflydelse på udarbejdelsen af et nyt partiprogram. A.s mange hverv spændte i øvrigt fra medlemskab af landsskatteretten 1938–49 over radiorådet (1945–61, programudvalget fra 1946, næstformand fra 1950) til det udenrigspolitiske nævn 1947–48 og 1950–60 og deltagelse i delegationerne til FN og Europarådet. 1942 var han medstifter af Dansk almennyttigt boligselskab, og han varetog formandsposten til sin død. I studieårene da A. boede på Vesterbro i Kbh. tog han stærkt del i arbejdet i Kristeligt studentersettlement hvis formand han var 1939–43. De unge år gav ham dybe og blivende indtryk af livsvilkårene i storbyens småkårsfamilier. Han kom samtidig med i den kreds af nationalpolitisk aktive unge der bekæmpede salget af de dansk-vestindiske øer, og 1918 dannede bevægelsen Det unge Danmark under mottoet „Gudstanken-Folketanken-Rigstanken". 1919–25 var han medlem af bestyrelsen herfor. Når A. partipolitisk valgte det konservative folkeparti skyldtes det efter hans eget udsagn partiets positive stilling til forsvaret, men han gjorde sig også hurtigt klart hvorfor han ønskede et forsvar, og hvilket samfund han ville forsvare. Med den ildhu der var ham særegen engagerede han sig stærkt i sociale og boligpolitiske spørgsmål og blev en varm forkæmper for udbredelse af ejendomsretten til de flest mulige. Det var et grundsyn hos ham at menneskets tilværelse bliver rigere og lykkeligere ved at få øget ansvar. Han var glødende demokrat og anså det for afgørende at kunne handle og føle socialt uden at være socialist. Det nye konservative program af 1945 var påvirket af hans synspunkter på disse områder.

A. var regnet for en af sin periodes bedste talere og debattører i folketinget. Han satte præg på det politiske arbejde og på den offentlige debat fordi han var i besiddelse af stor flid, omfattende indsigt og sikker hukommelse parret med en levende og engageret fremstillingsevne og et impulsivt temperament. Det sidste kunne til tider skaffe ham problemer også med hans egne partifæller, men han var altid loyal udadtil over for partiet. Indtil svær sygdom i de sidste år svækkede A.s kræfter havde han et tilsyneladende overmål af livsenergi der i mange år og i mange sager placerede ham som en personlighed der lyttedes meget til. Bag hans indsats både som politiker og som præst lå en fordomsfri livsopfattelse og en dybt forankret medmenneskelig indstilling. En række af A.s mange taler og artikler blev 1945 udgivet af Knud Secher *Et konservativt Livssyn,* ledsaget af en præsentation af ham som politiker. – R. 1953. □Foto. (Dansk almennyttigt boligselskab).

Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 210–12. Vor Tid 16.10.1961. Carl Kauffeldt i Det konservative folkepartis hist. IV, 1966 31–40. Poul Møller i Berl. aftenavis 11.10.1961. Folketingstid. 1961–62 sp. 59–61.

Carl Kauffeldt

Amdrup, Georg Carl, 1866–1947, søofficer, grønlandsforsker. * 19.11.1866 i Kbh. (Frue), † 15.1.1947 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: kontorchef, senere overretsassessor Carl Emil A. (1825–1910) og Jeanette Georgine Ricard (1840–74). ~ 1° 12.2.1904 i Kbh. (Holmens) med Alma Marguerite Bloch, * 21.3.1883 i Kbh. (Frue), † 4.3.1917 sst., d. af maleren Carl "B. (1834–90) og Alma Trepka (1845–86). ~ 2° 21.1.1933 i Kbh. (Holmens) med Karen Helen Vilhelmine Louise Werner, * 24.1.1890 i Kbh. (Johs.), † 22.5.1950 i Kbh., d. af inspektør, senere direktør for livsforsikringsselskabet Hafnia Jean Christian Eugène Werner (1866–1938) og Sophie Nathalie Svendsen (1868–1937).

A. blev 1888 sekondløjtnant i marinen, 1891 premierløjtnant, 1905 kaptajn, 1916 kommandør, 1925 kontreadmiral, 1927 viceadmiral. 1914 var han chef for skonnerten Ingolf til Grønland, 1915 for eskadren i Storebælt og 1915–18 for forskellige panserskibe, 1920–22 for konstabelskolen, 1922–24 for dæksofficersskolen, 1924 for vinterøvelses-delingen og 1924–26 for skibs-, torpedobåds- og undervandsdivisionen. 1927 blev han flådeinspektør, pensioneret 1931. A. var leder af Carlsbergfondets ekspedition til Østgrønland 1898–1900 der faldt i to dele, 1898–99 og 1900. Formålet var at udforske og kortlægge den ukendte kyststrækning fra 66° n.br. og nordover. 31.8.1898 landsattes han med 4 ledsagere ved Angmagssalik hvor man overvintrede. En rekognosceringstur foretoges om efteråret nordefter til ca. 66¼°, hvorefter vinteren tilbragtes med meteorologiske observationer samt med at studere befolkningens liv. Senere udførtes to slædeekspeditioner nordefter samme vinter. 21.6.1899 startedes den store båd-ekspedition, men ved Aggas ø på ca. 67⅓° n.br. stoppedes al videre fremtrængen af isen. Den berejste strækning blev kortlagt og undersøgt naturvidenskabeligt. Der konstateredes tidligere eskimoisk bebyggelse, og ved Nûgalik fandtes i en husruin ligene af ca. 30 mennesker der syntes omkommet ved en katastrofe af forholdsvis ny dato. Herfra medbragtes et meget værdifuldt etnografisk materiale. 3.9.1899 forlod ekspeditionen Grønland. 14.6.1900 gik A. med skibet Antarctic via Jan Mayen til Sabine øen på ca. 74½ ° n.br. for at fuldende ekspeditionen. Herfra trængte han sydpå og nåede 18.7. Kap Dalton, ca. 69⅓° n.br. Her forlod A. skibet med 3 deltagere og rejste videre sydpå med en lille båd. Under store farer og anstrengelser lykkedes det at kortlægge strækningen til 67⅓° n.br., og 2.9. nåedes Angmagssalik efter en tur på 925 km i 43 dage. Her afhentedes ekspeditionen af skibet og kom til Kbh. 4.10. Dens resultater var meget omfattende og skyldes i første række A.s kloge og forudseende planlægning, hans vovemod og seje udholdenhed. Beretningen om ekspeditionen har A. nedlagt i Medd. om Grønland XXVII, 1902 og til dels i XXVIII–XXX, XXXIX og XL. Desuden har A. skildret Danmark-ekspeditionen i samme værk 1913. Han var medredaktør af værkerne „Grønland i 200-året for Hans Egedes landing" og „Greenland", 1–3, 1928–29, medlem af kommissionen for geologiske og geografiske undersøgelser i Grønland fra 1913 til dens ophævelse 1931, formand 1930–31, og af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland og formand for redaktionen af Medd. om Grønland fra 1930–47.

A. var adjudant hos prins Valdemar 1906–16 og derefter til rådighed for samme til 1926, som hofleder fra 1927, ligesom han 1923–28 administrerede kejserinde Dagmars hof. Han var med i komiteerne for flere Grønlandsekspeditioner, medlem af den danske delegation til Haag 1932–33 og af Det kgl. danske geografiske selskabs råd. A. fik tildelt guldmedaljen og Backpræmien af de geografiske selskaber i hhv. Kbh. og London. Æresmedlem af Det grønlandske selskab 1942. – R. 1908. DM. 1918. K.² 1920. K.¹ 1926. S.K. 1928. F.M.1. 1900. □Foto.

Ejnar Mikkelsen i Det grønl. selsk. årssk. 1947 130–33. Berl. tid. 17.1.1947. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard (H. Ostermann)

Amerinus, Hans Lauridsen, ca. 1550–1605, latindigter. * i Ribe, † 21.10.1605 sst. F: sognepræst ved Ribe domk., senere biskop i Vendelbo stift, mag. Laurids Nielsen (1520–57) og Marine. ~ 1° ca. 1583 i Ribe med Anna Hansdatter, * i Ribe, † 21.2.1586, d. af borger i Ribe Hans Torbernsen og Anna. ~ 2° 15.10.1587 i Ribe med Magdalene Vejle, * efter 1566, † muligvis inden 1623 (~ 2° med borger i Ribe Jens Andersen Lund), d. af biskop Jacob Madsen "Vejle (1538–1606) og Karen Baggesdatter (ca. 1549–1615).

Efter faderens død blev A. for offentlige midler holdt i Ribe skole, hvorfra han kom til den dengang ansete skole i Lüneburg. Senere studerede han dels i København hvor Niels Hemmingsen gav ham tilnavnet A. og dels ved universitetet i Leipzig hvor han immatrikuleredes 1571 (jf. Kirkehist. saml. IV 519). 1574 fik han ekspektancebrev på et kanonikat ved Ribe domkirke som ærkedegnen Jens Viborg oplod ham. Formentlig 1577 erhvervede han magistergraden i Wittenberg og blev senere dr. med. Med hjælp af kansleren Niels Kaas skaffede han sig fornyet offentlig støtte til et ophold i udlandet. Da Jens Viborg under hans fravær døde i 1581 og kapitlet mod-

satte sig hans overtagelse af det kanonikat på hvilket han havde brev overvandt hans forlovede med støtte fra rigsmarsken Peder Gyldenstjerne vanskelighederne. 1583 kom han hjem og blev provinsialmedicus i Ribe. Han var en anset og betydelig latindigter. Han skrev flere lejlighedsdigte, men huskes især for digtsamlingen *Carminum varii generis*, som udkom i Wittenberg 1576.

J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 257–61.

Steffen Heiberg

Ammentorp, Christian **Emil** Anker, 1862–1947, kirkeminister, stiftamtmand. * 8.10.1862 på Hvedholm gods, Horne sg., Svendborg amt, † 23.9.1947 i Kbh., urne på Frbg. kgd. F: forpagter Hans Christian Ancher A. (1831–96) og Johanne Petrine Krøyer (1821–94). ~ 3.12.1890 i Kbh. (Frue) med Mathilde Charlotte Almira Hedemann, * 6.5.1867 i Kbh. (Garn.), † 7.3.1943 i Kbh., d. af kammerjunker, premierløjtnant af gardehusarregimentet, senere intendant ved livgarden, kammerherre Christian Carl Frederik H. (1832–1916) og Mathilde Eleonora Kiellerup (1835–1920). – Bror til Ludvig *A.

A. blev student 1881 fra privat kursus, cand. jur. 1887 og var derefter i nogle år sagførerfuldmægtig i Kbh. 1890 blev han assistent i indenrigsministeriet, 1898 fuldmægtig og ekspeditionssekretær, 1905 kontorchef, 1906 amtmand over Holbæk amt og var 1915–32 stiftamtmand over Sjællands stift (fra 1923 Kbh.s og Roskilde stifter) og amtmand over Kbh.s amt. I overformynder M. P. *Friis' midlertidige forretningsministerium 5.4.–5.5.1920 var A. kirkeminister. 1913–32 var han næstformand i Danmarks amtsrådsforening, 1915–21 formand i voldgiftsrådet for sygekasser og læger og 1918–28 medlem af bestyrelsen for Burmeister & Wain's Maskin- og Skibsbyggeri (1918–27 bestyrelsens formand). 1932–43 var han formand for Københavns børnehjælpsdags hovedkomité og forretningsudvalg. – Kammerherre 1916. – R. 1905. DM. 1911. K.[2] 1920. K.[1] 1929. F.M.G. 1932. S.K. 1935. □Foto.

J. L. Ammentorp: Stamtvl. over Familien A., 1896. Sv. Thorsen: De da. min. 1901–29, II, 1972 361–68. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*A. Falk-Jensen**

Ammentorp, Johan **Ludvig,** 1860–1931, læge. * 28.10.1860 på Hvedholm gods, Horne sg., Svendborg amt, † 11.6.1931 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: forpagter Hans Christian Ancher A. (1831–96) og Johanne Petrine Krøyer (1821–94). ~ 12.3.1895 i Slagelse med Marie Christiane Rasmussen, * 23.1.1865 i Roskilde, † 25.4.1931 i Kbh., d. af købmand Jens Peter R. (ca. 1836–1912) og Maren Mathiesen (ca. 1838–81). – Bror til Emil *A.

A. blev student 1879 fra Odense, tog medicinsk eksamen 1887, var kandidat ved kommunehospitalet 1887–89, ved Frbg. hospital 1890–91, reservekirurg ved kommunehospitalets 5. afd. 1891–95. Han blev dr. med. 1891 *(Den operative Behandling af Cancer recti)*, var reservelæge i hæren 1895–97, læge ved Kbh.s brandvæsen 1897–1916, blev korpslæge 1897, overlæge 1907, stabslæge 1911, generallæge 1916–30. Han sad i bestyrelsen for adskillige foreninger og komiteer, bl.a. Samfundet for vanføre (fra 1908), Krigsvidenskabeligt selskab (1910–15), Røde kors (1910–16), cancerkomiteen (fra 1913), Antropologisk komité (fra 1928) og var i en årrække formand for Danske lægers hjælpeforening. 1906–30 var han censor ved medicinsk eksamen. Han indførte krigsforbindingspakkerne med komprimerede forbindsstoffer og enkeltmandsforbindingerne der har vist sig meget nyttige under krigsforhold. Han tog initiativet til opførelsen af militærhospitalet på Tagensvej. Verdenskrigen gav ham en vanskelig opgave med organiseringen af militærlægevæsenet og omsorgen for sikringsstyrkens sundhed. Han var en dygtig og human embedsmand og en vindende personlighed. – R. 1908. DM. 1915. K.[2] 1918. K.[1] 1925.

K. K. Brünnich Nielsen i Hospitalstid., LXXIV, 1931 713 f. Em. Saugman: Den da. hærs lægevæsens oprindelse, 1955 226f 237–48. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*V. Meisen**

Ammundsen

Slægtens første kendte mand var Peder Amundsen 1758–1819, ejer af Gribsvad kro, fader til Jørgen Vilh. Ammundsen.

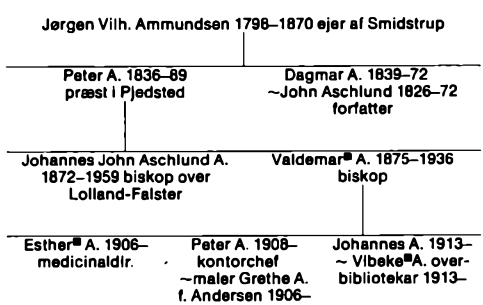

S. Otto Brenner: Leks. o. da. familier, 1927 91.

Hans H. Worsøe

Ammundsen, Esther,* 1906, læge, medicinaldirektør. * 11.8.1906 i Kbh. (Esajas). F: professor,

senere biskop Valdemar *A. (1875–1936) og Charlotte Balslev (1877–1961). Ugift.

Efter studentereksamen fra Haderslev 1925 uddannede A. sig fra 1933–34 ved forskellige københavnske hospitaler efter 1933 at være blevet medicinsk kandidat ved Kbh.s univ. Allerede 1939 forsvarede hun disputats ved samme univ. *Om ikke-kuliltebindende hæmoglobin i blodet* ud fra studier ved Biokemisk institut. Under anden verdenskrig, hvor hun var 1. reservelæge på Kommunehospitalets 7. afdeling og sanitetslægeassistent i Københavns sundhedskommission, interneredes hun elleve måneder af tyskerne for illegalt arbejde. Efter løsladelsen var hun 1943–46 ansat ved Blegdamshospitalet og fra 1945–47 afdelingschef i Dansk røde kors hvor hun administrerede flygtningehjælp og senere tuberkuloseafdelingen. Dette internationale arbejde kom til at præge hendes fremtidige virke hvor hun dels fik med internationale tuberkulosekampagner at gøre – og senere med udviklingen af u-landsarbejdet. Hendes praktiske indstilling har bevirket at danske læger sendtes ud hvor der var behov, i stedet for at der skulle samles smågrupper af u-lands læger i danske miljøer. 1962–74 var hun derfor leder af den danske delegation til WHOs årsmøder og 1971–74 medlem af WHOs executive board. Fra 1974 har hun været konsulent ved WHOs regionalkontor i Danmark. Efter kortere tid omkring 1950 som skolelæge og praktiserende speciallæge udnævntes A., der 1940 havde taget embedslægeeksamen, 1951 til stadslæge for København. Hun var den første kvinde i dette embede – og skulle da også blive det da hun 1961 (–74) udnævntes til medicinaldirektør. Hun kom her til at præge hospitalsudviklingen i Danmark ved sin favorisering af de regionale større sygehuse og sin planmæssige nedlæggelse af de mindre lokale sygehuse. Samtidig gjorde hun en bemærkelsesværdig indsats (sammen med Teit Kærn) for at ressourcerne til transplantations- og dialysecentre skulle fordeles til få højt udviklede hospitaler så de økonomiske rammer for dette program ikke sprængtes. 1961–74 var hun kommitteret sygehusrådet og fra 1961–74 civilforsvarsrådet. 1962–64 var hun virksom vedrørende ændringerne af lægeuddannelsen i Danmark – og hun har arbejdet varmt for udbygningen af den primære sundhedstjeneste med kompagniskab mellem de praktiserende læger og lægehusudviklingsideen. I bestyrelserne for landsforeningen mod børnelammelse (polio) og Den danske kræftkomité har hun ydet virksom indsats – ligesom i kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet (1965–66). 1946 tildelt Tagea Brandts rejselegat. – R. 1957. R.[1] 1963. K. 1970. □Tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.) samt af B. O. Grandjean, 1961. Foto.

L. C. Balslev og Birgitte Balslev: Stamtvl. over Haarslevgrenen af slægten Balslev, 1937. Tillæg 1952 (mødrene). – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Ammundsen, Ove **Valdemar,** 1875–1936, biskop. * 19.8.1875 i Nørre Felding, Sønder F. sg., Ringkøbing amt, † 1.12.1936 i Haderslev, begr. sst. F: sognepræst sst., senere i Pjedsted, Peter A. (1836–89) og Frederikke Augusta Sørensen (1840–1920). ~8.7.1903 i Vigerslev, Odense amt, med Charlotte (Lolly) Balslev, * 30.12.1877 i Elbæk præstegård, Gangsted sg., Århus amt, † 24.6.1961 på Bispebjerg, Kbh., d. af sognepræst i Gangsted og Søvind, Århus amt, senere i Vigerslev, Rasmus B. (1831–1915) og Marie (Maja) Søltoft (1846–1923). – Far til Esther *A.

Tidlig optaget af religiøse spørgsmål valgte A. efter 1893 at være blevet student fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade det teologiske studium; 1896 vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling om ægtheden af 2. Peters brev, og 1899 tog han embedseksamen med udmærkelse. En studierejse til Tyskland (Erlangen, Halle, Berlin) 1900–01 blev afbrudt af hans deltagelse i konkurrencen om professoratet i kirkehistorie ved Kbh.s universitet som han vandt med afhandlingen *Novatianus og Novatianismen,* 1901. A.s professorgerning satte tydelige spor. I en tid, hvor modsætningen mellem en ældre ortodoks kristendomsopfattelse og fri teologisk forskning („liberal teologi") føltes stærkt virkede han frigørende og forsonende ved sin pietetsfulde og inderlige rodfæstethed i luthersk fromhedsliv og sin fordomsfrie anerkendelse og anvendelse af de nye kritiske metoder, jfr. hans lille skrift *Menigheden og Theologien,* 1906, og gennem sin fængslende undervisning vakte han hos mange en levende interesse ikke blot for sit snævrere fag, men for teologisk forskning i det hele. Bestemmende for A.s historiske forskning var hans betydelige filosofisk-systematiske evner og hans interesse for at forstå det religiøse liv i dets forskellige former. Derfor behandlede han kirkehistorien som kristelig åndshistorie med stærk betoning af de store personligheders indsats. Hans større specielt kirkehistoriske arbejder er fortsættelsen af Frederik Nielsens Kirkehistorie II, 1908–30, *Den kristne Kirke i det 19. Aarhundrede,* 1925, *Den unge Luther,* 1907, og *Søren Kierkegaards Ungdom,* 1912 (Universitetsprogram). Som professor blev A. hurtigt en førerskikkelse inden for den kristne studenterbevægelse. Fra denne havde han allerede tidlig modtaget stærke indtryk, og han ofrede den me-

get af sin tid som en højt skattet debattør og taler, som leder af adskillige af de store kristelige sommermøder og i årene 1915–18 som formand i Danmarks kristelige studenterforbund. I nøje forbindelse med dette praktisk-kristelige arbejde stod hans varme interesse for nationalitetskampen i Sønderjylland som han havde fulgt fra barndommen nær Kongeåen, og hans levende optagethed af problemet kristendommens virkeliggørelse i samfundsforholdene. Nedslag af hele denne mere praktisk-rettede side af A.s virksomhed har man i skrifterne *Nordslesvig* (en forhandling med professor Martin Rade, Marburg, og cand. teol. Johs. Tiedje) 1909, *Engelske Arbejderførere om Kristendommen*, 1911, *Til Opgør*, 1912, *Til Opbyggelse*, 1912, *Krig og krigsførende Kristne*, 1916, *Et tysk-dansk Ordskifte* (med Rade og pastor J. Tonnesen) 1919, og *Luthers lille Katekismus gennemgaaet i Ungdomsforedrag*, 1923.

A. blev 1923 valgt til biskop over det nye Haderslev stift hvor han målbevidst virkede for at udjævne de nationale modsætninger, og gennem sin omfattende viden, sin indlevelse i forholdene, sin rolige forhandlingsevne og sin stilfærdige, naturlige myndighed gjorde han sig stærkt gældende. I revisionen af den sønderjyske salmebog (aut. 1925, udk. 1926) tog han meget aktivt del, og han var leder af det 1930 nedsatte udvalg til forhandling om de tyske kirkelige mindretals stilling. Som biskop blev han en forgrundsfigur i det økumeniske arbejde og en forkæmper for fredssag og afrustning. Han var medlem af forretningsudvalget for Life and Work efter Stockholmmødet 1925, 1928–31 formand, fra 1935 til sin død formand for Kirkeligt verdensforbund til fremme af international forståelse, og han fortsatte sit forfatterskab bl.a. med *Social Kristendom, W. Rauschenbuschs Kristendomssyn*, 1931–32 og en længere indledning til den tyske udg. af Edv. Lehmanns „Grundtvig" 1931. Erfaringerne fra sit eget stift følte A. sig forpligtet til at søge overført i økumenisk sammenhæng, idet minoritetsproblemerne og de nationale modsætninger der mange steder i Europa var blevet resultatet af Versaillestraktaten fremstod som alvorlige hindringer for etableringen af en international udsoning og dialog der var en forudsætning for et økumenisk fællesskab. A.s afhandling om nationalitetsetik (på dansk trykt i Freds-Varden 1926 65–71) blev således det arbejdsdokument, der dannede udgangspunkt for drøftelserne om det kirkelige bidrag til bilæggelse af minoritetsproblemerne. A.s internationale anseelse i mellemkrigsårene var kolossal, hvilket bevidnes af de mange nekrologer i det internationale mindeskrift. I dansk sammenhæng blev hans indsats imidlertid på en ejendommelig måde indhentet af udviklingen. Hans hovedskrift om den kristelig-sociale problematik *Social Kristendom* udkom således på et tidspunkt, hvor Kristeligt-socialt forbund som han fra begyndelsen havde sat sit tydelige præg på, var rystet af indre modsætninger. Da Tidehverv rettede hårde angreb mod den idealistiske kirkelige foretagsomhed blev A. gjort til en af de hovedansvarlige. Dertil kom fra begyndelsen af trediverne tilspidsningen af den internationale situation.

Fredssagen som han havde engageret sig stærkt i ikke mindst fra 1928 blev først i trediverne stillet i skyggen af den økonomiske krise og den politisk-ideologiske polarisering. Stalinismens terror og antisemitismen i Tyskland efter 1933 gjorde en brat ende på alle dialogintentioner hvorfor A. fx også stillede sig i spidsen for den økumeniske bevægelses protester i efteråret 1933 mod indførelsen af arierparagraffen i kirken i Tyskland. Det følgende år stod A. bag det store kirkemøde der i august blev holdt på Fanø, og som førte til at den økumeniske bevægelse optog kontakt med den tyske bekendelseskirke. Dette skete ikke mindst på A.s foranledning og på baggrund af den i alle henseender stadig mere åbenbare voldspolitik, i kirkelig sammenhæng navnlig rigskirkeledelsens hårdhændede centraliseringspolitik. I takt med at fronterne i den tyske kirkekamp blev trukket hårdere op, blev også den fælles-kirkelige sag gjort vanskeligere og hans formandskab kom derfor til at bære præg af stadig mere pessimistisk-resignerede overtoner set i forhold til tyvernes idealer. Hans memorandum fra 1936 *Den nuværende Verdenssituation* (i uddrag i tidsskr. Kristeligt fællesskab, 1936, på tysk i det økumeniske mindeskrift In Memoriam) befæstede dog kun yderligere hans anseelse og kom til at indgå som grundlaget for de følgende års mellemkirkelige indsats i lyset af den politiske uro. R. 1913. DM. 1923. K² 1932. □Bronzebuste 1971 efter G. Hammerichs buste fra 1931 (Fr.borg). Afbildet på Luplau Janssens billede af fem bispers indvielse 25.2.1923, 1923–25. Foto.

Kilder. Univ. årbog 1900–01 680–86. Brevveksling ml. Peder Madsen og V. A. 1900–06, udg. P. G. Lindhardt i Kirkehist. saml., 1970 85–116. F. C. Krarups breve til Lyder Brun, sm. udg., 1960 fl.st.

Lit. In memoriam. Bishop V. A. 1875–1936, Genève 1937. Frode Beyer: V. A.s liv og tanker, 1954. Urban Schrøder og Jens Holger Schjørring i Dansk præste- og sognehist. X, Haderslev stift, hft. 1 61–66. Esther Ammundsen i Haderslev stiftsbog, 1973 27–33. P. G. Lindhardt sst. 34–57. – Privatarkiv i Kgl. bibl. Selvbiogr. i Kbh.s bispearkiv, 1923, Landsark. f. Sjælland. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Jens Holger Schjørring (J. Nørregaard)

Ammundsen, Ingrid **Vibeke,** * 1913, overbibliotekar, * 22.12.1913 i Kerteminde. F: lærer, senere viceskoleinspektør Steffen Simonsen (1884–1930) og lærer Ane Dorthea Nielsen (* 1885). ~ 8.7.1936 i Haderslev med direktør Johannes Ammundsen, * 10.3.1913 i Kbh., s. af professor, senere biskop Valdemar "A. (1875–1936) og Charlotte Balslev (1877–1961).

A. blev 1932 student fra Haderslev og 1939 cand.mag. i engelsk og sang. Hun ansattes 1941 ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles bibliotek hvor hun efter et studieophold i U.S.A. 1952 bl.a. tog initiativet til en modernisering af litteraturtjenesten, især til fordel for landbrugskonsulenter og andre benyttere uden for højskolen. 1957 blev A. chef for Danmarks tekniske bibliotek hvis bevillinger hun i løbet af kort tid fik forøget i en sådan grad at det, også takket være en intern reorganisering, fuldt ud kunne leve op til forpligtelsen som landets tekniske hovedbibliotek. A.s initiativ og dynamik gjorde biblioteket til pionerbibliotek bl.a. med hensyn til edb-baseret dokumentationstjeneste også over for erhvervslivet, og til anvendelse af edb i de interne processer. 1971 fik biblioteket en stor nybygning der med hensyn til bl.a. åbne hylder og mekaniseret bogtransport betød en nyskabelse inden for dansk forskningsbiblioteksvæsen. 1959 tog A. initiativet til stiftelse af Dansk teknisk litteraturselskab hvis formål er at udbrede kendskab til dokumentation. Gennem bl.a. en udstrakt kursusvirksomhed har selskabet, for hvilket A. stadig er formand, haft stor betydning for udviklingen af industri- og firmabiblioteker. A. var i 1964 med-initiativtager til oprettelsen af et landsdækkende netværk af tekniske biblioteker tilknyttet de forskellige teknika, ligesom hun 1971–72 var formand for planlægningsgruppen for det nye centerbibliotek i Ålborg. A. har spillet en fremtrædende rolle i organisationslivet; var således 1946–60 medlem af bestyrelsen og 1951–53 formand for Bibliotekarsammenslutningen for videnskabelige og faglige biblioteker, er siden 1949 medlem af Danmarks biblioteksforenings hovedbestyrelse, siden 1962 af bestyrelsen for Sammenslutningen af Danmarks forskningsbiblioteker og siden 1970 af Forskningsbibliotekernes fællesråds forretningsudvalg og formand for dettes særlige udvalg vedrørende forskningsbiblioteksvæsenets målsætning der afgav betænkning 1977. Hun har desuden siden dets stiftelse i 1970 været medlem af undervisningsministeriets udvalg for videnskabelig dokumentation og information, DANDOK, og siden 1977 dets formand. I det nordiske bibliotekssamarbejde har A. været en ledende skikkelse, været medlem af bestyrelsen for Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund, af Nordiske forskningsbibliotekers samarbejdskomité og af det 1970 oprettede officielle Nordiske informations- og dokumentationsorgan NORDOK og dettes afløser NORDINFO.

På et tidligt tidspunkt har A. i artikler og foredrag påpeget forskningsbibliotekernes forpligtelse som informations- og dokumentationscentraler og har spillet en fremtrædende rolle i NORDFORSKs kontaktgruppe for dokumentation og i samarbejdet mellem de nordiske tekniske biblioteker. Internationalt har A. manifesteret sig bl.a. ved siden 1973 at være medlem af styrelsen for Fédération internationale de documentation, af OECD Committee on information and documentation, samt af forskellige fællesmarkedsorganer vedrørende dokumentation. 1965 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. Hun har skrevet talrige bidrag til nordiske og internationale tidsskrifter, håndbøger og lign.

Efter at A.s mand 1942 blev arresteret for antitysk virksomhed arbejdede hun for Frit Danmark og var i en periode efter 1945 sekretær for Frit Danmarks Københavnsafdeling. 1971 modtog hun Danmarks biblioteksforenings hæderspris. – R. 1967. □Foto.

Dansk teknisk litteraturselskabs hilsen til Vibeke Ammundsen, 1973 (festskrift).

Palle Birkelund

l'Amoureux, se **Lamoureux.**

Amsfortius, Franciscus Marcellus, – 1559 –, musiker.

A., der mulig har tilhørt den Hamsfort'ske slægt og kan have stammet fra Amersfort i Holland, ansattes 1557 som sangmester (til tider benævnt kapelmester) ved Christian IIIs hof hvor han forestod det kgl. kantori, herunder bl.a. også sangerdrengenes uddannelse. Et par år virkede han sammen med Johan Paston der dog ved tronskiftet 1559 drog til Stockholm hvor han tog tjeneste ved Erik XIVs kapel. De to kapelmestre havde afløst Rasmus Heynssen; A. efterfulgtes af Arnold de Fine der trådte i funktion 1571. A.s virksomhed som hofmusiker kan efterspores dels gennem et par kompositioner i „Christian IIIs Stemmebøger" (Gl. kgl. saml. 1873, 4°) over melodien „Christ ist erstanden" (stemmebøgerne ukomplette og kompositionen derved defekt), dels ved hans arbejde for at skaffe passende tilgang til kantoriet; 1568 berejste han landet for ud af skolernes peblingekreds at finde dygtige, musikalske drenge som kunne oplæres til sangere. 1563 belønnedes han med et kanonikat i Roskilde (som han havde haft ekspektancebrev på

siden sommeren 1562). Om A. 1571 da hofmusikken omordnedes (efter den nordiske syvårskrig) har måttet trække sig tilbage fra sin stilling og muligvis har forladt landet, eller om han på dette tidspunkt er død, vides ikke.

Kancelliets brevbøger 1556–60, 1887–88; 1561–70, 1893–96. H. F. Rørdam: Monumenta hist. dan., I, 1873 728. Samme: Kbh.s univ. hist. 1537–1621, I, 1868–69 322; IV, 1868–74 153. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske selskaber i ældre tid (Festskr. i anl. af musikforeningens halvhundredårsdag), I, 1886 7. Angul Hammerich: Dansk musikhistorie indtil ca. 1700, 1921 136. – S. A. E. Hagens musikhistoriske saml., Kgl. bibl.

*Erik Abrahamsen**

Amthor ['amtå'r], **Christoph Heinrich,** 1677–1721, kgl. historiograf. Døbt 14.12.1677 i Stolberg i Harz, † 21.2.1721 på Rosenborg i Kbh., begr. sst. (Petri). F: grevelig stolbergsk hofråd, senere kansler Joachim Huldreich A. (1631–94, ~ 1° 1664 med Anna Margaretha Freyer, 1622–72, enke efter dr. Adam Scheller) og Anna Maria Parthesius (1654–90). ~ 1° med Anna Görritz, † 1702. ~ 2° med Anna Sophia Martini, begr. 1.3.1728 i Slesvig, d. af prokansler ved universitetet i Kiel, professor, justitsråd Nicolaus M. (1632–1713) og Anna Christine Klüwer († 1721). – Bror til Friderich Ehrenfried *A.

A. opdroges af sin farbror Ehrenfried A., dansk etatsråd og over-krigs- og land-kommissær i hertugdømmerne der levede i barnløst ægteskab med sin hustru Anna Sabine, f. Claudi. De boede i den kgl. del af Holsten, først i Glückstadt, senere i Rendsborg. 1694 dimitteredes han til universitetet i Kiel hvorefter han gik til andre tyske universiteter. Han lagde sig efter lovkyndighed, statsvidenskab og historie og blev en discipel af Chr. Thomasius hvis syn på den nationale ret og modersmålet han tilegnede sig. 1703 ansattes han som prof.ord. i statsvidenskab og prof.extraord. i privatret ved universitetet i Kiel. Som sådan optrådte han med megen iver for den nye tids ideer; han brugte endog modersmålet ved enkelte af sine forelæsninger og udgav skrifter på det. Han søgte at fremkalde et alvorligt selvarbejde hos de studerende, større videnskabelig sans og jævnlig indøvelse af det lærte gennem de dengang ellers ikke meget brugte eksaminatorier. 1712 blev han professor i national (ɔ: slesvigsk og holstensk) ret som han særlig havde dyrket. I de samme år skrev han i eget og andres navn en stor mængde lejlighedsdigte og festsange, en svulmende retorisk, men uendelig fad rokokopoesi af hvilken han senere lod et udvalg trykke. Som opdraget af en kongelig embedsmand fulgte han den danske sag med sin fulde sympati og skrev allerede fra 1709 hædersdigte til kongen i anledning af hans rejser og sejre. Da det afgørende brud med Gottorp derefter indtrådte modtog han 21.8.1713 udnævnelse til dansk kancelliråd og søgte straks efter gentagne gange sin afsked fra den hertugelige tjeneste uden dog at kunne få den. Han forlod derfor Kiel og modtog udnævnelse til medlem af den 4.11. s.å. oprettede overret for det genforenede hertugdømme Slesvig. Desuden blev han 12.10.1714 kgl. historiograf og præsident i staden Rendsborg. I de følgende år udfoldede han en betydningsfuld forfattervirksomhed til oplysning af hertugdømmernes, særlig Sønderjyllands offentlige ret, ligesom han anonymt deltog i den samtidige litterære strid med Sverige og Gottorp for at retfærdiggøre den danske politik og påvise dens nødvendighed. Af størst betydning er hans skrift om ridderskabet, *Historischer Bericht von dem vormahligen und gegenwärtigen Zustande der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft und ihrer Privilegien,* 1714 der bragte ham i polemik med hans tidligere kollega professor J. B. May, og hans officielle forsvarsskrifter for den kgl. politik, navnlig *In jure et facto gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten, so das jetztregierende allerdurchl. Königl. Dänische Haus von dem Fürstl. Holstein-Gottorfischen bisher erlitten, worin . . . gezeiget wird, dass das Hertzogthum Schleswig durch offenbahre Rebellionen und böse Intriguen der damahligen Holsteiner von der Krohne Dennemarck um erstenmahl abgerissen etc. Auf allergnädigstem Befehl,* 1715. Hans stilling som historiograf bevirkede i forbindelse med de gottorpske stridigheder at han efter kgl. ordre gennemgik arkivet på Gottorp, og 1718 søgte han kongens approbation på en plan til udarbejdelse af en udførlig fremstilling af Frederik IVs regeringshistorie, hvilende på udstrakt brug af arkivalier. Planen er tydeligt inspireret af Samuel Pufendorfs værker. N.å. brød han op fra hertugdømmet for at bosætte sig i Kbh. (Rosenborg), hvor han i den følgende tid ivrigt syslede med det store annalistisk anlagte værk. Han nåede dog kun til i to foliobind at få redegjort for perioden fra kongens tronbestigelse til freden i Travendal *(Die Regierung u. Thaten Königs Friederich d. Vierten zu Dennemark u. Norwegen aus zuverlässigen sowohl geheimen als öffentlichen Uhrkunden u. Originalien beschrieben.* Utrykt. Rigsark.). Arbejdet blev efter hans død fortsat af Andreas Hojer (1690–1739). Efter fredsratifikationen efteråret 1720 henvendte det tyske kancelli sig til ham for at konferere med ham om de fremtidige former for Slesvigs styrelse men han oplevede ikke at se indlemmelsen fuldbyrdet. □Stik af Bernigeroth, 1717.

Johs. Moller: Cimbria literata II, 1745 36–38, Schriften d. Univ. zu Kiel V, 1859 42–46. C. Paludan-Müller i Hist.t. 5.r.IV, 1883–84 17–18. Danske mag. 6.r.V, 1930 189–98 (planen for historieværket). – Ellen Jørgensen: Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil år 1800, 1931 163f. Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 171f. Holger Hjelholt: Inkorporationen af den gottorpske del af Sønderjylland i kronen 1721, 1945.

*Vilh. la Cour**

Amthor ['amtɔr], **Friderich Ehrenfried,** 1682–1741, officer. Døbt 3.12.1682 i Stolberg i Harz, † 27.4.1741. F: grevelig stolbergsk hofråd, senere kansler Joachim Huldreich A. (1631–94, ~ 1° 1664 med Anna Margaretha Freyer, 1622–72, enke efter dr. Adam Scheller) og Anna Maria Parthesius (1654–90). ~ med Marie Anne Josine van Laethem, døbt 30.5.1687 i Bruxelles, † 18.10.1766 sst., d. af generalkrigskommissær Jean Baptiste van L. og Anne van Langenhove. – Bror til Christoph Heinrich *A.

Om A.s tidligste tjeneste i Danmark vides intet, men det er sandsynligt at han har tjent i det danske hjælpekorps i Italien, Ungarn o.fl.st.; i øvrigt havde han slægt i Danmark. Maj 1716–dec. 1717 var han chef for drabantkorpset og det dermed forbundne landkadetkompagni som han fratrådte marts 1718. Han var da allerede blevet udnævnt til chef for det nyoprettede jysk-fynske nationale dragonregiment som han beholdt til han 1727 blev oberst og chef for livregiment til hest. 1728 blev han generalmajor, og 1733 fik han kommandoen over rytteriet i hertugdømmerne. 1734 deltog han under general Joachim v. Mörner i det ublodige felttog ved Rhinen, under hvilket han udnævntes til generalløjtnant. Han må antages at være forfatteren til et klart og indgående indlæg af 1739 angående hæren hvori han gjorde rede for dens brøst og fremsatte forslag om forbedringer. Det dannede senere grundlag for de af overkrigssekretær general Michael Numsen indførte forbedringer. 1740 blev han kommandant i Rendsborg. – Hv.R. 1733.

K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær, III, 1926 153 279. Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 171f.

*Rockstroh**

Ancher (Ancker, Anker)

Adelige og borgerlige slægter. Tavle I er den adelige slægt. Tavle II og III er to borgerlige slægter fra Bornholm.

Carsten *A. var ~ Hedevig Wegener, d. af officeren Wilh. Theodor *W.

Danm.s adels årbog LXIX, 1952 II 9–64.
(II) Lengnicks stamtavler. J. Bidstrup: Stamtavle over familien Müller, Madvig og Sode, 1884 20f. Kr. Kure: Slægten Poul Hansen A., bornholmske saml. 1945 bd. 30 137–42. (III) Pers.hist.t. 4. III, 1900 223.

Tavle I

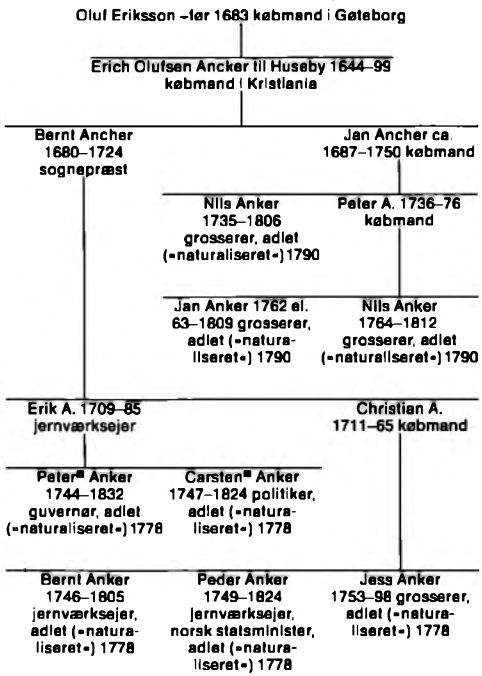

Tavle II

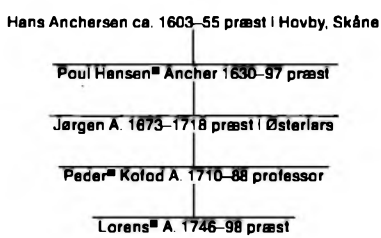

Nils G. Bartholdy/ Hans H. Worsøe

Ancher, Anna Kirstine, 1859–1935, maler. * 18.8.1859 i Skagen, † 15.4.1935 sst., begr. sst. F: købmand, hotelejer Erik Brøndum (1820–90) og Ane Hedvig Møller (1826–1916). ~ 18.8.1880 i Skagen med maleren Michael *A., * 9.6.1849 på Frigård, Rutsker sg. på Bornholm, † 19.9.1927 i Skagen, s. af gårdejer, senere købmand Hans Michael A. (1825–75) og Ellen Elisabeth (Elna) Munch (1827–85).

Allerede som barn røbede A. talent for at tegne og male og modtog en første nænsom vejledning

Tavle III

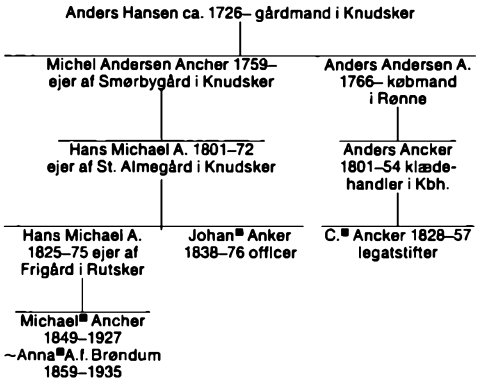

af Karl ■Madsen og hans malerkammerater da de som unge kunstnere kom til Skagen i 1870ernes begyndelse. Siden blev A.s barndomshjem, Brøndums hotel, et uofficielt sommerakademi for nordiske malere hvis dengang provokerende naturalistiske figur- og miljøstudier blandt fiskerbefolkningen skabte retningens gennembrud. Efter sin konfirmation modtog A. 1875–78 undervisning på Vilh. ■Kyhns tegneskole for kvinder i København, uden at nogen egentlig påvirkning kan spores. Heller ikke et senere studieophold i Paris hos Puvis de Chavannes 1888–89 fik direkte indflydelse. A. lærte af samværet med Skagens kunstnere men var en selvstændig, harmonisk malerbegavelse som hele livet gik sine egne veje. Blandt hendes tidligste arbejder er *Et gammelt Ægtepar paa Hjemvejen fra Skagens Kirke efter en Begravelse*, 1878, lige originalt ved sin iagttagelsesevne og farvesans. En sporadisk afhængighed af Michael Ancher røber de dygtigt gennemførte figurbilleder *Lars Gaihede snitter en Pind*, 1880, og *To gamle, der plukker Maager*, 1883, malet med større plastisk tyngde og mørkere farver end A. ellers benyttede. Hun gjorde sig snart fri af denne indflydelse, både koloristisk og i stemning som det ses af billederne af den blinde kone, *Blaa Ane*, 1882–83, og det berømte *Pigen i Køkkenet*, 1883–86. I disse arbejder er samspillet mellem farve og lys fortræffeligt, men de maleriske kvaliteter underordnes endnu den klassiske komposition og realistiske miljøskildring. Hengivelsen til det rent koloristiske som blev A.s hovedindsats ses derimod af portrætter i pastel af hendes mormor, *Kirsten Møller*, ca. 1886, og hendes far, *Erik Brøndum*, 1888, ligesom af den lyrisk følsomme og præcise pastel *Sommersol. En Kone og en lille Pige foran Skrædder Uggerholts Hus*, 1888. I sådanne arbejder er A. ved farvens forfinelse og sujettets mindre dominerende rolle forud for sine mandlige kolleger af Michael Anchers generation. I farveholdningen har Chr. Krohg inspireret A. til et af de få billeder med mange figurer hun udførte, *En Begravelse*, 1891, hvis bærende rosa og mørkeblå kontrast Krohg dyrkede i sine Skageninteriører og som A. daglig havde for øje i de fiskerhjem i Skagen østerby, hvor hun helst søgte sine motiver. Bortset fra dette billede og *Et Missionsmøde*, 1903, malede A. nødigt patetiske, endsige heroiske folkelivsskildringer som flere andre Skagensmalere. Hun foretrak interiører med få eller slet ingen figurer og koncentrerede hele sin opmærksomhed om farve og lys. Tre værker af denne kategori hører til hendes mest fuldkomne: *Solskin i den blaa Stue*, 1891, *Frokost før Jagten*, 1903 og *Interiør med Klematis*, 1913.

Sit ypperste som portrætkunstner nåede A. i skildringer af moderen, især en række billeder fra 1913 hvor den gamle fru Brøndum, set mod rummets blå baggrund, med hvid kappe, hvidt sjal og et rødt tæppe om livet sidder som indsvøbt i lys. Endelig er *Gade i Skagen*, ca. 1910, udsøgt ved motivets solfyldte nuancer, malet uden figurer en stille eftermiddag og koloristisk drevet til den yderste konsekvens. Med en lignende konsekvens dyrkede A. sine intime interiører og figurstudier, af hvilke flere først blev kendt af offentligheden da Michael og Anna A.s hus på Markvej i Skagen – efter datteren Helga Anchers død i 1964, to omfattende auktioner i 1965 og 1966 og en grundig, pietetsfuld restaurering – åbnedes som museum i 1967. Publikum har herved fået adgang til det hjem som i kraft af ægtefællernes menneskelige egenskaber og kunstneriske autoritet blev samlingssted for nogle af tidens betydeligste malere og forfattere. A. værdsattes mens hun levede vel nok højere som menneske end som maler, men at hun kunstnerisk var en pioner erkendes nu uden forbehold. Ingen samtidig formåede som hun at komponere sine billeder alene ved farvernes samspil i lyset når det fra den tindrende himmel strømmede gennem vinduerne ind over mennesker og ting. Selv den nøgne væg i en stue, hvidkalket og grumset, forvandledes under A.s opmærksomme iagttagelse til en flade af rigt nuanceret malerisk skønhed. □Talrige mal. af Michael Ancher, bl.a. 1878 (Skagens mus.), 1881 (St.mus.), 1884 (Hirschsprung), En barnedåb, 1888 (Skagens mus. og Ribe stiftsmus.), Familiebillede, 1903, Jagtturen, 1905 (begge Skagens mus.), tegn. (St. mus.). Mal. af Helga Ancher, 1908 (Skagens mus.), 1920. Mal. af P. S. Krøyer, 1883, 1884 (Skagens mus.), gipsbuste af samme, 1884 (Hirschsprung), mal.gruppe, 1885 (Skagens

mus.), gruppe, 1888 (Fürstenbergska saml., Göteborg), 1893 (Skagens mus.), 1905. Mal. af Carl Madsen, 1883, samt af Sigurd Swane, 1931 (Skagens mus.). Statue 1937–39 af Astrid Noack (Skagens mus.). Selvportr. bl.a. 1889, 1892. Foto.

A. A. i Mit hjem, 1911. – Alba Schwartz: Skagen. Den svundne tid, 1912. Samme i Den nye tid, 1913. Karl Madsen: Skagens malere og Skagens museum, 1929 44–65. Samme i Tilskueren I, 1936 26–40. Walther Schwartz: Malere ved staffeliet, 1941 62–94. Samme: Skagen i nordisk kunst, 1953 103–111. Jan Zibrandtsen i Konstrevy 1957 197–207. Samme i Moderne dansk malerkunst 2. udg., 1967 21–26. Ole Wivel: Kunsten og krigen, 1965 156–162. Samme: Rejsen til Skagen, 1977. Knud Voss: Anna Ancher, 1974. Samme: Skagensmalerne og deres billeder på Skagens museum, 1975 89–113.

Ole Wivel

Ancher, Lorents, 1746–98 præst, filolog. * 4.10. 1746 i Kbh. (Frue), † 7.6.1798 i Odense, begr. sst. F: professor Peder *Kofod A. (1710–88) og Sophie A. Bildsøe (ca. 1715–46). ~ 13.5.1774 i Kbh. (Helligg.) med Ursula Elisabeth Wodroff, døbt 29.8.1748 i Kbh. (Helligg.), † 1.4.1813 i Stokkemarke, d. af justitsråd Frederik W. (1682–1748) og Ursula Christiane Linde (1721–89, ~2° 1751 med stadshauptmand, hofjuvelér Frederik Fabritius, 1684–1755).

A. dimitteredes privat 1763 til universitetet og tog teologisk embedseksamen 1766. N.å. rejste han til Göttingen, hvor han særlig studerede græsk og latin samt østerlandsk filologi under Heyne og Michaëlis. Her tog han magistergraden 1770, ansattes som repetent ved det teologiske fakultet og holdt forelæsninger over forskellige græske forfattere; tillige var han medudgiver af Walchs filologiske bibliotek I, 1770. Svækket helbred nødte ham imidlertid til at forlade sin virksomhed i Göttingen og vende tilbage til Danmark 1772 hvor han allerede i begyndelsen af 1773 ansattes som professor ord. i teologi og ved den store doktorpromotion 1774 i anledning af arveprinsens formæling disputerede for den teologiske doktorgrad. Hans svage helbred tillod ham fremdeles ikke anstrengt studium, og han ønskede derfor en praktisk virksomhed som åbnede sig for ham, idet han 1775 udnævntes til stiftsprovst og sognepræst ved Skt. Knuds kirke i Odense. Her holdt han undertiden konfirmation på tysk og vedligeholdt forbindelsen med de tyske lærde og sin tids videnskab. Af trykte arbejder foreligger kun lidet fra A.s hånd, foruden de nævnte kun nogle prædikener og et ubetydeligt liturgisk lejlighedsskrift. Men i håndskrift har han efterladt betydelige forarbejder til en udgave af Photius' græske glossarium og Aratus' Phaenomena. Photius skulle udgives på Suhms bekostning og A. arbejdede i mange år med uafbrudt flid derpå; 1785 havde han endogså ved A. P. Bernstorffs anbefaling fået et håndskrift til låns fra biblioteket i Cambridge, men arbejdet lykkedes det ham ikke at fuldende. I et lille stridsskrift 1789 hævdede han Photius' fortjeneste over for den tyske teolog H. E. G. Paulus' affejende og overfladiske dom over hans værk.

J. C. Bloch: Den fynske gejstligheds hist. I, 1787 698–702. – Manus. i Kgl. bibl.

*Øjvind Andreasen**

Ancher, Michael Peter, 1849–1927, maler. * 9.6. 1849 på Frigård i Rutsker sg. på Bornholm, † 19.9.1927 i Skagen, begr. sst. F: gårdejer, senere købmand Hans Michael A. (1825–75) og Ellen Eliabeth (Elna) Munch (1827–85). ~ 18.8.1880 i Skagen med Anna *A., f. Brøndum, * 18.8.1859 i Skagen, † 15.4.1935 sst., d. af købmand, hotelejer Erik B. (1820–90) og Ane Hedvig Møller 1826–1916).

A. blev sat i latinskolen i Rønne, men da det økonomisk gik tilbage for hans forældre nåede han ikke at blive student. 1865 fik han plads på Kalø godskontor. Da Th. *Philipsen og Vilh. Groth næste sommer malede der på egnen stimulerede de ved at rose hans tegninger hans lyst til at forsøge på at skabe sig en eksistens som kunstner. 1871 kom han i København på C. V. Nielsens tegneskole og snart efter på Kunstakademiet hvis klasser han gennemgik, dog uden at opnå afgangsbevis. 1874 debuterede han på Forårsudstillingen med sit dygtigt komponerede, men noget klodset tegnede og urent malede *En jysk Barselsstue.* Billedet viser afhængigheden af det traditionelle genremaleri som det senere skulle blive hans opgave at bekæmpe. Den samme sommer kom A. for første gang til Skagen. Her fandt han et oprindeligt miljø og en særpræget befolkning som straks fængslede ham og som han brugte sit liv på at skildre, altid med ægthed og autoritet, men med vekslende kunstnerisk lødighed. I billeder som *Scene fra en Krostue,* 1874, *En Forlovelse,* 1876, og det langt finere gennemarbejdede *En Lægprædikant holder Gudstjeneste paa Skagens Strand,* 1877, spores endnu den ufrihed og mangel på atmosfære som gør disse arbejder livløse. Beherskelsen og videreførelsen af den klassiske tradition ses derimod i det lille portræt af *Chr. Sveistrup,* 1872, og især i det overlegent malede profilbillede af *Anna Brøndum,* 1878. Sit gennembrud fik A. med den store figurkomposition *Vil han klare Pynten?* fra 1880. Gruppens dristige komposition, de tunge skikkelser, den hele isgrå stemning af hav og storm løfter dette værk ud over, hvad tiden ellers bød på af friluftsmaleri. Billedet, med lån fra

Rafaels *Vogt mine Faar*, røber den ambition at A. ikke bare ville sprænge sig vej ud af det drømmende, idylliske genremaleri og yde sit bidrag til det moderne realistiske gennembrud. Han ville arbejde under en større horisont og fastholde renæssancetraditionen i europæisk kunst på samtidens betingelser. Som Courbet ville han vise en anden side af samfundslivet end den borgerlige, guldalderen havde dyrket. Det var kropsarbejdet og de anspændte menneskeskikkelser, sindsoprør, glæde og sorg udtrykt i handling han sloges for at give sandt udtryk i sin kunst. Af billeder inden for denne genre må især fremhæves *Fiskere i Færd med at sætte en Redningsbaad i Vandet*, 1881, og *Den druknede*, 1896.

A.s billeder af Skagens fiskere, som skabte hans berømmelse, værdsættes dog i dag mindre højt end hans mere fordringsløse motiver, under hvis gennemførelse han hengav sig friere til den rent maleriske side af sit arbejde. *Ved en Sygeseng*, malet 1879 på Bornholm, viser hvordan han modellerede rummet og genstandene op med fyldige rene lokalfarver som de nederlandske mestre. Detaljen med blomsterne, flasken, kopperne og salmebogen på det rødmalede bord, som kontrasterer til den grønne væg, er karakteriseret med funklende prægnans. Endnu mere fuldkomment inden for den samme motivkreds og malet under indflydelse af Vermeer er *En syg ung Pige*, 1882, hvor Tine ligger i sin seng og ser mod lyset som står ind i rummet fra billedets højre side. Det falder på sengetøjets olmerdug og hvide betræk, på den udsøgt malede nøgne væg og den lille opstilling med blomster i en krukke og medicinflasker på den blanke stol. Billedet er det ene af en magtfuld trilogi hvis to andre er *Figurer i et Landskab*, 1881 og *Fattig Kristian uden for sit Hus*, 1884. Fra de følgende år stammer det monumentale helfigurbillede, *Portræt af Anna Ancher*, 1883, den frugtsommelige hustru stående i døren til det gamle havehus, og *En Barnedaab*, 1884–88, en af A.s ypperste figurkompositioner. Motivet er datteren Helgas barnedåb i Skagens kirke, gennemført med streng kølighed i det høje spredte lys over den mørke figurgruppe hvis kvindekjoler er gengivet med stoflig fylde og fuldtonende farveklange. Endnu et hovedværk er *Pigen med Solsikkerne*, malet to gange, 1889 og 1893, med Maren Brems som model, stående i døren i huset på Markvej med kobberspanden med de store blomster i sin favn.

A. boede hele sit liv som kunstner på Skagen og delte sit arbejde mellem de heroiserende fiskerbilleder, hav- og landskabsmaleriet og de hjemlige motiver, hvortil hører en række indtrængende malede portrætter af hans hustru og datter. Af stor og gribende virkning er *Juledag 1900*, 1903, malet på et kompositorisk grundlag lagt af Frans Hals, forestillende de kvindelige brøndumske familiemedlemmer samlet om et bord med hvid dug og en opslået bibel. Det er malet med samme naturlige myndighed som *Fru Anna Ancher vender hjem fra Marken*, 1902, på én gang klassisk i sin kunstneriske opfattelse og jævnt dansk. I værker som de sidstnævnte overvandt A. sin ofte svigtende selvtillid og de modstridende kræfter i sit eget sind der udløste hans mismod og fortrydelse. Og for disse arbejder vil han utvivlsomt blive husket og værdsat længere end for den sammenbidthed hvormed han tog kampen op med sine fiskermotiver. □Talrige selvportr., bl.a. En barnedåb, 1880 (Ribe stiftsmus.), 1902 (St. mus.), 1905 (Skagens mus., Rønne mus. og i Budapest). Talrige portr. af P. S. Krøyer, bl.a. 1883 (Skagens mus.), buste i gips og bronze, 1884 (Fr.borg, Skagens mus., Hirschsprung), 1888 (Fürstenbergska saml., Göteborg), Jægere, 1898 (Randers mus.), af Anna Ancher (Skagens mus., Randers mus.) og af Helga Ancher, bl.a. 1920 og 1922 (Skagens mus.). Fremstillet på Erik Henningsens tegn. af gruppen „Bogstavelighedeп" (Fr.borg). Statue, sammen med Krøyer, af L. Tuxen, 1907 (Skagens mus., gips og bronze). Tegn. af Otto Neumann, 1919 (St.mus.) og af L. Tuxen, 1922. Tegn. af Jean Altamura og statuette af Grethe Gyde (begge Skagens mus.). Mal. (gruppebillede) af Schønheyder-Møller og mal. af H. N. Syrak Hansen. Foto.

Lit.: se Anna A.

Ole Wivel

Ancher, Peder Kofoed (Kofod), se **Kofod Ancher, Peder.**

Ancher, Poul Hansen, ca. 1630–97, præst. * ca. 1630 i Skåne, † 28.10.1697 i Hasle, begr. sst. F: sognepræst Hans A. (Anchersen) (1603–55) i Östra Hoby, Ingelstad hrd. og Else Olesdatter. ~ 1° 1655 i Hasle med Karen Sode, † 1684, d. af sognepræst Jens Hansen S. († 1654). ~ 2° med Lene Nielsdatter, † tidligst 1709 (~ 2° 1698 med by- og herredsfoged i Hasle Eskil Nielsen, † 1706, ~ 3° 1709 med borgerkaptajn i Åkirkeby Gregers Christensen), d. af arkelimester Niels Jørgensen i Sandvig (1636–93).

A. blev student fra Frue skole i Kbh. 1650 og 1654 sognepræst til Hasle og Rutsker hvor han forblev til sin død. Efter at Bornholm 1658 var blevet afstået til Sverige var han virksom i Hasleborgernes opstand mod besættelsesmagten, og da den svenske landshøvding Johan Printzensköld 8.12. blev taget til fange i Rønne af Jens

Kofoed og dræbt i mængden samledes den bevæbnede skare om natten i Rutsker præstegård. Næste dag udformede A. sammen med borgerkaptajn Peder Olsen (Hassel) den opfordring til den svenske garnison på Hammershus som fik denne til at overgive sig uden kamp. Af den adresse de bornholmske sendemænd 29.12. overrakte Frederik III fremgår det at man betragtede A. som hovedmanden, men med tiden kom Jens *Kofoed der havde afstedkommet opstandens mest dramatiske optrin til at stå som frihedshelten. Kongen belønnede ham med Åkirke kanonikat. 1659 og senere valgtes han af sine kaldsbrødre som talsmand over for regeringen, der 1668 kvitterede med at gøre ham til skattekommissær på øen sammen med Hans Christensen (Storch). 1675 fremførte han for kongen herredsbøndernes klager over guvernør Martin Barteld og fik ham fjernet. Efter sin første hustrus død fik A. 1685 sin søn som kapellan for at blive aflastet, men valgtes samme år til landprovst. Med sin anden hustru oplevede han at hendes yngre bror henrettedes for brodermord 1696. □Mindesten i Hasle, 1908.

M. K. Zahrtmann og G. L. Grove i Hist.t., 7.r.I, 1897–99 142–61 462–82 613–26. M. K. Zahrtmann i Bornholmske saml. XIV, 1922 1–47. Ebbe G. Rasmussen: Begivenhederne på Bornholm under svenskernes besiddelse af øen 1658 I–II, 1967–72 = Bornh. saml. 2.r. III og VI.

*M. K. Zartmann**

Anchersen

Slægtens første kendte mand er sognepræst i Egtved og Ødsted Søren Poulsen *i Kolding. Moderen hed Else Poulsdatter, hvorimod faderen ikke kendes, idet Giessings m.fl. angivelse er forkert.

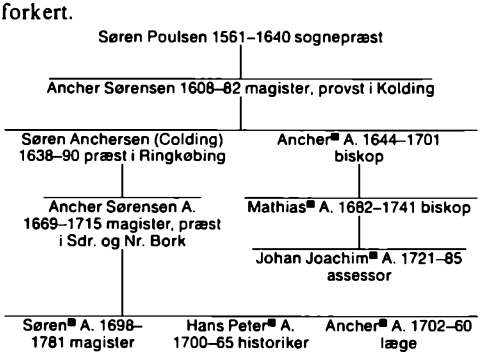

V. A. Secher: Medd. om slægten Secher(Siker), 1885 26 40 60–63. Treschow: Da.jubel-lærere, 1753 163f. Giessing: Nye saml. af jubel-lærere 2 I, 1781 265. Jesper Lunds utrykte stamtavler i Ny kgl. saml. 4° 2765.

Hans H. Worsøe

Anchersen, Ancher, 1644–1701, biskop. *17.1. 1644 i Kerteminde, †19.6.1701 i Ribe, begr. i Kolding k. F: sognepræst i Kolding, provst, magister Ancher Sørensen (1608–82, ~1° 1637 med Maren Nielsdatter Bøgvad, 1618–39) og Anne Jeremiasdatter (Wulf) (ca. 1624–1700). ~1° 7.9.1673 i Kolding med Maren Pedersdatter, døbt 19.5.1651 sst., begr. 23.1.1685 sst., d. af rådmand Peder Udsen (ca. 1616–59) og Dorthe Poulsdatter (ca. 1627–71, ~2° 1661 med rådmand i Kolding Zone Pedersen, ca. 1636–87). ~2° 1688 med Anne Nielsdatter Obling, begr. 4.7.1703 i Sindbjerg (~1° med Jens Jørgensen Jelling til Låge, †1679), d. af Niels Nielsen O. – Far til Mathias *A.

A. gik i Odense skole og fra 1659 i denne bys gymnasium, indtil han 1661 dimitteredes til universitetet hvor han det følgende år tog baccalaurgraden. Under et ophold i Tyskland 1665–66 studerede han, særlig i Wittenberg, teologi og orientalske sprog. Han blev derpå rektor ved Kolding skole 1668, disputerede 1671 for magistergraden, og blev 1682 sognepræst i Kolding, men udnævntes 1692 af kongen, der kendte ham fra sine ophold på Koldinghus, til hofprædikant hos kronprins Frederik under dennes udenlandsrejse 1692–93. Straks efter sin hjemkomst blev han udnævnt til biskop over Ribe stift, og ved kgl. patent af 1697 blev han dr.theol. Universitetsprogrammet som udstedtes i anledning af hans død kalder ham „en mand af gammeldags sæder, som kun deri var ny, at han ikke havde den gamle tids fejl". □Mal. (Ribe domk.), afbildet på stik af Friedlein efter B. Mahsius i Frederik IVs salvingsakt, 1703. Marmorepitafium (Kolding k.). Stik af A. Reinhardt 1725 og 1726.

Kbhs.s univ. program 1701. P. N. Frost: Efterretninger om Ribe domkirke, 1841 60. Ribe bys historie 1660–1730, 1929 189. – Breve i Kgl. bibl.

*S. Nygård**

Anchersen, Ancher, 1702–60, læge. *6.1.1702 i Sdr. Bork, †28.2.1760 i Ribe, begr. sst. F: sognepræst, magister Ancher Sørensen A. (1669–1715) og Marie Hansdatter Curtz (1681–1767, ~2° ca. 1720 med sognepræst Lauge Pedersen, 1692–1753). ~1732 med Ingeborg Christine Fridsch, døbt 11.3.1714 i Ribe, †31.1.1790 sst., d. af købmand, rådmand Mads Pedersen F. (†1720) og Sophie Dorothea Andersdatter Bruun (1676–1749, ~2° 1721 med Peder Jensen Baggesen, †1722, ~3° 1723 med Christian Siegfried Enholm, †1769). – Bror til Hans Peter *A. og Søren *A.

A. dimitteredes privat 1716 af broderen Søren og plejede i de følgende år som alumne på Borchs kollegium sine medicinske studier under Johs. de Buchwalds vejledning. Gennem denne hvis

arbejde også kom fødselshjælpen til gode og som netop i A.s studieår holdt de første forelæsninger herover herhjemme fik den begavede discipel særlig interesse for dette hidtil forsømte specialfag, og da han efter i nogen tid at have været amanuensis hos Jens Bing (den ældre) 1728–30 foretog en stor studierejse ved hjælp af Finckes og Fuirens stipendier, opholdt han sig navnlig i Strasbourg hos den berømte fødselshjælper J. J. Fried. Endnu inden sin hjemkomst blev han af Frederik IV udnævnt til provinsialmedicus i Ribe hvilket embede han tiltrådte 1730 efter 27.9. s.å. at have erhvervet doktorgraden ved en god obstetrikisk afhandling. Han udfoldede en overordentlig stor lægevirksomhed og vandt så megen anseelse at hans hjælp søgtes af syge fra hele Danmark, bl.a. af enkedronning Anna Sophie. I anledning af hans død udgav universitetet et smukt program som anerkendelse af hans dygtighed og lærdom, ligesom også senere M. Saxtorph hædrede ham som praktisk og videnskabelig accouchør. Af sin formue oprettede A. et legat på 2000 rdl. for deraf at lønne en dygtig skoleholder i Ribe. □Epitafium (Ribe domk.).

V. Ingerslev: Danmarks læger og lægevæsen II, 1873 210f. Saml. til jysk hist. og topogr. X, 1884–85 85–94. H. Olrik: Borchs kollegiums hist., 1889 147f. A. Lübbers: De oldenborgske kongers sygdomme og død, 1906 151–64. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab, 1893 111. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens historie I, 1906 21; II, 1907 266f 355–66. O. Smith og V. Hermansen: Ribe bys historie 1730–1820, 1946 126f.

*V. Meisen**

Anchersen, Hans Peter, 1700–65 filolog, historiker. * 4.10.1700 i Sdr. Bork, † 22.4.1765 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Trin. k.). F: sognepræst, magister Ancher Sørensen A. (1669–1715) og Marie Hansdatter Curtz (1681–1767, ~2° ca. 1720 med sognepræst Lauge Pedersen, 1692–1753). ~ 13.2.1737 i Kbh. (Nic.) med Cathrine Madsdatter Wiel (~1° med kommerceråd og rådmand i Kbh. Herman Høyer, † 1725), * 5.11.1688 på Strømsø ved Drammen, † 27.1.1762 i Kbh. (Nic.), d. af købmand Mads Jensen W. († 1716, ~1° med N. N., † ca. 1675; ~3° 1702 med Suzanne Clausdatter Røyem, 1670–1730, ~1° 1687 med generalkvartermesterløjtnant Peter Poulsen Arboe, 1656–89) og Anne Cathrine Clausdatter Becker, † ca. 1701. – Bror til Ancher *A. (1702–60) og Søren *A.

A. blev student 1716, privat dimitteret, 1717 tog han exam. philos., blev baccalaureus og alumnus på Valkendorfs kollegium, 1719 blev han dekan på klosteret, rejste 1723–26 til Tyskland med en borgersøn, blev 1726 magister og hovmester for etatsråd Axel Billes tre sønner med hvilke han var to år i Halle, besøgte derefter Paris, England og Nederlandene; efter sin hjemkomst 1730 holdt han private kollegier over verdenshistorie, geografi og veltalenhed. 1732 blev han konrektor ved katedralskolen i Kbh., 1733 tillige universitetsbibliotekar; han læste over veltalenhed for Th. Bartholin, over historie og geografi for Holberg. 1736 blev han professor og assessor i konsistoriet, s.å. dr.juris, 1737 professor eloquentiæ. Han var to gange rector magnificus, ni gange dekan. A. var en meget lærd mand i sine fag: klassisk filologi og de nordiske landes historie og indre forhold i middelalderen. Han var tillige en meget flittig mand, om end hans skrifter ikke alle udmærker sig ved deres omfang; de fleste var disputatser, af hvilke han har udgivet 56. En disputats, *Observationes de solduriis,* udkom i tolv afdelinger 1734–40, en anden, *Horatii Carmina secularia ad laudem Phoebi et Dianae,* i tretten afdelinger 1749–60. Nogle af hans disputatser blev udgivet i Bremen 1775 som *Opuscula minora collecta;* seks disputatser fra 1741–45 om fejltagelser som fremmede har begået ved at behandle fædrelandets geografi udkom samlede som bog 1747. Af hans andre skrifter (heriblandt universitetsprogrammer, akademiske taler) må fremhæves *Herthedal ved Leyre i Sjæland og det gamle Dannemark 150 for og efter Christi Fødsel,* 1745, som 1747 udkom på latin i ny bearbejdelse, *Vallis Herthae Deae et Origines Daniae ex Graecis et Latinis Autoribus descr. et illustr.,* men hvoraf kun 1. bind blev udgivet, samt det første universitetsprogram i modersmålet med Kbh.s universitet, *Indbydelse til at høre en Forelæsning om en Hofmesters Pligter,* 1754. A. indtager en smuk, om ikke nogen fremragende plads blandt 1700-tallets lærde; han omtales som en mand med et godt hjerte og som meget godgørende; han besad en udmærket hukommelse, kunne Virgil udenad, men også danske kæmpeviser. – Virkelig justitsråd 1752.

Kbh.ske nye tid., 1765 249–52. P. F. Suhm i Minerva, 1786 II 359.

*Øjvind Andreasen**

Anchersen, Johan Joachim, 1721–85, højesteretsassessor. * 3.11.1721 i Tårnby på Amager, † 21.11.1785 i Kbh., begr. i Kolding k. F: sognepræst, senere biskop Mathias *A. (1682–1741) og Maria E. Mechen. Ugift.

A. blev student 1737, juridisk kandidat 1742, boede på Borchs kollegium 1739–44 og blev højesteretsadvokat 1747. Han var en af sin tids mest ansete advokater og blev stærkt benyttet i højesteret. 1770 udnævntes han til assessor i højesteret. Hans voteringer som dommer vidner om levende realitetssans og sund fornuft, om end han

næppe fik indflydelse på retsudviklingen som helhed. A. var udset til eksekutor i Otto Thotts bo men døde inden hvervet blev udført. Fra hans tidlige år er bevaret tre mindre juridiske afhandlinger, beregnet som disputatser på Borchs kollegium. Han efterlod sig et ret betydeligt bibliotek. – Justitsråd 1770, etatsråd 1773, konferensråd 1781. □Marmorepitafium af Wiedewelt (Kolding k.).

Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrøm, I–II, 1915–30. Thøger Nielsen: Studier over ældre dansk formueretspraksis, 1951 100 m.fl.st. Samme: Uddrag af højesterets voteringsprotokoller, 1951. Højesteret 1661–1961, II 375 m.fl.st. Sv. Cedergreen Bech: Brev fra Dorothea (D. Biehls breve), 1975 164 175–77.

Ditlev Tamm (Eiler Nystrøm)

Anchersen, Mathias, 1682–1741, biskop. * 16.3. 1682 i Kolding, † 26.2.1741 i Ribe, begr. i domk. sst., siden flyttet til Kolding k. F: sognepræst i Kolding, siden biskop i Ribe, dr. theol. Ancher "A. (1644–1701) og Maren Pedersdatter (1651–85). ~1° 29.5.1711 i Kbh. (Frue) med Theodora Bygball, begr. 12.8.1711 i Kbh. (Frue k.), d. af kancelliråd, rådmand, bergassessor Søren B. i Trondhjem (ca. 1660–1733, ~2° 1709 med Sara Hammond, 1672–1717, enke efter præsident Albright Angell, 1660–1705) og Kathrine Rosmeyer († 1708). ~2° 16.11.1712 i Kbh. (Frue) med Maria Elisabeth Mechen (Meichen), d. af konfessionarius hos prins Jørgen, Johan Joachim M. († 1710) og Catharina Margrethe Drøge († 1700). – Far til Johan Joachim "A.

Da faderen flyttedes til bispestolen i Ribe kom A. i Ribe skole og dimitteredes 1698. Ved universitetet studerede han særlig under professor Hans Steenbuch de østerlandske sprog hvori han tilegnede sig meget omfattende kundskaber, ligesom han også lærte at skrive latin med en usædvanlig færdighed. 1701 ansattes han af sin far som rektor i Fredericia. Ved omgang med de jødiske rabbinere ved den derværende synagoge fik han lejlighed til yderligere uddannelse i hebraisk. En frugt af disse studier var en disputats *Spicilegium defectus lexicorum rabbinicorum,* 1704 hvori han oplyser betydningen af en række i den rabbinske litteratur forekommende ord som manglede i de forskellige hidtil udgivne ordbøger. Året efter blev han udnævnt til professor designatus i det filosofiske fakultet med ret til ved lejlighed at rykke op i det teologiske, hvorpå han med kongelig understøttelse besøgte universiteter i Tyskland, Holland og England, idet han stadig studerede orientalske sprog. På denne rejse udgav han i Utrecht 1707 *Poema Tograi* på arabisk, ledsaget af Jacob Golius' latinske oversættelse; næsten hele oplaget af dette arbejde gik imidlertid til grunde ved skibbrud under overførelsen fra Holland til Danmark. Nogle flere orientalske arbejder som han havde forberedt blev aldrig afsluttede eller udgivne da han hurtig blev draget bort til anden virksomhed. Ved hans hjemkomst var der ingen plads som universitetslærer ledig der passede for hans uddannelse, men han ansattes 1709 som professor i geometri og var fra 1711 tillige notar i konsistoriet. Privat holdt han dog gentagne gange forelæsninger over emner fra den orientalske filologi. 1720 kaldtes han til sognepræst i Tårnby på Amager, og 1726 forflyttedes han derfra til sognekaldet ved Trinitatis kirke i Kbh. Ved ildebranden 1728 mistede han næsten alle sine ejendele som han fra sin bolig havde ladet bringe ind i kirken. Da der 1731 blev et teologisk professorat ledigt stødte hans udnævnelse til dette på bestemt modstand hos kongen („A. est un vaurien, qui ne merite ny eglise, ny Professorat") Hist. t. IV, 1843 276) som ikke desto mindre samme år udnævnte ham til biskop i Ribe. I dette hans sidste embede voldtes der ham mange ubehageligheder og sorger, og det synes som om han kun lidet har været pladsen voksen i denne i kirkelig henseende stærkt bevægede tid. Som teolog tilhørte han den ortodokse skole og ivrede især stærkt mod pietisternes lære om bodskampens nødvendighed og om adiafora. Det stærke pietistiske røre i Ribe skaffede derfor A. mange bryderier, Christian VI anså ham for „en Fjende af alt godt", og hverken hos kirkeinspektionskollegiet eller hos stiftets gejstlighed fandt han støtte. Med digteren Chr. Falster der var hans samtidige som rektor i Ribe havde han gentagne gange heftige sammenstød og stod vedvarende i et spændt forhold til ham; men over for ham hævdede han dog sin ret. I øvrigt levede A. i højst ulykkelige økonomiske forhold, så det endog blev nødvendigt året før hans død at fratage ham bestyrelsen af de bispeembedet underlagte offentlige midler. Ved sin død efterlod han enke og syv børn i nød og boet i bundløs gæld. □Mal. (Ribe domk.). Marmorepitafium af Wiedewelt, 1771 (Kolding k.).

Kilder. Chr. Bruun: Falsteriana, 1869 9f 21–31 74. S. Birket-Smith i Pers. hist. t. 2.r. I, 1886 290–313. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. III, 1864–66 844f; 4.r. I, 1889–91 423–39; III, 1893–95 821; 5.r. II, 1903–05 89; IV, 1907–09 785–99; V, 1909–11 330f.

Lit. Luxdorphiana, 1791 268f. J. H. Monk: Life of R. Bentley, 1830 258. P. N. Frost: Efterretn. om Ribe domkirke, 1841 70–73 161f. C. Molbech i Hist. t. IV, 1843 276. H. F. Rørdam i Hist. saml. II, 1896 230. Marius Kristensen i Fra Ribe amt V, 1919–22 458f 465 480f. Bjørn Kornerup i Kirkehist. saml. 7.r. I, 1951–53 366–78.

*Bjørn Kornerup**

Anchersen, Søren, 1698–1781, rektor. * 4.11.1698 i Sdr. Bork, † 16.4.1781 i Odense, beg. sst. (Skt. Knuds k.). F: Sognepræst, magister Ancher Sørensen A. (1669–1715) og Marie Hansdatter Curtz (1681–1767, ~ 2° ca. 1720 med sognepræst Lauge Pedersen, 1692–1753). ~ 11.9.1725 i Odense med Christina Christiansdatter Flensborg, f. Müller (~ 1° med vinhandler Jacob Hansen Flensborg i Odense, 1689–1725), * 18.4.1693 i Asserballe, † 3.11.1755 i Odense, d. af sognepræst Christian Joachimsen Müller (1638–1710) og Magdalena Andersdatter Brandt (1654–1732). – Bror til Ancher *A. (1702–60) og Hans Peter *A.

A. blev 1713 dimitteret til universitetet af sin far, underviste derefter i to år sine brødre i hjemmet, dimitterede dem 1716 og tog s.å. den filosofiske eksamen og baccalaurgraden og 1718 den teologiske eksamen. Fra 1717 var han alumnus, fra 1720 inspektor på Valkendorfs kollegium, 1719–22 dekanus på kommunitetets femte bord. 1722 blev han prorektor ved Odense latinskole, 1726 professor philosophiæ disignatus ved gymnasiet, 1731 virkelig professor eloquentiæ og konrektor ved skolen, 1748 rektor. Magistergraden erhvervede han 1740.

Han virkede som lærer lige til sin død og roses som en nidkær og dygtig lærer; da han 1772 fejrede sit jubilæum havde han dimitteret henved 800 disciple. Han er forfatter til talrige disputatser, skoleprogammer og festtaler (til dels utrykte); større værd har hans *Grammaticae Latinae praecepta in compendio* (1751, 4. opl. 1771) der ganske vist, navnlig på syntaksens område, lider af store mangler, men dog har haft stor betydning som den første, på dansk skrevne latinske grammatik der, støttet af kgl. privilegium af 23.4.1751, blev almindelig indført i de danske og norske skoler. Den var et udtog af hans *Større Dansk-Latine Grammatica* der imidlertid først udkom i Odense 1778.

J. C. Bloch: Den fyenske geistligheds hist II, 1788 418–32. O. Svanholt: Bøger og metoder i dansk fremmedsprogundervisning, 1968 195f.

*Hans Ræder**

Ancker, slægt, se **Ancher.**

Ancker, Carl Andreas, 1828–57, legatstifter. * 13.9.1828 i Kbh. (Helligg.), † 16.11.1857 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: klædehandler og grosserer Anders A. (1801–54) og Henriette Axeline Hambro (1808–29). ~ 24.9.1857 i Helsingborg med Augusta Fredericka von Schoultz, * 4.9.1833 i Karlshamn, † 26.9.1910 på Frbg. (~ 2° 1860 med major, senere general Frederik *Stiernholm, 1822–79), d. af ritmester Carl Gustaf v. S. (1792–1852) og Carolina Charlotta v. Cock (1801–80).

A. blev opdraget hos mormoderen, marinemaleren C. S. Hambros enke, f. Nathan, og kom senere i Mariboes skole hvor hans interesse for kunst blev vakt; han oversatte således et skuespil og skrev digte. Han blev bestemt for landvæsenet og kom 1847 i lære på Sophienborg ved Hillerød; senere rejste han i Tyskland, Schweiz og Ungarn og til landbrugsskolen Hohenheim i Württemberg hvor han uddannede sig. 1851 købte hans fader Mørkhøjgård ved Gladsakse til ham, og her bosatte han sig efter sin hjemkomst. 1853 udgav han under pseudonymet Beppo en digtsamling til indtægt for højskolen i Rødding, men den vandt ikke særlig påskønnelse. Efter faderens pludselige død kom A. i besiddelse af en efter datidens forhold meget stor formue; han bosatte sig i Kbh. og levede her den rige unge mands liv; desuden foretog han flere store udenlandsrejser. Livet bragte ham adskillige skuffelser, og hertil kom en hjernelidelse med lammelser og kramper. Kort efter sit bryllup gjorde han testamente. Af formuen skulle, hvis han døde uden arvinger, halvdelen tilfalde hans familie, halvdelen hustruen som dog, såfremt hun senere giftede sig, skulle afgive halvdelen af sin part til et fond for rejsestipendier (oprindelig fire årlige, nu fire hvert andet år) til malere, billedhuggere, digtere og komponister. Legatfondet som trådte i virksomhed ved enkens giftermål 1860 blev på 86.500 rdl. Fundatsen er af 1.5.1861 og er siden blevet ændret en række gange, senest 26.3.1958. □Mal. af E. Bærentzen, 1829, og af Johs. Jensen, 1857 (Fr.borg). Buste af F. C. Stramboe, ca. 1856 (Charlottenborg) og marmorrelief af G. C. Freund, 1876, afbildet i træsnit s.å.

Emil Madsen i Pers.hist. t. 4.r. III, 1900 221–43.

*O. Andrup**

Anders Skriver, se **Nielsen, Anders.**

Andersdatter, Karen, † 1673, Christian IVs frille. † 1673 i Kbh. F: skriver på Bremerholm Anders Hansen og Bodil Knudsdatter.

Ifølge de sparsomme og ikke meget pålidelige efterretninger om A. skal hun have været forlovet med præsten Niels Simonsen Glostrup, men Christian IV forelskede sig i hende og førte hende i begyndelsen af 1613 hjem på slottet fra et bryllupsgilde hvor han havde danset med hende. Hun fødte kongen en eller to døtre og 1615 sønnen Hans Ulrik Gyldenløve. Efter et ophold ved hoffet på ca. tre år forlod hun det, vistnok som følge af det ægteskab, kongen indgik med Kir-

sten Munk. Imidlertid sørgede han dog for A. ved 1616 at forlene hende med øen Hven og tilstå hende en årlig pension, ligesom han også senere forærede hende et par gårde i Kbh. 1640 hed det sig at hun ville indgå ægteskab og kongen fratog hende derfor Hven som 1642 forlenedes til hendes søn Hans Ulrik Gyldenløve. Da ægteskabsplanerne blev opgivet forhøjede kongen dog hendes pension og bestemte kort før sin død at den fremtidig skulle udredes af statskassen. Skønt Frederik III stadfæstede denne bestemmelse havde hun i den følgende tid ofte vanskeligt ved at få sine penge. Hun fik 1665 tillagt en del bornholmsk gods.

Giessing: Nye saml. af jubel-lærere II 2, 1783 322. Abr. Kall i Nye danske mag. II, 1806 1–8. Kong Christian IVs egenh. breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III–VI, 1878–86. G. L. Wad i Pers. hist. t. II, 1881 297–303.

*L. Laursen**

Andersen

Da fornavnet Anders har været meget udbredt over hele Danmark, er der ved overgangen fra patronym til fast slægtsnavn fremkommet en lang række slægter med navnet Andersen, uden at disse indbyrdes er beslægtede. Over en af de borgerlige slægter A., hvis oprindelse skal søges i Brarup, kan følgende oversigt opstilles:

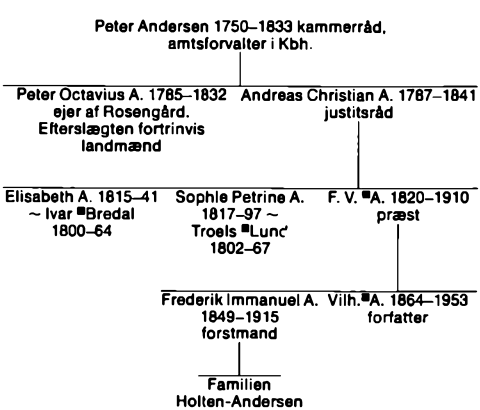

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter I, 1891 1–8.

Hans H. Worsøe

Andersen (egl. Axelsen), Anthon, 1835–1909, bestyrer af det jyske redningsvæsen, vicekonsul. * 31.5.1835 i Randers, † 10.7.1909 i Lemvig, begr. sst. F: murer Axel A. († 1844) og Mariane Nielsen (ca. 1799–1867, ~2° med murermester og husejer i Roslev, Salling, Christen Astrup). ~31.5.1864 i Varde med Emanuella Johanne Vilhelmine Dolgorucki Claudi, * 23.4.1843 i Ålborg, † 11.10.1907 i Lemvig, d. af stiftsprovst Sophus Vilhelm C. (1818–91) og Catharina Ivan Dolgorucki (1810–83).

A. der var født i små kår kom i skibstømrerlære, sejlede som skibstømrer nogle år i oversøisk fart og fik 1858 arbejde på skibsværftet i Lemvig. Her antog bestyreren af redningsvæsenet, justitsråd Christopher Claudi ham 1860 som medhjælper, og han viste snart at han var manden på den rette plads. Ved damperen Arctics stranding på Harboøre strand okt. 1860 lagde han stort personligt mod og handlekraft for dagen og fik æren for at størstedelen af besætningen og passagererne reddedes. Fra da af var han uløseligt knyttet til redningsvæsenet og da Claudi 1869 tog sin afsked ansattes han som bestyrer. For sin 40-årige virksomhed som sådan høstede han stor ære og modtog talrige inden- og udenlandske hædersbevisninger. Han var levende interesseret i redningsvæsenets udvikling og fremkom stadig med forslag om forbedringer, ligesom han foretog rejser til England, Tyskland og Holland for at studere de fremskridt der var gjort i disse lande. Med sin klare forstand og praktiske erfaring forstod han at finde de rette udveje til forbedring og føre dem igennem over for autoriteterne. Den ene station blev oprettet efter den anden og antallet af stationer voksede under A.s styrelse fra 25 til 61. Han var ærespræsident for flere udenlandske kongresser angående redningsvæsenet og hans råd blev søgt fra alle kanter. På forskellige måder støttede han Vestjyllands fiskerbefolkning. Han var ved sin død vicekonsul for Sverige, Rusland, England og Belgien; i øvrigt var han i mange år strandingskommissionær og befuldmægtiget for talrige assuranceselskaber. – R. 1878. DM. 1892. K.[2] 1908. M.f.D.R. 1860. F.M.G. 1902. □Relief af Bundgaard, 1911, på gravstenen. Foto.

C. P. Eisenreich i Hardsyssels årbog, III, 1909 157–63. Samme: Det nørrejyske redningsvæsen, 1927. J. Gr. Pinholt i Vikingen XV, 1938, nr. 17 6–11.

*C. P. Eisenreich**

Andersen, Anders, 1846–1919, præst. * 18.1.1846 på Plougsgård, Holmsland ved Ringkøbing, † 11.3.1919 i Kbh., begr. i Søborg ved Gilleleje. F: gårdejer Anders Jensen (1807–64) og Ellen Jensen (1807–83). ~29.7.1874 i Marvede med Louise Paludan-Müller, * 2.3.1850 i Ålborg, † 11.11.1937 på Frbg., d. af hospitalspræst, senere provst Jens P.-M. (1813–99) og Charlotte Christine Birgitte Petrine Tryde (1816–74).

A. blev sat i almueskolen hvis lærer var en velbegavet husmand der ikke vidste andet end hvad han havde lært sig selv. Drengen havde stærk

trang til at udvide sine kundskaber og han fik da lov til at besøge Staby højskole for at uddanne sig til vinterlærer ved en biskole medens han om sommeren skulle drive et håndværk. Han var lærer en vinter, rejste så til Kbh. og blev 1865 student fra et privat kursus og 1869 cand. teol. Brystsvaghed nødte ham 1873 til at opgive sin virksomhed som manuduktør, han blev kapellan i Jelling og lærer ved seminariet. 1877 blev han sognepræst i Uldum og Langeskov, 1887 i Søborg og Gilleleje, 1902 ved Skt. Olai kirke i Helsingør hvor han tillige blev provst, og 1907 præst ved Vartov kirke i Kbh. A. tilhørte den grundtvigske retning og var 1907–17 næstformand for Kirkeligt samfund af 1898. Som lærer i Jelling skulle han vejlede seminaristerne i bibelkundskab, og dette førte ham ind på eksegetisk studium. 1878–90 skildrede han i flere skrifter de enkelte evangeliers opfattelse af Jesu liv og samlede sine resultater 1894 i *Menneskets Søn, Evangelieopfattelsernes Enhed fremstillet i Grundtræk.* Han udgav endvidere bl.a. *Mennesket efter Evangeliernes Opfattelse,* 1898, *Mennesket, der kom til sig selv,* 1902 og *Bjergprædikenen,* 1906. Disse skrifter vidner om betydelig teologisk viden. Som prædikant var han skattet. Hans forkyndelse var dybt grundet i den hellige skrift og præget af en for ham ejendommelig stilfærdig inderlighed. Fra 1904 var han censor ved teologisk embedseksamen og blev 1917 æresdoktor i teologi ved Kbh.s universitet. – R. 1905. □Mal. af H. H. Schou, 1916 (privateje).

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1918 146f. – B. Paludan-Müller i H. P. B. Barfod: Vartov præster gennem 80 år, 1925 221–49. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Hans Koch**

Andersen, Anders Christian, 1821–1917, biavler. * 8.11.1821 i Skydebjerg Lungerne ved Årup, Fyn, † 26.1.1917 i Nyborg, begr. sst. F: bødker og husmand Anders A. (1782–1859, ~2° med Maren Simonsdatter, ca. 1799–1867) og Karen Pedersdatter (1796–1829). ~ 23.4.1859 i Nyborg med Emilie Christine Lund, * 26.9.1832 i Kbh. (Trin.), † 10.6.1904 i Nyborg, d. af skræddermester Johannes Ferdinand L. (1805–53) og Johanne Diderikke Wilhelmine Weichel (* 1803).

A. havde lyst til at blive lærer men da forældrene sad i trange kår og ikke kunne yde ham hjælp til studieophold måtte han efter konfirmationen ud at tjene. Han deltog i Treårskrigen og blev 1848 overjæger og 1849 sergent. Da den senere kong Frederik VIII lå som rekrut i Nyborg var A. hans skydelærer. I krigen 1864 deltog han som oversergent. 1851 havde han anlagt et handelsgartneri i Nyborg. Det er imidlertid især som utrættelig forkæmper for biavlssagen han vil huskes. Allerede fra sin barndom havde han kendskab til og interesse for biavl, 1866 stiftede han Danmarks biavlerforening og var i seksten år foreningens sekretær og redaktør af *Tidsskrift for Biavl.* Han arbejdede utrætteligt til sin høje oldingalder såvel for at give vejledning i biavl efter de nyere metoder som for udbredelse af biavlsforeningen ved afholdelse af møder, foredrag, udstillinger, dannelse af lokalkredse m.m. I løbet af seksten år var der oprettet 80 kredsforeninger med ca. 1000 abonnenter. 1886–1914 udgav han et lille billigt blad *Bien.* Man kaldte ham med hædersnavnet Bikongen. – Krigsråd 1911. – DM. 1848. F.M.2. 1907. □Træsnit af H. P. Hansen, 1898.

Tidsskr. f. biavl LX, 1916 133–35 og LXI, 1917 17–19.

*Anton Christensen**

Andersen, Anders Christian, 1874–1928, forfatter. * 24.8.1874 i Vrensted ved Løkken, † 21.7.1928 i Værløse, begr. i Hellerup. F: gårdejer Jens A. (1843–1923) og Mette Marie Sørensen (1845–1903). ~ 24.4.1902 i Kbh. (Andr.) med Caroline Christensen, * 23.11.1875 i Østofte ved Maribo, † 25.12.1945 i Viborg, d. af skomagermester Hans Peter C. (1837–96) og Elise Margrethe Techov (1837–1923).

A. levede et lykkeligt barndomsliv i sit stille hjem og som vogterdreng i Vendsyssel. Her fik han det intime kendskab til naturen som præger alle hans bøger. Efter præliminæreksamen 1892 rejste han til Kbh. hvor han – efter at have tumlet med litterære forsøg – 1896 tog studentereksamen (Døckers kursus) og 1897 filosofikum. På grund af sjælelige lidelser måtte han afbryde sit videre studium og blev lærer. Han underviste ved forskellige københavnske privatskoler; særlig følte han sig tiltalt af de frie arbejdsforhold ved Starckes skole. Først her genvandt han helt den ro og sindsligevægt han i studieårene havde sat over styr. 1915 trak han sig tilbage fra lærergerningen. – A.s første offentliggjorte arbejde var en artikel om dansk bondedigtning i Aakjærs årsskrift, „Jydsk Stævne" 1902. Fire år efter kom hans første bog *Husmandens Datter,* en hjemstavnsroman med mørke og tunge skæbner, indgående menneskeskildring og følelsesfuld naturlyrik. De påfølgende to romaner, *Stavnsbunden Ungdom,* 1907 og *Stavnsbundne Mænd,* 1908 er for en stor del bygget over barndoms- og ungdomserindringer og skildrer en ung bondes udlængsel og kamp for åndelig frigørelse. Sammen med fine og yndefulde billeder af hjemegnens natur rummer bogen tunge og besværlige tankeskildringer. 1909 følger en lille fortælling fra kø-

benhavnske kunstnerkredse *Niels Haven og Inger Waage*. Emnet er det samme som i dobbeltromanen: menneskets higen mod skønhed og kultur; men det fremmede miljø har gjort forfatteren usikker. Betydeligere virker *Sigrid fra Skovlunde*, 1911, der skildrer kvindens skuffelser som deltager i det offentlige liv. Efter udsendelsen af en lille brev-fortælling *Den lille Højskole*, 1913, der slutter sig nær til Stavnsbunden Ungdom kaster A. sig over skildringen af sygt sjæleliv. I *Slægten Hovgaard*, 1915 er det mandlig melankoli, i *Drømmen*, 1918 er det kvindeligt hysteri, og i *Kærlighedens Vækst*, 1922 er det sindssygdom der er emnet. Det er tunge bøger, og de er ikke uden stilistiske pletter. Ved at tumle med disse syge og sære mennesker har forfatteren mistet noget af sin sikkerhed over for det sprogligt naturlige. 1927 udsendte han en samling poetisk-topografiske skildringer fra landets forskellige egne, *Til Hyrdefløjtens Toner*. De stemningsfulde naturhymner viser os både hans ekstatiske skønhedsglæde og hans mørke grublertrang. Efter hans død udkom en vemodig smuk og harmonisk fortælling *De stille i Landet*, 1928, bygget over erindringer fra barndomshjemmet. – Inden for dansk hjemstavnsdigtning indtager A. en smuk plads. Hans menneskeskildring er ujævn men ofte dyb og indtrængende, båret af en ægte medfølelse med de lidende og en stærk harme over for al slags undertrykkelse og uret. Højest når han i skildringen af primitive menneskers samliv med naturen, med jorden og dyrene. Hans billeder af gryende elskov i forbindelse med naturfølelse har en enkel ynde. □Buste af Carl Mortensen, 1913.

Selvbiogr. i Bogvennen 1911. – Fyns venstreblad 24.8. s.å. Vendsyssel tid. 24.7.1928. Th. Olesen Løkken i Tilskueren 1929 66–76. August F. Schmidt i Dansk udsyn 1933 352–64.

*K. K. Nicolaisen**

Andersen, Alfred Christian, 1882–1970, kemiker. * 19.9.1882 i Tårbæk, † 21.1.1970 på Tranehaven i Ordrup, urne på Lyngby gl. kgd. F: vognmand, senere restauratør Emil William A. (1858–1925) og Emilie Caroline Svendsen (1857–1936). Ugift. A. tog adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1900 og blev cand.polyt. (fabrikingeniør) 1904. Han var assistent ved Carlsberglaboratoriets kemiske afdeling 1904–08, ved universitetets fysiologiske laboratorium 1908–14 og ved Det landøkonomiske forsøgslaboratoriums dyrefysiologiske afdeling 1914–18, forstander for Det landøkonomiske forsøgslaboratoriums kemiske afdeling 1918–52. – Mens A. i sin assistenttid har publiceret talrige arbejder hovedsagelig af analytisk-kemisk og biokemisk art (i Medd. fra Carlsberglab. og i tyske fagtidsskrifter) har hans arbejdskraft fra han blev leder af forsøgslaboratoriets kemiske afdeling hovedsagelig været beslaglagt af organiseringen af kontrolundersøgelser af mejeriprodukter og foderstoffer; foruden den fra 1898 eksisterende kontrol med pasteuriseringsbestemmelsernes overholdelse, omordnet 1928, og den fra 1912 eksisterende smørkontrol, udvidet 1921, er der 1921 indført kontrol med ost, 1924 kontrol med mælkekonserves og 1926 foderstofkontrol. – 1909 udgav han *Vejledning til Brug ved de fysiologisk-kemiske Øvelser* (2. udg. 1912) og 1911 *Kortfattet Lærebog i fysiologisk Kemi* (2. udg. 1918). Endvidere har han udarbejdet afsnittet *Die Stickstoffhaltigen Körper des Harns* i den af C. Neuberg redigerede håndbog „Der Harn" (Berlin 1911). – A. var medlem af indenrigsministeriets udvalg af 4.4.1917 til udarbejdelse af en detaljeret beregning over en hensigtsmæssig fordeling af Danmarks høstudbytte 1917–18, 1925–65 var han medlem af Carlsberglaboratoriets bestyrelse. A. var en højt begavet kemiker der allerede som stud.polyt. udførte publicerbare undersøgelser for S. M. *Jørgensen, og som senere var S. P. L. *Sørensens og Chr. *Bohrs højt skattede medarbejder. Men hans begrundede håb om det næste skridt på den akademiske løbebane, et nyoprettet professorat i fysiologisk kemi, blev til intet ved Chr. Bohrs pludselige død 1911 da hans efterfølger, Valdemar *Henriques, selv ønskede at bestride undervisningen. A.s lærebog i faget, den første i sin art på dansk, blev dog brugt indtil Richard *Eges kom 1926. Men A.s gerning ved Det landøkonomiske forsøgslaboratorium blev nok lige så betydningsfuld, om end mindre udadvendt end en professorgerning. De fordøjelighedsforsøg over hysdyrenes fodermidler der under ledelse af Holger Møllgaard blev gennemført med store husdyr i respirationskammer var i mange årtier laboratoriets hovedindsats. Disse forsøg ville næppe have nået samme grad af fuldkommenhed uden A.s kyndige og kritiske indsats. I kraft af sin viden og kunnen var han på det nærmeste det danske husdyrbrugs-forsøgsvæsens videnskabelige samvittighed, men han overlod gerne til sine kolleger at bringe forsøgsresultaterne ud til landbrugets praktikere.

Han udøvede en næsten suveræn indflydelse på Damarks inden- og udenlandske handel med og lovgivning om foderstoffer, mælk og mejeriprodukter. Landbrugsministeriets linie på disse vanskelige og betydningsfulde områder var i mange år den af A. udstukne og nidkært vogtede. Ét udadvendt arbejde stod hans hjerte nær, censorvirksomheden ved eksamen i kemi. Han virkede som sådan ved Polyteknisk læreanstalt og land-

bohøjskolen uafbrudt i over 40 år. – R. 1935. DM. 1947. □Foto.

S. Veibel: Kemien i Danm. I, 1939 236, II, 1943 23–27. 25. beretn. fra statens foderstofkontrol, 1951 3–37. A. Tovborg Jensen i Dansk kemi, 1970 58–59. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

A. Tovborg Jensen (Stig Veibel)

Andersen, Aksel Frederik, 1891–1972, matematiker. * 10.2.1891 i Fodby ved Næstved, † 18.2.1972 i Gentofte, begr. sst. (Hell.). F: gårdejer August Peder A. (1859–1928) og Betty Frederikke Dagmar Hansen (1863–1929). ~31.7. 1928 i Herlufsholm med Poula Olivia Christensen, * 19.11.1903 i Kbh. (Matth.), † 20.7.1971 i Gentofte, d. af sporvejsfunktionær Poul C. (1883–1962) og Olivia Elisabeth Abelone Madsen (1885–1942).

A. tog præliminæreksamen fra Næstved realskole og efter privat forberedelse kom han på Sorø akademi hvorfra han dimitteredes 1909. Hans tidlig vakte interesse for matematik førte ham til studiet af dette fag ved universitetet og han kom hurtigt til at indtage en fremtrædende position blandt studenterne. Allerede fra 1912 var han en meget benyttet anmelder af lærebøger og anden litteratur i Nyt Tidsskrift for Matematik. Han fik guldmedalje for sin besvarelse af universitetets prisopgave for 1913 om potensrækkers forhold på konvergenscirklen. Han var medlem af det dengang nye studenterråd og blev fra slutningen af sin studietid i en årrække en aktiv deltager i livet på Borchs kollegium. Fra 1912 virkede han som timelærer på Henrik Madsens skole (det senere Skt. Jørgens gymnasium), en stilling han opretholdt til 1934. A. blev cand.mag. 1915 og var fra 1916 ansat ved Polyteknisk læreanstalt, først som assistent og senere lektor. 1922 blev han dr. phil. og efter fem år som docent ved landbohøjskolen ansattes han 1930 som professor ved Polyteknisk læreanstalt. Her varetog han indtil sin afgang 1960 det ene af de fundamentale toårskurser i matematik for maskin-, bygnings- og elektroingeniører. Desuden underviste han 1931–61 på læreanstaltens forberedelseskursus og var formand for dettes lærerråd 1938–57, og tillige havde han langvarig kontakt med landets seminarier som censor 1938–63. A.s betydning for matematikken i Danmark spænder over et bredt spektrum fra det videnskabelige til gymnasieundervisningen. Uendelige rækker og muligheden af at benytte dem til funktionsfremstilling også uden for deres konvergensområde blev studeret af H. *Bohr og N. E. *Nørlund, og A. fulgte i deres spor, først med disputatsen *Studier over Cesáros Summabilitetsmetode* og senere med en række arbejder fra hvilke en del resultater blev sammenfattet i en større afhandling 1958. Hans livslange forbindelse med først gymnasieskolen og senere læreanstaltens forberedelseskursus som ved sin lærerstab og sit pensum kunne betragtes som et mønster for gymnasiet førte til at han 1937 sammen med rektor Poul Mogensen begyndte udgivelsen af et lærebogssystem. Det blev meget benyttet indtil pensumændringen ca. 1960 hvor funktionslæren fik en lidt mindre dominerende placering. I harmoni med både videnskaben og skolematematikken var hans undervisning på Polyteknisk læreanstalt hvor han sammen med H. Bohr og Rich. Petersen var forfatter til *Lærebog i matematisk Analyse,* 1945 (sidste udg. 1969). Med sin rolige besindige optræden var A. en udmærket lærer som hos sine elever evnede at lægge et fast grundlag for matematikken samtidig med at han tog afstand fra yderliggående aksiomatiske tendenser. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh. univ., nov. 1922 135f.

Thøger Bang

Andersen, Anders Nielsen, 1851–1900, landinspektør, landøkonom. * 19.2.1851 i Husby, Odense amt, † 28.7.1900 under et besøg i Kbh., begr. i Odense. F: gårdfæster, folketingsmand, senere klasselotterikollektør Niels A. (1826–1907) og Pederlene Larsdatter (1828–1913). ~28.10.1880 i Husby med Lene Marie Jørgensen, * 25.6.1858 i Husby, † 20.11.1945 i Odense, d. af gårdfæster Jørgen Nielsen (1821–1902) og Kirsten Madsdatter (1823–96).

A. var opdraget og uddannet ved landbruget og kom 1874 til landbohøjskolen, tog landbrugseksamen 1876 og landinspektøreksamen 1879. Kort efter nedsatte han sig som landinspektør i Odense hvor han hurtig oparbejdede en betydelig praksis og var ledende ved adskillige jernbaneanlæg. Han havde stor arbejdsevne samt et betydeligt forretnings- og administrationstalent; han blev 1900 medlem af Odense byråd og var i flere henseender en af byens førende mænd. Fra 1882 til sin død var han sekretær i Fyns stifts patriotiske selskab der i de år var ledende i samarbejdet mellem de fynske landboforeninger. A. udførte her et betydeligt og særdeles påskønnet arbejde. Grev Fritz Ahlefeldt-Laurvig, Kjærsgård, var da formand for selskabet, og da han blev præsident for den store landmandsforsamling i Odense 1900 var A. selvskreven til at være dens sekretær. Han udførte her et imponerende og anspændende arbejde der sammen med hans øvrige omfattende virksomhed formodentlig har været medvirkende til hans pludselige død kort efter forsamlingens slutning. Fra 1893 var han

forstander for det teoretiske landbrugsinstitut i Odense og ofrede det megen interesse, men han kunne ikke konkurrere med de nyere landbrugsskoler som grundlagdes i tilknytning til et praktisk landbrug hvor opholdsvilkårene og undervisningsmetoderne i højere grad var afpasset efter de jævne landbrugeres krav. Sammen med F. Andersen-Rosendal redigerede A. 1887 Medlemsblad for de fynske landboforeninger, 1889–90 var han eneredaktør af Fyens stifts patriotiske selskabs landbrugstidende. Han har forfattet nogle småskrifter som *Kortfattet Mælkerilære* 1886, *Kortfattet Fremstilling af Kultiveringsforholdene ved Vierø-Lindø Inddæmning*, 1887, *Engene og deres Pasning*, 1889 m.m., men som helhed havde A. større interesse og anlæg for praktiske og administrative arbejder end for litterære sysler. Personlig var han en elskværdig og loyal mand, som alle med lethed og tryghed samarbejdede med i det offentlige liv. F.M.2. 1885. R. 1894. DM. 1900 □Medaljon på gravstenen af Axel Hansen. Foto.

Ugeskr. f. landmænd, 1900 392f. N. Beck: Fyens stifts patriot. selsk. gennem 100 år, 1910. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Andersen, Axel Olaf, 1875–1934, direktør, skibsreder. * 8.2.1875 i Kbh. (Holmens), † 21.9.1934 på Rønhave, Vedbæk, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsbygger Johan Edvard A. (1841–1919) og Laura Mathilde Frederikke Mogensen (1844–1913). ~ 7.6.1900 i Kbh. (Matth.) med Ellen Nyholm, * 25.6.1874 på Dueholm, Mors, † 29.4. 1946 i Kbh., d. af proprietær Nicolai N. (1844–1921) og Olivia Wulff (1849–77).

A. blev 1.7.1890 ansat i skibsrederfirmaet L. H. Carl og lagde her hurtigt så betydelige evner for dagen at han blev sin chef, Adolf Carls, betroede medarbejder. 1899 løste han grossererborgerskab og startede 1903 i forbindelse med Adolf Carls søn, Poul Carl, firmaet A.O.A. & Co. som blev korresponderende reder for det nydannede dampskibsselskab „Viking" (1903–20) og senere for „Valkyrien" (1914–20). Efter A. Carls død 1908 blev A. optaget som medindehaver af L. H. Carl der var korresponderende reder for „Skjold", „Carl" og „Gorm", indtil disse selskabers skibe – som var blevet samlet i selskabet „Gorm" 1917 – marts 1920 overtoges af Det Forenede Dampskibs-Selskab som desuden nogle måneder senere overtog alle aktierne i „Viking" og „Valkyrien". Krigsårenes højkonjunktur betød for de af A. ledede foretagender en vældig finansiel konsolidering og for firmaet A. O. A. & Co. en stor udvikling. A. optog Arnold "Reimann der var en af hans dygtigste unge befragtere i sit firma, og Reimann rejste i samråd med A. først til Kristiania og siden til New York, Seattle, Portland (Oregon) og San Francisco og etablerede datterselskaber der. Disse nydannelser som hovedsagelig beskæftigede sig med skibsbefragtning, skibssalg og varehandel tilførte hovedfirmaet meget betydelige indtægter i flere år, men efter krigens afslutning medførte de ændrede forhold at de blev afhændet eller likvideret. Juni 1920 indtrådte A. sammen med direktør Kaj "Reinhardt i DFDS' ledelse således at direktionen foruden af C. M. T. "Cold og N. "Høst kom til at bestå af Reinhardt og A. 2.4.1921 trak Cold og Høst sig tilbage fra direktionen og 1925 desuden Reinhardt hvorefter A. var administrerende direktør til sin død. I hans direktionstid moderniserede og udviklede DFDS i særlig grad sit materiel i landbrugseksportfarten samt i indenrigs- og Islandsfarten.

A. var en af samtidens mest fremstående danske redere, men hans indsigt, virkelyst samt indflydelse rakte dog langt ud over denne erhvervsgren hvorfor han utvivlsomt må karakteriseres som en af sin samtids ledende forretningsmænd. De tillidshverv som såvel staten som hans standsfæller overdrog ham vidner tilstrækkeligt herom, og man må i denne forbindelse særlig fremhæve hans betydelige forhandlingsevne. Under krigen var han således en af Danmarks delegerede ved forhandlingerne med den engelske og tyske regering 1917–18 og ved forhandlingerne i Washington 1918 om den dansk-amerikanske handels- og skibsfartsoverenskomst. Han var næstformand for Dampskibsnævnet, formand for dets forretnings- og likvidationsudvalg til dettes ophør 1921 samt medlem af bestyrelsen for Krigsforsikringen for danske skibe 1914–23. 1911–20 var han medlem af Sø- og handelsretten. I Dansk Dampskibsrederiforening var han sekretær (1894–1914), næstformand (1912–21) og fra 1925 til sin død formand. På denne post lagde han vægt på at skabe større lydhørhed for skibsfartserhvervet og dets betydning i offentlighedens bevidsthed; han tog således initiativet til oprettelsen af Søfartsrådet (1.1.1927) hvis formand han blev, ligesom han udvirkede at Rederiforeningen siden 1926 har udsendt sin egen årsberetning. A. har på forskellig måde vist sin interesse for sømandens vel, bl.a. var han medlem af repræsentantskabet for den danske afdeling af Foreningen for skandinaviske søfartshjem i fremmede havne, medlem af bestyrelsen for stiftelsen „Georg Stages Minde" samt medlem af bestyrelsen for Foreningen til søfartens fremme. A. nød megen anseelse i internationale rederikredse og deltog med iver i det skandinaviske og internationale samarbejde

på dette område. Det skyldtes også hans initiativ at Danmark deltog i den internationale skibsfartsudstilling i Antwerpen 1930. 1919 valgtes A. til medlem af Privatbankens bankråd, og i sommeren 1927 indtrådte han i bankens delegation som dennes næstformand. I denne egenskab fik han efterhånden kendskab til bankens vanskelige stilling og blev følgelig i kraft af sin fremstående position og fremragende forhandlingsevne hovedmanden i arbejdet for bankens rekonstruktion i efteråret 1928. Efter bankens ekstraordinære generalforsamling 5.12. s.å. valgtes han til formand for bankens repræsentantskab og bestyrelse og blev genvalgt hertil til sin død. A. var endvidere formand for en lang række bestyrelser, bl.a. for skibsværfterne i Helsingør og Frederikshavn. Endelig blev han i 1931 medlem af statsministeriets økonomiske råd. – R. 1918. DM. 1922. K.^{2} 1927. □Tegn. af Jensenius, ca. 1929. Foto.

Børsen 1.3.1932. Åge Heinberg: Danske erhvervsmænd II, 1933 21–24. E. Maegaard og J. Vestberg: Dansk dampskibsrederiforening 1884–1934, 1934. Børsen 22.5.1935. Hans P. Carl: Træk af dansk skibsfarts hist., 1949. Poul Graae: Hundrede år på havene. Det forenede dampskibs-selskab 1866–1966, 1966. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Andersen, Andreas Wilhelm, 1812–85, købmand. * 17.8.1812 i Kbh. (Garn.), † 14.9.1885 sst. (Jac.), begr. sst. (Ass.). F: skibsreder, kaperkaptajn og grosserer Ole A. (Olaf Andersson Steenberg) fra Sverige (1781–1858) og Madsine Caroline Sejerø (1793–1859). ~30.3.1843 i Kbh. (Garn.) med Sophie Frederikke Tikjøb, * 21.8.1819 i Kbh. (Trin.), † 9.1.1894 sst., d. af boghandler og realskolebestyrer Hans T. (ca. 1754–1825, ~1° 1786 med Anna Susanne Cordsen, tidligere gift Eilersted) og Friedericke Kecks (ca. 1778–1845, ~1° 1807 med skrædder, senere marskandiser Jens Peter Grønholdt, ca. 1782–1815).

A. blev i sin første ungdom sat i vinhandlerlære, men da hans ønske var at gå den militære vej lykkedes det ham ved personlig henvendelse til Frederik VI at komme ind på Landkadetakademiet hvorfra han 1836 gik ud som løjtnant. Allerede 1841 måtte han på grund af svagt syn forlade militærbanen og trådte ind i handelsvirksomhed. Det er dog ikke som købmand hans navn tilhører offentligheden, men som ihærdig forkæmper for en storstilet plan om Kbh.s havns forlængelse mod syd i forbindelse med tilvejebringelsen af et 6,3 m dybt skibsløb gennem Kalvebodstrand til Køge bugt. Dette projekt modtoges ved sin fremkomst med overordentligt bifald fra handelsstandens side, idet den opblomstring der havde fundet sted i hovedstadens forretningsliv efter 1850 havde gjort kravet om en forbedring og udvidelse af havnen særlig aktuelt. A. arbejdede i denne sag sammen med den ansete engelske vandbygningsingeniør John Murray som ikke blot leverede tegninger og overslag men også stillede den fornødne kapital i udsigt. Kort efter at A. på et selskabs vegne havde indgivet sin koncessionsbegæring indtraf imidlertid krisen 1857, og de derigennem indtrådte forandringer på det engelske pengemarked bevirkede at da koncessionen endelig blev givet i okt. 1859 var det ikke muligt at gennemføre planen i dens oprindelige skikkelse. Et af selskabet i marts 1862 fremsendt andragende om at få fornyet koncessionen for projektet i betydelig modificeret skikkelse blev afslået med den motivering at der ikke måtte tabes tid eller lægges hindringer i vejen for gennemførelsen af andre af regeringen da påtænkte planer til udvidelse eller forbedring af havnen. I en pjece 1863 gjorde A. bittert op med sine modstandere. Herefter trak han sig tilbage fra sit virke for havnens fremtid hvor han foruden egne kræfter tillige havde investeret en del af sin formue. A.s gamle medkæmper, den senere general J. P. Køhke, skrev i en artikel i „Ingeniøren" 1896 at det var Tietgen der bremsede havneplanerne „for at forsvare den gamle havns kreds af monopolister". – En søn, **Edvard** Emil A. (1861–1931) blev søofficer og førte 1908–10 skoleskibet Viking på en jordomsejling og en tur til Østen. – R. 1860. □Mal. af Sophus Schack, 1853. Foto.

Ill.tid. 6.11.1859. A. W. Andersen: Kbh.s borgerrepræsentation og Kallebodstrandsagen, 1863. J. P. Køhke i Ingeniøren no. 5 A, 1896. G. Lorenz: Københavns havns indsejling fra syd, Ingeniøren nr. 72, 1919. Alexander Thorsøe: Erindringer, 1929 19–24. Jens Vibæk i Hist.medd. om Kbh. Årbog, 1975 48–62.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Andersen, Aksel Stokholm, 1903–52, havearkitekt. * 29.1.1903 i Ringkøbing, † 19.7.1952 i Charlottenlund. F: handelsgartner Johan Peder A. (1872–1933) og forskolelærer Ane Jensen (1879–1951). ~17.8.1931 på Frbg. med Grete Sinding, * 18.3.1906 i Hellerup, d. af skibsfører Olaf S. (1881–1958) og Britta Ørum (1873–1960).

A. blev uddannet som gartner. Hans faglige kunnen parret med en dybt kunstnerisk begavelse og en udpræget evne til at kunne udtrykke sig grafisk var grundlaget for hans virke som landskabsarkitekt, fra 1930–46 hos stadsgartneren i København og, sideløbende, fra 1936–45 som medarbejder hos G. N. Brandt. 1.11.46. efterfulgte han G. N. Brandt som stadsgartner i Gentofte kommune indtil sin død 1952. Fra nov. 1946 var han medlem af akademirådets udvalg

for havekunst. Hans personlighed var beskeden, lavmælt og en smule veg, men han var sig sit arbejdes kvalitet bevidst og ubøjelig over for sine kunstneriske ideer og krav, og han indlod sig aldrig på kompromiser. Han var en fremragende tegner, grafikeren i dansk havekunst er han blevet kaldt. Som elev og medarbejder hos G. N. Brandt var han stærkt påvirket af dennes syn på og arbejde med terræn og planter, men medens Brandt var nøgtern og streng var A. graciøs i sit plantevalg og legende og romantisk i sit projekteringsarbejde. Hans kærlighed til farver og yndefulde vækster er for eftertiden kun bevaret i hans skitser, tegninger og planer. I haveanlæggene udviskes disse detaljer i årenes løb, og kun de store linjer, behersket af naturens love og de pågældende vedligeholdelsesgartnere vidner om A.s indsats som havekunstner.

Sammen med G. N. Brandt har han udarbejdet haveplaner til *haven ved Store Kro* i Fredensborg, 1938–42, *Radiohusets taghave* i København, 1940–41, *friarealerne ved udvidelsen af Københavns universitet på Nørre fælled*, 1940–41, *springvandsterrassen ved søen i Københavns Tivoli* 1943 og restaureringen og forenklingen af *haven ved Marienlyst slot* i Helsingør 1944. I sin embedstid som stadsgartner i Gentofte har han udformet offentlige anlæg som *Holmehaven, Dyssegårdsparken, stianlæg ved Gentofte sø* og *omdannelse af Charlottenlund fort til folkepark, strandpark og campingplads*. I 1951 udformede han de fine *grønområder ved Skovgårdsskolen*. Som privat landskabsarkitekt har han projekteret en lang række anlæg ved boligområder: *Søndergårdsparken* i Bagsværd, 1940 og 1950, *Carlsro* i Rødovre (i samarbejde med J. Palle Schmidt) 1951–57, *Bredalsparken* i Hvidovre (i samarb. med samme) 1949–55 og *Islevvænge* 1959. En særlig indsats gjorde A. ved planlægningen af *Mindelunden Ryvangen* med en følsom kombination af moderne parkanlæg og eksisterende bevoksning til understregning af stedets særlige karakter.

H. E. Langkilde i Berl.aften 7.8.1952 og i Havekunst, årg. 33 41, samt af Johan Petersen i Ark.ugeblad, årg. 55 112–113.

Åge Nicolaisen

Andersen, Hans **Aksel,** 1912–77, professor v. Det kgl. danske musikkonservatorium, Kbh. * 19.3. 1912 i Ruskin, Nebraska, USA, † 18.11.1977 i Vedbæk, begr. sst. F: præst, sidst sognepræst til Nørre Åby og Indslev Kristian A. (1884–1960) og lærer Gudrun Pedersen Østergaard (1888–1970). ~ 21.4.1934 i Nørre Åby med Katrine Kirstine Wulf, * 25.9.1911 i Outrup, Ribe amt, d. af gårdejer Johann Friederich Wulff (1874–1949, ~ 2° 1938 med Meta Nielsen, 1906–1976) og Ane Olesen (1874–1930).

A. fik sin første musikundervisning i Varde, bl.a. hos organisten Svend-Ove Møller, og spillede allerede som dreng både orgel, violin og klaver. 12 år gammel kunne han vikariere som organist ved kirkelige handlinger og gav undervisning som 15-årig. I hjemmet dyrkede han kammermusik med faderen og sin ældre broder, Ejvin A., senere bratschist i Radiosymfoniorkestret. Som 17-årig blev han elev på Ryslinge højskole hvor Thorvald Aagaard dengang var lærer, og hvor der var anledning til at dyrke kammermusik og medvirke hos „Fynske musikantere". 19 år gammel kom han til København og tog 1931 organisteksamen ved Det kgl. danske musikkonservatorium. Efter en studierejse til Tyskland med deltagelse i et kirkemusikerstævne i Lübeck virkede han 1932 som organist ved Vartov kirke i København og fik samtidig videregående orgelundervisning hos organist Valdemar Hansen. 1933 ansattes han som organist og kantor ved Skt. Jacobi kirke i Varde hvor han virkede indtil 1948 og tillige udfoldede en betydelig pædagogisk aktivitet bl.a. som organisator og lærer ved det nyoprettede Vestjysk musikkonservatorium, som sanglærer ved Esbjerg statsskole og leder af „Varde musiklaug". A. foretog i disse år flere koncertturneer som orgelspiller, bl.a. sammen med Aksel Schiøtz og Emil Telmanyi. 1948 bosatte han sig i Århus som organist og kantor ved Skt. Pauls kirke og lærer ved Det jydske musikkonservatorium i hvis bestyrelse han gjorde en værdifuld indsats. Da imidlertid Emilius Bangert 1954 fratrådte sit professorat i orgel og kirkemusikalske fag ved Det kgl. danske musikkonservatorium var der næppe nogen der var nærmere til at overtage denne post end A. hvis mere end 20-årige virke som orgelspiller, teoretiker og pædagog var forenet med betydelige organisatoriske evner. Han tiltrådte professoratet i efteråret 1955, tillige som medlem af undervisningsrådet og leder af konservatoriets kantorkursus. 1955–63 var A. kirkeministeriets konsulent i orgel- og klokkesager, virkede samtidig som organist og kantor ved Eliaskirken og fra 1959 ved Christiansborg slotskirke indtil sognets nedlæggelse 1965. A. var 1954–58 censor ved seminariernes lærereksamen, 1959–61 formand for Dansk organist- og kantorsamfund, 1966–70 for Nordisk samfund for campanologi og fra 1962 for Nordisk klokkekomité.

A. har komponeret en lang række orgelværker og lejlighedskantater, sange, salmer og motetter, værker for kor og orkester, kammermusik og or-

kesterstykker, hvoraf de fleste har været offentligt fremført, en del radiotransmitteret og flere indspillet på grammofon. Han har desuden udgivet *Lærebog i improvisation* I–II, 1975–76 og *Musica per organo*, 1976. – R. 1959. R.[1] 1968. □Mal. af Carla Kolsmann-Mohr.

Krist. dagbl. 17.8.1954.

Sigurd Berg

Andersen, Alma Agnethe, 1892–1959, forstander, husholdningslærer. * 23.6.1892 i Silkeborg, † 1.8.1959 i Kbh., begr. Vestre kgd., Århus. F: gårdejer Søren Andersen (1863–1935) og Ane Cathrine Pedersen (1867–1933). Ugift.

A. voksede op i Marie Magdalene på Djursland hvor faderen var en betydelig lærer. Fra ham arvede hun både lyst og evne til pædagogisk arbejde. 1913 blev hun husholdningslærer fra „Ankerhus", Sorø. 1914–17 var hun medforstander på Vivild højskole, Djursland og derefter lærer og delvis sekretær ved Grundtvigs højskole i Lyngby 1918–28. Det førte hende i forbindelse med Gyrithe *Lemche, og den interesse A. havde for kvindernes uddannelse og ligestilling i samfundet blev styrket gennem dette bekendtskab. 1928–38 var hun lærer ved Købmandsskolens kvindeafdeling og desuden lærer ved Husassistenternes fagskole. Da stifteren af Husassistenternes fagskole Karen Marie *Christensen 1938 fratrådte som forstander for skolen blev A. hendes afløser. Som forstander skulle hun videreføre uddannelsen til husassistent samt oprette kursus for vordende husmødre til små hjem. Trods den store udvikling på det husholdningsfaglige område i denne periode magtede hun at indfri de mange krav. Hjemmets økonomi, budgetlægning og regnskab var hendes speciale. På grund af hendes tidligere tjeneste i højskolen formåede hun at få de to områder fagskole og højskole til at harmonere. 1938–39 var hun medlem af Den af statsministeriet nedsatte husholdningskommission af 1938. I kommissionens betænkning (1939) findes et særligt afsnit om Husassistenternes fagskole der belyser hvor omfattende det arbejde var som hun havde ansvar for. Som medlem af Dansk kvindesamfunds hovedbestyrelse 1936–49 udførte hun et stort arbejde for kvindesagen. 1938 blev hun som den første kvinde indvalgt i bestyrelsen for Kong Frederik VIIs stiftelse, Jægerspris, først som suppleant og fra 1957 som medlem. Hendes interesse for børn og unge førte til opgaver specielt omkring børnehjemmene, og hun var den der tog initiativ til oprettelse af Børneforsorgsseminariet, Jægerspris 1958. Den aldrig svigtende interesse for kvinders uddannelse og kvindesagen førte til at hun var medlem af repræsentantskabet for Kvindernes bygning fra 1938, medlem af bestyrelsen for Danske kvinders nationalråd 1946–48 og fra 1953 medlem af repræsentantskabet for Specialkursus i husholdning ved Århus universitet. Hun udgav (1937 sm. m. Ellen la Cour Overgaard) *Hjemmenes Økonomi, en Vejledning i Budgetlægning og Regnskabsføring*, 2. udg. 1948. – R. 1954. □Foto. (Kong Frederik VIIs stiftelse, Jægerspris).

Oscar Hansen: Husassistenternes fagskole gennem 50 år, 1956 20–21.

Henny Sønderby

Andersen, Alsing Emanuel, 1893–1962, politiker, minister. * 5.2.1893 i Kbh., † 5.12.1962 på Bispebjerg hosp., Kbh., urne sst. (Bispebjerg). F: tidligere skomagersvend, forvalter på Arbejdernes fællesbageri, senere rådmand, folketingsmand Fr. *Andersen (1862–1936) og Cecilia Andersson (1870–1943). ~6.6.1919 i Kbh. (b.v.) med Else Obel, * 28.7.1892 i Slagelse, d. af tandlæge Bertel O. (1868–1944) og Thyra Frich (1868–1948).

A. blev student 1910 fra Henrik Madsens gymnasium og 1917 cand.mag. (engelsk, tysk, dansk). Han voksede op i en udpræget politisk atmosfære, faderen var en af socialdemokratiets pionerer, og partiets ledende mænd kom i hans barndomshjem ligesom han i hele studentertiden var stenografassistent i rigsdagen. 1917 blev han sekretær i Socialdemokratisk forbund og n.å. tillige sekretær for den socialdemokratiske rigsdagsgruppe. 1920–23 var han formand for sin vælgerforening i Kbh.s 11. kreds. A. var første gang opstillet til folketinget 1924 og valgtes 1929 i Frbg. 1. kreds, 1932 flyttede han til Kbh.s 13. kreds hvor han genvalgtes til sin død. Efterhånden som Th. Staunings tid og kræfter blev beslaglagt af andre opgaver blev det A. der i stigende grad fik med partiets administration at gøre, ledede kontorarbejdet, holdt møder i organisationerne landet over, og i en forholdsvis ung alder var han en mand af indflydelse. Allerede under genforeningen spillede han en rolle som tilrettelægger af socialdemokratiets stilling til det tyske broderparti i grænselandet, ligesom han var aktiv bag den såkaldte Stauning-Wels aftale 1923 der fastlagde de to partiers holdning i grænseområdet. A. repræsenterede også ved mange andre lejligheder partiet over for dets internationale forbindelser, var 1929–35 medlem af Socialistisk arbejder-internationales ledelse, var delegeret ved afrustningskonferencen i Genève 1932 etc., og i kraft af sine sprogkundskaber – og i det hele sit præcise, velforberedte arbejde – var han ofte på internationale konferencer inden for arbejderbevægelsen ordfører for de skandinaviske synspunkter. På rigsdagen blev A.

tidligt medlem af en række vigtige politiske udvalg og var 1932–35 sit partis gruppeformand. Han som i 20erne i skrift og tale havde givet udtryk for partiets historiske stilling til forsvarsspørgsmålet var i 30ernes begyndelse som Staunings nære medarbejder med til at tilrettelægge den nye linie i militærspørgsmålet som partiet under indtryk af verdensbegivenhederne slog ind på. På Ålborg-kongressen 1935 der bekræftede opgivelsen af den isolerede afrustning valgtes A. til partiets viceforretningsfører (efter sin far); men ved ministeriet Stauning-Munchs rekonstruktion efter okt.valget s.å. udnævntes A. 4.11. til forsvarsminister. Som sådan forelagde og gennemførte han forsvarsordningen af 1937 der reducerede mandskabsstyrken noget men forbedrede udstyr og den organisatoriske opbygning. Besættelsen 9. april 1940 ændrede A.s politiske liv. Som forsvarsminister havde han sammen med statsministeren og udenrigsministeren det afgørende ansvar for de beslutninger der blev truffet i dagene før 9. april og under selve besættelsesforløbet. Således som ideen var bag forsvarsordningen af 1937 var det klart at der ikke skulle føres en eksistenskamp. Problemet er om der var truffet de fornødne foranstaltninger til at afvise neutralitetskrænkelser og dermed enten have afholdt tyskerne fra angrebet eller have sinket deres operationer afgørende. Det er åbenbart at der er sket misforståelser mellem navnlig flådeledelse og A. med hensyn til hvilke dispositioner der var befalet; men uanset dette ville forløbet 9. april have været uændret i slutresultatet. Stemninger og senere ændrede forsvarspolitiske muligheder gjorde dommen over A. hård under besættelsen og i efterkrigsårene, dog især blandt konservative og dele af venstre. Den parlamentariske kommission der undersøgte forholdene omkring besættelsen fandt ikke anledning til at rette alvorlig kritik mod A.s embedsførelse, og da folketinget 1955 skulle drage konklusionerne af kommissionens betænkning var der ingen særlig stemning for den rigsretsanklage der gang på gang var ført ind i debatten omkring A.

Ved dannelsen af regeringen af 8.7.1940 trådte A. tilbage som minister og blev på ny viceforretningsfører (næstformand) i sit parti, og i november blev han rigsdagsgruppens formand. Da Hans *Hedtoft i februar 1941 efter tysk krav måtte trække sig tilbage som forretningsfører overtog A. denne post. Den lille regeringsomdannelse der fulgte efter Staunings død førte 16.7.1942 atter A. ind i ministeriet, nu som finansminister i V. *Buhls første regering; allerede 9.11. s.å. trådte han tilbage ved dannelsen af ministeriet Scavenius, og han blev igen partiformand indtil 1945 da Hedtoft kunne vende tilbage. Gennem hele besættelsestiden havde A. en afgørende indflydelse på socialdemokratiets holdning. Han gik uden tøven ind for forhandlingspolitikken ud fra en vurdering af Danmarks muligheder; tungtvejende for ham i mange situationer var også at det først og fremmest for socialdemokratiet gjaldt om at bevare organisationsapparatet. Som mange andre ledende socialdemokrater så han deri et selvstændigt værn, uanset hvordan krigen måtte forløbe. Denne holdning ligger også bag det cirkulære af 2.9.1943 til vide kredse i partiet hvori samarbejdspolitikken blev forsvaret og modstandsbevægelsen karakteriseret som en bevægelse af chauvinister og kommunister. Cirkulæret blev under besættelsen og i de første efterkrigsår ofte fremdraget som belastende for A. Inden for sit eget parti var hans position urokket og i krigens sidste faser var han både blandt kontaktmændene til Frihedsrådet og ledende i udformningen af partiets efterkrigsprogram (det der med J. O. *Krag som sekretær 1945 blev til „Fremtidens Danmark").

Efter befrielsen var A. atter næstformanden og dermed den der ledede det organisatoriske arbejde. Der var orden og præcision på partikontoret, men A. veg noget tilbage fra at køre partiet hårdt og fulgte dermed den gamle linje som gav den enkelte lokalorganisation stor selvstændighed. Jævnsides med det organisatoriske arbejde fortsatte A. sit almindelige politiske arbejde og tilhørte fortsat partiets lederkreds. Da Hedtoft 13.11.1947 dannede den første socialdemokratiske regering efter besættelsen blev A. indenrigsminister; allerede 23.11. måtte han dog trække sig tilbage efter at det var blevet klart at konservative, venstre og DKP ville stille mistillidsvotum med henvisning til A.s ledelse af forsvarsministeriet 1940. I tiden derefter blev A. i stigende grad optaget af internationalt arbejde og var 1948–57 medlem af Danmarks FN-delegation (fmd. for FNs Ungarnskomité 1957); 1950 blev han medlem af Den interparlamentariske unions råd og var 1957–62 formand for socialistisk internationale. 1961 trak han sig tilbage som næstformand i socialdemokratiet efter at have sluttet af med at være medlem af det udvalg der formulerede principprogrammet af 1961. A. var ikke knuget af at et politisk liv på ministerplan blev afbrudt, men kunne nok føle det uretfærdigt at han alene blev målet for ikke mindst de konservatives kritik. Mens A. før 1940 blev vurderet som meget håndfast, var han derefter uden at miste effektiviteten mere afbøjende. H. C. *Hansen udtrykte det således: „Alsings svaghed er hans svaghed". Hans alsidige politiske viden gjorde ham dog til en værdifuld rådgiver, langt

ud i partiet var han respekteret for uselviskhed og uegennytte. Han fik selv som ung betydningsfulde hverv; som ældre gav han selv tidligt de unge selvstændige opgaver.

En søn **Niels Alsing A.** (* 6.6.1920), siden 1974 borgmester for Københavns magistrats 2. afd. (hospitalsvæsenet); han var oprindelig bankuddannet, men havde derefter forskellige ansættelser i den socialdemokratiske partiorganisation, bl.a. i Arbejderbevægelsens informations-central (AIC) 1956–63 og som pressesekretær 1963–72; han var folketingsmand 1971–73. □Portrætteret på E. Saltofts gruppebill. af socialdemokratiets førere, 1934 (Folkets hus, Enghavevej). Foto.

De parlamentariske kommissioners beretninger og bilag I–XIV + registerbind, 1945–58. Breve i Sønderjyske årb., 1974 139–156. – G. Fog-Pedersen: Vor regering og rigsdag, 1938 56–59. Oluf Bertolt m.fl.: En bygning vi rejser, II–III, 1955. Gerd Callesen: Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie 1912–1924, 1970. J. O. Krag og K. B. Andersen: Kamp og fornyelse, 1971. Tage Kaarsted: De danske ministerier 1929–1953, 1977.

Vagn Dybdahl

Andersen, Anders, * 1889, missionær, præst. * 27.3.1889 i Rurup, Branderup sg., Sønderjylland. F: økonom Johannes Andersen (1852–1947) og Anna Catharina Andersen (1863–1950). ~ 28.2.1917 i Augsburg med Henriette Wilhelmine Schultz, * 28.2.1891 i Mainz, † 26.10.1973 i Haderslev, d. af købmand Karl Philipp S. (1860–92) og Wilhelmine Katharina Buchwald (1865–1940).

A. fik allerede som dreng kaldet til at rejse ud som missionær og kom som 14-årig til Breklum, Sydslesvig. Skolegang og studier afsluttedes dér med missionseksamen 1911. Efter ordination i Bevtoft 20.10.1912 rejste han til Breklummissionens arbejdsområde i Jeypore, Indien, som missionær. 1914 interneredes han på grund af krigen og hjemsendtes 1916, hvorefter fulgte en række år som præst, først i Augsburg og 1917–24 i Arrild, Sønderjylland. 1924 udsendtes han af United Lutheran Church in America igen til Jeypore med henblik på genopbygning af den unge kirke. Sammen med missionær Hans Toft overgik A. til Det danske missionsselskab (DMS) i 1931 og arbejdede på en række stationer, først og fremmest Gunupur, og under hele 2. verdenskrig opholdt han sig i Indien medens hans hustru og de 8 børn var i Danmark. 1958 vendte han hjem, blev pensioneret fra DMS og tog ophold i Haderslev hvor han 1960–64 var hjælpepræst ved Gl. Haderslev kirke. Som ganske ung missionær oplevede A. de massebevægelser der førte til dannelsen af bl.a. den lutherske kirke i Jeypore. Det blev hans opgave at være med til at forme og udbygge denne kirke især med hensyn til teologisk uddannelse, bibeloversættelse og liturgi. Med sit betydelige sprogtalent og sin omfattende arbejdsevne blev han en central figur i missionens og kirkens arbejde. Det gælder bl.a. en ny oversættelse af Det ny testamente til oriya, afsluttet 1952. Han har oversat et stort antal danske og tyske salmer til oriya hvoraf de allerfleste fortsat er i levende brug. I krigsårene virkede A. især med teologisk undervisning på præsteskolen i Rajahmundry og har i øvrigt ud fra en moderat konservativ holdning bidraget med adskillige kommentarer til de nytestamentlige skrifter, foruden oversættelse af Luthers lille katekismus og Confessio Augustana. I de sidste krigsår havde han efter de tyske missionærers internering tilsyn med hele Jeyporekirken. Efter hjemkomsten fra Indien har A.s sproglige evner og energi fundet udfoldelse i et omfattende arbejde for Historisk samfund for Sønderjylland. Han står bag udgivelsen af en række manuskripter, således *Jacob Fabricius den Yngres optegnelser* 1617–44, 1964 og provst *Johannes Pistorius' brevsamling* 1541–1605(14), 1971. □Foto.

C. C. Jessen

Andersen, Anders Ejnar, * 1912, finansminister, præsident for landbrugsrådet. * 1.10.1912 i Voldby sg. F: gårdejer Jens Christian A. (1880–1957) og Astrid Greve (1889–1954). ~ 10.10.1937 i Voldby med Karen Margrethe Bilde Sørensen, * 14.6. 1913 i Egtved, d. af mejeribestyrer Hans Peter B. S. (1871–1967) og Margrethe Jacobsen (1877–1954).

Efter læreår i praktisk landbrug gennemgik A. den klassiske skoling i landbolivets ideologiske og praktiske sider gennem ophold på Askov højskole 1930–31 og Ladelund landbrugsskole 1935–36. Han var derfor godt rustet til 1940–45 at overtage sin første tillidspost som formand for VU på Djursland, senere, 1942–45, VU i Randers amt. 1941 etablerede han sig som selvstændig landmand og 13 år senere overtog han som tredie generation slægtsgården Benzonslyst v. Grenå. Hans dygtighed som landmand, teoretisk som praktisk, påkaldte sig snart opmærksomhed, og i 1950 (–62) blev han medlem af sognerådet. Så tidligt som 1947 og -50 havde han – forgæves – søgt valg til folketinget (Halvrimmenkredsen), men ved valget april 1953 kom han med 4.064 stemmer, heraf 1.943 personlige, ind i tinget på venstres 2. tillægsmandat i Randers amt. I de første 5–6 år spillede han en ret ubemærket rolle i gruppen, eksempelvis var hans første ordførerskab (21.4.1954) en ubetydelig sag om anvendelse af restpengene fra krigstidsfor-

sikringer, men karakteristisk nok lød hans modforslag til regeringens tanke om at bruge pengene til almennyttige formål: tilbagebetal pengene til de oprindelige indbetalere. De enkelte erhvervsudøveres ve og vel var fra starten A.s hjertesag, og de delegerede ved Foreningen af jyske landboforeningers årsmøde 9.10.1959 vidste meget vel hvad de gjorde da de med 206 stemmer mod 172 foretrak A. fremfor dennes modkandidat til formandsposten efter Hans *Pinstrup. De mørke udsigter for dansk landbrug efter den europæiske markeds-opsplitning (De seks eller Fællesmarkedet 1957 og De syv eller Frihandelsområdet 1959–60) motiverede i høj grad valget af en politiker som kunne advokere for kompensation til erhvervet for de forventede markedslukninger. Gennem valget 1959 og udpegningen som landbrugsrådets ledende præsident 1960 styrkedes A.s stilling i folketingsgruppen hvortil kom at han efter Thorkil Kristensens udtræden s.å. overtog dennes hverv som finanspolitisk ordfører og medlem af partibestyrelsen. Fra begyndelsen var A. De syv's skarpeste kritiker fordi de øvrige medlemslande ikke ville lade samarbejdet omfatte landbrugsvarer. Det var derfor en stor skuffelse for ham da de Gaulles nej til England sprængte Bruxelles-forhandlingerne 1962–63 om Englands og Danmarks optagelse. Ej heller var NORDEK-forhandlingerne i tressernes slutning efter A.s hoved, men da de brød sammen i 1969 var vejen banet for en ny forhandlingsrunde med EF som efter en folkeafstemning 2.10.1972 førte Danmark ind i det af landbruget så heftigt attrådede samarbejde. Ligeløn for landbruget – det har stedse været A.s parole; derfor har han stået forrest i kampen for at få gennemført en landbrugs-støttelovgivning som kompensation for eksportnedgangen, en procedure som allerede var indvarslet gennem to afsætningslove af juni 1958. Resultatet blev da – efter et så usædvanligt mellemspil som et leveringsstop 8.–10.5.1961 – tre vigtige afsætningslove 1961–63 hvor man gradvis bevægede sig frem mod statssubventioneret landbrug („kotilskud"). Med landbrugsrådets stab af eksperter i ryggen demonstrerede A. under disse forhandlinger en virkningsfuld kombination af saglig indsigt og forhandlingsteknisk råstyrke som ikke stod tilbage for regeringssidens. Efter valget 4.12.1973 blev A. finansminister i Poul Hartlings mindretalsregering, samtidig opgav han sine organisationsposter. Hans indflydelse inden for venstre må betegnes som svækket efter valget 15.2.1977 idet han på baggrund af partiets nederlag trak sig tilbage fra posten som næstformand i folketingsgruppen. Det interessepolitiske snarere end det parlamentariske område er A.s speciale. På TV-skærmen gør hans lidt mutte og interessehævdende saglighed sig ikke alt for godt hvorimod han i en sluttet kreds kan opvise et helt overstadigt lune. A.s store hobby er skakspillet; et danmarksmesterskab er blandt hans resultater i dette træk-og-modtræk-spil. – R. 1962; R.[1] 1969, K 1975. □Mal. af Krag Hansen (Landboorganisationernes faglige landscenter, Viby v. Århus). To tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Erik Helmer Pedersen

Andersen, Anthon, 1869–1936, kommunalpolitiker, borgmester. * 18.9.1869 i Lyngby ved Skørping, † 21.2.1936 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: daglejer, senere husmand Anders Christian Jensen (1835–1918) og Thomasine Christensen (1837–1907). ~20.5.1894 i Kbh. (Matth.) med Anna Marie Christensen, * 12.10.1872 i Ålborg, † 16.7.1938 i Kbh., d. af frugthandler Christen C. (1833–1910) og Mariane Therkildsen (1833–1912).

Til sit 17. år tjente A. på landet, kom 1886 i bødkerlære i Ålborg og blev udlært svend 1890. Da han 1892 var kommet til Kbh. som soldat blev han her og arbejdede ved faget til 1902. Han deltog energisk i det organisatoriske arbejde og var 1897–1902 næstformand i fagforeningen. 1902–17 var han forretningsfører for bødkerforbundet og 1917–19 sekretær i De samvirkende fagforbund. 1911 var han blevet medlem af borgerrepræsentationen, og som medlem af bl.a. budgetudvalg og velfærdsudvalg blev han efterhånden et af denne forsamlings mest fremtrædende medlemmer. 22.6.1917 valgtes han til borgerrepræsentationens formand efter Chr. Christiansen og da denne ret uventet døde 1919 blev A. (26.6.) hans efterfølger i borgmesterstolen for magistratens 5. afdeling (værkerne m.v.), og denne post havde han til 1936. A. var en forhandlingens mand og en myndig administrator. Uden for sit egentlige arbejdsfelt gjorde han sig ikke stærkt gældende. □Mal. af Hans Henningsen, ca. 1923 (Kbh.s rådhus).

S. Bresemann m.fl.: Oversigt over bødkerforbundets virksomhed 1890–1915, 1915. Socialdemokraten 22.6.1917. Absalon 1.7.1919. Kommunal-arbejderen 1936 11. Elektroteknikeren 1936 53–54.

Sigurd Jensen (Oluf Bertolt)

Andersen, Anton, 1856–1911, forfatter, botaniker. * 27.1.1856 i Havrehed, Vigerslev sg., Odense amt, † 9.6.1911 sst., begr. i Vigerslev. F: murermester Martin A. (1815–82) og Anne Magdalene Nielsen (1822–99). ~12.11.1880 i Skårup sg., Svendborg amt, med Anne Margrethe Hansen, * 24.6.1855 sst., † 1.5.1922 i Odense, d. af hus-

mand Hans H. (1812–90) og Bodil Petersen (1824–60).

A. viste tidlig lyst til læsning og efter at have været på højskole bestemte han sig for lærergerningen. 1876 dimitteredes han fra Skårup seminarium og blev s.å. hjælpelærer, senere enelærer i sit hjemsogn hvor han virkede til sin død. Han var en alsidig interesseret mand der tog flittig del i det liv der rørte sig om ham. Sine kundskaber øgede han ved selvstudium; han lærte sig tysk, fransk og latin og dyrkede musik og botanik. Hans stærke interesse for botanikken førte ham ind i litteraturen. 1885 udsendte han *Fra Plantenes Verden* og 1910 publicerede han i „Bot. tidsskr." XXX sin *Nordfyns Flora* der er en af vore bedste lokalfloraer ikke alene på grund af de talrige lokalitetsangivelser der væsentligst skyldes A.s egne fund, men også fordi han deri giver en økologisk farvet skildring af de nordfynske plantesamfund efter Warmings mønster. – Imidlertid havde A. kastet sig over litterærhistoriske emner, skrev 1887 en afhandling om historikeren Vedel Simonsen og udgav 1896 *Danske Forfatterinder i det nittende Hundredaar* der rummer karakteristikker af 50 kvindelige forfattere fra 1900-årene. A. ydede her en pionerindsats idet ingen før ham havde haft øje for kvindelitteraturens særlige forudsætninger, endsige forsøgt at skildre den på dens egne vilkår. I bogen der delvis bygger på forfatternes egne opgivelser harceleres der over datidens metafysiske begreber om „kvindens væsen" etc. og i stedet gøres der rede for de sociale og kulturelle forudsætninger der betingede kvindelitteraturens særpræg. A. betjener sig ikke af et litteraturhistorisk begrebsapparat som vi i dag vil stille os tilfreds med, men hans karakteristikker er nøgterne og i sit kvindesyn var han forud for sin tid. – Som skønlitterær forfatter debuterede han 1890 med en lille digtsamling *Fra stille Skove*. Så følger et lille sangspil *Paa Frieri*, 1891, fortællingsamlingen *Skuffede Haab*, 1894, digtsamlingen *Fyen*, 1901, en række jævne vers til fødeøens pris, *Linda*, 1901, en større fortælling om en kvindeskæbne, *Juledæmring*, 1904, en samling småfortællinger og skitser som opnåede at blive oversat til tysk og endelig *Kaj Rosenfeldt*, 1905, en handlingsbevæget, men noget føljetonagtig roman. – A.s forfatterskab er af folkelig art, og han var en tid formand for Folkelig forfatterforening. □Tegn. af Charlotte Thorsøe.

Skaarup seminarium 1803–1903, 1903. Lærerne og samfundet I, 1913. Hans P. Lunde i Højskolebladet 23.6.1911. N. A. Bo i Folkeskolen 6.7.s.å. Th. N. Holt i Fyns tid. 11.1.1956. Birger Isaksen i Fyns tid. 23.3.1960 og Folkeskolen, 1961 872–73. – Skitser mv. i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (K. K. Nicolaisen)

Andersen, Benny Allan, * 1929, forfatter. * 7.11. 1929 i Kbh. F: murerarbejdsmand Svend Aage A. (* 1903) og Gudrun Carlsen (* 1909). ~3.3. 1950 på Frbg. (b.v.) med maler Signe Anny Plesner * 1.1.1923 i Solbjerg, Jylland, d. af forfatter Axel Plesner Boesen (1893–1965) og Johanne Elisabeth Pedersen (* 1896).

A. kom som trettenårig ud af skolen for at blive svajer og kontorbud. Senere hen avancerede han til elev på et reklamebureau, men brugte aftenerne til på kursus at læse til realist og student. Efter studentereksamen 1948 modtog han et tilbud om at blive barpianist i Esbjerg, og det ene engagement førte det andet med sig. Halvtredserne igennem rejste A. rundt som underholdningspianist i Skandinavien, fortrinsvis Norge, således som han har skildret det i bogen *Nomader med noder*, 1976.

I kursustiden var A.s interesse blevet vakt for litteratur, først de store europæiske romanforfattere, dernæst den samtidige danske lyrik, især Heretica-digterne. Nogle tidlige lyriske forsøg var påvirket af Rilke og Paul la Cour. 1952 fik han trykt sine første digte i tidsskriftet Heretica, og opmuntret heraf forsøgte han sig tillige som novelleskriver, men en refuseret samling fik ham til i midten af halvtredserne foreløbig at opgive digterbanen. Det var efter denne beslutning han ligesom opdagede at den almindelige hverdag, de nære ting og „banale" menneskelige relationer havde deres selvstændige værdi. Interessen for dagligdagens situationer sporer vi i hele det senere forfatterskab. I længden kunne A. ikke holde sig fra at lege med ordene, og i sidste halvdel af halvtredserne fik han en række digte optaget i tidsskriftet Hvedekorn. Det var på denne baggrund han af et forlag blev opfordret til at samle sine digte til en bog, *Den musikalske ål*, 1960, og siden 1962 har han udelukkende levet som forfatter.

Litteraturhistorisk er A. nært knyttet til den modernisme der brød igennem herhjemme omkring 1960. Et grundvilkår for personerne i hans digtning er spaltetheden i to jeg'er, således som det i novellen *Denne forbandede deling* er begrundet i en uhyggelig, senere fortrængt barndomsoplevelse. Overjeg'et søger af al magt at tilpasse sig virkeligheden som hos A. altid er reel – han er ingen absurdistisk forfatter. Denne tilpasning til dagligdagen kræver imidlertid en undertrykkelse af det andet jeg, underjeg'et – beskrevet i noveller som *Bruddet*, *Det er vigtigt med sko* og *Et lykkeligt menneske*. Men supprimeringen af det underste jeg er ikke omkostningsfri, det vil have lov til at afreagere på en eller anden – som regel ganske uskyldig – måde. Et typisk eksempel på dette forhold er novellen *Puderne* fra samlingen

af samme navn (1965). I A.s forfatterskab vrimler det således med personer der er en smule anderledes – generte, sky mennesker der accepterer omverdenen og gerne vil accepteres af denne, men som til stadighed møder den lille skepsis der gør dem usikre og som i pressede situationer kan slå ud i forfølgelse, jvf. novellen *Tykke-Olsen* fra samlingen *Tykke-Olsen m.fl.*, 1968. A. gennemlyser her og andre steder kritisk den danske „gemytlighed" der kræver alles indordnen. Senere har han skrevet et helt Danmarks-portræt, *Her i reservatet*, 1971, en i A.s forfatterskab uvant skarp analyse af en nation hvor mindreværdsfølelse og selvtilfredshed blomstrer på én og samme gang.

Det er dog langtfra altid A. tegner så dystre og alvorlige perspektiver. Han, der ikke har nogen absolut ideologi at falde tilbage på, har ofte brugt humoren som middel til at overleve. Specielt er mange af hans digte komiske beskrivelser af såkaldt „normale" foreteelser. Han har en enestående evne til at se med nye øjne på livets trivialiteter. „Hvorfor er det altid mandag om mandagen", kan han spørge. Den humoristiske beskrivelse af det usikre og ufuldstændige under en idyllisk overflade træffer vi allerede i debutsamlingen Den musikalske ål, fx i den suite af fire naturdigte hvori titeldigtet indgår. Men ellers er mange af digtene i denne samling endnu stærkt præget af hereticanske stilelementer. Mest modernistisk virker sidste afsnits prosadigte, og i den følgende digtsamling, *Kamera med køkkenadgang*, 1962, der betegner gennembruddet i A.s forfatterskab ser vi denne forvandling til modernismen fuldbyrdet. I samlingen finder vi desuden flere af de portræt- eller maske-digte der er blevet A.s specialitet. I *Den indre bowlerhat*, 1964 og *Portrætgalleri*, 1966 har A. fundet sit helt eget område: portræt-digtene af den lille mand der synes at „man burde burde", men som aldrig tager sig sammen til det. Overgangen fra en modernistisk til en talesprogsnær stil sker i samlingen *Det sidste øh*, 1969, og efter „Her i reservatet" har denne udtryksmåde resulteret i en række sangbare tekster. Meget populære er *Svantes viser*, 1972 som er sat i musik af A. selv, og også *Personlige papirer*, 1974 rummer sangbare tekster. Et digt fra denne samling om én der i sin ungdom altid har taget sorgerne på forskud og som derfor i sin alderdom vil kunne leve sorgløs illustrerer A.s på en gang bogstavelige og humoristiske forhold til sproget. Hans sprogspil er ikke konkretisternes leg med det grafiske ordbillede, men en leg med sprogets indhold og lydside. Abstrakte begreber tingsliggøres og metaforer tages for fuld pålydende med det resultat at ordene tømmes for deres vanlige, klichéagtige indhold og får nye og overraskende aspekter. Fremgangsmåden der undertiden står i fare for at ende i tomt ordspil passer glimrende til børnebogsgenren som A. da også har dyrket. Fx. er *Snøvsen og Eigil og katten i sækken*, 1967 bygget over udtrykket „at gå fra snøvsen". A.s fascination af børnesproget er beskrevet i *Det nederste sprog* fra essay- og erindringssamlingen *Barnet der blev ældre og ældre*, 1973.

Også som filmmanuskript-forfatter og radio- og TV-dramatiker har A. forsøgt sig. I 1975 blev således Svante-bogen filmatiseret. Af hans dramatiske arbejder, der oftest har episodisk karakter, skal fremhæves TV-spillet *Glassplinten*, 1969, trykt i *Lejemorderen og andre spil*, 1970. □To tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Udg. Man burde burde, Digte 1960–69, 1971.
Lit. Jørgen Gustava Brandt: Præsentation, 1964 14–17. Lars-Olof Franzén: Punktnedslag i dansk litteratur 1870–1970, 1971 141–47 194–95. Virtus Schade i Weekendavisen 7.2.1975. Interviews i Politiken 26.1.1975 og Berl. tid. 22.6.1975.
A V. Benny Andersen læser Benny Andersen, 1965.

Uffe Andreasen

Andersen, Christen Bredsgaard, * 1913, bankdirektør. * 30.12.1913 i Viborg. F: chauffør Anders Christian A. (1884–1970) og Annania Dorthea Bredsgaard (1886–1954). ~ 10.10.1939 i Skørping med kontorassistent Agnete Marie Jensen, * 30.12.1913 i Skørping, d. af karetmager Jens J. (1883–1948) og Louise Møller (1880–1970).

Efter realeksamen i Århus blev A. lidt tilfældigt bankelev i Handelsbankens lokale afdeling. Hele hans professionelle virke skulle komme til at falde i denne bank idet han efter kontorchefudnævnelse i Århus 1958 blev hentet til bankens hovedsæde som direktionssekretær 1960; her blev han underdirektør 1961, direktør 1962 og ordførende direktør for syvmands direktionen 1974–76. Allerede som 62-årig valgte A. at træde tilbage idet det var hans opfattelse at yngre kræfter burde træde til; måske har han dog også ønsket mere tid til at pleje sine mange interesser. Uden at han udpræget har specialiseret sig har personaleuddannelse og kundekontakt været centrale områder i hans interessefelt i banken. Som bankmand er A. blevet betragtet som den saglige beslutningstager der ikke har ladet sig distrahere i sine forretningsmæssige overvejelser, men et karakteristisk træk hos ham har været venlighed og omgængelighed. Den magt der synes knyttet til bankdirektørposten har han både forsaget og fornægtet; han har betragtet sig som medspiller og medformer i samfundets økonomiske liv og lagt megen vægt på begrebet tillid i samarbejdet med bankens kunder. A. har fra sin ungdom været engageret i kunst og kul-

tur. Allerede i 1930erne var han sekretær for Universitetssamvirket i Århus, senere kasserer for studenterkollegierne hvilket gav ham personligt kendskab til mange universitetsstuderende. 1954–60 var han kasserer for Univ.samvirket og i bestyrelsen for stud.kollegierne samt formand for forskellige universitetsbyggeudvalg 1956–60. A.s kunstinteresse har været meget omfattende. Da Holbergspillene ved Handelsbankens finansiering blev etableret i Den gamle By i Århus blev han placeret som forretningsmæssig leder, og kunstinteressen bragte ham i repræsentantskabet for Århus Teater 1956–60 og i bestyrelsen for Århus Kunstmuseum 1958–60, en post han blev genvalgt til 1975 forud for afgangen fra Handelsbanken. I øvrigt er A. medlem af Kunstindustrimuseets bestyrelse hvor han 1973 blev næstformand. Personligt har han især interesseret sig for islamitisk keramik, præcolombiansk lertøj fra Peru samt koptiske vævninger foruden stenskulptur i danske kirker. – A. modtog Århus bys ærespris 1953. – R. 1959. R.[1] 1972. K. 1975. □Foto.

Berl. tid. 29.12.1973 og 19.2.1976. Politiken 26.2.1976. Århus stiftstid. 7.3.1976. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Andersen, Carl Christian, 1849–1932, politiker, bageribestyrer. * 20.5.1849 i Kbh. (Trin.), † 29.2.1932 sst., begr. sst. (Ass.). F: sukkerhusarbejder Søren A. (1812–95) og Johanne Marie A. (1813–91). ~ 29.10.1876 i Kbh. (Frue) med Nielsine Vilhelmine Marie Poulsen, * 18.7.1857 i Kbh. (Frels.), † 6.2.1901 sst., d. af arbejdsmand Niels P. og Sophie Vilhelmine Olsen (* ca. 1838). A. var med i den frembrydende arbejderbevægelses fortrop. Som ung københavnsk snedkersvend, udlært 1868, meldte han sig 1871 ind i den nyoprettede internationale arbejderforenings snedkersektion. Mellem føreren Louis *Pios romantisk-revolutionære socialisme og den praktisk-realistiske indstilling hos de håndens arbejdere som udgjorde bevægelsens hovedstamme kom efterhånden et modsætningsforhold frem, og A. var i sind og skind Pios diametrale modpol. Efter førernes bortrejse og sammenbruddet 1877 var det A. der sammen med Chr. *Hørdum, P. *Holm o.fl. bragte bevægelsen på fode igen og fastslog at den „for Fremtiden skulde hvile paa Principper og ikke paa Personer". 1872 var A. medstifter af snedkernes og stolemagernes fagforening og 1873–84 dens formand. Hans hovedarbejde som sådan var at gå fra værksted til værksted og agitere for tilslutning til organisationen. 1882–86 var han selvstændig mester. Han var med i De frie fagforeningers centralbestyrelse 1874–78. Da der 1877 indsattes en kontrolkomité for Social-Demokraten blev han dens formand og beklædte denne stilling til sin død. I Socialdemokratisk forbund var han bestyrelsesmedlem 1878–1931. Under hans ledelse er den socialdemokratiske presse vokset op til et landsomspændende foretagende. 1886 var A. med til at oprette og blev bestyrer af Arbejdernes fællesbageri i Kbh., nu en hovedhjørnesten blandt arbejdernes kooperative foretagender. Også bryggeriet Stjernen var han medstifter af (1902) og var formand for dets bestyrelse. – Ved valget 1890 kom A. ind som den ene af de to første socialdemokrater i landstinget. Den anden var P. *Knudsen; begge valgtes i Kbh. 1918 blev A. tingvalgt. Hans taler i tinget og deltagelsen i udvalgsarbejdet vidner om en bred og velfunderet indsigt i samfundsforholdene. 1898–99 var han medlem af det fællesudvalg til afgørelse af arbejdsstridigheder som under storlockouten 1899 forgæves forsøgte sig som „enighedskammer". Efter kampen blev han medlem af den permanente voldgiftsret (1900–10). Som leder af voksende kooperative virksomheder var A. interesseret i oprettelsen af Arbejdernes landsbank (1919) og sad i dennes bankråd til 1925. – I sin høje alderdom indtog han en mere tilbagetrukken stilling, æret som arbejderbevægelsens alderspræsident men også som autoriteten der sad inde med erfaringer fra mere end et halvt århundredes deltagelse i både fagligt, politisk og kooperativt arbejde. Der var intet blændende ved A.s fremtræden. Men da han stod i sin fulde manddomskraft var han den typiske repræsentant for arbejderklassens demokratiske instinkter og tankegang, og dette i forbindelse med en usvigelig retsindighed var hans styrke. Det er ingen tilfældighed at A. fungerede som dirigent ved socialdemokratiets samtlige kongresser fra 1876–1931. Han var i udpræget grad taktikeren, den der leder, mere end han taler, men hvis ord til gengæld falder med vægt. Han er ofte blevet karakteriseret som „manden i midten", „ballasten i partiet". □Afbildet på Den grundlovgivende rigsdag 1915, af Oscar Matthiesen, 1923 (folketinget). Mal. af Johs. Glob, 1919; kopi (Aktuelt). Foto.

C. E. Jensen og Fr. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh., 1901–04. N. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag 1901, 1901–03 745–47. Vagn Dybdahl: Partier og erhverv I–II, 1969. Social-Demokraten 22.6.1917, 22.6.1927 og 1.3.1932.

*Oluf Bertolt**

Andersen, Carl Christian, 1849–1906, maler, raderer. * 7.11.1849 i Kbh. (Frue), † 2.8.1906 i Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: gadevægter Niels

A. (1811–80) og Ane Kirstine Frederiksdatter Jungmann (1809–83). ~ 18.1.1884 i Kbh. (Frue) med Therese Elisabeth Wienberg, * 12.12.1859 i Nakskov, † 3.12.1939 i Kbh., d. af murermester C. *W. (1819–1901) og Martine Abildgaard (1821–98).

A. kom i malerlære hos L. H. Holmer og blev svend 1868, dimitteredes allerede 1863 fra teknisk skole til akademiet og fik afgang som maler 1871; samtidig besøgte han Hetschs private tegneskole. De kunstneriske anlæg han tidligt lagde for dagen skaffede ham velynderes støtte. A.s værk omfatter dels stort anlagte historiemalerier som *Ole Vind prædiker for Christian IV,* 1872 (Fr.borg), dels kompositioner med bibelske motiver til altertavler (Hylleholt, Pedersker, Rø). Han har også malet portrætter (lensgreve Knuth i Lolland-Falsters stiftsmuseum), arkitekturbilleder og landskaber *Gade i Tunis* (tidl. Johan Hansens samling), *Peterskirken i Rom* (tidl. Ålborg). 1882 rejste han til Spanien, Nordafrika og Italien på et stipendium fra akademiet. A. blev 1870 assistent hos konservator F. F. Petersen på kunstmuseet og 1887 dennes efterfølger; han har her haft en række store opgaver. Han malede desuden en mængde kopier af gamle portrætter. A., hvis interesser spændte vidt, holdt foredrag om det gamle Kbh. (Architekten II, 1899–1900) og udgav 1902 folioværket *Kjøbenhavns Slot;* efter hans angivelser udførtes modellen deraf til Fr.borg museet. Sammen med E. F. S. *Lund påbegyndte han 1894 udgivelsen af værket *Danske malede Portrætter,* og i sine sidste år da en lammelse havde nedsat hans evner som maler, sysle-de han med arbejdet på udgivelsen af en bog om danske kostumer. □Selvportræt, 1876, og tegn. af Krøyer, 1884.

Berl. tid 3.8.1906. Danm.s kirker. Bornholms amt, 1954 373 565. Christiansborg slot, I–II, 1975.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Andersen, C. Dannesboe, se **Dannesboe Andersen, C.**

Andersen, Carl, * 1915, civilingeniør. * 1.8.1915 på Frbg. F: murermester Christian Ejnar A. (1883–1965) og Margrethe Johansen (1889–1964). ~ 9.11.1945 på Frbg. med Betty Agnes Thalbitzer. * 23.4.1921 på Frbg., datter af amtsforvalter Victor Engelbrecht T. (1880–1970) og Katrine Christensen (1882–1967).

Efter at være blevet cand.polyt. 1939 og en kort periode at have været assistent ved Polyteknisk Læreanstalt blev A. juli 1939 ansat som ingeniør ved F. L. Smidth & Co. A/S. Han blev sendt til udlandet og opholdt sig til 1945 bl.a. i Nordafrika og Østen. Ved hjemkomsten blev han afdelingschef i Dansk Shell A/S for 1949 at blive fungerende direktør og 1951 direktør i samme selskab. Denne stilling havde han indtil 1955, afbrudt af et ophold 1953–54 ved Shells hovedkontor i London. Derefter fulgte en række år med topposter i Shell-selskaber i Paris og Oslo, men 1959 forlod han oliebranchen for at blive administrerende direktør for Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs A/S (Nesa), Elektricitetsselskabet Isefjordværket I/S og Kraftimport I/S. Under den rivende udvikling elforsyningsbranchen har haft gennem 1960erne og begyndelsen af 1970erne har A.s betydelige tekniske og administrative evner ikke alene været af væsentlig betydning for de tre selskaber, hvoraf Nesa og Isefjordværket er de største i landet inden for branchen, men også for dansk energiforsyning. Siden 1959 har han været medlem af Atomenergikommissionen, af repræsentantskabet for Danatom og af bestyrelsen for Danske Elværkers Forening. 1963 dannede ledere fra elværker i hele Norden et samarbejdsorgan på kraftforsyningsområdet, Nordel der skulle være et rådgivende organ med det formål at fremme internationalt men især nordisk samarbejde inden for produktion, distribution og forbrug af elektricitet. Nordel blev særdeles betydningsfuldt for bl.a. udbygningen af den internordiske kraftudveksling. A. var dets næstformand 1963–66, formand 1966–69 og derefter almindeligt medlem. – A. har skrevet artikler i danske og franske tidsskrifter om petrochemicals. Hans store interesse og hobby er biokemi. – R. 1962. R.[1] 1971.

Elektroteknikeren 1975 249.

Chr. R. Jansen

Andersen, Carl Angelius, se **Andersen, Fr.**

Andersen, Carl Ferdinand, 1846–1913, maler, tegneinspektør. * 24.12.1846 i Kbh. (Helligg.), † 27.11.1913 på kommunehospitalet sst., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: stolemager Jørgen Christoffer A. (ca. 1817–90) og Lovise Frederikke Jürtzick (1816–91). Ugift.

A. ville være arkitekt, begyndte som murerlærling og kom fjorten år gammel ind på akademiets skoler men slog om og blev maler, fik afgang 1870. 1871–82 udstillede han på Charlottenborg genrebilleder og portrætter. Af hans arbejder findes portrættet af forfatteren Carl Andersen, 1876, på Fr.borg. Hans perspektiviske tegnefærdighed gjorde ham til en betydningsfuld hjælper for flere af samtidens kunstnere, fx. Carl Bloch. Til Sonnerup kirke malede han alterbilledet:

Christus i Gethsemane. Hans arbejder hæver sig ikke synderligt over gennemsnittet af den solide akademiske kunst; det var på et andet felt han kom til at gøre sin indsats. Allerede 1873(–82), begyndte han at undervise i akademiets perspektivklasse, og 1874–90 var han lærer ved teknisk skole i Kbh. Han søgte med megen energi at reorganisere tegneundervisningen og blev 1880 ansat ved det da nyoprettede kursus for folkeskolens lærere, 1881 ved søværnets underofficersskole. 1882 blev han tegneinspektør ved Kbh.s offentlige skolevæsen (fast ansat 1890), og da han tillige 1883 fik overdraget inspektionen ved de tekniske skoler i provinsen havde han muligheder for at præge tegneundervisningen efter sit ønske. I Vor Ungdom 1883–85 og i Berl.Tid. 1885, nr. 193, gjorde han rede for sit mål, nemlig gennem tegneundervisningen at fremme elevernes selvstændige iagttagelse og deres opfattelse af former og forhold. Han støttedes stærkt af folkeskolens lærere (modtog 1886 hædersdiplom for sine tegnetavler på det 3. lærermøde) og af lederne af de tekniske skoler uden for Kbh. og opnåede 1890 at blive ministeriets tilsynshavende ved skolerne. Inden for arbejdet for at forbedre og hæve disse håndværkerskoler indtog han en fremskudt plads. Han blev i tidens løb leder af statens tegnelærerkursus, censor ved skolelærereksamen og formand for bestyrelsen for Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder. – Tit. professor 1904. – R. 1894. □Foto.

M. Rasmussen: Bidrag til håndværkerundervisningens historie, 1916 92–109. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*O. Andrup**

Andersen, Anders Christian, 1870–1959, grosserer. * 30.6.1870 i Odense (Skt. Knud), † 1.6.1959 på Odense amtssygehus, urne i Odense. F: købmand Christian A. (1837–93) og Sophie Marie Høybye (1846–1933). ~22.5.1896 i Kbh. (Frue) med Margrethe Kirstine Jensine Munk, * 17.10. 1870 i Holstebro, † 18.12.1936 i Odense, d. af proprietær Jens Stokholm M. (1833–1908) og Abelone Margrethe Sand (1839–1926).

Efter 4. kl. hovedeksamen fra Odense katedralskole blev A. handelsuddannet i Svendborg, Kiel og London. 1893 vendte han efter faderens død tilbage til Odense og indtrådte i den betydelige smøreksportforretning denne havde opbygget, og som A. overtog 1901 under navnet C. Andersen jun. Senere opgik Odense Smøreksportforretning og Brødr. Schnakenburgs smørafdeling i A.s forretning som dermed blev en af mellemkrigstiden største private smøreksportforretninger i nært samarbejde med E. F. Esmann hvis ene indehaver, Otto E. Andersen (1872–1939), var A.s bror. A. fik tidligt både en økonomisk og en organisatorisk ledende position i Odense dels gennem bestyrelsesposter i virksomheder, dels gennem medlemskab af havneudvalg, byråd m. m. Det var dog først og fremmest hans ledelse af Odense handelsstandsforening der gav ham en fremtrædende position i dansk handelsliv. A. kom i bestyrelsen 1909 og var formand 1915–43, 1920–29 var han tillige formand for Den fyenske handelsstands centralforening og medlem af forretningsudvalget i Den danske handelsstands fællesrepræsentation samt af Provinshandelskammeret. Som formand for landets største handelsstandsforening under krisernes og krigens restriktioner lå der et stort arbejde på A. der i sjælden grad formåede at virke for det enkelte medlem der kom i klemme i systemet. Hans styrke lå deri, og derved blev han kendt, mens videregående økonomiske og erhvervspolitiske anskuelser ikke var A.s domæne. – R. 1921, DM. 1929. K.[2] 1948. □Foto.

Aage Heinberg: Danske erhvervsmænd II 1933, 25–28. Børsen 11.3.1943 og 3.6. 1959. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Andersen, Christian Dithlev Andreas, 1878–1960, bankdirektør. * 27.8.1878 på Nebelgård, Nebel sg., † 16.5.1960 på statshosp., Risskov, Århus amt, begr. sst. (Ndr. kgd.). F: proprietær Jacob Christian Andreas A. (1850–1945) og Thora Andrea Hedevig Nielsen (1850–1924). ~1° 29.5.1903 med Helga Nicoline Larsen, * 1.4.1881 i Nørresundby, † 14.1.1969 i Ordrup, d. af isenkræmmer Jens L. (* ca. 1850) og Else Christine Kjær (1856–1924): ægteskabet opløst. ~2° 10.1.1932 med Ella Elisabeth Meyer, * 22.12. 1887 i Århus, † 8.2.1967 sst., d. af telegrafdirektør Niels Rasmussen M. (1856–1935) og komponist Katharina Elisabeth Tuxen (1859–1927). – Far til Sigurd *Ry Andersen.

A. begyndte sin karriere som assistent i Esbjerg–Fanø Bank 1895–99; 1899–1910 var han bogholder i Nørresundby Bank, 1910–11 direktør i Morsø Bank og 1911–16 bestyrer af Landmandsbankens afdeling i Ålborg. 1916 blev han direktør i Aarhuus Privatbank hvilken post han beklædte til 1952 hvorefter han fortsatte som kommitteret i banken. Sammen med sin meddirektør P. Schack Eyber, udnævnt 1918, blev A. ledende kraft i Århus-banken der i hans funktionsperiode udviklede sig fra en lokalbank til en landsbank; sammen med Fyens Disconto Kasse de eneste i provinsen der nåede et format der tålte sammenligning med de store københavnske bankforetagender. Relativ ro havde kendetegnet

udviklingen af Aarhuus Privatbank inden A.s tiltrædelse, men urolige tider lå forude for den danske bankverden. Allerede ved sin tiltrædelse var A. konfronteret med et konkurrenceproblem. Den danske Andelsbank var etableret 1914, og den havde valgt Århus som domicil for at markere afstanden til den københavnske bankverden. Da banken 1916–17 købte en del gamle bygninger på torvet mellem domkirken og Aarhuus Privatbanks bygning i Kannikegade blev der fare for en skarp konkurrence udgående fra et kommende monumentalt andelshus. Der var imidlertid folkelige kræfter i bevægelse for at hindre byggeriet af hensyn til ønsket om frilægning af domkirken, og banken ydede 100.000 kr. til en indsamling til køb af forskellige arealer på torvet; sagen sluttede med at andelsbanken opgav byggeriet. På samme tid opkøbte Aarhuus Privatbank nabohuse så den kom til at råde over i alt 5 ejendomme. Med det kommende Bispetorv reddet fra byggeri fik privatbanken en fri og god beliggenhed, og 1929–32 blev der gennemført en gennemgribende ombygning så det nuværende bankhus, tegnet af arkitekt Høegh-Hansen, står som et markant bygningsværk over for domkirken. Fra 1918 kom der fart i bankens anlæggelse af filialer i selve Århus og i oplandet; filialudbygningen og samtidige personaleudvidelser skal delvis ses på den baggrund at banken 1917 overtog skatteindbetalingerne til kommunen, noget opsigtsvækkende i tiden hvor man var vant til indbetalinger til kæmnerkontoret fra skatteopkræverne. Krisen i begyndelsen af 1920erne der medførte at omtrent en trediedel af landets banker brød sammen kom Aarhuus Privatbank forholdsvis nemt igennem. Antallet af konkurrenter gik ned, og det betød nye muligheder. – Efter forhandlinger i London fik banken 1926 autorisation som domicilbank i Jylland; det var et fremskridt for jysk erhvervsliv der hidtil havde måttet lade remboursforretninger med udlandet gå over hovedstadsbankerne. Med en vis herskende mistillid til den „københavnske højfinans" var bankens ekspansion naturlig, men den vakte ikke sympati i københavnske bankkredse, og under presset herfra valgte Aarhuus Privatbank 1927 at oprette en filial i København på Højbro plads. Den fik hurtigt et klientel og kunne 1931 flytte til lokalerne i Nygade-ejendommen hvor der på 1. sal blev indrettet mødesal for Provinsbankforeningen. Denne forening var blevet dannet 1905; 1928 havde A. ført Aarhuus Privatbank ind i den efter at banken nogle år havde dannet en særgruppe sammen med bl.a. Fyens Disconto Kasse og Veile Bank. Bankerne fra særgruppen fulgte Aarhuus Privatbank ind i foreningen der fra 1928–48 havde A. som formand. I de følgende år overtog Aarhuus Privatbank nogle mindre, delvis lokale pengeinstitutter, nemlig 1929 Hammel Bank, 1932 Odder Bank og 1934 sparekassen Århus Bikube; i begyndelsen af 1920erne havde banken endvidere i forbindelse med en nødvendig rekonstruktion fået indflydelse i Århus Discontobank.

Blandt de århusianske virksomheder har Aarhuus Privatbank i A.s tid måske haft størst betydning for Århus Oliefabrik. Under første verdenskrig var denne fabrik byens største foretagende; det var imidlertid et problem at aktiemajoriteten var på engelske hænder. Et konsortium hvori A. havde sæde købte imidlertid aktierne hjem 1918. I de dårlige år i 1920erne kom oliefabrikken til at koste Aarhuus Privatbank nogle millioner under gentagne rekonstruktioner. A. bevarede til 1957 sin plads som næstformand i oliefabrikkens bestyrelse; også hos en anden stor kunde var A. repræsenteret idet han i årene 1916–31 var formand for bestyrelsen for Jydsk Telefon-aktieselskab.

A. var en personlig ven af kongerne Christian X og Frederik IX; delvis på denne baggrund skal ses hans arbejde bag indsamlingen af de midler der muliggjorde udførelsen af Helen Schous rytterstatue af Christian X på Bispetorvet; den blev afsløret 1955. Ligeledes deltog A. i arbejdet bag etablering af Marselisborg mindepark for hvis repræsentantskab han var formand. – R. 1921, DM. 1925. K.[2] 1934. K.[1] 1951. □Foto.

Carl Thalbitzer: Århus privatbank gennem halvtreds år, 1871–1921; Carl Thalbitzer: Dansk erhvervsliv og Århus privatbank, 1946. Århus stiftstid. 26.8.1948 og 17.5.1960. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Andersen, Dines, 1861–1940, orientalist. * 26.12. 1861 i Ullerslev på Fyn, † 28.3.1940 på rigshosp., Kbh., urne på Solbj. kgd., Frbg. F: møllebygger Dines A. (1833–61) og Christiane Poulsen (1833–1914, ~2° 1867 med gårdejer Hans Hansen, Tårup, 1826–1904). ~22.11.1892 i Kbh. (Frue) med kommunelærer Jakobine Emilie Sørensen Bergh, * 2.10.1863 i Kbh. (Frue), † 12.11.1936 i Kbh., d. af kammerassessor, kancellist i finansministeriets 2. departement, Christian Anders Theodor Sørensen (Bergh) (1815–68) og Edle Margrethe Jørgensen (1830–1902).

A. der var faderløs ved sin fødsel var fra sit tredje til sit femtende år i pleje hos smed J. Jensen i Tårup på Hindsholm, Mesinge sogn; hans plejemor var Ane Marie Larsen der var husbestyrerinde hos sin onkel efter konens tidlige død. A. så siden tilbage på en lykkelig barndom hos plejeforældrene som opmuntrede ham i hans lyst til læsning men ingen mulighed havde for at lade

ham få anden undervisning end den han modtog i almueskolen. Da den senere provst V. Fich blev sognepræst fik A. i ham en lærer som forberedte den begavede dreng til optagelse i Odense latinskole 1877 og tog sig af ham som en far skoletiden igennem. A. blev student 1881 med første karakter og gik nu med stor iver i gang med sprogvidenskabelige studier ved Kbh.s univ. hvor Vilh. Thomsen da holdt sin første forelæsning over lydfysiologien. Hos V. Fausbøll læste A. sanskrit, og samtidig med at han selv måtte tjene til studierne gik han på egen hånd i gang med pāli, det med sanskrit beslægtede indiske sprog på hvilket den såkaldte „sydlige" buddhismes eller Theravādas hellige tekster er overleveret; sammenlignende sprogvidenskab var hans interesse, eksamensfagene lå inden for klassisk og nordisk filologi; 1887 tog han skoleembedseksamen med latin som hovedfag og græsk og dansk som bifag. Efter endt eksamen genoptog han sanskritstudiet og hørte Karl Verners forelæsninger over litauisk og slavisk. Sammen med sin ven Chr. Blinkenberg udgav han 1888 et lille skrift *Dansk Lydskrift med Hovedpunkterne af den danske Lydlære* hvortil Vilh. Thomsen havde skrevet forordet. 1889 fik A. universitetets guldmedalje for besvarelsen af prisopgaven inden for indisk-østerlandsk filologi *Brugen af de sanskritiske Participier, saaledes som den fremtræder i Pañcatantra og Hitopadeça* (utrykt). Han var derved kommet ind på hvad han selv betegnede som studiet af sanskritsprogets og de indoeuropæiske sprogs historiske syntaks, og dette førte til disputatsen *Om Brugen og Betydningen af Verbets Genera i Sanskrit, oplyst især ved Undersøgelser af Sprogbrugen i Chândogya-Upanishad* som han forsvarede 4.10.1892 for den filosofiske doktorgrad. Til Vilh. Thomsen festskriftet (1894) skrev han afhandlingen *Reduplikationsvokalen i Verbernes Perfektformer.*

A. var alumne på Borchs kollegium 1891–92 og havde nu nogenlunde gode kår; 1887–1901 var han lærer ved Frederiksberg latin- og realskole og ved Lang og Hjorts kursus, og fra 1891 havde han fast ansættelse ved universitetsbiblioteket. Dette medførte at han kom til at forvalte arven efter den 1891 afdøde store pāliforsker V. Trenckner hvis nøjagtige manuskriptkopier tilfaldt biblioteket medens A. selv fik overdraget den leksikalske seddelsamling; han blev Fausbølls medarbejder ved afslutningen af Jātaka-udgaven (I–VI 1877–96) og udarbejdede på 4 år index-bindet der udkom som vol. VII 1897. Han vandt derved allerede ry inden for europæisk pāliforskning. For danske kredse var et lille hæfte bestemt der udkom 1891 som nr. 6 af Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning *Rasavāhinī. Buddhistiske Legender.* Det indeholder en dansk oversættelse af nogle pālifortællinger og tillige en indledning der gør rede for pālifilologien. Sine evner og erfaringer som både lærd og lærer forenede han i et værk der skulle tjene til indførelse i studiet af pāli; 1901 udkom første del (Text and Notes; 4. oplag 1935) af *A Pāli Reader with Notes and Glossary,* og anden del (Glossary) udkom 1904–07; værket vandt hurtigt indpas ved universiteter overalt i verden; 1968 udsendtes i Japan et samlet genoptryk, næppe det sidste; tekstudvalget giver prøver på vidt forskellige områder af pālilitteraturen og glosaret er en fortrinlig lille ordbog, dækkende tillige ordforrådet i Dhammapada, en af de bedst kendte buddhistiske tekster, udgivet 1855 af Fausbøll. 1902 (–27) udnævntes A. til professor i indisk-østerlandsk filologi og han varetog undervisningen med stor omsorg. Det var sprghistoriske interesser der havde ført ham til indologien, og det var i det væsentlige en sproglig behandling han gav de tekster han læste over; men han manglede ikke sans for de kultursamfund teksterne var udtryk for; det viser hans populære fremstillinger, bl.a. afsnittene *Indien* i første bind af Verdenskulturen, 1907, og i første bind af Folkenes Historie, 1911; det viser også hans bidrag vedrørende Indien og buddhismen til anden udgave, 1915–28, af Salmonsens konversationsleksikon, ikke blot alment oplysende men fagligt vel funderede og udmærket orienterende. Til Svend Fengers „Religionshistoriske Tekster", 1919, bidrog han med oversættelser. Som videnskabelige bidrag til sanskritstudier må først og fremmest nævnes udsendelsen i samarbejde med Elof Olesen af Søren Sørensens Mahābhārata-index, 1904–25. I sit universitetsprogram 1915 med titlen *Livet efter Døden. Studier over de ældste indiske Begravelsesritualer* behandler han hymner fra Rigvedas 10. bog. Men det var som pāliforsker A. hørte til foregangsmændene, og hans forelæsninger og øvelser over pāli blev søgt af tilhørere fra nær og fjern. Blandt de udenlandske tilhørere var svenskeren Helmer Smith (1882–1956, professor i Uppsala 1936–47), sidenhen medarbejder i det store projekt der blev A.s ufuldendte hovedværk, udarbejdelsen af en videnskabelig ordbog over pāli til afløsning af den ved udgivelsen fremragende men nu forældede Dictionary of the Pali Language af R. C. Childers, 1875. Blandt fortalerne for et nyt stort pālileksikon var stifteren af Pali Text Society i London, T. W. Rhys Davids; A. var medlem af selskabets bestyrelse og leverede til dets Journal udgave med ordfortegnelse af Trenckners *Critical and Philological Notes,* 1908, og under „Lexicography" reviderede og udvide-

de ordfortegnelser udarbejdet af Sten Konow (1906–07 og 1909). Ved orientalistkongressen i Athen 1912 fandt A. tilslutning til tanken om et internationalt samarbejde om ordbogsarbejdet med hovedsæde i Kbh., men verdenskrigens udbrud 1914 umuliggjorde gennemførelsen af programmet. I Kbh. var arbejdet imidlertid godt i gang, A. havde i årevis arbejdet på udnyttelsen af Trenckners samlinger, og i 1916 blev den endelige beslutning truffet om at han og Helmer Smith i fællesskab skulle løse den store opgave. 1924–26 kunne det første hæfte af *A Critical Pāli Dictionary. Begun by V. Trenckner* udsendes. Det kongelige danske videnskabernes selskab havde påtaget sig udgivelsen, og arbejdet blev støttet af Carlsbergfondet og Rask-Ørsted fondet. Med henvisning til den 1921–25 af Pali Text Society udgivne ordbog af mere foreløbig karakter anslog de at der ville gå mindst 15 år med deres eget værks fuldendelse. Det skulle være „critical" i kraft af en granskning af teksterne i lys af pālitraditionen hvorved i mange tilfælde læsemåden ikke blot i manuskripter men også i europæiske og orientalske udgaver kunne forbedres. Dette arbejde kom nu til at kræve langt mere tid end forudset af de to hvis hjælpere i tiden løb var Elof Olesen, Agnes Agerschou og Hans *Hendriksen (1951 professor i Kbh.). Ved A.s død 1940 forelå 10 hæfter; vol. I afsluttedes med et 11. hæfte 1944 og et udelukkende af Smith forfattet efterskrift Epilegomena, 1948. Dermed var kun en lille del af det planlagte arbejde til ende. 1958 traf L. L. *Hammerich, dengang redaktør af Videnskabernes selskabs skrifter, ved et møde i Kbh. foranstaltninger til at fortsætte ordbogen som et internationalt foretagende hvori nu indgår Trenckners, A.s og Smiths samlinger. Sammen med Smith leverede A. 1913 en revideret udgave af den vigtige pālitekst Sutta-nipāta (1. udg. Fausbøll 1885) og 1921 en udgave af „The Pāli Dhātupāṭha and the Dhātumañjūsā".

A. var medlem af Videnskabernes selskab fra 1908 og 1913–39 redaktør af dets skrifter; 1892 havde han udarbejdet fortegnelsen over selskabets publikationer 1742–1891. Han var 1896–1931 sekretær i Universitetsjubilæets danske samfund og blev 1926 æresmedlem af Royal Asiatic Society. I sin videnskab var han præget af nøgternhed og i sin personlige fremtræden af beskedenhed; langtfra at bryde sig om at hævde sig selv var han hjælpsom og anerkendende over for yngre fagfæller og opfyldt af veneration for sine store forgængere. □Foto.

Selvbiogr. i Universitetets progr. nov. 1892. – P. Tuxen i Berl. tid. 26.12.1931 og mindetale i Vidensk. selsk.s oversigt 1940–41, på engelsk i A Critical Pāli Dictionary vol. I 1924–48. Privatarkiv i Rigsark.

Else Pauly (Verner Seemann)

Andersen, Edvard Emil, se **Andersen, A. W.**

Andersen, Einar Anton, * 1905, direktør for Geodætisk institut. * 16.9.1905 i København (Zion). F: korrespondent, senere prokurist Carl Adolf A. (1880–1950) og Louise Fernanda Frandsen (1882–1950). ~25.10.1929 i Kbh. (b.v.) med Inger Dagny Karoline Remmer, * 26.8.1904 i Viby (Syv sg.), d. af stationsforstander i Sorø Niels Christian R. (1874–1946) og Oline Mathilde Johanne Christiane Kesselhahn (1872–1951).

A. blev student 1923 og mag.scient. (geodæsi) 1928. Efter allerede i studieårene at have været assistent ved Den danske gradmåling (fra 1928 Geodætisk institut) blev han hurtigt efter sin magisterkonferens ansat som afdelingsgeodæt. A.s hovedinteresse var i begyndelsen af hans virke knyttet til forbedring af observationsteknik, det gjaldt således arbejder inden for seismologi, geodætisk astronomi og især tyngdemåling. Inden for dette felt har han ydet et væsentligt og internationalt anerkendt bidrag til bestemmelse af korrektionen for pendulapparaters medsvingning og blev 1932 dr.phil. på dette arbejde. 1939 blev A. afdelingschef og året efter statsgeodæt. Med sin usvækkede interesse for forbedring af kvaliteten af geodætiske observationsdata iværksatte og ledede han forsøg med nye geodætiske instrumenter, især skal fremhæves arbejder med elektromagnetisk afstandsmåling som blev foregangsarbejder i international geodæsi. Til interessen for observationer kom også interessen for observationsdatas numeriske behandling. I sidste halvdel af 40erne fik A. overdraget beregningen af den danske 1. ordens triangulation. Opgaven mundede ud i løsningen af et meget stort ligningssystem som det lykkedes A. ved en fremragende organisation af arbejdet at løse perfekt. Om principperne for disse løsninger har A. publiceret flere arbejder. – 1955 blev A. direktør for Geodætisk Institut. Han blev dog allerede året efter kaldet til det nyoprettede professorat i geodæsi ved Kbh.s universitet men beholdt fortsat stillingen som direktør. Ansvaret for undervisningen og den store administrative funktion åbenbarede andre af A.s rige evner. Som direktør blev han også øverste chef for den topografiske virksomhed og deltog personligt i mange vigtige kartografiske forhandlinger bl.a. om standardisering af natokort. A.s geodætiske interesse var dog stadig lige stor, og som direktør søgte han stedse gennem anskaffelse af moderne

materiel at bringe landets opmåling til den højeste kvalitet. Det var ikke mærkeligt at edb måtte fange opmærksomheden hos den i numerisk regning interesserede A. Han blev medlem af Regnecentralens bestyrelse og med stor dristighed førte han Regnecentralen og Geodætisk Institut ind i et samarbejde om bygning af en datamat, GIER, som i øvrigt blev prototypen for en større produktion, og ledte derved på et tidligt tidspunkt de geodætiske arbejder ind i en avanceret edb. – A. har gennem hele sit virke været stærkt optaget af at fremme internationalt samarbejde. Som formand for en række komiteer under og uden for Videnskabernes selskab, af hvilket han blev medlem 1958 (fra 1976 medlem af dets præsidium), har han bidraget stærkt til at placere Danmark i dette samarbejde. Et højdepunkt i denne virksomhed nåede han da han i 1960 blev treasurer for den internationale union for geodæsi og geofysik og medlem af dens bureau, et hverv han besad til 1971 da han udnævntes til Honorary treasurer. Som statsgeodæt havde A. påtaget sig at biografere C. C. G. *Andræs geodætiske virke. Denne historiske personskildring gav ham lyst til at fordybe sig i andre af fortidens store geodætiske skikkelser og i det sidste tiår af sit virke ved Geodætisk Institut kastede han sig ud i studiet af Thomas *Bugge og H. Chr. *Schumacher. Studierne resulterede i to nye biografier af hvilke navnlig Bugge-biografien er skrevet med megen varme. A. trak sig 1975 tilbage fra aktiv tjeneste til sit hus i Gentofte som i 1970 blev givet ham til livsvarig beboelse af Videnskabernes selskab. Han har haft en lang række af nationale og internationale tillidshverv som han i et vist omfang stadig varetager, bl.a. er han vicepræsident i Det kgl. danske geografiske selskab. Også hans righoldige faglige publikationsvirksomhed vidner om hans store arbejdsindsats for dansk geodæsi. – R. 1952. K. 1963. K[1]. 1975. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1932 162f. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Elvin Kejlsø

Andersen, Einer Emmanuel, 1880–1963, rektor. * 13.9.1880 i Kbh., † 11.12.1963 i Gentofte, urne på Gentofte kgd. F: ur- og instrumentmager Jens A. (1839–90) og Jacobine Jørgensen (1841–1905). ~ 1° 29.2.1908 med Anna Nielsen, * 12.3.1885 i Kbh., † 21.4.1925 i Gentofte, d. af forvalter Niels N. (1849–1907) og Anna Lisa Karlberg (* 1849). ~ 2° 19.10.1926 med Ane Margrethe (Grethe) Grønbech, f. Nielsen, * 7.6.1896 i Kbh. (Skt. Andreas) (~ 1° med apoteker Johan Peter Grønbech, 1871–1925), † 26.2.1968 i Gentofte, d. af kommunalarbejder Rasmus Peter N. (* 1866) og Anna Marie Andersen (* 1871).

A. blev student fra Efterslægtselskabets skole 1897 og begyndte allerede året efter at undervise her. Da han 1904 havde taget skoleembedseksamen med dansk som hovedfag og engelsk og latin som bifag blev han knyttet til Det danske selskabs skole, hvis leder C. N. *Starckes moderne pædagogiske tanker blev grundlaget for hans egne frisindede ideer om opdragelse og undervisning. 1910–24 var han lærer (fra 1921 lektor) og inspektor ved Schneekloths skole. Størst betydning fik han som rektor for Østre Borgerdydskole 1924–49. Her praktiserede han med stærk tro på betydningen af elevernes egen udfoldelse nye ideer som lejrskole, præfektsystem, skolerejser og koncerter med skoleorkester under hans egen ledelse. Som lærer var han inciterende. I sit hovedfag dansk blev han hele folkets lærer i de år (1931–34) da han underviste i radioen. Han var en stærk modstander af de gammeldags eksamensformer og forfægtede modigt og med held sine anskuelser over for myndighederne. Bladet Gymnasieskolen redigerede han 1927–32. Også udover sin egen skole virkede A. på mange måder, bl.a. i Skolescenen (allerede fra 1923 i bestyrelsen for „De højere skolers kunstaftener"), i Foreningen til dyrenes beskyttelse og Foreningen til kønssygdommenes bekæmpelse og som medlem af Komiteen til afholdelse af akademisk-sociale foredrag på universitetet (1926–38). Litterært udfoldede han sig dels gennem skolebøger i dansk og tysk og ved at udgive Østre Borgerdydskoles historie (1937), dels gennem en lang række af oversættelser, bl.a. af Goethe, Kleist og Huxley. Ved sit noget buldrende væsen kunne han støde nogle men langt flere blev tiltrukket af hans varme menneskelighed og store humor. R. 1935. DM. 1948. □Mal. af Jørgen Espen Hansen (Østre Borgerdydskole). Foto.

Salmonsen leksikon tidsskr., 1949 530. Østre borgerdydskole, Meddelelser, 1962 42–56; 1964 5–7 = Gymnasieskolen 1963 1352f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Per Krarup

Andersen, Peter Ejnar, * 1908, kriminalkommissær. * 14.7.1908 i Ølsemagle. F: husmand Peder A. (1865–1948) og Anna Johanne Larsen (1880–1952). ~ 28.1.1934 i Roskilde (domk.) med Maja Louise Mogensen, * 8.8.1911 i Rorup sg., d.,af bager Niels Anders M. (1872–1965) og Ane Sofie Larsen (1880–1951).

A. var fra 1942 kriminalbetjent ved sikkerhedspolitiet i Helsingør, efter 1943 chef for denne afdeling. Gennem sit arbejde fik han en del illegale kontakter, og da den tyske aktion mod de danske jøder begyndte i slutningen af sept. 1943 knyttedes han til en af de sikrest arbejdende og strammest ledede illegale transportorganisationer i Danmark „Speditøren". A. fik afgørende indflydelse på ledelsen af den illegale rute mellem den nordøstsjællandske kyst og Helsingborg som efter at jødeflugten var gennemført transporterede personer, efterretninger, våben og andet illegalt materiale mellem det besatte Danmark og Sverige. Gennem modstandsbevægelsens organisation i Stockholm integreredes arbejdet i den samlede modstandskamp og dens forbindelse med de allierede. A. måtte februar 1944 flygte til Sverige. Han blev knyttet til den danske efterretningstjeneste og fra maj 1944 var han den daglige leder i Helsingborg af den illegale rute til og fra Danmark, „Øresundstjenesten". Fra juni deltog han i ompakningen og forsendelsen af engelske og svenske våben til Danmark. Der er ingen tvivl om at A.s baggrund i sikkerhedspolitiet i Helsingør og dermed hans mange kontakter i det svenske politi m.v. sammen med hans personlige egenskaber gjorde ham til en særdeles effektiv modstandsmand. Maj 1944 udnævntes han til sekondløjtnant i Den danske brigade. Efter krigen genoptog A. sit arbejde inden for politiet.

Arne Sejr i Danmark under besættelsen III, udg. Vilh. la Cour, 1946 381–406. Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I, 1959 267. Besættelsens hvem–hvad–hvor, 1965 249–54 386. – Kilder til modstandsbevægelsens hist., 1972 (heri uddrag af A.s beretning i „Øresundstjenestens" arkiv, Rigsark).

Ole Barfoed

Andersen, Ellen Dorothea Johanna, * 1898, museumsinspektør. * 7.7.1898 på Serridslevgård, Vær/Nebel sg. F: godsejer Peter Jordt Brodersen (1865–1936) og Johanna Helene Louise Voswinckel (1866–1945). ~ 28.7.1923 i Kbh. (Holmens k.) med søløjtnant Dynes Birch Ole A., * 11.6.1892 i Silkeborg, † 12.7.1925 i Kbh., s. af købmand Ludvig Marius A. og Astrid Arntzen.
1929 kom A. som volontør til Dansk folkemuseum hvor hun blev medarbejder hos museumsinspektør Elna Mygdal. Ligesom denne havde A. ingen universitetsuddannelse, men blev på museet skolet i systematisk indsamlings- og katalogiseringsarbejde af danske almuetekstiler og -dragter. Hun rejste i de følgende år landet rundt med Elna Mygdal og erhvervede en solid viden om den danske bondestands kulturtraditioner. Denne genstandsviden blev suppleret med studiet af skrifter og en udstrakt kulturhistorisk læsning. Da Dansk folkemuseum 1934 flyttede ind i det ombyggede og udvidede Prinsens palæ var A. med til at opstille museets store dragtsamling i galleriet og arrangere en studiesamling af vævede og broderede stoffer efter de dengang nyeste principper. 1936 (–66) blev hun museumsinspektør.
A. har jævnsides med museumsarbejdet forsket i dansk tekstilhistorie, fortrinsvis klædedragten hos adel, borger og bonde fra renæssancen indtil industrialismen. Gennem flere specialartikler indkredsede hun egn for egn Danmarks folkedragter og udgav 1960 *Danske Bønders Klædedragt*, det første sammenfattende, videnskabelige værk over hele landets folkedragter, inklusive Færøerne. Lignende specialstudier over de højere stænders klædedragt samledes i *Danske dragter. Moden i 1700-årene*, 1977. Ind imellem har hun skrevet den kulturhistorisk indholdsrige bog *Bordskik*, 1971, og i øvrigt beskæftiget sig med en række tekstilhistoriske emner. A. var medredaktør af Berlingske Haandarbejdsbog I–III, 1950 og forfatter til flere større, tekstilhistoriske artikler.

Erik Lassen

Andersen, Ellen Willemoes, se **Willemoes Andersen, Ellen.**

Andersen, Emil, 1893–1939, redaktør. * 14.4.1893 i Kbh., † 23.6.1939 i Rungsted, begr. Bispebjerg kgd. F: bager, senere inkassator Poul Rasmussen A. (1864–1959) og Alvilda Hansen (1864–1902) ~ 7.10.1922 i Kbh. med rentier Asta Karen Trolle Prip, * 30.10.1902 i Kbh., d. af fabrikant, sølvsmed Axel P. (1864–1925) og Alma Trolle (1868–1917).
A. blev uddannet i firmaet F. L. Smidth & Co. hvor han som tre-sproglig korrespondent arbejdede i en halv snes år frem til 1919. Allerede på dette tidspunkt havde hans store interesse for sport (aktivt medlem af fodboldklubben B 93 og atletikklubben Sparta) ført ham til bladet Idrætsliv hvor han fra 1914–1916 skrev om stort og småt inden for sportsverdenen. Sammen med Arne Højme grundlagde han 1916 det inden for sportspressen legendariske *Idrætsbladet* hvor han med en kort afbrydelse, 1926–29, forblev redaktør fra 1918 til sin død. Som dagbladsjournalist med speciale i sportsreportager startede han ved BT 1921–26 og fra 1926–34 ved Dagens Nyheder for senere at overtage stillingen som sportsredaktør ved Politiken 1934–39. Foruden en omfattende viden og præcis indsigt i de for-

skellige idrætsgrene var det i høj grad takket være sit medrivende engagement at A., med pseudonymet Mr. Smile, for eftertiden kom til at stå som grundlæggeren af moderne sportsjournalistik, en speciel form for reportager der i højere grad end kølig objektivitet bygger på sportsfolkenes egne udsagn. Dette forudsætter evnen til at få sportsfolkene i tale, at give dem lov og lejlighed til at snakke med, og netop denne særlige evne var kendetegnende for A. og gjorde at han i sjælden grad nød de aktives gunst. Det var således symptomatisk at han ved OL i Los Angeles 1932 som udsendt sportsmedarbejder ved Dagens Nyheder samtidig kom til at fungere som officiel leder under DIF. Til minde om ham uddelte dagbladet BT fra 1962 årligt Mr. Smilepokalen til journalister som havde ydet en særlig betydningsfuld indsats for sporten i Danmark. Pokalen blev sidste gang tildelt sønnen Poul Prip 1972, fra 1946 medarbejder og senere redaktør af sporten ved Berlingske Tidende. Med status som ghostwriter hjalp han bokseren Knud Larsen med bogen „10 år i ringen – fra bydreng til europamester", 1930 samt fodboldspilleren Michael Rode med biografien „20 år på holdet", 1931. Desuden redigerede han bogen, De olympiske Lege i Amsterdam, 1928 og var eneforfatter på de efterfølgende olympiadebøger *Med danske Idrætsmænd til Olympiske Lege*, 1932 og *Olympiaden i Berlin*, 1936. Hans sidste bog, *7–8–9–out* fra 1939 gav en entusiastisk skildring af boksningens store navne gennem tiderne. Af tillidshverv kan fremhæves at han i en årrække var medlem af plenarforsamlingen (nu: generalforsamlingen) i Danmarks olympiske komité (DOK), vicepræsident i International Sporting Press Association (ISPA) 1928–32 samt medlem af bestyrelsen for Journalistforbundet 1930–34.

Leif Vangdrup

Andersen, Erik Sparre, se **Sparre Andersen, Erik.**

Andersen, Ernst, * 1907, jurist. * 12.9.1907 i Herning. F: bankrevisor Anders Thomas Broder A. (1880–1929) og Kirstine Marie Nørgaard (1884–1967). ~1° 3.6.1932 i Korsør med senere advokat, sidst retsassessor Gudrun Engberg, * 23.10. 1909 i Hjørring, d. af cand.teol., lærer sst., sognepræst Lars Johannes E. (1879–1970) og Eva Marie Grønning (1881–1931). Ægteskabet opløst. ~2° 10.7.1960 med direktør for Berlitz School Tove Dobel, * 12.1.1921 i Brønshøj, d. af sadelmager Niels Peter Eduard D. (1888–1974) og Jensine Kathrine Kamilla Svendsen (1891–1976).

A. blev student 1925 fra Sorø akademi, var sparekasseassistent 1925–28 og blev juridisk kandidat 1931. S.å. blev han sekretær i indenrigsministeriet, 1943 kontorchef sst. 1940 erhvervede han den juridiske doktorgrad på den forvaltningsretlige afhandling *Administrativt Tilsyn med Kommunalforvaltningen*. 1944 udnævntes han til professor i retsvidenskab ved Kbh.s universitet, hvor han oprindelig varetog den offentlige ret. Gennem sit omfattende og rigt facetterede forfatterskab har A. ydet væsentlige bidrag til dansk retsvidenskab. 1947 udsendte han værket *Forfatning og Sædvane* og senere sammen med Alf Ross en lærebog i statsret. 1947 udkom tillige det af A., der siden 1944 har været revisor i Husejernes Kreditkasse, forfattede festskrift *Kreditkassen for Husejerne i København* i anledning af dennes 150-års jubilæum. 1954 overtog A. efter O.A. Borum person-, familie- og arveretten som sit fagområde inden for hvilket han har skabt en række fremragende lærebøger der udmærker sig både i pædagogisk henseende og ved elegant sproglig form. 1954 og 1956 fremkom *Ægteskabsret* I og II der er blevet karakteriseret som „det monumentale storværk om den danske familieret", på én gang håndbog for praktikere og lærebog. Senere er fremstillingen kommet i flere nye udgaver (1964, 1967, 1971 og 1977) under hensyntagen til ny lovgivning og behovet for kortere mere udprægede lærebogsfremstillinger. 1963 udkom *Arv og Legat* der efter fremkomsten af den nye arvelov 1963 udsendtes som *Arveret* 1965. Med *Legater og Stiftelser*, 1962 gav A. en oversigt over reglerne om ændringer i legatfundatser, den såkaldte permutationsret. I 1966 fuldendtes lærebogsarbejdet ved udsendelsen af den korte *Personret*. Indtil 1967 havde A. tillige sæde i justitsministeriets ægteskabsudvalg. – Et værdifuldt element i A.s lærebøger og andre værker er den vægt der lægges på undersøgelsen af den historiske baggrund for de enkelte retsinstitutter. Denne side af sit forfatterskab har A. senere uddybet gennem sin behandling af en række emner fra europæisk retsvidenskabs historie i *Træk af juraens udvikling* I–II, 1970 og 1973. Med sine velskrevne og ofte fængende betragtninger har A. herved bidraget til at fremme interessen for og studiet af retshistorien. Det samme gælder om hans seneste bog *Bankvæsenets oprindelse*, 1976, hvori til dels for første gang på dansk redegøres for en række emner fra handelsrettens historie, således bl.a. kanonisk rets renteforbud, middelalderveksler og de negotiable papirers udvikling. □Foto.

Selvbiografi i festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1940 150. O.A. Borum i Ugeskr. for retsvæsen 1977 289–95.

Ditlev Tamm

Andersen, Eskil, se **Kongsbakke, Eskil Andersen.**

Andersen, Frederik Vilhelm, 1820–1910, præst. * 11.9.1820 i Kbh. (Garn.), † 19.5.1910 på Frbg., begr. i Nordrup ved Ringsted, F: justitsråd, ekspeditionssekretær i generalstabens bureau Andreas Christian A. (1787–1841) og Frederikke Christiane Saxtorph (1793–1848). ~ 14.5.1846 på Frbg. med Christine Elisabeth Friderichsen, * 21.8.1820 i Kbh. (Garn.), † 13.11.1906 på Frbg., d. af auditør, senere justitsråd og birkedommer Matthias F. (1790–1858) og Maren Kirstine Færch (1799–1872). – Far til Vilh. *A.

A. blev 1838 student fra Borgerdydskolen i Kbh. hvor han havde fået indpodet en varm kærlighed til de klassiske sprog, deltog med stor iver i studenterlivet og dyrkede i de første år i udstrakt grad filosofiske og æstetiske interesser. 1843 blev han cand. teol., og 1844 konstitueredes han som adjunkt i Vordingborg hvor han udarbejdede en afhandling for den teol. licentiatgrad *Det christelige Underbegreb i historisk Udvikling* som blev antaget af fakultetet, men ikke nåede frem til offentligt forsvar da den ansøgte dispensation fra brugen af det latinske sprog ved kgl. resolution blev nægtet. 1845 gik A. over i gejstlig virksomhed som sognepræst, først i Nordrup og Farringløse, fra 1871 i Ringsted og Benløse og fra s.å. som provst for Ringsted og Alsted herreder, fra hvilke embeder han 1894 tog sin afsked. I sine første præsteår var A. påvirket af den begyndende vækkelse, men grundtvigianismens kamp for kirkelig frihed og Indre Missions syn på kulturlivet gjorde ham med årene mere og mere til tilhænger af den højkirkelige retning. Til dels under påvirkning af H. *Martensen blev han en erklæret talsmand for kirkelig orden og fasthed og en varm forsvarer for nedarvede værdier og institutioner. Dette konservative helhedssyn prægede hans udmærkede kirkelige administration og kom til orde i hans mange indlæg om dagens brændende spørgsmål, således i fejdeskriftet *Om den grundtvigske Paastand: at Folkekirken er en borgerlig Indretning,* 1868, og over for Otto *Møllers heftige angreb i det myndige, klart gennemtænkte *Til Forsvar for J. P. Mynsters Eftermæle,* 1881. I sine sogne virkede A. som en nidkær sjælesørger og fortrinlig prædikant. Hans forkyndelse var bibelfast, typisk evangelisk-luthersk i sit indhold med fremhævelse af bekendelsens betydning, og formelt mindede den ved sit klare og rene sprog om Martensens. Fyldige prøver på hans prædikemåde foreligger i hans postil *Lader Eder forlige med Gud,* 1887. Skønt A. i første række var den praktiske kirkemand var han dog tillige bestandig optaget af teologiske studier der satte frugt i en række afhandlinger og artikler. 1877–1904 virkede han som censor ved teologisk embedseksamen, og 1880 vandt han – 60 år gammel – den teologiske doktorgrad for en afhandling *Embede og Ordination i deres indbyrdes Grundforhold.* Både heri og i skriftet *Nogle Betragtninger og Studier over og i Sammenhæng med Biskop Martensens „Den christelige Ethik"*, 1879 viser A. sig som en dygtig om end ikke meget original teolog af Martensens skole. Livet igennem følte han sig stående „i et taknemmeligt Discipelforhold" til denne mand der på sin side regnede A. – sammen med C. P. Rothe, B. J. Fog og L. Gude – til sine nærmeste venner og medarbejdere. Det er da også den Martensenske teologis ejendommeligheder, den spekulative tendens og foreningen af evangelisk-luthersk dogmatik med en vidtfavnende human kulturforståelse der kendetegner A.s teologiske standpunkt. – En søn, **Frederik Immanuel A.** (4.1.1849–22.3.1915) blev forstkandidat 1870 og 1874 skovrider, bl.a. 1884–1915 på Giesegård. – R. 1876. DM. 1887. K.² 1894. □Foto.

Selvbiogr. i univ. progr., 1881 107–10. – Vilh. Andersen i Mit hjem I, 1911 4–6. H. Scharling: Livsminder, 1919 143. Th. Hauch-Fausbøll og Grohshennig: Danm.s præstehist. 1884–1911, 1932 38–40.

*Bjørn Kornerup**

Andersen, Ferdinand Johannes Emil, 1855–1943, grosserer. * 7.11.1855 i Kbh. (Garn.), † 2.11.1943 på Frbg. begr. sst., (Solbjerg). F: skibsreder Julius A. (1815–88, ~ 1° med Anine Petrea Johanne Christiansen, 1829–53) og Emma Bang (1825–91). ~ 23.9.1887 i Kbh. (Matt.) med Magdelene (Magda) Marie Christiane Nissen, * 7.11.1864 i Flensborg, † 23.10.1934 på Frbg., d. af etatsråd, grosserer Hans N. (1823–1903) og Christiane Markussen (1830–1910).

Efter at A. i sin ungdom havde fået en alsidig uddannelse som købmand og bl.a. haft ansættelse hos det ansete kaffefirma Chr. Broberg & Søn stiftede han dec. 1885 sit eget firma under navnet Ferd. A. & Co. og optog straks kaffe en gros som hovedartikel. Den oversøiske forretning i denne vare lå på det tidspunkt for Skandinaviens vedkommende hos nogle enkelte store importhuse som tog kaffen hertil i original tilstand. A.s energi og påpasselighed sikrede ham trods en beskeden driftskapital forholdsvis hurtig andel i den direkte import, og da konsumen i slutningen af 80erne en overgang forlangte kaffen

leveret i omdannet stand, dvs. renset, sorteret og til dels poleret og farvet og i en senere periode delvis i brændt stand, indrettede firmaet en afdeling for maskinel behandling af kaffen, ligesom det senere gik over til brænderidrift. Firmaet så da også sin omsætning vokse såvel på hjemmemarkedet som på Skandinavien og Østersølandene, og da forskellige toldforhøjelser i flere af vore nabolande vanskeliggjorde afsætningen der fik det et samarbejde i stand med ledende brænderier i disse lande således at det derigennem kunne bevare sin fremtrædende position på det nordiske kaffemarked. Af betydning har det i denne forbindelse været at firmaet 1918 etablerede filial i Hamburg. Foruden A. var Isak Siesby en årrække medindehaver af firmaet. 1922–32 var A. en meget virksom formand for Foreningen af kolonial-grossister i Kjøbenhavn og De danske kolonial-grossist-foreningers Fællesudvalg. – På det industrielle område har A. også gjort en betydelig indsats, bl.a. som deltager i flere større foretagender på teglværksindustriens område i Nordsjælland, men navnlig derigennem at han sammen med direktør H. Weitzmann 1921 stiftede Akts. Ferrosan og 1924 interessentskabet Dansk chemo-therapeutisk Selskab der begge arbejder i den kemiske medicinalbranche. Ved A.s død blev Theodor Jensen der havde været ansat i firmaet siden 1907 eneindehaver af Ferd. A. & Co. □Mal. af N. V. Dorph, 1930. Foto.

Børsen 6.11.1935 og 3.11.1943.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Andersen, Frederik, 1862–1936, kommunalpolitiker, rådmand, * 12.10.1862 i Munke Bjergby, Sorø amt, † 15.4.1936 i Kbh., begr. sst. (Bispebjerg). F: husmand og murer Anders Christiansen (1822–93) og Maren Larsdatter (1826–1908). ~23.9.1892 i Kbh. (b.v.) med Cecilia Andersson, * 4.4.1870 i Ystad, Sverige, † 4.10.1943 i Kbh., d. af former Anders Svendsson (1823–1902) og Else Andersson (1835–1912). – Far til Alsing *A.

A. blev udlært som skomagersvend i Slagelse 1883 og gik i gang med at organisere sine kolleger; han fik oprettet både en fagforening og en socialdemokratisk forening i byen. Sin virksomhed som agitator fortsatte han da han 1887 kom til Kbh., og han var en af dem der bidrog stærkest til at genrejse fagforeningerne efter disses hensygnen sidst i 1870erne. 1887–92 var han kasserer i sin fagforening og medlem af skomagerforbundets hovedbestyrelse. 1893–1917 var han forvalter på Arbejdernes Fællesbageri. Han deltog energisk i den politiske agitation. 1900–20 var han formand for Socialdemokratisk forening for Kbh.s 11. kreds, 1898 blev han medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse og forretningsudvalg, 1910 af Social-Demokratens kontrolkomité. 1901–14 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, 1914–33 rådmand i magistratens 2. afdeling (byens finanser og hospitaler). 1917 afslog han at blive borgmester for 3. afd. (sociale sager). 1918–35 var han medlem af folketinget og 1924–33 næstformand for den socialdemokratiske gruppe. 1914–21 var han medlem af Den overordentlige kommission, 1917–21 af ernæringsrådet. 1920 blev A. valgt til viceforretningsfører for socialdemokratiet, under Staunings ministerperioder var han 1924–26 og 1929–36 partiets formand, og han sad i ledelsen af mange faglige og partimæssige institutioner. Han var kendt som en besindig og elskværdig mand med stor indflydelse. – En af hans sønner var redaktør ved Social-Demokraten **Carl Angelius A.** (1895–1964). □Foto.

Social-Demokraten 26.2.1913, 8.6.1917 og 26.3.1926. Fagblad for skotøjsarbejdere, aug. 1923 (jubilæumsnummer). Oluf Bertolt m.fl.: En bygning vi rejser I–III, 1954–55. Peder Hedebol: Spurv i tranedans, 1956.

Sigurd Jensen (Oluf Bertolt)

Andersen, Frederik Immanuel, se **Andersen, F. V.**

Andersen, Greta, * 1927, svømmer. * 1.5.1927 i Kbh. (Nath.). F: maskinarbejder Mourits Peter A. (1891–1953) og Charlotte Emerentze Benedikte Nielsen (1898–1960).

A. begyndte sin karriere i svømmeklubben Triton 1943–46 under ledelse af den tidligere mestersvømmerske Else Jacobsen. Af betydning for hendes gennembrud i dansk og international svømning blev klubskiftet 1946 til DKG hvor hun relativt hurtigt gjorde sig bemærket på crawldistancerne i hård konkurrence med klubkammeraterne Fritze Nathansen og Karen Margrethe Harup. Ny træner blev Ingeborg Paul-Petersen på hvis gymnastikinstitut hun samme år påbegyndte en uddannelse som gymnastiklærerinde, og allerede året efter triumferede hun sammen med det øvrige danske svømmehold ved EM i Monte Carlo. Danmark blev kåret som bedste svømmenation, og A. opnåede en individuel bronzemedalje på 100 m crawl samt guld på 4 × 100 m crawl. Ikke mindst dette bemærkelsesværdige resultat var årsag til de opskruede forventninger som hele nationen nærede til de danske svømmepiger ved de efterfølgende olympiske lege i London 1948. Forventningerne blev til fulde indfriet, og disse lege kom samtidig til at betegne højdepunktet i A.s karriere inden for de traditionelle svømmediscipliner ligesom den kom til at betegne afslutningen på dansk svøm-

nings guldalderperiode. A. vandt guld på 100 m crawl i tiden 1:06,3 sek. og besatte sammen med Elvi Carlsen, F. Nathansen og K. M. Harup andenpladsen på 4 × 100 m crawl. (I parentes bemærket var det dog ikke mindst i kraft af en dramatisk kollaps på favoritdistancen 400 m crawl at A. for alvor befæstede sit navn i alles bevidsthed, herhjemme som i udlandet). Den efterfølgende periode frem til hendes emigration til USA i midten af 50erne (som delvis skal ses på baggrund af et vellykket studieophold i San Francisco 1950) blev resultatmæssigt af noget svingende karakter hvad hun beretter om i sin selvbiografi. Fremhæves bør imidlertid en verdensrekord på 100 yard i tiden 58,2 sek. fra 1949, en guldmedalje på 400 m crawl ved EM i Wien 1950 samt fire førstepladser ved NM 1949 og 1951 på både 100 m og 400 m crawl. I USA gik hun over i de professionelles rækker og gjorde sig snart store fortjenester som vor tids største kvindelige langdistancesvømmer. Efter nogle år i træk at have vundet kapsvømningen over Den engelske kanal indledte hun 1959 sine talrige forsøg på som den første kvinde at tilbagelægge distancen frem-tilbage over Kanalen. Omhyggelig forberedelse og stor ærgerrighed til trods lykkedes det dog aldrig, men til gengæld vandt A. i perioden 1957–69 så mange andre langdistancesvømninger rundt om i verden (herunder ikke færre end 16 verdensrekorder) at hun 1969 blev hædret ved at få sit navn i det internationale svømmeforbunds Hall of Fame, en mindehal for verdens bedste svømmere gennem tiderne.

Den store sum penge som disse svømninger indbragte blev bl.a. investeret i en svømmeskole i Los Alamitos syd for Los Angeles (oprettet 1960) hvor hun som noget hidtil ukendt lancerede svømmeundervisning for spædbørn. Senere udvidede hun svømmeskolen med et helsecenter for kvinder ligesom flere svømmeskoler nu er fulgt i kølvandet på den første.

G. A.: En svømmepiges med- og modgang, 1952.

Leif Vangdrup

Andersen, Gudmund, se **Andrésson, Guðmundur.**

Andersen, Hans Christian, 1805–75, digter. * 2.4.1805 i Odense (Skt. Hans sg.), † 4.8.1875 i Kbh. (Frels.), begr. sst, (Ass.). F: skomagersvend, senere friskomager Hans A. (1782–1816) og Anne Marie Andersdatter (1775–1833, ~2° 1818 med friskomager Niels Jørgensen Gundersø, 1787–1822). Ugift.

Tomånedersdagen før A.s fødsel havde forældrene holdt bryllup, men kunne først det følgende år flytte sammen. Hans fødested kendes ikke; traditionen der har udpeget hjørnestedet i Hans Jensens stræde ud mod Bangs Boder (nu H. C. A.-museum) er sen og usikker; skildringen af barndomshjemmet gælder Munkemøllestræde 3 hvor A. boede 1807–18. Familien var afgjort småkårsfolk. Farfaderen, Anders Hansen Traes, tidligere landsbyskomager og husmand, var sindssyg og endte som bespisningslem i Gråbrødrehospitalet († 1827). Den ærekære og forfængelige farmor, Anne Cathrine Nommensen († 1822), forkælede sønnesønnen og søgte at trøste sig for den bitre virkelighed ved at lade ham forstå at hun var af fin familie: hendes mormor, en adelig dame fra Cassel, var flygtet med en komediant (i virkeligheden var denne mormor en postriderdatter fra Assens). A.s far var flittig og nøjsom, men af et uroligt sind; han var misfornøjet med sin stand som han følte sig hævet over ved sine interesser – han læste Shakespeare, Holberg, 1001 nat – og ved sit oplyste livssyn; i trossager var han rationalist. Han tog sig meget af drengen, fortalte ham eventyr, lavede legetøj til ham. Da nødsårene kom lod han sig 1812 som stillingsmand hverve og lå inde som soldat til 1814 da han syg vendte hjem fra Holsten uden at have deltaget i krigen. A. følte altid en uhyre medlidenhed med sin far, men sin mor elskede han. Hun var en ganske jævn kone der næppe kunne skrive og ikke læse skrift, dybt overtroisk og meget snakkesalig, medens faderen var tavs og indesluttet. Hendes mor, Anna Sørensdatter, endte som fattiglem i Bogense. Før sit ægteskab havde A.s mor med en pottemagersvend en datter Karen Marie som dog næppe har boet i skomagerhjemmet; halvsøsteren nævner A. aldrig, men hun beskæftigede hans fantasi *(O.T.);* han genfandt hende 1842 som vaskerkone i Kbh, († 1846). 1818 giftede moderen sig på ny; stedfaderen synes at have behandlet A. honnet; efter hans død sank moderen stadig dybere i fattigdom og elendighed, levede af at vaske for folk og af at skylle flasker til apoteket, men forfaldt mere og mere til drik, blev 1825 anbragt på fattigstiftelsen Doctors Boder; sønnen hvis godhed hun misbrugte tog sig med rørende kærlighed af hende til det sidste og har i *Hun duede ikke* værget hendes minde. A.s skolegang, til sidst i byens fattigskole, var tilfældig og utilstrækkelig; han var kvik i opfattelsen, men doven med sine lektier. Helst sad han ene hjemme opfyldt af dagdrømme, legede med dukketeater og syede dukketøj. Dunkelt erindrede han siden spaniernes besøg og kometen 1811; han huskede lavsfestligheder og fastelavnsløjer; stærke indtryk gjorde tugthuset og galehuset, og i mindet bevaredes eventyr som fortaltes i hospitalets spindestue og ved humleplukningen. Som større dreng var han

en kort tid på en klædefabrik og et tobaksspinderi, har muligvis også forsøgt sig som bydreng hos en farver og markør i Odense adelige klub. Efter konfirmationen (påske 1819) ville moderen sætte ham i skrædderlære, farmoderen anbringe ham på et kontor. Han selv der fra sin tidligste barndom havde været glødende teaterbegejstret (han optrådte allerede 6–7 år gammel som statist i Kotzebues „Husitterne", og teaterplakater var siden hans største fornøjelse) havde ved de kgl. skuespilleres gæstespil 1818 fået et bestemt mål for sine drømme: København, og han fik sat sin vilje igennem. Moderen stolede på spåkonens profeti: at Odense by engang skulle blive illumineret til hendes drengs ære; selv drog han af sted med det eventyrlige forsæt at blive berømt om han end først skulle „gaa saa gruelig meget igennem". Med et anbefalingsbrev fra bogtrykker Iversen til danserinden Anna Margrethe Schall og med tretten rdl. i lommen, hvoraf de tre medgik til rejsen, forlod han som „blind Passager" Odense 4.9.1819 og holdt mandag den 6. sit indtog i København.

Uden held henvendte den besynderligt udseende dreng sig til md. Margrethe Schall og til teaterchefen (F. Holstein); et forsøg på at komme i snedkerlære glippede også. Som den yderste udvej opsøgte han i tillid til sin sangstemme G. Siboni, direktøren for teatrets syngeskole der netop havde middagsselskab med bl.a. Weyse og Baggesen som gæster. A.s skæbne vakte interesse og medfølelse; Weyse fik indsamlet 70 rdl. til ham, Siboni lovede ham sangundervisning og kosten i sit hus. Nattelogi fik han hos overskærerenken md. Thorgesen i Ulkegaden (Holmensgade) 108; han levede her med sit dukketeater og sine bøger uden at mærke noget til fordærvelsen omkring sig. Men han spildte sin tid; Siboni blev hurtigt ked af ham, juni 1820 stod han atter på bar bund og rettede to bønskrifter til „alle ædelttænkende Mennesker". Atter lykkedes det Weyse at indsamle ca. 80 rdl., og samtidig tog den brave, men pedantiske digter Fr. Høegh-Guldberg, bror til hans Odensevelynder oberstløjtnant C. Høegh-Guldberg, sig af ham, støttede ham økonomisk, gav ham timer i dansk og tysk og skaffede ham undervisning i latin indtil A.s mangel på flid to år senere fremkaldte et brud mellem dem. Ved bekendtskab med solodanser C. Dahlén var det forår 1820 lykkedes A. at komme ind på teatrets danseskole; herfra kom han n.å. på syngeskolen under P. C. Krossing og var 1821–22 korelev uden gage. Han fik lov til at gøre lidt statisttjeneste; F. Lindgreen læste privat med ham, men rådede ham til at opgive skuespillerdrømmene for at studere. Fattigdommen blev stadig mere trykkende; han var flyttet til et billigere logi i Ulkegaden 168, døjede kulde og sult. Og da stemmen samtidig forsvandt fik han 29.6.1822 sin afsked fra teatret. I disse år var A. begyndt at skrive. Riddertragedien *Skovcapellet,* 1821 opfattede Guldberg som en art stiløvelse; de to følgende arbejder *Røverne i Vissenberg* og *Alfsol* (efter Suhms fortælling) indleveredes til teatret der naturligvis forkastede disse „Forsøg, som, skjøndt de allevegne røbede det unge Menneske, der var ganske blottet for Kundskaber, lige indtil Kundskab i Modersmaalet, dog tillige røbede umiskjendelige Digter-Anlæg". Af Røverne i Vissenberg tryktes en scene i Ljunges „Harpen" (9.8.1822); Alfsol, sammenskrevet af Oehlenschläger- og Ingemann-reminiscenser, udkom samme efterår sammen med en selvbiografisk prolog og en fynsk fortælling i W. Scotts manér, *Gjenfærdet ved Palnatokes Grav* som „Ungdoms-Forsøg af Villiam Christian Walter". Da var den afgørende vending i A.s skæbne allerede indtrådt. Med sin mærkelige evne til at introducere sig havde han fundet formående velyndere helt op til prinsesse Caroline og Holmens provst C. Gutfeld, og allerede nu havde han fået indpas i familier med hvilke han ned igennem årene skulle bevare en venskabelig forbindelse: urmager Urban Jürgensens enke, H. C. Ørsted, Shakespeareoversætteren kaptajn (senere kontreadmiral) P. F. Wulff. Men langt den største betydning fik bekendtskabet med Jonas Collin, finansdeputeret og direktør for Det kgl. teater. Han talte den afskedigede korelevs sag hos kongen; samtidig med at Alfsol forkastedes meddeltes det A. at der var bevilget ham fri undervisning i Slagelse lærde skole der netop havde fået filologen Simon Meisling til rektor, samt en kgl. understøttelse på 400 (dec. s. å. nedsat til 300) rdl. i 3 år (fornyet 1825). 26.10.1822 rejste A. til Slagelse; fra den dag tog Collin sig af ham som en fader, og hans hjem blev den hjemløses faste tilflugtssted for hele livet.

Det syttenårige lange menneske blev anbragt i anden klasse mellem tolv-tretten års drenge, og nu begyndte „denne virkelig ulykkelige Tid" hvor kun ferierne var lyspunkter: i Odense hos Iversens og Guldbergs, i Kbh. hos md. Jürgensen og hos kommandør Wulffs, i Sorø hos Ingemann. Først boede han hos herredsfogedenken md. Henneberg, flyttede derfra okt. 1825 til Meislings og fulgte n.å. med rektoren ved hans forflyttelse til Helsingør. A. mødte med den ærligste vilje og var hele skoletiden meget flittig. Men allerede overgangen fra det frie driver- og drømmerliv i Kbh. med teatret, de mange bekendte og de store digterplaner til „Skolelivets fabrikmæssige Gang" i en lille kedelig by var

svær, og dobbelt svær blev den ved misforholdet mellem hans alder og hans totale mangel på virkelige skolekundskaber. I brevene fra skoletiden vakler han mellem en fast tro på sit digterkald og anfald af selvopgivende modløshed, en bestandig undervurdering af sine evner og frygt for at skuffe sine velgørere, uværdig nyde kongens understøttelse. At tungsindet efterhånden fik overhånd bar rektoren der manglede forståelse af sin elevs psyke hovedansvaret for. I sin optræden var han yderst lunefuld, svingede fra uforholdsmæssig strenghed til pludselig venlighed (der dog efterhånden blev stadig sjældnere). Han søgte med sørgeligt held at knække A.s mod og såre hans følsomme sind – især da han mærkede sit offer lammet af angst for ham – og han var utrættelig i at forsikre ham at han aldrig ville blive til noget. Helt galt blev det først da A. kom i huset hos Meisling; fruens rygte var ikke godt, og „Levnedsbogen" indeholder drastiske skildringer af husholdningens uorden og fantastiske griseri. Til sidst var han ved at gå åndeligt til grunde, tumlede med tanker om udvandring eller selvmord da Collin, underrettet om A.s virkelige situation, med udgangen af april 1827 tog ham ud af skolen. Han kom til Kbh. for at blive privat manuduceret af teologen og historikeren Ludv. Chr. Müller. Overgangen følte som en fuldstændig befrielse. Om A.s elegiske stemning under skoletiden vidner en række digte der senere blev optaget i hans første samling; perlen er det forunderligt rene og skønne *Det døende Barn* som blev til i Helsingør i hans værste trængselstid. Men i Kbh. brød hans længe kuede trang til ungdommelig munterhed igennem; medens Kjøbenhavnsposten i sept. 1827 trykte Det døende Barn bragte Heibergs „Flyvende Post" allerede fra august og året ud humoristisk-parodiske digte som *Aftenen, Tanker ved en ituslagen Jydepotte* o.fl. Efter nogen eksamensfeber slap han okt. 1828 gennem skærsilden med et anstændigt haud og afsluttede n.å. sin akademiske løbebane med „anden Eksamen" (laud). I sit rusår regnedes han mellem sin studenterårgangs „fire store Poeter".

Allerede før studentereksamen var A. i gang med sit første større arbejde *Fodreise fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager*. Efteråret 1828 indeholdt „Flyvende Post" en række prøver; bogen udkom nytår 1829 på eget forlag, blev udsolgt på få dage; Reitzel gav A. 100 rdl. for et nyt oplag, og den unge digter der blev venligt introduceret af Heiberg i „Maanedsskrift for Litteratur" var med ét slag berømt. Den mærkelige lille bog virker som en fantasi-arabesk hvor den romantiske ironi bestandigt bryder illusionen og som et prøvekort på A.s brogede læsning (Jean Paul, især Hoffmann); ejendommeligt er forfatterens lystige opgør med sin sentimentale fortid. Samme muntre tone genfindes i A.s første dramatiske arbejde *Kjærlighed paa Nicolai Taarn*, 1829, en kåd studenterspøg, og i hans dec. s.å. udgivne *Digte 1830* der ved siden af de alvorlige digte fra skoletiden indeholdt den lange række humoristiske forsøg i Wessels manér og de mere selvstændige „nederlandske" genrebilleder som *Moderen med Barnet, Studenten, Martsviolerne*. A. regnedes til Heibergs gruppe, rostes i „Maanedsskriftet" af Molbech og blev til gengæld angrebet af Hauch i hans „Babyloniske Taarnbygning"; i øvrigt udtalte selv opriqtige velyndere som Ingemann og Oehlenschläger sig privat mod den „Hang til Persiflage og Legen med det Aandelige" som karakteriserer disse debutbøger. Men i den næste, ringere, digtsamling *Phantasier og Skizzer*, 1830 er munterheden på ny afløst af en elegisk stemning med bitre islæt af Heine-påvirkning. Under sin ferietur 1830 til Jylland og Fyn havde den feterede digter håbløst forelsket sig i Fåborgmatadoren agent Voigts datter Riborg (*To brune Øine –*), og samme efterår havde han haft sin første alvorlige litterære modgang i Hertz' hvasse anfald på ham i „Gjengangerbrevene". Hans mistillid til sine evner begyndte igen at spøge; hertil kom voksende økonomiske bekymringer. En forbigående opklaring bragte en lille Tysklandstur i sommeren 1831, den første af hans mange udenlandsrejser; A. stiftede her sine første værdifulde udenlandske bekendtskaber (Chamisso, der oversatte flere af hans digte, Tieck), og *Skyggebilleder af en Reise til Harzen og det sachsiske Schweitz*, 1831 er den første af hans bøger der viser lidt af hans eget ansigt. Men de følgende digtsamlinger *Vignetter til danske Digtere*, 1831, *Aarets tolv Maaneder*, 1832, *Samlede Digte*, 1833, fastslog trods smukke enkeltheder at lyrikken ikke var A.s egentlig fag, og hans virksomhed som teaterdigter (operatekster til I. F. Bredal, J. P. E. Hartmann, Weyse; oversættelser og bearbejdelser af franske stykker, et par originale vaudeviller som *Skilles og mødes* der dog i første omgang forkastedes) gavnede ikke hans litterære anseelse. Samtidig forbitrede kritikkens, især Molbechs, voksende kulde ham. Bortset fra enkelte anmeldelser var tonen mod A. dog i det hele uangribelig og ikke uden anerkendelse, men der blev – foruden ret pedantiske anker over sprogjaskeri og formentlige stilfejl – med rette indvendt at han skrev for let og for meget; at der ingen udvikling var at spore i hans kunst; at man savnede „den ordnende Fornuft, Forstandens Kraft til at modne og udfolde Tanken". A. havde dog stadig et trofast læserpublikum, og han vandt i disse år

nye venner som fik indflydelse på hans udvikling (Signe Læssøe, Edv. Collin, Hartmann). Men han trængte til at finde sig selv og derved genvinde troen på sig selv. Det blev derfor sikkert hans redning som kunstner og menneske at han, anbefalet af Oehlenschläger, Ingemann, Heiberg, Ørsted og J. M. Thiele, 13.4.1833 modtog et toårigt rejsestipendium fra fonden ad usus publicos og otte dage senere forlod Kbh. for først i aug. 1834 at vende modnet og afklaret tilbage. I Paris hvor han bl.a. gjorde Heines bekendtskab blev første del af det dramatiske digt *Agnete og Havmanden* skrevet, og det afsluttedes i urmagerbyen Le Locle, Jurabjergene, i aug. Det er A.s betydeligste ungdomsværk (udk. 1834), et forsøg på at skildre „den evigt utilfredsstillede Længsel" som også fyldte hans eget bryst; men udførelsen svarer ikke til digtets kække grundtanke, og i den forsmåede bejler, Hemming, har han givet en klynkende selvskildring. Modtagelsen af det hjemme var ham en stor skuffelse der voldte mange bitre timer. Men nu var han også nået til et afgørende vendepunkt; Italiensopholdet forberedte hans egentlige gennembrud. Efter en besværlig rejse *(Lykkens Kalosker)* nåede A. 18.10. Rom hvor han blev optaget i den dansktyske kunstnerkreds hvis midtpunkt var Thorvaldsen. Denne tog sig straks af A., satte mod i ham efter „Agnete"s fald, optrådte som hans beskytter og ven. Efter at have overværet julefesten og karnevallet rejste A. sammen med Henrik Hertz, med hvem han i Rom var blevet forsonet, til Napoli, besteg Vesuv og besøgte Capri; påsken tilbragtes i Rom, hjemturen gik over Venezia.

Opholdet i Italien lærte A. at se; de rige indtryk af naturen, folkelivet og kunsten gav ham et nyt sjæleligt indhold; frigørelsen fra de hjemlige forhold øgede hans selvstændighed over for hans „opdragere" og skærpede hans selvkritik. Hjemrejsen foregik over München, Wien og Prag. I et brev til gamle Collin havde Heiberg karakteriseret A. som „en lyrisk Improvisator". A. tog ideen op; i Rom, München, Sorø og Kbh. blev så det værk skrevet som „rejste mit faldne Hus paany", romanen *Improvisatoren*, 1835. A. har denne gang skildret hvad han havde set og oplevet, derpå beror bogens store kunstneriske fremskridt. På baggrund af en række glimrende Italienbilleder, det første vidnesbyrd om hans mesterskab i pittoresk deskription, har digteren i hovedpersonen Antonio givet en let maskeret selvskildring der former sig som et opgør og et selvforsvar af betydelig virkning. Romanen gjorde lykke i Danmark og lagde gennem L. Kruses tyske oversættelse grundstenen til hans verdensry. A. forfulgte sejren med *O.T.*, 1836, et dansk sidestykke til Italienbogen med ypperlige bifigurer og levende interiører; hovedhandlingen er inspireret af hans mangeårige grublen over den forsvundne halvsøsters skæbne. Mere fordringsfuld er den tredie roman *Kun en Spillemand*, 1837. Med stærk udnyttelse af selvbiografisk, også kunstnerisk set meget værdifuldt stof, har A. i spillemanden Christian tegnet en parallelskæbne til sin egen, men med tragisk udgang; tendensen er rent filantropisk: „Lad ei det sande Talent jordisk gaae til Grunde", og A.s genilære fremkaldte som protest Kierkegaards første bog „Af en endnu Levendes Papirer", 1838, et opgør med hans virksomhed som romanforfatter. Udenlands gjorde bogen endnu mere lykke end Improvisatoren, især i Tyskland og i Sverige hvor Lunds studenter 1840 bragte A. den første offentlige hyldest. Hjemlig anerkendelse kom 1838 i form af en årlig digtergage (efter ansøgning) på 400 rdl. der 1845 forhøjedes til 600, 1860 til 1000; den befriede ham for de værste økonomiske sorger. Selv på teatret hvor han ellers hentede sit livs fleste og bitreste skuffelser tilsmilede fru Fortuna ham nu. Odense-vaudevillen Skilles og mødes, 1836 havde ganske vist kun en krank lykke, *Renzos Bryllup*, *En rigtig Soldat* og forskellige oversættelser forkastedes, men vaudevillen *Den Usynlige paa Sprogø*, 1839, nåede 22 opførelser, og dramaet *Mulatten*, 1840, som Molbech havde søgt at spærre vejen for blev en stor teatersejr. Bygget over H. Arnauds novelle „Les épaves" er stykket et forsøg på at overføre den franske romantismes passionerede lyrisme og melodramatiske psykologi til dansk teater; det rummer ejendommelige udtryk for en lidenskabelig pariafølelse der ellers er sjælden hos A.

Imidlertid havde han under korrekturlæsningen på Improvisatoren fundet sit egentlige felt. I et brev til Ingemann af 10.2.1835 hedder det: „Dernæst har jeg begyndt paa nogle „Eventyr, fortalte for Børn", og jeg troer, de lykkes mig. Jeg har givet et Par af de Eventyr, jeg som Lille var lykkelig ved, og som jeg ikke troer ere kjendte; jeg har skrevet dem saaledes, som jeg vilde fortælle et *Barn* dem." Allerede de første digte og „Fodreisen" indeholder eventyrmotiver; i *Digte*, 1829 står endda under titlen *Dødningen* det følsomme eventyr som 1835 blev til *Reisekammeraten*. Men A. havde dengang, hvad kendere som Ingemann og Molbech påtalte, fortalt historien i Musäus' ironisk-lapsede manér. Sikrere var tonen i eventyrudkastet om den gamle konge der så gerne ville høre en løgn (*Skyggebilleder*). Nu forstod A. at eventyrene skulle fortælles for børn; dermed var en ny stiltone fundet og et af de store vendepunkter i dansk prosas historie markeret. Første hæfte

(Fyrtøjet, Lille Claus og store Claus, Prindsessen paa Ærten, Den lille Idas Blomster) udkom i meget beskedent udstyr forår 1835 og blev ikke særlig forstående modtaget af anmelderne („en ikke uskadelig læsning for børn"); selv Hauch havde moralske skrupler med hensyn til Fyrtøjet, medens Ørsted (og Heiberg) spåede at havde Improvisatoren gjort A. berømt, ville eventyrene gøre ham udødelig, 2.–3. hæfte (dec. 1835, 1837) afsluttede første bind; 1838–42 føjedes hertil en ny samling; i *Tre Digtninger*, 1838, stod *Lykkens Kalosker*. Fra eventyrdigtningens første periode stammer således en række af dens fornemste mesterværker; foruden de allerede nævnte fx. *Den uartige Dreng, Reisekammeraten, Den lille Havfrue, Keiserens nye Klæder, Den standhaftige Tinsoldat, Ole Lukøie* og *Svinedrengen*. Nær beslægtet med eventyrenes kunst og stemning er en cyklus af øjebliksbilleder i prosa af højeste lødighed: *Billedbog uden Billeder*, 1840. Men omkring 1840 var det først og fremmest for sine romaners skyld at A. havde et navn både i Danmark og i udlandet.

Bortset fra en Sverigesrejse 1837, hvor A. gjorde kanalturen til Stockholm og på dampskibet traf Fredrika Bremer, havde han siden Italienfærden måttet indskrænke sig til mindre udflugter i Danmark og Skåne. Efterår 1840 drog han på ny med kgl. understøttelse på langfart, og hermed indledes hans manddomstid (1840–57), de store rejsers tid. A. besøgte i alt 30 gange udlandet, ved sin udstrakte bekendtskabskreds var han den mest kosmopolitiske af alle danske digtere. „At reise er at leve", skrev han; rejserne gav nye indtryk og åndelig forfriskelse, men kun i få tilfælde digterisk inspiration. Han forlod landet 1840 efter en konflikt med Heiberg og hans hustru i anledning af den forestående opførelse af den svage tragedie *Maurerpigen* (s.å.). Det tidligere venskabelige forhold afløstes af en flerårig misstemning; Heiberg drillede A. slemt i „En Sjæl efter Døden", og denne replicerede kvikt i *En Digters Bazar*, 1842. Det er A.s mest overdådige rejsebog, den fortæller om hans store orientrejse 1840–41: Italien, Grækenland, Tyrkiet, Donauturen fra Czernawoda til Wien – en besværlig og stundom farefuld odyssé uden for de sædvanlige turistruter. De følgende års rejser står i den hastigt stigende verdensberømmelses tegn. Oversættelserne af hans værker til hovedsprogene kom nu slag i slag, og navnlig i Tyskland og England kappedes fyrster, adel og åndens stormænd om at vise ham hyldest. 1843 traf han i Paris den franske romantismes førende personligheder (Hugo, Lamartine, Vigny, Balzac, Dumas, skuespillerinden Rachel). Rejserne i Tyskland 1844 og 1845 formede sig næsten som et triumftog; af varig betydning blev bekendtskabet med den unge arvestorhertug Carl Alexander af Sachsen-Weimar; det udviklede sig til et sværmerisk venskab og medførte en flerårig korrespondance. 1845–46 besøgte A. Italien for tredie gang, Sydfrankrig og Pyrenæerne; 1847 kulminerede hans europæiske popularitet med Englandsrejsen, hvor han forkæledes af society og sluttede venskab med Dickens. Også hjemme opnåede han nu den endelige „Erkendelse". Han var Christian VIIIs gæst på Føhr 1844, tilbragte sine ferier på herregårde som Nysø, Bregentved, Gisselfeld, Glorup, Augustenborg; fik ridderkorset til sine forskellige udenlandske dekorationer og udnævntes 1851 til professor. Omslaget i kritikkens holdning daterede A. fra „En Digters Bazar"; i P. L. Møller fik han en talentfuld fortaler, og hans „ven" Hauch måtte afbøde sit bagholdsangreb på ham i „Slottet ved Rhinen", 1845, med en anerkendende afhandling om hans poesi i „Dansk Ugeskrift", 1846. To oplevelser greb dybt ind i hans tilværelse. Efter sin ungdomskærlighed til Riborg Voigt havde A. i en årrække på afstand sværmet for Louise Collin, hans velgørers yngste datter. Nu blev den geniale svenske sangerinde Jenny Lind hans manddoms store passion (1843–46); i hendes sjældne personlighed fandt han sin egen religiøse tro på kunsten som et guddommeligt kald bekræftet. Hun nærede en søsters følelser for ham, kunne ikke gengælde hans kærlighed; men hendes navn er knyttet til den frugtbareste epoke i hans eventyrdigtning. Hårdt virkede dernæst revolutions- og krigsåret 1848 på hans fredselskende sind; han led sjæleligt under brydningen mellem sin dybt rodfæstede fædrelandskærlighed og sin varme taknemlighedsfølelse mod Tyskland og søgte 1849 trøst ved en Sverigesrejse (*I Sverrig*, 1851, et af hans mest karakterfulde prosaværker). Han følte sig overbevist om, „at det ikke var i Sværdet nu til Dags, vor Styrke laae, men i Aandens Dygtighed", men krigen bekræftede ham i hans danskhed; 5.3.1850 tryktes i Fædrelandet *I Danmark er jeg født* – på samme tid vor jævneste og inderligste fødelandssang. I disse år, eventyrdigtningens højeste blomstring, nåede omsider „den lille Genre" at indtage sin plads jævnbyrdig med roman og drama, men endnu syslede A. med skiftende held med de større digtarter. Efter ni års arbejde udkom 1847 det episk-dramatiske digt *Ahasverus*, et opgør mellem den ørstedske kulturoptimisme og tvivlens, bagstrævets ånd, men det store eksperiment savner indre liv, dets hovedperson tager ikke aktivt del i spillet, han er kun „en Turist i Verdenshistorien" (Vilh. Andersen). Langt værdifuldere er *De to Baronesser*, 1848, A.s modne-

ste roman, mindre subjektiv og mere afklaret end ungdomsromanerne og central i hans produktion ved sin demokratiske tendens og sin stærke understregning af Guds førelse som den røde tråd i et menneskes skæbne. *At være eller ikke være*, 1857, står ikke på samme højde; opgaven „Fred og Forsoning mellem Natur og Bibel" oversteg A.s kræfter; men partier af den er skrevet med hans bedste kunst, og den griber som et levende udtryk for hans aldrig stillede religiøse uro. Sin teaterdigtning fortsatte A. med stærkt skiftende held *(Fuglen i Pæretræet*, 1842, *Lykkens Blomst*, 1844). Størst lykke gjorde de to anonymt indleverede: *Kongen drømmer*, 1844, en poetisk billedrække af Christian IIs liv, og lystspillet *Den nye Barselstue*, 1845, et galleri af kvikt opfattede typer inden for en spinkel ramme; det tredie anonyme stykke, *Hr. Rasmussen*, 1846, hvis replikkunst måler sig med „Den nye Barselstue"s, gjorde fiasko. Medens forskellige operatekster *(Brylluppet ved Como Søen*, 1849, *Nøkken*, 1853) hurtigt forsvandt af repertoiret, blev *Liden Kirsten*, 1846 med Hartmanns musik den hyppigst spillede danske opera.

På det 1848 åbnede Casino lokaliserede A. Raimunds tryllefarce „Diamant des Geisterkönigs" i *Meer end Perler og Guld*, 1849, som efterfulgtes af to originale eventyrkomedier *Ole Lukøie*, 1850 og *Hyldemoer*, 1851; det sidste er hans smukkeste dramatiske arbejde. Alt dette trådte dog i skygge for de samtidige eventyrhæfter (*Nye Eventyr*, 1845–48, samlet udgave med Vilh. Pedersens illustrationer 1849; *Historier* I–II, 1852–53, ill. og forøget udgave 1855). Fra disse år, hvor A. „var kommen paa det Rene med at digte Eventyr", stammer hans mærkeligste fiktionsværker; alle eventyrene er nu med en enkelt undtagelse *(Klods Hans)* selvopfundne, og tilføjelsen „fortalt for Børn" er forsvundet fra titelbladet. Eventyret blev en verden, der rækker fra en elskværdig spøg *(Stoppenaalen)* til sublime tankedigtninger som *Klokken*, *Skyggen* og *Historien om en Moder*. Omkring det centrale eventyr *Snedronningen* grupperer sig lette og vittige fantasier som *Elverhøi*, mørkt tragiske fortællinger som *De røde Sko*. A. kan i et sindbillede klare forholdet mellem den ægte kunst og dens efterlignere *(Nattergalen)* og berette simpelt om hverdagens små tragedier *(Hjertesorg)*. Hans mytiske fantasi fornemmes i *Hyldemoer* og *Aarets Historie*, vittige fabler (*Kærestefolkene*, *Springfyrene)* står jævnsides med fromme legender og parabler som *Verdens deiligste Rose*, *Hørren*, *Fem fra en Ærtebælg*. Han kaster sin ironis lys over evigtmenneskelige svagheder *(Hyrdinden og Skorstensfejeren*, *Den lykkelige Familie*, *Flipperne*, *Nissen hos Spækhøkeren)*, men kan også i selvprøvelse lodde dybden i sin egen sjæl, *Grantræet*. I det berømteste af eventyrene, *Den grimme Ælling*, har han digterisk fortalt sit livs historie. De første forsøg på en selvskildring findes i breve fra Slagelsetiden; allerede i den intime *Levnedsbog* fra 1832 (udg. 1926) anlægges det grundsynspunkt: hans liv som et eventyr hvor Guds hånd leder alt til det bedste, som genfindes i selvbiografiske meddelelser til N. C. Øst, Marmier, G. F. von Jenssen og Le Petit og hvorover *Das Mährchen meines Lebens ohne Dichtung*, 1847 og *Mit Livs Eventyr* (1855, fortsættelsen 1855–67 udg. 1877 af J. Collin) er komponeret.

Med *Nye Eventyr og Historier*, 1.–3. række, 1858–72, (udgave med illustrationer af L. Frølich, 1870–74) er vi nået til det sidste afsnit i A.s liv. Eventyrene indtager nu den absolutte hovedplads i hans produktion, men genren er udvidet til sin yderste grænse ved indførelsen (siden 1852) af begrebet „Historier" – af A. defineret som den folkelige benævnelse der omfatter alle korte beretninger fra den simple fortælling til den dristigste fantasiskildring, og i stilen eksperimenterer digteren med en stærkt følelsesbetonet, lyrisk prosa. Af de sidste samlingers rigdom kan nævnes store fortællinger som *Dyndkongens Datter* og *Iisjomfruen*, historiske fantasier som det mægtige prosadigt *Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans Døtre*, *Bispen paa Børglum* og *Hønsegrethes Familie*, myter som *Det gamle Egetræs sidste Drøm* – alt sammen forsøg på at forny genren, medens *Hvad Fatter gør er altid det rigtige*, *Sneemanden*, *Nissen og Madammen*, *Laserne* o.fl. fortsætter stilen fra den store periodes lystige eventyr. Endnu det allersidste hæfte, 1872, viser at hans ånd ikke var svækket, hans kunst ikke sløvet: den bitre almuehistorie *Hvad gamle Johanne fortalte* og den henrivende capriccio *Tante Tandpine* måler sig med hans bedste ting; *Krøblingen* virker som en epilog til hele eventyrbogen. På romanernes plads står i dette tidsrum den impressionistisk levende idyl *Lykke-Peer*, 1870; for Det kgl. teater skrev A. – med sikrere blik for scenens krav end før – lystspillene *Han er ikke født*, 1864, og *Da Spanierne var her*, 1865, for Casino folkekomedien *Paa Langebro* (efter Musäus og Kotzebue, 1864). Indtil 1873 fortsattes de årlige udenlandsrejser; 1857 besøgte han Dickens og overværede i Weimar Goethe-Schiller monumentets afsløring; 1861 var han fjerde gang i Rom og blev ven med Bjørnson; turen til Spanien 1862–63 fremkaldte hans sidste store rejsebog (*I Spanien*, 1863). 1865 var han i Stockholm, 1866 i Portugal hos ungdomsvennen konsul O'Neill *(Et Besøg i Portugal)*; verdensudstillingen i Paris inspirerede

ham til eventyret *Dryaden* 1868, og 1871 modtog han i Kristiania det unge Norges hyldest. Den store Jyllandsrejse 1859 til vestkysten og Skagen satte frugt i *En Historie fra Klitterne*, et af hans betydeligste senere eventyr, og i sangen *Jylland mellem tvende Have;* mange eventyr skrev han på „sine Herregaarde", nu især Basnæs, Holsteinborg, Christinelund, Frijsenborg. I A.s sidste leveår forstummede al uvenlig kritik i Danmark; han var fredslyst. Hans livs skønneste æresbevisning blev ham til del, da Odense 6.12.1867 kårede ham til æresborger; to år efter fejrede københavnske venner 50 års dagen for hans ankomst til hovedstaden, og på sin 70 års dag modtog han meddelelsen om at hans statue i Kongens Have var sikret. Men under al ydre medgang voksede skyggerne. Krigsåret 1864 gjorde et overvældende, knugende indtryk på ham (se eventyret: *Lygtemændene er i Byen* –), fra ca. 1870 var hans helbred vaklende, kræfterne tog af, og nervøsiteten tog til. Men den ensomme mand der aldrig fik sit eget hjem havde trofaste og prøvede venner: Edvard Collin, hans rådgiver i alle praktiske spørgsmål hele livet, og hans hustru Henriette, vekselmægler Martin R. Henriques og hans hustru Therese og især grosserer Moritz G. *Melchior og hans opofrende hustru Dorothea, f. Henriques; deres landsted „Rolighed" på Østerbro var i de sidste sørgelige år hans faste tilflugtssted i sommermånederne, og her døde han af leverkræft. Bisættelsen i Frue Kirke 11.8.1875 (med taler af stiftsprovst C. *Rothe og biskop C. T. *Engelstoft) var en national sørgehøjtid.

I højere grad end hos de fleste andre digtere er forbindelsen mellem liv og kunst afgørende hos A. Og hans liv ligger som en åben bog for os; den brændende meddelelsestrang er levende i hans selvbiografier, intime dagbøger og i de tusinder af breve, som den altid ensomme skrev til sine mange venner. Han var ikke som andre mennesker, følte han selv; stærke brydninger dominerer i hans sjæleliv. Sin moder slægtede han på i sit ydre; fra sin far havde han arvet sine mange småtalenter, sin rige fantasi, men også sit tungsind og sit elendige nervesystem: en evig uro og rastløshed der stadig drev ham ud på rejser; humøret som altid svingede mellem modløshed og optimisme, selvplagertendenserne, den med årene tiltagende hypokondri. Ved en energisk viljeanspændelse holdt han sine asteniske tilbøjeligheder i skak; store positive egenskaber: flid, nøjsomhed, klog økonomi friede ham fra forældrenes og slægtens skæbne. Han forenede hæmningsløs umiddelbarhed og voldsomme primitive følelser med diplomatisk evne til at vinde mennesker og en voksende verdenskløgt; en naturlig godmodighed parredes hos ham med rap slagfærdighed. Hans eventyr blev ofte til i inspirationens lykkelige øjeblik, men de fik deres endelig form gennem et utrætteligt og tålmodigt arbejde (et led heri var hans hyppige oplæsninger) som kun har sit sidestykke hos hans elev J. P. Jacobsen. – Men denne rigt sammensatte natur var dernæst proletarbarnet der havde kæmpet sig op fra samfundets dyb. Som ingen anden af sine samtidige kendte han livet i alle dets afskygninger, og hans sandhedskærlige realisme veg ikke tilbage for at male det i hele dets strenghed: romantyper som Steffen Karet i Kun en Spillemand, eventyrskikkelser som *Engelen, Den lille Pige med Svovlstikkerne*, moderen i Hun duede ikke, *Anne Lisbeth* var nye emner for dansk litteratur; med tydelig demokratisk tendens handler alle romanerne fra Improvisatoren til Lykke-Peer om et fattigt barns kamp for lykken. Under denne kamp led han ved at være afhængig af velgørere hvis godhed han ikke kunne gengælde, og den fremkaldte i forening med sjælelige dispositioner hans udprægede underlegenhedsfølelse der gjorde ham til et sårbart bytte for al kritik, og som han først på sine gamle dage frigjorde sig for i den geniale historie *Gartneren og Herskabet;* for hans trang til selvbekræftelse var ros og medgang en livsbetingelse. Men han fastholdt med sej energi målet: „Erkendelsen"; han brød sig ikke om penge eller indflydelse, men stræbte åbenlyst efter berømmelsen og lagde med sin ærlige forfængelighed ingen skjul på sin glæde over sejren. Og bag al selvoptagethed lå hans dybe religiøse følelse. Med en blanding af stolthed og ydmyghed betragtede han sin kunst som et guddommeligt kald, og medens han i dogmatisk henseende delte sin faders rationalisme samlede hans tro sig med primitiv inderlighed om Guds forsyn og udødeligheden. Under indflydelse af Ørsted førte hans vågne realisme og hans overbevisning om „Virkeligheden som det skønneste Eventyr" ham til en udtalt fremskridtstro; han følte sig hjemme i maskinernes tidsalder og spottede de ældre romantikeres fortidsdrømme. – A. har skrevet enkelte beundringsværdige smådigte; hans romaner betød trods kompositionens svagheder et kunstnerisk fremskridt fra Ingemann, Hauch og fru Gyllembourg; hans rejsebøger er klassiske i deres art. Men først i eventyret fandt hans geni sit rette forum. Han førtes dertil ved sin skabende fantasi der aldrig taber virkeligheden af syne, ved sit talent for den litterære arabesk; han udgik fra folkeeventyret (både ammestuefortællingen og fabliauen), men fornyede det indefra fordi hans egen livsopfattelse på vidunderlig vis dækkede genrens idéverden, og det lykkedes ham – ikke

mindst gennem sin skabelse af en ny „mundtlig" prosastil – at udfylde kløften mellem folkeeventyret og romantikkens kunsteventyr. „Jeg griber en Idee for den Ældre – og fortæller saa for de Smaa, medens jeg husker paa, at Fader og Moder tidt lytte til, og dem maa man give Lidt for Tanken." I kraft af deres grundmenneskelige værdier har hans eventyr der på hver side er prægede af deres nationale herkomst vundet og bevaret deres internationale ry; antallet af udgaver verden over stiger for hvert år; i 1900-årene har A.s kunst i Japan vundet en ny beundrende menighed. Fuldstændige udgaver af eventyrene findes på svensk, tysk, engelsk, russisk og hollandsk; med enkelte oversættelser er A. repræsenteret på over 100 sprog. "Disse smaa Digtninge er Verdenslitteratur, ja de eneste navngivne Litteraturværker, som Betegnelsen passer paa." (Rubow). – Tit. professor 1851. Etatsråd 1867. Konferensråd 1874. – R. 1846, DM. 1858. K.[2] 1869. K.[1] 1875.

□Foruden Kgl. bibl. og Fr.borg registrerer Odense bys museer portrætter. De samtidige mal. og tegn. er behandlet af Jørgen Paulsen i Anderseniana 2.r.III, 1955–56. Hertil kan føjes tegn. af N. C. L. Abrahams, 1827, og tegnet selvportr. ca. 1830 (Odense bys mus.). Mal. af F. L. Storch, 1852. Flere tegn. af Constantin Hansen (Povl Eller i Anderseniana 2.r.IV). Tegn., 1846, måske af Ulrich Salpius (Säch. Landeshauptarchiv, Dresden). Tegn af Robert Matthäi, 1857. Mal. af E. Jerichau Baumann, 1869 (Kgl. bibl.). If. dagbøgerne er A. endvidere blevet tegnet 1844 af Julie v. Egloffstein, 1860 af Ferdinand v. Harrach, 1863 af J. A. Malmström og 1867 af F. C. Lund samt malet af J. H. Schramm, 1846. Af samtidig skulptur kan nævnes buster af A. Kolberg, 1846, af J. Durham, 1847, af J. A. Jerichau, 1852, relief af F. C. Stramboe, 1862 (galvanoplastisk gengivet af C. Møller), buster af Stramboe, 1864, og af H. W. Bissen, 1864 (St.mus., flere ekspl. efter denne i marmor og bronze), buste af E. H, Bentzen, udstillet 1870, af J. O. Middelthan i Norge, 1871, relief af Ludvig Vieth, 1875, medalje af Oscar Bergmann, 1875, udkast til statuer af Otto Evens, 1875, af L. Prior, af Th. Stein (Odense bys mus.), af A. Saabye (udført 1877, i Kgs. Have i Kbh, 1880). De vigtigste posthume skulpturelle arbejder er relief på vase af Julius Diderichsen, 1876, udkast til statue af Cathinka Kondrup, 1876 (Ålborg og Kolding mus.), statuer af F. E. Ring, 1878 (Ålborg mus.) og af L. Hasselriis, 1888 (Eventyrhaven, Odense), udkast af Peter Petersen, 1892 (?), medalje sign. Hanson, 1896 (?), statue af J. Gelert, 1896 (Lincoln Park, Chicago), relieffer af F. W. Alexander og Ludvig Brandstrup, 1905, medalje af Harald Salomon, 1930, og af A. Malinovski, 1930, relief af George Loeber, 1930, af Knud Eibye, af J. A. Heymann, ca. 1935 (Melbourne). Statuetter af H. H. Hansen, 1948, efter tegn. af Jensenius, og af Marie Hjuler, 1950, statuer af H. Luckow-Nielsen (ved Kbh. rådhus), af George Loeber, 1956 (Central Park, New York), buste af Wendy Solling, 1955 (Sydney, Australien), buste af E. Utzon-Frank. Af posthume fremstillinger kan nævnes historiemaleri af Vald. Neiiendam og af N. Larsen-Stevns, 1929–32 (A.-hallen, Odense), tegn. af A. Bondesen, 1903, silhouetklip af Else Hasselriis, 1924, frimærke, 1935, graveret af Johs. Britze efter tegn. af Utzon-Frank, tegn. af Per Sonne, ca. 1936, akvarel af H. Lønborg, 1936, silkebroderi af den persiske kunstner H. A. Moayed-Pardasi, ca. 1938, tegn. af V. S. Alfeevsky, 1964, af A. V. Korokin, 1976, af Øivind Heggtreit, Axel Nygaard, Eyvind Rafn, Ebbe Sadolin, Ths. Winding m.fl.

Ikonografisk lit. Jørgen Paulsen: H. C. A. portrætter, Anderseniana 2.r.III, 1955. Bjørn Ochsner: Fotografier af H. C. A., 1957. N. L. Faaborg: Grafiske portrætter af H. C. A., 1971.

Bibliografi. B. Frank Nielsen: H. C. A.-bibliografi. Digterens danske værker 1825–75, 1942. Aage Jørgensen: H. C. A.-litteraturen 1875–1968, 1970 (med suppl. samt fortsættelse 1969–1972, 1973). Elias Bredsdorff: Danish Literature in English Translation. With a special H. C. A. supplement. A Bibliography, 1950. Sv. Juel Møller (m.fl.): Bidrag til H. C. A.s bibliografi [Oversættelser til fremmede sprog], I–VII, 1967–75. Lauritz Nielsen: Katalog over danske og norske digteres originalmanuskripter i Kgl. bibl., I, 1943 10–26.

Udg. Saml. værker 1. udg. I–XXXIII, 1855–80; 2. udg. I–XV, 1876–80. Romaner og rejseskildringer, udg. Det da. sprog og lit. selskab I–V, 1943–44. Eventyr. Kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter, udg. Erik Dal, kommentar af Erling Nielsen I–V, 1963–67. Sml. eventyr og historier. Ill. af da. kunstnere 1837–1974, udg. Erik Dal I–V, 1975. Historien om en moder på 15 sprog, udg. Jean Pio og Vilh. Thomsen, 1875. Kejserens nye klæder på 25 sprog, udg. Louis Hjelmslev og Axel Sandal, 1944.

Kilder. H. C. A.s dagbøger 1825–75, udg. Det da. sprog og lit.selskab I–XII, 1971–77. H. C. A.s levnedsbog. Ny udg. H. Topsøe-Jensen, 1962. Mit eget eventyr uden digtning. Udg. H. Topsøe-Jensen, 1942, ny udg. 1974. Mit livs eventyr. Rev. tekstudg. ved H. Topsøe-Jensen I–II, 1951, optryk 1975. H. Topsøe-Jensen: Studier over H. C. A. som selvbiograf: Omkring levnedsbogen, 1943. – Mit eget eventyr uden digtning, 1940.

Brevsamlinger: Breve til H. C. A., 1877. Breve fra H. C. A. I–II, 1878. Begge udg. C. St. A. Bille og Nicolaj Bøgh. E. Collin: H. C. A. og det Collinske hus, 1882. H. C. A.s Briefwechsel mit dem Grossherzog Carl Alexander vom Sachsen-Weimar-Eisenach. Hrsg. von E. Jonas, 1887. E. Reumert: H. C. A. og det Melchiorske hjem, 1927. H. C. A.s breve til Therese og Martin A. Henriques, udg. H. Topsøe-Jensen, 1932. H. C. A.s brevveksling med Edvard og Henriette Collin, udg. Chr. Behrend og H. Topsøe-Jensen I–VI, 1933–37. H. Topsøe-Jensen: H. C. A. på Holsteinborg, Anderseniana V–VI, 1937–38. H. C. A.s brevveksling med Henriette Hanck. Ved Svend Larsen, Anderseniana IX–XIII,

1941–46. H. C. A.s brevveksling med Jonas Collin den ældre og andre medlemmer af det Collinske hus. Udg. H. Topsøe-Jensen I–III, 1945–48. Riborgs broder. H. C. A.s brevveksling med Christian Voigt. Ved Th. A. Müller og H. Topsøe-Jensen, Anderseniana, 2.r.I, 1949. H. C. A. og Horace B. Scudder. Udg. Jean Hersholt, 1948. H. C. A. og Henriette Wulff. Udg. H. Topsøe-Jensen I–III, 1959–60. H. C. A.s breve til Mathias Weber. Ved Arne Portman, 1962. H. C. A.s breve til Carl B. Lorck. Ved H. Topsøe-Jensen, 1969. H. C. A.s breve til Robert Watt 1865–74. Ved H. Topsøe-Jensen, Fund og Forskn. XVIII–XIX, 1971–72. Deres broderligt hengivne. Et udvalg af breve fra H. C. A. Ved Niels Birger Wamberg, 1975. Årbog: Anderseniana. 1933.

Lit.: Essaysaml., biografier og karakteristikker: Odense bys bog om H. C. A. Udg. Sophie Breum, 1905. Hans Brix og Hans Rasmussen: H. C. A. fra hans fødeby, 1905. H. G. Olrik: H. C. A. Undersøgelser og kronikker 1924–44, 1945. H. C. A. Udg. Det norske studentersamfund, 1954. H. C. A. Mennesket og digteren. Udg. af H. C. A.s hus, Odense, 1955. A book on the Danish writer H. C. A., his life and work (også spansk, fransk og tysk udg.), 1955. H. Topsøe-Jensen: H. C. A. og andre studier, 1966. – R. Nisbet Bain: H. C. A., Lond., 1895. H. Schwanenflügel: H. C. A., 1905. H. St. Holbeck: H. C. A., 1925. Karl Larsen: H. C. A. i tekst og billeder, 1925 (tysk udg. 1926). E. Reumert: H. C. A. som han var, 1925. Signe Toksvig: The life of H. C. A., London 1933 (dansk udg. 1934, rev. udg. 1970). Fredrik Böök: H. C. A., Sth. 1938; 2. udg. 1955 (dansk oversætt., 2. udg. 1967). Svend Larsen: H. C. A., 1949. Cai M. Woel: H. C. A. Liv og digtning I–II, 1949. Erling Nielsen: H. C. A., Sth. 1960; Kbh. 1963. Niels Kofoed: H. C. A., 1967. Bo Grønbech: H. C. A., 1971. Elias Bredsdorff: H. C. A., Lond. 1975.

Slægt og barndom: G. L. Wad: Om H. C. A.s slægt, 1905. Nic. Bøgh: Fra H. C. A.s barndoms- og ungdomsliv, Pers.hist.t. 8.r.IV, 1905. H. C. A.s moder. En brevveksling. Udg. Svend Larsen, 1947. Svend Larsen: Barndomsbyen, Anderseniana, 2.r.III, 1955. – Levned 1819–75: Tage Høeg: H. C. A.s ungdom, 1934. P. Ingerslev-Jensen: Statist Andersen. Bidrag til en teaterdagbog 1818–22, Anderseniana 3.r.I, 1971. Kjeld Galster: H. C. A. og hans rektor, 1933. Georg Nygaard: H. C. A. og Kbh., 1938. H. H. Jacobsen: H. C. A. på Fyn 1819–75, 1968. Harald Åström: H. C. A.s genombrott i Sverige. Översättningarna och kritiken 1828–52, 1972. Paul V. Rubow: H. C. A.s Pariserrejser. Danske i Paris gennem tiderne II, 1 170–98, 1937. Poul Høybye: H. C. A. og Frankrig, Anderseniana, 2.r.III, 1952. Finn T. B. Friis: H. C. A. og Schweiz, 1949. Paul V. Rubow: H. C. A. i Rom. Rom og Danmark gennem tiderne. Under red. af Louis Bobé II, 1937 76–120. H. Topsøe-Jensen: H. C. A. på Glorup, 1965. Elias Bredsdorff: H. C. A. og England, 1954. H. C. A. og Odense 1866–75. Dagbøger og breve. Udg. Chr. M. K. Petersen og Svend Larsen, Anderseniana I, 1933. William Bloch: På rejse med H. C. A. Dagbogsoptegnelser, 1942. Nic. Bøgh: Uddrag af en dagbog, ført på en rejse sammen med H. C. A., Julebogen XIV, 1915. – Nic. Bøgh: H. C. A.s sidste dage. Ill. Tid. XVI, 1875. Arne Portman: H. C. A.s sidste dage, 1952.

Venner og kunstfæller: Rigmor Stampe: H. C. A. og hans nærmeste omgang, 1918. Elisabeth Hude: Fredrika Bremer og hendes venskab med H. C. A. og andre danske, 1972. Inger Bøgh: H. C. A. og Nic. Bøgh I–II, 1968. Elias Bredsdorff: H. C. A. og Charles Dickens, 1951. Otto Bisgaard: Fra Silkeborgs nybyggertid. H. C. A. og Michael Drewsen, 1935. Elisabeth Hude: Henriette Hanck og H. C. A., 1958. Niels Birger Wamberg: H. C. A. og Heiberg, 1971. Vagn Børge: August Strindberg og H. C. A., 1931.

Eventyrene. G. Brandes: Kritikker og portrætter, 1871 301–71. Georg Christensen: H. C. A. og de danske folkeeventyr, danske studier, 1906. H. Brix: H. C. A. og hans eventyr, 1907; optryk 1970. Paul V. Rubow: H. C. A.s eventyr, 1927; 3. udg. 1967. Bo Grønbech: H. C. A.s eventyrverden, 1945; 2. udg. 1964. Walter A. Berendsohn: Fantasi og virkelighed i H. C. A.s „Eventyr og Historier", 1955. Eigil Nyborg: Den indre linie i H. C. A.s eventyr, 1962. H. Topsøe-Jensen: Buket til Andersen. Bemærkninger til 25 eventyr, 1971. Erik Dal: H. C. A. på 80 sprog, 1955. Erik Dal: Udenlandske H. C. A.-ill., 1969. Samme: Danske H. C. A.-ill. 1835–1975, 1975.

Andre emner: Anker Jensen: Studier over H. C. A.s sprog, 1929. Niels Kofoed: Studier i H. C. A.s fortællekunst, 1967. Chr. Svanholm: H. C. A.s ungdomstro, Tronheim 1952. Peer E. Sørensen: H. C. A. og herskabet. Studier i borgerlig krisebevidsthed, 1973. Frederick J. Marker: H. C. A. and the Romantic Theatre, 1971. Henry Hellssen: Journalisten H. C. A., 1954. Mogens Brøndsted: H. C. A. og avisen, 1972. Estrid og Erik Dal: Fra H. C. A.s boghylde. Hans bogsamling belyst gennem breve, kataloger og bevarede bøger, 1961. H. Helweg: H. C. A., en psykiatrisk studie, 1927, optrykt 1954. Annelise Garde: H. C. A. og hans kreds. En håndskriftstudie I–II, 1967. – Billedkunstneren H. C. A.: Billedbog med billeder af H. C. A., 1905. H. C. A.-billedbog ved Poul Uttenreitter og Hans Brix, 1924. H. C. A.s tegninger ved P. Uttenreitter og Vilh. Wanscher, 1925. Kjeld Heltoft: H. C. A.s billedkunst, 1969.

H. Topsøe-Jensen

Andersen, Hans Christian, 1890–1965, kriminalkommissær. * 20.2.1890 i Kbh. (Skt. Paul), † 19.5.1965 sst., begr. Solbjerg kgd. F: arbejdsmand Jørgen A. († 1917) og Emilie Nielsen (1863–1948). ~ 17.3.1924 (b.v.) med Anna Mathilde Thomsen, * 11.6.1899 i Randlev, d. af gårdejer Thomas T. (1872–1955) og Johanne Marie Sørensen († 1939).

A. begyndte 1918 som politibetjent ved Kbh.s politi efter en læretid som bogbinder, overgik s. å. til statspolitiet, og afskedigedes på grund af alder 1960. Han var en aktiv personlighed som skabte respekt om sit arbejde selv i klienternes brogede skare. Det var derfor naturligt at han hurtigt avancerede, og da den tyske besættelse kom 1940 var han kriminalassistent og leder af bedrageriafdelingen på Kbh.s politigård. Han havde samtidig fuldført studiet som engelsk translatør. Ved besættelsens slutning havde han og kredsen af kriminalfolk der med ham som leder og senere kriminalinspektør i rigspolitiets efterretningstjeneste Hans Christensen som souschef, samlet en række yderst værdifulde optegnelser om stikkere og værnemagere der blev et værdifuldt led i landsforræderi-sagerne. At A. eller HC som han kaldtes blandt venner – nåede med i dette arbejde var i øvrigt et tilfælde. Ved tyskernes storm på politiet 19.9.1944 blev A. taget sammen med en række andre politifolk på

politigården og ført til frihavnen. Herfra skulle de i skib føres til tysk koncentrationslejr. Gestapochefen Karl Heinz Hoffmann havde imidlertid, uvist af hvilken grund, bestemt at kun politifolk under 60 år skulle med, og da A. kom under vejr med det løj han sig seks år ældre – til 61 år – fik løsladelsespas uden videre undersøgelse, og med det i lommen forlod han skibet og frihavnen. Derefter samlede han omgående en lille kreds af politifolk der var undsluppet tyskernes overfald, en kreds der efterhånden omfattede hele landet og som samarbejdede med de illegale ministre – ikke mindst med H. C. Hansen. Man udgav et illegalt politiblad „Meddelelser", og det var bl.a. kildeskrift for den illegale presse via „Information". A. var i tre omgange indvalgt i Dansk kriminalpolitiforenings bestyrelse hvor han udførte et stort og uegennyttigt arbejde for sine kolleger 1926 og på ny 1939 hvor han var foreningens sekretær. Derefter blev han bestyrelsesmedlem 1945. Umiddelbart efter besættelsen blev han overført til rigspolitiets nyoprettede afdeling, efterretningstjenesten, som souschef, en stilling han forlod 1947 efter udnævnelsen til kriminalkommissær. Derefter blev han leder af bedrageriafdelingen på politigården indtil sin fratræden 1960. – R. 1950.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

C. Næsh Hendriksen

Andersen, Hans Niels, 1852–1937, direktør i Det østasiatiske kompagni. * 10.9.1852 i Nakskov, † 30.12.1937 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Vestre). F: arbejdsmand Iver A. (1800–65) og Elisabeth Hansdatter (1810–91, ~1° med arbejdsmand Niels Rasmussen, † 1847). ~ 15.12.1886 i Bangkok med Anne Maria Benedictsen, * 27.2. 1868 i Tersløse sg., Holbæk amt, † 27.12.1940 i Kbh., d. af skibskaptajn Jens Jacob B. (1833–1915) fra Island og Cathrine Koch (1841–76).

A. voksede op i sin fødeby i et yderst beskedent arbejderhjem. Efter sin konfirmation anbragtes han, så at sige efter naturens orden, på det lokale skibsværft. Men efter læretiden blev han sømand og omtrent tyve år gammel fik han hyre på en brig, der gik i langfart. I begyndelsen af 1870erne kom han med barkskibet Nicoline af Sønderborg til Kina, målet for hans ungdoms drømme. Han gik i land i Hongkong hvor englænderne på mindre end 40 år havde omskabt et tilflugtssted for sørøvere med en fåtallig fiskerbefolkning til et hovedsæde for verdenshandelen med paladslignende bygninger. A. kom flere gange til Hongkong der blev som et hjemsted for ham, og hvis rivende udvikling han beundrede; men han gik ikke i land for at blive. Han følte sig ikke moden dertil; han var sig bevidst at være i et forberedelsens stadium der skulle benyttes, bl.a. til at fylde de lakuner hans mangelfulde skoleundervisning havde efterladt. Han læste navigation, skibskonstruktion, sprog og historie. Desuden forudsatte forretningslivet i Hongkong allerede dengang kapitaler, han ikke på dette tidspunkt kunne tænke på at sætte i bevægelse. Så kom han 1873 til Siam, endnu forholdsvis uberørt af europæisk kapital, og her kom han til at lægge grunden til et nyt afsnit af sin tilværelse. Her stod han nemlig ved et udgangspunkt hvor der kunne begyndes småt. I 25 års-alderen kom han atter til Bangkok, og gik om bord som styrmand på et skib der tilhørte kongen af Siam, blev hurtig dets fører og fik snart de forretninger i hænderne der kunne gøres med skibet. Handel og skibsfart lå endnu i 70erne af forrige århundrede i svøb i Siam; dets halvandet hundrede sejlskibe på mellem 100 og 1000 tons sejlede og handlede fra havn til havn i indlandet og på Kina, Japan og Indien som europæiske handelshuse i 16–1700-tallet. Man var måneder om at indtage ladning. Man sejlede op med sydvestmonsunen og ned med nordøstmonsunen. Der var ingen dampere, ingen banker, ingen telegrafer. A. brød her med den gamle teknik både i skibsfart og handel. Han spildte ingen tid, men lastede og lossede så hurtigt det kunne ske. Han tog intet hensyn til monsunen, men sejlede hvordan vinden end blæste, og holdt sig ikke til nogen tilvant måde at gøre forretning på, men sejlede med varer enten for skibets regning eller for andres, til Bangkok eller til en anden havn som lejligheden var til, blot der kunne sejles med fordel. Omtrent samtidig kom imidlertid dampskibene frem i disse farvande, og dermed var den gamle måde at handle på dødsdømt, og mange sejlskibe måtte lægge op.

Under denne brydning mellem gammelt og nyt tog A. initiativ. Han foreslog et stort handelshus i Bangkok at opkøbe en ladning teaktræ og lade ham sejle den til Europa. Det var noget ganske nyt at sejle teaktræ til Europa i siamesisk skib og med siamesisk og malajisk besætning der måtte ankomme ved vintertid. A. overvandt firmaets betænkeligheder ved at tilbyde at deltage i foretagendet med sin lille opsparede kapital. Regeringens ængstelse for besætningen overvandt han ligeledes. Han udstyredes med den videst mulige fuldmagt, undersøgte personligt hvert stykke træ inden han betalte det, og var i løbet af et par uger klar til at afgå til Falmouth hvor han ankom i december. Ladningens produktionsomkostninger ved bolværket her udgjorde £ 7 pr. load à 50 kubikfod, og da der var tilbud fra Li-

verpool sejlede A. ladningen dertil og lossede den op. Da selve ladningen altså her kunne besigtiges af eventuelle købere, opnåede han £ 13½ pr. load. Der var altså gjort en ca. 100 pct.s forretning som i de ostindiske kompagniers glimrende tid. Skibet gik tilbage med kul til den siamesiske regering til en god fragt, og efter 11 måneders forløb stod A. atter i Bangkok med mandskabet i behold, uden uheld på rejsen og med sin andel af forretningen i lommen. Denne episode var ouverturen til det der skulle komme. Han slog sig ned i Bangkok, benyttede sig her af sine forbindelser med indfødte fra kongehuset til almindelige forretningsmænd der havde fået tillid til ham, satte sin mindre kapital ind sammen med andres større og stiftede 1884 firmaet A. & Co. Bedriften udvidedes stadig; den omfattede efterhånden grunde og vejanlæg på et stort areal der var forvandlet fra sump og jungle til et bebygget centrum et nyt moderne hotel, en stadig voksende import- og eksportforretning, rederi, et par skibe til transport af teaktræ til Europa og varer derfra til Bangkok, 1895 endnu et skib til fart på Malakkahalvøen og endelig skovkoncessioner og savmølledrift. Det var på denne forretning der sandsynligvis også af sig selv ville have ført til noget meget betydeligt at Det østasiatiske kompagni blev dannet. Under sin vækst havde den allerede indtjent betydelige summer; men nu kom den ved et, under besøg i Danmark 1892 og 1894 indledet, samarbejde mellem A. og grundlæggeren af Landmandsbanken, I. Glückstadt, til at danne grundlaget for den største forretning, Danmark nogen sinde har ejet. Det østasiatiske kompagni grundlagdes 27.3.1897 og var i løbet af få år inde i en rivende udvikling der fulgte banerne for andre store europæiske huse på den tid, men var ukendt i Danmark.

Kompagniets spændvidde i geografisk henseende, dets historiske opbygning og ledende ideer i økonomisk og teknisk henseende under A.s ledelse blev i hans sidste leveår opgjort ved en ordning af de selskaber i hvilke det var eller havde været økonomisk interesseret, i følgende grupper: 1) skibsfartsselskaber som Est Asiatique Français, Russisk østasiatisk kompagni, Svensk østasiatisk kompagni, South African Trading Co., Polsk Amerika linie, Siam Steam Navigation Co., United Corporation o.l. Motivet til den her anvendte organisationsform der er en art holding-kompagni, er udtrykt således, at selskaberne kan være en udbygning af enkeltrederiet til områder udover hjemlandet for at opnå fordele ved sejlads under vedkommende lands flag eller samvirke med de fremmede interesser der er af betydning for ruten i fragttilgang (M. Christoffersen); 2) skibsbygning og søassurance som Nakskov skibsværft og Assurance-kompagniet Baltica der naturligt gror frem af skibsfartsinteresserne; 3) eksportindustrierne i hjemlandet (Nørresundby Portland cementfabrik, Dansk soyakagefabrik, Den danske mælkekondenseringsfabrik og Schiønning & Arvé) der kan ses både som tilbagevirkning af skibsfarten og som virkeliggørelse af kompagniets mål i henseende til beskæftigelse i hjemlandet og indtjening udefra; 4) som aftagere, inden for rammen af selve Det østasiatiske kompagni, af oversøiske råvarer fremtræder atter Dansk soyakagefabrik, Schiønning & Arvé – gummi – og Stettiner Oelwerke; 5) egentlige produktionsvirksomheder for oversøiske råvarer der gør kompagniet til herre over produktionen på hele linien fra råstoffets udvinding, dets transport og tekniske omdannelse til fabrikat og tillige kan betragtes som en slags kolonisation, som plantageselskaberne Mount Austin-Johore-Rubber Estates Ltd., East Asiatic Rubber Estates Ltd., Teluk Merbau Plantations Ltd. – gummi og kopra – Pong tinmine og Det vestindiske kompagni; 6) endelig kan som en sidste gruppe nævnes kompagniets filialer og egne agenturer med deres omsætning gennem hovedkontoret og tiltagende indbyrdes omsætning. Under denne gruppe falder filialerne i Bangkok og Singapore, sidstnævnte som agenturer i Penang og Soerabaya; agenturerne i Harbin, Vladivostok og Dalny – opkøb og afskibning af sojabønner; Kinaagenturerne i Tsingtau, Shanghai og Hankow; agenturerne i Britisk Indien: Madras og Rangoon; agenturet i Durban med underagenturer i Capetown og Johannesburg; agenturet i San Francisco med underagentur i Seattle og agenturet i Santiago de Chile. De varer med hvilke der handles viser den samme brogede mangfoldighed i henseende til oprindelsessted og art. Mellem de varer der føres ud søges fortrinsvis sådanne industriprodukter som vi selv frembringer: cement, maskingods, kondenseret mælk osv., og blandt dem som føres hjem, fortrinsvis sådanne råstoffer der kan give anledning til industriel virksomhed her i landet: sojabønner, tropiske træsorter, foderstoffer o.a. Der er således en bestemt tendens i befragtningen; man indtjener penge udefra, men ikke desto mindre har man blikket rettet mod det punkt i hjemlandets erhvervsliv: den industrielle udvikling. I den henseende fulgte ØKs udvikling ganske nøje modellen for tilsvarende virksomheder i den vestlige verden; den industrielle investering måtte foretages, hvor de socio-økonomiske forhold muliggjorde det. Disse ret simple kendsgerninger blev af A. ført frem som en særlig national og moralsk ideologi for erhvervslivet. Ordene er

med hensyn til målet: „at erhverve til Danmark udefra", og hvad midlerne angår: at det skal ske ved „vekselvirkning, gensidighed og konsolidering". Det kan ikke betones stærkt nok at disse fire stadigt fremdragne anvisninger danner et organisk hele. Mål og midler „vekselvirker" med hinanden; der skal tjenes penge ind til Danmark udefra, men således at de nedfældes i nye foretagender eller i udvidelsen af gamle der skaffer arbejde – vekselvirkning – og således at de ikke erhverves ved ensidig udnyttelse af de fremmede, oversøiske foretagender, man handler med, men at der også levnes disse en fortjeneste som gør dem interesserede og bringer dem fremad – gensidighed. Disse anskuelser og dyrkelsen af viljesmennesket fremførte A. gang på gang offentligt, mest markant i de to erindringsbind *Tilbageblik* og *Udvikling*.

Det østasiatiske kompagni er A.s livsværk, i hvilket hans konstruktive kraft er nedfældet. På dette fundament talte han med enestående myndighed til sin samtid; hans succes og det forhold at erhvervslivets folk sjældent formulerer sig i den offentlige idédebat gav hans ord vægt selv om tankegangen var lidet original. Hvad der gælder for politikere og embedsmænd gælder i endnu højere grad erhvervslivets folk: det er meget svært at fiksere den enkelte leders betydning. Om A. fortæller optegnelser og fortrolige breve hos konkurrenter imidlertid at han selv op i sin høje alderdom tog de afgørende beslutninger, også de mindre heldige i 30ernes kriseår. Det skyldtes også uden tvivl A. personligt, at ØK fra 1912 som det første større rederi indledte overgangen til motorskibe. Det må anses for givet at ØK i meget høj grad var hans personlige værk. Denne vurdering står da også ret uantastet, selv om den naturligvis skal ses på baggrund af den almindelige europæiske ekspansion. Anderledes usikker er vurderingen af A. på to andre områder: forholdet til konkurrenter og indflydelsen uden for erhvervslivet. Det synes givet at A.s konkurrencemetoder var meget hårde og jævnligt antog former der i almindelighed anses for mindre fine; det viste sig over for hans kompagnon Emanuel Kinch, over for Århus oliefabrik, Emil Glückstadt, Transatlantisk kompagni. Emanuel Kinch blev i 1904 udmanøvreret af kompagniet gennem sigtelser der ikke viste sig holdbare, og i forhold til Århus oliefabrik blev det dokumenteret at ØK havde kautioneret for en af underdirektørernes kæmpelån i Landmandsbanken, mens kompagniet var i hård konkurrence med den store Århusvirksomhed (dom i Århus byret 30.6.1923). I Landmandsbanksagen har Emil Glückstadts enke fremlagt et fyldigt materiale om A.s fremskyndelse eller fremkaldelse af sammenbruddet; her som når det gælder Harald Plums koncern Transatlantisk kompagni må man dog nok sætte spørgsmålstegn ved muligheden for at redde de to giganter. Tilbage står dog at A. i hvert fald i det første tilfælde åbenbart har spillet en påfaldende dobbeltrolle. Set ud fra en realistisk betragtning og vurderet efter hvad der i øvrigt fandt og finder sted inden for højfinansen, var A.s metoder dog ikke ude af tidens stil, og retfærdigvis må det føjes til at tilsvarende også kendes inden for andre grene af samfundslivet. Når de er så iøjnefaldende her skyldes det vel først og fremmest at A. i så høj grad gennem sine egne publikationer søgte at kaste et idealitetens klædebon over sine skuldre.

En tilsvarende mangel på kritisk selvvurdering kendetegner også A.s optræden på den politiske arena. Den gik ad to baner: Danmarks forhold til udlandet og i dansk indenrigspolitik. I forhold til udlandet var han i samråd med regeringen under 1. verdenskrig gentagne gange i England for at virke for de danske handelsinteresser, ligesom han også i de krigsførende lande virkede for en fred, navnlig mellem Rusland og Tyskland, formidlet med Christian X som mægler. Det er tydeligt nok at A. havde tætte kontakter til indflydelsesrige kredse; men nyere undersøgelser (Susanne Bender, Tage Kaarsted) har vist at man ikke hos de krigsførende magter lagde synderlig vægt på A.s ord, og at virkningerne af hans rejser ikke nær har haft det omfang som det får udseende af dels gennem den bog A. lod udarbejde om dette arbejde (Fr. Dahl, Knud Fabricius og H. Stein, trykt 1926 i 30 ekspl. utilgængelig til 1950), dels gennem de selvskrevne (?) rapporter han jævnligt gav kongen under krigen og lod trykke 1934 (utilgængelig til 1947). I dansk indenrigspolitik træffes A. første gang i forbindelse med systemskiftet 1901. Allerede her er det karakteristisk, at han ikke træder frem for offentligheden. A. har givetvis via prinsesse Marie og prins Valdemar, som han tidligt havde fået kontakt med, presset på kongen for at bringe landet ud af det politiske dødvande. Også i 1909 da et forretningsministerium under ledelse af admiral Richelieu var på tale kan man ane A.s indflydelse på kongehuset. Denne gjorde sig også stærkt gældende under påskekrisen 1920 hvor A. i meget høj grad påvirkede kongen til at afskedige ministeriet Zahle – hans motiver er ikke umiddelbart indlysende. Det er ganske klart at A. som de øvrige intrigerende ønskede den danske grænsepolitik ændret og derfor gerne så et ministerskifte. At hans indgriben var et led i kampen mod Transatlantisk kompagni som det er hævdet (Kai Moltke), synes tvivlsomt. Mange

bevæggrunde kan have gjort sig gældende; men ret afgørende har sikkert været en trang til at spille en politisk rolle som også manifesterede sig op gennem 1920erne og 1930erne hvor mulighederne dog ikke var til stede. Som helhed gælder at A.s forestillinger om det politiske liv var meget urealistiske og på en mærkelig måde præget af ældre tids forestilling om konger og fyrster som bestemmende. – Etatsråd 1900. – R. 1898. DM. 1902. K.[2] 1905. K.[1] 1907. S.K. 1912. R.E. 1919. F.M.1.Kr. 1922. □Afbildet på A. Jerndorffs og E. Henningsens mal. „Et møde mellem finansmænd", 1904-06 (Fr.borg), forarbejder dertil af Jerndorff 1904 og 1905. Tegn. til „Klods Hans" af Alfred Schmidt, 1919–22 og af Carl Jensen (begge Fr.borg). Mal. af N. V. Dorph, 1928 (Fr.borg). Foto.

Kilder. H. N. A.: Tilbageblik, 1914 (Tillæg 1919). Samme: Udvikling, 1929. Samme: Indberetning til Grosserer societetets komité angående forholdene i Østasien, 1900. Tre indlæg til overretten af Ludvig Arntzen, 1913 (om forholdet til Kinch).
Lit. A.s barndomshjem: Peter Freuchen i Politiken 4.5.1952. – A. og ØK: C. Sveistrup: Hovedpunkter af Det østasiatiske kompagnis hist. 1897–1909, 1910. A. Fraenkel: Verden med dansk mål eller Danmark med verdensmål, 1916. Akts. Det østasiatiske kompagni 1897–1922, 1922. Marius Christoffersen: Rutefart som mellemfolkeligt problem, 1931. Olaf Linck: Etatsråd H. N. A. på rejse og hvordan han uddannede sine mænd, 1938. Signe Arnfred m.fl.: Under dansk splitflag. En bog om ØK, 1973. – A. og det øvrige erhvervsliv: Kai Moltke: Pengemagt og Ruslandspolitik I–II, 1953 (jfr. Bent Jensens nedennævnte afh.). Laura Glückstadt: Emil Glückstadt I–II, 1929–50 (bd. II under navnet Laura Bernhoft). – A. og det pol. liv: Systemskiftet i 1901, udg. Lorenz Rerup, 1970. Fr. Dahl, Knud Fabricius og H. Stein: Danmark under verdenskrigen. Udarbejdet på grundlag af H. N. A.s notater, 1926. Susanne Krogh Bender i Historie XI, 1975–76 62–104. Tage Kaarsted: Påskekrisen, 1968. Tage Kaarsted: Storbritannien og Danmark 1914–1920, 1974. Jørgen Fink i Historie XII, 1977 47–70. Bent Jensen i Hist. t., LXXVIII 53–86. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt, 1978.
Arkiv i Rigsark. H. Steins arkiv i Rigsark. har væsentlige sager vedr. A.; det samme gælder forskellige privatarkiver i Erhvervsarkivet. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (A. Fraenkel)

Andersen, Hans, 1886–1973, nordslesvigsk gårdejer, politiker. * 29.1.1886 i Kongsbjerg, Abild sg., Tønder amt, † 30.4.1973 på Løgumkloster sygehus, begr. i Abild. F: gårdejer Peter Lorenzen A. (1840–1916) og Nikoline Kjerstine Marie Andersen (1846–1920). ~1° 2.10.1913 i Kongsbjerg med Cecilie Kjestine Nissen, * 13.3.1883 i Damhus, Løgumkloster landsg., † 12.4.1931 i Kongsbjerg, d. af parcellist og kromand Nis N. (1841–1925) og Anna Andersen (1851–1919). ~2° 27.4.1934 i Tørring ved Vejle med lærer Kristine Marie Nissen, * 7.12.1894 i Skærlund, Brande sg., † 24.4.1961 i Kongsbjerg, d. af gårdejer Martin Kristian N. (1855–1928) og Mette Kerstine Dorthea Madsen (1857–1943).
Efter skolegang i den tyske folkeskole var A. 1901–02 elev på Hejls efterskole og 1908–09 på Dalum landbrugsskole. Et frodigt samarbejde i foreninger af forskellig art prægede Nordslesvigs danske ungdom i årene efter århundredskiftet, og også de nationalt trægere egne droges efterhånden med ind heri. Det gjaldt også Slogs herred hvor der umiddelbart før krigen blev bygget forsamlingshuse og stiftet en ungdomsforening. A. fik sit præg af den vækkelse der gik over hans hjemegn i disse år. Han overtog sin fædrenegård 1913 og fik s.å. sit første offentlige hverv idet han blev sekretær i den nystiftede Slogs herreds landboforening. 1915 blev han indkaldt til militærtjeneste, uddannedes ved infanteriet i Elsass og kom til fronten først i øst, senere i vest. Her blev han først i sept. 1918 taget til fange af englænderne; indtil foråret 1919 arbejdede han i et krigsfangekompagni i Frankrig, men blev så sendt til England hvorfra han dog efter nogle dages ophold blev hjemsendt. Efter sin hjemkomst blev han 1919 kommuneforstander, 1920 af den internationale kommission udnævnt til amtsforstander, var en tid sognefoged, ledede ungdomsforeningen m.m. Det var dog som en uden for sin egn ukendt mand han 1927 (–63) valgtes til formand for landeværnet. Hans amt valgte ham ind i styrelsen, og da det fra de andre egne erkendtes at den påbegyndte jordkamp ville blive hårdest netop i de sydlige strøg fandt man det naturligt at ledelsen kom til at ligge her.
Genvalg viste at man ikke tog fejl. Sindigt og forsigtigt, men også selvstændigt og myndigt ledede han arbejdet der til at begynde med væsentligt samlede sig om oprettelsen af nye danske landbohjem, men senere da krisen satte ind også kom til at omfatte støtte til nødstedte landmænd gennem gældsregulering o.l. 1933 var han blandt den kreds af mænd der dannede De danske samfund i grænseområdet; han var med til den udvidelse af arbejdet til hele Nordslesvig der fandt sted vinteren 1938–39, og han blev da de danske samfund var organiseret i hele landsdelen 1940 (–58) formand for samfundenes hovedbestyrelse. 1934–61 var han medl. af Tønder landmandsbanks bestyrelse, fra 1950 som formand. – R. 1937.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Hans Lund**

Andersen, Harald Johannes, * 1917, antikvar, redaktør. * 25.2.1917 i Kellerød, Tystrup sg. F: gårdejer Hans A. (1873–1947) og sygeplejerske Karen Sofie Pedersen (1882–1964). Ugift.
A. begyndte sit arkæologiske virke på fædrenegårdens marker hvor han 1933 undersøgte et langdyssekammer og gjorde det bemærkelsesværdige fund af en trepaneret stenaldermand. Han blev student 1937 (Akad. kursus) og var fra 1941–50 medarbejder ved Nationalmuseets oldtidsafdeling, fra 1950–66 inspektør ved Forhistorisk museum, Århus, og derefter antikvar ved og leder af institutionen Wormianum i Højbjerg v. Århus. 1957 stiftede han tidsskriftet *Skalk*, 1965 Skalks rejsetjeneste og 1966 forlaget *Wormianum*. 1951 var han medstifter af Jysk arkæologisk selskab og dets årbog Kuml. Han har deltaget i Forhistorisk museums arbejde i sheikdømmerne ved Den arabiske golf og ledet udgravninger af bl.a. vikingegravpladsen i Lejre, våbenofferfundet i Illerup ved Skanderborg og jernalderbopladsen på Gørding hede hvor spændhustypen påvistes. En del af disse udgravninger er publiceret i Kuml 1951–52 og 1954. I afhandlingen *Tomme høje*, 1951 tolker han med udgangspunkt i Jellings sydhøj og Slots Bjergbyhøjene en række gravtomme storhøje i Danmark, Sverige og Norge. Som udgraver og skarpsindig iagttager har A. haft stor betydning for sine samtidige. Ved sin indsats gennem Wormianum hvor han bringer fortidsforskningens seneste resultater ud til almenheden i en let tilgængelig form, men på videnskabelig basis, har han skabt sig en uovertruffen position inden for den nordiske arkæologi. Modtog 1976 Worsaaemedaljen, Jysk arkæologisk selskabs guldmedalje.

P. V. Glob i Kuml 1976 (dedic. H. A.), 1977 7f.

P. V. Glob

Andersen, Herman, – 1500 –, afladshandler.
A. studerede 1490 i Greifswald, 1491 i Rostock og nævnes 3.11.1500 som præst fra Odense stift, magister i de frie videnskaber og doktor i den kanoniske ret samt „kapellan" og bestandig bordfælle hos kardinal Raimund Peraudi i Rom, da han af denne tillige med abbed Johannes Speglin beskikkedes til at være Peraudis kommissær ved korstogsafladens forkyndelse i Lunde kirkeprovins samt Slesvig og Linköping stifter. 1502 kom han til Danmark i dette ærinde. Poul Helgesen siger bittert om hans virksomhed at han „ved sine Afladsbreve og Buller, det vil sige ved fuldstændig Tøjlesløshed, udslukkede megen Gudsfrygt". Han nævnes af samme forfatter som tilhørende Johanniterordenen, 1502 forekommer han som prior (kommendator) for Skt. Hans kloster af denne orden i Ribe og 1503–04 i samme stilling i Odense. 1502 kalder han sig Artium et decretorum doctor, og 1503 nævnes han som eksekutor i domprovst Hans Urnes testamente.

Acta pontificum danica V, 1913 nr. 3772. Danske mag. I, 1745 294 298. Aktstykker, udg. af Fyns stifts litterære selsk. II, 1845 61. H. F. Rørdam: Monumenta hist. dan. I, 1873 410f. Lauritz Nielsen: Dansk bibliografi 1482–1550 3. – S. Cawallin: Lunds stifts Herdaminne III, 1856 87. I. Barfod og H. F. Rørdam: Kirke-kalender for Slesvig stift II, 1864 111f.

*Bjørn Kornerup**

Andersen, Holger Aksel Olaf, 1890–1961, politiker. * 11.4.1890 i Gl. Haderslev sg., † 4.7.1961 i Hellerup, begr. i Haderslev (Gl. Haderslev kgd.) F: lærer Lars A. (1843–1920, ~ 1° 1869 med Kirstine Petersen, 1834–79) og Cathrine Maria Reiff (1859–1932). ~ 1° 11.5.1932 i Wien med Ella Berthelsen, f. Fridericia (~ 1° 1918 med generalløjtnant Palle "Berthelsen, 1857–1920), * 8.12. 1888 i Kbh. (Mos.), † 21.1.1945 på Skt. Lukas st., Hellerup, d. af grosserer Holger Emanuel Martin Lorentz F. (1853–1902) og Augusta Melchior (1859–1918). ~ 2° 14.5.1951 i Skovshoved med Bertha (Misse) Johanne Broches, f. Jensen (~ 1° med grosserer Aleksander Broches, 1893–1963, ægteskabet opløst 1930), * 16.1.1891 i Odense (Skt. Hans sg.), † 19.8.1957, d. af gartner, frøhandler Johan Jensen (1849–1923) og Bertha Kirstine Jensen (1849–1923).
A. blev student fra Haderslev 1908 og teologisk kandidat 1913 efter studier i Jena, Halle, Berlin og Kiel. Hans plan var at blive præst i Nordslesvig, men under første verdenskrig tog han ophold i Danmark, blev medarbejder ved Ribe Stiftstidende og skrev desuden artikler om sønderjyske, folkeretlige og udenrigspolitiske emner i Ugens Tilskuer og Grænsevagten. Forud for afstemningen om grænsedragningen 1920 var han en af lederne af det danske afstemningsarbejde i zone 2, bl.a. som medredaktør af Unser Land (tysksproget dansksindet agitationsblad). Da afstemningen gav tysk flertal i zone 2 deltog han i den mellemslesvigske delegations rejse maj–juni 1920 til Paris for at forelægge fredskonferencen ønsket om internationalisering af zone 2. Efter genforeningen valgtes han til folketinget for Haderslev-Åbenrå-Sønderborg-Tønder amtskreds og tilsluttede sig det konservative folkeparti. Ved overgangen fra tysk til dansk styre blev han ofte benyttet som rådgiver for regering og administration og kom for sønderjyderne til at stå som en kyndig og smidig formidler. Han var tilforordnet de dansk-tyske forhandlinger 1921–22 om problemer vedrørende suveræni-

tetsoverdragelsen og blev medlem af Det statsministerielle udvalg til støtte for dansk sprog og kultur i udlandet (nedsat med specielt henblik på de dansksindede i Sydslesvig). A. var 1922–32 sit partis repræsentant i den danske delegation til Folkeforbundets delegeretforsamling. Hans interesse for mellemfolkelige spørgsmål, ikke mindst mindretalsproblemer, afspejledes i bogen *Østersøproblemer,* 1928. Folkeforbundsrådet udnævnte ham 1929 til højkommissær, senere præsident, i Konstantinopel for Kommissionen om udveksling af tyrkiske og græske befolkningsgrupper. Om arbejdet her skrev han *Den græsk-tyrkiske Befolkningsudveksling,* 1936. Han havde opgivet sit folketingsmandat i 1930, men valgtes 1936 til landstinget. Som modstander af det af de konservative med regeringen Stauning-Munch indgåede grundlovsforlig blev han vraget som landstingsmand ved valget i april 1939 og blev ikke senere medlem af rigsdagen. Han var i sit parlamentariske arbejde respekteret for sin store indsigt i folkeretlige og udenrigspolitiske forhold og kendt som en levende og energisk debattør. Hans grundfæstede konservatisme i forfatningssagen førte ham under besættelsen ind i Højgaard-kredsen der november 1940 bad Christian X danne et ministerium af politisk uafhængige, frit stillede mænd, men kongen afviste at handle uden om rigsdagen. – A. valgtes 1943 til formand for grænseforeningen og førte den gennem de vanskelige år da debatten om Sydslesvig var heftigst. Han organiserede foreningens stærkt øgede støtte til danskheden i Sydslesvig og var foreningens formand til sin død. – FN benyttede ham en kort periode som præsident for flygtningekommissionen i Palæstina og som præsident for observatør-kommissionen ved afstemningen i de franske besiddelser i Indien 1949–50. – R. 1922. DM. 1931. K.[2] 1950. □Foto.

Gunnar Fog Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 398–401. De fem lange år I, 1945–46 186–450. Berl. tid. 5.7.1961. Vilh. la Cour i Grænsevagten årg. 43, 1961 191–95.

Helge Larsen

Andersen, Ib, 1907–1969, tegner, arkitekt. * 21.8.1907 på Frbg. † 2.4.1969 i Hillerød, begr. i Asminderød. F: tegneren Anders Valdemar *A. (1875–1928) og Marie Jacobsen (1877–1944). ~1° 5.2.1935 i Søllerød med kostumetegner og journalist Lykke Vibeke Holck, * 2.11.1910 på Frbg. (~2° 1943 med forfatteren Jacob *Paludan, 1896–1975), d. af assistent i finansministeriet, senere kontorchef i statsministeriet Harald H. (1880–1958) og Louise Antonie (Toni) Gregersen (* 1885). Ægteskabet opløst 1937. ~2° 1.10.1937 på Frbg. (b.v.) med senere afspændingspædagog Kirsten (Tyt) Biilmann, * 14.6.1911 i Herning (~1° med tandlæge Aage Svendsen, 1893–1948, ~2° med fysioterapeut Kamma Bakke), d. af overlæge Holger Saxtorph B. (1876–1938) og Ellen Strandgaard (1884–1943). ~3° 17.12.1945 i Langerød (b.v.) med sekretær i Håndværkerbanken, senere bureauindehaver Nanna Bergete Bredsdorff, * 23.3.1918 i Holbæk, d. af lektor ved Stenhus kostskole, Viggo Bredsdorff (1885–1961) og Ida Marie Kold (1892–1962).

A. blev 1926 student fra Fr.berg gymnasium og besøgte derefter akademiets bygningsskole indtil 1929. Om sommeren gik han i murerlære, først i Helsingør, senere i Ålborg, hvor han fik ansættelse på Ejnar Packness' tegnestue. Efter hjemkomsten til København arbejdede han i nogle år fra 1929–31 hos Poul *Henningsen og derefter en kort tid hos Kaj Gottlob. I disse år virkede A. enkelte gange som arkitekt. I 1930 opførte han Einar Færchs villa i Holstebro og i 1934–35 sammen med vennen Viggo Møller-Jensen strandpavillonen i Holbæk. Dermed ophørte han fuldstændig i en årrække at virke som arkitekt. Først langt senere i begyndelsen af 60erne tegnede han avlsbygningen til Holtumgårde ved Brande i Jylland. Det var således ikke som arkitekt men som tegner og illustrator A. allerede fra ungdommen gjorde sig gældende. Fra drengeårene havde han tegnet og i 1930 foretog han sin første studierejse til Holland, Belgien og Frankrig, og samme år til Brasilien, til hvilket land han allerede vendte tilbage i 1933. I hans tidligste tegninger spores påvirkninger fra fransk tegnekunst som kom til udtryk i bybilleder fra Paris, København og São Paulo. Han gengiver storbyen med skarpe gavle med reklamer på solbelyste flader. I tegningerne fra Brasilien flimrer solen over eksotiske landskaber og i skyskraberens lodrette vindueslinjer. Det er den romantiske hyldest til storbyen med dens avancerede teknik. Også i hans tidlige plakater fra disse år mærkes en påvirkning fra den franske tegner Cassandres internationale og stærkt beundrede plakatkunst. 1931 og 32 udstillede han på Charlottenborg og fra 1934 på Grønningen, hvor han var medlem, men kun sjældent udstillede. Fra 1930 knyttes A. til Berlingske Tidendes søndagstillæg. Men det var ved Politikens magasin, til hvilket han blev fast knyttet 1934 at hans store talent som illustrator for alvor blev demonstreret. Tit var hans tegninger mættet med en særegen selvironisk næsten barok humor der i indfald kunne minde om Storm P. og Chaplin på én gang, men som regel var det de store landskabstegninger der dækkede to sider. Samtidig med at man kunne glæde sig over ham i avisens spalter – såvel hans store firfarve-

tegninger som de sorte pennetegninger (månedens tegning) – dukkede hans plakater op på gadehjørnerne. Den dobbelthøje plakat fra den britiske udstilling, 1932, The Scandinavian Air Express, 1933, Tivoli plakaten med ballongyngen, 1943, Danish Air Lines, 1945. Efter mange års pause arbejdede han flere år på den sidste dobbeltplakat for dagbladet Politiken, en kæmpeindsats trykt fra 25 sten. Ufatteligt at denne fabuleren over farver og kubismens form på grund af indre intriger i bladhuset aldrig kom på gaden selv om den lå færdigtrykt.

Samspillet mellem tegning og typografi gjorde sig tidligt gældende i A.s arbejde. Han blev fortrolig med tryktekniske metoder og skrifttyper og tegnede ofte selv sine bogstaver. Allerede fra ungdommen udførte han merkantil grafik der var stærkt påvirket af angelsaksisk typografi såvel i skriftvalg som i farver. Adskillige tobakspakninger fra Færch, etiketter for Kolding Most samt flere af de skiftende hoveder til Politiken skyldes ham. I dette ofte tidkrævende og minutiøse arbejde fandt han hjælp og støtte hos vennen Gunnar "Biilmann Petersen. Også mange bogomslag prægede han med sin eksklusive typografi der blev mere og mere gennemarbejdet med årene. De første, mere skitseagtige, er fra 30erne. Aldous Huxleys *Fagre nye verden*, 1932, Ernest Hemingways *At have eller ikke have*, 1937, og de sidste fra 60erne, som fx bøger af Anders Bodelsen: *De lyse nætters tid*, *Drivhuset*, *Villa Sunset* og Frank Jægers *Fyrre digte*, *Drømmen om en sommerdag*. I hans omslag til Balzacs romaner og til Henrik V. Ringsteds bøger fra London anvendte han en udsøgt typografi der var stærkt inspireret af henholdsvis fransk og engelsk skriftvalg fra 1800-tallet. Også som illustrator har A. gjort sig gældende. Som lyrisk akkompagnement til danske forfattere med samme dybtfølte kærlighed til dansk natur var hans små pennetegninger, ofte fra Nordsjælland eller de jyske åløb, velegnede. De flygtigt henkastede vignetter som dog altid var fuldt gennemarbejdede blev gengivet med en akkuratesse, som var det et træsnit, og altid stemte de helt overens med både tekst og satsbillede. Kun sjældent var der mulighed for at benytte større laverede landskabstegninger. Dog er Otto Gelsteds bog i tværformat om *Tibirke bakker* (1941– genoptrykt 1976 med introduktion af Godfred Hartmann) en undtagelse. De store tegninger fylder siderne ud og er ganske uafhængige af bogens satsbillede på den modstående side.

Men A. illustrerede langtfra i flæng. Han var eksklusiv i valget af de opgaver han påtog sig, og B. S. Ingemanns *Morgen og Aftensange* hører til de bøger som han helt har præget både hvad angår sats, typografi og illustrationer. Han forfaldt aldrig til masseproduktion selv om der under krigen var rig mulighed for mange opgaver. 1944 illustrerede han Jacob Paludans essays *Landluft* og 1956 *En Vinter lang*, begge med mættede farveillustrationer. Frank Jægers *Velkommen Vinter*, 1958 og samme år Aage Marcus' *Høduft og Havluft*. En undtagelse fra det mere hjemlige udgjorde hans omslag og illustrationer til Brasiliens nationale epos Euclydes da Cunha: *Oprøret på højsletten* (i dansk oversættelse 1948) hvor han fik rig lejlighed til i firfarve-illustrationer at gengive det eksotiske solflimrende landskab, som han var fortrolig med fra sine rejser i ungdommens dage (brasiliansk udgave 1952). Et hovedværk i dansk bogkunst skabte han med Izaac Waltons *Den fuldkomne Fisker*, 1943, der helt igennem er præget af hans bogtekniske tilrettelægning. Alt i denne engelske klassiker bærer hans signatur, selv om både titelblad og de træsnitlignende vignetter kan lede tanken hen på den gamle engelske xylograf Thomas Bewick. Med sin blanding af yndefulde landskabsvignetter hvor fugle, dyr og fiskeredskaber som er bredt ud i græsset bryder teksten, viste A. som selv var en passioneret lystfisker en helt enestående evne til at leve sig ind i sit emne.

Da krigen var forbi fik A. af Westermanns forlag betroet sin hidtil største illustrationsopgave *Vore gamle tropekolonier* (1952–53). På langvarige rejser, ofte næsten et år ad gangen, rejste han først til Vestindien (1946) og året efter til Guldkysten og endelig 1948 til Tranquebar og Serampore i Indien. Resultatet blev et gennemillustreret værk hvor navnlig hans arkitekturtegninger – opmålinger af plantageejendomme og videnskabelige studier af planter og dyr – blev nøje beskrevet i upubliceret forskningsmateriale der først gradvis er kommet til offentlighedens kundskab. Hans opmålinger af plantageejendomme var ikke løst henkastede skitser. Det er altid korrekte gengivelser af det pågældende bygningsværk (udgivet selvstændigt 1976). 1963 rejste A. til Irland, et land hvis romantiske natur med ruiner af klostre og forladte herresæder virkede særlig inspirerende på ham, og 1967 udsendtes *Irlands ruiner*, en mappe med 42 store blæklaverede plancher og tekst af ham selv. Fra 1950–59 var han beskæftiget med at udarbejde vignetter til brug for Danmarks nationalbanks pengesedler. Sammen med Gunnar Biilmann Petersen der var ham behjælpelig med typografi og guillochering leverede han en serie tegninger til 5, 10, 50, 100 og 500-krone sedlerne. Disse, der bestod af danske nationale symboler (kæmpehøje, møller, Kronborg, Roskilde domkirke etc.) blev 1965–69 afløst af de nye sedler hvor det var

dyr der kom til at præge vore pengesedlers bagside. Også her gælder det at hver enkelt var udarbejdet minutiøst korrekt og ofte under mikroskop. Det egern der pryder bagsiden på 1000-krone sedlen var det sidste arbejde fra hans hånd. Det levede i hans atelier og har været hans model til mange hundrede udkast. I de senere år tegnede han ofte nogle store akvareller og pasteller, tit fra den gamle have i Fredensborg og fra de stille villaveje med de mørke ranke træer og de regnvåde asfaltgader – men også modelbilleder med unge piger hører til hans sidste arbejder.

Med årene arbejdede A. mere og mere med videnskabelig stringens. Luften i hans atelier kunne være tung af naftalin. Døde fugle blev studeret under lup og i tusmørket blev pindsvin iagttaget. Som hos hans langt ældre ven, Johannes *Larsen, var anatomien i orden og ofte minutiøst beskrevet på selve tegningen. Venskabet med Johannes V. Jensens sønner og kredsen omkring, den ofte tilknappede digter som han havde kendt fra drengeårene kom til at præge ham. Men for den store offentlighed er det navnlig for sin skildring af det danske landskab og af dansk natur han vil blive husket. Sjældent har en dansk kunstner formået at give det sete igen med en sådan inderlighed at tanken uvilkårligt strejfer Lundbye og Købke. Han kunne være skånselsløs i sine krav både til sig selv og til de tekniske muligheder i de grafiske fag. Aldrig gik han på akkord – og hans personlige engagement forlod ham aldrig – og han lagde heller ikke skjul på at de kunstneriske retninger i tiden for ham ofte var en overfladisk attitude som han betragtede som et flygtigt lune. – Hans arbejder og talent kom i fuldt mål til deres ret på den store retrospektive udstilling af tegninger og grafik på kunstindustrimuseet 1967. □Tegnet 23 dage gammel af Vald. Andersen. Tegn. af Carl Jensen, 1943 og 1947. Tegn. af Hans Bendix, ca. 1958. Foto. Selvportr. tegn.: Satire og humor i dansk tegnekunst, 1946 246.

Jørgen Sandvad i Politiken 13.6.1943 (interview). Edwin Arnet i Graphic vol. I nr. 1–2 sept. okt. 1944 102–04. Jacob Paludan i Politiken (kronik) 21.8.1957. Jan Zibrandtsen i Berl. tid. (kronik) 21.8.1967. Thorkild Hansen i Politiken (kronik) 19.10.1967. Merete Bodelsen og Thorkild Hansen: Ib Andersen. En introduktion, 1967. Gunnar Andersen: Pengesedler, 1974 34.

Godfred Hartmann

Andersen, Ingeborg Annette Petrine, 1887–1960, forlagsdirektør. * 29.11.1887 i Fredensborg, † 28.4.1960 i Hørsholm, begr. i Asminderød. F: købmand Niels Lauritz A. (1851–1928) og Karen Marie Hansen (1855–1905). Ugift.

Efter studentereksamen 1908 fra Triers kursus studerede A. engelsk på Kbh.s univ. hvorfra hun blev mag. art. 1915. Hjemvendt fra studieophold i Oxford og London 1915–16 fortsatte hun ikke som ventet den akademiske løbebane som hun havde vist store anlæg for, men ernærede sig i nogle år ved oversættelser fra dansk til engelsk og omvendt. 1921 knyttedes hun til Gyldendal som konsulent. Forlagsarbejde viste sig at ligge for hende; med kærlighed til litteraturen forenede hun realistisk sans for bøgernes salgsmuligheder. Hun fik derfor hurtigt et udvidet arbejdsområde og blev, med Tom Kristensens senere udtryk, et kraftfelt på forlaget. 1926 udnævntes hun til leder af oversættelses- og børnebogsafdelingen og tilførte i denne egenskab forlaget et betydeligt antal udenlandske forfattere, fortrinsvis af den solide fortællerklasse med appel til et stort publikum. Denne linje blev fulgt da forlaget 1927 erhvervede de danske rettigheder til Rudyard Kiplings dengang meget populære forfatterskab. Da *Gyldendals Bibliotek* (52 bind, 1928–31) forberedtes, organiserede A. det meget omfattende udgivelsesarbejde. Udformningen af præsentationsbindet *Prøvebogen*, en bedrift i dansk bogreklame, var i høj grad hendes værk.

1933 blev A. chef for forlagets danske afdeling, og i tyve år var det især til hende forfatterne vendte sig. Hun vandt dem ved sin forståelse af deres kunstneriske og menneskelige problemer, ved sin djærve og hjertelige væremåde (hendes latter var berømt), og hun blev personlig ven med de fleste uden at hun derfor overså de forlagsøkonomiske synspunkter. Adskillige ældre forfattere der havde forladt forlaget kom i hendes tid tilbage, mens andre efter eget ønske skiftede forlag og gik over til Gyldendal. Tilgangen af unge talenter var stor, og også kulturlitteraturen blev plejet med omhu samtidig med at den store skole- og lærebogsafdeling udvikledes. 1936 udnævntes A. efter Frederik *Hegels ønske til underdirektør. Samme år blev hun direktør, og 1940, efter at Hegel året i forvejen havde trukket sig tilbage, blev hun enedirektør. Det skete ikke under lette vilkår. Et tabsgivende engagement 1931–36 i dagbladet Dagens Nyheder havde svækket forlagets likviditet og ført til dalende udbytte. Hegel, med hvem A. i en lang årrække havde haft et harmonisk samarbejde, skiftede standpunkt og blev i forlagets styrelse og på anden måde hendes bitre angriber. I besættelsesårene under anden verdenskrig meldte der sig for Gyldendal som for dansk forlagsvirksomhed overhovedet særlige vanskeligheder, derunder forsøg fra tysk side på at påvirke Gyldendals udgivelsespolitik. De blev afvist. Fasthed og mod prægede i det hele A.s optræden under besættel-

sen, til sidst måtte hun gå under jorden uden derfor at slippe forbindelsen med forlaget. Skønt A. så vidt muligt holdt sig fri af offentlige hverv blev hun landskendt, og hun var en af de første kvinder, som blev udnævnt til ridder af dannebrog. Af forlagets mange medarbejdere var hun respekteret og afholdt, ligesom hun blev en populær skikkelse i boghandlerkredse. Ved sin samarbejdsvilje bidrog hun til at bryde det modsætningsforhold der siden første verdenskrig havde eksisteret mellem Gyldendal og de øvrige forlag, og af Det nordiske forlæggerråd, oprettet 1935, var hun et skattet medlem. Ved stævner og andre sammenkomster, hvor hun uvilkårligt blev et midtpunkt viste hun en lykkelig evne til at forme sætninger der huskedes. For kritik slap hun naturligvis ikke. Det blev bebrejdet hende at Gyldendals markedsandel i besættelsesårenes store bogsalg var for lille, navnlig hvad angik oversættelser, og at den udgivelse af storværker der for et forlag som Gyldendal er en nødvendighed var for svag. Heller ikke viste hun større sans for bøgernes udstyr. Men i forholdet til forfatterne var hun i kraft af sin næsten magnetiske tiltrækningskraft af Frederik V.'Hegels og Peter 'Nansens ætt, hvad der kom til udtryk da hun ved sin fratræden 1954 blev udnævnt til æresmedlem af Dansk forfatterforening, en helt usædvanlig udmærkelse for en forlægger. – R. 1951. □Foto (Gyldendal).

Niels Birger Wamberg: Digterne og Gyldendal. Kapitler af et forlags historie, 1970. Peter Christiansen: Afsked med en fortid, 1973. Carl Bergstrøm-Nielsen: Analfabeternes forlægger og den glade magister, 1974. Emil Frederiksen i Berl. tid. 29.4.1960. Ole Storm i Politiken 29.4.1960.

Aleks. Frøland

Andersen, Jens Banzon Hee, 1820–92, landmand. * 12.3.1820 på Østrupgård ved Fåborg, † 6.3.1892 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: forpagter Christen A. (1786–1830) og Johanne Mathie Hee (1785–1838). ~ 7.11.1851 i Kbh. (Frue) med Dorothea Marie Rømer, * 20.4.1829 i Rendsborg, † 17.10.1914 på Frbg. (Martins), d. af overauditør Ludvig Ferdinand R. (1794–1830) og Adèle Térèse Mourier (1799–1882). – Farbror til S. M. 'A.

A. fik undervisning hjemme, blev 1835 medhjælper på godsforvalterkontoret ved Lundegårds stiftelse og 1836 landvæsenselev på Brobygård; 1840 blev han forvalter på Frederiksgave ved Assens og bestyrede 1842–43 Falkensten ved Slagelse. 1843 kom han som avlsforvalter til Gunderslevholm ved Næstved og blev i denne stilling til han 1851 overtog gården i forpagtning og drev den til 1878. Desuden forpagtede han 1852 hovedgården Broksø. A. er navnlig kendt og påskønnet som kvægopdrætter og for sin virksomhed i det landøkonomiske foreningsarbejde. Allerede som forvalter på Gunderslevholm begyndte han på dannelsen af den senere så kendte Gunderslevholm malkekvægstamme der grundlagdes på anglerkvier hvoraf de første indkøbtes af A. personlig 1846. I perioden 1860–80 øvede Gunderslevholmstammen stor indflydelse på malkekvægets udvikling i alle landets egne, fortrinsvis på Sjælland idet der fra Gunderslevholm udgik en mængde tillægsdyr som spredtes ud over landet. A. kan med rette kaldes banebryder på kvægavlens område; han var en af de første her i landet som gik planmæssigt frem i avlsarbejdet, støttet i udvalget ved en gennemført stambogsføring, der for den tid omtrent var enestående her i landet. Da franskmanden Guénon fremkom med sin anvisning på at benytte „spejlet" ved bedømmelse af malkekvæg blev A. en begejstret tilhænger af den nye lære og satte et stort arbejde ind på dens udbredelse. 1849 udgav han efter opfordring af Gunderslevholms ejer, Carl Neergaard, *Veiledning til Anvendelse af Guénons Kjendemærker ved Malkekøers Bedømmelse;* på dyrskuer og ved landmandsforsamlinger demonstrerede han spejlets form og betydning, ligesom han fik gennemført at indenrigsministeriet ansatte mejeribestyrer M. Bruhn til i sommermånederne 1851 at rejse omkring og vejlede landmændene i spejlets benyttelse. Nu er spejlteorien i det væsentligste forladt, og i de senere år opfattede selv A. spejlet mere som et stamme- og racemærke end som et virkeligt kendemærke på den enkelte kos malkeevne.

Foruden ved selve opdrættergerningen virkede A. utrættelig ved foredrag i landboforeningerne, talrige bidrag til landbrugspressen, affattelse af dyrskueregler, som dommer ved landmandsforsamlinger og dyrskuer m.m. for indførelse af rationelle principper i kvægavlen, ligesom han agiterede ivrigt for udbredelse af forbedrede redskaber og maskiner, rationel jordbehandling osv. Han hørte til de virksomste medlemmer i bestyrelsen for landboforeningerne i Sorø og Præstø amter og udarbejdede *Meddelelser om Sorøe Amts landoeconomiske Selskabs Virksomhed 1833–1883,* 1883. I landhusholdningsselskabets kommission og bestyrelsesråd havde han sæde fra 1861 til sin død. Efter 25 års virksomhed i selskabets bestyrelse blev han 1886 optaget som bestandigt medlem samtidig med at han fik overrakt Collin-medaljen i sølv som anerkendelse af sin fortjenstfulde virksomhed for selskabet og det danske landbrug. – A. var meget virksom for samarbejde mellem større og mindre jordbrugere og for sammenslutning af de sjælland-

ske landboforeninger; da denne fandt sted 1880 var han selvskreven til at være den første sekretær for De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift; i denne stilling lagde han planen for disse foreningers *Stambog over Heste og Malkekvæg* af hvilken han forfattede 1.–3. del (1885–88–90). Som resultat af A.s flittige skribentvirksomhed kan foruden talrige tidsskrift- og bladartikler nævnes af selvstændige skrifter: *Nogle Bemærkninger om Brakmarkens bedst mulige Behandling*, 1855, *Kortfattet Anviisning til en simpel men nøiagtig Bogføring ved Tillæg af de forskjellige Huusdyr*, 1864, *Stambogsføringen i Husdyravlen*, 1888 og *Bedømmelse af Malkekvæget ved vore Dyrskuer*, 1889. Ved E. Møller-Holsts Landbrugs-ordbog var A. en flittig medarbejder. – Til forståelse og bedømmelse af A.s ideer og gerning må man tænke sig tilbage til en tid da der vel var grøde i naturvidenskaberne, men hvor der endnu savnedes det faste grundlag hvilende på indgående forsøg og undersøgelser som det har været en senere tid muligt at gennemføre. A. spandt ikke silke ved sin praktiske landbrugsgerning men han var det danske landbrug en god mand. – Kammerråd 1854. – R. 1883. □Træsnit af H. P. Hansen, 1892, efter foto.

Ugeskr. for landm., 1891, II 173 og 1892, I 141.

*Anton Christensen**

Andersen, Johannes **Oskar,** 1866–1959, kirkehistoriker, politiker. * 15.5.1866 på Frbg., † 24.10.1959 på Frbg., begr. sst. F: fuldmægtig, senere sagfører, justitsråd Ole A. (1833–1905) og Anna Marie Petersen (1841–1908). Ugift. – Bror til P. O. A. *A.

A. blev student fra Schneekloths skole 1884 og cand.teol. 1890. Fra sin fader havde han arvet historisk interesse, og i studietiden påvirkedes han yderligere i historisk retning af Fr. Nielsen, Julius Lange og især af Kr. Erslev. Desuden dyrkede han ivrigt numismatik og arkæologi. 1892 vandt han universitetets guldmedalje for besvarelsen af en teologisk prisopgave om Holger Rosenkrantz den Lærde, og efter at have uddybet sine studier herover ved undersøgelser i udlandet udgav han 1896 *Holger Rosenkrantz den Lærde*, et skrift der er af grundlæggende betydning for forståelsen af danske kirkeforhold i første halvdel af 1600-tallet. S.å. blev A. knyttet til redaktionen af Kirkeleksikon for Norden (afsluttet 1929). 1900 deltog han i konkurrencen om professoratet i kirkehistorie efter Fr. *Nielsen, men fik det ikke. 1901 fik han tilladelse til at holde forelæsninger over dansk kirkehistorie og kirkelig arkæologi, blev 1903 midlertidig lærer i kirkehistorie, 1908 docent i nordisk kirkehistorie, 1913 ekstraordinær og 1920 ordinær professor i kirkehistorie. 1917 kreeredes han til dr.teol. h.c., og 1929–30 var han universitetets rektor. Som universitetslærer har A. navnlig haft betydning ved gennem laboratorieøvelser at indføre sine disciple i det praktiske forskningsarbejde og ved at skole dem i den fra Kr. Erslev overtagne historiske metodelære. Side om side hermed udfoldede han en betydelig forfattervirksomhed. Efter at han 1901 havde udsendt sin konkurrenceafhandling om „Novatian" og 1905 – som frugt af en ny udenlandsrejse og til brug for Det kirkelige udvalg – bogen *Kirkeorganisation udenlands* samlede hans studier og skrifter sig hovedsagelig om Danmarks kirkehistorie, om end han ikke fik udgivet den helhedsfremstilling heraf han oprindelig havde påtænkt. Herhen hører – foruden en række værdifulde artikler i Kirkeleksikon – afhandlingerne *Den tyske Original til „Peder Smid og Atser Bonde"* (i Kirkehist. Saml., 5.r., IV, 1907–09), *Fra Trankebarmissionens Begyndelsestid* (i Nordisk Missionstidsskr., 1906), den tungt vejende redegørelse for den første reformationsbevægelse i Danmark *Overfor Kirkebruddet* (Univ. Festskr. nov. 1917), biografien af Bone Falch Rønne, 1921, den skarpsindige undersøgelse *Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaret i dansk Reformationshistorie?* (Festskr. til Kr. Erslev, 1927) og *Dansk Syn paa Fromhed og „Gudfrygtigheds Øvelse" i ældre luthersk Tid.* Endelig må især nævnes hans Kingo-studier: *Om Kingos Psalmedigtning* (Dansk Kirkeliv, 1934) og *De kirkehistoriske Kingo-Problemer* (Kirkehist. Saml. 6.r.I, 1935) samt bogen *Paulus Helie I*, 1936. Disse arbejder der er rige på mangeartet kundskabsstof og originale synspunkter vidner om at A. i udpræget grad var realitetshistoriker. Som han havde forkærlighed for at beskæftige sig med „monumenter", således yndede han at betone de politiske, økonomiske og institutionelle forholds betydning også for åndshistorien, uden at dette dog udelukker en stor selvstændig interesse for det religiøse livs egenart. Særlig vægt lagde han desuden på at se den danske kirkes historie på baggrund af den almindelige europæiske udvikling. Medens den bredt anlagte, vel afrundede historieskrivning i mindre grad var A.s felt, var hans styrke fremfor alt skarp kildekritik og usædvanlig kombinationsevne. Han var medredaktør af Teologisk tidsskrift 1899–1938, og genoptog 1933 sammen med Bjørn Kornerup udgivelsen af Kirkehistoriske Samlinger som han var medredaktør af indtil 1949. Han var formand for Selskabet for Danmarks Kirkehistorie 1913–49 samt medlem af en række videnskabelige selskaber i ind- og udland og æresdoktor ved universiteterne i Oslo, Lund og År-

hus. For studiet af Danmarks kirkehistorie har han haft banebrydende betydning. Foruden sin videnskabelige gerning fandt A. tid til en omfattende politisk virksomhed. Hans interesse for en selvstændiggørelse af den danske folkekirke gennem en forfatning på bredkirkelig, demokratisk basis med baggrund i en stærkere udviklet menighedsbevidsthed førte ham til aktiv deltagelse i det politiske liv, og 1918 valgtes han i hovedstaden til folketinget som repræsentant for det konservative folkeparti. På rigsdagen og som medlem af de kirkelige udvalg af 1921 og 1928 bekæmpede A. ethvert forsøg på at omdanne folkekirken til „en borgerlig Indretning". Dette standpunkt var også bestemmende for hans holdning under forhandlingerne om kirkelovene af 1922, hvorunder han trådte i nært samarbejde med J. C. Christensen og sikrede denne sit partis støtte til vedtagelsen af disse love. Som medlem af rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg 1919–20 medvirkede han i væsentlig grad til at skabe de politiske betingelser for gennemførelsen af den gældende frisindede kirke- og skolelovgivning i de sønderjyske landsdele. Han beskæftigede sig desuden med mangfoldige andre spørgsmål af kulturel art og havde bl. a. sæde i kommissionerne til omordning af skolevæsenet (1919–23) og kunstakademiet (1920–21). En særlig interesse viede han teatersagen og var 1930–32 medlem af Det kgl. teaters kontrolkomité. K.[2] 1930. □Tegn., 1893. Portrætteret på Oscar Matthiesens mal., 1923, af den grundlovgivende rigsdag 1915 (folketinget) og på mal. af Aksel Jørgensen (Studentergården). Tegn af Jensenius, ca. 1931. Mal. af Hugo Larsen, 1948 (Institut for kirkehistorie).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh. univ., nov. 1918 147–54., nov. 1960 113–19. årbog for Kbh.s univ. 1900–01 680–87. Privatarkiv i Rigsark.

Niels Knud Andersen (Bjørn Kornerup)

Andersen, Jens Poul, 1844–1935, („Nellerødmanden"), kamerakonstruktør. * 26.10.1844 i Huseby, Annisse sg., † 13.6.1935 i Nellerød, begr. Mårum kgd. F: gårdejer Anders Pedersen (ca. 1817–78) og Ane Sørensdatter (ca. 1821–1904). Ugift.

A. synes at have fået sin interesse for mekanik og håndværk fra faderen der ved siden af landbruget drev lidt snedkeri. Han kom dog, efter en overgang at have været i snedkerlære, på P. C. Skovgaards foranledning i malerlære i Frederiksværk. Her supplerede han som 22-årig sin ellers sparsomme skolegang i den Classenske skole hvor han vakte opmærksomhed ved sin evne til at håndtere de fysiske apparater. 1875 nedsatte han sig som snedker og mekaniker i Nellerød. Han havde et medfødt mekanisk snilde som snart rettedes mod fotografisk apparatur, bl.a. inspireret af tidens fotografiske „bibel", J. G. Kleffels „Fuldstændig Veiledning i praktisk Fotografi", da. udg. 1865. Allerede 1866 byggede han sit første kamera. Hans store indsats var at han udfandt en metode hvorved datidens „våde" plader kunne præpareres, eksponeres og fremkaldes inde i selve apparatet, og 1876 søgte han, og fik 1877, patent og eneret på et let transportabelt kamera der kunne bruges uden mørkekammer. Et mangeårigt samarbejde med Peter L. Petersen (fra 1901 Elfelt) førte til at denne fra 1883 fik eneforhandling af A.s apparater. Han fremstillede gennem mange år ved solidt håndarbejde både kameraer og andet fotografisk udstyr, fx. stereoskopapparater, selv mikroskoper og nivelleringsinstrumenter. Ved den store nordiske udstilling i Kbh. 1888 optræder han med titlen mekanikus, og vi ved i dag at hans konstruktioner var de udenlandske overlegne i kvalitet og konstruktion; han mente selv at kameraimportørerne lagde ham hindringer i vejen, og han blev ofte forbigået og snydt af fabrikanterne. Til hans bedste konstruktioner hører et filmkamera til Elfelt fra 1896–97 hvormed denne tog de første film i Danmark; det findes nu på Filmmuseet. Et senere, bedre kamera (unikum) fra 1904 findes i Nationalmuseet i Brede. En fremsynet konstruktion var også et småbilledkamera til 160 optagelser på en uperforeret 35 mm film som han fremstillede til „Familie-Journalens" rejsende medarbejder Holger Rosenberg der kaldte A. „geniet fra Nellerød". (Kamera nu på Teknisk museum i Helsingør). A. var autodidakt, konstruerede bl.a. ofte selv sit værktøj, og en indesluttet enspænder der har sat et smukt spor i fotografiapparaturets historie. □Foto.

Dansk fotografisk t. 1887 369; 1888 87. Holger Rosenberg i Fr.borg amts årbog 1941 3–15. Peter Elfelt i Dansk fotografisk t. 1924 95.

S. Løvstad

Andersen, Jacob Nørgaard Kronborg, 1872–1947, postembedsmand, politiker. * 23.8.1872 i Løgstør, † 7.3.1947 i Århus (Skt. Lukas), urne på Århus nordre kgd. F: herredsfuldmægtig, exam. jur., senere ejer af Kølbygård, Hundstrup sg., Thy, Hans Rudolf A. (1832–94) og Marie Birgitte Elisabeth Nørgaard (1843–1917). ~ 11.4.1906 i Kbh. (Andr.) med Wanda Hansteen, * 13.5.1884 i Kbh. (Matth.), † 8.12.1944 i Århus (Vor Frue), d. af assistent hos Kongens foged Frits H. (1840–1907) og Anna Marie Truelsen (1852–1918).

A. indtrådte 1889 i postvæsenet, blev 1900 postekspedient, 1911 fuldmægtig i overpostdirektoratet for østifterne, 1916 vicepostinspektør og 1919 postinspektør i 1. postinspektorat. Ved genforeningen 1920 blev han overpostinspektør i det for de sønderjyske landsdele nyoprettede 5. inspektorat med bopæl i Haderslev, fra 1924 ved distrikternes indskrænkning til fire overpostinspektør i 3. distrikt, Århus. A. tog i tiden fra begyndelsen af 90erne til 1911 ivrig del i den da nye faglige bevægelse inden for etaten, var 1899–1908 redaktør af Dansk Postblad, 1908–11 formand for Dansk postforening og var en af dem der kraftigst rejste kravet om bedre uddannelse af etatens unge, statsansættelse af disse og bedre lønninger. 1916–20 var han forstander for postkursus, og han var medlem af kommissionen for fagprøverne, 1915–16 medlem af kommissionen til omordning af poststyrelsen. Han havde væsentlig andel i oprettelsen af Dansk postmuseum, og var medlem af bestyrelsen for Dansk post- og telegrafmuseum samt inspektør ved samme. – A. var redaktør for Danmark af Nordisk Posttidsskrift. Han var i flere år sekretær i Told- og trafiketaternes centralorganisation og dens formand 1912–14, var 1907–08 medlem af etaternes lønningsudvalg og 1912–14 udgiver og redaktør af Civiletaternes Maanedsblad. Ved siden af sit store faglige arbejde var A. også politisk aktiv, således 1905 medunderskriver for dannelsen af Det radikale venstre hvis folketingskandidat han var 1909–13, dog uden at blive valgt. 1912 blev han medlem af Gentofte kommunalbestyrelse. Desuden udfoldede han en livlig skribentvirksomhed og skrev bl.a. *Det kgl. danske Postvæsens Historie,* 1905 (i Dansk Portrætgalleri I), *Adskillelsen fra og Genforeningen med Sønderjylland,* 1924 (i Det danske Postvæsen 1624–1924) samt tre bind erindringer, desuden har han skrevet en meget lang række artikler i fagblade. K.[2] 1942. □Tegn. af Henrich Hansen. Foto.

J. A.: Fra bondens Thy til kongens by, 1926; Fra hovedstaden til den nye grænse, s.å.; Omkring genforeningen, 1929. – G. i Årbog for det da. post- og telegrafvæsen 1912, 1911 9–16. Z. sst. 1921, 1920 3–7. T. V. Johansen sst. 1939, 1938 366–73 og 1942, 1941 193–95.

*H. Hjorth-Nielsen**

Andersen, Jens († 1431), biskop, se **Lodehat, Jens Andersen.**

Andersen, Jens, kaldet **Beldenak,** † 1537, biskop i Odense, fødeår ukendt, †20.1.1537 i Lübeck, begr. sst.

Øgenavnet (brugt allerede i en tale af Hemming Gad til hansestæderne 1511 og 1523 i de tre Uppsala-gejstliges relation om det stockholmske blodbad) sigter antagelig til en skaldet nakke eller isse og ikke – som hævdet af H. Petersen – til A.s stejle og hovmodige karakter. En latinsk gravskrift han selv har forfattet oplyser at A. var skomagersøn fra landsbyen Brøndum ved Løgstør. Som dreng undervistes han i en klosterskole, maj 1487 blev han immatrikuleret ved Kölns universitet og tog velsagtens her den magistergrad han i 1493 sad inde med. Han var da også præsteviet og erhvervede i de følgende år flere gejstlige embeder. 1493, 1495 og 1497 studerede han tilsyneladende i Rom. Senest 1498 var han blevet sekretær i kancelliet, og efter kongelig indstilling udnævntes han i januar 1502 af paven til biskop over Fyns stift.

På få år var skomagersønnen blevet en af rigets mægtigste mænd. Utvivlsomt har A. været en usædvanlig begavelse. Navnlig i kraft af sin juridiske kløgt blev han et yndet værktøj for kong Hans. 1498 optrådte han i Norge som dommer over den opsætsige almue. 1499 eller 1500 anførte han et gesandtskab til storfyrsten i Moskva. Med bispeudnævnelsen fulgte sæde i rigsrådet. Anvendelsen af „kejserretten" i dommen over den myrdede rigshofmester Poul Laxmand 1502 tyder på A.s medvirken. I hvert fald fik han tillagt rigshofmesterens gård på Østergade i København samt det bøndergods der senere blev til herregården Ørbæklunde. 1503 antog han på kong Hans' vegne den af pavens legat forkyndte fredsdom i Lübeck, i første omgang – som det synes – til kongens tilfredshed. Også senere deltog han i alle politiske afgørelser af betydning: Kalmar-dommen 1505, fredsforhandlingerne med lübeckerne 1506–07 og med svenskerne 1508–09. 1511 holdt A. sørgetalen over prins Frants og 1513 over kong Hans der begge bisattes i Odense. 1511 var han af de øvrige bisper blevet udpeget til at repræsentere den danske kirke på Lateran-konciliet i Rom 1512 men kom dog ikke af sted. Også efter Christian IIs tronbestigelse syntes hans position urokket. Han deltog i forhandlingerne med de svenske sendebud i København 1513 og 1515, og han var med kongen i Flensborg da han i oktober 1513 hyldedes af det slesvig-holstenske ridderskab. – Stiftet styrede han energisk og myndigt. Om hans kirkelige interesser vidner en altertavle (nu i Nørholm kirke ved Limfjorden) forsynet med A.s våbenskjold og en (fiktiv?) bispefigur samt altertavlen fra Fåborg helligåndskloster (udført i Lübeck 1511, nu Nationalmuseet) der var skænket af A. og klostrets prior. Ved en omfattende øksnehandel, godstransaktioner og beskatning af

gejstligheden forstod han at sikre bispestolens økonomi. 1504–08 opførte han i Odense den anselige bispegård (senere adeligt jomfrukloster). To tavler med hans våben og årstallet 1518 hugget i sten er nu på Fyns stiftsmuseum.

Imidlertid havde A. i sit eget stift erhvervet sig farlige fjender. Ved påsketid 1504 havde hans folk dræbt lensmanden på Næsbyhoved, Otto Porsfeldt hvis holstenske slægtninge indledte en årelang forfølgelse af ham. Allerede inden var han gerådet i strid med sin forgængers broder, Marquard Rønnow på Hvidkilde der en tid belejrede A. på bispestolens slot Ørkel ved Svendborg. Præsten Hans *Hansen havde han 1508 undsagt på livet, og også med lensmanden på Nykøbing slot på Falster, Oluf Holgersen Ulfstand, lå han i bitter fejde. Til disse personlige stridigheder føjedes snart en mere alvorlig modsætning til selve kongemagten. Der er tegn på at A. endnu i kong Hans' sidste år skulle have været ofret. I hans sted havde kongen i april 1512 sendt sin sekretær Johan Wulff til Lateran-konciliet, bl.a. med klagemål over A.s egenmægtige nedlæggelse af provstiet i Odense der var et kongeligt patronat. Og da kongens broder, hertug Frederik (I), rejste krav om erstatning for sine tab som følge af fredsmødet i Lübeck 1503 henvistes han i juni 1512 af kons Hans til at gøre sine fordringer gældende over for A. der havde antaget fredsdommen på kongens vegne. Hans videre skæbne giver et ejendommeligt indblik i Christian IIs regeringssystem. Tronskiftet havde blot udskudt opgøret. A.s dødsfjende, Hans Hansen, førte sagen ved pavehoffet og opnåede at han bandlystes (før september 1516). På herredagen i november 1517 hvor den pavelige legat Arcimbold var til stede rettede kongen de voldsomste anklager mod ham og afkrævede ham den efter tidens forhold uhyre sum af 80.000 gylden, et beløb der ikke var hjemlet i kongens faktiske tab. Uden at der fældedes dom indsattes A. i forvaring hos ærkebiskoppen og domkapitlet i Lund. Senere overførtes han til Vordingborg og endelig til fæstningen Engelsborg i Nakskov fjord hvor han holdtes i strengt fangenskab. Imens førtes kampagnen mod ham videre. 1519 rejstes Porsfeldt-sagen ved Odense byting, og kongen opkrævede bøderne ved at gøre indførsel i A.s private besiddelser. Efter to års fængsling faldt han til føje. I februar 1520 førtes han fra Engelsborg til Sjælland. 23.4. afsagde bisperne Lage *Urne, Stygge *Krumpen og Jørgen *Skodborg kendelse om et forlig som A. antog. Herefter forpligtedes han til at betale kongen de 80.000 gylden, mens kongen til gengæld atter skulle tage ham til nåde. – Bestemmelserne var meget hårde. A. blev på det nærmeste umyndiggjort. I stiftet indsattes Hans Hansen på kongens vegne for at oppebære 2/3 af indtægterne fra bispestolens jordegods. Under disse omstændigheder fulgte han velsagtens villigt Christian II til Sverige – han der selv havde været offer lod sig bruge som redskabet ved andres undertrykkelse. Det var A. som på mødet i Stockholms gråbrødrekloster 30.10.1520 udlagde St. Eriks lov for det svenske rigsråd således at Sveriges forfatning ændredes til et arverige. 1.11. førte han ordet på Brunkeberg da stænderne hyldede Christian II. Og endelig anførte han 8.11. den gejstlige ret der afsagde kendelsen om Sture-partiets kætteri – signalet til blodbadet. En af de henrettede var biskoppen af Strängnäs, og kongen overlod nu A. dette stift. Da Christian II i december 1520 rejste til Danmark, indsatte han som statholdere i Sverige Didrik *Slagheck, ærkebiskop Gustav Trolle og A.

Mens oprøret i Dalarna bredte sig udbrød snart indre stridigheder i regeringsrådet, særligt mellem A. og Didrik Slagheck. Begge parter begav sig til København for at retfærdiggøre sig, men foreløbig sejrede Didrik. Allerede inden Christian IIs hjemkomst fra Nederlandene i september 1521 indsattes A. på ny i varetægtsfængsel på Københavns slot, formentlig efter *Sigbrits ordre. Herfra overførtes han til Flyinge i Skåne, en af ærkesædets borge, senere Helsingborg (Skibby-krøniken). En kort tid synes han at have opholdt sig på Ørkel som et kaldsbrev for en præst 25.4.1522 antyder. Men da lübeckerne 16.8. indtog Hammershus sad han i strengt fængsel der. Han førtes nu til Lübeck, vistnok som en fri mand. Mere forknyt af fangenskabet var A. ikke end at han søgte at hævde sine rettigheder som svensk biskop – Strängnäs stift var i mellemtiden blevet indtaget af Gustav Vasa (derimod stammer et brev A. skal have skrevet til det danske rigsråd fra Eggert *Frille).

Oprøret mod Christian II 1523, bragte uventet A. tilbage til Fyns stift. Han kom dog ikke til at spille nogen fremtrædende rolle, udover at hans talegaver over for almuen anvendtes. Striden med Rønnow'erne blussede atter op (domme 1528 og 1530 gik ham imod), og den lutherske bevægelse vanskeliggjorde yderligere hans stilling. 1527 udsendte han flere hyrdebreve som forsvar for katolicismen. Et (til Assens) er bevaret, et andet kendes fra Hans *Tausens svar. Under disse omstændigheder havde han allerede 1526 måttet acceptere Knud Henriksen *Gyldenstjerne som sin efterfølger (kontrakten stadfæstet 6.1.1527 af Frederik I). 14.3.1529 afstod han endeligt stiftet mod at beholde Kierstrup på Tåsinge, adgang til bispestolens øvrige slotte samt 600 gylden årligt. Han omtales da

som „vanmægtig" af sygdom. – A. levede nu i ro på Kierstrup. Men antagelig 1533, samtidig med Frederik Is død, blev han overfaldet og bortført af en slægtning af Otto Porsfeldt, Christoffer Rantzau til Quarnbeck. Sine lidelser har han beskrevet i to latinske klagedigte. Omsider løskøbtes han af slægtninge i Lübeck hvor han tilbragte sine sidste leveår. I flere ejendommelige skrivelser 1534 talte han Lübecks sag. □Foregivet portræt på træstatuette (Nørholm k., Nordjyll. amt).

Kilder. Samlinger til Fyns hist. og topogr. I, 1861 228–30. Skibbykrøniken, udg, A. Heise, 1890–91. Hanserecesse 3.r.VI, 1899 171 og VIII, udg. D. Schäfer og F. Techen, 1910 220.
Lit. C. Paludan-Müller: Jens Andersen Beldenak, 1837. C. F. Allen: De tre nordiske rigers hist. II, 1865 350–81; III 1, 1867 305–09 322–25 339, III 2, 1867 179–90 219–21 233–35 319. A. Heise i Hist. t. 6.r.III, 1891–92 433–49. Wm. Christensen i Hist. t.6.r.VI, 1895–97 527–30. Kirkehist. saml. 5.r.III, 1905–07 205–07. C. A. Jensen: Danske adelige gravsten I, 1951 70. H. Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnersen, 1959. H. Søgård i Fynske minder, 1966 21–32. – Bispeskikkelsen og våbenskjoldet på Nørholm-altertavlen, se Politikens Danmarkshist. V, 1963 316.

Mikael Venge

Andersen, Jens, 1833–1908, kreditforeningsdirektør. * 21.8.1833 i Sigerslevvester ved Frederikssund, † 30.4.1908 i Kbh., begr. i Sigerslevvester. F: gårdejer Anders Olsen (1804–68) og Bodil Jensdatter (1790–1880). ~ 15.2.1856 i Sigerslevvester med Birthe Kirstine Larsen, * 15.12.1835 i Sigerslevvester, † 28.3.1899 i Kbh., d. af gårdejer Lars Mortensen (1804–68) og Karen Olsdatter (1809–80).
A. var et år på Jonstrup seminarium, opgav læsningen her på grund af sygdom, overtog knap 21 år gammel sin fødegård som han udvidede fra 15 til 25 ha. og drev frem med stor dygtighed. Han var 1865–68 sognerådsformand, blev 30 år gammel amtsrådsmedlem, oprettede en alderdomsforsørgelseskasse for husmænd og arbejdere i Frederiksborg amt, var 1872–90 medlem af direktionen for Frederiksborg amts Spare- og Lånekasse. Han søgte 1869 forgæves valg i Frederiksværk som venstresindet tilhænger af Oktoberforeningen. Sin største offentlige indsats kom han til at gøre inden for Creditkassen for landeiendomme i Østifterne. Han valgtes marts 1879 til repræsentant i creditkassen, inden for hvilken det blev hans første opgave, under kamp ikke mindst mod en svoger og sognefælle, P. Pedersen, Sigerslevvester, at arbejde for venstrebøndernes indflydelse og i sammenhæng dermed drage repræsentanterne ind i mere aktiv beskæftigelse med kassens sager. Efter at venstre havde vundet den absolutte overvægt inden for repræsentantskabet valgtes A. 1888 til dettes formand som afløser af udenrigsminister Rosenørn-Lehn. Dermed var, midt i provisorietiden, systemskiftet for så vidt fastslået inden for en af landbrugets mest betydningsfulde sammenslutninger. A., der virksomt havde bistået Creditkassens finanskyndige direktør, Edv. Rée, ved en konvertering af kassens obligationer, valgtes 8. 3. 1890 selv til landbrugskyndig direktør. Han søgte i denne stilling, tro mod sit gamle demokratiske ideal for kassens styrelse, at knytte repræsentanterne så nær som muligt til det daglige arbejde. Sin egen gerning viste han sig udmærket voksen. „Hos J. A. var i en sjælden grad forenet de mandigste og bedste egenskaber hos den danske gårdejerbonde i den sidste halvdel af det 19. århundrede" (Erik Arup).

E. Arup: Creditkassen for landeiendomme i østifterne 1866–1916, 1916.

*Hans Jensen**

Andersen, Jens, 1857–1932, politiker. * 8.1.1857 i Birkebjerg på Hindsholm, † 10.9.1932 i Tåstrup ved Kbh., begr. sst. F: husmand Anders Olsen (1825–1908) og Ane Cathrine Olsdatter (1828–97). ~ 1° 9.5.1883 i Hjørring med Marie Elisabeth Berg, * 1.5.1855 i Asdal, Hjørring amt, † 31.5.1916 under besøg i Førslev præstegård ved Fuglebjerg, d. af husmand, senere murermester i Hirtshals Christian Larsen B. (1822–1901) og Inger Høyen (1825–76). ~ 2° 25.9.1917 i Søllerød med Mette Marie Mortensen, * 2.3.1885 i Allelev, Lyngby sg. ved Grenå, † 11.5.1955 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte., d. af gårdejer Søren M. (1848–1926) og Birgitte Pedersen (1857–1929).
A. var nogle år ved landvæsnet, derpå i tømrerlære og gik 1880–82 på Teknisk skole i Odense. 1883 nedsatte han sig som tømrermester i Hjørring og begyndte at skrive i Vilhelm Carlsens blad Vendsyssel Tidende hvor han blev fast og ret fremtrædende medarbejder 1888–1902. 1892 flyttede han til Frederikshavn hvor han virkede som entreprenør og bygmester til 1917 og var medlem af byrådet 1897–1900 og 1906–10. Harme over Estrups provisoriepolitik førte ham ind i journalistik og politik. Fredssagen og andelsbevægelsen optog ham også, og han deltog ivrigt i det folkelige oplysningsarbejde der udfoldedes i Hjørring amt med centret i Vilh. Carlsens blad. Under den store lockout 1899 skrev han en række artikler, og det lykkedes ham at sprænge lockouten for Frederikshavns område. Han var blandt de første der kort efter systemskiftet rejste oprørsfanen inden for venstrereformpartiet og var medstifter af det nye radikale Vendsyssel Folkeblad 1901. Sammen med Jørgen Hald dannede han maj 1904 Hjørring amts venstreforening med grundlag i venstres gamle program af

1872. Foreningen trådte i forbindelse med Den radikale klub i København, og da venstrereformpartiet sprængtes 1905 gik A. med de radikale. Han opstilledes 1906 mod trafikminister Sv. Høgsbro i Store-Heddinge, slog ham 1909 og sad så i folketinget til 1920. Han beskæftigede sig fortrinsvis med tekniske sager som jernbane- og bygningslovgivning. □Portrætteret på Oscar Matthiesens mal., 1923, af den grundlovgivende rigsdag 1915 (folketinget). Foto.

Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955 13.

Helge Larsen (C. C. Clausen)

Andersen, Jens Matthias **Bollerup,** 1822–68, landmand. * 6.3.1822 på Gammelgård i Ølgod sg., † 23.10.1868 på Gammelgård, begr. i Ølgod. F: gårdejer Anders Mortensen Vestkjær (1788–1868) og Kirsten Marie Kjeldsdatter (1794–1854). ~ 21.4.1849 i Outrup, V. Horne hrd., med Marie Kathrine Mouridsen, * 24.2.1827 i Outrup, † 8.4.1879 i Ølgod, d. af gårdejer Mourids Mortensen (1791–1850) og Christiane Marie Jacobsdatter. – Far til J. *Stilling-Andersen.

A. tilhørte en meget dygtig slægt og fik en god opdragelse. 1848 overtog han sit fædrenehjem, en efter egnens forhold kun lille bondegård på 30 ha. som han forstod at drive frem med stor dygtighed som landmand (han anlagde også en smuk have, dengang et særsyn på denne egn). I åndelig henseende påvirkedes han på betydningsfuld måde af en grundtvigsk præst i Ølgod sogn, J. H. M. Stilling. Han fik en mængde offentlige tillidshverv, var således sognefoged 1848–67 og, som den første bonde, sognerådsformand for Ølgod sogn 1851–67. 1867 var han medstifter af Vestkær højskole og derefter til sin død formand for dens bestyrelse. „Hjemme i Vestjylland var han som en høvding", men noget mindre betydning fik denne foregangsmand inden for bondestanden som parlamentarisk politiker. Han var folketingsmand for Ribe amts 1. kreds 1853–55 og landstingsmand for 11. kreds 1866–68. Han gik levende op i flere praktiske lovgivningssager og, tro mod sine dybeste interesser, i sager som valgmenighedsloven og landkommunernes styrelse. „Folkepartiet i Landstinget tabte i ham et af sine trofasteste og mest begavede Medlemmer", skrev Dansk Folketidende ved hans død.

Poul Bjerge i Saml. til jysk hist. og topogr., 3.r.V, 1908 485–506 (= samme forf.: Jyske bønder, 1921).

*Hans Jensen**

Andersen, Carl **Joachim,** 1847–1909, fløjtist, komponist. * 29.4.1847 i Kbh. (Garn.), † 7.5.1909 på Hareskov kuranstalt, urne på Bispebjerg kgd. F: hoboist Christian Joachim A. (1816–99) og Caroline Frederikke Andkjær (ca. 1822–98). ~ 1° 14.9.1869 med Emma Christina Jansson, * 13.12.1846 i Karlstad, Sverige, d. af skrædder-mester Johan J. (1816–57) og Malin Vikström (1819-tidl. 1860). ~ 2° 2.6.1891 i Berlin med Sarah Dana Watson, * 4.8.1855 i New York, † efter 1912.

A. fik ligesom sin yngre broder Vigo undervisning af faderen og optrådte allerede tretten år gammel som fløjtevirtuos (i Casino). Efter at have virket i forskellige orkestre, bl.a. i Musikforeningen under Gade, ansattes han 1869 som fløjtist i Det kgl. kapel, hvorfra han imidlertid allerede tog sin afsked 1877. Efter koncertrejser i Skandinavien ansattes han ved det kejserlige kapel i Skt. Petersborg (1878–80) og tog siden til Berlin hvor han en tid havde engagement som solo-fløjtist i Bilses orkester og senere som første-fløjtist (1882–1892) i det filharmoniske orkester, en periode også i Det kgl. hofkapel. Han var en søgt pædagog og har bl.a. uddannet fløjtisterne Prill og Leuwen. En tungelammelse afbrød 1892 hans udøvende virksomhed, og han kastede sig herefter over direktion og komposition. Han havde fra 1885 flere gange haft lejlighed til at lede filharmonikerne, bl.a. ved nogle sommerkoncerter i Scheweningen, og som den drevne orkestermand han var, havde han ikke vanskeligt ved efter 1893 at være vendt hjem at lede en række symfonikoncerter der forsøgsvis gaves i Odd-Fellowpalæet. Som en fortsættelse heraf kom, navnlig ved musikforlæggerfirmaet Wilh. Hansens mellemkomst, de såkaldte palækoncerter i stand (1895). Sommeren 1895 ledede han også de store orkesterkoncerter på udstillingen i Lübeck, og få år efter (1898) blev han kapelmester ved koncertsalen i Tivoli, hvilken post stod ledig efter Georg Lumbyes afgang 1897, og hvor koncerterne en tid havde været ledet af daværende koncertmester Schnedler-Petersen hvis symfonikoncerter A. fortsatte; desuden var A. dirigent ved kommunens frikoncerter i Rosenborg have fra 1899. Sine erfaringer i orkesterarbejdet frugtbargjorde han for andre i den af ham selv (1896) stiftede orkesterskole. Alle disse virksomheder passede han til sin død.

A. var ingen betydelig dirigent, men både myndig og elegant med et vist kosmopolitisk sving; hans forbillede var sikkert Hans v. Bülow, under hvem han selv havde spillet i Berlin. På palækoncerterne og ved symfonikoncerterne i Tivoli fik han gennemspillet et mægtigt repertoire lige fra Bach til Rich. Strauss, således at disse koncerter blev af overordentlig opdragende betydning for dansk musikliv. Efterhånden blev også kammermusikken taget med, desuden korvær-

ker, klaverkoncerter, solosange etc. Særlig vægt blev lagt på de nordiske kompositioner, af hvilke adskillige fik deres førsteopførelse her. Som komponist beskæftigede A. sig især med fløjtemusik (fløjte og klaver eller fløjte og orkester – dog er *Christian Xs Honnørmarch* af A.); han skrev dels en række små stemningsstykker, *Rêverie, Nocturne, Solitude, Au bord de la mer, Album-Blatt* etc., dels de større koncertstykker Op. 3, Ballade Op. 5, Capriccio Op. 58, m.m., dels danse og operatransskriptioner og endelig og betydeligst en række tekniske studieværker. Hans musik er ikke synderlig original (påvirket af Wagner og Brahms), men han søger i de tekniske værker dog i større grad end man tidligere var vant til, at skabe et særpræget indhold. Alene af denne grund afhjalp disse kompositioner en mangel i undervisningslitteraturen; som studieværker er de i øvrigt ypperlige og benyttedes længe efter hans død. Tit. prof. 1909. – R. 1905. – Broderen **Vigo Alfred A.**, * 21.4.1852 i Kbh., † 29.1.1895 i Chicago, ansattes som fløjtist i Det kgl. kapel 1878, da A. tog sin afsked; han virkede her indtil 1891. – □Buste af Sophie Claudius, f. Lynge (Tivoli). Træsnit 1896 og af H. C. Olsen 1908 efter foto. Foto.

R. S. Rockstro: The Flute, 1890 519. Berl. tid., Nationaltid. og Politiken 8.5.1909. Kbh.s orkesterforen.s medlemsblad 1909 82f. Julius Clausen: Mennesker på min vej, 1941. Fr. Schnedler-Petersen: Et liv i musik, 1946. Niels Friis: Det kongelige kapel, 1948. Anton Hansen (erindr.) i Fund og forskning XIV, 1967 119–25; XV, 1968 128–31. – Arkivaliesaml. i Musikhist. museum. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Erik Abrahamsen**

Andersen, Johanne Kirstine, 1862–1925, gårdmandskone. * 7.10.1862 i Mosegård, Balslev sg., Odense amt, † 10.10.1925 sst., begr. i Balslev. F: sognefoged og gårdejer Hans Christiansen (1829–1902) og Maren Jørgensdatter (1827–72). ~ 21.5.1897 i Balslev med sognefoged og gårdejer Anders Jensen A. som overtog hendes fødegård, * 14.3.1858 i Ejby, † 25.4.1936 i Balslev, s. af gårdejer Hans A. (1827–98) og Ellen Kathrine Jensen (1829–1910). – Mor til Ingefred Juul A.
Som ung pige kom A. på kvindehøjskolen Vældegård og fik her sit blik åbnet for kvindesagens betydning da den unge baronesse Astrid Stampe, senere Stampe Feddersen, besøgte højskolen og holdt et foredrag om sagen for de unge piger. 2.6.1908 stiftede A. i sit sogn en kreds af Dansk kvindesamfund, Balslev-Ejbykredsen, og blev snart en førende skikkelse i den fynske kvindebevægelse. 1910 valgtes hun ind i Dansk kvindesamfunds fællesstyrelse og forblev her til sygdom 1922 tvang hende til at trække sig tilbage, i en række år som næstformand. Hun var på samfundets indstilling medlem af den af undervisningsministeriet 1918 på foranledning af Dansk kvindesamfund og Pædagogisk forening for husholdnings- og skolekøkkenlærere nedsatte husholdningskommission og som sådan med til 1920 at rejse Dansk kvindesamfunds gamle krav om en statshusholdningsskole. 1916 blev hun opstillet af sit parti venstre som suppleant for landstingsmedlem Jørgen Pedersen. Hun udfoldede i sit sogn en stor social virksomhed inden for skolekommission, værgeråd, menighedsråd og plejebørnstilsyn.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamfunds hist. gennem 40 år, 1912 324. Kvinden og samfundet, okt. 1925 203–05 223. Tidens røst 15.10.1931 11.

*Gyrithe Lemche**

Andersen, Johanne Hermansen, * 1913, sognepræst. * 11.9.1913 i Virket, Falkerslev sg. F: gårdejer, sognefoged Lars Peder A. (1871–1945) og Anna Hermansen (1875–1963). Ugift.
A. blev student fra Akad. kursus i Kbh. 1937 og teologisk kandidat (Kbh.s univ.) 1945 hvorefter hun til 1946 var stipendiat i kirkehistorie ved Uppsala univ. Sommeren 1946 var hun lærer på Askov højskole. Okt. s.å. blev hun valgt til præst for Lolland-Falster valgmenighed i Nr. Ørslev hvor hun fra febr. 1947 var fast prædikant indtil hun 1957 blev residerende kapellan ved Vigerslev k. 1965–72 var hun sognepræst ved Margrethe k. i Kbh. – A. blev ordineret 28.4.1948 som den ene af de tre første kvindelige præster i den danske folkekirke. Hun blev den direkte årsag til at kvindelige cand. teol.er, hvoraf den første tog eksamen 1916, kan modtage ordination og kollats og dermed opnå ansættelse i folkekirken på lige fod med mænd. Da loven om adgang til at søge præsteembede 1946 skulle revideres rejstes kravet om kvindelige præster fra flere sider, men kirkeminister Carl Hermansen forelagde loven uden ændringer på dette punkt fordi han ikke ville lade lovgivningen være foran det virkelige liv men vente indtil der forelå en konkret situation der krævede sin løsning. Denne situation forelå da loven skulle til 2. behandling i folketinget januar 1947. Lolland-Falsters valgmenighed anmeldte at de ønskede at få A. til præst, og kirkeministeren foreslog lovens ordlyd ændret fra „mænd" til „personer". Landets biskopper blev hørt, og af disse var syv af i alt ni imod. De henviste især til at „kvindelige præster ville betyde brud på en årtusindgammel tradition" samt til at en sådan nyskabelse ville vanskeliggøre det økumeniske samarbejde. Kun to grundtvigske bisper var positive. Indre mission fandt det skandaløst at en bekendelsesløs rigsdag skulle bestemme over kirkens indre liv, men også de kendte ord

af Paulus „... skal kvinderne tie i jeres menighedsforsamlinger" (1.Kor.14,34) måtte holde for. Februar 1947 fremkom en udtalelse fra i alt 514 præster, væsentligst fra Indre mission og Kirkeligt centrum hvori de indirekte lod formode at de ville sætte deres embede ind på at forhindre lovens gennemførelse 4.6.1947 vedtoges loven i folketing og landsting, men det stod fast at ordination og kollats var et rent kirkeligt anliggende. En biskop kunne ikke alene nægte at ordinere men også at give kollats og føre tilsyn. Denne vanskelighed blev overvundet med bispefrihedsloven af 3.3.1948 som tillod ikke blot ordination men også kollats og tilsyn overdraget til den biskop som var villig dertil. Vejen stod nu åben for at biskop Hans Øllgaard i Odense domkirke kunne foretage ordinationen. Ordinanderne var foruden A. Edith Brenneche Petersen og Ruth Vermehren. □Tegning af Reuter Lorentzen. Foto.

Erindr. i Dansk kirkeliv, 1973 135–40 og Vartovbogen, 1974 116–24. – Præsteforen.s blad 1945–48. P. G. Lindhardt: Kirken i går og i dag, 1955 192–95. Dansk præste- og sognehist. IV, udg. Poul Nedergaard, 1957 288–90. Den danske kirkes hist. VIII, udg. N. K. Andersen og P. G. Lindhardt, 1966 272–80.

Doris Ottesen Hansen

Andersen, Johannes, ca. 1760–1825, grønlandsk kvægavler. * ca. 1760, døbt i Godthåb 25.3.1760, † 12.9.1825 i Igaliko (Julianehåb). F: købmand i Grønland Anders Olsen (ca. 1718–86) og Tupernat (1726–89). ~ 1° 19.8.1782 med Dorthe Johanne, * 5.11.1762, † senest 1809, d. af bødker Christen Larsen Kleist († 1787) og Else Simonsdatter († 1791). ~ 2° 22.10.1809 med „Pigen Cicilia".

A. var yngste søn af Anders Olsen. Lige som de ældre brødre oplærtes han lidet i boglig henseende, men mere ved forskellige praktiske gøremål. 14 år gammel oplevede han grundlæggelsen af Julianehåb kolonisted, og i det distrikt blev han resten af sit liv. Ligesom ved de øvrige sydlige kolonisteder holdt man her husdyr (får, geder og høns). Da faderen 1780 havde taget sin afsked som købmand flyttede han og den hjemmeværende del af familien 1782 til Igaliko, middelalderens Garðar. Husdyrene som A. sikkert havde været med til at passe blev taget med. Igaliko var distriktets græsrigeste sted. S.å. satte missionæren ved Julianehåb egentlig kvægavl i et vist beskedent system og der blev sendt kreaturer fra Danmark. Muligvis fik Anders Olsen nogle kreaturer fra missionæren og han begyndte at bygge kvægavlen op ved Igaliko. Da han var gammel og noget aflægs har det sikkert været A. der gjorde arbejdet. Han udvidede og konsoliderede kvægbruget efter faderens død. Bruget blev suppleret med græsmarker, og det kunne ernære hans talmæssigt stærkt voksende familie, når nogen fangst og fiskeri blev drevet ved siden af. A. blev kaldt Grønlands første bonde og i samtiden „proprietaire". Kvægavlen blev drevet så rationelt at A. kunne levere fersk kød til kolonien, ligesom han producerede både smør og ost. Uden tilskud fra staten drev han og hans efterkommere dette i over hundrede år eneste kvægbrug i Grønland. Hans efterkommere der ligesom A.s ældre brødre tog slægtsnavnet Egede lever stadig på stedet. A. selv var for øvrigt meget håndsnild, forfærdigede selv sine redskaber og gav sig endda af med stenslibning.

F. Gad: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Andersen, Johannes Carl, 1873–1962, bibliotekar. * 14.3.1873 i Klakring, † (omkr. 1.) 8.1962 i Auckland, New Zealand. F: urmager Jørgen A. (1847–1926) og Johanne Marie Hansen (1847–1905). ~ 9.5.1900 i Christchurch, N.Z. med Catherine Ann McHaffie, * 1.8.1870 i Onehunga, Auckland, † 1957, d. af regnskabsfører James McH. (1818–1906) og hustru (1838–82).

A. rejste 1874 med forældrene til New Zealand. Familien bosatte sig med andre danske i Oxford men flyttede 1875 til Christchurch. Sin skoleuddannelse fik han i statsskole i Christchurch og i landsbyen Papanui. 13 år gammel blev han elev i Statens landmålerkontor, senere benævnt Lands & Survey Department, i hvilket han blev commissioners clerk. 1914 blev han assistent i parlamentsbiblioteket i Wellington, og da staten 1918 ved testamente kom i besiddelse af Alexander Turnbulls store bogsamling, blev han valgt til bibliotekar, fratrådt 1937. Dette bibliotek indeholdt ikke alene den bedste samling af New Zealands litteratur, hvoriblandt bøger i maoriernes sprog, men blandt dets 60.000 bind findes mange sjældne udgaver af engelske forfattere. A. lærte sig selv at læse og skrive dansk og har oversat danske og tyske digte til engelsk. I øvrigt omfatter hans forskning og forfatterskab flere forskellige områder. Han har således beskæftiget sig meget med maoriernes etnologi og mytologi, og han har gjort omhyggelige studier vedr. New Zealands sangfugle. Af hans forfatterskab kan fremhæves flg. værker: *Songs Unsong,* 1903, *Maori Life in Aotea,* 1907, *Bird-song and New Zealands Song-birds,* 1926, *Place-names of Banks Peninsula,* 1927, *Maori String-figures,* 1927, *New Zealand Tales and Translations from Danish Ballads,* 1927, *Myths & Legends of the Polynesians* (Antropologi), 1928; mindre

arbejder: *Maori Fairy Tales*, 1908, *Maori Tales*, 1924, og *Maori Music*, 1924, *Popular Names of New Zealand Plants* m.fl. Pjecen om maorimusik er det eneste foreliggende arbejde om dette emne, det er senere omarbejdet, udvidet og udgivet af Polynesian Society. Af særlig værdi er hans grammofonoptagelser af primitive maorisange, sørgekvad og religiøse anråbelser. A. var redaktør af Transactions of the Royal Society of New Zealand fra 1915–24. Ved sin fratræden udnævntes han til selskabets æresmedlem. 1925–47 har han virket som medredaktør af Journal of the Polynesian Society, et etnologisk tidsskrift oprettet 1892. Han var medlem af New Zealands stednavne-komité og holdt foredrag ved forskellige undervisningsanstalter om maoriernes liv, New Zealands sangfugle, engelsk sprog og litteratur m.m. Hans private bogsamling på ca. 2.000 bd. blev købt af Auckland Institute and Museum. – R. 1948. □Foto.

Niels Alsted (A. Kamp)

Andersen, Ib Just, 1884–1943, kunsthåndværker. * 13.7.1884 i Godhavn, Grønland, † 11.12.1943 i Glostrup, urne på Råby kgd., Randers amt. F: inspektør, skifteforvalter for Nordgrønland Niels Alfred A. (1843–1900) og Martha Carlsen (ca. 1855–1911). ~1° 5.10.1915 i Søllerød med ciselør Alba Mathilde Lykke, * 13.4.1882 i Kbh. (Garn.), † 28.12.1953 i Gentofte, d. af forvalter i DFDS, senere overforvalter Niels Christian William L. (1852–1926) og Kirstine Lorine Nielsen (1852–1937). Ægteskabet opløst 1935. ~2° 17.5.1938 i Glostrup (b.v.) med senere indendørsarkitekt Esther Nielsine Jacobine Lund, f. Petersen, * 14.11.1891 i Ebeltoft (~1° 1910 med slagtermester, senere vognmand, kreaturhandler Lauritz Christian Henrik Lund, 1881–1951), † 28.9.1973 i Kbh., d. af uldhandler Jens Karl Pedersen (* ca. 1865) og Petra Jensine Vilhelmine Mikkelsen (* ca. 1867).

A. gik på Sorø akademi og kom derfra i lære for at uddannes til dekorationsbilledhugger. Han modtog kun spredt undervisning, dels på kunstakademiet dels på Jens Møller Jensens og kunstindustrimuseets skoler. En tid stod han Mogens Ballin (1871–1914) meget nær og arbejdede på hans værksted, men hans egentlige læremestre var fortidens dygtige metalkunstnere hvis arbejder han havde studeret grundigt. Ligesom disse forenede han i sin person i udpræget grad håndværkeren og kunstneren. Et af hans første større arbejder var alteret til Den katolske sakramentskirke på Nørrebrogade i Kbh., et værk med henved 30 figurer, drevet i kobber. For øvrigt omfattede hans virksomhed næsten alle arter af metalarbejde lige fra minutiøst udførte guldfiligransmykker til brugsgenstande i sølv, tin og bronze; ofte kombinerede han i sine arbejder metallet med andre materialer, fx elfenben. Ved siden af sine arbejder i den anvendte kunsts tjeneste havde han udført ikke få mindre skulpturer i bronze, ligesom han også havde dyrket malerkunsten. På en stor udstilling i kunstindustrimuseet 1930 fik man indtryk af hans alsidige virksomhed der var præget af en behændig og smidig elegance både i form og udførelse. 1929 omdannedes A.s virksomhed til et aktieselskab hvori hans hustru var en af direktørerne. Just Andersens virksomhed blev 1972 købt af A. Michelsen A/S kgl. hofjuveler, som siden 1968 har været et datterselskab af Den kgl. Porcelainsfabrik A/S. □Foto.

Aage Sølver i Skønvirke 1918. Sigurd Schultz i Nyt tidsskr. for kunstindustri 1930.

*Georg Nygaard**

Andersen, Jørgen, † ca. 1680, Asienfarer. * i Tønder.

Han rejste i sin ungdom til Holland, tog 1644 i Det ostindiske kompagnis tjeneste til Batavia og foretog i de følgende år en række rejser i Asien, dels til Indien og Arabien, dels til Japan. På tilbagevejen herfra led han skibbrud, kastedes i land på den kinesiske kyst og blev gjort til slave. Som sådan deltog han i krigene med manchurerne der ved denne tid erobrede Kina, blev fanget af disse men undslap og rejste gennem Turkestan, Persien, Mesopotamien og Syrien tilbage til Europa. 1650 kom han hjem til Slesvig hvor hertug Frederik III af Gottorp interesserede sig meget for ham og gjorde ham til herredsfoged i Krop. På hertugens opfordring nedskrev han en rejseberetning som dog i geografisk henseende ikke bringer meget nyt, idet hans beskrivelser fra Syd-Asien kun gælder gammelkendte egne, mens på den anden side skildringen af hans færden i Central-Asien er meget kortfattet. Sønnen Nicolai A. efterfulgte ham som herredsfoged 1.9.1680, og A. er da formodentlig død kort før.

Orientalische Reise-Beschreibunge Jürgen Andersens u. Volquard Iversens, hrsg. durch Ad. Olearius, Schlesw. 1669 og 1696. J. Moller: Cimbria lit. I, 1745 18.

*Kaj Birket-Smith**

Andersen, Knud Børge, * 1914, minister, * 1.12. 1914 i Kbh. (Skt. Stefans). F: snedkermester Anders Christian A. (1867–1946) og Karen Sofie Andersen (1884–1966). ~31.10.1943 i Odense med væve- og gymnastiklærer Ellen Margrethe (Grethe) Trock, * 8.11.1919 i Sønderborg, d. af grosserer Peter Herman Gottlieb T. (1887–1954) og Helga Laursen (* 1897).

A. hvis kaldenavn er K.B. er født på Nørrebro. Faderen var nærmest konservativ, moderen stærkt grundtvigsk interesseret – A. selv var 1940–41 og 1943–44 formand for Studenterkredsen. Student 1933 (Metropolitanskolen), cand. polit. 1940. A., der i studentertiden lærte J. O. Krag at kende på Regensen, var oprindelig ikke sporet ind på et politisk liv men mere på en virksomhed i folkeoplysende arbejde; fra 1935 var han ansat i Statsradiofoniens foredragsafdeling, 1948–50 som chef. Han havde i den periode nær tilknytning til kredsen omkring Hal Koch og underviste på Krogerup højskole. Et mere partibetonet oplysningsarbejde tog han op da han 1950–57 var forstander for Arbejderhøjskolen i Roskilde. Ved siden af højskolearbejdet virkede han som deltager i socialdemokratiets idédebat og var 1953–58 redaktør af partiets tidsskrift Verdens gang som blev mere livligt og engagerende end det før havde været. Efter Hans Hedtofts død 1957 overtog A. hans kreds, Bispebjergkredsen i København, og valgtes her til 1970 da han udtrådte for at blive partisekretær; fra 1973 er han valgt i Skivekredsen. Han placerede sig hurtigt på ledende poster både på Christiansborg, politisk ordfører 1962–64, og i partiarbejdet og var medlem af det udvalg – som han har været det af alle senere programudvalg – der formulerede principprogrammet 1961. I de første folketingsår var A.s arbejde i meget en fortsættelse af højskolearbejdet med interessen samlet omkring undervisning og kulturpolitik, og uden for tinget var han 1962–64 formand for AOF og Arte. Det føltes derfor naturligt at A. udnævntes til undervisningsminister i ministeriet Krag II. I disse år, 1963–68, var „uddannelseseksplosionen" under udvikling; skolereformen af 1958 var dog først ved at komme rigtigt i gang, således at de store reformer ikke stod for, men bl.a. HF-uddannelsen indførtes i A.s ministertid, og loven af 1968 om fritidsundervisning var forberedt da ministeriet trådte tilbage efter valget 23.1.1968.

Siden 1960 havde socialdemokratiets vælgerandel været nedadgående. Da der 1970 skulle skiftes partisekretær valgte J. O. Krag da at sætte A. på denne post i tillid til hans arbejdsiver, idérigdom og organisationstalent. Der gennemførtes en række organisatoriske reformer, og nye mødeformer blev taget i brug; men allerede 1971 blev A. udenrigsminister i ministeriet Krag III og fortsatte i denne stilling i ministerierne Anker Jørgensen I (1972–1973), II (1975–77) og III (1977–). I sin udenrigsministertid interesserede A. sig ikke mindst for den tredie verdens forhold og har klart markeret sig som talsmand for dens frihedsbevægelser og for racernes ligestilling; det er ofte sket i erklæringer der har vakt kritik hos oppositionen. I den fulgte udenrigspolitik lagde A. imidlertid vægt på at fortsætte en linie som hovedparten af folketinget kan tilslutte sig. Da A. i sommeren 1978 trak sig tilbage fra ministerposten, var dette dikteret af ønsket om at vende tilbage til den hjemlige politik; men ved samtidig at lade sig opstille som kandidat til posten som folketingets formand løste han nogle personproblemer i sin gruppe.

A.s politiske indsats har i høj grad været præget af en bemærkelsesværdig evne både til at omstille sig til nye arbejdsfelter og til at engagere sig i netop det han på det givne tidspunkt arbejder med. Flid og talent for at trænge frem til sagens kerne indgår også i karakteristikken men dertil undertiden også en mindre tilbøjelighed til at tage mod råd af embedsmændene. A. er som taler den hastige repliks mand. Foruden en lang række tidsskriftsartikler har han sammen med J. O. Krag skrevet *Kamp og fornyelse. Socialdemokratiets indsats i dansk politik 1955–71*, 1971. □Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Demokraten 14.10.1962. Nordisk kontakt 1962, 748f. Demokraten 29.11.1964. Berl. tid. 5.12.1971. Jyllandsposten 30.11.1974. Berl. tid. 12.9.1976. Politiken 13.11.1977.

Vagn Dybdahl

Andersen, Kai Normann, se **Normann Andersen, Kai.**

Andersen, Karl Niels, * 1916, direktør for Hovedstadsområdets Trafikselskab. * 14.3.1916 i Hørsholm. F: depotbestyrer Frederik Wilhelm A. (1888–1950) og Emilie Krogh (* 1886). ~4.9.1940 i Hørsholm med Anne Lid, * 21.9.1917 i Bærum, Norge, d. af skoleinspektør Torleiv L. (1872–1940) og Anne Ofte (1889–1974).

A. dimitteredes 1939 som polyteknisk kandidat (maskiningeniør) fra Danmarks tekniske højskole. Efter en kortvarig ansættelse i Burmeister & Wain A/S samt aftjening af værnepligt blev han 1.5.1940 ansat ved DSB. 1940–41 var han tjenstgørende i København, dels i generaldirektoratet og dels ved statsbanernes centralværksted. 1942–46 var han knyttet til statsbanernes 2. distrikt i Århus men vendte 1947 tilbage til København til tjeneste i statsbanernes bilafdeling. Han blev 1953 chef for bus- og motordriften i 1. distrikt. 1954 fulgte udnævnelse til afdelingsingeniør i en nyoprettet stilling som teknisk chef for statsbanernes rutebilvæsen. – 1.9.1963 blev A. udnævnt til direktør for Københavns Sporveje. Under hans ledelse af denne institution blev der

foretaget gennemgribende rationaliseringer, og en påbegyndt omstilling fra sporvejs- til busdrift blev fremskyndet og afsluttet. Udover stillingen som direktør for sporvejene varetog A. ligeledes hvervet som direktør for A/S Amagerbanen med hvilken der var etableret samdrift med K.S. – A. har taget aktiv del i internationalt arbejde og siden 1973 været vicepræsident i lokaltrafikforeningen Union Internationale des Transports Publics (UITP). – Ved lov nr. 303 af 13.6.1973 om hovedstadsområdets kollektive personbefordring blev der truffet bestemmelse om at der skulle dannes et trafikselskab for hele hovedstadsområdet omfattende Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns, Roskilde og Frederiksborg amter. A. blev 1.2.1974 direktør for dette selskab der fik betegnelsen Hovedstadsområdets Trafikselskab (HT). Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber siden 1967. – R. 1966. R[1] 1974. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. Østergaard-Nielsen

Andersen, Knud, * 1890, forfatter. * 11.9.1890 på Thrudvang gård, Ørum sg., Djursland. F: gårdejer, senere købmand i Urlev Henrik Vilhelm A. (1852–1902) og Christiane Marie Mørch (1862–1944, ~2° 1906 med nedennævnte Anker Rasmus Thorn). ~1° 16.4.1916 med Helga Marie Thorn, * 29.12.1890 i Horsens, † 1.12.1975 i Kbh., d. af lodsformand Ancker (Anker) Rasmus Thorn (1854–1922) og Mette Kirstine Nielsdatter (Nielsen) (1858–1905). Ægteskabet opløst. ~2° 16.12.1934 med komponist Kirsten Gjørup, * 16.1.1888 på Kronborg slot, Helsingør, † 10.5.1963 i Nærum, d. af slotsforvalter, senere kasernekommandant, oberst af infanteriet Poul Holst G. (1833–1909) og Augusta Marie Bahnson (1852–91).

Efter en omflakkende barndom og skoletid sejlede A. 1905–11 på langfart hvorefter han 1912 tog styrmands- og skibsførereksamen fra navigationsskolen på Fanø, men farveblindhed forhindrede ham i at få kaptajnshyre. 1914–16 var han elev på Kbh.s købmandsskole, 1914–29 skibstilsynskyndig konsulent og kompasretter i DFDS. 1929–35 var han atter på langfart med egne fartøjer, Monsunen og Kap Horn, med den førstnævnte foretog han 1933 en verdensomsejling. 1939–46 var han havnefoged i Vedbæk; 1947 foretog han sit sidste større togt med dæksbåden Sejleren til bl.a. Azorerne. – Søfartsnationen Danmark har skabt forbavsende få skildringer af livet til søs. A.s forfatterskab formidler oplevelsen af en tilværelse der er formet af rejselysten og præget af sømandens klassiske spaltning mellem hjemvé ude og udvé hjemme. Skildringerne af livet til søs rummer både barsk dokumentarisk realisme og udfolder samtidig vældige idealistiske syner om menneskets vilkår. Den nævnte verdensomsejling sammen med fire søfolk var et ambitiøst forsøg på med menneskeligt samvær og samarbejde „at vi i „Monsunen" ville kunne leve et trygt og lykkeligt liv, og lade kærligheden råde over had, visdom over dumhed, forståelse over snæversyn og offervilje over begær" (*Elleve Maaneder paa Havet og een i Havn,* 1933). A.s stil er nøgtern og levende som enkelt talesprog, sømandsromantikken fejes bort af sansede realiteter, kynismen af en religiøs stræben der fornægter alle teologiske systemer. Humoren der er tiltagende gennem forfatterskabet udfolder sig eksplosivt over for enhver etableret myndighed, uden anseelse. A.s romaner og noveller kan have en noget svingende karakter på grund af en vis hang til den melodramatiske effekt i det episke forløb. Blandt de bedste kan nævnes tobindsværket *Brænding, Perlemor,* 1927–28 og *Hugo fra Havet,* 1941, begge om skibsdrengen der gennem eventyr og prøvelser bliver skipper. Se også novellesamlingen *Langfarerens Nattevagter. Skildringer i Ramme,* 1942. Til de mest ambitiøse den politisk-sociale trilogi om sønderjyden Frejdig Sønderhav (fra 1880erne til Danmarks besættelse 1940–45) *Den blinde Ørn, Tordnende Røg* og *Den niende Bølge,* 1945–47. Centralt i forfatterskabet står rejseskildringerne fx *Med Monsunen paa Atlanterhavet,* 1931, *Højvande ved Dover,* 1936 og *Med „Sejleren" til Azorerne,* 1948 og fra de sidste år den prægtige serie af selvbiografier. Digtene må nok betragtes som det svageste i forfatterskabet (fx *Lanterner,* 1937 og *Stormsvaler,* 1940). A.s bøger er oversat til flere sprog, bl.a. engelsk og tysk. – Datteren **Lis Andersen** (*15.1.1918 i Kbh.) har i flere bøger skildret sejladser med faderen. – □Foto.

K.A.: Dømt til at sejle (selvbiografisk roman), 1950 og erindringsserien: Første rejse, 1964, Matros, 1965, Mellem djævelen og det dybe hav, 1966, Ilddåb, 1968, Under sejl rundt Kap Horn, 1969, Vesterud, 1973, Dønninger, 1974, Luftspejlinger over blå ørkener, 1975, De stormede himlen, 1976. – Cai M. Woel: Knud Andersen. Havets digter, 1942.

Erland Munch-Petersen

Andersen, Knud Hee, se **Hee Andersen, Knud.**

Andersen, Lambert, † 1525, magister, kannik. * i Ribe som søn af en anset borger Anders Poulsen og Carine, † 4.6.1525 under Norges kyst. – Bror til Poul "A.

A. nævnes første gang 1501. 1516 fik han som kannik i Ribe af sin broder Poul A. overladt Vejerslev sognekald. Senere fik han tillige sognekirkerne i Bjert (1520) og i Nors (1522). 1517 studerede han Louvain, og 1520 omtales han som Christian IIs kancellisekretær. Han sluttede sig varmt til kongen og brugtes meget af ham i den indenrigske administration. Han ledsagede Christian II på hans rejse i Jylland og Fyn da oprøret allerede var brudt ud, men hans åbenhjertige ytringer om kongens planer mod forskellige stormænd var næppe til gavn for denne. Han fulgte kongen til Nederlandene og Tyskland og tjente ham med den største troskab. Bl.a. udvirkede han at der i efteråret 1523 blev sendt Kbh. nederlandske skibe til hjælp, og da Søren Norby rejste opstand i Skåne udrustede han sammen med Claus Kniphof to kaperskibe og tog selv kommandoen over det ene. I febr. afsejlede de fra Holland, kaprede i Nordsøen og langs Norges kyster og angreb til slut Bergen hvor de fangede og bortførte byens biskop, abbeden i Lyse kloster og flere præster. De var allerede ved at samle en større styrke da A. pinsedag faldt i en træfning med nogle hanseatiske orlogsmænd der var sendt ud mod dem. Han roses for sin troskab, udholdenhed og sit uforfærdede sindelag. Desuden var han åben og venlig i sin adfærd over for alle, men han synes i nogen grad at have ladet sig udnytte af mere behændige naturer. Med sine slægtninge i Ribe havde A. stadig forbindelse. Da han hørte at broderen Poul holdtes i fængsel dér udtalte han at han „ville tale sin broders bedste til de forrædere af Ribe inden pinsedag" (1524).

Acta Pontificum Danica VI, 1915. Diplomatarium Norvegicum X–XV, XVIII, 1880–1914 fl.st. C. F. Allen: De rebus Christ. II exulis, 1844 92f. Samme: De tre nord. rigers historie V, 1872 11f 99–108. Samme: Breve og aktstykker I, 1854 417. Pers. hist. t. 8.r. V, 1926 121.

*Bjørn Kornerup**

Andersen, Claus Laurits, 1849–1928, industridrivende, legatstifter. * 6.8.1849 i Tikøb, † 14.4.1928 i Shanghai, begr. sst. F: tømrer Jørgen A. (1817–56) og Ane Cathrine Jørgensdatter (1818–96). Ugift.

Efter barndom og læreår i Kbh., bl.a. på orlogsværftet, rejste A. til Skotland. Her arbejdede han på et skibsbyggeri indtil han 1870 fortsatte til Singapore, Shanghai og Hongkong, hvor han 1875 tog maskinisteksamen. Nogle år var han overingeniør hos vicekongen i Tientsin hvor han byggede tørdok i Taku og planlagde orlogshavn i Port Arthur. 1884 var han i Danmark men vendte tilbage til Kina og etablerede sig som rådgivende ingeniør i Shanghai. 1891 gik han i samarbejde med Mustard & Co., eneagenter for American Tobacco Comp. i Kina, om udnyttelsen af Bonsack cigaretmaskinen. Han blev generaldirektør i Mustard & Co. samt aktionær og bestyrelsesmedlem i British-American Tobacco Comp.s Kinaafdeling, der 1922 da han trak sig tilbage med en betragtelig formue, var Kinas største forretningsvirksomhed med over 10.000 ansatte. A. var af den gamle pionertype der ikke ødslede penge til eget forbug. Af sin formue skænkede han £ 50.000 til landsindsamlingen til Nationalmuseet og ved testamente oprettede han *Laurits Andersens fond* på 5 mill. kr. til fremme af dansk industri og handel. – R. 1921. K.[1] 1926. □Mal. af E. Kobza, 1928 (Laurits Andersens fond). Foto.

H. Hergel i Gads danske mag. 1926 377–85. Olaf Linck: En dansker i Østen. Laurits Andersens livs eventyr, 1927. S. Langkjær i Politiken 6.3.1931. Mindeord om Laurits Andersen ved hundredåret for hans fødsel 1849–6.8.–1949. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Sv. Cedergreen Bech

Andersen, Lis, se **Andersen, Knud.**

Andersen, Maria Othilia, 1876–1941, børnebogsforfatter. * 21.2.1876 i Kbh. (Trin.), † 30.9.1941 i Roskilde, begr. sst. F: smedesvend Ole Rasmus A. (1841–92) og Boline Larsen (* 1847). Ugift.

A. voksede op i et fattigt, børnerigt hjem i Kbh. Da kårene var meget små var det ikke muligt for hende at få nogen form for uddannelse udover den ordinære 7-årige skolegang. Hun blev taget ud af skolen ved konfirmationen og kom i forskellige pladser som tjenestepige. Hun ramtes tidligt af en hjertelidelse, og blev en af de første patienter på det katolske Skt. Maria hospital i Roskilde. Efter udskrivelsen begyndte hun at arbejde på hospitalet som økonoma, en stilling hun bestred i 35 år. I Roskilde stiftede hun bekendtskab med lærerinden Gudrun Eriksen (1894–1961) der selv nogle år senere indledte et børnelitterært forfatterskab. Gudrun Eriksen blev den der kom til at styre A.s forfatterskab. A. havde gennem årene skrevet om sin barndom dog uden henblik på offentliggørelse og uden at læse det skrevne igennem. Ud af disse erindringsglimt fremstod de tre bøger om Tudemarie. Manuskriptet til *Tudemarie* blev på Gudrun Eriksens opfordring indleveret til Hagerups pigebogskonkurrence 1938. Bogen blev dog ikke præmieret, men udtaget til udgivelse, og den udkom 1939. Både denne og de to følgende bind *Tudemarie søger Plads*, 1941 og *Hvad der videre hændte Tudemarie*, 1942 – der imidlertid ikke var færdigskrevet ved A.s død men afsluttedes af Gudrun Eriksen – har bevaret deres popularitet

og er blevet genoptrykt talrige gange, ligesom de er udkommet i Norge og Sverige. Bøgerne fortæller i episodisk form om pigen Maries opvækst i en fattig familie, og man anser bøgerne for at være selvbiografiske. Bøgerne rummer foruden en del kritik af tidens sociale forhold mange muntre situationer hvori hovedpersonen gang på gang kommer galt af sted. Tudemarie-bøgerne der giver en udmærket beskrivelse af livet i det indre Kbh. i slutningen af 1800-tallet adskiller sig fra hovedparten af 1930ernes og 1940ernes børnelitteratur ved at handle om en familie i en lav socialgruppe, en familie der ikke i handlingens forløb bliver rig eller får anden form for social ophøjelse. □Kultegn. af A. Kerchhoff, 1923.

Børn og bøger, 1949 nr. 2. Mette Winge: Dansk børnelitteratur 1900–1945, 1976 378–425.

Mette Winge

Andersen, Mogens Helge Thestrup, * 1916, maler. * 8.8.1916 i Kbh. (Islands Brygge sg.). F: fuldmægtig, senere teknisk konsulent Ejnar Fledelius Thestrup A. (1893–1960) og kontorassistent Erna Ingeborg Andersen (1894–1964). ~ 1° 18.4.1941 i Svendborg med Rikke Charlotte Johanne Hansen, * 30.12.1918 i Kbh., d. af maler Niels "H. (1880–1946) og Anna Kjær (1884–1972), ægteskabet opløst 1946. ~ 2° 28.11.1947 i Kbh. (b.v.) med violinist Inger Therkildsen, * 18.11.1917 i Kbh., d. af kgl. kapelmusikus Harald Thorvald T. (1881–1961) og Karen Margrethe Jørgensen (* 1891).

A. søgte ind som elev på maleren P. Rostrup Bøyesens private malerskole og gik der 1933–39 men gjorde i perioden korte rejser til Sverige, Tyskland og Frankrig. Han debuterede på Kunstnernes Efterårsudstilling 1935 og var 1942 medstifter af kunstnersammenslutningen „Bølleblomsten". Afgørende for A.s kunstneriske udvikling var især en række ophold i Paris i årene umiddelbart efter krigsafslutningen 1945. Her bidrog impulser fra pariserskolen og venskaber med bl.a. Bazaine, Estève og Laurens til at konstituere hans kunstneriske udtryksform. Også med hensyn til udstillingsaktiviteten har A.s interesser ofte været vendt mod syd, fra den lange udstillingsliste kan nævnes: separatudstillinger i Paris 1954–59–60–63–67–75 samt deltagelse i forskellige gruppeudstillinger, 1968 den ene af Danmarks to repræsentanter ved biennalen i Venedig. A. overtog 1952 Rostrup Bøyesens malerskole og ledede den til 1959, desuden var han lærer ved Académie de la Grande Chaumière, Paris, 1963. Sideløbende med sin kunstneriske aktivitet har A. udfoldet sig flittigt som skribent, var fx kunstanmelder ved Arbejderbladet 1937–39 og udgav bogen *Moderne fransk Malerkunst*, 1948, dernæst *Omkring kilderne*, 1967, og første bind af erindringerne *Nødigt, men dog gerne*, 1976, desuden står han som forfatter til en lang række artikler i dagblade og tidsskrifter. A. har tillige beklædt et anseligt antal hverv og tillidsposter inden for kultur- og kunstlivet, bl.a. som gæsteprofessor ved kunstakademiet i Kbh. 1970–72 og 1977 blev han formand for Statens kunstfonds billedkunstneriske udvalg 1977–79. – Først i slutningen af trediverne begynder A.s kunst at vise personligt særpræg og i begyndelsen af fyrrerne begynder han at arbejde med opstillingsmotivet som forbliver kernen i hans kunst, selv om udviklingen i hans maleri herefter langsomt går i retning af abstrakt frigjorthed. Hans billeder er oftest domineret af mørke, svulmende ornamenter der breder sig dramatisk og melodisk på billedfladen og med deres stofrige, aftonende overgange giver kig ind til bagvedliggende farver og rum. Det er en kultiveret malerkunst som uden støtte i entydige, indholdsmæssige eller motiviske, kvaliteter søger at virke ved rene maleriske midler. Trods A.s afgørende kunstneriske forankring i maleriet har han desuden udført en hel del grafik og keramiske arbejder. A. er repræsenteret på mange kunstmuseer herhjemme og i udlandet og har udført flere store udsmykninger, bl.a. i Kbh.s kommunes hovedbibliotek, 1958, byrådssalen i Gentofte rådhus, 1971, Restaurant Copenhague, Paris, 1972–73. □Tegn. af Hans Bendix, udst. 1956. Mal. af Karl Niemann, udst. 1957. Foto.

M.A.: Nødigt, men dog gerne, 1976. – Ole Næsgaard: Mogens Andersen (Vor Tids Kunst, nr. 53) 1956. Jan Zibrandtsen: Moderne dansk maleri, 1967 (2. udg.) 274–77. Svend Eriksen: Om Mogens Andersens stentøj. Den kgl. porcelainsfabrik. 1973. Udstillingskatalog: Den frie, Kbh. sept. 1976.

Bent Irve

Andersen, Niels Andreas Christian, 1849–1919, historisk forfatter, embedsmand. * 13.8.1849 i Ribe, † 24.11.1919 i Nørresundby, begr. sst. F: stiftskasserer og hospitalsforstander Anders Nielsen A. (1801–62) og Anna Margrethe Simonsen (1810–58). ~ 1° 5.7.1875 i Sværdborg, Præstø amt, med Maria Margaritha Schau, f. Bruun, * 5.6.1833 i Tårnby, † 10.12.1914 i Svendborg (~ 1° 1855 med premierløjtnant af infanteriet Emil Victor Schau, 1831–64), d. af kapellan i Tårnby, senere provst for Hammer og Tybjerg herreder, sognepræst i Sværdborg Carl B. (1805–83) og Julie Augusta B. (1809–89). Ægteskabet opløst. ~ 2° 13.10.1899 i Nørresundby med Sicka Margrete Jacobsen, * 20.5.1874 i Stavanger, † 30.4.1966 i Kbh., d. af overlærer Boye

Jacobsen (1828–1908) og Sigrid Helgesen (* 1852).

A. blev student 1867 fra Ribe, cand. jur. 1873, fuldmægtig ved Rougsø m.fl. herreder 1874, sorenskriver på Færøerne 1890. Han tog levende del i drøftelsen af øernes aktuelle samfundsspørgsmål og var 1893–95 medlem af lagtinget som lagde stærkt beslag på hans rige arbejdsevne og valgte ham til ordfører i en række vigtige sager. Hans betydeligste litterære arbejde *Færøerne 1600–1709* som udkom 1895, er bygget på grundige arkivstudier og er ved sin pålidelighed en fortrinlig håndbog der giver klar besked om så at sige alt vedrørende Færøerne i 1600-tallet. Værket er genoptrykt med personregister og rettelser ved John Davidsen, Tórshavn 1964. 1895 blev A. herredsfoged i Kjær herred med bolig i Nørresundby og blev ved denne bys overgang til købstad 1900 dens første byfoged og borgmester. Virksom som han var deltog han med lyst og energi i arbejdet for byens udvikling, og her var det særlig havnen som han ofrede et stort personligt arbejde. 1917 trak han sig tilbage som borgmester og da den nye retsreform trådte i kraft 1919, tillige som by- og herredsfoged. – R. 1909. □Mal. af Georg Schjelderup, 1907. Foto.

Dimmalætting, 1896 nr. 8. Ålborg venstreblad 24. og 29.11.1919. Ålborg amtstid. 27. og 30.11. Ålborg stiftstid. 29.11. s.å. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Degn**

Andersen, Niels, 1835–1911, entreprenør, politiker. * 11.9.1835 i Ydby, Thisted amt, † 12.9.1911 på Søholm, Hellerup, begr. i Kbh. (Garn.). F: gårdmand Anders Nielsen (1794–1862) og Ane Margrethe Didriksdatter (1797–1857). ~20. 4.1866 i Fredensborg med Thora Amalie Husen, * 22.4.1845 i Kbh. (Trin.), † 16.7.1917 sst., d. af landmålerelev, senere amtsvejinspektør i Svendborg Peter H. (1822–95) og Marie Dorthea Fiedler (1827–94).

Den fædrene gård var kun på to tdr. hartkorn, og for at skaffe sig ekstrafortjeneste påtog faderen sig at køre grus og sten til amtets veje, og A. måtte tidligt deltage i arbejdet. Navnlig ved moderens påvirkning blev hans lære- og læselyst vakt, og såvel hjemme som medens han 1855–57 aftjente sin værnepligt som dragon, hvorved han gennemgik skriveskolen for underofficerer, arbejdede han ihærdigt på ved selvstudium at erhverve sig kundskaber. Efter soldatertiden begyndte han på egen hånd en mindre entreprenørvirksomhed, men allerede 1862 påtog han sig med held udførelsen af jernbanestrækningen Hillerød–Fredensborg. Efter at have været indkaldt under krigen oparbejdede han en betydelig virksomhed og udførte navnlig en række jernbanearbejder o.a. som Sydsjællandske jernbane til Køge 1869–70, Helsingborg–Hässleholm med sidebane Bjuv–Billesholm 1873–74, Århus–Ryomgård 1876–78, Gribskovbanen 1879, Helsingør havn 1879–81, Randers–Hadsund banen 1882–84, Strandvejens Dampsporvej 1883 og Gedser havn 1886. Ved disse med stor dygtighed gennemførte arbejder tjente han en betydelig formue, og 1877 købte han lystgården Søholm ved Lundehussøen. 1887 ophørte han med at drive entreprenørvirksomhed for egen regning, men associerede sig som passiv kompagnon med entreprenør N. C. *Monberg, og under dette kompagniskab der ophørte 1899 udførtes en mængde store arbejder. – A. var tidligt stærkt interesseret i politik, og særlig lå forsvarssagen ham på hjerte. Han var medlem af bestyrelsen for den fra 1884 iværksatte selvbeskatning til forsvarssagens fremme og forretningsfører ved bygningen af det første permanente fort ved Kbh., Garderhøjfortet, ligesom han var meget virksom for erhvervelsen af de for Kbh.s landbefæstning nødvendige jordarealer. Omtrent samtidig kom han ind i rigsdagen. Efter 1884 at være faldet ved valget i Nykøbing M. blev han 28.9.1886 valgt ved et suppleringsvalg i sin fødeegn (Vestervig-kredsen) hvor han genvalgtes indtil 1903 da han overgik til Thisted-kredsen som han repræsenterede indtil han ved valget 1909 trak sig tilbage. A. udfoldede en betydelig virksomhed som politiker. Han sluttede sig til højre, men gik i jernbanespørgsmål ofte imod daværende trafikminister Ingerslev, og dette førte til at venstre ved behandlingen af lovforslaget om statsbanedriftens ordning i samlingen 1891–92 valgte ham til ordfører. Også på andre områder gjorde A. sig stærkt gældende. Han hørte til de rigsdagsmænd der forholdsvis sjældent tog ordet, men hvis taler altid påhørtes med stor opmærksomhed. Foruden jernbanespørgsmål beskæftigede han sig særlig med havne- og beskatningsspørgsmål, kommunale forhold, fiskeri-, ulykkesforsikrings- og arbejderspørgsmål. – A. var sognerådsformand i Gentofte kommune 1889–1900 og amtsrådsmedlem 1889–1910. Den største indsats i det offentlige liv har A. dog ydet ved dannelsen af Arbejdsgiverforeningen af 1896 og ved dennes senere udvidelse til Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening 1898. Han ønskede at arbejdsgiverforeningen skulle blive „den fremtidige hindring for strid mellem arbejdere og arbejdsgivere", og ved afslutningen af den store lockout 1899 blev der først og fremmest ved hans medvirken ved forliget af 5.9.1899 (septemberforliget) skabt et retsgrundlag for arbejdsforholdene som i forbindelse med den 1900 gennemførte arbejdsdomstol Den permanente

Voldgiftsret (fra 1910 Den faste Voldgiftsret, 1964 Arbejdsretten) dannede en i hele verden enestående ordning der senere på forskellige områder har været forbillede for Sverige og Norge. A. var en meget myndig og dygtig formand og førte foreningen ind på det faste grundlag på hvilket eftertiden har bygget, og hans førerskab vandt fra alle sider fuld anerkendelse. Han nedlagde sit formandshverv 8.5.1907, og 1908 blev han udnævnt til foreningens æresmedlem. – Såvel inden for det politiske og kommunale liv som inden for erhvervslivet beklædte A. en stor mængde tillidshverv, som landvæsenskommissær, formand for Entreprenørforeningen, Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring, Danske Lloyd, Bankrådet for Laane- og Diskontobanken, medlem af overskatterådet o.m.a. Han hørte til de mennesker som skabte tillid om sig, og som aldrig svigtede denne. Han var en højtbegavet mand; uagtet han kun havde gennemgået almueskolen og ikke nydt nogen som helst teknisk uddannelse blev han Danmarks første store entreprenør og bragte jernbanearbejdet fra udenlandske over på danske hænder. Hertil krævedes ikke alene dygtighed, men også en sjælden viljestyrke der aldrig gav tabt over for vanskeligheder. Hans retsindighed og dygtighed, hans veltalenhed og myndighed skabte ham stor indflydelse på alle de områder hvor han virkede, og uagtet han var en indesluttet natur som man ikke let kom nærmere ind på livet vandt han hengivenhed hos de mange hvis interesser han med indsigt og omhu varetog. 1903 skænkede han sin fødekommune Boddum-Ydby en plantage, og til tak derfor opstillede beboerne samme år en mindestøtte for ham i plantagen. En datter af A. var gift med polarforskeren Knud *Rasmussen. – Etatsråd 1898. – R. 1880. DM. 1888. K.[2] 1909. □Træsnit efter foto 1887 og træsnit efter dette af G. A. Waldor, 1889. Litografi af Harald Jensen, 1903. Tegn. af Otto Bache (Fr.borg) og mal. af samme (Arbejdsgiverforeningen; Nye danske Lloyd). Buste af Johs. Mølgaard, 1907. Mindesten med portrætmedaljon (Dover plantage). Gravmæle tegnet af Emil Jørgensen.

N. C. Monberg i Ill. tid. 17.9.1911. N. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03. Arbejdsgiveren 1905 nr. 36 og 37; 1907 nr. 20. Beretning om det nordiske arbejdsgivermøde 1907. Sophus Agerholm og Anders Vigen: Arbejdsgiverforeningen gennem 25 år, 1921. Anders Vigen: De nordiske arbejdsgiverforeningers samarbejde gennem 20 år, 1927. J. C. Jacobsen i Hist. årb. f. Thisted amt VI, 1934 497–511.

*Sophus Agerholm**

Andersen, Niels Christian la Cour, * 1907, højesteretssagfører. * 30.3.1907 på Frbg. F: cand. jur., senere civildommer Christian A. (1873–1941) og Juliane Johanne Blicher la Cour (1875–1962). ~1° 12.9.1931 (b.v.) med Grete Springborg, * 3.11.1906 på Frbg., d. af grosserer Carl Christian S. (1873–1949) og Clara Marie Schjødt (1879–1945); ægteskabet opløst 1947. ~2° 28.11.1947 (b. v.) i Kbh. med Ketty Iris Larsson, * 28.11.1916 i Kbh. ~3° 25.3.1964 (b.v.) på Frbg. med Kirsten Siggaard * 16.11.1940 på Frbg., d. af grosserer Leo S. (1910–63) og Eva Larsen (* 1907).

A. blev student fra Haderslev 1925 og tog juridisk embedseksamen 1931. Samme år ansattes han som sagførerfuldmægtig hos hrs. C. B. *Henriques og Karsten Meyer, Kbh. og indtrådte 1935 som kompagnon i sagførerforretningen. Han fik bestalling som landsretssagfører 1935 og som højesteretssagfører 1949. Hans betydeligste virke har dog ikke været som processagfører. I første række har han virket som rådgivende jurist samt aktiv leder af flere erhvervsvirksomheder. 1943 (–64, bestyrelsesformand 1964–70) blev han direktør for det store finansieringsselskab, Aktieselskabet for Kapitalanlæg „Investor", og fra midten af 1950erne indtrådte han efterhånden i ledelsen af en række større erhvervsvirksomheder, bl.a. som bestyrelsesformand for Kastrup Glasværk (fra 1965 Kastrup & Holmegaards Glasværker) (1955–70) og tobaksfirmaet P. Wulff (1955–70).

Siden 1962 har han tillige været formand for bestyrelsen i Sophus Berendsen-koncernen. Med sin betydelige indsigt i finansierings- og investeringsforhold valgtes han samme år som formand i landets største sociale boligselskab, Københavns Almindelige Boligselskab og dettes forskellige datterselskaber. I besættelsens sidste år virkede A. som forretningsfører for det illegale Frit Danmark og sad efter krigen i landsorganisationens hovedledelse indtil 1956. På det mere humanitært betonede område har han ydet en indsats som bestyrelsesmedlem i Studentersamfundets retshjælp for ubemidlede 1934–52 samt som medlem i hovedbestyrelsen for Dansk Røde Kors 1950–64. □Tegn. af Hans Bendix, udst. 1969. Foto.

Børsen 30.3.1967.

Erik Korr Johansen

Andersen, Niels Alsing, se **Andersen, Alsing.**

Andersen, Niels Knud, * 1916, professor i teologi. * 22.11.1916 i Marstal. F: smedemester Rasmus Herluf A. (1888–1956) og Karoline Marie Knudsen (1888–1956). ~28.1.1944 på Frbg. (Frbg. k.)

med Emmy Beck-Jensen, * 23.2.1920 i Kbh., d. af afdelingschef Witus B.-J. (* 1893) og Lydia Dechmann (1898–1954).

A. blev student (Haslev) 1935, cand. teol. 1942, dr. teol. 1954, universitetsadjunkt 1943–49, præst ved Jesuskirken i Kbh. 1949–51, i Skovshoved 1951–57, professor extraordinarius i dansk kirkehistorie 1957. Allerede som student lagde A. et usædvanligt kendskab til middelalderforskning for dagen, især i den kirkeretslige studie (belønnet 1940 med universitetets guldmedalje) der 1943–44 blev udgivet (*Ærkebiskop Jens Grand* I–II), og som ved dybtgående og omfattende inddragelse af kanonisk ret kastede helt nyt lys over opgøret omkring ærkebispen. Disse studier ligger også bag *Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov* (i Med Lov skal Land bygges, 1941). Fuldt så epokegørende var disputatsen *Confessio Hafniensis*, 1954, som på baggrund af et mægtigt samtidsmateriale fra tyske og danske kilder belyste den „bekendelse" de danske prædikanter udarbejdede under herredagen i København 1530 med det resultat at de danske reformatorer snarere er repræsentanter for den „sydtyske" bibelhumanistiske og til dels zwinglianske reformation de havde overtaget fra de nordtyske byreformationer end egentlige „lutheranere"; de forlængede den humanistiske linie til et kirkebrud, men havde kun ringe sans for centrale lutherske anliggender. Sit overordentlige kendskab til senmiddelalderen har A. udnyttet i *Den danske Kirkes Historie* II–III, 1962, 1965) og i *The Reformation in Scandinavia and the Baltic* (The Cambridge Modern History II, 1958). Et stort arbejde har han nedlagt i udgaven af Paulus Elies skrifter, og i de sidste år har han især dyrket hymnologien, således i den fortrinlige indledning til Ludvig Dietz' salmebog fra 1536 (1972). Han har også taget initiativet til Hymnologiske Meddelelser (fra 1972) og til udarbejdelsen af den store *Dansk Salmeregistrant*. A. er medlem af talrige danske og udenlandske videnskabelige selskaber og har haft mange faglige tillidshverv: formand for Selskabet for Danmarks Kirkehistorie 1964–76, redaktør af Kirkehistoriske Samlinger 1958–73, af Teologisk Tidsskrift 1952–64. Også kirkeligt arbejde har han deltaget i: bestyrelsesmedlem i Kirkeligt Centrum 1957 (formand 1966–69), i Det mellemkirkelige råd 1962–77, i præstehøjskolens bestyrelse 1964–77 etc. – R. 1965. R[1]. 1973. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1954 128. – Kbh.s univ. årbog 1954 85–87. – Leif Grane i Kirkehist. saml. 1976 5f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Andersen, Nikolaj, 1862–1919, filolog, forfatter, journalist. * 8.8.1862 i Svejrup, Felsted sg., Haderslev amt, † 16.10.1919 i Åbenrå, begr. sst. F: maler Hans A. (1817–78) og Anna Kiestine (Christine) Jørgensen (1827–65). ~ 12.7.1889 i Frørup med senere pensionatsværtinde Sophie Friederikke Buchholdt, * 3.7.1865 i Frørup sg., Haderslev amt, † 7.3.1933 i Sønderborg, d. af gårdejer Friedrich August B. (1836–98) og Caroline Mathilde Henriette Friederike Riedell (1835–1921).

Efter konfirmationen blev A. af præsten i Felsted privat forberedt til Haderslev lærde skole, blev optaget i denne 1879 og allerede 1883 student. Han valgte matematik til sit fag (Leipzig og Kiel 1883–88), dog uden at afslutte sit studium med nogen doktordissertation, og gik 1888 over til Flensborg Avis som medarbejder. Han overtog senere redaktionen af bladets tyske udgave Flensburger Zeitung, men gik 1892 over i en stilling i forsikringsvæsenet. 1900 trådte han igen ind i den nationale kamp idet han overtog stillingen som sekretær og bibliotekar i Sprogforeningen og vært på Folkehjem i Åbenrå, og et par år efter blev han medudgiver af Sønderjydske Aarbøger. 1915 overtog A., da så godt som alle Hejmdals medarbejdere var indkaldt til krigstjeneste, redaktionen af dette blad i de sidste 3½ år, krigen varede. Sin matematiske uddannelse har A. benyttet dels i sin forsikringsvirksomhed, dels i statistiske afhandlinger i Sønderjydske Aarbøger (1912–13), ligesom han har skrevet om sin sognefælle, den matematikkyndige bonde Jørgen Hansen (sst. 1909). I Flensborg-perioden begyndte han at skrive fortællinger og digte i Felsted-målet; et udvalg af disse, *Sønderjydske Digte og Historier*, er udgivet af Sprogforeningen (1930). De vidner om virkelige digterevner og om et ualmindeligt herredømme over formen. Men endnu betydeligere er de sprogstudier, han tog sig for i den rolige tid da han var ved forsikringsvæsenet, *Gennem 600 Aar* (Sønderjydske Aarbøger, 1899), *Det danske sprogs indflydelse på højtysk i Nordslesvig* (Dania 1899) og fremfor alt *Den musikalske akcent i østslesvigsk* (sst. 1897). I denne afhandling har A. givet en overordentlig værdifuld beskrivelse af brugen af de to – som han viste – sproglig relevante, musikalske accenter der optræder i den stødløse dialekt i Østslesvig, en beskrivelse der afgav et nyt bidrag til oplysning om den fællesnordiske accentuering. A. havde også gjort skridt til en eksperimentalfonetisk undersøgelse af disse accenters tonale manifestationer – de hos Abbé Rousselot i Paris fremstillede svingningskurver og de dertil hørende ordlister findes nu i Institut for dansk dialektforsknings arkiv i København –

men de følgende års store praktiske arbejde hindrede fuldførelsen af denne plan. En sådan dokumentation blev først givet af Marie Bjerrum i afhandlingen Felstedmålets tonale Accenter (1948), en fremstilling der i øvrigt understreger rigtigheden af A.s ældre og mere omfattende fremstilling. □Mal. af Petersen Stubbæk, 1931 (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

Hejmdal 17. og 21.10.1919. Sønderjyske digte på folkesproget, 1920. Håbets mænd, 1923.

Poul Andersen (Marius Kristensen)

Andersen, Nina, * 1900, partisekretær. * 20.11. 1900 i Horsens. F: typograf, senere redaktør, folketingsmand Jens Peter A. (1870–1956) og syerske Johanne Schaltz (1877–1949). Ugift.

A. gik på kommuneskole i Svendborg og blev derefter kontoruddannet. 1917 kom hun til Kbh. og havde kontorstilling. Samtidig lærte hun stenografi og sprog på aftenkursus, 1923–27 fulgte hun den treårige socialdemokratiske arbejderskole og uddannede sig videre gennem højskoleophold i Tyskland 1927 og England 1934, bl.a. ved London School of Economics samt 1938 ved arbejderhøjskolen Ruskin College. – Fra sin tidlige ungdom var hun meget aktiv i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse og fik her en række tillidsposter. 1933 blev hun medlem af Socialdemokratisk forbunds hovedbestyrelse og 1943–62 desuden af forretningsudvalget. Fra 1943–63 var hun partisekretær, især med henblik på partiets kvindeudvalgsarbejde der kom til at omfatte over 100.000 medlemmer. Det internationale samarbejde havde hendes store interesse, og 1934–65 var hun medlem af Den internationale socialdemokratiske kvindekomité samt 1955–59 formand for socialdemokratiske kvinders internationale råd. 1933–54 sad hun i Kbh.s borgerrepræsentation og 1936–43 samt 1950–66 i folketinget. Her har hun bl.a. været ordfører vedr. svangerskabsloven af 1937, adoptionslov, lov om husmoderafløsere, om fraskilte kvinders pensionsret (efter tjenestemænd), love om radio og TV, ratificering af ILOs konventioner om ligeløn og forskelsbehandling af kvinder og mænd (1960). Med umådelig flid og oplagthed har A. varetaget sine mange tillidshverv, heriblandt også bestyrelserne for Roskilde højskole, Folkeuniversitetet, Kbh.s kommunebiblioteker, Danske Kvinders Nationalråd. Desuden var hun 1942–67 medlem af Radiorådet og en årrække formand for dettes børne- og ungdomsudvalg, ligesom for den danske UNICEF-komité og for Dansk-israelsk selskab. □Foto.

Inga Dahlsgård

Andersen, Otto Emil, 1872–1939, grosserer, direktør. * 25.8.1872 i Odense, † 3.3.1939 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand Christen A. (1837–93) og Sofie Marie Høybye (1846–1933). ~ 7.3.1902 i Kbh. (Frue) med Sigrid Agnes Michaelsen, * 2.4.1879 i Kbh. (Garn.), † 14.6.1972 i Kbh., d. af grosserer Julius August M. (1846–95) og Frederikke Ernestine Caroline Sand (1856–84).

Efter at A. i sin første ungdom havde fået en alsidig købmandsuddannelse med ophold i Flensborg, London og Paris knyttedes han i efteråret 1897 til firmaet E. F. Esmann, Odense og Kbh., idet dette firmas daværende chef, Edvard Ferdinand Esmann, havde følt sig så tiltalt af den unge A.s indberetninger om smørmarkedet i Paris at han ønskede at knytte ham til sit firma. Dette blev bestemmende for A.s fremtidige karriere, ikke mindst derigennem at han herved kom i nær forbindelse med direktør H. P. Hjerl Hansen som på det tidspunkt gjorde en stor indsats for oparbejdelsen af en forretning med sibirisk smør, hvilket senere kom til at danne grundlaget for Akts. Det Sibiriske Kompagni. Da dette sidste startedes 1904 ved en sammenslutning af firmaerne E. F. Esmanns og Carl Holbeks russiske og sibiriske forretninger med direktør Hjerl Hansen som leder, overtog A. ledelsen af E. F. Esmanns øvrige forretninger, og efter grosserer Chr. Esmanns død indtrådte han fra 1.1.1906 som kompagnon i firmaet der i det følgende tidsrum gennemgik en stor udvikling og i adskillige år var det største private smøreksportfirma i Danmark. Under 1. verdenskrig dannedes, ikke mindst på A.s initiativ, det såkaldte smøreksportudvalg i hvilket A. sad som repræsentant for de private eksportører 1915–21. Udvalgets dannelse medførte en centralisering af smøreksporten som ikke tillod noget spillerum for det private initiativ, og A. tog da i efteråret 1916 mod et tilbud om at overtage posten som administrerende direktør i det nydannede aktieselskab Det Almindelige Handelskompagni (Alminco), et hverv, han bestred til kompagniet trådte i likvidation i foråret 1930 efter Det Sibiriske Kompagnis sammenbrud. A. bibeholdt endnu en tid sin forbindelse med Alminco, idet han i april s.å. valgtes til likvidator i selskabet. Da A. i de mellemliggende år havde bevaret sine interesser i E. F. Esmann og de dertil knyttede firmaer, overtog han på ny 1930 ledelsen af disse. 1935 blev E. F. Esmann omdannet til aktieselskab. Firmaet var herefter det stærkeste private smøreksportfirma og blev betegnet som et bolværk mod andelsbevægelsen.

Gennem sin mangeartede og vidtomspændende købmandsvirksomhed erhvervede A., også gen-

nem de skuffelser denne bragte ham, en betydelig viden og indsigt i kommercielle forhold som på forskellige andre måder er kommet dansk erhvervsliv til gode. A. var således 1922–30 et virksomt medlem af Grosserer-Societetets komité, og siden 1927 var han formand for den af samme institution 1878 oprettede Kjøbenhavns Smørnotering som er den eneste officielle varenotering på Kbh.s børs. Han var tillige medlem af Fondsbørsens bestyrelse 1925–32. 1923 udnævntes A. til medlem af Statens eksport-kreditudvalg, og han beklædte fra henholdsvis 1926 og 1929 næstformands- og formandspladsen i samme organ. Fra 1923 var A. medlem af bestyrelsen for Kraks Legat, fra 1937 til sin død formand. Endvidere var han medlem af Privatbankens bankråd (repræsentantskab) fra 1928 og af DFDS' bestyrelse fra 1929 til sin død. – R. 1924. DM. 1928. K.[2] 1936. □Foto.

Poul Graae: Fra drittel til dåse, 1963. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Andersen, Peter Otto Albert, 1862–1929, departementschef, legatstifter. * 16.3.1862 på Frbg., † 20.7.1929 i Rungsted, begr. på Frbg. F: fuldmægtig, senere sagfører, justitsråd Ole A. (1833–1905) og Anna Marie Petersen (1841–1908). ~ 26.4.1895 i Odense med Sigridur Christine Johnsen, * 25.4.1870 i Odense, † 4.1.1943 på Frbg., d. af cand.philol., adjunkt ved Odense katedralskole, senere overlærer sst. Olafur Hannesson J. (1837–1916) og Anna Lucinde Tærgesen (1840–1905). – Bror til J. Oskar "A.

A. blev student 1879 fra Værnedamsvejens latin- og realskole og 1886 cand.jur.; s.å. blev han fuldmægtig på borgmesterkontoret i Helsingør, 1887 ved Ålborg stiftamt, ansattes 1890 som assistent i indenrigsministeriet hvor han 1898 blev fuldmægtig. I nogen tid uddannede han sig yderligere i Kbh.s Handelsbank og i Deutsche Banks London Agency, og da finansminister H. Hørring ved departementschef R. F. Andersens afgang 1899 skulle finde dennes efterfølger betænkte han sig ikke på at indstille A. hvis kvalifikationer var ham bekendt fra hans tidligere virksomhed i indenrigsministeriet, til udnævnelse til departementschef i finansministeriet og statsgældsdirektør. – Med stor dygtighed ledede A. den omfangsrige og mangesidede, bestandigt voksende administration med dens vigtige, dels til lånenes optagelse, dels til forvaltningen knyttede opgaver, og med sin usædvanlige arbejdsevne, sunde praktiske sans og udstrakte viden om hjemlige og udenlandske finansforhold var han de skiftende finansministre til stor støtte, ikke mindst under krigsårenes vanskelige forhold (1914–18) og ved optagelsen af de store lån ved Sønderjyllands genforening med Danmark; han var en djærv natur, udrustet med et godt humør, og han havde let ved at få øje på livets lyse sider. – A. var medlem af direktionen for Kongeriget Danmarks Hypotekbank fra dennes oprettelse 1906, var endvidere medlem af bankkomiteen af 1908, af afviklingskassen af 1910 og formand i bestyrelsen for Laanekassen for de sønderjydske Landsdele. I øvrigt havde han nær tilknytning til praktisk erhvervsvirksomhed og sad i bestyrelsen for adskillige virksomheder, bl.a. Aalborg Portland Cementfabrik, Brandts Klædefabrik i Odense, Dampskibsselskabet Norden og Livsforsikringsselskabet Fremtiden. To områder havde hans særlige interesse, det ene var Island hvorfra hans hustrus slægt stammede; han sad i bestyrelsen for Dansk-islandsk Samfund og var medlem af Islands Banks repræsentantskab; det andet var hedesagen som han i årenes løb anvendte betydelige beløb på ved indkøb af hedearealer til beplantning eller opdyrkning; fra 1917 var han medlem af repræsentantskabet for Det danske Hedeselskab. I en lang årrække var han medlem af bestyrelsen og kasserer for Det kgl. nordiske oldskrift-selskab. – Under sin meget flittige og dygtige arbejdsindsats samlede han betydelige midler for hvilke der da hans ægteskab var barnløst, ved hans enkes død oprettedes et legat på ca. 1 mill. kr., hvis renter særligt kan tildeles fhv. kgl. embedsmænd eller deres enker af centraladministrationen eller statsembedsmænd, bankembedsmænd og handelsmænd til videre uddannelse. – R. 1901. DM. 1907. K.[2] 1911. K.[1] 1924. □Foto.

Ill. tid. 13.8.1899. Chr. Dalgas i Hedeselskabets t. 1929. 353. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*A. Falk-Jensen**

Andersen, Paulus Emanuel, * 1928, forbundsformand. * 3.2.1928 i Horsens (Vor Frelsers). F: maskinsnedker, høvlemester Carl A. (* 1892, ~ 2° med Jensigne Christensen, * 1910) og Kathrine Mathiasen (1896–1949). ~ 11.8.1948 i Horsens med Inge Holm, * 14.12.1930 sst., d. af kogemester Henry H. (1896–1976) og Elna Mortensen (* 1896).

Efter folkeskolen blev A. 1948 udlært som maskinarbejder på Møller & Jochumsens Maskinfabrik i Horsens. Han fik kort efter lokale tillidshverv i fagbevægelsen; efter at have gennemgået produktivitetsudvalgets uddannelse som industri- og arbejdskonsulent blev han 1962 konsulent i Centralorganisationen af Metalarbejdere i Danmark. Han var sekretær i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund fra 1966 og blev 1972 formand for Dansk Metalarbejderforbund (sme-

de- og maskinarbejderforbundet) og var 1973–76, indtil ændringerne i metallets organisationssystem, formand for centralorganisationen af metalarbejdere. A. var medlem af LOs forretningsudvalg og en af dettes repræsentanter i socialdemokratiets hovedbestyrelse. A. efterfulgte Hans "Rasmussen som de danske „smede"s leder. Han trådte til i en periode hvor en række organiserede „spontane" reaktioner blomstrede op på arbejdspladserne mens man tidligere kunne holde oppositionen inden for generalforsamlingernes rammer. De særlige situationer i disse omstændigheder har Paulus Andersen mødt med styrke, og han har, når det tjente fagbevægelsen bedst, talt arbejdspladserne imod. Hans adfærd, hans hidsige vrede godtages af medlemmerne. Han taler som de selv i tidens stil lige ud om problemerne. Skulle man søge en ledetråd i A.s arbejde har det overordnede uden tvivl til stadighed været at bevare fagbevægelsens enhed og styrke fremfor enkelte arbejdspladsers særfordele. Det samme gælder A.s holdning inden for socialdemokratiet; han kan være kritisk i sine synspunkter på enkeltområder – var således blandt EF-modstanderne og kritiserede partiets ØD-forslag – men i afgørende situationer har han altid støttet partiet og dets ledelse. Denne ubetingede støtte til ledelsen har blandt yngre organisationsfolk undertiden efterladt indtrykket af at A. i højere grad end tilfældet virkelig er i det hele står for det etablerede. Blandingen af en tidligere tiders barske, autoritære fagforeningsledertype og af den nye der kan tale nede på gulvet har gjort A. til en overgangstype der uden tvivl fylder et særligt behov. A. var opstillet i Ribekredsen 1977 – uden at opnå valg; hans deltagelse i valgkampen vidnede om en bred politisk indsigt. Han nedlagde sin formandspost 1978 af helbredsgrunde. □Tegn. af Hans Lollesgaard, 1972 (Kgl. bibl.). Foto.

Berl. tid. 7.9.1975.

Vagn Dybdahl

Andersen, Peder, † 1694, maler. Formentlig * i Norge (kaldet „Peder Nordmand"), begr. 13.5.1694 i Kbh. (Petri). ~1° 1685 (bevilling af 3.1.) med Christina Cathrine Schrøder, † jan. 1692 i Hillerød. ~2° før okt. 1693 med Dorthe Marie Sørensdatter, som overlevede ham, d. af Søren N.N. og Sophie Rothkesdatter Holst (~2° 1674 med stadsbygmester i Kbh. Christopher Gross, † 1693, ~2° 1684 med Sophie Isaacsdatter).

A. var formentlig elev af brødrene v. Haven og rejste 1668 med Lambert v. Haven til Italien da denne sendtes derned af Frederik III; han blev der til 1672, kopierede og malede og tilså desuden udførelsen af flere bestillinger som var gjort i Rom for den danske krones regning. 1681 nævnes han i de kgl. kammerregnskaber som værende i kongens tjeneste, og 14.3.1683 skal han have fået bestalling som hofskildrer. Han levede siden på Fr.borg og havde som opgave at udsmykke rummene. Af hans arbejder er endnu tilbage loftsmalerierne i konseilsalen (de fire verdensdele og allegorien over Christian Vs valgsprog: Pietate et justitia) og de fire elementer i konseilgangen. Til slotskirken udførte han grisaillemalerier på pillernes bagside mod de øvre omgange, bistået af sin elev Magnus Berg. Desuden tilskrives han fire store billeder med scener fra Det gamle og ny testamente (heraf et, Jakobs kamp, malet før 1677), placeret på galleriet sst. Et femte, nu forsvundet billede, Korsfæstelsen, der af ældre kilder ligeledes henføres til A., blev delvis ødelagt under branden 1859. Endvidere fuldførte han i 1680ernes begyndelse den af Michael v. Haven påbegyndte udsmykning i sommerstuen. Endelig har man tillagt ham flere portrætter i Danmark og Norge, af hvilke det af den helsingørske prokurator og skolemester Lars Berthelsen med den uformelige næse (Danmarks pæd.bibl.) synes det eneste sikre. Udgået fra v. Haven'ernes hollandsk påvirkede malerskole som han var, fik han under Italien-opholdet et helt nyt kunstnerisk syn; han lærte større kompositionskrav at kende, hans palet blev lys og klar, næsten bleg, og han lærte at se bort fra den stærke detaljering i arbejdet. Hans større kompositioner viser tydeligt et brud med de hjemlige traditioner, men hans virksomhed fik ringe betydning, dels fordi han ikke var fremragende som kunstner, dels fordi hans arbejder efterhånden ganske stilledes i skygge af de franskuddannede malere Jacob d'Agar og Benoit le Coffre hvis stil i de sidste år af Christian Vs regering blev toneangivende. Hans portrætter derimod synes ikke at fjerne sig fra den tilvante type, men man skal være varsom med bedømmelsen da mange af dem der tillægges ham er betydelig ringere, end man tør vente af en mand med hans uddannelse.

Pers. hist. t.7.r.II, 1917 134; 8.r.V, 1926 184. H. C. Bering Liisberg i Tidsskr. for kunstindustri X, 1894 90–98. Samme: Rosenborg, 1914 125. Francis Beckett: Frederiksborg, 1914 183–95 267f. V. Thorlacius-Ussing i Rom og Danm. I, 1935 130–32. R. Hauglid i Kunst og kultur XXVI, 1940 26. Danm.s kirker, Fr.borg amt, 1974 1780–86 1860f 1864–67 1870.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Andersen, Ole **Peder** (skrev sig Peter), 1842–1902, politiker. * 26.9.1842 i Jystrup ved Ringsted, † 10.12.1902 på Frbg., begr. i Jystrup. F: gårdfæ-

ster Anders Olsen (1804–72) og Sidse Marie Hansdatter (1804–76). ~ 30.7.1873 i Jystrup med Karen Kirstine Pedersen, * 15.3.1851 på Slettebjerggård, Jystrup, † 25.11.1934 på Frbg., begr. sst., urne på Jystrup kgd., d. af gårdfæster Peder P. (1813–76) og Ane Sørensen (1823–91).

A. voksede op i fødegården som moderen 1874 købte til selveje, og to år senere overtog han den. Hjemmet var stærkt præget af den gamle bondevennebevægelse med sejt bevarede minder om herremandsundertrykkelse og modsætning til embedsmændene. Af ydre var han høj med et kraftigt skåret, glatbarberet ansigt, af sind nøgtern, noget spotsk, kampglad med lyst og evne til at finde modstanderens svage sted. Han var en modstander af grundtvigianisme og højskole, søgende modsætningen med samme forkærlighed som bjørnbakkerne i Jylland, begærlig efter positiv viden som han erhvervede gennem selvsyn, læsning og rejser, en foragter af frasen. Med disse forudsætninger var han selvskreven til tidlig at blive fører i det radikale Midtsjælland i kampen mod det store hartkorn, embedsmændene og højre. Han var 1875 med til at stifte Ringstedegnens landboforening og blev dens første formand, to år senere medlem af sognerådet og straks valgt til dets formand (til 1880, og igen 1890–94), 1880 valgt ind i Sorø amtsråd. N.å. blev han P. Chr. Zahles efterfølger som folketingsmand for Ringsted og sluttede sig på rigsdagen til Hørupperne. 1888 var han medstifter af Jystrup andelsmejeri og dets formand til 1889. 1882–90 var han som den første bonde i landbrugets provisielle samvirksomheder medlem af De samvirkende sjæll. landboforeninger. 1892–95 var han landvæsenskommissær.

Men parret med A.s stejlhed og kampvilje var en stærk lyst til at få udrettet noget. Han var en modstander af uret, men han yndede ikke kamp for kampens skyld. Som amtsrådsmedlem kom han 1886 i strid med højremændene og amtmanden der ville tvinge sognerådene til at udsende regeringen Estrups „mundkurvcirkulære". Da han nægtede at stemme for blev han arbitrært idømt dagbøder og, da han også nægtede at betale, indsat i Ringsted arrest til afsoning. Af hans dagbog fra arresten ses det at han midt i rystelsen over det retslige overgreb har mod til at forestille sig at den golde kamp engang må afløses af forlig. Denne hans moderation var medvirkende til at han n.å. overlod sit folketingsmandat til den unge J. K. *Lauridsen hvis radikalisme stemte bedre overens med Politikens linie og holdningen hos Ringstedegnens radikaliserede bønder. A. forblev i amtsrådet til han 1895 solgte gården og flyttede til Frederiksberg. Samtidig med at han i hovedstaden deltog i velgørenhedsarbejde, bl.a. som undersøger for Understøttelsesforeningen, var han på ny gået ind i landspolitik hvor der efter forliget 1894 var brug for folk som A. 1898 tog han den stærke højrekreds Skelskør fra kammerherre Otto *Scavenius ved at samle vælgerne fra venstres forskellige retninger og holdt den ved næste valg 1901. I folketinget hvor han ikke hørte til de hyppigst talende men ved sin personlighed øvede indflydelse i venstre sluttede han sig til reformpartiet og nåede at opleve sejren ved systemskiftet. Ved sin død blev han mindet i tinget som en mand „der lige til det sidste holdt de folkelige tanker i ære, der havde båret hans ungdom" (Herman Trier). Se også Ole Hansen og C. Th. Zahle. □Foto.

Fra Ringsted arrest. P.A.s dagbog udg. som særtryk af Venstres folkeblad, Ringsted, 1935. – Rigsdagstid. 10.12.1902 sp. 1940. N. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den da. regering og rigsdag 1901, 1901–03 116–19. J. V. Christensen: Tider og skikkelser i Midtsjællands hist. V, 1919 210–20.

Sv. Cedergreen Bech (C. C. Clausen)

Andersen, Anders Peder (**Peter**), 1877–1961, fagforbundsformand. * 28.9.1877 i Stege, † 4.6.1961 på Skt. Josephs hosp., Kbh., urne på Bispebjerg. F: kusk Jørgen A. (1852–1917) og Mine Sandrine Frederiksdatter (1851–1937). ~ 14.2.1919 med Gudrun Dagmar Charlotte Demant, * 29.1.1890 i Lyngby, † 26.3.1962 i Kbh., d. af sadelmagersvend, senere banevogter Thorvald Christian D. (1863–1930) og Charlotte Marie Dagmar Bentzen (* 1863).

A. blev uddannet som grovsmed på sin fødeø. Han kom 1899 til København og blev allerede 1903 indvalgt i sin fagforenings bestyrelse (fmd. for afdeling 2 1909–1937). 1919 valgtes han til sekretær i Smedeforbundets bestyrelse og 1926 til næstformand; 1935–44 var han formand og dermed også formand for Centralorganisationen af metalarbejdere, poster som automatisk førte en række andre tillidshverv med sig i arbejderbevægelsen. A.s forgænger som formand var Johs. *Kjærbøl og hans efterfølger Hans *Rasmussen som begge markerede sig stærkt i offentligheden. A. var langt mere tilbagetrukken, men havde en stærk position i sit forbund bl.a. i kraft af evne til at forlige fløje der stod i ret stærk indbyrdes modsætning; en stilfærdig men stædig forhandler der også formåede at holde det store og betydningsfulde forbund samlet tæt op ad socialdemokratiet både i kriseårene og ikke mindst under besættelsen hvor stærke understrømninger ofte gjorde sig gældende i forbundet i opposition mod socialdemokratiet, når dette for samarbejdspolitikkens skyld måtte bøje af over for de andre partier i arbejdsmarkedsspørgsmål. Til

gengæld skærpedes hans forhold til arbejdsgiverforeningens ledelse som han fandt udnyttede situationen på fagbevægelsens bekostning. I festskrift i anledning af Dansk Smede- og Maskinarbejder Forbunds 50 års jubilæum, 1938, har A. skrevet om perioden 1913–38. □Foto.

Demokraten 10.6.1961. Ernst Christiansen: Danske smede 1888–1948, 1948, navnlig 152f. Hans Rasmussen: Ilden i min esse, 1977.

Vagn Dybdahl

Andersen, Poul, † ca. 1551, magister, kantor. F: Anders Poulsen og Carine. – Bror til Lambert *A.

A. har rimeligvis gjort tjeneste i det kgl. kancelli, og 1508 forekommer han som kannik i Ribe og forstander for nonneklosteret sst. Tidligt synes han at have haft gode forbindelser ved pavehoffet; i hvert tilfælde provideredes han allerede 1507–10 med kanonikater i Ribe, Roskilde og Lunde kapitler samt provstiet i Hardsyssel foruden med flere mindre beneficier. Under Christian II hørte han til kongens nærmeste rådgivere og hans usædvanlige dygtighed skaffede ham endog ord for at forstå sig på trolddomskunster hvori han skal have øvet sig med Moder Sigbrit. Kongen benyttede bl.a. hans tjeneste ved sendelser til Rom hvor han opholdt sig 1513 og var nær knyttet til den pavelige skriver Walterius Copis. Formodentlig ved dennes hjælp lykkedes det ham både nu og senere at opnå en lang række pavelige begunstigelser, særlig i form af provisioner på kirkelige embeder hvoriblandt kan nævnes kantoriet i Ribe 1514 og archidiakonatet i Viborg 1519. Han forblev dog ikke uanfægtet i besiddelse af disse beneficier. Således omtales det 1519 at han på grund af de kirkelige stridigheder hvori han var indviklet var blevet ekskommuniceret, og han måtte i hvert tilfælde for en tid afgive flere af sine embeder. 1520 blev han af Christian II sendt til Rom for at føre forhandlinger, især om den Arcimboldske sag, men i nov. 1521 kom han tilbage. I begyndelsen af 1523 ville kongen atter udsende ham til paven, men han blev nu taget til fange af biskoppen i Ribe og måtte overlade kantoriet i Ribe til dennes brodersøn Oluf Munk. Siden kom han på fri fod og nævnes 1535 på ny som kantor i Ribe. Efter reformationen mistede A. igen kantordømmet, og trods ivrige protester måtte han til sin død lade sig nøje med at være kannik i Ribe. A. synes at have været en særdeles dygtig mand men af en lidenskabelig, bjærgsom og trættekær natur. En retssag fra hans senere år (1544) mod efterfølgeren som kantor, mag. Jens Viborg, afgiver et typisk eksempel herpå.

Acta pontificum danica V, 1913; VI, 1915 fl.st. Kirkehist. saml. I.r.III, 1857–59 401–07. J. Kinch: Ribe bys hist. indtil reform. I, 1869 447–51 463–65 478 500f. C. F. Allen: De rebus christiani secundi exsulis, 1844 92f. Samme: De tre nordiske rigers hist. II, 1865 338; III 2, 1867 208f; V, 1872 101. Diplomatarium Norvegicum X, 1880 397; XVI, 1903 465. Troels Dahlerup i Kirkehist. saml. 7.r.VI, 1966–68.

*Bjørn Kornerup**

Andersen, Poul Alfred, 1888–1977, jurist. * 12.6. 1888 på Midskovgård i Mesinge sg., Odense amt, † 6.6.1977 i Rungsted, urne på Hørsholm kgd. F: gårdejer Anders A. (1859–1935) og Ane Knudsen (1865–1938). ~2.3.1917 i Roskilde med Bertha Sigrid Madsen, * 12.7.1891 i Tune, † 17.6.1974 i Rungsted, d. af gårdejer, branddirektør Hans Peter M. (1862–1954) og Johanne Madsen (1867–99).

A. fik sin første undervisning i en grundtvigsk friskole og skulle oprindelig lære landbrug for at overtage fædrenegården. Da han længe havde vist boglige interesser blev han optaget i Odense katedralskole hvorfra han blev student 1910. Efter at være blevet cand.jur. 1916 var han en kort tid sagførerfuldmægtig hvorefter han 1917 blev assistent (sekretær) i indenrigsministeriet. Arbejdet i centraladministrationen vakte hurtigt A.s interesse for at foretage en videnskabelig undersøgelse af de retlige problemer der er knyttet til forvaltningens virksomhed. Med støtte af universitetsstipendier opholdt han sig 1920–22 i udlandet idet han navnlig studerede i Heidelberg og Paris. Efter sin hjemkomst afsluttede han afhandlingen *Om ugyldige Forvaltningsakter* med hvilken han 1924 erhvervede den juridiske doktorgrad (tysk udg. 1927). Umiddelbart efter disputatsen konstitueredes A. der s.å. var udnævnt til fuldmægtig i indenrigsministeriet som docent i retsvidenskab. Denne stilling bestred han ved siden af sit arbejde i ministeriet indtil 1928 da der blev oprettet et ekstraordinært professorat til ham i offentlig ret. 1934 fulgte han efter Knud Berlin i et ordinært professorat i hvilket han virkede til 1958. A.s indsats som universitetslærer og juridisk forfatter er først og fremmest knyttet til forvaltningsretten. Dette fag havde før A.s tid indtaget en beskeden plads ved universitetet og været genstand for en højst utilstrækkelig videnskabelig bearbejdelse. A.s disputats fik skelsættende betydning. I tilknytning til fransk og tysk forvaltningsret opstilledes grundbegreberne forvaltningsakt, nullitet og anfægtelighed, og der gennemførtes en undersøgelse af betingelserne for forvaltningsakters gyldighed. Fremstillingens systematik hvilede på en skarpt optrukken sondring mellem forskellige krav til forvaltningsprocessen og hertil svarende

ugyldighedsgrunde (mangler ved formen, kompetencen, fremgangsmåden, indholdet osv.). Tyngdepunktet i afhandlingen er den af fransk teori inspirerede lære om ugyldighed på grund af ulovligt formål („magtfordrejning"). A.s lære om ugyldige forvaltningsakter blev optaget i hans kortfattede lærebog *Hovedpunkter af Forvaltningsretten* I, 1930, og i den mere udførlige *Dansk Forvaltningsret*, 1936, (5. udg. 1965). Denne systematiske fremstilling omfatter også en række andre almindelige forvaltningsretlige emner såsom tilbagekaldelse og ændring af forvaltningsakter, administrativ rekurs, forvaltningstvang og domstolskontrol med forvaltningen. Den offentlige regulerings stærke vækst i 1900-tallet har skabt et stort praktisk behov for forståelse af den administrative virksomheds retlige normering, ikke mindst på de mange punkter hvor denne virksomhed ikke er lovbestemt. A.s videnskabelige indsats har været et pionérarbejde af vidtrækkende betydning for administrative og judicielle myndigheder, for praktiserende jurister og for det fortsatte teoretiske studium på området. Af A.s forvaltningsretlige skrifter skal yderligere nævnes *Næringsretten i Hovedtræk*, 1932 (3. udg. 1944), og *Offentligretligt Erstatningsansvar* 1938. Hertil kommer talrige tidsskriftafhandlinger.

1944 udsendte A. det første bind af en *Dansk Statsforfatningsret*. Det i 1946 indledte kommissionsarbejde med henblik på en ny grundlov bevirkede at fremstillingen ikke blev fortsat i den således påbegyndte form; men efter grundlovens vedtagelse 1953 udsendte A. 1954 under samme titel en samlet fremstilling af statsforfatningsretten, i hvilken dog enkelte tidligere behandlede emner var udeladt. Medens A. inden for forvaltningsretten havde hentet inspiration fra udenlandsk retsvidenskab (men også selv haft betydelig indflydelse på den teoretiske forvaltningsret i de andre nordiske lande) kunne han inden for statsforfatningsretten bygge på det grundlag der var givet med H. *Matzens og K. *Berlins tidligere fremstillinger. A.s statsret er dog et personligt præget og selvstændigt værk som bl.a. viser et indgående kendskab til den historiske og politiske udvikling. To historiske studier var i 1940 udsendt i bogen *Grundtvig som Rigsdagsmand og andre Afhandlinger*, som også rummede den betydningsfulde studie over *Lighedsgrundsætninger i forvaltningsretlig Belysning*. Til jubilæumsværket Den danske Rigsdag 1849–1949 bidrog A. med afsnittet *Rigsdagen og Domstolene* (V, 1953). Efter udgivelsen af den nye statsret modtog A. 1955 den Anders Sandøe Ørstedske hædersmedalje. To år senere udnævntes han til æresdoktor i Stockholm. – A. bevarede som professor en stadig tilknytning til praktisk administrativt arbejde. Hans omfattende teoretiske kundskaber, sikre dømmekraft og personlige autoritet gjorde ham fremragende kvalificeret til at løse administrative opgaver. Han var formand for ejendomsmæglerkommissionen 1932–63, for overfredningsnævnet 1945–59 og for taksationskommissionen i henhold til den københavnske byggelov indtil 1963. Hertil kom medlemskab af flere ankenævn inden for erhvervslovgivningen og af en række lovforberedende kommissioner. Fra hans virksomhed uden for offentligretlige arbejdsfelter som de her nævnte er der særlig grund til at fremhæve at han i mange år var medlem af direktionen for Carlsen-Langes legatstiftelse og formand for bestyrelsen for Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S. 1936–55 var han efor for Valkendorfs kollegium hvor han selv havde boet som student. – R. 1932. DM. 1939. K. 1948. K.[1] 1958. FM 1. 1968. □Mal. af August Tørsleff, ca. 1968. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 123f. – Stig Iuul i Ugeskr. for retsvæsen 1956 B 17f og Juristen 1956 43f. V. Wedell-Wedellsborg og A. Vinding Kruse i Juristen 1958 421–25. Nils Herlitz i Nordisk administrativt t. 1958 143–50. Gustaf Petrén i Tidsskr. för Rettsvitenskap 1958 193–97. Max Sørensen m.fl. i Festskr. til P.A., 1958 (med bibliografi). Bent Christensen i Ugeskr. for retsvæsen 1968 B 193f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Andersen, Poul Andreas, 1889–1966, bankdirektør. * 8.10.1889 i Frederikshavn, † 11.1.1966 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand, senere sparekassedirektør, borgmester Elius A. (1858–1920) og Georgine Nielsen (1864–94). ~22. 12.1920 i Kbh. (Garn.) med Bodil Marie Dessau, * 2.1.1891 i Odense, † 8.7.1955 i Kbh., (~ 1° 1916 med reservelæge i hæren, senere overlæge Knud Einar Salomonsen, 1883–1950, ægteskabet opløst 1920), d. af dampværeriejer, senere direktør, tysk konsul Harry D. (1862–1915) og Frederikke Nathansen (1868–1940).

A. blev student 1908 fra Ålborg og cand.jur. 1914. Efter et ophold i London i det følgende år søgte A. videre uddannelse på et sagførerkontor og blev 1919 overretssagfører. 1917 fik han stilling som prokurist i D. B. Adler og fik her god lejlighed til at sætte sig ind i bankvæsenets forskellige grene. Som Handelsbankens tillidsmand overgik han 1922 til stillingen som direktør i Hellerup Bank der på det tidspunkt var ude i forskellige vanskeligheder, men allerede i sept. s.å. fratrådte han denne stilling da det viste sig ikke at være muligt at videreføre banken og fik derefter ansættelse i Handelsbanken. Det var urolige år for dansk bankvæsen, og 1924 måtte

Københavns Diskontobank og Revisionsbank træde i likvidation. Likvidationskomiteen med nationalbankdirektør Green som formand valgte A. til likvidator, og denne varetog hvervet så godt trods de dårlige tider at han tilskrives æren for at dividenden til kreditorerne blev ikke mindre end 77¼ % ved likvidationens afslutning i 1931. A. kom dog kun til at virke på posten de første fire år af likvidationsperioden idet han i 1928 blev tilknyttet Privatbanken. Denne bank havde netop været ude i et slemt uvejr, især på grund af et engagement med Aarhus Oliefabrik hvis datterselskab i Hamburg måtte standse med meget store tab. Privatbanken måtte foretage en kortvarig lukning, men med dyr hjælp fra de andre hovedbanker og solid støtte fra bankens basiskunder blandt Tietgenske selskaber og andre venner kunne stormen rides af uden statshjælp. Efter rekonstruktionen blev der ro om Privatbanken. To direktører gik af, og A. blev udnævnt til direktør sammen med V. Eigtved. A. kom til at stå som manden der genrejste Privatbanken, og da Eigtved gik af 1937 blev A. administrerende direktør, en tilbagevenden til førstedirektørsystemet. A. gennemførte med dybtgående omlægning af bankens virkefelt som baggrund for det mål han stillede sig: en reservefond af samme størrelse som aktiekapitalen; et mål, der snart blev nået. Hidtil havde Privatbanken haft få og store kunder; efter at det første rekonstruktionsarbejde var endt satte A. ind på at erhverve nye kunder gennem udlån af mindre beløb, så banken kom til at arbejde på et langt bredere grundlag end tidligere. I øvrigt lagde Privatbanken vægt på at være en københavnsk bank og etablerede kun undtagelsesvis filialer uden for hovedstadsområdet; en sådan undtagelse var oprettelsen af Aarhus og Omegns Bank 1934, fordi A. mente det nødvendigt at være nærmere de jyske pengeinstitutter. Filialen fik stor betydning for Privatbanken under besættelsen, da forbindelsen mellem landsdelene var besværliggjort. 1953 fratrådte A. som direktør og blev formand for repræsentantskab og bestyrelse samt kommitteret i banken. 1963 forlod han disse poster idet han dog fortsatte som medlem af repræsentanskabet. Til 1964 var han næstformand for bestyrelsen i DFDS. A. var en god organisator, præget af ro og overblik. Af væsen var han stilfærdig, og han yndede ikke offentlighedens søgelys. – R. 1932. DM. 1939. K. 1949. K.[1] 1957.

Einar Cohn: Privatbanken i Kbh. gennem hundrede år 1857–1957 II, 1959. Nationaltidende 8.10.1949. Børsen 22.10.1936, 6.10.1949, 3.10.1959, 7.10.1964, 14.1.1966.

Ib Gejl (Jens Vestberg)

Andersen, Poul Max Henrik, * 1901, filolog. * 8.6.1901 i Kbh. F: lagerforvalter Hans Henrik A. (1866–1922) og Maren Nielsen (1868–1916). ~ 23.12. 1922 på Frbg. (Skt. Markus) med Elvira Ragnhild Sørensen, * 13.2.1901 i Horsens, d. af snedkermester Peter S. (1856–1925) og Ane Kristine Andersen (1860–1937).

A. blev student 1919 fra Henrik Madsens skole, magister i nordisk filologi 1926 og samme år leder af Udvalg for folkemål og medarbejder ved udvalgets ordbog over de danske ømål. Han blev 1929 undervisningsassistent i dansk fonetik ved Københavns universitet, 1947 lektor og 1958 professor i dansk dialektologi. Som universitetslærer og som leder af folkemålsudvalget (fra 1960 Institut for dansk dialektforskning) indledte han den dobbeltgerning som forsker og underviser der skulle blive så frugtbar for såvel videnskaben som for de talrige studerende der 1926–71 var A.s elever i fonetik og dialektologi. Det er hans store fortjeneste at der ud af dette emneområde inden for nordisk filologi udviklede sig en selvstændig moderne disciplin med stringent videnskabelig metode og dybtborende indsamlingsteknik. Som elev af Johs. Brøndum-Nielsens filologiske skole og inspireret af Louis Hjelmslevs nye strukturelle lingvistik har A. opnået anseelse som en betydelig dialektolog, og det føltes fuldt berettiget at der efter disputatsen 1958 til ham oprettedes et ekstraordinært (senere ændret til ordinært) professorat i dialektologi, Skandinaviens første og stadig eneste særdialektologiske lærestol. A.s hovedværk er disputatsen *Fonemsystemet i Østfynsk*, hvor der med intimt kendskab til fynsk baseret på 30 års studier og indsamlingsarbejde redegøres dels for nyopdagelser i dialekten, bl.a. af tonal art (i eksperimentalfonetiske afsnit), dels præsteres en original – for senere arbejder inspirerende – tolkning af udtrykssystemet der med stærk islæt af Hjelmslevs tanker genoptager og viderefører den danske tradition for sprogbeskrivelse der går tilbage til J. P. Høysgaards værker i midten af 1700-tallet. Hans produktion i øvrigt omfatter fonetik (lærebog sammen med Louis Hjelmslev), lydhistorie (fx den skarpsindige afhandling om *Den bilabiale Spirant i Dansk*, i Festskrift til Peter Skautrup, 1956), reformationstidens sprog (udgaven af Jens Peerszøn: „En merckelig grundfest Disputatz" fra 1531, 1956, med indledning, om spiren til en jyskpræget ortografisk norm for dansk skriftsprog), ordhistoriske og sproglig-saglige studier (fx den fine afhandling *Væv og Vævild* i Festskrift til H. P. Hansen, 1949 309–27, ell. den næsten helt etnologiske *Forms and names of heddles* i Folk-Liv XIV-XV, 1950–51 60–86), dialektgeografiske undersøgelser

(Hvirvel og Vridel i Festskrift til Kristian Hald, 1974 185–204, en metodisk og principielt vigtig afhandling), udgaver af dialektmonografier (fx *Peder Jacobsen, Mundarten i Flemløse Sogn,* 1933 og *Rasmus Rask, De fynske Bønders Sprog,* 1938), af kulturhistoriske tekster (fx *Jens Christensen, Træk af nordfynsk Landsbyliv,* 1958) og af lydskrevne grammofon- og båndaflæsninger (Danske Dialekttekster II, 1973 og IV, 1976). A.s produktion er præget af videnskabelig fantasi, af logisk argumentation, sans for detaljen og indlevelsesevne, og den fremtræder i en pædagogisk klar form. Dette præger også såvel hans højt værdsatte oversigter af kritisk-anmeldende art over dansk dialektologisk forskning (i Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede, 1965 85–126, *Dänische Mundartforschung* i Festschrift Mitzka II, 1968, og i Danske Studier 1977 100–38) som hans populære behandlinger af sjællandsk og fynsk (i en række Turistforeningsårbøger og i en række bind af Danmark. Gyldendals egnsbeskrivelser). A. har udført et stort og fortjenstfuldt arbejde som mangeårig redaktør af Acta Philologica Scandinavicas refererende bibliografi, af tidsskriftet Danske Folkemaal og af Institut for dansk dialektforsknings øvrige skriftserier. A.s store evner som administrator er også udnyttet på andre områder, først og fremmest af udgiverselskabet Universitets Jubilæets danske Samfund som han som kasserer og sekretær har ledet i over fyrre år. A. har, lige fra de indledende møder, været medarbejder ved det europæiske sprogatlas, Atlas Linguarum Europae, og er nu de skandinaviske landes repræsentant i værkets hovedredaktion i Nijmegen.

I en årrække var han censor i dansk ved seminarierne og i fonetik ved de talepædagogiske uddannelser i Kbh. og Århus. Medlem af: Det da. sprog- og litt. selsk. og Univ. jubilæets da. samfunds styrelse, Det kgl. da. videnskabernes selskab 1969, Kungliga Gustav Adolfs Akademien i Uppsala, Kungliga humanistiska vetenskapssamfundet, Lund.

Bibliografi i Studier i dansk dialektologi og sproghist. (festskr. til P. A.), 1971 367–78.

Inger Ejskjær

Andersen, Poul-Gerhard, * 1904, orgelbygger, orgelarkitekt. * 17.12.1904 i Varde. F: stationsforstander Lars Peter A. (1874–1938) og Malvine Kathrine Mortensen Krogh (1876–1971). ~31.7.1930 i Maribo domk. med Elise Johanne Nielsen, * 3.10.1908 i Fuglebjerg, d. af bankbogholder Edvard Rudolf N. (1876–1932) og Anna Olivia Bo (1872–1921).

Efter studentereksamen fra Esbjerg statsskole 1923 blev A. indskrevet på Polyteknisk læreanstalt i Kbh. Samtidig med studierne her tog han undervisning i orgelspil hos organisterne Paul Sophus Rung-Keller og Svend-Ove Møller for 1925 at bestå organisteksamen ved Kbh.s. organistskole. Året efter blev han antaget som lærling på Marcussen & Søns orgelbyggeri i Åbenrå hvor han hurtigt blev en betroet medarbejder. 1931 udnævntes han til leder af firmaets Kbh.s afdeling, og 1932–34 forestod han den omfattende ombygning af orglet i Lunds domkirke. I midten af 1920erne var nye tendenser begyndt at gøre sig gældende inden for dansk orgelbygning. Ud fra klassiske forbilleder udvikledes en ny orgeltype der i klanglig, håndværksmæssig og arkitektonisk henseende stod i skarp kontrast til senromantikkens fabriksprægede produkter. Hele denne udvikling, den såkaldte danske orgelbevægelse, kom i høj grad til at bære præg af A.s praktiske og teoretiske indsats, og en af årsagerne til at bevægelsens ideer forholdsvis hurtigt blev accepteret af de danske organister kan søges i hans litterære produktion. Allerede 1929 kunne man i *Orglet, Haandbog for Orgelspillere* læse om de kunstneriske fordele ved at vende tilbage til klassiske orgelbygningsprincipper, og i den meget læste *Orgelbogen,* 1956 sammenfatter han resultaterne af sine omfattende historiske, teoretiske og praktiske studier. Januar 1963 grundlagde A. sit eget orgelbyggeri i Kbh. Fra denne virksomhed er udgået en række fornemme og personligt prægede instrumenter hvis farverige og poetiske klange vidner om inspiration fra dansk renæssanceorgelbygning. Også som orgelarkitekt har A. gjort sig gældende i ind- og udland; som den første herhjemme påpegede han nødvendigheden af en organisk sammenhæng mellem et orgels klanglige og arkitektoniske opbygning.

Af A.s arbejder efter 1963 kan nævnes orglerne i: *Skara domk.,* 1964. *Vor Frelsers k.,* Kbh. (ombygning), 1965. *Skt. Markus k.,* Århus, 1966. *Gustaf Adolfs k.,* Helsingborg, 1967. *Nakskov k.,* 1968. *Skt. Olai k.,* Helsingør, 1969. *Skt. Bendts k.,* Ringsted, 1970. *Linköping domk.* (kororgel), 1971. *Fr.borg slotsk.,* 1972. *Vor Frue k.,* Nyborg, 1973. *Christians k.* og *Skt. Johannes k.,* Kbh., 1975. *Lunds domk.* (kororgel), 1977. *Ansgars k.,* Ålborg, 1977. – Af lit. arbejder foruden de nævnte: *Orgelværk – Orgelydre,* (Arkitekten 1936). *Danish Organ Architecture,* The Organ Club Handbook, London 1951. *Organ Building and Design,* London og N.Y. 1969 (eng. udg. af Orgelbogen). *Orgeltyper,* (Dansk Musiktidsskr. 3, 1970). *Organ architecture,* (Dansk Musiktidsskr., eng. særnummer, 1971).

Ole Olesen

Andersen, Rasmus, 1854–1928, snedkermester, bankdirektør. * 18.7.1854 i Birkende, Odense amt, † 13.8.1928 i Årup, begr. sst. F: tjenestekarl, siden fattiggårdsbestyrer i Kølstrup Anders Hansen (1821–81) og Ane (Anne) Kirstine Poulsdatter (1826–96). ~ 10.10.1879 i Kølstrup med Petra Hansine Marie Rasmussen, * 12. 2.1855 i Kertinge, Kølstrup sg., Odense amt, † 15.9.1936 i Årup, d. af gårdejer Rasmus Larsen (1820–1900) og Anne Cathrine Hansdatter (1815–1903).

A. lærte snedkerhåndværket, nedsatte sig 1878 som snedkermester i Årup på Fyn og oparbejdede her en betydelig virksomhed hvorfra der leveredes møbler og butiksinventar over hele landet, også til hovedstaden; A. monterede således adskillige apoteker og banker. Fra 1885 var han formand for den tekniske skole og fra 1890 for håndværker- og industriforeningen i Årup; han virkede meget for denne stationsbys fremvækst. Han var medlem af hovedbestyrelsen for Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening 1898–1908. Med sine gode organisatoriske evner var han en virksom talsmand for landhåndværket, bl.a. som medlem af bestyrelsen for fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk (fra 1896, næstformand 1915–23), medlem af bestyrelsen for Teknologisk Institut fra 1909, for Teknisk Provinsskoleforening fra 1911, for Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring fra 1919. – 1911 blev han direktør for Aarup Bank, opgav snedkerforretningen, men bevarede de nævnte tillidsposter til sin død. Han interesserede sig stærkt for håndværkets udvikling i moderne retning, arbejdede ivrigt for at få organiseret håndværkere og mindre industridrivende i produktions- og eksportforeninger efter andelsprincippet; et forsøg blev gjort på Fyn med A. som formand for Produktionsforeningen, men det fik ingen betydning. Borgere i Årup satte på hans grav en mindesten, efter tegning af hans søn, arkitekt Thorvald Andersen. – R. 1904. DM. 1919. □Foto.

For Industri og håndværk 7. 1. 1915. Danm.s håndværk og industri 18.8.1928 – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*C. A. Clemmensen**

Andersen, Rasmus 1848–1930, præst i Amerika. * 23.7.1848 i Asperup, Fyn, † 18.8.1930 i Brooklyn, N. Y. begr. sst. (Greenwood cemetery). F: husmand Anders Rasmussen (ca. 1808–91) og Maren Jørgensdatter (1810–86). ~ 1° 26.6.1874 i Chicago, Ill., med Dorothea Elisabeth Thomsen, * 20.6.1852 i Assens, † 19.12.1890 i Brooklyn, N.Y., d. af farver Axel Peter Frederik T. (1821–89) og Anna Amalia Kock (1819-ca. 95). ~ 2° 15.4.1895 i Brooklyn, N.Y., med Marie Antoinette Wanting, * 12.11.1872 på Frbg., † 8.8.1909 i New Paltz, N.Y., d. af skotøjsfabrikant Anton Bendix W. (1835–1914) og Flora Marie Dorthea Fuglebjerg (ca. 1839–1921).

A. gik i landsbyskolen i Asperup, kom nitten år gammel til Odense og gik to år på aftenkursus, hvorefter han var to år på Ryslinge højskole. Maj 1871 rejste han til USA for at blive lærer eller præst for danske. Han studerede et år på Augsburg Seminarium i Minneapolis, Minn. og blev 1872 ordineret i Waupaca, Wisc., af en dansk præst, A. S. Nielsen. Han var præst i Waupaca til han 1878 flyttede til Brooklyn, N. Y., for at være sømandspræst, emigrantmissionær og præst for Vor Frelsers dansk-lutherske menighed i Brooklyn. Han afgik som præst 1924 på grund af alder. – A. førte et uroligt, flittigt og nøjsomt liv under de mange års arbejde i den store by blandt de vidtspredte landsmænd og foretog utallige besøg i danske hjem i anledning af barnedåb, bryllupper eller begravelser foruden besøg hos syge – især sømænd – på hospitalerne. Han prædikede ikke blot i menighedens kirke i Brooklyn, i reglen to gange hver søndag, men også i adskillige danske småkredse i omegnen af New York. Han tog sig af mange sømænd, og tusinder af emigranter har han modtaget ved deres ankomst til New York, ret jævnligt har han viet to nyankomne på skibet inden de fik lov til at gå i land. Med årene erhvervede han sig et enestående personalkendskab både blandt danske og amerikanere. Han virkede mere ved sin elskværdige, milde og fromme personlighed end ved sin forkyndelse i kirken. – Trods sit store praktiske arbejde fik A. tid til at skrive adskillige bøger, mest af opbyggelig religiøs art, men også nogle kirkehistoriske. Nævnes kan *Den evangelisk-lutherske Kirkes Historie i Amerika*, 1881–82, *De gamle Nordboeres Rejse til Amerika* (u.å.), *Emigrantmissionen*, 1885, *Daabsminder*, 1912 og *Banebrydere for Kirken i Amerika*, 1923. Hans bøger indeholder en stor mængde oplevelser, minder, stemninger og tanker, eller de berører kirkelige begivenheder; de mangler i høj grad sammenhæng og ordnet historisk fortælling. Titlen på hans sidste bog: *Herrens Hus ved Alfarvej*, 1928 er betegnende for ham selv og hans virksomhed der i sjælden grad har været ved alfarvej. – R. 1905. F.M.2. 1918. – □Monument med portræt på graven. Træsnit 1892 efter foto fra 1890. Foto.

Nordlyset 21.8.1930. Enok Mortensen: The danish lutheran Church in America, 1967 74–159 og fl. st. – Dagbøger og brevbøger i udvandrerark. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*M. F. Blichfeld**

Andersen, Richard Hartvig Tycho, * 1912, højskolelærer. * 22.12.1912 i Kbh. (Skt. Matth.). F: restauratør Henrik Emil Richard A. (1884–1949) og Christine Petrine Petersen (1881–1950). ~ 26.12.1936 i Næstved med sygeplejerske Valborg Frederiksen, * 18.11.1906 i Hobro, d. af skotøjshandler Søren Dostrup F. (1869–1947) og Mette Marie Lindgreen (1868–1935).
Efter nysproglig studentereksamen 1931 læste A. teologi ved Kbh.s univ. Han tog embedseksamen 1935 og var i flere år herefter yngste teologiske kandidat i Danmark. Det var ikke nogen religiøs vækkelse eller en stærk påvirkning fra enkeltpersoner der fik A. til at bryde med sit miljø og vælge teologien, men allerede fra 12–13 årsalderen har han været en stabil og interesseret kirkegænger. Hans kirkelige orientering er præget af åbenhed og tolerance og må nærmest karakteriseres som grundtvigsk-tidehvervsk. Fra 1935–40 var A. lærer på Rødding højskole hvor forstander Hans *Lund (* 1890) kom til at betyde meget for hans historiske interesse. Fra 1940–54 var A. frimenighedspræst i Ågård ved Kolding; ved siden af virkede han som gæstelærer på Rødding og blev efterhånden en meget benyttet foredragsholder i foreninger og på skoler. Han var meget aktiv i modstandsbevægelsen. Fra 1954 har A. været lærer på Askov højskole, især i dansk kulturhistorie og fransk historie. En voksende interesse for grænselandets historie og kultur siden midten af 1950erne har efterhånden gjort ham til en sjældent velorienteret kender af egnene på begge sider af landegrænsen. Fra 1953 har han været knyttet til Danmarks radio. Først som konsulent i spørgsmål vedrørende kulturliv på landet og efterhånden som en meget benyttet tilrettelægger af udsendelser særlig om folkelig kultur og grænselandet. Nogle af disse radioudsendelser er samtaler med kendte og ukendte folk der har noget at fortælle. Radioudsendelserne med fh. højskoleforstander Niels *Bøgh Andersen (* 1908) blev senere gennem et nært samarbejde mellem dem til Bøgh Andersens tre erindringsbind om et liv i grænselandet. A. har fra 1945–59 redigeret Dansk Ungdom (de danske ungdomsforeningers blad) og har fra 1955 været medredaktør af Dansk Udsyn. Begge steder har han skrevet boganmeldelser samt artikler om danske og franske forhold. – Af hans bøger kan især fremhæves: *Jakob Knudsen*, 1958, *Fra Clemenceau til de Gaulle*, 1962, *Danmark i 30'erne*, 1968 (rev. udg. 1976), *Skikkelser fra den franske revolution*, 1972 og *Borgerskabets republik*, 1974.

Erik Vagn Jensen

Andersen, Sophus Marius, 1858–1908, jernbaneingeniør. * 13.6.1858 på Hallebygård, Løve hrd., † 1.3.1908 på Frbg., begr. sst. F: proprietær, senere forpagter af Broksø ved Herlufmagle, senest grosserer i Kbh. Anders Peter A. (1822–84, ~ 2° ca. 1860 med Mette Catharine Petersen, 1828–98) og Sophie Marie Hee (1818–58). ~ 28.10.1885 i Holme-Olstrup sg., Præstø amt med Karoline Kathrine Margrethe Friis, * 7.6.1858 på Holmegård, Holme-Olstrup, † 15.6.1947 på Frbg., d. af forpagter Carl Frederik F. (1829–1907) og Hanne Oline Hansen (1831–1920). – Brorsøn af J. B. H. *A.
A. der tog polyteknisk adgangseksamen 1874 og blev kandidat 1880 blev lige efter eksamen ansat ved anlægget af Thybanen. 1881 kom han til statsbanerne som ingeniørassistent. Det var på et for en virkelysten ung ingeniør meget heldigt tidspunkt A. tiltrådte denne stilling fordi mange og store ingeniørarbejder ventede på deres løsning. Allerede som ung assistent fik han tilsyn med bygningen af dampfærgeanlæggene ved Masnedø og Orehoved og broen over Masnedsund, og han havde megen del i forarbejderne til Gedser havneanlæg, Helsingør banegårds flytning, dampfærgehavnen ved Sallingsund o.fl.a. arbejder. 1889 blev han afdelingsingeniør og ledede som sådan anlægget af Kystbanen og af Slagelse–Næstved–Skelskør-banen; endvidere førte han tilsyn med anlægget af en lang række privatbaner. En meget betydningsfuld indsats ydede A. som sekretær ved den 3.12.1898 nedsatte kommission angående ordningen af Kbh.s banegårdsforhold og som medlem af og sekretær for den 25.4.1904 nedsatte kommission angående anlæg af nye jernbaner. Han var en af medstifterne af Dansk Ingeniørforening (1892) og medlem af dennes bestyrelse 1898–1907, det sidste år som næstformand; formand for det inden for foreningen nedsatte udvalg til udarbejdelse af normer for jernbanekonstruktioner og en årrække formand for mødeudvalget. Han var allerede mellem kammeraterne på Polyteknisk læreanstalt bekendt for sit lyse hoved og sin klare fremstillingsevne. Han var i besiddelse af en usædvanlig arbejdsevne og udprægede forhandlingsevner; i festlige lag var han, sprudlende livfuld og charmerende, som han var, altid midtpunktet. Det mægtige arbejde han bød sig selv, og de mange repræsentative pligter som de omfattende jernbaneanlæg medførte sled på hans helbred og tog hans modstandskraft over for den hjertesygdom som til sidst fældede ham. – R. 1897. DM. 1904. □Medaljon på gravstenen af H. Pedersen-Dan. Foto.

S. Winkel i Ingeniøren, 1908 73. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Andersen, Sigurd Ry, se **Ry Andersen, Sigurd.**

Andersen, Sophus Emil, 1859–1923, komponist, musikkritiker. * 8.12.1859 i Kbh. (Helligg.), † 19.9.1923 sst., begr. sst. (Ass.). F: sanglærer og komponist Johannes Fritz Emanuel A. (1829–1910) og Thora Hansine Stæhr (1828–97). ~ 29.3.1899 i Kbh. (Trin.) med Alvilda Margrethe Victoria Olsen, * 19.1.1859 i Kbh. (Trin.), † 29.12.1924 sst., d. af høker Jens O. (1821–1903) og Ane Margrethe Johansen (1820–96).

Som barn lærte A. klaverspil hos faderen, senere violin hos Hilmer, men holdtes samtidig til boglige studier, blev student 1877 og studerede herefter komposition hos Thorvald Hansen og sang hos Albert Meyer, på hvis konservatorium han senere blev ansat. 1890 tog han lærereksamen og ansattes n.å. som lærer under Kbh.s kommune. Hans kompositionstalent skaffede ham 1906 det Anckerske legat, for hvilket han studerede i Tyskland, Frankrig, Italien og den nære Orient; og hans naturlige talent for at skrive kom ham til nytte som musikanmelder ved dagbladet København fra 1892. A.s kompositioner er for størstedelen vokale og består i det væsentlige af romancer og åndelige sange. Af større værker kan nævnes: *2den April* (solo, kor og orkester), 1901, ved musikforeningskoncert i Odense under egen direktion; *Husmandskantate* (solo, kor og klaver), 1903, ved indvielsen af den første husmandsskole i Kærehave; melodramaet *Historien om en Moder* (Stuckenbergs digt efter H. C. Andersens eventyr), 1909 bl.a. opført ved Palækoncert 1919, og musikken til folkeskuespillet *Barken Margrethe af Danmark*, 1919, Sønderbros Teater. Af romancer og åndelige sange skrev A. henved 100, af hvilke adskillige nåede stor yndest: *Der er ingenting i verden så stille som sne*, 1899, *Nu brister i alle de kløfter*, 1908, *Der flyver så mange fugle*, 1909, *Var det ej fordi jasminen blomstrer*, 1912, *Åndelige sange*, 1912, *Klokke ring fred*, 1915, og sange efter kinesiske digte oversat af Aage Matthison-Hansen, samt børnesange udg. 1915 og 1917. Desuden findes der på Det kgl. bibl. en del uudgivne arbejder, bl.a. syngestykket *Den krøllede Fritz*. Skønt A.s talent ikke var af dybere art havde han en betydelig evne til at forme en let og sangbar melodi, ofte med et fint udpenslet og særdeles velklingende klaverakkompagnement; i denne henseende fortsætter han den danske romancestil hos f.eks. Bechgaard og Leop. Rosenfeld. Sangene lider imidlertid hyppigt af en i for høj grad klaverbestemt teknik og en for glat og ensartet formgivning; i harmonikken slår det følsomme til tider over i det sentimentale. □Buste af Louis Forum, 1901. Foto (Fr.borg).

G. Lynge: Danske komponister i det 20.årh.s. begyndelse, 1916 430–36. Lærerne og samfundet I, 1913 84–85. P. Gradman i København 20.9.1923. Gustav Hetsch i Dagens Nyh. 24.12.1917. Sixtus Miskow i Musik, 1923 145–48.

Sigurd Berg (Erik Abrahamsen)

Andersen, Stig, se **Hvide, Stig Andersen.**

Andersen, Svend Thorkild, * 1926, statsgeolog. * 12.9.1926 i Høsterkøb, Birkerød. F: førstelærer, senere skoleinspektør Morten Jørgen A. (1888–1972) og Karen Petersen (1895–1932). ~ 16.6.1951 i Michigan, USA, med fuldmægtig Birte Mohr, * 23.8.1927 i Kbh., d. af fabrikant Sigurd M. (* 1904) og Anna Frederiksen (* 1904).

A. blev student fra Birkerød statsskole 1944, mag. scient. (botanik) fra Kbh.s univ. 1953 og dr. phil. 1961. Efter studieophold i Michigan, USA 1950–52, blev han 1954 ansat ved Danmarks geologiske Undersøgelse som videnskabelig assistent, 1970–71 som afdelingsgeolog og siden 1971 som statsgeolog. Siden 1969 har han tillige været lektor i pollenanalyse og kvartær florahistorie ved Kbh.s univ. – Som elev af K. Jessen og Johs. Iversen har han fortsat den betydelige danske tradition inden for forskningsområdet: pollenanalyse og vegetationshistorie. Hans arbejder vedrørende emnet belyser kvartærtidens naturforhold herunder udvikling af plantesamfund, jordbund og klima i interglacialer og -stadialer. A. har ligeledes forsket i de enkelte træarters pollenproduktion og dennes indflydelse på pollendiagrammer, med opstilling af korrektionsfaktorer som resultat. Derudover har han beskæftiget sig med kvartærtidens stratigrafi dvs. den tidsmæssige inddeling. Han er medlem af Subcommission on European Quaternary Stratigraphy og Subcommission for the Study of the Holocene, begge under International Association of Quaternary Research, INQUA. 1973–75 var han formand for Dansk geologisk forening og 1974 blev han medlem af Videnskabernes selskab.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1961 163.

Erik Kristiansen

Andersen, Hans Thorvald Alfred, 1871–1960, vinhandler. * 24.11.1871 i Svendborg, † 26.8. 1960 i Odense, begr. sst. (Ass.). F: sadelmager Christen A. (1834–84) og Karen Hansen (1833–1916). ~ 16.12.1902 med Inger Schmidt, * 25.

4.1879, † 28.6.1952 i Odense, d. af overlærer Karl S. (1844–1922) og Frederikke Clausen (1849–1912).

A. kom efter sin konfirmation i købmandslære i Odense 1885 og blev derefter 1892 ansat i vinfirmaet Hansen & Co. i Svendborg som han forlod tre år senere for sammen med den jævnaldrende Johan Ludvig Justesen (1871–1921) at etablere engrosvinhandelen Odense Vin Kompagni. Da ingen af dem var i besiddelse af nogen større kapital var virksomhedens omsætning i de første år beskeden. Hovedparten af salget gik til brugsforeningerne som de etablerede firmaer veg tilbage for at handle med som følge af købmændenes modstand. Ret hurtigt lykkedes det dog kompagniet at få forhandling af flere anerkendte udenlandske vinhuses produkter, og ved til stadighed at satse på kvalitetsvine – og især efter at firmaets portvin i 1907 var blevet tildelt guldmedalje på verdensudstillingen i London – fik A. og Justesen inden 1. verdenskrigs udbrud etableret et landsdækkende salgsnet ligesom de i disse år begyndte en eksport af danske frugtvine. 1917 rykkede virksomheden ind i egne lokaler på Klostervej (Vingården), og også i mellemkrigsårene fortsatte A., der ved Justesens død 1921 blev eneindehaver, udvidelsen af forretningens virksomhed, i første række ved opkøb af flere af de gamle, kendte fynske vinfirmaer: Niels Jensen & Co., Odense, 1923, J. J. Jacobsens Eftf., Fåborg, (Kijafa) 1928 og Gamle Hestehauge, Svendborg 1940. Som medejere indtrådte 1938 A.s søn og svigersøn (Niels Ove A. (1911–77) og Jørgen C. Dreyer), men A. fortsatte dog aktivt i forretningens ledelse næsten til sin død.

Såvel i som uden for vinbranchen havde A. gennem årene mange tillidshverv. 1920–30 var han medlem af Vinhandlerforeningens bestyrelse og varetog fra 1935 til sin død posten som portugisisk vicekonsul. Han medvirkede ved stiftelsen af Falcks Redningskorps i Odense 1919 hvor han beklædte formandsposten 1920–60, og var desuden i ledelsen af en række af byens filantropiske foreninger og stiftelser. Som udtryk for sine kirkelige interesser skænkede han klokkespil til adskillige fynske kirker (bl.a. Skt. Knuds) og stiftede flere større legater til uddannelses- og velgørenhedsformål. – R. 1925, DM. 1936, K. 1950. □Foto.

Karl Schmidt: Odense vin kompagni 1895–1. maj–1925, 1925. Odense vin kompagni 1895–1945, 1945 (u.f.). Børsen 20.11.1951 og 27.8.1960.

Erik Korr Johansen

Andersen, Theodor Vilhelm Jacob, 1835–1909, skuespiller, teaterdirektør. * 7.10.1835 i Kbh. (Holmens), † 3.7.1909 på Frbg., urne på Hvidovre kgd. F: skibstømrer i marinen Johan Peter Diderich A. (1799–1866) og Karen Kirstine Haagensen (1800–66). ~ 15.10.1859 i Kbh. (Holmens) med Caroline Hansine Tholstrup, * 15. 9.1836 på Frbg., † 6.8.1897 i Hellebæk, d. af slagter Hans Christensen T. (ca. 1809–56) og Karen Nielsdatter (Christensen) (ca. 1806–89).

Som nyboderdreng tog A. efter sin konfirmation til søs, og senere blev han skriver på marinens beregnerkontor inden han gav efter for teaterlysten der førte ham til debut på Casino 11.9.1862 som Jøran i Huldrebakken. Uden mange nuancer men djærvt og støttet af en køn sangstemme spillede han en mængde elsker- og karakterroller i dette teaters folkeskuespil, og allerede 1869 førte hans flid og pålidelighed ham frem til direktørposten som han beklædte i 15 sæsoner. A. var en overmåde dygtig teaterleder der besad vovemod, energi og disciplin, og hvis forestillinger – han var selv instruktør – altid var præget af fasthed, orden og smag. Han omgav sig med et udmærket personale (fx Oda Nielsen, Sophus Neumann, L. Stigaard, Carl Wulff og Zangenberg) og hentede navnlig fra Frankrig en mængde kolorerede folkeskuespil, lystspil, operetter og udstyrsstykker der gjorde Casino populært. Han indførte for alvor de parisiske boulevardteatres udstyrsstykker i Norden og baserede som den første sit år på en afgørende forestilling. Herman Bang bevidnede at hans iscenesættelser udmærkede sig ved rytme, klang og beherskelse af tempo. Også Oehlenschlägers Aladdin førte han (1878) frem til sejr. 1884 forlod A. Casino og overtog ledelsen af Dagmarteatret hvis niveau han også hævede. Han fremførte bl.a. Frk. Nitouche og Peer Gynt (bearbejdet af Ibsen) og optrådte selv som Birger Jarl i Brylluppet paa Ulfsbjerg, sidste gang 3.12.1885, men måtte i øvrigt kæmpe en hård økonomisk kamp for at holde den da unge scene oven vande indtil heldet kom: under forsvarsbevægelsen blev Landsoldaten (1886) teatrets redning. Denne nationale folkekomedie opnåede en indtil da ukendt succes og bragte A. en formue, med hvilken han 1887, officielt af helbredshensyn, trak sig tilbage til privatlivet. Siden var han nogle måneder af sæsonen 1891–92 meddirektør ved Casino. Begavet med et betydeligt administrationstalent og en myndig, livfyldt energi står A. i Kbh.s teaterhistorie som privatscenernes førstemand jævnsides H. W. Lange. – R. 1880. □Træsnit 1872. Karikatur af Alfr. Schmidt, 1887, til Punch (Fr.borg). Foto.

Theodora Bense: Minder fra mine forældres hjem, 1916. Viggo Lindstrøm: Teatererindringer, 1925. Robert Neiiendam: Casino, 1948. – Papirer i Kgl. bibl.

*Robert Neiiendam**

Andersen, Troels, * 1940, kunsthistoriker. * 27. 2.1940 på Frbg. (Skt. Markus). F: kommunelærer Niels Christian A. (* 1898) og Kamma Pedersen (* 1905). ~ 26.3.1964 i Moskva med magister Ksenia Klimentievna Grigorjeva, * 4.8.1938 i Moskva, d. af ingeniør Kliment Azar'evitj Shabad (1890–1956) og universitetslærer Sofia Andrejevna Grigorjeva (* 1911).

A. studerede fra 1958–66 kunsthistorie og russisk ved Kbh.s univ. og blev her 1966 cand. phil. i russisk. Han underviste ved Slavisk institut fra 1964–73 i den russiske kunsts historie og udgav 1967 bogen *Moderne russisk kunst 1910–25* og fra 1963 forskellige værker med den russiske kunstner Kasimir Malevitjs tekster. (K.S.M.: Om nye systemer i kunsten, 1963, Essays on art I–IV, 1968–78) samt oeuvrekataloget A catalogue raisonné, Amsterdam 1970. Disse arbejder bygger til dels på undersøgelser i arkiver i Sovjetunionen hvor A. var på studieophold 1960–61 og 1963.

1961 var han en af stifterne af Den eksperimenterende kunstskole (= „Eks-skolen") hvis kunstnermedlemmer var bl.a. Paul *Gernes og, senere, Per *Kirkeby og Bjørn *Nørgaard. A. var lærer ved skolen og tog sig af dens organisation, deltog derimod ikke i de kunstneriske manifestationer. Som redaktør af kunsttidsskriftet Billedkunst formidlede han informationer om danske og udenlandske strømninger og eksperimenter i tressernes kunst og tog dele af den danske kunst før 2. verdenskrig op til fornyet behandling. Hans kunsthistoriske arbejder om danske kunstnere er omvurderinger af den indsats, Franciska *Clausen, V. *Bjerke Petersen, Sonja *Ferlov o.a. har gjort inden for periodens kunst. I samarbejde med Guy Atkins udgav A. katalogen over Asger *Jorns oliemalerier. (Jorn in Scandinavia, London 1968. Asger Jorn: The crucial years, 1977). Et udvalg af hans artikler er udgivet i bogen *Set og Sket,* 1972 og han har desuden 1977 publiceret biografien *Albert Gottschalk.* Hans fortrolighed med Jorns kunstneriske ideer gjorde ham velskikket til at overtage ledelsen af Silkeborg Kunstmuseum 1973 for „den spontant-abstrakte kunst" ifølge Jorns intentioner. □Portræt af Richard Winther, 1963.

Charlotte Christensen

Andersen, Anders **Valdemar** Peter, 1875–1928, maler, tegner. * 3.2.1875 i Kbh. (Johs.), † 15.7. 1928 sst., begr. sst. (Vestre). F: maskinarbejder, senere fabrikant og snedkermester Kristen A. (1841–1930) og Johanne Kristine Mortensen (1849–1900). ~ 29.9.1906 på Frbg. (b.v.) med Marie Emilie Jacobsen, * 15.3.1877 i Kbh. (Holmens), † 19.1.1944 på Hillerød centralsygehus, d. af opvarter, senere restauratør Carl J. (1849–97) og Anna Louise Petrea Jensen (1850–1925). – Far til Ib *A.

A. blev malersvend, gik på kunstakademiet efterårssemestret 1894, tegnede portrætter til en stereotyperingsanstalt og fik ansættelse som bladtegner (ved „Klokken 12" fra dets begyndelse 1902). Han debuterede på Charlottenborg forårsudstilling 1906 med portræt af Johs. V. Jensen, udstillede senere sst. 1908, 1914 samt på Kunstnernes efterårsudstilling 1914 og malede bl.a. portrætter af Henrik Cavling, overlæge Ludvig Kraft, Peter Nansen og Henri Nathansen. Han blev først kendt ved sine daglige vinduesplakater til „Klokken 12", der vakte opsigt, og ved sine avistegninger af skuespillere i roller (en del udgivet i *Teaterbilleder fra sæsonen 1907–08. Tegnede af V.A.,* 1908). Med dekorationerne til Århus-udstillingen 1909, på hvilken han som Anton Rosens medhjælper satte sit præg, og senere til Danmarks hus på Malmø-udstillingen 1914 (brudstykke i Kunstindustrimuseet) og til den danske afdeling af San Francisco-udstillingen 1915 vandt han et virkeligt ry. Inden for den praktisk anvendte tegnekunst her i landet stod A. som den førende og bærende kraft med sit omfattende og kultiverede talent og sin utrættelige produktionsevne. På næsten alle felter af dette område har han øvet en banebrydende indsats: avistegning (Klods-Hans, Blæksprutten, Politikens Magasinet og Berlingske Tidendes søndagsudgave), bogomslag, vignetter og andet bogudstyr, bogillustrationer, reklamebrochurer m.m. Fremfor alt blev han en plakatkunstens klassiker, og på lignende måde har han en væsentlig andel i at der på denne tid atter opstod et egentligt dekorationsmaleri, på hvilket område han udførte talrige arbejder til offentlige og private bygninger. Desuden har han givet udkast til dekorative arbejder af anden art, fx broderi, og han dyrkede tegning og akvarel som fri kunstart med portrætter og landskaber.

Mindeudstilling i nov. 1928 i udstillingen ved Charlottenborg, en udstilling 1975 i Kunstindustrimuseet. □Tegn. af Alfr. Schmidt, 1909 (Fr. borg), buste af Olga Wagner, 1915, tegn. af Ivan Opffer, 1923. Mal. Selvportræt. Foto.

Emil Hannover i Architekten 25.9.1909. Chr. Engelstoft i Skønvirke VI, 1920 65–79 og XI, 1925 8–16. Georg Nygaard i De grafiske fag 1.8.1928. Sigurd Schultz i Nyt t. for kunstindustri, 1928 209–13. Poul Carit Andersen: V.A. en moderne dansk bogkunstner, 1938. Samme: V.A. og hans Ex-libris kunst, 1940. Samme: V.A. En dansk tegner, 1975.

Henrik Bramsen

Andersen, Viggo Emil, * 1910, statskonsulent. * 28.9.1910 i Kosterslev, Særslev sg. F: landar-

bejder, senere husmand Anton A. (1885–1954) og Anna Endrup (1883–1965). ~ 17.9.1940 i Kongsberg, Norge, med sygeplejerske Marie Leonora Sande, * 16.7.1909 i Haugesund, Norge, d. af lærer Olav S. (1878–1935) og Sina Hagland (* 1880).

A. blev uddannet ved landbruget og efter ophold på Særslev og Askov højskole gik vejen videre over Ladelund landbrugsskole til Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hvorfra han dimitteredes som landbrugskandidat 1938. Efter et ophold ved Den nordiske folkehøjskole i Genève blev han ansat ved Det landøkonomiske Driftsbureau indtil han 1941 blev knyttet til Husmandsforeningernes sekretariat. 1944 blev han sekretær for Den sjællandske samvirksomhed og var 1946–53 sekretær for De samvirkende danske Husmandsforeninger. Ved siden af arbejdet for det mindre landbrug blev A. i voksende grad involveret i de mellemfolkelige landbrugsproblemer gennem deltagelse i det spirende europæiske samarbejde på landbrugsområdet, og 1952 deltog han i en vesteuropæisk studierejse til USA. På baggrund af den erhvervede indsigt i internationale landbrugsforhold samt en anerkendt vilje og evne til at samarbejde med de andre hjemlige landbrugsorganisationer blev han 1953 udpeget til at efterfølge A. P. Jakobsen som statskonsulent til rådighed for landbrugsministeriet. Som formand for det danske FAO-udvalg og for landbrugsministeriets OEEC-udvalg fik A. i de følgende år lejlighed til at deltage aktivt i det voksende internationale samarbejde på landbrugets område hvilket bl.a. førte til formandskab i OEECs arbejdsgruppe for landbrugspolitik (1959–61) og i FAOs varekomité (1960–62). Desuden var han medlem af regeringsudvalget for teknisk bistand til udviklingslandene (1954–62), ligesom han i en periode deltog i ledelsen af Mellemfolkeligt samvirke. – Den aktive deltagelse i FAOs arbejde førte 1962 til ansættelse som direktør i denne FN specialorganisation for ernæring og landbrug med ansvar for Rural Institutions Division. I denne stilling havde A. bl.a. ansvaret for arrangementet af den første verdenskongres om landbrugsuddannelse der blev afholdt i København 1970 som resultat af et samarbejde mellem FAO, UNESCO og ILO ligesom han var en ledende kraft i FAOs indsats for at fremme gennemførelsen af landboreformer. Indtil A. 1972 vendte tilbage til Danmark fik han i kraft af sin samarbejdsevne knyttet kontakter iden for landbrugskredse over det meste af verden, og han ydede en anerkendt indsats for at styrke den sociale side af FAOs arbejde, herunder specielt arbejdet med landbrugsuddannelse og konsulentvæsen hvor erfaringerne fra hans virksomhed inden for de danske husmandsforeninger gav et godt grundlag.

Fridlev Skrubbeltrang: Den danske husmand, 1954 336f.

Carl Thomsen

Andersen, Vigo Alfred, se **Andersen, Joachim.**

Andersen, Vilhelm Rasmus Andreas, 1864–1953, litteraturhistorisk forfatter. * 16.10.1864 i Nordrup sg., Sorø amt, † 3.4.1953 på Frederiksborg amts centralsygehus i Hillerød, begr. i Kbh. (Vestre). F: provst for Ringsted og Alsted herreder, dr.teol. F. V. "A. (1820–1910) og Christine Elisabeth Friderichsen (1820–1906). ~ 1° 14.5.1891 i Ringsted med Kirstine Charlotte Mathilde Friderichsen, * 6.9.1865 på Roskilde kro i Herstedvester sg., Kbh.s amt, † 9.3.1916 i Kbh., d. af kancelliråd, fhv. herredsfoged i Nordslesvig, senere borgmester og byfoged i Vordingborg Rasmus Severin F. (1822–95) og Sophie Charlotte Friis (1832–90). ~ 2° 23.12.1926 i Kbh. (b.v.) med Rose Michalla Bojesen, f. Poulsen, * 28. 11.1877 i Kbh. (Slotsk.), † 4.5.1963 i Kbh. (~ 1° 1902 med direktør, ingeniør, senere fabrikant Sigurd Svend B., 1872–1956; ægteskabet opløst 1925, han ~ 2° (i England) med senere sproglærer Olga Mott, 1897–1971), d. af skuespiller Olaf "Poulsen (1849–1923) og Henriette Emilie Bryde (1846–1909).

A. voksede op i et præstegårdsmiljø. Det kom til at præge hans sind og blev en af forudsætningerne for hans dannelse. Han blev student fra Sorø akademi 1882 og cand.mag. 1888 med fagene dansk, latin og græsk. Det klassiske og det nordiske var bestandigt hjørnestenene i hans arbejde som han også udtrykte det i sit alderdomsværk om Horats hvor han skriver: „Det er skrevet på mine skolekundskaber, hvis to blokke var fagene latin og oldnordisk." Den opgave han løste med sit alderdomsværk svarer ganske til den første opgave han satte sig: at undersøge latinens indvirkning på dansk sprogkunst. 1892 holdt han på et nordisk filologmøde et foredrag om *Den zirlige Stil* med undertitlen: *Sproglige Iagttagelser fra det 17. og 18. Aarhundredes Danmark.* Det forelå året efter trykt i A.s første bog *Danske Studier* som i øvrigt rummer to andre afhandlinger, *Gentagelsen* og *Den heibergske Skoles Naturopfattelse.* Denne bog er blevet retningsgivende for hele generationen. A. følte sig i stigende grad som fortaler for en bevidst national indstilling over for Georg Brandes' europæiske orientering der havde ført til en foragt for den danske provinsialisme. A.s tro på og tillid til det livsduelige i den danske kultur gav sig et

smukt udtryk i *Poul Møller, hans Liv og Skrifter*, 1894, måske hans mest personlige og lettest tilgængelige arbejde. 1896 tog A. doktorgraden med *Guldhornene. Et Bidrag til den danske Romantiks Historie*. Nogle år i forvejen havde Valdemar Vedel der var A.s samtidige, skrevet sin disputats, Studier over Guldalderen i dansk Romantik. De to mænd som bevarede et livslangt venskab der formede sig snart som en duel, snart som en duet, afslører sig i deres egenart i disse to ungdomsværker. Hvor Vedel søger mangfoldigheden i fænomenet og gør rede for dets spegede oprindelse, søger A. at gøre rede for romantikkens væsen ud fra et enkelt dokument. De to værker bidrog stærkt til at genindsætte den danske romantik i dens rettigheder som var bragt i miskredit af halvfemsernes dekadence. A. fortsatte den nationale linje med *Adam Oehlenschläger, et Livs Poesi*, 1899–1900, hvor hans psykologiserende metode kommer til fuld udfoldelse og digteren mere end digterværket bliver det centrale. I de følgende syv år samlede A. sig om et større værk, *Tider og Typer af dansk Aands Historie*, 1907–16. De to første bind, *Erasmus*, giver et billede af dansk humanisme gennem tiderne, men særligt samlet om Holberg og hans tid. De to følgende bind, *Goethe*, fortsætter linjen op i 1800-tallet. I en meget udførlig indledning havde A. skitseret planen for hele værket der skulle omfatte tre rækker: skole, kirke, folk. Den første af disse rækker skulle bestå af tre dele, Erasmus, Horats, Goethe. Værket, som det var udtænkt, svarede til det storværk Vedel i de samme år syslede med, der er en kultursociologisk og psykologisk undersøgelse af den europæiske kultur fra middelalder til barok.

1908 blev A. udnævnt til ekstraordinær og 1918 til ordinær professor i dansk litteraturhistorie ved Kbh.s universitet. Til trods for arbejde med det store værk fandt han tid til at skrive flere mindre om end ingenlunde små værker, dels af faglig art, som *Litteraturbilleder* I–II, 1903–07, *Paludan-Müller* I–II, 1910, *Henrik Pontoppidan*, 1917 og *Vilhelm Topsøe*, 1922; og dels af mere almen eller folkelig art, som *Bacchustoget i Norden*, 1904, *Knud Sjællandsfars Tidebog* I–II, 1902–12, *Kritik* I–II, 1914, *Nordboer*, 1919, *Taler*, 1924 og *Sommer*, 1924. Sine metodiske synspunkter i undervisningen på universitetet har han nedlagt i *Dansk Litteratur, Forskning og Undervisning*, 1912. Imidlertid blev der stillet nye fordringer til A.s viden og arbejdskraft. Overbibliotekar Carl S. Petersen havde påbegyndt en Illustreret dansk Litteraturhistorie, oprindelig tænkt som en bearbejdelse af P. Hansens tobindsværk, men det oversteg hans tid og kræfter da det viste sig at en sådan revision var helt utilstrækkelig. Det blev overdraget A. at skrive om 1700- og 1800-tallet. Resultatet foreligger i form af tre mægtige bind, hvori et uhyre førstehåndsarbejde er nedlagt og som særligt glimrer ved fremstillingen af de mindre og ofte oversete skikkelser, også af filosofiens og videnskabens dyrkere. De tre bind blev afviklet på den rekordagtige tid af fem år (1929–34). Først efter afslutningen af denne ekstraordinære opgave, og efter at A. var blevet pensioneret og havde trukket sig tilbage til sit refugium i Fredenborg var han i stand til at vende tilbage til fortsættelsen af Tider og Typer. Selv den første række var ikke blevet fuldført. Det midterste led der skulle handle om Horats og hans indflydelse manglede. Udfyldningen af dette hul udfyldte også resten af A.s liv. Det blev et gigantisk værk på henved to tusind sider. Det har til formål „i et afgørende Eksempel at paavise det antike Grundlag for den nyere humane Litteratur i Europa indtil o. Aar 1900". Første bind, *Antiken* (1939) tager sit udgangspunkt i Horats' poesi, „en Halvpoesi, kunde man sige, men netop derved tilgængelig for alle og ved sin fortrolige Meddelelse af den hedenske Menneskelighed saa kort Tid før Kristi Komme virkende paa alle, der i den i Skolen fandt Medhold eller Modstrid overfor Kirkens Aand og Lære". Det første bind slutter med Augustin, og dermed er vi ført fra oldtid til middelalder. Andet bind, *Fra Middelalder til Nytid* (1940), profiterer endnu af A.s fortrolighed med den klassiske dannelse, mens det tredje bind, *Det nittende Aarhundredes Strejftog* (1942), er mindre overbevisende. Men i fjerde bind, *Norden* (i virkeligheden tre bind på henved 1200 sider, 1948, 1949, 1951) hvor han ikke blot er men også føler sig på hjemlig grund, behersker han sit stof med suveræn overlegenhed. I en vis forstand er dette værk en fuld udfoldelse af et lille, noget kapriciøst skrift han havde udgivet i 1904 (Bacchustoget i Norden) men også, som nævnt, af hans allerførste plan at undersøge latinens indvirkning på det danske sprog, nu rigtignok med et dybere sigte. Værkets første bind der kom samme år som krigen begyndte er i hovedsagen skrevet under besættelsen, og om end uudtalt ligger der i baggrunden en bevidsthed om at den klassiske ånd og formsans er trængt i defensiven over for barbarerne, den antikke ånds liberalitet truet af ideologiernes ensretning.

Som dyrker af antikken var A. romernes mand i højere grad end grækernes og sølvalderens måske mere end guldalderens, en barokkens repræsentant i sin stilistiske form med dens subtile syntaktiske og billedlige formuleringer og med dens blanding af akademiske og folkelige elementer. Det hænger sammen med hans dobbelte

funktion som universitetslærer og populær og meget elsket foredragsholder der havde både videnskabelig belæring og vækkelse som sit mål – i sidste instans en arv der stammede fra Sorø akademi og fra de sjællandske præstegårde. Som videnskabsmand har A. ikke dannet skole. Dertil var hans form alt for personlig og præget af et sind mere end af en metode. Derimod satte hans pædagogiske virksomhed som vejleder for en generation af dansklærere sig dybe spor. Hans forelæsninger og oplæsninger – lørdagstimerne – var altid stærkt besøgte og gjorde indtryk ved deres forening af lærdom og kunstnerisk sans. Hans metode indskrænkede sig til et minimum som fandt sit udtryk i den tvivlsomme inddeling i tiår og i formlen: stof, stil og stemning. Disse metodiske finesser betød dog ikke stort for hans elever som blev oplært til at se på personen bag værket mere end på værket selv. Det var denne interesse for det menneskelige der inspirerede hans berømte cykelture med de studerende til litterære mindesmærker ud over landet. Og det var denne vidtfavnende interesse og sympati der fik Johs. V. Jensen, som ellers ikke hørte til ynderne af A., til at erklære at der udgik en varme fra ham som fra store dyr. Bag dette varmende engagement lå det humanitetsbegreb, hvorpå han havde bygget sit hovedværk Tider og Typer af dansk Aands Historie. A.s livsværk var et klart korrektiv til Georg Brandes' nedvurdering af det danske og især af den danske romantik. Alligevel var A. på ingen måde nogen national hjemmeføding, og det bør ikke overses at hans opfattelse af det nationale havde en bred, europæisk baggrund: Erasmus, Goethe og Horats. – Medlem af Videnskab. selsk. 1923. – R. 1905. DM. 1917. K². 1929. S.K. 1946. □Statuette af A. J. Bundgaard, 1896. Tegn. af P. S. Krøyer, 1899 og 1904 (Hirschsprung). Mal. af Karl Konow, ca. 1905, af H. Slott-Møller, 1912, buste af Elise Brandes, 1912. Tegn. (i gruppe) af G. Ploug Sarp, 1914 (Fr.borg). Figurerer på H. N. Hansens mal. af Chr.Xs ridt over grænsen 1920 (Fr. borg) og på karton af Aksel Jørgensen (Studentergården). Tegn. af Carl Jensen, ca. 1922 og senere. Mal. af N. V. Dorph, 1924 (Ringsted by). Tegn. af Jensenius, ca. 1928. Tegn. af Otto C., 1933 (Fr.borg). Buste af G. Hammerich, 1935 (Sorø akademi). Mal. af Aug. Tørsleff (forh. Studenterforen.). Snit af K. J. Almquist, 1941. Mal. af Herman Vedel, 1943 (Fr.borg). Tegn. af Jensenius, 1944. Mal. af Vilh. Tetens, 1946 (Sorø kunstmus.). Silhouetklip af Kirsten Wivel (Kgl. bibl.). Tegnet som Jens Grib i Plougs Atellaner af Emil Krause.

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1896 og i Folk og mennesker 1919, jfr. Tider og typer I, 1907. – G. Brandes: Saml. skr. XV, 1905. P. V. Rubow i Tilskueren, 1923, I, 244–48 og København 16.10.1924. Vald. Vedel i Tilskueren, 1924, II, 255–64. Vilh. Andersen. Hilsener på firsårsdagen 16. okt. 1944 (bibliografi 1934–44). Paul V. Rubow i Kbh.s univ. årsskr. 1953. Paul la Cour: Solhøjde, 1959 112–18. – Levnedsberetning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsark. *Peter P. Rohde*

Andersen-Alstrup, Theodor, 1868–1947, generaldirektør for statsbanerne. * 8.2.1868 i Viborg, † 28.2.1947 i Gentofte, begr. i Kbh. (Vestre). F: avlsbruger Christen Mehlsen Andersen Alstrup (1833–95) og Maren Cathrine Daa (1837–1913). Navneforandring 19.3.1938. ~ 1° 23.8.1897 i Skive med Hedvig Olesen, * 28.11.1873 sst., † 19.4.1929 i Kbh., d. af købmand Christen O. (1834–1907) og Mathilde Jensen (1837–1915). ~ 2° 25.2.1932 i Charlottenburg (Berlin) med senere translatør i tysk Ilse Marie Rosa Volkers, * 11.9.1897 i Berlin, d. af kunstmaler Karl V. (1864–1949) og Bertha Elisabeth (Else) Möller (1875–1970).

Efter at have bestået præliminæreksamen og taget dansk juridisk eksamen 1889 nedsatte A.-A. sig som sagfører i Århus 1894, og ved oprettelsen af Købmands- og Haandværkerbanken i Århus 1905 blev han dens administrerende direktør. Da generaldirektør Charles Ambt trådte tilbage, ønskede trafikminister J. Hassing Jørgensen at realisere de af statsbaneudvalget af 1911 fremsatte synspunkter om at få en nogenlunde anselig forrentning af banerne ved en praktisk og forretningsmæssig ledelse, og 1915 udnævntes A.-A. til generaldirektør for statsbanerne. Samtidig ophævedes den tidligere kollegiale direktion, og myndigheden lagdes hos generaldirektøren der samtidig blev departementschef i ministeriet for offentlige arbejder. Endvidere bestemtes at generaldirektøren kun skulle udnævnes for seks år. Vilkårene for en bedring af banernes finanser var imidlertid på dette tidspunkt lidet gunstige; den voldsomme prisstigning under krigen rystede banernes økonomi, og da man i politiske kredse mente at takstforhøjelse ville afføde ny prisstigning og derfor burde undgås viste statsbaneregnskaberne under krigen store underskud. Da nogenlunde balance på regnskabet var tilvejebragt fremkom krav om en udvidet afskrivning samt om forrentning af anlægskapitalen med tilsammen ca. 30 mill. kr. årlig, og det derved forårsagede store regnskabsmæssige underskud forværredes yderligere ved at godstaksterne 1927 blev nedsat med en fjerdedel, og at godsmængden alligevel faldt på grund af konkurrencen fra de nye transportmidler som efterhånden berøvede banerne deres hidtidige

monopol som transportfaktor på landjorden. De forannævnte forhold var følger af de økonomiske forhold der herskede i landet under og efter krigen, og A.-A. der ikke havde frie hænder på disse områder havde derfor heller ikke ansvaret for dem. På adskillige måder bestræbte han sig for at bekæmpe nedgangen. Han var den der første gang officielt betegnede trafikanterne som jernbanens kunder, erhvervelse af kunder blev etableret gennem agenturvirksomhed, og fragtrabat ydedes for store forsendelser, der indførtes billigbilletter til søndagsrejser, otte- og femtendageskort og andre prisnedsættelser som blev meget påskønnet, men de store resultater kunne under den fremtrængende konkurrence ikke opnås. Kort efter sin embedstiltrædelse forberedte A.-A. forslag til love om adskillige jernbaneanlæg, navnlig de betydelige dobbeltsporanlæg hvis gennemførelse af driftsmæssige grunde var stærkt påkrævet, samt anlæg af banerne Næstved–Ringsted–Frederikssund, Silkeborg–Bramminge og Skjern–Videbæk (1918), endvidere loven om Lillebæltsbroen (1924), om elektrificering af Kbh.s nærtrafik (1930), ligesom forberedelserne til Storstrømsbroen blev udført. I hans funktionstid indførtes motordrift på sidebanerne og anskaffedes de første motorfærger og -skibe til statsbaneoverfarterne og gennemførtes ombygningen af bl.a. Århus, Fredericia og Horsens banegårde. Endvidere blev generaldirektoratets kontorer 1928 flyttet til og samlet i den gamle Sølvgades kaserne medens man tidligere havde boet i lejede lokaler. A.-A. var formand for den sønderjyske jernbanekommission af 1920, medlem af kommissionen vedrørende norsk-dansk færgeforbindelse samt af statens tilsyn med de koncessionerede telefonselskaber. A.-A. der som embedsmand ved sin smidige forhandlingsevne opnåede gode resultater på mange områder fratrådte 1931. Efter sin afgang fra statstjenesten indtrådte han i ledelsen af forskellige aktieselskaber. Han var æresmedlem af Nordiska Järnvägsmannasällskapet. – R. 1916. DM. 1922. K.[2] 1925. K.[1] 1931. □Mal. af L. Find 1932 (generaldirektoratets mødesal); gentagelse s.å.

Ill. tid. 1.8.1915 493. Dansk jernbaneblad 28.10.1931. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (A. Ohmeyer)

Andersen-Lundby, Anders, 1840–1923, maler. * 16.12.1840 i Lundby ved Ålborg, † 4.1.1923 i München, begr. sst. (Nordfriedhof). F: husmand Anders A. (Uttrup) (1807–61) og Christine Johannesdatter (* 1808). Kaldte sig 1864 A. Uttrup A., 1866–75 A.A., fra 1876 A.-L. ~ 15.4.1865 med Thora Adelheid Børgesen, * 16.10.1842 i Kbh. (Frels.), † 5.7.1911 i München, d. af grosserer Christen Møller B. (ca. 1800–72) og Serine Elisabeth Sørensen († 1868).

Sytten år gammel tog A.-L. tjeneste hos en købmand i Ålborg der blev opmærksom på hans kunstneriske anlæg og i sept. 1861 skaffede ham midler til at rejse til Kbh. Han arbejdede her væsentlig på egen hånd og fik ikke sin uddannelse på akademiet, 1864 udstillede han første gang på Charlottenborg. Fra 1870 begyndte han at vække opmærksomhed med vinterlandskaber der hurtigt gjorde ham til en i vide kredse påskønnet kunstner. Med sin familie forlod han 1877 Danmark og slog sig ned i München hvor han siden forblev, idet han dog jævnligt foretog studierejser til Danmark og vedvarende deltog i udstillingerne. Da omdannelsen af akademiet 1883 medførte nyvalg af medlemmer, og en stor og betydelig kreds af kunstnere boykottede dette, blev A.-L. valgt til medlem; han frabad sig hvervet under hensyn til de forhåndenværende forhold men erklærede, at han var villig til under normale forhold at lade sig vælge; dette skete dog aldrig. Han vedblev med forkærlighed at male vinterlandskaber, nyfalden sne i skove eller ældet i vejene uden for en bayersk by, billeder uden stærk belysning og i brudte farver. I Sydtyskland opnåede han en vis popularitet, og hans produktion blev oftere omtalt i tyske fagtidsskrifter. Under verdenskrigen, da den gamle mand stadig forblev i Tyskland, fandt en del af hans malerier vej til Danmark. Tit. professor (Bayern). □Mal. af Oscar Wergeland ca. 1881. Træsnit af C. Poulsen, 1884. Mal. af Schaup Schweitzer ca. 1911. Selvportr., akvarel (ungdomsbill.). Mindesten med portrætmedaljon af Villefrance, 1919 (Lyndby bakker).

*O. Andrup**

Andersen Nexø, Martin, 1869–1954, forfatter. * 26.6.1869 på Christianshavn (Frels.), † 1.6.1954 i Dresden, begr. i Kbh. (Ass.). F: stenhugger Hans Jørgen A. (1837–1910) og Helene Christine Mathilde Mainz (1845–1927). ~ 1° 5.8.1898 i Mellerup valgmenighedskirke, Randers amt, med Margrethe Thomsen, * 31.3.1881 i Gjesing, Randers amt, † 3.7.1957 på Usserød sygehus, d. af proprietær Niels Nikolaj T. (1857–1944) og Anna Abrahamsen (1860–1918). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.11.1913 i Brønshøj med Margrethe Frydenlund Hansen, * 9.12.1889 på Enø, † 2.1.1953 i Kbh., d. af lærer, senere i Hårlev, Peter Christian H. (1859–1912) og Christiane Cecilie Augustesen Frydenlund (1866–1939). Ægteskabet opløst. ~ 3° 18.3.1925 i Konstanz med Johanna May, * 22.12.1902 i Karlsruhe, † 30.7.77 i Dresden, d. af justitssekretær Wilhelm Frie-

drich M. (1870–1946) og Elisabeth Legler (1874–1949).

A.N. fødtes på Christianshavn som det fjerde af elleve børn. Da han var 3 år flyttede familien til Lægeforeningens boliger på Østerbro og fem år senere til Bornholm da faderen stammede fra egnen omkring Nexø og håbede bedre at kunne slå sig igennem der. Det kneb dog, og drengen måtte hjælpe til, først i stenbruddet hvor faderen arbejdede, senere som vogterdreng. Det strenge arbejde var dog for meget for ham, og efter et års forløb søgte han til Rønne hvor han kom i skomagerlære hos en tuberkuløs mester. Her blev kimen formentlig lagt til den sygelighed der fulgte A.N. gennem livet. Alligevel blev han i professionen i fem år for siden at forsøge sig som murerhåndlanger. Skønt han kun havde fået en ringe skoleundervisning havde han en glubende trang til at læse og udvide sine kundskaber. Han havde held til at blive antaget som elev på Bornholms højskole i to vintre og kom derfra med gode anbefalinger til Askov, ligeledes i to vinterophold som fik gennemgribende betydning for ham. Den grundtvigske ånd gjorde indtryk på ham. Men samtidig blev han grebet af socialismen som han først var kommet i berøring med gennem en tysk glarmestersvend på Bornholm og nu fik uddybet kendskabet til gennem intensiv læsning. Det er i disse år A.N.s trang til at skrive kommer til udfoldelse. Han fik enkelte digte og prosastykker optaget i lokale blade og forfattede en roman *Af en ung mands erindringer*. Den er præget af symbolismen med dens pessimisme og tragiske livsfornemmelse der inspirerede ham til at indsende et digt til Johannes Jørgensens tidsskrift Taarnet hvor det fandt optagelse i dets sidste nummer. Med romanen havde A.N. ikke held, den blev returneret fra Gyldendal. – Alligevel var disse år en lykkelig tid for A.N., hvad der især skyldtes den venlighed og menneskelige varme han fandt hos digteren C. F. Molbechs enke i villa Spurvely i Askov. Hun gav ham hans livsmod tilbage da han i 1894 var blevet offer for et anfald af lungehindebetændelse, hun plejede ham og skaffede midler til veje til et rekreationsophold i syden. Rejsen, fra 1894–96, gik til Italien, Nordafrika og Spanien hvor han følte sin solidaritet med de fattige, proletariatet, bekræftet, som det fremgår af en række noveller og rejsebeskrivelser. Den symbolistiske påvirkning var dog ikke dermed udryddet. 1899 fik han omsider den refuserede roman udgivet under titlen *Det bødes der for* og 3 år senere *Dryss*, som afslutter denne retning i forfatterskabet.

A.N. der hidtil havde ernæret sig som lærer kastede sig med begyndelsen af det nye århundrede ud på det åbne hav og levede fra da af alene ved sin skribentvirksomhed. 1902–03 var han igen i Italien og Spanien der inspirerede ham til rejsebogen *Soldage* hvor den sociale tendens er udformet med langt større konsekvens end i de tidligere artikler fra syden. Det var særligt den revolutionære anarkisme der appellerede til ham. Han skrev i disse år adskillige noveller *(Skygger*, 1898, *Muldskud* I–II, 1900–05, *Af Dybets Lovsang*, 1908), men samtidig tumlede han med at formulere sine tanker i et større værk om proletarens betingelser i den nye verden, 1900-tallets Europa. Det blev udsendelsen af Henrik Pontoppidans Lykke-Per, hvis sidste bind forelå i 1904, der fik A.N. til at tage sig sammen, og to år senere forelå første bind af *Pelle Erobreren*. Hvor meget han end beundrede Pontoppidan var det ham dog en anstødssten at bogens hovedskikkelse Per Sidenius ender med at resignere. A.N. delte ikke Pontoppidans pessimistiske livssyn og han anså det for symptomatisk for det degenererede borgerskab. Under dette borgerskab var en ny klasse vokset frem som var parat til at overtage førerskabet, og som ikke led af anfægtelser, arbejderklassen, proletariatet. A.N. var optimist, han troede på den menneskelige godhed og på at proletaren, det nøgne menneske, var bæreren af denne godhed. Herom handler Pelle Erobreren. I første bind, *Barndom*, bygger A.N. i udstrakt grad på sine egne barndomsminder. Det gælder også andet bind, *Læreaar* (1907), hvor Pelle – ligesom A.N. selv – kommer i skomagerlære hos en tuberkuløs mester, stifter bekendtskab med en socialistisk agitator og sluttelig drager til hovedstaden. Her møder vi ham igen i *Den store Kamp* (1909), som er kampen for at skaffe proletariatet dets rimelige andel i samfundsgoderne, den kamp, som i fjerde bind, *Gryet*, føres sejrrigt igennem, om end på overraskende vis, idet Pelle er blevet en overbevist tilhænger af andelstanken og takket være en privatmands rundhåndede støtte får oprettet en fabrik der ejes af arbejderne selv. Det er udvejen der skal skåne samfundet for revolutionens lidelser. Pelle er blevet socialdemokrat – som A. N. selv blev det i disse år – en reformistisk socialist der accepterede det klassedelte samfund. Alligevel var A.N. ikke uden videre identisk med sin Pelle. Ved siden af ham står Morten der har den revolutionære gnist i sig, og ved siden af ham igen Peter Drejer, anarkisten. Han er et portræt af den mand, malersvend Sophus Rasmussen der i november 1907 skød en betjent som kom for at arrestere ham, og derpå sig selv. A.N. skrev et digt, *Memento Mori* som efter at være blevet afvist af Socialdemokratens redaktør blev optaget i det anarkistiske ugeblad Revolten. Se-

nere blev det genoptrykt i *Digte* (1951) under titlen *Vaadesang*. Pelle, Morten og Peter Drejer er alle sider af A. N. selv. I Pelle Erobreren har A. N. givet et billede af den frembrydende arbejderbevægelse og af den første generation af arbejdere som endnu stod på skellet mellem to tidsaldre, da der af almuen opstod et proletariat og inden dette proletariat var blevet forvandlet til en respektabel og respekteret samfundsklasse. A.N.s barndom og ungdom var præget af brydningen mellem gammelt og nyt, ligesom han havde oplevet den gamle lavsånd med dens fortrolige forhold mellem mester og svende på værkstedet hvor diskussionens bølger ofte gik højt om socialismen og Anden Internationale, om Marx og Lasalle, om Pio, Brix, Geleff, Holm og Hørdum. Det er disse, den frembrydende industrialismes endnu halvt patriarkalske forhold der afpejler sig i Pelle Erobreren. Det kendte han til, men ikke den moderne industrialismes upersonlige og højmekaniserede kulde. Han kendte til de røde agitatorer som kom med bredskygget hat og slængkappe, Stormesteren fra Pelle, der er et let gennemskueligt billede af Louis Pio. Men han forstod ikke den forretningsmæssige, kontorkyndige og kølige, men effektive forretningsfører og endnu mindre den socialdemokratiske parlamentariker i redingote og stribede benklæder der snoede sig gennem kompromisernes jungle.

Det varslede ikke godt for A.N.s forhold til den organiserede danske arbejderbevægelse. Foreløbig skrev han en del noveller (*Af Dybets Lovsang*, 1908, *Barndommens Kyst*, 1911, *Under Himmelen den blaa*, 1915, *Dybhavsfisk*, 1918, *Undervejs*, 1919, og *De tomme Pladsers Passagerer*, 1921). Men han tumlede i disse år også med planer om et nyt storværk, der skulle være et sidestykke til Pelle Erobreren, en kvindelig pendant til Pelle. Således blev *Ditte Menneskebarn*, hvis første bind kom i 1917, til. Det var dengang da verdenskrigen gik ind i sit tredje år, og da den russiske revolution fandt sted. A.N. havde forholdt sig forholdsvis passiv til krigen som han fordømte i bred almindelighed i kronikker i Socialdemokraten. Begivenhederne i Rusland førte imidlertid til flere partidannelser i Danmark. Et af dem var socialistisk arbejderparti, som udgav bladet Klassekampen, og til det meldte A.N. sig som medarbejder. I slutningen af 1919 blev partiet sluttet sammen med Danmarks venstresocialistiske parti der et år efter tog navneforandring til Danmarks kommunistiske parti. A.N. var skeptisk over for den nye partidannelse og følte sig fortsat i kraft af at være blevet indvalgt i socialistisk arbejderpartis hovedbestyrelse som den der med rette talte Danmarks revolutionære arbejderes sag. Imidlertid fik han i november 1919 en samtale i København med Maksim Litvinov, den senere sovjetiske udenrigsminister som var i København for at føre forhandlinger med en engelsk befuldmægtiget om krigsfangespørgsmålet. Litvinov lod A.N. vide at det nye parti var blevet godkendt af den kommunistiske internationale. A.N. skrev kort efter til sin ven, forfatteren, hospitalsforstander K. K. Nikolaisen at han nu var blevet klar over at det nok tjente hans ideer bedst hvis han holdt sig fra partipolitik og indskrænkede sig til at dyrke sit forfatterskab. Trods de kraftige brydninger inden for parti og samfund fandt A.N. tid til at fuldføre Ditte Menneskebarn. Efter *Barndom* fulgte *Lillemor* og *Syndefaldet*, 1919, *Skærsilden*, 1920 og *Mod Stjernerne*, 1921. Den første spire til bogen finder man i en novelle fra 1907, *Kærlighedsbarnet*. Hvor Pelle er den handlende, aktive, kæmpende part, er Ditte som kvinde den lidende. Selv har A.N. fremhævet Ditte som den bog, hvor den socialistiske realisme er lykkedes bedst for ham, „skønt Begrebet ikke var formet dengang jeg skrev Bogen. Dittes Bane fjerner sig aldrig fra Livets haarde Virkelighed." (Taler og Artikler III, 206). Det er en hovedårsag til bogens rige menneskelighed at den i modsætning til hans andre store værker er nogenlunde blottet for politisk debat. A.N.s politiske forståelse var begrænset, hans teoretiske indsigt lig nul.

Efter at han havde brudt broerne til fortiden og det socialdemokratiske parti foretog han i 1922 en rejse til Sovjetunionen. Den varede i fire måneder og gik over Norge via Murmansk og Karelen til hvad der endnu officielt hed Petrograd og Moskva. Hans rejsebeskrivelser er samlet i *Mod Dagningen*, 1923. De er visselig præget af tendens, men også af oplevet, fortættet kunst. Et af bogens kapitler handler om Børnene i Samara (nu Kujbysjev ved Volga), og det var som en naturlig følge af dette besøg at han påtog sig at opretholde et børnehjem her for 65 børn, af egne midler. Det oversteg dog hans evner, og han måtte overlade det til andre året efter. A.N. lagde aldrig skjul på sine meninger, og det vakte uvilje mod ham i vide kredse, hvad der omsider førte til at han brød op og forlagde sit hjem til Tyskland hvor han altid var blevet påskønnet og hvor han følte sig hjemme. 1923 tog han ophold i Allensbach ved Bodensøen. Her skrev han en del noveller med motiver fra efterkrigstidens Tyskland, indgået i *De sorte Fugle*, 1930 og især tobindsromanen *Midt i en Jærntid*, 1929, hvori han giver et bidsk billede af de danske bønder under første verdenskrig, dog med en stadig respekt for de typer han havde lært at kende i højskoletiden. Han kan sympatisere med grundtvi-

gianerne, men ikke med den tilflyttede struggler der kun interesserer sig for gevinst, bliver krigspekulant og ender med at gå fallit. 1930 flyttede A.N. tilbage til Danmark, fordrevet af den omsiggribende nazisme, og købte et hus uden for Hillerød. Her genoplevede han endnu en gang sin barndom og ungdom i sine *Erindringer* der kom i fire dele *(Et lille Kræ,* 1932, *Under aaben Himmel,* 1935, *For Lud og koldt Vand,* 1937, og *Vejs Ende,* 1939). De slutter 1894 med Askovopholdet og en skildring af fru Molbechs hjem, hans tilholdssted. De små bøger hører til det ypperste, A.N. har skrevet og danner især et sidestykke til første bind af Pelle Erobreren.

Ind imellem fik A.N. tid til at dyrke det politiske. 1933 foretog han på ny en rejse til Sovjetunionen som blev til rejsebogen *To Verdener. Tanker og Indtryk fra en Ruslandsrejse,* 1934. Han genså de steder han havde besøgt en halv snes år tidligere og forbavsedes over de fremskridt der var gjort siden dengang. Hjemkommen kastede han sig ud i foredragsrejser og skrev en række artikler til Arbejderbladet. De blev til pjecen *Hænderne væk!,* hvor han skildrer Sovjetunionen som et værn mod nazismen og lader adskillige bidske bemærkninger falde af til navngivne personer der var blevet svage i koderne over for det nye der kom sydfra. Hans kompromisløse standpunkttagen fremkaldte imidlertid en voldsom reaktion i store dele af befolkningen. Denne reaktion fremkaldte en tilsvarende indstilling hos A.N. Havde der tidligere været en slags dialog med socialdemokratiet så blev de hårde standpunkter nu den eneste mulighed. 1919 havde han efter sin samtale med Litvinov erkendt sin politiske naivitet. En sådan erkendelse var fra nu af som blæst bort, og hans doktrinære uflyttelighed bidrog sit til at uddybe kløften og bryde broerne som hidtil havde gjort en forsonlig holdning til socialdemokratiet mulig. Men den kritik der var kommet til udtryk siden udgivelsen af To Verdener og af pjecen Hænderne væk! var for intet at regne i sammenligning med den storm der rejste sig under Finlandskrigen hvor A.N. blev stormens midtpunkt. Fra konservativ side stilledes der forslag om at fratage A.N. den årlige forfatterunderstøttelse på 2400 kr. Forslaget blev dog trukket tilbage, men på foranledning af Sorø Amtstidende blev der rundt om foretaget indsamling af A.N.s bøger og foranstaltet autodafeer, dog uden større tilslutning. 22.6.1941, den dag Hitler rykkede ind i USSR, blev A.N. sammen med et betydeligt antal danske kommunister arresteret. Han blev indsat i Frederikssunds arrest men frigivet tre måneder senere. Nu blev hans forfatterunderstøttelse imidlertid inddraget. 1943 kom han illegalt til Sverige hvor han trods alder og sygelighed stadig udfoldede en rig virksomhed både som taler og som artikelskribent til den svenske presse *(Breve til en landsmand).* Han fandt også tid og kræfter til en rejse til Sovjetunionen i slutningen af 1944 hvorfra han talte i radio til det kæmpende Danmark. Han gik så i gang med et trebindsværk hvis første del han kaldte *Morten hin Røde,* og som han fik fuldført mens han endnu var i Sverige. Ideen til det går langt tilbage i tiden. Det omtales allerede i et brev til K. K. Nikolaisen 11.11.21, hvori det hedder: „Som du vil se, 'ventileres' Pelle og Morten i Slutningen af Bindet. Dermed er der skitseret en Brobue, som skal forbinde de to, Pelle og Ditte. Man hævder jo gerne at Handling er Tankens Barn... I al Fald er Konsekvenserne Handlingens Barn. Om disse Konsekvenser – altsaa Pelles og Dittes aandelige Afkom – skal et Trebindsværk handle, som jeg ad Aare haaber at faa Kraft til at skrive."

A.N. var stærkt optaget af brobuen, men det varede tyve år før han kunne komme i gang. Første bind udkom på svensk i efteråret 1944. Han foretager i dette værk en omvurdering af Pelle og Morten, de centrale skikkelser i hans store ungdomsværk. Pelle har udviklet sig til pamper og er blevet minister, mens Morten hvis mere radikale holdning inden for socialdemokratiet var tydelig nok allerede i ungdomsværket går den modsatte vej, A.N.s egen vej. I brev til Johs. Hansen 30.6.43 skriver han: „Jeg har nu de to første Bind af den nye Roman, som skildrer Pelles Hjemfalden til Kødgryderne og Mortens Vandring gennem Ingenmandsland over mod det ny Proletarien, omtrent færdige. De naar til Oktoberrevolutionen, og siden skulde der komme et eller to Bind om Mellemkrigsaarene og et eller to om den Kamp, vi nu er inde i – om ellers jeg holder til det." Det gjorde han ikke. Ved hans død forelå det tredje bind i ufuldført stand, men er sammen med bind to udgivet posthumt af Børge Houmann og Hans Kirk under titlerne *Den fortabte Generation* og *Jeanette.* A.N. havde i 1951 bosat sig i Østtyskland i en æresbolig som Den tyske demokratiske republik havde tilstået ham. Her døde han uden at han havde fået „brobuen" bygget færdig, men i urokket forventning om at den store proletariske revolution var nært forestående – også i Danmark, og at han selv ville opnå at se den virkeliggjort. □Bronzebuster af M. Andersen, 1911 (Dresden, Albertinum) og Arthur Zweininger, 1912. Mal. af Aug. Tørsleff, 1913 og tegn. af Henry Bach, 1923 (begge Fr.borg). Tegn. af Carl Jensen, ca. 1930. Buste af H. Isenstein, 1933. Træsnit af Hilmer Buchner, 1934. En række linoleumssnit af

K. J. Almquist, 1930–49. Tegn. af Sophus Jürgensen, Alfr. Schmidt og Ivan Opffer. Frimærke, 1969, graveret af Slania efter tegn. af Jane Muus. Buste af Knud Nellemose på monument, 1969 (Chr.havns vold). Foto.

Bibliografi. Børge Houmann: M.A.N. Bibliografi I–II, 1961–67.
Udg. Digte, 1951. Taler og artikler I–III, 1954–55.
Kilder. Erindringer I–III, 1969. Breve fra M.A.N. I–III, 1969–72.
Lit. Harald Nielsen: Vej og sti, 1916 56–68. K. K. Nikolaisen: M.A.N., 1919: Henning Kehler: Kronik og kritik, 1922 167–90. Svend Erichsen: M.A.N., 1938. Eva Hemmer Hansen: Digter og samfund, 1939 151–77. Tom Kristensen: Mellem krigene, 1946 121–33. Walter A. Berendsohn: M.A.N., 1948 (ty. udg. 1949). Bogen til M.A.N. fra venner og kampfæller, 1949. Børge Houmann: Drømmen om en ny verden, 1957. Samme: M.A.N. og børnene i Samara, 1967. Samme: Af en ung mands papirer, 1968. Samme: Nu – eller aldrig, 1969. Samme: Den unge mands egne papirer, 1970. Samme: Hædersgaven til M.A.N., 1971. Samme: Havørn og proletar, 1972. Samme: Digterspire i spurvely, 1973. Samme: Undervejs med Pelle, 1974. Samme: Partifælle Nexø, 1975. Samme: Omkring Pelle Erobreren, 1975. Samme: Brevet til Pelle, 1976. Sven Møller Kristensen: Digtning og livssyn, 1959 150–79. Arild Haaland i Edda LXI, 1961 112–35. István Bernáth o.a.: M.A.N. als Dichter und Mensch, Greifswald, 1966. Jacqueline le Bras-Barret: M.A.N., écrivain du prolétariat, Paris 1969. Harry Slochower: Three Ways of Modern Man, New York 1969 105–44. Anker Gemzøe: Pelle Erobreren, 1975. Lisbet Holst og Knud Wentzel: Solidaritet og individualitet, 1975. Johan de Mylius i Edda LXXV, 1975 209–20.
Papirer. Breve og manus. i Kgl. bibl. og Deutsche Akademie der Künste zu Berlin.

Peter P. Rohde

Andersen-Rosendal, Johan Frederik, 1839–1906, landmand, agrarpolitiker. * 17.7.1839 i Ubby ved Kalundborg, † 2.12.1906 i Odense, begr. sst. F: lærer Niels Andersen (1796–1864) og Maren Folmersdatter (1799–1880). Navneforandring 16.5.1900. ~ 15.10.1861 i Fuglslev med Holgine Bolette Marie Andersen, * 13.12.1843 i Fuglslev, † 19.2.1916 på Sophienlyst ved Helsingør, d. af lærer Mads A. (1812–79) og Marie Caroline Petersen (1815–94).

Efter faderens ønske tog A.-R. 1858 lærereksamen og havde den næste halve snes år ansættelse som lærer ved forskellige skoler, sidst ved Refsnæs skole. Hans egentlige interessefelt var imidlertid landbruget, og stærkt inspireret af den kendte landmand O. Lawaetz, Refsnæsgård, købte han 1871 den 150 tdr. land store gård Rosendal i Beldringe ved Odense. Udstyret med et udpræget forretningstalent og et stort mål af initiativlyst og landøkonomisk duelighed iværksatte han straks en gennemgribende modernisering af bedriften. I nøje overensstemmelse med de nyeste signaler inden for erhvervet koncentrerede han anstrengelserne om at omlægge bedriftsformen fra markbrug til husdyrbrug. I tilslutning hertil oprettede han et fællesmejeri hvortil han opkøbte mælken fra de omliggende gårde. Med sin rastløse virketrang, sin evne og vilje til at bryde med hævdvundne forestillinger og sin magtfulde veltalenhed tilkæmpede han sig hurtigt en plads i den almindelige bevidsthed. Posterne som sognerådsformand og medlem af amtsrådet fulgte snart hvorimod senere forsøg på at blive rigsdagsmand (for højre) 1876 og 1902 slog fejl om end med en lille margin. A.-R.s største indsats kom følgelig til at ligge på det landbrugsinterne felt. Uden at tilsidesætte hensynet til sin egen bedrift gik han ind i organisationsarbejdet. Første skridt på vejen blev en bestyrelsespost i Fyens Stifts patriotiske Selskab, og her kastede han sig straks ud i den stedfindende kamp mellem det godsejerdominerede selskab og de gårdejer-prægede landboforeninger om etablering af en fynsk samvirksomhed. Førstnævnte sejrede imidlertid, og 1881–1902 fungerede selskabet som overledelse. Til gengæld erobrede A.-R. 1883(–92) efter en hård kamp næstformandsposten i selskabet og deltog i denne egenskab i de mislykkede forhandlinger 1885–86 om oprettelse af et landbrugsråd. 1879 gik han som medlem af en komité til undersøgelse af fællesmejeriernes forhold stærkt ind for disse da de efter hans opfattelse begunstigede det mindre brug. Tre år senere var han med til at oprette jernbanen Odense–Bogense. I artikel- og pjeceform tog han en række landøkonomiske problemer op til behandling: landbrugets driftskredit, kreditforeningerne og landbruget, toldspørgsmålet, arbejdskraftproblemerne etc. Som medredaktør af sammenslutningens medlemsblad 1885–89 og som medstifter af Fyens Avis havde han mulighed for at følge disse tanker op. Den dybereliggende undertone bag disse indlæg er dog en stærk bekymring for landbrugets interessepolitiske problemer da de sytem-loyale landboforeninger efter hans opfattelse havde spillet fallit. Dermed udtrykte A.-R. noget centralt i tidens landbrugsdebat: en ejendommelig blanding af overdimensioneret, selvrosende erhvervsoptimisme og en uvilje-præget konkurrenceholdning over for byerhvervene og deres udøvere, især arbejdersiden. En sådan agrarpolitik var for A.-R. og hans ligesindede svaret på tidens udfordring, ikke mindst sat i relief af det fortsatte prisfald på landbrugsvarer. Utilfredsheden med det politiske system kulminerede i foråret 1893 gennem oprettelse af den udenomsorganisatoriske protestbevægelse Danmarks Agrarforening. I tale og skrift var A.-R. bevægelsens mest kraftfulde fortaler, men en kombination af udbredt skepsis over for personen A.-R., i den stærke rivalisering

mellem jyder og øboer og det socialt prægede modsætningsforhold mellem godsejere og andre landmænd bevirkede at godsejer H. *Barner, Eskildstrup ved Ringsted, blev foreningens formand, A.-R. kun næstformand. Som følge af partipolitisk indblanding blev foreningen og dens program imidlertid brugt som løftestang for det politiske forlig 1894, og da den heller ikke formåede at placere sig centralt de nærmest følgende år erobrede A.-R. ved et organisationskup 1896 foreningens ledelse, men i sin 6-årige formandstid formåede han heller ikke at puste nyt liv i bevægelsen, udover at han sept. 1897 fik etableret et særligt kampskrift, Agrar-Dagbladet. 1890erne blev dermed det årti hvor A.-R. nåede højest og alligevel oplevede grænsen for sin erhvervspolitiske indflydelse. Samtidig gjorde han sig stadig gældende på en række økonomisk-faglige områder, ikke mindst slagterisektoren (landbrugskyndig direktør for et privat slagteri i Odense 1888–1896). Midt i sin aldrig hvilende fremstormen mod nye udfoldelsesmuligheder for sin – af alle anerkendte – dygtighed evnede han i sit samspil med opinionen ikke at skabe den oplevelse af personlig integritet som er nødvendig for at nå de højeste tillidsposter. Ydre påskønnelser blev ham dog til del. – R. 1882. Etatsråd 1904. □Gravsten med portrætbuste af Th. Edelmann, 1907. Foto.

Erik Helmer Pedersen i Fynske årbøger 1965 153–223. Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976.

Erik Helmer Pedersen

Andersson, Frans Otto Anders, * 1911, operasanger. * 23.5.1911 i Kbh. F: gartner Otto Edvin A. (1887–1976) og Agda Andersson (1887–1971). ~1° med Edith Christiane Hald, * 7.2.1912, d. af fabrikant Andreas H. (1886–1971) og Anna-Christine Olsen (* 1890). Ægteskabet opløst. ~2° med Rita Bartos. Ægteskabet opløst.

A.s forældre kom 1909 fra Sverige til København hvor faderen blev ansat på et gartneri. Frans var den ældste af seks søskende og voksede op under trange økonomiske forhold. Han tog dog en god realeksamen og forsøgte sig først som bankmand, senere som forsikringsagent uden at kunne finde sig til rette. 18 år gammel tog han til Malmö hvor han først var gartnerimedarbejder, senere fik sin egen blomsterforretning og handlede en gros med frugt og grøntsager. Efter at have aftjent sin værnepligt i Sverige klarede han sig ved tilfældigt arbejde i Lund og Malmö, bl.a. som chauffør for et omrejsende bondeorkester. På den tid dokumenterede han et ualmindelig voluminøst stemmemateriale og besluttede at blive sanger. I Malmö fik han lidt spredt sangundervisning. Men da han var blottet for økonomiske ressourcer tog han 1934 tilbage til forældrene i Kbh. På må og få opsøgte han den da 70-årige feterede operasanger Vilhelm *Herold som med uselvisk interesse tog sig af den unge sanger der på alle musikalske områder var på helt bar bund. Efter Herolds død 1937 fortsatte A. sangundervisningen hos den kendte pædagog Valdemar Lincke som året efter skaffede A. ind på Det kgl. teaters operaskole og 1939 på musikkonservatoriet. Her gik han i tre år og fik ved sin afgangseksamen 1941 det vidnesbyrd: „Hans fortræffelige stemme udvikler sig stadigvæk", mens der om den obligatoriske klaverundervisning stod „møder ikke". For at tjene til familiens ophold kørte A. rundt og solgte urtepotter til gartnerierne og etablerede sig 1943 som grosserer i lervarer. 1941 blev han på beskedne vilkår engageret af Det kgl. teater hvor hans første optræden var som nr. 2 af de harniskklædte mænd i *Tryllefløjten*. Hans anseelse steg dog hurtigt, støttet af stor interesse fra teatrets daværende kapelmester Egisto Tango. A.s egentlige debut blev som Crown i *Porgy og Bess*, 1943. Senere sang han bl.a. Philip i *Don Carlos*, Mefistofeles i *Faust* og titelpartiet i *Don Juan* og fortsatte sin uddannelse, i Stockholm hos Joel Berglund samt i Milano. Herhjemme stadfæstede A. sin popularitet også i det øvrige Danmark gennem koncertturneer, bl.a. sammen med sin ven fra skoletiden studentersangeren Kaj Oluf Buch med studenterduetterne *Gluntarne* og med Lily Broberg i musicals. Hans forretningssans førte ham også til en flerårig stilling som forretningsfører for klaverfirmaet Hindsberg. Men trods sine operasucceser kunne A. ikke finde sig til rette med forholdene på Det kgl. teater. Hans stærke temperament havde skabt flere faretruende konflikter og 1951 forlod han teatret og søgte til Tyskland hvor han s.å. blev ansat ved operaen i Krefeld og året efter indledte en tiårig tilknytning til operaen i Köln, dog med stadige gæstespil andre steder (Wieneroperaen 1956, Staatsoper i Østberlin i fire perioder og her udnævnt til kammersanger 1957, i Bayreuth, på Covent Garden samt i Italien, Portugal, Frankrig, Tjekkoslovakiet, Holland og flere tyske scener). I Köln havde A. 1955 truffet den østrigsk fødte sopran Rita Bartos der blev hans anden hustru. (Hun kom i de følgende år til at gøre sig smukt bemærket som gæst ved Den jydske opera i flere klassiske partier). Da Kölneroperaen 1961 skiftede ledelse kunne A. ikke acceptere de nye lederprincipper og fik sin afsked. 1960 havde han købt en gård på Mols som han solgte for 1962 at etablere en velindrettet feriegård på Helgenæs. I de følgende år blev han en ofte tilbagevendende gæst på Det kgl. teater og på Den jyd-

ske opera. Han var tillige på flere udenlandske turneer, bl.a. i Japan og Mexico. A.s kunstneriske fysiognomi og stemmekarakter er især kommet til sin ret i de stærkt maskuline og gribende dramatiske partier hvoraf man foruden de tidligere omtalte kan nævne *Boris Godunov*, titelpartiet i *Den flyvende hollænder*, Scarpia i *Tosca*, Kaspar i *Jægerbruden*, Saul i *Saul og David*, Marsk Stig i *Drot og Marsk*, Tonio i *Bajadser* og Alfio i *Cavalleria rusticana*. – Med sin første hustru har han datteren **Laila A.** (* 1938) der 1961 debuterede som skuespiller på Ålborg teater. – □Foto.

Erindr. i Billedbladet 17.11., 24.11., 1.12.1967. – Robert Naur i Politiken 11.9.1966. Hjalmar Havelund i Berl. tid. 8.7.1973.

Sigurd Berg

Andersson, Josef Emanuel, 1885–1973, forretningsfører, skræddermester. * 18.1.1885 i Hallaryd, Sverige, † 20.5.1973 på Bispebjerg hosp., urne på Bispebjerg kgd. F: gartner Anders Johnsson († 1928) og Bengta J. († 1889). ~ 15.12.1911 med Magdalene (Magda) Hansine Andersen, * 16.1.1893 i Odense, d. af skræddermester M. A. (1853–1936) og Kristine Andersen (1860–1944).
A. blev forældreløs som 3-årig, var derefter i pleje og tjeneste som dreng i Småland indtil han 1899 udvandrede til København og kom i skrædderlære. 1903 blev han medlem af en socialdemokratisk ungdomsforening. Efter at være blevet svend 1904 vendte han tilbage til Sverige hvor han virkede som socialdemokratisk agitator; 1907 fik han et halvt års fængsel for at nægte at gøre soldatertjeneste og 1909 idømtes han to måneders fængsel for en oprørsk tale under storstrejken. Efter at have arbejdet som skrædder 1909–11 i Berlin og Paris – år der gav ham betydelige sprogkundskaber – tog han fast ophold i København hvor han 1913 kom i bestyrelsen for skræddernes fagforening. 1919 blev han sekretær i Dansk Skrædderforbund, 1925–53 var han forbundets forretningsfører. Skrædderforbundet førte i disse år en energisk kamp mod det underbetalte hjemmearbejde, og A. havde en væsentlig andel i dets afskaffelse og oprettelse af faste lønningssystemer i konfektionsindustrien; det er kendetegnende for hans forhandlingsevner og formidlende talent at han fik fabrikantforeningerne med ind i en kampagne mod uorganiserede mestre og arbejdere. De samme evner gjorde også A. til formand for den socialdemokratiske presses kontrahentforsamling 1935–52 hvor hans med årene tiltagende tilbøjelighed til først og fremmest at være venlig sikkert sinkede en tiltrængt strukturændring. A. var medlem af De samvirkende Fagforbunds (LO) forretningsudvalg 1929–55, af Københavns borgerrepræsentation 1932–50, af hovedbestyrelsen for Dansk Arbejde 1934–63 og af landstinget 1939–47 samt formand for Arbejdernes Landsbank 1946–60. I 1940erne var han blandt initiativtagerne til opførelsen af konfektionsbyen ved Lersø Parkallé i København, en samling af moderne konfektionsfabrikker. A. har skrevet *Skræddernes Fagforening af 1873*, 1923 og *Dansk Skrædderforbund 1887–1937*, 1937 samt sine erindringer, 1954. □Foto.

J. A.: Vejen frem, 1954. – Demokraten 17.1.1955 og 22.5.1973.

Vagn Dybdahl

Andersson, Laila, se Andersson, Frans.

Andersson, Sven-Ingvar, * 1927, landskabsarkitekt. * 22.8.1927 i Södra Sandby, Sverige. F: landmand Nils Oscar A. (1900–69) og Agnes Maria A. (* 1905). ~ 28.11.1953 i Södra Sandby med fysioterapeut Karin Nellie Ohlsson, * 10.2.1930 i Tjörnarp, Sverige, d. af landmand Arvid Reinhard O. (1891–1973) og jordemoder Gerda Augusta Martinsson (1896–1964).
A. blev student 1946 fra Lund og efter en praktisk gartneruddannelse blev han hortonom fra landskabsarkitektlinjen på landbohøjskolen i Alnarp, Sverige, 1954. Samme år bestod han eksamen som fil.cand. i kunsthistorie ved Lunds universitet. Interessen for havens og landskabets problemer udvikledes ved hans ansættelse hos landskabsarkitekterne Sven Hermelin og Inger Wedborn i Stockholm 1955–57, i parkforvaltningen i Helsingborg 1957–59 og ved hans egen virksomhed som landskabsarkitekt i Helsingborg 1959–64. Hans kunstneriske begavelse, arkitektoniske formsans og pædagogiske evner blev yderligere udviklet ved hans ansættelse som lærer ved arkitektskolen på akademiet for de skønne kunster i Kbh. 1959, som lektor samme sted fra 1961 og endelig som professor i landskabsplanlægning og havekunst fra 1963. Samtidig blev han medlem af akademirådets udvalg for landskabs- og havekunst. 1976 blev han valgt til medlem af akademirådet. Hans rige evner til at tolke landskabskunstens formsprog, til at videregive sin gedigne viden og til at begejstre unge studerende og kolleger har gjort ham til en skattet gæsteforelæser ved bl.a. arkitektskolerne i Amsterdam, Brügge, Helsingfors, Ljubljana, Lund, Trondheim, Wien og Århus. Som projekterende landskabsarkitekt har han været uhyre produktiv og vundet en lang række arkitektkonkurrencer. Flere af hans førstepræmieprojekter er blevet udført: *boligområdet Gullestrup ved Herning*, 1966, *Karlplatz i Wien*, 1971 og *gårdanlæg ved Chalmers tekniske højskole i Göteborg*,

1976. Friarealer ved en lang række boligområder, offentlige bygninger og skoler er projekteret af A., bl.a. *ved Arkivmuseet i Lund*, 1958, *stadshuset i Höganäs*, 1961, *boligområdet Ådalsparken i Kokkedal*, 1965 *og uddannelsescentret Klarskovgård i Korsør*, 1966. A. tager livlig del i den løbende debat om sit fagområde, om landsplanlægningen, om naturfredningen og beslægtede emner, bl.a. ved talrige artikler i fagpressen, især i „Landskap" (tidl. „Havekunst") siden 1960.

Åge Nicolaisen

Andkjær, Peder Hansen, 1820–90, dragon. * 22.5.1820 i Andkjær, Graverslund sg., † 7.7.1890 i Vejle, begr. sst. F: væver, husmand Hans Pedersen (* ca. 1792) og Anna Marie Andersdatter (* ca. 1794). ~ 18.12.1851 i Vejle med Kirsten Marie Knudsdatter, * 2.9.1824 i Viuf, † 16.3.1914 i Kbh., d. af husmand Knud Hansen († 1850) og Trine Sørensdatter.

A. blev rekrut ved 3. dragonregiment i Århus 1843 og overgik til krigsreserven 1847. Efter sin indkaldelse marts 1848 tildeltes han løjtnant Jagds frikorps, det nordslesvigske patruljekorps, og gjorde tjeneste her som chefens ordonnans. Under et patruljeridt hvor han alene var sendt ud i egnen syd for Bevtoft lykkedes det ham at såre og tilfangetage en rekognoscerende fjendtlig officer, kaptajn, greve v. Reichenbach af det v.d. Tannske frikorps. Også ved andre lejligheder viste A. sig som en modig soldat, og ved revuen på Leerbæk mark 13.9.1848 modtog han sølvkorset af kong Frederiks egen hånd idet kongen udtalte at „saa længe Danmark fostrer Sønner som A., saa faar Tyskerne ikke Bugt med os". Hjemkommen til garnisonsbyen Århus fik han af byens borgere overrakt et guldur med kæde som tak for sin dåd. Jan. 1851 hjemsendtes A. og bosatte sig – efter at have arbejdet nogle år i sin fødeby – i Vejle, hvor han levede i små kår, først som gårdskarl, senere 12 år som dagkører indtil han 1878 var for svag til at arbejde længere. – 26.6.1891 rejste Vejle borgere en mindesten over hans grav på byens gamle kirkegård. – DM. 1848. □Mal. af Vilh. Rosenstand, 1903.

J. H. Jagd: Dannebrog II, 1882 545. Vort forsvar, 1903 559 597. Th. Møller i Våbenhist.t. V nr. 6 133–36.

*Rockstroh**

Andreasen, Alfred Herman Munch, 1896–1978, kemiker. * 1.6.1896 i Kalundborg, † 2.3.1978, begr. Ordrup kgd. F: fattiggårdsbestyrer, senere økonom ved Kalundborg sygehus Mads A. (1853–1946) og Ane Christine Nissen (1857–1927). ~ 18.7.1933 på Frbg. (b.v.) med Carla Christa Andrea Jette Madsen, * 22.3.1913 i Skagen, d. af skræddermester Vilhelm M. (1867–1929) og Mary Helene Jørgensen (* 1888).

A. blev 1913 student (Horsens) og 1918 cand.polyt. (fabrikingeniør). Han var 1919–28 assistent ved Den polytekniske læreanstalts laboratorium for almen teknisk kemi. Han deltog 1928 i konkurrencen om det ved Carl Jacobsens overgang til industrien ledigblevne professorat i teknisk kemi med ledelsen af Laboratoriet for mørtel, glas og keramik (oprettet 1919) som særligt område. Kort efter udnævnelsen til professor (juni 1929) disputerede han for den tekniske doktorgrad (dr.techn.) på grundlag af afhandlingen *Zur Kenntnis des Mahlgutes* der 1928 var blevet offentliggjort i Kolloidchemische Beihefte, hvoraf særtryk forsynet med dansk oversigt fremkom 1929. Dette var den første kemisk-tekniske disputats ved Den polytekniske læreanstalt. A. forblev i embedet som professor til 1966. Problemer i forbindelse med faste stoffers findeling forblev A.s særlige interesseområde; hans pipetteapparat til kornstørrelses-bestemmelse kaldes også uden for Danmarks grænser for Andreasenpipetten, og hans fremgangsmåde er blevet brugt som standard både i England og i Tyskland. A. var 1934–55 medlem af patentkommissionen og 1956–71 næstformand for de særlige patentkommissioner. 1947–50 var han Den polytekniske læreanstalts prorektor, og han redigerede læreanstaltens 125-års-jubilæumsskrift (1954) hvori han skrev et par af afsnittene. A. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber ved dettes oprettelse 1937. Han modtog 1959 Deutsche Keramische Gesellschafts Seger-medaille. – R. 1937. DM. 1947. K. 1960. □Foto.

Partiel bibliografi i S. Veibel: Dansk kemisk bibliografi 1800–1935, 1943 29–30. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

E. Rancke-Madsen (Stig Veibel)

Andreasen, Dagmar, * 1920, fabrikant. * 6.11.1920 i Rynkeby. F: maskinbygger, senere fabrikant Rasmus Theodor Rasmussen (1882–1964) og sygeplejerske Inger Lykkegaard (1885–1966). ~ 27.12.1945 i Århus (b.v.) med fabrikant Ankjær Johannes A., * 1.12.1911 på „Karstenskov", Hellum, s. af gårdejer Knud Peter A. (1870–1948) og Nikoline Sørine Christensen (1880–1955). Ægteskabet opløst 1966.

A. voksede op i et driftigt og foretagsomt hjem. Faderen oparbejdede en anselig produktion af landbrugsmaskiner. Moderen begyndte Rynkeby mosteri under 1930ernes krise. Denne økonomiske fremdrift var forbundet med et stærkt engagement i samfundsforhold. Faderen var radikal, moderen tilhænger af georgeismen. Antimi-

litarisme, georgeisme, folkeligt frisind og grundtvigsk skole- og kirkesyn var hjemmets holdning. – A. gik i Rynkeby friskole og tog præliminæreksamen fra Nørregades friskole i Odense 1938. Efter et års ophold i England var hun på Askov højskole 1939–40 og ekstraordinær studerende på landbohøjskolen 1942. Derefter fulgte volontørvirksomhed i fabrikations- og handelsvirksomheder, senere fulgt op med kurser i ind- og udland, specielt vedrørende industriel forarbejdning af frugt og grønsager. 1945–51 var A. værtinde på hotel Hem Odde. 1951 blev hun driftsleder hos moderen og overtog 1953 Rynkeby mosteri. Hun udvidede og moderniserede mosteriet der 1967 blev aktieselskab med hende som hovedaktionær. 1956–60 var A. medlem af Rynkeby sogneråd, valgt på en upolitisk liste. 1964 opstilledes hun til folketinget af Det radikale venstre i Kertemindekredsen og valgtes 1968. Hun repræsenterede kredsen til 1973 da hun valgtes i Odense 2. kreds. Ved valget 1975 opnåede hun ikke genvalg og nedlagde nogle måneder senere sin kandidatur. Hun var en farverig skikkelse i tinget ved markante synspunkter der ikke altid stemte overens med hendes partis, og ved den friske og til tider utraditionelle form hvorunder hun fremførte dem. Hun blev en meget benyttet taler i kvinde-, husmands-, landbo- og foredragsforeninger. I det politiske arbejde var erhvervspolitikken hendes hovedinteresse. Hun arbejdede for en tidssvarende levnedsmiddellov uden administrativt kineseri og kritiserede DSBs takstpolitik på Store Bælt som hun fandt diskriminerende mod varetransport med biler. Hun var ofte sit partis ordfører i erhvervspolitiske sager hvor hendes grundsynspunkt var at øget kapitaltilførsel til erhvervene er en forudsætning for bevarelse og videreudvikling af samfundsgoderne. Hun afviste sarkastisk den socialistiske venstrefløjs slagord om „profit" og „kapitalisme", men var ikke erhvervsmand af den gamle skole. Hun ville øge forståelsen for erhvervenes problemer ved at gøre ejergruppen bredere gennem medejendomsret for de ansatte så der blev direkte forbindelse mellem indsats og fortjeneste. På linje hermed bekæmpede hun parcelhusejeres skattefrie kapitalgevinst som hun anså for den væsentligste kilde til inflationen. Det vakte opsigt og skabte nogen bestyrtelse i hendes parti da hun i partiets radioudsendelse i valgkampen 1975 lige ud krævede parcelhusejernes særstilling ophævet. Sine synspunkter og erfaringer fra folketinget samlede hun i bogen *2 og 2 er stadig 4*, 1975. A. var 1971–75 medlem af den radikale hovedbestyrelse og formand for det udvalg der udarbejdede forslaget til partiets erhvervspolitiske program af 1974. Fra 1973 har hun været medlem af bestyrelserne for Politiken og Politikens Fond. □Foto.

Helge Larsen

Andreasen, Gunnar, * 1914, ingeniør. * 22. 12.1914 i Hellestrup, Merløse sg. F: tømrer Andreas Bendix A. (1886–1968) og Albertine Hansen (Skee) (1886–1962). ~ 1956 i Lemvig med civilingeniør Gudrun Rasmussen, * 30.9.1921 i Gentofte, d. af lærer Gunnar R. (1871–1958) og lærer Helga Bauer-Petersen (1887–1970).
A. blev student 1933 og cand.polyt. 1938. Umiddelbart efter at have taget sin eksamen købte han en grund i Gladsaxe med henblik på at bygge en fabrik til produktion inden for den syntetiske kemi. Fabrikken, A/S Cheminova, startede han personligt og uden medarbejdere fra begyndelsen, og hovedproduktet var kemikalier til overfladebehandling af metal. Fabrikken voksede meget hurtigt, men krigens komme satte en stopper for en begyndende eksport; i stedet startede A. en produktion af opløsningsmidler, fremstillet af dansk tjære. 1943 overdrog A. aktiekapitalen til Århus universitet; hans synspunkt var det at en fabrik aldrig helt kunne opfylde sine samfundsmæssige opgaver under privateje, ligesom risikoen for opkøb fra store koncerner er særlig stor inden for den kemiske industri. A. fortsatte som direktør i virksomheden og påbegyndte opførelsen af en ny fabriksbygning i Måløv. Den var færdig 1946 og producerede plantebeskyttelsesmidler til hjemme- og eksportmarked. 1951–52 blev virksomheden flyttet til Rønland ved Harboøre; grunden til placeringen på dette sted var ikke mindst forekomsten af salt som basis for egen klorproduktion. Da spildevandsproblemerne blev for store i Måløv blev produktionen på Sjælland endeligt opgivet 1953.
I 1957 tog A. initiativ til udarbejdelsen af en dybtgående egnsudviklingsplan for Vestjylland. Han pegede på at landsdelen var forsømt trafikmæssigt, kulturelt og administrativt og ønskede regionen industrialiseret gennem tilvejebringelse af den nødvendige infrastruktur. A. pegede bl.a. på mulighederne for at etablere cellulose-, kvælstof- og saltproduktion samt udbygning af den kemiske industri. Han var formand for Vestjyllands udviklingsråd til 1961. – A. har ikke været tilfreds med danske myndigheders tempo og beslutsomhed. 1961 fratrådte han som direktør på Cheminova og førte senere sin interesse for udvikling over på u-landsproblematikken. Siden 1963 har han rejst rundt i verden som teknisk og økonomisk rådgiver i bl.a. Indien, Thailand og Israel. Arbejdet med plantebeskyttelsesmidler har i denne virksomhed været fremtrædende. A. har med sit uhøjtidelige væsen til tider formule-

ret sine standpunkter skarpt og vendt sig mod overhåndtagende bureaukrati, fx i FN-organer. I en lang række pjecer og bøger har han behandlet problemer omkring udvikling og u-lande. □Foto.

Berl. aftenavis 30.11.1957. Børsen 19.2.1968. Berl. tid. 21.12.1974. Jyllands-posten 21.12.1974.

Ib Gejl

Andreasen, Niels Peter, 1881–1962, politiker, parcellist. * 25.7.1881 i Nyrup, Fyrendal sg., † 8.7.1962 i Forsinge, Udby sg., begr. Mørkøv kgd. F: husmand, skovkører Jørgen A. (1846–1932) og Kirstine Nielsen (1841–1917). ~ 15.5.1909 i Finderup med Karen Petersen, * 28.2.1885 sst., † 30.9.1970, d. af skrædder Niels P. (1843–1927) og Katrine Hansen (1844–1932).
Som søn af en skovkører på godset Holsteinborg oplevede A. indefra landarbejdernes barske livsvilkår. Den sociale opstigning mod en tilværelse som selvstændig landmand syntes spærret af mangelen på sådanne fundamentalfaktorer som jord, kapital og uddannelse. Efter nogle års virksomhed som tjenestekarl kom A. imidlertid 1901 til Høng højskole og fik under et fireårigt ophold her som elev og karl sin sociale og politiske bevidsthed skærpet gennem mødet med forstander Anders *Jørgensens husmandsprogram. I 1909 fik han sit eget husmandssted på Ubby mark ved Kalundborg, og 12 år senere var han i stand til at købe en større bedrift i Forsinge. Allerede 1912 indledte han sin offentlige karriere som organisationsmand og politiker, idet han samtidig blev indvalgt i De sjællandske husmandsforeningers bestyrelse og i det lokale sogneråd. Organisationsvejen førte ham over næstformandsposten (1917) til formandsstolen 1929 som afløser for Niels *Frederiksen, mens den politiske karriere via sogneråd (1912–24) og amtsråd (1916–35) ledte frem til hvervet som folketingsmand for det radikale venstre 1929, valgt i Kristjan *Pedersens gamle kreds, Odsherredkredsen. Efter Jens Holdgaards død 1936 blev han formand for De samv. danske husmandsforeninger (til 1951).
Meget betegnende indledte han sin rigsdagsvirksomhed som sit partis jordpolitiske ordfører 28.11.1929, men opnåede aldrig den indflydelse som forgængeren Niels Frederiksen kunne mønstre. Til gengæld var han som organisationsleder sammen med Holdgaard med til at lede husmandsbevægelsen over i nye baner da L.S.-bevægelsens eksplosive fremvækst (se Knud Bach) fra efteråret 1930 tvang de eksisterende organisationer til at tage deres hidtidige linje op til revision. Løsenet blev et samarbejde med landboforeningerne og andelsudvalget i landbrugsrådets regi fra juni 1932. Som formand for to ekstraordinære reguleringsorganer, landbrugsministeriets kvæg- og kødreguleringsudvalg og landbrugsministeriets kvæg- og kødeksportudvalg fik A. en vigtig og byrdefuld opgave, ikke mindst fordi denne sektor var særlig kriseramt, men gennem et velovervejet opbud af organisationspolitisk fasthed og et venligt, ja gemytligt væsen red han de fleste storme af. Hans styrke lå så afgjort på det formidlende, administrative plan, hvorimod formatet ikke helt strakte til i hvervet som stedfortræder for landbrugsrådets ledende præsident 1936–40. Det kan da også diskuteres om han ved at anbefale sin organisation at træde ud af rådsarbejdet november 1939 i konsekvens af indre uenighed om valutapolitikken, styrkede husmændenes erhvervspolitiske stilling. I nogen grad blev denne svækkelse dog opvejet af A.s virksomhed som medlem af vareforsyningsrådet 1940–52. 70 år gammel trak han sig tilbage fra alle tillidsposter. □Mal. af Johs. Nielsen og af Alb. Naur, udst. 1954. Foto.

Husmandshjemmet 1962, nr. 28, 4 21. Fridlev Skrubbeltrang: Den danske husmand II, 1954.

Erik Helmer Pedersen

Andreasen, Niels, 1877–1944, politiker, redaktør. * 30.11.1877 i Løvet, Grædstrup sg., Århus amt, † 12.8.1944 på Frbg. hosp., begr. i Næstved. F: boelsmand, væver Kristen A. (1836–1917) og Elise Marie Pedersen (1842–1923). ~ 27.4.1900 i Bryrup med Sophie Kirstine Rasmussen Overby, * 28.3.1878 i Vinding, Århus amt, † 1.2.1936 i Rungsted, d. af træskomager Rasmus Jensen (1838–1908, ~ 2° med Kirsten Marie Pedersen, 1845–1913) og Jensine Kirstine Jensen († 1881).
A. voksede op i et politisk interesseret, grundtvigsk småkårshjem og begyndte at læse til lærer på Silkeborg seminarium (1893–94). Han afbrød imidlertid sin uddannelse, var en tid hjælpelærer og derefter journalist ved et par venstreblade, men ansattes fra nytår 1900 ved Harald Jensens mellemkomst som lokalredaktør ved Social-Demokraten i Holstebro, en aflægger af J. P. Sundbos Vestjyllands Social-Demokrat i Esbjerg. Ligesom Sundbo var han under indtryk af landarbejdernes fattige kår kommet ind på politik og blevet socialdemokrat. Allerede 1901 blev han medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse hvor han sad til 1916. 1903 flyttedes han som redaktør til Kolding, og 1905–19 var han redaktør af Sydsjællands Social-demokrat i Næstved. Han var både som taler og journalist en betydelig agitatorisk kraft, folkelig, følelsesfuld i sin udtryksform. Hans artikler gik ikke sjældent igen i hele arbejderpressen. – Ved folketingsval-

get 1906 erobrede den unge redaktør der selv endnu ikke var folketingsvælger, Næstvedkredsen, og sammen med Th. Stauning, Lauritz Rasmussen og andre var han med i det nye hold af mænd der rykkede ind på rigsdagen og frem i partifronten. På rigsdagen var han partigruppens sekretær 1906–13 og kom efterhånden ind i adskillige udvalg og kommissioner. Blandt de sager han især har beskæftiget sig med er den sociale lovgivning (hjælpekasseloven 1907), jernbanespørgsmål (lov om jernbaneanlæg 1908), bankanliggender (den første banklov 1919), luftfart. 1909–19 var han tillige medlem af Næstved byråd. Da Hans Nielsen 1919 blev redaktør af det nye blad „Klokken 5" overtog A. hans stilling som bureau-leder og hovedstadskorrespondent for den socialdemokratiske provinspresse og flyttede til Kbh. Han forlod journalistikken da han 1924 efter ministeriet Staunings dannelse valgtes til formand for folketingets finansudvalg, en stilling han beklædte 1924–26 og 1929–32 da sygdom nødte ham til at udtræde af udvalget, 1935 forlod han folketinget. Han sad i flere vigtige institutioner som jernbanerådet, luftfartsrådet, Landbrugslotteriets kontrolkomité, tilsynsrådet for Kongeriget Danmarks Hypotekbank, Hedeselskabet. A. bevarede sin barndoms grundtvigske kristendom og talte lejlighedsvis fra prædikestolen i hovedstadens kirker. A. udgav 1937 sine erindringer der fortrinsvis er af episodisk karakter og ikke rober særlig dybtgående politiske refleksioner. Han var udpræget dagen og vejens mand. □Afbildet på H. Vedels og O. Matthiesens grundlovsbill. 1918 og 1923 (begge folketinget). Mal. af O. Matthiesen, 1918, tegn. af Lars Nielsen, 1930 og mal. af Kai Mottlau, 1931. Foto.

N. A.: Brogede minder, 1937. – Social-Demokraten 29.5.1931. Sydsjællands social-demokrat 28.5.1931.

*Oluf Bertolt**

Andreasen, Victor Johannes, * 1920, chefredaktør. * 18.2.1920 i Rårup. F: arbejdsmand Rasmus Peter A. (1886–1954) og Aniela Smolenska (1896–1960). ~ 1° 1.10.1944 i Ordrup (Andreask.) med Inger Margrethe Nielsen, * 27.2.1916, d. af proprietær Carl Adolf N. (1882–1920) og Marie Jensen (1883–1973). Ægteskabet opløst 1950. ~ 2° 4.8.1951 på Frbg. (b.v.) med forfatteren Tove *Ditlevsen, * 14.12.1917 i Kbh., † 7.3.1976 sst., d. af Ditlev Nielsen D. (1880–1972) og Kirstine Alfride Mundus (1890–1965). Ægteskabet opløst 1973.

A. der er en af sin periodes mest omdebatterede pressefolk blev student (Th. Langs skole, Silkeborg) 1939, cand.polit. (Kbh.s universitet) 1947 og var 1947–50 sekretær i Statistisk departement, 1947–52 medarbejder ved Finanstidende. 1948 knyttedes han til Dansk Arbejdsgiverforenings og Industrirådets erhvervs-økonomiske institut, fra 1952 som chef og redaktør af instituttets Erhvervsøkonomiske Meddelelser. 1958 sprang han helt ind i journalistik som lederskribent og kronikredaktør ved Ekstra Bladet, men vendte 1960 tilbage til arbejdsgiverforeningen som kontorchef og 1961 tillige økonomisk-politisk redaktør ved foreningens blad Arbejdsgiveren. 1962 blev han af daværende udenrigsminister J. O. Krag hentet til udenrigsministeriet som sekretariatschef, var medlem af regeringens nedrustningsudvalg, men vendte 1963 tilbage til Ekstra Bladet, nu som adm. chefredaktør. 1967 gik han til Berlingske Tidendes økonomisk-politiske redaktion, overtog 1969 den redaktionelle ledelse af ugebladet Hjemmet, blev 1971 på ny chefredaktør ved Ekstra Bladet, men fratrådte 1976 og har siden som fri skribent leveret bidrag til dagblade og tidsskrifter om filosofiske, økonomiske og aktuelle emner i øvrigt. I en bredere offentlighed er A. især kendt for to ting: den journalistiske stil han som chefredaktør har givet Ekstra Bladet, og ægteskabet med Tove Ditlevsen i hvis bøger – selvbiografiske som fiktive – parrets bevægede samliv ofte skildres. Da A. første gang blev chefredaktør ved Ekstra Bladet var dets oplag 71.000 og faldende. Lukning truede. Med A. vendtes udviklingen, og da han fratrådte 1976 var oplaget tredoblet. Han gennemførte journalistiske metoder der til en vis grad havde fortilfælde, fx hos Ekstra Bladets første redaktør Frejlif *Olsen men virkede nye og provokerede mange ved deres aggressivitet og tilsidesættelse af „borgerlige" normer. Stærkt kritisk holdning til myndigheder og andre magthavere, nøgenbilleder og udpræget interesse for sexuelle emner (A. blev 1968 ved højesteret dømt for billedpornografi), en direkte sprogbrug, ofte blomstrende af ringeagtsytringer, er vigtige elementer af denne journalistik. Iflg. A. selv der er arbejdsmandssøn fra det sandede Midtjylland, skal den tale „nedefra og opefter". Han henviser gerne som et holdningsmæssigt forbillede til Hørups kamp for den jævne befolknings ret over for en lille men dominerende klike. Omvendt er denne Ekstra Blads-stil blevet angrebet for at appellere til vulgaritet og ansvarsløse stemninger, og kritikere har inddraget A.s egen person under henvisning til hans krydsen mellem angivelige modpoler som radikale og konservative bladhuse, arbejdsgiverforening og samfundskritisk journalistik, embedsmandskontor og ugebladsredaktion. Selv mener A. trods de mange skift altid at have handlet i overensstemmelse med sin egen personlighed der trives ved udfordring i begge or-

dets betydninger: som opgave og som provokation. Under løsning af en opgave identificerer han sig mere med resultatet end med midlerne, og han giver gladeligt rollen som borgerskabets enfant terrible eller lægger torpedo under den etablerede kulturs ark, som da han på „Hjemmet" fyrede Klaus Rifbjerg og i stedet ansatte underholdningsforfatteren Ib Henrik Cavling. Men han er selv en stor og kræsen læser og meget kundskabsrig. Af samfundsopfattelse er han liberal, men med dyb skepsis over for partipolitik, ideologi og idyldyrkelse. Han tror ikke på tilværelsens harmoni og har ytret sympati for arvesyndsdogmet, måske som en arv fra årene i katolsk underskole i Silkeborg (moderen var polsk katolik). – A. er medforfatter til bogen *Bankerne og Samfundet*, 1955 og har bl.a. yderligere publiceret *Nogle problemer omkring offentlig prisregulering*, 1959. □Foto.

Ugeskr. for retsvæsen, 1968 726–30. A.: "Formiddagsavisen – Folkets Røst" i Madsen og medierne, 1970. Mindebogen Om Tove Ditlevsen, red. Harald Mogensen, 1976, heri Arne Jørgensen: Toves mænd og A.: Min kone Tove samt Tanker om døden – efterskrift. Tove Ditlevsen: Gift. Erindringer, 1971 137–45; jvf. også romanen Vilhelms værelse, 1975. Jyllands-Posten 29.3.1970 og 17.7.1977. Information 2.7.1977. Ugebladet Expres 25.2.1974.

Verner Jespersen

Andreassen, Mogens Kristian, * 1911, overkirurg. * 11.7.1911 på Vejløgård, Vejlø sg., Præstø amt. F: forpagter Hans Christian A. (1861–1928) og Johanne Heining (1877–1952). ~1° 5.3.1940 i Kbh. (Andreas) med sygeplejerske Else Agnete Toft Nielsen, * 12.12.1908 i Asserbo, d. af lærer, cand.teol., senere sognepræst, sidst i Vester Tørslev Axel Torvald N. (1881–1953, ~2° 1950 med Dagmar Elise (Lise) Petersen, 1903–74) og Anna Bogh (1881–1944). Ægteskabet opløst. ~2° 7.8.1961 i Gentofte (b.v.) med læge Lis Elmholt, * 5.6.1927 i Kbh., d. af redaktør P. V. E. (1883–1927) og Edith Larsen (* 1892).

Efter studentereksamen fra Herlufsholm 1929 studerede A. forstvæsen et år, men skiftede over til medicin og fik 1937 embedseksamen fra Kbh.s univ. Allerede fra de unge år hvor han skaffede sig en grundig og alsidig kirurgisk uddannelse og 1943 ved Kbh.s univ. forsvarede en inspirerende disputats om *Hæmofili i Danmark* blev han en kendt skikkelse både blandt kolleger og studenter ved sit åbne væsen, sine pædagogiske evner – og sit kunstneriske talent; hans tegninger af foresatte og samtidige gjorde ham næsten lige så kendt som hans arbejder inden for gastroenterologi og thoraxkirurgi og gjorde ham højt værdsat på Rigshospitalet. Efter 2. reservelægetid 1944–48 hos E. Dahl-Iversen på afd. C blev han 1. reservelæge 1948–54 hos S. Kjærgård og senere hos E. Husfelt på afd. D hvor han fortsatte som assisterende overlæge fra 1955. 1961 konstitueredes han som chef for børnekirurgisk service, og fra september 1963 har han været professor i kirurgi og chef for afd. C. – Han er her en inspirerende lærer og en effektiv leder som fremmer sin afdelings forskning. Det har resulteret i en række eksperimentelle og kirurgiske arbejder – alle præget af A.s rationelle planlægning, kritiske sans og inspiration. Selv har han for studenterne publiceret en *Chirurgia minor*, 1954, 1958. I en årrække har Rigshospitalet kunnet trække på hans forhandlingsevner til med smidighed at lede lægerådet i en for hospitalet vanskelig overgangsperiode. Hans evner har også naturligt medført højt værdsat medarbejderskab i Dansk Røde Kors' hovedbestyrelse og forretningsudvalg 1953–58, i blodtransfusionsnævnet 1959–65, Storkøbenhavns sygehusberedskabsnævn 1958–72, Rådet for større færdselssikkerhed fra 1962, Den danske kræftkomité fra 1966 og Landsforen. til kræftens bekæmpelse fra 1961. 1963–73 var han formand for Dansk gastroenterologisk sammenslutning og 1970 præsident for den internationale gastroenterologkongres i Kbh. 1973 stiftede han Dansk selskab for trafikmedicin og var dets formand til 1975. A. har ofte talt i radio og fjernsyn og er en flittig foredragsholder. – R. 1967. R.' 1972. □Foto.

Egill Snorrason

Andresen, Hans **Albert,** 1834–1913, aktuar. * 28. 4.1834 i Kbh. (Holmens), † 27.4.1913 sst., begr. sst. . (Holmens). F: skræddermester Andreas A. (1802–76) og Birgitte Dahlgreen (ca. 1800–72). ~30.7.1861 i Cottingham, Yorkshire, med Elizabeth Issott, * 8.9.1837 i Beverley, England, † 8.6.1915 i Kbh., d. af malermester Joseph I. og Sarah.

A. blev student 1854 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand. phil. 1855, tog adgangseksamen til den militære højskole og blev cand. polyt. (i mekanik) 1861. Allerede 1858 blev han lærer (og inspektør) ved den skole hvorfra han var dimitteret, og sin virksomhed her opgav han først 1874. Forinden (1871) var han imidlertid – samtidig med at de to ældre statsanstalter for livsforsikring omdannedes til Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 (senere Statsanstalten for Livsforsikring) – blevet knyttet til den nye statslige forsikringsanstalt som beregner. I denne stilling havde han særlig ansvaret for den praktiske udformning af det for anstalten ved loven af 1871 skabte nye grundlag, og arbejdet hermed ledede han så dygtigt at han 1888 forfremmedes til stillingen som direktionens mate-

matikkyndige medlem. Som sådan virkede han til 1906 da han på grund af alder tog sin afsked. – I en vis forbindelse med A.s egentlige livsgerning som forsikringstekniker står det at han fra 1891 i en årrække var formand for repræsentantskabet i Huslejeassuranceselskabet i Kbh., men i øvrigt udfoldede han uden for forsikringsvæsenets områder en mangesidet virksomhed i faglige foreninger og institutioner med sociale formål. 1865 var han således medstifter af foreningen Fremtiden, 1866–74 sad han i Industriforeningens bestyrelse, 1877 deltog han i stiftelsen af Teknisk Forening af hvis tidsskrift han 1878–1903 var redaktør, og 1882 var han medstifter af Kreditforeningen af Grundejere i Kbh. og Omegn, af hvis repræsentantskab han var medlem til sin død. Han sad desuden i direktionen for de Massmannske søndagsskoler, var medbestyrer af det Reiersenske Fond, sad i bestyrelsen for den Letterstedtske Forening og for Hjælpeforeningen for kvindelige Håndarbejdere og var medlem af Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Endelig kan nævnes at han 1878–84 var medlem af Kbh.s borgerrepræsentation hvor hans tekniske indsigt ikke var uden betydning. A. har også udfoldet en ret omfattende virksomhed som forfatter af populære skrifter og som oversætter – navnlig fra engelsk – så vel af teknisk som af skønlitteratur (Dickens). Når A. kom til at gøre sig gældende på så mange og vidt forskellige områder skyldtes det ikke blot hans rent tekniske dygtighed, men tillige hans sunde praktiske blik for alle livets forhold, hans væsens jævnhed og elskværdighed og hans betydelige evne til at omgås mennesker. – Virkelig etatsråd 1907. – R. 1892. – □Foto.

De statsgaranterede danske livsforsikrings-anstalter, 1892 364. Dansk forsikrings-tid. 3.5.1913. Berl. tid. 28.4. s.å. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Chr. Thorsen**

Andresen, Christopher Schrøder, 1760–1832, præst. * 3.4.1760 i Rønne, † 18.5.1832 i Kerteminde, begr. sst. F: generalauditør, adjungeret amtmand Christian A. (1720–77) og Michella Ottilia Schrøder (1739–1823). ~ 16.9.1789 i Rønne med Louise Catharina Nansen, * 1760 i Tranderup, Ærø, † 30.7.1833 i Kerteminde, d. af major, senere oberstløjtnant og kommandant på Bornholm Hans Michelsen N. (1723–87) og Louise von Berbandt (1739–66).

A. blev student fra Helsingør 1775 og tog 1779 filologisk embedseksamen; 1781 fik han Valkendorfs kollegium, men blev 1783 angrebet af sindssygdom. Efter helbredelsen tog han 1787 både teologisk embedseksamen og magistergraden og blev s.å. rektor ved Rønne latinskole. I denne stilling indlagde han sig megen fortjeneste. Skolen fik sin tidligere dimissionsret til universitetet tilbage, og han fik tilvejebragt et bedre skolelokale. I sine kundskabskrav til disciplene var han streng, men viste sig i øvrigt som en ven af mildere skoletugt. 1805 udnævntes A. til sognepræst i Vissenbjerg hvorfra han 1820 forflyttedes til Kerteminde og Drigstrup. Her havde de gudeligt vakte 1819 fundet en fører i husmand Chr. Madsen, Bregnør. A. forsøgte ud fra sit rationalistiske standpunkt forgæves at bekæmpe bevægelsen. Befolkningen delte sig i to partier, og de vakte rejste hårde anklager mod A. Bl.a. skrev Chr. Madsen i et brev til dronningen at deres præster der skulle vise dem til et gudfrygtigt liv henviste dem til drik, spil og dans. For denne og andre ytringer blev der anlagt offentlig sag mod Chr. Madsen, og da der blev tale om at ophæve denne, modsatte A. sig det da flere af hans sognefolk under eds tilbud havde tiltrådt de grove beskyldninger mod ham. Sagen endte 1829 ved en højesteretsdom der idømte de anklagede bøder. Da Chr. Madsen kort efter døde nægtede A. at holde ligtalen. En af hans foresatte, amtsprovst Lütken, kalder ham „en lærd, yndet og højst godmodig Lærer", og hans optræden over for de vakte må for en del forklares ud fra deres egen hensynsløshed. – Tit. professor 1800. □Mal. af Z. Wästrom, 1776.

C. S. A.: Min sindssygdom i året 1783, udg. Vilh. Maar, 1925. Brev i Bornholmske saml. XVIII, 1927 45–52. – C. Strøm i Saml. til Fyens hist. og topogr. III, 1865 32–35. L. Koch: Den da. kirkes hist. 1817–54, 1883 33–37. Fr. Nygård: Kristenliv i Danm. gennem hundrede år, 1897 189–227. M. K. Zarhtmann i Bornholmske saml. VII, 1912 82–93.

*Bjørn Kornerup**

Andresen, Gudrun, * 1908, højskolelærer. * 12.4.1908 i Brænde-Lydinge, Brahetrolleborg sg. F: mejeriejer Valdemar "Hansen (1878–1969) og Dorthe Christine Jensen (1880–1953). ~ 18.4. 1931 i Osted (b.v.) med højskoleforstander Sune "A., * 23.2.1902 i Ryslinge, s. af højskoleforstander Peter A. (1860–1925) og Ane Marie N. J. Blume (1867–1950).

A. er uddannet gymnastikleder og håndarbejdslærerinde bl.a. på Ollerup og Snoghøj gymnastikhøjskoler og Askov højskole hvor Margrethe (Pip) "Christiansen opfordrede hende til at tegne gamle mønstre af, og her blev grunden lagt til et årelangt virke med at udbrede kendskab til kvindeligt håndarbejde og dets historiske baggrund. A. har især gjort en indsats på følgende tre områder: som bestyrelsesmedlem i „Højskolernes Håndarbejde", som leder af Engelsholm højskole og som en af de førende kræfter i foreningen Danmarks folkelige Broderier. Hun var med da

Højskolernes Håndarbejde startede i 1932 for at skaffe pædagogisk materiale til undervisningen på ungdoms- og højskoler. Der blev lagt vægt på kopiering af gamle broderier, men i 1950erne begyndte man at arbejde friere, og her viste A. en særlig evne til at omsætte detaljer fra det gamle til tidssvarende modeller. Hun blev medlem af bestyrelsen i 1940. Efter knap ti års lærergerning på Snoghøj købte ægteparret A. Engelsholm slot ved Vejle hvor de indrettede højskole. Siden 1947 er vægten lagt på uddannelse af håndarbejdslærere til voksenundervisning. 1954 var A. medstifter af foreningen Danmarks folkelige Broderier, der registrerer gamle privatejede tekstiler. Materialet bruges bl.a. af A. som grundlag for udarbejdelsen af foreningens mønsterark hvorpå der gengives dele af gamle tekstiler. På Engelsholm holder A. kurser for folkedansere der vil lære kopiering af de traditionelle egnsdragter, og hun sidder i udvalgsarbejde med Nationalmuseet om problemer vedr. dragtkopiering. I tilslutning hertil har hun udgivet: *Danske bondeskjorter fra ca. 1770 til ca. 1870*, 1974 og *Særke*, 1976. □Mal. af Ole Søndergaard, 1925, Aksel Korff, 1950 og Viggo Kragh Hansen, 1977.

Minna Kragelund i Nationalmuseets arbejdsmark 1971 33–46.

Minna Kragelund

Andresen, Kaj, * 1907, boligminister. * 7.4.1907 i Vedslet. F: lærer, senere førstelærer Jens Kristian A. (1880–1935) og Thomine Marie Færgemann (1879–1956). ~ 16.11.1929 i Vejle (b.v.) med telefonistinde Bodil Marie Sørensen, * 17.12. 1905 i Århus, d. af fyrbøder Thomas S. (1872–1921) og Christiane Johanne Sørensen (1871–1934).
A. tog realeksamen 1923 og 1928 lærereksamen. 1928 ansattes han ved Horsens skolevæsen hvor han blev overlærer 1953; han var tillige i en årrække lærer ved byens handelsskole og formand for Horsens lærerforening 1939–45 samt medlem af byrådet 1943–50. 1947 blev han valgt til folketinget i Horsens-kredsen og fortsatte der til 1971. A., der var medlem af finansudvalget 1960–64 og 1. næstformand 1968–71, arbejdede især med sociale spørgsmål; hans politiske hovedindsats var som boligminister 1964–68 i ministeriet Krag II. Teknisk indsigt forenet med en velafbalanceret ro gjorde A. til en sikker leder af et ministerium der ofte stod for skud. I hans ministertid gennemførtes det store boligforlig 1966 der indebar ret betydelige lejeforhøjelser men også en boligsikringsordning som for de jævne indtægter afbødede en del af forhøjelsen; ordningen åbnede også adgang til at etablere ejerlejligheder. A. var i denne sag naturligt nok i centrum; men dens betydning gjorde den til et alment politisk spørgsmål hvor statsministeren førte an. Efter sin afgang var A. 1969–77 direktør for A/S Almennyttigt Saneringsselskab og for A/S Det københavnske Saneringsselskab der har været ledende i de senere års saneringer i hovedstaden. □Foto.

Politiken 31.7.1976.

Vagn Dybdahl

Andresen, Mathias, 1858–1916, litterat, bogsamlingsleder. * 30.8.1858 i Adsbøl, Sundeved, † 1.4.1916 i Kiel, begr. i Åbenrå. F: husmand Jørgen A. (1815–1903) og Christine Staugaard (1818–90). ~ 20.1.1898 i Kolding med Gunder Margrethe Junggreen, f. Aarøe, * 7.7.1857 i Ø. Løgum. † 15.12.1951 i Åbenrå (~ 1° med tobaksfabrikant Johan Junggreen, 1857–93), d. af gårdejer Lauritz Aa. (1819–72) og Juliane Erichsen (1818–87).
A. blev uddannet på Tønder seminarium 1877–80. Derefter var han lærer i Ravsted men tog 1887 af nationale grunde sin afsked uden pension. Der blev hurtigt lagt beslag på hans arbejdskraft. Den danske presse trængte hårdt til veluddannede medarbejdere, og Dannevirke–Freja der på dette tidspunkt havde store vanskeligheder at kæmpe med knyttede ham til sig som lokalredaktør for Freja i Åbenrå (1888–92). Ved C. F. Monrads død valgtes han 1889 til medlem af Sprogforeningens bestyrelse og med Jens Jessen som modkandidat til leder af bogudvalget. Dette valg og senere A.s valg til foreningens formand (1900–16) betød i dens arbejde en ændring af kursen i mere folkelig retning. Sprogforeningens virksomhed var op til verdenskrigen præget af A. Han næsten fordoblede bogsamlingernes antal, begyndte den store spredning af dansk læsning gennem boggaver (julehæfter, billeder og skolebøger), forestod selv bogindkøbene – dette sidste udfordrede lejlighedsvis til kritik. På H. P. *Hanssens initiativ fik Sprogforeningen eget hus i Åbenrå 1900; da det nye Folkehjem rejstes 1910 var A. den nøjeregnende og påpasselige bygherre. – Det danske folkeoplysningsarbejde har han yderligere ydet store tjenester ved udgivelsen af Illustreret Børneblad for Nordslesvig (1890–1900) der blev hjemmene en stor støtte i årene efter at danskundervisningen var forsvundet fra skolerne, ved sammen med J. Fausbøl og J. N. H. *Skrumsager at udgive og redigere Sprogforeningens Almanak fra 1893 og ved at udvide og senere omarbejde Den blaa Sangbog. – I det direkte politiske arbejde var hans andel mindre; 1903 var han dansk kandidat i

Flensborg-Åbenrå kredsen. En længe næret plan om en rejse til udvandrede landsmænd i USA virkeliggjorde han 1911. □Mal. af Franciska Clausen efter foto (Folkehjem, Åbenrå). Foto (Fr.borg).

M. C. Mathiesen i Vor fremtid I, 1908 103–07. P. Andresen i Højskolebl. 28.3.1916 527–30. Niels Hansen i Sprogforen.s almanak, 1921 5–21. K. Rosendal i Håbets mænd, udg. H. L. Thomsen, 1923 299–303. Sprogforen.s årsberetn., udg. Jacob Petersen, 1929–30 5–36.

*Hans Lund**

Andresen, Andreas **Peter,** 1771–1832, købmand, forfatter. * 1.3.1771 i Flensborg, † 16.10.1832 sst., begr. sst. F: købmand Hans Christian A. (1728–99) og Catharina Jordt (1749–1815). ~ 29.4.1794 i Husum med Agathe Catharina Jebsen, * 30.9. 1775 i Husum, † 9.9.1834 i Flensborg, d. af borgmester i Husum Josias J. (1735–1817) og Agathe Catharina Nansen (ca. 1750–1813).

A. drev en større købmandshandel i sin fødeby og indtog en anset stilling i det flensborgske borgerskab. Han var stifter, 1799 af og chef for byens borgerlige Christiansgarde, blev 1814 rådmand og 1832 lige før sin død valgt til andenborgmester. I lokale blade og tidsskrifter har han skrevet om mangeartede emner, dog som regel i tilknytning til fødebyen. Som forfatter til en række viser og kantater i tidens almindelige stil vandt han stor yndest. Den dansk-patriotiske stemning i Flensborg i 1800-årenes første menneskealder fandt i hans tyske vers et levende udtryk. – Agent 1828 med rang som virkelig kancelliråd. □Mal. af C. V. Eckersberg, 1803 (Städtisches Museum, Flensburg).

P. Lauridsen i Tilskueren, 1889 38f. Neuer Nekrolog der Deutschen X 2, 1832 725–27.

*Hans Lund**

Andresen, Sune Johan, * 1902, højskoleforstander, forfatter. * 23.2.1902 i Ryslinge, Svendborg amt. F: højskolelærer, senere højskoleforstander Peter A. (1860–1925) og højskolelærer Ane Marie Nielsine Jensine Blume (1867–1950). ~ 18.4. 1931 i Osted med højskolelærer Gudrun "A. f. Hansen, * 12.4.1908 i Brænde-Lydinge, Brahetrolleborg sg., d. af mejeriejer Valdemar "H. (1878–1969) og Dorthe C. Jensen (1880–1953).

A. fik sit egentlige barndomshjem på Vinding højskole som hans fader købte 1908 og ledede til 1924. Som sin særprægede fader valgte han de frie studiers vej uden at tage nogen eksamen. Han uddannede sig hjemme og under et treårigt studieophold i Kbh. 1918–21. Efter lærergerning på Vinding højskole var han 1926–28 lærer ved Osted efterskole og 1928–29 elev på Askov højskole. Et års tid var han lærer ved Rønshoved højskole hvis forstander, Aage "Møller, en ledende personlighed inden for den nygrundtvigske, „mytologiske" bevægelse i højskolen fik megen betydning for ham. 1930–40 var han lærer ved Snoghøj folke- og gymnastikhøjskole. Sammen med sin svoger, Frede "Bording der et par år efter oprettede Københavns Folkehøjskole og senere Bordings Friskole købte han 1939 hovedbygningen til den gamle herregård Engelsholm vest for Vejle, bygget af Knud Brahe 1593, og indrettede den til højskole. Ret tidligt begyndte A. at skrive i blade og tidsskrifter, og 1936 udsendte han *Der kommer andre Dage,* en nøgleroman med forfatterens fader som hovedperson. 1937 fulgte romanen *Livets Blændværk* og 1938 kom *Dage og Nætter i Danmark,* en række historisk-poetiske essays. 1939–55 udgav og redigerede A. Dansk Tunge, et tidsskrift for folkelig og kristelig oplysning. 1944 udgav han *Hundrede År,* om de danske højskolers hundredår 1844–1944, samt *Det grundtvigske Syn, en Nyårsgave i Anledning af Højskolernes Hundredår.* 1949 kom *Litterære Perspektiver,* 1950 *Festskrift til Aage Møller* og 1957 *En sundevedsk Bondeslægts Historie* og *Engelsholms Historie.* Endelig udsendte han i 1968 et særtryk *90 unge År,* en skildring af Valdemar Hansen. I besættelsens sidste år var Engelsholm beslaglagt af det tyske luftvåben. Højskolen er i årenes løb blevet en af landets velbesøgte. – R. 1974. □Mal. af A. Korff, 1948. Foto.

Danm.s folkehøjskole 1844–1944, 1944 433–38. Højskolebladet LXV, 1940 602f. Dansk tunge, dec. 1940 73–77. Landet 29.10.1942.

Morten Bredsdorff (Fred. Nørgaard)

Andresen, Thorvald Andreas Rasmus, * 1892, fotograf. * 11.11.1892 på Gastrupgård, Hjerting sg. F: musikdirektør, gårdejer Christian A. (1854–1918) og Anne Marie Rasmussen (1853–1907). ~ 1° 29.7.1917 i Skagen k. med fotograf Anna Maria Knudstrup, * 22.3.1884 i Frederikshavn, † 25.10.1959 sst., d. af købmand, fotograf Martin Johannes K. (1854–1940) og Anna Marie Waarst (* 1856). Ægteskabet opløst 1933. ~ 2° 24.8.1939 i Søllerød k. med musikstuderende Birgit (Bitten) Greve Jordan, * 25.1.1912 i Kbh., d. af kunstmaler Harald J. (1875–1955) og maler Johanne Marie Jørgensen (1882–1962).

A. var 1907–10 i lære hos fotograf Bent Søndergaard, Esbjerg, 1911 på kursus, Teknol. institut, Kbh., 1911–12 assistent hos sin senere svigerfar Johannes Knudstrup, Frederikshavn, 1912–13 assistent i Tyskland, 1914 hos D. Abelsen, Salangsværket og Bardu, Nordnorge, 1915 studieophold hos Ferd. Flodin, Stockholm, 1916 etablerede han sig i Ålborg, 1917 med Anna Knud-

strup i Frederikshavn, 1922–23 i Kbh. under firmanavn Knudstrup Andresen. 1936–39 var han teknisk leder hos Kehlet, derpå etableret i Gentofte, 1941 i Charlottenlund, 1960 i Farum. 1970 flyttede han til Svanninge. Allerede 1914 blev A. som medhjælper medlem af Dansk fot. Forening, bidrog med billeder og indlæg til dennes blad og underviste fra 1928–34 ved dens fagskole. 1941 var han formand for en kommission til revision af fagets lærlingeforhold. 1943 genoptog han undervisningen ved fagskolen og blev 1944 forstander herfor. Efter lokalernes ødelæggelse ved angrebet på Shellhuset 21.3.1945 ledede han deres genopbyggelse. Han udvidede samarbejdet med de andre skandinaviske landes fotografer og forestod det første nordiske mesterkursus i fotografi, Kbh. 1946. På grund af sygdom trak han sig april 1947 tilbage som formand for fagskolen men fortsatte som dens leder af årets nordiske mesterkurser i Kbh. – Allerede 1912 deltog A. med held i en international konkurrence og fik fra 1914 ofte sine billeder gengivet i danske og andre nordiske fotografiske tidsskrifter. Hans portrætter af fx Anna Ancher og Victor Bendix er opstillet naturligt og karakteriserende, sikkert komponeret og beskåret. A. der gerne arbejdede uden for atelieret optog desuden landskaber, arkitektur, haver, interiører og kunstindustri, bl.a. til *Danske Slotte og Herregaarde,* 1945. 1951 udgav han bogen *Grønne Glæder,* med tekst af Bitten Jordan. Hun skrev også teksterne til hans store reportager i italienske, schweiziske, svenske, tyske, franske, norske og danske tidsskrifter om dansk have- og boligkultur. Desuden har A. gennemfotograferet Skagen museum, Claudius' musikhistoriske samling og E. A. Christensens historiske våbensamling. – Forskydningen i kundekredsen har medført at A.s motiver siden 1939 ofte har været mondæne. Hans brudebilleder fra Ordrup i 1940erne er dog udført med samme glæde og mesterskab som optagelserne fra Oxbøl 1914. Hovedparten af A.s bevarede negativer og talrige samtidige aftryk findes på Kgl. bibl. – A. har fået mange udmærkelser, bl.a. DFF.s sølvmedalje 1933 og dens hæderstegn i guld 1952. □Foto.

Julie Laurberg og Julius Folkmann i Dansk fot. t. XXXVI, 1914 41 og XXXVII, 1915 45; Bjørn Bendorff i LXXIV, 1952 250. Knud Gramstrup Søndergaard i Fyns amts avis 10.11.1972.

Bjørn Ochsner

Andresen, Viggo Valdemar Julius, 1870–1950, tandlæge. *31.5.1870 i Kbh. (Helligg.), †5. 10.1950 på Frbg., urne på Ass. kgd., Kbh. F: guldsmedesvend, senere -mester Johan Peter Nicolai A. (1844–96) og Rosalie Josephine Christensen (1844–1913). ~31.5.1895 i Kbh. (Johs.) med Arvida Conradine Christiane Claësson, *13.6.1875 i Kbh. (Johs.). †13.8.1948 på Frbg., d. af tandlæge Arvid Conrad C. (1846–92) og Christiane Serine Mortensen (1846–1926).

A. der var privat uddannet som tandlæge tog tandlægeeksamen i Kbh. maj 1889, udførte derefter assistenttjeneste i Danmark og Schweiz, praktiserede i Vejle 1889–92, i Kbh. 1892–1925, var tandlæge ved rigshospitalet 1910–16 og censor i anatomi ved tandlægeskolen i Kbh. 1910–17. Han blev korresponderende medlem af flere faglige foreninger i udlandet og æresmedlem af Svenska Tandläkare Sällskapet 1940. A. var redaktør af Tandlægebladet 1913–14, af Tidsskrift for tandlæger 1918–25 og af Acta Gnathologica. Dr.med. dent. h.c. ved universitetet i Würzburg 1923. Lærer i ortodonti ved Statens Tandlægeinstitut i Oslo 1925; professor i ortodonti ved Norges Tandlæge-Højskole 1927–36. Praksis i København fra 1936. A.s indsats inden for ortodontien med „det norske system", i stor udstrækning i samarbejde med K. Häupl, må karakteriseres som banebrydende for sin tid. – Han har udgivet *Tandretning. Ortodontisk Tandlægekunst ved dento-faciale Deformiteter,* 1914, og *The physiological and artificial mineralization of the enamel,* 1926, et arbejde som foregriber megen af den forskning der blev udført 50 år senere. 1936 udgav han sammen med K. Häupl den berømte *Funktions-Kieferorthopädie. Die Grundlagen des „Norwegischen Systems"* som kom i en række udgaver og blev normgivende for tandregulering på den tid. Endvidere skrev han ca. 100 fagvidenskabelige artikler i inden- og udenlandske tidsskrifter. A. var på flere områder foran sin tid. Han havde et originalt forskersind som desværre ikke altid mødte den forståelse det fortjente. □Tegn. af Magnus Bengtsson.

Selvbiogr. i Tidsskr. for tandlæger III, 1920 17–23. – G. Lind i Tandlægebladet 54, 1950 755–57.

J. J. Pindborg (Hedvig Strömgren)

Andrésson, Guðmundur (Andersen, Gudmund), †1654, forfatter, filolog.

A. havde gennemgået den lærde skole på Hólar men levede derefter i fattige kår som bonde på Bjarg i Miðfjörður i det nordlige Island. Samtidig digtede han og skrev. Han følte sig forurettet af biskop Þorlákur Skúlason og forfattede en afhandling, Γνῶθι σεαυτόν (Kend dig selv) hvis hentydninger til visse høje herrers selvgodhed og partiskhed i embedsbesættelser opfattedes som sigtende til biskoppen. Han fortsatte sin litterære virksomhed med et skrift *Discursus oppositivus* der forelå udarbejdet 1648 og hvor han med ud-

gangspunkt i Bibelen kritiserede den strenge islandske lov „Storedommen" (1565) om hor og lejermålssager. Biskop Þorlákur anklagede ham nu for forsøg på at undergrave tilliden til landets gældende ret og for at have forsvaret utugt og blodskam. Som følge heraf blev han i sommeren 1649 taget til fange og ført til Kbh. hvor hans sag skulle prøves. I Blåtårn hvor han blev indsat, skrev han en apologi i hvilken han hævdede at skriftet ikke var bestemt for offentligheden og kun udarbejdet fordi han ville prøve sine evner på samme måde som han var vant til fra skolens disputatsøvelser. Skriftet blev i latinsk oversættelse forelagt de teologiske professorer som i deres votum 12.12.1649 sluttede sig til den af biskop Þorlákur hævdede mening. Til trods herfor blev A. snart efter frigivet af kongen, vistnok fordi Ole Worm til hvem han havde henvendt sig fra fængslet tog sig af hans sag, men han måtte forpligte sig til ikke at vende tilbage til Island samt skriftlig bede om undskyldning for sin forseelse. 1650 blev han immatrikuleret ved universitetet og fik plads på Regensen men døde af pesten 1654. I sine sidste år var han beskæftiget med oldforskning, utvivlsomt tilskyndet dertil af Worm. Enkelte af hans efterladte arbejder blev senere udgivet af P. H. Resen: *Völuspá* med oversættelse og kommentar 1673 (bemærkninger af A. til dette kvad findes i Resens tidligere Völuspá-udg. 1665) samt hovedværket *Lexicon Islandicum* (isl.-lat. ordbog) 1683. Det sidste har værdi for islandsk sprog i 1600-tallet men er meget skødesløst trykt.

Guðm. Andrésson, Deilurit, udg. Jakob Benediktsson (= Islenzk rit síðari alda 2), 1948. – P. H. Resen i Indledn. til Völuspá 1673 (omtr. enslydende i Lexicon Islandicum 1683). [Biskop] Finnur Jónsson: Hist. eccl. Isl. III, 1775 586–88 722f. Grønlands historiske mindesmærker I, 1838 114f. [Professor] Finnur Jónsson: Sögusafn Stefnis, 1895 3–22. Bibliotheca Arnamagnæana VII, 1948. Rit Rimnafélagsins II, 1949.

Jón Helgason

Andrezel, Pierre, se **Blixen, Karen.**

Andrup, Henrik **Otto** Ludvig Lauritz, 1883–1953, museumsdirektør. * 8.10.1883 i Randers, † 24. 8.1953 på Finsen-inst. i Kbh., urne på Vestre kgd. F: materialist, cand.pharm. Otto William A. (1853–1909) og Frederikke Mariane Louise Levring (1855–1902). ~ 5.7.1910 i Kbh. (Slotsk.) med Zelia Nina Hindenburg, * 25.10.1885 i Kbh. (Frue), † 30.6.1970 i Hillerød, d. af dr.jur. A. °H. (1832–1913) og Nina Holm (1847–1921).

A. blev student fra Randers 1902, tog 1909 magistergraden i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie og knyttedes 1910 til Frederiksborgmuseet. Her blev han 1913 fast ansat som „bestyrelsens medhjælper", 1916 museumsinspektør, 1927 1. museumsinspektør og dermed museets egentlige leder, fra 1933 med titel af museumsdirektør. Fra 1929 tillige kommitteret ved Rosenborgsamlingen. Ved universitetet studerede A. over et bredt felt sprog og litteratur (1906 fik han accessit for en prisopgave i romansk filologi med litterært emne), men især hvad han selv samtidig benævnte kulturhistorie. Fra 1905 boede han på Regensen, men måtte af økonomiske grunde påtage sig forskelligt arbejde og blev en årrække privatsekretær for Frederiksborgmuseets inspektør E. F. S. °Lund. Herved kom han til at medvirke ved dennes udgivelse af Danske malede Portræter og dermed i portrætregistrering rundt i landet og arbejde på Frederiksborg, men gik tillige i gang med grundlæggende arkivforskning vedrørende ældre tiders danske portrætbestand og begyndte i praksis at overføre den historiske kildekritiks krav om kritisk detailanalyse til portrætundersøgelsen (næppe upåvirket af Chr. Axel Jensens samtidige genstandsforskning). Allerede 1906 har han haft tanke på en museumsfremtid og før sin magisterkonferens forelagde han 1909 Frederiksborgmuseets bestyrelse planer for et kritisk beskrivende inventar over museets malerier og en publikation om våbenkister fra 15–1600-tallet. Disse planer kom til at danne grundlaget for hans første direkte tilknytning til museet. Efter E. F. S. Lunds afgang fra Frederiksborg 1913 overdroges dennes væsentligste opgaver til A., selv om han først tre år senere fik inspektørtitlen.

A.s mest bemærkelsesværdige indsats for Frederiksborgmuseet blev nyerhvervelserne. Et af målene var at erhverve danske portrætter o.a. der gennem familieforbindelser i fortiden var gået til udlandet, for dermed at erstatte en del af hvad der var gået til grunde ved danske slotsbrande. A. fortsatte her en linje som museet allerede tidligere havde været inde på ved bytte med fremmede museer, men især forstod han ved første verdenskrigs slutning med dristighed at udnytte de ved Tyskland-Østrigs sammenbrud skabte konjunkturer til erhvervelser fra fyrstelige og private samlinger (fx originalmanuskriptet til Leonora Christines Jammersminde 1920, den augustenborgske hertugfamilies samlede efterladenskaber 1931). Endnu mere omfattende blev erhvervelserne fra hjemlige samlinger – bl.a. medvirkede A. som lensnævnets konsulent i kunstspørgsmål fra 1920 til at historisk og kunstnerisk værdifulde sager fra herregårdenes hidtil båndlagte løsøre i konsekvens af lensafløsningsloven overdroges til Frederiksborg o.a. museer. A. var samler af natur men havde også blik for den kulturhistoriske værdi af at sager forblev i

deres oprindelige miljø hvor det var muligt, og fik således gennemført at hovedparten af Rosenholms historiske indbo blev købt af Frederiksborgmuseet for at bevares på stedet. Ud fra lignende overvejelser var han en hovedfaktor ved oprettelsen af Thorvaldsen-samlingen på Nysø (1926) og Gl. Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum (1930). De mange erhvervelser muliggjorde for A. på Frederiksborg at udskyde tidligere anskaffede kopier o.a. mindreværdige sager hvorved museet vandt i kunstnerisk kvalitet og historisk autenticitet. Indadtil skabte han et moderne videnskabeligt museumsapparat og gjorde tillige Frederiksborgmuseet til centrum for dansk portræthistorisk forskning. Som deltager i internationalt historikersamarbejde gjorde han i mellemkrigsårene en indsats for gennemførelse af en fast ikonografisk terminologi. Hans tilknytning til nordisk museumssamarbejde (bl.a. i ledelsen af Skandinavisk Museumsforbund fra 1925) manifesterede sig også mere specielt ved hans organisering af hjælp til norske kolleger under 2. verdenskrig.

A. var en farverig personlighed. Altid i aktivitet, også med vidtspredte aktuelle gøremål, undgik han ikke lejlighedsvis kritik. Men centrum i hans gerning var stedse Frederiksborg som han så at sige identificerede sig med, og som frem for nogen skylder ham sin placering blandt vore betydeligste museer. Han var sin tids mest fremstående portrætkender herhjemme og har haft varig betydning for udviklingen af en metodisk dansk portrætforskning. I tale og skrift kunne han være ordrig til det uoverskuelige, men også ved sin viden parret med livlig kombinationsevne nå indlysende resultater. Blandt A.s portræthistoriske arbejder må fremhæves hans indholdsrige katalog over Frederiksborgs erhvervelser 1913–25 – herom og om kataloger over Frederiksborgmuseet og forskellige herregårdssamlinger samt behandling af enkeltpersoners ikonografi m.v. se fortegnelse i Povl Eller: Historisk Ikonografi, 1964 23 25 68–72. Til Dansk biografisk Leksikon I–XXVII, 1933–44 udarbejdede han biografiernes ikonografiske afsnit. Om malere skrev han bl.a. ofte i Kunstmuseets Aarsskrift (se registerbind 1945) og afsnittet *Renæssance og tidlig Barok* i Danmarks Malerkunst, 1937. Han var en hoveddrivkraft i mange års materialeindsamling til og den endelige iværksættelse af udgivelsen af Weilbachs Kunstnerleksikon I–III, 1947–52. Om museumshistorie skrev han *Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg 1878–1928*, 1928 og *Den kongelige Samling paa Rosenborg*, 1933 (ufuldført). Af Leonora Christinas Jammersminde udgav han en folkeudgave 1926 og facsimileudgave 1931. – R. 1926. DM. 1933. K.[2] 1948. □Tegn. af Otto Christensen, 1935 og 1953, af L. Kaganas, 1938 og af Carl Jensen, ca. 1944; linoleumssnit af K. J. Almquist, 1947, tegn. af Aug. Tørsleff, 1951, to mal. af Andreas Friis, 1952 og relief i plastelina til medalje af E. Utzon-Frank, 1953 (alle Fr.borg). Endv. mal. af Axel Simonsen og tegn. af Otto Christensen, 1943. Foto.

Årbog for Kbh.s univ. 1904–07 561 565f. – Studenterne fra 1902, 1927 9–14 126. Fra arkiv og museum 2 II, 1943 221–29. Det nationalhistoriske museum på Fr.borg 1928–53, 1954. Kulturminder 2 I, 1955 10–14. Berl. tid. 25.8.1953. Nationaltid. s.d. Fyns stiftstid. 1.9.1953. Carl Roos: Livserindringer I, 1959 152–56. Zelia Andrup: O. A. og livet omkring ham, 1970. – Papirer i Fr.borgmuseets arkiv.

Gudmund Boesen

Andræ [an'dræ], Carl Christopher Georg, 1812–93, politiker, matematiker. * 14.10.1812 i Hjertebjerg præstegård på Møn, † 2.2.1893 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: kaptajn ved 3. jyske infanteriregiment Johann Georg A. (1775–1814) og Nicoline Christine Holm (1789–1862). ~ 23.11.1842 i Kbh. (Frels.) med Hansine °A., f. Schack, * 5.4.1817 i Sengeløse, † 17.3.1898 i Kbh., d. af sognepræst, provst Nicolai Clausen °S. (1781–1844) og Tagea Dorothea Erasmi (1785–1841). – Far til Poul °A.

A. tilbragte sine første barndomsår på Møn og kom derefter med moderen til Kbh. Efter eget ønske optoges han 1825 på landkadetakademiet. Her gennemgik han alle prøverne med udmærkelse, optoges i „pageklassen" hvor han undertiden gjorde tjeneste ved majestæternes taffel, og udnævntes 1829 til sekondløjtnant i vejkorpset. Hans interesser samlede sig om de matematiske discipliner, og inden sin indtræden på den nyoprettede militære højskole 1830 gennemgik han et kursus ved Polyteknisk læreanstalt hvor han særlig knyttede sig nær til H. C. Ørsted. Den militære højskoles videregående undervisning i militære og matematiske fag samt i sprog, litteratur, statsvidenskab, historie og filosofi besad dog den største tiltrækning for ham. Med udmærkelse gennemgik han dens fire-årige kursus og udnævntes i dec. 1834 til premierløjtnant i ingeniørkorpset. Hans glimrende matematiske evner havde vakt fortjent opmærksomhed, og dette i forbindelse med Frederik VIs gunst åbnede ham adgang til to stipendieophold i Paris 1835–38, for at „studere den højere matematik" og gøre sig bekendt med de højere militære uddannelsesanstalter i Frankrig. Under opholdene i Paris var det, næst hans matematiske studier, teaterinteresserne og historisk læsning, særlig koncentreret om Napoleonsperioden som fængslede ham mest, ligesom den nære omgang med mænd som P. A. Heiberg, C. N. David, Fr. Bornemann,

Tscherning, Martensen og C. E. Fenger. Derimod spillede de politiske forhold endnu en underordnet rolle for ham, selv om han som de fleste opvakte unge havde været begejstret for Julirevolutionen. A. var i sine yngre år livligt interesseret på forskellige videnskabelige felter, åndfuld og indtagende i selskabeligt samkvem med dem han betragtede som intellektuelle ligemænd. Hans selskabelige midtpunkt i Kbh. var det heibergske hus, til hvilket han var blevet knyttet allerede fra den tid da J. L. Heiberg var hans lærer på den militære højskole, og til hvilket hans beundring for husets strålende frue ikke mindre end hans åndsfællesskab med husherren drog ham. I øvrigt var de år der fulgte nærmest efter pariserrejsen kun lidet tilfredsstillende for ham. Ganske vist gik hans militære avancement sin regelmæssige gang. 1839 blev han kaptajn af 2. klasse à la suite og 1842 kaptajn af generalstaben, derefter major 1848 og oberstløjtnant 1851, men hans arbejde var i begyndelsen af ganske underordnet art. Først da han i 1842 blev ansat ved den militære højskole som lærer i topografi og geodæsi og senere matematisk analyse og rationel mekanik nåede han sine ønskers mål, og undervisningen blev nu i en årrække hans egentlige livsgerning. 1853 blev A. direktør for Den danske gradmåling. Her virkede han, kun afbrudt af ministerårene, til 1884 og erhvervede sig et anset navn som fremragende videnskabsmand. Det blev overdraget ham at bearbejde det af H. C. Schumacher samlede materiale til en gradmåling og at supplere dette materiale til et med den oprindelige schumacherske plan overensstemmende hele. Beretningen derom foreligger i det omfangsrige værk *Den danske Gradmaaling* I–IV, 1867–84. Det tildrog sig hurtigt særlig opmærksomhed hos de mest kompetente sagkyndige, navnlig i Tyskland og Italien. Særlig bemærkelsesværdig var A.s opfindelse fejlellipsen, ved hjælp af hvilken man er i stand til at bestemme fejlenes størrelse i en hvilken som helst retning ud fra det betragtede punkt. Den bekendte astronom og geodæt C. A. F. Peters udtalte i Astron. Nachrichten nr. 1741, 1869, om 1. bd., at det bragte resultater som forener den højeste grad af skarphed med en elegance der overtræffer alt hvad man tidligere har kendt. Karakteristisk for A. var den omhyggelige gennemarbejdelse af ethvert problem. Det var ikke nok, at al uklarhed hævedes; men resultaterne skulle tillige fremtræde i simple former og nås ad en så jævn og elementær vej som vel muligt. Derfor var der hos ham et langt skridt imellem den første bearbejdelse af et problem og den endelige form hvori det fremtrådte, og det var kun forholdsvis få af de mange interessante opgaver som beskæftigede ham, der nåede frem til offentliggørelse; han synes i ualmindelig ringe grad at have følt trang til uden ydre foranledning at udgive sine arbejder. En del mindre afhandlinger fremkom i oversigterne over Videnskabernes selskabs forhandlinger, i Astron. Nachrichten og i den europæiske gradmålings generalberetninger.

A. havde i 1840erne ikke været nogen uinteresseret tilskuer til den hjemlige politiske udvikling, men en tilskuer var han. Hans omgangskreds stod overvejende fremmed over for 40ernes politiske oppositionsbevægelse, og selv afholdt han sig fra enhver deltagelse i den. Visse berøringspunkter var der dog. Han var en skarp kritiker af forholdene inden for hæren og af Christian VIIIs regeringssystem. Han var desuden en oprigtig ven af den konstitutionelle styreform og nød et velfortjent ry for intelligens og selvstændighed. Dette forklarer at martsministeriet 1848 gjorde ham til kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. Her var han ikke nogen hyppig taler og blev ikke medlem af grundlovsudvalget, men hans udtalelser hørtes altid med opmærksomhed og respekt. Han gik ikke ind i nogen af de bestående grupper, men hævdede sig allerede da som en udpræget ener. Han krævede beskyttelse for embedsmændenes politiske uafhængighed og økonomiske stilling og protesterede ved behandlingen af værnepligtsloven mod stillingssystemets ophævelse. Mest bemærket blev dog hans forslag om repræsentationssystemet. Han var da som senere en udpræget forkæmper for etkammersystemet, men ville ikke som bondevennerne bygge det på den almindelige valgret alene, men kombinere almindelig valgret med censusvalg. Trods uenigheden på dette væsentlige område havde det bondevenlige venstre følt sig så tiltalt af det nøgterntkritiske i A.s naturel og af den selvstændige stilling, han indtog over for det nationalliberale centrum at man besluttede at anbefale ham til valg i Fåborg-kredsen, hvor han i dec. 1849 valgtes til folketingsmand. Der blev i den første ordinære rigsdag lagt stort beslag på A.s arbejdskraft, idet bondevennerne valgte ham til folketingets formand 1850–52. Som formand fik han den væsentligste indflydelse på fastsættelse af tingets forretningsorden. Det havde megen betydning at en mand med så skarp logisk sans og så megen fasthed og selvstændighed kom til at sætte tingene i trit. A.s tilslutning til bondevennerne blev aldrig intim, men når han dog mente nærmest at kunne slutte sig til dem var det fordi de, som i de år lededes af Tscherning, hverken var udpræget ejderdanske eller skandinaviske og han således af dem ventede en mere nøgtern po-

litik i de national- og udenrigs-politiske spørgsmål end hos centrum. Det varede dog ikke længe inden forholdet væsentlig kølnedes, og inden valgperiodens udgang var deres veje skilt for bestandig.

Ved folketingsvalget aug. 1852 trak A. sig frivilligt tilbage, men sommeren 1853 valgtes han i Kbh. til landstinget på en væsentlig nationalliberal liste. Der var foregået en tilnærmelse mellem ham og centrum, dels på grund af hans endelige adskillelse fra bondevennerne, dels fordi han nu kunne enes med centrum i oppositionen mod ministeriet Ørsted og i kravet om at helstaten skulle være konstitutionel. For de nationalliberale var helstaten dog kun en smertelig nødvendighed medens den for A. var den i og for sig bedste ordning, forudsat at den blev konstitutionel. Han kunne dog tænke sig en sådan konstitutionel statsenhed opdelt administrativt mellem kongeriget og det danske Slesvig på den ene og de tyske hertugdømmer og Sydslesvig på den anden side. Bag denne tanke lå hans misbilligelse af den danske sprogpolitik i 1850erne der søgte at trænge tysk tilbage og fremme dansk sprog i de sprogligt blandede områder i Slesvig. A. stemte marts 1854 for den af de nationalliberale og bondevennerne fremsatte mistillidsadresse til ministeriet Ørsted, og krigsminister Hansen der som general havde misbilliget A.s valg til den grundlovgivende rigsforsamling 1848 gav ham nu valget mellem at udtræde af rigsdagen eller opgive sin militære stilling. A. valgte det sidste, og i april afskedigedes han fra den militære højskole. Efter ministeriet Ørsteds fald blev A. finansminister i det ministerium der 12.12.1854 dannedes under P. G. *Bangs forsæde. Fristelsen til at overtage en parlamentarisk ministers stilling har næppe været stærk for A., men hans interesse for politiske spørgsmål, særlig af finansiel og forfatningspolitisk karakter, var dog under hans rigsdagsvirksomhed vokset, og netop på disse områder frembød der sig nu betydningsfulde opgaver af nyskabende art. Fra første færd tog A. ledende del i udarbejdelsen af den fællesforfatning for kongeriget og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg som var ministeriets hovedopgave, og han var hovedforfatteren til det udkast som godkendtes af det samlede ministerium. Opgaven var særdeles vanskelig, idet forfatningen på den ene side måtte være virkelig konstitutionel for at kunne blive accepteret i kongeriget og på den anden side måtte have en så monarkisk-konservativ karakter og skabe så stærke garantier for mindretal at den kunne have udsigt til at blive nogenlunde tålelig for hertugdømmernes tyske befolkning og de tyske magter. Ud fra disse grundsynspunkter udsprang de hovedlinier i den nye forfatning som gav den dens karakter og adskilte den fra junigrundloven: etkammersystem med et rigsråd, sammensat dels ved kongevalg, dels ved valg af landsdelenes repræsentative forsamlinger, dels ved umiddelbare valg med en ret høj valgretscensus, kongevalgt præsident, indskrænkende bestemmelser for loves behandling etc. En særlig indsats af blivende betydning gjorde A. ved i rigsrådsvalgloven at indføre det af ham udtænkte forholdstalsvalgsystem, hvis hensigt særlig var at værne om mindretallenes ret der altid lå A. stærkt på sinde. Den A.ske forholdstalsvalgmåde var en politisk nyskabelse. Først fire år efter fremsatte den engelske forfatter Hare uden at kende A.s system et lignende. Den nye fællesforfatning måtte vedtages af det kongevalgte rigsråd efter forordningen af 26.7.1854, og kongerigets rigsdag måtte, efter at være gjort bekendt med fællesforfatningens ordlyd, indskrænke junigrundloven til kun at have gyldighed for kongerigets særanliggender. Forhandlingen med det kongevalgte rigsråd overdroges af regeringen til A. som gennemførte den med stor fasthed og forhandlingsevne. Skønt rådet overvejende bestod af mænd som var principielle modstandere af den nye fællesforfatning blev den vedtaget med alle stemmer på nær to. Såvel under denne forhandling som under den, der med Bang som leder førtes med rigsdagen, fremkom der bestandig krav om indgribende ændringer som der inden for ministeriet, navnlig hos C. C. *Hall, til tider var stemning for delvis at imødekomme, men disse krav mødte en uovervindelig modstand hos A. Han mente at udkastet bød den efter omstændighederne bedst mulige løsning, og navnlig hævdede han at man af principielle grunde måtte holde rigsdagen ude fra enhver indflydelse på forfatningens ordlyd for over for holstenerne og de tyske magter at kunne hævde at den var selvstændig oktrojeret af kongen.

Efter fællesforfatningens gennemførelse var det A.s ønske at ministeriet for at lette sagernes gang over for Holsten og udlandet skulle rekonstrueres ved optagelse af et par af de moderate konservative helstatsmænd og navnlig ved, at en af dem – F. *Tillisch eller C. E. *Bardenfleth – blev monarkiets konseilpræsident. Men han kunne ikke sætte det igennem over for kollegerne. Som finansminister øvede A. en afgørende indflydelse på nyordningen af monarkiets indviklede finansforhold ligesom på en række andre organisatoriske omordninger som det nye helstatssystem nødvendiggjorde. A. var en myndig og selvsikker leder af monarkiets finanser, sparsom med statens midler og urokkelig overbevist om

sin bedreviden på de områder som var betroet til hans varetægt: „En Matematiker, foret med en Militær; han har Ret, det er Nr. 1, Nr. 2: han vil lystres," som Vilh. Topsøe træffende har karakteriseret ham. Disse egenskaber gjorde ham hurtigt særdeles upopulær, så meget mere som han ikke lagde skjul på sin ringeagt for visse centrums-koryfæers finansielle og politiske indsigt. Den respekt der stod om hans evnerigdom og stærke personlighed gav ham betydelig indflydelse også på sager som slet ikke eller kun delvis lå inden for hans forretningsområde, fx Øresundstoldens afløsning, men hans stejlhed og skarphed i bedømmelsen af kollegernes svage sider fremkaldte hyppige rivninger, og navnlig hans modsætningsforhold til Bang og L. N. *Scheele skærpedes efterhånden til bristepunktet. A.s iver for at holde grevinde Danner inden for de snævrest mulige grænser og hans dårlige forhold til Scheele bragte ham også i unåde ved hoffet. Det var A.s demissionsbegæring der gav optakten til begge de langvarige ministerkriser i efteråret 1856 og foråret 1857. I begge tilfælde havde A. dog flertallet af sine kolleger med sig. Den første krise endte med at A. 18.10.1856 modstræbende overtog konsejlpræsidiet, og den sidste førte 13.5.1857 til at Hall efter A.s råd til kongen blev konsejlpræsident, og at han selv lod sig overtale til at fortsætte som finansminister. Trods det personlige venskabsforhold følte A. sig utryg ved Halls vigende politik. Krisen blev akut da Det tyske forbund 11.2.1858 erklærede at forbundet ikke kunne anerkende fællesforfatningens gyldighed for de tyske hertugdømmer og truede med eksekution, dvs. besættelse af Holsten og Lauenburg. Hall besluttede da efter en række bevægede forhandlinger at sætte fællesforfatningen ud af kraft for Holsten og Lauenborg. A. modsatte sig bestemt denne politik. Han var ganske vantro over for Halls forsikringer om at man muligt senere kunne nå tilbage til en genoprettelse af fællesforfatningen for hele monarkiet og så i den nye kurs kun det første skridt til at opgive helstaten og dermed ethvert fast holdepunkt under de senere forhandlinger med Tyskland. Såvel Ejderpolitikken som den skandinaviske alliancepolitik, i hvilken mange nu så redningsplanken, stod for ham kun som svigefulde fatamorganaer. Det Hall'ske standpunkt sejrede inden for ministeriet; kun A. F. *Krieger tilbød at følge A., hvis denne ville tage ledelsen og desuden overtage udenrigsministeriet, men A. afslog det med henvisning til sin isolerede politiske stilling og indgav sin demission 8.7.1858, dagen efter at afgørelsen var truffet i statsrådet. Hermed endte A.s ministerielle løbebane. Han overtog atter ledelsen af gradmålingen og fortsatte i øvrigt sin parlamentariske virksomhed. Han var 1856 af de umiddelbare vælgere blevet valgt til medlem af rigsrådet og blev under novemberforfatningen i marts 1864 valgt i Kbh. til medlem af rigsrådets landsting. Derimod mistede han ved valget til kongerigets landsting i juni 1863 dette mandat på grund af sin oppositionelle stilling til Ejderpolitikken. Trods sin isolerede stilling besad A. vedblivende en betydelig autoritet inden for de parlamentariske forsamlinger, af hvilke han var medlem. Hans logisk uangribelige, knappe og formfuldendte taler hørtes med opmærksomhed fra alle sider, men da han næsten bestandig havde strømmen imod sig og savnede både tilbøjelighed og anlæg for partidannelse var det kun sjældent han fik flertallet med sig. Det forslag til en fællesforfatning for kongeriget og Slesvig (novemberforfatningen) som ministeriet forelagde 1863, var han en afgjort modstander af, ikke blot på grund af dets almindelige politiske tendens, men også fordi han misbilligede dets indre struktur; opgivelsen af etkammersystemet, det ene tings sammensætning ved almindelig valgret m.m. Ved den endelige afstemning 13.11.1863 stemte A. mod forslaget.

Christian IX værdsatte A. højt og søgte i sine første regeringsår altid hans råd i vanskelige situationer, første gang da Christian IX tøvede med at underskrive den lige vedtagne novemberforfatning. A. tilrådede kongen at forlange passende betænkningstid for at se om situationen ikke kunne ændre sig, men anså det ikke for muligt i længden at fastholde vægringen, hvorfor han også afslog kongens tilbud om at danne en ny regering da dette ville være ensbetydende med sanktionsnægtelse. Et lignende afslag gav han under ministerkrisen i juleugen 1863 og motiverede det med sin isolerede stilling; hans synspunkt var her som ved „det lille rigsråd"s rådslagning med kongen 26. dec. at Hall var den eneste der, som forholdene lå, på lovlig måde og uden fare for dynastiet kunne gennemføre novemberforfatningens tilbagetagelse og derfor burde „nagles til taburetten". Betegnende for den høje anseelse A. nød, var også at da rigtigheden af hans forudsigelser om de politiske virkninger af novemberforfatningen viste sig, var det til ham ikke blot Krieger, men selv mænd, hvem han åbenlyst havde vist sin mistro (som D. G. *Monrad og O. *Lehmann) vendte sig med indstændige opfordringer til at tage ledelsen, selv om det skulle føre til opgivelse af de hidtil fulgte politiske retningslinier: Monrad i slutningen af 1863, Lehmann efter Monrads afgang 1864.

A. havde imødeset krigen 1864 med de mørkeste anelser, både på grund af den efter hans skøn

håbløse udenrigspolitiske stilling, og fordi han så vel kendte forsvarets mangler; Dannevirkestillingen havde han altid været imod og troede heller ikke nu på dens modstandskraft, hvorfor han også ganske billigede de Mezas tilbagetog og åbent viste ham sin sympati. Under Londonkonferencen ønskede han helstatens fastholdelse det længst mulige og modtog med dyb sorg efterretningen om dens opgivelse ved det danske tilbud om Slesvigs deling ved Sli-linien og afståelse af hvad der lå syd for denne. „For mig," skrev han til Krieger, „er nu alt til ende. Det står mig, om muligt, endnu klarere end før, at mit fædreland er fortabt, og jeg er en hel del for gammel til at kunne erhverve mig et nyt, allermindst et svensk-skandinavisk." En fortsættelse af krigen for grænseliniens skyld anså han for dårskab. Ved udbruddet af den fransk-tyske krig 1870 gjorde A. under samvirken med Krieger som da igen var minister, og grev Frijs sit bedste for at styrke kongen i hans fastholden ved neutralitetspolitikken.

A. stemte 1866 mod den reviderede grundlov. Han var imod tokammersystemet og tingenes sammensætning. Han fandt det uheldigt at det ene ting sammensattes ved almindelig valgret, det andet ved indskrænket valgret. Det ville efter hans skøn føre til at det folkevalgte ting fik overvægten og sluttelig tiltvang sig den afgørende indflydelse på regeringens sammensætning. Navnlig ville dette blive tilfældet hvis man undlod at lade et fællesudvalg af de to ting træffe endelig afgørelse på uenighed om finansloven. A. bevarede sit sæde i 66-grundlovens landsting til sin død. Han tog ikke ordet ofte, men hans taler var altid udtryk for originale tanker og selvstændig opfattelse og gjorde tit betydelig virkning, men samlede sjældent et flertal. Med årene blev hans stilling stedse mere isoleret. Han var folketingsparlamentarismens absolutte modstander og tilhørte tingets konservative side, men ministeriel kunne han ingen sinde kaldes, navnlig ikke under ministeriet Estrup. Han havde 1858 sat sin portefølje ind på gennemførelsen af loven om Kbh.s søbefæstning, men bekæmpede regeringsforslagene om Kbh.s landbefæstning, navnlig ud fra det synspunkt at den, om ikke de finansielle og organisatoriske rammer skulle sprænges, ville føre til opgivelsen af ethvert virkeligt forsvar for den største del af landet. A. deltog ikke direkte i forfatningskampen, men han lagde ikke skjul på sin misbilligelse af at de foreløbige finanslove optog bevillinger som var nedstemt af folketinget, idet han mente at ministeriet i sin bekæmpelse af folketingsflertallets politik var gået uden for forfatningens grænser. – Gehejmeetatsråd 1858. Gehejmekonferensråd 1884. R. 1850. K. 1855. S. K. 1857. DM. 1884. Preussens guldmedalje „Für Wissenschaft" 1869. Æresdoktor ved Kbh.s univ. 1879. Medlem af Accademia dei Lincei 1887. □Tegn. sign. Kayser, 1842. Træsnit, 1856. Mal. af Constantin Hansen, 1860, forarbejde til mal., 1860–64, af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1875. Mal. af Otto Bache, 1885 (Fr.borg), mal. forarbejde hertil, 1885 (folketinget) og tegn. (Hirschsprung; Geodætisk institut). Træsnit, 1887. Foto.

Udg. Geheimekonferentsråd C. G. A. I–III, udg. P. Andræ, 1897–1911; suppl.bind 1912.
Kilder. Breve i Hist. t.6.r.V, 1894–95 121–81. P. Andræ: A. og fællesforfatningen af 2. okt. 1855, 1903. Samme: A. og hans opfindelse forholdstalsvalgmåden, 1905; 2. udg. og fortsætt., 1907. Samme: Geheimerådinde A.s politiske dagbøger I–III, 1914–20. Flemming Dahl: C. G. A.s taler, 1933.
Lit. V. Topsøe: Politiske portrætstudier, 1878. V. H. O. Madsen i Den da. gradmåling, ny r. nr. 16, 1916.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Andræ, [an'dræ] **Hansine** Pouline, 1817–98, gehejmerådinde. * 5.4.1817 i Sengeløse, † 17.3.1898 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, provst Nicolai Clausen °Schack (1781–1844) og Tagea Dorothea Erasmi (1785–1841). ~ 23.11.1842 med kaptajn, senere minister C. G. °A., * 14.10.1812 i Hjertebjerg præstegård på Møn, † 2.2.1893 i Kbh., s. af kaptajn Johann Georg A. (1775–1814) og Nicoline Christine Holm (1789–1862). – Mor til Poul °A.

A. blev sammen med sin søster Marie, senere gift Rovsing, sat i pensionat i Kbh. indtil faderen 1833 blev sognepræst ved Frelsers kirke. Politik og kvindesag var A.s hovedinteresser. Et historisk vidnesbyrd om den første foreligger i hendes dagbogsoptegnelser fra de politiske sammenkomster i hjemmet i C. G. A.s ministertid (1854–58), udgivet med kommentarer af hendes søn, Poul A. Hun var en varm tilhænger af kvindens fulde ligeberettigelse med manden uden dog at tage aktiv del i Dansk kvindesamfunds arbejde. Gift og ugift kvindes selvstændighed lå hende i lige grad på sinde, men hun så en hovedårsag til kvindens underkastelse i vielsesritualets ord at hustruen skal være sin mand underdanig, og skrev i Elfride Fibigers Tidsskrift for Kvinder febr. 1882 et harmfuldt, anonymt indlæg for et ændret ritual. – Hun muliggjorde ved pekuniær støtte udgivelsen af Fr. Bajers bog Om ægtefællers formueretlige ligestillelse (1884). Den første kvindelige læge Nielsine Nielsen støttede hun og søsteren også økonomisk i studieårene. Ihukommende deres moders interesse for den selverhvervende kvinde stiftede hendes sønner Poul og Victor efter hendes død Geheimekonferens-

raadinde A.s Mindelegat til fremme af kvinders økonomiske selvstændighed. Legatet, oprindeligt på 20.000 kr., er nu på 54.000 kr. og administreres af Dansk kvindesamfund. – □Foto.

Poul Andræ: Geheimerådinde Andræs politiske dagbøger I–III, 1914–20. – Annette Vedel i Kvinden og samfundet XV, 1899 17–19. Gyrithe Lemche i Dansk kvindesamfunds historie gennem 40 år, 1911 207. Nielsine Nielsens erindringer, udg. Anker Aggebo, i serien Danske lægememoirer 4. saml., 1941. – Papirer i Rigsark.

*Gyrithe Lemche**

Andræ [an'dræ], **Poul** Georg, 1843–1928, forfatter, legatstifter. * 26.8.1843 i Kbh. (Garn.), † 15.6.1928 sst. (Esajas), urne sst. (Ass.). F: kaptajn, senere minister C. G. *A. (1812–93) og Hansine *A., f. Schack (1817–98). Ugift.
A. blev 1862 student fra Metropolitanskolen, 1868 cand. jur., var 1868–69 assistent i indenrigsministeriet og i ekspeditionskontoret for skatte- og stempelsager, 1869–75 assistent i koloniernes centralbestyrelse, 1871–72 sekretær for den overordentlige regeringskommission for de vestindiske øer på St. Thomas, udgav 1875 skriftet *De dansk-vestindiske Øer.* 1875 blev han assistent og s.å. fuldmægtig i finansministeriets sekretariat, derefter i domænekontoret, udnævntes 1889 til amtsforvalter i Skanderborg, men tog 1894, personlig økonomisk uafhængig, sin afsked. Han levede siden som forfatter i Kbh. Det rigt bevægede politisk og åndeligt interesserede liv i barndomshjemmet havde præget både A. og hans yngre bror, overretsassessor **Victor** Nicolaus **A.** (* 23.8.1844, † 16.6.1923) for bestandig. Erindringen om moderen viede sønnerne et mindelegat samt et legat for pauvres honteuses, A. alene „Etatsråd P. A.s legat for pauvres honteuses". Overensstemmende med A.s sidste vilje oprettedes 1930 „Etatsråd P. A.s legat" for nødlidende af forskellige kategorier eller velgørende institutioner. – Når bortses fra det ældre, fint forstående værk *Via Appia* I–III, 1882–89 (i uddrag: *Tre Villaer ved den Appiske Vej,* 1925) efter foregående studieophold i Rom 1870–71, 1879 og 1887, helligede A. faderen sit forfatterskab. Omkring en udførlig, noget usammenhængende biografi, *Geheimekonferentsraad C. G. A.* I–IV, 1897–1912, grupperer sig de værdifulde på hidtil uudnyttet kildestof byggende monografier *A. og Fællesforfatningen af 2. Okt. 1855,* 1903 og *A. og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden,* 1905, (2. forøgede udg. 1907, amerik. udg. 1926) samt flere mindre skrifter, bl.a. *En Brevvexling mellem A. og Krieger under Londonerkonferencen 1864* (i Hist. tidsskr. 6.r. V, 1894–95), *A. Hall overfor den politiske Situation i Efteraaret 1863,* 1902 og *W. H. F. A. Læssøe. Bidrag til Charakteristik paa Grundlag af Breve mellem ham og A.,* 1912. Hertil knytter sig udgivelsen af de historisk betydningsfulde *Geheimeraadinde A.s politiske Dagbøger* maj 1855–nov. 1863 I–III, 1914–20. Af „Tillæg" udkom *A.s Torsdage i Samvær med Hall og Krieger* særskilt 1920. A.s historiske skrifter bærer vidne om stor pietet, flid og kundskabsfylde; fejlene er få, uvæsentlighederne flere. I *En Episode med Universitetet* (i „Dagbøger", III) fik A.s skuffelse over, at „A. og Forholdstalsvalgmaaden" ikke var kendt værdig til den filosofiske doktorgrad, luft i et bittert angreb. Som homofil havde A. livet igennem svære vanskeligheder at kæmpe med, men udviste personligt mod ved som den første at tage offentligt til orde for homofiles ligestilling med andre i offentligt omdømme. Sin afsked fremtvang han ved at forelægge en erklæring fra psykiateren R. Krafft-Ebing i Wien. På sine ældre dage var han en kendt, original skikkelse i hovedstadens kafé-liv, kantet, sær og generøs. Ved testamente fastsatte A. udgivelsen af endnu to værker om faderen, en monografi over dennes banebrydende virksomhed inden for gradmålingen (ved N. E. Nørlund) og en udgave af ministerens udvalgte taler (ved Flemming Dahl 1933–34). – Kammerjunker 1884, Etatsråd 1912. □Mal. af Knud Søeborg (Kbh.s rådhus). Foto.

Elvius: Studenterne fra 1862, 1912. Flere af ovenn. skrifter om C. G. A. Politiken 26.8.1918 og 16.6.1928.

Sv. Cedergreen Bech (Fl. Dahl)

Andræ, Victor Nicolaus, se **Andræ, Poul.**

Angelo ['aŋsjəlo], **Aage Rørbye**, 1875–1966, ingeniør, * 10.1.1875 i Nakskov. † 31.12.1966 på Kbh.s amts sygehus i Gentofte, urne i Kbh. (Garn. kgd.). F: redaktør af Nakskov Avis, senere af Viborg Stiftstidende Sophus Hammond A. (1839–1926) og Therese Rørbye (1843–1929). ~ 4.4.1902 i Kbh. (Frue) med Eleonore (Elnor) Johanne Stein, * 11.1.1876 i Kbh. (Frue), † 16.7.1961 i Hellerup, d. af kemikeren V. *S. (1836–1905) og Eleonore F. Rørbye (1846–76).
A. der blev student 1893 fra Viborg og polyteknisk kandidat 1899 hører til det slægtled af ingeniører der var unge da elektroteknikken begyndte at blive en faktor man regnede med i Danmark. Ved sporvejsloven af 1895 var der skabt adgang til indførelse af elektrisk sporvejsdrift, og efter lange forhandlinger havde Frbg. kommunalbestyrelse i maj 1898 sluttet overenskomst med det nydannede Frbg. Sporvejs- og Elektricitets Akts. 1.8. s.å. overtog det nydannede aktieselskab De københavnske Sporveje samtlige sporvejs- og omnibuslinier i Kbh., og nu skulle der indføres elektrisk drift overalt. Ingeniør og

entreprenør Frits *Johannsen var den ledende tekniker i disse selskaber, og til ham overdroges det i dec. 1898 at projektere alle de nye anlæg. Blandt de unge ingeniører han i den anledning engagerede var A. der var uddannet som bygningsingeniør, men som nu gennemgik et kursus i elektroteknik på Polytechnicum i Zürich (efterår 1899-forår 1900) og derefter arbejdede et halvt år som arbejder i Union Gesellschaft og Siemens & Halskes værksteder i Berlin. Efter at sporvejenes anlægsarbejder var fuldført blev A. ingeniør ved sporvejenes administration, 1905 blev han afdelingsingeniør og 1909 teknisk direktør hvilken stilling han havde indtil den københavnske del af sporvejsnettet 1911 overtoges af Kbh.s kommune. 1.8.1911 blev han direktør for Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs-Aktieselskab (NESA). I denne stilling som han beklædte i 40 år kom han til at øve en meget betydelig indflydelse på el-produktionen i Danmark. Før nogen anden forstod han at eltransporten måtte ske med en højere spænding end de da anvendte 110 V, og NESA indførte 380/220 V. Han var ligeledes ophavsmand til verdens første højspændingskabel gennem internationalt farvand, mellem Sydkraft i Sverige og NESA på Sjælland. 7.12.1915 sattes det første 25 kV kabel i drift, men A. forudså at det ville blive muligt engang at overføre strøm med en spænding på 50 kV og fik gennemført bygningen af en ledning hertil fra Helsingør til Ørnegården i Gentofte. A. blev ligeledes en foregangsmand ved planlægningen af Danmarks elforsyning hvor han under betydelig modstand hævdede nødvendigheden af centralisering. Efter sin afgang 31.3.1951 forblev han endnu syv år som kommitteret i NESAs bestyrelse. Med god grund benævntes han „dansk el-forsynings store gamle mand". 1909–17 var han medlem af elektroteknisk forenings bestyrelse, 1928–32 dens formand og 1943 udnævntes han til æresmedlem. Af Dansk ingeniørforenings bestyrelse var han medlem 1913–22, formand 1940–44; medstifter af Danske elværkers forening, medlem af bestyrelsen 1924–51 hvor han udnævntes til æresmedlem. Medlem af elektricitetsrådet 1916–53. 1954 blev han dr.h.c. ved Danmarks tekniske højskole. Ved hans afgang oprettedes Angelo-fonden hvis midler skal anvendes til forskning og studieformål. – R. 1920. DM. 1926. K². 1940. K¹. 1951. □Foto.

[L. A. Damm:] Nordsjællands elektricitets- og sporvejsakts. 1902–27, 1927. Elektroteknikeren, 1932 81f. Hans Bagge m.fl. sst. 1967 18 53–56. Jens Møller i Ingeniørens ugeblad 1967 12. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Anker, slægt, se **Ancher.**

Anker, Carsten Tank, 1747–1824, politiker, jernværksejer. * 17.11.1747 på Frederikshald, † 13.3.1824 på Biri, Norge, begr. sst., 1902 flyttet til Eidsvold. F: jernværksejer Erik A. (1709–85) og Anna Catharina Tank (1723–61). ~2.7.1784 i Slesvig med Hedevig Conradine Ernestine Christine Wegener, * 7.4.1763 i Slesvig, † 14.12.1846 på Storhammer, Norge, d. af kaptajnløjtnant, senere generalmajor Wilhelm Theodor *W. (1724–92) og Christiana H. D. Walter († 1771). – Bror til Peter *A.

Tolv år gammel blev A. 1759 sammen med sin ældre broder Peter A. sendt udenlands med deres huslærer Andreas Holt som mentor. Rejsen gik over London til Frankrig og Tyskland, og først 1765 passerede man Kbh. for hjemgående. A. indtrådte derefter i ledelsen af faderens jernværk på Moss indtil han 1771 som repræsentant for en række norske tømmerhandlere sendtes til Stockholm for at underhandle om flødningsfrihed for tømmer fra Trysil-skovene ved den norske grænse – en sag der ofte tidligere havde været drøftet. Da indtraf Gustaf IIIs statskup, og de opskræmte myndigheder i Kbh. der frygtede politiske intriger kaldte A. hjem efteråret 1772. Ham selv havde man næppe mistænkt, i hvert fald knyttedes han allerede i juni 1774 til økonomi- og kommercekollegiet som chef for dette kollegiums danske sekretariat, og han kom snart til at indtage en indflydelsesrig stilling inden for administrationen. 1776 rykkede han op til kommitteret og overflyttedes 1781 til bjergværksdirektoriet som deputeret. Alle enevældens udmærkelser blev ham til del i hastig rækkefølge, og endda fik han adelspatent 1778. Ved siden af sit embede var han direktions-medlem af den norske fabrikkommission (1777–82), derefter af Det kgl. oktrojerede handels- og kanalkompagni (1782–92) og endelig af den såkaldte realisations-kommission (fra 1792). En særlig interesse viede han de norske glasværker som han også efter 1814 havde opsyn med. Da bjergværksdirektoriet ophævedes 1791 blev A. afskediget, men knyttedes n.å. til Dansk-asiatisk kompagni som selskabets første direktør og udfoldede som sådan i de følgende tyve år en meget betydningsfuld virksomhed. Bl.a. opholdt han sig på kompagniets vegne i London 1801–05 og fik ordnet dets mellemværender med det engelsk-ostindiske kompagni på en måde der vandt den største anerkendelse. Hans arbejdskraft og virkelyst fik tillige afløb i bestyrelsen af Eidsvolds jernværk som han erhvervede 1794 og hvor han tog fast ophold 1811 efter mere end en menneskealders fraværelse fra sit fødeland.

A. var ikke blot i besiddelse af ualmindelige administrative evner og diplomatisk snilde, han var tillige en mand af storsind og uegennytte. Disse sider af hans personlighed kom især til udfoldelse i de kritiske år omkring Kielfreden. Den danske konge satte megen pris på ham, og til tronfølgeren prins Christian Frederik stod A. i et nært tillidsforhold. Da prinsen kom til Norge som statholder 1813 blev han en af dennes mest betroede rådgivere; det var på hans ejendom Eidsvold at Norge ved Notabelmødet 16.2.1814 erklæredes uafhængigt, og her i hans stuer fik den grundlovgivende rigsforsamling sit sæde. Ordningen af det nye riges forfatning var ikke netop efter A.s hoved – han var ingenlunde demokrat, men som god patriot bøjede han sig. Det var også for at tale sit fædrelands og Christian Frederiks sag mod den svenske indlemmelsespolitik han 1814–15 i officiel mission drog til England, men hans energi og gode forbindelser kunne ikke dæmme op for de storpolitiske begivenheders udvikling – tværtimod blev denne patriotiske Englandsfærd kilden til hans egen ruin. Som fhv. direktør for Dansk-asiatisk kompagni blev han gjort ansvarlig – endog sat i gældsfængsel – for en meget betydelig sum der var konfiskeret under krigen, og for at blive fri måtte han personlig rejse et lån der efter en række års forløb førte til hans fallit (1822). Han måtte forlade Eidsvold og se sit skønne indbo og sine samlinger blive spredt for alle vinde. Men også disse tilskikkelser bar han som den stormand han var. – Kommerceråd april 1776. Justitsråd dec. s.å. Etatsråd 1779. Konferensråd 1784. □Silhouet (Fr.borg). Mal. af C. A. Lorentzen. Pastel af Chr. Hornemann. Litografi af O. Bentzon, 1875. Monument med statue på Eidsvold af Jo Visdal, 1914.

Tidsskr. f. d. norske personalhist. I I–IX, 1840–46 431–56 501–12. J. T. Wegener og C. J. Anker i Pers. hist. t. 3.r.II, 1–4 69. Yngvar Nielsen: Norge i 1814, 1904 79–85. Luxdorphs dagbøger I–II, udg. E. Nystrøm, 1915–30. J. S. Worm-Müller: Christiania og krisen efter Napoleonskrigene, 1922 92f 163–71. A. Linvald: Kronpr. Frederik og hans reg. 1797–1807, 1923. – Papirer i Riksark., Oslo.

*Eiler Nystrøm**

Anker, Jean (ved dåben: Jan) Thore Højer Jensen, 1892–1957, bibliotekar. * 8.4.1892 i Overby, Kattrup sg., Århus amt, † 2.1.1957 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: lærer Jens Christoffer Jensen (1850–1920) og Mette Kathrine Jacobsen (1859–1934). ~ 6.11.1923 i Kbh. (Nazareth) med Elly Dagmar Sophie Mikkelsen, * 15.5.1896 i Slagelse (Skt. Mikkel), † 2.5.1972 i Glostrup, d. af støbemester Jens Christian M. (1868–1904) og Sophie Magdalene Plöger (1868–1941).

A. blev student fra Horsens 1911 og tog 1917 skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi med zoologi som hovedfag. Under sit studium havde han særlig fundet støtte hos arvelighedsforskeren W. *Johannsen, og interessen for arvelighedslære resulterede senere i en på stambogsmateriale bygget undersøgelse over hårfarvens nedarving hos grævlingehunde (Vidensk. Selsk. Biolog. Medd., IV, 6, 1925) og i afhandlingen *Die Schwankungen in der monatlichen Knabenpromille der Geborenen*, 1929. 1917 var A. blevet ansat ved universitetsbiblioteket, og 1919 blev han bibliotekar II. Hans særlige område blev her katalogiseringen, og den store nye systematiske katalog over bibliotekets nyere bogbestand inden for natur- og lægevidenskab er anlagt udfra de af ham selvstændigt udarbejdede principper, for hvilke han redegjorde bl.a. i Universitetsbibliotekets Skrifter, 6, 1946 og i Libri, VIII, 1956. Som bibliograf har han vist sine evner i det store værk *Bird Books and Bird Art* der udkom 1938 som festskrift ved bibliotekets indflytning i sin nye bygning; til den beskrivende katalog der her er givet af bibliotekets store samling af illustreret ornitologisk litteratur har han føjet en indgående fremstilling af denne litteraturs historie.

Under indflydelse af sit biblioteksarbejde fattede han en særlig interesse for sit fagområdes lærdomshistorie, og han har herom ikke alene publiceret et par for videre kredse beregnede fremstillinger *Livets Udforskning fra Oldtid til Nutid*, 1934 (tysk udg. 1938, holl. udg. 1944) og *Fabeldyr og andre Fabelvæsener*, 1938, begge sammen med Svend Dahl, men også et stort, på indgående kildestudier bygget værk om den store danske zoolog *Otto Friderich Müller*; med 1. del af dette værk erhvervede han 1943 den filosofiske doktorgrad. Af hans øvrige litterære produktion kan nævnes *Insekternes Forvandling*, 1918, *Henrik Grønvold, en verdenskendt dansk Fuglemaler* og *Billedfremstilling til Flora Danica* (Philobiblon, 1946 og 1948), *Otto Fr. Müllers Zoologica Danica*, 1950 samt *Early History of the Flora Danica* (Libri, I, 1951). I samarbejde med Svend *Dahl grundlagde han 1950 to internationale videnskabelige tidsskrifter, Libri, International Library Review og Centaurus, International Magazine of the History of Science and Medicine, ligesom han tog initiativet til udgivelse af serien Library Research Monographs, 1950 f. 1943 blev A. overbibliotekar for universitetsbibliotekets hovedafdeling, den natur- og lægevidenskabelige, og i de vanskelige år under og efter krigen gennemførte han med stor energi en række interne reformer, ligesom han intensivere-

de bibliotekets tidsskrifthold, internationale udvekslingsforbindelser, publikationsvirksomhed og relationerne til de forskellige specialbiblioteker inden for dets fagområde.
1921–1938 var A. lærer ved Vester Borgerdydskole og 1933–1945 ved Statens biblioteksskole. Medlem af det franske Académie internationale d'histoire des sciences. □Tegning af Otto Christensen, 1943. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1943 159f. P. Birkelund i Nord. tidskr. för bok- och bibl.väsen XLIV, 1957 41f. Svend Dahl i Libri VII, 1957 218–21.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Anker (Ancher), **Johan** Andreas Peter, 1838–76, officer. * 22.2.1838 på Almegård, Knudsker sg., † 27.1.1876 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: proprietær Hans Michael A. (1801–72) og Elisabeth Kirstine Rasch (1797–1861). ~ 21.12.1860 i Rønne med Robberthe Caroline Qvintus, * 27.9.1838 i Rønne, † 1.10.1916 i Kbh., d. af styrmand, senere avlsbruger Niels Peter Q. (1804–55) og Kirstine Cathrine Robbertsen (1802–62).
A. opdroges til landvæsenet, men da han i april 1854 ansattes ved Bornholms milits' artilleri som konstabel fik han lyst til militærlivet og gennemgik 1854–57 artilleriets elevskole, derefter artilleribrigadens eksercerskoler og laboratoriet i Kbh. og blev 1858 fra sergent udnævnt til sekondløjtnant i Bornholms milits. Ved sit ægteskab var han blevet husejer i Rønne, men han havde svært ved at falde til ro. Han forsøgte sig således som skuespiller på det københavnske forlystelsessted Alhambras teater, men da krigen stod for døren meldte han sig til tjeneste og blev i dec. 1863 ansat i det kgl. artilleri. Under tilbagetoget fra Dannevirke mislykkedes det for ham at føre et ham betroet halvbatteri tilbage til Dybbølstillingen. Senere var han artillerikommandør i skanse nr. 2. Under belejringen udmærkede han sig i høj grad, ikke blot ved mod og artilleristisk dygtighed, men også ved den fortrinlige måde hvorpå han forstod at påvirke sine folk. Ved stormen 18.4. toges A. til fange. Om modstandernes vurdering af ham vidner det at hans skikkelse ses på sejrsmonumentet i Berlin, og blandt sine landsmænd fejredes „Helten fra Skanse 2" som næppe nogen anden i de dage. 15.8.1864 fik han premierløjtnants karakter. En æressabel skænkedes ham af taknemlige medborgere. Men da krigen var forbi sluktes også hans interesse for militærtjenesten, han søgte og fik sin afsked 13.5.1865. – R. 1864. □Træsnit, 1864, mal. af N. C. Hansen, 1865 (Fr.borg). Litografi, stålstik og træsnit, bl.a. 1889 af H. P. Hansen. Foto (Fr. borg). Mindesten på graven rejst af venner og våbenfæller.

Otto Vaupell i Danebrog, II, 1882, 593–601 612–17 628–34 704–10 734. Fyrskipperens [Johan Peter Larssen] Beretninger, Nationaltid. 19.5.1931.

*Rockstroh**

Anker, Peter, 1744–1832, guvernør. * 31.7.1744 på Frederikshald, † 17.4.1832 på Øraker ved Oslo, begr. i Moss. F: jernværksejer Erik A. (1709–85) og Anna Catharina Tank (1723–61). Ugift.
Sammen med sin broder Carsten *Anker foretog A. der tilhørte det velstående og indflydelsesrige trælastpatriciat i Christiania i begyndelsen af 1760erne en udenlandsrejse til England, Frankrig og Tyskland. 1773 blev han konsul i Hull, 1777 i London og 1783 generalkonsul i Storbritannien med rang af oberst. Han arbejdede med dygtighed for Danmarks-Norges handel under den nordamerikanske uafhængighedskrig, ligesom han hjemsendte oplysninger om nye landvindinger inden for industri og teknik, bl.a. om dampmaskinen. I sine yngre år stod han på fortrolig fod med Ernst *Schimmelmann. 1786 udnævntes A. der aldrig tidligere havde været uden for Europa til guvernør over de danske besiddelser i Ostindien. For den ny guvernør som i løbet af sin embedsperiode fik rang af generalmajor gav denne ny post anledning til mange besværligheder. Da A. kom til Tranquebar i maj 1788 var byen således præget af uroligheder der hang sammen med de udsugelser som den indfødte dubash (tolk) Suppremannia Setty i samarbejde med nogle af de danske embedsmænd foretog af den indfødte befolkning. A. vovede at sætte sig op mod denne klike, og det lykkedes for ham at få Suppremannia dømt, om end dommen efter A.s mening blev alt for mild. Mere truende for hans stilling blev den langvarige konflikt han havde med sin næstkommanderende, Franz von Lichtenstein. Under denne strid kom en inder ved navn Sennapa Naik til København og klagede over guvernøren hvilket førte til nedsættelse af en kommission. Kommercekollegiet fandt imidlertid ikke klagerne begrundede, Sennapa blev senere dømt æreløs, og det kom frem at Lichtenstein havde solgt danske søpas til franskmændene. A. der en overgang syntes at have mistet både kommercekollegiets og kronprinsens tillid gik styrket ud af disse stridigheder. I hele sin guvernørtid stod han på en særdeles god fod med de engelske kolonimyndigheder. Med disses billigelse lånte han 1788 rajahen af Tanjore et større beløb mod pant i en række landsbyer der grænsede op til Tranquebar. Da englænderne 1800 havde afsat rajahen indfriedes lånet og

landsbyerne tilbageleveredes. Under kampene mellem England og Frankrig om koloniherredømmet over Indien førte A. en engelskvenlig neutralitetspolitik. Da de danske besiddelser efter den kortvarige engelske besættelse 1801–02 tilbageleveredes lykkedes det for ham gennem dygtige forhandlinger med englænderne at spare den danske statskasse for et betydeligt beløb. På grund af den reformpolitik A. førte indadtil, den holdning han tog over for embedsmændenes bestikkelighed og på grund af den kloge politik han førte udadtil over for de andre kolonimagter er A. blevet karakteriseret som „Danmarks bedste guvernør i Ostindien" (Aage Rasch). Derimod spandt A. ikke guld på sit ophold i Indien, snarere tværtimod. Hans engagement i nogle anglo-indiske ekspeditioner bragte ham nemlig i en så penibel økonomisk situation at han måtte bede broderen der var kommitteret i kommercekollegiet om på hans vegne at fri til et par af monarkiets velhavende damer; han fik imidlertid nej! Træt af livet i det fjerne Indien og de vanskeligheder det beredte ham fik han 1805 tilladelse til at rejse til Danmark. 1806 forlod han Indien, og 1807 bevilgedes der ham afsked med fuld gage i pension. Fra 1808 tog han ophold på gården Øraker ved Oslo. 1814 rejste han efter Christian Frederiks opfordring sammen med sin broder til England for at opnå engelsk anerkendelse af Norges uafhængighed. A. var ikke blot en dygtig embedsmand, men også et kunstnerisk begavet menneske. Oslo universitets etnografiske museum ejer således i dag hans samling af malerier og tegninger med motiver fra Indien hvoraf A. personligt har malet en del under opholdet derude; disse billeder der tåler sammenligning med samtidig anglo-indisk malerkunst afspejler europæernes begyndende interesse for fremmede kulturer og specielt A.s respekt for hinduisk arkitektur og interesse for Indiens natur. Af stor værdi er også den samling af hinduiske bronzefigurer som blev fundet i Tranquebar 1799, og som i dag findes på Nationalmuseet i Kbh. 1806 udgav A. et lille hæfte om denne samling (En Saml. af Mythologiske Antiquer bragte fra Hindustan). – Agent 1774. Nat. som dansk adelsmand 1778. Guldmedaljen Pro meritis 1783. Hv.R.1804. □Mal. af C. A. Lorentzen m.fl. (Fr.borg), af Jos. Reynolds og mal., 1761 (Paris).

Tidsskr. for den norske pers.hist. I, 1840–46 333–68. Yngvar Nielsen i Hist.t.I, Kria. 1871 273–384. O. Andrup i Samleren 2. årg., 1925 20–22 103f. Samme i Slægten I, 1926 6–8. Inger Wulff i Jordens folk 2. årg., 1966 326–27. Aage Rasch i Vore gamle tropekolonier VII, 1967. Kamma Struwe i Univ. etnogr. museums årbok, Oslo 1968 7–14. Ole Feldbæk: India trade under the danish flag 1772–1808, 1969. Arne Martin Klausen i Kunst og kultur 55. årg., Oslo 1972 1–32. – Papirer i Riksark., Oslo og univ.bibl. sst.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Anker Larsen, J., se **Larsen, J. Anker.**

Ankersen, se **Anchersen.**

Ankerstjerne, Johan Martin Christoffer, 1835–1913, købmand, legatstifter. * 13.4.1835 i Randers, † 7.1.1913 sst., begr. sst. F: økonom ved Randers hospital Gustav A. (1797–1877) og Mette Marie Nielsen (1803–81). Ugift.

A. kom 1849 i handelslære hos E. Ove i Randers og forblev der til han 1859 selv begyndte en købmandsvirksomhed som fra en beskeden detailforretning udviklede sig til en engrosforretning (1867) der efterhånden voksede sig så stor at den en overgang var en af Jyllands største. Selv om A. ikke havde de føreregenskaber der gjorde en mand som Hans Broge til et enhedsmærke for den jyske købmandsstand og en vejleder for landmænd blev han i kraft af sine rige købmandsevner og sit frodige initiativ en af sin samtids kommercielle forgrundsfigurer der med iver deltog i den betydelige udvikling som prægede dansk erhvervsliv i årene efter 1864.

En tid var han stor korneksportør til Norge og England, men da Danmark senere blev en endnu større importør af korn og foderstoffer var han også med på dette felt. Særlig interesserede dog smøreksporten ham og han var en af de mænd som her gjorde en stor indsats, bl.a. var han virksom for afholdelsen af de første smørudstillinger, ved hvilke han var smagsdommer. Også svineavlen og slagterivirksomheden havde i høj grad hans interesse, og den tiltagende udførsel af kvæg og andre landbrugsprodukter bevirkede at A. var med til at danne Randers Dampskibsselskab af 1866 der senere optog Aarhus Dampskibsselskab i sig og sluttelig gik op i DFDS. Ved dannelsen 1896 af Korn- og Foderstof Kompagniet, en sammenslutning af en række storkøbmænd inden for korn- og foderstofbranchen i Østjylland, indgik A.s korn- og foderstofforretning i sammenslutningen. Han fortsatte dog med at lede hvad der nu blev Randers-filialen indtil 1900 da han fratrådte og desuden afstod sine øvrige købmandsforretninger for resten af sine dage at leve en privatmands stille og tilbagetrukne tilværelse. Ved oprettelsen af villa Mercur som afgiver friboliger for værdige og trængende handelsmænd, deres enker og døtre i Randers, satte han sig i disse år et smukt og varigt minde. 1876–94 var A. medlem af Randers byråd, og han beklædte desuden adskillige andre hverv, bl.a. som bestyrelsesmed-

lem af forskellige selskaber. Han ejede flere herregårde, 1892–1907 Nibstrup, 1896–1913 Bjellerup Ladegaard, 1900–12 Vindum Overgaard, 1912–13 Nørlund. A. var en storslået købmandsnatur, men ikke let tilgængelig; i pengeforhold kunne han i visse situationer være meget påholdende, i andre meget rundhåndet. Han døde som en meget rig mand, og i henhold til hans testamente oprettedes bl.a. et legat under navnet Etatsraad, Købmand J. Ankerstjernes og Søster Mathilde Ankerstjernes Legat. Det bestyres af Randers byråd, og dets indtægter uddeles til værdige trængende i portioner på livstid. – Etatsråd 1894. – R. 1877. DM. 1888. K.² 1906. □Mal. af N. V. Dorph, 1905 (Randers rådhus). Foto.

Børsen 8.1.1913 og 11.4.1935. Århus stiftstidende 8.1.1913. Ib Gejl og Christian R. Jansen: Korn, købmænd og kornkompagni. Korn- og foderstofhandelen 1880erne–1960erne, 1971.

Chr. R. Jansen (Jens Vestberg)

Ankerstjerne, Johan Valdemar, 1886–1959, filmfotograf. * 17.1.1886 i Randers, † 18.8.1959 i Kbh., begr. sst. (Vestre kgd.). F: bødkermester Martinus A. (1835–1925) og Andrea Kathrine Christrup (1841–1927). ~ 1.12.1908 i Randers (Skt. Mortens) med Anna Jensine Marie Knudsen, * 16.11.1882 i Randers, † 31.1.1973 i Kbh., d. af smed Knud Theodor K. (1855–1925) og Ane Kirstine Marie Madsen (1853–1923).

A. begyndte som urmager i Randers. 1907 blev han desuden operatør i byens første biograf hvilket gav ham lyst til selv at arbejde med film, og snart begyndte han at optage små reportagefilm. Da Nordisk Films Kompagni i foråret 1911 udvidede blev han opfordret til i et par dage at arbejde på prøve som fotograf, men blev straks ansat som fotograf af spillefilm. Allerede inden årets udgang havde selskabets første instruktør og kunstneriske leder August Blom valgt A. til at fotografere to af sine film, og fra da af blev han Bloms foretrukne fotograf. A. blev på Nordisk Film til 1915 da han lod sig engagere af filmproducenten og -instruktøren Benjamin Christensen til at være kameramand på dennes film *Hævnens Nat*, 1916. Derefter blev han ansat som enefotograf på det ny startede filmselskab: Dansk Film Co., senere Dansk Astra Film Co. For dette selskab arbejdede han til 1921. Igen blev han engageret af Benjamin Christensen der skulle til at optage *Heksen*. Efter denne film nåede han kun at fotografere endnu en film: *Hadda Padda*, optaget på Island af Gudmundur Kamban, 1922, idet han tog imod en stilling på Nordisk Films tekniske afdeling hvor han blev indtil udgangen af 1931. Marts 1932 åbnede A. sin egen filmkopieringsanstalt der fik hans navn og snart blev en af de førende i Norden, og som han ledede indtil sin død. 1945 fik han desuden bevilling, først til Apollobiografen, senere fra 1951 overflyttet til Bispebjerg Bio. A. var ubestridt den førende danske filmfotograf i tiden omkring første verdenskrig. Hans fotografiske arbejde var kendetegnet ikke blot ved den omhu og præcision der allerede fra omkring 1910 havde gjort dansk film berømt i udlandet. Han forstod desuden i høj grad at understøtte begavede instruktører som August Blom og Benjamin Christensen når disse eksperimenterede med billede, lys og afskæring. Det kom tydeligt frem fx i kameraarbejdet til *Atlantis*, 1913, måske Bloms bedste film. □Foto.

Marguerite Engberg

Ankerstræde, Georg Karl Hansen, se **Hansen, Karl.**

Ankjær, Stephan, 1820–92, officer. * 5.6.1820 i Horsens, † 24.7.1892 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: guldsmed Caspar Villads A. (1786–1843) og Mariane Christine Jacobsen (1796–1875). ~ 9.12. 1851 i Kbh. (Garn.) med Sara Bernhardine Devold, * 15.6.1827 i Trondheim, † 25.7.1861 på Frbg., d. af klubvært Søren Sørensen D. (* 1791) og Regina Henricha Hansdatter Øyen (1792–1850).

A. blev student 1836 fra Viborg, studerede teologi 1838–41, men indtrådte 1842 i den militære højskole og blev samtidig sekondløjtnant à la suite i artilleriet. Ved krigens udbrud 1848 afgik han fra skolen hvor han havde gennemgået ingeniør- og generalstabsklasserne, blev premierløjtnant à la suite i armeen med anciennitet fra 1846, ansat ved artillerikommandoen i Jylland, 1849 adjudant ved artilleri-overkommandoen ved felthæren og deltog i kampene ved Kolding, Gudsø og Fredericia. 1850 fik han kaptajns anciennitet og gennemgik derefter eksercerskolen ved 6. dragonregiment, med hvilken afdeling han deltog i slaget ved Isted. Aug. s.å. blev han kompagnikommandør ved 3. infanteribataljon. 1851 kaptajn og adjoint ved generalstaben (topogr. afd.). Efteråret 1856 blev han beordret til tjeneste i krigsministeriet for at medvirke ved hærordningsarbejderne, 1860 tillige sekretær i den rådgivende komité og 1863 – efter 1862 at være udnævnt til major – direktør for kommandoen (dep.chef) i krigsministeriet. Denne stilling beklædte han indtil krigsminister Lundbyes afgang maj 1864 også medførte hans tilbagetræden. Han var derefter stabschef ved nørrejyske armékorps og fra april 1865 ved 2. generalkom-

mando. Han blev oberstløjtnant 1866, oberst i generalstaben 1867, havde 1871–74 kommandoen over 20. bataljon og blev 1874 general og chef for 1. jyske brigade, generalløjtnant og kommanderende general i 2. generalkommandodistrikt 1885, afgik 1888. – I det politiske liv spillede han en årrække en ret betydelig rolle, var medlem af rigsrådet 1856–63, af rigsrådets landsting 1864–66, af rigsdagens folketing 1861–64 for Esbjergkredsen og 1872–76 for Viborgkredsen. Han tilhørte højre og nævntes i 70erne flere gange som krigsministeremne.

Ved siden af sine talrige tjenstlige arbejder hvor hans hurtige og klare fatteevne og store arbejdsdygtighed kom til stor nytte, udfoldede A. en betydelig litterær virksomhed. 1855–61 redigerede han *Tidsskrift for Krigsvæsen*, og 1855–63 udgav han *Geografisk-statistisk Haandbog* og en række afhandlinger, hvoriblandt 1860 *De nordiske Rigers Stridskræfter*. Straks efter krigen 1864 udgav han *Bemærkninger og Berigtigelser i Anledning af Rigsraadets Udvalgsbetænkning over de fra Krigsministeriet modtagne Oplysninger* og et *Forslag til Organisation af den danske Armee*. – Som følge af at Carl Lundbye allerede ved begyndelsen af krigen 1864 var legemligt og åndeligt svækket kom A. til under krigen at øve en betydelig indflydelse, også på det operative område. Som så mange andre så han for sangvinsk på forholdene. Også han ventede at krigen først ville udbryde til foråret, og i overensstemmelse hermed disponerede han så hæren hverken i antal eller fasthed nåede hvad han opstillede på papiret. Som teoretiker og politiker så han mere politisk end militært på krigsforholdene, og ligesom han på det skarpeste havde protesteret mod Dannevirkes opgivelse var han også blandt dem der, mod overkommandoens anskuelse, hindrede at Dybbølstillingen betimelig blev forladt. I de nævnte bemærkninger og berigtigelser imødegik han med megen dygtighed, men ikke altid lige gode grunde de mod krigsministeriet fremførte anker. – R. 1856. DM. 1858. K.^{2} 1875. K.^{1} 1878. S.K. 1885. □Medaljon af H. Conradsen. Buste af O. Th. Thielemann 1863. Træsnit, 1878, efter foto, og 1892. Foto.

Thor Pedersen: 20de bataillons hist. 1842–92, 1892 278–81. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 88 1201. Aage Friis: Det nordslesvigske spørgsmål III, 1932 282.

*Rockstroh**

Anna af Brandenburg, 1487–1514, hertuginde af Slesvig-Holsten-Gottorp. * 27.8.1487 i Berlin, † 3.5.1514 i Kiel, begr. i Bordesholm klosterk. F: kurfyrst Johan af Brandenburg (1455–99) og Margrethe af Sachsen († 1511). ~ 10.4.1502 i Stendal med hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp, senere Frederik I, * 7.10.1471, † 10.4.1533 på Gottorp, s. af Christian I (1426–81) og *Dorothea af Brandenburg (ca. 1430–95). – Mor til *Chr. III og *Dorothea (1504–47).

A. blev 1500 lovet til sin slægtning hertug Frederik der ved ægtepagt tillagde hende indtægten af Kiel slot, by og amt samt Neumünster som livgeding; brylluppet fejredes samtidig med at kong Hans' datter Elisabeth formæledes med A.s bror kurfyrst Joachim I. For befæstelsen af det fremadstræbende brandenburgske kurfyrstendømmes udenrigspolitiske stilling var forbindelsen med den danske kongeslægt af betydning, men selv om personlig tilbøjelighed ingen rolle har spillet ved ægteskabets indgåelse synes det som om hertugparrets samliv har fået præg af hengivenhed og harmoni. Hun fulgte ham på rejser i de gottorpske landsdele, og som han ved en lejlighed skriver til hende fandt han det „fortrædeligt og kedeligt at være borte fra eders kærlighed". Da hun fra 1509 begyndte at plages af sygdom søgte han med utrættelig iver hjælp derfor. Om A.s personlighed ved vi i øvrigt kun lidt. De bevarede regnskaber viser omsorg for de undergivne og en under de jævne økonomiske kår ikke ringe rundhåndethed når det gjaldt milde gaver og religiøse formål. A. fødte to børn, Christian (III) gennem hvem hun blev stammoder til den danske kongeslægt og samtlige hertugelige linier af det oldenborgske hus, og *Dorothea, gift med hertug Albrecht af Preussen. Over hendes grav lod hertugen rejse det endnu bevarede skønne gravmæle, en sarkofag der bærer ægteparrets bronzestøbte helfigursportrætter. Frederik I selv hviler i Slesvig domkirke ved siden af sin 2. hustru, dronning Sophie. □Gravmæle med liggende figur (Bordesholm k.). Mal., bl.a. Chr. IIIs anetavle og dobbeltportr. Mal. (kunstkammeret), stik efter dette, 1761, litografi efter samme af Fortling, efter tegn. af Top. Mal. (Norge).

Ludwig Andresen: Anna, Herzogin zu Schleswig-Holstein, i Die Heimat, 1930. H. Jonas i Die Heimat 77 Jg., 1970 302–05 329–33.

*Johanne Skovgaard**

Anna, 1532–85, kurfyrstinde af Sachsen. * 22. eller 25.1.1532 i Haderslev, † 1.10.1585 i Dresden, bisat i Freiberg domk. F: Christian III (1503–59), hertug af Slesvig og Holsten, senere konge og *Dorothea (1511–71). ~ 7.10.1548 i Torgau med hertug, fra 1553 kurfyrst August af Sachsen, * 31.7.1526 i Freiberg, † 11.2.1586 i Dresden (~ 2° 1586 med Agnes Hedevig af Anhalt, 1573–1616, ~ 2° med hertug *Hans (den yngre) af Slesvig-Holsten-Sønderborg, 1545–1622), s. af hertug Henrik (den fromme) af Sachsen (1473–

1541) og Catharina af Mecklenburg (1487–1561). – Søster til *Frederik II, *Hans (den yngre) og *Magnus (1540–83).

A. blev fra 1537 opdraget i Danmark, og hendes undervisning blev ledet af Tilemann van *Hussen. Hendes ægteskab med hertug August af Sachsen der var designeret til at efterfølge sin sønneløse broder, Moritz som sachsisk kurfyrste, kom vel i stand på braunschweig-lüneburgsk initiativ, men fra dansk side håbede man gennem dette parti på en tilnærmelse til Karl V. Ægteskabet betød en intensivering af de dansk-sachsiske forbindelser. Adskillige danske adelige opholdt sig ved det sachsiske hof, og Anna selv førte en omfattende korrespondance ikke blot med sine slægtninge men også med adelsdamer som Birgitte *Gøye, Elsebe Skram, Anna *Hardenberg m.fl. Under syvårskrigen ydede kurfyrst August Frederik II betydelige lån, ligesom han mæglede mellem kongen og hans brødre Hans og Adolf. Endvidere var sachsisk pres ikke uden skyld i afskedigelsen af Niels *Hemmingsen 1580. A. var aktiv i mange henseender og øvede betydelig politisk indflydelse. Hun forestod administrationen af de hertugelige kammergodser som blev drevet efter tidens for tyske territorialstater typiske oeconomia-doktriner. Hun havde også litterære interesser og gjaldt for at være en stor kender af Luthers skrifter. Sammen med sin ægtefælle ejede hun en fremragende bogsamling. Hendes omfattende korrespondance der findes i Staatsarchiv i Dresden er af væsentlig betydning for dansk historie under Frederik II; en del breve fra hendes hånd findes i Rigsarkivet. Af hendes 15 børn, hvoraf de fleste døde som små, efterfulgte sønnen Christian faderen som kurfyrste. □Mal. af Lucas Cranach d.y., 1549 (Denver City Gallery, U.S. A.) og af H. Krell, 1591 (Hist. Mus., Dresden), træsnit efter dette af H. Bürkner, 1865. Mal. af Cranach, 1564 (Dresden), gentaget på altertavle, familiebill. (slotskirken, Augustusburg), kopier (Eutin, Dresden, Fr.borg). Mal. af Z. Wehme (Dresden), gentaget som brystbill. (Rosenborg), kopi på dobbeltportr. med ægtefællen (Gripsholm). Medaljer 1560, 1575, 1579 af Tobias Wolff, jfr. sign. relief (Fr.borg), og 1585. Knælende statue på monument i Freiberg (domk.), gengivet i stik af E. Engelhardt efter tegn. af A. Müller. Sammesteds gravplade, i stik, 1594, og af C. A. Müller, 1854. Min. (Fr.borg, Windsor, Dresden). Flere gengivelser fra 1800-tallet, bl.a. stik af W. Hohneck og af Rosmaesler efter tegn. af Schnorr v. Carolsfeld.

K. v. Weber: Anna, Churfürstin zu Sachsen, 1865. G. L. Wad: Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II, 1893. J. L. Sponsel: Fürsten-Bildnisse aus dem Hause Wettin, 1906. R. Kötzschke og H. Kretschmer: Sächsische Geschichte II, 1935 16f. P. Colding: Studier i Danmarks politiske historie i slutningen af Christian IIIs og begyndelsen af Frederik IIs tid, 1939. H. Kellenbenz i Vierteljahrsschr. für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 44, 1957. F. Redlich: Die deutsche fürstliche Unternehmer eine typische Erscheinigung d. 16. Jh., Tradition III, 1958.

Steffen Heiberg

Anna, 1574–1619, dronning af England. * 12.12. 1574 på Skanderborg slot, † 2.3.1619 på Hampton Court, begr. i Westminster. F: Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklenburg (1557–1631). ~ 23.11.1589 i Oslo med kong Jakob VI af Skotland, fra 1603 Jakob I af England, * 19.6.1566 på Edinburgh Castle, † 27.3.1625 på godset Theobalds ved London, s. af dronning Maria Stuart af Skotland (1542–87) og Henry Stuart, lord Darnley (1541–67). – Søster til *Augusta (1580–1639), *Christian IV, *Elisabeth (1573–1626), *Hans (1583–1602), *Hedevig (1581–1641) og *Ulrik (1578–1624).

A. var som spæd hos moderens forældre i Mecklenburg, men kom 1579 atter til Danmark hvor hun nød en vistnok overvejende tyskfarvet undervisning. Tanken om et ægteskab mellem en dansk prinsesse og kongen af Skotland som opstod på skotsk side i forbindelse med forhandlinger om Orknøernes indløsning, mødte ikke megen sympati hverken hos Frederik II eller i England, men gennemførtes af dronning Sophie efter kongens død. Efter på Kronborg at være viet til jarl George Keith på den skotske konges vegne afsejlede A. i sept. 1589 på en dansk flåde, men denne blev af storme der tilskreves troldom kastet ind mod Norges kyst hvor A. sattes i land, og hvor brylluppet fejredes i Oslo efter at den utålmodige kong Jakob selv var kommet over for at hente sin brud hjem. De nygifte tilbragte derpå vinteren 1589–90 i Danmark. A. fødte 6 børn af hvilke Karl (I) blev faderens efterfølger og datteren Elisabeth 1613 ægtede kurfyrst Frederik af Pfalz, Bøhmens senere ulykkelige „vinterkonge". Uden politisk interesse og indflydelse optoges A. mest af hoflivet og dets forlystelser (bl.a. maskespil) og af store byggeforetagender. I den senere del af sit liv var hun stærkt grebet af katolicismen og lagde ikke skjul herpå. □Tidligt mal. (Fr.borg). Stik af Lambertus Corneli, 1595, af Crispin de Pas, 1604. Mal. tilskrevet John de Critz, ca. 1605 (bl.a. kopi på Fr. borg). Mal. tilskr. M. Gheeraerts d.y., ca. 1610–15 (Woburn Abbey m.fl.st.). Graverede sølvplader med ægtefælle og søn (bl.a. Fr.borg). Mal. af Paul van Somer, 1617 (Windsor, Hampton Court, National Portrait Gallery, Rosenborg, Gavnø), og 1618 (Gripsholm). Min. af Nic. Hilli-

ard (National Portrait Gallery) og Isaac Oliver (Victoria and Albert Mus., Fr.borg). Statue af Will. Cure, ca. 1614–15 (Trinity College, Cambridge). Gravfigur (Westminster Abbey).

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750 III, 1916. A. Fabritius i Pers. hist. t. 12.r.II, 1948 134–36. – S. R. Gardiner: History of England 1603–42 I–III, 1883. P. A. Munch i Norske saml. I, 1852 450–512. Proceedings of the soc. of antiquaries of Scotland XI, Edinburgh 1876 462–64. W. Plenkers i Hist.t. 6.r.I, 1888 403–25. H. C. Bering Liisberg: Vesten for sø og østen for hav. Trolddom i Kbh. og Edinburgh 1590, 1909. – A. M. Hind: Engravings in England, Cambr. 1955. Roy Strong: Tudor and jacobean portraits, London 1969.

*C. O. Bøggild Andersen**

Anna Cathrine, 1575–1612, dronning. * 26.6.1575 i Wolmirstedt ved Magdeburg, † 29.3.1612 på Kbh.s slot, begr. i Roskilde domk. F: administrator i Magdeburg, markgrev, senere kurfyrste af Brandenburg Joachim Frederik (1546–1608, ~2° med Eleonora af Preussen, 1583–1607) og markgrevinde Cathrine af Küstrin (1541–1602). ~27.11.1597 på Haderslevhus med Christian IV, * 12.4.1577 på Fr.borg, † 28.2.1648 på Rosenborg, s. af Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklenburg (1557–1631). – Mor til *Christian (1603–47), *Frederik III og *Ulrik (1611–33).

På en rejse Christian IV i efteråret 1595 foretog i Nordtyskland bl.a. med det formål at finde en brud besøgte han også administratoren i Magdeburg, og det blev vistnok allerede da aftalt at Christian IV skulle giftes med datteren. Sammen med sine forældre aflagde A. C. senere Christian IV et besøg ved dennes kroning i Kbh. aug. 1596, og efter at Christian IV på ny havde truffet A. C. i Halle jan. 1597 sendte han aug. s.å. fire rigsråder til Wolmirstedt hvor ægteskabstraktaten undertegnedes 28.8. 11.6.1598 blev A. C. kronet i Kbh. I sit ægteskab med Christian IV blev hun mor til 6 børn hvoraf de tre, Frederik, Sophie og Elisabeth, døde som ganske små, de andre tre var den udvalgte prins Christian, Frederik (III) og hertug Ulrik. A. C. synes at have været lidet fremtrædende og udøvede øjensynligt ingen politisk indflydelse. Hun roses af samtiden for sin beskedenhed og religiøsitet; mærkeligt er det at hun trods sit venskabelige forhold til den strengt luthersk-ortodokse biskop Hans Poulsen Resen dog lod den kryptokalvinske præst mag. Oluf Kock kalde til sig på sit dødsleje for at han kunne give hende sakramentet. Det fremhæves også at hun trods sin tyske fødsel viste interesse for dansk sprog. Hun fulgte ofte Christian IV på rejser, men ellers vides der ikke meget om deres gensidige forhold; dog falder kongens forbindelse med Kirsten Madsdatter inden for deres ægteskab. □Mal. af Jacob v. Doort, 1611 (Rosenborg), mal. tilskr. Peter Isaacsz (Rosenborg, kopi på Gripsholm). To medaljer, den ene skåret i Hamburg, 1624 (?), den anden efter forlæg af J. v. Doort (?). Min. af Isaac Oliver, 1612 (Rosenborg), andre typer min. (Windsor, den svenske stats skatkammers saml.), beslægtet med senere mal., formentlig fra 1630erne, af Remmert Petersen (Fr.borg, Vallø, Gripsholm), kopi af Andreas Kieldsen, 1653 (Malmø rådhus).

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750 III, 1916 86–92. – N. Slange: Christian IVs hist., 1749. H. P. Resen: Ligprædiken over A. C., 1612. Quinquatria feralia pro sancta memoria Reginæ Annæ Catharinæ, 1614.

*L. Laursen**

Anna Cathrine, 1618–33, grevinde til Slesvig og Holsten. * 10.8.1618 på Fr.borg, † 20.8.1633 sst., begr. i Roskilde domk. F: Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). Ugift. – Søster til *Christiane, *Dorothea Elisabeth, *Elisabeth Augusta, *Hedevig (1626–78), *Leonora Christina, *Sophie Elisabeth og *Valdemar Christian.

A. C. blev opfostret og opdraget på Dalum kloster hos mormoderen Ellen Marsvin indtil sit 9. år da hun (1627) på grund af krigen fulgte med denne til Kbh. tillige med flere af sine søskende. Hun var da allerede trolovet med den 25årige Frants *Rantzau til Rantzausholm som straks efter trolovelsen var blevet rigsråd og statholder i Kbh. og 1632 rigshofmester. Ægteskabet mellem dem kom dog aldrig i stand da han 5.11.1632 druknede i slotsgraven ved Rosenborg. Hun selv døde muligvis af småkopper. Af sin moder der overhovedet kun brød sig lidt om sine børn skal A. C. ligefrem have været hadet hvilket ifølge gentagne udtalelser af Christian IV hidrørte fra at datteren lignede ham så meget. □Barneportræt på Jac. von Doorts gruppebillede, ca. 1625 (Wedellsborg).

S. Birket-Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I, 1879. Danske mag. IV, 1750 130. Christian IVs egenh. breve ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–VII, 1878–91.

*L. Laursen**

Anna-Maria (Anne-Marie Dagmar Ingrid), * 1946, dronning af Grækenland. * 30.8.1946 på Amalienborg. F: kronprins, senere kong Frederik IX (1899–1972) og Ingrid (* 1910). ~18.9. 1964 i Athen med kong Konstantin II, * 2.6.1940 i Psychiko, Grækenland, s. af kong Paul I af Grækenland (1901–64) og Frederika Luise Thyra Victoria Margarete Sophie Olga Cecilie Isabella Christa (* 1917). – Søster til *Benedikte og *Margrethe II.

Ved sit ægteskab med hellenernes konge frasagde A.-M. sig arveretten til den danske trone for sig selv og sine børn samtidig med at hun konverterede til den græsk-ortodokse tro. Den politiske uro i Grækenland førte i april 1967 til et militærkup og da kong Konstantin i december forsøgte et modkup som mislykkedes måtte kongeparret forlade landet og har derefter haft bopæl i Italien, senere i England. – R.E. 1947. □Tegn. af Otto Christensen, 1949 (Amalienborg). På karikaturer af Otto Frederiksen (Gråsten slot). Tegn. af dronning Margrethe, 1954, og mal. af Harald Hansen, 1960 (begge Amalienborg). På frimærke, 1964, efter tegn. af V. Bang. Relief af H. Salomon til bryllupsfemkrone, 1964. Pastel af Enrico d'Assia (Berleburg). På karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Tegn. af Hans Bendix (Kgl. bibl.). Karikatur af Bo Bojesen. Foto.

J. P. C. Clare & A. G. Carey: The web of modern greek politics, N.Y. 1968. K. Legg: Politics in modern Greece, Stanf. 1969.

Sv. Cedergreen Bech

Anna Sophie, 1647–1717, kurfyrstinde af Sachsen. * 1.9.1647 på Flensborghus, † 1.7.1717 på slottet Lichtenburg i Sachsen, begr. sst., 1811 flyttet til Freiberg domk. F: Frederik III (1609–70) og *Sophie Amalie (1628–85). ~ 9.10.1666 i Kbh. med kurprins, senere kurfyrste af Sachsen Johan Georg III, * 20.6.1647 i Dresden, † 12.9.1691 i Tübingen, s. af kurprins, senere kurfyrste af Sachsen Johan Georg II (1613–80) og Magdalene Sibylle af Brandenburg-Bayreuth (1612–87). – Søster til *Christian V, *Frederikke Amalie, *Vilhelmine Ernestine, *Jørgen og *Ulrikke Eleonora.

A.S. opdroges sammen med sine søstre med fru Helena v. Westphalen som hofmesterinde. 1660 blev Enevold Parsberg hendes hofmester. Allerede juli 1662 indlededes der forhandlinger om et ægteskab mellem hende og kurprinsen af Sachsen. I den påfølgende måned aflagde prinsen, ledsaget af sin mor, et besøg ved det danske hof, og på Nykøbing slot på Falster aftaltes forlovelsen. Sept. 1663 besøgte kurprinsen ledsaget af sin moder og et stort følge atter det danske hof, denne gang i Kbh., og 10.10.1663 sluttedes ægteskabstraktaten. Formælingen fandt sted i stilhed på grund af dronning Sophie Amalies sygdom. 1680 blev A.S. kurfyrstinde. Forholdet mellem hende og hendes ægtefælle synes ikke at have været særlig godt, og til sønnerne, kurfyrst Johan Georg IV og Frederik August, den senere kurfyrst August II (den Stærke) blev det endnu dårligere. Særlig skarpt blev forholdet til den ældste søn Johan Georg da denne efter faderens død 1691 blev kurfyrste og brød forlovelsen med Christian Vs datter Sophie Hedvig som A.S. trods stærk modstand ved det sachsiske hof havde fået i stand. Som enke boede A.S. på slottet Lichtenburg i Sachsen sammen med søsteren Vilhelmine Ernestine, enkekurfyrstinde af Pfalz. □Barnebill. (familiegruppe), ca. 1652, efter G. Ditmer (Chr.borg), min.(emalje) af P. Prieur, 1671. Min. af Alex. Cooper, 1656. Mal. af Abr. Wuchters (alle Rosenborg). Mal., i Wuchters stil (Gavnø, Gripsholm). Mal. (Eutin), bl.a. af D.v. Krafft (Gripsholm) og min. (Windsor, Rosenborg) samt kobberstik, bl.a. af Weishan og M. Bodenehr. Afbildet på Jer. Hercules' medalje af kongefamilien, 1666. Medaljer o.lign. 1676 og 1717.

L. Laursen: Danmark-Norges traktater 1523–1750, III, 1916 9–21 27. – Chr. Bruun i Danske saml. 2.r. II, 1872–73 144. O. Andrup i Fra arkiv og museum, 1912–1915 551–90.

*L. Laursen**

Anna Sophie, 1693–1743, dronning. * 16.4.1693, † 7.1.1743 på Clausholm, begr. i Roskilde domk. F: storkansler grev Conrad *Reventlow (1644–1708) og Sophie Amalie Hahn (1664–1722). Viet ved venstre hånd 26.6.1712 på Skanderborg slot, ved højre hånd 4.4.1721 i Kbh. til Frederik IV, * 11.10.1671 på Kbh.s slot, † 12.10.1730 på Odense slot, s. af Christian V (1646–99) og *Charlotte Amalie (1650–1714). – Halvsøster til Christian Ditlev *Reventlow (1671–1738).

Om A.S. barndom vides intet udover at hendes opdragelse i kundskabsmæssig henseende var mangelfuld. Besvarede breve viser således at hun kun ubehjælpsomt betjente sig af dansk, fransk og tysk. Af samtidige skildres hun som smuk og livlig med „sorte, ildfulde øjne". 1711 gjorde hun på et maskebal på Koldinghus, hvortil hoffet var flygtet for pesten i Kbh., et sådant indtryk på Frederik IV at han udså hende til elskerinde. Da moderen på det bestemteste modsatte sig denne „ophøjelse" bortførte han 26.6.1712 A.S. fra hendes hjem Clausholm, utvivlsomt med støtte fra halvsøsteren Christine Sophie og hendes mand Ulrik Adolph *Holstein (1731–89). I Skanderborg viedes hun til kongens venstre hånd af konrektor Thomas *Clausen fra Slesvig, hvorefter parret tilbragte 4 måneder på Boller ved Horsens. Her fik hun titlen fyrstinde af Slesvig. Hun fik senere eget hus i Kbh., nær slottet, fik tillagt en rundelig apanage, ligesom godset Vallø tilskødedes hende. A.S. var ikke kongens første illegitime forbindelse, men hun blev den eneste der fastholdt ham i et opriglgt kærlighedsforhold til hans død. Når han lod sig vie til hende skyldes det dog næppe alene hans følelser

for hende så lidt som det efter hans opfattelse mere syndige i et blot elskerindeforhold, men nok i lige så høj grad at hun, støttet af sin slægt, havde sat dette som betingelse – og muligvis dertil også havde afkrævet ham et løfte om senere legitimering af ægteskabet og titlen som dronning. Moderens forbitrelse var dog så stor at hun først 1718 gik med til at genoptage forbindelsen med hoffet. Ved dronning Louises død 1721 viedes A.S. til kongens højre hånd, også denne gang af Thomas Clausen, nu superintendant over Slesvig og Holsten. Vielsen foretoges 3.4., dagen efter dronningens bisættelse, og 31.5. satte kongen egenhændigt dronningekronen på hendes hoved ved en hastigt improviseret ceremoni på Frederiksberg slot. 15.7. holdt hun sit indtog i hovedstaden som dronning. Begivenheden skabte splid i kongehuset. Kronprins Christian (VI) der havde været nær knyttet til sin mor kunne kun med møje beherske sin uvilje, og kongens søskende, prins Carl og prinsesse Hedvig, forlod hoffet til fordel for Vemmetofte hvor de sammen med brødrene Carl Adolph og Christian Ludvig v. Plessen skabte et centrum for modstanden mod A.S. Trods sin utvivlsomt stærke personlighed fik hun ingen egentlig politisk indflydelse på sin „selvhersker"-mand, men indirekte betød hendes ophøjelse en udskiftning af personer i ledende stillinger ved hof og administration til fordel for den reventlowske og den holsteinske slægt, i folkemunde „den reventlowske bande". 1725 bevirkede højrøstede rygter om dronningen som bagmand for systematiske bestikkelser ved embedsbesættelser at kongen nedsatte en hemmelig kommission til at undersøge forholdene. Resultatet blev at flere embedsmænd, hvoriblandt Frederik Rostgård, gift med dronningens halvsøster, forvistes fra hoffet. Men om A. S. havde nogen andel i uregelmæssighederne eller hendes navn blot var brugt som skalkeskjul kan ikke opklares da kongen lod alle kommissionens papirer tilintetgøre. Frederik IV gjorde sit yderste for at betrygge hendes stilling efter hans død, opsatte et højtideligt testamente til beskyttelse af hende, lod kronprins Christian afgive en skriftlig erklæring om at ville overholde og håndhæve dets bestemmelser, og på sit dødsleje tog han Carl Adolph v. Plessen i ed på at han ville støtte den nye konge heri. Som løn herfor overrakte han ham sin personlige elefantorden. Straks efter Frederik IVs død blev A.S. imidlertid forvist til Clausholm som han havde købt til hende. Hun måtte aflevere alt hvad hun – efter Christian VIs mening uretmæssigt – havde modtaget af kostbarheder, men fik en engangssum på 100.000 rdl. og en apanage på 25.000. Hun fik lov at kalde sig dronning, men ikke „til Danmark og Norge". I ægteskabet fødte hun flere børn der alle døde som små. □Mal. af J. S. Wahl (?) (Vallø), af A. Reinhardt og J. S. Wahl (Fr. borg, Gelting, variant på Gl. Køgegård). Mal. (Krenkerup?).

Nic. Jæger: Poetisk relation om det prægtige indtog ... (1721) – Erik Torm i Nye saml. t. d. da. hist. V 1793 1–48. J. Møller i Skand. lit. selsk. skr. XXIII, 1832 56–196 (m. breve og aktstykker). Edv. Holm: Danmark-Norges hist. 1720–1814, I–II, 1891–94. Efterladte papirer fra den reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, I, 1895 274f. H. Berner-Schilden-Holsten i Fra Randers amt V, 1911 5–103 (= Danske slotte og herregårde, XVI, 1967 77–98, Clausholm). – Otto Andrup: Dronning Anna Sophie, 1951 (Ikonografi).

Sv. Cedergreen Bech

Anna Sophie Magdalene Frederikke Ulrikke, † 22.1.1805, begr. i Stege, foregiven prinsesse.
A. hævdede 1767, understøttet af en norsk student Kirchhof som hun levede sammen med og med hvem hun var kommet til Kbh. 1761, at hun var datter af kong Christian VI og dronningens søster, enkefyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland. Der blev 1769 nedsat en kommission, blandt hvis medlemmer Henrik Stampe var, til at undersøge sagen; det viste sig at den foregivne prinsesse havde været skøge i Amsterdam og senere havde været under behandling for venerisk sygdom i Oldenburg. Hun blev dømt til at hensættes i Møns tugthus på livstid; ved indsættelsen anføres dog at hun er indsat på „ungewis" tid. 1773 tillagdes der hende 40 rdl. af den kgl. partikulærkasse til bedre pleje hvilket 1783 forhøjedes til 100 rdl. årlig. Samtidig befaledes at hun skulle behandles „paa en Friheden nær kommende Maade". Da hun døde benævntes hun heller ikke som de andre i tugthuset indsatte „Tugthuslem" men kaldes „Frøken". Hendes alder opgives forskellig; hvis hun som i kirkebogen anført var 74 år gammel da hun døde kan hun ikke have været datter af Christian VI og enkefyrstinden da denne først kom her til landet 1735; andre steder angives hun at være født ca. 1740.

H. Stampe: Erklæringer, breve og forestillinger VI, 1807 214–39. J. Paludan: Beskriv. o. Møn II, 1824 360–63. J. Møller: Mnemosyne II, 1831 57–79. L. Koch: Kong Chr. VIs hist., 1886 321f.

*L. Laursen**

Ansgar, ca. 801–65, ærkebiskop i Hamburg-Bremen, grundlægger af den kristne mission i Danmark og Sverige. * ca. 801 i Corbie ved Amiens, † 3.2.865 i Bremen, begr. i Skt. Peders domk. sst.
Kildegrundlaget for vort kendskab til A.s liv og virke rummer mange problemer. Trods stærk

kritik må man stadig betragte skriftet „Vita Anskarii" som en hovedkilde; det er forfattet kort tid efter hans død af hans discipel og efterfølger som ærkebiskop, Rimbert. Denne biografi fremtræder i form og indhold som et helgenlevned; men skønt den som sådan rummer langt flere konkrete oplysninger end normalt, og disse vel mest hviler på A.s egne meddelelser er skriftets formål alene at gøre A. helgenværdig, og specielt argumenteres der for at han trods sin fredelige død var en sand martyr fordi han i al sin færd modigt satte sit liv i fare for at fremme kristendommen. Vitaets ensidige billede kræver følgelig korrektion og må stadig vurderes i forhold til de overleverede pave- og kejserbreve og andre samtidige aktstykker; men også tolkningen af disse er forbundet med store vanskeligheder, især fordi mange har været udsat for interpolationer og forfalskninger. Den kildekritiske granskning har da også i vort århundrede ændret vor opfattelse af A. væsentligt, så den helgenagtige munk der som en ydmyg Kristi efterfølger ivrede for missionens fremme efter Guds åbenbarede vilje er trådt i baggrunden for en kyndig og aktiv personlighed inden for et politisk spil. Ifølge Vitaet der er tilegnet brødrene i benediktinerklostret Corbie ved floden Somme i Picardiet blev A. som femårig moderløs, og han overlodes derefter af faderen til klostret hvor han blev uddannet til præst, optaget som munk og til sidst klostrets scholasticus, dvs. leder af klosterskolen. Corbie lød under ærkesædet i Reims der siden 816 beklædtes af kejser Ludvig den Frommes bibliotekar og nære medarbejder Ebo († 851). På hans initiativ oprettede Corbie 822 et datterkloster i Sachsen, Ny Corvey ved floden Weser hvortil A. overførtes, og hvor han virkede som skoleleder og prædikant. Herfra blev han 826 udpeget til at lede kristen prædiken og mission i den døbte danske konge Harald Klaks følge.

I det nordiske missionsarbejde var A. ikke uden forgængere. Omkr. 700 havde allerede frisermissionæren Willibrord forsøgt sig men var blevet afvist af den danske konge. Efter at Karl den Store havde underlagt sig og kristnet Sachsen var Frankerriget og den kristne tro rykket frem til den danske grænse og missionsspørgsmålet for alvor blevet aktuelt. Under Ludvig den Fromme (814–40) frembød der sig en glimrende lejlighed da to danske kongeslægter efter Gudfreds død 810 bekrigede hinanden. Normalt havde Gudfredsønnerne overtaget mens den konkurrerende linie søgte støtte hos kejseren. Som svag modkonge svor Harald Klak kejseren troskab, og ved dennes mægling opnåede han et begrænset dansk herredømme. I denne situation kunne kejser Ludvigs og ærkebiskop Ebos politik forenes i en fælles missionsplan for det hedenske Norden. På et frankisk rigsmøde 822 (antagelig i Attigny) vedtoges den, og med kejserens råd og samtykke drog Ebo den følgende vinter til Rom og fik pave Paschalis Is bulle med bemyndigelse til som pavelig legat at varetage missionen „i de nordlige egne". Allerede i sommeren 823 kunne Ebo med bisper, grever og stort følge drage nordpå for at få det danske rige åbnet for kristendommen; men med slutordene „han omvendte mange" tilkendegiver beretningen at Ebos legation blev en fiasko. Ebo har næppe overskredet grænsen til Danmark hvor Gudfredsønnerne i mellemtiden på ny var blevet eneherrer. Kejser Ludvig måtte nøjes med at skænke missionen et holstensk gods Welenao til en skole (senere klostret Münsterdorf) til oplæring af danske drenge i kristendom. – En ny mægling i Aachen gav heller ikke Harald Klak varig magt i Danmark, og 826 opsøgte han på ny kejser Ludvig med bøn om hjælp. Det fik han under besøg på kejserslottet Ingelheim ved Rhinen, men betingelsen var at han lod sig døbe med familie og følge. Massedåben fandt sted i det nærliggende Mainz hvor kejserparret stod fadder til kongeparret. På hjemrejsen fik han følge af A. og hans ledsager Autbert, ifølge Vitaet begge udpeget af abbed Wala i Corbie. Vitaet fremstiller A.s sendelse som selvstændig med ansvar over for kejseren, men i virkeligheden indgik han som udsending inden for Ebos pavelige legation, som det fremgår af pave Eugen IIs stadfæstelse af Ebo-privilegiet i 826. Det var således som delegeret under Ebos myndighed og som redskab for kejserlig politik at A. og Autbert sammen med kong Harald sejlede ned ad Rhinen på det fornemme flodskib som ærkebiskoppen af Köln havde stillet til deres rådighed. Da de nåede Dorestad gik de fra borde for at drage til Danmark. De har dog næppe overskredet den danske grænse; udtrykkene i A.s vita er så søgte og vage at det klart fremgår at heller ikke dette fremstød kom til at svare til forventningerne. Harald måtte standse op i det frankiske len Rüstringen ved Wesers munding som kejseren havde tilstået ham, og her måtte de to missionspræster blive for at betjene de nydøbte. Når „mange blev omvendt" og „tallet dag for dag voksede for dem der lod sig frelse i Herren", som det er formuleret i vita, er det faktisk utvetydige udtryk for at planen mislykkedes. Som eneste konkrete resultat fremholdes at A. – som tidligere Ebo – fik oprettet en skole „for 12 eller flere drenge" hvoraf nogle var Haralds egne, mens andre af A. var opsøgt og løskøbt fra trældom; alle skulle uddannes i den kristne mission.

829 blev A. kaldt tilbage til kejseren. Anledningen var at sendebud fra den svenske konge havde meddelt at han var rede til at modtage kristne missionærer da der blandt hans folk var nogle der ønskede at gå over til den kristne tro. Efter at have rådført sig med abbed Wala i Corbie pålagde kejser Ludvig A. at han skulle påtage sig sendelsen, og munken Witmar, ligeledes fra Corbie, blev anvist ham som medarbejder. Undervejs blev de udsat for mange farer og genvordigheder. Deres skib blev opbragt af sørøvere, og de mistede alt, også deres kostbare bøger og kejser Ludvigs gave til kong Bjørn. Siden rejste de over land og måtte passere vildsomme skove og søer før de nåede bestemmelsesstedet, den blomstrende handelsby Birka på Björkö i Mälaren. Her vedstod kong Bjørn med folkets billigelse de givne løfter om beskyttelse og frihed til at forkynde kristendommen. A.s første menighed bestod af kristne trælle og nogle indfødte der havde ladet sig døbe under besøg i Dorestad. Deres glæde over præstelig betjening lokkede vel flere til omvendelse; i hvert fald berettes det at kongens repræsentant i Birka, gældkeren Hergejr, ikke blot lod sig døbe, men tilmed af sin arv skænkede en grund til opførelse af en kirke. Om kontakt til områder uden for Birka, centrum for den store øst-vestlige handelsforbindelse, oplyses intet. – I sommeren 831 var A. tilbage hos kejseren. Han medbragte brev og budskab fra den svenske konge, og hans beretning om missionens fremgang affødte en storstilet plan om en fastere ordning der omgående blev sat i værk. Hvad enten det skyldes kejserens eller A.s eget initiativ så var han endnu samme år indsat som ærkebiskop i Hamburg med hele Nordalbingien og udstyret som myndig leder af missionen i de nordiske lande. Vitaet beretter detaljeret med fakta der kan kontrolleres af officielle akter (muligvis dets kilde) hvorledes A. på en bispesynode (vist i Thionville) under kejserens ledelse opnåede den tyske kirkes tilslutning så biskop Drogo af Metz, kejserens halvbroder, bistået af ærkebiskopperne af Reims (Ebo), Mainz og Trier, kunne bispevie ham. Til økonomisk sikring af det nye ærkesæde med den udsatte stilling skænkede kejseren klosteret Turholt i Flandern. Den kejserlige handling var egenmægtig; dels greb den ind i Ebos beskikkelse, og dels tilkom det næppe kejseren at oprette et ærkebispesæde. I alle tilfælde krævede afgørelsen pavelig stadfæstelse. I vinteren 831–32 drog A. derfor til Rom i en fornem sendefærd hvor to biskopper og en greve var kejserens særlige repræsentanter. Pave var da Gregor IV (827–44) der havde proklameret at pavens åndelige myndighed havde fortrin for kejserens verdslige. Hans situation var vanskelig; hans politiske stilling var for svag til at trodse kejseren, men han kunne heller ikke lade sig diktere i rent kirkelige spørgsmål. Hans overvejelser endte med en salomonisk formulering. I smigrende vendinger accepterede han kejserens handling som Gud velbehagelig, men således at Ludvig havde gjort A. til biskop, ikke ærkebiskop i Hamburg som han nu ophøjede fra bispesæde til ærkesæde. Samtidig tildelte han A. pallium som tegn på værdigheden så han med fuldmagt som pavelig legat og ligestillet med Ebo kunne forestå missionen for sveer, daner og slaver og alle omkringboende folkeslag. Til Ebo udgik samtidig en tilsvarende bulle, dog med den tilføjelse at hans slægtning Gauzbert under apostelnavnet Simon skulle tiltræde missionen; også han fik pallium og ærkebiskoppelig værdighed men forblev uden ærkesæde.

Det politiske spil mellem kejser og pave og mellem A. og Ebo træder åbenlyst frem men lader sig ikke udrede nærmere bl. a. fordi aktstykkerne kun kendes som interpolerede kopier, i udtog eller i referat. Givet er det dog at paven ikke har villet ophæve bemyndigelsen til Ebo og overdrage A. eneledelsen hvad der øjensynlig har været kejserens hensigt. Faktisk fik Ebo dog ikke nogen indflydelse på missionen for kejsersønnernes opstand mod Ludvig havde ført til at Ebo brød med kejseren og blev afsat 835 da Ludvig atter kom til magten. Gauzbert forblev dog ved missionen, og han synes at have været den eneste aktive den følgende halve snes år. Han udbyggede det påbegyndte arbejde i Sverige, tilsyneladende i bedste forståelse med A. der i disse år selv synes helt optaget af sit ærkesæde. Hans vita er i hvert tilfælde tavs om missionsarbejde; det meddeler kun at han købte danske og vendiske drenge og løskøbte kristne fanger som han alle inddrog til oplæring ved missionsskolen. – Den lange tavshed omkring A. blev først afbrudt i 840erne; da ramtes missionen af hård modgang. Ved Frankerrigets deling i Verdun 843 mistede Hamburg det rige Turholt kloster der tilfaldt det vestfrankiske rige, og 845 blev Hamburg erobret og plyndret af danske vikinger; kirke, kloster og bibliotek brændte, mens A. og hans folk måtte flygte, tomhændede bortset fra relikvierne. De fandt et foreløbigt og beskedent tilhold i det nærliggende Ramesloh. Omtrent samtidig vendte de svenske sig mod missionen; de dræbte en af præsterne og udviste Gauzbert med de øvrige. Alt var i opløsning, og under de forvirrede forhold i de frankiske riger måtte alt foreløbig samle sig om at konsolidere den nordtyske kirke, missionens grundvold. På en bispesynode i Mainz 847 overdrog kong Ludvig den Tyske det ledige bispedømme Bremen til A. der

samtidig beholdt det meste af Nordalbingien, mens andre dele sammen med Hamburg tildeltes biskoppen i Verden. Men at ophæve et af paven indstiftet ærkesæde var ikke et internt tysk anliggende, og næste år tilbagegav en synode i Mainz A. som ærkebiskop Hamburg og hele Nordalbingien; deri inkorporeredes Bremen hvor A. forblev idet han afstod dele af dette stift til Verden. Men Bremen havde hidtil ligget under ærkesædet Köln der stod vakant; den nye ærkebiskop nedlagde straks en kraftig protest, og der opstod en strid der først blev bilagt i A.s sidste leveår. Gudfreds søn, Haarek I havde konstant stået fjendtligt over for Frankerriget; trods forsikring om det modsatte havde han tolereret og støttet danske vikingeangreb, og selv havde han vist deltaget i angreb på Frisland samt 845 plyndret Hamburg. Hvad der kort før 850 fik fjendskabet afløst med fred og venskab vides ikke; men nu fik missionen bedre vilkår, ja. A. virkede formelig som mellemmand mellem den tyske og den danske konge. I den grad vandt A. kong Haareks gunst at han i Slesvig/Hedeby skænkede grund til en kirke og tillod at en præst måtte døbe og lede den kristne kult. Samtidig genåbnedes kirken i Birka hvortil A. sendte den ikke-præsteviede Ardgar, nærmest som kapellan for Hergejr. Da Gauzbert ikke ville forlade sit nyerhvervede bispesæde i Osnabrück drog A. selv på ny til Birka, under hensyn til Ebobeskikkelsen ledsaget af en slægtning af Gauzbert og med anbefalingsskrivelser fra både den danske og den tyske konge. A. overvandt hurtigt den kristenfjendtlige stemning, og der etableredes en kirke med præster og officiel gudstjeneste. Og menigheden voksede.

Netop i disse år tegner den nordiske missions struktur sig klart. Den fulgte handelens hovedvej mellem Vesteuropa og Rusland-Orienten. Kirker og menigheder opstod alene i handelscentrene: Birka, Slesvig/Hedeby og siden Ribe, og for de to første anføres klart at indfødte, endda fornemme, undertiden havde ladet sig døbe under ophold i Dorestad eller Hamburg, ligesom det berettes at der var mange kristne blandt de fremmede købmænd. Mens efter alt at dømme missionen begrænsedes til disse byer hvis handel man åbenbart har søgt at fremme ved en speciel liberalitet, holdt det danske og svenske folk som deres konger fast ved de hedenske guder. Under en opstand 854 mistede kong Haarek livet, og under sønnen Haarek IIs mindreårighed kom det til en hedensk reaktion hvorunder bypræfekten i Slesvig, Hovi, lod den kristne kirke lukke. Men snart tog den unge Haarek selv magten, forjog Hovi og sendte bud til A. efter en præst til at betjene den genåbnede kirke. Selv drog A. atter til Slesvig hvor han udvirkede at kirken blev forsynet med en klokke så der åbent kunne kaldes til gudstjeneste. Desuden skænkede kongen grund til en kirke i Ribe så rigets anden handelsby kunne forsynes med fast præst. Endelig lod A. nu sine egne præster forestå missionen i Sverige, til sidst med biskoppelig myndighed danskeren Rimbert, den mand der efter A.s død blev hans efterfølger som ærkebiskop over det atter fast etablerede dobbelte ærkesæde Hamburg-Bremen. Ærkebiskop Günther af Kölns protest og appel til paven om Bremenstiftets afståelse sled sig hen uden afgørelse. Men i et gunstigt øjeblik da kejser Lothar var i konflikt med pave Nicolaus I (858–67) og mens Kölnerærkebispen var bandlyst fandt kong Ludvig og A. tiden belejlig. En fælles sendefærd til Rom i 864 opnåede pavens sanktion, og en bulle af 31.5.864 stadfæstede den interimistiske ordning: Hamburg og Bremen blev ét stort fælles ærkesæde hvortil Nordalbingien blev lagt, og hvortil som ved 831-bullen knyttedes pallium og legationsbeskikkelse for daner, sveer og slaver samt andre nordiske folk. Bullen er kun bevaret som interpoleret og forfalsket pergamentkopi, men det her gengivne hovedindhold bekræftes gennem pavens svar til kong Ludvig, bevaret i den pavelige registratur der samtidig oplyser, at kong Haarek gennem sendebudene har bragt meddelelser og gaver til paven der i et takkebrev lover kongen at gå i forbøn for ham og opfordrer ham til at lade sig døbe til den kristne tro han nu har tilnærmet sig. Det skete dog ikke, og allerede den følgende vinter døde A. (3.2.865) i Bremen hvor han blev begravet. Kort forinden havde A. udarbejdet en redegørelse for den nordiske mission som han lod sende til tyske biskopper. Den er gået tabt men kendes i udtog og referat; det fremgår at den indbefattede akter fra 822 (Ebo-bullen) indtil 864 (pavebrevet til Haarek). Den fremholdt missionens faste grund hos daner og sveer, og den indrømmede frihed for præsterne til at prædike og missionere. En beslægtet redegørelse der stammer fra Ebo af Reims' arkiv er bevaret i en tidlig afskrift i Wolfenbüttel; den er udgivet af L. Weibull der (med tvivlsom ret) har identificeret den med A.s eget skrift. – A.s danskfødte medhjælper, Rimbert, blev hans efterfølger som ærkebiskop over Hamburg-Bremen. Han forfattede det „Vita Anskarii" der begrundede A.s helgenværdighed som endnu ikke krævede pavelig kanonisering. Der er derimod intet der vidner om at Rimbert i sin nye værdighed har været aktiv for missionen i de nordiske lande. A.s værk kom derfor ikke til at overleve. Ingen ved hvor længe de oprettede menigheder har kunnet opretholdes efter hans død; der høres intet om dem

siden, og end ikke spor af de opførte kirker er fundet.

En kritisk analyse af kilderne til A.s historie giver som resultat at man stort set kan stole på de overleverede ydre data i A.s liv og virke. Derimod volder det store, delvis uoverstigelige vanskeligheder at nå frem til en sikkert begrundet opfattelse af A.s personlighed og hans virkelige plads og indsats i det politiske spil, ikke mindst i forhold til kejseren og Ebo. Det må understreges at grundlaget for hans personlige optræden var opdragelsen og uddannelsen i det nordfrankiske Corbie kloster der prægedes af brødrene Adalards og Walas strengt asketiske reform inden for benediktinerne, og at dette klosterlige fromhedspræg beherskede kerjserhoffet ved hans fremtræden. Det medfører at A.s livsform meget vel kan ligge ret nær den fremstilling legenden har givet ham med en understregning af tidens stil. Men det hindrer ikke at den ydre form af ydmyg klosterbroder og from mystiker kan dække over en handlekraftig og ærgerrig politiker således som L. Weibull har karakteriseret ham: „Han er den ideernes, kraftens, handlingens og forhandlingens mand som situationen krævede." Det er vanskeligt at afgøre hvor A. skal placeres mellem de to yderpunkter, Vitaets eller Weibulls A. Enkelte momenter kan måske tjene til forståelse. Det fremgår således klart at A. har handlet i fuld forståelse med Frankerrigets politiske ledelse, og at indstillingen nu var ganske anderledes over for hedenske lande end Karl den Stores over for sachserne hvor missionen foregik ved sværd og massedåb. A.s sendelser indgår som led i officielle og fredelige forhandlinger med de nordiske konger, og aftalerne overholdes nøje af A. og hans fæller. Missionen synes også at gennemgå en udvikling, fra privat betjening af forud kristne og individuelt vundne ved A.s „eksempel og lære" til officiel forkyndelse med klokkeringning; men om almen overgang til kristendommen er der ingen sinde tale; missionen var lokalt begrænset til markedsbyerne på den internationale øst-vestlige handels- og kulturvej. Hvor meget initiativ og lederskab der skal tilskrives A., og hvor meget de frankiske herskere kan ikke afgøres, men den udtalte og længe opretholdte hensyntagen til Ebos bevilling og hans udsendinge peger i retning af at A. har været en loyal og nidkær medarbejder inden for Frankerrigets ledende kirke- og udenrigspolitik, mindre på A. som en ærgerrig politiker der selvstændigt formulerede og gennemførte sin missionsvirksomhed og smidigt vandt fyrstestøtte hertil.

Ved siden af sin gerning som missionær og ærkebiskop skal A. også have virket som forfatter. Adam af Bremen tilskriver ham det bevarede Vita over Willibrord, frisernes missionær der blev Bremens første biskop og værnehelgen. Rimbert meddeler i „Vita Anskarii" at A. desuden skal have forfattet et lille digt til hver af Davids salmer; de er gået tabt, og det skrift som J. M. Lappenberg 1844 udgav som A.s „Pigmenta" kan ifølge L. de Moreau ikke skyldes ham. – Der kan ikke spores nogen kontinuitet fra A.s virksomhed til den genoptagne mission og officielle antagelse af kristendommen hundrede år senere under Harald Blåtand. Når A. alligevel fik en plads i dansk historie skyldes det især Adam af Bremens kirkehistorie fra 1070erne. Adam udnyttede A.-vitaet, og fra Adam indgik det i Lundeannalistikken og Roskildekrøniken. Uafhængigt heraf eller ikke fik A. også tidligt en plads i Lundekirkens ældste liturgi idet „biskop Ansgar" med ældste hånd er indført i Necrologium Lundense fra 1123. Under Lundesædets kamp for uafhængighed af Hamburg-Bremen, hvis ærkebiskopper forvanskede Rimberts Vita om den nordiske mission, svarende til forfalskningerne af de ældste pavebuller og kejserprivilegier, udelodes A.s navn imidlertid i Lunds senere liturgiske bøger og genindførtes først på ny sent i 1200-tallet, åbenbart med litterært udgangspunkt idet A. her tidligst fik sit hædersnavn, her i formen „danernes apostel", senere ændret til „Nordens apostel". I den omtrent samtidige men nu tabte „Liber daticus Roskildensis" har hans navn ligeledes været indført. Ellers synes erindringen om A. længe at have været forsvundet over hele Norden. Ingen kirke og intet alter synes oprindelig at have været viet til hans navn. Først i senmiddelalderen fandt man navnet frem på ny således at det blev indført i de fleste danske og svenske trykte missaler og breviarier. □Mal. (har været i domk. i Hamburg), tegnet af J. C. Patenti og stukket af H. Winthersheim, Hamburg 1661, kopieret af Bendixen, Hamburg 1826 (Roskilde domk.). Mal. fra før 1823 (Roskilde domk.). Fremstillet bl.a. på mal. af J. L. Lund, Kristendommens indførelse, 1827 (Chr.borg), mal. af C. E. Andersen 1841, af Christen Dalsgaard, 1878, Ansgar døber, og på relieffer på prædikestolen i Skt. Andreask. i Ordrup. Statue af Th. Stein, 1894 (ved Frederiksk.), og af Elo, 1927 (ved Skt. Ansgark.).

Vita Anskarii auct. Rimberto, 1884, udg. G. Waitz (Scriptores rer. germ.); W. Trillmich og R. Buchner: Ausgewählte Quellen zur deutschen Gesch. des Mittelalters XI, Darmstadt/Berlin 1961; oversat P. A. Fenger, med noter af H. Olrik, 5.udg. 1926. Wilh. Peitz i Zeitschr. für Hamb. Gesch., 1918 135–67. W. Levison sst., 1919 89–146; samme i Schriften des Vereins für schl.-holst. Kirchengesch. 2.r.VIII, Kiel, 1926–28 163–85. – F. Curschmann: Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamb., Hamburg, 1909. – A. D. Jørgensen:

Den nordiske kirkes grundlæggelse, 1874–78 82–169. H. v. Schubert: A. und die Anfänge der schlesw.-holst. Kirchengesch. i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengeschichte 2.r. II, Kiel 1901 145–74. Chr. Reuter i Hist. Zeitschr. 3.r. IX, 1910 237–84. J. Oskar Andersen i Nord. missions-t.3.r. XV, 1926 97–123. Toni Schmid: Sveriges kristnande, Uppsala 1934. Lauritz Weibull i Scandia XIII, Lund 1941 151–57 og XIV, 1942 186–99. Hal Koch i Den da. kirkes hist. I, 1950 47–62. W. Seegrün: Das Papsttum und Skandinavien bis... 1164, Neumünster 1967. Samme: Das Erzbistum Hamburg in seinen älteren Papsturkunden, Wien 1976 især 26–35. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, 1969 især 132–38. Inge Skovgaard-Petersen i Danmarks hist. I, 1977 især 155–59.

Aksel E. Christensen

Anthon, George (Georg) **David,** 1714–81, arkitekt. * 1.10.1714 i Strasbourg, Uckermark i Brandenbrug, † 30.8.1781 i Kbh., begr. sst. (Petri). F: har muligvis været murermester Mathias A. (ca. 1688–1763), der 1747–63 havde kontrakt om den årlige vedligeholdelse af Frbg. slot, og Maria A., der blev begravet fra Petri k. 18.10. 1770, 81 år gammel. ~28.4.1755 i Kbh. (Petri) med (Anna) Margrethe Eigtved, antagelig døbt 17.9.1730 i Valsølille, † 2.8.1816 i Ringsted, d. af landsoldat Jens Madsen (E.) (ca. 1699–1782) og Kirsten Pedersdatter.

A. som af profession var murer blev 1738 tegner hos N. Eigtved i hvis hus han boede og hvis broderdatter han ægtede. 1751 fik han ved hans anbefaling bestalling som bygningsinspektør, s.å. tog han borgerskab som murermester. Efter Thurahs død blev han 1760 kgl. bygmester i Jylland og på Fyn, og da Fortling døde 1761 fik han også dennes embedsområde, Sjælland og Falster, med titel af hofbygmester. Han var fra 1748 informator ved det ældre kunstakademi i geometri, arkitektur og perspektiv. Samme stilling havde han ved det nye akademi på Charlottenborg 1754–60. 1759 udgav han et stort værk i folio, *Grundig og tydelig Anviisning til den Civile Bygnings-Kunst.* – A.s kunstneriske betydning svarer ikke til den høje embedsstilling som han indtog. Han stod i skygge, først af N.-H. Jardin og efter dennes bortrejse (1771) af Harsdorff som fik alle de nye opgaver mens A. kun havde tilsynet med slottene og vedligeholdelsen af dem. Som kunstner skylder han Eigtved alt. Et af hans få selvstændige arbejder var *spiret på Christianskirkens tårn,* 1769 i København. Hermed fuldførte han den af Eigtved projekterede bygning. A. var også efter Eigtveds død enkedronning Sophie Magdalenes bygmester på Hirschholm og Vallø. For hende ombyggede han 1765 den af Thurah 1736–38 opførte stiftsbygning på Vallø. □Maleri af E. H. Løffler, 1771. Kopi (Fr.borg).

O. v. Munthe af Morgenstierne: Nicolai Eigtved, 1924 88 122. Fr. Weilbach: Dansk bygningskunst i det 18. årh., 1930. Danmarks kirker. København 21.–22. hft., 1975 86.

Hakon Lund (Fr. Weilbach)

Anthon, Henning Sophus Willemoes, * 1916, tegner, entomolog. * 4.10.1916 i Kbh. (Hans Tavs.). F.: statsaut. revisor Sophus Willemoes A. (* 1892) og Martha Hansen (* 1892). ~1° 7.3.1942 på Frederiksberg (b.v.) med Vibeke Esther Wolmer (nu Damborg), * 28.6.1921, d. af assurandør Kaj Tage Rudolf Damborg (1897–1974) og Esther Tutein Wolmer (* 1895). Ægteskabet opløst. ~2°7.4.1949 i Gentofte (b.v.) med Bente Hagedorn Birch, * 7.4.1928, d. af viceskoleinspektør Anton Birch (1886–1958) og Astrid Hagedorn (* 1905).

Efter studentereksamen 1935 (Østre Borgerdyd) studerede A. zoologi og arbejdede på Zoologisk museum med larverne af de primitive tovingede insekter, nematocererne. Med en dengang ny teknik studerede han i mikroskopiske detaljer hovedkapslens bygning og publicerede 1943 *Der Kopfbau der Larven einiger nematoceren Dipterenfamilien* og *Zur Kopfbau der primitivsten bisher bekannten Dipterenlarve,* illustreret med en usædvanlig teknik der fik disse meget små strukturer til at fremtræde plastisk. På tærsklen til magisterkonferensen fortabte han sig imidlertid i en opgave over Goethes naturvidenskab, et emne der også siden har ligget ham stærkt på sinde. Han forlod da studiet for at ernære sig ved sine tegninger der er præget af hans indlevelse i emnet og hans eminente kendskab til naturen. A. har udviklet sig til en førsterangs kender af nordiske planter, fugle og insekter, deres form og liv. Hans første, enkle arbejder kom 1943 (Roms Atlas), men 1948 gav han i F. W. *Bræstrups *Fra Dyrenes Stier* nogle af sine fineste blyantstegninger der leder tanken hen på Albrecht Dürer. 1950–55 kom *Nordiske Fugle* I–IV i samarbejde med Jan Boëtius med farvetavler og tuschtegninger, ikke mindst flugtbilleder, i teksten og 1958 på samme måde *Danmarks vilde planter* I–II med tekst af M. Skytte Christiansen. Igennem en årrække skabte han derefter på Politikens forlag de populære håndbøger „Hvad finder jeg i . . ." hvor andre skrev teksten; men det er A.s farvetavler som bringer disse bøger op i et plan udover de almindelige ekskursionshåndbøgers. Også *Pattedyr i farver,* 1970 og *Krybdyr i farver,* 1971 hvade tekst af andre, men siden er A. gået over til selv at skrive teksten, således i de tre fuglebind 1973–75 samt i *Hvepse, myrer og bier i farver* og *Myg og fluer i farver* fra 1978. – 1968 genoptog A. i samarbejde med Leif Lyneborg si-

ne videnskabelige studier med et arbejde over blepharoceride-larvernes hoved, med en endnu mere raffineret tegneteknik end i hans to afhandlinger i 1943; tilsammen er de tre afhandlinger et overalt meget citeret grundlag for studiet af de tovingede insekters evolution. – Originaler fra Danmarks vilde planter blev købt 1972 af The Hunt Institute for Botanical Documentation, Pittsburgh, Penn. □Mal. af Johan Johansen. Foto. (Zool.mus.).

S. L. Tuxen

Anthon, Niels, se **Anthon, Peter.**

Anthon, Peter, ca. 1722–82, bogbinder. * ca. 1722 i Kbh., begr. 4.5.1782 sst. (Helligg.). Kaldes ved sit første bryllup Peter Anthoni Helt. ~1°25. 5.1757 i Kbh. (Helligg.) med Lucie Dorothea Høpfner, * ca. 1720, † 26.8.1759 i Kbh., rimeligvis d. eller brord. af bogtrykker J. J. *Høpfner (1689–1759). ~2°13.2.1760 i Kbh. (Nic.) med Karen Lund, * ca. 1730, † 1.1.1799 i Kbh.
A. lærte hos bogbinder Claus Ritter i Kbh. og blev udlært 1740; 1747 kom han til Odense og fik arbejde hos madam Junge, og juli 1748 fremstår han for Odense lav „for aaben Lade" og begærer sit mesterår. Senere vendte han tilbage til Kbh. i hvis lav han jan. 1750 meldte sig til mesterstykke. Han løste borgerskab marts 1751, men først 1775 fik han råd til indløse det. A. var en dygtig bogbinder og har bl.a. lavet en særegen slags spejlbind, marmorerede med røde og brune farver. Blandt hans kunder var Det kgl. bibliotek. – En søn, **Niels A.,** * 27.8.1761 i Kbh. (Frue), † 10.6.1827 på Alm. hosp. sst., lærte bogbinderi hos faderen og gjorde mesterstykke 1784; dette, en bibel i rødt maroquin med håndforgyldning, findes i Kunstindustrimuseet i Oslo. Han døde i fattigdom.

Carl. P. Nielsen og R. Berg: Danmarks bogbindere gennem 400 år, 1926.

*Edw. C. J. Wolf**

Anton Svendsen, Torben, se **Svendsen, Torben Anton.**

v. Aphelen ['afələn], **Hans,** 1719–79, leksikograf, oversætter. * 27.10.1719 i Nærø præstegæld, Namdalen, Norge, † 31.7.1779 i Kbh., begr. sst. (Trin. kgd.). F: klokker, skoleholder Hans Hansen v. A. (ca. 1685–1759) og Karen. ~14.3.1760 i Kbh. (Trin.) med Helene Dorothea Schiønning, * 19.5.1726, † 19.7.1792 i Kbh. (Frue), d. af kammerråd, renteskriver ved det fynske stiftskontor Peter S. († 1745) og Anna Leth (ca. 1696–1766).
v. A. var af en tysk adelig slægt. Hans tipoldefar Hans v. A. var rådmand i Trondheim og en af forkæmperne for en bedre undervisning i Nærø som var et gammelt åndeligt centrum. v. A. boede hjemme til han blev 22 år, han deltog i praktisk arbejde på gården og studerede, mest på egen hånd. Han drog så til Bergen hvor han beskæftigede sig med handel og tog styrmandseksamen. Da han derefter kom til Holland levede han 19 mdr. som styrmand for at tjene penge til studier. Han blev indskrevet som stud.jur. ved universitetet i Leiden og opholdt sig siden et par år i Frankrig, især i Paris og Bordeaux, og kom til København 1749 hvor han informerede i fransk. 1754 udgav han en mindre fransk ordbog og blev s.å adjunctus ved det filosofiske fakultet, dog med den bestemmelse at han ikke skulle have videre med fakultetet eller konsistorium at gøre. 1759–69 havde han udnævnelse som sorenskriver i Ide og Marker i Aggershus stift hvilket embede han lod bestyre af sin bror. 1759 udgav han sin fransk-danske og dansk-franske ordbog *Dictionnaire royal I–II,* (2.udg. 1772–75), 1759 blev han professor uden gage ved fakultetet, 1764 udgav han en tysk *Kongelig dansk Ordbog* og 1767–70 sin oversættelse og bearbejdelse af Valmont de Bomares naturhistoriske ordbog i 8 bind hvortil sluttede sig en oversættelse af Macquers kemiske ordbog I–III, 1771–72. 1774 blev han lærer for kronprins Frederik (VI). Hans store franske ordbog gjorde epoke og var for sin tid et meget fortjenstfuldt arbejde. Både den og hans øvrige arbejder er præget af tidens sprogrensende tendenser og indeholder ikke få selvlavede ord, en omstændighed der var medvirkende til at han ikke, som påtænkt, kom til at medvirke ved udarbejdelsen af Videnskabernes Selskabs ordbog. Men hans ordbøger og andre arbejder citeres meget hyppigt i Ordbog over det danske sprog. – v. A.s datter Helene Dorothea (1761–1834) havde i sit første ægteskab med pastor Augustinus Krejdal (1758–90) en søn, filosoffen og matematikeren August Krejdal (1790–1829) og i sit andet ægteskab med pastor Torkil Lund (1765–1833) en datter: Sophie Magdalene Lund (1792–1862) som blev gift med litteraturhistorikeren N. M. *Petersen (1791–1862). – Virkelig justitsråd 1774. □Mal. i privat eje.

Selvbiogr. i brev til Jens Worm 3.4.1769, Kgl. bibl. – Nærøy til 1914 – Soga og framsyn, udg. Ungdomslaget Yggdrasil, Forstad, 1915. Pers.hist.t. V, 1884 59. E. Rancke-Madsen i Dansk kemi, april 1977.

Poul Høybye (Kr. Sandfeld)

Appel.
Stamfaderen Gotfred Appel menes at være indvandret som soldat fra Sachsen. Navnet A. er videreført gennem hans sønnedatter Ane A. 1734–78, der var gift med skrædder i Rangstrup

Hans Hansen 1726–1809. Deres sønnesøn var Hans Jepsen A.

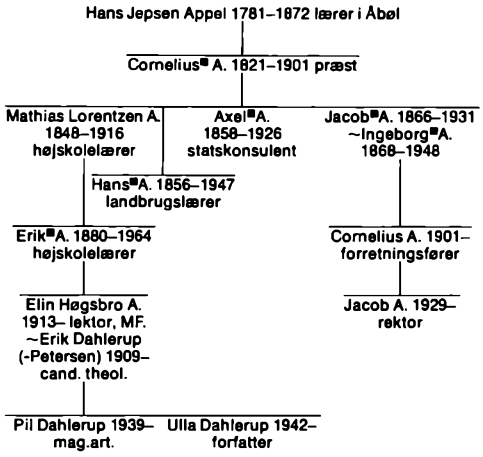

Hans H. Worsøe

Appel, Axel, 1858–1926, statskonsulent. * 13.9. 1858 i Tønder, † 24.5.1926 i Århus, begr. i Askov. F: lærer, senere højskoleforstander, frimenighedspræst Cornelius *A. (1821–1901) og Anne K. Lorentzen (1829–69). ~13.5.1891 i Askov med Johanne v. Nutzhorn, * 18.11.1869 i Askov, † 5.10.1957 i Århus, d. af højskolelærer, komponist Heinrich v. *N. (1833–1925) og Ane J. Bertelsen (1841–1929). – Bror til Hans *A. og Jacob *A.

Efter 1864 flyttende A. med forældrene til Rødding højskole hvor der til skolen hørte et veldrevet landbrug som sønnerne blev fortrolige med fra barndommen. 1876 rejste han til kongeriget, og han var i halvandet år på Tune landboskole, dels som elev, dels som medhjælper ved skolens landbrug. I de følgende år uddannedes A. inden for landvæsen og mejeri på forskellige gårde, og han var en tid atter knyttet til avlsbruget på Tune landboskole. 1882–84 læste han på landbohøjskolen og tog landbrugseksamen, hvorefter han til 1886 var lærer på Faurbogård og Tune landboskoler. Han vendte nu tilbage til landbohøjskolen og tog 1888 dyrlægeeksamen. A. var allerede 1886 efter en konkurrence udpeget til statskonsulent i husdyrbrug, og efter en studierejse til England, Skotland og Frankrig blev han 1890 ansat med den opgave at virke for udviklingen af det jyske kvæg, kødkvægracerne og fåreavlen. A. var vel rustet til denne opgave, og han forbandt en solid faglig og teoretisk indsigt med evnen til at formidle sin viden. Han var en udmærket foredragsholder, ligesom hans kulturelle baggrund og hele fremtræden gjorde det let for ham at få de jyske landboere i tale. Fra 1890erne og til sin død øvede han en overordentlig stor indflydelse på den jyske kvægavl. A. var en af pionererne for kontrolforeningsarbejdet, ligesom han fra århundredskiftet agiterede for regnskabsføringen inden for landbruget og fra 1902 var han formand for Foreningen af jyske landboforeningers regnskabsudvalg. Han var fra 1890 medlem af statsdyrskuekommissionen og fra 1919 af Statens Husdyrbrugsudvalg, fra 1917 af bestyrelsen for De samvirkende danske landboforeninger og endelig fra 1924 af den af landbrugsministeriet nedsatte kommission til revision af husdyrloven. I konsekvens af det arbejde han havde gjort for indførelsen af regnskabsføring i landbruget blev han formand for landsudvalget der gennemførte ensartet beregning for foder i de danske kontrolforeninger. Han var en stærkt benyttet foredragsholder og stedse gæst ved større møder og arrangementer inden for dansk landbrug hvor han ofte tog ordet. A. var tillige en flittig skribent. Hans konkurrenceafhandling *Meddelelser om Kvægbrugets Udvikling i Danmark i de sidste 25–35 Aar,* fra 1886 tryktes 1889, og dette skrift rummer en instruktiv oversigt over avlsarbejdet i anden halvdel af 1800-tallet. Han bidrog fra 1889 med en årlig oversigt over husdyrbrugets forhold i Tidsskrift for Landøkonomi. 1902 udsendte han *Faareavl og Faarehold,* og han var ved sin død 1926 ved at udarbejde afsnittet om kvægets historie til *Det danske landbrugs historie,* hvor han nåede at behandle tiden op til ca. 1880, mens resten blev skildret af N. *Bredkjær. Desuden har A. udsendt en række stambøger over tyre, væddere m.m., ligesom han hyppigt skrev i aviser og landøkonomiske tidsskrifter. A. havde desuden en stærk interesse for kirkelige og nationale spørgsmål. Som sønderjyde af fødsel tog han aktiv del i det sønderjyske arbejde i kongeriget. A.s personlighed var præget af hans baggrund og opvækst i et grundtvigsk højskolemiljø, og han repræsenterer udmærket den generation af „højskolelandmænd" der trådte frem i 1880erne og som lærere og konsulenter fik en afgørende indflydelse på dansk landbrug frem til 1920erne. – R. 1903. DM 1922. □Træsnit. Mal. af Knud Appel, 1926 (Foreningen af jyske landboforeninger, Viby, J.).

P. A. Mørkeberg i Tidsskr. for landøkonomi 1926 335–38. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Appel, Cornelius, 1821–1901, lærer, præst. * 13.5. 1821 i Åbøl, Tirslund sg., † 25.3.1901 i Hjallese ved Odense, begr. i Askov. F: lærer Hans Jepsen A. (1787–1872) og Kirsten Marie A., f. Appel (1786–1858). ~14.4.1847 i Åbøl med Anne Kjer-

stine Lorentzen, * 19.1.1829 i Lovrup, Døstrup sg., † 14.1.1869 i Rødding, d. af lærer Matthias L. (1789–1842) og Anna Hansdatter (1808–41). – Far til Axel *A., Hans *A. og Jacob *A.

A. blev som 17-årig hjælpelærer hos sin far. Det var hans drøm at blive præst, men det var der ikke råd til. Fra Lyngby seminarium ved Grenå dimitteredes han med udmærkelse 1841. Efter en kort ansættelse i Ribe blev han lærer i Lovrup, Døstrup sogn, et dansk enklavesogn, og A. blev her stærkt interesseret i Sønderjyllands nationale opvågnen. 1844 deltog han i det store Skamlingsbankemøde. 1847 blev han lærer i Løjt hvor de nationale modsætninger var stærke, 1851, det år hvor borgerskolerne i Tønder gik over fra tysk til dansk undervisningssprog, skrivelærer ved en borgerskole i Tønder. A. fulgte levende med i tidens nationale og religiøse debat, læste flittigt Grundtvigs og Søren Kierkegaards bøger og var en tid „nærmest betaget" af Kierkegaard. Han blev en af hovedmændene i „klosterbevægelsen", den fra Løgumkloster udgåede protest mod den danske tvangspolitik i Mellemslesvig. Den fik langtrækkende virkninger i dansk mindretalspolitik. Maj 1864 blev A. fordrevet fra Tønder hvor man havde knust vinduerne i hans hus. Han fik stillet et embede i Viborg i udsigt men ville blive i Sønderjylland.

Han forfattede adressen til Christian IX med protest mod afståelse af det danske Nordslesvig og var ordfører da denne adresse overraktes kongen. Med økonomisk støtte fra københavnske kredse søgte A. at finde en virkeplads i Sønderjylland. Han forhandlede med Ludvig Schrøder der ikke mente det muligt at fortsætte højskolearbejdet i Rødding men ville videreføre det i Askov. A. fik lov at flytte ind i den tomme højskolegård i Rødding og tog straks fat på en fortsættelse af højskolen. En tid følte han nok at Schrøder havde svigtet ved at flytte nord for Kongeåen, men det kom til forståelse mellem dem. A. startede højskole for et lille hold piger og fik også påbegyndt en børneskole. Han ønskede dog også at fortsætte højskolearbejdet for mandlige elever og samlede et hold karle vinteren 1869–70 men august 1870 medførte den fransk-tyske krig et forbud mod såvel højskole som børneskole. Siden kom pigehøjskolen i gang igen og fortsattes til 1885 da A. måtte opgive den på grund af sygdom. – Da den danske præst, Svejstrup, måtte forlade Rødding begyndte A. at samle egnens folk til kirkelige søndagsmøder på højskolen og på „Bejstrupgård" i Københoved. En menighed samledes om ham, og både han og menigheden ønskede at kunne holde gudstjenester med dåb og nadver. Han skulle derfor ordineres men det kunne ikke ske på lovlig vis, og 30.7.1874 blev A. ordineret som præst i Askov højskoles gymnastiksal. 12 præster medvirkede. De som deltog i ornat fik siden bøde.

Rødding frimenighed var blevet til. A. fik mange vanskeligheder med de tyske myndigheder der forbød ham at bruge præstekjole og krævede at menigheden skulle betragtes som en forening der først måtte holde sammenkomster når „helligtiden" var udløbet søndag eftermiddag kl. 4. Der måtte ikke holdes gudstjeneste på de store førstehelligdage, og ved begravelser måtte der ikke ringes med kirkeklokken og ikke bedes ved graven. Frimenighedens medlemmer måtte udmeldes af den evangelisk-lutherske landskirke. 1889 måtte A. på grund af sygdom opgive sin præstegerning. Han flyttede til Hjallese. Trods store legemlige lidelser nåede han i sine sidste år at nedskrive sine erindringer (ikke trykt) der går til 1874. I „Sønderjyske Aarbøger" offentliggjorde han 1893 en afhandling om forholdet mellem dansk og preussisk nationalpolitik. □Mal. af Ingefrid Appel, f. Kruse. Litografi af Harald Jensen, 1894. Mindesmærke med reliefportr. af Hansen-Jacobsen, 1905 (Skibelund krat og Rødding). Foto.

Kilder. Selvbiogr. medd. i Hejmdal 28. og 29.3.1901. L. Schrøder og L. Helweg: Om C.A.s ordination, 1874. *Lit.* Georgia la Cour Pedersen og Augusta Busck Pedersen: Mindeblade om C.A., 1905. Hans Kau: C.A., 1921. Thade Petersen: De sønderjyske frimenigheders hist., 1924. J. Appel i festskr. til H. P. Hanssen, 1932 174–87. Arne Fog Pedersen: Danm.s første højskole og dens mænd, 1944 141–160. P. G. Lindhardt i Den da. kirkes hist. VII, 1958 213f. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965 10–12 347–49 o.fl.st. Johannes Rosendahl i Dansk udsyn, 1970 nr. 5 330–59. Rødding frimenighed gennem 100 år, 1974 19–53.
Papirer i landsark. i Åbenrå.

Richard Andersen (Thade Petersen)

Appel, Erik, 1880–1964, højskoleforstander, politiker. * 2.11.1880 på Rødding højskole, † 15.3. 1964 i Emdrup, Kbh., begr. Rødding frimenigheds kgd. F: højskolelærer, senere redaktør Mathias Lorentzen A. (1848–1916) og Sofia Lovise Hansen (1851–1929). ~31.10.1907 på Frbg. (Valgmenighedsk.) med Herdis Høgsbro, * 2.3. 1884 i Kbh. (Vartov), d. af overrets-, senere højesteretssagfører, justitsminister Svend *H. (1855–1910) og Louise Raunsøe (1857–1946).

A. levede den første del af sin barndom på Rødding højskole, derefter nær ved Odense hvor familien bosatte sig efter udvisning fra Sønderjylland. A. blev student, privat dimitteret 1900, og cand. mag. i naturfag 1906. Efter et år som elev og medhjælper på Askov højskole var han 1907–13 lærer ved Grand View College i Des Moines, Iowa, USA. Han inspireredes hertil ved sit hjems varme interesse for danske udvandrere

– faderen redigerede 1896–1909 Dansk Folkesamfunds blad Kors og Stjerne –. Efter sin hjemkomst 1913 virkede han som lærer ved Roskilde højskole og blev forstander for Rødding højskole da den genåbnedes 1920. Herved blev tråden til fortiden knyttet. En sønnesøn af skolens sidste forstander, Cornelius "Appel, og en sønnedatter af en tidligere forstander, Sofus "Høgsbro ledede nu Danmarks ældste højskole. A. der 1919 udgav bogen *Præsident Wilson* var stærkt grebet af dennes tanker om folkenes selvbestemmelsesret. Efter genforeningen fandt han at den gamle nationalitetskamp i Sønderjylland var forbi. Han optog føling med hjemmetyskere der havde planer om at bygge en højskole, men modsætningerne i 1920ernes Sønderjylland var endnu så stærke at dette ikke kunne accepteres af alle. 1926 opgav han sin forstanderstilling på Rødding, også fordi han hæmmedes af en tiltagende tunghørighed. Han forpagtede Ellehus domæne nær Tønder og fortsatte her sit folkelige og kirkelige arbejde. Han oprettede en fri børneskole, byggede en kirkesal, var formand for Dansk Samfund i Øster Højst sogn og blev en meget skattet taler ved folkelige og kirkelige møder. Han kunne være stejl i sine synspunkter, og hans høje, ranke skikkelse kunne virke utilnærmelig, men hans tale var varm, klar og fængslende, og hans smil brød utilnærmeligheden. – A. opstilledes til folketinget af venstre i Sønderjylland 1935 og sad i folketinget 1939–50. Han talte ud fra en grundtvigsk holdning for frihed i skole- og kirkespørgsmål og mod ethvert tilløb til at begrænse rigsdagens ret til at bestemme over folkekirken. Han rejste 1941 spørgsmålet om kvinders adgang til præsteembeder og udgav 1945 *Forslag til en fri dansk lærerskole.* Sin uafhængighed af partiholdning viste han ved 1949 at gå imod Danmarks tilslutning til NATO. I bogen *Det tyske Mindretals Stilling i Riget gennem 25 Aar,* 1946 gjorde han op med den nazistiske periode, skuffet i sine forhåbninger fra 1920erne. Han gik ind for ophævelse af den skoleordning for det tyske mindretal hans farbroder Jacob Appel havde indført 1920. Tysksindede i Sønderjylland skulle ikke have særstilling i skoleforhold men som andre statsborgere være henvist til offentlige skoler eller egne private skoler. „Lad os sige til det bittert stridende Europa: nu skal der ikke længere være tale om mindretal eller størretal, men alene om folkelig kraft og åben og ærlig tale mellem sidestillede borgere i landene." – 1950 afstod A. forpagtningen af Ellehus og flyttede til Skibelund. Sit sidste år levede han i Odense. – R. 1951. □To tegninger af Tove Høgsbro. Foto.

Fred. Nørgaard: Danmarks folkehøjskoler, 1940 13–16. Højskolebladet, 1920 sp. 1369–78 1421–26. Rødding højskoles årsskr., 1925. Højskolebladet 20. og 27.3.1964.

*Fred. Nørgaard**

Appel, Hans Kristian, 1856–1947, landbrugslærer. * 29.3.1856 i Tønder, † 15.11.1947 i Dalum, Odense amt, begr. Dalum kgd. F: lærer, senere højskoleforstander, frimenighedspræst Cornelius "A. (1821–1901) og Anne K. Lorentzen (1829–69). ~8.6.1887 i Sjørslev, Præstø amt, med Karen Sofie Hansen, * 12.1.1866 sst., † 29.8.1951 i Dalum, d. af gårdejer Lars Hansen (1837–71) og Ane Schnack (1839–94). – Bror til Axel "A. og Jacob "A.

Efter 1864 flyttede A. med forældrene til Rødding højskole og lærte som ung landvæsen og mejeri. Efter ophold på Tune landboskole og Askov højskole kom han på landbohøjskolen hvorfra han 1882 blev landbrugskandidat. 1882–86 var han lærer på Faurbogård landbrugsskole, og 1885 opfordrede pastor Fr. Nygaard, Sdr. Nærå, de to brødre Appel til at fortsætte Kolds skole i Dalum som landbrugsskole. De fandt det imidlertid uheldigt at skulle rejse en skole i fællesskab, og A. henvendte sig derfor til sin bekendt og læsekammerat, Jørgen Petersen, og de to oprettede 1886 Dalum landbrugsskole med sidstnævnte som forstander. A. blev en dygtig og afholdt lærer der virkede frem til 1918 som fuldtidsbeskæftiget og til 1936 med begrænset timetal på skolen. Foruden udmærkede kundskaber og teoretisk ballast kunne A. tilføre Dalum landbrugsskole det „højskolepræg" der karakteriserede skolelivet i en lang årrække. A. var naturligt engageret i den sønderjyske sag og både på skolen og udenfor holdt han mange foredrag om dette emne.

Ved siden af skolearbejdet fik han snart en lang række tillidshverv. Fra 1889 til 1918 redigerede han „Mælkeritidende" og var samtidig sekretær og kasserer for Dansk Mejeristforening hvis æresmedlem han blev ved sin fratræden. Han var i en lang årrække knyttet til Landbosparekassen for Fyn som bestyrelsesmedlem, næstformand, formand fra 1918–37 og direktør 1937–43. A. var desuden formand for Odense valgmenighed fra 1895 til 1941 og medlem af det kirkelige udvalg af 1921. Med sin baggrund i det grundtvigske miljø var A. i to menneskealdre en central skikkelse i det kirkelige og folkelige arbejde i det fynske landbomiljø. Han var 1882 medstifter af „Vort Landbrug" og bidragyder hertil. Senere koncentrerede hans skribentvirksomhed sig væsentligst om „Mælkeritidende" og håndbøger. Således har han bidraget med en udførlig og indsigtsfuld beskrivelse af mejeribrugets udvik-

ling i Danmark i G. Ellbrecht: „Danske Mejerier" IV, 1918. I lighed med broderen repræsenterede A. den generation af landbrugslærere og -teoretikere der trådte frem i 1880erne og hvis virksomhed lå parallelt med andelsbevægelse, landbrugsomlægning og det mindre og mellemstore landbrugs fremmarch. Betegnelsen „højskolelandmand" karakteriserer i denne kreds måske særlig A. □Mal. af N. V. Dorph, 1916 (Sparekassen Fyn, Odense). Foto.

C.A.N. Krogriis i Tidsskr. for landøkon. 1947 515–18. Erik Appel i Højskolebladet 1947 580–82. J. P. Petersen og Johs. Petersen-Dalum i Foren. dalumlærlinges årsskr. 1947 79–84. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965. – Erindr. i Rigsark.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Appel, Ingeborg, 1868–1948, højskolelærer. * 26.6.1868 på Askov højskole, † 5.11.1948 på Brørup sygehus, begr. i Askov. F: højskoleforstander Ludvig *Schrøder (1836–1908) og Charlotte C. E. J. Wagner (1842–1904). ~ 24.9.1891 i Vejen med Jacob *A., * 23.4.1866 på Rødding højskole, † 31.12.1931 på Askov Nørregård, s. af højskoleforstander, frimenighedspræst Cornelius *A. (1821–1901) og Anne K. Lorentzen (1829–69). – Søster til Fr. *Schrøder.

A. var hele sit liv knyttet til Askov højskole, præget af og urokkeligt forpligtet over for de kristeligt-folkelige grundtanker der havde inspireret Ludvig Schrøder og hans samtidige. Heri blev hun bekræftet ved sit elevophold på Ernst Triers højskole Vallekilde 1885, men mødte samtidig her den nyindførte Lingske gymnastik, indøvet af Sally Högström. A. blev grebet af dens frigørende karakter, og med stor energi gennemførte hun 1887–89 som den første danske kvinde Gymnastiska Centralinstitutets fuldstændige kursus i Stockholm. Da hun vendte tilbage til Danmark var det for at blive i Askov. Her blev hendes hovedfag som lærer gennem 50 år gymnastik og sundhedslære. Med selvstændighed og ildhu gjorde hun en banebrydende indsats for folkelig kvindegymnastik, ikke mindst ved på særlige kursus at uddanne kvindelige gymnastikledere før gymnastikhøjskolernes tid. Hun gav også forberedende undervisning i sygepleje. Hendes hovedindsats bestod i ledelsen af Askov højskole som myndig husmoder i jævnbyrdigt samarbejde med sin mand Jacob Appel. Fra det år de blev gift til hans fratræden 1928 overvågede hun skolens daglige gang. I hans ministerperioder 1910–13 og 1920–24 varetog hun selve forstanderposten. Både over for ham, lærerne og eleverne virkede hun som en søjle af viljestyrke, pligttroskab og opofrelse; hendes tale kunne forekomme patetisk og uden nuancer. Over for syge eller ensomme medmennesker var hendes forståelse og omsorg enestående; udadtil førte det til medlemskab af bestyrelser for en række foreninger med humanitært sigte. Ling-medaljen i guld 1934. Lingiade-medaljen i guld 1939. – 1932–41 medlem af højskolens bestyrelse. □Afbildet på E. Henningsens mal. „Paa Askov Højskole", 1902 og på malet forarbejde dertil, med Charl. Schrøder (Fr.borg; gentagelse i Ribe stiftsmus.). Foto.

Margrethe Christiansen: Ingeborg Appel og Askov, 1967. J. Th. Arnfred: Askov højskole i mands minde, 1965 23–26. Holger Kjær i Dansk udsyn, 1949 1–9. Mar. Kristensen i Højskolebladet 1943 406. Even Marstrand i Højskolebladet 1948 231f. Jørgine Abildgaard o.fl. i Højskolebladet 1948 409. Hans Lund; Askov højskole 1865–1915, 1965.

Roar Skovmand

Appel, Jacob Christian Lindberg, 1866–1931, højskoleforstander, politiker. * 23.4.1866 på Rødding højskole, † 31.12.1931 på Askov Nørregård, begr. i Askov. F: højskoleforstander, senere frimenighedspræst Cornelius *A. (1821–1901) og Anne K. Lorentzen (1829–69). ~ 24.9.1891 i Vejen med Ingeborg *A., f. Schrøder, * 26.6.1868 på Askov højskole, † 5.11.1948 på Brørup sygehus, d. af højskoleforstander Ludvig *S. (1836–1908) og Charlotte C. E. J. Wagner (1842–1904). – Bror til Axel *A. og Hans *A.

A. voksede op i et grundtvigsk-sønderjysk miljø der prægede ham for livet. I forventning om opfyldelse af Pragerfredens art. 5 der havde stillet Nordslesvigs genforening i udsigt udvandrede A. ligesom sine ældre brødre og blev elev på Askov udvidede højskole i tre vintre, 1882–85. Det anfægtede hans sårbare sind at højskolekammeraten H. P. *Hanssen fandt de unges udvandring efter ophævelsen 1878 af art. 5 uforsvarlig – og selv havde valgt at blive under preussisk herredømme. Det anfægtede ham også at faderen og Ludvig *Schrøder i deres grundtvigske uvilje mod „den sorte skole" afholdt ham fra at gå eksamensvejen. A.s videnskabelige interesse blev imidlertid vakt ved naturfagslæreren Poul *la Cours geniale historiske perspektiv i undervisningen på højskolen. la Cour ønskede at få A. til medhjælper ved sine forsøg og sin undervisning, og med henblik herpå gennemførte A. en femårig fri uddannelse ved Polyteknisk læreanstalt, markeret ved besvarelse af en prisopgave, og med en fageksamen som „cand.math.". I 1890, da højskolen i Askov befandt sig i en krise, blev han kaldt hjem som lærer i matematik. I mellemtiden var A. blevet inderligere knyttet til Askov ved sin forlovelse med Schrøders datter Ingeborg. Efter deres giftermål blev gerningen i Askov hans egentlige livsopgave. Bortset fra en

redegørelse i Vidensk. selsk. oversigt 1904 for undersøgelser vedrørende tordenvejret i Danmark blev hans indsats ikke som la Cours af grundvidenskabelig art. Den blev formidlende, som udtrykt af ham ved højskolernes fællesmøde i Odense 1912: „Mit ideal m.h.t. Askov er at vi kunne have knyttet til os mænd som i videnskabelig henseende stod på højde med hvad tiden har at bringe, men hvis hjerter var vendt således at de gerne ville give hvad de gennem deres forskning hentede til folkeligt brug." A.s vigtigste litterære indsats i denne retning bestod i den inspirerende fremstilling af *Historisk Fysik*, 1896–97 (ny udg. 1906–10) og i *Regnebog I–IV*, udgivet af Foreningen for høj- og landbrugsskoler (1892–93), begge udarbejdet i nært samarbejde med la Cour. – Som lærer for voksne var A. i sit es og oplevedes af sine elever som uforlignelig. Hans timer virkede som et fælles engagement for lærer og elever. Eleverne fandt ham „moderne", sammenlignet med de ældre lærere, også med la Cour. Hans hovedfag var og blev fysik, matematik og regning, men allerede 1893 tog han i sin undervisning det slesvigske spørgsmål op hvor hans syn faldt sammen med H. P. Hanssens og anlagde senere i foredrag om Tysklands historie et fordomsfrit syn på Bismarck. Med særligt indblik kastede han sig fra midten af 90erne over „sjælelære" (psykologi) i stadig kontakt med Ludvig *Feilberg, og han tog også visse sider af samfundslæren op. Hans undervisning gav i reglen mere en klar fremstilling af problemerne end anvisning til løsning af disse.

Allerede året efter sin ansættelse blev A. skolens inspektør. Han blev leder af det 1894 oprettede kursus for yngre højskolelærere, 1899 medbestyrer af højskolen og 1906 Schrøders afløser som dens forstander. Som skoleleder følte han sig i nært samvirke med sin hustru som arvtager af traditionerne fra Schrøders slægtled. På et studentermøde i Vallekilde 1904 udtalte han: „Det er ikke højskolens opgave at kristne mennesker. Dens opgave er at udføre en Johannes (Døber)-gerning." Han ønskede at højskolen skulle åbne de unges blik for tilværelsens sammenhæng ud fra et syn der forbandt Grundtvigs kristelige og folkelige tanker. I skolens daglige liv forbandt han – støttet af sin hustru – en noget rigoristisk husorden med udstrakt åndsfrihed, og han imponerede eleverne ved sin enestående evne til at genkende dem men tiltrak dem også ved sin varme interesse for den enkeltes problemer og muligheder. Umiddelbart kom han dog ikke eleverne på nært hold.

På et tidspunkt hvor A. ydede sit ypperste som leder og lærer i Askov – og efter Schrøders og la Cours død i 1908 syntes uundværlig – blev han efter folketingsvalget 1910, der gav venstre sejren, opfordret til at indtræde i ministeriet Klaus Berntsen. Til sine læreres skuffelse fulgte han opfordringen. Han var nok venstremand men havde ikke villet tage del i partipolitik. Han håbede – ligesom Klaus Berntsen – at kunne fremme grundtvigske frihedssynspunkter i skole og kirke. Det lykkedes også tildels. Inden ministeriets bratte afgang 1913 blev der gennemført en lov der øgede statsstøtten til højskolerne i almindelighed – og Askov i særdeleshed. På det kirkelige område stod A. de radikale nærmere end J. C. Christensen hvis „sognepolitik" havde været kronet med menighedsrådsloven af 1903. Den var udløbet 1910 og blev først fornyet 1912 med udvidet administrativ indflydelse for menighedsrådene der nu fik indstillingsret til alle sognekald. Stærkere præget af A. selv var en lov der 1911 gav evangelisk-lutherske frimenighedspræster ret til fuld gudstjeneste i sognekirkerne. Hertil kom en præstelønningslov 1913 der omsider gav alle præster fast løn. Da Sjællands bispestol blev ledig 1911 brød A. resolut traditionen med „lærde bisper" og udnævnte den stærkt socialt indstillede bypræst Harald *Ostenfeld. Tendenser til kirkeforfatning lykkedes det A. at bekæmpe. Ved nytårstid 1913 blev A. ramt af et dolkestød bagfra. Den tyske gesandt havde klaget over afsnittet om sønderjyderne under preussisk tryk i Vilhelm Østergaards „Ungdommens Bog om vort Land", en skolebog der var approberet af undervisningsministeriets konsulent. Da bogen indeholdt vitterlige fejl måtte A. trække godkendelsen tilbage. Herved udsatte han sig for voldsomme angreb og demonstrationer fra nationalistisk hold. Det sårede ham som sønderjyde og bidrog muligvis til venstres valgnederlag 1913 der medførte ministeriets afgang. Da A. dybt deprimeret vendte tilbage til Askov hvor hans hustru havde vikarieret som forstander i hans ministertid, var lærerstaben i mellemtiden blevet fornyet, takket være A.s sjældne evne til at finde personer der opfyldte hans ideal: at kunne tolke videnskabens og tidens problemer og opfylde ungdommens trang til oplysning og udsyn. Med de lærerkræfter der blev knyttet til skolen i årene fra 1910 til 1917 fik Askov den bedste lærerstab nogen dansk skole har haft, og dens vinterelevtal nåede op på over 300. Selv fik A. efter krigens afslutning 1918 en række ønskeopgaver der tillige gav ham oprejsning efter den tort Østergaard-sagen havde beredt ham. Han blev formand for det nyoprettede Sønderjysk fond, og det sønderjyske skoleudvalg der var nedsat i november henvendte sig til ham om vejledning vedrørende den forestående nyordning af skole-

forholdene. Den radikale regering udnævnte ham 1919 til som skoledirektør at lede udviklingen i overgangstiden med ansættelse af danske lærere i Nordslesvig, og da han i maj 1920 var indtrådt som undervisningsminister i Neergaards nye venstreregering havde han i samråd med skoleudvalgets formand Hans *Jefsen Christensen forberedt en skolelov der – i pagt med den holdning hans far og de såkaldte „klosterpolitikere" havde indtaget i tiden før 1864 – skabte fuldstændig ligeret for de to nationaliteter i Nordslesvig således at kommuner med blandet befolkning kunne få både en dansk og en tysk skoleafdeling hvortil kom adgang til at oprette tyske privatskoler med offentlig støtte. Denne skolelov var egnet til at fremme et stilfærdigt og sundt forløb af kulturbrydningen i grænselandet. – Da J. C. Christensen 1922 trådte tilbage som kirkeminister overtog A. også dette ministerium. Efter ministeriet Neergaards afgang 1924 vendte A. atter tilbage til Askov. I december 1926 da ministeriet Madsen-Mygdal blev dannet blev han på ny opfordret til at overtage undervisningsministeriet men svarede nej, da den nye statsminister krævede nedskæringer på ministeriets budget.

A.s helbred havde aldrig været stærkt, bag hans myndige og beherskede fremtræden gemte der sig et maniodepressivt gemyt der til tider kunne trykke hans omgivelser. 1928 besluttede han at trække sig tilbage og overlade ledelsen af skolen til J. Th. *Arnfred. Få måneder efter blev han ramt af en hjerneblødning som medførte legemlig men ikke åndelig svækkelse. Det er sagt om A. at læreren kom til at stå i skygge for forstanderen og politikeren. Det skyldes dog forstanderen at Askov højskole nåede til en frigørelse og udfoldelse der overgik den der var sket i Schrøders tid. Som minister var han den første der med styrke søgte frisindede grundtvigske synspunkter gennemført i lovgivning og administration, og den sønderjyske skolelovgivning 1920 var en forbilledlig bedrift der dog ikke lod sig politisk fastholde efter anden verdenskrig. – R. 1908. K.[2] 1912. K.[1] 1920. DM. 1923. □ Portrætteret på mal. af Erik Henningsen: Paa Askov Højskole, 1902 (Fr.borg; gentagelse i Ribe stiftsmus.) og på O. Matthiesen: Den grundlovgivende rigsdag 1915, fra 1923 (folketinget). Mal. af L. Find, 1926 (Askov højskole). Tegn. af Emil Krause og Julie Marstrand. Karikaturer af bl.a. Jensenius og Alfr. Schmidt (Klods Hans 1921). Foto.

L. Moltesen i Gads da.mag., 1932 76–82. Viggo Cavling og C. P. O. Christiansen i For kirke og kultur, 1932 114–23. H. Jefsen Christensen og Harald Ostenfeld i Dansk udsyn, 1933 7–32. Even Marstrand sst., 1935 1–28. J. Th. Arnfred: Askov højskole i mands minde, 1965 20–23 63–67. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965 222–25 296–300 305–11. Margrethe Christiansen: Jacob Appel, en mand og hans arv, 1970. Helge Skovmand: Et hjem, en skole, et blad, 1976 59f 65–68 137–42. Svend Thorsen: De da. ministerier 1901–29, 1967–77 218–20 222–25 395f. – Papirer i Rigsark. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand (Marius Kristensen)

Applebye, Peter, 1709–74, rebslager, skibsbygger, reder. * 5.10.1709 i Gosport, Hampshire, † 13.8. 1774 i Kbh., begr. sst. (Christians k.). F: John A. og Susanne. ~9.8.1735 med Anna Pattridge, vistnok * 12.11.1712 i Newport, Wight, † 22. 3.1763 i Kbh. (Chr.).

A. der siges at være af god herkomst blev seksten år gammel sat i rebslagerlære hos en mester i den engelske konges tjeneste og arbejdede hos ham til 1733 da han – misfornøjet med sine avancementsforhold forlod tjenesten. April 1737 sluttede han kontrakt med søløjtnant Fr. *Wegersløff om at træde i dansk tjeneste for at omlægge Holmens reberbane efter engelsk mønster, juli s.å. ansattes han ved kgl. resolution på livstid. Efter 1739 at have fået tilladelse til at tilvirke tovværk privat oparbejdede han – til stedse stigende forbitrelse for lavet – en betydelig virksomhed. Dels ved køb, 1742, dels ved kgl. gavebreve, 1745, 1748 og 1757, erhvervede han på Christianshavn store arealer som han for størstedelen opfyldte og som endnu bærer hans navn. Her anlagde han 1759 et skibsværft. Han havde desuden sukkerraffinaderi samt sejldugs- og lærredsfabrik i Odense og drev oversøisk handel og skibsfart. Hans søn af samme navn og svigersøn John *Brown satte hurtigt hans formue over styr. □Gravmæle af C. F. Stanley.

C. Nyrop: Danmarks kridtpibefabr., 1881 3 20f 44–46. H. Hjorth-Nielsen i Vor fortid III, 1919 97–107. – Fr. Wegersløffs papirer i Rigsark. (Søetaten, bestillingsmænds arkiver).

*Albert Fabritius**

Aquilinus, se **Ørn**

Aquilonius, Bertel Knudsen, 1588–1650, latinist. * 7.3.1588 i Kongsted, Fakse hrd., † 7.1.1650, begr. i Løderup k. F: sognepræst Knud Nielsen Nordrup († 1606) og hustru af slægten Schytte († 1617, ~2° 1607 med sognepræst i Kongsted Hans Sørensen Nyborg, † 1652, ~2° med Anne Jørgensdatter). ~1° 1614 med Geske Johansdatter von Bippen, * ca. 1599, † 1615. ~2° 10.9. 1616 med Elisabeth Nielsdatter, * ca. 1602, † 7.4.1663, begr. i Løderup k., d. af sognepræst i Asserum i Blekinge Niels Olsen († 1624).

A. der i sine tidligere år sædvanligvis skrev sig Toxotes (gr. for bueskytte) efter moderens slægt

men senere Aquilonius efter faderen, gik i Herlufsholm skole hvor rektoren Willich v. Westhofen, en af tidens mest celebre latindigtere, fik en blivende indflydelse på hans litterære retning. Senest 1606 blev han student og rejste derpå først, som det synes, til England og Skotland, siden til Tyskland (1609 var han indskrevet ved universitetet i Königsberg), Frankrig, Italien og Lilleasien. 1610 kom han hjem, tog magistergraden 1612 og blev s.å. rektor i Malmø, en stilling han nov. 1613 ombyttede med embedet som slotspræst sst. Allerede i udlandet havde A. udgivet et par samlinger af latinske digte, men navnlig mens han boede i Malmø udfoldede han en livlig og selvpromoverende virksomhed som forfatter af hundreder af personligt dedicerede latinske vers og et endnu større antal breve hvoraf han sideløbende publicerede ca. 600 i „centurier" (de første i flere udgaver, samlet 1623 i *Epistolarum selectarum centuriæ quinque).* Han skrev latin med stor lethed, ofte med rammende sententiøse udsagn, stemningsbilleder og smukke naturskildringer; men i hans stærke efterligning af sølvalderens kunstlede latinitet og hyppige lån fra forbilleder som den nederlandske filolog Justus Lipsius og den i sin tid navnkundige latindigter Lotichius samt fra klassiske forfatteres værker er *stilen* ofte hovedsagen og kendsgerningerne forbløffende få. Mange af brevene vidner om en udpræget selvfølelse og lyst til at indlede korrespondance med ansete personligheder. 1619 blev A. ved kongens og biskoppens indgriben sognepræst i Løderup og Hørup i det sydøstlige Skåne og samtidig provst i Ingelstad herred. I forbindelse med den antikvarisk-topografiske indsamling 1622–23 foretog han en kort rejse i stiftet for at afskrive runer som det ifølge breve fra ham i årevis havde været hans ambition at udgive. Hans følgebrev til professor Ole Worm, gennem hvem han 1623 indsendte sit manuskript til kansleren, viser imidlertid at hans indsigt led af helt fundamentale mangler, og det samme er tilfældet ved nogle filologiske publikationer fra omkr. 1640 om det danske sprog som oprindelsen til de klassiske. I *Ad poëticam Danicam deductio,* 1641, søgte han klassiske kvantitetsregler indført i dansk versrytmik, og det skrift er, ligesom flere andre fra hans senere år hvor han døjede en del med sygdom, udgivet af en af hans sønner. Hans aldrig trykte *Pro Danica nobilitate ostendenda prodromus* fra hans sidste leveår har personalhistoriske oplysninger af nogen værdi også i dag.

H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r. III, 1881–82 241–310; 7.r. I. 1951–53 529. H. F. Rørdam i Pers. hist. t. V, 1884 242f. William Christensen sst. 9.r. II, 1929 21f. J. Paludan: Renaissancebevægelsen i Danm.s lit., 1887 380–83 424–26. J. E. Rietz: Skånska skolväsendets historia, 1848 363f. G. Carlquist: Lunds stifts herdaminne I 1.ser., 1943 43f. IX 2.ser., 1963 290–97. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern, I, 1965; III, 1968. Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegus S. J., 1966 489. H. D. Schepelern: Museum Wormianum, 1971 118–21. H. A. Hens i Hist. t. 13.r. III, 1976 182.

H. A. Hens

Arason, Jón, 1484(?)–1550, biskop på Island. * 1484 (dette overleverede årstal er dog omstridt, da visse grunde kunne tale for et ældre tidspunkt) på gården Grýta i Eyjafjörður, †7.11.1550 i Skálholt, begr. sst., n.å. flyttet til domkirken i Hólar. F: Ari Sigurðsson og Elen Magnúsdóttir (levede endnu 1519).

Under de trange kår i barndomshjemmet gik A. tidlig til hånde ved arbejdet i det nærliggende kloster Munka-Þverá og fik her de for en gejstlig uundværligste kundskaber. Efter at være blevet præsteviet steg han snart i anseelse (han nævnes som præst 1507, som præst til Hrafnagil 1508, som provst 1509, som økonom for domkirken på Hólar 1515) og blev på forskellig måde begunstiget af biskoppen på Hólar. Han viste sig som en velbegavet, energisk og selvrådig mand der kraftigt arbejdede for at øge sin indflydelse og formue. Som det var skik på Island blandt de katolske gejstlige levede han sammen med en kvinde; denne, Helga Sigurðardóttir, fødte ham talrige børn som han offentlig anerkendte som sine. Da bispestolen på Hólar 1520 blev ledig fik A. den midlertidige bestyrelse af embedet. Den endelige besættelse tilkom den trondhjemske ærkebiskop som på dette tidspunkt var Erik Valkendorf men denne forlod sit stift inden sagens afgørelse, og domkapitlet synes at have optrådt temmelig vaklende. På den ene side tilskrev man Hólar stifts præsteskab at stiftets gejstlige selv kunne vælge sig en biskop hvorefter A. blev valgt. På den anden side overdrog man den nyvalgte Skálholt-biskop Ögmundur Pálsson som 1522 vendte hjem fra sin indvielse at være det ledige bispedømmes midlertidige bestyrer. Da denne søgte at gøre sin indflydelse gældende udbrød der en bitter strid mellem ham og A., som støttedes af stiftets præster. Ved sin rådsnarhed og uforsagthed nåede A., til trods for Skálholt-biskoppens modstand, at få sit valg anerkendt af Frederik I samt godkendt i Norge 1524, og n.å. kunne han som indviet biskop vende tilbage til Island (ærkebiskoppens vielsesattest er dateret 7.9.1524). Forholdet til biskop Ögmundur var foreløbig så spændt at de endogså på altinget begge mødte op med stort væbnet følge, men antog efterhånden mere venskabelige former, bl.a. vistnok på grund af fælles frygt for reformationen.

Før A. blev biskop var han blevet en velhavende mand, og også i sin nye stilling var han ivrig efter at udvide sin formue som snart blev meget betydelig. Samtidig virkede han med held for at berige bispestolen. Heri fulgte han sine forgængeres eksempel, dog uden som disse at gøre sig forhadt ved uforholdsmæssig strenghed. Hans børn favoriseredes på mange måder. En af sønnerne, Ari, blev lagmand (1530), tre andre sønner blev præster i stiftets bedste kald, og gennem sine børn besvogredes biskoppen med Islands rigeste og mest ansete familier. Sit højdepunkt nåede hans magt under de med Grevens fejde følgende uroligheder i Danmark og Norge da de islandske biskopper ikke blot havde den gejstlige, men også den verdslige bestyrelse af landet. 1538 sendte Christian III sin kirkeordinans til Island. Biskop Ögmundur. i hvis stift reformationen ikke var uforberedt, søgte efter evne at modarbejde ordinansen, men da han var gammel og blind nedlagde han snart efter embedet. Hans efterfølger, Gizur Einarsson, viste sig til hans store skuffelse at være luthersk sindet. På altinget 1541 vedtoges den nye kirkeordinans for Skálholt bispedømme medens biskop Ögmundur holdtes fangen på et dansk krigsskib som senere bortførte ham. Derimod kom ordinansen ikke til at gælde for Hólar stift hvis repræsentation ikke var mødt på altinget. A. som med sit følge havde været undervejs anså det nemlig da efterretningen om fængslingen af biskop Ögmundur nåede ham, for klogest ikke at give møde. Derimod sendte han og hans søn Ari breve hvori de lovede kongen lydighed, men klagede over at landets lov ikke blev overholdt, og henskød de kirkelige sagers afgørelse til domkapitlet i Trondheim. 1542 kaldtes begge biskopper til Kbh. til forhandlinger angående kirkeordningen. A. undskyldte sig med sin helbredstilstand men sendte tre fuldmægtige, deriblandt en af sine sønner. Resultatet af forhandlingerne skal have været at de lovede på A.s vegne at reformationen skulle blive indført, men dette skete ikke og i de følgende år blev A. siddende uantastet som katolsk biskop. – Marts 1548 døde biskop Gizur i sin bedste alder. Hidtil havde A. ikke blandet sig i de kirkelige forhold i Skálholt stift. Fra nu af fremtrådte han med hensynsløs dristighed, men næppe med tilsvarende forudseenhed og klogskab som den der med alle midler søgte at opretholde den gamle tingenes tilstand over hele landet. I hans motiver kan kærlighed til den gamle religion, iver for at bevare kirkens magtstilling over for den voksende kongemagt og privat ærgerrighed næppe adskilles. Efter at have erfaret Gizurs død tilskrev han Skálholt stifts indbyggere og tilbød at overtage de biskoppelige forretningers udførelse på gammel vis. Det lutherske partis ledere skyndte sig at udvælge en biskop som så blev sendt ud af landet for at søge kongelig stadfæstelse på valget. Også en katolsk modkandidat blev sendt til Danmark, men under dennes fraværelse blev A. af det katolske præsteskab valgt til official i stiftet. Det lykkedes ham dog ikke at sætte sig i besiddelse af selve det sydlige bispesæde hvor modpartiet var beredt til at tage imod ham med våbenmagt. I stedet for vendte han sig om efteråret mod en af reformationens støtter, storbonden Daði Guðmundsson i Dala syssel på Vestlandet og lod ham dømme til at have hele sin ejendom forbrudt. Da Daði fik de verdslige myndigheder til at erklære dommen for ugyldig lyste biskoppen ham i band.

I Danmark blev selvfølgelig den luthersk sindede kandidat til Skálholt bispedømme, Marteinn Einarsson, den foretrukne og indviedes i Kbh. april 1549. Tillige erklæredes A. på grund af ulydighed og voldsgerninger for fredløs, og Daði Guðmundsson anmodedes om at lade ham og hans sønner gribe. På altinget s.å. erklæredes alle af A. i Skálholt stift udførte kirkelige handlinger for ugyldige. Disse efterretninger var dog så langtfra at knække biskoppens mod at han tværtimod nu viede sig til kamp for troen selv om det skulle gælde livet. Et nådigt brev fra paven som han året før havde tilskrevet for at spørge ham til råds styrkede ham i hans forehavende. Som official for den i sin tid af det katolske parti i Skálholt stift valgte modkandidat til biskop Marteinn fastholdt han sin biskoppelige myndighed også i dette stift og lod en dom udgå mod det lutherske kætteri, gældende for det hele land. Derpå lod han i henhold til denne dom sine to sønner som trofast fulgte ham, præsten Björn og Ari, gribe biskop Marteinn som befandt sig med et ringe følge i en præstegård på Vestlandet, og føre ham til Nordlandet hvor han henved et år holdtes i fangenskab. Som tidligere søgte A.s tvivlrådige modstandere hjælp i Kbh. hvorfra der nu udgik nye skrivelser. Høvedsmanden fik befaling til at fængsle ham, Daði Guðmundsson anmodedes om at yde sin hjælp dertil, og videre påbødes det præsterne i Hólar bispedømme at vælge en ny mod ordinansen lydig biskop, da A. nu var afsat. Peder *Palladius skrev en indtrængende anmodning til A. om at gå over til den evangeliske tro og stillede ham i udsigt at han så ville kunne opnå forlig med kongen og beholde embedet. I stedet for at lytte til disse tilbud besluttede A. at slå et afgørende slag. Ledsaget af sønnerne Björn og Ari og over 400 bevæbnede mænd samt den fangne biskop Marteinn red han sommeren 1550 til altinget hvor ingen vovede at sætte sig op imod ham, og lod sig her bekræfte i

styrelsen af Skálholt bispedømme. Derpå besøgte han Skálholt bispegaard som nu overgav sig. I overværelse af en mængde mennesker rensedes kirken, medens den afdøde biskop Gizur opgravedes som kætter og jordedes uden for kirkegården. Den katolske tro genindførtes overalt i stiftet og de inddragne klostre genoprettedes.

Af A.s modstandere var nu først og fremmest Daði Guðmundsson tilbage, og for at få en dom over ham begav A. sig med sine to førnævnte sønner i okt. 1550 til hans hjemstavn. Togtet var dårligt forberedt, og det lykkedes Daði at overrumple sine fjender og tage dem til fange på den ham tilhørende gård Sauðafell som de havde besat. Man sendte nu bud efter den kongelige befalingsmands fuldmægtig, den danske Christian „Skriver", og der blev nedsat en domstol som dømte at fangerne skulle forvares til næste alting hvor den endelige afgørelse af deres sag skulle tages. Derpå førtes de til Skálholt. I følget befandt sig bl.a. Daði og Christian Skriver samt den nu løsgivne biskop Marteinn. I Skálholt viste det sig at ingen vovede at påtage sig ansvaret for fangernes forvaring, og man besluttede da, til trods for dommen og uden at nogen ny dom blev afsagt, at aflive dem. Halshugningen foregik 7.11.1550 tæt uden for bispegården. Befolkningens sympati synes allerede dengang (for ikke at tale om senere tider, da A. er blevet betragtet som en nationalhelt) at have været på de henrettedes side. Særlig på Nordlandet var harmen stor hvilket bl.a. viste sig deri at nordlandske fiskere den følgende vinter opsøgte Christian Skriver og andre danske og dræbte dem. Næste sommer kom fire danske krigsskibe til Island med ordre til at hente A. og hans sønner idet efterretningen om deres henrettelse endnu ikke var nået til Kbh. Reformationens indførelse blev nu uden modstand vedtaget på Nordlandet og en luthersk sindet præst blev valgt til A.s efterfølger. – Til A.s vigtige rolle i Islands almindelige historie kommer hans stilling som tidens største digter. Han fortsætter i sine større kvad den kirkelige katolske digtnings tradition, således som den i de foregående århundreder havde udviklet sig på Island, uden dybere originalitet, men med religiøs følelse og versifikatorisk dygtighed. Videre findes der af ham spøgende og satiriske lejlighedsvers hvoraf flere sigter til hans livs bevægede hændelser. Også på anden måde har A. betydning for Islands litteraturhistorie idet han var den første der indførte bogtrykkerkunsten da han i begyndelsen af 1530erne indkaldte en svensk trykker. Pressens virksomhed synes dog kun at have været ringe i hans tid. Man har efterretninger om at han lod trykke et „Breviarium Holense" samt en islandsk oversættelse af de fire evangelier; der er bevaret et par blade som formenes at høre til den første af disse bøger, medens der af den anden intet eksemplar kendes.

Udg. Finnur Jónsson: Jón Arasons religiøse digte, 1918, udg. Videnskr. selsk. Hist. filol. medd. II, 2 1–79.
Kilder. Safn til sögu Islands I, 1856. Biskupa sögur II, 1878. Diplomatarium Islandicum VIII–XII, 1906–29. Annálar 1400–1800, I, Reykjavik 1922–27.
Lit. Björn Thorsteinsson i Timarit Máls og menningar, Reykjavik 1950. Guðbrandur Jónsson: Herra Jón Arason, Reykjavik 1950. Jón Jóhannesson i Saga, 1955. Thórhallur Guttormsson: Jón biskup Arason, Reykjavik 1968.

Jón Helgason

Arbien [ar'bi'n] **Hans,** 1713–66, maler. * 5.1.1713 i Kristiania, † 4.12.1766 i Kbh., begr. sst. (Nic. kgd.) F: købmand og vandinspektør Peter Erichsøn A. fra Arboga (1674–1733) og Johanna Holm (1685–1721). ~ 8.4.1750 i Kbh. (Helligg.) med Charlotte Amalie Ertmann, døbt 28.11.1703 i Kbh. (Holmens), † tidligst 1763, senest 1766 (~ 1° med kgl. kok Mathias Witthusen, † 1749), d. af smedesvend Peter E. (ca. 1665–1711) og Kirsten Mogensdatter. – Bror til Magnus Gustavus ▪A.

A. må have fået sin første uddannelse i Kristiania, måske i Sverige. Hans ældste portrætter, af konferensråd P. Vogt og hustru (norsk privateje), er signerede 1733. Senere søgte han uddannelse sydpå, var 1736 i Kbh. og omtales samme år som „skildrer" hos gehejmeråd Iver Rosenkrantz. Maj 1741 fik han kgl. rejsepas til udlandet (portræt af præsten C. J. Heise i Hamburg s. å.) Ved denne tid må han have malet det billede af Frederik V som ung der hang i den Liechtensteinske samling i Wien (nu på Fr.borg), og som blev stukket af Th. Burford i London. 1745 blev han C. G. Pilos efterfølger som ridsemester for landkadetterne og modtog 1749 betaling af en af hofkasserne for et portræt; s.å. er de to portrætter på Fr.borg af F. C. Rosenkrantz og hustru, f. Reedtz, daterede. 1748–50 nævnes han i prinsesse Louises regnskaber for portrætarbejder. 1754 konkurrerede han desuden for akademiet om og indstilledes som nr. 1 til pladsen som skrive- og ridsemester for pagerne; n.å. konkurrerede han med Peder Als om guldmedaljen, men uden held. Foruden billederne i Norge og på Fr.borg kendes et miniatureportræt af en fyrstelig officer, og på Fr.borg tillægger man ham desuden portrætreplikkerne af F. C. Rosenkrantz og hustru, af lensgreve Knuth og den senere overhofmesterinde Louise von Plessen. A. er i sin tekniske behandling af malerierne tydelig påvirket af svenske malere: de klare farver, den emaljeagtige overfladebehandling og den ret indgående detaljering af stoffernes mønster. Hans karakte-

ristik af modellerne er fast og præcis, stundom med en vis finhed, men ret formel og konventionel.

Norsk kunsthist. II, 1927 141. O. Andrup: Fr.borgs nyerhvervelser, 1925. Pers. hist. t.2.r. V, 1890 181; 3.r. II, 1893 18–22. C. W. Schnitler: Malerkunsten i Norge i 18. årh., 1920 33. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri, 1935 23f 84 fig. 19.

*O. Andrup**

Arbien [ar'bi'n], **Magnus Gustavus**, 1716–60, medaljør. * 25.9.1716 i Kristiania, † 27.1.1760 i Kbh., begr. sst. (Nic.). F: købmand og vandinspektør Peter Erichsøn A. fra Arboga (1674–1733) og Johanna Holm (1685–1721). ~ ca. 1742 med Margrethe Magdalene Busch, † 1.11.1779 i Norge. – Bror til Hans *A.

Efter faderens død 1733 rejste A. til Kbh. og lærte stempelskæring. Ved en lille medalje over det dansk-svenske forbund 1734 viste han så gode anlæg at Christian VI 1735 satte ham i lære hos den berømte medaljør Hedlinger i Stockholm. Snart efter sin hjemkomst fik han 1739 på ny en treårig understøttelse til uddannelse i Tyskland. I Hamburg sluttede han og hans to brødre sig til frimurerne; 1743 og 1744 blev de medstiftere af de første frimurerloger i Danmark. Det nystiftede Kgl. videnskabernes selskab der var fremgået af den 1739 nedsatte medaljekommission, tildelte A. straks efter hans hjemkomst 1742 udførelsen af en række medaljer til kongehusets forherligelse. Samtidig underviste han et par år prinsesse Louise i vokspoussering. 1744 blev han hofmedaljør og fik ved medaljør Bagges afgang 1746 sin løn forhøjet til 200 rdl. årligt, senere til 250 rdl. Da han desuden fik en forholdsvis høj, særskilt betaling for sine stempler til medaljer og mønter behøvede hans økonomiske kår ikke være så slette som han selv der „var en maadelig Husholder og vilde leve frisk" gjorde dem til. 1751 foretog A. en studierejse med kgl. understøttelse, først til Stockholm og n.å. til Paris hvor han blev til 1754. A. var den første hjemmefødte, virkelig dygtige medaljør og var med rette højt anset af sin samtid. Han fik udført ca. 35 medaljer hvoriblandt kan nævnes medaljerne over kongefamilien (1745), kronprins Frederiks bryllup (1743) Christian VIs død, Frederik Vs og dronning Louises salving, jubelfesten 1749 og Kunstakademiets prismedaljer samt portrætmedaljer over Gram, Tuscher, Holberg, Moltke m. fl. □Buste af Wiedewelt. Portræt af Hans Arbien.

E. O. Schwartzkopf i Danske saml. IV, 1868–69 74f. E. A. Thomle i Pers. hist.t.2.r. V, 1890 181. Krog Steffens sst. 3.r. I, 1892 18–23. F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. akademi for de skønne kunster 1700–1904, 1904, 45f 59 67f. K. L. Bugge: Det danske frimureries hist. indtil 1765, 1910 47 66f. Victor P. Christensen i Bogvennen, 1918 152. Carl W. Schnitler i Norsk kunsthistorie II, 1927 101f. Vilh. Slomann i Kunstmuseets årskr. 1931 199–222. G. Galster i Tilskueren sept. 1931 177f; samme: Danske og norske medailler, 1936 257–92 (henvisninger 581–703). Bo G. Wennberg: Svenska målare i Danmark under 1700-talet, Lund 1940 8f 99 102 136. Carsten Svarstad i Nord. num. unions medl.bl. 1955 177. Asger Lomholt: Det kgl. danske videnskabernes selskab 1742–1942, I–V 1942–73.

Georg Galster

Arboe, Jørgen Peter, 1749–1820, urmager. * 9.5. 1749 i Rønne, † 22.6.1820 sst., begr. sst. F: urmager Peter Poulsen A. (1726–66) og Dorthea Magdalene Jørgensdatter (1725–59). ~ 30.11.1774 i Rønne med Marie Sophie From, * 5.1.1756 på Christiansø, † 30.1.1816 i Rønne, d. af garnisonspræst, senere sognepræst i Klemensker Thomas Jacobsen F. (1699–1771) og Margrete Sophie Rigelsen (1719–77).

Snedkermester Poul A.s to sønner Otto (1719–73) og Peter havde ved egen øvelse lært sig at tilvirke urværker, først i træ, siden i jern og messing, „helt nette og akkurate" og tog ca. 1744 og 1750 borgerskab i deres fødeby Rønne som urmagere. Det herved grundlagte håndværk, bygningen af de bornholmske slagure, udvikledes af den sidstes søn J. A. til mesterskab og voksede gennem ham til en i henved hundrede år livskraftig industri. Kun sytten år gammel overtog han ved sin fars død 1766 værkstedet, fik 1787 25 rdl. af Det kgl. Landhusholdningsselskab til opmuntring, for ure drevne af ellevepundige lodder, og atter 25 rdl. da han i de følgende tre år havde bygget 67 ure med kun seks punds lodvægt. 1794 søgte han og otte andre af byens urmagere om at en hidkommen københavnsk urmagersøn, Johan Vilh. Armand (1762–1824), måtte understøttes af staten til at lære dem den teoretiske indsigt som det efter deres mening skortede dem på. „Skulde Uhrmagerarbejdet nogensinde komme til Flor, saa maatte samme udøves hvor Levnedsmidlernes Priser ere lette, hvor Flid og bestandig Virksomhed er Vane, og hvor den største Simpelhed i Levemaaden hersker; et saadant Sted tør vi forsikre, at vores liden By er" skrev han. Armand fik den ønskede understøttelse gennem ti år men fandt snarere sine læremestre for sig end omvendt. Uden at se nogen varig frugt af dette forsøg søgte A. med øens embedsmænd som talsmænd 1800 om et rentefrit lån på 2000 rdl. af statens midler til at ophjælpe urmageriet ved samlet indkøb af materialer, forskud på færdige ure og et salgsoplag i Kbh.; det ernærede nu over 40 udøvere i Rønne som tilvirkede årligt 1200 ure af 20.000 rdl.s salgsværdi men med store udlæg til metal, snedker, maler og fragt selv kun tjente en fjerde- eller

femtedel heraf. „Den duelige og til Kunstens Forædling virksomme Mand" mødte afslag hos regeringen. Nogen støtte vandt A. hos enkelte medborgere som satte sig i større forskud på indkøb af ure; men først en uge før hans død, da H. C. Ørsted havde gjort sig til talsmand herfor, tilstedte kongen urmagerne som dertil havde indgået en lavsmæssig sammenslutning et forskud på indtil 2000 rdl. af statskassen. A. som 1784 var fændrik i et af Rønne borgerkompagnier blev 1803 dets kaptajn igennem ti år. Han døde i ringe og uformuende kår; de efterlevende af hans tolv børn vidnede under eds tilbud „at vi ikke efter vor Fader have nydt nogen Arv".

J. Bidstrup: Stamtvl. o. familierne Hauberg og Arboe, 1911 36–44. – K. Thorsen: Bornholmerurets hist. 1745–1923, 1923 15–19. M. K. Zahrtmann: Rønne by og borgere, 1927 149–52.

*M. K. Zahrtmann**

Arboe Rasmussen, Niels Peter, 1866–1944, præst. * 1.4.1866 i Holbæk, † 11.2.1944 i Kbh., urne på Solbjerg kgd. F: overlærer Niels Rasmussen (1834–1921) og Anna Margrethe Cecilie Arboe (1829–1906). ~ 17.12.1890 i Nyborg med Emmy Vilhelmine Andrea Birkerod, * 20.10.1864 i Køge, † 28.12.1943 i Kbh., d. af distriktslæge Hans Valdemar B. (1834–1901, ~ 2° 1882 med Axeline Vilhelmine Sophie Smith, 1849–1939) og Angelique Sophie Simmelhag (1834–80).

A.R. blev student fra Roskilde 1884, cand.teol. 1890, sognepræst på Gøl s.å. og i Skibsted-Lyngby 1897. Han stod oprindelig grundtvigianismen nær, men fortsatte studier gjorde ham snart til en tro discipel af den liberale teologi, i tilslutning til Ad. v. Harnacks skole. 1902–03 offentliggjorde han en afhandling om begrebet Guds søn og hævdede bl.a. at jomfrufødslen hidrørte fra en anden religiøs sfære end kristendommens. I det kirkelige udvalg af 1904 rejstes der tvivl om han kunne fortsætte som præst, men biskop A. S. Poulsen (Viborg) erklærede at det drejede sig om et „sygdomstilfælde" som man kunne håbe ville fortage sig. A.R. blev medlem af det liberal-teologiske Skt. Hans konvent (og nær ven af Morten Pontoppidan), udgav flere radikale skrifter om nytestamentlige problemer og om trosbekendelsen og holdt 1910 i Studenterforeningen et foredrag *Dogmekirken – og Vejen frem* som nærmest var unitarisk. Da han samtidig ville danne en ny kirkelig retning med arbejdere og husmænd som socialt substrat blev han støttet politisk af radikale og socialister, men modarbejdet af venstre og konservative; tilsvarende gik Indre mission og Kirkeligt Centrum hårdt imod ham, og grundtvigianerne – der ville bruge ham til at realisere en „tålsom", dvs. bekendelsesfri, folkekirke – tog vel „åndeligt" afstand, men hævdede at han kunne fortsætte som folkekirkepræst. Biskop Poulsen vaklede længe, men endte med at foreslå sagen stillet i bero; hertil sluttede den grundtvigske kirkeminister, J. Appel, sig (1911). 1913 søgte A. R. sognekaldet i Vålse hvor menighedsrådsflertallet ønskede ham som en demonstration mod øvrigheden; biskop Wegener nægtede at give kollats, og for under forhandlingerne om 1915-grundloven at skabe kirkelig og politisk ro inspirerede den radikale kirkeminister S. Kejser Nielsen (der ville gennemføre udnævnelsen i Vålse) bisperne til at anlægge sag; den anlagdes som en straffesag, og A.R. frikendtes ved provsteretten men dømtes ved landemodet til embedsfortabelse; højesteret udtalte sig (1916) ikke om det dogmatiske spørgsmål, men fritog ham for straf da han måtte antages at have været i god tro. Den radikale regering ville derefter udnævne ham, men da biskop Wegener fortsat nægtede kollats måtte rigsdagen 1917 ved en speciel „Vålse-lov" overdrage det biskoppelige tilsyn til kirkeministeriet. I Vålse blev A.R. i øvrigt totalt isoleret, og mismodig gav han op, fik afsked (1920) og overtog en stilling på Det kgl. bibliotek. Under hele sagen – der havde vidtgående politiske og især kirkepolitiske virkninger – blev A.R. støttet af Morten Pontoppidan, sammen med hvem han 1913–15 udgav *Frit Vidnesbyrd.* □Foto.

Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen-sagen med bilag, 1916. – P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953.

P. G. Lindhardt

Arctander, Aron (Aaron), 1745–1825, Grønlandsfarer. * 27.6.1745 i Norge, vist i Ofotens præstegård, † 29.8.1825 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, tidligere i Hammerfest, Aron A. (ca. 1700–81) og Margrethe Aulum (Aalum) († 1781). ~ ca. 1779 med Inger Petronelle Modrup, døbt 5.5.1755 i Kbh. (Frels.), † 9.4.1842 sst. (Frue), d. af konstabel Randel Jørgensen M. og Karen Christensdatter.

A. blev student 1772, privat dimitteret fra Trondheim hvorefter han „privatiserede i Nordlandene", formodentlig som huslærer, indtil han 1777 blev medlem af en ekspedition der af Kgl. grønlandske handels direktion udsendtes til Julianehåb med det dobbelte formål at finde steder der egnede sig til jorddyrkning og kvægavl og at konstatere omfanget af den gamle nordbobebyggelse i dette distrikt. Den sidste del af opgaven overdroges A. der af hensyn til udgiftens postering pro forma ansattes som assistent i Julianehåb, men hvis plads i ekspeditionen markeredes ved titlen „recognoscerende

Assistent". I to somre berejste A. alle fjordene i Julianehåbs distrikt og foretog undersøgelser og opmålinger af en stor mængde ruingrupper. For flere fjordes vedkommende, således navnlig Tunugdliarfik (nordboernes Eiriksfiörðr) og Igaliko (Einarsfiörð) genfandt han så godt som alle de tidligere nordbobebyggelser. – Hans undersøgelser blev af stor betydning for fastslåelse af den gamle østerbygds beliggenhed idet H. P. v. Eggers i hans optegnelser fandt „den omstændelige Landets Beskrivelse" som han savnede da han ad teoretisk vej fastslog at østerbygden måtte have været beliggende på den sydligste del af vestkysten i det nuværende Julianehåbs distrikt og nu med stor sikkerhed kunne placere de gamle navne på den af A. udarbejdede kortskitse. Endvidere blev A.s undersøgelser af betydning derved at han opmålte flere af ruingrupperne, således især domkirken og bispegården ved Igaliko (Garðar) på et tidspunkt da de endnu ikke var forstyrrede og destruerede ved nyere bebyggelse. Hans undersøgelser i det hele kan ved deres nøjagtighed og omfang betegnes som grundlæggende for alle senere foretagne. – Efter sin hjemkomst fra Grønland 1779 slog A. sig ned i Kbh. hvor han 1790 var skoleholder og 1811 indehaver af en undervisningsanstalt i Badstuestræde.

A. A.s dagb. i Samleren VI, 1793 1103–1242. – Stamtavler o. familierne Breder m. fl., 1876 124f 171f.

*H. Ostermann**

Arctander, Hans Nicolai, 1757–1837, amtmand. Døbt 25.2.1757 i Borge præstegæld i Norge, † 21.10.1837 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: kaptajn Poul Nielsen A. (1729–97) og Alette Kirstine Thaulov (1734–1813). ~ 13.6.1789 i Hillerød med Agnete Birgitte Brammer, døbt 27.7.1767 i Hillerød, † 29.3.1845 i Fredensborg, d. af amtsforvalter i Fr.borg og Kronborg amter Frederik Christian B. (1732–96) og Anne Plum (1743–1833).

A. blev korporal ved 2. smålenske infanteriregiment og gennemgik derefter den militære højskole i Kristiania, blev 1775 stykjunker ved artillerikorpset, udnævntes 1776 til sekondløjtnant, 1785 til premierløjtnant, sattes s.å. à la suite og fik 1790 kaptajns karakter. 1784 havde han fået bestalling som landmåler, blev 1785 landinspektør, og under sin virksomhed som sådan i Kronborg amt gjorde han forslag til Søborg søs udgravning, et foretagende der iværksattes 1794–99 og bragte staten betydelige indtægter. Denne lykkelige tanke blev udgangspunktet for A.s civile embedskarriere. 1792 blev han regimentsskriver i det frederiksborgske distrikt, tog definitiv afsked fra militærtjenesten og blev allerede 1796 kommitteret i rentekammeret, et usædvanligt avancement for en mand med A.s uddannelse. Men han gjorde god fyldest ved sin praktiske sans og sin sagkundskab i landbotekniske og matrikulære forhold og fik løn for sine fortjenester ved udnævnelsen til amtmand i Fr.borg amt 1805. N.å. blev han medlem af matrikulskommissionen. A. stod i det bedste forhold til amtets beboere og vidste i de trange år der oprandt inden han 1826 tog sin afsked på grund af svageligt helbred med små midler at skabe fordele for sit embedsdistrikt, bl.a. ved udviklingen af et for sin tid fortrinligt vejvæsen. A., som 1800 var udnævnt til justitsråd, fik ved sin afgang titel af konferensråd og sin fulde gage som amtmand i pension. – R. 1810. □Silhouet af Weitlandt (Kgl. bibl.). Mal. af Hans Hansen, 1826 (?). Kopi af Vantore, 1927.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, II, 1896 212; VI, 1903; IX, 1922 fl.st.

*Eiler Nystrøm**

Arctander, Niels Lauridsen, 1561–1616, biskop. * 1561 i Kvernæs, Trondheims stift, † 1.11.1616 i Viborg, begr. i præstekapellet i domk. sst. F: sognepræst i Kvernæs, siden ærkedegn i Trondheims kapitel, Laurids Nielsen (1527–96) og Magdalene Sigurdsdatter (1536–95). ~ 1° 1585 med Maria Stratmann, * ca. 1567, † 1.6. 1587. ~ 2° 3.12.1587 med Karine Clausdatter Scavenius, † 1615 (~ 1° 1573 med sognepræst ved Skt. Nicolai k. i Kbh., mag. Anders Mariager, † 1582), d. af professor Claus Lauridsen S. († 1590) og Kirstine.

Under sin skolegang i Trondheim synes A. at have nydt understøttelse af sin farbroder, rådmand, siden borgmester Peder Nielsen († 1609). Han blev student 1578, opholdt sig en tid hos Tyge Brahe på Hven, og da han 1583 sidste gang besøgte sin hjemstavn fattede lensmanden i Trondheim, Christian Friis til Borreby, godhed for ham og opmuntrede ham til at fortsætte sine studier i udlandet. På dennes bekostning opholdt han sig derpå et år i Marburg ved hvis universitet han blev indskrevet juni 1584. Pesten som det følgende år forjog mange af studenterne fra byen har vistnok fremskyndet hans hjemrejse. Men allerede forinden synes formående venner at have henledt opmærksomheden på ham. 6.6.1585 prædikede han, måske efter kong Frederiks IIs ønske, i Vor Frue kirke i Kbh. hvor kansleren Niels Kaas sad blandt hans tilhørere, og inden månedens udgang blev han ordineret til slotsprædikant på Kbh.s slot. Han vandt snart et anset navn både som asketisk forfatter og som praktisk sjælesørger. 1588 udgav han en jævn og ligetil fremstilling af Skriftens lære om Guds væ-

sen og egenskaber med titlen *Guds w-atskillige Enighed oc hellige Trefoldighed.* Den var udarbejdet på grundlag af hans ovenomtalte prædiken i Vor Frue kirke og var dediceret til Niels Kaas. Han fremtræder i sine skrifter som praktisk bibelteolog og fastholder som en hovedregel at Bibelen skal forklares ved Bibelen selv. Dette betoner han særlig i *Dauids Poenitenz,* en udlægning af Davids syv bodssalmer som udkom 1594 på fru Christence Rotfeldts bekostning. Det var en oversættelse af nogle latinske prædikener han havde holdt på Kbh.s slot. På samme tid udarbejdede han et trøsteskrift, kaldet *Troens Triumph oc Seyer,* for en nær ven som var stærkt religiøst anfægtet. Det blev dog først udgivet 1604 efter manges opfordring. Tillige drev han stærkt på husandagt, og nogle bønner som han havde sammenskrevet til brug for sig selv, sine husfolk og andre gode venner udkom senere i forskellige rækker hvoraf den første blev udgivet 1595 på Ditlev *Holcks bekostning. Denne mand der var lensmand på Kbh.s slot nævner A. med taknemmelighed som sin særlige velynder. Han havde allerede 1591 dediceret ham sit skrift *Poenitentzis Speyl,* og i de følgende år oversatte han efter Holcks ønske og på hans bekostning Niels Hemmingsens to skrifter „De gratia universali" til dansk (1593 og 1595). 1595 blev A. valgt til biskop over Viborg stift og stadfæstedes 21.6. s.å. i denne stilling af kongen. Som biskop gjorde han sig fortjent ved at fremme kirke- og skoletugten, ligesom han også bestræbte sig for at forøge præsternes og lærernes indtægter. Han havde 1614 sæde i den store kommission som under kongens forsæde dømte i sagen mellem Hans Poulsen *Resen og Oluf Kock på mødet i Kolding, og senere s.å. var han i Kbh. bispernes mest fremtrædende ordfører under de fortsatte kontroverser mellem Resen og mændene af Niels Hemmingsens skole der i menighedens navn nedlagde protest imod Resens spekulative dogmeudviklinger. Få år i forvejen synes A. dog at have stået i et personligt venskabeligt forhold til Resen. A.s *Psalmer oc aandelige Viser,* 1607 er uden større værdi men som prædikant nød han derimod stor anseelse og hans talrige ligprædikener over mænd og kvinder af den danske, især jyske adel må ud fra form såvel som indhold betegnes som noget af det fortrinligste der er fremkommet i denne gren af vor ældre litteratur.

D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1753 511f. E. Pontoppidan: Marmora danica II, 1741 195. H. F. Rørdam: Klavs Lyskanders levned, 1868 282. Danske mag. 4 II, 1873 32. Kirkehist. saml., 2.r. VI, 1872–73 78f.; 3.r. II, 1877–80 485 489; 5.r. I, 1901–03 283. Bjørn Kornerup: Biskop H. P. Resen I, 1928 417 474; II, 1968 74f. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 404–06. Oscar Garstein: Cort Aslakssøn, 1953. Anders Malling: Dansk salmehist. VI, 1971 31f.

*Bjørn Kornerup**

Arctander, Philip, 1916, arkitekt. * 14.6.1916 i Kbh. F: cand.pharm., senere direktør i A/S Medicinalco, fransk translatør Poul Gerhard A. (1883–1966) og Frida Lund (1888–1955). ~ 5.7.1944 i Kbh. med Lizzie Marie Sophie Schytte, * 2.4.1921 i Kbh., d. af direktør Thomas Carl Martin S. (1885–1960, ~ 2° med Benedicte Knuth-Winterfeldt, født Bartholdy-Møller (* 1917, ~ 1° 1936 med kunstmaler, greve Preben Georg Julius K.-W., * 1906; ægteskabet opløst)) og Edrie Helene Kirstine Riis (1889–1951).
A. er uddannet på Kunstakademiets arkitektskole og virkede som selvstændig arkitekt 1939–47. I denne periode opførte han (sammen med Hans Henning Hansen) efter konkurrence *Valby idrætspark.* Ved oprettelsen af Statens byggeforskningsinstitut 1947 blev A. forskningsleder og har haft væsentlig indflydelse på dets senere udvikling. Fra 1968 har A. været SBIs direktør og har tillige deltaget i det internationale samarbejde på byggeforskningens område, bl.a. som præsident for Conseil International du Bâtiment 1962–65. A. opholdt sig 1951–52 i Genève som rådgiver i bygge- og boligspørgsmål ved FNs økonomiske kommission for Europa og har bistået FNs højkommissær for flygtninge, bl.a. i Østrig 1956 og Tyskland 1958. I flere perioder mellem 1957 og 1961 var han udsendt af FN som rådgiver for Regional Housing Centre i Indonesien og har på samme måde virket for det internationale Røde Kors i Nordvietnam 1973. A. er fra 1962 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. Han har været formand for Akademisk arkitektforening 1955–61 og for Danske arkitekters landsforbund 1966–69. 1969 tildeltes han Akademisk arkitektforenings æresmedalje. □Foto.

Hans Erling Langkilde

Arendrup.
Slægtens først kendte mand er Lorentz Asmussen i Rends v. Tønder, hvis søn Asmus Lorentzen var gift med Maren Petersdatter Arendrup (1607–71) fra Arndrup, Bedsted sogn, Åbenrå amt.

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter II, 1911 3–20

Hans H Worsøe

Arendrup, Søren Adolph, 1834–75, officer. * 12.7.1834 i Frederikshavn, † 16.11.1875 ved Gundet i Eritrea, begr. sst. F: garnisonskirurg, senere stiftsfysikus over Fyns stift og justitsråd

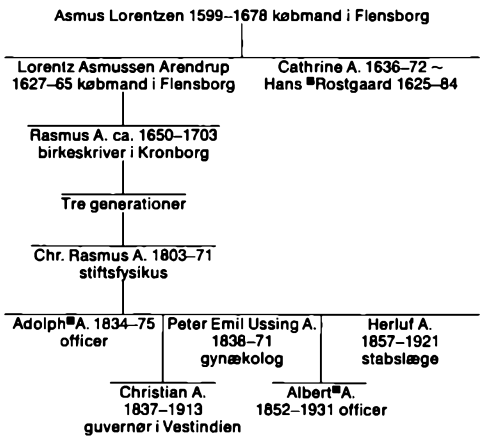

Christian Rasmus A. (1803–71) og Nanna Marie Henne (1811–99). ~ 1° 15.11.1860 i Kbh. (Garn.) med Louise Camilla Mourier, * 25.11.1835 i Tranquebar, † 13.2.1868 i Kbh. (Holmens), d. af viceadmiral, ordensmarskal Konrad Emil "M. (1795–1865) og Constance M. Münster (1808–65). ~ 2° 28.8.1873 i Fontainebleau med Edith Mary Courtauld, * 1.9.1846 i Bocking, Essex, † ca. 1934 i London, d. af fabrikejer John Minton C. (1807–77) og Sarah Bromley (1814–55). – Bror til Albert "A.

A. gik ud af Sorø akademi før artium og blev 1855 elev på den militære højskole, dimitteredes 1859 som sekondløjtnant af artilleriet med anciennitet fra 1857. Han blev premierløjtnant ved 1. artilleriregiment *1863 og s.å. udsendt som kontrolofficer til kanonstøberiet i Finspång, fra hvilken stilling han kun i korte perioder gjorde tjeneste ved sin afdeling. I Finspång fandt han den selvstændige stilling under personligt ansvar der udviklede hans personlighed og viste hans dygtighed og samvittighedsfuldhed så han snart regnedes for vort artilleris første sagkyndige hvad kanonstøbning angik. De af ham offentliggjorte afhandlinger vidner om hans tekniske duelighed. Han kontrollerede vort første virkelig tidssvarende panserbrydende skyts, de elleve tommers kanoner. – Da hans hustru døde af tb blev han under hensyn til smittefaren tilrådet et ophold i Egypten. Under den sidste af hans to rejser dertil fik han gennem Stone Pascha, en fhv. amerikansk officer der var chef for den ægyptiske generalstab, tilbud fra khediven, Ismail Pasha, om ansættelse i hæren. Khediven arbejdede på at reformere hærvæsenet og ansatte A. som oberstløjtnant i generalstaben, navnlig som rådgivende i organisations- og tekniske spørgsmål. Nov. 1874 fik han sin afsked fra dansk krigstjeneste og blev kort efter adjudant hos khediven. Sommeren 1875 fik han – skønt mere tekniker end taktiker – det hverv at lede en ekspedition mod abessinierne der gjorde indfald over sydgrænsen. Felttoget begyndte heldigt men 16.11.1875 blev ekspeditionen overfaldet ved Gundet (nu i Eritrea); A. selv nedhuggedes med 1200 af sine folk efter tolv timers heltemodig modstand. – Broderen, Henrik **Christian A.** (1837–1913) blev ingeniørofficer og en tid chef for sømineafdelingen. 1881–93 var han guvernør i Vestindien. – R. 1871. □Tegn. Litografi, 1871, efter foto. Flere træsnit, 1875–76. Foto.

Ill. tid. 5.12.1875.

*Rockstroh**

Arendrup, Albert, 1852–1931, officer. * 18.12. 1852 i Grenå, † 25.2.1931 i Menton, urne i Odense. F: garnisonskirurg, senere stiftsfysikus over Fyns stift og justitsråd Christian Rasmus A. (1803–71) og Nanna Marie Henne (1811–99). ~ 31.5.1884 i Haslev med Ebba Margrethe A., * 1.7. 1864 på Finspång, Östergötland i Sverige, † 11.1.1949 i Kbh., d. af oberstløjtnant Adolph "A. (1834–75) og Louise C. Mourier (1835–68). – Bror til Adolph "A.

A. gik på Sorø akademi 1863–69, blev sekondløjtnant 1873, premierløjtnant s. å. og ansat ved livgarden hvor den største del af hans tjenestetid faldt, kaptajn 1887, oberstløjtnant 1901, oberst 1906, fungerede som kommandør for 1. jyske brigade under de store øvelser 1908, blev generalmajor og chef for fynske brigade 1908, for jyske brigade 1910, fik sin afsked 8.10.1911 fra 1.4.1912 at regne. Denne pludselige afskedigelse der vakte stor opsigt foretoges af forsvarsminister Klaus Berntsen som følge af at A. offentligt havde udtalt sig om et tjenstligt anliggende på en måde ministeren fandt uforenelig med en så fremtrædende embedsmands pligt. Den militære sagkundskab anså det af militære og politiske grunde for betænkeligt at bevare Fredericia som garnisonsby, og byens rømning syntes at være forestående. Forberedelserne dertil var truffet men i sidste øjeblik udvirkede krigsministeren en kgl. resolution om at Fredericia skulle beholde garnisonen. Det var denne bestemmelse A. gjorde til genstand for offentlig kritik. Han nægtede at tage sine udtalelser tilbage og erklærede sig rede til at tage konsekvenserne af sin optræden. Han måtte således forlade den livsgerning der havde været hans et og alt og hvortil han var sjældent egnet. Efter sin afsked levede han stille

og tilbagetrukket. – Kammerjunker 1877. Kammerherre 1906. – R. 1892. DM. 1906. K.[2] 1908. □Foto.

Soranerbladet XVI, 1931 25. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Rockstroh**

Arendrup, Henrik **Christian,** se **Arendrup, Adolph.**

Arenfeldt.
Adel.
Axel *A. var ~Marie Margrethe Ulfeldt, d. af rigskansler Jakob *U. Hans Axelsen A.s datter Karen var ~lensmanden Frederik *Urne. Jørgen *A. var ~1° med Anne Marie Grubbe, d. af lensmanden Erik *G. Hun var ~1° med landsdommer Stygge *Høg.

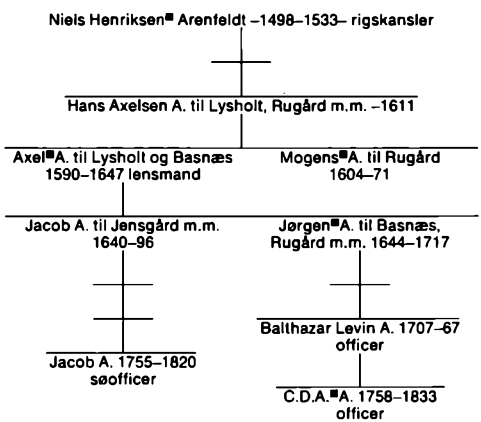

Danm.s adels årbog X,1893 15–29.

Nils G. Bartholdy

Arenfeldt, Axel, 1590–1647, til Basnæs, godsejer. * 26.11.1590, † 4.10.1647 på Basnæs, begr. i Skt. Peders k. i Næstved. F: Hans Axelsen A. til Rugård († 1611) og Anne Jørgensdatter Marsvin (1569–1610). ~13.4.1634 i Odense med Marie Margrethe Ulfeldt, * 7.10.1619, begr. 16.4.1694 i Rosmus k., d. af Jakob *U. (1567–1630) og Birgitte Brockenhuus (1580–1656). – Far til Jørgen *A. Bror til Mogens *A.
A. studerede 1607 i Tübingen, 1608 i Giesen og 1614 i Sienna og blev derpå sekretær i Danske kancelli (1615–23). Som sådan var han 1620 på kongens vegne anklager under processen mod Christoffer *Dybvad for konsistorium. 1623–27 var han rentemester. Tillige var han krigskommissær under kongens deltagelse i trediveårskrigen 1626–27. Han benyttedes også flere gange i diplomatiske sendelser. 1621 gik han som afsending til Spanien, 1624 sendtes han til kong Gustaf Adolf i Sverige, 1630 til Nederlandene for at søge at fjerne generalstaterne fra Sverige og 1634 blev han udnævnt til ridder. 1643 var han kommissær ved skatten i Jylland. 1623–43 var han forlenet med Giske len i Norge, 1643–46 med Stjernholm len; som lensmand her blev han under krigen med Sverige en tid holdt fangen af svenskerne. Han var kendt for sin ødselhed og overdådighed og viste især disse egenskaber ved sine pragtfulde byggeforetagender på den hidtil forfaldne gård Basnæs hvis gods, der tidligere havde været ringe, han gjorde til en af de anseligste ejendomme på Sjælland. Han var ikke synderlig afholdt og havde stridigheder med sine naboer; rygtet skånede ham heller ikke for beskyldninger for underslæb i hans stilling som krigskommissær. □Mal. på Sæbygård, Vendsyssel.

Aktstykker til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kristian IVs tid I-III, 1883–90. – Danm.s adels årbog 1893 17f. – J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske hist. I, 1876 159–62. Danske slotte og herregårde V, 1964 77–81. Leo Tandrup: Svensk agent ved sundet, 1971.

*L. Laursen**

Arenfeldt, Christian **Ditlev Adolph,** 1758–1833, officer. * 11.2.1758 i Flensborg, † 10.6.1833 i Kristiansand, begr. sst. F: major i livregimentet til hest Balthazar Levin A. (1707–67) og Julie Antoinette Louise Kirchhoff (1723–85). ~17.2.1790 i Århus med Pauline Charlotte Marie Harbou, * 25.9. i Kbh. (Garn.), † 27.8.1836 i Kristiansand, d. af kaptajn, senere generalmajor Andreas H. (1726–98) og Friderica Walther (1734–1826).
A. blev landkadet 1772 og sekondløjtnant i bornholmske gew. infanteriregiment 1779, 1787 premierløjtnant, kar. kaptajn s.å. og forflyttedes n.å. til Norge hvor han blev chef for Jarlsbergske kompagni af 2. smålenske infanteriregiment. 1789 overgik han til det nylig oprettede norske jægerkorps, blev major 1798, oberstløjtnant i vesterlenske infanteriregiment 1806, oberst og chef for regimentet og kommandant i Kristiansand 1811. Maj 1814 blev han generalmajor. Under felttoget mod Sverige s.å. havde han kommandoen over en brigade der først dannede hærens hovedreserve men som under de sidste kampe i aug. kom til at gribe meget virksomt ind. Efter de to rigers adskillelse forblev A. i Norge; han udnævntes endnu 1814 til generalløjtnant og 1818 til chef for den Kristiansandske brigade og kommandant i Kristiansand, en stilling han beklædte til sin død. Såvel Frederik VI som Karl

Johan satte overordentlig pris på den dygtige og pligtopfyldende officer. – R. 1809. K. 1811. □Mal. af J. J. Broch (Sæbygård, Vendsyssel, samt i Norge). Portrætteret af Jacob Munch på kroningsbill. 1818 (stortinget, Oslo).

C. J. Anker: Biogr. data om norske generalspersoner, 1885. Norsk mil.t. 1882 578.

*Rockstroh**

Arenfeldt, Jørgen, 1644–1717, til Rugård. * 14.8. 1644 på Basnæs, † 20.3.1717 i Ebeltoft, begr. i Fuglslev k. F: Axel "A. til Basnæs (1590–1647) og Marie Ulfeldt (1619–94). ~ 1° 1675 med Anne Marie Grubbe, d. af Erik "G. til Tjele (1605–92) og Maren Juul (ca. 1608–1647) og 1673 skilt fra Stygge "Høg til Gjorslev († senest 1685). ~ 2° med Ellen Kirstine Below, * 4.12.1652 i Viborg, † 11.8.1724 i Ejlby præstegård, d. af Laurids B. til Kølskegård († mellem 1661 og 65) og Margrethe Mogensdatter Kaas (1630–60).
A. blev 1655–58 opdraget på Herlufsholm. 1682 købte han af sin fætter Hans A. sin slægts hovedsæde Rugård på Djursland, fik efter Erik Grubbe Tjele, Vinge- og Biumgård samt Gammelgård på Lolland og ejede adskillige andre gårde, men måtte på grund af fattigdom sælge dem alle før sin død idet han ruinerede sig ved skibsbyggeri (byggede et orlogsskib ved Hobro og ejede 1711 i Ebeltoft et skib på 140 læster) og ved idelige processer. Berygtet blev han ved den iver hvormed han ved Rugård anstillede hekseforfølgelser med vandprøver, pinebænk og bål, indtil et reskript af 1686 gjorde en ende på hans excesser ved at fastsætte at ingen dom for trolddom måtte eksekveres før den havde været forelagt højesteret. Denne fradømte ham s. å. hans birkeret for misbrug af den. A. levede længe i folkemunde, bl.a. på grund af sin store forfængelighed, han gik altid med en stor guldkæde skønt han forgæves havde bestræbt sig for at blive ridder, og prydede altrene i sine sognekirker Fuglslev og Rosmus med sit slægtsvåben i stedet for altertavle. – Kancelliråd 1686. Etatsråd 1696. □Min. (Søbygård ved Hammel).

J. R. Hübertz: Aktstykker vedk. staden og stiftet Århus II, 1845 254. – Severin Kjær: Erik Grubbe til Tjele og hans tre døtre, 1904 121. L. J. Bøttiger: Æbeltoft og omegn, 1893–88. F. Richardt og T. A. Becker: Prospecter af danske herregårde V, 1851, Rugård. Danske slotte og herregårde IV, 1945 345f.

*S. Nygård**

Arenfeldt, Mogens, 1604–71, til Rugård. * 13.7. 1604 på Rugård, † 4.11.1671, begr. i Rosmus k. F: Hans Axelsen A. til Rugård († 1611) og Anne Jørgensdatter Marsvin (1569–1610). ~ 19.5.1633 med Else Bülow, * 2.11.1611 på Fr.borg, † 16.5.1635 på Rugård (~ 1° 1630 med Hans Barnekow til Vidskövle, 1601–30), d. af Joachim "B. til Ingelstad († ca. 1615) og Else Grubbe (1585–1628). – Bror til Axel "A.
A. der fik Rugård efter sine forældre og udkøbte sine søstre af Skårupgård i Feldballe sogn som han derefter nedlagde som hovedgård, studerede 1620 i Heidelberg og Tübingen, var hofjunker 1624–25, blev 1633 kornet, 1636 løjtnant, 1640 ritmester over et kompagni af den jyske rostjeneste og udnævntes 1656 til oberstvagtmester i Jylland, i hvilken stilling han deltog i den svenske krig der påførte hans gods store ødelæggelser. Af forleninger havde han Mariager kloster 1641–53, Nedenæs i Norge 1653–54, Hald 1655–56 og fra sidstnævnte år Skivehus hvor han fra enevældens indførelse var amtmand til 1663. □Lille mal. (Fr.borg).

Hofmans fundationer II, 1756 208. – K. Hansen: Danske ridderborge, 1832 151. Danske herregårde ved 1920, III, 1923 469. Danske slotte og herregårde IV, 1945 344f.

*S. Nygård**

Arenfeldt, Niels Henriksen, – 1526 –, rigskansler. ~ med Margrethe Bille, d. af Jon B. († senest 1489) og Magdalene Limbæk til Gundetved († tidligst 1489).
A. til Gundetved nævnes 1498 som landsdommer i Sjælland og blev antagelig Jørgen Marsvins († 1524) efterfølger som rigens kansler; som sådan nævnes han første gang 1526; senere nævnes han også som rigsråd. Han deltog i herredagen 1533 og hørte til de rigsråder der ikke medbeseglede den gejstlige reces. Han har derfor næppe tilhørt det gammelkatolske parti. Han må være død kort efter 1533 da han ikke nævnes senere.

W. Mollerup og Fr. Meidell: Bille-ættens hist. I 1, 1893 170f. – A. Thiset i Pers.hist.t.2. r. V, 1890 202–12.

*Astrid Friis**

Arenholt, Julie Johanne, 1873–1952, inspektør ved arbejds- og fabrikstilsynet. * 10.12.1873 på Frbg., † 21.7.1952 i Kbh., begr. fællesgrav sst. (Bispebjerg). F: kontorchef i Statsanstalten for livsforsikring Harald Christian Rosengreen (1836–1907) og Rasmine (Mine) Rasmussen (1840–1914). ~ 13.7.1903 i Kbh. (b.v.) med læge Jørgen A., * 14.12.1876 i Kbh. (Frue), † 27.7.1953 sst., s. af papirhandler August A. (1832–97) og Josephine Petrea Christensen (1849–1932).
A. tog adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1896 og eksamen som fabriksingeniør 1901, var dernæst assistent i Polyteknisk læreanstalts teknisk-kemiske laboratorium til 1903 og på Detlefsen & Meyers laboratorium til 1911. Fra

dec. 1910–39 var hun ansat som inspektør ved arbejds- og fabrikstilsynet i hvilken stilling det tilkom hende at gennemføre bestemmelserne i bageriloven af 8.6.1912 for Kbh.s og Frbg.s vedkommende. Hun gjorde her et betydeligt arbejde for indførelsen af hygiejnisk betryggende forhold i bagerier og konditorier. Under 1. verdenskrig var hun formand for det af regeringen nedsatte husholdningsudvalg. Medlem af borgerrepræsentationen i Kbh. 1909–12 og 1913–17. 1918 stillede hun sig til folketinget i Gentofte og valgtes s.å. til suppleant på den radikale landstingsliste. For kvindesagen stillede hun sine ualmindelige kræfter til rådighed, og kvindens anerkendelse som et med manden fuldt jævnbyrdigt individ var for hende uadskilleligt fra en etisk livsopfattelse. Hun var medstifter af Landsforbundet for kvinders valgret 1908 og redaktør af dets blad „Kvindevalgret" 1908–12. Ved landsforbundets ophævelse 1915 efter gennemførelsen af kvinders politiske valgret betragtede hun ikke kvindesagens opgave som afsluttet, men meldte sig ind i Dansk kvindesamfund for at fortsætte kampen i dets rækker, blev 1916 suppleant til og senere medlem af fællesstyrelsen og sept. 1918 formand for denne indtil 1921. Både indadtil i administrationen og udadtil i agitationen har hun været en af denne forenings betydeligste kræfter. 1910 rejste hun en debat om telefonistindernes aflønning i KTAS der strakte sig over en årrække og til tider var voldsom og personligt vendt mod hende. 1919 blev hun af finansministeriet indsat som statens repræsentant i KTAS' bestyrelse. Hun udtrådte 1932 i protest mod den almindelige lønreduktion. – Også internationalt har hun indtaget en fremskudt plads i kvindebevægelsen, deltaget i de store kongresser og 1923–26 siddet i hovedstyrelsen for den internationale kvinde-stemmerets-alliance (IWSA). Da Open Door International var stiftet i Berlin 1929 var hun juli 1930 medstifter af den danske afdeling hvis formand hun blev. □Foto.

Kvinden og samfundet, 1922 40; 1923 221–23; 1932 106; 1943 181; 1952 124f. Gunnar Fog-Petersen: Det rad. venstres hist. I, 1938 352f.

*Gyrithe Lemche**

von Arenstorff

Nordtysk uradel. Kom til Danmark i 1600-tallet. Uddød her i mandslinien 1963.

Frederik von *A. (1626–89) var ~Christence Lykke, d. af godsejer Frands *L. Hun var ~1° med officeren Frands *Brockenhuus.

Danm.s adels årbog III, 1886 17–24.

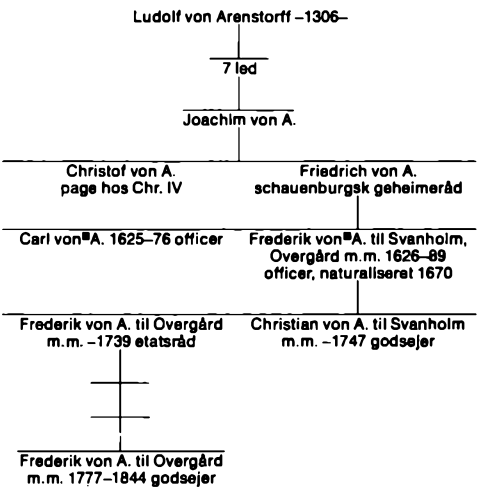

Nils G. Bartholdy

v. Arenstorff, Carl, 1625–76, officer. * 10.5.1625, † 10.12.1676 i Kbh., begr. sst. (Nic.), siden flyttet til Slesvig domk. F: gehejmeråd Friederich v. A. til Rosenow, Wustrow m.m. († før 1655) og Cathrine v. Jasmund af adelsslægten Spycker på Rügen († 1654). ~med Ilsabe (Elsa) Angenesa (Agnesa) v. Küszou af slægten Gahlenbeck og Türow, † tidligst 1691. – Bror til Frederik v. *A. Da fædrenehjemmet var blevet ruineret under trediveårskrigen tog A. tjeneste hos hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow som han ledsagede på en del rejser. Derefter gik han i svensk krigstjeneste og blev 1648 hofmester hos hertug Julius Henrik af Sachsen-Lauenburg. Da den svensk-polske krig udbrød gik han på ny, 1656, i svensk tjeneste og udnævntes n.å. til generaladjudant. Under krigen mod Danmark rekognoscerede han isen ved overgangen til Fyn natten mellem 28. og 29.1.1658. Efter at have tjent sig op til generalmajor blev han imidlertid forbigået til yderligere avancement og søgte derfor og fik til slut også sin afsked hvorpå han tilbød Danmark sin tjenste. Han udnævntes til generalløjtnant i rytteriet 1673 og deltog i lejrøvelsen ved Almind s.å. hvorefter han overtog kommandoen over et til sikring af sydgrænsen opstillet korps. Han var desuden chef for 2. jyske nationale infanteriregiment (forhen Claus Ahlefeldts). Efter at have været anvendt i en diplomatisk sendelse til Brandenburg gik han 1674 med Christian Vs tilladelse i tjeneste under prinsen af Oranien, men vendte før udbruddet af den skånske krig tilbage til Danmarks trods

prinsens forsøg på at holde ham fast. Han blev nu chef for 4. jyske rytterregiment, udnævntes juli 1675 til general af rytteriet og førte et rytterkorps som avantgarde ind i Mecklenburg. Efter Wismars erobring blev han generalguvernør over Jylland og hertugdømmerne og beordredes til at lade de gottorpske fæstninger sløjfe. Maj 1676 hindrede han det svenske forsøg på undsættelse af Stade og deltog derefter i kampene i Skåne skønt hertug Johan Adolf af Plön synes at have arbejdet på at holde ham borte fra hovedkvarteret. Først 21.8. var han med i et af de hyppige krigsråd, og da hertugen i begyndelsen af okt. forlod hæren fik A. overbefalingen. Christian V der en tid var taget tilbage til Kbh. kom atter 17.10. til Skåne og forblev herefter ved hæren indtil efter slaget ved Lund. A.s dispositioner hindrede længe den svenske hær i at nå frem til Lund men natten til 4.12. kom den uantastet over Lødde å på grund af general Anders Sandbergs mindre heldige foranstaltninger. Da A. erkendte den fare for en omgåen af venstre fløj der virkelig var til stede, levnede han sig ikke tid til en ordnet opmarch til imødegåelse heraf men førte rytteriet så hurtigt frem at det ikke kunne samarbejde med det efterfølgende fodfolk og blev kastet over ende samtidig med at forbindelsen mellem hærens to halvdele (fløje) gik tabt. Under broderen Frederiks føring havde den højre fløj imidlertid kastet fjendens venstre fløj langt tilbage men blev om eftermiddagen angrebet i flanke og ryg af den sejrrige svenske højre fløj og måtte med store tab trække sig tilbage til Landskrona. A. fik som overgeneral ansvaret for slaget ved Lund og dets ulykkelige forløb men var selv i begyndelsen af venstre fløjs rytterangreb blevet hårdt såret. Efter en amputation af den ene arm i Kbh. døde han få dage efter slaget. Hans enke fik anvist 6000 rdl. i nådensår og 2000 rdl. i begravelseshjælp men havde 1691 endnu ikke fået dem udbetalt. I de par år A. tjente Danmark havde han der var en dybt religiøs mand, vist sig som en pligtopfyldende officer der stillede strenge krav til sine undergivne, men endnu strengere til sig selv. 1675 fik han ikke lejlighed til at vise hvilke førerevner han muligvis besad, og i slaget ved Lund overvældedes han af begivenhedernes hastige udvikling der ikke levnede ham tid til de mest hensigtsmæssige dispositioner. Det bør fremhæves at skønt hårdt såret søgte han personlig at samle sine regimenter til fornyet angreb, og kun med modvilje føjede han sig efter en foregiven, men vistnok falsk ordre af kongen om tilbagetog til Landskrona. – Hv.R. 1675. □Portrætteret på flere af B.v. der Eichens Rosenborg-tapeter efter A. Steenwinckels forlæg (Chr.borg).

Mil.t. XXX, 1901. A. Stille: Kriget i Skåne, 1903. Samme i Hist.t. XXI, Sth. 1901. C. J. v.A.: Generalerne Friderich og Carl v.A., 1889. K. C. Rockstroh i Hist.t. 8.r. IV, 1912–13 103–50. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration I, 1975.

*Rockstroh**

v. Arenstorff, Christian, se **Arenstorff, Frederik.**

v. Arenstorff, Frederik (Friedrich), 1626–89, officer. * 24.6.1626 på Rosenow, Mecklenburg, † 5.5.1689, begr. i Udbyneder k. F: gehejmeråd Friederich v. A. til Rosenow, Wustrow m.m. († før 1655) og Cathrine v. Jasmund af adelsslægten Spycker på Rügen († 1654). ~1° 4.11. 1661 med Christence Lykke, * 14.4.1636 på Gisselfeld, † 11.7.1667 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.) (~1°1655 med Frands Brockenhuus til Sebber kloster, 1623–60), d. af Frands Lykke († 1655) og Elisabeth Esgesdatter Brock (ca. 1603–52). ~2°1669 med Augusta Elisabeth Rumohr af huset Roest, † 1728, d. af Henning R. og Ide Brockdorff. – Bror til Carl v. *A.

A. blev page hos en slesvigsk adelsmand og 1643 edelknabe hos hertugen af Holsten-Gottorp, derefter musketer ved Lübbes' regiment i biskop Frederiks, den senere Frederik IIIs tjeneste i stift Bremen hvor han 1645 blev korporal. Ved Bremerfördes overgivelse 1658 kom han i svensk fangenskab og blev fændrik ved Königsmarks livregiment. 1658 var han adjudant hos Karl Gustaf Wrangel og under Kbh.s belejring generaladjudant hos Karl X Gustaf samtidig med at han stod som oberstløjtnant ved Uplandske regiment. Efter fredsslutningen gik han i dansk tjeneste og blev jan. 1661 chef for den nyoprettede livgarde til hest der efterhånden i 60erne reduceredes til ét kompagni. 1670 naturaliseredes han som dansk adelsmand og blev s.å. et virksomt medlem af Christian Vs første rytterkommission, godt kendt som han var med de tilsvarende svenske forhold. I aug. s.å. blev han chef for sjællandske nationale rytterregiment, 1672 assessor i krigskollegiet, 1673 generalmajor, 1675 generalløjtnant. A. kom til at stå højt hos Christian V. Som chef for livgarden til hest fik han 11.3.1676 ordre til at arrestere Griffenfeld for om aftenen at føre ham til fængslet i Kastellet. I den skånske krigs første afsnit deltog han i felttoget i Pommern og Mecklenburg. I slaget ved Lund 1676 førte han den danske hærs højre fløj og drev svenskerne ind under Lund hvor han holdt dem fast indtil han selv blev angrebet i flanke og ryg af Karl XI der havde slået den af broderen Carl A. anførte danske venstre fløj og forfulgt den til Lødde å. Da broderen var blevet

hårdt såret overdrog Christian V A. at føre kampen videre men med store tab måtte han trække sig ud af kampen tilbage mod Landskrona. Han førte derefter størstedelen af rytteriet over til Sjælland. Vinteren 1677 ledede han nyordningen af det danske rytteri som generalinspektør for dette våben. I slaget ved Landskrona s.å. blev han såret, men deltog dog to måneder senere i „Kavalkaden mod Kristianstad", en ekspedition som han kraftigt havde frarådet ved krigsrådet i Mølleryd. Sammen med rigsadmiralen H. Bielke og rigsmarskallen J. C. v. Kørbitz virkede han i krigens første år som en slags øverste krigsledelse. De uheldige kommandoforhold i hæren med indbyrdes jalousi mellem generalerne fik ham til i slutningen af året at afslå den tilbudte vigtige post som chef for rytteriet, men febr. 1678 måtte han, tvunget af forholdene, overtage posten, og en måned senere udnævntes han til v. Körbitz' efterfølger som vicepræsident i krigskollegiet. Kommandoforholdene i hæren bedredes ikke, og Christian V formåede ikke at bringe enighed til veje mellem sine generaler. I aug. 1678 blev chefen for de münsterske hjælpetropper, general G. W. Wedel, udnævnt til overgeneral, og der nedsattes en kommission til at undersøge A.s forhold under krigen. Ud over det opsatte anklageskrifts femten punkter rejstes der en ugrundet mistanke om forræderske forbindelser mellem ham og den fjende han tidligere havde tjent. Der måtte skaffes en syndebuk på hvem man kunne lægge skylden for at der på den glimrende begyndelse af krigen 1675 og 1676 var fulgt ulykker og tilbagegang i den følgende tid. Kommissionens kendelse afgaves 7.11.1678, og A. indstilledes til tab af ære, liv og gods. Forræderisagen der førtes uafhængig af kommissionen måtte man lade falde. Kongens resolution faldt ved åbent brev af 5.6.1679. Det afgørende deri blev A.s i hvert fald tilsyneladende vage dispositioner og hans til gengæld kraftige opposition mod kongen i krigsrådet i Mølleryd hvor han „havde toucheret Kgl. Majs.s Souverænitet". Resolutionen lød på embedsfortabelse, forvisning fra Kbh. og en bøde på 2000 rdl. til kvæsthuset, og dens mildhed i forhold til kommissionsdommen motiveredes ved både hans egne tidligere og hans afdøde broders fortjenester af hæren.

A. blev dog atter taget til nåde. Først blev han anvendt i de kommissioner der nedsattes angående ryttergodset, og til 1688-planen for hærens forstærkning ved hvervning afgav han forslag for rytteriets vedkommende. De udenlandske gesandters omtale af ham til deres regeringer viser at hans ry både i administrationen og som soldat var stigende. 1686 udnævntes han til gehejmeråd og kommanderende general i Slesvig og Holsten. N.å. blev han direktør for krigshospitalet. – Både som officer og som privatmand var A. let og fuldstændigt gledet ind i forholdene i Danmark, og hans vindende personlighed bragte ham i et godt forhold til standsfællerne i den gamle danske adel. Han lærte hurtigt dansk. Hans dobbeltstilling som rytterofficer og godsejer gjorde ham særlig egnet til arbejde i de kommissioner til ordning af ryttergodset som Christian V lod nedsætte, og hans skriftlige indlæg viser grundigt kendskab til landbruget og udpræget retsind såvel over for bønderne som for rytterne. For en loyal og hensynsfuld mand som A. måtte kongens hyppige nærværelse ved hæren under krigen volde vanskeligheder ved ledelsen som mindre hensynsfulde generaler – navnlig Johan Adolf af Plön og v. d. Goltz – ganske satte sig ud over. – Af A.s godser kan nævnes Overgård (Udbyneder sg.) som han købte 1661 af rentemester Gabel til hvem Christence Lykke havde solgt den efter hendes første mands død, desuden Svanholm, Harridslevgård og Skiern „slot" (Middelsom hrd., Viborg amt). – En søn, **Christian v. A.** († 1747) ejede Svanholm, og Overberg i Horns hrd. men døde i armod. – Hv. R. 1674. □Min. af Alexander Cooper (Fr.borg). Mal. (Overgård). Portrætteret af A. Steenwinckel på karton (Fr.borg) til tapet af Landskronas erobring samt på et par andre af Rosenborgtapeterne, udført af B.v.d.Eichen (Chr.borg). Træsnit, 1880, efter ukendt forlæg.

C. J. v. A.: Generalerne F. og C. v. A., 1889. A. Stille: Kriget i Skåne, 1903: Samme i Hist.t. XXI, Sth. 1901. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær II, 1916. Samme i Hist.t. 8.r. IV, 1912–13 103–50. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration I, 1975.

*Rockstroh**

Arentz, Guldbrand, 1758–1824, rentekammerkommitteret. * 2.8.1758, døbt 13.8. i Ringebu, Norge, † 10.10.1824 i Neksø, begr. i Kbh. (Helligg.). F: Arne Olsen Randklev (ca. 1719–61) og Elen (Eli) Guldbrandsdatter († tidl. 1788, ~2° 1764 med sergent Moritz Kraft, ca. 1742–80, ~3° 1781 med enkemand, lensmand i Ringebu Christopher Olsen Væstad, ca. 1718–88), † tidligst 1788. ~14.5.1799 i Roskilde domk. med Anne Cathrine Hvass, døbt 28.6.1775 i Falslev, † 11.12.1842 i Kbh. (Helligg.), d. af Niels Pedersen H. til Ballegård i Falslev sg. (1739–99) og Sybille Jørgensen († 1805).

1777–80 gennemgik A. som korporal i 1. oplandske nationale infanteriregiment den norske militære matematiske skole i Kristiania. Efter at han derpå ved det nordenfjældske infanteriregiment havde lært eksercits og garnisonstjeneste blev

han 1782 udnævnt til overkomplet kornet med sekondløjtnants karakter ved det holstenske rytterregiment; 1787 fik han tillige bestalling som landmåler, 1788 blev han virkelig kornet, s.å. landinspektør, 1789 virkelig sekondløjtnant, 1790 premierløjtnant, s.å. vejkonduktør, 1791 karakt. kaptajn, 1796 amtsforvalter og regimentsskriver i Fr.borg amt. I den sidste halvdel af 1780erne medvirkede han ved de reformer som Ludvig *Reventlow gennemførte på Brahetrolleborg, og resten af sit liv stod han i venskabsforhold til den reventlowske familie; Chr. D. *Reventlow (1748-1827) satte ham højt. 1795 blev han medlem af hoverikommissionen for Jylland, og bl.a. på grund af sit arbejde i denne blev han, skønt han ikke havde juridisk eksamen, 1803 udnævnt til amtmand i Thisted amt (fra 1.1.1804). 1805 blev han ved H. N. Arctanders udnævnelse til amtmand kommitteret i rentekammeret, 1806 medlem af matrikulskommissionen, 1815 decisor for de danske vejsager. – Etatsråd 1812. – R. 1812. □Mal. af Eckersberg, 1823 (Randers mus.). Stik af A. Flint.

F. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, 1835–45 259. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, bl.a. I, 1895 290; II, 1896 126f 212; IX, 1922 87 96 299.

Povl Bagge

Arentzen, Kristian August Emil, 1823–99, lærer, forfatter, litteraturhistoriker. * 10.11.1823 i Kbh. (Garn.), † 30.12.1899 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: kancellist i generalkommissariatskollegiet, senere kasserer i krigsministeriet og etatsråd Gunder August A. (1796–1879) og Elisabeth Maria Smidt (1797–1876). ~ 12.5.1858 i Kbh. (Trin.) med Christiane Mikaeline Jensen, * 13.9.1832 i Kbh. (Trin.), † 21.9.1904 på Frbg., d. af lærer, senere viceinspektør, cand.phil. Jens Peter J. (1792–1852) og Mikaeline Hansen (1794–1874).

A. blev student 1841 fra v. Westens institut, cand.phil. 1842; studerede nogen tid teologi, men opgav det og kastede sig i stedet over studiet af islandsk. Sammen med sin ven Brynjolf Snorrason bearbejdede og oversatte han 1849–50 forskellige sagaer. I 1840ernes slutning færdedes han i de radikale kredse omkring Haandværkerdannelsesforeningen, skrev bl.a. stiftelsessangen *Der gaar en vældig Aand igennem Tiden.* Så vidt vides forblev han fritænker livet igennem. 1850–51 udgav han sammen med G. Fistaine *Litterært Maanedsskrift,* og til de sene årgange af Goldschmidts Nord og Syd var han en flittig bidragyder. 1852 debuterede han som digter med dramaet *Gunløg Ormetunge* og erholdt statsunderstøttelse til en Islandsrejse. Efter hjemkomsten udgav han 1853 tragedien *Knud den hellige* og 1854 et bind *Digte,* der 1858 efterfulgtes af et nyt bind *Et Livsstadium* og 1867 af *Ny Digtsamling;* en som den kalder sig afsluttende udgave af disse tre samlinger der ligesom dramerne er typisk romantisk epigonpoesi udkom 1888 under titlen *Nogle Digte fra yngre og ældre Dage.* 1856 tog A. magisterkonferens i æstetik og konstitueredes 1860 som lærer i dansk og tysk ved Metropolitanskolen; fast ansat som adjunkt blev han 1861, og 1872 tog han sin afsked for mere udelt at kunne hellige sig litteraturhistoriske studier. – Allerede 1864 udgav han *Danske Digtere i det 19de Aarhundrede,* knappe men rammende karakteristikker af tidens digtere. 1870–78 udkom i otte voluminøse bind *Baggesen og Oehlenschläger,* en på omfattende læsning hvilende, bred skildring af den danske poesis historie i 1800-tallets første fjerdedel med sympati for Baggesen mod Oehlenschläger; sproget er tungt og knudret, fremstillingen uden liv og farve, men det er en såre righoldig materialesamling og har som sådan varig betydning. Af ringere værdi er *Adam Oehlenschläger. Litteraturhistorisk Livsbillede* der udkom 1879 i hundredåret for digterens fødsel, og det samme gælder de to samlinger med mindre afhandlinger fra dansk og fremmed litteratur *Fra det 18de Aarhundrede,* 1884 og *Tre Tidsaldre,* 1893; 1886 udgav han sine erindringer. Som lærer og i personligt samkvem ydede A. sin største indsats. Han var i virkeligheden en oppositionel natur med afgjort skepsis over for de herskende retninger i den akademiske verden, inden for kirke, litteratur og politik, og skønt han ikke var egentlig veltalende kunne hans ildfulde, aforistiske bemærkninger have noget æggende og drillende ved sig der virkede ansporende. Endnu stærkere virkede han i sit beskedne hjem til hvilket også disciplene i de øverste klasser havde gæstfri adgang; blandt dem der mødtes her var H. V. Kaalund, S. Schandorph, V. Pingel, Holger Drachmann, V. Hørup, H. Høffding, Julius Petersen (den senere medicinalhistoriker) og H. Schwanenflügel, og for dem alle kom han til at betyde meget i deres udvikling fra ynglinge til mænd. Men da de derefter gik ud i livet og for de flestes vedkommende betrådte nye veje hverken kunne eller ville A. følge; han trak sig forstemt tilbage og afbrød efterhånden enhver forbindelse. – Tit. professor 1893. – R. 1879. □Træsnit, 1871, af H. P. Hansen, 1886. Foto.

K. A.: Fra yngre og ældre dage, 1886. – S. Schandorph: Oplevelser I, 1889 142–50. Julius Clausen i Ill. tid. 14.1.1900. V. Bergsøe: Eventyr i udlandet, 1905 246–49. Axel Sørensen i Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916 142. Niels Lassen: Erindringer I, 1918 181f. Harald Høffding: Erindringer, 1928 31f. Paul V. Rubow:

Oehlenschlägers arvtagere, 1947 7–61. – Manus i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Carl S. Petersen)

Arhnung, Jens Otto Roepstorff, 1892–1968, historiker. * 18.3.1892 i Nykøbing M., † 18.5.1968 i Roskilde, begr. sst. (Skt. Ibs kgd.). F: realskolebestyrer, cand. teol. Axel Raphael Hansen (1854–1931) og Ida Augusta Kristiane Lawaetz (1857–1936). Navneforandring 18.8.1910. ~4.8. 1922 i Nykøbing F. med Ellen Damsgaard, * 12.10. 1898 i Brædstrup, † 2.2.1973 i Roskilde, d. af sygehuslæge i Brædstrup, senere amtslæge for Lolland-Falster Søren D. (1859–1929) og Alexandrine Pouline Petersen (1864–1928).

A. blev student 1911 fra Helsingør og begyndte at læse medicin men skiftede hurtigt til historie og blev cand.mag. 1919. Kr. Erslev og Erik Arup fik særlig betydning for hans udvikling som historiker, men det blev bestemmende for ham at han 1921 blev adjunkt ved Roskilde katedralskole (1936–57 lektor) og dermed nabo til domkirken. Fra 1931 virkede han tillige som bibliotekar ved Sjællands stiftsbibliotek. Han tog snart arven op efter Johs. Lindbæk og efter 15 års flittigt virke kom det omfattende og banebrydende arbejde inden for dansk middelalderlig kirkeorganisationshistorie *Roskilde Domkapitels Historie I. Tiden indtil 1416,* for hvilket han 1937 erhvervede den filosofiske doktorgrad. Hele værket var planlagt til 4 bind, men efter kraftanstrengelsen med disputatsen lykkedes det aldrig A. at afse tid og kræfter fra skolegerningen til at fuldføre udgivelsen. Han fortsatte dog støt studiet af ældre roskildensisk kirkehistorie og havde i 1940erne nært samarbejde med institutionen „Danmarks Kirker". 1944 udkom det første Roskilde-bind hvor de historiske indledninger til såvel bestående som forsvundne Roskildekirker byggede på A.s manuskript. Til domkirkebindene, 1951, leverede han et omfattende materiale, mens de egentlige mål stadig lå langt forude. Som konsekvens heraf tog han 1957 sin afsked fra skolen da han fyldte 65, i erkendelse af at fortsat forskning og udgivelse ville kræve alle hans kræfter. C. A. Christensens udgivelse af Roskildebispens jordebog 1956 inspirerede A. til at genoptage sit tidligere arbejde med domkapitlets jordebog. Han blev nu optaget som medlem af Kildeskriftselskabet og 1965 kom *Roskilde domkapitels jordebog 1568,* som en parallel til C. A. Christensens udgave, men derudover forsynet med en righoldig kommentar, således at godshistorien i store træk var fuldført. S.å. kom et specielt bind i domkapitelhistorien *De hellige tre kongers kapel,* idet denne institution 1459–1536 nok var en del af domkirken, men dog en enhed for sig. Denne bog bringer en række fine iagttagelser og nytolkninger i forhold til fremstillingen i Danmarks Kirker. På et enkelt punkt er A. nok for fantasifuld, hans teori om Bernt Notke som inspirator for udførelsen af kalkmalerierne holder næppe stik. Han erkendte nu, at han ikke alene kunne gennemføre resten af sin plan og fik fra Kirkehistorisk institut det råd at færdiggøre mest muligt af de udarbejdede kladder med det resultat at der ved A.s død fandtes et trykklart manuskript til *Roskilde domkapitels historie II 1416–1536* (udg. 1970 af Troels Dahlerup). Bindet omfatter udover bispestolens og kapitlets almindelige historie kun enkelte specielle afsnit hvoraf redegørelsen for administrationen af domkirkens særformue „fabrica" bør fremhæves. Selv om A.s store værk forblev en torso nåede han takket være sin koncentration om ét bestemt hovedtema meget langt, ikke mindst når man betænker at størstedelen af arbejdet blev gjort i fritiden. For den grundige historieforsker må man nemlig ikke glemme historielæreren. Den også af ydre beskedne, stilfærdige mand havde en egen evne til at engagere eleverne. I en tid da gymnasieskolens undervisningsplaner var ret snævert afstukne blev han en foregangsmand ved at henlægge en del af historieundervisningen til domkirkebygningen, og sammen med rektor Peter Ilsøe lykkedes det ham at få accepteret som et særligt Roskildefag, at der blev undervist og eksamineret i Roskilde domkirkes historie. Han har givet en hel generation af Roskildestudenter uforglemmelige oplevelser og været årsag til at flere af dem på universitetet valgte historiestudiet fremfor andre fag. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1937 176f. – Studenterne 1911, 1936 256f. – Papirer i Inst. for dansk kirkehist. (Kbh.s univ.).

Thelma Jexlev

Arhoff, Christian Hansen Jensen, 1893–1973, skuespiller. * 26.1.1893 i Horsens, † 9.8.1973 på centralsygehuset, Hillerød, begr. i Kbh. (Vestre). F: slagter Lars (Laurs) Hansen Jensen (1862–ca. 96) og Anna Andrea Petersen (1858–ca. 97, ~1° med arbejdsmand Jens Christian Hansen). Navneforandring 30.11.1910. ~2.9.1931 i Kbh. (Holmens) med Eva Maria Brønnum, * 1.7.1912 i Kbh., † 11.2.1975 i Birkerød, d. af Axel Theodor B. (1877–1935) og Helga Eleonora Jensen (1884–1951).

A. opdroges hos sin tante Thoria Arhoff på Frbg. Efter studentereksamen 1913 fra Birkerød kostskole kom A. 1914–17 på Dagmarteatret som elev hos Holger Hofman. Nogle år var han på Odense folketeater indtil han 1922–27 fik fodfæste i „Bonbonnièren", Hilmar Clausens ca-

baret i Industribygningen som Storm P.s partner i de komiske entreer *Storm og Stille*. Parret stiftede i disse år sammen med dagbladet B.T. Pingklubben. A. blev medlem af Co-Optimisterne og fandt helt sin egen facon på Apolloteatret hvor han i 1930erne og 40erne især i revyerne udviklede sin egen komiske form og blev vor første crazy-komiker – engelsk påvirket – inden genren endnu havde fået navn herhjemme. Med artistisk udspekulerede gags og sit „pudseløjerlige" „okkenejsprog" vandt han popularitet som livet igennem cementeredes af små 100 filmroller hvor han periodevis var partner med Marguerite Viby som „Sus og Stille" og ofte med Ib Schønberg efter succesen i *Københavnere*, 1933. Figurskabende skuespiller i egentlig forstand blev han aldrig hvad „rigtige roller" – fra *Charley's Tante*, som han dog spillede mere end et år, 1948–49, og Frosch i *Flagermusen* klart viste. Men i sin egen form kunne han være kildrende komisk og give originale bifigurer hvad han sidst i 1940erne viste på Det ny Scala i en række musicals. Nogle års medlemskab af DNSAP under besættelsen 1940–45 kostede A. bitre år, men han genvandt sin plads som en af sin tids folkekære komikere – i sine sidste år med nyvundet TV-popularitet. □Silhouet af Kirsten Wivel (Kgl. bibl.). Foto.

Svend Kragh-Jacobsen

Arlaud, [ar'lo] Pierre August, 1828–1914, litteraturhistoriker. * 10.1.1828 i Kbh. (Fr.-ref.), † 5.3.1914 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: grosserer i Kbh., senere sardinsk konsul i Helsingør François A. (1779–1862) og Jacqueline Pernette Fine (1797–1870). ~3.9.1872 i Kbh. (Holmens) med Camilla Juliane Franciska v. Jessen, * 14.7. 1842 i Kbh. (Frue), † 29.6.1905 på Frbg., d. af assessor i generalpostdirektoratet, senere overpostmester, kammerjunker Frants Christopher v. J. (1810–53) og Emma Othilia Krebs (1814–81). – Bror til Oscar *A.

A. der var af fransk-schweizisk slægt blev student 1846 fra Sorø, cand.phil. 1848, studerede medicin og var i koleraåret 1853 underlæge ved et af hospitalerne, men embedseksamen tog han ikke. 1855 blev han assistent ved generalpostdirektoratet, 1858 fuldmægtig og var 1868–80 kontorchef, tillige (til sin død) ministeriets translatør i fransk. 1876–84 var han medlem af samfundsrådet i samfundet til den danske litteraturs fremme. A.s litterære speciale var 1700-tallets danske poesi til hvilken han havde grundigt kendskab. 1867 besørgede han den første kritiske udgave af H. A. Brorsons salmer og åndelige sange, og 1889–1903 kom i 5 bind Jens Baggesens „Poetiske Skrifter"; ved sin omhyggelige tekstbehandling, fyldige reale og sproglige kommentar er det en af de bedste klassikerudgaver vor litteratur besidder, men desværre blev den på grund af manglende tilslutning fra publikums side uafsluttet. A.s litterære samlinger til Brorson, Wessel, P. A. Heiberg, Baggesen o.a. købtes 1910 af Det kgl. bibliotek. – R. 1880. □Foto.

Politiken 8.3.1914. – Papirer i Rigsark.

*Carl S. Petersen**

Arlaud, [ar'lo] John **Oscar,** 1836–1907, sproglærer, forfatter. * 25.2.1836 i Kbh. (Fr.ref.), † 14.6.1907 på Filadelfia, Tersløse sg., begr. sst. F: grosserer i Kbh., senere sardinsk konsul i Helsingør François A. (1779–1862) og Jacqueline Pernette Fine (1797–1870). ~4.7.1872 i Kbh. (Holmens) med Agnes Ingeborg v. Jessen, * 8.7. 1852 i Kbh. (Frue), † 17.9.1925 sst., d. af assessor i generalpostdirektoratet, senere overpostmester, kammerjunker Frants Christopher v. J. (1810–53) og Emma Othilia Krebs (1814–81). Ægteskabet opløst. – Bror til A. *A.

A. blev student 1854 fra Sorø, cand.phil. 1855, var lærer ved Borgerdydskolen i Kbh. 1864–78, ved Efterslægtselskabets skole fra 1865, ved officersskolen fra 1881, ved de Monradske kursus (senere statens étårige kursus) fra 1882, alle steder især i fransk. Han har udgivet en række skolebøger i dette fag (til dels sammen med Arthur Abrahams); en række oversættelser, især fra fransk (fortællinger af Musset og Loti, nogle julebøger og et par historiske skrifter af Felix Bungener, bl.a. *Calvin*, 1877, og *Fra Ludvig den Femtendes Tid*, 1877, samt rejseskildringer af Loti, bl.a. *I Marokko*, 1892), desuden en udgave af P. Fabers „Stegekjælderen". Mest kendt er *Bevingede Ord, de i det danske Skriftsprog hyppigst anvendte Citater*, 1878, med supplement (1881) og en samarbejdet og betydelig udvidet 2. udgave (1906). Bogen skulle være et dansk sidestykke til Büchmanns „Geflügelte Worte", og trods de mangler, både med hensyn til fuldstændighed og rigtig forståelse af de enkelte citater der kan påvises er det et meget påskønnelsesværdigt arbejde A. her har udført. Det nød da også den ære i Tyskland at blive anmeldt af selve Georg Büchmann. □Foto.

F. Bokkenheuser: Det var i Aaret . . .!, 1909 150f. K. Bokkenheuser: Da man var ung, 1926 67f.

*Marius Kristensen**

Arnald, ca. 1090–ca. 1160, biskop af Garðar, Grønland.

De norrøne bygder på Grønlands vestkyst sendte 1124 Einar Sokkesøn, søn af Sokke Thorersøn på Bráttahlið, til den norske kong Sigurd Jorsal-

fare for at få en biskop til landet. Kongen anbefalede A. som en god klerk, formentlig benediktinermunk, og velegnet til at være præst. A. kviede sig ifølge sagaen ved at modtage tilbuddet, blev dog overtalt og drog sammen med Einar Sokkesøn til ærkebiskop Asser i Lund hvor han blev viet til sit embede. Først 1126 nåede A. og Einar Sokkesøn over Atlanten til Grønland. Her blev Igaliko-tangen hvor én af bygdernes rigeste gårde lå udvalgt til bispesæde. Stedet blev kaldt Garðar (= gårdene, eller, de hegnede områder). Det var sandsynligvis A. der her lod bygge den første kirke, Garðar I (arkæologernes betegnelse). Han synes på smidig vis at have ført den i samtiden almindelige kirkepolitik der stilede mod kirkens retslige og økonomiske uafhængighed af den verdslige magt. Det antydes i sagaen at A. blev en autoritet i bygderne med støtte fra Einar Sokkesøn og hans far, og således var han aktivt med til at definere disse norrøne bygder som et særligt retsområde. I 24 år var han Grønlands meget uafhængige biskop, resignerede kort før 1150 og blev to år efter udnævnt til biskop af Hamar, Norge, hvor der blev oprettet bispesæde 1153. Det forlyder, at han drog til Rom 1156 eller -57. Her skal han have indviet sin efterfølger i Hamar. Formodentlig endte A. sine dage i kirkens hovedstad.

Bispelisten i Diplomatarium Norvegicum XVII B 280. Einar Sokkesøns saga, fx i Grønlands historiske mindesmærker II. F. Gad: Grønlands hist. I, 1967.

Finn Gad

Arnarsaq, ca. 1716–ca. 1790, grønlandsk missionsmedhjælper. * ca. 1716 i Diskobugten og formentlig † sst. ca. 1790.

A. blev som ung elev hos Poul *Egede 1736 lige efter at han havde startet en mission ved Christianshåb i Diskobugten. Hun var en meget interesseret og lærenem elev der hurtigt blev uundværlig for Egede i hans arbejde. Allerede foråret 1737 blev hun døbt og var siden knyttet til missionen som medhjælper. A. var især en god støtte ved oversættelse af Bibelen til grønlandsk og kom dermed til at præge den kirkelige terminologi i landet. Da Egede forlod Grønland 1740 som følge af en øjensygdom fulgte A. med til Danmark, dels for ikke at skilles fra ham, dels for at se hans land. Hun blev alvorligt syg efter ankomsten men kom sig og blev i Danmark vinteren over. Ved juletid aflagde hun sammen med Egede og en anden grønlænder besøg hos Christian VI hvor hendes umiddelbare og uimponerede reaktioner gjorde stort indtryk. I øvrigt lærte hun sig dansk og fortsatte oversættelsesarbejdet.

Efter hjemkomsten til Grønland virkede hun 1741–43 ved missionen i Godthåb der var inde i en alvorlig krise og hårdt trængt af herrnhuterne. Hun var trofast mod Egedernes kirke og var med til at forhindre at den helt overgik til den tyske mission. 1743 vendte hun tilbage til Diskobugten og optog et samarbejde med Niels *Egede, men i de følgende 20 år kendes intet til hendes skæbne. Først 1763 dukker hun igen op, denne gang i Holsteinsborg hvor en ung missionær af Egedeslægten, H. C. *Glahn, netop havde overtaget embedet. Igen skulle hun hjælpe en ny missionær i gang. De følgende år kom missionen i Diskobugten ud i en alvorlig krise, og da en ung norsk missionær, Jørgen *Sverdrup 1764 kom op for at overtage fallitboet var A. igen klar som hjælper gennem de første svære år, og det må formentlig bl.a. tilskrives hende at det lykkedes at genrejse den vaklende mission. – 1776 kom på ny en ung præst af Egedeslægten, Hans Egede Saabye, til Grønland, og igen trådte A. til, denne gang i Claushavn. Sidste gang A. omtales i kilderne er 1788, og hun har da efter grønlandske forhold været meget gammel. A. var den første grønlænder der tegnede sig markant i historien, og som gennem mere end 40 år satte sit præg på missionen. Hun var slagfærdig, hurtig, kvik og selvstændig, åben og frimodig. Hun synes at have næret en meget stærk hengivenhed for Egedernes slægt, specielt for Poul E., og han har også sat hende meget højt. B. S. Ingemann har i sin roman fra 1842 Kunnuk og Naja brugt A.skikkelsen som en gammel from kone der mistænkes for hekseri.

Poul Egede: Efterretn. om Grønland, 1788. Mads Lidegaard i „Grønland", 1967 157–65.

Mads Lidegaard

Arnarulúnguaq, ca. 1895–1933, grønlandsk ekspeditionsdeltager. * ca. 1895 i Thule distrikt, Nordgrønland, † 2.10.1933 i Ûmánaq (Thule). F: Ûmâq og Aleqaserssuaq. ~1° før aug. 1921 med Iggiánguaq, † 6.9.1921 i Godthåb. ~2° med Karl Peary, † 9.4.1928 i Qânâq, Thule.

A. blev af Knud *Rasmussen udpeget som en af de polareskimoer der skulle deltage i 5. Thuleekspedition til Canada og Alaska. Hendes mand Iggiánguaq døde af lungebetændelse inden afrejsen fra Godthåb, men A. insisterede på at gennemføre turen og blev den første grønlandske kvinde der besøgte de eskimoiske stammefrænder langs Nordamerikas arktiske kyster. Da hovedekspeditionen 1923 vendte hjem fulgte A., sammen med thulefangeren *Miteq, Knud Rasmussen på hundeslæde gennem det centrale arktis og var med sin hårdførhed, uforfærdethed og praktiske dygtighed af afgørende betydning for

ekspeditionens lykkelige gennemførelse indtil den 1924 nåede frem til Beringstrædet. A. vendte via USA tilbage til Thule og levede der til sin død.

Mads Lidegaard

Arnason (Smyrill) Sverrisfostri, **Jón**, ca. 1110–1209, biskop af Garðar, Grønland.

A. var formentlig augustinerkorherre og derfor ret fremtrædende inden for det gejstlige hierarki. Hans tilnavn Smyrill betyder falk eller høg og kan hentyde enten til at han var jagtglad, eller til at han var skarpt skuende og snart handlende. Sverrisfostri viser at han havde tilknytning til Norges navnkundige konge og må formodes at have været blandt dennes tilhængere. Det kan antages at ærkebiskop Eystein derfor i 1188, året efter at kong Sverres magtposition var endeligt sikret, indviede A. til biskop af Garðar. Først to år efter kom A. via Island til Grønland. 1202–03 var han atter i Island for via Norge at rejse til Rom, formentlig på en art pilgrimsfærd. Hvornår han vendte tilbage vides ikke, men det antages at han døde 1209 i Garðar. Om A.s indsats i sit ensomt beliggende stift vides faktisk intet konkret. Augustinerklosteret i Ketilsfjord (Tasermiut fjord), dvs. en præsteskole, er dateret til hans bispeår. A.s tilknytning til augustinerordenen gør det sandsynligt at han stod bag oprettelsen af denne skole for at stiftet kunne blive selvforsynende med præster. På grund af præstemangelen i Norden var dette en nærliggende opgave for en bisp at få løst. Blandt A.s gerninger kan formodentlig også tælles ombygningen og udvidelsen af domkirken (Garðar II). Det er sikkert ham der blev fundet bisat i fuldt bispeskrud i kirkens nordøstlige kapel. Bispestaven der lå på plads i den dødes hånd bar foroven et hoved, skåret i hvalrostand. Det befinder sig nu på Nationalmuseet. Det antages at A. havde fået det af biskop Poul af Skálholt under opholdet der 1202–03. Det minder stærkt om de arbejder i tand som Margaret hin Haga (den håndsnilde) skar i samme periode.

Bispelisten i Diplomatarium Norvegicum XVII B, 280–86. Medd. om Grønland 76 65. F. Gad: Grønlands hist. I, 1967.

Finn Gad

Arnesen, Anton Ludvig, 1808–60, forfatter. * 28.6.1808 i Kbh. (Garn.), † 29.6.1860 på Skt. Hans hospital ved Roskilde, begr. i Kbh. (Ass.). F: inspektør ved Stokhuset Hans A. (1757–1811) og Agnete Dorscheus (1775–1840). Ugift.

A. voksede op i små kår, blev student fra Metropolitanskolen 1828. Den kvikke unge verdensmand tog livligt del i byens kafé- og klubliv (se hans dramatiske skitse *En Aften paa Billardet*), færdedes hjemmevant i skuespillerkredse og var et fremtrædende medlem af Studenterforeningen. 1834 blev han cand.jur. og kom som volontør ind i rentekammeret, 1841 blev han fuldmægtig i ekspeditionskontoret for skattesager, 1849 chef for kontoret for stempel- og lottosager under finansministeriet (fra 1855 under indenrigsministeriet). De sidste år var hans helbred vaklende; han døde sindssyg. Fra sin barndom nærede A. „en næsten lidenskabelig Teaterinteresse" (selvbiografien). Allerede som dreng skrev og spillede han komedier, og medens han endnu gik i skolen fik han med stort bifald vaudevillen *Intriguen ved Moerskabstheatret* opført på Det kgl. teater (10.5.1828); han regnedes derfor mellem „de 4 store Poeter" i digterårgangen 1828. De forventninger stykket vakte ved sine sikre københavnske typer og sin kvikke dialog blev dog ikke indfriet ved hans følgende arbejder af hvilke vaudevillen *Poeten i Aabenraa*, 1829 og lystspillene *Mødet paa Langelinie*, 1832 og *Tak for Ballet*, 1831 (opf. 1836) kun opnåede én opførelse hver. Sin største sejr vandt A. med vaudevillen *Et Reise-Eventyr*, 1837 hvis idé er lånt fra Carl Bernhards novelle „Kommissionæren". Den behagede vel ikke ved første opførelse, men blev en stor succes da F. Hultmann, A.s elev og protegé, 1843 debuterede som galfransen Julius Smith; hans indtagende elskværdighed fik publikum til at acceptere den lidt grovkornede studenterspøg, og vaudevillen oplevede over 100 opførelser. Længst har dog A.s medarbejderskab ved Overskous folkekomedie *Capriciosa*, 1836 bevaret hans navn som skuespilforfatter. I 1840erne blev han en af teatrets vigtigste leverandører af oversættelser (Bayard, Dumas, Scribe) men hans bearbejdelser og oversættelser er alle glemt. A.s forbillede var Heiberg, hans smag var fransk. Han savnede originalitet, men besad scenisk håndelag og en rap replik.

Sin teaterinteresse tro anvendte A. sin stipendierejse 1839–40 (Fonden ad usus publicos) til at studere teateradministration i udlandet, især i Paris. Ved hjemkomsten gjorde han sig under mærket C. F. i to artikler *Theatret* („Fædrelandet", nr. 263–64, 1840) til talsmand for et nyt forfatterregulativ og for indførelse af feusystemet (ekstra honorar pr. optræden udover gagen) og fremkaldte derved J. L. Heibergs store afhandling „Om Theatret" (Prosaiske Skrifter VI, 1861). Da Det kgl. teater 1849 henlagdes under kultusministeriet udnævntes A. 5.8. til kommitteret hos direktøren (Heiberg), men opgav allerede 25.10. denne stilling, efter eget sigende af helbredshensyn, ifølge Overskou også for-

medelst kompetencestridigheder med Heiberg. 1855 blev han ministerielt medlem af Halls kommission ang. Det kgl. teater, hvor han udarbejdede reglementet for teatertjenesten samt forfatter- og feuregulativerne; han blev derefter præsident i den ifølge kommissionsbeslutningen oprettede teaterjury der i øvrigt ingen praktisk betydning fik. A. tillagde ikke selv sine skuespil blivende værdi; i hans levetid udkom foruden Capriciosa (1842) kun de to småstykker „En Aften paa Billardet" og „Tak for Ballet" (1831). Jonas Collin udgav 1889 „Et Reise-Eventyr", 1891 „Intriguen ved Moerskabstheatret". – Kammerassessor 1847. Virkelig kammerråd 1852. Justitsråd 1857. – R. 1856. □Litografi, 1861, efter daguerreotypi.

T. Overskou: Den danske skueplads VI, 1876 52–54. H. Christensen: Det kgl. teater 1852–1859, 1890. G. Brandes: Saml. skr. II, 2. udg. 1919 152–54. – Selvbiogr. i Abrahams' autografsaml., Kgl. bibl.

*H. Topsøe-Jensen**

Arnesen, Marie Benedicte Sophie Hedevig, 1824–91, lærer. * 1.7.1824 i Kbh. (Frue), † 21. 6.1891 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: filologen Paul *A. (1776–1851) og Dorothea E. V. Wexels (1783–1848). Ugift. – Søster til Benedicte *Arnesen Kall.

Som ung lærer på en sjællandsk herregård skrev A. under mærket Valgerda et åbent brev til den tyske professor Ernst Moritz Arndt i anledning af hans hånlige omtale af det danske folk. Brevet der offentliggjordes i Fædrelandet 17.3.1845, vakte stor opsigt; Laurids *Skau priste det i sin Skamlingsbanketale s.å., og det inspirerede J. L. Heiberg til lystspillet Valgerda, 1847. Sine sidste år levede A. der var stærkt grebet af Søren Kierkegaards kristendomsopfattelse, i Kbh. sysselsat med filantropisk virksomhed og gratis undervisning i asyler. I en pjece *Svar paa Spørgsmaal* formulerede A. i slutningen af 1870erne et kraftigt angreb på det dagældende vielsesrituals bemærkninger om at manden skal herske over sin hustru og hun skal adlyde ham. □Foto.

Kvinden og samfundet VII, 1891 143–52. Johs. Steenstrup: Den danske kvindes historie II, 1917 62–66. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede VII, 1922 70f. – Breve i Kgl. bibl.

*Carl S. Petersen**

Arnesen, Paul, 1776–1851, filolog. * 21.12.1776 i Breiðabólsstad præstegård, Skógarströnd, Island, † 12.4.1851 på Frederiks hospital i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: provst Árni Sigurðarson (1732–1805) og Kristin Jakobsdóttir (1743–91). ~ 1° 7.8.1805 i Kristiania (Oslo hospital) med Bodil Cathrine Thorup, fremstillet i Guldager k. 1.12.1776, † 2.4.1806 i Kristiania, d. af sognepræst i Guldager Niels Holmboe T. (1733–1803, ~ 1° 1773 med Bodil Andreasdatter Flensburg, 1751–74) og Vibeke Margrethe Thun (1757–1830). ~ 2° 21.11.1806 i Kristiania (Vor Frelsers) med Dorothea Elisabeth Vauwert Wexels, * 10.7. 1783 i Kbh. (Trin.), † 2.2.1848 på Esrom, d. af kammerråd, administrator ved de norske glasværker Hans W. (1754–1808) og Hedevig Elisabeth With (1752–1832). – Far til Marie *A. og Benedicte *A. Kall.

A. kom 1792 til Danmark og blev sat i Helsingør latinskole hvis rektor, magister Loft, han senere mindedes med taknemmelighed. Midler til sit underhold måtte han selv skaffe sig ved at undervise børnene i den familie hvor han var indlogeret. Efter 1799 at være blevet student studerede han filologi i Kbh., tog den filosofiske og filologiske eksamen 1800, var i halvtredie år alumnus i det pædagogiske seminarium og boede en tid på Regensen. Efter at have taget de anordnede prøver blev han 1803 adjunkt ved Kristiania katedralskole, 1806 overlærer. Han blev 1813 forflyttet til Slagelse hvis skole dengang var i høj grad i forfald („maaske omtrent seks Disciple under tre Lærere"); det lykkedes ham at bringe den i vejret, men stridigheder med rektor medførte hans forflyttelse til Fredericia hvor han blev rektor (1815). Hans skoleprogram *Om de lærde Skoler,* 1816 hvor han bl.a. hævder at privat dimission burde forbydes vidner om hans interesse for den lærde skoles udvikling. Imidlertid måtte han 1817 på grund af en nervesygdom lade sig indlægge på Frederiks hospital i Kbh., og da Fredericia skole kort efter blev nedlagt afskedigedes han 1818 med ventepenge. Noget nyt embede fik han ikke; hans heftighed og stejlhed synes at have lagt hindringer i vejen for hans virksomhed i statsskolen. Han boede resten af sit liv i Kbh. hvor han dels underviste i græsk ved Borgerdydskolen, dels syslede med videnskabelige arbejder. Han var en meget belæst mand der var hjemme ikke alene i den græske og latinske litteratur men også i de moderne litteraturer. Trods vanskelige økonomiske kår viste han stor hjælpsomhed, især mod islandske studenter der kom til ham i Kbh. Vel var han blevet helt dansk, men bevarede dog kærligheden til Island, og på titelbladet til sine bøger betegner han sig som „Paul Arnesen, Isl.". Størst fortjeneste har han indlagt sig ved sine ordbøger, *Græsk-Dansk Ordbog,* 1830, den første i sin slags og *Ny Latinsk Ordbog,* 1848, begge meget flittige arbejder som dog lider af nogen uklarhed i opstillingen.

P. Arnesen: Bemærkninger angående den lærde skole, 1848. – F. E. Hundrup: Lærerstanden ved Slagelse lærde skole (Roskilde skoleprogram 1861) 28f. Benedicte Arnesen Kall: Paul Arnesen Islænder, 1884. – Breve i Kgl. bibl.

*Hans Ræder**

Arnesen, Vilhelm Carl Ferdinand, 1865–1948, maler. * 25.11.1865 i Flensborg, † 24.3.1948 i Kbh., begr. Helsingør kgd. F: skibsfører Georg Charles Christian Vilhelm A. (1832–1923) og Justine Mathilde Koch (1836–1909). ~ 1° 9.11.1900 i Odense (Skt. Knud) med Agnes Valborg Mogensen. * 26.2.1879 i Odense (~ 2° 1910 med apoteker Paul Scheel (1870–1961, ~ 2° 1919 med Ellen Marcus, 1891–1929; ~ 3° 1936 med Ida Havsteen, 1890–1954); ~ 3° 1920 med kunstmaler Gustav Marchal, ægteskaberne opløst), d. af købmand, senere fabrikant og tysk, portugisisk konsul Christian Husum M. (1842–1917) og Laura Marie Mathilde Schmidt (1852–1933). Ægteskabet opløst 1909. ~ 2° 23.4.1912 i Kbh. (Cit.) med Johanne Petrine Berg, * 9.8.1872 i Kerteminde, † 5.3.1913 i Kbh., d. af fiskehandler Johan Peter B. (1838–1900) og Amalie Marie Nielsen (1842–1907). ~ 3° 11.3.1916 i Korsør med Erica Vilhelmine Baggesen, * 13.11.1871 i Kbh. (Cit.), † 11.2.1933 i Helsingør, d. af premierløjtnant af infanteriet Frederik (Fritz) Caspar Conrad Friboe B. (1835–92) og Erika Madsine Caroline Mørch (1842–71); adopteret af herredsfuldmægtig, senere borgmester og byfoged i Korsør, folketingsmand Charles Christian Fritz Nanke (1847–1929) og Anna Marie Emilie Mørch (1850–1912).

Familien flyttede kort efter 1864 fra Flensborg til Ålborg; A. som oprindelig havde sejlet med faderen kom 1879 i malerlære, besøgte teknisk skole og blev svend 1884. Han var allerede 1882 af C. F. Andersen blevet dimitteret til akademiet som han forlod 1888 uden afgang. Han fik dog i de følgende år flere akademiske stipendier og vandt to gange den Neuhausen'ske Konkurs. A. deltog jævnlig i marinens togter i hjemlige og fremmede farvande, og på egen hånd drog han viden om. Han har besøgt Finland (1891), Middelhavet (1894, med korvetten Dagmar), Østasien (1899–1900), Vesterhavskysterne og Island (1907), Italien (1909 og 1922), Frankrig (1910 og 1914) og Nordamerika (1926). En overmåde stor produktion blev resultatet af A.s rejser, ca. 1500 billeder som blev meget populære på grund af deres letfattelige indhold. I offentligt eje er *Storm paa Atlanterhavet*, 1896, (Kunstmuseet), *Ved Solnedgang i Havnen* (Ålborg), *Slaget under Øland*, 1903, (Fr.borg), *Helsingør Red i Sundtoldens Dage*, 1926, (Helsingør rådhus). Fra 1887 udstillede A. på Charlottenborg, og han repræsenteredes ofte på udenlandske udstillinger. R. 1931. □Mal. af Hans Flygenring, ca. 1941.

Nordsjælland 2.11.1930. Ill. tid. 23.10.1904. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*O. Andrup**

Arnesen Kall, Benedicte Martinette, 1813–95, forfatter. * 13.11.1813 i Slagelse, † 26.9.1895 i Kbh., begr. på Frbg. F: filologen Paul *A. (1776–1851) og Dorothea E. V. Wexels (1783–1848). Adopteret 5.3.1844 af Johan Christian Kall (1782–1844). Ugift. – Søster til Marie *A.

Da faderen 1818 flyttede til Kbh. blev A. sat i skole her. Sommeren 1831 opholdt hun sig i Tyskland, og vinteren 1831–32 tilbragte hun hos sin mors slægt i Kristiania. Her traf hun stifteren af Eugenia-stiftelsen i Kristiania fru A. M. Schandorff der vakte hendes interesse for kvindens sociale stilling. For at blive selvforsørgende overtog hun en guvernanteplads i oberst Wilsters hus, men opgav den da hun i efteråret 1839 fik et familielegat der gjorde det muligt for hende at rejse til Tyskland. Hun besøgte venner i Bielefeld, beskæftigede sig med litterært arbejde, især spansk litteratur, og hendes sociale interesser uddybedes. 1841 kom hun tilbage til Danmark, og efter sin adoptivfars død levede hun sammen med dennes søster Elisabeth (1775–1857) på Frbg. Efter 1857 foretog hun en større rejse, bl.a. til Grækenland og Konstantinopel. 1862–70 boede hun på Holbergs Tersløsegård og fra 1872 i Kbh. Norge og Island besøgte hun 1867 og 1875. Hun var socialt interesseret og gik ind i kvindesagen der for hende bestod af en åndelig højnelse af kvinden hvis natur og hovedopgave er moderskab og hjemmets pligter. I Kvindelig læseforening, hvis formand hun var 1874–75, holdt hun flere foredrag. I bogform foreligger: *Fru Gyllembourg og hendes Værker i Forhold til vor Tid*, 1875 og *For eller imod Kvindesagen*, 1881. Hendes spanske studier blev til bogen *Den spanske Trilogi, Studie over Cervantes, Lope de Vega og Calderon*, 1884. Af Molières komedier har hun leveret den første fuldstændige oversættelse, forsynet med noter, 1869–70. Hendes skønlitterære forfatterskab der fremkom anonymt eller under mærket „Benedicte" består af noveller, eventyr, skuespiludkast, digte, hvoraf kan nævnes *Smaaskizzer fra en Islandsreise* I–II, 1869–71 og digtsamlingen *Fra det stille Liv*, 1883. Om sin far skrev hun bogen *Paul Arnesen Islænder*, 1884. Hendes *Livserindringer* er et fremragende dokument om kvindeliv – og liv i øvrigt – i datidens København, et hovedværk for studiet af kvindernes forhold i sidste halvdel af 1800-årene. □Mal. af Johanne Krebs, 1893. Foto.

B. A. K.: Livserindringer, 1889. Ude og hjemme, VI, 1882–83 407–08 418–20 437–39. Anton Andersen: Danske forfatterinder, 1896 43–49 140–48. Herman Bang i Det ny århundrede, V, 1907 1–8. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen

Arnfast, – 1259 –, abbed i cistercienserklostret i Ryd, stod i den politiske og kirkelige strid i Christoffer Is sidste år og i de år da enkedronning Margrete styrede for sin unge søn som en modstander af den kongelige politik og som ærkebiskop Jakob Erlandsens tilhænger. Da bispestolen i Århus 1260 blev ledig, og domkapitlets valg under kannikernes indbyrdes uenighed trak i langdrag, tilfaldt retten til at besætte embedet ærkebispen, og han valgte og viede A. Denne kom dog aldrig i besiddelse af bispestolen fordi enkedronningen satte sig hårdt derimod og endog lod marsken med en større skare folk gentagne gange søge efter ham hos hans ordensbrødre i Øm kloster. A. tog tilbage til sit kloster og blev der resten af sine dage. I Øm klosters krønike nævnes han som en mand af adelig byrd, forstandig og velstuderet, men fra den anden side fremsættes sigtelse for, at han skal være skyld i kong Christoffers død. I et brev af 1264 dadler paven Jakob Erlandsen fordi han har bispeviet A., kong Eriks åbenbare fjende – „man siger jo, at han tog kongens fader af dage ved gift". Disse ord er det eneste, der er overleveret fra samtiden om denne sag; men i 1500-tallet ved man at fortælle at A. gav kong Christoffer gift i alterets sakramente. I Hans Svanings latinske Danmarkshistorie kommer denne beretning første gang frem.

M. Cl. Gertz: Scriptores minores, II, 1918–20, 217f. A. Krarup og W. Norvin: Acta processus litium, 1932, 71. – Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241–1290. Jakob Erlandsen, Samtid og eftertid, 1963.

*Ellen Jørgensen**

Arnfastsen, Peder, ca. 1275, dr.teol., kannik ved Roskilde domk.

1284 udstedtes i Paris et brev som kun er bevaret i bekræftet genpart og senmiddelalderlig dansk oversættelse heraf. Brevet erindrer om at A. i sit testamente havde skænket et hus i den engelske gade til fattige danske studenter som skulle nyde den indtægt huslejen indbragte. Her er ikke tale om et kollegium i lighed med Sorbonne, Collège de Cluny og flere andre der grundlagdes på venstre Seinebred i 1200-tallets 2. halvdel. Huset i den engelske gade – i 1300-tallet i Ste Geneviève-gaden – synes alligevel at være blevet et hjemsted for studerende fra Danmark og i nogen grad at have fået karakter af et kollegium, men da de danske studenter i Paris efterhånden blev færre og færre gik det over på andre hænder. – Om A., der vist har levet en stor del af sin tid i Paris, ved man i øvrigt ikke andet end at han som sjælegave gav gråbrødrene i Roskilde en bog der indeholdt stykker af Johannes Damascenus og Augustin. Efter en tilskrift i bogen var han begravet i Ste Geneviève i Paris. I Ste Geneviève-klosterets necrologium hvor mange danske nævnes finder vi dog ikke hans navn.

Danske mag. 4.r.I, 1864 304 (= Dipl. dan. 2.r.III nr. 105). H. Schück i Kyrkohist. årsskrift I, Uppsala 1900 33–36. Ellen Jørgensen i Hist. t.8.r.V, 1914–15 343–45.

*Ellen Jørgensen**

Arnfred, Jens Therkelsen, 1882–1977, højskoleforstander. * 19.12.1882 i Sønderbøl, Ål sg. ved Varde, † 22.5.1977 i Askov, begr. sst. F: gårdejer Niels Jensen (1844–1920) og Frederikke Laurette Hermandine Margrethe Christensen (1844–1931). Navneforandring 1905. ~ 1.8.1911 (b.v.) i Holsted (kirkelig vielse i Askov valgmenighedsk.) med Karen Helweg, * 7.2.1884 i Velling sg. ved Ringkøbing, † 2.10.1966 i Askov, d. af sognepræst sst., sidst valgmenighedspræst i Askov Axel Heinrich Saxtorph H. (1853–1914) og Thalitha Johanne Katrina Franciska Hostrup Spur (1854–1937). – Far til Tyge *A.

Som ætling af gammel bondeslægt voksede A. op som hyrdedreng i et rodfæstet demokratisk miljø. Forældrene var oplyste bønder, faderen tilhænger af venstrepolitikeren Chr. Berg og foregangsmand i sognet hvor han medvirkede ved oprettelse af brugsforening, forsamlingshus, et af landets første andelsmejerier og 1905 af en grundtvigsk valgmenighed, et modtræk mod en indremissionsk sognepræsts omvendelsesiver. Denne præst, N. J. Schou, havde blik for A.s tidligt udviklede intellektuelle evner. I drengeårene førte han ikke blot regnskabet i den hjemlige brugs men var stærkt optaget af naturvidenskaberne. Ved hjælp af et stjernekort med bevægelig horisont aflæste han stjernernes stilling og kunne – uden det ur han ikke ejede – fortælle sine kammerater hvor mange klokken var. Som eneste søn var A. ellers forudbestemt til at overtage gården og arbejdede ved landbruget til 1901. Schou tilskyndede ham imidlertid til at studere. Heri blev A. støttet af den unge lærer, senere bibliotekskonsulent Jørgen *Banke. Da A., forberedt på en privat realskole i Oksbøl, havde taget præliminæreksamen blev han 1902 i fire måneder assistent hos fysikeren Poul *la Cour, lederen af Statens forsøgsmølle i Askov. Her fik han overdraget installationen af de første elektriske lysanlæg i danske landsbyhjem. Efter et års kursus blev han student 1904 fra undervisningsanstalten „København". Han valgte derefter ingeniørstudiet med tanken på en løbebane

ude i verden, som mange andre danske polyteknikere. Men allerede straks efter at han ved nytårstid 1910 havde været oppe til sidste fag ved afsluttende eksamen som cand.polyt., elektroingeniør, blev han kaldt til Askov af højskolens forstander, Jacob Appel. Få år før sin død 1908 havde la Cour begyndt et kursus for „landlige elektrikere" på forsøgsmøllen og A. havde allerede sommeren 1909 overtaget ledelsen af dette kursus. Nu måtte han 1910 også overtage møllen, og da Appel samme sommer blev kirke- og undervisningsminister bad han A. vikariere i fysik- og matematiktimerne på højskolen. A. lovede Appel at blive et år som højskolelærer, uden at det dog var hans hensigt at binde sig. Men bundet blev han – året efter ved sit livslange og lykkelige ægteskab, senere også ved sit nære samarbejde med højskolens andre unge lærere, især med Jens Rosenkjær, C. P. O. Christiansen og Hans Lund. En af dem foreslog engang at de alle fire skulle forpligte sig til at blive i Askov. A. ville ikke binde sig, men han var den eneste der blev. Det skyldtes også at han – uden for selve undervisningstimerne – kom til at føle sig knyttet til elever der i stort tal samledes i det A.ske hjem på dets ugentlige „åbent hus-aftener" eller opsøgte ham for på tomandshånd at søge råd og vejledning i personlige anliggender. Et eksempel på virkningen heraf var A.s indsats for at udsende Olga Kaae som missionær til Indien 1925 med støtte fra jyske valgmenighedskredse. A.s virke på stedet kom efterhånden til at omfatte lokale tillidsposter: som formand for Malt sogns andelskasse 1919–30, som medlem af sognerådet 1921–29 og som formand for Askov brugsforening 1921–43.

Det var som højskolemand i Askov A. fik sit hovedvirke. Her var han af usædvanlig støbning. Hans tidligt udviklede iagttagelsesevne og psykologiske sans gjorde ham i lige grad opladt for naturens og menneskesindets problemer. A. appellerede aldrig til følelserne, og veltalende i almindelig forstand var han ikke. Den vestjyske klangfarve i hans sprog bidrog imidlertid til at give hans tale tyngde men også oprindelighed, og hans fremstilling var præget af grundighed, knaphed og klarhed. Han begyndte som udpræget faglærer. Senere har han selv sagt at han savnede frimodighed til at bruge skoletimerne til andet end det der stod på timeplanen. Men når han i sit hjem holdt åbent hus fik han lejlighed til at sprænge faggrænserne. Når eleverne stillede spørgsmål af vidt forskellig art havde A. evnen til stilfærdigt at svare på dem, således at eleverne fik deres synskreds udvidet, dømmekraften skærpet og sans for en større sammenhæng. I skoletimerne på højskolen blev faggrænserne udvidet. Til at begynde med stemte de med A.s uddannelse som polytekniker. Han var – ligesom Jacob Appel, dog mere forbeholdent – påvirket af polyteknikeren Ludvig Feilbergs ejendommelige forsøg på at overføre fysikkens sprog til psykologien. Dette fag tog A. op, ikke alene gennem en inspirerende introduktion for studenter blandt eleverne der ønskede at tage filosofikum, men også i stigende grad i sine foredragsrækker. I øvrigt strakte hans fag sig fra elementær regning til det nye verdensbillede – Bohrs, Einsteins og Freuds – hvor A. evnede at omsætte det svære og længe uvante stof i fortættet og klar form. Hans forgængere som undervisere i naturvidenskabelige emner på den siden 1878 „udvidede højskole" Poul la Cour og Jacob Appel havde tøvet med at tage udviklingslæren op, især la Cour der følte sig bundet af et fundamentalistisk bibelsyn, men Appel havde ikke noget imod at de unge lærere A. og Rosenkjær tog disse emner op, og hos dem var der ingen vaklen når det gjaldt ubetinget respekt for det nye videnskabelige verdensbillede. Men det var på den anden side deres opfattelse at naturvidenskabens metoder og resultater var utilstrækkelige når det gjaldt mennesket som „andet og mere end et tobenet pattedyr" som A. har udtrykt det. Her stod A. på kristendommens grund, med et udogmatisk syn der kom frem i glimt, både i foredrag, stærkere markeret på de mindre hold i bibelkundskab og især i tilknytning til den daglige morgensang i skolens store sal. A. formåede her i knappe rids at fortolke Jesu lignelser og evangeliernes billedtale, underbygget ved indgående studier og friske iagttagelser bl.a. på hans rejse til Det hellige land 1924. A. var i sit es som lærer, også i sin virksomhed som foredragsholder rundt i landet.

Hans trang til at komme i kontakt med en større kreds bevirkede at han 1921 sammen med de tre tidligere nævnte værkfæller, støttet af elevforeningen Askov lærlinge, genoptog udgivelsen af et Askovtidsskrift, denne gang med det mål under dansk synsvinkel at orientere om den nye tid og verden der fulgte efter første verdenskrig. Under titlen *Dansk Udsyn* har det endnu eksisterende tidsskrift haft længere levetid end noget andet dansk alment tidsskrift. A. var den ledende kraft i redaktionen lige indtil 1956. I de fleste af dets årgange, især fra forstandertiden 1928–53, findes en artikel af ham. Disse artikler angiver sammen med en række artikler i Højskolebladet spændvidden af A.s emnekreds, ofte med stillingtagen til tidens spørgsmål. A. har desuden skrevet en levnedsskildring af *Severin Jørgensen*, 1942 og bogen *Askov Højskole i Mands Minde*, 1965, den sidste trods sit vægtige indhold noget

hæmmet af at omhandle et tidsrum hvor A. selv var skuepladsens hovedperson. A. var opfyldt af lærergerningen og trivedes i miljøet, men var samtidig stærkt optaget af gøremål udadtil. Som leder af forsøgsmøllen i Askov og det kursus for landlige elektrikere der var knyttet dertil havde han virket som rådgivende konsulent for vindelektriske forsyningsanlæg der oprettedes i stigende tal uden for købstæderne. 1910–16 redigerede han Tidsskrift for Vind-Elektricitet. A. fandt dog ikke vindelektricitetens udvikling holdbar (herom i øvrigt Fra Ribe amt XVII, 1973 179–92) og tog 1913 initiativet til et elsamarbejde på andelsbasis mellem landdistrikterne i Vestjylland og Esbjerg købstad. Det førte 1919 til oprettelsen af Sydvestjyllands forenede Elektricitetsværker, det senere Vestkraft, og anlæggelse af det store vandkraftværk ved Karlsgårde øst for Varde, åbnet 1921. Som et led i det oplysningsarbejde der var forudsætning for gennemførelsen af dette samarbejde skrev A. 1916 pjecen *Elektriciteten i Landbrugets Tjeneste*. Elsamarbejdet foregik på andelsbasis. A.s interesse for denne økonomiske arbejdsform – og den almindelige personlige tillid han nød – førte ham til en central position i andelsbevægelsens organisationer i en tid der prægedes af mismod og tillidskrise i forbindelse med Den danske Andelsbanks lukning sommeren 1925. Udgangspunktet var formandskabet i Askov brugsforening der 1923 havde ført A. ind i repræsentantskabet i FDB og 1924 i Andelsbankens repræsentantskab. I april 1925 da krisen var overhængende blev han dettes formand. I ugerne derefter arbejdede han utrætteligt sammen med bestyrelsen for at redde banken, men forgæves. Han blev medlem af likvidationskomiteen og deltog samtidig i arbejdet for at genrejse banken med ny kapital. Da dette mislykkedes bistod han indirekte ved dannelsen af afløseren, Dansk Andels- og Folkebank, den nuværende Andelsbanken der åbnede 1.12.1925. I de følgende år arbejdede han målbevidst for at styrke andelsbevægelsens folkelige grundlag og praktiske effektivitet. A. blev 1926 af FDB indvalgt i andelsudvalget og afløste året efter Anders *Nielsen, Svejstrup Østergård som formand. Samme år blev han formand for FDBs repræsentantskab og havde hermed opnået to af de højeste tillidsposter i dansk andelsbevægelse. Da kaldte Appel igen på A. Højskolen var ligesom før 1910 blevet tappet for værdifuld lærerkraft. Appel selv følte trang til aflastning og opfordrede med tilslutning fra lærerkredsen A. til at blive sin efterfølger. A. følte sig dog draget af de krævende opgaver inden for andelsbevægelsen, og han mente ikke at kunne lede skolen med den samme personlige myndighed som Appel. A.s ideal var et loyalt samarbejde mellem selvstændige medarbejdere hvor forstanderen blot var den første blandt ligemænd. I tillid til dette bestik der havde stået sin prøve i samspillet mellem „de fire unge lærere", og opmuntret af sin hustru, overvandt han betænkelighederne og påtog sig 1928 opgaven som forstander.

A. opgav dog ikke sit virke inden for andelsbevægelsen. Han vedblev at være formand for FDBs repræsentantskab til 1959, og selv om han 1929 trådte tilbage som formand for andelsudvalget, fortsatte han som medlem af udvalget og dets forretningsudvalg. Han var blandt initiativtagerne til andelsudvalgets oplysningsarbejde 1959 der fortsattes med dannelsen af Landbrugets oplysnings- og konferencevirksomhed 1963. I det hele bidrog A. til skabelsen af nye felter og rammer for oplysningsarbejdet, markeret ved oprettelsen af Den danske Andelsskole ved Middelfart 1931, af oplysningsudvalget 1936 som han blev formand for 1951, og af Det danske forlag der tilstræbte at bringe gode og billige bøger ud til nye kredse; her var han formand 1941–58. Forudseende men ofte stærkt kritiseret evnede A. i nært samarbejde med FDBs førstedirektører Frederik *Nielsen og Ebbe *Groes at indpode forståelse hos bestyrelsens og repræsentantskabets medlemmer for nødvendigheden af det moderniserings- og rationaliseringsarbejde der skulle til for at hævde forbrugernes interesser over for de voksende koncerner. Vekseldriften mellem A.s andelsvirke og højskolegerning fortsattes efter 1928 men højskolen stillede nu voksende krav. Selve administrationen af skolen hvis økonomiske tilskudsvilkår ikke som for andre højskoler lettedes ved højskoleloven af 1942 var krævende. Det lykkedes dog A. både at fastholde en tilstrækkelig og velkvalificeret lærerstab, at få rationaliseret og moderniseret skolens store bibliotek (med ny biblioteksbygning 1935) og – med hjælp fra indsamlede midler – at få bygget en stor festsal (1935) og planlagt en fornyelse af det forældede bygningskompleks. Selv under den tyske besættelse 1940–45 – hvor skolens bygninger dog først blev beslaglagt i foråret 1945 – opretholdtes den regelmæssige mødevirksomhed der gjorde stedet til et kulturelt brændpunkt i landet og hvor A. selv var den sikre dirigent og konkluderende kommentator. – I forholdet til den store elevflok hvis tal på vinterholdet steg fra omkring 260 ved A.s tiltræden til omkring 350 i 1940erne, evnede A. og hans hustru at skabe trivsel og tryghed indadtil. Noget vanskeligere var det at opnå en samstemt og loyal lærerkreds. Her opstod principielle skillelinier da en gruppe forholdt sig kritisk over for A.s

udogmatiske åbenhed og – i tilslutning til Aage *Møller og Anders *Nørgaard, A.s gamle og nære venner – ønskede en dybere „grundtvigsk selvbesindelse" lagt til grund for skolen. Modsætningerne inden for lærerkredsen skærpedes under besættelsen hvor kolleger – ikke blot i Askov – der støttede modstandsbevægelsen fandt A.s holdning for tilbageholdende. Modsætningerne kulminerede da A. der havde reageret på angrebene med indbygget sagtmodighed 1949 ønskede at afgive forstanderhvervet. Spændingen gav anledning til offentligt røre og udløstes først 1953 da A. blev afløst som forstander af Knud *Hansen. Som lærer ved skolen fortsatte han endnu mange år.

A. blev 1929 valgt til medlem af bestyrelsen for foreningen for højskoler og landbrugsskoler, fra 1944 til 1957 som formand. Også her var der indre modsætninger at overvinde, men både i forhandlinger med ministeriet vedrørende skolernes økonomiske forhold og under forberedelsen af højskolelovene 1942 og 1955 bidrog A.s forhandlingsevne til at skabe stadig bedre vilkår for skolernes virksomhed. Da landets folkeoplysende organisationer under den tyske besættelse af Danmark sluttede sig sammen i Dansk folkeoplysnings samråd, blev A. også dets formand. Forinden havde han været virksom i den bevægelse, som støttet af undervisningsminister Jørgen *Jørgensen førte til oprettelsen af Dansk Ungdoms Samvirke under Hal *Kochs ledelse. Efter besættelsens ophør blev A. medlem af ungdomskommissionen 1946. Han var enig med Hal Koch i hans kritik af retsopgøret og tog skarpt afstand fra at frihedslinien i den sønderjyske skolelovgivning blev svigtet. I det 1950 nedsatte Askovudvalg, bestående af grundtvigske og socialt interesserede skolefolk der kæmpede for den udelte børneskole var A. sekretær. Under arbejdsløshedskrisen i 1930erne havde A. i samarbejde med den sønderjyske malerinde Agnes *Smidt oprettet Selskabet Lundsmark Arbejdslejr hvor unge blev beskæftiget med vekselvis læplantning og undervisning. Da dette forsøg efter et par år måtte opgives fik A. 1935 med statsstøtte oprettet en arbejdslejr i Renbæk, Vodder sogn, atter med kombinationen arbejde og undervisning. Dette forsøg lykkedes bedre men blev efter tre års forløb overtaget af socialministeriet. (Fra Ribe amt XX, 1976 54–68). – Et særlig nært forhold havde A. til arbejdet i Sønderjylland. Fra 1936 var han medlem af bestyrelsen for Den sønderjyske sprogforening hvis formand han var 1953–74, og da han var frigjort fra forstanderposten 1953 tog han andre nye opgaver op i grænselandets kulturarbejde. Han havde været med i forberedelsen af den danske folkehøjskole i Jaruplund i Sydslesvig der blev oprettet 1950, senere i oprettelsen af Løgumkloster refugium (1961) og den tilsluttede højskole (1962) hvor han som næstformand i den fælles bestyrelse øvede stor indflydelse. Hans indsats på dette sted omfattede også dannelsen af refugiets kulturforening 1966 og indretningen af Frederik IXs klokkespil ved Løgumklosters 800 års jubilæum 1973; i bestyrelsen herfor blev han også formand. Den lille flække i „den truede firkant" blev således forvandlet til et nyt kulturcentrum i grænselandet. Endelig bidrog han til at sikre bedre kår og rammer for sprogforeningens gamle hjemsted, Folkehjem i Åbenrå 1974, i hvis bestyrelse han blev næstformand. Rækken af A.s initiativer og resultaterne af hans indsats i disse år omfattede bl.a. også højskolebladets reorganisation som en selvejende institution 1958, med A. som formand, nye rammer for Paula *Trocks banebrydende virksomhed Spindegården (formand 1958–70), oprettelsen af Herning højskole og Knud Rasmussens højskole i Grønland (begge 1962) samt grundlæggelsen af Det sydvestjyske universitetscenter hvis universitetsforening A. var formand for fra 1966. Han var desuden en ledende kraft i bestræbelserne for at tilbagegive Island dets gamle håndskrifter. Med andelsbevægelsen og folkehøjskolerne i det øvrige Norden knyttede han nære faglige og personlige kontakter. Denne igangsættende og organisatoriske virksomhed der var så resultatrig lettedes ved at A. havde evne til at vinde tillid i kraft af sin store ro, sit udsyn og fremblik. Livet igennem var han optaget af politik, og flere gange blev han opfordret af frisindede venstremænd som han politisk stod nærmest til at søge valg til folketinget, en opgave der tiltrak ham men ikke let lod sig forene med højskolegerningen. I 1960 gav han sammen med andre højskolemænd stødet til dannelsen af selskabet Liberal Debat hvor han blev repræsentantskabsformand, i tilslutning til Thorkil *Kristensen, ved siden af Jørgen Jørgensen den politiker han stod nærmest. Men det er som folkehøjskolens førstemand og andelsbevægelsens folkelige leder gennem henved et halvt århundrede A. har gjort sin hovedindsats. Den blev påskønnet på hans 90 årsdag da der med indsamlede midler blev stiftet en Arnfred-fond hvis kapital på over 100.000 kr. det blev betroet A. selv i samråd med en bestyrelse at disponere over inden for en kortere årrække til løsning af „kulturelle opgaver i forbindelse med Askov højskole". Den tillid A. altid havde kaldt på vendte hermed som et ekko tilbage til ham selv.

Til det sidste bevarede A. sit humør, sin fysiske og åndelige spændstighed. Så sent som i februar

1977 ledede han i en uge på Nordens folkelige akademi i Kungälv et seminar, „Möte med A.", hvor han veloplagt drøftede problemer der optog ham, herunder betingelserne for demokratiets bestående. Her formulerede han „et ellevte bud": Du skal samarbejde. Som den tankens og handlingens mand A. var kunne han under efterlevelsen heraf komme i modstrid med ideelt betonede holdninger der fandt ham for villig til at give plads for kompromiset. Men det A. søgte var udveje for frugtbar handling i pagt med hans dybt forankrede men udogmatiske kristne og demokratiske grundsyn. – F.M.I. 1953. □Mal. af Agnes Smidt, ca. 1924. Dobbeltportræt af A. og frue af Stefan Viggo Pedersen, 1944 (Askov højskole). Mal. af Hans Chr. Høier, 1952 (FDBs hovedsæde, Albertslund), samme: Gruppebillede af Askovlærerne, 1952 (Askov højskole). Mal. af Franciska Clausen, 1974 (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

J. Th. A.: Askov højskole i mands minde, 1965. Samme i Andelsbladet 17.8.1961 (om faderen). „A. fortæller": Dansk udsyn 1977 325–91. – H. Skovmand i Danm.s folkehøjskole 1844–1944, 1944 208f. Aage Møller m.fl. i Da. udsyn, 1953 (Festskr. til J. Th. A.). Hans Lund: Historiker i højskolens tjeneste, 1960 243–45. Rich. Gandrup i Århus stiftstid. 18.12.1962. Kr. dagbl. 19.12.1962. Olga Kaae: Min vej til Indien, 1972 10 16–18 92. Ole Wivel: Romance for valdhorn, 1972. Højskoleelever 1977 2 (om Kungälv). Rich. Andersen i Vestkysten 23.5.1977. Jørgen Bukdahl i Kolding folkeblad 24.5.1977. Ebbe Groes i Samvirke, dec. 1977 21–29. – Portrætfilmen „J. Th. Arnfred" ved Ib Koch-Olsen og Jørgen Roos 1975–76 (Dansk kulturfilm og Statens filmcentral). – Papirer i Rigsark.

Roar Skovmand

Arnfred, Tyge Helweg, * 1919, arkitekt. * 1.4. 1919 i Askov. F: højskoleforstander J. Th. *A. (1882–1977) og Karen Helweg (1884–1966). ~3.7. 1941 i Askov med lærer Annegrete Egeskjold, * 9.12.1914 i Kbh., d. af lærer Hans Viggo Harald E. (1885–1955) og Asta Mariane Søndergaard (1892–1966).

A. fik sin første skoleundervisning i hjemmet og blev student 1938 fra et kursus i Kbh. Han blev uddannet på Kunstakademiets arkitektskole og fik afgang 1944

hvorefter han blev undervisningsassistent på akademiet 1944–62. Fra 1950 har han haft selvstændig virksomhed. Han var gæstelærer 1966 ved arkitektskolen, St. Louis, USA. I samarbejde med prof. Viggo Møller-Jensen har A. bl.a. opført *udvidelsen af Askov højskole*, 1955–60, *ombygningen af Rødding højskole* og den nye *Herning højskole*, 1960. Endvidere *nybygning for Kbh.s dag- og aftenseminarium* i Skovlunde, 1967 og kursusejendommen *Klarskovgård* ved Korsør, 1969. Sammen har de tillige projekteret en række nybygninger i grønlandske byer, således boligbyggeri og *centralfagskolen i Godthåb*, *indkvarteringslejren i Sukkertoppen* og *skole i Egedesminde*, samt typehuse. Som parthavere i Fællestegnestuen – der tillige omfatter arkitektafdelingen i Kbh.s alm. boligselskab – har de medvirket ved projekteringen af *boligbebyggelsen Albertslund Syd*, *Albertslund center med kulturhus og rådhus*, boligbebyggelsen *Farum Midtpunkt* og *rådhus* og *bibliotek i Herstederne*. Selvstændigt har A. stået for opførelsen af *Bistrup kirke*, 1962 og *Hannerup kirke*, Fredericia, 1973. Sammen med sin kompagnon repræsenterer A. udogmatiske, ofte dristige, men altid enkle og klare arkitekturformer der aldrig helt bryder tråden til det væsentlige i danske byggetraditioner. De rustikke, ofte udspekuleret grove detaljer anvendes med raffinement, som fx i det grønlandske byggeri. Helt frigjorte, radikale løsninger findes dog bl.a. i bebyggelsen Farum midtpunkt. – Eckersbergmedaljen 1971. □Foto.

Jørgen Bo i Arkitektur, 1960 41–53. (Askov højskole). Niels-Ole Lund sst., 1963 81–89. (Herning højskole). P. E. Skriver sst., 1971 1–14. (Klarskovgård) og 1976 1–11. (Farum Midtpunkt).

Hans Erling Langkilde

Arnholtz Sørensen, **Arthur,** 1901–73, tale- og sangforsker. * 28.11.1901 i Kbh. (Johs.), † 16.10. 1973 på Kbh.s amts sygehus i Gentofte, begr. Sorgenfri kgd. F: kemikeren S. P. L. *Sørensen (1868–1939) og Anna Louise Willumsen (1870–1950). Navneforandring 9.6.1920. ~8.9.1928 på Frbg. med Karen Marie Beenfeldt, * 19.1.1904 på Frbg., d. af bygningsinspektør, arkitekt, maler Thor B. (1878–1954, ~2° 1938 med Magdalene Christiane Madsen, 1904–65) og Henriette Dorthea Hansen (1878–1949).

Efter studentereksamen fra Sorø (1920) studerede A. først medicin men skiftede til skoleembedseksamensfagene dansk, engelsk og tysk. Han blev kandidat fra Kbh.s univ. 1928 (eng. ty.), derefter adjunkt ved Åbenrå statsskole (1928–33). Fra 1933 bestred han et femårigt lektorat i dansk ved Berlins universitet. Ved sin hjemkomst i 1938 blev han adjunkt (senere lektor) ved Lyngby statsskole. Samme år tog han den filosofiske doktorgrad ved Kbh.s univ. hvor han fra 1939 virkede som undervisningsassistent (hos professorerne Erik Abrahamsen og Ejnar Thomsen). 1943 beskikkedes han til lektor i talens og sangens æstetik og historie og fra 1949–70 beklædte han et nyoprettet professorat i foredragslære og metrik (først ekstraordinært, senere ordinært). 1965 blev han indvalgt i Videnskabernes selskab. – A.s første betydelige værk er disputatsen *Studier i poetisk og musikalsk rytmik*, 1938. Vigtige inspirationer var studieopholdene i

Cambridge (1924) og hos Ed. Sievers i Leipzig (1930). I bogen polemiseres dels mod naturalismens formopløsning, dels mod musikprægede overstiliseringer – de sidste repræsenteret ved den beundringsværdige Andreas Heusler, til hvem A. i øvrigt erkender sin gæld. Imod ekstremteorierne sætter A. – med støtte hos Fr. Saran og Ed. Sievers, men også inspireret af Heusler – sin birytmiske dualisme: klassiske vers bliver til som vers i kraft af et balanceforhold mellem metrene og sproget. Erkendelsen af dette balanceforhold forudsætter rigtignok en medskabende formvilje hos læseren. Han kan så studere de to planer særskilt, henholdsvis som en „rammelære" eller en „metrik" og som en „prosodi" der undersøger de midler hvormed de enkelte sprog imødekommer metrene. Den egentlige kunstneriske disciplin er dog studiet af de to planers syntese i en egentlig „rytmik". Den prosodiske betragtning fører videre til en opdeling af hele den germanske versmasse i tre store kategorier: de prosa-nære vers, der er taktfremmede men tale-rette, de centrale vers, (som stod A.s hjerte nærmest), der er takt-rette og tale-rette, så de indgår en art optimal syntese, og de musik-nære vers, der er takt-rette og talefremmede. Teorien er, trods sin imponerende klarhed og konsekvens, ikke let tilgængelig som den foreligger i disputatsen. Den er derfor undertiden blevet fejltydet. Dens æstetiske og litteraturhistoriske værdi bliver mere indlysende i den form hvori den er fremlagt i A.s sidste store arbejde, *Dansk verslære*, som han desværre aldrig nåede at fuldende. De to (af i alt tre planlagte) bind som foreligger (1966 og 1972) er imidlertid værdige afløsere af Ernst v. d. Reckes fine verslære som de vel tør måle sig med i kunstnerisk indsigt og som de overtræffer i beskrivelsens rigdom på nuancer. Imellem de to metriske hovedværker ligger en lang række lødige afhandlinger hvori dyb kærlighed til emnet forenes med en sjælden sproglig prægnans. De falder i 3 grupper: taleteoretiske, metriske og sanghistoriske arbejder. Hertil kommer et par udmærkede bøger til undervisningsbrug samt en række smukke og velkommenterede sangudgivelser (sammen med Nils Schiørring, Karl Clausen og Finn Viderø). A. var også medarbejder ved udgivelsen af Danske Metrikere (bd. I 1953 sammen med Erik Dal og Aage Kabell, bd. II 1954 sammen med Erik Dal).

Medvirkende til A.s videnskabelige resultater var ikke blot hans intellektuelle klarhed men også hans kunstneriske evner der var af både skabende og genskabende art. Han komponerede med talent og udgav gennem årene også en række formfuldendte digtsamlinger. Men desuden var han den fødte oplæser og havde som sådan en usædvanlig evne til i sine altid veldisponerede forelæsninger at lade digtningen leve umiddelbart. Som åndstype var han aristokrat og han følte sig med sin hele kristeligt humanistiske indstilling ofte nok i modsætning til en tid der forekom ham præget af forvirring og dårlig smag. Men han var alt andet end livsfjern. Bag hans blide egensind gemte der sig stor handlekraft og et betydeligt talent for administration. Han kunne derfor notere sig virkelige sejre – men også et enkelt nederlag – på det praktiske felt. 1958 stiftede han således sammen med den store talesags-pioner Viggo Forchhammer Modersmåls-selskabet, for hvilket han senere (og indtil selskabets afvikling) var en virksom formand. Selskabets formål var at fremme dyrkelsen af det talte sprog i samfundet og dets hovedanliggende var den treårige talelæreruddannelse som under A.s ægide producerede en række særdeles kompetente, „æstetiske" talepædagoger. I halvtredserne arbejdede A. også på oprettelsen af universitetets Laboratorium for metrik og foredragslære, som fik lokaler i Studiegårdens anneksbygning og som fik sine første bevillinger fra og med 1958. Fra dette institut administrerede A. i en årrække en omfattende stemme- og taleundervisning. Den blev givet som tilbud til alle universitetsstuderende og var af særlig værdi for alle der skulle ud i et „talende erhverv": som lærer, som præst eller som advokat. Det var derfor en bitter skuffelse for A. at myndighederne under halvfjerdsernes finansielle stramning handlede uklogt og nedlagde denne undervisning. Til gengæld kunne han i 1970 – det år hvor han fratrådte som professor – glæde sig over et nyt praktisk resultat af sit virke: oprettelsen af den ny bifagseksamen i retorik ved Københavns universitet. Med den lagde han grunden til en ny, samfundsnyttig uddannelse der ganske vist som universitetsfag måtte være af en væsentlig anderledes beskaffenhed end Modersmåls-selskabets. □Foto.

A.A.: Vers og sang (festskr. til A.A. 28.11.1971; 5 udvalgte afhandl. og bibliografi). Samme: Mine observationer, 1973. – Jørgen Fafner i Kbh.s univ.s årbog 1973–74. Erik Dal i Oversigt o. Vidensk. selsk.s virksomhed 1973–74.

Jørgen Fafner

Arnisæus, Henning, 1570–1636, læge, statsretslærer. * 1570 i Schlanstedt ved Halberstadt, † sept. 1636 i Hillerød. ~1° med Elisabeth Götz, † 1631, d. af borgmester G. i Salzwedel. ~2° 14.1.1632 med Anna Lundt (~1° med dronning Sophies kansler, dr. juris Daniel Faber, † 1626; ~3° 1647 med dr. theol. Jørgen Witzleben,

1616–76), * 12.11.1605, † 29.10.1685, d. af borgmester og slotsfoged i Nykøbing F. Nickel Hansen L. (mulig † 1630, ~ 1° med Anna Pedersdatter) og Margrethe Mechlenburg.

A.s studier omfattede tidligt både medicin og statsret. Han studerede 1589 i Helmstedt, blev magister 1600, immatrikuleredes 1602 i Frankfurt a.d. Oder, dr. med. i Helmstedt 1610. På det første område interesserede han sig meget for anatomi og legal medicin; med hensyn til statsretten var han Aristoteliker og tilhænger af Bodin; han hævder i sine skrifter enheden mellem stat og fyrste, tilkender fyrsten absolut magt og bekæmper anskuelserne om folkets modstandsret mod en regent der bryder sine forpligtelser. Efter at have været professor i moral i Frankfurt a.d. Oder blev han 1613 professor i medicin i Helmstedt. Herfra kaldtes han 1619 til Danmark som Christian IVs livlæge; han tiltrådte dog først 1620. Det er muligt at Christian IV også har følt sig tiltalt af hans politiske anskuelser, men der foreligger intet bevis for at han har haft indflydelse hos kongen i denne retning. Kun ganske enkelte gange nævnes han som anvendt i mindre statssager; derimod gjorde han megen tjeneste som læge og har muligvis været rådgiver for kongen med hensyn til reformer af det medicinske studium; han rådgav om indførelse af apotekervisitation og om edsaflæggelse for privilegiehaveren og hans medhjælpers vedkommende før tiltræden af privilegiet; hans anatomiske interesse viste sig ved at han 1621 skænkede et af Ole Worm præpareret skelet til universitetet. Hans samlede politiske skrifter udgaves i Leipzig 1633 og i Strasbourg 1648.

J. Møller: Bibl. septentrionalis eruditi, 1699 233–41. V. Ingerslev: Danmarks læger og lægevæsen I, 1873 297–99. Kr. Carøe: Den da. lægestand V, 1922 29. O. Gierke: Johannes Althusius, 1880 4 28 34 154 241f. G. Tryde: Retsmedicinske erklæringer, 1939 9–40. V. Gaunø Jensen: Archiv. pharm. og chemi, 1975 82 97. Knud Fabricius: Kongeloven, 1919.

*L. Laursen**

Arnkiel, Troels (Trogillus), 1639–1712, præst, forfatter. Døbt 28.4.1639 i Toldsted, Jordkær sg., begr. 13.9.1712 i Åbenrå. F: gottorpsk tolder Jørgen Christophersen A. (ca. 1597–1653) og Woldborg Troelsdatter († 1674). ~ 4.11.1673 i Åbenrå med Marie Elisabeth (~ 1° 1665 med hofpræst i Husum Jürgen Volquardtsen, 1637–71), d. af præst ved domkirken i Slesvig Theodor Niemann (1601–66, ~ 2° med Anna Christine Clüver, ~ 2° med Nicolai Martini) og Ida Johansdatter Flor.

Efter skolegang i Lübeck kom A. til universiteterne i Leipzig, Dorpat og Kiel hvor han 1670 tog magistergraden og gjorde tjeneste ved klosterkirken. 1672 kaldtes han af hertug Christian Albrecht til præst i Åbenrå og provst i det tilliggende provsti. Da kongen 1684 satte sig i besiddelse af den gottorpske del af Sønderjylland nægtede A. at aflægge troskabseden og blev derfor afsat fra sit embede; hertugen lod ham fungere som visitator i Holsten. 1689 genindsattes han i Åbenrå og blev her til sin død idet dog hans svigersøn og efterfølger C. G. Koch var adjungeret ham fra 1700. Hans betydelige litterære virksomhed gik i to hovedretninger, en praktisk kirkelig og en videnskabelig antikvarisk. I den første henseende indlagde han sig fortjeneste ved indførelse af konfirmationen der vakte megen modstand, men var påbudt af hertug Christian Albrecht og 1682 blev vedtaget for hans provsti. Senere virkede han for den såvel som for stadige overhøringer i kirken i Holsten og, efter sin tilbagekomst, i Åbenrå. Han udgav i den anledning flere skrifter, deriblandt en lærd redegørelse for denne sags historie i kirken lige fra apostlene til samtiden, hvortil han brugte det berømte bibliotek på Gottorp som var stillet til hans rådighed. Denne reform tillige med hans hele stridbare natur indviklede ham i en række fortrædeligheder som til dels fjernede såvel menigheden som hans embedsbrødre fra ham. Hans arkæologiske interesse var vistnok vakt i den tidligste ungdom af den minderige egn (Urnehoved, Bolderslev osv.), i hvilken han var opvokset. Han udgav 1683 et lærd værk om guldhornet fra Gallehus *Gülden-Horn, 1639 bey Tundern gefunden*, 1691 et andet om den „cimbriske" hedningetro *Cimbrische Heyden-Religion*, og 1702–03 udkom i Hamburg et samlet værk i 4 kvartbind *Der uralten mitternächtischen Völker Leben, Thaten und Bekehrung* indeholdende foruden optryk af de ovennævnte skrifter tillige en fremstilling af hedenskabets grave og runesten samt vore forfædres omvendelseshistorie. Arbejdet er et blandt talrige vidnesbyrd om tidens vågnende sans for oldtidens mindesmærker, en broget blanding af antikvariske efterretninger vedrørende alle Jordens folkeslag, ofte tydet på en fuldkommen vilkårlig måde. Desuden indeholder dog bd. III adskillige værdifulde bemærkninger byggende på A.s egne iagttagelser og gravninger, ligesom han ved brevveksling med arkæologisk interesserede embedsbrødre (Blanck i Oversø, Clausen i Toftlund, Reimer i Hammelev) har skaffet sig flere oplysninger.

A.s opfattelse af halvøens etnologiske forhold svarer i alle henseender til hans samtids. I „Cimbrien" boede oprindelig kun jyder, sachser, vender og friser, og af disse havde sachserne hjemme i landet op til Kolding. Først senere

trængte danerne sig ind. Bag denne opfattelse ligger ingen danskfjendtlig tendens, og hans værk er på intet punkt præget af uvilje mod det danske folk. Politisk følte han sig derimod stærkt bundet til hertugen, og hans udpræget gottorpske sindelag gav sig fx til kende i hans omtale af Roskildefreden 1658 der gjorde hertugdømmet til et „suverænt, frankt og frit land".

J. Moller: Cimbria literata I, 1744 22–24. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r. I, 1889 34 40. E. Feddersen: Kirchengesch. Schlesw.-Holst. II 1517–1721, Kiel 1938 206f. J. Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen: Åbenrå bys hist. I, 1961 195–99.

*Vilh. la Cour**

Arnold, † 24.5.1124, biskop af Roskilde.
A. nævnes af Ælnoth som Knud den Helliges kapellan og er vistnok identisk med den A. der står som vidne i kong Knuds gavebrev til Lunds domkirke 1085. 1088 eller 1089 gjorde kong Oluf Hunger ham til bisp af Roskilde, efter Svend Nordmand. Han fornyede domkirkens maleriske udsmykning og byggede en stenmur omkring kirken, men skildres i øvrigt i Roskildekrøniken som en svag mand, lidet egnet til at styre. Da de sjællandske bønder ført af Peder Bodilsen rejste kravet om at præsterne skulle leve i cølibat kunne han ikke beherske stormen og værne sine præster mod overlast, gammel og skrøbelig som han var. Han døde året efter disse uroligheder i kong Niels' 21. regeringsår – i landflygtighed, hedder det i Roskilde domkirkes dødebog.

Necrologium Lundense ved L. Weibull, 1923 73. Alfred Otto S. J.: Liber daticus Roskildensis, 1933. J. O. Arhnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. C. M. Smidt: Roskilde domkirkes middelalderlige bygningshist., 1949.

*Ellen Jørgensen**

Arnoldt, Hans Jacob, 1669–1758, officer. * 21.4. 1669 på Haugen i Spydeberg sg. i Norge, † 24.12.1758 i Kristiania, begr. i Gjerpen k. F: kaptajn, senere generalmajor Johan A. (1638–1709, ~2° 1677 med Sofie Amalie Gjedde, † 1678, ~3° 1682 med Gertrud Iserberg, 1656–87, ~4° 1692 med Anna Clausdatter, 1659–1713, ~1° med Stig Andersen de Tonsberg, ca. 1646–90) og Anne Mogensdatter Stadsgaard. ~30.11.1702 med sin fars steddatter Karen de Tonsberg, † 1734.
A. blev 1687 fændrik ved faderens regiment og 1690 løjtnant. N.å. var han med gardebataljonen i engelsk sold i Irland, 1693 kaptajn i den bataljon „Dronningen" der var i Flandern. 1702 fik han majors karakter i livgarden til fods og blev n.å. virkelig major, 1707 oberstløjtnant ved Fursmans berømte landdragoner der senere „forfremmedes" til kyradsérregiment. N.å. vendte han tilbage til dronningens livregiment. I slaget ved Helsingborg 1710 blev han såret og fanget, men udvekslede og blev chef for Riberske nationale infanteriregiment som han n.å. byttede med 2. danske geworbne. Efter Tønnings erobring 1714 ledede han sløjfningen af dens værker. 1716 blev han kommandør over livgarden til fods. 1717 udnævntes han til generalmajor og medlem af Norske kommission der blev tilforordnet overkommandoen i Norge under kampen med Karl XII og som øvede betydelig indflydelse såvel på det økonomiske som det egentlig militære område. En anonym beretter (vistnok amtmand Hans Nobel) karakteriserer 1718 over for oversekretær Gabel A.s forhold med disse ord: „Generalmajor A. er i slægt med alverden her og støtter ivrigt den intrigante stiftamtmand de Tonsberg" – i dennes kamp mod vicestatholder Krag og den kommanderende general Lützow. 1719 var A. fører for det korps der fra Norge skulle føres ad søvejen til angreb på Marstrand og Göteborg, men som på grund af modvind ikke nåede til bestemmelsesstedet.
I de følgende år anvendtes A. i flere kommissioner og var bl.a. også ekstraordinær gesandt i Sverige 1722–24. 1728 blev han kommandant i Rendsborg, 1733 generalløjtnant og øverstbefalende over infanteriet i hertugdømmerne, 1736 kommanderende general i Norge og øverstbefalende over alle norske fæstninger. Da J. L. *Holstein 1738 søgte at få søndagseksercitsen ved landmilitsen henlagt til en hverdag var A. en af hans ivrigste modstandere. 1739 blev han general af infanteriet og fik 1746 rang foran titulære gehejmeråder. 1749 udnævntes han til feltmarskal, noget enestående for en ikke-fyrstelig, og havde kongen som gæst i sin gård i Kristiania. Han grundlagde den frie matematiske skole i Kristiania og var dens direktør fra 1750 til sin død. 1752 fik han rang med gehejmeråder i konseillet. I Kbh. havde han sat penge i komediehuset i Grønnegade, og senere overtog han både dette og privilegiet til opførelse af komedier, hvilket han stadig fik fornyet. – Hv. R. 1722. Bl. R. 1747. – □Mal. (Norsk folkemuseum, Krigsskolen i Oslo o.a. st.).

C. J. Anker: Biogr. data om norske generalspersoner, Kria 1885 34f. E. Nystrøm: Den da. komedies opr., 1918. J. L. Quisling: Gjerpen II, Kria 1919 2–9. Bidrag til den store nord. krigs hist. VII, 1922 54 249 258f.

*Rockstroh**

Arnórsson, Einar, 1880–1955, islandsk minister, jurist. * 24.2.1880 på gården Minna-Mosfell i Syd-Island. † 29.3.1955 i Reykjavik, begr. sst. F: bonde Arnór Jónsson (1839–1926) og Guðrún Thorgilsdóttir (1837–97). ~5.10.1907 i Reykja-

vík med Sigríður Thorláksdóttir, * 22.3.1877 i Reykjavik, † 11.8.1960 sst., d. af købmand Thorlákur Johnson (1838–1917) og Ingibjörg Bjarnadóttir (1850–1920).
Efter studentereksamen ved Reykjaviks lærde skole 1901 kom A. til Kbhv.s univ. hvorfra han blev cand. jur. 1906. Efter hjemkomsten til Reykjavik etablerede han sig som sagfører. Ved oprettelsen af Islands universitet 1911 blev han en af dets første professorer, en stilling han beholdt til 1932 bortset fra hans ministertid 1915–17. A. var højesteretsdommer 1932–42 og justits- og undervisningsminister i embedsmandsregeringen 1942–44. 1945 trak han sig tilbage og helligede sig videnskabeligt arbejde, bl.a. var han formand for Islands historiske forening. A.s politiske interesse vaktes da han som ung begyndte at studere Islands stilling inden for det danske rige hvorom han skrev en afhandling 1913. Som politiker virkede han inden for det ældre selvstændighedsparti og som kandidat herfor blev han valgt til altinget 1914. Partiet sejrede ved valget men splittedes på et forslag til ændring af den islandske grundlov af 1874. Sigurður "Eggerz blev minister for Island, men faldt året efter på sit mere stejle standpunkt til kongens ret til ifølge forfatningen at lade love for Island forelægge i statsrådet. Da A. derefter 4.5.1915 udnævntes til minister støttedes han kun af den moderate del af partiet, men fik desuden støtte fra hjemmestyrepartiet. Under A.s ministertid gennemførtes nu den grundlovsændring der gav kvinder valgret, ophævede „konungskjör", de kongeligt udnævnte altingsmænd, og gav Island ret til eget hjemmeflag. A. og den del af selvstændighedspartiet, „langsum" der fulgte ham tabte valget 1916, og i begyndelsen af 1917 resignerede han. I mellemkrigsårene var han inaktiv i politik men kom ind i det 1929 nydannede selvstændighedsparti. 1919–34 var han medlem af det dansk-islandske rådgivende nævn. A. var en dygtig skribent om Islands historie, Islands retsstilling gennem tiderne og gammel islandsk lovgivning. Han blev dr. juris h.c. ved Islands universitet 1936. – R. 1918. □Mal. af Jul. Paulsen, udst. 1917.

Agnar Kl. Jónsson: Lögfræðingatal, Reykjavik 1976.

Heimir Thorleifsson

v. Arnstedt, Ernst Leberecht, 1706–91, officer. * 22.4.1706 på Brumby ved Nordgermersleben, Preussen, † 10.5.1791 i Grossenhain, Kursachsen, begr. sst. F: kgl. preuss. landkommissær Philipp Christian v. A. til Brumby og Hornhausen (1665–1716) og Felicitas v. Veltheim (1672–1749). ~ 1° med grevinde Maria Barbara Finck v. Finckenstein, * ca. 1710, † 27.10.1748, d. af grev Ludwig Ernst F. v. F. († 1715) og Maria Helene F. v. F. († 1713, ~ 1° med Achatius Ernst v. Kreytzen). ~ 2° med Christiane Juliane Leisching, * 9.3.1723 i Krimmitschau, † 15.6.1798 i Lauenburg, d. af sognepræst, diakonus Christian Andreas L. (1683–1757) og Martha Maria Schmidt (1701–52).
Ifølge Claude Louis de "Saint-Germains projekt til den danske hærs omdannelse – forelagt kongen i marts 1763 – skulle de preussiske administrationsprincipper anvendes i størst mulig udstrækning. For at indføre denne indkaldtes A. der havde været generalintendant i den preussiske hær marts 1764 og udnævntes til generalløjtnant og i sept. til kommandør for kronprinsens regiment (ved tronskiftet 1766: kongens regiment). April 1765 blev han deputeret i generalkrigsdirektoriet der var trådt i stedet for krigskancelliet og generalkommissariatet, og da Saint-Germain kort efter tronskiftet måtte træde tilbage og direktoriet ændredes til Vort høje Krigsraad blev A. medlem af dette. Kort efter oprettelsen deltes krigsrådet i to kollegier: høje krigsråd for kommandoen og landetatsgeneralkommissariatet for administrationen. For dette sidste blev A. præsident og på hans forslag angående fodfolkets nyordning resolverede kongen at dette skulle tages til rettesnor. I foråret 1767 fremsatte han sit betydningsfulde forslag til billigere og fastere økonomi i og omdannelse af hæren fra en hovedsagelig hvervet og af udlændinge bestående til en hovedsagelig national udskreven hær; men først syv år senere skulle denne tanke blive til virkelighed. A.s forslag „knækkede halsen på ham". En halv snes dage efter dets fremkomst blev han afskediget – dog med en rundelig pension på 1220 rdl. – Hv. R. 1766.

K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær III, 1926.

*Rockstroh**

Arnth-Jensen, Niels Ejlert, 1883–1966, minister, lærer. * 27.9.1883 i Gerlev ved Slagelse, † 26.2.1966 på centralsygehuset i Slagelse, urne på Gerlev kgd. F: skomager, senere brugsuddeler Jens Christian J. (1860–1950) og Karen Hansen (1860–1946). ~ 11.12.1908 i Lundforlund ved Gerlev med Karen Sigrid Christine Jensen, * 22.4.1887 i Lundforlund, † 25.11.1961 i Gerlev, d. af gårdejer Niels J. (1853–1903) og Ane Marie Hansen (1859–1936). – Far til Niels "A.-J.
A.-J. tog lærereksamen fra Vordingborg seminarium 1904, var derpå lærer ved Ryslinge højskole 1904–05 og elev på Askov udvidede højskole

1905 for 1906 at vende tilbage til sit fødesogn hvor han forblev til sin død. Han var først vikar ved Gerlev skole, men blev fra 1908 førstelærer indtil 1938 hvor hans offentlige hverv nødte ham til at ophøre som lærer. A.-J. var grundtvigsk præget og hele sit liv stærkt optaget af det folkelige ungdomsarbejde. I den lille landsby var han initiativtager og igangsætter inden for næsten alle grene af det kulturelle område, og han gjorde skolen til midtpunktet i sognets liv. Han ledede gymnastik- og aftenskole, holdt ugentlige møder i skolestuen for beboerne, virkede som foredragsholder på egnen og var medstifter af De vestsjællandske ungdomsforeninger hvis formand han var 1906–31. Dette arbejde ledte naturligt over i skytte- og gymnastikforeningerne. Han var således formand for Sorø amts skytte- og gymnastikforening 1925–62, medlem af overbestyrelsen for De danske Skytte- og Gymnastikforeninger 1926, forretningsudvalgets formand 1928 og overbestyrelsens formand 1934–63. Det store organisatoriske arbejde, han her udførte, gav ham mange berøringsflader og en betydelig position. – Politisk var han så at sige født venstremand, og den besindige og afholdte lærer valgtes 1917–1929 til sognerådsformand. Fra 1918 var han tillige folketingskandidat i Slagelse-kredsen, og han kom i tinget som suppleant 1928, ordinært valgt 1929–57 (Skælskørkredsen). Han beskæftigede sig som politiker udover lokale problemer mest med skole- og ungdomsspørgsmål. Såvel i sit folkelige som politiske arbejde anlagde han gammelliberale synspunkter, bestandig på vagt over for socialisme og radikalisme. Han kom til at stå Knud Kristensen nær, og denne ønskede ham i 1945 som forsvarsminister, hvilket ikke lykkedes, fordi denne post gik til Harald Petersen der var tiltænkt finansministeriet, som imidlertid Thorkil Kristensen fik. Han blev i stedet folketingets 1. viceformand. Ved indenrigsminister Ejnar Kjærs død overtog A.-J. hans post 1.7.1947, men afgik med den øvrige regering allerede 12.11.1947. I denne korte tid kunne han ikke nå at gennemføre nogen betydningsfuld lovgivning. Efter sin afgang blev A.-J. på ny viceformand og vikarierede som sådan for Jul. Bomholt under dennes lange sygdomsperiode 1949. A.-J. beklædte hvervet til han udtrådte af folketinget 1957. Han var medlem af forsvarsministerens foredragsudvalg 1948, af Folk og Værn udvalget 1952–64, af lønningsrådet 1953–57, af værnepligtsudvalget 1955–1966; præsident for Nordens gymnastikforbund 1952–56, derefter ærespræsident, formand for Selskabet for institutionsbyggeri i Danmark og medlem af bestyrelsen for A/S Dansk boligselskab af 1845 1955–1966. Ved siden af sin folketingsgerning virkede A.-J. i en årrække som lærer ved Gerlev idrætshøjskole, til hvis oprettelse han havde bidraget stærkt. Ved sin udtræden af folketinget blev han skolens økonomiske administrator til sin død. For sit virke for skandinavisk idræt modtog han en række æresbevisninger.

A.-J. var et ægte barn af det danske landsbysamfund, hvortil han livet igennem følte sig nært knyttet. Han forblev tro mod sin ungdoms folkelige og nationale idealer, og denne indstilling prægede også hans politiske virke. Han var en typisk venstremand, solidt forankret i sin vestsjællandske fødeegn. Ikke de store syners mand, men en ægte folkelig politiker der følte sig som hele sin egns talsmand på tinge. I mange henseender kan A.-J. stå som prototypen på de egnspolitikere af hvilke venstre har fostret så mange siden folkestyrets gennemførelse. – R. 1934. DM. 1941. K². 1949. □Mal. af Helge Frederiksen (folketinget). Karikatur af Bo Bojesen, bl.a. udst. 1964. Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag 1938 237–239. Waldemar Petersen i Sorø amtstid. 5.8.1952. Erhardt Larsen i Den liberale almanak 1966. Gerlev idrætshøjskoles årsskr. 1966. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Tage Kaarsted

Arnth-Jensen, Niels, * 1909, industrileder. * 15. 10.1909 i Gerlev, Sorø amt. F: førstelærer, senere folketingsmand og indenrigsminister N. E. *A.-J. (1883–1966) og Karen Sigrid Christine Jensen (1887–1961). ~5.7.1934 i Gerlev med Inger Theen, * 28.7.1909 i Slagelse, d. af bogholder Waldemar T. (1874–1948) og Sigrid Hansen (1879–1963).

A.-J. er handelsuddannet, ikke tekniker. I starten sigtede han slet ikke mod erhvervslivet men mod en kunstnerisk virksomhed som musiker, og blev efter realeksamen 1925 optaget på Konservatoriet. Han afbrød denne uddannelse og tog 1930 højere handelseksamen fra Niels Brocks handelsskole – samtidig med denne uddannelse virkede han som balmusiker. Efter en ansættelse på andelsslagteriet i Slagelse var han 1932–33 ansat i Hamburg og London og derefter til 1938 bogholder – i perioder den egentlige leder – af Esbjerg andels svineslagteri. 1938 fik A.-J. sin første egentlige lederstilling idet han i C. Schous Fabriker overtog administrationen af de mange butikker (sæbeudsalg) virksomheden havde landet over. A.-J. vendte 1943 tilbage til andelsbevægelsen idet han blev direktør for sukkerfabrikken i Nykøbing; den gunstige udvikling virksomheden kom ind i har uden tvivl været

baggrunden for at han 1955 blev hentet til De danske sukkerfabrikker som merkantil direktør. 1957–72 var han administrerende direktør. Sukkerfabrikkerne stod netop da over for udløbet af koncessionen, og selv om det ikke lykkedes A.-J. at frigøre fabrikkerne for den koncession der tidligere havde været en støtte fik man nu inden for denne så frie hænder at virksomheden i de følgende år med stort held kunne udfolde sig uden for sukkerproduktionen dels direkte (salg af sukkerroefrø og maskinkonstruktioner), dels indirekte gennem datterselskaber inden for handel og industri. Det var også A.-J. der 1970 trods politiske vanskeligheder næsten uændret fik gennemført den nye sukkerordning der bevarede produktionen skønt der havde været planer om at aftrappe den til fordel for u-landene. To år senere fratrådte A.-J. stillingen i sukkerfabrikkerne for at overgå som „arbejdende" formand (en slags koncernleder) i F. L. Smidths bestyrelse, et skifte der havde været forberedt et par år.

Uanset den centrale placering i dansk industri var det først og fremmest som formand for Industrirådet 1966–69 og 1971–72 A.-J. blev kendt af den store offentlighed. I hans formandstid blev selve rådets administration moderniseret og stærkt udbygget; men navnlig blev det sædvane at rådets formand tog del i den almindelige politiske debat og stærkt markerede industriens synspunkter, en linje der, selv om den har givet indflydelse, alligevel i begyndelsen mødte modstand hos flere af industriens ledere. A.-J. er og har været medlem af en lang række erhvervsvirksomheders bestyrelse, af Atomenergikommissionen, Forskningens fællesudvalg m.m. og var 1966–70 formand for Handelshøjskolens styrelsesråd. – R. 1960. R.[1] 1966, K. 1972. Foto.

Børsen 15.4. og 6.10. 1969. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Arntzen

En oprindelig norsk slægt, der føres tilbage til lensmand i Grue Arne Olsen, – ca. 1690.

W. Lassen: Norske stamtavler I, 1868 229–80. Haagen Krog Steffens: Norske slægter, Kristiania 1911–15.

Hans H. Worsøe

Arntzen, Ole, 1761–1846, præst. * 18.1.1761 på gården Grinder, Grue sg. i Norge, † 27.9.1846 i Sønder Vissing. F: krigsråd Ole A. (1731–1811, ~2° 1772 med Marthe Gjerdrum, 1747–97) og Karen Pedersdatter Vøjen (1733–69). ~1° 7.12.1787 i Kbh. (Frue) med Sophie Magdalene Jansen, * 10.8.1770 i Kbh., † 26.4.1819, d. af parykmager, siden spisevært Michael J. (1741–1815) og Christine Marie Hansdatter (ca. 1736–

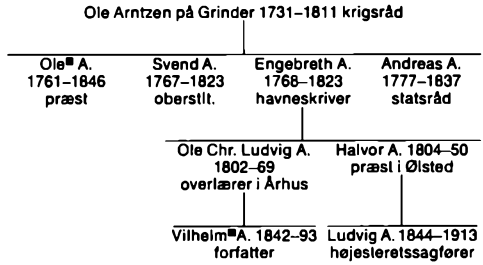

1805). ~2° 7.12.1819 i Sønder Vissing med Ane Marie Andersdatter, døbt 1.3.1789 i Sønder Vissing, † 14.12.1851 sst., d. af gårdejer i Sønder Vissing Anders Nielsen (ca. 1760–1823) og Maren Pedersdatter (1768–1849).

A. blev student 1779 (privat dimitteret), cand. teol. 1783, sognepræst på Tunø 1787 og i Sønder Vissing og Vorladegaard 1795 hvor han blev til sin død. Han var hverken nogen særdeles begavet eller videnskabelig dannet mand, men han gjaldt for en god populær taler og virkede især ivrigt mod drukkenskab. Han var også en dygtig landmand der navnlig arbejdede for at udbrede kartoffelavlen så at han selv til sidst lagde 100 tdr. om året og uddelte mange læggekartofler gratis. Ligeledes lærte han, skønt personlig en hader af tobak, bønderne i krigens tid at dyrke denne plante, og han anskaffede væddere for at forbedre fåreracen, og podede frugttræer af hvilke han bortskænkede over 2000. Ligeledes var han virksom for vaccinationens indførelse og havde 1825 vaccineret over 7000 børn.

Fr. Barfod: Danmarks gejstlighed I, 1848 198f.

*Bjørn Kornerup**

Arntzen, Vilhelm August, 1842–93, lærer, nationaløkonom. * 13.4.1842 i Århus, † 20.3.1893 på Skt. Hans hospital ved Roskilde, begr. i Kbh. (Ass.). F: adjunkt, senere overlærer ved katedralskolen Ole Christian Ludvig A. (1802–69) og Vilhelmine Sophia Laub (1810–78). ~29.10.1869 i Kbh. (Johs.) med Camilla Augusta Bentzon, * 18.1.1838 i Kbh. (Garn.), † 20.5.1922 sst., d. af cand.teol., senere skoleinspektør Edvard William August B. (1802–69) og Ida Hedevig Arntzen (ca. 1807–79).

A. blev student fra Århus 1862, statsvidenskabelig kandidat 1869 og s.å. lærer ved Kbh.s Navigationsskole og Kbh.s kommuneskoler hvor han virkede til sin død. Denne lærervirksomhed har givet anledning til en mangesidig produktion der dels strejfer nationaløkonomien *Haandbog for Søfarende og Skibsredere* 1870 og 1883, *Alminde-*

lig Handelsvidenskab 1871 (2. udg. 1885, 5. udg. 1914) og *Handelskalender*, 1876, dels vedrører andre områder *Verdenshistorie for Folkeskolen* sammen med H. Schwanenflügel 1873, *Danske Digte til Brug i Skolen og Hjemmet* sammen med M. Matzen 1874. Flere af Stuart Mills skrifter er oversat af ham. Han var i efteråret 1872 blandt stifterne af Nationaløkonomisk forening og indtil 1875 medlem af dens bestyrelse samt medudgiver af de første to bind af *Nationaløkomisk Tidsskrift*, 1873. Ligesom han har udgivet flere af de ovennævnte skrifter i forening med andre gælder dette også om hans hovedarbejde i nationaløkonomien som han udarbejdede i forening med cand.polit., senere overtoldinspektør Kristian *Ring *Nationaløkonomien. En Fremstilling af dens Grundforhold og Udviklingslove*, 1875. Uden at dette skrift i udgangspunkt og metode afveg fra de gængse fremstillinger fremhævede forfatterne dog i væsentlig grad arbejderspørgsmålets betydning og fremdrog samfundets social-etiske sider, idet de hævdede at fordelingen af udbyttet ikke var retfærdig, og A. havde også allerede tidligere i den nystiftede nationaløkonomiske forenings første møder såvel som i dens tidsskrift slået til lyd for katedersocialismens synspunkter i modsætning til Manchesterskolens økonomiske harmonilære. A. var en begavet og kundskabsrig mand men en noget tung natur. Hans indsats på nationaløkonomiens område kan væsentlig samles i at han for sin tid bidrog til at udvide kendskabet til udlandets økonomiske forfattere og frembrydende økonomiske bevægelser. 1876 var han udset til sammen med Ring at forestå redaktionen af et af boghandler Fr. Høst påtænkt biografisk leksikon. Planen måtte dog opgives.

Nationaløkon. foren.s festskr., 1897 3 7 9 12 29. Sv. Cedergreen Bech i Pers.hist.t. 16.r.V, 1977 245–54.

*P. Grønvold**

Aron fra Kangeq (grønl. Âlut Kangermioq), 1822–69, grønlandsk maler og billedskærer. *9.4. 1822 i Kangeq ved Godthåb, † 12.3.1869 sst. F: fanger Christian Heinrich og Anna Benigna. ~8.11.1843 med Persida, *27.2.1824, † i sept. 1897.

A. levede som sælfanger på udstedet Kangeq i mundingen af Godthåbsfjorden, men blev som ca. 30-årig angrebet af tuberkulose som mange af sine landsmænd. Han måtte opgive sælfangsten og blev lænket til sin briks hvor han lå i årevis. Da inspektør H. J. *Rink omkring 1855 indbød til at optegne og indsende grønlandske folkesagn begyndte A. at nedskrive sådanne og indsendte i alt ca. 500 folioark med sagn som han selv illustrerede med træsnit og stentryk. A. udtænkte selv billederne og skar dem ud hvorefter pladerne blev sendt til Godthåb og der trykt på papir. 1859 udsendte Rink sagnene i 4 bind med A.s illustrationer. Rink var blevet opmærksom på A.s evner som kunstner og begyndte at sende ham papir og malerrekvisitter, og A. var snart i fuld gang med at male de akvareller der har gjort ham til den grønlandske malerkunsts fader. Gennem 10 år udførte han et meget stort antal farvelagte tegninger, de fleste med motiver fra de grønlandske sagn om eskimoernes liv og om deres møde med nordboerne. I denne periode brugtes hans produkter også i den nystartede avis Atuagagdliutit der nåede ud til de mange små pladser og for første gang forsynede den brede befolkning med almindeligt læsestof. Til sidst bukkede A. under for sin sygdom, men havde forinden øvet en kunstnerisk indsats af enestående karakter. Eigil *Knuth har kaldt hans mytologiske billedgalleri for eskimokulturens sixtinske kapel. Hans stærke oprindelighed og særpræg, hans fortættede kraft og ekspressionistiske stil har i nutiden skabt ham et navn blandt malerkunstens store. A.s tegninger opbevares på Nationalmuseet, men pladerne med træsnittene beror i Godthåb hvor de blev genfundet omkring 1960. Tegningerne er benyttet i mange senere publikationer, bl.a. i Rinks dansksprogede *Eskimoiske Eventyr og Sagn* fra 1866 og i en udgave af de samme sagn fra Det grønlandske forlag 1974.

Helge Christensen: Aron fra Kangeq. En grønlandsk billedskærer, Godthåb 1953. Eigil Knuth i Nationalmuseets arbejdsmark, 1960 45–65. Samme: Âlup Kangermiup qalipagai. Nationalmuseet 1961. Samme: Aron of Kangeq 1822–1869. The sealhunter, who became father of Greenlands Art of painting, 1960. Samme: Âlut Kangermio – Aron fra Kangeq – Aron of Kangeq. Nordboer og skrællinger, 1968.

Mads Lidegaard

Arrebo, Anders Christensen, 1587–1637, præst, digter. *2.1.1587 i Ærøskøbing, † 12.3.1637 i Vordingborg. F: sognepræst Christen Andersen († 1606). ~1611 med Else Jørgensdatter, *i Malmø, † 1641 i Vordingborg.

Om A.s barndom og første ungdom vides intet, ej heller fra hvilken skole og i hvilket år han dimitteredes til universitetet. Allerede 1608 blev han præst ved slotsmenigheden i Kbh., og 1610 tog han magistergraden. N.å. optrådte han som digter med en sejrssang over Christian IVs erobring af Kalmar, og 1612 skrev han et sørgedigt i anledning af dronning Anna Cathrines død; medens det første på gammeldags vis fortaber sig i bred detailbeskrivelse spores i det andet, trods al metrisk usikkerhed, en lyrisk evne som røber en virkelig digter. Måske har disse forherligelser af kongehuset befæstet A. i dets gunst og

medvirket til hans hurtige befordring: 1613 blev han præst ved slotsmenigheden i Frederiksborg, 1616 sognepræst ved Nicolai kirke i Kbh. og kaldedes i marts 1618, kun 30 år gammel, på kongens forslag til biskop over Trondheim stift. Allerede sommeren s.å. var han på visitats i Finmarken og viste sig alle vegne som en nidkær og myndig kirkelig tilsynsmand der stod på sin ret og ikke gik af vejen for nogen. Dette i forbindelse med hans skarpe, satiriske tunge og noget affejende væsen skaffede ham hurtigt uvenner, og da han i muntert lag uforbeholdent gav sig livsglæden i vold uden ved slige lejligheder at skænke bispestolens værdighed en tanke benyttede byfogden i Trondheim Peder Lauridsen, mod hvem han ofte lod sit vid spille, sig heraf til at komme ham til livs.

I aug. 1619 var der stort og lystigt præstebryllup i Hevne. A. tog med iver del i jægerdansen, en slags tagfatdans, i hvilken det var skik at danseren når han indfangede sin meddanserinde tog hende i favn og kyssede hende. Morgenen efter stod A. tidligt op, og mens begge køn færdedes i det fælles sovekammer, indlod han sig halvpåklædt i samtale med et par kvinder der endnu lå til sengs, satte sig på sengekanten og lagde den ene fod op i sengen, medens han støttede den anden på gulvet. Med Peder Lauridsen som mellemmand udbredte sig snart det rygte at bispen ved brylluppet på Hevne var blevet truffet i seng med en af de tilstedeværende kvinder. A. tog foreløbig intet hensyn til folkesnakken; han forøgede ubetænksomt sine fjenders tal med Tage Andersen Thott der 1620 var blevet lensmand over Trondheim len, og med hvem han straks kom i kompetencestridigheder. I øvrigt fortsatte han ganske som før. 1621, først på året, var der atter præstebryllup, denne gang på Stod i Indherred. A. dansede igen jægerdansen, kastede bispekjolen og trakterede selv trommen, da han fandt at trommeslageren ikke gjorde det retteligen; ved drikkelaget som sluttede det vellykkede gilde var han i overgivenhed med til at drikke en katolsk helgens skål. Også her føjede det sig således at byfogden i sine underhåndsmeddelelser til offentligheden kunne få anbragt en fruentimmerhistorie af lignende art som den fra Hevne. Rygterne om A. var nu på det punkt at de ikke længere kunne lades uænsede. Han søgte at afæske Peder Lauridsen som deres ophavsmand en erklæring, men denne smuttede behændigt udenom. A. rejste da til Kbh., satte sine foresatte, særlig kansleren Christian Friis til Kragerup, ind i sagen og spurgte hvad han skulle gøre. De henviste ham til rettens vej men afslog hans bøn om at måtte få sagen pådømt af lensmændene og bisperne i Oslo og Bergen; byretten i Trondheim var det rette forum. Men i denne var Tage Thott i sin egenskab af lensmand selvskreven præsident, og sagen kom derved fra første færd (nov. 1621) ind i det for A. uheldigste spor. Lensmand og byfoged spillede under dække med hinanden; fra at være anklaget forvandlede Peder Lauridsen sig hurtigt uden indsigelse fra rettens side til at optræde som anklager, og A. der i enhver henseende kunne føre fuldgyldigt bevis for intet som helst uterligt at have foretaget sig hverken i Hevne eller på Stod, stilledes snart over for et indfiltret væv af prokuratorkneb; han mistede sin selvbeherskelse der ingen sinde var hans stærke side og forlod forbitret retssalen med uoverlagte ord mod lensmanden hvad denne øjeblikkelig tog vidne på. Til endelig undersøgelse og dom indankedes sagen for herredagen i Bergen der afholdtes juli 1622 under Christian IVs personlige foresæde, og her dømtes A. som den der ved sin adfærd, også over for kvinder, havde tilsidesat hensynet til sit biskoppelige embedes værdighed, til at have dette forbrudt; der tilstilledes ydermere biskopperne riget over hver fire eksemplarer af dommen med pålæg om at kundgøre den for stiftets gejstlighed, ligesindede til advarsel. Der kan næppe være tvivl om at det er kongen som har villet at der skulle statueres et eksempel. Men i Norge var det den almindelige mening at dommen var uretfærdig, og A. mistede heller ikke sine venner i Danmark.

Efter dommen slog A. sig ned i Malmø. De år han tilbragte her var trods understøttelse fra familien ofte kummerfulde nok; den ham overgåede ydmygelse nagede ham dybt, og ved litterært arbejde søgte han at få sindet i ro. Allerede som biskop i Trondheim havde han syslet med en oversættelse af Davids salmer og 1620 udgivet en prøve som imidlertid ikke kendes mere. Han tog nu arbejdet op på ny, og 1623 udkom, tilegnet gejstligheden i Norge og forsynet med ærevers bl.a. af Jesper Brochmand og Caspar Bartholin, *K[ong] Davids Psalter, sangvis udsat under hundrede og nogle Melodier og Toner.* Som ortodoks teolog af Hans Poulsen Resens skole var A. ingen ynder af de melodier til Davids salmer der skyldtes franskmanden Claude Goudimel, og som, skønt af calvinsk oprindelse, havde fået indpas også her hjemme ved begyndelsen af 1600-tallet; i modsætning hertil fremdrog han med forkærlighed de ældre melodier fra Hans Thomesens salmebog og Niels Jespersens gradual, idet han stræbte at vælge sådanne toner som passede til salmernes indre karakter. Musikalsk var bogen således en tilbagevenden til fortiden; for tekstbehandlingens vedkommende tilhører den, modsat hans ungdoms lejlighedsdigtning, lige så afgjort fremtiden. At gøre versene regel-

mæssige, så at korresponderende linier erholdt samme antal stavelser, et rigtigt forhold mellem betonede og ubetonede stavelser iagttoges, og trykket lagdes på de rette steder var nu, fra det øjeblik han satte pennen på papiret, hans alvorlige bestræbelse, og efter at et kongebrev 1624 havde tildelt ham privilegium på en eventuelt kommende udgave tog han arbejdet for sig igen, gik det omhyggeligt igennem for at fjerne ufuldkommenheder, og det 2. oplag af psalteren der udkom 1627, ledsaget af melodierne, tør betragtes som det første større værk på dansk der som helhed taget står mål med de fordringer senrenæssancens mænd overalt i Europa stillede til regelret versbygning modsat 1500-tallet.

A.s oversættelse af Davids salmer har muligt bidraget sit til, sammen med formående velyndere (kanslerens) forestillinger, at mildne kongen; i hvert fald udgik der i aug. 1625 et åbent brev ifølge hvilket den afsatte biskop fik sin forseelse eftergivet, og det tillodes ham igen at søge kald, dog kun et bondekald. Det er betegnende for A.s karakter og opfattelse af sig selv at det første kald han endnu s.å. søgte var Frue kirke i Kbh. Dette fik han naturligvis ikke, og da Malmø borgere ligeledes s.å. androg om at måtte få ham til sognepræst afvistes de barsk af kongen der blot udvidede tilladelsen til fremtidigt at måtte gælde også „en af de gemene Købstæder hvor de ikke har megen Lyst til Klammer". 20.1.1626 beskikkedes A. til sognepræst i Vordingborg og i denne stilling forblev han til sin død. Også her viste han sig som en mand der i embedets forskellige tilskikkelser stod på sin virkelige eller formente ret; den samling prædikener fra denne tid over lidelseshistorien som hans søn 1670 udgav under titlen *Torcular Christi* (ɔ: Kristi Persekar), vidner tydeligt nok om hvor stærkt hans sind til stadighed rugede over hvad der var hændet ham i Trondheim, og hvor svært det var ham at tænke på det skete uden at komme i sjælsoprør. Men varetagelsen af de kirkelige pligter var ikke det eneste som lagde beslag på A.s tid og kræfter i denne sidste periode af hans liv; mere end nogen sinde var hans evner viet poesien. Det var i Vordingborg han arbejdede på sit digteriske hovedværk, sangen om verdens skabelse, *Hexaëmeron,* med hvilket værk, skønt det først udkom 1661, mange år efter forfatterens død, den af senrenæssancen skabte kunststil for lange tider tager sig højhedsret over den danske poesi. – Et af de mål, senrenæssancen overalt hvor den på sin sejrsgang over Europa kom hen først og fremmest satte sig, var på modersmålet at frembringe et epos med kristeligt indhold og udført i lighed med antikkens. Den franske litteratur havde her i Du Bartas' „La Semaine" (1579) et værk der blev almindeligt beundret og som oversattes i så godt som alle europæiske kultursprog; adskillige steder lod man sig derfor i sin stræben efter at erholde det store episke digt nøjes med at omplante Du Bartas'. I Tyskland havde det 1617 stiftede „Frugtbringende Selskab" dets oversættelse på sit program, og usandsynligt er det ikke at dette var en medvirkende årsag til at kansleren Christian Friis til Kragerup hvem fædrelandets ære og anseelse altid lå varmt på sinde, har set sig om efter en mand der for Danmarks vedkommende kunne tage opgaven op og føre den frelst i havn. Hans valg faldt på A. som han i sin tid havde fattet godhed for og aldrig helt sluppet af syne og som desuden i sin behandling af Davidssalmerne havde lagt for dagen at han var sig senrenæssancens metriske principper bevidst. A. tog mod kanslerens tilbud og forsynedes af ham med de fornødne hjælpemidler, deriblandt sikkert også den 1631 afsluttede tyske oversættelse. Han fik arbejdet, efterhånden som han trængte ind i det, usigeligt kært trods dets mangehånde vanskeligheder, og han sparede sig ingen umage for at det kunne fremtræde så anseligt og prægtigt som muligt; at give en blot og bar oversættelse var ingenlunde hans hensigt.

Allerførst var hans opmærksomhed henvendt på valget af et passende versemål. Du Bartas' digt var affattet i franske aleksandrinere, men A. var betænkt på at skaffe sit fædreland et metrum der kunne indtage en selvstændig plads ved siden af italienernes ottave rime, franskmændenes aleksandrinere og englændernes blankvers. Han lagde heksametret, det stående versemål i alle antikkens store heltedigte, til grund, men gav det en særlig, moderne udformning ved at tildele det rim, ikke alene slutningsrim men også rim midt inde i verset. I længden blev det ham dog for besværligt på sprogets daværende trin af metrisk ubearbejdethed at bevare dette selvdannede metrum, og forbeholdende sig at genoptage det til forherligelse af den syvende dag, Herrens hviledag efter Skabelsens fuldendelse (som døden dog hindrede ham i at få skildret), gik han med fortællingen om den anden dags skabelsesværk over til den mindre kunstfulde aleksandriner. Til gengæld har han ved behandlingen af indholdet helt igennem, fra den første sang til den sidste, udvist en ikke ringe selvstændighed. Over for partier som meget nøje slutter sig til Du Bartas' tekst og blot er en oversættelse eller bearbejdelse af den, står andre i hvilke han forlader sit forlæg og giver sig sin egen digtning i vold; det tjener ham til ære at disse ikke er blevet de ringeste i hans værk. Lovprisningerne hvormed hver dags gerning indledes er som oftest aldeles originale,

og det samme gælder i ordets videste forstand de i særlig grad udførlige afsnit i hvilke han lader Danmarks og Norges ejendommelige natur, deres dyre- og planteverden, mineralrige, geografiske og hydrografiske forhold indgå i stedet for Du Bartas' tilsvarende franske; for Norges vedkommende, der her for første gang gøres til genstand for digterisk behandling, har foruden selvsyn Undal-præsten Peder Clausen Friis' forskellige skrifter tjent ham til kilde. I beskrivelsernes kunstmæssige stil træder han derimod overalt nøje i forbilledets spor, og dette var det også efter tidens hele opfattelse hans uafviselige pligt at gøre. Man møder følgelig også hos ham den bestandige påkaldelse af musen i overensstemmelse med de fælles antikke læremestre, en vidtstrakt anvendelse af den klassiske mytologis gudeapparat til betegnelse af naturmagter, et væld af hentydninger til græske myter og lærde reminiscenser fra læsningen af romersk oldlitteratur, endelig det brede, langsomt henskridende foredrag med malende tillægsord, kunstige ordsammenstillinger, dristige sammenligninger, nydannede udtryk og sære, vanskeligt forståelige gloser – alt i senrenæssancens ånd, men såre fjernt fra vor tids.

I 1600-tallets danske litteratur står A. i samme stilling og med en lignende glans om sit navn som Oehlenschläger i 1800-årenes. Begge indleder de nye epoker, og begge hyldes de som digterkonger af deres samtidige, også af dem der så anderledes på poesiens mål og midler. Smukt har for A.s vedkommende mænd som Hans Mikkelsen Ravn, Anders Bording og Tøger Reenberg givet deres beundring udtryk. Endnu 100 år efter hans død erkender Holberg at han er „en af de største Poeter, ja, den som allerførst har skrevet sirligen i dansk Poesi". □Mal., formentlig 1633 (Trondheim domk., Vordingborg k.). Buste af G. Hammerich, 1934 (Ærøskøbing). Mindesmærke af Wiedewelt, 1784 (Jægerspris).

A. A.: Saml. skr., udg. Vagn Lundgaard Simonsen, 1965. – H. F. Rørdam: Mester Anders Christensen Arrebos levnet og skrifter I–II, 1857. C. Rosenberg: Nordboernes åndsliv III, 1885 509–27. K. Mortensen: Ældre dansk versbygning, 1901. Vagn Lundgaard Simonsen: Studier i A.A.s forfatterskab (m. bibliografi) 1955.

*Carl S. Petersen**

d'Arrest [da'ræ], **Heinrich Louis (Ludwig)**, 1822–75, astronom. * 13.7.1822 i Berlin (Trefoldighedsk.), † 14.6.1875 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: sekretær i statsgældskontoret, senere Rechnungsrat Louis Claude d'A. (Darreût) (1788–1860) og Sophie d'Espagne (ca. 1794–1838). ~ 4.11.1851 i Leipzig (Thomask.) med Auguste Emilie Möbius, * 19.10.1822 i Leipzig, † 25.12.1897 i Kbh., d. af professor i astronomi August Ferdinand M. (1790–1868) og Dorothea Christiane Johanna Rothe (1790–1859). Separeret 1869.

Efter skolegang i det franske gymnasium i Berlin studerede A. 1842–46 matematik og astronomi ved universitetet sst., og af særlig interesse for sidstnævnte fag deltog han under Enckes ledelse i arbejderne på observatoriet, dels som iagttager, dels som beregner; 1845 knyttedes han til observatoriet som 2. assistent. 1844 fandt han en komet (1844 II) der var set to dage tidligere af Mauvais i Paris, og dec. s.å. opdagede han en ny komet (1845 I) hvorfor han fik tildelt den af kongen af Danmark indstiftede kometmedalje. Endvidere udførte han en mængde baneberegninger over kometer og især over asteroiderne, for hvilke astronomerne i denne periode havde fået fornyet interesse. Det var i Berlintiden d'A. tilbød at hjælpe Johann Gottfried Galle, 1. assistent ved observatoriet, med at lede efter den planet hvis eksistens teoretisk var forudsagt af englænderen John Cauch Adams og franskmanden Urbain Joseph Leverrier. 23.9.1846 iagttog Galle og d'A. som de første den nye planet Neptun. I den oprindelige meddelelse om opdagelsen blev kun Encke og Galle nævnt, og først 1877 blev tingene sat på plads af Galle der yderligere meddelte at d'A.s indsats havde været afgørende idet han havde forestået det stjerneatlas som førte til identifikationen af planeten. 1848 ansattes han under professor Möbius som observator ved det gamle observatorium på Pleissenburg i Leipzig, ved hvis universitet han også virkede som docent. Med mangelfulde instrumentale midler udførte han her observationer af kometer og asteroider og fortsatte sine beregningsarbejder. Efter at universitetet i Leipzig 1850 havde udnævnt ham til dr.phil. h. c. udgav han n.å. sit habilitationsskrift *Über das System der kleinen Planeten zwischen Mars und Jupiter*, indeholdende undersøgelser over den gensidige beliggenhed af de da kendte tretten asteroidebaner, og 1852 blev han ekstraordinær professor da han havde afslået en kaldelse til Washington. Sammen med A. Ermann deltog han i udgivelsen af *Briefwechsel zwischen W. Olbers und F. W. Bessel*, 1852 og leverede anmærkninger til den tyske udgave af F. Aragos samlede værker. Et værk af Laugier der udkom 1853 og indeholdt stedbestemmelser af 53 klarere tågepletter henledte hans opmærksomhed på et område han mente at kunne beherske med den kikkert han rådede over. 1855 og de følgende år frembragte han da også et særdeles dygtigt arbejde *Resultate aus Beobachtungen der Nebelflecken und Stern-*

haufen, erste Reihe (Abhandl. d. kgl. Sächs. Ges. d. Wiss. Mat.-phys. Classe, III, 1857, 293–378) hvori han gør rede for observationerne af over 200 tågepletter som ved gentagne iagttagelser meget skarpt blev knyttet til nabostjerner, således at deres positioner blev vel bestemt. Foruden disse bestemmelser af tågepletter fortsatte han sine arbejder over kometer og planeter og opdagede 1851 og 1857 to nye kometer, af hvilke den første der har en omløbstid på 6,7 år bærer hans navn. 1856 tilbød man d'A. stillingen som direktør for observatoriet i Kiev, men da der fra Danmark kom opfordring til ham om at overtage stillingen efter C. F. R. Olufsen som professor i astronomi ved Kbh.s universitet, hvortil astronomen P. A. Hansen i Gotha havde anbefalet ham, foretrak han denne stilling og blev 1857 udnævnt til ordinær professor i astronomi og direktør for observatoriet. Allerede i Olufsens tid havde universitetet taget bygningen af et nyt observatorium under overvejelse, og 1858 bevilgedes de fornødne penge til opførelsen af bygningen og til anskaffelsen af en 11″ refraktor fra Merz og en meridiankreds fra Pistor og Martins. I april 1861 toges boligerne på observatoriet i brug, instrumenterne opstilledes i sommerens løb, og i efteråret begyndte de regelmæssige observationer. Det nye observatorium har d'A. beskrevet i *Instrumentum magnum aequatoreum in Specula Universitatis Hauniensis nuper erectum* (univ. festskr. 1861). Som naturligt var, fortsatte d'A. sine stjernetågeobservationer, og disse blev bragt til en afslutning 1867 ved udgivelsen af *Siderum nebulosorum observationes Hauniense*s, hvori han offentliggjorde nye iagttagelser af et par tusinde tågepletter som var opdagede af William og John Herschel, hvortil han selv føjede et par hundrede nye. Efter dette værks udgivelse beskæftigede d'A. sig med at udarbejde en monografi over Oriontågen og senere med spektralanalysens anvendelse på fiksstjernerne. Han skrev i denne anledning nogle afhandlinger i „Astron. Nachrichten" (Generalreg. hertil 1866, 1875, 1891), af hvilke den sidste blev trykt i det nummer der bragte underretningen om hans død. Foruden de ovennævnte afhandlinger bør endnu nævnes *Teleskopiske Undersøgelser af Egnen omkring det Sted paa Himlen, hvor Tychos nye Stjerne har vist sig 1572–74*, 1864, og *Undersøgelser over de nebulose Stjerner i Henseende til deres spektralanalytiske Egenskaber*, 1872. Endvidere skal anføres at han 1862 opdagede asteroiden Freja.

Af særlige udmærkelser fremhæves at d'A. var medlem af Videnskabernes selskab i Kbh., Stockholm, Skt. Petersborg og München samt Associate of the Royal Astronomical Society i London, hvilket sidstnævnte selskab 1875 hædrede ham med sin guldmedalje. Skønt d'A. af fødsel var tysker interesserede han sig levende for dansk sprog og kultur; sine forelæsninger holdt han på dansk, og de værker han udgav efter sin ansættelse i Danmark er skrevet enten på dansk eller latin. – R. 1862. DM. 1874. □Træsnit, 1870, kopieret af bl.a. Pauli, 1875 og 1877. Mal. af L. Grundtvig, 1894 (observatoriet, Kbh.). Foto.

C. Bruhns: Die Astronomen der Sternwarte auf der Pleissenburg in Leipzig, 1878 89–96. P. S. V. Heegaard i Ill. tid. 27.6.1875. Knut Lundmark: Heinrich Louis d'Arrest. Nordisk astronomisk t., 1952 1–11 41–53. Dictionary of Scientific Biography I, 1970 295f.

Kurt Møller Pedersen (A. Schneider)

Arup

Slægten har navn efter Arup i Vester Han herred.

Hans H. Worsøe

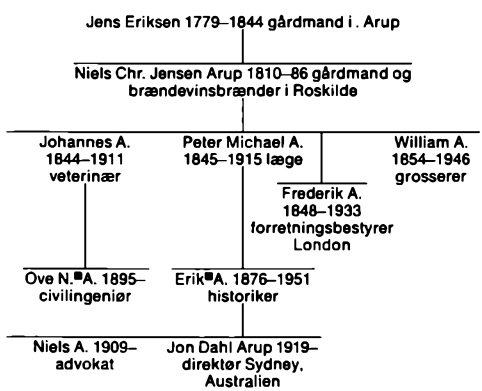

Arup, Erik Ipsen, 1876–1951, historiker. * 22.11. 1876 i Slangerup, † 23.9.1951 i Kbh., urne i fællesgrav sst. (Bispebj.). F: læge Peter Michael Christian A. (1845–1915) og Malvina Cathrine Ipsen (1852–1934). ~ 3.3.1908 i Kbh. (b.v.) med Clara Sanny Dahl, * 23.3.1883 i Esbjerg, † 23.12.1976 i Kbh., d. af skibsbygmester og entreprenør Kragh Frederik Theodor D. (1845–98) og Lovise Frederikke Schmidt (1856–1937).

A. voksede op i et politisk og kulturelt levende lægehjem og boede siden hos sin mormoder. Her modtog han kunstneriske impulser mens han gik på Nørrebro latin- og realskole hvorfra han blev student 1894. Han studerede først teologi ved siden af historie. Konferens i historie bestod han 1901 men allerede 1898 havde han fået universitetets guldmedalje for en prisafhandling om kil-

derne til Huitfeldts krønike. I studietiden havde han haft arbejde ved Creditkassen for Landejendomme i Østifterne hvis historie han skrev 1916. Efter konferensen underviste og manuducerede han, en tid var han knyttet til Ritzaus Bureau, senere vikar ved Rigsarkivet. 1904–05 og 1908 foretog han studierejser til London, Berlin, Hamburg og Lübeck, og ind imellem forsvarede han 1907 sin disputats. 1908 blev han arkivar i udenrigsministeriet, fra 1909 som leder, indtil C. Th. Zahle i 1914 hentede ham til en nyoprettet stilling som departementschef i konseilspræsidiet der forenedes med embedet som statsrådssekretær. A. ønskede imidlertid at være historisk forsker. Han havde søgt professorat efter J. A. Fridericias død 1912; bittert skuffet så han Aage *Friis blive foretrukket, men han blev ved Kr. Erslevs udnævnelse til rigsarkivar, dennes efterfølger i 1916, fra 1935 som professor rostgardianus i nordisk historie og nordiske antikviteter. Gennem sine administrative embeder var han blevet indført i de dansk-islandske problemer som han fortsat som professor kunne vie aktiv interesse, idet han blev medlem af den dansk-islandske kommission der formulerede den dansk-islandske forbundslov af 1918, siden medlem af det nyoprettede Dansk-islandsk nævn 1919–50 og af bestyrelsen for Dansk-islandsk forbundsfond 1920–46, og endelig var han fra 1936 til sin død formand for Den arnamagnæanske stiftelse.

A.s blivende betydning samler sig om hans indsats som historieforsker og universitetslærer. Hans forfatterskab strækker sig fra 1901 til 1947, med *Danmarks Historie* I og II som markant tyngdepunkt, ikke blot for egne arbejder, men for hele periodens nationale historieskrivning. A.s utrykte prisopgave om A. Huitfeldts kongehistorier og en trykt studenterafhandling fra 1901 er kildekritiske studier efter Erslevs nye skole, dygtige elevarbejder men uden præg af A.s personlige egenart der blev udmærkende for alle følgende arbejder, og som allerede ved magisterkonferensens store opgaver om senmiddelalderlig dansk handelspolitik havde skabt det livsvarige modsætningsforhold til Johs. *Steenstrup. I den indtrængende analyse af *Den finansielle Side af Erhvervelsen af Hertugdømmerne 1460–1487,* 1903 og det følgende års udførlige anmeldelse af Will. Christensens Dansk Statsforvaltning fremtræder det egenartede Arup'ske fysiognomi markant. Her har han frigjort sig fra sin store læremester Erslev og udformet en konstruktiv metode med fundamentale krav om *virkelighedsforskning* ud fra mere konkrete kilder (regnskaber og akter) fremfor beretninger, og således at han tillagde de skiftende finansielle konstellationer større vægt end selve den statsretslige afgørelse. Erslevs krav om systematisk kildekritik og udtømmende kildebenyttelse er opretholdt, men hertil er føjet noget nyt: kravet om at de af kritikken som tilforladelige udsondrede *kendsgerninger* skal være organiseret og styret af „en fast udformet helhedsopfattelse", så den rette forståelse af „den store sammenhæng" kan fremgå ved en „konstruktion" eller „skabes ved egne gætninger" af historikeren – som det her udtrykkes mere udfordrende end i den senere, ofte (fejl)citerede formulering om „at digte over kendsgerningerne". Konstruktion af historisk sammenhæng ud fra etablerede kendsgerninger er følgelig noget metodisk fundamentalt hos A. Han påberåbte sig siden de franske metodeteoretikere Langlois og Seignobos, hvis grundlæggende værk fra 1898 netop behandler begreberne „groupement des faits" og „raisonnement constructif". A. har dog næppe så tidligt kendt det franske værk. I alle tilfælde har denne frigørende udvidelse af historikerens metodiske muligheder fæstnet sig tidligt som det væsentlige og blivende. Som særlig velegnet virkelighedsforskning der lod sig indordne under ledende helhedsopfattelser havde A. tidligt fremhævet handelshistorien, og internationale komparative handelsforhold blev emne for de følgende to arbejder, begge med lovmæssighed i spændingsforholdet mellem politisk system og formuleret handelsret i forhold til faktisk handelsstruktur som problem. Til yderste konsekvens gennemprøvedes synspunktet i den vidtspændende universalhistoriske skitse *Den europæiske Regalismes Oprindelse,* 1905, hvor „regalismen som europæisk finanssystem" forklares mislykket fordi den efterligner et saracensk system men på andet grundlag. 1907 kom så A.s mægtige og indtrængende doktorafhandling. Hovedtitlen, *Studier i engelsk og tysk handels historie* er kun en ramme, mens undertitlen *En undersøgelse af kommissionshandelens praksis og theori i engelsk og tysk handelsliv* klart udtrykker værkets dobbelte komparation. A. fandt her sit historiesyn bekræftet i den velargumenterede tese at den vidt forskellige handelsret i England og Tyskland ikke skyldtes særnational retsopfattelse og folkekarakter, men forskellig geografisk beliggenhed og uensartede krav til handelens funktion. Under latent spænding mellem lovgivning og handelspraksis var det stadig handelslivets egne former der skabte den retlige norm, ikke omvendt. Afsluttende proklameres: „Det er mellem de kampe, der føres i retssale og parlamenter, at den gennemtrængende virkelighedsforskning må søge at komme til orde". Da universitetet først 1921 til-

lod disputatser at komme på et moderne hovedsprog fik dette værk aldrig den internationale placering det fortjente.

Da A. 1908 måtte afbryde studierne i British Museum for at rejse hjem som kongelig embedsmand, blev planen om en mere universel fortsættelse af disputatsen, en studie over det engelske Levantkompagni som formidler af vareudvekslingen mellem Asien og Europa, lagt til side, og dermed standsede hans så lovende indledte universalhistoriske forskning, bortset fra den kyndige oversigt *Varehandelens Historie i Omrids* (Hages Haandbog i Handelsvidenskab, 1918). Al A.s forskning blev herefter viet dansk historie, mere og mere samlet om fremstillingen af en fuldstændig Danmarkshistorie. Således opstod et brud af dobbelt karakter: fra handelshistorie som ledemotiv for universalhistorisk udvikling til landbrug som det faste grundlag for dansk samfundsudvikling. Det bratte skifte kom dog ikke til at betyde nogen ændring i historiesyn eller metode. Det var den konstruktive virkelighedsforskning ud fra tilforladelige kendsgerninger der efter at have bestået sin prøve universelt nu skulle lægges til grund for fremstillingen af hans eget lands historie. Faktisk udgør et tilfældigt lejlighedsarbejde ouverturen. Til Hagerups Konversationsleksikon (2. udg.) skrev A. 1908 artiklen om Danmarks historie (ændret og udvidet 3. udg. 1920, som særtryk *Rids af Danmarks Historie*, 1921). Den foranledigede et forslag fra forlaget om at udarbejde en afløser af C. F. Allens Haandbog i Fædrelandets Historie fra 1840, og med professorernes velsignelse sluttede A. kontrakt om en håndbog i fire bind. Planen, at om- og nedskrive Danmarks Riges Historie til universitetsbrug, realiseredes dog aldrig; resultatet blev i stedet den meget personlige og omstridte Danmarks Historie der endda måtte forblive en torso – det posthumt udgivne bd. 3 når kun til omkr. 1660.

Fra første færd stod det A. klart, at landbruget måtte blive det fundamentale. „Landsbyen er den kærne, hvoraf det danske samfund har udviklet sig", lyder første sætning i leksikonartiklen, og trods alle betænkeligheder opretholdt A. sin plan. De mange år til værkets fremkomst var viet brede og grundige forarbejder i danske kilder og udenlandske værker. I et foredrag i Landhusholdningsselskabet om *Danmarks ældste Landbrug* fremlagde han 1916 sin omstridte tese om den landsbydannende hjulplov og gentog sætningen om landbrugets hædersplads med tilføjelsen at „næsten al den politik der har været her i landet fra de ældste tider til dagen i dag har sine rødder i den danske jord"; men opfordringen til det praktiske landbrugs mænd om forskningssamarbejde bar ikke frugt. A.s studier blev siden 1907 kraftigt stimuleret af tæt tankeudveksling med Laur. Weibull i Lund, senere også med dennes yngre broder Curt. Formålet var at rense og forny nordisk historie; A. fulgte aktivt brødrene Weibulls radikale traditionskritik, men for ham var „det videnskabeligt konstaterbare" mere middel end mål. Afhandlingen *Leding og ledingsskat i det 13. århundrede*, 1914, viser klart hans kildekritiske særpræg: hans stof er ikke beretninger, men samfundsrelevante lovtekster, og resultatet af hans tætlæsning af Jyske Lovs ledingsbestemmelser afslører en dynamisk militær udvikling i Valdemarstiden fra personligt bondeopbud til skat på bondejord og herremandshær som Valdemarstidens dynamiske forvarsel om stændersamfundet. Videre røber A.s ofte anførte anmeldelser af Vilh. Grønbech og Henrik Schück (1914 og -15) principielle tanker om hvorledes et lands historie rettelig bør skrives; i den første med udtalt krav om kun at anvende samtidige og tilforladelige kilder og den så ofte fordømte udtalelse om „at digte over kendsgerningerne" – efter ordlyden en meget bunden rekonstruktion; i den anden understregningen af at „den egentlige og sande historie" skal være koncentreret om det nye og blivende i samfundet og bero på en sand kildevurdering – „en levende skildring, der hviler på ægte kilder alene". Endelig finder man også prægnante udtryk for A.s historiesyn og metodiske principper i de dybtborende anmeldelser, han som redaktør i 1917–24 skrev til Historisk Tidsskrift. Her omvurderes de middelalderlige årbøger til ordinær historieskrivning (Ellen Jørgensen: Annales Danici), her forkastes beretningerne til fordel for dokumenterne (Peitz: Die Hamburger Fälschungen), og her belyses det sindrige spil mellem magt og statsret som det fremgår af den konkrete virkeligheds politik (Erslev: Augustenborgernes Arvekrav og Kn. Fabricius: Kongeloven). Bag alt dette spores et fasttømret teoretisk system der kom til at styre A.s forsøg på at give en samlet moderne fremstilling af Danmarkshistorien. Det blev en folkets og arbejdets historie, med jorden og produktionen som basis for den politiske udvikling, mere om samfundsbevægelsernes dynamik end om den omskiftelige konge- og udenrigspolitik, mindre om kongerne end om deres kanslere og faktiske ledere. Nye træk dominerede mens gamle kære begivenheder var forsvundet og mangt og meget omvurderet og omplaceret. Det var en skildring hvor Saxo var skiftet ud med mere „tilforladelige" kilder, for „al moderne kritisk forskning har lært os at hvor dokument staar mod beretning maa beretningen vige". Med et mægtigt opbud af skabende nysyn

og fantasi havde A. føjet de af ham „accepterede kendsgerninger" ind under nye og frugtbare synspunkter, støbt i en kunstnerisk form og stil, dynamisk levende i stærkeste kontrast til det tilvante. Værket er gennemtænkt som en helhed, for selv om det forblev en torso er alle 4 bind tidligt disponeret i grundtrækkene. Som en mægtig komposition var det indordnet under et sammensat helhedssyn, periode for periode styret af det samfundsmoment som A. antog havde været specielt bestemmende for udviklingen. Det udkomne viser os systemet om institutioners udspring fra landsbyen og den stænderske gruppering „i herrevælde" og „i kongevælde", mens enevælden med dens bondefrigørelse som baggrund for det demokratiske samfund forblev uskrevet.

Udsendelsen af de to bind 1925 og 1932 fremkaldte voldsom kritik. Konservative pressefolk og amatørhistorikere himlede op mod dette angreb på nationale klenodier, og faghistorikerne hverken ville eller kunne billige de anvendte metoder og vurderinger, ej heller finde præmisser for de dristige teser og tilspidsede domme. Alle kritikere stemplede værket som ensidig og subjektiv historieskrivning; det var „apriorisk", ikke sand og forudsætningsløs videnskab. A.s „absolutte stil" der tilslørede det usikre og hypotetiske, værkets mangel på forklarende fortale og oplysende noter og hans til tider svigtende evne til at efterprøve sine indfald og hypoteser gjorde det let at finde angrebspunkter. Desuden havde A. mere og mere isoleret sig fra sine fagfæller. Som omgangskreds havde A. altid foretrukket det praktiske livs mænd (jurister, læger og finansmænd) ved siden af politikere, og netop i 1924 havde hans initiativrige men egenmægtige redaktion af Historisk Tidsskrift ført til et dramatisk opgør og brud med fagfællerne. Bortset fra nogle få unge elever stod han da helt ensom herhjemme men nært knyttet til brødrene Weibull der i Sverige indtog en lignende isoleret stilling. – Den uforstående og uforsonlige kritik overraskede A. Stort set forholdt han sig tavs udadtil, men afvisningen af hans forskning blev afgørende for hans svingende livsholdning og oftest svigtende arbejdslyst for resten af hans levetid. Han tog 1925 til genmæle mod Lis Jacobsens kritik af hans agrare tolkning af runestenene, men han tilbageholdt sine klogere og kraftigere svar, dels *Redegørelse for min Danmarkshistorie* og dels *Gendrivelse af mine kritikere* (Ellen Jørgensen og Poul Johs. Jørgensen), der først er trykt efter hans død. Kort efter gik han dog til modangreb. I 1. hæfte af Scandia, hans kampfælle Laur. Weibulls nye tidsskrift for kritisk-metodisk forskning, udsendte han februar 1928 afhandlingen *David og Hall. Krisen i Danmarks historie 1863*, en blændende kildeanalyse der ikke blot afslørede frygt for revolution forud for krigen 1864 men samtidig var et nyt angreb på forskerne af den nyere tids historie fordi de var forblevet på et førkritisk stade og nøjedes med personlige skøn over kilderne. Det førte – som i 1919 og 1921 afhandlingerne om *Bernstorff og Holstein* og *Bernstorff og Moltke* – til en bitter men saglig polemik med Aage Friis der følte sig personlig ramt. Presseangrebene blev heftigere og kulminerede med et skæbnesvangert sammenstød med Vilh. la Cour der som opinionens talsmand erklærede at A. som forsker og universitetslærer „undergravede dansk historisk forsknings autoritet" og afsluttede med en ubehersket pjece Professor Arup og Sandheden. Stadig tavs fortsatte A. sine kritiske afhandlinger i Scandia til dokumentation af Danmarkshistoriens omvurderinger. A. svarede heller ikke på den konservative presses reaktion på 2. bind 1932, men mismodet fik nu overhånd og standsede hans produktivitet. Et fristed fandt han i samarbejde med unge forskere i forberedelsen af det Diplomatarium Danicum han 1931 sammen med Laur. Weibull havde påtaget sig at lede for Det danske Sprog- og Litteraturselskab; men 1937 følte han sig tvunget til at udtræde da han ikke kunne følge filologernes ændring i vedtagne udgivelsesprincipper. Netop da stod han ved sit livs voldsomste krise, foranlediget af modsætningsforholdet til la Cour der havde fortsat sine angreb og hævdet at A. havde „sprængt rammerne for et ædrueligt videnskabeligt arbejde" og stemplet A.s *Kong Svend 2.s biografi* som „den frie fantasis taagegevandter". At A. med sine krav til kritisk og konstruktiv forskning til gengæld havde modsat sig at la Cour fik et personligt docentur og 1936 sammen med to af tre udenlandske professorer foretrak Alb. Olsen som professor fremfor la Cour kan ikke undre. Striden fortsatte på en lidet værdig måde: på den ene side et net af intriger fra de professorer og politikere der ønskede at placere la Cour som en modvægt mod A., på den anden side den ensomme A.s temperamentsfulde og skarpe udtalelser og vurderinger. Da planerne glippede i København forsøgte man i Århus, men da fakultetet der ikke opfyldte la Cours krav om særbehandling, stemplede denne officielt A. for embedsmisbrug. Da A. nægtede at anlægge sag mod la Cour, pålagde undervisningsministeriet i stedet Københavns universitet at gøre det mens A. foretrak kun at optræde som vidne. På lidet flatterende måde oprulledes sagen for en domsmandsret i Helsingør. Dommen var passende uklar: sigtelserne kendtes ubeføjede men straf

bortfaldt; A. kunne med rette føle sig frikendt men arbejdsglæden kom ikke tilbage. Det store værk nød ikke fremme, men 1941 kunne A. udsende mindeskriftet *Viggo Hørup*, som biografi ikke særlig dybtgående, men en spillevende bog – „mit hjertebarn" – skrevet med oplagthed. A.s politiske holdning var samstemt med Hørups, hans stilkunst forlængede umærkeligt Hørups, og man fornemmer hvorledes A. i Danmarkshistoriens uskrevne 4. bind ville have formet overgangen fra bogen om „Ministeriet" til bogen om „Rigsdagen". A.s livsholdning i disse år kommer klart til orde i det bitre radioforedrag fra 1937 *Historie ved Københavns Universitet 1537–1937* hvor han imødegik Erslevs optimistiske syn på dansk historieforskning år 1911; han ligner sig selv med „en Archimedes der sidder og tegner cirkler i sandet"; men trods alt: »E pur si muove – og dog går den kritiske historieforskning frem". Rette ord, for A. var den historieprofessor der prægede næste generation. Han var vel ikke nogen flittig og pædagogisk universitetslærer, men hans forelæsninger fængede og hans øvelser var inciterende for de aktivt interesserede. De historiestuderende tog gentagne gange parti mod hans modstandere, og unge historikere samledes om ham i hjemmet på Studentergården hvor han var en afholdt efor fra 1923 til sin afgang. Og at det ikke alene var hans charme der bandt de unge til ham fremgår af besættelsen af de mange ledige professorater i København og Århus; på nær et enkelt gik de til de historikere der følte sig nærmest knyttet til ham.

Skønt A. teoretisk slog til lyd for forskning i team, havde han som historiker i praksis en mærkværdig evne til at isolere sig og skabe sig modstandere. Derimod udviste han i sine administrative og politiske hverv stor forhandlingsevne og forstod at knytte og fastholde personlige kontakter og venskaber. Det fremgår tydeligst i hans livslange arbejde for at formidle samarbejde og folkelig forståelse mellem Danmark og Island. Som medlem af den delegation til Reykjavik i 1918 der skulle forhandle om Islands krav om selvstændighed var hans initiativ og indsigt af stor betydning for forbundslovens form og indhold. Han blev derefter det radikale venstres faste repræsentant i dansk-islandsk nævn og forbundsfond hvor han i hele mellemkrigstiden ydede en omfattende indsats, meget påskønnet af islændingene og de danske politikere uden hensyn til partifarve. Oftest meget imødekommende over for islændingenes ønsker kunne han også være fast afvisende over for urimelige krav som det fremgår af den af ham dikterede protokol over forhandlingerne (udg. 1944). En speciel interesse viede han de islandske håndskrifter i danske samlinger. Han afviste al tale om juridisk og almen national ret, men var meget virksom for udlevering af museumsgenstande og arkivalier efter liberale regler. Han tog initiativet til omdannelse af den arnamagnæanske kommission 1936, så islændingene fik næsten paritet i bestyrelsen. Efter Islands ophævelse af forbundsloven 1944 pointerede han på ny, at Island manglede al formel ret til håndskrifterne, men i den nedsatte parlamentariske kommission af 1947 om håndskrifterne var han blandt de mest rundhåndede da talen var om udlevering af håndskrifter som gave, og det var på hans initiativ at ledende danske højskolekredse blev stemt herfor.

A. var en varm tilhænger af det radikale venstres folkelige og sociale ideer og reformer. Som medlem af handelsstudentkommissionen 1914–15 ivrede han for en mere praktisk højere uddannelse, og som udvalgsmedlem var han en af de varmeste talsmænd for oprettelsen af et universitet i Jylland. Som isoleret forsker og som en af fagfæller bekæmpet foregangsmand fik han kun få hædersbevisninger; medlem af Videnskabernes selskab blev han først 1935, men af Vetenskaps-Societeten i Lund siden dets stiftelse i 1920. Af den yngre generation modtog han på sin 70-årsdag et festskrift. □Mal. af Aksel Jørgensen, 1928 (Fr.borg), og gruppebill., 1929 (Studentergården, Kbh.). Tegn. af Carl Jensen, ca. 1928, Tegn. af Hans Bendix, af Carl Jensen, 1930, af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg) og 1945. Foto.

Udg. E. A.: Danmarks historie I–III, 1925, 1932, 1955 (III udg. med efterskrift og oplysn. om manuskriptforlæg af Aksel E. Christensen. Heri også E. A.: Redegørelse for min Danm.s hist.). Udvalgte afhandl. og anmeldelser I–II, 1977 (udg. med indledn. og bibliografi af Aksel E. Christensen. Heri også E. A.: Gendrivelse af mine kritikere).

Kilder. Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1908. Dansk-islandsk nævn. prot. o. forhandl. 1919–39, 1944.

Lit. nekrologer: C. O. Bøggild Andersen i Oversigt o. Vidensk. selsk.s virksomhed 1951–52. Aksel E. Christensen i Festskr. udg. af Kbh.s univ nov. 1952 og i Hist. t. 11.r. III, 1952. Laur. Weibull i Scandia XXI, 1951–52. Historiografiske afhandl.: Rolf Torstendahl: Källkritik och vetenskapssyn Sth., 1964. Jens Chr. Manniche i Hist. t. LXXV, 1975. Birgitta Odén: Laur. Weibull och forskarsamhället, Lund 1975. Povl Bagge og Aksel E. Christensen i Linier i da. hist.skrivning i nyere tid, 1976. Hans Krüger-Larsen: Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af A.s videnskabs- og hist. syn, 1976. E. Ladewig Petersen i Hist.t., 1978 138–82. – Jørgen Steining i Den da. rigsdag VI, 1953.

Papirer i Kgl. bibl.

Aksel E. Christensen

Arup, Ove Nyquist, * 1895, civilingeniør. * 16.4. 1895 i Newcastle-on-Tyne, England. F: veterinærkonsulent Jens Simon Johannes A. (1844–

1911) og Mathilde Bolette Nyquist (1866–1933). ~ 13.8.1925 i Kbh. med Ruth Sørensen, * 31. 7.1902 i Kbh., d. af civilingeniør, direktør for Kbh.s vandforsyning Poul *S. (1873–1964) og musikpædagog Dagmar M. Samuel (1879–1973). A.s far var kgl. dansk veterinærkonsulent i Newcastle-upon-Tyne, men flyttede samme år A. blev født til Hamburg hvor han fik tilsvarende stilling. Efter at have fået sin første skoleuddannelse i Hamburg kom A. 1907 til Sorø akademi og begyndte efter studentereksamen i 1913 at studere filosofi og matematik ved Københavns universitet. 1916 skiftede han imidlertid over til Polyteknisk Læreanstalt og blev i 1922 bygningsingeniør. Med denne eksamen ansattes han hos Christiani & Nielsen, først i Hamburg og fra slutningen af 1923 i London hvor han snart blev afdelingens chefingeniør. Som sådan arbejdede han især på forberedelsen og udførelsen af større industri- og havneprojekter, ikke mindst bygningen af såkaldte jetties, dvs. åbne molekonstruktioner. Christiani & Nielsen havde som de øvrige danske ingeniørfirmaer der havde afdelinger i Storbritannien specialiseret sig i jernbetonkonstruktioner. Det gjaldt også det danskejede ingeniørfirma J. L. Kier & Co. Ltd. som A. blev direktør for 1934. Dette firma opførte en lang række beboelsesejendomme, men også zoologiske haver, hangarer og fabrikker var blandt dets opgaver. – 1938 gjorde A. sig selvstændig idet han sammen med en fætter, Arne A. Arup der havde boet hele sit liv i England og drev forretning med bygningsmaterialer, startede et ingeniør- og entreprenørfirma, Arup & Arup Ltd. Hans hensigt var at skabe en nøje integration mellem projektering og udførelse. Alt for ofte havde han set at projekter blev udarbejdet uden at de faktisk kunne bygges. Krigens udbrud gjorde imidlertid at hans opmærksomhed først og fremmest blev rettet mod udformningen af beskyttelsesrum der med et minimum af omkostninger gav tilfredsstillende beskyttelse. A. skrev en række bøger og pjecer herom, og hans viden om jernbetonkonstruktioner blev benyttet af myndighederne idet han fik til opgave at bygge beskyttelsesrum og militære anlæg. Men også mere fredelige arbejder udførte han. 1945 trak A. sig imidlertid tilbage fra direktørposten i Arup & Arup for helt at hellige sig egen rådgivende ingeniørvirksomhed.

Verdenskendt blev A. først efter at han 1949 var med til at stifte et nyt rådgivende ingeniørfirma, Ove Arup & Partners, hvortil i 1963 kom Arup Associates, Architects and Engineers. A.s idérigdom, hans valg af partnere, hans krav om nøje forbindelse mellem projektering og udførelse og hans higen efter det perfekte resultat har gjort hans virksomhed til en af verdens største inden for branchen. Udover hovedkontoret i London har den afdelinger flere steder i Storbritannien og i resten af verden. A. der er blevet betegnet som en af verdens største nulevende ingeniører har personligt skitseret eller projekteret mange forskellige brotyper og molekonstruktioner, men det er dog først og fremmest inden for bygningskunsten A. og hans firmaer har haft en dyb og gennemtrængende indflydelse. Mest kendt er opførelsen af *operahuset i Sydney* (med Jørn Utzon som arkitekt), *St. Catherine's College* i Oxford (arkitekt Arne Jacobsen) og *Coventry Cathedral*. A. og hans firmaers virke kan bedst karakteriseres ved at der ikke alene stræbes efter den nævnte samlede projektering af et bygningsværk, men at der lægges lige så megen vægt på dets funktion i samfundet, dets kunstneriske helhed og dets harmoni med omgivelserne. A. varetager ikke mere den daglige ledelse af sine firmaer, men møder dog stadig nogle timer hver dag på kontoret, og det er ham der træffer de endelige afgørelser i store sager. Han har nu tid til at beskæftige sig med andre ting. Således har han i midten af 1970erne tegnet en ny form for skakbrikker der er forsynet med nogle af ham opfundne skaksymboler. I samme anledning er der startet et Arup Chess Company Ltd. i London. Utallige er de hædersbevisninger der er blevet A. til del. Nævnes kan at han 1966 fik tildelt the Royal Medal for Architecture af the Royal Institute of British Architects, en guldmedalje der kun en gang tidligere er tildelt en ingeniør. 1969 fik han the Queen's Award to Industry, og 1973 the Institution of Structural Engineers' guldmedalje. Desuden er han æresdoktor ved en række engelske universiteter, og 1974, ved Danmarks tekniske højskole. 1971 blev han adlet (Knight Bachelor). – R.[1] 1965. □Foto.

The Illustrated London News 1966, 32–35. Ingeniøren 1937, Vandbygningsv. 123 og 1938, I og S 115. Ingeniørens ugeblad 1969, 20. Jyllands-Posten 23.1.1966, 16.4.1975. Politiken 16.4.1975, 8.3.1976. Berl. tid. 15.4.1975, 8.3.1976.

Chr. R. Jansen

Arvidsen, Bent, ca. 1500–83, rektor, kannik. * ca. 1500 i Halland, † 28.10.1583 i Lund.

A. studerede 1528 i Louvain, og formodentlig har han erhvervet sig magistergraden i udlandet. Tidlig vandt han ry for at være en fremragende humanist, og han er overhovedet en af de første herhjemme, om hvem det vides at de har besiddet dyberegående kundskaber i det græske sprog. På reformationstiden var han rektor ved domskolen i Lund, og lokket af hans anseelse

som humanist søgte Niels Hemmingsen til denne skole hvor han i tre år nød godt af A.s undervisning i græsk. Fra ca. 1531 var A. tillige kannik i Lunds domkapitel, og 1537 indkaldtes han som en af repræsentanterne for dette til forhandling om kirkeordinansen. 1544 mødte han i Kbh. sammen med flere andre af kapitlets katolsksindede medlemmer til en drøftelse af divergenspunkterne mellem den gamle og den nye lære. Han hørte ikke til de mest genstridige og underskrev til sidst med de andre den forelagte lutherske trosbekendelse. – Lyskander og biskop Mogens Madsen roser A. i høje toner for hans ualmindelige lærdom, især i græsk og latin. Til Lunds domkapitel skænkede han 1578 sin ypperlige bogsamling (Bibliotheca Benedictina). I universitetsbiblioteket i Lund findes endnu bevaret rester heraf.

H. F. Rørdam: Monum. hist. dan., 2.r. II, 1887 232 251 276. – J. E. Rietz: Skånska skolväsendets historia, 1848 244f. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868 196f. Pers. hist. t. 8.r. V, 1926 121. Kirkehist. saml., 5.r. VI, 1911–13 158, O. Walde: Storhetstidens litterära krigsbyten I, 1916 224; II, 1920 272.

*Bjørn Kornerup**

Arvin, Georg Julius Jensen, 1880–1962, skoleinspektør. *31.5.1880 i Ulbølle sg., Svendborg amt, † 17.10.1962 på Frbg. hosp., urne på Solbjerg kgd. F: førstelærer Henrik Jensen (1848–1902) og Henriette Laurine Jensen (1850–89). Navneforandring 1905. ~6.7.1907 på Frbg. (Mariendal) med Elisabeth Mathilde Johanne Bork (navneforandring 1904), *9.11.1882 på Frbg., † 26.10.1962 sst., d. af skoleinspektør Lars Petersen (1854–1930) og Marie Christine Olsen (1857–1904).

Efter at være blevet lærer fra Skårup seminarium 1901 var A. et år lærer på Fåborg realskole hvorefter han 1902 blev ansat ved Frederiksberg skolevæsen hvor han de næste 37 år arbejdede først som lærer og fra 1918 som skoleinspektør (Skolen på la Coursvej). De første år på Frbg. udnyttede A. ivrigt til videreuddannelse idet han 1907 blev student (Døckers kursus), 1912 cand. mag. (matematik og fysik) og 1914 tog sløjdlærereksamen, samtidig med at han oprettede og ledede *Arvins Kursus til Studentereksamen for Lærere og Lærerinder* 1908–18.

Allerede som ung lærer viste A. sin interesse for faget regning og for en reformpædagogik der ikke mindst var præget af Montessori og Kerschensteiner. 1917 var han med til at oprette den første læsestue (Skolen på la Coursvej) og 1920 blev en af de første montessoribørnehaver oprettet i tilknytning til samme skole. 1920 blev han lærer i regnemetodik ved Danmarks lærerhøjskole, og året efter udgav han *Vejledning i den grundlæggende Regneundervisning*. De følgende år satte han meget ind på at realisere sine ideer på dette område. Han var medudgiver af et fuldstændigt regnesystem for folkeskolen hvortil der for første gang var udarbejdet øvebøger som støtte for talfærdigheden. Et andet område inden for regneundervisningen hvor A. har ydet en original indsats er anskuelsesmidler. Han blev ved med at tumle med regneundervisningen selv efter at han var blevet pensioneret, og 1956 kom hans sidste bog på området *Arbejdsskolemetodik i grundskolens regneundervisning for hjem og skole*, en titel der antyder et pædagogisk program. – Selv om A. 1929–46 var medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse (soc.dem.) var det ikke som politiker han fik sin største indflydelse. Hans mange faglige tillidshverv gav ham en sådan kontaktflade at han i en meget stor del af sine virksomme år var en toneangivende skikkelse i dansk pædagogik. 1917–26 var han formand for skolebiblioteksforeningens arbejdsudvalg, 1918–27 for Danmarks overlærerforening og 1922–25 for Det pædagogiske selskab. I dette sidste hverv slog han sit navn fast som en brobygger mellem de mere traditionelt indstillede grupper og den voksende gruppe af lærere der søgte inspiration i den „nyeuropæiske" reformpædagogik. Snart efter prøvede han det igen mens han 1928–29 var formand for Frederiksberg kommunelærerforening, ved at overtage formandsposten i reformpædagogernes forening, Landsforeningen Den frie skole. I sin formandstid (1928–31) blev han en af de centrale figurer ved den internationale kongres i Helsingør (1929) for „New Education Fellowship". – Som skoleinspektør for Skolen på la Coursvej var han med til at føre mange reformpædagogiske ideer ud i livet, ikke mindst fik forsøgene med individuel undervisning (1930–35) stor betydning, men arbejdsskoleideerne kan spores i den vægt der blev lagt på værksteder og skolebibliotek samt lejrskole. 1939–50 var A. rektor for Danmarks lærerhøjskole, en periode hvor grundlaget for institutionens senere voldsomme udvikling blev lagt. Han havde længe interesseret sig for læreruddannelsens problemer og fungerede 1926–53 som censor i praktisk skolegerning ved lærereksamen. De første reformer på lærerhøjskolen gik derfor naturligt på en styrkelse af de pædagogisk-psykologiske fag og den praktiske pædagogik.

Efter i nogle år at have holdt sig uden for de faglige pædagogiske foreningers ledelser lykkedes det A. 1940 at få slået to små foreninger (Den frie skole og Det danske Montessoriselskab) sammen til „Socialpædagogisk forening for ny

opdragelse", og han var denne forenings formand 1940–51 hvorefter han blev foreningens første æresmedlem. Under blid og forstående ledelse voksede den til en omfattende landsforening, og kort efter sin afgang kunne han se sit formidlende værk fuldført idet foreningen sammen med Det pædagogiske selskab enedes om at lade deres tidsskrifter forene til det fælles Dansk pædagogisk Tidsskrift fra 1953. Foruden de allerede nævnte aktiviteter har A. fra 1937 til sin død arbejdet som konsulent for radioen og 1947–54 som formand for skoleradioens arbejdsudvalg, og 1950 var han udvalgsformand angående oprettelsen af et pædagogisk forskningsinstitut. 1949–50 grundlagde A. den internationale skole i Danmark, „Bernadotteskolen". □Foto.

Til G. J. Arvin på hans 70-års fødselsdag, Georg Christensen m.fl. i Pædagogisk psykologisk t. 10, nr. 4, 1950. Sofie Rifbjerg og Torben Gregersen i Dansk pædagogisk t. 11, nr. 1, 1963.

Torben Gregersen

Asbjørn (eng. Osbern), † 1086 (?), jarl. F: Ulf Jarl og Knud den Stores søster Estrid.
A. blev 1049 med mange andre danske fordrevet fra England af Edvard Bekenderen. Han deltog som en af lederne i broderen Sven Estridsens store men resultatløse generobringstogt til England 1069–70. Ifølge Knytlingesagas sene – og næppe troværdige – efterretninger skal han have støttet Harald Hens valg til konge 1074 samt ledet oprøret mod og drabet på Knud den Hellige 1086. På denne kilde bygger tillige dødsdateringen.

Adam af Bremen, 1968 161. Den angelsaksiske krønike. Knytlinge saga. – Hans Olrik i Hist. t. 6.r. IV, 1892–94 255–60. E.M. Stenton: Anglo-Saxon England 3. udg. Oxford 1971 602.

Karsten Christensen

Ascanius, Peder, 1723–1803, zoolog. * 24.5.1723 i Aure, Norge, † 4.6.1803 i Kbh. (Fred. ty.), begr. i Fred. ty. k.s kapel. F: sognepræst Ments Pedersen A. († 1740, ~2° 1735 med Birgithe Marie Ring, † senest 1767, ~2° med kaptajn, senere oberstløjtnant Joachim Frederik Ausig, ca. 1706–86) og Clara Marie Schjelderup († 1731). Ugift.
A. blev student 1742 fra Trondheim, fulgte derefter i Uppsala Linnés naturhistoriske forelæsninger og foretog senere på kongelig bekostning en flerårig rejse til Mellem- og Sydeuropa. Året efter sin hjemkost blev han ansat som professor i zoologi og mineralogi (1759) ved det kort forinden oprettede Naturalie- og Husholdn. Cabinet på Charlottenborg. Denne institution står som et typisk udtryk for den interesse hvormed datiden omfattede naturvidenskaben, og navnlig for de, vistnok i reglen ganske overdrevne, forventninger man gjorde sig om ved videnskabens hjælp at forøge landets velstand gennem en rationel udnyttelse af de naturlige hjælpekilder. Dens levetid blev dog kun kort; allerede 1772 ophævedes den og dens samlinger overførtes til universitetet. På Charlottenborg holdt A. for talrige tilhørere forelæsninger over mineralogi og kemi; derefter berejste han 1768–70 på kongelig foranstaltning Norges kyster for at foretage faunistiske undersøgelser og indsamle materiale til fortsættelsen af sit store arbejde *Icones rerum naturalium,* hvoraf 1. hæfte med ti tavler allerede 1767 var udkommet med dansk, tysk eller fransk tekst. 1772 udgav han 2. hæfte, ligeledes med ti tavler, der i udførelse langt overgik de første, men fortjenesten heraf tilkommer vistnok snarest den kunstner der fulgte ham på rejsen. Teksten som kun frembyder meget ringe interesse udkom fra nu af kun på fransk. 3. hæfte udkom 1775, 4. 1777. Hermed sluttede værkets udgivelse for A.s vedkommende, og kun ét hæfte blev senere, 1805, udgivet af J. Rathke. 1771 blev A. udnævnt til assessor i Overbergamtet på Kongsberg og 1776 til berghauptmand i det Nordenfjældske. Denne virksomhed synes dog ikke at have tiltalt ham synderligt, navnlig fordi den hindrede ham i at fortsætte sit arbejde i zoologiens tjeneste. 1788 vendte han tilbage til Kbh. A. indtager ikke nogen høj rang blandt Danmarks zoologer; hans bidrag til litteraturen indskrænker sig til det omtalte billedværk og nogle enkelte mindre notitser. □Mal. af Pilo (Kgl. norske videnskabernes selskab, Trondheim).

C.C.A. Gosch: Danm.s zool. lit. II 1, 1873 317–27; III, 1878 147–49. Hist. medd. om Kbh. V, 1915–16 188–99.

*R. H. Stamm**

Aschengreen, Julius Christian, * 1896, adm. direktør i Ø.K. * 17.1.1896 i Kbh. F: bagermester Julius Christian A. (1857–1919) og Frederikke Johanne Ewers (1862–1930). ~22.5.1926 i Harbin, Nord Manchuriet med Asta Bolette Nielsen, * 6.11.1898 i Særløse, d. af proprietær Christoffer N. (1871–1955) og Kirstine Christensen (1872–1967).
A. begyndte som lærling i Det Østasiatiske Kompagni 1911, og efter uddannelsesårene i København blev han 1919 sendt til Manchuriet. Her var ØK gennem sine mange opkøbscentraler der var oprettet i årene efter 1909 en af de største aftagere af sojabønner der blev eksporteret til Europa hvor de blev benyttet som råprodukt i olieindustrien. A. var med til at udbygge ØKs manchuriske virksomhed, men blev 1928 flyttet til en nyoprettet filial i Madras som filial-

bestyrer for Indien og opbyggede her en tilsvarende organisation for opkøb af jordnødder hvortil senere føjedes driften af en række oliemøller. Efter otte år i Indien vendte A. 1936 hjem til hovedkontoret hvor han 1939 blev udnævnt til prokurist i skibsafdelingen. Under besættelsen 1940–45 da afdelingens direktør Hakon Christiansen opholdt sig i udlandet var han afdelingens faktiske leder og havde bl.a. til opgave at forberede genopbygningen af ØKs flåde. 1948 blev A. underdirektør og 1952(–61) administrerende direktør for skibsafdelingen. Hans store viden om skibsfart førte til at der også internationalt blev gjort brug af ham, og som medlem af en række internationale komiteer og udvalg arbejdede han for at beskytte og fremme redernes interesser. Herhjemme var A. 1953–61 medlem af bestyrelsen for Danmarks Rederiforening, 1958–59 som næstformand og 1959–61 som formand. I kraft af sin ledende stilling inden for ØK havde han naturligvis sæde i bestyrelsen for mange af dets datterselskaber, og, som der er tradition for, bevarede han også forbindelsen til kompagniet efter sin afgang som direktør. Således var han 1960–73 næstformand for ØKs bestyrelsesråd, ligesom han var formand for bestyrelserne for datterselskaberne A/S Nakskov Skibsværft 1960–72 og Rederiaktieselskabet Myren 1955–71. Dette var dog ikke det eneste A. påtog sig efter sin afgang. Østasiatiske Kompagni var 1918 med til at starte Det Danske Luftfartselskab, og forbindelsen mellem selskabet og ØK har gennem årene været snæver bl.a. gennem ØKs repræsentation i DDLs ledelse. 1961 blev A. formand for bestyrelsen i DDL og samtidig medlem af formandskabet for SAS. Hans arbejde her faldt i en periode med en kraftig og gunstig udvikling for SAS, og A. var i høj grad med til at præge denne udvikling. Efter sin afgang fra formandsposterne i 1968 var han indtil 1974 medlem af DDLs repræsentantskab, 1968–73 som formand. – R. 1947. R.[1] 1954. K. 1961. □Foto.

Børsen 17.1.1966. Berl.tid. 31.10.1971. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Asfrid, Odinkars datter, Gnupas hustru, kendes alene gennem indskrifterne på de to mindestene hun ved midten af 900-tallet rejste for sin søn kong Sigtryg i nærheden af Slesvig by. Den ene sten (Haddeby 2) blev 1797 gravet frem ved Vedelspang, den anden (Haddeby 4) fandtes 1887 i grundvolden af en af bastionerne på Gottorp. At dømme efter faderens navn var A. vistnok dansk men hun var gift ind i en svensk slægt. Runestenenes Gnupa må nemlig identificeres med Chnuba, danernes konge, som ifølge den sachsiske historieskriver Widukind der skrev ca. 970 blev betvunget af Henrik Fuglefænger – sandsynligvis 934. Han må sikkert også identificeres med den Chnob som Adam af Bremen med Sven Estridsen som hjemmelsmand nævner som søn og efterfølger af Olaf der kom fra Sverige og vandt det danske rige med vold og våben. Andetsteds omtaler Adam med samme hjemmelsmand Sigerich – åbenbart runestenenes Sigtryg – som den der fulgte efter Olaf, sveernes fyrste, og hans sønner, men snart blev fortrængt fra herredømmet. Hvad den litterære overlevering giver dunkelt og fattigt får en mærkelig bekræftelse derved at den førstnævnte sten har svenske runeformer og sprogformer; indskriften er hugget af en svensk runerister.

Danmarks runeindskrifter v. Lis Jacobsen og Erik Moltke, 1942 nr. 2 og 4. – Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, 1969 197–201. Erik Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse, 1976 154–60.

*Ellen Jørgensen**

Asger (el. Asker), se **Asser.**

Aslaksen, Cort (Cunradus Aslacus Bergensis), 1564–1624, teolog. * 28.6.1564 i Bergen, † 7.2. 1624 i Kbh., begr. i Frue k. F: borger i Bergen Aslak Magnussen og Christine Jacobsdatter. ~ 1603 med Barbara Olufsdatter, * ca. 1586, † 12.11.1628, d. af rådmand, senere borgmester i Kbh. Oluf Mortensen († 1606) og Maren Petersen.

A. begyndte sin skolegang i Bergens latinskole og kom efter nogen tid i huset hos biskop Jens Skjelderup der åbenbart havde lagt mærke til drengens gode begavelse. 1578 sendte bispen ham til Malmø skole hvorfra han 1584 afgik til universitetet. Hans studeringer understøttedes af kapitlet i Bergen. Da regeringsrådet 1590 anbefalede ham til et kongeligt rejsestipendium må han have tiltrukket sig opmærksomhed ved sin flid og sine evner. I de følgende år var han famulus hos Tyge Brahe på Hven, til hvis mest trofaste og begavede disciple han må regnes. 1593 tog A. magistergraden og rejste derefter udenlands støttet med det ovennævnte stipendium og som rejseledsager for to unge adelsmænd, den 15-årige Otto Steensen Brahe og den et år ældre Jens Sparre. Under sin rejse som kom til at vare omtrent seks år besøgte han bl.a. Rostock, Herborn, Siegen, Heidelberg, Basel (hvorfra Jens Sparre blev kaldt hjem) Genève, Paris, Orléans, Oxford, Cambridge, Edinburgh og St. Andrews. 1597 udgav han i Siegen et skrift, *De natura cœli triplicis,* (tilegnet Tyge Brahe), et ejendommeligt

forsøg på at sammensmelte den bibelske forestillingsverden med den moderne naturvidenskab. I filosofisk henseende var han påvirket af ramismen og i teologisk af calvinismen, først og fremmest gennem ophold ved flere reformerte højskoler; navnlig stod han i gæld til prof. Johs. Piscator i Herborn. Dette forhindrede dog ikke at han nogen tid efter hjemkomsten blev ansat som professor ved Kbh.s universitet (1600), den første nordmand i en sådan stilling efter reformationen. Han begyndte efter tidens sædvane som professor pædagogicus med forelæsninger over latinsk sprog og poesi. 1602 overtog han professoratet i græsk, ligesom han også et års tid holdt forelæsninger over hebraisk for en fraværende kollega og udgav en grammatik i dette sprog til vejledning for begyndere. Da Jørgen Dybvad 1607 var blevet afsat beskikkedes A. til hans efterfølger som professor i teologien, og samme år tog han doktorgraden. Men derved kom han på en vanskelig plads der beredte ham ikke få ubehageligheder og ydmygelser. Han var i visse retninger fortrinlig egnet da han besad både lærdom og en fremstillingsevne der udmærkede sig ved ualmindelig lethed og anskuelighed. Men hans teologiske og kirkelige holdning gør ikke det heldigste indtryk idet han fra at være halvvejs calvinist, tvunget af omstændighederne og tilsyneladende uden indre drift måtte svinge om til at blive streng lutheraner. Som en mild og ikke meget karakterfast mand var han stillet ved siden af en så bydende personlighed som Hans Poulsen Resen der havde sat det som sit livs opgave at hævde den lutherske lære i sin renhed. En særlig vanskelig periode måtte han gennemleve i årene 1611–14. Meget tyder på at han i det stille har søgt at modarbejde Resen og konspirere med hans fjender, især med præsten Oluf Kock. A. blev da også indstævnet for kommissionsdomstolen i Kolding 1614 og måtte senere s. å. skriftligt gøre rede for sit teologiske standpunkt for Resen. I alle sammenstød med denne måtte A. trække det korteste strå, men da han imidlertid altid gjorde det på den ydmygste og elskværdigste måde, var villig til at lade sig belære og søgte at finde det synspunkt fra hvilket modstanderens mening var antagelig, undgik han en sådan forkastelsesdom som ramte flere af hans tidligere meningsfæller. Efter 1615 udviklede han sig uden tvivl under tryk af hele den sejrende trosretning til en afgjort tilhænger af den lutherske ortodoksi hvis formler han tilegnede sig og gjorde rigelig brug af. Han var en beskeden, mild og venlig personlighed der trods tidens teologiske skranker var mere optaget af fred og fordragelighed end af kiv og strid med anderledes tænkende. Blandt hans skrifter hvoraf de fleste er skrevet på et elegant latin kan fremhæves hans *Theologiske oc Historiske beskriffuelse Om den Reformerede Religion* der udkom på latin og dansk (1621 og 1622) og er et af de første skrifter i vor litteratur der har sat sig som særligt formål at yde bidrag til den danske kirkes historie.

Oskar Garstein: Cort Aslakssøn, 1953 (med udførlig bibliografi), jf. Bjørn Kornerup og Einar Molland i Kirkehist. saml. 7.r. II, 1954–56 346–399. K. P. Moesgaard i Colloquia Copernicana I (= Studia Copernicana V), Wrocław 1972; samme i Foundations of physics, cosmology, Hist. of Science, theol., NY 1976.

Vello Helk (Bjørn Kornerup)

Aslyng, Hans Cornelius, * 1915, rektor for Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. Navneforandring fra Petersen 1941. * 14.2.1915 i Oksenvad. F: landmand Søren P. (1873–1955) og Ida Kock (1880–1916). ~ 25.5.1941 i Kbh. (Esajas) med Ellen Louise Matthiesen, * 10.9.1914 i Stubbekøbing, d. af barbermester Andreas Vilhelm M. (1864–1931) og Johanne Louise Georgine Soergel (1866–1837).

A. erhvervede en praktisk jordbrugsuddannelse før højskole- og landbrugsskoleophold og efterfølgende studier ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat (cand.agro.) 1937. Han gennemførte supplerende studier ved landbohøjskolen, og efter specialeksamen 1941 fik han den jordbrugsvidenskabelige licentiatgrad (lic.agro.). Efter et års studier aflagde han 1947 eksamen i jordfysik ved Univ. of California, Berkeley, USA, og efter to års studier ved Rothamsted Experimental Station, Harpenden, England, fik han 1950 doktorgraden (Ph.D) ved Univ. of London. I nogle år var A. videnskabelig assistent ved landbohøjskolens afdeling for plantekultur hvorefter han 1944–50 var afdelingsbestyrer ved Statens planteavls-laboratorium i Vejle. 1950 blev han docent og 1957 professor i kulturteknik ved landbohøjskolen. 1966 blev han skolens rektor. Som sådan har han ydet en betydelig administrativ indsats i en periode med store forandringer såvel hvad angår skolens fysiske rammer, som dens styrelse og de forskellige studiers omfang, indhold og struktur. I sin undervisning i kulturteknik der vedrører planternes fysiske miljø lægger han hovedvægten på principielle og grundlæggende forhold og fremhæver betydningen af jordbrugets rationelle udnyttelse af landets klima-, vand og landressourcer under samtidig hensyntagen til miljømæssige aspekter. – A.s jordbrugsvidenskabelige forskning der fremgår af mere end 50 artikler i nationale og internationale fagtidsskrifter hviler på et solidt grundvi-

denskabeligt fundament, og hans arbejder nyder international anerkendelse hvilket ikke mindst gælder hans grundlæggende arbejder vedrørende strålings-, energi- og vandbalance, samt vedrørende kalk- og fosfatstatus i jord. Dertil kommer en betydelig foredragsvirksomhed om kulturtekniske emner. A. nyder udbredt anerkendelse og respekt for sin jordbrugsvidenskabelige og organisatoriske indsats, bl.a. gennem tillidsposter i Det danske hedeselskab, Statens planteavlsudvalg, Akad. for de tekn. videnskab., Dansk forening for jordbundsvidenskab, Nordiske jordbrugsforskeres forening m.fl. – R. 1960. R.[1] 1969.

H. E. Jensen

Asmund († ca. 1065), se **Sven II Estridsen.**

Asmundsen, Tyge, 1522–86, biskop. * 1522, formodentlig i Lund, af fattige forældre, † 25.4.1586 sst., begr. i domkirken. ~ Marine Sørensdatter.
Efter at have fuldendt sin skolegang og derpå tilbragt nogen tid ved Kbh.s universitet drog A. i maj 1544 til Wittenberg hvor han ved flid og begavelse vandt yndest hos Melanchton og Bugenhagen der ved deres anbefalinger 1545–46 skaffede ham understøttelse fra kong Christian III. Derefter forsvinder han i nogle år for os indtil han 1554 træffes som prædikant hos hertug Frederik på Malmøhus. 1555 blev han magister, 1556 fik han et kannikedømme i Lund, og 1558 opgav han prædikantstillingen hos hertugen der anbefalede ham til professorerne i Kbh. for at de skulle tænke på ham med et kald enten ved universitetet eller i kirken. 1559 blev han da også professor pædagogicus, og efter et halvt års forløb (febr. 1560) kaldte professorerne ham til sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh. og provst i Sokkelund herred. I denne stilling gjorde han sig meget afholdt, så han, da han allerede i okt. 1560 valgtes til biskop i Lund, af universitetet kunne modtage det skønneste vidnesbyrd både om sin gerning og sit levned. Den afskedsprædiken han holdt i Frue kirke bevaredes længe i afskrift som et mønster på hvordan en sådan „aftakkelse" skulle gøres. Nogen tid efter sin tiltrædelse af bispeembedet modtog han et nyt hædrende bevis på sine tidligere kollegers agtelse idet Niels Hemmingsen tilegnede ham sin berømte pastoralteologi (1562) i anledning af de samtaler de oftere havde haft om kirkens brøst og tarv, især om ønskeligheden af en strengere kirketugt. Som biskop viste A. sig da også som en praktisk kirkemand af melanchtonisk farve, nidkær for at højne gejstlighedens stilling både med hensyn til lære og liv. De talrige synodalmonita han har meddelt vidner såvel om hans iver for at få afskaffet katolske levn som om hans energiske bestræbelser for at fremme uniformiteten i kirkeceremonierne, katekismeundervisningen og kirketugten. Med særligt eftertryk indskærpede han præsterne at holde sig til deres egne sogne og ikke befatte sig med andre menigheder, ligesom han også lagde megen vægt på ordinationseden som i sin ældste kendte skikkelse foreligger i den form han har givet den (1564). Den indeholder på én gang en læreforpligtelse og en almindelig lydighedserklæring. – De sytten år hvori A. forestod Lunde stift var i øvrigt en urolig og næppe synderlig glædelig tid for ham, ikke blot fordi syvårskrigen hårdt hjemsøgte stiftet, men også fordi han selv både med adelige og gejstlige havde forskellige stridigheder der ikke altid fik det bedste udfald for ham. Særlig pinligt virkede det at en præstekone 1572 beskyldte biskoppen for at have stået i forhold til sig. A blev frikendt af en kommissionsdomstol men denne opsigtvækkende sag har formodentlig været medvirkende til at han 1577 – træt af bryderier og krænkelser – nedlagde sit bispeembede. Sine sidste år henlevede han som kannik i Lund. Han synes at have ejet et ret betydeligt bibliotek.

E. Vinding: Regia acad. haun. 1665 108. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. IV, 1867–68 326–58; 3.r. IV, 1882–84 348 470f. Synodalmonita i H. F. Rørdam: Monumenta hist. dan., 2.r. II, 1887 285–354. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621, II, 1869–72 528–36; IV 1868–74 97. O. Walde i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XIX, 1932 60f.

*Bjørn Kornerup**

Asmussen, Andreas Frederik, 1840–1914, departementschef. * 15.11.1840 i Flensborg, † 8.8.1914 på Frbg., begr. sst. F: glarmester Johan Christian A. (1809–86, ~ 2° 1848 med Henriette Christine Dorothea Meinholtz, * 1814) og Anna Margaretha Walther (1813–45). ~ 3.8.1875 i Skydebjerg, Odense amt med Agnese Jensine Jürgensen, * 27.3.1855 i Treja ved Husum, Sdr.jyll., † 30.1.1940 på Frbg., d. af skovfoged Nicolai J. (1815–65) og Anna Marie Jensen (1819–63).
A. blev student 1858 fra Flensborg, 1863 juridisk kandidat og volontør i ministeriet for Slesvig indtil dettes ophævelse 1865, arbejdede senere i krigsministeriets revision, var sekretær ved den bornholmske udmarkskommission og blev 1867 assistent i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet. Fra 1869 til 1878 var han desuden amanuensis hos Sjællands biskop. 1873 blev han translatør i tysk. I kirke- og undervisningsministeriet udnævntes han 1877 til fuldmægtig, 1880 til kontorchef og sekretær hos ministeren og endelig 1888 til departementschef. Han tog sin af-

sked 1912. Med sin store arbejdskraft, støttet af en glimrende hukommelse, trængte han med lethed ind i sit departements mangfoldige sager fra et højst uensartet område, beherskende alle detaljer fra hele skolevæsenet, universitetet, abnormanstalterne, Det kgl. teater, kunstsamlingerne m.m. Sin slesvigske afstamning der spordes i hans tale glemte han aldrig. Han vandt alle ved sin meget åbne, fordomsfri og forstående fremtræden, ligesom han altid var meget hjælpsom. Særlig betydning har han haft for Gl. Bakkehus åndssvageanstalt i hvis bestyrelse han var formand fra 1888 til sin død. Anstalten udvidedes på hans initiativ med Ebberødgård ved Birkerød hvor der opførtes et stort bygningskompleks for åndssvage. Den gennemgribende omdannelse af den højere skole i Danmark der gennemførtes med almenskoleloven 1903 var grundigt forberedt af A. Det første udkast til loven skrev han i april 1902 med den tilsvarende norske lov af 1896 som forbillede. 1876–91 udgav han *Ny geistlig Stat* og 1889–1904 *Meddelelser angaaende de lærde Skoler*, 1905–13 *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler*. Fra 1888 til sin død var han medlem af bestyrelsen for Alm. dansk vare og industrilotteri, 1908–14 bestyrelsens formand. – R. 1885. DM. 1889. K.[2] 1892. K.[1] 1905. S.K. 1912. □Figurerer på gruppebill., malet af Jul. Paulsen, 1905 (Glyptoteket). Mal. af C. Wentorf, 1910 (Ebberødgård). Foto.

Frantz Dahl i Ill. tid. 1.9.1912. Vagn Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati, 1976 236–49. – Papirer i Rigsark. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Skovgaard-Petersen (A. Falk-Jensen)

Asmussen, Erling, * 1907, idrætsfysiolog. * 6.8. 1907 i Næstved (Skt. Peter). F: lærer Ejnar A. (1880–1966) og lærer Maren Gunhild Møller (1868–1912). ~23.12.1932 i Skovshoved med cand.mag., bibliotekar Edith Hansen, * 13.2. 1906 i Kbh., d. af klædehandler Johan H. (1868–1952) og Anna Margrethe Jensen (1873–1948).

A. blev student 1926 fra Ordrup gymnasium og cand.mag. 1932 i fagene naturhistorie og gymnastik. Han var derefter lærer ved Ordrup gymnasium til 1935, ved statens gymnastikinstitut (Danmarks højsk. for legemsøvelser) 1933–73, Forsvarets gymnastikskole 1935–46 og Teilmanns kursus 1936–60. 1934 blev han dr.phil. på afhandlingen: *Skeletmuskelfiberens mekaniske reaktion*, og ansat ved gymnastikteoretisk laboratorium under Emanuel "Hansen 1935, hvor han senere blev docent 1958. Efter studieophold ved Harvard univ. 1939–40 og 1946 (Rockefeller fellowship) blev han lektor i idrætsfysiologi ved Kbh.s univ. 1953–61 og professor i gymnastikteori sst. 1961–77. Konstitueret rektor ved Danmarks højskole for legemsøvelser 1961–62 og videnskabelig leder af Landsforeningen mod børnelammelses testnings- og observationsinstitut 1956–70. A. har i sjælden grad evnet at kombinere intensiv forskning med et glimrende pædagogisk talent hvad der såvel herhjemme som i udlandet har gjort ham til en skattet underviser og foredragsholder. Som videnskabsmand har han fra begyndelsen af 1930erne udarbejdet en lang række afhandlinger inden for muskel- og arbejdsfysiologiens område, ofte i samarbejde med Marius Nielsen. Specielt emnet om skeletmuskelfiberens mekaniske reaktion (isometrisk og isotonisk kontraktion) samt respirationens og kredsløbets funktion under arbejde var i begyndelsen af hans forskerperiode genstand for omfattende undersøgelser mens hovedvægten gennem de senere år er blevet lagt på områder inden for den almindelige bevægelseslære, her omfattende undersøgelser over den stående stilling under belastning, gangens og løbets mekanik samt energiomsætningen under gang og løb. Hans nære tilknytning til og interesse for gymnastikstuderendes uddannelse ved Danmarks højskole for legemsøvelser og Kbh.s univ. gjorde at han 1948 i samarbejde med Marius Nielsen udarbejdede *Lærebog i menneskets fysiologi* – en bog der siden udgivelsen hurtigt vandt indpas som obligatorisk pensum ikke alene ved universitetsuddannelsen, men tillige i fysioterapeuternes uddannelse ved Teilmanns kursus. Også *Kompendium i legemsøvelsernes specielle teori* fra 1967 forfattet i samarbejde med Erik "Hohwü Christensen har ved sin omfattende emnebehandling og koncise tekst vist sig som en uundværlig bog ikke for gymnastikstuderende specielt men tillige for alle idrætsinteresserede, instruktører som aktive, der ønsker at få en præcis viden og indføring i mange af idrættens områder. Som videnskabelig leder af Landsforeningen mod børnelammelses testnings- og observationsinstitut 1956–70 var A. medvirkende til at instituttet i netop denne periode fik en markant udadrettet funktion. Han var således medredaktør af bladet Communications (Medd. fra landsf. mod børnelammelse), som hurtigt opnåede internationalt ry gennem de talrige artikler om forskellige sider af skeletmusklernes funktionsområde, herunder ikke mindst en grundig redegørelse for principperne ved korrekt løfte- og bæreteknik (arbejdsteknik). Derudover har han bl. a. skrevet *Legemsøvelsernes alm. teori*, 1944, afhandlinger om arbejdsfysiologiske og gymnastikteoretiske emner i flere tidsskrifter, bl.a. Acta physiol. scand. og Acta orthopaed. scand. Han har desuden væ-

ret redaktør af Tidsskr. for legemsøvelser 1943–71, Bulletin FIEP 1953 og Communications 1959–70. A. har beklædt adskillige bestyrelses- og formandsposter. Han er formand for den danske nationalkomité under Fédération Internationale d'Education Physique (FIEP), organisationens vicepræsident 1958–70 og 1952–70 præsident for dens videnskabelige sektion. Medlem af Videnskabernes selskab fra 1962.

Tidsskr. for legemsøvelser, 15.2.1978.

Leif Vangdrup

Asmussen, Volf Frederik, 1842–1919, højesteretssagfører, kommunalpolitiker. * 30.7.1842 i Rygårde, Nørager sg., Randers amt, † 9.4.1919 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: gårdejer Laurits Kjellerup A. (1806–47) og Dorthea Hald (1810–78). ~ 28.4.1871 i Odense med Julie Laura Emilie Lagoni, * 1.9.1848 i Grønderup, Brahetrolleborg sg., Svendborg amt, † 10.5.1907 på Frbg., d. af lærer Otto Frederik Christian L. (1806–66) og Edle Dorothea Holm (ca. 1813–82).

A. blev student 1860 fra Randers, cand. jur. 1867, overretssagfører 1870 og højesteretssagfører 1875. Han var formand for Den danske sagførerforening 1890–1910 og blev efter A. Klubiens død i 1893 betragtet som den danske advokatstands førstemand. A.s navn er knyttet til en lang række vigtige retssager (bl.a. N. P. Arboe Rasmussens, 1916). Hans procedure var ikke præget af retoriske virkemidler; han gjorde sig først og fremmest gældende ved sit grundige arbejde med sagerne, sin beherskelse af alle enkeltheder og et sikkert blik for de væsentlige problemer. Også i sin virksomhed uden for retten viste han en meget betydelig arbejdsevne. Han havde stor interesse for kommunale og kirkelige anliggender. 1881–99 var han medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse; han var dens formand i årene 1891–96. A. skrev en del avisartikler, navnlig om den mellemkommunale beskatning, samt nogle juridiske artikler til Ugeskrift for Retsvæsen. R. 1888. DM. 1896. K.[2] 1909. □Foto.

Otto Liebe i Ugeskr. for retsvæsen 1919 B 113f. Hans Koch: Til minde om højesteretssagfører F. A., 1919. Politiken 10.4.1919. Frits Bülow i Berl.tid. s.d. Johs. Stein: Fra lykkelige Tider, 1943 64f. Axel H. Pedersen: En rettens tjener, C. B. Henriques 1870–1957, 4. udg. 1967 38–40 73 113 (med tegninger og fotografi). Povl Bagge m.fl.: Højesteret 1661–1961 II, 1961 484f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Frantz Dahl**

Asmussen, Jacob, 1794–1850, teolog, historiker. * 30.4.1794 i Damholm, Havetoft sg. i Angel, † 22.11.1850 i Segeberg, begr. sst. F: parcellist Claus A. og Elsabe Catharina Diedrichsen. ~ 1° 10.4.1825 i Altona med Louise Auguste Rowohl, * 23.5.1800 i Altona, † 16.7.1825 i Kiel, d. af købmand Jens Johann Friedrich R. (1760–1830) og Ernestine Charlotte Gorpel (1775–1827). ~ 2° 16.5.1826 i Altona med Johanne Charlotte Henriette R., * 26.11.1803 i Altona, † 6.9.1849 i Segeberg, søster til 1. hustru.

A. blev som dreng holdt til bondegerning, var efter sin konfirmation medhjælper i en almueskole og derpå huslærer i en velhavende familie i Flensborg. Ved dennes hjælp kom han i byens latinskole og 1819 til universitetet i Kiel. 1823 tog han teologisk eksamen på Gottorp og ansattes n.å. som subrektor ved latinskolen i Kiel. 1834 tog han den filosofiske doktorgrad og optrådte som privatdocent i teologien. Ved denne tid falder også hans videnskabelige forfattervirksomhed. Han udgav på latin en afhandling om Adam af Bremens kilder og udsendte i foråret 1833 sammen med professor dr. A. L. J. Michelsen første halvbind af et *Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg und der angrenzenden Länder und Städte;* dette tidsskrift blev organ for det nyoprettede Selskab for fædrelandets historie (i hertugdømmerne), hvis sekretær A. en kort tid var. Flere større afhandlinger i tidsskriftet hidrørte fra ham selv, især vedrørende hertugdømmernes ældre kirkehistorie, medens det lykkedes ham som udgiver at samle en række værdifulde bidrag fra mange forskellige sider. 1839 blev A. kaldet til direktør for det nyoprettede seminarium i Segeberg (tit. professor), og fra nu af optrådte han som anset pædagogisk forfatter, fra 1843 som medudgiver af kvartalsskriftet *Schleswig-Holsteinisches Schulblatt* V–XII. 1840 blev han dr. teol. i Kiel, 1849 repræsentant for Segeberg i den slesvig-holstenske landsforsamling. □Litografi af J. F. Fritz efter tegn. af G. Hjul.

*Valdemar Ammundsen**

Asmussen, Jes Peter, * 1928, filolog. * 2.11.1928 i Åbenrå. F: maskinmester Asmus Heinrich A. (1894–1959) og Eline Petersen (1888–1960). ~ 14.10.1955 i Kbh. med lærer Ellen Anette Diderichsen, * 13.7.1933 i Hellerup, d. af professor Børge D. (* 1906, ~ 2° 1944 med Susanne Voigt, * 1910) og laboratorieass. Kirsten Bache (* 1909).

A. blev student fra Åbenrå 1948 og cand. teol. (egregie) fra Københavns universitet 1954; han aftjente værnepligt med et års tjeneste på Grønland som kapellan ved marinen. 1955–60 var han lærer ved Det kgl. vaisenhus. Ved Kbh.s univ. var A. universitetsadjunkt i iransk filologi 1960–66, forskningsstipendiat 1966–67 hvorefter

han 1967 udnævntes til professor i iransk filologi. – 1965 havde han ved Københavns universitet erhvervet den filosofiske doktorgrad med afhandlingen *Xuāstvānīft. Studies in Manichaeism.* Allerede tidligere havde han placeret sig som en forsker af første rang inden for den iranske filologi med arbejderne *Historiske tekster fra Achæmenidetiden,* 1960 og *The Khotanese Bhadracaryādeśanā* (Hist.-fil. medd. udg. af Det kgl. danske videnskabernes selskab 39.2.; 1961). Siden 1973 har A. været medlem af Videnskabernes selskab. Som iranist fortsætter A. den fornemme tradition inden for dansk orientalistik som med rødder tilbage til Rasmus *Rask og N. L. *Westergaard konsolideredes af professorerne Arthur *Christensen og Kaj *Barr. Denne sidste, A.s forgænger i lærestolen ved Københavns universitet, og Sir H. Bailey, hos hvem A. arbejdede under et studieophold ved Cambridge University, kan betegnes som A.s nærmeste lærere inden for den iranske filologis og den persiske kulturhistories mangfoldige aspekter. Sin særlige interesse for den jødisk-persiske litteratur har A. lagt for dagen ved en lang række publikationer, således *Studier i jødisk-persisk litteratur* (Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1970), *Judaeo-Persica* I-IV i Acta Orientalia 28–30 (1965 og 1966), *The Song of Songs in Judeo-Persian* (Det kgl. danske videnskabernes selskab, Hist.-fil. skrifter 9.2.; 1977) og talrige artikler i danske og udenlandske tidsskrifter. Omend A. først og fremmest fremtræder som religionshistorikeren blandt iranisterne er der få områder inden for studiet af persisk litteratur og historie, som han ikke har behandlet i sin omfattende produktion. Også grænseområder har han dyrket, fx med *Irenæus' bevis for den apostolske forkyndelse. Oversættelse fra armenisk; indledning og noter ved J. P. Asmussen,* 1970. I Illustreret Religionshistorie II og III, 1968 har han givet fremstillinger af zarathustrismen, mithraskulten og manikæismen; i Verdens litteraturhistorie I og II, 1971 har han bidraget med kapitlerne *Den iranske litteratur: Fra urtiden til Islams sværd* og *Fra Islams gennembrud til nutiden,* i X, 1973 med kapitlet *Den efterklassiske tid og nutiden.* – Som forsker og som universitetslærer er A. højt agtet i indland og udland. Han er en flittig gæsteforelæser ved danske og udenlandske universiteter. Ved udgivelse og bearbejdelse af vigtige tekster på kultur- og religionshistoriske områder har han på afgørende måde bidraget til disse studiers fremme; han står i dag som en central skikkelse i dansk orientalistisk forskning. R. 1976. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Læssøe

Asmussen, Johannes Robert Wirenfeldt, * 1903, kemiker. * 26.3.1903 i Viborg. F: skomagermester Frederik Wriborg A. (1871–1965) og Petra Frederikke Sørensen (1876–1963). ~5.1.1937 i Holstebro med Ellen Margrethe Pors Abildgaard Nielsen, * 11.12.1911 i Århus, d. af direktør Niels A. N. (1882–1953) og Caroline Amalie Pors (1883–1966).

A. blev student i Viborg 1923 hvorefter han påbegyndte studiet til magisterkonferens i kemi ved Københavns universitet. Under studiet var han assistent ved Kemisk laboratorium A, Den polytekniske læreanstalt 1926–29, kemiker ved Biological Associations biofysiske laboratorium, Long Island, USA 1929 og ansat ved Landøkonomisk forsøgslaboratorium 1930. 1932 tog han magisterkonferens i kemi, 1932–43 var han assistent ved Kemisk laboratorium A, Den polytekniske læreanstalt, dog afbrudt af studieophold i Leiden 1935 og Danzig 1936. 29.2.1944 forsvarede han ved Københavns universitet disputatsen *Magnetokemiske Undersøgelser over uorganiske Kompleksforbindelser* og blev 1.5.1944–73 – efter konkurrence – udnævnt til professor i kemi ved Den polytekniske læreanstalt og bestyrer af dennes kemiske laboratorium B.

Allerede før disputatsen havde A. publiceret en lang række videnskabelige arbejder, dels alene og dels sammen med E. *Buch Andersen og J. A. *Christiansen. Allerede tidligt (1933) tog A. anvendelse af magnetokemiske undersøgelsesmetoder i brug, og han var den første kemiker i Danmark der systematisk tog disse i brug til undersøgelse af uorganiske kompleksers opbygning. A.s udmærkede organisatoriske og administrative evner blev udnyttet på mange områder. Han var 1944–59 leder af Dansk textilforskningsinstitut og dettes forskningsarbejde. Han var Den polytekniske læreanstalts prorektor 1956–60, medlem af Danmarks ingeniørakademis bestyrelse og repræsentantskab 1957–60, medlem af den naturvidenskabelige kommission for Statens almindelige videnskabsfond 1960–68, formand for denne samt formand for fondets apparatudvalg og medlem af fondets bestyrelse 1965–68, medlem af forskningens fællesudvalg fra 1965, formand for forskningsudvalget for natur- og lægevidenskab 1965–67, medlem af Samarbetsnämnden för de nordiska naturvetenskapliga forskningsråden 1966–69 og dettes Publiceringsnämnd 1967–68 og medlem af bestyrelsen for det til Northern Europe Computing Centre knyttede fond 1965–68. Særligt bør fremhæves at A. 1958 blev medlem af planlægningsudvalget for Den polytekniske læreanstalt i Lundtofte (Lyngby) 1958 og fra 1959 formand for Den polytekniske læreanstalts Lundtofteudvalg. Han ydede her et

stort og fremragende arbejde der i høj grad har sat sit præg på byggeriet. Dette arbejde fortsatte og afsluttede han et par år efter sin afgang som professor. – Også inden for dansk videnskab blev der kaldt på A. Han blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1944, af Det kgl. danske videnskabernes selskab 1962, medlem af bestyrelsen for Kemisk forening 1941–44 og formand 1950–53, medlem af bestyrelsen for Selskabet for analytisk kemi 1944–47 (formand 1945–46). I årene 1941–74 var han medlem af bestyrelsen for Holstebro jernstøberi. A.s videnskabelige interesser gik i halvtredserne og tresserne navnlig i retning af røntgenstrukturundersøgelser hvad der medførte at han 1958–62 var medlem af The Editorial Board of Acta Crystallographica og formand for Den danske nationalkomité for krystallografi 1963–66. 1949 var han medstifter af Skandinaviska föreningen för elektronmikroskopi og medlem af dennes bestyrelse 1949–55. Til brug for undervisning i kemi har A. skrevet forskellige noter samt bogen: *Almen Kemi* I, 1955. – R. 1953. R.[1] 1959. K. 1964. K.[1] 1974. □Foto.

Partiel bibliografi i Stig Veibel: Kemien i Danmark II, Dansk kemisk bibliografi 1800–1935, 1943 30–31. – Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1944. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

N. Hofman-Bang

Asmussen, Svend Harald Christian, * 1916, violinist. * 28.2.1916 i Kbh. F: grosserer Johann A. (1868–1937) og lærer Käthe Schumacher (1884–1977) ~ 10.10.1938 i Gentofte (b.v.) med tegner Annegrethe Thomasen, * 21.1.1917 i Kbh.

A. blev uddannet som klassisk violinist af Frode Hassel og Gunna Breuning-Storm, men debuterede få måneder efter sin studentereksamen (fra Metropolitanskolen 1933) som jazzviolinist. Han begyndte dog at læse til tandlæge og fra 1936 at uddanne sig til billedhugger, men valgte at blive professionel musiker, og i 1938 turnerede han i Danmark med Mills Brothers og Josephine Baker. Fra 1940 ledede han en sekstet (oprindelig trio) som var et af besættelsestidens førende danske jazzensembler, men 1943 sagde han offentligt farvel til jazzen som han syntes var blevet for musikalsk begrænset og begyndte at optræde i revyer sammen med Gerda og Ulrik "Neumann. – Siden 1945 har A. igen i længere og kortere perioder haft egne ensembler som, især i den første halve snes år, dyrkede en perfekt gennemarbejdet showstil og havde stor succes i danske og svenske revyer. 1958–61 udgjorde han sammen med Alice Babs og Ulrik Neumann vokaltrioen *The Swe-Danes* som også optrådte i USA; 1961–64 fortsatte han i duo med Neumann og han har siden 1969 flere gange arbejdet i duo med Alice Babs. Sideløbende med sin aktivitet som entertainer har A. fra begyndelsen af 60erne igen dyrket jazzen mere helhjertet, og hans internationale ry som jazzsolist er blevet udbredt gennem deltagelse i festivaler, bl.a. i USA, og gennem en række lp'er i samarbejde med fremstående udenlandske musikere, bl.a. hans eget vigtigste forbillede, den amerikanske violinist Stuff Smith. – Fra begyndelsen af 60erne har A., der også behersker flere andre instrumenter, ofte spillet bratsch med elektrisk klangvariation i den kvartet han ledede 1973–74, hans første gruppe som udelukkende spillede instrumental jazzmusik. I 70erne har han desuden turneret i Danmark og Sverige med svenskerne Putte Wickman og Ivan Renliden og især optrådt i kirker med programmer som blander jazz og klassisk musik. A. er en musikalsk entertainer af internationalt format og spiller især på en blanding af drenget kejtethed og selvironisk frejdighed. Også som jazzmusiker er han især inspireret af solister og ensembler med showfornemmelse, men det er hans rent instrumentale spil der har skabt hans internationale ry som en af jazzens førende violinister. En vidtdreven perfektionisme præger ham både som entertainer og instrumentalist. En række af A.s ældre indspilninger er samlet i lp-sættene Dansk Guldalder Jazz, 1968 og *Svend Asmussen: A Historical Biography 1937–1951*, 1969. Blandt hans nyere indspilninger er lp'er med den amerikanske pianist John Lewis, 1962 og den svenske Jan Johansson, 1968 samt *Violin Summit*, 1966 og *Resource* med egen kvartet, 1974. □Tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Bent Henius: Svend Asmussen, 1963.

Erik Wiedemann

Asmussen, Svend Gottlieb, * 1921, musikforlægger. * 21.2.1921 i Sønderborg. F: bagermester Peter A. (1892–1959) og Johanne Marie Louise Deisner (1895–1967). ~ 28.2.1946 i Hellerup (Messias) med musikpædagog Hanna Nielsen, * 20.5.1926 i Kbh. (Helligånds), d. af professor Jakob "N. (1890–1959) og Ottilie Elisabeth Carola v. Pieverling (* 1888).

A. tog 1939 studentereksamen i Sønderborg og 1942 organisteksamen ved Det kgl. danske musikkonservatorium. Han havde allerede dengang en overvejende interesse for korsang og stiftede 1944 *Unge akademikeres kor* som han ledede indtil 1964 og bragte i en så høj kunstnerisk og teknisk standard at koret i løbet af kort tid måtte

regnes blandt Danmarks bedste blandede kor. Også den mere folkelige musikuddannelse havde hans interesse. Han var således formand for Københavns musikhøjskole 1954–59, men virkede tillige i det helt professionelle plan som docent 1956–63 ved Det kgl. danske musikkonservatorium hvor han underviste i korsang, korledelse og partiturspil. Han var desuden ansat som organist ved Helleruplund kirke 1948–58. Fra 1951 er han leder af det af ham selv stiftede *Musikhøjskolens forlag* som 1964 flyttede til Egtved ved Vejle. Her grundlagdes også Musikhøjskolen for pædagoger. Forlaget i Egtved *(Edition Egtved)* har under A.s ledelse udsendt en lang række publikationer inden for kor-, skole- og kirkemusik hvoraf meget er af pædagogisk art. Ved hjælp af en speciel nodetrykteknik og godt typografisk arbejde har forlaget opnået en høj standard i sine udgivelser. A. har som korleder gæstedirigeret i Danmarks Radio, var en tid korleder ved Det fynske musikkonservatorium og har gæstedirigeret ved korstævner i ind- og udland, bl.a. med Unge Akademikeres Kor. Han er medlem af bestyrelsen for Danmarks sanglærerforening og modtog Musikanmelderringens kunstnerpris 1957. □Foto.

Sigurd Berg

Asp, Olfert Fischer, se **Bock, J. C. A.**

Aspach ['aspak], **Sixtus,** 1672–1739, præst. * 2.12. 1672 i Kbh., † 3.2.1739 i Ålborg, begr. i Frue k. sst. F: den fra Rhinegnene indvandrede kirurg Adam Daniel A. (1629–89) og Karen Mortensdatter å Möinichen (1636–1716). ~ 1° 18.7.1698 i Kbh. med Anna å Möinichen, † 29.11.1708, d. af provst, sognepræst i Nykirken i Bergens stift, mag. Jens å M. (1642–1712) og Magdalene Bredal († 1723). ~ 2° 17.9.1709 med Maren Pop, * 11.12.1691 i Ålborg, † 25.6.1717 sst., d. af handelsmand Laurids Jensen P. († 1695) og Birgitte de Hemmer (ca. 1664–1715). ~ 3° 11.1.1718 med Dorethe Maria Rose, * 1.9.1684 i Randers, † 18.12.1767 i Ålborg (~ 1° 1706 med sognepræst i Tømmerby og Lild Jacob Urbansen Bruun, 1679–1708), d. af ritmester Oluf R. († 1698) og Margrete Mogensdatter Willumsen.

A. dimitteredes fra Kbh.s skole 1690, tog attestats 1692 og var derefter en tid dekan på kommunitetet og alumnus på Borchs Kollegium. Forskellige disputatser, især henhørende under bibelfortolkning, foreligger fra hans hånd fra hans ophold ved akademiet. 1696 tog han magistergraden. Da den store thistedske besættelsessag i disse år vakte et ualmindeligt røre hele landet over, affattede han formentlig foranlediget heraf en disputats *de variis superstitionibus,* 1697 som endnu har nogen interesse i historisk henseende. A. stiller sig heri skarpt afvisende over for troen på de magiske midlers virkekraft. Samme dag som højesteretsdommen afsagdes i den nævnte besættelsessag, og sognepræsten i Thisted, mag. O. Bjørn fradømtes sit embede (26.2.1698) udnævntes A. til hans efterfølger. Dette embede beklædte han i syv år og var fra 1703 tillige provst i Hundborg herred. 1705 forflyttedes han til Ålborg som sognepræst ved Vor Frue kirke og tillige stiftsprovst. 1714 blev han konsistorialassessor. I Ålborg forblev han til sin død, men måtte i sine senere år oftere benytte hjælpepræst. Da Ålborg bispestol blev ledig 1735, og provst Mumme i Åsted, skønt yngre, blev foretrukket til biskop, tillagdes der A. biskops rang og titel. At A. var blevet forbigået 1735 (ligesom han også blev det 1737) var ham en kilde til bestandig ærgrelse; thi – som Wille Høyberg siger om ham – „endskønt han af Staturen var kun en Zachæus, saa taalte han dog ikke gerne sin Ordens Overmand". Samme forfatter føjer dog til at A. tillige var „en velstuderet, meget artig og behagelig Mand". Foruden de anførte disputatser har A. kun udgivet en (dansk) ligprædiken over Elisabeth Westengaard (1729).

Saml. til jysk hist. og topogr. 3.r. VI, 1908–10 303–08. H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier II, 1896 283. Pers. hist.t. 6.r. V, 1914 194; VI, 1915 232; 7.r. VI, 1921 165; 8.r. VI, 1927 91; 9.r. II, 1929 169. Kirkehist. saml. 4.r. II, 1891–93 328f. H. Ehrencron-Müller: Et tidsbillede fra det 18. årh. Optegnelser af Wille Høyberg, 1900 42f. C. Klitgaard i Fra Thisted amt XIII, 1953–58 8–11 32–35.

*Bjørn Kornerup**

v. Aspern, Jacob Wilhelm, 1723–92, bogsamler. * 23.6.1723 i Kbh. (Petri), † 4.11.1792 i Altona, begr. sst. F: dr.med., senere kgl. livmedicus Mathias Wilhelm v. A. (1685–1751, ~ 1° med Sophie Elisabeth Hacqvart, † 1721, ~ 3° 1737 med Dorothea Magdalene Pippenbring(en), ca. 1698–1762) og Maria Licht († 1729). ~ 1° 17.5.1754 i Hamburg (Michaelis) med forfatterinden Hedevig Eleonora Hoppe, f. v. Wolf, * 6.12.1715, † 25.8.1766 i Altona (~ 1° 1731 med løjtnant H., † 1750). ~ 2° 29.12.1767 i Oldenburg med Ulrica Amalia Sophia Gramberg, f. Gries, døbt 26.2.1740 i Oldenburg, † 28.1.1781 i Altona (~ 1° med kancelliråd Johan Christoph Gramberg), d. af kammerråd Peter Adolph Gries og Amalia Sophia Stiedtencron (1709–44). ~ 3° 21.9.1781 i Oldenburg med Susanne Friederica Petronella Schneider, f. Gries, * 29.3.1741 i Oldenburg, † 31.3.1800 (~ 1° med amtsfoged i Els-

fleth, justitsråd Carl Christoph S., † 1777), søster til 2. hustru.
A. blev student 1740 (privat dimitteret), sekretær i danske kancelli 1743, assessor auscultans i højesteret 1744 og udnævntes 1754 til stadskæmner i Altona hvor han levede resten af sit liv. Hans hjem synes at have været et samlingssted for folk der interesserede sig for tidens nye europæiske ideer, blandt gæsterne var lægen J. Fr. Struensee og grev Schack Carl Rantzau. Det som bevarede hans navn til eftertiden var hans samlerinteresse. Allerede som ung kancellisekretær havde han en anselig samling af bøger og manuskripter til fædrelandets historie hvad der bevægede Jacob *Langebek til at optage ham som medstifter af Det kgl. danske selskab 1744, og ved sin død efterlod han sig et rigt bibliotek af dansk og slesvigholstensk litteratur, tillige indeholdende en håndskriftsamling på over 850 numre der solgtes ved auktion og således spredtes. – Virkelig kancelliråd 1755. Justitsråd 1767. Etatsråd 1769. Konferensråd 1781.

Stamtvl. i Pers.hist.t. 2.r. IV, 1889 28. E. C. Werlauff: Det kgl. da. selsk. for fædrelandets hist. og sprog, 1847. Samme: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl. 2. udg., 1844. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrøm, I 1915. C. A. Trier: U. A. Holstein, 1916 16f.

*Povl Engelstoft**

Asschenfeldt, Christoph Carl Julius, 1792–1856, superintendent. * 5.3.1792 i Kiel, † 1.9.1856 i Flensborg, begr. sst. F: købmand, kgl. pakhusforvalter Gerhard Johan A. (1748–1811) og Anna Margaretha Hedevig Eckmann (1758–1813). ~21.9.1819 i Schønberg med Maria Juliane Magdalene Schmidt, * 22.11.1791 i Probsteierhagen, † 18.11.1864 i Itzehoe, d. af sognepræst, dr. phil. Johann Georg S. (1763–1820) og Catharina Elisabeth Georgine v. Negelein (1760–1829).
Da der var tretten børn i hjemmet tog konferensråd F. C. Jensen i Kbh. 1803 A. til sig, og fire år tilbragte han nu i hovedstaden i den derværende tysktalende højere embedskreds. Fra denne tid mindes han især to barndomsvenner, den senere konferensråd C. L. *Kirstein og Holmens provst, dr. Balthasar *Münter. Da konferensråd Jensen imidlertid døde måtte han atter tilbage til Kiel hvor hans moder satte ham i handelslære 1807. Efter at have været ved handelen i tre år, blev han af grevinde Rantzau til Seeburg (ved Kiel) hjulpet til 1810–13 at komme i latinskolen i Kiel og derpå til et års ophold i Göttingen. Siden var han huslærer for hendes børn (1815–17) mens han samtidig studerede teologi. Efter 1818 at have taget kandidateksamen i Glückstadt blev han 1819 præst i Windbergen i Ditmarsken. Derfra kaldtes han 1824 til diaconus ved Skt. Nicolai kirke i Flensborg, hvor han 1829 blev hovedpræst. Han hørte til den alvorlige præstetype af Claus Harms' art. Han udgav 1833–50 sammen med bl.a. F. C. F. Callisen *Religionsblatt,* til hvilket han navnlig leverede mange religiøse poesier; endvidere udgav han *Gedichte,* 1820, *Feierklänge,* 1823 og *Geistliches Saitenspiel,* 1842, tilegnet Caroline Amalie; af hans talrige, ofte for højtklingende salmer har enkelte som *Aus irdischem Getümmel* fundet optagelse i flere tyske salmebøger men ikke i de slesvigholstenske. 1852 udgav han *Bete und arbeite,* en samling bibelsprog, vers m.m. der 1865 kom i 7. oplag. 1854 skrev han forord til Grüns oversættelse af C. F. Balslevs lærebog. Medens alle A.s gamle venner 1848–50 sluttede sig til slesvigholstenerne forblev han så godt som ene af den kreds af præster han før havde tilhørt loyal mod Danmark. Han blev derfor 24.3.1850 af regeringskommissærerne konstitueret som provst i Flensborg provsti og 8.4. s.å. som superintendent i den tysktalende del af Slesvig, i hvilken stilling der var forenet med præsteembedet han forblev til 1854 da han ved konstitutionens ophævelse udnævntes til overkonsistorialråd. Imidlertid var han 1853 udnævnt til medlem af det teologiske eksamenskollegium i Flensborg og s. å. til kongevalgt medlem af den slesvigske stænderforsamling. – R. 1851. □Mal. (Skt. Nicolai k., Flensborg). Litografi af J. L. v. Motz, 1835.

F. Barfod: Dansk rigsdagskalender, 1856 124.

*Valdemar Ammundsen**

Asschenfeldt-Hansen, Carl Christoph Julius, 1856–1934, præst. * 28.6.1856 i Bov ved Flensborg, † 27.3.1934 i Langå, Viborg amt. F: sognepræst sst., dr. phil. Peter Hansen (1817–1903) og Clara Georgine Charlotte Theodora Asschenfeldt (1820–77). Navnebevilling 1906. ~1° 14.12. 1882 i Lundforlund, Sorø amt med Emilie Christine Sørensen, * 29.5.1859 i Lundforlund, † 10. 7.1890 i Sæby købstad, d. af lærer Rasmus Emil Kirkerup S. (1827–1910) og Louise Hedevig Hviid (1837–1916). ~2° 1.5.1895 på Frbg. (Class.) med Agnes Octavia Ingeborg Hedvig Sørensen, * 20.4.1866 i Lundforlund, † 12.5.1933 i Langå, søster til 1. hustru. Dattersøn af C. C. J. *Asschenfeldt.
A.-H. blev student 1874 fra Viborg, cand. teol. 1879, var derefter huslærer i Refsnæs hvor han kom i nær berøring med Indre missions venner, hvilket førte ham ind i en religiøs krise og et gennembrud som blev bestemmende for hele hans liv. Han var kapellan i Halsted-Aunede 1880–82, sognepræst i Sæby købstad 1882–92, rejsepræst for Indre mission 1892–96 med bolig

på Frbg., sognepræst i Slemminge-Fjelde 1896–1904, i Nørre Nissum 1904–14, tillige forstander for seminariet sst. 1906–14 og for højskolen 1909–11, sognepræst i Gjern-Skannerup 1914–26; boede efter at have taget sin afsked til sin død i Langå. – A.-H. virkede overalt som udpræget vækkelsesprædikant. I øvrigt var han bestyrelsesmedlem eller medarbejder i talrige af Indre missions virksomheder, formand for sømandsmissionen (1919–27), medlem af bestyrelsen for Det danske missionsselskab (1890–1916). Tillige udfoldede han en meget omfattende forfattervirksomhed, *Kirkehistoriske Smaaskrifter* I-XXIX, 1885-92, *Kirkehistorie for Menigheden*, 1907–08, *Fra Guldgruben. Skriftfortolkning* I-VII, 1894–1905, en række opbyggelsesbøger, husandagter *(Fra Dag til Dag)*, børnefortællingerne *For mine smaa Venner* (fra 1893). Han redigerede og delvis udgav selv en række blade (bl.a. *Missionsbudet*, 1888–1908; *Indre Missions Tidende*, 1919–28; *Annekset* fra 1917). Denne hans virksomhed nåede næppe synderlig uden for Indre missions kreds, men her var den meget påskønnet. □Foto.

C. A.-H.: Nåde over nåde, 1930. L. Blauenfeldt: Den indre missions hist., 1912. V. Beck: Erindringer fra mit liv, 1900 153.

*Hans Koch**

v. Asseburg, Achatz Ferdinand, 1721–97, diplomat. * 20.7.1721 på riddergodset Meissdorf i hertugdømmet Halberstadt, † 13.3.1797 i Braunschweig, begr. i Meissdorf. F: preussisk kammerherre og riddergodsbesidder Johan Ludvig v. A. (1685–1732) og Anna Maria v. d. Schulenburg (1681–1738). ~ 8.10.1777 på Wolfsburg med Anna Maria v. d. Schulenburg, * 1.12.1757 på Wolfsburg, † 22.3.1820 på Meissdorf, d. af hofmarskal, senere preussisk statsminister grev Gebhard Werner v. d. S. (1722–88) og Sophie Charlotte v. Veltheim (1735–93).

Efter at have fuldendt sine studier i Jena trådte A. 1744 i hessen-kasselsk tjeneste som hofjunker. Han brugtes i nogle mindre, diplomatiske missioner og udnævntes 1746 til legationsråd og kammerjunker. 1749–50 ledsagede han tronfølgeren landgrev Frederik på en rejse til Paris hvor han gjorde bekendtskab med den danske afsending J. H. E. "Bernstorff der kom til at sætte stor pris på ham. Efter sin tilbagekomst til Hessen blev A. 1751 kammerherre og gehejmelegationsråd. Da Bernstorff var blevet dansk udenrigsminister besluttede han at knytte A. til dansk tjeneste. Gennem feltmarskal Werner v. d. Schulenburg, en bror til A.s mor, lod han A. forstå at der sikkert ville vente ham en smuk fremtid hvis han ville gå i dansk tjeneste, og i sommeren 1752 kom A. under påskud af familieanliggender til Kbh. Da han også gjorde et godt indtryk på kong Frederik V og overhofmarskal A. G. Moltke fik han i slutningen af året et officielt tilbud om at træde i dansk tjeneste med titel af kammerherre og en årlig løn af 2000 rdl. Efter at have erhvervet sin landsherre kong Frederik II af Preussens tilladelse til at træde i dansk tjeneste tog A. i juli 1753 sin afsked af hessen-kasselsk tjeneste og rejste til Kbh. hvor han udnævntes til kammerherre. 1754 udførte han en hemmelig mission til Tyskland, hvor han vandt storfyrstinde Catharines mor, fyrstinden af Anhalt-Zerbst, for den gottorpske mageskifteplan, og blev derpå i begyndelsen af 1755 gesandt i Stockholm. Her modarbejdede han, med stor takt og uden at bryde med dronning Louise Ulrikke, hoffets intriger mod forfatningen (den Horn-Braheske stempling), og 12.7.1756 afsluttede han *l'union maritime* på de betingelser Bernstorff stillede. Den myndige franske ambassadør Havrincourt ville imidlertid ikke tåle A. ved siden af sig, og for ikke at forstyrre forholdet til Frankrig måtte Bernstorff i april 1760 kalde A. tilbage. De to følgende år tilbragte A. på sine tyske godser, men i juli 1762 beordredes han til Berlin hvor han, uden officiel kvalitet, ved hjælp af sit venskab med den preussiske udenrigsminister Finckenstein skulle understøtte de danske befuldmægtigede Caj Rantzau og Carl "Juel ved de fredsforhandlinger med Rusland der skulle åbnes under Frederik IIs mægling. Peter IIIs afsættelse gjorde imidlertid disse forhandlinger overflødige, og A. brugtes i de følgende to år i forskellige overordentlige missioner til Hessen, Frankfurt og Württemberg. Først 1765 kunne Bernstorff udføre sin længe nærede tanke at sende A. til Petersborg, og de tre år her blev højdepunktet i hans diplomatiske karriere. Med den ledende russiske statsmand grev Panin var han nøje forbunden fra den tid de var kolleger i Stockholm, og han vandt snart kejserindens højeste tillid. Det skyldtes således i ikke ringe grad A. at det lykkedes Bernstorff at ordne alle stridsspørgsmål med Rusland og at lægge grunden til den faste alliance mellem de to stater. 22.4.1767 undertegnedes den foreløbige mageskiftetraktat, med Ruslands understøttelse blev ægteskabet mellem den svenske kronprins Gustaf og prinsesse "Sophie Magdalene gennemført, og der tilvejebragtes enighed med hensyn til de svenske forfatningsforhold. Da A.s helbred ikke tålte det russiske klima og hans hverv i Petersborg nu var tilendebragt tilbagekaldtes han på sin indstændige begæring og forlod Rusland i febr. 1768. 1766 havde A. på foranledning af landgrev "Carl af Hessen fået tilbud om den første plads der blev

ledig i konseillet, men han erklærede at han vel kunne være Bernstorffs underordnede, men aldrig ville vove at stå som hans ligemand. Da senere den engelske regering intrigerede mod Bernstorff og ville sætte A. i hans sted meldte denne det straks til Bernstorff.

Efter sin tilbagekomst fra Rusland opholdt A. sig på sine godser indtil han 1769 på ny sendtes til Stuttgart efter begæring af de württembergske stænder, og det lykkedes ham i forbindelse med de andre gesandter at tilvejebringe et forlig mellem hertugen og stænderne. Imidlertid var Bernstorff blevet styrtet, og den nye regering viste sit sindelag mod A. ved at udnævne ham til den lidet vigtige gesandtskabspost i Haag der nærmest var en retrætepost, og ved samtidig at inddrage den livsvarige pension som kongen havde tilstået ham. Med rette så han heri et vink om at begære sin afsked, og i nov. 1771 dimitteredes han fra alle sine embeder og værdigheder. Da den danske regering således selv havde givet afkald på hans tjeneste tog han efter Bernstorffs råd ikke længere i betænkning at modtage de glimrende tilbud der gjordes ham af Catharina II og Panin. Allerede da han 1768 forlod Rusland havde kejserinden med Bernstorffs samtykke betroet ham det hverv i Tyskland at finde en brud for storfyrsttronfølgeren. Efter at have løst denne vanskelige opgave til kejserindens tilfredshed udnævntes han dec. 1771 til kejserlig russisk gehejmeråd og 1773 efter eget ønske til russisk gesandt i Regensburg med tilladelse til kun at begive sig til sin post når det behøvedes. I denne stilling forblev han til sin død idet han stadig modtog de største beviser på Katharinas og zar Pauls venskab og påskønnelse. A. havde kun liden ærgerrighed og var noget tilbøjelig til magelighed, hans helbred var svagt, og han synes at have manglet initiativ. Det var derfor begrundet i rigtig selverkendelse når han afslog at indtræde i det danske konseil, hvorimod han i høj grad besad de egenskaber der udfordres hos en gesandt, og med rette ansås han for en af samtidens betydeligste diplomater. I politisk henseende sluttede han sig ganske til Bernstorff, og når man fra forskellige sider har beskyldt ham for at have været preussisk sindet bestyrkes dette hverken ved hans depecher eller ved Frederik IIs korrespondance. Endnu urimeligere er den påstand at han skulle have været Bernstorffs hemmelige uven hvilket til fulde fremgår af hans private korrespondance med denne, af den måde på hvilken han behandledes af A.S.v.d. *Osten, og af den anerkendelse der ydedes ham af A. P. *Bernstorff da denne blev udenrigsminister 1773. Ved sine to ældre brødres død uden livsarvinger var A. blevet hovedet for sin familie og havde forenet familiegodserne. – Gehejmeråd 1767. Gehejmekonferensråd 1768. – Hv. R. 1765.

Denkwürdigkeiten des Freiherrn A. F. v. d. Asseburg, Berlin 1842. Breve i Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis, II 1907. – Correspondance entre le comte J. H. E. Bernstorff e. le duc de Choiseul 1758–66, udg. P. Vedel, 1871 40 54 73 83. P. Vedel: Den ældre Bernstorffs ministerium, 1882 373. Erik Arup i Hist.t. 9.r. I, 1928 198–211.

*L. Laursen**

Asser (Svensen), † 1137, ærkebiskop. * vistnok før 1060, † 5.5.1137, begr. i Lunds domk. F: Sven (el. Thorkil) *Thorgunnasen (–1086–) og Inga.

A. tilhørte en af Danmarks fornemste stormandsslægter, den jyske Thrugot- eller Trundslægt. Forældrene, „Thorkil, som er kaldt Sven Thrugunnu sun", og Inga, mindes med anniversarier i Lundekapitlets mindebog (Necrologium Lundense) fra omkr. 1123 som fader og moder til Asser „danernes første ærkebiskop". Slægten var nær knyttet til kongefamilien, Svenssønnerne. I den sene Knytlingasaga nævnes faderen blandt Thorgunnasønnerne som betroet hirdmand hos Knud den Hellige, for hvem han kæmpede ved kongedrabet i Odense Albani kirke 1086, mens fasteren Bodil blev gift med den senere konge, Erik Ejegod. Om A. selv foreligger ingen oplysning før han blev ordineret til biskop i Lund. Det skete 18.11.1089 efter at forgængeren, den bandlyste tyske kannik fra Paderborn *Rikval var død 26.5. samme år. Bortset fra den jyske *Odinkar fra begyndelsen af århundredet var A. den første danske stormandssøn der opnåede bispeværdighed. Om hans adkomst meddeles intet, heller intet om hans uddannelse; men hans fornemme og kongetro slægt og hans senere anseelse og indsats som kirkemand er vist forklaring nok. Ved A.s tiltræden var Knud den Helliges Laurentiuskirke i Lund næppe færdig; den var det i alt fald ikke i 1085 da kong Knud skænkede den en mægtig godsgave hvis indtægter fordeltes i 10 præbender, den første til provsten, de 9 til hver sin kannik. Erik Ejegod forøgede provstegodset, og A. selv skænkede gods til yderligere to præbender, så der var økonomisk grundlag for et talstærkt præsteskab der var bispesædet værdigt. I øvrigt er kilderne tavse om A.s virke som biskop. Korte notitser om hans tiltræden som ærkebiskop foreligger, men først fra den sidste halve snes år af hans liv flyder kilderne rigere. Vil man derfor danne sig et billede af A.s indsats og betydning, må man sætte kirkelederen i forbindelse med de vigtige nydannelser der fandt sted ved ærkesædet og i hans kirkeprovins.

Sven Estridsen var den første der tog initiativet til oprettelse af en dansk eller nordisk kirkepro-

vins. Der var tilsyneladende velvilje ved pavestolen hvor Gregor VII fortsatte forhandlingerne med Harald Hen, men stadig uden resultat. Under Knud den Hellige og Oluf Hunger synes al kontakt med Rom afbrudt; men Erik Ejegod tog sagen op på ny. Ved personligt fremmøde for paven fik han først sin broder Knud anerkendt som helgen, siden opnåede han at få de tre nordiske riger udskilt som et selvstændigt ærkebispestift med sæde i Lund. Første ærkebiskop blev A. Han blev iklædt pallium, det pavelige værdighedstegn for ærkebiskopper, af en udsendt pavelig legat, kardinalpresbyter Alberik der bragte bud tilbage fra A. til den engelske kirkes primas, Anselm af Canterbury der derefter fra sit eksil i Rom lykønskede A. som ny kollega, udtalte sin tillid til ham og sin glæde over legatens anerkendende rapport. Brevet udtrykker venskab og agtelse, men røber ikke personligt bekendtskab. Udover de her meddelte sikre kendsgerninger fra årene 1102–04 er alt andet hypotetisk; nøjere kronologi og hændelser fremtræder uklart, og visse omstændigheder er mærkværdige. Men Alberiks legation forudsætter i sig selv et formfuldendt paveligt retsgrundlag i bulleform om ærkesædets oprettelse og afgrænsning og om A.s udnævnelse og overbringelse af pallium til ham – blot mærkeligt at det ikke påberåbes af A. eller hans efterfølgere når ærkesædets retsgyldige oprettelse siden droges i tvivl. Om A.s egen rolle ved oprettelsen vides intet; men at Lundenekrologiet (fra A.s egen tid) ikke mindre end skjalden Magnus Skeggjason i sin drapa til Erik Ejegods pris tilskriver kongen al fortjeneste for pave Paschalis IIs imødekommenhed forklejner ikke A. Sådanne forhandlinger tilkom fyrstemagten, og her forelå endda en gunstig politisk situation idet paven var i konflikt med den tyske kejser, og ærkebiskoppen af Bremen enten bandlyst eller uden anerkendelse ved pallium. I alle tilfælde var A. nær knyttet til kong Erik der indsatte ham som rigsforstander ved siden af sønnen Harald Kesje da han tiltrådte sin pilgrimsrejse til Jerusalem; denne placering kan skyldes den kirkelige stilling, men også det nære slægtskab med dronning Bodil. Den 8. maj sandsynligvis i 1104 kan paven derefter pålægge de danske biskopper sammen med „ærkebiskoppen i Lund" at erlægge den samlede skat (peterspenge) fuldtud i Rom. Da må paven have haft fuld sikkerhed for at alle former var sket fyldest.

A.s titel lød efter tidens norm på sædet: „ærkebiskop af Lund", ikke på område og folk som forinden ærkebiskoppen af Hamburgs rettigheder over Norden: overhøjhed over biskopperne for sveernes og danernes folkeslag. Som ordinært ærkestift omfattede Lund hele Norden: de tre riger samt Atlanterhavsøerne. To fornemme, endnu eksisterende monumenter vidner om A.s indsats som ærkesædets ansvarlige leder: domkirken og bogværket Necrologium Lundense der havde sin faste plads i kapitelsalen hvor A. længe havde forsædet som provst. Som bygherre må A. fremfor alle andre have æren for domkirken som arkitektonisk dokument – han var ifølge mindebogen dens „grundlægger". Kong Knuds og biskop Rikvals kirke gav ikke plads for det talrige præsteskab og den krævende liturgi som et ærkesæde krævede. A. måtte have en kirke der var embedet værdigt. Han synes tidligt at være gået i gang efter en fast og stort anlagt, sindrig plan hvor den gamle kirke ombyggedes. Først byggedes den fornemme kryptkirke umiddelbart øst for den stadig fungerende gamle kirke. Mindebogen fortæller, at krypten med dens højalter indviedes 1123, venstre sidealter i 1126 og endelig i 1131 højre sidealter, samtidig overførtes relikvierne til den nye kirke, hvorefter den gamle, der kun fyldte lidt i den nye kirkes nordre sideskib, nedreves. Derefter gik man i gang med højkirken der sammen med højalteret kunne indvies 1145. Det var ganske vist otte år efter A.s død, men som bygherre har A. æren for et bygværk i international klasse: kryptkirken i anglo-normannisk stil, højkirken med indslag af samtidig lombardisk og byzantinsk ornamental stilkunst (E. Cinthio), hvad der harmonerer smukt med at kirkens „arkitekt og bygmester" bar det italienskklingende navn Donatus; også hans navn er indført i mindebogen, omtrent samtidig med A.s eget. – Samtidig med kryptkirkens indvielse anlagdes Necrologium Lundense med overførsler af notitser fra en ældre mindebog. Den bevarede fine og statelige kodex var ærkesædets erindrings- og optegnelsesbog for A.s tid. Nogenlunde samtidig indførtes nye vedtægter for kapitlet, Consuetudines canonici, der skulle afløse en ældre forskrift som var identisk med benediktinernes ordinære Aachen-regel. De nye er udformet ret selvstændigt over et reformeret Cluny-forlæg, snarest fra Marbach-klostret i Elsass. Dets ændringer viser samme avancerede placering inden for kirkekulturen som domkirkens arkitektur. Vigtigst er afvigelserne for valg af biskop og provst hvor valgreglerne er mere frie og kanoniske end efter forlægget og efter konkordatet 1122 i Worms mellem kejser og pave. Det præsenterer os A. som en udpræget reformkirkens mand, som gregorianer måske mere praktiker end teoretiker. Under A.s ægide udviklede Lundesædet sig også til et kulturelt midtpunkt omkring et talstærkt og velstående præsteskab med en velorganiseret skriverstue (scriptorium), der ikke blot kunne

forsyne kirken med de nødvendige liturgiske bøger, evangeliarier og epistolarier, af hvilke enkelte er bevarede, dertil dogmatiske og andre teologiske skrifter (bl.a. af kirkefædrene) samt historiske værker, deriblandt tidens fornemste verdenshistoriske annalværk og Adam af Bremen; et selvstændigt historisk forfatterskab begyndte i årene omkring hans død.

Vort kendskab til A.s arbejde i hans udstrakte kirkeprovins der foruden ærkesædet kom til at omfatte 22 bispedømmer (7 danske, 7 svenske, 4 norske, 2 islandske samt Færøerne og Gardar på Grønland) er meget begrænset, og man har tvivlet på at han har haft betydning uden for Skånelandene. En sådan tvivl kan alene opstå ved umiddelbar slutning fra mangel på konkrete kildeudsagn, mens en samlet kildekritisk vurdering giver et positivt resultat. Om Lundesædets kontakter ved vi at det stod i broderskabsforbindelse med 8 andre kongregationer, herunder de fleste danske domkapitler, et enkelt svensk kapitel samt et tysk og et fransk kloster; man læste sjælemesser over afdøde i disse broderkongregationer. Nok så talende er det at sikre kilder meddeler at samtlige islandske biskopper, i alt to fra Skálholt og to fra Hólar, måtte rejse ned til Lund hvor de modtog vielse af A. Ligeledes ved vi at det var A. der anbefalede at Hólar af paven i 1106 blev udskilt fra Skálholt; fremdeles var A. mellemmand da den norske konge tog initiativet til at få pavelig sanktion til oprettelse af et grønlandsk bispesæde i Gardar, til hvilket A. 1124 indviede klerken *Arnold. Endelig var A. medvirkende til at Island fik sin første kristenret. Disse konkrete oplysninger skyldes udelukkende den tidlige islandske historiske interesse; men når A. i disse fjerne provinser har varetaget sine embedspligter så omsorgsfuldt kan man trygt regne med at det ikke har været uden hans fortjeneste når der hændte vigtige ting i mere centrale områder. Han må have været virksom da Stavanger oprettedes som fjerde norske bispedømme, og han er den nærmeste til at høste æren for at den svenske kirke før 1120 var omdannet fra et løst missionsområde til en fast organiseret kirke med 7 stedfæstede bispesæder, således som de opregnes i den såkaldte Firenzeliste. Konklusionen kan kun blive én: A. har været en effektiv ærkebiskop over hele Norden. A. synes også at have overført det harmoniske samarbejde med kongemagten fra Erik Ejegod til broderen Niels. De udbyggede i fællesskab Knud den Helliges kult i Odense, og ærkebisp og konge må antagelig dele rosen, når Paschalis II holder Danmark med A.s lydighedsed til pavestolen frem som et eksempel for den polske ærkebiskop. Til de af kongerne rigt doterede bispesæder udnævntes der i A.s tid ofte kanniker fra Lund, og specielt udnævnte kong Niels lundekanniken Peter, kapellan for kongens søn Magnus, til biskop i Roskilde da Sjælland havde været udsat for en rabiat lægmandsbevægelse (se Peder Bodilsen) der ønskede præsternes ægteskab afskaffet mens konge og kirke åbenbart ønskede at fare mere lempeligt uden hensyn til kirkerettens og pavens principielle krav.

Konkordatet i Worms (1122) mellem pave og kejser betød imidlertid en ende på freden for A. og hans nordiske kirke. Denne var udskilt fra Hamburg-Bremen under den lange tyske investiturstrid og givetvis foretaget af paven uden at indhente sanktion fra tysk side. 1123 ilede ærkebiskop Adalbero af Hamburg da også til Rom for at kræve Norden tilbage idet han dokumenterede sit ærkesædes ældgamle ret med en serie forfalskede pavebuller og andre breve. Sagen blev optaget til undersøgelse; en pavelig legation sendtes af sted, og A. fik befaling om at svare for sig. Der er intet oplyst om legationens virke, ej heller om A.s reaktion. Men det står fast at man i Rom fortsat anerkendte A. som ærkebiskop; det samme må den tyske biskop Otto af Bamberg have gjort siden han 1127 søgte A. om ret til at udvide sin pommerske mission til Rügen som A. åbenbart har fået pavelig bevilling til. Fra 1130 forværredes situationen. I det år indtraf et paveligt dobbeltvalg hvad der førte til nye forviklinger, og snart efter medførte drabet på Knud Lavard af kong Niels' søn Magnus i jan. 1131 et alvorligt modsætningsforhold, om end ikke åbent brud, mellem konge og ærkebiskop. Efter en række forviklinger kunne ærkebiskop Adalbero i vinteren 1132–33 ledsage kong Lothar og hans hær til Italien og føre pave Innocens II til Rom; her kronede paven til gengæld Lothar til kejser, mens Adalbero ugedagen forinden (27.5.1133) havde modtaget en serie buller der degraderede A. til biskop. Disse buller var ægte, og deres indhold der foruden til A. var stilet til de nordiske biskopper og konger, klart og utvetydigt: da A. har siddet pavens mange henvendelser overhørig, og da ingen skal nyde fordel af sin genstridige trods skal A. og hans lydbisper herefter på ny lyde under Hamburg der siden Ansgar har rådet over alle de nordiske riger og områder. – I almindelighed har bullernes retsgyldighed været anerkendt, og A. er ofte vurderet hårdt for sin forsømmelse. Bullernes meddelelse om A.s ulydighed kan dog meget vel være lige så falsk som de påberåbte buller om Hamburgs gamle rettigheder, og bullerne af den grund når som helst erklæres for ugyldige. Yderligere har bullernes eksistens næppe været kendt uden for det tyske ærkesæde, der også indtil

1943 rummede den eneste bevarede original – og det bullen til de svenske biskopper. Bullerne kan følgelig ikke være overdraget til ordinær udførelse ved en pavelig legat, men må være udleveret Adalbero til en planlagt tysk eksekution der aldrig kom til udførelse. I alle tilfælde opretholdt A. stadig sin titel og fortsatte sin ærkebiskoppelige virksomhed, bl.a. ved at vie en islandsk biskop i okt. 1134. Forklaringen må være at A. ikke som kong Niels bøjede sig for det tyske krav om overhøjhed, men brød sit gamle venskab med ham da han i påsken 1134 lod sin søn Magnus aflægge lensed til kejseren på rigets vegne; i stedet tilsluttede A. sig Erik Emune, der havde rejst opstand som hævn over broderen Knud Lavard. Anden pinsedag 1134 nedkæmpede de den kongelige hær i slaget ved Fodevig (Hammer) hvor Magnus og 5 biskopper fandt døden, mens kong Niels kort efter blev dræbt da han havde søgt tilflugt i Slesvig. Erik Emune anerkendtes nu som konge, og med formfuldendt retorik takkede han i et gavebrev Gud for sejren og skænkede ham og ærkesædet jordegods. Om A.s holdning foreligger der yderligere vidnesbyrd der snarest må tolkes således at Innocens II forud havde søgt og modtaget A.s tilsagn om støtte, således at ophævelsen af ærkesædet i Lund – som den samtidige inddragelse af det polske ærkesæde under Magdeburg – kun kan forstås som udført under Lothars tvang, men aldrig har været taget alvorligt ved kurien. I hvert fald kunne det pavelige pallium uden større formaliteter i 1138 udleveres til efterfølgeren *Eskils kapellan.

Når A. har fået et eftermæle så begrænset på anerkendelse (mindst forbeholden er Laur. Weibull) eller ligefrem fordømmende (Hal Koch), skyldes det dels ukritisk godtagelse af 1133-bullens udtryk, dels misopfattelse af to samtidige personkarakteristikker af A. Den ene indgår i en fremstilling af biskop Otto af Bambergs legation til A. 1127. Her har man især hæftet sig ved ordene „bondsk som en vender", men overset sammenhængen hvor udtrykket kun dækker den ydre fremtræden, der er sat antitetisk op mod de forudgående positive karaktertræk, der fremhæver A. som retsindig, kyndig og gudfrygtig; man har altså villet fremhæve A.s indre kvaliteter over for ydre fremtræden, fx i klædedragt. Mere pålidelig er en beskrivelse i legationsberetningen, i hvilken A. fremtræder som en dreven forhandler, den gæstfri, elskværdige og gavmilde vært der uden direkte at afslå sin kollegas fromme anmodning lader sendefærden drage hjem med uforrettet sag. – Den anden personbeskrivelse indgår i Roskildekrøniken der må være skrevet kort tid efter A.s død. Under skildringen af A.s slutopgør med kong Niels karakteriseres A. som „en ilter og bidsk mand, uden tålmod og fast holdning; i den afgørende oprørets stund for riget stod han ikke som en mur om Israels hus, men svajede som et rør hid og did for vinden". Men erindrer man sig krønikens udtalte tendens for kongesønnen Magnus, „Danmarks blomst", må man snarere tilskrive end fraskrive A. *constancia,* idet virkeligheden bag Roskildemandens tendens er, at A. fastholdt sin kirkes og sit riges selvstændighed og blev sejrherre på trods af kongens svigten. Få år efter den dyrekøbte sejr døde A. (1137), vel omkr. 80 år gammel. Under 5.5. fremhæves han i mindebogen som „denne kirkes grundlægger og den første i dette ærkebiskoppelige sæde". Det kan ikke afgøres hvor meget af kirkens udbygning og vækst der skyldtes A. personlig; men som kirkeleder må man give ham æren for at have hævdet sit ærkesæde og sin kirkeprovins, så resultatet tåler at ses i europæisk sammenhæng. Han udstak de store linier for sin kirkes fortsatte vækst, og som politiker og statsmand har han haft en lykkelig hånd. Han fastholdt fred og samarbejde længst muligt, men han forlod ikke sin faste linie da det endelig gjaldt – og da sejrede han.

Kilder. Roskildekrøniken i Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (fot.optryk 1970). Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, 1923.

Lit. A. D. Jørgensen: Den nord. kirkes grundlæggelse og første udvikling, 1874–78. Samme i Hist. afhandlinger I, 1898 5–36. Hans Olrik: Konge og præstestand I, 1892. Laur. Weibull i Hist.t. för Skåneland V, Lund 1914–17 109–220. Samme i Skånes kyrka från älsta tid till... 1274, 1946. Hal Koch: Danm.s kirke i den begyndende højmiddelalder I-II, 1936; samme i Den da. kirkes hist. I, 1950. E. Cinthio: Lunds domkyrka under romansk tid, 1957. W. Seegrün: Das Papsttum und Skandinavien bis... 1164, 1967. N. Skyum Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Scand. journ. of history I, 1976. Samme i Danm., Norden og Østersøen, udv. afhandl., 1976 34–51. Samme i Danm.s hist. I, 1978.

Aksel E. Christensen

Asser Rig, † sidst i 1140erne, begr. i Sorø k. F: Skjalm *Hvide († ca. 1113). ~Inge. – Far til *Absalon og *Esbern Snare.

Da Erik Ejegod 1102 rejste til det hellige land betroede han sin søn Knud til den ansete Skjalm Hvide, og dennes sønner voksede da op sammen med Knud Lavard som hvis hævner de optrådte da han 1131 var blevet dræbt. A. synes ikke at have stået foran i kampen – Saxo nævner end ikke hans navn; til gengæld var det ham der blev fosterfader for Knuds søn Valdemar. A.s sædegård var Fjenneslevlille ved Ringsted; man har ved udgravninger fundet rester af den. Fjenneslevlille kirke af kamp med faksekalk og kridtsten er fra 1100-tallets midte og må være opført

af A. som gårdkirke, men tvillingtårnene af mursten er fra århundredets slutning. Et kalkmaleri fra den tid forestillende en mand der løfter en kirkemodel op mod Guds velsignende hånd, og en kvinde som rækker en armring er blevet afdækket i kirken; det giver næppe portrætter af A. og Inge. A.s hustru fødte ham sønnerne Esbern (den ældste) og Absalon og datteren Ingefred. – Skjalmsønnerne havde længe haft i sinde at grundlægge et kloster, og da Toke på sit dødsleje gav sin halve hovedlod til den påtænkte stiftelse skred de efterlevende brødre Ebbe og A. til værket. De valgte at bygge klostret på den A. tilhørende ø Sorø. Benediktinere indkaldtes, og A. tog selv munkedragt med sin hustrus tilladelse. Han havde skænket klostret nævnte Sorø og dertil dele af Haverup Ore og landsbyen Heglinge i Pedersborg sogn, en vig af Tulsø og en anden god fiskeplads. Han døde trettendedagen efter klosterkirkens indvielse, men året kan ikke fastsættes. □Kalkmal. fra ca. 1200 (Fjenneslev k.), akvarel efter dette af M. Henriksen (Fr.borg). Ofte fremstillet på ill. til Oehlenschlägers „De tvende kirketårne", malet af bl.a. A. A. Müller, 1831 og 1832, tegn. af Frølich, 1844, mal. af Chr. Rosenberg, 1847 samt af A. Slott-Møller, 1928 (Sorø akad.).

Sorø klosters gavebog i Script. rer. dan. IV, 1776 465–71. Hans Olrik: Absalon I-II, 1908–09. Poul Nørlund i Sorø. Klostret, skolen, akademiet gennem tiderne I, 1923.

*Ellen Jørgensen**

Asser, † 1158 (eller 1157), biskop i Roskilde. † 18.4.1158 (eller 1157), begr. i Roskilde domk. A.s herkomst er ubekendt; han var munk i Eskilsø kloster og blev Rikes efterfølger som biskop i Roskilde. Som sådan nævnes han 1145 i ærkebiskop Eskils brev til Lunds domkirke. Om hans styrelse af stiftet vides intet, hvorimod Saxo har en ikke meget ærefuld beretning om hans færd under korstoget til Venden 1147. Mens størstedelen af mandskabet var gået fra borde for at angribe staden Dobin, havde A. kommandoen over skibene, men tabte besindelsen under et uventet angreb, flygtede og søgte skjul på en købmandsskude. Ifølge Saxo var A.s grav i Roskilde domkirke umiddelbart ved siden af biskop Vilhelms. Ved undersøgelser i den vestlige pillegrav på sydsiden i koret er fundet to lig, af hvilke det ene menes at være A.s. Skelettet viser at han har været en vældig høj mand af svær og tung bygning, med en lav og smal pande, lille hjernekasse og meget kraftige kæbepartier. På det højre lårben var et stort bensår, hvori der længe havde været betændelse. Pillegravenes dæksten har vist sig at bestå af romersk akvæduktmarmor.

L. Weibull: Necrologium Lundense, 1923, 67. Samme i hist.t för Skåneland, V, 1917, 245f. Fr. C. C. Hansen: De ældste kongegrave og bispegrave i Roskilde domkirke, 1914 24. Samme: Identifikation og rekonstruktion af historiske personers udseende på grundlag af skelettet, i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1921 79–81. Alfred Otto S. J.: Liber daticus Roskildensis, 1933. J. O. Arhnung: Roskilde domkapitels hist. I, Roskilde 1937. C. G. Schultz i Nationalmuseets arbejdsmark 1953.

*Ellen Jørgensen**

Asser, – 1175 –, domprovst i Lund, F: Sven Christiernsen.
A. var af stormandsslægt; ærkebisperne Asser og Eskil, biskop Sven af Viborg og historieskriveren Sven Aggesen var hans nære frænder; det er vel farbroderen ærkebiskop Eskil der har beredt vejen for ham til Lunds domkapitel. Som domprovst forekommer A. i nogle breve i tiden 1171–74, men ikke i de følgende år, et forhold som kan være tilfældigt og bero på at brevstoffet fra denne periode er fattigt og spredt; men man bemærker dog at der er visse akter, i hvilke man med god grund kunne vente at finde A. blandt andre af domkirkens mænd og Skånes høje gejstlige. Sandsynligt er det at han ikke har været ved sin kirke, og at forklaringen må hentes hos Saxo, der beretter, at A. længe var landflygtig fordi det havde vist sig at han havde været vidende om de planer Magnus, Erik Lams søn, sammen med ærkebiskop Eskils dattersønner og andre af A.s frænder, deriblandt hans egen bror, havde lagt mod kong Valdemars liv. Senere fortæller Saxo at kongen frygtede at Eskil da han 1177 nedlagde sit ærkebiskoppelige embede skulle sætte valget af A. igennem. Planens eksistens støttes af at en marginalnotits ved året 1177 i originalhåndskriftet af Colbaz-årbogen (der stammer fra Lund) har meddelt at A. efterfulgte Eskil som ærkebiskop; men notitsen er senere udraderet. A. forekommer som vidne ved fem breve, udstedt 1180–85 af ærkebiskop Wichmann af Magdeburg. Først i brev af 1194 forekommer en domprovst ved Skt. Laurentii kirke, men da er det Salomon, den mand hvis navn følger efter A.s i kannikelisten i Necrologium lundense. A. skænkede jordegods i Skåne og på Sjælland til kapitlet og mindedes i domkirkens dødebøger under 25. marts.

Lunde domkapitels gavebøger ved C. Weeke, 1884–89 70. L. Weibull: Necrologium lundense, 1923 62. Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg, I, 1917. (= Dipl. dan. 1.r. III: 1 nr. 94 og 125–27). L. Weibull: Skånes kyrka från älsta tid till... 1274, 1946. John Danstrup i Festskrift til Erik Arup, 1946 84. Anne K. G. Kristensen: Danmarks ældste annalistik, 1969 42f.

Kai Hørby (Ellen Jørgensen)

Assersen, Jens, † 1306, biskop. † 1.4.1306, begr. i Århus domk.

A. førte bispestaven i Århus 1288–1306 med megen kraft. Han fastsatte bestemmelser for uddannelsen af stiftets præster, udvirkede adskillige kongebreve til støtte for domkirkens privilegier og ønsker, sørgede for at der blev lagt midler til kirken og gav selv af sit jordegods; ved testamente skænkede han nogle sølvbægre til en værdi af 140 mark penge. – A. nævnes meget tit blandt Erik Menveds råder; kongen vurderede hans troskab, og i de stormfulde år efter drabet i Finderup har han ikke været uden indflydelse. Da hans unge frænde Niels "Brock beskyldtes for at holde med kongemorderne, talte han hans sag og gik i borgen for ham. Det hedder også at han sammen med bispen af Ribe og andre frænder og venner tilrådede Jens "Grand, da han lå i fængsel i Søborg, at søge forlig med kongen. 1299 bevidnede A. sammen med bispen af Viborg kong Eriks appel til Rom efter den pavelige legat Isarns afgørelse af Jens Grands sag. □A.s ligsten er dækplade på alteret (Århus domk.).

Århus domkirkes kopibog, Script. rer. dan., VI, 1786 376–519. Arild Huitfeldt: Den anden part Cronologiae, 1601 187 (fot. optr. 1977). Niels Knud Andersen: Ærkebiskop Jens Grand. En kirkeretshistorisk undersøgelse I 1943 74; II 1944 20 142.

*Ellen Jørgensen**

Assersen, Thomas, ca. 1500–1553, legatstifter. * før 1500 i Vindeby (?), † 3.8.1553 i Flensborg, begr. i Helligåndshusets k. (nu den danske menigheds) sst.

A. var præst i Stenbjerg i Angel i ca. 50 år indtil 1552–53; han oplevede altså og deltog i den lutherske kirkereformation. I sit testamente nævner han sin moder som endnu levede i Vindeby (ved Eckernførde); det var således måske hans hjemstavn. Efter at have nedlagt sit embede købte han sig for 100 mark lybsk ind i Helligåndshuset i Flensborg og døde her før året var omme. Hans mindesten ses endnu i væggen ved alteret i den danske kirke. Han efterlod sig for den tid ikke ubetydelige midler, samlede i den lange embedstid; efter fradrag af en række gaver, oprettedes der af dem et legat på 2.700 mark lybsk for teologiske studerende og andre trængende. Legatet er senere blevet forøget og sammensmeltet med andre.

O. H. Moller: Erneuertes Andenken Ehrn Th. Attzersen, 1778, M. Dittmann i Skoleprogr. for Flensborg skole 1860 28–31. Bartelt: Verzeichn. d. Flensburger Stiftungen, Flensburg 1904.

*Valdemar Ammundsen**

Astrup, Mette Marie, 1760–1834, skuespiller. * 25.4.1760 i Kbh. (Nic.), † 16.2.1834 sst., begr. sst. (Garn.). F: portner (kgl. schweizer) ved Komediehuset Sven Andersen A. (ca. 1708–92) og Dorthe Maria Nielsdatter (ca. 1725–1809). Ugift.

P. Rosenstand-Goiske bevidner at hendes figur var meget smuk og hendes plastik fuldkommen skøn, men hendes smukke ansigt udtrykte ofte kun foragt uden sans for det, han kaldte „det sande ædle". Hun repræsenterede den fransk klassiske tragedies affektspil og stiliserede replikbehandling som hun havde lært af E. C. A. Bøttger (madame "Rose). Med flid studerede hun sine hovedroller som „Zarine" af J. N. Brun, „Johanna Montfaucon" af Kotzebue og „Idda" af Falsen. Især udmærkede hun sig som fornemme verdensdamer og unge koketter (fru Møenstrup i Dyveke, Amalia i Ifflands Gamle og nye Sæder): K. L. Rahbek priste hendes følsomme fremstilling som Sophie i Diderots Huusfader for dens sandhed og „legemlige veltalenhed". A.s position på teatret styrkedes af hendes forhold til teaterchefen A. W. Hauch som varede livet igennem. Han var sandsynligvis far til hendes søn Adam Wilhelm Astrup, der senere blev frikorporal, og teaterchefen var eksekutor i hendes bo. Clemens Tode roste hendes ædle, sentimentale roller i det larmoyante repertoire, mens Rahbek fortæller at hun for Ewald stod højt for sin overordentlig dejlige og fortræffelige udførelse som valkyrien Rota i Balders Død. For Rahbek selv var hendes grevinde Orsina „et uovergået ideal". Mens J. C. Rosing var Melpomene stod A. for ham som Juno. □Tegn. af C. Hornemann, 1806 (Teatermus.), senere stukket af Lips. Mal. af H. Hansen, 1813 (Fr.borg). Tegn. af Senn (Teatermus.), stukket af Lahde. Tegn. af ubekendt (Det kgl. teater).

Robert Neiiendam: Breve fra da. skuespillere I, 1911. – Clemens Tode: Dramatisk tillæg, 1788 122 166. K. L. Rahbek: Minerva 1789 IV 158; 1790 II 437. Samme: Erindringer I, 1824 254; II, 1825 46 240; III, 1825 319; IV, 1827 125 338 419. P. Rosenstand-Goiske: Krit. efterretninger, udg. C. Molbech, 1839 82f 99f. Aug. Bournonville: Mit teaterliv III, 3, 1878 232–34.

Klaus Neiiendam (Robert Neiiendam)

Astrup, Poul Bjørndahl, * 1915, professor i klinisk kemi og laboratorieteknik. * 14.8.1915 i Søndbjerg. F: lærer Anders A. (1869–1936) og Louise Bjørndahl (1873–1953). ~ 7.6.1942 i Hillerød med sygeplejerske Bente Sophie Brüel, * 19.3.1917 i Kbh., d. af skovrider, kammerherre, hofjægermester Gustaf Ludvig Bang B. (1887–1969) og Else Østrup (1895–1972).

A. blev student fra Birkerød statsskole 1933 og fik 1939 medicinsk embedseksamen fra Kbh.s univ. Han kom hurtigt ud i videnskabeligt arbejde med biokemiske emner. Fra 1940–46 var han

assistent dels på universitetets biokemiske institut og dels på Finsenlaboratoriet og forsvarede allerede fem år efter embedseksamen disputats om *Heparinundersøgelser*. Efter medicinsk uddannelse på Rigshospitalet, Blegdamshospitalet og De gamles by blev han 1952–54 laboratorieforstander ved Blegdamshospitalet. Den store kbh.ske polioepidemi 1952–53 hvor pasningen af de mange respirationslammede patienter krævede nøje vurdering af kredsløbets syre-base ligevægt inspirerede den altid idérige forsker til at udfinde en bedre målemetode end Van Slykes's. Ved udvikling af en glaselektrodeteknik til bestemmelse af blodets CO_2 udviklede han en hurtig og pålidelig teknik der blev medvirkende til effektiviseringen af respiratorbehandling af disse patienter. Arbejdet gjorde ham kendt verden over. 1954 blev han overlæge ved Rigshospitalets centrallaboratorium, fire år senere lektor i det nye speciale, klinisk kemi og laboratorieteknik ved Kbh.s univ. der 1964 udnævnte ham til professor i specialet. Foruden redaktionelt arbejde (Bernth & Hagens: Medicinsk kompendium, 1955–65) og organisatorisk indsats (formand for Dansk selskab for klinisk kemi og klinisk fysiologi, 1956–61 og for Selskab for teoretisk og anvendt terapi, 1957, redaktør af Scand. Jour. Clin. Lab. Invest, fra 1958 og medleder af Medicinsk laboratorium fra 1963) har A. siden 1960erne beskæftiget sig med blodets iltforhold, specielt dissociationskurverne for ilten. Han fandt her en forskudt kurve hos patienter med Bürgers sygdom; den tilsyneladende høje iltmætning hos disse patienter viste sig at være kulilteforårsaget hvilket har ført ham og medarbejderne ind på originale studier over kuliltes betydning for arteriosclerosens udvikling. Dette bragte betydningen af tobaksrygning for åreforkalkningen inden for studiefeltet – i forbindelse med lipidforskning og elektronmikroskopiske undersøgelser. – A. er en inspirerende videnskabsmand og ikke blot er mere end 100 arbejder udgået fra hans hånd, også fra hans mange medarbejdere er talrige afhandlinger kommet, særlig inden for arterioscleroseforskningen. Han fik overlæge Espersens hæderspris 1960, Novoprisen 1970, Hjerteprisen 1971, blev æresmedlem af The Association of Clinical Biochemists, London, 1971, dr. scient. h.c. ved univ. i Edinburgh 1972 og fik hæderspris fra overlæge Th. E. Hess Thaysen og hustrus fond 1973. Han blev æresmedlem af foreningen for klinisk kemi og fysiologi i Finland 1975 og honorary fellow of Royal College of Pathologists, London, 1976, fik Leonard Skeggs award, New York, 1976. □Foto.

Egill Snorrason

Attrup, Rasmus Hansen, † 1745, guvernør i Tranquebar. † formodentlig i slutningen af 1745 i Tranquebar, begr. sst. ~Alhede Schiøtt, † 11.1.1743 i Tranquebar, vistnok d. af ekvipagemester Hendrich S. († før 1723).

I det første årti af 1700-tallet fungerede A. som embedsmand for Ostindisk Kompagni i Tranquebar; 1704 nævnes han således som fiskal. I begyndelsen af den periode hvor A. var koloniembedsmand påbegyndtes den evangelisk-lutherske mission i Indien med udsendelsen af de to missionærer B. "Ziegenbalg og H. Plütschau. Da disse ved ankomsten til Tranquebar 1706 blev meget afvisende modtaget af kompagniets repræsentanter forbarmede A. sig over dem og skaffede dem husly hos sine svigerforældre. Han fordanskede senere et brev fra de danske missionærer til hedningerne på Coromandelkysten; brevet blev trykt i Tranquebar 1719. I 1711 udnævntes A. til chef for logen Danmarksnagore i Bengalen der ifølge A.s udsagn på dette tidspunkt manglede både forråd og kredit. A. frygtede at den bengalske provinsregering snart ville fordrive danskerne; 1714 fandt han efter flere angreb stillingen så uholdbar at han besluttede at flygte; til denne flugt lykkedes det ham at erobre et bengalsk skib, og med dette nåede han Tranquebar; forinden udstedte han dog en formel krigserklæring til stormogulen.

Efter tilbagekomsten til Tranquebar blev A. suspenderet fra tjenesten; han blev dog et par år efter taget til nåde igen og blev derpå medlem af guvernementet. 1726 blev A. interimsguvernør da Ulrik von Nissen fik lov at rejse hjem. Under de vanskelige forhold i kolonien lykkedes det A. at holde tingene gående de næste år indtil han kunne afløses af den nyudnævnte kommandant på Dansborg, D. Mühlenport; A. fortsatte imidlertid som vicekommandant. A. hører ikke til de mest fremtrædende af de dansk-ostindiske koloniembedsmænd, og han havde det uheld at hans embedsperiode faldt i en tid der var præget af tilbagegang og opløsning. Men gennem mange års tjeneste i kolonierne bidrog han til at opretholde det danske kolonistyre. 1736 købte A. kompagniets sygehus i Tranquebar.

Gunnar Olsen i Vore gamle tropekolonier V, 1967. Kamma Struwe sst. VI. – Kay Larsen: Dansk-ostindisk personalia og data, manus. på Rigsark. og Kgl. bibl., 1912.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Atzersen, Thomas, se **Assersen, Thomas.**

Aubert [å'bæ:r] (d'Aubert), **Benoni,** 1768–1832, officer. * 4.8.1768 i Kbh. (Cit.), † 21.4.1832 i Kristiania, begr. sst. F: sekondmajor, senere generalmajor François Jacques Xavier A. (1726(27)–93) og Juliane Bang (1748–1834). ~ 8.1.1797 i Kristiansand med Jacobine Henriette (Henrica) Thaulow, * 9.8.1776 i Kristiansand, † 4.4.1833 i Kristiania, d. af by- og rådstueskriver i Kristiansand Henrik Arnold T. (1722–99) og Jacobine Chrystie (1746–1818).

A. var født med en ganefejl („åben gane") der livet igennem gjorde ham talen besværlig, og fra ungdommen blev han bestemt til at gå den studerende vej, men han ville være soldat. Han blev 1785 sekondløjtnant à la suite i armeen, 1786 ingeniørsekondløjtnant à la suite og 1787 virkelig s. i ingeniørkorpset. 1790 blev han ansat ved triangulerингen til Norges militære opmåling hvori han deltog til den var fuldført 1799. 1796 blev han premierløjtnant, var 1800–06 ingeniørofficer i Kristiansand, blev kar. kaptajn 1803, virkelig kaptajn 1804, 1806 forsat til Danmark med tjeneste på Kronborg fra juni 1807. 1808 blev han kar., jan. 1810 virkelig major i den norske ingeniørbrigade og direktør for Norges militære og økonomiske opmåling; 1811–17 var han tillige kommandant på Kongsvinger fæstning. Opmålingen var brat blevet afbrudt da krigen med England brød ud; originalkortene var anvendt til feltbrug, og det kostede A. stort besvær at få bragt orden til veje. Ved sin store arbejdskraft, sin udprægede ordenssans og sine betydelige organisatoriske evner udførte han, der efter adskillelsen mellem de to riger forblev i Norge, i resten af sin levetid et fortjenstfuldt arbejde for sit nye hjemland. Han var 1814 ligesom sine kammerater blevet slettet af den danske armés lister men fik 1815 afsked i nåde af dansk krigstjeneste. 1814 blev han oberstløjtnant, n.å. oberst og chef (til 1832) for ingeniørkorpset, fra 1818 som generalmajor. 1821–23 var han midlertidig chef for krigsskolen. – Broderen **Jacques A.** (15.12.1769–11.12.1844) blev artillerieofficer. For nogle nedsættende bemærkninger om prins Frederik af Hessen 1825 blev han dømt til landsforvisning, men straffen ændredes til to års fæstningsarrest. – R. 1813. □Karikaturtegn. af Claës af Sandels, 1827.

Norsk mil. t., 1882 584f. C. J. Anker: Biogr. data om generalspersoner, 1885 36f. S. A. Lindbæk: Hjemmet på fæstningen. Af Aubertske papirer, 1912 1–37. – H. J. Huitfeldt-Kaas i Pers. hist. t. 2.r. VI, 1891 283–94. C. M. de Seue: Hist. beretn. om Norges geogr. opmåling, 1878 65–70 277–79. – Papirer og breve i Norske riksark.

*Rockstroh**

Aubert, Jacques, se **Aubert, Benoni.**

August Frederik, 1646–1705, fyrstebiskop af Lübeck. * 6. eller 7.5.1646 på Gottorp, † natten til 2.10.1705 i Eutin, begr. i Lübeck domk. F: hertug *Frederik III af Slesvig-Holsten-Gottorp (1597–1659) og Maria Elisabeth af Sachsen (1610–84). ~ 21.6.1676 med Christine, * 15.8.1656, † 27.4.1698 i Eutin, d. af hertug August af Sachsen-Weissenfels (1614–80) og Anna Maria af Mecklenburg (1627–69). – Bror til *Christian Albrecht.

A. valgtes 6.6.1656 til coadjutor i Bremen hvor hans ældre broder Christian Albrecht året i forvejen var valgt til biskop. Det var en betingelse for Christian Albrechts valg at han skulle nedlægge værdigheden når han ved faderens død blev hertug. Alligevel beholdt han den med kapitlets samtykke til 1666. Til at supplere indtægterne af bispedømmet var A. i faderens testamente tillagt en årlig pension på 8.000 rdl. af Gottorp. Den latente konflikt mellem Danmark og Gottorp berørte kun i mindre grad hans lille land der i det sidste århundrede var blevet fuldstændigt adskilt fra hertugdømmet. I hans sidste år lededes bispedømmets forvaltning af hans livlæge, komponisten Joh. Phil. Förtsch. I striden om coadjutorvalget støttede han sin slægtning *Christian August. Samme dag han døde besatte Förtsch slottet i Eutin og dagen efter bispegården og domkirken i Lübeck og sikrede det for Christian Albrecht trods den danske modstand. A. døde barnløs. □Mal. af J. Ovens (Gripsholm). Mal. tilskr. Ovens (to typer på Gavnø). Stik af Nic. John og af H. Lennep, ca. 1671. Mal. af A. som ældre (Gripsholm, Fr.borg) og stik af S. Blesendorff efter L. Viand. Buste af Quellinus, 1699–1700 (gravmæle i domk. i Lübeck).

L. Laursen: Danm.-Norges traktater VI–VIII, 1923–30. – V. Böhme i Staatsbürg. Mag. X, 1831 700–18. Fr. Zelle i Wissensch. Beilage z. Jahresbericht d. Vierten Städtischen Realschule z. Berlin, 1893. Die Bau- u. Kunstdenkmäler der Freien u. Hansestadt Lübeck III, 1919 91–93. Aye: Aus Eutins vergangenen Tagen X, 1891 155f. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorp, eine Domaine Schwedens, Lpz. 1940.

Steffen Heiberg

August Philip 1612–75, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck. * 11.11.1612, † 1675. F: hertug *Alexander af Slesvig-Holsten-Sønderborg (1573–1627) og Dorothea (1579–1639). ~ 1° 15.1.1645 med Clara, * 19.4.1606 † 19.1.1647, d. af grev Anton II af Delmenhorst (1550–1619) og Sibylla Elizabeth af Braunschweig (1576–1630). ~ 2° juni 1649 med Sidonia, hendes søster, abbedisse i Herford, * 10.6.1611, † 1650. ~ 3° 1651 med Maria Sibyl-

la, * 1623, † 9.4.1699, d. af grev Wilhelm Ludwig af Nassau-Saarbrücken (1590–1640) og Anna Amalia af Baden-Durlach (1595–1652).
A. forlod efter arveforliget 1633 hvorved der kun tilstodes de yngre brødre et årligt deputat af 1.000 rdl., fædrelandet og rejste til Tyskland. 1646 erhvervede han af sin søster Sophie Cathrine godset Beck i Minden som hun havde fået i medgift af sin broder Hans Christian. Han levede nu her til sin død og opgav efter Sønderborgs inddragelse under kronen ethvert forhold til Danmark medens han føjede navnet Beck til sin hertugtitel. Hans sønner og deres slægt tjente i de preussiske, polske og russiske hære indtil hans sønnesøns sønnesøns søn, den eneste efterlevende mand af linien Beck, hertug Frederik *Vilhelm Poul Leopold (1785–1831) trådte i dansk tjeneste og ombyttede det fremmede navn med titlen Glücksborg (1825). Med hans søn Christian (IX) besteg slægten 1863 den danske trone.

F. v. Krogh: Beiträge z. älteren Gesch. d. Hauses Holstein-Sonderburg, 1877 67–69.

*C. O. Bøggild Andersen**

Augusta, 1580–1639, hertuginde af Slesvig-Holsten-Gottorp. * 8.4.1580 på Koldinghus, † 5.2.1639 på Husum slot, begr. i Slesvig domk. F: *Frederik II af Danmark (1534–88) og *Sophie (1557–1631). ~30.8.1596 på Kbh.s slot med hertug *Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp, * 27.2.1575 på Gottorp, † 31.3.1616 sst., s. af hertug *Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1526–86) og Christine af Hessen (1543–1604). – Mor til *Adolf (1600–31).
A.s ægteskab med sin halvonkel skyldtes især hendes mor enkedronning Sophie der hos Johan Adolf havde fundet støtte i sin kamp mod det danske rigsråd og flertallet inden for det holstenske ridderskab. Forholdet mellem ægtefællerne blev efterhånden mindre godt da A. der havde fået en strengt luthersk opdragelse, vendte sig skarpt imod hertugens forkærlighed for de reformerte. Straks efter hans død 1616 lod hun den kalvinistiske superintendent og hofpræst dr. Philip Caesar afskedige og hans forgænger den ortodokse Jac. *Fabricius genindsætte i embedet. På sit enkesæde Husum slot virkede hun til kirke- og skolevæsenets fremme i luthersk ånd og med begunstigelse af højtysken, det sprog hvormed hun synes at være opfostret, men holdt dog hånden over Anna Owena *Hoyers der på plattyske vers rettede drøje udfald mod de lutherske landpræster. I striden mellem hendes bror Christian IV og den gottorpske slægt om koadjutorvalget i Bremen synes hun at have optrådt mæglende, men det kom til skarpe rivninger mellem hende og kongen efter moderens død 1631 da A. ved arveskiftet syntes ham noget for bjærgsom. □Mal., brændt på Fr.borg 1859, kendes fra en kopi, 1601 (Gripsholm) og en tegn. af H. Hansen, 1859 (kunstakad.). Mal. af Jac. v. Doort, brændt som ovennævnte, kendes fra en kopi (Eutin) og et mal. af H. Hansen, 1858 (Fr.borg). Mal. af A. som ældre (Fr.borg, Eutin).

Kong Christian den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og I. A. Fridericia, især II–IV, 1889–91, 1878–80, 1882. L. Laursen: Danmark-Norges traktater III–IV, 1916–18. – J. Wendler: Christlicher Klage, Lehr, Lob und Valet Sermon, 1639. J. M. Krafft: Ein Zweyfaches Zwey-Hundert-Jähriges Jubel-Gedächtnis, 1723. Troels-Lund: Hist. fortællinger, tider og tanker III, 1911 191–95. Troels Fink i Nordelbingen 43, 1974 234–45.

*C. O. Bøggild Andersen**

Augusta, hertuginde af Augustenborg (1633–1701), se **Ernst Günther.**

Augustenborgerne, se **sønderjyske hertuglinier.**

Augustin, Johan Samuel, 1715–85, astronomisk forfatter, 1. sekretær i krigskancelliet. * 31.3.1715 i Oldenswort (Eiderstedt), † 26.4.1785 i Kbh. (Frue), begr. sst. på Ass. som første mand af stand der (efter eget ønske) begravedes her. F: kirkeældste Johan Samuel A. († 1717) og Gertje Bischoff. Ugift.
Faderen tilhørte en gammel eiderfrisisk familie. Formynderen, A.s morbroder Corniels Bischoff i Tetenbüll, lod ham opdrage i Oldenswort hos farbroderen, Steffens A. Under skolegangen fattede han særlig interesse for gamle sprog, geometri og astronomi. Efter endt skolegang studerede han 1735–37 ved universiteterne i Kiel, Jena og Leipzig. Det var først hans hensigt efter sin hjemkomst at studere jura, men han foretrak at tage imod en informatorplads hos den senere generalmajor C. E. D. v. Oetken i Oldenburg. Hos Wiedeburg i Leipzig havde han fået smag for matematik og astronomi. Hans store efterladte samling bøger, kort og instrumenter der blev solgt ved auktion 1786 viser med hvilken iver han havde dyrket disse videnskaber. 1750 fik han ansættelse i krigskancelliet i Kbh. 1757 avancerede han til dettes førstesekretær. 1775 blev han medlem af Videnskabernes Selskab. Uden at bringe noget væsentlig nyt fyldte A. ved sine alsidige kundskaber og litterære interesser en vis plads i sin tid. Han var sammen med Johs. *Wiedewelt, Bolle *Luxdorph og Andreas *Schumacher virksom for udgivelsen af Peder Paars, med kobbere af Clemens. Anonymt oversatte han nogle skrifter af Peder *Hersleb til tysk (Erbauliche Reden, 1.–9., 1743–52) og udgav

1748 *Briefe des Joaber Adaders aus der Sonne an Pyrophilus, auf Kosten der Pyrophilaner.* Desuden *Om Forskjellen imellem Tycho Brahes og Picards Meridian af Uraniborg* (Vid. Selsk. skr., XII, 1779, 191–216) og *Om adskillige Stæders Længde og Brede i Norge* (sst., 371–82). Derimod er de 1781 og 1782 i Videnskabernes Selskab forelæste afhandlinger: *Efterretninger om Tycho Brahes skrevne Observationer og deres Skiebne* samt *Efterretninger om Veirligets besynderlige Forandringer i Januar 1782* ikke udkommet i trykken. – Krigsråd 1756. Justitsråd 1759. Kar. etatsråd 1769. Virkelig etatsråd 1776. – □Stik af J. F. Clemens, 1786, stik efter dette af Flint. Gravsten af Wiedewelt, stukket af Lahde. Nyere minde opsat 1935.

R. Nyerup i Mindesmærker ved Kbh.s Ass.kirkegård, udg. G. L. Lahde, 1801–11.

*Poul Heegaard**

Augustinus (Aage) (de Dacia), † 1285, provinsialprior for dominikanerne i ordensprovinsen Dacia.

A. var den fjerde i rækken af provinsialpriorer for sortebrødrene i provinsen „Dacia" der omfattede de tre skandinaviske lande. Han fungerede som sådan to gange – først en halv snes år indtil 1266, da generalkapitlet i Trier løste ham fra hans embede, siden fra 1272 og et stykke ind i 1280erne – og stod gennem denne usædvanlig lange periode i en omfattende virksomhed, afholdt provinskapitler nu i det ene, nu i det andet land, overvågede grundlæggelsen af nye huse og visiterede de forhåndenværende, sendte unge brødre til studium i udlandet og foretog selv den årlige lange rejse til generalkapitlet. Hans ledende stilling inden for den unge energiske orden og sagtens også personlige egenskaber gjorde at han var ret fremtrædende i sin tid. Det er A., som i Roskilde 1264 tager mod kongedatteren Agnes' løfte da hun begærer at bliver dominikanernonne; han er en af opmændene i striden mellem Øm kloster og Århusbispen, og da dominikanerne i den store ærkebispestrid står på kongens side rammes han sammen med kong Erik og enkedronning Margrethe og deres tilhængere af kardinal Guidos bandlysning 1267. Han forfattede et nu tabt skrift *Compendiosum breviarium theologiæ* samt omkring 1260 en kortfattet dogmatisk lærebog *Rotulus pugillaris,* som var stærkt påvirket af ordenens store teolog, Thomas Aquinas. Hvert kapitel ender med et huskevers, og et af disse blev siden anvendt i hele Europa som nøgle til den firefoldige bibeltolkning: „Littera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quid speres anagogia." (Bogstaven meddeler begivenheder, allegorien, hvad man skal tro, moralen, hvad man skal gøre, anagogien, hvad man skal håbe).

J. Gallén: La province de Dacie de l'ordre des Frères-Precherus I (Inst. hist. FF.Prædic., Diss. hist. XII, Helsinki 1936). Dens: Bibliographie dominicaine de Scandinavie (Archivum Fratum Præd. V., Rom, 1935). A. Walz: Des Aage von Dänemark Rotulus Pugillaris (Classica et Mediaevalia XVI, 1–2).

Anne Riising (Ellen Jørgensen)

Augustinus, Alphons Emil **Christian,** 1857–1931, tobaksfabrikant. * 2.10.1857 i Kbh. (Frue), † 6.8.1931 sst., urne på Frbg. kgd. F: fabrikant, senere etatsråd, Ludvig Anton Christian A. (1832–1911) og Caroline Amalie Isidora Casadaban (1835–1909). ~ 25.5.1882 i Kbh. (Holmens) med Johanne Christiane Louise Bøving, * 3. 4.1861 i Kbh. (Helligg.), † 4.4.1918 sst., d. af grosserer Preben Niels Christian B. (ca. 1830–86) og Anna Wilhelmine Christiane Andrine Bjerring (1841–1920).

A. tilhørte landets ældste tobaksfabrikant-slægt, og hans naturlige interesser og anlæg blev i ungdomsårene suppleret med en hensigtsmæssig oplæring ved faget i ind- og udland. Han stod derfor glimrende rustet til at fortsætte familietraditionerne da faderen 1882 gjorde ham til medindehaver af tobaksfabrikken Chr. A., startet 1750 af A.s tipoldefader Ole A. og siden 1779 uafbrudt drevet under det her nævnte firmanavn. A. var eneindehaver af firmaet fra 1911, til han 1916 optog sin søn Ludvig A. som kompagnon. Både teknisk og kommercielt var han en ubestridelig dygtighed under hvis ledelse det gamle firma var genstand for en fortsat udvikling og modernisering der sikrede det en betydelig position, navnlig på cigaretfabrikationens område. Da 1919 A/S De danske Cigar- og Tobaksfabrikker oprettedes ved sammenslutning af firmaerne E. Nobel, Horwitz & Kattentid og Chr. A. overtog han næstformandspladsen i bestyrelsen, og ved sin død var han formand. Uden for sin branche var A. kun lidet kendt. Hans tid og kræfter var helt og holdent helliget ledelsen af den omfattende fabriks- og forretningsvirksomhed blandt hvis store arbejderstab han gik for at være en human og moderne indstillet arbejdsgiver. □Foto.

H. C Bering Liisberg: Chr. Augustinus 11. maj 1750–11. maj 1900, 1900 (om firmaet).

*P. Koch Jensen**

Auken, Kirsten, 1913–68, overlæge. * 25.6.1913 i Kbh. (rigshosp.), † 21.1.1968 på Frbg., begr. Solbjerg kgd. F: læge, senere overlæge Svend *Lomholt (1888–1949) og Marie Kirstine Siegumfeldt Beck (1888–1920). ~ 20.3.1940 i Tårn-

by, Amager, med dr.med. Niels Gunnar Jensen A., * 9.10.1913 i Suldrup, Ålborg amt, s. af gårdejer Hans Peter Jensen (1885–1943) og Ane Margrethe Hansen (* 1889). – Mor til Svend *A. A.s livslange sociale engagement og udadvendte virketrang havde udspring i et stærkt religiøst, retfærdighedssøgende hjem. 1931 blev hun student fra Rysensteens gymnasium og tog tre år senere bifagseksamen i gymnastik. Under studietiden ved det medicinske fakultet i Kbh. 1934–41 havde hun fået interesse for socialt virke og nedlagde i disse år et stort arbejde i Kristeligt studenter-settlement i Saxogade. Straks efter embedseksamen var hun 4 mdr. læge ved Dansk Røde Kors' krigslazaret i Finland. De følgende år uddannede hun sig ved børne- og hudafdelinger landet over samtidig med at hun under de sidste krigsår begyndte indsamlingen af materialet til disputatsen om *Undersøgelser over unge kvinders seksuelle adfærd* der ved forsvaret på Kbh.s univ. 1953 skabte hende position som den empiriske seksuologiske forskningsindfører i Danmark. Efter anden verdenskrig lod hun sig – efter deltagelse i modstandskampen – opstille for partiet dansk samling. Det bragte den lyse, livsnære, altid muntert smilende, udpræget feminine skikkelse i berøring med utallige mennesker landet over, ikke så meget i politisk forstand som i hendes egenskab af socialt engageret familiepolitisk rådgiver; en udløber af hendes rådgivningsarbejde blev organisationen „Et år i huset" som hun i mange år var formand for. – Det stadigt fortsatte arbejde for studentersettlementet i Saxogade medførte oprettelsen af et socialt rådgivningskontor hvor hun fik anspo-ret studiekammerater og venner til at hjælpe med. Herfra udgik også ideen til den originale sociologiske undersøgelse *Familien lever* som hun 1962 publicerede sammen med Vagn Christensen, Ingrid Jørgensen og Otto Krabbe. – 1955 påbegyndte A. en regulær psykiatrisk uddannelse, og efter ansættelser ved Montebello dag- og nathospital, rigshospitalet og statshospitalet, Glostrup blev hun 1966 assisterende overlæge ved rigshospitalets psykiatriske kliniks socialpsykiatriske afsnit. Ved sit stadige initiativ og sin smittende inspiration lykkedes det hende indtil en kræftlidelse alt for tidligt slog hende ud at igangsætte en kreds af unge psykiatere med omfattende seksuologiske, ungdomspsykiatriske og socialpsykiatriske studier; selv arbejdede hun med undersøgelser om alment praktiserende lægers socialpsykiatriske funktion, samtidig var hun formand for seksualoplysningskommissionen og arbejdede for kvindekommissionen og abortkommissionen. – Hendes lyse sind og udprægede kvindelighed skabte hende nemt kontakt til alle i samfundet – og hendes sjælsadel under den sidste svære sygdom blev en genspejling af hendes humanistiske livsindstilling; hendes indsats for medmennesker blev uforglemmelig. Modtog 1961 Ingrid Jespersens legat. □Foto.

M. J. Lomholt: Slægts- og livserindr., 1922 (trykt som manus.). Stamtavl. over Tolstrupgrenen af familien Lomholt, 1925. L. F: la Cour: Slægten la Cour, 1917. – Villars Lunn i Ugeskr. for læger 1968 130. Th. Vanggaard sst. 1968 432.

Egill Snorrason

Auken, Svend Gunnarsen, * 1943, arbejdsminister. * 24.5.1943 i Århus (Lukas). F: læge Niels Gunnar Jensen A. (* 1913) og læge Kirsten *A., f. Lomholt (1913–68). ~28.3.1966 i Greve med forfatter, cand.scient.pol. Bettina Heltberg, * 28. 9.1942 på Frbg., d. af lektor Niels Johannes H. (1909–68) og forfatter Astrid Grethe Grouleff Agerskov (* 1911).

A. blev student 1961 (Østersøgades gymn.) efter at være vokset op i en familie med stærke politiske og almene interesser, og selv var han allerede fra studenterårene engageret i politisk arbejde som en af lederne af den socialdemokratiske studenterorganisation Frit Forum (formand 1964–65); efter embedseksamen 1969 som cand. scient.pol. og studieår i USA og Frankrig fortsatte han det organisatoriske arbejde inden for socialdemokratiet med tillidshverv i de lokale organisationer i Århus. Tidligt samlede hans interesser sig om to områder: arbejdsmarkedspolitik og forskningspolitik (han udarbejdede hovedparten af partiets forskningspolitiske program *En demokratisk forskningspolitik).*

A. blev 1969 amanuensis (1973 lektor) i statskundskab ved Århus univ. 1971 blev han opstillet til folketinget og valgt i Århus hvor han siden er blevet genvalgt med stadig større tilslutning således at han nu også på landsplan er blandt de største „stemmeslugere". Hans første år i tinget var præget af EF-afstemningen 1972 hvor han var blandt de ledende inden for de socialdemokratiske modstandere – i god overensstemmelse med sin kreds. I folketinget er hans brede faglige indsigt taget i brug på en række områder; men i stigende grad blev det arbejdsmarkedsanliggender der optog ham mest (formand for arbejdsmarkedsudvalget 1975–77); han gjorde hurtigt karriere i gruppen, var næstformand 1975–77 og blev 1977 politisk ordfører. Samtidig hørte han til kredsen af statsminister Anker Jørgensens daglige rådgivere. 1.10.1977 udnævntes han til arbejdsminister. Uanset A.s rent akademiske uddannelse har han i særlig grad evner til at komme i kontakt med fagforeningskredse. Mere end sædvanligt har han også bevaret en snæver kon-

takt til sin kreds. Det politiske arbejde har begrænset A.s videnskabelige indsats som navnlig har drejet sig om arbejdsmarkedsforhold hvorom han har skrevet flere afhandlinger. Han har bidraget til flere dagsaktuelle politiske bøger, bl. a. om LO, forsvarsspørgsmål og EF. □Foto.

Vagn Dybdahl

Aumont [å'mɔŋ], **Arthur,** 1860–1917, teaterhistoriker. * 3.6.1860 i Kbh. (Frue), † 15.7.1917 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: assistent i Nationalbanken, senere direktør i Privatbanken Charles Georg Adlaid A. (1823–1905) og Anna Scholastica Nutzhorn (1819–95). Ugift. – Brorsøn af Louis *A.

A. der 1879 blev student fra Haderslev læreres skole tog 1881 filosofikum og var fra 1885 under mærket A.A. eller A-t. teatermedarbejder ved forskellige blade og tidsskrifter, længst ved Politiken og fra 1905 til et par år før sin død ved Ekstrabladet. Inden for teaterhistorien dyrkede han navnlig statistikken, og på dette område har hans arbejder blivende værdi. 1889 udgav han sin første oversigt *Det kgl. Teater 1874-75–1888-89,* fortsat af en også de private scener omfattende *Dansk Teater-Aarbog 1889–90* som ikke har haft noget sidestykke hverken før eller siden. Oplysningerne vedrørende stykkernes opførelser og rollebesætningen var både fyldige og nøjagtige, men salget af disse nyttige bøger var så ringe at A. 1897 måtte standse udgivelsen. Heiberg-festlighederne 1891 gav ham anledning til at udsende *J. L. Heiberg og hans Slægt paa den danske Skueplads,* et forarbejde til hans statsunderstøttede hovedværk *Det danske Nationalteater 1748–1889. En statistisk Fremstilling* som han i forening med Edgar Collin udgav fra 1896. Med stor flid og indsigt er dette arbejde samlet, men da det kun havde tredive abonnenter, forvoldte udgivelsen A. store vanskeligheder og var ikke blevet ført til ende uden støtte fra privat side. Efter Th. Overskou var A. den første som gjorde grundige studier i Det kgl. teaters arkiv, og hans skuespillerkarakteristikker i forskellige leksika har høstet gavn heraf. Pålidelighed, rolig og upartisk bedømmelse prægede også hans kritiske vurdering af samtidens scenekunstnere.

Politiken 16.7.1917. Hist. t. 9.r. I, 1918–20 223f. – Papirer i Teatermuseet.

*Robert Neiiendam**

Aumont, Horace Henri Philippe, se **Aumont, Louis.**

Aumont [å'mɔŋ], **Louis** Auguste François, 1805–79, maler. * 7.1.1805 i Kbh. (Kat.), † 6.5.1879 på Frbg. sygehjem, begr. i Kbh. (Kat. Ass.). F: underbogholder i Nationalbanken og major i Borgervæbningen Jean Pierre Marie A. (ca. 1775–1845) og Anna Elisabeth de Jenty (1783–1852). ~ 6.10.1832 i Kbh. (Slotsk. og Kat.) med Vilhelmine Bernhardine Paasche, * 3.11.1812 i Kbh., † 25.9.1894 sst., d. af sekondløjtnant ved husarerne, senere lærer ved fattigvæsenet Joachim Barner P. (ca. 1790–1827) og Helene Marie Paust (ca. 1793–1851). – Farbror til Arthur *A.

A. kom ind på akademiet 1820 og blev elev i portrætmaleri af Hans Hansen og C. W. Eckersberg; han fik 1824 den lille, 1826 den store sølvmedalje. Da han sidstnævnte år ville fuldende sin uddannelse i Frankrig udbad han sig akademiets anbefaling til et stipendium, men man ønskede ham først større modenhed. Han rejste dog ud med støtte af prins Christian Frederik og grev A. W. Moltke og arbejdede i Paris i baron A. Gros' atelier, hvor han virkelig formåede at hævde en plads; hans arbejder der hjemsendtes gjorde lykke og rostes bl.a. af Høyen, så han nu kunne få akademiets erklæring om at have vist „umiskendeligt talent" og opnåede offentlig støtte. 1829 vendte han tilbage til Kbh. hvor han hurtigt blev en fejret portrætmaler og kom i forbindelse med hoffet (billeder af arveprinsesse Caroline, 1830, prinsesse Wilhelmine, 1831, dronning Caroline Amalie, 1830, Christian VIII, 1831, alle på Rosenborg, samt et halvfigursportræt af Christian VIII, 1834, deponeret på Fr. borg). Han søgte 1832 at blive agreeret ved akademiet på et billede af oberstløjtnant Hagedorns børn, men afvistes; mere held havde han ikke, da han n.å. mødte frem med fru Heibergs portræt (Teatermus.). Skuffet solgte han sine billeder og drog 1834 til Hamburg hvor han 1839 fik borgerret. Den store brand 1842 drev ham tilbage til Kbh. hvor han dog nu kun med besvær fandt sit udkomme. I marts 1847 rejste han til Vestindien, og fra 1853 fik han plads som intendant og hovmester på orlogsbriggen Mercurius; han gjorde tjeneste på flådens skibe til 1865. 1858–59 var han igen i Paris.

A. har 1824–44 udstillet i alt 82 arbejder på Charlottenborg, 1827 et portræt på Salonen i Paris, 1840 *Vierländerpiger* på udstillingen i Hamburg. Af hans malerier findes, foruden de ovenfor nævnte på Rosenborg, følgende i offentlige samlinger: Konferensrådinde Frølich (1837) på Kunstmuseet, Marquis de Massilian i Montpellier, Aug. Bournonville på Det kgl. teater, professor Claus Schall og hustru på Teatermuseet. Endelig findes portrætter af A. i privateje, således H. E. Freund (Klintholm) og kunstnerens

hustru (tidl. Johan Hansens samling). A.s små portrætter kan stå ganske højt ved deres gode tegning, finhed i farveholdningen, et liv i karakteristikken og en friskhed i opfattelsen som er ret usædvanlig herhjemme på den tid, men hans store og officielle portrætmalerier bliver stive, tørre og gennemdetaljerede. □Barnebillede af ukendt (fransk?) maler. Selvportr. som 18- og som 25-årig. – Sønnen **Horace Henri Philippe A.**, * 16. 12.1839 i Hamborg, † 7.2.1864 i Slesvig, begr. sst., var også maler. Han kom med forældrene 1842 til Kbh., blev senere uddannet som porcelænsmaler på Den kgl. Porcelainsfabrik og malede også blomsterbilleder, udstillede 1861–63 på Charlottenborg. Han deltog som værnepligtig i den 2. slesvigske krig og blev dødelig såret ved Sankelmark. □Portrætteret på N. Simonsens mal. 1864 fra Sankelmark. Træsnit 1864. Foto.

A. Lichtwark: Das Bildniss in Hamburg II, 1898 203f. Karl Madsen i Kunstmuseets årsskr. 1917 8 109. N. L. Høyens skrifter, udg. J. L. Ussing, I, 1871 70f. Sigurd Schultz i Danske i Paris gennem tiderne II, 1938 242f.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Aurifaber, Johannes Thomæ, se **Guldsmed, Hans Thomesen.**

Aurilesius (Arvilæsius, Ørløse), **Niels Pedersen,** 1601–34, filolog. * 1601 i „Aurilesia" på Sjælland, en landsby der snart identificeres med Årløse i Terslev sg., snart med Arløse i Førslev sg., † 4.10.1634 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: Peder Nielsen og Dorthe Hansdatter. ~ 1628 med Mette Winstrup, * 1609 i Kbh., † 3.7.1659, d. af biskop Peder Jensen *W. (1549–1614) og Anna Eisenberg (1575–1646).

A. gik først i skole i Køge, siden i Roskilde og fra 1614 på Herlufsholm hvorfra han blev student 1620. N.å. ledsagede han sin tidligere rektor mag. Jacob Brockmand på en helbredsrejse til Karlsbad, men måtte opleve at B. afgik ved døden i Meissen. Snart efter drog han dog atter ud, denne gang som hovmester for Erik Pors, med hvem han opholdt sig i Wittenberg. 1624 fik han, efter at have disputeret, det kgl. rejsestipendium ved hjælp af hvilket han kom vidt omkring i Europa. Længere ophold gjorde han især i Wittenberg, Tübingen, Strasbourg, Basel, hvor han hørte den fremragende orientalist Johs. Buxtorf, og Genève. Imidlertid blev han kaldt hjem af kansler Christen Friis til Kragerup der ligesom professorerne Jesper *Brochmand og Caspar *Bartholin var hans varme velynder, og fik 1626 overdraget professoratet i orientalske sprog. 1627 blev han magister, 1630 dr.teol. og s.å. – efter Caspar Bartholin – professor ved det teologiske fakultet. 1632–33 var han universitetets rektor. Inden for orientalsk filologi var A. datidens førende herhjemme med omfattende kundskaber i hebraisk, kaldæisk, aramaisk, syrisk og arabisk, og hans skrifter vidner om en brændende iver for at fremme studiet af det hebraiske sprog. Trods sin tidligt afbrudte akademiske bane nåede han at yde en betydningsfuld indsats som lærer i hebraisk, ikke mindst gennem en række korte og klare lærebøger som ikke blot omfatter en grammatik (med et afsnit om hebraisk metrik) og bøjningsmønstre, men også flere samlinger ord og udtryk der i lighed med en moderne parlør skulle tjene til at bibringe studenterne færdighed i at *tale* hebraisk.

E. Vinding: Regia academia hauniensis, 1665 306–11. Danske mag. 5.r.I, 1887–89 53f. Nord. t. for christl. theol. III, 1841 154f 263–66. H. F. Rørdam: Monumenta hist. dan. II, 1875 729 733f 736. G. L. Wad: Meddelelser om rektorerne på Herlufsholm, 1878 62. Teol. t. 5.r.IV, 1933 81–106. Anders Malling: Dansk salmehistorie IV, 1964 9.

*Bjørn Kornerup**

Axel Christian Georg, 1888–1964, prins af Danmark. * 12.8.1888 i Det gule palæ i Kbh. (Slotsk.), † 14.7.1964 i Kbh. på Bispebjerg hosp., begr. i Bernstorff slotspark, Gentofte. F: admiral prins *Valdemar (1858–1939) og *Marie Amélie Françoise Hélène, prinsesse af Orléans (1865–1909). ~ 22.5.1919 i Stockholm med *Margaretha Sofia Lovisa Ingeborg, prinsesse af Sverige, * 25.6.1899 i Stockholm, † 4.1.1977 på Tranemosegård, Kongsted ved Rønnede, d. af Oscar Carl Wilhelm, hertug af Västergötland (1861–1951) og *Ingeborg Charlotte Caroline Frederikke Louise, prinsesse af Danmark (1878–1958).

A. uddannedes som søofficer, blev 1908 sekondløjtnant, 1909 premierløjtnant, 1919 kaptajn, 1922 orlogskaptajn, 1931 kommandørkaptajn, 1935 kommandør, 1939 kontreadmiral, 1945 viceadmiral og 1958 admiral. 1921 tog han et bemærkelsesværdigt skridt idet han trådte i Det Østasiatiske Kompagnis tjeneste, utvivlsomt tilskyndet af H. N. *Andersen der var nær ven af prins Valdemar og prinsesse Marie. A. begyndte sin virksomhed inden for ØK som fører af motorskibet Asia og fortsatte derefter på kompagniets hovedkontor i København, afbrudt af et fem måneders ophold i Antwerpen. 1934 fik han sæde i direktionen hvor han sad indtil 1953. Allerede 1927 var han blevet indvalgt i ØKs bestyrelsesråd, og da H. N. Andersen der tidligt havde betragtet ham som sin afløser døde 1938 indtog A. hans plads som formand for styrelsesrådet. I kraft af sin stilling i ØK fik han plads i en række bestyrelser og nævn, bl.a. ØKs engelske datterselskab United Baltic Corporation, i hvis besty-

relse han sad fra 1938 til sin død, samt det som følge af krigsforholdene 1939 oprettede fragtnævn som han var medlem af 1941–45. A.s forhandlingsdygtighed og repræsentative evner var et stort aktiv for kompagniet, og overalt i verden hvor han kom for at varetage ØKs interesser skabte han forbindelser og kontakt. Han var ikke kun en topfigur, men en personlighed der satte sit præg på ØK og var med til at ændre både dets virke og dets image. Legendarisk var hans fysik og arbejdstempo. Som officiel udsending for Danmark kom hans evner også landet til gode. Bl.a. deltog han i slutningen af 1939 som formand for en udsendt kommission i forhandlinger i London om Danmarks forsyninger efter krigsudbruddet. Umiddelbart før besættelsen fik han til opgave af regeringen at rejse til Berlin og dér søge at få standset de tyske torpederinger af neutrale skibe i Nordsøen. Under hans ophold i Berlin fandt den tyske besættelse af Danmark sted. 1946 blev han udpeget til leder af en dansk handelsdelegation til Sovjetunionen. – Under besættelsen 1940–45 var der ikke tvivl om hans engelskvenlige holdning, og han støttede aktivt modstandsbevægelsen. Som en af alle anerkendt dygtig erhvervsmand og som medlem af kongehuset fik han i disse år en særlig position der medførte at hans aktive medvirken, råd og bistand søgtes fra mange forskellige sider. Et eksempel herpå var A.s inddragelse i den kreds af fremtrædende industri- og handelsfolk der i sommeren og efteråret 1940 samledes omkring ingeniør Knud *Højgaard i kritik af den siddende samlingsregering først og fremmest for at være for føjelig over for tyskerne. Kredsens overvejelser mundede i november ud i en henvendelse til kongen om at lade en af partipolitik uafhængige mænd bestående ny regering danne. Højgaardkredsen foreslog det ganske exceptionelle at et medlem af kongehuset, nemlig A., skulle være statsminister idet han efter dens opfattelse både ville blive respekteret af tyskerne og vække tillid i England. Højgaardkredsens virke blev både i 1940 og efter krigen fra politisk side fordømt som antiparlamentarisk; men A.s rolle i den var af en sådan karakter at den ikke svækkede hans position.

Flyvning, automobilisme og sport var A.s store interesser. I sin ungdom var han aktiv flyver, og han fulgte siden nøje civilflyvningens udvikling. 1937 var han med til at reorganisere Det Danske Luftfartselskab hvis repræsentantskab han var medlem af og formand for 1939–1950. 1950 blev han medlem af DDLs bestyrelse og var en kort periode i 1959 formand for denne. I bestyrelsen for SAS sad han 1946–58 og var derefter suppleant indtil 1962 da han også trak sig ud af DDLs bestyrelse. For Kongelig Dansk Automobil Klub var han præsident 1920–1938, derefter æresformand, formand 1955–56 hvorefter han igen blev æresformand. Fra 1957 var han medlem af bestyrelsen for Fédération Internationale de l'Automobile. Inden for sportsverdenen var A. især kendt som Den internationale olympiske komités repræsentant i Danmark 1932–1958, og i den periode ledsagede han de fleste af de danske hold til olympiske lege. 1963 modtog han som påskønnelse for sit arbejde for Den int. ol. komité dens æresdiplom. I karakteristikkerne af A. fremhæves hans usnobbede og djærve, men samtidig myndige og værdige væsen. Han var med til at øge kongehusets prestige og popularitet. – RE. 1906, DM. 1906, S.Kmd. 1947.

□Portrætteret som barn på gruppemal. af O. Haslund (Amalienborg). Mal. af A. Lincoln Cooper, 1931. Mal. af A. Tørsleff, 1951 (ØK). Mal. af Albert Naur, ca. 1951. Foto.

Børsen 11.8.57. Nekrologer sst. 15.7.64, Demokraten 15.7.64., Berl.tid. 15.7.64.

Chr. R. Jansen

Axelsen, Laurids, ca. 1657–1717, præst. * ca. 1657 i Ryde præstegård på Lolland, † 24.11.1717 i Vesterbølle præstegård i Rinds hrd. F: sognepræst, provst i Lollands Sønder hrd. Axel Hansen (1605–76) og Anna Jensdatter (1607–73). ~ 2.4.1685 med Anna Mogensdatter, * 20.5.1644 i Sundstrup, Rinds hrd., † 27.3.1714 i Vesterbølle præstegård (~ 1° 1667 med sognepræst i Ulbjerg og Lynderup, provst Mads Pedersen Farstrup, 1609–84), d. af ridefoged ved Eskær i Salling og Lynderupgård Mogens Christoffersen og Mette Ibsdatter.

Erik Grubbe til Gammelgård og Tjele tog sig af A. og satte ham 1663 i Viborg skole hvor han betalte kost og ophold for ham hos rektoren, mag. Niels Jensen. 1670 blev han student derfra, tog 1672 attestats og ordineredes 1678 til skibspræst; to år efter blev han kapellan i Nysted, og 1681 blev han kaldet til sognepræst for Vesterbølle og Østerbølle i Rinds hrd, hvor han 1689–1714 tillige var provst. Med sin hustru havde han arvet Mads Farstrups dagbog som omfattede årene 1536–1684 og som han fortsatte til 1715, idet han dog tillige optog de dagbogsoptegnelser han selv havde gjort fra 1681. Hans optegnelser yder i kultur- og personalhistorisk henseende væsentlige bidrag til hans tids historie. A. har desuden i håndskrift efterladt sig en samling danske og latinske digte, ligesom der også tillægges ham en oversættelse af det græske digt *Batrachomyomachia* (Muusenes og Frøernes Striid, trykt 1724).

Mads Pedersen Farstrups og Laurids Axelsens dagbog 1536–1715, udg. I. Becher, 1813. Nye tidender om lærde og curieuse sager, 1725 101 149 371–74. Pers.hist. t. 2.r.I, 1886 231–36.

*S. Nygård**

Axen, Peter, 1635–1707, humanist, jurist. * 16. 7.1635 i Husum, † 23.2.1707 i Slesvig by. F: rådmand, senere borgmester i Husum Titus A. (1602–62) og Elsabe Petersen (1607–44). ~1670 med Anna Catharina Boje, * 1651, begr. 7.6.1687, d. af landfoged i Ditmarsken Hans B. (1612–68, ~1° 1639 med Catharina Christine Wyken, † 1641) og Anna Henriette v. Hatten (1622–84).

A. gik i skole i Flensborg og Lüneburg, studerede derpå retsvidenskab, men også humanistiske fag ved universiteterne i Helmstedt, Leipzig og Jena. 1663 rejste han som hovmester for en sachsisk adelsmand til Frankrig hvorfra han vendte tilbage 1665. Året efter var han som sekretær for en sachsisk baron på en legationsrejse til Kbh. hvor han trådte i forbindelse med Poul Moth og Chr. Nold. 1667 rejste han til Italien hvor han bl.a. stiftede bekendtskab med Vatikanets bibliotek og 1668 blev indskrevet i Padua. Senere besøgte A. Nederlandene og England og blev benyttet som legationssekretær af hertug Christian Albrecht af Holsten-Gottorp bl.a. 1677 til Dresden og 1680 til Kbh. S.å. nedsatte han sig som advokat i Slesvig. A. var en mand af grundig lærdom og nød megen anseelse i lærde kredse. 1667 udgav han en oversættelse fra italiensk til latin af Galeazzo Gualdos historie om pyrenæerfreden (1659); ligeledes er han kendt som udgiver af Phædrus' fabler (Hamburg 1671). Han havde en stor og udsøgt bogsamling; flere af hans håndskrifter til Slesvigs specialhistorie findes nu i Det kgl. bibliotek i Kbh., deriblandt Johannes Pistorius' brevbog. I sine senere år var A. lammet af podagra. Til Husum skole har han skænket en kapital. □Stik af C. F. Fritzsch, 1718.

Breve i Zeitschr. des Vereins für Schlesw.-Holst. Gesch. XXVI, 1896 176–203. – M. Crusius: Vita et merita Petri Axenii, 1718 (med A.s portræt). Johs. Moller: Cimbria lit. I, 1744 25f. J. M. Krafft: Jubel-Gedächtnis, 1723 324. J. Lass: Sammlung Husumscher Nachricht II Forts., 1757 355–62 (med stamtavle). E. Möller: Schüler und Lehrer der Husumer Gelehrten-Schule von 1449–1852 (Quellen u. Forschungen zur Familiengesch. Schlesw.-Holst. 4, 1939) 22.

*Bjørn Kornerup**

B

Bach, Peter Heinrich Nielsen, * 1905, filolog. * 17.7.1905 i Kiel (døbt i Lauenburg/Elbe). F: lærer, senere viceskoleinspektør, kgl. translatør i tysk Niels Petersen B. (1868–1959) og Gertrud Brand (1884–1948). ~1° 4.7.1931 i Hellerup med Inger Emilie Hald, * 26.8.1909 i Hellerup, † 16.12.1962 i Århus, d. af grosserer Jens Hansen H. (1878–1933) og Mary Jensen (1887–1967, ~2° 1938 med fuldmægtig i DFDS Willy Sigfred Jacobsen, 1897–1977). ~2° 2.4.1964 i Ribe med mag. art., direktør for Århus Kunstmuseum Minna Heimbürger, * 19.5.1932 i Kbh. (døbt i Søllerød, ~2° 1972 med dottore Sebastiano Ravalli, Rom, * 1935), d. af Ellen Heimbürger, f. Jarding, (1908–50). Ægteskabet opløst 1967. ~3° 8.6.1969 i Viborg med ordblindepædagog Vibeke Aage Jensen, * 27.9.1921 i Fredericia (Trin.), d. af overlærer Aage Jensen (1885–1941) og Henny Krenchel (* 1888).

B. hvis fædrene slægt er nørre- og sønderjysk gik først i skole i Reformgymnasiet i Kiel. Efter genforeningen kunne familien flytte til Danmark, og B. blev student fra Sønderborg statsskole 1924 og cand. mag. med fagene tysk og dansk 1930 (Kbh.s univ.). 1930–38 var han adjunkt ved Fr.borg statsskole og underviste samtidig ved Kbh.s univ. 1930–35 som undervisningsassistent, 1935–38 som lektor i tysk sprog, 1937 blev han dr. phil. og 1938–75 var han professor i germansk filologi ved Århus univ.

B.s videnskabelige produktion fortsætter den filologiske linje fra hans lærere Chr. Sarauw og især fra L. L. Hammerich. Inden for Lutherforskningen har B. efter den lille nyttige håndbog *Laut- und Formenlehre der Sprache Luthers,* 1934 udgivet de indtrængende studier over forudsætningerne for Luthersproget og dermed for det moderne tyske skriftsprog: *Die thüringisch-sächsische Kanzleisprache bis 1325* I, 1937 (disputats), II, 1943 (I og II genoptrykt, New York, 1972), og afsluttet de mange års forskning med udsendelsen af *Handbuch der Luthersprache* I, 1974. Herudover har B. beskæftiget sig med den litterære og historiske side af faget i værkerne *Middelalderens tyske Litteratur,* 1948 og *Den folkspråkliga Medeltidslitteraturen,* 1959 (bd. II i Bonniers Allmänna Litteraturhistoria), især om korstogstiden; prisopgaven *En litteraturhistorisk-filologisk Undersøgelse af de middelhøjtyske Korstogssange,* 1927, *Det femte korstog i samtidens franske og tyske digtning,* 1952, *Filip af Novara: Kejser Frederik 2.s Korstog og Kampene med Ibelinerne,* 1946. – B. har deltaget særdeles aktivt i universitetets administrative opgaver. Ved sin tiltræden var han enemand på germansk institut, ved hans afgang var der knyttet tre professorater og 12 lektorater til det. Han var universitetets rektor i årene 1959–63, da universitetet voksede eksplosivt, og medlem af et stort antal inden- og udenlandske udvalg (bl.a. ledende senior i studenterforeningen i Århus, formand for Statens almindelige videnskabsfond, for lektoratsudvalget, for Europarådets almindelige Committee of Higher Education and Research, for Danmarks journalisthøjskole og for Århus kunstmuseum). Af ydre udmærkelser har B. modtaget Goethemedaljen i guld 1966, Das grosse Verdienstkreuz der Bundesrepublik Deutschland 1972. – R. 1950. R[1] 1959. K. 1962. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1938 202f. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ole Restrup

Bach, Knud Karl Nielsen, 1871–1948, landbrugspolitiker. * 26. (kbg. 27.) 9.1871 på Røngegård, Ulstrup sg., † 5.10.1948 i Rønge, Sdr. Vinge sg., Viborg amt, begr. Sdr. Vinge kgd. F: gårdejer Jens Nielsen B. (1843–75) og Abigael Knudsdatter (1842–1924). ~4.8.1903 i Grensten, Viborg amt, med Martha Petrea Bach Pedersen, * 2.8. 1883 i Herskind, Skivholme sg., Århus amt, † 17.4.1952 i Randers, d. af gårdejer Søren P. (1843–1922) og Marie Pedersen (1855–1942).

B. var som ung på Grejsdalens landbrugsskole og på Mellerup højskole og uddannedes i øvrigt ved landbruget hjemme. Da faderen var død tidligt overtog han som 21-årig ledelsen af Røngegårds drift og købte ejendommen af moderen 1902. Han drev gården stærkt frem, tilkøbte jord fra naboejendomme således at han efterhånden kom til at disponere over ca. 170 tdr. land. Desuden erhvervede han en nærliggende vandmølle, ligesom han en tid forsøgte sig med savværksdrift og en tid under 1. verdenskrig med fremstilling af kartoffelmel. Som initiativrig landbruger og som indehaver af sognets største ejendom var det naturligt at han snart blev valgt til forskellige

hverv, således 1901 til formand for det lokale andelsmejeri. I årene frem til 1930 beklædte han, væsentligst for kortere åremål, bestyrelses- og formandsposter i egnens landbrugsfaglige og økonomiske sammenslutninger, og han var bl.a. i 1920erne aktiv for genrejsningen af Andelsbanken. På denne baggrund og i kraft af ejendommens størrelse var B. efterhånden blevet en kendt skikkelse på sin hjemegn, men endnu i slutningen af 1920erne var der intet der tydede på at han skulle nå ud over denne placering som en lokalt fremtrædende skikkelse af „sognekonge"-typen. B. havde fra 1920erne syslet med tanker om en samling af dansk landbrug på tværs af de eksisterende organisationer til en stærkere hævdelse af erhvervets interesser, og han synes tidligt at have givet udtryk herfor offentligt. Fra 1928 deltog han i møder om dette spørgsmål og knyttede kontakter med andre kredse i Midtjylland med det formål at skabe en bevægelse af den ovennævnte karakter. 18. 11.1930 holdtes på Røngegård et møde af stedlige landmænd under indtryk af lokale problemer foranlediget af den optrækkende krise for erhvervet. Mødet resulterede i udfoldelsen af en videre agitation på egnen med B. som den centrale kraft. 9.12.s.å. holdtes stiftende generalforsamling i „Landbrugernes Sammenslutning i Langaa-Thorup-Sdr. Vinge Kommune" hvor B. valgtes til formand. Programmet var endnu ret uklart, men LS eller Randersbevægelsen spredtes som løbeild i vinterens og forårets løb. I februar 1931 dannedes den første amtsorganisation, og i aug. s.å. skabtes en landsdækkende overbygning. Tilslutningen var betydelig selv om bevægelsens egne opgivelser antagelig er for høje. Men det er sandsynligt at LS i 1932 da den stod stærkest samlede omkring halvdelen af landbrugerne bag sig. Hertil kom at bevægelsen gennem det samme år oprettede erhvervsudvalg fik en stærk indflydelse på størstedelen af landets andelsmejerier og -svineslagterier. Et resultat af LS' bestræbelser for at afhjælpe krisens indvirkninger blev oprettelsen af Danske landbrugeres kreaturforsyning 1932, men i øvrigt vendte bevægelsen sig mod lovgivningsmagten med krav om øjeblikkelig lettelse af landbrugets situation og benyttede sig, foruden af en voldsom agitatorisk stil, af demonstrationer (bondetoget 1935 og efterfølgende bondestævner), valutaaktioner og forskellige produktionsstrejker. LS havde typiske træk af en protestbevægelse med styrken i angrebene på „systemet" og meget vage forestillinger om egentlige positive forbedringer udover økonomisk hjælp til landbruget. Bevægelsen fik efterhånden rådighed over en presse og fik repræsentanter på Christiansborg, først det frie folkeparti, senere bondepartiet. LS kulminerede tidligt, men kunne frem mod 30ernes slutning fortsat mønstre betydelige dele af landbruget som tilhængere.

B. var fra bevægelsens start på det lokale plan til sin tilbagetræden i efteråret 1944 ubestridt den ledende skikkelse. Hans position blev aldrig truet, trods heftige interne opgør i bevægelsen. Hovedkontoret for LS var frem til besættelsesårene på Røngegård hvor man også 1936 afholdt det første bondestævne. I LS-propagandaen identificeredes B. og bevægelsen i stor udstrækning („Danske bønder giver B. håndslag ..."), og hans fremtræden på møder og ved demonstrationer gav altid anledning til spontant bifald og hyldest fra tilhængerne, ligesom også modstanderne af bevægelsen accepterede denne identifikation. B. var en habil taler, hvis korte, sentensagtige form tillige med hans „stoute Hindenburgskikkelse" (Henning Poulsen) havde en umiddelbar appel i landbrugerkredse, særlig i Jylland, i 30ernes vanskelige år. – Der er en påfaldende modsætning mellem denne ydre form der kunne dække adskillige af tidens forestillinger om den stærke lederskikkelse og B.s betydning for bevægelsens ledelse og arbejde indadtil og formuleringen af de både kort- og langsigtede mål for organisationen. B. var ubestemt med hensyn til en nærmere formulering af de ideer og holdninger bevægelsen byggede på, og han henholdt sig i almindelighed til kravet om landbrugets ligestilling med andre erhverv og desuden til helt abstrakte appeller om „pligt, ret og retfærdighed". Hans kritik af „systemet" der som for alle højreoppositionelle bevægelser rummede bureaukratiet, de gamle partier og faglige organisationer, farvedes særligt af modstillingen land–by, men rummede i øvrigt ikke grundlæggende holdninger eller ideer der adskilte sig fra gængse meninger i store dele af landbruget i disse år. Det var heller ikke B. der lagde bevægelsens strategi eller tog initiativet til de forskellige aktiviteter, og i den modsætning der fra 1932 opstod mellem en mere forhandlingsvenlig, moderat fløj og mere radikale elementer der gik ind for en udstrakt anvendelse af aktioner og produktionsstrejker stod han længe ubestemt. Ved sprængningen af LS 1936 hvor Th. Junker og Jens Nielsen m.fl. udtrådte synes B. mere at have handlet på andres end på egne vegne. B. var stærkt afhængig af sine rådgivere og medarbejdere i bevægelsen der også var de egentlige initiativtagere til de forskellige initiativer. Frem til 1936 spillede godsejer Junker og gårdejer Peter Nielsen en betydelig rolle, senere fik proprietær A. C. Hartel og især hofjægermester Jørgen Sehested en stærk indflydelse på LS.

B. kunne imidlertid i højere grad end disse som jysk gårdejer fremstå som bevægelsens samlende midtpunkt, og hans manglende profil kunne – en gang kåret som leder – måske lette en fortsat identifikation af bevægelsen med dens uklare målsætning, med hans person. Hans optræden gennem 30erne tyder på at hans menneskekundskab var begrænset og hans politiske forståelse indskrænket. Det gælder ligeledes i forholdet til andre oppositionelle strømninger i tiden hvor B. tilsvarende var ubestemt og lededes af andre. Dette forhold blev skæbnesvangert for B. efter 9. april 1940. LS oplevede et vist opsving efter krigsudbruddet 1939, og efter Danmarks besættelse var der utvivlsomt forhåbninger om at LS i modsætning til „systemets" repræsentanter – regering, rigsdag og de gamle landbrugsorganisationer – kunne opnå resultater for landbruget i forhold til tyskerne. Hertil kom så de elementer i bevægelsen der direkte var sympatisk indstillet over for nazismen, først og fremmest Hartel og Sehested. De var initiativtagere til en offentlig udtalelse som B. fremsatte 23.4.1940, og hvori LS tilbød sig som forhandlingspartner på landbrugets vegne over for Tyskland. Denne erhvervsøkonomiske aktivitet fra LS' side udfoldedes i løbet af sommeren og kulminerede i begyndelsen af oktober med B.s og en delegations (B. kunne ikke tysk og var her afhængig af Hartel) besøg i Tyskland hvor det blev aftalt at B. ved hjemkomsten kunne lancere en højere smørpris for dansk landbrug som et resultat af denne delegations indsats. B. var i dette spil en topfigur uden megen reel indflydelse, og det gjaldt i endnu højere grad i de forhandlinger der førtes mellem visse tyske kredse, de danske nazister, LS og andre grupper om en regeringsomdannelse der kunne erstatte den siddende regering Stauning med et ministerium i nærmere overensstemmelse med besættelsesmagtens ønsker og ideologi. B. figurerede i forårets og sommerens løb på diverse lister, dels som stats- dels som landbrugsministeremne, men noget egentligt initiativ til eller deltagelse i bestræbelserne synes han ikke at have taget. Den afgørende tilnærmelse mellem LS og de danske nazister med henblik på en kommende regeringsdannelse forberedtes tilsvarende af Hartel og Sehested, mens B. på det afgørende møde 17.6. endnu var usikker og nøjedes med at fremlægge den forberedte resolution og gav udtryk for at han ønskede at høre repræsentantskabets opfattelse. Med tilnærmelsen til nazisterne og regeringsplanernes kuldsejling i de kommende måneder var LS' og dermed B.s skæbne beseglet. Erhvervsudvalget og LS oplevede en medlemsflugt, og B. var sammen med de øvrige ledere inden for bevægelsen af alle andre end medlemmerne fra da af stemplet som nazisympatisører og samarbejdende med tyskerne. Besættelsesmagten tabte snart interessen for forbindelsen med B. og LS, og nogen indflydelse opnåede man ikke i de kommende år. Efter befrielsen idømtes B. der var tydeligt mærket af sin alder fem års fængsel for sin virksomhed under besættelsen. □Foto.

Aage Schmidt: Hvem er Knud Bach?, 1941. P. Brogaard: LS' organisatoriske opbygning og virksomhed, 1969 29–32. Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de danske nazister, 1970 38–40 98–127.

Claus Bjørn

Bache

Med undtagelse af gartner Niels Simon(sen) *Bache tilhører de biograferede nedenstående to slægter.

Tavle I

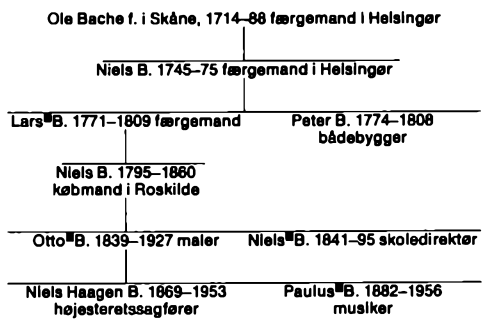

Tavle II

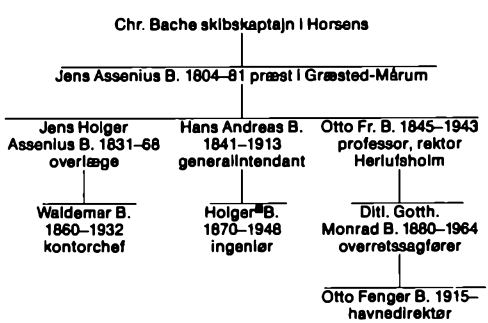

Den helsingørske færgemand Lars B. (Memoirer og breve II), 1905 (ovenn. købm. Niels B.s optegn.). Stamtavle over fam. Tryde, 1878 10. O. M. Giersing: Stamtavle over efterkommerne af Bernh. Hagen og Ane Margr. Cöllner, 1884 8.

Hans H. Worsøe

Bache, Holger, 1870–1948, ingeniør. * 12.4.1870 på Frbg., † 11.6.1948 ved S/S „København"s forlis i Kattegat, begr. Frbg. kgd. F: premierløjtnant af infanteriet, cand. polit., senere generalin-

tendant, oberst Hans Andreas B. (1841–1913, ~2° 1900 med Ellen Ramm, 1863–1952) og Henriette (Henny) Louise Lunn (1845–99). ~21.12.1900 i Snoldelev med Margrete Holbek, * 22.6.1870 i Årby ved Kalundborg, † 11.4.1932 i Kbh., d. af sognepræst Christian Ohnsorg H. (1833–1912) og Marie Frederikke Ludovica Thune (1837–1916).

B. tog 1893 polyteknisk adgangseksamen og 1898 eksamen som maskiningeniør; s.å. fik han ansættelse ved anlægget af Frbg. elektricitetsværk og sporveje og var derefter i en årrække ansat som ingeniør ved elektricitetsværket. Ved udvidelsen af Polyteknisk læreanstalt i begyndelsen af årh. blev der lagt stærkt beslag på B. idet han tiltrådte det udvalg af fagmænd der skulle planlægge det nye maskinlaboratorium og på dette udvalgs vegne forestod detailprojekteringen og monteringen af laboratoriet. 1.7.1906 blev han professor ved læreanstalten og bestyrer af maskinlaboratoriet. 1903–09 var han medlem af Elektroteknisk forenings bestyrelse. 1913 udkom hans forelæsninger over den mekaniske varmeteori der kom i ny og udvidet udgave 1923. Under 1. verdenskrig var han medlem af prisreguleringskommissionens udvidede kuludvalg som ophævedes 1921, 1919 blev han medlem af bestyrelsen for Dansk brændsels- og kontrolforening. Ved siden af sin lærergerning udfoldede han en betydelig ingeniørvirksomhed; bl.a. projekterede han belysnings- og maskinanlæggene på alle nationalforeningens tuberkulosesanatorier, maskinanlæggene på Finsensværk og Frbg. elektricitetsværkers øvrige anlæg; endvidere var han Kryolith mine- og handelsselskabets konsulent ved projekteringen af dets bygninger og anlæg i Ivigtut. Fra 1908 var han fast medlem af de særlige patentkommissioner. Som lærer for maskiningeniører i laboratoriepraksis ydede han en betydningsfuld indsats. Efter sin afgang 1940 virkede han for udvidelse af Teknisk museums samlinger af maskiner og under en rejse til Jylland i denne sags tjeneste omkom han ved rutebåden Københavns forlis på Hals Barre. – R. 1920. DM. 1929. □Mal. af Janus Gunner, ca. 1941. Foto.

Kbh.s univ. årbog 1905–06, 1908 653f. J. L. Mansa i Ingeniøren, 1948 431–32. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Bache, Lars, 1771–1809, færgemand, kaperfører. * 10.2.1771 i Helsingør (Olai), † 26.7.1809 under Stevns, begr. i Lyderslev. F: færgemand Niels B. (1745–75) og Johanne Gregersdatter (1738–81, ~2° 1777 med færgemand Niels Nielsen Leth). ~27.11.1795 i Helsingør (Olai) med Anne Margrethe Bache, døbt 17.5.1772 i Birkerød, † 20.2.1857 i Helsingør (Olai), d. af fisker og strandfoged i Rungsted Ole Olsen Bagge (1746–1802) og Marie Larsdatter (1745–1814).

B. blev ligesom sin far færgemand i Helsingør. Han er blevet særlig kendt ved sin lige så modige som uegennyttige optræden 3.11.1801 da han med fem andre uforfærdede mænd under en orkanagtig storm på Kbh.s red bjærgede besætningen fra en mellem Trekroner og Lynetten kæntret Flensborg-brig. Grosserer Staal-Hagen der havde bemærket de skibbrudnes farlige stilling havde for redningen udlovet en belønning på 100 rdl. som B. imidlertid vægrede sig ved at modtage. I anledning af hans dåd belønnede kongen ham med medaljen Pro meritis, Grosserer-Societetet skænkede ham en sølvpokal, Oehlenschläger og Fr. Høegh-Guldberg hædrede ham i digte. 1807 bragte han med stor livsfare depecher fra Kronborg til Kbh. 10.11.s.å. fik han kaperbrev for sin færgebåd Makrelen med hvilken han med en udsøgt besætning gjorde sig bemærket ved sine dristige kup hvorved han tilføjede fjenden stor skade. Makrelen kuldsejlede 26.7.1809 i storm ud for Stevns, og hele besætningen druknede. B.s lig drev 7.8.s.å. i land på Vemmetofte forstrand. □Afbildet uden portrætkarakter på stik af H. G. efter N. Abildgaard. Radering 1835, stik efter denne af J. Rieter, 1837, samt et litografi. Mal. af Otto Bache, 1903 (Lyderslev k.), 1905 samt udateret (Helsingør bymus.).

Den helsingørske færgemand Lars B., 1905 (fot. optryk 1966) = Memoirer og breve II.

*Th. Topsøe-Jensen**

Bache, Niels, 1841–95, skoledirektør, historisk forfatter. * 22.5.1841 i Roskilde, † 9.11.1895 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: købmand Niels B. (1795–1860) og Emilie Kirstine Winther (1803–56). ~25.1.1879 i Kbh. (Jac.) med Emilie Birgitte Marie Hornemann, * 20.7.1854 i Kbh. (Frue), † 7.3.1934 på Frbg., d. af læge Emil "H. (1810–90) og Birgitte C. Hohlenberg (1829–97). – Bror til Otto "B.

B. blev student 1859 fra Metropolitanskolen, cand. jur. 1865. Han havde da allerede undervist i adskillige år, og det blev hans livsgerning. 1872–86 var han lærer i historie og geografi ved Søofficersskolen. Fra 1886 til sin død var han direktør for de private skoler i Kbh. I videre kredse blev B. kendt gennem sit historiske forfatterskab. Han oversatte Ed. Arnd *Tyve Aars Historie* I–II, 1870–71, og P. Lanfrey *Napoleon Is Historie* I–V, 1873–77. 1867–76 udgav han anonymt sit hovedværk *Danmarks, Norges og Sve-*

riges Historie, populært fremstillet efter de bedste trykte Kilder i 5 bind, rigt illustreret. Det kom i 2. udg. 1881–87, denne gang under forfatternavn og med titlen *Nordens Historie populært fremstillet.* Fremstillingen vidner om en udstrakt læsning og en betydelig evne til livfuld og anskuelig fortælling; den skildrer på sine ca. 3.500 sider den historiske udvikling, overvejende den politiske, fra sagntiden til Danmarks nederlag i 1864. I mange år var værket en skatkiste for historieundervisningen i den danske børneskole. R. 1886. □Posthumt mal. af Otto Bache, 1895.

Ill. tid. 17.11.1895 99f.

Vagn Skovgaard-Petersen

Bache, Niels Simon(sen), 1748–95, gartner. * i Knudstrup, Granslev sg., døbt 17.5.1748 i Granslev, † 17.4.1795 på Charlottenlund, begr. i Gentofte. F: gadehusmand Simon Sørensen. ~1° 11.7.1780 i Kbh. (Garn.) med Sophie Amalie Brandt, døbt 10.4.1758 i Mårslet, begr. 8.5.1787 i Kbh. (Nic.), d. af sognepræst Christian Frederik B. (1721–97) og Ingeborg Fæster (1735–98). ~2° 11.2.1788 i Kbh. (Garn.) med sin første hustrus søster Annike (Anna) Marie B., døbt 22.3.1762 i Mårslet, †5.7.1839 på Charlottenlund (~2° 1795 med gartner og slotsforvalter på Charlottenlund slot Martin Baastrup, 1760–1842).
B. blev uddannet som gartner på Bistrup 1765–70. Fra 1771–73 opholdt han sig i Holland, 1773–76 i England hvor han arbejdede i haveanlæggene ved Sion House og hos Lord Holdener i Middlesex. Efter et år i Frankrig vendte han hjem til Danmark hvor han anlagde haven ved Søbygård 1778. Året efter anlagde han haven ved Moesgård. Fra 1.4.1780 til 22.4.1793 var han gartner ved den kgl. botaniske have ved Charlottenborg i Kbh., 23.4.1793 gartner ved Fr.borg slotshave i Hillerød, og fra 23.4.1794 til sin død gartner og slotsforvalter ved Charlottenlund slot. B. har skrevet en række mindre afhandlinger som på landhusholdningsselskabets foranledning blev trykt i almanakker. Mest kendt er hans skrifter 1788–89 om forholdene i Botanisk have som var blevet angrebet af N. D. *Riegels og N. Tønder Lund.

Physicalsk bibl. for Danm. og Norge V, 1795 206–210.

Åge Nicolaisen

Bache, Otto, 1839–1927, maler. *21.8.1839 i Roskilde, †28.6.1927 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: købmand Niels B. (1795–1860) og Emilie Kirstine Winther (1803–56). ~18.8.1868 i Kbh. (Holmens) med Clara Charlotte Elise Haagensen, *3.2.1846 i Kbh. (Helligg.), †26.6.1927 sst., d. af skræddermester Hans Haagen H. (1809–89) og Sofie Frederikke Nielsen (1813–83). – Far til Paulus *B. Bror til Niels *B.
B. voksede op i små kår. Faderen kaldte sig købmand og konsul, men synes ikke at have været i stand til at ernære sin familie udover det nødtørftigste. Herom fortæller B. i sine erindringer med en vis munterhed der måske dækker over tragiske forhold. Han var i erindringerne såvel som i sin kunst tilbøjelig til at tilsløre eller besmykke sandheden. Et portræt af faderen (1857) lader denne fremtræde som en velhavende samfundsstøtte. B. viste tidligt fingernemhed og lyst og evne til at tegne og blev, endnu barn, sat ind på akademiet som han forlod allerede 1856. På det tidspunkt var Wilhelm Marstrand den store mand i dansk malerkunst, og B. synes tidligt at have været opsat på at følge hans eksempel og skabe sig en omfattende virksomhed. Han blev både portrætmaler, historiemaler, genremaler og dyremaler og sluttede sig til den da moderne „realisme" således som det ses af emnevalget i hans *Æltevognen* fra 1864 som købtes til den kgl. malerisamling. Man må have set ham som en kommende storhed for trods sin afbrudte akademiske karriere fik han stipendium og rejste udenlands. Først til Paris hvor han opholdt sig i 1867 og studerede ældre og nyere malerkunst og tillagde sig en forstærket „realistisk" opfattelse der bl.a. ses i *Karreheste ved Seinen,* 1867. Han nævner i sine erindringer adskillige malere af de dengang mest kendte, og desuden Manet hvis billeder han fandt rå og latterlige, ligesom han i det hele taget ikke forstod og heller ikke kom til at forstå den nyere franske malerkunst. Han var og blev konservativ selv om nogle af hans billeder langt senere er præget af det fra Frankrig udgåede „friluftsmaleri". Samme år rejste han til Italien hvor han var et års tid med ophold eller besøg i Venezia, Firenze, Napoli, Pompei og Rom. Han studerede og kopierede gamle mestre og malede *Centauren, der leger med sin Søn* hvormed han har villet introducere sig i den ideale genre. Hjemkommen genoptog og udbyggede han en tidligere indgået forbindelse med landadelen hvem han forsynede med portrætter og billeder af heste og hunde. Til grev Frederik G. J. Moltke på Bregentved solgte han et billede i kolossalformat *Hundene skal have Mad,* 1871 med skildring af fire forskellige hunderacer og en madsvend i kostume fra 1500-tallet. Til Frijsenborg leverede han bl.a. et loftsmaleri og et jagtbillede med talrige figurer. Han påtog sig og effektuerede alle slags opgaver og havde desuden sin styrke i sin elskværdige fremtræden og retlinede karakter. Hans position styrkedes yderligere da kongen købte hans *Et Kobbel heste uden for en Kro,* 1878 som oven i købet skulle

blive et af hans populæreste billeder spredt ud over landet i utallige gengivelser. Desuden udgik der fra hans atelier talrige portrætter, skildringer af heste, hunde, hjorte m.m. 1880erne blev præget af hans historiebilleder udført efter bestilling til det nyoprettede nationalhistoriske museum på Frederiksborg. De første af disse kom også til at nyde stor popularitet, nemlig *De sammensvorne ride fra Finnerup Lade efter Mordet paa Erik Glipping*, 1882 i virkningsfuld, romantisk iscenesættelse. Derefter fulgte slag i slag *Christian IVs Kroningstog*, 1887, *Admiral Suenson ved Helgoland*, 1883, *Max Müller ved Sankelmark*, 1887, *Soldaternes Hjemkomst i 1849*, 1894 og generalsbillederne *Schleppegrell*, 1896 og *Krogh*, 1889; som gave fra en komité maledes til kongen *Hestgardens Indskibning i Korsør til Krigspladsen*, 1888 og *Christian IXs Besøg i Dybbølskansen 1864*, 1888; til Kolding rådhus udførtes 1901, som gave fra brygger Carl Jacobsen, *Husarangrebet ved Kolding 1849*. Også alterbilleder malede B., fx *Christus og den blodsottige Kvinde*, 1903 til kirken i Blågårdsgade. Statens museum for kunst erhvervede *Efter Vildsvinejagten*, 1876, *Køerne drives ud af Stalden*, 1885, *Heste ved Stranden*, 1890 og *Daniel i Løvekulen*, 1872. Blandt portrætterne kan nævnes *Christian IX til Hest*, 1896 (Fr.borg), *Frederik VIII*. 1911 (sst.), skitsen til *minister Nellemann*, 1897 (sst.), *grev Moltke* (Lystrup) samt hans *selvportræt* til Uffizierne, 1889. Hans retning var stadig „realismen", men mere postuleret end følt, og billedernes virkning bygger især på skildringernes letfattelighed, skånsomhed og renlighed hvad der også forklarer den popularitet mange af dem fik. Den velvillige kritik (H. Slott-Møller) sagde at hans kunst „er som en stor rig billedbog for store og små, let forståelig og naturlig lister den sig ind i danske hjerter . . .," medens den mindre venlige (Carl V. Petersen) kaldte ham „usikker som kunstner, men socialt og kunstpolitisk meget villende".

Som publikums gunst hurtig var blevet ham til del havde også faglige æresbevisninger nået ham. Allerede 1872 var han blevet valgt til medlem af akademiet, 1883 blev han medlem af skolerådet, 1887 af akademirådet, og endelig blev han s.å. (–1909) professor i malerkunst ved akademiet, 1890, 1896 og 1905 valgtes han til akademiets direktør for tre år og 1893 og 1899 til vicedirektør; 1906 nedlagde han efter et skarpt sammenstød med kultusministeren Enevold Sørensen sin direktørstilling, men valgtes dog 1908 atter som vicedirektør. B. var desuden 1896–99 medlem af gallerikommissionen og 1910–14 kunstnerisk tilforordnet ved bestyrelsen for det nationalhistoriske museum på Fr.borg. En øjensygdom, for hvilken han blev opereret, hæmmede i de sidste år hans arbejde. Med undtagelse af 1914 og 1916 udstillede han 1856–1923 på Charlottenborg i alt op imod 200 arbejder. Ved udstillinger i München 1892, Berlin 1896 og i Paris 1889 opnåede han guldmedaljer, og 1883 blev han medlem af det svenske kunstakademi. – Tit. professor 1878. – R. 1887. DM. 1891. K.[2] 1898. K.[1] 1904. □Talrige selvportr., beg. 1856, bl.a. tegn., 1876 (Hirschsprung), på de store gruppemal. „Afslutning paa en Parforcejagt ved Frijsenborg", 1883, og „Chr. IVs Kroningstog", 1887 (Fr.borg). Mal., 1889 (Uffizierne, Firenze). Mal. af H. Chr. Jensen, 1865. Buste af E. H. Bentzen, 1878 (Ålborg mus.). Tegn. af E. Henningsen, 1882. Mal. af Bertha Wegmann, 1896 (Charlottenborg, udstillingsfonden) og af V. Irminger, 1912 (Fr.borg). På gruppebill. af Krøyer, „Musik i Atelieret", 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo), gentagelse, 1887 (Hirschsprung), satire efter dette i Oldfux, 1887, mal. af Paul Fischer „En Aften i Det kgl. Teater", 1888, af Viggo Johansen „Et Akademiraadsmøde", 1904. Fra 1872 flere træsnit, bl.a. af C. Hammer, 1883, H. P. Hansen, 1884 og A. Bork, 1900. Foto.

Maleren O.B.s erindr. (ill.), udg. Albert Fabritius, 1964. – O.B. Malerier, studier og tegninger (indl. ved Peter Christiansen), 1928. Katalog til mindeudstilling 1928 med forord af Rikard Magnussen. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Bramsen

Bache, Paulus, 1882–1956, violoncellist. * 18.3. 1882 i Kbh. (Helligg.), † 29.2.1956 i Kbh., urne i familiegravsted på Holmens kgd. F: maleren Otto *B. (1839–1927) og Clara C. E. Haagensen (1846–1927). ~1° 21.8.1906 i Kbh. (b.v.) med Julia Aubert, * 27.9.1876 i Montreux, † 12.9.1971 på statshospitalet i Glostrup, d. af conservateur des droits réels i Vevey Jules Eli Lucien A. (1845–1920) og Isaline Morand (1850–78). Ægteskabet opløst. ~2° 8.7.1932 i Kbh. (b.v.) med pianist Gudrun Augusta Severins, * 10.5.1886 i Kbh. (Holmens) (~1° 1914 med ors. Svend Olaf Engelhardt, 1886–1961 (~2° 1928 med Karen Hellstrøm Møller), ~2° 1924 med kontorchef i Baltica Andreas Emil Bierberg, * 1889; ægteskaberne opløst), † 20.9.1944 i Kbh., d. af malermester Oluf Severin Nielsen (1852–1933) og Lisette Mathilde Schuster (1853–1929); navneforandring 30.11.1904 til Severins.

B. uddannedes fra 1898 ved konservatoriet i Kbh. (prof. Rüdinger) og derefter i Leipzig (prof. Julius Klengel) hvor også hans debut fandt sted ved egen koncert med orkester efteråret 1901, efterfulgt af dansk debut i Kbh. 1902. Efter et studieophold i Paris 1906–08 tiltrådte

han 1910 efter konkurrence stillingen som 1. solo-violoncellist ved Berlins filharmoniske orkester; fra denne stilling tog han på grund af krigen sin afsked 1915 og vendte tilbage til Kbh. hvor han levede som kammermusikspiller og lærer. 1916 var han medstifter af *Breuning-B.-kvartetten* og var 1926–53 lærer i violoncelspil ved konservatoriet. B. var en årrække en betydelig kraft i dansk musikliv hvis kammermusikkoncerter og kammermusikforeninger har nydt godt af hans sikre stil og fremragende fortolkning. Han har, foruden i Danmark, koncerteret som solist og kammermusikspiller i Sverige, Norge, Finland, Tyskland, Holland, Frankrig og England. Han blev formand for Kammermusikforeningen i Kbh. 1931 (medlem af bestyrelsen 1922) og var 1926–32 formand for Solistforeningen af 1921. □Barneportr. af Otto Bache, 1886 og 1897.

Nationaltid. 24.10.1915. Berl. aftenavis 12.3.1943. Nekrologer i Politiken 3.3.1956. Berl. aftenavis 2.3.1956.

*Erik Abrahamsen**

Bachoff v. Echt, Johann Friedrich, rigsgreve, 1710–81, diplomat. * 12.1.1710 i Gotha, † 24.1. 1781 i Wien, begr. i Schwarzspaniernes kloster sst. F: regeringskansler i Gotha, overkonsistorialråd, friherre Johann Friedrich B. v. E. (1679–1736) og Johanne Elisabeth v. Watzdorff (1686–1751). ~ 9.6.1756 i Wien med grevinde Henriette Caroline v. Ronow, * 1.6.1738 i Penig ved Leipzig, † 25.8.1808 i Weimar, d. af grev Johann Wilhelm v. R. und Bieberstein (1702–80) og baronesse Anna Amalie Gertrud v. Straub (1712–61). Familien hørte oprindelig hjemme i Limburg. En gren af den nedsatte sig tidligt i Köln og indtog her en fremragende plads i det rige handelspatriciat. Da familien siden gik over til protestantismen måtte den forlade Köln og bosatte sig i Preussen og Sachsen hvor den i Sachsen-Altenburg ejede godserne Dobitzschen og Tauschwitz. – På anbefaling af grev Seckendorff blev B. v. E. 1732 ansat i dansk tjeneste som kancelliråd og regeringsråd i Glückstadt. 1736 udnævntes han til dansk resident i Skt. Petersborg og 1740 til gesandt sst. hvorfra han 1743 forflyttedes til Regensburg. Med gesandtskabsposten her som han beklædte til 1752 forbandt han 1743–45 stillingen som gesandt hos kejser Karl VII og fra 1750 stillingen som gesandt ved kejserhoffet i Wien hvilken sidste han beklædte til sin død. Som diplomat var han ikke særlig fremragende, men han var en grundig kender af den indviklede tyske statsret og meget flittig; hans indberetninger beløber sig til ikke mindre end ca. 3.000 numre. – En bror, **Ludwig Heinrich B. v. E.** (16.3.1725–16.5.1792) var 1756–68 i dansk tjeneste ved rigsdagen i Regensburg, senere (1776–78) i Dresden. Han blev naturaliseret 1776. Hv.R. 1767, L'union parfaite 1768. Virkelig justitsråd 1733. Etatsråd 1739. Gehejmeråd 1759. – Hv. R. 1750. – 1752 blev han af kejseren optaget i den rigsgrevelige stand. □Mal. (Tauschwitz).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, VII 1906 494f. K. Adolph B. v. E.: Beiträge z. Gesch. der Fam. B. v. E., 1904 36.

*L. Laursen**

Bachoff v. Echt, Ludwig Heinrich, se **Bachoff v. Echt, Johann Friedrich.**

Bacmeister, Lucas, 1530–1608, hofpræst, professor. * 18.10.1530 i Lüneburg, † 9.7.1608 i Rostock, begr. i Maria k. sst. F: borger og braxator Johann B. († 1548) og Anna Lübbing († 1556). ~ 1° 4.8.1560 i Kolding med Johanne Bording, * 11.2.1543 i Antwerpen, † 29.7.1584 i Rostock, d. af professor, dr. med. Jacob "B. (1511–60) og Francisca Nigro († 1582). ~ 2° 25.8.1585 med Catharina Beselin, * ca. 1536, † 9.1.1593 (~ 1° med rådmand i Rostock Johann von Herverden, † før 1584), d. af rådsherre Nikolaus B. og Katharina Rhode. ~ 3° 9.12.1593 med Anna Vischer, * ca. 1560, † 1613, d. af Johann V. i Alost i Flandern.

B. gik i skole i Lüneburg under den kendte rektor Lucas Lossius, studerede fra 1548 i Wittenberg og blev 1552 „undertugtemester" på Koldinghus for Christian IIIs sønner, prinserne Magnus og Hans. Han røgtede dette hverv til stor tilfredshed indtil april 1556 da han vendte tilbage til Wittenberg hvor han 1558 tog magistergraden. 1559 blev han hofprædikant for Christian IIIs enke, dronning Dorothea, på Koldinghus, men da han vakte misstemning ved sine strenge prædikener hvori han dadlede hoffets laster foretrak han 1562 at blive professor i teologi og sognepræst ved Mariekirken i Rostock. Allerede 1560 havde Melanchton varmt anbefalet ham til en universitetsstilling. 1564 blev han dr. teol. og 1592 superintendent i Rostock. Han var en typisk formidler af den melanchtonisk farvede epigonlutherdom, dog med forkastelse af enhver calviniserende tendens, varmt interesseret i kirketugt og anset som prædikant og sjælesørger. Også hans skrifter bærer et praktisk tilsnit. B. nød i høj grad Frederik IIs tillid; 1563 søgte kongen, om end forgæves, at knytte ham til universitetet, og 1572 deltog han i festlighederne i Kbh. i anledning af kongens bryllup med Sophie af Mecklenburg. Foruden gennem sine skrifter fik B. betydning for Danmark dels ved den brevveksling hvori han stod

med forskellige ansete mænd herhjemme, dels derved at en række danske studerende fandt et hjem i hans hus under deres studietid i Rostock. Blandt sådanne kan nævnes Christian *Friis til Borreby (1566–71), Jacob *Bjørn til Stenalt (1572–76), Ivar *Stub, Frederik *Rosenkrantz og Hans Poulsen *Resen (1584–86), Frederik Skovgaard (1587) samt Holger *Rosenkrantz den Lærde (1590–92). Også Tyge Brahe stod i sin ungdom i forbindelse med B. □Stik af C. F. Fritzsch 1737. Stik efter dette 1739.

Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1738 85f, bibliografi 595f 627f 692f; sst. 1740 727f 762. E. J. Westphalen: Monumenta rer. germ., præcipue cimbricarum I, 1739 1649. Johs. Moller: Cimbria literata II, 1744 46–50. – P. Tarnovius: Oratio de Lucæ Bacmeisteri actionibus et obitu, 1608, især blad C. O. Krabbe: Die Univ. Rostock, 1854 637. Bjørn Kornerup: Hans Poulsen Resen I, 1928 68f. W. Bacmeister i Mecklenburg. Jahrbücher C II, 1938 1–30.

*Bjørn Kornerup**

Baden

Ud fra dokumenteret slægtskab eller våbenfællesskab kan der opstilles 4 linier (tvl. I-II), hvis medlemmer enten tilhørte bypatriciatet i en række byer eller den senmiddelalderlige fogedadel; biskop Oluf Mortensen danner undtagelsen fra dette mønster. Slægtens udbredelse er begrænset til Sjælland–Skåne, en enkelt gren fortsatte som embedsadel op gennem 1500-tallet og anvendte navnet Baden, men uddøde 1618 med lensmanden og godsejeren Christen Hansen B. Tavle III er en borgerlig slægt B.

Ernst Ernstsen B. var ~ med Anna Hansdatter Svane, søster til biskop Hans *Svane.

Tavle I, 1. og 2. linie.

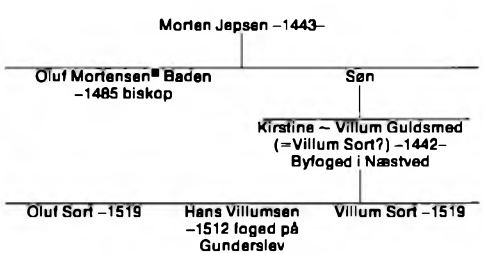

Danm.s adels årbog I, 1884 med senere tilf. (Tvl. I og II).
G. Burman Becker: Efterr. om familien B., 1875. (Tvl. III). Bogbinder Jacob B.s slægt er behandlet i Slægtstavlesamlingen 1932 og H. F. Kiær: Stamtvl. over efterkomm. efter Rasmus Nielsen i Hedensted, 1936.

Thelma Jexlev/Hans H. Worsøe

Baden, Christen Hansen, †1618, adelsmand. † på Kronborg 4.12.1618, begr. i Helsingør (Skt. Olai k.). F: skibshøvedsmand Hans Lauridsen

Tavle II, 4. linie.

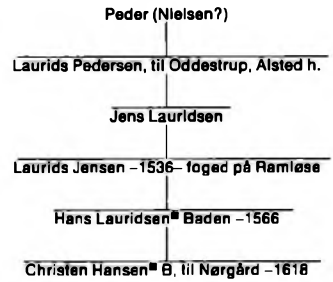

Tavle III

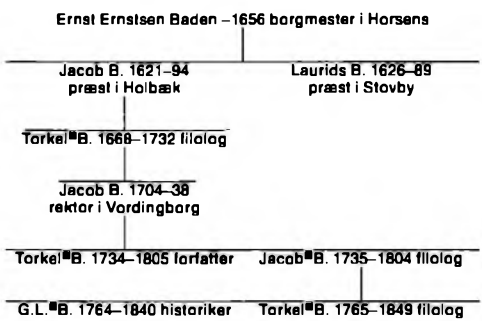

*B. († 1566) og Karen Gyldenstierne († 1616). Ugift.

Om B.s fødsel og første ungdom haves ingen efterretninger. 1590 blev han hofjunker, men to år efter fik hans hoftjeneste en brat afslutning idet han måtte forlade landet fordi han var „kommet for skade" at dræbe en anden hofjunker, Peder Rud. Skønt drabet synes sket i nødværge trak dog forligsforhandlingerne med den dræbtes slægt længe ud, og først 1598 opnåede B. ved kongens mellemkomst frit lejde til at vende hjem. Den følgende halve snes år synes han nærmest at have tilbragt som privatmand på sit fædrenegods Nørgård på Lolland; men 1611 deltog han i Kalmarkrigen som ritmester og løjtnant ved den sjællandske rostjeneste, en kort tid tillige som befalingsmand på Borgholm på Øland. 1612 forlenedes han med Kronborg slot som han beholdt til sin død. Han var den sidste mand af adelsslægten B. □Stik af J. Haas med afbildning af hans gravsten, efter tegning af A. Thornborg.

Kancelliets brevbøger 1593–1620, 1910–19. – Danm.s adels årbog I, 1884 43f.

*Henry Bruun**

Baden, Gustav Ludvig, 1764–1840, historiker. * 29.2.1764 i Altona, † 25.8.1840 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: rektor, senere professor Jacob *B. (1735–1804) og Sophie L. C. v. Klenow (1740–1824). ~ 23.10.1789 i Stokkemarke med Francisca Margrethe Ramus, * 20.9.1763 i Maribo, † 15.2.1831 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst, senere provst Christian Christiansen R. (1725–94, ~ 1° 1753 med Esther Christiana Rennemann, 1734–54, ~ 3° 1771 med Marie Stampe, 1753–77) og Barbara Thestrup (1732–71). – Bror til Torkel *B. (1765–1849).

B. gik i Helsingør latinskole hvor hans far 1766 var blevet konrektor og 1770 rektor, blev student 1780 og cand. jur. 1784. Hans tanker gik først i retning af militæret, men han blev grebet af videnskabelige studier. Planerne om efter eksamen at gå videre hermed i udlandet kuldkastedes imidlertid af at han forlovede sig og måtte tænke på udkommet. 1786 fik han bestalling som overretsprokurator, 1787 embedet som herredsfoged i Lollands nørre hrd.; 1790 blev han byfoged i Lemvig og herredsfoged i Skodborg-Vandfuld herreder, 1794 borgmester i Nakskov og herredsfoged i Lollands sønder hrd., 1795 tillige vicelandsdommer på Lolland og Falster. 1800 blev han herredsfoged i Bjerge, Åsum og Vinding herreder på Fyn, 1805 tillige birkedommer og skriver ved Ulriksholm og Østergård, 1816 by- og rådstueskriver samt notarius publicus i Odense hvortil mod B.s egen forventning knyttedes den ulønnede, ret krævende stilling som anden rådmand, 1818 birkedommer og birkeskriver i Hørsholm hvor han fik et personligt tillæg på 400 rdl. netop for at han skulle være forpligtet til at drive studier ved siden af. Imidlertid suspenderedes han 1820 på grund af kassemangel. For at undgå arrestation flygtede han 1822 til Kristiania hvor han fik arbejde i rigsarkivet, men hvorfra han udleveredes af regeringen og førtes til Kbh. Mens han sad i fængslet dækkedes kassemangelen af danske og norske venner, men for udtalelser mod kristendommen, i en bog skrevet i fængslet, dømtes han 13.11.1824 af landsoversamt hof- og stadsretten, 15.2.1825 af højesteret til embedsfortabelse og tre års landsforvisning. Ved kgl. resolution af 24.5.1826 ændredes forvisningen til et års statsfængsel i citadellet Frederikshavn (Kastellet).

Efter at have afsonet sin fængselsstraf stod B. på fuldkommen bar bund i økonomisk henseende, men tillige uden hverv der kunne distrahere ham fra studier. Han hengav sig helt til produktivt litterært arbejde, og samtidig med at hans døtre tjente noget ved håndarbejde skaffede han sig en beskeden indtægt gennem sine skrifter og ved understøttelse fra enkelte velyndere. Samfundet til den danske litteraturs fremme og Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse understøttede ham også til den store Danmarkshistorie der er hans hovedværk; fra staten fik han hverken pension eller anden hjælp. Trods denne vanskæbne som embedsmand har han på ingen måde været uduelig. Under sin virksomhed i Lemvig søgte han at modarbejde de misbrug der på denne tid fandt sted ved strandinger. I Nakskov tog han initiativet til fjordens opmudring og til en bedre postforbindelse med Kbh., ligesom han blev opdageren af en vidtforgrenet tyvebande der med held havde drevet sit spil gennem flere år. I Hørsholm satte han spørgsmål ved kystpolitiets nytte og udgav et kritisk skrift herom. Derimod var han afgjort uduelig i administrationen af pengesager, men heri var han næppe værre eller bedre end adskillige af Frederik VIs embedsmænd. Når der blev faret hårdt frem mod ham mens man ellers ofte i lignende sager for med lempe lå årsagen nok i at han ved sin trodsige stridbarhed var blevet meget lidt afholdt på højere steder. Hverken Frederik Julius *Kaas, kancelliets præsident, eller A. S. *Ørsted, dets mest fremragende medlem, kunne lide ham. Umiddelbart før sin suspension fra embedet i Hørsholm havde B. haft en kraftig mundtlig disput med Kaas om kystpolitiet. B. lærte aldrig kunsten at omgås mennesker. Det stejle og umedgørlige i hans personlige optræden fremtrådte under hans embedsvirksomhed også udadtil; som skribent var han en stor bondeven, i praksis som herredsfoged en egenrådig bøndernes behersker. Hans temperament blev hans ulykke fordi det kom til at ytre sig i hans forfatterskab på en sådan måde at den hårdeste straffedom faldt over hans hoved, fra 1824 var han naturligvis også under bestandig censur der dog næppe kan siges at være blevet ham en virkelig hindring i den litterære udfoldelse.

B. begyndte sit forfatterskab i Lemvig 1792 med en afhandling om *Aarsagerne til Tabet af Oldtidens Agt for Tingene.* 1793 fik han den juridiske doktorgrad i Kiel. Han kom til at udfolde en meget omfattende produktivitet der vidner om hans store lyst og udholdenhed som forsker og skribent, men ikke har kunnet andet end være til afbræk for den ordentlige pasning af hans praktiske embedsforretninger. 1797 udgav han *Det danske Riges Historie* (oversat til tysk og anvendt som skolebog i hertugdømmerne). 1804 *Det norske Riges Historie* (oversat til svensk), 1809 et skrift om dansk og norsk retshistorie. I stort omfang benyttede B. afhandlingen som sin form og har på denne måde fremlagt resultaterne af mange og specielle undersøgelser der strækker sig langt uden for statshistorien og til

dels har værdi endnu. Han har behandlet sådanne emner som postvæsenets historie, Øresundstolden, levemåde, sæder og oplysning i tidligere tider, klædedragtens udvikling, lægevidenskabens historie, den danske musiks historie. Han har ydet *Et Bidrag til Sædelighedens Historie* og leveret en af Videnskabernes selskab med sølvmedalje belønnet *Undersøgelse om Hesteskoes Alder i Norden* og et arbejde med titlen: *Jus primæ noctis, en kirkehistorisk Afhandling* (i „Politik og Historie" I, 1820). Det var ikke tilfældigt men et udslag af en dybt indgroet kirkefjendtlig tankegang når B. gerne ville betragte en gammel usædelig skik som et fænomen der tilhørte kirkens historie. Han var som stiv rationalist overbevist om at „kristendommen er i sin oprindelse kun moral, og alt andet er tilsætninger". 1817 udgav han i Odense et skrift med titlen *Det nye Testaments Beviser for, at al Kirkeregimente, Disciplin og Kirketugt strider mod Jesu blide Lære, og at Lærerne i den apostoliske Kirke vare Menighedernes Tjenere og ikke deres Herrer og Regenter.* Sine betydeligste afhandlinger samlede han i tre bind 1820–22 under titlen *Afhandlinger i Fædrenelandets Cultur- Stats- Kirke- og Litterær-Historie* der efterfulgtes 1821–24 af *Smaa Afhandlinger og Bemærkninger fornemmelig i Fædrenelandets, Middelalderens, og den christne Kirkes Historie I–II.* Det var andet bind af dette værk der ved de skarpe udfald mod kirke og kristendom bragte den stridbare forfatter i den ulykke der viste sig at være uoprettelig. B.s pen bevarede også efter dette sin skarphed og dristighed. Han var manden der så lidt kunne fordrage adel som præster, et ægte barn af både revolution og rationalisme, og i denne ånd skrev han sit hovedværk, *Danmarks Riges Historie* I–V, 1829–32 der gik til Christian VIs død (og som blev fortsat efter en anden plan med Frederik Vs og Christian VIIs regeringsårbøger, udgivet henholdsvis 1832 og 1833). B. kunne vistnok med sandhed erklære at han havde skrevet denne historie „uden allermindste jagen efter samlevende landsmænds enten ros eller dadel, være sig i lærde journaler eller i døgn- eller skralde-bladene". Han giver kongerne og statsmændene deres karakter uden at bryde sig om hvorvidt han følger den hidtil justerede alen. Han stiller sig således kritisk over for Absalon, „en talentfuld minister og modig søanfører, men hierark, oligark og egennyttig"; Saxo finder han „nu og da partisk". Med stor uvilje ser han på den danske adels blomstringstid mellem reformation og enevælde. Derimod kan han anlægge et venligt syn selv på en enevoldskonge som Christian VI; han billiger naturligvis ikke stavnsbåndet og pietismens bigotteri, men fremhæver bl.a. videnskabernes fremgang og de administrative forbedringer under denne konges regering. Mod Rs. Nyerup udgav han et forsvarsskrift for Christian VI, ligesom han har offentliggjort karakteristikker af de oldenborgske konger og et skrift om Griffenfelds fortjenester. B.s flid var uhyre og viser sig også i arbejder som *Dansk-Norsk Historisk Bibliothek,* 1815 og *Dansk-Juridisk Ordbog,* 1822. Skønt han selv levede i romantikkens tid var han en afgjort rationalist og oplysningsmand, som historiker mere interesseret i rets- og samfundstilstande og kulturhistorie end i statshistorie, påvirket fra den göttinger-skole der førte Voltaires tanker videre, men også inspireret af de forhold han iagttog omkring sig som embedsmand. Han så usentimentalt og kritisk på historiens personer, rektor Oluf Worm omtaler ham som en „advocatus diaboli". Men han underkastede ikke sit stof og sine kilder nogen systematisk kritik. Hans sprog er knudret og hans ensidighed hindrede ofte en rimelig vurdering. Af sin samtid modtog han ikke megen hæder, men han blev dog 1813 optaget som medlem af Det kgl. da. selskab. □Tegning af Poul Ipsen, 1789.

G.L.B.s vigtigste levnetsomstændigheder, 1836. – Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danm. i det 19. årh., 1889 144–50. G. L. Wad i Pers. hist. t. 5. r. II, 1905 109–33. Fr. Dahl: Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826, 1929 XXXIVf 22 99 176. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 27–29.

Sv. Cedergreen Bech (Hans Jensen)

Baden, Hans Lauridsen, † 1566, søofficer. † 29.7.1566 under Gotland, begr. i Skt. Marie k. i Visby. F: væbner Laurids Jensen til Oddenstrup og Nørgård († senest 1571) og Gedske Hansdatter Juel. ~ med Karen Gyldenstierne, † 1616, d. af rigsråd Knud Pedersen G. (ca. 1480–1552) og Sidsel Ulfstand († ca. 1575). – Far til Christen Hansen •B.

B. var 1548 hofsinde og opvartede Christian II på Kalundborg; han forlenedes 1551 med Ramløsegård på Sjælland som han 1561 ombyttede med Brunlaug i Norge. 1559 og 1560 var han skibshøvedsmand, 1563 chef for „Falken" i Jacob Brockenhuus' eskadre og fra juli s.å. chef for „Archen" under Peder Skram og deltog med hæder i slaget ved Øland 11.9. Under Herluf Trolle var B. 1564 og 1565 chef for „Lybske Christopher" i kampene ved Øland 30. og 31.5.1564 og ved Rostock 4.6.1565. Efter Otto Ruds tilfangetagelse 7.7. s.å. fik han kommandoen over en dansk-lybsk eskadre i Østersøen, men i sept. måtte han trække sig tilbage til Sundet for en overlegen svensk flåde. 1566 blev han admiral og chef for den forenede dansk-lybske flåde på 36 skibe med hvilken han 29.6. løb ud fra Kbh.

og forfulgte den svenske flåde som under Klas Kristersson Horn havde lagt sig syd for Amager. 26.7. stødte flåderne sammen mellem Øland og Gotland hvor en heftig kamp udkæmpedes uden afgørende resultat. For at begrave den faldne underadmiral Christopher Mogensen ankrede den forenede flåde under Visby. Imod sine skibsføreres råd og trods lensmanden på Visby, Jens *Billes advarsel blev B. liggende her under Gotlands åbne kyst i to nætter og bærer således ansvaret for den frygtelige ulykke der ramte flåden natten mellem 28. og 29. juli. I en forrygende storm forliste her elleve danske og tre lybske skibe, og ca. 6.000 mennesker druknede hvoriblandt såvel B. som den lybske admiral borgmester Thinnappel. Dette tab gjorde at den danske flåde ikke kunne holde søen i resten af krigen. □Marmortavle (Slemminge k., Lolland).

Danm.s adels årbog I, 1884 43. – H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts hist. 1535–1700, 1861 80–82. H. D. Lind: Fra kong Frederik IIs tid, 1902 især 104–20 249f. H. F. Rørdam: Monumenta historiæ danicæ II, 1875 353–59.

*Th. Topsøe-Jensen**

Baden, Jacob, 1735–1804, filolog. * 4.5.1735 i Vordingborg, † 5.7.1804 i Kbh., begr. sst. (Frue). F: rektor Jacob B. (1704–38) og Else Jacobine From (1697–1774). ~ 4.2.1763 i Kbh. (Cit.) med Sophie Louise Charlotte v. Klenow, * 21.11.1740 i Kbh., † 6.6.1824 sst. (Frue), d. af premierløjtnant, senere major Gustav Ludvig v. K. (1703–72) og Bolette Catharine From (1696–1788). – Sønnesøn af rektor Torkel *B. Far til G. L. *B. og Torkel *B. (1765–1849). Bror til Torkel *B. (1734–1805).

Da B. tidlig mistede sin fader tog moderen sig med stor omhu af hans opdragelse hvad han med taknemmelighed mindedes hele sit liv. Fra skolen i Vordingborg dimitteredes han 1750 til universitetet, og familien flyttede nu til København hvor B. begyndte sit teologiske studium. Hans velynder, den teologiske professor Peder *Holm, skaffede ham kommunitetet og senere plads på Elers kollegium. 1752 tog han teologisk embedseksamen og 1753 den filosofiske baccalaurgrad. Med offentlig understøttelse foretog han en flerårig udenlandsrejse 1756–60. Han rejste først til Göttingen hvor han blev i tre år, også under den franske besættelse 1757. Her påvirkedes han især af J. M. Gesner og Michaëlis der både øgede hans lyst til studiet af de gamle sprog og vakte hans æstetiske interesser. 1759 rejste han til Leipzig hvor han især hørte C. F. Gellert og J. A. Ernesti. Gellerts forelæsninger over det tyske sprog og B.s personlige omgang med denne digter fik blivende betydning for hele hans udvikling. Han blev påvirket af den wolfske filosofi, og efter sin hjemkomst 1760 tog han magistergraden i filosofi. Efter at have udsendt et program om den ære et folk kan have af at dyrke de skønne videnskaber begyndte han at forelæse over det tyske sprog. Men udsigterne for B. til at gøre karriere ved universitetet var kun ringe. Herhjemme så man med skepsis på dem der vendte hjem fra det nymodens Leipzig. B. sluttede sig til „soranerne" der med J. S. *Sneedorff som fører søgte at forbedre den sproglige smag og vække interesse for de skønne videnskaber; men dette parti havde indflydelsesrige modstandere der mente at den slags studier ville skade den strenge videnskabelighed. Hans dygtighed måtte dog skaffe ham anerkendelse, og 1762 fik han ansættelse som rektor for pædagogiet i Altona. Det var da i forfald, og han mødte i sine forsøg på at genrejse det vanskeligheder og intriger, især fra J. B. *Basedow som blandede sig i hans gerning og gjorde ham ked af den i øvrigt slet lønnede stilling. Med glæde modtog han derfor 1766 ansættelse som konrektor i Helsingør hvor han fik mere arbejdsro og 1771 blev skolens rektor. I denne stilling forblev han indtil han efter C. F. *Wadskjærs død blev professor eloquentiæ ved universitetet 1780, et embede han beklædte til sin død.

B. var en meget flittig forsker der tilvejebragte en omfattende produktion, især med modersmålet og de klassiske sprog som arbejdsfelter. Under sin virksomhed i Altona udarbejdede han bl.a. til undervisningsbrug, en dansk grammatik *Anweisung zur dänischen Sprache,* trykt 1767, en græsk grammatik med udvalgte læsestykker af Det ny Testamente og Æsops fabler, 1764 og oversættelser af Tacitus' Agricola og Xenofons Kyropædi, 1766. Under et kort ophold hos broderen Torkel B. der var inspektør på Bernstorff gods skrev B. anonymt en moralsk og politisk katekismus for bønderbørn, 1766. I Helsingør udfoldede B. i flere retninger en betydelig virksomhed. Efter aftale med agent Hans *Holck påtog han sig redaktionen af et månedligt tillæg til Kbh.s Adressekontors Efterretninger, 1767 der i en lang årrække udkom under skiftende titler og væsentlig indeholdt recensioner af danske skrifter. Samtidig fortsatte han sit oversættelsesarbejde med Tacitus; desuden leverede han bl.a. en tekstudgave af Vergils digte, 1778–80. På pædagogisk område optrådte han 1771 med sin anonyme *Upartisk Undersøgelse, om de academiske Examina ere Videnskaben og Lærdommen til Gavn eller Skade* hvori han bl.a. foreslår afskaffelsen af den første akademiske eksamen, og med sine ligeledes anonyme *Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet,* 1771 hvori han angreb

universitetets monopol. Allerede 1766 havde han som tillæg til sin oversættelse af Tacitus vendt sig kritisk mod den form for sprogrensning der var kommen til udtryk i de af Chr. *Fleischer, H. W. *Gerstenberg og P. Kleen udgivne Sorøske Samlinger; han fandt her mangel på følelse for det danske sprogs særegenhed. I nogle helsingørske skoleprogrammer, senere samlede under titlen *„Symbola ad augendas linguæ vernaculæ copias e Saxonis Grammatici interpretatione Vellejana"*, 1780, henviser han skriftsproget til at hente ny styrke fra det rige væld der flyder såvel i daglig tale i by og på land som i den ældre danske litteratur før Holberg, og han bringer her en lille ordbog over gamle fra Vedels Saxo hentede gloser hvoraf adskillige fra nu af blev gængse i litteratursproget. Som universitetslærer indskrænkede han sig ikke til at læse over oldtidslitteraturen, men holdt også, som den første i universitetets historie, forelæsninger over det danske sprog hvor hans auditorium rummede ikke blot studenter, men adskillige af tidens skribenter. Forelæsningerne udgav han 1785 under titlen *Forelæsninger over det Danske Sprog, eller Resonneret Dansk Grammatik.* De udkom i fire oplag, sidste gang 1812. Et udtog af dem udgaves 1798, 6. oplag 1838. Hans forelæsninger over Horats' digtekunst, holdt 1781, udgaves 1791; man får heraf et godt indtryk af den grundighed hvormed han fortolkede digteren. Stor betydning for skolen fik hans *Grammatica Latina* hvis første tre udgaver, 1782, 1790, 1795 besørgedes af ham selv, 4. udgave, 1812 af professor S. B. Hersleb, 5.–7. udgave, 1821, 1824, 1830 af overlærer N. Fogtmann, 8. udgave, 1841 af rektor G. A. Dichmann. Denne grammatik der betegnede et betydeligt fremskridt fremfor H. P. *Anchersens grammatik, selv om den navnlig i syntaksen lider af en del uklarhed, var enerådende i skolerne indtil J. N. *Madvigs grammatik udkom. Til praktisk brug tjente også hans *Latinsk-danske Leksikon,* 1786, udarbejdet til dels på grundlag af Gesners „Thesaurus". Nok så fortjenstfuld var B.s *Dansk-latinske Ordbog,* 1788 ved hvis udarbejdelse han i nogen grad kunne støtte sig til H. von *Aphelens tilsvarende arbejder, men i høj grad byggede på sit omfattende kendskab til dansk litteratur. Denne ordbog er endnu særdeles nyttig som den fyldigste i sin art. B. fortsatte tillige sin virksomhed som udgiver (Horats' digte 1793) og som oversætter (Horats 1792–93, Suetonius 1802–03); hans oversættelser kritiseredes dog med nogen ret allerede af samtiden. Hans stilling ved universitetet nødte ham også til at forfatte adskillige latinske programmer og festskrifter af hvilke en del blev udgivne som *Opuscula Latina,* 1793. Sin kritiske virksomhed fortsatte han som udgiver af kvartalsskriftet *Kiøbenhavns Universitets-Journal,* 1793–1801 hvori han dels behandlede universitetsanliggender med det formål at give offentligheden interesse for og forståelse af universitetets forhold, dels udøvede litterær kritik. Han opfordrede sine tilhørere på universitetet til at indsende deres litterære arbejder til hans bedømmelse.

Med sin tilslutning til soranerne var det B.s mål at gøre litteratursproget fastere og renere, og hvor han fandt vaklende sprogbrug „ræsonnerede" han med god smag over hvilken af de forekommende former der burde foretrækkes; han dømte hårdt om sin store forgænger J. P. *Høysgaard der efter hans mening tog selv pøbelsproget for gode varer. Ved sine skrifter vedrørende modersmålet fik B. overordentlig betydning for sin tid som en sproglig autoritet. Hans hovedbedrift som dansk sprogmand er dog de forelæsninger over modersmålets grammatik som han i årene 1782 og 1783 uden for sin embedsgerning holdt ved Kbh.s universitet (trykt 1785, jf. ovenfor). B. viste godt kendskab til de ældre danske grammatikere, og her anerkendte han Høysgaard som den ypperste; men med sans for sprogets litterære side og forståelse af forfatternes betydning for hele sprogudviklingen tog han i modsætning til forgængerne stadig hensyn til litteratursproget; *det* danske skriftsprog der regner sin begyndelse fra Sneedorffs Den patriotiske Tilskuer blev nu for første gang underkastet en omfattende behandling, og resultaterne af de foregående decenniers betydningsfulde sprogudvikling blev fastslåede som norm. Bogens virkning var som N. M. Petersen siger, utrolig. Den blev – ikke mindst ved det nævnte udtog der blev indført i de lærde skoler – en rettesnor for hele den følgende tid eller, som K. L. Rahbek 1804 (Den Danske Tilskuer, nr. 52) siger „den Grundvold, hvorpaa vor heele nærværende Sprogsmag hviler". Også for skolens latinundervisning fik han grundlæggende betydning, og med skellig grund fremhævede han at kendskabet til latinen er et virksomt middel til udvikling af sprogfølelsen og den gode brug af det hjemlige skriftsprog. Hans udgaver og oversættelser af latinske forfattere udbredte kendskabet til den klassiske litteratur. Han arbejdede utrætteligt og med inderlig kærlighed og fordybelse i videnskaben. Hans forelæsningsform var grundig, men bred og monoton. For det praktiske, udadvendte liv manglede han fuldstændig sans. Midt under slaget på Reden sad han fordybet i en latinsk digter. Da en ven trådte ind til ham fremhævede han et digts skønhed. „Men, min Gud, hvor kan du dog tænke på sådanne småting nu

da kanonerne tordner os om ørene?" „Å", svarede B., „hvad bryder jeg mig derom? Det lader jeg være statens sag." I sine sidste år var han nedbrudt af gigt. Støttet på sin tjeners arm sås den værkbrudne mand daglig at vandre fra sin professorbolig (hvor nu den fhv. Metropolitanskole ligger) over til universitetet. □Mal. af C. A. Lorentzen (Fr.borg). Afbildet på karikaturstik, 1797. Stik af Lahde, 1801, litografi efter dette, 1853. Dødsmaske og buste af Thorvaldsen, 1806 (begge Thorvaldsens mus.).

Selvbiogr. i Saml. af fortjente da. mænds portrætter, udg. G. L. Lahde og R. Nyerup, III, 1806. – G. L. Baden: Bidrag til prof. J. B.s levnet, 1800 (udg. uden faderens vidende og vilje). Paul Diderichsen: Sprogsyn og sproglig opdragelse, 1968 især 23–25 45–51.

Johs. Brøndum-Nielsen

Baden, Jakob, 1861–1940, bogbinder. * 20.3.1861 i Vedslet, Århus amt, † 22.7.1940 på Bispebjerg hosp., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lærer, senere i Seldrup, Niels Rasmussen B. (1826–1917, ~2.° 1867 med Johanne Margrethe Lorentzen Tikjøb, 1837–1929) og Sofie Olsdatter (ca. 1831–66). ~8.5.1891 i Kbh. (Holmens) med Laura Henriette Dorthea Petersen, * 9.7.1866 i Valby, † 6.7.1932 i Barløse, Odense amt, d. af malermester Frederik Mathias Søndal P. (1835–96) og Johanne Frederikke Foght (1842–1930).

B. kom fjorten år gammel i bogbinderlære hos N. D. Bonnén i Århus, aflagde svendeprøve 1880 og rejste til Kbh. hvor han havde arbejde hos forskellige mestre samtidig med at han om aftenen besøgte Teknisk skole (hvis sølvmedalje han erhvervede 1889 for løsningen af en prisopgave). 1884 rejste han til Tyskland og arbejdede tre år i Leipzig, hovedsagelig som presseforgylder. Ved sin hjemkomst 1887 fik han arbejde hos B. Beuchel. Efter en rejse til Paris etablerede B. sig 8.4.1890 i Kbh.; 1897 deltog han i udstillingen i Stockholm og fik tilkendt sølvmedalje, var endvidere med på Parisudstillingen 1900 hvor han fik guldmedalje; derefter fulgte deltagelse i udstillinger i St. Louis, USA, i Bruxelles, San Francisco, og sidst i Barcelona hvor B. fik tilkendt Grand prix. – Til sit værksted erhvervede B. sig et stort stempelmateriale fra den gamle Lerch'ske forretning. Hans virksomhed faldt i to dele, seriefremstilling på maskine af bogbind til forlæggere eller andre store kunder og den håndgjorte indbinding af enkelte bøger. I ældre tid arbejdede B. sammen med kunstnere som Rasmus *Christiansen og Hans *Tegner. I anledning af Parisudstillingen 1925 samarbejdede han med Gunnar Nyelund, Svend Møller og Gunnar Biilmann Petersen; endelig havde han i nogle år forbindelse med Tyge Hvass der i sine dekorationer gerne holdt sig til den rette vinkel og de lige linier. Noget artistisk betonet præg der kunne give de forskellige bind en fælles karakter findes ikke i B.s værk; han var først og fremmest den gode håndværker der søgte kvaliteten i selve arbejdets akkuratesse og holdbarhed. B.s virksomhed eksisterer stadig i Kbh., nu som aktieselskab. – R. 1931. □Mal. af H. Slott-Møller, 1915 (Jacob Badens bogbinderi A/S). Foto.

J. B. i Samleren, maj 1930 71–73. H. F. Kiær: Stamtvl. over efterkomm. efter Rasmus Nielsen i Hedensted, 1936. – Erik Zahle i Tilskueren, april 1931 305. Sigurd Schultz i Bogvennen 1938–40 278–80. Johs. Petersen i Nyt t. for kunstindustri, 1940 129. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Edw. C. J. Wolf**

Baden, Oluf Mortensen, † 1485, biskop. † 28.8. 1485, begr. i Skt. Birgittes kapel i Roskilde domk. F: Morten Jepsen.

B. tilhørte en sjællandsk slægt der ofte urigtigt er blevet sat i forbindelse med den gamle æt Jernskæg. Faderen beboede sammen med sin hustru et hus i Roskilde 1443 men var næppe hjemmehørende i byen. B. studerede 1432 i Leipzig, nævnes 1441 som ærkedegn i Roskilde og blev 1449 provst sst. 1440–55 beklædte han tillige under Christoffer (III) af Bayern og Christian I embedet som kongens kansler. I febr. 1461 valgtes han af kapitlet til biskop i Roskilde, og juni s.å. stadfæstede paven dette valg. Som biskop vågede han med nidkærhed over gejstlighedens rettigheder, og han gjorde sig meget fortjent ved sin aktive indsats for Roskilde domkirkes genopførelse efter branden 1443. 1464 indviede han den nye kirkebygning ved hvilken han i egenskab af kirkeværge havde ladet opføre våbenhusene. Han medvirkede ved Christian Is opførelse af Helligtrekongers kapel og lod for egne midler bygge et kapel og viste sin birgittinske interesse ved at lade det indvie til Skt. Birgitte. Han udviste stor interesse for de kirkelige forhold i Kbh. Både Vor Frue kollegiatkapitel og vikarkapitlet havde en god støtte i ham. Ligeledes omfattede han med stor interesse planen om i Kbh. at oprette et universitet, og han blev den første kansler ved dette 1479. Poul Helgesen roser B. for hans oprigtige fromhed, gavmildhed og uvilje mod ydre pomp og pragt. – Som kongens kansler og i sin bispetid nævnes han ofte som deltager i sin tids politiske forhandlinger. Endnu året før sin død deltog han i mødet i Kbh. med de hanseatiske udsendinge. Om B.s personlighed giver samtidige kilder kun et vagt indtryk, men han var utvivlsomt både en dygtig administrator og trænet diplomat. I sin egenskab af Christian Is nære rådgiver i kirkepolitiske spørgsmål kom

han uden for sit eget stift til at deltage i reformbevægelserne inden for benediktinere og franciskanere. Ligesom Skt. Birgittes kapel over for Helligtrekongers kapel foruden at være en from gerning kan tolkes som kirkefyrstens kappestrid med den verdslige fyrste, er det fristende at opfatte B. som initiativtageren til Skt. Lucii gilde, hvor kredsen omkring biskoppen er talrigt repræsenteret blandt medlemsfortegnelsens første navne, som et modtræk mod kongens elefantordensbroderskab. □Gravsten ca. 1485 (Skt. Birgittes kapel i Roskilde domk.), litograferet af Harald Jensen efter tegn. af J. B. Löffler.

Kilder. H. Knudsen: Diplomatarium Christierni primi, 1856. H. F. Rørdam: Monumenta hist. dan. I, 1873 19 312 319. Hanserecesse III Abt., I, 1881 nr. 546–47. Acta pontificum Danica III, 1908, især nr. 1924, 2204, 2206, 2218; IV, 1910 nr. 2692, 2766. *Lit.* H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. IV, 1868–74 4 f. J. B: Løffler: Gravstenene i Roskilde købstad, 1885 6. William Christensen: Dansk statsforvaltning i det 15. årh., 1903 86 688. Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I og Hans, 1907 16f. 62 100 212f. Vilh. Lorenzen: Roskilde domkirke, 1924, især 33 36–39. Bjørn Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 104 109 123 136 147 192. Danmarks kirker III, 1951 1308 1461–68 1489–90 1502 1602–04 1734 2021. J. O. Arhnung: De hellige tre kongers kapel, 1965 18 24–25 63. Curt Wallin i Kyrkoh. årsskrift, 1976 42f. Thelma Jexlev i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, 1978.

Thelma Jexlev (Bjørn Kornerup)

Baden, Torkel, 1668–1732, rektor, filolog. * 13. 4.1668 i Hersløf i Skåne, † 9.7.1732 i Holbæk, begr. sst. F: sognepræst, senere i Holbæk, og provst Jacob Ernstsen B. (1621–94) og Dorothea Halse († senest 1694). ~ 27.9.1701 i Holbæk med Karen Lachmann, begr. 13.7.1725 i Holbæk, d. af tolder Lyder L. († tidligst 1682) og Helle Peder Jensensdatter. – Farfar til Jacob *B. og Torkel *B. (1734–1805).

B. gik i skole først i Landskrona, senere i Holbæk hvorfra han dimitteredes 1686. Han tog teologisk eksamen 1688 og vendte 1690 tilbage til Holbæk hvor han hjalp sin far og fra 1693 fungerede som vikar for latinskolens rektor Henrik Godske. Til rektor for Holbæk skole udnævntes han 1694 og virkede som sådan til sin død. Magistergraden fik han ligeledes 1694. Bestyrelsen af den lille skole hvorfra han i hele sin rektortid kun dimitterede ca. 30 disciple levnede ham rigelig tid til sproglige og teologiske studier, og han efterlod sig ved sin død talrige manuskripter til arbejder af begge slags som senere bevaredes af familien. Derimod fik han ikke meget udgivet. Hans betydeligste skrift er *Roma Danica, harmoniam atque affinitatem lingvæ Danicæ cum lingva Romana exhibins,* 1699. Han påviser her, idet han opstiller en række danske ord ordnede efter ordklasserne ved siden af de tilsvarende latinske, at der mellem de to sprog hersker stor overensstemmelse med hensyn til ordenes brug i overført betydning og i mange talemåder og vendinger. Men det er ikke altid klart hvad hans formål er med denne påvisning. Undertiden ser det ud som om det er hans mening at påstå, at det danske udtryk ligefrem er overført fra latin hvilket han dog ikke gør sig nogen umage for at bevise; på andre steder synes det kun at være hans mening at der er mange latinske vendinger som man ikke behøver at være bange for at bruge i den tro at de er danismer. Trods alle mangler har bogen kunnet gøre en del nytte i en tid da der manglede bedre stilistiske hjælpemidler. Men det var et svært misgreb at B.s sønnesønsson 1835 da bogen var ganske forældet udgav den på ny. Dette gav anledning til en polemik hvorunder C. W. *Elberling i Maanedsskrift for Litteratur XV, 1836 og F. P. J. *Dahl i „Aftvungne Bemærkninger om Roma Danica", 1838 underkastede bogen en skarp kritik. Sidstnævnte påviste navnlig, at B. stærkt har udnyttet H. Stephanus' skrift De Latinitate falso suspecta, 1576 og Joh. Vorstius' skrift med samme titel, 1665, til dels også Thomas *Bangs Observationum philologicarum libri duo, 1640. B. er desuden forfatter til et par mindre skrifter *Parentalia grammatica,* 1715 der indeholder nogle temmelig spidsfindige bemærkninger angående den latinske grammatik, og *Condimenta Latinitatis,* 1717 hvori han på dansk giver adskillige regler for brugen af det latinske sprog, samt *Series Chronologica Episcoporum,* 1720 hvori han opregner de sjællandske biskopper. □Mal. af J. O. la Croix, 1730 (Kbh.s univ.).

C. Bunch-Christensen: Familien Baden, 1947. – Bjørn Kornerup i Fra arkiv og museum V, 1912–15 620–30 636–38.

*Hans Ræder**

Baden, Torkel, 1734–1805, godsfunktionær, landøkonomisk forfatter. * 26.5.1734 i Vordingborg, døbt 28.5. sst., † 14.11.1805 i Gentofte, begr. sst. F: rektor Jacob B. (1704–38) og Else Jacobine From (1697–1774). ~ 1° 23.6.1768 i Gentofte med Johanne Sørensen, døbt 2.2.1742 i Gentofte, begr. 14.1.1789 i Græshave, d. af gårdmand Jacob S. i Ordrup († senest 1768) og Ane Povelsdatter. ~ 2° 26.4.1799 på Bådesgård, Græshave sg., med Charlotte Helene Riisbrigh, formentlig * 3.8.1769 i Kbh. (Fødselsstiftelsen), † 14.1.1851 på Bredelandsgård, Arninge sg. – Sønnesøn af rektor Torkel *B. Bror til Jacob *B. (1735–1804).

B. blev student fra Vordingborg 1754 og tog 1756 baccalaurgraden. Som assistent ved de geografiske opmålinger 1761–62 fik han et indgåen-

de kendskab til landmåling hvilket senere kom ham til nytte i hans arbejde som udskiftningsleder. 1763–71 var han i J. H. E. *Bernstorffs tjeneste, først som hovmester og fra 1764 som forvalter på Bernstorff gods i Gentofte. 1771 forestod han udparcelleringen af krongodset Hjortespring. S.å. blev han ansat på Vordingborg krongods som inspektør. Han blev 1773 afskediget med en årlig pension på 500 rdl. 1785 (–94) fik han atter en inspektørstilling, på krongodset Bådesgård på Lolland. B. ejede flere gange jord, bl.a. 1766–73 Rygården i Gentofte som han havde modtaget i gave af J. H. E. Bernstorff. Senere, da hovedgårdsjorden på Bådesgård blev udparcelleret, overtog han i arvefæste 2 parceller som han beholdt til 1797. B. tilhører den gruppe af godsfunktionærer der ydede en betydelig indsats ved moderniseringen af det danske landbrug i sidste halvdel af 1700-tallet. Han spillede således en afgørende rolle for gennemførelsen af de reformer der fra 1764 fandt sted på Bernstorff gods. Hoveriet afløstes af en fast pengeydelse, og der gennemførtes en udskiftning af de enkelte gårde og huse i landsbyerne Vangede, Ordrup og Gentofte. Denne udskiftning, en af de første i kongeriget, betragtes almindeligvis som en af de bedst tilrettelagte. B. nød i disse år en stigende anseelse i landbrugsfaglige kredse, han blev således optaget i Landhusholdningsselskabet som korresponderende medlem. Da samme selskab okt. 1770 foranstaltede den ofte omtalte plovprøve i Gentofte fandt den sted på Rygården, og B. sad i dommerkomiteen ved denne første egentlige redskabsprøve i Danmark. Af hans øvrige praktiske indsats bør fremhæves hans ledelse af udstykningen af Hjortespring og reformerne på Bådesgård. Hans arbejde på Vordingborg fik derimod ikke større varig betydning idet området i 1774 blev bortsolgt som hoverigods. Som forfatter er B.s navn først og fremmest knyttet til hans beretning om reformerne på Bernstorff, *Beskrivelse over den paa Godset Bernstorff i Gientofte Sogn under Kiøbenhavns Amt iverksatte nye Indretning i Landbruget, fremlagt i nogle Breve til en Proprietair*, 1774. Dette skrift indeholder foruden det ældste danske udskiftningskort en udførlig redegørelse for reformarbejdets forløb og for godsbeboernes stilling før og efter forandringen. Det ses tydeligt at reformerne først og fremmest tog sigte på at fremme godsets og gårdmændenes interesser mens de næppe var til gavn for husmændene, landbosamfundets laveste klasse. Derudover finder man en række værdifulde oplysninger om driftsformen i datidens landbrug. Bogen har både i samtid og eftertid i høj grad bidraget til at sætte reformerne på Bernstorff i et særligt lys, til dels på bekostning af velgennemført moderniseringsarbejde andre steder. Af B.s øvrige arbejder skal nævnes *Agerbruget og Landvæsenet i Dannemark, i Henseende til dets Udspring og indbyrdes Forhold*, 1770. Han fremsatte heri den formodning at Danmarks landbrug i middelalderen ernærede dobbelt så stor en befolkning som i hans egen tid. På denne baggrund tegnes et dystert billede af landbrugets tilstand som B. mente var værre end nogen sinde. Hovedskylden herfor tilkom hoveriet og de uudskiftede bønderjorder der som to lige store og hinanden forstærkende onder ødelagde landbrugets produktionsevne og drev kornpriserne i vejret. Som den eneste vej ud af denne krise anbefalede B. afløsning af hoveriet og udskiftning af bøndergodset som på Bernstorff. Det var næppe korrekt at hævde at landbruget o. 1770 befandt sig på det laveste stade nogen sinde, og når kornpriserne i disse år steg hastigt skyldtes det ikke, som B. antog, en faldende produktion, men derimod først og fremmest et stigende efterspørgselspres som hang sammen med en vækst i befolkningstallet. Men B.s dom er et karakteristisk udslag af de overdrevne forestillinger om landbrugets elendige tilstand som opildnede mange reformtilhængere i disse år. Hans udtalte modstand mod hoveriet og hovedgårdsdriften genfindes ligeledes flere steder i samtidens reformvenlige kredse, bl.a. hos G. C. *Oeder.

Et skrift af B. fra 1773, *Kort Efterretning om de Kongelige Domainers forrige og nu værende Ekonomiske Forfatning paa Vordingborg Amt, forfattet i et Brev*, foranledigede Esaias *Fleischer til at offentliggøre et angreb på B.s embedsførelse som godsinspektør. Den mangeårige litterære strid som dette angreb udløste kan bedst anskues som et eksempel på de talrige pennefejder hvormed skribenterne i slutningen af 1700-tallet underholdt et hastigt voksende publikum. Kammerråd 1780. □Mal. af C. A. Lorentzen, 1793, litograferet af I. W. Tegner, træsnit efter dette af H. P. Hansen.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis, I, 1904. – G. Begtrup: Beskrivelse over agerdyrkningens tilstand i Fyen . . . ., 1806 726–39 (fot. optr. 1978). Aage Friis i Hist. t. 8.r. IV (tillægshft.), 1913 98–114. Axel Linvald i Fra arkiv og museum IV, 1909–11 175–226. Fridlev Skrubbeltrang: Husmand og inderste, 1940 287f (fot. optr. 1977). C. Rise Hansen og Axel Steensberg: Jordfordeling og udskiftning, 1951 især 380–85.

Thorkild Kjærgaard

Baden, Torkel, 1765–1849, filolog, kunsthistoriker. * 27.7.1765 i Hillerød, † 9.2.1849 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: rektor, senere professor Jacob *B. (1735–1804) og Sophie L. C. v. Klenow (1740–1824). ~ 4.5.1804 i Kbh. (Frue) med Sop-

hie Pouline Olrik, * 17.3.1771 i Helsingør (Alm. hospital), † 17.5.1840 i Kbh. (Helligg.), d. af hospitalsforstander, senere justitsråd, viceborgmester i Helsingør Christian Magnus O. (1728–93) og Anne Margrete Jegind (1746–1801). – Bror til G. L. *B.

B. blev student 1781 fra Helsingør hvor faderen havde været rektor, tog 1783 filologisk, 1786 teologisk eksamen og var 1788–91 på studierejse i Tyskland, Østrig og Italien. Under et længere ophold i Göttingen hvor han bl.a. studerede under C. G. Heyne, disputerede han 1789 med afhandlingen *De causis neglectae a Romanis tragoediae*. Jævnsides med de filologiske studier dyrkede han også kunsthistorie. Efter sin hjemkomst holdt han kunsthistoriske forelæsninger og blev 1793 ekstraordinær professor uden løn ved Kbh.s univ., men allerede næste år flyttede han til Kiel som professor eloquentiae. Kunsthistoriske afhandlinger her bevirkede 1796 hans udnævnelse til æresmedlem af kunstakademiet i Kbh. Da han ikke opnåede faderens professorat tog han 1804 sin afsked fra Kiel og blev s.å. sekretær ved kunstakademiet og slotsforvalter på Charlottenborg. Fra 1813 var han desuden en virksom bibliotekar ved akademiet som han dog på grund af interne stridigheder forlod allerede 1823 mens han bevarede stillingen som slotsforvalter til sin død.

B.s litterære produktion er meget omfattende. Bedst er han hvor han kombinerer sine filologiske og kunsthistoriske interesser som i en afhandling på latin om Filostrat, 1792 (ny udg. med dansk oversættelse af H. D. Schepelern, 1976) og en festforelæsning om det maleriske udtryk fra 1796. Han arbejdede selvstændigt med teksten til Senecas tragedier og udgav først *Hercules furens*, 1798 og siden alle tragedierne, 1819–21. Som tekstkritiker står han ikke mål med den langt yngre J. N. *Madvig mod hvem han senere rettede ubeherskede angreb især da Madvigs latinske grammatik fortrængte hans fars fra skolerne. Et medarbejderskab ved Videnskabernes Selskabs Ordbog mislykkedes. Som leksikograf har han ellers indlagt sig fortjeneste ved forbedrede udgaver af faderens Latinsk-danske Leksikon, 1815 og hans Dansk-Latinske Ordbog, 1831. Derimod vakte hans genudgivelse af oldefaderen Torkel B.s Roma Danica med tillæg, 1835–37, stærk og berettiget kritik. – Af hans mange kunsthistoriske arbejder har kun endnu ét større betydning: *Briefe über die Kunst von und an Christian Ludwig Hagedorn*, 1797 som giver vigtige bidrag til denne sachsiske kunstforskers og samlers historie. Brevene havde B. fået overladt til udgivelse af provst Andreas *Rachlou som to år tidligere på bedragerisk vis var kommet i besiddelse af Hagedorns store kunstsamling. B. var dog uden tvivl i god tro. I et par småskrifter om N. A. Abildgaard og J.-F.-J. Saly har han, som den første, udnyttet akademiets arkiv som kunsthistorisk kilde. B.s gode evner kom ikke til fuld udfoldelse. Det knæk han fik da han ikke blev faderens efterfølger som professor eloquentiae forvandt han aldrig, og denne skuffelse og senere lignende synes at have avlet stor bitterhed. Huskes bør det at han var den første der gjorde et alvorligt, om end forgæves, forsøg på at skaffe kunsthistorien indpas ved universitetet.

□Medaljon af J. J. Schmid, 1791, gengivet i tegn. af E. Bøgh, 1867 (Fr.borg). På satirisk stik, 1797. Profiltegn. (Kgl. bibl.).

H. P. Selmer: Nekrologiske saml. I, 1849 515–20. – N. C. Øst: Materialer til et da. biografisk lit. lex., 1836 nr. 66 77 81–84. Moritz Stübel: C. L. Hagedorn, ein Diplomat und Sammler des 18. Jahrh., 1912 178. H. D. Schepelern: Kunsthistorikeren T. B., 1976.

Per Krarup (Chr. Elling)

Badstuber, Poul, ca. 1685–1762, kobbersmed, fabrikør. * ca. 1685 i Kbh., begr. 3.12.1762 i Birkerød. F: kobbersmed Lorentz B. († 1692) og Anna Andreasdatter Knock († 1725, ~2° med kobbersmed Jacob Zitzke, † 1708). ~ca. 1715 med Engelcke Legan, † 13.8.1736 på Brede, d. af bager Cordt L. (1664–1729) og Anna Margrethe Bløcher (1670–1719).

B. tilhørte utvivlsomt en tysk indvandret familie, men allerede faderen var bosat i Kbh. i en gård på Nørregade som gik i arv til B. Han var oplært i samme håndtering som faderen, havde 1719 titel af hofkobbersmed og nød anseelse i sit fag. Bl.a. lagde han kobbertaget på Christian VIs Christiansborg, et arbejde som han dog ikke synes at have skilt sig synderlig godt ved. Mere betydning fik hans industrielle virksomhed der vidnede om et vist af tidsforholdene begunstiget storsyn. Faderen havde allerede i 1680erne forpagtet Nymølle kobberværk under Frederiksdal, og forpagtningen fortsattes af B. som 1738 da Frederiksdal gik ud af kongehusets eje fik skøde på værket for at lette anlægget af en le- og ståltrådsfabrik som endnu fattedes i landet. Fabrikation af kobber- og messingvarer havde han da i en årrække drevet på Brede; han havde 1719 erhvervet dette værk og 1728 fået privilegium med eneret for øerne. Dertil ejede han bøndergods i Lundtofte og en gård i Søllerød foruden den fædrene gård i Kbh. som han med stor bekostning måtte opbygge efter ildebranden. Med overtagelsen af Nymølle kulminerede hans virksomhed, og i dec. 1738 ophøjede han værkerne til en slags stamhus for sine to ældste sønner og

deres efterslægt, til gavn „for det gemene bedste, at disse kostbare værker efter min død kunne florere og ved familien fortsættes". Disse testamentariske dispositioner konfirmeredes af kongen. Men få år efter styrtede det hele i grus. I juni 1746 måtte B. gøre opbud; værkerne og de øvrige ejendomme blev solgt ved auktion s.å. for summer der lå langt under hvad de havde kostet ham. Kreditorerne gik hårdt frem, ville sætte ham fast for denne hans „skammelige bankerot" der bragte dem et tab på 60.000 rdl., og han kunne ikke opnå et tilstrækkelig betryggende protektorium. Hvorledes han klarede sig ud af denne kritiske situation vides ikke, men sikkert er det at han dermed var sat ud af spillet. Sine sidste år tilbragte han i Birkerød hos sin ældste datter der var enke efter præsten i Søllerød, Andreas Cramer. Ved hans død gik arvingerne fra arv og gæld, og ingen af de gamle kreditorer meldte sig.

Th. Hauch-Fausbøll: Admiral Richelieus anetavle, 1931. 48f. Carl Bruun: Kjøbenhavn II, 1890 684f. E. Nystrøm: Søllerød sogn, 1911 230f.

*Eiler Nystrøm**

Baetiaz ['bæ'tias], **Dominicus**, -1591-1607-, bygmester.

B. hvis levned og virke kun er yderst sparsomt belyst i kilderne nævnes 1600 som bygmester i Nyborg len. Formentlig er han identisk med den Dominicus bygmester hvis datter Margrethe 1591 begravedes i Nørre Nærå kirke, og som 1597 i sin egenskab af bygmester på teglgården ved Ulfeldtsholm (idag Holckenhavn) fik udbetalt 100 dlr. for mursten leveret til kongens brug. Endnu 1607 omtales Dominicus bygmester boende ved Ulfeldtsholm i forbindelse med byggearbejder på tårnet ved Nyborg slot. – B.s tilknytning til Holckenhavn i tiden o. 1600 sandsynliggør at han er bygmester for de tilbygninger ved herregårdens nordre og østre fløj der opførtes efter 1596 af Jacob Ulfeldt d.y. Derimod er det mere usikkert om han også skulle være ophavsmand til selve disse fløje samt portfløjen der alle stammer fra en ældre byggeperiode (ca. 1580). Karakteristisk for såvel den yngre som den ældre del af Holckenhavn er en dekorativ behandling af teglmuren hvor brede felter adskilt af forsænkede fuger imiterer rustikakvadre. Over andet stokværks vinduer er murfladen desuden smykket med en klassisk guilloche. Rustikamuringen genfindes samtidig på de fynske herregårde Julskov, Lykkesholm (portfløj), Arreskov (tårn ved sydfløj, sydlige partier af vestfløj) og Harridslevgård (østfløjens kvistgavle) der alle er blevet tilskrevet B. Væsentlig mere tvivlsom er B.s andel i et tidligt jysk eksempel på kvadermuring, Sæbygård i Vendsyssel (ca. 1575) da intet bestemt vides om B.s virksomhed før 1591. Den brede guilloche fra Holckenhavn ses endvidere på kirketårnet i Ålum ved Randers der dog næppe af den grund behøver at være udført af B. da frisen begge steder direkte er kopieret efter en af den nordeuropæiske renæssances mest benyttede arkitekturbøger, Walter Rivius: Vitruvius Teutsch (1548). Af B.s navn må man slutte at der er tale om en indvandret kunstner selv om hans afstamning ikke lader sig fastslå med sikkerhed. En datters giftermål i Küstrin peger på en forbindelse med Nordtyskland hvor i øvrigt den norditalienske Pahr-familie praktiserede en beslægtet rustikastil ved slotsbyggeri i Mecklenborg (Güstrow). Den danske kvadermuring er imidlertid upudset i modsætning til den mecklenborgske rustika og knytter sig herigennem nærmere til norditalienske forbilleder.

V. Lorenzen: Studier i da. herregårdsarkitektur i 16. og 17. årh., 1921 200 213–15. Samme: Dominicus Baetiaz, 1938 (Medd. fra foren. til gamle bygn.s bev. 3.r.III). Chr. Elling i Årbøger for nordisk oldkyndighed og hist., 1938 110–18. Svend Eriksen: Om vælske gavle, 1956 35–41 53 (Medd. fra foren. til gamle bygn.s bev. 7.r.IV).

Birgitte Bøggild Johannsen

Bager, Oluf Nielsen, ca. 1521–1602, købmand, rådmand. * ca. 1521, formodentlig i Odense, † 21.9.1602, begr. i Gråbrødre k. i Odense. F: købmand Niels B. og Ane Markvardsdatter. ~ 1551 med Margrethe Clausdatter, * 1536, † 4.2.1581 (begr. i Gråbrødre k. i Odense), d. af Claus Eriksen († 1550) og Maren Bangsdatter († 1545).

Af Odenses mange driftige købmænd i 1500-tallet, af Mulerne eller Kotterne kommer ingen op ved siden af B. I 1550erne var hans handel næppe af større format end de andre større odensekøbmænds. Den nordiske syvårskrig blev hans store chance. Vistnok som eneste provinskøbmand jævnsides udenlandske og københavnske købmænd opnåede han gang på gang store leverancer til hæren navnlig af klæde og andre stoffer. Allerede 10.6.1563 fik han tilladelse til at udføre en skibsladning malt til Tyskland mod at købe en skibsladning rug og sælge den til landets indbyggere til rimelig pris, sikkert også med fortjeneste til sig selv. Heller ikke hans lån til staten var uegennyttige. For de 200 lod sølv (100 dlr.) han allerede 1563 forstrakte staten med fik han i pant det ved Odense beliggende Tolderlund der dec. 1564 tilskødedes ham som erstatning for den skade han havde lidt (den ansattes til 1000 gylden) ved vederlagsfrit at lade tre af sine skibe (af hvilke han dog kun var partsejer) bruge i statens tjeneste hvorved det ene gik

tabt. En gunstig lejlighed frembød sig da regeringen senere i 1563 rekvirerede klæde o.a. hos Odense-købmændene til brug for hæren. Ikke alene leverede han det største parti (ca. ⅓ af klædet), men han påtog sig også sammen med Marcus Kotte straks at betale sine medborgere for de leverede varer mod sikkerhed i Assens og Middelfart told. Det beløb B. således udlagde androg 2.300 dlr. Herved havde han vist at han var i stand til at levere varer mod langfristet betaling. Regeringen kunne derfor bruge ham som leverandør. Det blev snart meget store varepartier B. leverede til hæren; gang på gang anvises der ham flere tusinde dlr. af tolden som betaling. Han må endda en tid have handlet som kongens kommissær thi i et brev fra 1567 omtaler han at han har skaffet kongen en fortjeneste på 3.000 dlr. på det gods han købte hjem fra Vesten. Henimod syvårskrigens slutning (1569) opgøres statens gæld til B. for leverede varer til ikke mindre end 20.641 dlr. De 8000 dlr. anvises ham hos tolderne; i øvrigt skal han have kornleverancer. – Sin import af fremmede varer betalte B. med en meget betydelig eksport af de to danske hovedvarer korn og øksne. Gottorp toldregnskaberne giver følgende tal for hans øksenekport: 1552: 154, 1553: 431, 1554: 594, 1555: 360, i slutningen af 1550erne ca. 530 årligt, i 1560erne gennemsnitligt 777 årligt, i 1570erne et enkelt år slet ingen, de andre år varierende fra 148 til 521 årligt. Denne nedgang skyldes sandsynligvis at B. også var begyndt at udskibe øksne fra Ribe til Holland (jfr. J. F: Kinch: Ribe Bys Hist. II, 1884 826 om sønnen Niels B.) Alligevel er B. næppe kommet op ved siden af de allerstørste øksenhandlere som Hans Mule og Christopher Skaaning. Hans kornhandel har sikkert betydet endnu mere for ham. Da hans misundelige bysborger Hans Mule 1567 påduttede ham at han i et år havde ladet udskibe 3000 læster korn til skade for landet var B.s svar at han i et enkelt år end ikke havde udført 500 fynske læster korn (en fynsk læst var for rug 30 tdr., for byg 36 tdr.). Måske kan heraf sluttes at hans korneksport i disse år har haft op imod dette omfang. Den indenlandske værdi heraf vil være ikke mindre end ca. 15.000 dlr. En del korn har han sikkert allerede under krigen fået fra staten; i hvert fald anvistes al tienderugen og byggen ham af Fyns stift 1569. Langt større partier kom han dog til at aftage da han 1573 sluttede en fireårskontrakt med staten om i disse år at aftage hele overskuddet af Skanderborg og Odensegård len og Odense stifts tiendekorn til bestemte takster. Andre købmænd fik lignende kontrakter, men B.s var den største. Fra at være statens kreditor blev han nu dens debitor. Han blev de første år årligt 6000–7000 dlr. skyldig for korn og andre varer der på langt nær udlignedes af indkøb hos ham. Fx afkortedes der ham i året 1.5.1574–1.5.1575 kun ca. 550 dlr. for leverede varer samt 1000 for et skib der var købt af ham. Den store nedgang i dansk øksenhandel der indtraf 1579 ramte også B., men han opnåede dog i slutningen af året sammen med sønnen Claus B. en kontrakt med kronen om årligt i fem år at levere 500 amer rhinskvin. Den må anses for en særlig begunstigelse da kongen sædvanligt lod tolderen i Helsingør gøre de fornødne indkøb hos de forbisejlende skippere. Halvdelen af betalingen herfor skulle erlægges kontant, halvdelen afkvittes hvad B. blev skyldig for korn o.a. Det første års kontingent blev prompte leveret, men om B. har fortsat med rhinskvinleverancerne er vel tvivlsomt; i hvert fald medtager en ganske vist ikke fuldt specialiseret opgørelse fra 1589 der dækker tiden 1.5.1579–1.5.1587 ikke disse. Denne opgørelse viser en uhyre tilbagegang i B.s forretninger med staten. I disse otte år havde han kun modtaget for i alt 14.462½ dlr. i korn o.a. og leveret varer for 10.690½. Han var i restance med 3.772. Til udligning af denne sum måtte han forpligte sig til i løbet af de følgende måneder at levere 100 stk. godt „gement" engelsk klæde. Formodentlig har B.s handel med adelen været i tilsvarende tilbagegang. – Sin opsparede formue var B. som uadelig afskåret fra at sætte i frie landejendomme; i stedet for erhvervede han sig udstrakte ejendomme i Odense og udfoldede fra midt i 1570erne en storstilet byggevirksomhed som han endda fortsatte med uformindsket kraft i de vanskelige år i 1580erne. Foruden adskillige bindingsværksbygninger byggede han flere smukke stenhuse der som datidens herregårde prydedes med sandstensornamenter. Blandt de vigtigste er hans eget pragtfulde beboelseshus (Overgade 11) som han dog senere afhændede. I stuen fandtes en stor sal hvis vægge var beklædt med et højt, rigt udskåret egepanel, og hvor der i det smukke bjælkeloft hang forgyldte granatæbler. Dernæst byens vinkælder Jordan (Overgade 4) og endelig hans mødrene gård (Nørregade 29) som han ombyggede 1586. Desværre er disse bygningers oprindelige smukke ydre i slutningen af forrige årh. blevet ødelagt ved indsættelse af store vinduer og pudsning med rødfarvet mørtel. – Det kan ikke undre at B.s bysborgere der så hans handels usædvanlige format og den pragt han omgav sig med satte ham højt i skat. Det skete allerede i syvårskrigens tid; 1566 beklagede B. sig til kongen over at han sattes dobbelt så højt i skat som sine ligemænd i formue og opnåede en kgl. resolution hvorefter han kun skulle skatte som den trediestørste i formue i byen da

hans handel til dels kom kongen til bedste. Året efter (1567) blev han rådmand. I 1570erne var han atter den borger i Odense der sattes højest i skat; dog er Hans Mule ham næsten jævnbyrdig; men en bevaret ligning fra tyve år senere viser at B. nu langtfra var Odenses rigeste borger skønt endnu velstående. Sagnet har da ikke helt løjet når det ville vide at han døde i yderste fattigdom; for i forhold til hans tidligere rigdom ejede han nu kun lidt. Mange sagn har eftertiden knyttet til B.s navn; bl.a. fortælles det at han under et besøg af Frederik II først skal have kastet duftende kanelbark og derefter kongelige gældsbeviser på ilden. Det har næppe noget på sig; det samme fortælles om Fuggerne og Karl V 1541. Men at dette sagn knyttes netop til B. viser at han i samtidens øjne var en storkøbmand som ingen anden dansk købmand i 1500-tallet kan sidestilles med. – □Epitafiemal., 1576 (Skt. Hans k., Odense), kopi efter dette af A. F. Behrends og træsnit af V. L., 1874.

A. Halling: Meine Vorfahren I, 1905 205–57. – C. Th. Engelstoft: Odense bys hist. 2. udg., 1880. Vedel-Simonsen: Bidr. t. Odense bys hist. III, 1844 72–143. H. St. Holbeck: Odense bys hist., 1926. G. L. Wad: Fra Fyens fortid I, 1916 78–83; IV, 1924 1–46. Jens Kolmos i Fynsk årbog V, 1953–55 272–311. Jacob Hansen og K. Mortensen: Dalum sogns hist. I, 1959.

*Astrid Friis**

Bagge

Flere af hinanden uafhængige borgerlige slægter. Tavle I: slægten kan føres tilbage til arkivar ved landetatens generalkrigskommissariat Oluf Olufsen Bagge, –1775, hvis søn var Svend Olufsen B.

Tavle I

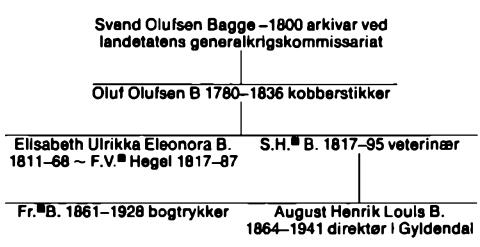

(1) H. J. Møller: Jacob Møller og hans slægt, 1889 112–14.

Hans H. Worsøe

Bagge, Frederik August Vilhelm, 1861–1928, bogtrykker. * 2.3.1861 på Frbg., † 5.1.1928 på Skt. Lukas stiftelsen i Hellerup, begr. Kbh. (Vestre). F: professor S. H. ■B (1817–95) og Julie Reiersen (1824–95). ~ 1° 7.3.1885 i Kbh. (Johs.)

Tavle II

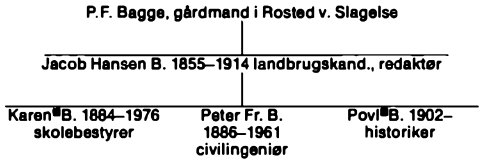

med Elisa (Lissa) Amalia Christiane Møller, * 2.10.1857 i Ålborg (Frue), † 7.7.1918 på Frbg., d. af premierløjtnant, senere kaptajn og distriktsforstander ved Kbh.s fattigvæsen Valdemar M. (1829–86) og Amalie Marie Elisabeth Henneberg (1833–1914). ~ 2° 11.12.1919 i Odense (Skt. Knud) med Edith Grethe Vilhelmine Emilie Reimann, * 5.2.1900 i Odense, † 2.7.1943 på Frbg. (~ 2° 1932 med godsejer, senere teaterdirektør Jens Christian Breum til Ørneholm, nu Sauntegård ved Hornbæk, 1876–1956), d. af afdelingsleder ved de fynske glasværker Wilhelm R. (1858–1925) og Emilie Grau (1869–1945).

B. stod i lære hos H. H. Thiele, rejste derefter til München for at fuldende sin faglige uddannelse og startede allerede 1884 i Kbh. et trykkeri som han udviklede til at blive et af landets største. 1905 blev han kgl. hofbogtrykker. Indtil Gyldendalske forlag oprettede sit eget trykkeri arbejdede han meget for dette forlag til hvilket han var knyttet gennem slægtskabsforhold til familien Hegel. B. var foregangsmand inden for faget; han var således den første herhjemme som indførte det nu almindelig brugte franske typesystem, totur-maskiner og pålægningsapparater, ligesom han var den første der benyttede sættemaskine til bogsats. Inden for de københavnske bogtrykkeres organisationsliv spillede han gennem mange år en fremtrædende rolle. Han var hele sit liv stærkt sportsinteresseret og hørte til foregangsmændene her i landet inden for sejl-, cykel- og automobilsporten. 1914 optog B. i firmaet sin søn, Svend Aage B. der efter faderens afgang 1920 en årrække ledede det alene. Det er fortsat (1977) i familiens besiddelse. – R. 1910. □Tegn. af Fritz Kraul. Foto.

De grafiske fag XXIII, 1928 423. Cai M. Woel: Det gamle trykkeri, 1933. Samme i De grafiske fag, 1934 77–79. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Lauritz Nielsen**

Bagge, Karen Dorthea, 1884–1976, skolebestyrer. * 31.5.1884 på Frbg., † 27.2.1976 i Lions Nærum Park, urne i forældres gravsted i Kbh. (Solbjerg). F: redaktør af „Vort Landbrug", landbrugskandidat Jacob Hansen B. (1855–1914) og Gertrud

Kristine Neermann (1859–1908). Ugift. – Søster til Povl *B.

B. voksede op i et levende, åndeligt miljø hvor man var optaget af kirke, skole, litteratur og politik. Hun gik i grundtvigsk friskole, oprettet af frk. Lange. Efter alm. forberedelseseksamen fra universitetet 1901 blev hun 1906 student fra N. Zahles skole, cand.phil. 1907 og studerede historie, dansk og engelsk ved universitetet 1907–11. Samtidig med studierne virkede hun som underviser først ved frk. Langes friskole, nu ledet af Ragnhild Høgsbro (~med Chr. *Frimodt-Møller, 1877–1943), og siden 1907 ved N. Zahles skole. 1913 tog hun faglærereksamen i historie og dansk. B. fik hele sin gerning på institutionen N. Zahles skole. Først i den fri fortsættelsesklasse der senere blev til Det sociale kursus, siden som klasselærer i barneskolen, inspektrice på gymnasieskolen (1913–24), forstander for seminarieskolen, N. Zahles seminariums øvelsesskole, fra 1924, og fra 1931–54 overbestyrer for hele institutionen. Samtidig underviste B. på seminariet i praktik og pædagogik og ledede N. Zahles kursus til faglærereksamen. B. var ikke høj af skikkelse eller imponerende af fremtoning, men hendes klare, kloge øjne og hendes levende, stærke personlighed gav hende en udstråling der gjorde indtryk på hendes omgivelser. Hun var, som hun selv sagde, „passioneret underviser". Hun var en fremragende lærer, klar, vidende og fornøjelig og hun videreførte en tradition for at fortælle historien som gjorde hendes timer uforglemmelige. Som lærer og skoleleder var hun ikke blot en underviser, men også i ordets bedste forstand en opdrager. Hun forlangte meget af sine elever, og hun var forlenet med ikke ringe autoritet. Hvem viser man ærefrygt, spurgte en lærer et barn og svaret var: Vorherre og frøken Bagge. Myndig var hun med et skarpt blik for påklædning, opførsel og sprogform, men hun var ikke skrap. Hendes hjertevarme og sans for den enkelte skinnede så stærkt igennem at både børn og voksne elever følte sig trygge over for hende. Hendes skolesyn bar præg af den inspiration hun fra barndommen havde fået af grundtvigske friskoletanker, men også af Natalie *Zahles omsorg for det enkelte barn der skulle være trygt og føle sig hjemme i skolen. Gennem studietiden erhvervede hun sig grundige kundskaber, og livet igennem var hun vågen og interesseret i alt nyt og forenede traditionssans med frisind og rummelighed. B. var knap en snes år gammel da hun begyndte at læse til student på N. Zahles skole. Det blev hendes skæbne. Hun følte sig i pagt med den tradition og ånd som rådede dér, og hun lagde hele sin livsgerning på det sted. Alligevel blev hendes indsats ikke indadvendt. På mange felter i den danske skole drog man nytte af hendes arbejdskraft. Blandt en række hverv kan nævnes: Medlem af bestyrelsen for gymnasieskolernes lærerforening 1918–24, for Pædagogisk selskab 1924–33 og af repræsentantskabet for Dansk skolescene 1930–54. Hun var formand for Den danske pigeskole fra 1926, for de private gymnasieskolers rektorforening fra dens oprettelse 1937, og for Foreningen til lærerinders understøttelse 1947. 1937–47 var hun censor ved faglærereksamen og fra 1941 medlem af bestyrelsen for denne eksamen. Både på N. Zahles skole og i kollegernes kreds vandt hun ry for sine evner som taler og fortæller. Hun forstod at fængsle sine tilhørere, børn som voksne. Hendes tale var åndsbåren, levende og inspirerende, fremført i et fornemt, smukt og naturligt dansk, altid krydret med humor og uden enhver selvhøjtidelighed. Litterære værker efterlod hun sig ikke. Dog findes velskrevne artikler i skolens og seminariets årsskrifter. – F.M.I. 1951. □Mal. af Jørgen Aabye (udstillet 1949, N. Zahles skoles festsal). Foto.

Natalie Zahle til minde, 1927, Natalie Zahles skole 1851–1951, 1951. Edmund Frederiksen i Berl. tid. 30.5.1954.

Poul Hartling

Bagge, Povl, * 1902, historiker. * 30.11.1902 på Frbg. F: redaktør, landbrugskandidat Jacob Hansen B. (1855–1914) og Gertrud Kristine Neermann (1859–1908). ~8.12.1945 i Kbh. (Holmens) med statsautoriseret translatør i italiensk Gudrun Ørsted Thiele, * 1.8.1912 i Kbh. (Cit.), d. af kontorchef, senere direktør for „Nordisk Gjenforsikring" Johan Valdemar T. (1881–1950, ~2° 1920 (Paris) med Rigmor Bundgaard Hansen, * 1890) og Anna Ørsted (1881–1918). – Bror til Karen *B.

B. blev matematisk student 1920, studerede et år ved Polyteknisk læreanstalt og var en vinter på Askov. 1922 begyndte han at læse historie og tog 1928 skoleembedseksamen med dansk og engelsk som bifag. 1927–29 underviste han på Rødding højskole hvis forstander var svogeren Hans *Lund.

1929 blev B. medarbejder ved Aage *Friis' publikationer om det nordslesvigske spørgsmål 1864–79; han var således medudgiver af aktpublikationen *Europa, Danmark og Nordslesvig* I–IV, 1939–59 og fuldendte efter Friis' død 1949 fremstillingen *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark* IV, 1959 hvori han i et tillæg imødegik Friis' opfattelse på flere punkter. 1930–31 arbejdede han i Moskva for Den danske komité til fælles-nordisk ud-

forskning af de russiske statsarkiver. 1931–44 var han redaktionel medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon og omarbejdede eller skrev hertil henved 100 artikler, overvejende om personer fra 1500-tallet. 1937–50 var B. ansat i arkivvæsenet, fra 1946 som landsarkivar for Fyn. 1951 tiltrådte han det professorat i historie ved Kbh.s univ. som var blevet ledigt ved Albert Olsens død. B.s videnskabelige forfatterskab indledtes med disputatsen *Studier over D. G. Monrads Statstanker*, 1936. Han argumenterer her for at nøglen til forståelse af det tilsyneladende svingende i Monrads politiske standpunkter skal søges i hans ønske om fremfor alt at sikre og befæste det konstitutionelle systems levedygtighed i den vanskelige periode efter 1848. Bogen giver et væsentligt bidrag til udforskningen af de former hvorunder den konstitutionelle statsret tillempedes i Danmark.

Med de to indlæg *Om Historieforskningens videnskabelige Karakter* (Hist. t. 10. r. V, 1940) og *Historien som Videnskab* (Nordisk t. 1942) søgte B. at indlede en debat med fagfæller om historieteoretiske problemer. Den første afhandling har som udgangspunkt en indsigelse mod den påstand i Kr. Erslevs „Historieskrivning" fra 1911: at historieforskning er videnskabelig, historieskrivning ikke. B. påpeger at begge har grundtræk tilfælles med alt empirisk videnskabeligt arbejde således det „at forskeren af de enkelte iagttagne kendsgerninger med fantasiens hjælp skaber en helhed, den sammenhæng, som aldrig kan iagttages umiddelbart". Herudover foretager B. to positive bestemmelser af historievidenskabens karakter: at den i modsætning til natur- og samfundsvidenskaberne tilstræber forståelse og forklaring af det individuelle – et standpunkt han altid siden har fastholdt – og at den er principielt forskellig fra kunsten (også den litterære), som B. med et citat af B. Croce definerer som „en følelsesspænding, indesluttet i en fremstillings kreds". I afhandlingen fra 1942 peger B. særligt på historikerens valg af relevante kendsgerninger og årsager, der yderst ude beror på dennes psyke og erfaringer, som et vanskeligt punkt. Men han fastslår at opgivelse af historisk kausalforklaring er det samme som at slå historieforskningen ihjel. Standpunktet er således ikke radikalt relativistisk, men på én gang karakteriseret af en urokket fastholden ved målet: „at give et rigtigt helhedsbillede af fortiden" og en betydelig skepsis med hensyn til muligheden af at nå det.

De to indlæg burde have været danske fagfæller en kraftig brand i næsen, men førte ikke til nogen faglig debat. En avispolemik med slavisten Ad. Stender-Petersen gav kun B. anledning til den koncise formulering af sin opfattelse af historieforskningens kulturelle funktion: „at udvide menneskers horisont ved at vise dem, at tilværelsen er mere indviklet, end de tror". (Socialdemokraten maj–juli 1943). I 1952 redegjorde B. som led i en bredere kulturdebat i et afsnit af bogen *Videnskab og livssyn* (serien Mennesket i tiden VIII) for sit standpunkt. Endelig har han i *Historien og de andre samfundsvidenskaber* (Hist. t. 12. r. III, 1969) taget stilling i en strid som længe havde raset i udlandet, men aldrig rigtig var kommet til udtryk herhjemme. Afhandlingen viser at B. i sit forhold til de generaliserende samfundsvidenskaber er uden aggression hvad der nok hænger sammen med at han er uden anfægtelser. Han er åben over for samarbejde og gensidig påvirkning, men hævder bestemt historievidenskabens selvstændige opgave: „Netop ved at fremhæve det, hvori det enkelte historiske fænomen ... adskiller sig fra andre, håber vi [historikerne] at kunne vise noget om det menneskelige i dets mangfoldige udtryksformer gennem tiden, som går ud over, hvad de andre samfundsvidenskaber kan lære os" lyder det i formen beskedne, men i indholdet fordringsfulde standpunkt. Det er i overensstemmelse hermed at B. ikke af de stærke faglige strømninger i sin samtid er blevet ført mod historieforskningens mere „eksakte" discipliner, men har dyrket idéhistorien, biografien og den politiske historie. Til den første har han ydet *Bidrag til den sociale menneskevurderings historie i Danmark under enevælden* (Hist. t. 11. r. III, 1950), et helt originalt arbejde uden forbillede i dansk historisk litteratur. I mindeskriftet over J. N. Madvig I (1955) har han skrevet det store afsnit *Levned og politisk virksomhed*, et meget omhyggeligt gennemræsonneret forsøg på at komme bag om den tradition som Madvig med sine erindringer selv lagde grunden til. Som et eksperiment i den historiske biografis genre lod B. i et anhang til bogen sin nære ven, psykiateren Ib Ostenfeld give en vurdering af Madvigs psyke. Karakteristisk er det i B.s fremstilling en hovedproblemstilling om Madvig havde ret når han hævdede at han i det slesvigske spørgsmål mellem krigene havde set klarere end sine politiske kolleger. Den rigtige, og den rigtigt nuancerede historiske dom over fortidens mennesker har for B. stedse været en hovedsag. – Derfor har han ydet noget af sit bedste i de anmeldelser der er blevet til som oppositionsindlæg ved disputatser. I berigtigelsen og nuanceringen af andres vurderinger er hans ualmindelige beherskelse af litteratur og kilder, hans skarpsindighed og hans nøjeregnende omhu for det rigtige udtryk kommet til rig – og undertiden frygtindgydende udfoldelse. – I dispu-

tatsen og især i bogen om J. N. Madvig har B. givet vigtige bidrag til karakteristik af den danske nationalliberalisme. I afhandlingen *Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede* (Hist. t. 12. r. IV, 1970) har han inden for en snæver ramme øst af et livs beskæftigelse med de nationalliberale politikere. Som professor varetog B. 1951–73 undervisningen i 17- og 1800-tallets historie; især læste han over Danmarks og Nordens historie 1814–1901. Af stor betydning var de kollokvier over historieteori som han regelmæssig afholdt. Han påtog sig her at rette den fejl ved danske historikeres formelle uddannelse som han i 1942 havde påpeget: at den ikke nåede ud over den historiske teknik. B. har været den vigtigste fødselshjælper for 1960ernes og 70ernes voksende interesse for historieteori, også for dem blandt hans studenter der tilsluttede sig den marxistiske skole. – Mod denne har han stadig vendt sig. I en anmeldelse fra 1956 karakteriserede han klassekampteorien som en frugtbar arbejdshypotese, passende tillempet, men i sine ekstreme former udtryk for en „røver-og-soldat-psykologi". I afhandlingen om de liberale akademikere var det ham en hovedsag at vise at de ikke drev klassepolitik.

B. er blevet meget benyttet i det organisatoriske arbejde. Han var 1942–75 medlem af Den danske historiske forenings bestyrelse, 1943–66 medredaktør af Historisk Tidsskrift, var 1965–75 forstander for Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie (medlem fra 1950), 1971–77 formand for Videnskabernes selskabs humanistiske klasse (medlem af selskabet fra 1962). 1955–65 var han medlem af Statens almindelige videnskabsfond. – Den største organisatoriske opgave har B. løst som formand for Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie (DNH) siden dets grundlæggelse 1959. Han har her stået i spidsen for et af de største forskningsprojekter inden for de historiske videnskaber i Danmark: Udforskningen af besættelsestidens historie. Uden egentligt ønske om at præge projektet har B. stillet sin videnskabelige og administrative kapacitet til dets rådighed, har hævdet dets integritet og over for angreb forsvaret dets videnskabelige gehalt. Han redigerede for selskabet sammen med Torben Damsholt og Erik Stig Jørgensen udgaven af P. Munchs erindringer I–VIII, 1959–67.

B. har som universitetslærer og forsker sat sit præg på en generation af danske historikere, men han har ikke dannet skole. Den intelligente og ironiske form hvori han har formidlet sit dobbelte standpunkt: en ubøjelig fastholden ved målet og en uovervindelig skepsis over for midlerne har virket fascinerende og inspirerende. Han har i en tid med stærk tilbøjelighed til at søge historieforskningens videnskabelighed bekræftet gennem tilknytning til de generaliserende samfundsvidenskaber eller til det marxistiske samfundssyn, været den, som med den største klarhed og konsekvens har hævdet historiens karakter af en individualiserende human videnskab. □Foto.

Bibliografi i Festskr. til P.B., 1972 385–400. Selvbiogr. i Festskr. udg. Kbh. univ. nov. 1936 166.

Erik Stig Jørgensen

Bagge, Svend Henrik Olufsen, 1817–95, veterinær. * 29.7.1817 i Kbh. (Trin.), † 3.4.1895 på Frbg., begr. sst. F: kobberstikker Oluf Olufsen B. (1780–1836) og Karen Nielsen (1789–1856). ~ 30.5.1849 i Kbh. (Holmens) med Julie Charlotte Augusta Emilie Reiersen, * 27.3.1824 i Kbh. (Frue), † 22.4.1895 på Frbg., d. af grosserer Andreas R. (1778–1852) og Johanne Elisabeth Sprunck († 1854). – Far til Fr. *B.

B. blev student 1836 fra Borgerdydskolen i Kbh., tog lægeeksamen 1842, praktiserede en kort tid som læge, blev kandidat på Frederiks hospital 1844 og s.å. anatomisk prosektor ved universitetet. Da C. *Viborg døde 1844 trængte veterinærskolen til en lærer i dyrepatologi, og efter C. E. Fengers råd opfordrede J. Collin B. til at søge over i veterinærfaget. 16.11.1844 blev han udnævnt til lektor (4. lærer) ved veterinærskolen. 1845–46 studerede han på et rejsestipendium ved veterinærskolerne i Tyskland, Østrig og Frankrig. Ved sin hjemkomst overtog han undervisningen i patologi og kirurgi og blev forstander for den stationære og 1847–50 tillige for den ambulatoriske klinik. Efter oprettelsen af veterinær- og landbohøjskolen docerede B. kun almindelig og speciel patologi samt farmakodynamik og bestyrede den stationære klinik. 1889 tog han sin afsked fra skolen. 1861–62 var han konst. landstutmester og 1862–74 medlem af og i en del år tillige sekretær ved stutterikommissionen hvis beretninger han udgav; hans store interesse for hesteavl satte dog ikke varige spor. Fra 1851 var han medlem af Det veterinære sundhedsråd og var i en årrække dets formand, 1880–92 tillige veterinærfysikus. Til trods for B.s mangelfulde veterinære uddannelse og ringe trang til litterær produktion har hans gerning dog på forskellige områder sikret hans navn varig plads blandt kendte danske dyrlæger. Han udgav sammen med H. C. B. *Bendz og senere med H. *Krabbe *Tidsskrift for Veterinærer* hvorved et længe følt savn blev afhjulpet. Her offentliggjorde han en del små afhandlinger, mest vedrørende kliniske iagttagelser. Af hans bemærkninger om følsygen ses at han allerede 1861 havde påvist tilstedeværelsen af navlebetændelse ved denne sygdom.

Værdifuldest er en i bogform udgivet beretning: *Snivesygdommens Forekomst i Danmark*, 1863. På forskellige andre områder der for en del lå hans egentlige virksomhed fjernt var B. meget virksom. Han har således væsentlig andel i oprettelsen af Kreaturforsikringsforeningen for Kongeriget Danmark og flere samfundsøkonomiske virksomheder, såsom Kbh.s sporvejsselskab, Aktieselskabet for udtørring af Kolindsund, Maglemølle papirfabrik, Brand- og Livsforsikringsselskabet Danmark. Også i filantropiske selskaber (Centralkomiteen af 1863 og Foreningen til syges og såredes pleje) var han bestyrelsesmedlem, og i mange af nævnte selskaber var han formand. 1863–74 var han formand for Den danske dyrlægeforening. Han omtales stedse som en yderst human og elskværdig mand der var meget afholdt af sine elever. – Tit. professor 1859. Etatsråd 1892. – R. 1867. DM. 1878. K.² 1888. □Mal. af F. L. Storch, ca. 1853. Litografi 1856, af I. W. Tegner, og 1867. Træsnit 1877. Foto.

Månedsskr. for dyrlæger, 1895. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Samme i medlemsbl. for den da. dyrlægeforen., 1923. Carl H. Hansen sst., 1924.

*Hj. Friis**

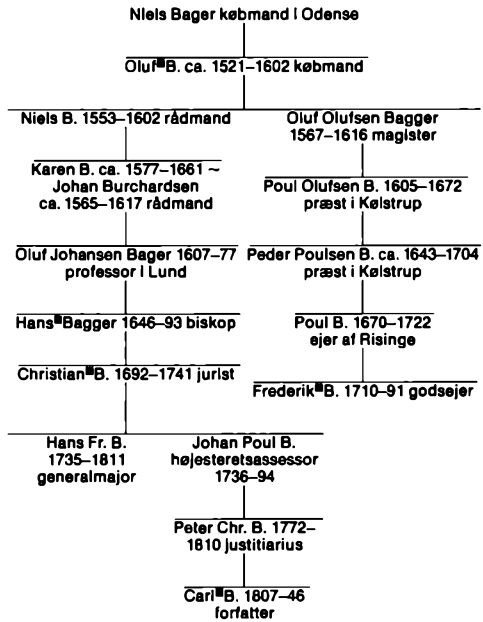

Bagger

Der findes flere slægter af dette navn, uden at de dog ses at have forbindelse med hinanden.

Hans B. var ~1° med Margrethe Schumacher 1648–90, søster til rigskansler Peder Griffenfeld 1635–99; ~2° med Søster Svane 1658–1730, datter af ærkebiskop Hans S. 1606–68.

J. C. G. Lengnick: Genealogier, 1845 (Niels B.). A. Halling: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften I, Glückstadt 1905. Svend Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh. II, 1965 tavle VII, XIX og XXXVII.

Hans H. Worsøe

Bagger, Carl Christian, 1807–46, forfatter. * 11.5.1807 i Kbh. (Fødselsstiftelsen), † 25.10.1846 i Odense, begr. sst. F: assessor, senere justitiarius Peter Christian B. (1772–1810) og Margrethe Sophie Poulsen fra Norge (1786–1808). ~3.11. 1837 på Basnæs med Thora Alvilde Fiedler, * 14.8.1810 på Basnæs, † 13.3.1897 i Kbh. (~2° 1851 med møllebygger, senere jernstøberiejer Lauritz William Borum, 1818–56), d. af justitsråd Frederik Christian F. til Basnæs (1775–1829) og Juliane Marie Sporon (1781–1837).

B. der var født uden for ægteskab blev straks anbragt i huset hos farbroderen Charles Frederik Borre B., kaptajn i søetaten, da moderen der var ansat i en tobaksforretning næppe har haft mulighed for at påtage sig opdragelsen. Det er åbenbart at justitiarius B. har ønsket at hans søn skulle behandles som ægtefødt. Det var dog først en måned efter faderens tidlige død at B. – nu på farmoderens begæring – ved kgl. reskript af 26.6.1810 fik ægtefødt søns rettigheder. Ved farbroderens død 1814 kom drengen i huset hos farmoderen Anna Elisabeth B. hvor han fik gode ydre kår, men en behandling der var præget af hendes lunefulde karakter. Ofte skældte hun ham ud for „hittebarn, horeunge, bastard". Tolv år gammel sendtes han til Roskilde skole og kom i huset hos timelærer, senere præst P. H. Struck. 1822 blev han optaget som gratist i den nylig genoprettede skole i Sorø. Herfra tog han 1827 studentereksamen og n.å. anden eksamen på den såkaldte Sorø Regens. For B.s erindring tegner Sorø sig – i modsætning til Roskilde – som „det snævre Sorø". I de to sidste Sorø-år blev han sig dette indtryk bevidst som opposition mod skoledisciplinen og det åndelige Sorøs indelukkethed og stilstand, tydeligst udtalt i et brev til H. C. Andersen hvis bekendtskab han havde gjort under et af dennes besøg i Sorø: „O Jammer, o Rædsel, i sit eet og tyvende Flammeaar, med alle sine høitflyvende Længsler og Planer, levende at nedputtes i en vel tiltoldet Tranflaske". Litterære interesser, kammeratsamvær og en forelskelse ligger bag dette udtryk for B.s Sturm und Drang. I erindringen om dette gennembrud af et bevæ-

get åndeligt liv kan B. i digtet *Foraaret* tale om sin „Ynglinglykke", „da, begeistret, over Jordens Dale min Aand sig hæved til det Ideale". Schiller og Byron var på én gang hans yndlingsdigtere. Selv begynder B. nu også at skrive digte, lidt højtidelige og traditionelt idealistiske *(Digtersvar, Ønskerne)*, men allerede i *Studentersang* fra Sorø-Regensen mærker man en virkelig og stærk ungdomsfølelse („modige som Glenter"). Det er dog en forelskelse der giver disse år deres særlige indhold. Fra sommeren 1824 var B. ofte feriegæst på Basnæs hos sine to skolekammerater Frederik og Valdemar Fiedler. Her forelskede han sig i deres purunge søster Thora. I julen 1827 tilstod han hende i digtet *Da Thora var syg* sin kærlighed som hun gengældte. En lille flok af kærlighedsdigte, blevet til i eller skildrende Basnæs-årene, fulgte efter *(Søfuglen, Herregaarden, Et Sendebrev, Sommeren, Efteraar og Vinter)*. Forlovelse blev det ikke til da faderen bestemt satte sig derimod. Selv har B. forstået at det gjaldt om at skaffe sig et levebrød, allerede i frierdigtet hedder det (i manuskriptet) som et første varsel om et stadigt mere brændende problem i B.s liv: „aldrig Snaps og lidet Viin, snarlig Attestatsen min". Foruden de allerede nævnte digte og flere til undfangede B. i Basnæs-tiden ideen til og skrev enkelte afsnit af tragedien *Dronning Christine af Sverrig og Monaldeschi*. Han var inde i en betydelig åndelig og digterisk udvikling. Han havde allerede fået digte trykt (1826) i Nyt Aftenblad, bl.a. *Hakon Adelsten* der er hans første trykte digt, og fra 1827 i Flyvende Post. J. L. Heiberg fandt han, da han gjorde hans personlige bekendtskab, mindre storsnudet end han havde ventet. B. tilhørte således digterlavet inden han 1828 drog til Kbh. Som fagstudium valgte han juraen, men et par forsøg på at tage sig sammen og læse mislykkedes. Han fortsatte sin frie æstetiseren. Københavnerlivet var rigtigt efter hans hoved: „idelig Tummel, idelig Spadseren, af og til Invitation til Selskaber, som give min Galde og min Latter Luft –; stundom Kafferen hos Mini (et af tidens litterære modekonditorier); oftere paa Theatret; tiest Besøg i en vis herlig Viinkjælder". Thora genså han da hun i senefteråret var på besøg i Kbh. Besøget fik skæbnesvangre følger idet hun n.å. fødte B. en søn der kom til verden (13.8.1829) på Stendalgård i Vium sogn. Barnet der fik navnet Carl Christian Petersen blev sat ud i pleje, og Thora vendte tilbage til sit hjem. Hun og B. gensås ikke før 1836, men bevarede dog forbindelsen med hinanden. I Kbh. fortsatte B. sit liv som litterat og fri fugl. Penge han havde arvet efter faderen og 1830 efter bedstemoderen gjorde ham økonomisk uafhængig indtil han omsorgsfuldt havde destilleret alt og „paa det Forfærdeligste brouilleret sig med sine Finantser". Fra Basnæs var han udelukket, men Thoras familie synes indtil det længste at have hjulpet ham. Frederik Fiedler boede en overgang sammen med ham for at afstive hans energi til studeringen. Lidt til livsopholdet tjente B. som medarbejder (1835–36) ved Kjøbenhavnsposten og ved Søndagsbladet som han anonymt redigerede. Men han var kommet så langt ned at han ofte ikke havde tag over hovedet. Da indtraf en begivenhed som kom til at gribe ind i hans liv. B. fik nys om at Thora skulle rejse til en slægtning i Hamburg, vel for på denne måde efter familiens ønske endelig at komme ud af forbindelsen med ham. Han kørte med dagvognen til Korsør (okt. 1836) og havde her en samtale med hende. Oplevelsen er skildret i digtet *Dampskibet Løven*. Digtet er ikke frit for litterær pose, og B. er mere optaget af sin egen smerte end af Thoras, men ægte er hans stilfærdige bekendelse: „Jeg har Dig elsket, hvad de saa end sige, saa høit som dette Hjerte elske kan". I handling viste B. at han mente det alvorligt med digtets forsonende slutning der åbner udsigt til et nyt gensyn. Nov. 1836 flyttede han til Odense for at skabe sig en livsstilling som redaktør ved Søren Hempels avis Stiftstidende. N.å. kunne han endelig holde bryllup. I fortsættelse af Sorø-tiden betegner Københavnårene den egentlige digteriske periode i B.s liv. Hans teaterinteresse der ofte mærkes i hans digte fik udtryk i dramatiske arbejder. 1830 indleverede han til Det kgl. teater et nu tabt skuespil *Cids Ungdom* som han fik tilbagesendt. Samme skæbne fik ungdomstragedien om dronning Christina som han nu fuldførte og indleverede 1833. Molbechs censur lød på at den smagte for meget af „den nyere franske Skole og den ved Seinen herskende goût du meurtre et de l'adultère". Tragedien vidner om dramatisk blik og lyrisk flugt; trods nogen kunstlethed mærkes overalt en ægte ungdommelig lidenskab i udtrykket. Det er B.s størst anlagte arbejde. I denne periode fik han udgivet to mindre digtsamlinger *Smaadigte*, 1834 og *Digtninger, gamle og nye*, 1836. Ved siden af digte i den nationale romanceskoles stil som det læsebogskendte *Den engelske Kapitain* møder man heri typiske udtryk for tidens „moderne poesi", således Bellmanimitationen *Promenaden om Natten*, byronsk versfortælling i *Fragmenter af den spanske Krønike*, og overalt mærkes spor af Heinesk „Zerissenheit" og Childe Haroldsk melankoli. B.s digtning får sit særpræg ved en egen saglighed i virkelighedsgengivelsen i københavnske billeder (Promenaden om Natten), i drikkeviser og i landlige idyller. Stundom træffes et lyrisk anslag af mærkelig inderlig

jævnhed (*Mignon i Graven, Bortreisen*). Men han mangler også som poet standhaftighed. Hans digte er egentlig aldrig helt uden pletter. B.s lyrik var gået ret upåagtet hen. Derimod vakte han en vis opmærksomhed med sin prosabog *„Min Broders Levnet, Fortælling af Johannes Harring"*, 1835. Romanens tvetydighed og direkte virkelighedsskildring satte tidens indflydelsesrige kritikere i tvivl. Madvig angreb den for usædelighed i Maanedsskr. for Lit. Den fremhæves som genial i Kjøbenhavnsposten og roses som moralsk opbyggelig for ungdommen i Dansk Litteraturtidende. Hos publikum blev romanen en succes. Den er en uformidlet blanding af virkelighed og opdigtet stof, ofte af tarveligste føljetonkarakter, værst i skildringen af heltinden Mathilde. Det var derfor let for samtiden, og den biografiske litteraturhistorie har troligt fortsat, at udskille det formentlig private skandalestof og læse bogen som en nøgleroman. I dydsmønstret Johannes (fortællingens jeg) og svirebroderen Arthur har B. skildret to sider af sit eget væsen. Kraftigst virkede nogle bifigurer, især soldekæmpen Svendsen, en portrætstudie efter en kendt figur i tiden. Ellers er figurerne tykt litterært overmalede, Arthur med Byron'ske og Bellman'ske farver, landjunkeren Halvor Thygesen med Walther Scott'ske. De københavnske knejpescener vakte forargelse i samtidens kritik („en Pøl af sandselig Lyst" (Madvig)). Nutidens sociologisk orienterede forskning har fortolket romanen som en satire over tidens harmonisøgende litteratur og som symptomatisk for en dybtgående krise i det borgerlige samfund. Med sine scener af Københavns low-life har den sprængt guldalderdigtningens rammer for litterær skildring. Forfatterens holdning til fortælleren, den dydige Johannes, fortolkes ironisk, og Arthur får en vis sympati som en oprører mod den gængse idealistiske harmonisering. Af B.s mindre noveller har kun *Erindringer fra et Ungkarls-Liv i Kjøbenhavn* interesse, især som en slags forstudie til *Min Broders Levnet*. B.s forvandling til borger i Odense og ægtemand lykkedes ikke. Han faldt ind i gamle vaner der i provinsmiljøet mistede deres sving af litterært bohemeliv og blev den blotte trivialitet. Niveauet er givet med B.s ironiske selvbekendelse: „Jeg har saa ofte forløbet mig paa Livsbillardet". Endnu et lille bind digte fik B. udsendt *Øjeblikkets Børn*, 1845. Lejlighedspoesien fylder mest, men der findes dog digte som den yndefulde børnevise *Naar kommer Vaaren*, det personlige digt *Vision* og soldedigte som *Cantate* og *Ballade* med humoristiske apoteoser af rusens yderste stadier. Mindedigtet om Thoras moder (1837) betegner forsoningen med Thoras familie og sætter punktum for kærlighedsdigtene. Af større arbejder nåede en fri omarbejdelse af Scribes *Cromwells Søn* til en komedie frem til opførelse på Odense teater 1845, hvorimod en fortsættelse af Byrons *Childe Harold* forblev fragment. Med sin hustru der trofast stod ved hans side lykkedes det B. at holde hjemmet på benene. Arbejdet ved avisen holdt han lige gående. En glæde havde han i sin søn som fra 1839 blev opdraget i hjemmet. Hans død af brystsyge var et hårdt slag for B. der selv var langt nede. Han døde nogle dage efter, og fader og søn blev begravet samme dag. – B. har haft betydning for bl.a. Drachmann, og endnu den unge Johs. V. Jensen synes at have modtaget stærke indtryk af B.s lyrik og prosa. □Min. af Chr. Petersen, 1828 (Fr.borg). Mal. (Fr.borg), herefter nogle litografier og træsnit 1847 og senere. Udateret sepiategn. Min. af H. C. Vantore, 1901. Silhouet af Ida Schiøttz-Jensen. Monument af Aksel Hansen i Odense, 1914. Monument i Ølgod.

Georg Nygaard: C. B. bidrag til en bibliografi (med en biogr. indl.), 1918. – C. B. Samlede værker, udg. Vilh. Møller, I–II, 1866–67 (med bibliografi og biogr. indl.). – Georg Brandes: Samlede skrifter II, 1899 133–47. H. Schwanenflügel: C. B., 1907. A. Dolleris: C. B., 1907. Th. Hauch-Fausbøll: Personalhist. saml. II, 1913 53–60. Robert Neiiendam i Pers. hist. t. 6. r. V, 1914 217–25. H. G. Olrik i C.B.s Basnæs-digte, 1920. Samme i Berl. tid. 10.5.1932. Oskar Schlichtkrull i C.B.s udvalgte skrifter, 1928 s. I–LXVI. Birger Isaksen i Fynske årbøger IX 1965–67 233–73. Jørgen Gleerup: Bag om dannelsesromanen, Kritik 35, 1975. Claes Kastholm Hansen: Den kontrollerede virkelighed, 1976.

Oluf Friis/Claes Kastholm Hansen

Bagger, Christian, 1692–1741, jurist. * 19.1.1692 i Kbh. (Frue), † 13.4.1741 i Bergen, begr. i domkirken sst. F: Sjællands biskop Hans "B. (1646–93) og Søster Svane (døbt 1658, begr. 1730). ~ 17.7.1733 i Kbh. (Frue) med Marie Elisabeth Müller, * ca. 1699, † 23.2.1769 i Kbh. (Petri), enke efter viceborgmester i Kbh., justitsråd Johan Povl Brantz (1673–1731).

B. kom 1703 i Sorø skole hvorfra han blev student 1709. Under sin studietid i Kbh. boede han på Borchs kollegium 1712–15, et par år samtidig med Holberg. Derefter rejste han udenlands, studerede 1716 i Halle, og blev s.å. designeret til professor philosophiæ ved Kbh.s univ. med ret til at ascendere i det juridiske fakultet. Ved hjemkomsten 1720 placeredes han som professor i lavere matematik, avancerede 1722 til professor i logik og skiftede 1723 fakultet ved sin udnævnelse til juridisk professor efter Chr. "Reitzer. Foruden at være konsistorialassessor blev B. 1722 assessor i hofretten og 1729 i højesteret hvor han jævnligt voterede i årene indtil 1738. Han blev justitsråd 1733 og dr. juris 1736 i for-

bindelse med reformationsfesten. Det meste af sin tid ved det juridiske fakultet var B. eneste professor i retsvidenskab. Han har antagelig mest forelæst over romerret og naturret, men den juridiske undervisning havde ikke stor søgning før indførelsen af den juridiske eksamen 1736. Udkastet til eksamensforordningen er efter kgl. ordre udfærdiget af B. og hans i 1734 udnævnte kollega ved fakultetet Andreas *Hojer; det er formentlig sidstnævnte der helt eller overvejende har stået for dette arbejde. 1735–37 deltog B. sammen med Hojer og Thomas *Bartholin i udarbejdelsen af en betænkning om brugen af ed efter dansk lovgivning. B.s universitetsgerning sluttede 1738. Da den unge jurist Chr. Ludwig *Scheidt indkaldtes fra Göttingen som lærer for kronprins Frederik (V) skulle der sikres ham et juridisk professorat, og B. blev i sommeren 1738 udnævnt til stiftsbefalingsmand i Bergens stift og amtmand over Bergenhus amt men kom kun til at beklæde dette embede i tre år. Nogen videnskabelig indsats af betydning ydede B. ikke. Hans forfatterskab består kun af tre latinske pligt-disputatser fra alumnetiden på Borchs kollegium.

H. Matzen: Kbh.s univ.s retshist. II, 1879 88f. Festskr. i anledn. af Borchs kollegiums 200-års jubilæum, 1889 140. H. F. Rørdam: Historiske saml. og studier, 1891–1902 II 311 399 og III (register i IV). Poul Johs. Jørgensen i Festskr. i anledn. af tohundrede-års dagen for indførelsen af juridisk eksamen ved Kbh.s univ., 1936. Th. A. Müller: Den unge Ludvig Holberg, 1943 170 238. Troels G. Jørgensen: Strejflys over enevældens retsliv, 1949 29–37. Samme: Andreas Hojer, 1961 183–88. Højesteret 1661–1961 II, 1961 208 345.

Knud Waaben (Frantz Dahl)

Bagger, Else Lykke, * 1913, sundhedsplejerskeinspektør. * 20.2.1913 i Århus. F. stationsforstander Johan Christian Morten B. (1879–1967) og Johanne Thomsen (1882–1976). Ugift.

B. tog realeksamen fra Ribe katedralskole 1930 og, efter tre års studier ved Couvent St. Joseph i Montzen, Belgien, diplomeksamen i fransk fra universitetet i Nancy. Sin sygeplejeuddannelse fik hun ved Kbh.s amtssygehus i Gentofte 1935–38 efterfulgt af supplerende uddannelse i barselpleje, pleje af patienter med epidemiske sygdomme og patienter med børnesygdomme. En ansættelse som vikarassistent ved Børnehospitalet på Fuglebakken øgede hendes interesse for forebyggelse af børnesygdomme, og 1944–45 tog hun derfor uddannelse som sundhedsplejerske ved Århus univ.s kursus for sundhedsplejersker og for ledende og undervisende sygeplejersker. Kort før uddannelsens afslutning deltog B. april–maj 1945 i arbejdet i Dansk Røde Kors' karantænestation for hjemvendende koncentrationslejrfanger i Padborg. Oktober 1945 blev hun tilknyttet UNRRAs flygtningearbejde i den britiske zone i Tyskland, og 1947 rejste hun for Dansk Røde Kors til Polen med et dansk tuberkulosehold. Efter sin hjemkomst 1948 arbejdede B. to år som sundhedsplejerske ved en nyoprettet sundhedsplejeordning i Århus amt. 1950–51 var hun på studieophold ved Yale University, School of Public Health, New Haven, USA og 1951 blev hun ansat i Sundhedsstyrelsen i landets højeste sundhedsplejerskestilling. Her kom hun til at gøre tjeneste i 25 år kun afbrudt af et to mdr.s studieophold i England og et i Finland 1958. B.s arbejdsområde omfattede foruden sundhedsplejen indtil 1971 tillige hjemmesygeplejen. Som rådgiver for ministerier, amter og kommuner, som sekretær for en række af Sundhedsstyrelsen nedsatte udvalg vedrørende sundhedspleje og hjemmesygepleje og som foredragsholder og skribent har hun medvirket til at give sundhedsplejen en mere behovspræget karakter og et bredere perspektiv end den oprindelige sundhedsplejelovgivning (lov om sygelighed og dødelighed blandt børn i det første leveår af 31.3.1937) tilsigtede. Hun har ligeledes bidraget til at koordinere sundhedsplejen med hjemmesygeplejen og plejen på sygehusene. I Ugeskr. f. Læger har hun bl.a. skrevet *10 års statistik fra spædbørns- og sundhedsplejen – og hvad så?*, 1960 230–33, *Skolelægens medhjælper sygeplejersken*, 1961 630–37, i Tidsskr. for sygeplejersker, 1959 478–82, *Fra rutine til behov*, 1961 4–13 20f, *Moderne administrative principper anvendt på hjemmesyge- og sundhedsplejen*, 1964 548–555, *Lov om sundhedsplejerskeordninger*, 1973 27–31, *De nye love om sundhedsplejerskeordninger og hjemmesygeplejerskeordninger*.

Ingrid Wyller: Sykepleiens verdenshistorie, Oslo 1969 342.

Margrethe Kruse

Bagger, Frederik (Friderich), 1710–91, godsejer. * 26.10.1710 på Risinge, † 23.2.1791 på Julskov, begr. i Refsvindinge. F: ejer af Risinge Poul Pedersen B. (1670–1722) og Pernille Thomasdatter Køb ke (1669–1731, ~ 1° med Cai Madsen (Mathiesen) Praëm til Risinge, 1656–97). Ugift.

1730 dimitteredes B. fra Odense til universitetet og blev efter filosofisk eksamen s.å. huslærer hos sognepræsten til Brahetrolleborg og Krarup hos hvem han drev teologiske studier og øvedes i at prædike, samtidig med at han lagde sig efter lægevidenskaben af hensyn til sin egen sygelighed og som læge søgtes både af herskabet på Brahetrolleborg og mange andre. For at lære mere drog han i foråret 1736 til Altona idet han ved smykkehandel fik midler til medicinske og kirur-

giske studier. Efter et ophold på Brahetrolleborg rejste han 1737 til Kbh. og tog juridisk eksamen s.å. samtidig med at han drev handel med kinesiske og ostindiske varer af hvilke han medførte et lager da han nogen tid efter vendte tilbage til Brahetrolleborg. Der fungerede han som hushovmester og var 1741–62 dommer i Brahetrolleborg birk. Trods alt stod hans hu til landvæsenet. 1746 fik han den forsømte Brændegård i forpagtning og bragte den med stor dygtighed på fode. 1760 købte han hovedgården Julskov som han var ejer af til 1789, og hvor han boede til sin død. Han arronderede godset, drev det ypperligt og agtedes af sin samtid lige højt som landøkonom og filantrop. B. er forfatter af nogle mindre skrifter. I Danmarks og Norges oekonomiske Magazin III (1759) offentliggjorde han *En forsøgt Maade, hvorledes man med samme Tid, Plov og Bæster uden mindste Umage eller videre Besværlighed kand pløye smale Furer.* 1773 trykte *Instrux eller Byelov for Revsvindinge Bye,* i meget lig de sædvanlige landsbyvedtægter, men en tvangslov på det moralske område thi B. var en modstander af større frihed for bonden. Om et mistrøstigt syn på fremtiden vidner hans historisk-filosofiske skrift *Naturlige Aarsager til Jordgrødens Formindskelse og deraf flydende Dyrtid,* 1787. B. var en religiøs natur, og skønt han tidligt begyndte at give »tiende« af sin indkomst til trængende samlede han store midler og oprettede legater for Julskov bønder, studenter fra Odense m. fl. samt grundede et hospital i Kullerup, og B.s stiftelse i Nyborg. 1761 blev han kammerråd, 1781 justitsråd samt kort før sin død etatsråd. Han havde medaljen Pro meritis (1789) og Landhusholdningsselskabets store guldmedalje. □ Mal. (Odense katedralskole). Stik af M. Haas efter mal. af Rafn, 1783, stik af Friedrich, 1790, efter tegn. af H. Jensen.

Personalia betreffende Friderich B., udg. J. H. Tauber, 1792. – Th. Aabye i Samleren for landboen I, 1789 45–55. W. H. F. Abrahamson: Frederik B. den vindskibelige, 1794. Ejnar Pedersen: Friderich B., 1919.

*Hans Knudsen**

Bagger, Hans, 1646–93, biskop. * 23.8.1646 i Lund, † 30.8.1693 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: rektor, siden professor i Lund, mag. Ole B. (1607–77, ~2° med Bente Jensdatter Jahn, † 1718, hun ~2° med sognepræst i Helsingør, Just Valentin Stemann, 1629–89) og Marie Lauridsdatter († 1650). ~1° 18.11.1674 i Kbh. (Frue) med Margrethe Schumacher, * 20.8.1648, † 1.6.1690 i Kbh., begr. sst. (Frue) (~1° 1668 med sognepræst ved Frue k. i Kbh. mag. Jacob Faber, 1622–74), d. af vinhandler og stadskaptajn Jochum S. (1604–50) og Maria Motzfeld (1613–93). ~2° 30.4.1691 med Søster Svane, døbt 14.2.1658 i Kbh. (Frue), begr. 6.11.1730 i Nicolai k. i Kbh. (~1° 1673 med kgl. råd og sekretær Gerhard Schröder, 1645–77; ~2° 1681 med kancelliråd Christian Albrecht Walter, ca. 1654–87), d. af ærkebiskop Hans *S. (1606–68) og Marie Fuiren (1624–93). – Far til Christian *B.

1656 blev B. sat i latinskolen i Lund, og 1663 sendte faderen ham efter opfordring af biskop P. P. *Vinstrup i Lund til universitetet i Greifswald der dengang hørte under den svenske krone. Efter et halvt års forløb rejste han til Rostock hvor han fortsatte sine studier under teologerne Varenius og Qvistorp, og 1664 rejste han til Kbh. hvor han blev bakkalaur. Her synes han at have været særlig begunstiget, antagelig fordi han havde en god støtte i sit søskendebarn, professor H. *Wandal der fik ham gjort til dekan på kommunitetet og alumne på Valkendorfs kollegium. Med rejseunderstøttelse fra universitetet drog han derpå 1666 til Wittenberg hvor den lærde teolog A. Calovius tog ham i sit hus. 1667 var han i Leipzig. Han havde lagt planen til en længere studierejse da faderen kaldte ham hjem til indvielsen af det skånske universitet 1668. Han kom dog først 1670 tilbage til Lund hvor han s.å. tog magistergraden. Han blev af den svenske regering kaldet til professor philosophiæ og konrektor ved katedralskolen dér, men søgte så hurtigt som muligt at frigøre sig for denne virksomhed, og da der 1672 sendtes et svensk gesandtskab til England fik han tilladelse til at følge med for at studere de orientalske sprog i Oxford og Cambridge. N.å. fik han befaling til at vende tilbage og optage sin embedsgerning. Han kom imidlertid først hjem 1674 efter et længere ophold i Holland, men allerede 14.4. s.å. blev han af universitetet kaldet til sognepræst ved Frue k. i Kbh. samt blev provst for Sokkelund herred. Ved sit ægteskab med Margrethe Schumacher, Griffenfelds søster, blev han nu svoger til Danmarks dengang mest formående mand hvem han skylder sin sidste mærkelige forfremmelse idet han 1675 kun 29 år gammel blev udnævnt til biskop Wandals efterfølger. Efter at være blevet kreeret til dr.theol. ordineredes han 27.6. i Frue k. Hidtil havde B. haft en mærkelig medbør. Fra nu af blæste koldere vinde imod ham. Satiren skånede ham heller ikke, uvilje og misundelse fra gejstlighedens side hæmmede hans virksomhed, og før end hans første embedsår var udløbet blev Griffenfeld styrtet. B.s styrke lå hverken i fremragende lærdom eller ved veltalenhed, men han var i besiddelse af en sjælden administrativ dygtighed, og til en sådan stilledes der netop særlige

krav på en tid da der på kirkens område fremkom en række forslag til administrationens omordning. Han deltog således bl. a. i den sidste revision af Danske Lovs 2. bog. Hans navn er dog især knyttet til det forbedrede kirkeritual der udkom 1686, og 27.3. s.å. udgik forordningen om ophævelsen af de mange enkelte bededage der samledes i den almindelige bededag på 4. fredag efter påske. I denne forandring havde B. en væsentlig del, og han udarbejdede selv bededagsbønnen der er et smukt vidnesbyrd om hans evne til at tale menigheden til i et jævnt og enfoldigt sprog. 1688 udgav han en alterbog der skulle tjene som håndbog for præsterne. Fortalen hvormed han indledede den indeholder et udførligt forsvar for den kirkelige ritus. Den blev oversat til engelsk og vandt anerkendelse i udlandet. Han forberedte desuden udgivelsen af en forklaring til Luthers lille katekismus til vejledning for præster og skolelærere, men døden afbrød dette arbejde. B. står som ordfører for en tid hvis særkende var religiøs ufordragelighed, og hans nidkærhed for den lutherske ortodoksi drev ham ofte til yderligheder særlig over for de reformerte som regeringen indrømmede en begrænset religionsfrihed, dels fordi de var dronning Charlotte Amalies trosfæller og dels af statsøkonomiske hensyn. Også katolikkernes forsøg på at vinde indgang mødte alvorlig modstand fra hans side og fremkaldte en brevveksling mellem ham og kardinal Albani, den senere pave Clemens XI. Den førtes dog med stor humanitet fra begge sider og fortsattes igennem en længere årrække. Med al sin luthersk-ortodokse rettroenhed var B. tillige både i sit syn på kirkens ritus og i sin prædikenform en typisk repræsentant for den fra England (særlig Cambridge) påvirkede højkirkelige retning der betød en fornyelse i datidens danske kirkeliv. – Med sin 2. hustru fik B. Ebberødgård. □ Lille relief af Cavalier fra 1690erne (Fr.borg). Mal. af G. Saleman, brændt 1859, gengivet i stik af John Smith, London, kopieret af J. Haas, 1761, i træsnit 1855 efter tegn. af Carl Bloch og i en tegn. af Constantin Hansen (Kgl. bibl.). Mal., kopieret efter Salemans original (?) (Roskilde domk., ophængt 1753).

H. B. i Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 144–46; VI, 1899–1901 505. – Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter III, 1915 251f. – Univ.s ligprogr. over H. B., 1693. D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1754 I 308–45. Jens Möller i Nyt theol. bibl. XVI, 1830 133–213. G. L. Baden i Archiv f. psychologie m. m., udg. N. C. Øst, IV, 1825 345–66. O. Wolff: Journal for politik m. m. III, 1812 258–60 262–70. A. Halling: Meine Vorfahren II, 1905 169–83. Holger Fr. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 146–69. P. Severinsen sst. 5.r.V, 1909–11 206f. Erik Norman Svendsen sst. 7.r.VI, 1965–68 348–52 354 361 366 370. V. A. Secher og Chr. Stöchel: Forarbejderne til Kr. Vs danske lov II, 1893–94 435–37. Erik Sønderholm: Jacob Worm, 1971 112–14.

*Bjørn Kornerup**

Bagger, Hedevig Christine, 1842–1926, børnehavepædagog. * 18.6.1842 i Kbh. (Frels.), † 24.8. 1926 på Skodsborg sanatorium, begr. i Kbh. (Vestre). F: landmåler Christian August Jørgensen (1810–46) og Marie Magdalene Thieme (1819–1910). ~ 8.4.1879 i Sorø med privatskolebestyrer cand.philol., senere skoleinspektør ved Kbh.s kommunale skolevæsen Jens Sophus (Sofus) Adler B., * 9.2.1848 på „Nørager", Sæby sg. ved Ruds Vedby, † 20.2.1943 i Kbh., s. af forpagter Jens Otto B. (1802–72) og Henriette Lovise Sophie Ottone Hansen (1817–89).

B. tog lærerindeeksamen 1873, institutbestyrerindeeksamen 1876 og var nogle år lærer i sprog, og kommunelærer. Efter sit giftermål blev hun gennem sin socialt og pædagogisk meget interesserede ægtefælle ført ind på studiet af småbørns opdragelse, særlig børn fra fattige hjem hvor moderen i større eller mindre omfang deltog i erhvervsmæssigt arbejde. Efter gennem studierejser til Tyskland og på anden måde at være blevet fortrolig med Friedrich Fröbels tanker om opdragelse af småbørn søgte hun i samarbejde med sin mand at omplante de fröbelske tanker til dansk grund, oprettede 1880 en børnehave i Kbh., 1885 et uddannelseskursus for børnehavelærerinder der 1904 fik navnet Frøbelseminariet, og ledede dette til sin død. 1899 stiftede hun Dansk Frøbelforening og 1901 med virksom støtte af repræsentanter for arbejderbefolkningen på Vesterbro folkebørnehaveforeningen. S.å. oprettede Frøbelforeningen den første folkebørnehave i Kbh. ɔ: en børnehave for børn i tre-seks års alderen beregnet på at give børn fra de brede lag en efter deres alder passende opdragelse og sysselsættelse i seks-otte timer daglig; denne børnehave efterfulgtes af adskillige andre. B. udgav *Den danske Børnehave*, 1891, og *Friedrich Fröbel, et Livsbillede*, 1916. □Foto.

Frøbelseminariets progr. med redegørelse for seminariets udvikling 1904–29, 1929. Vore børn, 1929 XI 23f. Børnesagens tid. XXXVII 217f.

*Oluf J. Skjerbæk**

Bagger, Inger, (ved dåb: Jørgensen, Inger Hvide, antog navnet Bagger efter moderens mand af 2. ægteskab), * 1904, skuespiller. * 29.1.1904 i Ålborg (Vor Frue). F: skuespiller Carl Peter Emanuel J. (1885–1971) og skuespiller Jutta Valborg Bang (1871–1943, ~ 2° med skuespiller Alfred Bagger, † 1943). ~ 1° med skuespiller, senere direktør for Bristolteatret Henry Schmidt,

* 27.10.1896 på Frbg., † 21.8.1975 sst. (~ 2° 1934 med skuespiller Inga Iliana Thessen, * 1908), s. af møbelfabrikant Theodor Johan Christian Peter S. (1869–1933) og Agnes Pedersen (1874–1941). ~ 2° med tjener Aksel Laursen.

B. debuterede som 5-årig i børneballetten fra „Elverhøj" på Odense teater. Hun har optrådt på vekslende teatre i København og i provinsen men har siden 1945 været ansat ved Ålborg teater. I sin indledende skuespillerkarriere var det hovedsagelig i komedierepertoiret B. gjorde sig gældende. Ved Ålborg teater har hun dog hævdet sig på flere områder og er blevet en værdifuld støtte for teatret hvor hun har beriget tilskuerne inden for såvel moderne komedier som klassiske dramer. Tante To i *Skærmydsler* forlenede hun med en naiv, tør humor, og titelrollen i *Anna Sophie Hedvig* blev givet med en varme og styrke, ikke ulig Clara Pontoppidans præstation. Som moderen i *Hele dage i træerne* viste hun en studie i senilitetens forfald og i *Stjæl lidt mindre* hvor hun spillede portnerkonen og priorinden ydede hun glimrende figurtegninger i farcerepertoiret. Mødre og svigermødre har været de oftest spillede typer, men B. gav altid hver rolle et individuelt præg og erstattede sin manglende fantasiudfoldelse med gennemarbejdede rolleintentioner. B. har endvidere præsteret udmærkede portrætter i radio-teatret og har i den senere tid været flittigt anvendt i TV. Således spillede hun Mor Karen i *Livsens Ondskab*, 1972, bedstemoderen i *Bernadas hus*, 1975 og Fru Hvilsom i *Lyse udsigter*, 1976. □Foto.

Interview i Søndags-B.T. 17.11.1967. G. Sandfeld: Teaterkunst på små scener, 1969 339.

Jytte Wiingaard

Bagger, Matthias (Mats) Olsen, – 1725 –, eventyrer, * antagelig 1683 i Kristiansand. F: hører ved latinskolen, senere stiftsprovst Ole Hansen B. († 1721, ~ 2° med Christense Jensdatter Schaaning) og Anne Matsdatter († 1697).

B. blev student 1701 fra Sorø, gik under påvirkning af jesuiterpræster ved det franske gesandtskab i Kbh. over til katolicismen og opholdt sig tre år ved et jesuiterkollegium i Strasbourg. Hjemkommen tog han 1706 baccalaurgraden. S.å. blev han indkaldt for konsistorium, anklaget for at have søgt at forføre studenterne til papismen; han mødte ikke men rejste udenlands, skal en tid have været ansat ved det kgl. bibliotek i Madrid og senere have opholdt sig tre år i Mexico, hvorefter han blev abbé og første aumônier hos den kejserlige ambassadør i London, grev Staremberg, hvilken stilling han måtte opgive da han udtrådte af den katolske kirke. Da Holberg 1725 var i Paris erfarede han at B., hvem han muligt kendte fra Kristiansand, var blevet tolk ved Bibliothèque Royale men havde taget forskud på sin løn og var flygtet. Han fortsatte sin omflakken, var flere gange i Kbh., bl. a. omkr. 1740–42 da Holberg havde besøg af ham; han arbejdede da for Hans Gram på den latinske oversættelse af Knytlinga saga. 1744 sendte han fra London en ansøgning om ansættelse ved Det kgl. bibliotek i Kbh. men uden resultat. Hans senere skæbne og dødsår kendes ikke. B. var utvivlsomt et lyst hoved med mange spredte kundskaber og med evne til at vinde velyndere, men, som Holberg siger, „et perpetuum mobile" der „i en Hast kunde forandre Bopæl, Religion, Humør, Studeringer og Sæder".

Ludvig Holberg: Epistler, udg. F. J. Billeskov Jansen, IV, 1949 25–28. Ludvig Holbergs memoirer, ved samme, 1963 118. E. C. Werlauff i Nyt hist. t. IV, 1856 376–92. P. W. Becker i Hist. archiv, 1878 I 318–20. A. E. Erichsen i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 392–98. G. Olsen i Soranerbladet XXV, 1940.

*Svend Dahl**

Bagger, Rasmus Langeland, 1764–1819, politimester. * 20.4.1764 på hovedgården Saltø, † 20.1.1819 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: forvalter Marcus Marcussen B. († 1770) og Hedevig Johanne Langeland (1740–1822). ~ 25.1. 1798 i Slagelse (Skt. Mikkels) med Frederikke Gjersing, døbt 1.4.1779 i Sandby, Tybjerg hrd., † 12.1.1852 i Kbh. (Helligg.), d. af forpagter, senere godsejer, kammerråd Peter Jensen G. (1746–1811) og Magdalene Cathrine Fogh (ca. 1755–1821).

I barneårene havde B. lært Jens Baggesen at kende i Korsør hvor B.s moder, en datter af den ansete købmand Rasmus Langeland, i sine enkeår drev byens gæstgivergård og postholderi, og de to bysbørn sluttede venskab for livet. De kom begge i Slagelse skole hvorfra B. blev student 1784. Han blev juridisk kandidat 1789, ansattes som volontør i Danske kancelli, blev kopist 1790 og kancellist 1794. 1796 udnævntes han til birkedommer i Antvorskov birk, blev 1799 tillige birkeskriver og rådmand i Slagelse, 1805 borgmester. Delvis mod sin vilje udnævntes han 1809 til politimester i Kbh., men 1814 blev han borgmester. Da han syg af vatersot ventede på døden havde han daglig besøg af vennen Jens Baggesen. – Kancelliråd 1805. Justitsråd 1809. Etatsråd 1813. □Mal. af Lorentzen, 1911 (Politigården, Kbh.).

O. Nielsen: Kbh.s politimestre og politidirektører 1682–1863, 1881 (= Pers. hist. t. I, 1880 278–304).

*Eiler Nystrøm**

Bagger Hansen, Lars, * 1920, apoteker. * 6.1. 1920 i Støvring ved Randers. F: skovfoged, senere statsskovfoged Lauritz Peter Hansen (1889–1965) og Gerda Margrete Bagger (1895–1949). ~ 14.8.1944 i Hals med korrespondent Aase Ovesen Nygaard, * 27.6.1919 i Nibe, d. af skoleinspektør Peter O. N. (1889–1954) og lærer Sigrid Marie Jensbye (1886–1954).

Efter studentereksamen fra Ålborg katedralskole 1939 blev B. H. discipel på Ålborg Østerbro apotek. Han blev exam.pharm. 1942 og cand.pharm. 1946. 1946–65 var han ansat på københavnske apoteker som provisor. 24.12.1964 fik han bevilling til Birkerød apotek som han overtog 1.2.1965. B. H.s interesse for fagpolitiske problemer og organisationsarbejde markerede sig allerede i studietiden da han var medlem af De studerendes råd ved Danmarks farmaceutiske Højskole 1944–46, næstformand 1944–45 og formand 1945–46. Hurtigt efter kandidateksamen blev han medlem af Dansk Farmaceutforenings hovedbestyrelse, fra 1948 og frem til 1964, de seneste 10 år som en meget dynamisk formand for hvem det lykkedes at løse en række sociale problemer for farmaceuter og at yde et bidrag til den endelige placering af farmaceuten i de akademiske professioners kreds, hvilket bl. a. bekræftedes ved Dansk Farmaceutforenings medlemskab af Akademikernes Samarbejdsudvalg hvori B. H. repræsenterede kollegerne 1949–64. Efter udnævnelsen til apoteker kom han snart med i organisationsarbejdet inden for Danmarks Apotekerforening, som bestyrelsesmedlem allerede 1965, næstformand 1966 og formand 1968. B. H. har interesseret sig for næsten alle aspekter af de to professionelle organisationers arbejde og som følge heraf deltaget i praktisk taget alle interne arbejdsudvalg af betydning; nævnes kan medlemskabet i det såkaldte § 42-udvalg vedrørende apotekers indretning m. v. i 1950erne og hans konsulenthverv ved DAK-laboratoriet 1960–64. Han deltog med stort engagement i arbejdet i apotekerlovudvalget af 1969 der udarbejdede grundlaget for lægemiddelloven af 1975. 1971 blev han formand for bestyrelsen for Bang & Tegner A/S. Han har tillige deltaget i internationalt organisationsarbejde, fra 1949 til 1964 var han medlem af og i perioder formand for Nordisk Farmaceut-Union. I to perioder, 1961–64 og 1970–74, har han været council-medlem af Fédération Internationale Pharmaceutique og er fra 1962 chefdelegeret til Groupement Pharmaceutique de la Communauté Européenne. B. H. er kendt som en dygtig forhandler som på baggrund af et meget indgående kendskab til lægemiddelsektorens problemer med stor flid og målbevidsthed har varetaget sine organisationers interesser i forbindelse med den stedfindende nyordning af apotekervæsenets forhold. – R. 1978. □Foto.

Farmaceutisk tid. LXXIV, 1964, 801–803 805. Archiv for pharmaci og chemi LXXV, 1968 1198. E. Dam og Aa. Schæffer: De da. apotekers hist., suppl. 1966 22.

V. Gaunø Jensen

Bagger-Sørensen, Jørgen Erik, * 1915, fabrikant. * 24.3.1915 i Vejle. F: fabrikant Holger Sørensen (1876–1943) og Betty Nielsen (1878–1969). ~ 30.5.1942 i Vejle (Vor Frelsers k.) med Edith Ravn, * 18.7.1910 i Vejle, d. af kaffebrænder Laurits Mathias R. (1877–1955) og Anna Margrethe Petrea Nielsen (1881–1963).

Efter at have gået på Vejle gymnasium kom B.-S. til Den jyske handelshøjskole i Århus hvorfra han blev dimitteret 1935. Han var derefter volontør i et grossistfirma i Ålborg og trainee i London indtil han 1940 blev prokurist i Dansk Tyggegummi Fabrik A/S, Vejle der var grundlagt af faderen, Holger S. 1943 blev han virksomhedens administrerende direktør. Dandyfabrikken som den populært kaldes efter et af sine produkter var startet 1915 af Holger S. under navnet Vejle Caramel- og Tablet Fabrik. Efter et besøg i England 1927 begyndte denne – i sin kones køkken – at eksperimentere med fremstillingen af tyggegummi. Efter mange besværligheder nåede han frem til en anvendelig formel, og produktionen var allerede før 2. verdenskrig betydelig. Efter krigens afslutning var det B.-S. der fik ansvaret for genopbygningen af fabrikkens fremstillings- og salgsapparat. Det var ikke nogen let opgave for en virksomhed der var helt afhængig af importerede råvarer. Det lykkedes B.-S. at opnå den aftale med de bevilgende myndigheder at man for hver import til et beløb af 1.000 dollars skulle eksportere for det femdobbelte. Den risikable betingelse blev overholdt og blev begyndelsen til fabrikkens verdenssucces. I 1949 lancerede man det berømmelige slogan: „Dandy kvikker bestandig" (der slog an i en sådan grad at det endog anvendes af folk der ikke aner hvad det hentyder til). Foruden en eksport til over 100 lande har fabrikken der 1976–77 skiftede navn til Vercata, licensproduktion i Irak, Nigeria og Tyrkiet. Mellem 85 og 90 % af de fremstillede varer (Dandy tyggegummi og Stimorol, med alle mulige smagstilsætninger) eksporteres, i 1976 til et beløb af ca. 100 mill. kr. Denne side af virksomheden er i de senere år i voldsom optrapning med oprettelse af salgsselskaber i mange lande og med planer om at placere stadig større dele af produktionen uden for Danmark. B.-S. der har flere offentlige tillidshverv, fortrinsvis med lokal tilknytning, modtog

1971 som den første Frederik IX's hæderspris for fortjenstfuld indsats for dansk eksport. 1973 fik han Vejle bys ærespris. Finsk vicekonsul 1963. R. 1956.

Børsen 2.10.1965. Politiken og Jyllands-Posten 23.3. 1975. Børsen 29.6. og 9.8.1977. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Baggesen, Frederik Ludvig August Haller, 1795–1865, officer. * 14.8.1795 på Augustenborg slot, † 18.4.1865 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: digteren Jens *B. (1764–1826) og Charlotte Sophie v. Haller (1767–97). ~ 12.3.1828 i Kiel med Charlotte Ditlefine Henriette Jess, * 2.6. 1806 i Kiel, † 1.11.1860 på Frbg. (Petri), d. af borgmester, justitsråd, senere etatsråd Hartvig J. (1764–1816) og Amalie Henriette Augusta Trendelenburg (1768–1814).

Kun to år gammel mistede B. sin mor, og faderen tog ham med til Schweiz. Da denne 1799 var på et besøg hjemme og derefter drog til Paris for at bosætte sig efterlod han sønnen så godt som forældreløs i et for ham ganske fremmed land. De første år levede drengen hos en tante i Korsør, fra 1806 i Kbh. hos en onkel der behandlede ham strengt. Heldigvis tog faderens venner, navnlig brødrene Ørsted, sig af ham. Tidlig fik han interesse for militærlivet, og da onkelen ikke ville høre tale om hans militære fremtidsplaner, gik B. til kongen og bad ham hjælpe sig ind på den militære vej. Han udvirkede derved sin udnævnelse til frikorporal 1810, tog dec. 1812 sin officerseksamen og blev sekondløjtnant ved Holstenske skarpskytterkorps (senere: Holstenske jægerkorps) der kort efter afgik til bevogtning af sydgrænsen og i aug. 1813 til Mecklenburg som en del af avantgarden under general Lallemand. B. var med i fægtningen ved Büchen 19.8., men strabadserne var for svære for hans sarte konstitution der yderligere var undergravet af en febersygdom, pådraget ved overanstrengelse. Han kom på lazarettet i Schwerin og afsendtes med en sygetransport til Altona. Undervejs opsnappedes transporten af kosakker, og B. indbragtes til hovedkvarteret i Wöbbelin. Under opholdet her gjorde han bekendtskab med betydelige mænd som L. A. W. Lützow og Theodor Körner. Fangenskabet blev kun kort, han blev fri på æresord og tog straks til Kbh. Efter krigen vendte han tilbage til Holstenske jægerkorps i Kiel, og opholdet i denne by blev af afgørende betydning for hele hans åndelige udvikling. Universitetet gav ham al ønskelig lejlighed til de videnskabelige sysler han tragtede efter. Han hørte forelæsninger over filosofi, historie og statistik og lagde derved grunden til den videnskabelige dannelse som senere gjorde ham til en så fremragende militær lærer. Studierne afbrødes for en tid ved jægerkorpsets indlemmelse i okkupationsarmeen i Frankrig men genoptoges efter tilbagekomsten i foråret 1817. Særlig beskæftigede B. sig nu med Danmarks geografi og statistik. Han tog 1818 landmålereksamen, blev 1822 premierløjtnant, 1832 kaptajn og s.å. lærer i militærgeografi, statistik og krigshistorie ved den militære højskole. Som lærer nød han stor anseelse og blev af sine kolleger ofte valgt ind i de komiteer der behandlede skolens anliggender. Som medlem af en sådan var det at han, sammen med de Meza, klagede over direktøren, Joseph *Abrahamsons egenmægtige optræden og fremtvang hans afgang. 1842 blev han major og chef for generalstabens taktiske sektion. Ved krigens udbrud 1848 var han stabschef ved generalkommandoen over Nørrejylland m.m., og i generalens fravær gav han på egen hånd de fornødne ordrer der bevirkede at en samlet troppestyrke allerede natten mellem 28. og 29.3. kunne rykke frem mod Haderslev som armékorpsets avantgarde. De to første krigsår anvendtes B. alene i administrative stillinger, og først 1850 fik han kommandoen over 2. infanteribrigade og deltog med den i Istedslaget hvor hans føring – på grund af hans manglende erfaring – blev genstand for kritik. Efter krigen blev han stabschef ved generalkommandoen på Sjælland, 1854 generalmajor og chef for generalstaben. Denne post, hvortil han efter hele sin militære uddannelse skulle synes at være særlig egnet, beklædte han dog kun kort, idet han var en ivrig modstander af den nyordning af generalstaben der var planlagt af A. F. *Tscherning og C. J. *Flensborg. Konflikten førte til inddragelsen af hans post i juni 1858, han blev sat på vartpenge og ansat som kommandant i Rendsborg. 1860 fik han sin afsked. Sine sidste år levede han i Kbh., sysselsat med litterære arbejder.

Hans virksomhed i denne retning har været af større betydning for den danske hær end hans egentlig militære indsats. Et værk som hans monumentale *Den danske Stat,* 1840 (på tysk 1845–47), en politisk, fysisk og geografisk beskrivelse af Danmark og hertugdømmerne, det første større værk af denne art herhjemme, vandt megen anerkendelse og var særdeles fortjenstfuldt. Ligeledes er hans *Ledetraad ved Forelæsningerne over Danmarks Krigshistorie og Krigskunstens Historie,* 1834, et værk af betydning. Sin interesse for militærvidenskaben viste han også ved sin talentfulde redaktion af „Militært Repertorium", men det var denne virksomhed der førte til en meget alvorlig strid 1840 med Frederik *Læssøe fordi B. til Christian VIII og

generalstabens chef, P. F. *Steinmann havde oplyst at Læssøe var forfatter til en afhandling hvori hærens ordning og særlig generalstabens virksomhed kritiseredes. Læssøe, der støttedes af C. G. *Andræ m.fl., udfordrede B. til duel som det kun med møje lykkedes at få afværget. B. indrømmede offentlig sin fejl og fratrådte redaktionen. Efter faderens død 1826 følte B. og hans ældre bror det som deres pligt at samle og udgive hans værker hvoraf den danske del udkom 1827–32, den tyske 1836. Endelig skrev B. sin fars biografi, I–IV, 1843–56. – R. 1840. DM. 1843. K.[2] 1849. □På litografi, 1851, af hærens øverstkommanderende 1850, efter tegn. af Schack. Litografi 1852. Tegn. af H. Olrik (Kgl. bibl.), træsnit efter denne af W. Obermann, 1865.

Milit. repertorium, 1840 411f. – Ill.tid. 30.4.1865 247f. Tidsskr. for krigsvæsen, 1865 46–50. P. Andræ: Læssøe, bidrag til karakteristik, 1912 3–7. Gehejmerådinde Andræs politiske dagbøger I, 1914 32f. K. C. Rockstroh: General de Mezas dagbøger 1849–51, 1928 126.

*Rockstroh**

Baggesen, Jens (Immanuel), 1764–1826, digter. * 15.2.1764 på Korsør søbatteri („Fæstning"), † 3.10.1826 i Hamburg, begr. i Kiel (Skt. Jürgens Friedhof). F: kornskriver, senere tillige vejpikør Bagge B. (1735–85) og Anna Møller (1734–1818). Antog navnet Immanuel 1791. ~1° 5.3.1790 i Köniz ved Bern med Charlotte Sophie v. Haller, * 8.10.1767 i Bern, † 5.5.1797 i Kiel, d. af rådsherre, landfoged Samuel v. H. (1721–94) og Sophie Amalie, f. v. H. (1742–1825). ~2° 28.6. (kirkelig indviet 11.7.) 1799 i Paris med Françoise („Fanny") Magdelaine Reybaz, * 5.5.1774 i Genève, † 24.6.1822 i Marly, d. af reformert præst, siden Genèves resident i Frankrig Étienne Salomon R. (1737-1804) og Charlotte Antoinette de Roches (1737–91). – Far til August *B.

Barndomshjemmet var præget af fromhed og fattigdom, og B. måtte for sin kalligrafiske hånds skyld i tjeneste hos postmesteren og amtsforvalteren. Men 1777 lykkedes det den læselystne dreng at komme i Slagelse latinskole. Herfra har man bevaret dagbogsoptegnelser og digte. 1782 blev han student og ville læse til præst. Han levede en tid i Kbh. i trange og usikre kår, men skaffede sig snart venner og fik sit tilhold hos digteren C. Pram hvis hustru han forelskede sig i og besang under navnet „Seline". Han debuterede febr. 1783 med en håndfuld poesier i Chr. Iversens „Nytaarsgave" (Odense) og vandt snart et sådant ry at han kunne samle 1200 prænumeranter til sin første bog, *Comiske Fortællinger*, 1785. Heri optrådte han som elev af J. H. Wessel og C. M. Wieland. Versifikation og stil er den førstes, men B. lagde vægten på en mere moderne sprogtone og rimteknik, en kunstfærdigere periodebygning og en raffineret udnyttelse af modsætningsforholdet mellem lange og korte verslinjer. Fra sin tyske mester har B. den snart parodierende, snart følsomme, snart frivole diktion. Det var den form hvori han med årene vandt det fuldendte mesterskab som digter; endnu var han tynget af talløse litterære reminiscenser. Serien af rimede fortællinger fortsattes i månedsskriftet Minerva i de følgende år og sluttedes først med *Jordens Kjærlighedshistorie, eller Aarstiderne* i litteraturbladet Skuddagen (1814). De mest kendte af B.s arbejder i denne genre er *Poesiens Oprindelse*, den oldnordiske myte udsat for wielandsk instrumentation, *Kallundborgs Krønike* i „Peder Paars"'s og „Smeden og Bageren"s manér, og *Forfatterens Liv og Levnet* der også minder om Holberg. Samtiden så i den purunge B. arvtageren til Ewalds og Wessels geni, samleren af vore bedste litterære traditioner, rimets ridder. Man betroede ham den ansvarsfulde opgave at give en værdig oversættelse af *Niels Klim* (Holberg var på denne tid kommet stærkt på mode igen), og under B.s lykkelige hænder blomstrede hans forgængers tørre gammelmandsfortælling op. Bogen udkom 1789 i en stor kvart med Abildgaards prægtige illustrationer; det er tidsalderens bedste prosa, også de indlagte versestumper havde B. gendigtet på en genial måde. Han viste her en sans for det egentlige og fyndige udtryk som ingenlunde havde udmærket hans tidligere litterære forsøg.

I mellemtiden var han kommet ind i fornemme kredse, navnlig hos den holstenske del af aristokratiet der på den tid regnedes for en magt såvel i det danske som i det tyske åndsliv. Han blev fejret hos de Reventlow'er og Stolberg'er, protegeret af grev Ernst *Schimmelmann og prins Frederik Christian af Augustenborg, begyndte endog at digte på tysk. Men nu mødte han modvind i de danske farvande. Hans libretto *Holger Danske*, 1789, med motiv fra Wielands Oberon, blev kritiseret og parodieret uden skånsel („Holgerfejden"). Det var ham da dobbelt kært at kunne tiltræde en større udenlandsrejse med augustenborgerens understøttelse. Den gik over Holsten, Hamburg, Pyrmont, Göttingen, Hessen, Frankfurt am Main og Worms til Schweiz hvor han besøgte Rousseaus ø i Bielersøen, Zürich, Skt. Gotthard og Bern. Her forlovede han sig med sin første hustru, datterdatter af den berømte digter Albrecht v. Haller hvis digt „Die Alpen" han elskede. Selv digtede han ved denne tid sin *Alpenlied*. Ved nytår tog han til Paris og dansede i sin frihedsrus på Bastillens ruiner som han fortæller i *Labyrintens*

Fortsættelse. Sidst i febr. 1790 er han atter i Bern. På hjemrejsen om sommeren boede det nygifte par en tid hos Wieland i Weimar. I Jena sluttede han venskab med den kantianske filosof Karl Leonhard Reinhold, og efter besøg i Berlin og Dresden vender han i okt. 1790 tilbage til Kbh., hvor han 14.5. var udnævnt til professor. Under sit kortvarige ophold hjemme samlede han sin digtning i to bind *Ungdomsarbeider,* 1791, mest tidligere trykte ting men nu meget grundigt gennemrettede. 1792–93 udkom *Labyrinten,* en bearbejdelse af hans rejse i Tyskland og Elsass; de meget omfattende fortsættelser fik han aldrig udgivet, med undtagelse af nogle brudstykker i „Minerva", 1791 og litteraturbladet Søndagen, 1814. (Kommenteret udg. af Labyrintens centrale afsnit udg. af Louis Bobé, 1909). Bogen blev ikke særlig varmt modtaget af kritikken, men den virkede stærkt. Det var den følsomme prosas gennembrud i dansk litteratur thi Ewalds prosaværker var dengang endnu ikke udgivet. B. der endnu lige før sin rejse havde været rettroende klassiker viser sig her som modernist til fingerspidserne. Han rejser som rousseausk natursværmer og gennemtrængt af tidens frihedsfølelser. I rejselivet finder han sin nye individualitet, han beruser sig i stemninger og indtryk, tager smidigt farve af omgivelserne, glemmer over den ydre verdens afvekslen dog ikke at søge åndelig berigelse hos de berømte mænd han møder på sin vej. Bogen er skrevet efter en ny æstetik: det er ikke længere forstanden, men følelsen der skal indtage forsædet i litteraturen, skønheden ligger ikke i de regelmæssige figurer, men i slangelinjen. I kapitlet „Mannheim" siger han farvel til klassicismen. B. har dyppet sin lunefulde pen i Sternes blækhus; det er en stor prosaist af den engelske skole som står fuldt færdig for os. B. polemiserer i bogen mod de tørre rejsebeskrivelser. Han er selv midtpunktet i sit værk, emnet er lige så meget den i utallige sindsstemninger og individuelle træk skildrede digtersjæl som det i åndeligt og politisk liv opvågnende Europa.

28.4.1793 tiltrådte B. sin anden rejse, denne gang med hustru og barn. Det var atter prinsen af Augustenborg som havde sørget for at han fik midler af det offentlige (til pædagogiske studier som han dog forsømte). Vejen gik over Holsten, Hamburg, Braunschweig, Jena, Weimar, Gotha, Nürnberg (hvor han blev optaget i frimurernes mestergrad) og Ulm til Schweiz. Her blev han fra aug. til dec., men hans urolige rejsehjerte drev ham til midt om vinteren at bryde op og foretage en afstikker sammen med vennen, den tyske maler og kunsthistoriske forfatter Carl Ludwig Fernow, over Augsburg, Wien og Venezia til Firenze; i Italien fordybede han sig i kunststudier. Fra april 1794 til marts 1795 blev han i Schweiz, oftest i mørk stemning, ikke mindst på grund af hustruens vaklende helbred. Hun havde 1793 født ham endnu en søn, men de mistede deres førstefødte kort efter. På hjemrejsen skiltes B. en måned fra familien for atter at besøge Paris hvor han denne gang gjorde mange bekendtskaber; her så han også Prairial-opstanden på nært hold. Han stødte til familien i Weimar hvor han traf Goethe, og slog sig 7.7. ned på Augustenborg slot. Der kom sønnen August til verden.

Månederne okt. 1795–juli 1796 tilbragte familien i Kiel. 8.7.1796 blev B. ansat som viceprovst på Regensen, en bestilling hvori han ikke har resideret mange semestre, men hvorfra han først entledigedes 1803. Hustruens sygdom nødte ham til at bryde op i marts 1797. De måtte standse i Kiel hvor hun døde, og B. tog til Bern hvor han anbragte de moderløse små hos fru v. Haller. Han sørgede dybt over tabet af Sophie, men plejede dog stadig nye ægteskabsplaner. I maj 1798 rejste han til Italien (Milano og Torino), tilbragte sommeren i nærheden af Genève, optaget af politiske interesser (Schweiz var i krisetilstand) og af sit tyske epos *Parthenaïs.* Han ventede sig meget af dette moderne heltedigt, og det blev virkelig en succes både i Tyskland og gennem Fauriels oversættelse i Frankrig. Endelig 7. 9.1798 tiltrådte han med sin svigermoder og begge sønnerne rejsen hjem. Den gik over Paris hvor han forlovede sig med den smukke Fanny Reybaz (partiet var vistnok arrangeret af fru v. Haller og Fannys fader). Endelig 28.11. genså han Kbh. hvor han forefandt sin udnævnelse (af 31.8.) til meddirektør for Det kgl. teater, og af samme scene modtoges med opførelsen af hans nye operatekst *Erik Eiegod* (skrevet 1789). B. har selv bedømt sin beskedne indsats som chef for nationalscenen i det skæmtefulde digt *Theateradministratoriade.* Det nye ophold i fædrelandet varede til okt. 1800, kun afbrudt af en kort rejse til Paris juni–sept. 1799 hvor han ægtede Fanny. Rolige forhold fandt han ikke i hjemmet; illusionen om Fannys kærlighed måtte snart briste; de forligtes ilde. Forretningerne snart kedede, snart irriterede ham. Mæcenerne var også godt trætte af ham, og det faldt ham ikke vanskeligt at opnå ny tjenstledighed med bibeholdelse af gagen. Ved afskedsfesten i Drejers klub havde den unge Oehlenschläger til hans ære skrevet en smuk sang, som rørte B. til tårer og fik ham til at omfavne dens forfatter med forsikring om, at han testamenterede ham „sin danske Lyre". Han efterlod ham også en del af korrekturen på en udgave af sine *Samlede Værker* hvoraf der kun kom ét bind, 1801, med overor-

dentlig mange trykfejl; det indeholder mest oder, hymner, elegier o.l. poesier hvori B. ofrede til det udgående 1700-tals smag. Den strenge, alvorsfulde stil passede ham ikke, så lidt som den burleske komik. 1790erne havde været ikke mindre rige på indre end på ydre begivenheder for B. Han var blevet hårdt prøvet af livet, hans horisont var blevet mægtig udvidet, og fra nu af kommer det grublende i hans natur mere og mere for dagen. Det er også den første periode i hans filosofiske liv. Da Kant-raseriet havde lagt sig, faldt han i hænderne på Reinhold og Jacobi, trosfilosofferne, og religiøse problemer bliver snart de eneste der bekymrer ham. Der hvor Kant havde trukket erkendelsens grænser begynder først B.s interesse. Indre oplevelser driver ham til at filosofere, navnlig tiden efter Sophies død er rig på nye tunge tanker. Det er selve troens begreb som nu opfylder ham. Tro er højere end fornuft. „Man maa ikke berøve Stjernehimlen den Nat, paa hvis Baggrund den ene er synlig." B.s filosofemer fra disse år er navnlig nedlagt i hans *Briefwechsel mit Karl Leonhard Reinhold und Friedrich Heinrich Jacobi* I–II, 1831. Fra denne tid bliver B. en halvvejs fremmed for det danske publikum, sine filosofiske indfald begraver han i talrige bindstærke manuskripter som forbliver uudgivne i hans levetid, og tysk digtning optager ham periodevis fuldt så meget som dansk. Også fransk tilegnede han sig med forbavsende færdighed; hans digtning i dette sprog er vel ubetydelig, men hans franske korrespondance var meget omfangsrig.

I dec. 1800 slog B. sig ned i Paris hvor han „kunde lære Livets sande velgørende Bitterhed at kende". Sygdom, armod og flere onder bidrog dertil. I marts 1802 rejste han til London („Dover! Shakespear! O Hav! O Bjerge! Jeg er henrykt!") hvor han blev nogle uger. Over Hamburg, Eutin og Kiel tog han til Augustenborg, men gensynet med hertugen var ikke hjerteligt. I juni kom han til Kbh. hvor han forefandt alt forandret og kun blev en uge fordi kronprinsen hvem han havde mødt i Korsør ved den lejlighed havde tilsikret ham en pension. På tilbagerejsen traf han aftaler med sin forlægger i Hamburg der til jul udgav *Gedichte* I–II og n.å. Parthenaïs, glimrende gendigtet på dansk af Flemming Dahl, 1965. I Paris hvor han indtraf 10.8.1802 havde han det atter ret ondt, men ud på vinteren fik han en art trøst idet H. C. Ørsted gav ham indvielsen i naturvidenskaberne. Han vaklede på denne tid mellem store litterære planer: et naturfilosofisk epos *Uranion* og to nationale: *Nordiske Forvandlinger* og *Odin*. Desuden skrev han rimbreve. Imellem havde han anfægtelser og ville kun være tysk poet. 30.7. 1803 tog han med vennen A. C. *Gierlew og sønnen Carl til Genève, besøgte Mme de Staël på Montchoisi, spadserede med Gierlew over Skt. Gotthard til Milano (rejsen er beskrevet i den sidstes „Breve over Italien", 1807). Fra Milano tog de til Modena og blev nogen tid der i nærheden på et lille landsted, La Frasimalga som B. i sin tid havde fået forærende af en onkel til hans første hustru; vennen Adam *Moltke (den „Adam" der stadig nævnes i Labyrinten) indbød ham til sig i Firenze og tilbød ham der at rejse med sig til Rom. Men de nåede kun til Perugia, så tiltrådte B. tilbagerejsen, solgte landstedet og opgav drømme han havde næret om at slå sig ned i Italien. 24.10. var han atter i Paris. Det er denne retræte som han har givet en uforlignelig symbolsk forklaring i rimbrevene *Rom og Paris* og *Tilbagegangen over Rubicon*.

B. kunne ikke være upåvirket af de store begivenheder som havde fundet sted i fædrelandets åndsliv i disse år, Oehlenschlägers gennembrud, højromantikkens og den sværmeriske nyklassicismes indtog i Danmark. B.s litterære opdragelse bundede i den franske klassicisme og 1700-tallets modernisme; de nye bevægelser i tysk og fransk litteratur overrumplede ham. Et tredje rimbrev fra denne tid, *Romerering*, viser hans betænkeligheder ved de retninger i poesien som betegnes ved Goethes, Tiecks og Oehlenschlägers navne. Snart efter begynder han på et stort satirisk digt, *Der vollendete Faust* som har bestemt adresse imod de nye ideer. Han opgiver nu også planerne om „Odin" og „Forvandlingerne" og overlader Oehlenschläger den oldnordiske poesi.

Efter tilbagekomsten til Paris var forholdet til Fanny bedre, men finanserne slette. Sidst på året 1804, efter at Fanny havde født ham en søn (Adam Paul) og efter svigerfaderens død, køber han et hus („Violette") i Marly-le-Roi nær Paris og slår sig ned der næste år. Han arbejder omkring nytår 1805 på sin *Cookiade* (prøver under titlen „Oceania" trykt i digtsamlingen *Heideblumen*, 1808, oversat til dansk 1968 af Flemming Dahl). Med Cooks verdensomsejling som den røde tråd ville B. skrive „et Heltedigt uden Krig". Han ville være „en europæisk Homer for det 18. Aarh., det eneste, af hvis Aand jeg er giennemtrængt". Sådanne ideer slap han ikke, heller ikke under sin kortvarige alliance med nyromantikerne; endnu 1807 tænkte han på en naturvidenskabelig digtning.

6.6.1806 forlod han Marly for at drage til fædrelandet, lidet anende hvilken lykke og hvilket åndeligt opsving der forestod ham. Han tog over Holland hvor han sluttede kontrakt med Friedrich Brockhaus bl.a. om en samling breve som

aldrig kom på tysk, men uden B.s vidende på hollandsk (en stor sjældenhed). I Hamburg mistede han sin „grønne Bog" hvori der stod en redaktion af „Oceania"; tilfældet er ikke enestående i B.s liv. Han opholdt sig fire uger i Kiel og skrev digte til kronprinsparret der vist gerne ville have givet ham embede, men han turde ikke søge for Fannys skyld, hun hadede Danmark. Her sluttede han også venskab med Schack Staffeldt. I Kbh. hvortil han ankom 14.8.1806 synes han at være blevet venligt modtaget af alle, kun ikke af Schimmelmanns. I en da udkommende „Samling af fortjente danske Mænds Portraiter" ved G. L. Lahde hyldedes han af R. Nyerup som landets første digter, og Rahbek viede ham et æresnummer i sin „Tilskuer". Han skulle egentlig kun være blevet tre uger, men fik meget at tænke på. I nov. udgav han *Skiemtsomme Riimbreve* fra et tidsrum af 22 år, hvoriblandt mange forhen utrykte og tre betydningsfulde fra de sidste måneder: *Noureddin til Aladdin* (til Oehlenschläger), *Forespørgselen* (til A. S. Ørsted) og *Min Skygge*. Det sidste digt forstås i belysning af fortalen: Skyggen er det Jeg som fremtræder i rimbrevene, og som han „med en virkelig Gengangers vemodige Følelser" giver sine landsmænd til pris. 1.12. udkom *Eventyrer og comiske Fortællinger* I–II hvori en tredje redaktion af hans første bog, disse ungdommelige skæmtedigte som han aldrig blev træt af at file på. B. var også forretningsmæssig virksom, han forhandlede med forlæggeren Fr. Brummer om udgivelse af endnu mange flere bind, sluttede aftale med Schimmelmann om enkepension for hustruen Fanny m.m.m.

Indtil slutningen af okt. boede han hos sin broder, derefter hos A. S. Ørsted. Fra alle sider pressede man ham om at blive. Men han stødte mange fra sig ved at undgå selskabelighed og foretrække et stille liv i den ørstedske kreds. Der gik sladder om ham og Sophie Ørsted, Oehlenschlägers søster („Lilia"), og ikke uden grund thi de var vildt forelskede i hinanden. Hun fik indflydelse på hans litterære meninger, omvendte ham, så vidt det lod sig gøre, til Goethe og den nyere poesi. Det var også hendes skyld at der ikke opstod noget dårligt forhold mellem digterne da Oehlenschläger besvarede B.s førnævnte rimbrev med et vel storagtigt trimeterdigt hvori han afviste den ældre digterbroders tilbud om råd og bistand. B.s duplik (i blankvers) er forsonlig holdt. I mellemtiden havde han også skrevet og udgivet (marts 1807) sit mest fuldendte danske digterværk *Giengangeren* hvis hovedstykke, den poetiske samtale „Min Gienganger og jeg selv", forudsætter en slags forbund mellem B. og den nye skole. Gengangeren er bogens forfatter, identisk med den „Skygge" han havde talt om i rimbrevene, den wielandske B. der her ses at underordne sig en mere udviklingsdygtig og alvorsfuld personlighed („han selv"). B. er en af de få mestre i dialogens kunst. Han bruger den nu til at holde dommedag over det danske parnas. Det er den hjemlige åndløshed i poesien og kritikken han vil til livs, men ikke blot til fordel for den yngre digter; også for en digtning som fremstiller en moderne livsanskuelse i filosofiens og naturvidenskabens belysning vil han bane vej. Rigtig højromantiker blev han ikke, og nyklassicismen stod ham lige fjernt endskønt han i disse år arbejdede på en oversættelse af Homer i J. H. Voss' manér. Ved denne satirisk-didaktiske digtning havde B. aflagt prøve på sine eminente evner som kritiker, han stod som en dansk Boileau eller Pope, men var langtfra i så sikker kontakt med sin tids store digtere som de havde været med deres samtidige.

En prosaisk kommentar til det mærkelige læredigt gav B. i fortalen til *Nye blandede Digte*, 1.5.1807, hvori han bebuder sin „Muses Overgang fra det spøgende til det alvorlige, eller rettere fra det overgivne Lunefulde til det sindige Rolige", og endnu mere i den meget udførlige „nye Forerindring" til *Digtervandringer* (mod enden af maj s.å.). Han troede at Gengangeren havde været hans sidste skæmtedigt, og at han nu først skulle begynde sin egentlige kunstbane. Af disse to bøger var i øvrigt kun den første ny, det er B.s righoldigste digtsamling; den anden er en påbegyndt, aldrig sluttet, revideret udgave af Labyrinten. 25.5. underskrev B. en kontrakt med Brummer om leveringen af ikke mindre end seksten bd. danske skrifter, og dagen efter løsrev han sig omsider fra fædrelandet. Et lille bind *Nyeste blandede Digte* udkom efter bortrejsen. I Marly havde han i førstningen slemme scener med Fanny der var oprørt over forholdet til Sophie Ørsted. Dennes broder var i Paris, og en overgang omgikkes B. og Oehlenschläger som fortrolige venner. Efterretningen om Kbh.s bombardement gjorde B. til lyrisk digter, og i rimbrevene *Den vakte Knud* og *Flaskebrevet*, i *Prøve af ny Sange for Danske Sømænd*, i *Knud Vidfadmes Svanesang* og *Knud Vidfadmes Hjemvé* m.fl. poesier viste han sig som en stor patriotisk digter; kosmopolitten var som blæst bort.

Med udgivelsen af samlingen Heideblumen, 1808, indtrådte en katastrofe for B.: de alt for tydelige allusioner til „Lilia" hvem bogen var tilegnet førte til brud med den københavnske kreds han havde følt sig så lykkelig i. Okt. 1808–maj 1809 var den hvileløse sjæl atter i Tyskland (Frankfurt, Heidelberg, Stuttgart og

Tübingen) hvor han plagedes af sygdom og forlæggervrøvl og hos J. G. Cotta efterlod tolv bd. i håndskrift, bl.a. med breve og afhandlinger. Cotta udgav for ham *Taschenbuch für Liebende* og den bedsk antiromantiske *Karfunkel- oder Kling-klingel-Almanach.* Hjemme ventede modgang ham, hustruens sygdom, pengesorger. Hans danske brevveksling var ophørt og forholdet til fædrelandets litterater formørket. I denne trange tid bliver filosofien atter hans trøst. Det er et fuldstændigt gennembrud i slutningen af 1809 hvormed den anden periode i B.s filosoferen indledes. Han bekæmper nu Kant, definerer filosofien som „en Stræben efter religiøs praktisk Erkendelse". Han kræver et billedrigere sprog af filosofferne, bryder sig ikke om matematisk sikkerhed eller almengyldighed. Han vil gøre „det individuelle Spring i individuel Spekulation, der kun kan være tilfredsstillende som *min* Sandheds System". Tendensen over mod teosofi er tydelig: alt drejer sig om gudsbegrebet. „Gott ist die Wahrheit aller Wahrheiten, die zugleich im Gewissen, im Gestirnhimmel und dem neuen Testament offenbart sind". Hovedværkerne fra denne fase af B.s tænkning er *Allgemeine Symbolik* og *Philosophisches Tagebuch.*

Årene 1811–14 tilbragte B. snart i Kiel hvor han 19. jan. 1811 var blevet udnævnt til professor i dansk sprog og litteratur, snart i Kbh. hvor gamle venner og navnlig Sophie Ørsted viste ham kulde. Hans vidtløftige sprogfilosofiske manuskripter fra denne tid blev senere delvis udgivet og er endnu alle bevarede. 1812 og 13 skrev han uden hensyn til Danmarks politiske holdning digte til Alexander I og tog parti imod Napoleon hvem han i sin ungdom havde besunget i digte og ville have gjort til helt i et epos, men nu hadede siden kejserdømmets indførelse. I jødefejden 1813 deltog han med skriftet *Om Jøderne* der bekæmpede Th. Thaarups „Moses og Jesus" og pådrog B. en langvarig og højst personlig polemik med T. C. Bruun og dennes søn N. T. Bruun. I aug. 1813 flyttede han med familien definitivt til Kbh. hvor han fik lov af kongen til at blive så længe krigen varede. 1.6.1814 opnåede han demission fra det ham så ukære professorat, i nåde og med pension af to tredjedele af den indtægt han havde nydt i gage og tillæg. Derefter trykte B. sine *Poetiske Epistler* der er som anden del af rimbrevene, i ét og alt i samme sprog og stil. De giver B. som han er bedst, i denne digtart der var hans personlige ejendom hvor det lette vid og den elegante, tilsyneladende uendelig vilkårlige form dækker over det dybe sind. De indledes med det kapriciøse læredigt *Lunets Poetik* („Jeg elsker Smil og store Taarer, men hverken Latter eller Graad") og slutter med epistlen *Alenekampen* der er et indlæg i fejden mellem B. og Oehlenschläger. Denne overordentlig langvarige og forbitrede litterære kamp havde længe været forberedt. Den brød ud ved B.s teaterkritikker 1813–14 i J. K. Høsts ugeblad Dannora. 19.12.1813 kritiserede han i en anmeldelse af „Hakon Jarl" det „Götzvonberlichingeri" han fandt i „vor danske Shakespears Dramer", og fra da af var striden stående. B. skrev dels i de af ham selv udgivne blade Søndagen, Lille Søndag-Aften og Skuddagen (som han mest selv forfattede) og senere i sit månedsskrift Danfana, dels i „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn", dels endelig i selvstændige bøger og skrifter. Tallet på hans indlæg er legio, men modstandernes var talrigere, og han blev kun støttet af få. Hans interessanteste stridsskrifter er kritikkerne af „Axel og Valborg", „Correggio", „Hugo von Rheinberg", „Røverborgen" og „Ludlams Hule", det lange allegoriske digt *Pindsvinet,* digtene *Per Vrøvler* og *Asenutidens Abrakadabra* samt *Breve til Adam Oehlenschläger.* Oehlenschläger deltog selv kun lidet i striden, men desto mere hans væbnere A. E. Boye, Hauch, Sibbern, P. Hjort o.fl. Det farligste indlæg mod B. var uden tvivl de „Tolv Paragrapher" af P. Hjort, 1816, medens den episode som kaldes Tylvtestriden (1818) fik en mere anekdotisk karakter. Ved siden af denne polemik gik en meningsudveksling med Grundtvig der imidlertid efterhånden antog præget af en fællesaktion fra de to religiøst bevægede digteres side mod åndløsheden i litteraturen. Det var tragisk at B.s rige kritiske begavelse fik en så ufrugtbar anvendelse; han vekslede sin ånds skatte i ringe seddelmønt. Hans indlæg er vel ofte meget vittige, men også tit smålige og spidsfindige. Så meget træffende han end stadig siger om digterbroderen, så er det dog næsten kun dadel, og mangelen af positive synspunkter er følelig. Den ortodokse fransk-klassiske smag han i reglen dømmer efter dækkede også kun dårligt den æstetik hvorefter han skrev sine egne værker.

Jan. 1819 udgav B. sin sidste bog i fædrelandet, *Rosenblade med et Par Torne,* hvori han for sit vedkommende afslutter striden. Ganske havde polemikken dog ikke opslugt ham i alle disse år. Han havde ikke forsømt sine filosofiske studier og endda fået tid til at sysle med rent poetiske arbejder, således det aldrig fuldendte *natlige Kvad om Uskylds Kamp mod det Onde,* heksameterdigtet *Thora fra Havsgaard* (begyndt i „Skuddagen" for 17.4.1814, derefter trykt til og med 8. sang i Danfana, 1816–17), hans største forsøg i den fortællende genre på dansk. Det er en blanding af idyl, røverhistorie og religiøs poesi, en problemdigtning som skal vise det ondes

uudryddelighed af jordelivet og henpege på religionen som eneste trøst og forklaring over for tilværelsens gru. Under digtets udarbejdelse har rædselen og pessimismen fået sådan magt over digteren at det måske ikke er at beklage at han ikke fik det fuldført. Også en række nye rimbreve og epistler, digtene *Balders Igjenkomst* og den filosofiske gåde *Det evige Sindbillede* viser B. på højde med sit talent.

Sept. 1820 forlod B. med sin familie Danmark som han aldrig mere skulle gense. Der ventede ham onde år i Frankrig. I dec. 1820 måtte han prøve et terminsophold i gældsfængslet Sainte-Pélagie. I juni 1822 døde Fanny, i nov. sønnen Paul (det var det tredje barn, B. mistede). Han tager endnu en gang sin tilflugt til teologiske spekulationer. Den positive tendens er nu yderligere skærpet. Han grubler over „das Gesetz der Liebe" som verdensforklaring; tyngdeloven fx er kun en på det sanselige verdensalt overført matematisk anskuelse af kærlighedsbudet. Om Frelserens skikkelse samler han sine sidste overvejelser: uden Jesus er menneskeheden kun en drøm, et intet (*Religionsphilosophische Aphorismen, Letzte Glaubensbekenntnisse* m.fl.).

6.3.1823 forlod han Paris for bestandig. Indtil april 1825 opholdt han sig i Schweiz. Der fandt en opblomstring sted i hans produktivitet, han forfattede metafysiske afhandlinger og udarbejdede digtet *Adam und Eva*. Det er et af hans lødigste værker. Planen går tilbage til 1782. Han fabulerer om det første menneskepar med ironi og medlidenhed; glødende sanselige skildringer veksler med refleksioner i wielandsk stil og rent burleske indfald. Og endnu en gang former han, rigtignok på et fremmed tungemål, disse „Vers, som trækkes ud og ind, alt efter Musens løjerlige Sind". Han ville også gerne have fuldendt „Thora", men der var ikke tid.

B.s sidste år var en fortvivlet kamp mod sygdomme. Navnlig martredes han af en nyrelidelse, og han dreves fra badested til badested (Teplitz, Karlsbad, Marienbad). I sept. 1826 var han dødssyg i Dresden. Sønnen August bevægede ham til at lade sig føre til Danmark, transporten foregik langsomt i vogn og bærestol, men 28.9. måtte rejsen standses i Hamburg, og 3.10. om morgenen endte han et liv rigt på skuffelse og smerte. Liget blev obduceret og derefter ført til Kiel hvor sønnerne August og Karl begravede deres fader ved moderens side.

B.s forfatterskab er den mest forfinede blomst på vort åndsliv fra 1700-tallet. Hans værker tilhører ikke de store, fast afgrænsede genrer; bøger og digte voksede naturligt ud af hans konversation om hvis rigdom og elegance der gik ry, og af hans dagbøger og breve der viser ham som en konfessionel natur og en subtil sjæl. Der var ikke blot åndrighed i ham, men dyb ånd og lidenskab. Gennem refleksionens ild nåede han i årenes løb tilbage til den pietistiske religiøsitet han var vokset op i: han minder i sit narcissiske gudsforhold om Søren Kierkegaard. Men på sin lange vandring dels gennemgik han, dels beskuede han tidsalderens liv i mangfoldige af dets stadier. Hans livs legende er på en måde tidens åndshistorie spejlet i et fintmærkende og hedt gemyt. Han vakte undren hvor han kom frem, fængslede og frastødte. Der foreligger vist ikke vidnesbyrd om nogen dansk mand af så mange betydelige udenlandske iagttagere som om ham (nogle er samlede af L. Bobé i „Reventlowske Papirer" VI).

Sønnerne og C. J. Boye udgav B.s *Danske Værker* I–XII, 1827–32, 2. (forbedrede) udg. kom 1845–47; *Poetische Werke* I–V kom 1836; „Fragmente" 1855, „Philosophischer Nachlass" I–II, 1858–63; „Poetiske Skrifter" I–V ved Arlaud (med rige kommentarer) 1889–1903 (ufuldendt); kommenteret udgave af et udvalg af „Labyrinten" ved L. Bobé 1909; de største samlinger af B.s breve findes i den førnævnte „Briefwechsel" 1831 og i August B.s udførlige biografi af faderen I–IV, 1843–56. – Justitsråd 1812. □Mal., ungdomsbill. (Fr.borg, identifikationen usikker). Silhouet, 1790 (Kgl.bibl.), gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1891, og kopieret af Ida Schiøttz-Jensen. Stik af Chrétien, Paris, og af Lahde, 1797. Tegn. af C. L. Fernow. Mal. af J. L. Lund, Paris 1801. Stik af P. Vilijn, 1807, efter tegn. af Cornelia Scheffer. Tegn. af Horneman (Fr.borg), gengivet i stik af H. Lips (1807) m.fl., bl.a. Magnus Petersen, 1866. Der eksisterer et mal. med samme dragt som Hornemans tegn., men med en anden ansigtstype. Pastel af Horneman (Kiel, univ.bibl.). Typen efterlignet i mal. af S. Bendixen, 1831, litograferet 1832, af C. A. Jensen 1833 (Fr.borg) samt i litografi, bl.a. af Lehmann 1839, og træsnit. Mal. af Lorentzen (Fr.borg) og mindre mal. i samme type (Bakkehusmus.). Mal. af en ukendt, iflg. trad. fransk maler (Fr.borg). Relief af A. Jacobsen, 1816 (Fr.borg), gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1894. Buste af H. W. Bissen, 1864 (St.mus, i marmor i Studenterforen.). På H. J. Hammers mal. af besøg hos Schimmelmann (Fr.borg). Tegn. af Aug. Jerndorff, 1890. Sammen med Sophie Ørsted på mal. og tegn. af Carl Thomsen, 1897. Statue af Jul. Schultz, 1901, rejst i Korsør 1906. Min. og pastel af H. C. Vantore, ca. 1900. Silhouet af Ida Schiøttz-Jensen. Mindesten i Korsør, 1893.

Bibliografi. K. Goedeke: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung VI, 2. udg. Leipzig 1898. K. F. Plesner: B. bibliografi, 1943.
Udg. Danske værker, udg. Aug. B., I–XII, 2. udg. 1845–47. Poetische Werke in deutscher Sprache, udg. Carl und Aug. B. I–V, Leipzig 1836. Fragmente, udg. Aug. B., Leipzig 1855. Philosophischer Nachlass, udg. Carl B., I–II, Bern 1858–63. Poetiske skrifter, udg. A. Arlaud, I–V, 1889–1903.
Kilder. Breve i bl.a.: Aus J. B.s Briefwechsel mit Karl Leonhard Reinhold und Friedrich Heinrich Jacobi, udg. Carl und Aug. B., Leipzig 1831. Nedenn. biografi af Aug. B. Efterl.pap. fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé (især VI 1903 og VIII 1917). Timoleon und Immanuel. Briefwechsel zwischen Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein und J.B., udg. Hans Schultz, Leipzig 1910. Louis Bobé og Carl Dumreicher: Minder fra gamle dage II, 1916. Pers.hist.t. 10.r.V., 1938 81–114.
Lit. L. Bobé: J.B.s slægt og forældre, i Pers.hist.t. 6.r.II, 1911 27–36. Carl Lindberg Nielsen: J.B.s afstamning, i Pers.hist.t. 11.r.IV, 1943 238–41. – August B.: J.B.s biographie, I–IV, 1843–56. Kr. Arentzen: B. og Oehlenschläger, I–VIII, 1870–78. L. Schrøder: Ewald og B., 1884. Jul. Clausen: J.B., 1895. Rich. Petersen: J.B. og Sofie v. Haller, 1902. O.E. Hesse: J.B. und die deutsche Philosophie, Leipzig 1914. E. Reumert: Elskovs labyrinther, 1926. Hans Brix: Analyser og problemer III, 1936 204–32. K. F. Plesner i Danske Studier 1936 36–48. Paul V. Rubow: Tendenser, 1944 72–85. Aage Henriksen: Den rejsende, 1961. Samme: Grundtvig og B. i Kritik I–II, 1967, genoptr. i Gotisk tid, 1971. Thomas Bredsdorff i Orbis litteratum XXII, 1969 241–51. L. L. Albertsen i Nerthus II, 1969 151–85. Samme: Odins mjød, 1969. Samme: Holgerfejden, 1971. Samme: Niels Klim 1789, 1972. Samme: Sfinxens lyriske værksted, 1973. Samme: J. B.: Epigrammatisk billedbog, 1974. Samme: Til et minde, 1977. Steffen Hejlskov Larsen i Danske Digtanalyser, 1969 59–76. Flemming Dahl: Den guddommelige jomfru, 1970. Samme i Nord.t. för bok- och bibl.väsen LVIII, 1971 96–114. Horst Nägele: Der deutsche Idealismus in der existentiellen Kategorie des Humors (om Adam og Eva), Neumünster 1971.
Papirer. Div. håndskrifter, optegnelser og breve i Kgl. bibl., Uppsala universitetsbibl., Goethe- Schiller Archiv i Weimar, Preuss. Staatsbibl. i Berlin, Universitetsbibl. i Oslo.

*Paul V. Rubow**

Baggesgaard Rasmussen, Hans Thorning, 1888–1960, kemiker, farmaceut. * 8.7.1888 i Silkeborg, † 27.10.1960 i Hellerup, urne på Mariebjerg kgd. i Gentofte. F: handelsgartner Carl Rasmussen (1850–1905) og Inger Marie Bernthsen (1853–1937). ~ 1° 5.10.1921 Kbh. (Cit.) med Oda Ellen Astrid Schultze, * 11.3.1892 i Kbh., † 28.5.1941 i Hellerup, d. af sergent Villiam Valdemar S. (1864–97) og Petrine Jensen (1869–1942). ~ 2° 22.11.1942 i Randers med Elvilda (Else) Benedicte Eleonora Kjeldgaard, * 8.1.1891 i Silkeborg, † 2.3.1963 i Gentofte, d. af tømrermester Christian K. (1853–1932) og Maren Kirstine Nielsen (1859–1944).

Efter at have taget almindelig forberedelseseksamen 1903 blev B. R. 1904 discipel på Odense svaneapotek. 1910 tog han farmaceutisk kandidateksamen og blev 1911 knyttet til Farmaceutisk læreanstalt som assistent ved dens kemiske laboratorium. Samtidig med videnskabeligt laboratoriearbejde (han vandt 1913 en af Videnskabernes selskab udsat pris) forberedte han sig til studentereksamen som han tog 1914. N.å. tog han filosofikum. 1918 fik han universitetets guldmedalje for en prisopgave og blev 1922 dr. phil. med dispensation fra kravet om en universitetseksamen eller -grad. 1921 og 1922 foretog han kortere studierejser til London og Paris. 1917 flyttede B. R. fra Farmaceutisk læreanstalt over til universitetets kemiske laboratorium hvor han til 1922 var assistent og ledede laboratorieundervisningen i organisk kemi. 1922 blev han professor i kemi ved Farmaceutisk læreanstalt og læste over uorganisk kemi til 1926 da Emil *Koefoed afløstes af Carl *Faurholt hvorefter B. R. overtog den organiske kemi og i løbet af få år reformerede undervisningen i dette for farmaceuter vigtige fag. – B. R. var i besiddelse af en usædvanlig viden og en lige så usædvanlig arbejdsevne. Fra assistenttiden stammer foruden de to prisbelønnede arbejder og disputatsen *Studier over Tiamidernes Konstitution* en række andre arbejder. Til brug ved undervisningen på Farmaceutisk læreanstalt har han skrevet en række lærebøger både for den elementære (1927, 2. udg.1940) og for den højere (1934, 2. udg. 1944) undervisning. Hans talrige videnskabelige arbejder, der er offentliggjort i inden- og udenlandske fagtidsskrifter har emner navnlig fra alkaloidkemien og fra den analytiske kemi. Han har desuden skrevet mange oversigtsartikler i håndbøger og tidsskrifter, væsentligst om organisk- og farmaceutisk-kemiske emner. B. R.s viden har på mange måder været taget i brug både af private virksomheder (navnlig inden for medicinalindustrien) og af offentlige institutioner. 1922 blev han medlem af farmakopékommissionen, der udarbejdede „Pharmacopoea Danica" 1933, 1928 af Nordisk specialitetskommission, 1930 sekretær for den af Fédération internationale pharmaceutique nedsatte specialitetskommission og redaktør af de af den udgivne analysemetoder, 1931 medlem af den af Folkeforbundet nedsatte Commission d'experts pour la standardisation des méthodes du dosage de la morphine og af Technical commission of pharmacopocial experts. 1937 blev han medlem af Dansk luftværnsforenings landsråd, og han havde en væsentlig andel i planlæggelsen og ledelsen af kursus til uddannelse af gassporere. 1941 blev han konsulent i gastekniske spørgsmål ved Statens civile luftværn. Han var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra dets oprettelse 1937 og æresmedlem eller korresponderen-

de medlem af en lang række udenlandske farmaceutiske selskaber. Til hans 70-års fødselsdag indstiftedes en årlig Baggesgaard-forelæsning på Farmaceutisk læreanstalt. – R. 1933. DM. 1947.

Selvbiografi i Festskrift udg. af Kbh. univ. nov. 1922 139f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Stig Veibel

Bahnsen, Berthold Broder, 1913–71, sparekassedirektør. * 8.1.1913 i Lindholm (Sydslesvig), † 14.10.1971 i Flensborg, begr. i Læk. F: slagtermester Heinrich B. (1883–1961) og Elise Boysen (1888–1973). ~ 20.6.1946 med Anni Nolte, * 20.3.1920 i Northeim, d. af købmand Ernst N. (1882–1973) og Auguste Strøver (1879–1962).
Efter at have besøgt gymnasiet i Niebøl gik B. i banklære i Flensborg og Slesvig. Krigen afbrød den videre uddannelse; men efter dens afslutning blev han 1.10.1946 leder af amtsparekassens filial i Læk. Fra 1947 til sin død var han medlem af kommunerådet i Læk, valgt af Sydslesvigsk vælgerforening. 1947–54 var han medlem af den slesvig-holstenske landdag i Kiel og igen fra 1958 til sin død. B. var medlem af Sydslesvigsk vælgerforenings landsstyrelse og partiets 1. næstformand. Desuden havde han sæde i Flensborg Avis' tilsynsråd og i mange andre organisationer og institutioners ledelse. B. var en dygtig bankmand, men det var som politiker han kom til at gøre sig stærkest gældende. Da han indtog sin plads 25.8.1947 i landdagen i Kiel var han parlamentets Benjamin. På dette tidspunkt var forholdet mellem dansk og tysk sådan at et andragende indgivet til landdagspræsidenten på et ark papir i hvis øverste hjørne der på dansk stod „Sydslesvigsk vælgerforening" førte til hårde sammenstød. Ved B.s død 1971 betegnede tyske politikere ham som et af de mest profilerede medlemmer af den slesvig-holstenske landdag, der på afgørende vis var med til at bestemme den landspolitiske udvikling i efterkrigstiden, og som ikke mindst derved at han fandt „det rette ord til rette tid" sørgede for forståelse mellem fraktionerne i landdagen. Hans klare politiske fornemmelse, hans retfærdighedssans og hans eksemplariske tolerance bidrog til den forståelse der har bredt sig i grænselandet. Hans sans for politiske realiteter, hans fornemmelse af hvornår et problem var modent til løsning førte til at han 1962, da han ene mand blev valgt ind i landdagen for SSV, gennem dygtige og saglige forhandlinger opnåede at vælgerforeningen alligevel fik fraktionsstatus, en rettighed partiet stadig har. B. var friser, men han var SSVs konsekvente talsmand og dermed også danskhedens talsmand. Sproget i hjemmet var frisisk, men både han og hans hustru talte desuden dansk og tysk. B. kom i mange tilfælde til at stå som landdagens sociale samvittighed. Samtidig var han den der stærkest gik ind for regionalpolitikken, herunder også for Program Nord der førte det sydslesvigske landbrug til det stade det har i dag. Mange danske var dengang bange for dette program på grund af flygtningenes særrettigheder; men B. påviste at Program Nord var en nødvendighed for landbruget i Sydslesvig. Derefter ønskede B. og hans parti en egnsudvikling for det sydslesvigske område svarende til hvad der var sket i Nordslesvig. Disse tanker, fremført allerede 1958, er nu accepteret af samtlige politikere i landdagen i Kiel og er målsætning for det regionalpolitiske arbejde der gennemføres i dag. B. har fået Freiherr von Steinplaketten og 1971 forbundsfortjenstkorset. Hans død forhindrede en påtænkt dansk dekorering.

Karl Otto Meyer

Bahnsen, Martin, 1809–75, rådmand i Åbenrå. * 19.6.1809 i Åbenrå, † 12.3.1875 sst., begr. sst. F: farver Barthold B. (1764–1831) og Cathrine Nielsen (1780–1852). ~ 12.6.1840 i Åbenrå med Dorothea Maria Hansen, * 24.11.1817 i Åbenrå, † 1.7.1899 sst., d. af gæstgiver Peter H. (1782–1843) og Catharina Helena Petersen (1779–1842).
B. tilhørte en slægt der siden 1667 havde været knyttet til Åbenrå som farvere og rådmænd. Efter at have været til søs gik han ind i faderens fag og overtog efter dennes død forretningen som han drev med stor dygtighed så hans farveri i nogle år var Slesvigs største. Sammen med dr. Grauer og Fr. Fischer dannede han Åbenrås første lille danske kærne der skulle forberede det danske gennembrud i byen 1848–49. Han var medstifter af „Frederiksklubben" (11.12.1848). Han udnævntes 1850 til rådmand og valgtes 1852 til stænderdeputeret for Åbenrå hvilken stilling han bevarede til stænderinstitutionens ophør. 1864 blev han afsat som rådmand. I overgangsårene efter freden indtog han en førende stilling i den danske lejr. Han var ordfører for sin by hos civilkommissærerne og prinsen af Hohenlohe (1865) og for stændermedlemmernes deputation hos v. Zedlitz og v. Halbhuber (april 1865), og han var udset til ordfører for „de 47"s deputation til kong Wilhelm, men blev ved et tilfælde forhindret i at deltage. Med sin skarpe forstand og nøgterne dømmekraft ydede han den danske politik værdifulde tjenester selv om hans handlekraft til tider kunne lammes af hans meget mørke syn på det danske folks fremtid. Sygdom nedbrød i hans sidste leveår hans arbejdskraft. – Han havde ved selvarbejde der fortsattes til hans sidste år, på flere områder erhvervet sig

omfattende viden, især i historie, kemi og botanik. – R. 1856. □Maleri.

M.B.: Dagbøger., en rådmands beretn. 1864–66, 1964. – Slægt i A.D. Jørgensen: En redegørelse, 1901 8. Pers. hist. t. 9.r. II, 1929 190f. J.P. Junggreen i Dannevirke 15.3.1875. Fædrelandet 31.3.1875. Nordslesvigsk søndagsblad VI, 1885. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede (folkeudg.), 1920. A. Worsaae i Håbets mænd, 1923 53–58.

*Hans Lund**

Bahnsen, Poul (ved dåben Paul) Portefée, 1899–1960, psykotekniker. * 26.3.1899 i Kbh. (Matth.), † 5.11.1960 på Kbh.s amts sygehus, Gentofte, begr. på Mariebjerg kgd. sst. (fællesgr.). F: arbejdsmand, senere grosserer, maskinforhandler Frank (Frantz) Portefée B. (1866–1946) og Juliane (Julie) Constance Marie Ibsen (1866–1934). ~ 6.6.1930 i Kbh. (b.v.) med antikvarboghandler Rigmor Laura Nobel, f. Jensen, * 4.10.1893 i Kbh. (Johs.), † 1.10.1975 sst. (~ 1° 1912 med tidl. skuespiller, senere filmforfatter, boghandler Christian Peter Nobel, 1882–1946; ægteskabet opløst 1930), d. af barbermester Andreas Ludvig J. (1864–1936) og Emilie Josephine Christensen (1867–1943).

B. blev student 1918 fra Gl. Hellerup gymnasium og tog 1924 magisterkonferens i teoretisk og anvendt psykologi. Efter eksamen studerede han et halvt år i Tyskland, og senere foretog han adskillige studierejser i udlandet. 1924 blev han assistent ved centralarbejdsanvisningskontorets psykotekniske afdeling i Kbh., 1929 fagpsykolog ved Kbh.s kommunes psykotekniske institut, og 1943–60 var han forstander for dette institut. Han blev velkendt af offentligheden fordi han – i en periode hvor det almindelige kendskab til psykologi ikke var så udbredt som senere – havde evne til at populærisere fagets arbejde. Han gjorde det gennem afhandlinger og artikler såvel i tidsskrifter som i dagspressen og gennem udsendelse af en række bøger, bl.a. *Fra Skolebænk til Værksted*, 1925 sammen med K. Vedel-Petersen og Carl Værnet, *Kvinde og Mand. Forskel og Lighed i legemlig og sjælelig Henseende*, 1927 sammen med Knud Secher, *Beretning om Resultaterne af psykotekniske Intelligensprøver i Landstormen*, 1929, sammen med K. Vedel-Petersen, *Din Fremtid – en Livsstilling! Valg af Livsstilling gennem Selvstudium*, 1931. *Egner jeg mig til at studere*, 1932 sammen med C. Bræstrup, *Vidneudsagnets Upaalidelighed*, 1936, *Karakterforandringer hos Børn ved Opdragelse og Paavirkning*, 1938, *Ungdommens Fremtidsplaner og Erhvervsønsker. Bidrag til Erhvervsvalgets Psykologi*, 1939 og *Arbejdspsykologi. Synspunkter og problemer*, 1950 (3. udg. 1959).

Han var desuden en dygtig foredragsholder. Psykoteknisk institut virkede dels ved at foretage psykotekniske undersøgelser af lærlinge o.a., dels ved at afholde kurser i arbejdspsykologi, samarbejdsforhold o.lign. B.s kontakt til det praktiske livs folk var god, og han betragtedes som en autoritet inden for sit fagområde. Efterhånden førte udviklingen imidlertid med sig at det blev overflødigt at kommunen drev en institution som Psykoteknisk institut, og instituttet blev nedlagt samtidig med at B. med udgangen af juni 1960 tog sin afsked på grund af sygdom. □Foto.

Dansk psykologiforen.s medd. nr. 22, 1.12.1960. Nordisk psykologi 1960 415.

Sigurd Jensen (S.V. Rasmussen)

Bahnson

Slægtens først kendte mand er Hans Bonnicksen ca. 1672–1744, gårdejer i Nibøl, Sydslesvig, efter hvis søn gårdejer i Nibøl Bahne Hansen 1706–98 har sit navn. Dennes søn var Chr. B.

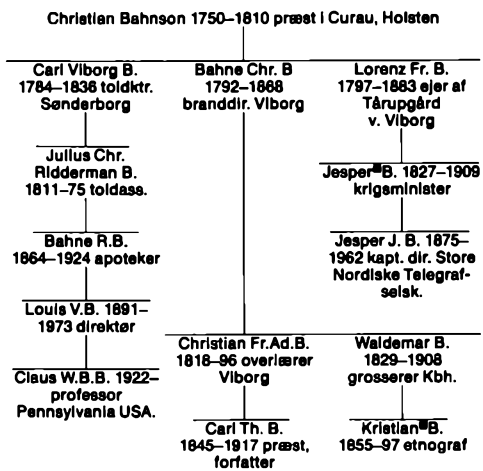

Sven Houmøller: Slægten Bahnson, udg. af Louis B. 1952.

Hans H. Worsøe

Bahnson, Jesper Jespersen, 1827–1909, officer, krigsminister. * 18.11.1827 på Tårupgård ved Viborg, † 26.8.1909 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: proprietær Lorenz Friderich B. (1797–1883) og Henriette Cecilie Jespersen (1802–65). ~ 1° 5.11.1856 i Asminderød med Antonie Oline Bentzien, * 17.3.1838 i Kerteminde, † 10.4.1868 på Frbg., d. af sognepræst i Kerteminde, senere i Asminderød, provst Vilhelm Bartholomæus B. (1800–57, ~ 1° 1828 med Sophie Marie Elisabeth

Nagel, 1811–33) og Marie Sophie Plum (1810–1902). ~2°29.8.1869 i Tårup med Anne Christine Lundsteen, *5.4.1840 i Vorgod, †30.1.1911 på Frbg., d. af sognepræst i Vorgod, senere i Ål Petrus L. (1803–61) og Christiane Marie Elisabeth Hansen (1813–70).

B. blev student fra Viborg 1844, cand. phil. 1845 og tog adgangseksamen til Den kgl. militære højskole 1846. Da Treårskrigen udbrød 1848 lukkedes skolen, og B. blev efter en kortvarig praktisk forberedelse kommanderet til tjeneste ved den befæstede stilling på Helgenæs, senere til tjeneste ved kystbatterierne langs Lille Bælt. Han gjorde tjeneste på Fredericia fæstnings nordfront under det slesvig-holstenske angreb 6.7.1849 og var som kar. premierløjtnant chef for et reservedepot i Assens 1850. Efter krigen gennemgik han højskolens ældste klasse og sendtes 1853 under Krimkrigen med et artilleridetachement til Christiansø. 1854 var han detachementskommandør på Kronborg. En helt ny virksomhed åbnede sig da han 1855 blev skoleofficer og lærer i artilleri og fortifikation ved landkadetakademiet. 1857 blev han kaptajn, ansattes 1859 som lærer i kemi ved Den militære højskole og stod nu à la suite i artilleriet 1860–67, idet han dog under krigen 1864 var ved artillerikommandoen i Fredericia og sidst på året blev chef for batteriet Prøvestenen. Ved hærlovsrevisionen 1867 afløstes højskolen og kadetakademiet af officersskolen på Frederiksberg slot, hvor B. ansattes som lærer i kemi og var skoleofficer 1870–76. Her var det han først ret fik lejlighed til at beskæftige sig med den sag der blev hans livssag, forsvarsvæsenets udvikling. Ved den veltalenhed, klarhed og overbevisning hvormed han fremsatte sin opfattelse, og den ubøjelige og konsekvente energi hvormed han fastholdt den og forstod at føre sin vilje igennem i kredsen af lærere ved skolen fik han en alt overvejende indflydelse her. 1871 foranledigede han stiftelsen af Det krigsvidenskabelige selskab, hvor spørgsmålet Kbh.s befæstning blev drøftet. For at vække interesse for sagen i videre kredse begyndte han, dels personlig, dels gennem medarbejdere at rejse diskussion om den i pressen. 1879 blev han oberst og chef for 1. departement i krigsministeriet. 1880–84 var han ministeriets direktør.

Højre og Frede Bojsens gruppe af venstre havde 1880 gennemført en ny hærlov så der var ikke de første år mulighed for bevilling til Kbh.s befæstning, men B. arbejdede utrætteligt for sin plan, dels i ministeriet, dels i offentligheden, her kraftigt støttet af de i 1870erne oprettede forsvarsforeninger. Deres antal øgedes, og der holdtes foredrag om Kbh.s fæstning i alle byer. Kvinder foranstaltede indsamling til forsvaret, og 1884 startedes Komiteen for selvbeskatning der ville indsamle midler til anlæg af fæstninger omkring Kbh. Ved folketingsvalget 26.6.1884 led højre et stort nederlag, venstre gik stærkt frem, og for første gang repræsenteredes socialdemokratiet i folketinget, men Estrup satte hårdt mod hårdt. Særlig udfordrende følte det i oppositionen at B. 12.9.1884 udnævntes til krigsminister. Han håbede sikkert at han med støtte i den rejste forsvarsbevægelse kunne gennemføre Kbh.s befæstning ad normal parlamentarisk vej, men det lod sig ikke gøre, og han fulgte Estrup ud i provisorierne. Oktober 1885 oprettedes det militære gendarmerikorps ved provisorisk lov. 1886 kom det første provisorium til kystbatterier ved Charlottenlund og Kastrup og til Kbh.s landbefæstning (Vest-Enceinten færdig 1890). Nye kaserner opførtes og ny geværfabrik byggedes i forbindelse med indførelse af magasingeværet. Den frivillige selvbeskatning påbegyndte 1886 opførelsen af Garderhøjfortet, og da det var fuldført opførelsen af Lyngbyfortet som krigsministeriet dog måtte fuldføre. De i 1888–89 indledte forligsforhandlinger mellem regeringen og venstre gik i stå da B. 1890 fik provisorisk bevilling til Middelgrundsfortet, og det fremmede heller ikke forligsforhandlingerne da der 1891 oprettedes en generalkommission med kronprins Frederik som formand. Men 1894 resulterede forligsforhandlingerne mellem højre og Frede Bojsen i forlig om finanslov og provisoriernes ophør. Dermed var B.s politiske rolle udspillet. Han gik af som minister 7.8.1894 sammen med det øvrige ministerium og blev kommanderende general i 1. generalkommandodistrikt indtil 1897. 1896 udgav han *Forsvarsvæsnets Udvikling i den sidste Menneskealder.* 1887,1890 og 1892 var han efter hårde valgkampe blevet valgt til folketinget på Frbg., men faldt 1895 og søgte ikke mere valg. Som politiker havde han vist sig som en både slagfærdig og behændig debattør, der målbevidst og utrættelig viede sig den sag han troede på, men hans stejlhed og selvbevidsthed virkede unødig udfordrende. Skønt trykket af økonomiske vanskeligheder der for en del skyldtes overtagelsen af fædreneejendommen Tårupgård og sikkert dybt skuffet over det forlig der i virkeligheden betød en underkendelse af hans livsværk vedblev han dog til sine sidste leveår at virke for sin opfattelse af forsvarssagen. R. 1868. DM. 1874. K.[2] 1881 K.[1] 1885. S.K. 1888.

□Karikaturer af K. Gamborg til Punch 1885–90 (Fr.borg). Mal. af O. Bache, 1895 (Fr.borg), tegn. af samme. Afbildet på mal. af F. P. Grünwaldt, 1895, „Overleveringen af Garderhøjfortet til Krigsbestyrelsen 1892". Mal. af L. Tuxen, ca.

1896 (folketinget). Gravmonument med buste af H. P. Pedersen-Dan, 1911. Buste af C. Th. Wegener, 1911. Foto.

Ill. tid. 21.9.1884 og 5.9.1909. Axel Liljefalk i Vor fremtid III, 1910 1–7. M. Rovsing: Tre venner, 1891. N. P. Jensen: Livserindringer II, 1917 især 143. Albert Olsen: Rigsdagen og finansloven 1849–94, i Den danske rigsdag 1849–1949 V, 1949. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1960.

Helge Larsen (Rockstroh)

Bahnson, Kristian Bahne, 1855–97, etnograf, arkæolog. * 12.5.1855 i Randers, † 10.1.1897 i Kbh., begr. på Frbg. F: grosserer Waldemar B. (1829–1908) og Petrine Madsen (1830–1909). ~ 5.11.1886 i Kbh. (Johs.) med Margareta Philippa Busse, f. Walther, * 25.3.1846 i Berlin, † 12.1.1927 på Frbg. (~ 1° med tysk godsejer Busse), d. af professor ved Friedrich Wilhelm Gymnasium i Berlin Friedrich Gottlieb Ludwig W. (1800–79) og Johanna Carolina Emilie Stüler (1806–86).

Efter 1872 at være blevet student fra Borgerdydskolen på Christianshavn studerede B. under J. J. A.* Worsaaes ledelse arkæologi og tog i 1877 magisterkonferens i oldtidsvidenskab. 1879 blev han assistent ved det etnografiske museum, kort efter også ved det oldnordiske. Her knyttedes han i et nært venskab til arkæologen Sophus *Müller, og de arbejdede begge i årene efter Worsaaes død på at forene samlingerne i et nationalmuseum. Ved dets oprettelse 1892 blev B. den første inspektør ved dets 1. afdeling som kom til at omfatte den danske forhistoriske og den etnografiske samling og her virkede han til sin død. En frugt af B.s dobbelte virke som etnograf og arkæolog var hans første arbejde *Gravskikke hos amerikanske Folk* (Årb. for nord. oldkynd. og hist., 1882), rent arkæologisk det næste *Bronzealderens Mands- og Kvindegrave*, sst. 1886. Uden at hans arkæologiske arbejder indstilledes, *Nefrit- og Jadeitsager i Europa*, sst. 1889 og *Meddelelser fra Nationalmuseets danske Samling, Stenalderen*, sst. 1892 fik han dog større interesse for etnografien. I *Etnografiske Museer i Udlandet*, sst. 1887, udbyttet af en længere studierejse til de vigtigste etnografiske museer i Europa, fremsætter han den moderne etnografs krav om systematiske indsamlinger af sager hørende til det daglige livs behov i modsætning til den fra kunstkammeret arvede hang til at samle sjældenheder. 1888 blev han medudgiver af det i Leyden grundlagte tidsskrift Internationales Archiv für Ethnographie til hvilket han ydede flere bidrag. Allerede da samlede han stof til sit hovedværk *Etnografien* som han dog på det tidspunkt kun havde tænkt som en kortfattet håndbog for museumsbesøgende. Om en tidssvarende nyopstilling af den etnografiske samling vekslede han tanker med sin ven den svenske etnograf Hjalmar Stolpe. I sine sidste leveår satte B. al sin energi ind på disse to opgaver; men han var da allerede en dødsmærket mand og ingen af dem nåede han at se fuldendt. Af Etnografien forelå ved hans død de tre fjerdedele; 1. bd. kom 1894, og det fuldførtes 1900 af hans kollega ved museet, Carl *Fredstrup. Dette værk er et overmåde dygtigt arbejde, på en gang videnskabeligt og let læseligt; det var ikke blot et standardværk for sin tid men det kan fortsat læses med udbytte. □Mal. 1875–76, tegn. 1879 samt mal. 1895 (Nat. mus. etnografiske saml.), alle af H. Nik. Hansen. Foto.

Ill. tid. 31.1.1897 283f. Ymer 1897 hft. I 77. Internationales Archiv für Etnographie X, 1897 172. Th. A. Müller i Politiken 12.1.1897.

*Th. Thomsen**

Bahr, Anders Peter Louis, 1876–1958, veterinær. * 4.3.1876 i Kbh. (Frels.), † 29.11.1958 på Holbæk sygehus, begr. Hagested kgd., Holbæk amt. F: værtshusholder Anders Clausen B. (1844–98) og Antonie Erika Christiane Christensen (1847–94). ~ 3.5.1910 i Kbh. (Pauls) med Johanne Frederikke Boserup, * 27.12.1887 på Frbg., † 4.3.1967 på kommunehosp., Kbh., d. af forpagter Adam Gottlob B. (1845–1914) og Christine Rasmussen (1855–1951).

B. fuldendte veterinærstudiet 1898 og praktiserede en kort tid som dyrlæge i Sverige og Norge. Han var derefter assistent ved Forsøgslaboratoriets bakteriologiske afdeling 1898–1904 og 1903–04 assistent ved Veterinær- og landbohøjskolens stationære klinik hvor han fungerede som censor i fysiologi og alm. patologi indtil 1954. 1904 blev han forstander for Ratinselskabets bakteriologiske laboratorium i Kbh. Fra 1911 var han dansk redaktør og medudgiver af Skandinavisk veterinär-tidsskrift. 1922 blev han dr.med.vet. ved veterinærskolen i Hannover. Af hans arbejder kan nævnes: *Aktinomycose hos hunden* (Månedsskr. f. dyrl. 25, 1913–14), *Børnekolerinens Ætiologi* (Bibl. f. læger 102, 1910, 104, 1912 s.m. H. P. T. Ørum og A. Thomsen), *Sygdomme hos Honningbien og dens yngel* (Meddel. fra D. kgl. veterinær- og landbohøjskoles serumlab. 1915), *Paratyfus hos Honningbien* (Archiv f. Bienen-kunde, 1922), *Nogle Undersøgelser vedr. Honningens Betydning i sanitær Henseende* (Månedsskr. f. dyrl. 43, 1931–32). B. var i en årrække lærer i bakteriologi og bisygdomme ved de af Danmarks biavlerforening etablerede periodiske kursus for biavlslærere og skrev en bog om honningbiens liv og sygdomme (1923). Endvidere vi-

denskabelige og populære artikler om den rationelle udryddelse af gnavende skadedyr. B. interesserede sig stærkt for biografisk virksomhed; af hans veterinærhistoriske arbejder bør især nævnes *Erik Viborg og Veterinærskolen* (Månedsskr. f. dyrl. 14, 1902–03). – R. 1930. □Foto.

Dansk veterinærhist. årbog 1961 17f. – Papirer i Danmarks vet.- og jordbrugsbibl. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

I. Katić (Hj. Friis)

Bajer, Fredrik, 1837–1922, forfatter, politiker. *21.4.1837 i Vester Egede, Præstø amt, †22.1.1922 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: sognepræst til Vester og Øster Egede, senere Herlufmagle og Tybjerg, Alfred Beyer (1807–81) og Cecilie Louise Crone (1815–1900). Kaldte sig indtil 1865 Beyer. ~8.10.1867 i Herlufmagle, Præstø amt med M. *B., f. Schlüter, *4.1.1840 på Frederikseg, Herlufmagle sg., †4.3.1934 i Kbh., d. af godsejer Wilhelm S. (1811–80) og Pauline C. Gäthgens (1813–1906).

B. var 1848–54 elev på Sorø akademi og optoges på landkadetakademiet efteråret 1854. I okt. 1856 blev han løjtnant ved dragonerne og gjorde de følgende år tjeneste dels i Næstved, dels i Holsten, bortset fra 1860–62 da han tog adgangseksamen til og læste ved den militære højskole. Under krigen 1864 var han stationeret i Nordjylland og vandt påskønnelse for dygtighed og konduite. S.å. udnævntes han til premierløjtnant, men afskedigedes allerede 1865 på grund af hærens indskrænkning. B. opgav den militære løbebane uden større fortrydelse, flyttede til Kbh. hvor han ernærede sig som lærer, bl.a. på Emdrupborg højskole, og fra 1867 som translatør i svensk. Han engagerede sig samtidig i politik og efterhånden i en lang række spørgsmål af ideel eller principiel demokratisk art. 1866 stillede han sig som modstander af den reviderede grundlov i Odsherredkredsen men valgtes ikke. 1869 var han medstifter af og formand for den første venstrevælgerforening i Kbh. 1872 valgtes han i Horsenskredsen som kandidat for alle venstregrupper, og han genvalgtes her til han ved valget 1895 faldt for en tilhænger af det storpolitiske forlig året forinden. Mens B. i 1870erne havde en vis position i venstre og bl. a. var medlem af partiets bestyrelse kom han efterhånden til at stå mere isoleret og opnåede kun indflydelse i enkelte spørgsmål. Han stod det grundtvigske venstre nærmest og fulgte hyppigst Høgsbro, men hans rigsdagsindsats prægedes af stadige særstandpunkter hvad der vanskeliggjorde hans forhold til partiet, og han var tilsvarende for ensidig og uinteresseret i de storpolitiske spørgsmål til at samle en gruppe om sig. I rigsdagsverdenen kom B. til at sætte sig varige spor gennem sin indsats for oprettelsen af en interparlamentarisk gruppe i 1891 for hvilken han blev sekretær, en post han beholdt efter sin udtræden af tinget helt frem til 1916. Han har yderligere indlagt sig fortjeneste ved store ordningsarbejder i rigsdagens bibliotek og arkiv som beskæftigede ham efter hans udtræden af politik. I en række enkeltspørgsmål har B. i og uden for rigsdagsarbejdet ydet en betydelig indsats. Han var i slutningen af 1860erne blevet en varm tilhænger af kvindesagen, og den konkrete tilskyndelse til oprettelsen af *Dansk Kvindesamfund* 1871 kom gennem en henvendelse til B. fra nationaløkonomen A. Pedersen-Studnitz der opholdt sig i Genève. Sammen med sin hustru fik B. samfundet stiftet, og n.å. inspirerede han til oprettelsen af *Kvindelig Læseforening*. B. var som rigsdagsmand kvindesagens utrættelige talsmand og fremsatte 1878 det lovforslag der førte til loven af 7.5.1880 om gift kvindes rådighed over hvad hun tjener ved selvstændig virksomhed. I forbindelse med forslag om indførelse af forholdstalsvalgmåden ved kommunale valg arbejdede han for valgret og valgbarhed for ugifte kvinder til disse råd og fremsatte 1886 og 1893, sidste gang sammen med Herman Trier, forslag herom der dog afvistes af landstinget. Sammen med sin hustru stiftede han i utilfredshed med Dansk Kvindesamfunds politisk neutrale holdning *Kvindelig Fremskridtsforening* nov. 1886 og på et fællesmøde i Dansk kvindesamfund 27.5.1887 protesterede de begge mod opgivelsen af kravet om politisk ligestilling i samfundets formålsparagraf.

I slutningen af 1860erne var B. blevet tilhænger af den praktiske skandinavisme, og han virkede herfor ved vedtagelsen af møntreformen 1875 og loven om litterær ejendomsret 24.5.1879. Han fik tidligt forbindelse med Bj. Bjørnson som han havde stadig kontakt med og af hvem han påvirkedes i republikansk retning. Han stod ligeledes Bjørnson nær i arbejdet for fredssagen hvor B. efterhånden lagde sin hovedindsats. 28.11.1882 oprettede han *Foreningen til Danmarks Neutralisering*, fra 1885 *Dansk Fredsforening*. Begyndelsen var beskeden, men bl.a. takket være en stor agitatorisk indsats fra B.s side i 1880erne opnåede foreningen et betydeligt medlemstal. Han kastede sig snart over udbygningen af de nordiske og internationale kontakter i fredsarbejdet, og han fratrådte af denne årsag som formand 1892, men havde sæde i hovedbestyrelsen til 1904. B. var initiativtager til det første nordiske fredsmøde i Göteborg 1885 og tog stadig del i de internationale fredsmøder. På fredskongressen i Rom 1891 fik han stiftet

Verdensfredsbureauet som han var præsident for indtil 1907, derefter ærespræsident. For sin indsats i det internationale fredsarbejde fik B. 1908 sammen med svenskeren K. Arnoldson tildelt Nobels fredspris. – Da B. i begyndelsen af 1880erne kastede sig over fredsarbejdet var der kun ringe interesse for eller opmærksomhed om Danmarks forhold til udlandet, og B. kom derfor til at øve en pionerindsats ved på rigsdagen at rejse spørgsmålet om Danmarks neutralitet. Med henvisning til instruktionerne til de danske forhandlere i Wien i 1864 hvor de af ministeriet Bluhme var blevet pålagt at undersøge muligheden af anerkendelsen af Danmark som neutral stat i lighed med Schweiz og Belgien, rettede B. i folketinget 23.1.1885 en forespørgsel til udenrigsministeren om hvad der var foretaget i denne sag. Svaret lød på at der intet var sket, men B. fortsatte sin agitation for sagen. Han opgav snart bestræbelserne for at opnå en af stormagterne garanteret neutralitet der som han sikkert rigtigt indså kunne stille landet i et afhængighedsforhold til garantimagterne, og arbejdede for at dansk neutralitet skulle fastslås gennem handling ved at Danmark erklærede og førte en ligelig neutralitetspolitik. Sideløbende hermed agiterede B. for indførelsen af voldgift staterne imellem, og 8.2.1887 stillede han forslag om nedsættelse af en parlamentarisk kommission der bl.a. skulle undersøge betydningen af en permanent voldgiftstraktat mellem de nordiske lande. Forslaget begravedes i et udvalg, men B. fortsatte sin virksomhed. Fra Dansk fredsforening indkom n.å. et andragende til folketinget om medvirkning til en nordisk voldgiftstraktat, og 27.3.1888 vedtog tinget en forsigtigt affattet, men dog principielt positiv dagsorden. B. var fremtrådt med neutralitets- og voldgiftsideen i det psykologisk rigtige øjeblik, idet venstre i sin stadige kamp mod Københavns befæstning og Hørups agitation mod militarismen havde behov for et grundlag for dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. B.s ideer vandt betydelig tilslutning i brede kredse, og venstre optog kravet om den ubetingede neutralitet i partiets nye program af okt. 1889. De synspunkter B. havde fremført blev almindeligt accepteret i alle venstregrupper, også senere af de radikale, og indgik i den af ministeriet Zahle ved verdenskrigens udbrud erklærede og af alle partier principielt anerkendte neutralitetspolitik. – B. udfoldede et omfattende forfatterskab, hvor han behandlede historiske og politiske emner. 1877–79 udgav han *Folkevennen* der var organ for nordiske og republikanske ideer, og han skrev utallige artikler i tidsskrifts- og dagspressen, fra 1884 i Politiken. Af hans større skrifter kan nævnes: *Samlinger til jævnførende nordisk Lyd- og Retskrivningslære*, 1871 (udg. med støtte fra Videnskselsk.), af indlæg i kvindesagen: *Klara-Rafael-Fejden*, 1879, *Om Ægtefællers formueretlige Ligestillelse*, 1884 og *Dansk Kvindesamfunds Stiftelsesaar, 1871*, 1905. Af mere historisk karakter, men naturligvis til stadighed med aktuelt sigte er *Nordens politiske Digtning 1789–1804*, 1878, *Da det danske Slesvig gik tabt*, 1896 (udg. under pseudonymet Bjarke Frode, 2. udg. 1914), *Om Aarsager til Krig og Voldgift i Europa siden Aar 1800*, 1897 og *Nordens, særlig Danmarks Nevtralitet under Krimkrigen*, 1914. Aktuelt agitatorisk sigte har *Nordiske Nevtralitetsforbund*, 1885, *Om Krigs Forebyggelse ved Voldgift*, 1886, *Interparlamentariske Konferencer*, 1890, *Fredsvennernes Krigsplan*, 1891, *Verdensfredsmødernes Meninger*, 1892, *Ideen til Nordens, særlig Danmarks vedvarende Nevtralitet*, 1900 og *Det skandinaviske Nevtralitetssystem*, 1901. B. skrev fredsarbejdets historie i *Dansk Fredsforenings Historie*, 1894, og 1909 udsendtes *Fredrik Bajers Livserindringer udgivne af hans Søn*. – B., der de sidste år var legemligt stærkt svækket, arbejdede utrætteligt og udholdende for de ideer han i 1860ernes slutning havde viet sit liv. Han kunne i samarbejdet med andre og overhovedet i sin udadvendte virksomhed savne elementære fornemmelser for politiske forhold, taktiske hensyn og tingenes proportioner, men hans idealisme anerkendtes i brede kredse, selv om anerkendelsen, især mod slutningen af hans virksomhed, ofte kunne gå på idealernes værdi mere end på B.s konkrete indsats i disses tjeneste. Gennem hele sin virksomhed arbejdede han nært sammen med sin hustru Matilde B., og deres respektive indsats i freds- og kvindesagen kan være vanskelig at bestemme. – B. har indlagt sig klare fortjenester ved sin indsats for kvindens retslige ligestilling, og han var den første der kaldte på en konstruktiv drøftelse af dansk udenrigspolitiks mål og midler i 1880erne. B. kom herigennem til at øve en betydelig indflydelse på fastlæggelsen af centrale principper for dansk udenrigspolitik frem til 2. verdenskrig. I det internationale fredsarbejdes historie står B. som en af de store skikkelser. 1923 rejste danske fredsorganisationer og kvindeorganisationer et mindesmærke for ham i Fælledparken, Kbh. – B. var dybt præget af ligheds- og menneskeretsideerne fra 1700-tallets slutning, og fra den grundtvigske tankeverden hentede han sine skandinaviske idealer. □På gruppebill. (officerer) af Niels Simonsen, 1858, tegn. (Fr.borg) som forarb. til mal. Tryk på „venstretørklæde", ca. 1875. Karikatur af K. Gamborg, 1886 (Fr.borg). Buste af Rasmus Andersen, ca. 1901, i marmor 1918 (folketinget). Relief af Carl Mortensen (sst.) Mal. af Tycho

Jessen, 1918 (Fr.borg). På Marie Luplaus mal. „Fra kvindevalgretskampens første dage" (folketinget). Flere træsnit, bl. a. C. Hammer, 1883 og H. C. Olsen, 1907. Monument i Fælledparken, Kbh., med relief af E. Utzon-Frank. Foto.

Kilder. Fr. Bajer: Livserindringer, 1909. Ø. Anker m.fl.: Bjørnstjerne Bjørnsons brevveksling med danske 1875–1910 I-III, 1953. Hans Lund: Sofus Høgsbros brevveksling og dagbøger I-II, 1923–24.
Lit. Slægt: se Beyer. – Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. Neergaard i Fredsbladet XXXI, 1922 11–12. Niels Petersen sst. XXXI, 1922 9–11. Vict. Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år I, 1949 23. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1960 58. Troels Fink: Ustabil balance, 1961 47 91. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel II, 1964 196–99. H. Nielsen, Da. udenrigspol. 1875–94, 1977 86–89 121–24 126f.
Arkiv i Rigsark., Kgl. bibl. og Kungl. biblioteket, Stockholm.

Claus Bjørn

Bajer, Pauline Matilde Theodora, 1840–1934, forkæmper for kvindesag og fredssag. * 4.1.1840 på Frederikseg, Herlufmagle sg., Præstø amt, † 4.3.1934 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: godsejer Wilhelm Schlüter (1811–80) og Pauline Cathrine Gäthgens (1813–1906). ~ 8.10.1867 med forfatteren og politikeren Fredrik *B., * 21.4.1837 i Vester Egede, Præstø amt, † 22.1.1922 i Kbh., s. af sognepræst Alfred Beyer (1807–81) og Cecilie L. Crone (1815–1900).
Allerede i sin forlovelsestid var B. blevet interesseret i arbejdet for kvindernes ligestilling, og hun tilskyndede sin mand til i slutningen af 1860erne at knytte forbindelse med svenske forkæmpere for kvindens ligeberettigelse. 1871 tog hun sammen med sin mand initiativet til oprettelsen af en dansk afdeling af det internationale kvindesamfund i Genève, stiftet 1868. Den danske afdeling stiftedes 24.2.1871 og B. valgtes til formand. Betegnelsen international og tilknytningen til den europæiske bevægelse skabte imidlertid uvilje, og trods B.s modstand blev forbindelsen afbrudt, og 15.12.1871 stiftedes *Dansk Kvindesamfund* samtidig med at B. fratrådte som formand. Hun var derefter menigt medlem, men støttede sin mand i dennes arbejde, fra 1880erne især for fredssagen. I utilfredshed med Dansk Kvindesamfunds politiske neutralitet oprettede hun sammen med Johanne *Meyer i nov. 1886 Kvindelig Fremskridtsforening der havde kvinde-, freds- og arbejdersagen på programmet. 1888 afholdt foreningen et nordisk møde, og 1888–94 udgav den tidsskriftet *Hvad vi vil* hvor B. bidrog som medredaktør og lejlighedsvis skribent. 1893 gik Kvindelig Fremskridtsforening op i Dansk Kvindesamfund, og B. blev en årrække formand for kvindesamfundets afd. i København, senere æresmedlem af Dansk Kvindesamfund. – I dansk kvindesag stod B. på venstrefløjen i arbejdet med krav om direkte politisk engagement. Denne linie slog ikke igennem, men på sine ældre dage hyldedes hun gentagne gange som pioneren i dansk kvindesag. I de mange sager hendes mand engagerede sig var hun hans nære medarbejder, og for fredssagen har hun udgivet *Kvindernes Forening i Paris for International Afvæbning,* 1897 samt oversat Arthur Müller *Fredsvenlig Bog for Ungdommen,* 1910. – F. M. 1. 1931 – □På Marie Luplaus mal. „Fra Kvindevalgretskampens første Dage" (folketinget). Foto.

Fr. Bajer: Livserindringer, 1909. Samme: Dansk kvindesamfunds stiftelsesår 1871, 1905. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamfund gennem 40 år, 1912. Eva Hemmer Hansen: Blåstrømper, rødstrømper, uldstrømper, 1970. Kvinden og samfundet 15.3.1934. Socialdemokraten 5.3.1934. Politiken 5.3.1934. Lis Højgaard: Bidrag til den da. kvindebevægelses hist. 1870–1900, 1977.

Claus Bjørn

Bak, Anders Kristian, 1892–1972, belysningsdirektør. * 20.5.1892 i Udbyneder sg., † 25.10.1972 på Frbg., begr. Udbyneder kgd. F: gårdejer Jens B. (1841–1924) og Mette Kirstine Hansen (1859–1927). ~ 5.5.1928 i Odense med Karen Vesterdal Møller, * 7.7.1902, d. af gårdejer Edvard M. (1874–1908) og Thora Illum (1872–1956). – Far til Thor A. *B.
B. blev polyteknisk kandidat (maskiningeniør) fra Den polytekniske læreanstalt 1917 og var efter eksamen assistent ved læreanstaltens maskinlaboratorium til 1.3.1918 hvorefter han blev ansat ved Kbh.s belysningsvæsen. August 1919 rejste han til USA for at studere ved derværende universiteter. Derefter var han 1920–25 ansat som ingeniør ved et elektricitetsselskab i Detroit, Michigan hvor han til sidst havde en ledende stilling ved bygningen og igangsætningen af et nyt stort kraftværk. Efter sin hjemkomst 1926 var B. igen i en periode knyttet til belysningsvæsenet til løsning af særopgaver. Da han imidlertid ikke var helt tilfreds med de økonomiske vilkår belysningsvæsenet da kunne tilbyde ham overtog han januar 1928 en stilling som direktør for A/S Aarhus Mørtel Co. i Århus. Denne stilling beklædte han indtil udgangen af 1929. I januar 1930 blev B. igen ansat ved Kbh.s belysningsvæsen hvor han først var beskæftiget som projekterende ingeniør, senere som driftsbestyrer for H. C. Ørstedværket og derefter 1940–54 som overingeniør for elværkerne. Som overingeniør forestod B. opførelsen af Svanemølleværket på Østerbro der er et kombineret kraft-varmeværk. B. lagde megen vægt på fjernvarmeproduktionen og bidrog til at København på dette

område fik en førende stilling. Under den tyske besættelse 1940–45 blev hans villa på Frederiksberg 4.1.1945 sprængt i luften af tyskerne. Bortsprængningen overværedes ikke af B. der sammen med sin hustru var blevet arresteret af tyskerne og ført til Frøslevlejren hvor de forblev til besættelsens ophør. 1954 udnævntes B. til direktør for belysningsvæsenet. Jævnsides med arbejdet ved og senere ledelsen af Kbh.s belysningsvæsen varetog han omfattende hverv gennem medlemskab af bestyrelser i en lang række inden- og udenlandske el- og fjernvarmeproducentselskaber. 1946 blev B. medlem af den danske nationalkomité for World Energy Conference og var præsident for denne komité 1963–70. Han har skrevet artikler om tekniske emner i danske og udenlandske tidsskrifter og virkede som rådgiver ved bygning af flere elværker. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekn. vidensk. og 1954 dr. techn. honoris causa ved Den polytekniske læreanstalt. Han fratrådte sin stilling som belysningsdirektør 1962. I nogle år efter sin fratræden holdt han forelæsninger på Den polytekniske læreanstalt. R. 1948. R.[1] 1956. K. 1961. □Foto og tegn. (Københavns belysningsvæsens administrationsbygning).

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. Østergaard-Nielsen

Bak, Børge Nielsen, * 1912, kemiker. * 31.12. 1912 i Kbh. F: snedker Thorvald Nielsen B. (1886–1977) og Hilmaria Nielsen (1890–1952). ~ 12.10.1939 i Kbh. (Lutherk.) med Harriet Sonja Estmi Jacobsen, * 4.4.1914 i Kbh., d. af sølvsmed Edmund William J. (1854–1934) og Alma Caroline Laura Poulsen (1876–1944).

Efter studentereksamen fra Efterslægtselskabets skole 1931 tog B. embedseksamen ved Kbh.s univ. i matematik, fysik, kemi og astronomi med speciale i organisk kemi (cand. mag. 1936) hvorefter han ansattes som videnskabelig assistent ved universitetets kemiske laboratorium. Her nød han allerede i studietiden godt af kontakten med så fremragende videnskabsmænd som den organiske kemiker E. *Biilmann og spektroskopikeren A. *Langseth; og netop foreningen af spektroskopien og den syntetiske organiske kemi danner grundlaget for B.s senere videnskabelige indsats. Denne begyndte tidligt med besvarelsen af universitetets prisopgave om et organisk kemisk emne (guldmedalje 1938) og fortsattes med disputatsen *Det indremolekylære Potential*, 1943 som er forløberen for en lang række afhandlinger om molekyldynamikken, det teoretiske grundlag for forståelsen af molekylernes svingnings- og rotationsspektre. Kort efter krigens afslutning rejste B. til Berkeley univ., Californien (1946–47) hvor han i samarbejde med W. D. Gwinn byggede en mikrobølgespektrograf, et instrument som kunne realiseres takket være komponenter udviklet i forbindelse med radarteknikken (klystronen). Denne pionerbedrift gentog B. efter hjemkomsten til København hvor han om sig samlede en gruppe af studenter og senere medarbejdere som bl.a. gennem mere end 300 videnskabelige afhandlinger kom til at spille en vigtig rolle i molekylspektroskopiens udvikling. Netop denne forskningsgren forudsatte – som en af de første inden for kemien – et samvirke mellem eksperter fra så forskellige discipliner som kvantekemi, isotopsubstitution der ofte kræver en raffineret organisk synteseteknik, apparatbygning og elektronik. B. har i sit videnskabelige arbejde udover de allerede nævnte discipliner beskæftiget sig med infrarød spektroskopi, kernemagnetisk resonansspektroskopi hvor han var dansk foregangsmand og i de seneste år med spektre af ustabile pyrolyseprodukter som er af betydning for kemien og astrokemien.

De særlige menneskelige egenskaber, herunder organisatorisk og pædagogisk talent som er en forudsætning for at virke som leder og inspirator i videnskabeligt samarbejde har tillige vist sig i andre af B.s aktiviteter. 1955 tog han således initiativ til dannelsen af Dansk forening for molekylspektroskopi hvis formand han var fra 1955–73. 1965 var han formand for organisationskomiteen for 8. europæiske molekylspektroskopikongres. B.s virksomhed som repræsentant for amanuenserne ved det matematisk-naturvidenskabelige fakultet 1949–57 illustrerer også den tillid han nyder blandt kolleger. B. har gennem kursusvirksomhed og på anden måde befordret molekylspektroskopiens anvendelse i den kemiske industri hvor den er blevet et vigtigt analytisk værktøj. Lærebogen: *Elementary Introduction to Molecular Spectra*, 1954 (spansk udg. 1970) viser også B.s interesse for og betydelige evner til at gøre emner fra den aktuelle forskning tilgængelige for andre. – 1957 blev B. ekstraordinær professor ved Kbh.s univ. og 1965 professor i molekylspektroskopi sst. Sideløbende hermed har han varetaget et lektorat i dette fag ved Danmarks tekniske højskole ligesom han har virket i udenlandske gæsteprofessorater (Berkeley 1969, Kiel 1970, Valladolid 1972, Bologna 1976). B.s virksomhed har i det hele været stærkt internationalt orienteret og blandt hans nære forbindelser kan nævnes termodynamikeren W. F. Giauque (Berkeley), spektroskopikere og teoretikere som A. H. Nielsen (Knoxville), H. H. Nielsen (Columbus), W. D. Gwinn (Berkeley), G. Herzberg (Ottawa) og E. Clementi (Californien og

Italien). Den anerkendelse hans videnskabelige arbejder nyder afspejles i hans medlemskaber i Vidensk. selsk. (1958), Akad. for de tekn. vidensk. (1961), Kungl. Fysiografiska Sällskapet, Lund (1969), Kungl. Vetenskapsakademien (1974), Vidensk. akad., Oslo (1975). B. modtog Essoprisen 1957. – R. 1965. R.[1] 1973. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Flemming Woldbye

Bak, Thor Anders, * 1929, kemiker. * 28.4.1929 i Århus (Skt. Johs.). F: direktør, senere belysningsdirektør A. K. *B. (1892–1972) og Karen Vesterdal Møller (* 1902). ~6.8.1953 i Egebjerg med lektor, lic. techn. Kate Faber, * 20.5.1931 på Frbg., † 1.3.1976 sst., d. af læge Eli Frans Johannes F. (1897–1933) og violinist Ketty Doris Wätzold Christophersen, (1896–1963, ~1°1917 med senere indendørsarkitekt Ebbe Berner, 1894–1971; ægteskabet opløst 1925; ~3°1940 med læge C. E. *Bloch, 1872–1952).

Efter studentereksamen fra Fr.berg gymnasium 1947 påbegyndte B. kemiingeniørstudiet ved Den polytekniske læreanstalt, men allerede under dette viste hans videnskabelige interesse for den fysiske kemi sig. Tilskyndet af sin lærer, professor J. A. Christiansen, besvarede B. straks efter i 1953 at være blevet cand. polyt. Kbh. univ.s prisopgave i fysisk kemi og fik herfor guldmedalje 1954. Han fortsatte sine studier hos V. K. La Mer ved Columbia Univ. N. Y., hvorfra han tog Ph. D. graden 1956, og hos I. Prigogine (Bruxelles) fra 1957–58. Disse arbejder afsluttedes med disputatsen *Contribution to the Theory of Chemical Kinetics*, Kbh.s univ. 1959. Denne bog som behandlede flere separate emner bl.a. teorien for elektrodiffusion og teorien for oscillerende reaktioner fik den for en dansk disputats usædvanlige skæbne at blive udsolgt i et 2. oplag på 3.000 eksemplarer. 1956 ansattes han som videnskabelig assistent ved univ.s fysisk-kemiske institut og 1963 udnævntes han til professor i kemi sst. B. har vedligeholdt sine internationale kontakter gennem kortere og længere besøg ved udenlandske forskningscentre og akademier, således ved General Electric Laboratories, N. Y. 1960, Bell Telephone Laboratories, N. J. 1961, University of Minnesota 1969 og Den kinesiske folkerepublik 1977. Han har tillige deltaget i arrangementet af internationale kemiske kongresser (en serie væsentligst skandinaviske møder på Spåtind i Norge og en Solvay-konference). I sine videnskabelige arbejder, som udover disputatsen omfatter en række tidsskriftartikler, udmærker B. sig ved en klar og koncis stil som viderefører en tradition skabt af hans forgængere inden for dansk fysisk kemi, Niels *Bjerrum og J. N. *Brønsted. På det videnskabelige område såvel som udenfor har B.s interesser spændt vidt. På det pædagogiske område således fra det folkeoplysende (Selskabet for naturlærens udbredelse, sekretær 1967, formand fra 1976) over Ungdomslaboratoriet hvor interesserede unge, fx gymnasieelever, kan arbejde videnskabeligt under kompetent vejledning, til utraditionelle og skattede lærebøger *(Kemi*, 1966 og sammen med J. Lichtenberg *Videregående Matematik for ikke Matematikere*, 1960, udvidet am. udg. *Mathematics for Scientists*, 1966, spansk udg. 1969).

B. forudså tidligt de problemer universiteterne ville møde i konsekvens af de kraftige udvidelser og de videregående uddannelser i 1960erne, og han interesserede sig aktivt for deres løsning. Med denne interesse som drivende kraft og sin førnævnte klare og koncise form som værktøj gik han naturligt ind i det udvalgsarbejde som skulle danne grundlag for politiske beslutninger på undervisnings- og forskningsområdet, således bl.a. Atomenergikommissionen 1970–76, Planlægningsrådet for de højere uddannelser 1970, formand 1972–74, Det centrale uddannelsesråd 1975–. De samme interesser og evner førte til hans valg til rektor for Kbh. univ. 1972–76. B. er medlem af ATV og Vidsk. selsk. siden 1965; 1966–67 var han formand for Kemisk forening, en tillidspost hvortil han atter valgtes 1977. □Buste af Grethe Bagge, 1966. Foto.

T. A. B.: Selvbiogr. i festskr. udg. af Kbh.s univ., 1959 198.

Flemming Woldbye

Balche, Hans, ca. 1628–89, hofsnedker. * ca. 1628, † 19.4.1689 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: hofsnedker Henrik B. (1592–1667) og Anne Christensdatter Skaanøe. ~1° 3.1.1656 (Holmens) med Cathrine Hansdatter, * 1629, begr. 8.1.1657 i Kbh. (Holmens). ~2° 4.4.1660 med Marine Hellesdatter, * juli 1641, begr. 1.8.1667 i Kbh. (Holmens). ~3° 1670 med Susanne Hansdatter.

Som ung rejste B. på sit håndværk i Tyskland og Italien og fik 1658 bestalling som hofsnedker i sin fars sted. Snart efter befaledes det at alle fremmede snedkersvende der ankom til Kbh. skulle forhøre hos ham om han havde brug for dem, før de henvendte sig til de almindelige lavsmestre. Som møbel- og bygningssnedker nævnes han ofte i datidens regnskaber, bl.a. 1665–72 ved opførelsen af Det kongelige biblioteks bygning (nu rigsarkiv). Det er imidlertid væsentlig den omstændighed at han fra jan. til juni 1665 var midlertidig slotsfoged på Kbh.s

slot der har gjort hans navn kendt. Både Leonora Christina og Dr. Otto Sperling der dengang sad som fanger i Blåtårn omtaler ham sympatisk for hans optræden imod dem. Leonora Christina siger at „han var meget fin" og kunne lidt italiensk. Det var i hans hus på Slotsholmen at Hans Nansen og Hans Svane „konfererede" om den forandring i regeringsformen, der gennemførtes 1660. Han indebrændte ved Sophie Amalienborgs brand.

Dr. med. Otto Sperlings selvbiogr., udg. S. Birket Smith, 1885 (fot.optr. 1974). – Chr. Bruun: Det store kgl. bibl.s stiftelse under kong Frederik III, 1873 8 12f 39. E. Marquard: Kongelige kammerregnskaber fra Frederik IIIs og Christian Vs tid, 1918. Leonora Christina: Jammers minde og andre selvbiografiske skildringer, udg. J. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen, 1960.

*Chr. Axel Jensen**

Balle

Slægtens første med sikkerhed kendte mand er kældermand i Kbh. Peter Sørensen B., * ved Clausholm i Jylland og borger i Kbh. 1713. Han var far til Søren Petersen B.

L. E. Grandjean: Biskop N. E. Balles slægt gennem 350 år, 1922, m. anm. i Pers. hist. t. 8.r.II, 1923.

Hans H. Worsøe

Balle, Nikolaj **Frederik** Severin, 1871–1939, provst i Grønland. *26.8.1871 i Godthåb, † 24.6.1939 i Kbh., begr. Gentofte kgd. F: seminarieforstander N. E. *B. (1839–1900) og Kathrine Fleischer (1849–1918). ~28.7.1902 i Tårbæk med Astrid (Adda) Eleonora Thorborg, * 1.6. 1881 i Hornsyld, † 22.10.1957 i Odense, d. af læge, senere kredslæge i Hornsyld Jens Christensen T. (1850–1932) og Agnete Marie Levinsen (1861–1951). – Bror til Knud *B.

B. blev student 1890 og cand. theol. 1897. I studentertiden var han knyttet til kredsen omkring Olfert Ricard. 1900 blev han missionær i Frederiksdal i det sydligste Grønland hvor han arbejdede blandt indvandrede østgrønlændere hvoraf mange endnu var hedninge. 1901 kom han til Lichtenau, 1904 til Jakobshavn og 1909 til Godthåb hvor han året efter blev forstander for seminariet og i 15 år tog sin fars tidligere arbejde op og prægede en generation af kateketer med sin fromhed og sit retlinede væsen. 1918 udnævntes han til provst for Sydgrønland. 1927 forlod han Grønland og blev sognepræst ved Davidskirken i København.

B. var i 14 år medlem af den blandede domstol i Godthåb og til sin død af styrelsen for kongens og dronningens grønlandsfond. 1928 blev han sekretær for Den grønlandske kirkesag og 1934

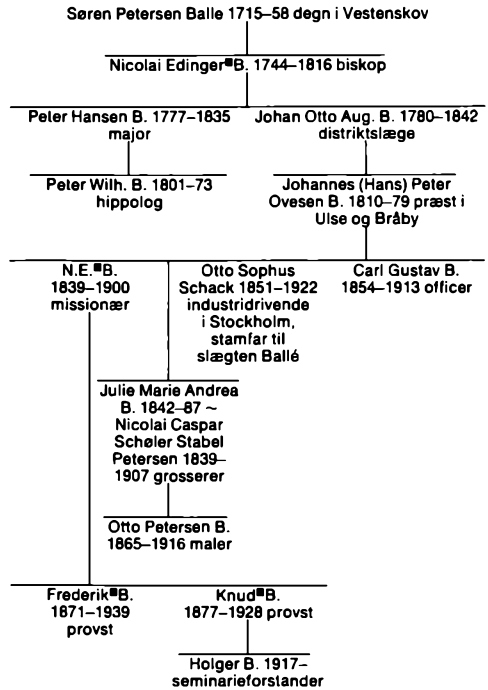

formand for missionsugen. B. har til grønlandsk oversat Olfert Ricard *Vejledning til Selvstudium af Jesu Liv* og desuden skrevet fortolkninger til evangelierne ligesom han udgav flere lærebøger til seminariet og børneskolen i Grønland, bl.a. en grønlandsk ABC (ABD). – R. 1921.

C. W. Schultz-Lorentzen i Medd. om den grønl. kirkesag nr. 67, 1939 2. Peter Freuchen i Politiken 25.6.1939. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Balle, Knud, 1877–1928, provst i Grønland. *28.7.1877 i Godthåb, † 23.7.1928 i Godthåb, begr. sst. F: missionær og seminarieforstander N. E. *B. (1839–1900) og Kathr. J. Fleischer (1849–1918). ~1° 17.5.1905 i Viborg domk. med Esther Helweg-Larsen (navneforandring fra Larsen 1902), * 20.3.1881 i Kbh. (Johs.), † 21.3.1906 i Upernavik, d. af resid. kapellan ved Skt. Johanneskirke, Kbh., senere stiftsprovst i Viborg Vilhelm Ludvig Larsen, navneforandring til H.-L. 1902 (1850–1927) og Thyra Lorentzen (1852–1906). ~2° 27.3.1912 i Christianssted, Skt. Croix, med Anna Budtz Jørgensen, * 15.4.1878 i Kbh. (Trin.), † 31.3.1948 i Gentofte, d. af agent, senere fabrikant Otto B. J. (1839–1913) og Karen Marie Christiane Mikkelsen (1840–1907). – Bror til Frederik *B.

B. blev student 1897 og cand. teol. 1904. Året efter blev han præsteviet medhjælper hos pastor Tobias *Mørch i Upernavik hvem han 1908 afløste som førstepræst. 1910 kom han til Godthåb og udnævntes 1912 til provst for Grønland. 1918 tog han sin afsked som provst i protest mod den indførte deling i to provstier men overtog igen embedet 1926. B. var med sin stilfærdige og beskedne optræden en fast og mandig karakter der i arbejdet for befolkningen aldrig gik på akkord med hvad han anså for rigtigt. Det kulturelle arbejde for grønlænderne havde i ham en varmt forstående talsmand, og der var almindelig sorg ved hans tidlige død. B. udfoldede en ret stor litterær virksomhed, dels ved tidsskrift- og bladartikler om aktuelle grønlandske forhold, dels i det grønlandske sprog. Således har han udgivet en oversættelse til grønlandsk 1913 af S. Bunyans *Pilgrims Progress* foruden flere bøger af belærende og opbyggeligt indhold. – R. 1921. □Mal. af Peter Dalager (Egedesminde k.). Foto.

H. Ostermann i Grønl. selsk.s årsskr., 1927–28 98–100. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Balle, Nikolaj Edinger, 1839–1900, missionær, seminarieforstander i Grønland. * 12.4.1839 i Olstrup, † 13.11.1900 i Godthåb, begr. sst. F: sognepræst Johannes (Hans) Peter Ovesen B. (1810–79) og Nancy Henriette Jacobine Schack (1815–86). ~ 12.4.1869 i Jakobshavn med Kathrine Justine Fleischer, * 16.12.1849 i Upernavik, † 20.8.1918 på Frbg., d. af kolonibestyrer Knud Geelmuyden F. (1815–77) og Regine Magdalene Paulussen (1816–89). – Far til Frederik *B. og Knud *B.

Allerede tidligt var B.s interesse for Grønland vakt ved læsning af Egedernes skrifter, og det blev hans mål at blive missionær i Grønland som de. Han blev student 1858 og cand. teol. 1864. I studietiden hørte han til den nærmeste kreds om Grundtvig. 1865 blev han præsteviet seminarielærer i Jakobshavn, 1867 missionær i Umanak med bolig i Jakobshavn, 1869 kst. seminarieforstander her. 1870 blev B. missionær og seminarieforstander i Godthåb hvor han virkede til sin død. B. var en særpræget personlighed hvis stærke trosliv, nidkærhed og åndelige myndighed fik indflydelse langt ud over de distrikter der var hans egentlige virkefelt. Ved hans lange virksomhed som forstander for Grønlands eneste seminarium fik de mange hold af unge der herfra udgik som kateketer og lærere til alle egne af landet en ensartet uddannelse og påvirkning hvilket naturligvis kom til at præge det kirkelige liv. Hans livsgerning fik således betydning for hele folket, og hans navn huskes stadig af mange grønlændere selvom han næsten intet skriftligt har efterladt sig (en enkelt pjece af opbyggeligt indhold). I en omtale af B. kan hans hustru Kathrine Justine B. ikke forbigås. Det var sikkert hende der bandt ham til Grønland for livet, ligesom hendes fortrolighed med befolkningen utvivlsomt har inspireret ham i hans arbejde. To af B.s sønner fortsatte hans præstegerning i Grønland, Frederik B. og Knud B. – R. 1895. □Mindetavle i Godthåb k. 1907 med reliefbillede af Aug. Hassel. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Balle, Nicolai Edinger, 1744–1816, biskop. * 12.10.1744 i Vestenskov ved Nakskov, † 19.10.1816 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognedegn Søren Petersen B. (1715–58) og Margrethe Dorothea Mundt (1719–62). ~ 1° 8.10.1771 i Vallekilde med Frederikke Severine Grundtvig, * 9.5.1747 på Sejrø, † 2.8.1781 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst på Sejrø, senere i Vallekilde Otto Jørgensen G. (1704–72, ~ 2° 1772 med Anna Margrethe Jensen, 1725–1810, ~ 1° 1746 med sognepræst i Sæby-Gershøj Knud Arild Christensen Friis, ca. 1684–1763, ~ 1° 1712 med Johanna Helt, 1687–1745) og Marie Elisabeth Lauenstein (1706–55). ~ 2° 10.5.1782 i Kbh. (Frue) med Johanne Frederikke Harboe, * 5.6.1756 i Kbh. (Frue), † 11.4.1802 sst. (Frue), d. af biskop Ludvig *H. (1709–83) og Frederikke L. Hersleb (1720–80).

Efter skolegang i Nakskov og (fra 1759) i Slagelse blev B. student 1762 og fik attestats 1765. Ved universitetet tog P. *Holm sig af den fattige student, lagde studieplan for ham og skaffede ham stipendier. Gennem Peder *Rosenstand-Goiske fik han den filosofisk-teologiske metode han bevarede for livet og som skyldtes Chr. Wolffs apologetiske demonstration af åbenbaringens og fornuftens enhed. 1766–69 var B. på stipendierejser i udlandet. Han opholdt sig længst i Leipzig og hørte Chr. Gellert og J. A. Ernesti; her vandt han så stor navnkundighed at Kbh.s univ. tildelte ham magistergraden for at komme universitetet i Leipzig i forkøbet. Rejsens sidste del blev tilbragt i Halle hvor B. hørte Joh. Salomo Semler. 1769 kom han hjem, men blev s.å. hovmester for brødrene Cai og Fritz Reventlow, sønner af overkammerherre, grev Ditlev *Reventlow, med hvilke han rejste til Göttingen. Han fik på sine rejser et førstehånds indtryk af det nye der skete i teologiens studium, hvor filologiens og historiens metoder nu blev taget i anvendelse under navnet neologi, grundlaget for

den moderne teologiske forskning. – Trods tilbud om ansættelse i udlandet foretrak B. at vende hjem og blev 1770 dekan på kommunitetet og Borchs kollegium. Når han, der efter sin uddannelse syntes forudbestemt til akademisk bane søgte, og 1771 fik det fjerne præstekald Kettrup-Gøttrup skyldtes det sikkert ønsket om at kunne sætte bo. Opholdet der blev dog kort; efter Struensees fald 1772 kaldte Ove Høegh-Guldberg B. som teologisk professor til Kbh. hvor han hilstes med forventning af den yngre generation. Hans professortid 20.3.1772–15.6.1783 var præget af en enorm flid; han behandlede både dogmatik (*Theses theologicæ*, 1776), fortolkning, kirkehistorie og siden 1774 da han blev hofprædikant og dr. theol. (*Doctrina de imagine Dei*) tillige pastoralteologi. B.s teologiske standpunkt var en konservativ supranaturalisme som i dogmatisk henseende dækkede den gammellutherske teologis skema men som nu fik sin begrundelse i Wolffs filosofi. For B. var åbenbaringen i Skriften ikke en urørlig af ånden dikteret masse. I Skriften var åbenbaringen, men han anerkendte at Skriften havde en historisk, en menneskelig side der måtte være genstand for historisk undersøgelse og sproglig fortolkning. B.s interesse var den bibelske teologi, og han afviste at indlægge filosofiske tanker i en tekst når opgaven var at fortolke den sagligt. At B. derved for adskillige af de ældre (bl.a. for P. Holm) kom til at stå som en „kætter" er sikkert nok; derimod var han på det venskabeligste forbundet med Ove *Høegh-Guldberg med hvis regimente hans tid som professor omtrent faldt sammen; de to var ligesindede både i teologiske og menneskelige interesser; dog har Guldberg større skyld end B. i den groteske måde på hvilken T. C. *Bruun blev behandlet da han 1783 havde udgivet „Mine Fritimer", et koketteri med Boccaccio. Guldberg følte det som en hellig pligt at holde alle kirkefjendtlige, radikale strømninger ude; disse lod sig dog kun opdæmme, men ikke i længden afvise. – B. blev 1782 adjungeret sin svigerfader, Ludvig *Harboe, i bispeembedet hvad der gav anledning til spot over „Yppersteprædikantembedets arvelighed på spindesiden", og efter Harboes død 1783 blev B. hans efterfølger. Med Guldbergs fald 14.4.1784 var der blevet åben bane for indførelse af oplysningens ideer. Engelsk deisme, fransk materialisme og tysk fornufttro gjorde sig i stigende grad gældende inden for det almindelige åndsliv og satte også sit præg på den teologiske forskning og det kirkelige liv. Den enhed mellem fornuft og åbenbaring som Wolffs system havde etableret opløstes, og fornuften blev nu kriterium for hvad åbenbaringen måtte indeholde. De år i hvilke B. kom til at virke som biskop blev de mest kritiske den danske kirke havde gennemgået siden reformationen. Hvad han 1778 havde skrevet til Joh. v. *Bülow om forholdene i Tyskland: „Der er nu ikke en lære tilbage i vor hellige tro som jo anfægtes af sine egne bekendere" fik han lejlighed til at sande for Danmarks vedkommende som et resultat af den populærfilosofiske deismes agitation. Mange af de yngre blev smittet af en ny tidsånd; de ældre savnede både mod og evne til at opponere. Under disse forhold rejste han en kamp for en bibelsk tro på kirkens grund, dog således at troslæren stadig støttedes af fornuften. For B. hørte kristendom og sund fornuft sammen; med fornuftens grund ville han godtgøre at den kristelige religion var sand guddommelig, og at Bibelen var Guds ord. Men hans forhold var langtfra lette. Ved universitetet måtte han indstille sine forelæsninger på grund af mangel på tilslutning; han så størsteparten af den dannede almenhed stå med ligegyldighed eller med ligefrem spot over for kirkelæren, og han klagede over at være uden støtte fra statens styrelse. Efter Guldbergs fald havde B. i J. O. *Schack-Rathlou som 1787 blev kancelliets præsident haft en varm støtte, men i Chr. *Colbjørnsen som 1788 blev generalprokurør fik oplysningens individualisme en begavet talsmand. B. ville besværge tidens kritiske ånd på to måder, dels ved at ændre gudstjenestens form, dels ved at forbedre skoleundervisningen. På begge områder kom Christian *Bastholm ham i forkøbet. 1785 udgav denne sit „Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste": gudstjenesten skulle være kort og afvekslende, det liturgiske sprog skulle moderniseres, og menigheden skulle holdes i beskæftigelse og bevægelse. Dette „forsøg" kaldte mellem talrige andre også B. frem til forsvar for kirkens sprog og skikke. På en visitatsrejse affattede han i maj s.å. en pastoralskrivelse *Vei til Hæderlighed for Geistlige*. Uden overhovedet at nævne Bastholms navn gennemgik B. det af denne fremsatte forslag for derefter blankt at afvise det. B. havde tidligere taget ordet for liturgiske reformer; hans afvisning af Bastholms forslag medførte, at han i vide kredse betragtedes som reaktionær. Derimod tog han ordet for en forbedret udgave af den anvendte katekismus. Allerede 1785 udgav Bastholm sin „Religionsbog for Ungdommen". Få år efter udarbejdede de sammen en ny *Lærebog i den evangelisk-christelige Religion*, 1791, som skulle være indført i skolerne inden 1794. Bogen afløste Erik Pontoppidans „Sandhed til Gudfrygtighed" fra 1737 og benævnes med rette *Balles Lærebog;* den var i forhold til Pontoppidan velgørende kort affattet og havde opgivet

spørgsmålsformen til fordel for en systematisk fremstilling. Den tilfredsstillede imidlertid hverken de gammeldagstroende eller de liberale; på Vejleegnen nægtede „de stærke jyder" at bruge den da de ikke fandt den bibelske lære udtrykt i den; B. selv fandt den derimod udmærket. I det hele var B. levende interesseret i skolens forhold og støttede uden anfægtelse skolen af kirkens midler. Han var medlem af den store skolekommission 1789–1814 og arbejdede både for at skaffe de bedst mulige lærerkræfter til veje gennem de nyoprettede seminarier og for at bevare undervisning i bibelsk kristendom. Derfor modsatte han sig hertugen af Augustenborgs unitariske reformplaner og indførelsen af Campes deistiske lærebog i Frue skole. – Oplysningstidens kirkelighed fik ikke alene udtryk i „Lærebogen", men også i *Evangelisk-kristelig Salmebog* fra 1798. Kingos salmebog fra 1699 med sine kontrastvirkninger mellem natur og nåde kunne datiden ikke bruge. Guldbergs salmebog fra 1778 med sine svulstige rimerier var ikke slået igennem, og 1790 fik B. tilladelse til at udarbejde en salmebog. Arbejdet blev fordelt i en komité (W. Abrahamson, O. Malling, K. L. Rahbek, E. Storm, H. W. Riber og B.) som indbød tidens digtere til at indsende bidrag. De to prøvehæfter der udkom 1793 og 1795 blev ikke ubetinget gunstigt modtaget, men alligevel udkom salmesamlingen som også blev bekæmpet af „de stærke jyder". Denne tidsprægede salmebog har været udsat for megen og uretfærdig kritik. Det er derfor ikke upåkrævet at fremhæve den virkelige betydning den har haft ved at give vort folk styrke til at gennemgå den tunge tid det nye århundrede bød på til indledning. – Omkring 1790 antog den antikirkelige propaganda uanede dimensioner. Kirkehusenes ydre forfaldt, og kirkens indre var ved at blive stormet. B. der af naturen var tungsindig var ved at tabe troen på kristendommens fremtid i Danmark; omkring 1795 tænkte han ligefrem på at forlade landet for at slå sig ned i Sachsen, men Guldberg satte mod i ham. Medens Bastholm mente at man måtte gå angriberne i møde så langt det var muligt og gennem tydelig oplysning vise dem at deres angreb på kirke og kristendom kun skyldtes fordomme og uvidenhed tog B. sig på at holde bibellæsninger i tillid til at skriftens ord var det eneste budskab tiden havde brug for. 1777 og 1784–85 havde han udgivet apostelen Paulus' breve med forklaringer; nu begyndte han fra 1793 hver søndag aften at holde bibellæsninger i Vajsenhuset, og efter branden 1795 fortsatte han dem i Garnisons kirke, og de fandt stor tilslutning. Men han blev stærkt rystet da han erfarede at også disse møder ansporede modstanden, idet der opstod – i øvrigt grundløse – rygter om stedfundne moralske uordener i Garnisons kirke. I marts 1796 blev det ham meddelt „at her ikke er større horehus i Kbh., end kirken er på denne tid". Han lagde sagen offentligt frem og bad tilhørerne være hans medarbejdere på ro og orden hvad også skete. Han lod bibellæsningerne trykke (*Bibelsk Søn- og Helligdags Læsning*, 1793–94 og 1797); der tegnede sig over 30.000 abonnenter hvad der viste at B.s indsats var et ikke ubetydeligt led i kirkens forsvar som mest truedes gennem den litterære propaganda.

Blandt de mange antikirkelige tidsskrifter er der her grund til at nævne det fra 1795 anonymt udgivne „Repertorium for Fædrelandets Religionslærere" som samtidig med at lovprise Kant optrykte importerede vulgærrationalistiske fortolkninger til Det nye Testamente. Da det viste sig at redaktøren ikke var præst men en student, Malthe Møller, tabte sensationen sig. Fra 1796 udgav Otto *Horrebow tidsskriftet „Jesus og Fornuften"; det indeholdt ætsende angreb på den kristne tro i Voltaires ånd. „Bøger læses ikke, men blade læses af enhver," skrev B., og han svarede ved at udgive et andet tidsskrift *Bibelen forsvarer sig selv*, 1797–1802, hvori han imødegik angrebene stykke for stykke. Men først da den kantianske filosofi gennem den unge A. S. Ørsteds publikationer (1798–99) blev mobiliseret mod den hjemlige deisme, blev Horrebow gjort tavs. Desuden udgav B. *Magasin for den nyere danske Kirkehistorie*, 1792–96 og *Pligtankeret*, 1793–96; i disse skrifter førte han et forsvar for sin embedsvirksomhed, dels ved at offentliggøre sine indstillinger, dels ved at svare på de angreb der rettedes mod ham. Hvor meget datidens præster end kunne være uenige om var de dog fælles om bevidstheden at være *statens* embedsmænd. Hvor stærkt også B. følte sit ansvar som statsembedsmand viser hans anmeldelse til kancelliet af Malthe Conrad *Bruuns „Aristokraternes Catechismus", 1796, ikke på grund af Bruuns kritik af kirkelæren, men fordi suveræniteten var blevet angrebet. B. ønskede ikke Bruun straffet, men håbede at kancelliet ville imødegå denne litterært. B.s adfærd blev stærkt dadlet og Rahbek meldte sig ud af salmebogskommissionen. Men at mange påskønnede B. og i ham så en modig talsmand for bibelsk kristendom og loyalt borgersind viser den interkonfessionelle hædersgave der indsamledes 1797, og den guldmedalje han fik overrakt med påskriften: „Religionens Ven, Statens Ven". I det nye århundrede ændredes helhedsbilledet af de åndelige forhold ganske. Den populær-filosofiske deisme tabte sin slagkraft, begejstringen for den franske revolution holdt sig ikke da man så hvad

den kostede af blod, og med romantikken brød nye idealer frem. Af vigtighed var den nye presselov af 27.9.1799; den forbød spot over for troen, kirken og præsterne. Kants filosofi skabte et tidehverv fordi den umuliggjorde den gamle eudaimonisme, gav nye principper for moralen og gjorde denne til et grundlag for religionen og dennes praktiske postulater. Kants filosofi blev udgangspunkt både for en ny rationalisme hvad H. G. Clausen er et eksempel på, men også for en ny supranaturalisme der i tilknytning til „Das Ding an sich" byggede på „det egentlige" der lå hinsides vor af fænomenverdenen begrænsede erkendelse. Disse forskydninger gav mulighed for en bibelsk-konfessionel kristendom der fik styrke fra udlandets vækkelsesbevægelser i århundredets begyndelse, og B. anerkendte også kirkens bedre livsvilkår efter 1800 selv om han ikke forstod Kants filosofi og med den ham egne tørhed ængstedes for romantikken (jfr. hans advarende vurdering af Oehlenschlägers digt om Jesu gentagne liv i de skiftende årstider). Men med folkets skæbne følte han sig ét. 1801 beklagede han at han ikke var kommet til at bære den blå kjortel i stedet for den sorte, og 1807 opmuntrede han uforfærdet soldaterne på volden under bombardementet. Hans senere år var trange. Ganske vist blev han 7.3.1800 konfessionarius efter Bastholm, og på mange måder blev der vist ham påskønnelse. Men hans tungsind brød stærkere frem, huslige og økonomiske sorger tærede på ham, og 1808 tog han sin afsked som biskop, men vedblev at være konfessionarius. De sidste leveår tilbragte han i svigersønnens, etatsråd G. H. Olsens selskabelige hjem. – Som teolog har B. ikke ydet noget originalt. Størstedelen af hans omfangsrige produktion var død inden han selv var borte. Når hans minde vil leve i den danske kirke skyldes det hans uselviske hengivelse i sin tjeneste i en tid da de værdier han repræsenterede blev så anfægtede at det kunne synes tvivlsomt om de var til at bevare. Han var en nidkær visitator; i løbet af 25 år var han omtrent fem gange stiftet rundt. Ved katekisationerne gjorde han sig megen umage for at få samtalen i gang med børnene, og i sin fremtræden virkede han som en folkelig patriark. Mod præsterne var han venlig, og han indskærpede dem forpligtelsen over for symbolerne, god orden og uskadt samvittighed, men til kancelliet skrev han at han ikke kunne tage ansvar for om nogen gejstlig skrev mod de symbolske bøger eller på egen hånd ændrede gudstjenesten. Han ville gerne i tidens ånd virke for det almene bedste, bidrog til at hæve præsternes kår ved oprettelse af enkekassen og brandkassen og virkede for en for præsterne gunstig ordning af tienden. B. var ikke „Bibelens ensomme kæmpe", men han var den eneste der blev hørt blandt dem der talte den bibelske kristendoms sag. K. 1809. DM. 1812. □Afbildet på satiriske stik 1784 og 1794 samt på stik af scene ved Frbg. have af C. G. Schule, 1786. Ufærdigt stik af Lahde. Tegn. af Lahde, 1797 (Kgl. bibl.), stukket 1798, flere litografier og tegn. efter dette. Medalje, 1798, af J. E. Bauert. Min. (Fr.borg). Mal. af C. A. Lorentzen, 1808 (Roskilde domk.). Afbildet på Heuers stik, 1818, af Frederik VIs salving 1815. Mal. af Hans Hansen, 1822 (Fr.borg). Silhouet i Corsaren 1853. Marmormedaljon (Frue k.). Gipsrelief af Th. Stein, 1891 (Garnisons k.). Statue af J. Gudmundsen-Holmgreen, 1943–47 (ved Frederikskirken). Tegn. af Luplau Jansen, „Biskop Balles visitats". Mindesten i Vestenskov, 1928.

Selvbiogr. og prædiken ved bispevielsen, 1783. Bernstorffske papirer III, udg. Aage Friis 1913 nr. 1901 2096. Breve i Pers.hist.t. 8.r.V, 1926 52–57. – R. Nyrop: Saml. af fortjente danske mænds portrætter II, udg. G. L. Lahde 1799 1–40. L. N. Fallesen: Mag. for religionslærere II, 1794 613–26; Samme i Theol. månedsskr. for fædrel. religionslærere, 1805 V 265–324; IX, 1807 520–29; XI, 1808 470–72; XII, 1808 190. N. F. S. Grundtvig: Kort begreb af verdens krønike, 1812 346f; Samme: Kirke-Speil, 1871. Joh. Paludan: Theol. bibl. XI, 1817 347–54. P. E. Müller i Da. litteratur-tid., 1816 636–42 (m. værkfortegnelse). Jens Møller i Theol. bibl. XII, 1817 1–338 (særtryk m. udvalg af B.s brevveksling s.å.); samme i Nyt theol. bibl. XVIII, 1830 158–62; XX, 1832 278f. Fr. Münters ordinationstaler, 1817 tillæg, 168–76. E. Schebel i Da. månedsskr. II, 1868 247–308. L. Koch: Biskop N. E. B., 1876 (jfr. En gammel præsts erindr., 1912 164); samme: Oplysningstiden i den da. kirke 1770–1800, 1914 43–46. Joachim Larsen: Diakonissestiftelsens almanak, 1914. Th. Overskou: Af mit liv og min tid, (1798–1818), 1915 40. Michael Neiiendam: Christian Bastholm, 1922 149–54. L. C. Petersen: Erindringer fra en præstegerning blandt „de stærke jyder", 1923. Alexander Rasmussen: Frederik Münter I, 1 1925 168. Bj. Kornerup i Den da. kirkes hist. V, 1951.

*Michael Neiiendam**

Ballhausen, Carl Johan, * 1926, kemiker. * 4.4. 1926 i Kbh. F: højesteretssagfører Carl B. (1893–1958) og Vibeke Stein (* 1900). ~2.8.1961 i Kbh. med Ingrid Vesterdal, * 2.12.1937 i Haderslev, d. af oberstløjtnant Morten V. (* 1909) og Else Jensen (* 1910).

Allerede i skoletiden på Gentofte statsskole opstod hos B. den interesse for kemien som i 1960erne gjorde ham til en af vore internationalt mest kendte kemikere. Den næredes ved venskabet med en kreds af stærkt naturvidenskabeligt interesserede skolekammerater, hvoraf adskillige senere fik videnskabelige løbebaner. Efter studentereksamen, 1945, påbegyndte han studiet i kemi ved Københavns universitet men blev afbrudt af et alvorligt færdselsuheld som bandt ham til sengen 1949–52. Denne periode benytte-

de han imidlertid til ved selvstudium at dyrke kvantekemi, en nyudviklet disciplin hvori der endnu ikke undervistes ved universitetet, og som senere blev hans videnskabelige speciale. Efter genoptagelse af studierne tog B. i 1954 magisterkonferens og ansattes ved Kemisk Lab. A. på Den polytekniske læreanstalt hos sin lærer fra studietiden professor Jannik Bjerrum. I dette videnskabeligt meget aktive miljø havde han allerede 1953 påbegyndt anvendelsen af krystalfeltteorien på uorganiske metalkomplekser, et område som samtidig uafhængigt dyrkedes i Frankfurt, Oxford og Tokyo og som i de følgende to årtier blev et af de frugtbareste i den teoretiske uorganiske kemi. 1955–56 videreuddannede han sig i kvantekemien hos W. Moffitt (Harvard Univ., Mass.) og efter sin hjemkomst skrev han disputatsen *Elektrontilstande i Komplekser af 1ste Overgangsgruppe.* Savnet af kolleger med beslægtede forskningsområder førte ham dog atter til USA 1957 hvor han først knyttedes til Bell Telephone Laboratories, N. J. og derefter 1958 blev assistant professor ved Univ. of Chicago. I sommeren dette år forsvaredes disputatsen under et kort besøg i Kbh., men sidst på året førte faderens død atter B. hertil hvor han nu 1959 blev J. A. Christiansens efterfølger som professor i kemi ved universitetet og bestyrer af dettes fysisk-kemiske laboratorium. Han iværksatte her en tiltrængt fornyelse af undervisningen i fysisk kemi som også kom til at omfatte kvantekemi.

B.s videnskabelige arbejde har koncentreret sig om teoretisk beskrivelse og eksperimentelle studier af elektrontilstande i molekyler og omfatter foruden talrige tidsskriftsafhandlinger monografierne *Introduction to Ligand Field Theory,* 1962 (russ. udg. 1965, jap. 1967) og *Molecular Orbital Theory,* 1964, sidstnævnte med Harry B. Gray, Californien, som medforfatter. Flere af B.s elever er internationalt kendt for deres videnskabelige arbejde. Sine internationale kontakter har B. vedligeholdt blandt andet ved at virke som gæsteprofessor i lange perioder ved forskellige amerikanske universiteter (især Louisiana State Univ., Baton Rouge) og som lærer ved internationale sommerskoler (især i kvantekemi i Oxford under C. A. Coulsons ledelse). Mange udenlandske forskere har arbejdet i hans laboratorium. 1960 blev han medlem af Acta Chemica Scandinavicas redaktionskomité, fra 1963 som formand og 1973–75 redaktør af tidsskriftets uorganisk og fysisk kemiske serie A. Hans arbejde her har bidraget stærkt til dette nordiske tidsskrifts internationalt anerkendte kvalitet. Han blev 1964 medlem af Akademiet f. de tekn. videnskaber, og 1972 indvalgtes han af Videnskabernes selskab, som han blev medlem af 1965, i Carlsbergfondets direktion. S.å. blev han medlem af De forenede Bryggeriers bestyrelse og 1975 af Tuborgfondets direktion. 1975–77 var han formand for Kemisk Forening. – R. 1967. R.[1] 1975. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1958 171. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Flemming Woldbye

Ballin

Nævnte Jacob Levin B. var født i Hamburg og tog 1793 borgerskab som købmand i Kbh.

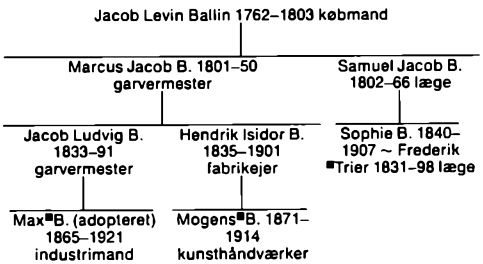

Josef Fischer: Stamtavlen Melchior, 1920 68–71 111.

En anden slægt B. nedstammer fra Joseph B. 1717–87, som fra 1743 levede i Bowenden i Hannover og hvis sønner Salomon og Joel slog sig ned i Danmark. Til denne slægt hører kobberstikkeren Joel B. 1822–85 og den tyske industrimand Albert B. 1857–1918.

Bernh. Huldermann: Albert Ballin, 1922.

Hans H. Worsøe

Ballin, Max Adolph, 1865–1921, industridrivende. * 12.1.1865 i Hamburg, † 12.4.1921 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). Født af fattige jødiske forældre, adopteret af garverierejer Jacob Ludvig B. (1833–91, ~1° 1858 med Sophie Goldschmidt, 1833–60) og Ida Camilla Levy (1836–96). ~10.6.1888 i Hamburg med Franziska Frederikke Philip, * 20.9.1864 i Hamburg, † 12.1. 1951 i Gentofte, d. af fabrikant Hugo P. (1818–98) og Betty Levy (1837–1911).

B. blev student 1884 fra Borgerdydskolen i Kbh. og n.å. cand.phil. Adoptivfaderen var medindehaver af den betydelige garverivirksomhed M. J. Ballins Sønner, og B. foretog efter sine eksamener langvarige rejser til udlandet, bl. a. til Wien, for at sætte sig ind i garverivirksomheden. Omkring 1890 indtrådte han i ledelsen af adoptivfaderens virksomhed og blev, efter at den 1897 var omdannet til aktieselskab, administrerende direktør for selskabet. Under sit ophold i udlandet

havde han sat sig ind i de da fremkomne nye metoder til garvning af læder, den såkaldte hurtiggarvning eller ekstraktgarvning der gav ringere læder, men var betydelig billigere. Uden selv at have udviklet disse metoder er B. herhjemme foregangsmanden, og hans virksomhed var en af de første i Europa der i praksis førte disse metoder ud i livet. Hans virksomhed baseredes i udstrakt grad på laboratoriekontrol, og han holdt sig i stadig kontakt med udlandets førende kemikere på disse områder. Under hans ledelse udviklede selskabet sig hurtigt. En mængde provinsgarverier der ikke havde de fornødne økonomiske og tekniske forudsætninger for at gå over til de nye industrialiserede garvningsmetoder måtte give op, og også et i Vejle anlagt hurtiggarveri blev konkurreret ud. A/S M. J. Ballins Sønner udvidedes gentagne gange. Aktiekapitalen der oprindelig var 630.000 kr. forøgedes ved udvidelser til 3,5 mill. kr. Der overtoges en fabrik i Tyskland (Wilster), to fabrikker i Sverige (Kjeflinge Skofabrik og Kjeflinge Garveri), og herhjemme erhvervedes en række virksomheder, således A/S Dansk Garverikompagni, Vejle, Em. Messerschmidt & Sønners Garveri og Danchells Kromgarveri. Ved krigens udbrud beskæftigede den B.ske virksomhed en trediedel af den danske garveriindustris samlede arbejdertal, og produktionsmæssigt var virksomhedens andel endda en del større. Driftsoverskuddet steg betydeligt gennem årene, og aktieudbyttet øgedes fra 8 til 15 %.

Den dygtighed hvormed B. havde ført sit eget firma frem til en ledende stilling i forbindelse med hans ligefremme og usnobbede væsen bevirkede at man blandt fagfæller gerne betroede ham ledelsen i det arbejde der i disse år gjordes for at opbygge industriens organisation. B. nærede meget stor interesse for disse forhold og kom på afgørende punkter til at præge udviklingen. Han var således medlem af det udvalg der 1906 skabte grundlaget for oprettelsen af Industrifagene, i hvis øverste ledelse han havde sæde indtil sin død – som næstformand fra 1915 og som formand fra 1920. Af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse blev han medlem 1907, og han var en af foreningens repræsentanter i det 1908 nedsatte fællesudvalg hvis arbejde resulterede i „Normer for Regler for Behandling af faglig Strid" og lov af 12.4.1910 om oprettelse af en fast voldgiftsret og om udnævnelse af en forligsmand i arbejdsstridigheder. Fra 1911 var han medlem af den faste voldgiftsret. Som en af Industriforeningens repræsentanter kom han 1911 ind i bestyrelsen for Teknologisk Institut, og fra 1916 til sin død var han formand. Trods sin stærke deltagelse i organisationsarbejdet var B. dog stadig først og fremmest lederen af sit store industriforetagende. Først ved krigen og de deraf følgende begivenheder blev denne for dygtighed og held velkendte industrimand en offentlig forgrundsskikkelse. – B. havde ved Industrirådets oprettelse 1910 fået sæde i dette, og han hørte til den kreds af industrimænd der under ingeniør Alex. *Foss' førerskab var med til at præge landets økonomiske politik i disse vanskelige år. Hans evne til at koncentrere sig om det praktisk opnåelige og hans klarhed i opfattelse og udtryk gjorde ham skikket til at skabe afgørelse i situationer hvor hurtighed først af alt var nødvendig. Som medlem af Englandsudvalget (senere „det stående udvalg") deltog han i Industrirådets øverste ledelse.

I sin private virksomhed drog B. fordel af krigskonjunkturerne. Et stort garveri anlagdes i Valby, den bearbejdede hudmængde fordobledes, og aktiekapitalen udvidedes til 10 mill. kr. 1918 kom så dannelsen af storkoncernen A/S M. J. Ballins Sønner og Hertz' Garveri- og Skotøjsfabrikker med en aktiekapital på 27 mill. kr.

I vide kredse blev B. i disse år opfattet som en personifikation af varefordyrelsen, og de voldsomme angreb mod ham kulminerede ved et optrin mellem ham og professor L. *Birck i Den overordentlige kommission 6.8.1918. B. var meget nedtrykt over den modvilje der herskede mod ham i offentligheden, en modvilje der i øvrigt ikke fandt genklang hos dem der ledede landet. I den stærke benyttelse af B. til officielle tillidshverv skete ingen ændring, og sine standsfællers tillid bevarede han uændret. Men efter krigens slutning var B. en brudt mand. Hans deltagelse i det almene erhvervsøkonomiske arbejde havde, i forbindelse med tidens hele tendens, fjernet ham fra det detailarbejde hvormed han oprindelig havde bygget sin virksomhed op. Handelstransaktioner af internationalt format blev nu det virkefelt han dyrkede både fordi det store spil lokkede, og fordi hele hans koncerns indretning måtte forudsætte sådanne indtægtsmuligheder for at svare til de højstemte forventninger. Da prissammenbrudet kom viste det sig at han havde regnet fejl både med hensyn til sine egne dispositioner og til sine medarbejderes dygtighed. B. der havde vundet sit navn i kraft af sin erhvervsmæssige dygtighed kunne ikke bære den forsmædelse at blive betragtet som en uduelig varespekulant. Hans nerver var ydermere undergravet gennem et forceret liv. Hans tidligere livskraft var borte, og til sidst døde han for egen hånd. – R. 1912. DM. 1918. K.[2] 1920.

□Karikaturer, 1916 og 1920 (Klods-Hans). Posthumt mal. af Jul. Paulsen (Foreningen af

danske Læderfabrikanter). Mindetavle (Teknologisk institut).

Alex. Foss m. fl. i Tidsskr. f. industri, 1921 73–78. H. Langkjær og Chr. H. Olesen i Berl. tid. 12.4. s.å. Åge Heinberg: Danske erhvervsmænd I, 1933 9.

*Ivar Egebjerg**

Ballin, Francesco **Mogens** Hendrik, 1871–1914, kunsthåndværker. * 20.3.1871 i Kbh. (Mos.), † 27.1.1914 i Hellerup, begr. i Kbh. (Kat.Ass.). F: handelsfuldmægtig, senere fabrikant Hendrik Isidor B. (1835–1901) og Ida Hend Levy (1844–1920). ~ 26.1.1899 i Ordrup (Andreas k.) med Marguerite Eudoxie Frédérique d'Auchamp, * 18.11. 1872 i Kbh. (Kat.), † 8.4.1907 i Ordrup, d. af cand.polit., senere kontorchef i finansministeriet François Louis d'A. (1843–1913) og Eugénie Caroline Augusta Richard (1848–1912).

Efter at have afsluttet sin skolegang med 4. klasses hovedeksamen fulgte B. der var enestè barn af velhavende forældre sin lyst til kunsten og uddannede sig som maler under Malthe Engelsteds og P. S. Krøyers ledelse; han udstillede nogle ret svage figur- og landskabsbilleder på Den frie udstilling. Allerede 1891 rejste han til Paris hvorfra han med den hollandske maler Jan Verkade tog til Bretagne. N.å. var han atter i Bretagne med Verkade der var blevet katolik, og de rejste derfra sammen til Firenze. Under Verkades påvirkning gik B. over til katolicismen og døbtes 6.1.1893 i San Giovanni i Firenze hvorved han til sine to oprindelige fornavne føjede Francesco. Efter hjemkomsten til Kbh. s.å. trådte han i forbindelse med forfatteren Johannes Jørgensen og var stærkt medvirkende til at denne konverterede. Ved Johannes Jørgensens tidsskrift Taarnet blev B. en flittig medarbejder. 1899 grundede han på bryggeriet Tuborg en smedie for kunstnerisk udførte metalarbejder, noget dengang nyt herhjemme. Det var væsentlig tin B. forarbejdede til dekorativt udformede skåle, krus og kander; senere arbejdede han også i bronze, messing, sølv og guld, mest små arbejder som smykker, rammer o.l., ofte med anvendelse af rav, koraller og halvædelstene. Hans kunstneriske stil var stærkt påvirket af Th. Bindesbøll og den tyske Jugend-bevægelse. Foruden efter egne tegninger arbejdede han sammen med kunstnere som Siegfried Wagner, Gudmund Hentze, Ludv. Find o. fl. B.s virksomhed fik en ikke ringe betydning for udviklingen af den kunstneriske udnyttelse især af tin og sølv i den anvendte kunsts tjeneste, ikke mindst gennem den store personlige påvirkning han øvede på yngre kunstnere. 1907 opgav han sin smedie og det dertil knyttede udsalg og virkede resten af sit liv i den katolske sags tjeneste som en højt elsket og anset leder af den katolske højskole i Kbh. – □Træsnit af Felix Vallotton. Mal. af L. Find, 1913, tegning af samme (Fr.borg). Selvportræt. Foto.

Sophus Michaëlis i Kunst III, 1901. Johannes Jørgensen: Mit livs legende II, 1916. Nordisk ugeblad for kat. kristne, LXII 1914, 85–87.

*Georg Nygaard**

Balling, Emanuel, 1733–95, forfatter, journalist. * 13.12.1733 i Præstø, † 22.1.1795 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: købmand Jørgen Jensen B. (ca. 1699–1743, ~ 2° 1737 med Anna Magdalene Dreyer, ca. 1705–43) og Bolette (Bodil) Cathrine Amunds (Ammonsdatter) (ca. 1699–1736). ~ 13.7.1763 i Helsingør (Skt. Olai) med Mette Marie Enghaven, døbt 2.5.1736 i Kbh. (Holmens), begr. 6.2.1793 sst. (Nic.), d. af skriverkarl, senere postmester og vicerådmand i Helsingør Andreas Jacob E. († 1764, ~ 2° 1755 med Catharine Margrethe Bondo, † 1818, enke efter løber ved toldkammeret Cordt Buck, † 1754) og Anna Cathrine Wolf († 1753).

Tidlig forældreløs blev B. efter sin konfirmation skriverdreng på Gavnø og ca. 1760 fuldmægtig hos notarius publicus i Helsingør. Her forsøgte han sig uden held som eddikebrygger, fik så privilegium på et trykkeri hvorfra han 1767 udgav *Øresundske Skipperlister* der n.å. udvidedes til ugebladet *Helsingøers Adresse-Contors nye Efterretninger* med udenlandske nyheder og underholdningsstof. Han oprettede en skrivestue og udgav den første i rækken af sine oversættelser af Edward Young. Da intet af alt dette kunne skaffe ham udkommet – hvad han redeligt og troskyldigt meddelte i sin afskedsartikel – tog han 1771 til Kbh. hvor han efterhånden satte sin store flid, foretagsomhed og evne til sympati ind på mangfoldige litterære og filantropiske opgaver. Hverken hans selvstændige digtning af følsom og belærende art (digtet *Aarstiderne,* 1872–85 nævnes endnu fordi det foranledigede et hvast epigram af Baggesen), hans oversættelser eller hans kortvarige periodiske skrifter (*Litteraturens Paketbaad,* 1777–79, *Avis for Børn,* 1779–82) ville dog kunne bevare mindet om ham; mest kendt i samtiden blev hans didaktiske fortælling *Huusmoderen eller den værdige Lanboequinde,* 1792 der prisbelønnedes af Landhusholdningsselskabet, uddeltes af regeringen i 1000 eksemplarer og oversattes til svensk.

Derimod vil kulturhistorikeren stedse ty til ugebladet Kiøbenhavns Aftenpost hvis hovedbidragyder han var fra dets stiftelse 1772 til sin død; siden 1783, da udgiveren agent H. *Holck døde, var han også af navn redaktør. Han skrev heri talløse betragtninger over og småskildringer (oftest i samtaleform) fra hovedstadens og lan-

dets nutidshistorie og dagligliv. Deres forbillede var den engelske Spectatorlitteratur, og er end afstanden litterært set overordentlig betegner de dog, stofrige og let læste som de er, en virkelig journalistisk nybegyndelse og påskønnedes også meget i den lavere middelstand. Bladets agitation for godgørenhed og samfundsarbejde overførte B. til det praktiske liv. Han var blandt hovedmændene i Selskabet for Borgerdyd, 1785, var stifter af den første *Realskole for Middelstandens Pigebørn*, 1787, og da den ikke trivedes fik han til bedste for fattige pigebørns opdragelse oprettet *Det søsterlige Velgørenhedsselskab*. B.s almennyttige foretagender gav ham ofte personlige tab, og en sorgfri tilværelse opnåede han aldrig. Hans selvlærte præg som skribent og hans snaksomme, ofte naive og snusfornuftige ræsonnement, ikke mindst den idelige formanen til tarvelighed og dyd gjorde ham til et let bytte for hans samtids yngre kvikke hoveder og til en fabel for de senere romantikere. Sund sans manglede han dog ikke, og hans positive indsats har eftertiden villigt anerkendt.□ Mal. af E. Paulsen, 1791, og af Jens Juel, 1794 (?). Stik af Flint efter tegn. af M. M. Henrichsen; træsnit efter denne.

F. Thaarup: Den virksomme Emanuel Balling, 1795. H. Lund: Selskabet for borgerdyd, 1885. Th. Lang i Bog og nål II, 1895 210f 232f. G. Sinding i Nordstjernen 26.4.1896, tillæg. L. Pedersen: Helsingør i sundtoldstiden II, 1929 300.

*Paul Læssøe Müller**

Balling, Erik, * 1924, filminstruktør. * 29.11.1924 i Nyborg. F: res.kapellan, senere provst, sognepræst Ejnar Leth B. (1896–1963) og tandlæge Cornelia Karla Maria van Vugt (1898–1976). ~31.12.1949 i Kbh. (Skt. Stefans) med maler Christa Selma Blumberg, * 4.1.1911 i Rujen, Letland, d. af gartner Ernst B. (1877–1913) og økonoma Berta Marie Petrowsky (1868–1934).
B. blev student (klassisk sproglig) fra Metropolitanskolen 1942. Han var landvæsenselev 1942–43 og veterinærstuderende 1943–45. 1.1.1946 blev han ansat som assistent ved A/S Nordisk Films Kompagni hvor han siden har virket. Han var ukrediteret instruktørassistent på Ole Palsbos „Diskret Ophold", 1946 og siden på en række af efterkrigstidens film. Efter at skuespillet „Nielsen" havde haft succes på Folketeatret 1949 fik han sin første instruktøropgave med at færdiggøre „Vi arme syndere" der havde været henlagt siden Ole Palsbo opgav den, efter at en trediedel var indspillet. Den fik omsider premiere 1952. 1949 optog B. sammen med Mogens *Wieth en dokumentarfilm om Israel. Hans egentlige, selvstændige spillefilmsdebut var *Adam og Eva*, 1953 hvor han efter eget manuskript fortalte en, efter danske forhold, ganske vittig historie om en pikant bogs vandring fra hånd til hånd, med forbillede i berømte episodefilm som „Et Balkort" og Johan Jacobsens hjemlige „Otte Akkorder". Derefter fulgte komedien *Vi som går køkkenvejen*, 1953 og den mislykkede historiske film *Kongeligt besøg*, 1954. *Kispus*, 1956 der var lagt an som et raffineret moderne lystspil fra modekredse var den første danske spillefilm i farver. *Qivitoq*, 1956, et ambitiøst melodrama udspillet i grønlandske omgivelser, blev en stor publikumssucces mens et lignende forsøg på at anvende færøsk natur og folklore *Tro, håb og trolddom*, 1960, efter manuskript af William Heinesen, slog fejl. 1954 var B. blevet produktionschef ved Nordisk Film, og 29.5.1957 blev han direktør for selskabet. B.s film i disse år lå hovedsageligt inden for den danske folkekomedietradition, som Nordisk Film altid havde varetaget. B. lavede bl.a. tre film om tegneseriefigurerne *Poeten og Lillemor*, 1959, 1960 og 1961, periodekomedien *Den kære familie*, 1962 efter Gustav Esmann og de operette-agtige *Sommer i Tyrol*, 1964 og *Landmandsliv*, 1965. Hans film fra denne periode repræsenterer den håndværksmæssigt solidt forankrede danske populærfilm; det er uambitiøse, vellavede folkekomedier der fandt et stort publikum. En eksotisk undtagelse var melodramaet *Pigen Gogo*, 1963 med originaltitlen *79 af stödinni*, optaget på Island som den første professionelle produktion. B. fik et nyt gennembrud med den stilsikre agent-film-parodi *Slå først – Frede!*, 1965 hvor han samarbejdede med Henning Bahs på manuskriptet. *Jeg er sgu min egen*, 1967 og *Det var en lørdag aften*, 1968, begge efter manuskript af Klaus Rifbjerg, var mislykkede forsøg på at tilføre folkekomedien nye facetter. Oktober 1968 havde Nordisk Films biograf, Palads i København premiere på *Olsen-banden*, skrevet med Bahs, den første film i en serie som foreløbig tæller ti dele. Sammen med TV-serien *Huset på Christianshavn* (første episode 1970) som B. har produceret (og lejlighedsvis også instrueret) udgør Olsen-banden den største succes i folkelig dansk film. I disse film kombinerer B. når han er bedst teknisk virtuositet med stilfornemmelse, fantasi og et originalt, ærke-dansk sujet. B. er moderne dansk films eneste overbevisende fortaler for en populær, folkelig filmkunst. □Foto.

Ib Lindberg: Samtale med Erik Balling, 1974.

Peter Schepelern

Balslev
Slægtens navn stammer fra Balslev by, Vends herred, Fyn.

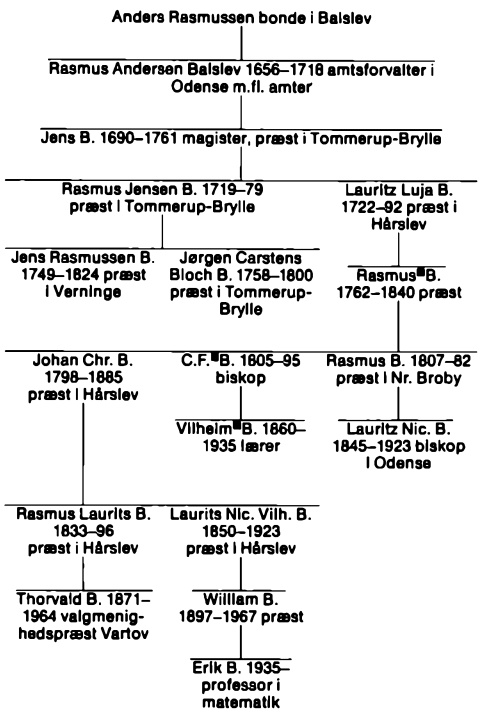

C. F. *B. var ~1° med Ulrikke Christine Boesen, 1807–72, en søster til præsten Emil *Boesen, 1812–81, og ~3° med Marie Elise Hansen, 1824–95, en datter af præsten Jep *Hansen, 1785–1860.

Lars Chr. og Birg. B.: Stamtavle over Haarslevgrenen af slægten B. Ny udg., Odense 1939 m. tillæg 1952. Harald B.: Fra fynske præstegårde, 1944.

Hans H. Worsøe

Balslev, Carl Frederik, 1805–95, biskop. * 10.1. 1805 i Hårslev ved Bogense, † 11.3.1895 i Ribe, begr. sst. F: sognepræst Rasmus *B. (1762–1840) og Anna S. Lautrup (1775–1833). ~1° 8.5.1833 i Kbh. (Frue) med Ulrikke Christine Boesen, * 28.7.1807 i Kbh. (Helligg.), † 13.2.1837 i Vejerslev, d. af renteskriver, senere justitsråd Johannes B. (1768–1859) og Sophie Frederikke Hammerich (1779–1850). ~2° 12.6.1839 i Kbh. (Frue) med Louise Eleonore Boesen, * 28.1.1818 i Kbh. (Frue), † 17.11.1850 sst. (Frue), søster til 1. hustru. ~3° 18.8.1853 i Jordkær med Marie Elise Hansen, * 3.8.1824 i Jordkær, † 23.4.1895 i Ribe, d. af sognepræst, senere superintendent Jep *H. (1785–1860) og Elsabe H. C. Eckermann (1793–1835). – Far til Vilhelm *B.

B. blev 1822 student fra Odense, tog 1827 teologisk embedseksamen og opholdt sig derefter seks år i hovedstaden som lærer. 1833 blev han sognepræst for Vejerslev og Blidstrup på Mors, 1850 stiftsprovst i Ribe, 1860 sognepræst i Nørre Broby og 29.3.1867 biskop i Ribe fra hvilket embede han netop havde søgt sin afsked da han døde. 1883 blev han dr.teol. honoris causa ved Kbh.s univ. Hans navn er især knyttet til to meget brugte skolebøger. Til brug for sine børn som han selv underviste havde han udarbejdet en kort fremstilling af den bibelske historie der under titlen *Bibelhistorie tilligemed lidet af Kirkens Historie efter Apostlenes Dage, til Brug for Almueskoler* udkom i året 1844. Den blev autoriseret til brug i almueskolen og ved konfirmationsundervisningen og fandt derfor stor udbredelse; 1929 forelå den i 137. oplag. 1849 udkom B.s *Luthers Catechismus med en kort Forklaring. En Lærebog for den uconfirmerede Ungdom.* Også denne bog blev autoriseret til skolebrug, og efterhånden fortrængte den Balles lærebog; 1965 forelå den i 345. oplag. – R. 1856. DM. 1869. K.[2] 1875. K.[1] 1878. S. K. 1892. □Mal. af H. C. Jensen 1883 (Ribe domk.) Træsnit bl. a. 1883 og 1892. Foto.

Selvbiogr. i Univ.s progr. nov. 1883. Sofus Elvius i Ill. tid., 22.4.1883.

*Hans Koch**

Balslev, Rasmus, 1762–1840, præst. * 3.2.1762 i Kolshave præstegård, Guldbjerg sg., † 25.12. 1840 i Hårslev, begr. sst. F: sognepræst Laurits Luja B. (1722–92) og Apelone Lange (1724–91). ~1° 1.6.1790 i Vilstrup ved Haderslev med Dorothea Christine Windekilde, * 6.2.1768 i Løgumkloster, † 11.8.1796 i Hårslev, d. af sognepræst i Vilstrup Niels Jensen W. (1721–1809) og Cathrine Pedersdatter Wedel (1730–1803). ~2° 7.7.1797 i Tyrstrup ved Christiansfeld med Anna Salome Lautrup, * 28.12.1775 i Åstrup ved Haderslev, † 15.7.1833 i Hårslev, d. af sognepræst i Tyrstrup Johan Christian L. (1737–1803) og Salome Christophersdatter Sass (1754–1828). – Far til C. F. *B.

B. blev privat dimitteret 1778 og bestod attestats 1783. Afgørende for hans religiøse holdning i de ganske unge år blev den påvirkning fra Christiansfeld som brødremenighedens mission udøvede på Fyn, og som også nåede hans hjem. Under sin studentertid bevarede B. forbindelsen med brødremenigheden hvor han i forstanderen for de ugifte brødre, Stolpe, fandt en forstående åndelig vejleder. 1783 blev han degn hos faderen i Hårslev på Fyn, og seks år senere overtog han dette patronatskald. Brødremenighedens åndeli-

ge gerning i Nordslesvig og på Fyn skabte et fællesskab mellem de vakte præster og lægfolk. Den stærke følelse af missionsforpligtelse i en tid der var ualmindelig kritisk over for kirkelig kristendom gav sig udslag i at en kreds af præster, blandt dem B., med Jens Fr. Boesen i Vigerslev som udgiver udsendte et tidsskrift (Evangelisk Magazin for danske Sandhedselskere I–IV, 1801–06, fortsat i Christeligt Maanedsskrivt I–II, 1807–09) og periodiske opbyggelsesskrifter (bl.a. B.s højt påskønnede *Opbyggelige Betragtninger for Syge*, 1806, 10. opl. 1880) samt lod uddele bibler og ny testamenter. Arbejdets hensigt var at befordre „sand evangelisk og praktisk kristendom". B.s patriarkalske præstetype var i brødremenighedens ånd: det hjertelige, det enfoldige og det økumenisk fredelige.

E. Mau i Geneal. og biogr. archiv I, 1840 403–32. Selvbiogr. fra 1838, trykt som manus. Odense 1882. J. Oskar Andersen i Festskr. i anl. af Det da. missionsselskabs hundredeårs jubilæum I, 1921 25f. Hal Koch i Den da. kirkes hist. VI, 1954.

*Michael Neiiendam**

Balslev, Christian **Vilhelm** Julius, 1860–1935, lærer. * 2.3.1860 i Ribe, † 17.10.1935 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: stiftsprovst, senere biskop C. F. *B. (1805–95) og Marie E. Hansen (1824–95). ~ 1° 14.10.1899 i Kbh. (Jac.) med Thyra Gyride Thorsen, * 21.2.1872 i Kbh. (Frels.), † 18.6.1902 sst. (Johs.), d. af politiassistent, senere politiinspektør Thor Niels Brock T. (1831–87) og Elise Marie Theodora Henriette Grimm (1836–1909). ~ 2° 1.9.1909 i Sønder Jernløse med Ella Sofia Elisabeth Mielche, * 9.1.1876 i Århus, † 30.6. 1965 i Gentofte, d. af kaptajn, senere karakteriseret oberst af infanteriet Johan Christopher M. (1829–1907) og Edel (Ella) Vilhelmine Hoff (1847–1939).

B. blev student 1877 fra Ribe, cand.theol. 1883 og tog skoleembedseksamen (ved tillægseksamen i naturhistorie og geografi) 1893. Han blev 1883 knyttet til københavnske skoler, var 1886–89 ansat ved Birkerød kostskole under Johan Mantzius og fik her interesse for undervisning i naturhistorie og lyst til ved fagstudium at sætte sig ind i faget. 1889–93 var han lærer ved E. Slomanns skole og påvirkedes også her af den ejendommelige og begavede leder. 1893–1930 var han lærer ved N. Zahles skole og seminarium, lektor fra 1920. – Under universitetsstudiet fik navnlig Eug. *Warming betydning for B. Hans interesse førtes i biologisk retning, han fik syn for at undervisningen burde samle sig om enkelte hovedtyper, og han blev derved en af pionererne for typeundervisningen på biologisk grundlag. – Da almenskoleloven af 1903 forberedtes var han med til at udarbejde planen for naturhistorieundervisningen, og han udgav siden, dels alene, dels sammen med Kristen Simonsen og P. Andersen, en række stærkt benyttede lærebøger i botanik og zoologi, såvel for mellemskolen, realklassen og for præliminær- og pigeskoleeksamen som for folkeskolen og seminariet. Han udgav tillige sammen med P. Andersen seks vægtavler over insekterne og sammen med Eug. Warming tyve botaniske, siden fem med Aug. Mentz. Disse tavler der klart fremhæver det væsentlige fik både herhjemme og i udlandet stor udbredelse. – Gennem sin praktiske lærergerning, ikke mindst ved seminariet, virkede B. for forståelse af naturhistorieundervisning. Sine tanker om denne har han udtrykt i *Praktisk Hjælpebog for begyndende Naturhistorielærere* 1900 (3. udg., 1918). B. var fra 1925 censor i botanik ved skoleembedseksamen, fra 1921 direktør for Det Wærnske Institut hvis historie han udgav 1913. – R. 1922. □Foto.

Stamtvl. over Hårslevgrenen af slægten Balslev, 1939 183f. – Carl Christensen: Den da. botaniks hist. indtil 1912, 1924–26 770. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Hakon Jørgensen**

Balzer, Jürgen Brandt, 1906–76, redaktør. * 4.4. 1906 på Frbg. (Skt. Markus), † 20.5.1976 i Bagsværd, bisat fællesgrav Bispebjerg. F: kaptajn i forstærkningen, bogholder, senere kasserer Frederik Nicolai B. (1854–1933) og sygegymnast Karen Marie Christiane Andriette Brandt (1864–1929). ~ 19.10.1935 i Charlottenlund (b. v.) med massøse og sygegymnast Ragna Goldschmidt, * 4.8.1906 i Kbh., d. af bankier Valdemar Benedict G. (1878–1953) og Ulla Johanne Bing (1885–1946).

B. blev student 1924 fra Skt. Jørgens gymnasium, studerede derefter musikvidenskab ved Kbh.s univ. med magisterkonferens 1930. Hans kritiske og analytiske evner førte ham hurtigt ind på skribentvirksomheden som hos ham altid var præget af redelighed og vidt udsyn. 1931–39 var han en flittig medarbejder ved Dansk Musiktidsskrift og fra 1938–62 en af Københavns mest ansete musikkritikere, først ved Ekstrabladet som han vistnok i misfornøjelse med dette blads faldende kulturelle engagement forlod for en anmelderpost ved Berl. Tidende 1963–71. Samtidig havde han oparbejdet en dyb indsigt i grammofonpladeproduktionen og var 1937–50 konsulent for Skandinavisk Grammophon A/S hvor han som producer stod for udgivelsen af *Edition Balzer*, en musikhistorisk pladeantologi der startede med værker af komponister før Buxtehude og fortsatte med denne (16 værker), så kom

dansk middelalder- og renæssancemusik og endelig værker af danske komponister fra Weyse til Niels Viggo Bentzon. Antologien kom til at omfatte lidt over 50 værker. Fra 1951 var B. konsulent for Nordisk Polyphon A/S og modtog 1952 den discofile ærespris. 1956–71 var han formand for Musikanmelderringen som en varm forkæmper for et større musikkulturelt engagement i den danske presse. Udover sine talrige velfunderede og velskrevne anmeldelser og artikler om musikalske problemer har B. udgivet flere større arbejder: *Bibliografi over danske Komponister*, 1932, *Claude Debussy*, 1949, *Béla Bartók*, 1962, *Det nye i musikken*, i Forskning og Fremskridt, 1952. *Paris 1910–20* i Fransk Musik, Stockholm 1957, *Carl Nielsens operaer* i Carl Nielsen i hundredåret, 1965. □Foto.

Sigurd Berg

Bancke, Mogens, † ca. 1588, præst, salmedigter. Han nævnes 1553, mens Bornholm var bortforlenet til Lübeck, som præst i Allinge og landsskriver. Rimeligvis 1558 blev han sognepræst i Svaneke-Ibsker. 1584 var han blandt de præster der sendtes til hertug Christians hylding i Lund; i nogle år var han provst. I Hans Thomissøns salmebog 1569 var der optaget tre salmer af B.; i 2.udg. 1586 tilføjedes en rimet dialog om loven og evangeliet med stærk polemik mod katolicismen. B. udgav endvidere *Alle Søndage og Festers Evangelier udi Rim udsatte* med dedikation til lensmanden på Hammershus, Mogens Gøye. Bogen udkom 1580 og atter 1586 med en fortale af Sjællands biskop Poul *Madsen.

J. R. Hübertz: Aktstykker til Bornholms hist., 1852 183 194 495. J. A. Jørgensen: Series pastorum på Bornholm, 1907 46f. – H. F. Rørdam: Lyskanders levned, 1868 278. Samme i Kirkehist. saml. 5.r.II, 1903–05 50. C. J. Brandt og L. Helweg: Den danske salmedigtning I, 1846 73–75 og tillæg 21.

*Valdemar Ammundsen**

Bang

Adelig og borgerlig slægt. Tavle I er den adelige. Hans Henriksen *B. var ~ Margrethe, d. af præsten Iver *Bertelsen. Oluf Lundt *B. (1731–89) var ~ 1° med Antoinette Frederikke Horn, d. af digteren og juristen Frederik *H. Hans datter Antoinette Frederikke B. var ~ nationaløkonomen Christian rigsfriherre von *Eggers. Niels *B. var ~ Cathrine Amalie Henriette Callisen, d. af lægen Henrich *C. Balthasar Nicolai *B. var ~ Birgitte Sophie Hornemann, d. af teologen Claus *H. Peter Georg *B.s datter Christine Vilhelmine var ~ landinspektør Lars *Bentzon. Oluf (Ole) Lundt *B.s (1788–1877) datter Olivia Sophie Jacobine var ~ lægen Morten *Hassing. Bernhard Laurits Frederik *B. var ~ Anna Elisabeth Caroline Klee, d. af politikeren Frederik *K.

Der findes flere borgerlige slægter Bang, som det trods forsøg især fra ældre tiders genealogers side ikke er lykkedes at bringe i forbindelse med adelsslægten B., eller indbyrdes med hinanden. Tavle II er en slægt nedstammende fra sognepræst i Klinte Niels B. Tavle III en slægt nedstammende fra Mads Olsen B. i Nyborg. Tavle IV en slægt nedstammende fra købmand i Grenå Jens B. Tavle V er slægt nedstammende fra købmand i Horsens Jens Th. B.

Danm.s adels årbog II, 1885 og flg. årgange. F. E. Hundrup: Stamtavle over Oluf B.s efterkommere på sværdsiden, 1875; korr. i Pers.hist.t. I.r. III, 1882 279–86.

Nils G. Bartholdy / Hans H. Worsøe

Bang, Axel Sofus Daniel, 1857–1942, advokat. * 14.6.1857 i Kbh. (Holmens), † 6.1.1942 sst., begr. sst. (Vestre). F: buntmager Anton Jørgen Severin Christian B. (1823–97) og Blanca Nina Laura Petersen (1825–1901). ~ 1° 18.8.1882 i Kbh. (Slotsk.) med Elise Johanne Marguerite Gautier, * 1.8.1856 i Kbh. (?), † 30.9.1902 på Fredsholm ved Helsingør, d. af kgl. livberider Carl Johan August G. (1812–97) og Adelaide Caroline Isabella Westermann (1827–97). ~ 2° 14.7.1904 i Asminderød med Dagmar Vilhelmine Ipsen, * 20.9.1878 i Kbh. (Fødsst.), † 21.5.1926 sst., d. af bogholder Edvard Vilhelm I. (1853–1934) og Caroline Andersdatter (1852–1940). Ægteskabet opløst 1913. ~ 3° 19.10.1913 i Kbh. (Garn.) med Ingeborg Grauer, * 12.7.1882 i Århus, † 30.5.1930 i Birkerød, d. af apoteker Harald Knud Jeronimus G. (1843–88, ~ 1° 1875 med Mathilde Sophie Ibsen, 1857–76) og Charlotte Emilie Clara Mazar de la Garde (1857–1935).

B. blev student 1875 fra Haderslev læreres skole, 1880 cand.jur. og 1883 overretssagfører. Som advokat fik han hurtigt en betydelig og anset forretning. Han kom til at spille en fremtrædende rolle inden for advokatstandens organisationer. Som ganske ung var han 1881 medstifter af Juridisk forening i København (1937 blev han denne forenings æresmedlem). I årene 1905–19 var han medlem af hovedbestyrelsen for Den danske sagførerforening og derefter næstformand for sagførerrådet indtil 1924. En yngre kollega, C. B. *Henriques, der betragtede B. som den største inden for den danske advokatstand i 1900-tallet, fremhævede at han havde en dyb forståelse for alle sider af sagførergerningen og en enestående evne til at varetage det menneskelige element i gerningen. B.s virksomhed uden for retten var omfattende og alsidig. 1911–38 var han formand

Tavle I

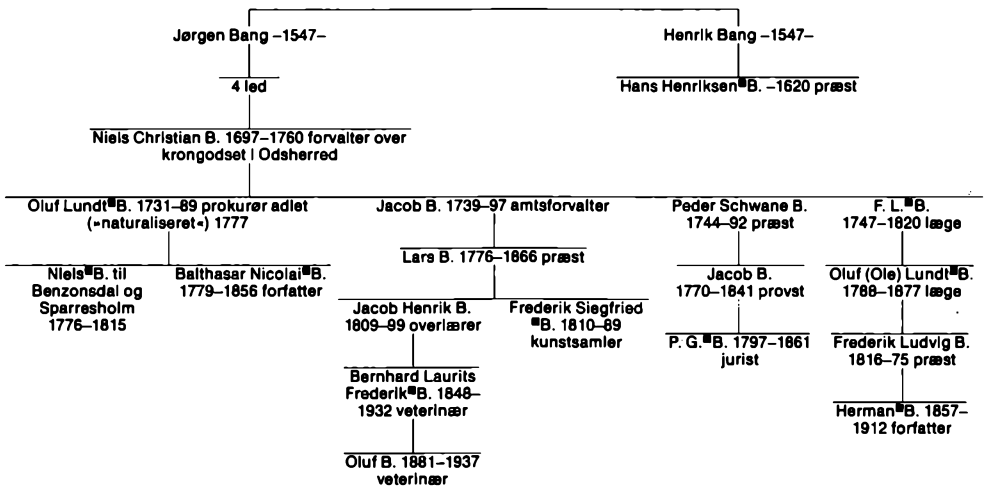

Tavle II

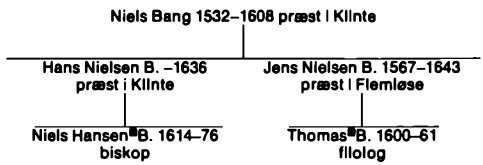

Tavle III

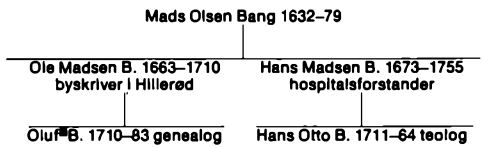

Tavle IV

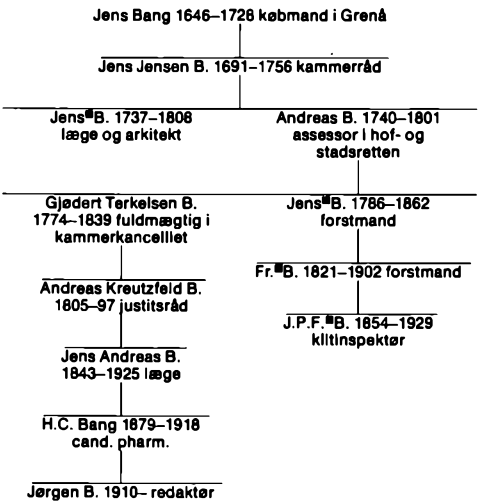

Tavle V

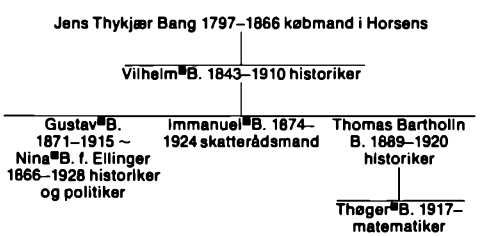

for tilsynsrådet for Sparekassen for Kbh. og omegn; han var desuden i en årrække formand for Fællesrepræsentationen for de danske sparekasser. Han var medstifter af Grundejernes hypotekforening (direktør til 1918, formand fra 1924). B. var gennem mange år juridisk rådgiver for Almindelig dansk lægeforening og for Akademisk arkitektforening. B.s interesse for praktisk socialt arbejde førte til en udstrakt deltagelse i foreningsarbejde på forskellige områder; således var han 1897 medstifter af og til 1938 medlem af bestyrelsen for Fængselshjælpen, en tillidspost der lå i naturlig forlængelse af hans omfattende virksomhed som forsvarer i straffesager. B. stod i første række af de advokater som efter retsplejereformens ikrafttræden 1919 var med til at fast-

slå forsvarerens rettigheder. Han var medlem af adskillige kommissioner og udvalg til forberedelse af lovgivning. R. 1901. DM. 1914. K² 1920. K¹ 1930. □Pastel af Carl Thomsen, 1897. Tegn. af Carl Jensen, 1923 (Fr.borg). Mal. af H. Vedel 1927 og 1933 (Kreditforen. Danmark). Mal. af Jul. Paulsen, 1932 (Sparekassen SDS). Buste af Hans W. Larsen, 1932. Foto.

Interwiew i Gads danske mag., 1933 438. – Sagførerbladet 1932 64. Ludvig Bing sst. 1933 99f. C. B. Henriques sst. 15.1.1942. Winkel Smith i Berl. tid. 7.1.1942. M. Neiiendam i Holmens kirkeblad febr. 1942. Axel H. Pedersen: En rettens tjener, C. B. Henriques, 4.udg. 1967 173–75. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben (A. Falk-Jensen)

Bang, Bernhard Laurits Frederik, 1848–1932, veterinær. * 7.6.1848 i Sorø, † 22.6.1932 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: overlærer ved Sorø akademi, senere tit. professor Jacob Henrik B. (1809–99) og Laura Louise Marie Josephine Moth (1814–91). ~ 20.12.1874 i Sorø med Anna Elisabeth Caroline Klee, * 20.10.1844 i Kbh. (Frue), † 3.11.1922 på Frbg., d. af fuldmægtig, senere kontorchef i postvæsenet og justitsråd Frederik *K. (1808–64) og Caroline F. S. M. N. Moth (1812–84).

B. forlod Sorø som student 1865, blev cand.med. 1872, studerede derefter veterinærvidenskab og tog dyrlægeeksamen 1873. Han fungerede som kandidat ved Almindelig hospital og Kommunehospitalet og praktiserede samtidig en kort tid som læge på Nørrebro. I de følgende fem år var han knyttet til Kommunehospitalet, først som prosektor, senere som reservemedicus ved 3. (medicinske) afdeling under overlæge Fr. Trier. Det så således ud som om B. ville opgive veterinærvidenskaben. Da døde professor V. *Stockfleth ved Veterinærskolen 1879, og skolens direktør C. E. *Fenger opfordrede B. til at søge lærerstilling ved højskolen; 1.1.1880 tiltrådte han sin nye gerning som lærer i kirurgi og leder af ambulatorisk klinik. I begge disse praktiske veterinærfag der på forhånd ikke havde B.s særlige interesse, blev hans virksomhed af overordentlig betydning for veterinærvidenskaben. Kort efter sin ansættelse foretog han i foråret 1880 en rejse til veterinærskolerne i Tyskland, Østrig og Frankrig, vendte tilbage i maj og forsvarede i juli afhandlingen *Iagttagelser og Studier over dødelig Embolie og Thrombose i Lungearterierne* for den medicinske doktorgrad. Med B.s undervisning i veterinærkirurgi indtrådte et vendepunkt, idet han indførte antiseptikken der længst havde vundet indpas i lægekunsten, men kun i ringe grad havde været påagtet af dyrlægerne. B. blev hurtigt anerkendt som en fremragende kirurg; dristigt og med held gik han i lag med den vanskelige og farlige klaphingsteoperation og siden talrige andre kirurgiske indgreb der tidligere havde givet dårlige resultater. Han udstrakte sin operatørgerning til hele landet idet han foretog talrige rejser rundt til praktiserende dyrlæger, hjalp dem og oplærte dem i antiseptikken hvorved han selv høstede erfaring og hjembragte et værdifuldt studiemateriale. Stockfleth havde 1870 og 1877 udgivet 1. og 2. del af sin højst fortjenstfulde håndbog i veterinærkirurgien. B. tog nu arbejdet op, gennemarbejdede og forbedrede det efterladte manuskript og udgav 1888 som supplementsbind en fremstilling af urin- og kønsorganernes sygdomme. – Ved sin ansættelse havde B. tillige påtaget sig forpligtelsen til at undervise i patologisk anatomi, et fag der ikke før i større omfang havde været læst over ved skolen; siden V. Bays død 1880 var undervisningen helt hørt op. Af interesse for faget begyndte B. så vidt tiden tillod det at holde forelæsninger og sektionsøvelser, og efterhånden indså man at en selvstændig undervisning i patologisk anatomi var påkrævet. De første bestemmelser derom findes i højskolens undervisningsplan for 1885, men først da G. A. C. Sand i juli 1887 havde overtaget operationsøvelserne og ledelsen af ambulatorisk klinik – fra febr. 1889 også kirurgien – fik B. tid til at ofre sig for patologisk anatomi, den del af undervisningen der fremfor alt havde hans interesse. Samtidig overtog B. den almindelige patologi, og hertil kom senere i nov. de fag professor S. H. Bagge hidtil havde doceret: speciel patologi og terapi og farmakodynamik. Desuden blev B. leder af den stationære klinik (klinikken for mindre husdyr til 1892 og af klinikken for større husdyr kun den medicinske afdeling fra 1895 indtil sin afgang fra skolen sept. 1914) og endelig også forsøgslaboratoriets bakteriologiske afdeling.

B.s gerning kom således efterhånden til at omfatte snart sagt alle veterinærfagene. Helt let var det næppe for ham at overtage den specielle patologi og terapi. Medens han ved sin overtagelse af kirurgien havde forefundet et solidt grundlag at bygge videre på, så var et sådant fundament ikke til stede for B. at støtte sig til ved de fag han nu skulle overtage. Med iver havde B. dyrket bakteriologien og fulgt de store videnskabelige opdagelser og fremskridt som forskningen stadig bragte. Hans egne bakteriologiske arbejder gav ham plads blandt bakteriologiens største navne. Især har han beskæftiget sig med tuberkulosespørgsmålet. Lige siden den første meddelelse der drejede sig om yvertuberkulosen hos kvæget (Tidsskr. for vetr. XIV, 1884) har B. ved utallige afhandlinger, indlæg og foredrag i årenes løb

søgt at bekæmpe denne sygdom, og alene på tuberkulosens område har han et verdensnavn. B. var den første der anvendte det af Koch opdagede tuberkulin på kvæget, men han benyttede det diagnostisk i stedet for terapeutisk, og derved fik man et middel til at befri kvægbesætningerne for tuberkulosen og skabe rene avlscentrer. Forordningen om pasteurisering af mælken før dens anvendelse til kalve- og svineføde hvorved udbredelse af tuberkulose i høj grad vanskeliggøres skyldes også B.s initiativ. Men ser man den lange række af afhandlinger fra B.s hånd igennem viser de at han især har søgt årsagerne til sygdommene og sjældent har været foregangsmand på det terapeutiske område. De fleste af B.s afhandlinger har været offentliggjort i Tidsskr. f. veterinærer, Maanedsskr. f. Dyrlæger, Det landøkonomiske Forsøgslaboratoriums Beretning, Ugeskr. f. Landmænd, Tidsskr. f. Landøkonomi og Medlemsblad f. d. danske dyrlægeforen. Talrige af disse arbejder er atter gået over i udenlandske veterinærfagskrifter. Af hovedarbejder nævnes: *Den ondartede Lungesyge i Danmark*, 1881–83, *Undersøgelser over miltbrandagtig Rosen og dens Behandling med Jodkalium*, 1899, *Mallein (som Snivediagnosticum)*, 1892, *Nekrosebacillen (Rendyrkning af den og dens Paavisning ved forskellige Sygdomme)*, 1890, *Endocarditis hos Svin*, 1889, 1891–92, *Svinepest*, 1892, *Yverbetændelse hos Kvæget*, 1888, *Influenza hos Hesten*, 1882, *Kronisk Lungebetændelse hos Hesten*, 1893, *Mund- og Klovsygens Optræden*, 1906 og mange flere. Endelig må særskilt fremhæves at B. sammen med V. *Stribolt påviste og rendyrkede den bacille der fremkalder den smitsomme kastning hos kvæget (Maanedsskr. f. Dyrlæger VIII, 1896–97; X, 1898–99). Spørgsmålet om den infektiøse kastnings smitstof der længe har haft den største betydning inden for veterinærmedicinen er i nutiden også blevet et overordentlig vigtigt problem for den humane medicin, idet man har konstateret at bacillus abortus Bang fremkalder febris undulans, i andre tilfælde en professionel hudaffektion (Brucella-infektion) hos dyrlæger. Blandt B.s mange afhandlinger er desuden ikke få veterinærhistoriske, hvoriblandt kan nævnes biografier af P. C. *Abildgaard, 1901 og Den danske Veterinærskoles Lærere indtil 1880, 1923, endvidere afhandlinger om veterinærstudiet 1858–80, 1908 om Veterinærvæsenet før Skolernes Oprettelse og om de første franske Veterinærskoler, 1924.

B.s virksomhed blev meget omfattende. Administrative evner viste han som veterinærfysikus (1892–1922) og som formand igennem 36 år for Det veterinære sundhedsråd (1892–1928), som han havde været medlem af allerede siden 1881. Også på andre områder lagde man beslag på B.s arbejdskraft, sammen med dr. Selmer ledede han 1887–89 den interimistiske vaccinationsanstalt på veterinær- og landbohøjskolen; af andre hverv kan nævnes at han var medlem af Kommissionen til forberedelse af lov om smitsomme husdyrsygdomme (1885) og Kødkontrolkommissionen 1898 osv. I al sin gerning høstede B. fra alle sider, i ind- som udland uforbeholden anerkendelse, og hans humane og hjertelige sindelag gjorde ham altid æret og elsket ikke blot i sin lærergerning, men også inden for dyrlægernes faglige organisationer; i en lang årrække var han formand i De danske dyrlægers fællesforening. 1892 blev han professor i veterinærlægevidenskab, 1898 medlem af Videnskabernes selskab, 1899 æresmedlem af Den danske dyrlægeforening og siden af talrige inden- og udenlandske veterinære, medicinske og landøkonomiske selskaber; en ganske særlig hyldest vistes ham 1930, da han udnævntes til æresmedlem af de internationale veterinærkongresser. 1905 modtog han sølvmedaljen fra den internationale tuberkuloseforening. Han blev dr.med.h.c. i Kristiania 1911, dr.med.vet.h.c. i Wien 1911, i Utrecht 1921 og Budapest 1924. – En søn, **Oluf B.** (1881–1937) blev ligeledes veterinær og professor i speciel patologi. Hans forskningsområde var især leukæmi hos høns og tb hos fjerkræ. – R. 1887. DM. 1892. K.[2] 1898. K.[1] 1911. S.K. 1922. □Mal af Aug. Jerndorff, 1906 (Fr.borg). Buste af Aug. Hassel, 1923 (landbohøjskolen). Tegn. af G. Ploug Sarp, 1928. Silhouet af C. J. Salomonsen. Foto.

B. B.: Selected works, udg. V. Adsersen, 1936. Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1880 129–31. Breve fra Chr. Engelsen til H. Krabbe og B. B. 1884–1906, udg. I. Katić, 1974 139–49. – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 70. Ill. tid. 26.2.1888; 1.1.1905. Månedsskr. f. dyrlæger XVI, 1904–05; XXX 1918–19; XXXV, 1923–24; XL, 1928–29. St. Friis i Den kgl. vet.- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 252–66. Festskr. til Bernhard Bang 1848 – 7.6. – 1928, (med bibliografi), 1928. H. Chr. Bendixen i Medlemsblad for Den da. dyrlægeforen. (særhæfte), 1948 31 289–315. – Breve i Rigsark. og Danm.s vet.- og jordbrugsbibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Hj. Friis**

Bang, Balthasar Nicolai, 1779–1856, forfatter. * 18.7.1779 i Kbh. (Nic.)., † 15.10.1856 i Nødebo, begr. sst. F: kammeradvokat, senere justitiarius Ole *B. (1731–89) og Else Marie Thecou, f. Schiødt (1735–1802). ~ 11.6.1803 på Frbg. (Frue) med Birgitte Sophie Hornemann, døbt 4.1.1781 i Kbh. (Frue), † 24.5.1863 i Nødebo, d. af teolog Claus *H. (1751–1830) og Helene E. Crane (1753–1823). – Bror til Niels *B. (1776–1815).

B. blev privat dimitteret 1797, tog n.å. juridisk forberedelseseksamen, udgav 1799 sine første skuespil *Miskjendelsen* og *Den overvundne Stolthed* og 1801 brevromanen *Adelaide von Hartner*. S.å. tiltrådte han en større udenlandsrejse; han besøgte Iffland, Wieland, Herder og Schiller, traf Jean Paul og valfartede i Schweiz til de steder der var knyttet til mindet om hans yndlingsforfatter Rousseau hvis Confessions og Nouvelle Héloïse han „mindst tyve Gange havde læst". Efter hjemkomsten købte han en landejendom i Nødebo (det poetiske navn gjorde udslaget), ægtede sin barndomskærlighed og levede et lykkeligt og patriarkalsk husliv, agtet og elsket af egnens befolkning for sin venlighed og godgørenhed. I Nødebo genoptog B. sin dramatiske produktion med lystspillet *Stevnerne* og det historiske sørgespil (i L. C. *Sanders manér) *Knud Lavard;* begge forkastedes af Det kgl. teater; de udkom under titlen *Dramatiske Forsøg*, 1807. De følgende 25 år udfoldede han en utrættelig forfattervirksomhed der kun sjældent kronedes med held; i alt tretten arbejder afvistes af teaterdirektionen, af de syv som opførtes havde kun lystspillet *Lystspillet*, 1809 og sørgespillet *Laura*, 1817 succes; det sidste gik seksten gange. B. mente sig personligt forfulgt af direktionen, men i virkeligheden forstod han ikke tidens ændrede smag. Teaterchefen Frederik v.*Holstein (1771–1853), støttet af K. L. *Rahbek, søgte med held at forhindre B.s stykker adgang til scenen; derimod var G. H. *Olsen (1760–1829) B.s fortaler i direktionsforhandlingerne. Jonas *Collin (1776–1861) affattede personligt forkastelsesskrivelsen til B.s lystspil *Kjøbenhavn*, 1826. Hans kranke skæbne som dramatiker var ingenlunde ufortjent. Hans stykker er et repertorium af slidte litterære klicheer. Lystspillene opererer med ganske udvendig forklædnings- og forvekslingskomik der undertiden udarter til grove farceløjer *(Uglspil*, 1812); sørgespillene er fyldt med krasse sensationseffekter *(Criminalprocessen*, 1824) eller sentimentale dydsdeklamationer – tydeligt inspirerede af 1700-tallets tyske borgerlige drama. I teknik og emnevalg var B. Kotzebues elev og forblev ganske uberørt af de store ændringer i dansk dramatisk litteratur som Oehlenschläger og J. L. Heiberg fremkaldte. Smukkest træder denne varmtfølende søn af humanitetens århundrede os i møde i sin indtagende selvbiografi hvis hovedstykke, skildringen af udenlandsrejsen, viser B. som en elskværdig elev af Sterne og Baggesen. – R. 1853. □Stik af Chrétien.

Selvbiogr., udg. C. Otto, 1867; supplementer til samme i Figaro, red. Rob. Watt, 1868, nr. 104 og 109. Breve i: Af Jonas Collins papirer, udg. Edgar Collin, 1871. – F. E. Hundrup: Stamtavle over Oluf Bangs efterkommere, 1875 66f. Fr. L. B. Zeuthen: Et par år af mit liv, 1869 31–34. Rich. Petersen: Minder fra Øresundskysten, 1891 245–53. C. N. Scholten: Dengang, 1921 40–45. – Breve i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen

Bang, Christian August, 1877–1955, forlagsboghandler, England. * 13.6.1877 i Kbh., † 11.3.1955 sst. F: boghandler August Lauritz Christian B. (1844–1920, ~2°1881 med Sara Marie Margrethe Krull, 1849–1923) og Olga Laurentzia Christiane Axelsen (1848–79). ~1°29.9.1911 med Rose Gertrude Mary Maud Chugg, * 26.1.1880, † 1919, d. af godsejer John C. og Elizabeth Irwin. ~2°16.3.1923 med Dora Florence Huntley, * 8.6.1889, d. af Alfred H. og Fanny Walsh. Ægteskabet opløst 1932.

B. lærte sit fag hos Thaning & Appel i Kbh., rejste 1898 til udlandet og var ansat i Leipzig, Hannover og 1900–02 i Paris. Derefter var han i 22 år forretningsfører og meddirektør i det store Londonforlag William Heinemann. Her gjorde han en meget betydelig indsats for at præsentere nordisk og kontinental litteratur på det britiske bogmarked. Bl. de forfattere han fik oversat og udgivet var Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Martin Andersen Nexø, Gustav Wied, Georg Brandes, Kr. Nyrop, Fridtjof Nansen, Ejnar Mikkelsen (hvis første arktiske ekspedition 1906–07 han var med til at iværksætte) og Knud Rasmussen. Desuden bl.a. Maurice Maeterlinck, Emile Zola, Gabriele d'Annunzio, de store russere og mange flere. Han oversatte også selv, bl.a. Bjørnson og Holger Drachmann, skrev essays om dansk litteratur og tog initiativ til oversættelser af engelsk litteratur til dansk og andre sprog. 1924 trak B. sig tilbage fra Heinemann og koncentrerede sig om ideelle opgaver der længe havde haft hans interesse. S.å. afløste han J. P. *Muller som direktør for Muller Institute i London. Han var en ivrig talsmand for Maria Montessoris opdragelsessystem som oversætter af hendes lærebøger (på dansk 1917 og 1919) og organisator af kurser. Også oversættelserne til dansk (fra 1932) af Th. van de Veldes og Havelock Ellis' bøger om kønslivet skyldtes ham. – Både som forlægger og privatmand havde B. stærke kontakter med Danmark og deltog i den danske London-kolonis aktiviteter. Som medlem af bestyrelsen for den internationale PEN Club i London stiftede han afdelingen for Danmark. – R. 1914. □Foto.

Ill. t. 10.–17.8.1924. The Publisher's Circular, London, 19.7.1924. Aage Heinberg: Danske i England, 1934. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Niels Alsted

Bang, Christopher, † 1599, stiftsskriver, øksenkøbmand. † 6.12.1599 i Odense, begr. i Gråbrødre k. sst. ~ Kirstine Clausdatter, † 22.3.1624, begr. i Odense, d. af Claus Michelsen og Karine Kotte.

Af de andre kendte B.er på Fyn var B. vistnok beslægtet med Hans B. i Bogense. Da denne døde 1560 blev B. hans efterfølger til et vikarie ved Skt. Knuds kirke i Odense og fik ligeledes to gårde på Fyn i forlening, som denne tidligere havde haft. B.s livsløb blev ikke helt almindeligt. I sin ungdom (1556) studerede han i Wittenberg og blev senere ca. 1560 underfoged på Em kloster (Emsborg). Da regeringen ca. 1567 indsatte stiftsskrivere i alle landets stifter blev B. stiftsskriver på Fyn. Han skulle som sådan oppebære kronens tiendepart og andre indtægter af stiftet og gøre regnskab derfor i rentekammeret; selv skulle han årligt høre kirkernes regnskaber og påse, at de holdtes i tilbørlig stand. Han har næppe røgtet sit embede med stor nidkærhed. I hvert fald klages der senere over at han stod tilbage med kirkernes regnskaber, og så sent som 1578 lå han i strid med Oluf *Bager om hvorvidt han havde leveret ham hele det kvantum korn der var anvist ham af tiendekornet 1568 og følgende år og måtte til sidst gå ind på at efterlevere et vist kvantum. Han var da længst ophørt at være stiftsskriver da regeringen i maj 1572 atter havde ophævet stiftsskriverembederne over hele landet, men han havde nok at tage vare på endda. Allerede året efter at han var kommet som stiftsskriver til Odense havde han kastet sig ud i øksenhandelen. 1568 passerede på hans regning 247 øksne Gottorptolderen, 1569: 292. 1570: 716 og 1570erne igennem årligt ca. 500–700 øksne; 1573 dog kun 299. B. der var gift ind i en af Odenses bedste slægter må da regnes blandt byens fornemste borgere. 1571 blev han tillige med Knud Jørgensen Seeblad forstander for Almindeligt hospital. 1576 er han rådmand. I stridbarhed synes han ikke at have stået langt tilbage for Hans *Mule og viser flere gange tilbøjelighed til at tage sig selv til rette; 1584 måtte han offentligt gøre byskriveren en undskyldning for fornærmelser. Han havde ikke så ganske lidt gods i forlening af kronen og har vel ejet ikke helt få ejendomme i Odense hvad navnet B.s boder vidner om. Allerede 1576 var han jævnsides Knud Jørgensen Seeblad Odenses trediestørste skatteyder, og endnu 1598, året før sin død, havde han bevaret denne position.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 96. G. L. Wad: Fra Fyns fortid I, 1916 80f; IV, 1924 13–24.

*Astrid Friis**

Bang, Frederik Ludvig, 1747–1820, læge. * 5.1. 1747 på Egebjerggård i Odsherred, † 26.12.1820 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: forvalter over de kgl. godser i Odsherred, kammerråd Niels Christian B. (1697–1760, ~ 1° med Cathrine Marie Kjær, † 1743) og Ulrikke Eleonore Schwane (1726–92, ~ 2° 1761 med forvalter over de kgl. godser i Odsherred, kammerråd Jacob Hansen, † 1791). ~ 1° 17.10.1777 i Kbh. (Garn.) med Frederikke Nicoline Christiane Mynster, f. Ring, * 3.11.1749 i Kbh. (Garn.), † 6.5.1779 sst. (Nic.) (~ 1° 1770 med sekretær, senere inspektør ved Frederiks hospital, kammerråd Christian Gutzon Peter Mynster, 1741–77), d. af inspektør ved Frederiks hospital Hieronymus Ring († 1771) og Karen Sophie Rosengaard († 1793). ~ 2° 24.9.1779 i Kbh. (Frels.) med Ingeborg Mohrum, f. Madsen, døbt 28.11.1754 i Kbh. (Frels.), † 9.8.1781 sst. (Trin.) (~ 1° 1772 med skibskaptajn Niels Mohrum, † 1779), d. af kaptajn, brygger og grosserer Lars Madsen (ca. 1720–81) og Anna Catharina Berthelsdatter. ~ 3° 10.1.1782 i Kbh. (Helligg.) med Lovise Hansen, * 20.7.1765 i Kbh. (Helligg.), † 16. 1.1845 i Ferslev i Horns herred, d. af sognepræst ved Helligånds k. Mouritz H. (1722–77) og Anna Dorothea Muus (1727–99). – Far til Ole *B. (1788–1877). Halvbror til Ole *B. (1731–89).

B. var en tidlig modnet begavelse og blev allerede 1761 dimitteret til universitetet fra Herlufsholm. I Kbh. kom han i huset hos sin seksten år ældre broder, daværende kammeradvokat, O. L. B. der måtte være ham i faders sted da denne var død pludselig uden at efterlade sig formue. Det var efter broderens tilskyndelse, men oprindelig imod egen tilbøjelighed, at han valgte det medicinske studium. 1765–68 var han på Valkendorfs kollegium. Kun tyve år gammel tog han 1767 medicinsk eksamen, og 1770 kunne han ved hjælp af det Fincke'ske rejsestipendium og understøttelse fra broderen foretage en toårig udenlandsrejse med ophold i Berlin, Strasbourg og Paris. På grund af „ubekendtskab med verden og undseelse" kom han ikke i forbindelse med udlandets berømte læger, men anvendte tiden til ensomme studier og tog ekscerpter af alt hvad han læste. Han kom hjem – som han selv skrev – „mager og fortørret både på sjæl og legeme". Kort efter hjemkomsten forsvarede han (24.2.1773) sin disputats om vitriolsyres medicinske brug som han havde udarbejdet i udlandet. Han blev derefter angrebet af en heftig „forrådnelsesfeber", men da han begyndte at komme sig var også hans tidligere melankolske sindstilstand forsvunden, og han genvandt sin „naturlige tilbøjelighed til virksomhed og glæde". 1774 ansattes han som reservemedicus

hos den gamle overmedicus J. C. Fabricius der trængte til hjælp i sin hospitalsgerning, og ved dennes død 18.5.1775 blev han – nærmest på anbefaling af Christen Friis *Rottbøll som da var medlem af hospitalsdirektionen, – kun 28 år gammel – selv den medicinske afdelings overlæge (medicus). I denne stilling som han beklædte i 25 år indlagde han sig stor fortjeneste af den praktiske lægevidenskab. 29.5.1782 blev han tillige ekstraordinær professor ved universitetet og blev således den første overlæge der optrådte som lærer i sin egenskab af universitetsprofessor. Derved blev en mere systematisk klinisk undervisning, ɔ: undervisning ved sygesengen, indført her i landet. 1786 blev han medlem af Collegium medicum, 1795 af direktionen for Frederiks hospital, s.å. af jordemoderkommissionen og 1803 af sundhedskollegiet. 1806 var han universitetets rektor.

Hans to videnskabelige hovedværker udkom omtrent samtidig 1789. *Selecta diarii Nosocomii Regii Fridericiani Hafniensis* I–II der begynder med en omhyggelig og detaljeret beskrivelse af Frederiks hospitals indretning og administration er en samling af velobserverede sygdomstilfælde i forbindelse med ligundersøgelser. *Praxis medica systematica exposita, selectis diarii Nosocomii Fridericiani illustrata* er en systematisk lærebog i medicinsk patologi og terapi. Den er et forsøg på at inddele sygdommene i lighed med Linnés systematik i grupper og arter efter deres symptomer for derved at nå til velafgrænsede sygdomsbilleder. Ideen havde begge fået fra den franske læge Boissier de Sauvages' bog Nosologia methodica, 1763, men medens denne havde drevet klassificeringen ud i det absurde med omkring et par tusinde sygdomsenheder er B.s lærebog mere praktisk sat op. Den vidner både om iagttagelsesevne og virkelighedssans og viser en for en universitetslærer heldig evne til klar og logisk fremstilling. I enkelte beskrivelser, fx af hysterien, synes B. at være forud for sin tid. Begge bøger blev hurtigt oversat til tysk og fik stor udbredelse, og fremmede læger besøgte ofte B.s afdeling. 9.8.1800 fratrådte han hæmmet af gigt og astma sin hospitalsstilling og udnævntes samtidig til ordinær, lønnet professor. I den følgende tid blev hans hovedinteresse teologiske spørgsmål. Han var en modstander af den da herskende rationalistiske retning og bekendte sig til en streng pietisme. Han udgav flere religiøse skrifter. På sine gamle dage oversatte han bibelsprog i latinske heksametre *(Viisdoms Lærdomme og Leveregler uddragne af Salomons og Sirachs Skrifter,* 1819). Under Kbh.s bombardement 1807 brændte professorboligen (Fiolstræde 4–6) og dermed hans bøger, papirer og den dagbog han havde ført i mange år. B.s hjem på Frederiks hospital var et af samlingsstederne for den ungdom der skulle få stor betydning for Danmarks åndelige liv ved århundredets begyndelse. B.s stedsønner, de to brødre Mynster hørte til Bakkehusets og Kamma Rahbeks nærmeste venner. Grundtvig og Henrik Steffens var B.s søstersønner, og gennem O. H. Mynster kom den sidste i forbindelse med den unge Oehlenschläger. Etatsråd 1811. R. 1813. □Mal. af F. Bolten, 1793. På karikerende stik af Lahde, 1796. Stik af W. Heuer, ca. 1809. Mal. af C. A. Lorentzen (Kbh.s univ.), spejlvendt litografi efter dette. Min.

Bibl. f. læger, 1821 456–64. J. P. Mynster i Dansk litteratur-tid., 1821 19–31. Samme: Medd. om mit levned, 1854. H. Steffens: Was Ich erlebte I, 1840 209–14; II, 1840 50–62. Astrid Wentzel: O. H. Mynster, 1928. Hans Kyrre og Vilh. Maar: O. H. Mynster, Kamma Rahbek, en brevsamling, 1926 Xf. Oluf Lundt Bang: Livsminder, udg. Vilh. Maar, 1929 særlig XXI-XXIV. H. Schwanenflügel: J. P. Mynster, 1900–01 især I, 9–17 og 31–33. G. Norrie: Med. fakultets hist. II–III, 1937–39. O. Aaberg: Bibl. f. læger 167, 1975 123–130. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes universitet, 1975 281.

*V. Meisen**

Bang, Frederik Siegfred, 1810–89, kunstsamler. * 22.12.1810 i Balslev på Fyn, † 28.5.1889 i Kbh., begr. på Frbg. F: sognepræst i Balslev, siden i Grevinge, konsistorialråd Laurits B. (1776–1866) og Elisabeth Vogt (1774–1854). ~ 5.5.1842 i Grevinge med Caroline Amalie Ibsen, * 16.5.1815 i Odense, † 26.5.1893 på Frbg., d. af overtoldbetjent, løjtnant, senere toldkontrollør og krigskancellisekretær Johannes I. (1788–1846) og Louise Sophie Hedvig Fencker (1794–1843).

B. kom 1815 i huset hos sin mormor i Kbh. hvor han opdroges. 1826 blev han volontør i Østersøisk Kompagni og var 1830–43 ansat hos C. J. Hambro og Søn i Kbh., idet han dog 1839–40 var på en rejse til Napoli og London. 1843 forflyttedes han til samme firma i London hvor han havde en betroet stilling, og hvor fx indkøbet af kunstsager til den yngre baron Hambros privatsamling blev overdraget ham. 1857 vendte han tilbage til Kbh., udnævnt til overbogholder ved Privatbanken som fra sin start stod Hambros bank nær; han avancerede 1859 til hovedkasserer og beklædte denne post til sin død. Han var en dygtig og veluddannet bankmand, elskværdig og repræsentativ, og en hjælpsom natur som gjorde sig store anstrengelser for at yde ikke mindst videnskabsmænd støtte hvor han kunne; i en årrække var han kasserer i Det kgl. nordiske oldskriftselskab. B. har fået særlig betydning som en af de store samlere her hjemme. Det var

mest bøger og kobberstik der interesserede ham, men i tidens løb havde han også erhvervet sig udstrakte samlinger af malerier og kunstgenstande. Han efterlod sig alene en dansk portrætsamling på over 6500 blade; i alt løb antallet af stik på auktionen efter ham op til over 20.000. Med enestående rundhåndethed skænkede han de offentlige samlinger og institutioner af sine fund; Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket nød godt af hans gavmildhed, ligeledes Sorø akademi, malerisamlingen og kobberstiksamlingen, St.mus. for Kunst, Fr.borg, Skt. Paulskirken osv. – Justitsråd 1861. Etatsråd 1887. – R. 1856. DM. 1869. F.M.I. 1876. □Mal. af B. A. Bendixen 1836, tegn. af J. V. Gertner 1862 (begge Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner, 1888. Tegn. af Chr. Blache. Foto.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 70 N. L. Faaborg i Fund og forskning XXI, 1974 94f 102. – Selvbiogr. og breve i Kgl. bibl.

*O. Andrup**

Bang, Andreas Frederik (Fritz) Christian, 1821–1902, skovrider. * 28.7.1821 på Stendalgård ved Viborg, † 28.5.1902 i Odense, begr. sst. F: skovrider Jens *B. (1786–1862) og Abel C. F. Preisler (1792–1824). ~ 1° 28.5.1853 i Tolderlund ved Odense med Caroline Marie Jørgensen, * 10.7. 1826 i Odense, † 15.1.1869 på Gøddinggård, Nørup sg., Vejle amt, d. af brænderiejer, senere kancelliråd Poul J. (1796–1884, ~ 2° med Gunhild Sophie Langhoff, † 1865) og Marie Cathrine Nielsen (1798–1831). ~ 2° 30.9.1870 i Nørup med Julie Jørgensen, * 13.10.1829 i Odense, † 10.12.1908 sst., søster til 1. hustru. – Far til J. P. F. *B.

B. blev forstkandidat 1842 og var medarbejder ved planlægning af Svenstrup skovene i Midtsjælland 1847–49. Han deltog som herregårdsskytte i krigen 1848–50 hvorefter han blev assistent hos faderen og hos H. C. Riegels indtil han 1852 blev bestyrer af Randbøl plantagedistrikt, først som plantør og siden som skovrider, 1862–76. 1867–76 var han statens tilsynsførende med de private skove i Vejle og Ribe amter. Som rådgiver for Varde kommune havde han overtilsyn med Varde kommunes plantage, 1863–1902. Efter stiftelsen af Det danske Hedeselskab 1866 var B. en af E. M. *Dalgas' bedste støtter i plantningsarbejdet. Som hedeskovbruger har B. især haft betydning ved at fremhæve nødvendigheden af alens brydning forud for plantning, og efter en rejse i Hannover 1870 indførte han sammen med S. G. F. Jenssen-Tusch, Feldborg skovdistrikt, den hannoveranske reolplov, hvis dybtgående bearbejdning af jorden har haft afgørende betydning for hedeplantagernes trivsel. 1876–1900 var B. skovrider på Tisvilde–Frederiksværk skovdistrikt og sandflugtskommissær i Frederiksborg amt. Under hans bestyrelse udvidedes distriktet ved køb af ca. 450 ha overdrev som det blev en af B.s vigtigste opgaver at tilplante (1885–96), og som blev til de nuværende Liseleje og Asserbo plantager. B. så klart at disse nye skove sammen med Tisvilde Hegn ville blive af den allerstørste betydning som fritidsområder, og han modsatte sig derfor på det kraftigste forslag om udstykning til villagrunde af arealer i skoven langs med stranden. Han forudså at hele Nordsjællands kyst ville blive bebygget, og at statens skov- og klitområder mellem Liseleje og Tisvildeleje skulle bevares for offentligheden. B.s indflydelse på det nordsjællandske landskab var ikke begrænset til statens skove. Også for de mange private plantninger der blev til i disse år virkede han gennem det i 1892 stiftede Frederiksborg amts plantningsselskab som han var medstifter af og rådgiver for. B. blev udnævnt til forstråd 1867, R. 1876 og DM. 1892. □Mindesten på Bangs høj i Tisvilde Hegn, 1921.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 51. S. O. Fasting: Lægen Frans Casper Djørups slægt, 1913 38. – A. Oppermann i Tidsskr. for skovbrug X. 1889 300 og i Frederiksværk og Helsinge dagblad 2.10.1900. Johs. Helms i Dansk skovforenings t., 1921 342–47. Anders Uhrskov: Mindesmærker i Nordsjælland, 1962 128. Fridlev Skrubbeltrang: Det indvundne Danmark. 1966.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Bang, Jens **Gustav,** 1871–1915, historiker, politiker. * 26.9.1871 i Store Heddinge, † 31.1.1915 i Hornbæk (dr. Brünniches klinik), urne på Bispebjerg kgd. F: sognepræst Vilhelm *B. (1843–1910) og Camilla V. A. Lassen (1845–1934). ~ 23.3. 1895 på Frbg. med Nina *B., f. Ellinger, * 6.10. 1866 i Kbh., † 25.3.1928 sst., d. af stabshornblæser, senere krigsråd Heinrich August David E. (1826–1914) og Charlotte Ida Friederike Preuss (1834–83). – Bror til Immanuel *B.

B. voksede op under beskedne materielle kår i præstegården i Føvling-Holsted sogn hvor faderen udfoldede en omfattende, spredt forfattervirksomhed om kirke- og kulturhistoriske emner. Han blev student fra Ribe 1889 og indledte s.å. historiestudiet ved Kbh.s univ. 1890 opnåede han accessit i nordisk filologi. Sammen med sin senere hustru Nina Ellinger skrev han 1892 en lille, elementær *Lærebog i Danmarks Historie.* Han tog magisterkonferens i historie 1894, og 1897 blev han dr.phil. på afhandlingen *Den gamle Adels Forfald* hvori han som hovedårsag

til adelens svækkede magtstilling i 1500- og 1600-tallet søgte at påvise en biologisk degeneration. Afhandlingen rummer stærke islæt af socialdarwinisme og udviklingsdeterminisme, teoretiske elementer der også spores tydeligt i dele af hans senere forfatterskab. Beskæftigelsen med befolkningshistoriske problemer videreførte B. i *Kirkebogsstudier*, 1906, en kildekritisk og metodisk vigtig diskussion af problemerne ved behandlingen af de store mængder datamateriale som kirkebøgerne rummer. B. påviste her en hidtil ikke erkendt høj grad af mobilitet i befolkningen og kunne som et nyt træk til billedet af den sociale struktur føje et stort og vagabonderende proletariat. Hans indsigt i socialhistorisk metode satte sit tydelige præg på det virke der blev hans hovedfelt, det socialistiske oplysningsarbejde. Gennem medlemskab af Studentersamfundet erhvervede han kendskab til marxismen og samtidens betydeligste socialistiske værker. Fra 1896 blev han medarbejder ved Social-Demokraten og som en af de første akademikere i Danmark medlem af socialdemokratiet. Fra omkring århundredskiftet indledte B. et vidtspændende teoretisk, samfundsanalytisk og populærvidenskabeligt forfatterskab. Som den første danske socialdemokrat med en mere dybtgående indsigt i marxismen prægede han med sine ugentlige mandagsartikler i Social-Demokraten (et udvalg samlet og udgivet efter hans død af Nina Bang og Emil Wiinblad: *Arbejderklassens Liv og dens Kamp* I–II, 1915) og gennem sine mange bøger og pjecer den generation af socialdemokrater der fra tiden omkring 1. verdenskrig ledede partiet. I mandagsartikler og pjecerne analyserede han både aktuelle og principielle spørgsmål og fremlagde ofte et betydeligt statistisk materiale som baggrund for udformningen af den socialdemokratiske politik, fx. *Det danske Samfund i Skildringer og Tal*, 1904, *Georgismen*, 1905, *Befolkningsstatistik*, 1905, *Danske Len og Stamhuse*, 1908, *Husmanden og Socialismen*, 1911. Samtidig skrev han brede, populære historiske fremstillinger som *Europas Kulturhistorie I–II*, 1899, fortsat i *Vor Tid I–II*, 1908 og *Kapitalismens Gennembrud*, 1902 der var tænkt som første del af et trebindsværk *Kapitalismens Tidsalder* der aldrig blev fuldført. Disse arbejder er præget af stor belæsthed og af evnen til at formidle en socialistisk historieopfattelse til arbejderklassen for at give denne klasse en forståelse af sin rolle i et større historisk udviklingsperspektiv. B.s historieopfattelse vidner om de begrænsninger der i samtiden prægede de vigtigste udenlandske marxister. Som teoretiker knyttede han sig tæt til Karl Kautskys deterministisk farvede udviklingsopfattelse og den såkaldte marx-ortodoksi i 2. Internationale. Han knyttede gennem talrige studierejser og deltagelse i de internationale socialistkongresser kontakter til mange af Internationales ledende personer, ligesom han blev medarbejder ved de vigtigste tyske teoretiske tidsskrifter „Die neue Zeit", „Sozialistische Monatshefte" og det svenske „Tiden". Hans teoretiske værker *Den socialistiske Fremtidsstat*, 1903 og *Den kapitalistiske Samfundshusholdning*, 1912 og *Den materialistiske Historieopfattelse*, 1915 savner originalitet, og han formåede ikke at tilvejebringe en forbindelse mellem sin marxistiske historieopfattelse og det fagvidenskabelige arbejde inden for historien. Den teoretiske determinisme der kunne have ført ham ud i en passivt afventende holdning, modificeredes afgørende ved hans snævre tilknytning til socialdemokratiets politiske praksis. Han udfoldede en omfattende foredragsvirksomhed og var lærer ved partiets arbejderskole fra dens oprettelse 1910. 1901–09 var han opstillet som kandidat til folketinget i Odense 2. kreds, uden at opnå valg. 1910 overtog han efter P. *Knudsen Københavns 10. kreds og valgtes s.å. til folketinget hvor han i kraft af sin socialøkonomiske viden fik vigtige ordfører- og udvalgsposter. Fra 1901 til sin død var han medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse. B. var særdeles aktiv i udvalg omkring programspørgsmål, og han prægede sammen med Gerson *Trier (1851–1918) på afgørende vis partiprogrammet af 1913. Foreningen af teoretisk forfatterskab og praktisk politisk virke førte B. ud i en række overvejelser om formidlingen mellem partiets reformpolitik og dets langsigtede mål. Ved sin tidlige død undgik han at opleve de nye betingelser for en sådan formidling som stilledes under verdenskrigen og af de revolutionære bevægelser efter 1917. B.s betydning må vurderes på linie med de af samtidens akademikere der i 2. Internationales periode tilsluttede sig arbejderbevægelsen og stillede deres viden og evner til rådighed for arbejderklassen. B.s indsats blev vigtig fordi han var den eneste der i Danmark virkede på klart marxistisk grundlag. □Mal. af Borghild Arnesen, ca. 1905, og af Ingeborg Seidelin, 1913. Karikatur af Alfred Schmidt, 1915 (Klods-Hans). Foto.

Selvbiogr. i Kbh.s univ.s program 1897 89f. Erik Arup i Hist.t. 8.r. V, 1914–15 449f. Einar Cohn i Nationaløkonomisk t. marts-april 1915, 145–47. Social-Demokraten 1., 3. og 7.2.1915. Th. Stauning: Tanker og taler, 1931 194–97. Social-Demokraten 31.3.1940. Land og Folk 4.11.1952. Poul Transbøl: Gustav Bangs forfatterskab i Historievidenskab 1975, nr. 2 71–89.

Niels Finn Christiansen

Bang, Hans Henriksen, † 1620, præst. * i Middelfart, † 1620 i Besser. F: borgmester Henrik B. († 1591) og Karine (levede 1591). ~ Margrethe (levede endnu 1648), d. af klosterforstander Iver *Bertelsen († 1583) og Else Mule († 1605).
B. blev student 1590 og opnåede ved faderens død 1591 kgl. understøttelse til at fortsætte sine studier; han tog baccalaurgraden 1593 og var derefter rektor i Odense indtil han 1594 blev beskikket til hovmester for Otte Axelsen *Brahe til Elved med hvem han rejste udenlands. 1594 blev han immatrikuleret i Herborn, 1597 var han i Basel og siden s.å. i Genève, besøgte derpå Lyon, Orléans og Paris, men blev fra den sidstnævnte by kaldt tilbage til Danmark. Formodentlig har han på denne udenlandsrejse erhvervet sig sin magistergrad. 1600 blev han sognepræst ved Helligåndskirken i Kbh. og må snart have vundet sig et anset navn thi allerede 1609 valgte købstadpræsterne i Ålborg stift ham til deres biskop. Kongen tog dog intet hensyn til valget men udpegede universitetsprofessoren Chr. Hansen *Riber. Under Kalmarkrigen digtede B. *En liden Krigssang* som udkom 1611 ligesom der også tillægges ham flere salmer, og 1611–12 udgav han ligprædikener over Otte Axelsen Brahe, Sten Rosensparre og Henrik Gøye. I disse skrifter viser han sig som en habil opbyggelsesforfatter i Melanchtons stil. 1614 blev han valgt ind i den gejstlige ret der skulle dømme i præsten Oluf *Kocks sag, men da han tillige skulle optræde som vidne i denne gjorde Hans Poulsen *Resen indsigelse imod hans valg, og han måtte derfor udtræde. 1616 blev han ved direkte kgl. udnævnelse beskikket til præst i det store kald i Besser og Onsbjerg samt til provst over Samsø. Hans hustru overlevede ham i mange år i den yderste fattigdom.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 91. J. C. Bloch: Den fyenske geistligheds hist. I,2, 1788 346–49. Kirkehist. saml. 2.r.VI, 1872–73 81 109; 3.r.I, 1874–77 590f 600.

*Bjørn Kornerup**

Bang, Henrik Vilhelm, 1882–1964, rektor. * 11.8. 1882 i Øverød, Søllerød sg., † 8.3.1964 på rigshospitalet, Kbh., urne på Søllerød kgd. F: boghandler August B. (1844–1920) og Margrethe Krull (1849–1923). ~ 1° 10.7.1912 i Vig med Ingeborg Elise Theodora Prytz, * 6.3.1892 i Vig, † 22.8.1932 på Frbg. hospital, d. af sognepræst Johan Julius Valdemar P. (1843–1921) og Marie Bloch (1850–1912). ~ 2° 12.12.1936 med Bodil Larsen, f. Kaas, * 16.6.1897 i Skelby (~ 1° 1920 med forstkandidat Knud Henrik Larsen, 1887–1932), d. af skovrider Sophus Vilhelm Eichstädt K. (1844–1916) og Bertha Juliane Dagmar Sørensen (1871–1964). Ægteskabet opløst. ~ 3° 11.6.1946 på Frbg. med Agnete Nathalie Malmgreen, * 15.8.1900 i Kbh., † 3.9.1973 på Frbg., d. af snedker, forretningsfører Ejlert Nicolai M. (1866–1937) og Hansine Louise Magdalene Meyer (1864–1927).
Som sproglig student fra Schneekloths skole 1900 studerede B. klassisk filologi og bestod skoleembedseksamen heri med fransk som bifag 1908. Efter studieophold i Frankrig og Italien var han derefter fra 1909 adjunkt på Herlufsholm, blev 1921 rektor for Ålborg katedralskole, 1927 for Ordrup gymnasium, 1932 for Schneekloths skole og var endelig 1940–52 Metropolitanskolens myndige leder. De mange skift hænger sammen med at B.s forhandlingsevner og administrative talent toges i brug hvor myndighederne fandt det mest tiltrængt. Han var, især i latin, en fremragende lærer der vandt sine elever ved sin humor og sin evne til, ligesom umærkeligt, at lære fra sig til trods for at han paradoksalt hævdede at ingen kan lære nogen noget. Det er karakteristisk for hans gode forhold til eleverne at han ofte bevarede forbindelsen med hele klasser længe efter at de havde forladt skolen. – Statsskolernes lærerforening styrede han med fast hånd som formand 1927–49, og han opnåede mange forbedringer for sin stand. I samme tidsrum var han medlem af bestyrelsen for Gymnasieskolernes lærerforening og indvalgtes fra 1927 i Danske statsembedsmænds samråd for hvilket han var formand 1938–49. Han var tillige formand for samrådets enkebolig selskab samt ofte medlem af og formand for kommissioner og udvalg under undervisnings- og forsvarsministeriet, også efter sin afgang. Litterært trådte han ikke frem. Dog foreligger der en oversættelse af Demosthenes' første filippiske tale af ham i program fra Herlufsholm 1913. Da undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne A. C. *Højberg Christensen 1942–45 var minister i ministeriet Scavenius var B. selvskreven til at løse den vanskelige opgave som kst. undervisningsinspektør at styre gymnasieskolen gennem besættelsens tre sidste år, en opgave han løste med stor fasthed og smidighed. R. 1934. DM. 1942. K. 1948. □Mal. af Kay Christensen, 1952–63 (Metropolitanskolen). Foto.

Metropolitanskolens program 1964. Gymnasieskolen 1964 418. Per Krarup: Fra mit livs rejse, 1976. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Per Krarup

Bang, Herman Joachim, 1857–1912, forfatter. * 20.4.1857 i Asserballe på Als, † 29.1.1912 i Ogden, Utah, begr. i Kbh. (Vestre). F: sognepræst

Frederik Ludvig B. (1816–75) og Thora Elisabeth Salomine Blach (1829–71). Ugift.

B. troede ligesom Steffens og Grundtvig på sin nedstamning fra Hviderne. Det var dog mere de nære end de fjerne medlemmer af slægten han dyrkede med veneration: oldefaderen, lægen F. L. *Bang, farfaderen Ole *B. der var en meget kendt læge og tillige skrev digte, faderen der døde sindssyg. – Under krigen 1864 flyttede familien til Horsens, senere blev faderen præst i Tersløse på Sjælland. B. blev student 1875 fra Sorø, cand.phil. 1877. Han begyndte at studere jura, men opgav det, drevet af skuespillerinteresser og slugte i de første studenterår den moderne franske roman- og skuespillitteratur. Forældreløs som han var fik han i disse studenterår et fast stade hos farfaderen, gehejmeråd, excellence Ole B., hvem sønnesønnen senere skildrede i romanen *Det graa Hus*, og hans første publikation var en samling af bedstefaderens poesier. Efter hans død 1877 forsøgte B. at blive skuespiller. Han havde spillet komedie både som barn (i hjemmet sammen med moderen, i hvis slægt der var teaterblod) og i skoletiden (på Sorø akademi sammen med Phister der havde opmuntret ham stærkt). Han havde imidlertid ikke held med sine teaterplaner og blev derfor i stedet skuespilforfatter og kritisk essayist. Som skuespilforfatter (Proverber) støttedes han af Frederik *Høedt og som journalist af Vilhelm *Topsøe. Efter først at have skrevet i Dagbladet og Morgen-Telegrafen blev han en meget benyttet føljetonist i Nationaltidende hvis læsere han både forargede og henrev med sin maniererede, overdrevent pointerede stil, den samme han benyttede den følgende menneskealder i de blade han arbejdede ved (længst Aftenbladet og København). Særlig berømt blev hans store artikel om Christiansborg slots brand 1884. En række af sine litterære føljetoner samlede han i to bind *Realisme og Realister*, 1879 og *Kritiske Studier og Udkast*, 1880. Disse ungdomsarbejder har stadig interesse; B. havde et udpræget kritisk talent, og hans karakteristikker af datidens og den nærmere fortids fremtrædende forfattere som Vilh. *Topsøe, J. P. *Jacobsen, Balzac, Feuillet, Dumas fils, Zola og Daudet er rige på træffende bemærkninger formet i hans åndrigt pointerede stil. Mindre litterært betonet var den tredie samling *Herhjemme og derude;* 1881. B.s enaktere *(Du og Jeg, Hverdagskampe* og *Graavejr*, den sidste opført 1881 på Det kgl. teater) udkom 1879–81. 1880 udgav han sin første novellesamling *Tunge Melodier* og sin første roman *Haabløse Slægter* der efter en højesteretsdom blev beslaglagt som usædelig og 1884 blev udgivet i forkortet udgave. 1883 udkom romanen *Fædra* (skrevet i et pretiøst, kunstfærdigt sprog der var påvirket af brødrene Goncourt); den blev to år efter dramatiseret under titlen *Ellen Urne*. B. havde imidlertid ikke opgivet sine skuespillerplaner. Han debuterede som Conrad i En Forlovelse ved en privatforestilling på Folketeatret 23.2.1884 og gik derefter på turné i provinsen. 1885 havde han i Norge en fiasko som Osvald i Gengangere, men tog revanche ved et foredrag om Jonas Lie, den af alle moderne romanforfattere han kom til at elske højest og skylde mest, og hvem han i tilegnelsen af novellesamlingen Under Aaget, 1890, ydede sin uforbeholdne hyldest.

I sine sidste ti år blev B. en meget yndet oplæser, især af egne værker (berømtest blev hans foredrag af de tre store numre Dannevirkenatten fra *Tine* (filmat. 1964), Gravesens Bal fra *Stuk* og Danserinden Irene Holm fra *Under Aaget).* 1884–87 var han på rejse og opholdt sig længe i Berlin, Meiningen, Wien og Prag. På disse rejser skrev han bl.a. sin mest ansete roman *Ved Vejen* der udkom 1886 sammen med et par større noveller under titlen *Stille Eksistenser*, og Stuk (1887). To år efter den sidstnævnte udkom romanen Tine. I begyndelsen af 90erne opholdt B. sig længe i Paris hvor han for Lugné Poe satte flere Ibsenforestillinger i scene på forsøgsteatret L'Oeuvre. 1892 grundlagde han i Oslo en litterær varieté, en tanke han havde syslet med gennem adskillige år, men forsøget mislykkedes. 1896 fik han en af sine største succeser med romanen *Ludvigsbakke*, 1898 og 1901 kom mindebøgerne *Det hvide Hus* og *Det graa Hus*. Fra tiden omkring århundredskiftet stammer novellesamlingerne *Liv og Død, Ravnene* og *Sommerglæder* (filmat. 1940). De to sidste romaner, begge forklædte autobiografier, *Mikaël* og *De uden Fædreland* er fra 1904 og 1906. 1907 kom novellesamlingen *Sælsomme Fortællinger* og 1910 den teaterhistoriske føljetonsamling *Masker og Mennesker*. – B. blev fundet døende i toget fra Chicago til Californien; han var da ude på en stor oplæsningsturné, og hans foreløbige mål var Californien og Japan.

B. blev i sin pure ungdom både forkælet og forkætret. Men den forargelse han vakte kom ham kun til gode, den skabte røre om hans navn og hans person og gjorde ham allerede i hans journalistiks og forfatterskabs begyndelse til en af Kbh.s forgrundsfigurer. Han elskede det opsigtvækkende, sensation var den luft, han måtte ånde i – i sin journalistik kunne han ikke røre noget som helst emne uden at gøre det sensationelt, hvilket formelt viste sig i en uafladelig pointering. Denne pointering blev hans udtryksmåde i hele hans virksomhed, hans forfatterskab, hans journalistik, hans oplæsning. Hans metode for-

blev den samme fra han var ung, til han ældedes, og selv i sine sidste tiår, da han blev genstand for en virkelig folkeyndest, da hans bøger blev købt, da han havde fuldt hus til alle sine oplæsninger og hver gang blev tiljublet, da hans artikler tryktes på første plads, med fedeste overskrift og altid med fuldt navn, selv da dreves han af sin inderste natur til at forcere sine virkemidler. End- og i sine mest nuancerede værker, de fineste, mest modererede, de hverdagsagtigt sande viste han ofte en så skæbnesvanger trang til at understrege, at det stilfærdige kunne blive i åndelig forstand næsten larmende.

B. elskede i sin ungdom såvel som i sine modne år også i sit udseende at udhæve alt det der var ham egenartet. Han fremelskede og understregede det dekadente, da han var ung – det kulsorte pandehår der gjorde den blege ansigtsfarve dobbelt mærkelig, mens denne hvidhed fik lyset i de mørke brændende og sørgmodige øjne til at virke hemmelighedsfuldt fosforescerende. Han forstod glimrende at gøre sin særhed gældende, og lige til det sidste yndede han at gennemføre en bestemt rolle. Den aldrende B. havde grånet hår, og panden var blevet helt fri – den skikkelse han da havde anlagt var den meget vidende verdensmands, han bar en tung byrde af menneskekundskab, og centret i denne var erfaringen om at lidelsen er menneskets nådeløse herre; når han smilede, rummede dette smil en uendelig overbærenhed med de svage mennesker der ligger under for den ubønhørlige skæbne, og en grænseløs medfølelse for deres uafvendelige lidelser. Der er vistnok kun meget få digtere der så naturnødvendigt er blevet drevet til bestandig at indtage en positur og gennemføre den med kunst. Det ville dog være ganske uretfærdigt kun at betragte B. som et menneske der af selvindtagethed, forfængelighed og trang til at vække opsigt havde formet sin person bevidst, lagt disse skikkelser han antog, så fast i leje at de efterhånden blev ham helt naturlige. Grundlaget i hans væsen var oprindeligt nok, og fremfor alt var hans medfølelse med de lidende blandt menneskene oprigtig. Han der kunne tage sig ud som egocentriker, der uophørligt måtte beskæftige sig med sin egen person, havde en endog usædvanlig trang til at lindre og trøste de både åndeligt og legemligt lidende. Den mand der skrev Ved Vejen, hørte ikke blot i sin litteratur, men også i sit liv til de barmhjertige. Men trangen til at spille roller var ham dybt indgroet. Teatret var og blev hans store, halvt ulykkelige, halvt lykkelige passion. Hans vanskæbne som skuespiller opvejedes af hans succeser som sceneinstruktør og som oplæser. De år omkring århundredskiftet da han arbejdede ved Folketeatret som iscenesætter var hans frugtbareste; hans hovedindsats var iscenesættelsen af Bjørnsons Over Evne, I–II, 1899. Han virkede overmåde inspirerende på adskillige betydelige talenter der manglede evnen til ved egne kræfter at frigøre sig (som Anna *Larssen Bjørner). Til gengæld udøvede han en uheldsvanger indflydelse på ringere talenter med fattigere natur, thi dem fik han uundgåeligt så helt i sin magt at de blev slaviske kopier af hans tale- og væremåde. B.s metode var den næsten voldeligt hypnotiserende. Han var som ladet med elektricitet, og han havde let ved at sende sin strøm gennem fremmede organismer. Den meget betydelige virkning han som oplæser udøvede over publikum, selv det store der ikke havde litterære forudsætninger, beroede også på en suggestiv kraft. Han forstod at hallucinere sine tilhørere og tilskuere (thi hans mimik fulgte uafbrudt hans stemme) ind i den stemning, han ønskede at skabe. Hans egentlige skuespiller- og iscenesættertalent viste sig i måden hvorpå han fik de forskellige personer til at tale med hver sin røst, han udnyttede pauserne og var uforlignelig i sin evne til at få de humoristiske replikker eller bemærkninger til at knalde. Det mere udviklede publikum fandt ham derimod søgt og sentimental når det gjaldt tolkningen af det følsomme, hans henåndende, hæse, næsten uhørlige hvisken var efterhånden udartet til hysterisk manér.

Alle B.s senere romaner er lige så meget dramatisk som romanlitteratur – i virkeligheden meget mere. Mens det aldrig lykkedes ham at skrive et scenedygtigt stykke er hans romaner sammensat af lutter scener fremstillet med den mest udprægede sans for det individuelle og det livagtige. Men yderst sjældent formede han disse centrale scener hvor konflikter af åndelig art strammes og får udløsning. Dette skyldes først og fremmest B.s mangel på interesse for ideologi, en mangel der både er hans romaners styrke og svaghed. Hans mennesker er ikke opfyldt af store aspirationer, de er blottet for alle metafysiske tendenser, de er behersket af rent jordiske instinkter og følelser. Egentlig intellektuelle konflikter opstår ikke i denne primitive verden der er behersket af det elementære drifts- og følelsesliv. Men netop fordi B. kom efter en periode da tendenslitteraturen havde floreret, virkede hans bøger hvor menneskelivet rørte sig frit, så nye og friske. B.s romaner voldte ham et uhyre besvær. Han havde på et tidligt tidspunkt følt den analyserende roman som utilstrækkelig. Det som det gjaldt om for ham var at skabe direkte liv. Han ville ikke fortælle om sine mennesker og ikke ransage deres indre og omhyggeligt redegøre for sine opdageiser i denne skjulte verden, han ville derimod vise læseren dem, talende, ge-

stikulerende, handlende, han ønskede fremfor alt at gribe deres stemmer; gennem det de sagde, og tonefaldene de instinktivt anlagde, begærede han at få læserne til spontant at ane eller endog vide hvad der foregik i deres indre. Han måtte tit vente i timevis på at de skulle vise sig for ham, og kom de endelig til syne, blev det en ustandselig anstrengelse for at overraske dem i de rigtige øjeblikke, dem hvor de uden selv at ane det udleverede sig, det vil sige skæbnesvangert fulgte deres inderste naturs tilskyndelser. Derfor er B.s værdifuldeste romaner dem hvor han viser sin evne til at overrumple livet i dets umiddelbarhed: Ved Vejen, der så sandfærdigt viser os en forkuet og skuffet kvinde i en lille stationsby; Tine, hvor han på grundlag af sine barndomsminder fra krigen 1864 fremmaner så tragisk en kærlighedshistorie på baggrund af krigens gru og fortvivlelse, Ludvigsbakke, hvor han har givet heltinden Ida Brandts svære kærlighedsskuffelse sin egen dybeste ømhed. Men i disse romaner bliver hovedpersonerne aldrig enerådende. De er altid dele af miljøet, de viser sig bestandig på baggrund af det, de er led af en helhed. Alt det i mennesket der er betinget af dets ensomhed, giver B.s romaner liden eller ingen besked om, fordi han én gang for alle havde indskrænket sin kunst til at fremvise menneskene; alt det usynlige og uhørlige, tankerne, drømmene, måtte man kun skimte eller gætte sig til bag det der var synligt eller hørligt. Undertiden var der en udadlelig ligevægt mellem person- og miljøskildringen, menneskene hævede sig ikke ud af miljøet, men til gengæld fordunklede eller opslugte dette dem ikke. Dette gælder Ved Vejen, Tine, Ludvigsbakke og fortællingerne i Under Aaget. Men i Stuk der med meget tydelige Zolaske reminiscenser skildrer hin periode i 1880erne, hvor Kbh. forceret pludselig ville forvandle sig til storstad, har miljøet i den grad forgrenet og bredt sig at det overskygger og kvæler menneskene der alle kæmper en næsten fortvivlet kamp for at tiltrække sig læserens opmærksomhed. Stuk er en tour de force, et kunststykke der har voldt B. en lang anspændelse af voldsomste art, men resultatet kom ikke til at svare til anstrengelserne, uden for så vidt som det er blevet et vidnesbyrd om farerne ved impressionismen i litteraturen.

B.s sidste store romaner, Mikaël og De uden Fædreland – indtager en særstilling i hans produktion. Han har i dem ikke opgivet sin iscenesættelseskunst – denne fejrer endda i den anden en triumf – men han har villet give store karakterstudier. Hovedpersonerne i begge romaner er kunstneriske genier, de er ingenlunde som B.s andre personer almene typer for menneskehedens omfangsrige anonyme middelklasse, men undtagelsesvæsener, lidende alle geniets kvaler, fremfor alle den absolutte ensomheds. De er forklædte autobiografier af rent sjælelig art der viser, hvordan B. betragtede sig selv, og hvilke egenskaber, hvilke levevilkår han anså for geniets. Tonen i disse bøger klinger ofte uhyggeligt hult, og som karakterromaner betragtet er de yderligt tynde; disse bøger som han selv havde tænkt som kronen på sit forfatterskab, blev hans ringeste og viste klart at hans geni netop bestod i evnen til så sandfærdigt, som det sjældent er set, at give billeder af det almene og beskedne menneskeliv. De muntre galgenhumoristiske anekdoter i memoiresamlingen *Ti Aar* viste at B., når det gjaldt småting og overflade, kunne tage sig selv både med ironi og humør, de to sidste romaner at han, når det drejede sig om det inderste og væsentlige betragtede sig selv med en svær højtidelighed der ikke havde plads hverken for smil eller kritik. Den opgave som B. i disse to sidste romaner havde stillet sig var imidlertid ovenud vanskelig. Han ville her for første gang skrive om den kønslige abnormitet der har haft den alvorligste indflydelse på hans liv. Men B. kunne ikke beskrive sin homoseksualitet direkte. Tiden var dengang endnu ikke moden til en saglig og ligefrem behandling af problemet, homoseksualiteten blev i hele B.s samtid i almindelighed betragtet, ikke blot i Danmark, men i flertallet af Europas lande, langt mere som en last end som en sygdom, og tilmed en last der indgød de normale afsky, og som i bedste fald forekom dem ynkelig eller latterlig. B. har lidt under denne følelse af at tilhøre en pariakaste, af altid at måtte skjule det som dog havde den mest gennemgribende betydning for ham selv. Da han så endelig i sin modne alder, på grænsen af alderdommen (thi B. ældedes tidligt), besluttede sig til at behandle det han aldrig før havde dristet sig til at antyde, da var han nødsaget til at forklæde tingene så godt at kun de indviede blev i stand til at skimte de virkelige forhold bag omskrivningerne eller symbolikken. Dette er rimeligvis grunden til at disse to bøger virker både så tvungne og så tomme. Mange højtideligt mente udbrud lyder som fraser, fordringsfulde attituder erstatter den naturlige gestus, hvorpå hans andre arbejder er så rige. Den tvang han i fremstillingen var underlagt, har snøret ham så hårdt at dette emne der for ham selv rummede den bitreste virkelighed, er kommet til at virke oppustet og teatralsk. På de unge i 80erne, ja helt op i 90erne, virkede B.s stil særegent fascinerende. Som han havde endnu aldrig nogen dansk forfatter skrevet. Det var især syntaksen der virkede så overraskende og inciterende. B. elskede inversioner og indskud. Han havde tilegnet sig denne forkærlighed

gennem studiet af den franske litteratur, men det var ikke den klassiske franske prosa han havde dyrket, men derimod den dengang mest moderne, især brødrene Goncourts. Han fik ved sætningernes leddelinger enkelte ord til at træde særlig kraftigt eller blussende frem, han forstod at tale mere til nerverne end til intellektet. Igennem indflydelse fra fransk prosa frigjorde han sig hurtigt for den påvirkning fra J. P. Jacobsen som endnu i 90erne var meget almindelig blandt de unge. Det var endog som om han bevidst arbejdede på tværs af den Jacobsenske langt udspundne, syngende rytme der først og fremmest lagde vægt på en almen sætningsharmoni; B.s stil blev ganske anderledes pågående, overrumplende og nervepirrende. Alligevel søgte B. også på sin vis det musikalske, og rundt om i hans bøger, ikke mindst i hans digte *(Digte)*, der er skrevet i rimfri, men ingenlunde rytmefri vers, møder man passager af udsøgte, ja ligefrem raffinerede rytmiske virkninger, men der var over hans musik aldrig dette flydende som præger næsten al dansk prosa og poesi, men altid noget vist forvredent og krampagtigt, noget i slægt med barokken. Den skønneste lyriske prosa, B. har frembragt, findes imidlertid ikke i hans digte, men derimod i prosabogen Det hvide Hus. Han har i denne mindebog sat sin mor et uforgængeligt monument, bogens lyrik er gennemtrængt af sjæl og har erindringens lange, sukkende og sugende åndedræt. Selv om sproget ikke synger, så hvisker, mumler og stundom nynner det på en egen indtrængende og hemmelighedsfuld vis, og pludselig møder man sætninger der ligesom stønner dumpt og uendeligt sagte af længsel og hjælpeløs hjemve. Ved følelsernes dybde, ved diktionens inderlighed, ved stemningssuggestionens åndeagtige karakter kroner denne sarte, men vægtige bog B.s produktion i kraft af sin poesis renhed og ømhed. Nægtes kan det ikke at B.s prosa, som flere slægtled forelskede sig i, gør et udansk indtryk og ofte synes direkte at være overført fra fransk, uden hensyntagen til det danske sprogs ånd og hævdvundne karakter. Man kan heller ikke sige at B.s stil har stiftet skole. Selv de forfattere der gennem læsningen af hans romaner og fortællinger har indset betydningen af de minutiøse iagttagelser i gengivelsen af virkeligheden, har ikke ladet sig påvirke af hans stil (med undtagelse af Karin Michaëlis). □Træsnit af C. Hammer, 1881, af A. Bork, 1884. Buste af R. Bøgebjerg, 1882. Tegn. af H. Nik. Hansen, 1888–89 (Kgl. bibl.). Mal. af N. V. Dorph, 1891 (Fr.borg). Tegn. af C. Krohg, 1894, af Albrecht Schmidt, 1898 (Teatermus.), af P. S. Krøyer, 1899 (Hirschsprung) af Dorph, 1899 (Teatermus.), af Emil Krause, ca. 1901 (Fr.borg), raderet af samme. Buste, 1901, af Ingeborg Plockross, i bronze 1904 (Mus. Sønderborg). Litografi, 1906, af E. Strokirch. Tegn. af S. Wandel, 1908 (?). Mal. af B. Berneis, 1912. Radering af Hermann Struck, 1913. Tegn. af V. Schmidt (Kgl. bibl.) og af Victor Hansen. Mal. af W. Haurowitz (Teatermus.). Dødsmaske (sst. og Fr. borg). Talrige karikaturer, bl.a. af Fritz Petersen, 1881 (Punch), Alfred Schmidt, Alfred Ibsen, W. Azansky, Chr. Krohg, Olaf Guldbransen, R. Blix, 1904, Sophus Jürgensen, 1904 (Teatermus.), Sven Brasch, Ivan Opffer (tegnet i New York), Biilmann Petersen og Vald. Møller (Kgl. bibl.). Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1932. Tegn. af Arne Ungermann, 1938. Foto.

Udg. Værker i mindeudgave, udg. Johan Knudsen og Peter Nansen I–VI, 2. opl. 1920–21. Københavnske skildringer 1879–1883, udg. Cai M. Woel, 1954. Fra de unge år. Artikler og skitser 1878–1885, udg. Cai M. Woel, 1956.

Kilder. H. B.: Ti år. Erindringer og hændelser 1891 (genudg. 1968). – Herman Bangs vandreår, fortalt i breve til Peter Nansen, udg. Lauritz Nielsen, 1918. Breve til Fritz, udg. Ulla Albeck og Erik Timmermann, 1951.

Lit. F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875. – H. S. Vodskov: Spredte studier, 1884 168–94. Harald Nielsen: Af tidens træk, 1909 33–57. Poul Levin i Tilskueren 1912 I 261–83. P. A. Rosenberg: H. B. 1912. Chr. Houmark i Tilskueren 1915 I 60–69 og 232–58. Georg Christensen i Edda 1918 57–80. Georg Brandes: Samlede skrifter Danmark III, 1919 254–58. Dr. Wasbutzki: Herman B. Gedanken zum Sexualitätsproblemen, Bonn, 1922 (oversat i Erotisk antologi, 1957). Svend Leopold: Erindringer fra min ungdom, 1928 127–44. Lugné Poe: La parade II, 1931. Anna Levin i Dagens Nyheder 19.–20.4.1932. Samme: Fra H. B.s journalistår ved Nationaltidende 1879–84, 1932. Ulrich Lauterbach: H. B., 1937. Louis E. Grandjean: H. B. Et essay, 1942. Agnes Henningsen: Letsindighedens gave, 1943 88–99 118–32. Samme: Byen erobret, 1945 67. Maurice Gravier i Etudes germaniques IX 1954 278–92 og XI 1956 21–35. Harry Jacobsen: Den unge H. B., 1954. Samme: H. B. Resignationens digter, 1957. Samme: Den miskendte H. B., 1961. Samme: Den tragiske H. B., 1966. Samme: H. B. Nye studier, 1974. Ulla Albeck i Festskr. til Paul V. Rubow, 1956 285–99. Carl Johan Frederiksen i Festskr. til Paul V. Rubow, 1956 280–84. Jan Mogren: H. B.s Håbløse slægter, 1957. Sigurd Grieg i Edda, 1958 48–74. Paul V. Rubow: H. B. og flere kritiske studier, 1958 56–62 og 63–71. Hans Brix: Gudernes tungemål, 2. udg. 1962 158–64. Torbjörn Nilsson: Impressionisten H. B., 1965. Gustav Albeck i Festskr. til Jens Kruuse, 1968 3–27. Rafael Koskimies: Der nordische Dekadent, 1968 37–57. Beverly R. Driver i Mosaic IV, 2 1970 79–89. Klaus P. Mortensen i Kritik nr. 16 1970 55–88. Knud Wentzel: Fortolkning og skæbne 1970, 111–25. Hanne Amsinck: Sceneinstruktøren H. B. og det franske symbolistiske teater, 1972. Mette Winge: Omkring Håbløse slægter, 1972. Klaus P. Mortensen: Sonderinger i H. B.s romaner, 1973. Knud Michelsen: Digter og storby, 1974 19–46. Olav Harsløf: Omkring Stuk, 1977.

Papirer. Breve og manus. i Kgl. bibl. Breve i Kgl. bibl. Stockholm.

*Chr. Rimestad**

Bang, Niels Frederik **Immanuel** Omø, 1874–1924, næstformand i landsoverskatterådet. * 1.2. 1874 på Omø, † 13.12.1924 på Frbg., urne på Bispebjerg. F: sognepræst Vilhelm *B. (1843–1910) og Camilla V. A. Lassen (1845–1934). ~ 1° 7.2.1899 i Kbh. (Kristk.) med senere husbestyrer Bertha Margrethe Johanne Nielsen, * 13.8.1876 i Kbh. (Frbg.), † 3.3.1936 i Kbh., d. af bryggerknægt, senere vognmand Jørgen N. (1847–1927) og Johanne Marie Larsen (1845–99). Ægteskabet opløst 1913. ~ 2° 11.10.1913 på Frbg. (b.v.) med Dagny Vilhelmine Zoëga * 24.10.1889 i Kbh. (Matth.), † 19.1.1968 i Kbh., d. af vekselerer Frederik Vilhelm Z. (1849–1912) og Kirstine Cecilie Poulsen (1852–1924). – Bror til Gustav *B.

B. blev student 1893 fra Roskilde og statsvidenskabelig kandidat 1900. N.å. ansattes han som assistent (sekretær) i Statens statistiske bureau (Statistisk Departement) og avancerede her til fuldmægtig 1906. Tidligt viste han sig som en flittig og pligtopfyldende arbejder med mange interesser som særlig samlede sig om sociale spørgsmål. Over for de praktiske politiske spørgsmål sluttede han sig nærmest til socialdemokratiets standpunkt, om end ikke så udpræget som broderen Gustav B. – B.s livsgerning faldt i Landsoverskatterådet der oprettedes 1912 og hvor han 1913 blev næstformand. Han fik her straks at gøre med revisionen af ansættelserne til indkomst- og formueskat landet over og kom derigennem i direkte og omfattende forbindelse med mange enkelte skatteydere og med de lokale ligningsmyndigheder (skatterådene). Han tilrettelagde og gennemførte dette arbejde – både udadtil og inden for rådet – med stor energi og interesse, udviste selv meget initiativ og forstod at incitere sine medarbejdere. Dette initiativ måtte ifølge sagens natur møde modstand både hos de lokale ligningsmyndigheder der hidtil havde haft enerådighed over skatteansættelserne hver inden for sit område, og hos de enkelte skatteborgere. Over for den enkelte skatteyder som skulle efterbetale skat og klagede sin nød kunne han vise både medfølelse og hjælpsomhed. I sine principielle krav over for skatterådene om stadig større effektivitet i ligningsarbejdet var han derimod ubøjelig og skabte sig undertiden selv vanskeligheder ved en vis mangel på smidighed og ved sit temperament. Men hans nidkærhed og dygtighed måtte alle anerkende. Hans arbejde i landsoverskatterådet har været af uomtvistelig betydning for skatteligningens effektivitet og dens ensartethed over for de forskellige egne af landet og over for de forskellige samfundsklasser hvad der i en tid hvor de personlige skatter har været i stærk vækst har bidraget til større social retfærdighed og underbygget de offentlige indtægter. – B. har skrevet en del afhandlinger i blade og tidsskrifter om sociale og statistiske emner. Han var statistisk medarbejder ved den første ædruelighedskommission i hvis betænkning han 1907 skrev en afhandling om *Drikfældighedens Indflydelse paa forskellige sociale Forhold* og var medlem af den 2. ædruelighedskommission 1914. Han udgav 1911 (sammen med Vilh. Elberling) en historisk-statistisk redegørelse for rigsdagsvalgene 1895–1910, 1923 *Vejledning for Skatteydere og Ligningsmyndigheder til Brug ved Indkomst- og Formueopgørelsen* og 1924 *Vejledning i Regnskabsføring samt Affattelse af det lovbefalede Driftsregnskab for mindre Næringsdrivende.* □Tegn. af C. A., 1897. Mal. af Poul Rytter, 1918.

Studenterne fra 1893, 1918. – Politiken 14.1.1916 og 4.1.1917. Berl. tid. 14.12.1924. Morsø folkeblad 19.1.1925.

*Jens Toftegaard**

Bang, Jacob Peter, 1865–1936, teolog. * 13.1. 1865 i Rønne, † 12.8.1936 i Hellerup, begr. sst. F: adjunkt i Rønne, senere overlærer i Viborg, dr.phil. Johannes Peter B. (1836–98) og Johanne Louise Christiane Salome Jørgensen (1838–1909). Ugift.

B. blev student 1882 fra Viborg, cand.teol. 1888. N.å. fik han univ.s guldmedalje og foretog 1890–91 en studierejse til Italien og Tyskland. 1894 blev han lic.(dr.)teol. *Om Trosartiklens Begreb. En Undersøgelse af den synkretistiske Strids Problem.* De følgende år virkede han som privatdocent, som censor ved lærereksamen og som lærer ved Statens lærerhøjskole. 1904 opnåede han ansættelse som midlertidig lærer i nytestamentlig eksegese ved universitetet indtil han ved P. Madsens afgang 1910 blev professor i teologi med dogmatik og nytestamentlig eksegese som hovedfag. Allerede 1924 tog han sin afsked på grund af sygdom, men han genvandt for en tid kræfterne og fik et litterært frugtbart otium. – Under indflydelse af den konservative grundtvigianer J. H. *Monrad blev B. som ung kandidat betaget af Grundtvig og den grundtvigske anskuelse, samtidig med at han som universitetslærer følte sig forpligtet over for væsentlige momenter i den såkaldt liberale teologi, herunder retten til at forholde sig historisk til Bibelen og kritisk til den traditionelle lutherske teologi. Begge disse hovedmotiver i B.s arbejde bragte ham mange skuffelser. Det grundtvigske var ikke i kurs ved universitetet, og den frie forskning blev betragtet med mistro i kirkelige kredse. B.s moderate liberalisme og teologisk besindige men kirkepolitisk radikale grundtvigianisme bragte ham gang på gang ind i modsætninger hvor han

følte sig misforstået eller overset. Hans forfatterskab er omfangsrigt og mangeartet. Sin måske dygtigste indsats gjorde han som redaktør af Dansk Kirketidende, 1903–1916, hvor han kirkepolitisk forsvarede de grundtvigske frihedstanker og søgte at fremme forståelsen for et kritisk teologisk arbejde. Han var med til at introducere den ritschlske teologi: *A. Ritschls Teologi*, 1893, men vendte sig mod en yderliggående liberalisme i *Om Kristendommens Væsen*, 1902 (mod A. Harnacks Das Wesen des Christentums). Midlet herimod så han i den grundtvigske henvisning til trosbekendelsen som han også i *Paulus og Troens Ord*, 1900 uden større held havde søgt at gøre gældende. Hans moderate liberalisme mærkes i *Om Forsoningen i Kristus*, 1914 hvor han vendte sig mod den såkaldt „objektive" forsoningslære og i hans store dogmatik *Troen og Livet* I–III, 1917–20 (senere udg. forkortet som *Den kristne Tro*, 1922). Større vægt end disse arbejder der fremkom på et tidspunkt da nye strømninger gjorde sig gældende fik nogle historiske studier fra pensionstiden *Grundtvigs Arv*, 1925, *Gyllingpræsten Otto Møller*, 1931, og *Grundtvig og England*, 1932. En særlig interesse viede B. religionspsykologien. Hans *Det religiøse Sjæleliv* I–III, 1911–26, er et pionerarbejde men forældedes hurtigt da B. stillede sig helt afvisende og uforstående over for Sigmund Freud. Han reagerede ligeledes negativt over for Tidehvervsbevægelsen i en række artikler i „Menighedsbladet". B.s holdning var stærkt bestemt af det nationale modsætningsforhold til Tyskland. I dagspresse og småskrifter bekæmpede han fanatisk alt tysk, en indstilling der også bestemte hans teologiske orientering. R. 1921. □Mal. af Chr. Bang. Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Selvbiogr. i Kbh.s univ.s progr. nov. 1894 148f. – Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 101. Niels Munk Plum i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 146–52. N. H. Søe: Dansk teologi siden 1900, 1965 90–98. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Leif Grane

Bang, Jens Poul Frederik, 1854–1929, klitinspektør. * 25.2.1854 på Gøddinggård, Nørup sg., † 21.2.1929 i Varde, begr. i Ål. F: forstråd Fr. "B. (1821–1902) og Caroline M. Jørgensen (1826–69). ~ 1° 20.12.1883 i Kbh. (Frue) med Ida Francisca Oehlenschläger, * 23.10.1852 i Vejle, † 4.1.1921 i Oksbøl, d. af sagfører Gustav Adolph Oe. (1822–87) og Anna Marie Louise Berg (1831–1910). ~ 2° 16.8.1922 i Skellerup, Fyn, med sanger, senere sangpædagog Therese Karmel Catharina (kaldet Carmen Suria) Thuner, f. Robby, * 25.11.1888 i Belgien, døbt 20.4.1893 i Fredericia (~ 1° 1913 med violoncellist, senere organist Carsten Runge Thuner (1891–1929, navneforandring fra Madsen); ægteskabet opløst; ~ 3° 1960 med kunstmaler Axel Lorentz Sonne, 1883–1964), † 31.5.1961 i De gamles by, Kbh., d. af sigøjnerne Joseph Taickuhn og Elisabeth (fra Perpignan), 16.9.1892 adopteret af gartner Johan Carl August Bruno R. (ca. 1851–1916) og Eleanor Emilie Bozi (ca. 1846–99). Ægteskabet opløst.

B. blev forstkandidat 1878 hvorefter han aftjente sin værnepligt og udførte planlægningsarbejder på private skovdistrikter. 1.4.1882 blev han assistent hos klitinspektør T. de "Thygeson der dengang var 76 år, og som blev i sit embede til sin død i 1905. I størstedelen af dette lange tidsrum havde B. ledelsen af statens klitvæsen. Han var samtidig plantør for Ål klitplantage (1888–1926) og overklitfoged for Ribe og Ringkøbing amter 1890–1919. Efter de Thygesons død kunne man have ventet B.s udnævnelse til klitinspektør, men man klarede sig med at konstituere ham i embedet indtil 1.10.1919. B. tog sin afsked 1926.

I B.s tid som assistent, konstitueret og egentlig klitinspektør (1882–1926) blev arealerne under statens klitvæsen meget stærkt forøget; 1883 var det samlede areal ca. 1.800 ha, 1905 ca. 22.000 ha og 1925 ca. 32.000 ha. Den vigtigste træart i klitplantningen gennem disse mange år var bjergfyrren, og B. ledsagede 1885 overførster P. E. Müller på en rejse til de mellemeuropæiske bjerge for at studere bjergfyrren i dens naturlige udbredelsesområde. B. har skrevet en del mindre artikler i forstlige skrifter og vort hovedværk indtil 1890 *Om de nord- og vestjyske Klitters Beplantning* (Tidsskr. for Skovbrug XII, 1891 1–118). – R. 1896. DM. 1908. □1933 blev der rejst en mindesten i Ål klitplantage ved Oksbøl, i nærheden af klitfogedboligen. Den bærer indskriften: „Leder af Statens Klitvæsen gennem en Menneskealder – rejst i taknemmeligt Minde af Foreningen af Statens Klitplantører". Foto.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 51. S. O. Fasting: Lægen Frans Casper Djørups slægt, 1913 39. P. Thaarup: Klitplantagerne 100 år efter plantningens begyndelse, 1953 18. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Bang, Jacob Eiler, 1899–1965, arkitekt, glaskunstner. * 19.12.1899 på Frbg., † 16.3.1965 i Lundtofte sg., Lyngby, begr. i Fensmark, Præstø amt. F: kunstmaler Hans Peter Carl Christian B. (1868–1950) og Bertha Johanne Schou (1875–1954). ~ 1° juni 1931 på Frbg. (b.v.) med senere direktrice Hilda Kamilla Jensen, * 5.11.1905 i Kbh. (fødselst.), † 28.11.1965 på Frbg., d. af ba-

germester, senere sandkagefabrikant Victor J. (1878–1950) og Jensine Pauline Jensen (ca. 1878–1918). Ægteskabet opløst. ~2° 28.1.1944 i Kbh. (b.v.) med Ellen Hjørdis Hansen, * 5.12. 1913 i Bucaramanca, Colombia, Sydamerika (~1° 1933 med civilingeniør Harald Brincker, 1904–70), d. af direktør Frederik Christian H. (1876–1924) og Ingeborg Sophie Dorothea Gross (1877–1963).

B. begyndte som billedhugger. Af uddannelse og virksomhed var han arkitekt, men det er som dansk glaskunsts fornyer B. vil blive husket. Efter forberedelse på Teknisk skole optoges han på kunstakademiet sept. 1916, gennemgik dets bygningstekniske skole og besøgte arkitekturskolen om aftenen fire semestre 1918–21, men uddannedes væsentlig som assistent på private tegnestuer 1918–25, længst hos Helge B. Møller og Kay Fisker. 1935 vandt han akademiets mindre guldmedalje („en stor kirke i Kbh."). Gennem deltagelse i konkurrencer om offentlige bygninger og byplaner erhvervede han en anselig række præmier, første gang 1919. Hovedværkerne i hans byggeri er Christianskirken i Kongens Lyngby (indviet 1942) og præstegård sst. (afsluttet s.å.). På Kay Fiskers tegnestue og som hans medarbejder på den danske pavillon på verdensudstillingen i Paris 1925 fik han interesse for kunstindustri. 1926 blev han knyttet til Holmegaards Glasværk som efter krigen havde været i vanskeligheder, men nu stod over for en fornyelse med Chr. Grauballe som nyudnævnt direktør. B. blev fast ansat 1928 og virkede indtil 1941. B. tegnede servicer („Primula") og kunstglas og var virksom ved fornyelse af såvel slibning som gravering. Hans arbejder her skaffede ham Købestævnets årsmedalje 1928 og Grand prix, Diplome d'honneur eller guldmedalje på verdensudstillingerne i Barcelona 1929, Bruxelles 1935, Paris 1937 og New York 1939. B. skrev værdifulde artikler om glas i Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, stiftede Berlingske Tidendes boligside som han redigerede i fem år, deltog i stiftelsen af Den Permanente Udstilling for dansk Kunsthåndværk og Kunstindustri hvor han i en årrække fungerede som medlem af bestyrelse og bedømmelseskomité. 1942–43 var B. redaktør af „Samleren". Efter at have forladt Holmegaards Glasværk blev B. ansat hos Schous Fabriker som kunstnerisk konsulent og gav tegning til bl. a. arbejder i fajance. 1957 blev han fast ansat på Kastrup Glasværk hvor han på ny tegnede kunst- og brugsglas, men i anden stil og udformning end tidligere, med vægten lagt på farvede glasserier. Han fik andre kunstnere knyttet til glasværket, men som ledende kunstner dominerede han den kunstneriske side af produktionen. Han døde nogle få måneder før sammenslutningen af Kastrup og Holmegaards Glasværker 1965. B. har udstillet på Charlottenborgs Forårsudstilling 1926, 1931, 1935 og 1940 og havde sin egen udstilling af 10 års glaskunst i Den Permanente 1937 og en senere udstilling der også omfattede hans glas for Kastrup i Kunstindustrimuseet 1958. B. rejste til Italien 1920–21 og har siden været på flere studierejser i Europa. Han har modtaget I. S. Salomonsens Mindelegat og Knud V. Engelhardts Mindelegat. Glasarbejder af B. findes i Kunstindustrimuseet og i Næstved Museum. □ Tegn. og mal. af Chr. Bang. Bronzebuste af Emma Matthiassen, 1923.

J. E. B. i Nyt t. for kunstindustri 1928 og 1931. Samme i Architecten XLI, 1939 (ugehft.) 81f; XLIV, 1942 (månedshft.) 89f 139–41 195. Samme: Lidt om glas. Kat. o. dansk kunsthåndværk, Nationalmus., Sth. 1942. – Sigurd Schultz i Berl. tid. 30.9.1928 og Nationaltid. 1.10.1937. Samme: Holmegaards Glasværk 1825–1950, 1950. Samme i Nyt t. for kunstindustri, 1928. Åse Voss Schrader sst. 1941. Erik Lassen og Mogens Schlüter: Dansk glas 1925–1975, 1975.

Erik Lassen (Sigurd Schultz)

Bang, Jens, ca. 1575–1644, købmand. Formodentlig født i Horsens af fornem købmandsslægt (hans søskende kaldte sig dels B., dels Felthus), begr. 20.2.1644 i Ålborg. ~ 1605 i Ålborg med Maren Jørgensdatter, begr. 19.7.1639 i Ålborg, antagelig d. af borger i Ålborg Jørgen Jensen (Husum) og steddatter af borgmester sst. Peder Nielsen Finde.

B. blev 1600 medlem af købmandsgildet Gud Legems lav i Ålborg. Selvstændig købmand blev han vel først 1605 da han tog borgerskab i byen. Han knyttede sig åbenbart til kredsen omkring den ældre halvbror Jørgen Olufsen Felthus og svogeren Didrik Grubbe der begge var rådmænd og senere blev borgmestre i Ålborg. Som disse to kastede han sig over studehandelen, og i Wedelsmarkedets store år 1608–17 fortoldede B. årligt 400–500 stude i Gottorp. I de dårligere år efter trediveårskrigens udbrud gik også B.s studekontingenter ned. Derimod træffes han i kredsen af ålborgensere der opkøbte korn i de gunstige kornhandelsår 1614–17 og navnlig 1621–26 ikke blot i Ålborghus len, men tillige i Hald og Dronningborg len. Da krig mellem Holland og Spanien fra 1621 hæmmede import af salt og vin, og Christian IV oprettede saltkompagnier 1622 til at varetage handelen var B. blandt den kreds i Ålborg der greb ideen og i en skrivelse fremsatte deltagernes ønsker. De fremførte punkter vidner både om erfaring og dristighed i storhandel og kom til at præge kompagniprivilegierne af 6.1.1623. B. hørte til de deltagere der indskød størst kapital (500 dalere straks, senere mere), og

han udpegedes som en af de fire direktører. 1625 måtte regeringen dog opgive at holde liv i saltkompagnierne, men i Ålborg havnede interessenterne i indbyrdes processer. B. beskyldtes for uredelighed i regnskabsførelse og for uretmæssig at have bemægtiget „sig alene den ganske handel med skibe og i andre måder". Det har måske ikke været helt uberettiget. – 1634 fik han tilkendt kompagniets aktiver mod at betale deltagerne deres halve bidrag tilbage. Selvom saltkompagniet bragte interessenterne tab har B. åbenbart slået sig virkeligt op i 1620erne. I 1623–24 byggede han sit prangende stenhus med renæssancegavlene ved Østerå (nuværende Svaneapotek). 1624 sejler hans krejert korn til Norge. 1626 får hans fuldmægtig kredit i Königsberg på hans gode navn, og samme år leverer han korn til Christian IVs hær i Nordtyskland. Men hans egentlige storhandelsperiode var dog 1630erne. To storskibe havde han i Spaniensfart med korn og norsk trælast, foruden flere små skibe. Handelsfaktorer virkede for ham i Lübeck, Hamburg og Bremen. Hans tjenere handlede med hør, hamp og humle i Narva og Riga og sejlede stude og korn til Amsterdam og Emden eller afsatte klæde, vin, salt og kramvarer i Østersølandene. Hans formue var nu i særklasse i Ålborg. En boregistrering i anledning af hans hustrus død 1639 opregner hans talrige gårde, huse, boder og grunde i byen tillige med alsidige varelagre der vidner om pulserende storhandel, året efter fik han tingvidne for, at han ikke handlede en detail. 1637 lod han opføre et fattighus med 26 pladser, og 1639 søgte han tilladelse til at realisere et havneprojekt der skulle give store skibe mulighed for at gå til kaj for at spare omladning i pramme. Det blev dog aldrig til noget, og kort efter forliste B.s to store skibe. Dermed var glansperioden forbi. Han døde få år senere i væsentligt forringede formueomstændigheder. Hans mange retssager vidner ikke just om pinlig hæderlighed, men om grænseløs nidkær forfølgelse af selv den mindste chance for økonomisk vinding.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 54 63, korrigeret af C. Klitgaard i Pers. hist. t. 8.r.V, 1926 13–18. D. H. Wulff: J. B., 1885–86. C. Klitgaard: Ålborg købmænd gennem 500 år, 1931. P. Enemark i Erhvervshist. årbog VI, 1954 7–58; IX, 1957 7–28.

Poul Enemark

Bang, Jens, 1737–1808, læge, arkitekt. * 1.8.1737 i Kbh. (Nic.), † 25.2.1808 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: renteskriver, senere kammerråd Jens Jensen B. (1691–1756) og Mette Holmsted Schuurmann (1718–59). ~ 30.7.1779 i Sorø med Caroline Christiane Henriette Louise Kraft, * 29.3.1758 i Sorø, † 13.2.1835 i Kbh. (Helligg.), d. af inspektør ved Sorø akademi, landsdommer, justitsråd Peter K. til Kattrup og Nørager (1711–64) og Birgitte Borthuus (ca. 1722–91).

B. blev privat dimitteret til universitetet 1756, tog 1759 baccalaurgraden og blev 1761 alumnus på Elers kollegium. Han studerede medicin og blev på grund af sin dygtighed i anatomi og sit talent for tegning prosektor hos professor C. F. Rottbøl og udførte dissektioner for Christian Berger til dennes anatomiske forelæsninger på kunstakademiet. Samtidig kastede han sig med så megen energi over bygningskunsten at han i løbet af få år (1760–65) vandt alle kunstakademiets fire medaljer. Også i kobberstikkunsten viste han sig at have fremragende evner. Allerede som ung mand fik han betroet flere vigtige opgaver: 1763 blev han valgt til i forening med Urban Aaskow at undersøge den da grasserende ondartede kvægsyge, 1764 holdt han efter indstilling af sin lærer, Berger, forelæsninger for jordemødrene på Fødselsstiftelsen og 1768 – „i Bergers fraværelse" – forelæsninger på kunstakademiet. 1770–73 prosektor ved universitetet. 1772 docerede han arkitektur og perspektiv men opnåede dog ikke, trods Bergers anbefaling, denne gang professoratet i anatomi ved kunstakademiet, idet Andreas Weidenhaupt blev den foretrukne. S.å. medlem af Norske videnskabernes selskab og Kbh.s medicinske selskab. Efter at han 1773 havde taget medicinsk eksamen og en tid været J. C. Fabricius' medhjælper på Frederiks hospital disputerede han 3.8.1774 for den medicinske doktorgrad med et fremragende obstetricisk arbejde *Tentamen medicum de mechanismo partus perfecti* hvor han gjorde rede for skuldrenes passage gennem bækkenet under fødslen. Det vandt mere anerkendelse i udlandet end herhjemme, således hos den tyske fødselshjælper Nägele. B. var derefter i nogle år læge ved Næs jernværk i Norge og 1776–1801 ved Sorø akademi, fra 1788 tillige distriktskirurg for Sorø amt. 1797 var han blevet medlem af Videnskabernes selskab og 1788 æresmedlem af kunstakademiet. 1801 udnævntes han til viceborgmester i Kbh. med fjerde hovedfag, sundhedsvæsenet, under sig. 1803 blev han medlem af sundhedskollegiet, var desuden medlem af forskellige vigtige bestyrelser og kommissioner, direktør for Kbh.s fattigvæsen og endelig 7.6.1805 – efter Weidenhaupts død – professor i anatomi ved kunstakademiet. En række praktiske hverv blev overdraget ham. Bl. a. gav han tegning til et nyt Skt. Hans hospital og til et nyt forbedringshus. Af virkelig opførte bygninger, som skyldes ham,

kendes dog kun *graverboligen på Assistens kirkegård*. Den er bygget 1806 i tidens klassicerende stil, men dog med et vist personligt præg. En græsk tempelflade vender ud mod Nørrebros Runddel medens bygningen til den modsatte side ser ud som et almindeligt hus. Sin største betydning har denne alsidigt begavede mand haft som læge og specielt som fødselshjælper. Justitsråd 1803. □ Silhouet af C. Limprecht (Sorø akad.). Stik af Flint, 1810.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 47. Bibl. f. læger II, 1810 266–84. E. Ingerslev: Matthias Saxtorph og hans samtid, 1913. H. Weitemeyer i Hist. medd. om Kbh. I, 1907–08 65–93 225f. H. P. Kristensen i Fra arkiv og museum IV, 1909–11 254–308. G. Norrie: Med. fakultets hist. I, 1934 110–12 157–59; II, 1937 117f. Samme: Sorø akademis læger, 1940 57–74. Fr. Djørup: Anatomiens hist. i Danm., 1970 45. H. Valeur Larsen: Assistens kirkegård, 1960 123f.

*V. Meisen**

Bang, Jens, 1786–1862, skovrider. * 14.7.1786 i Kbh. (Frue), † 9.7.1862 på Stendalgård, begr. i Vium. F: assessor i hof- og stadsretten Andreas B. (1740–1801) og Anna Sybilla Terkilsen (1746–1822). ~1° 18.1.1816 i Kbh. (Helligg.) med Abel Cathrine Frederikke Preisler, * 11.12. 1792 i Kbh., † 17.10.1824 på Stendalgård, d. af gartner Georg Daniel P. (1760–1812) og Christiane Abelgreen (ca. 1754–1812). ~2° 28.5.1825 i Sjørslev med Ane Marie Hasle Djørup, (døbt hjemme) * 26.8.1806 i Kårup Mølle, Visborg sg., † 10.5.1865 i Odense, d. af mølleejer, senere ejer af Avnsbjerg Laurs (Laurits) Christensen (Christian Abraham) D. (1775–1846) og Ane Sophie Stilling (1773–1858, ~1° 1794 med møller Michael Christensen, † 1801). – Far til Fr. *B. Farfar til J. P. F. *B.

B. blev student 1805 fra Herlufsholm og studerede en tid teologi, men på grund af en øjensvaghed måtte han opgive studierne og blev huslærer på Basnæs. Her fik han lyst til naturvidenskaber og skovbrug, tog 1813 landmålereksamen og 1814 forsteksamen i Kbh. Efter en kort tid at have været assistent hos overførster G. W. *Brüel på Egelund blev han 1815 skovrider på Alheden med bolig på Stendalgård, og her virkede han i næsten et halvt århundrede utrættelig for træplantningens fremme. I B.s tid som skovrider, 1815–62, udvidedes statens hedeplantager betydeligt. Mange af de ældre plantager trivedes ikke godt og var genstand for stærk kritik. Det er hans store fortjeneste, som E. M. *Dalgas skrev 1890, at „han trods alle hindringer vedligeholdt håbet og nærede det hos adskillige, nemlig håbet om, at det dog til sidst skulle kunne lykkes at tilkultivere heder i større stil" (Skovkulturer i Jyllands Hedeegne I, 1890 5). B. havde Frederik VIs bevågenhed, og kongen opfordrede ham personligt til at udvide plantagerne hvor rødgranen i B.s tid blev hovedtræarten. Foruden for plantagerne på Alheden var han skovrider for Feldborg plantage, Vindum skov, skovene ved Hald og Viborg krat. Han havde forskellige forstlige tillidsposter, bl. a. som medlem af den kommission der i 1820erne takserede godser som på grund af skatterestancer overgik i statens eje. Han var sandflugtkommissær, formand for tiendekommissionen m. m. Blandt dem der forsvarede statsplantagerne mod de angreb der blev rettet mod dem var St. Steensen Blicher der var ven med ham og som kom meget i hans hjem hvor B.s søster, kogebogsforfatteren Madam *Mangor en tid førte hus. – B. hørte ikke til de skrivende forstmænd, og han afholdt sig fra at deltage skriftligt i den offentlige debat om plantagerne. Fra hans hånd foreligger dog en oversættelse fra tysk af C. P. Laurop: *Om Opelskning af Birketræer,* 1821, og hans egen *Kortfattet Vejledning til at opelske Træer paa Jyllands Heder,* 1828. Han blev udnævnt til forstråd 1829, justitsråd 1861, virkelig etatsråd 1862. R. 1852. I Kongenshus mindepark findes en mindesten for B. Af B.s efterkommere er adskillige blevet forstmænd, således foruden de ovennævnte, sønnesønnerne **Johannes B.** (1865–1955), skovrider på Guldborgsund og **Oluf B.** (1890–1961) skovrider i Ringe. □Træsnit af H. P. Hansen, ca. 1887.

G. L. Wad og A. Leth: Medd. om dimitterede fra Herlufsholm, 1875. – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 50. S. O. Fasting: Lægen Frans Casper Djørups slægt, 1913 37. A. Oppermann i Tidsskr. f. skovbrug X, 1889 193–96.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Bang, Jytte (**Jette**) Laub, 1914–64, fotograf. * 4.2. 1914 på Frbg. (Solbjerg), † 16.2.1964 i Kbh. F: tobakshandler Thomas Andreas B. (1878–ca. 1949) og Margrethe Severine Haae Laub (1884–ca. 1955). ~5.8.1944 med Ole Jensenius Bording. Ægteskabet opløst.

Efter nyspr. studentereksamen 1932 og filosofikum var B. tre år elev hos Jonals Co. 1936 rejste hun første gang til Grønland for at bruge sin fotografiske uddannelse på et uopdyrket område og for at opleve det grønlandske eventyrland. Hun blev otte måneder i landet, foretog lange rejser med de lokale befordringsmidler og opholdt sig i lange perioder på afsides bopladser hvor hun delte befolkningens liv. Hun optog dagligt et dusin billeder, ialt ca. 2600 hvoraf ca. 400 til dels i store forstørrelser udstilledes febr. 1937 på kunstindustrimuseet i Kbh. Et udvalg udkom 1940 i bogform, *Grønland,* med forord

af Th. Stauning og indledning af Knud *Oldendow. Bogens fremragende billeder blev en stor succes og betød et gennembrud for B. samtidig med at de åbnede Grønland for den danske offentlighed. Siden var hun fem gange i Grønland på lange rejser. 1941 udsendte hun bogen *30.000 Kilometer med Sneglefart* og 1961 – efter et noget skuffende gensyn med det moderne Grønland – bogen *Grønland igen*. 1938–39 overvintrede hun i Grønland og skabte farvefilmen *Inuit* der blev vist første gang i Danmark 1948 og bedømt som en stor kunstnerisk bedrift. 1959 deltog hun i P. V. *Globs arkæologiske ekspedition til Bahrein og skildrede beduinernes liv i filmen *Beduiner*. Af film kan i øvrigt nævnes: *Den yderste Ø*, ca. 1937, *Ad lange Veje*, 1952, *Et nyt Grønland*, 1954 og *Trommedans i Thule*, 1964. Hun modtog 1963 L. Zeuthens mindelegat. B. var fotograf, forsker og etnograf i én person. Med indføling og nænsomhed og stor respekt for sit emne prøvede hun at genskabe det virkelige liv i sine billeder og skabte et dokumentarisk materiale af stor videnskabelig værdi. Ca. 16.000 af hendes negativer med tilhørende aftryk samt emneregister findes på Arktisk institut. Hendes billedsamling er testamenteret til det planlagte landsmuseum i Godthåb. □Foto.

Nekrolog af Helge Christensen i Tidsskr. for Grønland 1964 159f. Ejnar Mikkelsen i Berl. tid. 18.2.1964. Ole Storm i Politiken 17.2.1964.

Mads Lidegaard

Bang, Johannes, se **Bang, Jens** (1786–1862).

Bang, Niels, 1776–1815, godsejer. * 20.2.1776 i Kbh. (Nic.), † 30.8.1815 på Sparresholm, begr. i Toksværd. F: kammeradvokat, senere justitiarius Ole *B. (1731–89) og Else Marie Thecou (1735–1802). ~ 1802 i Kbh. (Ty. ref.) med Cathrine Amalie Henriette Callisen, * 8.4.1779 i Kbh. (Ty. ref.), † 24.6.1879 på Sparresholm, d. af lægen Henrich *C. (1740–1824) og Marie Amalie Walcker (1756–1837). – Bror til Balthasar *B.

B. blev student 1793 (privat dimitteret) og juridisk kandidat 1798, studerede derefter økonomi i Göttingen og rejste i Sydtyskland og Schweiz for at gøre sig bekendt med agerdyrkning og fabriksvæsen. Fra slutningen af 1799 til 1804 var han auskultant i rentekammeret. Sammen med sin svoger Christian v. *Eggers havde han 1800 købt Benzonsdal men udløste kort efter sin medejer og afhændede derefter gården 1806. N.å. erhvervede han Sparresholm. B. vandt sig et anset navn som godsejer, bestræbte sig bl. a. for at gøre sine fæstebønder til selvejere og satte sig i det hele et smukt eftermæle ved sin uselviske færd. Under en dysenteriepidemi i Ishøj (nær Benzonsdal) optrådte han med energi og snarrådighed for at standse dens udbredelse, og da bønderne frygtsomt holdt sig tilbage tilså han personlig de syge og begravede de døde; 1809 oprettede han på Sparresholm et værk til hørrens behandling, og efter englændernes landgang på Sjælland 1807 samlede og udrustede han et frivilligt korps på 200 mand og førte det selv til den kommanderende generals hovedkvarter. Kongen belønnede ham 1809 med ridderkorset af Dannebrog.

J. D. T. Manthey: Biogr. efterretn. om riddere, [1818] ikke udg. 132. F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 66. Danske herregårde XV, 1863.

*Eiler Nystrøm**

Bang, Niels Haarup, 1857–1934, skoledirektør, filosof. * 2.2.1857 i Roskilde (domk.), † 21.10. 1934 i Kbh., urne i Tibirke. F: købmand, senere magasinforvalter Peter Ivar B. (1823–74) og Caroline Sofie Nielsen (1826–1913). ~ 28.8.1906 i Kbh. (b.v.) med Jenny Falck, * 1.3.1877 i Kbh. (Frue), † 22.6.1946 i Kbh., d. af grosserer, fabrikant og ejer af Den kgl. porcelænsfabrik Gustav Adolf F. (1833–92) og Fanny Thielsen (1853–1919).

To år gammel flyttede B. med sine forældre til Randers, fra hvis lærde skole han 1874 blev student. I skoletiden var hans interesse for religiøse spørgsmål blevet vakt, og han valgte derfor det teologiske studium der afsluttedes med embedseksamen 1880. Jævnsides med teologien studerede F. filosofi som han ved Rasmus Nielsens forelæsninger havde fået interesse for og som han siden stadig dyrkede. 1897 disputerede han for den filosofiske doktorgrad med afhandlingen *Begrebet Moral. Analyse og Kritik*. Efter embedseksamen blev han lærer ved det højere skolevæsen, først i Birkerød og Helsingør, senere (fra 1890) i Kbh. hvor han tillige underviste i pædagogik ved Femmers kvindeseminarium. 1900 udnævntes han til viceskoledirektør og 1915 til skoledirektør i Kbh. – B.s indsats som skolemand er præget af forståelse for det på selvvirksomhed hvilende arbejdes værdi og sans for at skabe betingelser for de individuelle udviklingsmuligheder. Han inspireredes hertil af et besøg ved Deweys forsøgsskole i Chicago 1906. Han arbejdede for småbørnsundervisning, udvidet lærerindeuddannelse (faglærerindeeksamen) og for den kommunale fortsættelsesundervisning som, ligesom de private skoler han selv kom fra, hørte under det viceskoledirektørembede han beklædte. Når han 1919 fratrådte skoledirektørembedet i utide var det i protest imod at skoledirektionen efter Ernst *Kapers indtræden som borgmester ikke respekterede hans egen opfattelse af embe-

dets selvstændige kompetence. I talrige afhandlinger bl. a. i tidsskriftet Vor Ungdom som han redigerede 1904–15 har han gjort rede for sine pædagogiske tanker. Til brug for seminarieundervisningen udgav han den meget benyttede og også til svensk oversatte *Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie*, 1899, 7. udg. 1931. Desuden skrev han *Opdragelse og Undervisning i det nittende Aarhundrede*, 1921 og *Den danske Folkekirke*, 1911. I sidstnævnte skrift behandles forholdet mellem folkekirken og folkeskolen, og skolens fuldstændige frigørelse fra kirken fremstilles som den konsekvente gennemførelse af den ved grundloven givne religionsfrihed. – B.s filosofiske forfatterskab der ligesom hans pædagogiske udmærker sig ved en klar og anskuelig fremstillingsform, omfatter hans disputats og en erkendelsesteoretisk afhandling, *Aarsagsforestillingen. Analyse og Kritik*, 1925. Førstnævnte er et forsøg på at bestemme et formelt moralbegreb, at besvare spørgsmålet hvad der menes med at kalde noget moralsk eller umoralsk. B. hævder at følge gængs sprogbrug når han postulerer at det primært er handlinger der kan kaldes moralske, og at det da betyder at de er pligtmæssige, hvilket igen betyder at de kan kræves „for det hele vels skyld i kraft af en almindelig lov". På denne måde forsøger han at forene en kantiansk fremhævelse af pligten og af almene love med en utilitaristisk henvisning til almenvellet. I det formelle moralbegreb indsmugles således noget indholdsmæssigt; moralfordringerne udtrykker grundbetingelserne for samfundets eksistens og velfærd. I bogen om årsagsforestillingen polemiseres såvel mod den humeske analyse af denne som mod den herhjemme hos Harald Høffding og Kr. Kroman forekommende tendens til at se kontinuitet eller identitet mellem årsag og virkning; årsagsopfattelsen er „en elementær akt", årsagsloven resultat af induktion.□Foto.

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1897 82f. – Politiken 28.3.1897 og 21.2.1919. Kbh.s kommuneskole, 1915 nr. 46 227f. Berl.tid. 1.2.1917.

Mogens Blegvad (S. V. Rasmussen)

Bang, Niels Hansen, 1614–76, biskop. * 10.8.1614 i Klinte, Skam hrd., † 17.10.1676 i Odense, begr. i Skt. Knuds k. sst. F: sognepræst i Klinte, provst Hans Nielsen B. († 1636) og Maren Nielsdatter († ca. 1660). ~ 18.7.1641 i Odense (Skt. Knuds k.) med Anna Hansdatter Kølenbrun, † 18.7.1688, begr. i Odense (Skt. Knuds k.), d. af borgmester i Odense Hans Nielsen K. († 1651) og Marie Poulsdatter († 1651).
B. der efter sit fødested undertiden kaldes N. H. Klinte opdroges hjemme og kom derpå i Odense skole. 1635 blev han indskrevet ved universitetet hvor han fik sit søskendebarn, professor Thomas B. til præceptor. Sine studier fortsatte han i Nederlandene og holdt i Franeker en græsk tale *Om historien* der udkom sst. 1638 med græsk og latinsk tekst. Under dette ophold kom han bl.a. i forbindelse med den berømte teolog Johs. Coccejus. 1639 blev han under et besøg hos biskop Hans Mikkelsen i Odense kaldet til kapellan i Dalum og Sanderum hos præsten Poul Olesen (Olufsen) („Paulus Olai Medelfar"). 1641 tog han magistergraden og forfremmedes 1645 til sognepræst. 1663 blev han udnævnt til biskop over Fyns stift og kreeredes per bullam til dr. theol. Han viste stor omhu for stiftets gejstlighed, og efter hans opfordring oprettedes der 1665 en gejstlig enkekasse ved frivilligt sammenskud fra alle præsterne i stiftet. 1670 blev han kaldet til Kbh. for i forening med universitetets professorer og flere gejstlige at forhandle om oprettelsen af en almindelig kirkedomstol og fælles kirkeret for alle lutheranere. Forslaget der var udgået fra det sachsiske hof anbefaledes af den nedsatte kommission, men blev ikke gennemført. 1674 indkaldtes han tillige med landets øvrige biskopper for at deltage i forhandlingerne om udarbejdelsen af Danske lovs 2. bog. Skønt B. endnu ikke følte sig trykket af sin alder og fuldt ud kunne varetage sit embede, måtte han dog finde sig i at Christian V 1672 gav ham en medhjælper. Hofprædikanten Rud. Moth var faldet i unåde; han skulle fjernes fra hovedstaden, og kongen udnævnte ham derfor til provst i Odense og vicebiskop over Fyns stift. Moth døde 1675, og B. havde den tilfredsstillelse at overleve ham i et års tid. Han har foruden den ovennævnte græske tale kun udgivet to ligprædikener, over Christoffer Urne til Årsmark (1665) og over Markvard Rodsteen til Lundsgård (1672). B. var 1668–75 ejer af Hollufgård.

N.H.B. i Kirkehist. saml. 4.r. VI, 1899–1901 765f. – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 16. J. C. Bloch: Den fynske gejstligheds hist. I 1, 1787 131–50. Johs. Coccejus: Opera anecdota II, 1706 649. H. P. Mumme: Skt. Knuds kirke i Odense, 1844 217. Hans Mikkelsen i Saml. til Fyens hist. og topogr. VII, 1878 112 142 148 155 189. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r. V, 1884–86 130 592–95. Pers. hist. t. 8.r. VI, 1927 45 69 248; 9.r. V, 1932 59.

*Bjørn Kornerup**

Bang, Nina Henriette Wendeline, 1866–1928, undervisningsminister, historiker. * 6.10.1866 i Kastellet i Kbh., † 25.3.1928 på Rigshospitalet sst., urne på Bispebjerg kgd. F: stabshornblæser, senere krigsråd Heinrich August David Ellinger (1826–1914) og Charlotte Ida Friedericke Preuss (1834–83). ~ 23.3.1895 på Frbg. med Gustav B., * 26.9.1871 i Store Heddinge, † 31.1.1915 i Horn-

bæk, s. af sognepræst Vilhelm *B. (1843–1910) og Camilla V. A. Lassen (1845–1934). – Søster til H. O. G. *Ellinger.

Da B. var 4 år blev faderen forflyttet til Helsingør og her tilbragte hun sin barndom og ungdom. 1889 blev hun student, privat dimitteret, og indledte s.å. historiestudiet ved Kbh.s universitet. Sammen med Gustav Bang skrev hun 1892 en lille, elementær *Lærebog i Danmarks Historie*. B. tog magisterkonferens i historie 1894. I sin studietid beskæftigede hun sig bl.a. med 1500-tallets handelshistorie og erhvervede herved indsigt i det enestående og værdifulde kildemateriale der indeholdtes i Rigsarkivets regnskaber over Øresundstolden til belysning af Østersømagternes, Englands og Hollands handelshistorie. Med støtte fra Carlsbergfondet indledte hun en bearbejdelse og udgivelse af dette materiale. 1906 udkom bind I af *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund*. 1911–12 tilvejebragtes ved bidrag fra en række stater, byer, handelsorganisationer m.fl. et fond der sikrede arbejdets videreførelse. 1922 udkom bind II. Til sin død fortsatte B. arbejdet med regnskaberne ved siden af sin stadig mere omfattende politiske virksomhed. Efter hendes død blev udgivelsen videreført af Knud Korst. B. betragtede i overensstemmelse med sin marxistiske historieopfattelse udgivelsen af Øresundstoldregnskaberne i et bredt perspektiv som egnede til at belyse de økonomiske forhold, der „nu mere og mere anerkendes for at være grundlæggende for hele Samfundslivet, ikke blot i dets materielle, men ogsaa i dets aandelige Foreteelser" (*Lidt af det meget, Øresundsregnskaberne fortæller*. Tilskueren 1926 II 316–25). Politisk sluttede B. sig tidligt til socialdemokratiet. Gennem selvstændige studier af Karl Marx' værker og i snævert samarbejde med Gustav Bang tilegnede hun sig i midten af 1890erne en marxistisk samfundsopfattelse. Hun blev i mindre grad end Gustav Bang teoretiker og samlede sin politiske virksomhed omkring udviklingen af en socialistisk journalistik. Fra 1898 var hun medarbejder ved Social-Demokraten og skrev her regelmæssigt analyser af udenrigspolitiske og økonomisk-politiske emner. Særlig opmærksomhed viede hun sine kritiske undersøgelser af aktieselskabsregnskaber, af kapitaliserings- og udbytteforhold hvor hun ofte påviste spekulation.

B. oversatte det vigtige Marx-skrift Lønarbejde og Kapital (Socialistiske skrifter 16, 1900), skrev *Karl Marx, hans Liv og Virke*, 1918, og udgav sammen med Emil Wiinblad *Arbejderklassens Liv og dens Kamp, udvalgte Artikler af Gustav Bang* I–II, 1915. Hun skrev jævnligt i Tilskueren og det tyske socialdemokratis tidsskrift Die neue Zeit. Fra 1903 til sin død var hun medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse. 1913–18 var hun medlem af Kbh.s borgerrepræsentation hvor hun behandlede et bredt spektrum af sociale og økonomiske spørgsmål. Hun deltog i adskillige kongresser i 2. internationale og spillede under 1. verdenskrig en aktiv rolle ved forsøget på at etablere en socialistisk fredskonference, Stockholm-konferencen i 1917, hvor hun i en periode fungerede som stedfortræder for Th. *Stauning (1873–1942). Efter 1. verdenskrig arbejdede B. ivrigt for genoprettelsen af en socialdemokratisk internationale ved kongressen i Genève 1920. Hun opretholdt i hele sin politisk aktive tilværelse en bred kontaktflade til ledende internationale socialister. 1918 indvalgtes B. i landstinget for 1. kreds og hun blev genvalgt 1920 og 1924. Hun blev medlem af tingets finansudvalg og var ordfører i sager om banklov, aktieselskabslov o.l. 1922–24 var hun medlem af toldrådet. Ved dannelsen af den første socialdemokratiske regering 23.4.1924 udnævntes hun til undervisningsminister som den første kvindelige minister. Det var næppe uden sammenhæng hermed at hendes virke som minister blev genstand for offentlighedens mere end almindelige bevågenhed ofte i kritisk ironiserende form. Hendes arbejde i ministeriet var præget af stor indsigt i alle sagsområder og en beskæftigelse med disse helt ned til de administrative detaljer. Det blev et hovedmål for hende at virkeliggøre resultaterne fra den store skolekommission af 1919 med forslag om dels en revideret læreruddannelse dels en vis demokratisering af skolevæsenets styrelse. Ingen af disse forslag nåede frem til vedtagelse i B.s ministertid. Kort efter ministeriets afgang 14.12.1926 ramtes hun af sygdom hun aldrig helt forvandt og som svækkede hendes arbejdsevne.

Skønt B. var en af de første aktive kvinder i dansk politik var hun uinteresseret i den almindelige kvindesag. Hun betragtede de særlige kvindeproblemer som et led i den almindelige politiske kamp (jvf. artikler og polemik i Tilskueren 1899 575–85 681–84 og 1900 637–41). B.s videnskabelige og politiske virke var præget af en uhyre flid og arbejdsevne forenet med viljestyrke og et personligt engagement og temperament der dog ofte skjultes af en distancerende, beskeden ydre form. B. udøvede utvivlsomt i kraft af sin alsidige viden og venskaber med sin generations ledende socialdemokrater en stor indflydelse på socialdemokratiet i en periode, hvor det udviklede sig til landets ledende politiske faktor. □Tegn. af Aage Roose (Fr.borg), af Oscar Matthiesen, 1923, af Gerda Ploug Sarp, 1924. Kari-

katurer af Chr. Hoff, 1924 og af H. Jensenius, 1924 (Klods-Hans) og 1926. Foto.

Astrid Friis i Hist.t. 9.r.IV, 1925 109–82. – Social-Demokraten 5., 6., og 11.10.1926 og 25., 26., 27. og 30.3.1928.

Niels Finn Christiansen

Inkv. kommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen, I, 1927 192–201. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972 263 380f. – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 65. E. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888. Samme: Danmark-Norges hist. 1720–1814, VI 1, 1907 189.

Povl Bagge

Bang, Oluf (**Ole**) Lundt, 1731–89, generalprokurør, justitiarius. * 11.9.1731 i Egebjerg, Holbæk amt, † 27.9.1789 i Kbh. (Helligg.), begr. i Helligg. k.s kapel. F: forvalter over de kgl. godser i Odsherred, senere kammerråd Niels Christian B. (1697–1760, ~2° 29.11.1743 på Annebjerg med Ulrikke Eleonore Schwane, 1726–92, ~2° 1761 med forvalter over de kgl. godser i Odsherred, kammerråd Jacob Hansen, 1728–91) og Cathrine Marie Kjær (ca. 1704–43). ~1° 25.8.1762 i Kbh. (Nic?) med Anthonette Frederica Horn, døbt 18.8.1741 i Kbh. (Fr.ref.), † 25.3.1773 sst. (Helligg.), d. af digteren og juristen Frederik *H. (1708–81) og Jeanne Antoinette Greben († 1742). ~2° 4.8.1773 i Kbh. (Frue) med Else Marie Thecou, f. Schiødt, * 21.10.1735 i Kbh. (Helligg.), † 26.1.1802 sst. (Helligg.) (~1° 1759 med brygger Nicolai T., 1732–62), d. af urtekræmmer, senere justitsråd Niels S. (1706–74, ~2° 1738 med Kirstine Daldorph, 1717–70) og Antoinette Boertmann (1712–35). – Far til Balthasar *B. og Niels *B. (1776–1815). Halvbror til F. L. *B.

B. blev student 1747 fra Fr.borg, 1750 teologisk og 1753 juridisk kandidat. 1758 blev han højesteretsadvokat og 1763 kammeradvokat. I Struenseeprocessen var han dronningens anklager og Brandts forsvarer. 1779 blev han vicegeneralprokurør, 1780 assessor i kancellikollegiet og ekstraordinær assessor i højesteret, 1784 generalprokurør og 1788 justitiarius i hof- og stadsretten. Som medlem af overbankdirektionen (1783–88, med en kort afbrydelse 1784) modarbejdede han den nye møntordning i hertugdømmerne af 1788 der efter hans opfattelse begunstigede hertugdømmerne på kongerigets bekostning. 1786 blev han medlem af den store landbokommission, og s.å. fremlagde han i dennes 2. møde en betænkning om bondens retsstilling der med hensyn til stavnsbånd og hoveri repræsenterede et moderat reformstandpunkt, men som tillige indeholdt skarpe udtryk om fæstebøndernes behandling og krævede skifteretten over bønderne helt frataget godsejeren. Betænkningen udkom samtidig i trykken som *Afhandling om Bondestanden* og fremkaldte en række heftige angreb fra reformmodstandere. B.s øvrige forfatterskab består væsentlig af juridiske dissertationer. – Adlet 1777 under navnet de B. – Justitsråd 1773. Etatsråd 1779. Konferensråd 1783.

Bang, Oluf (**Ole**) Lundt, 1788–1877, læge. * 27.7.1788 på Frederiks hospital i Kbh. (Garn.), † 12.10.1877 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: professor F. L. *B. (1747–1820) og Lovise Hansen (1765–1845). ~1° 4.12.1813 i Kbh. (Frue) med Henriette Louise Aamodt, * 14.10.1789 i Kbh. (Frue), † 7.1.1818 sst. (Garn), d. af hårskærer Ole Aa. og Christine Lund. ~2° 19.6.1826 i Fr.borg slotsk. med Sophie Marie Dahlerup, * 14.4.1801 i Hillerød, † 26.3.1878 i Kbh. (Helligg.), d. af fuldmægtig, senere vejfiskal, hospitalsforstander og postmester i Hillerød Hans D. (1758–1838) og Vilhelmine Marie Birch (1776–1850).

B. voksede indtil sit tolvte år op på Frederiks hospital og modtog her rige indtryk af lægevidenskaben og dens udøvelse. Han omtaler selv i sine efterladte autobiografiske optegnelser den plage det forvoldte ham at „Syvaarsdrengen opdroges med Bibellæsning og Salmesang", ligesom faderens pietistiske åndsretning også senere gav sig udtryk i at sønnen blev holdt borte fra den kirurgiske uddannelse fordi der på denne afdeling af hospitalet dengang ikke herskede den bedste tone. Han var betydeligt yngre end stedbrødrene O. H. og J. P. *Mynster, hvorfor den litterære indflydelse fra denne kreds næppe har haft betydning for ham. 1804 blev han dimitteret fra Det schouboeske institut og begyndte straks at studere medicin. Som student gjorde han 1807 tjeneste på volden under bombardementet som læge i Kongens livjægerkorps (Studenterkorpset). Takket være sine gode evner – og en letforståelig protektion – nød han en hurtig forfremmelse. Allerede 4.11.1808 tog han medicinsk eksamen. 1809–18 var han distriktslæge i Kbh. og 1811–18 læge ved Opfostringshuset. Efter at have været kandidat på Frederiks hospital i halvandet år (1809–10) blev han reservemedicus hos O. H. Mynster i et år (1810–11) hvorefter han ansattes som underaccouchør og reservemedicus ved Fødselsstiftelsen hos J. S. *Saxtorph, hvis svigermor Anna Christine Hansen havde ægtet O. H. Mynster. Hans ansættelse lød på tre år, men han giftede sig efter de tre års forløb og blev i stillingen i fjorten år lige til 1825 – hvilket medførte at ingen yngre læger i dette tidsrum fik speciel uddannelse i obstetrik. 1810 havde han vundet universitetets guldmedalje for en afhand-

ling om roborantia og incitantia og fik af fakultetet tilladelse til at benytte den samme afhandling til erhvervelse af licentiatgraden, ved hvilken lejlighed, 6.10.1810, han blev temmelig ilde medtaget på grund af sine mangelfulde kundskaber i latin; som den første måtte han tage licentiatgrad som forprøve for disputats – et forhold, der varede til 1854. 1813 tog han 28.6. doktorgraden med en obstetricisk afhandling (de foetu in partu versione), et kompilationsarbejde der efter tidens skik var bygget på lærerens synspunkter. B. forbigår således her Bergers navn til fordel for Matth. Saxtorphs. Som underaccouchør var han litterært ret flittig og udsendte en række mindre meddelelser om vanskelige fødsler, ligesom han i en beskrivelse af en række barselfebertilfælde (1821) var inde på den rigtige opfattelse af denne sygdom, idet han havde iagttaget at „flere medicinske Studenter ved Obduktion af Lig af Barselfeberpatienter havde paadraget sig en Sygdom der i høj Grad lignede denne Sygdom". Men desværre formåede han lige så lidt som sine samtidige at drage de rigtige konsekvenser af denne iagttagelse. Allerede 13.8.1813 knyttedes B. til universitetet, idet han udnævntes til adjunkt ved det medicinske fakultet. 1814–25 docerede han obstetrik, fra 1818 desuden patologi og terapi. 7.6.1813 stiftede han det latinske disputereselskab Lyceum og 14.10. s.å. bliver han medlem af Kgl. med. selskab. 1818 var han blevet medlem af sundhedskollegiet samt 20.1. ekstraordinær professor, og 30.1.1822 blev han ordinær professor og medlem af konsistorium. Ved disse stillinger fik han i mere end 50 år lejlighed til at øve den allerstørste indflydelse inden for sundhedsvæsenet og universitetet, især hvad undervisningen ved dette angik. 1823 foretog han en større studierejse til Berlin, Dresden, Wien, Paris og London hvor han kom i personlig berøring med de ledende personligheder i denne gennembrudstid for den kliniske medicin. I Paris lærte han af Laënnec at foretage brystundersøgelser med stetoskopet og holdt snart efter sin hjemkomst foredrag i Medicinsk selskab om den epokegørende opfindelse. Han synes imidlertid ikke selv at have værdsat den efter fortjeneste men at have overladt dens indøvelse til reservelægen S. M. Trier.

1.9.1825 blev B. overmedicus ved Frederiks hospital efter J. D. Herholdt. For retfærdigt at kunne bedømme hans virksomhed her må man have nogen forståelse af hans personlighed. Han var et kvikt og hurtigt hoved, men manglede den tålmodighed som en detaljeret undersøgelse af patienterne fordrer („dr. immerfort" kalder han sig i „Eva Homo"). Desuden var den medicinske afdeling efterhånden vokset, og man sagde sene-

re at hans stuegang „foregik i Jernbanefart". I et tilbageblik over sin lægevirksomhed udtalte han langt senere (Ugeskr. f. Læger, 3. r., XVII, 1874 212) at da han for 66 år siden begyndte sin praktiske virksomhed „optog Undersøgelsen oftest kun faa Minuter; den gjaldt Udseendet, Pulsen, Tungen og de enkelte Steder, som muligen trængte til at beføles". Han genoptog faderens kliniske undervisning som Herholdt havde opgivet. Han var rimeligvis efterhånden selv blevet klar over at han ikke fulgte med tiden; 1858 omtalte han således „den ny Treenighed" man var begyndt at sværge til: „Trompeten, Gryden, Kikkerten" (dvs. stetoskopet, laboratoriet og mikroskopet). Hans undervisningsmetode var nu og da genstand for kritik. 30.9.1841 opgav han sin overlægestilling og udnævntes – efter Christian VIIIs tilskyndelse – til direktør for Fødselsstiftelsen med overaccouchørens bolig som embedsbolig idet den nyudnævnte overaccouchør Carl Levy ikke mentes at have tilstrækkelig praktisk uddannelse. Han blandede sig ikke i Levys specielle virksomhed men kom alligevel i et noget spændt forhold til ham og havde også andre fortrædeligheder under de vanskelige forhold for Fødselsstiftelsen i de påfølgende år der endte med at den helt måtte lukkes i nov. 1844 på grund af barselfeber. 1842 blev han en slags overdirektør for det civile hospitalsvæsen i Kbh., idet han også var direktør for straffeanstalterne og byens fattigvæsen. Efter at han 30.9.1841 havde opgivet sin praktiske hospitalsgerning virkede han endnu i 33 år som professor i medicin, et forhold som næppe har været til gavn for videnskaben, og som i det hele er vanskeligt forståeligt for vor tid. Hans sygdomsopfattelse var nærmest beslægtet med den mere end to tusind år gamle hippokratiske lære om „konstitutionernes", „temperamenternes" og de forskellige væskers betydning. I slægt hermed havde han opbygget sit særlige patologiske system, „dyshæmierne", ɔ: sygelige forandringer i blodet som sygdomsårsag. Dette var særlig mærkeligt netop på hans tid da man just var begyndt at få nærmere kendskab til og særlig interesse for de sygelige forandringer i vævene. Det som B. især hæftede sig ved i den hippokratiske lære hører dog for så vidt med til de evige sandheder. Det var „Naturens helbredende Kraft" som han atter og atter vendte tilbage til, også i sine små – halvvejs populære – skrifter: *Lægen som Spaamand*, 1871, *Vi og vor indre Collega* og *Lægen ved Sygesengen*. Den sidste udkom i tre udgaver, 1831, 1845 og 1870. Selv i den sidste udgave af denne får fx termometret kun en betinget anerkendelse. 1852 udgav han den første danske medicinske lærebog *Haandbog i Therapien* (2. udg. 1869).

De mere gammeldags af samtiden så i B. lægen med det „geniale kliniske Blik" der næsten uden undersøgelse kunne se på patienten hvad han fejlede. De der fulgte med tiden havde ikke megen tiltro til denne form for intuition og var i hvert fald klar over at den ikke kunne læres videre og let førte til overfladiskhed. Dertil kommer yderligere at denne lære manglede udviklingsmuligheder. Til de gode sider af B.s hippokratiske indstilling hører hans sans for diæten. Han er den første danske læge der har forstået diætetikkens betydning; hans *Diætetisk Lommebog* udkom i otte udgaver fra 1836–1869. Ligeledes blev han foregangsmand ved sin lovprisning af brugen af koldt vand, både til indvendig og udvendig brug. Ligesom det på hans tid ansås for urimeligt eller usømmeligt at bade, blev vand til indvendig brug anset for sundhedsfarligt, hvilket dog ikke var helt uden berettigelse i tiden før Kbh.s vandværk åbnedes 1860. B.s lille skrift *Koldt Vand* udkom 1863, sidste (6.) oplag 1886. I mange år var han medlem af bestyrelsen for søbadeanstalten ved Rysensteen. Han arbejdede energisk for oprettelsen af en anstalt for tilvirkning af kunstige mineralvande i Kbh. Dette lykkedes 1834 da Rosenborg brøndkuranstalt åbnedes. Han var ligeledes knyttet til Klampenborg badeanstalt. I det hele taget synes han at have egnet sig for administrative opgaver ved sin hurtighed, jævne fornuft og evne til at „skære gennem vrøvlet". Hans valgsprog var „superflua nocent". Takket være disse evner og ved sin personlige indflydelse hos Frederik VI lykkedes det ham under en audiens han selv har beskrevet i joviale vendinger at få gjort en ende på den mere end hundredårige strid mellem medicinere og kirurger. Han fik udvirket ophævelsen af Kirurgisk akademi (1838) og dets derpå følgende sammensmeltning med universitetet (1.1.1841) således at man nu ikke længere havde to slags læger af forskellig kvalitet og uddannelse, men den unge læge blev nu på én gang, ved samme eksamen, cand. med. & chir. – B. har i udpræget grad hørt til de læger som patienterne og deres pårørende fik tillid til. Han fik da også i årenes løb en betydelig praksis, både som huslæge og fødselshjælper, især for bourgeoisiet og aristokratiet. Også kongehusets medlemmer har sat stor pris på ham og vist ham tillid og venlighed, lige fra Frederik VI til kronprins Frederik (VIII). Han opnåede talrige æresbevisninger, både fra sine kollegers side der tillige fejrede ham ved alle større begivenheder i hans liv, 19.2.1875 med stiftelsen af O. Bangs Jubilæumslegat, og fra den øvrige del af samfundet. To gange var han universitetets rektor (1824–25 og 1839–40). 15. 8.1874 tog han sin afsked fra universitetet og udtrådte af direktionerne for Fødselsstiftelsen og Frederiks hospital.

B. havde en mærkelig passion for ved alle mulige lejligheder at skrive vers som han dels udgav under eget navn, dels under pseudonymerne Bo, O.B. eller Dr. Balfungo. Hans versekunst var dog uden metrisk eller poetisk værdi. Et stort digt *Eva Homo* udsendte han første gang 1851, i 2. forøgede udgave 1867. Ved sin død efterlod han sig en versificeret autobiografi, *Livs Minder.* Endogså videnskabelige afhandlinger har han skrevet på vers (*Livets Kamp med Døden,* oplæst i Med. Selskab 1835). Hans sønnesøn Herman *B., der debuterede med at udgive nogle af bedstefaderens vers, har i *Det graa Hus* givet et – fortegnet – billede af ham som „den gamle Excellence". En svær prostatahypertrofi med cystitis gjorde hans sidste år til en plage.

I sit lange liv har B. forfattet en mængde (ca. 125) afhandlinger og mindre skrifter om praktisk lægevidenskab, dels i en videnskabelig, men letfattelig form, dels helt populære. En enkelt af de første *Om pathologiske Stamtavler* (Bibl. f. Læger, 40, 1848 225–39), røber både en god idé og en på flere punkter rigtig opfattelse. Undersøgelsen er bygget over iagttagelser af familier han har kendt gennem sin praksis. En enkelt af disse familier, hans egen, er særlig grundigt behandlet, og man får om den en del oplysninger af værdi. I øvrigt havde B. ikke videnskabelige anlæg, men ved sine administrationsevner og ikke mindst ved sin rige personlighed har han øvet en betydelig indflydelse på sin samtid. Etatsråd 1836. Konferensråd 1848. Gehejmekonferensråd 1874. R. 1829. DM. 1840. K. 1842. S.K. 1864. □På familiemaleri af F. Bolten, 1793. Mal. af Monies, som udførte et litografi efter dette samt et efter modellen, 1840. Litografi af E. Bærentzen. Buste af Adelgunde Vogt, 1843 (Medicinhist. mus.). På Schacks og Gertners billeder af salvingen 1840 (St. mus. og Rosenborg). Tegn. af Gertner, 1846 (Fr.borg). Litografi af Fortling, 1853, og af I. W. Tegner, 1858 og 1869, alle efter foto. Træsnit af H. Olrik, 1861 samt efter foto, 1870. Silhouet af Fausing (Statsbibl., Århus). Buste af Th. Stein, 1878, til Rosenborg Brøndanstalt. På E. Henningsens mal., 1896, af naturforskermødet 1847 (Kbh. univ. og Fr.borg). Foto.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 77f. J. Lehmann i Bibl. f. læger, 70, 1878 164–72. Ugeskr. f. læger, 39, 1877 393–95. Herman Bang i Nutiden III, 1879 6f. E. Ingerslev: Matthias Saxtorph og hans samtid, 1913 373 og Den kgl. fødsels- og plejestiftelse, 1915 128–31 270–74 301 308 351f. Sv. Monrad i Silkeborg bads hist., 1933 63–74. G. Norrie: Med. fakultets hist. III, 1939. E. Snorrason: Kulturminder, ny

r. VI, 1969 37–68. J. Genner: Med. Soc. of Copenhagen 1772–1972, 1972 52–196. Privatarkiv i Rigsark.

*V. Meisen**

Bang, Oluf, † 1522, pavelig kapellan og notar. * i Middelfart, † 24.12.1522 i Rom. F: borgmester (og en kort tid skultus) i Middelfart Hans B. – Bror til Peder Hansen *B.

B. nævnes første gang 1506–07 som promoveret baccalaureus i Rostock; siden blev han også magister. Han hørte til den art senmiddelalderlige gejstlige der på grund af deres smidighed og øvelse i at føre pennen i lige grad lod sig anvende til gejstlige og verdslige forretninger. 1513 omtales B. som klerk fra Odense stift og pavens bestandige bordfælle (continuus commensalis) da han provideredes med sognekirkerne i Taulov og Kongsted som han nød indtægten af til sin død. Formodentlig under dette ophold i Rom er han kommet i forbindelse med og i tjenesteforhold til den pavelige legat for landene i Nord- og Østeuropa, kardinal Thomas Bakocz, ærkebiskop af Gran i Ungarn hvis tillid han åbenbart har forstået at vinde i en usædvanlig grad. Rimeligvis ved hans hjælp fik han pavelig provision på en række kirkelige beneficier (1513 dekanatet i Kbh. og Toreby sognekirke, 1517 sognekaldet i Asperup og 1520 kantoriet i Roskilde), om end det er uvist om han nogen sinde reelt er kommet i besiddelse af disse. 1514 blev han i Rom af kardinal Thomas Bakocz kreeret til comes palatinus, og på dennes anbefaling ophøjede kong Ludvig af Ungarn ved patent af 17.5.1517 B. og hans efterkommere i adelsstanden. Efter – som det synes – et ophold i Danmark rejste B. 1519 til Ungarn og derfra 1520 til Rom. Flere breve (bevarede i udtog) fra ham viser ham som en mand der nøje fulgte forholdenes udvikling i Danmark, og han har vistnok deltaget i de vanskelige forhandlinger, der førtes mellem Christian II og pavestolen om det lundske ærkesæde. 1521 opnåede han provision på kanonikater i Ribe og Haderslev kapitler, og 1522 fik han af hensyn til sine studier fornyet forlængelse af fristen for at lade sig indvie til de hellige grader. Ved denne lejlighed kaldes han bl.a. pavelig kapellan. Få måneder efter døde han.

Acta pontificum danica VI, 1915 nr. 4383 4385 4627 4829 4851f 4857 4910 4913. H. F. Rørdam: Monum. hist. dan. 2.r. II, 1887 496–500. – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 1 (korrigeret i Pers.hist.t. 1.r. III, 1882 279–86). – C. Giessing: Jubel-lærere III, 1786 111–13.

*Bjørn Kornerup**

Bang, Oluf, 1710–83, genealog. * 7.8.1710 i Hillerød, † 8.7.1783 i Kbh. (Holmens), begr. ved kirken. F: byskriver i Hillerød Ole Madsen B., undertiden, efter sin fødeby, kaldet Nyborg (1663–1710, ~1° 1693 med Inger Jensdatter, † 1705) og Kirstine Marie Thams (1686–1750, ~2° med byskriver i Hillerød Jørgen Christensen Koch, † 1750). ~1° 2.11.1746 i Kbh. (Holmens) med Jytte Christiane Gjøe, * 11.11.1729 i Nykøbing M., † 14.3.1764 i Kbh. (Holmens), d. af provst Marcus Andersen G. (1693–1741) og Else Susanne Kattenberg († 1790). ~2° 20.12.1779 i Kbh. (Holmens) med Jytte Sophie Marschall, døbt 6.6.1758 i Kbh. (Slotsk.), † 18.4.1803 i Fredensborg (~2° med dronning Juliane Maries mundkok Frederik Jepsen (Jensen) Lind, 1741–1803), d. af kammertjener, senere traktør Jean M. († ca. 1781, ~2° 1765 med Anna Margrete Hansted) og Maria Dorothea Coppy.

B. blev student 1728 fra Fr.borg, cand. theol. 1735, var derefter hjælpepræst, først ved Skt. Olai k. i Helsingør, fra 1738 hos broderen Hans Jørgen B. på Vallø, ansattes 1740 som skoleholder for fattigskolen ved Holmens k. i Kbh. og tiltrådte endelig stillingen som klokker ved samme kirke 1746 (ekspektancebrev 1741). – B. offentliggjorde bl.a. det periodiske skrift *Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier* (syv hæfter, 1743–45) indeholdende historiske bidrag og bogreferater. Han gjorde sig navnlig bekendt ved 1777 at tage initiativet til stiftelsen af Det kgl. genealogisk-heraldiske selskab, hvis energiske og interesserede forstander han derefter var indtil udgangen af 1780. Han oplevede 1782 at se første hæfte af det adelsleksikon som blev den vigtigste frugt af selskabets virksomhed.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 43. Ed. O. Schwartzkopf i Danske saml. IV, 1868–69 75f. E. C. Werlauff: Det kgl. danske selskab, 1847 131–37 145–49. – Manus. i Rigsark.

*Poul Bredo Grandjean**

Bang, Oluf (1881–1937), se **Bang, B.**

Bang, Oluf, 1882–1959, forfatter. * 22.8.1882 på Frbg., † 28.10.1959 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte, begr. Frbg. (Solbjerg). F: premierløjtnant af infanteriet, senere assistent Nicolai Ferdinand Hendrik Apollo B. (1847–85) og Vilhelmine Rauberg (1851–1921). ~1° 18.6.1907 i Kbh. (Matth.) med Esther Magdalene Bartholdy, * 28.6.1881 i Kbh. (Johs.), † 22.11.1952 på Frbg., d. af komponist Johan *B. (1853–1904) og Octavia Tørsleff (1854–1945). Ægteskabet opløst. ~2° 31.5.1927 på Frbg. (b.v.) med journalist Asta Margrete Rode, * 28.10.1903 på Capri, d. af forfatter Helge *R. (1870–1937) og forfatter Edith *R., f. Nebelong (1879–1956). Ægteskabet opløst 1946. ~3° 2.3.1946 i Torslunde, Lolland

med cand. mag., stud. med., sidst kommunelæge på Strynø Ulla Brandt, * 16.8.1906 i Århus, † 13.1.1954 i Rudkøbing, d. af sagfører, senere bankbestyrer i Landmandsbanken Jacob B. (1875–1932) og Betty Julia Seiersen (1882–1954). ~4° 1.8.1958 i Kbh. (b.v.) med journalist, senere forfatter Guri Schade, f. Bonnén, * 30.7.1911 på Frbg., † 24.6.1977 i Kbh. (~1° 1931 med forfatter Jens August "Schade, * 1903, ægteskabet opløst 1939; ~2° med violinist Franz Otto (Otte) Hans Pfaffstetter, 1919–74, ægteskabet opløst); antog navnet Guri Oluf Bang, d. af kunstmaler Folmer Bonnén (1885–1960) og Hildur Ludovika Svane (1882–1959).

B. blev student fra Schneekloths skole, tog 1905 juridisk embedseksamen og var sagførerfuldmægtig til 1908. Efter en kort tid i finansministeriet blev han ansat i ministeriet for offentlige arbejder som fuldmægtig 1922–28. Jævnsides hermed fungerede han som auditør ved statsbanerne og blev en kortere periode konstitueret som dommer i byretten 1920–22. Politik optog ham meget, i nogle år var han således sekretær i det konservative folkepartis forretningsudvalg og stillede op som folketingskandidat i Helsingørkredsen 1913 og 1918. Men ved siden af alt dette fik han også tid til at beskæftige sig med teatret der fra de unge år havde haft hans store interesse. I tiden op til første verdenskrig skrev han teateranmeldelser i dagbladet Vort Land, og 1921 debuterede han som dramatiker på Dagmarteatret med et skuespil om Christian II, tilskyndet af Poul Reumert der selv spillede titelrollen. Det dramatiske forfatterskab videreførtes i de følgende år, dels på Dagmarteatret med *Det sidste ord*, 1924, *Dommeren*, 1925, *Kvinden på fyrre*, 1927, *Ære*, s.å. og *Fru september*, 1933, dels på Det ny teater med *Fru Claras skyld*, 1926. På Folketeatret opførtes *Nævning Olsen*, 1939 der året efter blev filmatiseret under titlen *Familien Olsen*. Det kgl. teater bragte *Judas*, 1935 og *Gudernes gave*, 1943. Som dramatiker tilhørte B. den efter-ibsenske retning, den psykologiske naturalisme, og som instruktør fulgte han denne teaterforms metoder.

Men det var dog på radioen B.s egentlige virke kom til at falde. I ministeriet kom han tidligt i kontakt med den nyoprettede statsradiofoni, 1925 blev han sekretær i radiorådet, og 1928 knyttede Emil Holm ham fast til radioen som dramatisk konsulent og instruktør. Som instruktør virkede han i fulde 25 år og var uden tvivl den enkeltperson der fik den største betydning for hørespillets udvikling. Langt den overvejende del af radioens lødige dramatiske udsendelser i disse år var tilrettelagt og instrueret af ham. Samtidig udfoldede han en flittig skribentvirksomhed. I talrige kronikker ytrede han sig om hørespillets æstetik og fremtidige muligheder. Yndlingstemaet var at øjet binder fantasien mens øret frigør den. Mange af hans synspunkter på hørespilgenren har på flere områder foregrebet den senere vældige udvikling. – B.s kærlighed til klassikerne og vide kendskab til den dramatiske litteratur gjorde ham til en bredtfavnende udvælger af repertoiret samtidig med at kvalitetskravet, såvel til repertoiret som til de medvirkende kunstnere satte radioteatrets høje niveau. Rent teknisk gennemlevede han radiofoniens udvikling fra de direkte udsendelser til anvendelsen af båndet og den dermed avancerede klippeteknik. Dog var det ikke de store tekniske muligheder der særlig appellerede til B.s fantasi. Om teknikernes arbejde sagde han: „Det kan man sætte dresserede abekatte til at bestride". Ligeså betragtede han TVs muligheder som et blot og bart underholdningsmedium og en teknisk kuriositet. For B. var ordet det første og største, og for ordet, stemmerne, dialogen havde han et „absolut gehør". Han forstod at vælge sine skuespillere *med* og *for* øret og „orkestrere" udsendelserne med den rette balance mellem forskelligt klingende stemmer. Han vidste hvor nådesløst mikrofonen afslører en manglende dækning for udtrykket. Hans glubende interesse for det psykiske konfliktstof satte sig spor i utrættelige bestræbelser for at trænge ind i skuespillerens proces. Som analytiker og forløser blev han en enestående vejleder for de mange kunstnere der gennem årene kom til at stå i gæld til ham på det radiofoniske område. Han var en ener som animator og instruktør med „sin tankes kølige klarhed, sin tales flydende flothed og sine rappe riposter" (Poul Reumert). B. skrev også selv en lang række hørespil bl.a. *Don Juan vender tilbage*, *Sandhedens erkendelse*, *Guld*, *Dommeren* (ikke at forveksle med skuespillet) og *Affæren Hopkins*. Han har endvidere skrevet romanerne *Byen*, 1924 og *Florentinsk mosaik*, 1958.

Som sceneinstruktør ejede B. ikke de samme indlysende talenter som på hørespillets område. Han iscenesatte bl.a. Henrik Ibsens *Brand*, 1939 på Folketeatret, og her blev det karakteristisk nok de naturalistiske, borgerlige scener der lykkedes bedst. B.s flersidige funktioner på DR: dramaturg, forfatter, instruktør og en kort periode afdelingschef gav ham en betydelig magtposition som naturligt affødte kritik. Når man betænker at der udsendtes to hørespil pr. uge og radioen kun rådede over to faste instruktører kunne det heller ikke undgås at masseproduktionen på „Danmarks største teater" kom til at lide under en rutine der virkede sløvende, og med

årene gav sig mærkbare udslag i ringere produktioner. Hertil kom at B.s konservative holdninger over for teater, drama og spillestil også kom til at spærre for en videre udvikling. Hans manglende fornemmelse for samtid og fremtidsvisioner kastede skygger over hans sidste periode på DR. Men hans store iscenesættelser har bestået prøven og er blevet radio-klassikere der atter og atter genudsendes og modtages med begejstring også af yngre generationer. *Madame, Blodbryllup, Parasitterne, Båndet* og *Anna Sophie Hedvig* blot for at nævne nogle eksempler er perler i Radioteatrets arkiv og fortæller noget om B.s spændvidde som instruktør og hans usvækkede kærlighed til dramaet og de store skuespilleres præstationer. – R. 1927. □Mal. af Henrik Lund, 1908. Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Det kgl. teaters program 26.3.1935. Robert Neiiendam: Folketeatret 1845–1945, 1945. Berl. tid. og Politiken 29.10.1959. Leif Ahm: En verden i lyd og billeder, 1972. De musiske udsendelser DR 1925–75 I, 1975; II, 1976. – Radioteatret (DRs arkiv).

Karen Krogh

Bang, Oluf, (1890–1961), se **Bang, Jens** (1786–1862).

Bang, Peter Georg, 1797–1861, jurist, konseilspræsident. * 7.10.1797 i Kbh. (Nic.), † 2.4.1861 sst., begr. sst. (Ass.). F: res. kapellan i Asminderød, senere domprovst i Roskilde Jacob Hansen B. (1770–1841) og Anna Cathrine Sophie Østrup (1779–1820). ~4.6.1824 i Roskilde domkirke med Marie Caroline Fribert, * 14.10.1803 på Annebjerggård ved Nykøbing S., † 18.12.1875 i Kbh. (Frue), d. af kaptajn, proprietær Lorents F. (1781–1814) og Ulrikke Eleonora Svane Trojel (1784–1838, ~2° 1815 med krigsassessor Christian Bentzon Trojel, 1781–1827).

B. blev student 1813 fra Fr.borg, tog juridisk embedseksamen 1816 og disputerede for licentiatgraden 1819, for doktorgraden 1820. Han begyndte sin embedsbane som underkancellist i Det danske kancelli og surnumerær assessor i landsover- samt hof- og stadsretten. 1826 blev han overretsassessor, 1830 overordentlig professor i romerret ved Kbh.s universitet, 1831 ekstraordinær assessor i højesteret, 1834 ordentlig professor og referendar i konsistorium samt to år efter universitets kvæstor. 1836–45 var han medlem af nationalbankens direktion. B. viste i alle sine stillinger fremragende dygtighed og en fænomenal arbejdsevne; allerede da kunne man med rette sige om ham, at han „trak for to overalt, hvor han blev spændt for". Med særlig interesse omfattede han kvæsturvirksomheden og vandt her praktisk indsigt i godsadministration og landboforhold, hvor han senere som minister fandt sit kæreste virkefelt. Som jurist tilhørte B. den historiske skole. Hans beundring for dennes fører F. C. v. Savigny ved Berlins universitet blev befæstet under hans offentligt støttede studierejse i udlandet 1821–23, hvor han særlig lagde sig efter studiet af den romerske ret. B.s første skrifter, licentiatafhandlingen 1819 og doktorafhandlingen 1820 og hans fem konkurrenceforelæsninger forud for erhvervelsen af professoratet 1830 var præget af samme solide dygtighed som hans senere produktion. Han tog de opgaver op som tiden havde fornøden uden i almindelighed at tilstræbe nogen nyskabelse. Som professor i romerret udgav han *Lærebog i de til den Romerske private Ret henhørende Discipliner. I. Den udvortes Retshistorie og Systemets almindelige Deel,* 1833; II. 1. hæfte. *De tinglige Rettigheder,* 1835. I dansk retsvidenskab var det den første systematiske, dog ikke fuldførte fremstilling af den romerske privatret, et værk der byggede på et grundigt kendskab til såvel kilderne som den romanistiske litteratur. Størst betydning fik B. som processualist. Sammen med J. E. Larsen udarbejdede han *Systematisk Fremstilling af den danske Procesmaade* (Juridisk Tidsskr., XXIX–XXXII, 1837–39; XXXIV–XXXV, XXXVII–XL, 1839–43, udk. særskilt, I + V, 1837–43) hvoraf de ti første kapitler af den ekstraordinære proces og fremstillingen af appel navnlig skyldes Larsen og resten B., der dog ikke nåede at opfylde et løfte om at skrive en kriminalproces. Videnskabeligt set førte dette hovedværk ikke ud over A. S. *Ørsted; det var Ørsteds grundlæggende og banebrydende processuelle monografier der var bearbejdede, fuldstændiggjorte og samlede i system. Men det var et værk hvortil retslivet trængte, og det beherskede både teori og praksis indtil fremkomsten af Nellemanns procesarbejder. Efter Ørsteds nødtvungne opgivelse af sin forfattervirksomhed tiltrådte B. sammen med J. L. A. *Kolderup-Rosenvinge og J. O. Jansen redaktionen af Juridisk Tidsskrift (XVII–XL, 1831–40).

Når B. ikke fik fuldført alle planlagte eller lovede værker skyldtes det bl.a. at han fra midten af 1830erne, men navnlig fra 1845, blev stærkt optaget af politiske gøremål. Ved det første stændervalg 1834 valgtes han som deputeret for Kbh. med højeste stemmetal og kastede sig med vanlig iver ind i det nye arbejde i Roskilde stænder. Han regnedes til de moderat-liberale og arbejdede for udvidet kommunalt selvstyre, offentlighed og orden i finansstyrelsen og foreningen af kongerigets stænderforsamlinger. Derimod kunne han ikke følge de liberale i deres krav om en egentlig konstitutionel forfatning med fuld be-

sluttende myndighed og skattebevillingsret for folkerepræsentationen. Derfor viste der sig ved det andet stændervalg 1841 afgørende vanskeligheder for hans genvalg i Kbh., men han valgtes som repræsentant for de mindre landejendomsbesiddere i 17. valgdistrikt (Lolland). I stænderforsamlingens anden valgperiode skærpedes modsætningen yderligere, navnlig efter at B. i et hvast stridsskrift (*Om de attraaede Forandringer af den danske Statsforfatning*, 1842) præciserede sit standpunkt i konstitutionsspørgsmålet. Han kunne tænke sig at borgernes personlige rettigheder, herunder ytrings- og religionsfriheden, i et vist begrænset omfang grundlovsmæssigt sikredes, men han måtte afvise kravene om folkerepræsentationens almindelige besluttende myndighed og skattebevillingsret samt om ministeransvarlighed. I det nationale spørgsmål savnede B. dengang til en vis grad blik for den fare der truede sydfra, således at han endog i stænderforsamlingen udtalte at han ikke ville afvise en forening af Slesvigs og Holstens stænderforsamlinger. B. havde efterhånden fjernet sig så stærkt fra den liberale bevægelse at der intet var til hinder for hans tilslutning til Christian VIIIs politiske system. Kongen indså hvilken vinding det ville være at knytte denne stærke arbejdskraft til det regerende bureaukrati og udnævnte ham 1844 til kgl. kommissarius ved den første sjællandske jernbane. 1845 indtrådte han som deputeret i rentekammeret og opgav sine stillinger ved universitetet og i nationalbanken.

Der blev i regeringen lagt stærkt beslag på hans arbejdsevne. Det blev ham overdraget at koncipere det kgl. åbne brev af 1846 om arvefølgen i Slesvig, Holsten og Lauenborg og s.å. udnævntes han til kgl. kommissarius ved kongerigets stænderforsamlinger, hvor han med stor skarphed afviste de konstitutionelle krav og stændernes forsøg på indblanding i forholdet til hertugdømmerne. Under de forhandlinger som i Christian VIIIs sidste dage og efter Frederik VIIs tronbestigelse førtes om forfatningsspørgsmålet kom B. til at spille en meget fremtrædende rolle. 14.12. 1847 lod kongen ham kalde, overgav ham de forskellige vota som i løbet af de sidste måneder var afgivet af dem, med hvem kongen havde drøftet forfatningsspørgsmålet, og anmodede ham om at afgive en erklæring om sagen. Som den opportunist B. var skønnede han at han ikke længere kunne gå ind for enevælden, men var fornuftig nok til at forlange kongens udtrykkelige befaling til at ytre sig „frit om Kongelovens Forandring og en Forfatnings Indførelse". Kongen gav denne bemyndigelse, og B. arbejdede nu, som han selv siger, „tildels Natten med Dagen, som jeg aldrig før har arbejdet". 2. juledag afleveredes erklæringen som fandt bifald hos kongen, men dennes alvorlige sygdom tillod ingen videre forhandling. Så døde kongen 20.1.1848 og samme nat kaldtes B. til forhandling med statsrådet om den nye konges tiltrædelsesproklamation som vedtoges med delvis benyttelse af et af B. dagen forud udarbejdet udkast. Derefter begyndte forhandlingerne i statsrådet om forfatningskundgørelsen af 28.1. B. deltog i hele denne forhandling, for hvilken den af ham tidligere afgivne erklæring i det væsentlige blev lagt til grund. Præsident for Det slesvig-holsten-lauenburgske kancelli Carl *Moltke, der var helstatsmand, havde i reskriptet indført en passus om at det ikke tilsigtedes at ophæve den bestående forbindelse mellem hertugdømmerne som B. der nu i det nationale spørgsmål havde ændret sin synsmåde i retning af Ejderpolitikken forgæves bekæmpede, støttet af C. E. *Bardenfleth. Da kundgørelsen var udstedt, blev det overdraget Ørsted, C. Moltke og B. at udarbejde udkastet til forfatningsloven, men dette arbejde afbrødes af Casinomødet 20.3. og den derpå følgende ministerkrise. Under denne var B. atter meget virksom og deltog i alle forhandlinger ud fra det synspunkt at det nu ikke længere var muligt at opretholde grundlaget af 28.1. Han var villig til at deltage i den bardenflethske ministerkombination, men da Bardenfleth 22.3. kl. 6 om morgenen måtte opgive forsøget foreslog B. at vinde tid ved at kongen udnævnte en foreløbig regeringskommission på tre medlemmer der skulle lede forretningerne, indtil et nyt ministerium kunne udnævnes. Kommissionen skulle bestå af Bardenfleth, C. Plessen og B., og dens program over for den slesvig-holstenske deputation skulle være en tredeling af monarkiet, således at der blev fælles udenrigspolitik og forsvar, men Slesvig blev „en selvstændig Landsdel med sin egen Landdag" og ikke fik nogen særlig forfatningsmæssig tilknytning til kongeriget. Da dette ikke var i overensstemmelse med Casinoprogrammet forlangte B., at ikke blot D. G. Monrad og L. N. *Hvidt som havde deltaget i forhandlingerne, men også de øvrige liberale hovedførere skulle love ikke at modsætte sig ordningen. Disse morgen- og formiddagstimer den 22.3. blev karakteristiske for B.s opportunisme og beredvillighed til at lægge skulderen til hver gang der i en vanskelig situation skulle skaffes en udvej. Da det trak ud med de liberales tilslutning opkom den plan at kongen skulle udnævne et ministerium med Bardenfleth, greverne Moltke og C. A. *Bluhme som medlemmer, altså i det væsentlige vende tilbage til det gamle gehejmestatsråd. B. udarbejdede da straks efter kongens ønske en proklamation der i så fald skulle bruges. Deref-

ter tog han til de liberale ledere der var forsamlede hos prof. Joachim Fr. *Schouw og fik endelig deres tilslutning til sit forslag om den foreløbige regeringskommission. På Christiansborg fandt B. imidlertid nu kongen i yderste oprør, efter at hertugen af Augustenborgs udfordrende brev var ankommet og efterretninger fra hertugdømmerne tydede på begyndende oprør. B. tilrådede da kongen at tilkalde „folkelederne", og for anden gang tog B. til prof. Schouws bolig og fik de liberale ledere med til Christiansborg hvor nu også greverne Moltke var ankommet. Derefter kunne ministeriet A. W. *Moltke I (martsministeriet) dannes først på eftermiddagen. B. indtrådte dog ikke i ministeriet, men udnævntes i sept. til amtmand over Holbæk amt og valgtes i okt. på et udpræget konservativt program i Fredericia-kredsen til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. Da han kort efter indtrådte i ministeriet A. W. Moltke II (novemberministeriet), kom han imidlertid aldrig til at tiltræde amtmandsembedet og nedlagde sit rigsdagsmandat.

Ved sin indtræden i ministeriet havde B. som de andre nyudnævnte ministre måttet acceptere martsministeriets grundlovsforslag, men om han end havde affundet sig med den almindelige valgret til folketinget, arbejdede han des stærkere på at få landstingets sammensætning ændret så tingets medlemmer valgtes af kommunalrådene som dengang sammensattes ved ret indskrænket valgret. Forslaget kunne dog ikke trænge igennem og sluttelig satte også B. sit navn under junigrundloven. Hans hovedvirksomhed som indenrigsminister lå dog på landboreformernes område. I hans anden stændervalgperiode havde hans lollandske bondevælgere protesteret mod det forholdsvis konservative standpunkt han i stænderne havde indtaget over for landboreformerne, men nu var han under de ændrede forhold kommet til at se på den besiddende bondestand som det sikreste grundlag for en rolig udvikling i landet og satte al sin kraft ind på at tilfredsstille denne stand og fremme dens økonomiske udvikling ved en række indgribende reformlove der skulle ophæve de tyngende uligheder som endnu bestod mellem bondejorden og den privilegerede godsbesiddelse, og fremme selvejendom ved tvangsafløsning af fæsteforholdet. Han nedsatte febr. 1849 den store landbokommission og forelagde den en række af ham selv udarbejdede forslag. De vigtigste angik udjævning af forskellen mellem privilegeret og uprivilegeret hartkorn med hensyn til offentlige arbejder og beskatning, afløsning af gårdmands- og husmandshoveriet og af jagtretten samt en tvangsafløsning af fæsteforholdet på de private godser. De første forslag blev til lov (under B.s efterfølger), men det sidste voldte alvorlige vanskeligheder. B. var med styrke gået ind for princippet om bondestandens medejendomsret til fæstejorden og det dermed følgende at ved tvangsafløsningen skulle jorden kun betales med en pris der lå under, hvad den var værd i handel og vandel. Der var flertal for disse principper på rigsdagen 1849 og følgende år, idet ikke blot bondevennerne men også en del af centrum sluttede sig til dem, men ingen regering dristede sig til at tage fat på gennemførelsen, dels på grund af indre uenighed om principperne, dels fordi sagen fik storpolitisk betydning idet østmagterne der med så megen mistænksomhed betragtede Danmarks formentlig alt for radikale udvikling under junigrundloven særlig havde opmærksomheden henvendt på dette forslag der betragtedes som en fornægtelse af ejendomsretten. B. indså at han ikke ville kunne få sine kolleger til at følge sig i denne sag, og dette var – uanset henvisning til uenighed med kolleger om Slesvigs stilling – overvejende bestemmende for hans udtræden af ministeriet sept. 1849. Han overtog ledelsen af det nyoprettede domænedirektorat, men fæsteafløsningssagen vedblev at være hans hjertesag. Han fastholdt tvangsafløsningsprincippet, om han end til tider måtte optræde mod fordringer der efter hans skøn var for yderliggående, men stadig uden at kunne bringe sagen til nogen løsning. Endnu så sent som i rigsdagssamlingen 1855–56 afsluttede han som indenrigsminister en stærkt bevæget tale om sit forhold til fæsteafløsningen med de ord: „Er der noget, som for Alvor bringer mig til at vige fra denne Plads, saa er det denne Sag."

B.s stilling til landboreformerne og særlig til fæstesagen bragte ham i et nært forhold til bondevennerne som stærkt beklagede hans udtræden af ministeriet og mente at dermed var drivkraften bag arbejdet for landboreformerne betydeligt svækket. Bondevennerne støttede ham ved suppleringsvalg i Ålborg 1851, men uden at han blev valgt. Ved folketingsvalget 1852 gik de så vidt at Balthazar *Christensen overlod ham sin kreds, Holbæk, som han repræsenterede til valget februar 1853. Han spillede også en rolle under de forhandlinger som efterhånden førte bondevennerne over til helstatspolitikken. B.s beredvillighed til at påtage sig opgaver, også i vanskelige situationer, viste sig nu igen. Dec. 1851 blev han, efter i en måneds tid at have været konst. finansminister, midlertidig kirke- og undervisningsminister i A. W. Moltkes fjerde og sidste ministerium, for derefter i jan. 1852 at indtræde i ministeriet Bluhme som indenrigsminister og tillige indtil juni 1852 som konst. kirke- og under-

visningsminister. I ministeriet Bluhme hørte B. til den fløj der, som han selv senere udtrykte det, kæmpede mod C. Moltkes „dæmoniske indflydelse" og for at helstaten under den nye fællesforfatning skulle være konstitutionel. Modsætningen førte til et brud, og i april 1853 udtrådte B. af regeringen der afgik et par dage senere, og ministeriet Ørsted dannedes. Efter dettes afgang i dec. 1854 tiltrådte B. den nye regering som førsteminister og overtog indenrigsministeriet. Den politiske ledelse af ministeriet lå dog ikke i hans, men i triumviratet Andræ-Hall-Scheele hænder, men han deltog i forhandlingen om fællesforfatningsloven, som han på ministeriets vegne førte et virksomt forsvar for i rigsdagen. Efter lovens udstedelse 2.10.1855 blev B. monarkiets første konseilspræsident, og da indenrigsministeriet efter den nye ordning deltes i to, overtog han ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender og fortsatte for kongerigets vedkommende kun som kst. indenrigsminister. Den vigtigste indre reform som B. i denne ministerperiode gennemførte var loven om sogneforstanderskabers og amtsråds sammensætning. B. hvis helbred allerede da var noget svækket savnede tilstrækkelig kraft og personlig autoritet til at holde det ret splidagtige ministerium sammen, og da han desuden på grund af problemer med fæsteafløsningen ønskede at fratræde indenrigsministeriet afgik han og dermed regeringen okt. 1856. Han nedlagde også sit folketingsmandat for Ringkøbing-kredsen hvor han var valgt 1855 og trådte dermed definitivt ud af det politiske liv. Han udnævntes til justitiarius i højesteret og døde i dette embede.

B. var en af de bedst funderede blandt vor første frihedstids ledende mænd hvad saglig indsigt og administrativ dygtighed angår, og man kan uden overdrivelse sige at han overgik dem alle i utrættet arbejdsvilje og robust arbejdskraft. Når han så villigt og gerne arbejdede sammen med mænd af de mest forskellige retninger og i sin politiske færd viste en så høj grad af opportunisme var det ikke af mangel på egen overbevisning om hvad der var det rette, men fordi han i en tid hvor nyt og gammelt stødte sammen og dog til tider måtte samvirke, anså det for nødvendigt at man i udstrakt grad lempede sig efter hinanden om ikke alt skulle gå i stykker. Han var en jævn, borgerlig natur og kunne til tider drive denne jævnhed til yderligheder som ikke stemte med hans høje stillingers værdighed, men dette at han så fordringsløst og så ganske blottet for al bureaukratisk fornemhed kunne færdes mellem alle og samarbejde med dem hjalp ham på den anden side mangen gang til at forlige modsætningerne og få noget ud af arbejdet hvor andre ikke kunne. Virkelig etatsråd 1842. Gehejmekonferensråd 1854. R. 1836. DM. 1840. K. 1847. S.K. 1854. □Min., ca. 1820, pastel efter denne af N. M. V. Helms, 1897. Satirisk tegn. af P. C. Skovgaard, 1852 (Fr.borg). Træsnit 1856. På Constantin Hansens mal., 1860–64, af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit af H. Olrik, 1861, benyttet i litografi af J. Thorsøe til mindeblad for grundlovens indførelse. En anden type på to andre lignende mindeblade. Litografi efter foto, 1869. Foto.

P.G.B. i Hist. t. 3.r. VI, 1867–69 105–34 (breve). – F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 72. – Dagbladet 3.4.1861. Ill. tid. 7.4.1861. Niels Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Orla Lehmann: Efterladte skrifter I, 1872. P. Andræ: Gehejmekonferensråd C. G. Andræ I–IV, 1897–1912. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Bang, Peder, † 1277, biskop i Roskilde. † 23.6. 1277. F: Skjalm B.

B. tilhørte lige som Jakob Erlandsen, Skjalm Hvides godsstærke og indflydelsesrige æt. Gennem snart hundrede år havde mænd af slægten, den ene efter den anden, været biskopper af Roskilde, dengang valget faldt på B. efter at Jakob Erlandsen var blevet ærkebiskop. Forholdet mellem denne og B. minder i nogen grad om situationen i 1100-tallets sidste årti da Absalon beklædte ærkesædet i Lund og hans unge slægtning Peder Sunesen havde Roskilde bispestol. B. stod på Jakob Erlandsens side i hans kirkepolitik og i kampen mod kronen der strakte sig gennem størstedelen af hans tid. Umiddelbart efter Jakob Erlandsens fængsling (natten mellem 4. og 5.2.1259) forkyndte B. fra Kbh., i medfør af Vejlekonstitutionen, interdikt over Roskilde stift og en sendelse udgik fra Roskilde til pavestolen med prælaternes underretning om det overgreb der havde fundet sted. Kong Christoffer der selv havde afsendt en delegation til paven beordrede kirkerne lukket op (hvad hovedparten af den sjællandske gejstlighed synes at have rettet sig efter) og biskoppen fortrak til Rügen der tilhørte hans stift men var uden for kongemagtens rækkevidde. Fra Schaprode sendte han 22.3. brev til Roskilde domkapitel og stiftets gejstlighed og manede til „en besindigere overvejelsens ånd" (med anvendelse af den formel der kendes fra pavelige skrivelser rettet til bandlyste). En måned senere var han i fyrst Jaromar af Rügens følge da denne sammen med den sønderjyske hertug gjorde landgang på Sjælland. I de kgl. klageskrifter imod B. hed det senere at han førte kongens fjender ind i landet og forstrakte dem med midler af bispedømmets indkomster og domkirkens skat. I juni kom det til et blodigt slag ved

Næstved hvor Jaromars hær kæmpede med skarer der for en stor del må have været hjemmehørende i B.s stift. Han anklages siden for at have nægtet de faldne begravelse i indviet jord hvad der kan betyde at han har betragtet dem som bandlyste, men stærk i den kirkelige jura synes han ikke at have været. Efter kong Christoffers død løslod enkedronningen Jakob Erlandsen, og ærkebispen forlod snart sammen med Roskildebispen Danmark for uden for deres stifter at virke mod den unge konge og enkedronningen. – Både kongemagten og de landflygtige prælater lagde deres sag frem i Rom, men på grund af de hyppige paveskift i disse år blev der ikke fra kuriens side handlet kraftigt og konsekvent. Pave Urban IV overdrog styrelsen af B.s stift til biskop *Tyge af Århus der var en forkæmper for det kongelige parti, medens Clemens IV afsendte kardinal Guido til Danmark for at fremkalde en løsning på de vanskelige forhold. Guido fældede sine domme om prælaternes genindsættelse og om erstatningsspørgsmålet henholdsvis 1266 og 1267, men de fik ikke afgørende betydning. Efter kardinalens død 1272 og efter endnu et paveskifte afsluttedes striden med et „forlig" mæglet af pave Gregor X november 1274 og indeholdende en dyb ydmygelse for de landflygtige danske gejstlige. I mellemtiden var Jakob Erlandsen afgået ved døden og B. var tilsyneladende ude af stand til at føre kampen videre. I sine sidste år sad B. stille hjemme i sit stift. Han udstedte 1275 privilegier for Kbh.s borgere med bekræftelse af Jakob Erlandsens stadsret, og han stadfæstede 1276 Vor Frue kapitels friheder. Ved Roskilde domkirke oprettede han et præbende, *prebenda Aværbaldina*, der vistnok har navn efter Roskildekanniken Andreas Everbaltson der var død kort efter at B. var blevet biskop.

Acta processus litium, udg. A. Krarup og W. Norvin, 1932. – Jørgen Olrik: Valdemar Sejrs sønner og den store ærkebispestrid, 1906–08. Alfred Otto S. J.: Liber daticus roskildensis, 1933 53. J. O. Ahrnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937 især 101f. Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963.

Kai Hørby (Ellen Jørgensen)

Bang, Peder Hansen, ca. 1500–66, præst, historisk samler. * i Middelfart, † 14.3.1566 sst. F: borgmester (og en kort tid skultus) i Middelfart Hans B. – Bror til Oluf *B.

B. betegnes som klerk af Odense stift da han 9.7.1516 var i Gran i Ungarn og af sin broders store velynder, kardinal Thomas Bakocz ved et omfattende aktstykke modtog en række kirkelige begunstigelser samt ret til selv at uddele indulgenser af forskellig art. 1520 var han i Rom hvor broderen kreerede ham til „tabellio" (sekretær), og ved broderens død 1522 provideredes han med dennes sognekirker Taulov og Kongsted. 1524 omtales det at han „med sine Disciple" kom fra Polen til Rom. Formodentlig har han under sit ophold i udlandet erhvervet magistergraden. 1527 blev han af biskop Jens Andersen Beldenak viet til præst i Middelfart og Kauslunde, hvad han vedblev at være efter reformationen. 1547 fik han og to borgere ejendomsbrev på Skt. Anne hus sst., og 1553 fik han tillagt kongetienden af Kauslunde sogn. En række historiske optegnelser der gennem den yngre Cornelius Hamsfort er bevaret for eftertiden synes for en del at skyldes ham.

Acta pontificum danica, VI, 1915, nr. 4585 4913 4941. Ny kirkehist. saml., VI, 1872–73 756–62. H. F. Rørdam: Monum. hist. dan., 2.r.II, 1887 496 501 511. Danske kancelliregistranter 1535–50, 1881–82 347f. Kancelliets brevbøger 1551–55, 1885–86 210.

*Bjørn Kornerup**

Bang, Peter Boas (Boas slettet ved kgl. bevilling af 6.3.1939), 1900–57, radiofabrikant. * 14.3.1900 på Frbg., † 26.5.1957 i Struer, urne på Gimsing kgd. F: prokurist Camillo Cavour B. (1861–1944) og Augusta Pouline Boas (1868–1919). ~1° 1933 med Else Windfeldt Jensen, * 16.11.1907 i Struer, † 29.12.1937 i Holstebro, d. af købmand Niels J. (1870–1942) og Anna Maria Dujardin (1878–1951). ~2° 25.1.1939 i Kbh. (Grundtvigsk.) med Kirsten Retlev-Abrahamsen, * 1.8. 1914 i Kbh. (Citadels) (~2° 26.9.1964 i Gimsing med Christian Immanuel Thygesen, * 1906), d. af overkirurg, dr. med. Harald Erik R.-A. (1885–1955, ~2° 1940 med Ella Howalt Westphalen Broch, * 1902) og Karen From (1886–1967; ægteskabet opløst, antog atter pigenavnet From).

B. kom efter realeksamen 1917 i smedelære hos A/S Siemens i København. Kort efter håndværkeruddannelsens afslutning 1921 blev han optaget på Århus tekniske skole hvor han 1922–24 gennemførte studiet til elektroingeniør. Under sit ophold på skolen beskæftigede han sig meget med den ny radioteknik, en interesse han havde haft fra sin tidlige barndom, og i november 1924 rejste han til USA for bl.a. at studere radiofabrikation med henblik på at etablere egen virksomhed inden for den ny branche. Han vendte tilbage i sommeren 1925 og fik derefter hurtigt kontakt med en tidligere studiekammerat, Svend *Olufsen der i sit barndomshjem, herregården Kvistrup ved Struer, havde eksperimenteret med fremstilling af radioapparater. De to ingeniører stiftede her – økonomisk hjulpet af deres fædre –

17.11.1925 aktieselskabet *Bang & Olufsen* der fra starten blev en pionervirksomhed inden for den danske radiobranche. Hovedproduktionen bestod de første år af eliminatorer, dvs. strømforsyningsaggregater til akkumulatordrevne radioapparater. Allerede fra starten forsøgte B & O at fremstille direkte lysnetmodtagere, men først 1929 lykkedes det dem at fremstille den model der for alvor slog B & Os navn fast som kvalitetsbetegnelse (B & O 5-lamper, „kineseren"). Efter at produktionen 1927 var flyttet til en nyopført fabrik i Gimsing umiddelbart uden for Struer udvidedes produktionsområdet og kom i løbet af 1930erne til også at omfatte grammofoner, højttaler- og forstærkerapparatur samt tonefilmanlæg. Radioproduktionen vedblev dog stadig at være firmaets mest betydningsfulde virkefelt. Bl.a. udviklede man 1936–37 det såkaldte „radiohjerte" der skabte grundlag for det første danske radioapparat (M 38 K) der dækkede hele radiobølgeområdet. Efter krigen introducerede B & O 1948 trådoptageren i Danmark (fra 1952 afløst af båndoptageren), og virksomheden var fra 1950ernes begyndelse tidligt med i udviklingen af fjernsynsmodtagere og stereofonianlæg. – Når B & O gennem årene kunne bevare en førende stilling inden for radiobranchen skyldtes det bl.a. at B. på det tekniske område var meget fremsynet og fra et tidligt tidspunkt var drivkraften bag opbygningen af en betydelig forsknings- og udviklingsafdeling. Han var i øvrigt i sin virksomhed på fabrikken først og fremmest den impulsive og idérige tekniker, men bevarede trods virksomhedens vækst gennem årene kontakten med alle fabrikkens funktioner. I sin fremtræden udadtil var han tilbageholdende. Han påtog sig ikke organisatoriske eller andre offentlige hverv, men delte sin tid mellem fabrikken og sin familie.

Breve fra USA-opholdet 1924–25 i På bølgelængde, 1975, nr. 63, 27–31, nr. 65, 5–7, nr. 69, 9–11. Erik Rørbæk Madsen: At skabe er at leve. Blade af Bang & Olufsens historie, 1975. Struer dagblad 27.5.1957.

Erik Korr Johansen

Bang, Sophus, 1866–1950, læge. * 26.7.1866 på Erholm ved Årup, † 22.6.1950 i Gentofte, begr. sst. F: skovrider Christian Ludvigsen B. (1828–1906) og Maren Margrethe Knudsen (1833–1917). ~ 15.6.1900 på Frbg. med Anna Margrethe Christensen, * 13.5.1872 i Kbh. (Frels.), † 2.6.1963 i Hellerup, d. af oversergent, senere stabssergent, krigsassessor og godsinspektør på Rønningesøgård Frederik Brandt C. (1833–1922) og Henriette Nicoline Marie Margrethe Harmsen (1841–1922).

B. blev student 1884 fra Fredericia og tog 1891 medicinsk eksamen. Til sept. 1892 gjorde han kandidattjeneste på Almindelig hospital og var derefter et år prosector anatomiæ sammen med Niels Finsen. Da han havde pådraget sig en tuberkuløs lungeaffektion rejste han til Davos hvor han blev vinteren 1893–94, opholdt sig siden indtil 1896 på Madeira, i Ajaccio og ved Rivieraen; de sidste tre steder praktiserede han samtidig med at han opretholdt livlig brevveksling med Finsen om dennes lysproblemer. Da han vendte tilbage, vel restitueret, kom han snart ind i et meget stort såvel praktisk som videnskabeligt arbejde, idet han dels var knyttet til Kommunehospitalet som kandidat og reservemedicus 1896–1901, dels arbejdede ved Finsens lysinstitut som assistent og laboratorieforstander til 1902; desuden var han assisterende læge ved en sanatorieafdeling for tuberkuløse der på hans initiativ blev oprettet på Øresundshospitalet, og ledede 1898–1903 et privat brystsygesanatorium i Hellerup. Det er således B. der har begyndt den egentlige sanatoriebehandling af brystsyge her i landet. På Finsens institut udførte B. en række undersøgelser af lysets indvirkning på mikrober, særlig tuberkelbaciller, og i det hele både rent biologiske og terapeutiske lysundersøgelser. Blandt de mange tekniske opfindelser (en kvartsspektrograf) og forbedringer han med så stort snilde gjorde har navnlig anvendelsen af kolde metalelektroder ved fremstilling af buelys fået blivende betydning i teknikken. Fra denne periode er også disputatsen *Tuberkulosens Sammentræf med andre Sygdomme,* 1901, et meget omfattende og interessevækkende arbejde. 1903 blev B. overlæge ved Nationalforeningens sanatorium ved Silkeborg. Samtidig med at lede denne store praktiske virksomhed offentliggjorde han en mængde arbejder, især vedrørende brystsygens praktik; der er overhovedet næppe noget felt her han ikke har givet værdifulde bidrag til: diagnose, stadieinddeling, tegnsystem, sanatoriekur, behandlingsteknik, lige ned til en omfattende bibliografi over *Danish Works on Tuberculosis since the Days of Villemin,* 1908. Sin indsats for hurtig, aktiv behandling har han skildret i Bibliothek f. Læger 142, 1951 25–68 (posthumt). Efter ti års forløb gik han 1913 over til en mere alsidig praktisk virksomhed som overlæge ved Bispebjerg hospitals medicinske afd. C, som han 1916 ombyttede med III afd. på Kommunehospitalet. Foruden som overlæge her har B. virket som en meget søgt klinisk lærer for studenterne – 1934–36 som klinisk praktikant professor – og har altid stået i første række blandt vore medicinske klinikere. Hans arbejder senere bevægede sig på andre felter end lungetuberkulosen; ikke

mindst interesserede han sig for hjertesygdommene, og han har stillet sig på deres side der mener ved en forfinet perkussionsteknik, til hvilken han har angivet instrumentelle forbedringer at kunne erkende hjertets omfang nøjagtigt. B. havde sæde i bestyrelser, for Dronning Louises børnehospital, Refsnæs, Hald folkekuranstalt, cancerkomiteen, Røde Kors, Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse m.m., været formand for Den alm. danske lægeforening (1922–28) samt for flere videnskabelige foreninger. 1935–41 sagkyndig i tuberkulosesager for Retslægerådet. 1908 titulær professor. R. 1916. DM. 1928. K.[2] 1935. □Mal. af G. A. Clemens, ca. 1905. Karikaturer af Alfr. Schmidt, 1910, og af G. Østerberg, 1933. Stik af J. Britze, 1931. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1901 145f. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1884, 1910 med tillæg 1924.– I. W. Hansen: Rådmand i Assens Jørgen Bangs efterkommere, 1940, tillæg 1948. Finsen instituttet, udg. V. Møller-Christensen, 1946 419f.

*Fr. Lützhøft**

Bang, Thomas, 1600–61, filolog, teolog. * 18.2. 1600 i Flemløse ved Assens, † 27.10.1661 i Kbh., begr. i Frue k. F: sognepræst Jens Nielsen B. (1567–1643, ~2° med Ellen Jensdatter) og Karine Sørensdatter († 1602). ~26.6.1636 i Kbh. med Else Bartskær, * 13.12.1614 i Kbh., † 29.5.1675 sst., d. af handelsmand og rådmand Diderik Johansen B. (1585–1642) og Lene Helmersdatter Rhode († 1662).

B. blev dimitteret fra Odense skole 1621 og fik ved universitetet professor Jesper Brochmand til privatpræceptor. Denne som satte stor pris på ham tog ham til lærer for sin søn og en søn af kansleren Christian Friis som boede i hans hus. Efter at have tilendebragt sine studier i Kbh. fik han stipendium til at foretage en udenlandsrejse. Han rejste først til Rostock (1627) hvorfra krigen dog snart tvang ham til at vende hjem. Senere studerede han i Franeker og Wittenberg hvor han navnlig lagde sig efter østerlandske sprog. 1630 udnævntes han til professor i hebraisk ved Kbh.s universitet. En pludselig udbrudt sindssygdom havde dog nær forårsaget at han mistede embedet; men da han, bl.a. ved Holger Rosenkrantz' omsorg, forholdsvis hurtigt kom sig kunne han tiltræde professoratet 1631; magistergraden tog han 1632. Hans universitetsvirksomhed bestod for en stor del i elementær undervisning i hebraisk og fortolkning af dele af Det nye Testamente; men forskellige universitetsprogrammer vidner om hans videregående studier. Snart fik han dog også andre opgaver. Efter at der var opstået stor uenighed om værdien af de af J. D. Jersin udarbejdede latinske skolegrammatikker blev der 1631 nedsat en kommission af professorer fra Kbh. og Sorø med det formål at udarbejde ensartede skolebøger for hele landet og denne kommission overdrog 1633 B. at omarbejde Jersins grammatikker. Han udgav da (dog uden at angive sig selv som udgiver) *Jani Dionysii Jersini Grammaticae Latinae praecepta minora jussu regio revisa, mutata et interpolata,* 1636 hvortil sluttede sig *Praecepta majora,* en omarbejdelse af Jersins større grammatik hvor B. udtrykkelig angives som bearbejder (1640). I disse arbejder fjerner han de fleste af de forbedringer Jersin havde indført i fremstillingen af den latinske grammatik; navnlig opgiver han så godt som ganske brugen af det danske sprog som Jersin havde indført. På den anden side gjorde han fremstillingen fyldigere ved benyttelse af Melanchthons grammatik. Disse lærebøger udkom senere i adskillige oplag, og trods flere angreb, navnlig af Hans Mikkelsen Ravn, rektor i Slagelse (1649), blev de almindeligt benyttede i skolerne, indtil Søren Anchersens grammatik udkom. – Til Praecepta majora sluttede sig B.s hovedarbejde i latinsk filologi, *Observationum philologicarum libri duo,* 1637–40. Værket er indrettet således at de enkelte regler af Praecepta anføres hver for sig, og dertil knyttes vidtløftige anmærkninger til støtte for reglerne med anførelse af bevissteder og talrige citater af ældre og nyere forfattere hvoraf i alt citeres over 800. Til skolebog kan denne bog ikke have været beregnet, men nok til håndbog for lærere og videnskabsmænd, og den er sikkert i lang tid blevet stærkt benyttet af dyrkerne af det latinske sprog. En meget brugt elementær lærebog var derimod hans *Aurora Latinitatis,* først udarbejdet til privat brug og udgivet 1638 og mange gange senere (fot. optryk 1976). Det er et kortfattet glossarium, indeholdende en del af de mest benyttede latinske ord, ordnede efter ordklasser, bøjningsarter og verbernes styrelse, med tilføjet dansk oversættelse; tilføjet er endvidere nogle kortfattede samtaler af meget ferskt indhold. Ved Frederik IIIs kroning 1648 skrev han festskriftet *Phosphorus hierosymbolicae inscriptionis Stellaeburgi Regii Hauniensis,* en udlægning af indskriften på Rundetårn som Chr. IV havde forfattet, vistnok med B. som filologisk rådgiver.

Med professoratet forbandt B. stillingen som universitetsbibliotekar. Tidligere var det skik at dette hverv gik på omgang mellem de yngre professorer. Nu blev B. ansat som fast bibliotekar (1649) og opnåede som sådan at få universitetsbiblioteket flyttet til et bedre lokale, en stor sal på loftet over Trinitatis kirke (1652), uden at det dog vides om initiativet hertil skyldes ham. Ved

indvielsen 1657 indførtes et af B. forfattet reglement for benyttelsen. 1653 begyndte han at holde forelæsninger for studenterne i brugen af de forskellige bogsamlinger, en skik, der holdt sig lige til R. Nyerups tid. 1652 var B. blevet professor i teologi, og n.å. tog han den teologiske doktorgrad. Som indledning til sine teologiske forelæsninger holdt han en tale *Oliva sacrae pacis* (udg. 1654). Heri maner han til fred på kirkeligt område uden dog at svigte sit strengt lutherske standpunkt. Et ejendommeligt værk er hans *Coelum orientis et prisci mundi*, 1657; udg. med nyt titelblad som *Exercitationes philologico-philosophicae de ortu et progressu litterarum*, 1691. Det er sammenarbejdet af otte tidligere udgivne *Exercitationes litterariae antiquitatis*, 1638–48 og drøfter spørgsmålet om bogstavskriftens oprindelse. B. kritiserer navnlig visse katolske forfatteres påstand at bogstavskriften er opfundet af Adam eller hans nærmeste efterkommere før syndfloden, påviser bl.a. uægtheden af den såkaldte „Henochs Bog" og behandler forskellige gamle alfabeter. For vor tid må bogen nærmest betragtes som et kuriosum. B. delte tidens opfattelse af hebraisk som grundsproget. Han efterlod sig en værdifuld bogsamling der bl.a. indeholdt sjældenheder af ældre dansk litteratur. □Mal. af Abr. Wuchters. Stik af Haelwegh herefter, ca. 1657.

F. E. Hundrup: Stamtvl. over Oluf Bangs efterkommere, 1875 13. E. Vinding: Regia academia haun., 1665 314–20. H. F. Rørdam i Kirkehist.saml.3.r.V, 1884–86 193–299. – Breve i Kgl. bibl.

*Hans Ræder**

Bang, Thøger Sophus Vilhelm, * 1917, matematiker. * 27.6.1917 på Frbg. (Markus). F: underarkivar Thomas Bartholin B. (1889–1920) og registrator Ellen Bodil Hee Andersen (* 1888). ~28.9.1957 i Kbh. (Garn.) med lektor Eva Henriette Møller, * 2.10.1917 i Kbh. (Filips k.), d. af overkirurg Harald M. (1884–1975) og Therese Irminger Kaarsberg (* 1893).

B. blev student fra Skt. Jørgens gymnasium 1934 og gik straks i gang med matematikstudiet ved Kbh.s univ. Han bestod skoleembedseksamen 1939. Bortset fra at han 1940–49 underviste ved adgangskursus til Polyteknisk læreanstalt har hans gerning ligget ved Kbh.s univ.s matematiske institut. Han blev assistent her 1942 og opnåede fast ansættelse som amanuensis 1950. 1954 blev han desuden lektor, og 1956 fulgte udnævnelsen til professor. B. studerede i Paris 1947–48, i Cambridge 1948 og i Princeton 1951. Han var visiting prof. ved Rice Inst., Houston, Texas 1950–51. 1955 blev han medlem af Vidensk. selsk, og s.å. medredaktør af Acta Mathematica. Fra 1944 har han været censor ved Polyteknisk læreanstalt. B. skrev sine første videnskabelige arbejder 1941. I 1943 fik han univ.s guldmedalje og 1946 blev han dr. phil. på afhandlingen *Om quasianalytiske funktioner*. Flere andre arbejder handler om vilkårligt ofte differentiable funktioner. I de senere år har B.s interesse samlet sig om talteorien. Ved siden af sit fag har B. arbejdet med fæstningshistorie og har publiceret arbejder herom. R. 1964. R.[1] 1973. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1946 168f.

V. Th. Jørgensen

Bang, Heinrich **Vilhelm** Theodor Falkenberg, 1843–1910, præst, historisk forfatter. * 21.3.1843 i Horsens, † 19.3.1910 i Kbh., begr. i Kirke Hvalsø. F: fattigvæsensforstander, vicekonsul, købmand, brændevinsbrænder Jens Thykjer B. (1797–1866) og Lyna Emilie Mikisch (1809–74). Navnene Heinrich og Falkenberg efter bevilling af 8.3.1850. ~30.5.1871 i Kbh. (Trin.) med Camilla Vilhelmine Agathe Lassen, * 18.4.1845 i Haderslev, † 8.10.1934 i Kbh., d. af borgmester i Haderslev, senere overpræsident G. *L. (1801–54) og Corinne S. Bartholin (1810–48). – Far til Gustav *B. og Immanuel *B.

B. blev student 1862 fra Horsens, cand. teol. 1869, kst. førstelærer ved Borgerskolen i Store Heddinge 1871, s.å. sognepræst og skolelærer på Omø, 1876 sognepræst i Føvling og Holsted og 1891 i Kirke Hvalsø og Særløse, fra hvilket embede han tog sin afsked 1908. Allerede i sin ungdom havde B. med iver kastet sig over historiske studier, og han udfoldede livet igennem en omfattende, meget spredt, forfattervirksomhed omhandlende Danmarks kirke- og kulturhistorie. Foruden en stor mængde artikler i dagblade og tidsskrifter har han udgivet både større afhandlinger og selvstændige skrifter, hvoriblandt især bør fremhæves *Den danske Kirkes Historie i Kristjan den tredjes Tid*, 1890, *Præstegaardsliv i Danmark og Norge i Tidsrummet fra Reformationen til det syttende Aarhundredes Slutning*, 1891, *Latinskoleliv og Studenterliv* (som indledning til sidstnævnte skrift), 1892, *Den danske Kirkes Historie i Tiden fra 1559 til 1699*, 1896 samt *Hexevæsen og Hexeforfølgelser især i Danmark*, 1896. Alle disse arbejder henvender sig i første række til en bredere læserkreds, og uden at bygge på meget dybtgående studier er de prægede af forfatterens livlige ånd, mangeartede kundskaber og sikre historiske instinkt. Derimod var streng kritik og finere teknik ikke B.s sag. – I Kirkehi-

storiske Samlinger og Samlinger til jydsk Historie og Topografi har B. på grundlag især af Jens Worms papirer i Horsens skolebibliotek og af den Ledreborgske håndskriftsamling udgivet en del ret værdifulde aktstykker og breve, og han omgikkes med planer om at skrive en dansk bispekrønike, men fik kun i bladartikler behandlet biskopperne i Sjællands, Fyns og Århus stifter. B. var desuden medarbejder ved C. F. Brickas Dansk biografisk Lexikon og 1888–1910 et virksomt og interesseret medlem af bestyrelsen for Det jydske historisk-topografiske selskab. □Foto.

Th. Hauch-Fausbøll og M. Grohshennig: Danmarks præstehist. 1884–1911 I, 1912–14 430f. A. Heise i Saml. til jysk hist. og topogr. 3.r.VI, 1908–10 419–24 (med bibliografi).

*Bjørn Kornerup**

Bang-Haas [baŋ'hå's], Andreas, 1846–1925, entomolog. *6.12.1846 i Horsens, †7.2.1925 i Dresden-Blasewitz, urne på Krematoriums-Friedhof, Dresden-Tolkewitz. F: glarmester Jørgen H. (1815–96) og Marie Bang (1816–1904). ~1.9.1880 i Dresden-Blasewitz med Carmen Dolores Staudinger, *2.11.1857 i Granada, Spanien, †18.8.1940 i Dresden, d. af dr. phil. Otto S. (1830–1900) og Malvine Grabow (1829–1908).

B.-H. kom efter konfirmationen i handelslære i Hagemanns træeksportforretning i Kbh. og benyttede sin knapt tilmålte fritid til studiet af og indsamling af sommerfugle, hvor han synes at have været den første der benyttede sukkerlokningsmetoden. Han kom ind i den Schiødteske kreds på Zoologisk museum, var 1868 medstifter af Entomologisk forening og dens første sekretær og arbejdede efter Schiødtes opfordring på en fortegnelse over de danske sommerfugle som udkom i Naturhistorisk Tidsskrift 1874–75 med tillæg 1881. På det tidspunkt havde B.-H. imidlertid forladt Danmark efter at have overladt sin danske samling til Zoologisk museum; under en rejse i Tyskland havde han lært Dr. Otto Staudinger at kende, der dels var en fremragende sommerfugleforsker, dels havde oparbejdet et verdensomspændende firma med køb og salg af insekter. 1879 trådte B.-H. ind som medarbejder, fra 1884 som medindehaver af firmaet der siden har været kendt under navnet „Dr. Staudinger und A. Bang-Haas", efter Staudingers død ejet af B.-H. alene. 1913 trak han sig tilbage fra firmaet som videreførtes af hans søn **Otto Bang-Haas** (1882–1948) der selv blev en kendt sommerfugleforsker og beskriver af nye arter (se nekrolog af Otto Holik i Zeitschrift für Lepidopterologie II, 1952 7–23). Firmaet blev opløst 1948. B.-H. fortsatte sin videnskabelige virksomhed også efter at være kommet til Tyskland; 1897 publicerede han i Videnskabelige Meddelelser fra Dansk naturhistorisk forening en bearbejdelse af Grønlands sommerfugle, og alene eller sammen med Staudinger beskrev han en række nye og lidet kendte palæarktiske sommerfuglearter i Berliner Ent. Zeitschr. (1882) og Iris (1906–13). Hans dagbogsoptegnelser fra en samletur i Norge (Dovre) 1880 blev benyttet af Sparre Schneider i dennes Dovres Lepidopterfauna, Tromsø 1911. □Foto (Zool. mus.).

K. M. H[eller] i Iris, Dresden, XXXIX, 1925 1–4 (med bibliografi). Kai L. Henriksen: Dansk entomologis hist., 1921–37 403–04. S. L. Tuxen: Entomologisk forenings hist., 1968 17f. o.fl.st.

S. L. Tuxen (R. H. Stamm)

Bang-Haas, Otto, se **Bang-Haas, A.**

Bang Jensen, Povl, 1909–59, diplomat. *6.4.1909 i Kbh., †25.11.1959 i New York, begr. Frbg. (Solbjerg kgd.). F: forsikringsdirektør Jens Carl J. (1870–1945) og Alfreda Emde (1881–1964). ~29.3.1943 med Helen Jean Nolan, *6.6.1914 i Port Jervis, USA, d. af Thomas R. N. (1887–1975) og Margaret Mae Burns (1887–1963).

B. J. blev student fra Frederiksberg gymnasium 1927, tog juridisk embedseksamen 1933 og sigtede mod en juridisk-videnskabelig løbebane. Han modtog året efter sin eksamen den Ørstedske prismedalje for en afhandling om *Mindstepris og Undersalg*, og ved siden af advokatvirksomhed fordybede han sig i juridiske spørgsmål, bl.a. under studieophold i Genève, i Tyskland, England, Frankrig og Norge og bidrog med artikler til danske og udenlandske tidsskrifter. Ved den anden verdenskrigs udbrud 1939 befandt B. J. sig på studieophold i USA og knyttedes da til det danske gesandtskab i Washington hvor Henrik *Kauffmann samme år var blevet minister. I kraft af sin skarpe intelligens, sine kundskaber og sit antinazistiske engagement blev B. J. hurtigt Kauffmanns nærmeste medarbejder, hans højre hånd og moralske støtte under den ofte vanskelige uafhængighedskurs i forhold til regeringen i det besatte Danmark som gesandtskabet fulgte. B. J.s indsats gjorde sig ikke mindst gældende ved hans tekniske kunnen og energi under forhandlingerne om de ved krigsudbruddet i Amerika oplagte danske skibe og om den Grønlandstraktat som Kauffmann i 1941 afsluttede med den amerikanske regering. Efter krigsafslutningen forblev B. J. nogle år tilknyttet Washington-ambassaden som ambassaderåd og midlertidig chargé d'affaires i Mexico og mellemameri-

kanske stater. Ved påsketid 1948 var B. J. i København for at viderebringe alarmerende, amerikanske efterretninger om formodede sovjetiske hensigter i Norden. Den såkaldte „påskekrise" der medførte visse militære sikkerhedsforanstaltninger, men viste sig at være blind alarm blev i nogen grad lagt B. J. til last, og dette bidrog til hans opgivelse af en fortsat karriere i den danske udenrigstjeneste der i forvejen havde været ugunstigt stemt overfor en mand der var kommet ind i tjenesten som „outsider".

1949 ansattes B. J. som politisk rådgiver i Forenede Nationers departement for Sikkerhedsrådet. Som FN-embedsmand blev han 1957 centrum i en affære der vakte opmærksomhed verden over. Som stedfortrædende sekretær for den Ungarn-komité FNs generalforsamling havde nedsat til undersøgelse af det foregående års sovjetiske intervention var det bl.a. B. J.s opgave at afhøre vidner blandt ungarske flygtninge. Ved arbejdets afslutning vægrede han sig ved at aflevere den vidne-liste der var i hans varetægt, og som han hævdede ikke ville være sikret diskretion i FNs sekretariat. B. J.s mistro til sekretariatet var af videregående art. Han fastholdt at der forelå en sovjetisk-kommunistisk infiltration der skulle have saboteret Ungarn-komiteens arbejde. Både en særlig undersøgelses-kommission og FNs administrative domstol gik B. J. imod, og juli 1958 afskedigede FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld ham. I den omfattende debat i dansk og international presse mødte B. J. både tilslutning og modsigelse alt efter tilliden til hans retsindighed eller tvivl om hvorvidt hans temperaments anlæg for det rethaveriske ikke havde bragt hans fantasi på afveje.

Efter afskedigelsen fra FN ernærede B. J. sig et års tid på en beskeden post i en humanitær institution i New York. På Thanksgiving Day i november 1959 blev han fundet skudt i en af byens parker. Et efterladt brev og politiets undersøgelser pegede i overvejende grad på selvmord. Forestillinger om en politisk motiveret forbrydelse forblev dog levende. R. 1946. □Foto.

P. B. J. i De fem lange år III, 1947 1476–95. Finn Løkkegaard: Det danske gesandtskab i Washington 1940–42, 1968. De Witt Copp and Marshall Peck: Betrayal at the UN, the story of P. B. J., New York 1961. UN white paper: A list of facts about the UN and the case of Mr. B. J. J. O. Krag i Weekendavisen, 22.3.1978.

Erik Seidenfaden

Bangert, ['baŋ'gərt], **Emilius** Ferdinand Caspar, 1883–1962, organist, komponist. * 19.8.1883 i Kbh. (Jac.), † 19.8.1962 i Roskilde, urne på Søllerød kgd. F: fuldmægtig, senere kontorchef i Østifternes kreditforening Conrad Gregers B. (1851–1922, ~2° 1905 med Valborg Elise Hansen, 1868–1954) og Ida Josepha Andersen (1853–1904). ~2.4.1909 i Kbh. (Helligg.) med Astrid Schack, * 29.1.1889 i Kbh. (Frue), † 22.5.1963 i Hellerup, d. af premierløjtnant, senere kaptajn i marinen Carl Georg S. (1855–1930) og Dagmar Fischer (1866–98).

B. blev student 1902 fra Borgerdydskolen på Østerbro og arbejdede efter filosofikum 1903 en årrække i Landbygningernes brandforsikring (indtil 1918), men studerede samtidig musik. Han var fra 1900 elev i klaver af Henrik Knudsen, fra 1902 af Carl Nielsen i teori og komposition. Efter at have taget undervisning i orgelspil (hos Edgar Henrichsen i Kbh. og Eugène Gigout i Paris) og bestået organisteksamen 1908 ved musikkonservatoriet i Kbh. ansattes han 1915 som den første organist ved Skovshoved kirke. 1916–19 var han organist ved Jesuskirken i Valby, hvor Cavaillé-Coll-orglet imødekom hans fransk-orienterede musikersind, og hvor han afholdt en række koncerter med sjældent hørte værker. 1919 blev han domkantor ved Roskilde domkirke, og 1946, ved stillingernes sammenlægning, blev han tillige domorganist sst., afsked 1955. 1912–20 virkede han som musikanmelder ved Hovedstaden, 1913 fik han det Anckerske legat og foretog studier i Tyskland og Italien. B. blev 1925 lærer i musikteori ved konservatoriet i Kbh., fra 1931 tillige lærer i orgelspil og 1947 medlem af direktionen; efter statsovertagelsen af konservatoriet var han 1949–54 professor i orgelspil og teori. B.s administrative evner og kunstneriske pondus førte ham ind i en række formands- og bestyrelseshverv hvoraf de vigtigste var medlemskabet af bestyrelserne for Edition Dania og Samfundet til udgivelse af dansk musik (fra hhv. 1936 og 1938 til hans død) og formandskabet i Dansk organist- og kantorsamfund af 1905 (1934–53, efter at have været næstformand 1920–34). Som organist-formand var han en utrættelig forkæmper for, at organisterne skulle opnå anerkendelse og løn- og ansættelsesvilkår svarende til deres uddannelse og konservatorieeksamen, og det var i høj grad hans fortjeneste at en række organistembeder i København og købstæderne fra 1946 ved en ny lovgivning blev normeret som tjenestemandsstillinger, hvad ingen havde været før. Som koncerterende orgelspiller gennem mere end 25 år (fra ca. 1915 til 1940, hvor en fingerskade medførte en indskrænkning af koncertspillet) gjorde B. sig gældende, ikke så meget ved ydre virtuositet som ved en klarhed, ro og intellektuel gennemtænkthed i sin interpretation, som i første række omfattede franske komponister og Joh. Seb. Bach. Det var også B. der uropførte Carl Nielsens sto-

re orgelværk Commotio ved en nordisk koncert i Lübeck 1931. B. var ven med Albert Schweitzer, hvis tanker om orgelbygning og orgelspil prægede ham livet igennem og inspirerede ham til praktisk og litterært (artikler i fagblade) at beskæftige sig med orglets indretning og historie. Sammen med Schweitzer var han medarbejder ved de store ombygninger i 1920erne af orglerne i Roskilde og Århus domkirker der i disposition og intonation betød epokegørende landvindinger i forhold til tidligere tiders orkester-imiterende orgler. 1949–54 var B. kirkeministeriets konsulent i orgelsager. Som udgiver har B. gjort sig gældende med sin kommenterede udg. af nyfundne suiter og andre klaverværker af D. Buxtehude (1942).

B.s kompositioner af hvilke kun en mindre del findes trykt er ikke synderlig omfattende, men værdifulde. De omfatter orkesterværker, korværker, kammermusik og sange. Sammen med Carl Nielsen skrev han kantate ved Aarhus landsudstillings åbningsfest 1909 (anden halvdel af hver af delene) samt forspil og mellemaktsmusik til L. C. Nielsens skuespil *Willemoes*, op. 4, 1908. B. hørte til inderkredsen omkring Carl Nielsen, han beundrede ham, men plagierede ham ikke. Der er i B.s skrivemåde en forening af den friskhed og karskhed i tonen, han havde lært hos Carl Nielsen, med en mere senromantisk præget tone i blødere og varmere farver, således i hans række af sange, op. 5–6, 1910. En klassisk mejslet form præger de større værker, og klangligt har han lært af den franske impressionisme, det gælder hans *Symfoni i C-dur, op. 3*, 1907, de to *Sonate for violin og klaver i c-mol, op. 1*, 1905 og *Sonate for violin og klaver i A-dur, op. 8*, 1926, hvoraf navnlig den sidste står som et af de bedste danske værker for denne besætning, *Strygekvartet i D-dur, op. 2*, 1906 og den ofte spillede koncertouverture *Jeg vælger mig April*, op. 7, 1913. B. skrev desuden nogle motetter til gudstjenestebrug (1920–30, udg. 1955) og en del sange til skolebrug, hvoraf *Jeg lægger mig i Læet* til Aakjærs tekst er den mest udbredte. Gennem sin far, der var en af stifterne af KFUM, stod han denne forening nær, og hans tekniske beherskelse og udprægede sans for melodi og form nåede et højdepunkt i hans kantate ved KFUMs 50 års fest 1928 (op. 9). – R. 1929. R.[1] 1953. □Foto.

G. Lynge: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917 15–17. Organist-bladet XXVIII, 1962 97–99. Berl.tid. 21.8.1962. Politiken s.d. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Søren Sørensen (Erik Abrahamsen)

Bangsbøll, Frederik Christian Sørensen, 1894–1954, søofficer. * 23.9.1894 i Kbh. (Jacobs), † 6.3.1954 på rigshosp., Kbh., begr. sst., urne på Bispebjerg kgd. F: dampskibsfører Frantz Peter Andreas Sørensen B. (1847–1923, ~2° med Laura Amalie Schneider, 1869–1948) og Hermandine Elisabeth Margrethe Bohn Christiansen (1863–99). ~1° 4.9.1918 i Kbh. (Citadels) med Rigmor Karla Martha Bjerreby, * 28.10.1899 i Kbh. (Jacobs), † 20.9.1930 på Frbg., d. af toldrorsbetjent Jens Karl Jensen B. (1864–1948, navnebevilling 7.4.1914 til Bjerreby) og Amalie Dorthea Johanne Helga Larsen (1870–1945). ~2° 25.5.1936 med Olga Canaris Klein, * 12.1.1899 i Silkeborg, † 29.5.1975 på Skt. Lukas stiftelsen, Hellerup, d. af købmand Louis Canaris K. (1860–1945) og Edvardine Theodora Dagmar Nielsen (1861–1927).

B. blev sekondløjtnant i flåden 1915, premierløjtnant 1916, kaptajnløjtnant 1922 og orlogskaptajn 1932. 1939 blev han overført til flådens reserve hvor han blev kommandørkaptajn 1940 og kommandør 1945. B. var chef for undervandsbåde 1919–28 og forrettede samtidigt med mellemrum tjeneste i Marinestaben. Han deltog som næstkommanderende i Godthåb-ekspeditionen til Østgrønland 1930 og var chef for kaserneskibet Hekla og ubåds-moderskibet Henrik Gerner 1930–31. Han deltog i Knud Rasmussens 6. Thule-ekspedition til Østgrønland 1931. 1932 blev han chef for Middelgrundsfortet og 1933 for Lynetten. B. tjenstgjorde i marinens flyvevæsen 1934–38, heraf 1936–38 som stabschef. Af personlige grunde afgik han fra flådens linje 1938 og blev ansat i Det danske Petroleums Aktieselskab og A/S Vacuum Oils fælles flyveafdeling Intava Aviation Products 1938–51. B. var i perioden 1938–48 og i 1951 med mellemrum indkaldt til tjeneste i flåden. B. var en fagligt velfunderet og praktisk søofficer. Hans specialer var ubådsvåbenet og flyvevåbenet. Hans viden og hans undersøgelser udmøntedes i en række meget væsentlige afhandlinger om disse emner i Tidsskrift for Søvæsen. Især inden for ubådsvåbenet ydede han en stor praktisk indsats bl.a. ved uddannelse af personel. B. gjorde sig specielt bemærket for sit arbejde under den tyske besættelse 1940–45 hvorunder han 1944–45 suverænt og med uforstyrret ro organiserede og ledede det meget omfattende transportnet mellem det besatte Danmark og det frie Sverige, de såkaldt illegale ruter ad hvilke der både blev transporteret personer, post og våben. Han var flådens repræsentant i dette arbejde men arbejdede i nær tilknytning til den danske modstandsbevægelse. B. ledede virksomheden fra Malmø med underafdelinger i Torekov og Klakshamn. FM i sølv 1932. R. 1935. DM. 1949. □Foto.

Paul Ipsen i Tidsskr. for søvæsen, 1954 168f. – Papirer i Rigsark. især omfattende perioden 1944–45.

Hans Chr. Bjerg

Bangsted, Peter Albrecht **Helge** Nielsen, 1898–1974, redaktør, politiker. * 9.11.1898 i Kbh. (Frue), † 17.11.1974 på Gildhøjhjemmet, Glostrup, begr. i Kbh. (ukendtes grav, Vestre). F: postbud, senere overpostbud Rasmus Peter Nielsen (1864–1923) og Elna Marie Christensen (1872–1960). Navneforandring 1917. ~ 13.4.1927 med Helga Agnes Brinch Nielsen (beholdt sit pigenavn), * 22.12.1896 i Esbjerg, d. af kgl. vejer og måler Jens N. (1857–1932) og Anna Brinch (1858–1939).

B. var journalist ved Politiken og Pressens Bureau 1917–20, rejste i Grønland 1920–21 og var medlem af Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition 1921–24 og medarbejder ved Report of the 5th Thule expedition. Han ledede en etnologisk ekspedition til Grønland 1925–26, deltog i en amerikansk ekspedition 1927 og ledede Univ. of Michigans ekspedition til indlandsisen 1929 samt en filmekspedition til Grønland 1930. I Atlanterhavsflyvningsåret 1929 deltog han i den svenske Atlanterhavsflyvning. Indtryk og oplevelser fra 1920erne gav ham stof til adskillige rejseskildringer og fortællinger fra Grønland. – 1929–40 var B. ansat ved B.T., fra 1932 som redaktionssekretær; 1935–40 var han desuden korrespondent til Reuters Bureau. Fra 1940 var han ansvarshavende redaktør af Fædrelandet til det ophørte maj 1945. Han var desuden landsleder i Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti og fra 1942 leder af partiets landskontor for folkeoplysning. Ved valget 23.3.1943 valgtes han af DNSAP i Kbh.s østre storkreds til folketinget. Ved okkupationens ophør interneredes han af modstandsbevægelsen og fængsledes da folketinget 30.5.1945 ophævede hans immunitet. Han idømtes 17.9.1946 otte års fængsel for som ansvarshavende redaktør af Fædrelandet der havde modtaget betydelig økonomisk støtte fra den tyske rigsregering at have støttet og samarbejdet med besættelsesmagten. – F.M.2. 1924. □Foto.

Berl.tid. 18.9.1946. V. Elberling i Rigsdagens medlemmer gennem 100 år III, 1950.

Helge Larsen

Banke, Jørgen Mikkelsen, 1877–1953, bibliotekar, lærer. * 16.12.1877 i Ebberup Banker, Kærum sg. ved Assens, † 1.2.1953 i Lyngby, begr. Mariebjerg kgd. F: gårdejer, senere bud ved Tøjhuset Niels Mikkelsen (1846–1926) og Karen Jørgensen (1845–1922). ~ 12.5.1905 i Ål med Regine Susanne Vilhelmine Bruun, * 3.2.1878 i Ål sg., Ribe amt, † 15.11.1947 i Lyngby, d. af sognefoged, gårdejer Niels Stokholm B. (1841–1923) og Dusine Jensen (1848–1918). – Far til Niels *B. B. tog præliminæreksamen 1893, begyndte at studere veterinærvidenskab, men gik snart over til at uddanne sig til lærer (eksamen fra Blågård 1900). Han var derefter lærer i Oksbøl ved Varde og blev – efter en kortere tids virksomhed som journalist ved Fyns Venstreblad og som højskolelærer – kommunelærer i Esbjerg 1904. Ivrigt interesseret i folkeoplysning arbejdede han her såvel for oprettelse af en arbejderhøjskole som for byens folkebibliotek, og efter at han 1913 var blevet bibliotekar ved dette, deltog han stedse stærkere i det agitatoriske arbejde for folkebibliotekernes udvikling, hvis frugt var biblioteksloven af 1920; til den ved denne lov oprettede institution statens bibliotekstilsyn blev han s.å. knyttet som konsulent og forlod dermed skolevæsenet. B. har i sin agitation lagt særlig vægt på den oplysende litteraturs betydning i bibliotekerne, har udarbejdet en metode til håndbøgers benyttelse i skolen og udgivet en vejledning heri, *Bøgers Brug,* 1919 (2. udg. 1921). Også i Sverige har han virket som biblioteksagitator. Hans indsats i folkeoplysningsarbejdets organisation har i øvrigt sat frugt på flere andre områder, særlig aftenskolevæsenet; han har fremsat ideen til „Folkegården", en slags central for oplysningsarbejdet i det enkelte sogn, og han har været medudgiver af flere folkeoplysende, delvis også på udvidet læsning i skolen beregnede tidsskrifter (1923–25 Nær og fjærn, fra 1927 Faglig Læsning m.fl.). 1932 udgav han en fynsk bondeskildring, *Vorherres Niels.* Han skrev selvbiografien *Oplevelser og Overvejelser fra et jævnt og muntert virksomt Liv paa Jord* I–II, 1944–46. I de sognebiblioteker han som bibliotekskonsulent besøgte, både for at vurdere indsatsen i relation til bibliotekslovens bestemmelser og for at yde råd og vejledning, virkede han oplivende og inspirerende, og ofte supplerede han besøget i biblioteket med et foredrag i det stedlige forsamlingshus for at propagandere for bibliotekssagen. Gennem kursusvirksomhed for både sognebibliotekarer og skolebibliotekarer gav han den tids deltidsbibliotekarer lyst til at løse den opgave de havde påtaget sig. I 1946 gik han af som bibliotekskonsulent, men fortsatte med sin foredragsvirksomhed. □Mal. af Lauritz Mikkelsen, ca. 1900. Tegn. af Chr. Lyngbo, 1917. Mal. af Axel Korf, 1929. Foto.

O. Thyregod i Lærerne og samfundet I, 1913 522f. Chr. Søndergaard i Fyns vestrebl. 2.11.1930. Nord.t., 1930 166. H. Hvenegaard Lassen i Bogens verden XIX 334–36. Carl Thomsen sst. XVIII 1–4. Erhard Bremerstent i

Bibliotekaren XV, 1953 49–53. Fr. Hjelmqvist i Biblioteksbladet XXXVIII, 1953 102f. Peder Nielsen i Bogens verden XXXV, 1953 92f.

Mogens Iversen (Svend Dahl)

Banke, Mogens, se **Bancke, Mogens.**

Banke, Niels Stokholm, * 1907, direktør for monopoltilsynet. * 29.9.1907 i Esbjerg (Vor Frelser). F: lærer, bibliotekar Jørgen *B. (1877–1953) og Regine S. V. Bruun (1878–1947). ~9.8.1931 i Ensted ved Åbenrå med gymnastik- og forskolelærer Elsebet Munk Nielsen, * 30.4.1907 i Hvejsel, d. af provst Anthon Marius N. (1871–1937) og Eli Margrethe Monrad (1879–1937).
B. blev student fra Frederiksborg lærde skole 1925, studerede statsvidenskab og boede i studietiden på Regensen. Han gjorde i disse år bekendtskab med Arne *Sørensen og Robert *Stærmose. 1930 blev han cand.polit. og ansattes s.å. i overskyldrådet, 1932 i indenrigsministeriet. Sammen med Stærmose var han lærer på andelsskolen 1932–36, 1936–40 ansat i landsoverskatterådet (senere Statens ligningsdirektorat), fra 1941 i prisadministrationen, 1962–71 som direktør for monopoltilsynet. 1939–62 virkede han desuden som lektor ved Handelshøjskolen, og han har været censor ved universiteternes økonomiske eksamener. 1936 deltog han i stiftelsen af dansk samling og var medredaktør af Det tredje Standpunkt 1936–37. 1943 medvirkede han ved udarbejdelsen af dansk samlings valgprogram og fra 1944 var han medlem af partiets illegale ledelse, fra januar 1945 medarbejder ved det illegale Morgenbladet. B. deltog i Danmarks frihedsråds forberedende udvalgsarbejde om efterkrigslovgivningen og indtrådte april 1945 i rådet under dæknavnet kontorchef Peter Høj. Han var centralt placeret i den strid om et økonomisk og socialt efterkrigsprogram som truede med at sprænge frihedsrådet tre uger før befrielsen. En række af de her fremførte tanker gik igen i dansk samlings program 1945 som B. havde væsentlig indflydelse på. Det var stærkt påvirket af J. M. Keynes og W. Beveridge og på mange måder forud for tidens politiske debat. Ved valget 1945 var han dansk samlings spidskandidat i Odense amt og meget nær ved valg. Herefter trak han sig ud af dansk samlings arbejde men var 1960 radikal folketingskandidat i Lyngby-kredsen. B. har været medarbejder ved Kristeligt Dagblad 1936–37 og skrevet mange dagbladskronikker og tidsskriftsartikler. Efter sin afgang fra administrationen har B. udfoldet et omfattende forfatterskab, også som anmelder, om økonomiske emner og om socialismens teori og historie. I bogform foreligger *Konjunkturer og Kriser,* 1936, *Politisk ABC,* 1953 og *Socialismens historie,* 1974. B. var medarbejder ved Dansk Erhvervsliv, 1941 og Det danske Samfund, 1957. □Tegn. af Otto Christensen, 1946. Afbildet på Georg Jacobsens mal. af Danmarks frihedsråd, 1951–53, og forarbejde dertil (Fr.borg). Foto.

Halfdan Lefèvre: Mændene i Danmarks frihedsråd, 1945. Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance, 1959.

Poul Dam

Banner
Uradel. Slægten med det skrådelte skjold var især knyttet til Nordjylland. Den skulle ifølge traditionen sammen med den svenske slægt Banér kunne udledes fra *Timme Sjællandsfar, der deltog i Knud den Stores Englandstogter. Den første person, som med sikkerhed kan henføres til slægten er marsken Erik Nielsen, som i 1340erne var lensmand på Ålborghus. Visse slægtsgrene kaldte sig i 1300- og 1400-tallet for Brune, Rød og Høg, mens hovedlinjen fra 1500-årene anvendte slægtsnavnet Banner. Uddød i mandslinjen 1713.

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 1–20. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelald., 1968 191–94.

Thelma Jexlev

Banner, Anders Nielsen, † 1486, rigsråd, lensmand. F: rigsråd Niels Eriksen *B. († tidligst 1444) og Johanne Andersdatter Panter († 1479). ~1° før 1455 med Kirsten Gyldenstierne, der levede endnu 1468 (~1° med Gotskalk Andersen Stenbrikke til Kokkedal), d. af Erik Nielsen (Gyldenstierne) til Tim. ~2° med Sophie Galt der levede endnu 1531 (~2° før 1496 med Iver Eriksen Fasti), d. af Mogens Ebbesen Galt.
B. var Vendsyssels rigeste og mest ansete adelsmand fra midt i 1400-tallet. Hans hovedbesiddelse var Kokkedal som hans første ægteskab havde skaffet ham; efter sin far havde han arvet Vinstrup ved Tystrup sø på Sjælland; efter moderens død kom han 1479 tillige i besiddelse af Asdal. Desuden ejede han flere mindre hovedgårde som Højris, Åsendrup og Drefsholm (i Vrensted sg.). Hans udstrakte godsbesiddelse førte ham ind i vidtløftige processer, således med bl.a. provsten i Børglum og prioren i Hundslund kloster. De truede ham med band men blev underkendt af kongen og rigsrådet på Kalundborgmødet 1468. Som ridder nævnes han allerede 1452; som rigsråd kan han derimod ikke med sikkerhed påvises før 1465. 1470 var han lensmand på Ålborghus, hvortil slægten var stærkt knyttet, idet ikke blot hans far havde haft dette len, men hans søn og sønnesøn fik det senere. I sine sidste leveår – under kong Hans – fo-

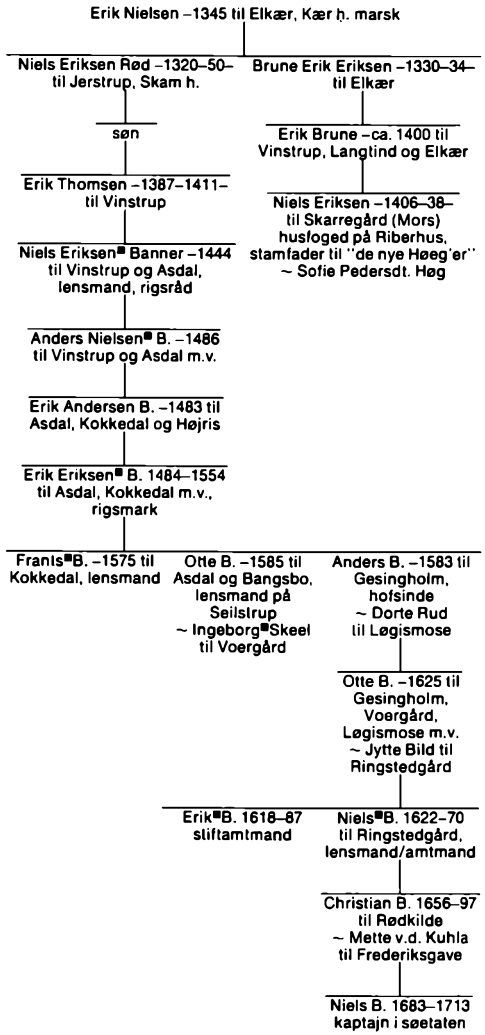

rekommer han hyppigere som rigsråd, og 1486 indsattes han til sammen med Ribebispen og Oluf Mortensen Gyrstinge at lede regeringen i Jylland mens kongen var i Norge.

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 II 9. W. Christensen: Dansk statsforvaltning i XV. årh., 1903. Repert. dipl. regni dan. 2.r.VIII, 1936 334f.

*Henry Bruun**

Banner, Erik, 1618–87, stiftamtmand. * 5.10. 1618, † 19.8.1687, begr. i Ore k. F: Otte Andersen B. til Gessingholm († 1625) og Jytte Nielsdatter Bild (1585–1646). ~ 1° 1650 med Sophie Ottesdatter Rosenkrantz til Boserup, begr. 5.10.1670 i Kbh. (Nic. k.), d. af Otte Christoffer R. til Boller og Stjernholm (1569–1621) og Gisele Podebusk (begr. 1619). ~ 2° 2.11.1672 i Odense med Kirsten Henriksdatter Lindenov, * 3.12.1648 på Råbeløf, † 26. eller 27.9.1678 på Mullerup, d. af stiftamtmand Henrik L. til Øvedskloster († 1673) og Beate Christoffersdatter Ulfeldt (ca. 1610–76). – Bror til Niels B.

B. rejste efter et ophold på Sorø akademi til Frankrig hvor han i flere år sad fængslet for gæld, og til Holland; blev efter hjemkomsten hofjunker, gik militærvejen og avancerede 1656 til ritmester, 1674 til generalmajor. 1657–61 havde han Holbæk i forlening. På stændermødet 1660 tilhørte han den kongeligsindede fløj af adelen og underskrev håndfæstningens kassationspåtegning af 16.10. 1661 ledsagede han som hofmarskal prins Christian (V) til hyldingen i Norge og blev 1662 norsk generalkrigskommissær, 1671 justitsråd og tilforordnet i højesteret og den norske overret samt amtmand over Frederikstads og smålenenes amt. 1673 forflyttedes han til Danmark som stiftsbefalingsmand på Fyn og amtmand over Odense, Dalum og Skt. Knuds klosters amter, men vendte 1679 tilbage til Norge hvor han var stiftsbefalingsmand og amtmand over Akershus stift og amt og vicestatholder i Ulrik Frederik Gyldenløves fravær indtil 1681 da han fik sin afsked. B. lå som generalkrigskommissær i stadig strid med de civile finansmyndigheder på grund af sin hensynsløse varetagelse af hærens finansielle interesser. Han fandt en tid lang støtte hos Christoffer Gabel og Gyldenløve, men blev efter sin afsked draget til ansvar for sin norske forvaltning og dømtes 1687 af kammerretten til at betale kronen 37.364 rdl. Da hans formueomstændigheder var elendige eftergav kongen ham dog denne sum, mod at han afstod sin pension (2000 rdl. årlig). At han som medlem af domskommissionen over Oluf Rosenkrantz nægtede at undertegne dommen (1682) har muligvis bidraget til at man tog så hårdt på ham. B. ejede Sparretorn – som han omdøbte til Bannerslund–Tybjerggård, som han 1672 solgte til U.Fr. Gyldenløve, og Oregård (købt 1679), men døde insolvent. – Hv.R. 1671.

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 14. Saml. til det norske folks sprog og hist. IV, 1836, 45f. J. Bloch: Stiftamtmænd og amtmænd i Danm. og Island 1660–1848, 1895 22 64 70. Carl Christiansen: Bidrag til dansk statshusholdnings hist. I, 1908 53 171f; II, 1922 233 956.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Banner, Erik Eriksen, ca. 1484–1554, rigsmarsk, lensmand, † 28.3.1554 på Kalø, begr. i Torslev k. i Øster Han hrd. F: Erik Andersen B. til Asdal, Kokkedal og Højris († 1483) og Karen Gøye (levede 1527, ~ 2° med Niels Høeg til Eskær, † 1524). ~ 1° med Mette Rosenkrantz, † 13.4.

1533 på Kalø, begr. i Tirstrup k., d. af Niels Eriksen *R. († 1516) og Birgitte Olufsdatter Thott († 1528). ~2° 6.1.1537 med Margrete Gyldenstierne, † 1.12.1554, begr. i Torslev k., d. af Henrik Knudsen G. til Iversnæs (Wedellsborg) († 1517) og hustru. – Far til Frants *B.

Foruden det anselige gods B. tog i arv fra sin far fik han med sin hustru Ryegård på Sjælland. Han nåede allerede i Christian IIs tid frem til en anset stilling, forlenedes 1514 med Kalø slot på regnskab og beholdt det på skiftende vilkår til sin død. På Kalø blev han 1518 fangevogter for Gustav Vasa; da det 1519 lykkedes denne at undslippe til Lübeck beredte det B. ret store vanskeligheder idet lybækkerne nægtede at udlevere ham. B. mistede vel ikke Christian IIs gunst men han måtte bøde 1600 gylden. Da oprøret mod Christian II udbrød omkring årsskiftet 1522–23 holdt B. tillige med Mogens *Gøye og sin svoger Oluf Nielsen *Rosenkrantz sig i det længste til kongen. Først da det var klart at denne måtte vige tronen og B. selv truedes på liv og gods fulgte han Mogens Gøye og sendte kong Christian opsigelsesbrev. Hans navn findes derfor ligesom Mogens Gøyes under den foreløbige håndfæstning der udstedtes 26.3. i Viborg. Samtidig optoges han i rigsrådet. I den følgende tid virkede han tillige med andre jyske rigsråder som statholder i Jylland, men var også virksom ved Kbh.s belejring. – I Frederik Is regeringstid blev B. snart kendt som en af reformationens kraftigste forkæmpere, og han støttede med megen iver de luthersksindede prædikanter i Jylland. Poul Helgesen skriver at det var B. der drev Mogens Gøye frem. Under tiendeurolighederne i Jylland nægtede bønderne i Kalø len at yde bispetiende; men B. nødtes af kongens befaling til at sætte sin autoritet ind på at biskoppen af Århus fik sine indtægter, og han skal have haft betydelig indflydelse hos bønderne. En af grundene hertil var at han sammen med Mogens Gøye, Jens Hvas og Johan Friis i slutningen af 1520erne rejste rundt i Jylland og holdt retterting i kongens sted. 1531 lykkedes det således ham og Mogens Gøye at få neddæmpet den stærke gæring i Jylland, der især var vendt mod den forhadte Mogens *Munk († 1558). – Da Danmark efter Frederik Is død 10.4.1533 stod uden konge, var B. den der efter Mogens Gøye med størst kraft virkede for den protestantiske hertug Christians valg. Det var en selvfølge at han deltog i det jyske råds møde i Karup (1.5.) og dernæst i herredagen i Kbh. (juni–juli). Efter det mislykkede forsøg på at sætte hertug Christians valg igennem synes B.s stilling overfor bisperne og de andre katolske rigsråder at have været endnu stejlere end Mogens Gøyes. Han har ikke som denne medbeseglet rigsrådets brev til det norske rigsråd hvorved kongevalget udsattes til næste år, og ingen af dem har medbeseglet recessen af 3.7. som lagde religionssagen helt i bispernes hånd. Måske var recessen årsag til at Mogens Gøye og B. hemmeligt forlod herredagen. B. er vistnok ligesom Mogens Gøye forblevet på Sjælland endnu en tid og skal have været medvirkende til at Hans Tausen atter kom tilbage til Kbh. Ganske naturligt var B. tillige med Mogens Gøye med som udsending ved ratifikationen af unionstraktaten med hertugdømmerne dec.1533 i Kolding. Omtrent samtidig skal de have haft en sammenkomst med hertug Christian på en jagt hvor de søgte at formå ham til, støttet af dem og deres ligesindede at tiltage sig kongemagten; men hertug Christian der ønskede en opfordring fra et enigt rigsråd afviste dem. Medens Mogens Gøye og B. bl.a. ved møder på Kalø søgte at bane vejen for hertug Christians valg på den kommende herredag 1534 udbrød grevefejden som kuldkastede alle planer. B. var til stede ved møderne i Ry 4.6. og 4.7. hvor det jyske råd og den jyske adel erklærede sig for hertug Christian. Under den påfølgende Clemensfejde blev B. adelens hovedanfører. Efter slaget ved Svenstrup lykkedes det ham at organisere en modstand i Randers, således at landet syd for Gudenå hvor Mogens Gøye og B. havde størst personlig myndighed kunne holdes. Det øvrige Jylland kom først i hertug Christians magt da Johan Rantzau kom med sine landsknægte. B. blev sideordnet denne som befalingsmand over krigsfolket og blev, efter at Ålborg var indtaget, sat som lensmand på denne udsatte post. Da det snart efter atter gærede i Vendsyssel sendtes Mogens Gøye og B. derop for at skaffe ro. – I de fredelige år der fulgte vedblev B. at være en af de mest betroede rigsråder. 1538 ledsagede han Christian III til fyrstemødet i Braunschweig. Efter Tyge *Krabbes død 1541 udnævntes han til Danmarks riges marsk. S.å. deltog han i kongemødet i Brømsebro. 1542 var han som rigsmarsk anfører for de danske tropper der sendtes kong Gustav til hjælp i Dackefejden. 1547 sendtes han sammen med Eske *Bille og Erik *Krabbe til Tyskland for at forsøge ved mægling at hindre udbruddet af den schmalkaldiske krig. Også i landets indre administration vedblev B. at være en ivrig deltager, bl.a. som dommer i rettertinget. □Ligsten med relief (Torslev k.).

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 II 11. A. Heise: Familien Rosenkrantz's hist. II, 1882 116–19 124–35 179–91 194–209 232f 251–60. Samme i Hist. t. 4.r.V, 1875–77. Johan Hvidtfeldt i Østjysk hjemstavn, 1946 103–11. Mikael Venge: Christian IIs fald, 1972 135 161 194–97. – Privat ark. i Rigsark.

Thelma Jexlev (Astrid Friis)

Banner, Frants, † 1575, lensmand. Begr. 24.7. 1575 i Torslev k. i Øster Han hrd. F: rigsmarsk og rigsråd Erik Eriksen *B. (ca. 1484–1554) og Mette Rosenkrantz († 1533). ~ Anne Johansdatter Oxe, begr. 4.5.1581 i Torslev k., d. af Johan *O. til Nielstrup († 1534) og Mette Gøye († ca. 1537).

Som søn af en af landets mest fremtrædende mænd kom B. tidligt frem. Han nævnes første gang 1546 da han var forlenet med provstiet i Århus, og har muligt da været beskæftiget i administrationen. 1548 deltog han som hofsinde i prinsesse Annas brudetog til Sachsen. To år senere blev han lensmand på Holbæk (på afgift), som han ved sin fars død 1554 fik ombyttet med dennes len Kalø (dog på ændrede vilkår: på regnskab mod genant). Allerede tre år senere skiftede han atter len og fik nu Børglum kloster som afgiftslen; dette beholdt han til 1574. I den nordiske syvårskrig gjorde han tjeneste som ritmester over den jyske rytterfane som han bl.a. førte i slaget ved Svarterå. Efter sin far havde B. arvet Kokkedal og efter sin mor Ryegård på Sjælland som han 1573 mageskiftede med Ø kloster i Jylland. At han satte sin hustrus slægt højere end sin egen ses af at han gav denne gård navnet Oxholm; hans svogerskab med Peder Oxe har sikkert skabt ham en bedre position end han selv havde formået.

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 11f.

*Astrid Friis**

Banner, Niels, 1622–70, gehejmeråd, amtmand. * 22.4.1622, † 22.2.1670 på Frederiksgave. F: Otte Andersen B. til Gessingholm († 1625) og Jytte Nielsdatter Bild (1585–1646). ~ 18.5.1651 i Kbh. med Anna Catharine Schulte til Rødkilde, * 15.11.1631, † før 1675, d. af hofråd, lensmand på Abrahamstrup Jørgen S. til Findstrup (1593–1652) og Anna Margrethe v. Götzen (1611–84). – Bror til Erik *B.

Om B.s ungdom vides intet. Han stod i stor yndest hos Frederik III som afholdt hans bryllup med datteren af sin tidligere hofråd og opdrager. S.å. (1651) fik han Jungshoved i forlening som han 1654 ombyttede med svigerfaderens gamle len Abrahamstrup. 1658 skænkede kongen hans efter ham opkaldte søn Frederik Svenstrup. Under krigen 1657 gjorde han tjeneste som ritmester i kongens livregiment. Han deltog i stændermødet 1660 hvor han i lighed med broderen Erik *B. var blandt de adelsmænd som villigt bøjede sig for den øgede kongemagt. 1660 var han blevet forlenet med Aakær slot, men fik 1661 ordre til at overlevere det til rigsdrost Joachim Gersdorffs arvinger som erstatning for „bornholmsk vederlagsgods" i Skåne og fik i stedet Hagenskov len kvit og frit for sin og sin hustrus levetid foruden en pension på 2000 rdl. 1667 skænkede hans kongelige velynder – som allerede 1661 havde givet hans to sønner Alrø og Endelave i faddergave – ham Hagenskov slot som B. taknemmeligt omdøbte til Frederiksgave, og s.å. blev han amtmand i Assens, en stilling han beklædte til sin død som indtraf få dage efter kongens. Den trofaste kongetjener fik også andre beviser på suverænens nåde og tillid: han blev gehejmeråd og assessor i statskollegiet og 1669 i højesteret. Han ejede mange godser, foruden de nævnte Ringstedgård, Dejbjerggård, Rødkilde, Rygård, Tybrind, men gik ikke fri for den økonomiske depression, som ramte så mange af hans standsfæller, og måtte før sin død afhænde flere af dem. Han efterlod sig fjorten børn.

Pers.hist.t. V, 1884 313–15; optegnelser sst. 2.r.IV 175. – Danm.s adels årbog LXVI, 1949. J. Bloch: Stiftamtmænd og amtmænd i Danm. og Island 1660–1848, 1895 72f 123. S. Larsen i Danske slotte og herreg. II, 1943 672.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Banner, Niels Eriksen, † tidligst 1444, rigsråd, lensmand. Begr. i Dueholm klosterk. F: Erik Thomsen B. og Ingerd Pedersdatter (Krabbe af Østergård). ~ Johanne Andersdatter Panter, † 1477, begr. i Dueholm klosterk. (~ 1° med Bonde Due til Torp, † tidligst 1430), d. af Anders Nielsen P. († senest 1406). – Far til Anders Nielsen *B.

B. nævnes tidligst 1421 og skrives 1423 til sin fædrenegård Vinstrup på Sjælland; gennem sit ægteskab føjede han hertil Asdal i Jylland. 1438 deltog han som rigsråd og lensmand på Skivehus i opstanden mod Erik af Pommern og var med til at indkalde Christoffer af Bayern. 1442 var han høvedsmand på Ålborghus, og n.å. overværede han som ridder kroningen i Ribe. Senere end 1444 er han ikke fundet nævnt som levende. Om hustruen fortæller slægtebøgerne at hun var blevet bortført af Bonde Due fordi hendes slægtninge modsatte sig hans frieri; hun overlevede B. i mange år og nød megen anseelse; 1462–63 forekommer hun som kongelig høvedsmand i Vendsyssel. □Det mal. der henføres til hustruen Johanne Andersdatter (Gavnø) er en kopi af et mal. af dronning Anna Cathrine.

Danm.s adels årbog LXVI, 1949 II 8. O. Andrup: Fort. over Gavnøs portrætsamling, 1914 75 146.

*Henry Bruun**

Barbé, Laurent, 1696(?)–1754, skibskonstruktør.

* i Frankrig 1696(?), † 21.3.1754 i Kbh., begr. sst. (Trin.). ~ med Brigitte Agnes Mariane Schenck, døbt 9.6.1725 i Kbh. (Garn.), † 22.3.1794 sst., (Trin.), d. af regimentsfeltskær i Livgarden til fods Gerhard Philips S. (ca. 1684–1761) og Christine Conradine Cardinal (1705–29).

På grund af fabrikmester Knud *Benstrups afskedigelse 1740 var man i bekneb for en erfaren skibskonstruktør i flåden. Frederik *Danneskiold-Samsøe indkaldte derefter B. sammen med en anden fransk skibskonstruktør, du Chemin. Mens den sidstnævntes viden blev afsløret som utilstrækkelig blev B. antaget til at tegne skibe for den danske flåde. Man ved intet om hans baggrund for at kunne bestride konstruktør-hvervet. Hans ansættelse er dateret 6.5. 1740. B. havde som prøve på sin viden udført en konstruktionstegning til et skib på 76 kanoner og der blev bygget et skib efter denne tegning (orlogsskibet Elephanten). I forbindelse med denne bygning opstod ret hurtigt et modsætningsforhold mellem flådens konstruktionskommission og B. Hovedanken mod ham var at han ikke ville forklare detaljerne i sine konstruktioner idet han henholdt sig til at han kun over for en af kongen særlig udpeget person ville røbe sine metoder. På trods af at flådens konstruktionskyndige havde mistet den faglige tillid til ham bevirkede Danneskiold-Samsøes protektion at han fortsatte i bestillingen. B. indgav kort efter sin antagelse flere tegninger bl.a. til en 18-kanoners fregat, et 70-kanoners orlogsskib samt til en kongejagt på to dæk. 1743 blev „Elephanten" søsat og ved besejlingen fandtes skibet udmærket hvorved det bestemtes at flådens skibsbygning skulle systematiseres, således at de store skibe skulle fremkomme reduceret efter „Elephanten"s tegninger der skulle opfattes som en art standardtegninger. Allerede n.å. havde skibet i konstruktionen sat sig meget og udviste stærke tegn på kølbrydning således at det måtte betegnes som en fejlkonstruktion. På lignende måde gik det med flere af B.s andre konstruktioner. 1743 fik han lov til at konstruere og lede bygningen af en mindre fregat, senere søsat under navnet Ærøe, uden konstruktionskommissionens kontrol. Skibet bedømtes som en mådelig sejler men B.s tid som selvstændig konstruktør var efter 1743 forbi. 1743 fremskaffede han forskellige franske tegninger som der blev bygget efter på Holmen. 1744 fik han til opgave at tegne en galej. Tegningen blev kritiseret af konstruktionskommissionen og måtte undergå visse ændringer før bygningen af det pågældende skib blev sat i gang. Det færdige resultat, galejen Jægersborg, viste sig at have gode sejlegenskaber men var utilfredsstillende ved roning.

Ved Danneskiold-Samsøes afskedigelse 18.11. 1746 ændredes B.s situation totalt, og Holmens chef forlangte nu at han over for konstruktionskommissionen bekendtgjorde sine metoder. B. nægtede dette og hævdede bl.a. at hvis han bekendtgjorde sin kunst og videnskab ville enhver skibsbygger kunne gøre ham det efter, hvilket specielt ville komme ham til skade som fremmed i et fremmed land. 4.4.1747 blev B. afskediget med en årlig pension på 500 rdl. indtil anden beskæftigelse kunne tilbydes ham. Dette viste sig imidlertid ikke muligt. Han levede derefter i Kbh. og døde i små kår 1754. I forbindelse med afskedigelsen 1747 konfiskeredes hans samling af konstruktionstegninger som indgik i flådens samlinger.

Bedømmelsen af B. har været hård, og det er da også nærliggende at betegne ham som en charlatan. Der er imidlertid grund til at antage at uoverensstemmelserne med konstruktionskommissionen ikke alene bundede i gemytternes forskellighed, men også havde at gøre med at han tilhørte den ældre skibsbygmestergeneration som mere byggede efter overleverede regler og håndværkstradition end efter matematiske konstruktionsprincipper. I alt byggedes efter B.s tegninger 3 orlogsskibe, 3 fregatter, 1 brigantin samt 1 galej hvortil kom forskellige ombygninger.

P. Holck i Tidsskr. for søvæsen, 1938 486–510.

Hans Chr. Bjerg

Barbette, Josie, 1657–1731, emaljemaler. Døbt 16.9.1657 i Strasbourg, † 1731, begr. 2.1.1732 i Kbh. (Tysk ref.). F: guldarbejder Frédéric B. og Marguerite Basseschin. ~ 1.11.1694 i Kbh. (Tysk ref.) med Anna Catharina Flockenius, begr. 28.3.1741 i Kbh. (Tysk ref.), d. af nederlandsk præst i Franckenthal Gerhard Vosmar F. († ca. 1685, ~ 3° 1683 med Geertruid de Haes, enke efter brygger Isack Ferein) og Jacomyna Bosch eller hans 2. hustru Adelheit Heueschin (Hausen).

B. opholdt sig endnu 1684 i Strasbourg, men kort derefter måtte han flygte på grund af ophævelsen af det nantiske edikt og opholdt sig derefter i Schweiz, antagelig i Genève. Fra ca. 1689 synes B. at have taget ophold i Kbh. hvilket en notits i de kgl. kammerregnskaber tyder på. Den Joseas Barbeck som 1690 fik borgerskab i Kbh. som „skildrer" må således være B., ligesom den Jonas Barbet der samme år nævnes i stoleregistret fra den reformerte kirke. Han nærmede sig nu hoffet ad den sædvanlige vej over Ulrik Frederik *Gyldenløve og Sophie Amalie *Moth hvis portrætter han udførte 1692, og nåede snart så langt frem i anseelse at han fandt beskæftigelse

hos kongen, dels således at han malede dennes, dronningens og prinsesse Sophie Hedevigs portrætter, dels ved at han malede små allegoriske billeder, det danske våben o.l. Der kendes også fra hans hånd kopier efter van Dycks portrætter og en miniature af Carl XI af Sverige (1696). Af kongens kasse udbetales ham penge 1693–99, 1701 og 1716. – Portrætter på Rosenborg, Fr. borg, i Kobberstiksamlingen, på Gisselfeld, Jægerspris, British Museum, det historiske museum i Moskva, i Landesmuseum i Kassel og i den Sinebrychoffske samling i Helsingfors.

Miniaturemalerens lod er ofte blot den at kopiere i sit bestandigere materiale de officielle hofmaleres oliebilleder; B. må derfor først værdsættes som den trofaste og følsomme kopist, dernæst som den fortrinlige kolorist og tekniker. Hans miniaturer har en finhed i farvetoningen, en delikatesse i behandlingen som bevirker at han regnes blandt de allerstørste emaljemalere, og at hans arbejder, når bagsiden med den fine marmorårede contreemalje er skjult, ofte er erhvervede af kendere som fremragende arbejder af Louis XIVs hofemailleur Jean Petitot. B. synes at have været stærkt beskæftiget for guldsmede, bl.a. Andreas Norman, navnlig i årene efter 1700.

E. F. S. Lund: Danske malede portrætter IV, 1912 47–49. J. J. Foster: Miniature painters II, 1903 101. E. Lemberger: Bildniss-Miniaturen in Skandinavien, 1912 127. Henri Clouzot: Miniaturistes sur émaille, 1924 13. P. Lespinasse: Les artistes français en Scandinavie, 1928 48 53 56–58. T. Holck Colding: Danish miniatures, 1948 13–16, fig. 7–9. Danm.s kirker. Kbh.by I 3, 1966–72 42f.

*O. Andrup**

v. Barby, Andreas, 1508–59, leder af Tyske kancelli. *24.7.1508, †3.8.1559, begr. i Roskilde domk. Uægte søn af Nicolaus v. B. til Loburg og Isterlin, amtmand på Gommern († 1524, ~1491 med Elisabeth v.d. Schulenburg, 1468–1553).

B. blev uddannet i Wittenberg hos Hieronymus Schurff og gjorde senere tjeneste i kancelliet hos hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg, Christian IIIs svigerfader. På dennes anbefaling kom han i dansk tjeneste. 1541 benyttede Christian III ham i forhandlingerne med de pommerske hertuger. Febr. 1542 fik han bestalling på tre år, ifølge hvilken han for en årlig løn af 100 gylden forpligtede sig til at lade sig bruge i kongens tjeneste i sendefærd. Nov. 1543 blev han leder af Tyske Kancelli efter Georg *Cörper og forlenedes med Skt. Laurentii kapel og domprovstiet i Roskilde og tillagdes desuden en årlig pengeløn på 40 gylden. I stedet for denne fik han senere domprovstiet i Viborg, og juni 1545 forlenedes han yderligere med Skt. Clare kloster i Roskilde. Det er usikkert om han nogensinde officielt fik titel af tysk kansler, selvom det ikke kan udelukkes at det skete sidst i 1550erne. I dommen over Peder *Oxe juni 1558 benævnes han tysk kansler, og på samme måde betegnes han af Jacob *Bording i ligprædikenen over Christian III. 1547–48 tilskødede kongen ham Faurholm som han efter en bitter markskelstrid med Herluf *Trolle solgte til Peder Oxe i 1554 for 17.000 dlr. Samme år naturaliseredes han som dansk adelsmand.

B. synes i højere grad end nogen anden at have opnået kongens fortrolighed. Han optrådte konsekvent som talsmand for kongens politiske opfattelse, men tilsyneladende længe uden at komme i modsætning til kansler Johan *Friis der synes at have haft afgørende indflydelse på tilrettelæggelsen af udenrigspolitikken. Derimod synes B. at have udøvet dominerende indflydelse i hertugdømmernes anliggender. I begyndelsen af 1550erne synes han at have haft nære forbindelser til kredsen om Johan Friis og Peder Oxe. Senere nærmede han sig rådets konservative fløj omkring Mogens *Gyldenstjerne. 1558 medbeseglede han således dommen over Peder Oxe selv om denne appellerede særligt til ham. Modsat Johan Friis men i overensstemmelse med kongen og rigsrådets konservative fløj frarådede han samme år indblanding i Livland (Letland). 1559 tilrådede han Frederik II at gå med i den planlagte aktion mod Ditmarsken.

B. synes at have været en dreven politiker der i enhver situation udelukkende søgte at varetage kongens interesser. Således lod han sig 1555 vælge til biskop af Lübeck blot med det formål at formå domkapitlet til at vælge hertug Magnus til coadjutor for så at afstå stiftet til denne. Mislykkedes dette forpligtede han sig 1556 til at afgive alle indtægter af stiftet til Christian III. Sikkert som tak herfor tilskødede kongen ham 1556 Selsø som han n.å. fik tilladelse til at gøre til et stamhus for sin brodersøn Hans v.B. Selv om det ikke lykkedes at få hertug Magnus valgt til coadjutor stod han til det sidste højt i Christian IIIs gunst. Det er karakteristisk at mens kongen på sit dødsleje henvender sig til både Johan Friis og B. og beder dem bestræbe sig på at fortsætte landets styrelse i samme ånd som hidtil, pålægger han derefter B. alene at takke alle sine tjenere og bede dem herefter tjene hertug Frederik med al troskab. B. overlevede kun kong Christian ganske kort. Hans v.B. solgte snart Selsø til Corfitz *Ulfeldt, således at der intet barbysk stamhus blev i Danmark. □Ligsten med afbildning (Roskilde domk.), gengivet i stik af Pregel efter tegn.

af Søren Abildgaard. Mal., formentlig fra 1600-tallet.

L. Laursen: Danm.-Norges traktater 1523–1750 I, 1907. – Danm.s adels årbog II, 1885 54. H. F: Rørdam: Kbh.s univ.s historie 1537–1621 I, 1868–69 420–24; II, 1869–72 402 753f. P. Colding: Studier i Danm.s pol. hist. i slutningen af Christian IIIs og begyndelsen af Frederik IIs tid, 1939. Samme i Til Knud Fabricius 13.8.1945 44–56. Astrid Friis i Hist.t. 10, VI 1942–44. E. Ladewig Petersen i Pers.hist.t. 14, IV, 1962 181–91.

Steffen Heiberg (Astrid Friis)

Barchmann, Hans, 1582–1648, snedker. *juni 1582 i Hamburg, † 10.2.1648 i Helsingør, begr. sst. ~1° 24.11.1611 med Engel Jakobsdatter, † 10.12.1622, begr. i Helsingør (Skt. Marie). ~2° før 1636 med Anna Andersdatter, *ca. 1595, † 1650, d. af sognepræst i Strø Anders Lauritsen († 1648) og Inger Jørgensdatter († 1614).

B.s navn møder man første gang 1608 blandt de mange snedkersvende daværende slotssnedker på Frederiksborg Gregers Greus afregnede med. 8.5.1616 overtog B. bestallingen som slotssnedker og udnævnelsen regnedes fra 14.4.1611. Han skulle udføre det snedkerarbejde som forefaldt og have ekstra betaling så længe han forarbejdede muskattræ og ibenholt. Disse kostbare træsorter er brugt i slotskirkens kongestol der ligesom alle stolestadernes gavle og døre smykkes med fornem intarsia. Denne teknik der anvendtes meget omkring B.s fødeby og i Lübeck ses sjældent her i landet og vel aldrig af så fremragende kvalitet som i slotskirken hvor man også på altertavlens bagside finder indlægning med forskellige træsorter og et felt som ret nøje svarer til stolegavlenes blomsterdekoration. Stolenes postamenter har perspektivbilleder udført efter Jan Vredemann de Vries' forlæg, og topstykkerne er dekoreret med dele af rigsvåbenet eller apostel- og dydefigurer udført af de billedskærere som arbejdede for slotssnedkeren. Indtil han 1625 fik besked på at afskedige sine folk førte B. tilsyn med alle snedkerarbejder, både mere og mindre betydningsfulde, på selve slottet og i de tilhørende bygninger. Christian IV udtrykte sin tilfredshed hermed ved 1619 at skænke ham en grund i Hillerød, og 1622 fik han Kratmøllen i udkanten af Jørlunde sogn nær Slangerup i forlening på livstid. Efter Kronborgs brand 1629 ansattes B. til at forestå snedkerarbejdet ved genopbygningen, og fra det ved slottet indrettede værksted leveredes døre, vinduesrammer, hylder, bænke, borde, skabe m.m. Samtidig fik B. opgaver på toldboden i Helsingør. Det er også i disse år flere kirkeregnskaber anfører udbetaling til Hans snedker i Kratmøllen – og Mattias maler fra Helsingør – for altertavler og prædikestole. Af de bevarede skal nævnes tavlen i Gerlev og prædikestolen i Lillerød. Ud fra disse kan forskellige arbejder henføres til værkstedet, fx to epitafier i Slangerup. Efter at have deltaget i forberedelserne på Københavns slot til prins Christians og Leonora Christines bryllupper fik B. 20.10.1640 tilsynet med det snedkerarbejde som udførtes på Kronborg fra 4.9.1639, og så længe arbejdet varede. – Om Henrik B., som også opføres blandt snedkersvendene 1608 og det følgende år benævnes „forrige" vides kun at han 1618 fik betaling for altertavlerne i Græse og Sigerslevvester.

H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. I, 1857–59 152. E. Carstensen: Hjørlunde sogns hist., 1878 47–51. Kong Christian IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, I, 1887–89 481; III, 1878–80 471; IV, 1882 444; V, 1883–85 560; VIII (suppl.), 1947 446. F. Beckett: Frederiksborg II, 1914 273. Kancelliets brevbøger 1616–20, 1919 964; 1624–26, 1925 864. Arne Sundbo: Frederikssunds og købstaden Slangerups hist. II, 1937 219. Jan Steenberg i Fra Fr.borg amt, 1947 7. Povl Eller sst., 1974 175. Danmarks kirker, Fr.borg amt, 1978.

Marie-Louise Jørgensen

Bardenfleth
Bremisk uradel.

Johan Fr. *B. (1772–1833) var ~ Augusta Wilhelmine Hellfried, d. af embedsmanden Johan C. F. *H. Frederik Løvenørn *B. var ~ Sophie von Ewald, d. af officeren Johann von *E. Carl Emil

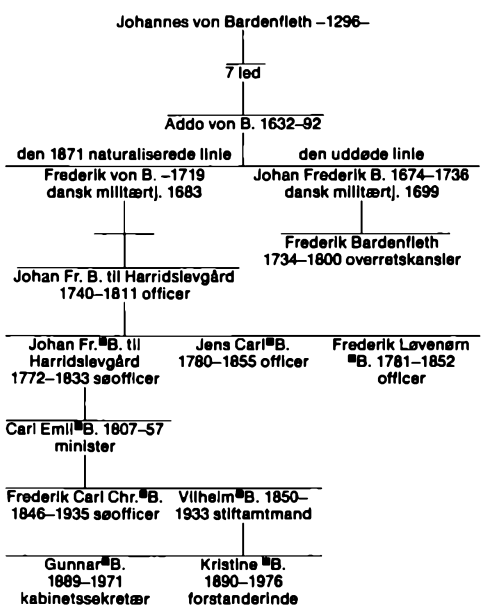

*B. var ~Sophie Amalie rigsgrevinde Schmettau, d. af officeren Gottfried rigsgreve *S. Vilhelm *B. var ~2° med Agnete Brandt, d. af præsten C. J. *B.

Danm.s adels årbog LXV, 1948 II 3–22.

Nils G. Bartholdy

Bardenfleth, Carl Emil, 1807–57, justitsminister, stiftamtmand, *9.5.1807 i Kbh. (Garn.), †3.9. 1857 i Interlaken, begr. sst. F: kaptajnløjtnant, guvernør, senere kontreadmiral Johan Frederik *B. (1772–1833) og Augusta Wilhelmine v. Hellfried (1775–1861). ~3.10.1832 i Kbh. (Frue) med rigsgrevinde Sophie Amalie Schmettau, *4.11. 1810 i Kbh. (Garn.), †26.4.1893 på Stubberup ved Borup, d. af generalmajor, rigsgreve Gottfried *S. (1752–1823) og Margrethe W. Stemann (1780–1865). – Far til Frederik *B. (1846–1935) og V. *B.

B. undervistes først i hjemmet og i længere perioder sammen med den ca. et år yngre prins Frederik (VII) hvis opdragelse dengang lededes af B.s fader. 1823 blev han student fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog 1827 juridisk embedseksamen. Også i skoleårene og de første ungdomsår bestod der et fortroligt venskab mellem prinsen og B. som gav denne lejlighed til at påskønne vennens elskværdige egenskaber, men dog også tidligt gav ham et nøje indblik i hans mindre heldige karakterejendommeligheder. Da prins Frederik blev gift med prinsesse Vilhelmine 1828 blev B. ansat som kavaler ved det unge hof. Forholdene her blev ham dog snart lidet tiltalende, og da hans fra ungdommen skrøbelige helbred gjorde det vanskeligt for ham at deltage i prinsens hyppige jagtture og andre udflugter, søgte han bort til en roligere og mere selvstændig virksomhed der også kunne muliggøre det for ham at gifte sig. 1832 fik han da embedet som byfoged i Frederikssund og herredsfoged over Horns herred og forblev her til han 1837 konstitueredes som stiftamtmand på Island, hvilken stilling han beklædte til 1840 da Christian VIII rettede en indstændig opfordring til ham om at overtage posten som hofchef hos prins Frederik der nu var kronprins og stod foran sit andet ægteskab. B. mente trods svære betænkeligheder ikke at kunne sidde denne opfordring overhørig og tiltrådte sin nye stilling i foråret 1841. Han ønskede imidlertid bl.a. af helbredshensyn snarest muligt at komme bort fra den og blev 1843 stiftamtmand over Fyn, hvor han med to afbrydelser i sommeren 1845 og 1847, da han fungerede som kgl. kommissarius ved det nyoprettede altings to første samlinger, forblev til 1848. I alle sine embedsstillinger viste B. sig som en dygtig og i sin gerning stærkt interesseret embedsmand.

Også som stiftamtmand bevarede B. en nær forbindelse med kronprinsen som var blevet udnævnt til guvernør over Fyn. Han nærede stærk sympati for den unge kronprinsesse Mariane og gjorde hvad han formåede for at hindre ægteskabets sammenbrud og bryde den indflydelse Louise Rasmussen (senere grevinde Danner) øvede over prinsen, men begge dele forgæves. Trods de dybtgående karakterforskelligheder mellem den nøgterne og i alle livsforhold korrekte B. og den excentriske kronprins kunne den gensidige hengivenhedsfølelse mellem dem dog endnu holde, og der er ingen tvivl om at B. i disse år på mange områder øvede en gavnlig indflydelse på prinsen. Politik havde B. som korrekt embedsmand af den gamle skole altid holdt sig fra, og hans personlige sympatier gik afgjort i retning af at beholde den kongelige enevælde så længe som muligt. I foråret 1847 bevægede han kronprinsen til at indgive et memorandum til Christian VIII. Det var affattet af B. efter samråd med major v. Schøller og kabinetssekretær Lunding i kronprinsens hofstat og tilrådede ikke blot kraftigere at imødegå de slesvigholstenske bestræbelser og værne om danskheden i Slesvig, men også snarest at udstede en hele monarkiet omfattende konstitutionel forfatning. B. handlede ingenlunde på grund af stærke konstitutionelle, endsige demokratiske sympatier, men ene af nationale grunde. Han frygtede helstatens sammenbrud og Slesvigs tab hvis man ikke i tide gav monarkiets forfatningsmæssige ordning en ny og fastere form der til en vis grad imødekom tidsånden, og det var for ham af afgørende betydning at denne ordning blev truffet af Christian VIII og ikke overladt til efterfølgeren som han anså for ganske uskikket til et sådant hverv. Henvendelsen blev vel modtaget af kongen som på den tid selv syslede med forfatningsplaner, men B. blev ikke inddraget i nogen forhandling herom før han efter Frederik VIIs tronbestigelse 20.1.1848 blev kaldt til Kbh. og udnævnt til gehejmestatsminister, indtil videre uden portefølje, men senere som præsident i Danske Kancelli. Straks efter sin ankomst til Kbh. blev B. inddraget i gehejmestatsrådets forhandlinger om udkastet til kundgørelsen af 28.1.1848. Han følte sig i afgjort modsætning til rådets ledende flertal med hensyn til hovedpunktet, at kongeriget og hertugdømmerne skulle sende et lige antal repræsentanter til den nye fællesforsamling, men som den meget yngre og mindre erfarne anså han det for frugtesløst her at gøre indvendinger. På andre punkter søgte han vel at bekæmpe forslagets hovedtendens: hertugdømmernes ligeberettigelse

med og forholdsvise selvstændighed over for kongeriget, men uden væsentlige resultater idet kongen altid fulgte flertallet og B. undlod at benytte sit personlige forhold til ham til at påvirke ham i modsat retning.

Efter februarrevolutionen antog forholdene en så kritisk karakter at B. kom i stedse stærkere modsætning til statsrådets ledende flertal. Han satte således forgæves sin indflydelse ind på at der i begyndelsen af marts skulle koncentreres en pålidelig dansk troppestyrke i og omkring Rendsborg, og da ophidselsen i hertugdømmerne voksede og den tyske bevægelse antog et stedse mere danskfjendtligt præg anså han faren for helt at miste Slesvig for så overhængende at man måtte forlade den hidtidige ordning og tillade Holsten og Lauenburg at følge den nationalpolitiske udvikling i Tyskland samt sætte alt ind på at værge de landsdele der lå uden for den tyske forbundsdags retslige indflydelse, og tilvejebringe en nærmere forfatningsmæssig sammenslutning mellem kongeriget og Slesvig. B. greb altså Ejderpolitikken som den sidste nødhjælp mod en overvældende fare, men kun i det håb at man når denne fare var overstået kunne vende tilbage til en konstitutionel helstat. Efter Rendsborgmødet 18.3. afsendtes den slesvigholstenske deputation til Kbh., og af det svar der måtte gives denne afhang fremtidens politik. Casino-mødet 20.3. satte yderligere tingene på spidsen, og samme aften søgte B. kongen, fremstillede situationen for ham og vandt uden vanskelighed hans tilslutning til den politik der nu måtte følges. Ved statsrådsmødet der på B.s foranledning var sammenkaldt til 21.3. om morgenen, inden modtagelsen af den københavnske borgerdeputation, tilkendegav kongen at han havde bestemt sig til et politisk systemskifte, og B. uddybede det efter kongens ønske nærmere i en længere tale. Følgen var at samtlige medlemmer af statsrådet med undtagelse af B. forlangte deres afsked, hvorefter kongen anmodede B. om at søge et ministerium dannet. B. henvendte sig til D. G. *Monrad som han anså for den inden for den nationalliberale kreds der var bedst egnet til at indtræde i regeringen, og tillige til grev Sponneck og etatsråd Francke. De videre forhandlinger endte imidlertid resultatløse idet Monrad ikke mente at kunne indtræde alene, men krævede at i det mindste også L. N. *Hvidt deltog i kombinationen, hvilket B. ikke mente at kunne acceptere da det ville give systemskiftet en for demokratisk karakter, og de to andre ytrede stigende betænkelighed i anden retning. Det af P. G. *Bang foreslåede triumvirat, i hvilket også B. skulle være indtrådt, synes denne ikke at have haft nogen tro på, og et forsøg fra hans side på at få A. W. *Moltke, som var den der i statsrådet havde stået ham nærmest, til at påtage sig ministeriets dannelse mislykkedes. Således måtte B. om morgenen 22.3. meddele kongen at hans forsøg var strandet, og tilrådede ham i en art fortvivlelse at henvende sig til det opløste statsråds mænd. I de derefter følgende forhandlinger tog han ikke nogen ledende del, men indtrådte som justitsminister i det under grev A. W. Moltkes forsæde dannede „martsministerium". Inden for dette indtog han en mere tilbagetrukken, nærmest moderende holdning og gik kun med store betænkeligheder med til det grundlovsforslag som han selv som justitsminister forelagde for den grundlovgivende rigsforsamling. De nationalliberales tanke om Slesvigs deling efteråret 1848 anså han for uigennemførlig og fortsatte efter de nationalliberale ministres udtræden som justitsminister i ministeriet A. W. Moltke II („novemberministeriet"). I ministerierne A. W. Moltke III og IV juli 1851–januar 1852 overtog han ministeriet for Slesvig og fulgte samme politik som var indledt af hans svoger F. *Tillisch.

Efter sin udtræden af regeringen købte B. Søllerødgård hvis drift han viste megen interesse. I begyndelsen af 1855 modtog han ansættelse som konstitueret domænedirektør. I det parlamentariske liv deltog han som folketingsmand for Odensekredsen 1849–52 og siden som landstingsmand for Fyn 1853–54. Fra juli 1854 var han kongevalgt medlem først af juliforordningens, siden af oktoberforfatningens rigsråd. B.s parlamentariske virke satte sig ikke synderlige spor, men da ministeriet P. G. Bang opløstes efteråret 1856 var det et ønske hos samtlige ministre bortset fra L. N. *Scheele at det skulle overdrages B. at rekonstruere det. Kongen hvis venskab for B. under grevinde Danners påvirkning nu var stærkt kølnet delte ikke dette ønske, og da han dog efter en stærk pression lod B. kalde, strandede planen allerede på at denne som betingelse for sin tiltræden krævede Scheele fjernet. – Kammerjunker 1827. Kammerherre 1840. Gehejmekonferensråd 1848. K. 1842. DM. 1845. S.K. 1848. □Mal. af Constantin Hansen (folketinget), benyttet til mal., 1860–64, af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Mal., 1855, af A. Schiøtt, litograferet 1860 af Kornerup, benyttet som forlæg til mindeblade for grundlovens indførelse, bl.a. af J. Thorsøe.

I. Bardenfleth: Livserindringer efterladte af geheimekonferentsråd C. E. Bardenfleth, 1890. N. Neergaard: Under junigrundloven, 1916.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Bardenfleth, Jens **Carl,** 1780–1855, officer. * 26.2.1780 i Slagelse (Skt. Peders), † 24.9.1855 i

Hillerød, begr. sst. F: generalløjtnant Johan Frederik B. (1740–1811, ~2° 1787 med Ingeborg Dorothea de Løvenørn, 1744–1814) og Sophie Magdalene de Løvenørn (1741–86). ~ 11.4.1811 med Elisabeth Charlotte v. Schmidten, * 7.1. 1786 på Williamsborg ved Horsens, † 11.2.1865 i Hillerød, d. af godsejer Johan Friederich v. S. til Williamsborg (1762–1830) og Christine Elisabeth Harboe (1761–1846). – Bror til Frederik *B. (1781–1852) og Johan Frederik *B.

B. blev vicekorporal i Fynske dragonregiment 1791, kornet à la suite 1792, sekondløjtnant 1801. 1802–05 besøgte han sammen med broderen universitetet i Kiel og den af generalmajor Binzer ledede feltjægerskole. 1806 blev han aide-generalkvartermester i general Johann Ewalds stab og deltog som sådan i begivenhederne ved Lübeck hvor resterne af Blüchers korps blev afvæbnet af franske tropper og hvori danske grænsetropper indvikledes. Her blev B. under affæren ved Stockelsdorf 6.11. alvorligt såret af franske husarer der antog ham og hans folk for preussere. Han fik flere alvorlige hug i ansigt og baghoved og bar mærker deraf livet igennem. Blandt venner fik han derfor tilnavnet „balafré", (den arrede). Han blev divisionskvartermester 1808 og attacheredes den svenske tronfølger, marskal Bernadotte da denne med sit fransk-spanske korps var i Danmark, derefter kommandør for generalkommandostaben på Fyn, kar. major 1812, overkvartermester juni 1813 og stabschef ved den „bevægelige Armeedivision" der som auxiliærkorps under prins Frederik af Hessen underlagdes marskal Davout og rykkede ind i Mecklenburg. B.s virksomhed som stabschef blev almindeligt anerkendt, og under tilbagetoget fra Kiel til Rendsborg var det efter hans råd prinsen valgte vejen over Sehested – sikkert den heldigste. Mens prinsen stod i Rendsborg indsendte han i dagene 28.12.–2.1. en række skrivelser til kongen hvori han på en meget skarp måde foreholder denne det urigtige i at samle hæren på Fyn i stedet for i Sydjylland og gå offensivt til værks: „Gud forlade den, der raadede Deres Majestæt til at gaa bag Lillebelt". Skrivelserne var konciperede og renskrevne af B. („de Bardenflethske Breve"); de krænkede kongen dybt og B. blev fjernet som stabschef. Efter Kielfreden blev han atter kommandør for fynske generalkommandostab, kar. oberstløjtnant (med anciennitet) 1823, overadjudant april 1832, oberst og chef for Livregiment lette dragoner juni s.å., medlem af kommissionen for armeens omorganisation 1840, kar. generalmajor 1841, kommandant i Rendsborg 1842. Han fik afsked som generalløjtnant 1.1.1846. – R. 1813. DM. 1826. K. 1836. S.K. 1843. □Træsnit af H. P. Hansen, 1873.

Tidsskr. for krigsvæsen, 1855 355f. Medd. fra krigsark. I–III, 1883–88; V–IX, 1892–1902. C. Th. Sørensen: Kampen om Norge i årene 1813 og 1814 I, 1871 179 181 188 257 273 285 368; II, 1871 11 23f 72f 126.

*Rockstroh**

Bardenfleth, Frederik Løvenørn, 1781–1852, officer. * 15.7.1781 på Harridslevgård, † 19.8.1852 i Kiel, begr. i Skovby ved Bogense. F: generalløjtnant Johan Frederik B. (1740–1811, ~2° 1787 med Ingeborg Dorothea de Løvenørn, 1744–1814) og Sophie Magdalene de Løvenørn (1741–86). ~ 1816 (ægteskabstilladelse 1.6.) med Sophie Ewald, * 17.11.1792 i Eckernførde, † 27.2.1829 i Kbh. (Frue), d. af generalløjtnant Johann v. *E. (1744–1813) og Susanne C. Ungewitter (1764–1810). – Bror til Carl *B. og Johan Frederik *B.

B. blev ti år gammel vicekorporal i faderens regiment Slesvigske rytterregiment, 1792 kornet à la suite, 1798 virkelig kornet, 1801 sekondløjtnant. Fra aug. 1802 til nov. 1805 studerede han ved universitetet i Kiel og deltog samtidig i undervisningen ved den af generalmajor Binzer ledede feltjægerskole (generalstabsskole). Jan. 1806 blev han aide-generalkvartermester (premierløjtnant) under Binzer og dec. 1807 medlem af den ekstraordinære indkvarteringskommission, jan. 1808 divisionskvartermester (overkomplet) og ansat ved generalkommandoen i Holsten. Maj 1809 deltog han i general Ewalds stab i ekspeditionen mod friskarehøvdingen, den preussiske major Schill der med sit korps da stod i Stralsund. B. udmærkede sig her ved mod og konduite; det skyldes for en stor del ham at fæstningen ikke blev udplyndret efter stormen, og han hædredes for sit forhold med den hollandske reunionsorden og det danske ridderkors. Begivenhederne under dette felttog har B. skildret i et overordentlig smukt udstyret værk *Stormen paa Stralsund*, 1846. 1811 blev han virkelig divisionskvartermester og 1812 kar. major. Under hele felttoget 1813 var han souschef i prins Frederik af Hessens stab, hvis chef var hans ældre broder Carl B. Prinsen havde i brødrene en fortrinlig medhjælp; „to tapre, talentfulde Mænd der vilde have prydet enhver Generalstab". B. fremhævedes på en smuk måde efter fægtningerne ved Boden, Bornhøved og Sehested. Jan. 1814 blev han chef for generalkommandostaben og febr. 1816 souschef ved det danske armékontingent der under prins Frederik af Hessens kommando var i Frankrig 1816–18. Efter hjemkomsten var han lærer (guvernør) for den senere Frederik VII til 1826 da prinsen blev myndig.

Han blev kar. oberstløjtnant 1823, overkvartermester à la suite febr. 1826 og dec. s.å. overadjudant hos Frederik VI. 1831 var han i Frankfurt for at varetage statens interesser i den tyske forbundshær (10. armékorps). 1832 blev han kar. oberst, generalkvartermesterløjtnant 1833, kommandør for Livgarden til hest 1834 (til 1.1.1842), s.å. chef for landkadetkorpset og dec. 1839 chef for Den kgl. militære højskole; for disse to institutioner stod han i spidsen til sin død. 1840 blev han han skatmester i ordenskapitlet, kar. generalmajor 1841, generalløjtnant juli 1849 og dec. medlem af den kommission der blev nedsat for at pådømme den hjemkaldte generalguvernør på de dansk-vestindiske øer Peter v. "Scholtens forhold. Han tog ikke aktiv del i treårskrigen, men blev efter freden kommanderende general i Holsten og Lauenburg (dec. 1851). B. var en meget smuk og anselig soldat. General de"Meza bemærker noget spydigt om ham 1849: „(B.) besøgte mig (på Als) i Legemsstørrelse, debiterende om sine Bro- og Landgangsforsøg i Assens". – R. 1809. DM. 1814. K. 1826. S.K. 1841. □Lille tegn. (Kgl. bibl.). Tegn., 1831, af J. F. Møller. På Schacks mal. af salvingen 1840 (St.mus.). Tegn. efter daguerreotypi som forlæg til litografi 1852; kopier efter dette (Kgl. bibl.), bl.a. tegn. af A. Fritz (?). Træsnit af H. P. Hansen, 1873. Foto.

Medd. fra krigsark., I–II, 1883–85; IV, 1890; VII–VIII, 1896–1900. C. Th. Sørensen: Kampen om Norge i årene 1813 og 1814, I, 1871 188 273; II, 1871 3f 35 70f. 73 162 364. E. de Saint-Maurice Cabany: Notice nécrologique sur le lieutenant-général F. L. de B., 1853.

*Rockstroh**

Bardenfleth, Frederik Carl Christian, 1846–1935, søofficer. *21.6.1846 i Odense, †29.12.1935 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: stiftamtmand, senere justitsminister C. E. "B. (1807–57) og Sophie A. Schmettau (1810–93). ~11.6.1881 i Kbh. (Holmens) med Ida Elise Cathrine Meldal, *30. 10.1856 i Kbh. (Holmens), †2.9.1946 sst., d. af premierløjtnant, senere viceadmiral Julius Sophus M. (1827–1901) og Alvilda Nathalie v. Ellbrecht (1831–99). – Bror til V. "B.

B. blev kadet 1860 og var 1864 med fregatten Sjælland i Østersøeskadren, blev løjtnant 1866, kaptajn 1881 og kommandør 1894. Han var 1871–73 skoleofficer ved søofficersskolen og derefter halvandet år i koffardifart. Af hans forskellige hverv uden for marinen skal nævnes at han var kommissarius ved ordningen af søgrænsen mellem Danmark og Tyskland mellem Manø og Rømø og i Lillebælt samt 1881–84 fører af postdampskib mellem Korsør og Kiel og 1886–92 chef for Statsbanernes søfartsforvaltning. 1892–1901 var han en myndig og repræsentativ chef for søofficersskolen og fik den ordinære funktionstid, otte år, forlænget for at kunne beklæde stillingen ved Søkadetakademiets 200 års jubilæum 1901 i hvilken anledning han blev kammerherre. S.å. udnævntes B. til jagtkaptajn hos kongen, var i denne egenskab chef for den eskadre der 1906 eskorterede kongeskibet Dannebrog med kronprinsen og kronprinsessen til Trondheim i anledning af det norske kongepars kroning. S.å. afskedigedes han ved opnået aldersgrænse med kontreadmirals karakter og varetog stillingen som hofchef hos dronning (fra 1912 enkedronning) Louise indtil 1925. Han var 1896–1908 kongevalgt medlem af Kbh.s havneråd og sad 1901–28 i bestyrelsen for Store nordiske telegrafselskab. – R. 1884. DM. 1893. F.M.I. 1896. K.² 1899. K.¹ 1905. S.K. 1911. □Avisillustrationer efter tegn. 1898 og 1909. Foto.

Tidsskr. for søvæsen 1936 88–90. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Th. Topsøe-Jensen**

Bardenfleth, Gunnar, 1889–1971, kabinetssekretær. *1.3.1889 på Frbg., †19.4.1971 i Fakse, begr. Frbg. F: minister, stiftamtmand V. "B. (1850–1933) og Agnete Brandt (1862–1946). ~1° 5.5.1916 i Kbh. med Agnete Marie Theisen, *12.6.1893 i Kbh., †8.4.1957 i Kbh., d. af bankbestyrer Ludvig T. (1862–1932) og Anna Charlotte Ehlers (1865–1936). ~2° 18.8.1961 i Hellerup med ekspeditionssekretær Birte Gamst, *6.4.1921 i Hellerup, d. af assurancedirektør Axel G. (1892–1969) og Agnete Houlberg (1893–1976). – Bror til Kristine "B.

B. voksede op i Vejle fra hvis højere almenskole han 1908 blev student. Han blev cand.jur. 1915 og var derefter 1915–17 fuldmægtig ved Vejle amt hos sin far. 1917 blev B. sekretær i indenrigsministeriet under hvilket krigstidens forsynings- og reguleringspolitik var lagt. Han fungerede som ministersekretær 1919–28. I forbindelse med at der fra indenrigsministeriet udskiltes et socialministerium blev B. 1925 fuldmægtig i dette, 1931 ekspeditionssekretær og 1934 kontorchef. Alt tegnede til en regelret karriere der kunne ende med et amtmandsembede. 1928–29 havde B. imidlertid været konstitueret amtmand over Hjørring amt og havde som sådan i Skagens havn modtaget den spanske konge. Ved denne lejlighed bemærkede kong Christian X B.s korrekte fremtræden og hele noble væsen. Da hertil kom at både B.s far og farfar og flere andre af slægten havde tjent kronen faldt valget på ham da kongen 1936 skulle have ny kabinetssekretær (og ordenssekretær). Som kabinetsse-

kretær havde B. under besættelsen 1940–45 en tyngende opgave. Under de helt specielle forhold efter 9. april 1940 påvirkede han kongen til at henstille til Stauning at afskedige udenrigsminister P. Munch, idet denne på grund af det ansvar der tillagdes ham efter B.s opfattelse kunne svække tilliden til folkestyret som det nu gjaldt at værne mod nazistisk infiltration. B. var i øvrigt – som forgængeren A. *Krieger – af den opfattelse at kronen skulle være tilbageholdende og politisk neutral, og han stræbte efter og opnåede også et godt forhold til alle ledende politikere. Efter 29. august 1943 holdt han sig i kontakt med Erik Scavenius for at markere at kongen stadig var dækket af en konstitutionel statsminister, idet Scavenius vel havde indgivet sin demissionsbegæring, men denne var ikke blevet imødekommet. Efter tronskiftet 1947 fortsatte B. som kabinetssekretær hos kong Frederik IX og var således under de vanskelige regeringsdannelser i 1950 og 1957 kongens personlige rådgiver. Den kritik der ved disse lejligheder fremførtes var kun sporadisk, og det må konstateres at kronen vanskeligt kunne have handlet anderledes. – Efter sin afgang som kabinetssekretær 1957 var B. til sin død direktør for De danske kongers kronologiske samlinger på Rosenborg og formand for bestyrelsen for Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg. Herudover havde han gennem årene en lang række andre tillidshverv af kulturel og humanitær karakter, var således 1938–65 kgl. patron for Skt. Petri tyske kirke i Kbh. og 1939–63 formand for Kjøbenhavns Understøttelsesforening, ligesom han sad i bestyrelsen for nogle erhvervsvirksomheder, bl.a. som formand for Tivoli 1955–67 og for Københavns kreditforening 1956–64. B. var mild af væsen, men med en naturlig myndighed, og han nød stor tillid i vide kredse. Han var socialt forstående og demokratisk indstillet; med held virkede han for at tilpasse monarkiet til samtidens forhold. – R. 1934. DM. 1936. Kammerherre 1937. K.[2] 1940. K.[1] 1947. SK. 1947. SK. i diam. 1957. □Afbildet på E. Henningsens mal. „Rusgilde i den gamle Studenterforening". Mal. af Aug. Tørsleff, 1960 (Forenede kreditforeninger, Kbh.).

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Tage Kaarsted

Bardenfleth, Johan Frederik, 1772–1833, søofficer. * 19.8.1772 i Holbæk, † 3.2.1833 i Kbh. (Holmens), begr. i Skovby ved Bogense. F: generalløjtnant Johan Frederik B. (1740–1811, ~2° 1787 med Ingeborg Dorothea de Løvenørn, 1744–1814) og Sophie Magdalene de Løvenørn (1741–86). ~ 16.4.1799 i Vejle med Augusta Vilhelmine Hellfried, * 16.11.1775 Kbh. (Petri), † 23.12.1861 sst., (Holmens), d. af justitsråd, senere generalpostdirektør Johan Carl Frederik *H. (1739–1810) og Frederikke Wilh. v. Jessen (1749–1817). – Far til C. E. *B. Bror til Carl *B. og Frederik *B. (1781–1852).

B. blev kadet 1784 og deltog 1786 med sin morbror kaptajn Poul *Løvenørn i et togt med „Grev Ernst Schimmelmann" med det formål at komme i land på Østgrønland, hvilket dog ikke lykkedes. 1789 blev han sekondløjtnant og fulgte s. å. onklen på en sendelse til Marokko. 1796 forfremmedes han til premierløjtnant og blev 1797 skoleofficer og lærer ved Søkadetakademiet. I slaget på reden 1801 var han næstkommanderende i blokskibet Charlotte Amalie og blev i denne anledning n.å. hædret med guldmedaljen. Næstkommanderende ved Søkadetakademiet 1801–06. Om slaget har han s.å. udgivet et *Udkast til en militær Beskrivelse over Slaget* . . . (tillige trykt i Journal f. Militaire I, 1801 og s.å. oversat til fransk). Af hans andre videnskabelige arbejder skal særlig nævnes afhandlingen *Om Orkaner* (i Vidensk. Selsk. naturvidensk. og math. Afhandl. V, 1831). 1806 blev B. kaptajnløjtnant og kammerjunker og ansattes som guvernør hos prins Frederik Ferdinand hos hvem han to år senere blev hofchef. 1808 blev han ordensviceceremonimester, 1810 kaptajn, 1813 fik han ledelsen af prins Frederik (VII)s opdragelse da prins Christian Frederik sendtes til Norge og 1815 blev han afskediget af søetaten. 1822–27 var han generalguvernør for de danske vestindiske øer, under hans ophold her 1826 tillagdes der ham kontreadmirals karakter. Efter sin hjemkomst 1827 tiltrådte han stillingen som hofchef hos arveprins Ferdinand, blev 1828 ordensceremonimester og 1831 ordensskatmester. – R. 1808. DM. 1812. S.K. 1826. □Miniature af F. C. Camradt, 1805.

*Th. Topsøe-Jensen**

Bardenfleth, Ellen **Kristine** Sophie, 1890–1976, forstanderinde. * 12.7.1890 på Frbg., † 1.5.1976 sst., begr. på Frbg. kgd. F: stiftamtmand V. *B. (1850–1933) og Agnete Brandt (1862–1946). Ugift. – Søster til Gunnar *B.

Efter præliminæreksamen fra Vejle døtreskole 1907 deltog B. i et 6 måneders kursus på en husholdningsskole og i 2 vinterkurser på Askov højskole (1909–10 og 1910–11). Sin sygeplejeuddannelse fik hun på Vejle amts- og bys sygehus fra 1918–21. 1922 kom hun til Diakonissestiftelsen og 1925 blev hun indviet til diakonisse. I et års

tid virkede hun derefter inden for hjemmesygeplejen i Esbjerg indtil hun 1926 blev ansat som leder af Marthahjemmet på Nørrebro i Kbh. 1938 valgtes hun til forstanderinde for Diakonissestiftelsen. B. var en varmhjertet og forstående personlighed der blev Diakonissestiftelsens søstre, hvad enten de arbejdede på hospitalet eller ude i landet, til stor støtte og inspiration. En stor del af hendes virke som forstanderinde faldt i en vanskelig tid, præget af krigsårenes besværligheder, men hendes evner som administrator, hendes smidighed og menneskekundskab medvirkede i høj grad til problemernes løsning. Hun trak sig tilbage 1955. – F.M.I. 1955. □Foto (Diakonissestiftelsen, Frbg.).

Den danske diakonissestiftelses årbog 1975/76.

Margrethe Kruse

Bardenfleth, Vilhelm, 1850–1933, minister, stiftamtmand. * 18.7.1850 i Kbh. (Garn.), † 6.9.1933 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: stiftamtmand, senere justitsminister C. E: "B. (1807–57) og Sophie A. Schmettau (1810–93). ~ 1° 24.5.1882 på Nysø med baronesse Kristine Stampe, * 30.10.1856 på Christinelund ved Præstø, † 9.3.1884 på Frbg., d. af baron Henrik S. til baroniet Stampenborg (1821–92) og Jonna Drewsen (1827–78). ~ 2° 26.1.1888 i Kbh. (Vartov) med Agnete Brandt, * 22.4.1862 i Rønnebæk ved Næstved, † 4.5.1946 på Frbg., d. af sognepræst, senere præst ved Vartov C. J. "B. (1817–89) og Dorothea L. E. Henningsen (1823–81). – Far til Gunnar "B. og Kristine "B. Bror til Frederik "B. (1846–1935).

B. blev 1868 student fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1874 juridisk kandidat. Efter en alsidig uddannelse, dels som volontør på Ringkøbing amts kontor hos sin ældre broder, amtmand Johan Frederik B. (1835–90), dels på juridiske kontorer i Kbh., blev B. 1878 volontør i indenrigsministeriet, 1879 assistent, n.å. tillige sekretær hos ministeren, og 1889 fuldmægtig og ekspeditionssekretær. 1.8.1894 udnævntes han til stiftamtmand over Århus stift og amtmand over Århus amt, men allerede 7.8. s.å. udnævntes han, der gennem sin anden hustru stod i forbindelse med grundtvigske kredse og derigennem med baron Tage "Reedtz-Thott, til minister for kirke- og undervisningsvæsenet i dennes kabinet. Han indlagde sig varig fortjeneste af folkeskolevæsenet ved at gøre de væsentligste forarbejder til den af hans efterfølger biskop H. V. Sthyr gennemførte folkeskolelov af 1899. Efter at ministeriet Reedtz-Thott var trådt tilbage 23.5.1897 blev B. indenrigsminister i H. "Hørrings kabinet. Han fik 1898 gennemført lov om arbejderes forsikring mod følger af ulykkestilfælde, lov om erhvervelse og fortabelse af indfødsret, lov om erstatningsansvar for skade ved jernbanedrift (Gentofte-ulykken 1897) samt love om flere kommuners overgang til købstad (bl.a. Esbjerg) og i 1899 tillæg til lov om anlæg af Kbh.s frihavn. Derimod strandede de fleste af B.s forslag om jernbaneanlæg, bl.a. dampfærgeforbindelsen Gedser–Warnemünde, og 28.8.1899 tog han sin afsked som minister. 1895–98 var han valgt til folketinget af højre i Odense. Kort efter sin afgang som minister udnævntes han 14.9.1899 til amtmand over Vejle amt, fra hvilken stilling han 1921 tog sin afsked. 1902–31 var B. formand i bestyrelsen for Den kellerske åndssvageanstalt i Brejning, og i en lang årrække var han medlem af bestyrelsen for Det danske hedeselskab. Endvidere har han været formand for de henholdsvis 1909 og 1911 af kirke- og undervisningsministeriet nedsatte kommissioner ang. folkeskolens tilsyn m.v. og ang. Kbh.s skolevæsens tilsyn m. v., ligesom han var formand for det kirkelige udvalg af 1921. Han var formand for Vejle banks repræsentantskab 1901–30. – Kammerherre 1911. R. 1894. K.[2] 1896. DM. 1898. K.[1] 1899. S.-K. 1920. □Mal. af Knud Larsen, 1918 (Vejle bank), af V. Irminger, 1920 (Vejle rådhus) og af H. Dohn, 1927 (Den Kellerske anstalt, Vejle). Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (A. Falk-Jensen)

Barfod, Barfoed

De biograferede personer er efterkommere af herredsskriver i Sædding Lauritz B., –1580–, hvis families først kendte mand er rådmand i Randers Niels Mikkelsen B., –1400–, hvis sønnesøn Jens B. adledes 1455. Admiral Niels Lauritzen "Barfod er sønnesøn af Lauritz B.s søn Thomas, medens de øvrige nedstammer fra Lauritz B.s søn Claus, der gennem to generationer præster er oldefar til Christen Clausen B. 1665–1707.

Jørgen H. Barfod: Nitten generationer. Slægten Barfod-Barfoed i korte biografier og tidsbilleder, 1960. Samme: Nitten generationer i billeder, hft. 1–2, 1963–64. Samme: Lidt om slægten før Jens Barfods adling i 1455, 1955.

Hans H. Worsøe

Barfod, Aage Immanuel Tang, 1878–1956, departementschef. * 2.2.1878 i Ålborg, † 6.5.1956 på Skt. Lukasstiftelsen i Hellerup, urne på Tibirke kgd. F: hospitalsforstander, exam.jur. H. P. "B. (1834–92) og Marie C. Tang (1840–1928). ~ 15.9.1915 i Kbh. (Holmens) med Inger Marie Hammer, * 28.7.1884 i Kbh. (Frue), † 27.7.1967 i

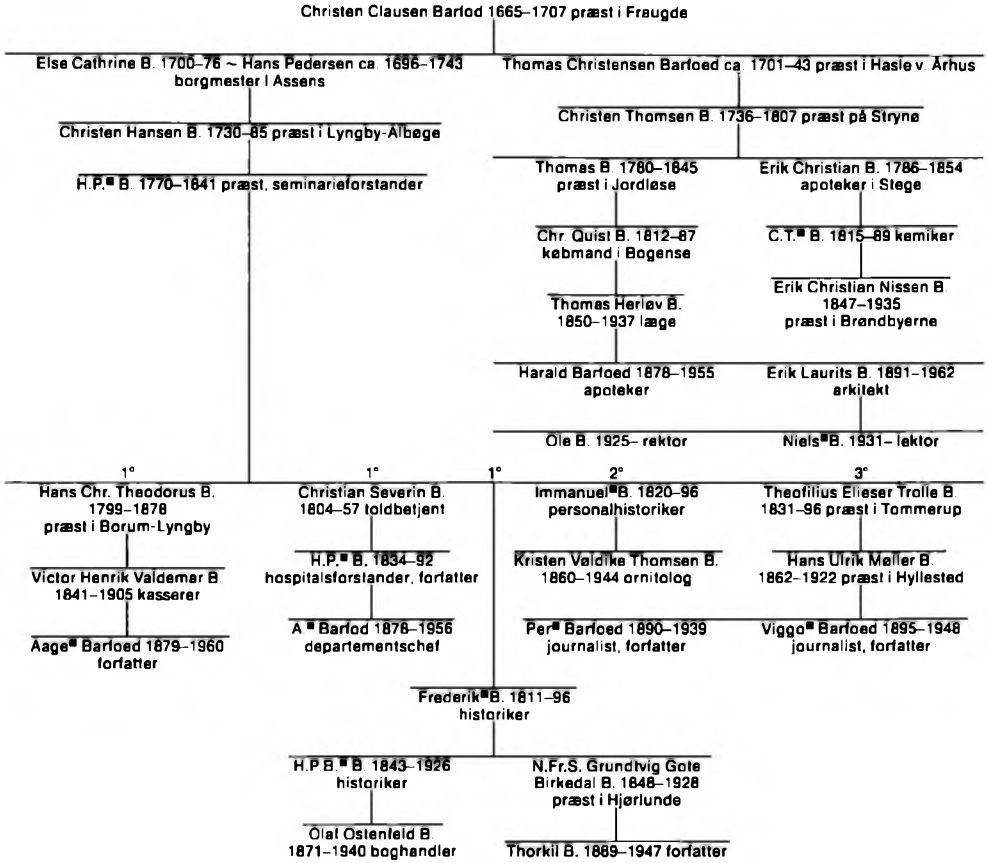

Tibirke, d. af premierløjtnant i marinen, senere kommandør Regnar ■H. (1855–1930) og Fanny E. Hedemann (1860–1946).

B. blev student fra Ålborg katedralskole 1896, cand.jur. 1902, sagførerfuldmægtig i Kbh. samme år. Han blev assistent i kultusministeriet 1906, konst. fuldmægtig 1914 og fuldmægtig i det nyoprettede undervisningsministerium 1916. 1921 blev B. konst. kontorchef i 2. dep., fik kgl. udn. 1923, flyttede 1925 over til 1. dep. og blev 1933 departementschef i 1. departement der behandlede sager vedr. folkeskolen, eksamensskolerne, seminarierne og ungdomsskolerne. I denne stilling virkede B. i 16 år. Han skulle være faldet for aldersgrænsen i 1948, men efter anmodning af undervisningsminister Hartvig Frisch forblev han i stillingen yderligere ét år. B. blev i sin lange embedsperiode et symbol på kontinuiteten i skolens udvikling, og han har sat sit præg på mange skolelove. Han blev sekretær i den store skolekommission 1919–23 og formand for de kommissioner der gik forud for seminarielovene 1930 og 1954, for tilsynslovene 1933 og 1949 samt formand for kommissionen vedr. det sønderjyske skolevæsen 1945.

I sit embede stod B. vagt om lærernes metodefrihed og hævdede friheden i det pædagogiske liv. Ministeriets opgave var at afstikke rammerne, og rammerne skulle give god bevægelsesfrihed. Denne opfattelse har han givet udtryk for i Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole 1950. Hans syn på ministeriets opgaver træder i øvrigt frem i bekendtgørelser og cirkulærer, i Håndbogen fra 1930, 1938 og 1950 samt i de årlige Meddelelser vedr. Folkeskolen og Seminarierne, som han udgav fra 1933. Efter 1937-loven gik han ind for en centralisering af skolevæsenet der krævede nedlæggelse af mange små landsbyskoler som det var sket i Sverige. Undervisningsminister Jørgen Jørgensen ønskede dog ikke at gå så konsekvent til værks, og B. måtte væbne sig med tålmodighed. Samarbejdet med Jørgen Jørgensen var i øvrigt præget af gensidig respekt, og B. overlod det ganske til mini-

steren at formulere folkeskolens nye formålsparagraf 1937. Inden for læreruddannelsen søgte B. i over 20 år forgæves at hæve kravene til optagelsesprøven radikalt. Derimod vandt hans tanker om en frigørelse af eksamensformen indpas i 1954-loven efter at forsøgsundervisning på seminarierne som B. havde fremskyndet 1948 havde vist nye veje. Han var i sin planlægning ikke bange for at bryde med traditionen og mødte 1930 stor modstand mod sine forslag om at nedlægge en del små seminarier. I departementschefstyrets dage 1943–45 hvilede skolen trygt hos B. De vanskelige år har B. beskrevet i Nordisk administrativt Tidsskrift, 1945. En særlig varm interesse nærede B. for faget sløjd som han dyrkede i sin fritid. Hans praktiske kunnen inden for dette fag vandt dog større anerkendelse i skolekredse end hans pædagogiske tanker om faget som han lagde frem i bekendtgørelsen af 4.5.1931.

B. var den ideale embedsmand, i mange år ofte iført jaket, altid saglig og nøgtern i forhandlinger. Hans fremtræden var lidt kølig, og selv om han privat var kendt for sit milde væsen kunne han i en forhandlingssituation slå over i bidende ironi. Ingen var dog i tvivl om den varme interesse og den oprigtige respekt B. nærede for de institutioner han var sat til at forvalte. Han havde sikker sans for særtilfælde i forvaltningen men fandt sjældent anledning til at afvige fra gældende bestemmelser. Det princip han lagde til grund for sit arbejde kan sammenfattes i ordene retsindighed, ligelighed og konsekvens. Med sit skarpe intellekt, sin vældige viden om alle skolelovgivningens enkeltdele og sit klarsyn over udviklingslinjer vandt han den største respekt i alle skolekredse. – R. 1922. DM. 1928. K.[2] 1943. SK. 1950. □Mal. af E. Dalberg, 1936. Mal. af Helge Frederiksen, 1948. Foto.

Studenterne fra 1896, 1926 2. Folkeskolen 1948 nr. 5 66f; 1956 nr. 21 587. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ingrid Markussen

Barfod (døbt Barfoed), Povl **Frederik**, 1811–96, historisk forfatter, politiker. * 7.4.1811 i Lyngby, Sønder hrd., Randers amt, † 15.6.1896 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst i Lyngby og Albøge, Randers amt, senere provst i Fakse H. P. *Barfoed (1770–1841) og Marie C. Hjorth (1776–1816). ~ 11.9.1841 i Fuglebjerg med Emilie Birkedal, * 18.10.1813 på Ålebækgård, Møn, † 3.10.1897 på landboskolen ved Lyngby, d. af godsinspektør, forpagter Ludvig Harboe Birchedal (1772–1819) og Agathe Johanne Husum (1775–1864). – Far til H. P. B. *B. Halvbror til Immanuel *B.

B. blev student 1828, privat dimitteret, men fik aldrig taget nogen embedseksamen. Efter huslærervirksomhed på landet tog han 1832 til Kbh. hvor han med besvær tjente til livets ophold bl.a. som lærer. Ved Det forenede velgørenhedsselskabs drengeskole som var oprettet på hans initiativ 1834 (og hvis navn siden 1926 er „Frederik Barfods skole") måtte hverken han eller hans medlærere lønnes. 1846–56 virkede B. som bibliotekar i Det skandinaviske selskab, men en embedsstilling fik han først da han 1855 blev fuldmægtig i rentekammerets arkiv. Herfra kom han 1861 til Det kgl. bibliotek hvor han virkede som assistent til 1866 da han trak sig tilbage. Det var som politiker og forfatter B. gjorde indtryk på sin samtid. Oprindelig en svoren tilhænger af Frederik VIs enevælde kom han i vennekredsen „Tylvten" der bl.a. omfattede hans senere svoger Vilhelm *Birkedal og de vordende politikere C. C. *Hall, F. M. *Knuth og D. G. *Monrad, i kontakt med tidens politiske røre. Hertil kom stærk påvirkning fra N. F. S. Grundtvig. I tilslutning til ham stiftede B. 1839 Danske samfund, et mødeselskab der fik aflæggere flere steder i landet, og udgav 1839–42 det første fællesnordiske tidsskrift Brage og Idun hvortil han hentede lødige bidrag fra forfattere i Nordens lande. Straks efter Frederik VIs død tonede B. rent flag på venstrefløjen, var ivrig deltager i de første nordiske studentermøder og førte som medarbejder ved det liberale dagblad Fædrelandet et frisprog der nedkaldte en række offentlige anklager og domfældelser over ham. 1841 blev han ved hof- og stadsretten foruden høje bøder idømt et års censur. Næste år fordoblede højesteret i samme sag både bøder og censur. Kulminationen nåedes 1846 hvor B. havde karakteriseret administrationen af trykkefrihedslovgivningen som lovløs. Det kostede ham atter bøder og nu fem års censur der dog bortfaldt ved kongeskiftet 1848. Inden denne højesteretsdom var det lykkedes B. 1846 i et lille skrift *En dansk Hverdagshistorie i lutter Aktstykker* at ironisere over regeringens sagsanlæg foranlediget af en vise af B. om svælget mellem herre og bonde hvor han priste bondevennernes ledere. 1844–47 var B. redaktør af bladet Almuevennen, og 1848 valgte bondevennerne på Møn ham til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. På Constantin Hansens grundlovsmaleri er B. – korrekt – afbildet med rød kalot. I rigsforsamlingen fik han grundlovsudvalgets forslag om trykkefrihedsparagraffen skærpet, så den fastslog: „Censur og andre forebyggende forholdsregler kunne ingen sinde på ny indføres" – en bestemmelse der er fast-

holdt i de senere grundlove. B. havde siden sæde i folketinget indtil 1869 med en kort afbrydelse 1853 da han efter uforbeholden tilslutning til Ejdergrænsen ikke opnåede genvalg på Møn. Ved et suppleringsvalg nogle måneder senere blev han repræsentant for Sakskøbingkredsen, men fjernede sig i stigende grad fra bondevennerne og nærmede sig højre som han støttede i forsvarssagen. Sort kalot afløste den røde. Trods ordrige indlæg i debatterne opnåede han ikke større politisk indflydelse, men om hans indgående fortrolighed med det politiske miljø i samtiden vidner hans under mærket L.K.D. forfattede *Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie*, 1849, og hans *Dansk Rigsdagskalender* fra 1856. Som historisk forfatter var B. i sit es. Fra hans skrivepult spredtes artikler og bøger med pålidelige personalhistoriske data – og skarpe domme over samtid og fortid. Allerede 1835–36 havde han under pseudonym udsendt en *Poetisk Læsebog for Børn og barnlige Sjæle* – ledsaget af værdifulde digterbiografier. 1848–49 fulgte *Danmarks Gejstlighed, en personalhistorisk-statistisk Aarbog*, hvor præcise data vekslede med subjektive karakteristikker. Da Fr. V. *Hegel opfordrede ham til at ny-udgive Ove *Mallings Store og Gode Handlinger fra 1777 foretrak han at give sin egen skildring af fædrenes bedrifter, *Fortællinger af Fædrelandets Historie* I–II, 1853 der blev hans hovedværk. Trods konkurrencen med A. *Fabricius' Danmarkshistorie – der kom året efter – vandt den så mange læsere at der i alt kom fire udgaver, den sidste 1874. „Ånden fra 48" præger dette som alle B.s senere arbejder, herunder de i hans alderdom fuldførte – og svagere – *Danmarks Historie 1319–1536* og *1536–1670*, i seks bind 1885–93. B.s beskedne økonomiske kår – først 1876 fik han tildelt årlig understøttelse på finansloven – hæmmede aldrig hans indsats for de ideer han brændte for: åndsfriheden, skandinavismen og kampen mod tyskheden. Hans ydre fremtræden: det kæmpemæssige fuldskæg, den gennemtrængende stemme, det brede foredrag, de åbenmundede udtalelser – kunne kalde på smilet, men hans ildhu og retlinethed indgød respekt. Hos B.s dattersøn, historikeren Vilhelm *la Cour, genfindes nogle af hans bedste egenskaber. – En søn **Ludvig** Harbo Gote **Birkedal-B.** (27.5.1850–17.10.1937) blev efter konservatorieuddannelse 1873 organist ved Metodistkirken i Rigensgade, 1877–94 ved Frue kirke i Svendborg, og derefter til 1926 ved Frederikskirken i Kbh. 1914–15 udgav han den store koralbog *Menighedens Melodier* I–II. – R. 1888. □Tegn., 1845, af P. C. Skovgaard, i træsnit af H. P. Hansen, 1897. Daguerreotypi af Bouillé, 11.9.1845 (Kgl. bibl.) Litografi af Lønborg, 1857, efter foto. På Constantin Hansens mal., 1860–64, af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af H. Olrik, 1865 (Hirschsprung). Tegn. af F. M. Schou (Kgl. bibl.). Flere træsnit fra 1872 og frem, bl.a. af H. P. Hansen, 1896. Medaljon af Th. Stein, 1873. Buste af E. H. Bentzen, 1882, og mal. af H. Siegumfeldt, 1891 (begge Fr.borg), det sidste i træsnit af H. P. Hansen, 1897. Litografi af Harald Jensen, 1894. Foto.

F. B.: Et livs erindr., 1938. – Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over slægten Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 97. – V. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890 130–41. Rich. Petersen: F. B., 1897. A. D. Jørgensen: Hist. afhandl. IV, 1899 37–46. L. C. Nielsen: Fr. V. Hegel I, 1909 259–64. K. Fabricius i Riget 7.4.1911. H. P. B. Barfod: Minder fra et langt liv, 1921. Hugo Gaarn: „Velgørenheden", F. B.s skole 1834–1934, 1934 8–13. V. la Cour: Livet begynder, 1953 56–58. – Arkiv i Kgl. bibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand

Barfod, Hans Peter, 1834–92, hospitalsforstander, forfatter. * 11.5.1834 i Køge, † 4.9.1892 i Ålborg, begr. sst. F: købmand i Køge, senere toldbetjent i Bandholm Christian Severin Barfoed (1804–57) og Johanne Marie Grouleff (1810–74). ~ 24.9.1868 i Ulfborg med Marie Cathrine Tang, * 9.3.1840 på N. Vosborg, † 2.3.1928 på Frbg., d. af godsejer A. E. M. *T. (1803–68) og Maria E. Fenger (1807–85). – Far til A. *B.

Forældrenes trange kår og sønnens tidlige og levende optagethed af forskelligartede interesser gjorde ham vejen til en fast stilling i livet meget vanskelig. 1850–52 var han kontorist hos godsforvalteren på Bådesgårds gods, 1854 tog han dansk juridisk eksamen og 1855 blev han 2. fuldmægtig hos by- og herredsfogden i Nykøbing S. Samtidig søgte han ad forskellige veje at skaffe sig et dybere livsindhold, syslede med poesi, statistik, topografi o.a. og var desuden stærkt optaget af de religiøse spørgsmål der drejede sig om de to poler N. F. S. Grundtvig og Søren Kierkegaard. Ved privat understøttelse fik han 1860 lejlighed til at foretage en rejse i Tyskland og Schweiz. Indtryk fra denne nedlagde han i et med meget bifald modtaget skrift *Fra en Rejse*. Efter opfordring fra Aalborg overtog han 1861 udgivelsen af et nyt nationalliberalt blad Aalborgposten der skulle modarbejde Bernhard Rées Aalborg Stiftstidende. Herved fik han mange vanskeligheder at kæmpe med og måtte til sidst, 1864, afhænde bladet. Da han således stod uden livsgerning tilbød biskop P. C. *Kierkegaard ham 1865 foreløbig plads i sit hus, for at han kunne ordne broderens efterladte papirer. Dette førte til at han s.å. blev biskoppens amanuensis og stiftskasserer. 1869–77 udgav han

med stor omhu men under en del modstand de tre første bind af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer for årene 1833–47. B. er blevet kritiseret for at være medansvarlig for at en del af originalpapirerne forsvandt på trykkeriet, men han har efter alt at dømme været en meget pålidelig udgiver ligesom hans indsamling af erindringer om Søren Kierkegaard er rosværdig. 1875 blev han tillige hospitalsforstander i Ålborg hvilken gerning han både i forholdet til de gamle i hospitalet og til den ærværdige stiftelse omfattede med største interesse. Fra 1878 optog han det som sin opgave at tilvejebringe en kyndig restaurering af den gamle hospitalsbygning. – Foruden de nævnte skrifter har han udgivet flere mindre afhandlinger og indlæg i dagens spørgsmål samt en del spredte digte. □Litografi af Ad. Lønborg efter fotografi 1861. Foto.

Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over slægten Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 88. E. Tauber og A. H. Nielsen: Personal-hist. notitser om embeds- og bestillingsmænd i Ålborg i fortid og nutid, 1879–80 215–17. Aage Kabell: Kierkegaardstudiet i Norden, 1948 123–132. Anna Tang Barfod i Fra Himmerland og Kjær herred, 1970 50–76. Henning Fenger: Kierkegaard-myter og Kierkegaard-kilder, 1976 41–53 129–135.

Uffe Andreasen (S. Nygård)

Barfod, Hans Peter Gote **B**irkedal, 1843–1926, historisk forfatter, læge. * 14.9.1843 på Frbg., † 30.6.1926 sst., begr. sst. F: forfatter, historiker Frederik *B. (1811–96) og Emilie Birkedal (1813–97). ~ 4.9.1868 i Kbh. (Vartov) med Mine (Nielsmine) Ostenfeldt, * 13.7.1841 i Værum sg. Randers amt, † 7.3.1914 på Frbg., d. af proprietær og prokurator Lauritz O. til Christianslund ved Randers (1789–1856) og Dorthea Kirstine Dinesen (hjemmedøbt 1787–1858).

B. blev student 1863, dimitteret fra kursus. Ved krigsudbruddet 1864 meldte han sig som frivillig og gjorde som lægestuderende lazarettjeneste hvorefter han 1866 blev udnævnt til reservelæge i hæren med rang af premierløjtnant. Året efter sin medicinske eksamen 1870 blev han praktiserende læge på Frbg., en praksis han fortsatte til 1921, højt anset som huslæge og fødselshjælper. Hertil kom omfattende filantropisk indsats. 1894 fik han doktorgraden for en afhandling om gigtfeberens udbredelse i Danmark. 1882 begyndte han udgivelsen af *Lommebog for Læger,* hvormed han fortsatte til den 1913 blev overtaget af lægeforeningen. Som historisk forfatter fulgte B. i faderens spor, både mht. syn og stil, som højreorienteret, kongetro grundtvigianer. Hans første publikation var *Kong Frederik VIIs Sangkrønike,* 1864, et udvalg af digte til kongen. Efterfølgeren er skildret i *Kong Christian IX* I–II, 1888–1906. Forsvarssagen lå ham stærkt på sinde. Han havde været en af ophavsmændene til den frivillige selvbeskatning til Kbh.s befæstning 1885 og taget initiativet til forsvarsadressen 1909. S.å. udgav han *Carl Hall og Forsvarssagen i 60 Aar.* 1921 begyndte han udgivelsen af seks bind „Minder fra gamle grundtvigske Hjem", der efter hans død blev afsluttet med fire bind ved Holger *Begtrup. – R. 1888. DM. 1906. □Mal. af A. Price, 1864. Afbildet på F. P. Grünwaldts mal., 1895, „Overleveringen af Garderhøjfortet til Krigsbestyrelsen 1892". Buste af E. H. Bentzen, 1896. Mal. af Cathrine Heyerdahl, 1919. Foto.

H. P. B. B.: Minder fra et langt liv, 1921 (optr. i Minder fra gamle grundtvigske hjem VIII, 1928). – Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over familien Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 98f. Mindeblade om H. P. B. B.s 70 års fødselsdag 14.9.1913, saml. af O. O. Barfod (saml. af avisomtale). H. Begtrup i Højskolebladet 1923 1153–58. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand (Fred. Nørgaard)

Barfod, Immanuel, 1820–96, præst, personalhistoriker. * 16.7.1820 i Lyngby, Sønder hrd., Randers amt, † 15.5.1896 i Våbensted, begr. sst. F: sognepræst i Lyngby, senere provst i Fakse H. P. *Barfoed (1770–1841) og Christine Guldberg (1777–1826). ~ 18.4.1846 i Fuglebjerg med Johanne Christiane Frederikke Thomsen, * 9.2. 1825 på Sandrupgård, Tikøb sg., † 11.1.1892 i Våbensted, d. af forpagter på Fuglebjerggård Andreas T. (1797–1843) og Frederikke Anna Gertrud Birkedal (1800–76). – Halvbror til Frederik *B.

B. blev student fra Vordingborg 1838, cand.teol. 1843, virkede en tid som huslærer og ansattes 1845 som andenlærer ved borgerskolen i Nykøbing F. Udnævntes 1851 til sognepræst i Oversø, Flensborg provsti og forflyttedes 1854 til Sørup, samme provsti, hvor han forblev indtil han 1864 afsattes af tyskerne. Endnu s.å. modtog B. Herredskirke og Lille Løjtofte sognekald, Lollands Nørre herred, og forflyttedes endelig 1874 herfra til Våbensted og Engestofte, Musse herred hvis provst han var 1884–94. – B. var en fortrinlig begavet og overordentlig praktisk mand til hvem embedsbrødre, lærere og sognebørn ofte fandt vej for at søge råd og støtte. I kirkelig henseende blev han, dog uden ensidighed, stærkt påvirket af Grundtvig. Som personalhistoriker og genealog udfoldede han, flittig og grundig, et næppe tilstrækkelig værdsat forfatterskab. Hans presbyterologi *Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie* I–II, 1851–54 er, ikke mindst når datidens arbejdsmetoder tages i betragtning, et mønstergyldigt værk der efterfulgtes af enkelte bidrag til Kirkehist. Samlinger og flere udmærkede stamtavler, ligesom han offentliggjorde lejlighedsdig-

te og ydede bidrag til dagblade. B. tog virksom del i stiftelsen af Personalhistorisk Samfund og var da også den der indledede 1. bind af Personalhistorisk Tidsskrift 1880 med en velformet og vækkende om end kun kortere artikel *Genealogen og hans Arbejde.* Som medlem af bestyrelsen for Genealogisk Institut fik han en ikke ringe indflydelse på indførelsen af forbedrede kirkebøger. Også navnesagen omfattede han stadig med usvækket interesse. – R. 1888. □Silhouet af Fausing. Tegn. af Marie Krabbe, 1888, efter foto. Foto.

Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over familien Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 119. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Poul Bredo Grandjean**

Barfod, Niels Lauritsen 1650–1730, søofficer. * 5.4.1650 på Tåsinge, † 23.2.1730 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: kgl. proviantkommissarius Lars el. Laurits B. og Kirstine Hansdatter Løve (ca. 1618–98). ~1° 1677 med Janiche Bæhr (kaldet den Dutz), * ca. 1649, † 6.3.1687. ~2° 14.12.1688 i Kbh. (Holmens) med Magdalene Jørgensdatter Witt, * ca. 1653, † antagelig i jan. 1717, d. af kræmmer Jørgen W., Kbh.

B. sejlede fra 1666 i Asiatisk Kompagnis tjeneste og avancerede her til overstyrmand på skibet Oldenborg. Da føreren for dette, kaptajn Bæhr, døde i Ostindien 1674, førte B. skibet hjem. 1675 blev han månedsløjtnant i flåden og deltog n.å. som chef for snauen Fire Liljer i slaget ved Øland under Niels Juel. Samme efterår blev B. der imidlertid var forfremmet til månedskaptajn chef for fregatten Carlshamn, men måtte 18. 5.1677 stryge flaget for en overlegen svensk styrke; han og hele besætningen kom i fangenskab, hvorfra han dog snart blev udvekslet. B. blev i anledning af denne affære stillet for en krigsret der 1679 frifandt ham, og han blev nu chef for orlogsskibet Delmenhorst der sammen med Flyvende Hjort sendtes til Bornholm for at hente svenske krigsfanger. Da B. havde fået ca. 500 af disse om bord blev han angrebet af en overlegen svensk styrke under Ankerstierna. Efter et tappert forsvar slap de danske bort om natten og nåede Sundet. I vinteren 1683–84 lå han med fregatten Stjernen på Arnager red ved Bornholm for at undersøge om denne egnede sig til krigshavn; marts 1684 blev fregatten af isen sat op på Arnager rev og blev vrag. I de følgende år var B. skibschef med den opgave at konvojere handelsskibe. 1694 afgik han som chef for orlogsskibet Gyldenløve sammen med snauen Pakan og en svensk fregat Wachtmeister med en konvoj på 80 koffardiskibe. Efter at Pakan og Wachtmeister med en del af konvojen var detacherede, blev resten 30.6. i Kanalen omringet af en engelsk eskadre på tolv orlogsskibe der beordrede hele styrken ind på Downs red. B. der havde været passiv tilskuer fulgte med ind på reden for at protestere. Her blev han af englænderne opfordret til at stryge sin vimpel, og da han nægtede dette blev han 11.8. angrebet af to engelske orlogsskibe af viceadmiral Showels eskadre. Efter at tre mand var faldet og 18 såret opgav B. den ulige kamp og strøg flaget, hvorefter han blev holdt fangen på et engelsk orlogsskib. Efter tre måneders forløb blev han og skibet frigivet. Affæren medførte en diplomatisk spænding mellem England og Danmark. Kongen støttede imidlertid B. og han blev udnævnt til kommandørkaptajn som påskønnelse. 1700 var han først chef for en af eskadrerne i Ulrik Christian *Gyldenløves flåde, derefter juli–aug. chef for de til Kbh.s forsvar under det svensk-engelsk-hollandske angreb udrustede pramme og både. B. blev 1701 kommandør og indtrådte s.å. som deputeret i admiralitetet. Han blev 1703 schoutbynacht og n.å. enrulleringschef i Jylland, 1710 viceadmiral og eskadrechef i Gyldenløves flåde i Østersøen og om efteråret chef for en eskadre i Nordsøen og Kattegat. 1711 og 1712 var han atter eskadrechef i Gyldenløves flåde; det blev 1711 lagt ham til last at det ikke lykkedes at få artilleriet overført til Pommern. 1712 var han i Gyldenløves flåde under kampen i Østersøen 28.–30.9. men blev efter slaget anklaget for at have holdt sin eskadre tilbage. Sagen blev efter kongens befaling i jan. 1714 hævet på grund af B.s tidligere gode tjeneste. S.å. forfremmedes han til admiral. Han udtrådte 1717 af admiralitetet for i stedet at være deputeret i søetatens generalkommissariat hvori han sad til sin død. B. blev i sin tjeneste en kontroversiel person, men nød Niels Juels tillid. Flere af de påtaleværdige forhold B. blev tiltalt for skyldes vistnok at han var en bedre sømand end kriger.

Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over familien Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 57f. – J. H. Lützow: Saml. af hist. efterretn. om danske sø-officerer, 1788 26f. C. G. Bastrup i Tidsskr. for søvæsen, 1900 241–60. H. D. Lind i Pers.hist.t. 8.r.II, 1923 129–57; samme i Marinehist. t. 1972 og 1973 (manus udg. posthumt).

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Barfoed, Christen Thomsen, 1815–89, kemiker. * 16.6.1815 i Stege, † 30.4.1889 i Kbh. (Matth.), begr. sst. (Holmens). F: apoteker Erik Christian B. (1786–1854) og Anneke Cathrine Laurberg (1789–1869). ~30.10.1846 i Kbh. (Helligg.) med Elise Petrine Hedvig Mathilde Viborg, * 12.3. 1817 i Kbh. (Frels.), † 13.1.1897 på Frbg., d. af etatsråd, forstander for veterinærskolen Erik *V.

(1759–1822) og Anne C. A. Nielsen (1778–1852). B. blev student 1832 fra Vordingborg, tog filosofikum 1833, farmaceutisk eksamen 1834 og polyteknisk eksamen i anvendt naturvidenskab 1839. Fra nov. 1839 til foråret 1842 foretog han med stipendier en studierejse til Berlin, Wien og Paris; det sidste sted blev han på H. C. Ørsteds anbefaling optaget som elev i Pelouzes laboratorium. Han studerede især kemi og mineralogi og satte sig tillige ind i de nyere metoder til spiritusfabrikation. Efter sin hjemkomst gav han privatundervisning i teoretisk og praktisk kemi og vandt 1844 en af Videnskabernes selskab for det Classenske legat udsat pris (angående det brændte lers nytte som kunstigt gødningsmiddel). 1845–50 var han docent i kemi og fysik ved veterinærskolen, 1850–58 konst. lektor sst.; da veterinær- og landbohøjskolen blev oprettet 1858 fortsatte han som lektor i kemi og farmaci her indtil 1887. 1850–59 underviste han desuden i kemi ved den militære højskole. Da landmændenes interesse for kemiens anvendelse i landbrugets tjeneste i tiden omkring 1840 var blevet vakt begyndte han 1844 at holde offentlige forelæsninger over agerdyrkningskemi og fortsatte dem, først med støtte af Landhusholdningsselskabet, senere for egen regning indtil landbohøjskolens oprettelse, ligesom han ved forelæsninger for Selskabet for naturlærens udbredelse og for Danmarks apotekerforening søgte at udbrede kendskabet til kemi og fysik i videre kredse. B. viste efter sin tilknytning til veterinærskolen store pædagogiske evner. Han blev vel ikke medlem af den kommission, der blev nedsat i anledning af veterinærskolens udvidelse til en læreanstalt for alle landbovirksomheden vedrørende fag, men han ydede kommissionen væsentlig bistand ved planlæggelsen af undervisningen i naturvidenskaberne, ligesom ordningen af det kemiske laboratorium hvis ledelse han skulle overtage naturligt blev overdraget til ham. For at få dette laboratorium udstyret så tidssvarende som muligt foretog han 1856 med offentlig understøttelse en studierejse til Tyskland hvor han grundigt satte sig ind i indretningen af alle de nyere laboratorier. Den fortræffelige måde hvorpå landbohøjskolens kemiske laboratorium blev indrettet er et vidnesbyrd om den indsigt hvormed han anvendte de således indhøstede erfaringer. Da han overtog ledelsen af det nye laboratorium opgav han, for helt at kunne hellige sig landbohøjskolen, sin lærergerning ved den militære højskole. På denne skole var han 1853 blevet ramt af en eksplosion der nær havde kostet ham synet; om han end bevarede det var de tilføjede læsioner dog af så alvorlig en karakter, at han aldrig helt forvandt følgerne.

Som lærer ved Veterinær- og landbohøjskolen fik B. den største betydning for udviklingen af den danske dyrlæge- og landbostand. Hans forelæsninger var klare og letfattelige, selv for tilhørere med små forkundskaber, og de ledsagende forsøg instruktive og vel gennemførte. Han tillagde selv de kemiske øvelser stor betydning som udviklingsmiddel; den omtanke eleverne måtte vise ved en systematisk gennemarbejden af ofte ret indviklede analytiske metoder mente han måtte øve en heldig indflydelse på udviklingen af klar og logisk tænkning således at den kemiske undervisning for de landbrugsstuderende kunne træde i matematikkens sted. Allerede tidligt havde B. søgt at omplante udenlandsk teknisk og landbokemisk litteratur på dansk; således udgav han 1843 Pistorius: *Vejledning i Brændevinsbrænden; udgivet af Lüdersdorff, oversat og bearbejdet paa Dansk*, et værk der fik stor indflydelse på udviklingen af den danske spiritusindustri, ligesom han besørgede 3.–7. udgave af J. F. W. Johnstons bog Catechismus i Agerdyrkningschemi og Jordbundslære (1858, 1863, 1867, 1870, 1877). Hans hovedindsats er dog de to værker han skabte til brug ved undervisningen i kemisk analyse, dels *Lærebog i den analytiske Chemi, Prøvemidlerne og den uorganiske qvalitative Analyse*, 1863, 2. forøgede udgave 1880, dels *De organiske Stoffers qvalitative Analyse* der oprindelig udkom i to hæfter i årene 1867–77; i samlet udgave 1878. Dette værk var enestående i den kemiske litteratur, såvel i Danmark som i udlandet. Et vidnesbyrd om den betydning man også i udlandet tillagde den bestræbelse for at gennemføre en systematisk kvalitativ analyse af organiske stoffer som værket er udtryk for er at det 1881 udkom i tysk oversættelse. Begge værker var til begyndelsen af dette århundrede de eneste anvendte lærebøger i kemisk analyse her i landet. B.s udarbejdelse af disse to bøger affødte en række videnskabelige meddelelser der fremkom dels på dansk, især i Tidsskrift for Fysik og Kemi og i Videnskabernes Selskabs Skrifter og Oversigter, dels på tysk i Journal für praktische Chemie og i Zeitschrift für analytische Chemie, arbejder der alle er prægede af hans store omhu, såvel ved planlæggelsen som ved udførelsen af forsøgene. Foruden disse eksperimentelle arbejder foreligger der fra B.s hånd et i S. M. Triers „Archiv for Pharmaci og technisk Chemi", 1866, optaget arbejde *Om den danske Apothekertaxt fra 1645* der giver flere vigtige bidrag til farmaciens historie i Danmark.

I sine senere år var B. meget plaget af sygdom, og hans død var afslutningen på et langt, håbløst sygeleje. B. var fra 1851 til sin afgang fra landbohøjskolen medlem af det veterinære sund-

hedsråd, 1845–58 af Landhusholdningsselskabets såkaldte kunstkommission, 1863–67 af forst-eksaminationskommissionen samt af et par andre særlig nedsatte kommissioner. Han havde betydelig indflydelse på stiftelsen og indretningen af Carlsbergfondet (1876) og især på formen for dets statutter; han valgtes også straks til medlem af dets direktion (formand fra 1886) samt til formand i Carlsberg-Laboratoriets bestyrelse; 1865 blev B. medlem af Det kgl. danske Videnskabernes selskab, 1877 dr.med.h.c. ved Uppsala universitets 400 års jubilæum og 1879 dr.phil.h.c. ved Kbh.s universitets 400 års jubilæum. 1885 udnævntes han til æresmedlem af Danmarks apotekerforening. – En søn Erik **Christian** Nissen **B.** (1847–1935) blev cand.teol. 1873, 1877 kateket ved Garnisons k. i Kbh. og 1879 sognepræst i Brøndbyerne. Han var stærkt optaget af kunsthistoriske og liturgiske studier og 1912 forlod han præstegerningen. I bogen *Hvorfor jeg maatte nedlægge min Præstegerning*, 1912, gjorde han rede for sine motiver hertil. – Tit. professor 1856. – R. 1867. DM. 1878. K. 1887. □Litografi 1868, af Gemzøe efter foto, i træsnit 1871. Mal. af Aug. Jerndorff, 1885 (Carlsbergfondet) og 1886 (Carlsberglaboratoriet). Træsnit af G. Pauli, 1887 samt af H. P. Hansen. Buste af Rasmus Andersen, 1900 (landbohøjskolen).

Bibliografi i S. Veibel: Dansk kemisk bibliografi 1800–1935, 1943 40–42. – Selvbiogr. i Levnedsbeskrivelser af de ved Kbh.s univ.s firehundredårsfest promov. doktorer, 1879 27–29. – Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over familien Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 53f. Ugeskr. for landmænd 6.r.XVII, 1889 242–46. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 410–20. Carlsbergfondets mindeskr., 1911. A. Tovborg Jensen i Kemien i Danm. III, 1968 96–104. The Carlsberg Laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976.

Stig Veibel

Barfoed, Erik **Christian** Nissen, se **Barfoed, C. T.**

Barfoed, Hans Peter, 1770–1841, præst, seminarieforstander. * 15.2.1770 i Tirstrup, † 14.11.1841 i Fakse, begr. sst. F: sognepræst i Tirstrup, senere i Lyngby og Albøge Christen Hansen B. (1730–85) og Christiane Elisabeth Kruuse (1736–77). ~1° 24.6.1797 i Kbh. (Frels.) med Marie Catharine Hjorth, * 31.12.1776 i Kbh. (Frels.), † 17.1.1816 i Lyngby, d. af brygger og borgermajor Hans Jørgen H. (ca. 1738–1805) og Dorothea Marie Ørsland (ca. 1740–1814). ~2° 25.3.1817 i Viby ved Århus med Christine (Charlotte) Guldberg (~1° 1798 med degn i Odder, cand.theol. Jørgen la Cour, 1767–1809), * 10.6. 1777 i Skagen, † 28.2.1826 i Fakse, d. af tolder i Skagen, siden i Ribe Holger G. (1735–1809) og Petrea Margrethe Schwane Bang (1759–78). ~3° 8.8.1827 i Halsted med Christiane (Elisabeth) Priergaard, * 5.8.1800 i Lille Løjtofte, † 11.3.1887 i Kbh. (Matth.), d. af degn i Lille Løjtofte, senere forvalter på Søllestedgård o.fl.st. Peter Trolle P. (1767–1834) og Else Catharine Dorothea Barfoed (1768–1842). – Far til Frederik *Barfod og Immanuel *Barfod.

B. blev student fra Viborg 1789, cand.teol. 1792 og s.å. kateket ved Skt. Nicolai kirke i Kbh. hvis brand han 1795 oplevede. 1796 blev han sognepræst i Branderup hvor han forgæves søgte at få oprettet et seminarium for Sønderjylland, og 1808 forflyttedes han til Lyngby og Albøge ved Grenå. Her lykkedes det ham 1813 at få oprettet et seminarium hvis første forstander han blev. Dets formål skulle være rent praktisk, at uddanne bønder til lærere for bønder uden at hæve dem ud af bondestanden. 1821 fik B. rang med amtsprovster, og 1822 forflyttedes han til Fakse hvor han 1828 tillige blev provst i Fakse, Stevns og Bjeverskov herreder. To gange afslog han tilbudet om en bispestol. – B. var en livlig og begavet personlighed, udrustet med stor arbejdskraft og virketrang. Særlige evner besad han som pædagog og administrator. Efter sin søn Frederik B.s vidnesbyrd var han „i sit livs middag inderlig gjennemtrængt af tidens rasjonalisme". Herpå tyder også nogle særskilt udgivne prædikener fra tiden 1808–32, der afspejler en forkyndelse som på almindelig rationalistisk vis samler sig om tanken om Guds forsyn og om morallæren. De tegner tillige billedet af en mand der var varmt patriotisk interesseret. I slutningen af sit liv skal B. under påvirkning af en af sine sønner have nærmet sig en mere positiv kristendomsopfattelse. – R. 1836. □Min. af Turretin, 1824. Mal. af C. Weitemeyer, 1834. Litografi.

L. F. la Cour: Bidrag til Barfod og la Cour slægternes hist., 1909 20 25f. Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over slægten Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 74f. Fr. Barfod: Danmarks gejstlighed, I, 1848 144f. H. P. Barfod: Minder fra et langt liv, 1921 4f. F. Nielsen: Lyngby seminarium, 1851 1–24. J. Fausbøl: Minder fra Branderup sogn og Roost, 1911 17–20.

*Bjørn Kornerup**

Barfoed, Niels Erik, * 1931, lektor. * 29.4.1931 på Frbg. (Skt. Markus). F: arkitekt Erik Lauritz **B.** (1891–1962) og Wencke Severine Grove (1893–1973). ~1° 17.8.1957 med arkitektstuderende Bente Obel, * 2.11.1932 på Frbg., d. af nervelæge Jens Berlin O. (* 1903; ægteskab opløst 1936. ~2° 1938 med sygeplejerske Ellen Mortensen, * 1913) og Kirsten Elsebeth Schiøler (* 1904). Ægteskabet opløst 1971. ~2° 1.9.1971 (u.v.) med bibliotekar Lone Pontoppidan, * 9.5.1940 i Hor-

sens, d. af landsretssagfører Aage Jeppesen (1895–1957) og Karen Pontoppidan (* 1908).
Efter magisterkonferens i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie fra Kbh.s univ. 1956 og studieophold i Tyskland (München 1956–57) og USA (Princeton 1958–59) blev B. 1959 litteratur- og kronikredaktør ved Ålborg Stiftstidende. Fra 1961–64 var han tilknyttet det københavnske dagblad Information som kulturel medarbejder og 1964 kom han til dagbladet Politiken. 1970 ansattes han som amanuensis ved Kbh.s univ. ved Institut for nordisk filologi, lektor sst. 1972. B. debuterede som lyriker 1957 med digtsamlingen *Den tøvende dag*, og fra 1964–68 redigerede han Gyldendals litterære magasin Vindrosen, først sammen med Jess *Ørnsbo og fra 1966 med Torben *Brostrøm som medredaktør. B.s kritiske udgangspunkt beror på en personlig modtagelighed og åbenhed forbundet med en omfattende belæsthed snarere end på et teoretisk og ideologisk normsæt. I en polemik har B. hævdet kritikerens ret til „at lade ny kunst virke reviderende og fornyende ind på sig, til at lade livet, tiden, samfundet åbne hans øjne for nye perspektiver". Citatet stammer fra et udvalg af B.s anmeldelser der udkom i 1966 med titlen *Ajourføringer*. B.s anmelder-praksis må ses i lyset af denne holdning til kritisk virksomhed; man kan således iagttage, at han som oftest vurderer værket på dets egne præmisser og ikke ud fra nogle eksterne vurderingskriterier. En del af B.s arbejder handler om tysk litteratur. Han har således skrevet om nyere tysk digtning til forskellige samleværker bl.a. til Verdenslitteraturhistorie XII, 1974, om Thomas Mann bl.a. til værket Fremmede digtere i det 20. århundrede I, 1967 og til en udgave af Thomas Manns essays Mellem kultur og politik, 1965 samt lavet en sammenligning mellem Thomas Mann og Jacob Paludans roman Jørgen Stein (Nerthus III, 1972). Han har endvidere skrevet en indfølende karakteristik af Villy Sørensens forfatterskab til Danske digtere i det 20. århundrede 2. udg. III 1966, udgivet Herman Bangs erindringsværk Ti Aar, 1968 og udarbejdet *Omkring Niels Lyhne*, 1970. Hertil kommer analyser af enkelte digte bl.a. af Johs. V. Jensens digt „Som Dreng skar jeg Skibe" i Danske digtanalyser, 1969. Udsendte 1978 bogen *Don Juan. En studie i dansk litteratur* (disp.), hvori Don Juan-skikkelsen opfattes som et af den herskende klasse udformet skræmmebillede. Som dagbladsanmelder har B. i 1970erne især beskæftiget sig med TV-dramatik. Fra 1978 kronikredaktør ved Politiken. Han har været formand for Litteraturkritikernes lav 1968–72. □Tegninger af Hans Bendix 1971 og 1977. Foto. *Mette Winge*

Barfoed, Lars Peter **(Per)** Theofil, 1890–1939, journalist, forfatter. * 9.7.1890 i Blåhøj, Sønder Omme sg., † 6.9.1939 i Klampenborg, begr. i Ordrup. F: residerende kapellan i Sønder Omme-Hoven, senere sognepræst, sidst i Nørre Tranders, Hans Ulrik Møller B. (1862–1922) og Thyra Dagmar Juliane Margrethe Christine Petersen (1864–1952). ~6.8.1915 i Randers med Anna Elisabeth Hansen Fusager, * 24.6.1894 i Haslund sg., Randers amt, † 29.9.1961 i Kbh., d. af handelsgartner, senere stadsfæstemand Hans Peter Andreas F. (1859–1927) og Adolina Kirstine Emilie Hansen (1861–1912). – Bror til Viggo *B.
Efter præliminær- og handelseksamen blev B. 1907 journalist ved Dagbladet Nordjylland, 1908 ved Horsens Avis og 1911–12 ved Berlingske Tidende, vendte over Randers Amts Avis og Vort Land tilbage til Nordjylland, hvis redaktør han var 1919–20, men kom 1921 atter til Berlingske Tidende hvor han fra 1930 var redaktionssekretær ved aften-udgaven og fra 1937 medredaktør af B.T. Fra broderen Viggo B. som en kort tid havde skrevet vers i Horsens Avis under mærket P. Sørensen-Fugholm, overtog han dette pseudonym der oprindelig skulle minde om et bevidst forbillede: forfatteren Peter *Fristrup og et af dennes pseudonymer i Klods-Hans: P. Ferd. Vadum (jfr. samlingen „Vadums Harpe", 1912). B. der besad langt større versifikatoriske evner og langt frodigere humor end Fristrup forsøgte først genren 1921 i Vore Herrer, men overgik snart forbilledet og skabte efterhånden en fuldt ud original og virtuost behandlet figur inden for dansk humoristik (optrykt i *„Digte af P. Sørensen-Fugholm"* 1.–9. samling, 1923–39, sidste samling med et forord af professor Victor Kuhr, gentaget i *Samlede Digte* 1939 sammen med en efterskrift af sønnen Mogens B.). Med rette fremhævede Kuhr her de overraskende sproglige nydannelser, de rigt variérede versformer, den velberegnede, men tilsyneladende så naive syntaktiske ubehjælpsomhed, de overraskende ordstillinger og sprælske rim, den sikre sprogfølelse og den lige så sikre musikalitet, altsammen båret af en mild og klog menneskelighed og et velgørende og befriende lune. 1926–39 skrev B. endvidere de daglige Bror Mika vers i B.T. og var endelig mangeårig medarbejder ved Blæksprutten og efter Axel *Henriques' død medredaktør sammen med tegneren Herluf *Jensenius. I en halv snes år var B. medlem af journalistforeningens bestyrelse.
□Tegninger af Alfr. Schmidt og H. Jensenius. Foto.

Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over slægten Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 125. Thyra Barfoed: Erindringer (trykt som manus.), 1935. T. Vogel-Jørgensen i Berl.

tid. 7.9.1939. Kai Flor i Journalisten 1939 nr. 18. Mogens Barfoed i Horsens avis 24.12.1941.

*Carl Dumreicher**

Barfoed, Viggo Andreas, 1895–1948, journalist, forfatter. * 31.12.1895 i Hyllested, Djursland, † 14.12.1948 på Skt. Lukas stiftelsen, Hellerup, urne på Ordrup kgd. F: residerende kapellan i Sønder Omme-Hoven, senere sognepræst, sidst i Nørre Tranders Hans Ulrik Møller B. (1862–1922) og Thyra Dagmar Juliane Margrethe Christine Petersen (1864–1952). ~ 1° 31.12.1920 i Nørre Tranders, Ålborg amt med Dina Rigmor Agnete Nielsen, * 30.3.1896 i Hillerød, † 12.2. 1930 i Hellerup, d. af maskinsnedker, senere snedkermester Søren Rasmus N. (1874–1948) og Maren Kristine Jørgensen (1874–1972). ~ 2° 12.12.1944 i Gentofte (b.v.) med Atka Ingeborg Andresen, * 3.6.1910 i Sønderborg (~ 2° 1954 med civilingeniør Jens Møller, * 1901, ~ 1° 1931 med Erna Rigmor Larsen, 1899–1951), d. af malermester Peter A. (1887–1970) og Anna Louise Weber (1887–1963). – Bror til Per *B.

B. blev student 1913 fra Ålborg, men gik s.å. over i journalistisk virksomhed ved Horsens Avis, 1917 ved Aalborg Amtstidende, 1918 ved B.T., 1926 ved Dagens Nyheder og 1934 ved Berlingske Tidende. Allerede i Ålborg signerede han sine daglige vers om døgnets begivenheder med det siden fastholdte mærke „Ærbødigst". Hans vers var ikke særlig ærbødige, men velformede og vittige, nærmest lidt i stil med Wessels. Hovedstadspressen knyttede ham til sig allerede 1918, og i de følgende år kommenterede han døgnets store og små begivenheder på vers. B. havde et skarpt blik for de menneskelige svagheder som de viste sig i det offentlige og politiske liv, og han vandt sig en så betydelig vennekreds blandt læserne at redaktionen af B.T. halvvejs mod hans vilje 1921 kunne udsende et udvalg af 15–1600 vers fra de sidste tre–fire år som allerede 1922 efterfulgtes af en ny samling fra det pågældende år (22. samling 1943, alle med illustrationer af hans åndelige tvillingbroder på humorens område, tegneren Herluf *Jensenius). 1945 udsendte han *Især for Slægt og Venner, rimede Barndomserindringer,* og i 1949 kom *Ærbødigst. Udvalgte Viser og Vers.* Forord af Hans Brix og efterskrift ved H. Topsøe-Jensen. Hans indsats i dansk journalistik har for længst gjort hans mærke landskendt. Uden at synes tynget af den daglige opgave formåede B. med forbavsende oplagthed, utrættelig opfindsomhed og frodigt humør at belyse den komiske side ved de mest forskelligartede forhold og personer, og med sund dømmekraft og sikker takt gav han på sin vis ofte et værdifuldt bidrag til læsernes skøn over dagens og vejens brogede hændelser. Siden 1930 har B. endvidere leveret versificerede kauserier til Den danske statsradiofoni og endelig skrevet en række operettetekster og viser til Blæksprutten m.m. □Tegninger af H. Jensenius, Otto Christensen og Gerda Ploug Sarp. Foto.

Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over slægten Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 126. Studenterne 1913, 1938 71. Thyra Barfoed: Erindringer (trykt som manus.), 1935. Mogens Knudsen: Ærbødigst, en borgerlig humorist, 1945. Carl Th. Jørgensen: Horsens Boy, Danm.s Ærbødigst, 1956.

Jesper Düring Jørgensen (Carl Dumreicher)

Barfoed, Aage, 1879–1960, forfatter. * 2.5.1879 på Frbg., † 20.9.1960 i Holte, begr. i Søllerød. F: ritmester, hovedkasserer ved Statsbanerne Viktor Henrik Waldemar B. (1841–1905) og Frederikke Andersen (1852–1924). Ugift.

B. forlod skolen efter daværende 5. latinklasse og var assistent ved Statsbanernes hovedkassererkontor 1897–1907. Han udgav sin første bog, fortællingen *Viljer,* 1904, og 1906 fik han skuespillet *Asta Kanning* spillet på Det kgl. teater med Betty Hennings i hovedrollen. Med to års permission fra statsbanerne rejste han i Italien, Frankrig, Tyskland, England og Schweiz og opholdt sig et halvt år i Afrika; på rejsen skrev han skuespillet *Skyggen* og fortællingen *Skytten* der begge udkom 1907. 1908 kom italienerfortællingen *Blodet* og araberfortællingen *Solfolket.* 1910 udkom hans første større samfundsroman *Ovnen* (fra Burmeister & Wain), 1912 hans første historiske roman *Mørkets Kontrakt,* handlende om den sidste troldkvind der kom i Bastillen. Fra nu af helligede han sig udelukkende historiske emner, dels italienske, dels danske. De italienske romaner er: *Granatæblet,* 1913 (om Carlo Gozzi i Venedig), *Duen og Slangen,* 1923 (renæssanceroman fra Florens og Pistoia), *Under Ørnens Vinger,* 1925 (Venedig under Napoleonstiden). Danske emner har han behandlet i fire sammenhængende bind fra reformationstiden: *Herremanden paa Kaas,* 1915, *Den store Bryllupsfest, Den udvalgte Konge* og *Staden falder,* 1922–24. 1933 udkom ungdomsfortællingen *Ivar paa Storfangst* og året efter den historiske roman *Tempelherrerne.* B.s anseelse blev tidligt knyttet til hans historiske romaner. De hviler på grundige studier, karaktertegningen har plastisk tydelighed, fremstillingen flugt, og stilen er ofte præget af lyrisk følelse. 1943 bearbejdede han Holger Drachmanns Vølund Smed til opera med musik af Fini Henriques. □Malerier af Aage Lønborg Jensen, 1905, Sally Philipsen, 1908, Axel Bache, 1910 og Loui Naici, 1910.

Aa. B. i Bogvennen 1912 8–10. Samme i Dansk forf. foren. 1894–1919, 1919 21f. Samme i Dansk lit. tid. 1923–24 167–69. – Fr. Birkedal-Barfod: Stamtvl. over familien Barfod-Barfood-Barfoed, 1925 87. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Chr. Rimestad)

Bargum, Henning **Frederik,** 1733–ca. 1800, købmand. * 1733, døbt 9.10. i Kbh. (Helligg.), levede endnu 1792. F: lærredskræmmer Thomas Carstensen B. (ca. 1696–1754) og Marie Rebekka Sprich (ca. 1703–81). ~ 15.12.1762 i Kbh. (Petri) med Barbara Eleonora Gustmeier, d. af grosshandler Carl Hieronymus *G. († 1756) og Catharina Sprich († 1773).

B.s far var indvandret fra Tønder amt og hans moster var gift med den ansete københavnske tømmerhandler og negociant Carl Hieronymus Gustmeier der efter datidens skik også drev vekselhandel. Selv knyttedes han tidligt til dette købmandshus, og efter onkelens død førte enken det videre i kompagniskab med B. som ægtede hendes datter. Huset havde store leverancer til søetaten, og 1758 sendtes B. udenlands for at købe tømmer til flåden. To år efter overtog han på egen hånd forpagtningen af tobakshandelen i Danmark; ikke mindre end en tønde guld skulle han årlig erlægge til staten, og han fik titel af generaltobaksdirektør (31.12.1760). Det nye monopol blev dog ilde optaget, både af magistraten og befolkningen. En undsigelse mod B. blev opslået på Holmens kirke, og politimesteren måtte højtideligt love at almuen skulle få det samme kvantum tobak for en skilling som forhen. B. var således straks kommet i en skæv stilling til publikum, og da han heller ikke kunne komme ud af det med generaltoldkammeret fik han næppe begyndt denne virksomhed, før den (marts 1761) overdroges til Peter *Borre. B. slog ufortrødent ind på nye foretagender. Han overtog franskmanden Douilhacs hattefabrik i Kbh., fik 1764 privilegium til at drive den videre og havde tillige en fiskebensfabrik. Allerede på dette tidspunkt var han så velstående, at han kunne lade N.-H. *Jardin bygge sig en herskabelig gård i Amaliegade, det nuværende Gule Palæ. Men han stilede højere og ved oprettelsen af Det danske Guineiske Kompagni lykkedes det ham også at skabe sig en slags navnkundighed. Kompagniets væsentlige virksomhed var slavehandel. På rejser i England, Frankrig og Holland havde han set hvor stor avance denne handel gav, og det lykkedes ham at få et interessentskab i stand med de fornødne begunstigelser fra staten. Han fik 18.3.1765 oktroj på slavehandel i tyve år og 1.11.s.å. kgl. koncession på forterne Christiansborg og Fredensborg på Guineakysten som underlagdes selskabets styre. Driftsplanen gik ud på at sende skibe til Guinea, købe guld, elefanttænder og navnlig slaver, afhænde slaverne i Dansk-Vestindien og hjemføre råsukker i stedet. Der anskaffedes tre skibe hvoraf det første udsendtes 8.1.1766, et pakhus bag Børsen blev købt til raffinaderi og lagre. Mad. Gustmeier var oprindelig deltager men trådte hurtigt ud og synes derefter at have brudt med svigersønnen. Skønt kompagniet støttedes af regeringen der frafaldt indførselstolden på slaver til Vestindien havde det alligevel ingen rigtig fremgang og fallerede 1775. B. havde året før måttet fly af landet for at undgå kreditorerne, bl.a. skal *Saint-Germain have betroet ham det meste af de 60.000 rdl. han 1772 modtog af den danske regering i stedet for pension. Senere flakkede B. om i udlandet. 1782 levede han i Wien hvor han oprettede et bankhus der imidlertid også gik fallit 1790, og to år efter opholder han sig i Alsace hvorfra han har forbindelse med venner i Paris. Her slipper foreløbig hans spor. Efter en tradition i familien skal han være død som købmand i Nantes, hvilket dog ikke har kunnet verificeres. □Akvarel.

Pers. hist. t. 9.r.IV, 1932 246 252 (breve). – Adresseavisen 1766 nr. 159 og 163. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrøm, I–II, 1915–30. E. Holm: Danm.-Norges hist. III 2, 1898 284f. Fr. Schiøtt i Fra arkiv og museum I, 1899–1902 32. H. Trier i Hist. medd. om Kbh. I, 1907–08 174–80. Kay Larsen: De danske i Guinea, 1918 65f.

*Eiler Nystrøm**

Barker Jørgensen, Carl Christian, * 1915, zoofysiolog. * 11.8.1915 i Kbh. (Taksigelsesk.). F: ingeniør Hans Frederik B. J. (1886–1953) og Julie Wilhelmine Hansen (1892–1973). ~ 30.4.1942 i Kbh. (Vartov) med fysioterapeut Vibeke Balslev Smidt, * 26.2.1921 i Nakskov, d. af civilingeniør Axel Wilhelm Otto S. (1879–1972) og Sophie Theodora Balslev (* 1887).

B. blev student fra Østre Borgerdyd 1934, mag. scient. i zoologi 1941 fra Kbh.s univ. 1940 modtog han univ.s guldmedalje, 1950 blev han dr. phil. på afhandlingen *The Amphibian Water Economy, with Special Regard to the Effect of Neurohypophysical Extracts.* (Acta Physiol. Scand. XXII 1–79). Fra 1945 var han tilknyttet Kbh.s univ.s zoofysiologiske laboratorium, fra 1965 som professor. – En nybagt magister i zoologi måtte i 1941 enten forlade faget eller møde svære år. Som student havde B. J. fornemmet ægte videnskab hos Aug. *Krogh og efterfølgeren Poul *Brandt Rehberg samt hos Karl v. Frisch i München (1937–38), og han valgte de svære år. Han assisterede H. V. *Brøndsted i det fjerne Birkerød (1941–45) og blev så assistent for H. H.

•Ussing. På grød og brød nåede han frem til et universitetsadjunktur 1951 og til fast ansættelse 1957 som amanuensis på zoofysiologisk laboratorium. Som student deltog B. J. i Gunnar Thorsons Øresunds-undersøgelser hvorfra interessen stammer for vanddyrs ernæring gennem afgræsning af havets primærproduktion: de suspenderede mikroalger. Samarbejdet med Ussing over iontransport førte til studier over processernes hormonale regulering. B. J.s seneste interesseområde er dyrenes reproduktionsfysiologi, herunder virkningen af hormoner og vækstfaktorer. B. J. og medarbejdere har især beskæftiget sig med ovariets vækstcyklus. Hos padder fandt han et samspil mellem ovarierne og organismen som helhed, mellem de to ovarier og mellem hvert ovaries mange oocyter, skiftende gennem disses vækst til æg. Samspillet dirigeres af vækstfaktorer fra vævene, af de klassiske hypofysære hormoner og af et neuroendokrint vekselspil. Af den der skal holde dette komplekse synsfelt samlet kræves den meget brede biologiske indstilling som B. J. anlagde i de unge år, og som han har fastholdt. Her kan nævnes at B. J. dyrker sit fags idéhistorie.

B. J. er præget af sej vedholdenhed over for de opgaver han giver sig i kast med. Han er idérig, videnskabeligt produktiv og internationalt kendt. Han har skrevet et stort antal afhandlinger, oversigtsartikler og bøger, ofte i samarbejde med andre. Nævnes kan *Biology of Suspension Feeding*, N.Y.1966, *Perspectives in Endocrinology* (sm.m. E. J. W. Barrington), London 1968, *John Hunter, A. A. Berthold, and the Origins of Endocrinology*, 1971, *Integrative Functions of the Brain* (i Physiology of the Amphibia II, N.Y.1974) *Comparative Physiology of Suspension Feeding* (i Ann. Rev. Physiol, XXXVII, 1975) samt *August Pütter, August Krogh, and Modern Ideas on the Use of Dissolved Organic Matter in Aquatic Environments* (i Biol. Rev. LI, 1976). – Inden for zoofysiologien har han taget livligt del i den internationale organisatoriske opbygning af den sammenlignende endokrinologi. Medlem af Videnskabernes selskab 1965, af Det norske videnskaps-akademi 1968. Tildelt Thunbergmedaljen 1970. □Buste af Poul Hansen, 1960. Foto.

Selvbiogr. i Festskr.udg. af Kbh.s univ. 1950 298.

Erik Zeuthen

Barkholt, Johannes, 1897–1975, boghandler. * 19.12.1897 i Bindslev sg., Hjørring amt, † 14.6.1975 på Kolding sygehus, begr. sst. (Ndr. kgd.). F: gårdejer Christen Hansen B. (1853–1929) og Jensine Andrea (Lykkegaard) Christensen (1858–1939). ~ 15.5.1923 med Asta Ravn Klausen, * 27.4.1900 i Kolding, d. af kommunelærer Søren Peter K. (1868–1945) og Elisabeth Ravn (1870–1926).

B. kom i boghandlerlære 1912 hos J. Jepsen i Sindal. Herfra flyttede han som medhjælper 1916 til Mandrup Poulsen i Brønderslev og endelig 1919 til P. Blicher i Kolding hvor han blev, fra 1921 til sin død som ejer af forretningen. En betydelig del af sin manddomsgerning kom B. til at lægge i sit fags organisationer. 1935 blev han næstformand for Den danske Provinsboghandlerforening og derefter 1937–61 foreningens formand. Han sad videre i perioder i bestyrelsen for en række faglige organisationer: Boghandlerrådet, Boghandlernes Hus, Boghandlerfagskolen, Dansk Forfatterfond m.v. samt – mere generelt – De danske Handelsforeningers Fællesorganisation og Fællesudvalget for Butikslærlinge. For det sidste var han formand 1956–60. Han sad i Foreningen Nordens repræsentantskab 1951–61 og i foreningens råd sidstnævnte år – da han i øvrigt opgav de fleste af sine tillidsposter, bortset fra de lokale. Han var medlem af bestyrelsen for Kolding Handelstandsforening 1953–64 og næstformand fra 1954.

B. var uhyre standsbevidst, og da han med dette forenede en myndig og håndfast optræden blev han naturligt i sin formandsperiode en central lederskikkelse i dansk boghandel. Hans form kunne vel i begyndelsen støde en og anden: Bo Bramsen har skrevet om ham at han kunne skræmme når han stod på talerstolen, og andre forlæggere har karakteriseret ham og hans bestyrelse som „de stærke karle fra Jylland". Men det betød ikke at der ikke – også i disse kredse – stod respekt om hans meninger og virke. Den strenghed og alvor han ofte afspejlede havde kun baggrund i hans holdning til den sag han arbejdede for. Privat var han, som det blev fremhævet ved hans død, humørfyldt og „fortryllende charmerende" (Bo Bramsen). – R. 1946. R.[1] 1962. □Foto.

Det danske bogmarked 30.6.1975. Berl. tid. og Jyllands-Posten 16.6.1975. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Barmwater ['barmva'tər], Peter Heinrich Ferdinand, 1867–1918, fysiker. * 10.2.1867 i Kbh. (Johs.), † 30.11.1918 sst., begr. sst. (Ass.). F: snedkersvend, senere snedkermester Peter Heinrich B. (1832–85) og Christine Petersen (1833–1912). ~ 20.3.1894 i Kbh. (Johs.) med Olga Marie Aagaard, * 20.7.1870 i Kbh. (Helligg.), † 28.7.1928 sst., d. af murermester Frederik Ak-

sel Aa. (1840–1906) og Marie Vilhelmine Grundtvig (1845–1910).
B. blev student 1885 fra Borgerdydskolen i Kbh. og cand.mag. i fysik 1890. Han virkede som lærer ved forskellige københavnske skoler (Borgerdydskolen fra 1896, Polyteknisk læreanstalts forberedelseskursus fra 1894, N. Zahles skole fra 1899) og var 1891–93 tillige assistent ved Polyteknisk læreanstalts fysiske laboratorium; 1900 blev han docent i fysik ved Farmaceutisk læreanstalt. 1892 vandt han universitetets guldmedalje og blev 1898 dr.phil. på afhandlingen *Om det osmotiske Tryks Natur.* De heri behandlede undersøgelser fortsattes og førte til enkelte andre publikationer, men B.s hovedindsats ligger på fysikundervisningens område. Han havde sæde i det udvalg der udarbejdede læseplanen for gymnasiet efter almenskoleloven af 1903 og har skrevet en række meget benyttede lærebøger i fysik for gymnasiet samt lærebøger for seminarier og for farmaceutiske studerende. Herigennem og ved talrige tidsskriftartikler har han bidraget virksomt til indførelse af elevøvelser ved fysikundervisningen. Særlig værdifuld er hans lærebog i astronomi (1900, 11. udg. 1963), hvori han bl.a. indførte brugen af almanakker ved denne undervisning.

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1898 170f.

*H. M. Hansen**

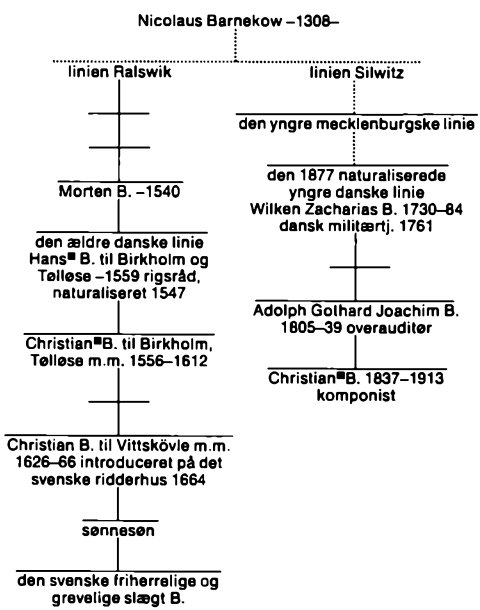

Barnekow
Rygisk uradel, hvis tidligst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.
Hans *B. var ~ Mette Oxe, d. af rigsråden Johan *O. Christian *B.s (1556–1612) datter Anne var ~ lensmanden Henning *Valkendorf. Christian *B. (1837–1913) var ~ Laura Edeline Johanne With, d. af politikeren J. P. *W.

Danm.s adels årbog XXIX, 1912 30–70. A. Barnekow: Anteckningar om släkten B., Kristianstad 1908.

Nils G. Bartholdy

Barnekow, Christian, 1556–1612, adelsmand. * 24.7.1556 på Jomfruens Egede ved Fakse, † 21.2.1612 på Skällinge hede i Halland, begr. i Tølløse k. F: rigsråd Hans *B. († 1559) og Mette Johansdatter Oxe († 1582). ~ 30.7.1598 på Vitskövle med Margrethe Henriksdatter Brahe, begr. 3.12.1617 i Lund, d. af rigsråd Henrik B. († 1587) og Lene Thott († 1599).
B. fik en god opdragelse, og i attenårs alderen drog han udenlands for at fuldende sin uddannelse. Med en enkelt afbrydelse (1581–82) tilbragte han sytten år (1574–91) i det fremmede. Han studerede i Jena, Ingolstadt, Padova, Basel, Genève og Siena og foretog rejser til Grækenland, Tyrkiet, Syrien, Palæstina, Ægypten og Abessinien. Da han 35 år gammel tvunget af sygdom vendte kursen hjemefter, havde hans selv for datidens unge danske adelsmænd usædvanligt langvarige udenlandsophold kostet ham i alt over 20.000 dlr. 1587 var han blevet forlenet med et kannikedømme i Roskilde domkirke med pålæg om efter fuldendelsen af sine studier at lade sig bruge i kongens tjeneste, og straks efter hjemkomsten fik han 1591 ansættelse i kancelliet og blev 1593 hofjunker. 1595–1602 var han forlenet med Lunds bispegård og Skt. Peders kloster i Lund, 1597–1602 tillige med Malmøhus og 1602–12 med Landskrona. Regeringen gjorde stærkt brug af hans store sprogkundskaber i forhandlinger med udlandet; han var 1594 i Skotland, 1595 som kongens ledsager i Tyskland, 1597 (sammen med Arild *Huitfeldt) i England og Nederlandene, 1600 i Emden, 1603 i Polen og Brandenburg og 1606 atter i England som medlem af kongens følge.
B. var blandt de danske adelsmænd der faldt i den ulykkelige træfning som Christian IV 21.2.1612 indledede med en overlegen svensk styrke på Skällinge hede ved Varberg. Efter en hallandsk tradition der dog ikke synes at være skriftligt optegnet før tidligst i anden halvdel af 1600-tallet, og som først, i noget forskellig version, optræder på tryk i et par svenske arbejder om Hallands historie fra ca. 1750, skal B. ved

denne lejlighed have reddet kongens liv med tabet af sit eget ved at overlade ham sin hest. Ingen af de samtidige kilder, heller ikke H. P. Resens ligprædiken over ham kender noget til dåden, og den måde hvorpå Christian IV inddrev en pengefordring på den afdøde hos dennes enke og børn synes at vise at han ikke følte sig i taknemmelighedsgæld til B. Det er næppe udelukket at den folkelige overlevering har overført den ganske tilsvarende tjeneste som Wenzel Rothkirch ydede Christian IV i slaget ved Lutter am Barenberg i 1626, på B. – Han ejede på Sjælland gårdene Birkholm (nu Løvenborg) og Tølløse; i Skåne fik han ved sit giftermål Vitskövle, og på Rügen havde han andel i slægtens arvelen Ralswik og Strey. En gade i Kbh. har navn efter en gård han ejede her. – På den sten ved Frägnared hvor han efter sagnet faldt har Hallands fornminnes-förening 1866 ladet indhugge en mindeindskrift. □Tegn. af Chr. Rosenberg (?), hvor Chr.IV og B. figurerer (Fr.borg).

Breve i De la Gardiska archivet V, 1834 98–100 141f 156f og i Danske mag. 5.r.II, 1889–92 272–74. – Danm.s adels årbog XXIX, 1912 47. A. Barnekow: Anteckningar om släkten B., 1908 38–49. Dansk adels-forbunds medlemsblad II, 1912. – H. P. Resen: Ligprædiken over C. B., 1613. Hallands fornminnes-förenings årsskr. 1868 14–16. C. Palludan-Müller i Nykøbing skoles progr. 1870. C. F. Bricka i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 1–21. H. F. Rørdam: Arild Hvitfeldt, 1896 198–220 232. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: Den da. adel i 16. årh. II, 1913 1–20. Pers. hist. t. 8.r.I, 1922 105; II, 1923 125f 276.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Barnekow, Christian, 1837–1913, komponist. *28.7.1837 i St. Sauveur (Dept. Hautes-Pyrénées, Frankrig) (døbt i den reformerte kirke i Montpellier), †20.3.1913 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: overauditør, kammerjunker Adolph Gothard Joachim B. (1805–39) og Else Sophie Fenger (1809–99). ~24.7.1862 i Kbh. (Holmens) med Laura Edeline Johanne With, * 15.9.1832 i Daugård ved Vejle, † 26.9.1920 i Kbh., d. af herredsfoged, senere stænderdeputeret og justitsråd J. P. *W. (1791–1854) og Frederikke L. Mourier (1799–1871).

B. fødtes under forældrenes rejse til syden. Allerede i sin barndom syslede han med musik; Niels *Ravnkilde blev hans lærer i musik og overdrog ved sin afrejse til Rom 1853 den videre uddannelse til Edvard *Helsted. Efter studentereksamen 1856 helligede B. sig helt tonekunsten. Han var økonomisk uafhængig, blev en habil klaver- og orgelspiller og en flittig komponist. Nogen offentlig stilling havde han aldrig, men deltog med iver i Kbh.s musikliv, stiftede således sammen med en del yngre musikere, Emil *Hartmann, Jørgen *Malling, Aug. *Winding, G. Matthison-Hansen, Chr. *Schiørring, Albert *Rüdinger o.a., abonnementskoncerterne i Hotel Phønix, ledede Samfundet til udgivelse af dansk musik fra 1871 og udgav en del af dets publikationer, bl.a. kompositioner af Buxtehude i firhændigt arrangement, 1912; også uden for denne forenings rammer beskæftigede B. sig med ældre musik hvorom hans publikation *Ältere geistliche Lieder* (J. C. F. Bach, K. Ph. E. Bach og J. A. P. Schulz) 1–8, 1908 vidner. Af Musikforeningens administration blev han medlem 1880 (formand fra 1895 til sin død). En overgang (1876–86) var B. der ikke ønskede at binde sig fast til noget organistembede vikar for J. P. E. *Hartmann og Niels W. *Gade, og en kortere tid underviste han privat i klaverspil og musikteori. Han modtog tillige en række tillidshverv, bl.a. som medlem af bedømmelsesudvalgene i det Anckerske og det Berggreenske legat. – Den art af kompositioner der skulle bringe B.s navn viden om i landet var åndelige sange. Den store samling af 100 åndelige sange (1863, 1870, 1874, 1903) er hans hovedværk; til disse slutter sig de bibelske og kirkehistoriske sange (1868) – der alle kan føres tilbage til den grundtvigske religiøse og historiske vækkelse – desuden de fædrelandshistoriske sange *Sange fra Nordens Sagnhistorie*, 1873 og *Fædrelandshistoriske Sange*, 1875. En stor del af disse melodier blev kendt og skattet i vide kredse (f.eks. *Morgenstund har Guld i Mund, For Dig, o Herre, som Dage kun, Vidunderligst af alt paa Jord, Kom, Gud Helligaand, kom brat, Der er en Vej, som Verden ikke kender, Frelseren er mig en Hyrde god, Jeg var en Munk, Som Solen oprinder, Jeg gik i Marken og vogtede Faar* o.m.a.). Adskillige af dem er optaget i kendte samlinger og sangbøger. B. tilsigter i disse melodier at skabe en række jævne og folkelige sange for kirke, hjem og skole; stilen er imidlertid næppe egentlig folkelig; de åndelige sange, af hvilke adskillige indgik i koralbøgerne, er også snarere åndelige romancer end salmemelodier. Heller ikke B.s komposition af *Sønderjydske Viser*, 1868 og *Nye Melodier til gamle Folkeviser*, 1870, i hvilke samme udpræget følsomme skrivemåde mærkes, har kunnet undgå kritik. I sig selv er B.s melodier betragtet løsrevet fra deres funktion dog ofte af stor skønhed, inderlige og udtryksfulde, af en egen varm farve; denne tone passer ypperligt til komposition af verdslige sange, som B. ligeledes i høj grad gav sig af med *(Den Ensomme*, Op. 4; *Tre Sange*, Op. 6; *Digte af Chr. Richardt*, Op. 7; *Dronningens Klage*, Op. 13, 1892; *Nocturner*, Op. 19, 1898; balladen *Christian Barnekow*, Op. 27, 1907 o.m.a.), og hvor en stemningsrig, af poetisk finhed præget tone slår en i møde; i en række sange til tekster af Topelius (flerstemmigt dame-

kor, Op. 8, 1885, finske digtere, Op. 11, 1890, russiske folkesange ved Thor Lange, Op. 14, 1892) har B. gjort det kunststykke at farve sin stil med en vis nordisk og slavisk klang, uden at denne virker påtaget og unaturlig. Også duetter skrev B. en del af (de lige nævnte Op. 14 og den smukke samling *Nord og Syd*, Op. 22, 1901), desuden sange for blandet kor (Op. 17, 1894) og for mandskor (Op. 15, 18, 21, 26, 1909). Til Kunstakademiets stiftelsesfest, til Holbergfesten på Sorø akademi 1884, til Efterslægtselskabets skole (årsfesten) og til indvielsen af Grundtvigs Hus skrev han kantater. B. debuterede som instrumentalkomponist; hans Op. 1 (komp. 1859) er en klavertrio, derefter fulgte en sekstet (komp. 1862) samt et hæfte firhændige klaverstykker, *Humoresker*, 1869, i hvilke allerede en stærk individuel tone lader sig påvise; i lange tider helligede han sig dernæst vokalmusikken, men fra tiden efter århundredskiftet foreligger på ny en omfattende instrumental produktion (klaverkvartet, Op. 12, 1905; strygekvintet, Op. 20, 1905; violinsonate, Op. 23, 1907; klaversonate, Op. 24, 1907, og *Idyllen* for strygeorkester, Op. 29, 1910). Endelig har B. også skrevet en del orgelpræludier. I Rungs tillæg til Weyses koralbog (udgaven 1868) var allerede et forholdsvis betydeligt antal af B.s religiøse melodier blevet optaget; dette gjorde ham selvskreven til at deltage i redaktionen af en ny koralbog, og han kom således til at sætte sit præg på „tillægs"-samlingerne af 1883 og af 1892 der bærer hans navn.

B.s evne til at fastholde en stemning eller et „billede" i musik er en af hans mest fremtrædende kunstneriske ejendommeligheder; især i de religiøse eller historiske sange manifesterer denne evne sig; teknisk set brillerer B. ved en stadig og omhyggelig gennemarbejdning af stemmerne der alle er meget iørefaldende, præget af en sart melodik (i familie med Emil Hartmanns og August Windings) og rytmisk selvstændige. B. er størst i de mindre former, hvis indhold han til gengæld helt ud fortætter kompositorisk. – B.s meget betydelige nodesamling er indlemmet i Musikhistorisk museums bibliotek. – Tit. professor 1891. – R. 1900. DM. 1911. □Litografi af Emil Bærentzen, 1843, efter mal. af Marstrand. Tegn. af Marstrand. Mal. af O. D. Ottesen, ca. 1854. Træsnit af C. Hammer, 1883. Mal. af Brita Barnekow, 1899, tegn. af samme, 1918 (Musikhist.mus.). Foto.

Danm.s adels årbog, XXIX, 1912 68. J. Aarsbo i Højskolebladet 26.7.1907, sst. 4.4.1913. Will. Behrend i Ill. tid. 11.8.1907. G. Skjerne sst. 6.4.1913. Medlemsblad for da. organist- og kantorforen., 1913 25–26, 42–45. Gerh. Lynge: Danske komponister i 20. årh.s begyndelse, 1917. Beretning om samfundet til udgivelse af dansk musiks 25 års virksomhed 1871–96. L. B. Fabricius: Træk af dansk musiklivs hist., 1975. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Erik Abrahamsen**

Barnekow, Hans, † 1559, rigsråd, lensmand. † 9.2.1559 i Kolding, begr. i Skt. Knuds k. i Odense. F: Morten B. († 1540) og Anna Joachimsdatter Krakewitz af Potlos. ~ 14.8.1550 på Kbh.s slot med Mette Johansdatter Oxe, † april 1582, d. af Johan *O. til Nielstrup († 1534) og Mette Gøye († ca. 1537).

Slægten B. havde gennem flere generationer haft Roskilde bispestols gods på Rügen, Ralswik og Strey i forlening. Johan *Friis' ophold hos B. i Greifswald da han 1534 var sluppet bort fra Kbh. viser også slægtens tilknytning til Danmark. Da de pommerske hertuger 1535 beslaglagde godserne stod slægten B. fuldt og helt på dansk side. B.s far fik således 1539 sin arveforlening (af 1536) fornyet af Christian III, og efter hans død forlenedes sønnen 1541 med Ralswik og Strey der endelig efter overenskomst 1543 (ved Johan Friis) tilbagegaves af de pommerske hertuger. Allerede fra 1536 havde broderen Jørgen B. været Christian IIIs hofsinde, og fra nu af knyttedes også B. nær til kong Christian, der fra 1546 kalder ham „vor mand og råd". Han var en vellærd mand, havde 1512 studeret i Greifswald, 1529 i Wittenberg. Regeringen benyttede ham meget i forhandlinger med udlandet, således 1545–46 ved det schmalkaldiske forbunds forhandlinger; 1548 varetog han kongens forretninger på Kieleromslaget. 1545 gav Christian III B. ventebrev på Bosjö kloster i Skåne efter Torben Billes død; han måtte beholde det for livstid mod at forpligte sig til at lade sig bruge i kongens tjeneste til enhver tid og til at bosætte sig i Danmark. 1553 tiltrådte han Bosjö kloster og var da forlængst kommet i besiddelse af andre len. 1546 fik han Højstrup som pantelen, og året efter købte han af kronen det inddragne bispelen Ellinge i Merløse hrd. B. kaldte hovedgården Birkholm, et navn den beholdt indtil oprettelsen af stamhuset Løvenborg 1766. Omtrent samtidigt afkøbte B. Hans Billes sønner deres del af hovedgården Egede, Fakse hrd. 13.12.1547 blev han naturaliseret mod forpligtelse til at ægte en dansk adelsdame hvilket skete 1550 gennem ægteskabet med en af Peder Oxes søstre. Det skyldes måske Peder Oxes indflydelse at han 1552 blev stiftslensmand i Roskilde. 1555 betroedes det ham sammen med Erik *Bølle at oppebære den skat der da bevilgedes til bygningsbehov. Men da Peder Oxes nedgangstid begyndte hørte B. til de første der ramtes. I foråret 1557 måtte han afgive Roskildegård til Herluf Trolle, og

samtidig måtte han og Erik Bølle aflevere restbeløbet af skatten til Herluf *Trolle og Peder Bille til videre forvaltning. B.s stilling synes i øvrigt urokket.

Kilder. Da. kanc. reg. 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Mollerup, 1881–82 189 289 363 378 394. Kanc. brevb. 1551–59, udg. C. F. Bricka, 1886–88. L. Laursen: Danmark-Norges traktater I, 1907.
Lit. W. Mollerup: Bille-ættens hist. I, 1893 729–30. A. Barnekow: Anteckn. om släkten B., 1908 33–37. Danm.s adels årbog XXIX, 1912 46. – Louis Bobé i Danske slotte og herreg. I, 1944 461–74 og Vilh. Lorenzen sst. II, 1943 85–90.
Papirer. Priv. ark. i Rigsark.

Thelma Jexlev (Astrid Friis)

Barner
Mecklenburgsk uradel, hvis tidligst kendte medlemmer levede i 900-tallet.

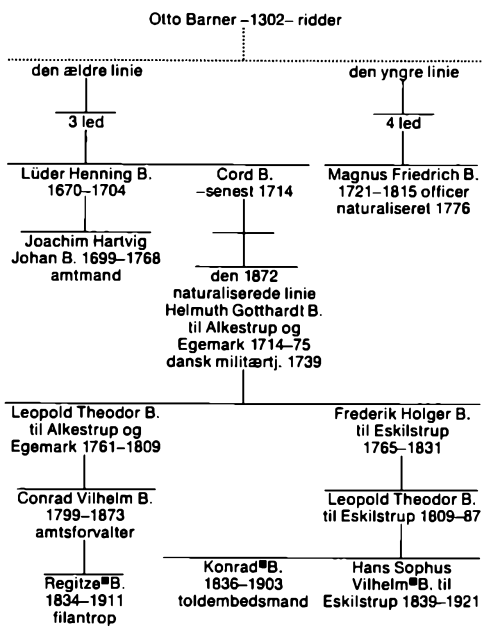

Konrad von Barner: Beiträge zur Geschichte der Familie von Barner I–II, Schwerin 1910–11. Danm.s adels årbog I, 1884 og flg.

Nils G. Bartholdy

Barner, Konrad, 1836–1903, toldembedsmand, personalhistoriker. * 26.10.1836 på Eskilstrup ved Ringsted, † 13.8.1903 i Wiesbaden, begr. i Bülow i Mecklenburg. F: godsejer, hofjægermester Leopold Theodor B. til Eskilstrup (1809–87) og Julie Aurelia Munk (1809–83). ~ 24.4.1863 i Kbh. (Garn.) med Nanna Elisabeth Iselin Fabritius-Tengnagel, * 12.9.1836 i Odense, † 25.7.1883 i Kbh. (Garn.), ejer af det Rosenfeldtske fideikommis, d. af major Mathias Leth F.-T. (1770–1859) og Vilhelmine Frederikke Augusta v. Römer (1814–91). – Bror til S. *B.
B. blev student fra Herlufsholm 1856, cand.polit. 1862, var fra 1863 assistent i generaldirektoratet for toldvæsenet indtil han 1875 udnævntes til overtoldinspektør i Kbh. hvorfra han fra nytår 1891 forflyttedes til Århus som overtoldinspektør for Nørrejylland. Han kom 1894 tilbage til Kbh., nu som overtoldinspektør for østifterne i hvilket embede han virkede til 1902 da han fik afsked. – Stærkt slægtshistorisk interesseret offentliggjorde han *Familien Rosenkrantz's Historie* I, 1874, (fortsat af A. *Heise). Gennem en årrække samlede han et stort materiale til sin egen slægts historie der under titlen *Beiträge zur Geschichte der Familie von Barner* blev offentliggjort i gennemarbejdet skikkelse af arkivregistrator F. Rusch, I–II, Schwerin i. M., 1910–11, idet dog B. står som det bredt anlagte værks hovedforfatter. – Kammerjunker 1866. Kammerherre 1877. – R. 1878. DM. 1882. K.[2] 1902. □Litografi af O. Bentzon, 1878, efter foto. Mal. af Watzelhahn, Wiesbaden, 1901. Foto.

Beiträge zur Gesch. der Familie v. B., I, 1910 97–99.

*Poul Bredo Grandjean**

Barner, Regitze Vilhelmine Louise Augusta, 1834–1911, filantrop. * 28.2.1834 i Kbh. (Frue), † 2.12.1911 på Vallø, begr. på Vallø stifts kgd. F: auskultant i rentekammeret, kammerjunker, senere amtsforvalter for Tryggevælde amtstuedistrikt (Stevns) Conrad Vilhelm B. (1799–1873) og Jacobine Marie Castenschiold (1809–62, ~ 2° 1850 med boghandler Jacob Erslev, 1819–1902). Ugift.
Efter i nogle år at have holdt hus for sin far begyndte B. som medarbejder i det kbh.ske fængselsselskab for nogle år senere at blive dets direktør. Hun fik gennem sine besøg i fængslerne og hos de indsattes pårørende et stærkt indblik i den fattigste befolknings livsvilkår, og snart opstod tanken hos hende om at oprette et hjem for unge løsladte kvinder. På hendes initiativ grundlagdes 1877 Lindevangshjemmet på Fr.berg med henblik på optagelse af unge straffede piger. Gennem et flerårigt ophold var det målet at påvirke dem i moralsk kristelig henseende og oplære dem i husgerning. Endvidere deltog B. i oprettelsen af Diakonissestiftelsen og var medlem af bestyrelsen 1863–84. 1879 medvirkede hun ved stiftelsen af Foreningen til værn for unge enligt stillede kvinder og 1889 indviedes forenin-

gens hjem Bethania i Kbh. (fra 1927 Frk. Barners hjem for unge piger) der modtog studerende og selverhvervende kvinder. 1899 indviedes Vesterled i Lindevangen som hjem for ældre, enlige kvinder. B.s arbejde udbyggedes gennem oprettelsen af talrige foreningsafdelinger i provinsen. Anonymt udgav hun *Nogle Medd. om Diakonissegerningen i ældre og nyere Tid*, 1862, under forskellige mærker skrev hun fortællinger og digte til „Aftenlæsning", og udgav sine erindringer. – F.M.I. 1892. □Mal. af Bertha Wegmann, 1903. Buste af Augusta Finne, 1903, i bronze 1910 (begge Vesterled, Frederiksberg). Foto.

R. B.: Minder fra mit liv og min gerning, 1911. Henriette Skram: Regitze Barner, 1919.

*Oluf J. Skjerbæk**

Barner, Hans Sophus Vilhelm, 1839–1921, godsejer, politiker. * 31.1.1839 på Eskilstrup, Sneslev sg. ved Ringsted, † 14.11.1921 på Frbg., begr. i Nordrup ved Ringsted. F: godsejer, hofjægermester Leopold Theodor B. til Eskilstrup (1809–87) og Julie Aurelia Munk (1809–83). ~ 15.7.1864 i Kbh. (Holmens) med Bertha Emilie Mathilde v. Lowzow, * 3.8.1839 i Kbh. (Frue), † 5.12.1876 på Prøvegården, Farringløse sg., Sorø amt, d. af kammerherre, senere gehejmekonferensråd, justitiarius i højesteret Frederik v. L. (1788–1869) og Sophie Charlotte Marie v. Blücher (1804–94). – Bror til Konrad *B.

B. var fra barndommen bestemt for landvæsenet som han lærte forskellige steder; han blev underforvalter, forvalter og havde nogle år Prøvegården under Giesegård i forpagtning. Han blev derefter forpagter og senere ejer af sin fødegård Eskilstrup der havde været i familiens eje siden 1790. – Han kom i en ung alder til at deltage i det landøkonomiske foreningsarbejde idet han 1870 indtrådte i udvalget for husmandsbrugets ophjælpning; det er karakteristisk for ham og faldt i tråd med hans sidste års virksomhed når han som ung godsejer først optog et arbejde for småkårsmanden. Han viste så stor nidkærhed i arbejdet for husmændenes ophjælpning at han 1875–79 og 1884–87 fungerede som formand for det store amtsudvalg der beskæftigede sig med denne sag. 1887 udgav han et skrift om Sorø amts landboforeningers virksomhed til ophjælpning af det lille jordbrug. 1887–98 var B. formand for Sorø amts økonomiske selskab 1897–1902 næstformand i De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift, 1891–1909 formand for forbundet af sjællandske kvægavlsforeninger, formand for foreningen til kulturplanternes forbedring. I Førslev-Sneslev sogneråd var han formand 1868–74. Han var en af de ledende i agrarbevægelsen, og da agrarforeningen stiftedes 1893 valgtes han til dens første præsident og fungerede til 1895. – 1903–06 var han folketingsmand for Thisted amts 3. valgkreds, Hurupkredsen; han stod uden for partierne, var i valggruppe med højre og tilhørte nærmest de frikonservative. – Som offentlig personlighed nød B. tillid i vide kredse, hans arbejde i de forskellige tillidshverv var præget af retsindighed og en gennemført pligtfølelse. – I de senere år boede han i Kbh., optaget af kirkelige og filantropiske arbejder. Han var bl.a. formand i bestyrelsen for Lindevangshjemmet og for de samvirkende menighedsplejer i Kbh. Han testamenterede Eskilstrup og halvdelen af sin formue til Indre mission. – Kammerjunker 1866. Kammerherre 1889. – R. 1893. □Træsnit 1894. Tegn. af O. Bache (Fr. borg), mal. af samme, 1912. Mindesten ved Eskilstrup, 1931. Foto.

Ugeskrift for landmænd, 1909 og 1921. A. Fibiger: Kammerherre S. B. En Guds mand, 1931. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Barnow, Erik, se **Barnow, Niels.**

Barnow, Niels, 1876–1955, tømmerhandler, konsul. * 7.10.1876 i Århus (Frue), † 12.8.1955 sst., begr. Århus nordre kgd. F: økonom ved Århus fattiggård Hans Christian Eriksen (1836–81) og Jensine Birgitte Olesen (1840–1919) Navneforandring til B. 31.10.1901. ~ 17.7.1903 i Århus med Alfride Margrethe Petersen, * 14.12.1877 i Århus, † 25.6.1949 sst., d. af tømrermester Laurits P. (1843–1907) og Inger Marie Skallerup (1849–1917).

Efter at have taget præliminæreksamen 1892 blev B. handelsuddannet inden for trælast-, korn- og foderstofbranchen. 1896 blev han ansat i Aarhus Tømmerhandel, hvor han med undtagelse af årene fra 1900 til 1905 virkede til sin død. Fra 1905 var han associé i Aarhus Tømmerhandel, en stilling han beklædte indtil 1914 da han sammen med svogeren S. J. Henrichsen overtog det omdannede firma, Aarhus Tømmerhandel, Barnow og Henrichsen. Ved Henrichsens død 10 år senere blev B. eneindehaver. 1939 optog han sine sønner **Erik B.** (* 28.4.1904) og **Poul B.** (* 28.12.1907) som medindehavere. Først 1954 blev forretningen omdannet til aktieselskab. Foruden at han drev forretningen frem til at blive en af de førende inden for sin branche i provinsen, bestred B. en række tillidsposter. 1915 indtrådte han i bestyrelsen for Aarhus Handelsforening hvor han fra 1926 til 1937 var formand. Fra 1928–37 var han bestyrelsesmedlem i Den Jyske Handelsstands Centralforening,

var medlem af Provinshandelskammeret og forretningsudvalgsmedlem i Den Danske Handelsstands Fællesrepræsentation (1935–37). Inden for sin egen branche kom han ind i bestyrelsen for Foreningen af Jyske Trælasthandlere, 1924–42, fra 1936–42 som formand. Hertil kom bestyrelsesposter i Fællesforeningen af Danske Trælasthandlerforeninger 1936–42, med en formandsperiode 1940–42. Særlig interesse viede B. uddannelsen af unge, hvilket bl.a. kom til udtryk gennem et 19-årigt formandskab, 1930–49, for Den Jyske Handelshøjskole samt medlemskab af det århusianske universitetssamvirke. B. var en kort tid, 1921–25, konservativt medlem af Århus byråd, men det politiske arbejde med de mange nødvendige kompromiser passede ham ikke; dog bevirkede hans store interesse for havnens forhold at han udførte et omfattende arbejde i Århus havnebestyrelse fra 1925–33. Denne interesse kom også til udtryk ved talrige meningstilkendegivelser i den lokale presse. B.s forretningsmæssige tilknytning til Sverige gjorde det naturligt at han 1918 blev svensk vicekonsul; i årene 1932–49 var han konsul hvorefter hvervet blev overdraget sønnen Poul B. Han var formand for de svenske konsulers forening i Danmark 1938–49. R. 1930. □Foto.

Borgere i byens råd, 1968 27–28. Arbejdsgiveren, 1936 346. Børsen 6.10.1936, 6.10.1946 og 25.10.1952. Jyllands-Posten 13.8.1955. Århus stiftstid. 13.8.1955. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Barnow, Poul, se **Barnow, Niels.**

Barr, Kaj, 1896–1970, orientalist. * 26.6.1896 i Kbh., † 4.1.1970 i Kbh., begr. Søborg (ved Gilleleje) kgd. Adoptivf: mekaniker Friederich Eduard B. (1840–1912) og Karen Frederikke Frederiksen (1856–1917). ~31.1.1927 i Kbh. (b.v.) med Johanne Christiane Jacobsen, * 22.10.1900 i Kbh., d. af overretssagfører Peter Edvard J. (1870–1933, ~2° 1911 med pianist Esther Hanne Birgitte Einertsen, 1887–1968) og Dagmar Juliane Nielsen (1875–1936; ægteskabet opløst 1910, ~2° 1913 med købmand Knud Valdemar Jørgensen, 1887–1950).

B. tog 1914 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt, men efterhånden tog de sproglige interesser overhånd. For at studere naturvidenskabens og matematikkens historie havde han selv lært sig græsk og latin. 1917 blev han student (priv. dim.) men allerede året før var han begyndt at følge øvelser i arabisk hos J. Østrup, og han fortsatte, mens han forberedte sig til magisterkonferens i klassiske sprog (1925), beskæftigelsen med orientalske sprog og alm. sprogvidenskab. Som medhjælper hos Ada Adler fortsatte han udgivelsen af græske leksikografer som han havde påbegyndt efter A. B. Drachmanns tilskyndelse. Imidlertid koncentrerede han mere og mere sin interesse om den iranske filologi, hvis forskellige discipliner han studerede dels i Kbh., dels i Göttingen hvor han 1927–31 hvert år tilbragte nogle måneder for at nyde godt af F. C. Andreas' inciterende undervisning. 1935 var han i London og Paris, navnlig for at studere sakiske håndskrifter. S.å. blev han lektor i klassiske sprog, 1945 professor i iransk filologi ved Kbh.s univ. som Arthur Christensens efterfølger, og medlem af Videnskabernes selskab.

Udpræget sproglig indstillet nåede B. så langt at han i vidt omfang beherskede alle de gamle og nyere iranske sprog- og dialektområder foruden de øvrige orientalske idiomer hvortil studiet af den sproghistoriske udvikling i Iran kræver kendskab. Det var dog navnlig old- og middeliransk der havde hans interesse. Efter opfordring fra tyske forskere påtog han sig udgivelsen af de sprogligt og skrifthistorisk overordentlig vigtige brudstykker af et Pehlevi-psalter som F. C. Andreas ikke inden sin død havde nået at få besørget. 1933 fremkom publikationen i Sitzungsberichte der Preuss. Akad. der Wiss. Glossaret bygger vel på Andreas' materiale men er helt selvstændigt behandlet. Det blev atter Andreas' efterladte optegnelser der kom til at danne grundlaget for det næste arbejde idet han i 1. bd., 1939, af *Iranische Dialektaufzeichnungen aus dem Nachlass von F. C. Andreas* overtog behandlingen af de kurdiske dialekter. Her forelå kun Andreas' ikke særlig omfattende og sparsomt kommenterede optegnelser. Hele behandlingen skyldes B.; det er en undersøgelse af kurdiske sprogforhold som sigter langt videre end til det i optegnelserne givne stof. Af mindre arbejder må nævnes hans bemærkninger om to Pehleviligaturer i festskrift til Grierson (Bulletin of the School of Orient. Studies, 1936), det hidtil bedste forsøg på løsning af et omstridt grafisk problem, og hans *Bidrag til sigøjnerdialekternes grammatik* i skriftet In Memoriam Kr. Sandfeld, 1943. B. har tilrettelagt facsimileudgaven af universitetsbibliotekets ældste Avesta-håndskrifter, Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecae Universitatis Hafniensis, VII–XII, 1937–44.

Efter 1945 indtrådte der en forandring i B.s forskningsinteresser, idet studiet af den iranske religionshistorie nu overskyggede alt andet. Med sit bidrag til orientalistkongressen i Paris 1949 *Sur le développement du système verbal en iranien occidental,* (Actes du XXIe congrès des orientalistes, Paris 1949, 158–162) tog han afsked med den „rene", dvs. ikke religionshistorisk engage-

rede, sprogvidenskab, selv om han ind imellem fandt stunder til de latinske studier der resulterede i det monumentale værk *Latinsk Grammatik og Receptlæsning*, 1957. Det helt afgørende for B. var at indholdsbestemme og formulere de zarathustriske termini og klarlægge deres Sitz im Leben. De resultater han kom til vandt international anerkendelse. I *Principia Zarathustriaca* (Øst og Vest. Afhandl. tilegnede Professor Dr. phil. Arthur Christensen, 1945) undersøger B. nøgleordet Aša og viser at den ældre forståelse af det som udtryk for den kosmiske orden må opretholdes fuldt ud. I 1953, i *Studia Orientalia Ioanni Pedersen – – dicata* p. 21–40, bestemte han et andet nøgleord, det avestiske drəgu-, driγu- („den svage og afmægtige, som ikke kan stå sig over for de mægtige"), som det af Zarathustra dannede positive modstykke til et overtaget *adrigu- (sanskrit ádhrigu-). Påvirket af den franske religionshistoriker Georges Dumézil, men videreførende og uddybende hans synspunkter bragte B. lys over en vanskeligt forståelig passage i det zarathustriske skrift Dēnkart om, hvorfor tre særlige guddommelige gaver måtte forenes i Zarathustra (Festskrift til L. L. Hammerich ... 1952). I oversættelsen af dele af Avesta (Verdensreligionernes Hovedværker 3. Avesta, 1954) har B. sammenfattet resultaterne af sine årelange studier. Den altomfattende fremstilling af zarathustrismens historie og væsen som det fornemme arbejde *Zarathustrismen* I (Illustreret Religionshistorie II, 1968 233–77) kan betragtes som de indledende studier til nåede B. ikke at fuldende. R. 1952. R.[1] 1961. □Foto.

Jes P. Asmussen i Festskrift udg. af Kbh.s univ. nov. 1970. L. L. Hammerich i Oversigt o. Vidensk. selsk.s virksomhed 1971.

Jes P. Asmussen (Arthur Christensen)

Barteldt, se Barthold.

Bartels, Eyvind, * 1916, diplomat. * 13.1.1916 i Kbh. F: overingeniør Knud Edward Henrik B. (1886–1918) og tandlæge Gudrun Sinding (1885–1970). ~ 15.9.1945 i Kbh. (b.v.) med Jytte Käthe Breum Larsen, * 8.1.1923 i Kbh., d. af disponent Kay Wilhelm L. (1896–1950) og Julie Marie Catherine Breum (* 1896).

B. blev student 1934 fra Herlufsholm, cand. polit. 1941 og ansat i udenrigsministeriets økonomiske afdeling 1942. Han var i denne periode tillige en søgt manuduktør i nationaløkonomi. Efter krigen blev han inddraget i de udenrigsøkonomiske forhandlinger, fra 1948 som kontorchef i udenrigsministeriets økon.-pol. afd. VI. 1950 blev B. fast delegeret ved OEEC og tillige økonomisk rådgiver for ambassaden i Paris. Indtil han 1955 udnævntes til generalkonsul i New York var han medlem af den indflydelsesrige embedsmandsgruppe, mest bestående af cand. polit.er som tilrettelagde Danmarks udenrigsøkonomiske politik. I efteråret 1956 blev han administrator for Sammenslutningen af brugere af Suezkanalen (SCUA), men vendte året efter tilbage til dansk udenrigstjeneste som chef for den faste delegation ved OEEC med titel af ambassadør. Fra 1.8.1960 blev han tillige ambassadør i Paris. Han varetog denne post til foråret 1965 da han blev forflyttet til New Delhi. Herfra sendtes han 1967 til Cairo for derpå at afslutte sin diplomatiske karriere som ambassadør i Washington 1971–75. I B.s ambassadørtid i Paris faldt den første runde i forhandlingerne om Danmarks optagelse i det europæiske fællesmarked hvorunder Paris-ambassaden var en nøglepost. I Indien fik B. som hovedopgave at tage sig af dansk bistandspolitik, mens han i Cairo blev optaget af den kroniske mellemøstlige konfliktsituation. Washington-perioden begyndte med et spændt dansk-amerikansk forhold i anledning af Vietnamkrigen, men afsluttedes med en væsentlig forbedring af atmosfæren under statsminister Anker Jørgensens besøg 1975. De usædvanlige træk i B.s løbebane, 25 års uafbrudt udetjeneste og 6 års „forvisning" til sekundære stationer mellem de betydningsfulde poster i Paris og Washington, må ses på baggrund af både hans sjældne evner og hans særprægede personlighed. Han ansås for en af tjenestens mest skarpsindige analytikere, snarrådige taktikere og talentfulde depecheforfattere. Især i Paris gjorde ypperlige forbindelser det muligt for ham at levere informationer og vurderinger af høj værdi. Men han lagde ikke skjul på at han kendte sit eget værd og fremsatte ofte impulsivt kritik af dansk politik og kultur, stundom offentligt. Mens han aldrig lod sit pessimistiske livssyn lamme sin intense arbejdsevne havde han ingen smag for de konventionelle sider af diplomatlivets repræsentative forpligtelser, men søgte helt at hellige sig hvad han selv anså for væsentligt. Han kunne derfor støde folk der lagde mere vægt på hans væsen end på hans evner. Han var beundret for sin åndrighed blandt venner, men viste ringe overbærenhed med alt hvad der forekom ham vulgært i smag og adfærd eller intellektuelt underlødigt. B. var en varm beundrer af general de Gaulle, men tillige overbevist tilhænger af dansk tilslutning til EF. Rom-traktatens franske hovedophavsmand, OEECs tidligere generalsekretær Robert Marjolin stod han personligt nær. Trods sine stærkt francofile holdninger viste han også i Washington sine usædvanlige indlevelsesevner. Han kom til at sætte pris på udenrigs-

minister Henry Kissinger hvis politik han energisk søgte at forklare hjemover. Mens B. havde et harmonisk forhold til udenrigs- og statsminister J. O. Krag fandt han det vanskeligt at samarbejde med Per Hækkerup, et forhold der førte til hans forflytning til New Delhi. B.s indflydelse på dansk udenrigspolitik i tiden 1945–75 må søges i hans indtrængende analyser, informationsindsamling, bidrag til den diplomatiske forhandlingstaktik, skånselsløse kritik af overordnede og håndfaste vejledning af yngre kolleger. – R. 1950. R.[1] 1955. K. 1959. □Tegn. af Hans Bendix, 1963 (Kgl. bibl.). Foto.

Erling Bjøl

Barth

Musikerslægten B. kom til Danmark med Chr. Samuel B., der var født i Sachsen.

De øvrige biograferede ses ikke at have forbindelse med slægten.

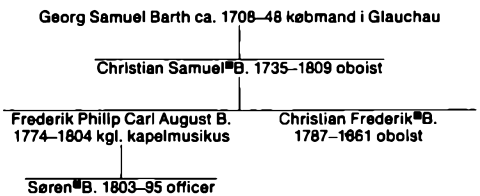

Hans H. Worsøe

Barth, Christian Frederik, 1787–1861, obovirtuos, komponist. *24.2.1787 i Kbh. (Petri), †17.7.1861 i Middelfart, begr. sst. F: obovirtuosen Christian Samuel •B. (1735–1809) og Anna M. W. Bisdorff (ca. 1748–1806). Ugift.

Under faderens omhyggelige vejledning erhvervede B. sig hans ejendommeligt skønne tone og spillemåde og blev snart så dygtig, at han allerede 1802 fik ansættelse i kapellet. Offentligt havde han endnu tidligere optrådt på en koncert i teatret 1801. 1804 fik han orlov et år for yderligere uddannelse og en rejseunderstøttelse af den kgl. kasse, „da han er et talentfuldt subjekt". I Berlin spillede han med meget bifald to obokoncerter, komponeret af hans bror Philipp, og blev n.å. efter sin hjemkomst udnævnt til første oboist i kapellet. Senere gjorde han hyppige koncertrejser i provinserne, i Sverige, Tyskland og Holland, og alle vegne beundrede man hans henrivende tone, mesterlige foredrag og store færdighed; foruden disse virtuose egenskaber havde han betydelige evner som komponist, især for sit instrument. I trykken er udkommet – næsten alle i Tyskland – *Koncert i B-dur* (i form af en syngescene), *Koncert nr. 4 i C-dur* og *Rondeau suisse*, alle for obo med orkester, *Divertissement for obo med strygekvartet, Sonate for obo med piano*, en *Ouverture for orkester i E-dur, Symfoni i Es-dur for blæseinstrumenter* o. fl.; fire studier af ham for obo solo findes trykte (dog uden angivelse af hans navn) i Wieprechts oboskole. Blandt hans mange dygtige elever var Chr. Schiemann der videreførte hans spillemåde til næste generation af obospillere herhjemme; B.s teknik har på denne måde behersket obospillet lige til vor tid, bl.a. hos Sv. Chr. •Felumb hvor dog den yngste skole af oboister uden helt at bryde med B.s behandling af instrumentet på væsentlige tekniske områder har søgt impulser andre steder fra (Pariserskolen). B. tog sin afsked 1841 og tilbragte sine sidste år i Middelfart som en særling i trange kår. □Silhouet.

Musikforeningens festskrift I, 1886. „Kapel-Protokollerne" i Det kgl. teaters arkiv. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Niels Friis: Det kongelige kapel, 1948.

*Erik Abrahamsen**

Barth, Christian Samuel, 1735–1809, obovirtuos. *11.1.1735 i Glauchau i Sachsen, †8.7.1809 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: købmand Georg Samuel B. (ca. 1708–48) og Christiane Sophie Georgi (ca. 1708–48). ~senest 1774 med Anna Marie Wilhelmine Bisdorff, *ca. 1748, †19.3.1806 i Kbh. (Petri). – Far til Christian Frederik •B.

B. fik sin første musikalske undervisning i Thomasskolen i Leipzig hvor Joh. Seb. Bach dengang var lærer. Efter at have været ansat i hoforkestrene i Rudolfstadt, Weimar og Hannover blev han, der regnedes som en af de største virtuoser på obo, 1772 ansat i kapellet i Kassel, hvor Gerber som hørte ham 1785 taler om hans „himmelsk skønne Tone". Ved omordningen af kapellet i Kbh. under Naumann blev han indkaldt hertil jan. 1786 og ansat som første oboist. 1793 nævnes han som kammermusikus, afgik 1797 med pension. – Foruden Christian Frederik B. havde han sønnen **Friedrich Philipp Carl August B.,** *21.10.1775 i Kassel, †22.12.1804 i Kbh., elev af faderen og ligeledes en udmærket obospiller; han optrådte kun fjorten år gammel som solist ved en koncert på Det kgl. teater og blev ansat i kapellet 1789 som elev uden gage og fastansat 1793. Han og faderen dirigerede 1794–97 koncerter i Det holstenske dramatiske Selskab hvor der blev opført forskellige kompositioner af Philipp B. (koncerter for obo, fløjte og valdhorn). I trykken er kun udkommet en koncert for fløjte i e-mol og et par sanghæfter. □Silhouet af Weitlandt (Det kgl. kapel).

Musikforeningens festskrift I, 1886. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Portrætmalerens dagbog, 1907 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve VI 144–47. Niels Friis: Det kongelige kapel, 1948.

*Erik Abrahamsen**

Barth, Friedrich Philipp Carl August, se **Barth, Christian Samuel.**

Barth, Hans, † ca. 1540, bogtrykker.
B. var tysker af fødsel og drev fra ca. 1525 en kortere årrække bogtrykkeri først i Wittenberg, derefter i Magdeburg. Senere rejste han til Danmark og slog sig ned som bogtrykker i Roskilde hvor han virkede fra 1534 til 1540. I Roskilde opholdt sig på denne tid Poul Helgesen og den ansete humanistiske forfatter Peder *Parvus, og det var væsentlig for disse trykkeriet kom til at arbejde. Den første bog som udgik derfra er dateret 12.8.1534 og er en oversættelse af et skrift af Erasmus fra Rotterdam, foretaget af Poul Helgesen. I alt er bevaret ti forskellige tryk fra B.s presse i Roskilde, deriblandt den første danske udgave af kirkeordinansen (1539) og en islandsk oversættelse af Det ny Testamente (1540), den første bog der er trykt på det islandske sprog. Fra trykkeriet udgik 1538 den første bog som her i landet er trykt med antikva; tidligere havde man til alle bøger, også latinske, brugt gotisk eller schwabacher. Efter trykkeriets ophør blev en del af materiellet overtaget af bogtrykkeren Hans Vingaard, af hvem det første gang er fundet anvendt ca. 1542. En søn, Christopher B. († 1562), optrådte senere som bogtrykker i Kbh.

L. Nielsen: Dansk bibliografi 1482–1550, 1919 XL–XLI 233–38.

*Lauritz Nielsen**

Barth, Søren Christian, 1803–95, officer. * 1.9. 1803 i Lyngby, † 19.1.1895 på Solbakken, Birkerød sg., begr. i Hørsholm. F: kgl. kapelmusikus Frederik Philip Carl August B. (1774–1804) og Anna Cathrine Meyer (1781–1869, ~2° 1811 med sekondløjtnant, senere ritmester Peter Henrich Achen, 1784–1869). ~23.12.1832 i Vordingborg med Sigbrit Jensine (Signe) Stadel Clausen, * 30.3.1800 i Stubbekøbing, † 13.1.1880 på Søborg, Birkerød sg., d. af sognepræst, dr. theol. Johannes C. (1767–1821) og Anna Lucie Fog (1769–1852). – Sønnesøn af Christian Samuel *B. Efter en tid at have været skriver på Tølløse godskontor og senere ansat ved fiskerierne i Lyngby- og Sjælsø som morbroderen havde i forpagtning lod B. sig hverve som underofficer (korporal) ved Sjællandske lansenérregiment og fik 1824 tilladelse til at indtræde på Landkadetakademiet som kadet uden gage. 1826 blev han sekondløjtnant ved infanteriet men fortsattes 1829 til sin gamle afdeling Sjællandske lansenerer. Han blev premierløjtnant 1834, fik ritmesters anciennitet 1841 og blev ved hærens nyordning 1842 adjudant ved 1. kavaleribrigade hvis kommandør da var generalmajor Christian *Høegh-Guldberg. 1848 deltog han under dennes efterfølger, generalmajor baron J. G. Wedell-Wedellsborg, i kampen ved Bov og slaget ved Slesvig; derefter blev han kommandør for ordonnanskorpset og i aug. ritmester I og eskadronchef. 31. maj 1849 tog han meget virksom del i rytterfægtningen ved Århus og n.å. i slaget ved Isted; efter dette blev han afgivet til oberst C. A. *Schepelern der med et kombineret kommando skulle rykke mod Frederiksstad i hvis nærhed B. forblev til febr. 1851. Juli 1852 blev 6. dragonregiment forlagt til Holsten, og B. fik garnison i Wandsbeck hvor han forblev henimod en halv snes år. Allerede som ung premierløjtnant havde han begyndt arbejdet på forbedringer ved rytteriets rideekvipage og ved feltartilleriets seletøjer, og hans nye sadelkonstruktion (den „B.ske sadel") havde efterhånden vundet anerkendelse – særlig i udlandet. 1862 blev han i den anledning kommanderet til tjeneste ved artilleri- og konstruktionskommissionen i Kbh., udnævntes til major i sept. 1863 og til oberstløjtnant dec. s.å. Under krigen 1864 havde han overtilsynet med samtlige hestedepoter i Nørrejylland og på Fyn med station i Middelfart. Dec. s.å. fik han sin afsked med obersts karakter. Gennem hans interessante og muntert fortalte erindringer som han nedskrev i sin høje alderdom får man en række billeder af livet i officerskredse i Frederik VIs tid, navnlig af de yderst fattige vilkår hvorunder størsteparten af officererne og deres familier levede. Den flid og nøjsomhed og samtidig den strenge pligtfølelse som B. kendte fra sin tidlige barndom blev eksempler han fulgte gennem hele sit lange liv. Også på andre områder er bogen af kulturhistorisk værd. – R. 1841. DM. 1865. K.² 1888. □To tegn. af A. Fritz, udført 1855 i Wandsbeck (Kgl. bibl.).

S. B.: Livserindr., 1900. – Militær tid., 1895 nr. 5. Nationaltid. aften 20.12.1884.

*Rockstroh**

Barth, Wilhelm Herman, 1813–96, musikteoretiker, organist. * 27.4.1813 i Kbh., † 1.8.1896 sst., begr. sst. (Garn.). F: tømrer Friderich Wilhelm B. (1787–1868) og Eleonora Elisabeth Schultz (1787–1869). ~15.8.1834 i Kbh. (Garn.) med Caroline Emilie (Amalie) Marquard, * 29.4.1816 i Kbh. (Cit.), † 22.7.1891 sst., d. af sergent, senere arrestforvarer Johan Hendrik M. (1779–1845) og Louise Henriette Frieben (1788–1855).

B. blev elev i violinspil hos musiklærer Paaske, og senere studerede han yderligere valdhorn (Blauhut) og violoncel (Rüdinger); uden at drive det til at blive virtuos anerkendtes han snart som en dygtig musiker og var en tid en søgt kvartetspiller. 1834–38 var han janitshar ved Livgarden, 1851 ansattes han som kantor ved Garnisonskirken, 1852 som organist ved Reformert kirke, 1859 ved Petri kirke og 1878 som klokker ved Jacobskirken. Som komponist gjorde han sig kendt ved to koncertouverturer for orkester (1860–61) og en lovsang for solo, kor og orkester (1867), to strygekvartetter, ti fugetter for orgel (1858) og fire fugerede postludier (1865), smagfuld og dygtig, om end noget tør og kantet musik. Størst betydning fik B. som musikteoretiker, en af de første selvstændige forfattere på dette område her hjemme (kun bearbejdelser af tyske værker forelå tidligere). Foruden den kortfattede, højst nødtørftige *Læren om den enkelte Contrapunkt*, 1868, skrev han 1869 en *Harmonilære* og i tilknytning hertil *100 Exempler til Udarbejdelse*, 1870, samt en *Modulationslære*, 1884, alle sammen de første i Danmark udkomne originale værker af denne art, og en periode meget benyttede ved undervisningen i musikteori. B. slutter sig i det væsentlige til den tyske musikteoretiker G. Weber og drager i harmonilæren og modulationslæren stærkt til felts mod en række af Webers landsmænd (Richter, Rink, Dütsch, Wohlfahrt, Schütze, Lobe); mest selvstændig er hans opfattelse af modulationsmidlerne, inden for hvilke han fornægter den enkelte fællestones berettigelse som tilstrækkelig formidling mellem to fjerntbeslægtede klange og i stedet forlanger realt klangfællesskab som eneste antagelige overgangsmiddel. Han forkaster at dominantakkorden skulle være en klang der i særlig grad formidler mellem to tonarter, idet han betegner dens opløsning som tvetydig (opløsning til dur, opløsning til mol). På flere punkter har eftertiden givet B. ret, men hans musikteoretiske værker skæmmes af en del pedanteri (også i de ellers udmærkede harmoniske analyser) og af hans mangel på forståelse for den nyere musik og den teori som kan opbygges med denne som udgangspunkt. Bekendt er hans udtalelse om Wagner og dennes „fremtidsmusik": „Skal Wagner saaledes være et Mønster for, hvad der skal komponeres i Fremtiden, da fristes vi til at udbryde: Lad os være taknemmelige, fordi vi have Fortidsmusiken, og lad os glæde os ved endeel af Nytidsmusiken, men lad os bede Gud bevare os for Fremtidsmusiken" (Harmonilære, 82). – R. 1893. □Træsnit 1877 og 1884.

Ill. folkeblad 8.7.1877. Søndagsposten 23.3.1884. – Levnedsberetning i ordenskapitlet. *Erik Abrahamsen**

Barthold (Barteldt, Bartelsen, Bertelsen), **Martin** (Marten, Morten), ca. 1617–93, officer. † 1693 på Bækmark, begr. i Nees k., Ringkøbing amt. ~1656 med Cathrine v. Andersen, * ca. 1626, † 18.3.1700, begr. i Nees k., d. af kaptajn Claus v. A. († 1632) og Cathrine v. Kahlen.

B.s herkomst og første militære løbebane er dunkel. Han synes at have været enspænder (hvervet rytter med en enkelt følgesvend) under Christian IV, havde 1651–57 Golchen i Mecklenburg i pant, tjente sig op til officer, gik i svensk krigstjeneste og blev fanget ved Nyborg. Efter at have fået svensk afregning i sept. 1660 gik han fra jan. 1662 i dansk tjeneste som oberstløjtnant reformé i rytteriet. I de følgende år da rytteriet blev stærkt indskrænket var han snart i tjenesten og snart pensioneret, men 1673 udnævntes han til oberst og kommandant på Bornholm hvor han n.å. tillige blev amtmand. Bornholmerne klagede både over hans administration og hans optræden over for dem idet han i det hele var dem alt for militærisk. Han kaldtes derfor 1675 til Kbh. hvorefter han blev chef for 2. sjællandske nationale infanteriregiment. I april 1676 var han om bord på Niels Juels flåde og deltog i erobringen af Gotland, og kort efter udnævntes han til guvernør på denne ø hvis forsvar han organiserede dygtigt og energisk. Han forstod at vinde befolkningen her, og han afslog flere mindre og i maj 1679 et større svensk tilbageerobringsforsøg. – Med sin hustru fik han gården Ulsund, Skodborg herred som han 1682 forenede med Bækmark.

O. Nielsen: Hist.-topogr. efterretninger om Skodborg og Vandfuld herreder, 1894 257f 316f. M. K. Zahrtmann i Bornh. saml. XIV, 1922 28–34.

*Rockstroh**

Bartholdy, Christian, 1889–1976, sognepræst. * 21.3.1889 i Laurbjerg, † 5.11.1976 i Odense, begr. i Seest. F: sognepræst Johan Peder B. (1859–1928) og Marie Christiane Gad (1857–1943). Ugift.

B. blev student fra Kolding latinskole 1906, cand. theol. 1912 og manuducerede derefter nogle år samtidig med andet arbejde, blandt andet på kirkefondets kontor. 1916 blev han ordineret medhjælper hos sognepræsten på Thurø, sognepræsten på Thurø, 1918 sognepræst i Sebber-Store Ajstrup, 1925 i Brorstrup-Ravnkilde og endelig 1943–54 i Haslev-Freerslev. Fra 1954 til sin død boede B. i Kolding, indtil 1959 travlt beskæftiget med sit arbejde som formand for Kirkelig forening for den indre mission i Danmark (Indre mission), derefter stilfærdigt optaget af forfatter- og oversættervirksomhed. Fra 1929 til

arbejdets afslutning var han medlem af kommissionen til oversættelse af Det ny Testamente og 1929–59 medlem af I.m.s bestyrelse, fra 1934 formand. 1934–40 var han medlem af det kirkelige udvalg. Han var livet igennem præget af sit barndomshjem. Faderen samarbejdede med folk der tilsluttede sig den indremissionske vækkelse, dog med en selvstændig holdning over for missionens lederskikkelser („Beck kunne være jesuitisk", B. i sin selvbiografi, 29). Moderen der var af præsteslægten Gad, datter af stiftsprovst Christian Sofus Gad, var vokset op i et meget kulturåbent miljø. Deres hjem blev rammen om et familieliv hvori begge disse tendenser kom til udtryk. Præstehjemmet i Seest, nær den daværende grænse, havde to tyngdepunkter, et alvorligt kristenliv og en selvfølgelig national- og grænsebevidsthed. B. gjorde en udmærket indsats som præst, kendt for sin aldrig svigtende flid med prædikenforberedelse og besøg i hjemmene. Men det var for sit udadvendte virke han blev mest omtalt, især som Indre missions formand. Til hans ry bidrog hans frygtløshed i offentlig debat og hans skarpe formuleringsevne der gang på gang fandt udtryk i ramsaltede kommentarer til tidens begivenheder („møgkiosken", „dovne præster"). Hans skriftlige arbejder er præget af bred viden, og han ydede en påskønnet indsats i arbejdet med oversættelsen af Det ny Testamente. Men egentlig lærd var han ikke. Han sagde selv at dertil manglede han evnen til at sidde ned tilstrækkelig længe. Hans opbyggelige bøger vandt stor anerkendelse og udbredelse. Han var en betydelig prædikant, ikke i oratorisk forstand, men i sin evne til at sige centrale og karakteristiske ting så man lyttede – og huskede. I de populære bibelkommentarer B. skrev lagde han en konservativt historisk-kritisk bibelforståelse for dagen. Men hovedsagen for ham var Bibelens karakter af gudsord, selv der hvor dens menneskelige side falder i øjnene. „Gud har givet os sit ord i form af den bog der hedder Bibelen. Den er angribelig. Og vi må finde os i det. – – – Vi lever i tro, ikke i skuen, det gælder også vort forhold til den hellige skrift," skriver han i samleværket *Bibelsyn*. Han levede med bibelordet fra dag til dag, og han levede ud af det.

B. slap aldrig håbet om vækkelse; og alt hvad der i hans øjne rummede mulighed for vækkelse havde hans forhåndssympati. Men det var ham der ledede Indre mission nogenlunde uskadt gennem røret i forbindelse med den såkaldte Oxford-gruppe bevægelse i 1930erne. Uden kritisk sans var han ikke. Under besættelsen vaktes hans barndoms og ungdoms nationalbevidsthed. Han indtog en klar og frygtløs holdning i det offentlige liv. Men hans angst for at blande kristendom og nationalfølelse sammen bevirkede at han hindrede KFUM og Ks tilslutning til Dansk Ungdoms Samvirke. Han følte en stærk samhørighed med og et tungt ansvar for det danske folk. Han sørgede over dets foragt for Guds ord og den derfra stammende mangel på moral. I sine sidste år tyngedes han også af den helt manglende nationalbevidsthed. Det prægede hans udtalelser der til tider kunne skyde over målet. Derfor regnedes han af mange for en mørkemand. Alle der havde mødt ham, venner og modstandere, vidste at han var det modsatte. I hans sidste år udkom – i hæfter – hans *Andagtsbog* for dem, der vil være ved, at de er gamle. Den er præget af menneskelig varme, humor og livsvisdom. Af hans talrige større og mindre publikationer kan i øvrigt fremhæves *Lav os en Gud*, 1942, *Himmerlandsprædikener*, 1942, bidrag til Dansk Bibelværk for Menigheden, 1949–59, *Guds Godhed og Guds Strenghed*. 25 prædikener 1934–58, 1960. – R. 1948. R.[1] 1954. □Foto.

C. B.: Ved vejs ende, 1958. – En bog om Chr. Bartholdy 80 år, 1969 (m. bibliografi v. Olga Bartholdy). – Papirer i Rigsark. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Thorkild Græsholt

Bartholdy, Conrad **Johan,** 1853–1904, komponist, * 12.3.1853 i Hammel, † 5.12.1904 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: apoteker Georg Christian B. (1807–83) og Hedvig Margrethe Jürgensen (1817–89). ~27.12.1879 i Århus (domkirken) med senere sanglærer Octavia Tørsleff, * 14.6.1854 i Assens, † 29.12.1945 på Haraldsgave, Bagsværd, d. af kantor, kordegn, translatør i tysk, fransk og engelsk Laurits Christian T. (1802–65) og Severine Hansine Petrine Steenberg (1814–1906).

B. blev student 1872 fra Århus og valgte statsvidenskaben som studium. Samtidig fik han musikundervisning hos J. C. *Gebauer (teori) og Edmund *Neupert (klaver); fra 1876 var han udelukkende beskæftiget med musik, dels som en meget skattet musiklærer, især mange sangelever. (B. havde selv en lys og stor tenorbaryton, uddannet af Henrik *Rung, Albert *Meyer og L. C. *Tørsleff), dels som dirigent og komponist. 1883 ansattes han som kantor ved Matthæuskirken i Kbh., hvad han forblev til sin død. Efter en overgang at have dirigeret andre kor (bl.a. Ydun) virkede han som Studentersangernes meget afholdte dirigent fra 1897 til 1903. I Matthæuskirken arrangerede han i tiden fra 1894 til sin død en mængde folkekoncerter, med gratis adgang, ved hvilke et betydeligt repertoire af kirkemusik blev opført, både vokalmusik og orgelmu-

sik; selv var B. en fortræffelig organist og orgelimprovisator der ofte vikarierede for J. A. Krygell og også lod sig høre ved koncerterne. B. var aktivt interesseret i musiklærernes forhold og medvirkede til at Musikpædagogisk forening startedes (1898) trods modstand fra betydende musikfolks side. Han gav ligeledes stødet til at Kommissionen for den militære musik oprettedes, og bidrog som medlem (fra 1899) af denne kommission til en højnelse af militærmusikken i landet; en tid dirigerede han i øvrigt også Officers-orkestret. B. var en musikalsk meget vidende mand; han havde rejst en del (bl.a. 1886 på det Anckerske legat) og hørt megen musik rundt i Europa; i Kbh. var hans hjem et af centrene for byens musikdyrkelse der havde forbindelse med talrige musikere, kunstnere og forfattere. Hans indsats støttedes her i fremtrædende grad af hans hustru der i mange år også underviste i sang. B. var desuden stærkt æstetisk interesseret; nogle småskrifter *Tonernes Naturlære*, 1892, og *Musikens Natur, en fysiologisk-historisk Undersøgelse*, 1893, vidner herom; han skrev desuden: *Hvorledes bliver jeg Sanger*, 1897, samt *Talestemmens Kultur*, 1903.

B. var hovedsagelig sang- og operakomponist; enkelte klaverkompositioner, en koncertouverture (Tivoli 1887), marcher m.m. foreligger dog, og det er ret ejendommeligt at den komposition, der gjorde hans navn særlig populært er en instrumentalkomposition *Strophe*, 1897. Af de talrige vokalkompositioner kan nævnes en række kantater til Nordiske skolemøder (Op. 19), Polyteknisk læreanstalts indvielse (Op. 19b, 1890), De Brockske handelsskoler (Op. 22, 1891), Teknisk skole (Op. 22b, 1893), Kunstindustrimuseet (Op. 24, 1893), Frihavnens åbning (Op. 24d, 1894), Universitetets mindefest for A. D. Jørgensen (Op. 30b, 1897), Fyns forsamlingshus (Op. 35, 1900) o.fl.a.; desuden skrev B. *Tannhäuser* (sangcyklus, Op. 4, 1878), *Vagabundus* (bassolo m. orkester, Op. 6, 1880, Dansk koncertforening), *Græshopperne* (mandskor m. orgel og orkester, Op. 13, opført 1884 i Matthæuskirken), *Salomons Sange* (Op. 15, 1885), *Ritornell und Vierzeile* (for fire solostemmer, Op. 21, 1892), *I Seraillets Have* (damekor m. klaver, Op. 27, 1896), *Asali* (tenorsolo, damekor og klaver, Op. 29, 1896), serenaden *Nu hvælver sig Himlen*, især sunget af Studentersangerne, sangene Op. 20, 1891 og de akademiske skytters fanesang. Hans største arbejder er de dramatiske; foruden operetten *Svinedrengen* der gjorde stor lykke på Dagmarteatret (Op. 16, 1886), skrev han operaerne *Loreley* (tekst af B., Op. 17, Det kgl. teater 1887) og det betydeligste værk *Dyveke* (Op. 31, Det kgl. teater 1899).

B. havde et fortrinligt greb på at skrive en letflydende, melodiøs og musikermæssigt set ulastelig sats; hans musik er af udpræget lyrisk sving og samtidig præget af en sikker sans for det dramatisk virkningsfulde. I lighed med samtidens kompositioner (fra Peter *Heises senere værker og fremefter) er hovedvægten lagt på den farverige, ofte dristigt springende modulation der på effektfuld måde understreger tekstens stemninger og billeder, medens det reale tematiske arbejde er skudt i baggrunden. Også i sangene (af hvilke B. skrev et stort antal ud over de nævnte) er romancetonen præget af denne urolige og stærkt følsomme stil som tiden op mod århundredskiftet yndede. – Tit. professor 1900. □På gruppebillede, tegnet af Alfred Schmidt. Tegn. af Aug. Tørsleff. Foto. Mindesten på graven af Aug. Hassel, 1908.

T. Baumgarten: Familien Tørsleff, 1913. W. Behrend i Ill. tid. 18.12.1904. G. Lynge: Danske komponister i 20. årh.s begyndelse, 1917. A. Sørensen: Studentersangforeningen 1889–1914. Gustav Hetsch i Ord och Bild, 1899 118–120. Medlemsblad f. dansk organist-forening, 1905 nr. 13. – Manus i Kgl. bibl.

*Erik Abrahamsen**

Bartholin

Adelig og borgerlig slægt.

Bertel Jespersens datter Dorothea var ~astronomen Christen Sørensen *Longomontanus. Caspar *B. (1585–1629) havde i ægteskab med Anna Fincke, d. af matematikeren Thomas *F., datteren Anna, ~biskop Jacob *Matthiesen. Thomas *B. (1616–80) var ~1° med Else Christophersdatter Hansen, d. af købmand Christopher *H. Datteren Anne Margrethe B. var ~lægen Holger *Jacobæus. Rasmus *B.s datter Anne Marie var ~astronomen Ole *Rømer. Thomas *B. (1659–90) var ~Anne Tisdorph, d. af sognepræst Mikkel Henriksen *T.; hun var ~2° med lægen Holger *Jacobæus. Caspar Christopher B. (1700–65) var ~1° Else Worm, d. af biskop Christen *W. Thomas B. (1690–1737) var ~Else Magdalene B. (1680–1763), d. af Caspar *B. (1655–1738); hun var ~1° med Ole *Rømer.

Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 115–41. Jul. Petersen: Bartholinerne og kredsen om dem, 1898.

Nils G. Bartholdy

Bartholin, Albert, 1620–63, rektor, litterat. * 6.8.1620 i Kbh., † 17.5.1663 sst., begr. i Frue k. F: teolog, læge Caspar *B. (1585–1629) og Anna Fincke (1594–1677). ~12.11.1648 i Kbh. med Karen Bartholomæusdatter Haagensen, † 20.5. 1662 i Kbh., d. af handelsmand, proviantskriver Bartholomæus H. († 1643) og Margrethe Henriksdatter († 1667, ~1° med proviantskriver

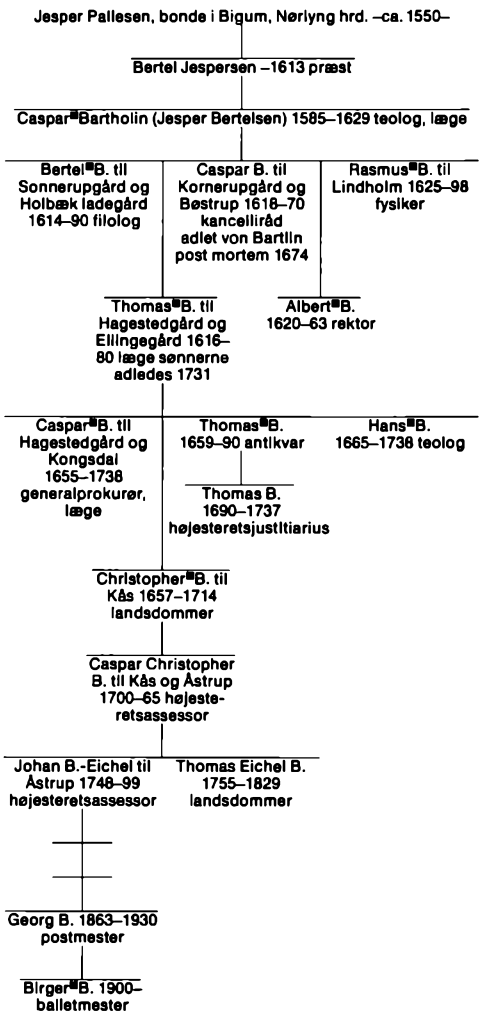

Cordt van Busch, † 1625) eller hans 1. hustru Bente Pedersdatter († senest april 1627). – Bror til Bertel B., Rasmus B. og Thomas B. (1616–80).

B. mistede tidligt sin far, men hans mægtige slægt og gode venner, især Sjællands biskop Jesper Brochmand, tog sig varmt af ham. Han blev student fra Herlufsholm 1640 og var 1642–44 i Wittenberg hvor han 1643 disputerede i teologi. Efter hjemkomsten tog han 1645 magistergraden i Kbh. og blev s.å. takket være indflydelsesrige mænd professor designatus og rektor ved Fr.borg skole. Christian IV var ikke tilfreds med ham som leder af sin skole, han fandt ham „meget for højt lærd". Dog var elevtallet stigende så der måtte oprettes en ny lektie og ansættes en tredie hører. Den berømteste af hans disciple var Thomas Kingo som han skal have taget sig faderligt af. På grund af svagelighed fik han 1656 en konrektor, og 1660 tog han sin afsked. Sine sidste år tilbragte B. hos sin bror, anatomen Thomas B. som 1666 udgav hans efterladte manuskript *De scriptis Danorum*, det første eksisterende danske forfatterleksikon som udgiveren supplerede med tilføjelser fra boglisterne i Peder Syvs 1663 udkomne „Nogle Betenkninger om det cimbriske Sprog". 1699 udgav Johannes Moller på ny bogen med talrige tillæg i sin Bibliotheca septentrionis eruditi. B.s ypperlige bogsamling blev 1663 solgt ved auktion i Kbh. (trykt katalog s.å.). Trods sin skrøbelighed synes han ikke at have været nogen ringe skolemand. Sin største betydning fik han dog ved sit forfatterleksikon.

Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 120. P. Bendtsen: Efterretn. om den lærde skole ved Fr.borg, 1822 21. Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, VI, 1885–86 142f 337. Rich. Petersen: Thomas Kingo, 1887 15–18. Laur. Nielsen i Nordisk t. för bok- och biblioteksväsen I, 1914 260f. Bjørn Kornerup: Fr.borg statsskoles hist., 1933 42–44.

Per Krarup (Carl S. Petersen)

Bartholin, Bertel, 1614–90, filolog. * 21.9.1614 i Kbh., † 29.1.1690 sst., begr. i Frue k. F: teolog, læge Caspar B. (1585–1629) og Anna Fincke (1594–1677). ~ 20.6.1647 med Sille Marie Glob, * 21.2.1630 i Køge, † 21.1.1675 i Kbh., begr. i Frue k., d. af sognepræst Christen Lauritsen G. (ca. 1581–1633, ~ 1° med Karen Richardsdatter Hoffmann (~ 1° 1585 med skriver og tolder, senere byfoged i Helsingør Rasmus Lange, † ca. 1595. ~ 2° 1599 med borgmester sst. Jørgen Rywold, † 1604), ~ 2° med Johanne Hansdatter Resen, † 1621, ~ 3° med Bodil Jensdatter) og Margrethe Braem († 1633). – Bror til Albert B., Rasmus B. og Thomas B. (1616–80).

Efter at være blevet student fjorten år gammel (1628) studerede B. først fem år i Kbh. og derpå hos Holger Rosenkrantz på Rosenholm i tre. 1637 begav han sig på en udenlandsrejse som i alt varede i otte år, studerede først tre år i Leiden og dernæst i Frankrig (1640 Orléans), Italien (1641–42 Padova, 1642–43 Rom) og Amsterdam. Han kollationerede skrifter af klassiske forfattere og studerede oldtidsvidenskab, men gav sig også en tid ivrigt af med retsvidenskaben. Efter 1645 at være vendt hjem blev han udnævnt til professor eloquentiæ i Kbh. og tog der magistergraden 1647. I nogle år havde han opsyn med Det kgl. kunstkammer med titel af Antiquarius regius. Til trods for sine omfattende studier nåe-

de B. under sin lange virksomhed som universitetslærer ikke i særlig grad at gøre sig gældende; hans mest omtalte skrift er *Commentarius de pænula*, 1655; (udg. i forøget skikkelse 1670) hvori han med stor vidtløftighed udvikler den antikke rejsekappes form, farve, stof, anvendelse osv. Ringe værd har hans *Exercitatio philologica de Latini sermonis puritate*, 1645 hvori han opregner forfattere i fire perioder af latinsk sprog- og litteraturhistorie og giver eksempler på ukorrekte latinske talemåder. En lille disputats om filologiens nytte for de forskellige fagstudier (1653) er heller ikke af stor interesse. – B. ejede Sonnerup og Holbæk slots ladegård.

Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern, II–III, 1967–68. – Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 119. E. Vinding: Regia academia hauniensis, 1665 363–66. H. C. Bering Liisberg: Kunstkammeret, 1897 91 126. Axel Garboe: Thomas Bartholin I, 1949 21f 46f. H. Paulsen: Sophie Brahes regnskabsbog 1627–40, 1955 213f.

*Hans Ræder**

Bartholin, Birger, * 1900, balletmester, koreograf. * 1.5.1900 i Odense (Skt. Knuds). F: postekspedient, senere postmester Just Georg Valdemar B. (1863–1930) og Marie Dorothea (Mimi) Philipsen (1872–1960). Ugift.

B. begyndte sin danserkarriere sent. Efter at have gået på Teknisk skole i Ålborg og været i malerlære begyndte han midt i 1920erne at tage undervisning i dans. 1926 drog han til Paris hvor han studerede hos betydelige russiske pædagoger som Nikolaj Legat, Lubov Egorova og Alexandre Volinine. B. var en forfinet poetisk danser, og trods den sene start fik han en række spændende danserår først og fremmest i udlandet. Sidst i 1920erne var han med Ida Rubinsteins kompagni, og senere dansede han i Ballets Russes de Monte Carlo som videreførte Diaghilev-repertoiret. B. turnerede vidt omkring med „russerne" og kom helt til Australien inden han i 1937–38 blev en af hovedmændene bag Ballets de la Jeunesse i Paris hvor han var danser og fungerede som koreograf, blandt andet med sin *Romeo og Julie* til Tjajkovskij-musik (1938). 1939 gæstedansede kompagniet i København hvortil B. vendte tilbage da krigen brød ud. Han åbnede en skole og skabte i 1940 kompagniet Den ny danske Ballet der samlede balletkræfter udenfor Det kgl. teater og havde en kort, men bemærkelsesværdig levetid. B. er en flittig, energisk og initiativrig balletmand der har gjort kunststykket at skabe sig position og karriere i dansk balletliv udenfor Det kgl. teater. Han har dog arbejdet indenfor murene. Han var scenograf, idémand og tekstforfatter for Harald Lander og Niels Bjørn Larsen i 30erne og 40erne, men først 1950 stod han selv som koreograf på Det kgl. teaters plakat med *Symphonie Classique*, en vittig, raffineret lille ballet til Prokofiefs barokpastiche. Det blev til flere balletter på Det kgl. teater: *Romeo og Julie*, 1950, den muntre pariser-ballet *Parisiana*, 1953, *La Jeunesse*, 1958 og *Skyggen*, 1960. Hans balletter er præget af smag, ligesom det lette, elegante og dansante i højere grad er hans force end den psykologiske ballet. Efter krigen drog B. ud igen. Han var i begyndelsen af 50erne koreograf og balletmester hos marquis de Cuevas, 1954 balletmester ved Den finske Opera og 1955 i Oslo. Sidst i 50erne vendte han definitivt hjem selv om han ofte hentedes som gæstelærer til udlandet. Han åbnede 1958 sin skole på Åboulevarden hvor bedriften først og fremmest har været det Internationale ballet seminar som han første gang holdt 1963 og siden hver sommer. Fra hele verden er dansere kommet til Bartholin der altid byder på de bedste lærere indenfor både moderne og klassisk ballet, hvor han foruden at videregive den russiske stil han selv er opdraget i, har set det som en dansk opgave at sørge for undervisning i Bournonville – også udenfor murene. – R. 1970. □Foto (Kgl. bibl., Teatermuseet).

Sv. Kragh-Jacobsen: Ballettens blomstring ude og hjemme, 1945. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Erik Aschengreen

Bartholin, Caspar, 1585–1629, teolog, læge. * 12.2.1585 i Malmø, † 13.7.1629 i Sorø, begr.i Frue k. i Kbh. F: slotspræst i Malmø Bertel Jespersen († 1613) og Anna Rasmusdatter Tinckel. ~22.11.1612 i Kbh. med Anna Fincke, * 8.2.1594 i Kbh., † 17.10.1677 sst., begr. i Frue k., d. af professor, dr. med. Thomas *F. (1561–1656) og Søster Ivars (1574–1614). – Far til Albert *B., Bertel *B., Rasmus *B. og Thomas *B. (1616–80).

Allerede tre år gammel kom B. i Malmø latinskole hvor han ved sit hurtige nemme snart gjorde sig bemærket og i fjortenårsalderen var så vidt i latin og græsk at han skrev hele afhandlinger på disse sprog, ofte endog i bunden stil. Da hans legemlige udvikling ikke var fulgt med denne tidlige åndsmodenhed lod hans forældre ham forblive endnu nogle år i skolen, og først 1603 blev han indskrevet ved Kbh.s univ. N.å. tiltrådte han sin første udenlandsrejse og drog efter et kort ophold i Rostock til Wittenberg, hvor han studerede filosofi og teologi i tre år og bl.a. optrådte som respondens ved prof. J. Martinis disputats „De primis rerum principiis" i 1604 og

1605 tog magistergraden *(Disp. de natura)*. Til sit underhold havde han hjemmefra kun 60 dlr. årlig i 2½ år fra Lunds domkapitel og måtte i øvrigt klare sig selv ved, som han af det filosofiske fakultet i Wittenberg fik tilladelse til, at holde filosofiske øvelser og forelæsninger. Da han samtidig hermed fortsatte sine teologiske studier, især under den bekendte professor L.Hutter, og ofte gjorde nat til dag for at vinde tid og i øvrigt indskrænkede sin kost til det allertarveligste, led hans helbred allerede dengang et knæk han aldrig forvandt. Af og til nødtes han dog til at afbryde sine studier og færdes i fri luft idet han foretog størstedelen af sine mange rejser til fods; således drog han 1606 over Halle, Jena og Marburg til Herborn, og senere over Köln og Louvain til Antwerpen. På den sidste del af rejsen blev han fanget af krigsfolk der anså ham for spejder, men han undslap over Flandern til Frankrig. Efter en kort udflugt til England tog han ophold i Leyden, dog uden at lade sig indskrive ved universitetet, og her begyndte han sideløbende med teologien at sysle med medicinske studier. Han aflagde derefter et kort besøg i hjemmet og rejste så atter til Wittenberg.

Imidlertid modnedes B.s beslutning om at gøre medicinen til sit hovedstudium, og 1607 drog han over Giessen, Heidelberg og Strasbourg til Basel hvor han undervistes af berømte professorer som den gamle Felix Plater, lige udmærket som anatom og som praktisk læge, og Jacob Zwinger, der også docerede den nye paracelsiske medicin, samt anatomen Caspar Bauhin. Selv fik han tilbudt den medicinske doktorgrad, men ønskede endnu ikke at modtage den. Som i Wittenberg ernærede han sig ved at holde filosofiske forelæsninger, og på dette grundlag udarbejdede han fra 1608 en række filosofiske håndbøger i logik, fysik, metafysik og etik der snart gjorde hans navn kendt over det halve Europa. S.å. rejste han til Italien hvor han i Padua studerede hos galenisten Eustach. Rudius og 1609 i Rom deltog i den pavelige livlæge Joh. Fabers sygebesøg. Han besøgte også Napoli hvor anatomen J. Jasolinus forgæves tilbød ham et professorat i anatomi, og Sicilien. Hidtil havde han rejst uhindret i Italien, men da han vendte tilbage til Rom blev han forfulgt som kætter. 1610 var han dels atter i Padua, dels på rejse i Frankrig hvor han afviste en opfordring til at overtage et professorat i græsk ved akademiet i Sedan; i Padua øvede han sig i anatomisk dissektion hos Casserius, Fabricius ab Aquapendentes' discipel og efterfølger, og arbejdede – ifølge sønnen Thomas B. – med på præparater til pladerne i Casserius' berømte værk om sanseredskaberne (Pentæstheseion). Imidlertid havde han modtaget opfordring til at gøre sine studier frugtbringende i sit fædreland og brød derfor op for over Wien og Pressburg endnu en gang at besøge Basel hvor Caspar Bauhin 1610 kreerede ham til medicinsk doktor. Han virkede dernæst en tid i Wittenberg hvor han holdt medicinske forelæsninger og i 1611 udgav *Problematum philosophicorum et medicorum exercitationes* og en klart disponeret håndbog, *Institutiones anatomicæ* der til de traditionelle topografiske hovedafsnit (underliv, bryst, hoved og lemmer) føjede fire mindre om de store organsystemer (blod- og pulsårer, nervesystem og skelet), og for første gang i en lærebog blev de af Casserius påviste lugtenerver her beskrevet som det første par hjernenerver. Skønt den ikke engang var illustreret udfyldte bogen et savn som pædagogisk hjælpemiddel, men var i øvrigt uden større faglige landvindinger og originale synspunkter. Det lidet nye der findes er oven i købet til dels af temmelig imaginær natur, således omtalen af de af Eustacius kort forinden opdagede binyrer som „capsulæ atrabiliares", idet B. opfattede disse organer som hule og afsondringssteder for „den sorte galde", en væske der endnu dengang spillede en betragtelig rolle i ætiologisk henseende. Bogen fik i samtiden en stor udbredelse med optryk i Rostock, Strasbourg og Oxford, og endnu større berømmelse opnåede den efter at B.s søn Thomas 1641 havde overtaget udgivelsen.

Omkring 1. okt. 1611 kom B. til Jylland, hvor han modtog brev fra kansleren Christen *Friis med tilbud om et professorat i latin ved Kbh.s univ. Han tiltrådte ved juletid, og hans ægteskab n.å. med en datter af Thomas Fincke bidrog til at styrke hans akademiske position. 1613 forfremmedes han til prof.med. efter dr. Gellius *Sascerides og åbnede sine forelæsninger med en tale *De philosophiæ in medicina usu*. I ti år virkede han med en uhyre arbejdskraft i denne stilling. Foruden at røgte forelæsninger og disputatser udgav han år efter år nye oplag af sine filosofiske håndbøger og talrige andre skrifter hjemme og i udlandet, hvor dog en del af optrykkene var egentlige piratudgaver. 1618–19 var han universitetets rektor og holdt ved periodens udløb en tale *De ortu, progressu et incrementis regiæ Academiæ Hafniensis* (tr. 1620), det første forsøg på en samlet fremstilling af dette universitets historie og et arbejde der vidner om et omfattende kildestudium. 1619 fik han desuden kgl. befaling til at udgive skolebøger i de forskellige filosofiske fag, dvs. forkortede og klare udgaver af hans håndbøger der vidner om hans strengt aristoteliske standpunkter. Under dette arbejde søgte han ofte råd hos sin velynder, den lærde Holger *Rosenkrantz med hvem han havde stået i for-

bindelse siden 1610, og flere afsnit i hans retorik er optaget efter dennes udkast. Det var vistnok også gennem forholdet til denne at han genoptog sine teologiske studier med fornyet styrke. I sommeren 1622 nødte hans kroniske nyre- og gigtlidelser ham til et kurophold i Karlsbad, dog uden den tilsigtede virkning; og under en alvorlig krise i en sygdomsperiode 1623 aflagde han det løfte at dersom han genvandt sit helbred ville han ofre Gud alle sine studier og arbejder „til hans hellige ords, som er sjælens sande lægedoms, traktering og forklaring". Da han imod forventning overstod sin sygdom modtog han 1624 et professorat i teologi, og efter et nyt kurophold fortsatte han udarbejdelsen af sine skolebøger og fik som løn herfor et kanonikat i Roskilde kapitel. 1626 kreeredes han til dr.teol., men var på grund af svagelighed ikke til stede ved promotionen. De følgende år helligede han sig teologiske og religiøse betragtninger som han lod fremkomme dels i disputatser dels i prædikener og mindre religiøse afhandlinger. Igennem dem alle går der en mild religiøs grundtone der minder om J. Arndt og J. Gerhard. De fandt en smuk afslutning i *De studio theologico compendiaria ratione incoando et continuando*, 1628 hvori han pålægger de unge at studere den hellige skrift: først som børn på modersmålet, siden på grundsprogene og endelig i kommentarerne. Som teologisk professor viste B. sig helt igennem som discipel af Holger Rosenkrantz, og både i hovedtanker og enkeltheder er hans teologiske skrifter at betragte som lån fra denne. „Pietas" og daglig bibellæsning som det fremfor alt fornødne understreges også i hans studievejledning for en vens ene og hans egne seks sønner (publ. 1628 i *Opuscula qvatvor singuliaria)* om de fag og videnskaber og hovedværker den medicinske student bør sætte sig ind i, samt hvilke universiteter og professorer han navnlig bør søge i udlandet. Medicinhistorisk interessante er ikke mindst hans anvisninger til studiet af *Pharmacopoea Spagyrica*, idet han her med stor ros fremhæver den nye paracelsiske medicins praktiske præstationer og således viser sig uhildet af den galenske lære. Ligesom Paracelsus er han så fordomsfri at tilråde ikke at skamme sig ved at udspørge gamle folk, „aniculis et barbitonsoribus", om husråd „der også kunne være meget nyttige". Hans *Systema physicum*, 1628 behandler en lang række naturvidenskabelige problemer, herunder geologiske, med betragtninger helt i tidens ånd over bl.a. ædelstenes helbredende virkning som også er beskrevet i afhandlingen om nyresmerter *De lapide Nephritico* der indgik i ovennævnte Opuscula. – Mens B. sidste gang var universitetets rektor rejste han i juli 1629 til Sorø, men blev på vejen syg af kolik og stensmerter. Tilstanden forværredes da han kom til Sorø, og her døde han i prof. J. Bursers hus. Fra 1616 havde han en dag om ugen bespist 50 fattige skolebørn, og testamentarisk gav han 200 speciedlr. til fattige og 100 til Frue kirkes udbedring.

B. hører til Danmarks mest berømte videnskabsmænd i 1600-tallet, mindre i kraft af nye, originale opdagelser og synspunkter end på grund af hans usædvanlige pædagogiske evner og intuitive sans for det væsentlige i tidens lærdomskompleks som han forstod at formulere klart og skarpt med tydelig fremhævelse af hovedpunkterne. Filosofisk tilhørte han den strengt aristoteliske retning der brød staven over den foregående periodes ramistisk-prægede opposition i en tilbagevenden til den middelalderlige dialektiske metode. Som teolog var han typisk for den navnlig af Johann Arndt påvirkede lutherske ortodoksi der afløste filippismen. B. og mange blandt tidens ledende teologer herhjemme repræsenterede en fromhedstype for hvem målet var en personlig oplevet tro og bibelfast teologi der ikke fortabte sig i golde lærestridigheder men gav sig virksomme udslag i det praktiske liv. □Stik 1622. Stik af S. de Pas, 1625. Lille stik herefter tidligere tilskr. Haelwegh. Samme type på stik 1662 af Haelwegh samt på senere stik og litografi, 1867. Træsnit af H. P. Hansen, 1873, på mindeblad for universitetsjubilæet, 1879.

Breve i Kirkehist. saml. 3.r. VI, 1887–89 40–42. – C. E. Brochmand: Vita et mors Caspari Bartholini, 1629. J. D. Jersin: Ligprædiken over C. B., 1632. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873. C. C. A. Gosch: Danm.s zoolog. lit. II 1, 1873 10–23. P. L. Panum: Vort medicinske fakultets oprindelse og barndom, 1879 56–91. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. II, 1907 321. Pers. hist. t. 6.r.IV, 1913 209f. Axel Garboe: Kulturhistoriske studier over ædelstene, 1915. Samme: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 18–24. Ugeskrift for læger LXXVIII, 1916 1880f. Sorø I, 1924 591. Bjørn Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I–II, 1928–68. Samme i Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936 49f 64f. Einar Høigård: Oslo katedralskoles hist., 1942 46f. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern, I, 1965; Museum Wormianum, 1971.

H. A. Hens (Bjørn Kornerup/V. Meisen)

Bartholin, Caspar, 1655–1738, generalprokurør, læge. * 10.9.1655 i Kbh. (Frue), † 11.6.1738 sst., begr. sst. (Frue k.). F: læge Thomas *B. (1616–80) og Else Christophersdatter (1634–75). ~sept. 1679 med Anna Fabricius, * 10.11.1643, † 18.2.1713 i Kbh. (~1° med kancelliforvalter, assessor Jørgen Ernst Reitzer, † 1676), d. af læge, dr. jur. & med. Christian F. (1601–66, ~2° med

Magdalene Motzfeldt, 1617–91) og Else Steffensdatter Rhode († 1650). – Bror til Christopher *B., Hans *B. og Thomas *B. (1659–90).

B. blev student 1671, privat dimitteret, og hans studier, eller måske mest hans faders indflydelse, skaffede ham allerede 1674 udnævnelse til professor philosophiæ ved universitetet, dog således at han kunne fortsætte sine studier i udlandet. Han tiltrådte samme forår en treårig rejse, studerede bl.a. ved Leydens universitet og besøgte Frankrig, Italien o.fl. steder idet han overalt gjorde sig bemærket ved sin for en så ung mand usædvanlige lærdom; man har da også fra denne tid adskillige skrifter fra hans hånd om meget forskellige emner, dels hentede fra lægevidenskaben, dels fra den klassiske arkæologi. Efter sin hjemkomst tiltrådte han 1677 sit professorat og begyndte sin virksomhed med forelæsninger over anatomi og fysik; 1678 blev han dr. med., og efter faderens død (1680) medlem af det medicinske fakultet; rektor ved universitetet var han 1687, 1692 og 1701–03. For øvrigt gav den måde hvorpå han og hans slægt, B.er og Worm' er, fremmede deres egne interesser ved universitetet – især ved bestandig at sørge for at de flest mulige professorater overdroges dem – anledning til en i 1707 fremkommen anonym klage der til dels satte en stopper for slægtens nepotisme. Indtil 1701 vedblev B. at docere anatomien, og efter den tid har hans virksomhed som universitetslærer næppe været stor, så meget mere som der efterhånden var blevet lagt beslag på hans kræfter og tid i ganske andre retninger. Som så mange andre embedsmænd fik han nemlig sæde i højesteret (1691), og 1719 betroede kongen ham den ansvarsfulde og omfattende post som generalprokurør som han beklædte til 1729. Det gik ham som flere andre at hans brugbarhed skaffede ham så mange embeder at man ikke fatter hvorledes han kunne overkomme dem. 1724–30 var han deputeret for finanserne. Den største hædersbevisning blev ham til del da Frederik IV 1729 gav ham det hvide bånd, som endnu aldrig havde smykket nogen borgerlig og selv til adelige uddeltes sparsomt. To år efter optoges han og faderens efterkommere i adelsstanden. Efter sin fader havde han arvet Hagestedgård, som han solgte 1686.

B.s litterære arbejder er talrige fra den epoke af hans liv da han endnu ikke var overlæsset med uvidenskabelige embedspligter; efter den tid er de kun få. Som ovenfor nævnt har han leveret flere arbejder i den klassiske arkæologi (om de gamles øresmykker, om de gamles fløjter, om skikke ved barselen – efter en romersk sarkofag); men sin største betydning har han som lægevidenskabelig forfatter. Han blev født så sent at faderen der tidligt trak sig tilbage fra den egentlige lægevidenskabelige professorvirksomhed, ikke i så henseende kunne være hans lærer. I anatomi og fysiologi – de fag han i overensstemmelse med de B.ske traditioner, i det mindste i den tidlige del af sit liv, særlig dyrkede – var derimod Steno hans egentlige lærer, og de arbejder han i denne retning har publiceret viser alle tydelig påvirkning af lærerens synspunkter og ideer. Dennes betydningsfulde opdagelser på kirtelsystemets område førte disciplen endog videre på et enkelt punkt idet han først hos en kalv (1682), senere også hos andre dyr opdagede en særlig vid udførselsgang fra den ene af spytkirtlerne (glandula sublingualis) som han beskrev i en 1684 udgiven afhandling. Den bærer fremdeles hans navn (kirtelens mindre udførselsgange er væsentlig opdaget af Steno, men bærer i øvrigt navn efter Leipziganatomen Rivinus der også beskæftigede sig med disse undersøgelser). Nogle slimkirtler i indgangen til de kvindelige kønsorganer fremtræder ligeledes ofte i håndbøgerne under B.s navn, fordi han først har påvist og beskrevet dem hos mennesket (i et brev til den romerske anatom Riva 1677), medens de dog allerede forinden var påvist hos koen af Parisanatomen Duverney. I en til 3. udg. af Michael *Lysers „Culter anatomicus" (1679) tilføjet afhandling giver han forskellige gode vink med hensyn til dissektion og anatomisk demonstration, ligesom han også i en vis modsætning til Steno stærkt accentuerer mikroskopets betydning for anatomiske undersøgelser, men for øvrigt slutter han sig også her til sin lærer og til de af denne givne anvisninger. Foruden de nævnte arbejder publicerede han et ret betydeligt antal dissertationer af anatomisk og fysiologisk indhold, dog næppe nogen af særlig fremragende betydning. Med B. slutter den B.ske glansperiode i dansk medicinalhistorie. Han stiftede ikke skole, og fra nu af gik det tilbage med lægevidenskaben i Danmark. Når N. D. *Riegels i stærke udtryk bebrejder B. at han sveg sit egentlige kald, videnskabsmandens, for at være adelens håndlanger og arbejde i kollegierne, er dette næppe ganske uden grund, og at han blev trukket frem af den reventlowske alt formående slægt, er der også andet der tyder på end Riegels' udsagn alene. Hvorledes B.s virksomhed uden for universitetet har været er det nu vanskeligt at dømme om; det taler for hans uundværlighed at han efter de ved Frederik IVs død indtrådte store forandringer beholdt sine embeder og belønnedes af Christian VI med adelsbrevet. Justitsråd 1697. Etatsråd 1708. Konferensråd 1722. Hv.R. 1729. □Stik af J. Edelinck, Paris, 1676, gengivet i træsnit af H. P. Hansen,

1889. Mal. (Kbh. univ., identifikationen omstridt). På bill. af højesteret 1697 (Rosenborg).

Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 122. C. Giessing: Jubel-lærere II 1, 1781 51–65. N. D. Riegels: Fierde Friderichs hist. II, 1799 362–66. F. Richardt og T. A. Becker: Prospecter af danske herregårde XVII, 1865 (fot. optr. 1976), Hagested. C. C. A. Gosch: Danmarks zoolog. lit. II 1, 1873 262–77. Minerva 2. årg. I, 1786 1–27. H. Matzen: Kbh.s univ. retshist. II, 1879 242f. R. Nyerup: Kbh.s. univ. annaler, 1805 212f. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. II, 1907 340f. V. Maar: Th. Bartholin, 1916 89–92. C. Claudius i Årbog for musik 1923, 1924 51–63. F. J. Cole: History of comparat. anat., 1944 388f. P. Bagge m.fl.: Højesteret 1661–1961 2, 1961 320f. Fr. Djørup: Anat. hist. i Danm., 1970 15f. 112.

*V. Meisen**

Bartholin, Christopher, 1657–1714, landsdommer. Døbt 23.12.1657 i Kbh. (Frue), † 13. el. 14.4. 1714 på Kås, begr. i Lime k., Salling. F: læge Thomas *B. (1616–80) og Else Christophersdatter (1634–1675). ~ 16.7.1682 på Krogerup ved Humlebæk med Marie Anne (Mariane) Grove, * på Nellerup, døbt 1.1.1662 i Gilleleje, begr. 4.9.1733 i Lime k., d. af fyrforvalter Peder Jensen G. (1615–73, ~ 1° med Ane Christensdatter Langbjerg (Longomontanus), † 1659) og Dorothea Steffensdatter Rode (1633–77, ~ 2° 1674 med Hans *Rostgaard, 1625–84). – Bror til Caspar *B. (1655–1738), Hans *B. og Thomas *B. (1659–90).

B. blev student, dimitteredes privat 1672 og tilbragte dernæst nogle år i udlandet; 1674 studerede han i Leiden og 1677 udgav han i Rom det eneste skrift der haves fra hans hånd, en kort levnedsbeskrivelse af Vitalianus Borromæus efter et håndskrift han havde fundet i det mediceiske bibliotek. Imidlertid var han 1676 blevet designeret professor i matematik ved universitetet for at kunne overtage Villum Langes funktion under dennes forfald; men den akademiske løbebane har formodentlig ikke passet ham; thi ca. 1680 blev han sekretær i Danske kancelli, og 1684 udnævntes han til landsdommer i Nørrejylland hvor han ejede Bajlumgård og senere købte Kås og Håstrup i Salling som han alle besad til sin død. B. der 1696–1707 var vicestiftsbefalingsmand over Ålborg stift og viceamtmand i Ålborghus amt samt fra 1699 første landsdommer var 1687 blevet kancelliråd, 1693 justitsråd, 1699 virkelig justitsråd og 1709 etatsråd. Fra ham stammer den nulevende slægt B.

Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 122. C. Giessing: Jubel-lærere II 1, 1781 64, slægtstavle. A. Thura: Idea hist.lit. Dan., 1723 190f. F. Richardt og T. A. Becker: Prospecter af danske herregårde XV, 1863 (fot.optr. 1976), Kås. E. Tauber og A. H. Nielsen: Embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, 1879–80 61f. Danske Mag. 7.r. V, 1949–53 6. Axel Garboe i Medicinsk forum, 1955 45–57. Samme: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 70–72.

*S. Nygård**

Bartholin, Hans, 1665–1738, teolog. * 16.4.1665 i Kbh., døbt 10.5. (Frue), † på Kongsdal, begr. 31.10.1738 i Kbh. (Frue k.). F: læge Thomas *B. (1616–80) og Else Christophersdatter (1634–75). ~ 13.12.1694 i Kbh. (Frue) med Anna Maria Reitzer, * 8.2.1668, † 9.3.1733, begr. i Kbh. (Frue k.), d. af kancelliforvalter, assessor Jørgen Ernst R. († 1676) og Anna Fabricius (1643–1713, ~ 2° med generalprokurør Caspar *Bartholin, 1655–1738). – Bror til Caspar B. (1655–1738), Christopher *B. og Thomas *B. (1659–90)

Indtil sin fars død blev B. undervist i sit hjem på Hagestedgård, men kom senere i Kbh.s skole hvorfra han 1683 blev student. 1684 rejste han udenlands for i Tyskland, Holland, England og Frankrig at studere østerlandske sprog og bibelsk filologi. I Paris sluttede han nært venskab med sin landsmand Morten *Reenberg, der ved at besøge ham daglig fik ham trukket ud af dårligt selskab – en vennetjeneste som B. aldrig glemte. 1688 blev han kaldt hjem for at overtage et professorat i filosofi og et adjunktur i teologi ved universitetet, 1691 blev han provst ved kommunitetet og 1692 professor i hebraisk. Endelig blev han 1693 professor ved det teologiske fakultet hvor han 1695 blev doktor på disputatsen *De Deo triuno*, den sidste teologiske doktorafhandling ved det fakultet indtil 1736. B. blev medlem af den kommission der efter kongelig ordre 1696 trådte sammen for at gennemse Hans Baggers alterbog og for, navnlig med Kingos salmebog som grundlag, at udarbejde en „fuldkommen Salmebog" både til kirkebrug og husandagt. Da Sjællands bispestol blev ledig 1710 ventede mange at se B. som Henrik *Bornemanns efterfølger; men Christen *Worm blev foretrukket, efter sigende fordi Jacob *Lodberg gennem sin ven hofpræsten Franz Julius *Lütkens havde modarbejdet hans valg. Det var venskabet med magister Reenberg der havde bragt B. i fejde med Lodberg, og striden mellem de to teologer drejede sig navnlig om hvorvidt englene var skabt i de seks dage eller før disse. Det første påstod B. og han har i en særlig disputats bekæmpet den modsatte opfattelse som socinianisme. I sin *Elementa theologica*, 1710 der på grund af sin klarhed og overskuelighed i en del år var en yndet teologisk lærebog har han givet en fremstilling af dogmatikken der i visse måder kan betragtes som en vejledning til forståelse af Jesper *Brochmands berømte system. Som noget stiftortodoks teolog var B. en af pietismens bitreste

modstandere. Da pietisterne begyndte at arbejde for missionen søgte han i nogle teses der kun foreligger i håndskrift (Kgl. bibl.) at gendrive deres store forventninger om hedningernes omvendelse; da der 1723 udkom en pietistisk farvet katekisme, anbefalet af biskop Worm, advarede han mod bogen som farlig for den rene lære, og ikke mange år før sin død samlede han sine indvendinger mod pietismen i et lille, ligeledes kun håndskrevet arbejde *Kort Undervisning om en Del Pietisternes Vildfarelser*. Ligeledes er der i officielle betænkninger og privatbreve fra hans hånd bevaret en række skarpe udtalelser der klart nok viser hans fjendtlige stemning over for pietisterne. Med bitterhed talte han således om at „Hofjesuiternes skinhellige Griller har mere Gehør end den rene Lære". Modstanderne lod imidlertid ikke B. uden svar. Den sværmeriske degn på Lolland Christian Mundt mente endog at i B.s „Elementer" var der „ikke een Trosartikel ret lært efter Troens Maade i Profeternes og Apostlernes Skrifter uden den ene Artikel om den hellige Skrift" som B. efter hans mening endda ikke forstod. 1731 nedlagde B. alle sine embeder og tog ophold på herregården Kongsdal.

P. W. Becker i Kirkehist. saml. 3.r. I, 1874–77 232–37. H. F. Rørdam sst. III, 1881–82 490 776f; 5.r. I, 1901–03 269–74. Bjørn Kornerup sst. 6.r. VI, 1948–50 248–51. – Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 123. C. Giessing: Jubel-lærere II 1, 1781 66–86. Univ. progr. ved H. B.s promotion til dr. theol. 1695. H. F. Rørdam: Hist. saml. I, 1891 363 366; II, 1896 322f 333f 348–50. Ugeskrift for læger LXXVIII, 1916 1889. Pers. hist. t. 8.r. VI, 1927 52 157. Johannes Pedersen i Den da. kirkes hist. V, 1951.

*Bjørn Kornerup**

Bartholin, Iver, se **Bertelsen, Iver.**

Bartholin, Rasmus, 1625–98, fysiker, matematiker, læge. * 13.8.1625 i Roskilde, † 4.11.1698 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: teolog, læge Caspar *B. (1585–1629) og Anna Fincke (1594–1677). ~ 1° 17.9.1661 i Roskilde med Anna Hansdatter, * 11.1.1641 i Roskilde, † 20.1.1684 i Kbh. (Frue), d. af rektor i Roskilde Hans (Johan) Frederiksen og Maren Glob. ~ 2° 5.3.1686 i Helsingør (Olai) med Anna Margrethe Braem, * 5.10.1652, † 2.6.1703 i Kbh. (Frue) (~ 1° 1677 med toldskriver i Helsingør, lic. jur. Johan Lambertsen Lihme, 1649–78), d. af købmand Gødert *B. (1601–55, ~ 1° 1637 med Anne Bruun, † 1642, ~ 1° 1632 med toldskriver, senere rådmand i Helsingør Abraham Mechelburg, † 1635) og Dorthe Davidsen (ca. 1617–77, ~ 2° med toldskriver i Helsingør Anders Nielsen Bøgvad, † 1687). – Bror til Albert *B., Bertel *B. og Thomas *B. (1616–80).

B. blev student fra Herlufsholm 1642 og drog efter nogle års studier i Kbh. til Leyden hvor han immatrikuleredes 1646. N.å. tog han af hensyn til fremtidige ansættelser magistergraden i Kbh., men drog atter til udlandet hvor han blev til 1656, først fire år i Leyden, derefter længere tid i Frankrig og i Italien hvor han 1654 blev dr. med. i Padova, og endelig kortere tid i England. I Leyden grundlagdes B.s hovedinteresse, matematikken, og om hans anseelse allerede da vidner det at det blev betroet ham at udgive Fr. v. Schootens forelæsninger over Descartes' matematik (1651, heri en selvstændig afhandling af B.). Han blev også stærkt opfyldt af Descartes' filosofi. I Frankrig stiftede han bl.a. venskab med den fremragende matematiker Fl. de Beaune og tilbød sin hjælp ved udgivelsen af dennes forelæsninger. Samarbejdet kom dog ikke i stand mens de Beaune levede, men hans efterladte spredte notater blev af B. bearbejdet og samlet til en helhed der udkom 1659. Dette værk der 1683 optryktes som vol. II af Descartes' geometri har B. altså reddet for efterverdenen. Han vendte hjem da der kunne skaffes ham et professorat i matematik som han tiltrådte 1.2.1657, og allerede aug. s.å. blev han tredje professor i medicin. I de også for universitetet vanskelige krigsår holdt han forelæsninger over begge fag og arbejdede flittigt idet der fra disse år foreligger en række matematiske afhandlinger og fra 1664–65 observationer af den store komet. 1671 blev han ordinær professor i medicin, men allerede 1678 blev han efter ansøgning professor honorarius uden undervisningspligt. Frederik III overdrog B. at udgive Tyge Brahes observationer på grundlag af de håndskrifter som var afkøbt Kepplers efterladte, og der anvistes penge til medhjælp og til vederlag for B. Blandt de mest betroede hjælpere var Ole Rømer der senere blev gift med B.s datter. Ved Frederik IIIs død var afskriften omtrent færdig, men der kunne nu ikke skaffes penge. Astronomen abbed Picard fra Paris der kom til Kbh. for at bestemme Uraniborgs beliggenhed fik da observationerne og Ole Rømer med til Paris hvor han mente at kunne skaffe de fornødne midler, men dette lykkedes heller ikke. Originalhåndskrifterne kom tilbage til Danmark. Man har, vistnok med urette, bebrejdet B. at dette arbejde ikke blev fremmet; det der blev færdigt er omhyggeligt udført.

B.s videnskabelige hovedværk er opdagelsen 1668 af dobbeltbrydningen i islandsk kalkspat (*Experimenta crystalli Islandici disdiaclastici*, 1669). I dette arbejde redegøres først så indgående for krystalform, spalteretninger, karakteristiske vinkler m.m. at **B.** med rette ved siden af Steno nævnes som krystallografiens grundlægger.

Derefter berettes om det aldrig før sete, at en lysstråle der trænger ind i krystallen derinde deler sig i to, hvoraf kun den ene følger Descartes' brydningslov. B. måler brydningsforholdet for den „ordinære" stråles brydning. Denne lov er dog ikke rigtig, men Newton opstillede lidt senere også en urigtig lov. Dette første danske eksperimentalfysiske arbejde, hvorved Danmark kom til at deltage i 1600-tallets store fysiske fremskridt sendte B. til Henry Oldenburg der som sekretær ved Royal Society befordrede et resumé i Philosophical Transactions. Det fik yderligere betydning ved at det lykkedes Huyghens at forklare dobbeltbrydningen ud fra sin bølgeteori for lyset og derved blev så overbevist om dennes rigtighed at han fik mod til at offentliggøre den. B. blev 1671 lærer for prins Jørgen, var 1675–93 assessor i højesteret, universitetets rektor 1666, 1674 og 1683, blev 1667 kgl. mathematicus. Som læge indførte han kininen som middel mod andendagsfeberen (malaria). Hans universitetstaler viser ham som en nøgtern, fornuftig mand, en kraftig modstander af disputationerne og en ivrig forkæmper for det danske sprog for at kunne bringe kundskab til det menige folk (talen *De studio linguæ Danicæ*, 1674, optrykt i H. Bertelsen: „Danske Grammatikere", I, 1915; dansk oversættelse ved C. Behrend, 1914). Han ejede Lindholm ved Roskilde. Ved sin død testamenterede han en del af sin formue til videnskabelige og filantropiske formål. – Kancelliråd og justitsråd 1684. Etatsråd 1694. □Stik 1654, kopieret i stik 1688. Mal. (Fr.borg).

H. Oldenburg: Phil. transact. Royal soc. 1671, 2039–48 (16. jan.) Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 120. Descartes: Oeuvres, publ. par Adam et Tannery, suppl. 1913 29–37 45–48. V. Maar: Den første anvendelse af kinabark i Danmark, 1925. Samme: Descartes og Danmark, 1931 12–16. Kristine Meyer: Erasmus Bartholin, 1933. A. Garboe i Danm.s geol. undersøg. 4.r. III, 1954 29–48. Samme i Fund og forskning VIII, 1961 15–23. Chr. Bang i Hist. medd. om Kbh., 1972 11–19. J. A. Lohne i Centaurus, 1977 XXI 106–48.

*H. M. Hansen**

Bartholin, Thomas, 1616–80, læge. * 20.10.1616 i Kbh., † 4.12.1680 på Hagestedgård, begr. i Kbh. (Frue k.). F: teolog, læge Caspar *B. (1585–1629) og Anna Fincke (1594–1677). ~ 1° 8.5.1649 med Else Christophersdatter, * 5.11.1634, † 17.3.1675 på Hagestedgård, d. af borgmester i Kbh. Christopher *Hansen (1598–1679) og Margrethe Tagesdatter († 1651). ~ 2° 20.10.1678 i Kbh. med Magdalene Rohde, † 24. el. 25.10.1708 i Kbh. (Petri) (~ 1° 1667 med stadshauptmand, handelsmand i Kbh. Cort Heinrich Mercker, 1607–71), d. af handelsmand Steffen R. (1587–1638) og Marie Olufsdatter (1596–1650). – Far til Caspar *B. (1655–1738), Christopher *B., Hans *B. og Thomas *B. (1659–90). Bror til Albert *B., Bertel *B. og Rasmus *B.

Sin første undervisning fik B. sammen med Jørgen Fuirens sønner af private lærere, bl.a. den senere livlæge Poul *Moth. Ved sin faders død fik han til formynder sin mosters mand, Ole *Worm der med megen interesse og kærlighed tog sig af den begavede drengs opdragelse. Efter 1634 at have deponeret ved Kbhs. universitet studerede han her de forskellige videnskaber, bl.a. også medicin; teologi var dog endnu hans hovedstudium. Allerede 1636 optrådte han som respondens ved en af disputereøvelserne over Ole Worms „medicarum institutionum", og n.å. rejste han med understøttelse af denne og af sin morfar Thomas *Fincke til udlandet sammen med sin ældre broder Bertel. Hans faders og Ole Worms ansete navne og dennes anbefaling skaffede ham overalt en udmærket modtagelse, og han studerede først tre år i Leyden hvor lægevidenskaben og særlig anatomien dengang blomstrede, og hvor Adrian van Valckenburg og navnlig anatomen Jan de Wal (Walæus) var hans lærere; med den sidstnævnte sluttede han et nært venskab. Han studerede også andre videnskaber, således navnlig filologi hos Salmasius og Heins, men under opholdet i Leyden modnedes hans beslutning, som det fremgår af breve til Ole Worm, at hellige sig medicinen. Af hans brevveksling med denne ses det også at han med iver kastede sig over forskellige da aktuelle spørgsmål, således over undersøgelse af de af Aselli kort i forvejen opdagede mælkekar og af Harveys lære om blodcirkulation, ligesom det af Worms breve til ham fremgår at han i denne havde en udmærket lægevidenskabelig rådgiver og vejleder der indskærpede ham vigtigheden af uafbrudt og nøjagtig iagttagelse som første betingelse for virkeligt fremskridt i naturerkendelsen. I Leyden udarbejdede han en forbedret og illustreret udgave af faderens anatomiske lærebog (1641). Hans egne tilføjelser til udgaven er vel kun af mindre betydning, og de allerfleste af illustrationerne lånt andetsteds, men bogen fik dog megen interesse ved den gode bistand der blev ham til del fra hollandske lærdes side, således ved vigtige tilføjede bemærkninger om hjernens struktur af hans jævnaldrende, Franciscus de le Boë Sylvius, dengang læge i Amsterdam, og især ved to breve om blodomløbet og om mælkekarrene af hans lærer og ven Walæus, trykt i værkets slutning. Den omstændighed at Harveys nye banebrydende lære her første gang i en håndbog blev fuldt ud godkendt gav udgaven en ganske særlig betydning.

Imidlertid havde han 1640 på grund af lungetæring forladt byen, og da han på grund af krigsurolighederne måtte opgive et påtænkt kurophold i Spa drog han til Paris hvor han studerede under de to professorer ved Collège Royal, René Moreau og den berømte anti-paracelsist Guy Patin, mens han ikke synes at være kommet i megen berøring med den yngre Riolan. N.å. rejste han videre til Montpellier hvor han gjorde sig bemærket ved at tage del i en medicinsk disputation om mælkekarrene, men for øvrigt følte sig mindre tilfreds. Han rejste derfor samme efterår med sin bror Caspar til Paduas universitet hvor han opholdt sig to år og nød en voksende anseelse, valgtes til consiliarius for den tyske nation og derefter til prorektor og syndikus ved universitetet. Han blev også med megen venlighed modtaget af den her bosatte danske læge Joh. Rhode, Ole Worms ven, gennem hvem han blev bekendt med den tyske anatom Joh. Vesling der en tid var professor i Padua. Foruden anatomiske studier under dennes vejledning dyrkede han kirurgi hos Pietro Marchetti, praktisk medicin hos Sala og Sylvaticus, men bekender i øvrigt i breve til Worm at hans studier i denne tid i det hele var blevet noget vidtsvævende, og at lægevidenskaben dog ikke fuldt formåede at fængsle ham, en bekendelse som giver Worm anledning til at indskærpe ham at holde fast ved denne videnskab, bl.a. af den praktiske grund at han var bestemt til vikar for sin gamle morfader Thomas Fincke. Derfor opfordrer Worm ham også til snarest muligt at afslutte sine udenlandske studier og komme hjem; men det er tydeligt af B.s svar at han ikke havde lyst dertil, og han undskylder sig da navnlig med sit svagelige helbred. Han rejste 1643 videre sydpå, først til Rom og derfra til Napoli og Sicilien hvor han i Messina afslog et tilbud om en vellønnet professorplads. Han gjorde forsøg på at nå Egypten, men kom på grund af smitsom sygdom på skibet kun til Malta hvor de talrige „glossopetrae" (forstenede hajtænder) som man efter en legende tillagde overordentlige helbredende kræfter vakte hans særlige opmærksomhed. Den rette tydning af disse mærkelige formationer foretoges dog først af hans discipel Niels *Stensen. På tilbagevejen herfra opholdt han sig i længere tid i Napoli hvor han navnlig studerede anatomi og kirurgi hos Marcus Aurelius Severinus, men i øvrigt var syg og lidende af nyresten, den sygdom der senere fulgte ham og endte hans liv. I slutningen af 1644 kom han tilbage til Padua hvor han forblev den største del af det næste år, og hvor han publicerede sit næste litterære arbejde, *de unicornu, o:* enhjørningen. Her fik han en ny påmindelse fra Worm om at komme hjem for at overtage et ledigt professorat i veltalenhed, men han undslog sig atter og rejste til Basel hvor han – ligesom i sin tid hans fader og Ole Worm – 1645 blev kreeret til doktor i medicinen sammen med sin daværende rejsefælle, Henrik *Fuiren. Foruden sin doktordissertation *(de pleuritide)* udgav han her en tale *de monstris in natura et medicina.* Næste forår drog han til Holland hvor han i Leyden fik en ny udgave af den anatomiske lærebog i trykken (snart efter oversat til fransk og tysk) og desuden udgav flere andre skrifter, deriblandt et temmelig omfattende *de luce aninalium* der blev tilegnet morfaderen og som vidner om megen lærdom og spekulativt vid, skønt det falder aldeles uden for naturvidenskab i vor forstand. Endelig 1647 kom han hjem og overtog kort efter det ved Christen S. *Longomontanus' død ledigblevne professorat i matematik efter at han i forvejen havde undslået sig for at ledsage den syge prins Christian til surbrøndene. Han følte både da og senere stor ulyst til al praktisk lægevirksomhed. Allerede 1648 fik han imidlertid professoratet i anatomi idet Simon *Paulli trådte tilbage for ham. Han var nu kommet på den plads der vistnok svarede bedst til hans særlige og grundigste studier, og som han også i en del år udfyldte således at der kastedes glans over det hidtil uanselige danske universitet, og studenter fra fremmede lande drog til Kbh. for at uddanne sig i anatomien ved domus anatomica. Ganske uden torne var imidlertid heller ikke denne B.s glansperiode. Allerede samtidig med sin tiltrædelse af embedet måtte han i fem disputationer værge sig mod stærke angreb på den nye udgave af faderens anatomi fra den gamle professor i Altorf Caspar Hofmanns side, senere genoptaget og videreført af den skarpsindige Riolan der som kyndig anatom rejste skarpe og for største delen velbegrundede indvendinger, bebrejdede B. at han havde dissekeret for lidt, at han var for letroende, og dadlede den fordringsfuldhed hvormed han optrådte. B. søgte vel at imødegå Riolan i den allerede 1651 publicerede *Anatomia reformata* der står betydeligt over de foregående, men det voldte ham kun nye angreb fra modstanderen. Den største modgang mødte han imidlertid på det område hvor han på den anden side fejrede sin største triumf som mere end noget andet har foreviget hans navn: hans undersøgelser og opdagelser på det for ernæringen og hele livets økonomi så vigtige chylus- og lymfesystems område. Da Harvey i sit skrift om hjertets og blodets bevægelser (Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis, 1628) havde kuldkastet et hovedpunkt i Galens gamle, rodfæstede system og ved en række omhyggelige vivisektioner opklaret blodcirkulationens hele for-

hold, måtte alle de yngre anatomer der antog hans nye lære, og til hvilke B. allerede tidligt hørte, nødvendigvis med særlig opmærksomhed studere andre punkter i Galens system der stod i nøje berøring med kredsløbslæren, og da først og fremmest hans doktrin om leveren som det organ der tilberedte blodet og modtog alt næringsmateriale (chylus) dertil gennem blodkar fra tarmen. De 1622 af Aselli opdagede chyluskar i tarmkrøset viste den videre forskning vej, og så snart B. vel havde installeret sig i sit anatomihus og tillige havde haft det særlige held at få en ganske usædvanlig dygtig assistent i den unge Michael Lyser fra Leipzig der kom til Kbh. netop for at studere anatomi under B., tog han energisk fat på nøjere undersøgelser af chyluskarrene og opdagede ved omhyggelige vivisektioner snart at disse kar ikke, som Aselli o.a. havde ment (efter hans første antagelse dog til dels) gik til leveren, men løb som en særskilt stamme op forbi leveren langs rygsøjlen for i halsregionen at udmunde i de store blodårer. Opdagelsen der første gang publiceredes 1652 i en disputation med Michael Lyser som respondens, var imidlertid allerede nogle år tidligere gjort på dyr, først af Pecquet i Montpellier (1649) og derpå af Olof Rudbeck i Uppsala, begge ganske unge studenter, men B. har publikationsmæssigt prioriteten for så vidt som han først skriftligt påviste chyluskarstammen også hos mennesket, nemlig på ligene af to forbrydere som Frederik III skænkede ham til dette brug, ligesom han også angav karstammens hele forløb mere korrekt end Pecquet. Disse undersøgelser førte hurtigt videre til opdagelse af lymfekarrene som et fra chyluskarrene væsentlig forskelligt system, hvilket navnlig trådte tydeligt frem ved undersøgelsen af leveren, og hvorved det tillige og først og fremmest blev endeligt fastslået at leveren aldeles ikke modtog chylus fra tarmen og således ikke var det bloddannende organ som Galen havde lært. Denne epokegørende opdagelse proklameredes på effektfuld måde i B.s 1653 udgivne skrift om de lymfatiske kars opdagelse *(Vasa lymphatica, Nuper Hafniæ in Animantibus inventa et Hepatis exseqviæ)*, idet bogens sidste blad indeholder en pompøs gravskrift over leveren som han takker for lang og hæderlig tjeneste, men som nu er afsat. Skriftet er med mange smigrende talemåder tilegnet B.s gamle modstander Riolan, vistnok i det håb derved at afvæbne denne farlige kritiker, hvad der dog ikke lykkedes; den gamle pariser rykkede frem med nye skarpe stridsskrifter.

Den pralende, uhyre selvfølende måde hvorpå B. optrådte både her og i sine senere skrifter om lymfekarrene (hans 1670 publicerede samling *Opuscula nova anatomica* indeholder fjorten forskellige skrifter om chylus- og lymfekarrene) måtte nu også naturligt mishage hans unge svenske rival O. Rudbeck der ligeledes hurtigt var nået til opdagelsen af disse kar, og da B. der ved sin stilling og sit navn, sine tidligere litterære præstationer og sine indflydelsesrige forbindelser med Europas lærde i høj grad havde overtaget over den unge, endnu ukendte student, efter at være blevet bekendt med dennes skrift om lymfekarrene, i en ny udgave af sit skrift indskød nogle lidt usandsynlige datumangivelser for at bevise sin prioritetsret til opdagelsen, beskyldte Rudbeck i et indlæg ligefrem B. for falskneri, ligesom han også insinuerede at det i virkeligheden var Lyser som var den dygtige anatomiske undersøger, og hvem opdagelsen egentlig skyldtes. Denne uhyggelige prioritetsstrid satte en stor del af den lærde verden i bevægelse og berørte B. meget pinligt. Imidlertid iagttog han en klog tilbageholdenhed og lod sine udenlandske disciple, først Bogdanus, senere Seger, træde i skranken for sig og overvælde Rudbeck med smædeskrifter. I sin kendelse om striden hævder A. von Haller (Elem. phys. I, 1757 161) Rudbecks ret, og nyere historiske undersøgelser, navnlig af Hvasser, Daremberg og Tigerstedt, har væsentlig ført til samme resultat idet Rudbeck har prioritet med hensyn til opdagelsens datum, men B. med hensyn til publiceringen, ligesom man næppe kan nægte B. at han „tidligere og fuldstændigere end Rudbeck og først af alle har opfattet opdagelsens hele overordentlige betydning" (Panum). Senere omtalte for øvrigt B. ved forskellige lejligheder sin medbejler med stor anerkendelse. Disse vigtige undersøgelser fortsatte B. i flere år, stadig med bistand af udmærkede prosektorer, Lyser indtil 1652 og derefter Henrik à Møinichen til 1654, og fuldstændiggjorde i begyndelsen af 1654 opdagelsen ved påvisning af lymfekar også hos mennesket *(Vasa lymphatica in Homine nuper inventa)*. Samtidig arbejdede han i sit anatomihus og i sit hjem på anatomiske præparater af menneskelig til tavler for et stort illustreret pragtværk i anatomien, *Augusta anatome*, som han „efter kongelig befaling" ville udgive, og hvorved han ville konkurrere med de største udenlandske anatomer, men værket så aldrig lyset, og pladerne er forsvundet. Efter de nævnte prosektorers bortrejse trak B. sig tilbage fra selvstændige anatomiske undersøgelser, og for så vidt synes Rudbecks ovenomtalte insinuation ikke helt at svæve i luften, hvorved dog må fremhæves at B. selv åbent og med megen anerkendelse omtaler den betydelige del, Lyser har taget i hans undersøgelser. Derimod fortsatte han med stor iver og ener-

gi sin litterære virksomhed for hvilken han åbenbart også var ganske særligt anlagt, og hvorved han har erhvervet sig overordentlige fortjenester. Hans naive praleri og selvforherligelse virker vel mindre tiltalende på nutiden, men skadede ham næppe væsentligt i hans samtids øjne, og ved siden deraf giver han i sine skrifter vidnesbyrd om meget fremragende dygtighed og har „bidraget mægtig til at nedbryde den forældede galenske lærebygning og bane vej for konsekvenserne af de nye fysiologiske opdagelser" (Panum). I flere *Spicilegia*, udgivet i slutningen af 1650erne (og til dels optrykt i den nævnte, 1670 udgivne samling skrifter), hævdede han med dialektisk dygtighed sin opfattelse mod forskellige andre videnskabsmænd, ligeså i sin *Anatomia renovata*, den sidste (4.) udgave af den anatomiske håndbog der udkom i Leyden 1673 i meget udvidet og efter videnskabens seneste udvikling væsentligt reformeret skikkelse. I et brev fra Paris 1675 omtaler sønnen Caspar en oversættelse „til det indiske sprog" som „Stor-Mogulen" skulle have ladet foretage, men herom vides intet. Et manchurisk anatomisk atlas fra samtiden (manuskript i Det kgl. bibl. facs. 1928) som kejser Khang-hi (1662–1722) har ladet udføre, gengiver bl.a. illustrationer fra B.s anatomi.

Også i den store samling af specialbidrag til anatomien han 1654–61 udgav under titlen *Historiarum anatomicarum rariorum centuria I–VI* findes flere meddelelser til bestyrkelse af den nye lære, ligesom skriftet foruden talrige observationer til oplysning navnlig af dyreanatomien også meddeler en række kuriøse sygehistorier. En værket tilføjet afhandling af Joh. Rhodius (Mantissa anatomica) giver det yderligere anatomisk interesse. Hans 1663–67 udgivne *Epistolæ medicinales* (i alt fire centurier) der indeholder hans udstrakte brevveksling med mange indenlandske og udenlandske videnskabsmænd har ikke blot interesse ved at vise hvilken fremragende stilling B. indtog i datidens lærde verden, men giver også talrige positive bidrag til videnskabens opklaring og til præcisering af de nye synspunkter B. kæmpede for. Datidens mangel på tidsskrifter opvejedes for en stor del netop ved en direkte meningsudveksling mellem videnskabsmændene, og sådanne brevsamlinger får derved karakter af virkelig videnskabelige arkiver. En anden af B. udgivet omfattende samling småstykker *Cista medica Hafniensis* (1662) giver en mængde oplysninger om lægevidenskabens og lægestandens historie og hele forhold i Danmark og har stor kulturhistorisk værdi. I et tilføjet appendix gives en udførlig beskrivelse af Simon Paullis Domus anatomica, ganske vist spækket med bombastiske udgydelser af selvros for alt hvad B. der har udrettet. Hans 1666 udgivne ti dissertationer *De medicina Danorum domestica* har betydning i samme retning som det sidstnævnte skrift. Andre skrifter af særlig interesse er *De peregrinatione medica*, 1674, en anvisning for de unge læger til at foretage deres medicinske studierejser på rette måde og i øvrigt nærmest bestemt for hans egen søn Caspar og hans søstersøn Holger Iacobæus, dernæst en afhandling *De anatome practica ex cadaveribus morbosis adornanda*, 1674, hvori han henleder opmærksomheden på et specialfag der dengang kun var meget lidt dyrket, men som senere har fået en så overordentlig stor betydning for videnskaben, den patologiske anatomi, skønt han endnu ikke har øje for den retning hvori fagets hovedbetydning måtte søges (oversat af H. Frisch i Bibl. for Læger III, 1919 86f). Endvidere må hans udgivne akademiske taler nævnes. Men af endnu større og mere monumental betydning end de fleste af hans nævnte skrifter er hans *Acta medica et philosophica Hafniensia*, et i stor stil anlagt videnskabeligt tidsskrift der udkom fra 1673 til hans død, i det hele i fem bind. I bind II findes blandt andet det første større eskimoiskproglige glossarium, i alt 300 ord, som kirurgen Reinhold Horn havde lært sig af de tre i 1654 røvede grønlænderinder, der havde opholdt sig hos B.s bror Caspar Bartholin (von Bartlin) til Kornerupgård. I øvrigt indeholder Acta særdeles mange vigtige bidrag, fornemmelig fra hans disciple, og afgiver et slående vidnesbyrd om det rige videnskabelige liv der var kommet til udvikling i Danmark og i det mindste til dels var vakt af B. selv. 1658 fik han udgivet Danmarks første farmakopé *Dispensatorium Hafniense*, og sammen med Griffenfeld var B. den ledende kraft ved udarbejdelsen af medicinalordningen af 1672.

Som universitetslærer viste han ikke den udholdende energi der i så høj grad udmærkede ham som forfatter. Efter at han i nogle få år med liv og lyst havde demonstreret anatomien for sine studerende blev han træt og klagede bestandig over sit helbred. Da han ved Ole Worms død 1654 rykkede op i dennes plads som anden medicinske professor blev han allerede derved i stand til at indskrænke sin anatomiske undervisning, og da han to år efter ved Thomas Finckes død blev det medicinske fakultets senior og decanus perpetuus, fritoges han ganske for denne undervisning. 9.2.1656 holdt han sin sidste dissektionsøvelse og tog i en pompøs tale afsked med denne vigtige gerning. Allerede 1654 var han blevet valgt til universitetes rektor, en stilling han dog hurtigt overdrog til Peder "Spormand, idet han selv ved pestens udbrud i

Kbh. s.å. flyttede til Roskilde efter, under pseudonymet „Tienist berede", at have sørget for pestråd på dansk. 1660 blev han af helbredshensyn af kongen fritaget for at holde forelæsninger og flyttede kort derefter som professor honorarius til sit kære gods Hagestedgård ved Holbæk hvorfra han dog jævnlig tog til Kbh., blandt andet for at tilse og forevise sit naturaliekabinet som han stadig samlede bidrag til, og som var anbragt i anatomihuset oven over auditoriet. Men han beholdt sin stilling som fakultetets senior og dekanus og dermed også en afgørende indflydelse på universitetets og lægevidenskabens anliggender – en indflydelse han til fulde forstod at gøre gældende, navnlig i den retning at han fulgte det allerede af bedstefaderen anviste spor og ivrigt sørgede for sine slægtninges ansættelse i professorposterne, hvad der lykkedes både hans søn Caspar, hans fætter Willum *Worm og hans søstersøn Matthias Iacobæus skønt i det mindste ingen af de to sidstnævnte viste nogen særlig kvalifikation. I konsekvens heraf kom han til at holde mænd borte som ikke hørte til familien, selv om de var kapaciteter. Hans adfærd over for hans geniale discipel Steno da denne af Griffenfeld var blevet kaldt tilbage og blev skuffet i sin velbegrundede forventning om at opnå en anatomisk lærerstilling ved universitetet er blevet gjort til et anklagepunkt mod B.; men Stenos indstilling som konvertit vanskeliggjorde hans stilling i Danmark. Hans forhold til Michael Lyser ved dennes tilbagekomst fra Tyskland er ikke ganske frit for tvetydighed. Men B. havde således vedblivende den tilfredsstillelse at kunne indtage en ubestridt herskerplads ved universitetet og fra sit gods lede landets officielle videnskabelige liv, medens han fremdeles anvendte sit otium til litterære studier og frugtbar litterær produktion. – På dette punkt ramte der ham i øvrigt et svært slag 1670 idet Hagestedgård brændte mens han selv var i Kbh., og hans kostbare bibliotek og talrige manuskripter gik til grunde. Kongen gjorde alt for at trøste ham, fritog hans gods for skatter og afgifter og udnævnte ham til livlæge (archiater honorarius) med forhøjet gage. 1671 var han på ny universitetets rektor og blev s.å. udnævnt til universitetets bibliotekar. I denne egenskab forfattede han et værdifuldt skrift om læsning og studium af bøger (1676). Efter at han 1675 havde afslået et smigrende tilbud om at overtage et anatomisk professorat ved universitetet i Padua blev han udnævnt til højesteretsassessor. 1680 valgtes han atter til rektor, men samtidig dermed tiltog hans svagelighed der bestandig ytrede sig som nyrestensbesværligheder, og s.å. døde han. □Relief af Wiedewelt, 1779 (Kunstmuseet, Sorø). Tegn af Constantin Hansen: Niels Stensen foreviser B. anatomiske Opdagelser, udkast til dekoration i Kbh. univ., 1862. På Heinrich Hansens mal., 1879–80, af arvehyldningen 1660 (Fr.borg). Relief af A. Paulsen, 1902. Min. og pastel af H. C. Vantore. Fresko af Giacomo dal Forno, 1942 (Università di Padova). Mindetavle (Kbh.s univ.) og monument af Wiedewelt, 1780 (Jægerspris).

A. G. Sommer i Univ. progr. nov. 1858 3–48. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 474–82. C. C. A. Gosch: Danm.s zoolog. lit. II, 1, 1873 45–148. W. His i Zeitschr. für Anatomie I, 1876, 128–43. P. L. Panum i Univ. progr. nov. 1880 3–34. A. D. Jørgensen: Niels Stensen, 1884 68–72. R. Tigerstedt: Om lymfkärlens upptäckt (skrifter utg. av finska läkaresällskapet), 1885. Jul. Petersen: Bartholinerne og kredsen om dem, 1898. Chr. Bruun: Johan Rode, 1873. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. I–II, 1906–07. Samme i Ugeskr. for læger 1907 507–16. V. Maar: T. B., mindeskrift, 1916. Kr. Caroe: Medicinalordn.s hist., 1917. J. W. S. Johnsson i Vidensk. selsk., biol. medd. 7 VII, 1928. G. Liljestrand og V. Meisen i Nord. med. t. II, 1930 785–93. G. Tryde: T. B.s skrifter om opdagelsen af lymfekarsystemet, 1940. A. Garboe: T. B. I–II, 1949–50. Samme i Acta med. scand. 1952, suppl. 142 63–74. E. Gotfredsen i Med. forum 1954, VII 89–96. Samme: Harveys lære i Danmark, 1957 19–30. E. Snorrason i Dansk med. bull. 1958 200–09. C. D. O'Malley: T. B. On the burning of his library, Kansas 1961. E. Snorrason: Danskeren Johan Rhode, 1965. K. Bærentsen: Dispensat. hafniense, 1966. F. Kissmeyer-Nielsen og E. Snorrason: Den humane transplantations kunst, 1972 17–23. E. Snorrason i Fund og forskning, 1973 XX 71–108.

*V. Meisen**

Bartholin, Thomas, 1659–90, antikvar. *29.3. 1659 i Roskilde, †5.11.1690 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: læge Thomas *B. (1616–80) og Else Christophersdatter (1634–75). ~nov. 1685 med Anne Tisdorph, *ca. 1663, begr. 28.3.1744 i Kbh. (Frue) (~2° 1699 med Holger *Jacobæus, 1650–1701), d. af sognepræst ved Nicolai k. i Kbh. Michael Henrichsen T. (1628–1701) og Søster Brochmand (1629–93, ~1° med slotspræst Morten Poulsen Grum, 1615–52). – Bror til Caspar *B. (1655–1738), Christopher *B. og Hans *B.

Allerede 1673 blev B. student, privat dimitteret, og 1677 designeret professor politices et historiæ patriæ, men tiltrådte derpå en længere udenlandsrejse som bl.a. førte ham til England, (1679 var han i Oxford), og kom først i funktion som professor efter sin hjemkomst. 1684 udnævntes han til kgl. antiquarius, sekretær ved det kgl. arkiv og professor juris, n.å. blev han tillige justitssekretær i højesteret. Det er som antikvar B. i sit korte liv har vundet varig berømmelse. Hans første betydelige embedshandling var at foranledige udstedelsen af et kongebrev (4.4.1685) hvor-

ved der blev sat en stopper for de svenske antikvarers overhåndtagende opkøb af gamle håndskrifter på Island. Med en af dem – Johan Hadorph – stod han i øvrigt i venlig forbindelse. Dernæst fik han ved et andet kongebrev (19.2.1687) iværksat en omfattende indsamling fra hele landet af historiske, navnlig kirkehistoriske, middelalderlige kilder som fandtes spredt rundt om i stiftskisterne, ved kapitlerne, i skolerne og lign. st. Hvad der fandtes i Kbh. fik han ligeledes fremdraget og afskrevet, og takket være alle disse anstrengelser skabtes i løbet af få år den berømmelige aktstykkesamling i 25 store håndskrevne foliobind. *Bartholins Collectanea;* heraf udgør de ni første bind en annalistisk bearbejdelse af den danske kirkehistorie til 1552, *Bartholins Annales.* Disse samlinger som indeholder meget der ellers ville være gået uhjælpelig tabt for dansk historieforskning blev af en senere arving 1739 overdraget til universitetsbiblioteket og findes nu i Kgl. bibliotek. Alene skabelsen af dette værk var for så ung en mand som B. en bedrift; men ikke desto mindre nåede han tillige 1689, året før han, endnu ganske ung, døde af lungetuberkulose, at få udgivet den store bog der skulle skaffe ham europæisk berømmelse *Antiqvitatum Danicarum de causis comtemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis libri tres* (ɔ: Tre bøger danske antikviteter om årsagerne til danernes dødsforagt mens de endnu var hedninge), en kvart på over 700 sider. Bogen indeholder en meget udførlig redegørelse for størstedelen af det gammelnordiske åndsliv samt for alle de sider af kulturhistorien der på en eller anden måde står i forbindelse med de gamle nordboers tro. Fremlæggelsen af hele dette stof var så meget mere betydningsfuld som den helt igennem ledsagedes og oplystes af citater og større tekstbrudstykker fra den samlede norrøne litteratur der for en stor del dengang endnu var utrykt. B.s kendskab til denne vanskeligt tilgængelige litteratur var ikke så udstrakt at han på egen hånd var i stand til en sådan præstation. Æren for værket må han dele med sin amanuensis og protegé Arne Magnusson med hvem han havde et idealt samarbejde. B.s initiativ og den noget passivt anlagte Arne Magnussons enestående kundskaber har suppleret hinanden fortræffeligt og i fællesskab frembragt en oldnordisk antologi som takket være den latinske oversættelse der ledsager alle teksterne opnåede en overordentlig vid udbredelse såvel i den lærde som i den poetiske verden og for lange tider blev afgørende for hele Europas kendskab til Nordens oldtid. Særlig må nævnes den betydning bogen i slutningen af 1700-tallet fik for den begyndende romantik i Tysklands og Englands litteratur („den nordiske renæssance"). Blandt de tyske digtere har den i første række givet Herder stærke impulser; af englænderne er det mænd som Thomas Gray og Thomas Percy (foruden talrige efterlignere) der har oversat de gamle tekster til digte i deres modersmål; som ganske ung mand fordybede Walter Scott sig i B.s værk og gennem hele hans senere produktion kan man spore reminiscenser fra dette studium. □Mindesmærke af Wiedewelt ved Jægerspris, 1780. Mal., identifikationen usikker (Univ.bibl., Kbh.).

Kr. Erslev i Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis IV, 1906–12 140–42; William Christensen sst., 2.r.VIII, 1936 433–37. – Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 123. Carl S. Petersen: Den da. lit. fra folkevandringstiden indtil Holberg, 1929 776–82 (med bibliografi 1045). Ellen Jørgensen: Historieforskning og historieskrivning i Danmark, 1931 139–42.

*R. Paulli**

Bartholomæussen, Hans, † 1522, tolder, lensmand. † 1522 i Ålborg. F: læge i Odense, senere i Kbh. Bartholomæus Bartskær.

B.s far, Bartholomæus, kaldes både læge og badskær. 1505–07 levede han i Odense, 1508–09 og 1522 ved sønnens død ses han at have været borger i København. Selv omtales B. fra 1508 som byfoged i Odense. Endnu i kong Hans' tid blev han tolder i Ålborg, senest 1518 borgmester og omkring nytår 1520 lensmand på Ålborghus, uden at han synes at have afgivet sine tidligere hverv. En meget betydelig magt var herved samlet i hans hænder. Christian II skænkede ham yderligere adskillige personlige privilegier. I sine breve til kongen fører han et frit og fortroligt sprog. Stortalende fremhæver han egne fortjenester og nedsætter andres. Vist er det at han nidkært varetog kronens interesser. Købmændene, særlig hanseaterne, afpressedes størst mulige told, og indfæstningen på kronens bøndergods skruedes i vejret. Skatterne til Christian IIs krigsforetagender opkrævedes med største hensynsløshed. B. sørgede også for at inddrage flere af de nørrejyske bispers pantelen og efterstræbte yderligere energisk og hårdhændet de rige klostre inden for lenet. Det forværrede forhold mellem Christian II og rigsrådet skyldes sikkert for en del B.s virksomhed. Ifølge håndfæstningen måtte kun adelige være lensmænd. I Ålborg synes hans administration af de mange indgreb i handel og næringsliv der florerede i Christian IIs sidste år at have vakt misnøje. Senest 15.8.1522 (efter 24.6.) dræbtes han – i samtiden opfattet som et forvarsel om oprøret et halvt år senere. 1542 omtales en klejnsmed i Ålborg, Thord der blev henrettet i København „for Hans Tolders død". Antagelig menes B.

C. F. Allen: Breve og aktstykker, 1854 17f. Samme: De tre nord. rigers hist. II, 1865 337f; III 1, 1867 120–23. Wm. Christensen: Dronning Christines hofhusholdningsregnskaber, 1904. H. Støvring Nielsen i Fra Himmerl. og Kjær hrd. XXIII, 1962 197–214. F. Grandt-Nielsen i Fynske minder 1970 154f. P. Enemark: Studier i toldregnskabsmateriale I–II, 1971. M. Venge: Christian IIs fald, 1972 30–46.

Mikael Venge

Bartskær, Johan Dideriksen, 1611–61, biskop. * 1611 i Kbh., † 5. el. 6.2.1661 i Viborg, begr. i domkirken sst. F: rådmand Diderik Johansen B. (1585–1642) og Lene Helmersdatter Rhode († 1662). ~ 4.7.1641 på Herlufsholm med Anne Poulsdatter, * 6.9.1620 i Vindinge, † nov. 1668 i Kalundborg, begr. i Viborg domk., d. af sognepræst i Vindinge, siden på Herlufsholm Poul Jensen Kolding (1581–1640) og Johanne Pedersdatter (ca. 1586–1640).

B. blev 1628 student fra Slagelse og immatrikuleredes ved Kbh.s univ. 1632 immatrikuleredes han i Leiden. Ved sin hjemkomst 1635 blev han rektor ved Herlufsholm, en stilling han havde til 1641. 1637 blev han magister og 1640 blev han præst ved Herlufsholm. Han der havde optaget den fra England stammende allegoriske prædikemåde blev ved støtte af kansleren Christian Thomesen "Sehested hofprædikant 1651. 5.5. 1655 betroede Frederik III ham at være aktor i sagen mod Niels Svendsen "Chronich. 20.12. 1653 var han blevet teologisk doktor og 11.4.1657 fik han et kanonikat i Roskilde. 5.5.1659 kaldtes han til biskop i Viborg. Som biskop og som repræsentant for kapitlet i Viborg deltog han i stændermødet i København 1660. Uden i øvrigt at spille nogen fremtrædende rolle stod han på kongens side. Fra hans hånd haves nogle ligprædikener samt et latinsk digt *Herlovia* til Herlufsholms pris.

Erik Pontoppidan: Marmora Danica II, 1741 195f. Danske saml. 2.r.VI, 1877–79 255 258. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 575–79; IV, 1882–84 562–65 614–17. – D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1753 627–29. G. L. Wad: Rektorerne på Herlufsholm, 1878 112–21. Pers. hist. t. 8.r.IV, 1925 319.

*Bjørn Kornerup**

Baruël [bary'æl], Jean Guillaume **Euchaire,** 1849–1901, lærer, skolebogsforfatter. * 27.8.1849 i Kbh. (Fransk ref.), † 1.3.1901 sst., begr. sst. (Holmens). F: malermester Jean Guillaume Euchaire B. (1809–62) og Karen Louise Jessen (ca. 1811–81). ~ 22.10.1875 i Marslev med Anna Pouline Strøm, * 22.7.1852 i Kbh. (Holmens), † 16.8.1938 på Århus amts sygehus, d. af kar. kommandørkaptajn Mathias Meyer (1797–1853, ~ 1° 1832 med Mariane Elisabeth Thaning, 1800–39) og Augusta Emilie Budde (1815–53), adopteret 1854 af sognepræst til Marslev og Birkende Gollich Frederik Peter S. (1819–98) og Marie Christine Müller (1830–98).

B. tilhørte en i 1700-tallet fra Lyon indvandret calvinistisk familie der gennem flere slægtled havde været kunstnerisk og litterært interesseret. Han blev student 1867 fra Haderslev læreres skole og tog magisterkonferens i fransk 1874. Hele sit liv igennem var han stærkt optaget af undervisning, dels privat, dels ved københavnske skoler (de to Borgerdydskoler, N. Zahles skole, Lyceum) og han vandt hurtigt et anset navn som en af sin tids ypperste lærere i fransk. Han var medlem af eksamenskommissionen for almindelig forberedelseseksamen og censor i fransk ved skoleembedseksamen, desuden medstifter af og i en årrække formand for Privatlærerforeningen. Sammen med Thor Sundby udgav han 1883–84 *Dansk-Norsk-Fransk Haand-Ordbog*, og i mange år arbejdede han på en dansk-fransk ordbog over tekniske ord og udtryk; samlingerne hertil overgik ved hans død til Det kgl. bibliotek. 1888–91 udgav han *Fransk Skolegrammatik for de højere Klasser* der var et for sin tid fremragende arbejde. □Foto.

Vestre Borgerdydskolen 1787–1937, 1937 87f.

*Kr. Sandfeld**

Baruël [bary'æl], **Jean-Jacques,** * 1923, arkitekt. * 17.7.1923 i Århus. F: overingeniør Jean Prosper B. (1876–1950) og faglærer Anna Elisabeth Vestesen (1891–1950). ~ 15.6.1954 i Helsingfors med Tatjana Mironow, * 28.2.1920 i Helsingfors, d. af søofficer Theodor M. (1894–1950) og lærer Serafima Wedenskow (* 1896).

B. blev uddannet på kunstakademiets arkitektskole og fik afgang herfra 1947. Han var derefter på tegnestuen hos Alvar Aalto i Helsingfors 1948–54. Sammen med denne vandt han 1. præmie i en nordisk arkitektkonkurrence om centralkirkegård og krematorium i Kgs. Lyngby (1951, ikke opf.) og 1. præmie i en tilsvarende konkurrence om Nordjyllands kunstmuseum i Ålborg (1958, opf. 1963–72). Han fik egen arkitektvirksomhed i Kbh. ca. 1954. Tildelt akademiets lille guldmedalje 1956 for et projekt til museum for nutidskunst. – B. har med præmierede projekter deltaget i en lang række arkitektkonkurrencer og tildeltes 1961 førstepræmie for et forslag til Sønderborg handelshøjskole (opf. 1962–73). 1960 vandt han en nordisk konkurrence om Nyköpings stadshus i Sverige (opf. 1962–69). B. er på afgørende måde præget af arbejdsårene hos Aalto og har som dennes discipel videreført læremesterens stærkt personlige udtryksform, mest direkte i deres fælles projekt til

museet i Ålborg, mere selvstændigt modificeret i hans egne arbejder i Sønderborg og Nyköping. Navnlig det sidste er mere end en parafrase over Aaltos formfuldendte rumkompositioner.

P. E. Skriver i Arkitektur, 1972 181.

Hans Erling Langkilde

Basedow, Johann Bernhard, 1724–90, pædagog. * 11.9.1724 i Hamburg (Nic.), † 26.7.1790 i Magdeburg, begr. sst. (Helligånds menighedens gamle kgd.). F: parykmager, senere blegeriejer Hinrich B. (1698–1782, ~2° 1761 med Maria (Anna) Catharina Eden, ca. 1713–82) og Anna Maria Leonards (~1° med Hinrich Andreas Jungesbluth). ~1° 1752 (lyst sidste gang i den fr.-ref. k. i Hamburg 15.10.) med Emilie Dumas, * 20. 3.1730 i Hamburg, begr. 4.8.1753 i Sorø, d. af knivsmed Jean Piere D. († 1745) og Anne Royère († 1735). ~2° 28.6.1754 i Sorø med Gjertrud Elisabeth Hammer, * 14.9.1731, formodentlig i Slaglille, † 23.5.1788 i Dessau, d. af sognepræst Jørgen Hansen H. (1676–1744) og Cathrine Susanne Pedersdatter Nyegaard (1703–92).

B. der stammede fra en gammel Lübeck-familie var opvokset i et lidet harmonisk hjem. Faderen var ikke uden dannelse og flittig og stræbsom, men hans hidsighed og strenghed øgedes ved moderens sygelige tungsind og periodiske raserianfald. Faderen havde bestemt B. til teolog, og otte år gammel kom han i Johannesskolen hvor han dog ikke fandt sig hjemme. 1740 flygtede han fra Hamburg og kom efter forskellige eventyr i huset hos en læge i Flensborg hvorfra han efter et års tids forløb vendte tilbage til skolen. Han gennemgik 1743–46 gymnasiet i Hamburg og var derefter to år ved universitetet i Leipzig, men han erhvervede sig aldrig en virkelig grundig viden på noget som helst område, en mangel han i øvrigt selv åbent erkendte. Allerede i sin skoletid gjorde han sig imidlertid bemærket ved sit hurtige nemme og ved den dristighed hvormed han gav sig i kast med ethvert spørgsmål der i øjeblikket interesserede ham. Han havde en sjælden evne til at imponere og overbevise, en evne der i høj grad beroede på hans medfødte veltalenhed. I sin universitetstid knyttede han forbindelse med den kreds af forfattere som skrev i tidsskriftet Bremer Beyträge, og han synes allerede i denne tid at være kommet til klarhed over at hans livsopgave var at virke som opdrager. Fra Leipzig drog han 1748 til universitetet i Kiel for at fortsætte sine studier, og mens han var der, blev han 1749 antaget som huslærer af hofråd Josias von Qualen til Borghorst ved Eckernførde. Hans elev var en livlig og velbegavet dreng, og B. havde i de godt tre år hans virksomhed på Borghorst varede fuld frihed til at benytte de undervisningsmetoder han selv anså for de bedste. Han gik med begejstring til sit arbejde, og det blev indledningen til den pædagogiske virksomhed som har gjort ham berømt. B.s metode gik i alt væsentligt ud på at lade eleven legende tilegne sig kundskaber; undervisningen foregik for en stor del under fri færden i mark, have og avlsbygninger hvor drengen gjorde sine iagttagelser som læreren knyttede sin belæring til. Spredt og springende, men tillige livfuld og interessevækkende var denne undervisning, og den skaffede hurtigt B. ry som en højtbegavet og original lærer. 1752 vandt han ved en dissertation over sin metode *(De philosophiæ studio,* 1753) magistergraden ved universitetet i Kiel, og kort efter udgav han en brochure med titlen *Kurze Nachricht, in wie ferne die Lehrart des Privat-Unterrichts welche in meiner Disputation unter dem Titel: Inusitata etc. vorgeschlagen worden, wirklich ausgeübet sey, und was sie gewirket habe.* Fra den holstenske landadels herresæder nåede B.s ry til regeringen i Kbh. På Fr. *Klopstocks anbefaling fik A. G. *Moltke ham i begyndelsen af 1753 ansat som professor ved akademiet i Sorø, og her opholdt han sig i otte år. Han skulle undervise i moralfilosofi og det tyske sprog, og hans evne til at vække interesse og imponere gjorde sig straks gældende; de unge akademister følte sig i høj grad tiltalte af den unge professors livlige og kraftige veltalenhed og flokkedes til hans forelæsninger med en iver som vakte de andre læreres skinsyge. – B. udgav under sit ophold i Sorø sin *Practische Philosophie für alle Stände,* I–II 1758, og begyndte på et værk om den teoretiske filosofi der dog ikke blev fuldendt. Grunden hertil var at B. ved sin opførsel og ved de meninger han – undertiden på ret udæskende måde – fremsatte, efterhånden skaffede sig indflydelsesrige modstandere. 1757 var det efter hans eget ønske blevet overdraget ham at holde forelæsninger over teologi. Han lod sin indledningsforelæsning trykke, og heri udtalte han meninger som afveg stærkt fra de kirkelig-ortodokse. Han anser spørgsmål som Treenigheden, helvedstraffens evighed og skriftens inspiration som stridsspørgsmål, enhver må tage personlig stilling til; dog erklærer han at han tror på Jesu guddommelighed, og at han vil bekæmpe tidens „Freigeisterei" (deisme, naturalisme). Han viser sig i det hele som en individualistisk og kritisk præget oplysningsskribent der ud fra datidens moderne grundsætninger ville bekæmpe ateismen for moralens skyld. 1760 fik akademiet en ny overhofmester i grev Frederik *Danneskiold-Samsøe, og denne strengt ortodokse mand følte sig i høj grad oprørt ved tanken om

at en mand med B.s meninger fik lov at virke ved en opdragelsesanstalt for unge mennesker og lagde ham alle mulige hindringer i vejen. Undervisningen i teologi blev frataget B., og da han desuagtet vedblivende søgte at bibringe eleverne sine religiøse meninger blev han 1761 forflyttet til Altona som professor ved gymnasiet der. Hans arbejde i Altona indskrænkede sig til nogle få ugentlige timers undervisning, men den virksomme mand kunne naturligvis ikke holde sig i ro, og ved sine stridsskrifter mod den ortodokse kirkelære var han snart i strid med hele det hamburgske præsteskab. Også i Kbh. vakte hans skribentvirksomhed opsigt og uvilje, og 1768 fik han sin afsked men beholdt sin gage. B.s virksomhed foregik fra nu af i Tyskland. Her havde Rousseaus Emile, som i øvrigt overalt i Europa, vendt interessen bort fra de teologiske spørgsmål og samlet den om opdragelsesspørgsmålet. Og B. blev nu de nye opdragelses- og skoletankers herold. Han havde her fundet eller rettere genfundet det virkeområde hvor hans særlige evner formåede at bringe ham frem i første række. Han udgav 1770–74 sit *Elementarwerk* og 1773 sin *Methodenbuch* og grundlagde 1774 sit *Philantropinum* i Dessau. Trods alle mangler fik disse værker og denne skole den allerstørste betydning, og B. blev gennem dem banebryder for nye og forbedrede opdragelsesmetoder.

I dansk åndslivs historie har B. sin plads i den kreds af tyskfødte og tysktalende mænd som med den ældre Bernstorff som midtpunkt og med digteren Klopstock som det betydeligste medlem spillede en så fremtrædende rolle i Frederik Vs regeringstid. Sin største betydning for Danmark har B. dog fået ved den virksomhed han udfoldede efter at hans Danmarksophold var afsluttet. Den interesse for opdragelses- og skolespørgsmål som han og hans medarbejdere forstod at fremkalde greb i ganske særlig grad sindene her i Danmark, og hele den ivrige pædagogiske drøftelse som går forud for skoleloven af 1814 skyldes for en stor del det røre som B., „Pædagogikkens Mirabeau", havde vakt. Danmarks betydning for B. var langt mere direkte. Han var i Sorø fra sit 29. til sit 37. år, modtog her indtryk som blev bestemmende for mangt og meget i hans senere liv, og han vandt her en forståelse og støtte som han vanskeligt kunne have undværet. Han omtaler jævnlig sin Sorøtid med anerkendelse af dens betydning for hans udvikling og priser med uskrømtet taknemmelighed „mein geliebtes dänisches Vaterland". □Stik af D. Chodowiecki, 1774. Dette er gengivet i mange stik, bl.a. af G. C. Kilian, I. E. Haid, 1776. Iohanne Dorothea Philipp, F. W. Bollinger, G. G. Endner efter tegn. af Bartel og i litografi af F. W. Wenig og P. Rohrbach.

L. C. Sander: Johann Bernhard Basedow, 1801 og 1804, på dansk 1898. A. Pinloche: Gesch. des Philanthropinismus, 2. udg. 1914. Efterl. papirer fra den reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, VI, 1903 508–11; VII, 1906 485. R. Diestelmann: J. B. Basedow, 1897. A. Basedow i Friedrich Mann's Pädagogisches Magazin, hft. 995, 1924. Olaf Carlsen: Realistiske strømninger i den højere skoles undervisning I, 1930. K. Grue Sørensen: Opdragelsens hist. II, 1957 165–77. Academia sorana, 1962 72.

*H. P. Langkilde**

Basse

Uradel. Gammel sjællandsk slægt, som fra ca. 1300 anvendte slægtsnavn med tilknytning til våbenmærket, et vildsvinehoved. Det er dog umuligt slægtsmæssigt at sammenknytte en række personer, der anvender navnet Basse. Gennem 1300-årene og frem til midten af 1400-tallet indtog slægten en fremtrædende plads blandt højadelen, men uddøde på mandslinjen allerede 1448. Fra Sofie Tygesdatter B.s sønnesøn genoptoges B.-navnet i en hidtil navnløs sjællandsk slægt, hvortil Peder *B. hører.

Danm.s adels årbog III, 1886 38-41. C. Klitgaard: Slægten B. i Pers.hist.t. 10V, 1938 65–68. Danm.s gamle personnavne II, 1949–53 43–46. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 155 172f.

Thelma Jexlev

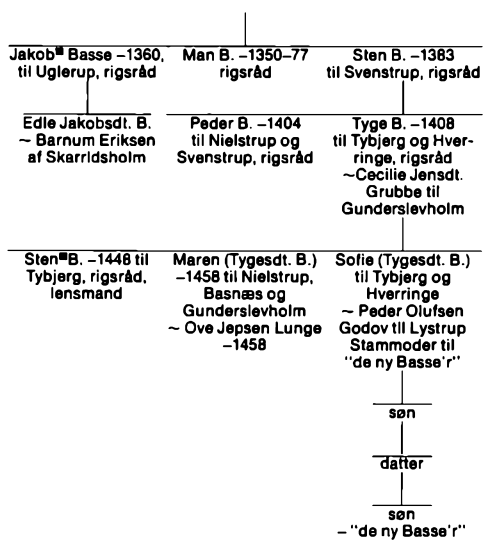

Basse, Jakob, † 1360, rigsråd. * ca. 1300–10, levede 10.8.1360, men var † 12.1.1361. F: måske en Jens B. og fru Kirsten af Årsmarke. ~1° med Margrete, begr. 16.2.1339. ~2° før 1355 med Edle (af slægten Venstermand?).

B. nævnes blandt garanterne for kong Valdemar Atterdags fredsslutning med kong Magnus af Sverige 1343 og ligeså blandt garanterne for Skånes overdragelse til kong Magnus. Han blev senere medlem af regeringskommissionen under kongens Tysklandsrejse 1352 men nævnes først som ridder 1359. N.å. var han blandt kong Valdemars garanter for overenskomsten med hertug Albrecht af Mecklenburg men må være død samme efterår. Ved brev 12.1.1361 blev han erstattet af ridderen Peder Lauridsen; dette må hertugen have glemt, for i kvitteringen for prinsesse Ingeborgs medgift 4.6.1362 er navnet ikke skiftet ud. B. skrev sig en enkelt gang til Uglerup i Tuse hrd. som han snarest må have erhvervet ved køb. Han må have rådet over betydelig likvid kapital da han i 1340erne og 1350erne tilpantede sig adskilligt gods hvoraf han dog måtte afstå en del til kronen, ganske vist mod betaling. Hovedparten af hans gods lå på Sjælland, men han havde gennem sin 1. hustru tilknytning til Langeland. Tvivlen om at B. skulle have ægtet både Margrete og Edle er ubegrundet da Peder Lauridsen (Panter) der erstatter B. som garant 1341 erklærede at have været til stede ved fru Margretes begravelse.

Ellen Jørgensen: Annales danici, 1920 176. Diplomatarium dan.2.r.XII nr. 141; 3.r.I nr. 70, 163, 343 og 386; III nr. 102, 224 og 365; IV nr. 73, 309, 385, 487 og 511; V nr. 186, 239 og 352; VI nr. 3 og 181, 1960–69. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 172.

Thelma Jexlev

Basse, Niels, 1888–1972, direktør for Det danske Hedeselskab. * 7.11.1888 i Blegind sg., Århus amt, † 29.1.1972 på Viborg sygehus, begr. på Viborg kgd. F: forpagter, senere gårdejer Marius Mikael Nielsen B. (1862–1927) og Mogensine Kristoffersen Krarup (1863–1931). ~ 7.11.1917 i Viborg med Sigrid Kirstine Dorthea Schram, * 13.1.1895 i Viborg, † 12.5.1955 sst., d. af købmand Louis Henrik Angell S. (1854–1920) og Elna Kirstine Ulrikke Bohn Rasmussen (1866–1928).

B. blev uddannet ved landbruget, tog derefter på landbrugsskole, fortsatte til landbohøjskolen hvorfra han blev landbrugskandidat 1910. Samme år blev han ansat ved Hedeselskabets mose- og engafdeling og blev her sekretær for afdelingens leder, ingeniør Th. Claudi "Westh. Den nøgterne, metodisk-flittige B. supplerede den til tider lidt flyvske afdelingsleder særdeles godt og fik hurtigt en administrativ nøglefunktion. 1916 blev han distriktsbestyrer i Viborg-distriktet, og efter en vanskelig indkøringsperiode præget af efterkrigstidens mangelsituation kunne han i begyndelsen af 1920erne efter tysk forbillede iværksætte en række store mosekultiveringsarbejder. På sin køligt-overvejende facon holdt han sig uden for de stridigheder der plagede selskabet i disse år. I konsekvens af omrokeringerne efter Wesths afgang blev B. 1924 leder af moseafdelingen, en post han beholdt til direktørudnævnelsen 1943. Under tyvernes arbejde med at organisere den nu statsstøttede grundforbedringsvirksomhed og tredivernes tilsvarende indsats på det beskæftigelsesmæssige område fik B. for alvor opmærksomheden henledt på den politiske problematik i forbindelse med et officiøst, ikke-kommercielt drevet selskabs virksomhed. Hovedproblemet må da være at opnå statslig støtte, til dels formidlet gennem lokale kredses politiske pres. Dette spørgsmål blev endnu mere presserende da Hedeselskabet 1939–40 blev draget ind i arbejdet på at tilvejebringe en maksimal udnyttelse af de nationale produktionsmidler. Som medlem af det nyoprettede organ Statens landvindingsudvalg arbejdede B. fra starten målbevidst på at placere landbrugets erhvervsinteresser som den centrale motiveringsfaktor. Da han 1943 efterfulgte forstmanden C. E. Flensborg i direktørstolen, blev hede-*opdyrkningen* snarere end beplantningen selskabets hovedlinje. Dette standpunkt havde B. bekendt sig til så tidligt som 1937 da han blev direktør for et mindre „hedeselskab", A/S Jysk Landvinding. Da krigskonjunkturerne efter 1945 forvandledes til relativt normale tider, reduceredes den stærke interesse for landvindingsarbejdet, og B. forsøgte da omkring årsskiftet 1952–53 at gøre denne del af virksomheden til en *sag*, at sammenligne med Dalgas' pionerindsats. Planerne om at forvandle 148.000 ha hav- og søarealer til landbrugsjord mødte dog så stærk modstand fra så forskellig side som fiskeribiologer, lystfiskere, jægere og naturvenner at planerne måtte skrinlægges. Denne modgang kastede en for så vidt ufortjent skygge ind over den flittige, dygtige og økonomisk forsigtige B.s sidste funktionsperiode. Hans veludviklede evner som „projekttilskærer" ledte dog fortsat til realisering af ikke så få opdyrknings- og landvindingsprojekter, samtidig med at den forstlige side af virksomheden mere og mere antog et offentligt direktoratspræg. Åbningen af det „levende" hedemuseum Kongenshus mindepark 1953, et projekt som B. havde viet mange kræfter, fungerede her som en vis opmuntring for ham. – R. 1941. DM. 1949. K. 1958. □Tegn. af Otto Christensen, 1943 (Fr.-borg). Foto.

Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971. A. Krøigaard i Hedeselskabets t. 15.2.1972 20–22. Søren Hansen (red.): Jydsk landvinding, 1967.

Erik Helmer Pedersen

Basse, Peder, 1556–1639, adelsmand. * 1556, † 10.10.1639, begr. i Kbh. (Nic. k.). F: Erik Bassesen B. til Sørup († efter 1582), af de såkaldte nye B.er, og Anna Pedersdatter Størle. ~ 6.12. 1601 på Sandbygård med Sophie Nielsdatter Parsberg, * 16.5.1584 på Sandbygård, † 25.10. 1639, begr. i Kbh. (Nic. k.), d. af Niels Vernersen P. til Harrested og Sandbygård (1545–92) og Lisbet Mikkelsdatter Sested (1555–efter 1614).

B. blev i en sen alder (1592) hofsinde, var 1596–1601 forlenet med Nunnekloster i Norge, 1598–1613 med Roskildegård, 1613–18 med Svenstrup, 1618–29 med Stegehus, 1629–39, med Tranekær som han beholdt til sin død tillige med Jungshoved som han 1634 fik i forlening for sin og sin frues levetid. Han tjente i Kalmarkrigen som ritmester ved den sjællandske fane og blev såret. Han døde efter sine sønner som sidste mand af sin slægt. □Ligsten med relief, 1600 (Vetterslev k.).

Danm.s adels årbog, III, 1886 43f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Basse, Steen, † 1448, rigsråd, lensmand. Levede endnu 18.4.1448, men var † 19.5 s.å., begr. i Antvorskov k. F: Tyge B. og Cecilie Jensdatter Grubbe. ~ senest 1416 med Helene Johansdatter Bjørn, † 1451, d. af Johan Olufsen "B. († ca. 1414) og Ingeborg Grubbe († 1411).

B. der allerede 1408 skrives til sin fædrenegård Tybjerg i Midtsjælland arvede 1416 efter svigerfaderen Søholm og Skullerupholm på Sjælland samt Lykkesholm på Fyn; senere købte han yderligere adskilligt gods, navnlig på Fyn. 1419, 1423 og sandsynligvis endnu 1433 var han lensmand på slottet i Nyborg, til hvilken by han også ved grundbesiddelse følte sig nøje knyttet, og ved hvis kirke han stiftede et rigt vikarie. Fra 1419 nævnes han jævnlig som deltager i diplomatiske forhandlinger; 1425 var han ridder og afsluttede da sammen med Erik "Krummedige en traktat med Hansestæderne. Senest 1432 optoges han i rigsrådet og optrådte aktivt både ved Vordingborgfreden 1435 og unionsmødet i Halmstad s.å. Han var blandt de råder der længst holdt fast ved Erik af Pommern uden at dette dog synes at have gjort noget skår i hans stilling under efterfølgeren. I øvrigt var han på sine gamle dage som sin slægts sidste mand mest optaget af at sikre bevarelsen af dens navn; hans store gave til Torben "Bille hjalp ham ikke hertil; mere held havde han med en søstersøn af slægten Godov fra hvis datter de såkaldte „nye B.er" nedstammer.

A. Thiset i Hist.t. 5.r.I, 1879 606–14. Wm. Christensen: Dansk statsforv. i 15. årh., 1903 (1974) 274 510. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 173 254–56 265–68.

*Henry Bruun**

v. Bassewitz, Henning Friedrich, 1680–1749, gottorpsk minister. * 17.11.1680 på Dalwitz i Mecklenburg, † 1.1.1749 i Dobbertin kloster sst., begr. på Prebberede sst. F: mecklenburgsk landråd Philipp Cuno v. B. til Dalwitz (1653–1714) og Catharina Oelgard v. Lehsten († 1709). ~ 5. 10.1703 med Anna Maria v. Clausenheim, * 3. 6.1683 i Hamburg, † 9.10.1757 i Rostock, d. af etatsråd, amtmand, domherre i Hamburg, dr. Bernhard v. C. (1650–1710) og Anna Maria Beckmann (1645–99).

B. var først nogle år ansat ved det mecklenburgske hof (som kammerråd, senere overskænk), men fik sin afsked 1710 og tilkøbte sig derefter, støttet af sin hustrus slægt, embedet som amtmand i Husum og Svavsted i det gottorpske Slesvig. Efter den danske besættelse af landet (febr. 1713) anvendtes B. af den gottorpske regering i Hamburg i diplomatiske sendelser til Berlin (juni 1713) og Skt. Petersborg (foråret 1714). Han tilstillede zaren et fantasifuldt projekt om et russisk-gottorpsk samarbejde, hvis hovedpunkter var russisk støtte til kravet om hertugens restitution, at russerne skulle arbejde for hertug "Carl Frederiks valg som svensk tronfølger og for et ægteskab mellem Carl Frederik og Peter den Stores ældste datter Anna Petrovna. Zaren afviste imidlertid at svigte forbundet med Danmark og B. blev af G. O. H. v. "Görtz gjort ansvarlig for forhandlingssammenbruddet. B. vandt i Stockholm den umyndige hertug Carl Frederik for sig men da han i Stralsund søgte audiens hos Karl XII blev han afvist. Til gengæld bevarede han sin forbindelse med Rusland selv om det gottorpske spørgsmål foreløbigt havde udspillet sin rolle i russisk politik, idet han 1716 trådte i russisk tjeneste som spion. Efter Görtz' fald vendte B. febr. 1719 tilbage til Stockholm, blev gottorpsk gehejmeråd og efter Holstens restitution til hertugen 1721 præsident i gehejmerådet og ledede i den følgende halve snes år den gottorpske politik. Han udfoldede et omfattende, ofte fantastisk intrigespil for at restituere hertugen i Slesvig og for at få ham valgt til svensk tronfølger. Det lykkedes ham at virkeliggøre den gamle plan om et ægteskab mellem Carl Frederik og Anna Petrovna ved en traktat undertegnet nov. 1724. I en hemmelig tillægsartikel forpligtede Rusland sig til at arbejde for hertugens restitution i Slesvig. Derved var det gottorpske spørgsmål „blevet et prestigespørgsmål for det regerende dynasti i Rusland". Under Katharina I (1725–27) lykkedes det B. i nogen

grad at samordne den russiske og gottorpske politik, men England og den „hannoveranske alliance"s modstand blokerede B.s planer over for Danmark og i Sverige måtte hertugen trods det holstenske partis indflydelse nøjes med en årspension og titlen „kongelig højhed". Katharina Is død tvang hertugen og B. til at forlægge residensen fra Skt. Petersborg til Kiel. B. der 9.6.1726 var blevet udnævnt til tysk rigsgreve holdt sig ved magten indtil Gottorps nederlag på kongressen i Soissons 1728, Anna Petrovnas død s.å., hofintriger og svensk indflydelse medførte hans fald. Resten af sit liv tilbragte han i Mecklenburg som godsejer og som klosterforstander i Dobertin. – Den russiske Andreasorden 1725. □Mal. (Gripsholm). Samtidigt stik.

P. F. Arpe: Gesch. des Herzoglich Schleswig-Holstein-Gottorfischen Hofes, 1774. Büschings Mag. IX, 1775 281–380. Edv. Holm: Danmark-Norges hist. 1720–1814 I, 1891. C. G. Malmström: Sveriges polit. hist. från Karl XIIs död 2. udg. I, 1893. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. af generalstaben V–VI, 1915–20. H. Almquist: Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713–14 (skr. utg. av Kungl. human. vetenskaps-samf. i Uppsala XXI, I, 1918). Hans Bagger: Ruslands alliancepolitik efter freden i Nystad, 1974. O. Jägerskiold: Den svenska utrikespolitikens hist. II 2, 1721–1792 49–59.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Bast, Anton, 1867–1937, præst, filantrop. * 8.9.1867 i Løkken, Hjørring amt, † 23.4.1937 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: fisker og maler Nicolai Thomsen Christophersen B. (1828–1907) og Dorthee Marie Kjeldsdatter (1833–1904). ~ 1° 9.10.1892 i Vejle (Met.) med Marie Dorthea Mikkelsen, * 1.9.1855 i Stege, † 15.5.1920 på Frbg., d. af vejbetjent Jørgen M. († 1866) og Karen Jørgensen (ca. 1833–1909). ~ 2° 1.3.1932 i Kbh. (b.v.) med Signe Jensen, * 23.7.1898 i Ejsing sg., Ringkøbing amt, d. af gårdejer Hans Jensen (1859–1942) og Jensigne Tanderup (1866–98). – Far til Jørgen *B.

B. voksede op i små kår. Faderen var svagelig, og børnene måtte tidligt tjene for føden. 1876–81 tjente han som hyrdedreng i Vendsyssel; 1881–85 var han ved handel og fiskeri. Faderen hørte til den metodistiske menighed, og 1885 kom B. på metodisternes præsteskole hvor han uddannede sig indtil 1890 da han blev præst ved metodistkirken i Vejle. Fem år senere flyttede han til Odense, hvor han blev til 1903 og 1899–1903 var medlem af byrådet, 1903 til Randers, 1904 igen til Odense, 1906 til metodistkirken i Rigensgade (Jerusalemskirken) i Kbh. Allerede som præst i provinsen var B. interesseret i filantropiske opgaver, særlig sådanne som stod i forbindelse med kampen mod drikkeriet. Han stiftede således 1897 Evangelisk afholdsforbund og fik 1899 oprettet alkoholist-sanatoriet Stormly ved Odense. Fra 1897 udgav og redigerede han bladet *Fyrtaarnet* der også virkede for afholdssagen. I Kbh. kom B. hurtigt ind i et omfattende filantropisk arbejde, særlig efter at han 1910 havde grundlagt Centralmissionen med lignende institutioner i Nordamerikas metodistkirke som forbillede og med det formål at yde materiel og åndelig støtte til de allerdårligst stillede blandt storbyens fattige. Centralmissionens arbejde havde betydelig fremgang; store pengemidler stilledes til B.s rådighed gennem frivillige bidrag, ved salget af Fyrtaarnet som efterhånden blev trykt i et meget stort oplag i et af B. selv oprettet trykkeri og solgt bl.a. ved hjælp af arbejdsløse personer, samt gennem „Foraarsblomsten" som fra 1912 blev forhandlet til fordel for Centralmissionen. Der oprettedes en række filantropiske institutioner i tilknytning til Centralmissionen, for børn, gamle, hjemløse osv., men store beløb anvendtes også til direkte understøttelse. 1920 valgtes B. til biskop i metodistkirken med de skandinaviske lande som embedsområde. Allerede på denne tid var der blandt metodisterne i Danmark begyndt nogen opposition mod B., og i de følgende år rejste der sig også kritik udefra, særlig med hensyn til anvendelsen af de indsamlede bidrag og B.s forhold til Fyrtaarnet og trykkeriet, og justitsministeriet nedsatte derfor et udvalg til undersøgelse af Centralmissionens forhold som 1924 afgav en beretning. Dette bragte imidlertid ikke ro, og vel blev en af pastor John P. Ingerslew fremsat begæring om kriminel undersøgelse afvist af justitsministeriet 24.9.1924, men allerede 15.10. s.å. indgav ni medlemmer af menigheden, deriblandt flere kirkeværger for Jerusalemskirken, en ny klage, og statsadvokaten tog sagen op, lod endog B. anholde 8.12.1924, men løslod ham igen efter kort tids forløb. Efter en overmåde langvarig og omfattende forberedelse kom sagen for nævningeting, og ved dom af 19.3.1926 blev B. idømt fængsel på sædvanlig fangekost i tre måneder for svigagtigt forhold efter straffelovens § 257 ved i tidsrummet 1913–23 at have formået almenheden og Centralmissionen til at købe Fyrtaarnet idet han gav det udseende af at bladet ikke gav noget overskud af betydning, samt at overskuddet anvendtes i velgørende øjemed medens det virkelige forhold var at bladet gav et meget betydeligt overskud til ham personlig. B. havde stadig hævdet at han ikke havde anvendt de indkomne beløb til personlig fordel, og efter dommens afsigelse udfoldede nogle af hans venner, særlig forfatteren Palle *Rosenkrantz og rådsformand H. *Vedel, ivrige men forgæves bestræbelser for at få sagen genoptaget under hen-

visning til at den af anklagemyndigheden foretagne revisions-opgørelse var misvisende. – De kirkelige myndigheder inden for metodistkirken suspenderede først B. fra biskopembedet, og ved en generalkonference i Kansas City blev der afgivet endelig kendelse om, at han skulle fratræde det. 1928 trak han sig tilbage som præst og medlem af metodistkirken. Sine sidste år virkede han som frimenighedspræst på Frbg. og Vesterbro. □Foto.

A. B.: Hilsen fra ensomheden, 1927. The attacks on the central mission and its leader (uds. som fortrolig medd.), 1924. Den danske metodistkirkes årbog, 1925–28. – S. N. Gaarde: Metodistk. i Danm., 1908. John P. Ingerslew: 5 år hos biskop Bast, 1925. Palle Rosenkrantz: Biskop Bast og de fattiges penge, 1928. Berl. tid. og Politiken 24.4.1937.

*Oluf J. Skjerbæk**

Bast, Jørgen Christoffer, 1894–1965, journalist. * 25.9.1894 i Vejle, † 28.12.1965 på Rigshospitalet i Kbh., begr. på Lyngby parkkgd. F: præsten Anton *B. (1867–1937) og Marie D. Mikkelsen (1855–1920). ~25.1.1929 med læge Helga Meisen, f. Laage-Petersen, * 4.7.1882 i Viborg, † 1.9.1956 i Venedig (~1° med læge V. Meisen, 1878–1934; ægteskabet opløst 1923), d. af adjunkt, senere overlærer Frederik Jacob Vilhelm Petersen (1837–1909) og Alma Annette Schiøning (1858–1933).

Efter at være blevet student fra Østersøgades gymnasium 1912 og et ophold i USA kom B. 1914 til Berlingske Tidende som korrektør af børsnoteringerne, men blev næsten omgående skrivende medarbejder – som sådan knyttet til det Berlingske Hus livet igennem. B. begyndte som politireporter, først ved Berlingske Tidende, dernæst fra 1916 med samme stof og petitjournalistik ved det nyoprettede B.T., dog med en pause 1917–18 da han søgte at blive krigskorrespondent ved den amerikanske hær. Da forsøget mislykkedes meldte han sig som frivillig ved den canadiske hær, med hvilken han kom til England. Efter fredsslutningen fortsatte han ved B.T., hvor han blev til 1936. I de følgende næsten 30 år til sin død skrev B. praktisk talt hver dag i morgenavisen eller Berlingske Aftenavis. I en periode (1926–36) fungerede han som medredaktør af B.T., men han forblev også i denne tid den altid skrivende. B. bevægede sig over hele det journalistiske register. I tyverne var han prototypen på hvad man kaldte en „københavnerjournalist". Under mærket „Kammerjunker Lassen" underholdt han i artikler og notitser om det mondæne liv i hovedstaden. Han skrev hertil føljeton-romaner, et halvt hundrede i alt, uden prætentioner om udgivelse i bogform. Fra midten af trediverne gik B. over til udenlandsk stof. Han var rejsende korrespondent til næsten alle tidsalderens dramatiske højdepunkter, og under mærket „Stilk & Co." skrev han daglige, anekdotisk prægede causerier. Om en række af tidshændelserne skrev han de journalistiske bøger *En Konge valgte –*, 1937 *Afrika kalder*, 1938 *To Krige, men ikke et Skud*, 1939 *De sidste Dage*, 1942 *Mænd, der skabte Freden*, 1945. Erfaringer fra rejser og vandringer udmøntedes i en række rejsebøger og turistførere, navnlig om Italien og Frankrig. B. førte en let pen, der sigtede på det bredest mulige publikum. Uden egentlig politisk stillingtagen søgte han først og fremmest at fortælle hvad han så og hørte. Med en altid velopplagt flid gennem mere end et halvt århundrede blev han utvivlsomt den danske journalist i samtiden der bragte det største antal ord på tryk. □Foto.

J. B.: Tilbagebliks-artikler i Berl. aftenavis i juli, aug., sept. og okt. 1965. – T. Vogel-Jørgensen: Berl. tid. gennem tohundrede år, 1949. Berl. aftenavis 28.12.1965. Berl. tid. 29.12.1965.

Erik Seidenfaden

Bastholm, Christian (Christen), 1740–1819, præst. * 2.11.1740 i Kbh. (Frue), † 25.1.1819 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: fhv. gårdejer, senere revisor ved admiralitetet og krigsråd Hans B. (1710–98) og Clara Jensdatter Haasum (1721–89). ~1° 15.7.1772 i Farum med Ingeborg Rosenstand-Goiske, døbt 21.1.1748 i Viborg, † 16.12.1777 i Helsingør (Olai), d. af teologen Peder *R.-G. (1705–69) og Marie B. Kneil (1718–79). ~2° 6.3.1789 i Kbh. (Nic.) med Kirstine Margrete Rothe, * 3.1.1765 på Tybjerggård, † 18.12.1829 i Kbh. (Trin.), d. af forfatteren Tyge *R. (1731–95) og Karen Bjørn (1742–95).

B. blev student 1759 fra Frue skole og studerede efter faderens ønske teologi; han fik attestats 1761. Professor Peder *Rosenstand-Goiske fik størst betydning for ham ved sin påvisning af enheden mellem fornuft og åbenbaring; åbenbaringens sandheder var ikke mod fornuften, men over den. Dermed var pietismens fornuftpessimisme overvundet og B. reddet ud af kritisk tvivl. Han fik her de synspunkter han i de næste 50 år skulle gøre gældende. Hans „Disputatser" er uden selvstændig værdi, kun kvitteringer for akademisk understøttelse til at kunne drive frie studier som faldt inden for filosofi og naturvidenskab. 1765–67 optog han igen teologien med henblik på en kommende præstegerning. Denne kom 1768–71 til at ligge i Smyrna da den danske regering havde påtaget sig at underholde en præst i dette også af mange nordiske levantfarere søgte handelscentrum. B.s mål var at blive en stor taler med Balthasar *Münter som forbillede.

Hans erhvervede humanisme gav ham et åbent sind for mange interesser og placerede ham i den brede kulturstrøm vi kalder „Oplysningen". Under de vanskelige forhold i Smyrna fandt han i lige grad åndelig støtte i stoicismen og den kristne forsynstro. I skriftet *Lobrede auf den Messias* (1772, muligvis allerede 1770) optog han efter tidens lejlighed den religionshistoriske forsknings analogimetode og anvendte den på Kristi person. Samtidig studerede han retorikkens teori og anvendte dens regler i praksis om søndagen. Efter sin hjemkomst blev han 1772 præst i Kastellet og hurtigt kendt som den moderne og formfuldendte prædikant. Sin anseelse befæstede han ved den teologiske doktordisputats fra 1774 *De consensu sanæ rationis et sacræ scripturæ*, et ringe skolearbejde der hviler på det eneste hovedsynspunkt med hvilket både den filosofisk-teologiske oplysning og Bastholm selv med Chr. Wolff som forbillede arbejdede: åbenbaringens og fornuftens fællesskab. Det hovedskrift som stadig vil bevare B.s navn, er hans veltalenhedsbog *Den geistlige Talekonst*, 1775 der er bygget på studiet af klassisk og fransk retorik med dens regler for disposition og foredrag. Disse regler overførte B. på den kirkelige forkyndelse. Med sin velskrevne bog gjorde han op med gammel gejstlig slendrian i form og manerer. Bogens formål var både at virke smagsdannende og apologetisk i en tidsalder hvor skepsis og tvivl rykkede ind på livet af kirkelæren. B. ville omsætte den åbenbaring han fandt i skriften i den klarest og smukkest mulige form så at ingen ydre forsyndelse mod sprogets, veltalenhedens og velanstændighedens love skulle vække anstød for forkyndelsen. Denne håndbog i gejstlig retorik er opstået jævnsides med og i forbindelse med den første metodiske danske teaterkritik der i Dramatisk Journal udøvedes af B.s svoger, juristen Peder *Rosenstand-Goiske. I de mange prædikensamlinger B. efterhånden udgav ser vi ham gennemføre sine regler; de er præget af orden, oplyst klarhed og apologetisk overtalelse; de har virket både ved deres indtrængende appel til følelse, samvittighed, intelligens og ved deres formfuldendte veltalenhed. B. stod som den „oplyste" og dannede kirkeligheds fornemste repræsentant.

1777 blev han kaldet til sognepræst ved Skt. Olai i Helsingør, men blev allerede 1778 hofprædikant og 1783 konfessionarius. I det guldbergske tidsrum (1772–84) var det kirkelige styre konservativt, og da B. 1780 havde udgivet en oversættelse af Nye Testamente med anmærkninger hvori han forklarede „Ordet" (Johs. I, 1) som Guds skabende kraft måtte han samme år udsende en ændret, konservativ fortolkning til stedet *(Beviis for Christi Guddom)*, formodentlig fremkaldt ved et pres fra Guldberg. Hvad den historiske teologi angår er B.s stade på dette tidspunkt klart. Han tilhører den nye retning, neologien, der anerkender den historiske kritiks ret til at bruge sine metoder over for skriften, og som for første gang på dette felt gennemfører rent historiske og filologiske principper. Det tidshistoriske, det lokalhistoriske materiale er relativt, ikke absolut; offerinstitutionen og sakramenterne er at forstå som sindbilleder, afpasset efter datidens fatteevne. Dog afviser B. ikke underet. Allerede i hans *Jødiske Historie*, 1777–82, ligger neologien klart for dagen. Men i den populære dogmatik fra 1783 *Den christelige Religions Hoved-Lærdomme* møder vi en ret konservativ holdning. Den wolffske filosofis metode ifølge hvilken åbenbaringen begrunder fornuftens udsagn, er anvendt som støtte for den nedarvede dogmatiske lære. Det er næppe troligt at han selv stod inde for denne ortodoksi, men han har dogmatiseret i konservativ ånd af opportunistiske hensyn og har akkommoderet sig efter tidsforholdene. Allerede 1785 udgav B. et skrift hvis tilsynekomst ville have været utænkeligt under Guldbergs regime. I *Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste* rørte B. ved et hidtil sakrosankt emne, nemlig selve liturgien. Han havde også her et apologetisk motiv for sit forslag. Han ville gøre gudstjenesten tiltrækkende, dels ved at gøre den afvekslende, dels ved at forkorte den til to timer. De orientalske, tidsbestemte udtryk og liturgiens traditionelle sprog skulle omskrives i moderne ord. Han håbede derved at kunne modvirke den aftagende kirkegang. Forslaget fremkaldte talrige modskrifter. Biskop N. E. *Balle imødegik det i et omfangsrigt skrift „Vej til Hæderlighed for Geistlige", 1785, dog uden at nævne B.s navn. Johan Nordal *Brun i Bergen afviste ubetinget B.s „Forsøg" i et forsvar for „vore gamle Kirke-Skikke". Endnu 1785 udsendte B. *Religions-Bog for Ungdommen*. Her havde han forladt den gængse spørgsmålsform og gav i stedet en systematisk oversigt over læreindholdet i den kristne tro som dog er holdt i ret almindelige udtryk, medens der til gengæld er ofret pligtlæren stor interesse. Tiden viste skolen varm og oprigtig interesse; 1789 blev den store skolekommission nedsat; heri fik også B. sæde. Sammen med Balle udarbejdede han en lærebog *(Balles Lærebog*, 1791). I den er hånden B.s, men røsten Balles. – Den franske revolutions eftervirkninger sporedes i mange og stærke angreb på den kirkelige kristendom og i en tiltagende ligegyldighed over for kirken hos de dannede. B.s apologetiske forsøg på at komme tvivleren til hjælp blev gjort ud

fra det synspunkt at de ortodokse dogmers menneskeværk spærrede vejen og havde udbredt meningsløse fordomme om den kristne tros væsen. Angrebene skyldtes vankundighed; deroverfor var kun ét middel: oplysning. Medens Balle fra 1793 holdt sine bibellæsninger for de gammeldagstroende, men med den dybeste pessimisme over tidens gudløshed og frivolitet udgav B. 1793 et skrift om *Den Hensigt, som den christelige Religions Stifter havde med sine Bestræbelser for Verden.* De konsekvenser, Wolffs filosofi og den relativerende neologi bar i sig er her åbenlyse. Over deismens stativ: Gud, dyd og udødelighed, er der hængt en del af den gamle dogmatiks aflagte garderobe. Den overleverede lære er ikke benægtet, men hovedsagen er dog forsvaret for Kristi uangribelige, menneskelige storhed som var blevet bestridt bl.a. i Wolfenbüttler-fragmenterne. Kristi lærdom er efter B. fornuftens og naturens røst; Kristus har akkomoderet sig efter sine tilhøreres fatteevne, men hans mål var den ceremoniløse, fornuftmæssige gudsdyrkelse. 1794 udgav han foruden en omfangsrig, eudaimonistisk etik, *Viisdoms og Lyksaligheds Lære,* et andet apologetisk skrift hvori han talte sin stands sag. Mange af de over Frankrig importerede hadske angreb på kirken var en direkte anklage mod præsterne for dumhed og bedrageri. B. gjorde efter Spaldings forbillede gældende at der ikke var nogen stand der kunne være så nyttig som præstestanden hvis den fik den rette uddannelse. Han ville gøre præsten til den mest brugbare statsembedsmand hvis gerning skulle være den vigtigste støtte for det borgerlige samfund. Hovedstad- og købstadpræster behøvede af apologetiske hensyn teologisk uddannelse; præster på landet burde lære fysik, zoologi, agerdyrkning, havebrug og veterinærvidenskab for at kunne gøre nytte. Baron Fritz *Wedel-Jarlsberg svarede kategorisk med „Den geistlige Stand bør afskaffes", 1795–97. Den antikirkelige kampagne fik på dette tidspunkt en særlig ondartet karakter. I de „Tanker" om samtidens fremgangsmåde til at fremme religiøs oplysning B. udgav 1796 sagde han et kraftigt ord mod deismens spot og krævede ligefrem censur. Alligevel håbede han endnu at kunne vinde de fordomsfri blandt de dannede idet han opgav den historiske kristendom i den forstand at den for ham kun blev en midlertidig sokkel for den autoritative tro, men idealet var en tid da den rene fornuftreligion og de rene begreber kunne leve uafhængig af skriften. B. havde tidligere hævdet Kristi akkomodation over for sit miljø; denne tanke supplerede han nu med ideen om kristendommens perfektibilitet. Otto *Horrebow, fra 1796 udgiver af det aggressive tidsskrift „Jesus og Fornuften", spurgte: „Er det en kristelig Lærers Pligt at lyve for Almuen?", 1799, og sigtede dermed til B.s forsvar for præsten til at trøste med grunde han ikke selv troede på. 1800 søgte B. sin afsked på grund af svækkelse. Hans betydning var forbi, og de senere skrifter han udgav var samlearbejder der behandler de ældste folkeslags religiøse og filosofiske meninger (1802), etnologiske og stoiske emner. – Den nye tid blev præget af Kants filosofi og romantikken; ingen af delene kunne B. tilegne sig. Han var for sin tid en stilfuld og behændig skribent der formidlede den tyske oplysnings teologiske synspunkter. Strømmen der gik i radikal retning førte ham med sig, og denne udvikling gjorde det vanskeligt for ham at finde et ståsted og at give en fast vejledning for andre. I sin gavnelyst var han hektisk flittig, og da branden 1795 tilintetgjorde hans bibliotek og excerpter begyndte han forfra med en blanding af stoisk og kristelig tålmodighed. Selv om hans begrænsning er iøjnefaldende kan man ikke frakende hans apologetiske forsøg enhver betydning i samtiden. Han har i sin kreds stået som en garant for foreningen af tro og oplysning og har bidraget til at afsvække de værste indhug fra antikristelig side. En søn **Hans B.** (21.8.1774–14.6.1856) blev student 1789, cand.teol. 1793, kapellan 1799, 1801 sognepræst i Slagelse. Han var som faderen rationalist, men måtte, som barn af oplysningstiden, efter århundredskiftet virke forældet. 1847 overlod han sit store bibliotek til Sorø akademi. □Mal. – B. blev medlem af Videnskabernes selskab 1805. – R. 1808. □Mal. af Jens Juel, 1781 (Fr.borg), stukket af Clemens, 1782. Flere stik efter dette, bl.a. af Endner, 1782, og I. G. Friedrich, 1783. Tegn. af Lahde, 25.9.1804, retoucheret 28.4.1805. Stik af Lahde, 1806, litograferet 1854. Karikatur af Wiedewelt.

C. Klitgaard i Vendsysselske årbog, 1932 (om slægten). – C. B. i Acta academica 1774 21–23. G. L. Lahde: Portrætter med biografier, 5.hft. 1806. E. Schebel i Dansk månedsskr. 2.r.II, 1868 188–247. M. Neiiendam: C. B., 1922. Om Hans B.: M. Neiiendam: Bastholmske familiepapirer, 1924. Alfred Glahn i Årbog for bogvenner, 1924 68–121. – Papirer i Sorø akademis bibl. Breve i Kgl. bibl.

*Michael Neiiendam**

Bastholm, Hans, se **Bastholm, Christian.**

Batzke, Carl August Wilhelm, se **Batzke, Johan.**

Batzke, Hans Ludvig Emil, se **Batzke, Johan.**

Batzke, Johan August, 1781 el. 1782–1876, gartner. Formentlig * 29.9.1781 el. 1782 i Wittenberg i Sachsen, † 16.11.1876 i Hillerød, begr. i Kbh. (Ass.). ~ 10.1.1814 i Kbh. (Garn.) med Kirstine Vilhelmine Jacobsen, * 12.6.1787 i Hørsholm, † 14.8.1862 i Kbh. (Trin.), d. af husmand og kobbersmed Anders J. (ca. 1756–tidligst 1801) og Kirsten Christophersdatter (1760–tidligst 1801).
B. fik sin gartneruddannelse ved de hertugelige haver ved Friedrichenberg i Zerbst 1802–05. Derefter kom han til Danmark og blev først undergartner på Dronninggård. Herfra flyttede han til Sophienholm ved Frederiksdal hvor han indtil 1819 var gartner hos konferensråd J. C. C. Brun. 1819 nedsatte han sig som handelsgartner på Rolighedsdal på Østerbro i Kbh. indtil han 1826 lejede jord ved Store Ravnsborg på Nørrebro. I årenes løb blev dette handelsgartneri et af tidens største og mest moderne. Han udsendte som den første et rigt illustreret plantekatalog og havde forretningsforbindelser i Danmark og Sverige. Mange prydplanter er af B. indført sydfra og opformeret i hans væksthuse og planteskoler. På Store Ravnsborg begyndte B. at forædle og avle blomkålsfrø som lige siden har været et af dansk gartneris vigtigste eksportprodukter. B. virkede også som anlægsgartner og udførte sammen med sine sønner **Carl August Wilhelm B.** (1820–72) og **Hans Ludvig Emil B.** (1826–1912) et større antal have- og parkanlæg. I 1860erne blev B.s haver og gartneri nedlagt da arealerne blev inddraget til byggeri. Han flyttede da til Hillerød og bosatte sig hos sin yngste søn i den gamle slotsgartnerbolig ved Jægerbakken hvor området og vejen senere blev kaldt „Batzkes Bakke".

Åge Nicolaisen

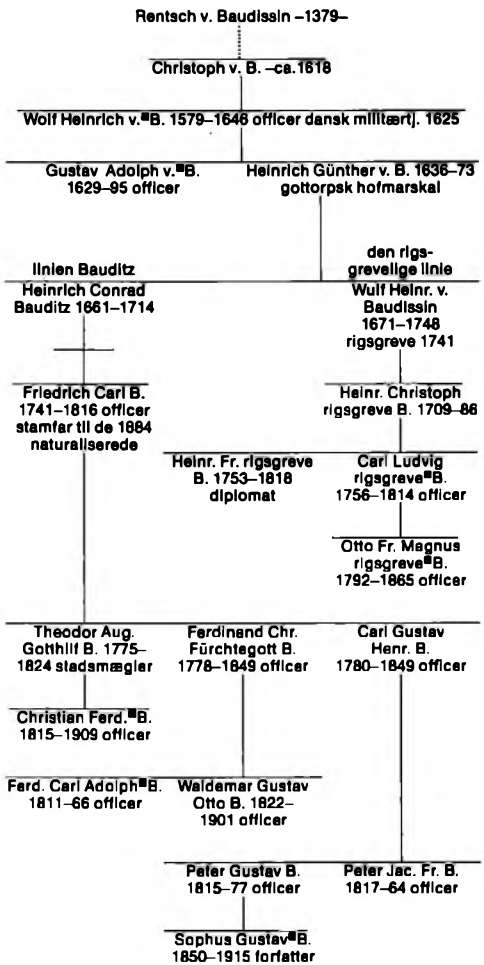

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 39–71.

Nils G. Bartholdy

von Baudissin, Bauditz
Tysk uradel.
Wolf Heinrich v. B. (1579–1646) var ~2° med Sophie Rantzau, d. af statholder Gert R. Hun var ~2° med amtmand Cai Ahlefeldt. Ferd. Carl Adolph B.s søster Louise Sophie Caroline var ~ med søofficeren Carl van Dockum.

v. Baudissin ['baudisi'n] el. [bådi'sæŋ], **Carl** Ludvig, rigsgreve, til Rantzau og Lammershagen, 1756–1814, officer. * 21.8.1756 på Knoop, † 1.3.1814 i Kiel, begr. sst. F: kursachsisk generalløjtnant og militærguvernør i Dresden rigsgreve Heinrich Christoph v. B. (1709–86) og rigsgrevinde Susanne Magdalene Elisabeth Zinzendorf (1723–85). ~ 24.6.1785 på Hasselburg med rigsgrevinde Sophie Louise (Lucia) Charlotte v. Dernath, * 29.8.1764 på Hasselburg, † 18.8.1828, d. af rigsgreve Friederich Otto v. D. (1734–1805, ~2° 1772 med Sophie Magdalene v. Holstein, 1739–83, ~3° 1788 med Maria Augusta Therese v. Koeller, 1748–1801, ~4° med Lucie v. Ahlden) og Elisabeth Christine v. Plessen (1744–70). – Far til Otto v. B.
B. indtrådte i sachsisk militærtjeneste 1771, studerede i Strasbourg og foretog 1775–78 en rejse i Tyskland, Frankrig og England hvorefter han ansattes i den sachsiske generalstab hvor han 1785 blev major. Da han ved faderens død arvede godserne Rantzau og Lammershagen i Holsten søgte han dansk militærtjeneste og udnævntes 1785 til oberstløjtnant à la suite, 1790 til

oberst af infanteriet, 1793 til virkelig oberst og chef for Sjællandske Infanteriregiment. 1801 udnævntes han til generalmajor, og aug.–nov. 1807 havde han kommandoen over samtlige linie- og landeværnstropper i Sydjylland. Efter at have afgivet dette kommando udnævntes han 1807 til midlertidig, 1810 til virkelig kommandant i Kbh. og 1808 til medlem af kommissionen for Dannebrogordenens udvidelse samt ordensmarskal. I tidsrummet 1801–08 var han gentagne gange udsendt som overordentlig gesandt i Berlin og gjorde som sådan fortrinlig fyldest. 1809 bestemtes han ved den påtænkte overgang til Skåne som kommandør for fodfolket, 1810 blev han generalløjtnant og kommandør for 1. armédivision, 1813 guvernør i Kbh. – En bror **Heinrich Friedrich v. B.** (1.12.1753–17.5.1818) blev 1776 deputeret i Tyske kancelli, 1784–87 var han dansk gesandt i Berlin. – Kammerherre 1785. – Hv.R. 1801. DM. 1808. □Blyantstegn. af Lahde, (Fr.-borg). Mal.

Danm.s adels årbog, XXVI, 1909 67. Medd. fra krigsark. I–V, 1883–92; VII, 1896. G. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908.

*Rockstroh**

v. Baudissin ['baudisi'n] el. [bådi'sæŋ], **Gustav Adolph,** 1629–95, officer. *okt. 1629 i Elbing, † 10.4.1695 i Aurich i Østfriesland, begr. i Aurich k. F: oberst, senere generalløjtnant Wolf Heinrich v. *B. (1579–1646) og Anna Sophie v. Kissleben († 1629). ~ 14.7.1692 i London med Maria Cotton af en adelig slægt i grevskabet Middlesex, † tidligst 1696.

B. besøgte formentlig siden 1638 skolen i Sorø og trådte 1644 i dansk tjeneste. 1660 blev han af feltmarskal Ernst Albrecht v. *Eberstein udnævnt til oberst. 1662 og de to følgende år sendtes han til Holland, England og Skotland for at opspore Corfitz Ulfeldt men uden held. 1662 var han overvagtmester, og 1663 udnævntes han til generalmajor. Fra sin mor arvede han godset Neuenfelde i Oldenburg, og 1664 fik han overkommandoen over samtlige fæstninger i Oldenburg og Delmenhorst. 1667 blev han viceguvernør i begge grevskaber, og det lykkedes ham at integrere dem i det danske forsvarssystem. 1672, 1675 og 1677 anvendtes han i ekstraordinære gesandtskaber. 1672 blev han medlem af generalitetet, 1675 generalløjtnant i rytteriet. S.å. hvervede han et rytter- og et fodfolksregiment med hvilke han deltog i kampene mod Sverige i Bremen, og hvor det lykkedes ham at erobre Karlsburg og Stade hvor han i øvrigt såredes. Aug. 1676 kommanderedes han til Skåne. Han deltog i slaget ved Landskrona juli 1677 hvor han førte den danske højre fløj. Inden slaget havde han en heftig strid med den øverstkommanderende Joachim Rüdiger v. der *Goltz om dispositionerne for slaget. Han beordredes til med rytteriet at undsætte Kristianstad, men denne såkaldte „kavalkade mod Kristianstad" 4.–20.8 1677 mislykkedes fuldstændigt. 1679 blev han udnævnt til generalguvernør i hertugdømmerne og grevskaberne, men tog okt. 1678 sin afsked. 1678–89 var han råd hos fyrstinden af Ostfriesland i Aurich. De næste fem år opholdt han sig i England hvor han giftede sig hvorefter han vendte tilbage til Aurich. – Hv.R. 1672.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 44. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nat.hær I–II, 1909–16. E. Marquard: Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, 1952.

*Rockstroh**

v. Baudissin, Heinrich Friedrich, se **v. Baudissin, Carl.**

v. Baudissin ['baudisi'n] el. [bådi'sæŋ], **Otto** Friedrich Magnus, greve, til Lammershagen, 1792–1865, officer. * 5.7.1792 på Knoop, † 25.6.1865 i Teplitz, begr. sst. F: oberst, senere generalløjtnant greve Carl v. *B. (1756–1814) og Sophie L. C. v. Dernath (1764–1828). Ugift.

B. indtrådte 1806 som frikorporal i Livgarden til fods og indmeldtes samtidig på det danske militære institut i Kbh.; han udnævntes til fænrik marts 1808. 1810 afgik han fra instituttet som sekondløjtnant i Livgarden. 1814 trådte han efter egen begæring uden for nummer og sattes à la suite ved garden foreløbig på to år, men først 1826 indtrådte han atter i nummer som kaptajn og kompagnichef efter i mellemtiden at have fået premierløjtnants kar. 1815 og kaptajns kar. 1824. 1839 udnævntes han til sekondmajor. Ved hærens omordning 1842 blev han forbigået til majorposten i garden og sat à la suite i infanteriet, udnævntes i dec. s.å. til major til 16. linie-infanteribataljon der da stod i Rendsborg. 1846 blev han oberstløjtnant og chef for bataljonen der ved krigens udbrud i marts 1848 – med undtagelse af ganske få af de subalterne officerer – stillede sig på slesvigholstenernes side. B.s store indflydelse og hans ubestridelige dygtighed som officer kom i høj grad disses hær til gode; han avancerede hurtig til generalmajor, var i slaget ved Isted chef for 1. brigade og førte 25. juli med stor kraft angrebet frem over Gammellund og Bøgholt mod Helligbæk under hvilket han blev hårdt såret. 1852 blev han udelukket fra amnesti. Godset Lammershagen havde han allerede afhændet før krigen, og sine sidste år levede han i

Dresden. – R. 1839. □Litografi efter mal. af Ad. Hornemann.

Danm.s adels årbog, XXVI, 1909 68.

*Rockstroh**

v. Baudissin ['baudisi'n] el. [bådi'sæŋ] (Bauditz), **Wolf Heinrich,** 1579–1646, officer. * 1579 på Luppa i Ober Lausitz, † 24.6.1646 formentlig på Belschwitz i Østpreussen, begr. i Skt. Nikolaj k. i Elblag (Elbing). F: Christoph v. Baudiss til Luppa († 1617, ~2° med Ursula v. Taubadel) og Anna v. Taubadel († tidligst 1593). ~1° 1625 i Oldenburg med Anna Sophie v. Kissleben, † 4.10.1629, begr. i Skt. Nikolaj k. i Elblag, d. af **B**ernhard v. K., drost i Oevelgönne, og Maria v. Thal. ~2° 5.8.1633 med Sophie Rantzau, * 1620 (~2° 1648 med Cai *Ahlefeldt til Mehlbek, 1591–1670), † nov. 1697, begr. i Slesvig domk., d. af statholder Gert *R. til Breitenburg (1558–1627) og Dorothea Brockdorff († 1629). – Far til Gustav Adolph v. *B.

Som ganske ung opholdt B. sig ved kejserhoffet i Wien og deltog i kampe i Ungarn. 1615 var han løjtnant „til hest" i venetiansk tjeneste. Ca. 1618 fik han af Frederik af Pfalz bestalling som ritmester og deltog i slaget på Det hvide bjerg. 1625 gik han i dansk tjeneste og fik juni 1626 bestalling som oberst. Sommeren 1627 måtte han efter heftige kampe med Wallensteins tropper i Schlesien og Pommern trække sig tilbage til Jylland. På marchen op gennem Jylland ødelagde han konsekvent alle forråd af levnedsmidler, fourage m.m. for at de ikke skulle falde i fjendens hænder. Ved sin fremfærd pådrog han sig befolkningens had. Efter fægtningen ved Nørretranders måtte han flygte til Øerne. Okt. 1627 blev han på rigsrådets ordre fængslet i Korsør. Han førtes til København hvor Christian IV fik ham frigivet, og den påtænkte retssag blev opgivet. B. var imidlertid krænket og trådte i nov. s.å. i svensk tjeneste og begyndte hvervninger for svensk regning. 1631 blev han generalløjtnant og deltog i sept. i slaget ved Breitenfeld. Sidst på året 1631 rejste han til Holsten dels i privat øjemed, dels som gesandt til Christian IV. 1632 fik han befalingen over de svenske tropper i Niedersachsen. Marts 1633 tog han sin afsked fra tjeneste. S.å. optoges han efter sit giftermål med Sophie Rantzau i det slesvig-holstenske ridderskab. Juli 1633 blev han kursachsisk generalløjtnant og led som sådan i slaget ved Dömitz okt. s.å. et alvorligt nederlag til svenskerne. I slaget ved Magdeburg juni 1636 blev han så hårdt såret at han måtte opgive sin militære karriere. 1641 og følgende år optrådte han som polsk diplomat og besøgte som sådan flere gange Kbh. – R. 1644. □Mal. (München).

Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kristian IVs tid II, 1887 43 51f 63f 68–74 78 316 360. Breve i Elementar ad fontium editiones, udg. C. Lanckorońska et G. Steen Jensen, Rom 1974. – Danm. adels årbog XXVI, 1909 43. Fr. Meidell i Saml. til jysk hist. og topogr. 2.r. III, 1891–93 74 78 207. J. Olsen sst. IV, 1893–95 119. C. Klitgaard sst. 3.r. VI, 1908–10 89.

*Rockstroh**

Bauditz, slægt, se **v. Baudissin.**

Bauditz, Christian Ferdinand, 1815–1909, officer. * 31.1.1815 i Kbh. (Helligg.), † 5.1.1909 sst., begr. sst. (Ass.). F: stadsmægler i Kbh. og kaptajn, senere major i det borgerlige artilleri Theodor August Gotthilf B. (1775–1824, ~1° 1801 med Johanne Lind, 1782–1844; ægteskabet opløst, hun ~2° 1810 med kaptajn, senere justitsråd Christopher Martin Techt, 1776–1817) og Catharina Maria Holm (1775–1856). ~1.1.1843 i Kbh. (Garn.) med Jacobine Margrethe Cathrine Seidelin, * 16.2.1817 i Kbh. (Frue), † 7.11.1901 sst., d. af senere universitetsbogtrykker, oberstløjtnant Andreas S. (1777–1840, ~1° 1806 med Jacobine Margrethe Cathrine Andrée, 1776–1812) og Marie Elisabeth Clausen (1792–1851).

B. blev landkadet uden gage 1828, 1831 repetent, page og virkelig kadet, afgik maj 1833 som sekondløjtnant ved 2. jyske infanteriregiment, fik kar. som premierløjtnant 1840 og blev virkelig premierløjtnant ved hæromordningen 1842. 1849 blev han kaptajn II og deltog s.å. i kampen ved Kolding, fægtningen ved Gudsø og udfaldet fra Fredericia, 1850 i slaget ved Isted og forsvaret af Frederiksstad. 1852 udnævntes han til kaptajn I og 1861 til major ved 19. bataljon. Marts 1864 blev han kommandør for 8. regiment og deltog i forsvaret af Dybbøl. April 1865 fik han oberstløjtnants kar. og blev kommandør for Livgarden til fods, blev i aug. s.å. virkelig oberstløjtnant, 1867 oberst og chef for Livgardens liniebataljon, 1874 general og chef for Fynske brigade, 1882 generalløjtnant og kommanderende general i 2. generalkommandodistrikt. B. var af statur høj og kraftig, en smuk skikkelse og havde en glimrende kommandostemme, dertil var han en „fredsæl" mand der stedse gjorde hvad der stod i hans magt for sine undergivne. 1885 fik han afsked på grund af alder. I sine sidste år var han blind. – Kammerherre 1866. – R. 1849. DM. 1864. K.[2] 1869. K.[1] 1878. S.K. 1883. □Tegn. af H. U. Baudissin, ca. 1850. Litografi, formentlig fra 1850erne. Foto.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 48. G. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908. Ill. tid. 5.2.1905. Die Woche, 20. hft., 1907. Nationaltid. 13.1.1909.

*Rockstroh**

Bauditz, Ferdinand Carl Adolph, 1811–66, officer. * 17.3.1811 i Kbh. (Garn.), † 18.5.1866 sst., begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere generalmajor Ferdinand Christian Fürchtegott B. (1778–1849) og Caroline Holm (1787–1863). ~ 9.8.1841 i Århus med komtesse Siegfriede Antoinette Caroline Louise Holstein af Ledreborg, * 6.3.1816 på Ledreborg, † 29.1.1892 i Kbh., d. af lensgreve Christian Erhardt H. (1778–1853) og Sophie Charlotte Emilie zu Inn- und Kniephausen (1782–1852).

Elleve år gammel blev B. kadet og udnævntes 1824 til sekondløjtnant à la suite i prins Frederik Ferdinands lette dragoner hvor han 1828 trådte i nummer. 1834 blev han premierløjtnant og fik 1841 ritmester-anciennitet. Han deltog i kampen ved Bov og blev kort efter adjudant ved kavaleriets stab, deltog siden i slaget ved Slesvig og udnævntes aug. 1848 til ritmester, blev 1849 stabschef ved kavaleribrigaden og deltog i kampen ved Kolding. Som eskadronchef deltog han i slaget ved Isted. 1856 blev han major med garnison i Århus, n.å. medlem af Dannevirkekommissionen og 1860 af kavalerikommissionen. 1862 udnævntes han til oberstløjtnant og blev chef for 6. dragonregiment i Itzehoe hvor han i sin vanskelige stilling blev respekteret og bevarede et nogenlunde fredeligt forhold til de holstenske civilembedsmænd. Han deltog 1864 i kampen ved Vejle og udnævntes til oberst s.å. Ved krigsminister Hansens reduktion af officerskorpset som særlig gik ud over rytteriet fik han s.å. sin afsked. Han var en velbegavet officer hvis evner berettigede ham til at nå højere grader – hans regiment var under krigen det eneste der gjorde virkelig fyldest – men følgerne af en gigtfeber slog ham ned. Hans efterladte korrespondance viser at såvel Frederik *Læssøe som flere generaler rådspurgte ham i særlige kavalerispørgsmål. Han har offentliggjort et par afhandlinger i Militært Repertorium. – Kammerjunker 1828. Kammerherre 1864. – R. 1848 DM. 1860. □Min. Foto.

W. S. Bauditz' efterladte slægtsoptegnelser i privateje. Danm. adels årbog, XXVI, 1909 51.

*Rockstroh**

Bauditz, Sophus Gustav, 1850–1915, forfatter. * 23.10.1850 i Århus, † 16.8.1915 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: premierløjtnant, senere oberst af dragonerne Peter Gustav B. (1815–77) og Cornelia Annina (Anine) Magdalene Clementsen (1820–1913). ~ 12.10.1880 i Kbh. (Vartov) med Emilie (Emmy) Ida Jeanine Augustinus, * 15.2.1860 i Kbh. (Frue), † 26.4.1903 sst., d. af tobaksfabrikant, senere etatsråd Ludvig Anton Christian A. (1832–1911) og Caroline Amalie Isidora Casadaban (1835–1909).

B. levede som dreng et muntert friluftsliv optaget af at sejle, fiske, ride og botanisere. Hans store oplevelse i drengeårene var krigen 1864 der på flere måder rykkede ham nær ind på livet. 1869 blev han student fra Århus og rejste til Kbh. for at studere jura. I sine studieår omgikkes han en række kunstnere, særlig kom Thomas *Lange til at betyde meget for ham. 1875 tog han juridisk embedseksamen. Hans interesse for undervisning knyttede ham snart til skolen, og han var i en længere årrække dansklærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn. 1881–96 var han forstander for Det kgl. teaters balletskoles læseskole. 1896 blev han skoledirektør i Kbh., først for de private skoler og fra 1900 til sin død for de kommunale skoler. 1878–82 var han litterær anmelder ved „Fædrelandet". Som forfatter debuterede B. 1873 med to små fortællinger *Ved Søen* og *I Skoven*, i de følgende år fulgte flere småbøger, men først med *Historier fra Skovridergaarden*, 1889 lykkedes det ham at få tag i den store læserkreds. I denne novellecyklus der løseligt sammenknyttes og indrammes af oplevelser i skovridergården (Blegind præstegård) tegner B. en række interessante landlige typer (forstråden Jonas, dovne Madsen) og giver friske og indtagende naturskildringer. I den næste bog *Krøniker fra Garnisonsbyen*, 1892 er det barndomsbyen Århus omkring krigsåret 1864 der skildres. Også her er gode typeskildringer især fra byens førende kredse og grupperende sig omkring regimentet, latinskolen og præstegården (rektoren, den gamle kammerherre, overlærer Jochumsen). Romanens gammeldags slyngede handlingsgang med dens forviklinger og spænding tiltalte et stort publikum og gjorde B. til en af tidens mest læste forfattere. 1896 fulgte en romantisk og meget sindrigt komponeret herregårdsroman *Hjortholm* med en rigdom af sikre landskabs- og årstidsbilleder. Hovedpersonen er kaptajn Riis, en aldrende Folmer Sanger-type. Hjortholm er den af B.s bøger der er nået længst ud. Efter romanen fulgte et par småbøger som har vundet særlig yndest herhjemme *Sporsne. En Vinternovelle*, 1898 og *Jul i Skovridergaarden og andre Fortællinger*, 1899. – Selv om B. levede det meste af sin tid i hovedstaden søgte han gerne emnerne for sine bøger på landet eller i provinsbyerne, men 1901 kompletterede han sit Danmarksbillede med en københavnerroman *Absalons Brønd*. Efter en ny række jagt- og friluftshistorier kom

1912 en større fortællingskreds *Den gamle Kro*, en ny samling erindringer og krøniker om hovedpersonen fra Hjortholm. Foruden denne omfattende række romaner og fortællinger har B. også skrevet forskellige småting for teatret. I en tid da dansk litteratur brød nye veje havde B.s lette og underholdende bøger med deres muntre, danske stemning, deres friluftsglæde og deres lyse, forsonende livssyn let ved at skaffe ham en taknemmelig læserkreds. – Tit. professor 1899. – R. 1894. DM. 1905. □Skyggerids, 1872. Træsnit, 1895, og af A. Bork, 1901, efter foto. Karikaturer af Blix, 1904 og af Sophus Jürgensen, 1906 (Kgl. bibl.) Mal af P. Mønsted, 1901, af L. Tuxen, 1906, af C. Wentorf, 1910 (Fr.borg) samt af Knud Larsen og H. Nik. Hansen. Afbildet på Tuxens mal. af selskab hos Moresco. Silhouet af Ernst Ljungh (Kgl. bibl.). Buste af Aksel Hansen (Østre anlæg, Kbh., 1920, Botanisk have, Århus, 1921). Foto.

Udg. Samlede romaner og noveller. Folkeudgave 1911–12.
Lit. Danm.s adels årbog XXVI, 1909 54f. Nær og fjærn 18.3., 22.4., 8.7., 23.9.1877. Ill. tid. 10.4.1898. Nationaltid. 15.10.1910. Ord och bild, 1910 507–19. G. Bauditz: S. B:, 1917. Samme: En lykkelig tid, 1928. A. Stern: Studien zur Literatur der Gegenwart, 1904. Bogvennen, 1915. Hver 8. dag 7.6. og 5.11.1903. Verden og vi 16.11.1917. Dansk jagttid. 1915. Ill. tid. 22.8. og 5.9.1915. Cai M. Woel: Troubadourer, 1930. Alfr. Krarup i Vestre borgerdydskole 1787–1937, 1937 87f. Jens Kistrup i Århus stiftstid. 3.2.1963. Eyvind Rafn i De grafiske fag, 1963 63–66.
Papirer og breve i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Uffe Andreasen (K. K. Nicolaisen)

Bauer, Richard William, 1828–1904, søofficer. * 30.3.1828 i Kbh. (Slotsk.), † 5.4.1904 sst., begr. sst. (Garn.). F: skuespiller Johan Daniel B. (1798–1880) og Charlotte Amalie Weyle (1800–82). ~ 12.4.1854 i Kbh. (Holmens) med Sigfriede Elisabeth Hoffmann, * 7.8.1830 i Kbh. (Garn.), † 23.2.1895 sst., d. af premierløjtnant, senere oberst i artilleriet Johan Christopher H. (1799–1874) og Helen Cecilie H. (1801–91).

B. blev kadet 1841, sekondløjtnant 1847 og premierløjtnant 1856. Han deltog i den første slesvigske krig, 1848–49 på dampskibet Geiser og 1850 på fregatten Thetis; ansattes 1852 som inspektionsofficer og 1856 som underdirektør ved søetatens maskin- og vandbygningsvæsen, blev 1859 medlem af konstruktionskommissionen og 1860 kar. kaptajnløjtnant. 1869 blev han afskediget med pension og kaptajns karakter som en følge af den kritik der i folketinget var fremsat mod maskinbestillingerne til flådens skibe (Tidsskr. for Søvæsen 1868 295–340) og ansattes som kst. bygmester i Nyboder hvor han virkede indtil stillingen bortfaldt 1878. Samtidig blev han lærer på maskinistskolen og 1877 eksaminator og meddommer ved styrmandseksamen i hvilken stilling han forblev til sin død. 1901 tillagdes der ham kommandørs karakter. B. var en dygtig matematiker og en flittig mand der har efterladt sig mange grundige litterære arbejder, således *Skibsdampmaskinen* der udkom i tre oplag (1870, 1878, 1885) og talrige numeriske tabeller, hvoraf kan nævnes fir- og femcifrede logaritmetabeller samt en håndbog i mønt-, mål- og vægtforhold (1882) og *Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel*, 1868, der fortsat udgives i fotografisk optryk. Endelig har B. efterladt sig en meget værdifuld beskrivelse af Orlogsværftet og dets bygninger 1862 (manus. på marinens bibl.). – R. 1869. DM. 1895. □Foto.

F. T. i Tidsskr. for søvæsen, 1905 32f.

*Th. Topsøe-Jensen**

Bauert, Georg Valentin, se **Bauert, Johan Ephraim.**

Bauert, Johan Ephraim, 1726–99, elfenbenskærer, medaljør. Døbt 19.5.1726 i Stockholm, † 9.11.1799 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: kirurgmedhjælper Johan Jacob Bauer og Margareta Bergenheim. ~ 6.12.1762 i Kbh. (Petri) med Anna Marie Magdalene Marr (Maar, Mahr), døbt 13.9.1739 i Kbh. (Petri), † mellem 1799 og 1816, d. af rustmester og bøssemager (Johan) Valentin M. (1696–1786) og Anna Catharina v. Bergen (ca. 1714–85).

B. kom til Kbh. hvor han i 1750erne arbejdede i hofkunstdrejer Lorenz *Spenglers værksted. Enkelte elfenbensarbejder på Rosenborg (fx en buste af Frederik V) er signeret I.E.B. men et større antal usignerede som almindeligvis tilskrives Spengler vil Th. Faaborg i et på Rosenborg opbevaret manuskript henføre til B. Også et par voksbuster af kronprins Frederik og *drengen Carl* (Rosenborg) har han udført. B. vandt 1759 Kunstakademiets lille guldmedalje som billedhugger, og 1760 udførte han den af Kbh.s magistrat bekostede suverænitetsfestmedalje. 28.3. 1761 blev han ansat som møntstempelskærer og hofmedaljør. Travlt beskæftiget som han var med at levere stempler til monarkiets forskellige møntværksteder fik han kun lejlighed til at udføre i alt 16 medaljer, fx medaljen for enkedronning Juliane Marie 1772, stutterikommissionens præmiemedaljer og medaljen for biskop N. E. Balle, 1798. Som medaljør stod han i skygge af sine samtidige Daniel *Adzer og Johan H. *Wolff og søgte forgæves optagelse som medlem af Kunstakademiet.

Af hans fem børn blev den ældste **Georg Valentin B.** (* 30.12.1764 i Kbh., † 9.10.1841 i Altona) der var oplært af faderen 1791 stempelskærer ved Mønten i Altona. Han der 1799–1800 yderligere fik uddannelse i London, har udført nogle få medaljer, bl.a. over Klopstock (1803).

J. Wilcke: Kurantmønten 1726–1788, 1927. Samme: Specie-kurant- og rigsbankdaler 1788–1845, 1929. Georg Galster: Danske og norske medailler og jetons, 1936. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. 1944–45 121 130–31. E. v. Philippowich: Elfenbein, Braunschweig 1961 111–14. Samme i Konsthist. tidskr. XXVII, Sth. 1958 108–21. G. Hatz i Nord.runn.t., 1961 77–81.

Georg Galster

Baumann, Povl (ved dåben: Poul) Erik Raimund, 1878–1963, arkitekt. * 9.11.1878 i Kbh. (Trin.), † 3.7.1963 i Tibirke, urne i fællesgrav på Bispebjerg kgd., Kbh. F: translatør i tysk, cand.phil. Heinrich Johann Raimund B. (1839–1912) og Julie Augusta Riise (1850–1935). ~ 25.11.1913 i Kbh. (Holmens) med Elisabeth Christine Roerup, * 18.9.1888 i Kbh. (Holmens), † 15.5.1971 på centralsygehuset i Hillerød, d. af organist, pianostemmer Niels Otto R. (1855–1939) og Anna Christine Elisabeth Jensen (1856–1935).

B. blev student 1897 fra Lyceum, cand.phil. 1898, søgte Polyteknisk læreanstalt til 1899, derefter Teknisk skole hvorfra han fik afgang 1901, og endelig Kunstakademiet. Omkring 1905 opgav han studiet ved akademiet for sammen med ligesindede at blive P. V. Jensen-Klints elev. Da Akademisk Arkitektforening ikke ville optage dem i sin kreds dannede de 1909 Den fri Arkitektforening som B. var formand for til dens opløsning 1919. Efter Kunstakademiets nyordning blev han medlem af det nye akademiråd (1922–1949), og han var formand for Statens bygningsråd 1931–1943. B. havde tidligt interesseret sig for nyere udenlandsk bygningskunst (tyskeren A. Messel, englænderne Voysey, Baillie Scott, E. L. Lutyens), men var dog stærkest påvirket af samtidige danske kolleger, Carl Petersen (sansen for klassicismens profilering og accentuering), Ivar Bentsen (den traditionelle fagdelings klare princip) o.a. B. bestræbte sig altid for at indordne sin arkitektur efter omgivelserne. Til friere forhold har han planlagt engelsk påvirkede landhuse, uregelmæssige i grundplanen, men hele i deres omridslinier: den stråtækte *Rågegården* i Rågeleje og det teglhængte *Aage Lunns hus* ved Svanemøllevejen, Kbh. (begge 1916); for mere bymæssige villakvarterer regelmæssige, empireagtige huse: *Christiansvej 6*, Ordrup; inde i byens gader store karreer som simple, mangefags huse: de fem etages beboelseshuse i Struenseegade 1919–20 og karreen ved Åboulevarden, hjørnet af Henrik Rungsgade 1930, eller lange længer: *Vibevænget*, 1927–28, *Ryparken* ved Lyngbyvej 1933–34, *Storgården*, *Vinkelgården* og *Klokkergården* ved Tomsgårdsvej s.m. Knud Hansen 1935–38; til forretningsstrøg forfinede butikker: *Hirschsprungs cigarbutik på Gl. Torv*, 1917; smukt indpasset i den gamle by er *Industrifagenes og Jernindustriens hus*, hj. af Larslejstræde og Nørrevold. B.s bygningskunst er realistisk: håndværksmæssig klar, typisk i udformningen, gedigen i materialet og slidstærk, ofte med et stænk af pyntelighed. – R. 1928. D.M. 1942. □Foto.

Kay Fisker i Arkitekten, 1958 373–82.

Steen Eiler Rasmussen

Baumgarten, Hans Henrik, 1806–75, mekaniker. * 29.5.1806 i Halstenbeck, Holsten, † 3.3.1875 i Lyngby, begr. i Kbh. (Ass.). F: Hufner Franz Heinrich Joachim B. (1757–1826, ~ 1° 1785 med Anna Cathrine Warncke, 1752–89) og Anna Marie Köncke (1763–1820). ~ 29.10.1830 i Kbh. (Holmens) med Frederikke Margrethe Andersen, * 17.6.1810 i Kbh. (Holmens), † 18.3.1896 på Frbg., d. af højbådsmand Thue A. og Anne Marie Svendsen.

B. begyndte i sit hjemsted som landarbejder, men kom derefter i snedkerlære i Hamburg. Som udlært svend drog han 1828 til Kbh. hvor han hos maskinbygger Fr. Schiøtt lagde sig efter mekanik. Da Schiøtts etablissement ophævedes 1832 drog B. til udlandet hvor han opholdt sig indtil 1839. Han satte sig særlig ind i maskinbygning og bestyrede et par år et jernstøberi i Lübeck. De følgende år opholdt han sig i Berlin hvor han først i tre år arbejdede som maskinmester i „Vossische Zeitung"s trykkeri, derefter et års tid som værkfører i det ansete freundske maskinetablissement. Han havde stort udbytte af disse læreår, og det var som en udmærket praktisk maskinbygger han vendte tilbage til Kbh. hvor han en kortere tid var maskinmester i det Berlingske trykkeri og derefter et par år bestyrer af jernstøber P. F. Lundes maskinværksted. Ved kgl. bevilling af 18.2.1843 tillodes det ham at etablere sig. Hans første værksted lå på en 2. sal i baghuset til Købmagergade 46, derfra flyttede han til den såkaldte Wismers Gang i Gl. Mønt hvor hans smedie var beliggende i et baghus. H. C. Ørsted foreslog B. at slå sig sammen med C. C. Burmeister, og kompagniskabet sluttedes. I okt. 1846 begyndte firmaet B. og Burmeister virksomheden i en tidligere beværtningshave, „Kierulffs Have", i Overgaden neden Vandet på Christianshavn. Her grundlagdes det maskin-

byggeri og støberi der senere, udvidet med et jernskibsværft, som aktieselskabet Burmeister & Wain skulle blive en af landets største industrielle virksomheder. Allerede i B.s tid var arbejdet gået stærkt frem. Da han 1862 trak sig tilbage fra forretningerne beskæftigedes der 450 mand under 6 værkførere, og der var udgået 134 dampmaskiner fra værkstederne. En ny dansk industri af stor og voksende betydning var skabt. B. skildres som en bramfri og fordringsløs mand der også var som en far for sine arbejdere. Man kunne således se ham fastelavnsmandag i spidsen for sine smedesvende slå katten af tønden på den plads ved fabrikken der var resterne af „Kierulffs Have", der hvor senere Burmeister & Wains maskinværksted rejstes. 1846–60 sad B. i Industriforeningens bestyrelse. Sine sidste år tilbragte han i Lyngby hvor han havde en lille ejendom. Sit mekaniske snilde udnyttede han også i sit otium, bl.a. konstruerede han en lille maskine til perforering af frimærker. – R. 1863 efter indstilling af 21 ansete københavnske næringsdrivende. □Træsnit af W. Obermann, 1872, efter foto; træsnit efter dette 1875. Foto.

C. Nyrop: Bidrag til den danske industris hist., 1873. Aktieselskabet Burmeister & Wain 1846–1906, 1906. Carl C. Christensen i Hist. medd. om Kbh., 2.V, 1932 347f. Johannes Lehmann: Burmeister & Wain gennem hundrede år, 1943.

*Georg Nygaard**

Baumgarten, Michael, 1812–89, teolog. * 25.3. 1812 i Haseldorf i Holsten, † 21.7.1889 i Rostock, begr. sst. F: gårdejer (Vollhufner) og digegreve Hinrich B. (1774–1853) og Anna Catharina Hauschild (1790–1832). ~ 17.4.1846 i Kiel med Ingeborg Margaretha Maria Falck, * 30.12.1819 i Kiel, † 28.6.1874 i Rostock, d. af professor, dr. jur. Nicolaus *F. (1784–1850) og Lucia D. Lorck (1790–1857).

B. blev student 1832 fra Kiel, cand.teol. 1834, dr.phil. 1835, lic.teol. 1837. Tidligt viste sig hans lidenskabelige, kamplystne natur der drev ham til yderligheder, om end i skiftende retninger. Som student var han snæver pietist, dog også påvirket af den djærvere kristendom hos Claus Harms og den friere teologi hos professor K. Twesten; da denne forflyttedes til Berlin drog B. med. 1839–43 var han privatdocent i Kiel og udgav bl.a. en kommentar til Mosebøgerne (1843–44) og *Liturgie und Predigt* hvori han allerede undsiger statskirkevæsenet. I Berlin havde han sluttet sig til professor E. W. Hengstenbergs højortodokse syn på Det gamle Testamente; nu var han blevet friere, påvirket af den mere levende historiske betragtning hos F. Delitzsch og J. C. K. v. Hofmann, og trods al forskel skattede han Fr. Schleiermacher højt. – B. havde før ikke brudt sig om politik; men han var svigersøn af en af det slesvigholstenske partis forkæmpere, og da begivenhederne (Christian VIIIs åbne brev osv.) pressede på blev dettes syn ham en selvfølge som det var ham en samvittighedssag at drive til den yderste konsekvens. 1846 blev han præst ved Skt. Michaelis kirke i Slesvig og gjorde et nidkært arbejde. Som det store flertal af den slesvigske gejstlighed med N. J. E. Nielsen i spidsen sluttede han sig til rejsningen med den begrundelse at kongen var ufri på grund af revolution i Kbh. Den slesvigholstenske sag var ham hellig, Danmark arvefjenden, med ringeagt talte han om de ulykkelige bønder i Nordslesvig som stod under indflydelse af den fanatiske danske propaganda. Sin opfattelse forsvarede han i tre småskrifter fra efteråret 1849. I *Die Gewissensfrage der schleswigschen Beamten* opfordrede han embedsmændene der i kraft af deres dannelse havde en ledende stilling til at nægte al imødekommenhed over for den bestyrelseskommission hvori F. F. Tillisch havde så stor indflydelse; et klart standpunkt ville give Tyskland i dets kaotiske tilstand et løftende eksempel på sandhed og retfærdighed og modstå ejderdanske overgreb. I et udførligere skrift *Die verbotene Fürbitte und die schleswigschen Prediger und Gemeinden* afviste han kommissionens afskaffelse af en fra slesvigholstensk side anordnet kirkebøn og påbud om bøn for Frederik VII som et indgreb på kirkens helligste område hvortil føjedes et bibelsk forsvar for folkets ret mod fyrstelig absolutisme; han fandt at det var en folkefjendsk dynastisk politik som havde fået Preussen til at svigte den slesvigholstenske sag der af Gud var bestemt til løftestang for tysk kraft og enhed. I *Die Ueberreichung der schleswigholsteinischen Adresse an die Landesversammlung am 5. November* beretter B. om sit ordførerskab for en kreds af mænd der over for statholderskabet og landsforsamlingen i Kiel krævede krigen genoptaget hvis man ikke kunne nå en ordning på grundlag af de slesvigholstenske krav. Efter slaget ved Isted flygtede B. fra Slesvig. Han havde allerede da modtaget kaldelse til professor i teologi i Rostock efter F. Delitzsch. Han vedblev her at kæmpe for den slesvigholstenske opstands ret mod den misbilligelse som var gængs i konservative tyske kredse, og som især Hengstenberg gav udtryk for. 1856 udgav B. *Notgedrungenes Wort in einer schleswigschen Sache* hvori han appellerer til A. G. *Rudelbach og til H. *Martensen der offentlig bør sige sin mening om sprogreskripterne, og han angriber voldsomt det danske folk som besat af nationalisme, til dels under indflydelse fra Grundtvig –

med hvis tanker B.s egne for øvrigt havde adskillige berøringspunkter. Allerede B.s slesvigholstenske holdning gjorde ham mistænkt i højere kredse i Mecklenburg. 1858 blev han afsat. Kampen mod Danmark genoptog han 1863 med klage over at de slesvigholstenske præster havde bøjet sig for meget under det danske åg, og han syntes at begejstringen fra 48 kun delvis vågnede igen. B. var en begavet, modig, retlinet mand, men også selvoptaget og hildet i selvovervurdering; i den ham selv tilføjede uret samlede sig for hans syn hele kirkens brøde; han anede ikke hvor bundet han selv var af partiskhed. □Træsnit. Litografi efter foto. Tegn., 1876, kopi efter denne (Rostock rådsarkiv?).

Bibliografi i Realencykl. für prot. Theologie und Kirche 3.udg. II, 1897 458–64. – Selvbiogr.: Prof. M. B., udg. H. H. Studt I–II, 1891. – N. Nielsen: Materialien zu einer Appellation für Schleswig-Holst. und dessen Geistlichkeit, 1849. I. H. Weilandt i Beiträge und Mitteilungen des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengeschichte 2.r.III, 1898.

*Valdemar Ammundsen**

Baun, Christian Møinichen, 1898–1972, biskop. * 10.2.1898 i Taps, † 16.8.1972 i Kolding, (Kristk.), begr. Taps kgd., Vejle amt. F: slagter, senere gårdejer Søren Madsen B. (1870–1918) og Marie Rudolph (1870–1953). ~25.4.1924 med Marie Cathrine Mygind, * 15.12.1898 i Hjortlund, d. af førstelærer Peter Nielsen M. (1870–1934, ~2° 1932 med Bothilde Mariane Poulsen, * 1887) og Christiane Severine Bogh (1870–1930).

B. blev student fra Kolding 1917, teologisk kandidat 1924, sognepræst i Dybe-Ramme 1924–28, præst ved Hans Egede kirke i København 1928–31, generalsekretær for KFUM og KFUK 1931–40, sognepræst ved Skt. Mortens kirke i Randers 1940–45, stiftsprovst i Viborg 1945–51 og biskop sst. 1951–68. Hans ikke meget omfattende forfatterskab er af overvejende opbyggelig og pastoralteologisk art – han var udpræget organisationsmand og medlem af eller formand for en mængde kirkelige foreninger; desuden havde især sønderjyske anliggender hans store interesse. Han tilhørte den generation af indremissionske teologer som under indtryk af bl.a. Tidehvervsbevægelsens kritik indså umuligheden af at fortsætte vækkelsens linie eller – specielt i det kristelige ungdomsarbejde – traditionen fra Olfert Ricard; omkring 1930 svingede han over til den nu også kirkeligt acceptable barthianisme og blev en af dens mest fremtrædende repræsentanter. Som den faktiske leder af KFUM-bevægelsen i 1930ernes vanskelige år – hvor økonomiske problemer og socialistiske ungdomsorganisationers konkurrence gjorde sig stærkt gældende, medens vækkelsen stagnerede eller prægedes af den Oxfordgruppe-bevægelse B. som barthianer var modstander af – viste han sig som en overordentlig dygtig organisator og administrator. Han var opstillet til bispevalg i Ålborg 1940, men valgtes først med meget knebent flertal i Viborg 1951. Som biskop kom B., der med megen myndighed styrede sit stift, flere gange i kontroversielle situationer og blev skarpt (og uretfærdigt) angrebet, således da 1965/66 en præst i stiftet stillede betingelser for at døbe sognets børn, og B. der havde sympati for præstens anliggende måtte tvinge ham til at følge kirkens orden, men navnlig da der 1955 ansattes en kvinde (Helga F. Jensen) som hjælpepræst i Skive-Resen. B. bifaldt, nok mere af dogmatiske og kirkelige grunde end af biblicistiske, Indre missions totale afvisning af kvindelige præster; han nægtede at ordinere, under henvisning til sin samvittighed, men da menighedsrådet med én stemmes flertal gik ind for den pågældendes ansættelse, fralagde B. sig i henhold til bispefrihedsloven af 1948 alt tilsyn med Skive-Resen; ordination og tilsyn overgik derpå (til 1968) til biskoppen i Ålborg. B. var den sidste biskop som fastholdt Indre missions syn i denne sag; også efter sin afgang har han ordineret hvor det drejede sig om præster der ikke ville anerkende kvindelige kolleger. Efter hans død har disse præster – hidtil forgæves – søgt at opnå en vicebispeordning – R. 1947. R[1] 1955. K. 1968. □Foto.

Børge Roesen i Dansk kirkeliv, 1956 113–28. Sv. Ebbe Jakobsen sst., 1966 125–44. P. G. Lindhardt i Den da. kirkes hist. VIII, 1966 202–04 277–89.

P. G. Lindhardt

Baune, Frederik Carl Christian Johansen, 1848–1933, grosserer. * 6.2.1848 i Galten ved Århus, † 15.6.1933 i Århus, begr, sst. F: boelsmand Johan Jensen (1808–67) og Ane Marie Christensen (1807–81). Navneforandring 13.7.1876. ~28.12. 1877 i Fårup sg., Århus amt med Marie Kirstine Kelp, * 2.8.1849 i Fårup, † 26.7.1905 i Århus, d. af proprietær Peter Nicolaj Secher K. til Fårupgård (1810–80) og Anna Jensine Georgine Jensen (1814–1900).

Efter at B. havde gennemgået sin første læretid som handelsmand fik han ansættelse hos grosserer Otto *Mønsted i Århus og arbejdede sig her frem til en betroet stilling. Dec. 1876 løste han selv borgerskab og etablerede sig som købmand i Århus under firmanavnet Joh. B. & Co. med forretning i korn, foderstoffer og smør. I kraft af sin energi, snarrådighed og evne til at vinde mennesker oparbejdede B. i løbet af få år en betydelig import- og eksportvirksomhed hvilket på

korn- og foderstofområdet var så meget mere bemærkelsesværdigt som han her havde Hans *Broges og Mønsteds tidligere skabte og langt større forretninger at konkurrere med. De dårlige tider i begyndelsen af 1890erne i forbindelse med den omstændighed at der åbnede sig udsigter for en stærkt voksende afsætning af bomuldsfrøkager hvis denne artikel kunne hjemtages i hele skibsladninger gav 1896 anledning til dannelsen af Korn- og Foderstof Kompagniet i hvilket B.s forretning i korn og foderstoffer sammen med en række af Jyllands største forretninger på dette område samtidig gik op. Siden den tid virkede B. alene som smøreksportør, dels fra Århus (indtil 1926), dels fra Kbh. hvor han 1905–28 havde en filial. 1905–26 var han medlem af Kbh.s smørnoteringsudvalg, men ellers var alle hans offentlige hverv knyttet til det århusianske forretningsliv. Således afløste han 1880 Hans Broge som medlem af Århus Handelsforenings bestyrelse og var med en kortere afbrydelse et skattet medlem af denne indtil 1899, de sidste fem år som formand. 1899–1906 var han formand for Foreningen af Jyske Handelsforeninger og røgtede også dette hverv godt. B. havde en egen måde at styre foreningen på, og navnlig gik han ikke i detaljer. Da Provinshandelsforeningernes Fællesudvalg – det senere Provinshandelskammer – dannedes 1901 var han også med i ledelsen heraf, ligesom han var formand for institutionen 1902–04 og 1906–07. I særlig grad havde den unge købmands uddannelse hans kærlighed, og i mange år sad han som formand for Den jyske Handelshøjskoles bestyrelse. I det kommunale liv tog B. også livlig del dels som medlem af byrådet (1891–97), dels som medlem af havneudvalget (1894–1917) og endelig som medlem af overligningskommissionen (1902–06). Han havde sæde i forskellige jyske aktieselskabers bestyrelse, således var han formand for Korn- og Foderstof Kompagniet 1916–30 og for Thomas Th. *Sabroe & Co. 1897–1931. B. var i sit lange liv en afholdt mand på grund af sin jævne og bramfri færd, sin udpræget sociale indstilling og sin hjælpsomhed over for medborgere som kunne trænge til støtte. I ganske særlig grad var han agtet og afholdt af landbrugets mænd. R. 1900. DM. 1907. K.[2] 1923.

Børsen 16.6.1933. Aarhuus stiftstidende 15.6.1933. Borgere i byens råd. Medlemmer af Århus bys borgerrepræsentation og byråd 1838–1968; udg. Ole Degn og Vagn Dybdahl, 1968. Ib Gejl og Christian R. Jansen: Korn, købmænd og kornkompagni, 1971. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Baunsbak-Jensen, Asger Henning, * 1932, undervisningsdirektør. * 15.4.1932 i Nørup, Nr. Jernløse sg. Navneforandring 1953 til B.-J. (efter fædrenegården Baunsbakgården). F: boelsmand, senere gårdejer Jens Peter Folmer Jensen (* 1902) og Anna Marie Kristine Madsen (1901–68). ~1° 3.8.1958 i Nødebo med lærer Bodil Stæhr Larsen, * 18.3.1936 i Thisted, d. af bankbogholder Andreas Stæhr L. (* 1899) og Marie Pedersen (1899–1976). Ægteskabet opløst 1963. ~2° 14.10.1965 i Asperup med lærer Corinne Dunn Coull, * 28.7.1938 i Glasgow, d. af grosserer Robert C. (1907–70) og Jane Wilson Stewart (* 1912). Ægteskabet opløst 1977.

B.-J. gik i Nr. Jernløse kommuneskole, tog realeksamen fra Holbæk private realskole 1948 og lærereksamen fra Vordingborg seminarium 1953. Hans hjem der var præget af brydninger mellem venstre og radikale vakte hans interesse for samfundsforhold og lærte ham selvstændig stillingtagen. Den folkelige, frisindede grundtvigianisme og den politiske radikalisme der har præget ham fra de unge år skyldes især pastor Frederik Schrøder, Holbæk, seminarieforstander Morten Bredsdorff og Jørgen Jørgensen, Lejre. Som 19-årig genoplivede B.-J. Vordingborg radikale ungdomsforening. Han var medlem af hovedbestyrelsen for Radikal ungdom 1951–58, landsformand 1954–57 og medlem af styrelsen for Dansk ungdoms fællesråd 1955–57. Hans veltalende, til tider lyriske fremstilling og hans tillidvækkende fremtræden bemærkedes af de ældre i det radikale venstre og fra 1953 var han medlem af partiets hovedbestyrelse. B.-J. ansattes 1953 ved Humlebæk skolevæsen, en stilling han netop ønskede fordi den gav ham nær kontakt med Krogerup højskole, hvis lærere han knyttede forbindelse med og hvis forretningsudvalg han var medlem af 1957–68. Han var desuden 1958–61 medlem af Asminderød-Grønholt sogneråd og formand for kommunens ungdomsnævn, radikal folketingskandidat i Fredensborgkredsen 1954–64 og efteråret 1958 midlertidig medlem af folketinget. – 1961 forlod B.-J. folkeskolen og gik over til de frie skoleformer da han 29 år gammel blev forstander for Glamsbjerg Fri- og efterskole. Han var desuden undervisningsministeriets faglige medhjælper i sager vedrørende efterskolen 1963–65 og medlem af bestyrelsen for Foreningen af frie Ungdoms- og efterskoler 1965–68, det sidste år foreningens formand. 1968 ansattes B.-J. som leder af undervisningsministeriets direktorat for ungdomsundervisning. Han nedlagde samtidig alle sine hverv inden for de frie skoler og sin folketingskandidatur i Odsherredskredsen hvor han var opstillet 1966 og 1968. Han fortsatte i ledelsen af det radikale venstres landsforbund som næstformand 1968–71 og som formand til 1974, da han ved

sammenlægningen af direktoratet for ungdomsundervisning med direktoratet for folkeskolen og seminarierne blev direktør for det nye direktorat for folkeskolen, folkeoplysning, seminarier m.v. Som administrativ chef har han været en smidig forhandler og formidler uden at opgive grundlæggende principper. Karakteristisk var den „indoktrineringsdebat" der – mere som resultat af polariseringen i befolkningen end med baggrund i udtalelserne – fulgte efter et interview med ham i Berl. Tid. 13.10.1974. Ud fra sin grundholdning og respekt for forældres ret talte han skarpt mod den sindelagstvang der udøves med baggrund i politisk og religiøs fanatisme. Tilsvarende så han at skolens sækularisering var så vidt fremskredet at kristendomsundervisningen måtte blive rent kundskabsmeddelende og at det var forældrenes ansvar at give deres børn den dåbsundervisning de måtte ønske. Bag hans initiativ til bogen *Politik og menneske*, 1974, lå hans frygt for at kampen for rent materielle værdier yderligere skal svække de menneskelige og ideelle grundholdninger et folkestyre må hvile på. □Foto.

Helge Larsen

Baunsgaard, Hilmar Tormod Ingolf, * 1920, statsminister. * 26.2.1920 i Slagelse, (Skt. Mikkel). F: forvalter Carl Christian B. (1890–1953) og Elisabeth Nielsen (1896–1964). ~ 13.8.1944 i Sakskøbing med damefrisør Egone Holm, * 22.6.1922 i Krønge, Lolland, d. af smedemester Albert William H. (* 1898) og Olga Katrine Jacobsen (1898–1966).

B. blev handelsuddannet, var 1947–61 forretningsfører for Købmændenes Indkøbscentral, Akts. HOKI og direktør i WA Reklamemarketing 1964–68. B. delte fra en ung alder sit middelstandshjems uvilje mod agrar- og fagforeningsmæssig gruppe-egoisme. Derfor førte hans ønske om at være med i kampen mod 1930ernes sociale misforhold og imod nazismen ham naturligt ind i Radikal ungdom hvor han var landsformand 1948–51. I 1957 satte Middelfartkredsen ham i folketinget. Han var allerede en dreven debattør, besad en ligefrem, tillidvækkende fremstillingsevne og sans for fængende standpunkter, og han kom hurtigt frem i den lille folketingsgruppe hvis ledere indtrådte i trekantregeringen 1957 – en regeringsdannelse B. i øvrigt ikke yndede. 1960–61 og igen 1964–68 var han politisk ordfører, ind imellem handelsminister i den daværende S-R-regering. Hans talent for det nye massemedium TV blev af afgørende betydning for at det radikale venstre efter 1964 kom ind i en opgangslinje som kulminerede med stemmerekorden i 1968. Hermed sparkede – som nogen har udtrykt det – vælgerne B. op i RKV-regeringens statsministerstol 1968–71. Siden var han naturligt oppositionens ledende politiker og mødtes regelmæssigt under private former med venstres og konservatives ledere. Med det omvæltende valg 1973 svækkedes hans position. – Hans politiske betydning har ligget i at han løste sit parti ud af hvad der kunne synes en urokkelig, efterhånden opslidende, alliance med socialdemokratiet. Aldrig anfægtede han at der kunne føres midterpolitik sammen med dette store parti, men han havde sans for at det også lod sig gøre sammen med venstre og konservative. Mens han var handelsminister kom det til en kortvarig regeringskrise sensommeren 1963 da statsminister J. O. Krag først tvang ham til at tilbagekalde ophævelsen af helhedsløsningens pris- og avancestoplov, hvorefter B. satte sin ministerstilling ind på at stoppet blev ophævet uanset fagbevægelsens modstand. Året efter ophørte regeringssamarbejdet. Modsætningen B.–Krag kom frem i lyset efter at Krag havde proklameret arbejderflertal 1966 og især efter skatteforhandlingerne på Store Kro hvor der er grund til at tro at Krag hindrede sit partis forhandler Per Hækkerup i at slutte forlig med radikale og konservative.

Tidligt – hvor tidligt lader sig ikke afgøre – var B. nået til erkendelse af at de kræfter i venstre og det konservative folkeparti som ville en midterpolitik var stærkere end de to partiers fløjpolitikere. En forsigtig R-K tilnærmelse i månederne efter Store Kro forhandlingerne resulterede i at den konservative partileder Poul Sørensen blev den første der pegede på B. som statsminister. RKV-regeringens politik blev en bekræftelse på at også denne politiske konstellation kunne føre midterpolitik. Blandt dens mange væsentlige reformlove er den mest bemærkelsesværdige jordlovene af 1969. B.s store indsats for en Nordekaftale måtte derimod skuffende opgives efter et brat finsk tilbagetog i 1970.

B.s store evner til at skabe samarbejde i den aldrig tidligere prøvede regeringskoalition er blevet anerkendt af alle. Trægere forløb omstillingen hos partiernes tillidsmænd, ikke mindst i B.s eget med dets indgroede kampstilling over for V og K. En aggressiv ung fløj, deltagere i det netop frembrydende „ungdomsoprør", opponerede straks fra regeringens dannelse. Andre blev skuffede over regeringens dårlige held med den økonomiske politik, og selv om det radikale venstre klarede 1971-valget fint blev det offer for tiltagende interne vanskeligheder. Statsministeren havde i 1969 måttet se sin bror Bernhard B. fældet som den radikale folketingsgruppes formand gennem en palads-intrige der synes at have haft

støtte helt ind i ministerkredsen. Under EF-debatten før 2.10.1972 indrømmede B. sit partis EF-modstandere ligestilling med de langt talrigere tilhængere. Denne gestus blev ikke mødt med en tilsvarende hensyntagen til partisammenholdet. Tværtimod polariserede mange modstandere bevidst uenigheden, endog enkelte på høje poster i organisationen. Beslutningen om at lade partiet fremtræde som ubeslutsomt i den væsentlige EF-afgørelse over for offentligheden må da betragtes som et fejlgreb med uheldige følger både indadtil og over for vælgerbefolkningen. I stigende grad prægedes den radikale hovedbestyrelse herefter af benbidende kritikere og passivitet hos B.s klare flertal af tilhængere. Passiviteten veg end ikke da en lille gruppe af folketingskandidater illoyalt gjorde front imod egen folketingsgruppe i valgkampen 1975 under etiketten „radikalt radikale". Disse bryderier som aldrig truede B.s stærke position i partiet forklarer utvivlsomt for en stor del hvorfor B. fremtrådte i TV og andre massemedier med en mere uskarp profil i 1970erne end forhen. En særdeles sammensat personkreds fik efterhånden kørt den eneste radikale statsminister siden 1920, folketingsgruppens gennemdemokratiske formand, partiets store stemmesamler, træt. Et tilbud om formandsposten i dagbladet Politikens bestyrelse tjente ham som springbræt ud af den danske politik fra og med valgkampen 1977. Det kan undre at han lod sig køre træt og på intet tidspunkt mobiliserede de betydelige ressourcer af duelige folk han til det sidste kunne stole på. Men til en begribelig uvilje mod at risikere sprængning af det parti han havde tjent livet igennem føjede sig et mismod over mentalitetsudviklingen i 1970ernes samfund. Glistruptilhængernes fremgang gjorde det udsigtsløst at spekulere på midterpolitik sammen med V og K. Det understregedes da venstres leder Poul *Hartling svigtede tidligere samarbejdspartnere efter valget i 1973. Og sammen med S var der heller ikke mandater nok. I stedet for midtsamling tegnede sig en sekterismens glansperiode. □Mal. af Chr. Petersen, Billinge, 1973 (folketinget). Karikerende buste. Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Foto.

EF synspunkter, udg. Ole Andreasen og Henning Schmaltz-Jørgensen, 1972 17–26. – Tage Kaarsted i Tidens tanker 1961 nr. 4. – Beretn. til folketinget. De forenede nationers 25. generalforsamling 211–15. Erik Ninn-Hansen: Syv år for VKR, 1974. Knud Thestrup: Mit livs gågade, 1976. Weekendavisen 21.1.1977 og 16.6.1978.

Harald Westergård Andersen

Baurenfeind, Georg Vilhelm, 1728–63, kobberstikker. Døbt 16.11.1728 i Nürnberg, † 29.8.1763 om bord på et skib mellem Mokka og Bombay. F: kejserlig notar i Nürnberg Michael B. (1680–1753, ~1° 1708 med Helena Juliana Amling, † 1718) og Katharina Barbara Haffner. Vistnok ugift.

Indkaldt til Danmark for at udføre kobberstik til Terkel *Klevenfeldts værker, således til Nobilitas Daniæ ex monumentis, blev B. videreuddannet af J. M. *Preisler. 1754 fik han Kunstakademiets store sølvmedalje og 1759 dets store guldmedalje for et stik *Moses ved den brændende Tornebusk.* Allerede omkring 1755 havde han udført et større sortkunstblad forestillende A. G. Moltke (efter C. G. Pilo), vel hans bedste arbejde, og 1757 stak han portrættet af Iver Rosenkrantz (efter J. S. Wahl). Med årstallene 1760–62 er forskellige portrætter af de ældste oldenborgske konger til M. Frydensberg *Det danske Oldenborgske Konge-Hus i Vers og Kobber,* (1763) betegnet. Da regeringen 1760 ønskede en tegner der kunne ledsage Carsten *Niebuhrs ekspedition til Arabien udpegede Kunstakademiet B. Året efter afrejste ekspeditionen. Nogle af B.s tegninger fra denne blev senere af J. F. *Clemens, C. De Fehr, brødrene Georg og Johan Meno *Haas m.fl. stukket i kobber til det 1772 udkomne værk af Carsten Niebuhr: *Beschreibung von Arabien* og til 1. bind af sammes *Reisenbeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern* fra 1774. B., der arbejdede i den samtidige sydtyske stils tunge og grove manér, nåede inden sin tidlige død ikke videre langt frem inden for kobberstikkunsten. □Stik af B. selv efter mal. af N. C. Matthes.

A. Hennings: Essai historique sur les arts en Dannemarc, 1778 77. A. F. Büsching: Historie om de tegnede skiønne kunster, 1783 336f 346. Nyeste skilderie af Kbh., 1830 sp. 737f. Leo Swane: J. F. Clemens, 1929 91 97. B. G. Niebuhr: Carsten Niebuhrs Leben, 1817 20. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opt. 1970). Thorkild Hansen: Det lykkelige Arabien, 1962. H. Kirketerp-Møller i Fund og forskning XVII, 1970 80f.

Birgitte Bøggild Johannsen
(V. Thorlacius-Ussing)

Bay, Jens Christian Ballieu, 1871–1962, bibliotekar. * 12.10.1871 i Rudkøbing, † 12.4.1962 i Elmhurst, Ill., USA, begr. sst. (Mount Emblem Cemetery). F: skibsfører Lars Hansen B. (1828–94) og Doris Oline Jørgine Christiansen (1828–1918). ~25.10.1893 i St. Louis, Missouri, med Dora Elisabeth Detjen, * 12.8.1873 i Altkloster, Buxthehude, provins Hannover, † 2.4.1956 i Elmhurst, d. af tømrermester Ludwig Johann D. (1824–86) og Elisabeth Catharine Hoefft (1830–1916).

B.s far havde tilbragt adskillige år i Amerika, og ved at fortælle om landets naturforhold vakte

han tidligt sønnens interesse for naturhistorie. Da B. kom til Kbh. for at læse styrkedes denne interesse ved påvirkning fra Vilh. *Bergsøe og fra botanikerne D. F. *Didrichsen, Joh. *Lange og Rs. *Pedersen; sidstnævnte underviste ham i plantefysiologi og gav hans studier en historisk-bibliografisk retning. Den i barndommen vakte længsel efter at lære Amerika at kende fik dog snart overhånd, og 1892 brød han op; det lykkedes ham straks at blive assistent ved den botaniske have i St. Louis, og et par år efter blev han bakteriolog ved Iowa State Board of Health. Den naturvidenskabelige løbebane han således havde påbegyndt blev dog afbrudt da han 1901 blev assistent ved Library of Congress og dermed indtrådte i en virksomhed som helt tillod ham at udnytte sine særlige evner. Efter at have lært bibliografisk metode under Charles Martel deltog han i udformningen af Library of Congress' katalogsystem, og allerede 1905 kaldtes han til Chicago som Chief Classifier ved The John Crerar Library. Ved dette store, overvejende naturvidenskabelige bibliotek foregik hans senere karriere; 1917 blev han dets Medical Reference Librarian, 1928 uden ansøgning dets chef, for en fremmedfødt et sjældent avancement. I næsten 20 år ledede han med myndighed og megen organisatorisk evne biblioteket og bragte det i en førende position. – B.s litterære virksomhed var meget stor og alsidig. Han skrev om Conrad Gesner og R. L. Stevenson, ydede vægtige bidrag til præriestaternes historie i pionertiden og til indianerkulturens historie, han har i langelandske dagblade behandlet sin fødeby's historie og var en flittig medarbejder ved det dansk-amerikanske ugeblad Dannevirke (Cedar Falls, Ia.) og julehæftet Julegranen (sst.). Hans enorme bogkendskab gjorde ham til rådgiver for bibliotekarer og bogsamlere, og på det bibliografiske område har han bl.a. udgivet *Index emendatus ad Alberti Haller Bibliotheca Botanica*, 1908, *Bibliographies of Botany*, 1909 og *Denmark in English and American Literature*, 1915. B. var en stadig donator til danske biblioteker og deltog fra 1943 i arbejdet for at sikre danske læreanstalter krigstidens videnskabelige publikationer, især tidsskrifter, fra USA o.fl. lande. Han var også en virksom støtte for unge danske som i Amerika søgte biblioteksuddannelse. Han formåede i usædvanlig grad at assimilere sig med de bedste sider af amerikansk mentalitet og samtidig at bevare en levende åndelig forbindelse med sit fædreland (jf. hans bog *Om Danskhedens Væsen*, 1933). De dengang eksisterende danske højskoler i USA viste han megen praktisk interesse, ligeledes præsteskolen ved Grand View College i Des Moines, Ia., uden dog at være en kirkens mand. Han formulerede sig stedse fremragende på dansk, og hvert år fra 1930 sendte han sine venner et lille skrift om et emne der lå ham nær, trykt hos gode danske bogtrykkere. Han var en forgrundsfigur i de videste danske kredse i USA og i den dansksprogede presse. B.s samling af ca. 4.000 bøger om Midtvesten overgik 1941 til Missouri Historical Society, hans øvrige bogsamling til biblioteket ved University of Kentucky. – R. 1926, K. 1947, Chr.X. Fr.M. 1946. M. Sc. h.c. ved Northwestern University, D. Litt. h.c. ved Elmhurst College. □Buste af Chr. Warthoe, 1946. Tegn. udført af E. G. i Chicago, 1947 (Kgl. bibl.). Foto.

Kilder J.C.B.: The Fortune of Books (udv. artikler), 1941, Bog-Ormens Metamorfose, 1954. Bog-Ormen bider sig fast, 1957. Bog-Ormen vejer Videnskab og Visdom, 1958.
Lit.: Paul Wright i Chicago daily news 6.4.1923. G. Strandvold i Jyllands-posten 28.8.1928. O. Thyregod i Nationaltid. 23.2.1929. Thv. E. Sommer i Dansk tid., Chicago 23.5.1930. „x" i Den danske pioneer, Omaha. 23.1.1936. Kanardy L. Taylor: J. C. B. at seventy, Chicago 1941 (m. bibliografi). Svend Dahl: J. C. B., foredrag i Dansk bibliofil klub, 1948 (m. bibliografi). Hilsen til J. C. B. på firsårsdagen, 1951. Evald Kristensen: J. C. B., Tale ... i Ørstedsparken, Rudkøbing, 1955. Johs. Fønss i Berl. tid. 13.5.1962. M. F. Blichfeld i Langelands folkeblad 17.5.1962. H. Einar Mose i Danmarksposten maj 1962. Svend Dahl i Bogvennen 1962–63 159–63 181f. Axel Garboe i venstrepressen jan. 1964, i Julestjernen 1969. – Breve i Kgl. bibl.

Niels Alsted (Svend Dahl)

Bay, David Vilhelm **Rudolph,** 1791–1856, komponist, *9.7.1791 i Kbh. (Helligg.), †15.5.1856 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: assistent ved hof- og stadsretten, senere underfoged og kancelliråd Rudolph Mauritzen B. (1768–1817) og Christine Louise Vilhelmine Hanson (1772–1815). ~24.10.1832 i Randers med Henriette Frederikke B., *16.12.1809 i Randers, †21.3.1880 i Kbh. (Holmens), d. af købmand, vicekonsul Niels Nielsen B. (1786–1853) og Anna Pauline Aarslev (1788–1852).

B. begyndte knap syv år gammel at få violinundervisning hos kapelmusikus Georg Kihl, en af professor Peder *Lems bedste elever, senere af Lem selv, ligesom også Edouard *Du Puy en tid var hans lærer; jævnsides med skolegangen øvede han sig så ihærdigt at han tidligt kunne optræde som solist. 1808 blev han student fra Schouboes institut og gav sig til at studere teologi; den megen tid han ofrede tonekunsten ved at lære sig at spille forskellige instrumenter (klaver, guitar, valdhorn o.a.) og forsøge sig som komponist førte ham til sidst bort fra universitetsstudierne. Musikken som levevej har B. vel trods brændende lyst ikke turdet tage i betragtning; hans glimrende evner for sprog og store rejselyst

henledte hans opmærksomhed på udenrigsdepartementet i hvilket han 1815 blev volontør. N. å. udsendtes han som sekretær ved konsulatet i Algier. Fra denne periode af B.s liv foreligger en lang række dagbogsagtige breve der nøje beskriver hans ophold i det fremmede og i nogen grad belyser hans kompositioners tilblivelse. Ved siden af sine embedspligter der ikke synes at have været særlig byrdefulde dyrkede B. stadig musik, han gjorde lykke som sanger (især til guitar) og som violinspiller; således også på en Italiensrejse 1819–20; i særlig grad fængsledes han dog af kompositionsforsøg, og hans højeste ønske var at blive teoretisk uddannet. I Rom blev han elev i komposition og sang af Zerletti. Fra hans udlændighedstid stammer et ikke ringe antal af de sange som gjorde hans navn kendt. Et par romancer var allerede fremkommet inden afrejsen, bl.a. *Smilende Haab* skrevet til hans ungdomssværmeri Camilla Buntzen, 1815; fra Algier og Italien omtalte eller hjemsendte han en hel del romancer, bl.a. *Vift stolt paa Codans Bølge*, B.s mest kendte sang, komponeret 1817 i Algier, Ingemanns *Rejsesang*, Matthisons *Adelaide* (omtalt 1819), *Til Erindring, Risler kun I klare Bølger* (omtalt 1820), *Den blege Pilegrim, Hjertets Vuggevise, Gravsang, Til Haabet, Vuggevise* (omtalt 1821) o.a. En del af disse indgik sammen med andre af hans romancer i forskellige romancesamlinger, af hvilke C. C. Lose, senere J. D. Qvist *(Efterladte Romancer og Sange)* udgav flere; mest kendt af disse er *Erindringer fra Africas Kyst til mit Hiem* I–II. Sidst i 1820 vendte B. tilbage til Algier fra Italien, men fik 1822 orlov for at besøge Danmark. I lang tid havde han arbejdet på at kunne ombytte stillingen i Algier, for hvilken han hurtigt havde mistet interessen, med en bedre, og ved besøget i Danmark havde han sikkert regnet med en ordning af denne sag, men forgæves. Led og ked ved livet i det fremmede og tungsindig dels ved det utilfredsstillende arbejde derude og forbigåelser ved avancement, dels ved afskårethed fra den alvorlige musikdyrkelse som var hans inderste interesse tog han efter fornyet orlov i Danmark sin afsked 1831. B. besluttede nu i Kbh. helt at leve for musikken og havde for så vidt mere held med sig på dette område som han 1831 blev kantor ved Holmens kirke og 1832 fik titel af kammermusikus. Han fordybede sig på ny i musikalske studier dels instrumentalstudier, dels teori hos P. C. *Krossing (brev til Ingemann, 24.4.1838). Han udrettede i denne stilling meget for musikopdragelsen i Danmark med hvilken han var såre utilfreds *(Musikalsk Reise* 29–31), især interesserede en forbedring af kirke- og skolesangen ham *(Om Kirkesangen i Danmark og Midlerne til dens Forbedring*, 1840, Sange til Skolebrug m.m.) En ny række romancer stammer fra denne tid heriblandt *Et venligt Ord har en liflig Klang* (tekst af B.), *O lad dem flagre* og *Du er rig, Du er dejlig, O Syd* (1845). Til Det kgl. teater arrangerede og komponerede han en del vaudevillemusik, og 1853 opførtes hans lille operette *Lazarilla* (heri romancen *Naar Maanens Straaler forsølver Staden).* Også en del kantater har B. komponeret, bl.a. allerede 1816 kantaten til indvielsen af Metropolitanskolens nye bygning. 1842–43 var han som ledsager for en ung, åndssvag mand på rejse til Italien, herfra foreligger en navnlig i musikalsk henseende interessant beskrivelse.

Endskønt B.s romancer tidligt blev populære, og han nu endelig havde opnået at leve helt og holdent for og af sin musik idet han var en meget søgt lærer i sang og musik prægedes dog hans sidste år af en stadig voksende bitterhed over at han næppe havde nået at realisere sin ungdoms drømme: at blive den betydelige musiker; og af den officielle musikverden i Kbh. opnåede han aldrig uforbeholden anerkendelse. Selv beundrede han den klassiske musiks enkelhed, især J. A. P. *Schulz' sange *(Sentimentalsk Reise* 114; brev til Ingemann 1838) hvis stil han i sine romancer vistnok ofte har forsøgt at nærme sig. I nogle tilfælde overeksponeredes denne enkelhed, således i Vift stolt – som B. selv omtaler som skrevet for „Nyboders ulke", og som er så enkel at „enhver Skoemagerdreng kan synge den strax . . . og derfor er den ogsaa temmelig skikket til Nationalsang" *(I Algier* 140 147). B.s romancer står dog den unge, frembrydende romantik langt nærmere end Schulz. Satsen kan ofte udarte til det salonmæssige og trivielle; kompositionerne hviler på det nødtørftigste harmoniske apparat der ofte stivner til skabelon, således det hyppigt optrædende orgelpunkt i sangenes midte (der heller ikke mangler i „Vift stolt" –). Stilen minder hyppigt om Du Puys hvem B. var meget optaget af. Den let sentimentale tone der præger så mange af B.s romancer navnlig i kompositioner til Ingemannske digte har vel ofte sin rod i hjemlængslen og er efterhånden gået B. i blodet *(Dannevang med grønne Bred, Underlige Aftenlufte, Elskte Danmark, elskte Fødeland, Fred hviler over Land og By).* Nævnes kan også *Tredive Sange til Brug for Asyler og Almueskoler, Sexten tostemmige Melodier til B. S. Ingemanns Confirmations Gave*, 1854. Foruden sangmusik skrev B. en del marcher og danse samt en dobbelt valdhornkoncert. Tit. professor 1834. F.M.I. 1852. □Mal. af C. A. Jensen, 1819. Mal. af J. J. C. Holm, 1837 samt af F. Jürgensen. Tegn. af C. Mænch, 1843. Foto.

Breve til og fra Ingemann, 1879 nr. 66, 67, 113, 170. R. B.: Sentimentalsk rejse ... 1816 (med biogr. indledning), 1920; I Algier og Italien 1816–21, 1920; Musikalsk rejse 1842–43, 1921 (fot. optr. 1971–72) = Memoirer og breve XXXII–XXXIV. – R. C. Gottlieb i Romancer og sange af R. B., 1881. Fædrelandet, 1841 nr. 391. N. C. L. Abrahams: Meddelelser af mit liv, 1876 159f. Ribers i Medlemsblad for dansk organist- og kantorforen., 1913 28. Jul. Clausen i Berl. aften 13.6.1919. Kai Aage Bruun i Nationaltid. 9.7.1941. Niels Martin Jensen i Den da. romance 1800–1850, 1964.

*Erik Abrahamsen**

Bayer, Johan **Albert,** 1864–1925, boghandler, administrator. * 3.6.1864 i Rudkøbing, † 2.5.1925 i Århus, begr. i Kbh. (Vestre). F: toldfuldmægtig, senere kancelliråd og sparekassedirektør Otto Emil B. (1823–98) og Augusta Vilhelmine Cathrine Rasmussen (1824–97). ~ 21.4.1891 i Århus med Marie Jørgine Annette Thomsen, * 16. 2.1866 i Århus, † 18.2.1935 i Kbh., d. af kreaturhandler Rasmus Secher T. (1834–1915) og Karen Marie Sørensen (1836–1907).

Efter udstået læretid i Fredericia og efter at have arbejdet som boghandlermedhjælper i Kbh. og Århus overtog B. 1.7.1889 en boghandel i Århus og førte denne videre under eget navn som sortimentsboghandel, papir-, musik- og kunsthandel. Endnu s.å. påbegyndte han forlagsvirksomhed og udgav 1891–92 månedsskriftet Jylland, redigeret af Frantz von *Jessen. 1892 oprettede han Jysk Forlags-Forretning der 1895 omdannedes til et aktieselskab – af fortrinsvis jyske boghandlere – for hvilket B. var forretningsfører, en stilling han beholdt også efter at forlaget var overtaget af Jacob *Hegel der førte det videre under navnet Det jyske Forlag. Ved sammenslutningen af Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag 1904 ophævedes Det jyske Forlag, og B. begyndte derefter atter eget forlag under navnet Albert Bayers Forlag, Jysk Forlags-Forretning som han drev til sin død. – Som forlægger udfoldede han en ikke ringe virksomhed og knyttede talrige forfattere, ikke blot jyske, til sit forlag, således: Marinus Børup, K. G. Brøndsted, Carit Etlar, H. F. Feilberg, Rich. Gandrup, J. Jacobsen, Nicoline Kirkegaard, Vilhelm Malling, Jens og Knud Skytte, Gustav Wied o.a., ligesom forlaget også udgav adskillige oversættelser af fremmede forfattere (Conan Doyle) og enkelte større subskriptionsværker. Jævnsides med denne hans virksomhed gik hans arbejde for Århus Teater til hvilket han var knyttet først som forretningsfører, derefter som økonomisk direktør. Hans levende kunstinteresse, hans omhu og påpasselighed og udprægede loyalitet gjorde ham til en udmærket støtte for teatret og dets ledere. Han har i bogen *Aarhus Theater, dets Tilblivelse og dets Arbejde* 1925 skrevet teatrets første 25 års historie. □Mal. af Max Nathan, 1922. Foto.

Albert Bayer: Slægten B., 1912 81f. A. Dolleris: Danm.s boghandlere IV, 1919. Samme: Den danske provinsbogh. hist. 1800–1915, 1916 313–20. Emanuel Sejr: Århus teater gennem 50 år, 1950 44–46. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist. 1482 til 1945, 1974 278.

*Ove Tryde**

Bayer, Johan **Thorbjørn,** 1818–1905, statistisk forfatter. * 31.5.1818 i Kbh. (Frue), † 29.4.1905 sst. (Maria), begr. på Frbg. F: toldassistent og vejermester Gottfried Carl B. (1784–1846) og Jensine Helene Marie Thorbjørnsen (1793–1880). ~ 2.7.1847 i Kbh. (Trin.) med Laura Elisabeth Sørensen, * 20.3.1826 i Kbh. (Trin.), † 26.8.1894 sst., d. af prokurator Søren S. (1799–1827) og Louise Frederikke Dein (ca. 1802–69, ~ 2° 1833 med exam. juris, kollektør Peter Laurentius Thorbjørnsen, 1802–57).

I en tidlig alder kom B. ind i toldvæsenet hvor han en tid arbejdede under Wilhelm *Sponneck og som assistent ved det statistiske tabelkontors afdeling for det danske told- og konsumptionsvæsen. Han blev 1846 toldkontrollør i Ribe, forflyttedes 1851 som toldoppebørselskontrollør til Rønne og blev 1860 toldkontrollør i Kbh. 1878 søgte han og fik sin afsked og knyttedes 1880 som statistiker til DFDS hvor han siden forblev. B. har erhvervet sig et godt navn ved sine flittige arbejder vedrørende toldvæsenet; således udgav han 1876 en samling af alle de dagældende toldforvaltningsbestemmelser, hvilket var et omfangsrigt værk og et for sin tid meget fortjenstfuldt arbejde. Blandt hans andre arbejder kan nævnes hans bidrag til Traps beskrivelse af Danmark. I sine senere år beskæftigede han sig med de danske købstæders økonomiske stilling, hvorom to skrifter så lyset 1879 og 1880, samt med den danske provinsindustri af hvilken han gav en statistisk fremstilling 1885. Selv om disse skrifter fortsat benyttes som kilder, har nyere undersøgelser klargjort at B.s tal er behæftede med stor usikkerhed. – Kammerassessor 1860. □Mal. (ungdomsbill.).

A. Bayer: Slægten B., 1912 75f.

*P. Grønvold**

v. Bayreuth, Hans, † 1525, tysk sekretær hos Christian II, skriver sig også Johannes Buttner v. B., ligesom han også forekommer under navnet Tauben Hans (Hans Duffuen). Han var en studeret mand, måske gejstlig. Efter at have tjent kongens svoger, kurfyrst Joachim af Brandenburg, og andre tyske fyrster kom han 1521 til Danmark med anbefalinger fra dr. Karlstadt, fik

først tjeneste hos Didrik *Slagheck og blev 1522 kongens tyske sekretær, fulgte denne i landflygtigheden og stod i et nærmere fortroligt forhold til ham. Ligesom mester Lambert Andersen deltog han som kaper i Klaus *Kniphoffs tog og enten faldt i slaget ved Gretsiel i Ostfriesland 8.10.1525 eller blev tilligemed Kniphoff henrettet som fange. Hans skrivelser til kongen udmærker sig ved stor djærvhed og humor.

C. F. Allen: Breve og aktstykker til Christiern IIs og Frederik Is hist., 1854 355–60. Samme: De rebus Christ. II exulis, 1844 88–94. Samme: De tre nord. rigers hist. V, 1872 108 110. Diplom. Norvegicum X, XIII, 1880, 1891. H. Barge: Andreas Bodenstein von Karlstadt I, 1905 468–70. Danske mag. 6.r.I, 1913 186–88.

*C. O. Bøggild-Andersen**

de Beaufort [bo'få:r], **Toussaint de Colombe,** † 1664, officer. Fransk af fødsel, † 9.9.1664 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.). ~ 1° med en ukendt. ~ 2° med Anna Maria, † tidligst 1666.

B., der først havde været fægtelærer for Christian IVs søn *Valdemar Christian og siden fægtemester på Sorø ridderakademi (1636–42), nævnes første gang i dansk militærtjeneste som obervagtmester (major) 26.10.1649. 1657–61 stod han i hoftjeneste som kronprinsens fægtemester, men fik ved krigsudbruddet 1657 kommandoen over et skånsk kompagni. Med dette var han i sept. soldateske på flåden under Henrik *Bielke, men lagdes i dec. ind i Nakskov, hvor kompagniet uden kamp toges til fange ved overgivelsen samme vinter. Juni 1658 blev han major i Livregiment til fods og en måned senere oberstløjtnant. Under Kbh.s belejring var han som chef for hoffolkenes kompagni næstkommanderende hos Laurits *Pogwisch og havde stormnatten 11.2. 1659 post ved Tøjhuset og Løngangen hvor fjenden flere gange sloges tilbage. Senere på året blev B. chef for Kronprinsens kompagni af Livregiment til fods og fik derefter kommandoen over to kompagnier dels hvervede, dels udskrevne folk. For sit gode forhold i krigen fik han løfte om en eskadron samt 1.000 rdl. årlig i fredstid. Disse løfter blev vel ikke opfyldt, men i jan. 1661 udnævntes han til kommandant på Christianshavn.

Sorø. Klostret, skolen, akademiet I, 1924 398.

*Rockstroh**

de la **Beaumelle,** se **la Beaumelle.**

Beauvais, [bo'væ] **Jean Baptiste Desiré,** 1831–96, fabrikant. * 20.5.1831 i Paris, † 5.9.1896 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: charcuterihandler François Louis B. (1804–76) og Justine Cabouret (1804–93). ~ 1.6.1851 i Gentofte med Ida Camilla Fjeldsted, * 11.2.1831 i Kbh. (Slotsk.), † 25.4.1902 sst., d. af kgl. lakaj Rasmus Hansen F. (1784–1847) og Cornelia Wilhelmine Charlotte Lifland (1793–1864).

B. kom 1846 til Kbh. sammen med faderen. Denne var på gennemrejse til Rusland hvor han agtede at etablere sig, men i stedet for startede han på Østergade Det franske Svineslagteri. 1872 optoges som kompagnon F. Mouvielle der fra 1874 fortsatte forretningen under eget navn (nu ophørt). Under treårskrigen var B. mesterkok i forskellige orlogsskibe, og efter fredsslutningen oprettede han 1850 i Vangede hvor faderen samtidig havde påbegyndt et salteri og røgeri, en fabrik for hermetisk henkogning af levnedsmidler hovedsagelig baseret på leverancer til flåden. Den første leverance mislykkedes, men bistået af sin hustru overvandt han begyndervanskelighederne, og efter at fabrikken 1865 var flyttet til Kbh. tog den et betydeligt opsving idet der til det oprindelige formål knyttedes import af udenlandsk konserves. På konservesfabrikationens område har B.s arbejde her i landet været banebrydende ikke alene med henblik på det stigende hjemlige forbrug af de herhen hørende produkter, men også gennem oparbejdelse af en indbringende eksportvirksomhed. 1885 overdrog B. ledelsen til sine to sønner, og efter hans død omdannedes firmaet til et aktieselskab der 1898 tog navnet De danske Konservesfabrikker, J. D. B. Efter sammenslutningen 1906 med Fåborg-firmaet Dansk Vin- og Konservesfabrik, M. *Rasmussen (1856–1916) fortsattes aktieselskabet under firmanavnet Akts. De danske Vin- og Konserves-Fabrikker J. D. B.-M. Rasmussen. Firmaet og dets senere tilkomne fire datterselskaber indgik 1970 i den Ø.K.-ejede Plumrose-koncern. □Træsnit.

H. C. Bering Liisberg i De danske byerhverv, Kbh., 1904. C. A. Clemmensen: F. Mouvielle, forhen F. L. Beauvais eftf. 1847–1922, 1922. Ejler Alkjær: F. Mouvielle. Viktualier og delikatesser à la ville de Paris 1847 – 13. november – 1947, 1947. Ivar Egebjerg: Beauvais i hundrede år 1850 – 23. maj – 1950, 1950.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Bech, jfr. **Beck.**

Bech

Der findes adskillige danske slægter med navnet Bech. Af de nedenfor biograferede personer kan 3 henføres til en slægt nedstammende fra tobaksfabrikant Per Jørgensen i Helsingør.

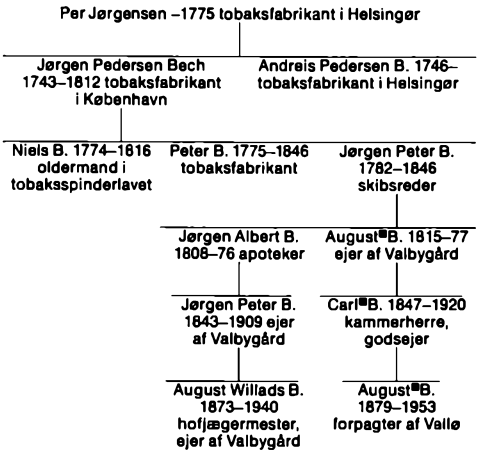

August B. 1815–77 var ~ Kirstine Margrethe Rothe 1823–86, datter af kontreadmiral Carl A. *Rothe, 1767–1834.

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter II, 1911 21–40. A Fabritius og C. A. R. Bech: Etatsråd, ass. ph. Jørgen B.s efterkomm. – hofjægerm. Aug. B.s efterkomm., 1931.

Hans H. Worsøe

Bech, August Villads, 1879–1953, godsejer. * 16. 8.1879 på Engelsholm, Nørup sg., Vejle amt, † 12.6.1953 på Vallø hovedgård, Præstø amt, begr. Vallø stifts kgd. F: godsejer Carl *B. (1847–1920) og Josepha del Carmen Prom, adopt. Petersen (1851–1911). ~ 19.10.1906 i Kbh. (Holmens) med Thora Margrethe Reisz, * 1.1. 1883 i Køge, † 3.3.1973 i Gentofte, adoptivd. af professor, overmedicus, senere konferensråd Carl *R. (1829–1902) og Corinna Løvenfeldt (1853–1944).

B. blev landbrugskandidat 1902, tog tillægseksamen i planteavl 1904 og var ejer af Elkærholm ved Kolding 1906–14. Et år arbejdede han i Røde Kors' tjeneste ved det russiske kartotek, var ansat i Landmandsbanken 1915–17 og forpagtede fra 1917 og til sin død Vallø hovedgård. Desuden besad han Engelsholm med Nørupholm 1920–23 og var medejer af Gødding mølle 1920–30. B.s indsats ligger i det landøkononiske foreningsliv. Han var bestyrelsesmedlem i Kolding herreds landboforening og formand for dens planteavlsudvalg 1910–14, formand for planteavlsudvalget i Præstø amts landboforening 1926–39 og 1939–47 formand for foreningen. Mest afgørende har dog B.s arbejde for organisationen af særlig det store landbrug været. Han var medinitiativtager til oprettelsen af Centralforeningen af tolvmandsforeninger og større landbrugere, næstformand for stiftelsen 1923 til 1926, derefter formand til 1942 hvor han udnævntes til æresmedlem. 1933 indvalgtes han i Landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd, og 1943 til 1952 var han en af selskabets præsidenter. B. stod i mange henseender som talsmand for det store landbrug under 30ernes krise, og det skyldtes særlig hans indsats at Centralforeningen af tolvmandsforeninger vandt indflydelse og position ved siden af landboforeningerne og husmandsforeningerne. Som varetager af det store landbrugs interesser var B. vel rustet med en fortrinlig praktisk og teoretisk baggrund, særlig inden for planteavlen hvor de store bedrifter førte an, med en stor arbejdskraft og initiativlyst. B. søgte i modsætning til andre af storlandbrugets mænd ikke de yderliggående standpunkter, men udnyttede sine fortrolige forhandlingsevner til i samarbejdet med andre organisationer og det offentlige at fremme de større landbrugs vilkår. Som præsident for Landhusholdningsselskabet fik B.s virke en bredere berøringsflade med andre dele af landbrugserhvervet. B. beklædte foruden bstyrelsesposter i en række forretningsforetagender en række halv- og heloffi cielle hverv. Han var medlem af landarbejderkommissionen 1938, af statens redskabsudvalg s.å. og af Dansk brandværns komité. I det danske hjælpearbejde for Finland indtog han en fremskudt plads som landbrugets repræsentant i Finlandshjælpens arbejds- og økonomiske udvalg 1940–42 og som bestyrelsesmedlem i Dansk-finsk forening. Fra 1942 var han medlem af det konservative folkepartis repræsentantskab. – R. 1933. DM. 1940. □Barneportræt af H. Olrik, 1884. Mal. af Jørgen Aabye, ca. 1945. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Bech, August Willads, 1815–77, godsejer. * 21. 7.1815 i Kbh. (Helligg.), † 28.5.1877 på Valbygård, begr. i Slagelse (Skt. Mikkels). F: grosserer, skibsreder Jørgen Peter B. (1782–1846) og Ellen Sophie Magdalene Meyer (1784–1846). ~ 30. 3.1842 i Kbh. (Holmens) med Kirstine Margrethe (Grethe) Rothe, * 7.6.1823 i Kbh. (Holmens), † 21.3.1886 på Brorupgård, d. af kommandør, senere kontreadmiral Carl A. *R. (1767–1834) og Benedicte Ulfsparre de Tuxen (1790–1877). – Far til Carl *B.

Efter at være blevet uddannet ved landbruget herhjemme og i Mecklenburg, købte B. 1840 Fredsholm på Lolland som han igen solgte 1847. Året forinden havde han købt godset Valbygård ved Slagelse for 500.000 rdl. B. gennemførte i de

kommende år en modernisering af godsets drift. Bøndergodset frasolgtes til arvefæste eller selveje, og der opførtes moderne bygninger såvel på avlsgården som til beboelse. 1855 erhvervede B. den nærliggende Brorupgård, og han disponerede således over mere end 1200 tdr. land god agerjord. Vægten blev tidligt lagt på et betydeligt kvæghold, og der blev indrettet og drevet et førsteklasses mejeri på B.s gårde. Ligeledes med hensyn til rodfrugtavl var Valbygård og Brorupgård foregangssteder, og **B.** var en af de første der tog slåmaskinen i brug. 1856 erhvervedes ejendommen Moselund i Engesvang ved Silkeborg hvor B. iværksatte plantningsarbejde, ligesom han også på sine sjællandske ejendomme lod foretage plantninger. Som fremtrædende landmand blev der overdraget B. en række tillidshverv, og fra 1855 til sin død var han medlem af Sorø amtsråd. Derimod tog han ikke del i egentlig politisk arbejde. B. står som en udpræget type på det store landbrugs mænd i den begyndende modernisering af erhvervet efter 1850 med blik for den nye teknologi, intensiv udnyttelse af jorden og kvægholdet og produktionen rettet ind efter markedets behov. – Jægermester 1860, hofjægermester 1868 – R. 1856. DM. 1864. □Tegn. af F. L. Storch, 1853 (Fr.borg). Mal. af H. C. Jensen, 1878 og posthum buste af Vilh. Bissen (begge Valbygård). Litografi af O. Bentzon, 1878, efter foto. Foto.

Claus Bjørn (S. Nygaard)

Bech, Carl Adolph Rothe, 1847–1920, godsejer. * 25.9.1847 på Valbygård ved Slagelse, † 19.1.1920 på Engelsholm ved Vejle, begr. i Nørup. F: godsejer August *B. (1815–77) og Kirstine M. Rothe (1823–86). ~3.10.1874 i Kbh. (Garn.) med Josepha del Carmen Prom, adopteret Petersen, * 17.6.1851 i Valparaiso, † 2.8.1911 på Engelsholm, d. af koffardikaptajn Peter Markoe Prom (1813–før 1870) og Manuela Monteverda († 1901), adopteret 23.11.1855 af grosserer i Kbh., senere etatsråd Georg Diedrich Asmus Petersen (1820–1900) og Caroline Weidemann (1826–98). – Far til Aug. *B.

B. blev student 1865 fra Sorø, cand.polit. 1870 studerede vinteren 1870–71 ved Harvard univ., USA., var sommeren 1871 volontør hos bankhuset Duncan, Sherman og & Co. i New York, 1871–73 assistent i Den danske landmandsbank i Kbh. 1873 blev han ejer af Engelsholm ved Vejle, lærte den følgende vinter landvæsen på Tirsbæk og overtog ledelsen af sin gård 1874. 1882 købte han tillige Gødding mølle. B. havde levende interesse såvel for landøkonomiske som for kommunale og andre samfundsspørgsmål. Som følge af sine alsidige kundskaber og sin elskværdige og repræsentative optræden var han velegnet til at deltage i det offentlige liv og fik talrige tillidshverv. 1877–1910 var han medlem af Vejle amtsråd, 1878–93 formand for Vejle amts vestregns landboforening; han fik snart et anset navn i jyske landbokredse, og som den fordragelighedens og samlingens mand han var blev han 1893 formand for Foreningen af jyske landboforeninger og blev på denne fremskudte tillidspost til 1909, ligesom han var formand for adskillige af de af foreningen nedsatte udvalg. 1883–1910 var han formand for Afløsning af Husmænds Pligtarbejde i Vejle amt, 1903–16 for Dansk Vindelektricitet-Selskab, 1909–12 for foreningen De danske Atlanterhavsøer, 1909 for kreaturforsikringsforeningen Kustos' repræsentantskab, 1909–19 præsident i Det kgl. danske landhusholdningsselskab, 1909–11 formand for Statens planteavlsudvalg, 1914–20 formand for Statens redskabsudvalg, fra 1910 formand i bestyrelsen for Dansk landbrugsmuseum. Han var medlem af bestyrelsen for Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring, formand for bestyrelsen for Danmarks kommunekreditforening fra 1912, medlem af Landmandsbankens bankråd 1910–20. Allerede 1879 blev han valgt til repræsentant i Det danske hedeselskab, 1907–09 var han repræsentantskabets formand, 1909–12 hedeselskabets direktør. 1914 blev han trafikministeriets repræsentant i Vejle-Vandel-Grindsted-banens bestyrelse. Da virksomheden i hedeselskabet og landhusholdningsselskabet medførte at B. måtte trække sig tilbage fra de jyske landboforeninger blev han udnævnt til æresmedlem. Personlig var han overordentlig vennesæl og velmenende; veltalende, smidig og taktfuld forstod han at samle folk af modstående anskuelse til fælles arbejde mod fælles mål; måske kunne det skorte på evnen til at formulere klare og skarpe standpunkter og fastholde disse under alle forhold, men han blev overalt mødt med respekt. – Hofjægermester 1897. Kammerherre 1906. – R. 1888. DM. 1897. K.^{2} 1919. □Træsnit. Buste af Rasmus Andersen, 1908. Mal. af fru Poppius, f. Kauffmann, 1919. Relief af Rasmus Andersen på mindestøtte (Nørup kgd.). Foto.

Jydsk landbrug, 1920 53. Tidsskr. for landøkonomi, 1920 101–05. Ugeskrift for landmænd, 1917 523f, 1920 45f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Bech, Fritz August, 1863–1945, døvstummepædagog. * 25.7.1863 i Horsens, † 20.10.1945, begr. Trin. kgd., Fredericia. F: skibsmægler Wilhelm Christian B. (1832–99) og Ane Marie Rommel (1835–1904). ~26.7.1890 i Kbh. (Jac.) med Za-

rah Margrethe Cathrine Hansen, * 26.10.1870 i Kbh. (Johs.), † 10.2.1910 i Fredericia, d. af forstander R. *Malling Hansen (1835–90) og Catharine G. Heiberg (1841–76).

B. blev student fra Horsens 1881 og allerede 1882 lærer ved Det kgl. døvstummeinstitut i Kbh. Samtidig fortsatte han studierne og bestod 1888 skoleembedseksamen med latin som hovedfag, græsk og dansk som bifag. 1904–44 var han forstander for den fra døvstummeinstituttet i Fredericia udskilte kgl. døvstummeskole for de bedst begavede egentlige døvstumme. Hertil havde han gjort sig fortjent ved sin lærervirksomhed og et stort uegennyttigt arbejde for de voksne døvstumme i hovedstaden. 1892 blev han valgt til formand for landets ældste døvstummeforening, Døvstummeforeningen af 1866; og i hans tid opførtes alderdomshjemmet for døvstumme i Kbh., ligesom han tog initiativ til opførelse af de døvstummes kirke. Fra 1891 til 1904 redigerede han *Smaablade for Døvstumme* hvis abonnenter hovedsagelig var tidl. elever fra instituttet i Kbh. Bladet blev senere medlemsblad for Døvstummeforeningen af 1866 og Danske døves landsforbund. Da direktørstillingen ved døvstummeanstalterne ved lov af 31.3.1926 blev nedlagt blev B. udnævnt til formand for de ifølge loven oprettede forstander- og undervisningsråd. – Som dansk redaktør af Nordisk tidskrift för dövstumskolan 1909–37 har B. deltaget i den metodestrid der med Georg *Forchhammer i slutningen af forrige og begyndelsen af dette årh. bragte liv i døvstummesagen i Norden. Som lærer ved instituttet i Kbh. der dengang omfattede de svagest begavede egentlige døvstumme, og med det kendskab til de voksne han havde erhvervet sig var han ivrig tilhænger af tegnsprogets anvendelse i undervisningen og modstander af de Forchhammer'ske hjælpetegn for aflæsning fra munden (det såkaldte mund-håndsystem), et modsætningsforhold der i tidens løb er ophævet ved gensidig forståelse af begge metoders værdi. Som et forsoningstegn mellem de to metoder kan nævnes at han fra 1924–45 var redaktør af månedsbladet *Effata*, stiftet 1883 af lærere ved „taleskolerne" Fredericia og Nyborg som en modvægt mod Smaablade for Døvstumme. 1890 udgav han *Ordbog for Døvstumme* der i 1916 udkom i 2. stærkt forøgede udgave; 3. udg. 1950. – R.1910. DM. 1929. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Asger Holm (P. Høgstrøm)

Bech, Gunnar, * 1920, germanist, lingvist. * 23. 3.1920 i Græse ved Frederikssund. F: førstelærer Anders Nielsen B. (1865–1928) og Margrethe Sørensen (1877–1957). ~30.8.1947 i Slagelse med Ane Johanne Mette Fischer, * 26.9.1920 i Tårnborg, d. af skibsmaskinmester, senere maskinchef Mads Valdemar F. (1887–1964) og Ane Kirstine Hansen. Ægteskabet opløst 1964.

Efter i 1939 at have taget nysproglig studentereksamen fra Frederiksborg statsskole blev B. immatrikuleret ved Kbh.s univ., og hans studietid og akademiske løbebane er herefter knyttet til dette universitet. B. begyndte straks at studere germansk filologi med hovedvægten på det sproglige. Hans lærere var L. L. *Hammerich og Peter *Jørgensen. Han lagde studiet bredt an og beskæftigede sig også med slaviske sprog. 1941 blev han medlem af Lingvistkredsen hvor han fik mange impulser, navnlig fra Louis *Hjelmslevs indlæg. I studietiden besvarede han universitetets prisopgave i germansk filologi for 1942 om de tyske modalverbers semantik for hvilken han fik guldmedalje. Han blev mag.art. i germansk filologi 1945. 1945–49 var han undervisningsassistent i tysk, dog afbrudt bl. a. af et studieophold i Prag 1946–47 hvor han gjorde forarbejdet til den afhandling om den tjekkiske konjunktiv som han erhvervede doktorgraden på 1951. 1949–55 var han universitetsadjunkt, og 1956 blev han professor i tysk sprog. 1966 blev han Hjelmslevs efterfølger som professor i sammenlignende sprogvidenskab. 1968 vendte han tilbage til germanistikken idet han fik det ledige professorat i germansk filologi som han beklædte til 1972 da han tog sin afsked på grund af sygdom. B. har fra 1949 skrevet en lang række afhandlinger, fortrinsvis inden for germanistikken, men også inden for slavistik og almindelig sprogvidenskab. Hans centrale område er verbernes syntaks, morfologi og semantik som han har behandlet både beskrivende og sproghistorisk. Hans første to arbejder bygger videre på prisopgaven. Vigtigst er *Grundzüge der semantischen entwicklungsgeschichte der hochdeutschen modalverba*, 1951 i hvilken han opløser modalverbernes indhold i komponenter og opstiller dem i et system ud fra hvilket han også kan klarlægge deres historiske betydningsudvikling. – Disputatsen *Zur syntax des tschechischen konjunktivs, mit einem anhang über den russischen konjunktiv*, 1951 behandler konjunktiven ikke ud fra dens betydning, men ud fra den konjunktiviske sætnings kombinatoriske egenskaber. Det vises at konjunktiv i tjekkisk (og russisk) forudsætter enten et konjunktivstyrende element eller en opdeling af sætningen i to felter der hver for sig er sætninger i konjunktiv eller kan omdannes til sådanne. Konjunktiven har før B. været et forsømt område inden for slavistikken. – I arbejdet *Über das niederländische Adverbialpronomen er,*

1952 giver B. den første systematiske fremstilling af den mangeartede og komplicerede forekomst af *er* der i flere henseender svarer til dansk *der*. – Sine synspunkter om indholdsanalysen udvikler han teoretisk i et diskussionsindlæg *Zum Problem der Inhalts analyse* (Studia Neophilologica 27, 1955) hvori han viser hvorledes man ad syntaktisk vej kan opløse i indholdskomponenter ved at betragte disse som endepunkt for hver sin syntaktiske relation. – B.s hovedværk er *Studien über das deutsche verbum infinitum* I–II (1955, 1957) der behandler infinitivens syntaks. Han udvikler her et veludbygget begrebsapparat og formelsystem der muliggør en usædvanlig præcis beskrivelse af det meget store materiale han har samlet. Afhandlingen er et banebrydende arbejde inden for moderne tysk grammatik. Mange nu almindeligt brugte grammatiske begreber og termini stammer fra dette arbejde eller har fået deres nøjagtige udformning her.

Fra begyndelsen af 1960erne har B. i stigende grad vendt sig mod sproghistoriske arbejder og behandlet en række udviklinger der er omstridte og hidtil ikke har fundet nogen rimelig forklaring, navnlig indenfor verbernes morfologi. Vigtige er især afhandlingerne *Die Entstehung des schwachen Präteritums*, 1963, *Das germanische reduplizierte Präteritum*, 1969 og *Beiträge zur genetischen idg. Verbalmorphologie*, 1971. I den første fremlægger B. en ny teori for oprindelsen af det svage præteritum i germansk. I den anden behandler han bl.a. de nord- og vestgermanske *r*-former i det reduplicerede præteritum. I det tredje arbejde om den indoeuropæiske verbalmorfologi har B. samlet fire tematisk beslægtede afhandlinger der behandler 1. det slaviske og det litauiske imperfektum, 2. den slaviske udvidede eller *o*-aorist, 3. den græske dentalaorist, dvs. den passive aorist og 4. reduplikation og innovation. Arbejdet ligger i forlængelse af de to foregående. B.s metodiske grundlag er, når lige bortses fra de allerførste arbejder, principielt den af Hjelmslev udviklede glossematik, men i det enkelte forholder han sig selvstændigt og udarbejder sine egne metoder i takt med det empiriske arbejdes krav. Han skaffer sig altid et bredt materialegrundlag, bearbejder det stringent og udtømmende og indordner reglerne i et system. I de sproghistoriske arbejder viser han desuden megen omhu i rekonstruktionen af ikke overleverede former som han foretager systematisk og konsekvent led for led med nøje redegørelse for hvert enkelt trin. B. fik 1961 tildelt Augustinusprisen, og 1962 blev han medlem af Videnskabernes selskab. – R.1965.

Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1952 167f.

Ernst Dittmer

Bech, Herman, 1789–1842, toldkammerdeputeret. * på Arnakke i Svinninge sg., døbt 17. 10.1789 sst., † 13.6.1842 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: amtsfuldmægtig, senere borgmester i Kbh. og etatsråd Peder B. (1757–1818) og Susanne Theodora Gottlieb (ca. 1756–1818). ~29.4.1814 i Kbh. (Vor Frue) med Marie Amalie Callisen, * 31.12.1788 i Kbh. (Tysk ref.), † 22.12.1878 sst. (Helligg.), d. af lægen Henrich °C. (1740–1824) og Marie A. Walcker (1756–1837).

B. blev student 1807 fra Kbh.s Frue skole, 1811 juridisk kandidat, foretog s.å. en studierejse til Tyskland, blev 1812 auskultant i det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer, 1813 assessor sst., 1816 kammersekretær, 1823 surnumerær kommitteret i generaltoldkammer- og kommercekollegiet, 1825 virkelig kommitteret sst., 1834 deputeret og 1841 første deputeret; fra 1836 bestyrede han det københavnske toldfag. Det var væsentlig B. der som den kgl. kommissarius' tilforordnede på regeringens vegne forhandlede med de første danske stænderforsamlinger om den nye told- og konsumptionsordning, og han var medlem af den kommission der endeligt udarbejdede toldlovene af 1838. – På B.s initiativ oprettedes 1820 Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn i hvis direktion han sad til 1841. 1829–34 var han tillige medlem af Nationalbankens repræsentantskab. 1835 blev han administrator for Frederiksværk og gods. Danske toldembedsmænd satte et mindesmærke (af H. V. Bissen) på hans grav. – Kammerråd 1817. Justitsråd 1822. Etatsråd 1828. Konferensråd 1841. – R.1836. □Mal. af W. F. Bendz, 1830 (Fr. borg), kopi af F. Vermehren, 1879 (Sparekassen SDS). Litografi af Bærentzen, 1839, efter forlæg af Bendz (?), og herefter af Heuer, 1843. Buste af H. V. Bissen, 1835 (Sparekassen SDS).

[H. L. Bisgaard:] Sparekassen for Kjøbenhavn og omegn 1820–1920, 1920. A. Rubow: Nationalbankens hist. 1818–78, 1918 410. Hans Jensen: De danske stænderforsamlingens hist., I, 1931. S. A. Hansen, Pengevæsen og Kredit 1813–1960, 1960.

Povl Bagge

Bech, Joachim (Jochum) Vilhelm, 1770–1812, præst. * 30.6.1770 i Vivild, † 24.2.1812 på Frederiks hospital i Kbh., begr. sst. (Frels.). Anføres ved sin dåb som s. af podemester på Hevringholm Jacob Knudsen Alling (ca. 1740–91) og Anne Dorthe Sophia Nielsdatter (* ca. 1738), men antog siden navnet B. efter „den, som han var opkaldt efter", formentlig greve Joachim Beck-Friis (1722–97) til Hevringholm. ~30. 9.1798 i Kbh. (Cit.) med Elsebeth (Møller) Jørgensen, døbt 24.1.1777 i Kbh. (Frue), begr.

15.4.1813 i Gevninge, d. af brændevinsbrænder Jørgen Mortensen († ca. 1786) og Anne Cathrine Rohde (ca. 1758–1814, ~2° 1787 med brændevinsbrænder Christen Sørensen Møller, * ca. 1749).

Sytten år gammel begyndte B. at studere og dimitteredes 1793 fra Randers. Efter at have taget attestats 1797 gik han 1798 som missionær til Finmarken (til 1800), var derefter skibspræst i fem år og blev 1805 præst på Anholt. Under hans embedsvirksomhed her indtraf krigen med England. Øen blev besat af fjenden 1810, og da den engelske chef forlangte at B. fra prædikestolen skulle bede for kongen af England vægrede han sig hårdnakket derved, hvorfor der tilføjedes ham de største krænkelser. Hans hus blev ham frataget og indrettet til kaserne og han selv gentagne gange truet på livet, endog i kirken. Først da han med hustru og børn var udsat for at omkomme af sult forlod han øen hvor han var i høj grad elsket af menigheden. Til belønning for sin udviste troskab modtog han 1811 ridderkorset; men hans helbred var nedbrudt som følge af de udståede lidelser, og han døde ikke længe efter.

J. D. T. Manthey: Biogr. efterretn. om riddere [1818], ikke udg., 60f. A. Erlandsen: Biogr. efterretn. om geistligheden i Tromsø stift, 1857 181f.

*Bjørn Kornerup**

Bech, Jørgen (Thomsen), 1731–1816, grosserer. Døbt 21.10.1731 i Flade i Horns hrd., Vendsyssel, † 11.4.1816 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: gårdfæster (?) Thomas Jensen (ca. 1699–1737) og Maren Heylesdatter (ca. 1698–1735). ~1° 13.12.1756 i Kbh. (Nic.?) med Anna Elisabeth Hansen (Fielstrup), * 24.6.1729, begr. 6.8.1767 i Kbh. (Nic.), d. af bonde Hans H. i Fjelstrup ved Haderslev og Bodel Hansdatter, adopteret af eller plejedatter af sin morbror kammerbud Hans H. ~2° 28.6.1782 i Kbh. (Nic.?) med Berthe Emerence Restorff, * 4.7.1755 på Bramslykke, Musse sg., † 24.6.1831 i Kbh. (Garn.), d. af fuldmægtig, senere postmester Rasmus R. (1710–87) og Mariane Giørding (ca. 1732–89).

B. mistede i en tidlig alder begge sine forældre og blev opdraget hos fremmede indtil han tolv år gammel kom i lære hos grosserer Jacob Severin i Kbh. Her blev han til efter sin principals død hvorefter han 1751–54 – med forskellige forhindringer, bl.a. havari – gjorde en rejse til Kina som medhjælper hos en supercargo i Det kgl. asiatiske compagni. Efter hjemkomsten begyndte han en virksomhed som opkøber af menneskehår til frisører og parykmagere. 1760 tog han borgerskab som te- og porcelænshandler og 1764 som grosserer og tømmerhandler. S.å. optog han D. H. Bärentz som kompagnon i sin forretning og antog firmanavnet Jørgen B. & Co. I den store handelsperiode i slutningen af 1700-tallet vandt han sig en betydelig formue. Hans hovedforretning lå på Østersølandene og Norge, og fra Kbh. eksporterede han især kolonialvarer og nordiske produkter til Østersølandene og modtog tømmer retur. Forretningen voksede ham imidlertid i begyndelsen af 1800-årene noget over hovedet, og som følge af tab på forskellige forbindelser opgav han sit bo okt. 1805 og erholdt moratorium; ultimo 1806 kunne opbudskommissionen dog atter hæves efter at de sidste kreditorer havde akkorderet til 75 %. Ved Kbh.s bombardement 1807 kom hans tømmerplads i brand, og da ingen assurance dækkede de brændte lagre fik hans i forvejen stærkt reducerede formue yderligere et alvorligt knæk. B. bevarede dog sit gode humør, sin virkelyst og sit gode helbred omtrent til det sidste, ligesom han stadig nød sine standsfællers og medborgeres agtelse og velvilje. – Ved siden af sin købmandsforretning beklædte B. en række stillinger inden for erhvervslivet. Således var han bl.a. decisor ved forskellige af de store handelskompagnier ligesom i Kbh.s Brandforsikring (til 1784). Fra dette år til 1791 var han direktør i sidstnævnte selskab. 1774 blev han handelskyndigt medlem af Kbh.s søret, og 1775 optoges han blandt stadens 32 mænd hvis anden formand han blev 1807, første formand 1810. Han interesserede sig stærkt for denne deltagelse i det offentlige liv. – R.1810. □Tegn. af Poul Ipsen, 1790. Mal. af J. Rieter 1797.

M. C. Beck: En kbh.sk grosserers ungdomserindringer, 1910 (fot.optr. 1968) = Memoirer og breve XII. Kjøbenhavns brandforsikring 1731–1911, 1913 især 534f.

*Jens Vestberg**

Bech, Anders **Peter,** 1885–1960, handelsgartner. * 20.7.1885 i Valby, † 30.1.1960 på amtssygehuset i Glostrup, begr. Hvidovre kgd. F: gårdejer Ludvig B. (1848–1924) og Karen Marie Andersen (1856–1944). ~1° 5.11.1909 i Korsør med Mary Ingeborg Caroline Rasmussen, * 10.2.1886 i Nyborg, † 28.7.1970 i Kbh., d. af overpostpakmester Rasmus Niels R. (1857–1937) og Karen Marie Hansen (1855–1930). Ægteskabet opløst 1943. ~2° 22.3.1945 med Karen Ørum Oxvang, * 15.9.1910 i Ålborg (Vor Frue), † 27.8.1968 i Hamborg, d. af togfører Einar Karl Mathias Oxvang (1879–1919) og Anna Thomine Johanne Berthe Hansine Thomsen (1885–1972).

Efter endt skolegang med præliminæreksamen fik B. en alsidig uddannelse i førende danske, tyske og franske planteskoler. Efter afsluttet mili-

tærtjeneste begyndte han gartneri i Valby på faderens ejendom. Ved ejendommens udstykning 1919 blev virksomheden flyttet til Hvidovre hvor der blev anlagt frugtplantage og opført drivhuse. I Hvidovre blev der dyrket skiftende kulturer, navnlig chrysanthemum, begonia, cyclamen, julestjerner og syrener, men også grøntsager som tomater, agurker og meloner. Siden slog B. ind på storkulturer med nelliker og pelargonier. Hans interesse for frugtavl gav sig udtryk i overtagelsen af frugtplantagen Baltica ved Vordingborg 1928. Plantagen blev siden genstand for forsøgsdyrkninger. Kort efter anden verdenskrig hjemførte han en række nye æblesorter fra Canada og USA, bl.a. Lobo. Gartneriet i Hvidovre blev efterhånden fortrængt af bebyggelse og blev følgelig afviklet 1957. Forinden havde B. dog påbegyndt et nyt nellikegartneri på en ejendom i Ishøj syd for Kbh. Samtidig med at han passede sine virksomheder udførte han et omfattende arbejde i gartneriets organisationer. Allerede 1922 blev han formand for Almindelig dansk Gartnerforenings københavnskreds, 1926 kom han ind i gartnerforeningens hovedbestyrelse, hvor han blev næstformand 1933. Fra 1939 til sin død var han foreningens handlekraftige formand. I formandstiden blev konsulentvirksomheden udbygget inden for planteavl og -teknik, og Gartner-Tidende blev gjort til et moderne informativt fagblad. Gennemførelsen af store blomsterudstillinger i Forum hører også til hans fortjenester. Han fandt at udstillingerne skabte en sund faglig kappestrid blandt gartnerne, samtidig med at de var en god propaganda for gartneriets produkter. Endelig gav de økonomisk grundlag for løsningen af en række faglige og kulturelle opgaver. B. var tillige aktiv i dannelsen af erhvervsrådet for gartneri og frugtavl og var rådets formand fra 1939–49, ligesom han var formand for Gartnernes gensidige Ulykkesforsikringsselskab, og han tog initiativet til dannelsen af Gartnernes gensidige Haglskadeforsikringsselskab. B. tog endvidere del i internationalt organisationsarbejde og var således formand for Nordiske gartnerforeningers samvirke 1948–50 og igen fra 1956–58. Ved sin død var han vicepræsident for de europæiske gartnerforeningers sammenslutning. Endelig var han i en periode medlem af Hvidovre kommunalbestyrelse og viceborgmester. – R.1929. DM. 1950. K. 1959. □Foto.

Gartner-tidende 18.7. 1945, 12.7. 1950, 5.2. 1960. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Bech-Bruun, Helge Eli, * 1901, højesteretssagfører. * 25.10.1901 på Frbg. (Skt. Thomas). F: grosserer Jens Andreas B.-B. (1871–1939) og Asta Wilstrup (1877–1970). ~2.6.1948 i Lyngby (b.v.) med Lis Møller, * 7.1.1916 i Kbh., d. af assurandør Aage M. (1881–1954) og Sophie Petersen (1884–1964).

B.-B. blev cand. jur. 1925, landsretssagfører 1929 og højesteretssagfører 1941. Selv om han har dyrket det processuelle – som forsvarer i en del sager over for skattevæsenet – i højesteret med beneficerede sager – har han hele sin karriere især arbejdet med det administrative og rådgivende inden for advokatvirksomhed. På den baggrund er det naturligt at han er blevet en af de mest anvendte koncernsagførere i landet. B.-B. har været eller er med i bestyrelsen eller ledelsen af en mængde selskaber, således som direktør og medlem af bestyrelsen for Det Danske Luftfartselskab og som formand for bestyrelse og repræsentantskab i Handelsbanken; endvidere er han formand for bestyrelsen i S. Dyrup & Co., Codan Gummi, Assurance-Compagniet Baltica og Baltica Liv samt i bestyrelsen for Ø.K. Holding, Dansk-Fransk Dampskibsselskab, Kampsax, Brdr. Dahl, Alfred Benzon, Arktisk Minekompagni, Nordisk Mineselskab og mange andre. □Portr. (Kjøbenhavns Handelsbank, Baltica). Foto.

Helge Andersen: Hvem ejer Danmark nu?, 1970. Berl. tid. 24.10.1976, Politiken 28.3.1974. Børsen 22.4.1965.

Ib Gejl

Bech Nygaard, Jakob Johannes, * 1911, forfatter. * 24.4.1911 i Hedensted. F: førstelærer, senere overlærer Henrik B. N. (1880–1962) og Marie Kristine Andersen (1884–1961). ~29.6.1947 i Århus (Frue k.) med exam. pharm. Vivi Ruth Paulsen, * 27.11.1920 i Århus, d. af skomagermester Niels P. (1890–1965) og Dagmar Constance Hansen (* 1890).

B.N. tog præliminæreksamen fra Horsens private realskole i 1927, kom samme år i mejerilære på Isager mejeri ved Juelsminde og opnåede lærebrev i 1931. Efter militærtjeneste på Livgardens kornet- og løjtnantskole 1932–34 fortsatte han uddannelsen som landbrugskonsulent ved Ladelund mejeriskole 1935–36 og ved landbohøjskolen i København 1936–39, men afbrød definitivt 1939 for at færdiggøre debutromanen *Guds blinde Øje* der udkom foråret 1941. Siden har han udelukkende levet som forfatter. – 1964 tildeltes han boghandlernes Gyldne laurbær. – En social fremtidsroman fra 1930ernes slutning, *Paria*, om den internationale arbejdsløshed, er forblevet uudgivet, men manuskriptet lagde med sin klare tendens an til det landområde af social-realisme som det lødigste i B.N.s forfatterskab søger at kortlægge ud fra omhyggelige

research-ture i marken: hverdagens stedbørn fremstilles som ofre for omgivelsernes, og det vil især sige samfundets, legaliserede uforstand, en undertrykkelses- og terrormekanisme, maskeret som honnet ambition. De samfundsmæssigt invalideredes spredte fægtning *in tyrannos* beskrives polemisk udborende, umisforståeligt og med indædt dokumentarisk stædighed og konsekvens. Avisernes reportageoverskrifter forlænges af B.N. til romaner med iøjnefaldende folkelig gennemslagskraft i selve formaningsprocessen. Med en stadig mere nuanceret didaktisk redegørelse for fejlfyldte opdrageres beskaffenhed og de skadelidtes miljøbestemte afmagt har B.N. gennem tre-fire årtier fortsat og udvidet sin samfundsanklage. Han beskriver dem der ikke ser ud til at være som de andre, ud fra en overbevisning om at de som enkeltpersoner ikke på noget afgørende punkt adskiller sig fra det flertal der ser ud til at undgå tilværelsens maltrakteringer, fordi dette flertal tilhører den såkaldte normalitet. Undtagelse: *Kamæleonen*, 1965. Til karakteristikken af kamæleonens, dvs. ægteskabssvindlerens og alfonsens „skyggeland" hvor menneskelige følelser ses at befinde sig på fosterstadiet har B.N. helt og holdent stillet sig tilfreds med et aktorat hvor formildende omstændigheder på forhånd fraskrives. Under besættelsen gjorde B. N. studier til en romancyklus om Danmark i 1930erne og 1940erne: „Og de kendte sig nøgne" 1930–33, „Sædemandens Sang" indtil 1939, „Den golde Høst" og „Den milde Vinter" (om besættelse og befrielse). Fire unge menneskers udvikling skulle følges op med en analyse af årsagen til deres holdninger: den kommunistiske, den nazistiske, den opportunistiske og kongenålsdanskerens. B.N. gav en slags programerklæring i Berlingske Tidende, 3.12.1944: „Løsningen på alle vore problemer ligger jo ikke i ydre handlinger, de ydre konflikter bunder alle i konflikter inden i menneskene." De givne psykologiske konflikter som herhjemme har været behandlet bl.a. af Erik Aalbæk Jensen i „Kridtstregen" (1976), nåede B.N. ikke at færdiganalysere, og romanerne udsendtes ikke. B. N. blev i 1946 ekskluderet af Dansk Forfatterforening på grund af sit medlemskab af DNSAP. Han forsvarede sig ved at sige at hans kortvarige tilhørsforhold alene havde arbejdsmæssige årsager og lod sig begrunde ud fra et researchsynspunkt. Det oplystes at B.N. havde udmeldt sig af DNSAP den 29.8.1943. Som den eneste af i alt 13 forfattere opnåede han (januar 1948) at få sin sag genoptaget ved en æresret. Her rehabiliteredes han og kunne den 29.8.1948, efter mere end tre års tavshed som skribent, vende tilbage til offentligheden. Forfatterforeningen meddelte den 27.6.1949 at B.N. kunne genindmeldes.

„Guds blinde Øje", skildringen af en flok små og halvstore pigers opvækst på børnehjemmet Ravnsborg i Nordsjælland, opfattedes umiddelbart som en pendant til Knuth Beckers til dels selvoplevede beretning om den sydvestsjællandske opdragelsesanstalt Sjællandsglæde (i „Verden venter –", 1934). B.N. forarbejder imidlertid sit dokumentarstof ud fra andre håndværksmæssige kriterier, rykker langt frem i tiden og sorterer de godhjertede og de onde mere håndfast end Becker. Pigernes fortrolighedsverden, flokglæden og deres mere eller mindre forknytte oprør formidles med lydhørt lune. Problemet om de kærlighedsunddragede børn flyttes fra en økonomisk overvejelse til en human: husrum giver man dem, men heller ikke mer. De „ægtefødte" (som pigen Anne) og de „uægte" (som pigen Visse) er med deres ballast af dagdrømme lige hjælpeløse i det øjeblik de overskrider murene og forsøger at etablere deres private virkelighed. Det opleves i romanens delvise fortsættelse, *Du blev Træl*, 1941, hvor Anne forlænger sin børnehjemstrældom og pariatilværelse med ægteskabets. – *I, som ihjelslaar Sjæle*, 1944, skildrer ved hjælp af flash-backs (med visse Sigurd Hoel-reminiscenser) en lovovertræders historie, med social déroute og selvmord som erindringsanalysens tragiske konsekvens. Igen har miljøet med sine rituelt repeterede idealer om bedre folks børn været hovedfjenden, fantasteriet gør det ud for realiteter, og livsleden fuldbyrdes via angst i forbrydelse. Også i *Flyv varsomt, Engel!*, 1949, – med titelekko fra Thomas Wolfes „Look Homeward, Angel"? – er begrebet prestige en magtfaktor som hindrer karetmagerens datter Margrethe der er en blanding af Sally Salminens Katrina og Nexøs Ditte Menneskebarn i at gå på vingerne som ustækket kvindevæsen. Midt i gullaschtiden og den almindelige depravation udtrykkes romanens levelære i legendens form. – *Dybet*, der ligesom Niels E. Nielsens „Røde Taager" og Gerhard Rasmussens „Det sande Ansigt" (alle fra 1950) redegør for de psykologiske forløb som under givne omstændigheder kulminerer i et mord på et barn, munder rent klinisk ud i den fungerende psykiaters erklæring om anklagedes mentale tilstand. Igen et fiktionsportræt af en outsider hvis anomali synes opstået ud af omgivelsernes herskende tilstande. *Vejen*, 1954, – af B.N. udpeget som hans foretrukne arbejde – er for så vidt et optimistisk værk, idet den rullestolslænkede Steffen Hauge i et tilbageblik over sit liv ser at han, den lammede, har udvundet levekraft og sjælssundhed af sin invaliditet. Parallelt hermed forkyndelsen i dobbeltromanen *Nåleøjet*, 1959, og *Pi-*

gen og sommerfuglen, 1960, af Jacob Paludan vurderet som „den mest indtrængende studie, man mindes at have læst, af den handicappede, „sinkens sjæl". Det er en udviklingsroman om den uudviklede, som slipper tværs gennem sin hallucinationsverden og midt ud i virkeligheden. En samvittighedsprovokation med åbenlys effekt, ligesom de to tidligere, sammenhørende romaner, *Misvækst*, 1957, og *Cirklen*, 1958, en mangfoldigt nuanceret skildring af tre halvforulykkede unge drenge der tugtes og opdrages, ramponeres og styrkes (på godt og på ondt) ved konfrontationen med ungdomsforsorgen og dens metodeblandinger af menneskevenlighed og øretæver. Det er B.N.s kunstnerisk mest bevægende bøger hvor hver enkelt af personerne vises med konkret og markant individualitet. Hans grundtema, de uønskedes situation, tages endnu et par gange op til efterprøvning og debat: dels i *De ufødte ler*, 1961, med en diskussion om betimeligheden af svangerskabsafbrydelse, dels i dobbeltromanen *Forgården*, 1974, og *Det allerhelligste*, 1975, igen en kollektivskildring, 40 år efter Harald Herdals „Løg", af unge menneskers refleksbetonede provinsialisme, hvor deres utilstrækkelighedsfølelse midt i et akavet samfund med kujonerende generationsbataljer gør sig til herre over hver enkelts livsforløb.

Også i andre sammenhænge har B.N. antaget sig de uønskedes sag: nutidens Grønland har han, på grundlag af erfaringer fra gentagne besøg i Danmarks nordligste provins, beskrevet i to romaner: *Natten er nådig*, 1963, med titlen lånt fra et Johannes V. Jensen-digt, og *Solen står lavt*, 1968. B.N.s virkningsfuldt komponerede anklage mod dansk Grønlandspolitik forårsagede langvarige offentlige debatter. En Afrika-rejse i 1968 resulterede i dobbeltromanen *Frodig ørken*, 1970, og *Brød til min broder*, 1971, om ulandenes forvirring og afmagt over for civilisationens tvivlsomme velsignelser. Den tidskoloristiske dokumentarisme mærkes som lige dele substans og inspiration overalt i B.N.s forfatterskab: *Vend om, Jason*, 1942, en picaresk rabalderroman, indvævet med sømandskrøniker; *Livets Dræt og Dødens*, 1943, et historisk betinget melodrama (i romanform) om en fiskerfamilies udvikling væk fra proletariatet; – *og hvert Sogn sine Trolde*, 1951, om sladderen som destruktionsmekanisme i lillebyen; *Skøjeren*, 1952, en roman i 1700-tals-regi, à la Mogens Klitgaards „Ballade paa Nytorv"; *Haabets Ø*, 1953, om Hans Egedes aposteltid på Grønland, udformet med delvis suffli fra Hans Egedes egne optegnelser; *Spanierne på Koldinghus*, 1955, hvori der buldres løs med pittoreske træfninger fra Napoleonskrigenes danske periode i 1800-tallets begyndelse; *Guvernøren*, 1956, om skiftende småkongers slavepiskeri på Skt. Thomas, Christian Vs vestindiske koloni. – Udover en enkelt novellesamling har B.N. desuden udgivet diverse børnebøger: *Flugten*, 1960, *Jægerne*, 1961, og *Tobias Tryllemus*, 1961, samt *Et dusin viser*, 1962. □Tegninger af Otto Christensen og Carl Jensen. Foto.

Hakon Stangerup i Nationaltid. 18.10.1941. Henning Kehler: Mild latter, 1943 34–40. Sv. Møller Kristensen: Dansk litteratur 1918–52, 1956 277f. Orla Lundbo i Århus stiftstid. 23.4.1971.

Niels Birger Wamberg

Bech-Olsen, Magnus Emanuel, 1866–1932, bryder, cirkusdirektør. * 7.12.1866 i Kbh. (Johs.), † 19.2.1932 i Ny Lindholm ved Nørre Sundby, begr. i Kbh. (Vestre). F: arbejdsmand Niels Jakobsen og Ellen Marie Hansen, f. Olsen (1824–99, ~ 1° 1851 med arbejdsmand Hans Hansen, † 1865). ~ 14.5.1888 i Hamburg med Oline Vilhelmine Agnes Gerdes, * 19.3.1861 i Kbh. (Petri), † 20.7.1922 i Ny Lindholm, d. af finérskærer Vilhelm G. (1836–99) og Laura Poulsen (1834–tidligst 99).

B.-O. tog som ung murersvend til Tyskland, og sidst i 1880erne blev han murermester i Hamburg hvor han bl.a. var med til at bygge forlystelseskvarteret Reeperbahn, men efter få år blev han ramt økonomisk af et byggekrak. B.-O. var stærk som en bjørn, og han fandt ud af at det var bedre at være professionel bryder end håndværker. Han blev snart et kendt navn, og da han 1894 i Cirkus Schumanns bygning i Mainz og senere i Berlin besejrede bryderen Carl Abs blev han udråbt som tysk mester. B.-O. var nu berømt og tog til Kbh. hvor han købte et værtshus på Vesterbro med en vældig omsætning af våde varer. Herfra drog „Værtshusholderen B.-O." på turné til udlandet, men han besøgte også de større byer her i landet hvor der blev arrangeret brydekampe med B.-O. som vinder. Undertiden fulgte retssager og skandaler i kølvandet, og det evige spørgsmål om aftalt spil i den slags professionalisme som snarere er show end egentlig sport blev heller ikke afklaret i forbindelse med B.-O. 26.9.1897 vandt han i Kbh. over „den frygtelige græker" Antonio Pierri, og efter en revanchekamp som B.-O. også vandt måtte grækeren aflevere sit verdensmesterskabsbælte som han havde vundet i England 1890. B.-O. blev fejret kraftigt. Visefabrikanten Julius Strandberg digtede en skillingsvise om ham og han oplevede at blive den eneste dansker af folket der fik sit billede på tændstikæsker. A/S Kjøbenhavns Tændstikfabrik sendte fra 1897 til 1902 tændstikæsker på markedet med en halv snes forskellige etiket-

ter med fotografi af den bælteprydede og medaljebehængte bryder. Etiketterne viser i årenes løb det stigende antal medaljer. Der var salg i B.-O.; og med tændstikkerne kunne han tænde sin cigar „Bryderen, den bedste 7-Øres Cigar med Bech-Olsens Portræt". Blæksprutten rimede og tegnede i 1899 om ham, og på revy-teatrene sang man viser til hans gunst. På sine rejser nåede han også til USA, og 1900 udsendte han på H. L. Wulffs forlag, Kbh. et lille hæfte *Min Amerikafærd* som blev revet væk. Efter flere sejre og i slutningen navnlig nederlag trak han sig endeligt tilbage fra denne gren af showbranchen og startede 20.4.1908 i Frederikshavn Cirkus B.-O. 3.8.1910 indviede han sin faste cirkusbygning af træ på Åboulevarden i Kbh. med plads til 2.000 tilskuere, og senere drev han for en kortere tid bygningen der blev revet ned 1919 som biografteater under navnet Kæmpe Biografen. Cirkusdirektør B.-O. var efter datidens målestok en foregangsmand, og hans cirkus havde en god standard med et varieret program. Han drev sin forretning med udelukkende engagerede artister i modsætning til flere andre cirkus der mest benyttede familiens medlemmer som arbejdskraft. B.-O. var noget for sig. Han boede fx aldrig i „sigøjnervogn" (som han sagde), men lejede sig ind på byens fineste hotel, og han blev standsmæssigt kørt omkring i sin egen herskabsvogn med liberiklædt kusk på bukken. Fra 1917 boede han sammen med familien på sin ejendom „Christinesminde", ved Nørresundby. B.-O. døde før sæsonen 1932 hvorefter sønnen „Manne" B. med dåbenavnet **Magnus Eitel Vilhelm B.-O.**, (* 11.12.1890 i Hamburg, † 1952 i Kbh.), førte Cirkus B.-O. videre i endnu tre sæsoner til det lagde op i Rødding 23.8.1934. – □Portr. i forskellige str. på reklamer for Kjøbenhavns tændstikfabrik. Tegn. af A. S. Foto.

A. C. Meyer: Erindringer I, 1919 154–57.

Anders Enevig

Bech-Olsen, Magnus Eitel Vilhelm, se **Bech-Olsen, Magnus.**

Bechgaard, Julius Andreas, 1843–1917, komponist. * 22.12.1843 i Kbh. (Helligg.), † 4.3.1917 på Frbg., urne på Bispebjerg. F: varemægler Andreas Christian B. (ca. 1810–88, ~ 1846 med Julie Caroline Brøndrup, ca. 1819–94) og Julie Petrine Vilhelmine Lund (ca. 1814–91). ~ 1° 27.8.1875 i Kbh. (Frue) med Mathilde Theodora Wandler, * 16.8.1853 i Kbh. (Frue), † 22.6.1928 sst., d. af decisor i hofmarskallatet, kammerråd Carl Theodor W. (ca. 1824–87) og Marie v. Gähler (ca. 1829–98). Ægteskabet opløst 1883. ~ 2° 20.11.1884 i Kbh. (Johs.) med Dora Christopha Petersen, * 5.11.1859 i Kbh. (Trin.), † 16.4.1930 i Charlottenlund, d. af dampmøller Carl Valdemar P. (1833–97) og Christa Gräbert (1832–1911).

Allerede som dreng begyndte B. at komponere, og han fik senere H. C. Lumbye til at opføre nogle af disse første forsøg i Tivoli. Som ganske ung kom han, 1859–61, på konservatoriet i Leipzig hvor den Mendelssohn-Schumannske retning fik stor betydning for ham, således også gennem denne skoles danske repræsentant N. W. Gade der efter B.s hjemkomst interesserede sig meget for ham og hans musik. Efter få års studier herhjemme, bl.a. under J. C. Gebauers vejledning, debuterede B. (1866) med et hæfte førstemmige sange, heriblandt *Solen er slukket –*. 1868–70 virkede han som organist ved den katolske Skt. Ansgars kirke i Kbh. De nye kompositioner der fremkom i disse år (bl.a. *Idyller*, op. 7.) skaffede ham det Ancker'ske legat for hvilket han foretog en studierejse i Tyskland og Italien 1872–73; i begyndelsen af 80erne var han en treårig periode i Paris. Disse gentagne studieophold i udlandet fik en vis betydning for hans kompositionsstil der i stedse stigende grad søgte sine forbilleder mere i fremmed tonekunst (Wagner, Brahms, Gounod) end i den danske nordisk-romantiske musik. Fra Hofmusikhandelens oprettelse 1879 (til hvilken B. medvirkede) indtil 1886 var han dennes musikalske konsulent. Han beklædte i øvrigt intet embede, men levede udelukkende for sin komposition der efterhånden skaffede ham et meget agtet navn i de københavnske musikkredse: sangcyklus *Sømandsliv*, op. 9, 1872 der blev meget populær, og *Paa Valpladsen*, op. 12, begge opført af Gade i Musikforeningen, henholdsvis 1872 og 1880, *Koncertouverture*, e-mol, op. 13, opført i Tivoli 1878, og de ligeledes meget yndede klaverstykker *Poésies musicales*, op. 15, udg. 1882–83, og *Sonetter*, udg. 1885, desuden en lang række sangkompositioner. Han har ligeledes skrevet en symfoni (1883, D-dur), men den vokale musik – især den lyrisk og dramatisk betonede – blev hans egentlige felt. B.s første komposition for teatret var musikken til Drachmanns *Strandby Folk* (1883). Hans hovedværk er operaen *Frode* (Det kgl. teater 1893, Prag 1894) der gjorde megen lykke men alligevel henlagdes efter få opførelser; to andre operaer *Conradino* og *Dødens Gudsøn* blev ikke opført. Denne holdning fra teatrets side gjorde B. mismodig og har sikkert i nogen grad hæmmet hans kunstneriske udfoldelse, ligesom den i musikinteresserede kredse var medvirkende til megen bitterhed over for teatrets ledelse. B.s musik udmærker sig ved megen melodiøsitet og til tider

ypperlig dramatisk kraft; ligesom klaverstykkerne og sangene udviser også hans operaer en kløgtig behandling af formen der nu og da næsten kan blive for klar og gennemsigtig, grænsende til det banale. Stilen har reminiscenser fra tysk romantik, også fra Wagner (kromatik, kromatisk glidende akkorder, harmoniske forslag) og hist og her tillige fra den nyere italienske opera (tilløb til verismens akkordik med parallelle oktavforbindelser o.l.). De motiviske anslag er hyppigt gode, men det skortede B. på evne til fastholdelse og fortætning af ideerne gennem gedigent tematisk arbejde. For en senere tid er B.s navn blevet bevaret gennem hans sange, især *Sømandsliv* og en række mindre sange hvoraf flere er optaget i Danmarks Melodibog (Solen er slukket, 1866, *Alene vi gik i den grønne Skov, Det var en yndig Foraarsstund, Hun er saa let som Skovens fejre Hind,* 1886, *Endnu en Gang forynger sig gamle Danmarks Jord, Kender du Danmark,* 1895, *Min Plet af Fødelandets Jord* o.a.). – Tit. professor 1894. □Foto.

J. Fabricius i Ill. tid. 25.11.1894. Politiken 9.12.1913. G. Lynge: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917 49–66. G. Skjerne: Musik I, 1917. Samme i Ill. tid. 1916–17, I 264. Masken 1913–14 71, og 1916–17 396f. Charles Kjerulf i Politiken 20.5.1917. P. A. Rosenberg: Erindringer I, 1934, 132f.

*Erik Abrahamsen**

Bechmann, Hans Gram, 1759–1836, præst. Døbt 17.1.1759 i Byrum på Læsø, † 31.12.1836 i Rårup, begr. sst. F: resid. kapellan, siden sognepræst i Byrum Morten B. (1714–89) og Lovise Lucie Kirchmoe (1723–75). ~ 1° 29.8.1798 i Århus med Amalia Elisabeth Brasch, døbt 10.6.1783 i Kbh. (Trin.), † 8.7.1809 i Hvirring, d. af kammerråd og renteskriver, senere justitsråd og amtsforvalter i Århus Jens Nicolai B. (1742–1818, ~2° 1798 med Marie Sophie Jørgensen Hoffmann, 1765–1831, enke efter købmand Kjeld Iversen, ca. 1733–97) og Anna Bech (1760–87). ~2° 2.8.1811 i Hvirring med Charlotte Nikoline Bjørn, f. Qvotrup, * 29.3.1778 i Kbh. (Nic.), † 3.3.1827 i Rårup, d. af kopist, senere stempelpapirkommissær Rasmus Q. (ca. 1731–99) og Anna Jensen (ca. 1744–1823, ~1° med proprietær Andreas Emanuel Bjørn til Rask, ca. 1760–1810).

Historikeren Hans Gram havde holdt B.s far i skole i Kbh., og da han giftede sig sagde han til ham: „Naar I nu faa flere Sønner, end I veed Navn til, saa giv en af dem mit Navn." B. dimitteredes 1780 fra Kbh.s Frue skole, tog efter i ti år at have været huslærer teologisk embedseksamen 1793 og blev 1795 præst i Hvirring og Hornborg i Århus stift. 1811 tog han sin afsked og fik efter ansøgning og mod at betale 1.000 dlr. titel af konsistorialråd. Nogle år levede han som landmand på hovedgården Rask som han havde fået ved sit andet giftermål, men søgte derpå atter præstekald og kaldtes 1819 til Rårup i Århus stift. – Allerede mens han var i Hvirring havde de opvakte der på egnen begyndt at slutte sig til ham, uagtet de ikke var helt tilfredse med hans prædiken, og det fortsatte da han kom til Rårup. De vakte bekæmpede især Balles lærebog som de ikke ville lade deres børn lære, og som følge deraf kunne disse ikke blive konfirmerede. B. tog da i vinteren 1819–20 en del af de opvaktes børn både fra sit eget og nabosognene til konfirmation hvilket affødte uvilje såvel hos de andre præster som hos den gejstlige øvrighed. Men kancelliet der gerne ville have en ende på stridighederne billigede 1821 B.s fremgangsmåde. Da striden senere fornyedes skaffede biskop Tage Müller 1835 B. en temmelig streng irettesættelse fra kancelliet fordi han også havde antaget konfirmander fra sogne der lå i Ribe stift. B. var ingenlunde enig med de såkaldte „stærke jyder"; men han har vistnok haft blik for at deres meninger ikke retfærdiggjorde den strenghed hvormed de blev behandlet, og at hele striden ved nogen eftergivenhed fra præsternes side ikke ville have fået den betydning den nu fik. I teologisk henseende repræsenterede B. en supranaturalisme der i meget minder om biskop Balles standpunkt. Allerede fra 1801 bekæmpede han den opfattelse at en fornuftreligion skulle være tilstrækkelig til „Sjælens Beroligelse", og senere (1825) skrev han i Grundtvigs og A. G. Rudelbachs Theologisk Maanedsskrift en længere afhandling om forsoningen der er et talende vidnesbyrd om hans konservative holdning i læresporgsmål. – En sønnesøn Hans Gram **B.** (29.6.1883–25.1.1963) blev cand. jur. 1905 og 1916 dommer i Kbh.s kriminal- og politiret, 1919 i byretten, s.å. medlem af den fællesnordiske familieretskommission hvis sekretær han var siden 1910. – □Foto efter (vistnok brændt) mal. fra 1780erne af ukendt (Juel?).

M. Plesner: Tale ved H. G. B.s jordefærd, 1837. Nordisk kirke-tid., 1837 81f. N. C. Øst: Materialer til et da. biographisk-literarisk lexicon, 1835 251f. Kirkehist. saml. 3.r.II, 1877–80 543–56. Hal Koch i Den da. kirkes hist. VI, 1954 107–09.

*Bjørn Kornerup**

Bechmann, Hans Gram, se **Bechmann, H. G.**

Beck, jfr. **Bech.**

Beck

Beck

Adelige og borgerlige slægter. Den ene adelige (tavle I) er sjællandsk uradel, hvis mandslinie i Danmark uddøde i begyndelsen af 1700-tallet.

Tavle I

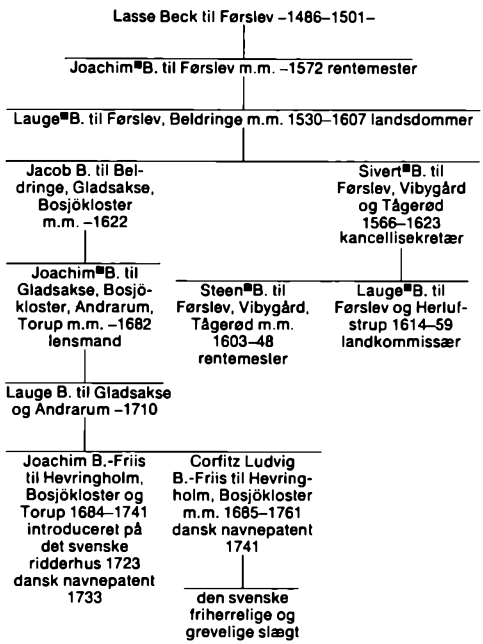

Lauge *B. (1530–1607) var ~1° med Kirsten Huitfeldt, d. af rigsråd Christoffer *H., hvis bror, lensmanden Claus *H., var ~Lauge *B.s (1530–1607) søster Dorte B. Sivert *B. var ~Lisbeth Bille, d. af Steen *B. (1527–86). Steen *B. var ~Ide Lindenov, d. af rigsråd Hans *L. Hans søster Lisbet B. var ~lensmanden Tage *Thott. Joachim *B. (-1682) var ~1° med Else Grubbe, d. af diplomaten Sivert *G., og ~2° med Else Friis, d. af kansler Christen *F.

Tavle II

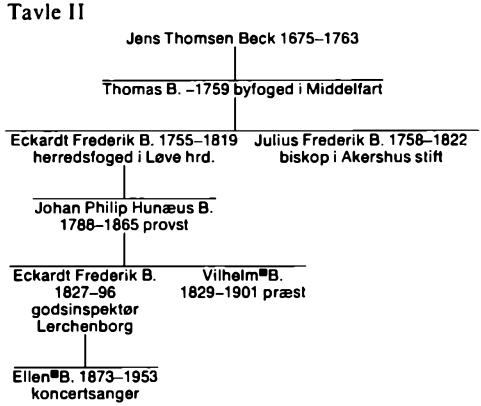

Der eksisterer flere borgerlige slægter B. Af de biografererede kan to henføres til en slægt nedstammende fra Jens Thomsen B., der menes at komme fra Bækgård i Hjortlund sg., Ribe hrd.

Danm.s adels årbog LXVIII, 1951 II 75–110.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Beck, Hans **Charles** Johannes, 1817–90, officer. * 1.10.1817 på Skt. Croix, † 8.1.1890 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: kaptajn ved de vestindiske tropper Hans Peter Gustav B. (1786–1821) og Gertrude Catharina Smidt (1792–1880). ~12.9.1852 i Århus med Elisabeth (Lise) Charlotte Juel, * 2.12.1826 i Århus, † 3.4.1901 i Kbh., d. af generalmajor Hans Adolph J. til Villestrup (1789–1874) og Anna Charlotte Amalie Hviid (1796–1881).

B. blev landkadet 1831, sekondløjtnant 1838 og var 1839–44 elev i den militære højeskoles generalstabsklasse. Han deltog som premierløjtnant og adjudant ved 1. infanteribrigade i felttoget 1848. 1849 var han først stabschef, derefter souschef (stærkt kritiseret af Frederik Læssøe) ved Olaf Ryes korps. Da en brigade beordredes fra Helgenæs til Fredericias undsætning blev B. dens stabschef og deltog i udfaldet 6.7. 1850 var han stabschef ved 1. division, fra 1852 stabschef ved generalkommandoen over Holsten m.m., kom 1857 som major til generalstabens taktiske sektion og blev senere chef for denne. Dec. 1863 blev han oberstløjtnant og, mod sit ønske, kommandør for 1. regiment. Han havde altid gjort stabstjeneste og stod ganske fremmed for praktisk troppeføring og tilmed afløste han som denne københavnerafdelings chef oberst Max Müller hvis personlighed og skarpe konstitution havde været på sin plads her. Hans svagelige konstitution havde også svært ved at døje feltlivets strabadser. Han deltog i kampene foran Dannevirke, ved Sankelmark og Vejle. Ved våbenhvilens udløb 26.6. fik han kommandoen over den i Nordjylland tilbageblevne styrke for at bevogte Limfjordsovergangene og foretage mindre, offensive bevægelser uden uforholdsmæssig risiko. Han ledede således det fremstød fra Ålborg der ved hans ukendskab til bagladegeværets overlegenhed førte til nederlaget ved Lundby 3.7.1864. „Jeg red ud sammen med en underlig, vildt begeistret, letsindig, men affældig Mand – Jeg red tilbage med en sammensunken Olding!" skriver hans adjudant Peter *Abrahams (1839–1909). – I aug. s.å. overtog B. kommandoen over 3. brigade, i dec. over en bataljon. 1871 sattes han til rådighed og fik sin afsked på grund af svagelighed

1873. 1863 modtog han – efter egen henstilling – fortjenstmedaljen i guld for en skildring af Ryes tilbagetog. Han var 1858–64 medlem af folketinget for Fredensborg. – R.1848, DM.1850, K² 1864, K¹ 1890. □Træsnit efter tegn. af A. Dorph, 1864, kopieret i flere litografier og træsnit, bl.a. på skillingsvise, spejlvendt. Træsnit af H. P. Hansen, 1889, blandt Mændene fra Sankelmark. Afbildet på fremstilling af affæren ved Lundby på skillingsvise, 1864.

Nationaltid. 10.1.1890. P. Abrahams: Mit ungdomsliv, 1923 (fot. optr. 1973) = Memoirer og breve XLI. F. C. Schiøtt: Affæren ved Lundby, 1877. Norsk mil. t. 1914. Fra Himmerland og Kjær herred I, 1912–14. V. Stilling: Danske livregiment til fods. 1. bataillon. 1763–1913, 1913. – Papirer i Kgl. bibl.

*Rockstroh**

v. Beck, Christian Frederik, 1743–1813, officer. * 12.3.1743 i Sønder Kirkeby, Falster, † 19.5.1813 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kaptajn Johan Thomas v. Beeck (ca. 1691–1747, ~1° 1732 med Mette Cathrine Viborg, † 1736; ~2° 1738 med Cathrine Margrethe Schønebølle, 1701–40) og Sophie Hedevig v. Bülow (1712–75). ~28.6.1782 på Eskilstrup, Sneslev sg., med Ingeborg Astrup, døbt 13.4.1759 i Olstrup på Sjælland, † 10.2.1829 i Kbh. (Frue), d. af forvalter på Holmegård, senere godsejer og justitsråd Jens A. (1725–1808) og Anne Margrethe Kirstine Heegaard (ca. 1730–1808).

v.B.s far indvandrede 1708 fra Tyskland, tjente som sergeant i den danske gardebataljon i Brabant, men blev officer før sønnen fødtes. v.B. blev fændrik 1760, sekondløjtnant 1761, premierløjtnant 1767 i Falsterske regiment, og 1772 kaptajn i Livgarden. Dette usædvanlige avancement må ses som belønning for hans tjeneste ved kuppet mod Struensee 17.1.1772. Han blev af oberst Ludvig v. "Køller pålagt at hente Schack Carl "Rantzau hvis loyalitet man betvivlede, og fik ham i en portechaise ført fra Prinsens palæ til slottet. Da Struensee og Brandt var taget i forvaring var han en af de 6 officerer der ledsagede Rantzau til dronning Caroline Mathilde for at arrestere hende. Hans detaljerede rapport herom er den bedste øjenvidneskildring af denne begivenhed. Han blev 1777 naturaliseret som dansk adelsmand under foregivende af at hans familie var gammel bremisk adel hvilket var urigtigt. 1781 blev han major, 1791 oberstløjtnant, 1805 oberst og chef for Norske livregiment. Under Kbh.s belejring 1807 lod han sig narre af en engelsk parlamentær, og englænderne fik anlagt et par batterier uden hans vidende. Han kommanderede udfaldet fra Classens have 31.8., men Livjægernes chef Frederik Holstein fik æren for resultatet. Sammen med andre høje officerer dømtes han efter kapitulationen til fæstningsarrest, men straffen blev eftergivet før den blev forkyndt. Få dage efter, 1809, blev han udnævnt til generalmajor, og ved sin afgang n.å. blev han generalløjtnant.

Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 89–99; 7.r.II, 1899–1900 216. – Eiler Nystrøm: Chr. Fred. v. Beck og hans slægt, 1907 – Hist. t. 3.r.IV, 1865–66 438–40. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972. Samme: Brev fra Dorothea (D. Biehls breve), 1975.

Sv. Cedergreen Bech (Eiler Nystrøm)

Beck (ved dåben: Bech), **Ellen** Nathalie Nina, 1873–1953, koncertsanger. * 3.10.1873 på Lerchenborg gods ved Kalundborg, † 17.11.1953 i Kbh., urne sst. (Ass.). F: godsinspektør, cand. jur., senere etatsråd Eckardt Frederik Beck (1827–96, ~1° 1856 med Nathalia Elisabeth Magdalene Frimodt, 1826–67) og Julie Louise Fabricius (1843–1922, ~1° 1866 med bankassistent Andreas Peter Thomsen Frimodt, 1839–67). Ugift.

B.s udprægede evner for sang gjorde sig gældende i en meget ung alder. Sin første uddannelse, der begyndte i femten års alderen, fik hun af den berømte svenskfødte operasanger Algot Lange for senere at studere videre hos Devilliers i Paris. Debuten fandt sted 1891, og længe varede det ikke før hun nåede frem til en fremskudt position inden for vort musikliv. 1906 udnævntes hun til kgl. kammersangerinde. B. hører til de tonekunstnere der med hæder har repræsenteret dansk kunst i udlandet, ikke alene i Skandinavien, men også i Tyskland, Schweiz, Frankrig, England, Irland, Skotland og Rusland. Ved siden af sin kunstneriske virksomhed viste hun initiativrigdom gennem sin store interesse for danske kunstneres organisationsarbejde, bl.a. som medlem af bestyrelsen for Solistforeningen af 1921. B. rådede over en fyldig, ret mørkfarvet mezzo-sopran som hun mestrede med en ualmindelig gennemarbejdet og højt udviklet teknik, en omstændighed der også bidrog til at denne fremragende sanger i en årrække var stærkt søgt som pædagog. B.s kunstneriske indsats lå i øvrigt i første række inden for romancens område. Hendes stærke og personlige indlevelsesevne både i dansk poesi og musik, hendes udprægede musikalske intelligens og myndige foredragskunst gjorde hendes fortolkning af den danske romance omkring P. Heise, P. E. Lange-Müller og Victor Bendix til en mønstergyldig norm der har været af stor betydning for nyere dansk sangkultur. B.s i øvrigt vidtrækkende evner førte hende engang mod operaen. 31.10.1901 debuterede hun på Det kgl. teater som fru Ingeborg i

Heises „Drot og Marsk" og optrådte i nov. s.å. yderligere to gange i samme rolle, men hun følte hurtigt at hendes kunstneriske fysiognomi først og fremmest hørte hjemme i koncertsalen med dens mere indadvendte musikalske krav. – Ingenio et arti 1916. □Malerier af Elisabeth Neckelmann, 1916 og frk. Krayenbühl. Foto.

Interwiev i Gads danske magasin, 1934 212–19. På halvfjerdsårsdagen. Udg. af Da. tonekunstn. forening, 1943. N. Schiørring i Da. musikt., 1943 212–13. Ax. Kjerulf i Politiken 18.11.1953. Kai Flor i Berl. tid. 18.11.1953.

*Torben Krogh**

Beck, Hans 1752–1823, officer. Døbt 10.3.1752 i Kbh. (Garn.), † 23.4.1823 sst., begr. sst. (Garn.). F: sergent i artilleriet Hans Hansen B. (1708–1800) og Johanne Knudsdatter. ~26.6.1784 i Kbh. (Garn.) med Maria Margretha Bildschou, døbt 2.12.1763 i Kbh. (Frels.), † 18.7.1799 sst. (Garn.), d. af tehandler Ole B. (ca. 1717–97) og Anne Graae (ca. 1718–1806).
B. blev 1766 volontær ved artilleriet, kadet 1769, sekondløjtnant 1773 med anciennitet fra 1772, premierløjtnant 1776, kompagnichef 1794, medlem af defensionskommissionen 1801, major 1802, oberstløjtnant og chef for Danske artilleribrigade 1805 og deltog som sådan i forsvaret af Kbh. 1807. 1809 blev han oberst og chef for artillerikorpset, 1812 generalmajor. Han var en fortrinlig chef, en anerkendt autoritet som artilleriofficer og lærer, som menneske afholdt og agtet af alle – „karrig på ord, men rig på handling" – sagde man om ham. Efter tabet af Norge 1814 havde artilleriet svært ved at få udfyldt de fremkomne vakancer i underofficerskorpset. B.s tanke var da at skaffe ny tilgang til underofficersklassen ved at antage et antal drenge årligt på en skole for at uddanne dem til underofficerer. 1816 indstillede han sagen til kongen, og s.å. oprettedes – efter hans plan – artilleriunderofficersskolen, „Elevskolen" som dens populære navn var, der uimodsagt har været af største betydning for artilleriet, fra 1867 for hele hæren, i de 96 år den bestod. – R. 1811. DM. 1815. K.[2] 1822. □Silhouet af C. Limprecht og af K. J. Almquist, 1941.

F. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog, 1835–44 176. M. Strøm: Festskr. i anledning af elevskolens 75 års jubilæum, 1891.

*Rockstroh**

Beck, Hans Johannes Christian, 1861–1952, solodanser, balletmester. * 31.5.1861 i Haderslev, † 9.6.1952 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: danselærer Nis Hansen B. (1836–82) og Christiane Juhl (1841–86). ~1° 17.6.1886 i Kbh. (Holmens) med Astrid Dorthea Regitze Petersen, * 1.2.1867 i Kbh. (Holmens), † 29.10.1927 i Roskilde på Skt. Hans hosp. (~2° 1897 med tegneren Johan Nicolai Carsten Ravn, 1859–1914), d. af skræddermester, løjtnant i det borgerlige artilleri Johan Diderik P. (1824–83) og Semine Simonsen (ca. 1830–69). Ægteskabet opløst. ~2° 18.5.1895 på Frbg. med balletdanser ved Det kgl. teater Elisabethe (Elisabeth) Auguste (Augusta) Friederike (Frederikke) Soyer, * 9.10.1865 i Frankfurt am Main, † 29.12.1946 på Frbg., d. af kgl. mundkok Philip Joseph Nikolaus S. (1830–1904) og Karen Marie Albrechtsen (1832–1913).
B. blev 1869 elev på Balletskolen og fik Georg Brodersen til lærer; senere fuldendte solodanser F. Hoppe og balletmester Carey hans uddannelse inden han debuterede den 28.11.1879 i en Bournonville-pas de deux med en indlagt solo, komponeret af Carey specielt for B. Interessant nok er denne pas de deux bevaret, idet den ved B.s hjælp blev indlagt i anden akt af *Kermessen i Brügge* da Harald Lander 1943 genindstuderede Bournonvilles flamske folkelivsballet. Den ualmindelige elasticitet og friske kraft der var i B.s dans vakte straks opmærksomhed. På hans debutaften var August Bournonville, to dage før sin død, for sidste gang i teatret. Han sagde til sin datter: „For denne unge Mands Skyld kunde jeg have Lyst til endnu at virke, thi hans Evner er enestaaende." Da B. efter Bournonvilles ønske kort efter udførte Brudgommen i *Brudefærden i Hardanger*, skrev Edv. Brandes: „Han vil sikkert blive et stort Lys ved vort Teater." Og spådommen slog til. Allerede 1881 blev B. solodanser, og i de følgende år udførte han med sikker karakteristik hovedroller som Alonzo i *Toreadoren*, Gennaro i *Napoli* og senere Junker Ove i *Et Folkesagn* hvori han kæmpede med mindet om Valdemar Prices romantiske fremtoning og mimiske overlegenhed. Som danser var B. udpræget mandig og blottet for enhver affektation. Ingen overgik ham i spændstighed, brusende livskraft og temperamentsfuld hengivelse. „Han dansede Publikum ind i Illusionernes Ekstase," skrev Ove Jørgensen. Efterhånden blev alle hovedpartierne i Bournonville-repertoiret hans naturlige ejendom: James (og siden Heksen) i *Sylfiden*, Danselæreren i *Konservatoriet*, Helge i *Valkyrien*, titelrollen (og siden Axel) i *Valdemar*, Edouard i *Livjægerne paa Amager* og Loke i *Thrymsqviden* hvor han i mimisk henseende nåede højest. Uden for Bournonville udfoldede han smittende munterhed som den lapsede Pjerrot i *Harlekins Millioner* og som Balletmesteren – en rokoko-Mars i skørter – i operaen *Maskarade*. 1894 blev B. balletmester, men da hans kompositioner indskrænkede sig til mindre

danse i operaer og skuespil ønskede han at kaldes balletdirigent. Hans mest kendte koreografiske arbejde blev balletten *Den lille Havfrue*, 1909. B. styrede balletten i Bournonvilles ånd. Han værnede om traditionen, fastholdt disciplinen og opdrog de unge til ægte børn af Bournonvilles skole hvis formål var at løfte sindet og forfriske sanserne. I sine erindringer *Fra Livet og Dansen*, 1944, aftrykte han Bournonvilles koreografiske trosbekendelse og gjorde ordene til sine (s. 55). De blev motto og forbillede for hans eget kunstnerliv. At B. ikke nærede ønske om i særlig grad at gøre sig gældende som selvstændig koreograf blev af stor værdi for dansk ballettraditon. B. blev Bournonvilles redningsmand, idet han så det som sin fornemste opgave at holde liv i den gamle mesters værker, og så sikker var hans fornemmelse af Bournonvilles stil at han kunne koreografere og arrangere i Bournonvilles ånd. Som eksempel kan nævnes at det var B. der gav „Napoli"s berømte tredjeakt den udformning vi kender i dag. B.s indtagende, mandiglyse skikkelse var i hans 21 dirigentår inkarnationen af den danske ballet, og som sådan fejredes han med overordentlig varme da han den 29.5.1915 optrådte for sidste gang som fiskeren i „Napoli". Samtidig tog han afsked som leder, først og fremmest fordi han følte sig uegnet til at tilføre balletten de nye impulser som med Diaghileffballetten var ved at dukke op ude i Europa. I sit otium virkede han som leder af et danseinstitut i Kbh. og hjalp i 30erne og 40erne Harald Lander og Valborg Borchsenius, der havde været hans partner gennem mange år, med nyopsætninger af Bournonville. – R. 1899. DM. 1915. □Mal. af P. S. Krøyer, 1885, og tegn. af C. Handrup, 1901 (begge Teatermus.). Radering af Jul. Rosenbaum, 1907. Mal. af P. Mønsted, 1920. Buste af Helen Schou, 1936 (Teatermus.). Akvarel af Axel Hou (sst.). Foto (Kgl. bibl., Det kgl. teaters arkiv og bibl., Teatermus.).

H. B.: Fra livet og dansen, 1944. – Ove Jørgensen i København 27.10.1909. Robert Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Elith Reumert: Den da. ballets hist., 1922. Jan Neiiendam i Den kgl. da. ballet, udg. Svend Kragh-Jacobsen og Torben Krogh, 1952. Svend Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 11.6.1952. Axel Kjerulff i Politiken 11.6.1952. Kronik af Svend Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 30.5.1961. – Film af Elfelt, ca. 1903 (Danm.s radio). – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Erik Aschengreen (Robert Neiiendam)

Beck, Joachim (Jochim, Jochum), ca. 1500–72, rentemester. † mellem 28.6. og 14.12. 1572, begr. i Førslev k. F: Lasse B. til Førslev († 1501) og Margrethe Pedersdatter Ravensberg. ~1522 med Anne Ravensberg til Beldringe, † 23.6.1573, begr. i Førslev k., d. af Jacob R. († 1512) og Dorte Christoffersdatter (af de nye Basser) til Beldringe. – Far til Lauge *B. (1530–1607).

B. hører til den generation af dygtige embedsmænd der i Christian IIIs tid reorganiserede Danmarks administration. På fædrene side tilhørte han den sjællandske lavadel, men hans mor og hans hustru var af den højadelige slægt Ravensberg. 1518 immatrikuleredes han ved Kbh.s univ. Fra 1520erne vides kun lidt om ham; 1525–26 var han behjælpelig med at opkræve landehjælp, og 1530 i hvert fald havde han et kannikedømme ved Roskilde domkirke. Først efter Grevefejden kom han til at spille en mere fremtrædende rolle. Aug. 1537 var han tillige med sin svoger Christoffer *Ravensberg blandt de danske udsendinge ved et møde med svenskerne i Halmstad. Ganske kort efter har han fået ansættelse som rentemester. Som sådan omtales han første gang i begyndelsen af nov. 1537 (Tyske Kanc. reg., Rigsarkivet). Til at begynde med arbejdede han jævnsides den gamle rentemester Anders Glob der dog snart trak sig tilbage. Som rentemester førte B. regnskaber, modtog indbetalinger og foretog udbetalinger. Indtægt og udgift indførte han sikkert allerede i 1540erne i samlede årsregnskaber således at man nu kunne få et klarere skøn over statens finansielle stilling end før; men nogen samlet oversigt over statens indtægter og udgifter fremkom dog ikke derved da naturalieleverancer og direkte anvisninger spillede en stor rolle. I nær kontakt med Johan Friis og kancelliet arbejdede B. med på lensreformen, udarbejdede jordebøger etc. Som rentemester havde han Østdanmark under sig medens der var en særskilt jysk rentemester; han havde fast ophold i Kbh. og varetog her i nært samarbejde med lensmanden og statholderen på Kbh.s slot mangt og meget som hans embede ikke direkte medførte. Lensmanden var hans fætter Peder Godske, statholderen først Anders Bille, fra nov. 1542 Eske *Bille. B. synes at have været en sund og ligevægtig natur der befandt sig vel ved sin mangesidede virksomhed, bylivet og den gode levevis hans stilling førte med sig. „Viste wij at ther wore icke vdj Hwswm ferske figen, apell, granat oc søde pomerantz tha wille wij gerne dele mett teg aff tesse mange her nw vancker. Meen meg hobes nest guds hielp teg bliffuer dog inthet at skade, thij ieg haffuer forstaaet, at ther vancker wnge lam oc ferst hamborgerøll etc." skriver han 28.2.1540 til sekretæren Henrick Holck. Nogle år senere blev imidlertid hans embedsbane brat afbrudt. Samtidig med at B.s autoritet og indflydelse i disse år var i stærk vækst fik han også fjender. Først og fremmest sikkert Eske Bille der måtte være fortørnet over at B. 1545 var medvirkende til at man næg-

tede hans søn Peder *Bille et norsk len, og at Abrahamstrup der kort efter blev ledigt ved Oluf Rosenkrantz' død heller ikke overdroges sønnen skønt han var trolovet med dennes datter. Tegn på divergenser er det sikkert at Eske Bille i vinteren 1546–47 ikke ses at have været i funktion som statholder. Det endte med at regeringen måtte bøje sig for Eske Billes krav om len og større magt. Maj 1547 fik sønnen Peder Bille Helsingborg i forlening, og aug. s.å. udnævntes Eske Bille selv til rigets hofmester. Kort efter, ca. 1.10., måtte B. vige som rentemester (han fungerede endnu 22.9.). Som næsten altid når en højtstående embedsmand i datiden skulle fældes var der anklage fremme mod ham for embedsmisbrug. B. skulle i 1545, 1546 og 1547 have ladet kongens sildesaltere købe og salte sild for sig og således have misbrugt et af kronens regaler. Sagens videre forløb kendes ikke. I de følgende år levede han stille og roligt som en anset mand på Sjælland. Juni 1557 blev han ved Eskil Oxes tilbagetræden på ny rentemester, nu for hele riget. Efter Frederik IIs tiltræden fik han dog Eiler *Grubbe ved sin side. Under hele syvårskrigen fortsatte han trofast og flittigt sit arbejde som rentemester ad de gamle baner. Selv efter Peder Oxes tilbagevenden vedblev B. at være i virksomhed selv om hans arbejde begrænsedes, og døden traf ham endnu virksom i statens tjeneste i efteråret 1572. Som løn for sin embedsvirksomhed havde B. forskellige len, fra 1539 til sin død Risby birk og et vikarie i Kalundborg, 1544–47 Gavnø kloster; desuden fra 1558 Everdrup og Vendslev, fra 1563 Djurlev og fra 1568 Munkeliv kloster i Norge. Alle disse sidste len beholdt han til sin død. Sin slægtsgård Førslev har han sandsynligvis afrundet og gjort til en betydelig ejendom. – □Ligsten, 1543, med relief (Førslev k.).

Danm.s adels årbog LXVIII 1951, II 72f. – Astrid Friis i Scandia VI, 1933; VII, 1934 (fot. optr.: Kansler Johan Friis' første år, 1970). P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i slutningen af Chr. IIIs og begyndelsen af Fr. IIs tid, 1939. Astrid Friis i Hist. t. 10.r. VI, 1942–44 (fot. optr.: Rigsrådet og statsfinanserne i Chr. IIIs regeringstid, 1970).

*Astrid Friis**

Beck, Joachim (Jochim, Jochum), ca. 1604–82, lensmand, fabrikant. * ca. 1604, † 1682, begr. i Andrarum k. 1711, 29 år efter sin død. F: Jacob B. til Beldringe, Gladsaxe mm. († 1622) og Helle Jørgensdatter Marsvin til Vapnø (1566–1637, ~1° 1588 med Axel Urup til Vapnø, 1564–1601, ~3° 1625 med kurlandsk landhofmester, overkammerherre og oberst Matthias v. d. Recke til Neuenburg (1565–1638 ~1° 1586 med Anna v. d. Recke, ~2° 1603 med Anna v. Kettler)). ~1° 19.7.1629 i Malmø med Else Grubbe, * 12.1.1613 på Malmøhus, † 11.5.1631 på Bosjø kloster, d. af kgl. sekretær Sivert *G. til Hofdal (1566–1636) og Hilleborg G. (1577–1613). ~2° 30.6.1633 i Kbh. (Frue) med Else Friis, * 1615, † 1696 i Skåne, d. af kansler Christen *F. til Kragerup (1581–1639) og Barbara Wittrup til Engestofte (1591–1653).

B. studerede bl.a. i Leiden (1622), blev hofsinde og opholdt sig i udlandet i kongens tjeneste da Christian IV 1626 befalede Sivert Grubbe på B.s vegne at rejse tiltale mod hans mor som havde giftet sig tredie gang uden at skifte med sine børn af første ægteskab. Trætten bilagdes ved forlig 1627. B. var et par år hofjunker og havde siden en række forleninger: Kbh.s slot 1632–34, Stavanger 1634, Bøvling 1634–39, Kristianstad 1639–42, Silkeborg 1643–49. 1638 var han krigskommissær. Ved arv, giftermål og køb erhvervede han efterhånden 14 større sædegårde i Skåne og 7 i det øvrige Danmark, hans samlede ejendom vurderedes til 3000 tdr. hartk. Hele denne godsrigdom gik tabt for ham og hans børn ved det industrielle foretagende han satte i gang og for hvilket han ofrede alt. Han havde fundet alunskifer i Andrarum sogn i Skåne og han, der havde studeret alunudvindingsteknik i England og Flandern, fik 1637 privilegium på tilvirkning af alun. Han erhvervede derpå ved køb og mageskifte med kronen en række gårde i Andrarum og lod senere her opføre Andrarum gård og alunværk. Den nye industri var god nok i sig selv og alunfabrikationen på Andrarum er senere, navnlig efter at værket var kommet i slægten Pipers eje, blevet drevet, i perioder med meget stort udbytte til ind i 1900-årene. Men for at overvinde de tekniske vanskeligheder ved driftens igangsættelse satte B., som udbyttedes af hensynsløse kreditorer og medinteressenter og hvis anlæg led stærkt under krigen med Sverige, efterhånden både sin formue og anseelse over styr. 1645 fik han ganske vist forlænget privilegiet for 10 år, men for at få midler til driften måtte han afhænde gods gennem salg og pantsættelser, således til Corfitz Ulfeldt som 1647 overtog Torup og i 1658 Bosjö kloster og til Axel Juel der 1651 fik Andrarumgård i pant. Mens han 1650–53 opholdt sig i Holland blev der gjort indførsler i selve værket, således hans svoger felttøjmester Christian *Friis der 1651–57 lod opføre et nyt pandehus. På grund af sine økonomiske vanskeligheder var ham 1649 frataget Silkeborg len. Truet af fallit på et tidspunkt da det endelig var lykkedes at få værket bragt i rationel drift søgte han 1658 støtte hos Skånes nye svenske adelsmænd som aflagde ed til Karl Gustav. Regeringen som nedsatte en kommission til at ordne

hans forhold hjalp ham også med at holde hans danske kreditorer hen, men resultatet blev at efterhånden flere og flere af alunpanderne gik over på svenske hænder. – Af hans børn kæmpede især sønnen Lauge (Lave), som 1676 havde ægtet Leonora Sophie Ulfeldt en hård, men håbløs kamp for at bringe familiens pengesager på fode. Han døde som faderen insolvent (1710). □To mal. i samme type fra 1620erne (Sverige).

Danm.s adels årbog LXVIII, 1951 II 83f. – G. Ljunggren: Skånska herrgårdar, 1852–63 (Christinehov, Torup, Bosjökloster). M. Weibull: Saml. utg. för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening I, 1877 1–18. S. Birket-Smith: Leonora Christine grevinde Ulfeldts hist. II, 1881 291f. K. Fabricius: Skånes overgang, 1906 I 67; II 74. E. Stoltz i Svensk geografisk årsbok, 1932 65–121. Aksel E. Christensen: Industriens hist. i Danm. indtil ca. 1730, 1943 80f. Kancelliets brevbøger 1624–1645, udg. E. Marquard m.fl., 1925–68.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Beck, Johann, 1706–77, menighedsforstander. * 7.6.1706 i Kreuzendorf i Øvre Schlesien, † 19.3.1777 i Lichtenfels i Grønland, begr. sst. F: landmand Kaspar B. ~ 19.8.1736 i Ny Herrnhut ved Godthåb med Rosina Stach, * 24.9.1713 i Mankendorf i Mähren, † 8.7.1797 i Herrnhut, d. af Christian S. (1678–1732) og Anna Halbgebauer (1691–1775).

B.s far der var tvangsopdraget i den katolske lære, bevarede dog sine forældres evangeliske tro og fandt en kreds af ligesindede med hvem han læste evangelisk litteratur, ligesom han søgte at påvirke sin søn. Denne kom som ung i tjeneste hos en katolsk gejstlig som kusk og blev her vakt. 1732 blev B. fængslet og anklaget for evangelisk propaganda. Han undveg og nåede efter mange strabadser til Herrnhut hvor han fandt et fristed. Her fik han forbindelse med grev Nik. Ludw. Zinzendorf og Chr. *David, og da denne og to andre brødre 1733 tog til Kbh. for derfra at rejse videre som missionærer til Grønland opfordrede han B. til at følge efter det følgende år. Zinzendorf støttede gerne forslaget, og marts 1734 forlod B. Herrnhut og rejste via Kbh. til Grønland og ankom til Ny Herrnhut i august. Her tog han med stor energi fat på missionsarbejdet og forpligtede sig 1735 til at forblive i Grønland på livstid. Trods store vanskeligheder med sproget kom han på et par år så vidt at han kunne begynde at oversætte evangelierne til grønlandsk. Under dette arbejde vandt han 1738 den første grønlænder for herrnhuterne, fangeren *Qâjarnaq, der døbtes Samuel. Dåben gav stødet til en stor vækkelsesbevægelse blandt de øvrige grønlændere i området. 1745 besøgte B. Europa og ordineredes 1746 til diakon. 1747 indviedes han efter et kort besøg i Grønland 1746 til presbyter hvorefter han igen rejste ud medbringende materialer til det nye store bygningskompleks som opførtes ved Ny Herrnhut. Under et besøg i Europa 1757–59 fik han i Holland trykt sin oversættelse af Kristi lidelseshistorie og en overvejende selvforfattet grønlandsk sangbog. Resten af sit liv tilbragte B. i Grønland, først som menighedsforstander i Ny Herrnhut, siden i Lichtenfels, fra 1764 som „director" for den herrnhutiske mission. B. oversatte hele det nye og dele af det gamle testamente, liturgien og mange salmer og sange til grønlandsk. Hans sønner Johann Ludwig og Jacob var 1770 efter uddannelse i Europa kommet til Grønland som missionshjælpere. Johann tog efter et par år til Labrador som missionær blandt eskimoerne der. Jacob fortsatte sin fars gerning i Grønland hvor medlemmer af familien virkede lige til 1850. □Litografi fra 1800-tallet (Fr.borg).

David Cranz: Historie v. Grönland I–II 1763–68. Nachrichten aus der Brüdergemeine hft. 5, 1852.

Mads Lidegaard

Beck, Ludvig, 1866–1948, forstander for skolehjem. * 25.12.1866 i Kolding, † 5.10.1948 på Hindholm, Førslev sg. ved Næstved, begr. Høve kgd. F: hovedbogholder ved statsbanerne, kaptajn af infanteriet Ludvig (von) B. (1823–1904) og Laura Nicoline Holst (1838–79). ~ 1° 4.6.1895 i Silkeborg med Sara Marie Lundsgaard, * 12.11.1866 på Nebelgård ved Horsens, † 29.9.1928 på Kbh.s amts sygehus, Gentofte, d. af proprietær Christian Henrik L. (1834–95) og Cathrine Nicoline Friederichsen (1839–1912). ~ 2° 18.5.1934 i Ruds Vedby (b.v.) med tidligere kommunelærer i Nærum Anna Kirstine Kristensen (Christensen), * 21.4.1874 i Dalsgård, Svostrup sg., Viborg amt, † 28.5.1938 på Hindholm, d. af gårdejer Jens (Daniel) K. (1844–1914) og Else Marie Jensen (1844–86).

B. blev student 1884 fra Århus, cand.teol. 1890, var kommunelærer i Kbh. 1891–94, seminarielærer i Silkeborg 1894–1900, forstander for det Kristelig Forening til Børns Redning tilhørende optagelseshjem for drenge på Ourø 1900–07, derefter for Flakkebjerg institut (nu ungdomshjem ɔ: opdragelseshjem for vanskelige drenge over fjorten-femten år) 1907–23, 1923–33 forstander for skolehjemmet Holsteinsminde (for drenge). B.s forstandertid falder i et tidsrum der kendetegnes ved en vældig udvikling inden for dansk børneforsorg, betinget dels ved stærkt indgribende love om værgerådsforsorg af 1905 og 1922, dels ved et kraftigt privat initiativ. Han har øvet betydelig indflydelse på udformningen af opdragelsen af vanskelige børn i de forskelli-

ge hjem han har ledet. Ourø optagelseshjem var det første i sin art, og på Flakkebjerg institut skulle skabes nye former for opdragelsen. Adskillige forstandere for danske opdragelseshjem har fået deres uddannelse hos B. og er påvirket af hans synspunkter. Han har til tider stået noget kritisk over for de administrative myndigheder og stærkt hævdet det folkelige element i værgerådsforsorgen og opdragelseshjemmets karakter af et virkeligt hjem der træder i det naturlige hjems sted. På Holsteinsminde har han særlig syslet med tanken om oprettelse af en uddannelsesskole, en barnets højskole hvor der i nær tilknytning til skolehjemmet kunne gøres en vækkende og oplysende gerning for personer der arbejder ved opdragelseshjem o.lign. Han har skrevet mange artikler om børneforsorg, særlig i „Børnesagens Tidende", og udgav 1933 *Holsteins Minde gennem hundrede Aar.* □Foto.

*Oluf J. Skjerbæk**

Beck, Lauge, ca. 1530–1607, landsdommer. * ca. 1530, † 14.5.1607, begr. i Førslev k. F: rentemester Joachim "B. (ca. 1500–72) og Anne Ravensberg († 1573). ~ 1° med Kirsten Huitfeldt, * 22.7.1544 på Bergenshus, † 24.7.1563, begr. i Roskilde domk., d. af rigsråd Christoffer "H. (ca. 1501–59) og Øllegaard Trolle (1513–78). ~ 2° med Agate Grubbe, * 1533, † 5.1.1623, d. af lensmand på Tryggevælde Sivert G. († 1559) og Mette Ulfeldt († 1562). – Far til Sivert "B.

B. er måske identisk med den Lage Beck som 1542 var indskrevet ved universitetet i Wittenberg. 1557 og gentagne gange senere nævnes han som kannik i Roskilde. Under krigen med Sverige blev han 1565 proviantmester for orlogsskibene, senere ved landtropperne med station især i Halmstad. 1571–73 og 1577–87 lensmand på Roskildegård, 1591–1605 på Ringstedkloster. Efter sine forældre arvede han Førslev og Beldringe, og ved mageskifter med kronen og Maribo kloster samlede han gods på Lolland hvoraf han 1593 oprettede hovedgården Havrelykke; 1596 fik han låsbrev på den nu nedlagte hovedgård Holme-Olstrup i Olstrup sogn. □Ligsten med relief af Oluf Nielsen Krog (Førslev k.).

Danm.s adels årbog LXVIII 1951, II 80. Kancelliets brevb. 1561–1608, udg. L. Laursen, 1893–1915.

Povl Bagge

Beck, Lauge, 1614–59, sjællandsk landkommissær. * 1614 i Kbh., † 23.5.1659 sst. F: rentemester Sivert "B. til Førslev (1566–1623) og Lisbet Bille (1576–1656). ~ 9.5.1647 i Kbh. (Frue) med Margrete Grubbe, * 3.6.1628 el. 29 på Vedbygård, † 18.4.1696 i Kbh. (Holmens) (~ 2° 1661 med rentemester Steen "Hohendorff til Rønneholm, 1625–87), d. af lensmand, ritmester Jørgen Eilersen G. til Tostrup m.m. (1584–1640) og Lene Knudsdatter Rud til Vedby (1594–1671). – Bror til Steen "B.

B. arvede efter faderen Førslev og Herlufstrup på Sjælland, studerede ved udenlandske universiteter, 1633 i Leiden, 1630 og 1634 i Wittenberg, s.å. i Basel og Tübingen, 1635 i Leipzig. 1639 ses han at være indskrevet i Bourges, og 1640 atter i Leiden. S.å. kom han hjem og blev 1641 sekretær i kancelliet. Han forlod denne stilling 1646 og blev landsdommer på Lolland og Falster og 1649 landkommissær på Sjælland. Ved stændervalgmødet 1648 hørte han til adelens oppositionelle fløj og fremtrådte i forskellige indlæg fra 1650erne som en af den sjællandske adels tals- og tillidsmænd. Efter freden i Roskilde var han blandt de kommissærer som beskikkedes til at ledsage den svenske hær ud af riget. Hans tidlige død under Kbh.s belejring hindrede ham i at opleve det store opgør 1660 hvor han ellers vistnok havde haft visse forudsætninger for at gøre sig gældende. □Mal. (Sæbygård).

Danm.s adels årbog LXVIII, 1951 84. Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes hist. i Frederik IIIs tid I–II, udg. C. Rise Hansen, 1959–75.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Beck, Frederik Josef **Ludvig,** 1847–99, landmand. * 2.2.1847 på Trøjborg ved Tønder, † 8.11.1899 på Marselisborg, begr. i Århus. F: godsforvalter, exam. jur., senere gård- og teglværksejer, landstingsmand Johan Vilhelm August B. (1808–85) og Jacobine Cecilie Palme (ca. 1823–1906). ~ 1° 28.7.1872 i Allerslev ved Lejre med Louise Ophelia Krøyer, * 31.7.1833 i Barløse, Odense amt, † 28.9.1882 på Frbg., d. af sognepræst i Barløse, sidst i Kettinge-Bregninge, Carl Christian K. (1793–1845) og Lovise Ophelia (Mentzler) Knudsen (1802–68). ~ 2° 16.5.1884 i Svanninge, Svendborg amt med Agnes Marie Jensen, * 29.10.1855 i Falsled, Svanninge sg., † 4.6.1944 i Kbh., d. af lærer Otto Frederik J. (ca. 1831–60) og Maren Mortensen (ca. 1832–1917).

B. kom tidligt til landvæsenet og blev som 18-årig forvalter. 1872 overtog han forpagtningen af Rydhave ved Holstebro som han drev med stor dygtighed. På et tidspunkt da rodfrugtdyrkningen endnu ikke var almindelig gennemførte B. en udstrakt roeavl; han var desuden en dygtig kvægopdrætter og grundlagde den kendte Rydhave stamme der i 1880erne var anset for en af halvøens bedste. Rydhave var dengang et søgt og skattet lærested, og B. havde en sjælden evne til at bibringe sine elever lyst til og forståelse af landbrugsgerningen. 1893 forlod han Rydhave og overtog forpagtningen af Marselisborg ved

Århus hvor han virkede til sin død. I sine sidste år var han desuden direktør for Dansk Frøavls Kompagni som han havde været med til at stifte. Skønt B. afslog adskillige henvendelser om deltagelse i offentlig virksomhed undgik han ikke at få overdraget nogle landøkonomiske tillidshverv som han røgtede med interesse og dygtighed. Han var formand for Hjerm-Ginding herreders landboforening og meget virksom i Foreningen af jyske landboforeninger hvor han var næstformand 1881–82 og medlem af husdyrudvalget 1886–90. Han var desuden en årrække formand for distriktstyreskuerne i Ålborg og Thisted amter. – Broderen **Otto Friis B.** (8.7.1855–8.11.1921) forpagtede 1880 Ausumgård ved Holstebro, 1892 Gersdorffslund ved Hou og købte 1920 Ødstedgård ved Fredericia. – R. 1894.

H. Branth i Ugeskrift for landmænd, 1899 571f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Beck, Niels, 1865–1934, landøkonomisk forsøgsleder, * 2.10.1865 i Sønder Farup, Vester Vedsted sg. ved Ribe, † 3.5.1934 i Roskilde, begr. i Dalum. F: købmand i Ribe, senere gårdejer Kristian B. (1805–72) og Ane Marie Nisdatter (1822–92). ~ 7.9.1891 (b.v. i Skærbæk, kirk.v. i Vodder frimenigh.) med Dorthea (Dorthe) Marie Hansen, * 8.5.1862 i Vodder, Tønder amt, † 26.2.1945 i Odense, d. af gårdejer Hans Peder H. (1831–90) og Else Marie Cathrine Rahr (1837–72).

Efter praktisk uddannelse ved landvæsen og mejeri samt kurser på Askov højskole og Ladelund landbrugsskole kom B. på landbohøjskolen hvorfra han tog landbrugseksamen 1889. Han knyttedes straks efter til Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, fra 1.4.1891 som assistent ved de ambulante forsøg. 1916 udnævntes B. til forsøgsleder. Han var de første år beskæftiget med mejeriforsøg i Jylland, men hans hovedvirksomhed lå på Fyn hvor han frem til sin død forestod fodrings-, race- og stammeforsøg under forsøgslaboratoriet og statens husdyrbrugsudvalg. B. var en af de ledende skikkelser inden for forsøgsarbejdet med svin, og han gjorde en pionerindsats ved udforskningen af mund- og klovsygen. Han skrev en række forsøgsberetninger og artikler i fagpressen. Af selvstændige skrifter kan nævnes den solide historiske skildring *Fyns Stifts patriotiske Selskab gennem 100 Aar,* 1910 og den udbredte *Svinet. Lære- og Haandbog,* 1910, (3. oplag 1923). Sammen med P. Gommesen udgav han *Svinets Røgt og Pleje,* 1905 og han bidrog til Det danske Landbrugs Historie III, 1924–32 med en fremstilling af svineavlens udvikling i Danmark.

J. Petersen-Dalum i Fyns stifts landbrugstid., 1934 247–48.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Beck, Otto Friis, se **Beck, Ludvig.**

Beck, Sivert (Sigvard), 1566–1623, kancellisekretær, rentemester. * 18.10.1566 på Roskilde bispegård, † 2.1.1623 i Kbh., begr. i Førslev k. F: landsdommer Lauge *B. til Førslev (ca. 1530–1607) og Agate Grubbe (1533–1623). ~ 5.9.1602 i Kbh. med Lisbet Bille, * 14.4.1576 på Herrisvad kloster, † 11.4.1656 på Tågerød, d. af Steen *B. til Råbelev, Vandås m.m. (1527–86) og Kirsten Lindenov († 1612). – Far til Lauge *B. (1614–59) og Steen *B.

B. opholdt sig 1580–88 i udlandet, en tid sammen med sit søskendebarn Sivert *Grubbe, studerede bl.a. ved universiteterne i Wittenberg, Leipzig og Jena. 1589 ansattes han i kancelliet, fra 1590 som sekretær. Det var i denne egenskab han fik overdraget det ubehagelige hverv at rejse til Ribe og påse at Anders Sørensen Vedel overleverede sine historiske samlinger til dr. Niels *Krag (1595). 16.10.1596 fik han bestalling som rentemester og beklædte dette embede til sin død. 1594 havde han fået forleningsbrev på et prælatur i Århus domkirke, men ombyttede 1608 dette med et kannikedømme i Roskilde; i begge tilfælde pålagdes det ham at opholde sig ved domkirken når han ikke længere hindredes ved kongens daglige tjeneste. 1599–1623 havde han desuden Giske i Norge i forlening. B. samlede sig meget gods; fra faderen fik han Førslev, Vibygård og Tågerød på Sjælland, og hustruen bragte ham Herlufstrup på Sjælland og Vandås, Næsbyholm, Klabberup og Frenderup i Skåne. I sine sidste år var han værge for Christian IVs naturlige søn Christian Ulrik Gyldenløve. □Mal. 1597 (Sverige).

Danm.s adels årbog LXVIII 1951, II 82. Thom. Cortsen Wegener: Ligprædiken over S. B., 1623. Kancelliets brevbøger, udg. L. Laursen, 1588–1629, 1908–29.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Beck, Steen, 1603–48, rentemester. * 8.12.1603 i Kbh., † 30.9.1648 sst., begr. i Førslev k. F: rentemester Sivert *B. til Førslev (1566–1623) og Lisbet Bille (1576–1656). ~ efter 29.3.1634 med Ide Lindenov til Vrå og Heiselt, † ca. 29.9.1674, begr. i Førslev, d. af rigsråd Hans Johansen L. til Gavnø (1573–1642) og Lisbeth Sophie Breidesdatter Rantzau til Hindema og Nislevgård (1587–1652). – Bror til Lauge *B. (1614–59).

Ved faderens død 1623 arvede B. en række betydelige godser, således Førslev, Vibygård og Tågerød på Sjælland samt Vandås i Skåne som han normalt skrev sig til. 1622 var han immatrikuleret i Strasbourg, 1625 i Padua og 1625–26 i Rom. 1627 blev han hofsinde og 1628 rentemester, et embede som både hans far og oldefar tidligere havde haft. S.å. fik han et præpositur og et kanonikat ved Lunds domkirke. 1633–41 var han forlenet med Bakke kloster i Norge og 1641–48 med Herrisvad kloster i Skåne. Hans virke som rentemester faldt i en vanskelig tid, hvor finansforvaltningen efterhånden gik i opløsning, dels på grund af en forældet struktur, dels på grund af konflikter mellem Christian IV, rigsrådet og den menige adel om den mest hensigtsmæssige finanspolitik og endvidere på grund af et stadigt mere udpræget misforhold mellem indtægter og udgifter som følge af oprustning og krig. Herved skabtes ganske urimelige arbejdsvilkår for rentemestrene, og den korruption der, hvad renteskriver Christoffer Iversens sammenbrud i 1641 viste, også fandtes inden for rentekammeret kan man næppe laste hverken B. eller hans mangeårige kollega Jørgen "Vind til Gundestrup (Vrams Gunnarstorp) for. Alt tyder på at B. under de vanskeligste vilkår røgtede sit hverv hæderligt og dygtigt. I kraft af sin godsrigdom der yderligere forøgedes ved hans ægteskab med en datter af landets største godsejer, sit svogerskab med Christian IVs svigersøn Hans Lindenov (d.y.) og sit embede indtog B. en betydelig position blandt sine standsfæller. Selv om han i modsætning til broderen Lauge B. ikke engagerede sig i landkommissærernes og den menige adels politiske kamp mod rigsrådet 1645–48, hvad han næppe heller kunne på grund af sit embede, fik han ved adelens valg af kandidater til rigsrådet 1648 et meget betydeligt antal stemmer navnlig blandt den sjællandske og skånske adel. Han døde imidlertid før rigsrådets indstilling og kongens udnævnelse af de ny råder fandt sted i november.

Danm.s adels årbog LXVIII, 1951 II 83f. Kancelliets brevbøger 1627–45, udg. E. Marquard m.fl., 1929–68. J. Engberg: Dansk finanshistorie i 1640erne, 1972.

Steffen Heiberg

Beck, Johan **Vilhelm,** 1829–1901, præst. * 30. 12.1829 i Ørslev ved Slagelse, † 30.9.1901 sst., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Ubby, provst Johan Philip Hunæus B. (1788–1865) og Angelique Sophie Margrethe Rømer (1800–82). ~ 14.3.1860 i Gottorp slotsk. med sit søskendebarn Nina Charlotte Staffeldt, * 20.3.1834 i Drage ved Itzehoe, † 30.1.1905 i Kbh., d. af domæneinspektør, kammer- og forstjunker Christian Vilhelm S. (1802–44) og Charlotte Caroline Marie Rømer (1805–85).

Faderen var en alvorlig og retlinet mand, myndig i sognet og i hjemmet, som provst en dygtig administrator af biskop Mynsters type. B. påstod i sine erindringer at hjemmet var „uden spor af Guds rige", og det kan være sandt ud fra Indre missions forudsætninger – ingen form for gudelighed synes at have præget livsførelsen i det ydre. 1843 kom B. i Slagelse latinskole som han ikke huskede for det gode; dens ånd var ukristelig, med lærerne lå han i konflikt, og rektor C. W. Elberling (som i og for sig yndede ham) kaldte ham „preusseren" (for „din storsnudetheds skyld"). B.s udprægede „Geltungsbedürfnis" og friskfyrvæsen har allerede dengang virket irriterende. 1849 blev han student (ved universitetet) og tog modvilligt, men efter faderens ønske fat på teologien; siden betegnede han sig for studentertidens vedkommende som „Kristusfornægter og spotter", men bevidner også at H. L. Martensens åndfulde forelæsninger gjorde indtryk på ham, og at H. N. Clausens „ordenssans" – dvs. logik og eksegetiske metode – lærte ham meget; men Clausens rationalisme og akademiske tilbageholdenhed stødte ham som „uafgjorthed". 1855 blev B. cand. teol. og – da han ikke ville være præst – lærer i Kalundborg; han kom godt ud af det med eleverne og fortsatte sit muntre studenterliv hvor selskabelighed, teater og især dans havde en stor plads. Samtidig kom Kierkegaards angreb på kirken. B. „formelig slugte" hvert nyt nummer af Øieblikket og følte sig efter eget senere sigende rystet, dog ikke mere end at han var med i en adresse fra vestsjællandske præster om at få Kierkegaard dømt for injurier mod standen. I alt fald affandt han sig snart med Kierkegaard der jo selv havde sagt at han ikke var en kristen (nemlig i „efterfølgelsens" forstand); B. mente at så kunne han heller ikke vide hvad sand kristendom var. Nok fandtes den næppe i folkekirken – af Kierkegaard mente B. selv at have lært grænseløs foragt for „levebrødspræsterne", men en vækkelse kunne realisere „Det nye Testamentes kristendom" i et sandt menighedsliv. Jævnlig havde han prædiket for sin far, og da denne blev syg måtte B. – meget uvilligt – blive hans kapellan; som sådan virkede han i Ubby 1856–65, optrådte som vækkelsesprædikant i stor stil, forkyndte „loven" med fynd, samlede mange fra mange sogne og mest unge i kirken ved sine bibellæsninger og de møder han med andre unge præster holdt i kirken, skoler og fri luft (skovmøder var dengang noget nyt og populært). 1859 skal personlige forhold – i forbindelse med familie og ægteskab – have hidført en „evangelisk"

fordybelse, siden tolket som en typisk omvendelse; men det er et åbent spørgsmål om der ikke foreligger en efterrationalisering fordi Indre missions formand (når han skrev erindringer) dårligt kunne være en sådan oplevelse foruden.

1853 var der på Midtsjælland stiftet en forening for indre mission – for at vække dem der sov i synden og føre de forvildede (dvs. de sekteriske som havde fremgang efter religionsfriheden af 1849) tilbage til kirken; den ville virke på dåbspagtens grund, dvs. der var et klart grundtvigsk element i foreningen, især hos dens eneste missionær, smeden Jens Larsen. Men foreningen var desuden hjemsted for frikirkelige eller sekteriske (mest baptistiske) grupper, og kursen blev vaklende. Derfor kunne præster der havde brug for et lægmandsforetagende mod sekterismen infiltrere foreningen; den grundtvigske vækkelsespræst C. F. Rønne blev 1858 formand (dog kun som „broder", ikke som „præst") og udkastede et program til foreningens kirkeliggørelse. Det slog ikke an hos lægmændene, og uroen voksede. 1861 fik Johannes Clausen (1832–1908), kapellan i Stenlille, B. til at deltage i årsmødet. Siden sagde B. at han dengang intet anede om Indre mission, men den prædiken han holdt viser at han til mindste enkeltheder var velinformeret, også om det forsøg man ville gøre på at afsætte Jens Larsen; det skete ved et dramatisk opgør med lægmandselementet og gennemførtes med metoder der minder stærkt om et totalitært statskup. Lægmændene blev skubbet til side, og hver gang nogen siden kom i opposition blev de ubønhørligt udrenset (1872 fik B. også sin ven Clausen fordrevet; han var blevet for grundtvigsk). Foreningen førte nu ordet „kirkelig" i sin titel, udtryk for samarbejde mellem troende præster og troende (og loyale) lægfolk; og selv om B. først 1881 formelt blev formand lå alt fra 1861 i hans faste hånd, også Indre Missions Tidende som han redigerede med journalistisk talent til sin død og bankede op til at have 16.000 abonnenter; hele den øvrige, meget betydelige publikationsvirksomhed (som spredtes ved kolportage) ledede han også, til betydelig indtægt for foreningen og ham selv. B. ville gøre den lille lokalforening til en landsomspændende virksomhed; uden større held forsøgte han sig på Fyn og i København, men under krigen 1864 gjorde Clausen og nogle missionærer et påskønnet sjælesørgerarbejde ved fronten; foreningen blev kendt, og på den baggrund kunne B. og Clausen (1865) foretage deres store jyske rejse; en anden forudsætning var et opgør med grundtvigianerne thi i Midtjylland var den pietistiske og kirketro vækkelse hårdt trængt af dømmerbevægelsen som radikalt brød med kirke og præster, og af en herrnhutisk vækkelse; alle tre grupper var, med forskellig motivering, antigrundtvigianske, og for at slå igennem måtte B. udrense sin sidste grundtvigske medarbejder og tage et teologisk opgør med grundtvigianerne på det spørgsmål krigen havde aktualiseret: omvendelse efter døden, en sag som århundredet ud spaltede vækkelserne fordi den mere end et teologisk anliggende var et spejl af forskellige samfundslags livssyn og holdning. Rejsen begyndte i Århus, nåede hele Midtjylland rundt og endte efter seks succesrige uger på Djursland hvor B. nu blev sognepræst i Ørum-Ginnerup, og hvorfra han kunne holde de nyvundne kontakter. Det pietistiske og kirketro lægfolk sluttede helhjertet op om Indre mission, nu da det så at også præster kunne have den rette tro, og den ene vækkelsesbølge efter den anden gik over Jylland som netop nu for alvor kom med i den almindelige egnsudvikling.

På Sjælland (hvor B. 1874 blev sognepræst i Ørslev-Solbjerg) havde han samarbejdet med grundtvigske præster, og hans egen prædiken var i den forstand grundtvigsk at den næsten monotont samlede sig om dåb, nadver og trosbekendelse; men samtidig var den spørgende, appellerende, personligt pågående og anderledes aggressiv end det mere „flydende" grundtvigske foredrag og den grundtvigianske harmoni mellem menneskeligt og kristeligt. Fælles var B. desuden med de grundtvigske om polemikken mod vanetro og vaneforhold til kirkens „handlinger", men også her var han skarpere i tonen, og direkte afsky hos de grundtvigske vakte det at han nedvurderede de naturlige familieforhold og forlangte at den omvendte skulle bryde med sin vantro slægt og søge nyt fællesskab i „de helliges samfund". Også krigen dømte man forskelligt om: de grundtvigske betragtede den som en forsynets opdragende tugt, B. derimod som dommen over et gudløst folk; i det hele lå forskellene langt mere på „det menneskelige" (et ord der if. B. ikke fandtes i Indre missions ordbog) og folkelige plan end på det religiøst-teologiske, og den folkelighed som nu høj- og friskolebevægelsen gik ind for opfattede B. som en slags nyhedenskab (bl.a. fordi nordisk mytologi spillede så stor en rolle). B. var udpræget nationalt sindet, bestemt af 1848 og 1864, i sidste del af sit liv også af den tyske undertrykkelse i Nordslesvig, men afviste at kristendommen skulle gøre sig kulturelt eller socialt gældende; alt samledes om „det ene fornødne", omvendelsen og det nye trosliv. Det hang sammen med at Indre mission appellerede til folkelag der lå under den socialt og kulturelt mere avancerede grundtvigske gårdmandsstand og spillede på modsætningen inden

for landalmuen; kolportørerne (siden kaldet indremissionærer) kom da også mest fra husmands- og håndværkerklassen. På alle måder lagde B. op til et brud, også ved personlige krænkelser, og det kom som følge af valgmenighedsloven (1868), en grundtvigsk mærkesag som B. forkastede fordi den missionerende aktivitet ikke skulle indkapsles i et lukket valgmenighedsmiljø. Heller ikke om synet på folkekirken var man enig: for de grundtvigske var den en borgerlig rammeordning, for B. en sand kristen kirke i kraft af evangeliet og sakramenterne om end et samfund af både troende og vantro; men „skellet" skulle være åndeligt, ikke kirkepolitisk, og folkekirken var for Indre mission en nødvendig missionsmark. Kun som folkekirkelig forening, ledet af præster, kunne missionen få den brede berøringsflade uden hvilken den ville blive en sekt. Men kirken skulle ledes autoritært; al tanke på menighedsråd med præstevalg var ham bestemt imod: de troende ville jo altid være i mindretal og aldrig få en troende præst hvis det skulle gå demokratisk til; de stod langt bedre, over for regering og kirkestyrelse, som en kraftig og effektiv pressionsgruppe.

1869 brød B. definitivt med grundtvigianismen, og i de tre næste årtier havde Indre mission stor fremgang, især i Jylland og mest markant i fiskerbefolkningen, men i øvrigt i alle lag af landalmuen som lå under gårdmandsklassen. Uden at det var tilsigtet bidrog Indre mission umådeligt til, socialt og økonomisk, at hæve disse lag til en solid og privatkapitalistisk indstillet borgerlig klasse. „Gudsfrygt og nøjsomhed" – dette apostolske slogan – virker uundgåeligt når „tiderne" i øvrigt går opad. Som en kyndig strateg lagde B. an på at udkonkurrere grundtvigianismen og fremme den indre opløsning som begyndte efter Grundtvigs død for så sammen med de kirkelige højregrundtvigianere – om de ellers tog afstand fra den grundtvigske venstrefløj og dens alliance med venstrepolitik og kulturradikalisme – at skabe et retningssamarbejde med byernes missionstype og centrumskirkelige kredse; det kom i stand – med B.s tilslutning – ved de såkaldte Bethesda-møder (fra 1886). Grundtvigianere og missionsfolk blev i høj grad konkurrenter og mejslede hinandens profil, men bymissionen voldte B. store problemer. Hans eget forsøg på at erobre København slog fejl, og byernes sociale situation var en anden end landets, bl.a. fordi man her stod over for en truende socialisme, selv en aggressiv religiøs vækkelse, med påstand om at være den sande kristendom kirken burde have stået for, men havde svigtet (som Kierkegaard sagde!). Byernes borgerskab var ikke vakt i pietistisk forstand, men socialt og kulturelt bevidst og påvirkeligt over for en mission der ikke blot virkede med „ordet", men med „gerninger", kristeligt-sociale institutioner, karitative organisationer og diakonale tilbud. Alt dette blev sat i system af Harald Stein sidst i 1870erne og var tænkt som et „net" af foreninger der skulle hindre at byens lavere klasser blev ofre for socialisme. B. kendte kun landforhold; socialisme var for ham blot „madstræv"; „de hellige" skulle tage sig af deres egne fattige, alle andre overlades til offentlig forsorg, men en kombination af forkyndende og socialt virkende mission var ham viderværdig, en „hemmelig rationalisme", „gerningskristendom" osv. Da han havde nedkæmpet et kolportøroprør gående ud på at demokratisere Indre mission, også i ledelsen, og få regnskaberne lagt frem fik han tid til at gøre op med bymissionen, navnlig den københavnske som var mest avanceret og støttet af det meste af gejstligheden og store kredse af borgerskabet. Først havde bymissionen overtaget – efter „den thyske krig" hvor nogle præster klagede over de aggressive missionærer, og B. smed klagen i papirkurven, men af kirkestyrelsen (der inspireredes fra bymissionen) blev tvunget til tilbagetog og til at gøre Indre mission endnu mere kirkelig ved at optage mange præster i bestyrelsen, lægge missionærerne under præsters tilsyn og stramme deres instruks. Men få år efter søgte bymissionen – hvis ledende navn i så henseende var professor Peder Madsen – at lokke og true Indre mission ind under bisperne; B. opdagede i tide fælden og spillede med held på missionsfolkets formentlig venstrepolitiske holdning som, midt i den værste provisorietid, ville være imod alt hvad der kom fra stat og „statskirke"; bisperådet led et forsmædeligt nederlag. Politisk var B. uden tvivl selv højremand, absolut loyal over for „Gud, konge og fædreland"-ideologien, og ved at fraråde sine venner at stemme ved de politiske valg bidrog han til at unddrage venstre stemmer.

I det fortsatte opgør med bymissionen kunne B. støtte sig til den indvandring som nu i stort omfang fandt sted. Netop de landbolag som Indre mission socialt hørte hjemme i søgte nu til byen, og den aristokratiske bymission fik mere og mere besvær med de indvandrede lægfolk; den ene efter den anden af de bymissionske og bredkirkelige institutioner blev erobret (hvor det ikke kunne gøres anlagde man konkurrerende). 1889 fik således Indre mission afgørende indflydelse i Det danske Missionsselskab – thi kun indre mission kan drive ydre mission – ved at kræve demokratiske former, men da man ad den vej var blevet stærk nok erobredes hele foretagendet 1898 og blev fra nu af totalitært ledet. Det lykke-

des B. at hindre planer om en organiseret menighedspleje; det var ham og hans folk som stod bag de kredse som nu – i opposition til bymissionen – skabte det københavnske kirkefond og fyldte storbyen med pietistiske menighedssamfund og missionske præster, og ved århundredskiftet kapitulerede bymissionen over hele linien fordi B. tvang en af dens vigtigste arbejdsgrene, den store ungdomsbevægelse KFUM og K til at bøje sig for sine krav hvis „landmissionen" fortsat skulle yde økonomisk støtte. De store vækkelser og de skrappe metoder tog yderligere fart omkring 1890; dermed voksede også modstanden. Gammeldags folkereligiøsitet havde let ladet sig løbe over ende, mere modstandskraft var der i kulturradikalisme og socialisme, og des mere måtte Indre mission skærpe kampen. Et middel hertil var helvedesforkyndelsen som snarere tilsigtede forskrækkelse end just fordømmelse, og som offentligheden fik et dystert indtryk af bl.a. ved begravelsen af 26 druknede fiskere på Harboøre (1893). Kritikken – som til dels hvilede på misopfattelser – blev hvas; B. reagerede voldsomt, især i det „Annex" han havde føjet til Indre Missions Tidende, og vendte sig også mod kirkestyrelsen der havde støttet de kritiske røster. Den helt store eksplosion kom da Harboøre 1899 i Anton Jensen fik en præst som gik hårdt imod helvedeslæren. Jensen blev afsat som kætter og for ulydighed mod foresatte, men B. gik ram forbi skønt han på det groveste angreb bl.a. bisperne for forsømmelighed i tilsynet med fordrukne eller umoralske præster som han selv havde ladet udspionere. Over for al kritik truede B. med at omdanne de 400 missionshuse til kirker og etablere en frikirke, og truslen virkede så stærkt på det svage kirkestyre og den sidste svage højreregering at hans eneste „straf" blev tilbageholdelse af et påtænkt kommandørkors; han trøstede sig med at være dekoreret med storkorset af de helliges kærlighed med brillanter – og det var ingenlunde forkert. – Under de sidste opgør var B. helt uafbalanceret; han var syg og ældet, og desuden foruroliget af at metodistisk „syndfrihedslære" gik som løbeild i Indre missions rækker, en følge af at det luthersk-grundtvigske element svandt og anglo-amerikansk (metodistisk) vækkelsesreligiøsitet bredte sig, bl.a. med vækkelsessange på grufulde melodier (som den musikalske B. forgæves protesterede imod); den stærke ekspansion af alle Indre missions arbejdsgrene voldte også økonomiske bekymringer. I disse sidste år førtes kampen mod bymissionen også som et opgør med det teologiske fakultet (hvis medlemmer var dybt integreret i bymissionens virksomhed). Den historiske bibelforskning som fakultetet ikke helt kunne afvise vakte B. yderste mishag (her fandt han i øvrigt sammen med højregrundtvigske kredse); ikke blot brød han nu offentligt med Stein, men rettede et heftigt angreb på fakultetet: „på knæ professorer, for den hellige skrift" (1896). Utvivlsomt forstod han ikke den historisk-kritiske teologis anliggende, men des mere at det lægfolk hvis eminente talsmand han var i ganske primitiv forstand var bibelfundamentalistisk.

B.s forfatterskab er omfattende. Foruden talrige prædikener og artikler i Missionstidende udgav han fire postiller: *Fjorten Prædikener*, 1867 – talerne fra den jyske rejse, også oversat til svensk. *Nyt og Gammelt*, 1869 (5. oplag). *Fra Livets Kilde*, 1881, stenograferede prædikener, en gave fra vennerne ved præstejubilæet; 1898 udgivet på tysk. *Paa Livets Vej*, 1885–86 – over den nye tekstrække. Desuden udgav han flere opbyggelsesbøger og samlede sin teologiske anskuelse (meget traditionelt, men med visse „kætterier" som modstandere lagde megen vægt på, bl.a. i nadversynet) i *Min Konfirmationsforberedelse;* 1900 kom *Erindringer fra mit Liv*, en meget levende, men absolut ikke tilforladelig bog. Som teolog var B. uoriginal, men hans prædikener kan endnu læses for deres livligheds skyld, og de virkede stærkt i mundtlig fremførelse. Ustandselig rejste han som prædikant over hele landet, og ingen har som han draget store skarer ved sin forkyndelse. Prædikenerne (som regel allegoriske i brugen af teksten) er typiske vækkelsestaler ved den måde hvorpå de skarpt deles mellem afsnit for de vantro der skal rystes og vækkes til bod og omvendelse, og de troende der skal tugtes og trøstes. De er endda særdeles velformulerede, fulde af prægnante vendinger (ofte polemiske) som bed sig fast i erindringen; al sentimentalitet og sødladenhed lå ham fjernt, og han advarede altid mod at gøre noget ydre (dans, kortspil, teater, klædedragt etc.) til tegn på troen. Han øvede stor gæstfrihed, her som på alle måder bistået af sin højtbegavede hustru; han røg som skorsten, satte pris på et godt bord og yndede aldeles ikke den kristelige afholdsforening (Blaa Kors). Indtil de sidste stressede år var han en munter og livsglad natur, fuld af humor og et såre drilsk lune; teologiske og kirkepolitiske problemer var han tilbøjelig til at løse med en veldrejet vittighed; han var uhyre slagfærdig, rap i replikken og derfor også som journalist ypperlig. Indre mission hvis historie er ét med hans egen og som han helhjertet identificerede sig med, styredes „med fast hånd og konservativ varsomhed" med strategisk overblik og sans for fjendens svage punkter, men også med forståelse for „nådegavernes forskellighed"; B. var altid på vagt over for de mere småtskårnes (missionærer-

ne fx) hang til at ensrette hinanden. I bestyrelsen var han enerådende; de fleste af de andre var leddeløse nikkedukker der blev som voks i hans hænder. Bønder imponerede ham ikke – det var der for resten intet som gjorde – det var, mente han, en smal sag for en præst at være lige så god bonde som de, og han fandt det ulykkeligt at præster begyndte at forpagte jorden ud: just som landmænd skulle de hævde sig og bevare fællesskabet med sognet; på husbesøg skulle præsten „begynde med grisen og ende med Jesus", men det forudsatte at han vidste lige så meget om grise som de bønder han levede iblandt. □Litografi, 1872. Stik af Weger i Leipzig, 1881. Træsnit efter foto, 1881, kopieret i flere træsnit. Mal. af M. Ancher, 1882, farvetryk efter mal. af samme. Et par træsnit, 1889, det ene af H. P. Hansen efter foto. Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto. Mal. af G. Achen, 1895 (Fr. borg). Buste af Axel Holm, 1901. Relief af samme, 1903 (mindesten på Ørslev kgd.). Buste af Fleischer, 1929 (Himmelbjerget). Min. af H. C. Vantore. Fremstillet på tegn. af M. Jepsen: B. taler i Udby k., 1865, litograferet af Harald Jensen. Mindelund i Ørslev præstegårdshave. Sten med mindeinskr. ved Ørum kgd.

Kilder. V. B.: Erindringer fra mit liv, 1900. Venskab og samvirke. Brevveksling mellem V. B. og Johannes Clausen, udg. Axel Beck, 1936. P. G. Lindhardt i Kirkehist. saml. 7.r.IV, 1960–62 267–95. Martin Schwarz Lausten sst., 1976 182–89.

Lit. Chr. Sørensen: V.B., 1931. Axel Beck: Vilhelm og Nina Beck I–II, 1921. P. G. Lindhardt i Årbog for hist. samfund for Sorø amt, 1953 44–63. Carl Weltzer i Kirkehist. saml. 7.r.I, 1951–53 195–210. P. G. Lindhardt sst. 7.r.II, 1954–56 444–79. Elith Olesen sst. 7.r.IV, 1960–62 296–307. P. G. Lindhardt: Den da. kirkes hist. VII, 1958 108f. P. Holt: Kirkelig forening for indre mission i Danm. i 100 år, 1961 161–69.

P. G. Lindhardt

Becker

Blandt de af hinanden uafhængige slægter Becker nedstammer en fra rektor i Husum Gottfried B., hvis far Johann B., ca. 1545–1614, var præst i Lennep ved Rhinen.

P. W. *B. var ~Elisabeth Anna Margrethe Begtrup 1811–1904, datter af landøkonomen G. *Begtrup 1769–1841.

J. G. Burman Becker: Geschlechts-Register der Familie B., 1875. Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891.

Hans H. Worsøe

Becker, Carl Johan, * 1915, arkæolog. * 3.9.1915 i Kbh. F: overretssagfører Carl Anton Johan B.

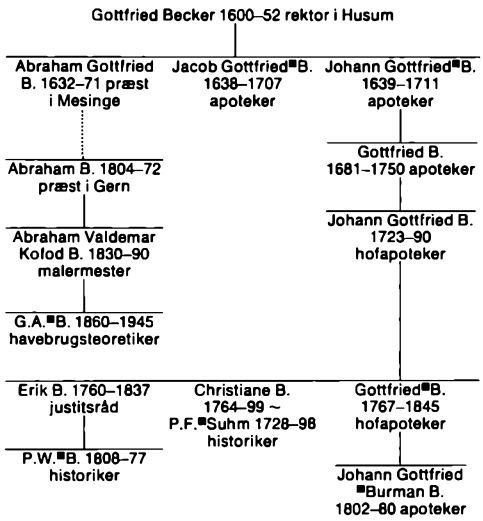

(1863–1938) og Henny Mathilde Døcker (1888–1976). ~1.10.1949 på Frbg. med Birgit Hilbert, * 18.5.1927 på Frbg., d. af højesteretsdommer, tidl. amtmand Carl Aage H. (1899–1953) og Gudrun Nielsen (* 1900).

B. begyndte allerede som gymnasiast at foretage arkæologiske undersøgelser, især ved Sejrø bugt. 1933 blev han student fra Metropolitanskolen, og tre år senere fik han guldmedalje for en prisopgave til Kbh.s univ. hvorfra han blev mag. art. 1939 i forhistorisk arkæologi. Hans doktorafhandling, 1948, handlede om *Mosefundne Lerkar fra Yngre Stenalder.* 1934–52 arbejdede han ved Nationalmuseets oldtidsafdeling, fra 1941 som inspektør. 1952 blev han professor i nordisk arkæologi og europæisk forhistorie ved Kbh.s univ., og 1961 blev han medlem af Videnskabernes selskab. Han var hovedredaktør for Acta Archaeologica fra 1948 og blev formand for det arkæologiske bopladsudvalg under Statens humanistiske forskningsråd 1969. 1967–69 var han redaktør af Archaeological Excavations in Thailand I–III og af Arkæologiske Studier I–IV fra 1973–77. Både som udgraver og som forfatter har han gjort en stor indsats på mange områder af nordisk og europæisk arkæologi, særlig inden for yngre stenalder, dels ved udgravningerne af neolitiske stendyngegrave og de første flintminer i Danmark og dels ved sine publikationer om perioden som behandles sammenfattende i disputatsen hvor den inddeles i tidlig-, mellem- og senneolitisk tid, hver med en række undergrupper. B. har desuden skrevet de første sammenfattende afhandlinger om *Enkeltgravkulturen paa de danske Øer* og *Den grubekeramiske kultur i Danmark* (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed

og Historie, 1936 og 50) samt om *Maglemosekultur på Bornholm*, 1951 og *Die mittelneolitischen Kulturen in Südskandinavien*, 1955. Andre emner behandles i *Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*, 1961 og i en række specialafhandlinger i danske og udenlandske fagtidsskrifter. Desuden har han bidraget til Prehistoric Man in Denmark I–II, 1957 og nyredigeret Johs. Brøndsteds bind af Politikens Danmarkshistorie, 1977. Som professor har B. fortsat undersøgelserne i marken for Nationalmuseet, i en årrække særlig i Vestjylland, og klargjort bebyggelsesforløbet fra yngre bronzealder frem gennem jernalderen. R. 1960. R.[1] 1968. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1949. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. V. Glob

Becker, Gotfred Abraham, 1860–1945, havebrugsteoretiker. * 22.9.1860 i Kbh. (Frue), † 23.4.1945 i Kbh., begr. Søllerød kgd. F: malermester Abraham Valdemar Kofod B. (1830–90, ~2° 1866 med Marie Sophie Frederikke Andersen, 1846–79) og Emilie Christofine Haagerup (1827–64). ~28.3.1888 i Kbh. (Garn.) med Ane Sophie Nielsen, * 15.1.1860 i Kildebrønde, † 7.12.1937 i Kbh., d. af smedemester Jens N. (1828–83, ~2° 1867 med Kirsten Jørgensdatter, 1836–73, ~3° 1873 med Johanne Jacobsdatter, 1843–1917) og Maren Olsen (1836–66).

Efter sin moders død kom B. fire år gammel i pleje hos bedstefaderen pastor Abraham B. i Gern. Ved drengens leg og færden i den store præstegårdshave blev hans interesse for naturen og plantelivet vakt. Efter realeksamen fra Århus katedralskole kom han derfor i gartnerlære, først på Frijsenborg, derefter i G. J. Bøghs planteskole i Horsens. 1882 blev han havebrugskandidat fra landbohøjskolen. I de følgende to år var han undergartner på Krathuset som ejedes af grosserer Hans Puggaard. Samtidig studerede han videre og tog 1884 eksamen i plantedrivning og „sirgartneri". 1884–1900 var han gartnermedhjælper i Botanisk have i København, derefter indtil 1908 undergartner samme sted. Sin store viden om planter og plantedyrkning fik han mulighed for at videregive til unge gartnere, først og fremmest gartnereleverne ved Rosenborg gartnerlæreanstalt og fra 1903 som lektor ved landbohøjskolen. 1908 forlod han helt Botanisk have og blev docent ved landbohøjskolen hvor han underviste i anlægsgartneri (indtil 1921), vækshusbygning, drivning af nytteplanter samt dyrkning af køkkenurter og prydplanter. Fra 1923–1926 var han professor i havebrug. Som person var B. stille og beskeden, som lærer omhyggelig og korrekt, som fagmand mere videnskabsmand og botaniker end plantedyrker. B. har forfattet en række lærebøger, bøger for lægfolk samt artikler i fagtidsskrifter. *Lærebog i Blomsterdyrkning*, 1894 med nye udgaver 1911 under titlen *Lærebog i Dyrkning af Prydplanter*, 1921 (under titlen *Prydplanter)*, samt 1928 og 1934). *Bregner og deres Dyrkning*, 1901, har stadig værdi som en grundig opslagsbog. B. var desuden en værdsat medarbejder ved gartneriske samleværker som Nordisk illustreret Havebrugsleksikon (1902, 1912, 1920 og 1932), Roser, 1915 og 1918, Danmarks Havebrug og Gartneri, 1920 og Illustreret Havebog, 1920. DM. 1894. R. 1923. □Foto.

Anton Pedersen i Gartnertid. 2.5.1945 årg. 61 101. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Becker, Gottfried (1681–1750), se **Becker, Johann Gottfried.**

Becker, Gottfried, 1767–1845, hofapoteker. * 9. 2.1767 i Kbh. (Petri), † 21.6.1845 sst. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: apoteker Johan Gottfried B. (1723–90) og Anna Christine Torm (1738–1809). ~20.4.1794 i Amsterdam med Nicolette Adriane Burman, * 28.8.1774 i Amsterdam, † 13.3.1824 i Kbh. (Helligg.), d. af prof. botanic., dr. med. Nicolaus Laurentius B. (1734–93) og Anna Marie Verkolje (1753–1810). – Far til J. G. *Burman B.

Efter skolegang og privat undervisning i Kbh. blev B. student 1786 efter at han samtidig med studeringerne i tre år havde været discipel på faderens apotek. Han drog til Tyskland og opholdt sig et år hos den kendte kemiker og apoteker Wieglieb i Langensalza. Hjemkommen tog han farmaceutisk eksamen 1787 og gjorde atter en længere udenlandsrejse, på hvilken han særlig studerede kemi, bl.a. hos Antoine Lavoisier i Paris, samt botanik og mineralogi. Efter faderens død overtog B. 1791 Elefantapoteket på Købmagergade (det senere Kgl. hofapotek). 1792 udnævntes han til hof- og rejseapoteker og holdt n.å. kemiske forelæsninger. Efter rejser til Norge og Holland blev han 1795 prof. chemiæ extraordinarius og udnævntes 1799 til assessor pharmaciæ, hvad han forblev til 1844. På grund af tunghørhed som han havde pådraget sig ved et kemisk forsøg tog han 1806 sin afsked som professor. 1807 anlagde han en farvefabrik; 1809 blev han feltapoteker. B. var en mand med stor skarpsindighed og utrættelig arbejdslyst. På grund af sin store kemiske viden var han medlem af en mængde kommissioner og lærde selskaber ligesom han skrev flere naturvidenskabelige afhandlinger. Apoteket som han havde ladet

ombygge overdrog han 1844 til sin søn. – Virkelig justitsråd 1829. Etatsråd 1842. – R. 1813. □Pastel af C. Horneman, 1814. Litografi af E. Bærentzen, 1843. Min. af Cornelius Høyer.

Archiv f. pharmacie, 1854 617–22.

*Poul Hauberg**

Becker, Jacob Gottfried, 1638–1707, apoteker. * 24.7.1638 i Husum, † 29.5.1707 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: rektor Gottfried B. (1600–52, ~2° 1651 med Margaretha Lather, hun ~2° 1654 med rektor Abel Finck) og Elisabeth Ehrenreich († 1645). ~1° 25.7.1667 i Kbh. med Catharina Heerfordt, † 7.1.1672 i Odense, d. af hofapoteker Christopher *H. (1609–79, ~2° 1660 med Margrethe Bentzen, 1617–81, enke efter gehejmesekretær, kanonikus Daniel Friedenreich, † 1645) og Dorthea Dobsin († ca. 1658). ~2° 15.10.1673 i Odense med Kristina Ram, * 9.9.1655, † 7.10.1686 i Odense, d. af provinsialmedicus og apoteker i Odense, dr. med. Stephan R. (1625–58) og Karen Thomasdatter Riisbrigh (1635–86, ~2° 1661 med dr. med., senere godsejer og kancelliassessor Christoffer Balslev, 1628–93). ~3° 20.5.1692 på Lammehave med Susanne Hahne, * i Odense, † marts 1701 sst. (~1° med assessor, lic. juris Peder Winding, 1637–84), d. af rådmand i Odense Herman H. (1608–60) og Else Mule (ca. 1614–87, ~2° 1664 med magister Jørgen Bertelsen *Taulov, 1606–80). – Bror til Johann Gottfried *B.

B. var discipel hos hofapoteker Samuel Meier i Kbh. fra 1654 og forblev efter Meiers død hos dennes enke til i hvert fald 1659. Efter nogle rejseår i udlandet købte han 1664 apoteket, det senere Løveapotek, i Odense. B. var en foretagsom mand, men hans initiativ lå for størstedelen uden for apoteket; foruden med stude og korn drev han en betydelig handel med både by- og landejendomme. Ved giftermålet med Susanne Hahne kom han i besiddelse af godset Lammehauge ved Ringe og en overgang ejede han Ringstedgård (senere Torpegård) ligeledes på Fyn. Fra 1667 til 1682 var han som rådmand medlem af magistraten i Odense. B.s mange forretninger var tabgivende og 1684 fik hans kreditorer højesteretsdom for at apotekergården skulle sælges ved auktion. Bl.a. ved broderens, hofapoteker Johann Gottfried B.s hjælp fik han atter fri rådighed over sit bo. 1695 kom han på ny i vanskeligheder med deraf følgende retssager. Udgangen blev at han 1700 solgte apoteket til svigersønnen Peter von Westen. B. blev indtil sin død boende i Odense uden at eje fast ejendom og i meget beskedne kår. □Mal. af Ayerschüttel (barneportr. 1640).

J. G. Burman Becker: En borger i Odense i det syttende århundrede, 1880. E. Dam: Odense Løveapoteks hist. 1549–1903, 1903. E. Dam og A. Schæffer: De danske apotekers hist. I, 1925 38.

V. Gaunø Jensen

Becker, Johann Gottfried, 1639–1711, apoteker. * 7.10.1639 i Husum, † 17.5.1711 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: rektor Gottfried B. (1600–52, ~2° 1651 med Margaretha Lather, hun ~2° 1654 med rektor Abel Finck) og Elisabeth Ehrenreich († 1645). ~1° 11.12.1671 i Kbh. med Sophie Iversdatter (Bath), * 8.7.1656 i Nysted, † 19.4.1689 i Kbh. ved operahusets brand, d. af rådmand og amtsskriver på Ålholm Iver Nielsen (1615–66) og Johanne Lerche (1631–77). ~2° 1.5.1694 i Kbh. med Helene Margrethe Munk, † 26.7.1725 sst. (~2° 1713 med justitsråd, senere konferensråd, amtmand Hans Seidelin, 1665–1740, ~1° 1692 med Drude Margrethe Clausdatter, † 1711), d. af brygger og islandsk købmand i Kbh. Erik Munk (1616–73, ~1° 1646 med Elisabeth Wurt, † 1655) og Maren Hagensen († tidligst 1689). – Bror til Jacob Gottfried *B.

Efter at have gået i latinskolen i Husum kom B. 1655 i apotekerlære i Flensborg hvor han forblev i seks år, derefter rejste han til Tyskland og Tyrol og tilbragte efter hjemkomsten 1664 et år hos broderen i Odense. Han foretog atter en studierejse til Tyskland, Italien og Wien hvor han konditionerede, indtil Frederik III efter tilskyndelse af den berømte kemiker og guldmager Francesco Borri opfordrede ham til at søge stillingen som hof- og rejseapoteker i Kbh. Han var da forlovet med Sophia Heerfordt, d. af hofapoteker Christopher H., men hun døde 1670 kort før brylluppet. S.å. åbnede han Elefantapoteket på Købmagergade; desuden var han feltapoteker og var med i felttoget 1676 i Skåne. – B. var anerkendt som en fremragende kemiker og dygtig apoteker, og i sit laboratorium anstillede han mange videnskabelige forsøg, ofte i forbindelse med Thomas *Bartholin der flere gange roser ham i sine skrifter. Han har bl.a. udgivet *Mithridaticum damocrateum,* 1671, *Desriptio Theriacae coelestis,* 1704 og medvirkede ved udgivelsen af Apoteker-taksten 1672. – Allerede 1708 havde B. overdraget apoteket til sin søn i første ægteskab **Gottfried B.,** * 24.1.1681 i Kbh. † 19.2.1750 sst. der også efterfulgte faderen som hof-, rejse- og feltapoteker; han var en virksom mand der foruden apoteket, som nedbrændte fuldstændigt 1728, i nogle år også drev en betydelig købmandshandel. 1740 udnævntes han til assessor i Collegium medicum, og 1749 fik han rang med virkelige kammerassessorer. □Min. og akvarel,

radering efter en af disse af A. P. Madsen, 1868. □(J. G. B.) Mal. Litografi af L. A. Kornerup, 1864, efter mal. Tegn. efter samme forlæg (Kgl. bibl.). Buste af A. Gercken, 1715 (Petri k., Kbh.).

J. G. Burman Becker: Hof- og reise-apotheker J. G. B.s levnet, 1864. Samme: Erindringer om G. B., 1868. A. Schæffer: Det kgl. hof-apothek 1669–1918, 1919 19–48.

*Poul Hauberg**

Becker, Johan Gottfried Burman, se **Burman Becker, J. G.**

Becker, John Kristian, * 1915, væver. * 2.5.1915 i Åkirkeby (Åker sg.). F: smedemester Veseth Sigfrid B. (1882–1949) og Olga Karoline Hammer (1880–1967). ~ 6.11.1948 i Holte (b.v.) med væver Kirsten Petersen, * 8.11.1915 i Kbh., d. af grosserer Jens Ole P. (1891–1976) og Eva Nielsen (1892–1919).

Student 1934 fra Rønne. Uddannet hos Gerda Henning på Kunsthåndværkerskolen og hos Geismar på Den danske væveskole med afgang fra begge 1938. Efter en kortvarig ansættelse som designer på Den blå Fabrik kom B. fra 1939 på Gerda Hennings private vævestue hvor han især fik lejlighed til at væve damask. I 1946 oprettede han sammen med Kirsten Becker selvstændig virksomhed. På et tidspunkt hvor damaskvævningen var degenereret tog de teknikken op til ny anvendelse i det moderne væveri ved at benytte grovere garner og enkle, klare mønstre, og meget dækketøj med både klassiske og moderne mønstre er udgået fra deres vævestue eller sat i produktion hos Georg Jensens Damaskvæveri. Det er dog i fremstillingen af tæpper og kirkelige tekstiler, ægteparret har deres største arbejdsområde. Tæpperne udføres dels i ryateknik, dels i fladvævning og flos, hvis bundne teknik stiller særlige betingelser for mønsterindretningen. De har udført tæpper for F. L. Foght, men de indgår også i deres selvstændige udsmykningsopgaver for bl.a. kirker. I samarbejde med pastor Vagn Riisager, Randers, udformedes i begyndelsen 50erne nogle moderne messehagler, og efter at disse havde været præsenteret på provsternes årsmøde begyndte bestillingerne at indløbe. Produktionen omfatter nu også antependier og altertæpper. De tegner selv deres arbejder og samarbejder de enkelte dele til en helhed. Foruden udsmykning af en række danske kirker har B. udført scenetæppet til Risskov skole, der betaltes af Kunstfonden, samt tæpper og andre tekstiler til Sukkerfabrikkernes administrationsbygning og til Østifternes kreditforening. Et samarbejde med Arne Jacobsen, efter hvis udkast de udførte scenetæppet til Munkegårdsskolen og gardiner til SAS-huset, var i særlig grad en teknisk udfordring, men netop den tekniske indsigt kendetegner de arbejder, der udgår fra Kirsten og John Beckers Håndværveri i Søllerød der er et af de få danske væverier hvor jacquard- og trækvæv stadig er i brug. Arbejder er indkøbt af Det danske Kunstindustrimuseum, Louisiana, Det nordenfjeldske Kunstindustrimuseum i Trondheim og Museum of Modern Art, New York. – Tildelt Kay Bojesens mindelegat 1963 og Hirschsprungs legat 1964. – B. har siden 1958 undervist ved Kunsthåndværkerskolens tekstillinie. Sammen med Gertrud Ingers har B. udg. bogen *Damast,* Västerås, 1955. Medlem af Haandarbejdets Fremmes bedømmelseskomité 1955–64, af Dansk Kunsthåndværks bestyrelse fra 1962 og forretningsudvalg 1964–70. – **Kirsten B.** tog realeksamen 1932, blev uddannet som tegner ved kunsthåndværkerskolen i Hamburg 1933–37 og akademiet i Düsseldorf 1937–38, som væver ved Kunsthåndværkerskolen i Kbh. med afgang i 1942.

B. Salicath og Arne Carlsen: Mod. danish textiles, 1959. Esbjørn Hiort i Dsk. kunsthåndværk 1963 94. B. Salicath sst., 1966–67 74–76.

Charlotte Portman

Becker, Kirsten, se **Becker, John.**

Becker, Knud Ahasverus, 1681–1738, godsejer. * 7.9.1681 i Hvalpsund færgegård ved Limfjorden, † 12.8.1738 ved Bækkeskov, begr. i Everdrup k. F: færgemand Ahasverus B. (ca. 1628–1708). ~ Helene Marie Brumund, * 1706 i Kbh., † 22.11.1769 i Randers (~ 2° 1741 med amtsforvalter etatsråd Hans Folsach til Gessinggård, 1684–1758), d. af hofskrædder, kommerceråd Didrik B. (ca. 1660–1737) og Juliane Marie Stracken († 1755).

B. kom som dreng i tjeneste hos landstingshører Peder Bering. Senest 1708 blev han af Frederik IV antaget som ridefoged ved Vallø, Billesborg og Gunderup. Som inspektør bestyrede han disse godser i dronning Anna Sophies tid. 1718 blev han vicelandsdommer over Lolland og Falster og 1737 landsdommer sst. 1729 købte han Bækkeskov. Som godsinspektør kom han ofte i strid med Køge by, og han var berygtet for sin hårdhed mod bønderne. 1738 myrdedes han af sine hovbønder. Gerningsmændene blev henrettet. Endnu for få generationer siden levede på egnen mindet om den hårde bondeplager. □Epitafium, uden portr. (Everdrup k.).

Rinds hrd.s krønike i Saml. til jysk hist. og topogr. II, 1868–69 58f. Anders Petersen: Vallø og omegn, 1877 132–43. Peter Jensen: Optegnelser om Snesere sg., 1883

35–44. E. Pedersen i Hist. saml. for Præstø amt, årsberetn. 1947–52 440–68.

*S. Nygård**

Becker, Carl Henrik **Knuth,** 1891–1974, forfatter. * 21.1.1891 i Hjørring, † 30.10.1974 på gården Vaar (Waar) ved Sebbersund, urne nedsat på ukendt sted i museumshaven i Hjørring efter eget ønske. F: tidl. proprietær, senere detailhandler Johan Heinrich B. (1844–1924) og Sophie Margrethe Henriette Dittmann (1860–1921). ~ efteråret 1917 med Mette Pedersen Wittrup, * 18.7.1898 i Linderum, Ugilt sg., Hjørring amt, d. af landbruger Kresten P. (1865–1905) og Johanne Wittrup (1866–1944).

B. er født 1891 men angav altid selv ud fra sit grundmurede nordjyske lune og uden nærmere årsag 1893 som fødselsår. Det lykkedes ham at suggerere et flertal af litteraturhistorikere til at bogføre det gale årstal skønt hans romaners præcision i tidsbilledets vælde af detaljer (Christian IX, Alberti, Sabroe, Herman Bang, Nansen, osv.) er med til at rykke tingene på plads. Kai Gøtsche – den til dels digteriske figur, „som er mig og ikke mig" – er punktligt født til verden i januar 1891, om end i vendsysselsk snefog. B. tilbragte den første del af sit liv i fødebyen Hjørring, det Beckerske private verdenscentrum for undertrykkelse, underkastelse og frigørelse, småstaden som han i sin romanrække har omdøbt og omdigtet til „Vendelby", idet han med en uudtømmelig poetisk styrke har mættet den rent topografiske betegnelse med samme symbolbærende realisme som den der kendes fx fra navnet Sidenius i Pontoppidans Lykke-Per. I det hele taget står B.s vilje og radikale lidenskab ikke tilbage for Henrik Pontoppidans. Tidligt i livet kom B., der var den yngste ud af en søskendeflok på i alt fire (en broder sendtes i en alder af otte til slægtninge i Amerika, hovedsaglig fordi moderen ikke brød sig om drengebørn), i opposition til sin fattigfine, halvruinerede og konservative familie, til sit miljø og hele det samfund som omgav ham. Hans fantasiudfoldelse konkretiserede sig som en trussel mod de „formeget-voksne" og de normer de lagde hen over deres afkom. Det førte til at hans forældre, stærkt tilskyndet af en lokal indremissionær, Nyholm, (i *Det daglige Brød* kaldet Nærum, og dermed digterisk fritlevende som alle B.s figurer) anbragte den tilsyneladende vanartede, asociale, bandende og skoleskulkende 8-års dreng på opdragelsesanstalten Holsteinsminde i Sydvestsjælland. I *Verden venter* har B. givet stedet det ironidryppende navn Sjællandsglæde. Her forsøgte forstander Mollerup (i Verden venter: Monrad) at få sat skik på B. og klemme hans fantasi ind i de rette nationale og gudhengivne rammer. B.s ophold på Holsteinsminde strakte sig over 6–7 år, til og med konfirmationen. Mollerup sattes senere, i tiden op mod første verdenskrig, under skarp offentlig anklage af Peter Sabroe (i Verden venter: journalist Sand). Debatten om børnehjemmenes hårdtslående pædagogik og forkyndelse bragtes frem i folketinget og førte til Mollerups afskedigelse fra Bøggildgård i maj 1913. Ved udgivelsen af Verden venter, 1934, blussede diskussionen om det offentliges behandling af samfundets stedbørn op på ny med voldsomhed, skønt B.s digterisk udformede anklage – tilsyneladende – havde retrospektiv karakter. Også fra Sjællandsglædes krumbøjede verden henter drengen Kai (eller digteren Knuth Becker, men stadig væk med et forbehold over for en alt for håndfast identifikation) et begreb der viser sig at have symbolbærende realisme i romanens univers, „solhjørnet" i anstaltens have ses som et helle, en stump paradis, for de beklippede småfyre, og forfatterskabet har som et mål, uden at det polemisk-agitatoriske bestemmer forløbet, at rydde en plads til et solhjørne, uden undertrykkelse, uden Jante-lov, uden skyldbyrde af traditionel observans, for hvert enkelt menneske. B. har i *Profiler,* 1944 beskrevet sit digteriske program således „Fra spontane udbrud og angreb til en lang, lang undersøgelse af den uret vi mennesker altfor ofte begår mod hverandre og mod det menneskelige i os selv. – En opgørelse af individets og samfundets gensidige skyld." Til brug for sin opgørelse der har vældige reserver af varme til sin rådighed arbejder B. sig hen mod en totaldækning af sine personers sjælelige topografi. Overalt sættes individet i et forhold til kollektivet, men med så stor en psykologisk rummelighed at særtilfældet bliver alment. Lillebyen gøres universel, uden at konturerne og farverne udviskes. Digtning som selvhævdelse og livsudvidelse, „en erupsjon av erfaring", som Aksel Sandemose har sagt.

Ved tilbagekomsten til Hjørring fortsatte den nu 15-årige B. sin afbrudte skolegang, men uden held til at glide ind i det autoritært formede kollektiv. Fortabt søn, men ingen fedekalv. Han gik sin fader til hånde i hans kuldskære sygeplejeforretning, var landvæsenselev på Asdal hovedgård ved Hirtshals 1906–07 (i *Uroligt Foraar:* „Klitgården"), stod en overgang i smedelære i Kolding og så sig i stand til, efter soldatertidens spidsrod (jfr. afsnittet „Funksjonærfabrik" i Uroligt Foraar) at overtage og videreføre faderens maskinforretning som senere, under krisen omkring 1930, gik fallit skønt B. der slet ikke var nogen talentløs forhandler af landbrugsmaskiner kunne have reddet stumperne ved hjælp af

cirka 40.000 kroner. Men fallitten var formentlig kærkommen. Den altid meget læsende og kundskabssøgende mand var netop ved denne tid for alvor på vej ind i forfatterskabets massiv og i fuld gang med at forberede udgivelsen af sit værk om Kai Gøtsches udviklingshistorie. 1934 købte han herregården Wår ved Sebbersund i nærheden af Løgstør, ikke langt fra proletardigteren C. Stauns barndomshjem, og her boede B. bortset fra periodiske ophold i Hjørring, indtil sin død i 1974. Den skyhed hos ham der førte til en mangeårig selvvalgt isolation formåede han at kaste fuldstændig af sig så snart han arbejdede med sin digtning. – I efteråret 1917 giftede han sig med Mette Wittrup gennem hvis slægt han nærmede sig „en arv fra gammel nordjysk bondekultur på den ene side og vestkystalmue på den anden". Hun mærkes som inspiration til Marianne-skikkelsen i romanseriens sidste bind, et nybrud af erotisk lykkelig skrivekunst. Her vender Kais skæbne. – Barndommen og ungdommen var, som B. har sagt det (i det selvbiografiske essay „Omfødsel" i Profiler), ikke et tabt, men et overvundet land, og hans digtning forsøger med lige dele hukommelsesperfektionisme, fantasikraft og retfærdighedsfølelse at beskrive det tryk som hans nederlagsomgivelser lagde over ham siden de tidligste barneår og at gøre rede for den „blodige omfødsel" som romanernes midterfigur Kai gennemgår inden han slipper nogenlunde levedygtig ud i det fri og tager sig selv i besiddelse. Kai, pariaen, den overkomplette og på en måde hjemløse, var oprindelig af sin digter døbt Kjeld men blev ret snart benævnt Kai, det vil sige Kain, flygtningen der krydser og opsøger sine egne spor idet han møjsommeligt og ufuldkomment beslutter sig til at tage kampen med omgivelserne op på stedet.

Fra og med 1913 fik den tidligt skrivende B. (jfr. „lapperne" fra poeten Kai Gøtsches drenge- og ungdomsår) offentliggjort et stort antal af sine digte i Vendsyssel Tidende. En del af dem forsynede han med sin elskede afdøde tyske bedstemoders initialer D. P. (ɔ: Dittmann Paysen). Dermed knyttede han som med en hemmelig kærlighedskode forbindelsen bagud til det menneske han følelsesmæssigt havde knyttet sig tættest til. Fru Dittmann Paysen døde 1912. I romanerne er bedstemoderen skildret som den, der med stabil kærlighed lærer sin umulius af en dattersøn at „takke for wer dag du leve" som det hedder i hendes tysk-danske mundart. Ligesom Andersen Nexøs Pelle Erobreren fører B.s værk fra mørket ud i lyset. 1916 udsendte B. en samling af *Digte* („i Commission hos J. F. Petersens Boghandel, Hjørring"). Bogen består næsten udelukkende af skikkelige pietetsytringer og er uden varsler om det temperament og det livsmod der rører kraftigt på sig i *Silhuetter* I-III (1921, 1923 og 1928, ny udgave 1969), og som i romanrækken strækker sig helt ud. Silhuetterne samler de vigtigste af B.s motiver: gammelverdenens morallove, børnene som ofre for de voksnes kompakte uforstand, opdragernes opadrettede sagtmodighed og nedadrettede fanatisme, præsteskabets statsunderstøttede hykleri, krigsgalskaben, ravnekrogens sladdermekanismer (med personkarakteristikker i Harald Bergstedt-stil), det daglige brøds forbandelse og velsignelse. Skuespillet *I, som præker,* 1922, om de ugifte mødre i „en hvilken som helst dansk provinsby" og det moralpostyr som seksualdriftens mere konkrete resultater afstedkommer hos byens menighed af sædelighedsapostle slutter sig i tendens og agitation og reformiver til silhuetterne. De sort-hvide kontraster falder i øjnene.

Med romanen Det daglige Brød 1932 indledte B. sin monumentalkarakteristik af antihelten og fantasten Kai Gøtsche og hans forsøg på, op gennem hverdagslivets lange dag og med fantasien dels som flugtmulighed, det vil sige som mulighed for eskapisme, dels som befrielses- og erkendelsesredskab at erobre sin egen identitet. Værket fortsættes med Verden venter I-II 1934, Uroligt Foraar I-III, 1938-39, *Naar Toget kører* I-II 1944 og *Marianne* 1956. *Ferie fra hverdagen* 1957, (udvidet udgave 1968) supplerer B.s tidligere biografiske oplysninger. Digtsamlingen *Sind og Stof.* Digte gennem 30 Aar, 1920–1950, (1951, i udvalg ved og med forord af Harald Rue, samt ganske korte, tydeliggørende kommentarer af B. selv) supplerer indtrykkene af B. som lyriker, og *Huset,* 1961 bringer i fragmentarisk form nogle kapitler af fortsættelsen til Marianne: „Et kors af brosten". Et færdigudarbejdet manuskript til et nyt, selvstændigt bind findes ikke. – B.s romaner tilhører for så vidt den sociale litteratur hvis begrebet „social" opfattes som enhver form for menneskelig gensidighed, i lyst og i nød. Værket er enestående i dansk digtning gennem miljøbeskrivelsens mangfoldighed, personernes animalsk dampende nærvær, replikkernes træfsikkerhed i det individualistiske, den stejle og ømme gengivelse af bevidsthedslivets fineste skift, de næsten umærkelige overgange mellem sorg og munterhed, forventning og skuffelse, forstillelse og oprigtighed, fortvivlelse og tro, fortid og nutid i ét. Hver enkelt detalje opnår skinbarlighed via B.s sans for det artistiske, uden at værkets episke spændkraft nogensinde svækkes. Den symbolbærende realisme, som med B.s associationsmættede fortrolighedssprog er gjort til en struktur i strukturen, udvider værkets dimensioner indtil det grænsesprængende:

de for-meget-voksne, bloddyngen, solhjørnet, dueslaget, vestenlæet, Vendelby løbegrav, spindemaskinen, den fortabte søn, osv. Værket er klassisk og moderne på én gang, båret oppe af humor, forfærdelse og befrielsesdrømme, en enetale, men med tusind stemmers forskellighed. B. ser sin sandhed som den at „det er en betinget dom det at være menneske, og de gode stunder, vi har, må vi være dobbelt taknemmelige for – som en slags benådning". Videnskabernes selskabs pris, 1934. Holbergmedaljen, 1955. Det da. akademis store pris, 1961. □Tegn. af Ellis Ullman, ca. 1933, af Johs. Nielsen, 1941, af Otto Christensen, 1944, af Hans Bendix, 1961 (Fr. borg), og af Mogens Becker. Foto.

Udg. Sind og stof. Digte gennem 30 år, udg. Harald Rue, 1951. Kai Gøtsche (Det daglige brød og Verden venter i uddrag), udg. Kjeld Birket-Smith, 6. opl. 1972.
Kilder. Niels Birger Wamberg: Samtaler med danske digtere, 1968 80–84. Samme i Danske digtere i det 20. årh. II, 1966 369–432.
Lit. Jul. Bomholt: Moderne skribenter, 1933 41–61. Martin Ellehauge: Det danske skuespil efter verdenskrigen, 1933 99–102. Paul la Cour i Tilskueren, 1934 206–23. Hakon Stangerup: Portrætter og protester, 1940 145–53. Mogens Kragh-Müller: K. B., 1946. Tom Kristensen: Til dags dato, 1953 109–11. Richardt Gandrup: For og imod, 1960 51–63. Anne-Kathrine Gudme i Tilbageblik på 30erne, udg. Hans Hertel, II, 1967 118–27. Emil Frederiksen: K. B., 1970. Inger Elbirk i Dansk udsyn LI, 1971 422–31. Aksel Sandemose: Dikteren og temaet, 1973 41–46.
Papirer i Kgl. bibl.

Niels Birger Wamberg

Becker, Peter Willemoes, 1808–77, præst, historiker. * 21.9.1808 i Kbh. (Helligg.), † 5.4.1877 sst. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: kancelliråd, senere justitsråd, kontorchef i det norske revisionskontor, senere kasserer ved Kbh.s hovedkasse Erik B. (1760–1837, ~1° med Agathe Dinesen, 1773–1806) og Catharina Sophia Wilhelmina Willemoes (1780–1844). ~26.8.1840 på Frbg. med Elisabeth Anna Margrethe Begtrup, * 3.9.1811 i Kbh. (Frue), † 9.1.1904 på Frbg., d. af professor i landøkonomi G. "B. (1769–1841) og Christiane M. Møller (1772–1854).

B. blev student fra Fr.borg 1825, cand.teol. 1830, var en tid lærer i historie ved landkadetakademiet og tog 1835 magistergraden. 1836–38 foretog han med kongelig understøttelse studierejser til Sverige, Nordtyskland, Holland, England, Skotland og Frankrig. Efter hjemkomsten valgtes han til medlem af Selskabet for Fædrelandets Historie og Sprog; dr.phil. 1854. 1839 blev han sognepræst i Køng på Sjælland, et embede han 1859 ombyttede med Soderup og Eskilstrup. 1850 var han blevet provst for Hammer og Tybjerg herreder. Han tog sin afsked 1875. – Politisk var han Frederik VIs mand og indtog som medlem af kirkeforfatningskommissionen af 1853 et udpræget konservativt standpunkt. B. viste tidligt historisk interesse; allerede som student fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om Vendsyssel i den tidlige middelalder (1828). Som alumnus på Borchs kollegium skrev han et par latinske afhandlinger (om Henrik Burwin IIIs hustru Sophie, 1830 og om H. P. Resens danske bibeloversættelse, 1831); i sin også på latin skrevne magisterafhandling (1835) undersøgte han Danmarks forhold til Frankrig og Skotland 1511–14. Med det sidste arbejde var han kommet ind på studiet af dansk udenrigspolitisk historie, et hidtil ret uopdyrket felt. Samtidig havde L. v. Ranke i Tyskland og Mignet i Frankrig vist hvor mange værdifulde oplysninger gesandtindberetninger var i stand til at yde også om et lands indre historie, og A. Fryxell havde bl.a. i danske arkiver indsamlet det diplomatiske materiale hvis udgivelse han 1836 påbegyndte i „Handlingar rörande Sveriges Historia". B. besluttede at foretage et lignende efterforskningsarbejde til belysning af dansk historie, han vandt Frederik VIs sympati for planen, fik store offentlige understøttelser til sine rejser og opnåede ved de danske gesandters mellemkomst adgang til fremmede arkiver hvor tidligere ingen dansk havde sat sin fod. Den overvældende rigdom af nyt primært kildestof tvang ham ganske naturligt til at ændre sin oprindelig mere vidtgående arbejdsplan. Han måtte begrænse sig til en bestemt periode og valgte da Frederik IIIs tid som tiltrak ham ved „de indgribende og omfattende Forandringer, som den medførte i Statens indre og ydre Forhold" og ved den dunkelhed som endnu indhyllede så mange vigtige punkter. B. blev ved sine europæiske arkivforskningsrejser en pioner i dansk historieforskning. Få år efter fulgte C. F. "Allen i hans fodspor, senere mange andre. Hvad B. havde foresat sig for det tidsafsnit som især havde hans hjerte: at give en alsidig, sammenfattende fremstilling, lykkedes for Allen på hans særlige felt, den sidste unionstid; det lykkedes ikke for B. Årsagen var ikke manglende evner. Hans historiske intelligens var meget betydelig, hans pen løb let og elegant. Men han ejede ikke Allens seje, målbevidste koncentrationskraft, han spredte sig for meget og delte sit pund ud i en række større og mindre afhandlinger som belyste dels emner af dansk historie, dels engelske universitets- og kirkeforhold som han under sit ophold i Storbritannien havde viet særlige studier. De fleste af hans afhandlinger samledes i de to bind *Historiske Afhandlinger* 1874–75. Et større planlagt arbejde om den katolske modreformation i Danmark ramtes af det uheld at det indsamlede stof (foru-

den en række samlinger fra fremmede arkiver til belysning af Christian Vs tid og hele B.s store bogsamling) gik til grunde ved Køng præstegårds brand 1859. Materialet blev vel samlet på ny, men værket så aldrig lyset. Hvad angår det påtænkte værk om Frederik IIIs tid lod B. det blive ved de to bind *Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering af udenlandske Archiver*, 1847 og 1857. Dette skyldtes dog ikke blot B.s personlige mangler. Det var ham klart at det indsamlede fremmede arkivstof måtte suppleres ved omfattende undersøgelser i danske arkiver, og hertil levnede hans stilling som landsbypræst ham kun ringe tid. Men selv om B. således kun kom til at yde en stofsamling betød hans samlinger dog et vigtigt fremskridt for forskningen. De er som videnskabelig kildeudgave prægede af flere mangler; de fremmede sendemandsbreve var hverken gengivet tilstrækkeligt fuldstændigt eller tilstrækkelig nøjagtigt i alle enkeltheder. Men de kastede dog så meget nyt lys over en betydningsfuld og tidligere ret sparsomt udforsket periode at de virkede i høj grad vejledende for og æggende på senere historikere. Navnlig J. A. *Fridericia står i gæld til B.s forarbejde, men også i vore dage er hans kildesamling et vigtigt hjælpemiddel ved studier over denne tids historie. – □Min. af E. B., 1814. Malerier af E. Bærentzen, 1836, og af D. Monies, 1839.

Breve til og fra B. i Kgl. bibl.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Becker, Tyge Alexander, 1812–69, historisk og æstetisk forfatter. *16.5.1812 på Tirsbæk ved Vejle, †9.11.1869 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: generalkrigskommissær Carl Frederik B. (1784–1858) og Helene de Thygeson (1776–1839, ~1° 1802 med generaladjundant, kammerherre Friedrich v. Blücher, 1760–1806). Ugift.

Efter at være dimitteret fra Herlufsholm 1830 studerede B. i nogle år jura, men hans historiske og topografiske interesser som var udviklet under hans opvækst på gamle herresæder, tog snart overhånd og gav sig udslag i en betydelig litterær virksomhed. 1842 tog han magisterkonferens i historie. 1839–51 redigerede han måneds-, senere kvartalsskriftet Orion som han i de første år fyldte med oversatte og bearbejdede afhandlinger om geografiske og verdenshistoriske emner, men senere i højere grad med stof fra Danmarks historie og topografi. På rejser rundt i landet skaffede han meget ukendt materiale til veje, i 1845 således håndskriftsamlingen på Ledreborg som man troede var gået tabt. I udlandet var han kun en enkelt gang, nemlig da han 1843–44 for offentlig støtte berejste det østlige Tyskland. 1844–56 udkom han hans hovedværk inden for den historiske topografi *Prospecter af danske Herregaarde* (fot. optr. 1976) som han udgav sammen med landskabsmaleren F. Richardt. I sine bedste arbejder kunne hans fantasi og kombinationsevne føre ham ind på frugtbare kulturhistoriske synspunkter, og i hans studier over herregårdene og deres beboere havde sociale og økonomiske forhold en mere fremtrædende plads end almindeligt i samtidens historiske litteratur. Hans historiske arbejder fik en ikke ubetydelig folkelig udbredelse; derimod blev han mødt med kritik af fagfolk der hæftede sig ved hans arbejders formelle mangler, hans tilfældige kildebenyttelse og mangelfulde metode. Og det skadede hans omdømme at han skrev populære bidrag til folkekalendere o.lign. Kritikken og hele den forbeholdenhed med hvilken han mødtes ikke alene hos historikerne men hos hele den nationalliberale intelligens skyldtes dog i nok så høj grad hans forbindelser med adelen og magthaverne i Christian VIIIs tid. Det vakte stærk kritik da han 1845 uventet udnævntes til chef med forholdsvis meget høj gage for det nye „Historisk-genealogisk Arkiv" der skulle lede indsamlingen af historiske håndskrifter landet over hvad der opfattedes som et indgreb i gehejmearkivets virksomhed. Ved administrationens omdannelse 1849 inddroges embedet, og B. blev nu med en mere beskeden gage „ekstraordinær medhjælper" i gehejmearkivet. Hans hovedindsats som arkivmand var registreringen af „topografisk samling på papir". Desuden stod han formelt for udgivelsen af de to første bind af „De ældste danske Archivregistraturer" (1854–60). 1851–63 var han sekretær for Det kgl. danske Selskab for fædrelandets historie og udgav i Danske Magazin en række kilder til Danmarks historie i 15- og 1600-årene. Efter 1848 accepteredes han i højere grad af det nationalliberale borgerskab. Uanset sine forbindelser med magthaverne fra Christian VIIIs tid var hans nationale syn nemlig det samme som de nationalliberales, og i sin opfattelse af bondestandens og af Slesvigs historie lå han helt på linie med C. F. Allen og N. M. Petersen. 1848 tjente han i hæren som reserveløjtnant. Sit syn på bøndernes og Slesvigs historie gav han især udtryk for i sine historiske romaner fra 1850erne og 60erne hvis litterære forbilleder var Walter Scott og Lytton Bulwers romaner. Egentlig historiske arbejder fra hans senere år er forholdsvis sjældne. 1865 kom dog i anledning af Herlufsholms 300-årsjubilæum *Herluf Trolle og Birgitte Gøie* som i mange henseender må regnes for hans bedste historiske arbejde. □Foto.

A. E. Leth og G. I. Wad: Meddelelser om dimitterede fra Herlufsholm, 1875. Fædrelandet 7.10.1845. Lolland-Falsters stiftstid. 15.10.1845. Vedel Simonsens og Werlauffs brevveksling II, i G. L. Wad: Fra Fyns fortid II, 1916; III, 1921. A. Thiset i Fra arkiv og museum 2. serie, I, 1925. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 63 82 192.

Steffen Heiberg (P. Læssøe Müller)

Beckett, Francis, 1868–1943, kunsthistoriker. * 26.3.1868 i Kbh. (Holmens), † 12.7.1943 i Gentofte, urne på Mariebjerg kgd. sst. F: grosserer Hugh Lang B. (1843–1902) og Johanne Catherine Petræus (1846–1921). ~ 1° 30.8.1900 på Frbg. med Ulrikka Margrethe Lucia Mørck, * 27.5. 1881 i Hobro, † 19.1.1903 på Frbg., d. af by- og herredsfuldmægtig, exam. jur., sidst sagfører Carl Vilhelm M. (1853–1903) og Andrea Vilhelmine Augusta Hansen (1859–1924). ~ 2° 9.8.1908 i Haslev med Edle Schack, * 13.7.1882 i Nyborg, † 4.1.1947 i Vangede, d. af kaptajn af infanteriet, senere oberst, slotsforvalter på Kronborg Mathias Gustav S. (1847–1923) og Nielsine Kristine Weber (1858–1911).

B. blev student 1886 (privat dimitteret) og begyndte straks et kunsthistorisk fagstudium under Jul. *Langes ledelse. For en afhandling om en række antikke skulpturer i københavnske samlinger vandt han 1892 univ.s guldmedalje og tog s.å. magisterkonferens i kunsthistorie med antik kunst som speciale. I disse og de følgende år fortsatte B. sine studier i oldtidens græskromerske billedkunst *(Skulpturer fra Parthenon i Kjøbenhavn* i Nord. tidsskr. for filologi 3.r.I, 1892–93, *Studier i Ny Carlsberg Glyptotek* i Nordisk tidsskr., 1893), men begyndte jævnsides hermed en metodisk undersøgelse af dansk kunst i 1500-tallet. Med det på foranledning af kultusministeriet og Nationalmuseet udgivne værk *Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder,* 1895, optog han et vigtigt, hidtil kun lidet opdyrket område til behandling og gav derigennem betydningsfulde bidrag til udforskningen af overgangen fra sengotik til renæssance i vor billedkunst; i et par mindre afhandlinger, henholdsvis om krucifikset i Herlufsholm kirke (Tidsskr. for Kunstindustri 2.r.IV, 1898) og om et drengeportræt af Hans Knieper (Hist. Tidsskr. 6.r.IV, 1892–94) gjorde han lodskud i det store stof der skulle blive hans hjemlige speciale i den følgende menneskealder. Sit intime kendskab også til den italienske ungrenæsssances kunstneriske kultur lagde han for dagen i *Florentinske Kunstnere. Fra Giotto til Fiesole,* 1897, et fragment af et større skrift der blev planlagt og delvis udarbejdet under et langt studieophold i Italien. Således forberedt ved indgående granskning af hjemlige monumenter og omfattende kendskab til udlandets forbilledlige kunstværker kunne B. da ligeledes 1897 forelægge sit banebrydende arbejde *Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark* for hvilket han erhvervede den filosofiske doktorgrad. I forordet til denne afhandling erklærede han det som sin hensigt engang at levere en samlet fremstilling af kunstens, ɔ: arkitekturens og billedkunstens historie i Danmark fra de ældste tider til nutiden, en plan der for en væsentlig del blev bestemmende for hans senere forfatterskab. Straks efter sin disputats fik B. der allerede tidligere havde vikarieret ved antiksamlingen og været assistent ved Rosenborgsamlingen fast tilknytning til dansk museumsvæsen, idet han 1897 blev inspektør ved Den kgl. afstøbningssamling hvis store og for sin tid fortræffelige katalog der har en håndbogs karakter han udarbejdede 1902–04. Men også den højere undervisning lagde beslag på hans arbejdskraft. Siden efteråret 1896 holdt han i nogle år regelmæssige forelæsninger på kunstakademiet, siden 1897 læste han som privatdocent ved universitetet og holdt samtidig stærkt besøgte øvelser i Afstøbningssamlingen, ligesom han gennem en årrække underviste på Statens lærerhøjskole i sit fag. Endelig overtog B. 1909 den lærestol i kunsthistorie ved universitetet der havde stået ubesat siden Jul. Langes død 1896. I sammenhæng med denne pædagogiske virksomhed besørgede han 1897–1901 en forøget (3.) udgave af Wilh. Lübkes kunsthistorie der oprindelig var tilrettelagt af Lange, og udsendte 1911 *Verdenskunstens Historie i Grundtræk* (2. udg. 1919). B.s videnskabelige produktion i århundredets første tiår omfattede dels Danmarks senmiddelalderlige kunst, dels samtidens kunst. Tilskyndet af Hans J. Holm foretog han en grundig undersøgelse af dansk herregårdsarkitektur i 1500-tallet hvis resultater han nedlagde i teksten til det store opmålingsværk foretaget af akademiets elever, Danske Herreborge, 1904. N.å. skrev han om Århus domkirke i værket *Aarhus.* 1880ernes og 90ernes danske maleri fortolkede han med levende kunstnerisk forståelse i den af Karl *Madsen redigerede Kunstens Historie i Danmark, 1901–07, og i festskriftet Københavns Raadhus 1908 gav han en indgående historisk og æstetisk vurdering af Martin Nyrops hovedværk. Endelig øvede han i disse år jævnlig aktuel kunstkritik i fagtidsskrifter, og hans planmæssige opdyrkning af ældre dansk kunst der forberedte en samlet fremstilling satte frugt i adskillige afhandlinger, således et par studier over romanske stenskulpturer (i Hist. tidskr. för Skåneland II, 1904–08, og Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Hist., 1908). I perioden efter 1910 samlede B.s forskning sig først om renæssance-

kunsten i Danmark som han i sin disputats foreløbig havde kortlagt. Efter årelange studier i ind- og udland kom 1914 *Frederiksborg. Slottets Historie*, et sjælden helstøbt værk der har rang blandt de ypperste arbejder i dansk historisk litteratur overhovedet. Til dette grundlæggende skrift sluttede sig 1921 den skarpsindige bygningshistoriske monografi *Uraniborg og Stjerneborg* (sm. m. Charles Christensen). Endelig videreførte B. sine undersøgelser over tidlig middelalderlig billedkunst og gav 1919 den første videnskabelige redegørelse for vore romanske metaldrevne alterprydelsers alder og stil (i Tidskr. för konstvetenskap). 1924 kunne han da udsende første bind af sin *Danmarks Kunst*, omfattende oldtiden og den ældre middelalder der 1927 efterfulgtes af et bind om gotikken, arbejder der er båret af forfatterens grundfæstede lærdom, præget af hans altid åbne kunstneriske medfølelse og belyst af hans dybe fortrolighed med gammel dansk åndskultur. Særlig fortjenstfuld er behandlingen af vore kalkmalerier, idet det store stof her for første gang er gjort til genstand for en samlet, rent kunsthistorisk vurdering. Som forstudier til bindet om Danmarks kunst i renæssancen kom 1930 en afhandling om Hans von *Dieskau og Danmark (Aaarbøger for nordisk Oldkyndighed) og 1932 *Renæssancens Portrætmaleri*. B. der siden Carl *Jacobsens død 1915 var direktør for Den kgl. afstøbningssamling indtil 1933, blev 1924 medlem af Videnskabernes selskab, 1930 overordentligt medlem af kunstakademiet. 1919 stiftede han Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker og indtrådte 1924 i direktionen for Ny Carlsbergfondet. Sit embede som docent ved universitetet forlod han 1931. – R. 1924. DM. 1927. □Buste af L. Brandstrup, 1929. Mal. af Ernst Zeuthen, 1930, og af A. Lofthus, 1931. Tegn. af Otto Christensen (de to sidstnævnte Fr.borg). Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1897 88f. – Univ.s årbog 1898–1901, 1902 371–75; 1901–04, 1906 437–40; 1907–10, 1915 480–82. V. Thorlacius-Ussing m.fl. i Tilskueren LV, 1938 153–67. C. Elling i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1944.

*Christian Elling**

Beckman, Henrik, 1761–1830, præst. *9.10.1761 i Kbh. (Petri), †11.12.1830 i Boeslunde, begr. sst. F: justitsråd og rådmand Johan Diderich B. (1715–75) og Elisabeth Dürkop (1727–61). ~28.8.1788 i Kbh. (Frue) med Paulina Gustava Maria Engmann, *4.9.1767 i Kbh. (Frue), †3.9.1831 i Boeslunde, d. af kammerråd Carl Gustav E. (ca. 1717–82) og Ellen Lorence Lyno (†1812).

B. blev student 1778 fra Herlufsholm. Ved sine litterærhistoriske interesser stiftede han bekendtskab med Rasmus *Nyerup og Ole *Worm. 1782 tog han filologisk eksamen og blev alumnus på Borchs kollegium. Her udarbejdede han kommunitetets historie *(Communitatis regiæ Havniensis historia*, 1785). Den er skrevet på latin i annalistisk form og affattet med stor flid og nøjagtighed. Samtidig var han en ivrig medarbejder ved 3. del af J. *Worms „Lexicon over lærde Mænd". Han var den, siger Worm, „som jeg først og frem for alle bør yde min skyldigste taksigelse da han med største beredvillighed og utrættet flid har gjort sig en fornøjelse af at samle alle mulige tillæg og forbedringer til dette værks fuldkommenhed". Da han imidlertid påtænkte at blive præst forberedte han sig med mindst mulige pensum i kort tid til teologisk attestats, underkastede sig denne i slutningen af 1786, og et par måneder efter (1787) sad han som præst i Boeslunde ved Skelskør og virkede her til sin død. Han var en dygtig embedsmand, men myndig og stridbar; i århundredets begyndelse måtte han gøre opbud. Som prædikant gik han i rationalistisk retning og bekæmpede især med kraft al slags overtro. Han efterlod en sjælden fuldstændig samling af akademiske lejlighedsskrifter, navnlig indeholdende danske lærdes biografier.

Iris 1791 IV 172. Jens Møller i Dansk lit. tid. 1831 nr. 1 13–16. J. F. Fenger i Kirkehist. saml. I, 1849–52 538f. C. E. F. Reinhardt i Hist. t. 3.r.III, 1862–64 409. Jens Andersen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, II, 1913 117–23.

*Bjørn Kornerup**

Beeken, Hartman, 1743–81, billedhugger. Døbt 1.10.1743 i Kbh. (Helligg.), †17.6.1781 sst., begr. sst. (Nic.). F: skomager Johan Peter B. (1714–55) og Barbara Marie Hansdatter Bang (†1792). Ugift.

B. besøgte kunstakademiet 1758–65, mens M. T. *Le Clerc og J. F. J. *Saly var professorer i billedhuggerkunst og påvirkedes navnlig stærkt af sidstnævnte. 1764 fik han den lille og 1765 den store guldmedalje og derefter 1768 akademiets rejsestipendium for seks år. Han rejste først til Paris hvor han i juli 1769 blev indskrevet ved akademiet, anbefalet af C. N. Cochin, og opholdt sig der i det mindste året 1770 ud. Derefter drog han til Rom hvor han forblev i syv år, to og et halvt år ud over sin stipendietid. Fra Rom leverede B. ornamenttegninger hjem til kunstakademiet og var meget virksom som portrættegner hvorom en række tegninger – navnlig forestillende damer – som han efter sin hjemkomst udstillede på Salonen 1778 er et vidnesbyrd. Endelig

udførte han under opholdet en række modellerede skitser. I Rom omgikkes han Nicolai Abildgaard og J. T. Sergel af hvilke den sidste har spillet en stor rolle for ham. Flere af de smågrupper som B. efter sin hjemkomst modellerede for porcelænsfabrikken er ikke tænkelige uden kendskab til Sergels kunst. Det gælder navnlig statuetterne af Adam og Eva (brændt ler, Statens museum for kunst) samt Venus og Adonis eller Anchises (gips, Den kgl. porcelænsfabrik) der begge muligvis er udført allerede i Rom. Efter at være vendt hjem 1777 blev B. agreeret ved akademiet, men nåede aldrig at præsentere sit medlemsarbejde; han blev de sidste år meget benyttet som portrætbilledhugger. Beskednere fordringer tilfredsstillede han ved små blyants- og rødkridtstegninger, men den største betydning fik han dog gennem en række buster af tidens kendte mænd. Hans karakteristik af disse er skarp, undertiden maliciøs, men oftest dog med en sympatisk understrøm. Højest når han sikkert i busten af Johannes Ewald, men ved siden af denne må nævnes busterne af Otto Thott, Hielmstierne, Wiedewelt, Chr. J. Berger og arveprins Frederik som de betydeligste. På kunstakademiet fandtes tidligere buster af hertug Ferdinand af Braunschweig og Luxdorph, men de er forsvundet. Desuden har B. udført nogle allegoriske barnebuster, små pibelersportrætter af kongefamiliens medlemmer samt nogle smågrupper og figurer til Den kgl. porcelænsfabrik. Ved sin død efterlod B. under arbejde en stor marmorbuste af kong Frederik V, bestilt af enkedronning Juliane Marie. Den fuldførtes under J. Wiedewelts opsyn af dennes elev C. F. Kindgreen og står nu i Botanisk haves væksthus. Ved B.s pludselige død blev en meget lovende kunstnerbane afbrudt. Som elev af Saly og det franske akademi står han som den franske klassicismes eneste betydelige danskfødte repræsentant, og hans småskitser vidner om at han hvis større opgaver med årene var blevet ham overdraget sikkert ville have skaffet sig en fremragende position. □Karikatur af Sergel (Nationalmuseum, Stockholm).

G. Nygaard: Ewald portrætter, 1919 20 45. V. P. Christensen i Kunstmuseets årsskr. 1919, 1920 109–11. V. Thorlacius-Ussing sst. 1929–31, 1931 244–52. V. P. Christensen: Danish porcelain and its artists in the 18th century i The Connoisseur, 1922. L. Réau: Histoire de l'expansion de l'art français, Pays scandinaves, 1931 274f. L. Swane i Danske tegninger, 1945 64f. V. Thorlacius-Ussing: Reventlow-museet Pederstrup, 1971 130.

*V. Thorlacius-Ussing**

Beeken, Hartmann, se **Beeken, Jens L.**

Beeken, Jens Lorenz, 1786–1841, boghandler, forfatter. * 7.10.1786 i Kbh., † 20.11.1841 sst. F: hofskomager Friederich Wilhelm B. (1727–98) og Margrethe Sommerfeldt (1747–1824). ~ 18. (20.?).10.1807 med Johanne Ingeborg Neermann, * 1787, † 29.9.1865, d. af tøjfabrikant Heinrich N. (1747(48)–1808) og Anne Marie Kloch (1746(47)–1816).

B. var oplært som bogtrykker men etablerede sig 1806 som boghandler på Børsen og udnævntes 1811 til hofboghandler. Da Boghandlerforeningen i Kjøbenhavn stiftedes 1837 var han blandt de første boghandlere, foreningen anerkendte. B. var en driftig mand med interesse for bladudgivelse. 1808 udgav han det historisk betonede blad *Fortid og Nutid* der redigeredes af Malthe Chr. Møller. Andre blade redigerede B. selv: *Statsvennen*, 1821–25, *Kjøbenhavns nye Aftenpost*, 1825–29, *Kjøbenhavns nyeste Aftenpost*, 1838–40. 1824–29 udgav han *Gravblomster I–V*, et udvalg af avisernes mindevers over fortjente afdøde, 1838 *Den dobbelte Modejournal* der var med kobbere. På sit bogforlag der ikke skønnedes uden betydning udsendte han bl.a. talrige egne arbejder, hovedsagelig skildringer af sine rejser. Det hedder om disse bøger at de både recenseredes og læstes. Desuden omfattede forlaget en del populærmedicin og underholdningslitteratur med sensationelt lydende titler. En søn, **Hartmann Beeken** (1820–79), var efter overtagelse af Bernhard Rées boghandel nogle år boghandler i Ålborg hvor han døde.

C. Nyrop: Bidrag til den danske boghandels hist. II, 1870 157 179. A. Dolleris: Danmarks boghandlere, 1912 13. Harald Jørgensen: Tidsskriftspressen i Danmark indtil 1848, 1961 73. A. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974 122 135 216.

Aleks. Frøland

Been, Charles Arnold, 1869–1914, kunsthistoriker. * 14.3.1869 i Kbh. (Garn.), † 4.1.1914 på rigshospitalet sst., urne nedsat på Garn. kgd. F: kgl. hofurtekræmmer Jens Frederik Christian B. (1828–91) og Georgine Frederikke Modeweg (ca. 1839–94). Ugift.

Student 1887 fra Borgerdydskolen på Østerbro begyndte B. at forberede sig til skoleembedseksamen (historie), men økonomisk uafhængig og opfyldt af en – ganske ugrundet – mistillid til sine kundskaber opgav han efter seks-syv års studium helt at tage eksamen. Opvokset som han var i et velstående hjem havde han ved siden af sit universitetsstudium kunnet dyrke sin interesse for kunst og kunstindustri, og 1893 ansattes han som sekretær ved det nyoprettede Kunstindustrimuseum. 1905 tog han imidlertid sin afsked, til dels af helbredsgrunde. Et tilbud fra

museets nye direktør, Emil *Hannover, om at overtage pladsen som bibliotekar afslog han. Et par år var han kunstnerisk medarbejder ved Berlingske Tidende, men også denne stilling for hvilken han havde udmærkede forudsætninger opgav han hurtigt (1913) og levede siden helt som privatmand optaget af sit hjem hvor hans skønhedsglæde uhindret kunne udfolde sig, og af sine studier og samlinger af hvilke den meget betydelige samling af gengivelser af blade med danske kunstnerportrætter som testamentarisk gave overgik til Fr.borgmuseet. Kun i ringe grad har B.s omfattende viden sat sig spor i litteraturen. Foruden nogle tidsskriftartikler udgav han 1902–03 *Danmarks Malerkunst* hvor biografierne og det udmærkede billedmateriale helt skyldes ham medens de kunsthistoriske indledninger efter hans anmodning blev skrevet af Emil Hannover. Senere udgav han efter opfordring 1911 den bekendte samler murermester J. W. *Frohnes efterladte manuskript om „Danske Fajancer" i forkortet og bearbejdet skikkelse. □Mindebænk ved Strandmøllen 1916, udført af A. Clemmensen og A. Bundgaard. To tegninger af L. Find (Fr.borg).

Berl. tid. 5.1.1914. Politiken 6.1.s.å. Det danske kunstindustrimuseums virksomhed 1913 44f. Det danske kunstindustrimuseum i de første 25 år, 1920 19 40f.

Birgitte Bøggild Johannsen (M. Mackeprang)

Been, Hans Nielsen, 1646–1708, magister. * 1646 i Kristiansand, †9.5.1708 i Kbh., begr. sst. (Frue). Ugift.

B. blev student 1667 fra Helsingør, tog teologisk attestats 1669, filosofisk baccalaureus-grad 1670, magistergraden 1700. Han tilbragte hele sit liv som studiosus perpetuus, først i lang tid på Regensen og siden (vistnok fra 1692) lige til sin død på Valkendorfs kollegium medens han samtidig i mange år var dekan i kommunitetet. Han var en af sin tids mest øvede disputatorer; fra hans hånd foreligger henved 100 disputatser over højst forskellige emner. Mest kendt for efterverdenen er han på grund af de talrige humoristiske sørgedigte o.l. som hans død gav anledning til; studenterne kappedes om at besynge det rene, ubesmittede liv der var ført af denne originale person som ellers var en så karakteristisk repræsentant for sin tids akademiske væsen.

Hesperus VIII, 1823 527–29. Momus, 1824 185–87. Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 775f. – Journal for politik, 1820 II 48f. H. J. Helms: Valkendorfs kollegium, 1917 118f 135–38. Francis Bull: Norges lit. fra reformationen til 1814, 1928 168f.

*R. Paulli**

Beenfeldt

Adelig slægt, uddød i mandslinien 1801.

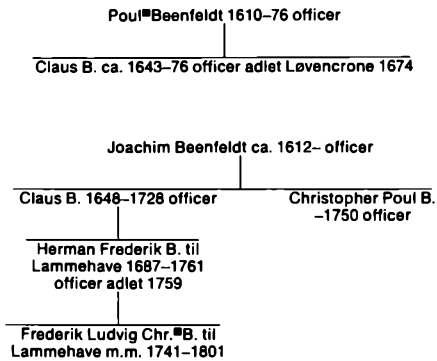

Frederik Ludvig Chr. *B. var ~ Elisabeth Catharina de Lichtenberg, d. af handelsmanden Gerdt de *L. Hans søster Marie Elisabeth B. var ~2° med samleren Hans de *Hofman.

Danm.s adels årbog XXXVI, 1919 461–64. Pers.hist.t. 4.r.III, 1900 213–20.

Nils G. Bartholdy

Beenfeldt, Frederik Ludvig Christian, 1741–1801, godsejer. * 19.7.1741 på Lammehave, †21.8.1801 på Serritslevgård, begr. i Nebel ved Horsens. F: oberst, senere generalløjtnant Herman Frederik B. (1687–1761) og baronesse Ide Dorthea Guldencrone (1713–46). ~25.10.1765 i Horsens med Elisabeth Catharina de Lichtenberg, døbt 30.11.1743 i Horsens, †4.4.1807 sst., d. af etatsråd Gerhard (Gerdt) Hansen de L. til Bidstrup (1697–1764) og Bodil Hofgaard (1711–95).

B. blev 1753 kornet, 1754 løjtnant, 1759 ritmester, i 1768 sekondmajor, 1775 premiermajor og 1779 oberstløjtnant og afskedigedes 11.2.1785. 19.12.1788 udnævntes han til landstaldmester for Jylland, men fratrådte 1791 på grund af den uvilje hans deltagelse i de jyske godsejeres protest afstedkom. Ved sit giftermål var han 1765 blevet ejer af Serritslevgård, Nebel sogn, og det var som godsejer han senere skulle skabe opmærksomhed omkring sit navn. 1773 udgav han anonymt *Forslag til en Land-Værns Indretning i Danmark* hvor han stillede krav om forøgelse af militærapparatet og indførelse af en art værnepligt. 1787 offentliggjorde B. *Samtale mellem trende danske Jordegodsejere angaaende nogle af de nye Skrivter i Landboesagen, i Særdeleshed Hr. Conferentsraad og Generalprokurør Bangs Afhandling om Bondestanden i Dannemark.* Det-

te indlæg i den offentlige diskussion omkring bondestandens stilling som Ole Bangs i titlen nævnte skrift foranledigede er et af de betydeligste fra konservativt hold. B. anerkender, at standens kår trænger til at forbedres, men det hævdes at hverken stavnsbånd, hoveri eller tiendeydelse in natura behøver at medføre undertrykkelse, ligesom bønderne ikke ville få glæde af selvejendom eller mere frihed i almindelighed. Det fremhæves ligeledes at den 1786 nedsatte kommission vedr. landboforholdene har fået ordre til at respektere godsejernes rettigheder. Da reformlovgivningen kom til at gå på tværs af denne tankegang og B. på Serritslevgård indviklede sig i stridigheder med bønderne om hoveriet sluttede han sig 1790 til den af C. T. F. Lüttichau iværksatte protest mod regeringens kurs i landbospørgsmålet. B. affattede den danske adresse der i august blev overrakt kronprinsen. Den svarede fuldstændigt til den oprindelige tyske adresse som samtidig blev overrakt til landgreve Carl af Hessen, men det blev anset for kompromitterende for B. at han på egen hånd havde overført og efterlignet en del af de 103 navne der fandtes såvel under den danske som under den tyske adresse. (14 underskrivere benægtede under den senere undersøgelse at have givet deres fuldmagt til en sådan overførelse). B. fik herfor tilkendegivet kongens mishag og måtte ifølge kgl. resolution bøde 2000 rdl. Modsat Lüttichau undlod B. at stampe mod brodden, men han hævdede dog, bl.a. i *Oplysning om hans Rettighed til at underskrive de jydske Proprietærers Navne paa Ansøgningen til Kronprindsen i et Brev til en Ven*, 1792, at han og Lüttichau ikke havde gjort sig skyldige i nogen forbrydelse. B. står gennem sin optræden i forbindelse med de jyske godsejeres protest i 1790 som repræsentant for en betydelig del af den danske, særlig jyske, godsejerstand, der frygtede konsekvenserne af den indledte reformkurs fra regeringens side og som på deres egne godser oplevede at bønderne i stigende grad rejste hovedet og gav udtryk for deres utilfredshed, først og fremmest med hoveriet. Ifølge hans og hans hustrus testamente stiftedes af deres formue et fideikommis (konfirmeret 31.7.1807) til fordel for Horsens og nogle landsogne. □Mal. af Johan Hörner, 1762. Mindestøtte på Nebel kgd,.

Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888. Samme: Danmark-Norges hist. 1720–1814 VI 1, 1907. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Beenfeldt, (Bentfeldt), **Poul,** 1610–76, officer. * jan. 1610, † 26.5.1676, begr. i Nicolai k., Kolding. F: formentlig general Sigismund **B.** og Ulrikke v. Wangenheim. ~ca. 1640 med Margrete Fischer, * ca. 1620, begr. 27.10.1681 i Kolding. 1638 var B. løjtnant i Paul Sehesteds hvervede regiment fodknægte, 1642 kaptajn. 1644 var han kaptajn i oberstløjtnant Friedrich Rantzaus jyske regiment. I marts s.å. nedhuggede han ved Åbenrå et større kommando svenske ryttere og deltog senere s.å. i ekspeditionen mod Riberhus og Haderslevhus. Om sommeren s.å. havde han opstillet et kompagni i Rauchhaupts hvervede regiment, men vendte derpå tilbage til jyske regiment. 1645 blev han oberstvagtmester (major) og beordredes i febr. med en hollandsk fregat fra Middelfart til Als for at føre alle skuder bort herfra. 1646 blev han oberstløjtnant over det nyoprettede jyske regiment der var udskrevet i Århus og Ribe stifter, og da dette ophævedes fik han 1648 kommandoen over en eskadron af Axel Urups gamle jyske regiment. Samtidig fik han overladt gården Nygård i Øster Starup. Ved reduktionen 1651 afskedigedes han, men ved hærudvidelsen 1655 blev han oberstløjtnant over et regiment af Ribe stifts udskrevne landeværnsmænd „af bedste courageux Bønder til at sekundere hastig Frederiksodde med, om noget kom paa". I juli 1657 fik han kommandoen over gamle jyske infanteriregiment, men kommanderede i dette års felttog rigsmarskens kombinerede infanteri- og dragonregiment som han havde hvervet sammen med Eiler Holck. I juni s.å. havde han fået patent som oberst. I aug. stod han i Krempe og ilede herfra oberstløjtnant Wackerbarth til hjælp ved Krückau, men både han og Wackerbarth toges til fange. Maj 1658 blev han chef for Ribe og Århus stifters udskrivning („det gamle jyllandske regiment til fods") og i aug. s.å. kommandant på Kronborg som han overgav efter tre ugers belejring sept. 1658 da værkerne og slottet der i forvejen var i dårlig stand havde lidt betydeligt ved beskydning, og efter at de svenske løbegrave var ført frem over den våde grav. Medvirkende årsager var jalousi mellem officererne og uro og mytteri i den alt for svage besætning; men B. havde ordre (af 8.8.) til kun at overgive sig med kongens personlige tilladelse. En tid holdtes B. fangen af svenskerne i Middelfart hvorfra han i okt. ansøgte Frederik III om at måtte overtage sit gamle jyske regiment og supplere det med fire kompagnier. Da han blev frigivet drog han til Lübeck. I Danmark sattes han under tiltale og dømtes (fraværende) af en krigsret i Kbh. 10.9.1659 fra ære og gods samt til at miste livet ved sværdet. Ved ministrenes, de fremmede gesandters og Hans Schacks mellemkomst skænkede kongen ham livet mod at hans slægt forlod landet, og hans beslaglagte formue anvendtes til hvervninger. Efter indsendelsen af

et i Lübeck udarbejdet udførligt forsvarsskrift fik han atter lov at vende tilbage til Danmark hvor han senere fik pension af Drenderupgård i Vejle amt. Rigsråd Steen Bille karakteriserede B. som „en rask Soldat og fidell, som jeg formener, og har Kone og Børn her i Riget". Han er tidligere blevet bedømt noget uretfærdigt for Kronborgs overgivelse. □Mal. 1674 (Fr.borg). Epitafium, 1678 (Nicolai k., Kolding).

K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nat. hær I, 1909. S. A. Sørensen i Danske mag. 5. r. I, 1887–89. K. C. Rockstroh i Fra Fr.borg amt 1907.

*Rockstroh**

Beenfeldt, Ulrich Ferdinand, 1714–82, portrætmaler. * 25.11.1714 i Kbh. (Helligg.), † natten mellem 19. og 20.10.1782 sst., begr. sst. (Nic.). F: skrædder Hans Jacobsen B. († 1754, ~2° med Birthe Jensdatter Addit) og Birgithe Malene Jensdatter Engelman († 1721). ~1° antagelig nov. 1744 i Kbh. (Nic.) med Anna Catharina Elisabeth Göbel, døbt 7.2.1714 i Kbh. (Tysk ref.), † 1.12.1761 sst., d. af farver Johan Georg G. († 1752) og Cathrine Maria Schulz. ~2° 6.11.1762 i Kbh. (Nic.) med Lovise Sophie Jantzen, * 28.7.1738 i Nyborg, † 1.10.1811 i Kbh. (Garn.), d. af rådmand og postmester i Nyborg Abraham J. (1697–1759) og Anna Suzanne Rosbeck (1701–53).

Man ved intet om B.s ungdomshistorie og uddannelse; det ældste kendte arbejde af ham er portrættet af Christine Fuiren Harboe fra 1743 (Støvringgård) der dog kopierer et ældre billede. Fra 1747 stammer portrættet af C. P. Flensborg (privateje). Ikke længe efter er han kommet i forbindelse med hoffet, og 1749 fik han betaling af en hofkasse for et portræt af kongens søster, prinsesse Louise, 1762 for et af dennes broderdatter og navnefælle og n.å. for maleriet af en prins, enten det nu er kronprinsen eller hans broder eller, som andetsteds angivet, den afrikanske prins Clas fra Mongo. På Vemmetofte hænger et billede af **B.** af prinsesse Sophie Magdalene (1761), og han skal også have malet dronning Caroline Mathilde. B. fandt anvendelse både inden for hof og højadel og inden for borgerskabet. Blandt hans bestillere taltes greverne Reventlow, Laurvigen og Frijs, men en særlig tilknytning synes B. at have haft til den holsteinske familie på Ledreborg hvor han gennem en årrække arbejdede som portrætmaler, kopist og konservator. På Fr.borg findes følgende portrætter af ham: grev F. L. Danneskiold-Laurvigen, (olieminiature, 1763), H. A. Brockenhuus (1767), C. M. Rottbøll (dep. på Gl. Estrup), overpræsident v. d. Lühe (1773), Marie Christine Schiønning, f. Nægler (1773), det posthume portræt af H. A. Godiche (1776) og dennes hustru (1776), overhofmesterinde v. d. Lühe (1777), kgl. chatolkasserer Georg Nielsen (1779) og Ferdinand Klagenberg (1780). På Vemmetofte findes foruden ovennævnte et fortrinligt billede af E. v. Linstow (1763). B. er desuden repræsenteret med værker bl.a. i Frbg. k. (sognepræst Johannes Kinast, 1773), på Ledreborg, Brahetrolleborg, Gl. Estrup og på Weikersheim i Württemberg. – B. er ikke stor som kunstner, men hans farver er ikke ubehagelige, om end lidt tørre; med største nøjagtighed gengives alle detaljer i dragt og tilbehør; sjælelige egenskaber formår han derimod næppe at karakterisere, men ligheden har han sikkert truffet. □Selvportræt, 1775.

Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danmark, 1935 18–20 84. J. Paulsen i Kunstmuseets årsskr. XXVIII, 1941 34–36. H. Poulsen i Skalk 5, 1970 19f.

*O. Andrup**

Begtrup

Slægten, der har sit navn efter Begtrup i Mols hrd., kan føres tilbage til Peder Nielsen Skriver 1534–1613, foged på Rosenholm, hvis søn Anders Pedersen 1594–1666 og sønnesøn Lauritz Andersen, død 1713, begge var herredsfogder i Mols hrd. Sidstnævntes søn var ejer af Fannerupgård Peder Laursen B.

Johannes Caroc: Peder Nielsen Skrivers efterkommere. Slægten B. med dens spindelinier, 1932.

Hans H. Worsøe

Begtrup ['bæktråp], **Bodil** Gertrud, * 1903, ambassadør. * 12.11.1903 i Nyborg. F: dommerfuldmægtig, senere civildommer Christian

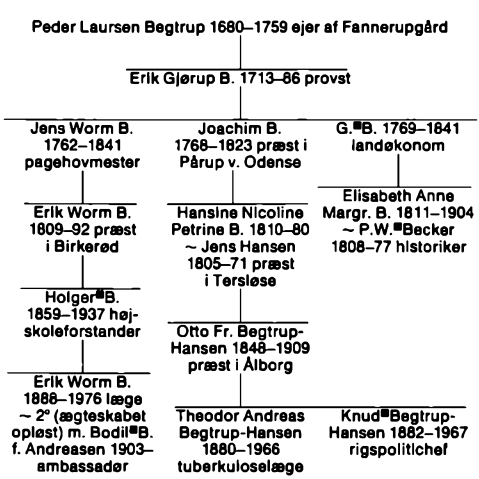

Adolph Andreasen (1867–1941) og matematiklærer Carla Sigrid Locher (1876–1938). ~1° 21.2.1929 i Kbh. (b.v.) med læge Erik Worm B., *2.1.1888 i Askov, †13.7.1976 (~1° 2.9.1913 med Lotty Anna Kristina (Stina) Emerentia Roslund, 1889–1925; ~3° 11.4.1936 med Bodil Høffding, f. Holm, *1902), s. af højskoleforstander Holger *B. (1859–1937) og Johanne Lange (1860–1950). Ægteskabet opløst 1936. ~2° 14.5.1948 i Kbh. (Esaias) med gesandt, fhv. kaptajn i ingeniørkorpset Laurits Bolt Bolt-Jørgensen, *6.3.1882 i Roskilde, †6.1.1967 i Bern, Schweiz (~1° 1909 med Anna Margrethe Schlederman, ægteskab opløst 1918; ~2° 1919 med Parthinia (Romona) Pasano, *1889), s. af stadsingeniør i Roskilde Harald Jørgen J. (1850–1928) og Bertha Christine Jørgensen (1857–1905).

B. blev student i 1921 fra Ålborg katedralskole og begyndte at studere kunsthistorie, gik dog hurtigt over til statsvidenskab og blev cand. polit. 1929. I studieårene var hun aktivt engageret i kvindesagen og internationalt studentersamarbejde, og som repræsentant for den midt i tyverne dannede Studenternes Folkeforbunds Union kom hun til Genève, hvor hun blev en slags sekretær for Henni *Forchhammer der på det tidspunkt var vicepræsident for Det internationale kvinderåd og medlem af den danske delegation til Folkeforbundet. B. indførtes således tidligt i det dobbelte virke for fredssag og kvindesag på både nationalt og internationalt plan der skulle vare livet igennem og bringe hende frem til ledende poster.

Allerede samtidig med sin statsvidenskabelige eksamen i 1929 kom B. ind i styrelsen for Danske Kvinders Nationalråd for to år senere at blive næstformand og siden formand 1946–49. Indenfor denne organisation, der siden århundredskiftet har samlet alle danske kvindeorganisationer, har B. ydet et betydeligt bidrag til fremme af kvindernes placering i det danske samfund, det være sig i Mødrehjælpen, i udvalget for Vore børns sundhed, i Danske husmødres forbrugerråd, i Red Barnet og i Danske kvinders samfundstjeneste under den anden verdenskrig. Men det blev i stigende grad som dansk repræsentant i de internationale organisationer og i udenrigstjenesten B.s evner og energi kom til udfoldelse. Før den anden verdenskrigs udbrud og i fortsættelse af mange studieophold i Genève havde hun netop nået at være medlem af den danske delegation i Folkeforbundets sidste afmattede år, og da den nye verdensorganisation Forenede Nationer i 1946 genopstod med nyvakte håb, blev B. fra begyndelsen de danske kvinders repræsentant i den nationale delegation, og hun deltog den følgende halve snes år i næsten alle FN-samlingerne. Hun havde her i 1946 formandskabet i FNs forberedende kommission til planlægning af FNs arbejde for kvinders og mænds ligestilling og denne plan kom fortsat til at danne grundlaget for FNs arbejde på dette område. I 1948 havde hun under FNs generalforsamling i Paris næstformandskabet i den komité der udarbejdede menneskerettighedsdeklarationen som blev vedtaget det følgende år.

1949 gjorde regeringen hende til Danmarks gesandt i Reykjavik, i 1956 til Danmarks faste repræsentant ved Det europæiske råd i Strasbourg, i 1959 til ambassadør i Bern og endelig fra 1968–73 til ambassadør i Lissabon. Denne naturlige karriere i den officielle udenrigstjeneste i forlængelse af en mangeårig diplomatisk indsats havde i samtiden en lignende symbolsk betydning for kvindernes ligeberettigelse som den omtrent samtidige indvielse af de første kvindelige præster, idet B. blev den første danske kvinde der fik rang af gesandt eller ambassadør. Det var i pagt med udviklingen i tiden, men fremmet både af B.s almindelige indsats for kvindesagen og hendes anlæg for kontakter på et bredt mellemfolkeligt plan, hendes energiske kundskabstilegnelse på ethvert af de fagområder, der meldte sig for hende, og hendes betydelige forhandlingsevne. – R. 1951. R.[1] 1955. K. 1962. K.[1] 1973. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Erik Seidenfaden

Begtrup ['bæktråp], Gregers Otto Bruun, 1769–1841, landøkonom. *6.10.1769 i Vistoft ved Æbeltoft, †13.5.1841 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: provst, mag. Erik Gjørup B. (1713–86) og Christine Augusta Bruun (1727–87). ~29. 10.1799 i Kbh. (Frue) med Christiane Maria Møller, *24.12.1772 i Kbh. (Frue), †30.9.1854 sst. (Frue), d. af brygger Lars M. (1717–93, ~1° med Kirsten Jørgensdatter, †1763, ~2° med Lovise Julius Davidsdatter Schultzer, †1771) og Christiane Kirstine Gjerløff (1754–1811).

B.s far var som landbruger foregangsmand, og virksom som landøkonomisk skribent i „Danmark og Norges økonomiske Magasin", men sønnen har næppe modtaget megen påvirkning fra denne da han fem år gammel blev sat i huset hos en slægtning, rektor Johan Henrik *Tauber. 1787 dimmitteredes han fra Odense, blev cand. teol. 1791 og drog 1793 som hovmester for den unge grev Knud Bille Schack, Giesegård, til universitetet i Kiel. Her tog B. den filosofiske doktorgrad på en afhandling om overensstemmelsen

mellem den praktiske fornufts grundsætninger og Kristi morallære. S.å. begyndte han, støttet af det Rosenkrantz'ske stipendium for teologer, en studierejse der skulle føre ham ind på landbrugsvidenskaben. B. besøgte Jena og Göttingen og sidstnævnte sted besluttede han sig for at koncentrere sig om studiet af landbrug og landøkonomi. I foråret 1796 rejste han videre til Schweiz, derfra til Paris hvor han opholdt sig i ni måneder, videre over Belgien og Holland og endelig i foråret 1797 til England der for B. stod som „det vigtigste land for den menneskelige industri". B. søgte forbindelse med de kendte engelske eksperter som John Sinclair og Arthur Young, tilbragte et par måneder på en gård i Suffolk og gennemrejste i øvrigt store dele af Syd- og Midtengland. I jan. 1798 vendte han tilbage til Kbh., og i maj s.å. begyndte han som privatdocent at forelæse over landøkonomi på universitetet. 1801 blev han udnævnt til professor i dette fag med den særlige opgave at vejlede vordende embedsmænd og præster om landets hovederhverv. Det blev 1810 bestemt at selv om hverken jurister eller teologer havde pligt til at følge B.s forelæsninger, så skulle der dog ved deres evt. ansættelse i embeder på landet tages hensyn til attester fra ham om deres fremskridt i studiet af landøkonomi. Hans virksomhed ved Kbh.s univ. blev ikke frugtbringende. Det svækkede naturligvis hans fag at det ikke var obligatorisk for de studerende, og B. var en ringe forelæser. Personlig særhed og efterhånden også tiltagende døvhed fjernede ham fra andre mennesker, og i professoren i statsøkonomi, O. C. *Olufsen havde B. en konkurrent og modstander i mange spørgmål. I de vanskelige år efter 1813–14 svandt den offentlige drøftelse af landbrugsspørgsmål stærkt ind, ligesom nye strømninger i åndsliv og teologi bidrog til at interessen for landbruget i teori og praksis mindskedes hos den unge generation af jurister og præster. Denne udvikling bidrog yderligere til at isolere B. der ved sin død stort set var glemt, ligesom ingen tænkte på at nybesætte posten.

B.s betydning er som landøkonomisk skribent. Han begyndte at skrive om landbrugsspørgsmål sidst i 1790erne, og frem til årene omkring 1820 udfoldede han en omfattende virksomhed på det litterære område. 1799 udsendte han *Indbydelse til en Beskrivelse over Hovedgaardene i Sjælland*, året efter publicerede han resultaterne af sit ophold i England i *Bemærkninger om det engelske Landbrug, samlede paa en Reise i England i Aaret 1797*. Bogen oversattes til tysk og svensk og er stadig en læseværdig fremstilling af de engelske forhold. Imidlertid var B. med offentlig støtte gået i gang med en omfattende beskrivelse af dansk landbrug som det så ud i reformperiodens slutfase. Fra præster, landmænd og embedsmænd modtog og bearbejdede B. et kolossalt kildemateriale, ikke blot om landbruget og dets binæringer, men også om sociale og kulturelle forhold i landbosamfundet. Som optakt til værket udkom 1801 *Beskrivelse over Hovedgaardene i Sjælland* i to hæfter, og i de følgende år udsendte B. i alt syv svære bind: *Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand i Sjælland og Møen* I–II 1803, *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Fyn, Langeland, Ærø, Lolland og Falster* I–II, 1806 og *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland* I–III, 1808–12 (fot. optryk påbegyndt 1977). Dette arbejde er en imponerende indsats, og med dets stofmængde og nøjagtighed er det fortsat en førsterangs kilde til landbrugets og landbosamfundets udvikling i sidste trediedel af 1700-tallet. B. var desuden flittig bidragyder til Oeconomiske Annaler og han udgav selv 1817–22 *Den oeconomiske Correspondent*, først sammen med F. W. *Trojel og C. N. Krarup, senere alene. I årene omkring 1820 var det naturligt at B. med sin interesse og begejstring for engelsk landbrug og samfundsliv hørte til de teoretikere der som J. C. *Drewsen ivrede for friere forpagtningsforhold og øget sammenlægningsret og i fæstevæsenet så en hæmsko for det hjemlige landbrugs udvikling. I øvrigt var B.s betydning da allerede svindende, som universitetslærer var han som før nævnt uden indflydelse, og som skribent blev han snart tavs. □Mal. af E. Bærentzen. Tegn. af A. B. (Kgl. bibl.).

Breve i J. Badens universitets-journal IV, 1796 15–24, 68–81; VI, 1798 23–29; i Minerva juni 1797 273–89; i Iris og Hebe juli–aug 1797. – Fr. Hjort: Slægten Gjerløff, 1904 100–09. Johannes Caroc: Slægten Begtrup, 1932. Hans Jensen: Dansk jordpolitik II, 1945. Dagen 17.5.1841, Nationaltid. 3. og 10.11.1882.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Begtrup ['bæktråp] **Holger** Christian, 1859–1937, højskoleforstander. * 28.6.1859 i Birkerød, † 5.5.1937 i Hillerød, begr. Fr.borg frimenigheds kgd. F: sognepræst Erik Worm B. (1809–92) og Elisabeth (Elise) Mathiesen (1821–1904). ~ 16.4.1884 i Birkerød med Johanne Lange, * 4.8.1860 i Kbh. (Pauls), † 28.12.1950 i Hillerød, d. af snedkermester Friderich Julius L. (1806–75) og Christine Caroline Therkelsen (1819–1905).

B.s far var teologisk præget af J. P. *Mynster, men huslæreren Johan *Mantzius i hvis nyåbnede skole B. 1868 blev en af de første elever var inspireret af Grundtvigs pædagogiske tanker og åbnede den modtagelige drengs sind for oldtids-

sagn og guldalderdigtning. Efter B.s eget udsagn blev det „den første forberedelse til min gerning som højskolemand". 1872 kom han i Metropolitanskolen hvor V. *Pingel, hans yndlingslærer, udvidede horisonten fra græsk kultur til det moderne gennembruds mænd, dog uden at anfægte B.s religiøsitet der fandt næring i Vartovs grundtvigske salmesang og forkyndelse. I sit første studenterår, 1876, kom han i nær forbindelse med to hjem i Hillerød, C. *Hostrups, hvor han underviste sønnen Helge *Hostrup i oldnordisk, og Chresten *Bergs hvis politiske linie han siden fulgte. På rekordtid tog han 1880, endda inden han var fyldt 21 år, sin teologiske embedseksamen. Det var dog ikke universitetet der gav ham inspiration til hans fremtidige livsgerning, men mødet med grundtvigske talsmænd på et fjorten dages lærermøde på Askov højskole 1877 og L. *Schrøders åbning af „den udvidede højskole" året efter. B. stilede efter at blive „historisk modersmålslærer" på Askov. Efter et år som huslærer på Fyn studerede han 1881–82 oldnordisk og fik 1883 universitetets guldmedalje for en afhandling om den „forkristelige" religion i Norden. Fra efteråret 1882 var han knyttet som lærer til Askov. Her delte de to venner fra studietiden, Jakob *Knudsen og B. danskundervisningen hvor B. gav indblik i ordforrådets historie („målsaga") og udarbejdede *Den danske Sproglæres Benrad* (1. udg. 1894). Hans elev Martin *Andersen Nexø har om hans undervisning her skrevet at „han kunne slå gnister af alting – blot han rørte ved et spørgsmål, fosforescerede det".

I sit første offentlige foredrag på Askov 1882 havde B. påvist at det grundtvigske syn på Nordens myter ikke længere var videnskabelig holdbart. Det førte Schrøder til at opgive myterne som hovedemne. Kritikken over for B. i rettroende grundtvigske kredse voksede til forargelse da han ved et møde 1886 påstod at mange af de realistiske digtere ved deres fremhævelse af naturens lov og dens ubønhørlighed havde givet en prædiken mere levende for mange unge end Mose lov, jfr. skriftet *Nutidsspørgsmaal, belyste i tre Foredrag ved Efteraarsmødet i Askov 1886*, 1887. Ved politiske møder i provisorieårene tog B. Bergs parti. På venstres delegeretmøde i København 1888 var B. en slagfærdig ordfører for hans tilhængere, blev medlem af venstres overbestyrelse, og da Berg døde 1891 var B. både fra Koldingkredsen og rigsdagsgruppen udsat for et stærkt pres for at blive hans efterfølger. Men B. sagde nej. Et andet dødsfald, Hostrups 1892, vakte ønske om at fortsætte hans virke i Nordsjælland, og 1895 oprettede B. med støtte fra egnen Frederiksborg højskole ved Hillerød. Med fortrinlig hjælp fra B.s hustru og dygtige lærere, bl.a. Th. *Bredsdorff, blev den hurtigt en af landets mest søgte højskoler. I de 30 år B. var dens forstander havde den henved 10.000 unge mænd og kvinder som elever. B.s foretrukne foredragsemner her blev Paludan-Müllers „Adam Homo" og „Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede". Men B.s kræfter rakte videre end til de daglige højskoletimer. Personlig kontakt med engelske kvækere førte 1910 til oprettelsen af en udvidet afdeling på skolen, „Vinduet i vest". Den måtte opgives efter 1. verdenskrig, mens „Otte dage på højskole" (fra 1911), korte kursus for københavnere, fandt bred og varig tilslutning. Dertil kom en livlig foredragsvirksomhed landet rundt – B. talte tit hundrede gange om året. – Med sin skaldede isse, med falkeblikket bag lorgnetten og med den karakterfulde, glatbarberede hage virkede B. som en fremmed fugl blandt sine folkelige værkfæller. Hans tale var glansfuld og perspektivrig, krydret med vid, ofte skarp, og han var aldrig bange for at gå mod vedtagne anskuelser. I forsvarssagen stod han det radikale venstre nær, i grænsestriden 1919–20 ved H. P. Hanssens side. På Niels *Daels Liselund var B. en kær gæst, ligesom Dael var præst i den lille frimenighedskirke B. fik bygget nær sin skole. B.s folkelige og kristelige grundsyn var i pagt med Grundtvigs, og hans omfattende forfatterskab havde ham og hans følge som hovedemne. Efter et polemisk skrift 1898 om *Grundtvigianismens Fremgang i vor Tid* forfattede B. i de følgende syv år fire bøger om Grundtvigs egen udvikling: om *Grundtvigs kristelige Opvækkelse i Vinteren 1810–11*, 1899, om *Grundtvig som bibelkristen*, 1900, om *Grundtvigs kirkelige Syn 1825*, 1901 og om *Grundtvigs Kamp for kirkelig Frihed*, 1905, alle efter grundige studier i Grundtvigarkivet. B.s udgave af „Nyaars-Morgen", 1901 vidnede med sine oplysninger om en så indtrængende forståelse af det dunkle digt at Gyldendals forlag overdrog til B. i årene 1904–09 at udgive Udvalgte Skrifter i ti bind, den hidtil bedste Grundtvigudgave, ledsaget af korte og klare oplysninger. Straks derpå fulgte *Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede*, I-IV 1909-14 (2. udg. I-II 1917), hvori Grundtvig og hans indflydelse på dansk folkeliv fik en fremtrædende plads. Den mesterligt fortalte fremstilling er et hovedværk i vor historieskrivning. Hertil kom en række biografier: *Christen Berg*, 1896, *Ludvig Schrøder*, 1913, *Christen Kold*, 1916 og *Jakob Knudsen*, 1918. 1924 udgav B. *Grundtvigs Vartov-Prædikener 1839–60* i udvalg samt *Axel Olriks Breve til H. B.* 1925 skrev han teksten til *Joakim Skovgaards Bibelske Billeder*, 1928 ud-

kom et udvalg af B.s *Folkelige Foredrag*. 1927 afsluttede han H. P. B. "Barfods *Minder fra gamle grundtvigske Hjem* (bd. 7), efterfulgt af *Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede* I-III, 1929–31 af *Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse* I-V, 1931–34 omfattende hele landet og B.s eget *Holger Begtrups Levned* I-II, 1929. Hans sidste Grundtvigbøger handlede om *Grundtvigs Syn paa Guds Ord*, 1933 og *Grundtvigs danske Kristendom*, I-II, 1936. Hertil kom et par hundrede artikler i Højskolebladet og mange i andre tidsskrifter, især hans eget „Den danske Højskole" (1900–04) og det efterfølgende „Tidsskrift" (1905–08) samt skolens egne årsskrifter (fra 1908). □Litografi af Harald Jensen, 1896. Mal. af Johs. Krogh, 1914 (Liselund ved Slagelse, gentagelse på Grundtvigs højskole, Hillerød). Mal. af Johs. Ottesen, 1926. – Minderelief (Grundtvigs højskole) og gravsten, begge af Hjalte Skovgaard efter udkast af Niels Skovgaard.

Bibliografi. Anders Uhrskov i Højskolebladet 1937 321–23.
Kilder. H. B.s levned fortalt af ham selv I-II, 1929.
Lit. M. C. Bech: Slægtsregister over familien Mathiesen, 1908. Jak. Knudsen i Højskolebladet, 1904 1129–38; 1909 1739–46. Fr.borg højskoles årsskr., 1924, 1928 1929. H. B. i Gads da. mag., 1926 347–76. Vilh. Andersen o.fl. i Højskolebladet 1929 785–818 861–66. Helge Skovmand i Højskolebladet 1929 1631–40. Oscar Geismar: Kirkemænd og digtere, 1930 93–97. Lars Bækhøj o.fl. i Højskolebladet, 1937 297–321. Martin Andersen Nexø: Vejs ende, 1939 18–23. Helge Skovmand i Højskolebladet, 1946 477–80. Anders Uhrskov: Et liv i arbejde, 1963 108–10. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965 136–45 184–87 194–204 225–28. Helge Skovmand: Et hjem, en skole, et blad, 1976 36f 123–32.
Arkiv i Kgl. bibl.

Roar Skovmand (Fred. Nørgaard)

Begtrup-Hansen, Knud, 1882–1967, rigspolitichef. * 15.8.1882 i Ålborg (Frue), † 4.6.1967 i Kbh. (Nazareth), begr. sst. (Vestre). F: sognepræst Otto Frederik Begtrup H. (1848–1909) og Nancy Charlotte Isidora Thaning (1846–95). ~ 1.5.1915 i Kbh. (Vartov) med Helga Wiel-Lange, * 9.5.1888 i Brovst, † 21.6.1975 i Kbh. (Nazareth), d. af sognepræst og komponist Frederik Johannes W.-L. (1848–1925) og Anna Bartromine (Minna) Friis (1856–1942).

B.-H. blev student fra Ålborg katedralskole 1901 og cand. jur. 1907. S.å. blev han fuldmægtig ved Sunds-Gudme hrd. og fra 1908 ved Vinding hrd. på Fyn. 1911 fik han ansættelse i det nyetablerede statspoliti, først som assistent, men fra 1919 som politiinspektør. Ved enhedspolitiets oprettelse 1938 blev han vicepolitichef. 1941 konstitueredes han som rigspolitichef, men først fra 1949 blev han fast ansat i embedet, kun tre år før han som 70-årig søgte sin afsked. – Mens B.-H. var 2. herredsfuldmægtig på Fyn skete der 1910 i herredet et uhyggeligt dobbeltmord – det såkaldte Pilehusmord – hvorunder justitsministeriet sendte daværende cand. jur. Vald. H. "Mensen til assistance for opklaringen. Denne begivenhed blev skelsættende for B.-H.s karriere idet Mensen kort efter sin tiltræden som chef for statspolitiet knyttede ham til korpset hvor han snart blev den dynamiske chefs højre hånd. Han blev som sådan stærkt engageret i omordningen af fremmedtilsynet, og det var ikke mindst hans fortjeneste at Danmark allerede fra starten af 1. verdenskrig stod godt rustet mod uønskede indrejser i landet. Men også andre store opgaver var han her med til at løse, således sammenlægningen af alt kriminalpoliti under statspolitiet 1919 og senere, efter genforeningen, af det sønderjyske ordenspoliti, begge dele som et stort skridt i retning af et enhedspoliti. Med den store erfaring han således havde erhvervet sig faldt det naturligt at han blev vicepolitichef da alt politi endelig 1938 blev samlet i et langt mere slagkraftigt og bevægeligt enhedspoliti. Da rigspolitichef E. "Thune Jacobsen allerede tre år senere blev justitsminister måtte B.-H. overtage den under de herskende forhold lidet misundelsesværdige chefspost. Mange og svære var da også de opgaver som i den følgende tid blev ham pålagt, herunder etablering af CB-politi, krisepoliti, kyst- og jernbanebevogtning, hvilket medførte hyppige og overordentlig store styrkeudvidelser, men flittig som han var overkom han det utrolige. Under det tiltagende spændte forhold mellem befolkningen og besættelsesmagten stilledes der ydermere fra tysk side stadig stigende krav til politiet, men B.-H. optrådte under de vanskelige forhandlinger herom med megen diplomatisk sans, men dog med fasthed og sikkerhed over for tyskerne, skjult bag en tilsyneladende elskværdig form. Han skabte herved stor respekt om sin stilling og person. Da politiet 19.9.1944 blev fjernet af tyskerne, blev B.-H. interneret i Shellhuset, idet man betragtede de af ham udsendte fortrolige situationsmeldinger til politimestrene mere som en instruks om ensartet retning for det danske politis modstand mod de tyske myndigheder. Han var arresteret til først på året 1945, hvorefter han gik under jorden. Under retsopgøret efter befrielsen faldt det i hans lod at pålægge politiet det tunge hverv at eksekvere de afsagte dødsdomme. – B.-H. var æresmedlem af foreningen af politifolk fra den tidl. politivagt på Amalienborg („Amalienborg-Klubben"). – R. 1923, DM. 1940, K². 1947, K¹. 1952. □Foto (rigspolitichefens forhal).

Kilder. Nord. admin. tidsskr. 1938 86–94. Nationaltid., interview, 18.8.1942. Berl. tid., kronik, 23.5.1957.
Lit. Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Thaning, 1938 62. Kriminalpolitibladet 1.9.1952. Politibladet 23.8.1942, 8.7.1944, 8.8.1945. Politiet, tidsskr. for politivæsen, 1.4.1938, 1.4.1948, 1.8.1950, særnr. april 1963. Rigspolitichefens årsberetn. 1938–51. Berl. tid., 9.6.1967.

Poul Ruggaard Porse

Behagen [be'ha:gən], **Gysbert,** 1725–83, direktør i Asiatisk kompagni. * 8.3.1725 i Hamburg, † 17.12.1783 i Kbh., begr. sst. (Ty.ref.). F: vinhandler Anthony B. (1687–1727) og Petronelle Elisabeth Mestecker (1703–78, ~ 2° 1732 med den københavnske handelsmand Joost v. *Hemert, 1696–1775). ~ 9.4.1755 i Kbh. (Ty. ref.) med Elisabeth Gertrud Wasserfall, døbt 1.4.1731 i Kbh. (Ty. ref.), † 9.4.1797 sst. (Ty. ref.), d. af købmand Johan Henrik W. († 1748) og Catharina Lomberg († 1750).
Faderen døde tidligt, og da B. voksede til gled han naturligt ind i stedfaderens store virksomhed. Som kompagnon i det ansete handelshus kom han ind i hovedstadens førende købmandskredse, blev grosserer i Kbh. 1760, s.å. agent med justitsråds rang, 1765 bancokommissær og 1776 etatsråd. I sin gård på Christianshavn, Strandgade 26 anlagde han 1764 et sukkerraffinaderi og udfoldede i det hele en livlig merkantil virksomhed. Inden for Asiatisk kompagni indtog han en ledende stilling, blev 1761 handelskyndig hovedparticipant og indtrådte 1769 i direktionen. Han var endnu direktør 1772 og deltog i dette års stormende generalforsamlinger og hidsige debatter om en ny oktroj og dermed følgende nye vedtægter for kompagniet, men hørte til minoriteten som blev fortrængt ved denne lejlighed. B. optoges 1782 i den danske adelsstand, og sønnen bosatte sig i Vestindien hvor navnet endnu lever.

Familiengesch. Blätter XI, 1913 63. Danm.s adels årbog LVIII, 1941 II 1–3 108. C. Nyrop: Niels Lunde Reiersen, 1896 227–34.

*Eiler Nystrøm**

Behn, Sosthenes, 1882–1957, telefondirektør, USA. * 30.1.1882 på Skt. Thomas, daværende Dansk Vestindien, † 6.6.1957, begr. Arlington National Cemetery, Washington, D. C. F: Richard August William B. (* ca. 1849) og Sarato Louise Mendes Monsanto (* ca. 1855). ~ med Margaret Dunlap.
B. gik i skole i Ajaccio og i Paris og blev 1900 ansat i en New York-bank. 1904 startede han med sin broder Hernand B. (1880–1933) et bankierfirma på Puerto Rico. Derefter fik han interesse for telefoni, og da han ved 1. verdenskrigs begyndelse havde meldt sig til den amerikanske hær benyttede han et kort ophold i New York til aftaler med American Telephone & Telegraph Co. om oprettelse af et telefonselskab på Cuba. Efter tjeneste i Frankrig som officer i U. S. Signal Corps under slagene ved Château-Thierry, St.-Mihiel og Argonne fik B. 1919 afsked som oberstløjtnant. Derefter genoptog han sin forretningsvirksomhed, og sammen med broderen stiftede han 16.6.1920 *International Telephone and Telegraph Corporation (ITT).* Det nye selskab havde indflydelse i tre telefon- og telegrafselskaber på Puerto Rico og Cuba med 1400 ansatte. 1925 fik det med ét slag verdensformat gennem erhvervelsen af International Western Electric Co. og dets datterselskaber i Argentina, Australien, Belgien, Kina, England, Frankrig, Italien, Japan, Norge, Polen og Spanien. Og før 2. verdenskrig var telekommunikationsvirksomheder i endnu en række lande, deriblandt Danmark, sluttet til koncernen. Under krigen udviklede den sig meget stærkt især i USA og er nu verdens største foretagende indenfor elektronisk og telekommunikations-materiel og service. B. bevarede lederposter i en lang række af koncernens selskaber og førte en dertil svarende kosmopolitisk tilværelse. – K. 1938.

Facts about ITT, 1965.

Niels Alsted

Behnke, ['bæŋgə], **Helmuth** Hans Johann, * 1908, direktør for Eksportslagteriernes salgsforening. * 11.4.1908 i Gråsten. F: frisør Theodor Carl Heinrich B. (1876–1956) og Annemarie Röhlk (1876–1952). ~ 13.4.1933 i Varnæs med Sørene Schmidt, * 10.5.1909 i Bovrup, d. af bygmester Søren S. (1878–1954) og Cathrine Hansen (1882–1961).
Efter bestået realeksamen 1924 blev B. ansat på Gråsten Andelsslagteri. 1929 kom han til Danish Bacon Co. i London for året efter at vende tilbage til en post som bogholder på Samsø Andelsslagteri. Herfra kom han 1931 til en tilsvarende stilling i De Samvirkende Danske Andelsslagteriers fælleskontor på Axelborg i Kbh. Efter 10 år i denne stilling, siden 1933 dog som fuldmægtig, blev B. 1941 udnævnt til direktør for kontoret med tilhørende afdelinger samt dets ulykkes-, sø- og brandforsikringsselskaber. Først 1973 blev han afløst. Kontoret skulle varetage andelsslagteriernes fælles interesser over for lovgivningsmagten, ordne transportforholdene for slagteriprodukter, forestå videnskabelige og praktiske forsøg, drive konsulentvirksomhed, regnskabsvirksomhed samt arbejde med kvalitetsspørgsmål. Arbejdsområdet blev afgørende

udvidet 1.4.1950 da den danske landbrugseksports indre forhold blev radikalt omlagt. Nye private organisationer, dannet af landbrugets og handelens organisationer inden for de enkelte brancher samt private handelsdrivende trådte i stedet for de gamle landbrugsministerielle udvalg der var skabt 1932 for at afbøde nogle af krisevirkningerne. Landbrugsministeriets baconudvalg blev således erstattet af Eksportsvineslagteriernes Salgsforening hvor B. blev direktør fra starten indtil 1973. Medlemskredsen var samtlige eksportslagterier, andels- som private. Hermed var svineeksporten samlet i en organisation. B.s mangeårige virke som chef for den danske svineeksport blev stærkt præget af periodens talrige organisatoriske, tekniske og merkantile reformer. Han tog initiativ til en mere aktiv markedsføring, måtte mægle mellem salgsforeningens ofte dybt uenige medlemmer samt træffe afgørelser om en mere aktiv hjemmemarkedspolitik der var muliggjort af supermarkeder, frysediske og dybfrysere. Også de talrige slagterinedlæggelser og fusioneringer satte deres præg på B.s direktørtid. Det gjorde naturligvis også de radikale ændringer inden for regnskab og transport. 1958 etableredes Slagteriernes Hulkortcentraler I/S der 1962 indgik i Landbrugets EDB-centraler I/S. 1968 kom containereksporten til hvor salgsforeningen købte containerne mens DFDS byggede containerfærger. B.s centrale placering medførte naturligvis talrige tillids- og bestyrelsesposter særlig inden for slagterisektoren. Han er karakteriseret som en smidig forhandler der har ydet betydningsfulde bidrag til samarbejdet mellem andelsbevægelsen og den private slagteri- og kødkonservessektor. R. 1954. R[1]. 1962. K. 1973. □Foto.

Landbrugsrådets beretning 1949 og 1950. Andelsbladet, 1958 327. Børsen 10.4.1958. A. Axelsen Drejer: Andels-svineslagterierne i Danmark 1887–1962, 1962. Andelsbladet, 1968 341. Børsen 10.4.1968. O. Tvede: De samvirkende danske andelsslagterier 1897–1972, 1972. O. Tvede: Eksportsvineslagteriernes salgsforening 1950–75, 1975.

Henrik Fode

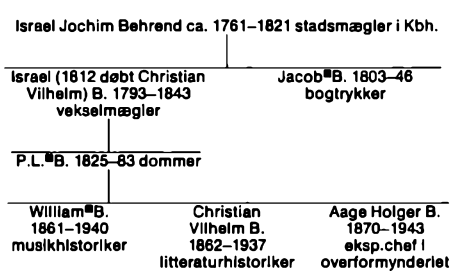

Behrend

Den jødiske slægt B. kom til Danmark 1783 med Behrend Israel Jochim, der antog navnet B. Hans far Israel Jochim var hofjøde i Schwerin.

A. H. Behrend: Nogle aktmæssige oplysninger om agent Behrends liv, 1915. J. Davidsen: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn I, 1880 364–69.

Hans H. Worsøe.

Behrend, Carl **Jacob,** 1803–46, bogtrykker, forfatter. * 23.10.1803 i Kbh. (Mos.), † 11.9.1846 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: agent og stadsmægler i Kbh. Israel Jochim B. (ca. 1761–1821, ~1° 1783 med Dorothea (Deicke) Mariboe, 1762–91, ~3° 1819 med Ane Tobia Mannesen, ca. 1784–1873) og Jeanette Hirsch (ca. 1764–1816). ~9.9. 1827 i Berlin (domkirken) med Caroline Wilhelmine Bremer, * 28.6.1805 i Berlin (Jer. k.), † 30.7.1872 i Kbh. (Petri), d. af typograf Johann Heinrich Wilhelm B. (Braemer) († 1823) og Dorothea Louise Lehmann.

B. stod i lære i det Brünnichske bogtrykkeri i Kbh., rejste 1820–26 som typograf i Tyskland og Frankrig og oprettede 1827 et bogtrykkeri i Kbh. Dette var efter datidens forhold meget moderne indrettet, væsentlig efter fransk mønster, og flere veltrykte bøger udgik derfra, men 1831 måtte B. standse, og kreditorerne solgte hans materiel. For resten af sine midler købte han derefter et lille trykkeri, og efter at have haft til huse med dette forskellige steder i Kbh. nedsatte han sig 1839 som bogtrykker og visedigter i poeternes klassiske gade Åbenrå. Allerede længe havde han nemlig ved siden af sin bogtrykkervirksomhed dyrket digtekunsten, mest dog i dens allerletteste genrer. Foruden et par romaner og en række oversættelser, bl.a. efter Dickens, omfatter B.s forfatterskab en mængde småskrifter på vers eller prosa af lavkomisk og satirisk indhold. Også i udgivelsen af den underholdende tidsskriftlitteratur som florerede så stærkt i Kbh. på den tid tog han livligt del og startede det ene tidsskrift efter det andet, deriblandt det humoristiske ugeblad *Kjøbenhavns Natkikkert* som udkom gennem en årrække (1837–44). Det var dog som visedigter han især gjorde sig bekendt. Alle opsigtvækkende begivenheder i Kbh. besang han i skillingsviser som han selv trykte og forhandlede; af sådanne viser har han forfattet op imod 450 og har desuden skrevet mængder af lejlighedsviser på bestilling. Sin interesse for bogtrykkerfaget bevarede han stadig, han organiserede således den modstand bogtrykkerne rejste mod hurtigpresserne ved disses fremkomst i 30erne, og udgav 1840 i anledning af bogtrykkerkunstens 400 års jubilæum en vejledning i sætningen af sanskrit, som udkom i Berlin.

Flyveposten, 1846 nr. 219 og 221. Skand. bogtrykkertid. II, 1871 21f.; III, 1872 168–71. J. Davidsen: Fra det gamle kongens Kjøbenhavn II, 1881 176f.

*Lauritz Nielsen**

Behrend, Peter Ludvig, 1825–83, dommer. * 30.7. 1825 i Kbh. (Helligg.), † 21.11.1883 sst. (Matth.), begr. sst. (Garn.). F: vekselmægler Israel (døbt Christian Vilhelm) B. (1793–1843) og Kirstine Meyer (1796–1867). ~ 19.5.1860 i Kbh. (Helligg.) med Marie Elisabeth Amalie Ravn, * 2.8.1838 i Kbh. (Garn.), † 14.10.1892 i Fredericia, d. af bud i generalkommissariatskollegiet Christian Henrik Christiansen R. (1804–58) og Mette Marie Hansen (1805–41). – Far til William *B.

B. blev student 1842 fra det v. Westenske institut, cand. jur. 1848, var 1849–54 fuldmægtig hos højesteretsadvokat C. C. B. Liebenberg, derefter hos højesteretsadvokat C. E. Rotwitt, 1855 auditør i Nyborg, 1860 dommer (assessor) i Kbh.s kriminal- og politiret, 1872 i lands-, over- samt hof- og stadsretten, 1874–77 tillige næstformand i sø- og handelsretten. Han var kendt som en af sin tids dygtigste forhørsdommere; med sin juridiske stringens forbandt han megen psykologisk sans. Han behandlede mange vigtige og omfattende kriminelle sager både i Kbh. og – som kommissionsdommer – uden for Kbh. I „Skivebogen" XVIII, 1926 125 og 130 (optrykt i „Gammel Brug og gammel Brøde", 1931 114 og 118) har Jeppe Aakjær skildret B.s virksomhed som kommissionsdommer i Salling 1866. B. var 1870–76 medlem af Kbh.s borgerrepræsentation i hvis forhandlinger og øvrige arbejde han tog ivrig del, ikke mindst som kritiker af politiet og dettes chef V. *Crone. I B.s sidste leveår var hans arbejdsevne nedsat på grund af svær sygdom. R. 1866. □Foto.

*Frantz Dahl**

Behrend, Pouline Augusta, se **Behrend, William.**

Behrend, Peter **William,** 1861–1940, musikhistoriker. * 16.5.1861 i Kbh. (døbt Frbg.), † 23.4.1940 i Kbh., begr. sst. (Garn. kgd.). F: dommer P. L. *B. (1825–83) og Marie E. A. Ravn (1838–92). ~ 23.11.1900 i Skævinge, Frederiksborg amt med forfatter Pouline Augusta (Gudda) Horneman, * 6.7.1880 på Øresundsdal i Skovshoved, † 24.2.1946 i Lyngby, d. af grosserer Wilken Ludvig Blædel H. (1832–92, ~ 1° 1868 med Vilhelmine Richter, 1838–73) og Charlotte Petersen (1854–96).

B. blev student 1878 fra Haderslev læreres skole og cand. jur. 1885. 1886 ansattes han i magistratens 3. afdeling, hvor han 1892–1915 virkede som fuldmægtig; tillige fungerede han 1905–23 som chef for de københavnske værgeråds fælleskontor og 1907–23 som suppl. værgerådsformand. Den interesse B. nærede for sin embedsvirksomhed har han bl.a. givet udtryk for gennem forskellige artikler i Børnesagens Tidende og andre fagblade. – B.s kærlighed til musikken fik allerede tidligt næring ved det intime forhold i hvilket han stod til N. W. Gade og hans hus, og hans debut som musikhistoriker formede sig som en studie over denne komponist (Tilskueren, 1887). B.s evne for den kritiske vurdering førte ham hurtigt over i journalistikken, og han har i tidens løb været knyttet til en række dagblade og tidsskrifter som Tilskueren, Ill. Tidende, Politiken og Berlingske Tidende. Endvidere har han været korrespondent til flere udenlandske fagskrifter. – Sit egentlige ry som musikhistoriker fastslog B. ved udgivelsen af 2. del (1905) af *Illustreret Musikhistorie* hvis 1. del skyldes Hortense *Panum. B. giver her en samlet fremstilling af den nyere tids musikhistorie, bygget på en betydelig viden og en klar og levende fremstilling. Af hans øvrige skrifter kan nævnes biografierne af J. P. E. Hartmann (1895 og 1918) og Niels W. Gade (1917, tysk udg. 1918), *Minder om Niels W. Gade,* 1930 samt den instruktive *Beethovens Klaversonater,* 1923 (engelsk udg. 1927). Et værdifuldt arbejde har B. udført som leksikograf, både som medarbejder ved Salmonsens Leksikon og ved sit bidrag til Illustreret Musiklexikon, 1924, et værk han udgav i samarbejde med Hortense Panum. B.s musikforfatterskab der navnlig har koncentreret sig om perioden fra wienerklassikerne og opefter bæres oppe af en udpræget stilistisk evne, sans for æstetisk vurdering og alsidig kulturhistorisk indstilling. – B.s hustru, **Pouline Augusta B.,** har udgivet fortællingerne *En Synderinde,* 1901, *Hedevig Holchs Vandreaar,* 1903 og *De ensommes Stræde,* 1922 og virket som journalist ved Berlingske Tidende o.a.st. – R. 1914. □Mal. af Louise Ravn-Hansen, 1880. Tegn. af Viggo Helsted, 1886 og af Aug. Tørsleff, 1905. Mal. af C. Kunwald, 1920 og af Tørsleff, 1927. Foto.

Tilskueren 1919 II 407–20 (Breve til W.B.) – R. H. B.: Oplysninger om agent B.s liv, 1915 (slægt). Jul. Clausen i Verden og vi, 1921 628. Samme: Mennesker på min vej, 1941. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Torben Krogh**

Behrens, Carl Johan, 1867–1946, forfatter. * 18.4. 1867 i Kbh. (Mos.), † 26.4.1946 i Kbh., begr. sst. (Holmens k. krypt). F: grosserer Julius Jacob B. (1834–1914) og Susanne Mathilde Friedländer (1842–1927). ~ 6.11.1902 i Kbh. (b.v.) med Astrid Poulsen, * 24.7.1875 i Ellekilde ved Hellebæk, † 8.3.1957 i Kbh., d. af senere kgl. skuespil-

ler, tit. professor Emil *P. (1842–1911) og Anna A. D. W. M. Næser (1849–1934).
B. blev student fra Mariboes skole og cand. phil. 1886. Æstetiske og litteraturhistoriske studier gled efterhånden over i journalistik og fri forfattervirksomhed. Stærkt påvirket af 1880ernes bevægede kampår meldte B. sig straks ind i Studentersamfundet. Som journalist var han bl.a. medarbejder ved København, 1889–92, Adresseavisen, 1892–1902, Berl. Tidende, 1903–14, og Nationaltidende 1914–21, og Ritzaus Bureau fra 1908. – Både som forfatter, udgiver og redaktør dyrkede B. i overvejende grad sin hovedinteresse, dramatisk kunst, støttet af et enestående kendskab til sin samtids danske scenekunst og af studier navnlig af tysk teaterhistorie. I tre store monografier hvis stof væsentlig blev samlet under ophold i Dresden har han således på omhyggelig udført litteraturhistorisk baggrund behandlet de tyske dramatikere Chr. Dietrich Grabbe (1903), Fr. Hebbel (1905) og Heinrich v. Kleist (1909) hvortil det lille skrift om *Agnes Bernauer i Historiens og Digtningens Lys*, 1906 naturligt sluttede sig. Til hans arbejder over dansk dramaturgi hører *Forfatterskabet til „Gulddaasen" Chr. Olufsen – Chr. Hertz*, 1892 der sandsynliggjorde den sidste forfatters hovedandel i stykket, *Emil Poulsen. Et Kunstnerbillede*, 1911 og *Elna Jørgen-Jensen*, 1917. For Selskabet for dansk Teaterhistorie som B. sammen med direktør Karl *Mantzius og daværende operasanger Edv. Agerholm stiftede 1911 (hvorefter Teatermuseet oprettedes 1912) har han udgivet en kritisk og fortjenstfuld udgave af *Peder Rosenstand Goiske: Den dramatiske Journal 1–2*, 1915–16 m. supplementsbind 1917–19, heraf biografien af Goiske som særtryk 1919. Endvidere har B. været redaktør af det af ham selv stiftede tidsskrift *Ny Jord*, 1888–89, der samlede alle tidens unge digternavne fra Sophus Claussen til Gustav Wied, af Studenterbladet, 1894–96, Teatret, 1908–13, Masken, 1915–19, Literaturen, 1918–19, og fra 1897 dansk redaktør af Ord och Bild samt med Sofie Aubert Lindbæk udgiver af *Verdensmemoirer* I–II, 1913. Endelig har han i *Vandringer i Nordsjælland*, 1913 med litteraturhistorisk islæt skildret egne som han gennem et mangeårigt sommerophold i Gilleleje er blevet fortrolig med og på grundlag af gamle familiepapirer udgivet *Da Guinea var dansk. W. J. Wulff's Breve og Dagbogsoptegnelser*, 1917 samt leveret talrige oversættelser af svenske og tyske romaner og skuespil. I *Erindringer*, 1937 har han givet talrige interessante skildringer af mennesker og episoder omkring århundredskiftet specielt fra forfatter-, teater- og journalistverdenen. □Mal. af L. Find, 1888. Karikatur af O. Guldbrandsen, 1899. Mal. af Margrethe Svenn-Poulsen, 1907. Karikatur af Alfred Schmidt, 1918. Mal. af Johan Behrens, 1923. Klippet silhouet af Kirsten Wivel, 1924 (Kgl. bibl.). Tegn. (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiogr. i Bogvennen 18.4.1917. C. B.: Erindringer, 1937. – Journalisten 1.10.1906 62f. Jul. Clausen i Ord och bild 1922. Niels Friis og Anders W. Holm: Fra det gamle Gilleleje XIV, 1946 55–58 65–71. Kai Flor i Berl. aften 26.4.1946. – Papirer i Kgl. bibl.

*Carl Dumreicher**

Behrmann, Hans Heinrich (døbt Hein), 1776–1836, historiker. * 5.4.1776 i Garstedt ved Hamburg, † 23.10.1836 i Altona, begr. sst. F: husmand og høker Jochim B. (1733–81) og Catharina Magdalene Beencken (1740–1803). ~23.7. 1805 i Kbh. (Helligg.) med Cathrine Munch, * ca. 1777, † 12.5.1855 i Kbh. (Trin.).
B. blev student 1798 fra Altona, studerede videre i Jena og kom 1802 til København som lærer ved Christianis institut. Tidligt havde han interesseret sig for Christian IIs personlighed, og 1805 udsendte han *Geschichte Christian II, I. Teil.* Bogen var det første alvorlige forsøg på at skrive en kritisk fremstilling af kongens regering, uafhængig af Hans *Svaning og Arild *Huitfeldt. Vel havde B. ikke brugt utrykt materiale i større udstrækning. Til gengæld udnyttede han flittigt de samtidige trykte stridsskrifter. Under vanskelige ydre kår fortsatte han sine studier der nu også omfattede arkivernes materiale. Efter flere mindre afhandlinger udkom 1812 *Christian IIs Fængsels- og Befrielseshistorie*, endnu til dels hovedværket om dette afsnit af kongens historie, og 1815 *Kong Christians IIs Historie* i to dele, et udpræget defensorat præget af reformtidens synspunkter. Ved sin fremhævelse af de demokratiske ideer i Christian IIs omgivelser foregriber B. den senere C. F. *Allens store værk. At fremstillingen stadig har værdi skyldes dog navnlig det omfattende kildemateriale der er trykt i 2. del. B. har også fortjenesten af at have påvist hvor man skulle søge Christian IIs forsvundne arkiv som han imidlertid ikke selv fik lejlighed til at benytte. 1806 da den nye skoleordning med faglærere i stedet for klasselærere skulle gennemføres var B. blevet udnævnt til adjunkt i Roskilde med historie og tysk som fag (1810 titulær overlærer). Allerede 1814 måtte han på grund af svigtende helbred søge dispensation og var derefter 1815–29 arkivar i det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli. 1817 blev han kancelliråd. Ved siden af embedsgerningen og bidragene til Christian II-forskningen udfoldede B. en omfattende litterær virksomhed. Foruden skolebøger *(Haandbog i den tyske Litteratur*, 1808, 2. opl. 1820) udkom *Grundrids til Ros-*

kilde Domkirkes og dens Monumenters Historie og Beskrivelse, 1815, og *Beskrivelse af Roskilde*, 1832. Ved sin død efterlod han sig bl.a. manuskriptet til en biografi af Frederik VI.

S. N. J. Bloch: Bidrag til Roskilde domskoles hist. II, 1843 20f. Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 672. Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danm. i det 19. årh., 1889 403f. Marcus Rubin: Frederik VIs tid, 1895 616. E. C. Werlauff: Erindringer af mit liv, 1910 70f (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XIII.

Mikael Venge

Bek, Jens Jakob, 1844–93, højskoleforstander. * 20.3.1844 i Hørning ved Randers, † 7.7.1893 i Mellerup, begr. på valgmenighedens kgd. F: gårdejer, spillemand Helgo Nielsen B. (1817–1906) og Ane Margrethe Jensdatter (1818–99). ~ 1° 27.1.1868 i Randers med Clara Laurent, * 27.12.1846 i Gesing, Randers amt, † 9.2.1871 i Halling, d. af sognepræst i Gesing, senere i Borup ved Randers Harald Anton L. (1809–59) og Hanne Marie Ley (1808–98). ~ 2° 27.10.1876 i Ramme, Ringkøbing amt, med Marie Sofie Høegh, * 2.11.1843 på Rammegård, † 12.5.1931 i Kbh., d. af proprietær Hans Christian H. (1807–73) og Flora Schønau (1808–79).

B. fik seminarieforberedelse hos den grundtvigske præst M. A. S. Lund i Virring og tog lærereksamen fra Lyngby seminarium 1865, var en tid hjælpelærer hos sin barndoms lærer i Hørning og 1867–80 lærer i Halling mellem Århus og Randers. Han var en fortrinlig børnelærer men samlede også sognets ungdom til undervisning i aftenskole, og nu og da holdt han foredrag om kristelige og folkelige emner. Herved blev han kendt af en større kreds og fik selv lyst til at virke for ungdomsskolen; efter venners tilskyndelse og ved deres hjælp byggede han 1880 en højskole i Mellerup ved Randers. Tidligt havde B. tilsluttet sig den grundtvigske retning; og det frodige kirkelige liv der rørte sig i Mellerup, og som navnlig skyldtes pastor H. C. Slambergs forkyndelse, drog ham til dette sted. Under hans ledelse blev Mellerup højskole en af landets største. Som skolemand mindede han i nogen måde om Ernst "Trier. Ligesom denne talte han med forkærlighed om emner fra Det gamle Testamente. I den politiske kamp stod han på venstres side, og i provisorieårene mistede han statstilskuddet. Han havde sæde i Randers amtsråd fra 1889 til sin pludselige død. □Litografi af I. W. Tegner, 1888, efter foto, samt 1891. Buste af N. Holm, 1894, efter foto (Mellerup valgmenighedsk.).

Højskolebladet 14.7.1893. Jakob Knudsen sst. 21.7., 25.8., 1. og 8.9.s.å. Viborg stifts folkeblad 26.7.–19.8.s.å. Holger Begtrup: Jakob Knudsen, 1918 145–54 163 170f. Ernst J. Borup i Den da. folkehøjskole gennem 100 år I, 1939 345 371 421. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, 1944 108 431.

*Fred. Nørgaard**

Bekker, Carl Henrik, 1834–87, nordslesvigsk advokat og politiker. * 28.3.1834 i Gl. Haderslev, † 7.5.1887 på diakonissestiftelsen i Flensborg, begr. i Åbenrå. F: lærer Bertel Petersen B. (1797–1870) og Ellen Kristine Torp (1792–1867). ~ 1° 24.6.1868 i Slesvig med Johanne Helene Luise Friederike Mathiesen, * 9.2.1847 i Slesvig, † 21.6.1874 i Åbenrå, d. af købmand Ferdinand M. og Johanne Margarethe Walter (1809–87). ~ 2° 13.11.1875 i Taps med Maria Margaretha Bruhn, * 29.7.1841 i Åbenrå, † 5.9.1901 i Randers (~ 1° 1863 med skibskaptajn Georg Martin From Wildfang, 1839–70), d. af skibskaptajn Joachim Adolph B. (1818–75) og Christina Paulsen (1821–93).

B. var en af de første studenter (1854) fra den danske latinskole i Haderslev, han tog slesvigsk-juridisk eksamen i Flensborg 1861 og var derefter bl.a. amtssekretær i Slesvig. 1864 meldte han sig som frivillig og deltog i krigens sidste del som officersaspirant. Efter krigen fik han ansættelse hos den danske advokat C. Salicath i Haderslev. Mens de fleste danske sagførere 1867 nægtede at aflægge eden til den preussiske konge tog B. det modsatte parti, og 1868 nedsatte han sig som sagfører og notar i Åbenrå og kom i denne stilling i de følgende år til at yde den danske bevægelse store tjenester som dens juridiske rådgiver og som dens sagfører i sager af politisk natur. Under en af disse processer, den såkaldte Bjolderup tavlesag, blev han selv idømt tre måneders fængselsstraf. Et forsøg på i denne anledning gennem æresrådet for sagførere i hertugdømmerne at berøve ham hans sagførerbestalling mislykkedes. – Efter ophævelsen af § 5 var han blandt de første der offentligt tog til orde for en ændret politik med hensyn til landdagen, og under de følgende års hårde brydninger om den politiske taktik var B. i forreste linje og førte i pressen edsaflægger-standpunktets sag klarest og skarpest. Politiske tillidsposter kom han ikke at indtage, men kort før hans død var det på tale blandt edsaflæggerne der på den tid var ved at vinde befolkningens flertal at vælge ham til landdagen for 1. slesvigske kreds. For det kulturelle arbejdes betydning havde han vågen sans, han var medstifter af Sprogforeningen og dennes kasserer til han 1886 ved J. P. "Junggreens død blev dens formand. □Træsnit, 1877 og af H. P. Hansen, 1888.

Nationaltid. 7.5.1887. Flensborg avis 9.5. s.å. H. R. Hiort-Lorenzen i Danmark, 1888 48. N. Hansen i Håbets mænd, 1923 93–98.

*Hans Lund**

Beldenak, Jens se **Andersen, Jens.**

Bell, Karina, se **Parkov, Karen.**

Below, Henrik, 1540–1606, til Spøttrup, rigsråd. * 6.12.1540 på godset Klincken i Mecklenburg, † 7.12.1606 på Spøttrup, begr. i Rødding k. F: Claus B. til Klincken († 1572) og Dorothea Golitz. ~ 10.2.1583 på Koldinghus med Lisbet Skram (Fasti), * 11.1.1563 i Viborg, † 13.11.1600 på Kalø, d. af rigsråd Laurids S. (1530–87) og Maren Bille (1537–1607). – Far til Marie •B. og Sophie •B.

B. der tilhørte en gammel mecklenburgsk adelsslægt gik i skole i Güstrow, studerede tre år ved universitetet i Rostock og fortsatte siden på egen hånd studierne. 1555 kom han i tjeneste hos hertug Johan Albrecht af Preussen. Efter at have deltaget som hvervet i den fransk-spanske krig blev han 1564 hofsinde hos hertug Johan Albrecht af Mecklenburg, tog et par år efter orlov for at tjene under grev Günther af Schwarzburg i krigen mod tyrkerne og blev efter sin hjemkost mecklenburgsk hofmarskal og hofråd (1568). Under en diplomatisk sendelse til Danmark vandt han Frederik IIs gunst og tog, efter at have fået sin afsked fra mecklenburgsk tjeneste, 1575 fast ophold i Danmark, hvor han straks blev hofsinde og kort efter hofmarskal. 1577 fik han mod forpligtelse til at blive i landet i sin livstid, skøde på Önnestad og Strö len i Skåne som han 1579 mageskiftede for Spøttrup gård og gods i Salling. S.å. trak han sig tilbage fra hoftjenesten og blev lensmand. Han havde Koldinghus len 1579–85, Skivehus 1584–92, Hald 1592–96, Tranekær 1596–97 og Kalø fra 1597 til sin død. 1581 blev han rigsråd. B.s sprogkundskaber – han beherskede latin mundtligt og skriftligt – udnyttedes ved talrige diplomatiske og repræsentative hverv; han deltog bl.a. 1582 i underhandlingerne om delingen af arven efter Hans den ældre, var 1583 med til at slutte traktat med England om sejladsen på Rusland nord om Norge og var medlem af det gesandtskab der 1585 blev sendt til Skotland for at kræve indløsning af Orknøerne.

Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kristian IVs tid, udg. Kr. Erslev, I, 1883–85. L. Laursen: Danmark-Norges traktater II, 1912; III, 1916. – Danm.s adels årbog V, 1888 36f. N. L. Arctander: Ligprædiken over H. B., 1608.

Povl Bagge

Below, Marie, 1586–1651, adelsdame. * 25.12. 1586 på Spøttrup, † 9.9.1651 på Lisbjerggård ved Århus, begr. i Lisbjerg k. F: rigsråd Henrik •B. (1540–1606) og Lisbet Skram (1563–1600). ~ 16.6.1605 i Viborg med rigsråd Christen •Holck, * 29.5.1558 på Rønhave, † 18.3.1641, s. af Henrik H. til Rønhave (ca. 1515–79) og Magdalene Reventlow til Søbo († tidligst 1602). – Søster til Sophie •B.

Begavet med hurtigt nemme erhvervede B. sig allerede i en ung alder en boglig dannelse som var ganske ualmindelig. Latin læste og skrev hun med sikkerhed; i græsk var hun ikke ukyndig; det franske sprog lærte hun sig selv. Efter moderens død kom hun i huset hos sin mormor, fru Maren Bille. I sit ægteskab fødte hun otte børn, af hvilke seks døde før faderen og de to sidste i voksen alder før moderen, så hun til sidst blev ene tilbage. Disse og andre sorger, særlig de store tab, familien led ved fjendernes plyndringer, først i Kejserkrigen (1627–28) og siden ved svenskernes oversvømmelse af Jylland (1644), bar hun med tålmodighed, idet hun trøstede sig ved sine studeringer, særlig af Bibelen, med hvilken hun i høj grad var fortrolig, og de latinske klassikere. □Mal., 1626 (Holckenhavn), tegnet kopi heraf af C. C. Andersen (Fr.borg).

F. C. Schønau: Saml. af danske lærde fruentimmer I, 1753 27–97. Breve i Kirkehist. saml. 3.r. V, 1884–86 718. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621 III, 1877 484–86. Hans Kau i Vejle amts årbøger, 1917 19–33.

*Carl S. Petersen**

Below, Sophie, 1590–1650, slægtebogsforfatter. * 27.4.1590 på Spøttrup, † 22.7.1650 på Boltinggård, begr. i Skt. Knuds k. i Odense. F: rigsråd Henrik •B. (1540–1606) og Lisbet Skram (1563–1600). ~ 16.2.1606 i Horsens med Christen Thott til Boltinggård, * 16.1.1568 på Urup, † 29.8.1617 på Boltinggård, s. af Peder T. († senest 1611) og Birgitte Skram († 1596). – Søster til Marie •B.

B.s interesse for adelsgenealogi synes at være en arv fra hendes mødrene slægt. En endnu bevaret slægtebog bærer mormoderens, Maren Billes, navn, og moderen Lisbet Skram har efter al sandsynlighed arbejdet videre på den. Netop i mormoderens hus opdroges B. efter tidens skik; dog flyttede hun ved moderens død i 1600 til sin moster Maren Skram. Efter sit ægteskab med den langt ældre Christen Thott der 1613–17 var lensmand på Skivehus giftede den endnu unge og ret velstillede enke sig ikke igen men viede resten af sine leveår til sine børn og sine studier. Hun ledede selv med stor omhu opdragelsen af sin søn Henrik og sine døtre Birgitte og Anne; hun forstod hos dem at vække de samme lærde interesser der besjælede hende selv; Birgitte

vandt senere ry ved at oversætte Epiktet og Seneca. Så længe børnene endnu var små måtte B. også forvalte deres ret anselige fædrenearv, men så snart sønnen blev myndig synes hun at have overladt ham Boltinggård for selv at tage ophold på sit barndomshjem Fårup (ved Jelling) som hun ca. 1622 havde arvet. Hun fik nu så megen tid til sin rådighed at hun fra 1634 kunne tage fat på at udarbejde den slægtebog der skulle gøre hendes navn kendt i samtid og eftertid. Særlig fortjener hendes samlerflid at fremhæves; hun nøjedes ikke med at gøre uddrag af krønikerne men benyttede også selve fortidslevnene, kirkernes gravsten og brevkisternes dokumenter; fremdeles brevvekslede hun med standsfæller der delte hendes interesser. Hun nåede ikke at afslutte sit arbejde men hendes døtre, først Anne og siden Birgitte, fortsatte det pietetsfuldt til slægtebogen 1659 var færdig. Den benyttedes derefter flittigt af adelshistorikerne og kendes i adskillige afskrifter der alle er forsynede med tilføjelser og rettelser; derimod syntes originalen forsvundet indtil den 1918 fra et holstensk privatarkiv skænkedes til Rigsarkivet. B. var særlig kyndig i heraldik og har udarbejdet en våbenbog hvoraf brudstykker er bevaret i Det kgl. bibliotek. Hun står som den typiske skikkelse blandt 1600-tallets fromme og lærde adelsdamer.

Danm.s adels årbog V, 1888 39; XVII, 1900 443. F. C. Schønau: Saml. af danske lærde fruentimmer I, 1753, 97–116. Anders Thomessøn: Ligprædiken over S. B., 1652. William Christensen i Pers.hist. t. 7.r. IV, 1920 1–50.

*Henry Bruun**

Bencard [bæŋ'ka:r], **Mogens** Christian, * 1930, antikvar. * 7.1.1930 i Kbh. F: godsinspektør, senere forpagter Ernst Frantz Gustav Henning B. (1898–1964) og Vibeke Bruun Muus (* 1904). ~ 9.12.1972 i Herning (b.v.) med cand. mag. Bodil Busk Laursen, * 9.5.1941 i Silkeborg, d. af proprietær Arne Busk L. (* 1910) og Bente Kristiansen (* 1916).

B. blev student 1948 fra Herlufsholm. Endnu mens han studerede kunsthistorie ved Kbh.s univ. var han medarbejder ved „Danmarks kirker" og (1952–60) ved Nationalmuseets 2. afd. Efter magisterkonferensen 1961 blev han leder af Den antikvariske Samling i Ribe hvor han som den første fagligt uddannede museumsleder udførte et omfattende arbejde med at udvide museets samlinger og foranstalte nyopstillinger i nyerhvervede bygninger (Quedens gård, 1961 og Toldboden, 1975). Han underviste i historie og kunsthistorie på Ribe statsseminarium (1962–64) og Århus univ. (1964–65) og var censor i middelalderarkæologi ved Århus univ. (1973), og han er medlem af en række faglige udvalg. – Som udgraver har han særlig koncentreret sig om undersøgelsen af vikingetidens og middelalderens Ribe og udgivet en række afhandlinger derom i inden- og udenlandske tidsskrifter, bl.a. i det af ham 1965 begyndte og redigerede årsskrift for sydvestjyske museer *Mark og Montre*, en indsats der gjorde ham selvskreven som medlem af styringsgruppen af forskningsrådets projekt „Middelalderbyen" som blev oprettet 1976. Som antikvar har han desuden foretaget en række kulturhistoriske undersøgelser inden for den antikvariske samlings område. – Efter 1976 har han udgivet en del artikler om det omfattende materiale fra udgravningerne i Ribe – som takket være B.s indsats er en af de bedst undersøgte vikinge- og middelalderbyer i Danmark.

P. V. Glob

Bendeke, Claus, 1763–1828, inspektør i Grønland, embedsmand i Norge. * 3.2.1763 i Vang på Hedmark, Norge. † 28.5.1828 i Kristiansand. F: kancelliråd, sorenskriver Andreas Claussøn B. (1712–80) og Amalie Margrethe Rosenkrantz Lerche (1733–67). ~ 1807 med Magdalene Cathrine Pihl, * 1787, † 14.6.1843 i Fredrikshald, d. af provst og sognepræst i Vang Abraham P. (1756–1821) og Anna Cathrine Neumann (1764–1850).

B. blev 1783 dimitteret fra Helsingør skole til Kbh.s univ. hvor han 1788 blev cand. jur. Derefter gjorde han tjeneste ved forskellige administrationskontorer i København. 1795 blev han udnævnt til inspektør i Grønland med tjenestested i Godthåb, for året efter at blive forflyttet til Godhavn. Herfra måtte han rejse hjem 1801 på grund af svigtende helbred. I embedet blev hans nære medarbejder Peter Hanning *Motzfeldt konstitueret. Selv blev han først afskediget 1803, for året efter at blive amtmand over Hedmark, hans fødeegn. Formodentlig på grund af sygdom kom der nogen uorden i hans embedsførelse. Han var dog medlem af Eidsvoll-forsamlingen 1814 hvor han ikke, ud over en uge som vicepræsident, synes at have spillet nogen rolle. To år derefter blev han stiftsoverretsassessor i Kristiansand, men sygdom forhindrede ham i at tiltræde før 1817. 1823 avancerede han til justitiarius i samme ret og døde i embedet. Som embedsmand synes B. at have været meget samvittighedsfuld og yderst redelig. På grund af hans svagelighed blev hans indsats mindre betydningsfuld end den i begyndelsen tegnede til. Hans handlinger og korrespondance som inspektør i Grønland viser ham som en embedsmand der søgte til bunds i problemerne og ikke traf afgørelser i hast. Da Kommissionen af 1788

i slutningen af århundredet ønskede blandt andet inspektørernes mening om at indføre en borgerlig orden med tilhørende love i Grønland, udtrykte han først sin betænkelighed ved efter så kort en erfaringstid overhovedet at have nogen mening. Senere ser det ud til at han på grundlag af indberetninger fra og drøftelser med andre af det nordre inspektorats embedsmænd, navnlig hans efterfølger P. H. Motzfeldt, samlede sin egen opfattelse. På et vist alment kulturhistorisk grundlag holdt han sig mere til det principielle, dog absolut kritisk over for kommissionens ideer og advarende over for forhastede ændringer i det bestående grønlandske samfundsbillede. Han tilrådede trinvise ændringer, herunder forbedringer i uddannelsen, især af grønlandske lærere, og bedre sikring af dem økonomisk. Han slog – som andre – til lyd for pengeøkonomiens gradvise indførelse, og det er måske ham der fandt på det grønlandske kreditseddelsystem. Det blev imidlertid P. H. Motzfeldt der gennemførte det første forsøg dermed, muligvis efter canadiske forbilleder (spillekort som lokale „penge"). B. var den første der pegede på at den grønlandske befolkning var et „frit folk", dvs. et folk som ikke havde love, påtvunget det af en eller anden autoritet. Advarende formulerede han grønlændernes synspunkter på Grønlands statsretlige forhold: de betragter landet som deres, og at de dansk-norske embedsmænd kun blev anset som gæster, med hvem man dog havde et udmærket samkvem. Det var ikke velklang i centraladministrative ører. Alligevel var hans meninger velanskrevne i København hvor han i he-

Tavle I

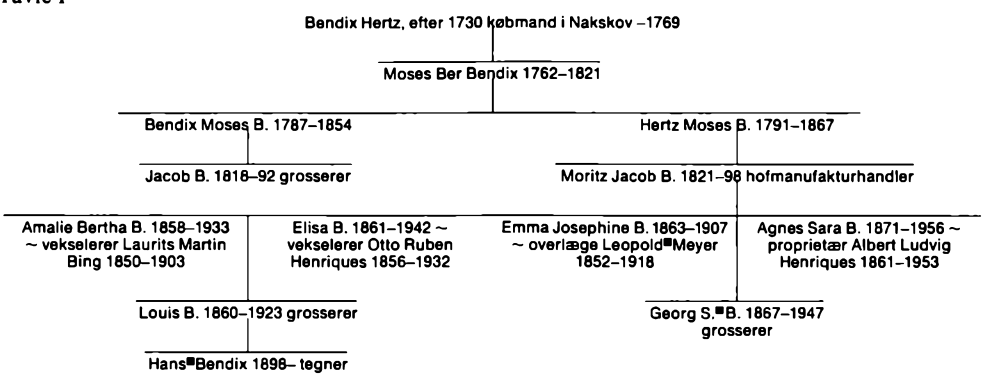

Tavle II

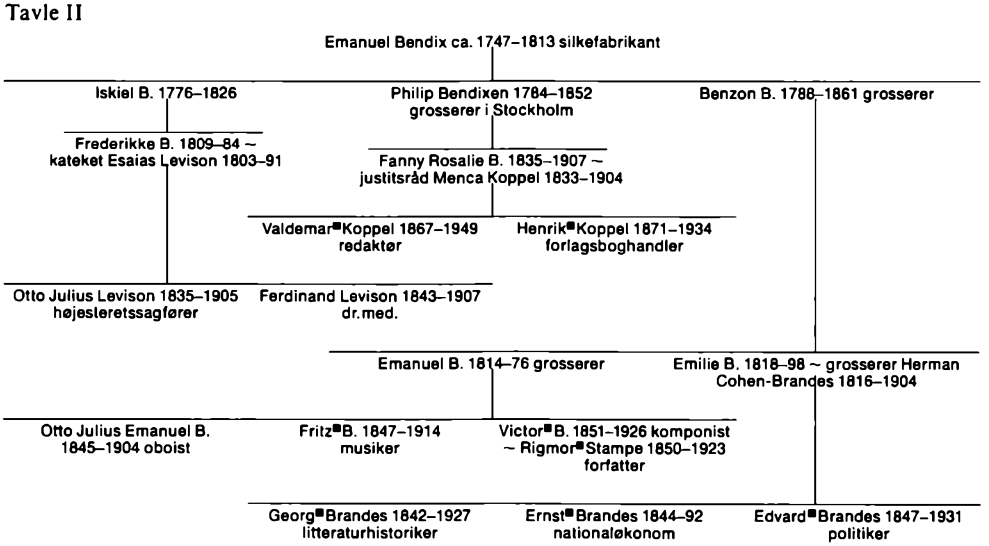

le tre år opholdt sig som en slags konsulent for Den kgl. grønlandske handel. □Afbildet på mal. af O. Wergeland (Stortingsbygn., Oslo).

H. Ostermann: Nordmænd i Grønland 1721–1814, I, Oslo 1940 137–141. F. Gad: Fire detailkomplekser, 1974 142f. Samme: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Bendix

En af de jødiske slægter B. (tavle I) nedstammer fra Bendix Hertz, der var født i Altona som søn af Hertz Harburger og gift med sin søsterdatter Bële Nathan (1720–95), der var datter af familien Henriques' danske stamfar, købmand i Nakskov Moses Aron Nathan.

En anden slægt B. nedstammer fra silkefabrikant Emanuel B., der var født i Lackenbach i Ungarn og som 1770 indvandrede til Danmark.

Fritz *B.s første hustru Eugenia Anna Caroline Heusinger var ~2° forfatteren Karl *Gjellerup (1857–1919). Hans anden og sidste hustru Thora Sundberg var 1906–09 ~minister P. A. *Alberti (1851–1932).

Hans H. Worsøe

Bendix, Dagmar, se **Bendix, Victor.**

Bendix, Fritz Emil, 1847–1914, musiker. * 12.1. 1847 i Kbh. (Mos.), † 6.3.1914 sst., urne på Solbjerg kgd., Frbg. F: grosserer Emanuel B. (1814–76) og Ida Caroline Magnus (1818–89). ~1° 23.7.1874 i Dresden med Eugenia Anna Caroline Heusinger, * 24.9.1852 i Dresden, † 23.5.1940 sst. (~2° 1887 med forfatter Karl *Gjellerup, 1857–1919), ~2° 14.1.1888 i Kbh. (Pauls) med Anna Victoria (Thora) Jørgensen, f. Sundberg (~1° med guldsmedemester Michael Christian J., 1824–84, ~3° 1906 med justitsminister P. A. *Alberti, 1851–1932, ægteskab opløst 1909), * 7.4.1863 i Ängelholm, Sverige, † 14.1.1942 i Kbh., d. af skræddermester Hans Nielsen Sundberg (1832–1908) og Elna (Elise) Nielsdatter (1834–1900), ægteskabet opløst 1906. ~3° 24.9.1909 i Helsinge (b.v.) med ovennævnte 2. hustru. – Bror til Victor *B.

B. blev student 1865 fra v. Westens institut, valgte derefter musikken som levevej og fortsatte den allerede i skoletiden påbegyndte uddannelse i violoncel (Rauch, Franz *Neruda, senere F. Grützmacher i Dresden). Efter studieophold i Tyskland tog han ansættelse i Meiningen og i Kassel (1866–71) hvor han også optrådte som solist og kammermusiker, men vendte 1871 tilbage til Kbh. og ansattes i Det kgl. kapel (1871–1906) hvor han samtidig fra 1887 virkede som kapelregissør. Foruden som musiker (også kammermusiker og komponist af børnesange) blev han kendt som litterat; han har skrevet talrige bladartikler, desuden et 1 akts lystspil *Efter Prøven* (Kgl. teater 1884, trykt 1883) og skuespillet *En Hustru* (under pseudonymet Carsten Holst, 1889); 1895 indførte han Nietzsches stridsskrift mod Wagner (Der Fall Wagner) i den danske læseverden, og 1913 kom den musikhistorisk og kulturhistorisk interessante skildring af Det kgl. kapel i H. S. *Paullis tid *Af en Kapelmusikers Erindringer*. B. var formand for Studentersamfundets arbejderkoncerter og i en årrække i Kammermusikforeningens bestyrelse. – B.s bror **Otto Julius Emanuel B.,** * 26.7.1845 i Kbh., † 27.2.1904 i San Francisco, uddannedes af Chr. Schiemann til dygtig oboist og ansattes 1868 i Det kgl. kapel. Tillige havde han med megen iver dyrket klaverspil herhjemme hos Ant. Rée, i udlandet bl.a. hos Liszt 1872 og 1874, og optrådte ofte som koncertspiller (kapelsoireerne, Kammermusikforeningen). Fra 1880 til sin død virkede han som koncertspiller og lærer ved konservatoriet i Boston, hvortil han rejste fordi han i nogen grad følte sig overset i visse kredse af det hjemlige musikliv og hvor han vandt sig en smuk position både som pianist og som oboist. – Tit. professor 1907. – R. 1898. □På Krøyers mal.: Musik i atelieret, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo). Mal. af G. Seligmann, 1897. Tegn. af A. Dorph. Silhouet. Foto.

F. B.: Af en kapelmusikers erindr., 1913. G. Skjerne i Ill. tid. 28.12.1913. Nationaltid. 7.3.1914. Erling Bloch: Kammermusik i hundrede år, 1968 21–26. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Erik Abrahamsen**

Bendix, Georg Seth, 1867–1947, importør af landbrugsmaskiner. * 11.1.1867 i Kbh. (Mos.), † 7.2.1947 i Kbh., urne sst. i fællesgrav på Bispebjerg. F: grosserer, hof-, mode- og manufakturhandler Moritz Jacob B. (1821–97) og Frederikke Emilie Weil (1838–97). ~27.11.1892 i Kbh. (Mos.) med Olga Betzy Bing, * 23.11.1869 i Kbh. (Mos.), † 22.2.1947 i Kbh., d. af grosserer, senere etatsråd Jacob Martin B. (1833–1903) og Amalia Warburg (1837–1916).

B. blev student 1885 fra Hauchs skole og gennemgik derefter en praktisk teknisk uddannelse på Koefoed & Haubergs maskinfabrik (det senere Titan), suppleret med teoretiske studier i teknologi på Polyteknisk Læreanstalt. På rejser for Koefoed & Hauberg 1889 i Storbritannien og under et ophold i USA nogle år senere knyttede han kontakter til førende landbrugsmaskinfabrikker, og deres produkter blev et væsentligt

grundlag for den maskinhandel, han 1889 åbnede i København under navnet Koefoed & Haubergs Maskinudsalg. Det følgende år optog han sin broder **William B.** (1865–1937) i firmaet der 1892 skiftede navn til Brødr. Bendix. I løbet af få år drev B. forretningen frem til at blive landets førende importfirma for landbrugsmaskiner, og hans virksomhed fik derved en væsentlig betydning for mekaniseringen af det danske landbrug (høst- (McCormick) og radsåmaskiner). Efter 1. verdenskrig optog B. endvidere handel med danske landbrugsmaskiner, hvorefter firmaet i 1930erne fremstod som Nordens største på sit område. B. trak sig tilbage som forretningsleder efter broderens død 1937. Inden for sin branche indtog B. gennem en årrække en fremtrædende position. Han var initiativtager til stiftelsen af Foreningen af Importører af Landbrugsmaskiner 1919 og dens formand 1919–37 ligesom han i samme tidsrum sad som medlem af Fællesudvalget for Danmarks Jern-, Rør-, Metal- og Maskinbrancheforeninger. Efter sin tilbagetræden helligede B. sig sine litterære og filantropiske interesser og skrev sine erindringer. Som broderen udfoldede han gennem årene megen stilfærdig gavmildhed og stiftede desuden forskellige legater under bl.a. Købmandsskolen, Teknologisk Institut og Landhusholdningsselskabet. □Mal. af N. V. Dorph, 1929. Foto.

G. S. B.: Erindringer fra et langt forretningsliv, 1939. Samme: Mit livs april, 1946. Samme: Min moder, 1913 (slægt). – Tidsskr. for landøkonomi, 1947 179f. Berl. tid. 10.1.1947. Børsen 8.2.1947. – Papirer i Rigsark.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Bendix, Hans, * 1898, tegner. * 19.1.1898 i Kbh. (Helligånds). F: grosserer, kgl. hofmanufakturhandler Louis B. (1860–1923) og Wilhelmine (Minna) Petersen (1866–1925). ~2.3.1925 i Kbh. (b.v.) med Karen Sophie Petersen, * 27.11.1900 i Esbjerg, d. af maskinmester Johan P. (1870–1924) og Kirstine Andersen 1872–1922).

B. sattes efter realeksamen i manufakturlære og arbejdede samtidig med modetegning. Han fik under et kort ophold i Paris, afbrudt af 1. verdenskrigs udbrud, snuset til kunstnermiljøet på Montparnasse og opholdt sig 1918–19 i London og Paris, hvor besøg på forskellige kunstskoler gav ham en sporadisk uddannelse. Hans egentlige kunstneriske udvikling er dog i langt højere grad baseret på hans årvågne indtryk af livet og kunsten oplevet på talløse rejser over det meste af verden (bl.a. Italien 1928, Algier 1928, Sydamerika 1929, USSR 1930, USA 1939 og 1941–45). Det tilbagevendende mål for hans efter 1945 stadigt mere bredtfavnende rejsetrang har dog været Paris, centret for den af ham højt beundrede galliske kultur. De to faste punkter i B.s daglige virke har været Social-Demokraten (1922–49 med afbrydelse af det nødtvungne ophold i USA 1941–45) og Politiken siden 1950. Han har begge steder været en meget flittig medarbejder som tegner og, især i de senere år, også som journalist. Herudover har han været engageret i utallige gøremål, hvoraf nogle, som fx. redaktørposten på Aandehullet (1933–34) og formandsposten i Ligaen for tolerance (1948–58) afspejler hans stærkt antifascistiske indstilling, således som den kom til orde i 1930erne og -40erne i den kulturradikale kreds omkring Poul *Henningsen og Otto *Gelsted. På det mere faglige plan har han været aktiv som medlem af Grønningen siden 1928 (æresmedlem 1976) og 1949–60 formand for og siden æresmedlem af foreningen danske bladtegnere. Hans indsats her var en medvirkende årsag til at han tildeltes medaljen Ingenio et arti. Han har været bidragyder til en lang række publikationer, spændende fra Blæksprutten og Tegnerier til mere seriøse bog- og mappeværker som Casanovas erindringer og Apulejus' Det gyldne æsel. Han er som tegner og grafiker repræsenteret på Kobberstiksamlingen og adskillige inden- og udenlandske museer, ligesom hans arbejder har været vist på et meget stort antal udstillinger, således gentagne gange i Kunstforeningen i Kbh., på Nasjonalgalleriet i Oslo (1974), på Nordjyllands kunstmuseum (1969 og 1978) samt på Kunstindustrimuseet i Kbh. (1973), en udstilling der gav stødet til den store tegningssamling Krop og Kontrafejer, med introduktion af Erik *Lassen (1974, heri også bibliografi). I årene frem mod 1950 var to af B.s foretrukne emnekredse den hvasse politiske satire og den sensuelt betonede hyldest til kvinden som kønsvæsen. I de senere år er tegninger fra kunstens, teatrets og ballettens verden blevet mere fremherskende. Han røber i disse ofte under ugunstige forhold hastigt nedfældede rids en betydelig grafisk kultur og en træfsikker karakteriseringsevne – skarp, på grænsen af det karikerende, men afvæbnende ved sit gode humør og elskværdige menneskelighed. Den samme journalistiske træfsikkerhed præger hans skribentvirksomhed der er uløseligt forbundet med hans tegninger. *(Hvad jeg skrev, det tegnede jeg.)* Han tegner og causerer sig gennem verden uden at lade sin letløbende form belaste urimeligt af kendsgerningerne. Takket være sin charme og sin uanfægtede evne til allestedsnærværende at gå gennem lukkede døre er han kommet på talefod med samtidens storheder, især på billedkunstens område, og har i talrige interview-essays givet fornøjelige rids af deres personlighed (fx i

Verdensberømmelse på åstedet, 1954, *Hjemme hos –*, 1954 og *Passiar på Parnasset*, 1961). Hans brogede rejseindtryk, ikke mindst fra USA er fastholdt i *Paradisiske Døgn*, 1930, *Med Ryggen til Europa*, 1939 (introduktion af vennen Johs. V. Jensen) og *Afsked med Frihedsgudinden*, 1946. Sit indholdsrige liv har han skildret i de fire anekdotemættede erindringsbøger. I ikke ringe grad koketterende med en selvoptagethed, der dog ingenlunde er blottet for selvironi, befæster han her sit image som den gaminagtige, flanerende kosmopolit, som bevæger sig lige hjemmevant på Champs-Elysées, Fifth Avenue og Strøget i Kbh. og som gennem årene usvækket har bevaret receptiviteten og livsappetitten. □Tegn. af Carl Jensen (udst. 1931), tegn. af Erik Werner (udst. 1968). Tegn. af Otto Christensen og selvportr. Mal. af Axel P. Jensen (udst. 1968). Mal. af Karl Larsen (udst. 1974). Buste af Helge Holmskov (udst. 1975). Foto.

Bibliografi i H. B.: Krop og kontrafejer, 1974. – H. B.: Troskyldigt forår, 1967; Urolig sommer, 1970; Spraglet efterår, 1973; Lun vinter, 1975. En bog om H.B., 1978.

Lars Rostrup Bøyesen

Bendix, Otto Julius Emanuel, se **Bendix, Fritz.**

Bendix, Rigmor Stampe, se **Stampe (Bendix), Rigmor.**

Bendix, Victor Emanuel, 1851–1926, komponist, pianist, dirigent. * 17.5.1851 i Kbh. (Mos.), † 5.1.1926 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: grosserer Emanuel B. (1814–76) og Ida Caroline Magnus (1818–89). ~1° 18.7.1879 i Kbh. (b.v.) med baronesse Rigmor *Stampe, * 7.12.1850 på Christinelund ved Præstø, † 9.3.1923 på Frbg., d. af lensbaron Henrik S. (1821–92) og Jonna Drewsen (1827–78). Ægteskabet opløst. ~2° 23.9.1905 i Helsinge (b.v.) med pianist Dagmar Hansine Raven, f. Lebrecht, * 27.11.1868 i Kbh. (Cit.) (~1° 1896 med generalagent, grosserer Baldur Harald Valdemar R., 1840–99), † 8.9.1954 i Tisvildelunde, Fr.borg amt, d. af oversergent Carl Jacob L. (1831–80) og Petrea Frederikke Louise Wackerhausen (1835–1922). – Bror til Fritz *B.

Som barn fik B. undervisning i musik af broderen, den senere kapelmusikus Otto **B.**, og forsøgte sig allerede i barnealderen med større kompositioner (bl.a. en kvartet og en oktet, 1864). Han tilhørte det første hold som gennemgik det nystiftede konservatorium hvor han 1867–69 studerede hos N. W. *Gade, J. P. E. *Hartmann, Vald. *Tofte og Aug. *Winding, hvilken sidste var hans lærer i det instrument der blev B.s særlige, klaveret. Efter studietiden blev B. operarepetitør 1870–72 og stiftede sammen med Axel Liebmann 1872 Korforeningen der bestod til Liebmanns død 1876; i de nærmest følgende år var B. Gades medhjælper ved korindstuderingen i Musikforeningen og 1880–82 lærer i klaverspil ved konservatoriet, en periode der dog blev afbrudt af studieophold i udlandet (1882 på det Anckerske legat i Rusland og Tyskland). Som pianist, som kammermusiker i bl.a. den Brøndumske kvintet og som klaverpædagog nød B. et sjældent ry; han var utvivlsomt en af de ypperste og mest åndfulde af tidens pianister der ved hyppige koncerter (også sammen med Dagmar B.) indtil det sidste satte præg på dansk musikliv. Han var desuden en dygtig dirigent, 1892–93 ved folkekoncerterne i Koncertpalæet, 1897–1901 ved de af ham selv stiftede filharmoniske koncerter, 1907–10 i Dansk koncertforening og 1915 ved Don Carlos-opførelserne på Det ny teater. Nogle af de mest betydningsfulde opgaver B. løste, var opførelserne (ved de filharmoniske koncerter) af Wagners Siegfried og Tristan, længe inden disse værker nåede frem på Det kgl. teater. Han dirigerede også i udlandet (Tyskland 1903, England 1909 og Finland 1921).

B. skrev et anseligt antal kompositioner: orkesterværker, klaverværker og sange; desuden korværket Davids 33te Salme (op. 7, 1874) og klavertrio i A-dur (op. 12, 1887, tilegnet Rosenhoff). De største og vægtigste af hans kompositioner er de fire symfonier: *Fjeldstigning* (C-dur, op. 16, 1882, tilegnet Rigmor B.) som har navn efter Holger Drachmanns digt der ligger til grund for symfoniens idé; *Sommerklange fra Sydrusland* (D-dur, op. 20, 1888) hvis kolorit er inspireret af indtrykkene under rejsen i Rusland; den 3. symfoni med programmatiske satsbetegnelser (hvis sidste sats Élégie, B. selv satte meget højt; a-mol, op. 25, 1892) og 4. symfoni (d-mol, op. 30, 1905); desuden skrev han for orkester suiter, en ouverture og en serenade samt koncerten for klaver og orkester i g-mol (op. 17, udg. 1884, omarbejdet 1903). For sit eget instrument skrev B. relativt få, men fremragende tilrettelagte kompositioner (op. 1, udg. 1872, *5 Klavierstücke, Sonate i g-mol*, op. 26, udg. 1901). Så meget fyldigere er sangkompositioner repræsenteret i hans produktion, ved hvilke han har opnået en smuk position i dansk romancekunst. Hans kompositioner på dette felt spænder over så vide områder som de yndefulde og skælmske *Almas Sonetter* (op. 6, udg. 1874, ny serie 1913, tilegnet Emilie *Ulrich) og de lunerige og skælmske *Fabler og Vers* (op. 27, med det pudsige Mozartarrangement i sangen om Mikkel), den pompøse koral *Udrust Dig, Helt fra Golgatha*, de både drømmende og livful-

de Victor Hugoske Poesier (op. 21, udg. 1887, tilegnet Camilla Bertram; betydelig er særlig nr. 2, Sørgemarchen), de dybsindige og meget udtrykspulde tyske sange *(Drei ernste Gesänge,* op. 5, udg. 1875; *Zehn Lieder,* op. 18, udg. 1885; *Welke Blätter,* op. 28, udg. 1903; *5 deutsche Gesänge,* op. 32, skrevet 1912) og blide danske romancer (op. 3, udg. 1890) 23 (udg. 1895) 31 (udg. 1912), af hvilke navnlig *Du Aftenklokke, Hvor tindrer nu min Stjerne* og *Se Luften er stille* er blevet meget sunget. Alle disse sange præges af en stærk indføling i digtets stemning og en beundringsværdig musikalsk diktion.

I B.s musik brydes tydeligt gammelt og nyt; medens hans ældre værker endnu står uanfægtet på klassisk-romantisk grund præges senere værker af stilblandinger fra tiden op mod århundredskiftet hvor især nyere tyske strømninger har farvet hans sats. Hans musik mangler dog ofte en vis sammenhæng mellem elementerne idet harmonik og melodik ved nøjere eftersyn næsten altid viser sig at være klassisk-romantisk, ofte endda med en udpræget dansk, næsten troskyldig tone der nu og da koloreres med den nyere stils teknik (i symfonierne således fra og med den 2. symfoni, den 1. er endnu helt Gade'sk); i flere af kompositionerne står disse elementer uformidlet ved siden af hinanden inden for ganske korte strækninger. Hertil kommer at grundlaget i B.s sats ofte føles klavermæssigt i værker der ikke er skrevet for dette instrument. Muligvis har disse mangler ved hans kompositioner været medvirkende til at B., medens han levede, næppe opnåede den fortjente anerkendelse fra det officielle danske musiklivs side, skønt en række af hans kompositioner rummer stadig gyldige værdier.

B. virkede i sin fulde kraft som pianist endnu i sine sidste leveår, var i stadig udvikling og spillede mange store kompositioner. Også socialt var hans interesser usvækkede, han var således formand for Solistforeningen 1922–26 og komponerede denne forenings festmarch. – En del utrykte kompositioner i Det kgl. bibl. – B.s 2. hustru **Dagmar B.** var oprindelig elev i klaverspil af Sophie Olsen, senere af Siegfried Langgaard på konservatoriet (1884–86) og af B. (1887). Allerede i ti års alderen optrådte hun offentligt, og fjorten år gammel gav hun selvstændig koncert. Sammen med B. gav hun årlige koncerter i Kbh. og spillede værker af ham i udlandet (Berlin 1903, Schwerin, London). Fra 1927–33 var hun lærer ved konservatoriet. Hun var en fremragende pianist der som solist og i sammenspil med sin mand (for et eller to klaverer) har ydet ypperlig kunst. – Tit. professor 1898. □Mal. af H. Vedel, 1912. Tegn. af Aug. Tørsleff, 1919, og mal. af samme. Mal. af Vedel 1925, forarb. dertil (Fr.borg). Buste af Gustafson, 1925. Tegn. af bl. a. Viggo Johansen. Foto.

J. Hey i Tilskueren, 1903. G. Lynge: Danske komponister i 20.årh.s beg., 1917 465–71. Karin Michaëlis i Tilskueren, 1926, I, 95–99. Ude og hjemme, 1881–82 300–04 317–20. Fritz Crome i Musik, 1922 29–38.

*Erik Abrahamsen**

Bendix, William, se **Bendix, Georg S.**

Bendixen, Hans Christian, 1897–1976, veterinær. * 12.7.1897 i Bredsten, Vejle amt, † 1.12.1976 på rigshospitalet, Kbh., urne i familiegravsted, Balle kgd. ved Bredsten. F: snedkermester Hans Andreas B. (1869–1942) og Sofie Hedevig Kristensen (1870–1939). ~6.6.1925 i Kbh. (Frederiksholm) med Bertha Eleonora Emilie Eggertsen, * 19.6.1895 i Kbh., d. af pottemager på Frederiksholms teglværk og på porcelænsfabrikken „Norden" Hans E. (1859–1953) og Emma Kristina Bergström (1859–1922).

B. begyndte ved landvæsenet og fik her interesse for dyrlægens gerning. Efter at have taget alm. forberedelseseksamen begyndte han 1916 veterinærstudiet som han fuldendte 1921. Efter vikariater i Norge fik han 1922 assistentstilling hos dyrlæge R. Rasmussen i Fåborg. Det blev en for hans faglige udvikling meget frugtbar og god tid både i praksis og ved kødkontrol. 1923 blev han assistent ved veterinær- og landbohøjskolens medicinske klinik og forsøgslaboratoriets bakteriologiske afdeling. Det eksperimentelle forskningsarbejde greb ham i den grad at han forblev i stillingen til 1935. Fra denne periode foreligger arbejder (bl.a. i Maanedsskrift f. Dyrlæger XXXVIII, 1926–27 og XXXXI, 1929–30 og i Festskrift til Bernhard Bang, 1928) om undersøgelser over skimmelsvampinfektioner og deres rolle som kastningsårsag hos kvæget, et fortjenstfuldt arbejde der førte til videregående forsøg i samarbejde med N. Plum ved Serumlaboratoriet. På højskolens rejsestipendium foretog B. 1931 en studierejse til Tyskland, Schweiz, Holland og England. Navnlig et længere ophold ved Reichsgesundheitsamt, Berlin, under Dr. Zeller blev betydningsfuldt for hans veterinærbakteriologiske uddannelse. Foruden assistentgerningen ved højskolen varetog han 1923–34 stillingen som dyrlæge ved Kbh.s kommunes kødkontrol. B.s alsidige uddannelse kvalificerede ham 1935 til professoratet i veterinær bakteriologi, kødkontrol, mælkekontrol og veterinær parasitologi. Kun kort tid kom han til at virke i denne gerning idet han sept. 1937 ved O. Bangs pludselige død overtog professoratet i speciel patologi og terapi samt forstanderstillingen ved den medicinske klinik. B.s arbejder har især væ-

ret sat ind på to vigtige felter hvor der stiles mod et virksomt organiseret, overkommeligt bekæmpelsesarbejde: yversygdomme hos kvæget (specielt streptokokinfektionerne) og brucellosestudier hvor B. (til dels i samarbejde med O. Bang og J. *Ørskov) har søgt klaring på infektionspatologiske og infektionsmekaniske spørgsmål (Landbohøjskolens årsskrift 1943 og Medlemsblad for den danske dyrlægeforening 1939 og -43). 1939 foretog B. en studierejse til USA. 1951–52 var han ansat ved FAOs hovedkvarter i Rom, fra 1952–55 som konsulent (bekæmpelse af husdyrsygdomme). Medlem af Det veterinære sundhedsråd 1955, formand 1958. Prorektor ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1960–64. I bestyrelsen for flere faglige foreninger, bl.a. formand i Dansk patologforening 1958–61. B. har virket som foredragsholder og som organisator af mange faglige kongresser. Han var æresmedlem af danske og udenlandske veterinærforeninger og har fået tildelt C. O. Jensens mindefonds guldmedalje og Viborg-medaljen. Dr. med. vet. h.c. Hannover, Helsingfors, Kbh. og Stockholm. B. nåede i sit otium at udgive *Om nysesyge hos svinet*, 1971 og *Veterinærskolens tidligste historie*, 1973, i anledning af skolens 200 års jubilæum. Han arbejdede så at sige til sin sidste dag og var glad når han som meget søgt foredragsholder eller ved andre lejligheder mødte sine mange kolleger og elever ikke blot i Danmark men også i de nordiske nabolande. R. 1939. DM. 1952. K. 1966. □Mal. af H. C. Bärenholt (landbohøjskolen). Buste af Kirsten Hedevig. Foto.

Jørgen Bender-Petersen: Hans Andreas Bender, hans slægt og efterkommere, 1931. – Berl. tid. 4.12.1976. Aage Jepsen i Dansk veterinærtidsskr., 1977 60 90–92. Biobibliografi i Den danske dyrlægestand, 1966 og 1975.

Ivan Katić (Hj. Friis)

Bendsen, Bende, 1787–1875, nordfrisisk dialektforsker. * 10.12.1787 i Risum, † 17.12.1875 i Ærøskøbing, begr. sst. F: husmand Jens B. (1754–1818, ~2° med Ingeborg Heinesen) og Ingeborg Hansen (1749–94). ~ 26.10.1827 i Ærøskøbing med Mette Christine Fabricius, døbt 20.6.1797 sst., † 17.7.1858 sst., d. af skipper Laurits Albertsen F. (1768–1854) og Else Marie Claussen (1771–1843).

Efter kun at have fået undervisning i Risum landsbyskole blev B. i en ung alder underlærer ved skolen i Klixbüll og kom 1807 på seminariet i Kiel som han dog, uvist af hvilken grund, forlod n.å. Han var derefter huslærer i Odense i tre år og oprettede 1812 en privatskole i Ærøskøbing. Denne opgav han dog senere og levede fra nu af som timelærer. Han døde på fattiggården. – Allerede i Odense beskæftigede B. sig med dyrisk magnetisme og har publiceret en mængde afhandlinger om dette emne. På Ærø undersøgte han oldtidsmindesmærker og afgav beretning herom til Schlesw.-Holst.-Lauenburgische Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer. Langt den største betydning har han dog fået ved sine arbejder om nordfrisisk. Allerede 1824 indsendte han en beskrivelse af sin dialekt, det frisiske sprog i Risum Moor i Bøking hrd., til Videnskabernes selskab i Kbh. Afhandlingen omtaltes rosende af flere sprogforskere, hvoriblandt også Rasmus *Rask, men blev alligevel ikke trykt. Først efter at B. 1852 havde henvendt sig til professor de Vries i Leiden besørgede denne arbejdet udgivet i ny, forøget skikkelse under titlen *Die nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart, zur Vergleichung mit den verwandten Sprachen und Mundarten*, 1860. På grund af den nøjagtige og konsekvent gennemførte ortografi – nogle få uregelmæssigheder gør B. selv opmærksom på – og det fyldige materiale både i leksikalsk, morfologisk og syntaktisk henseende er dette værk fra en så tidlig tid som første halvdel af forrige århundrede af stor vigtighed for enhver undersøgelse af moderne nordfrisisk. Foruden dette trykte arbejde findes i manuskript en del afhandlinger af B. om nordfrisisk af forskellig art samt en række oversættelser til moringer dialekten og nogle digte på tysk og frisisk, skrevet af B. selv. Kun en ringe del af disse frisiske tekster foreligger trykt.

C. E. Carstens i Zeitschr. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte VII, 1877 333–36. Ein Brief und zwei Gedichte von B. B. i Mitteil. d. Nordfries. Vereins. IV, 1906–07 55–59. Drei Gedichte von B. B. sst., V, 1908–09 10. – Manus. i Kgl. bibl.

*Peter Jørgensen**

Bendtsen, Bendt, 1763–1830, rektor. * 3.2.1763 i Hillerød, † 16.12.1830 sst., begr. sst. F: konrektor, senere rektor ved Fr.borg latinskole mag. Povel B. (1723–89) og Anna Gjertrud Simonsen (ca. 1734–98). ~ 20.9.1792 i Hillerød med Anna Henriette Dorothea Goos, * 2.5.1773 i Hillerød, † 11.1.1840 sst., d. af slotsforvalter på Fr.borg Andreas Jørgen G. (1741–1821) og Henrika Spærk (1749–1826).

B. gik i sin fars skole, blev student med udmærkelse 1780, tog filologisk eksamen 1782 og teologisk 1785, hvorefter han, bl.a. med venner som Rasmus *Nyerup og Torkel *Baden, tilbragte halvandet år på Borchs kollegium. I marts 1787 drog han på stipendium til universitetet i Göttingen. Her dyrkede han teologi og filologi og tilegnede sig, især gennem filologen C. G. Heyne,

nyhumanismens ånd. Hans disputats om apokryferne i Det gamle Testamente blev meget rost. Ved faderens død 1789 blev han kaldt hjem og blev fra 1790 hans efterfølger som rektor i Fr.borg. Dermed var hans bane bestemt. I 40 år ledede han skolen og satte sit personlige præg på den. Trods en vis svaghed over for uduelige lærere og uregerlige disciple blomstrede skolen under hans ledelse, især i de første 20 år. Han var stærkt interesseret i forberedelserne til skolereformen, hans forslag til hertugen af Augustenborg blev oftere taget til følge, og allerede før reformens gennemførelse 1809 optog han tysk og fransk som fag og ivrede for indførelse af svensk, naturhistorie og gymnastik. Fransk sprog og litteratur optog ham meget, men hovedsagen for ham var dog gennem oldtidsskrifterne at give disciplene en lære for livet. B. ofrede sig helt for sine elever og støttede mange af dem langt ud over skoletiden, som J. N. Madvig har skildret det i sine erindringer. Bortset fra skoleprogrammer med filologiske emner (1808–19) skrev han ikke meget. Hans optagelse i Det kgl. danske selsk. til fædrelandets historie og sprog 1816 og i Videnskabernes selskab 1823 vidner dog om den respekt der stod om ham. Det forhold at han tilbragte hele sit liv i et snævert miljø i Hillerød og at han ofte måtte kæmpe med økonomiske vanskeligheder kunne vel ikke undgå at præge ham. Sit milde humane sind bevarede han alle dage. □Pastel, formentlig af C. W. Wiehe (Fr.borg, kopi på Fr.borg statsskole), litograferet af A. Kauffmann.

F. P. J. Dahl: Til B.B.s minde, 1831. J. N. Madvig: Mindeord over B.B., 1831. P. W. Becker i Danske saml. V, 1869–70 1–48. G. P. Brammer: Ungdomsliv, 1884 42–46 91f 99. J. N. Madvig: Livserindringer, 1877 58–61. Kommandør Paludans ungdomserindringer, 1908 10–34 (fot. optr. 1967) = Memoirer og breve IX. F. C. B. Dahl i Pers. hist. t. 5.r.VI, 1909 101f 186–90. Bj. Kornerup: Fr.borg statsskoles hist., 1933 178–224. Per Krarup i J. N. Madvig. Et mindeskrift I, 1955 188f; II, 1963 9–12.

Per Krarup (Bjørn Kornerup)

Bendtsen, Folmer, * 1907, maler. * 8.2.1907 i Kbh. (Matthæus). F: møbelhandler Christoffer Larsen (1866–1941) og strygerske Christine Bendtsen (1883–1968). ~1° 21.4.1928 i Kbh. (b. v.) med Jenny Petersen. Ægteskabet opløst 1937. ~2° 28.12.1950 på Frbg. (b.v.) med Birte Vibeke Schmidt, f. Jensen, * 13.2.1920 i Kbh., † 14.6.1977 på Frbg. (~1° med Carl Emil Schmidt). Ægteskabet opløst 1957. ~3° 14.5.1959 på Frbg. (b.v.) med Inger Hansen, * 8.3.1932 i Asmild, d. af gartner Aage H. (* 1905) og Anna Jensen (* 1909).

B. fødtes på Vesterbro i Kbh., men blev tidligt sat i pleje hos et ældre ægtepar på Nørrebro, og hermed er allerede de afgørende miljøer i hans kunstneriske virke på plads. Som en helt selvlært kunstner begyndte han, efter en række skiftende jobs som bud, kontoransat, sømand, klunser, gadehandler m.m., at male som ca. 25-årig. Et heldigt udstillingsafbud hos en kunsthandler (Henning Larsen, Kbh.) førte 1935 til at B. debuterede med en mindre separatudstilling der omgående skaffede ham venner og kunstnerisk påskønnelse. Med udstillingen konsolideredes også hans udtryksform som angiveligt havde rod i trommesalsmaleriet, datidens fidusmaleri, men den stod samtidig i skarp modsætning til dettes uægte og forlorne karakter. B.s kunst er dybt præget af hans indgående kendskab til livsvilkårene og miljøerne i de københavnske yderkvarterer. Han har malet de vesterbroske baggårde og Alexandravej fra Lygten-kvarteret mellem Nørrebro og Bispebjerg i Kbh., men også billeder fra Sydhavnen, Assistens kirkegård o.a.st., og hans billeders kolorit og tematik er ofte sammensat af noget dystert, mørkstemt og forfaldent i miljøbeskrivelserne og noget lyst, poetisk og opløftende gennem menneskets eller naturens tilstedeværelse. Livspoesi og trøstesløshed er gerne smukt konfronteret i hans værker med deres humane, meddelsomme indhold. B. har nået stor spredning af sin omfattende produktion af malerier og grafiske værker.

Langt de fleste danske kunstmuseer og offentlige samlinger har ham repræsenteret, men desuden er der værker i offentlige samlinger i England, USA, Norge og Sverige. B. har modtaget en lang række legater og hædersbevisninger, bl.a. den Neuhausenske præmie (for maleriet „Stålværket" 1939), Oluf Hartmanns mindelegat 1941 og Henri Nathansens kunstnerlegat 1955. Af udstillingsrækken må nævnes Nordisk kunst i Århus – Göteborg 1941, retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. 1945, Nordisk kunstforbund i Stockholm 1946, UNESCOs verdensudstilling i Paris 1948, retrospektiv udstilling i Kunstnerforbundet i Oslo 1948, Den internationale biennale for farvegrafik i Cincinnati 1952, Københavns bymuseum 1977. B. har også beklædt forskellige tillidsposter, medlem af akademiets jury 1943–50, af Komiteen for udstillinger i udlandet 1941–47, af Modstandsbevægelsens kunstneriske udvalg 1945–48 og i perioden 1938–43 fungeret som kunstmedarbejder ved Social-Demokraten. En afgørende position inden for B.s produktion indtager de to store udsmykninger i Korsør rådhus, 1942, og i Radiohuset i Kbh. 1951. De henter begge deres motiviske udgangspunkt fra arbejdspladser og vidner om kunstnerens stadige understregning af den fundamentale samfunds-

mæssige betydning som arbejderen og hans virksomhedsområde har. I Radiohus-udsmykningen har det budskabsbetonede element i B.s kunst nok fået sit myndigste og mest samlende udtryk, mens han i værkerne fra årene derefter mest har uddybet sin gamle motivverden i nye billeder og i stigende grad betonet deres stemningsmæssige og lyriske sider. – R. 1964. □Foto.

Pola Gauguin: F. B. (Vor tids kunst, nr. 50), 1954. Christian Elling m.fl.: F. B. (Danske kunstnere, nr. 1), 1957. Maleren F. B., red. Knud Voss, 1978.

Bent Irve

Bendtsen, Paul Henry, * 1907, bygningsingeniør. * 13.8.1907 på Frbg. (Solbjerg). F: bogholder, senere fabrikant Kristian B. (1871–1951) og Louise Sørensen (1866–1926). ~12.6.1951 i Hellerup (Messiask.) med Nelly Grethe Aletha Beldring, * 12.1.1915 i Kbh., d. af skibsfører Hans Ferdinand Jonas B. (1878–1928) og Hendrika Jacoba Taselaar (1885–1972).

B. blev student fra Skt. Jørgens gymnasium, Frbg., 1926 og cand. polyt. (bygning) 1931. Han blev ansat ved DSB 1931–49. 1939 blev han dr. techn. og 1949–77 var han professor ved Danmarks tekniske højskole. Allerede i sit afgangsprojekt på Polyteknisk læreanstalt (DtH) slog B. ind på den vej der skulle blive hans livsgerning: trafikken. Han modtog den tekniske doktorgrad for den første trafiktekniske afhandling i Danmark *Urban and Suburban Railways*. Den var baseret på omfattende rejser og studier over forholdene i 26 byer. Her viste en af B.s centrale evner sig for alvor, som en kollega, prof. Wolfe, Seattle, har udtrykt det: „... evne til at kombinere statistiske oplysninger på en ny måde så man får en ellers ikke observeret sammenhæng frem". Parallelt med sin gerning i DSB blev B. 1937 assistent på DtH, lab. for vej- og jernbanebygning. Da begge professorater ved laboratoriet blev ledige 1949, blev det B. og den anden assistent, H. H. Ravn, der overtog dem. Det blev de nye professorers store opgave at føre laboratoriet frem til en nutidig placering. B. overtog fagene jernbanebygning og byplanlægning. Det blev blandt andet til otte lærebøger fra 1950 til 1968. Faget byplanlægning var svagt placeret. Disciplinerne trafikplanlægning og trafikteknik eksisterede næppe. Men 1974 var man kommet så langt at B.s professorat måtte deles. Han beholdt faget trafik mens Erik Kaufmann overtog byplanlægning. Som professor og 1952–73 som formand for bygningsingeniørstudiets fagråd har B. haft afgørende indflydelse på studiets udvikling, specielt i forbindelse med DtHs udflytning til Lundtofte. Når studenteroprøret i slutningen af 60erne forløb forholdsvis roligt på DtH tilfalder en del af æren B. som sammen med andre havde indfanget og foruddiskonteret udviklingen så man allerede var i gang med strukturplansændringer i retning af det nuværende „modul"-system. B. har haft et klart syn for sit fags betydning i samfundets planlægning og udvikling. Fra 1930erne til nu har han deltaget livligt i den offentlige debat og konsekvent anvendt medierne til fremme af sine synspunkter. I starten var det naturligt nok bybanespørgsmål og banernes overgang til el-drift, der optog ham. Under 2. verdenskrig kom dertil et stærkt samfundsmæssigt engagement omkring råstoffernes udnyttelse og arbejdsløsheden. Senere blev det banebrydende medarbejde i sager som hovedstadsområdets planudvikling, egnsudviklingens etablering, oprettelse af et trafikforskningsinstitut. Sine erfaringer fra planarbejdet samlede B. 1961 i bogen: *Town and Traffic in the Motorage*, en bog der internationalt nævnes på linie med C. Buchanans Traffic in Towns. Internationalt har B. hævdet sig med gæsteforelæsninger ved 10 universiteter, som sagkyndig ved professorudnævnelser ved 5 nordiske universiteter og ved medlemskab af en række internationale kommissioner. Nationalt har hans gerning igangsat en ny generation af trafikforskere og -ingeniører. Samfundet har trukket store veksler på ham i form af kaldelser til et stort antal bestyrelser, kommissioner og udvalg. R 1959. R.[1] 1965, K. 1973.

Kollektiv trafik i byer, forstæder og land, 1977 (m. selvbiografi og bibliografi).

Peter Hammerich

Bendz, Carl Ludvig, 1797–1843, officer, matematiker. * 4.1.1797 i Odense, † 8.10.1843 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: borgmester, senere etatsråd Lauritz Martin B. (1751–1824, ~1° 1777 med Elisabeth Hedevig Aagaard, 1757–93) og Regine Christence Bang (1772–1854). ~18.11.1829 i Kbh. (Garn.) med sin kusine Augusta Vilhelmine Jacobsen, * 12.4.1802 i Kbh. (Nic.), † 15.10.1844 sst. (Garn.), d. af skibsmægler, senere stadsmægler Jacob Andreas J. (1755–1827) og Charlotte Elisabeth Christiane Bang (1770–1842). – Bror til H. C. B. *B., J. C. *B. og Wilhelm *B.

B. gik i Odense katedralskole, blev 1809 artillerikadet, 1813 sekondløjtnant og deltog i de følgende år afvekslende i krigsbegivenhederne og i en videregående undervisning, fulgte med de danske kontingenter ned i Tyskland efter Kielfreden og Napoleons tilbagekomst fra Elba. 1815–27 lå han i garnison i Rendsborg hvor han udvidede sine matematiske kundskaber og som praktisk speciale dyrkede brolægnings- og pontonvæsen.

1820 blev han premierløjtnant, 1828–29 var han på studierejser til Strasbourg og Paris hvor han særlig interesserede sig for det militære undervisningsvæsen ved École polytechnique. 1829 blev han kaptajn og tog meget virksomt del i organisationen af den 1830 efter fransk mønster oprettede militære højskole. Han blev dens første lærer i matematik og rationel mekanik. Grundlaget for hans forelæsninger meddeltes efterhånden som de skred frem i litograferede aftryk og blev 1838 trykt som manuskript *Ledetraad ved Undervisningen i den mathematiske Analyse og rationelle Mekanik*. Ved sit klare, vækkende foredrag og sin lærebog som vidner om en ikke ringe grad af selvstændighed har han bidraget meget til at højne matematikundervisningen og derved i det hele officersuddannelsen. Han besad en beundringsværdig hurtighed og sikkerhed i tilegnelsen men følte ingen drift til selvstændig videnskabelig produktion. 1834 blev han medlem af Videnskabernes selskab – R. 1829. □Mal af W. Bendz (Hirschsprung).

H. C. Ørsted i Vidensk. selsk. oversigt 1844 42–44.

*Poul Heegaard**

Bendz, Henrik Carl Bang, 1806–82, anatom. * 15.2.1806 i Odense, † 8.9.1882 på Frbg., begr. sst. F: borgmester, senere etatsråd Lauritz Martin B. (1751–1824, ~1° 1777 med Elisabeth Hedevig Aagaard, 1757–93) og Regine Christence Bang (1772–1854). ~3.10.1838 i Kbh. (Petri) med Henrise Nicoline Dreboldt, * 3.10.1808 i Kbh. (Petri), † 1.7.1884 på Frbg., d. af malermester, senere toldassistent Hinrich Thomas D. (1768–1847) og Maja Stina (Marie Christine) Krok (1778–1870). – Bror til C. L. *B., J. C. *B. og Wilhelm *B.

1824 blev B. student fra Odense og valgte derefter det medicinske studium som han fuldendte 1830 med både kirurgisk og medicinsk eksamen. Han fungerede 1831 som hjælpelæge i Store Heddinge under en tyføs koldfeberepidemi og var i øvrigt 1830(–32) blevet bataljonskirurg ved 2. livregiment i Kbh., indtil han 1.12.1831 blev reservelæge ved Skt. Hans hospital på Bidstrup. I henved seks år virkede han her, dog med en afbrydelse 1833–35 da han med offentlig understøttelse var på en udenlandsrejse. B. havde under hele sit lægevidenskabelige studium følt sig stærkt tiltrukket af naturvidenskaberne og især af anatomien og fysiologien. I sin selvbiografi beretter han hvorledes hans interesse for disse fag og komparativ-anatomiske studier blev vakt ved de lærerige naturvidenskabelige forelæsninger som holdtes af H. C. *Ørsted, G. *Forchhammer, W. C. *Zeise, Joachim Fr. Schouw og J. *Reinhardt. Allerede dengang følte han at menneskets anatomi og fysiologi først ret kan forstås ved sammenligning med dyrenes. Han blev elev af den berømte læge og zootom Ludvig *Jacobson og udarbejdede 1831 på hans tilskyndelse en anatomisk monografi over den almindelige havesnegl, Helix nemoralis, et arbejde, Videnskabernes selskab 1832 belønnede med sin sølvmedalje. Derefter begyndte han studiet af nervesystemet hos hvirveldyrene og havde senere lejlighed til på sin store udenlandsfærd (1833–35) at supplere sine kundskaber og studere sammenlignende anatomi, navnlig på museerne i Berlin og Paris. For to dygtige anatomiske undersøgelser over nogle hjernenerver hos mennesket og hvirveldyr, *Dissertatio de anastomosi Jacobsonii et ganglio Arnoldi* og *Tractatus de connexu inter nervum vagum et accessorium Willisii*, erhvervede B. 24.8.1833 licentiat- og 11.10.1836 doktorgraden.

B. havde således en speciel videnskabelig indsigt på områder der lå veterinærvidenskaben nær, hvilket gør det letforståeligt at Jonas *Collin 1.10.1837 kaldte ham til lærer i anatomi og fysiologi ved Den kgl. veterinærskole. 8.1.1845 blev han lektor og 11.8.1848 titulær professor. Vel regnedes dengang dyrlægegerningen ikke særlig højt, og for en læge betragtedes det snarest som en degradering at få ansættelse ved veterinærskolen, men B. må have følt at han havde forudsætningerne for at gøre gavn i sit nye fag, og de 43 år han virkede ved skolen blev af meget stor betydning for den på et tidspunkt da den havde været i kendelig nedgang. B. var en energisk og kundskabsrig mand og et ganske ualmindeligt talent som docent der i klare, velformede, livlige foredrag tog tilhørernes interesse fangen, ikke blot ved ordet, men også med hele den dramatiske mimik han rådede over, og ved de fortrinlige afbildninger han med kridtet henkastede på tavlen. Han bemærkede altid den fysiologiske betydning af enhver given legemsform og fik plads til at fremhæve den nøje forbindelse mellem legemsdelenes form og deres funktion. B. var ikke blot en fortrinlig lærer der gav sine elever gode lærebøger, men han tilstræbte i hele sin gerning en højnelse af undervisningen også uden for sit eget fag. Oprettelsen af det veterinære sundhedsråd 1851 skyldtes B., og Tidsskrift for Veterinairer stiftede han s.å. i forening med professor S. H. *Bagge; i begge tilfælde betød det et stærkt fremstød til gavn for dyrlægestandens interesser. B.s indflydelsesrige virke ved veterinærskolen fik også den største betydning i langt videre kredse idet han havde en væsentlig andel i oprettelsen af landbohøjskolen. B.s første tanke som han udviklede i en artikel i Fædrelandet 1852,

var en sammenslutning af de forskellige grene af naturvidenskaberne til et fælles naturvidenskabeligt universitet.

B.s planer angående den naturvidenskabelige undervisning var meget omfattende, idet han ville forene en veterinær- og landbohøjskole med det naturvidenskabelige og medicinske fakultet ved universitetet, Polyteknisk læreanstalt, Den militære højskole, navigationsskolen og en farmaceutisk læreanstalt. Da undervisningen i de almindelige naturvidenskaber var fælles for en meget stor del af disse fag mente han at der ved sammenslutning kunne opnås besparelser både ved anvendelsen af lærerkræfterne og især med hensyn til laboratorier, museer m.m. Da tanken ikke vandt tilslutning, fremsatte han året efter i en artikel om foreningen af institutionerne for de anvendte naturvidenskaber en plan om at forene med veterinærskolen, der i høj grad trængte til udvidelse og omdannelse, en undervisningsanstalt for landbrugere, havebrugere, forstmænd og landmålere. Allerede længe havde der været trang til indretning af en højere naturvidenskabelig undervisning for landbrugere idet man hidtil kun havde nøjedes med ansættelse af en docent i landøkonomi ved Polyteknisk læreanstalt, og hvis landbrugsstuderende ønskede yderligere vejledning, fx i alt vedrørende husdyrhold måtte man privat søge undervisning ved veterinærskolen. Disse planer gav stødet til at indenrigsministeriet 1854 nedsatte en kommission med professor C. E. *Fenger som formand og med B., F. V. A. *Prosch, B. S. *Jørgensen og Wegge som medlemmer for at planlægge „Veterinærskolens Udvidelse til en Anstalt hvorved samtlige de Veterinær- og Landbovæsenet vedkommende Discipliner foredrages". Resultatet blev loven af 8.3.1856 om oprettelse af Den kgl. veterinær- og landbohøjskole.

B. var en overordentlig flittig mand hvis litterære, videnskabelige produktion var både omfattende og betydelig. Foruden de førnævnte dissertationer udgav han 1846–47 *Haandbog i den almindelige Anatomie med særligt Hensyn til Mennesket og Huusdyrene*, et værdifuldt skrift hvis praktiske anvendelse dog forringedes ved mangelen på afbildninger. B. var i øvrigt en yperlig tegner – det kunstneriske anlæg lå til familien – og han forsynede selv den mindre lærebog i anatomi og fysiologi han 1858 udgav til brug for landmænd, med mange smukke tegninger. Denne bog udkom i fire udgaver og blev oversat til tysk. 1850 påbegyndte han udgivelsen af et kostbart, stort anlagt foliværk *Icones anatomicæ vulgarium danicorum mammalium domesticorum*, kun første hæfte med knoglesystemet udkom, men dette foliobind med de talrige smukke afbildninger der var udarbejdet under vejledning af B. gjorde hans navn kendt i udlandet, og fra Sverige og Rusland tildeltes der ham fortjenstmedaljer. 1853–76 udkom *Haandbog i den fysiologiske Anatomi hos alm. danske Huspattedyr* i fire bind. Også på anden måde ydedes der B. megen anerkendelse; 1848 blev han professor, 1869–70 og senere 1872 var han konst. direktør for højskolen. Af Videnskabernes selskab blev han allerede 1840 medlem, blev optaget i flere andre inden- og udenlandske selskaber og blev ved universitetets firehundredeårsfest 1879 æresdoktor i det matematisk-naturvidenskabelige fakultet. Ved 25 års-jubilæet 1862 hædrede lærere og elever B. med en gave, og ved hans afgang fra skolen blev hans portrætbuste opstillet i højskolens undervisningssal. For B. var oprettelsen af veterinær- og landbohøjskolen og overflytningen til de nye bygninger på Bülowsvej en overordentlig glæde. B. havde et godt helbred, var glad ved sin gerning og levede et lykkeligt familieliv, han bevarede en sjælden arbejdsevne, indtil han et år før sin død ramtes af en hjerneblødning der svækkede hans åndsevner og berøvede ham synet. – Etatsråd 1862. Konferensråd 1880. R. 1856. DM. 1873. □Mal. af W. Bendz, 1824, 1825 og 1826 samt udateret (Hirschsprung). Mal. af D. Monies, 1852, litograferet af Fortling, 1854, kopieret i litografi og træsnit 1873. Tegn. af J. Kayser, 1852 (Fr.borg). Litografi efter foto, 1867. Buste af C. Peters, 1881 (Fr.borg, i marmor på landbohøjskolen).

Levnedsbeskrivelser af de ved univ.s 400-årsfest promov. doktorer, 1879 7–14. Ill. tid. 24.9.1882. Tidsskr. for veterinærer s.å. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. B. Bang i Medlemsblad for den da. dyrlægeforen. 1923 71–79.

*Hj. Friis**

Bendz, Jacob Christian, 1802–58, læge. * 20. 3.1802 i Odense, † 12.9.1858 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: borgmester, senere etatsråd Lauritz Martin B. (1751–1824, ~1° 1777 med Elisabeth Hedevig Aagaard, 1757–93) og Regine Christence Bang (1772–1854). ~17.6.1830 i Kbh. (Garn.) med Christine Sophie Waagepetersen, * 8.9.1810 i Kbh. (Garn.), † 10.2.1873 sst. (Garn.) (~2° 1859 med generalmajor, kammerherre Benjamin Marcher, 1797–1872, ~1° 1823 med Francisca Juliane Emilie Clasen, 1796–1852), d. af vinhandler, senere etatsråd Christian W. (1787–1840) og Albertine Emerence Schmidt (1793–1864). – Bror til C. L. *B., H. C. B. *B. og Wilhelm *B.

B. blev student 1819 fra Odense og studerede derefter kirurgi og tog kirurgisk eksamen 1825 med udmærkelse. Han var udenlands 1827–29,

derefter reservekirurg ved Kirurgisk akademi 1829–33 og tillige reservekirurg ved Frederiks hospital 1829–32. 1830 blev Gundelach *Møller overlæge ved Frederiks hospital og udgav 1832 Det kgl. Frederiks Hospitals Aarbog indeholdende en del sygehistorier. S.å. udkom en voldsom kritik af denne bog udgivet af „tre Læger" hvoraf B., skønt han var Møllers reservelæge, var den ene. Dette gav anledning til en kraftig polemik, og Møller opgav udgivelserne af årbøgerne. B. havde imidlertid vundet navn som en glimrende operatør, og 3.5.1833 blev han regimentskirurg ved husarerne, Jægersborg. Han skrev en del gode afhandlinger og blev 1833 medudgiver af Journal for Medicin og Chirurgie og tog doktorgraden 27.9.1836 (Urethro-vesico-vaginalfistler). Efter hærreduktionen 1842 forflyttedes han fra Randers hvor han havde haft garnison, til Kbh. som overlæge ved fodgarden, hvilken titel efter foreningen af det medicinske fakultet og Kirurgisk akademi trådte i stedet for regimentskirurg. 4.4.1838 udnævntes han til titulær professor. 1847 gik han aktivt ind for aktivisering af sanitetstransportvæsenet inden for hæren med anordning af 7.4.1848 til følge. Under krigen 1848–50 var B. korpsstabslæge ɔ: øverste læge ved den mobile hær. I denne stilling blev han genstand for meget stærke angreb navnlig fra de frivillige overlæger Emil *Hornemann og professor S. A. V. *Stein på Augustenborg lazaret. B. forsvarede sig kraftigt skønt angrebet ikke så meget burde have været rettet mod ham som mod intendanturen der havde hele administrationen af lazaretvæsenet. Følgerne var nedsættelse af en kommission der atter førte til voldsomme polemikker. 1848–53 var B. medudgiver af det udmærkede tidsskrift Hospitalsmeddelelser, men det varede ikke længe inden han igen indviklede sig i en voldsom strid. 1852 begyndte man at blive klar over at holstenske fanger havde bragt den militære øjensygdom, den såkaldte egyptiske, med til Kbh., og der udviklede sig en voldsom kamp mellem lægerne der delte sig i to grupper med B. og Michael *Djørup som førere. Der udkom i det mindste 70 afhandlinger og skrifter i denne strid, og den hørte først op da B. døde af leverkræft. Også i udlandet vakte denne sygdom store stridigheder, og 1857 holdtes i Bruxelles en øjenlægekongres som næsten udelukkende drejede sig om denne sygdom. B. blev valgt til vicepræsident ved kongressen og havde skrevet en fortrinlig afhandling, væsentligst baseret på anatomiske studier. Han fik tyve år senere det skudsmål at det var ham der havde bragt orden i forvirringen. B. har sikkert været en godt begavet, uhyre flittig mand, men han var hidsig og voldsom i sin polemik. – Tit. professor 1838. R. 1846. DM. 1848. □Mal. af W. Bendz (Medicinsk-historisk mus. og Hirschsprung). Tegn. af J. Kayser, 1852 (Fr.borg).

K. Carøe: Den da. lægestand 1786–1838, 1905. G. Norrie: Den da. oftalmologis hist., 1925 104–06. Samme i Militærlægen, 1930. E. Saugman: Den da. hærs lægevæsen, 1955 81–125. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 32 62 114.

*Gordon Norrie**

Bendz, Wilhelm Ferdinand, 1804–32, maler. * 20. 3.1804 i Odense, † 14.11.1832 i Vicenza, begr. sst. F: borgmester, senere etatsråd Lauritz Martin B. (1751–1824, ~1° 1777 med Elisabeth Hedevig Aagaard, 1757–93) og Regine Christence Bang (1772–1854). Ugift. – Bror til C. L. *B., H. C. B. *B. og J. C. *B.

B. kom på akademiet 1820 og forlod det 1825 efter at have erhvervet den store sølvmedalje. Uden held havde han forsøgt sig i konkurrencen om guldmedaljen, og således afskåret fra bl.a. det med medaljen følgende rejsestipendium opgav han en specifik akademisk karriere og gav sig til at opdyrke den særlige genre der behandler samtidigt dagligliv, og B. specialiserede sig yderligere bl.a. med billeder af kunstnere i arbejde. Slag i slag kom en række billeder der vakte betydelig opsigt, 1826 *Dyrmaler Holm* (Fr.borg), *Modelskolen paa Akademiet* (St.mus.) hvor han første gang bruger clairobscur, og *En ung Kunstner betragtende en Skitse i et Spejl* (St.mus.) I alt fald det sidste har en meget udspekuleret opbygning og en vis mathed i farven som han overvandt næste år med *En Billedhugger arbejdende efter levende Model* (St.mus.) der til gengæld er præget af hastig udførelse og demonstrativ virtuositet i gengivelsen af lys, farve og atmosfære. 1828 kom *Et Tobaksselskab* hvor clairobscuren er forenet med en meget raffineret kolorit. Samtidig fortsatte han sin allerede tidligt begyndte virksomhed som portrætmaler og udførte gennem årene med stigende mesterskab og stadig vågen sans for fysiognomisk individualitet ca. tyve portrætter af konventionelt snit mest i lille format. Ved siden af gjorde han vellykkede forsøg på at forny de såkaldte „familiestykker", således det Waagepetersenske og det Raffenbergske (dette i Kunstforeningen i Kbh.) udstillet henholdsvis 1830 og 1831. En variant af genren er repræsenteret med et portræt af en jæger i sne, 1831, og fra samme tid er formentlig interiøret fra Amaliegade med kunstnerens brødre (Hirschsprung). Desuden udførte B. enkelte landskaber og bybilleder. Juli 1831 rejste han udenlands med et stipendium fra fonden Ad usus publicos og nåede over Hamburg, Berlin, Dresden og Nürnberg til München hvor han an-

kom i september. Her blev han et år og kom i kontakt med andre kunstnere som han skildrede i det ambitiøse og omhyggeligt udførte *Det Finchske Kaffehus* (Thorvaldsens mus.). September 1832 brød han op og drog sammen med to kammerater over Alperne til Triest hvorfra de sejlede til Venezia. Under turen havde der vist sig symptomer på den sygdom, formentlig tyfus, hvoraf han døde i Vicenza.

B. var blandt de ældste af de kunstnere der gerne sammenfattes under betegnelsen „Eckersbergskolen". Han har i alt fald udført kopier efter billeder af Eckersberg, og hans interesse for at drive farven højt op i lyset kan have haft Eckersberg som en væsentlig forudsætning. Men samtidig er der meget i hans bestræbelser der adskiller ham fra Eckersberg, først og fremmest interessen for livlig bevægelse hos personer, i farve og lys. Netop hans arbejde med interessante lysvirkninger og brillant farve intensiveredes med årene og undgik ikke at gøre dybt indtryk på yngre malere som bl.a. Marstrand og Købke efter deres billeder at dømme. Han nød i det hele taget stor bevågenhed både hos autoriteter og kolleger, om end kritikken ikke undlod bemærkninger om hans svaghed i henseende til korrekt anatomi. Trods sin tidlige salgssucces udtrykte han i breve fra rejsen bekymring med hensyn til sit udkomme i Danmark idet han utvivlsomt har overvejet at slå sig ned i Tyskland hvor han kunne vente gunstigere vilkår. I øvrigt vidner brevene såvel som hans billeder om vågenhed, ærgerrighed og energi. □Selvportr., 1821 (Hirschsprung), tegn., 1831, og udateret mal. (begge St. mus.), samt på mal. af Finchs kaffehus i München, litograferet af Kittendorph. Mal. af Alb. Küchler, 1828 (St. mus.), tegn. af samme; mal. litograferet to gange, den ene af Gemzøe. Mal. af Købke, ca. 1830 (flere ekspl., bl.a. Hirschsprung), tegn. herefter af B., kopi af Marstrand (begge Fr.borg), samt litografi af Heuer, 1834. Tegn. af W. Kaulbach, 1831 og 1832 (St. mus.). Akvarel 25.12.1832 med ikke tydet monogram (Fr.borg).

P. L. Møller i Gæa, 1845 341–43. Raffenberg i Danske saml. 2.r. I, 1871–72. D. C. Blunck i Kunstbladet 1898 21f. A. Røder: Maleren W. B., 1905 (Blade af da. kunsts hist., udg. Foren. for national kunst, I). Hans Hertig i Fynske årbøger 1953–55 169–211.

Henrik Bramsen (Karl Madsen)

Benedicht, Lorentz, † ca. 1604, bogtrykker. Rimeligvis født i Tyskland. ~1° med Karine Nielsdatter (~1° med bogtrykker Hans *Vingaard, † 1559). ~2° senest 1596 med Dorothea Christensdatter.

B. synes først at have været i tjeneste hos Hans Vingaard. Hans første selvstændige arbejder har årstallet 1561; en enkelt lille bog som B. ifølge kolofonens angivelse har trykt i Kbh. 1552 er i virkeligheden fra 1562. 1565 fik han privilegium på at være den eneste i landet der måtte trykke bøger, et monopol der ikke i praksis kunne opretholdes. 1564 blev han fritaget for al borgerlig skat og tynge, et privilegium han mistede igen 1575. 1589 forlenedes han med et vikarie ved Roskilde domkirke, i hvilken by han synes at have tilbragt sine sidste år efter at være ophørt med sin virksomhed 1601. Som bogtrykker hører B. til de betydeligste i Danmark. Stærkt påvirket af tysk renæssancebogkunst skabte han en række værker bl.a. et passionale og et graduale fra 1573 som hører til de skønneste dansk boghåndværk kan opvise. Hans hovedværk er en samling skrifter af tyskeren Joachim Arentsehe om krigskunst som han trykte 1578 på Frederik IIs bestilling, vistnok kun i ét eksemplar.

Desuden har han trykt Tyge Brahes bog De nova Stella, 1573, skrifter af Niels Hemmingsen, originaludgaven af Hans Thomissøns salmebog, 1569 foruden flyveblade, almanakker m.v. For universitetet trykte han en del uden officielt at være universitetsbogtrykker. I alt kendes op imod 375 forskellige tryk fra hans presse, men adskillige er forsvundet og er kun kendt gennem andre kilder. En del af sine bøger har han selv forlagt, og enkelte har han selv bearbejdet eller oversat. På flere områder var B. foregangsmand herhjemme, han har således indført frakturskriften som brødskrift i dansk bogtryk og er den første der har anvendt typografisk nodemateriel. Også som xylograf var han virksom. Han har selv skåret en stor del af de ofte fortrinlige træsnit som smykker hans bøger.

R. Paulli: Lorentz Benedicht, 1920. L. Nielsen: Boghist. studier, 1923. Samme: Dansk bibliografi 1551–1600, 1931–33. V. Rosenkilde i Nord.t. för bok- och bibl. väsen XXIX, 1942 80–88. Erik Dal i Fund og forskning I, 1945 49–53. G. Garde sst. XVI, 1969 31–42.

Poul Steen Larsen (Lauritz Nielsen)

Benedict († 1086), se **Sven Estridsen.**

Benedictsen, [bene'digtsən], **Åge Meyer,** 1866–1927, forfatter. * 13.7.1866 i Kbh. (Helligg.), † 21.10.1927 sst., urne på Videvang ved Troldhede. F: grosserer Johan Philip Ferdinand Meyer (1828–87) og tidl. skuespiller ved Det kgl. teater Anna Maria B. (1835–74). Navneforandring 1893. ~1° 31.12.1890 i Kbh. (b.v., Nordre birk) med Jeanette Schønheyder van Deurs, * 11.6.1864 på Frbg., † 14.10.1898 sst. (Jac.), d. af landstingssekretær Johan Christian Jens Frede-

rik S. van D. (1832–76) og Caroline Adolphine Benedicte Dorette Schønheyder (1834–72). ~ 2° 7.7.1912 i Ordrup med Anna Kathrine (Katri) Andreasen, * 26.12.1873 i Dejbjerg, Ringkøbing amt, † 6.12.1970 i Kbh., d. af gårdejer Anders Lausten A. (1846–88) og Maren Larsen (1838–1920).

Efter at være blevet student 1886 fra Hauchs skole og cand. phil. 1887 drev B. slaviske studier ved universiteterne i Kbh., Leipzig, Moskva og Warszawa og (1893–97) på langvarige rejser i det russiske og det østrigske område og på Balkanhalvøen. Ved sin overordentlige arbejds- og indfølingsevne og sin sikre hukommelse blev han sprogkyndig som få men hans lingvistiske interesse kom snart helt og holdent til at tjene hans humane; han blev ikke filolog men etnolog og historiker, og hans liv blev viet til at vinde umiddelbar kundskab om folkeslag i og uden for den europæiske kulturverdens periferi og bringe denne kundskab til andre med det formål at udvide deres synskreds og bekæmpe miskendelse og uret nationerne imellem. Udholdende, fordringsløs og praktisk gennemførte han med beskedne midler sine talrige farter i vidtstrakte, primitive egne. Foruden Østeuropa og Tyrkiet (nye besøg 1897–98, 1913, 1922, 1923) gjaldt hans rejser Persien og Kurdistan (1900–01), Armenien (1905–06), Indien (1907–08), Irland (1909), Island (1910–11, 1921), Vestindien (1926). Han skrev *Et Folk, der vaagner; Kulturbilleder fra Litaven*, 1895 (engelsk udgave 1924), *Armenien, et Folks Liv og Kamp gennem to Aartusinder*, 1925, afsnittet om de slaviske folk til Illustreret Verdenslitteraturhistorie, 1901, en del artikler til konversationsleksika og enkelte til tidsskrifter, og han oversatte slavisk og finsk skønlitteratur. Sammen med Arthur *Christensen har han givet oplysning om lidet kendte iranske sprogforhold *(Les dialectes d'Awromän et Parwä*, Vid. selsk. skr., hist.-fil. afd., VI, 2 1921). Langt mere omfattende end hans dygtige forfatterskab var imidlertid hans virke som foredragsholder; var han ikke udenlands færdedes han næsten til stadighed rundt i hele Danmark, udsendt af folkeuniversitetsforeningen eller indbudt af højskoler, og evnede som næppe nogen anden at holde tilhørerne fast ved sin anskuelige fortællen der forenede overdådig stofrigdom med enkle ideer og støttedes af hans særprægede og vindende personlige fremtræden. Den menneskekærlighed og retsfølelse der fik ham til fortrinsvis at skrive og tale om stedbørn blandt nationerne viste han på sine livsinteressers område også ved privat hjælpsomhed og ved at deltage i organisationsarbejder. Han var medlem af betyrelsen og i mange år formand for De danske Armenienvenner samt medstifter af og sekretær i Dansk-islandsk samfund, og han vedligeholdt en omfattende korrespondance verden over. 1912 opførte han på heden i Nr. Vium ejendommen Videvang. □Buste efter fotografi af Kristinn Pjetursson 1932. Foto.

Å. M. B. – en mindebog I–II, 1935 (m. artikler og breve). – Studenterne fra 1886, 1911 og 1926. L. Moltesen m.fl. i Højskolebladet 16.12.1927 sp. 1581–88. – Papirer i Kgl bibl. og Rigsark. Breve og dagbøger på Videvang.

*Paul Læssøe Müller**

Benedikte Astrid Ingeborg Ingrid, * 1944, prinsesse. * 29.4.1944 på Amalienborg. F: kronprins, senere kong *Frederik IX (1899–1972) og *Ingrid (* 1910). ~ 3.2.1968 på Fredensborg slot med godsejer, forstassessor Richard Casimir Karl August Konstantin Prinz zu Sayn-Wittgenstein-Berleburg, * 29.10.1934 i Giessen, Tyskland, s. af godsejer Gustav Albrecht Fürst zu S.-W.-B. (1907–44) og Margareta Fouché d'Otrante (* 1909).

B. er iflg. tronfølgeloven af 1953 arving til den danske trone efter dronning Margrethes børn. I tilfælde af dronningens og dronning Ingrids fravær har hun fungeret som rigsforstander. Med sin ægtefælle er hun bosat i Berleburg, men opholder sig ofte i sit barndomshjem. 1965 afløste hun sin mor som formand for pigespejdernes fællesråd og deltager i dets kvartalsmøder. Desuden har hun stor interesse i dansk ridesport og hesteavl. Æresmedlem 1963 af Sportsrideklubben, 1975 af Kgl. dansk jagtklub. R. E. 1947. □Afbildet på dobbeltportr. med prinsesse Margrethe, malet af K. O. Hilkier, 1947 (Amalienborg). Afbildet på karikatur af Otto Frederiksen (Gråsten slot). Tegn. af dronning Margrethe, 1954, og af Otto Christensen, 1959 (begge Amalienborg, sidstnævnte også DSB). Afbildet på mal. af Harald Hansen, 1960 (Amalienborg). Frimærke efter tegn. af V. Bang, 1964. Karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Sv. Cedergreen Bech

Bengierd, se **Berengaria**

Bengtsson, Erling Bløndal, * 1932, violoncellist. * 8.3.1932 i Kbh. F: violinist Valdemar Frederik Ludvig B. (1898–1970) og pianist Sigriður Charlotte Nielsen (1894–1956). ~ 19.10.1958 i Linå med Merete Bloch-Jørgensen, * 23.4.1937 i Rudkøbing, d. af tandlæge Troels B.-J. (1908–59) og Ethel Merete Søeborg (* 1915).

B.s første lærer var faderen, violinisten Valdemar B. Siden studerede han hos kgl. koncertmester Fritz *Dietzmann og afsluttede sin uddan-

nelse hos Gregor Piatigorskij ved Curtis Institute i Philadelphia 1948–50. I 1949 blev han Piatigorskijs assistent og umiddelbart efter studiernes afslutning knyttedes han til Curtis Institute som lærer. Fra 1953 har han været ansat ved Det kgl. danske musikkonservatorium i Kbh., siden 1961 som professor. Fra 1958 har B. desuden undervist ved Sveriges Radios musikskole på Edsberg slot, ligesom han har været lærer ved kurser i forbindelse med musikfestivalerne i Aldeburgh og Sion. B. optrådte første gang offentligt ved Politikens julekoncert 1936. Hans første optræden med orkester fandt sted i Tivoli 1942 hvor han var solist i Franz *Nerudas cellokoncert med Thomas Jensen som dirigent. B. uviklede sig hurtigt til en internationalt anerkendt cellist, og han har koncerteret næsten overalt i verden med lange turneer i bl.a. USA og Sovjetunionen. B. har ved sine talrige koncerter glædet tilhørerne med instrumentets klassiske repertoire, men et særligt kendetegn for ham har altid været interessen for samtidens musik. Komponister som Herman D. *Koppel, Niels Viggo *Bentzon, Leif *Thybo, Svend *Westergaard, Vagn *Holmboe, Svend Erik Bäck og Klaus Egge har skrevet cellokoncerter på hans opfordring, og han har stået for den skandinaviske førsteopførelse af værker af bl.a. Britten, Barber, Khatjaturjan og Lutoslawski.

Ved siden af pædagogik og egentlig solistvirksomhed har B. gennem årene medvirket i en lang række kammerensembler. Han har spillet i trio med Henry *Holst og Esther *Vagning, Endre Wolf og Georg *Vasarhelyi, Arve Tellefsen og Kjell Bækkelund, Elisabeth Sigurdsson og Anker Blyme. Som sonatepartner har han haft forskellige pianister, mest regelmæssigt Anker Blyme. B.s nervøst-aristokratiske fraseringskunst og overlegne tekniske beherskelse har skaffet ham mange udmærkelser gennem årene: Musikanmelderringens ærespris 1946, prof. Ove Christensens ærespris 1961, æreskunstner hos Århusstudenterne 1962, Ludvig Schyttes mindelegat 1965, Carl Nielsens og Anne Marie Carl Nielsens hæderslegat 1973 og Läkerol-prisen 1976. B. har siden 1972 været medlem af Kgl. svenska musikaliska akademien. – R 1965. □Tegn. af Hans Lollesgaard, 1961 (Kgl. bibl.). Radering af Torben G. Jensen, 1961. Foto.

Torben Meyer m.fl.: Musikalske selvportrætter, 1966 24–31. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Ketting

Bengtsson, Gerda Johanne, * 1900, tegner. * 6.2. 1900 på Frbg. F: kommunelærer Svend Otto B. (1871–1956) og privatlærer Elise Marie Lassen (1873–1956). Ugift.

B., hvis livsværk har været mønstertegninger til korssting men som sjældent selv har syet sine broderier var oprindelig uddannet som maler og gobelinvæverske på kunstakademiet og som væverske i Finland. Under et længere ophold i Paris studerede hun grundigt blomsterbundene på senmiddelalderlige billedtæpper, navnlig serien med jomfruen og enhjørningen i Clunymuseet. Selv om hendes tegninger og akvareller efter blomster og planter til korsstingsbroderier siden hviler på naturstudier, herbarier eller på botaniske værker, tabte hun aldrig af syne de gamle billedtæppers flora hvis forenklede rigdom og farveskønhed forekom hende forbilledlig. Hun udførte på stedet flere akvarelkopier, og hendes første broderi med en springende kanin mellem blomster er et udsnit af et af Clunytæppernes blomsterbund. Det er et stramajbroderi i traditionen fra Christiane Konstantin-Hansen og Johanne Bindesbølls broderiforretning, en tradition Mogens og Ea Koch videreførte i deres broderier til Selskabet til Haandarbejdets Fremme som også bestilte B.s første broderi. Hun fortsatte i nogen tid med mønstertegninger til stramajbroderi, fx er hendes berømte pude Grøftekanten oprindelig opstået i stramaj hvorved hun vedstod et broderis afhængighed af vævede forbilleder. Frigørelsen skete under indflydelse af Haandarbejdets fremme, og hun forlod stramajbroderiet hvis bundstof fordrer en hel udfyldning, til fordel for et korsstingsbroderi på et finere, ikke udfyldt bundstof. Det ny korsstingsbroderi byggede på de klassiske mønstre, fx i de gamle navneklude, og stod især i gæld til maleriinden Else Johnsen der komponerede store duge med nye mønstre af gamle motiver. Som bundstof brugtes forskellige kvaliteter af hørlærred hvorpå der blev syet med mat bomuldsgarn. Grundlaget var nu i orden for det omfattende og varierede blomsterbroderi B. skabte for Haandarbejdets fremme, og som har gjort hende kendt i alle lande hvor broderikunsten holdes i hævd. Hendes originalitet og kunstneriske følsomhed viser sig når hun overfører en frisk opfattet blomsterakvarel til millimeterpapirets kvadrater ved hjælp af signaturer for sting og farver og alligevel bevarer det væsentlige i plantens levende vækst. Hendes evne til at komponere den enkelte plante eller sammensætningen af flere planter ledsages af en særlig fornemmelse for at benytte samme plante i forskellige størrelser alt efter anvendelsen. I visse mønstertegninger fremtræder blomstermotivet negativt, dvs. at bunden er udfyldt, mens mønstret står i stoffet. Hendes mønstertegninger er nøje afpasset efter anvendelsen, det være sig duge, dække- og mellemlægsservietter, tehætter, puder, klokkestrenge o.m.a. I en år-

række siden 1939 underviste B. i broderi på Haandarbejdets Fremmes skole og fik sine mønstertegninger udgivet af selskabet. Selvom blomsterbroderiet er hendes betydeligste indsats har hun også, inspireret af de gamle navneklude, optaget andre motiver fx figurer og fugle. Endelig har hun når motivet fordrede det også benyttet andre broderisting end korssting.
Gennem Selskabet til Haandarbejdets fremmes udstillinger i ind- og udland eller som deltager i store udstillinger af dansk kunsthåndværk har B.s særlige blomsterbroderi vundet stor udbredelse, og færdige broderier er blevet erhvervet af flere museer. B. har modtaget guldmedalje på triennalen i Milano og Gertie Wandels fødselsdagslegat 1970.

Gertie Wandel: Vor tids korssting, 1972. G. B.s book of danish stitchery, N.Y. 1972. Ibi Trier Mørch i Håndarbejdets fremme nr. 4, 37. årg., 1972–73.

Erik Lassen

Bennedsen, Dorte Marianne, * 1938, minister. * 2.7.1938 på Frbg. (Skt. Markus). F: professor, senere dr. teol. Hal *Koch (1904–63) og cand. teol., minister Bodil *K., f. Thastum (1903–72). ~ 29.6.1961 på Frbg. (Solbjerg) med dr. med., reservelæge ved statens seruminstitut Jørgen B., * 1.9.1934 i Geltrup sg., Mors, s. af sognepræst Johan B. (1899–1974) og Mary Nielsen (* 1903). Efter studentereksamen 1956 (Metropolitanskolen) blev B. cand.teol. 1964 og hjælpepræst ved Holmens kirke 1965–68. Hun var generalsekretær i Dansk ungdoms fællesråd 1968–71 og medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse 1970–74 (orlov 1971–73). Ganske overraskende blev B. kirkeminister 1971 i ministeriet Krag III og fortsatte på posten i ministeriet Anker Jørgensen I indtil dettes afgang 1973. Selv om man tidligere havde haft en kvindelig kirkeminister – B.s mor Bodil Koch – overrumplede det dog befolkningen med en så ung minister og med en så ligefrem fremtræden også i påklædning; det lykkedes hurtigt B. at dokumentere sine evner som administrator mens der derimod ikke forelå situationer og problemer der i særlig grad kaldte på politikeren. B. havde siden 1973 været opstillet til folketinget i Gentofte uden at opnå valg, men valgtes her 1975. Inden da var hun 1974 blevet valgt til formand for forbrugerrådet; hun er tillige medlem af bl.a. energirådet (1976) og radiorådet (1977). Jan. 1979 udnævnt til undervisningsminister. Når socialdemokratiet opdeles i fløje, placeres B. gerne på venstrefløjen. □Foto.

Anette Winding i Danish journal 1972, nr. 73 14–17.

Vagn Dybdahl

Benneweis (Binneweiz, Binnewiesz)
Slægtens første medlem i Danmark, A.W. B., kom som medlem af et omvandrende musikerselskab fra egnen omkring Braunschweig og fik 1859 kgl. bevilling til at give koncerter i danske købstæder. Ved ægteskabet med Charlotte A. der var af rejsende familie knyttedes forbindelsen til markedsgøglerne. Deres søn Gottfried B., der også giftedes ind i en rejsende familie, ernærede sig som musiker og akrobat, og han fik for disse erhverv rejsepas i Vordingborg 1887. Ægteparret Gottfried og Marie B. er de egentlige grundlæggere af Cirkus B., som videreførtes af Ferdinand og Irene B., indtil det 1956 overtoges af Eli *B.

Anders Enevig

August Wilhelm Binneweiss 1836–87, musikus
~ Charlotte Stina Trina Anna Altenburg 1842–

Gottfried Carl Heinrich Wilhelm B. 1865–1933, cirkusdirektør
~ Marie Bruun 1864–1935

Ferdinand Herman Alexander Ditlev B. 1888–1945, cirkusdirektør
~ Karen Christine Irene Petersen 1891–1970

Benneweis, (v. dåben Holte), **Eli** Johan, * 1911, cirkusdirektør. * 7.8.1911 i Kbh. Plejeforældre: cirkusdirektør Ferdinand Herman Alexander Ditlev B. (1888–1945) og Karen Christine Irene Petersen (1891–1970). ~ 26.11.1936 i Nyhuse, Hillerød (b.v.) med artist Eva Charlotte Susanne Stensche, * 4.1.1910 i Rixdorf, Berlin.
B. stammer ikke fra et traditionelt cirkusmiljø men kom som 5-årig i pleje hos Ferdinand og Irene B., det unge par der trak læsset hos Cirkus Binnewiesz. Han knyttede sig stærkt til sin plejemor. Cirkus B. fik justitsministeriel bevilling til at give kunstberiderforestillinger 7.1.1937 hvorved forlystelsesskatten, 40 pct. af entreindtægten, halveredes. Der havde da i flere år været et spændt forhold mellem B. og plejefaderen og et par år efter forlod han cirkus. Sammen med en del gøglere dannede han under krigen Eli Benneweis Tourneen der rejste i vintersæsonen 1940–41. Ferdinand B. døde lige før sæsonen 1945 hvorefter Irene B. straks bad plejesønnen om at komme tilbage til cirkus der hidtil havde været drevet på en meget gammeldags måde. I samarbejde med Irene B. fik han, der viste sig at have fremragende administrative evner, hurtigt arbejdet virksomheden op til at blive landets største. Konsolideringen skete væsentligst ved indkøb af dyregrupper: løver, tigre, bjørne, søløver, samt elefanter og heste, som dels fremførtes i egne cirkus, dels blev lejet ud til cirkus i andre lande. 8.6.1950 fik han ved kgl. bevilling tilladel-

se til at bære slægtsnavnet Benneweis. I tidens løb har B. været den økonomisk ansvarlige leder af flg. forretninger: Cirkus Korona 1948, Cirkus Belli 1955, 1956, 1957 i Danmark og 1959 i Sverige. Cirkus Buster 1961. Cirkus Hans Strassburger, Tyskland, 1954. Cirkus Palmiri-Benneweis, Italien, 1957–65, med gæstespil i Israel vintersæsonen 1961–62. Cirkus Barum, Tyskland, 1963–67. Cirkus Benneweis i Cirkusbygningen, Budapest, vintersæsonen 1959–60. Cirkusbygningen i Kbh. fra 1970, samt det rejsende teltcirkus, Cirkus Benneweis. B. er ubestrideligt den største administrative begavelse i dansk cirkushistorie, og han har selv udtalt at hemmeligheden bag hans succes er at han hylder begrebet „oplyst enevælde", og at han regerer sit imperium ud fra disse principper. Dette har i omtale naturligt skaffet ham navnet Kong Eli. 11.5.1969 modtog han i Nykøbing F. af kulturministeren en sølvstatuette „Den danske Cirkuspris" som anerkendelse for sine fremragende lederegenskaber. Han er formand for Cirkusdirektørforeningen. □Foto.

Anders Enevig

Bennike, Vagn, 1888–1970, ingeniørofficer. * 6.1. 1888 på Frbg., † 30.11.1970 i Hellerup, begr. sst. F: oberstløjtnant Henrik Ferdinand B. (1852–1920) og Estrid Høgsbro (1860–1944). ~31. 3.1915 i Kbh. (Garn.) med Gerda Thora Emilie Paulsen, * 9.3.1890 på Frbg., d. af grosserer Valdemar P. (1855–1937) og Ella Thomsen (1863–1937).

Efter gennemgang af hærens officersskole blev B. premierløjtnant i Ingeniørregimentet 1912 og forfremmedes efter yderligere uddannelse på specialklassens ingeniørkursus til kaptajn 1922. Der fulgte en varieret tjeneste i geled, på skoler og i stabe med udnævnelse til oberstløjtnant og ansættelse som chef for 1. pionerbataljon 1937. Jævnsides hermed var B. i mere end 20 år lærer i krigsbygningskunst på officersskolen for hvilken han skrev lærebøger i dette fag. Næst efter at udforme og få indført en fast 12 m feltbro til overgang af mindre vandløb beskæftigede han sig meget med sprængningsarbejder, bl.a. med henblik på afbrydelse under krigsforhold af jernbanenettet i Jylland – en nyttig baggrund for den afgørende rolle han kom til at spille for jernbanesabotagen 1944–45. – B. blev i april 1944 af den illegalt arbejdende hærens generalstab (Ebbe *Gørtz) sendt til Jylland som leder af den jyske modstandsbevægelse. Samarbejdet med de lokale civile veteraner i modstandsarbejdet, især Anton *Toldstrup, kom ikke til at gå gnidningsløst. B. som var væsentlig ældre og af en noget særpræget og kantet natur, selvtillidsfuld og ihærdig indtil stædighed, opfattedes af de yngre som sendrægtig og omstændelig. Han var officersmæssigt ubrydeligt loyal over for „kommandovejen". Det er også blevet bebrejdet ham at han lagde overdreven vægt på sikkerhedsforanstaltninger. Stærkt efterstræbt af tyskerne som han var lykkedes det ham da også at holde sin organisation intakt, men vanskelighederne med at etablere personlige kontakter bidrog givetvis til gnidningerne. Trods de for ham uvante arbejdsvilkår opnåede B. dog med mod, selvstændighed og opfindsomhed resultater med hensyn til opstilling af militærgrupper og især jernbanesabotage der almindeligt regnes blandt det betydeligste i modstandsarbejdet. Den taktiske betydning for den allierede krigsførelse af jernbanesabotagen i Jylland blev nok af samtiden, dog ikke af B. personlig, overvurderet, men dens moralske betydning må fremdeles anses for meget stor.

Kort efter befrielsen blev B. forfremmet direkte til generalmajor og chef for Jydsk-fyenske kommando. Fra 1946 til sin afsked 1953 var B. generalinspektør for ingeniørtropperne og arbejdede med stor dygtighed på våbnets udvikling. Efter afskeden var B. chef for FNs våbenstilstandskommission i Palæstina 1953–54. Oprørt over de frygtelige forhold hvorunder flygtningene levede fik han stærk sympati for araberne og gav offentligt udtryk herfor. Dette gav anledning til en vis kritik på et tidspunkt da sympatien i Danmark så udpræget var på jødisk side. B. havde sine meningers mod samtidig med at han var et forstående og venligt indstillet menneske. R. 1931. DM. 1942. K. 1947. K.[1]. 1949. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance, 1959. Aage Trommer: Jernbanesabotagen i Danmark under den anden verdenskrig, 1971. Samme: Myte og sandhed i besættelseshistorien, 1973 69–85. Berl. tid. 3.12.1970. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

E. H. Wolff

Bennike, Oluf **Valdemar** Emil, 1849–1923, højskolelærer. * 3.8.1849 i Kbh. (Frue), † 26.8.1923 i Vallekilde. F: malermester Andreas Christian B. (1818–95) og Nicoline Frederikke Jensen (1831–96). ~1° 16.10.1881 i Ubberup valgmenighedskirke med Dagmar Kirstine Petersen, * 5.11.1855 i Nykøbing M., † 21.8.1882 i Vallekilde, d. af skipper Jens P. (ca. 1817–69) og Oline Ane Marie Olsen (1827–1915). ~2° 3.8.1890 i Vallekilde valgmenighedskirke med Maren Trine Henriksen Kjær, * 7.10.1864 på 13. Vornedegård i Øster Larsker, Bornholm, † 26.10.1950 i Elling ved Frederikshavn, d. af gårdejer Henrik Larsen K. (1819–81) og Birthe Marie Christensen (1834–1915).

Forældrene hørte til de første familier der sluttede sig til Vartov fri menighed, og det stærkt grundtvigsk prægede hjem og en tidlig vakt læselyst drev B. i retning af åndelig virksomhed, men der var ikke råd til boglig uddannelse. Efter et år i malerlære hos faderen blev han medhjælper ved en fynsk friskole, kom 1867–68 på Vejstrup højskole og var derpå nogle år huslærer i forskellige landsdele. Efter at have været marinesoldat tog han 1876–77 hyre som skibskok og kom bl.a. til Sydamerika. Derefter arbejdede han 1877–78 som malersvend i Nordengland hvor han i sin fritid søgte efter spor i sproget af den danske bosættelse. 1878 kom han til Vallekilde højskole hvor han næsten til sin død virkede som lærer med geografi og regning som hovedfag og tillige som skolens regnskabsfører og kasserer. I tilslutning til sin undervisning udgav han nogle geografiske skildringer og en folkelig fremstilling af udviklingslæren *Livets Historie*, 1915. Han var stærkt grebet af Henry Georges tanker som han også skriftligt virkede for at udbrede.

Den drift til undersøgelse af de levende sprogformer som havde ført B. til England vendte sig efter hjemkomsten især (uden at han nogen sinde helt slap de engelske forhold af syne) mod de danske folkemål. Dels med udgangspunkt fra et værk af L. Bonaparte, dels tilskyndet af H. F. Feilberg begyndte han tidligt at indtegne dialektforskelle på skeletkort og optegne eksempelrækker fra de forskellige egne efter højskolens elever, suppleret ved rejser omkring i landet. I begyndelsen af 1890erne var stoffet så fuldstændigt at B. kunne tænke på at få det udgivet. Han forelagde det da i Kbh. dels for en kreds af yngre sprogmænd, dels for professorerne Ludvig F. A. Wimmer og Vilh. Thomsen, og ved disses anbefaling lykkedes det at skaffe en større understøttelse på finansloven til værkets udgivelse af B. i samarbejde med en ung filolog. Efter nogen yderligere supplering udkom så *Kort over de danske Folkemaal* ved B. og Marius Kristensen, 1898–1912, et værk som trods sine mangler har virket i høj grad befrugtende på dansk sprogvidenskab. Også folkeminderne havde B.s interesse, og foruden bidrag til „Skattegraveren" fortjener her at nævnes hans bog om den fynske bonde Kristen Hansen i Vejstrup, hans vært i højskoletiden (1905). □Mal. af Troels Trier, ca. 1924 (Vallekilde højskole). Foto.

Fra Vallekilde højskole XII, 1905. Det danske sprogs udforskning i det 20. årh., 1965. P. Skautrup: Det danske sprogs hist. IV, 1968.

*Marius Kristensen**

Benstrup, Knud Nielsen, ca. 1692–1742, søofficer, overfabrikmester. * ca. 1692 i Ebeltoft, † 26.2.1742 sst., begr. sst. F: byskriver i Ebeltoft, herredsskriver i Mols hrd., birkeskriver i Hassens birk Niels Nielsen († 1698) og Rachel Knudsdatter (* ca. 1666, † 1744, ~2° 1701 med sognedegn Peder Jensen Buchtrup på Helgenæs, ca. 1675–1762). Ugift.

B. blev kadet 1706, sekondløjtnant 1714, premierløjtnant 1719 og kaptajnløjtnant 1723 og var under den store nordiske krig udkommanderet hvert år, således 1715 med orlogsskibet Ditmarsken under admiral Christian Thomesen Sehested ved Pommern. 1723 sendtes han til Norge som adjudant hos admiral Andreas Rosenpalm der var formand i kommissionen til ordning af indrulleringsvæsenet i Norge. Herfra hjemkaldtes han i slutningen af året da det var kongens hensigt at han skulle sendes til udlandet for at „gøre sig habil i Fabriquen". I foråret 1724 rejste han til Frankrig hvor han i Brest fik undervisning i de teoretiske fag af „den berømte Matematiker Mr. Coupar" og i de praktiske af en skibsbygmester. Den franske skibsbygningskunst stod højt på den tid da dygtige konstruktører som fx Blaise havde indført gennemgribende forandringer i konstruktionen. Efter halvtredje års ophold i Frankrig rejste B. til Holland hvor han særlig skulle sætte sig ind i træets sortering og behandling, derfra en kort tur til England og kom hjem i foråret 1727 vel rustet til at tage fat, på et tidspunkt da der trængtes hårdt til en habil mand. Ole Judichær var egentlig afskediget, men fungerede stadig; kommandørkaptajn R. Krag havde 1726 fået ordre til at bygge to skibe hvorved han dokumenterede sin udueligehed. B. fik straks ordre til at udarbejde tegninger til et orlogsskib, bygget efter franske principper, og til at undersøge og derefter udtale sig om det af Krag byggede skib der endnu stod på bedding. Det var et for en ung og endnu uprøvet skibskonstruktør vanskeligt og ubehageligt hverv, og til trods for at B. fremsatte en forholdsvis mild bedømmelse, opnåede han dog at skabe sig en bitter fjende for hele livet. 1729 blev han, efter at Krag var afskediget, fabrikmester og 1731 overfabrikmester og kommandørkaptajn. Der kom nu fart i skibsbyggeriet efter den døde tid siden krigen, og i løbet af de følgende år afleveredes en række fortrinlige skibe der på besejlingstogterne viste deres overlegenhed over alle tidligere byggede fartøjer, særlig var de gode luvholdere og søskibe. Også i rent håndværksmæssig henseende var de langt bedre end de tidligere der hurtigt blev kølbrudte, hvilket ganske blev undgået ved den af B. indførte byggemåde. Trods meget anerkendende udtalelser om B.s skibe fra alle cheferne manglede det ham dog ikke på mod-

standere; om dette udelukkende skyldtes vedhængen ved den traditionelle byggemåde og misundelse eller måske også et lidt vanskeligt sind hos B. kan ikke afgøres. Blandt hans modstandere var ganske naturligt Krag og B.s næstkommanderende, fabrikmester Diderik de *Thurah der var uddannet i England samtidig med at B. lærte i Frankrig, samt den i øvrigt dygtige, men vanskelige kommandør (senere admiral) Ulrik F. *Suhm. Til disse sluttede sig uheldigvis for B. og for søetaten grev Fr. *Danneskiold-Samsøe der på dette tidspunkt var deputeret i kommissariats-kollegiet og i slutningen af 1735 blev overkrigssekretær for søetaten. En lejlighed til at komme B. til livs fandt man da tredækkeren Christianus Sextus, da den var sat i vandet, var kommet til at ligge 6 tommer dybere end beregnet hvilket sikkert skyldtes at det benyttede træ ikke var tilstrækkelig lagret og derfor for tungt. B. lod nu efter Holmens chef admiral M. Billes ordre hugge af alle tømmere i skibet, dog uden at skade dette, men herved kom han til at afvige fra de af kongen approberede tegninger. Dec. 1734 nedsattes en kommission af søofficerer hvori adskillige af B.s modstandere fik sæde, for at undersøge grunden til, at Sextus lå for dybt, og hvem der havde givet ordre til afhugningen af tømmeret, og den følgende sommer afleverede kommissionen til kongen en ekstrakt af undersøgelsesprotokollerne der var meget ufuldstændig og uretfærdig mod B. hvorfor to af kommissionens medlemmer, kaptajn Friderich *Lütken og kaptajnløjtnant A. F. *Lützow nægtede at underskrive den. Herved pådrog de sig kongens vrede; Lütken der djærvt havde forsvaret B. over for kongen blev endog stillet for krigsret og dømt fra sit embede. Admiralitetet fik nu protokollerne med ordre til at gennemgå dem, udarbejde en redegørelse og fremsætte et forslag til sagens afgørelse. B. blev lige efter nytår 1736 arresteret i sin bolig på Holmen mens grev Danneskiold der efterhånden var blevet meget fortørnet på ham udarbejdede et langt anklageskrift. Maj 1736 indsendte admiralitetet sin betænkning ledsaget af de enkelte deputeredes votum der viser en højst forskellig opfattelse af skyldspørgsmålet. Krag der imidlertid var blevet schoutbynacht, voterede således for at B. skulle miste sit liv og dø i galgen for at have bragt landet i fare ved forsætlig at ødelægge vort største skib, tre andre deputerede for at han skulle have sit liv forbrudt, admiral Paulsen voterede for embedsfortabelse, admiral Rosenpalm for en irettesættelse. Denne votering faldt dog kongen for brystet hvorfor han sendte sagen til to af medlemmerne af konseillet, Iver Rosenkrantz og Johan Ludvig Holstein der udtalte at B. vel havde forset sig, men de fandt det intetsteds bevist at hans forseelse var forsætlig, og de måtte fraråde at følge flertallets vota, men henstillede at sagen henvistes til en overadmiralitetsret. Samtidig hermed overførtes B. som arrestant til Kastellet da hans forsvar i admiralitetet havde været „lidenskabeligt og uærbødigt", hvad man ikke kan undre sig over. B. blev i Kastellet behandlet som en farlig forbryder, han måtte ikke modtage noget besøg, ej heller bruge pen og blæk. Aug. 1736 nedsattes en forhørsret hvor man end ikke undså sig for at sætte en af de schoutbynachter der havde voteret for livsstraf, til formand og to af B.s modstandere til bisiddere. Sagen udvidedes nu til at omfatte al den af B. i hele hans tjenestetid brugte konduite, og Danneskiolds anklageskrift til kongen blev lagt til grund for undersøgelsen. Denne varede i næsten to år og var i høj grad pinefuld for B., der endog nægtedes juridisk assistance. Maj 1738 indsendtes forhørsakterne til kongen hvorefter der i juli s.å. nedsattes en kombineret civil-militær kommission til at dømme i sagen. Foruden af de tre officerer fra forhørsretten, Chr. Koningh, Rostgaard og Fries, bestod kommissionen af gehejmeråd Claus Reventlow, schoutbynacht Caspar Wessel, justitsråderne Diderich Seckman og Enevold Falsen. Prokurator Friderich Smidt var aktor og kancelliråd Bredo Munthe defensor. Aktor afleverede i nov. s.å. sit skriftlige aktorat hvori han nedlagde påstand på at B. skulle have sit liv forbrudt og sin boslod hjemfaldet til kongen, defensor indleverede sit forsvarsskrift i april 1739, indstillede B. til pure frifindelse i alle anklagens punkter og fremhævede yderligere, at han havde vist sig som en nidkær, dygtig og ærlig mand i kongens tjeneste. B. har sikkert med forventning set dommen i møde, men den kom aldrig. Ved dokkens indvielse 26.5. s.å. gav kongen, efter Danneskiolds intercession, af særdeles kongelig nåde B. pardon og frihed og ophævede kommissionen. B. måtte dog aldrig forlade riget, ej heller måtte han bo i Kbh.; der tillagdes ham 500 rdl. i pension. B. tog ophold i sin fødeby, hvortil han kom som en syg og slagen mand, men han blev hurtigt savnet. Fabrikmester de Thurah der havde forestået skibsbyggeriet i de fire år sagen varede havde i den tid dokumenteret sin uduelighed som skibskonstruktør, og konstruktionskommissionen havde nu fået sat igennem at der skulle bygges et skib efter B.s tegning. Danneskiold skrev derfor i febr. 1740 et venligt brev til B. og bad ham om at komme til Kbh. B. rejste straks i den strengeste vinter, var ti dage undervejs, deraf to dage om at komme over Bæltet med istransport, men rejsen blev ganske forgæves hvad B. forklarede Danneskiold i et smukt

og værdigt brev. De Thurah ville ikke forstå den franske metode og modarbejdede B. på alle måder, ja benyttede endog lejligheden til at opfriske alle de gamle klager. B. takkede Danneskiold varmt for den viste tillid, ønskede alt godt for de Thurah og bad nu kun om at få lov til at rejse tilbage til Ebeltoft og leve i fred resten af sit liv. Efter B.s tegninger byggedes medens han var fabrikmester elleve orlogsskibe og en fregat og senere fire orlogsskibe, alle gode og velsejlende skibe. Desuden indførte han mange vigtige forbedringer ved skibsbyggeriet og i skibene, således fast banjerdæk og jernkabysser.

Nyt arkiv for søv. 1842 76–84. Edv. Holm: Danm.-Norges hist. 1720–1814 II, 1894 602f. – Sagens akter i Rigsark.

*Th. Topsøe-Jensen**

Benthagen, se **Støvlet-Cathrine.**

Bentsen (døbt Bentzen), **Andreas** Peter, 1839–1914, bygmester, forstander for håndværkerskole. * 9.3.1839 i Kvanløse, † 17.5.1914 i Vallekilde, begr. ved Vallekilde korsk. F: lærer Georg Philip Bentzen (1808–66, ~2° 1854 med Juliane Holm, f. Møller, enke efter plantageforvalter H.) og Ane Kirstine Jensdatter (1812–50). ~1° 1.5.1874 i Ubberup valgmenighedskirke med Emilie Sofie Frederikke Lavigne, * 1.5.1851 i Lynge ved Sorø, † 23.5.1888 i Vallekilde, d. af lærer Otto Christian L. (1804–74) og Johanne Caroline Louise Grubb (1809–86). ~2° 29.4.1890 i Ubberup valgmenighedskirke med Hanne Lavigne, * 23.10.1852 i Lynge, † 22.10.1911 i Vallekilde, søster til 1. hustru. – Far til Ivar *B.

B. kom i lære hos tømrer Kruse på Krabbeslund, senere i Holbæk, blev svend 1857. Han uddannede sig 1861–64 på Blågårds seminarium, blev derefter lærer hos Gunni Busck i Brøndbyvester og fra 1868 ved Triers højskole i Vallekilde. Han forenede sin lærergerning med arbejdet som bygmester og af hans faglige undervisning for landhåndværkere der søgte højskolen udviklede sig en særlig håndværkerfagskole som han forestod til 1907. – B. tog som venstremand ivrigt del i egnens politiske liv og var en af skytteforeningernes førere, 1887 og 1902–10 formand for foreningernes hovedbestyrelse. Som bygmester har B. givet tegninger til elleve kirker, til en række gymnastikhuse, „øvelseshuse", som han kaldte dem, ved højskoler og til landbrugs-industrielle bygninger såsom andelsmejerier og svineslagterier. Hans bygninger stod den Herholdtske retning nær. Kirkerne er i en mager romansk stil, udført af røde maskinsten og dækket med skifer. B.s interesse for tømmerkonstruktioner viser sig stærkt i en særlig type ottekantede kirker, han skabte, med taget båret af træsøjler (Vallekilde korskirke 1882 – nu ombygget – valgmenighedskirken i Lemvig 1883 og Bredsted valgmenighedskirke 1884). Også øvelseshusene viser smukke tømmerkonstruktioner, nogle med enkle gitterfag af træ, andre med halvcirkel-buer af sammennaglede brædder (Kbh.s højskole på Chr. Winthersvej). Efter samarbejdet med Martin Nyrop ved øvelseshuset i Vallekilde blev han stærkt påvirket af denne; i B.s seneste arbejder spores endelig en udtalt påvirkning fra sønnen Ivar *B. i retning af en mere robust formgivning. – R. 1894. DM. 1909. □Mal. af Johs. Kragh, 1913. Skitse af Troels Trier. Foto.

A.B.: Erindringer i Fra Holbæk amt VI–VII, 1912–13. Povl Hansen i Fra Vallekilde højskole, 1908–09. J. R. Kirkebjerg i Højskolebladet 4.11.1927. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Steen Eiler Rasmussen

Bentsen, Ivar, 1876–1943, arkitekt. * 13.11.1876 i Vallekilde, † 21.5.1943 i Kbh., urne på Tibirke kgd. F: bygmester Andreas *B. (1839–1914) og Emilie S. F. Lavigne (1851–88). ~1° 30.5.1903 i Vallekilde korskirke med Dagny Jensen, * 31.1.1877 i Stiftsbjergby, Holbæk amt, † 22.3.1946 i Kbh., d. af gårdejer Jens J. (1845–1932) og Else Marie Hansen (1849–1902). Ægteskabet opløst. ~2° 20.8.1921 i Kbh. (b.v.) med billedhugger Helle Margrethe Jensen Klint, * 23.9.1887 i Kbh. (Vartov), † 23.7.1969 i Kbh., d. af arkitekt P. V. *J.-K. (1853–1930) og Mathilde C. P. Markussen (1846–1933).

B. blev tømrersvend 1896, tog eksamen fra Teknisk skole i Kbh. 1899 og var elev på Kunstakademiet 1900, 1901 og 1902. Han fik sin væsentligste uddannelse som tegner og elev hos P. V. Jensen-Klint og senere som tegner og konduktør hos arkitekterne Carl Brummer og Ulrik Plesner. Af særlig betydning for hans kunstneriske udvikling blev påvirkningen fra en gruppe omtrent jævnaldrende kunstnere, Vilhelm *Wanscher, Carl *Petersen, Hans Koch, Povl *Baumann, Thorkild *Henningsen og Kaare *Klint. – B. var medlem af Den fri Arkitektforening, så længe den eksisterede, 1909–19. Efter arbejdsår i hovedstaden var B. 1908–11 forstander for den af hans fader oprettede håndværkerskole i Vallekilde. Han stiftede derefter sin egen bygmester-, snedker- og malerskole ved Holbæk som han ledede 1913–20. I denne periode gav han tegninger til en stor mængde landbrugsbygninger og industrielle anlæg, deriblandt et af hans hovedarbejder, *Nordvestsjællands elektricitetsværk* i Svinninge. Han planlagde den arkitektoniske ordning af *Blågårds plads* i Kbh. for opstillingen

af vennen Kai Nielsens skulpturer. 1919 udarbejdede han et stort forslag til en opera- og filharmonibygning på banegårdsterrænet i Kbh. 1920 blev han lærer ved kunstakademiets bygningsskole som professor Carl Petersens assistent, fra 1923 som hans efterfølger i professorembedet. I Kbh. har han været arkitekt for en række større boligforetagender. Særlig bemærkes rækkehuskvarteret *Bakkehusene* ved Brønshøj (i samarbejde med Thorkild Henningsen) og *Kastelshaven* på Østerbro (i samarbejde med Peter Nielsen); i samarbejde med en lang række arkitekter boligbebyggelsen *Blidah*, Hellerup 1934. Fra 1932 er *Niels Steensens hospital* og *Insulinlaboratoriet* i Gentofte. – B. havde en meget oprindelig sans for kunst, maler- og billedhuggerkunst ikke mindre end bygningskunst, og havde mere end måske nogen anden arkitekt været i kontakt med samtidige billedhuggere og malere. Han har øvet stor indflydelse gennem arkitekturartikler i Politiken, Kunstbladet og Det nye Kunstblad samt Arkitekten. Den kunstneriske følsomhed forenede han med en udviklet sans for det håndværksmæssige og med en bred social forståelse af arkitektens opgaver. Hans arkitektur, der i de første år – under påvirkning af P. V. Jensen-Klint – var præget af en barok fylde, udviklede sig hen mod større simpelhed ved arbejdet med de enkle landbrugsbygningers traditionelle fagdelingsprincip, gennem det meget teoretiske Filharmoniprojekt, til hans senere af Gottlieb "Bindesbøll påvirkede murstenshuse med store skærmende tagudhæng. □Mal. af Kai Nielsen, 1913, tegn. af samme 1914 og 1918. Buste af Helle Klint Bentsen, 1928. Mal. af Sigurd Swane, 1928 (Sorø kunstmus.) og af Gudrun Grove, 1932. Mal. af Kaare Klint og Ole Søndergaard. Foto.

Arkitekten 26.3.1910; 7.10.1911; 31.7.1915. H. V. Clausen: Fra Holbæk amt I, 1916. Bygmesteren XIX, 1926 273f. Arkitekten, 1943 117f.

Steen Eiler Rasmussen

Bentzen, Axel, 1893–1952, maler. *9.7.1893 i Kbh, †6.2.1952 i Kbh., urne sst. (Bispebj.). F: forretningsfører Johan Peter B. (1857–1931) og Anna Johanne Andersen (1859–1931). ~30.4.1920 i Rom med Maria-Francesca Nurzia, *7.2.1900 i Rom, †5.6.1926 i Kbh., d. af kaptajn Giuseppe N. (†1921) og Maria Intrieri (†1942). Fjorten år gammel blev B. sat i lære hos malermester Øigaard, Kbh., men opgav efter halvtredje år malerfaget og er i øvrigt autodidakt. Han indsendte i en halv snes år forgæves billeder til Charlottenborg og Kunstnernes Efterårsudstilling; begge steder debuterede han først så sent som 1922. Han var gæst på Den frie Udstilling 1927–29, medlem 1930–38, derefter fra 1939 medlem af Grønningen. B.s kunstsans blev i barndommen næret ved besøg med moderen på udstillinger og museer; efter skoletid gik han ofte på Kunstmuseet og kopierede i blyantstegninger billeder i den italienske og hollandske samling. Fra årene 1914–20 kendes en del arbejder af ham, navnlig portrætter, hvor indflydelse fra norsk kunst gør sig gældende. 1919 rejste han første gang til Italien, hvortil han knyttedes med stærke bånd gennem sit ægteskab; han opholdt sig lige indtil 1939 hvert andet år i Italien; det var ikke den klassiske kunst der drog ham, men den nye natur og hele det myldrende folkeliv. Kun meget få billeder fra Italien er bevaret, deriblandt *Ægypterinde paa Balkon*, 1920. Paris besøgte han 1937 og har ikke ellers rejst. – 1925 er et mærkeår i B.s udvikling; som rekonvalescent malede han det år det smukke forårsbillede *Fra Hospitalshaven* og portrættet af en af sine medpatienter *Drømmeren* (Maribo mus.). Et fint anlæg for figurmaleriet havde han vist i portrættet af den syge hustru, 1923 og han fortsatte med *Den Blinde*, 1925 (Tønder mus.) *Jolanda*, 1926, *Selvportræt*, s.å., *Dreng ved et Bord*, 1935 og flere udmærkede arbejder efter nøgen, kvindelig model. En ukonventionel opfattelse af motivet i forbindelse med en stor udtryksfuldhed i komposition og farve, ofte med blåt som dominerende element, præger hans billeder fra Kbh., de for ham så karakteristiske billeder fra danske landeveje og solede vinduesbilleder med blomster i karmen og blæst i gardinet. På bestilling af Ny Carlsbergfondet udførte han 1930 en række arbejder til udsmykning af kommuneskolen i Vigerslev allé, Kbh., med landskabsmotiver fra Valby og omegn, af større format end han plejede at bruge, men i øvrigt af samme maleriske holdning. B. har haft flere separatudstillinger, bl.a. i Kunstforeningen, Kbh., 1937, og deltaget i Forum- og rundskueudstillingen (1929 og 1936), sommerudstillingen på Kunstmuseet, 1941, *Mit bedste Kunstværk*, sst., s.å., og i flere udenlandske udstillinger, bl.a. Biennalen 1934. – B. har modtaget Hartmanns legat 1928 og 1930 samt Eckersbergs medalje 1930 (for *Søndermarken*). □Adskillige selvportrætter, bl.a. med dateringer 1912, 1918, 1919, 1923, 1925, 1935, 1945 samt tegn. i farvetryk. Foto.

Chr. Houmark i BT 26.2.1920. Kai Borchsenius: Axel Bentzen (Vor tids kunst nr. 23), 1937.

Henrik Bramsen (Poul Uttenreitter)

Bentzen, Hans Georg, 1789–1857, kancellideputeret. *10.9.1789 i Kbh. (Nic.), †3.10.1857 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: renteskriver Lauritz B.

(1751–1830) og Louise Lund (1758–1826). Ugift. B. blev student 1806 fra det v. Westenske institut, cand. jur. 1809, s.å. volontær i Danske kancelli, 1811 underkancellist sst., 1813 protokolsekretær i højesteret, 1818 tillige surnummerær, 1819 ordinær assessor i landsover- samt hof- og stadsretten, 1826 tillige kongens foged i Kbh. 1831 blev han assessor i højesteret men udnævntes s.å. til 6. deputeret i Danske kancelli og chef for dettes 2. departement, blev 1832 ekstraordinær assessor i højesteret. 1834 blev han 5. deputeret og decisor for lenssagerne samt en del af revisionssagerne under 5. departement (disse sidste dog kun til og med 1840), 1839 4. deputeret, 1840 3. deputeret, 1842 2. deputeret og 1846 1. deputeret; s.å. var han i P. C. *Stemanns sted konstitueret som kgl. bankkommissær ved Nationalbanken. Ved kancelliets omdannelse april 1848 afskedigedes han – efter eget ønske, da han ikke ville beklæde en departementschefs mindre selvstændige stilling – med fuld gage som pension. B. som var en overordentlig dygtig embedsmand tilhørte inden for kancelliet den mere konservative, bureaukratiske og centraliserende fløj der samlede sig om præsidenten Stemann hvis betroede medarbejder han var. B. fulgte bl.a. Stemann i 30ernes stænder- og trykkefrihedsspørgsmål og i hans modstand imod oprettelsen af en fælles overbestyrelse for kirke- og undervisningsvæsenet 1841, hvorimod han senere støttede A. S. Ørsteds forslag om indførelsen af stænderkomiteer. 1846 hindrede han udstedelsen af trykkefrihedsloven i den skikkelse den havde modtaget i Roskilde stænder og gennemtvang dens behandling i Viborg i dens oprindelige form. – Virkelig justitsråd 1828. Virkelig etatsråd 1831. Konferensråd 1847. – R. 1836. DM. 1841. K. 1848.

*Flemming Dahl**

Bentzen, Lauritz Christian, 1803–81, officer. * 27.4.1803 i Kbh. (Fødsst.), † 18.10.1881 på Frbg., begr. sst. F: kaptajn, senere toldforvalter i Viborg, justitsråd Carl Thue B. (1776–1851) og Christine Amalie Larsen (1780–1852). ~ 29.10.1829 i Poppenbüttel med Emma Jacobine Lüders, * 29.1.1806 i Poppenbüttel, † 3.5.1864 i Slesvig by, d. af hyttemester ved sølvværket, senere justitsråd Johann L. (* 1765) og Marie Eva Find (* 1766).

B. blev 1813 volontør ved landkadetakademiet, virkelig kadet 1818 og sekondløjtnant à la suite ved Holstenske lansenérregiment 1821. 1822 ansattes han ved infanteriet, blev 1827 premierløjtnant men sattes to år efter „indtil videre" à la suite. H. C. *Schumacher der fra 1816 ledede gradmålingen i Danmark, fra 1820 den geografiske opmåling af hertugdømmerne var blevet gjort opmærksom på den unge begavede officer og foranledigede at B. blev ansat ved de omfattende topografiske arbejder i Holsten. Opmålingen blev drevet med stor energi, og det var navnlig ved dette arbejde at B. kom til at medvirke. 1840 blev han kar. kaptajn, og ved hæromordningen 1842 hørte han til de officerer der forblev i armeen men stod stadig „à la suite ved gradmålingen". 1843 udnævntes han til kaptajn I, deltog som kompagnichef i felttoget 1848 og viste sig som en energisk og praktisk officer. Han blev såret allerede i slaget ved Slesvig, udnævntes i maj ved et springavancement til major og kommandør for 6. bataljon, blev i juni 1849 kar. og kort efter slaget ved Fredericia, hvor bataljonen med kraft deltog i stormen på Treldeskansen og led store tab, virkelig oberstløjtnant. 1854 blev han kar. oberst, fratrådte 1860 kommandoen over 6. bataljon og stilledes til disposition. 1862 afskedigedes han som generalmajor. – R. 1848. DM. 1849. □Tegn. af L. A. Smith (Fr. borg), litograferet 1853.

Berl. tid. 21.10.1881. Poul Bredo Grandjean: Stamtvl. over rådmand Poul Bentzens efterkommere på sværdsiden, 1911 18f.

*Rockstroh**

Bentzen, Aage, 1894–1953, teolog. * 13.12.1894 i Ordrup, † 4.6.1953 på kommunehosp. i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: trafikassistent i Charlottenlund, senere stationsforstander på Frbg. Gotfred B. (1867–1937) og Thora Amalie Ludvig (1862–1940). ~ 29.5.1923 i Kbh. (Simeons) med Edit Augusta Smith, * 11.7.1897 i Kbh., † 14.1.1976 i Hillerød, d. af ingeniør Jens Peter Martin Henrik S. (1866–1948) og Emilie Augusta Leisner (1869–1938).

B. blev student 1913 fra Fr.berg gymnasium og cand. teol. 1919. I sin studentertid havde han 1918 fået accessit for en teologisk prisopgave. 1921–23 foretog han studierejser til Tyskland og England, blev efter en konkurrence docent i Det gamle Testamente ved Kbh.s universitet 1923 og udnævntes til professor J. C. *Jacobsens efterfølger i faget 1929. Efteråret 1924 studerede han i Palæstina som medlem af Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des heiligen Landes. Af hans omfangsrige produktion skal fremhæves *Den israelitiske Sabbats Oprindelse og Historie indtil Jerusalems Erobring Aar 70 e. Kr.* (fra konkurrencen om docenturet), *Jahves Gæst, Studier i israelitisk Salmedigtning,* 1926, *Die josianische Reform und ihre Voraussetzungen,* 1926, *Jahves Tjener,* 1928, *Israels Historie,* 1930, *Studier over det zadokidiske Præsteskabs Historie* (Univ. progr. nov. 1931),

Forelæsninger over Indledning til de gammeltestamentlige Salmer, 1932, *Omkring Bibelhistorien. Seks Foredrag*, 1933, *Anti-Kaper*, 1933, *Daniel* 1937, (i Handbuch zum Alten Testament, udg. af O. Eissfeldt), *Finder vi Kristus i det Gamle Testamente?*, 1938, *Danielsbogens Aktualitet*, 1938, *Fortolkning til de gammeltestamentlige Salmer*, 1939, *Indledning til det Gamle Testamente*, 1941 (engelsk udg. 1948), *Prædikerens Bog*, 1942, *Hverdagsliv og Gudstjeneste. Gammeltestamentlig Arkæologi*, 1943 (i Haandbog i Kristendomskundskab, II), *Helgen eller Højforræder* 1943, *Jesaja* I-II 1943–44, *Det sakrale Kongedømme* (Univ. festskr. nov. 1945), *Messias-Moses redivivus-Menschensohn*, 1948 (eng. udg. *King and Messiah*, 1955). Alle B.s arbejder viser indgående kendskab til hele den ældre litteratur, men han lagde hovedvægten på vurderingen af de nyere synspunkter inden for forskningen, og han veg aldrig tilbage fra at revidere sin opfattelse efter fornyet overvejelse. I spørgsmålet om kilderne til Mosebøgerne sluttede han sig nærmest til den Wellhausenske opfattelse som også hans lærere Frants *Buhl og J. C. Jacobsen var tilhængere af. Hans arbejder vedrørende salmerne viser ham derimod som elev af den yngre religionshistoriske skole; her mærker man betydelig påvirkning fra S. Mowinckel og Johannes *Pedersen. På andre felter udformede han sin egen opfattelse; det gælder det vigtige spørgsmål om Josijas reform, der efter B. udgik fra landpræsterne. – I en årrække underviste B. i religion på Vestre borgerdydskole, Metropolitanskolen og Blågårds seminarium og udgav flere lærebøger i religion til skolebrug. – Han udnævntes til dr. teol. h. c. ved universitetet i Basel 1950 og til æresmedlem af British Society for Old Testament Study 1953, var endvidere præsident for International Organization of Old Testament Scholars fra 1950 til sin død 1953 kort før kongressen i Kbh. – R. 1939. DM. 1948. □Foto.

Studenterne 1913, 1938 222f. Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953 157–64. Suppl. to vetus testamentum I, congress vol., 1953 VII–XV. Privatarkiv i Rigsark. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

E. Hammershaimb

Bentzien ['bæntsin], Julius August, 1815–82, gartner. *23.7.1815 i Kbh. (Petri), †8.3.1882 på kommunehosp. sst. (Matth.), begr. på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: bagermester Johan Christian B. (1773–1829) og Helene Frederikke Benthien (*1774). ~1° 16.2.1850 på Frbg. med Anna Kirstine Jensen, *ca. 1822 i Køge, †20.6.1852 på Frbg. ~2° 8.2.1868 i Kbh. (Trin.) med sin brordatter Johanne Claudine Bentzien, *9.6.1834 i Kbh. (Frue), †17.2.1909 på kommunehosp. sst., d. af melhandler Frederik Christian B. (*ca. 1799) og Maria Heininge (*ca. 1800).

B. blev student fra Borgerdydskolen 1833 og blev cand. teol. 1839. Derefter valgte han gartnerfaget som livsvej, blev gartnerelev i Københavns botaniske have og derefter i Fredensborg og Rosenborg slotshaver. 1843 tog han kunstgartnereksamen ved Rosenborg gartnerlæreanstalt. B. arbejdede fra 1843–45 i planteskolefirmaet James Booth und Söhne i Flottbeck ved Altona og var en kort tid privatgartner hos bankier S. Heine i Altona. 1845 blev B. inspektør for havebrugsinstituttet ved Snoghøj, oprettet 1844 af H. C. *Riegels i forbindelse med Det praktiske haveselskab for Fyn, Jylland og hertugdømmet Slesvig. På grund af selskabets dårlige økonomi fratrådte B. allerede 1846, rejste til Holland og Belgien hvor han var ansat hos Louis van Houtte i Gent. 1847 blev B. gartner for Selskabet til havedyrkningens fremme (Det kgl. danske haveselskab) som på dette tidspunkt havde sin have ved Frederiksberg allé 6 ved det nuværende Skt. Thomas plads. B. varetog dette arbejde i 17 år og gjorde selskabet til et centrum for datidens havedyrkning i Danmark med planteskole, prøvedyrkninger, udstillinger, foredrag og uddeling af planter til ubemidlede havedyrkere. B. blev medlem af den 1852 nedsatte komité til planlægning af haveanlæg ved landbohøjskolen og har i det væsentlige udarbejdet haveplanen. 1857 medvirkede han ved omlægningen af Forstbotanisk Have i Charlottenlund. Uoverensstemmelser med haveselskabets bestyrelse var årsag til at han 1864 trak sig tilbage fra stillingen som selskabets gartner og i stedet etablerede sig som plantehandler og anlægsgartner. Han planlagde bl.a. udvidelsen af haven ved Skt. Hans hospital ved Roskilde og af parkerne ved Sofiero og Kulla Gunnarstorp i Skåne. Her gik han ind for anvendelse af fremmede nåletræer i modsætning til kgl. haveinspektør Rudolph *Rothe som udelukkende anvendte danske træer i de offentlige lysthaver. B. var den tids flittigste gartnerskribent hvis vigtigste værker er *Stuegartneren*, 1851, *Oversigt over de vigtigste Arter af Træer og Buske*, 1852, *Haugedyrknings-Katechismus*, 1853, *Kjøkkenhaven*, 1858, *Ledsageren i Blomsterhaugen*, 1852 og 1859, *Haandbog for Frugttrædyrkere*, 1861, *Nutidens Modeplanter*, 1862, og *Fuldstændig Haandbog for Havedyrkere og Gartnere*, 1865. B. var desuden den initiativrige udgiver og redaktør af Archiv for Haugevæsen, 1848, Dansk Haugetidende, 1849–63 og derefter Dansk Havetidende. Hans litterære produktion var medvirkende til indførsel og dyrkning af nye haveplanter, en dygtiggørelse af

gartnerstanden og udvidelse af lægfolks interesse for havedyrkning. □Foto.

Anton Pedersen: Biografier af Julius A. Bentzien og Jens Andreas Dybdahl, 1976 5–30 (med bibliografi). Alfred Bruun i Danm.s havebrug og gartneri til året 1919, 1920 481–83. Den kgl. vet.- og landbohøjskoles årsskr. 1928 105–07 109 113.

Åge Nicolaisen

Bentzon

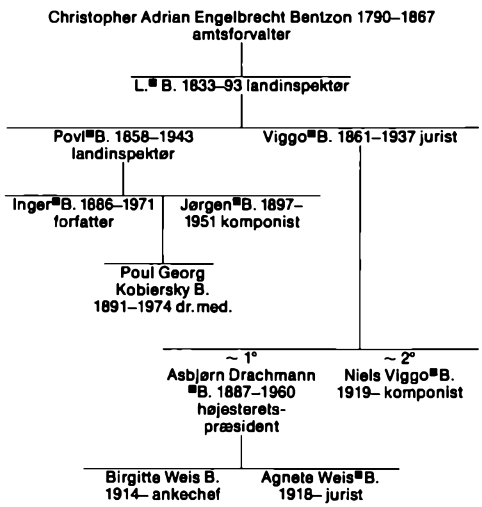

Den borgerlige slægt B. nedstammer fra snedker i Nakskov Hans Bendtsen († 1728), hvis søn klokker i Helsingør Christopher B., 1712–1797, var far til amtsforvalter Christopher A.E.B.

L. ᵉB. ~Christine Vilhelmine Bang 1839–1902, datter af konseilpræsident P. G. ᵉBang 1797–1861. Povl ᵉB. ~Harriet Vilhelmine Drachmann 1861–1945 datter af dr. med. A. G. ᵉDrachmann 1810–92, Viggo ᵉB. med søsteren Martha D. 1866–1912. Jørgen B. ~Michala Johanne Weis (1899–1973) d. af departementschef A. P. ᵉWeis 1851–1935.

Slægtstavlesamlingen 1931. Jul. Bidstrup: Stamtavle over Familien Koefoed, 1887 18.

Hans H. Worsøe

Bentzon, Asbjørn Drachmann, 1887–1960, højesteretspræsident. * 29.12.1887 i München, † 11.11.1960 i Hellerup, bisat Mariebjerg krem. F: cand. jur., senere professor, dr. jur. Viggo ᵉB. (1861–1937) og kunsthistoriker Martha Drachmann (1866–1912) ~9.10.1913 i Fredensborg (b.v.) med kniplelærer Eva Judithe Weis, * 15.11.1890 i Løvenholt, Tem sg., d. af proprietær, forstkandidat Holger W. (1854–1933) og Johanne (Jeanne) Kirstine Weis (1861–1941). – Far til Agnethe Weis ᵉB. Halvbror til Niels Viggo ᵉB. B. blev student 1905 (Slomann) og cand. jur. 1911. Fra 1913 var han ansat i justitsministeriet (assistent 1916, fuldmægtig 1920) indtil han i 1923 udnævntes til dommer i Københavns byret. Hans dommerkarriere fortsatte med udnævnelse til dommer i Østre landsret 1933 og i højesteret 1940. Han var højesteretspræsident i årene 1953–57. Ved siden af sin dommergerning varetog B. gennem årene mange forskellige hverv som medlem af bestyrelser, lovforberedende kommissioner og udvalg mv. En stor del af denne virksomhed havde tilknytning til forsikringsretten som var den juridiske disciplin han i særlig grad havde fattet interesse for. 1919–25 var han sekretær for den skandinaviske forsikringslovskommission. Fra 1924 var han lærer ved forsikringshøjskolen, og han bevarede efter sin fratræden som lærer forbindelsen med denne uddannelse ved at virke som censor indtil 1953. 1931 udgav han en både af teoretikere og praktikere højt værdsat kommentar til forsikringsaftaleloven (2. udg. 1952–54 i samarbejde med Knud Christensen). B. var næstformand i den faste voldgiftsret fra 1937 og rettens formand 1944–53. Blandt hans kommissionshverv skal nævnes at han var medlem af den nordiske gældsbrevskommission 1932–36, af udvalget til revision af afbetalingsloven 1938–51 og af udvalget til revision af forsikringstilsynsloven fra 1952. 1948 blev B. indvalgt i de nordiske juristmøders danske styrelse hvis formand han var 1956–58. B. havde mange interesser uden for de juridiske fagområder; han interesserede sig således for personalhistorie og har bl.a. publiceret en samling af breve fra M. S. W. Sponneck til P. G. Bang fra årene 1832–47 (Pers. hist. t. 13.r.V, 1957 1–24). – R. 1933. DM. 1941. K. 1946. SK. 1953. □Tegn. af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg) og 1953. Foto.

N. J. Gorrissen i Ugeskr. for retsvæsen 1960 B 227f. Knud Christensen i Assurandøren 1960 741. „Jus." i Dansk forsikringstid. 1960–61 67. Povl Bagge m.fl.: Højesteret 1661–1961 II, 1961 282, tavle 16 og 17. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Bentzon, Adrian Benjamin (Benoni), 1777–1827, generalguvernør. * 22.4.1777 i Tønsberg, † 15. 1.1827 i Christianssted. F: konst. byfoged i Tønsberg, senere byfoged i Bergen Hans Jacob B. (1739–1810) og Sophia Hedvig Køhke (1755–1810). ~14.9.1807 med Magdalen Astor, * 1788, † 1832 (~2° 1820 med reverend John Bristed), d. af amerikansk købmand John Jacob A.

(1763–1848) og Sarah Todd († 1834). Ægteskabet opløst 1819.

1793 blev B. dimitteret fra Bergen latinskole, og 1796 fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for besvarelse af en prisopgave i æstetik; besvarelsen, „der sprængte oplysningstidens tankegang" (Vilh. Andersen), tryktes senere i K. L. *Rahbeks tidsskrift Minerva. 1797 tog han juridisk embedseksamen og året efter ansattes han som notar og adjunkt ved det juridiske fakultet. I sin ungdom færdedes han meget i Københavns litterære cirkler; til vennekredsen hørte således bl.a. J. P. *Mynster, Adam *Oehlenschläger og diplomaten J. G. *Rist der dengang var privatsekretær hos Ernst *Schimmelmann; fra denne periode af B.s liv stammer en oversættelse af et stykke af Kotzebue og af et andet stykke af Schröder. B. er blevet fremhævet som den første „lynildsmand" i Oehlenschlägers liv og som den der først bragte ham under Herders indflydelse. I 1799 forlod han imidlertid Kbh. og de litterære cirkler og blev regeringsråd i dansk Vestindien. Under den engelske besættelse af de dansk vestindiske øer 1807–15 fik B. der var noget af en verdensmand mulighed for at rejse rundt i Europa, og her stiftede han bekendtskab med en række af tidens statsmænd, således Aleksander I, Metternich, Hardenberg og Talleyrand. Ved P. L. *Oxholms afgang udnævntes han 1816 til generalguvernør over dansk Vestindien og fik rang af generalmajor. Hans karriere som generalguvernør blev imidlertid kort; 1820, mens B. opholdt sig i Danmark, indgav vicegeneralguvernøren, oberst Stabell, en klage over ham; både B. og Stabell suspenderedes, og der sendtes en undersøgelseskommission til øerne. Ved kommissionsdommen blev B. afskediget 1821 og fik et betydeligt pengebeløb konfiskeret; kommissionsdomstolen hæftede sig bl.a. ved at B. havde drevet privat købmandshandel; ved appel til højesteret ændrede denne dog dommen hvad angik spørgsmålet om konfiskation af pengebeløbet; men afskedigelsen stod ved magt. Udadtil prægedes dansk Vestindien i B.s periode som generalguvernør af de uroligheder oprørskrigene i Sydamerika medførte; som en følge heraf udstedte regeringen i Danmark 1817 forbud mod handel med våben via Skt. Thomas' havn. Indadtil var der en vis social uro; i 1816 kom to frinegre således til København og bad om at de såkaldte „fribreve" blev afskaffet. Regeringen i Kbh. anmodede generalguvernøren om at overveje dette, men B. der i begyndelsen af århundredet havde udarbejdet et forslag der skulle begrænse plantageejernes ret til korporligt at afstraffe slaverne henlagde sagen. Ingen afgørende begivenheder i dansk Vestindiens historie fandt sted i B.s periode som generalguvernør; så vidt det kan ses af hans privatbreve synes han at have kedet sig bravt under opholdet derude. Tiden synes han at have delt mellem arbejdet på at øge sin formue, en omfattende læsning (hans bibliotek omfattede ca. 2.500 bd.) og selskabelige adspredelser. Det selskabelige liv i dansk Vestindien i almindelighed og B.s i særdeleshed er indgående skildret af søofficeren H. B. *Dahlerup der i sine erindringer er meget fascineret af B.s personlighed. Han fremstiller domfældelsen og afskedigelsen af vennen B. som et udtryk for dansk middelmådighed; mod denne fremstilling er der imidlertid gjort den indvending (Wiesener), at Dahlerup har farvet den noget af den bitterhed han selv følte mod Danmark. B. blev 1807 gift med Magdalen Astor, en datter af en af Nordamerikas rigeste mænd, John Jacob Astor; ægteskabet blev ikke lykkeligt, deres to børn døde, og hun levede i flere år hos sine forældre i New York. Da B. blev generalguvernør aftaltes det at hun skulle vende tilbage til ham; men den deputation der skulle modtage hende ventede forgæves da skibet kom. Dahlerup der levende har skildret dette, konkluderer blot at „fruen havde skiftet sind". 1819 fik B. skilsmisse ved kgl. bevilling. B. levede ligesom mange andre vestindiske embedsmænd i, hvad Dahlerup har kaldt et „ubundet ægteskab med et kulørt fruentimmer", nemlig frimustice Henriette Franciska Coppy (1781–1858) med hvem han havde to børn der blev lyst i kuld og køn ved hans testamente. Efter afskedigelsen levede B. som privatmand i dansk Vestindien; af sine venner fremhæves han for sit vid, sin intelligens og sin æstetiske sans; men med til billedet af B. hører også hans begærlighed efter rigdom og magt. – Etatsråd 1814. R. 1814. K. 1817. □Stik af Chrétien (Kgl. bibl.).

Af efterladte breve til J. P. Mynster, 1862 27–30. – A. B. B. i Minerva II, 1796 1–41. J. P. Mynster: Meddelelser om mit levnet, 1854. L. Daae: Breve fra danske og norske, 1876. J. G. Rist: Lebenserinnerungen I–II, 1884. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder II, 1909. A. M. Wiesener i Pers hist. t. 6.r.IV, 1913 249–55. Kr. Langdal Møller i Danske studier, 1921 125–34. O. H. Clemmensen i Pers. hist. t. 14.r.II, 1960 1–8. H. F. Garde sst. 14.r.IV, 1962 58 152. Jens Vibæk i Vore gamle tropekolonier II, 1966. Christian Degn: Die Schimmelmanns im atlantischen Dreieckhandel, 1974. – Privatarkiv på Rigsark. Breve på Kgl. bibl. og Rigsark.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Bentzon, Agnethe Weis, * 1918, retssociolog. * 12.4.1918 i Hellerup (Messias). F: assistent i justitsmin., senere højesteretspræsident A. Drachmann *B. (1887–1960) og Eva Judithe Weis (* 1890). ~ 1° 8.5.1940 i Gentofte med cand. jur., senere professor, dr. jur. Verner *Goldschmidt, * 14.9.1916 i Kbh. (~ 2° 29.12.1960 i Bergen med

cand. philol. Gerd Svarstad, * 5.12.1928 sst.), s. af kunsthistoriker, maler Ernst L. 'G. (1879–1959) og Karen Cosman Levysohn (1888–1951). Ægteskabet opløst. ~2° 18.10.1963 i Frederiksværk (b.v.) med professor i organisation, cand. oceon. Niels Torben Agersnap, * 25.7.1922 i Horsens, s. af adjunkt ved Horsens statsskole Erling Benedict Hansen A. (1884–1969) og lærer ved Horsens forberedelsesskole Jenny Sørensen (1895–1958).

B. blev cand. jur. 1942 og var derefter sekretær i dir. for vareforsyning 1942–43, i justitsministeriet 1943–46 og hos statsadvokaten for Sjælland 1947–48. Hun deltog 1948–49 i den juridiske ekspedition til Grønland, og problemerne i dette samfund under omformning kom til at optage hendes interesse. Efter hjemkomsten blev hun 1950 sekretær, senere fuldmægtig og ekspeditionssekretær i Mødrehjælpen, 1958–74 protokolsekretær i højesteret. Fra 1951 var hun sekretær i det grønlandske lovudvalg og 1963–64 fungerende landsdommer ved Grønlands landsret. 1969 blev hun dr. jur. ved Oslo univ. på afhandlingen: *Familiens økonomiske administration og ejendelenes tilhørsforhold i de vestgrønlandske samfund.* 1968 blev hun lektor, 1970 univ.adjunkt og 1973 forskningsstipendiat i retssociologi ved Kbh.s univ., 1974 professor i samfundsvidenskab ved Roskilde univ.center. Hun er fra 1975 formand for amtsankenævnet for Roskilde amtskommune. B. har ydet en betydelig indsats i forskningen af det grønlandske familiemønster med hensyn til organisation, økonomisk funktion og ægteskabets opløsning, ligesom hun gennem sit arbejde og forskning har haft væsentlig indflydelse på udformningen af det moderne grønlandske retssystem og vurderingen af dets funktion. Om disse spørgsmål har hun udover disputatsen udgivet: *Familie og ægteskab i Vestgrønland I: Opløsning af ægteskab,* 1961, *Retsplejens vilkår og virke i de grønlandske samfund,* 1967 og *Familiens organisation i de grønlandske samfund,* 1968. 1966–75 var hun redaktør af Tidsskr. for Grønlands retsvæsen. □Foto.

Mads Lidegaard

Bentzon, Frederikke Louise, 1702–45, stifter af Estvadgård kloster. * 10.11.1702 på Bragernæs, † 16.3.1745 på Estvadgård, begr. i Estvad k. F: amtmand over Ringerike, Hallingdalen, Eger og Buskerud Poul Sørensen Glud (1661–1719, ~2° 1707 med Maren Moss, 1682–1745) og Ingeborg Marie Lauridsdatter Bording († 1706). ~1719 med kancellisekretær Johan (Jochum) Severin B. til Brorup og Estvadgård, * 27.4.1692 i Viborg, † 9.5.1741, begr. i Estvad k., s. af landsdommer, justitsråd Hans B. til Skærsø (1650–1704) og Ida Kirstine Sørensdatter Glud (1668–1724).

Ved testamente af 4.3.1745 oprettede B., der var barnløs, af Estvadgård et kloster for 6 adelige enker og 6 jomfruer der skulle have frit ophold og 40 dlr. årligt. Fundatsen approberedes 22. 2.1754, men ved kgl. resolution 28.9.1804 bestemtes det at klosteret skulle ophæves, gård og gods sælges og en ny fundats oprettes. Stiftelsen består endnu, men under stærkt ændrede former. Sin gård i Viborg skænkede B. til fattige enker og ugifte fruentimmere hvilket blev stadfæstet ved kgl. reskript 28.7.1741.

Hofmans fundationes III, 1758 273; IV, 1759 628–33. Repertorium over legater og milde stiftelser VI, 1904 224f.

*S. Nygård**

Bentzon, Henrik, 1895–1971, skuespiller. * 5.5. 1895 i Bergen, † 28.9.1971 i Jægersborg, urne på Mariebjerg kgd. i Gentofte. F: skibsfører Heinrich Thomsen B. (1846–1905) og Dina Cathinka Norstrand (1858–1930). ~28.6.1927 i Tårbæk med teaterdirektør Betty 'Nansen, f. Müller, * 19.3.1873 i Kbh. (Frue) (~1° 1896 med forfatter Peter 'Nansen, 1861–1918), † 15.3.1943, d. af skuespiller, teaterdirektør, senere regissør ved Dagmarteatret Frederik C. C. O. M. (1845–95) og skuespiller Maria P. Petersen (1855–1929). Ægteskabet opløst 1933.

B. der tilbragte sin barndom i Bergen blev 1913 student fra Sorø og tog n.å. filosofikum. Han begyndte et juridisk studium uden at det dog førte til embedseksamen. I stedet udfoldede han sig i Studenterforeningen og blev „indfanget" af Svend Methling da „Genboerne"s 75 års jubilæum som studenterkomedie skulle fejres på Casino, 1919; som *Løjtnant von Buddinge* skabte B. noget nyt og morsomt og helt originalt der straks åbenbarede hans oplagt komiske talent. Rollen kom han beklageligvis ikke til at spille senere, selv ikke da muligheden efter Poul Reumerts død forelå. 1921 blev han antaget på Det kgl. teaters elevskole, men det var Betty Nansen der havde blik for hans enestående evner og gav ham debut på sit teater som Eilert Løvborg i *Hedda Gabler,* 12.1.1924. Med enkelte afbrydelser blev han på teatret i Frederiksberg allé til fru Nansens død 1943 og modtog gennem det righoldige repertoire, hendes instruktion og i samspil med hende ikke blot inspirerende udfordringer, men også den disciplinering og respekt for kunsten som hans fandenivoldske temperament og uregerlige humør havde brug for. – Det første gennembrud fandt sted 1925 da han spillede Osvald i *Gengangere* – af de langtlevende prist som den bedste Osvald der er set. Senere fulgte

Hamlet i Kaj Munks bearbejdelse af tragedien, over Niels Lykke i *Fru Inger til Østråt*, Leicester i *Marie Stuart* til hans beåndede fremstilling af Johannes i *Ordet*. Som professor Krater i Kaj Munks *I Brændingen* viste han i denne tidlige periode sine store dimensioner. Han ville efter datidens syn på idealmanden naturligt være gledet ind i det erotiske fag, benådet som han var med en rank maskulin statur, et markant fysiognomi og et funklende blik, men hans talent havde et andet indhold. Figurerne fik fra begyndelsen karakterstatus, og i karakterfaget blev han sin generations videst spændende. Sit komiske gennembrud fik han på Dagmarteatret 1934 som den aldrende, forhutlede landlæge, Gadarin i *Pas paa Malingen* der blev forgyldt af hans ustyrlige lune og frodige komik. Præstationen blev gentaget mange gange senere med samme vitalitet, men stærkt overdrevet sidst på Århus teater 1969. Hans anden store periode udfoldede sig på Folketeatret i 1940erne i samspil med Else Skouboe. Et af højdepunkterne nåedes i *Poul Lange og Tora Parsberg*, en af hans nobleste præstationer. Men også Sir Peter i *Bagtalelsens Skole* og særlig Jupiter i *Amphitryon 38* blev en uforglemmelig præstation i sin blanding af viril charme og vittig ironisk distancering til en maskulinitet der allerede dengang forekom anakronistisk. Efter Folketeatret og en kort plaget tid som direktør for Frbg. teater kom fra 1956 fire sæsoner på Det kgl. teater. Som *Ornifle* i Anouilhs beske komedie af samme navn spillede han den professionelle forfører med overlegen elegance og funklende kynisme og forløste helt digterens ydre virtuositet og indre tristesse. Brillansen i hans fremstilling smeltede sammen med en vemodig smerte og en bunden varme der blev et stærkere kendetegn i hans modne roller. Han efterfulgte Poul Reumert som Herodes i *En Idealist* hvor han nok ejede de ydre betingelser, men savnede andre aspekter; der var mere teater end satanisk lidenskab i denne majestæt. Derimod skabte han som faderen i O'Neills *Lang dags rejse mod nat* en teaterfrikadelle i spirituøs opløsning, poseur og pjalt på samme tid.

Fra årene på Det ny teater, 1959–66, er der grund til at mindes *Den forelskede kamphane*, *Slutspurt* og *Major Barbara* hvor B. som mørkets fyrste, Underschaft gjorde denne satanas og anti-gentleman til en charmør og gentleman på overfladen. I *Ungdoms lyse vår* var han den korrupte sydstatspolitiker, plattenslager og samfundsstøtte, såret fader og fiduspolitiker i en og samme forbavsende person. Som Petruchio i *Trold kan tæmmes* i nærkamp med Bodil Kjers Katharina var han en grandios italiensk landsknægt, forstørrede grotesk mandhaftighedens begreb med tydelig appel til publikum, men uden den primitive erotiske udstråling der skulle føre den unge røver til sejr. B. formåede endnu da han 1966 vendte tilbage til Det kgl. teater at forme store skikkelser, den snu kardinal i *Kong Johan*, og Pandarus i *Troilus og Cressida*, oldingen dømt til den sidste rolle som kikker og intrigemager, en forfærdende blanding af komik og senil liderlighed. Han var congenial med hovedrollen i *Meteor* som Nobelpristageren Wolfgang Schwitter der sit lange liv med kvinder og sprut til trods ikke kan få lov til at dø. Hans sceniske begavelse og usvækkede fysiske og psykiske vitalitet gjorde ham til en institution i dansk teater på linie med Johannes Poulsen og Poul Reumert. Den særegne norrøne diktion var med til at kolorere og accentuere den eminente og ofte overrumplende replikbehandling. TV-teatret gjorde ikke megen brug af hans talent, dog er hans præstation som professor Krater bevaret fra 1965. Derimod havde han en lang række opgaver i radioteatret hvor hans Gadarin i *Pas paa Malingen*, og James Tyrone i *Lang dags rejse mod nat* er bevaret i båndarkivet. B. medvirkede i en række danske film bl.a. *De bør forelske Dem*, 1935, *Giftes – nej Tak*, *Det begyndte om Bord*, *Sommerglæder*, *Tobiasnætter*, *Støvsugerbanden* og sidst *Alt for kvinden*, 1964. Han gæstespillede på Kungl. Dramatiska Teatern i Stockholm i 1925 og på Théâtre L'Oeuvre i Paris s.å. som Osvald i *Gengangere*. Ingenio et arti 1938. □Tegn. af Jensenius, ca. 1928 og senere. Afbildet på litografi af Hans Bendix, ca. 1930. Tegn. af J. Madsen Visnek (Teatermus.). Foto (Teatermus., Kgl. bibl., Filmmus.).

Fr. Schyberg: Ti års teater, 1939. Harald Engberg: Dansk teater i halvtresserne, 1958. Samme: Den unge vredes tid, 1970. Politiken og Berl. tid. 29.9.1971. – DR stemmearkiv og Radioteatret. TV-teatrets arkiv. Filmmuseet.

Karen Krogh

Bentzon, Inger Andrea, 1886–1971, forfatter. * 12.7.1886 i Kbh., † 8.6.1971 i Ålsgårde, urne på Asminderød kgd., Fr.borg amt. F: landinspektør, senere etatsråd Povl *B. (1858–1943) og Harriet Vilhelmine Drachmann (1861–1945). ~ 15.2.1905 på Frbg. med cand. jur., byfogedfuldmægtig, sidst sagfører Tycho Cosmus Wimpffen Bræstrup, * 5.3.1883 i Aldershvile, Bjerre sg., Vejle amt, † 7.1.1919 i Fredensborg, s. af herredsfoged, sidst byfoged i Helsingør Andreas Cosmus B. (1839–1915) og Maria von Wimpffen (1852–1939). Bevilling til brug af pigenavn 1926. – Søster til Jørgen *B.

B. fødtes i en gammel københavnsk kulturfami-

lie; hendes mor var søster til forfatteren Holger Drachmann. Hun gik i Natalie Zahles skole hvor hun modtog et stærkt indtryk af frk. Zahles personlighed. Efter at have bestået privatlærerindeeksamen 1904 giftede hun sig og i ægteskabet fødtes fire børn. Ved mandens tidlige død 1919 befandt hun sig i en elendig økonomisk situation, og hun fortalte senere at hun aldrig var blevet forfatter hvis hun ikke var blevet enke med fire små børn. Hun tog imidlertid en stilling i Overskyldrådets statistiske afdeling (1920–21). Hun havde 1909 debuteret med en fortælling i Berlingske Tidende, men først i 1920ernes begyndelse kom der gang i det omfattende forfatterskab. Hendes første noget større arbejde var børnebogen *Asger og hans lille Søster*, 1921, og i de næste mange år udsendte B. mindst et arbejde om året, undertiden flere. Hun skrev både for voksne og børn. En del af hendes arbejder udkom under hendes eget navn, men hun anvendte også i vid udstrækning pseudonymer. Under pseudonymet Otto Kampen udkom romanen *Mødrenes Synder*, 1925 der siden blev dramatiseret og opført på Det kgl. teater med titlen *Hvo som forarger*, 1937–39. 1926 udkom ligeledes under pseudonym *Daaren*, og under eget navn bl.a. *Det gule Hus*, 1932 *Niende Maj*, 1934 *Rette Ægtefolk at være*, 1935, *Kransen*, 1941. For børn udsendte hun bl.a. *Kjeld*, 1922, *Et vanskeligt Barn*, 1929, *Hyldehuset*, 1930, *Æblestien*, 1936 og *Redeligheden*, 1938. Disse bøger henvendte sig primært til et pigepublikum, og specielt for drenge skrev hun under pseudonymet Jørgen Brun bl.a. *Støveren*, 1934, *Peter*, 1936 og *Marius*, 1944. Hun var tillige en flittig radiodramatiker og leverede det første danske børnehørespil 1927 *Da Søndenvinden sad fangen;* senere udsendtes bl.a. *Ingen er Profet*, 1938, *Hoppen*, 1940 og *De ringer for Anders Jensen*, 1942. B. satte i sine senere år selv størst pris på sin børnelitterære virksomhed, en virksomhed der også af kritikere og formidlere blev vurderet højt. Hun skildrer i flertallet af sine børnebøger betydningen af sammenhold i en familie, og hun understreger både i denne del af produktionen og i en del af den for voksne skrevne at menneskelig lykke ikke er forbundet med økonomisk succes. Foruden sin omfattende skribentvirksomhed deltog B. aktivt i Dansk forfatterforenings arbejde. Hun var medlem af bestyrelsen 1932–39, 1940–45 og 1950–61, og her virkede hun især for en forbedring af forfatterenkernes forhold og for at bedre børnebogsforfatternes økonomiske vilkår; hun følte at denne forfattergruppe blev uhyre dårligt behandlet. Hun var også medlem af Danske dramatikeres bestyrelse fra 1946. Hun blev æresmedlem af Dansk forfatterforening i 1956. 1951 kom hun på finansloven med en mindre årlig ydelse. Emma Bærentsons legat og Det danske Spejderkorps' ærestegn i guld. – R. 1953. □Foto.

Cai M. Woel: Dansk litteraturhist. 1900–50 II, 1956 432–34. Chr. Winther: Danske børnebogsforfattere, 3. udg. 1955 75–86. Mette Winge: Dansk børnelitteratur 1900–45, 1976 293–377.

Mette Winge

Bentzon, Jens Winther, 1743–1823, præst. * 23.11.1743 i Kbh. (Frue), † 19.2.1823 i Gladsaxe, begr. sst. F: fuldmægtig i rentekammeret Niels B. († 1754) og Maren Jensdatter Winther. ~1° 25.10.1774 i Kbh. (Frue) med Mette Kirstine Nyeborg, døbt 9.8.1757 i Kbh. (Frue), † 1.5.1786 sst. (Frue), d. af spisevært Niels Rasmussen N. og Ellen Jensdatter. ~2° 25.10.1786 i Kbh. (Frue) med Anna Catharine Weile, f. Nyeborg, døbt 10.7.1756 i Kbh. (Frue), † 24.8.1787 sst. (Frue), søster til 1. hustru (~1° med silkefarver Frederik Clement W., 1745–85). ~3° 27.2.1788 i Kbh. (Frue) med Marie Elisabeth Bay, døbt 3.4.1770 i Kbh. (Frue), † 16.5.1836 i Kbh. (Gladsaxe), d. af hørkræmmer Jens Mathiesen B. (1728–1801) og Johanne Marie Wassard (1742–1815).

B. blev student 1762 fra Horsens, cand. teol. 1767, alumnus på Borchs kollegium 1768, inspector sst. 1769 og dekan ved kommunitetet 1770. I sin studietid – ligesom også senere – optrådte B. ofte som disputator og nød som sådan stor anseelse for sin grundige lærdom og sit smukke og korrekte latinske sprog. Herom vidner også en del disputatser. I nogle af disse drager han til felts mod de engelske deister, i en enkelt bekæmper han Leibnitz. 1774 udnævntes B. til residerende kapellan i Køge, 1777 til anden og 1782 til første kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. 1797 kaldtes han af konsistorium til sognepræst i Gladsaxe og Herlev, og 1805 valgte Sokkelund herreds præster ham til deres provst, en stilling han dog allerede nedlagde 1808 ved amtsprovstiernes oprettelse. – B. var næppe nogen betydelig mand, men i de år han virkede i Kbh., kom han til at spille en vis rolle som ivrig deltager i tidens kirkelige og litterære forhandlinger. Hans teologiske stade var konservativt, og han hørte til de yderst få præster der havde mod til at gå imod tidsstrømmen og offentligt stille sig side om side med biskop Balle hvem han følte sig nær knyttet til. Da Christian *Bastholm 1785 havde udgivet sit „Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste" optrådte B. s.å. sammen med Otto *Fabricius som angriber af dennes reformtanker i skriftet *En erfaren geistlig Mands uforgribelige Tanker ang. Confessionarii Bastholms Forsøg* hvad der ind-

bragte ham mange litterære ubehageligheder, og senere gjorde han i *Beskrivelse over den høiere Kritik*, 1790 bestemt front mod bestræbelserne for at anlægge en historisk betragtningsmåde af Det gamle Testamente. Særlig virkede han dog for konservative synsmåder gennem sine talrige anmeldelser af nyudkommet litteratur, først 1778–82 i Lærde Efterretninger, siden i Kritik og Antikritik som han var redaktør af 1790–95. Det var derfor intet under han ofte kom på kant med oplysningsmænd af liberalt tilsnit og jævnligt blev genstand for forhånelser. Malthe *Møller truede i „Repertorium for Fædrelandets Religionslærere" med at opslå hans og hans medarbejdere J. H. Rørbyes og Rasmus *Fleischers navne på kirkehistoriens galge fordi de havde anbefalet et skrift som han mente var udgået fra den ophævede jesuiterorden, og „Kritik og Antikritik" blev af den yngre slægt anset som „et Organ for Obskurantisme og kras Ortodoksic". – B. var en nidkær præst der med alvor søgte at modarbejde tidsalderens stærke kirkefrafald, særlig i hovedstaden. Hans prædikener hvoraf nogle foreligger udgivet tiltalte gammeldagstænkende mænd som Luxdorph og Balle men hæver sig hverken formelt eller reelt op over det sædvanlige jævnmål. De viser B.s ortodokse fastholden ved den overleverede dogmelære men vidner tillige om den stærke vægt han lagde på at forkynde kristendommens etiske indhold. For en væsentlig del består de nemlig i opfordringer til „at udøve Dyden", beregnet for „fornuftige Christne". □Mal. Satirisk stik, 1795.

Borger-vennen 1823 nr. 12 101–09. Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 286f. Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 6; V, 1884–86 764–77; sst. 6. rk. V (brevveksl. m. Jung-Stilling). F. Rønning: Rationalismens tidsalder III 1. afd., 1896 58 119f 236f; 2. afd., 1899 98f. Luxdorphs dagbøger, udg. Eiler Nystrøm, II, 1930 375 385f. Bjørn Kornerup o.fl. i Medd. om Grønland LXII, 1923 263–65 Bjørn Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds historie 1929–30 311f.

*Bjørn Kornerup**

Bentzon, Jørgen Liebenberg, 1897–1951, komponist. * 14.2.1897 i Kbh., † 9.7.1951 i Hørsholm, begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: landinspektør, senere etatsråd Povl *B. (1858–1943) og Harriet Vilhelmine Drachmann (1861–1945). ~1° 25.2.1922 i Hellerup med Michala Johanne Weis, * 9.12.1899 i Kbh. (Jesus k.), † 26.2.1973 i Gentofte, d. af kontorchef, senere departementschef A. P. *W. (1851–1935) og Helga Marie Klein (1877–1946). Ægteskabet opløst 1938. ~2° 15.3.1940 i Hørsholm (b.v.) med Karen Nielsen, * 8.2.1915 på Frbg., d. af teknikumingeniør, senere afdelingsleder hos F. L. Smidth Sigurd N. (1885–1963) og Anna Marie Kirstine Bram (* 1886). – Bror til Inger *B.

B. lærte at læse og skrive da han kom i børnehave (frk. Zahles skole) 3 år gammel, og året efter kom han i Slomanns skole. Han spillede cello fra han var 7 og lidt klaver fra han var 12 år. Hovedinteresser i skoletiden var udover musik: kemi, sprog (han beherskede som voksen mindst 17 fremmedsprog), litteratur og malerkunst. 1914 blev han student fra Schneekloths skole og lærte derefter et halvt år musikteori hos sin kusine Christy B. og komponerede 1915 en række sange og klaverværker der gjorde det muligt for ham at blive elev af Carl Nielsen 1915–18. Han læste samtidig jura ved Kbh.s universitet, tog 1. del 1916 og juridisk embedseksamen 1920. Samme efterår rejste han med Michala Weis til Rom hvor han bl.a. forbedrede sit klaverspil hos Mme de Tideböhl inden han i november søgte optagelse på konservatoriet i Leipzig hvor han et halvt år studerede teori og komposition hos dr. S. Karg-Elert. Efter sin hjemkomst sommeren 1921 blev B. ansat i justitsministeriet, fra 1933 og til sin død som protokolsekretær i højesteret. Han var sekretær for administrationen af de grønne områder og medlem af en række andre kommissioner. Også inden for musiklivet påtog han sig en række administrative opgaver. 1924–29 var han medlem af censurkomiteen i Ny musik, formand for Ny musik 1927–30, medlem af bestyrelsen for Dansk koncertforening 1927, 1931 medlem af bestyrelsen for Samfundet til udgivelse af dansk musik, og 1936 indtrådte han i rådet for Dansk komponistforenings komponistfond. 1931 havde han sammen med Finn *Høffding taget initiativ til oprettelsen af en folke-musikskole i Kbh., og 1937 fik han oprettet institutionen *De danske folke-musikskoler* hvis formand han var frem til 1946, bestyrelsesmedlem til 1948.

B.s tidligste kompositioner fra 1915 er stærkt præget af den danske romantik (N. W. Gade). I de følgende læreår 1915–18 fremkommer kun få værker, en række mindre, ofte uafsluttede klaverstykker der i stilen er præget af læremesteren Carl Nielsen. Fra Leipzigertiden stammer de første betydelige værker, *Variationer for klaver* op. 1 og *Divertimento for strygetrio*, op. 2 som sammen med værkerne fra de følgende år – *strygekvartetterne nr. 1 og 2, Dramatisk ouverture* op. 5 og en række sange – er skrevet i et kromatisk farvet tonesprog der vidner om B.s nære tilknytning til tysk ekspressionisme. I perioden 1924–30 fremkommer en række af B.s betydeligste kammermusikværker i den „artistiske" stil. Det drejer sig om *blæsersonatine* op. 7 som med stor succes opførtes ved ISCM i Frankfurt 1927, *Va-*

riazioni interrotti op. 12, blæserkvintetten *Intermezzi espressivi, fagotsonate* fra 1927, *strygekvartet* nr. 5, og fremfor alt de to kammerkoncerter *Symfonisk trio* op. 18 og *Intermezzo espressivo* fra 1930. I disse værker udvikler B. et personligt tonesprog og – hvad der skulle komme til at kendetegne hans musikalske stil – den karakterpolyfone sats. Kammerkoncerterne betegner ikke blot kulminationen og afslutningen på B.s artistiske periode; de må regnes for højdepunktet i hans samlede produktion og indtager en betydelig plads i 1920ernes danske musik. Sammen med Finn Høffding overværede B. 1927–29 de årlige opførelser af ny musik i Baden-Baden. Af afgørende betydning blev mødet med den tyske folke-musikskolebevægelse der samtidig holdt stævne i byen. De traf her Fritz Jöde og Lothar v. Knorr – det følgende år Paul Hindemith – og begejstredes over resultaterne af dette musikopdragende arbejde. De planlagde en folke-musikskole i Kbh., og 1930 rejste B. på det Ancherske legat til Frankrig, Spanien og Tyskland hvor han i et halvt år fulgte undervisningen på folke-musikskolen i Berlin. I efteråret 1931 åbnedes folke-musikskolen i Kbh. under B.s og Høffdings ledelse. Fra disse år stammer en lang række værker, for amatørorkester bl.a. *Variationer over en dansk folkevise* (Lave og Jon) op. 17 og *Musikantisk koncertino* op. 23, for børnekor og blokfløjter *Hvem vil med op at flyve?* op. 20 og småsange op. 22, sange for mandskor og sange for blandet kor som var bestemt for B.s eget arbejde på folke-musikskolen, og hvoraf kan nævnes: *Skibe, Efterårsnatten, Skovturen* og de tre kendte *Fabler* efter tekster af la Fontaine. Fra de senere år stammer så betydelige værker som den vittige og sikkert pointerede *En romersk fortælling* for soli, kor og klaver op. 32 og det storslåede korværk *Jorum* op. 40 for hvilket B. vandt 1. prisen i Dansk Mensural-Cantoris konkurrence 1943. I disse værker, beregnet for amatører, har B. brudt radikalt med sin artistiske stil og skabt musik i en enkel melodisk og harmonisk udformning uden at miste sin kunstneriske identitet. 1930–34 skrev B. ingen kammermusikværker, men 1935 kom en nyskabelse: *raccontoen*, et ensatset, fabulerende værk, lyrisk i udtrykket, men ofte formet med barokt lune. Her forener B. den artistiske stil med amatørmusikkens enkelhed. 6 raccontoer for vekslende besætning er skrevet 1935–49.

Bortset fra *Dramatisk ouverture* fra 1922 skrev B. ingen egentlige orkesterværker før *Fotomontage* op. 27 og *Variationer for mindre orkester* op. 28. Værkerne er skrevet 1934–36 under indtryk af de truende forhold i Europa og i Danmark på denne tid. Begrebet „radioegnet musik" optog B. meget i disse år, og orkesterværkerne *Sinfonia seria* op. 33 og *Sinfonia buffo* op. 35, *Sinfonietta for strygeorkester* op. 41 og kammermusikværket *Mikrofoni* op. 44 er skrevet under denne synsvinkel. B. søgte at undgå den monotoni der ofte kan være over musik for amatørorkester ved en række værker med en eller flere solistiske stemmer der ledsages af en lettere orkestersats. Til disse kan regnes de tre koncertinoer og saxofonkoncerten. I begyndelse af 1940erne trak B. sig ud af folke-musikskolearbejdet og helligede sig i hjemmet i Hørsholm de store opgaver fra disse år: *1. symfoni* op. 37 over motiver fra Dickens, *3. kammerkoncert* (klarinetkoncerten), operaen *Saturnalia* og *2. symfoni* fra 1947. Det var B. en stor skuffelse at hverken opera eller symfonier fik den succes han havde håbet på. Han led i de senere år af en række depressioner som efteråret 1949 tvang ham til at søge behandling. Hans forargelse over patientforholdene gav sig imidlertid udslag i en kronik i Politiken som vakte stor opmærksomhed. Efter hjemkomsten var han stærkt svækket, og det lykkedes ham kun med vanskelighed at afslutte en *Musikantisk koncertino* 1950 og *5 monologer for soloviolin* det følgende forår, kort før sin død. I B.s musik gør sig en dualisme gældende mellem et absolut moderne tonesprog og en dybt lyrisk indstilling; i den finder periodens musikalske brydninger sin skarpeste eksponent, og den spænder fra den mest konsekvente artisme til bevidst popularisering af den moderne stil, og netop denne intelligensprægede arbejdsmåde i forbindelse med stor musikalsk opfindsomhed betinger at B. må regnes blandt sit slægtleds betydeligste komponister idet han af sit væsens ironi og vid har skabt musik hvis særkende er den lyriske og ekspressive polyfone sats. □Foto.

Mindeskrift, udg. af gamle elever og venner, 1957. Finn Høffding i Musik, 1967 nr. 1, 2 og 3. Morten Topp i Musik og forskning, 1978 (med bibliografi og værkfortegnelse) 125. – Erik Abrahamsen i Dansk musikt., 1927 161–71 191–98 207f. Jürgen Balzer sst., 1934 183–85. Niels Viggo Bentzon sst., 1944 115f 134–37 155–59. Bo Wallner i Vår tids musik i Norden, Sth. 1968 14–56. – Breve i Kgl. bibl.

Morten Topp

Bentzon, Lars Larsen, 1833–93, landinspektør, ingeniør. * 27.3.1833 i Assens, † 27.6.1893 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: amtsforvalter, kammerråd, senere etatsråd Christopher Adrian Engelbrecht B. (1790–1867) og Sophie Charlotte Liebenberg (1803–60). ~ 15.11.1857 i Kbh. (Frue) med Christine Vilhelmine Bang, * 29.9.1839 i Kbh. (Frue), † 2.1.1902 sst., d. af professor, dr. jur., senere konseilspræsident, gehejmekonferensråd P. G.

*B. (1797–1861) og Marie C. Friebert (1803–75). – Far til Povl *B. og Viggo *B.

Da B. var ti år gammel forflyttedes faderen til Fr.borg hvor sønnen gennemgik den lærde skoles realklasser. 1849 tog han landmålereksamen og fik 1850 bestalling som landmåler. 1851 tog han adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og bestod 1853 landinspektøreksamen hvorefter han 1854 fik bestalling som landinspektør. Samtidig arbejdede han dels i matrikulskontoret, dels som manuduktør og forberedte sig tillige, drevet af en trang til at udvide sine kundskaber ud over det rent faglige til examen artium af hvilken han 1853 tog 1. del og 1855 2. del. Takket være en umådelig energi og dygtighed og hans store evne til at forlige modstridende interesser oparbejdede han en betydelig praksis både som landinspektør og som kulturtekniker. Han har 1857–58 opmålt Hillerød købstad og 1865–66 ledet matrikuleringen af Ærø og de otte nordslesvigske sogne der ved fredsslutningen blev indlagt under kongeriget. Han var ledende landinspektør ved alle dengang udførte jernbaneanlæg på Sjælland med undtagelse af Faksebanen. Fra 1887 var han ledende landinspektør ved de i drift værende statsbaner og ved sin død tillige ved Frihavnsanlægget. – Hans kulturtekniske virksomhed begyndte 1856 da han udførte nogle åreguleringer for Kbh.s amtsråd. 1858 blev han amtsvandinspektør for en del af Fr.borg amt og noget senere for hele amtet og for Kbh.s amt. I denne stilling har han forestået reguleringen af ca. 315 km vandløb af hvis regulering ca. 15.000 ha har haft gavn. Alene for Fr.borg amt har reguleringen medført en værdiforøgelse på ca. 2½ mill. kr. for ca. 6.000 ha, medens reguleringsudgiften kun har udgjort ca. en fjerdedel af denne sum. Også staten drog nytte af hans store indsigt i kulturtekniske spørgsmål og spørgsmål vedrørende vandløbslovgivning. Således udarbejdede han 1876 en betænkning om de vestjyske vandløb, var 1877–78 medlem af en kommission til udarbejdelse af forslag til vandloven og 1883–87 medlem af en kommission angående Skernådeltaets regulering. Endvidere har han været knyttet til forskellige store inddæmningsforetagender, således var han 1873–83 formand for bestyrelse for akts. Søvang, 1876–93 for bestyrelsen for akts. Kolindsund og 1878–91 bestyrelsesmedlem og teknisk konsulent for akts. Lammefjordens Udtørring. Særlig ved dette anlæg indlagde han sig stor fortjeneste, og det skyldes i væsentlig grad hans evne til at finde den rigtige løsning og fastholde denne, at Lammefjordens udtørring er lykkedes. – Uden for sine forretninger deltog B. ikke i det offentlige liv. Han var en fremragende Goethe- og Kierkegaardkender, og ved sin stærke personlighed øvede han betydelig indflydelse på sine omgivelser. – R. 1878. DM. 1893. □Foto.

A. B. Drachmann i Ill. tid. 17.9.1893. Ingeniøren 1.7.1893. Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsenet I, 1895 288–91. Berl. tid. 3.7.1893. Landinspektørforeningen gennem 50 år, 1925. Viggo Bentzon: Skøn og regel, 1914 36–37 46. Henrik Cavling: Efter redaktionens slutning, 1928 139f.

*A. Schneider**

Bentzon, Martha Drachmann, se **Bentzon, Viggo.**

Bentzon, Niels Viggo, * 1919, komponist. * 24. 8.1919 i Kbh. (Helligåndsk.). F: professor, dr. jur. Viggo *B. (1861–1937) og Karen Emma Hartmann (1882–1977).

B. modtog sin første klaverundervisning af sin mor, pianistinden Karen B., som var barnebarn af komponisten J. P. E. *Hartmann. Han studerede siden ved Det kgl. danske Musikkonservatorium, hvorfra han tog eksamen i teori og klaver i 1941 og organisteksamen 1942. Fra 1945 var B. tilknyttet Jydsk Musikakademi i Århus, og siden 1950 har han været ansat ved Det kgl. danske Musikkonservatorium, fra 1960 som docent i teori og komposition. B. debuterede som pianist 1943 med bl.a. sin egen *Toccata*, opus 10, på programmet. Hans klaveroptræden har koncentreret sig om egne værker, men han har også fået et stort publikum i tale gennem blandet klassisk-moderne klaveraftener, hvor han har kædet musikken sammen med mundtlige introduktioner. B. har som klaversolist koncerteret også i det øvrige Norden og i en række europæiske lande. I 1957 var han på en foredrags- og koncertturné i USA.

B. begyndte tidligt at komponere og har som komponist været overordentlig flittig. Han passerede 1955 sit opus 100, 1966 opus 200, 1972 opus 300, og opus 400 (3. bind af det omfattende klaverværk *Det tempererede klaver)* uropførte han 1977. Mange værker er blevet til på en ydre tilskyndelse, men en sådan har aldrig været en nødvendig arbejdsbetingelse for B. En hel del af hans værker er trykt (Ed. Wilhelm Hansen), men de fleste foreligger kun i manuskript (Det kgl. bibl.). Indtil videre savnes dog en grundig kortlægning af hans produktion, som naturligt nok har taget udgangspunkt i hans eget instrument, klaveret, men i øvrigt omfatter alle tænkelige genrer inden for den klassiske musik og tillige en række eksperimentalformer. B. har siden sin studietid interesseret sig levende for jazz, og han har været en varm fortaler for, at konservatorierne skulle tilbyde undervisning både i denne musikform og i samtidens rytmiske musik. B. har

ved bevidste provokationer i form af happenings, optræden på usædvanlige steder såsom i et supermarked eller i Zoo o.l. formået at skabe stadig opmærksomhed om ikke blot sin egen musik, men også ny musik i bredere almindelighed. En del af hans værker er udgivet på grammofonplade, og hans musik har vakt interesse i udlandet også. To af hans operaer (*Faust III*, 1964 og *Automaten*,1974) er således uropført i Tyskland.

Specielt i de første faser af B.s produktion har hans eget instrument, klaveret, naturligt nok spillet en dominerende rolle. I sine tidligste år søgte B. inspiration hos komponister som Igor Stravinskij, Bela Bartok og Paul Hindemith, og tredivernes neo-barok har utvivlsomt talt til dybtliggende sider i hans musikantiske natur. Men B. var tillige en af de første i Danmark, som interesserede sig for den specielle tolvtoneteknik, sådan som den finder udtryk i Arnold Schönbergs kompositioner. Denne interesse har han siden i en række værker formået at kombinere med det i halvtredsernes Danmark meget yndede metamorfose-princip.

Gennem tresserne og halvfjerdserne har B.s kompositoriske virke vist en stadig tydeligere udkrystallisering i differentierede udtryksformer: en eksperimentalvirksomhed med bl. a. seriel teknik indenfor vokalmusikken, en række happenings omkring klaveret, men samtidig den meget stramme form med tydelig reverens til fortiden i værker som „Det tempererede Klaver". Samt en række orkesterkompositioner, som er tydeligt tonalt orienterede og helt traditionelle – men teknisk set overlegne – i deres udnyttelse af orkesterapparatet.

B.s umættelige skabertrang („museme melder sig ustandselig") har tillige givet sig udtryk i en række bøger. Han vakte i årene umiddelbart efter sin studietid en del røre som musikanmelder, og han har siden været en flittig deltager i dagens debat, ikke blot om musikalske emner. Også som tegner har han givet offentlige prøver på sin kunnen. B. har modtaget en række hædersbevisninger: Henri Nathansens mindelegat 1954, Carl Nielsens mindelegat og Svend Wilhelm Hansens æreslegat 1961, professor Ove Christensens ærespris 1961, Carl Nielsen-prisen 1965, ærespris fra statens kunstfond 1966 og produktionspræmie 1970, stipendium fra statens humanistiske forskningsråd 1971, Ludvig Schytte og hustrus mindelegat 1977, R.[1] 1977. □Buste af H. Isenstein, 1959. Mal. af A. M. Telmanyi, 1961 (Fr.borg). Tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Værkfortegnelse indtil opus 113 og kort selvbiografi i Ingmar Bengtsson: Modern nordisk musik, Sth.1957 177–83. – Torben Meyer m.fl.: Musikalske selvportrætter, 1966 32–40. Hjalmar Havelund i Berl. tid. 26.1.1975 – A. Thoor i Musikrevy 1949–50. H. Nørgård i Musikrevy 1964. Vagn Jensen i Aktuelt 23.8.1969 – Manus. i Kgl. bibl.

Knud Ketting

Bentzon, Povl, 1858–1943, ingeniør, landinspektør. * 31.8.1858 i Kbh. (Frue), † 9.2.1943 i Hornbæk, urne på Asminderød kgd. F: landinspektør L. °B. (1833–93) og Christine V. Bang (1839–1902). ~ 7.10.1885 i Asminderød med Harriet Vilhelmine Drachmann, * 14.10.1861 i Kbh. (Holmens), † 23.5.1945 i Hornbæk, d. af læge, professor, senere dr. med. A. G. °D. (1810–92) og Clara J. Sørensen (1836–95). – Far til Inger °B. og Jørgen °B. Bror til Viggo °B.

Efter 1877 at have taget artium fra Borgerdydskolen på Christianshavn blev B. 1884 polyteknisk kandidat som bygningsingeniør og bestod n.å. landinspektøreksamen hvorefter han s.å. fik bestalling som landinspektør. Herefter indtrådte han i faderens forretning og uddannede sig ligesom faderen til specialist i vandløbslovgivning. 1887 og 1888 udførte han et præcisionsnivellement i Kbh. Efter faderen overtog han 1894 stillingen som amtsvandinspektør i Kbh.s amt (til 1926) og som ledende landinspektør ved de i drift værende statsbaner (til 1920). Desuden var han ledende landinspektør ved 155 jernbane-, havne- og fortanlæg og rådgivende for en mængde kommissioner, således fra 1895 ledende landinspektør ved taksationskommissionen angående grundes afståelse til vandanlæg i Kbh., fra 1909 ved taksationskommissionen for grundes afståelse til kloakanlæg, fra 1898 medlem af taksationskommissionen for Frbg., og dens formand fra 1902. Han var formand for overtaksationen angående erstatninger i anledning af armeringsarbejder omkring Kbh. og medlem af Gudenå- m.fl. vandkraftkommissioner. Fra 1923 var han formand for taksationskommissionen vedrørende naturfredning. Under 1. verdenskrig drog staten stor nytte af B.s organisationsevne og overdrog ham hvervet som formand for brændselsnævnet 1917–20 hvor han forestod hele landets forsyning med indenlandsk brændsel. – Også for de faglige foreninger har B. udrettet et stort arbejde. Således var han medstifter af Dansk Ingeniørforening og medlem af dens bestyrelse 1892–97. I Landinspektørforeningen var han bestyrelsesmedlem 1892–1908 og dens formand 1903–06 og 1920–24. Ved foreningens 50 års jubilæum blev han 1925 udnævnt til æresmedlem. Han blev æresmedlem af ingeniørforeningen 1942. 1891–1900 og 1902–07 var han redaktør af Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen. – Trods det store arbejde, der

gennem årene blev lagt på B.s skuldre, fik han tid til at dyrke sine interesser for kunst og musik og var 1905–20 formand for Raderforeningen. – Etatsråd 1907. – R. 1899. DM. 1918. K.[2] 1923. F. M.I. 1932. □På Krøyers mal. Industriens Mænd, 1904 (Fr.borg). Radering af Juel Madsen, 1919. Mal. af Hans Brygge, 1922. Foto.

Landinspektørforen. gennem 50 år, 1925. Ingeniøren 28.2.1942 A 52. Axel Meldal og N. Thorkil-Jensen i Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsen XVI, 1943 427–32. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*A. Schneider**

Bentzon, Viggo, 1861–1937, jurist. * 15.8.1861 i Kbh., † 4.4.1937 i Kbh., begr. Søllerød kgd. F: landinspektør L. *B. (1833–93) og Christine V. Bang (1839–1902). ~ 1° 10.6.1887 i Asminderød med kunsthistoriker Martha Drachmann, * 7.2. 1866 i Kbh. (Holmens), † 4.9.1912 i Hornbæk, d. af læge, professor, senere dr. med. A. G. *D. (1810–92) og Clara J. Sørensen (1836–95). ~2° 14.10.1913 i Kbh. (Frederiks) med pianist Karen Emma Hartmann, * 6.1.1882 i Kbh. (Frue), † 13.2.1977 sst., d. af overretssagfører Frederik August H. (1843–1908) og Alice de Dompierre de Jonquières (1848–1921). – Far til A. Drachmann *B. og Niels Viggo *B. Bror til Povl *B.

B. blev student 1879 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand. jur. 1884 og efter en udenlandsrejse 1887–89 hvor han opholdt sig i München, Göttingen, Rom og Oslo, dr. jur. 1890 med afhandlingen *Begrebet vis maior i romersk og nordisk Ret med særligt Hensyn til Reders Ansvar for Ladning*, 1890. Efter nogle måneders tjeneste som assistent (sekretær) i justitsministeriet blev han 1891 midlertidig docent ved Kbh.s univ. med søretten som særligt undervisningsfag. 1892 udnævntes han til ordinær professor, og han beklædte denne stilling til 1930. Han var i flere perioder medlem af konsistorium, var referendar 1906–10 og rektor 1918–19 og virkede efter sin afgang fra universitetet som censor ved de juridiske eksaminer. Som lærer viste B. betydelige evner, og han havde stor interesse for det juridiske studiums indretning. 1900 foretog han en rejse til Tyskland for at sætte sig ind i studieformer hvorom han s.å. skrev en lang redegørelse i Ugeskr. f. Retsvæsen, og han var stærkt medvirkende ved gennemførelsen af den juridiske studiereform af 1902. B. bevarede i øvrigt sin interesse for studieforhold; hans sidste større arbejde var en meget personligt præget afhandling om juristuddannelsen (Festskr. i Anl. af 200 Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Kbh. Univ., 1936). Som lærer og juridisk forfatter behandlede B. – foruden søretten – den almindelige retslære efter C. *Goos og senere civilrettens „1. afdeling" efter J. H. *Deuntzer. Både disputatsen og de følgende værker viste de særlige træk ved hans juridiske metode. Han dyrkede ikke begrebskonstruktioner og almindelige grundsætninger men betonede såvel i sin almindelige retslære som i sit arbejde med de enkelte juridiske discipliner at man må have øje for reglernes formål og praktiske grunde. Et retssystem anvendes og udvikles ved et sammenspil mellem de generelle regler og enkelttilfældenes særlige omstændigheder. Det er opgaven både for teori og praksis at finde den rette afvejning mellem på den ene side hensynet til regelmæssighed og sikkerhed i retslivet, på den anden side ønsket om individualisering og konkret retfærdighed. B.s almene synspunkter blev udviklet i de aldrig siden fuldførte værker *Almindelig Retslære*, 1. hft., 1904 og *Retskilderne*, 1.–3. hft., 1900–07, samt i universitetsfestskriftet *Skøn og Regel*, 1914. Med disse skrifter markerede B. på mange måder en nyorientering i forhold til forgængere som F. C. *Bornemann og C. Goos; han blev en forløber for den „realistiske retslære" som senere kom til at beherske nordisk retsvidenskab (i Danmark navnlig repræsenteret af Alf * Ross). Inden for de enkelte retsdiscipliner som B. beskæftigede sig med udgav han en systematisk fremstilling af *Den danske Søret*, 1899 og en række værker på person-, familie- og arverettens områder: *Den danske Personret*, 1897, *Personretten*, 1916–18, *Den danske Arveret*, 1910, *Den danske Familieret*, 1910 og – efter gennemførelsen af de nye familieretlige love – *Familieretten* I–II, 1924–26. Flere af disse værker kom senere i nye udgaver. Hertil føjer sig en række tidsskriftafhandlinger, navnlig om familieretlige spørgsmål. B. kom til at yde en betydningsfuld indsats som deltager i lovforberedende arbejde, især på sørettens og familierettens områder. 1910 blev han medlem af og 1912 formand for den danske afdeling af de nordiske familieretskommissioner. Hans sikre blik for lovgivningsarbejdets mangfoldige problemer og for deres løsning blev højt værdsat; en svensk kollega i lovsamarbejdet udtalte ved B.s død at han havde „intuitionens nådegave". Af hans virksomhed uden for de nævnte faglige områder skal særlig fremhæves at han fra 1903 og til sin død var formand for Overskyldrådet. – B.s hustru **Martha Drachmann B.** begyndte, foranlediget af et ophold i Italien 1885–86, et studium af Michelangelos personlighed og kunst. 1908 udgav hun *Michelagniolo. Studier over hans erotiske Personlighed* og 1912 *Michelagniolos ufuldendte Arbejder*. Efterladte manuskripter *Renaissancestudier*, blev udgivet 1913 af J. L. Heiberg. – R. 1901. DM. 1909. K² 1913. K¹ 1927. F.M.I.

□Karikaturer af Jensenius, 1919 (Fr.borg) og af Piet Hein, 1931. Usign. portrættegn. fra Italien. Buste af V. Gustafson. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1890 58f. O. A. Borum i Ugeskr. for retsvæsen, 1931 B 209f. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1937 146–52. Henry Ussing m.fl. i Ugeskr. for retsvæsen, 1937 B 137–44. Einar Stenbeck i Svensk juristtidning. Sth. 1937 273–76. Ragnar Knoph i Tidsskr. for rettsvitenskap, Oslo 1938 77–80. Alf Ross: Virkelighed og gyldighed i retslæren, 1934 142–48. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben (Frantz Dahl)

Benzon

Adelige og borgerlige slægter. Tavle I er de adelige linier.

Niels *B. (1684–1709) var ~Adelheid Magdalena von Schwanewede, d. af officeren Herman

Tavle I

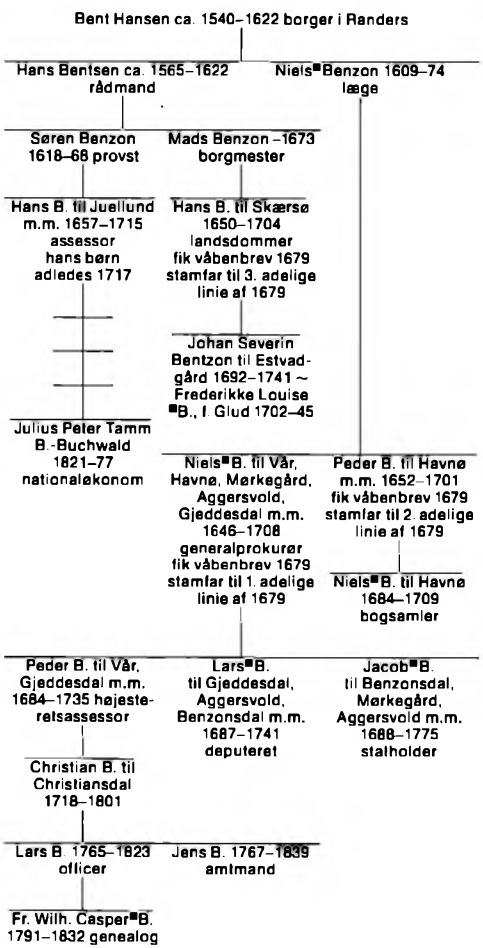

Tavle II

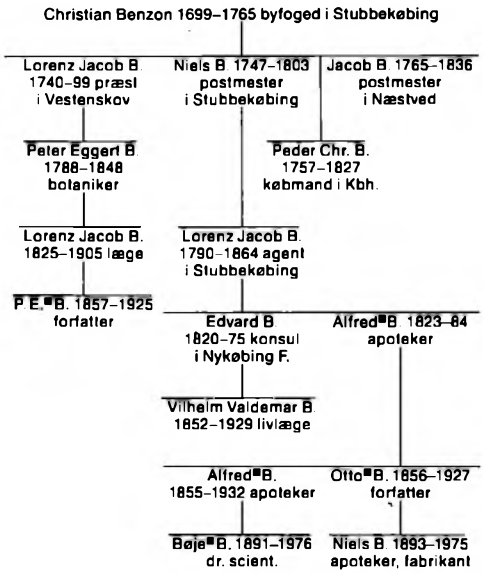

Frantz v. *S. Niels *B. (1646–1708) var 1° ~Else Scavenius, d. af generalprokurør Peder L. *S. Lars *B. var ~Charlotte Amalie Adeler, d. af stiftamtmand Frederik Chr. *A.

Den borgerlige slægt B. (tavle II) nedstammer fra provst i Lund Niels Bentsøn († 1649) hvis sønnesøn var Christian B.

Danm.s adels årbog LIV, 1937 II 3–42. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 22–28. William Benzon: Stamtavler over slægten efter Niels B, 1897.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Benzon, Alfred Nicolai, 1823–84, apoteker, fabrikant. * 4.12.1823 i Stubbekøbing, † 19.12.1884 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: agent og købmand Lorenz Jacob B. (1790–1864) og Kirstine Hansen (1793–1862). ~17.7.1849 i Kbh. (Garn.) med Anna Dorothea Vilhelmine Østergaard, * 20.7.1823 i Ålborg, † 25.7.1893 i Kbh., d. af økonomiforvalter og købmand Peter Larsen Ø. (1778–1836) og Anna Britta Holmstrøm (1781–1856). – Far til Alfred *B. (1855-1932) og Otto *B.

B. var fra 1838 discipel hos Gottfried *Becker på Kgl. Hof apotek i Kbh. Efter kandidateksamen i 1845 var han ansat hos hofapoteker Rüdel i Kiel og i et større drogefirma i Hamburg. Efter farmakognostiske studier ved universitetet i Bonn købte B. i 1848 Svane apoteket i Kbh. og påbegyndte allerede s.å. en engrosvirksomhed i tilknytning til apoteket. For at skabe udviklingsmuligheder for denne del af sin virksomhed køb-

te han i 1863 anilinfabrikken i Sophiehåb ved Kalvebodstrand, senere Halmtorvet, hvor firmaet Alfred Benzon indtil fornylig har haft sit hovedsæde. 1864 indrettedes under Svane apoteket Østergades materialhandel. Da ejendommen, hvor apoteket siden 1782 havde ligget var forældet og ved Ny Østergades anlæggelse 1877 blev nedrevet, købte B. naboejendommen og fik plads til at opføre en moderne bygning; samtidig indrettedes her Teknisk Materialhandel tilligemed de udstrakte kontorer og et homøopatisk apotek. Efter tilskyndelse af sundhedsautoriteterne anlagde han 1882 et filialapotek i Thorshavn. Fabrikvirksomheden voksede efterhånden således at B. kunne forsyne landets apoteker som hidtil selv havde importeret varerne, og hans produkter blev kendt gennem industriudstillinger hvor fabrikken vandt en række prisbelønninger; ved verdensudstillingen i Wien 1873 var B. medlem af juryen. Men også på andre områder så man udslag af hans foretagsomhed; 1862 medvirkede han i arbejdet for uddybningen af Kalvebodstrand, han deltog ivrigt i diskussionen om nye toldforhold og var konsulent for toldbestyrelsen ved forandring af toldtariffen. 1859–75 var han medlem af bestyrelsen for Industriforeningen, fra 1873 tillige for aktieselskabet Kastrup Glasværk, og da Zoologisk Have 1872 omdannedes til et aktieselskab deltog han som bestyrelsesmedlem med iver heri. Også på historiske og naturvidenskabelige områder var B. stærkt interesseret, herom vidner hans meget betydelige samlinger af droger, planter, fugle, konkylier, mønter og oldsager. Som botaniker var han fra dreng en flittig samler, og ved rekonstruktionen af Botanisk Forening 1865 støttede han den på alle måder og ydede den i begyndelsen frit lokale i sit hjem. Samlingerne hvortil han knyttede en konservator (J. Baagøe og senere V. L. Seehusen), overgik efter hans død til museerne. Ved mange møder optrådte han som foredragsholder over botaniske og farmakognostiske emner hvorom han også skrev mange artikler i fagblade både hjemme og i udlandet. – Privat var han en fornøjelig mand, fuld af humør og lune; han dyrkede megen selskabelighed, og fremragende videnskabsmænd samledes i hans gæstfrie hus hvor hans hustru var ham en værdifuld støtte. Da B. døde før han fik tildelt etatsrådstitlen udnævntes enken 1885 til etatsrådinde. R. 1874. □Træsnit 1874 med og uden ordensbånd. Mal. af E. Henningsen, 1880. Litografi af I. W. Tegner efter foto, gengivet i træsnit 1885. Mal. på dødslejet af H. N. Hansen og tegn. af samme, 1896. Buste af V. Bissen, 1910. Foto.

William Benzon: Stamtvl. over slægten efter Niels Benzon, 1897 20. – Ny pharmaceutisk tid. 1884 385f. Vilh. Bergsøe i Ill. tid. 11.1.1885. Firmaet Alfred Benzon 1849–1884–1909, 1909. Carl Christensen: Den da. botaniks hist. I, 1924–26 542; II, 1924–26 302. E. Dam og A. Schæffer: De da. apotekers hist. I, 1925 580–83.

*Poul Hauberg**

Benzon, Bøje Peter Lorenz **Alfred,** 1855–1932, apoteker, fabrikant, politiker. * 17.1.1855 i Kbh. (Helligg.), † 21.5.1932 sst., urne på Tårbæk kgd. F; apoteker, fabrikant Alfred *B. (1823–84) og Anna D. V. Østergaard (1823–93). ~26.5.1888 i Kbh. (Frue) med Johanna (Hanne) Bissen, * 4.7.1862 i Rom, † 15.2.1930 i Kbh., d. af billedhuggeren Vilhelm *B. (1836–1913) og Johanne V. Michelsen (1836–62). – Far til Bøje *B. Bror til Otto *B.

B. blev student 1873 fra Haderslev læreres skole, discipel hos faderen på Svane apoteket i Kbh. 1873–75, cand. pharm. 1877, derefter studerede han kemi på Polyteknisk læreanstalt samt handelsvidenskab, gik tillige på Krøyers tegneskole og udstillede som marinemaler i flere år på Charlottenborg. Ved faderens død 1884 overgik apoteket og fabrikvirksomheden tilligemed apoteket i Thorshavn til de to sønner; dette sidste beholdt de til 1899, og ved Otto B.s død 1927 blev B. eneleder af det store foretagende. Under hans myndige hånd udvidedes efterhånden fabrikken ved Kalvebodstrand meget betydeligt ved oprettelse af nye afdelinger, og der opførtes moderne lager- og fabrikbygninger. Inden for apotekervæsenet blev B. fra 1892 et meget virksomt medlem af Danmarks Apotekerforening og ved sine fremragende administrative evner og sine ualmindelige talegaver dens formand 1894–1926; ved sin fratræden blev han foreningens æresmedlem. Som formand har han udført et meget stort arbejde for sit fag, men hans dobbeltstilling som apotekernes tillidsmand og indehaver af fabrikken påførte ham berettigede angreb som han dog altid mødte med stor overlegenhed. Hans største indsats inden for dette område var deltagelsen i udarbejdelsen af apotekerloven af 1913 der afløste den gamle forordning af 1672; i første række skyldtes denne lov B.s store arbejde. Over for farmaceuternes organisation stod B. i mange år meget skarpt; han modsatte sig dens krav om forbedrede vilkår med hensyn til løn og sociale goder, og det var ham en bitter tort da det kom så vidt som til en farmaceutstrejke hvis udfald ikke blev efter hans ønske. – Inden for medicinalvæsenet havde B. mange hverv, han var således medlem af Medicinalkommissionen af 1909 og under krigen 1914–18 handelskyndig rådgiver for justitsministeriet og industrirådet. – I det politiske liv tog B. en tid ivrigt del og var 1896–1908 medlem af

Kbh.s borgerrepræsentation, valgt på borgerlisten, men tilhørende den liberale opposition, 1901–03 medlem af folketinget (venstrereformpartiet) som repræsentant for Kbh.s 2. valgkreds og valgtes herigennem til medlem af havnerådet 1904–25. I disse år virkede han ivrigt for sin by, og havde han først påtaget sig en sag hvilede han ikke før han havde fået sin mening så vidt muligt gennemført. Således var han medvirkende ved opførelsen af Langeliniepavillonen, ved indlemmelsen af Valby i Kbh.s kommune, ligesom det hovedsagelig skyldtes ham at Gefionspringvandet fik den plads og opstilling det har. Endvidere havde han en mængde private hverv hvor hans uimodståelige talefærdighed og vittige hoved medførte at hans synspunkter ofte blev de sejrende; han var formand i De forenede Bryggerier, bestyrelsesmedlem i Den kgl. porcelænsfabrik, i Privatbanken i Kbh., i flere dampskibsselskaber foruden meget andet. – Allerede som barn havde B. interesse for roning og sejlsport hvortil senere kom skøjteløb og ridning. Gennem en farbroder, der var bådebygger i Nykøbing F. og en af de første her hjemme som byggede fartøjer til lystsejlads, næredes hans interesse for sejlsporten, og det blev også inden for denne sport han kom til at spille en afgørende rolle. Fra 1872 deltog han i mange kapsejladser både hjemme og i England og Tyskland, ligesom han konstruerede meget hurtige sejlere af forskellige typer. 1894–1904 var han næstformand i Kgl. dansk Yachtklub, senere dens æresmedlem; hans mange nye ideer, særlig angående regler for kapsejlads, vakte stærk modstand men i 1894 blev han medlem af International Yacht Racing Union i London samt af den permanente komité fra dens dannelse 1907. Han udarbejdede nye måleregler for sejlsporten, af hvilke hans R-regel blev lagt til grund for de internationale regler på målekonferencen i London 1907. På grund af sin sejlerinteresse kom han i nær forbindelse med kejser Wilhelm. – I inden- og udenlandske fagblade skrev B. en del artikler særlig om yachtmåling, men også om farmaceutiske emner. Adskillige legater er i årenes løb stiftet af B., ofte i forbindelse med broderen Otto B., hvoraf de fleste er kommet den farmaceutiske stand til gode. 1932 overdrog B. Svane apoteket til sin brodersøn **Niels B.** (1893–1975) umiddelbart før den nye apotekerlov der ophævede de salgbare privilegier trådte i kraft; men allerede på dette tidspunkt var B. en syg mand. – R. 1894. DM. 1913. K. 1919. □Mal. af E. Henningsen, 1880. Mal. af Krøyer, 1898, og på mal. Industriens mænd, 1904 (Fr.borg). Karikaturer i Klods-Hans af Axel Thiess 1900 og 1908. Mal. af Herman Vedel, 1927 (Danm.s apotekerforen.). Buste af L. Brandstrup (De forenede bryggerier). Silhouet (Fr.borg).

William Benzon: Stamtvl. over slægten efter Niels Benzon, 1897 21. Firmaet Alfred Benzon 1849–1884–1909, 1909. E. Dam og A. Schæffer: De da. apotekers hist. I, 1925 583–85. Berl. tid. 21. og 22.5.1932. Politiken 22.5.1932. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Poul Hauberg**

Benzon, Bøje, 1891–1976, zoologisk forskningsrejsende, fabrikant. * 11.8.1891 i Ordrup, † 14.10.1976 på Skt. Lukas stiftelsen i Hellerup, begr. Tårbæk kgd. F: apoteker, fabrikant Alfred *B. (1855–1932) og Johanna Bissen (1862–1930). ~2.5.1920 i Maribo med Else Nielsen, * 27. 4.1895 på Binnitze, Hillested sg., Lolland, d. af godsejer Axel Waldemar N. (1862–1933) og Anna Vilhelmine Tidemann (1870–1937).

Efter studentereksamen 1909 fra Gammelholms latinskole uddannedes B. i overensstemmelse med slægtens traditioner som farmaceut og blev cand. pharm. 1915. Senere studier i Zürich og Paris afsluttedes 1923 med doktorgraden ved Sorbonne på et arbejde om zinkens fysiologiske betydning for planter og dyr. 1928 blev han medindehaver af firmaet Alfred B., fra 1936 direktør (indtil 1962) og formand for bestyrelsen og fra 1952 formand for bestyrelsen for Alfred Benzons Fond. – B.s interesse fra ungdommen for jagt og sejlads udvidedes med årene til at omfatte zoologi, dyrebeskyttelse og naturfredning. Den økonomiske uafhængighed og hans idealisme og aktive, udadvendte natur gjorde ham til selvskreven bestyrelsesmedlem i talrige foreninger og organisationer i ind- og udland, fx den af B. stiftede Dansk havjagtforening (formand 1945–68), The International Committee for Bird Preservation (formand for den europæiske afdeling 1947–61) samt næstformand for Jagt- og skovbrugsmuseet og det internationale jagtråd. Inden for jagtorganisationerne og i dagspressen var B. i mange år en varm fortaler for fredning af pattedyr og fugle. – To institutioner, Zoologisk have og Universitetets zoologiske museum, har i særlig grad nydt godt af B.s foretagsomhed og gavmildhed. Fra 1937–65 var han en overordentlig aktiv formand for Zoologisk haves bestyrelse, og efter Axel Reventlows død 1955 tillige direktør i halvandet år. Hans omfattende viden var af betydning for dyrenes trivsel, og han forærede, og til dels hjembragte, en lang række sjældne dyr til haven, bl.a. den afrikanske elefant Tembo 1937, flere giraffer, to gorillaer og ikke mindst havens første okapi som han hentede på en temmelig hasarderet flyvetur til Congo 1948. B. var Zoologisk museums største mæcen gennem tiderne. Han bekostede store jagt- og

indsamlingsekspeditioner til Østafrika 1935 og 1937 og til Congo og Sudan 1946–47, hvorfra han hjembragte pattedyr til museets dioramaer og store mængder af pattedyr, fugle og insekter til de videnskabelige samlinger. Omkring nytår 1952 var han med „Galathea" til øer syd for New Zealand for her at skyde søelefanter m.m. til museet; andre dyr skaffedes på ture til Skandinavien, Spanien og Lilleasien eller ved køb af private samlinger, i særlig grad af fugle og fugleæg. Han muliggjorde også udgivelsen i 40erne af museets årbog, og på grundlag af en større pengegave er der oprettet et fond til støtte for dansk zoologi, i første række Zoologisk museum. 1948 udgav han den fornøjelige bog *Mine afrikanske udflugter*, og han har bl.a. været bidragyder til *Danmarks Pattedyr*, 1935 og jagtbøger. – Guldmedalje fra Societé Nationale d'Acclimatation de France 1952. Galathea-medaljen 1955. – R. 1935. DM. 1940. K. 1956. □Mal. af Otto Haslund, 1895, tegn. af Krøyer, 1897. Buste af Knud Nellemose. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXVII, 1943 227–34. – F. Salomonsen i Dansk ornithologisk foren.s t. LXXI 1977 71f. A. Schiøtz i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXL, 1977 153–55. H. Poulsen i Beretning for året 1976 (Zoo), 1977 5. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Torben Wolff (R. Spärck)

Benzon, Jacob, 1688–1775, statholder i Norge. * 31.10.1688 i Kbh., † 25.11.1775 i Århus, begr. i Kbh. (Holmens kirkes kapel). F: generalprokurør Niels *B. (1646–1708) og Else Scavenius (1660–89). Ugift. – Bror til Lars *B.

B. mistede i sin spæde barndom mor og søster ved Operahusets brand og voksede op under en stedmors røgt. Han var elev på det ridderlige akademi i Kbh., blev 1707 hofjunker, 1713 kammerjunker og forskærer. Fra hoftjenesten gik han over i civiletaten men førte som embedsmand til at begynde med en urolig tilværelse, virkede snart i Kbh., snart i Jylland og snart i Norge. 1721 blev han assessor i hofretten, 1726 stiftamtmand i Trondheim hvorfra han 1735 forflyttedes til Akershus. 1737 kom han tilbage til Kbh. og indtrådte som deputeret både i rentekammeret og kommercekollegiet, overtog 1740 embedet som stiftamtmand i Århus, men vendte 1747 atter tilbage til Kbh. som residensstadens overpræsident. Han havde netop fået sig indrettet i sit nye embede og overtaget en række tillidshverv: som direktør for det Harboeske enkefruekloster, som deputeret for de reformerte i Kbh. og som patron for collegium medicum da han atter drog til Norge som vicestatholder, præses i overhofretten i Kristiania og stiftamtmand på Akershus. Det sidste embede afgav han 1763, udnævntes 1770 til virkelig statholder men afskediges n.å. af Struensee. Disse tyve års administrative virksomhed i Norge blev B.s hovedindsats som embedsmand. Han forstod at sætte sig ind i landets specielle forhold og finde sig til rette med befolkningen som ydede ham uforbeholden anerkendelse og meget misbilligede hans bratte tilbagetræden skønt han ingenlunde var nogen kraftig eller initiativrig personlighed – eller som Suhm udtrykker det: „Vel har han aldrig udrettet store Ting til Norges Bedste, men han har holdt Landet i en jævn, rolig Gang og afværget meget ondt".

B. var almindeligt kendt for sin påholdenhed, og den gamle pebersvend efterlod sig da også store rigdomme. Han havde arvet betydeligt jordegods, købte og solgte, og efter udtrykkelig pålæg i hans testamente oprettede hans brodersøn og universalarving to stamhuse, det ene af hans efterladte gårde Cathrinebjerg på Sjælland og Rugård i Jylland, det andet af Tirsbæk i Jylland der blev købt for kapitaler som B. havde efterladt til anvendelse i dette øjemed. – Etatsråd 1730. Gehejmeråd 1744. Gehejmekonferensråd 1750. – Hv. R. 1731. Bl. R. 1763. □Mal. tilskr. J. Hörner (Fr.borg, Göteborgs kunstmus.), kopi af Karl Jensen (Støvringgård). Mal. af P. Krafft, 1752 (Fr.borg), brugt som forlæg til stik af O. H. de Lode, 1753.

F. Krogh: Dansk adelskalender, 1878 80f. Th. Hauch-Fausbøll: Stamtvl. over den adelige slægt Benzon, 1914 12. Norsk hist. t. 2.r.V, 1886 263. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrøm, II, 1925–30 53.

*Eiler Nystrøm**

Benzon, Lars, 1687–1741, deputeret i søetatens generalkommissariat. * 21.7.1687 i Kbh., † 1741 sst., begr. 5.10.1741 sst. (Holmens k.). F: generalprokurør Niels *B. (1646–1708) og Else Scavenius (1660–89). ~ 12.3.1721 i Kbh. (Frelsers) med Charlotte Amalie Adeler, * 10.6.1703 på Clausholm (Frelsers), † 19.4.1724, begr. i Holmens k., d. af etatsråd, senere gehejmeråd Frederik Christian *A. (1668–1726) og Henriette Margrethe v. Lente (1676–1703). – Bror til Jacob *B.

B. blev 1717 deputeret i generalkommissariatet hvor han 1721 var medlem af en kommission der skulle udarbejde forslag til en ny ordning af regnskabsvæsenet ved søetaten. Forslaget approberedes i dec. s.å. og indførtes fra nytår 1722. 1734 havde han påtalt forskellige uregelmæssigheder og uordener i materialforvalter Müllers regnskaber. Denne klagede over B. til kongen der efter at have undersøgt sagen gav B. medhold og resolverede at Müller i generalkommis-

sariatet for de imod B. indgivne „ugrundede Besværinger og derved brugte usømmelige og formastelige Expressioner skulde gøre en christelig Afbigt og Deprecation". Samarbejdet mellem B. og hans foresatte, søetatens overkrigssekretær grev F. Danneskiold-Samsøe havde imidlertid udviklet sig i en uheldig retning. I febr. 1738 indsendte generalkommissariatet en deduktion til kongen om et fra bryggerlavet indkommet andragende om forsyning af søetaten med øl. Danneskiold foreslog en ordning, B. og Lorentz Fisker en anden, og de frarådede tillige at følge Danneskiolds forslag da den af ham foreslåede ordning tidligere havde været brugt, men havde vist sig uheldig. Kongen fulgte imidlertid Danneskiold, og nogle måneder senere blev B. afskediget uden pension og trak sig tilbage til sine godser. Han ejede fra 1714 Geddesdal, fra 1720 Sæbygård og Kornerup, 1715–25 Hagestedgård. – Konferensråd 1731. □Mal. tilskr. Jens Juel.

Th. Hauch-Fausbøll: Stamtvl. over den adelige slægt B., 1914 12.

*Th. Topsøe Jensen**

Benzon, Niels, 1609–74, læge. * 12.8.1609 i Randers, † 12.8.1674 i Ålborg, begr. sst. (Frue k.). F: borgmester Bent Hansen (ca. 1540–1622, ~1° 1565 med Anne Rasmusdatter, † 1602) og Karen Poulsdatter (ca. 1580–1617). ~15.11.1640 i Randers med Mette Nielsdatter, * ca. 1605 i Randers, †23.6.1687 i Ålborg, d. af borgmester i Randers Niels Jakobsen (1556–1624, ~1° 1592 med Margrethe Udzon Vesteni, † 1595) og Maren Pedersdatter Lasson (1575–1635, ~1° 1592 med borgmester Søren Hofman i Randers, † 1595, ~1° med Anne Jensdatter, † 1590). – Far til Niels *B. (1646–1708).

B. blev student 1629 og rejste derefter udenlands, 1629 var han i Franeker, 1630 i Groningen, i Basel 1633, i Padua fra 1633, og 1634 i Siena og Rom. Han blev konsiliarius for den tyske nation i Padua 1633–34, valgtes 1636 til universitetets syndicus og prorektor og indlagde sig som sådan megen fortjeneste ved at hævde de studerendes rettigheder over for borgerne og ved universitetets styrelse hvorfor han i marts 1638 af Venezias doge blev slået til ridder af Skt. Marcus i senatets forsamling. Han blev dr. med. 15.12.1637 i Basel *(De catarrho)* og medlem af det derværende medicinske fakultet, en sjælden udmærkelse. Her opholdt han sig det følgende år og bosatte sig 1639 som praktiserende læge i Ålborg. Ved svenskernes indfald i efteråret 1657 flygtede B. med familie til Kalundborg. 14. 2.1658 udstedte Karl X Gustaf fra lejren i Køge salvegardebrev for B. og to af hans hustrus slægtninge, og 25.8. udstedte den svenske overkrigskommissær Alb. Siltman i Ålborg efter kgl. befaling bekendtgørelse om at den derværende stadsmedicus dr. B. som henhørende til gejstligheden og privilegerede personer var fritaget for krigsbyrder. 8.2.1658 blev B. optaget som medlem af det medicinske fakultet, en stor ære for en provinslæge, men Thomas Bartholin roser ham da også i høje toner for hans indsigt og erfaring. Efter krigen vendte han tilbage til Ålborg hvor han ca. 1644 havde købt det gamle slot (Ålborghus) med enghave og 1650 en ejendom af Helligåndsklosteret. Trods beskyttelsesbrevet blev hans ejendomme brandskattet af fjenden, og hans hustrus slægtning, mag. Bent Hansen i Hammer, udredede pengene for ham. Senere ville B. ikke yde ham erstatning, men blev dømt dertil af universitetskonsistoriets ret. Både B. og hustru var af meget velhavende slægt, og som de rige randersborgere udlånte han sine penge til betrængte herremænd, ligesom han også satte penge i handel (Lübeck). Disse udlån medførte at han blev stor godsspekulant idet han i de nedadgående tider måtte overtage mange af panterne, således 1657 Højris på Mors, 1666 Bjørnkær i Vendsyssel, 1668 Vår i Himmerland og flere mindre gårde. □På forældrenes epitafiemal. (Skt. Mortens k., Randers). Stik 1637. Stik efter buste af O. H. de Lode, 1753 og P. Cramer, 1753.

Danm.s adels årbog, 1937 II 3; 1955 57. Th. Bartholin: Orationes varii argumenti, 1668 278–80. T. de Hofman: P. Lassens fund., 1753 s. XII–XIV. E. Tauber og A. H. Nielsen: Embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, 1879–80 271f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.III, 1882 764–67. K. Carøe: Doktorer og licentiater, 1909 12. Sv. Aakjær: Viborg købstadshist., 1940 2 726. H. Matthiessen: Snapstinget, 1946 60f. E. Snorrason: Johan Rhode, 1965 63.

*C. Klitgaard**

Benzon, Niels, 1646–1708, generalprokurør. * 1. 5.1646 i Ålborg, † 14.1.1708 i Kbh., begr. sst. (Holmens k.s kapel). F: lægen Niels *B. (1609–74) og Mette Nielsdatter (ca. 1605–87). ~1° 10.12.1675 i Kbh. (Frue) med Else Scavenius, * 15.4.1660 i Kbh. (Frue), omkom ved operahusets brand 19.4.1689 i Kbh., d. af generalprokurør Peder Lauridsen *S. (1623–85) og Søster Jakobsdatter (1639–93). ~2° 20.3.1691 med Anna van Meulengracht, * 8.7.1656, † 14.3.1723, begr. i Holmens k.s kapel (~1° 1687 med købmand, direktør i Ostindisk kompagni Henrik Schupp, 1634–90), d. af generaltoldforpagter Hans van M. (1629–84, ~2° 1668 med Anne Margrethe Bartholin, † 1710 som enke efter amtsskriver og tolder i Vordingborg Anders Andersen (Hummer)) og Birgitte Horster († 1665). – Far til Jacob *B. og Lars *B.

B. kom i Ålborg skole 1656, til Herlufsholm 1658

og blev derfra dimitteret 1660. Endnu ikke fyldt 18 tog han teologisk attestats 1664, rejste umiddelbart efter udenlands og studerede i Tyskland (1664 Giessen), Italien (1666 Padua), England og Frankrig. 1668 blev han immatrikuleret ved universitetet i Leiden hvor han 1669 disputerede for den juridiske doktorgrad, og vendte endelig hjem over Tyskland og Østrig. 1672 overtog han bestyrelsen af faderens gård Vår ved Limfjorden men indtrådte snart i statstjenesten. Ved sin onkels, højesteretsassessor Peder Lassens, og sin svigerfar Peder Scavenius' indflydelse kom han 1675 ind i skatkammerkollegiet som assessor og blev sat til at varetage dennes forretninger som generalprokurør. Han fik ekspektance på dette vigtige embede og beklædte samtidig 1679–85 stillingen som brevkammerforvalter (ɔ: arkivar) i rentekammeret indtil han efter svigerfaderens død fra nytår 1686 overtog generalprokurørembedet hvori han sad til sin død. B. var stor godsejer, arvede efter sin far Vår, fik Åstrup på Sjælland med sin første hustru og erhvervede selv tre andre sjællandske herregårde: Mørkegård 1681, Aggersvold 1691 og Geddesdal 1706. B. havde i sine unge år været med til at grundlægge enevældens nye administrationsformer som først i tiden efter 1680 gled ind i et fast og varigt leje. Rentekammerarkivet anlagde han fra bunden og bragte orden i det kaos af embedspapirer der havde ophobet sig. Som generalprokurør havde han stort ry og blev desuden stærkt benyttet i kommissioner og til hverv af højst forskellig art. Han fik også rigelig belønning for sine tjenester. Han oppebar ekstraordinær løn som generalprokurør, fritoges 1692 for sine assessorforretninger i kammeret, blev 1693 direktør for søetatens kvæsthus, 1704 vicepræsident i kommercekollegiet. Og af ydre udmærkelser opnåede han alt hvad der i rigeste mål kunne tilkomme ham. Allerede 1679 havde han fået adeligt våbenbrev, blev admiralitetsråd 1682, kancelli- og kammerråd 1684, justitsråd 1685, etatsråd 1688, gehejmeråd 1704. – En yngre bror **Peder B.** (29.9.1652–25.6.1701) var efter en studierejse assessor i kommercekollegiet. Han blev kancelliråd 1686. Han ejede flere herregårde på Sjælland og i Jylland, bl.a. Havnø hvor han boede. – Hv.R. 1705. □Marmorepitafium (Holmens k.). Afbildet på mal. af højesteret, 1697 (Rosenborg).

Th. Hauch-Fausbøll: Stamtvl. over den adelige slægt Benzon, 1914 4. Universitetsprogram over B. 1708. A. Leth og G. L. Wad: Dimitterede fra Herlufsholm I, 1875 58f; II, 1887 164–67. Pers. hist. t. 2.r.IV, 1889. 9. Saml. til jysk hist. og top. 2 I, 1886–88 435–38. G. N. Kringelbach: Den civile centraladministrations embedsetat 1660–1848 (Medd. fra det kgl. gehejmearkiv, 1889). A. D. Jørgensen: De danske rigsarkivers hist., 1884 56.

*Eiler Nystrøm**

Benzon, Niels, 1684–1709, bogsamler. * 14.9.1684 i Ålborg, † 30.12.1709 i Kbh., begr. i Visborg k. F: assessor i kommercekollegiet, senere kancelliråd Peder B. (1652–1701) og Drude Foss (1658–84). ~22.7.1705 på Vosborg med Adelheid (Alhed) Magdalena von Schwanewede, * 10.5.1682, begr. 11.8.1734 i Viborg (~2° 1711 med major, senere landsdommer, etatsråd Iver Nicolai Sehested til Nøragergård og Ørslev kloster, 1679–1752), d. af generalmajor H. Frantz v. "S. (1637–97) og Christence Dyre († 1705).

Efter faderens død 1701 sendtes B. til det ridderlige akademi i Kbh. og foretog 1704–05 en studierejse til Tyskland, Holland og Frankrig. Hjemkommen overtog han sit fædrene gods Havnø som 1704 var blevet kompletteret. 1706 blev han kgl. kancelliråd, men allerede tre år efter døde han af en lungesygdom. Æstetisk og filologisk interesseret havde B. tidligt valgt den latinske poesi som speciale og anlagt en samling på over 1000 bind af nyere latinske digteres værker; en fortegnelse over denne samling *Bibliotheca Poetica Nobilis cujusdam Dani* som han udgav 1704 i Leiden blev hurtigt udsolgt, men han nåede hverken at få udgivet en ny udgave eller det forfatterleksikon over latinske poeter til hvilket han havde gjort forarbejder. Hans efterladte bo ordnedes af hans venner Edvard Londeman og Fr. Rostgaard; sidstnævnte lod 1711 i sit hus holde auktion over bogsamlingen (ca. 3800 bd.) og købte selv en del af den.

Th. Hauch-Fausbøll: Stamtvl. over den adelige slægt B., 1914 12. Univ. program af S. Lintrup 1711. Chr. Bruun: Fr. Rostgaards liv og levnet, 1870. Anonym ligtale, udg. G. L. Wad i Pers. hist. t. 2.r. I, 1886 277–90. V. Fribert i Saml. t. jysk hist. og topogr., 2.r. I, 1886–88 444–54. Laurits Nielsen: Danske privatbiblioteker I, 1946 158–60. A. Bæksted: Besættelsen i Tisted II, 1960 især 281–84.

*Svend Dahl**

Benzon, Niels (1893–1975), se **Benzon, Alfred** (1855–1932).

Benzon, Carl **Otto** Valdemar, 1856–1927, apoteker, fabrikant, forfatter. * 17.1.1856 i Kbh. (Helligg.), † 16.5.1927 sst., urne på Tårbæk kgd. F: apoteker Alfred "B. (1823–84) og Anna D. V. Østergaard (1823–93) ~1° 25.4.1888 i Kbh. (b. v.) med Emma Eliza Hansen, * 2.2.1869 i Kbh. (Cit.), † 26.5.1949 i Hørsholm, d. af overrets-, senere højesteretssagfører Octavius Thomas Hansen (1838–1903) og Ida Antoinette Wulff (1845–1924). Ægteskabet opløst 1898 (hun ~2° 1913 med udenrigsminister Erik "Scavenius, 1877–1962; ægteskabet opløst 1945). ~2° 21.4.1901 i Karlebo med Ellen Lucinde Bramsen,

* 17.3.1883 på Frbg., † 4.8.1965 i Kbh. (~ 2° 1934 i Kbh. med portrætmaler Caesar (Cæsar) Kunwald (1870–1946, ~ 1° med Hedwig Vendel, 1876–1928), d. af forsikringsdirektør, senere indenrigsminister, gehejmeetatsråd Ludvig Ernst *B. (1847–1914) og Maria S. C. Schack (1846–1903). – Bror til Alfred *B. (1855–1932).

B. blev student 1873 fra Haderslev læreres skole og derefter discipel på Svaneapoteket i Kbh. under faderen. Han tog filosofikum 1874 og farmaceutisk kandidateksamen 1876. Selv ville han have været læge, men bøjede sig for faderens ønske at han skulle indtræde i firmaet. For dog at have en universitetsuddannelse tog han 1878 statsvidenskabelig eksamen. Sammen med broderen Alfred overtog han 1884 den fædrene forretning. Som forretningsmand kom han snart til at indtage en betydende stilling inden for sit fag og fik tildelt forskellige tillidshverv. 1897 valgtes han ind i Industriforeningens repræsentantskab, var virksom ved industriudstillingerne i Stockholm (1897) og i Paris (1900). Selv en ivrig sportsmand var han blandt foregangsmændene i den moderne sportsbevægelse. Som forfatter begyndte B. i de første år af 80erne i F. Hendriksens Ude og Hjemme hvor han med skitsen *En Selskabsmand paa Retour* allerede vakte nogen forargelse ved den alt for åbenbare tagen sigte på en kendt mand i Kbh.s selskabsliv. I det gamle Alfred B.ske hjem på Svaneapoteket og i sommerboligen i Ny Tårbæk samledes om de unge brødre B. en broget kreds af kunstnere og litterære folk. En tilfældighed førte B. til at forsøge sine evner som skuespilforfatter. Han fik sin debut med enakteren *Surrogater*, 1882 der opførtes på Det kgl. teater. Stærk opsigt ved sine frigjorte meninger og sin satire over etatsråd-moralen gjorde skuespillet *En Skandale*, 1884 der på Det kgl. teater blev en pragtforestilling, i fortsættelse af „Vildanden" et vigtigt led i den moderne litteraturs erobring af statsscenen. Her var for første gang det lille sammenspiste og snobbede Kbh. – Bredgade-beaumonden som også Drachmann havde gjort revolte imod – rykket ind på scenen. Parkettet genfandt sig selv og morede sig over sig selv. Fra 1886 er de to proverber *Provisorisk* (Folketeatret) og *Tilfældigheder* (Det kgl. teater). B.s næste større skuespil *Sportsmænd* 1891, en vittig, radikal satire over „fædrelanderiet", blev afvist af Det kgl. teater (Erik Bøgh) og opførtes derfor på Folketeatret. Ægteskabsdramaet *Anna Bryde*, 1894 (Det kgl. teater) gjorde med sit pinagtige sujet og sin problemdiskussion aldrig rigtig lykke. Med *Moderate Løjer* (Det kgl teater 1900, men skrevet et par år tidligere) vendte B. igen tilbage til sit felt, det satiriske lystspil. Efter en længere pause kom proverbet *Forældre*, 1907 der med sin livserfaring og sine klare linier er et lille klassisk mesterværk, og *Frie Hænder*, 1908. I det vanskelige interregnum efter Karl Mantzius' fald var B. 1913–14 konstitueret som direktør for Det kgl. teater. Fra denne tid er skuespillet *Foraar* og *Efteraar*, 1913. Proverbet Forældre opførtes sammen med to nye enaktere *Landskab med Figurer* og *Genrebillede* under fællestitlen *Forældre. Tre Billeder uden Ramme*, 1922 på Det kgl. teater. Satiren i de B.ske skuespil der ligger i fortsættelse af 1870ernes radikale samfundskritik og moralske diskussion har nu tabt sin aktualitet. Men de har været med til at nedbryde fordomme. Som miljø- og figurskildring har de bevaret et stykke lokaltpræget Kbh., og den træfsikre dialog, B.s styrke, har en egen københavnsk tone med sin blanding af slagfærdighed og halvt skjult følsomhed. I anledning af sit 25-års forfatterjubilæum 1907 oprettede B. et forfatterlegat der som en hyldest til Georg Brandes hvert år skulle uddeles på dennes fødselsdag, med Brandes som den første uddeler. Sammen med broderen Alfred stiftede han legater til fordel for farmaceuter 1895, 1899 og 1909, alene 1926. 1909–12 var B. en virksom formand for forfatterforeningen. – R. 1899. DM. 1900. K.[2] 1913. □På mal. af Viggo Johansen, 1882 „Aftenselskab i Kunstnerens Hjem", af Krøyer, 1886 „Musik i ateljeret" (Nasjonalgalleriet, Oslo), på en gentagelse 1887 (Hirschsprung), af Paul Fischer, 1888 „En Aften i Det kgl. Teater" samt af Krøyer, 1893 „Ved Frokosten" (Hirschsprung). Mal. af Chr. Krohg, 1888 (Skagens mus.), tegn. af Krøyer, 1895, mal. af Kunwald, 1909. Karikaturer af Alfr. Schmidt og Jensenius (begge Fr.borg) samt i Punch 1888 og i Klods-Hans 1900 og 1923. Buste af Kai Nielsen. Foto.

William Benzon: Stamtvl. over slægten efter Niels Benzon, 1897 21. Georg Brandes: Saml. skr. XIII, 1903 510f (fra 1891). Ill. tid. 2.10. 1898 og 17.2.1907. Berl. tid. 16. og 17.1.1926 og 16. og 17.5.1927. Politiken 17.5. s.å. Hver 8. dag. 23.10.1904. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, 1910 193 233. E. Dam og A. Schæffer: De da. apotekets hist. I, 1925 585–87; V, 1966 399. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Oluf Friis

Benzon, Peter Eggert, 1857–1925, forfatter. * 25.11.1857 i Holstebro, † 25.6.1925 i Roskilde, begr. på Skt. Pauls kgd., Hadsten. F: læge Lorentz Jacob B. (1825–1905) og Nicoline Berg (1821–68). ~ 18.5.1883 i Kbh. (Johs.) med Vilhelmine Christine Julie Schrøder, * 11.8.1859 i Kbh. (Trin.), † 13.9.1923 i Roskilde, d. af underbefalingsmand i flåden Christian Peter S. (1791–1872) og Vilhelmine Louise Christine Mortensen (1827–62).

Som ni års dreng kom B. til Kbh. hvor han blev student 1875 fra Metropolitanskolen. Derefter studerede han teologi. I studenterårene kom han i nær berøring med grundtvigsk kristendom. Han tog teologisk embedseksamen 1881, og efter fire år som lærer i Vordingborg udnævntes han 1884 til sognepræst i Hersom, Klejtrup og Bjerregrav i Viborg stift; 1890 forflyttedes han til Hjermind, Le og Hjorthede og 1901 til Galten og Vissing hvorfra han søgte sin afsked 1922. – 1880 debuterede B. med et bibelsk digt *Døberen Johannes*, og 1883 fulgte en samling ungdomsvers *Kornmod*. Men det var først, da han udsendte de to fortællinger der bærer fællestitlen *Svovl*, 1894 at han vakte opmærksomhed om sit forfatterskab. Det er kampen mellem den mørke, pietistiske religionsopfattelse og den lyse, grundtvigskprægede kristendomsforkyndelse der er hovedemnet i titelfortællingen som foruden et par gode præstetyper giver indtrængende og sikre billeder af jysk almue. Betydeligere er dog bogens anden fortælling *En Mur* der gennem fin og åndfuld menneskeskildring viser det dybe skel mellem troende og ikketroende. Fra disse to fortællinger går der stærke tråde til de fleste af B.s senere bøger, der alle er præget af en mild menneskelighed og et lyst religiøst syn og bringer en række kulturhistorisk værdifulde og til tider digterisk betydelige skildringer af åndelige brydninger omkring århundredskiftet. 1896 kom *Det sjette Bud* der fortsætter de religiøse diskussioner fra Svovl og indeholder et helt galleri af gejstlige og vakte almuesfolk. De senere romaner er *Landsmænd*, 1898, en humørfyldt skildring af skandinaviske nybyggere i Nordamerika, *Gerda Rossen*, 1900, en noget romanagtig bog om kærlighed mellem broder og søster, med et fint og indtagende kvindebillede, *Husvild*, 1902, en roman om en ung præsts åndelige ænfægtelser, og *Axenstrasse*, 1906, en uhyggefyldt ægteskabshistorie fra Schweiz. – Af skuespil har B. udsendt *Marianne*, 1904, et bibelsk drama, *Biskoppen*, 1905, en dramatisk virkningsfuld skildring af den uoverstigelige mur der rejser sig mellem en biskop og hans til moderne anskuelser opvoksede børn, *Antikrist*, 1907 og *Ebbe Skammelsen* 1912. Højest når B. dog i enkelte af sine noveller, *Præster og skikkelige Folk*, 1905, *Fra Kejserdømmet Jylland med Bilande*, 1914, *Den ubudne Gæst*, 1915 og *Levende og Døde*, 1919. Her tynges fremstillingen ikke af diskussioner om livsanskuelser, her søger forfatteren at trænge til bunds i det menneskelige, at levendegøre skikkelser og skæbner, især fra almuen. – Foruden de skønlitterære arbejder har B. udsendt tre samlinger taler og afhandlinger: *Det kristne Haab*, 1900 og *Menneskeligt og kristeligt*, I–II, (1905–06). Efter hans død udkom begyndelsen til en selvbiografi. I mange år var B. litterær medarbejder ved Højskolebladet, 1905 modtog han det Ancker'ske legat. □Mal. af Fanny Petersen, 1906. Foto.

P. E. B.: Hersomtiden, 1927, i Bogvennen 1915, i Nationaltid. 2.9.1915, i Randers dagbl. 23.11.1917. – William Benzon: Stamtvl. over slægten efter Niels Benzon, 1897 14. Knud Nielsen i Højskolebladet, 1925 817–22.

*K. K. Nicolaisen**

Benzon, Peder, se **Benzon, Niels** (1646–1708).

Benzon, Frederik **Vilhelm** Casper, 1791–1832, amtmand, genealog. * 7.5.1791 i Køge, † 24.1.1832 i Burg på Femern, begr. sst. F: sekondløjtnant, senere major, kammerjunker Lars B. til Caden (1765–1823, sep. 1798, ~2° 1803 med Margrethe Øllegaard Dorethea Rumohr, 1774–1856) og Cathrine Hedevig Fabritius de Tengnagel (1768–1850, ~2° 1803 med sin fætter, kommandørkaptajn Frederik Carl Fabritius de Tengnagel, 1762–1824). ~24.3.1824 i Kbh. (Fred. ty.) med Emilie Henriette Massmann, * 6. 2.1798 i Kbh. (Fred. ty.), † 25.5.1864 i Pinneberg, d. af sognepræst N. H. *M. (1766–1816) og Dorothea v. Essen (1775–1851).

B. blev student fra det Schouboeske institut i Kbh. 1809, udnævntes til hofjunker 1810, tog juridisk embedseksamen 1812, forfremmedes s. å. til kammerjunker og gjorde derpå tjeneste som auskultant først i Danske kancelli, fra 1814 i rentekammeret idet han 1815 tillige fik bestalling som først- og jagtjunker. Han udnævntes 1823 til amtmand og landfoged på Femern, overtog efter faderens død omtrent samtidig godset Caden i nærheden af Hamburg men blev allerede 1830 afskediget på grund af svaghed. Stærkt genealogisk interesseret blev han 1813 optaget i Det kongelige danske selskab for fædrelandets historie og sprog der få år før var blevet forenet med Det kongelige genealogisk-heraldiske selskab. Han blev selskabets sekretær og arkivar 1817 og var tillige kasserer 1818–22. Sammen med Abraham *Kall udarbejdede han det 1814 udkomne slutningshæfte af *Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne* og offentliggjorde flere bidrag i „Magazin til den danske Adels Historie", bl.a. tillæg til samme leksikon indtil udgangen af 1822, meddelelser om anevåbeners anbringelse og om danske majorater. Hans hovedværk, de såkaldte *B.ske Stamtavler* omfattende den danske adel 1660–1820, i fem håndskrevne foliobind (Rigsarkivet) har været af overordentlig stor betydning. Skønt de i mange henseender må betragtes som genealogiske skitser er de udarbejdet med så stor flid

og nøjagtighed at de skønt uden kildehenvisninger dog selv må gælde for en god kilde. De kan ikke betragtes som afsluttede idet B.s udnævnelse til amtmand afbrød hans genealogiske virksomhed. □Mal. af Eckersberg, 1820.

Th. Hauch-Fausbøll: Stamtvl. over den adelige slægt Benzon, 1914 11. E. C. Werlauff: Det kgl. da. selskab for fædrelandets hist. og sprog, 1847 221f.

*Poul Bredo Grandjean**

v. Berckentin, Christian August, lensgreve, 1694–1758, gehejmeråd. * 8.12.1694 i Mecklenburg, † 2.7.1758, begr. i Kbh. (Holmens k.s. kapel). F: gehejmeråd, amtmand på Gottorp Christian August v. B. til Lütgenhof, Prieschendorf, Kaltenhof og Dassow (1666–1734) og Ida Hedewig v. B. (1673–1738). ~ 9.6.1724 på Hambach i Hessen med Susanna Margrethe v. Boineburg, gen. v. Honstein, * 26.7.1697 i Fredericia, † 24.10.1732 i Lübeck, d. af dansk brigadér og kejserlig generalkvartermester Hermann Friedrich v. B., gen. v. H. († 1703) og Judith Augusta v. Marschalck († 1729).

Efter at have studeret i Kiel trådte v. B. i dansk tjeneste først som kammerjunker hos dronning Louise, siden som diplomat. 1721–22 arbejdede han som envoyé i Stockholm for en tilnærmelse mellem Sverige og Danmark, forflyttedes derfra til den vigtige post i Wien hvor han under vanskelige politiske forhold virkede for Danmarks interesser, bl.a. under de langvarige og besværlige forhandlinger om de plønske og rantzauske arvesager. Han vandt i denne tid ikke ringe anseelse som en nøgtern og forsigtig, erfaren og kundskabsrig diplomat. 1740 blev han kaldt hjem for at afløse Ivar Rosenkrantz som medlem af konseilet. Samtidig blev han 1. deputeret for finanserne og direktør i general-landøkonomi- og kommercekollegiet hvor han ved forretningsdelingen 1753 fik overdraget kommercesagerne. 1743 sendtes han som ambassadør til Stockholm for sammen med gesandten oberst G. Grüner at virke for kronprins Frederiks valg til svensk tronfølger. 1745 blev han direktør for De fattiges væsen, 1747 præsident for Det almindelige handelskompagni, var desuden medlem af talrige kommissioner, bl.a. landvæsenskommissionen 1757. 1750–51 fungerede han som oversekretær i Tyske kancelli. I konseilet trådte v. B. noget i skygge for Sigismund *Schulin og J. H. E. *Bernstorff hvis udenrigspolitiske hovedsynspunkter, deriblandt neutralitetspolitikken som middel til at fremme monarkiets handel og industri han i øvrigt delte, og hvem han 1750 ivrigt arbejdede for at få til Kbh. Til Frederik V stod han i et nærmere personligt forhold end de øvrige medlemmer af konseilet. v. B. nærede levende interesse for kunst og videnskab og protegerede bl.a. J. E. *Schlegel, den første af de tyske digtere der slog sig ned i Danmark. Han opførte i Kbh. det nuværende Odd Fellow palæ, i Nordsjælland Kokkedal. – Lensgreve 1750. – Etatsråd 1722. Konferensråd 1727. Kammerherre 1731. Gehejmeråd 1738. – Hv. R. 1730. L'union Parfaite 1741. Bl. R. 1747. □Mal. tilskr. Georges Desmarées (Fr.borg). Mal. (Kletkamp). Mal. af J. S. Wahl (Wotersen, identifikationen usikker). Medalje af J. H. Wolff, 1758.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis, I–III, 1904–13, især II 48–83. – Danm.s adels årbog XXXVII, 1919 466. Edv. Holm: Danm-Norges hist., 1720–1814 I–III, 1891–98. Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark I–II, 1903–19.

Povl Bagge

Berendsen, Albert (1860–97), se **Berendsen, Sophus.**

Berendsen, Ivar Maurice, 1865–1939, politiker, toldinspektør. * 5.11.1865 i Kbh. (Mos.), † 13.11.1939 på Frbg., urne på mosaisk Vestre kgd., Kbh. F: grosserer Sophus *B. (1829–84) og Marianne Levin (1825–86). ~ 26.5.1891 i Kbh. (Pauls) med Anna Levonius, * 22.2.1868 i Helsingfors, † 5.10.1911 i Kbh., d. af bankdirektør, hofråd Karl Frederik L. (1840–1907) og Augusta Aejmelæus (1841–1927).

B. blev student fra Metropolitanskolen 1882 og cand. jur. 1887. Han begyndte sit virke i toldvæsnet som volontør i overtoldinspektoratet, blev sekretær 1891, fuldmægtig 1894, toldforvalter på Frederiksberg 1898, toldinspektør i Kbh. 1903, fra 1914 til 1935 med tjeneste i Frihavnen. 1904 valgtes han under stærk modstand fra de højere toldembedsmænds side til formand for toldetatens forening og var foreningens formand til han 1910 blev medlem af folketinget. 1906–08 arbejdede han som sekretær i told- og trafiketaternes lønningsudvalg ivrigt for lønningsloven af 1908, og han udarbejdede grundlaget for bekendtgørelsen af 4.5.1910 om de fire etaters forhandlingsret. B.s far var grundlægger af firmaet Sophus Berendsen af hvis bestyrelse B. var medlem til 1917 da han trådte ud og afhændede sine aktier fordi han i folketinget var blevet ordfører for skattelovene. Fra sit velstående sprog- og musikinteresserede hjem var B. præget af en frisindet holdning der radikaliseredes under indflydelse af Brandesianismen og mangeårigt medlemskab af Studentersamfundet hvis formand han var 1898–1901 og 1907–08. – B.s interesse for finske forhold der var vakt af gehejmeråd Peter Vedel øgedes ved hans ægteskab, og da russificeringspolitikken i Finland skærpedes og

kulminerede under Nikolaj Bobrikov ved århundredskiftet blev B. en energisk talsmand for Finland dels i artikler i Politiken, dels ud over Europa. 1902 modtog han en finsk folketak-adresse, og af mange finske publikationer fremgår det at han havde betydelig andel i kampen for bevarelsen af finsk sprog og nationalitet. Selv har han skrevet derom i Tilskueren 1928. B. var tidligt med i den liberale bevægelse i Kbh. og hørte til Hørups fløj af venstre. Han havde været skeptisk over for dannelsen af venstrereformpartiet der efter hans vurdering var „svagt sammenkittet", og hans skepsis voksede efter at partiet havde dannet regering ved systemskiftet 1901. Han var enig med mænd som P. *Munch, Ove *Rode og Niels *Bransager i ønsket om en radikalisering af venstre, og fra hans hjem på Vestre Boulevard 45 i Kbh. udgik 19.9.1903 initiativet til dannelsen af Den radikale Klub, idet P. Munch, Ove Rode, Aage *Friis, Eduard *Larsen og B. indbød en udvalgt kreds til det stiftende møde. Fra det tidspunkt var B. med i alle forberedelserne til stiftelsen af Det radikale venstre 20.5.1905 og deltog gennem 30 år i dets arbejde. Bortset fra partiets internationale arbejde var han aldrig fremme i første række. Han var den trofaste, altid beredte og ildnende kampfælle hvis arbejdsfelt især var Kbh. Han opstilledes første gang til folketinget 1909, valgtes 1910 og faldt ved valget 1920. Han var i 1920erne opstillet i Kbh.s søndre storkreds, men opnåede ikke valg. I folketinget var han sit partis ordfører i skattelove og lønningslove og sad i kommissionen der forberedte lønningslovene af 1919. Han arbejdede også med sociale forhold og var 1920–26 medlem af arbejdsløshedsnævnet.

B. var ivrig deltager i det interparlamentariske arbejde og blev efter at være udtrådt af rigsdagen optaget som direkte medlem af Den interparlamentariske union på livstid. Da der på initiativ fra det radikale venstre dannedes en første, ret løs sammenslutning af europæiske radikale 1912 blev B. dens generalsekretær. Da sammenslutningen 1924 fik fastere form som de europæiske radikale partiers liga fortsatte han som generalsekretær og blev 1927 ligaens præsident. Da han fratrådte 1938 udnævntes han til ærespræsident. 1926 blev han medlem af bestyrelsen for Ligaen for europæisk forståelse. Hele sit liv igennem fulgte B. den linje han lagde sig fast på som ganske ung i 1880ernes kampår. I alt hvad han tog del i mærkedes hans stærke, brændende temperament. Han elskede frihed og retfærd og følte varmt for de undertrykte. Det førte hans indsats ud over danske forhold til kamp for undertrykte nationaliteter, til samarbejde med ligesindede i andre lande og til et arbejde for tolerance og mellemfolkelig forsoning efter første verdenskrig. Hans arbejdsevne og energi var overordentlig og økonomisk uafhængig ofrede han beredvilligt tid og penge på det han brændte for. □ Mal. af Chr. Clausen, ca. 1900, af Knud Søeborg, ca. 1904, af Lili de Faramond, ca. 1916 og af Oscar Matthiesen, 1919 samt på sammes bill., 1923, af den grundlovgivende rigsdag 1915 (folketinget). Tegn. af Hans Bendix, ca. 1928. Mal. af Holger J. Jensen, 1930. Tegn. af Hugo Larsen (Kgl. bibl.). Foto.

I. B. i Tilskueren 1928 1–22 86–105; 1930 32–46 131–38 (bl.a. erindringer). – Stamtavlen Melchior, 1920 108. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955.

Helge Larsen

Berendsen, Sophus, 1829–1884, grosserer. * 16. 10.1829 i Kbh., † 18.6.1884, begr. i Kbh. (Mosaisk ndr. kgd.). F: købmand i Rudkøbing, senere institutbestyrer i Kbh. Isak Nathan B. (1782–1852) og Rachel Meyer (1788–1851). ~26.5.1858 i Kbh. med Marianne Levin, * 17.4.1825 i Nakskov, † 14.5.1886 i Kbh., d. af købmand Assor L. (1778–1834) og Susanne Cohn († 1859). – Far til Ivar *B.

Efter sin skolegang fik B. en omfattende handelsuddannelse og var derefter prokurist i et handelsfirma indtil han 1854 etablerede en selvstændig handelsvirksomhed i jern, stål og glas, i begyndelsen som agenturvirksomhed, men senere som importforretning for egen regning. Udviklingen inden for jernindustrien i forbindelse med verdensudstillingen i London 1851 havde medført at man i disse år i udlandet i stigende grad gik over til at anvende udvalsede jerndragere, bl. a. som bærende elementer i bygningskonstruktioner. Det var disse byggetekniske fremskridt der kom til at danne basis for B.s virksomhed, og med udbygningen af de københavnske „broer" og forstæder i de følgende årtier skabtes grundlaget for en betydelig vækst i forretningen. Som den første importvirksomhed i landet begyndte han at føre jernbjælker og andre profiljernsformer på lager og samtidig indførte han i et hidtil uset omfang vinduesglas og spejlglasruder. I løbet af B.s levetid voksede forretningen til at blive landets største i sin branche. Efter hans død videreførtes virksomheden i et par år af hans enke og fra 1886 af sønnen **Albert Berendsen** (1860–97). Under dennes ledelse fortsatte firmaets ekspansion, bl.a. ved udvidelse af forretningens virkeområde til også at omfatte handel med skibsbygningsudstyr, maskiner, kanoner og andet krigsmateriel. Som faderen formåede også A. B. at udnytte de nyeste tekniske og merkantile fremskridt til gavn for virksomhe-

den, og han var som denne i besiddelse af store sprogkundskaber og betydelige administrative lederevner. Ved hans tidlige død omdannedes firmaet 1897 til et familieaktieselskab med Ludvig Elsass (1870–1959) som direktør.

Xenius Rostock: Sophus Berendsen A/S 1854–1929, 1929.

Erik Korr Johansen

Berengaria, † 1221, dronning. † 27.3.1221, begr. i Ringsted k. F: Sancho I af Portugal (1154–1211) og Dulce († ca. 1198). ~ mellem 18. og 24.5.1214 med *Valdemar (II) Sejr, * omkring Skt. Hans 1170, † 28.3.1241 i Vordingborg, s. af *Valdemar (I) den Store (1131–82) og *Sophie (ca. 1141–98). – Mor til Erik Plovpenning, Abel († 1252) og Christoffer I.

B. er utvivlsomt kommet til Danmark fra Flandern. Hendes bryllup omtales af en nederlandsk kilde, Reineri Annales, og i Valdemarårbogen benævnes hun ved samme lejlighed „grev Ferrando af Flanderns søster". Da B.s bror Alphonso (II) havde overtaget kongemagten 1211 forsøgte han at fratage sine søskende fædrenearven, og dette kan måske forklare at hun kom til Flandern hvor grev Ferrando var Philip II August af Frankrigs vasal. B.s ægteskab med kong Valdemar er formodentlig et træk i broderens diplomatiske spil idet han indgik forbund med England og Tyskland mod Frankrig og ønskede støtte fra Valdemar. Om B.s liv vides meget lidt. Hendes morgengave stadfæstedes af paverne Innocens III og Honorius III. I et kongeligt diplom udstedt på kongsgården på Samsø 1216 optræder hun som brevvidne. Ved løskøbelsen af Valdemar fra fangenskabet 1225 indgik i løsesummen „alt det guld som havde hørt til dronningens pryd med undtagelse af kronen og det hun før sin død havde givet kirker og klostre". Hun fødte Erik, Abel og Christoffer, senere konger, og datteren Sophie. Ved åbningen af kongegravene i Ringsted fandtes B.s grav forstyrret, i den lå resterne af en ca. 160 cm høj kvinde. B. er den almindelige latinske form for det portugisiske Berenguela, men Rydårbogen tilføjer at hun kaldtes Bringenilæ, i de middelalderlige danske bearbejdelser af årbøger og krøniker blev det bl. a. til Bengierd, den form der forekommer i folkeviserne om hende og dronning Dagmar. Her skildres B. som hård og ond i modsætning til den milde og gode Dagmar. Folkevisernes kildeværdi til vurdering af B.s person er tvivlsom, bl. a. fordi viserne først er nedskrevet i 1500-tallet. Men de har været bestemmende for den traditionelle opfattelse af B. der hos Arild Huitfeldt formuleredes således: „Hun var ond og rådede til at skatte bønder og almue. Fik skyld for alt det, ilde var gjort. Så nu har vi det ordsprog, at vi kalder en ond kvinde Bengierdt". □Kalkmal., malet om ca. 1550 (Ringsted k.), kopi af Mads Henriksen (Fr.borg). Stik af M. Haas, 1771. Mal., idealt hoved, af Mariane Stub, 1828. Mal., med Valdemar Sejr og sønner, af P. Raadsig, 1850, og mal. med Valdemar Sejr af Agnes Slott-Møller, 1931, akvarel af samme.

Script. minores, udg. M. Cl. Gertz, II 1922 85. Monumenta germaniae historica, script. XVI, udg. G. H. Pertz, Hann. 1859 671. Ellen Jørgensen: Annales danici, 1920 100f 104f. Diplomatarium dan., I.r.V., udg. Niels Skyum-Nielsen, 1957 nr. 82, 95, 113; I.r.VI 1979 nr. 17 og 42. Danmarks kirker V, Sorø amt 1, 1936 162–68. Danmarks gamle folkeviser, udg. Svend Grundtvig, III, 1862 279–82. A. Huitfeldt: Danm.s riges krønike. Chronol. I 1600 94 (fot. optr. 1977).

Nanna Damsholt (Ellen Jørgensen)

Berény, Charlotte, se **Wiehe-Berény, Charlotte.**

Berg

Af de mange borgerlige slægter B. nedstammer en fra Fjaltring sogn i Vestjylland.

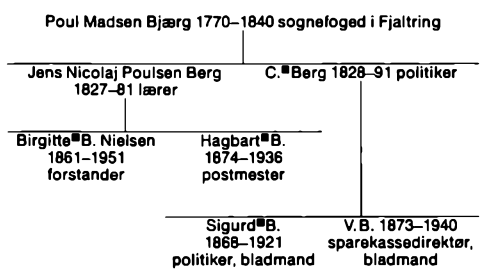

Hans H. Worsøe

Berg, Axel Helmar Emil, se **Berg, Helene.**

Berg, Béatrice Marie Paule Germaine, 1921–76, pianist. * 13.3.1921 i Bordeaux, † 20.5.1976 på Århus kommunehosp., begr. Rårup kgd. F: directeur générale Jean Duffour (1892–1961) og Yvonne Vidal (* 1901). ~ 1952 i Paris (b.v.) med komponist Gunnar *B., * 11.1.1909 i St. Gallen, Schweiz, s. af ingeniør Sigvard B. (1854–1914) og Maria Wilhelmina Hallin (1882–1959).

B. fik sin klavermæssige uddannelse i Frankrig hos Y. Nat og A. Libermann. Frem til begyndelsen af 1950erne bestod hendes repertoire udelukkende af klassiske værker, men mødet i 1951 med den danske komponist Gunnar Berg fik en afgørende indflydelse på hendes videre virke som pianist. Sammen med ham indstuderede hun en lang række nye klaverværker af bl.a. Bar-

tók, Schönberg, Webern, Messiaen m.fl. 1952 bosatte ægteparret sig i Neuilly sur Seine, Paris. Samme år var de i Darmstadt, hvor B. fulgte et interpretationskursus i ny musik hos den italienske pianist Scarpini. I løbet af de følgende år udviklede B. sig til en af Europas fornemste fortolkere af ny klavermusik, og i den egenskab havde hun opgaver i de fleste europæiske radiofonier, ligesom hun koncerterede i de fleste større europæiske byer. – 1957 gæstede B. første gang Danmark på en introduktionsturné til Tyskland og Skandinavien, finansieret af det franske udenrigsministerium. Året efter indledtes opholdet i Danmark, blandt andet med en omfattende koncert- og foredragsvirksomhed på højskolerne hvor de i fællesskab introducerede den ny musik. Disse turneer og koncerterne i DUT i Kbh. har haft en uvurderlig betydning for det musikalske tøbrud og den mere europæisk orienterede holdning der i disse år slog igennem i dansk musikliv. Efter den omskiftende tilværelse på højskolerne fik de 1962 af fabrikant Aage Damgaard stillet et hus til rådighed i Baldersbrønde hvor de boede indtil de i 1965 fik mulighed for at installere sig i Lindved gl. skole mellem Horsens og Juelsminde. B.s indsats omfattede først og fremmest den ny musik, ikke bare fordi hun som udøvende kunstner havde et nært forhold til mange skabende kunstnere, men også fordi hun i den musik hun valgte at spille fandt udtryksmæssige kvaliteter som hun satte lige så højt som de klassiske værker. I sit repertoirevalg lagde B. altid vægt på at opnå en vekselvirkning mellem den ældre og nye musik således at de enkelte værker belyste hinanden. Herved frugtbargjorde hun oplevelsen for sit publikum. De klassiske værker kunne lede ind til de nye og omvendt. Hendes fortolkninger kunne derfor på nogle virke stærkt personlige, men man skal heri nok søge en del af forklaringen på hvorfor B. også fik talt til de mennesker for hvem musikken var fremmed. Gennem bl.a. de mange koncerter på højskolerne og de bemærkelsesværdige hjemmekoncerter i Lindved gl. skole opsøgte B. sit publikum dér hvor det levede og havde sit miljø. Og hun mødte det med en sådan ærbødighed og respekt at ingen forblev upåvirkede af hendes kunst. En samstemmende kritik fastslog gang på gang det autentiske i hendes spil, hendes fornemme klanglige, dynamiske og rytmiske beherskelse, hendes utrolige, sjældne evne til at kunne gøre kompliceret musik enkel for tilhøreren, hendes intense og dybtgående fortolkninger.

For B. var den solistiske virksomhed eksklusiv. Hun var meget optaget af musikpædagogiske problemer og underviste i en periode inden hun blev syg klaverlærere på Holstebro musikskole. Men hun var sig hele tiden bevidst at kvalificeret undervisning ville være ensbetydende med afkald på kvalificeret solistisk virksomhed og valgte det sidste. Hendes tilværelse var ofte præget af en balancegang på kanten af eksistensmuligheden. Hertil kom i mange år savnet af et virkelig godt instrument. Det var derfor B.s ønske at der efter hendes død skulle oprettes et fond med henblik på indkøb af instrumenter til disposition for solistisk begavede musikere (Béatrice Bergfonden, Det jyske musikkonservatorium, Århus). B. nåede kun at indspille to grammofonplader, begge med værker af G. Berg: Gaffky's I–X (MOAK 15–16) og Ti japanske træsnit (DMA 20), men flere i form af studieindspilninger og koncertoptagelser er på vej.

Jens Rossel

Berg, Chresten (Christen) Poulsen, 1829–91, politiker. * 18.12.1829 på gården Sønder Bjerg i Fjaltring sg. ved Lemvig, † 28.11.1891 i Kbh. (Garn.), begr. i Kolding. F: sognefoged Poul Madsen Bjærg (1770–1840) og Ane Christensen Skalkhøj (1793–1863). ~ 22.5.1861 i Øster Starup ved Kolding med Maren Bertelsen, * 20.4.1836 på Egeland ved Kolding, † 2.5.1906 på Frbg., d. af gårdejer Johan Vilhelm B. (1800–85) og Mette Marie Buhl (1810–80). – Far til Sigurd *B. (1868–1921).

B.s far var en myndig og forholdsvis velstillet mand af en gammel stedfast slægt som nød megen anseelse på egnen. Han døde da sønnen kun var elleve år gammel, men efterlod sin enke i jævnt solide kår. B., som var den syvende af ti søskende, kom ud at tjene som hyrdedreng straks efter sin konfirmation, men tidligt havde han foresat sig engang at ville „være noget". Hans hu stod til „bogen" langt mere end til bondearbejdet, og under vejledning af sit hjemsogns præst og siden af andre forberedte han sig til optagelsesprøven på seminariet. Trods sin ungdom viste han så store anlæg for børneundervisning at det vandt almindelig anerkendelse på egnen. I sept. 1848 blev han elev på Ranum seminarium som da lededes af Ludv. Chr. *Müller. Han var den som fik den mest afgørende indflydelse på B. i ungdommen; han fæstnede hos ham den stærke nationale følelse som allerede var vakt ved begivenhederne 1848 og vandt ham for Grundtvigs folkelige og kirkelige frihedskrav. 1850 tog han lærereksamen med udmærkelse. 1851 blev han huslærer hos proprietær Henriksen i Starup ved Kolding, og 1852 ansattes han som lærer ved Borgerskolen i Kolding hvor han forblev til 1861. Her fik ikke blot hans fremragende pædagogiske evner deres fulde udfoldelse, men snart kastede han sig ind i en energisk agi-

tation for en forbedring af skolevæsenet. Også for byens højere undervisning interesserede han sig stærkt og var her ikke bange for at indlade sig i offentlig polemik mod selve amtmanden, den almindeligt beundrede Orla Lehmann. Byens kommunale anliggender var genstand for hans levende opmærksomhed, og i godt et år var han byrådets lønnede sekretær. Samtidig voksede hans politiske interesse stærkt. 1861 fik han efter sit giftermål førstelærerembedet på Bogø hvor han foruden bedre økonomiske kår opnåede en selvstændigere og friere stilling. Det varede ikke længe inden skolens undervisning var totalt reformeret. Samtidig oprettede han Sømandsskolen der få år efter blev en egentlig navigationsskole, og siden skabte han den store realskole. 1868 blev B. formand for øens sogneråd, og i det hele nåede han efterhånden en så afgørende indflydelse på alle øens forhold at hans modstanderes øgenavn, „Kongen paa Bogø", ikke helt savnede berettigelse. B. så ofte tilbage på sine første Bogø-år som den fredeligste idyl i sit liv, men det varede dog ikke længe før stærke indre tilskyndelser kaldte ham bort derfra. Allerede 1853 skrev han til en ven: „Politik er mit Hovedstudium." Med sine politiske venner i Kolding-kredsen havde han fra Bogø vedligeholdt forbindelsen, og der havde et par gange været tale om hans kandidatur, men først i slutningen af 1864 var spørgsmålet for alvor blevet brændende. Han valgtes 30.1.1865 i Koldingkredsen til rigsrådets folketing med stort flertal. Vennerne kaldte indtrængende, og selv skriver han: „Det suser og bruser i mig ... Jeg har en Del Tillid til mig selv og den gode Sag, jeg vil kæmpe for; og efter Kamp længes jeg." Det var kampen om forfatningssagen som afgørende kaldte på B. Han optrådte imod ministeriets grundlovsforslag og erklærede junigrundlovens opretholdelse for sit principale standpunkt, men samtidig nægtede han ikke at modstanden kunne blive så skarp at man måtte nøjes med mindre. I 1865 stod det ham klart at den uforandrede junigrundlov ikke lod sig opretholde, og han gav nu sin stemme til det kompromis som siden blev den reviderede grundlov af 1866. Hvor meget han end misbilligede den foreslåede sammensætning af landstinget og navnlig kongevalgene stod den for ham som det mindste onde. Ved opløsningsvalget til rigsdagens folketing juni 1866 valgtes B. i Koldingkredsen som han ubestridt bevarede til sin død. I den tale hvor han ved grundlovsforslagets sidste behandling i folketinget sammenfattede sine grunde til at stemme for forslaget advarede han mod en alt for pessimistisk bedømmelse af de virkninger det i fremtiden ville få, men, tilføjede han, skulle det vise sig at den privilegerede valgrets ting ikke ville nøjes med at øve en modererende indflydelse, men „tage tøjlen i sin hånd" ville han være med at „rejse frihedens fane" med landstingets omdannelse som mål. B. læste i disse år flittigt i Rigsdagstidende, betænkninger, lovsamlinger osv. således at han kunne være nøje inde i den bestående lovgivnings enkeltheder. Den unge lærers vedholdende flid på Christiansborg var ved at blive en fabel i rigsdagskredse, og til sidst måtte formanden af hensyn til budene bede ham ikke fortsætte sine granskninger til ud over kl. 11 aften. I slutningen af 1860erne sluttede han sig til „Det nationale venstre" der foruden ham talte bl.a. Sophus *Høgsbro, Balth. *Christensen og N. J. *Termansen som medlemmer, men stod i ret godt samarbejde med den af J. A. *Hansen ledede „bondevenlige" venstregruppe hvorimod han ikke kunne forlige sig med den bjørnbakske gruppe under Gert Winther. Fra 1866 var han medlem af finansudvalget hvor han snart opnåede stor indflydelse. For gennemførelsen af hærloven af 1867 gjorde B. i nøje samvirke med krigsminister V. R. Raasløff et betydeligt arbejde. Også i behandlingen af landkommunalloven og love vedrørende kirke- og skoleforhold samt af de store samfærdselslove tog han virksom del. Han arbejdede sig i denne periode op til at blive et af venstres ledende medlemmer. Så kom ministeriet Frijs' afgang 1870 og dannelsen af ministeriet Holstein. Ministeriets „parlamentariske afgang" havde vakt forventninger om at der også ville blive taget parlamentariske hensyn ved sammensætningen af den nye regering. Dette førte til en sammenslutning af de tre venstregrupper til et „forenet venstre" der talte op mod halvdelen af folketingets medlemmer, og udstedelsen af et fælles manifest i hvilket kravet første gang rejstes om at regeringen skulle være i politisk overensstemmelse med folketingets flertal. Manifestet var redigeret af Christopher *Krabbe, men utvivlsomt har B. været den stærkest fremaddrivende kraft hen imod den politik det var udtryk for. I samlingen 1871–72 blev han finanslovsordfører, og i denne og den følgende samling indbragte han de vidtrækkende forslag om valgret for alle skatteydere til sogne- og amtsråd, byråd og Kbh.s borgerrepræsentation. 1872 forfattede han sammen med J. A. Hansen og Krabbe venstres reformprogram, og i somrene 1871 og 1872 foretog han de omfattende agitationsrejser over hele landet som mere end noget andet styrkede hans politiske magtstilling. J. A. Hansen og venstres øvrige førere deltog også i hans rejser, men ligesom B.s 600 miles rekord 1872 var det dobbelte af J. A. Hansens således overgik hans agitation de andres i friskhed og

styrke. Med elementær kraft hamrede han overbevisningen om det parlamentariske kravs retfærdighed og sejrende styrke ind i sine tilhøreres bevidsthed. Særlig i det politisk hidtil noget forsømte Jylland blev hans agitation af grundlæggende betydning. Overalt forstod han at drage hidtil ubrugte kræfter frem, instruere dem til at fortsætte agitationen sogn for sogn og sammen med ham forberede valgene. Hans evne til at vinde mennesker og huske dem og deres forhold gennem årene var enestående. B. plejede at sige at når junigrundloven var tabt lå det mest af alt i at småfolk ikke ret forstod hvad den almindelige valgret var værd for dem og deres børn. Mangfoldige også af de husmænd og arbejdere der hidtil enten slet ikke var gået til valg eller kun var mødt der som stemmekvæg for andre skyldte B. deres politiske vækkelse.

Fra disse år stammer også grundlæggelsen af den indflydelsesrige „B.ske presse". B. anså det ikke for muligt at nå sit politiske mål alene ved den personlige agitation; „den lille daglige dosis" som kun pressen kunne give måtte til. Endnu i den første halvdel af 1860erne havde provinspressen på et par undtagelser nær enten været politisk farveløs eller en afglans af den nationalliberale hovedstadspresse. B. kastede sig med ukuelig energi i brechen, og med sine vidtstrakte personlige forbindelser, sit store administrationstalent, sin altid redebonne arbejdskraft og den dristighed hvormed han trods sine begrænsede midler økonomisk vovede skindet beherskede han efterhånden en stor gruppe af dagblade. 1871 stiftedes *Kolding Folkeblad* med dets talrige vestjyske aflæggere der efterhånden som midlerne tillod det delvis afløstes af blade med eget trykkeri. 1874 oprettedes *Frederiksborg Amts Dagblad*, og 1873 var B. den drivende kraft ved oprettelsen af *Morgenbladet* som venstres hovedorgan hvis økonomiske og politiske leder han i en årrække var. I 80erne oprettedes bl.a. *Viborg Stifts Folkeblad, Thisted Amts Tidende, Holbæk Amts Dagblad, Herning Dagblad, Ringkjøbing Amts Dagblad* og *Holstebro Dagblad*. 1872 stod B. allerede som den mest betydende af venstres førere. Den eneste som kunne gøre ham rangen stridig var den 66-årige J. A. Hansen, men hans indflydelse havde været dalende efter forfatningsforliget og den mislykkede oktoberforeningsalliance. Valgsejren 1872 som bragte venstre et om end kun lille flertal i folketinget øgede yderligere hans autoritet. B. anså nu øjeblikket for kommet til at søge det parlamentariske krav gennemført. Han havde ofte, selv hjemme i sin trofaste Koldingkreds, måttet høre ilde for sin medvirken til den reviderede grundlovs gennemførelse, og han følte nu en moralsk forpligtelse til at føre sandhedsbevis for den påstand hvormed han 1866 havde begrundet sin afstemning at selv under denne forfatning var folketinget stærkt nok til at hævde sin konstitutionelle overvægt over landstinget og sikre sig det politiske førerskab. Lidenskabeligt overbevist om det parlamentariske kravs berettigelse og om sin egen evne til at føre det igennem undervurderede han styrken af den modstand han ville møde og overvurderede det skrøbelige folketingsflertals kampdygtighed. Det havde ingen tiltrækning for ham at søge venstres reformprogram delvis gennemført gennem møjsommelige kompromiser med regering og landsting, kun under ledelse af en sejrrig venstreregering kunne reformerne gennemføres på den måde folket havde krav på. I forårssamlingen 1873 gennemførte han i overensstemmelse med denne tankegang en folketingsbeslutning om at standse behandlingen af de af venstre indbragte programforslag med en dagsorden og en adresse til kongen hvori der krævedes ministerskifte, og da dette afsloges ønskede B. at gå til finanslovnægtelse. Han støttedes heri af J. A. Hansen, men et betydeligt mindretal af partiet nægtede at følge ham og stemte for finansloven. I efteråret 1873 kom dog finanslovnægtelsen med det efterfølgende opløsningsvalg ved hvilket stillingen blev omtrent som forud for valget. For B. var resultatet en skuffelse, og han måtte modstræbende erkende at det for tiden ikke var muligt at gå videre ad finanslovnægtelsens vej. – Ugunstigt for ham virkede også den affære som fremkaldtes ved at han i Morgenbladet misbilligede den tilrettevisning kultusministeren havde tildelt lærer H. Andersen i Kældernæs for formentlig majestætsfornærmelse. B. satte nemlig igennem at venstre foreslog en mistillidsdagsorden til kultusministeren, men da ministeriet erklærede at dagsordenens vedtagelse ville have folketingets opløsning til følge trak partiet den, trods B.s stærke modstand, tilbage. For B. personlig medførte sagen i øvrigt den konsekvens at han da han ikke ville modtage den tilrettevisning ministeriet lod skoleautoriteterne diktere ham nedlagde sit embede på Bogø og flyttede senere til Hillerød. Han boede her 1876–84, slog snart rod i byen og blev et virksomt medlem af byrådet.

Under det svage ministerium Fonnesbech så B. muligheder for at tvinge højre væk ved en kamppolitik, men kunne ikke samle sit parti om kursen. Resultatet blev den første alvorlige splittelse i det forenede venstre, 21 medlemmer fulgte ham, medens 30 fulgte Frede Bojsen og Høgsbro. Dermed var nye fronter skabt bortset fra den korte tid omkring valget 1876 der gav hans gruppe en særlig stor fremgang. Forsvarssagen

der i disse år spillede en hovedrolle i dansk politik var nok det punkt hvor B. havde sværest ved at skabe enhed i venstre, og han gjorde næppe selv som siden hans efterfølger, J. C. Christensen, forsøg på udadtil at lægge sig på et standpunkt der kunne dække alle nuancer inden for partiet. B. var med hele sin begejstrede nationalfølelse positiv over for forsvarsvæsenet. Hans idé var folkevæbningssystemet ligesom i Schweiz, „et folk i våben" var for ham et udtryk for det folkelige demokrati som han kæmpede for. I sine mange og lange taler om forsvarssagen brugte han ofte svulmende vendinger, således når han 1876 talte om at „skabe et Dannevirke i hver mands bryst". Dette udtryk dækkede nok mange grundtvigianeres opfattelse, men i store dele af hans parti og blandt modstanderne klang det hult og lettere komisk. B. var givet en stærk modstander af Københavns befæstning; men i sidste halvdel af 1870erne synes han dog at have tænkt at give efter i forsvarssagen i forventning om til gengæld at få kravet om parlamentarisme opfyldt. Striden mellem de to venstregrupper der blev voldsomt skærpet efter at Frede Bojsen og L. Holstein Ledreborg 8. 11.1877 indgik forlig med landstinget om den provisoriske finanslov blev udnyttet af højre i de følgende fem år. B. førte en uforsonlig kamppolitik mod de moderate og forsøgte samtidig en tilnærmelse til regeringen, havde således underhåndsforhandlinger med kultusminister J. C. H. Fischer og siden med krigsminister W. Kauffmann hvem han 1879 direkte hjalp til en stor bevilling til Københavns søbefæstning. Sagen bevirkede imidlertid at ni af hans nærmeste partifæller forlod hans gruppe.

Mere ødelæggende for B.s position var det dog at hans modstandere i venstre gang på gang lagde sig i vejen for B.s forbindelse med højre, overbød ham ved flere lejligheder og sluttede forlig med regeringen efter forhandlinger bag hans ryg. Afgørende for B.s videre løbebane blev hans forhandlinger i foråret 1880 om hærloven der sluttede med at Bojsen og hans gruppe hen på sommeren underhånden sluttede forlig med højre efter at B. i månedsvis havde forhandlet med krigsministeren, men tøvede med at sige „sit sidste ord". Det var et sviende nederlag for B. der viste ham selv og offentligheden at han ikke egnede sig for den finere politiske taktik som Frede Bojsen mestrede.

Det var i det hele taget et karakteristisk træk hos B. at hans evner svarede mere til at være høvding i vælgerbefolkningen end partifører på rigsdagen. Lige så stortskåret som han var af legemsbygning, lige så storliniet var han af tankegang og væremåde og derfor et let offer for de smålige intriger der stadig blev smedet mod ham og hans parti. Dertil kom at han selv over for sine partifæller i venstre kunne virke hensynsløs og despotisk på en måde der frastrødte selv hans nærmeste. Disse var på den anden side i høj grad afhængige af hans uhyre nimbus ude i landet og derfor skiftevis tiltrukket og frastødt af ham. – B.s liberalisme var mere rummelig end fx Frede Bojsens – det var derfor ikke blot af taktiske grunde når han fra 1876 kom til at stå sammen med den meget yngre Viggo Hørup, siden gik fuldt ind for Edvard Brandes' valg til folketinget og for begges optagelse i Morgenbladets redaktion. Men efter nederlaget på hærloven 1880 og under indtryk af Estrups skærpede politik så B. ingen anden mulighed end en tilnærmelse til de moderate og genoptagelse af den rene kamppolitik, den kurs hvorom han kunne rejse stemning ude i landet og samle de splittede tropper i folketinget. Det var da med B. som bannerfører at et samlet venstre fra 1881–82 gennemførte visnepolitiken. Selv troede han nu at sejren var nær, bl.a. fordi den liberale bevægelse i byerne var ved at undergrave højres stærkeste støttepunkter. B. stod i årene 1882–84 på sin magts højdepunkt, navnlig efter at han i okt. 1883 blev valgt til folketingets formand.

På samme tid forberedte B. løsgørelsen fra sine radikale makkere, Hørup og Brandes, hvis provokerende politik i forsvarssagen og på det kirkelige område blev ham stadig mere fremmedartet og utålelig. Først fik han dem manøvreret ud af Morgenbladets redaktion, og siden dannede han med Bojsen og Høgsbro „det danske venstre" med 47 medlemmer mod de radikale „europæeres" langt mindre gruppe. Kronen på værket blev den store valgsejr i juni 1884 efter hvilken han helt sikkert ventede at blive kaldet til minister. Skønt B. på hundreder af møder landet over havde opflammet til kamp mod regeringen under devisen: „Gå aldrig på akkord med uretten" var han dog ret tilbageholdende da konflikten virkelig brød løs i foråret 1885. Han søgte underhånden at undgå provisoriet og arbejdede imod tendenserne til voldelig modstand mod regeringen. Alligevel blev han selv offer for uforsonligheden og regeringens skarpe forholdsregler imod politisk uro. Ved et møde i Holstebro 14.6.1885 hvor politimesteren havde taget plads på tribunen nægtede B. at tale førend politimesteren havde forladt pladsen. Denne blev da lempeligt ført væk af stedets to venstreledere. Regeringen benyttede lejligheden, anlagde sag imod Berg, og højesteret idømte ham i jan. 1886 seks måneders fængsel som han straks efter udsonede. Sagen vakte den største harme landet over, og ved sin løsladelse blev B. genstand for

vældige folkefester som udtryk for hans umådelige folkeyndest. Der var imidlertid skurrende toner bag al jubelen. Venstres øvrige ledere deltog ikke i festerne og havde under B.s fængsling besluttet sig for en ny forhandlende politik. Skønt de efter løsladelsen valgte ham som formand både for partiet og for folketinget overhørte de hans krav om en videreførelse af den konsekvente protestpolitik. Først i marts 1887 da B. opdagede at der bag hans ryg forhandledes om finansloven med højre frasagde han sig i voldsomme vendinger alle sine poster og stod derefter isoleret tilbage med en gruppe på kun otte medlemmer. I det hele taget var han efter fængslingen en mærket mand. Sukkersyge var blevet konstateret, han var uligevægtig, ofte opfarende og voldsom, men udfoldede fortsat en vældig energi der 1890 førte til en ny valgsejr for ham så hans gruppe øgedes fra 8 til 17 mandater. Som følge af en konflikt omkring Morgenbladet kom han i modsætning til Bojsen og nærmede sig i det sidste år igen til Hørup.

B. døde midt i kampen – Frede Bojsen skildrer hvordan B. deltog i sit sidste udvalgsmøde: „Berg erklærede nu at han ikke mere ville deltage i udvalgets forhandling, men da end ikke Hørup og Tauber sluttede sig hertil rejste han sig opbragt og forlod stuen. Da selv hans venner lo ad en så utidig voldsomhed vendte han sig om i døren og så hen til dem. Jeg erindrer endnu tydeligt dette blik, det sidste ... Om natten døde han af et hjerteslag i sin lejlighed ved Marmorkirken ... Han var stor i sine fejl, og skønt historien engang vil belyse disse endnu stærkere så har dog sagnet i folkemunde for længst tilgivet dem – ligesom over for Frederik VII, og det nytter ikke at skyde sagnet til side; det bunder dog i en personlig sandhed". Bjørnstjerne Bjørnson skrev om B. at når han kom ind gennem døren var det som hele Danmark kom sejlende. B. personificerede hele den folkelige bevægelse der vågnede med bondevennebevægelsen i 1840erne. Det var ham der først rigtig gav denne bevægelse ånd og stemme, vækkede den danske bondestand til politisk bevidsthed ved sin vældige personlighed, sin grundtvigsk nationale veltalenhed og sit praktiske forretningstalent. Når denne fødte folkefører ikke nåede at høste sejren på tinge skyldtes det mange omstændigheder, også træk af hans egen karakter, mangel på „social dannelse" og tendens til enerådighed. Men det må tages i betragtning at B. som egentlig partifører var den første i dansk politik – først hans efterfølger lærte af hans svagheder hvad moderne partipolitik kræver af lederen. □På tegn. af Knud Gamborg, 1873 og 1877, som forlæg for træsnit. Litografi 1874, gruppebill., gengivet i et par træsnit 1874 og 1875. Træsnit af Rosenstand, 1875, efter H. Nik. Hansen. Tryk på „venstre-tørklæde" ca. 1875. Træsnit af Falander, 1878, træsnit efter dette af H. P. Hansen, 1882. Satirisk litografi, 1881. Træsnit af C. Hammer, 1882. Litografi af I. W. Tegner, gruppebill., samme type gengivet i farvetryk 1885 og i flere træsnit, 1884, 1885 og af H. P. Hansen 1885. Litografi af I. W. Tegner efter foto, gengivet bl.a. i træsnit af Evald Hansen, 1891. Karikaturer bl.a. i Punch 1884 og talrige af K. Gamborg (Fr.borg) til Punch 1885–90. Buste af Rasmus Andersen, 1892, på mindesmærke på Bogø, 1897. I marmor, (folketinget), statue af samme, 1906 (Kolding). Tegn. af Sigumfeldt, 1893 og mal. af Johs. Ottesen, 1932, efter foto (begge Fr.borg). Mal. af Ottesen (Koldinghus). På gruppebill. af Rasmus Christiansen: Morgenbladets redaktion (Fr.borg amts avis). På småmedaljer af C. E. Green, bl.a. 1886. Mindesmærke på Bovbjerg. Foto.

Frede Bojsens politiske erindringer, udg. Kristian Hvidt, 1963. – V. Topsøe: Politiske portrætstudier, 1878. N. Nutzhorn: Til minde om C. B., 1892. Holger Begtrup: C. B., en dansk politikers udviklingshistorie 1829–66, 1896. C. C. Clausen: Vore store mænd udgåede fra små hjem, 1897 91–185. Erik Henrichsen: C. B., 1911. Jvf. Harald Nielsen: Mænd og deres gerning, 1929 59–105. Fred. Nørgaard: C. B:, 1915. Frode Aagaard: C. B., 1929. Kr. Olsen: Fra provisorietiden, 1930. Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen 1870–1901, 1960.

Kr. Hvidt (N. Neergaard)

Berg, Carl, 1812–95, rektor. * 20.6.1812 i Kolding, † 12.1.1895 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: købmand og forligskommissær Peter Christian B. (ca. 1766–1846) og Marie Christine Karberg (1780–1857). ~ 10.8.1843 med Clemenze Emilie Marcher, * 29.10.1812 i Kbh. (Petri), † 18.3.1900 sst., d. af koffardikaptajn Christian Clemens M. (1773–1830) og Christiane Magdalene Catharina Eleonora Rose (1788–1868).

B. blev student fra Kolding 1832, studerede mest filologi, men også matematik og filosofi og underviste tidligt flere steder så han først 1842 fik sin filologiske embedseksamen. Han var derefter i en lang årrække lærer i græsk i de øverste klasser i Borgerdydskolen på Chr.havn, fra 1846 tillige ved Metropolitanskolen hvor han 1847 blev adjunkt, 1849 overlærer. 1864 blev han rektor for Fr.borg statsskole hvor han virkede til sin afgang 1889. Som skoleleder var han fremfor alt præget af en uopslidelig energi. Skolen i Hillerød stod ved B.s tiltrædelse foran nedlæggelse, men takket være hans mangeårige aldrig svigtende arbejde oplevede den en ny blomstring. Efter indførelsen af den nye skolelov af 1871 ved hvil-

ken skolen mistede de to nederste klasser opretted han først en forberedelsesskole og senere en elementarskole så børnene kunne gå i samme skole fra det 6. til det 18. år. Han så før de fleste at der burde skabes en organisk forbindelse mellem den højere og den lavere skole så dygtige fra alle samfundslag kunne få adgang til at vinde frem. Han arbejdede også med held på at skabe en hidtil savnet vekselvirkning mellem skolen og byen. Trods en vis stridbarhed og herskesyge der også havde ytret sig i forholdet til kollegerne på Metropolitanskolen lykkedes det ham at gengive skolen noget af dens gamle glans. Som lærer roses han for sin store flid og sin evne til at vække til selvtænkning. Skønt han selv væsentlig var sprogligt interesseret lagde han stor vægt på tankeindholdet i de antikke tekster. B.s litterære virksomhed stod i nær forbindelse med undervisningen. Allerede 1843 udgav han et skema til den græske formlære. Det blev senere udvidet til en hel lærebog som i lang tid var enerådende i skolerne og endnu bruges i Karl *Hudes bearbejdelse. 1864 udgav han en græsk-dansk ordbog. Den udmærker sig vel ikke ved originalitet, men er et solidt arbejde. I J. L. Heibergs forkortede udgave fra 1885 er den stadig vort eneste græskdanske leksikon som er kommet i flere fotografiske optryk. I skoleprogrammer har han behandlet sproglige og litterære emner, i sine senere år dog mest pædagogiske. B. var en af stifterne af Det filologisk-historiske samfund hvis første formand han var. Desuden grundlagde han 1859 sammen med andre „Nordisk Tidsskrift for Filologi og Pædagogik" som han var medredaktør af til 1876. – R. 1882. DM. 1889. □Kultegn. af Rasmus Nielsen, 1889 (Fr.borg statsskole), gengivet i træsnit af G. Pauli, 1889. Foto.

C. B. i Fr.borg skoles progr. 1889. – J. N. Schultz sst. 1897 s. XXVII–XXIX. Karl Hude sst. 1912 s. V–VIII. O. Siesbye i Nord. t. for filologi 3.r. III, 1894–95 200–02. A. Abrahams: Minder fra min barndom, 1895 123–25. N. Lassen: Erindringer I, 1918 176f. H. Høffding: Erindringer, 1928 30f. Bj. Kornerup: Fr.borg statsskoles hist., 1933 242–49. J. N. Madvig, et mindeskrift I, 1955 227. V. Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati, 1976.

Per Krarup (Hans Ræder)

Berg, Claus, formentlig * i 1470erne, † efter 1532, billedskærer, billedhugger, maler. F: skomager i Lübeck Jakob B. († 1485). ~Margaretha Grott, * i Rendsborg, d. af Evert G. – Far til Frants *B. Om B.s liv haves kun sparsomme oplysninger. En levnedsskildring forfattet 1592 af hans sønnesøn Claus B. den yngre, altså 50–60 år efter bedstefaderens død og på grundlag af faderen biskop Frants B.s oplysninger da han var henimod 90 år gammel må dog benyttes med varsomhed. Ifølge denne levnedsbeskrivelse skal B. være født i Lübeck af en indfødt adelsfamilie B. Hvor oplysningen om B.s adelige herkomst således må tilskrives sønnesønnens honnette ambitioner kan henvisningen til kunstnerens lybske afstamning imidlertid underbygges arkivalsk. 1485 arvede B. sammen med to søskende et hus efter faderen, den netop afdøde skomager i Lübeck, Jakob B. Af kilderne synes det at fremgå at B. var den yngste af de tre og 1485 endnu umyndig. 1499 og 1501 omtales B. atter i Lübeck. Endelig nævnes 1507 i en retsprotokol „Clawes Berch, Bürger zu Odense, zu Fünen in Dänemark belegen" som arving efter en lybsk malerenke. B. var således i dette år med sikkerhed etableret i Odense, men kan allerede ca. 1504 være kommet til byen, hvor hans ovenn. søn Frants fødtes, og hvor dronning Christine stod fadder til barnet. 1508 og 1510 nævnes i dronningens regnskab en Claus Maler der formentlig er identisk med kunstneren. 1513 eller ganske kort tid efter har han udført det store sandstensepitafium over kong Hans til Gråbrødrekirken i Odense. Det bærer årstallet 1513 og findes nu i Skt. Knuds kirke. Sit hovedværk, altertavlen til Gråbrødrekirken i Odense, må han have udført ca. 1517–22. Bestemt daterede arbejder af B. kendes desuden fra 1522 og 1527, og endelig skriver den sidste efterretning om kunstneren sig fra 1532 i hvilket år han fik sin søn Frants anbragt i kancelliet hos biskop Iver Munk i Ribe. S.å. får en „Claus Sniddeker" af kongen udfærdiget „et pasbort", men om det er B. der får rejsepas kan ikke siges bestemt. B.s særegne stil gjorde det allerede i 1890erne muligt for Francis *Beckett med Odense-tavlen som udgangspunkt at henføre en række altertavler til kunstnerens værksted, og senere undersøgelser har udvidet tallet således at nu omtrent 40 forskellige arbejder henføres til B.s værksted. Den tidligste gruppe af arbejder der indledes med det lille træepitafium over dronning Christines 1511 afdøde søn Frants (Skt. Knuds kirke i Odense) strækker sig kronologisk til ca. 1517–20. Fra den tid stammer desuden flere krucifiksgrupper i Hellerup, Holmekloster (nu spredt i Fjenneslev, Brahetrolleborg og Tirsted kirker) og Asperup kirker, enkelte krucifikser i Vejlby og Skamby samt altertavlerne i Nørre Broby og Sanderum. For nylig er også altertavlen i Århus, Vor Frue der førhen dateredes ca. 1530–35 blevet henregnet til gruppen af tidlige værker ud fra et stilistisk og teknisk slægtskab med tavlen i Sanderum. I de fleste af disse arbejder er B.s stil afdæmpet både i bevægelse, foldekast og karakteristik, men i den følgende periode ca. 1517– ca. 1530, der er hans

travleste tid, forandres hans udtryksform en del, hans voldsomme temperament giver sig kraftigere udslag. Figurernes drapering og bevægelser bliver heftigere og heftigere, fremstillingerne mere og mere dramatiske, og samtidig opnår han rent teknisk en fænomenal skarphed i snittet og fasthed i formen. Hans hovedværk Gråbrødrekirkens altertavle (nu i Skt. Knuds kirke i Odense) er fra denne tid, udført ca. 1516–22 og stiftet af dronning Christine. Den er en af de største altertavler der findes i Mellem- og Nordeuropa. Hele indretningen af Gråbrødrekirkens kor, der blev et gravkor for kongefamilien, med dets epitafier og anerækkernes våbenskjolde på panelerne blev fuldendt samtidig med atlertavlen, og B. har sikkert haft ledelsen i sin hånd. De få bevarede rester tyder også herpå. Fra 1520erne kendes i øvrigt et par daterede arbejder som altertavlen i Tirstrup kirke (1522) og det mægtige krucifiks i Sorø kirke (1527) foruden andre udmærkede arbejder som figurerne fra en Mariatavle i Sandager kirke (fløjfigurerne i Nationalmuseet), krucifiks og prædikestol fra Svendborg Gråbrødrekirke (nu i Turø kirke). Den trang til en voldsommere udtryksmåde der kendetegner 1520ernes arbejder tager yderligere fart i arbejderne fra værkstedets sidste tid og udarter undertiden til en stærkt manieret stil. Dog frembringes endnu så betydelige værker som krucifikset i Vindinge kirke med dets enestående realisme i skildring og form ligesom det interessante epitafium af gotlandsk sandsten over biskop Iver Munk i Ribe domkirke. Sidste gang man her i Danmark kan påvise B. der var ivrig katolik er i året 1532, og man kan gå ud fra at reformationens indførelse 1536 ganske har standset hans virksomhed. Når der så yderligere i Mecklenburg og Brandenburg træffes nogle arbejder, der må være udført i hans værksted, og alle bærer præget af at tilhøre hans sidste stilperiode er der en del sandsynlighed for at han har forladt landet og er draget til egne hvor katolicismen endnu holdt sig. Af de betydeligste sene arbejder i Tyskland er særlig en række apostelfigurer i domkirken i Güstrow og en altertavle i Wittstock karakteristiske for den overdrevne udtryksform fra disse år, samtidig med at de viser værkstedets virtuose teknik.

På trods af B.s lybske afstamning præges hans værker først og fremmest af et slægtskab med sydtysk kunst. Det har derfor været nærliggende at antage at B. i sin ungdom har stået i lære i Franken og her måske ligefrem været elev af den berømte Nürnbergerbilledskærer Veit Stoss. Dennes voldsomme stil der efterhånden bredte sig ud over store dele af Mellemeuropa, bragte B. hurtigt og på et tidligt tidspunkt her op til Norden. At han netop ca. 1504 dukker op i Danmark er måske en følge af at en katastrofe året før i realiteten havde medført Stossværkstedets lukning. Forbindelsen til Sydtyskland er i stilistisk og teknisk henseende navnlig fremtrædende i B.s billedskærerarbejder, men også for enkelte maleriers vedkommende (altertavlen i Bregninge) er paralleller til den såkaldte Donauskole for nylig blevet påpeget. Imidlertid viser de til dels fragmentarisk bevarede malerier på altertavlerne i Sanderum, Tirstrup, Århus og Odense, at B.s værksted desuden må have beskæftiget svende med tilknytning til den lybske malertradition. Endelig har påvirkningen fra grafiske blade af kunstnere som Hans Schäufelein, Albrecht Dürer og især Lucas Cranach været bestemmende for udformningen, ikke alene af enkeltfigurer, men også af hele kompositioner blandt værkstedets arbejder.

Danske mag. I, 1745 23. – N. L. Høyens skrifter, udg. J. L. Ussing, II, 1874 339–73. Francis Beckett: Altertavler i Danmark fra den senere middelalder, 1895. V. Thorlacius-Ussing: Billedskæreren C. B., 1922. Samme: Nogle nyfundne arbejder af C. B., i Kunstmuseets årsskr. 1926–28, 1929–30 109–17. Samme: C. B.s altertavle i Skt. Knud i Odense, 1967 (med bibliografi). E. S. Engelstad: Senmiddelalderens kunst i Norge, Oslo, 1936 112–22. S. Karling: Medeltida träskulptur i Estland, Sth. 1946 217–26. Chr. Axel Jensen: Danm.s adelige gravsten I, 1951 64–78. E. Fründt: Spätgotische Plastik in Mecklenburg, Dresden, 1963 24–26. Max Hasse i Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgesch. IV, Berlin, 1965 140–56. G. von der Osten og H. Vey: Painting and sculpture in Germany and the Netherlands 1500–1600, Harmondsworth, 1969 246–48. U. Haastrup i Bild och betydelse, 1974. Picta. Skrifter utgivna av Konsthistoriska institutionen vid Åbo akademi, nr. 2, Åbo 1976 91–107.

Birgitte Bøggild Johannsen (V. Thorlacius-Ussing)

Berg, Frants, ca. 1504–91, biskop. Formentlig * ca. 1504 i Odense, † 2.11.1591 i Oslo, begr. i domkirken sst. F: billedskærer Claus *B. (* i 1470erne, † efter 1532) og Margaretha Grott. ~ Karine Lauridsdatter, en søsterdatter af provst Svend Mogensen († 1547) i Vestervig.

B. blev holdt over dåben af dronning Christine og fik navn efter hendes yndlingshelgen Franciscus. Dronningen bekostede hans uddannelse først i Odense skole, siden – fra 1521 – ved universitetet i Rostock hvor han vistnok tog magistergraden. Som luthersk påvirket følte han sig ved hendes død fritaget fra den oprindelige bestemmelse om at indtræde i franciskanerordenen og blev 1531 skolemester i Odense efter Peder Palladius. 1532 blev han skriver hos biskop Iver Munk i Ribe, siden rektor i Viborg, derpå læsemester i Vestervig kloster, ca. 1539 sognepræst

ved domkirken i Ribe, 1546 ved Skt. Nicolai kirke i Kbh. og endelig 1548 biskop over Oslo og Hamar stifter. Med den sidstnævnte stilling forenede han 1555–62 Tønsberg provsti. 1574 fik han til medhjælper sin svigersøn, rektoren i Oslo Jens Nielsen til hvem han 1580 helt afstod bispeembedet. B. indlagde sig stor fortjeneste af nyordningen af de kirkelige forhold i sit stift. Med særlig interesse virkede han for at hæve præstestanden. Ved hyppige visitatser holdt han sig underrettet om tilstanden blandt præsterne, og han gjorde et stort arbejde for at udvikle latinskolen i Oslo. Han indtog en smuk plads i den kreds af humanistisk påvirkede kirke- og skolemænd der samledes i denne by, og i sine reformbestræbelser kunne han til enhver tid regne med regeringens kraftige støtte. □Mal. 1586. (Vor Frelsers k., Oslo).

Danske mag. I, 1745 25–27. Gerhard Treschow: Danske jubel-lærere, 1753 1–13. Diplomatarium norvegicum I 2, 1849 818f. Norske rigs-registranter I–II, 1861–63. Norske mag. II, 1868 131. Yngvar Nielsen: Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger og rejseoptegnelser 1574–1597, 1885. A. Chr. Bang: Den norske kirkes hist. i reformations-århundredet, 1895 94–111. C. F. Wisløff: Norsk kirkehistorie, Oslo 1966.

*Bjørn Kornerup**

Berg, Gunnar Johnson, * 1909, komponist. * 11.1.1909 i St. Gallen, Schweiz. F: ingeniør Sigvard B. (1854–1914) og Maria Wilhelmina Hallin (1882–1959). ~1° 1937 i Søllerød (b.v.) med handelsfaglærer Iben Høegh-Guldberg, * 26.12.1913 i Kbh., d. af artillerikaptajn Ove H.-G. (1881–1951) og fuldmægtig Johanne Elinora Stang-Johnsen (1886–1968); ægteskabet opløst 1939. ~2° 1952 i Paris (b.v.) med pianist Béatrice *B., f. Duffour, * 13.3.1921 i Bordeaux, † 20.5.1976 på Århus kommunehosp., d. af directeur générale Jean D. (1892–1961) og Yvonne Vidal (* 1901).

B. tilbragte sin barndom der var præget af alvorlig sygdom og uden nævneværdig kontakt med musik i Schweiz indtil 1927, afbrudt af et ophold i Kbh. 1921–24 med flere hospitalsophold. Via Paris kom han 1928 til Kbh. og økonomisk støttet af Elisa Sthyr påbegyndte han en uddannelse på Købmandsskolen 1930. 1931–33 spillede han klaver hos Anders Rachlew, og 1932 bestemte han sig for musikken. S.å. cyklede han til Salzburg hvor han også var 1935 og der bl.a. som den eneste fulgte et kursus hos Herbert von Karajan. Elisa Sthyr døde 1934 og testamenterede B. 250 kr. om måneden i 10 år. Efter studier hos Fritz Crome, Else Gottlieb Ammantorp og Knud Jeppesen kom han 1936 ind på musikkonservatoriet i Kbh. Opholdet varede kun et år, og kompositorisk er B. mest autodidakt. 1938–42 fik han klaverundervisning hos Herman D. Koppel og 1944–47 hos Elisabeth Jürgens. 12.1.1945 havde han en kompositionsaften i Kbh. Efteråret s.å. turnerede han som pianist i danske Røde Korslejre, og 1946–47 var han korleder i tyske flygtningelejre i Kbh. – Lige fra sine allertidligste værker fra midten af 1930erne arbejdede B. med det musikalske stofs tonale og strukturmæssige problemer på en måde der – set på baggrund af det musikalske miljø i 30ernes og 40ernes Danmark – bragte ham langt nærmere en mellemeuropæisk æstetik end en specifik dansk eller nordisk. Forståelse for sin musik fandt B. da heller ikke før han nov. 1948 rejste til Paris. Her modtog han en kort periode bl.a. undervisning hos Arthur Honegger på École normale, men det blev mødet med den musikalske avantgarde der for alvor fik afgørende betydning for B.s videre kompositoriske tænkning; bl.a. overværede han O. Messiaens berømte forelæsninger. Den dodekafone kompositionsteknik slog igennem hos B. 1950 og har siden været hans kompositoriske redskab. 1950 blev B. på foranledning af Darius Milhaud inviteret til „Seminar in American Studies" i Salzburg, og 1952 gæstede han Darmstadt sm.m. pianistinden Béatrice Berg med hvem han s.å. havde giftet sig. Adskillige B. værker blev i disse år opført, bl.a. i Frankrig, Holland og Schweiz. 1957 gennemførte han sammen med sin hustru en koncertturné til Tyskland og Skandinavien, støttet af det franske udenrigsministerium. Denne turné blev fra midten af 1958 afløst af en lang række ophold på danske højskoler. Fra 1962 boede B. i Baldersbrønde indtil 1965 da der blev mulighed for at installere sig i Lindved gl. skole mellem Horsens og Juelsminde.

Som komponist er B. dybt original. Hans musik stiller store krav til de udøvende, og den har haft svært ved at slå igennem i dansk musikliv. Kun en yderst begrænset del af hans omfattende produktion der spænder fra små, pædagogisk anlagte klaverstykker, soloværker for en lang række instrumenter over kammermusikværker for forskellige besætninger til en halv snes orkesterværker, deraf fire klaverkoncerter, er indtil dato udgivet på tryk. Men B.s betydning som komponist er ikke mindst i de seneste år blevet slået fast hvortil musikere fra Århus har ydet et stort bidrag. – R. 1965.

Mogens Andersen i Nutida musik nr. 5, 1962–63 18–22. Bo Wallner: Vår tids musik i Norden, Sth. 1968 282–85. Jens Rossel i Festskr. til Arne Kjær, 1973 155–69. Samme i Dansk musikt. nr. 3, nov. 1973 64–70. Elsebeth Johansen i Musik og forskning, 1976, nr. 2.

Jens Rossel

Berg, Hagbart, 1874–1936, politiker, postmester. * 16.10.1874 i Vandborg, Ringkøbing amt, † 1.3.1936 i Slagelse, begr. sst. F: lærer Jens Nikolaj Poulsen B. (1827–81) og Dorthe Marie Jensen (Agergaard) (1835–1909). ~ 18.10.1907 i Varde med Kirsten Kirstine Jeppesen, * 11.5.1880 i Lemvig, † 6.10.1957 i Slagelse, d. af savskærer Jeppe J. (1854–1928) og Ane Katharine Margrethe Magdalene Jensen (1855–1920). – Bror til Birgitte *Berg Nielsen.

B. tilhørte en slægt med stærke politiske interesser. Hans farbror var folketingsmand C. B., og hans fader var stærkt interesseret venstremand. Efter faderens død kom han 1881 til Lemvig, ansattes i postvæsenet 1891 og blev postekspedient i Lemvig 1901, postmester i Bjerringbro 1921, i Ringkøbing 1926 og i Slagelse 1932. Fra sin tidligste ungdom var han levende interesseret i politik og deltog i Lemvig-kredsens politiske arbejde som forkæmper for venstrereformpartiet og senere partiet venstre. 1906 indvalgtes han i Lemvig byråd hvor han med en afbrydelse fra 1909–13 havde sæde indtil han af hensyn til sit rigsdagsarbejde udtrådte 1918. 1913 blev han formand for Lemvig-kredsens venstreorganisation og gjorde her et betydeligt arbejde med at gennemarbejde kredsen og deltage i dens politiske møder så venstre i perioder havde over halvdelen af de afgivne stemmer i kredsen. 1918–24 var B. medlem af folketinget, valgt i Lemvig-kredsen. 1924–26 var han formand for venstres samvirkende vælgerforeninger i Jylland, og 1926–29 igen medlem af folketinget. B. var i ualmindelig grad fortrolig med vor politiske udviklings og de vigtigere lovgivningsspørgsmåls historie. Han blev derfor meget anvendt i den politiske agitation og i rigsdagsarbejdet, fik betydelige ordførerskaber betroet og var 1927–31 sit partis repræsentant i lønningsrådet. Den personlige tillid han nød, i forbindelse med hans betydelige samlende evne førte ham under ministeriet Madsen-Mygdal 1926–29 frem til stillingen som formand for venstres rigsdagsgruppe. B. gjorde et stort arbejde for afholdssagen, var i mange år medlem af bestyrelsen for Lemvig afholdskreds under Danmarks Afholdsforening, 1928–30 af dennes hovedbestyrelse. 1928 sad han i folketingets udvalg angående ædruelighedsloven. □Foto.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Berg, Helene Marie Anna Kirstine, 1869–1955, socialpolitiker, forkæmper for kvindesagen. * 8.3.1869 i Orup, Roholte sg., Præstø amt, † 13.5.1955 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: købmand Frederik Vilhelm B. (1829–1902) og Emilie Marie Christine Licht (1838–1921). Ugift.

B. tog handelseksamen 1886, gymnastikeksamen 1889, blev student 1900 (priv. dim.) og fik filosofikum 1901. I årene 1882–86 var hun meget aktiv i Frelsens Hær, blev uddannet til officer i England og kom til Oslo som leder af officersskolen dér. I sin alderdom har hun omtalt det som sit livs største dårskab at hun forlod Frelsens Hær og det arbejde hun dér stod i. – B. blev et ivrigt medlem af Dansk Kvindesamfund og kom i dets hovedstyrelse 1903–08 samt 1915–16, og 1905–08 redigerede hun Kvinden og Samfundet. Hun arbejdede især for ugifte mødres og deres børns retsstilling og for en ny ægteskabslov. Hendes største betydning for kvindesagen ligger i at hun førte DK ind på et lovforberedende arbejde gennem udvalg med sagkyndig bistand af jurister og politikere. Af dette samarbejde mellem kvinder og mænd fremgik forslag som blev af betydning for lovgivningen for børnesag, adoption og ægtefællers retsstilling. B. har stiftet mange kredse af DK og i skrift og tale agiteret for kvinders valgret. Selv har hun som socialdemokrat taget livlig del i politik. B. var altid stærkt engageret i de svagest stilledes forhold, og 1906 var hun med til at stifte Foreningen for nødlidende, enligtstillede kvinder med børn og sad en periode i dens styrelse. På talrige rejser, især til England, skaffede hun sig indblik i social elendighed og socialt arbejde. B.s søgende indstilling over for tilværelsen førte hende til Selskabet for psykisk forskning af hvis styrelse hun en tid var medlem, men også til Indien for at studere teosofi. Allerede før hun nåede 50-årsalderen trak hun sig tilbage fra verden og levede en kontemplativ eneboertilværelse. – En bror, Axel Helmar Emil **B.** (21.12.1864–9.12.1935) uddannedes som gartner og blev 1903 direktør for Kbh.s begravelsesvæsen.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamfunds hist. gennem 40 år, 1912. Kvinden og samfundet 30.1.1908, 15.2. s.å. og feb. 1954.

Inga Dahlsgaard (Gyrithe Lemche)

Berg, Kaj, 1899–1972, zoolog. * 13.5.1899 i Århus, † 14.3.1972 i Hillerød, begr. sst. (ny kgd.) F: toldklarerer Aage B. (1871–1928) og Marie Sørensen (1870–1944). ~ 3.5.1947 i Kbh. (b.v.) med Agnete Benedikte Agerlin Ødum, * 18.6.1911 i Næstved (Skt. Morten), d. af kommunelærer Niels Ødum (1866–1926) og Dagmar Vilhelmine Marie Agerlin (1875–1954).

En aktiv deltagelse i spejderbevægelsen bidrog til at B., efter studentereksamen fra Århus 1918, valgte naturfagsstudiet med henblik på senere at gå skolevejen. Imidlertid fik han umiddelbart efter skoleembedseksamen 1925 af professor C. *Wesenberg-Lund tilbud om en stilling som vi-

denskabelig assistent ved det ferskvandsbiologiske laboratorium i Hillerød. Det daglige arbejde under den egenrådige Wesenberg-Lund kom til at byde på mange vanskeligheder, og 1939 var det August *Krogh der fik gennemtrumfet at B. efterfulgte Wesenberg-Lund som professor i ferskvandsbiologi. Efter krigen (1945) iværksatte B. en tiltrængt modernisering af laboratoriet og fik efterhånden gennemført en kraftig udvidelse ved køb af endnu to villaer ved slotssøen og et gæstehus samt indretning af et feltlaboratorium ved Borresø nær Silkeborg. Adskillige elever og medarbejdere involveredes i de store undersøgelser af bestemte søer og vandløb som B. organiserede, og i hans professortid tidobledes det videnskabelige og tekniske personale ved laboratoriet. 1969 faldt han for aldersgrænsen. Udover administration og forskning anvendte B. megen tid på forureningssager og naturfredning. Han var bl.a. medlem af Dansk Ingeniørforenings spildevandskomité fra 1944 og forestod 1950–51 undersøgelsen af Furesøens forurening (publiceret 1958). Også som medlem af Naturfredningsforeningens naturvidenskabelige udvalg fra 1928 og af hovedbestyrelsen fra 1964 var det især bevarelsen af vore ferske vande han beskæftigede sig med. – Som forsker var B. stringent og samvittighedsfuld og en dygtig analytiker, men uden større interesse for syntesen. Årene som assistent var præget af studier af dafnier hvor B. som en af de første herhjemme kombinerede iagttagelser i naturen med eksperimenter, især over forplantningsforhold. De skaffede ham 1928 universitetets guldmedalje og 1931 doktorgraden *(Studies on the genus Daphnia O. F. Müller, with special reference to the mode of reproduction)* og sammenfattedes i en ofte citeret oversigt i Biological Reviews, 1934. Fra disse år stammer også en større afhandling om det dyriske plankton i Frederiksborg slotssø, 1929, et vigtigt arbejde om Corethra-myggelarven og dens døgnvandringer i relation til lyset samt et om relationerne mellem planteplankton og dafniemaxima; dette var skrevet sammen med August Krogh, hvis problemorienterede undervisning havde haft stor betydning for B. i studieårene, og som han livet igennem var nært knyttet til. Bl.a. for at kvalificere sig til en overtagelse af professoratet kom B. ind på mere generelle limnologiske emner, først det store arbejde om den kvantitative fordeling af bunddyrene i Esrum sø, 1938, og derpå – i det af B. startede tidsskrift Folia Limnologica Scandinavica og i samarbejde med tre elever – monografien på 500 sider, *River Susaa* I–II (1943–48 og siden genoptrykt). 1956 kom arbejdet om den særprægede Gribsø (med Ib Clemens Petersen). I de senere år vendte B. tilbage til sin ungdoms kærlighed, eksperimenterne, og publicerede alene eller sammen med andre en række respirationsfysiologiske afhandlinger. 1955 indvalgtes B. i Videnskabernes selskab, blev medlem af lignende selskaber i Norge, Finland og Belgien og fik 1965 tildelt den fornemme Naumann-medalje. – R. 1950, R[1] 1958. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. Kbh.s univ., nov. 1931 160f. – A. F. Bruun i Naturhist.tid. III, 1939 78f. G. Nygaard & B. Lauge Madsen i Hydrobiologica XXXV, 1969 345–51. A. M. Hemmingsen i Vidensk. medd. fra dansk naturhist. foren. CXXXV, 1972. Vidensk. selsk. overs., 1973 (liste over K. B.s publ.). P. M. Jónasson i Kbh.s univ.s festskr., 1972 og Arch. hydrobiol., LXXVI, 1975 256–64.

Torben Wolff

Berg, Magnus Eliassen, 1666–1739, billedskærer, maler. * 28.11.1666 i Norge, rimeligvis i Romedals præstegæld i Hedemarken, † 31.3.1739 i Kbh., begr. sst. (Helligg.). Faderen var antagelig den Elias Messingsmed, der nævnes 1674. ~ca. 1700 med en d. af rådmand i Kbh., kommercerråd Jens Kuur (ca. 1660–1738) og hustru († 1727), død kort efter.

B. kom som ung i tjeneste hos statholderen Ulrik Frederik *Gyldenløve, for hvem han udførte en række haveskulpturer. Hans ældste bevarede værk er imidlertid en udskåren pokal af valbirk med Christian Vs portræt fra 1690 (Rosenborg). Gennem en introduktion fra Gyldenløve kom B. samme år i forbindelse med det danske hof, og fra 1690 begynder navnet B. at vise sig i de kgl. kammerregnskaber idet der hvert kvartal 1691–95 udbetaltes ham 50 rdl. i løn. Christian V ønskede at gøre ham til maler eller i det mindste til „en habil ridsemester" og satte ham straks i lære hos hans landsmand, hofskildreren Peder Andersen Nordmand som han bistod bl.a. i udførelsen af grisaillemalerierne på galleriet i Fr.borg slotskirke. Ifl g. en samtidig biografi, forfattet af vennen, maleren Naaman Prehn, havde B. dog en vanskelig læretid idet Peder Andersen „tracterede" eleven „ej alene med ilde ord, men endog på en værre måde". Efter Peder Andersens død 1694 blev B. sendt på en uddannelsesrejse til Italien. I Rom studerede han såvel Rafael som den romerske senbarok hvilket skitser i Kobberstiksaml. og på Fredensborg *(S. Teresas apoteose)* vidner om. Af B.s elfenbensrelieffer fra en betydelig senere tid ses det endvidere at han er blevet påvirket af malerier i Modena og Bologna. På tilbagerejsen drog han til Frankrig, men blev allerede 1699 efter kun et kort ophold i Paris kaldt tilbage til Kbh., ifl g. hans biograf på grund af en uberettiget mistillid til hans flid. Imidlertid hjembragte B. talrige tegninger fra sin

rejse, foruden fire „støcker" og „nogle materialier" som betaltes med 200 rdl. fra kongens private kasse. 1699 overtog han Peder Andersens bolig på Fr.borg og modtog herefter en årlig løn på 400 rdl. 1703 fik han desuden hvervet som hofridsemester. I de første år efter sin hjemkomst modtog B. enkelte udsmykningsopgaver til de kgl. slotte (fire, nu forsvundne loftsmalerier til Kbh.s slot, to dørstykker til Fr.borg, samt bestillinger der dog senere afvikledes på loftsmalerier til Fr.berg slot). Fra 1702 stammer desuden *altertavlen i Nørre Herlev* (Fr.borg amt). Mangelen på bestillinger og konkurrencen fra malerkollegerne Hendrik *Krock og B. *le Coffre synes imidlertid at have bevirket at han i disse år genoptog arbejdet som billedskærer. Men han valgte nu det kostbare materiale elfenben og skabte i de følgende tyve år den anselige række arbejder der med rette har gjort ham berømt. 1722 bad B. om orlov for at tage til Pyrmont og bruge badene. Kuren hjalp ikke, men på rejsen hjem kom han i forbindelse med hofferne i Wien, Dresden og Kassel og solgte en del af sine relieffer. 1723 vendte han tilbage og fuldførte flere af sine første arbejder, men efterhånden svandt hans interesse for kunsten og gav plads for en stærk tilbøjelighed for religiøse og filosofiske grublerier. Han efterlod sig en mængde afhandlinger der nu findes i Det kgl. bibliotek i Kbh. og i Videnskabsselskabet i Trondheim. Tre andre afhandlinger blev trykt i Hamburg 1735. Fra 1732 var B.s faste gage ikke 400, men 600 rdl., en forhøjelse han opnåede ved at skænke Christian VI, der altid var ham meget bevågen, alle sine arbejder med undtagelse af det store relief *Frederik IVs apoteose* og den festlige pokal *Vandets Element* som han testamenterede til kongen. De kom straks til kunstkammeret hvor de samledes med de mange ældre relieffer for til sidst efter det såkaldte kunstmuseums ophævelse at ende på Rosenborg. Denne samling besidder nu, foruden valbirk-pokalen og et lille i træ skåret portræt af Christian V, en gentagelse af det der sidder inden i pokalen, 41 af B.s elfenbensarbejder der med deres virtuose tekniske udførelse gør ham til en af samtidens betydeligste elfenbensskærere. B. er i Danmark desuden repræsenteret ved et relief, *Hyrdernes Tilbedelse*, på Fr.borg. Uden for Danmark findes arbejder af B. i Oslo kunstindustrimuseum, Nationalmuseum i Stockholm, Hamburg, Museum für Kunst und Gewerbe (Frederik IVs apoteose), Landesmuseum i Kassel og Kunsthistorisches Museum i Wien. Mere usikre synes dog tilskrivninger af værker i München, Bayerisches Nationalmuseum, Louvre og Windsor. Hvad der er blevet tilbage af B.s virksomhed som maler er kun lidt. □Et mal. (Rosenborg) har været anset for et selvportr. af B., træsnit efter dette af E. Dunker, 1891.

Danske mag. I, 1745 226–43. Nyeste skilderie af Kbh., 1829 sp. 1057f. J. M. Thiele: Kunstakademiet og hestestatuen på Amalienborg, 1860. P. B. Hansen: Illustreret nyhedsblads nytårsgave for 1862. E. O. Schwartzkopf i Danske saml. IV, 1868–69 76f. L. Dietrichson: Den norske elfenbensskærer Magnus Berg, Kria. 1912. Chr. Scherer: Elfenbeinplastik seit der Renaissance, Leipzig u.å. 112–16. Alfred Rohde i Zeitschrift für bildende Kunst LIX, 1925–26 116–21. V. Thorlacius-Ussing i Rom og Danmark I, 1935 133f. F. Weilbach m.fl.: Frederiksberg slot og Frederiksberg have, 1936 19 22 32. R. Hauglid: Akanthus I, Oslo 1950 112 117. Lise Lotte Möller i Jahrbuch der Hamburger Kunstsammlungen 8, 1963 60. Danmarks kirker. Fr.borg amt, 1964– 1780–82 1866 1948.

Birgitte Bøggild Johannsen (Th. Faaborg)

Berg, Niels Peter **Rasmus,** 1865–1954, håndværks- og industrihistoriker. * 15.9.1865 i Århus, † 21.2.1954 i Fakse, begr. i Skibinge, Præstø amt. F: eskadronsadelmager Jens Frederik B. (1841–1922) og Nielsmine Eriksen (1836–1903). ~6. 5.1888 i Kbh. (Vartov) med Ane Sophie Jensen, * 13.12.1860 i Kbh. (Vartov), † 27.5.1941 i Skibinge, d. af detailhandler Anders J. (1825–92) og Ane Pedersen (1821–1907).

B. var i sadelmagerlære 1879–82 men opgav professionen og blev 1882 ekstraassistent i De jyskfynske statsbaners revisionskontor i Århus. 1887–99 var han assistent i statsbanernes revision og sammes tarifkontor i Kbh. Han havde arvet faderens interesse for håndværkets fortid og studerede særlig kunsthåndværkets historie. Derigennem blev han medarbejder ved Tidsskrift for Kunstindustri og kom i forbindelse med såvel Kunstindustrimuseet hvor han 1896 blev assistent, som med Industriforeningen. Gennem ti år virkede B. ved museet, og han ordnede i dette tidsrum adskillige af dets provinsudstillinger. – 1899 trådte han ud af DSBs tjeneste og overtog efter Julius *Schiøtt posten som lavsskriver i Kbh.s Snedkerlaug (–1906) og stillingen som sekretær (daglig administrativ leder) i Industriforeningen. 1900–17 var han redaktør af Tidsskrift for Industri og 1910–17 kontorchef i Industriforeningen; da først industrirådet dannedes og senere 1. verdenskrigs reguleringer gjorde stillingen mere og mere erhvervspolitisk orienteret, trak B. sig tilbage for derefter at leve som forfatter. Han var forretningsfører for Komiteen for udenlandske udstillinger 1908–20, var generalkommissær eller generalsekretær for Danmarks deltagelse i en række udstillinger i udlandet og repræsenterede Industriforeningen på flere internationale kongresser. Siden Teknologisk Instituts stiftelse 1907 har han her været lærer i håndværkerret, nationaløkonomi og

kunsthåndværkets historie. – Medens B. var ansat ved DSB skrev han i Nationaløkonomisk Tidsskrift (1896–98) en serie artikler om de danske jernbaners historie indtil 1865.

Han er forfatter til en række håndværks- og industrihistoriske arbejder, deriblandt *Aarhus Haandværkerforening 1848–1898*, 1898, *Snedkerlavet 1554–1904*, 1904, *Smedelauget i Kjøbenhavn 1512–1912*, 1912, *Det danske Haandværks Historie*, 1919, *Købstad og Købstadmand*, 1923, *Damehatteindustrien*, 1924, *Danmarks Bogbindere gennem 400 Aar*, 1926 (sammen med Carl P. Nielsen) og *Danmarks Bogtrykkere gennem 450 Aar* (Aarbog for dansk Bogtryk I, 1929). I B.s senere år skrev han en række jubilæumspublikationer for forskellige fagforbund (blikkenslagere, elektrikere, bagere, skibstømrere og sadelmagere). En livlig fremstilling på kulturel baggrund præger disse bøger, mens erhvervenes samfundsmæssige placering kun er tilgodeset i ringe grad. – R. 1913. □Mal. af Axel P. Jensen, 1915. Foto.

R. B.: Minder fra håndværk og industri, 1954. (udg. posthumt Vagn Dybdahl). – Medlemsblad for håndværkerforen. i Kbh. 15.6.1909. Tidsskr. for industri sept. 1917. Århus stiftstid. 23.2.1954.

Vagn Dybdahl (C. A. Clemmensen)

Berg, Sigurd, 1868–1921, minister, redaktør. * 3. 7.1868 på Bogø, † 11.7.1921 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lærer, folketingsmand C. *B. (1829–91) og Maren Bertelsen (1836–1906). ~30.9.1898 i Hillerød med Elna Astrid Sørensen, * 13.2.1877 i Hillerød, † 11.4.1973 på Frbg., d. af landinspektør Oluf S. (1850–1935) og Bodil Kirstine Sylvest Hansen (* 1854, efter ægteskabets opløsning ~2° 1899 med amtsvejinspektør, cand. polyt. Christen Skibsted Høyer, 1855–1920).

I B.s hjem færdedes som husets venner mange af tidens politikere og fremtrædende mænd fra åndslivet. Hans horisont blev derfor videre end de fleste af hans jævnaldrendes. Da Holstebroafføren med faderens påfølgende domfældelse og fængsling indtraf drev en del af hans klassekammerater det så vidt i forhånelse af hans forældre at skolegangen blev uudholdelig for ham. Han dimitteredes derfor privat 1886 og blev cand. phil. 1887 hvorefter han et par år arbejdede som redaktionssekretær, midlertidig redaktør, ved forskellige Bergske blade. 1889–92 fulgte han forelæsninger i nationaløkonomi og historie ved Kbh.s univ., men politik og bladvirksomhed lokkede stærkere. Han blev medredaktør af Frederiksborg Amts Avis 1892–95 og dens ansvarshavende redaktør 1895–1905. Han indså at politiske artikler ikke var nok og gjorde gennem sit blad en agtet indsats i den almindelige folkeoplysning og lod frisindet sine medarbejderes personlighed få råderum. Kommunalpolitikken viedes særlig interesse. 1901–05 var B. medlem af Hillerød byråd. Frederiksborg Amts Avis voksede støt under hans ledelse, og fra 1904 da interessentskabet De Bergske Blade, økonomisk ledet af ham, oprettedes udøvede han en betydende politisk indflydelse over store dele af landet. 1901–05 var han formand for Foreningen af Venstreblade og i krigsårene 1914–18 formand for Den danske Presses Fællesindkøbsforening. – I Frederiksborg amt udførte B. et betydeligt agitations- og organisationsarbejde for venstre der efterhånden erobrede alle amtets valgkredse bortset fra Hillerødkredsen. 1901 valgtes B. til folketinget i Frederikssundkredsen og sluttede sig i folketingsarbejdet nær til J. C. Christensen. Under forhandlingerne i juli 1901 om dannelsen af det første venstreministerium henvendte B. og hans broder Viggo B. sig til J. C. Christensen og gjorde opmærksom på at Bergianerne tilsyneladende blev for svagt repræsenteret. Samtidig havde de kontakt med Ove Rode og C. Th. Zahle på Politiken hvis utilfredshed med at Viggo Hørup ikke blev minister de meddelte J. C. Christensen. Deres aktion sammen med Chr. Hages ønske om at få Hørup med bidrog til at Bergianeren, redaktør Enevold Sørensen, Kolding, blev indenrigsminister og Hørup trafikminister i systemskiftets regering. I J. C. Christensens ministerium 1905–08 blev B. indenrigsminister, knap 40 år gammel. Modstandere mente at denne tidlige ophøjelse kun skyldtes faderens berømte navn og B.s stilling som leder af de B.ske blade. B. agtede sit hjem og sin far højt, men det faldt ham aldrig ind at der kunne leves på navnet. Han var ingen folkehøvding som faderen, men en behersket saglig taler med en ualmindelig politisk viden, i besiddelse af praktisk indsigt, betydelig forhandlingsevne og administrativ dygtighed. Han fik som minister gennemført en række socialpolitiske love om ulykkesforsikring, arbejdsløshedskasser og hjælpekasser og loven om kommunal valgret (1908) der gav kvinder og tyende valgret og afskaffede den privilegerede valgret for de højest beskattede. Desuden fik han indført kommuneråd og landsråd i Grønland, som han 1907 havde besøgt som første danske minister. Kort før sin afgang bragte han ved sin mægling den store typografstrejke til ophør og banede herved vej for forligsmandsinstitutionen. Efter Albertikatastrofen sept. 1908 der medførte ministeriet J. C. Christensens afgang rejstes der med socialdemokraters, radikales og højres stemmer rigsretstiltale mod B. under hvem sparekassetilsynet sorterede. Han idømtes 1910 en bøde på 1.000 kr. for utilstrækkeligt tilsyn med Den Sjællandske Bondestands Sparekasse. En

eftervirkning blev hans fald i Frederikssundkredsen ved folketingsvalget 1910. Fra alle sider erkendtes det dog at han var gået moralsk upletter ud af rigsretssagen. Han var sit partis finanslovordfører 1909–10 og arbejdede energisk for sammenslutningen af de tre venstregrupper (J. C. Christensens gruppe, N. Neergaards gruppe og de moderate) til partiet venstre 1910. – I B.s love om Grønland 1908 var forudset en adskillelse af handel og administration i styrelsen af Grønland. Da denne ordning ikke fungerede foreslog ministeriet Klaus Berntsen 1911 at gøre B. til kgl. kommissarius for Grønland for fire år, men forslaget strandede i landstinget hvor venstre ikke havde flertal. 1913 søgte B. valg i Frederikssundkredsen, men blev slået af den radikale kandidat. 1918 valgtes han derimod i Skjernkredsen med stort flertal og repræsenterede kredsen til sin død. Maj 1920 indtrådte han som indenrigsminister i ministeriet Neergaard og udførte et stort arbejde med afvikling af krigstidens kriselovgivning, dansk lovgivnings og administrations indførelse i Sønderjylland og udbygning af sociallovgivningen, bl.a. invalide- og arbejdsløshedsforsikring, hjælpekasser og lærlingelov. Hans helbred var undergravet da han tiltrådte som minister, men politik var hans liv, og han ønskede formentlig også at „komme igen" efter begivenhederne 1908–10. Hjemkommet fra nogle møder i Vestjylland døde han juli 1921. – Broderen, Viggo **B.** (16.1.1873–29.5.1940) blev en af landets fineste kendere af den danske realkredit og varetog især forvaltningen af Bikubens obligationsbeholdning. Student 1894, statsvid. kand. 1897 og 1905–29 direktør i Bikuben. Fra 1924 formand for De Bergske Blade. – R. 1905. DM. 1907. K.[2] 1908. K.[1] 1920. □Mal. af Paul Fischer og på dennes mal., 1905, 1906, 1907, af den norske stortingsdeputation 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg). Træsnit efter foto, 1908. Karikaturer i bl.a. Klods-Hans 1905. På mal. af E. Henningsen „Møde i Rigsretten 1910" (folketinget). Karikaturer af Alfr. Schmidt 1918-20 (Fr.borg). På H. Nik. Hansens mal., 1921 „Chr. Xs Ridt over Grænsen fra 1864" (Fr.borg). Tegn. af E. Nyhave Kristiansen efter foto. (Kgl. bibl.) Relief af Rasmus Andersen på mindesten, 1925 (Hillerød, Skjern). Foto.

Studenterne fra 1894, 1922. N. Bransager: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 122–26. Fr.borg amts avis 12.7.1921. H. Begtrup i Højskolebladet 29.7.1921. J. Daugaard-Jensen i Det grønl. selsk. årsskr. 1920–21, 1922 20–22. Bikuben 1907–32, 1932. Lorenz Rerup: Aage Friis' saml. vedr. systemskiftet 1901, 1970.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Berg, Sigurd, * 1896, musikforfatter, bibliotekar. * 24.7.1896 i Ellekilde, Hellebæk sg. F: stabslæge Hans Vilhelm B. (1840–1937) og Ingeborg Lange (1873–1958). ~1° 3.7.1922 i Kbh. (b.v.) med Lily Margrethe Sandorf, * 14.4.1900 på Frbg., † 2.3.1978 i Holte, d. af vekselmægler Sophus Ferdinand S. (1865–1931) og Helga Johanne Albrechtsen (1862–1930). Ægteskabet opløst 1931, hun ~2° 1931 med tegner Niels Peter Holm (1890–1963). ~2° 7.9.1943 i Lyngby (b.v.) med maler Ulla Henningsen, † 6.8.1910 i Kbh., d. af Ragnhild H. (1877–1958).

B. voksede op i et musikinteresseret hjem, og selv om han efter studentereksamen 1914 begyndte på en akademisk løbebane, tog hans kunstneriske interesser overhånd efter kortvarige juridiske og kunsthistoriske studier. Han begyndte at male hos Harald Giersing og Immanuel Ibsen, dyrkede musik som korleder og arrangør af lokale koncerter og var i 1920erne komponist og medforfatter til flere studenterrevuer og ved Gøglervognen i Tivoli. Efter at have afsluttet en uddannelse som tegnelærer ved Statens tegnelærerkursus i midten af tyverne virkede han i en årrække som reklametegner inden han i årene op mod anden verdenskrig begyndte sine mere dybtgående studier i den danske musiks historie. I disse år grundlagde han sit hovedværk *Dansk musiklitterær Bibliografi* der er en systematisk registrant over trykte kilder til belysning af danske musikforhold, dansk ballet og personer med tilknytning til dansk musikliv. Til sit mangeårige registreringsarbejde der afsluttedes 1950 har han bl.a. modtaget støtte fra undervisningsministeriet og Carlsbergfondet. Bibliografien der omfatter ca. 25.000 opslag er deponeret på Musikhistorisk museum og Carl Claudius' samling i København hvor den benyttes i vid udstrækning af danske og udenlandske forskere. I krigsårene begyndte han tillige et mere musiklitterært forfatterskab der bl.a. har sat sig spor i bøger om *Fini Henriques*, 1944, *Dansk musikpædagogisk Forening* (jubilæumsskrift 1948) *Det kgl. danske Musikkonservatorium*, 1959 og en fortegnelse over Knudåge Riisagers kompositioner (med Svend Bruhns 1968). Han er desuden en skattet medarbejder ved danske og udenlandske leksika. Sin store indsigt i dansk musikliv, også når det gælder aktuelle forhold, har han udbygget gennem et mangeårigt journalistisk virke som musik- og balletanmelder ved københavnske dagblade (Nationaltidende, senere Dagens Nyheder 1952–61, Information 1963–1969, senere lejlighedsvis ved Berlingske Tidende, Politiken og Aktuelt). Fra 1942 til 1946 var han medarbejder ved tidsskriftet Levende musik, og fra samme tid ved Dansk Musiktidsskrift hvis redaktør han var fra 1947 til 1971. For lang og tro

tjeneste ved dette tidsskrift blev han udnævnt til æresmedlem af Det unge Tonekunstnerselskab. En væsentlig indsats har B. desuden gjort som bibliotekar og arkivar ved Musikhistorisk museum og Carl Claudius' samling i Kbh. hvortil han knyttedes 1947. Han har her gjort et grundigt registreringsarbejde gennem revision af museets gamle kartoteksregistre over bogsamling, nodesamling, brevsamling, billeder og arkivalier, der nu foreligger i en klart overskuelig ordning, både emnemæssigt og alfabetisk, der gør samlingerne umiddelbart tilgængelige. B.s viden og hjælpsomhed er legendarisk hvad alle har erfaret der gennem årene har søgt til biblioteket på Musikhistorisk museum for råd og oplysninger hos dansk musikbibliografis nestor.

Sigurd Berg 75 år, udg. af Musikhistorisk mus., 1971.

Niels Martin Jensen

Berg, Viggo, se **Berg, Sigurd** (1868–1921).

Berg Nielsen, Ane **Birgitte,** 1861–1951, forstander, kvindesagspioner. * 26.5.1861 i Vandborg, Ringkøbing amt, † 13.12.1951 på Frbg. hospital, urne på Solbjerg kgd., Frbg. F: lærer Jens Nikolaj Poulsen Berg (1827–81) og Dorthe Marie Jensen (1835–1909). ~ 7.8.1887 i Kbh. (Cit.) med snedker Rasmus August Nielsen, * 27.8.1859 i Hjørring, † 8.8.1939 på Frbg., s. af vognmand Niels Christensen (1817–1907) og Ane Olesen (1819–98). – Søster til Hagbart *Berg.

B.N. var elev på Askov højskole 1877 og blev lærerinde fra Femmers seminarium efter et to-årigt kursus fra 1880–82. Hun gennemførte Statens kursus for skolekøkkenlærerinder 1901 og studerede ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1903–06. Hun havde arbejdet som mejerske 1878–80, var privatlærerinde 1882–84, kommunelærerinde i Kbh. 1885–1906 og seminarieforstander fra 1905–48. Hun var statskonsulent for husholdningsundervisningen 1907–08 og forstander for de af Dansk Kvindesamfund oprettede husholdningsvandrekursus 1903–15, samt i en årrække formand for foreningen Friskolebørns Landophold. B.N. var en af Dansk Kvindesamfunds store pionerer og tillige skaber af ideen om en højere husholdningsuddannelse. Hun var også banebrydende for indførelse af videnskabelige analyser af levnedsmidler som grundlag for undervisning i kostspørgsmål. Som ganske ung fik hun ideen om at staten måtte anerkende „husøkonomi" på lige fod med landbrugsøkonomi og offentliggjorde 1885 en artikel i „Kvinden og Samfundet" om „Tjenestepigesagen" idet hun pegede på nødvendigheden af oprettelse af husholdningsskoler. Husgerningen var for hende mere end madlavning. Det var et spørgsmål om „husøkonomi" som hun fandt var et led i folkeoplysningssagen, men også et led i kvindesagen. B.N. mente at ved en rationel teoretisk og praktisk husholdningsundervisning skulle kvinderne lære ikke alene at lave sund og økonomisk mad, men også tvinge deres hjerne til logisk og systematisk tænkning, og ved at sættes i stand til at magte hjemmets mindre opgaver kunne kvinderne udvikles til senere at løse samfundets opgaver. – 1893 rettede hun henvendelse til J. C. Christensen om oprettelse af en husholdningshøjskole i tilknytning til landbohøjskolen med det formål at tilbyde uddannelse i husholdningsspørgsmål hvilende på et videnskabeligt grundlag. 1899 vedtog Dansk Kvindesamfund at støtte sagen der da også i mange år var en af DKs store mærkesager. 1960 blev B.N.s navn og initiativ nævnt fra folketingets talerstol under en forespørgselsdebat om en videnskabelig husholdningsuddannelse på nordisk basis. „Vi må have et universitet, vi kan ikke nøjes med mindre", var B.N.s fremsynede krav – i øvrigt stadig debatsag 1978.

B.N. var fra sin ungdom gennem sit store arbejde for DK aktiv i en lang række andre vigtige samfundsspørgsmål omkring kvindernes valgret, forbedring af kvinders og børns levevilkår, ligeløn, retsstilling for børn født uden for ægteskab mv. Men først og sidst var uddannelsesspørgsmålene hendes hjertesager. Hun var utrættelig i sit virke, ikke mindst for at de husøkonomiske emner skulle indgå i folkeskoleundervisningen og var initiativtager til DKs andragende af 1914 til regeringen om at det måtte lovgives at der i skolerne indførtes obligatorisk undervisning for begge køn i sundhedslære, næringsmiddellære, husholdningsregning og regnskab samt i praktisk skolekøkkenarbejde. Hendes samfundsøkonomiske og pædagogiske interesse udmøntedes 1905 i hendes oprettelse af *Birgitte Berg Nielsens Husholdningsskole og -seminarium.* Hun uddannede på husholdningsskolen så forskellige grupper som unge piger og husmødre, køkkenchefer og hørehæmmede. På seminariet uddannede hun på et to-årigt kursus lærerinder til husholdningsskoler, skolekøkkenundervisning og til konsulentarbejde. Hun oprettede samtidig med skolen et forsøgslaboratorium hvor hun foretog analyser af levnedsmidler, veje-forsøg og forsøgskogninger. Hun udarbejdede næringsmiddeltabeller og parteringstavler til brug i skolens undervisning og udgav også fra 1906 til 1938 en række aktuelle rapporter og lærebøger fx *Næringsmiddellære,* 1920–28, *Danske Analyser af dansk Mad,* 1924, *Køkkenteori og Kogebog til 101 Skolekøkkenmiddage,* 1927, *Kulhydratfattig*

Berg Nielsen, Birgitte

Kost, 1933. Desuden udgav hun lærebøger til husholdningsregning mv. Hun var medlem af flere betydende udvalg og kommissioner fx af Husholdningskommissionen af 1918.

□Portrætteret på et gruppebill. af Marie Luplau „Fra Kvindevalgretskampens Tid" (folketinget). Foto.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamfunds hist. gennem 40 år, med tillæg, 2.udg., 1939 138–141 o.fl.st. Aagot Lading: Dansk kvindesamfund gennem 25 år, 1939. Marence Tarp: Husholdningsskolernes forenings hist. 1906–1956, 1956 26–36. Iver Hiort: Kvindernes årbog, 1912 214. Folketingets forhandlinger 1959–60 5694.

Hanne Søndergaard

Bergen, Arent Berntsen, se **Berntsen, Arent**

Bergendal, Jens Sørensen, 1650–1720, præst, digter. Døbt 17.7.1650 i Kbh. (Frue), † 1.1.1720 i Bergen, begr. i Korskirken sst. F: kapellan ved Frue kirke i Kbh. Søren Lauridsen B. (ca. 1610–80) og Inger Jensdatter († 1706). ~ Anne Kathrine (Kirstine) Jensdatter Spend († 1742) d. af sognepræst i Herlufmagle Jens Nielsen S. (1632–76) og Barbara Hansdatter Backer (1646–89, ~2° 1677 med sognepræst i Herlufmagle, senere i Århus, Ludvig Henriksen Pontoppidan, 1648–1706).

B. blev student 1667 fra Kbh.s skole, hører ved samme skole 1671, sognepræst til Munkebjergby og Bromme ved Sorø 1678, tog magistergraden 1682 og blev 1706 sognepræst til Korskirken i Bergen. Hans forfatterskab skriver sig fra tiden før embedet i Norge og består mest af lejlighedsdigte på dansk og latin samt oversættelser. Hans oversættelse af John Haywards *Davids Taare* (en engelsk bønnebog, formet som en udlægning af Davids sjette salme) kom i syv oplag i tiden 1679–1739. *Davids Prophetiske Harpe-Leegs Første Chor,* 1695, en oversættelse af Davids 42 første salmer på danske vers og til salmebogsmelodier, blev af B.s samtidige Jørgen Sorterup vurderet højt og sat over de andre oversættelser af Davids salmer fra 1600-tallet. B. var ikke så drastisk i sin udtryksmåde som Elias "Naur, hvis samtidige oversættelse (Ny Strenge paa Davids Harpe, 1692–99) han skal have haft til hensigt at kappes med; men til gengæld er der ikke den kraft i hans vers som i Naurs barokstil, ej heller er han en digterisk begavelse af Arrebos format.

B. W. Luxdorph: Samling af smukke danske vers X, 1742 727. J. S. B. i Kirkehist. saml. III, 1857–59 579–81. H. F. Rørdam sst. 3.r. V, 1884–86 189–92. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 132f.

*R. Paulli**

Berger, Christian Johann, 1724–89, læge. * 14. 8.1724 i Wien, † 2.4.1789 i Kiel, begr. sst. (Skt. Jürgens Frdh.) F: (danskfødte) hushovmester hos den danske gesandt i Wien Henrik B. († 1728) og Elisabeth Marie Buschen. ~3. 12.1760 i Kbh. (Vartov) med Laurentia Thestrup, døbt 3.8.1740 i Kbh. (Frue), † 13.8.1764 sst. (Frue), d. af professor, højesteretsassessor Christian Frandsen T. (1689–1750) og Karen Larsdatter Fogh (1709–47).

Ved faderens død blev B. ved gesandt C. A. v. Berckentins støtte sendt til en evangelisk opdragelsesanstalt i Pressburg og senere til det joachimthalske gymnasium i Berlin. 1739 blev han anbragt i huset hos kirurgen professor Neubauer under hvis vejledning han begyndte at studere anatomi og kirurgi ligesom han også søgte uddannelse hos andre lærere og i Charité-Hospitalet. 1741 kom han til Kbh. hvor kirurgerne H. F. "Wohlert og Simon "Crüger med megen interesse tog sig af den begavede yngling. Den uddannelse han her kunne få kunne dog ikke tilfredsstille ham, og 1743–46 foretog han en studierejse der især gjaldt Strasbourg hvor der var gunstig lejlighed til uddannelse i lægevidenskabens forskellige discipliner. Snart blev fødselshjælpen hans yndlings- og hovedfag. Denne videnskab var netop på det tidspunkt ved at udvikle sig til en særlig disciplin, sideordnet med medicin og kirurgi, og anvendelsen af fødselstangen ved at blive almindelig kendt. Forstanderen for Strasbourgs fødselsstiftelse Johann Jacob Fried (1689–1769) fik en ganske særlig interesse for den lovende discipel og gav ham rig lejlighed til at øve sig i fødselshjælp såvel på hospitalet som hos private klienter. Efter sin tilbagekomst til Kbh. fortsatte han yderligere sit studium af lægevidenskaben, tog 1748 kirurg. tentamen og 1750 den kirurgiske eksamen og blev derefter hurtigt en anset læge og fødselshjælper. 1750 blev han læge ved Vartov, 1755–1762 ved Opfostringshuset, 1756 introduceret i barberlavet, og 26.7.1758 blev han professor i anatomi ved Det kgl. kunstakademi, 25.5.1759 assessor i jordemoderkommissionen og samtidig stadsaccouchør. 29.12.s.å. fik han den medicinske doktorgrad på en afhandling om den normale fødsels mekanisme, og 14.10.1760 blev han medlem af Collegium medicum. Efter udstedelsen af det for fødselsvidenskabens udvikling i Danmark betydningsfulde reskript af 15.5.1761 hvorved den kort i forvejen indrettede fødselsstiftelse i Frederiks hospital overdroges til det medicinske fakultet for tillige at kunne tjene de studerende til uddannelse i faget blev B. der havde haft en hovedandel i reskriptets udstedelse udnævnt til professor i medicin og fødselshjælp og overtog dermed den lægekyndige ledelse af fødselsstif-

telsen. Herved kom den rette mand på den rette plads. I den desværre kun alt for korte tid, knap et decennium, det blev ham forundt at virke i denne stilling skabte han en dansk obstetricisk skole for hvis dygtighed hans to udmærkede disciple Matthias *Saxtorph og Jens *Bang afgiver et særlig talende vidnesbyrd. Også hans *Spørsmaale over Menneskets Fødsel*, af hvilket der i universitetsbiblioteket findes et eksemplar med B.s egenhændige besvarelser (udg. på tysk af E. Ingerslev, 1910), vidner i høj grad om hans overlegent klare og koncise didaktiske evne og hans fremskredne, uhildede iagttagelsesstandpunkt. I videnskabelig henseende viste han sig – skønt hans forfattervirksomhed er meget sparsom – som en banebryder; han er den første der fuldt korrekt har fastslået og beskrevet et hovedpunkt i fødselslæren, den naturlige fødselsmekanisme ved fosterets issestilling – et punkt hvorom man før havde meget fejlagtige begreber. Med fuld berettigelse blev han 1769 medlem af Videnskabernes selskab (og omtrent samtidig æresmedlem af kunstakademiet). Senere er hans fortjenester blevet stillet i skygge af heldigere efterfølgere, og den fremstilling af fødselsmekanismen han gav i sin inaugural-dissertation har hans discipel Saxtorph fået hovedæren for. Som praktisk fødselshjælper havde B. en ganske særlig betydning derved at han først bragte den uskadelige fødselstang i anvendelse, og Saxtorph siger i så henseende om sin lærer, „at hans Færdighed i at anlægge Tangen og Erfarenhed i at træffe Tiden, som til dens rette Brug kræves, lykkedes ham saa vel, at han derved frelste et anseligt Tal af nyfødte Borgeres Liv". Også uden for sit specialfag havde han væsentlig betydning, således for den af fakultetet så forsømte kirurgi over hvilken han i flere år holdt regelmæssige forelæsninger, men hans hovedbetydning ligger dog i grundlæggelsen af den obstetriciske videnskab og undervisningen heri i Danmark.

Til B.s senere alt for ringe påagtelse herhjemme har den omstændighed navnlig bidraget, at han pludselig og på en skæbnesvanger måde blev fjernet fra sin vigtige stilling ved Kbh.s univ. Allerede 1768 havde han tilset dronning Caroline Mathilde i hendes besværlige barselseng efter kronprinsens fødsel. Ved sin nøje forbindelse med Struensee kom han siden hurtigt til at indtage en meget fremragende plads, blev 12.6.1770 kgl. livlæge med det særlige hverv at føre tilsyn med kronprinsens opdragelse, og 7.12.1770 medirektør for den store opfostringsansalt og for Frederiks hospital. Han var meget virksom ved Struensees planer om den grundige universitetsreform, men ved ministerens påfølgende fald blev han som formentlig delagtig i nogle af hans hensynsløse regeringshandlinger arresteret og en tid behandlet overordentlig strengt i Citadellet. Undersøgelseskommissionen kom vel efterhånden til erkendelse af at han i det væsentlige var uskyldig; under den stærke stemning mod den faldne stormand kunne han dog ikke opnå fuldstændig frikendelse, men blev ved et kgl. reskript (af 18.5.1772) blot erklæret fri for videre tiltale og beordret til at tage ophold i Ålborg med en årlig pension. Her blev han snart en meget afholdt læge, men forlod byen allerede 1774 idet han da ved sin svoger Poul Egedes indflydelse blev udnævnt til professor i medicin, kirurgi og fødselsvidenskab ved universitetet i Kiel. Stillingen her har dog ikke tilfredsstillet ham idet han tog sin afsked allerede 1779. Til Kiels univ. testamenterede han 4.000 rdl. og hele sit bibliotek, og til hans ære udgav universitetet et program og afholdt en mindefest samt opstillede hans buste i sit bibliotek. En afstøbning opstilledes senere i Kbh.s fødselsstiftelse og overgik derfra 1919 til Statens museum for kunst. På fødselsstiftelsen findes endnu en bronzeafstøbning (fra 1919). – Etatsråd 1776. □Mal. af G. Fuchs, 1775 (Rigshospitalet). Buste af H. Beeken formentlig 1779 (Kiels univ., St.mus.).

V. Ingerslev: Danmarks læger og lægevæsen II, 1873 399–402. C. E. Levy i Universitetsprogr. nov. 1856. E. Ingerslev: Fødselstangen, 1887. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893 222. Samme i Hist. t. 6.r.III, 1891–92 339–432. E. Ingerslev: Matthias Saxtorph, 1913. G. Norrie: Danmarks jordemødre, 1933 61–67. Samme: Med. fakultet II–III, 1937–39. E. Snorrason: J. F. Struensee, 1968 42–61. D. Trolle: Fødselsstiftelsen i Kbh., 1962 23–29. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes universitet I, 1975 300f.

*V. Meisen**

v. Berger, Johann Chilian Just, 1723–91, læge. * 8.12.1723 i Celle, † 16.3.1791 i Kbh., begr. sst. (Fred. ty. k.s kapel). F: hannoveransk livmedicus Johann Samuel v. B. (1691–1757, ~2° med Margrethe Louise v. Ramdohr, 1705–90) og Juliane Clara v. Speyermann (1703–25). ~21.9.1751 på Drüber i Hannover med Sara Margrethe v. Ramdohr, * ca. 1722, † 11.5.1780 i Kbh. (Fred. ty.), d. af hannoveransk hof- og lensråd Georg Wilhelm v. R. til Drüber (1693–1755) og Helene Louise Cramer (1703–93).

v. B. studerede og kreeredes til dr. med. i Göttingen 1745 på et arbejde om mani og melankoli i barselsengen, rejste derpå i Holland, England og Frankrig og blev 1751 efter J. H. E. Bernstorffs initiativ indkaldt til Danmark hvor han allerede n.å. blev kgl. livlæge og medlem af Collegium medicum. Han var en velbegavet, lærd og virksom mand der ikke alene vandt megen yndest som læge, men også i forskellige henseender vir-

kede til lægevidenskabens og lægekunstens heldige udvikling i Danmark; han oversatte J. A. Butinis afhandling om de ved indpropningen tilbragte børnekopper (1753) og havde væsentlig del i oprettelsen af flere i så henseende vigtige institutioner, således Botanisk Have, Frederiks hospital, koppeindpodningsanstalten, Kirurgisk Akademi, ligesom også udarbejdelsen af farmakopeen af 1772. Han var medstifter af de aristokratiske koncerter, Concert Noble. Johann Clemens *Tode siger om ham, at „han virkede til fædrelandets gavn i en større kreds end nogen læge før ham". Hans helbred var altid svageligt, og i de sidste år led han af en øresygdom med svimmelhed og tiltagende døvhed. Ved at læse om en ny, af den preussiske kirurg Jasser beskrevet operation, en opmejsling af benet bag øret, med henblik på gennemskylning af mellemøret for øresusen, hørenedsættelse og svimmelhed, omtalt otte år tidligere af den franske kirurg J. L. Petit (1773), overtalte han sin kollega A. *Kølpin (1731–1801) til 3.3.1791 at foretage den på sig. Operationen medførte imidlertid en blodforgiftning med hjernebetændelse og B. døde efter fjorten dages forløb. Dødsfaldet vakte stor opsigt og kritik, og Kølpin demonstrerede, efter den af kirurgen F. C. *Winsløw (1752–1811) udførte sektion, den foretagne operation på venstre side, men kunne da heller ikke skylle igennem. Kritikken der dels stammede fra faglige kredse, dels fra den v. B. nærstående Reventlowske familie fremkaldte et forsvarsskrift af Kølpin og talrige indlæg fra andre. Tilfældet bevirkede at denne operation kom i miskredit de næste tredive år. En nærmere undersøgelse af v. B.s kranium der blev fundet i Christianskirkens krypt 1912 og nu opbevares på Rigshospitalets otologiske afd. har imidlertid vist at operationen er foretaget på et fejlagtigt grundlag som følge af tidens mangelfulde forudsætninger, men at man ikke kan bebrejde Kølpin noget ved dens tekniske udførelse. – Virkelig etatsråd 1768. Rang med konferensråder 1776. □Mal. af C. A. Lorenzen, 1774 (Gavnø), identifikationen usikker. Medalje af Adzer, 1776. Mal. af Jens Juel, 1781 (Fr.borg), stukket af Clemens. Buste af Gianelli, 1791 (Fr.borg). Silhouetter (Fr.borg, Kgl. bibl.).

Danmarks adels årbog XXXVI, 1919 469. V. Ingerslev: Danmarks læger og lægevæsen II, 1873 403f. W. Meyer i Congrès périodique internationale des sciences médicales, 8. session. Compte rendu IV, 1886, Section d'otologie 56–62. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske selskaber i ældre tid, 1886 73f 89. E. Schmiegelow i Ugeskrift for læger, 1913 75 439f. L. Bobé: Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, bl.a. II, 1896 113–119; III, 1896 62–66 390; IV, 1900 286 356; IX, 1922 371f. Aage Friis: Bernstorffske papirer II, 1907 84–86. K. Bærentsen: De uorganiske kem. monografier i Pharmakopea Dan. 1772 og 1970 17f. H. K. Kristensen: Med. forum, 1977 30 103–04.

*V. Meisen**

v. Berger, Johan Erik, 1772–1833, filosof. * 1. 9.1772 i Fåborg, † 22.2.1833 i Kiel, begr. sst. F: eskadronchef, senere generalløjtnant Valentin v. B. (1739–1813) og Anna Elisabeth v. Schilden (1745–87). ~ 1803 med komtesse Anna Holck, * 27.5.1778 på Eckhoff, † 27.12.1835 i Kiel, d. af greve Conrad *H. (1745–1800) og Juliane Sophie Danneskiold-Laurvig(en) (1757–90).

Efter at være blevet student 1788 (privat dimitteret) og juridisk kandidat 1791 foretog v.B. flere rejser til Tyskland hvor han i Göttingen, Kiel og Jena studerede historie, filosofi, jura og medicin. Grebet af Kants og Fichtes tanker og levende interesseret i tidens politiske frihedsbevægelse udsendte han et par småskrifter, bl.a. *Dagens Anliggende. Et Ord til Danmarks selvtænkende Mænd,* 1794, og *Om de foregaaende Betingelser til en forbedret Nationalopdragelse,* 1795, i hvilke han talte folkefrihedens og folkeoplysningens sag. Efter et nyt studieophold i Tyskland, hvor han kom under stærk påvirkning af Schelling og hans disciple, bl.a. Steffens, blev han (1800) efter faderens ønske ansat som auskultant i rentekammeret, men opgav snart denne stilling og købte (1801) godset Seekamp ved Kiel hvor han og hans hustru indrettede deres første hjem. v. B. fortsatte som godsejer sin litterære virksomhed, udgav tidsskriftet Mnemosyne og 1808 første (og eneste) del af *Philosophische Darstellung der Harmonien des Weltalls,* hvori han i begejstrede ord bekendte sig til romantikkens panteistiske naturopfattelse. Under krigen havde v.B. gjort tjeneste som kaptajn ved det holstenske landeværn. Et længe næret ønske om et professorat blev opfyldt 1814 da han fik ansættelse som professor i astronomi ved universitetet i Kiel. Foruden astronomi docerede han filosofi, og 1826 blev han tillige professor i denne disciplin som han udelukkende holdt forelæsninger over efter Karl Leonhard Reinholds død (1823). 1817 udkom 1. bd. af v. B.s filosofiske hovedværk: *Allgemeine Grundzüge zur Wissenschaft, I–IV* 1817–27 i hvilket han efter Hegels forbillede udviklede et altomfattende filosofisk system. Princippet for vore tankers udvikling og sammenhæng er også princippet for tingenes udvikling og sammenhæng. Verden er at betragte som et guddommeligt, harmonisk væsen der kæmper sig frem til højere trin, da verden endnu ikke er den bedste verden. Moralens kerne finder v. B. i „Menneskets indre Overensstemmelse med sig selv", og det højeste gode bestemmes som den harmoniske udfoldelse af alle menneskers kræf-

ter. Endvidere var han medudgiver af det i 1815 grundlagte Kieler Blätter. Han var en betydende repræsentant for den tyske idealisme ved Kiels universitet, men hans indflydelse beroede hovedsagelig på hans personlighed, ikke på hans værkers betydning. v. B. var 1821 og 1832 universitetets rektor og beklædte denne ærespost ved sin død. – Etatsråd 1813.

H. Ratjen: Johann Erich von Berger's Leben. Mit Andeutungen und Erinnerungen zu „J. E. v. Berger's Leven" von J. R[ist], 1835. Jens Kragh Høst: Erindringer, 1835 16 36 159f. Heinrich Steffens: Was ich erlebte V, 1842 272f. J. G. Rist: Lebenserinnerungen I, 1880 58f 142f 240f 460. J. Gehring: Die Religionsphilosophie J. E. von Bergers, 1897. Von Kieler Professoren. Briefe, udg. M. Liepmann, 1916 131–34. Danmarks adels årbog XXXVI, 1919 470f. O. Schumacher: Die Ethik E. v. B.s, Hamburg 1929. Anders Thuborg: Den kantiske periode i dansk filosofi 1790–1800, 1951. P. Rohs: Geschichte der Philosophischen Fakultät i Gesch. der Christian-Albrechts-Universität Kiel V Teil 1, Neumünster 1969.

E. Kolding Nielsen (S. V. Rasmussen)

Berggreen, Andreas Peter, 1801–80, komponist. * 2.3.1801 i Kbh. (Nic.), † 8.11.1880 sst. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: kamfabrikant Carl Peter B. (1768–1835) og Johanne Dorothea Lynge (1783–1840). ~ 7.3.1828 i Kbh. (Frue) med Dorothea Frederikke Wettergreen, * 9.12.1803 i Kbh. (Nic.), † 4.8.1889 på Frbg., d. af guldsmedemester Gottfred W. (ca. 1773–1847) og Charlotte Frederikke Germansen (ca. 1778–1850). – Far til V. F. A. *B.

B. boede fra 1810 hos sin meget musikinteresserede morfar, distriktslæge Andreas Lynge i Hillerød. Han kom i Fr.borg latinskole og modtog desuden undervisning i musik (især fløjtespil) så han tidligt kunne deltage i det private og halvoffentlige musikliv. Nogle fløjtevariationer og et par romancer fra denne tid er hans første kompositioner. Efter studentereksamen (univ. 1819) læste han en tid jura, men helligede sig fra 1824 helt musikken. Gennem privatstudier og lejlighedsvise konsultationer af ældre musikere – C. E. F. Weyse gav ham således både vejledning og opmuntring – kvalificerede han sig til ansættelser og opnåede efterhånden betydelige embeder. Han var sanglærer ved forskellige skoler, fra 1843 ved Metropolitanskolen, og han blev organist ved Trinitatis kirke (fra 1838 og til sin død). Fra sin Regenstid havde han kontakt med studentermusikken. Han ledede Regensens sangkor (frem til 1869) og komponerede en række mandskorsange hertil ligesom han skrev adskillige kantater til universitetets fester og højtider. 1843 stiftede han Danmarks første folkelige sangforening, *Haandværkersangforeningen* som han ledede til 1853. Blandt hans kompositioner er også sange for blandet kor, nogen kirkemusik, enkelte duetter og mange romancer og sange til tyske (Goethe, Uhland) og nordiske tekster (bl.a. Runeberg og Oehlenschläger). Også for teatret komponerede han: operaen *Billedet og Busten* samt scene- og kormusik til Oehlenschlägers skuespil *Tordenskjold* (1832), *Dronning Margareta* (1833) og *Sokrates* (1835). Operaen, hvis tekst også var af Oehlenschläger, blev venligt modtaget, men opnåede dog kun fire opførelser på Det kgl. teater (1832–34). En overgang var B. optaget af kritisk virksomhed. 1836 udgav han „i Forening med nogle Kunstvenner" ugeskriftet Musikalsk Tidende der – måske på grund af den skarpe tone over for det københavnske musikliv – ikke nåede ud over sin første årgang (20 numre). Bedre gik det ikke fortsættelsen, Hejmdal, 1845, men B. viser sig herigennem som en historisk og teoretisk velfunderet skribent og som frygtløs forkæmper for sine synspunkter.

Større betydning fik B. som lærer. Hans tidligt vakte interesse for folkesangen har således været en inspiration for den unge Niels W. Gade, og også P. Heise var blandt hans elever. Men udover de personlige forhold rakte hans indflydelse som lærer, navnlig efter at han 1859 udnævntes til sanginspektør for hele landet. I årene 1834–76 udgav han en række flerstemmige *Sange til Skolebrug*, i alt 14 hæfter. Tilsvarende førte hans kirkemusikalske virksomhed ham til at komponere en lang række salmemelodier og til udgivelsen af *Melodier til Salmebog for Kirke- og Husandagt*, 1853 og af denne samlings supplement, *Melodier til Tillæg til Salmebog for Kirke- og Husandagt*, 1873 hvis senere udgaver Chr. *Barnekow overtog. Men B.s største udgivelsesarbejde kom til at ligge inden for folkesangen. Fra 1842 og frem til 1871 var han til stadighed beskæftiget med samlingen af *Folkesange og Melodier, fædrelandske og fremmede* der nåede et omfang af elleve bind med i alt omtrent 2.000 sange. – I sine senere år modtog B. mange æresbevisninger, bl.a. promoveredes han 1878 som æresdoktor ved universitetet. Til hans sidste arbejder hører *Ældre Sangmusik af forskellige Komponister*, 1875 og hans biografi af Weyse, 1876.

B.s anseelse var således ganske stor mens han levede. Eftertidens bedømmelse blev mere svingende. Th. Laubs og hans generations virke inden for kirkesangen, den folkelige sang og folkeviseforskningen kom i høj grad til at stille B.s indsats på disse felter i skygge, og vurderingen af hans omfattende og i flere henseender banebrydende arbejder tog undertiden skikkelse af en temmelig hård dom. Striden om hans melodiers placering og om gyldigheden af hans principper for udgivelse er imidlertid nu døet hen,

og om end udfaldet næppe kan siges at have trukket så meget fra den kritik der er blevet ført frem imod ham træder dog måske de positive sider ved hans arbejder nu klarere frem. – B.s interesse for den folkelige sang der for ham havde sammenhæng med det ældre folkevisestof vaktes allerede i hans tidlige ungdom (1817), og hans indsamling af melodier var en stadig virksomhed der strakte sig gennem hele hans liv. Den første frugt af dette arbejde blev udgaven i fire bind (1842–55) i hvis danske afsnit hovedparten stadig væk udgjordes af melodierne fra Abrahamson, Nyerup og Rahbeks folkeviseudgave (1812–14). Gennem Sv. Grundtvig og en omfattende kreds af meddelere kunne B. imidlertid forøge sit materiale så den vældige 2. udg. (1860–71) fik et omfang af 11 bind, af hvilke det første rummede det ældre danske stof og det sidste nyere klubviser og selskabssange. Inden afslutningen af denne udgave udsendtes første bind i en udvidet 3. udgave (1869). Alene på grund af sit omfang er denne udgivelse en for sin tid enestående præstation. Men særlig vigtig bliver den i kraft af B.s pålidelighed som redaktør og hans grundige noter til hvert enkelt nummer i samlingen. Det var i øvrigt hans udtalte hensigt ikke blot at sikre bevarelsen af dette „nærende Stof for musikalsk Composition" og derigennem styrke kunstmusikkens „ejendommelige nationale Præg", men tillige at øge interessen for fremmede nationers musikalske stil. Klaverudsættelserne der lagde melodierne til rette for den private musiceren var et nødvendigt middel til støtte for disse bestræbelser. At harmoniseringen af melodierne undertiden mødte vanskeligheder, specielt når ældre melodier kolliderede med dur-mol-tonalitetens system opfattede B. som en særlig udfordring. Men netop mod løsningen af sådanne problemer der undertiden førte til ændringer i melodiforløbet – og undertiden til udeladelser af meddelte melodier – har en senere tids kritik måttet sætte ind. Nyere folkeviseforskere (Nils Schiørring, Erik Dal) er dog enige om at karakterisere B.s indsats som særdeles betydningsfuld. Melodier til Salmebog for Kirke- og Husandagt blev udgivet i konsekvens af det nybrud som først og fremmest var skabt af Grundtvigs salmedigtning og reaktionen mod rationalismens langsommelige og unuancerede koralsang. B. ønskede at styre udviklingen uden om de forfaldstendenser der kunne spores i vækkelsernes og forsamlingshusenes begejstrede sang. I polemikken med Henrik Rung som fulgte udgivelsen, står B. som den konservative der blot i moderat grad søgte at komme behovet for en fornyelse i møde. Hans egne melodier hvoraf 19 stadig findes som del af folkekirkens anerkendte melodirepertoire i Den danske Koralbog (1954) kan vel rumme en del af det sødladne præg af romancen – en genre, han selv anså for uskikket til kirkesang (fx *Lyksalig, lyksalig, Tænk, naar engang den Taage er forsvunden, Hvert et Lys i Livets Nat),* men indbefatter også den utvivlsomt slidstærke *Vær velkommen, Herrens Aar* som også Th. Laub måtte beundre. B.s tanker om kirkesangen kom til udtryk i forordet til koralbogen fra 1853, og de viser en holdning der meget langt lader sig forene med hans senere kritikeres. Men hans omverden var en ganske anden, og han kom derfor snarere til at stå som igangsætter af en udvikling der gik hans ideal imod end som den besindige regulator han ønskede at være. De 14 hæfter skolesange knytter sig til B.s virke som sanglærer og som statens sanginspektør. I deres indhold vidner de om hans beundring for wienerklassikken, for J. A. P. Schulz og Weyse og for folkevisen. Repertoiret var enkelt og traditionelt og således i nøje samklang med hans syn på musikopdragelsen. Udsættelserne i hvert hæfte var af samme art, enten for 2-, 3- eller 4-stemmigt kor, og de udgør tilsammen et sangværk der er uden sidestykke i 1800-tallets danske skolesang. Hæfterne vandt også ganske stor udbredelse, flere af dem blev trykt i nye oplag. B.s konservatisme er årsag til at hans udgivelsesarbejder snarere end hans egne kompositioner holder hans navn i erindring. Traditionerne fra Schulz, Weyse og Kuhlau dominerer over hans personlige musikalske udtrykskraft. I en del af hans romancer mærkes et præg af folkevisen der bringer hans nationale program i erindring, uden dog at danne grundlag for en selvstændig musikalsk stil. Først hans elev, Gade kom til at realisere denne hans intention. Som den flittige og ordentlige mand han var førte han også en liste over sine værker. Manuskriptet *Fortegnelse over mine Compositioner* opbevares på Det kgl. bibl. i København. □Mal. af Carl Bloch, 1854 (Fr.borg). Litografi af Bærentzen. Træsnit 1868. Buste af Stein, 1872 (Fr.borg). Træsnit af Pauli, 1878. Foto.

Selvbiogr. i Metropolitanskolens progr., 1844. – Ill. tid. 7.7.1878 og 3.3.1901. Chr. Kjerulf i Nord. musik.-tid., 1880. Tidsskr. for kirke-, skole- og folkesang, 1881. G. P. Brammer: Ungdomsliv, 1884. C. Skou: A. P. B., 1895. Carl Thrane: Cæciliaforen. og dens stifter, 1901. H. Grüner-Nielsen i Årbog for musik, 1923. Breve til og fra B. S. Ingemann, 1879 nr. 237. Børge Saltoft i Social-demokraten 2.3.1951. Erik Dal: Nord. folkeviseforskn. siden 1800, 1956. Karl Clausen: Dansk folkesang gennem 150 år, 1958. Niels Martin Jensen: Den danske romance 1800–1850 og dens musikalske forudsætninger, 1964. Kamma Wedin i Dansk kirkesangs årsskr. 1965–66. Nils Schiørring i Danm.s gamle folkeviser XI: Melodier, 1976. – Værkfortegnelse i Kgl. bibl. A. P. B. (1801–1880). Katalog over hans trykte kompo-

sitioner og hans udgivelser: koralbogen, skolesange, folkesange, andre udgivelser, litteratur. Compiled by Dan Fog. Cph. 1969 (utrykt), Kgl. bibl.

Carsten E. Hatting (Erik Abrahamsen)

Berggreen, Valdemar Frederik Andreas, 1833–1913, landinspektør, kartograf. * 18.3.1833 i Kbh. (Garn.), † 21.12.1913 på Frbg., begr. sst. F: komponisten A. P. *B. (1801–80) og Dorothea F. Wettergreen (1803–89). ~1° 14.6.1861 i Kbh. (Trin.) med Augusta Vilhelmine Theodore Borgen, * 25.12.1838 på Christiansø, † 13.12.1864 på Frbg., d. af sognepræst på Christiansø, senere i Svaneke David B. (1801–45) og Kirstine Caroline Vilhelmine Hammond (1803–64). ~2° 2.6.1868 i Nakskov med Laura Vilhelmine Augusta Petersen, * 1.6.1845 i Nykøbing S., † 19.2.1919 i Vordingborg, d. af sognepræst i Nykøbing S. og Rørvig, senere i Nakskov og Branderslev, provst Christian Severin P. (1804–82) og Anna Sophie Snitker (1806–66).

1851 tog B. polyteknisk eksaminandeksamen og landmålereksamen og studerede derefter ved Polyteknisk læreanstalt indtil han 1855 blev ansat i matrikulskontoret hvor han 1856 udnævntes til revisor, en stilling han beklædte til 1898. 1857 tog han landinspektøreksamen, og ved siden af sin stilling i matrikulskontoret praktiserede han som landinspektør på Frbg. og i Kbh.s nærmeste omegn. Han interesserede sig særligt for kartografiske arbejder, og i matrikulskontoret beskæftigede han sig i lang tid med minorering af matrikulskortene i 1:800 over købstæderne, endvidere udarbejdede han kortene til Traps „Statistisk-topogr. Beskrivelse af Danmark", og i årene 1886–88 udarbejdede han de såkaldte karréplaner over Kbh. inden for voldene, et værk der omfatter 112 planer. Gaderne blev målt 1:500 (enkelte i 1:800), og de inden for gadekarreerne værende skel og bygninger indtegnedes efter stadskonduktørens kort. – En stor interesse viede B. Diakonissestiftelsen hvor han i mange år var medlem af hovedbestyrelsen, og sammen med sin 2. hustru grundlagde han den første menighedspleje, Diakonissestiftelsens menighedshjælp og plejeforening for Frbg. hvis formand han var. Inden for frimurerordenen indtog han en høj stilling. – Virkelig justitsråd 1893. – R. 1892. □Foto.

Ill. tid. 22.3.1908. Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsen VII, 1916 51f. 37te Beretning fra diakonissestiftelsens menighedspleje og plejeforening for Frbg., 1914. Landinspektørforeningen gennem 50 år, 1925 117. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*A. Schneider**

Bergh, Louis Jacob Andreas Cantor, 1834–1910, overlærer. * 12.9.1834 i Kbh. (Frue), † 7.11.1910 sst., begr. sst. (Vestre). F: cand. phil., fuldmægtig ved begravelseskontoret Peter Johan Georg B. (1801–78) og Sara Hedeberg (1805–62). ~7. 5.1864 i Karlebo med Charlotte Louise Cæcilie Löchte, * 13.7.1835 i Kollerup, V. Han hrd., † 3.3.1918 på Fr.borg slot, d. af sognepræst i Kollerup, Thisted amt, senere i Ingstrup, Hjørring amt Johan Jacob Kjeld L. (1786–1857) og Andrea Juliane Octavia Bentzon (1797–1880).

B. blev dimitteret fra Ranum seminarium 1852, blev huslærer i Børglum s.å., andenlærer ved Nørre Sundby skole juli 1855, andenlærer ved friskolen i Hjørring nov. s.å. Med understøttelse af kultusministeriet gennemgik han et videnskabeligt og sprogligt kursus ved universitetet 1860–63. Han blev institutbestyrer i Hørsholm 1863, førstelærer ved Thorshavns realskole 27.4.1867, fik bevilling som translatør og tolk i engelsk 1871, blev lønnet observator ved den i Thorshavn oprettede meteorologiske station 1872, var redaktør af Dimmalætting 1882–85. 12.2.1886 udnævntes han til førstelærer og inspektør ved Borgerskolen i Nykøbing M., men blev efter ansøgning 6.5. s.å. fritaget for kaldet. 1.9.1903 fik han afsked fra stillingen som førstelærer i Thorshavn. Han var britisk vicekonsul 1893–1905. B. udgav 1883 *Strømtabel for de færøske Fjorde*, væsentlig udarbejdet på grundlag af Peter Samuelsen Lamhauge: En paalidelig Efterretning om Strømmene etc. paa Færøerne, 1767. Desuden har han i De danske Atlanterhavsøer, afsnit II, 1905 229–310, givet en indgående, velskreven og meget pålidelig skildring af befolkning, samfærdselsmidler og næringsveje på Færøerne. – R. 1889. DM. 1903. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Anton Degn**

Bergh, Rudolph Sophus, 1859–1924, zoolog, komponist. * 22.9.1859 i Kbh. (Garn.), † 8. 12.1924 i Davos, Schweiz, urne på Gentofte kgd. F: professor Rudolph *B. (1824–1909) og Ane E. F. Simonsen (1834–1919). ~1° 28.12.1883 i Kbh. (Holmens) med Emma Rosalie Brandes, * 14.4.1843 i Kbh. (Mos.), † 3.7.1891 i Graz, d. af pennefabrikant Jacob B. (1799–1845) og Rebekka Bendix (1807–61). ~2° senest 1895 med Elisabeth Henriette Johanna Gyssling, * 27.9.1855 i Aschaffenburg, Bayern, † 26.4.1897 i Kbh., d. af jernbaneingeniør, senere regeringsdirektør Franz G. (1823–94) og Hedwig Helene Marie Cramer. ~3° 20.12.1898 i Kbh. (b.v.) med senere maler Asta Heymann, * 6.7.1872 i Kbh. (Mos.), † 9.6.1951 i Tibirkelunde, d. af grosserer Philip W. *H (1837–93) og Hanne E. Adler (1839–1917). Ægteskabet opløst; hun ~2° 1911

med museumsdirektør Mario *Krohn (1881–1922). ~4° 18.7.1908 i Tyskland med koncertsanger Emilie Henriette Franzisca (Fränzi) Tiecke, * 6.11.1877 i Berlin, † 30.8.1956 i Skovshoved, d. af købmand Wilhelm August Rudolph T. og Luise Elise Emma Gehrke.

B., i hvis velhavende og velordnede barndomshjem interessen for videnskab og kunst, navnlig musik, altid havde været fremtrædende blev student 1876 fra Metropolitanskolen og kunne derefter, økonomisk uafhængig som han var, dyrke sin yndlingsinteresse zoologien; 1882 tog han magisterkonferens og studerede derefter de følgende år dels i Würzburg dels på den zoologiske station i Villefranche sur Mer. Det første sted udførte han bl.a. den undersøgelse over hesteiglens udvikling som efter hans hjemkomst 1885 skaffede ham doktorgraden. I nogle år virkede han dernæst som privatdocent ved universitetet hvorpå han 1889 ansattes som midlertidig docent i histologi og embryologi; i denne stilling virkede han til 1903. Inden for dette åremål falder utvivlsomt hans lykkeligste år; han gik da med liv og lyst op i sin gerning, skrev sine to universitetslærebøger og udgav et betydeligt antal videnskabelige arbejder. Henimod århundredskiftet indtræder imidlertid et mærkeligt omslag idet det fra moderens slægt arvede musikalske anlæg gjorde sig stadig stærkere gældende. Følgen heraf blev en sindets splittelse og uro som, yderligere forstærket ved sorger i det private liv, til tider gjorde ham ganske uarbejdsdygtig. Forgæves søgte han at falde til ro, navnlig ved længere ophold i Napoli på den zoologiske station hvis forstander, professor A. Dohrn, var hans gode ven; det blev ham kun mere og mere klart at han måtte træffe et afgørende valg, og 1903 opgav han da til sin faders store misfornøjelse fuldstændig videnskaben for fremtidig udelukkende at hellige sig musikken. Samtidig tog han ophold i Tyskland, først i Berlin og senere i nærheden af Bonn; efter krigen vendte han dog hjem og havde den glæde ikke blot at opnå en lærerstilling ved musikkonservatoriet, men også 1922 at blive optaget i dettes direktion. Hans virken her blev dog kun kortvarig; en tuberkuløs lidelse berøvede ham først den ene fod og ramte derefter den ene arm, og under et kurophold i Schweiz døde han af lungebetændelse. – Som universitetslærer høstede B. megen anerkendelse; han var en begejstret talsmand for det nye, for mikroskopien, for udviklingslæren og for laboratoriearbejdet, og hans lærebøger *Forelæsninger over den almindelige Udviklingshistorie*, 1887 og *Forelæsninger over den dyriske Celle*, 1892 der begge også foreligger på tysk er velskrevne og vidner om hans sunde, kritiske sans. De rent videnskabelige arbejder er gennemgående af mindre omfang, men fængsler altid ved et vist originalt præg; betydeligst blandt dem er disputatsen *Metamorphosen hos Aulostoma gulo*, 1885 samt undersøgelsen over hundeiglens udvikling; endvidere forskellige arbejder over ormenes og krebsdyrenes udvikling, over blodkarrenes bygning hos de hvirvelløse dyr samt over cilioflagellater eller peridineer. – Inden for musikken var B. elev i teori af Orla Rosenhoff og i instrumentation af Eyken i Berlin. Han var stærkt påvirket af Brahms, han har skrevet en mængde sange, forskellig kammermusik og et par større korværker, bl.a. det i Tyskland kendte Requiem für Werther; det er næsten altsammen af meget alvorlig karakter og vidner samtidig om hans høje musikalske kultur der gjorde ham til en fortræffelig lærer på konservatoriet og også har sat sig et minde i hans værker *Musiken i det nittende Aarhundrede*, 1919 og *Musikens Historie indtil Beethoven*, udg. efter hans død 1926. I en lang række artikler, mest i „Tilskueren", ofte af skarp polemisk karakter, udtalte han sig fordømmende om forskellige nyere komponister og om moderne musikforhold i det hele taget. – Medlem af Videnskabernes selskab 1898. □Mal. af Viggo Johansen, 1903. Tegn. af P. S. Krøyer. Foto.

Univ. progr. nov. 1885 178f. Mit hjem, 1913 20–22. Johs. Jørgensen: Den røde stjerne, 1916 142–46. J. E. V. Boas i Vidensk. selsk.s oversigt 1925 77–85. R. H. Stamm i Vidensk. medd. fra dansk naturhist. foren. LXXX, 1925. P. Bovien i Naturhist. tid. IV, 1940 30–32.

*R. H. Stamm**

Bergh, Ludvig Sophus **Rudolph,** 1824–1909, læge, zoolog. * 15.10.1824 i Kbh. (Garn.), † 20.6.1909 sst., urne på Gentofte kgd. F: kar. bataljonskirurg, senere overlæge i hæren Ludvig Anton Berg (1793–1853) og Anna Sophie Kirstine Pedersen (1798–1861). ~16.10.1858 i Dalby på Fyn med Ane Elisabeth Frederikke Bloch, f. Simonsen (~1° 1855 med læge Christian Frederik Bloch, 1809–57), * 8.12.1834 i Kbh. (Slotsk.), † 20.4.1919 sst., d. af kapelmusikus Sophus *S. (1810–57) og Catharine *Simonsen, f. Rysslænder (1816–49). – Far til R. S. *B.

B. blev student 1842 fra v. Westens institut. Som ældste søn i en børnerig militærlægefamilie måtte han for en stor del selv bekoste sin medicinske uddannelse, og han underviste næsten hele studietiden i zoologi; i det hele taget valgte han fra først af medicinen mere som brødstudium end af lyst. Han tog lægeeksamen 1849 og begyndte straks at praktisere i Kbh. Videre uddannelse modtog han næsten udelukkende på Almindelig hospital hvor han var kandidat 1850–52, reserve-

kirurg 1853–55 og reservelæge ved afdelingen for syfilis og hudsygdomme 1859–61. Under epidemien 1853 var han koleralæge; faderen døde af koleraen. For doktorgraden disputerede han 1860 med afhandlingen *Bidrag til Kundskab om Gonorrhoe hos Mandfolk*, 19 år før gonokokken blev påvist som årsag. 1863 blev han overlæge M. Hassings efterfølger på Almindelig hospital, og afdelingen blev fra nu af næsten udelukkende belagt med prostituerede og fattiglemmer idet samtidigt Kbh.s kommunehospital åbnedes med Sophus Engelsted som overlæge på afdelingen for hud- og kønssygdomme. 1859–65 var B. medredaktør af Hospitalstidende, og i dette tidsskrift publicerede han også senere næsten alle sine medicinske afhandlinger. Med sin hospitalsgerning og virksomhed som specialist forenede han hele livet almindelig lægepraksis – og han var en søgt huslæge – således at hans syn på lægegerning blev meget alsidigt underbygget. Da hans indkomster efterhånden blev gode foretog han talrige udenlandsrejser hvor han særligt studerede prostitutionsspørgsmålet, og da Vestre hospital åbnedes dec. 1885 var det bygget på hans initiativ og efter hans plan, og det regnedes for førende prostitutionshospital i Europa med hensyn til såvel indretning som human sygebehandling. Han var en ivrig socialdemokrat og kunne ses som bærer af den røde fane ved politiske optog. Dec. 1903 tog han sin afsked fra hospitalet hvis navn efter borgerrepræsentationens beslutning af 2.5.1910 ændredes til Rudolph **B**.s hospital. Til dette hospital testamenterede han også sit store bibliotek. Af hans medicinske videnskabelige produktion kan foruden de udførlige og omhyggelige årsberetninger fra de af ham ledede hospitalsafdelinger, efter 1870 offentliggjorte i Hospitalstidende, før den tid utrykte, nævnes flere afhandlinger om fnat, om tatoveringer hos offentlige fruentimmer, og om de kvindelige kønsorganers topografiske og deskriptive anatomi der først afsluttedes 1908 med en afhandling om naboregionerne, alle illustrerede af forfatteren. B. var både litterært, filosofisk, historisk og politisk interesseret, men havde tillige udprægede zoologiske interesser; navnlig malakologien bragte ham tidligt i berøring med H. H. Beck; hans medfødte anatomiske interesse, der sikkert yderligere ansporedes af hans lærer i anatomi, professor I. P. "Ibsen, førte hans studier i retning af gastropoderne og inden for disse navnlig de nøgne, gællebærende snegle der dengang, ikke mindst på grund af vanskelighederne ved undersøgelsen, var meget mangelfuldt kendte, særlig i anatomisk henseende. I årenes løb publicerede han på dette område en lang række smukt illustrerede og med uhyre nøjagtighed i enkelthederne udarbejdede afhandlinger, således *Bidrag til en Monographi af Marseniaderne*, 1853, *Bidrag til en Monographi af Pleurophyllidierne*, 1866, *Bidrag til en Monographi af Phyllidierne*, 1869 samt endelig hans hovedværk *Malacologische Untersuchungen*, 1870–1908 der behandler det af den tyske zoolog C. Semper på en rejse til Philippinerne indsamlede, rige materiale. Kundskaben om disse dyrs anatomi og systematik blev herved væsentligt forøget, og samtidig erhvervede han sig i den videnskabelige verden navn som en første rangs forsker inden for sit område; dette førte igen til at han stadig til bearbejdelse modtog indsamlinger fra de store videnskabelige togter. Omfangsrige bidrag fra hans side findes således i beretningerne fra den engelske Challenger-ekspedition, fra den danske Ingolf-ekspedition samt fra en række andre, såvel indenlandske som udenlandske ekspeditioner.

Han var altid frisindet indstillet, om end konservativ af vaner og livsførelse, usnobbet af væsen, noget paradoksal og ironisk i sin udtryksmåde, undertiden sarkastisk og persiflerende, men godlidende for sine patienter, også hospitalspatienterne, hvoraf mange jo var stakler, og interesseret i sine elevers uddannelse. Hans livsførelse var præget af orden og præcision. Hans hjem var samlingssted for såvel medicinske som litterære og musikalske kredse og spillede en rolle som radikal salon i 1870erne og 1880erne. B. var medredaktør af Archiv für Dermatologie und Syphilis fra 1869 og medlem af talrige udenlandske selskaber. Tit. professor 1881. R. 1888. DM. 1903. □Litografi 1868. Mal. af P. S. Krøyer, 1874 og 1895, tegn. af samme, 1894 samt buste (Skagens mus., Hirschsprung, i bronze på Rudolph Berghs hospital, 1910). Silhouet af C. J. Salomonsen. Foto.

J. Bidstrup: Stamtvl. over familien Koefoed, 1886. C. C. A. Gosch: Danmarks zool. litt. II–III, 1875–78. G. Brandes: Saml. skrifter XV, 1905 172–75. Samme i Politiken 21.6.1909. Rudolph S. Bergh: Nogle erindringer om min fader i Tilskueren, 1911 I 113–24. Samme i Mit hjem, 1913 20–22. C. Rasch i Hospitalstid. 5.r. II, 1909 med medicinsk bibliografi. A. Vayssière i Journal de conchyliologie LVIII, 1910 110–17. O. Jersild i Tilskueren 1925, I 43–51. A. Perdrup: Det uartige hospital, Berl. tid. kronik 16.11.1974.

*Axel Hansen/R. H. Stamm**

Bergman, Johanne Sophie, se **Knudsen, Johanne Sophie.**

Bergmann, Lorenz Andreas Christian, 1875–1966, missions- og kirkehistoriker. * 4.7.1875 i Kbh. (Trin.), † 20.3.1966 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: adjunkt, senere rektor ved Metropoli-

tanskolen Lorentz Andreas B. (1836–85, ~1° 1860 med Caroline Annette Christiansen 1835–1870) og Jenny Hoffmann Bøggild (1845–1914). ~1° 8.7.1902 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Jacobsen, *13.6.1876 i Kbh. (Holmens), †19.6.1926 sst., d. af kaptajn i marinen, senere karakt. kommandør Nicolai J. (1834–1904) og Laura Jacobsen (1838–1901). ~2° 15.10.1927 i Gentofte med Christiane Johanne Erritzøe, *19.12.1900 i Kbh. (Johs.), d. af toldklarerer, spedit̊or Thorvald Ferdinand E. (1872–1946) og Augusta Petrea Bøgsted (1872–1939).

B. blev student fra Metropolitanskolen 1892 og påbegyndte et filologisk studium, men skiftede til teologi under indflydelse af læsning af Søren Kierkegaard. Under studiet blev han især påvirket af kirkehistorikeren Fredrik Nielsen, men tillige af missionshistorikeren, pastor Vilhelm Sørensen. Efter sin embedseksamen 1899 gav han sig i kast med missionsstudier og udgav 1901 et programskrift *Missionens Betydning for Kirken og Teologien*, hvori han slog til lyd for oprettelse af en akademisk lærestol i dette fag. I sin anmeldelse af skriftet udtaler Vilhelm Sørensen sin glæde over, „at en ung Theolog vil sætte sit gode Navn og Rygte for videnskabelige Anlæg paa Spil for at slaa et Slag for det ringeagtede Missionsstudium og gør dette med en Kraft og Varme, der forhaabentlig ikke vil forfejle sin Virkning". 1901–02 foretog B. en studierejse til Tyskland og Italien, studerede i Halle hos Gustav Warneck og besøgte bl.a. brødremenigheden i Herrnhut. Efter hjemkomsten blev B. assistent ved teologisk laboratorium 1903–16, desuden lærer ved N. Zahles seminarium 1902–46, en kortere tid også ved Blågårds seminarium 1910–12 og ved Statens lærerhøjskole 1914. I 1918 blev B. lektor, 1923 docent i missionshistorie ved Kbh.s univ. og omsider 1939 ekstraordinær professor. Som sådan virkede han til 1947 idet ansættelsen forlængedes to år ud over den normale aldersgrænse. Det var lykkedes at virkeliggøre ungdomsdrømmen selv om vejen ofte havde været trang, og selv om studiet forblev et speciale. Fra 1912 var B. medlem af Dansk missionsråd og fra 1931 af styrelsen for Selskabet for Danmarks kirkehistorie. I sin teologi var B. især påvirket af Albrecht Ritschl; men han var i øvrigt alsidigt orienteret og havde en omfattende viden. Efter eget udsagn fandt han sit teologiske ideal i H. N. Clausens ord: „Foreningen af den inderlige Kristustro med den frygtløse Kritik overfor det kirkelig nedarvede og fastslaaede". Som lærer og skribent var B. grundig og saglig, klar og præcis i formen, undertiden polemisk, men altid ridderlig over for modstandere.

På baggrund af de ret vanskelige studieforhold der blev ham til del er B.s forfatterskab omfattende. Det tæller såvel kirkehistoriske som systematiske og især missionsvidenskabelige arbejder. 1908–10 udgav han sin *Kirkehistorie* I–II, der har fået en usædvanligt lang levetid som lærebog. Den udkom igennem årene i en række ændrede udgaver, 8. udg. 1958–61 den sidste fra B.s hånd; men den er efter hans død udkommet i 9. udg. 1972–73 ved lektor Frands Ole Overgaard. Kirkehistorien som har været meget benyttet i Danmark og Norge har store pædagogiske fortrin, og den var forud for sin tid ved at give missionshistorien i fortid og nutid en større plads i fremstillingen. B.s indlæg som opponent ved disputatser satte sig frugt i afhandlinger i Kirkehist. Saml. *D. G. Monrad*, 1945, *H. N. Clausen*, 1946 og *D. G. Monrad*, 1949 hvortil kommer en afhandling om *Christian Kalkar*, 1953. 1912–14 udgav B. efter biskop, tidligere professor Peder Madsens ønske dennes dogmatiske forelæsninger *Den kristelige Troslære* og forsynede dem med noteapparat. Selv udgav B. i 1917 sin *Den kristelige Lære* som blev meget benyttet i seminarieundervisning og udkom i flere udgaver (5.udg. 1956). Foruden det anførte programskrift udgav B. mindre missionshistoriske arbejder, i 1901 *Kineserne og den kristne Mission* og 1906 *Missionen i Japan*. 1918 udkom hans tiltrædelsesforelæsning *Missionsvidenskaben paa Universitetet*, 1924 *Arbejdet for at fremme Missionslivet indenfor Hjemlandets Kirke*, 1935 *Zinzendorfs Indsats i Missionens Historie*, 1936 *Den lutherske Reformation og Missionen* og 1940 *Hvorledes maa den kristne Mission betragte de ikke-kristne Religioner?* I årene 1923–40 var B. knyttet til udgivelsen af Nordisk Missions-Tidsskrift og har til dette skrevet en række artikler af hvilke flere samledes i bogform. Særligt bør vel nævnes den smukke mindeartikel om læreren og vennen *Missionshistorikeren, Pastor Vilhelm Sørensen*, 1941. B. har også skrevet et stort antal artikler om kirke- og missionshistoriske emner til flere leksika. Da B. 1947, 72 år gammel, opgav sin lærergerning fik han mulighed for at anvende sin tid på studiet af den personlighed som havde optaget ham fra ungdomsårene. Det blev til værket *Grev Zinzendorf og hans Indsats i Kirkens og Missionens Historie*. I 1957, II, 1961. Det var en bedrift at gennemføre dette store arbejde, næsten 800 s., i sit otium, og det var fortjent at Kbh.s univ. på det grundlag gjorde B. til æresdoktor 1958. R. 1937. R! 1955. Æresmedlem af Dansk missionsråd 1955. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 144–47. – Olav Guttorm Myklebust: The study of missions in theological education I 1955 316–25; II, 1957

130–37 272. Torben Christensen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966 120–23.

Laurids Stampe (Bjørn Kornerup)

Bergnehr, Wilhelmine Leocadie Theresia, se **Gerlach, Leocadie.**

Bergstedt, Harald Alfred, 1877–1965, forfatter. * 10.8.1877 i Køge, † 21.7.1965 i Kbh., begr. sst., fællesgrav på Bispebjerg kgd. F: kordegn Hans Joachim Petersen (1826–89) og Maria Dorothea B. (1837–1908). Navneforandring 9.5.1908. ~ 1° 12.8.1909 i Skagen med Christiane Iversen * 21. 5.1876 sst., † 18.3.1919 i Sæby, d. af fisker Andreas I. (1851–1930) og Caroline Thomine Jensen Bagh (1851–1939). ~ 2° 7.11.1919 i Sæby (b. v.) med Helga Hansen, * 7.11.1900 i Vesterø Havn, Læsø, † 22.10.1976 i Kbh., d. af murer Henrik H. (1876–1946) og Ingeborg Jensen (1864–1944).

B. blev student 1896 fra Roskilde Katedralskole, tog filosofikum 1897 og studerede teologi et par år uden at tage embedseksamen. Efter at have rejst omkring i provinsen som hus- og hjælpelærer blev B. 1908 fast ansat kommunelærer i Skagen, men tiltrådte 1916 en stilling som lokalredaktør af Vendsyssel Venstreblad i Sæby hvor han indledte sit virke som afholdsagitator. Fra 1919 til 1927 levede B. af sin virksomhed som oplæser, foredragsholder, kulturdebattør og af sit forfatterskab der 1922 bragte ham på finansloven. 1927 bosatte B. sig i Kbh. og blev s.å. fast medarbejder ved Social-Demokraten. B.s forfatterskab er omfattende, forskelligartet og kunstnerisk meget ujævnt. Det kvalitative tyngdepunkt ligger før 1927. Han vandt især stor anerkendelse som lyriker med de fire digtsamlinger *Sange fra Provinsen*, 1913, 1915, 1920, 1921, i udvalg 1949, men også med *Hans og Else*, 1916 og med den selvbiografiske *To Roser*, 1924. Hans vigtigste prosaarbejder er den fantastiske roman *Aleksandersen*, 1918 og den satiriske fortælling *Jørgensfesten*, 1919. Som dramatiker vandt B. mindre anerkendelse. Folketeatret opførte *Ungdomskilden*, 1922, Det kgl. teater *Den blaa Vase*, 1926 og provinsteatre andre af hans stykker. B. skrev adskillige samlinger komedier for amatør- og agitationsscener. Blandt mange andre litterære aktiviteter kan nævnes hans indlæg i tyvernes livsanskuelsesdebat *Under Klokketaarnet*, 1926, debatbøger om alkoholproblemet og svangerskabsafbrydelse *Galskabens Land*, 1925 (sammen med L. *Larsen-Ledet) og *Berlinerrejsen*, 1928. Desuden skrev B. hørespil, børnesange og korværker.

B. fremtrådte som digter i det folkelige kulturelle gennembruds tradition fra omkring århundredskiftet. Sammen med forfattere som Johannes *Buchholtz, Thorkild *Gravlund, Thomas Olesen *Løkken, Hans *Povlsen og Harry *Søiberg repræsenterede han gennembruddets 2. generation. Blandt disse efterfølgere var B. det største kunstneriske talent, men samtidig et drastisk udtryk for det sociale og politisk-ideologiske skred der under de nye historiske omstændigheder foregik i den folkelige tradition. I formel henseende er en del af den oprindelige letstrømmende friskhed og djærve sanselighed bevaret i B.s tidlige digtning. Hans lyriske spændvidde var overordentlig stor. Tematisk markerede han et skel i sin behandling af hverdagen i den lille provinsby med dens småborgerskab som B. selv havde rod i og sympatiserede med. Hans fremstilling af og holdning til dette miljø vekslede mellem solidaritet, humor, satire og kritik. Ideologisk blev B.s opposition mod den københavnske radikalisme udslaggivende for de uafklarede missionske standpunkter og biologisk primitive ideer der kom til at danne grundlag for hans „livsbekræftende" livsanskuelse og „folkelige" kultursyn. Det oprindelige progressive ideal af en folkelig kultur erstattedes hos B. af en statisk, anti-intellektualistisk „folkelighed". Denne folkelighed kom til udtryk i B.s agitation for kulturel nivellering og demokratisme. Kunstnerisk mundede den ud i en antikunstnerisk holdning til fordel for „menigmand" hvis småborgerlige idyl B. lovpriste i et almenmenneskeligt og kosmisk perspektiv. Fra 1927 til 1942 var B. fremtrædende kulturskribent ved Social-Demokraten og viede i disse år socialdemokratiet hele sin arbejdskraft (i trediverne specielt ungdomsorganisationerne). I denne periode udgav B. to nye digtsamlinger uden samlende kunstnerisk idé; en tredie *Fyraften*, 1938 forherligede den kommende krig. Sin anti-humanistiske kurs havde B. allerede markeret i 1934 da han i visse henseender sidestillede sine ideer om en folkekultur med den nazistiske *Gleichschaltung* (ensretning). B.s socialdemokratiske engagement resulterede i en direkte politisk aktivering af de ideologiske forfaldstendenser han repræsenterede, og som gradvis førte ham over i en profascistisk holdning. Under besættelsen (1940–45) blev B. fast medarbejder ved de nationalsocialistiske organer. I dagbladet Fædrelandet offentliggjorde han fra 1943 sine erindringer *Et Liv i Folket* (af de planlagte 6 bd. udkom kun bd. 1). Efter krigen fik B. to års fængsel for at have propagaderet for besættelsesmagten. Størstedelen af det efterfølgende forfatterskab er centreret omkring B.s stillingtagen under krigen som han forsvarede ud fra Th. Staunings „forsoningslinie" over for besættelsesmagten. Hans vigtigste forsvars-

skrifter er *Sange fra Gitteret* og fortsættelsen heraf *Feberen falder*. I B.s arkiv på Det kgl. bibl. findes en række utrykte litterære arbejder fra såvel før som efter krigen. Forfatterskabet er kommet til at stå helt i skyggen af B.s politiske udvikling som det ganske vist ikke kan adskilles fra, men heller ikke direkte vurderes efter. B.s almueprægede tankeverden var uden egentlig politisk substans. Flere af hans værker i årene omkring 1. verdenskrig hører til tidens bedste kunstneriske præstationer. □Klippet silhouet af Kirsten Wivel, 1919. (Kgl. bibl.). Karikatur af Bidstrup (Illegale tegnerier).

H. B.: Et liv i folket, 1944. Sange fra gitteret, 1948. Feberen falder, 1954. – Julius Bomholt: H. B., 1938. Valdemar Pedersen: H. B., 1967 (med bibliografi). Carl Erik Bay: Socialdemokratiets stilling i den ideologiske debat i mellemkrigstiden, 1973. – Arkiv på Kgl. bibl.

Carl Erik Bay

Bergstrøm, Herdis, se **Bergstrøm, Hjalmar.**

Bergstrøm, Hjalmar Julius, 1868–1914, forfatter. * 1.8.1868 i Kbh. (Trin.), † 27.3.1914 sst., begr. sst. (Vestre). F: maskinnådler, senere museumsbetjent August B. (1843–1916) og Juliane Caroline Bjerregaard (ca. 1843–1910). ~ 16.10.1896 i Kbh. (Pauls) med eksam. lærer, senere forfatter Herdis Bon, * 17.11.1874 i Østermarie, Bornholm, † 19.2.1962 i Bagsværd, d. af højskoleforst. Peter Julius B. (1841–88) og Margrethe Cæcilie Vest (1844–1933); søster til forfatter, skoleinspektør Fridtjof *Bon.

Slægten er svensk. Faderen var en fra Sverige indflyttet håndværker. B. blev student 1887 fra Hauchs skole, cand. mag. 1893. Han virkede som lærer ved de Brockske handelsskoler indtil han 1905 tog sin afsked for helt at ofre sig for sit forfatterskab. 1899–1900 og 1905–07 foretog han større rejser til Italien og Paris (en samling italienske rejsebreve er efter hans død udgivet under titlen *Muntre Gader*, 1915). B.s forfatterskab begynder med nogle nutidsfortællinger *Vendepunkter*, 1894, *Brogede Billeder*, 1897 og *Brændte Skibe*, 1898 hvortil kommer den yndefulde fortælling fra Italien *Der Kong David blev gammel*, 1900. Overgangen til sit dramatiske forfatterskab gjorde han med skuespillet *Idas Bryllup*, 1901 der dog først 1912 opførtes på Folketeatret. Sin egentlige debut som dramatiker fik B. med *Møntergade 39*, 1903 (Folketeatret), en realistisk lokalkomedie der ligger i fortsættelse af det Henrik Hertzske borgerlige skuespil. Efter at have lært sig dramatisk teknik i Henrik Ibsens strenge skole skrev B. de to skuespil der betegner hans indsats som dansk dramatiker *Lynggaard & Co.*, 1905 (Folketeatret), et billede af et middelstandshjem hvori virkningerne af en arbejdsstrid skaber den dramatiske konflikt, og ægteskabsdramaet *Karen Bornemann*, 1907 (Folketeatret) om kvindens ret til selv at bestemme om hun vil være mor. Den for sin tid modige behandling af problemet fremkaldte et censorforbud der gav stødet til en heftig avispolemik (Georg Brandes, Harald Høffding, Valdemar Vedel) som blev imødegået i et fejdeskrift *Karens Garde. I Anledning af det Karen Bornemannske Oprør* af A. Schack, 1907. Med *Det gyldne Skind*, 1908 der tager sit motiv fra Thorvaldsens liv gik B. over til Det kgl. teater som ligeledes opførte enakteren *Dame-Te*, 1910. Senere kom *Med i Dansen*, 1911 (Folketeatret), det stort anlagte læsedrama *Vejen til Gud*, 1912 og et par dramatiseringer, af J. Anker Larsens *Sortepeer* 1913 (Folketeatret) og Henrik Pontoppidans Lille Rødhætte *Thora v. Deken*, 1914 (Dagmarteatret). Efter B.s død er blevet opført endnu to skuespil af ham, det satiriske lystspil *Hvad man taler om* (Dagmarteatret, utrykt) og *Prøvens Dag* 1915, (Det kgl. teater). Kernen i B.s væsen er en hårdnakket ærlighedstrang. Hans menneskeskildring er usentimental, med en besk humor der kan give plads for et eget dæmpet lune. – **Herdis B.** er efter sin mands død fremtrådt som dramatisk forfatter. Hun debuterede med *Drengene fra Amerika*, 1918 der med held blev spillet på Folketeatret. Siden er fulgt *Danser De?*, 1920 (Folketeatret), *I rette Øjeblik*, 1921 (sammen med Karin Michaëlis, Det kgl. teater), *Konen, der lærte at gyse*, 1923 (Folketeatret) og *De kære Børn*, 1927 (Det kgl. teater) samt endelig *Fru Herthas Æble*, 1931 (Det kgl. teaters nye scene). Ingen af hendes skuespil foreligger i trykken. □Tegn. af Henri Nathansen (Kgl. bibl.). Foto.

Politiken 29.3.1914.

Oluf Friis

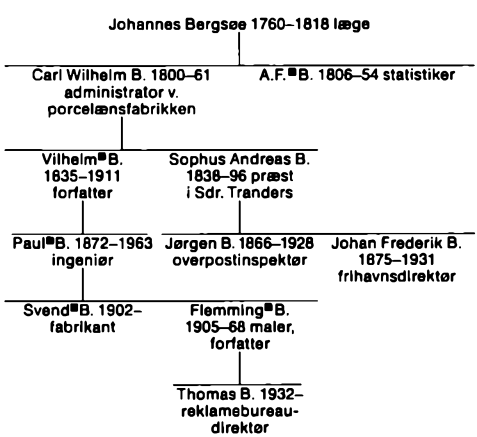

Bergsøe

Slægten B., der formentlig har navn efter øen Barsø i Lillebælt (Løjt sogn) kan føres tilbage til kgl. flådemaler Andreas Nielsen Bersøe (ca. 1690–1757), hvis sønnesøn var læge i København Johannes B.

Th. Hauch-Fausbøll og S. Nygård: Patriciske slægter V., 1930 s. 9–26. Morten Borup: Det b.ske familiearkiv i Det kgl. bibl. og andre kilder til familien B.s hist., 1968.

Hans H. Worsøe

Bergsøe, Adolph Frederik, 1806–54, statistiker. * 7.1.1806 i Kbh. (Frue), † 16.1.1854 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: læge Johannes (Hans el. Johan Frederik) B. (1760–1818) og Ellen Mule Monrad (1767–1817). ~ 24.12.1841 i Kbh. (Helligg.) med Christiane Marie Seidelin, * 18.11.1815 i Kbh. (Frue), † 31.12.1891 sst. (~ 2° 1858 med overlærer Ludvig Ferdinand Olesen, 1816–71), d. af senere universitetsbogtrykker og oberstløjtnant Andreas S. (1777–1840, ~ 1° 1806 med Jacobine Margrethe Cathrine Andrée, 1776–1812) og Marie Elisabeth Clausen (1792–1851).

B. blev student 1825 fra Metropolitanskolen, tog 1829 juridisk eksamen, blev n.å. volontør i rentekammeret og 1832 kopist i landsoverrettens justitskontor, men studerede samtidig statsøkonomi og vandt 1836 Videnskabernes selskabs pris for en skildring af grev Christian Ditlev *Reventlows virksomhed (I–II, 1837). Med offentlig understøttelse opholdt han sig 1837–40 i udlandet for yderligere at uddybe sine økonomiske og statistiske studier og holdt efter sin hjemkomst som privatdocent forelæsninger ved universitetet i statsøkonomi. 1845 udnævntes han til lektor og 1848 til professor. 1845 blev han tillige assistent ved kommissionen for det statistiske tabelværk og fra 1.1.1850 chef for det statistiske bureau. 1853 valgtes han til landstingsmand for 9. kreds. – B. har udfoldet en omfattende litterær virksomhed. Foruden flere æstetiske forsøg, deriblandt en novelle *Den hjerteløse Skjønne*, bearbejdet efter Balzac (1834) og bogen *Hvormed skal jeg more mig*, 1842 (et omarbejdet uddrag af The boy's own book) har han udgivet ikke få statsøkonomiske og statistiske afhandlinger. Blandt disse skal fremhæves dels *Motiveret Udkast til en Creditforening for danske Grundbesiddere*, 1839, der fik betydning for den senere udformning af kreditforeningsinstitutionen, dels *Om Laugsvæsen og Næringsfrihed*, 1840 og *Den danske Forst- og Jagt-Lovgivning*, 1842. Hans studier over Reventlow gav ham et nøje indblik i landets økonomiske udviklingshistorie, særlig landboforholdene i det 1700-tallets slutning, og disse undersøgelser kom ham i høj grad til gode ved udarbejdelsen af hans hovedværk *Den danske Stats Statistik* I–IV, 1844–53. Dette for sin tid betydelige arbejde indeholdt en vældig stofmængde, samlet med stor flid og samvittighedsfuldhed, og gav en indgående skildring af landets økonomiske forhold ved 1800-tallets midte tilligemed en gennemgang af hele den historiske udvikling. Det fremkom på en tid da alle økonomiske forhold var i støbeskeen og fik derfor ikke den betydning det i og for sig havde krav på, men det vil dog altid stå som et kildeskrift for senere forskere med hensyn til de økonomiske tilstande før 1850ernes afgørende gennembrud. I sin egenskab af chef for statistisk bureau har han redigeret Statistisk Tabelværk, ny række, I–VII, 1850–53 og Meddelelser fra Bureauet, 1. samling, 1852. Som professor stod han vel som tilhænger af den herskende liberale nationaløkonomi men var dog mindre præget af dennes økonomiske teorier end de fleste af sine samtidige. Han kom dog ikke til at øve stor indflydelse hvad der vel nok i nogen grad skyldtes hans ejendommelige, kantede personlighed. Som landstingsmand blev hans virksomhed uden spor, idet han kun få måneder efter valget døde for egen hånd. □Foto.

M. H. Rosenørn: Spredte blade af livsminder, 1888 91. V. Falbe Hansen i Nationaløkonomisk foren.s festskr., 1897 20f.

*P. Grønvold**

Bergsøe, Flemming Vilhelm, 1905–68, maler. * 12.1.1905 på Frbg., † 28.11.1968. F: civilingeniør, dr. techn. Paul *B. (1872–1963) og Margrethe Hansen (1880–1933). ~ 1° 21.3.1930 i Kbh. med Grete Utzon Frank, * 8.2.1909 i Kbhvn., d. af billedhugger Einar *U. F. (1888–1955) og Gerda H. M. Christensen (1886–1962). Ægteskabet opløst. ~ 2° 8.4.1938 i Kbh. med Birte Svarre, * 31.12.1918 i Skodsborg, † 21.5.1961 i Holte, d. af restauratør Aage Thorvald S. (1890–1931) og Karen Alice Jensen (1891–1940). Ægteskabet opløst. ~ 3° 20.3.1943 på Frbg. med keramiker Elisabeth Rørdam, * 15.6.1921 på Frbg. (Skt. Marcus) d. af forfatter Holger Kristian R. (1893–1976) og Ella Magdalene Olsen (* 1899). Ægteskabet opløst. ~ 4° med Maria Sabine Nørregaard, * 25.10.1922 i Hamburg.

Efter forberedende tegneundervisning kom B. på akademiet hvor han, der ville være maler, sluttede sig til billedhuggerskolen, hvor Einar *Utzon-Frank var professor. Han udstillede første gang på Kunstnernes Efterårsudstilling 1926 og derefter på Charlottenborgs forårsudstilling 1927–32. Han forlod akademiet 1928 og rejste til

Frankrig og Italien. I de næstfølgende år var han virksom ved etableringen af nye udstillingsforhold for yngre kunstnere som på den ene side ikke ønskede at udstille på Charlottenborg og på den anden side havde svært ved at få indpas til de eksisterende sammenslutninger. Han var medstifter af „Den nye Udstilling" og dennes afløser „Høstudstillingen" foruden ved sammenslutningen af denne og den ligeledes unge „Corner" udstillingen. Han udstillede på de nævnte, men gik efter sammenslutningens opløsning sine egne veje og udstillede på „Den Polykrome", men siden atter på „Corner" hvor han var medlem fra 1958 til sin død. Som maler prægedes B. tidligt af den konservatisme der gjorde sig gældende på Utzon-Franks skole, og som for B.s vedkommende gav sig udslag i en særlig interesse for Chr. Købke af hvem han kopierede et modelbillede, og som han i andre billeder efterlignede med held. Senere sluttede han sig til den gruppe jævnaldrende som i reaktion mod modernismen ønskede at genoplive naturalismen med valg af socialt set jævne motiver som forstaden, havekolonien, landsbyen etc. og vandt sig med sine elskværdige skildringer et publikum. Ved midten af 1950erne begyndte han at søge fornyelse dels ved en række skildringer af et omrejsende cirkus med vægten lagt på cirkuslivets dagligdag, dels med opstillinger af foldet karton, strudseæg og andre objekter med en vis fornægtelse af farven til fordel for formernes udfoldelse i billedrummet. Han skal tidligt have fortrudt at have fået sin akademiske undervisning hos Utzon-Frank og ikke hos Aksel *Jørgensen, og især de sidste års billeder må ses som bestræbelser for at tilegne sig den formmæssige disciplin som denne stod for, og som B. følte han havde forsømt. B. var en ivrig tegner, til dels i forbindelse med egne litterære arbejder. Han behandlede i dagspressen lejlighedsvis emner, som havde berøring med hans metier og særlige interesser som fx bevaringen af det gamle København, men skrev også skønlitterære arbejder, nogle med inspiration fra og efter et ophold i Sverige under besættelsen, andre med forskellige oplevelser og iagttagelser hvor i de bedste hans evner til sansning og stedvis også hans humor kommer til sin ret. Billeder af B. findes i adskillige museer; Statens museum for kunst har *Café du Lac* fra 1939 og *Portræt af en Vindmølle*, 1954. □Selvportr. 1938 samt selvportr. (Esbjerg mus.). Foto.

F. B. i katalog for Corner udst. 1968 og 1969. J. Zibrandtsen i katalog for Corner udst. 1960 og 1968. Jane Muus i katalog f. Corner udst. 1968.

Henrik Bramsen

Bergsøe, Paul Vilhelm Peter, 1872–1963, kemiker, metallurg. *22.12.1872 i Kbh. (Johs.), †29.12.1963 på Koefoedsminde i Nærum, urne på Vestre kgd., Kbh. F: forfatter Vilhelm *B. (1835–1911) og Margrethe K. Smidth (1844–1922). ~1° 29.8.1901 i Mariager med Margrethe Agnes Hansen, *24.8.1880 i Præstø, †18.10.1933 i Kbh., d. af herredsfuldmægtig, sidst -foged i Kolding Gustav Theodor H. (1847–1908) og Agnes Frederikke Christiane Mogensen (1855–1915). ~2° 16.11.1941 på Frbg. (Markus) med tidligere operasanger, sidst ved Det kgl. teater Karen Lise Rantzau (ved dåben Rantzau Meyer, navnebevilling til Rantzau 20.9.1958), *21.1.1896 i Kbh. (Matth.), d. af forfatter, folketingsmand A. C. *Meyer (1858–1938) og Dagmar K. F. Rantzau (1864–1929). – Far til Flemming *B. og Svend *B.

Allerede som studerende udsendte B. (cand. polyt. 1899) sine første videnskabelige afhandlinger om forsøg med Röntgen-stråler og fluorescensskærme ligesom han anviste nye fremstillingsmetoder af bl.a. platinsalte. 1900 modtog han Julius Thomsen-medaljen for en elektrolytisk metode til aftinning af blikaffald; denne opfindelse dannede det første grundlag for en metallurgisk fabrikation der med årene voksede til verdensfirmaet Paul Bergsøe & Søn med speciale inden for tin, bly og hvidtmetal. 1935 trak B. sig tilbage for at kunne hellige sig fri forskning. I Sydamerika var der netop da gjort arkæologiske fund af guld- og platingenstande, de sidste især gådefulde, fordi metallisk platin i vort kulturområde først har kunnet fremstilles i forrige århundrede. I to arbejder *The Metallurgy and Technology of Gold and Platinum Among the Pre-Columbian Indians*, 1937 og *The Gilding Process and the Metallurgy of Copper and Lead Among the Pre-Columbian Indians*, 1938 opklarede B. de ældgamle, ukendte fremgangsmåder og kunne samtidig anvise en ny proces til fremstilling af wolfram som siden er benyttet verden over.

For videnskabelig indsats og for som praktisk kemiker at have indført metalhyttedrift i Danmark modtog B. i 1940 æresdoktorgraden ved Danmarks tekniske højskole. – I 1932 debuterede B., 60 år gammel, som skønlitterær forfatter med en roman *Stjernens Skygge*. Som litterært arbejde blev den dårligt modtaget, vel især fordi formen – en forklædt science-fiction stil – var svært tilgængelig. Men senere har det kunnet ses hvorledes netop denne form har været forsøgt for at popularisere væsentlige dele af den modne forskers erfaringsgrundlag og panteistiske filosofi. Med ukuelig energi kastede B. sig derefter over radioformen hvor hans trang til at formidle folkeoplysning fandt nye veje, og bemærkelses-

værdigt er det at konstatere at en stor del af romanens emner og livsholdning nu kom til at danne grundlaget for hans popularisering af naturvidenskaberne og den tekniske forskning i de følgende tredive år. Med sin personlige stil og stemmeføring vandt han store tilhørerskarer og megen yndest, og han stod ubestridt som radioforedragets mester selv op i høj alder. Af og til vendte han dog tilbage til den litterære form som forfatter til såkaldte radiofeatures af hørespilagtig karakter. B.s radiomanuskripter blev udgivet i 8 bind 1935–48.

Sit eget fagområde populariserede B. i *Kemi paa en anden Maade*, 1942 som for mange unge har været bestemmende for valg af livsgerning. Endnu kan nævnes *Verdensrummet og vi*, 1959 – begge bøger udkommet i talrige udgaver og på mange sprog. – Til det sidste arbejdede B. i sit laboratorium og fremstillede her krystaller af hidtil ukendte platindobbeltsalte til brug for Atomenergikommissionens forsøgsanlæg på Risø. Hans sidste videnskabelige afhandling på dette område er fra 1962. For sit folkeoplysende virke modtog B. 1955 medaljen Ingenio et arti, 1959 H. C. Ørsted-medaljen. – R. 1924. □Mal. af Fl. Bergsøe. Bronzebuste samt portrætrelief af Svend Jespersen, 1932. Tegn. af Carl Jensen, ca. 1942, af Otto Christensen, 1952 og Hans Bendix, 1961. Foto.

P. B.: De tre vinduer, 1945. Jeg husker, 1964. – Børge Lunn m.fl. i Dansk kemi/Kem. månedsblad nr. 2., 1964. Michael Schrøder: P. B. og hans forfatterskab, 1972. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Michael Schrøder

Bergsøe, Svend, * 1902, fabrikant, ingeniør. * 15. 9.1902 på Frbg. F: civilingeniør, dr. techn. Paul *B. (1872–1963) og Margrethe Hansen (1880–1933). – Bror til Flemming *B.

B. kom efter realeksamen i købmandslære i Præstø et års tid og fik supplerende uddannelse på Købmandsskolen i Kbh. Han havde barndommen igennem haft sin gang på faderen, Paul B.s metalværk, og 1922 blev han ansat i virksomheden, fra begyndelsen som arbejdsmand. Indtil han 1942 blev indehaver af metalværket deltog han i firmaets tekniske og kommercielle opbygning. Han var med fra begyndelsen i produktionen af hvidtmetal 1924, og fra samme år i raffineringen af skriftmetal og blylegeringer; 1933 fik han patent på den såkaldte Fenico-proces vedrørende afhjælpning af krystallisationsfænomener i næsten blyfrit lejemetal. Fra 1924 stod han bag eksporten af linotype til Sverige og fra 1928 af hvidtmetal. På hjemmemarkedet arbejdede B. utrætteligt for at placere ordrer på sit danske metal hos de store virksomheder i skarp konkurrence med de udenlandske leverandører. Fra 1926 fik han således DFDS som kunde efter at have leveret lejemetal til reparationen af Amerikadamperen Frederik VIII hvilket arbejde ved licitationen var gået til Götaverken i Göteborg. Fra 1928 leverede han bogtrykkerimetal til de store københavnske bladhuse. I 1931 lykkedes det B. at fremstille antimonfrit loddetin, og dermed blev der åbnet nye muligheder for afsætning på hjemmemarkedet. 1937 købte Paul Bergsøe & Søn „ Fraligsgården" i Hvissinge ved Glostrup, og hertil flyttede virksomheden 1941 fra de gamle bygninger på Bülowsvej. I efterkrigsårene er den væsentligste del af produktionen gået til eksport, både hvad angår bogtrykkermetal, lejemetal og loddetin. 1943 oprettede B. *Paul Bergsøe & Son* AB i Landskrona med henblik på udnyttelse af store partier svensk skrot der havde oplagret sig siden 1939, og senere (i 1948 og 1950) blev der oprettet salgsafdelinger i Oslo og Helsingfors. 1953 fulgte London-afdelingen, og i 1960erne er adskillige datterselskaber oprettet i Sydamerika med B. som direktør. 1961 overdrog B. den danske virksomhed til en selvejende fond for hvilken han blev formand. Året efter overtog virksomheden den gamle jernhavn på Masnedø, bygget af Christiani & Nielsen i 1930erne i forbindelse med bygningen af Storstrømsbroen. Jernhavnen havde siden 1949 været anvendt til skibsophugning, og denne virksomhed blev fortsat.

Blandt B.s mange interesser har landbrug spillet en stor rolle; 1952 købte han godset Astrup ved Jyderup hvor han optog eksperimenter med syntetisk somælk. Sine erfaringer på området svineavl har han fremstillet i bøgerne *Gris på en anden måde*, 1957, *Rationelt sohold*, 1962 og *Den gode so*, 1968 hvortil kommer en række artikler om landbrug; 1963 købte han yderligere godset Regstruplund nær det første gods, og samme år indtrådte han i Tolvmandsforeningernes bestyrelse. Siden midten af 1930erne har B. gjort et stort arbejde for færdselssikkerhedssagen. Han begyndte som medstifter af „Større Færdselssikkerhed" 1935. Denne forening opererede på flere områder, fx ved maling af cykelskærme og ophængning af propagandatavler, og den var årsag til at justitsministeriets udvalg for større færdselssikkerhed blev oprettet 1937. B. var medlem af dette udvalg 1937–48, 1944–48 som formand. Da Rådet for større færdselssikkerhed blev stiftet 1953 blev B. foreningens første formand, og han sad på posten til 1969. 1971 var han medstifter af landsforeningen Tryg Trafik. B. har altid været forkæmper for hastighedsgrænser, og hans forfatterskab på området har

været omfattende. 1967 udsendte han bogen *Bilen og mennesket*, 1969 *Hastigheden der dræber* hvortil kommer en lang række artikler. Også om andre forhold i samfundet har B. skrevet meget, ofte artikler der har været skarpe og polemiske i formen. – R. 1939. R.' 1960. K. 1967.

Paul Bergsøe & Svend Bergsøe: Fra den gamle fabrik til Glostrup, 1902–1952. Børsen 14.9.1952. Demokraten 14.9.1972. Berl. tid. 5.11.1972.M. Borup: Det b.ske familiearkiv i Kgl. bibl. og andre kilder til fam.B.s hist., 1968. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Bergsøe, Jørgen Vilhelm, 1835–1911, forfatter, zoolog. * 8.2.1835 i Kbh. (Trin.), † 26.6.1911 sst., begr. sst. (Vestre). F: administrator ved Den kgl. Porcelainsfabrik Carl Wilhelm B. (1800–61) og Lovise Sophie Bech (1810–45). ~ 14.2.1872 i Kbh. (Johs.) med Margrethe Kirstine Smidth, * 9.12.1844 i Stubbekøbing, † 28.7.1922 på Montebello ved Helsingør, d. af premierløjtnant, senere kommandør Peder Hersleb Classen S. (1809–69) og Nicoline Benzon (1818–87). – Far til Paul *B.

B.s første barndomshjem var den gamle kgl. porcelænsfabrik på Købmagergade, senere kom han i huset hos Martin Hammerich på Christianshavn. Fra hans skole, Ø. Borgerdyd, blev han dimitteret 1854, og her underviste han i sin studentertid en overgang i naturhistorie. Han ville først studere medicin, men kastede sig snart med begejstring over zoologien, sluttede sig med en partigængers lidenskab til J. C. *Schiødte og tog magistergraden med entomologi som hovedfag 1860. Men forinden havde han, 1855, med en afhandling om termitterne begyndt et populærvidenskabeligt forfatterskab som han 1862 fortsatte med *Oldenborrens Naturhistorie*. Den stadige brug af mikroskopet viste sig imidlertid at være skadelig for hans svage syn. I foråret 1861, under et ophold i Hellebæk, fik han en alvorlig øjenbetændelse, og det var nærmest i håbet om helbredelse for dens følger at han samme efterår begav sig til Italien. Rejsen gav store resultater både for hans sundhed og videnskabelige uddannelse og lagde grunden til hans fortrolighed med italiensk natur og folkeliv. Han vendte hjem over Paris i efteråret 1863 og tog n.å. doktorgraden på en afhandling om sværdfiskens sidelinieparasit Thilichthys Ziphiæ, 1864. N.å. fulgte en bog om den italienske tarantel og tarantismens historie i middelalderen og 1866 udgav han (sm. med Fr. *Meinert) en monografi over Danmarks tusindben. Men nu fulgte en ulykkelig tid. Hans sygdom brød ud igen, en tid var han næsten blind, og en pinefuld gigtlidelse sluttede sig til. Først 1875 fik han synet igen efter en operation. Det er i denne periode hans betydeligste digteriske forfatterskab falder, fremfor alt de store romaner som for det meste blev nedskrevet efter hans diktat. Stødet til B.s fiktionsværker gav M. A. Goldschmidt ham under deres samtidige ophold i Rom 1862. Med *Fra Piazza del Popolo, Livsbilleder samlede i Rom*, 1867, (prologen dateret maj 1866, undertitlen senere ændret til *Novelle-Cyklus)* udgav han en af vore mest læste romaner (også udbredt gennem oversættelser i Sverige og Tyskland). Den sindrige komposition af syv historier med et vist fællesskab i intrigen minder om Goldschmidts „En Majfest" og „Fortællinger og Skildringer" hvorfra B. også har den kunstfærdige modstilling af dansk og romersk miljø. Kunstnerkredsen er den samme Goldschmidt har skildret i „Hvorledes man lever i Rom" og „Hvorledes man fortæller i Rom". Talrige enkeltheder i personskildring og handling stammer fra „En Jøde" og „Arvingen". Også fremmed underholdningslitteratur ligger bag ved bogen, således „Greven af Monte-Cristo" (den unge ædling blandt banditterne der dog allerede optræder i „Improvisatoren", skindøds-beretningen); endvidere den sociale roman som E. Sues „Evige Jøde" eller „Paris' Mysterier"; muligt har også skildringen af de fattige eller af den unge helts ensomme liv i Victor Hugos „De Elendige" spillet med ind. Fælles med denne art roman har B.s vanskelighed ved at holde karaktererne fast fra deres første stadium til de efter et snedigt forsvindingsnummer dukker op igen. Den næste roman *Fra den gamle Fabrik*, 1869, forfattet i Italien, er i interiør og handling, til dels også i personskildring, stærkt afhængig af Goldschmidts „Fra min Onkels Hus", „Arvingen" og „Ravnen"; også Goldschmidts nemesis-ideer træder frem i denne smukke og velfortalte bog; tillige optræder nu Dickens som B.s læremester. Endnu er den goldschmidtske skole mærkbar i den italienske roman *Nemesis* der først udkom 1911 efter B.s død (fortsættelsen fattes) hvilende på den religionsfilosofiske tanke om nemesis-troen som grundlag for al højere religion og ideen om tab af kærlighedslykke på grund af et urent forhold til kvinden. Med *Bruden fra Rørvig*, 1872 (sml. „Guds Engel fra Rørvig" og „Ekkoet") forsvinder Goldschmidts spor af B.s produktion.

Som elev af den danske kunstprosas fornyer har B. sine utvivlsomme fortrin; vel nåede han ham langtfra i karakterernes dybde og sprogets skønhed, men han havde noget af hans stemningsmagt og føjede hertil af sit eget en ualmindelig fantasikraft. Det er ved disse bøger han indtager en betydelig plads i den danske efterromantiks historie. Hvad han ellers har digtet er af ringere

værd: brev-romanen *I Sabinerbjergene*, 1871, fortællingen *Falskmøntneren*, 1900, nogle bind danske og italienske småfortællinger *Gjengangerfortællinger*, 1872, *Italienske Noveller*, 1874 og siden nogle hundrede digte af udpræget elegisk karakter *(I Ny og Næ*, 1867, *Hjemve*, 1872, *Blomstervignetter*, 1873, *Oktobernatten*, 1892 om Christiansborgs brand). I de litterære stridigheder efter 1871 tog B. plads på højre fløj; han skrev bl.a. imod Drachmanns „Rimbrev til Esrom Sø" i Ude og Hjemme 24.2.1878 sit *Svar fra Esrom Sø* til Holger Drachmann, sst. 3.3.s.å. og 1894 en meget omstændelig versificeret, aristofanisk komedie *Sandhedens Mænd* der med stor iver polemiserer mod alt det nye liv efter det „moderne Gennembrud" fra Hørup og Georg Brandes til „Taarndigtere af nyeste Skole". Ved siden af sit digteriske forfatterskab har B. et ret omfattende som oplysningsskribent med livligt skrevne, illustrerede værker. De vigtigste er *Rom under Pius den Niende*, 1877, *Fra Mark og Skov* I–II, 1881, *Danske Medailler og Jetons fra 1789–1891*, 1893. Endelig har han udgivet sine erindringer i 7 bind, et fængslende fortalt memoireværk, men som personalhistorisk kildeskrift ikke anset, da den fantasirige B. der i sine fortællinger plejede at omdigte tænkt og oplevet var meget modtagelig for hukommelsesforskydninger. □Barnetegn., 1835. Tegn. af H. Olrik, 1856 (Fr.borg) og 1863 (Hirschsprung). Mal. af P. S. Krøyer, 1873. Flere træsnit, 1872 og senere, bl.a. tre af H. P. Hansen, 1880–86 samt af H. C. Olsen, 1905. Medalje af S. Lindahl, 1894. Min. af Vantore, ca. 1900. Relief af Lindahl, 1905. Buste af V. Bissen, 1908 (Fr.borg). Foto.

Udg. V. B.: Poetiske skrifter I–VII, 1905–07. Samme: Romaner og fortællinger I–VI, 1913–14.

Kilder. V. B.: De forbistrede drenge, 1898, Krigen og koleraen, 1900, Studenterleben og studenterliv, 1903, Under palmer og pinier, 1905, Eventyr i udlandet, 1905, Henrik Ibsen på Ischia og „Fra Piazza del Popolo", 1907.

Lit. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II–III, 1975–78. Samme: J. C. Schiødte II, 1905. Paul Bergsøe: Fra Amerika – til Mølleåen, 1936 81–89. Paul V. Rubow: Vilhelm Bergsøe og hans store roman, 1948. T. Vogel Jørgensen i Fund og forskning XIV, 1966 118–22. H. P. Rohde sst. XIX, 1972 129–55.

Papirer. Breve, manus. og personlige papirer i Kgl. bibl., se Morten Borup: Det Bergsøeske familiearkiv i Det kgl. bibliotek, 1968.

Uffe Andreasen (Paul V. Rubow)

FORFATTERE I BIND 1

Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;
(3) angiver forfattere til denne udgave.

Abrahamsen, Erik, professor, dr. phil. † (2) 55 124 127 139 196 217 341 430 458 464 467 502 514 554 556 613
Agerholm, Sophus, direktør † (2) 204
Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 198 398 501 546
Ammundsen, Valdemar, biskop, dr. teol. † (2) 131 315 319 326 394 497
Andersen, Harald Westergård, lektor (3) 500
Andersen, Niels Knud, professor, dr. teol. (3) 191
Andersen, Poul, professor, dr. phil. (3) 206
Andersen, Richard, højskolelærer, cand. teol. (3) 262
Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag. art. (3) 98 159 160 281 287 448 454 494 624
Andreasen, Øjvind, lærer, cand. mag. † (2) 102 143 146
Andrup, O., museumsdirektør, mag. art. † (2) 48 68 113 129 148 162 163 209 223 270 287 332 400 437 541
Arnfred, J. Th., højskoleforstander, cand. polyt. † (3) 22
Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand. mag. (3) 470 518
Askgaard, Finn, museumsdirektør, cand. mag. (3) 81
Asmussen, Jes P., professor, dr. phil. (3) 462

Bagge, Povl, professor, dr. phil. (2 og 3) 71 280 416 509 522 551 593
Bang, Thøger, professor, dr. phil. (3) 152
Banke, Niels, direktør, cand. polit. (3) 120
Barfoed, Ole, rektor, cand. mag. (3) 168
Bartholdy, Nils G., arkivar, cand. phil. (3) 50 76 141 276 278 394 439 457 460 468 491 515 539 585
Bay, Carl Erik, kandidatstipendiat, mag. art. (3) 619
Bendtsen, P. H., professor, dr. techn. (3) 222
Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 155 217 228 317 393
Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 159 162 232
Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 139 247
Birket-Smith, Kaj, overinspektør, dr. phil. & scient. † (2) 199
Bjerg, Hans Chr., arkivar, cand. mag. (3) 35 50 431 436 450
Bjøl, Erling, professor, dr. scient. pol. (3) 463
Bjørn, Claus E., lektor, mag. art. (3) 262 264 336 378 380 506 523 539 542
Blatt, Franz, professor, dr. jur. & phil. (3) 67
Blegvad, Mogens, professor, dr. phil. (3) 413
Blichfeld, M. F., sognepræst † (2) 215
Boesen, Gudmund, museumsinspektør (3) 239
Bramsen, Henrik, overbibliotekar (3) 48 72 219 340 563 572 621
Bredsdorff, Morten, seminarierektor, mag. art. (3) 237
Bruun, Henry, arkivar, cand. mag. † (2) 61 76 343 433 436 486 551
Brøndum-Nielsen, Johs., professor, dr. phil. † (2 og 3) 346
Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr. phil. † (2) 62 63 101 114 252 328 329 434 436 457 486 504 520 522 523 534

Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand. mag. (3) 115 209 245 253 254 344 517 565
Christensen, Aksel E., professor, dr. phil. (3) 43 48 255 303 321
Christensen, Anton, statskonsulent, cand. agro. † (2) 92 99 150 152 190 262 264 461 507 522
Christensen, Arthur, professor, dr. phil. † (2) 462
Christensen, Charlotte, museumsinspektør, mag. art. (3) 219
Christensen, Georg, seminarieforstander, mag. art. † (2) 42 94
Christensen, Karsten, cand. phil. (3) 74 310
Christiansen, Niels Finn, lektor, mag. art. (3) 401 414
Clausen, C. C., redaktør † (2) 195 209
Clausen, H. P., professor, cand. mag. (3) 58
Clemmensen, C. A., redaktør † (2) 215 606

Dahl, Flemming, stadsarkivar, cand. mag. † (2) 245 572
Dahl, Frantz, professor, dr. jur. † (2) 315 360 548 584
Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr. phil. † (2) 247 364 432 501 590
Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 207 604

Dam, Poul, højskoleforstander (3) 433
Damsholt, Nanna, cand. mag. (3) 595
Degn, Anton, arkivar † (2) 203 615
Dittmer, Ernst, professor, cand. mag. (3) 508
Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand. teol. † (2) 453 454 548
Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr. phil. (3) 70 110 156 164 182 199 208 210 229 236 297 331 567 606
Düring Jørgensen, Jesper, forskningsbibliotekar, cand. mag. (3) 454

Egebjerg, Ivar, redaktør, cand. polit. † (2) 388
Eisenreich, C. P., fuldmægtig † (2) 149
Ejskjær, Inger, professor, dr. phil. (3) 213
Elling, Chr., professor, dr. phil. † (2) 350 536
Enemark, Poul, lektor, dr. phil. (3) 410
Enevig, Anders, forfatter (3) 513 567
Engberg, Marguerite, lektor, fil. dr. (3) 250
Engelstoft, Povl, redaktør, cand. mag. † (2) 115 117 318

Fabricius, Knud, professor, dr. phil. † (2) 47
Fabritius, Albert, ordenshistoriograf, dr. phil. † (2) 267
Fafner, Jørgen, professor, dr. phil. (3) 292
Falk-Jensen, A., kontorchef, cand. jur. † (2) 136 208 313 394 445
Fode, Henrik, arkivar, mag. art. (3) 18 153 154 171 207 461 510 546
Fontenay, Fr. de, gesandt, cand. mag. † (2) 59 96
Fraenkel, A., dr. phil. † (2) 182
Friis, Astrid, professor, dr. phil. † (2) 77 101 277 352 399 434 436 438 459 519
Friis, Hjalmar, stabsdyrlæge, dr. phil. † (2) 30 65 111 357 377 396 557 561
Friis, Oluf, professor, dr. phil. (2 og 3) 358 590 620
Frøland, Aleks., kontorchef (3) 189 538
Faaborg, Theodor, museumsinspektør, mag. art. † (2) 605

Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand. mag. (3) 117 198 283 285 552
Galster, Georg, fil. dr. (2 og 3) 66 271 495
Gaunø Jensen, V., professor, cand. pharm. (3) 365 530
Gejl, Ib, arkivar, cand. mag. (3) 23 161 164 212 231 511 623
Glahn, Torben, overbibliotekar (3) 47
Glob, P. V., rigsantikvar, professor, dr. phil. (3) 186 528 552
Grandjean, Poul Bredo, arkivar † (2) 419 449 460 592
Grane, Leif, professor, dr. teol. (3) 408
Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag. art. (3) 17 248 327 575
Gregersen, Torben, skoleinspektør (3) 309
Græsholt, Thorkild, biskop, cand. teol. (3) 466
Grønvold, P., kontorchef, cand. polit. † (2) 298 504 621

Hammerich, Peter, civilingeniør (3) 560
Hammershaimb, E., professor, dr. phil. & teol. (2 og 3) 573
Hansen, Axel, kredslæge, dr. med. † (2) 616
Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, cand. teol. (3) 197
Hansen, H. M., professor, dr. phil. † (2) 456 475
Hartling, Poul, FNs højkommissær, fh. statsminister, cand. teol. (3) 354
Hartmann, Godfred, forfatter (3) 187
Hatting, Carsten E., organist, mag. art. (3) 613
Hauberg, Poul, apoteker † (2) 529 530 585 586
Heegaard, Poul, professor, dr. phil. † (2) 329 560
Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag. art. (3) 79 83 84 135 251 328 438 486 520 523 535
Helgason, Jón, professor, dr. phil. (2 og 3) 238 268
Helk, Vello, overarkivar, dr. phil. (3) 311
Helmer Pedersen, Erik, lektor, cand. mag. (3) 158 227 232 485
Hens, Henrik Andreas, cand. phil. (3) 267 470
Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør † (2) 80 108 192
Hofman-Bang, Niels, professor, dr. phil. (3) 316
Holck, P., orlogskaptajn † (2) 50
Holm, Asger, forstander, cand. teol. (3) 507
Hvidt, Kristian, folketingsbibliotekar og -arkivar, dr. phil. (3) 596
Høgstrøm, P., forstander, cand. teol. † (2) 507
Hørby, Kai, lektor, dr. phil. (3) 17 111 121 325 424
Høybye, Poul, professor, dr. phil. (3) 261

Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 116 203 559
Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand. mag. (3) 35 126 432

Jansen, Chr. R., arkivar, mag. art. (3) 163 249 307 310 333
Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag. art. † (2) 382
Jensen, H. E., lektor, lic. agro (3) 312
Jensen, Hans, forfatter, dr. phil. † (2) 95 118 195 196 344 539 542
Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand. art. (3) 33

Jensen, Niels Martin, lektor, cand. mag. (3) 608
Jensen, Sigurd, stadsarkivar, dr. phil. (3) 159 375
Jespersen, Verner, redaktør (3) 233
Jessen, C. C., generalsekretær, cand. teol. (3) 158
Jexlev, Thelma, arkivar, cand. mag. (3) 22 24 29 34 75 100 282 343 348 433 434 459 484
Johannsen, Birgitte Bøggild, mag. art. (3) 68 113 129 162 209 332 352 501 538 601 605
Johansen, Erik Korr, arkivar, cand. mag. (3) 205 217 425 554 594
Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr. phil. † (2) 18 50 74 288 295 311 324 325 326 330 424 595
Jørgensen, Erik Stig, rektor, cand. mag. (3) 355
Jørgensen, Hakon, cand. teol. & mag. † (2) 393
Jørgensen, Marie-Louise, redaktør (3) 439
Jørgensen, Peter, professor, cand. mag. † (2) 558
Jørgensen, Vilh., professor, dr. phil. (3) 428

Kamp, A., redaktør, direktør † (2) 127 198
Kastholm Hansen, Claes, kritiker, kandidatstipendiat, cand. phil. (3) 358
Katić, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar (3) 377 557
Kauffeldt, Carl, redaktør (3) 134
Kejlsø, Elvin, statsgeodæt, mag. scient. (3) 167
Ketting, Knud, cand. mag. (3) 565 582
Kjærgaard, Thorkild, cand. mag. (3) 349
Klitgaard, Carl, postmester, forfatter † (2) 121 589
Knudsen, Hans, landsarkivar, cand. mag. † (2) 95 361
Koch, Hans, provst, cand. teol. † (2) 117 149 319 392
Koch Jensen, P., redaktør, cand. polit. † (2) 126 330 505 554
Kolding Nielsen, Erland, universitetslektor, cand. phil. (3) 612
Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr. teol. † (2) 34 89 109 110 147 171 186 191 201 211 235 273 298 308 311 313 318 333 335 342 348 362 403 414 419 425 428 452 470 474 482 509 515 537 558 579 602 617
Kragelund, Minna, mag. art. (3) 235
Kragh-Jacobsen, Sv., redaktør, kritiker, cand. mag. (3) 130 282
Krarup, Per, rektor, dr. phil. † (3) 55 168 350 403 468 558 600
Kristensen, Marius, dr. phil. † (2) 206 265 283 568
Kristiansen, Erik, bibliotekar, cand. mag. (3) 217
Krogh, Karen, mag. art. (3) 419 577
Krogh, Torben, bibliotekar, dr. phil. † (2) 517 548
Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent (3) 361 444
Kaarsted, Tage, ordenshistoriograf, professor, dr. phil. (3) 296 443

la Cour, Vilh., historiker, dr. phil. † (2) 103 140 294
Langkilde, H. E., arkitekt (3) 132 274 292 482
Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant † (2) 483
Larsen, Helge, rektor, cand. mag. (3) 38 92 104 106 118 186 195 230 240 375 421 432 440 445 499 593 604 607
Larsen, Kay, forfatter † (2) 17 248 327 575
Larsen, Poul Steen, fagleder, bibliotekar (3) 564
Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 99 169 409 566
Lauridsen, Finn H., arkivar, cand. mag. (3) 365 456 505
Laursen, L., rigsarkivar, cand. mag. † (2) 78 81 112 113 148 253 254 255 276 293 320 342
Lemche, Gyrithe, forfatter † (2) 108 197 244 277 604
Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand. teol. (3) 135 284 299 383 384 412 521 576
Lindhardt, P. G., professor, dr. teol. (3) 205 272 498 524
Linvald, Axel, rigsarkivar, mag. art. † (2) 58
Lund, Hakon, overbibliotekar, mag. art. (3) 260
Lund, Hans, højskoleforstander, cand. mag. † (2) 100 185 236 374 550
Lützhøft, Fr., overlæge † (2) 426
Læssøe, Jørgen, professor, dr. phil. (3) 315
Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag. art. † (2) 115 125 390 535 564
Løvstad, Sigfred, fotohandler (3) 192

Mackeprang, M., museumsdirektør, dr. phil. † (2) 33 538
Madsen, Karl, museumsdirektør, dr. phil. † (2) 563
Markussen, Ingrid, lektor, mag. art. (3) 40 445
Meisen, V., dr. med. † (2) 103 136 145 399 411 416 470 472 476 610 611
Meyer, Karl Otto, chefredaktør (3) 374
Milthers, Aksel, professor, rektor † (2) 506
Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr. phil. (3) 201
Møller Kristensen, Sv., professor, dr. phil. (3) 20
Møller Pedersen, Kurt, lektor, cand. scient. (3) 302

Neergaard, Niels, stats- og udenrigsminister, dr. phil. † (2) 104 240 421 440 604 607
Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universitetslektor (3) 73 128 326
Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr. teol. † (2) 54 384 392 488
Neiiendam, Robert, forfatter, dr. phil. † (2) 37 73 84 128 218 326 332 518
Nicolaisen, K. K., lærer, forfatter † (2) 150 159 494 591
Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand. hort. (3) 154 229 340 491 529 574
Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr. phil. † (2) 354 465 547 564
Nielsen, P. Chr., lektor (3) 20 97 401 409 412
Norrie, Gordon, stabslæge, dr. med. † (2) 562
Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 199 390 496
Nygård, H. S. A., arkivar, cand. mag. † (2) 53 145 277 334 448 474 506 531 577
Nystrøm, Eiler, arkivar, dr. phil. † (2) 19 52 91 92 109 146 246 273 351 364 413 455 516 546 588 589
Næsh Hendriksen, C., redaktør, forfatter (3) 181
Nørgaard, Felix, cand. mag., programchef (3) 120
Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand. mag. † (2) 237 263 449 543 550
Nørregaard, J., professor, dr. teol. † (2) 137

Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag. art. (3) 237
Ohmeyer, A., overkontrollør † (2) 222
Olesen, Ole, organist, cand. phil. (3) 214
Ostermann, H., sognepræst, cand. teol. † (2) 135 272

Paludan, Marie-Louise, journalist, mag. art. (3) 29
Paulli, R., overbibliotekar, dr. phil. h. c. † (2) 83 128 480 539 610
Pauly, Else, lektor (3) 165
Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr. phil. † (2) 71 281 283 286 299 468 551
Petersen, Thade, frimenighedspræst † (2) 262
Pindborg, J. J., professor, dr. odont. (3) 238
Porse, Poul Ruggaard, politiassistent (3) 545
Portman, Charlotte, museumsinspektør, konservator (3) 531

Rancke-Madsen, E., professor, dr. phil. (3) 230
Rasmussen, S. V., skoleinspektør † (2) 375 413 612
Rasmussen, Steen Eiler, arkitekt, professor (2 og 3) 496 571
Restrup, Ole, forlagsboghandler, cand. mag. (2 og 3) 336
Riis-Vestergaard, Hans, programredaktør, mag. art. (3) 72
Riising, Anne, landsarkivar, dr. phil, (3) 330
Rimestad, Chr., forfatter, dr. phil. † (2) 98 403 454
Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 22 37 81 83 87 88 90 91 93 94 141 230 248 250 274 275 276 278 279 295 296 328 366 375 441 442 465 466 491 492 493 505 516 518 540 573
Rohde, Peter P., forfatter, cand. mag. † (3) 220 223
Rossel, Jens, pressesekretær, cand. mag. (3) 595 603
Rostrup Bøyesen, Lars, museumsdirektør, mag. art. (2 og 3) 555
Rubow, Paul V., professor, dr. phil. † (2) 367 624
Ræder, Hans, bibliotekar, dr. phil. † (2) 55 148 286 349 427 469 600

Sandfeld, Kr., professor, dr. phil. † (2) 36 261 482
Schepelern, Peter, universitetslektor, mag. art. (3) 391
Schiørring, Nils, professor, dr. phil. (2 og 3) 39 70
Schjørring, Jens Holger, cand. teol. (3) 137
Schneider, A., professor, cand. polyt. † (2) 581 583 615
Schrøder, Michael, dr. phil. (3) 622
Schultz, Sigurd, museumsdirektør (2) 409
Seeman, Verner, bibliotekar † (2) 165
Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fondation Danoise (3) 429 488 541
Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr. phil. (3) 96
Skjerbæk, Oluf J., overinspektør, cand. jur. (2) 65 363 460 487 521
Skovgaard, Johanne, arkivar, cand. mag. † (2) 251
Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr. pæd. (3) 57 313 339
Skovmand, Roar, professor, dr. phil. (3) 265 288 447 449 543
Snorrason, Egill, professor, dr. med. & phil. (3) 136 234 326 330
Spärck, R., professor, dr. phil. † (2) 131 587
Stamm, R. H., docent, mag. scient. † (2) 310 429 615 616
Stampe, Laurids, provst, (3) 617
Stavnstrup, P., redaktør † (2) 38
Strömgren, Hedvig, tandlæge, dr. h. c. † (2) 238
Swane, Leo, museumsdirektør † (2) 24
Syrach-Larsen, C., arboretforstander, dr. agro. † (2) 401 409 412

Sønderby, Henny, exam. husholdningslærer (3) 156
Søndergaard, Hanne, rektor (3) 609
Sørensen, Søren, professor, dr. phil. (3) 430

Tamm, Ditlev, professor, dr. jur. (3) 146 170
Thomsen, Carl Christian, professor, lic. agro. (3) 219
Thomsen, Th., museumsinspektør † (2) 377
Thorlacius-Ussing, Viggo, kunsthistoriker, dr. phil. † (2) 501 537 601
Thorleifsson, Heimir, lektor, cand. mag. (3) 295
Thorsen, Chr., redaktør, cand. polit. † (2) 234
Thygesen, Frants, højesteretsdommer (3) 34
Toftegaard, Jens, direktør, cand. polit. † (2) 408
Topp, Morten, lektor, cand. mag. (3) 580
Topsøe-Jensen, H., overbibliotekar, dr. phil. † (2 og 3) 173 285 397
Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral † (2) 35 53 339 345 443 444 450 495 569 588
Tovborg Jensen, Aksel, professor, dr. phil. (3) 151
Tryde, Ove, forlagsboghandler † (2) 504
Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr. phil. (3) 260 429

Uttenreitter, Poul, forfatter, cand. jur. † (2) 572

Vagn Jensen, Erik, forlagsredaktør, cand. polit. (3) 216
Wamberg, Niels Birger, mag. art. (3) 511 532
Vangdrup, Leif, adjunkt, cand. scient. (3) 169 172 314
Vangkilde, Hans, programsekretær (3) 39
Veibel, Stig, professor, dr. phil. † (2 og 3) 151 230 373 450
Weilbach, Fr., kunsthistoriker, cand. mag. † (2) 132 260
Venge, Mikael, lektor, dr. phil. (3) 193 481 549
Vestberg, Jens, børssekretær, cand. polit. † (2) 56 63 64 153 154 171 207 212 249 498 510
Wiedemann, Erik, redaktør, mag. art. (3) 317
Vigen, Anders, redaktør † (2) 70
Wiingaard, Jytte, universitetslektor, mag. art. (3) 363
Vinding, Povl, brandchef, dr. techn. † (2) 132 216 245 338
Winge, Mette, fagleder, dr. phil. (3) 102 202 452 578
Wivel, Ole, forlagsdirektør, forfatter (3) 141 143
Woldbye, Flemming, professor, dr. phil. (3) 381 382 387
Wolf, Edw. C. J., lektor, cand. mag. † (2) 261 348
Wolff, Eigil H., generalløjtnant (3) 568
Wolff, Torben, docent, dr. phil. (3) 131 587 604
Worsøe, Hans H., arkivar, cand. mag. (3) 22 36 54 98 136 141 145 149 261 274 298 303 338 343 354 358 375 383 388 391 394 445 464 505 515 528 541 547 554 575 585 595 621
Waaben, Knud, professor, dr. jur. (3) 211 360 394 575 584

Zahrtmann, M. K., læge † (2) 69 144 271
Zeuthen, Erik, professor, dr. phil. (3) 455

Østergaard, Anders Gerlach, kandidatstipendiat, cand. phil. (3) 124
Østergaard-Nielsen, P., sekretariatschef, cand. jur. (3) 200 380

BIOGRAFIER I BIND 1

Abbestée, (Peter) Hermann 17
Abel, ca. 1218–52 17
Abel, † 1279 18
Abel, Albert 18
Abel Cathrine 19
Abell, Jørgen 20
Abell, Kjeld 20
Abercron, Carl Friedrich Jürgen Peter, se Abercron, Christian Friedrich
Abercron, Christian Friedrich 22
Abildgaard, slægt 22
Abildgaard, Jørgine 22
Abildgaard, Knud 23
Abildgaard, Laurids Tygesen 24
Abildgaard, Nicolai 24
Abildgaard, Niels Lauridsen 29
Abildgaard, Ove 29
Abildgaard, P. C. 30
Abildgaard, Søren 33
Abildgaard, Terkel 34
Abildgaard, Tyge 34
Abitz, Erik Andreas 34
Abitz, Oluf 35
Abo(e), Thøger 35
Abrahams, slægt 36
Abrahams, Arthur, se Abrahams, N. C. L.
Abrahams, N. C. L. 36
Abrahams, Peter 37
Abrahams, Severin 37
Abrahamsen, Albert 38
Abrahamsen, Erik 39
Abrahamsen, Kay 39
Abrahamson, Joseph 40
Abrahamson, Werner 42
Absalon 43
Achelis, Thomas Otto 47
Achen, G. 48
Adam af Bremen 48
Adela 50
Adeler, slægt 50
Adeler, Cort 50
Adeler, Frederik Christian 52
Adeler, Sivert 53
Adeler, Theodor (us) 53
Adelheid, se Adela
Adler, slægt 54
Adler, A. P. 54
Adler, Ada 55
Adler, Agnes 55
Adler, D. B. 56
Adler, H. 57
Adler, J. G. 58
Adler, J. G. C. 59
v. Adlersflügel, Georg Simon, se Winter v. Adlersflügel, Georg Simon
Adolf, 1401–59 61
Adolf, 1526–86 62
Adolf, 1600–31 63
Adolph, Frantz Th. 63
Adolph, Johan 64
Adolph, Johan V. 65
Adsersen, Vald. 65
Adzer, Daniel 66
Afzelius, Adam 67
Afzelius, Augusta, se Nielsen, Augusta
d'Agar, Jacob 68
Agerbech, Andreas 69
Agerby, Aksel 70
Agerholm, Sophus 70
Agerskov, Chr. 71
Agerskov, Christian Petersen 71
Agersnap, Harald 72
Agger, Knud 72
Aggerholm, Ellen 73
Aggerholm, Svend 73
Aggerskov, Christian Petersen, se Agerskov, Christian Petersen
Aggesen, Sven 74
Agnes, † 1304 74
Agnes, 1249–c. 1290 75
Ahlefeldt, slægt 76
Ahlefeldt, Benedict, ca. 1300–ca. 1360 76
Ahlefeldt, Benedict, 1348–1404 76
Ahlefeldt, Bertram 77
Ahlefeldt, Burchard 78
Ahlefeldt, Cai 79
Ahlefeldt, Cai Burchard 80
Ahlefeldt, Carl 81
Ahlefeldt, Claus 81
Ahlefeldt, Conrad 83
Ahlefeldt, Ditlev 83
Ahlefeldt, Ferdinand 84
Ahlefeldt, Frederik, 1623–86 84
Ahlefeldt, Frederik, 1627–72 87
Ahlefeldt, Frederik, 1662–1708 88
Ahlefeldt, Frederik, 1702–73 88
Ahlefeldt, Godske 89
Ahlefeldt, Hans, ca. 1440–1500 90
Ahlefeldt, Hans, 1624–94 90
Ahlefeldt, Hans Adolph 91
Ahlefeldt, Hans Henrik 91
Ahlefeldt, Joachim 92
Ahlefeldt-Laurvig(en), Christian 92
Ahlefeldt-Laurvig(en), Elias 93
Ahlefeldt-Laurvig(en), Elise 94
Ahlefeldt-Laurvig(en), Frederik 94
Ahlefeldt-Laurvig(en), Frits 95
Ahlefeldt-Laurvig(en), Jens 95
Ahlefeldt-Laurvig, Preben 96
Ahlefeldt-Laurvig(en), William 96
Ahlefeldt-Laurvig-Bille, Gregers 97
Ahlmann, slægt 98
Ahlmann, Hans 98
Ahlmann, Lis 99
Ahlmann, M. 99
Ahlmann, Nicolai 100
Akeleye, slægt 100
Akeleye, Gabriel Knudsen 101
Akeleye, Mikkel Pedersen 101
Alanus (Alan), Hans Jensen 102
Albeck, Gustav 102
Albeck, Victor 103
Albert 103
Alberti, C. C. 104
Alberti, P. A. 106
Alberti, Sophie 108
Albertin, Brostrup 108
de Albertin, Peter 109
Albertsen, Hans 109
Albertsen, Henrik, se Hamilton, Henrik Albertsen
Albertsen, Johan 110
Albertsen, Kristian 110
Albertsen, Ludvig, se Eberstein, Ludvig Albertsen
Albertsen, Peder 110
Albrecht I 111
Albrechtsen, J. 111
Aldenburg, Anton, 1633–80 112
Aldenburg, Anton, 1681–1738 113
Aldenrath, Heinrich Jacob 113
Alexander 114
Alexandra 115
Alexandrine 115
Alfelt, Else 116
Alfr 117
Algreen, P. K. 117
Algreen-Ussing, Fred. 117
Algreen-Ussing, Tage 118
Alkjær, Ejler 120
Alkærsig, Sven 120
Alkærsig, Søren 121
Allen, C. F. 121
Allen, George Frederik Ferdinand, se Allen, Robert
Allen, Johannes 124
Allen, Robert 124
Aller, Axel, se Aller, Carl
Aller, Carl 125

Aller, Valdemar, se Aller, Carl
Allerslev Jensen, Erik 126
Allerup, M. P. 126
Allin, Arthur 127
Alpers, Oscar 127
Als, Iver 128
Als, Jesper 128
Als, Peder 129
Alstrup, Carl 130
Altenburg, se Aldenburg
Alving, Th. 131
Ambders, Johan Christian 131
Amberg, H. C. 132
Ambrosius Bogbinder, se Bogbinder, Ambrosius
Ambt, Charles 132
Amby, Kristen 134
Amdrup, G. C. 135
Amerinus, Hans Lauridsen 135
Ammentorp, Emil 136
Ammentorp, Ludvig 136
Ammundsen, slægt 136
Ammundsen, Esther 136
Ammundsen, Valdemar 137
Ammundsen, Vibeke 139
l'Amoureux, se Lamoureux
Amsfortius, Franciscus Marcellus 139
Amthor, Christoph Heinrich 140
Amthor, Friderich Ehrenfried 141
Ancher, slægt 141
Ancher, Anna 141
Ancher, Lorents 143
Ancher, Michael 143
Ancher, Peder Kofoed (Kofod), se Kofod Ancher, Peder
Ancher, Poul 144
Anchersen, slægt 145
Anchersen, Ancher, 1644–1701 145
Anchersen, Ancher,1702–60 145
Anchersen, Hans Peter 146
Anchersen, Johan Joachim 146
Anchersen, Mathias 147
Anchersen, Søren 148
Ancker, slægt, se Ancher
Ancker, C. 148
Anders Skriver, se Nielsen, Anders
Andersdatter, Karen 148
Andersen, slægt 149
Andersen, A., 1835–1909 149
Andersen, A., 1846–1919 149
Andersen, A. C., 1821–1917 150
Andersen, A. C., 1874–1928 150
Andersen, A. C., 1882–1970 151
Andersen, A. F. 152
Andersen, A. N. 152
Andersen, A. O. 153
Andersen, A. W. 154
Andersen, Aksel, 1903–52 154
Andersen, Aksel, 1912–77 155
Andersen, Alma 156
Andersen, Alsing 156
Andersen, Anders, *1889 158
Andersen, Anders, *1912 158
Andersen, Anthon 159
Andersen, Anton 159
Andersen, Benny 160
Andersen, C. B. 161
Andersen, C. C., 1849–1932 162
Andersen, C. C., 1849–1906 162
Andersen, C. Dannesboe, se Dannesboe Andersen, C.
Andersen, Carl 163
Andersen, Carl Angelius, se Andersen, Fr.
Andersen, Carl F. 163
Andersen, Chr. 164
Andersen, Chr. D. A, 164
Andersen, Dines 165
Andersen, Edvard, se Andersen A.-W.
Andersen, Einar 167
Andersen, Einer 168
Andersen, Ejnar 168
Andersen, Ellen 169
Andersen, Ellen Willemoes, se Willemoes Andersen, Ellen
Andersen, Emil 169
Andersen, Erik Sparre, se Sparre Andersen, Erik
Andersen, Ernst 170
Andersen, Eskil, se Kongsbakke, Eskil Andersen
Andersen, F. V. 171
Andersen, Ferdinand 171
Andersen, Fr. 172
Andersen, Fr. I., se Andersen, F. V.
Andersen, Greta 172
Andersen, Gudmund, se Andrésson, Guðmundur
Andersen, H. C., 1805–75 173
Andersen, H. C., 1890–1965 181
Andersen, H. N. 182
Andersen, Hans 185
Andersen, Harald 186
Andersen, Herman 186
Andresen, Holger 186
Andersen, Ib 187
Andersen, Ingeborg 189
Andersen, J. B. H. 190
Andersen, J. Oskar 191
Andersen, J. P. 192
Andersen, Jacob 192
Andersen, Jens, († 1431), se Lodehat, Jens Andersen
Andersen, Jens (Beldenak) 193
Andersen, Jens, 1833–1908 195
Andersen, Jens, 1857–1932 195
Andersen, Jens Bollerup 196
Andersen, Joachim 196
Andersen, Johanne, 1862–1925 197
Andersen, Johanne, *1913 197
Andersen, Johannes, ca. 1760–1825 198
Andersen, Johannes, 1873–1962 198
Andersen, Just 199
Andersen, Jørgen 199
Andersen, K. B. 199
Andersen, Kai Normann, se Normann Andersen, Kai
Andersen, Karl N. 200
Andersen, Knud 201
Andersen, Knud Hee, se Hee Andersen, Knud
Andersen, Lambert 201
Andersen, Laurits 202
Andersen, Lis, se Andersen, Knud
Andersen, Maria 202
Andersen, Mogens 203
Andersen, N. 203
Andersen, Niels, 1835–1911 204
Andersen, Niels, *1907 205
Andersen, Niels Alsing, se Andersen, Alsing
Andersen, Niels Knud 205
Andersen, Nikolaj 206
Andersen, Nina 207
Andersen, Otto E. 207
Andersen, P. O. A. 208
Andersen, Paulus 208
Andersen, Peder,† 1694 209
Andersen, Peder, 1842–1902 209
Andersen, Peter 210
Andersen, Poul, † ca. 1551 211
Andersen, Poul, 1888–1977 211
Andersen, Poul, 1889–1966 212
Andersen, Poul, *1901 213
Andersen, Poul-Gerhard 214
Andersen, R. 215
Andersen, Rasmus 215
Andersen, Richard 216
Andersen, S. M. 216
Andersen, Sigurd Ry, se Ry Andersen, Sigurd
Andersen, Sophus 217
Andersen, Stig, se Hvide, Stig Andersen
Andersen, Svend Th. 217
Andersen, Th. 217
Andersen, Theodor 218
Andersen, Troels 219
Andersen, Valdemar 219
Andersen, Viggo 219
Andersen, Vigo Alfred, se Andersen, Joachim
Andersen, Vilh. 220
Andersen-Alstrup, Theodor 222
Andersen-Lundby, A. 223
Andersen Nexø, Martin 223
Andersen-Rosendal, F. 227
Andersson, Frans 228
Andersson, Josef 229
Andersson, Laila, se Andersson, Frans
Andersson, Sven-Ingvar 229
Andkjær, Peder Hansen 230
Andreasen, A. H. M. 230

Andreasen, Dagmar 230
Andreasen, Gunnar 231
Andreasen, N. P. 232
Andreasen, Niels 232
Andreasen, Victor 233
Andreassen, Mogens 234
Andresen, Albert 234
Andresen, Christopher Schrøder 235
Andresen, Gudrun 235
Andresen, Kaj 236
Andresen, M. 236
Andresen, Peter 237
Andresen, Sune 237
Andresen, Th. 237
Andresen, Viggo 238
Andrésson, Guðmundur 238
Andrezel, Pierre, se Blixen, Karen
Andrup, Otto 239
Andræ, C. G. 240
Andræ, Hansine 244
Andræ, Poul 245
Andræ, Victor, se Andræ, Poul
Angelo, Aage R. 245
Anker, slægt, se Ancher
Anker, Carsten 246
Anker, Jean 247
Anker, Johan 248
Anker, Peter 248
Anker Larsen, J., se Larsen, J. Anker
Ankersen, se Anchersen
Ankerstjerne, Johan, 1835–1913 249
Ankerstjerne, Johan, 1886–1959 250
Ankerstræde, Karl Hansen, se Hansen, Karl
Ankjær, S. 250
Anna, 1487–1514 251
Anna, 1532–85 251
Anna, 1574–1619 252
Anna Cathrine, 1575–1612 253
Anna Cathrine, 1618–33 253
Anna-Maria 253
Anna Sophie, 1647–1717 254
Anna Sophie, 1693–1743 254
Anna Sophie Magdalene Frederikke Ulrikke 255
Ansgar 255
Anthon, G. D. 260
Anthon, Henning 260
Anthon, Niels, se Anthon, Peter
Anthon, Peter 261
Anton Svendsen, Torben, se Svendsen, Torben Anton
v. Aphelen, Hans 261
Appel, slægt 261
Appel, Axel 262
Appel, Cornelius 262
Appel, Erik 263
Appel, Hans 264
Appel Ingeborg 265
Appel, Jacob 265
Applebye, Peter 267
Aquilinus, se Ørn
Aquilonius, Bertel Knudsen 267
Arason, Jón 268
Arbien, Hans 270
Arbien, Magnus Gustavus 271
Arboe, Jørgen 271
Arboe Rasmussen, N. P. 272
Arctander, Aron 272
Arctander, Hans Nicolai 273
Arctander, Niels Lauridsen 273
Arctander, Philip 274
Arendrup, slægt 274
Arendrup, Adolph 274
Arendrup, Albert 275
Arendrup, Christian, se Arendrup, Adolph
Arenfeldt, slægt 276
Arenfeldt, Axel 276
Arenfeldt, C. D.A. 276
Arenfeldt, Jørgen 277
Arenfeldt, Mogens 277
Arenfeldt, Niels Henriksen 277
Arenholt, Julie 277
von Arenstorff, slægt 278
v. Arenstorff, Carl 278
v. Arenstorff, Christian, se v. Arenstorff, Frederik
v. Arenstorff, Frederik 279
Arentz, Guldbrand 280
Arentzen, Kristian 281
Arhnung, J. O. 282
Arhoff, Christian 282
Arlaud, A. 283
Arlaud, Oscar 283
Arnald 283
Arnarsaq 284
Arnarulûnguaq 284
Arnason, Jón 285
Arnesen, A. L. 285
Arnesen, Marie 286
Arnesen, Paul 286
Arnesen, Vilhelm 287
Arnesen Kall, Benedicte 287
Arnfast 288
Arnfastsen, Peder 288
Arnfred, J. Th. 288
Arnfred, Tyge 292
Arnholtz, Arthur 292
Arnisæus, Henning 293
Arnkiel, Troels 294
Arnold 295
Arnoldt, Hans Jacob 295
Arnórsson, Einar 295
v. Arnstedt, Ernst Leberecht 296
Arnth-Jensen, N. E. 296
Arnth-Jensen, Niels 297
Arntzen, slægt 298
Arntzen, Ole 298
Arntzen, Vilhelm 298
Aron 299
Arrebo, Anders Christensen 299
d'Arrest, H. L. 302
Arup, slægt 303
Arup, Erik 303
Arup, Ove Nyquist 307
Arvidsen, Bent 308
Arvin, G. J. 309
Asbjørn 310
Ascanius, Peder 310
Aschengreen, J. Christian 310
Asfrid 311
Asger (el. Asker), se Asser
Aslaksen, Cort 311
Aslyng, Cornelius 312
Asmund, se Sven Estridsen
Asmundsen, Tyge 313
Asmussen, A. F. 313
Asmussen, Erling 314
Asmussen, F. 315
Asmussen, Jacob 315
Asmussen, Jes 315
Asmussen, R. W. 316
Asmussen, Svend 317
Asmussen, Svend G. 317
Asp, Olfert Fischer, se Bock, J. C. A.
Aspach, Sixtus 318
v. Aspern, Jacob Wilhelm 318
Asschenfeldt, C. C. J. 319
Asschenfeldt-Hansen, C. 319
v. Asseburg, Achatz Ferdinand 320
Asser, † 1137 321
Asser Rig 324
Asser, † 1158 325
Asser, –1175– 325
Assersen, Jens 326
Assersen, Thomas 326
Astrup, Mette Marie 326
Astrup, Poul 326
Attrup, Rasmus Hansen 327
Atzersen, Thomas, se Assersen, Thomas
Aubert, Benoni 328
Aubert, Jacques, se Aubert, Benoni
August Frederik 328
August Philip 328
Augusta, 1580–1639 329
Augusta, 1633–1701, se Ernst Günther
Augustenborgerne, se sønderjyske hertuglinier
Augustin, Johan Samuel 329
Augustinus de Dacia 330
Augustinus, Christian 330
Auken, Kirsten 330
Auken, Svend 331
Aumont, Arthur 332
Aumont, Horace Henri Philippe, se Aumont, Louis
Aumont, Louis 332
Aurifaber, Johannes Thomæ, se Guldsmed, Hans Thomesen
Aurilesius, Niels Pedersen 333
Axel 333
Axelsen, Laurids 334
Axen, Peter 335

Bach, H. 336
Bach, Knud 336
Bache, slægt 338
Bache, Holger 338
Bache, Lars 339
Bache, Niels 339
Bache, Niels Simon(sen) 340
Bache, Otto 340
Bache, Paulus 341
Bachoff v. Echt, Johann Friedrich 342
Bachoff v. Echt, Ludwig Heinrich, se Bachoff v. Echt, Johann Friedrich
Bacmeister, Lucas 342
Baden, slægt 343
Baden, Christen Hansen 343
Baden, G. L. 344
Baden, Hans Lauridsen 345
Baden, Jacob 346
Baden, Jakob 348
Baden, Oluf Mortensen 348
Baden, Torkel, 1668–1732 349
Baden, Torkel, 1734–1805 349
Baden, Torkel, 1765–1849 350
Badstuber, Poul 351
Baetiaz, Dominicus 352
Bager, Oluf 352
Bagge, slægt 354
Bagge, Fr. 354
Bagge, Karen 354
Bagge, Povl 355
Bagge, S. H. 357
Bagger, slægt 358
Bagger, Carl 358
Bagger, Christian 360
Bagger, Else 361
Bagger, Frederik 361
Bagger, Hans 362
Bagger, Hedevig 363
Bagger, Inger 363
Bagger, Matthias 364
Bagger, Rasmus Langeland 364
Bagger Hansen, Lars 365
Bagger-Sørensen, Erik 365
Baggesen, August 366
Baggesen, Jens 367
Baggesgaard Rasmussen, H. 373
Bahnsen, Berthold 374
Bahnsen, Martin 374
Bahnsen, Poul 375
Bahnson, slægt 375
Bahnson, Jesper 375
Bahnson, Kristian 377
Bahr, L. 377
Bajer, Fredrik 378
Bajer, M. 380
Bak, A. K. 380
Bak, Børge 381
Bak, Thor A. 382
Balche, Hans 382
Balle, slægt 383
Balle, Frederik 383
Balle, Knud 383
Balle, N. E. 384
Balle, Nicolai Edinger 384
Ballhausen, Carl Johan 387
Ballin, slægt 388
Ballin, Max 388
Ballin, Mogens 390
Balling, Emanuel 390
Balling, Erik 391
Balslev, slægt 391
Balslev, C. F. 392
Balslev, Rasmus 392
Balslev, Vilhelm 393
Balzer, Jürgen 393
Bancke, Mogens 394
Bang, slægt 394
Bang, Axel 395
Bang, B. 396
Bang, Balthasar 397
Bang, C. A. 398
Bang, Christopher 399
Bang, F. L. 399
Bang, F. S. 400
Bang, Fr. 401
Bang, Gustav 401
Bang, Hans Henriksen 403
Bang, Henrik 403
Bang, Herman 403
Bang, Immanuel 408
Bang, J. P. 408
Bang, J. P. F. 409
Bang, Jacob E. 409
Bang, Jens, ca. 1575–1644 410
Bang, Jens, 1737–1808 411
Bang, Jens, 1786–1862 412
Bang, Jette 412
Bang, Johannes, se Bang, Jens
Bang, Niels, 1776–1815 413
Bang, Niels, 1857–1934 413
Bang, Niels Hansen 414
Bang, Nina 414
Bang, Ole, 1731–89 416
Bang, Ole, 1788–1877 416
Bang, Oluf, † 1522 419
Bang, Oluf, 1710–83 419
Bang, Oluf, 1881–1937, se Bang, B.
Bang, Oluf, 1882–1959 419
Bang, Oluf, 1890–1961, se Bang, Jens
Bang, P. G. 421
Bang, Peder 424
Bang, Peder Hansen 425
Bang, Peter 425
Bang, Sophus 426
Bang, Thomas 427
Bang, Thøger 428
Bang, Vilhelm 428
Bang-Haas, A. 429
Bang-Haas, Otto, se Bang-Haas, A.
Bang Jensen, Povl 429
Bangert, Emilius 430
Bangsbøll, F. C. S. 431
Bangsted, Helge 432
Banke, Jørgen 432
Banke, Mogens, se Bancke, Mogens
Banke, Niels 433
Banner, slægt 433
Banner, Anders Nielsen 433
Banner, Erik 434
Banner, Erik Eriksen 434
Banner, Frants 436
Banner, Niels 436
Banner, Niels Eriksen 436
Barbé, Laurent 436
Barbette, Josie 437
v. Barby, Andreas 438
Barchmann, Hans 439
Bardenfleth, slægt 439
Bardenfleth, C. E. 440
Bardenfleth, Carl 441
Bardenfleth, Frederik, 1781–1852 442
Bardenfleth, Frederik, 1846–1935 443
Bardenfleth, Gunnar 443
Bardenfleth, Johan Frederik 444
Bardenfleth, Kristine 444
Bardenfleth, V. 445
Barfod, slægt 445
Barfod, A. 445
Barfod, Frederik 447
Barfod, H. P. 448
Barfod, H. P. B. 449
Barfod, Immanuel 449
Barfod, Niels Lauritsen 450
Barfoed, C. T. 450
Barfoed, Christian, se Barfoed, C.-T.
Barfoed, H. P. 452
Barfoed, Niels 452
Barfoed, Per 453
Barfoed, Viggo 454
Barfoed, Aage 454
Bargum, Frederik 455
Barker Jørgensen, C. 455
Barkholt, Johs. 456
Barmwater, F. 456
Barnekow, slægt 457
Barnekow, Christian, 1556–1612 457
Barnekow, Christian, 1837–1913 458
Barnekow, Hans 459
Barner, slægt 460
Barner, Konrad 460
Barner, Regitze 460
Barner, S. 461
Barnow, Erik, se Barnow, Niels
Barnow, Niels 461
Barnow, Poul, se Barnow, Niels
Barr, Kaj 462
Barteldt, se Barthold
Bartels, Eyvind 463
Barth, slægt 464
Barth, Christian Frederik 464
Barth, Christian Samuel 464
Barth, Friedrich Philipp Carl August, se Barth, Christian Samuel

Barth, Hans 465
Barth, Søren 465
Barth, Wilhelm H. 465
Barthold, Martin 466
Bartholdy, Christian 466
Bartholdy, Johan 467
Bartholin, slægt 468
Bartholin, Albert 468
Bartholin, Bertel 469
Bartholin, Birger 470
Bartholin, Caspar, 1585–1629 470
Bartholin, Caspar, 1655–1738 472
Bartholin, Christopher 474
Bartholin, Hans 474
Bartholin, Iver, se Bertelsen, Iver
Bartholin, Rasmus 475
Bartholin, Thomas, 1616–80 476
Bartholin, Thomas, 1659–90 480
Bartholomæussen, Hans 481
Bartskær, Johan Dideriksen 482
Baruël, Euchaire 482
Baruël, Jean-Jacques 482
Basedow, J. B. 483
Basse, slægt 484
Basse, Jakob 484
Basse, Niels 485
Basse, Peder 486
Basse, Steen 486
v. Bassewitz, Henning Friedrich 486
Bast, Anton 487
Bast, Jørgen 488
Bastholm, Christian 488
Bastholm, Hans, se Bastholm, Christian
Batzke, Carl August Wilhelm, se Batzke, Johan
Batzke, Hans Ludvig Emil, se Batzke, Johan
Batzke, Johan 491
v. Baudissin, slægt 491
v. Baudissin, Carl 491
v. Baudissin, Gustav Adolph 492
v. Baudissin, Heinrich Friedrich, se v. Baudissin, Carl
v. Baudissin, Otto 492
v. Baudissin, Wolf Heinrich 493
Bauditz, slægt, se v. Baudissin
Bauditz, Christian 493
Bauditz, Ferdinand 494
Bauditz, Sophus 494
Bauer, R. W. 495
Bauert, Georg Valentin, se Bauert, Johan Ephraim
Bauert, Johan Ephraim 495
Baumann, Povl 496
Baumgarten, H. H. 496
Baumgarten, Michael 497
Baun, Chr. 498
Baune, Joh. 498
Baunsbak-Jensen, Asger 499
Baunsgaard, Hilmar 500
Baurenfeind, Georg Vilhelm 501
Bay, J. Christian 501
Bay, Rudolph 502
Bayer, Albert 504
Bayer, J. Th. 504
v. Bayreuth, Hans 504
de Beaufort, Toussaint de Colombe 505
de la Beaumelle, se la Beaumelle
Beauvais, J. D. 505
Bech, slægt 505
Bech, Aug. 506
Bech, August 506
Bech, Carl 507
Bech, Fritz 507
Bech, Gunnar 508
Bech, Herman 509
Bech, Joachim 509
Bech, Jørgen 510
Bech, Peter 510
Bech-Bruun, Helge 511
Bech Nygaard, Jakob 511
Bech-Olsen, Magnus 513
Bech-Olsen, Magnus Eitel Vilhelm, se Bech-Olsen, Magnus
Bechgaard, Julius 514
Bechmann, H. G., 1759–1836 515
Bechmann, H. G., 1883–1963, se Bechmann, H. G.
Beck, slægt 515
Beck, Charles 516
v. Beck, Christian Frederik 517
Beck, Ellen 517
Beck, Hans, 1752–1823 518
Beck, Hans, 1861–1952 518
Beck, Joachim, ca. 1500–72 519
Beck, Joachim, ca. 1604–82 520
Beck, Johann 521
Beck, L. 521
Beck, Lauge, ca. 1530–1607 522
Beck, Lauge, 1614–59 522
Beck, Ludvig 522
Beck, Niels 523
Beck, O. F., se Beck, Ludvig
Beck, Sivert 523
Beck, Steen 523
Beck, Vilhelm 524
Becker, slægt 528
Becker, C. J. 528
Becker, G. A. 529
Becker, Gottfried, 1681–1750, se Becker, Johann Gottfried
Becker, Gottfried, 1767–1845 529
Becker, Jacob Gottfried 530
Becker, Johann Gottfried 530
Becker, Johann Gottfried Burman, se Burman Becker, J. G.
Becker, John 531
Becker, Kirsten, se Becker, John
Becker, Knud Ahasverus 531
Becker, Knuth 532
Becker, P. W. 534
Becker, Tyge 535
Beckett, Francis 536
Beckman, Henrik 537
Beeken, Hartman 537
Beeken, Hartmann, se Beeken, Jens L.
Beeken, Jens L. 538
Been, Ch. A. 538
Been, Hans 539
Beenfeldt, slægt 539
Beenfeldt, F. L. C. 539
Beenfeldt, Poul 540
Beenfeldt, Ulrich Ferdinand 541
Begtrup, slægt 541
Begtrup, Bodil 541
Begtrup, G. 542
Begtrup, Holger 543
Begtrup-Hansen, K. 545
Behagen, Gysbert 546
Behn, Sosthenes 546
Behnke, Helmuth 546
Behrend, slægt 547
Behrend, Jacob 547
Behrend, P. L. 548
Behrend, Pouline Augusta, se Behrend, William
Behrend, William 548
Behrens, Carl 548
Behrmann,H. H. 549
Bek, Jens 550
Bekker, Carl 550
Beldenak, Jens, se Andersen, Jens
Bell, Karina, se Parkov, Karen
Below, Henrik 551
Below, Marie 551
Below, Sophie 551
Bencard, Mogens 552
Bendeke, Claus 552
Bendix, slægt 554
Bendix, Dagmar, se Bendix, Victor
Bendix, Fritz 554
Bendix, Georg S. 554
Bendix, Hans 555
Bendix, Otto Julius Emanuel, se Bendix, Fritz
Bendix, Rigmor Stampe, se Stampe (Bendix), Rigmor
Bendix, Victor 556
Bendix, William, se Bendix, Georg S.
Bendixen, H. C. 557
Bendsen, B. 558
Bendtsen, Bendt 558
Bendtsen, Folmer 559
Bendtsen, Paul H. 560
Bendz, C. L. 560
Bendz, H. C. B. 561
Bendz, J. C. 562
Bendz, Wilhelm 563
Benedicht, Lorentz 564
Benedict, † 1080, se Sven Estridsen
Benedictsen, Åge Meyer 564
Benedikte 565
Bengierd, se Berengaria
Bengtsson, Erling Bløndal 565
Bengtsson, Gerda 566
Bennedsen, Dorte 567
Benneweis, slægt 567

Biografier

Benneweis, Eli 567
Bennike, Vagn 568
Bennike, Valdemar 568
Benstrup, Knud 569
Benthagen, se Støvlet-Cathrine
Bentsen, Andreas 571
Bentsen, Ivar 571
Bentzen, Axel 572
Bentzen, Hans Georg 572
Bentzen, L. C. 573
Bentzen, Aage 573
Bentzien, J. A. 574
Bentzon, slægt 575
Bentzon, A. Drachmann 575
Bentzon, Adrian Benjamin 575
Bentzon, Agnethe Weis 576
Bentzon, Frederikke Louise 577
Bentzon, Henrik 577
Bentzon, Inger 578
Bentzon, Jens Winther 579
Bentzon, Jørgen 580
Bentzon, L. 581
Bentzon, Martha Drachmann, se Bentzon, Viggo
Bentzon, Niels Viggo 582
Bentzon, Povl 583
Bentzon, Viggo 584
Benzon, slægt 585
Benzon, Alfred, 1823–84 585
Benzon, Alfred, 1855–1932 586
Benzon, Bøje 587
Benzon, Jacob 588
Benzon, Lars 588
Benzon, Niels, 1609–74 589
Benzon, Niels, 1646–1708 589
Benzon, Niels, 1684–1709 590
Benzon, Niels, 1893–1975, se Benzon, Alfred, 1855–1932
Benzon, Otto 590
Benzon, P. E. 591
Benzon, Peder, se Benzon, Niels, 1646–1708
Benzon, Vilhelm 592
v. Berckentin, C. A. 593
Berendsen, Albert, se Berendsen, Sophus
Berendsen, Ivar 593
Berendsen, Sophus 594
Berengaria 595
Berény, Charlotte, se Wiehe-Berény, Charlotte
Berg, slægt 595
Berg, A., se Berg, Helene
Berg, Beatrice 595
Berg, C. 596
Berg, Carl 600
Berg, Claus 601
Berg, Frants 602
Berg, Gunnar 603
Berg, Hagbart 604
Berg, Helene 604
Berg, Kaj 604
Berg, Magnus 605
Berg, Rasmus 606
Berg, Sigurd, 1868–1921 607
Berg, Sigurd, *1896 608
Berg, V., se Berg, Sigurd, 1868–1921
Berg Nielsen, Birgitte 609
Bergen, Arent Berntsen, se Berntsen, Arent
Bergendal, Jens Sørensen 610
Berger, Christian 610
v. Berger, J. C.J. 611
v. Berger, Johan Erik 612
Berggreen, A. P. 613
Berggreen, V. F. A. 615
Bergh, L. 615
Bergh, R. S. 615
Bergh, Rudolph 616
Bergmann, Johanne Sophie, se Knudsen, Johanne Sophie
Bergmann, Lorenz 617
Bergnehr, Wilhelmine Leocadie Theresia, se Gerlach, Leocadie
Bergstedt, Harald 619
Bergstrøm, Herdis, se Bergstrøm, Hjalmar
Bergstrøm, Hjalmar 620
Bergsøe, slægt 621
Bergsøe, A. F. 621
Bergsøe, Flemming 621
Bergsøe, Paul 622
Bergsøe, Svend 623
Bergsøe, Vilhelm 624